Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، الق
آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، الق
آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان پلك خانینده
نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه پدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول
اولنور . درج ایدیلمه‌یین یازیلر
اعاده اولونماز .

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوسترلمك شرطیله
یتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن
اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و
اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره
نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر .

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك
آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی
رجا اولنور .

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه
مجاناً تقدیم اولنور .

السبيل والرشاد

١٣٣٠ ، ١٠

دین ، علمی ، ادبی ، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 12

Sayı 287-312

12 Mart 1914 - 29 Ekim 1914

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 12
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/12
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-09-0 (12. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu
İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

NİSAN 2018 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 12

İÇİNDEKİLER

287. Sayı

14 Rebîülâhir 1332 **- 12 Mart 1914 -** 27 Şubat 1329

Fâtih Kürsüsünde – 17, *Şiir*,
Mehmed Âkif 3

Fıkıh ve Fetâvâ: Ribe'l-Fazl ve Ribe'n-Nesie Hakkındaki Makāle,
İzmirli İsmail Hakkı 4

İntikādât: Târîh-i İstikbâl-Celâl Nuri Bey,
Ferid 6

Nisâiyât: Terbiye-i Nisvân-ı İslâm Hakkında: Bhopal Hâkime-i zî-Şânı Sultân Cihân Hazretlerinin Mühim Bir Mektupları,
Sultân Cihân 9

İslâm Askerine: İslâm Târihinden Bazı Bahisler – 2,
Târihirü'l-Mevlevî 10

Terbiye ve Ta'lîm: Ders Vekâlet-i Celîlesi'nin Faâliyeti: Medresetü'l-Mütehassısîn Nizâmnâmesi,
[Sebîlürreşâd] 12

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye: Medreselerin Avâmil-i İnhitâtından: Rağbetsizlik,
M. Sâlih Vecdi [Talebe-i Ulûmdan, Birgili] 13

Mekâtîb:

- Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
  S[Sin]. M. Tevfik (Burma Rangon'dan) 14
- Filipin Mektupları: Yolda: Diyobend'den – 3: Diyobend'de Medrese-i Dîniyye,
  Muhammed Vecîh (Diyobend) 17
- Hicaz Mektupları: 1 - Hicaz Demiryolu,
  Ahmed Cemal (Medine-i Münevvere) 18
- *Sebîlürreşâd*['ın Yorumu] 19
- *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesine,
  el-Hâc Mehmed, Saraybosnalı, Semizzâde (İnegöl) 19
- *Sebîlürreşâd*['ın Cevabı] 19

Matbûât:

- Fransızlar Hacca Giden Müslümanları Men' Etmek İstiyorlar,
  (Journal de Tunis - Tunus*)* 20
- *Sebîlürreşâd*['ın Yorumu] 20
- İttihâd-ı İslâmın Esâsı Râbıta-i Dîniyyeyi Takviyedir,
  (el-Belâğ) 20

Şuûn:

- Dâru'l-Hilâfe:
  - Hükûmetin Îfâ-yı Vazîfeye Başlaması 21

Arnavutluk:
Arnavud Komitecileri Âkibet Yeşil Sarığa Siyâh Kurdelayı Takmaya Muvaffak Oldular .21
Suriye:
İslâm Diyârında Ecnebî İfsâdâtı.....21
İngiltere:
İngiltere'de Müslümanlığın İntişârı.....22

288. Sayı

21 Rebîülâhir 1332 **- 19 Mart 1914 -** 06 Mart 1330

Fâtih Kürsüsünde – 18, *Şiir*,
Mehmed Âkif 23
Fıkıh ve Fetâvâ:
Mevârid-i İcmâ'ın Kâffesini Bilmek Şart mıdır?
Dağıstanlı Mehmed Zekeriya, Hayrabolu'da Tabur imamı 24
Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 24
Edebiyât: Âsumânî Bir Ölüm, *Şiir*,
Midhat Cemal 26
İslâm Askerine: İslâm Târihinden Bazı Bahisler: Bedir Muhârebesi,
Târihü'l-Mevlevî.....26
Nisâiyât: Şîme-i Meveddet mi? Şîme-i Adâvet mi?
Mehmed Fahreddin.....28
Sebîlürreşâd Mecmû'a-i İslâmiyyesi Vâsıtasıyla, İkdâm'ın Londra Muhâbiri Mehmed Sa'di Bey'e,
F. Lütfiye.....30
Muhterem *Sebîlürreşâd*'a,
L.V. (Kadıköy).....30
F. Lütfiye Hanımefendi Hazretlerine,
Ebu'l-Hâmid (Midyat). 31
Kadınların Okuyup Yazması Mes'elesi (لا تعلموا النساء خطاً) Hadîsi Râvîsine Cevap,
Bosna'dan •••. 32
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Çin'de İslâmiyet – 4,
(Terc. Mübâhât).....33
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: İngilizler Hindistan'da Nasıl Yerleştiler?
S[Sin]. M. Tevfik (Burma Rangon'dan) 34
Filipin Mektupları: 5 - Yolda: Bhopal'dan,
Muhammed Vecîh (Kalküta) 37
İsviçre Mektupları: Avrupa Medeniyetinin İç Yüzü,
Mustafa Râkım (İsviçre'de İslâm Hukuk Talebesinden) 38
Edîb-i Muhterem Âkif Bey'e,
İsmail Hakkı, *Mülkiye Baytar Mektebi İlm-i Hayvânât Muallimi* 40
[Mehmed Âkif Bey'in Cevabı],
Mehmed Âkif 40
Merci'inin Nazar-ı Dikkatine!,
Mehmed Tevfik - İbrahim Senîh (Da'vâ Vekilleri) 41
Postalarda Sû'-i İsti'mâlât,
[Sebîlürreşâd] 41

289. Sayı

28 Rebîülâhir 1332 **- 26 Mart 1914 -** 13 Mart 1330

Fâtih Kürsüsünde – 19, *Şiir*,
Mehmed Âkif 42
Fıkıh ve Fetâvâ:
Diş Doldurmak Mes'elesi,
Mehmed Fâik, Adana Kozan Sancağı Muhâsebe Başkâtibi 43
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine,
Hayreddin Hâmi, Onuncu Kolordu ketebesinden 43
Muhterem *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesine,
Ahmed Fâik, Yunanistan'da Üserâ-yı Osmâniyye'den Mülazım-ı Evvel 43
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine,
Hâfız Ahmed, Erzurum kāri'lerinizden 43
Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 43
Felsefe: Ferid Vecdi'nin Âsârından: Rûh-ı İnsan "Felsefî, İlmî Bir Bahis" – 5,
Ömer Rıza (Kahire) 45
Makālât: Ya Tesettür Kalkarmış, Yahud?..
Mehmed Fahreddin 46
İslâm Askerine: İslâm Târihinden Bazı Bahisler: Uhud Muhârebesi,
Târihü'l-Mevlevî 47
Terâcim-i Ahvâl: Yusuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi,
Bursalı Mehmed Târihir 49
Mehmed Âkif Bey'e,
Mehmed Süreyya, Halkalı Zirâat Mekteb-i Âlîsi Fenn-i Haşerât Muallimi 50
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Çin'de İslâmiyet – 6,
(Terc. Mübâhât) 50
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Bengale Eyâleti - Sâbık Hindistan
Makarr-ı Hükûmeti,
S[Sin]. M. Tevfik (Bhopal) 51
Beyrut Mektupları: 4 - Sukūtlarımız Suûdlarımız Demektir,
Hâris bin Hümâm 54
Filipin Mektupları: 6 - Yolda,
Muhammed Vecîh el-Geylânî 55
Yeni Hurûfun El Yazısına Âid Birkaç Söz,
Ârif, Elmalılı Hasan Efendi-zâde 56

290. Sayı

06 Cumâdelevvel 1332 **- 02 Nisan 1914 -** 20 Mart 1330

Fâtih Kürsüsünde – 20, *Şiir,*
Mehmed Âkif 57
Fıkıh ve Fetâvâ:
Her Mes'ele-i Fıkhiyye İçin Bir Nakil Lâzım mıdır?
Muallim H[hı]. L. 58
Cevap
İzmirli İsmail Hakkı 58
Nisâiyât: Feylesof Rıza Tevfik Beyefendi'ye,
Ahmed Naim 60
İctimâiyât: Her Kavmin Kendi Başına Hareketi İslâm İçin Felâkettir!
Aksekili Ahmed Hamdi 64

İslâm Askerine: İslâm Târihinden Bazı Bahisler: Uhud Muhârebesi'nin Mâba'di,
Târihirü'l-Mevlevî 66
Terâcim-i Ahvâl: Nazîrâ İbrahim Efendi,
Bursalı Mehmed Târihir 67
Buhârî-i Şerîf Şerhi Hakkında,
Hüseyin Vassâf 68
Makālât: Sâhibsiz Köpekler,
Târihirü'l-Mevlevî 68
Lisâniyât: Yeni Yazının El Yazısında da Bitişmemesi Büyük Meziyettir,
Milaslı İsmail Hakkı 69
Mekâtîb:
Hindistan'ın Sâbık Makarr-ı Hükûmeti,
S[Sin]. M. Tevfik (Bhopal) 70
Filipin Mektupları: 7 - Singapur'a Muvâsalat,
Muhammed Vecîh el-Geylânî, Filipin'de Ta'lîm-i Dîne Me'mûr 71
Ebu'l-Hâmid Efendi Hazretleri'ne,
F. Latîfe 72
Matbûât:
Fransa'da Mesâvî-i Ahlâk, İbtilâ-yı Huzûzât,
(Tanin) 73
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 74
Senûsî Hazretlerinin Beyânnâmesi,
Es-Seyyid Ahmed Eş-Şerîf Es-Senûsî *(el-Belâğ)* 74
Şuûn:
Mısır:
Hıtta-i Mısriyye'de Misyonerlerin Faâliyeti / "Halkı Hakka İrşâd" Cem'iyeti 75

291. Sayı

13 Cumâdelevvel 1332 **- 09 Nisan 1914 -** 27 Mart 1330

Fâtih Kürsüsünde – 21, *Şiir*,
Mehmed Âkif 77
Nisâiyât: Tesettür Mes'elesinin Turuk-ı Halli,
İzmirli İsmail Hakkı 78
Makālât: Mezâhibin Telfîkı ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i,
Muhammed Reşid Rıza el-Hüseynî (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 80
Hurâfâttan Hakīkate,
M. Şemseddin 83
Felsefe: İran-ı Kadîmde Din,
M. Şemseddin 84
Edebiyât: Kulağında Küpe Olsun, Unutma!
Târihirü'l-Mevlevî 86
İslâm Askerine: İslâm Târihinden Bazı Bahisler: Bedir Muhârebesi'ndeki Şehîdler,
Târihirü'l-Mevlevî 86
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hindistan'ın Sâbık Makarr-ı Hükûmeti,
S[Sin]. M. Tevfik (Bhopal) 88
Beyrut Mektupları: 5 - Beyrut'ta Osmanlı Maârifi,
Hâris bin Hümâm 90
Filipin Mektupları: 8 - Singapur'dan Müfârakat,
Muhammed Vecîh el-Geylânî (Singapur) 91

292. Sayı

20 Cumâdelevvel 1332 **- 16 Nisan 1914 -** 03 Nisan 1330

Fâtih Kürsüsünde – 22, *Şiir*,
Mehmed Âkif 92
Fıkıh ve Fetâvâ:
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Muhtereme-i İlmiyyesine!
Iraklı A[Ayın]. K[Kef]. (Talebe-i Ulûmdan) 93
Cevap 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6,
İzmirli İsmail Hakkı 93
Nisâiyât: Mes'ele Hallolunmuş İmiş!
Nisâiyyûndan Biri (Galata - Karaköy) 95
Sebîlürreşâd'[ın Yorumu],
İslâm Askerine: İslâm Târîhinden Bazı Bahisler: Uhud Muhârebesi'ndeki Şehîdler,
Târihirü'l-Mevlevî 96
Hitâbe,
[Seniyyetü'l-Mevleviyye Hanımefendi] 97
Terâcim-i Ahvâl: Atûfî,
Bursalı Mehmed Târihir (Çengelköyü) 98
Makālât: Ne Yazmışım, Nasıl Anlaşılmış?
Târihirü'l-Mevlevî 99
Elvâh-ı İntibâh: Kırk İki Bin Katolik Misyoner Cem'iyeti,
Abdülehad Dâvud 101
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Müslümanlarının İki Büyük Cem'iyeti,
S[Sin]. M. Tevfik (Dehli) 103
Anadolu Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Adalar Denizi Sâhilinde: Ayvalık Kazâsı,
Ömer Fuad (Ayvalık) 105
Matbûât:
Hindistan Matbûât-ı İslâmiyyesi Ne Hâldedir?
S[Sin]. M. Tevfik 106
Müslümanları İttihâda Da'vet: Vâdîden Bir Sayha,
(el-Belâğ) 108
Şuûn:
Dâru'l-Hilâfe:
Mev'izalar Hakkında Makām-ı Celîl-i Meşîhat'in Mukarrerâtı / Dâru'l-Hilâfe–el-Kāhire Seyâhati / Enver Paşa'nın Duâsı / Tayyârecilerimize *Kur'ân-ı Kerîm* Hediyesi 109
Hicâz:
Mekke-i Mükerreme'de Medrese-i İslâmiyye / Hicâz Hakkında Terakkıyât / Hicâz'da Âsâyişin Te'mîni 109
Yemen:
Lahic Emîrinin Vefâtı 109
Trablusgarb:
İslâm Mücâhidlerinin Muvaffakıyyâtı / 3000 İtalyan Maktûl / Sellum Vak'ası ve İtalyanların Hezîmeti 109
Hindistan:
Hindistan'da İdâre-i Örfiyye / İngiltere ile Hind Müslümanları / Bhopal Hâkimesinin İlim ve Fazîlete Karşı Eser-i Muhabbeti 110
Habeşistan:
Cibuti'deki Müslüman Kardeşlerimizin İânesi 110
Afganistan:
Afganistan'da Terakkıyât-ı Medeniyye 110

293. Sayı

27 Cumâdelevvel 1332 **- 23 Nisan 1914 -** 10 Nisan 1330

Fâtih Kürsüsünde – 23, *Şiir*,
Mehmed Âkif 111
İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet: Ta'kīb ve Tenfîz Mecmûası Sâhibi Nüzhet Sâbit Beyefendi'ye,
Ahmed Naim 112
Fıkıh ve Fetâvâ: Örfün Nazar-ı Şer'deki Mevkii: Cevap 7,
İzmirli İsmail Hakkı 125

294. Sayı

04 Cumâdelâhir 1332 **- 30 Nisan 1914 -** 17 Nisan 1330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 130
Fıkıh ve Fetâvâ: Amel-i Ehl-i Medîne,
İzmirli İsmail Hakkı 131
İslâm Askerine,
Tâhirü'l-Mevlevî 134
Makālât: Ecnebî Mütehassısları: Afganistan Emîr-i Merhûmu Abdurrahmân Han'ın Bir Mütâlâası,
Tâhirü'l-Mevlevî 135
Mekâtîb:
Hind Müslümanlarının İlmî ve Siyâsî Cem'iyetleri,
S[Sin]. M. Tevfik (Dehli) 136
Beyrût Mektupları: 6 - Maârif,
Hâris bin Hümâm 139
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Dîn ile Siyâset Yekdiğerinden Ayrılmalı mıdır?
Ahmed Münîr bin Abdürreşid, Waside Dârulfünûnu Talebesinden (Tokyo) 141
Matbûât:
Hindistan Müslümanları ve Besledikleri Emeller,
(African Times) 143
Âlem-i İslâm Hıristiyanlaşıyormuş! 144
Moskof Tehlikesi,
(The Anglo-Russian) 144
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Bir Karâr-ı Musîb 145
Trablus:
Müsevvisî Zâviyesi Vak'ası / Vâdi'l-Bâb Vak'ası / Tobruk Vak'ası 145

295. Sayı

11 Cumâdelâhir 1332 **- 07 Mayıs 1914 -** 24 Nisan 1330

Fâtih Kürsüsünde – 24, *Şiir*,
Mehmed Âkif 146
Hadîs-i Şerîf,
Suâl:
Toygar (Üsküdar) 145

Cevap:
A[elif]. N. 145
Fıkıh ve Fetâvâ: İcmâ', Kıyâs ve İstihsânın Esâsları,
İzmirli İsmail Hakkı 147
Savm ve Fıtırda Telefon ve Telgraf ile Amel,
Selîm el-Büşrâ, Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher 151
[Yorum],
Aksekili Ahmed Hamid 152
Târîh:
Suâl,
Ârif Hikmet, Mehmed Ali Bey-zâde (Mecidözü) 152
Cevap,
Tâhirü'l-Mevlevî 152
Şeyh Sa'dî'nin Acıklı Bir Mersiyesi: Ve Onu Yazdıran Fecâyi',
Tâhirü'l-Mevlevî 153
Matbûât:
Müslümanlık Âleminde Hareket-i Umûmiyye,
(el-Belâğ) 155
Müslümanlık Âlemi'nde Hareket-i Umûmiyye: Hıristiyan Misyonerliği Azîm Telâş İçindedir: Dâru'l-Hilâfe'de "İslâm İrşâd Cem'iyeti" Te'sîsi Zamanı Geldi,
(The Muslim World, Londra) 156
"Âlem-i İslâm'ı Hıristiyanlaştırmak İçin Arnavutluk Bir Anahtar İmiş!"
C. Telford Ericeson (Âlem-i İslâm, Londra) 158
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hakīkī, Târîhî Hindistan,
S[Sin]. M. Tevfik (Dehli) 159
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: "Asya'da Devr-i Cedîde", "The Neid Era in Asia",
Ahmed Münir bin Abdürreşid, (Waside Dârulfünûnu, Tokyo) 160
Şuûn:
Hicâz:
Medîne-Mekke Hattı 163
Hindistan:
Din Uğruna / Hafî Komiteler Rüesâsının Muhâkemesi 163
Japonya:
Asyalı Terakkī-perver Talebe Cem'iyeti 163
Afganistan:
Medrese-i Şâhî'de Dâru'l-Muallimîn Te'sîsi / Moskof'un Yaptığına Afganistan da Aynıyle Mukābele Edebiliyor 163
Zengibar:
Zengibar'da Yeni Bir Meclis / Zengibar Hâkimine Nişân İ'tâsı 164
Âsâr-ı Atîkadan: Konya'da Karatay Medresesi,
(Figaro, Paris) 164
Âsâr-ı Münteşire: Lisân-ı Osmânî,
[Sebîlürreşâd] 164
el-Muhtasarât,
[Sebîlürreşâd] 164
el-Muhtasarât'ın Mukaddimesi,
Mehmed Zihni 164

296. Sayı

18 Cumâdelâhir 1332 **- 14 Mayıs 1914 -** 01 Mayıs 1330

Fâtih Kürsüsünde – 25, *Şiir*,
Mehmed Âkif 165
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkh-ı Zâhirî,
İzmirli İsmail Hakkı 166
Terbiye ve Ta'lîm: Müslümanlığı Diriltecek Müesseseler – 1,
Mehmed Emin, Genç Meb'ûsu 170
Târîh: Şeyh Sa'dî'nin Acıklı Bir Mersiyesi ve Onu Yazdıran Fecâyi' – 2,
Tâhirü'l-Mevlevî 172
Umûr-ı Hayriyye: Osmanlı Fukarâ-Perver Cem'iyet-i Hayriyyesi,
[Osmanlı Fukarâ-Perver Cem'iyeti Topkapı Şu'besi] 175
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Ekber Şâh,
S[sin]. M. Tevfik (Leknehor) 177
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Asya Bütün Azametiyle Uyanıyor,
Ahmed Münir (Tokyo) 179
Bosna Mektupları: Bosna Reîsü'l-Ulemâsı,
H[Ha]. M. Fatin (Dârülfünûn me'zûnlarından Kolenoviç, Saray-Bosna) 180
Matbûât: Açık Saçıklıkta İfrât,
(Tasvîr-i Efkâr) 181
Mısır'da İtalya Propangandası,
[Sebîlürreşâd] 181
Şuûn:
Trablus:
Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyâtı 183
Maskat:
Maskat'da İhtilâl 183
Çin:
Çin Cumhûriyet-i Cedîdesi ve Müslümanlar 183
Hindistan:
Hind Ulemâsı ve Hükûmet-i İslâmiyye / "Nedvetü'l-ulemâ" Meclisi / Allahâbâd Müslümanlarının Diyânet-perverlikleri / Tâûnun İlâcı Bulunmuş / Sultân Kutbüddîn Gavri Hazretlerinin Merkad-i Şerîfi / Müslüman Zenginlerinin Nazar-ı İbretine / Lahor'daki Müslümanların Gayreti / Aka Han Afrika'ya Gidiyor / Hindûlarla İngilizler 183

297. Sayı

25 Cumâdelâhir 1332 **- 21 Mayıs 1914 -** 08 Mayıs 1330

Fâtih Kürsüsünde – 26, *Şiir*,
Mehmed Âkif 185
Fıkıh ve Fetâvâ: İctihâdın Bâ'is-i Tevellüdü,
İzmirli İsmail Hakkı 186
Terbiye ve Ta'lîm: Müslümanlığı Diriltecek Müesseseler – 2,
Mehmed Emin, Genç Meb'ûsu 190
Târîh: Şeyh Sa'dî'nin Acıklı Bir Mersiyesi ve Onu Yazdıran Fecâyi' – 3,
Tâhirü'l-Mevlevî 193
Makālât: Ümmet-i İslâmiyye Nasıl Salâh Bulabilir?
Aksekili Ahmed Hamdi 197

Terâcim-i Ahvâl: Lâlî Ahmed Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir.....198
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hindistan'da Tıbb-ı Kadîm-i Yunanî,
S[sin]. M. Tevfik (Leknehor).....198
Hicaz Mektupları: Hicaz Demiryolu.....200
Şuûn:
Hindistan:
Enver Paşa ve Hindistan Müslümanları.....202
Bir Gazeteye Hükûmet Tarafından İhtârnâme Teblîği.....202
Afganistan:
Emîr Hazretlerinin Rüesâ-yı Kabâil ile Anlaşması.....202
Talebelik Âleminde: İcâzetnâme Cem'iyeti,
[Sebîlürreşâd].....202

298. Sayı

03 Receb 1332 **- 28 Mayıs 1914 -** 15 Mayıs 1330

Felsefe: Maddiyyûn Meslek-i Felsefîsinin Edyâna Hücûmu,
Muhammed Ferid Vecdi, Mısırlı (Terc. Mehmed Âkif).....204
Fıkıh ve Fetâvâ: İctimâ'î Usul-i Fıkha İhtiyac Var mı?
İsmail Hakkı.....205
Müdâfaât-ı Dîniyye: Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet'de Men' Olunabilir mi imiş?
Ahmed Naim.....210
Makālât: Ümmet-i İslâmiyye Nasıl Salâh Bulabilir?
Aksekili Ahmed Hamdi.....215
Edebiyât: Cülûs Günü Bir Meyhâneye Asılmış Osmanlı Sancağına, *Şiir,*
Midhat Cemal.....217
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hindistan'da İslâm Moğolların Âsârı,
S[sin]. M. Tevfik (Dehli).....218
Matbûât: İslâm ve Sosyalizm: İslâm Tabî'i ve Fıtrî Bir Dîndir,
(Journal de Geneve).....219
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
İslâm'ın Mukaddesâtı Aleyhinde Neşriyât / Büyük Bir Zıyâ'.....221
Trablusgarb:
İtalyanların Büyük Mağlûbiyetleri.....222
Hindistan:
Nizâm Hazretlerinin İ'ânesi / Hindistan'a Bir Prens Gönderiliyor.....222
Afganistan:
Eyyüb Han'ın Vefâtı.....222

299. Sayı

10 Receb 1332 **- 04 Haziran 1914 -** 22 Mayıs 1330

Fâtih Kürsüsünde – 27, *Şiir*,
Mehmed Âkif.....223
Siyer-i Celîle-i Nebeviyye:
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Ahmed Naim (Lüleburgazlı, Talebeden).....224

Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 224
Elvâh-ı İntibâh: Müslümanlık Âlemindeki Fa'âliyet-i Dîniyye:
Avrupa Devletlerinin Müstemlekâttaki Nüfûzları Sönüyor,
(Le Mèmoral Diplomatique, Paris) 226
Afrika'da İslâmiyet Alabildiğine İlerliyor: Hıristiyan Misyoner Âlemi Dehşetler İçindedir!
William C. W. (The Muslim World) 230
Mekâtîb: Habeşistan Mektupları: Habeşistan - Harar,
A[ayın]. A[ayın]. 232
Matbûât:
Dârü'l-Hilâfe'de Tiyatro Mektebi!
(Tasfîr-i Efkâr) 235
Kavmiyet Cereyanlarının Arabistan'daki Te'sîrâtı,
(Fete'l-Arab, Beyrut) 235
Bir Milletin An'anâtı Üstünde Çizme ile Yürünülmez!
(Tanin) 235
Hindistan Müslümanları ve Halil Hâlid Bey,
(The Comrade, Delhi) 235
Şuûn:
Somali:
Somalilerin İngilizlere Karşı Hareket ve İ'lân-ı Cihâdları 236
Medine'de İslâm Dârülfünûnu 208
Hindistan:
Hilal-i Ahmer İ'ânâtında İhtilâs / İmâm-ı Gazzâlî'nin Mühim Bir Kitâbı Bulunmuştur / Kalküta'da Tûfan 236
Marakeş:
Fas Hükümdârlığı 236
Çin:
Çin Matbûât Kānûnu 236
Harbin:
Harbin Müslümanlarında Ma'ârif-perverlik 236
Mısır:
Mısır'da İki Büyük Zâtın İslâmiyet'i Kabûlü 236
Rusya:
Rusların İslâmiyet'e Karşı Bir Teşebbüsleri 237
Âsâr-ı Münteşire: Cerîde-i İlmiyye
[Sebîlürreşâd] 237
Ta'rîbü *Mektûbâti'l-İmâmi'r-Rabbânî*
Muhammed Murad Remzi, Kazanlı (Mekke-i Mükerreme'de Mukīm) 237
Teşekkür
[Sebîlürreşâd] 237

300. Sayı

17 Receb 1332 **- 11 Haziran 1914 -** 29 Mayıs 1330

Fıkıh ve Fetâvâ:
Hullenin Sukūtu Sûretleri,
Mehmed, İpçilerden 238
Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 238
Müdâfa'ât-ı Dîniyye: Teaddüd-i Zevcât: İslâmiyet'de Men' Olunabilir mi imiş?
Ahmed Naim 240

Felsefe: Felsefe-i Maddiyyûn ile Felsefe-i Rûhiyyûn Çarpışması,
Muhammed Ferid Vecdi, Mısırlı....242
Elvâh-ı İntibâh:
İslâmiyet ve Nasrâniyet, Nasrâniyet'in Haksızlıkları: Müslümanlarda Teceddüd Âsârı,
[Sebîlünnecât] 244
Sebîlünnecât['ın Yorumu]....247
Mekâtîb:
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Tokyo'da Umûmî Sergi,
Ahmed Münir (Tokyo) 247
Beyrut Mektupları: Maârif - 7,
[Hâris bin Hümâm]....249
Matbûât: Ey Müslümanlar! Dîninize Sahib Olunuz!,
(el-Belâğ - el-Cezîre) 251

301. Sayı

24 Receb 1332 **- 18 Haziran 1914 -** 05 Haziran 1330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim....253
Usûl-i Hadîs:
[Her Müslümanın Sarık Sarması Vâcib midir?]
Hâkî-Zâde Abdürrezzâk (Mersin) 254
Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 254
İslâm Askerine,
Tâhirü'l-Mevlevî....255
Müslümanlara Hitâbe: Allah Allah Eyyühe'l-Müslimûn: Mâzîyi Anın, İstikbâle Hazırlanın,
(el-Belâğ) 257
Terâcim-i Ahvâl: İbrahim Hanîf Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir....258
Elvâh-ı İntibâh: Afrika'da İslâmiyet Alabildiğine İlerliyor: Hıristiyan Misyoner
Âlemi Dehşetler İçindedir,
(The Muslim World, Londra)....259
Makālât: En Büyük Gāye, İslâmiyet'tir,
M. M. 261
Mekâtîb:
Hindistan Mektupları: Moğol İmparatorlarının Âsâr-ı Ber-Güzîdeleri,
S[Sin]. M. Tevfik (Dehli)....262
Japonya Mektupları: Altı Teb'a, Bir Sefârethâne: Tokyo'da Şili Sefârethânesi,
Abdürreşid İbrahim Oğlu Ahmed Münir (Tokyo)....264
Habeşistan Mektupları: Dâru'l-Hilâfe'de Muhterem Sebîlürreşâd İdâre-i Aliyyesi'ne,
A[ayın]. A[ayın] (Harar)....265
Matbûât:
İslâmiyet'in Avrupa'da İntişâra Başlaması: Mis Frayz'ın Şeref-i İslâmiyet'i Kabûl Merâsimi,
(İkdâm)....266
Şehzâdebaşı'nda Cereyân Eden Rezâletler,
(Tanin) 267
Şuûn:
Trablusgarb:
Trablus ve Bingazi'de Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyâtı 267
Makedonya:
Ehl-i Salîb Mezâlimi 267

302. Sayı

01 Şa'bân 1332 **- 25 Haziran 1914 -** 12 Haziran 1330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 269
Fıkıh ve Fetâvâ: Yine Diş Doldurmak Mes'elesi,
İzmirli İsmail Hakkı 270
İslâm Askerine: Hamrâü'l-Esed Vak'ası,
Tâhirü'l-Mevlevî 272
Felsefe: Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Âsaf Celâl, Sorbon Dârülfünûnu Felsefe Şu'besi müdâvimlerinden 273
İmâm Muhyiddîn Ebî Hâmid-i Bağdâdî'ye Göre "Mâ-Fevk",
Âsaf Celâl (Paris) 273
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Pekin'de İslâmiyet'in Vaz'iyet-i Hâzırası,
(The Muslim World, Londra) 277
Mekâtîb:
Hindistan Mektupları: Moğol İmparatorlarının Âsâr-ı Ber-Güzîdeleri,
S[Sin]. M. Tevfik (Dehli) 279
Japonya Mektupları: Hâricî Ticâret Vesîle-i Saâdet-i Ümemdir,
Abdürreşid İbrahim Oğlu (Tokyo) 281
Londra Mektupları: Hoca Kemâleddîn ve İngiltere'de İntişâr-ı İslâm'a Gayret Numûneleri,
Ali Hikmet Nahid, Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi Reîs-i Sânîsi 282
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Ömer Rıza Bey'in Teşrîfi 283
Konya:
Konya'da Medresetü'l-Vâizîn 283
Rusya:
Rusya Ordusunda Meşrûbât-ı Küûliyyenin Men'i 283
[İsmail Hakkı Bey'in Bir Şahsı Daveti],
[Sebîlürreşâd] 283

303. Sayı

08 Şa'bân 1332 **- 02 Temmuz 1914 -** 19 Haziran 1330

Tefsîr-i Şerîf,
Şeyh Muhammed Abduh 284
Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 286
Fıkıh ve Fetâvâ: Cevâzın Ahkâm-ı Şerîatten Olup Olmaması Hakkındaki Nizâ' Nizâ'-ı Lafzîdir,
İzmirli İsmail Hakkı 287
İslâm Askerine: Hamrâü'l-Esed Vak'ası,
Tâhirü'l-Mevlevî 291
Afrika'nın Şimâl Sâhillerinde Cihâd-ı İslâm ve Senûsî Hazretlerinin Cevâb-ı Şehâmeti,
[Şeyh Senûsî] 292
Ehvâh-ı İntibâh: Müslümanlığın Mevkii,
(Müsteşrik Clozel, l'Afrique Francaise - Paris) 295
Dâru'l-Hilâfe: Fâik Reşâd Bey'in Vefâtı,
[Sebîlürreşâd] 298

304. Sayı

15 Şa'bân 1332 **- 09 Temmuz 1914 -** 26 Haziran 1330

Müdâfaât-ı Dîniyye,
Ahmed Naim 299
Fıkıh ve Fetâvâ: Cevâzın Ahkâm-ı Şerîatten Olup Olmadığı - 2,
İzmirli İsmail Hakkı 304
İslâm Askerine: İkinci Bedir Vak'ası,
Tâhirü'l-Mevlevî 308
Elvâh-ı İntibâh: Müslümanlığı Yeryüzünden Kaldırmak İçin Avrupalıların Hud'aları ve Nasrâniyet'in Nüfûzuna Karşı İslâm'ın Mukāvemeti,
[Doktor Hurgronje] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi, *el-Menâr*) 309
Kur'ân ve İncil, [Lord Headley'in *Mecmûa-i İslâm'daki Makālesi Üzerine*],
S[sin]. M. Tevfik 311
Matbûât: Talebe Defterinden Aynen: Millî ve Dînî Terbiye(!),
[Ahmed Hâlid Bey, Muallim] 313

305. Sayı

22 Şa'bân 1332 **- 16 Temmuz 1914 -** 03 Temmuz 1330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 315
Fıkıh ve Fetâvâ: Cevâzın Ahkâm-ı Şerîatten Olup Olmadığı - 3,
İzmirli İsmail Hakkı 315
İctimâiyât: İctimâî İnhitâtın Sebebini Usûl-i Terbiyede Aramalıdır,
M. Şemseddin 319
İslâm Askerine: Müreysî' Vak'ası,
Tâhirü'l-Mevlevî 320
Edebiyât: Merhûm Fâik Reşâd Bey, *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 322
Terâcim-i Ahvâl: İdris-i Bitlisî,
Bursalı Mehmed Tâhir 322
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: İngiliz Müslümanları: İngiltere'de Dîn-i İslâm'ın İntişârı,
Abdülehad Dâvud 323
Elvâh-ı İntibâh: Müslümanlığı Yeryüzünden Kaldırmak İçin Avrupalıların Hud'aları ve Nasrâniyet'in Nüfûzuna Karşı İslâm'ın Mukāvemeti,
[Doktor Hurgronje] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi, *el-Menâr*) 325
Mekâtîb:
Selâmet Ordusu: Siyâset-i Dîniyye,
[İkdâm, Londra Muhâbiri] 327
Âsâr-ı Münteşire: *Donanma Mecmûası*,
Mehmed Fahreddin 329
Balkan Dâstân-ı Fecâyii,
[Sebîlürreşâd] 329

306. Sayı

29 Şa'bân 1332 **- 23 Temmuz 1914 -** 10 Temmuz 1330

Fâtih Kürsüsünde – 28, *Şiir*,
Mehmed Âkif 330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 332
Fıkıh ve Fetâvâ: Cevâzın Ahkâm-ı Şerîatten Olup Olmadığı - 4,
İzmirli İsmail Hakkı 333
Müdâfaât-ı Dîniyye: İnsâfın O Yerde Nâmı Yok mu?,
Ahmed Naim 338
Makālât: İngiltere'de İntişâr-ı Dîn-i İslâm - 2,
Abdülehad Dâvud 341

307. Sayı

07 Ramazan 1332 **- 30 Temmuz 1914 -** 17 Temmuz 1330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 344
Fıkıh ve Fetâvâ: Cevâz Ta'bîr-i Âharla Mübâh(!),
İzmirli İsmail Hakkı 345
İslâm Askerine: Müreysî' Vak'ası,
Tâhirü'l-Mevlevî 346
Terbiye ve Ta'lîm: Bhopal Hâkime-i Zî-Şânı Şah Cihan Hazretlerinin Hindistan'da Esâsât-ı İslâmiyye Dâiresinde Kız Mektepleri Küşâdı,
S[Sin]. M. Tevfik 349
Mekâtîb: Japonya Mektupları: Biraz da İstatistik,
Ahmed Münir (Tokyo) 351
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Japonya'da İslamiyet Muâvenet Bekliyor,
[Muhammed Berekâtullah Efendi] (Mecmûa-i İslâmiyye, Japonya) 352
Mağrib-i Aksâ Müslümanları: Fas Kıt'a-i İslâmiyyesinin Başına Gelenler,
[Mulay Abdülaziz] (African Times) 354
Şuûn:
Trablusgarb:
Trablusgarb Mücâhidleri 357
Hindistan:
Karaçi Müslümanları ve Sinamatograf / Müslümanlara Rütbe, Nişân ve Lakab İ'tâsı / Hindistan'da Kahtlık ve Buna Çare 357
Afganistan:
Emîr Hazretlerinin Japonlara Muâveneti / Afganistan'da Maârif İlerliyor 357
İran:
Azerbaycan'daki Ruslar / İran'ın Menâbi'-i Serveti / İran'da Mıntıka-i Nüfûz Kalmayacak 357

308. Sayı

21 Ramazan 1332 **- 13 Ağustos 1914 -** 31 Temmuz 1330

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 358
Fıkıh ve Fetâvâ,
İzmirli İsmail Hakkı 358
Müdâfaât-ı Dîniyye: Yine Teaddüd-i Zevcâta Dâir,
Ahmed Naim 361

İslâm Askerine,
Tâhirü'l-Mevlevî 368
Ali Hikmet Nâhid Bey,
[Sebîlürreşâd] 371
Şuûn:
Tokyo Muhâbir-i Mahsûsu'ndan:
Sâmî-zâde Süreyya Bey'in Tokyo'ya Muvâsalatı 371
Tokyo Elsine-i Ecnebiyye Mektebinde Türkçe 372
[308. Sayının Seferberlik Sebebi ile Geç Yayınlandığı],
[Sebîlürreşâd] 372

309. Sayı

11 Şevval 1332 **- 02 Eylül 1914 -** 20 Ağustos 1330

Tefsîr-i Şerîf, *Şiir*,
Mehmed Âkif 373
Makālât: Sevişelim ve Çalışalım,
Mehmed Fahreddin 374
İslâm Askerine: Hendek Muhârebesi,
Tâhirü'l-Mevlevî 375
Harb-i Umûmî ve Âlem-i İslâm: İngilizleri Pek Geç Tanıdık,
S[Sin]. M. Tevfik 377
Yaşamak İçin Ref'-i Âvâz Eden Bir Ümmet:
Çin'de Hareket-i İslâmiyye,
Aksekili Ahmed Hamdi 378
Medîne-i Münevvere'den Âlem-i İslâm'a Hitâb: Müslümanlar Uyanın! Fırsat Bu Fırsattır!
Aksekili Ahmed Hamdi 381
İngiltere ve Mısır,
Abdülganî Said, Muharrirîn-i Mısriyyeden 382
Matbûât:
İngiltere ve Âlem-i İslâm,
(Neues Wiener Tagblatt, Viyana) 383
İslâm'ın Baş Kaldıracağı Zaman Geldi,
(Tasvîr-i Efkâr) 383
Fransa Medeniyeti Müdâfi'lerinin Mahcûbiyeti,
(Tanin) 383
İ'tilâf-ı Müselles'in Gālibiyeti Âlem-i İslâm İçin Felâkettir,
(Neue Freie Presse, Budapeşte) 383
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Harbiye Nezâreti'nin Müslümanlığın Şân ve Şevketini Yükseltecek Teşebbüsâtı 384
Hindistan:
Bankaların İflâsı / Altın Fıkdânı / Fenerler / Ticâretin Durgunluğu / Hindli Asâkirin Sevki / Hindistan'daki İngiliz Zâbitânı / Kılâ' ve İstihkâmâtın Tahkîmi / Telsiz Telgrafların Tahdîdi 384
Hind Ulemâsının Taltîfi / Hindli Bir Liderin Afvı / Bombay Postahânesi'nde Bir Bomba / Kalküta'da İhtilâl / Seylâb Hasârâtı / Ajans Royter'le İngiliz Matbûâtı Tasnîâtı / Matbûâtta Sansürlük / Kaht u Galâ / Belûcistan'da ve Tibet'te / Hindistan Vâlî-i Umûmîsi / Hind Müslümanları 385

Afganistan:
Harbiye Nâzırının Tebdîli 385
Afganistan'ın Hazırlığı 385
Rusya:
Odesa'da İğtişâş 385
İran:
İran'ın Rusya'ya Teblîgātı 385
Âzerbaycan Vâlîsi 385
Tunus ve Cezâir:
Fransa Tunus ve Cezâir'e Hukūk-ı Medeniyye Veriyor! 385
İngiltere:
Âlem-i İslâm'da Cihâd-ı Mukaddes 385
Hindistan'da İhtilâl Cereyânları 386
Bosna:
Bosna-Hersek Müslümanları 386
Pek Azîm Bir Zıyâ',
[Sebîlürreşâd] 386
Âsâr-ı Münteşire: *Seyâhatlerim,*
[Sebîlürreşâd] 386
İhtâr [Onbeş günde çıkacak; abone borçlarının ödenmesi ricası...],
[Sebîlürreşâd] 386

310. Sayı

25 Şevval 1332 **- 17 Eylül 1914 -** 04 Eylül 1330

Tefsîr-i Şerîf, *Şiir*,
Mehmed Âkif 387
İnkılâb-ı Esâsî ve İstiklâl-i Hakīkī,
Mehmed Fahreddin 388
Hutbe ve Mevâiz: Müslümanları Hazırlayalım: Müslümanlığı Salîb'in Esâretinden Kurtaralım,
Hacı Mîrzâ Muhammed Rahîm, Kafkasya'nın Bakü Tevâbiinden Belbeleli[?] (Bağdad)...389
Bir Safha-i Târîh: Mısır'ın Sergüzeşti: Başlangıç,
A[Ayın]. S[Sin]. 392
1 - Tefrika Bâis-i İzmihlâldir / 2 - Urâbî Paşa'nın İlk Kıyâmı,
Abdülganî Said 393
İslâm Askerine: Hendek Muhârebesi,
Tâhirü'l-Mevlevî 394
Mekâtîb:
Trablusgarb'dan: Dârü'l-Hilâfe'de Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine,
M. M. 396
Vesâik-ı Târîhiyye: Kapitülasyonların İlgāsı 397
Matbûât:
Servet-i Fünûn'un İttihâd-ı İslâm'a Tarafdarlığı,
(Servet-i Fünûn) 397
İmânsız Milletler Yaşayamaz,
(Tasfîr-i Efkâr) 397
Bir Milleti Yalnız Maddî Kuvvetler Tutamaz,
(Tasfîr-i Efkâr) 398

Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Ref' ve İlgāsı 398
Bingazi:
Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Hazırlığı 398
Mısır:
Mısır'da Açlık ve Sefâlet / Mısır'da Nümâyişler / Kāhire'de Heyecân / Mısırlılar Almanya'ya Müzâhir / Mısır Eşrâfına Tazyîkāt / Mısır Askerine İ'timâdsızlık / 398
Mısır'ın Bî-taraflığı / Hidîviye Vapurları Mürettebâtı / Hind Askeri Mısır'dan Geçmiş ...399
Bosna:
Sırp Mezâlimi....399
İngiltere:
İngiltere ve Hindistan....399
Hind Ricâlinde İntibâh....399
Hind Askerinin Avrupa'ya Azîmeti 399
Kafkasya:
Kafkasya'da İğtişâş 399
Almanya:
Fransız Ordusundaki Müslümanlar....399
Müslüman Esîrlerin Dârü'l-Hilâfe'ye İ'zâmı 400
Alman Hükûmetinin Müslüman Üserâya Karşı Beyânnâmesi....400
Avusturya da Müslüman Üserâyı Serbest Bırakıyor 400
Hindistan:
İngilizlerin Tazyîkātı ve Mezâlimi....400
İhtâr [Onbeş günde çıkacak; abone borçlarının ödenmesi ricası...],
[Sebîlürreşâd] 400

311. Sayı

18 Zilka'de 1332 **- 09 Ekim 1914 -** 26 Eylül 1330

Tefsîr-i Şerîf,
Şeyh Muhammed Abduh 401
İslâm Askerine: Hendek Muhârebesi,
Tâhirü'l-Mevlevî....402
Bir Safha-i Târîh: Mısır'ın Sergüzeşti: 3- Urâbî'nin Kıyâmı Esnâsında İngiltere'nin Siyâseti
4- İngiltere ve Fransa'nın İttifâkı ve Müşterek Entrikaları,
Abdülganî Said....405
Harb-i Umûmî ve Âlem-i İslâm:
[Fas, Cezâyir ve Tunus'ta Müslüman Askerlere Dağıtılan Hutbe] 407
Afganistan:
Afgânî-zâde 409
Harb-i Hâzırdan Alınan Dersler,
[Sebîlürreşâd] 410
Matbûât:
Hasire'd-dünya ve'l-âhire,
(Tasfîr-i Efkâr) 410
450 Milyon Müslümanlık Âlemi Halîfe'nin Emrine Muntazırdır,
(Kampana) 410

İntibâh-ı İslâm,
(Hablü'l-Metîn, Kalküta) 410
Hilâfet-i Uzmâ'nın Satvet-i Ma'neviyye ve Maddiyyesi [Nutuk],
[John Burns, Londra] 411
Şuûn: Harb-i Umûmî ve Âlem-i İslâm
Bütün Müslümanlık Âlemi Hâl-i Teyakkuz ve İntizârdadır / İran / Kafkasya....412
Buhârâ, Kırım, Hîve, Kırgız ve Tataristan / Afganistan / Mısır / Hindistan / Tunus, Cezâir, Fas / Müslümanların Âhı....413
Âsâr-ı Münteşire: *Hâver* Gazetesi,
[Sebîlürreşâd] 414
İhtâr,
[Sebîlürreşâd] 414

312. Sayı

09 Zilhicce 1332 **- 29 Ekim 1914 -** 16 Teşrînievvel 1330

Tefsîr-i Şerîf, *Şiir*,
Mehmed Âkif 415
İctimâiyât: Fransızlar Îmâna Geliyor,
[Sebîlürreşâd] 416
Terbiye ve Ta'lîm: Makām-ı Meşîhat'in Mühim Bir Teşebbüsü ve Dârülhilâfe Medresesi,
[Sebîlürreşâd] 417
Târîh: İslâm Askerine: Hudeybiye Müsâlahası,
Tâhirü'l-Mevlevî 417
Terbiye ve Ta'lîm: Ders Vekâlet-i Celîlesi'nin Mühim Bir Teşebbüsü - Medresetü'l-Mütehassısîn,
[Sebîlürreşâd] 417
Bir Safha-i Târîh: Mısır'ın Sergüzeşti: 6- İngiltere İşgāl-i Askerîsinin Mukaddemâtı, 7- İngiltere'nin Entrikaları, 8- İngiltere Katliâmı
Abdüganî Said, Mısırlı 419
Matbûât:
Ayasofya'da Salîb Dikmeye Yeltenen Rusların Başında Kopacak Kıyâmetler,
[Sebîlürreşâd] 421
Müslümanlık Âlemi Harbe Başladığı Zaman,
[Kampana, Sofya] 421
Şuûn:
Âlem-i İslâm'ın Galeyân ve Heyecânı: Müslümanlık'ta Azîm Bir İntibâh/ İran....422
Kafkasya, Türkistan / Mısır 423
Hindistan / Aden, Berbere, Somal / Habeşistan / Amerika / Romanya / Girid....424
Afganistan / Çin / Tunus....425
Merhûm Şehbender-zâde Hilmi Bey,
[Sebîlürreşâd] 425
Âsâr-ı Münteşire: *Hâver* Gazetesi,
[Sebîlürreşâd] 425
İhtâr [Onbeş günde çıkacak; abone borçlarının ödenmesi ricası...],
[Sebîlürreşâd] 425
YAZAR İNDEKSİ....427

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 12

Sayı 287-312

12 Mart 1914 - 29 Ekim 1914

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

12 Mart 1914 | 14 Rebîülâhir 1332 | Perşembe | 27 Şubat 1329 | Cild: 12 - Aded: 287

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 17 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakıyyete imkân bulur musun acaba?
Hamâkatin aşıyor hadd-i i'tidâli, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
"Kader" senin dediğin yolda Şer'a bühtandır;
Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrandır.
Kader ferâiz-i îmâna dâhil... Âmennâ...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma'nâ.
Kader: Şerâiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkinâtın a'yânda.
Niçin, nasıl geliyormuş... O büsbütün mechûl;
Biz ihtiyârımızın sûretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazîfen itâ'at ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin, şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri Şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i,
Bu bahsi men' ediyor mü'minîne, boş yere mi?
Kader deyince ne anlardı dinle bak Ashâb:

Ebû Ubeyde'ye imdâda eylemişti şitâb,
Maiyyetindeki askerle bir zaman Fârûk.
-Tereddüt etme sakın, çünkü vak'a pek mevsūk-
Tarîk-ı Şâm'ı tutup doğru "Surg"a indi Ömer.
Ebû Ubeyde hemen koştu almasıyla haber.
Halîfe, Hazret-i Serdâr'a: "Nerdedir ordu?
Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?" deyip sordu.
Ebû Ubeyde: "Vebâ var!" deyince askerde;
Tevâbi'iyle Ömer durdu kalkacak yerde.
"Vebâya karşı gidilmek mi, gitmemek mi iyi?"
Muhâcirîn-i kirâmın soruldu hep re'yi.
Bu zümreden kimi: "Maksad mühim, gidilmeli" der;
"Hayır, bu tehlikedir" der, kalan Muhâcirler.
Halîfe böyle muhâlif görünce efkârı;
Çağırdı: Aynı tereddüdde buldu Ensâr'ı.
Dağıttı hepsini, lâkin sıkıldı... Artık ona,
Muhâcirîn-i Kureyş'in müsinn olanlarına
Mürâca'at yolu kalmıştı; sordu onlara da.
Bu fırka işte bilâ-kayd-ı ihtilâf arada:
"Vebâya karşı gidilmek hatâ olur" dediler;
"Yarın dönün" diye Ashâb'a emri verdi Ömer.
Ale's-seher düzülürken cemâatiyle yola,
Ebû Ubeyde çıkıp: "Yâ Ömer, uğurlar ola!
Firârınız kaderu'llâhtan mıdır şimdi?"
Demez mi, Hazret-i Fârûk döndü: "Doğru, dedi,
Şu var ki bir kaderu'llâhtan kaçarken biz,
Koşup öbür kaderu'llâha doğru gitmedeyiz.
Zemîni otlu da, etrâfı taşlı bir derenin
İçinde olsa deven, yâ Ebâ Ubeyde, senin;
Tutup da onları yalçın bayırda sektirsen,
Ya öyle yapmayarak otlu semte çektirsen,
Düşün: Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?"
Ömer bu sözde iken İbni Avf olur zâhir,
*Hemen rivâyete başlar hadîs-i tâûnu.**
Ebû Ubeyde tabî'î susar duyunca bunu.
Muhâcirîn-i Kureyş'in, kibâr-ı Ashâb'ın,
Şerîat'in koca bir rüknü: İbni Hattâb'ın;
Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a!...
Utanmadan yine kalkışma Hakk'a bühtâna!

Mehmed Âkif

---

[1] A'râf, 7/185.

* (إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأَرْضٍ فَلاَ تَدْخُلُوهَا، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا مِنْهَا) hadîs-i şerîf. [Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü't-tıb, 29]

[2]

FIKIH VE FETÂVÂ

RİBE'L-FAZL VE RİBE'N-NESİE HAKKINDAKİ MAKĀLE

–mu'terizine cevaptan mâba'd–

Sâlisen – Usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere te'âruz kuvvette mütesâvî olan delîleyn arasında bulunur. Biri kat'î, diğeri zannî olan iki delil arasında te'âruz yoktur. Delîl-i zannî delîl-i kat'îye müzâhim olamaz. E'âzım-ı ulemâdan Zerkeşî'nin beyânına göre Cenâb-ı Ahkamü'l-hâkimîn kâffe-i ahkâm-ı şer'iyye üzerine edille-i kātı'a nasb etmemiştir. Mükellefîn hakkında tevsî'-i maslahatına mebnî ahkâm-ı şer'iyyenin edillesini zannî kılmıştır. Tâ ki mükellefîn edille-i kat'iyyenin kāim olmasıyla mezheb-i vâhide hasr-ı nefs etmeyeler.

Ahkâm-ı şer'iyyede edille-i zanniyye mu'teber olunca zâhirde hafâ ve celâ i'tibârıyla edille-i zanniyye müte'ârız olur. Şer'-i celîl-i Ahmedî'de hakīkatte te'âruz yoktur. Nasıl te'âruz bulunabilir ki Şârî'-i A'zam her ikisini de kasd etmiş ise maksûdu hâsıl olmaz, ictimâ'-ı zıddeyn lâzım gelir. Şâyed ikisinden birini kasd etmiş ise diğeri abes olur. Şârî'-i Hakîm abesden münezzehtir. Şu kadar ki müctehidin nazarında biri îcâbı, diğeri tahrîmi iktizâ edecek sûrette bir mahalde delîleynin temânu'u zâhir olur.

Kütüb-i usûliyyede mübeyyen olduğu vechile edillenin merâtibi vardır. Edille-i şer'iyye içinde evvel-emirde icmâ'a, sonra Kitâb ve sünnet-i mütevâtireye ve re'y-i Hanefiyye üzere sünnet-i meşhûreye, daha sonra Kitâb'ın umûmât ve zevâhirine, daha sonra umûmu muhassas olan ahbâr-ı âhâd ve akyiseye mürâcaat olunur. Ribe'l-fazlı tecvîz edenler indinde âyet-i kerîme ile ribe'l-fazlın hürmeti sâbit değildir, belki [1](وَاَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ) nazm-ı celîlinde ribe'l-fazl dâhildir. Eşyâ-i sitte hadîsi âhâddır. Beynlerinde te'âruz mutasavver değildir. Hadîs-i Üsâme ile eşyâ-yı sitte hadîsi arasındaki te'âruza gelince hadîs-i Üsâme âyet-i kerîme ile mü'eyyed olmağla eşyâ-yı sitte hadîsine müreccahtır.

İbni Abbas'ın mezhebinden rücû'una gelince fi'l-vâki' böyle bir rücû' nakl olunuyor. Fakat e'imme-i ilmin bize öğrettiği cerh ve ta'dîl ve nakd-i ricâl ilmi mûcebince rücû' keyfiyeti gāyet za'îf, ribe'l-fazlı veya ta'bîr-i âhar ile sarfı tecvîz ciheti gāyet kavî oluyor. Şöyle ki:

Kastalânî'den nakl eylediğiniz rücû' mes'elesine dikkat edilince görülüyor ki bu rücû'u Hâkim en-Nîsâbûrî "Ebû Züheyr Hayyân ibni Abdullah el-Adevî an Ebî Meclez an İbn Abbas" tarîkiyle beyân ediyor.

Nakd-i ricâl kitâblarına mürâcaat edince Hayyân'da ihtilât (ihtilâl-i şu'ûr) bulunduğunu ve bu vechile za'îf olduğunu anlarsınız. Usûl-i hadîs mûcebince kendisinde ihtilât bulunan adam metrûktür. Hayyân hakkında e'âzım-ı muhaddisînden İbn Hazm: "Mechûldür" diyor. Mamafih Hayyân'ı tevsîk edenler de vardır. Hâkim Muhammed bin Abdullah en-Nîsâbûrî imâm-ı sadûk olmağla beraber nakkād-ı hadîsten Hâfız Zehebî'nin *Mîzânü'l-İ'tidâl*'inde tahkīkine göre Hâkim *Müstedrek*'inde bir takım ehâdîs-i sâkıtayı tashîh ediyor, hem de pek çok ehâdîs-i sâkıtayı sahîh kılıyor. Hâfız Zehebî bu husûsta ne söyleyeceğini bilmiyor. Bu hâl Hâkim'e nasıl hafî olur? Çünkü bunu bilmez değildir, hâfızdır, sâhibü't-tesânîfdir. Eğer bile bile yapıyor ise bu hâl pek büyük hıyânettir, diyor. Hâkim Şîîdir, Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî Hâkim hakkında "habîs" diyor.

Şârih-i *Müslim* Nevevî usûl-i hadîse dâir yazmış olduğu *Takrîb* nâm kitâbında Hâkim hakkında "mütesâhil" diyor. Suyûtî'nin *Şerh-i Takrîb*'de beyânına göre Hâfız Zehebî Hâkim'in *Müstedrek*'ini telhîs eylemiş, pek çoğunu za'îf ve münker, bir kısmını da mevzû' bulmuştur. Bu hâllere sebeb Hâkim kitâbını tesvîd etmiş, fakat tenkīha vakit bulamadan irtihâl eylemiştir.

Esna'l-Metâlib'de musarrah olduğuna göre ehl-i ilim indinde Hâkim'in tashîhine i'tibâr yoktur.

Fil-vâki' İbn Abbas'ın "Resûlullâh'tan işitmedim, yalnız bana Üsâme haber verdi" kavli sened ile *Buhârî*'de, *Müslim*'de, *İbn Mâce*'de, *Nesâî*'de, *Tahâvî*'de mezkûrdur. Fakat rücû'una dâir bir şey mezkûr değildir. Yalnız *Nevevî* "Bu kavil İbn Abbas'ın ve İbn Ömer'in rücû'larına delâlet eder" diyor. Halbuki İbn Abbas'ın bu kavlinde rücû'una delâlet eder bir sözü yoktur. Ashâb-ı güzîn kendilerine bir hadîs-i şerîf bâliğ olunca hemen onunla amel etmezler idi.

Usûl-ı fıkıh kitâblarında musarrah olduğu üzere sahâbiyâttan Fatma binti Kays'ın rivâyet ettiği [2](لاَ نَفَقَةَ لك وَلاَ سُكْنَى – رواه البخارى و مسلم والطحاوى) hadîsini Hazret-i Ömer el-Fârûk mahzar-ı ashâbda: "Biz bir kadının sözüyle kitâbullâh ve sünnet-i resûlullâhı terk edenlerden değiliz!" diye hadîs-i mezkûru inkâr eylemiş idi.

Fukahâ-i dînin bir kısmı Hazret-i Ömer ile beraber olmuş, diğer bir kısmı hadis ile âmil olmuştur. İmâm-ı hümâm Ebû Hanîfe, Sevrî, İbn Ebî Leylâ, İbn Şübrüme ile Üstâzü'l-imâm Hammâd ve lisân-ı Kûfe İbrahim en-Neha'î, sâdât-ı tâbi'înden Esved ile Şüreyh Hazret-i Ömer ile beraberdirler

İbn Abbas Fâtıma bint Kays'ın hadîsini kabûl eylemiş, Ahmed bin Hanbel, İshak bin Raheveyh, Şa'bî, Atâ, Hasan-ı Basrî gibi bir cemâ'at Hazret-i Ömer'e muhâlif, Fâtıma bint Kays'a muvâfık kalmışlar idi.

Bir def'a da Ma'kıl bin Sinan el-Eşca'î'nin rivayet ettiği hadis Hazret-i Ali el-Murtazâ'ya bâliğ olunca (ما تصنع بقول اعرابى بوال على عقبيه) diyerek hadîsi reddeylemiş idi.

Hadîs-i Ma'kıl Hazret-i Ali el-Murtazâ'nın kıyâsına muhâlif olmağla kabûl olunmamış idi. Fakat hadis-i mezkûr Hazret-i İbn Mes'ûd'un kıyâsına muvâfık [3] olmağla İbn Mes'ûd tarafından kabûl olunmuş idi. İmâm-ı hümâm Ebû Hanîfe bu husûsta İbn Mes'ûd ile beraberdir.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe de ale'l-ıtlâk hadîs-i âhâd ile âmil değildir. Umûmât-ı *Kur'âniyyeye* muhâlif olan hadîsi terk etmiştir. Nitekim [3](لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ – رواه احمد فى مسنده و ابو داود والترمذى والنسائي وابن ماجهٍ) hadîs-i sahîhini [4](حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) âyet-i kerîmesinden istihrâc olunan hükme ve [5](لاَ صَلاَةَ

[1] Bakara, 2/275.

[2] (لاَ سُكْنَى وَلاَ نَفَقَةَ) şeklinde, Buhârî, *Sahîh,* 40.

[3] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'n-Nikâh, 15.

[4] Bakara, 2/230.

[5] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 11.

hadîs-i şerîfi-ni (لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ – رواه الستة واحمد فى مسنده) nazm-ı celîlinden istinbât olunan hükme muhâlif bulduğundan bu iki hadîs-i şerîf ile âmil olmamıştır.[1] (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ)

Ebû Cafer et-Tahâvî demekle rücû'u zikr ediyor ise de bu da bilâ-seneddir. Bilirsiniz ki ehl-i ilim indinde bilâ-sened bir nakil makbûl değildir. (ونزع عنها ابن عباس)

İşte İbn Abbas'ın rücû'u hakkındaki âsâr bunlardır.

Eğer zât-ı âlîleri ilm-i nakd-i ricâli tetebbu' etmiş olsaydınız bu nakilde tevakkuf eder idiniz. Cerh ve ta'dîl ve nakd-i ricâl ilmini tetebbu' eylemenizi tavsiye eylerim.

İbn Abbas'ın adem-i rücû'una en büyük delîl ilminin münteşir olduğu Mekke'de sarfın bir müddet devâm etmesidir.

Şeyhü'l-İslâm el-Harrânî *Ref'u'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lâm* nâm kitâbında şöyle beyân ediyor. Yani ümmet-i Muhammediyye'nin ilmen ve amelen asfiyâsından olan İbn Abbas ve ashâbı Ebu'ş-Şa'sâ' Cabir bin Zeyd, Atâ, Tâvûs, Said bin Cübeyr, İkrime ve sâir a'yân-ı Mekke'nin ribe'l-fazlı tecvîz ettiklerini tasrîh ediyor, rücû'u kabûl etmiyor. (فاستحلوا بيع الصاعين بالصاع يداً بيد مثل ابن عباس واصحابه ابو الشعثاء و عطاء وطاوس وسعيد بن جبير وعكرمة وغيرهم من اعيان المكيين الذين هم من صفوة الامة علماً و عملا)

Bundan evvelki nüshada verdiğim cevapta beyân ettiğim vechile Mekke'de bu mezheb İmâm Şâfi'î zamanına kadar devam etmiş idi. İmâm-ı Kureşî Muhammed bin İdris eş-Şâfi'î *Kitâbü'l-Ümm*'de eşyâ-yı sitte hadîsini ahz ediyor da diyen kimsenin kavlini terk ettik diyor. (لا رباء الا فى النسيئة)

Bir müddet hilâf sebk ettikten sonra artık hürmeti mücma'un-aleyh olan ribe'l-fazl hakkında harâm diyen cemâ'at-i fukahâ hadîs-i Üsâme ile eşyâ-yı sitte hadîsi arasında te'âruz-ı sûrî buluyorlar. Eşyâ-yı sitte hadîsini Ebû Hüreyre ve Osman ve sâireden –radıyallâhu anhüm- de rivâyet ediyorlar. Bu takdîrce te'âruz-ı nasseyndeki kavâ'id mûcebince mes'eleyi halledelim:

Bâb-ı te'âruz usûl-i fıkhın en mühim mebâhisindendir. Bâb-ı te'âruzda başlıca üç hüküm vardır: Fesh, tercîh, cem'.

Eğer nasseyn kuvvette mütesâvî ise mütekaddim, ma'lûm ise nass-ı lâhıkın nass-ı sâbıkı neshi ile hükmolunur.

Eğer mütekaddim ma'lûm değil ise vücûh-ı tercîhden biriyle biri diğerine râcih olur.

Şâyed tercîh mümkün olmaz ise beynleri cem' olunur. Eğer cem' de mümkün olmaz ise her ikisi sâkıt olur da bir mertebe mâ-dûnlarına intikāl olunur. Nitekim sûreten mu'ârız olan iki âyet ile istidlâl terk olunur ise haber-i nebîye udûl olunur. Habereyn de sûreten müte'ârız olup ahkâm-ı selâse-i mezkûreden biri cereyân etmezse bir re'ye göre kıyâsa, bir re'ye göre akvâl-i sahâbeye, üçüncü bir re'ye göre evvelâ kavl-i sahâbîye, sonra kıyâsa udûl olunur.

Müte'ârızeynin dûnunda delîl-i âhar bulunmazsa veyahud delîl-i âhar bulunup da onun ile beraber bir mu'ârız da bulunur ise asıl takarrur eder, asıl ile amel vâcib olur. Delîlin vürûdundan evvel hüküm ne hâl üzere ise yine o hâl üzere kalır, yani istishâb ile amel olunur. Nitekim su'r-ı himarda ahbâr ve âsâr müte'ârız olup ahkâm-ı selâse cârî olmadığından su'r-ı himâr alâ hâlihî zâhir olarak ibkā olunmuştur. Bu kāide-i fıkhiyyeye tatbîkan hadîs-i Üsâme'ye ya eşyâ-i sitte hadîsi ile mensûhdur diyeceğiz, nitekim sebk-i hilâftan sonra vâki' olan icmâ' da buna delâlet eder. Fakat bu tevcîh; vecîh değildir. Çünkü Kastalânî'nin de beyânı vechile nesh ihtimâl ile sâbit olmaz. Bunun gibi hadîs-i Üsâme'nin mütekaddim olduğu da ma'lûm mudur? –Yahud hadîs-i Üsâme ecnâs-ı muhtelifeye mahmûldür, mücmeldir. Eşyâ-yı sitte hadîsi mübeyyendir, mübeyyen mücmele râcihdir. Nitekim İmâm Şâfi'î böylece cevap veriyor.

Veyahud hadîs-i Üsâme'deki ribâ hürmet-i galîza ve şedîde ile harâm olan ribâdır, demek lâzımdır. Nitekim bazı e'imme böyle tevcîh ediyor.

Artık cem' tarîkı ile olan cevap ribe'n-nesîenin hürmet-i galîza ve şedîde olması esâsına müstenid olmuş oluyor.

Eğer hadîseyn müte'ârız olarak kalmış ise kavâ'id-i usûliyye mûcebince hüküm asıl üzere ibkā olunur. Eşyâda asıl olan ibâhadır.[2] Fakat hadîs-i şerîfi veraa mahmûldür. Veraan terk olunur demektir. Çünkü emirler nedbe, ibâhaya da haml olunur. (دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ – رواه الترمذي واحمد فى مسنده)

Görülüyor ki hadîs-i Üsâme ile eşyâ-yı sitte hadîsi beynindeki te'âruz-ı sûrîyi iyice tahkīk ve teftîş etmişim, te'âruz-ı edille hakkındaki kavâ'id-i fıkhiyyeyi nazar-ı i'tibâra almışım, rücû' hakkındaki âsârı da görmüşüm, fuhûl-i e'imme-i kirâmın akvâlini tetebbu' eylemişim. El-hamdu li'llâhi alâ ni'meti'l-İslâm.

Râbian – E'âzım-ı fukahâ' ve muhaddisînden İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye ribe'l-fazlı helâl göstermiyor, ancak aralarında fark bulunduğunu beyân ediyor. Neresi (اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ) dır? Âlem-i İslâm'ın bi-hakkın iftihâr ettiği İbnü'l-Kayyım'a nasıl söz söylüyorsun! İbnü'l-Kayyım'ı bilir misin? Hangi kitâbını okudun? Evvel-emirde *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, *el-Cüyûşü'l-İslâmiyye*, *Kasîde-i Nûniyye*, *Risâletü Rûh*, *et-Turuku'l-Hikemiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye* kitâblarını oku, sonra söz söyle!

–رحم الله امراً عرف قدره ولم يتعد طوره

Hâmisen – Ehâdîs-i lianı zikr etmekle ribe'l-fazlı tecvîz edenleri mi kasd [**4**] ediyorsun? Eğer böyle ise hakīkaten gayr-ı kābil-i tasvîr bir cür'ettir.

E'imme-i hüdânın bu bâbda akvâlini arz edeyim de cür'etkârlığın derecesi tamâmıyla zâhir olsun.

E'âzım-ı müctehidînden Şeyhü'l-İslâm el-Harrânî der ki: Fil-vâki' Kitâb ve sünnet ile tahrîm olunan bazı umûrun delîli hıyâr-ı ümmetten olan bazı müctehidîn indinde sâbit olmadığından veya bu delîl-i hürmet diğer bir delîle mu'ârız olup akıl ve ilimleri sebebiyle o delîl tereccuh ettiğinden nâşî zevât-ı müşârun-ileyhimin muharremâtı istihlâl etmeleri lâzım gelir ise de tahrîmin ahkâmı olan ism, zem, ukūbet, fısk ve sâire onlara terettüb etmez, her ne kadar tahrîm delîl-i şer'î ile sâbit ise de ona terettüb eden ahkâmın şurûtu bulunmamasına mebnî tahrîmin sukūtu lâzım gelir.

Âmme-i selef ve fukahâya göre hükm-i ilâhî birdir. İctihâd-ı sâ'iğ (mesâğ-ı şer'î bulunan) ile hükm-i ilâhîye

[1] Müzzemmil, 73/20.

[2] Tirmizî, *Sünen*, 2518.

[3] Ankebut, 29/41.

muhâlefet eden zât muhtîdir, fakat müstahıkk-ı levm değildir, ma'zûrdur, me'cûrdur.

[1](إِذَا اجْتَهَدَ الحَاكِمُ فَاصَابَ فَلَهُ أَجْرَان وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ – رواه الشيخان) hadîs-i şerîfi mûcebince müctehid-i muhtî' delîle nazaran me'cûr ve mahmûddur. Binâenaleyh müctehid-i müteevvilin hükm-i ilâhîye muhâlif olarak işlemiş olduğu fiili bi-aynihî harâm ise de ona eser-i hürmet terettüb etmez. [2](لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا)

Ehâdîs-i liana gelince ilmen ve amelen asfiyâ-i ümmetten olan a'yân-ı Mekke'ye nasıl olur da bu la'net tecvîz edilir.

İbn Abbas'ın rücû'u nakl olunduğu cihetle haydi o nakli kabûl edelim. İbn Abbas'ı hâric bırakalım. Fakat Câbir bin Zeyd, Atâ, Tâvûs, Said bin Cübe[y]r, İkrime ve sâir a'yân-ı Mekke'ye nasıl la'neti tecvîz edelim? İşte ehl-i ilm ribe'l-fazlı tecvîz eden a'yân-ı Mekke hakkında böyle i'tizârlarda bulunuyor. Târîh-i fıkıh ile meşgûl olanlara hafî olmadığı üzere ba'de's-sahâbe e'imme-i hüdâ olan fukahâ-i tâbi'înden en çok fetvâ verenler Atâ ile Hasan-ı Basrî'dir. Atâ: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin de üstâzıdır, İmâm Şâfi'î'nin üstâzı Müslim bin Hâlid ez-Zencî, Müslim bin Hâlid ez-Zencî'nin üstâzı İbn Cüreyc; İbn Cüreyc'in üstâzı Atâ'dır.

Atâ'nın âlem-i İslâm'da, âlem-i ilimde mevki'i böyle olunca hangi dil ona –velev ki zımnen olsun– la'net tecvîz edebilir, Atâ'dan mâ'adâsının mevki'leri de pek yüksektir.

Âcizlerinin maksadı: Evvelce de söylediğim vechile ribe'l-fazlı ibâha, neşr ve kabûle sa'y değildir. Ancak eslâf-ı ulemânın mezhebini, fıkhın vüs'atini, ehemmiyetini beyândır.

Sâdisen – Bir kimse bir mes'ele-i ilmiyye hakkında mütâla'âtını, tetebbu'âtını bildirir ise kendine müctehid-i cedîd süsü mü verir? Ne garîb i'tiyâd! Ne sakīm mütâla'a! Ne yanlış anlayış!

İctihâdın ne büyük bir mansıb olduğunu takdîr ederim. Şerâit-i ictihâdın nelerden ibâret olduğunu bilirim. Bâb-ı ictihâdın münsed olup olmaması mes'elesi mesâil-i muhtelefün-fîhâdandır.

Fukahâ-i Hanâbile, Üstâz Ebû İshak İsferâînî, Zübeyrî, İbn Dakīk el-Abd, Zerkeşî gibi e'âzım-ı ehl-i sünnet bâb-ı ictihâd meftûhdur diyorlar, hattâ Üstâz Ebû İshak bu mezhebi fukahâya nisbet ediyor, bu mezhebe göre bugün de şerâit-i ictihâdı hâiz bir zâtın bulunabilmesi câizdir.

Hulâsa ben ehl-i tetebbu' ve mütâla'ayım, müctehid-i cedîd değilim, tâlib-i hakk u ma'rifetim, hâdim-i ilm ü hikmetim.* Rabbü zidnî ilmen.

İzmirli:

İsmail Hakkı

[1] Benzer şekilde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İ'tisâm, 21.

[2] Bakara, 2/286.

* Bir iki makāle sonra ribâ hakkında e'imme-i dînin mezâhibini ber-tafsîl arz edeceğim. Tashîh- Geçen haftaki nüshanın 412'nci sahîfesinde (münkiri ikfâr olunmaz) fıkrasıyla 413'ncü sahîfesinde (tadlîl ve tazyîk) diye sehven yanlış olarak tertîb edilen kelimelerin (münkiri ikfâr olunur), (tadlîl veyâ tefsîk) sûretinde tashîhi iktizâ eder.

İNTİKĀDÂT

TÂRÎH-İ İSTİKBÂL-CELÂL NURİ BEY

Târih-i İstikbâl mü'ellifinin perîşân sözlerinden anlaşıldığı üzere o ne dîne, ne de mesâlik-i sâire-i felsefiyyeye beş para verir takımdan değildir. Onun dini, imanı insanları behîmiyet derekesinden daha aşağı bir dereke-i hızlân ve hüsrâna indirecek, tarîk-ı savâbı gösteren nûr-ı ilâhîyi söndürüp kalbleri zulmet-âbâd-ı cahîme döndürecek olan meslek-i maddiyyûndan başka bir şey değildir. Yegâne emeli de fıtrat-ı habîse ashâbını "Buhner"in bayrağı altına cem' edip insan sûretinde, canavar sîretinde birtakım mahlûkāt-ı acîbeden bir sürü teşkîl eylemektir. İ'tikādınca insâniyet meslek-i maddiyyûnun mürâdifidir. O mesleğin revâc bulmadığı yerde insâniyetten de eser yoktur.

Mü'ellif onu bilmiyor, yahud bilmek istemiyor ki usûl ve mebâdîye âid tedkīkāt-ı nazariyyeyi hiçe sayan, bütün da'vâları müsâdere ale'l-matlûb (Petition de principe) nakīsasıyla ma'yûb olan meslek-i maddiyyûn esâsen tedkīka mütehammil bir meslek-i felsefî değildir. Öyle bile olsa Doktor Buhner ile "mürîd"lerinin kuvvet ve madde hakkında kat'iyyetine kāil oldukları nazariyyelerin çoğu tecârib-i ahîre ile hükümden sâkıt olmuş Demokrit, Lusip zamanından bu ana gelinceye kadar herkesin lâ-yeteğayyer zannettiği, en mühim düstûrlar tamamıyla değişmiştir. Mü'ellif bize [**5**] inanmaz ise allâme-i şehîr Gustav Le Bon'un *Maddenin Tehâvülü* ünvânlı eserini mütâla'a edebilir. *Târîh-i İstikbâl*'i yazmadan evvel o eseri mütâla'a etmiş olsa idi, Buhner'in o köhne makālesini mâl bulmuş Mağribî gibi kitâbına derc etmez, o hüccet-i dalâl ile halkı kendi dînine da'vet eylemez idi.

Maddiyyûn mesleğine gelince, bu meslek cihân-ı âdemiyyeti tehdîd eden âfât-ı müdhişenin en dehşetlisidir. Onun telkīn ettiği esâsları bi-hakkın temsil edenler, bizim bildiğimiz gibi insan değil, bambaşka mahlûklardır. Onların nazarında hayır ve şer, hüsn ve kubh siyyândır. Mahzûrâtın hiç birini irtikâbda bir mahzûr-ı aklî görmezler, dûzahî fikirlerle meşhûn olan kalbleri şiir, mûsîkī, resim gibi en ulvî hissiyâtın mümessili olan bedâyi'a karşı sahara-i sammâ' gibi câmid ve lâ-kayd kalır. İnsaniyetin mâ-bihi'l-imtiyâzı olan en necîb, en rakīk hissiyât onlar için lâf ü güzâftır. Bir karpuz kesmekle bir adam boğazlamak beyninde zerre kadar fark görmezler. Usûl ve fürû'a muhabbet, benî-nev'lerine şefkat, mezheblerinde ma'nâ getirir sözlerden değildir.

Ne mehâsinden müte'essir olurlar, ne de mesâvîden müteneffir. Fakat yine ahlâktan, şefkatten, fezâilden, salâh-ı cem'iyetten, bilmem neden bahsederler. Halbuki bu fikirler mezheblerinin mahsûl-i ictihâdı değildir. Beğenmedikleri edyân-ı semâviyye ile mesâlik-i sahîha-i felsefiyyeden müste'âr şeylerdir. Mezheblerinin eser-i telkīni olan efkârı bi-hakkın temsîl ile kendilerini muhîtin te'sîrinden kurtarmış, o fikirlerin muktezâ-yı sahîhi vechile hareket etmiş olsalar, teşkîl edecekleri cem'iyet, te'sîs eyleyecekleri usûl-i mu'âşeret akıl ve idrâkten nasîbi olmayan hayvânât-ı vahşiyye sürülerinin bile nefretlerini celb eder idi.

Maddiyyûnun mesâlik-i sâireden müste'âr efkâr-ı sâibe ile muaddel olan meslekleri birçok ahmakların nazar-ı istihsânını câlib olabilir. Fakat mesâlik-i sâirenin mâlı olan efkâr birer birer istirdâd olunur, mu'âmeleleri sırf kendi ictihâdlarının muktezâsına bırakılır ise maddiyyûn mesleğinin nasıl bir mahşer-i şenâ'at olduğu o zaman anlaşılır. Hiç şübhe yok ki bugün maddiyyûndan geçinenlerin çoğu o mezhebin eser-i telkîni olan efkârı bi-hakkın temsîl edememişlerdir. Çünkü onlar pek havsala-sûz şeylerdir. Bazı kimseler mezheb-i maddiyyûnun medhinde ıttırâ, o mezhebden birçok iyi adamlar yetiştiğini iddiâ ederler. Bunu biz de tasdîk ederiz. Fakat onlar asırlardan beri "Etavizim" tarîkıyla kendilerine intikāl eden efkârdan tamâmıyla tecrîd-i nefs edememişler, dimâğlarını âbâ vü ecdâddan tevârüs ettikleri hasâ'is-ı ma'neviyyenin te'sîrinden âzâde kılamamışlardır. İşte bu hasâ'isdir ki maddiyyûn mesleğinin dimâğda tevlîd eylediği dûzahî fikirlerin lehîb-i hired-sûzunu bir dereceye kadar ta'dîl ediyor.

Yoksa sırf o mezhebin mâlı olan fikirler yenir yutulur şeyler değildir. Petrol yahud vitryol ile sulanan bir ağaç birkaç gün zarfında kuruduğu gibi maddiyyûnun efkârıyla tenmiye edilen bir dimâğ da az zaman içinde kavrulur gider. Maddiyyûn mesleği müntesiblerinden çoğunun avâkıb-ı muzlimesi bu müdde'âmızı tenvîre kâfîdir.

Ne ise biz yine bizi işgāl eden düstûr-ı dalâle, yani *Târîh-i İstikbâl*'e gelelim. Mü'ellif, pîri, muktedâ-bihi olan Doktor Buhner'in ma'hûd makālesi mündericâtını kabûl ile ruhu külliyyen inkâr ve Doktor cenâblarının huzûr-ı hikmetinde sînesinden kopan "âmennâ" kavliyle îmân-ı ezelîsini izhâr eyledikten sonra kitâbının "İspirtizm ve sâire" ünvânlı faslında şu sözleri söylüyor:

"Fenn-i rûh-şinâsî asrımızda bize yaman bir sâha-i tefahusât açtı. Rûh dâhilinde dehşetli tedkīkāt ve keşfiyât yapılır. Zannederim ki yirminci asır zarfında birçok mesâil-i muğlaka halledilecek, rûh büyük bir vuzûh ile tezâhür edecektir. Bununla beraber rûh esrâr-âlûd bir şeydir!!...ilh."

Bu ibâreden sonrada şöyle bir şaka yapıyor:

"İnsan, insan olmakla beraber biraz da eşektir!"

Merkebin savtı enker-i esvât olduğu gibi, mü'ellifin kendine hâs olan bu latîfesi de eskal-i letâiftir. Şakası kendisinin olsun. Onu bırakalım da ondan evvel söylediği sözleri tedkīk edelim.

Rûh hakkında söylediği sözlerden anlaşılıyor ki: Mü'ellif Buhner'in huzûr-ı hikmetinde tecdîd eylediği imanında sâbit-kadem olamıyor. Orada rûhu inkâr eylediği hâlde burada tekrar rûhun vücûdundan bahsediyor ve "Bununla beraber rûh esrâr-âlûd bir şeydir" sözüyle tenâkuzdan tenâkuza düşüyor. Çünkü rûhu inkâr ettikten sonra tekrar esrâr-âlûd bir şey olduğundan bahsetmek için mutlaka ya afyon yutmuş, yahud esrâr içmiş olmak lâzımdır. Hâl-i tabî'îsinde olan bir dimâğ, mantıktan bu kadar udûl edemez. Mü'ellif, kitâbının bir yerinde bizim bildiğimiz mantık için (gayr-ı mantıkî mantık) demiş idi. Fil-hakīka kendisinin bizim mantıklardan başka bir mantıkı olduğu, mülâhazâtını kendisine hâs olan o mantık dâiresinde yürüttüğü bu sözlerinden de anlaşılıyor.

Kitâbının elli sekizinci sahîfesindeki "Evet, rûh bir kenz-i lâ-yefnâdır, rûh-şinâsî rüşeym hâlinde bir fendir. Daha rûhu ölçemiyoruz! Tartamıyoruz! Fakat bunun bir şey'-i tabî'î olduğunu, kavânîn-i tabî'iyyeye tâbi' bulunduğunu pekala biliyoruz." Sözlerini okurken az kaldı biz de mantıkımızı gāib edecek idik. Anlaşılan, mü'ellif rûhun kābil-i vezn ve mesâha bir madde olduğuna kāil! Şu hâlde "Amerikalı bazı rûhculara nazaran rûhların sikleti 3 veya 4 ons imiş- sahîfe 59" sözlerini ne hak ile makām-ı tehekkümde ityân ediyor? Kendisinin fikriyle Amerikalı rûhcuların i'tikādları beyninde ne fark görüyor?

* * *

Mü'ellifin *Kur'ân-ı Kerîm*'deki bazı kıssalara "hurâfât" demesi bahsine gelince; bu şeref (!) kendisine âid değildir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in mevâzi'-i adîdesinde görüldüğü vechile kefere-i Kureyş de o kıssaları işittikleri [**6**] zaman tıbkı cenâb-ı mü'ellif gibi dehen-güşâ-yı hezeyân olmuşlar idi: (اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ) (اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ)[1]

İmanı olmayanlar *Kur'ân*'ın neresine inanırlar ki hattâ onda münderic olan kıssaların sıdkına kāil olsunlar. Onların nazarında *Kur'ân* –hâşâ sümme hâşâ– zamân-ı câhiliyyette zuhûr eden ümmî bir peygamberin derme çatma sözlerini hâvî bir mecmû'a-i hurâfâttır! Bu mes'eleye dâir bazı şeyler söylenebilir idi. Fakat ben sükûtu evlâ gördüm. Celal Nuri Bey lâzım gelen cevâbı *Mesnevî-i Şerîf*'ten alsın. Bakınız miftâhu'l-idrâk olan o kitâb-ı mübînin nâzım-ı akdesi *Kur'ân*'a ta'n edenlere karşı ne diyor:

Mesnevî

ای سك طاعن توعوعو ميكني	طسن قرأ نرا برون شو ميكنى
اين نه ان شير است كزوى جان بري	با پنجه قهر او ايمان برى
تا قيامت مى زند قرأن ندا	كاى كروه جهل را كشته فدا
مرمرا افسانه مى بند اشتيد	تخم طعن وكافارى مى كاشتيد
خود بديديد اى خسيسان زمن	كه شما بوديد انسانه زمن
خود ديديد يد انكه طعنه ميزديد	كه شما فانى وافسانه بديد
من كلام خقم وقائم بذات	قوت جان جان ويافوت زكات
نور خورشيدم فتاده بر شما	ليك از خورشيد نا كشته جدا
نك منم ينبوع آن اب حيات	تارهانم عاشقانرا از ممات

Celal Bey ile o fasîleden olan diğer mu'ârızlar Cenâb-ı Mevlânâ'nın bu tevbîh-i hakîmânesinden sonra yine susmayacak olurlarsa, onları başka sûretle iskât mümkün değildir. Meğer ki dest-i kazâ savt-ı müz'iclerine nihâyet vermek için ağızlarına kuvvetli bir "ağızlık" taka!

Târîh-i İstikbâl mü'ellifi kitâbının 109'ncu sahîfesinde "Yalnız vâzı'-ı akāid olanlar insanda mevcûd her sıfatı Hâlık'ta derece-i kemâlde görmüşlerdir. Fakat bundan başka Vâcibü'l-vücûd için sıfat görememişlerdir. Çünkü onların ihâtaları kendi ma'lûmâtlarını kendilerine ta'alluk eden evsâfı geçemez" diyor.

Mü'ellifin "Kütüb-i galîza-i akāid" ünvân-ı şenî'iyle yâd etmeye mütecâsir olduğu akāid kitâbları sıfât-ı ilâhiyyeyi *Kur'ân-ı Kerîm*'den almışlardır. Cenâb-ı Hak *Kur'ân*-ı Azîm'de zât-ı ilâhîsini hâlik, alîm, kelîm, hayy, kādir, mürîd, şâ'î ve sâire sıfatlarıyla tavsîf ediyor. Mâdem ki mü'ellif

[1] En'am, 6/25.

Kur'ân'a mu'tekıd olduğunu iddiâ ediyor, niçin akāid kitâblarını "galîz" kelimesiyle tavsîf ederek edeb ve insâf dâiresinden çıkıyor? Yoksa hiç eline Kelâm-ı Kadîm almamış mı?

Haydi *Kur'ân*'ı da, akāidi de bir tarafa bırakalım. Yalnız mü'ellifin şu sözlerini nazar-ı tedkīkten geçirelim: Celal Bey eserinin 115'nci sahîfesinde birçok herzeler savurduktan sonra "Vâcibü'l-vücûd şu yazıları yazana benzemez. Onun gibi bir şahsiyeti hâ'iz değildir. Onun gibi kendisini müdrik değildir. Ben böyle bir Allah'a inanamam" diyor.

Kendisinden idrâki nez' ettiğin Cenâb-ı Hak sendeki idrâkin hâlikıdır. Şu hâle nazaran gayr-ı müdrik sen misin, yoksa Cenâb-ı Hak mıdır? Burasının takdîrini idrâkin olaydı, ona havâle eder idik. Lâkin maa't-teessüf…

Yine o sahîfede: "Vâcibü'l-vücûd kâinâtı muhît bir sırr-ı umûmî ve ulvî olduğu gibi (koca metafizisyen! bakalım daha ne cevherler yumurtlayacaksın) kâffe-i mezâyânın, iyiliğin, güzelliğin, ceberûtun, azametin ve fikrimizin ihâta edemeyeceği evsâf-ı mechûlenin, adâlet-i mahzanın, re'fet-i mutlakanın, hakīkatin remz-i umûmîsidir. Cenâb-ı Hak remz-i ekmeliyettir. Ekmeliyeti zihn-i kāsır-ı beşer ancak zât-ı Bârî şeklinde anlayabilir"

Diyor. İşte asıl "Phraseoalogie" Celal Bey'in bu mutantan sözleridir. Bu sözleri "Machinalent" yani ma'nâsını hakkıyla te'emmül etmeksizin gözden geçirenler: "Koca allâme! Bakınız Cenâb-ı Hakk'ı ne güzel anlamış, anladığını da ne âlî bir uslûb ile anlatmış! İnsâf edelim, hazretin bizim köhne akāid kitâblarına "kütüb-i galîza-i akāid" demeye hakkı yok mu?" derler. Fakat biraz te'emmül edenler hükümde isti'câl etmezler. Evvelâ Celal Bey bu ifâdesiyle Cenâb-ı Hakk'ı tasdîk değil, inkâr ediyor. Çünkü "remz-i umûmî" ta'bîri ya Celal Bey'in ta'dâd ettiği evsâf-ı muhtelifenin şîrâze-i ittihâdı yahud ale'l-infirâd o evsâfın enmûzec-i kemâlidir. O ta'bîr her iki sûrette de lafz-ı ulûhiyetten murâd olunan, daha doğrusu murâd olunması iktizâ eden ma'nâyı tazammun etmez. Cenâb-ı Hak hiçbir şeyin remzi, "senbol"ü olmadığı gibi, rümûzun hiç biri de Cenâb-ı Hak olamaz. Mü'ellifin asıl i'tikādı "Ekmeliyeti zihn-i kāsır-ı beşer ancak zât-ı Bârî şeklinde anlayabilir" cümlesinde görülüyor. Bu cümlenin en vâzıh ma'nâsı Allah yoktur demektir.

Mü'ellif zât-ı ulûhiyyetin sıfât-ı sübûtiyye ile ittisâfına yukarıda "antropomorfizm" ma'nâsı vermiş, bundan dolayı akāid kitablarını lisân-ı edebin şiddetle protesto edeceği bir ta'bîr ile tavsîf etmiş idi. İfâdesine nazaran sıfât-ı ilâhiyye evsâf-ı beşeriyyenin mübâlağasından başka bir şey değil imiş. Öyle değil ya, haydi öyle olsun. Fakat sorarız: Kendisinin iyilik, güzellik, adâlet, re'fet dediği şeyler sıfât-ı insâniyyeden başka bir şey midir? Mü'ellif akāid kitâblarını tahti'e ettiğine göre kendisi "bir fevka'l-âde"lik göstermiş, beşeriyet dâiresi hâricine çıkmış olaydı bir şey demeye hakkımız olmaz idi. Fakat kendisi de o dâirenin içinde dolaşıp duruyor. Yalnız "remz" ta'bîriyle vücûd-ı Bârî'yi külliyyen inkâr ediyor. Bu inkârına da öyle bir şekil veriyor ki düşünmeden okuyanlar onu mahz-ı tasdîk zannederler.

"Antropomorfizm" ta'bîrine gelince; bu ta'bîr öteden beri münkir-i ulûhiyyet olanlarla "panteist"lerin hükemâ-yı ilâhiyyûnu zât-ı Bârî hakkında büsbütün sükûta da'vet etmek, Cenâb-ı Hakk'ı sıfât-ı ilâhiyyesinden külliyen tecrîd ile bir remz-i mübhemiyyet şekline koymak için ileri sürdükleri bir ta'bîr-i müzevverdir. Bu husûsta en ileri gidenlerden biri belki birincisi de Spinoza'dır.

Ehl-i edyâna karşı bu sözü ileri sürenlerin maksadı hüsn-i niyyete müstenid olmadığı gibi insanların zât-ı Bârî hakkında yanlış i'tikādâta zâhib olmalarına [**7**] mâni' olmak da değildir. Zât-ı ulûhiyyeti nâzikâne aradan çıkarmaktır. Sıfât-ı ilâhiyyeden bahsedenlere: Sus, Allah'ı beşer derekesine indirdin yahud beşeri ulûhiyet derecesine çıkardın! Demek nasıl doğru olabilir? İnsan böyle hiçbir sıfatla tavsîf edememek cezâ-yı ebedîsine mahkûm olduğu bir mühmel kuvvete, vücûduyla ademi müsâvî bir remz-i mübhemiyete nasıl îmân edebilir? Spirtualistler: "Biz hakīkat-i ilâhiyyeyi anlayamayız, fakat hakīkat-i zâtiyyemizden –velevki nâkıs olsun hakīkat-i ilâhiyyeye istidlâl mümkün olduğuna i'tikād ederiz" derler ki pek doğrudur.

Biz de şimdi *Kur'ân*'dan, hadîsden, icmâ'dan, falandan sarf-ı nazarla yalnız muktezâ-yı akla mütâba'at edelim. Görüyoruz ki bu âlemin halkı, idâresi, idâmesi hayta-i akl-ı beşerden hâric bir ilmin, bir kudretin, bir irâdenin vücûduna vâbestedir.

Şu hâlde niçin sâni'-i hakîmi o sıfatlarla tavsîfte bir mahzûr görelim? İslâm'ın zât-ı ulûhiyyeti bir takım kemâl sıfatlarıyla tavsîf etmesiyle bir sanem-perestin Cenâb-ı Hakk'ı insan şeklinde tasavvur ve tasavvurunun timsâl-i müşahhası karşısında ibâdet eylemesi beyninde ne münâsebet vardır ki müslimînin zât-ı ulûhiyyet hakkındaki i'tikādına "antropomorfizm" denebilsin? Âlemde her eser, mü'essirinde mevcûd evsâfın âyîne-i in'ikâsıdır. Mâdem ki vücûd-ı Bârî'ye kâinâttan istidlâl ediyoruz. Kâinâtı da sıfât-ı ma'lûme ile muttasıf bir mübdi'in vücûduna muhtâc ve müftekır görmekliğimiz zarûrîdir. Aklı olanlar, doğru düşünebilenler zât-ı Bârî'nin o sıfatlarla ittisâfında aslâ şübhe edemezler. Zât-ı ulûhiyyetten sıfât-ı ilâhiyyenin nez'ine kıyâm etmek aklen ve naklen merdûddur, hezeyân-ı mahzdır.

Şîrâzesi kopmayan bir dimâğdan o gibi herzeler sâdır olmaz. Öyle saçmalara mütecâsir olanlara ya deli, yahud câhil-i mürekkeb. (Hilâf-ı maksûd bir ma'nâya delâlet etmemesi için mürekkeb lafzı şedde ile okuna) derler.

Mü'ellif eserinin 100'ncü sahîfesinde "Sıfât-ı selbiyyeye gelince sâni' te'âlâ araz, cisim, cevher, musavver, mahdûd, ma'dûd, müteba'ız, mütecezzî, bazı cüz'lerden müterekkib, mütenâhî değildir. Mâ'iyetle, keyfiyetle vasfolunmaz. Hiçbir mekânda mütemekkin değildir. Üzerine zaman cârî olmaz… ilh."

Sözlerini yazdıktan sonra "Bunları anladık. Fakat evsâf-ı selbiyye hiçbir ma'nâ ifâde etmez. Selb ile bir şey ta'rîf ve tasvîr olunmaz. Bilakis kabataslak ve mahzâ Mu'tezile'yi red için tertîb edilmiş berâhîn-i selbiyye vücûd-ı vâcibü'l-vücûdu (ma'âzallâh) âdetâ inkâra kadar gider. Bektâşî'nin hikâyesi bu i'tibâr ile pek ma'nîdârdır."

Diyerek Cenâb-ı Hakk'ın şân-ı rubûbiyyete münâfî nakāısdan tenzîhine ta'rîf ve tasvîr ma'nâsı verdiğini anlatıyor.

"Vâhibü'l-idrâk müzdâd eylesin iz'ânını."

Zât-ı Bârî'nin o gibi nakāyısdan tenzîhi Sâni'-i ezelî hakkında zihne vürûdu melhûz olan efkâr-ı fâsidenin vürûduna meydân vermemek içindir. Bu kadarcık bir şeyi anlamayıp da "Selb ile bir şey ta'rîf ve tasvîr olunmaz" demek cehlin gāyeti, idrâksizliğin nihâyetidir.

"Bektâşî'nin hikâyesi bu i'tibâr ile pek ma'nîdârdır" demesine nazaran mü'ellifin cevherden, arazdan müteşekkil, müteba'ız, mütecezzî bir ilâh-ı cismânînin vücûduna kāil olduğu, yahud kāil olmak istediği anlaşılıyor. Halbuki sıfât-ı sübûtiyyeyi şân-ı ulûhiyyete mugāyir gören, kendi ictihâdı neticesinde Cenâb-ı Hakk'a remz-i ekmeliyyet diyen mü'ellif nasıl oluyor da ümem-i sâlifenin taştan, ağaçtan yapılmış sanemlerine şebîh bir ilâh-ı maddînin daha ziyâde akla mülâyim olduğunu işrâb edecek sûrette idâre-i lisân eyliyor? Hulâsa mü'ellifin fikri gibi ma'bûdu da her dakīka bir şekl-i diğerde tecellî ediyor ve's-selâm!

Mü'ellifin şiir ve edebiyât, sanâyi'-i nefîse hakkındaki mütâla'âtına gelince; o mütâla'ât tamâmıyla da'vâsının butlânına hüccettir. Zîrâ insanları zevk-i mehâsinden tecrîd, meyl-i me'âlîden tebrîd ile dereke-i behîmiyyetten aşağı derekâta tenzîl eden meslek, Celal Bey'in medhinde ıttırâ ettiği meslek-i sakīm-i maddiyyûndur. Böyle giderse insanlar o derekelerde de dikiş tutturamayacaklar, gayyâ-yı hüsrânın daha müdhiş, daha muzlim derinliklerine doğru yuvarlanıp gidecekler.

Bizce temennî edilecek bir şey varsa o da gençlerimizin felsefeyi esâslı bir sûrette tahsîl etmeleri, perîşân dimâğlardan sâdır olan türrehâtı bilâ-muhâkeme kabûl ile cinnet veya intihâra nâmzed olmamalarıdır.

Ferid

NİSÂİYÂT

TERBİYE-İ NİSVÂN-I İSLÂM HAKKINDA

Bhopal Hâkime-i zî-şânı Sultân Cihân hazretlerinin mühim bir mektupları

Müşârun-ileyh Sultân Cihân hazretleri bu mektûbu Allahabad İnâs Mekteb-i 'Âlîsi Müdîresi Miss Selencort'a hitâben yazmışlardır ki ehemmiyetine binâen aynen terceme ediyoruz:

Sevgili Hanımefendi;

Mektûbunuzu ve evrâk-ı melfûfesini aldım. Teşekkür ederim. Merbût vesâikı kemâl-i dikkatle mütâla'a ettim. Asyâî hemşîrelerinin terfî'-i kadri gāyesine ma'tûf vesâit ve tedâbîr uğrunda kemâl-i tehâlükle çalışan bütün âlî-cenâb ve mütefennin Avrupalı hanımlara azîm bir deyn-i şükrânımız olduğunda şübhe yoktur. Samîmâne temennî ederim ki bütün şu mesâ'î-i celîle pek ziyâde lâyık oldukları muvaffakiyet-i kâmile ile tetevvüc eylesin. Başımdan aşan mesâlih-i hükûmetin îcâb ettiği iştigālât geçen posta ile size uzun uzadiye mütâla'âtımı iblâğa mâni' olduğuna müte'essifim. Sizden aldığım vesâikın tefahhusundan mütevellid mülâhazalarımı [**8**] cem'iyetiniz a'zâsının pîş-i tedkīkine vaz' etmek lütufkârlığında bulunacağınızdan ümidvâr olarak beyâna cür'et ediyorum.

Mevzû'-ı bahs olan mes'ele hakkında şerh-i zamîr etmezden evvel, gerek size, gerek şark nisvânı için çalışan diğer hanımlara şurasını ihtâra mecbûriyet hissetmekteyim ki: Miss Richardson'un İslâm'da kadının hâl ve mevki'i hakkındaki nakl ve nazarı dinimiz ve cemâ'atimiz hakkında hiç de esâslı ve sahîh bir vukūf ve tetebbu' mahsûlü değildir. Ona göre İslâmiyet edyân-ı azîmenin her birinden ziyâde kadının ve bi'n-netice cem'iyetin tezlîl-i kadri esâsına müstenid imiş ve bundan dolayı birçok nisvân-ı İslâm'ın, mekkâr, müfsid, hakīr ve ahlaksız olduklarını müşâhede etmek şâyân-ı ta'accüb bir hâl değilmiş!... İslâm kadınlığının şu sûretle toptan ithâm edilmesini hiçbir vechile muhik ve kābil-i müdâfa'a bir nazariye olmak üzere kabûl edemem. Ben dînen müslümanım ve dinimin esâsât ve makbûlâtına da oldukça vukūf sâhibiyim. Pek güzel bilirim ki İslâmiyet cins-i latîfin mevki'-i ictimâ'îsini tenzîl edecek hiçbir kāide, hiçbir düstûr, hiçbir külfet vaz' etmemiştir. Bilakis dîn-i Muhammedî kadına min külli'l-vücûh müstahık olduğu âdilâne ve müstahsen bir mertebe-i ictimâ'iyye ta'yîn eylemiştir. Muhammediyet kadını İslâm'a takaddüm eden duhûr zarfında süründüğü a'mâk-ı zillet ve hakāretten tutup yükseltivermekle iktifâ etmemiş, belki ona mu'ayyenü'l-hudûd bir mâlikâne-i kānûnî de ifrâz ederek hâl-i hukūkīsini tebyîn eylemiştir ki işte bu husûsta edyân-ı âlemden hiç biri İslâm'a rekābet ve imtisâl edememiştir. Nisvâna hilm ve rıfk ile mu'âmele olunmasını emreden peygamber-i celîlü'ş-şânımızın şeref-vürûdundan evvel kadının tâbi' tutulageldiği zulüm ve şiddeti men' eden İslâm değil midir? Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de okumuyor muyuz ki: Kadın erkeğin, erkek de kadının zînetidir? Hazret-i Peygamber'in ta'lîmâtı zükûr ve nisâ arasında mu'âmele-i mütesâviyye te'sîs etmiş olduğu gibi hilâfına hiçbir sarâhat ve delâlet zikr ve işhâd edilemeyeceğinden emîn olarak İslâm'ın, kadınının i'tilâ-yı fikrî ve ictimâ'îsi emrinde en güzel kavâ'id vaz' ettiğini iddiâ edebilirim. İslâmiyet kadına karşı fevkalâde hürmet ve ri'âyet emretmektedir. Avrupalı kadınlar Arapça'ya âşinâ olup da *Kur'ân-ı Kerîm*'i aslından tedkīk ve mütâla'a edebilselerdi zehâbât-ı sehîfelerinden çoğu zâil olurdu. Muharrirîn-i İslâmiyye ve Avrupalı bî-garaz müdakkikīn bu mes'eleyi pek vâkıfâne münâkaşa etmişlerdir. Bunların mü'ellefâtını okuyanlar İslâmiyet'in kadına karşı yaptığı şeyi hiçbir dinin yapamadığına âgâh olurlar.

Şurası bir hakīkat-ı kat'iyye olmak üzere dermiyân olunabilir ki: Dinimiz hakkında vâki' olan ithâmât ve isnâdât-ı gayr-ı sahîha cenâb-ı mefhar-i mevcûdât aleyhi's-salavât hazretlerinin ta'lîm buyurdukları hakāiki hiç bilmemekten neş'et etmektedir. İslâm'ın târihi nisvân-ı Muhammediyye'nin, mücerred dinlerinin verdiği şevk ve gayretle ne derecelerde ihrâz-ı fazl ve kemâl ettiklerini gösterir lâ-yuhsâ misâller ile mâlîdir. Müslüman kadınları hukūkta, ilm-i ilâhîde, sanâyi'-i bedî'iyyede vukūf-ı umûmiyye sâhibi idiler. Ahlâfa ef'âl-i sâliha ve a'mâl-i hamâsetkârânelerinden o kadar necîb yâdlar bırakmışlardır ki bunun emsâline her hangi bir kavm-i diğerin târihinde müsâdif olamıyoruz. İslâm kadınları hitâbe kürsülerinden kanları kaynatır nutuklar

okurlardı. Medâris salonlarında ilm-i ilâhî hakkında dersler verirler, makāleler îrâd ederlerdi. Siyâsiyyât-ı memlekette yüksek roller oynarlardı. Bugün İngiltere'de "süfrajet"lerin hukūk-ı neseviyyenin mütehâlik ve sitîze-cû sâlikelerinin mürâcaat ettikleri vesâite iltifât etmeksizin memleketin idâre ve siyâset-i umûmiyyesini ma'kūl re'y ve mütâla'alarıyla güzel bir hâle imâle ederlerdi. Arasât-ı cenk ü cidâlde hastalara, mecrûhlara bakarlar, milletlerinin şeref ve nâmusunu i'lâ için guzâtı teşcî' ederler ve birçok hengâmelerde ise ricâl ile birlikte muhârebeye girişirlerdi.

İşte efendim, garblı hemşîrelerimizce lâyıkı vechile tanın[ma]mış olan zât-ı mukaddesin ba'sinden henüz pek çok zaman geçmemişti ki müslüman kadınlarında böyle evsâf-ı ulviyye inkişâf eylemişti. Hakkımızda gösterdiğiniz takayyüd-i samîmâneden dolayı sizlere karşı pek çok müteşekkir isek de henüz dinimizin ahlâkiyâtını tefahhus etmediğinizi, hattâ mezhebimizin esâsât-ı evveliyyesine muttali' olmadığınız hâlde bugün meşhûd olan inhitât ve sukūta bakarak bize ilac tavsiyesine kalkışmamanızı ricâ ederiz.

İhtimâl ki bazı yerlerde müslüman kadını Miss Richardson'un tavsîf ettiği derece-i pestîye hübût etmiştir. Fakat ekseriyete bakılmalıdır. Ve bizi kurtaracak ancak dîn-i hakīkī-i İslâm'dır. Yoksa Miss Richardson'ca ma'lûm olabilen bazı yerlerde ta'kīb olunan şekil dîn değildir. Mûmâ-ileyhânın bazı müslüman kadınlarının iktisâb ettiklerini iddiâ ettiği i'tiyâdât-ı redîe inhitât-ı millînin mahsûlâtıdır. Vaktâ ki bir kavim zevâl sath-ı mâili üzerine gelmiştir. Onun mehâfil ve devâirinde âsâr-ı infisâd belirir ve dînin evâmiri ihmâle yüz tutar. Fakat hakīkī müslümanlar için ilâhî vesâyâyı, sihr-âmîz kuvveti bağrında taşıyan ancak hakīkī İslâm Dîni'dir. Binâenaleyh benim için garblı hemşîrelerime, imanımızın nebe'ângâh-ı feyyâzı olan *Kur'ân*-ı Hakîm'i ve kadınlık hakkında âsâr-ı hâlide bırakan ulemâ-yı İslâm'ın mü'ellefâtını okumalarını tavsiye etmekten güzel bir şey olmaz.

Şehâmet ve nisvâna hürmet hissi Avrupa'ya şarktan gittiğini kurûn-ı vüstâ târihini yazanlar müttefikan kabûl ettikleri hâlde bugün garblı hemşîrelerimizin şark kadınlığını bu kadar tahkīr-âmîz bir şekil ve sûrette telakkī ettiklerini görmek tâli'-i bî-karârın ne kadar merâret-âlûd bir istihzâsıdır!

Artık size bu mektûbu yazmaktaki hakīkī maksadıma ircâ'-ı kelâm edeceğim: Hindistan'da terbiye-i nisvân mes'elesi nazar-ı tedkīka alınacağı vakit evvel-emirde şimdiye kadar bu husûsta masrûf olan mesâ'înin netâyic-i hâsılası tetebbu'a şâyândır. Unutmamalıyız ki bu memleketin hükûmeti tarafından terakkī-i maârif vazîfesi oldukça mü'essir bir sûrette îfâ edilmiş, mühim merâkizde dârulfünûnlar açılmıştır. Bundan bilhassa zükûr müstefîd olmuş, [**9**] kadınlar ise geride kalmıştır. Hindistan İslâmların zîr-i hükûmetinde iken yüksek âilelere mensûb kızlar o âilelerin başlıca hanımlarının yed-i terbiyetine tevdî' olunur ve o vakit için pek uygun olan bu usûl güzel neticeler verirdi. Zamanlar değişti. Şimdi kızlar büyük kitleler hâlinde ta'lîm ve terbiyete muhtâcdır. Terbiye-i niseviyye bugün pek ziyâde iktisâb-ı ehemmiyet etmiş ve Hindistan'da bu husûsta esâslı teşkîlât yapılabilmek için mesâ'î-i cedîdeye ihtiyac hâsıl olmuştur. Re'yimce mü'essesât-ı garbiyyenin olduğu gibi taklîdi menâfi'-i hakīkiyyemize mevsıl olamaz. Şark memleketlerinde kadınların terbiyesi garbdaki usûlden büsbütün farklı esaslara istinâd ettirilmek zarûrîdir. Çünkü kāide-i tesettür bazı tahdîdâtı îcâb etmektedir.

Kızların terbiyesinde gāyeye vusûl için her şeyden evvel yapılacak şey güzel bir program tertîb etmekle beraber Hind lisânlarında yazılmış kitâblar ihzâr etmekten ibârettir. Merâkizde mu'allime yetiştirecek mü'essesât-ı tedrîsiyye küşâd edilir ve teşvîkkârâne tertîbâta mürâcaat sûretiyle şâyân-ı ihtirâm âilelere mensûb kadınlar hocalık mesleğine imâle olunur. Benim fikrime göre Hindistan dârulfünûnlarında tatbîk olunan imtihân usûlü inâs müte'allimler için pek mes'ûd semereler vermez. Bhopal'da te'sîs ettiğim kız mektepleri pek güzel iş görüyor ve iyi âilelere mensûb kızlar dersleri ta'kībe rağbet göstermekte hiç müşkilâta uğramıyorlar. Aligar'da dahi bir kız mektebi pek şâyân-ı memnûniyyet sûrette icrâ-yı tedrîsât ettiği gibi Hindistan'da diğer birçok kız mektepleri daha vardır ki bunların hepsinde usûl-i tesettürün îcâb ettiği teşkîlâta ihtimâm olunmakta ve inâsa elverişli bir terbiye verilmektedir. En mühim mes'ele lâzıme-i tesettürü nazar-ı i'tibârdan uzak tutmamaktır. Bu ihtiyâcı garblı hemşîrelerimizin tehâvün edemeyeceklerinden ümîdvârım.

Sevgili hanımefendi, inanınız ki Hindistan'da terakkī-i maârife meftûniyet husûsunda hiç kimseden geri kalmam ve bu uğurda yapabileceğim her mu'âvenet pek büyük zevk ile masrûf olacaktır. Deruhde ettiğiniz vazîfe-i mühimmede muvaffakiyetinizi temennî ederek samîmiyete i'timâd eylemenizi ricâ ederim.

Sultân Cihân

İSLÂM ASKERİNE

İSLÂM TÂRİHİNDEN BAZI BAHİSLER:

–2–

Bundan sonra Resûlullâh hazretleri, iki müfreze tertîb etti. Biri otuz kişilik idi ki kumandanlığına peygamberin amcası Hazret-i Hamza ta'yîn kılınmıştı.

Öbürü: Yetmiş seksen kişilik idi ki ona da yine peygamberin amcası oğlu Ubeyd bin el-Hâris hazretleri kumandan olmuştu.

İki müfreze yola çıktı ki vazîfeleri: Yapmak, müşriklerin kervânlarını sıkıştırıp vurmak idi.

Birinci müfreze, üç yüz kişilik bir kervâna rast geldi ve kendi azlığına göre düşmanın çokluğuna bakmaksızın çarpışmak fikrinde bulundu. Fakat araya başkaları girip iki tarafa da musâlaha teklîf ettiler, dolayısıyla o koca kervânı zarara uğratmadan kaçırdılar.

İkinci müfreze ise, iki yüz kişilik bir kervâna karşı çıktı ve hemen ok atmak sûretiyle muhârebeye başladı. Kervândakiler bu müfrezeye dayanamadı. Çoğu yaralı olduğu hâlde kaçıp canını, mâlını kurtardı. Aralarında bulunan Mekkeli iki müslüman da bir tarafa geçip müşriklerin elinden halâs oldu.

Hikâyelere dikkat ettin değil mi? Hemşehrim!

Otuz kişiden, daha doğrusu bir avuç yiğitten ibâret bir çete, kendisinden tamâm on kat fazla bir düşman derneğine rast geliyor. Onların kalabalığına kuvvetine bakmıyor. Cânını dişine, ölümü gözüne alıp karşılarında sebât gösteriyor. Döğüşmeye başlamak üzere bulunuyor. Lâkin "kalırsam gāzî, ölürsem şehîd olacağım" i'tikādındaki bu otuz kahramanın sebâtı, karşı taraftaki derneği yıldırıyor. Aman dilemeye, musâlaha yapmaya mecbûr ediyor.

Öbür müfrezeye gelince; vâkı'a mevcûdu daha çok. Rast geldiği düşman da beriki kadar fazla değil. Böyle olmakla beraber kendisinden üç def'a ziyâde. O müfreze de bu üç misli düşmandan çekinmiyor, görür görmez üzerine atılıp bir çoğunu yaraladıktan sonra topunu birden önüne katıyor, ürkmüş sürüler gibi kaçırıyor. Dindaşlarından iki tanesini de o din düşmanlarının elinden kurtarıp Peygamberinin huzûruna, din kardeşlerinin arasına getiriyor.

Netice ne oluyor biliyor musun?

Medîne'de yeni yerleşen Müslümanlığın büyüklüğü ve müslümanların Allah yolunda ölmekten, din uğruna da düşmanla döğüşmekten çekinmediği her tarafça anlaşılıyor. Evvelce Müslümanlığı ve müslümanları hor görenlerin gözleri yürekleri titremeye başlıyor.

Şübhesiz ki bu pek büyük bir kazanç. Lâkin nasıl kazanıldığını anladın ya. Sebat ile ölümü göze almak, düşman karşısında erkekçe durmakla.

* * *

Sana bir hikâye daha söyleyeyim:

Bilirsin ki düşmanın ne kadar olduğunu, hangi mevki'de bulunduğunu öğrenmek için ordulardan keşif kolları çıkar. Keşif kolları; [**10**] dere, tepe gezer, düşmanı uzaktan görüp ne hâlde olduğunu sezer. Sonra dönüp kumandanına ma'lûmât getirir. Bazen de keşif yaparken düşmanın bir kuvvetiyle çarpışmaya mecbur olur ve sebât gösterirse galebe çalar.

İşte ben de sana bir keşif kolu hikâyesi söyleyeceğim:

Anlattığım iki hikâyeden farkına varmışsındır ki: Peygamberimiz efendimizin ilk yolladığı müfrezeler, müşriklerin kervânlarını vurup yüklerini zabt etmeye me'mûr idi. Fakat Mekke'den Şam'a, Şam'dan Mekke'ye gidip gelen ve o vakit Müslümanlığın merkezi olan Medîne şehri yakınlarından geçen bu kervânlar, korkarak ve sakınarak geçtikleri için tutulup vurulamıyorlardı. Resûlullâh hazretleri kervanlardan birini bulup haberini getirmek üzere sekiz, on kişilik bir keşif kolu tertîb etti. Ve bu kolu demin adı geçen Hazret-i Hamza'nın kız kardeşi oğlu Abdullah bin Cahş'ın kumandası altına verdi.

Ma'lûm ya: Keşif kolları, çok def'a süvariden tertîb olunur. Bu müfreze efrâdı da süvari idi. Lâkin hepsinin hayvanı yoktu. İki neferin bir devesi vardı ki nöbetle binerek gidiyorlardı.

Yolda konak verdikleri bir yerde otlamaya salıverdikleri develerden biri açılıp gāib oldu. Yeni süvarisi, onu aramaya gitti. Arkadaşları ise –bir ân evvel vazîfelerini îfâ için deve aramaya çıkanları beklemediler. Arkadan gelip yetişsinler diyerek ilerlediler. Ve bir müddet sonra bir kervâna rast geldiler.

Epeyce kalabalık olan bu kervân Tâif kasabasından aldığı kuru üzümle kırmızı sahtiyânı satmak üzere Şam'a götürüyordu. Müfreze kumandanı Peygamber hazretlerine bu kervanın haberini götürmektense yüklerini zabt edip ganîmet götürmesini düşündü ve sekiz kişi kalmış olan arkadaşlarıyla kervan halkına ok atmaya başlayıp içlerinden iki tanesini öldürdü.

Uğradıkları baskından şaşıran müşrikler bu sekiz kişinin attıkları oklara dayanamadılar. Mallarını, metâ'larını unutup bazıları develerine binerek bazılar da tabanlarına kuvvet vererek kaçıp kurtuldular. Hatta yoldaşlarından iki tanesini de götüremeyip o fedâyî kahramanların eline esîr bıraktılar.

Fedâkâr kumandan ile yiğit arkadaşları üzümler ve sahtiyânlarla beraber esîrleri alıp Medîne'[ye] getirdiler ve Müslümanlığın ilk ganîmeti olmak üzere Resûlullâh hazretlerine takdîm eylediler. O da beşte birini beytülmâl-i müslimîn için ayırdıktan sonra üst tarafını gāzîlere pay etti.

Yiğit asker! Sen de şu hikâyeden bir hisse payı al:

On kişilik bir keşif kolu, peygamberinin yani müslümanların en büyük ve en mukaddes kumandanı olan zâtın emriyle yola çıkıyor. Fakat ne hâlde? Yiyeceği de bir avuç hurmadan ibâret. Belki o kadar da yok. Böyle yokluk içinde ve bir çok zorluk karşısında hizmet îfâsına gidiyor. Kervanı görüp mevcûduyla metâ'ı anladıktan ve gideceği yolu kestirdikten sonra dönüp haber götürmekle vazîfesini yapmış olacakken cesûr kumandanının müslüman yüreğindeki dîn kuvveti ve erkeklik gayreti buna kanâat etmiyor.

O kervanı vurmak ve götürdüğü şeyleri almak için bir fedâkârlık icrâsına kalkıyor ve ma'iyyetine: Vur!

Emrini veriyor. Onlar da çekinmeye değil, düşünmeye bile lüzum görmüyorlar. Çünkü kumandanları emrediyor. Çünkü âmire itâatin farz olduğunu biliyorlar. "Sağ dönersek Peygamber'in, şehîd olursak Allah'ın huzûruna gideceğiz" diye o kalabalık düşmanla çarpışmaya başlıyorlar. O derneği dağıtmadan da mevki'lerinden bir adım geri çekilmiyorlar.

Hulâsa: Ölümden korkmadıkları, düşmandan kaçmadıkları için gālib geliyorlar. Demek ki galebe çalmanın ruhu: Âmirin sözünü dinlemek, düşmana karşı dinelmekten ibâret.

* * *

Şimdi de sana bu müfreze kumandanlarının sonra ne olduklarını söyleyeyim. Söylemeye de hâcet yok ya! Fedâkâr bir asker, ne olur? İbtidâ gāzî, sonra şehîd değil mi? Evet. Bunlar da öyle oldular.

Hazret-i Hamza ile Hazret-i Abdullah: Peygamber'e, dîne, müslümanlara pek çok hizmet ettikten, Uhûd Muhârebesi'nde arslanlar gibi döğüştükten sonra şehîd oldular. Birbirinin dayısı ve yeğeni bulunan bu kahramanlar, Resûlullâh'ın gelip de başucunda durduğu bir mezâra konuldular.

Hazret-i Ubeyde ise Bedir Muhârebesinde düşmanla kılıç kılıca çarpışırken bir ayağı kesildi ve gavga bittikten sonra Medîne'ye getirilirken şehîd olarak cennete gitti.

Allah kendilerinden râzı olsun ve cümlemizi şefâatlerine nâil eyleyesin.

Bu yiğit askerlerin, bu şehîd kumandanların öbür dünyada nasıl mükâfât göreceklerini ancak Allahu te'âlâ bilir. Lâkin hizmetlerine fedâkârlıklarına mukābil bu dünyada da mükâfâtlarını görüyorlar. Nasıl mükâfât mı diyorsun.

Baksana! Şehîd olduklarından bin üç yüz bu kadar sene sonra yine müslümanlar tarafından hatırlanıyorlar ve "Allah kendilerinden râzı olsun" du'âsını alıyorlar.

Bir insan için bundan büyük mükâfât olabilir mi?

Şundan anlaşılıyor ki din yolunda şehîd olanlar, millete fedâkârâne hizmette bulunanlar, her vakit yaşıyorlar. Zira senin, benim ölülerimiz gibi unutulup gitmiyorlar. Dâimâ hayır ile hürmetle yâd olunup duruyorlar.

Tâhirü'l-Mevlevî

(Tashîh– Geçen haftaki makālede sehven Benî Humre ve kör gözlü diye dizilen kelimelerin Beni Damra ve görgülü sûretinde tashîhi iktizâ eder.)

* * *

[11] **TERBİYE VE TA'LÎM**

DERS VEKÂLET-İ CELÎLESİ'NİN FAÂLİYETİ

Medresetü'l-Mütehassısîn Nizâmnâmesi

Madde 1- İstanbul ve vilâyât-ı şâhâne için mütehassıs müderrisîn yetiştirmek için Dâru'l-Hilâfeti'l-aliyye'de Medresetü'l-mütehassısîn nâmıyla müddet-i tahsîliyyesi dört sene olmak ve beş şu'beden mürekkeb bulunmak üzere bir Dâru'l-ilim küşâd olunacaktır.

Madde 2- Medresetü'l-mütehassısîn bir müdürün nezâret ve idâresine tevdî' olunacak ve her şu'be için muâvinler ve mubassırları bulunacaktır.

Madde 3- Medresetü'l-mütehassısîn'e kabûl olunacak talebenin İstanbul veya vilâyât medârisinde tahsîl ve ikmâl-i nüsah ile icâzetnâme almış ve hüsn-i hâl ashâbından bulunmuş zevâttan olması şarttır.

Madde 4- Medresetü'l-mütehassısîn'e kabûl olunacak talebe üçüncü maddedeki şerâ'iti hâ'iz olmağla beraber tertîb ve i'lân edilecek program mûcebince duhûl imtihânına tâbi' olacaktır.

Madde 5- Her sene için şimdilik onar kişiden ibâret olmak üzere beş şu'beye elli efendi kayıd ve kabûl olunacak ve bu sûretle dört senede talebe-i mevcûdenin mikdârı iki yüze bâliğ olarak medreseden senevî ellişer kişi neş'et eyleyecektir.

Madde 6- Şu'beler ber-vech-i âtî sunûfu hâvîdir:

1) Sarf ve nahiv şu'besi
2) Mantık ve ma'ânî şu'besi
3) Fıkıh ve usûl-i fıkıh şu'besi
4) Kelâm ve hikmet şu'besi
5) Tefsîr ve hadîs şu'besi

Madde 7- Her şu'bede dört sene mütemâdiyen o şu'beye âid ders okunacak ve programda gösterileceği vechile fünûn-ı cedîde ve cüz'iyyât gösterilecektir.

Madde 8-Âtiyen medreseler de işbu derecât üzerine tefrîk ve tasnîf edilecek ve bir şu'beden neş'et ve usûlen tedrîse me'zûn olan müderrisler o şu'be derslerini hâvî medâris talebesini tedrîs edebilecektir. Medresetü'l-mütehassısîn'in bir şu'besinden me'zûn bir müderrisin diğer şu'be medârisinden tedrîsine kat'iyyen müsâ'ade edilmeyecektir.

Madde 9- Her şu'be talebesi Ders Vekâleti tarafından müntehab mümeyyizler vâsıtasıyla her sene terfî'-i sınıf imtihânına tâbi' olacak ve son sene imtihânını ikmâl ve isr-i eslâfa ıktifâen müderrisinden sened ve icâzetnâmesi olmakla beraber Medresetü'l-mütehassısîn nâmına bir şehâdetnâme verilecektir.

Madde 10- Bu sûretle şehâdetnâmeye nâil olanlar ayrıca ruûs imtihânına dâhil olacak ve muvaffak olanlara mütehassıs müderris ünvânı verilecektir.

Madde 11- Haftada altı gün eyyâm-ı tahsîliyye addolunarak üç gün münhasıran dürûs-ı esâsiyyeye, iki gün fünûn-ı cedîdeye ve bir gün de lügat, iştikāk, edebiyât-ı Arabiyye, usûl-i hadîs, arûz, vaz', âdâb-ı münâzara gibi teferru'âta tahsîs olunacaktır.

Madde 12- Her şu'be talebesi dürûs-ı esâsiyyesini ayrı ayrı mütehassıs müderrislerden okuyacak, yalnız fünûn-ı cedîde ve teferru'ât dersleri bir dershânede müctemi'an okunacaktır.

Madde 13- Sekizinci maddede beyân olunduğu vechile Medresetü'l-mütehassısîn teşkîlâtına müsâvî olarak medrese dersleri de sarf ve nahiv, mantık ve ma'ânî, fıkıh ve usûl-i fıkıh, kelâm ve hikmet, tefsîr ve hadîs sınıflarına taksîm edilince işbu her sınıf talebesi Medresetü'l-mütehassısîn'in o şu'besinden me'zûn bir müderrisin kürsî-i tedrîsinde tahsîl-i ulûm eyleyecektir.

Madde 14- Medâris-i mevcûdenin hâl-i hâzırı işbu tertîbât ve teşkîlâta müsâ'id olmadığından ihtiyâca kâfî olacak medâris Fâtih, Süleymaniye, Bayezid, Sultânselim, Sultânahmed ve emsâli mevâki'de birleştirilecektir.

Madde 15- El-yevm İstanbul'da ve vilâyâtta mahallât arasında ve lüzûmsuz mahallerde bulunan medârisin akāra tahvîli ve tahvîl mümkün olmayanların nakde tebdîli için Evkāf Nezâreti me'zûn olacak ve medreselerin tevhîdi için mevâki'-i münâsibede mebânî-i lâzıme-i ilmiyye inşâ edilerek bu sûretle gerek İstanbul ve gerek vilâyâtta medâris mümkün mertebe toplu bir hâlde bulundurulacaktır.

Madde 16- Medresetü'l-mütehassısîn Ders Vekâleti'ne merbût bulunacak, duhûl imtihânları Ders Vekâleti vâsıtasıyla icrâ olunacağı gibi terfî'-i sınıf ve me'zûniyet imtihânları da Vekâlet-i mezkûrenin intihâb edeceği mümeyyizler ma'rifetiyle îfâ edilecektir.

Madde 17- Medresetü'l-mütehassısîn talebesinin her birine şehrî yüz elli kuruş maâş, senevî iki kat elbise verilecektir.

Madde 18- Medresetü'l-mütehassısîn'den talebe yetişinceye kadar geçecek olan dört sene zarfında ruûs imtihânı icrâ olunmayacak, cevâmi'-i şerîfe ve medâris-i hâzıra sarf ve nahiv dersleri için mücîz ders-i âmlarından olmak üzere Ders Vekâleti tarafından mikdâr-ı münâsib zevât intihâb ve ta'yîn olunacaktır.

Madde 19- Ruûs imtihânının icrâ olunmayacağı dört

sene zarfında münhal kalacak müderrislik maâşları Medresetü'l-mütehassısîn mu'allimlerine tahsîs veya zam olunacaktır.

Madde 20- Mücîz ders-i âmlardan olup da Ders Vekâleti'nin emriyle şu sûretle tedrîs eden efendiler mâ-fevk sınıfında münhal vukū' buldukça kendi sınıflarında bulunan ve ders okutmayanlara tercîhan terfî' edilecektir.

Madde 21- El-yevm mevcûd olan bil-fi'il müderris ve mücîz efendilerin maâşlarına halel gelmeyecek, ancak Medresetü'l-mütehassısîn'de müderrislik vazîfesini îfâ eden müderrisler bulundukları sınıfın hizmet ve ehliyetine göre tercîhan bir derece veya daha ziyâde terfî' hakkını hâiz olacaktır. [**12**]

Madde 22- Medresetü'l-mütehassısîn'de gerek dürûs-ı esâsiyyeye ve gerek fünûn-ı cedîde ve cüz'iyyâta âid olmak üzere tedrîs olunacak kitâblar memleketin ulemâ ve mütefekkirîninden müntehab bir hey'et-i âliyye tarafından intihâb edilerek Ders Vekâleti'nin nazar-ı tasvîbine vaz' edilecektir ve müfredât programıyla ta'lîmât-ı dâhiliyyesi tanzîm olunacaktır.

Madde 23- Medresetü'l-mütehassısîn'in müdür ve müdür muâvinleri ve müderrisleri Ders Vekâleti hey'etince intihâb ve me'mûriyetleri makām-ı mu'allâ-yı Meşîhat-penâhî'den tasdîk buyurulacaktır.

Madde 24- Müdürler memleketteki muktedir ve fâzıl zevâttan, mu'allimler dahi İstanbul'da mevcûd ulemâ-yı kirâmın erbâb-ı ihtisâs ve fazîletinden tefrîk edilecektir.

Madde 25- Medresetü'l-mütehassısîn'de münhal olacak müderrisliğe medrese-i mezkûreden me'zûn olup da bil-imtihân İstanbul müderrisliğinde bulunanlar kıdem i'tibârıyla ta'yîn olunacaklardır.

Madde 26- Şu'belerin mubassır ve hademesinin ta'yîni müdürün riyâseti altında muâvin ve müderrislerden müteşekkil encümen tarafından icrâ edilecektir.

Madde 27- Kürsü şeyhliği münhasıran Medresetü'l-vâ'izîn me'zûnlarından alınacak, Medresetü'l-kudât, Medresetü'l-vâ'izîn ve Dârulfünûn şu'abâtına icâzetsiz talebe kabûl ettirilmeyecektir.

Madde 28- Medresetü'l-mütehassısîn İstanbul müderrisliğine, Alay müftülüğüne, taşra müderrisliğine mahrec olacak ve Meşîhat-ı ulyâ'ca taşraya müftü ta'yîn ve i'zâmı hakkında bu me'zûnlar tercîh edilecektir.

Madde 29- Fetvâhâne-i âlîye münhasıran Medresetü'l-mütehassısîn'in fıkıh ve usûl-i fıkıh şu'besi me'zûnları kabûl edilecektir.

Madde 30- Medresetü'l-mütehassısîn me'zûniyet şehâdetnâmesi i'tâ edince ve medâris-i mevcûde de işbu esâs dâiresinde tasnîf olununcaya kadar el-yevm cevâmi'-i şerîfe ve dershânede okunan derslere bir kat daha germî ve ehemmiyet verilecek, teşkîlât-ı âtiyye için daha şimdiden bir dereceye kadar bu sûretle istihzârât-ı ilmiyyede bulundurulacaktır.

Madde 31- İşbu nizâmnâme târîh-i neşrinden i'tibâren peyderpey mevki'-i tatbîka konulacaktır.

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

MEDRESELERİN AVÂMİL-İ İNHİTÂTINDAN: RAĞBETSİZLİK

Dünyâda sa'y-i beşerle husûl-pezîr olacak ne kadar hâdisât var ise hepsi bir sâika arz-ı ihtiyac eder; o hâdisâtın devâmı ise dâimî bir teşvîke vâbestedir. Teşvîk ve tergîbe makrûn olmayan şeyler hiçbir zaman pâydâr olamaz. Hele ulûm ve fünûnun, sanâyi'in terakkīsi için rağbet son derece lâzımdır. Bunun aksi olan rağbetsizlik de ilmin, fennin, san'atın esbâb-ı tedennîsinden birini teşkîl eder. Meselâ: Avrupa emti'asına karşı ülkemizin bir meşher –sergi– hâline gelmesine sebeb bizim mütehâlikâne rağbetimiz olduğu gibi zâten ileri derecede olmayan ma'mûlât-ı dâhiliyyemizin bütün bütün karîn-i indirâs olmasına sebeb de yine bizim rağbetsizliğimizdir.

Bu mukaddimecikten maksadım medârisin avâmil-i inhitâtından birisi de rağbetsizlik olduğunu isbât etmektir. Bir kere medreselerin devr-i ikbâline atf-ı nazar edecek olursak dinimizin ilme, hikmete verdiği teşvîkāta ilâveten bir de hemen rağbetin medreselerin tâk-ı feyz-nisârında ârâm-sâz olduğunu ve o zamanın ulemâsı, tâlibîni bu hümâ-yı rağbetin şehbâl-i şefîkı altında perverişyâb-ı kemâl olduğunu görürüz. Rağbetin te'sîriyle değil midir ki: O zamanın tâlibîn-i ilmi kârvân ve kavâfil-i ticâriyye refâkatinde kat'-ı merâhil ederek nerede mü'ellefâtıyla, şöhret-i fevkalâdesiyle mümtâz, mütebahhir, mütehassıs bir sîmâ varsa ondan ahz-ı feyze, istifâdeye şitâbân oluyorlar, ulûmu şarktan garba, garbdan şarka neşr ediyorlar. Bu sebeble âlem-i İslâm baştanbaşa bir kitle-i irfân kesiliyordu… Yine rağbetin te'sîriyle değil midir ki: Bir mü'ellif eserini ikmâl etmeden –matba'alar olmadığı hâlde– hemen forma forma istinsâh olunarak bütün dâru't-tahsîl olan şehirlerde sür'atle intişâr ediyor… Mülûk ve e'âzım-ı devlet nâmına birçok eserler tanzîm olunup ithâf olunuyor. Bütün memâlik-i İslâmiyye kütübhânelerle, medreselerle doluyor.

Medreselere, ilmiyyeye olan rağbetin derecesini şuradan anlamalıdır ki el-Me'mûn, Hârûnü'r-Reşîd gibi kalbleri hubb-i ilimle darabân eden hükümdârlar, Fâtih gibi, Yavuz gibi nâm-ı cihângîrâneleri âfâkı tutan hakanlar dâimâ boş vakitlerini sohbet-i ulemâ, mübâhasât-ı ilmiyye ile geçirirlerdi. Hatta Endülüs'ün maârif-perver hükümdârlarından İkinci Hakem Kurtuba'daki sarayında küşâd ettiği bir kütübhâneye altı yüz bin cild kitâb koydurmuştu. Fakat bu hâl çok devam edemedi. Bir taraftan beyne'l-İslâm serzede olan nifâk ve şikākın sevkiyle gavâil-i dâhiliyye, bir taraftan İslâmlarda görülen şu buhrân-ı tefrikadan cesâret-yâb olan a'dâ-yı İslâm'ın çıkardıkları gavâil-i hâriciyye sebebiyle memâlik-i İslâmiyyede epeyce zamandan beri pertev-efşân olan âftâb-ı maârif sönmeye yüz tuttu. Bit-tabi' erbâb-ı ilim de devr-i mes'ûdundaki rağbeti görmediğinden medreseler tedennîye doğru olan revişine sür'at verdi. Bu sırada –devr-i inhitâtımızda– nerede nâ-ehil, cebbâr kimseler var ise idâre-i devlette büyük büyük mansıbları işgāl ediyorlar ve mevki'lerini tahkîm maksadıyla etrâfını yine ehliyetsiz kimselerle dolduruyorlardı. Beri taraftan medreseleri evvelki kürsî-i

terakkīsine ıs'âd etmesi kendilerinden me'mûl olan efâzıl-ı ulemâ ise nüfûzlarını ehliyetsizlere kapdırdıklarından kûşe-i mezellette inliyorlar ve medreselerin terakkīsi hakkında bir şey düşünemiyorlardı. Her zaman eczâ-i vatandan bir parça ayrıldıkça binâ-yı devlet sarsıldıkça ulemâya, medreselere karşı rağbetsizlik artıyordu.

[**13**] İşte bu hâller devam ede ede mesleğimiz bir hâle geldi ki bugün birçok mütefekkirînimizce bir meslek olduğu bile kabûl olunmuyor. Hatta mekteplerde okunan ma'lûmât-ı medeniyye kitablarında mülkümüzün kuvâ-yı ilmiyyesinden bahsolunurken: "İbtidâiyeler, rüşdiyeler, i'dâdiyeler ve mekâtib-i âliyeden ibârettir" denilip bî-çâre medreselerin bu memleketin kuvâ-yı ilmiyyesinden olduğu âdetâ inkâr ediliyor. Evet, medreseler safvet-i evveliyyesini gāib edip mütedennî bir hâlde olmasıyla yine bir kuvve-i ilmiyye, bir mü'essese-i irfân olmasını inkâr etmek lâzım gelmez ya!... Evet, biz şu kadarını i'tirâf ederiz ki medreseler bugün ma'âliyât ve fezâil-i İslâmiyye'yi kalbgâh-ı ümmete îsâl ve millete bir nefha-i hayât bahşedemediklerinden şâyân-ı mu'âhazedir. Lâkin mektepler de senelerce uğraştıkları nazariyâtın cihet-i tatbîkiyye ve kıymet-i ameliyyesini gösteremediklerinden mu'âhaze olunamaz mı?!... Ne ise… Buraları bizim sadedimizden hâric olup biz kendi derdlerimizi teşrîh etmek emelinde idik.

Ey muhterem meslekdaşlarım!

Görüyorsunuz ya! İlmiyenin bir meslek-i ilmî olduğu bile teslîm olunmayan bir devirde yaşıyoruz. Böyle bir zamanda terettüb edecek vazîfeler pek ağırdır. İçimizden bu ağır vazîfelerin bâr-ı sakīlini iktihâm edecek fedâkâr zevâtlar zuhûr etmedikçe şahsiyet-i ma'neviyyesini çoktan gāib eden mesleğimize inkırâz darbeleri vurulacaktır. (Allah o günleri göstermesin!)

Durulacak zaman değildir. Şimdi en birinci vazîfemiz hiç vakit gāib etmeyerek mesleğimizi esâslı bir programın sâye-i feyz-bârına sokmak, ulûm-i selefe tevârüsle beraber fünûn-ı asriyyeye âşinâ olmayı te'mîn etmektir. Sonra yapacağımız umûmî imtihânlarda bütün mesâlik-i muhtelife erbâbını da'vet ederek müktesebât-ı ilmiyyemizi tasdîk ettirip onlar arasında ihrâz-ı rağbet eylemeliyiz.

Sâniyen- Sırf ilmiyyenin terakkīsine hâdim kulüpler açmalı. Orada mu'ayyen zamanlarda ulûm ve fünûnun fezâiline, mesleğimizin parlak devirlerine dâir hitâbeler îrâd etmelidir. Bu sûretle talebe-i ulûm arasında hiss-i mesleği uyandırıp gāyeyi göstermelidir.

Sâlisen- Beyne'l-halk irşâdât-ı ilmiyyede bulunarak âlem-i İslâm'ı vücûdumuzdan müstefîd kıldığımız gibi bil-cümle sunûf ve mesâlikin bekā ve terakkīsinin medâr-ı yegânesi olan rağbet-i umûmiyyeyi kazanmalıdır. Çünkü biz rağbet ve iltifât-ı umûmiyye olmaksızın ne kadar çalışsak beyhûdedir. Yine pâydâr olamayız.

Nerede olsa âsâr-ı rağbet ayân
Olur ol sûya ma'rifet pûyân
Ma'rifet iltifâta tâbi'dir
Müşterîsiz metâ' zâyi'dir.

Talebe-i Ulûmdan: Birgili

M. Sâlih Vecdi

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Şark'da Japon-İngiliz Rekābeti:

Şu son senelerde bir Japon şirket-i bahriyyesiyle Hindistan'ın bil-cümle sevâhiline âmed-şüd eden B. G. S. N. Kumpanyası'nın vapurları arasında dehşetli bir rekābet husûle gelmiş ve İngiliz kumpanyası külliyetli zarar ve ziyânlara dûçâr olmuştur.

Nipon Kaish nâmında olan Japon vapur kumpanyası vapurları Rangon'dan Kalküta'ya güverte yolcularını üç rupiye ücret mukābilinde götürdükleri hâlde bâlâdaki İngiliz kumpanyası on rupiyeden aşağı götürmüyor. Ahîren eski hâlini muhâfaza edememeye başlayan İngiliz kumpanyası ile Japon şirket-i bahriyyesi beyninde şiddetli inâd başlamış ve geçen hafta zarfında İngiliz kumpanyası yolcuları bâd-ı hevâ olarak taşımak istediği hâlde Japon şirketi bâd-ı hevâ bilet üstüne birde yolculara meccânen Kalküta'ya kadar yiyecek vermeyi ta'ahhüd ederek müsâbakayı kazanmıştır.

Mezkûr kumpanyanın Yokohama'daki şirket rüesâlarını kandırmak ve onları rekābetten vazgeçirmek için İngiliz kumpanyası tarafından bir hey'et gönderilmiş ise de Japonları iknâ'a muvaffak olamamışlardır.

Bir aralık Japon vapurlarının Kalküta ile Hindistan sevâhil-i cenûbiyyesi arasında seyr u seferlerini hükûmet vâsıtasıyla men' ettirmeye rakīb kumpanya tarafından teşebbüs edilmiş ve adem-i muvaffakiyetle neticelenmiştir. Japon hükûmeti Japon sevâhil-i dâhiliyyesi arasında işlemek ve yolcu ve hamûle nakl etmek için yalnız Japon vapurlarına müsâ'ade etmekte olduğundan ve bu bâbda vaktiyle bir kānûn-ı mahsûs neşr eylediğinden dolayı İngilizlerle ecnebîlerin her türlü rekābet ve entrikalarına kavî bir sed çekmiştir.

Japon kumpanyasının buradaki acentasıyla muârefe peydâ ettikten sonra daha ziyâde tafsîlât ve ma'lûmâta mâlik oldum.

Japon kumpanyası buradaki acentalığını muvakkaten bir İngiliz'e tevdî' etmiştir. Vapurların bil-cümle amele ve mürettebâtı Japon'dur. Acentanın beyânâtına göre hâl-i hâzırdaki rekābet yüzünden Japon şirketi mutazarrır olursa, zarar ve ziyânın en mühim kısmı Japon hükûmeti tarafından te'diye ve tesviye kılınacakmış. Bu sûretle Japon hükûmeti seyr-i sefâin ve ticâret-i bahriyye şirketlerini teşvîk ve tergīb etmekte imiş.

Bu kadarla iktifâ edilmeyerek el-yevm Japon ticâreti Hindistan dâhilinde kemâl-i sür'atle terakkī etmektedir. İngiliz emti'a-i ticâriyyesine son derece rekābet eden Japon metâ'ları her yerde pek ucuz bir fiyat mukābilinde satılmaktadır.

Japon ticâreti birkaç sene evvel Hindistan'da yalnız kibritten ibâret iken ahîren tenevvu' etmeye başlayarak bugünkü Japonya'dan ipek, keten, kibrit, yelpâze, şişe ve kamış ma'mûlâtı, ıtriyât ve ona benzer birçok mevâdd-ı mütenevvi'a Hindistan'a sevk ve ihrâc olunmaktadır.

Japon metâ'ları gümrüğe tâbi' olup İngiliz emti'ası gümrük rüsûmundan müstesnâ bulundukları hâlde Japon mallarına rekābet edememektedirler.

Son ticâret-i istatistikîye göre Hindistan'da senevî sarf edilen Japon mallarının fiyatı yedi milyon lira teşkîl ediyormuş.

Japonyalılar İngilizlere yalnız mâl ve metâ'larıyla değil, vücûdlarıyla, şahıslarıyla da rekābet etmekte müsâmaha göstermiyorlar.

Hâl-i hâzırda Bengale ve Burma eyâletlerinde İngiliz san'atkârlarına karşı Japon ehl-i san'atı büyük bir müsâbaka icrâ edip, evleviyeti her husûsta ihrâz etmişlerdir. Bir kumaş ticârethânesinde makasdârlık vazîfesini gören bir İngiliz ayda kırk elli [**14**] liradan aşağı aylık almamaya yetişirken, Avrupa'nın, Amerika'nın en güzel sanâyi' mekteplerinden me'zûn olan Japonyalı bir makasdâr ayda on beş yirmi lira ile kanâat ettiği cihetle müsâbakayı her ne sûretle olursa olsun mutlaka kazanır.

Perûkârlık san'atı da bu iki Hindistan eyâletlerinde tamamıyla Japonların elindedir.

* * *

Afrika'daki Zavallı Hindliler:

Afrika-yı Cenûbî'de bulunup senelerden beri orada te'mîn-i hizmet, san'at ve ticâret eden Hindlilere karşı Transvallılarla İngilizler pek zâlimâne ve hod-bînâne mu'âmele ediyorlar.

1859 senesinde İngilizler Transval ile Oranj ve Fatal arâzisine göz dikerek, orada kendileri Afrika-yı Cenûbî'de vâki' için bir mıntıka-i nüfûz ayırmaya çalışmışlardı. Afrika'ya hicret edip ticâret ve felâhatle iştigāl eden İngilizlere işlerini, zirâatlerini görecek adam –daha doğrusu köle– lâzım olduğundan bunun çâresini taharrî etmeye yeltenerek, Hindistan'daki amele ve çiftçileri Afrika'ya muhâceret ve sevk etmek esbâbını istikmâle muvaffak olmuşlardı.

Muhâcirleri teşvîk ve tergīb için İngiliz me'mûrlarıyla hükûmetleri son derece ibrâz-ı fa'âliyet ederek, zavallı Hindlileri parlak ve müşa'şa' sözleriyle aldatıp, terk-i yâr ve diyâra mecbûr ettiler.

Hindistan'da vaktiyle bu ümniyenin husûlü için bir kumpanya teşekkül etmiş ve çiftçileri kontratla Afrika-yı Cenûbî'ye nakl eylemişlerdi.

Daha doğrusu İngilizler bu kontrato sûretiyle Hindistan'dan kendilerine lâzım olacak adamları para mukābilinde satın alıp köleliğe almışlardır. Bu plan esâsen İngiltere ricâl-i siyâsiyyesinden ve vaktiyle Hindistan nâzırı bulunan Ford Morley cenâbları tarafından tensîb edilerek teshîlât-ı lâzıme irâesi için de Hindistan vâlî-i umûmîsine bu bâbda evâmir-i resmiyye verilmişti.

Kontrato ile müddet-i mu'ayyene için satın alınan Hindli zürrâ' köylerden birer birer seçme olarak intihâb edilerek yelken gemileriyle Cenûbî Afrika'ya sevk edilmişlerdi. Denizin latîf ve rûh-nüvâz nesîmine günlerce ma'rûz kalan Hindliler Afrika'ya muvâsalat edinceye kadar semirdikleri cihetle karaya ayak atar atmaz müşterîleri olacak beyaz derililerin nazar-ı dikkat ve iştihâlarını celb etmişlerdi. Bu zavallıları esâret için götüren şirket daha doğrusu –el altından– hükûmet, onları birer birer arâzi ve emlâk sâhibi olan beyazlara beş senelik bir kontratla satmıştır.

Köle alım-satımı aleyhinde bulunan medenî İngilizler (!) hâcet messettiği zaman insâniyet, medeniyet, merhamet, şefkat usûllerini bir tekme ile alt üst ettikleri işbu mu'âmeleleriyle sâbittir. Beş seneden sonra İngilizler için azîm ticâret ve hizmet te'mîn eden Hind zürrâ'ları memleketlerine avdet için bir paraya mâlik olmadıklarından bit-tabi' tekrar beyazların elde ettikleri zürrâ' ve ma'âdinde amelecilik etmeye tendâde-i kazâ ve kader olarak eski iş güçlerine devam eylediler.

Diğer taraftan İngilizler Hindistan'dan adam taşımak ve onları iğfâl ve tezvîre düşürmekte devam ediyorlardı. Ahîren Cenûbî Afrika'ya iki yüz elli bin kişi nakl ettikten sonra adam alım-satışından vazgeçebilmişlerdir.

Zavallı Hindliler dişlerinden tırnaklarından arttırabildikleri mebâliğ ile –esâretten kurtulduktan sonra– müstakil bir sûrette ticâret ve felâhata, kisb ü kâra başlayıp, birçokları az müddet sonra servet ve sâmâna mâlik olup Afrika'da yerleşmişlerdi.

Hindlilerin bu hâli Transval, Oranj ve Natal ahâlîsini teşkîl eden Boerlere –vaktiyle Hollanda ve Avrupa'dan Afrika-yı Cenûbî'ye hicret eden beyazlara– ağır gelerek, Hindlilerin hürriyet-i şahsiyyeleriyle hukūklarını tahdîde yeltenmişlerdi.

Transval'in bereketli, mahsûldâr arâzisiyle elmasına ve kömür ma'âdinine öteden beri göz diken [İngilizler], Transvallıların Hindliler hakkındaki tasavvurlarını pek iyi bir bahâne ve fırsat bilerek hemen Boerler aleyhinde muhârebe açtılar.

Kendi teba'ası olan [Hindlilerin] hukūk-ı sarîhalarını himâye ve sıyânet etmek dâ'iyesiyle harb eden İngilizler, harb esnâsında Transval'a Hindlilerden birçok asker sevk edip zavallıları Boerlerin lâ-yuhtî kurşunlarına dizdikten mâ'adâ muhârebe sonunda da masârıf-ı harbiyyeyi de Hindistan bütçesine yükletmekte hicâb etmediler.

Cenûbî Afrika İngilizlerin müstemlekâtı idâdına girince Boerlere –otonomi– idâre-i muhtâre tarz-ı hükûmeti bahşedildi. Yeniden zîr-i idârelerine geçen zengin kıt'a, Londra ile İngiltere'nin her tarafından erbâb-ı ticâret hücûm göstererek, Afrika'da arâzi ve akār, ticâret ve servet te'mînine başlayan İngilizler, eskiden beri Afrika'da yerleşip te'mîn-i mevki' ve servet eden Hindlileri Transvallılarla beraber çekememezliğe başladılar.

Günden güne Hindlilerin hukūkunu gasb ve nez'a yeltenip, yeni kānûnlar neşriyle tazyîkāta devam eylediler. Transval ve Natal'da bulunan Hindlilerin lideri Mister Kendi bu mu'âmeleye karşı Transval hükûmeti nezdinde tazallum ve şikâyet ettiği gibi İngiltere müstemlekât nâzırının da nazar-ı dikkatini celbe çalıştı.

Gerek İngiltere Müstemlekât Nezâreti'nden, gerekse Transval İdâre-i Müstakillesi zimâmdârân-ı umûrunun ileride bu gibi mu'âmelâta teşebbüs etmeyeceklerine dâir kavî va'adlerine almaya muvaffak oldu. Fakat hırs ve tefevvuk azgınlığı Boerlerle İngilizlerin gözlerine perde çekmiş olduğundan, mazlûmîn ve mağdûrîne verdikleri mevâ'îdi ahîren kāle almaksızın Hindlileri Transval'da ve Afrika-yı Cenû-

bî'de yaşatamayacak ve onları terk-i dâr ve diyâra mecbûr eyleyecek kavânîn-i gayr-ı meşrû'a neşriyle mu'âmelât-ı cebriyyeye eskiden daha ziyâde devam ettiler.

Kavânîn-i mezkûre Transval parlamentosunun tasdîkine iktirân etmezden evvel Hindliler bir daha İngiltere hükûmetine şikâyet ve protestonâmelerini takdîm ettikleri misillü, aynı zamanda dûçâr oldukları ahkâm-ı karakûşîyi Hindistan ve Transval ve Cap matbûâtıyla neşr ettiler.

Hürriyet zamîr ve vicdânıyla şöhret-şi'âr olan Hind nasyonalistlerinden ve Bombay Eyâleti Meclis-i İdâresi a'zâsından Mister Köhle Afrika'da vatandaşları başına getirilen felâketi yakından görmek ve ahvâl-i nâ-mülâyeme-i mezkûreyi tahkîk ve tedkîk etmek için iki sene evvel bilhâsssa Hindistan'dan Afrika-yı Cenûbî'ye azîmet etti.

Afrika-yı Cenûbî hükûmetinin ser-kârında bulunanlarla Mister Köhle görüşüp konuştu. Yapacakları mu'âmelenin, tatbik etmek istedikleri kānûnun vehâmetini birer birer anlattı. Neticede kavânîn ve tazyîkāt-ı mezkûrenin ta'dîl edileceğine dâir söz alarak Hindistan'a avdet etti.

Bir müddet sonra Ceneral Bota Partisi mevki'den düştüğü gibi Hindlilerin tazyîki hakkında kaleme alınan kānûn hiçbir i'tirâza uğramaksızın ekseriyetle Transval Parlamentosu'nda tasdîk edildi.

Kavânîn-i mezkûre akıl ve mantığa o kadar muhâlifdir ki ona kānûn nâmını vermek abestir. Mezkûr kānûnun bazı mevâddını buraya derc ediyorum:

"Madde- Bir karıdan ziyâde diyâneti muktezâsınca te'ehhül etmek salâhiyetine mâlik olan anâsır ve akvâm, bu kānûnun neşri târihinden sonra Afrika-yı Cenûbî'ye muhâcir sûretiyle kabûl edilmez."

Bu madde tamâmıyla şark ahâlîsini Transval'a gitmekten men' ediyor. Zira akvâm-ı şarkıyyenin cümlesi iki kadınla dînen te'ehhül etmek hakkına mâliktirler. Çin, Japon, Afgan, Hind, Tibet, İran, Arabistan, bil-cümle memâlik-i Osmâniyye ahâlîsi ile Hindûlar, putperestlerin cümlesi iki ve daha ziyâde kadınlarla te'ehhül edebilirler.

Bu hesâbca açıktan açığa "Ey akvâm-ı şarkıyye buraya gelip bizi rahatımızı bozmayınız. Bizi bize bırakınız. Transval'ın ma'denleri, mahsûldâr arâzisi yalnız biz hıristiyanlara kalsın. Bize rekābet etmeye yeltenmeyiniz." demek istiyorlar. Bâlâdaki madde-i kānûniyye ile Afrika-yı Cenûbî menâbi'-i servetini kendileriyle, dîn kardeşleri olan nasrânîlere hasr ve tahsîs etmek istiyorlar.

[**15**] Diğer madde- "Hâl-i hâzırda Transval'da bulunan Hindlilerin beherinden her sene üç lira kafa vergisi alınacaktır. Bu vergi sinn-i bülûğa dâhil olmayanlardan alınmayacaktır. Aynı zamanda sâir vergilerle de münâsebeti yoktur. Bir Hindli sâir vergileri verdikten sonra ayrıca da vergiyi de vermek mecburiyetindedir. Vergiyi vermeyenler derhâl memleketten tard ve ihrâc olunurlar" diye muharrerdir.

Diğer bir maddede "Her yabancının cebinde hükûmet-i mahalliyyeden alacağı hüviyet varakası bulunacaktır. (Tabî'î hıristiyanlardan başka olacaktır) Hükûmet me'mûrlarının en cüz'î emir ve işaretleriyle hüviyet varakası ibrâz edilecek, edilmediği takdîrde serseri nazarıyla bakılıp, vatan-ı aslîsine sevk ve ihrâc olunacaktır" kaydı mevcûddur.

Başka bir maddede "Bir şehirden diğer şehre bir yabancı, bir muhâcir gidemez. Ancak hükûmet-i mahalliyyeden me'zûn bulunmalıdır. Me'zûniyet almaksızın müsâferet etse her hâlde cezâya dûçâr edilecektir." bu sûretle kaleme alınmıştır.

Yine diğer bir maddede "Afrika'da bulunan akvâm-ı şarkıyye ve Hindlilerden biri veyahud çocuğu ve zevcesi memleketleri cânibine gidecek olurlarsa bir daha Afrika'ya avdete hakları yoktur. Bu salâhiyetleri müsâferet târihinden i'tibâren sâkıt olur" diye bir hükm-i karakûşî mukayyed bulunmaktadır.

Kānûn-ı mezkûr, ser-â-pâ bu gibi maddelerle müzeyyen ve mutarraz olup, hep zavallı Hindlilerle akvâm-ı şarkıyyenin hukūkunu ıskāt edecek sûrette tanzîm ve tertîb edilmiştir.

Transval'daki yüz elli bin Hindli bu ahkâma karşı protesto ve şikâyet ettiler. Bu mes'eleye dâir Hindistan ve İngiltere gazetelerinin sütunlarında hemen her gün leh ve aleyh olarak birçok makālât ve havâdise tesâdüf ediliyor.

İngiltere hükûmeti tamâmıyla Transvallıların nokta-i nazarlarını ta'kīb ederek yapılan kānûnu (!) müstemlekât nâzırı cenâbları, İngiltere kralı hazretlerinin tasdîkine iktirân ettirmiştir.

Afrika-yı Cenûbî'de gürültü hemen hır gür eksik değildir. Vesâit-i silmiyyenin envâ'ına muhâcirler tevessül eylemişlerdir.

Bombay, Kalküta, Madras şehirlerinde mitingler yapılmış, bu ahvâle karşı ve ahvâl-i mezkûreye karşı protestolar yağdırılmıştır.

Bombay mitinginde, on bin kişiden ziyâde ahâlî toplanıp Afrika-yı Cenûbî'de cereyân eden mezâlim ve te'addiyâtın muhtasar târihçesini, bu mes'elede herkesten ziyâde ma'lûmâta mâlik bulunan Mister Köhle'nin ağzından işitmişlerdir.

Mister Köhle Hind nasyonalistlerinin en fâzıl, âlim, vakūr ve mu'tedil liderlerindendir. Vukūf ve ma'lûmâtını ilim ve fazîletini herkes takdîr ediyor.

Mûmâ-ileyh Afrika-yı Cenûbî'deki evzâ'-ı nâ-mülâyimânenin bütün sahâyifini bilir. Elinde birçok vesâik-i resmiyye ve târihiyye vardı ki îcâbında onları silâh gibi isti'mâl edecektir.

Bombay'da vukū' bulan ictimâ'da bazı vesâiki ibrâz etmiş, diğerlerini sonraya bıraktığını dermiyân eylemiştir.

Afrika-yı Cenûbî'de Hind ve müslümanlara –Hindlilere– karşı oynanan rol, çevrilen entrika ve mezâlim hep bu kabîl şeylerdir. Mister Köhle Hind vâlî-i umûmîsinden, müstemlekât nâzırından mezâlim-i mezkûrenin ref' ve ta'dîlini taleb etmiştir.

Aynı zamanda Afrika'da ta'tîl-i eşgāl eden Hindlilerin i'âşeleri için küllî mikdârda i'âne toplanmaya başlamıştır.

Doğrudan doğruya Transvallıların ve dolayısıyla İngilizlerin zulüm ve cevrine uğrayan Hindliler –ister İslâm ister putperest olsun– yek-vücûd olarak mezkûr ahkâm-ı karakûşîye karşı mukâvemet etmeye karâr-ı kat'î vermişlerdir. Hindli kadınlar bile kocalarıyla beraber hapis ve cezâya dûçâr olmaya râzı olmuşlardır.

Hindistan'daki putperest matbûâtı İngilizlerin idâresi

aleyhinde pek müdhiş makāleler yazmakta devam etmektedirler.

Günden güne siyâseti za'afa dûçâr olmakta olan İngilizler bu işte ve siyâsette de za'îf düşecekleri muhakkaktır.

Bu hâlleri yakından gören kimseler İngiltere ricâlinin müsâlemetli bir politika ta'kīb etmemekte olduklarını tasdîk ederler. İngiltere ricâl-i hâzırası kendi teba'aları bulunan Hindlilerin ahlâk ve evzâ'larından, düşündüklerinden, hissiyâtlarından aslâ haberleri yoktur. Zira buralara ihtiyâr-ı zahmet edip ahâlî ile temâsda bulunmazlar. Londra'daki avam kamarasında ve parlamentoda bulunan ricâl-i hükûmet ve millet ma'lûmâtlarını hep menâbi'-i resmiyyeden alıyorlar. İngiltere kabinesi ise ma'lûmâtını Hindistan'daki me'mûrîn-i resmiyyeden iktibâs etmektedir ki tamâmıyla ahâlînin efkârıyla ma'lûmât-ı mezkûre beyninde küllî mübâyenet vardır.

Bu sû'-i siyâset ve idâre neticesidir ki günden güne Hindistan'da İngiltere siyâseti aleyhinde birçok cereyânlar hâsıl olmuş ve efkâr-ı umûmiyye tamâmıyla İngilizlerin aleyhine çevrilmiştir.

İngiltere hükûmeti Hindistan efkâr-ı umûmiyyesini bir iki vatan-fürûş, lakab budalası kimselerin elinde zan ve telakkī ederek onları envâ'-ı elkāb ve ünvân ile elde ettiğini zannediyor. Halbuki bilakis efkâr-ı umûmiyye bu gibi aristokratların elinde olmayıp servet ve sâmâna, elkāb ve ünvâna mâlik bulunmayan birkaç vatanperver gence tâbi'dir.

Mister Köhle Afrika-yı Cenûbî'den Hindistan'a gönderilen kömürlerin ahâlî ve hükûmet-i mahalliyye tarafından satın alınmamasını tavsiye ediyor. Vesâit-i silmiyyenin envâ'ına Afrika'daki Hindliler tevessül etmişlerdir.

İngiltere hükûmeti ileride Hindistan'da dikiş tutturamayacağını tahmîn ve hesâb ettiği cihetle, şimdiden Afrika'da, Seylan'da, Burma'da âtî için ihzârâtta bulunmaktadır.

Burma Eyâleti'nde de yavaş yavaş Hindlileri tazyîka başlamışlar ve Afrika'daki neşr edilen kavânîn ve nizâmât gibi bir takım kānûnun neşri tasavvur altındadır.

Fakat biraz gecikmişlerdir. Çünkü memâlik-i şarkıyyede hıristiyanlar tarafından vukū'a getirilen mezâlim, şarklıları hâb-ı girân-ı gafletten uyandırmaya sebeb olmuştur. Ağır uykudan uyananlar ise bir daha uykuya dalmayacakları tabî'îdir. Bunun için Avrupa düvel-i Mesîhiyye'sinin efkâr-ı hâinânelerini herkes anladığı cihetle kolay kolay onlara me'kel olmak istemiyorlar.

Burma Rangon'dan: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Filipin Mektupları:

YOLDA: DİYOBEND'DEN
– 3 –

Diyobend'de Medrese-i Dîniyye:

Aligar[h]'da iki gün ikāmetten sonra Hindistan'ın Ezheri sayılan Diyobend nâm kasabadaki Medrese-i Arabiyye-i Dîniyye'yi görmek üzere refîkımla yola çıktık. Kasaba-i mezkûreye vusûlümüzde medresenin ekâbir-i ulemâ-yı İslâmiyye'den olan müderris-i muhteremlerinden bazıları istikbâlimize geldiler. İstasyondan âcizleriyle refîkımı medreseye aldılar. Medresenin en dil-nişîn odası olup müsâfirîne tahsîs edilen odaya götürdüler. İstirâhat, tenâvül-i ta'âm ve edâyı salâttan sonra müdîr-i medrese ile birlekte dershâneleri birer birer gezerek müderrisîn-i kirâmın derslerini istimâ' ettim. Doğrusunu söyleyeyim, böyle âlimâne, muhakkıkāne takrîrleri başka yerde işitmedim. Burada okunan dersler sırf ulûm-ı dîniyyedir. Medresenin reîsü'l-müderrisîni e'âzım-ı [**16**] ulemâ ve etkıyâdan Mulay Mahmud Hasan Sâhib nâm âlî-kadrdır. Müdürü yine ekâbir-i ulemâ ve sulahâdan bânî-i medrese Muhammed Kasım merhûmun mahdûmu Muhammed Ahmed Sâhib'dir. Her dersin müderrisi ayrı olup cümlesi âlim, fâzıl ve müttakīdirler. Medrese talebesi yedi yüz kişiden ibaret olup miyânelerinde Kazan'dan, Kafkasya'dan, Bağdad'dan, Musul'dan olanları da vardır. Ulûm ve ahlâk-ı İslâmiyyeyi şübhesiz bir sûret-i mükemmelede ta'allüm ve iktibâsa kâfî olacağı müderrisînin, talebenin hâl ve tavrından anlaşılan bu medrese bir câmi'-i şerîf, müte'addid dershâne, müderrisîne ve talebeye mahsûs hücrelerden müteşekkildir.

Vüs'at i'tibârıyla Aligar Medresesi'ne nisbet kabûl etmez. Çünkü bu medrese esâsen iki zâtın himmetiyle kırk yedi sene evvel inşâ edilmiş. Şimdilik bazı cüz'î vâridât-ı vakfiyye ile bazı erbâb-ı hayr tarafından verilen i'ânât ile idâre olunur. 329 sene-i Hicriyyesi vâridâtı 1850 İngiliz lirası râddesindedir. Müderrislerin, talebenin maâşları ve medresenin kâffe-i levâzımı bu meblağdan tedârik olunuyor. Medrese leylîdir. Ekâbir-i etkıyâdan dediğim Mulay Mahmud Hasan Sâhib'in maâş-ı şehrîsi yalnız elli rupiye yani üç İngiliz lirası ve beş rupiyedir. Geçen sene tezyîdini hey'et-i idâre teklîf etmiş, kendisi râzı olmamıştır. Radıyallâhu anh.

Medresenin kütübhânesi tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh, ilm-i kelâm, ilm-i ferâiz, felsefe-i İslâmiyye, târih ve ulûm-ı sâireye âid on bin kitab ihtivâ ediyor. Bu kitablar erbâb-ı hayr tarafından vakf edilmiştir. Talebenin elindeki kitablar hep medreseden verilmiştir.

Kütübhânede 295 târihinde Sâhib Beyefendi merhûm tarafından hediye buyurulmuş bir hadîs-i şerîf kitabı gördüm.

Muvâsalat-ı dâ'iyânemin ikinci günü kable'z-zuhr müdîr-i medrese bil-cümle müderrisîn-i kirâm ve talebeyi cem' ile âcizlerini mahall-i ictimâ'a da'vet buyurdu. Oraya vardığımda müderrisînden Şebbîr Ahmed nâmında bir zât beyân-ı hoş-âmedîyi hâvî manzûm bir kasîde-i Arabiyye okudu ve onu müteâkib müderrisîn-i fahriyyeden Enver Şâh Sâhib nâm zât-ı bî-hemtâ bütün talâkat ve belâğatıyla medreselerinin maksad-ı teşkîlini, müderrislerinin derece-i iktidâr ve ehliyetini, esâs-ı meslekleri âsâr-ı eslâfa iktidâ ile râh-ı müstakīmlerini ta'kībden zerre kadar inhirâf etmediklerini ve ba'dehû usûl-i i'tikāda ve mezhebe dâir îzâhât-ı kâfiyyeyi îrâd ve îzâh eyledi.

Âcizleri bu asırdaki ulemâ-yı dînin vezâ'ifi pek müşkil olduğundan, her şeyden evvel kendilerinin ilimleriyle âmil olmaları muktezî bulunduğundan mektepte okumuş gençle-

re karşı isti'mâl-i şiddet etmeyip onlara kemâl-i lütf ve mülâyemetle mu'âmele edip diyânete dâir bir gûnâ şek ve şübheleri var ise bunun mantıkī ve mülâyim bir sûrette izâlesi esbâbının istikmâline gayret etmeleri lâzım geldiğinden ve beyne'l-müslimîn ihtilâf vukū'una meydan kalmamak üzere mevâ'iz-i muktezivyenin gerek lisânen gerek tahrîren îfâsına bezl-i himmet eylemeleri lüzûmundan ve sâireden bahisle makāma münâsib birçok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe îrâd ettim.

Ba'dehû müderrisler bir araya gelip Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i hâzırası, hükûmet-i hâzıra ricâlinin ne gibi ahlâkta bulundukları hakkında birçok suâller îrâd ettiler. Âcizleri Devlet-i Aliyye ve Hilâfet-i Mu'azzama-i İslâmiyye'ye karşı olan muhabbetlerini tezyîd ve her vakit için mu'âvenetlerini te'mîn edecek beyânât ve îzâhât-ı münâsibe i'tâ ile dîn ve memleketime karşı borçlu olduğum vazîfe-i vicdâniyyeyi elimden geldiği kadar îfâya bezl-i gayret ettim.

Diyobend: **Muhammed Vecîh**

Hicaz Mektupları:

-1-

HİCAZ DEMİRYOLU

Memleketimizin en fâideli, en güzel bir müessese-i milliyyesi olan ve bütün âlem-i İslâmiyet'in teveccüh ettiği kıt'a-i Hicaziyye'ye doğru uzanarak râbıta-i ittihâdın tahkîmine ciddî hizmetler te'mîn eylemekte bulunan Hicaz Demiryolu'nun hergünkü terakkiyâtı karşısında hiçbir müslümanın mübâhî olmaması kābil değildir. O eser-i medeniyyet kâh ıssız, mahûf çöllerin ortasından, kâh çıplak sâkit dağların eteklerinden uzanıp gittikçe, onun azametli mutantan makine ve vagonları bir intizâm-ı muttaridle âşıkları cânân illerine doğru îsâle koştukça; şu latîf, rûhânî manzaranın hiss-i insâniyyete bahşetmekte olduğu te'sîrât hiçbir şeyde görülmez. Şu lezzet hiçbir şimendüferde duyulmaz. Vaktiyle develer üzerinde gayr-ı muntazam bir sarsıntı içinde otuz, otuz beş gün çöllerin meşâkk u mezâhimine, mahallin vahşet ve yoksulluğuna tevdî'-i mevcûdiyyet edenlerin şimdi Hicaz Demiryolu'nun mutantan vagonları içinde te'mîn edilen istirâhatlarının değil elli, elli beş saatte yine otuz otuz beş gün sürmesinde bile insan lezzet hisseder. Evvelce deve ile yola çıkan kafilelerin her gün her saat geçirmekte oldukları bedevî korkusuna karşı şimdi istasyonlarda muntazam binâlar dâhilinde bizim gibi gelip geçen hüccâcın, züvvârın muhâfaza-i hayâtına vakfetmiş askerlerin parlak tüfenkleri, beşûş çehreleri insana başka bir ferah başka bir emniyet veriyor. Bunlar hep lâhûtî birer lezzet, unutulmaz latîf hâtırâttır. Nûr-ı dîde-i âlem, Mefhar-i Benî-âdem Efendimiz hazretlerinin kırâet-i mevlid-i şerîflerini Resûl-i Kibriyâ'nın ravza-i mutaharaları kurbünde işitmek o âlem-i feyzâ-feyzi görmek kadar hissiyât-ı muvahhidîne te'sîr edecek bir şey tasavvur etmek mümkün olamayacağı şübhesizdir. Bunun içindir ki Hicaz Demiryolu İdâresi hissiyât-ı İslâmiyye'nin tenşîtine ta'alluk eden şu mes'elede üç senedir vazîfesini îfâ ediyor. Bir taraftan müştâk-ı nebiyyullâh olanların arzû-yı dîndârânelerinin husûlene hizmet, bir taraftan nısf ücret mukābilinde nakl ettiği bu züvvârın te'mîn etmekte olduğu menfa'atten idâresinin vâridâtı üzerine azîm yekûnlar ilâvesine gayret ediyor.

Bu sene yine Mevlid-i Nebevî'de Hayfa'dan, Şam'dan Medîne-i Münevvere'ye azîmet ve avdet ucuzluk trenlerinin hareket edeceği i'lân edildiği zaman şu [**17**] ucuzluktan istifâde ile ziyâret-i kabir ve tilâvet-i mevlid-i nebevîden istifâza edecek o bahtiyâr zümreye ben de dâhil olmak istedim. Trene binmek üzere Şâm-ı Şerîf İstasyonu'na geldiğim zaman vaktiyle otuz günlük uzun ve müz'ic bir seyâhati azîmet ve avdet beraber olduğu hâlde dört Osmanlı lirası mukābilinde elli altı saatte îfâ etmek isteyen birçok yolcuların istasyonun her tarafını işgāl etmiş olduklarını ve elbise-i resmiyyelerinden me'mûr oldukları anlaşılan bir takım genç kimselerin züvvârı vagonlara yerleştirmekle meşgūl bulunduklarını gördüm. İzdihâm ziyâde olmakla beraber gerek sevkiyâta nezâret etmek üzere Hayfa'dan gönderilen me'mûr-ı mahsûsların, gerek istasyon me'mûrîn-i dâimesinin yolculara karşı gösterdikleri nezâket ve hüsn-i mu'âmele ile herkes bilâ-telâş yerlerini işgāl ve tren vakt-i mukannende hareket eylemiştir.

Bazı i'lânlar vardır ki bunlar sırf müşteri celb etmek maksadıyla yapılır ve ma'tûfün-aleyhi dâimâ iyi gösterilir. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse Hicaz Demiryolu i'lânlarını, beyânnâmelerini ben de bu kabîl zannetmiş ve kendimi tahayyül ettiğim bir hâl karşısında bulacağımı ümid eylemiş idim. Halbuki tahmînim yanlış çıktı. Hattın memâlik-i Osmaniyye'de işlemekte olan bütün şimendüfer vagonlarından daha muntazam vagonlara mâlik olduğu ve yolcuların her sûretle esbâb-ı istirâhatlerinin te'mîn edildiği ve Der'â'da Ma'ân'da muntazam büfe, Tebük'de, Medâyin'de vâsi' bakkāliyeleriyle yolcuların esnâ-yı râhda yemek husûsundaki ihtiyâclarının ber-taraf edilmekte olduğunu gördüm. Hele seyr u hareket cedvelinin evkāt-ı hamsede büyük bir mevkıfa tesâdüf edecek sûrette tanzîm olunması züvvâr ve hüccâc namaz kılacak kadar trenlerin oralarda beklettirilmesi Hicaz Demiryol İdâresi'nin sırf bir müessese-i dîniyyeye yakışacak sûrette idâre ve böyle bir program ta'kīb etmekte olduğunu göstermektedir.

Rebîülevvel'in on ikisine tesâdüf eden Pazar günü Harem-i Şerîf-i Hazret-i Nebevî'nin o vâsi' meydânında toplanan binlerce muvahhidînin derin bir huzû'la müstağrak oldukları rûhâniyetin lâhûtî füyûzu arasında yüksek bir mahfilde kırâet edilen mevlid-i sa'âdet-i nebevî herkese bir hayât-i cedîd bahşeylemiş ve bir îd-i ekber addolunan şu yevm-i mübârekte herkes yek-diğerini tebrîke başlamıştır. Akşamı şu zümre-i mes'ûde istasyonun geniş sâhasında lüküs lambalarıyla tenvîr edilen mahall-i mahsûsa nakl edilmiş ve açıkta oturmak istemeyenlere de sâhanın etrâfına kırmızılı yeşilli bayraklarla tezyîn edilen mevki' vagonları tahsîs olunmuş ve "Garîk-i bahr-i isyânem dahîlek Yâ Resûllâh" levha-i garrâsının altına vaz' olunan kürsüye çıkan mevlidhân efendiler burada da mü'minîni bir deryâ-yı rûhâniyete gark eylemişlerdir. İstasyon me'mûrları her gelen züvvârı istasyon kapısından istikbâl ile mevlid mahalline kadar îsâl etmek sûretiyle herkesin hakkında hürmet ve ri'â-

yette bulunmuş ve şu gece herkes için emsâli nâ-mesbûk bir sûrette şa'şaalı ve revnaklı geçmiştir. Hîn-i duhûlde olduğu gibi hitâm-ı kırâetten sonra da me'mûrîn gelenleri kapılara kadar teşyî' ve tevzî' olunan mevlid şekerinden başka Medîne-i Münevvere hâtırası olmak üzere mahsûs yapdırılmış altın varaklı kutular derûnunda hurma ikrâm etmişlerdir.

Hissiyât-ı dîniyyemizi böyle tatlı şeylerle okşayan bir müessesenin gerek esnâ-yı râhda züvvâra gösterdiği teshîlât ve gerek Medîne-i Münevvere'de mevlid-i nebevî tilâvet ettirmek sûretiyle nakl ettiği züvvârın hissiyât-ı kalbiyyelerine bir hiss-i ulviyyet bahşeylemesi cidden mûcib-i memnûniyet ve iftihardır. Bunun içindir ki şu müessese-i azîmenin ekâbir-i me'mûrînine şuracıkta teşekkürü vazîfe-i insâniyet addeyledim.

Üç seneden beri ihdâs edilmiş olan şu ucuzluk trenlerine her sene tezâyüd eden rağbetin Hicaz Demiryolu İdâresi'nin züvvâra karşı göstermekte olduğu teshîlâta atf etmek zarûrîdir. 328 senesinde mevlid-i şerîf için bin iki yüz on dokuz kişi gittiği hâlde bu sene iki bin yedi yüz doksan yedi kişinin gittiği tahakkuk etmiş ve şu hâlde geçen seneye nazaran yüzde yüz otuz nisbetinde bin beş yüz yetmiş sekiz kişi fazla bulunmuştur. Bu tezâyüd-i nakliyât dolayısıyla vâridât sırf mevlid-i şerîf trenlerine münhasır kalmayıp mu'âmelât-ı umûmiyyesi hergün birer sûretle tevessü' etmekte ve her mu'âmelâtında gitgide bir intizâm meşhûd olmaktadır. Mevlid-i nebevî'ye mahsûs olarak yapılan şu ucuzluk trenleri aynı zamanda Mi'râcü'n-nebevî'de de yapılarak şu sûretle mikdâr-ı mezkûrdan ziyâde bir kısım halkı da Medîne-i Münevvere'ye getirip götürdüğü anlaşılmıştır.

Yine hâccü'l-Haremeyn olmayı arzu ettikleri hâlde Mekke-i Mükerreme ile hacca niyet edenler Mekke-i Mükerreme'ye hareketten mukaddem yâ Hayfa veya Şam'a çıkarak alacağı ucuz bir biletle Medîne-i Münevvere'ye gidip gelmekte ve işbu ziyâretinden sonra Cidde tarîkiyle Mekke-i Mükerreme'ye koşmaktadır ki bundaki fevâid-i maddiyye ve ma'neviyye de cidden pek büyük görülmüştür.

Hicaz Demiryolu'nun bin üç yüz yirmi sekiz senesi Kânûnisânîsi gāyesine kadar hâsılât-ı umûmiyyesinin yolcudan 151.189, nakliyât-ı ticâriyyeden 72.012, vâridât-ı sâiresiyle beraber sene-i mezkûre yekûn hâsılâtının 245.000 liraya ve üç yüz yirmi dokuz senesi Kânûnisânîsi gāyesine kadar hâsılât-ı umûmiyyesinin yolcudan 166.464, nakliyât-ı ticâriyyeden 83.250 ve vâridât-ı sâiresiyle beraber sene-i mezkûre yekûn-ı hâsılâtının 267.000 liraya bâliğ olduğu anlaşılmış ve şu hâlde geçen seneye nazaran bu sene 21.000 liralık bir fazla hâsılât görülmüştür.

Hulâsa: Hicaz Demiryolu İdâresi kendi menfa'at-i mâliyyesinin tezyîdine gayret ve ihtimâm etmekle beraber şu menfa'atini diğer müessesât gibi müşterilerinin mazarratında aramayıp menfa'atin müşterek olmasına gayret ettiği anlaşılıyor. Bundan dolayı baştan aşağı yapılacak tedkīkātta bu müessese-i dîniyyemizin cidden [**18**] mûcib-i şükrân olduğu görülecektir. Hattın idâresini deruhde etmiş olan müdürleri Mösyö Dikman'a âlem-i İslâmiyet nâmına teşekkür ederim.

Medîne-i Münevvere: **Ahmed Cemal**

SEBÎLÜRREŞÂD

Ne güzel bir tesâdüfdür ki şu günlerde Medîne-i Münevvere'den avdet etmiş olan başmuharririmiz Mehmed Akif Beyefendi bize Hicaz Demiryolu'nun intizâmından, terakkiyâtından ve bu terakkiyâtın cidden şâyân-ı hayret dereceye varmakta olduğundan bahsettiği bir sırada yukarıdaki mektûbu aldık. Akif Beyefendi mektûbun mündericâtını tamâmıyla tasdîk etti. İleride kendi meşhûdât ve mütâla'âtını yazacağını da söyledi. Cenâb-ı Hak bize bu hattın beyne'l-Haremeyn kısmını da görmek müyesser eylesin âmîn.

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Âtîdeki suâlime lütfen cevap verilmesi ricâ olunur:

"*Kur'ân-ı Kerîm Tercüme ve Tefsîri*" ünvânıyla Kütübhâne-i Askerî tarafından *Kur'ân-ı Kerîm*'in tercüme ve tefsîri neşr edilmekte olduğu ve posta ücretiyle beraber mecmû'-ı tefsîrin abone bedeli bir mecidiye gibi semen-i rahîs idiği gazetelerde görülüyor. Pek hoş! Hediyesi pek ucuz. Buna diyecek yok. Ammâ mütercimin, müfessirin isminden bahsedilmiyor. Bu cihet nâ-hoş. İ'lânı okuyanları şübheye düşürüyorlar. Çünkü "*Sevmek San'atı*" muharriri "Hayât-ı Hazret-i Muhammed aleyhisselâmı yazacağını kim umardı? Bu eserin hatâ-âlûd olduğunu kaç kāri' bilecekti? Allah râzı olsun, Tâhirü'l-Mevlevî Bey hazretleri çıktı, tenkīdâtı ile müslümanları tenvîr etti. Muharririn mâhiyeti hangimizce ale'l-husûs biz taşralılarca belli olacaktı? Cenâb-ı Hak dâim etsin, Sebîlürreşâd'ın neşriyâtı bizi âgâh-ı hakīkat eyledi. Bu tercüme ve tefsirin de mütercim ve müfessiri acaba kimdir? Eğer Bereketzâde İsmail Hakkı Beyefendi hazretleri yahud emsâli ise hiç durmayıp kitabı almak ve eğer Celal Nuri veya *Sevmek San'atı* muharriri gibiler ise tevakkī edilmek üzere mütercim ve müfessirin nâmını bit-tahkīk bil-cümle şu'ûn-ı İslâmiyyeyi mütehattim-i uhde-i ityân bilen sevgili Sebîlürreşâd'ın bir köşesine derc ve sûret-i münâsibede beyân ve benim gibi birçok müslimînin tenvîr-i kulûbuna himmet buyurulmasını istirhâm eylerim.

Fî 5 Rebîülâhir sene 332.

İnegöl'de: Saraybosnalı Semizzâde
El-Hâc Mehmed

SEBÎLÜRREŞÂD

Kütübhâne-i Askerî tarafından mukaddemâ bir forması neşr olunup bilâhare Meşîhat-ı Celîle'nin iş'ârı üzerine Dîvân-ı Harbce toplattırılan ve intişârı ta'tîl edilen mezkûr tercüme ve tefsîrin mütercim ve müfessiri bizce de mechûldür. Mezkûr kütübhâne sâhibinden suâl olunmuşsa da şimdilik söylenilemeyeceği, eserin hitâmında mütercim ve müfessirin ismi kitabın nihâyetine yazılacağı cevâbı alınmıştır.

MATBÛÂT

FRANSIZLAR HACCA GİDEN MÜSLÜMANLARI MEN' ETMEK İSTİYORLAR

Filistin gazetesinde okunduğuna göre: Mekke-i Mükerreme'den avdet ederken Tunus müslümanları arasında vukū'a gelen bir hâdiseyi nakil ve teşrîh ettiği sırada, Tunus'da münteşir *Journal de Tunis* diyor ki:

"Fransa hükümeti cemâ'at-i kesîre ile vukū' bulan bu sûret-i haccı men' etmelidir. Tunuslular hacca gidip de hacı lakabını alır almaz, mutlaka Fransa'nın düşmanları sırasına girerler. Görülüyor ki hac bizim aleyhimizde olarak düşmanlarımızın teksîr-i adedine bâdî oluyor. Emâkin-i mukaddesenin kapıları bize karşı mesdûd bulundukça bizim, Haremeyn-i Muhteremeyn dâhilinde bu husûsta ne gibi tedbîrlerin icrâ edilmekte olduğunu görmekliğimiz kābil olmadığı gibi buna karşı sâkit durmak da doğru değildir. Büsbütün dâ'î-i şübhe olmaktan ise buna karşı bir çâre düşünmek, eğer Tunusluları hacca gitmekten men' etmek min külli'l-vücûh mümkün değil ise hacca gidecek olanlardan kendi şeyhleri vâsıtasıyla haberdâr olmak ve yalnız Fransız vapuruyla icrâ-yı seyr u sefer ettirmeye sa'y etmek, hükûmet üzerine teveccüh eden bir vazîfe-i vataniyyedir!"

SEBÎLÜRREŞÂD

Zavallı müslümanlar! Bakalım daha ne gibi mu'âmelelere ma'rûz kalacaklar? Tazammun ettiği mahzûr-ı siyâsîden dolayı Fransa hükûmeti bugün şerâ'it-i İslâmiyyeden olan farîza-i haccı men'a kıyâm ediyor. İhtimâl ki buna yakın bir mahzûrdan dolayı yarın müslimînin cevâmi'-i şerîfede cemâ'atle nâmaz kılmalarını, daha ertesi gün de oruç tutmalarını men' eder. Tabî'î değil midir ya! Bir millet bir kere istiklâlini elinden kaçırmasın! Boyunduruğu altına girdiği milel-i hâkime, yahud mütehakkimenin elbette böyle pençe-i kahrında zebûn, elbette böyle hayatından mu'azzez bildiği mukaddesâtına ta'arruz edildiğini görmekle dilhûn olur.

Hürriyet-i dîniyyenin ta'arruzdan masûn olması lâzım geleceği düstûrunu her yerde bâ-husûs memâlik-i Osmâniyye'de te'yîdden geri kalmayan, memâlik-i Osmâniyye'de milel-i sâirenin hürriyet-i dîniyyelerine zerre kadar ta'arruz vukū' bulmadığı hâlde himâye-i nasrâniyet hakkında lüzûmundan çok fazla gayret gösteren Avrupa acaba pîşvâ-yı hürriyyet ve medeniyyet olan Fransa'nın bu mu'âmelesini ne sûretle telakkī edecek? Bu tecâvüzü üç yüz milyondan mürekkeb âlem-i İslâma karşı ne yolda te'vîl eyleyecektir?

Ey müslümanlar! Bunu biliniz ve îmân ediniz ki siz emrinize sâhib ve silâh-ı ma'rifetle silâhlanıp ma'nen ve maddeten düşmanlarınıza gālib olmadıkça dâimâ bu gibi ta'arruzâta dûçâr olacaksınız ve böyle fecî' tecâvüzâtın karşısında öksüz çocuklar gibi ağlayacaksızın. Fakat kimse gözünüzün yaşını silmeyecek, ağladıkça sesinizi yükselttikçe başınızın üstünden darbe-i tenkîl eksilmeyecektir. Bu ahvâli görün, bu avâkıbı düşünün de ona göre hareket edin!... [**19**]

İTTİHÂD-I İSLÂMIN ESÂSI RÂBITA-İ DÎNİYYEYİ TAKVİYEDİR

el-Belâğ cerîdesi "İttihâd-ı İslâm fikrini tamâm buluyormusunuz, beyne'l-müslimîn câmi'a-i İslâmiyye te'sîsi nasıl mümkün olur?" tarzında vukū' bulan suâle karşı ber-vech-i âtî cevap veriyor:

"İttihâd-ı İslâm iki nev'dir: Dînî, siyâsî. Dînî olan ittihâd-ı İslâm bütün müslümanların arasında zımnen mevcûddur. Çünkü bütün müslümanların ittihâd etmeleri usûl-i dîndendir. Bunu *Kur'ân-ı Kerîm* [1](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...), [2](وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى) gibi nazm-ı celîlleri ile bildirdiği gibi, şârî'-i a'zam sallallâhu aleyhi ve sellem de [3](المُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالجَسَدِ الواحِد إذَا اشْتَكَى)[4] (كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا... انما المسلمون عُضْوٌ مِنْهُ تَدَاعَى لَهُ سائِرُ الجسَدِهِ بالحُمَّى والسَّهَر) gibi hadîs-i şerîfleriyle bunu teşvîk buyurmuşlardır.

Lâkin müslümanlar dinlerini ihmâl ettikleri cihetle ittihâdlarına da za'af târî olarak uhuvvetleri bozuldu, cesed-i vâhid olan vücûd-ı İslâmiyetin a'zâları miyânına iftirâk sirâyet eyledi.

İttihâd-ı siyâsîye gelince: Bunun husûlü için de müslümanların ekâbir ve e'âzımından birçok kimseler çalışıyorlar. Fakat ittihâd-ı dînî za'îf oldukça bunların muvafak olacakları da pek za'îf bir ihtimâldir.

Şu hâlde müslümanlar beynindeki her ittihâdın esâsı ancak râbıta-i dîniyyeyi ihyâ ve takviye etmekten ibârettir. Bu râbıta ihyâ edilmedikçe müslümanlar arasında her ne sûretle olursa olsun bir vahdet husûle getirmek mümkün değildir.

Gerçi bu râbıtayı ihyâ etmek için pek çok kimseler durmayıp gece gündüz çalışıyorlar. Lâkin şimdiye kadar hatta bugün bile matlûba muvâfık sûrette bir muvaffakiyet elde edemedikleri görülüyor. Bunun sebebi ise hedefe vâsıl olmak için lâzım gelen tarîkten gidilmemesidir. Evet, onların gittikleri yol, yahud ortaya koydukları fikir de dâ'iye-i necâh olan esbâbın biri olabilir. Fakat onunla iktifâ etmek, yahud her birisi yalnız başına harekette bulunmak bu işi akāmete mahkûm eder. Binâenaleyh biz de diyoruz ki ber-vech-i âtî göstereceğimiz esbâba ri'âyet edilmedikçe asıl maksûd olan ittihâd-ı dînî tamâm olamaz, tam ma'nâsıyla ittihâd-ı dînî teessüs etmedikçe diğer ittihâdın da husûl-pezîr olamayacağı şübhesizdir.

1- Bütün müslüman memleketlerinde medâris-i külliyye-i İslâmiyye vücûda getirerek nesk-i vâhid üzere ta'lîm ve terbiyede bulunmalı.

2- Lisân-ı *Kur'ân* olan Arapça'yı bu medâris-i külliyyede tedrîs için lisân-ı umûmî ittihâz etmeli.

3- Aktâr-ı İslâmiyyenin her tarafında umûmî kongre akd olunarak orada muktedir ulemâ toplanmalı, kütüb-i Arabiyye-i İslâmiyyeyi tenkīh ve tehzîb ederek, dine, ictimâiyâta, umrâna, târihe, felekiyâta âid kütüb-i cedîde te'lîf edecek bir sınıf-ı münevver intihâb olunmalı, bu kitâblar mebâdî-i İslâmiyyeye muvâfık olduğu gibi, medeniyet-i cedîdeye de muhâlif bulunmamalı

---

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

[2] Mâide, 5/2.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 86 (481).

[4] Benzer şekilde, et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 2000, c. 22, s. 299.

4- Her beldede dînî, siyâsî, ahlâkī bir müslüman gazetesi neşr olunarak gece gündüz durmayıp râbıta-i dîniyyenin ihyâsına, hakîmâne bir uslûb, mü'essir bir tarîk ile câmi'a-i İslâmiyye fikrini neşre çalışmalı.

5- Ahlâkī, târihî mütâla'a kitapları te'lîf olunarak, avâm ve havâs bütün müslümanlara meccânen tevzî' olunmalı, bir de bu kitaplar sâde ve mü'essir bir lisân ile yazılmalı ki herkes onların mûcebiyle amel etsin.

6- Her kasaba ve köylere tabaka-i münevvere ashâbından vâ'izler, mürşidler gönderilmeli, onlar da gittikleri memleketlerin mahall-i ictimâ' olan yerlerinde büyük, küçük insanlar arasında ahlâkī, dînî, ictimâ'î va'az ve nasîhatlarda bulunmalı. Bu sûretle râbıta-i dîniyyenin ihyâsına, câmi'a-i İslâmiyye fikrinin intişârına çalışmalıdırlar.

İşte bunlar müslümanlar arasında ne zaman tamam olursa o zamandan i'tibâren ittihâd-ı dînî tam manasıyla meydana gelir. Bunu müteâkib ittihâd-ı siyâsînin de husûl-pezîr olacağı şübhesizdir. Bunları itmâm eylemek güç, yahud müstahîl olan mesâilden değildir. Büyüklerin himmeti, ancak bunun husûlü için himmet, bezl-i emvâl, safvet-i kalb, bu yolda nefsini fedâ etmek mesâlih-i umûmiyyeyi nazar-ı dikkate almak kâfîdir."

ŞUÛN

Dâru'l-Hilâfe:

Hükûmetin Îfâ-yı Vazîfeye Başlaması – Dersaadet Merkez Kumandanlığı'ndan: "Âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye mugâyir olarak teblîgāt-ı vâkı'aya rağmen tesettürde şekl-i meşrû'u ve kıyâfette hadd-i ma'rûfu tecâvüz etmek ve öteden beride harekât-ı gayr-ı lâyıkaya tasaddî etmek sûretiyle hissiyât-ı İslâmiyyeye hürmetsizlikte bulunan elli kadın derdest edilerek İdâre-i Örfiyye mıntıkası hâricine tard ve teb'îd edilmiştir."

Arnavudluk:

Arnavud Komitecileri Âkibet Yeşil Sarığa Siyâh Kurdelayı Takmaya Muvaffak Oldular – Nihayet Arnavudluk'un kralı bu hafta Draç'a muvâsalat ederek ecnebîlerle Arnavud komitecileri tarafından alkışlandı. Asırlarca Hilâfet-i Celîle-i İslâmiyye'nin cenâh-ı re'fet ve âtıfetinde hür ve mes'ûd yaşayan milyonlarca İslâm Arnavudlar bugün üç beyinsiz kafanın derdine kurban oldular gittiler.

Neue Freie Presse gazetesinden naklen aşağıya derc ettiğimiz sözler, Kral Prens Vid'in istikbâl hazırlıkları sırasında, Arnavud komitecilerinin sergerdelerinden olan Başkımcı Derviş Hima tarafından mezkûr gazetenin Draç muhâbirine söylenmiştir.

Derviş Hima'da vukū'âtı görecek kadar olsun basîret olaydı Arnavutluk'un en büyük en mühim parçası ecânibin kahr u istîlâsı [**20**] altında inler dururken kalkıp böyle hürriyetten, istiklâlden bahsetmek cür'etinde bulunamazdı.

Derviş Hima demiş ki:

"Görüyor musunuz, bundan üç sene mukaddem propagandacı olarak müstakil Arnavudluk için Kruya'ya geldiğim zaman şehri hocaların ve genç Türklerin tahrîkâtı ile zehirlenmiş bir hâlde bulmuş idim. Ahâlî Arnavudluk'un istiklâli ile meşgūl olmak istemiyordu. Şimdi kralı istikbâle gelen ilk hey'et Kruya'dandır. Evvelce pek ziyâde muta'assıb olan hocalar yeşil sarıkları üzerine kartal kuşuyla müzeyyen olan kırmızı siyâh kurdelayı da bağlamışlardır. Milliyet cereyânı hatta evvelce muhâlif olanları dahi bir araya getirmiştir. Fikr-i milliyyetin gālib geldiğine Kruya hey'eti bir delîl teşkîl etmektedir."

Sebîlürreşâd

سوف ترى اذا انجلى الغبار:
أ فرس تحتك ام حمار؟

Tercümesi: Hele şu ortadaki toz duman bir kere sıyrılsın, altındaki at mıdır, yoksa eşek mi o zaman anlarsın!

Suriye:

İslâm Diyârında Ecnebî İfsâdâtı – Ecnebiler yalnız müslümanların toprağını, servetini, târihini gasb etmiyorlar. Belki müslümanların akāidini, dinini, ahlâk ve âdâtını dahi mahv etmeye çalışıyorlar.

İslâmların hayât-ı milliyyeden bî-gâne, safvet-i dîniyyeden ârî bir kitle-i meyyite[silik!] olmaları, İslâm diyârında ticâret ve neşr-i maârifden ziyâde tervîc-i [silik bir kelime] çalışan ecnebîlerin yegâne arzusudur. Avrupalılara müslümanları terakkīden, te'âlîden, kendi müşahhasât-ı dîniyyelerinden uzak düşürmek, hâsılı şu'ûr-ı hayâtiyyelerini ibtâl etmek için yalnız top tüfenk isti'mâl etmiyorlar. Topun kârgîr olmadığı yerlerde mazarrât-ı ahlâkıyyesi topun tahrîbât-ı maddiyyesinden daha ziyâde müslümanları mahva sevk eden dînî cem'iyetler, desîsekâr dâ'îler vâsıtasıyla makāsıd-ı seyyielerinin tervîcine çalışıyorlar.

Bugün Fransızların Beyrut'ta ve Suriye'nin birçok nikātında neşr-i maârif nikāb-ı[silik!] riyâkârânesi altında İslâmları iğfâle çalışan ve onların İslâmlık düşüncelerini, Müslümanlık hislerini envâ'-ı desîseler ile hatâlara, şübhelere ilkā eden dînî cem'iyyetleri ve misyonerleri vardır. Fransızların bu dînî cem'iyyetlerin, bu muta'assıb misyonerlerin zîr-i idâresinde Beyrut'ta, Şam'da, Suriye'nin diğer nikātında Fransız dinini, Fransız mübâlâtsızlığını, Fransız dilini, Fransız hissini, Fransız nüfûzunu müslüman evlâdının tâ küçüklüğünden zihnine tenkīh edecek, mektepten ziyâde fesâd ve mübâlâtsızlık ocağı tesmiyesine şâyân birçok müesseseleri vardır.

Bu mektepler, bu cem'iyetler ve bunların İslâm diyârında ettiği tahrîbât-ı ahlâkıyye yalnız hükûmetimizi değil, ulemâmızı, dînî pîşvâlarımızı düşündürecek bir derecededir. Suriye matbûâtında bu Hıristiyanlık dâ'îlerinin ifsâdâtı mu'tâd bir hâdise-i dâhiliyye gibi ekseriyâ tesâdüf edilen havâdisdendir. Efsûs ki bugüne kadar ulemâmızın fikrini en az işgāl eden bir hâdise varsa o da budur.

Yine Suriye gazetelerinde okunduğuna göre Beyrut'ta papazlardan, misyonerlerden Fransız mektepleri müessislerinden, mu'allimlerinden müteşekkil bir cem'iyet teşekkül etmiş. Bu cem'iyet Fransız lisânını, ahlâkını, maârifini Suriye'de neşr edecekmiş, maârif neşrinden ziyâde mefâsid neş-

rine, dil tervîcinden ziyâde dîn tervîcine çalışan bu gibi dînî cem'iyetlerin, husûsiyle Fransızların fevc fevc i'zâm ettikleri misyonerlerin ifsâdâtı Suriye'de günden güne artıyor. Suriye matbûâtıyla beraber biz de hükûmetin nazar-ı dikkatini celb eder ve bu gibi ihtilâlât ve ifsâdâta bir nihâyet verilmesini istirhâm ederiz.

İngiltere:

İngiltere'de Müslümanlığın Intişârı – [1](الحق يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه) Mu'ânidîn-i İslâm ne kadar iğfâl ve ihtilâle çalışırlarsa çalışsınlar dîn-i mübîn-i İslâm günden güne muhîtini tevsî' ediyor, şa'şaasını bütün âfâka aks ettiriyor. İslâmiyet'in dâ'îsi, mübeşşiri, kendi hakkāniyeti, kendi mezâyâsıdır. İslâmiyet'in neşr ü ta'mîmi için ne dînî cem'iyetler, ne misyonerler, ne hastahâne kadınları, ne mektep mu'allimleri… Bunlardan hiç biri çalışmıyorlar. Belki dîn-i celîl-i İslâm kendi kendisini neşr etmiş ve ediyor.

Herkes bilir ki şimdiye kadar Müslümanlık'ta, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi neşr-i dîn maksadıyla dünyânın en uzak köşelerini dolaşan ve halkı Hıristiyanlığa teşvîk ve tergīb için delâil-i ilmiyyeden ziyâde her türlü vesâit-i iğfâliyyeye mürâcaat eden, ne dînî dâ'îler, ne muntazam cem'iyetler vardır. Bu dînî cem'iyetlerin, bol paraları, kuvvetli hâmîleri, İslâm ve gayr-ı İslâm yüzlerce açtıkları mektepleri, te'sîs ettikleri hastahâneleri, teblîğ-i dîn yolunda yorulmak bilmeyen seyyâr papazları, hâsılı muntazam teşkîlât-ı dîniyyeleri sâyesinde mâlik oldukları vesâit-i neşriyyelerinden hiç birini İslâm âleminde müşâhede etmiyoruz. Bununla beraber tevhîd-i ilâhîyi takdîse şitâbân olanlar ekseriyetle şimdiye kadar ekānîm-i selâseyi takdîs edenler olduğu gibi İslâmiyet'in mezâyâ-yı nazariyyesini tanıyanlar da bugüne kadar Hıristiyanlık ve mezâhib-i sâireyi en iyi bilip en çok tedkīk edenler olmuştur.

Bu husûsta erbâb-ı fazl u irfândan olup son zamanlarda şeref-i İslâmiyet'le müşerref olan zevât-ı nasrâniyye hakkında, Londra'da mukīm fâzıl-ı muhterem Kemaleddin Sâhib hazretleri tarafından Hindistan'da intişâr eden İngilizce *Kamrid* gazetesine yazılan mektûbu tercüme ve nakl etmekle iktifâ ediyoruz. Fâzıl-ı muhterem diyor ki:

Âtîde zikr edeceğim zevât Lord Headley'in ihtidâsı üzerine dîn-i celîl-i İslâm ile müşerref olduklarını kendileri tasrîh eden zevât-ı muhteremenin isimleridir:

1- Muhterem Lord Headley. İslâmiyet'le müşerref olduktan sonra Seyfürrahman Şeyh Rahmetullah Fârûk tesmiye olunmuştur.

2- Vikont Rorejdi Bovatiber. Kendisi Fransa eşrâfından olup İslâmiyet'i kabûl ettikten sonra ismini Mevâhibü'r-Rahman Şeyh Salâhaddin Ahmed Bovatiber koymuştur.

3- Kaptan Stanley Serjid. Dîn-i İslâm ile teşerrüfünden sonra Abdurrahman tesmiye olunmuştur.

4- Mister Jeberokvit. Aslen Rusya eşrâfından olup müslüman olduktan sonra Atâurrahman Şeyh Celaleddin Muhammed nâmıyla tevsîm olunmuştur.

5- Londra'nın şimâlinden nâm-ı aslîsini i'lân etmek istemeyen bir madam ihtidâsından sonra Zeyneb nâmıyla yâd olunuyor.

6- Madam Güliford. Kendisini Âişe tesmiye etmiştir.

7- Madam Valit. Fatma İbrahim nâmıyla kendisini tesmiye etmiştir.

8- Madam Caronisya. Müslümanlığı kabûl ettikten sonra Emetürrahman Caronisya tesmiye olunmuştur.

9- Madam Alan Seransim. Emetullah Saliha tesmiye olunmuştur.

10- Jiford nâmıyla bir madam dahi İslâmiyet'le müşerref olmuş iken ne nâm ile tesmiye olunduğunu henüz bilmiyorum.

Bâlâda nâm-ı muhteremleri zikr edilen bu zevâtın on iki evlâdları dahi kendileriyle beraber dîn-i hanîf-i İslâm ile müşerref olmuşlardır."

Kamrid gazetesi bu mektûbu neşr ettikten sonra fâzıl-ı muhterem Kemaleddin Sâhib'in gayret-i İslâmiyyesini medh ederek bugüne kadar İngiltere'de bu zât-ı muhteremin delâlet-i Hudâ-pesendânesiyle bu kadar eşhâsın İslâmiyet'le müşerref olmalarını bir lisân-ı sitâyişle tezkâr ediyor.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

[1] (الحق) yerine (الإِسْلاَمُ) ile, Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cenâiz, 78.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

19 Mart 1914 | 21 Rebîülâhir 1332 | Perşembe | 6 Mart 1330 | Cild: 12 - Aded: 288

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 18 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Tevekkülün, hele, ma'nâsı hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,
Nihâyet oynayarak dîne en rezîl oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!
Yazık ki: Çehre-i memsûha döndü çehre-i din;
Bugün kuşatmada İslâm'ı bir nazar: Nefrin.
Tevekkül inmek için tâ bu şekl-i mübtezele,
Nasıl uyuttunuz efkârı, bilsem, ey hazele?
Nasıl durur aceb alnında Şer'-i ma'sûmun,
Bu simsiyâh izi hâlâ o levs-i meş'ûmun?
Tevekkül öyle yaman bir şiâr-ı îmandı,
Ki kahramân-ı fezâil denilse şâyandı.
Yazık ki: Rûhuna zerk ettiler de meskeneti;
Cüzâma döndü, harâb etti gitti memleketi!
Tevekkül olmasa kalmaz fazîletin nâmı...
Getir hayâline bir kerre Sadr-ı İslâm'ı:
O bî-nihâye füyûzun yarım asırlık bir
Zaman içinde tecellîsi hangi sâyededir?
Bu müddetin ne ki akvâma nisbeten hükmü,
Bir inkılâba yetişsin?... Bu hiç görülmüş mü?
Zaman içinde zaman tayyolunmak imkânı
Görülmedikçe tahayyür bırakmaz insanı!
Zalâm-ı şirki yarıp fışkırınca dîn-i mübîn,
Yayıldı sîne-i Bathâ'ya bir hayât-i nevîn.
Bu inkılâbı henüz rûhu duymadan Garb'ın,
Kuşattı satveti dünyâyı bir avuç Arab'ın!
Dayandı bir ucu tâ Sedd-i Çîn'e; dîger ucu,
Aşıp bulut gibi, binlerle yükselen burcu,
Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine.
Hicâz'ı Çîn'i düşün nerde? Nerdedir Pirene!
Nedir bu hârikanın sırrı? Hep tevekküldür:
Ki i'timâd-ı zaferden gelen tahammüldür.

Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refîk;
Durur mu şevkıne pervâne olmadan tevfîk?
Cenâb-ı Hak ne diyor bak Resûl-i Ekrem'ine:
"Bütün serâiri kalbin ihâta etse, yine,
Danış sahâbene dünyâya âid işler için;
Rahîm ol onlara... Sen, çünkü, rûh-i rahmetsin.
Hatâ ederseler aldırma, afvet, ihsân et;
Sonunda hepsi için iltimâs-ı gufrân et.
Verip karârı da azm eyledin mi... Durmayarak,
*Cenâb-ı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak."**
Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdîde;
Yanında bir de tevekkül o azmi te'yîde.
Hülâsa, azm ile me'mûr olursa Peygamber;
Senin hesâbına artık düşün de bul ne düşer!
Şerîat'in ikidir en muazzam erkânı;
Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;
Ayırmaz onları, bir addedip tevessül eder...
Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder.
Ne din kalır, ne de dünyâ, bu anlaşılmazsa...
Hem anlayın bunu artık, hem anlatın nâsa.
Bu anlaşılmalı... Yâhud uzat bacaklarını,
Pamuklu şilteyi buldun mu, anma hiç yarını!
Ne olsa, pufla yataktan açılma tek bir adım;
İçin sıkıldı mı, gelsin boğuk boğuk "Bakalım
Cenâb-ı Hak ne yapar?" virdi yorgan altından?
Cenâb-ı Hak ne yapar, bilmiyor musun o zaman?
Araştırır "Bakalım bir, kulum ne yaptı?" diye...
Kıvır da şilteyi öyleyse bak ilerlemeye!

Mehmed Âkif

---

[1] A'râf, 7/185.

* استعيذ بالله: فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ) (عَلَى اللهِ... [Âl-i İmrân, 3/159]

[22]

FIKIH VE FETÂVÂ

MEVÂRİD-İ İCMÂ'IN KÂFFESİNİ BİLMEK ŞART MIDIR?

***Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesine**

Sebîlürreşâd'ın fî 19 Kânûnievvel sene 329 tarihli nüshasının 261'inci sahîfesinde şerâ'it-i ictihâddan bulunan "mevârid-i icmâ'" hakkındaki suâlin cevâbı mütâla'a olundu. Sâilin imzâsı Mehmed Zekeriya iken sehven Mehmed Fahreddin yazılmış ise de tashîhi dâire-i imkândadır.

Mücîb-i fâzıl, icmâ'ın delîl-i şer'î olup olmamasındaki ulemâ-i usûliyyûnun ihtilâfâtından ve bazı ulemâya göre mücma'un-aleyh olan mesâil diğerinin indinde mücme'un-aleyh olmadığından hulâsa ictihâda göre icmâ'da tahallüf edeceğinden bahisle haylice bast-ı makāl buyurmuşlardır.

İcmâ'ın delîl-i şer'î olduğuna göre mücîbin hulâsa-i cevâbı mevârid-i icmâ'ın kâffesini bilmek şart olmayıp icmâ'ın hilâfına ictihâd câiz olamayacağından ancak verdiği fetvânın icmâ'a muhâlif olmadığını bilmek şarttır demek istiyor.

S: Mevârid-i icmâ'ın kâffesine vukūf-ı tâmmı olmayan bir "müctehid-i mutlak" nasıl oluyor da verdiği fetvânın icmâ'a muhâlif olmadığını biliyor?

Verdiği fetvâ ma'lûmu olmayan bir icmâ'a muhâlif olmadığı ne ile sâbittir ki icmâ'a muhâlefet etmediğine kanâat edebilsin?

Eğer buyurulduğu vechile icmâ' husûsunda ulemânın mezâhibinden bir mezhebe muvâfık olduğunu bilmek kifâyet edecek ise o husûsta müctehid o mezhebin kuyûdâtıyla mukayyed olmaz mı? Dikkat buyurulsun ki bahsimiz "müctehid-i mutlak" hakkındadır ve halbuki mesâil-i icmâ'iyyenin bize nakl ü îsâli sünnet-i seniyyeyin nakl ü îsâli gibi olduğundan aksâm-ı haber nasıl muhtelifü'l-ahkâm ise aksâm-ı icmâ'ın da öyle olması lâzım gelir. Şu hâlde müctehid icmâ'ı envâ' ve aksâmıyla bilmelidir ki ona göre ictihâd edebilsin.

Ebubekir el-Fârisî'nin te'lîf ettiği bil-cümle mesâil-i icmâ'iyyeye pek çok ulemânın ekser mesâilinde inkâr ve muhâlefet ettiği ve icmâ'ın hüccet-i kat'iyye olması da muhtelefün-fih bulunduğu İmâm Gazzâlî'nin *Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendaka* nâm risâlesinde ve bu husûstaki mezâhib-i mütehâlifenin yegân yegân mütâla'âtıyla beraber Bhopal Hâkimi Nüvvâbü'l-mülk Muhammed Sıddık Hân'ın *Husûlü'l-Me'mûl min İlmi'l-Usûl* nâm kitâbında beyân olunmuş ise de böyle [1](لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ) kabîlinden olan mütâla'ât-ı mütehâlifeden ne çıkar.

Ve'l-hâsıl müctehid-i mutlak turuk-ı ictihâda lâyıkıyla muttali' ve şerâ'itine tamâmıyla vâkıf olmazsa elbette derece-i matlûbede ictihâd edemez. Ederse râbıta-i taklîdden kurtulamaz. [2](والمجتهد لا يقلد غيره).

Hayrabolu'da ârâmsâz 27. Alay 2. Tabur
Nizâmiye Tabur İmâmı
Dağıstanlı Mehmed Zekeriya

CEVAP

Dağıstanlı Mehmed Zekeriya Efendi bu mektûbunda evvelce vermiş olduğum cevâbı hulâsa ettikten sonra tekrar bir takım i'tirâzât dermiyân ediyor. Lâyıkı vechile anlaşılmak için her bir i'tirâzına birer birer cevap veriyorum:

S: 1- Mevârid-i icmâ'ın kâffesine vukūf-ı tâmmı olmayan bir müctehid-i mutlak nasıl oluyor da verdiği fetvânın icmâ'a muhâlif olmadığını biliyor?

Verdiği fetvâ ma'lûmu olmayan bir icmâ'a muhâlif olmadığı ne ile sâbittir ki icmâ'a muhâlefet etmediğine kanâat edebilsin?

Cevap- Bir insan mevârid-i icmâ'ı birer birer sayamaz. Fakat bir mes'ele-i mu'ayyenenin icmâ'a muhâlif olmadığını bilir. Bu da iki vechile ma'lûm olur: Ya mes'ele bazı müctehidînin kavline muvâfık olur, yâhud galebe-i zan ile bu mes'elenin o asırda tevellüd etmiş bir vâkı'a olup ehl-i icmâ'ın o mes'eleye dalmadıklarına hükmeder. Galebe-i zan edille-i fıkhiyyedendir. Biz bütün fukahâ-i Irakiyyûnu, bütün müctehidîn-i metbû'îni bilemeyiz. Fakat İmâm Mâlik'in, İmâm Şâfiî'nin fukahâ-i Irakiyyûndan olmadığını, Ebu'l-Hafs'ın, Rebî''in, Sahnun'un, Harbî'nin müctehidîn-i metbûînden olmadığını pekala biliriz. Bir def'a da söylenen "üç kere boşadım" lafzıyla üç talâk vâki' olduğunun, nebîz-i temr ile tılânın, nakī'-i zebîbin* harâm olduğunun mücma'un-aleyh olmadığını bildiğimiz hâlde mevârid-i icmâ'ın kâffesini bilemiyoruz.

S: 2- Eğer buyurulduğu vechile icmâ' husûsunda ulemânın mezâhibinden bir mezhebe muvâfık olduğunu bilmek kifâyet edecek ise o husûsta müctehid o mezhebin kuyûdâtıyla mukayyed olmaz mı?

C- Selef-i ümmetin kitapları tetebbu' olunca görülür ki bir müctehid-i mutlakın re'yi, nazarı, ictihâdı kendisinden evvel gelen diğer bir müctehid-i mutlakın re'yine, nazarına, ictihâdına tevâfuk eder, onunla mukayyed olmaz, ona tâbi' olmaz, belki onunla mütevâfık olur, ona nâsır olur.

İmâm-ı hümâm Ebû Hanîfe'nin birçok mezhebi, üstâzı Hammâd mezhebine, üstâzü'l-üstâz İbrahim Nehaî mezhebine, fakîhu's-sahâbe İbn Mes'ûd mezhebine muvâfık olduğu gibi İmâm Mâlik'in birçok mezhebi Sâlim bin Abdullah mezhebine, Zührî mezhebine, Said bin el-Müseyyeb ve İbn Ömer mezhebine muvâfıktır. E'imme-i müctehidîn-i sâirenin de böylece muvâfakatları vardır.

Meselâ zinâdan pâk olan kadınları fâhişe-i zinâ ile şetm edip dört şâhid getiremediği hâlde hadd-i kazfe mübtelâ olduktan sonra tevbekâr olan [**23**] kimsenin şehâdeti hakkında İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve Süfyân-ı Sevrî'nin mezhebleri kendilerinden evvel gelen Şüreyh ile Nehaî'nin mezheblerine, İmâm Mâlik ve Şâfiî'nin mezhebleri kendilerinden evvel gelen Said bin el-Müseyyeb ve Ömer bin Abdülaziz'in mezheblerine muvâfıktır.

Kezâ ikrâh ile olan talâk mes'elesinde İmâm Mâlik ve Şâfiî'nin mezhebleri İbn Ömer ve Atâ mezheblerine, İmâm-ı

[1] "O ne besler ne de açlıktan kurtarır" anlamındaki âyet, Gâşiye, 88/7.
[2] "Müctehid başkasını taklit etmez."

* İki veya üç makāle sonra Mekteb-i Hukūk müdâvimlerinden Bursalı Hasan Tahsin Efendi'nin hamr hakkındaki suâline vereceğimiz cevapta îzâh edeceğiz.

a'zam ve ashâbı ve Sevrî'nin mezhebleri Şa'bî ve Katâde mezheblerine muvâfıktır.

Kezâ sarhoşun talâkı mes'elesinde İmâm Mâlik'in mezhebi Zührî ve Sâlim bin Abdullah mezheblerine, İmâm Ebû Hanîfe'nin mezhebi İbn Abbâs ve Atâ mezheblerine muvâfıktır.

Kezâ zevcinin vefâtıyla hâmil kalan kadının iddeti mes'elesinde İmâm-ı a'zam İbn Mes'ûd'a muvâfıktır.

Kezâ üç talâk ile mutallaka olan kadına nafakanın ve süknânın lüzûmu mes'elesinde İmâm-ı a'zam Hammâd, Nehaî, Esved, Ömer el-Fârûk ve İbn Mes'ûd radıyallâhu anhümâ mezheblerine muvâfıktır.

Kezâ mehir ta'yîn edilmediği hâlde zevci vefât eden kadın hakkında mehrin lüzûm ve adem-i lüzûmu mes'elesinde İmâm Ebî Hanîfe İbn Mes'ûd ve Alkame ve Şa'bî ve Hasan-ı Basrî'ye, İmâm Şâfiî Hazret-i Ali el-Murtazâ'ya muvâfıktır ve kıs aleyhi'l-bevâkī.

Bunun gibi ashâb-ı Ebî Hanîfe'den haylisi vâsıl-ı mertebe-i ictihâd oldukları hâlde ictihâdları üstâzları İmâm Ebî Hanîfe'nin ictihâdına tevâfuk etmiş olmağla imâm-ı müşârun-ileyhe intisâbı şeref bilmişlerdir. Yoksa hâtır için, bilâdelîl intisâb etmemişlerdir. Meselâ ashâb-ı Ebî Hanîfe'den Ebû Yusuf Yakub el-Ensârî, Ebu'l-Hüzeyl Züfer el-Basrî, Esed bin Amr el-Becelî, Âfiye bin Yezid el-Evdî, Ali bin Müshir, Kasım bin Ma'an el-Mes'ûdî, Yahya bin Zekeriya bin Zâidetü'l-Kûfî, Davud bin Nusayr et-Tâî, Hibbân bin Ali el-Anezî, Mindel bin Ali el-Anezî, Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî, Hammâd bin el-İmâm Ebî Hanîfe, Yahya bin Said el-Kattân, Ebû Mutî' el-Belhî, Ebû İsmet Nuh bin Meryem el-Mervezî, Hasan bin Ziyâd el-Lü'lüî, Yusuf bin Hâlid el-Basrî gibi e'imme-i dîn müctehid-i mutlak olup sirâcü'l-ümmet Ebû Hanîfe'ye intisâbı şeref bilmişlerdir.

Müctehid-i mutlak iki nev'dir: Biri gayr-ı müntesib, diğeri müntesibtir. Müctehid-i mutlak-ı gayr-ı müntesib de iki nev'dir: Biri metbû', diğeri gayr-ı metbû'dur.

3- "Müctehid icmâ'ı envâ' ve aksâmıyla bilmelidir ki ona göre ictihâd edebilsin."

C.- Müctehid icmâ'ı ahkâmı i'tibârıyla aksâm ve envâ'ını ve hüccet-i şer'iyye olup olmaması hakkındaki ihtilâfı bilir. Ez-cümle mücma'un-aleyh olan mesâil zarûriyât-ı dînden ise münkirînin ikfâr olunacağını, hilâf-ı sâbık takarrur etmeksizin bit-tevâtür menkūl olan icmâ'ı inkâr edenin bir tâifeye göre ikfâr olunduğunu, diğer bir tâife göre ikfâr olunmadığını sahâbenin nassan olan icmâ'ını inkâr edenin esahh-ı mezâhibe göre ikfâr olunduğunu, ba'de'l-ashâb hilâf-ı sâbık takarrur etmeksizin vâki' olan icmâ'ı inkâr edenin tadlîl olunduğunu, istikrâr-ı hilâftan sonra vâki' olan icmâ'ı inkâr edenin ne tadlîl, ne ikfâr olunmadığını, bi-tarîkı'l-âhâd menkūl olan icmâ'ın hüccet olmasında ulemânın ihtilâfı bulunduğunu, Nazzâm ile bazı Şî'anın ve Kāşânî'nin ve bazı havâricin icmâ'ı külliyen inkâr eylediklerini, Zâhiriyye'ye göre ancak icmâ'-ı ashâbın mu'teber olduğunu, icmâ'-ı sükûtînin muhtelefün-fîh olduğunu, ehl-i Medîne'nin veya ehl-i beytin veya şeyheynin veya hulefâ-i erba'anın veya ehl-i Kûfe ve Basra'nın ittifâklarıyla icmâ'ın in'ikādında ihtilâf bulunduğunu pekala bilir, fakat ayrıca bütün mesâil-i icmâ'iyyeyi bilmek lâzım gelmez. Haydi biraz kütüb-i usûliyyeye mürâcaat edelim:

Fahru'l-İslâm Pezdevî *Usûl-i Pezdevî*'de, Sadru'ş-şerî'a *Tavzîh*'de Ebu'l-Berekât en-Nesefî *Menâr*'da, Fenârî *Fusûlü'l-bedâyi"*de İbn Hümâm *et-Tahrîr*'de mevârid-i icmâ'ın kâffesini değil, mevârid-i icmâ'ı bile ma'rifeti şart göstermiyorlar. Sadeddin Taftazânî *Telvîh*'de evlâ olan ma'rifet-i icmâ'ı da zikr etmektir, diyor. Fenârî *Telvîh Hâşiyesi*'nde Taftazânî'nin sözüne şöyle cevap veriyor: Fakīhin müctehid olması için ma'rifet-i icmâ' şart değildir, belki ma'rifet-i icmâ' ictihâdının merdûd olmaması için şarttır, buna mebnî bazı müctehidînden icmâ'a muhâlefet vâki' oldu da ictihâdları reddolundu.

Görüyorsunuz ki usûliyyûnun bu sözü sizin sözünüze tamamıyla muhâliftir. Fil-vâki' Molla Hüsrev *Mir'ât*'ta, Beyzâvî *Minhâc*'da, Abdülaziz el-Buhârî *Keşf-i Pezdevî*'de, Gazzâlî *Müstasfâ*'da, İbn el-Hâc *et-Takrîr ve't-Tahbîr*'de, İbn Abdüşşekûr *Müslimü's-sübût*'ta ma'rifet-i icmâ'ı şart olarak zikr ediyorlar. Fakat hiç biri bütün mevârid-i icmâ'ı bilmek şarttır demiyor. Meslek-i mütekellimîn üzere yazılan usûl kitaplarının en mükemmeli olan kütüb-i erba'adan *el-Müstasfâ*'da şöyle deniyor:

وَالتَّخْفِيفُ فِي هَذَا الْأَصْلِ أَنَّهُ لَا يَلْزَمُهُ أَنْ يَحْفَظَ جَمِيعَ مَوَاقِعِ الْإِجْمَاعِ وَالْخِلَافِ بَلْ كُلِّ مَسْأَلَةٍ يُفْتِي فِيهِ فَيَنْبَغِي أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ فَتْوَاهُ لَيْسَت مُخَالِفَةً لِلْإِجْمَاعِ؛ إمَّا بِأَنْ يَعْلَمَ أَنَّهَا مُوَافِقَة مذهب ذى مذهب الْعُلَمَاءِ أَيِّهِمْ كَانَ، أَوْ يَعْلَمَ أَنَّ هَذِهِ وَاقِعَةٌ مُتَوَلِّدَةٌ فِي الْعَصْرِ لَمْ يَكُنْ لِأَهْلِ الْإِجْمَاعِ فِيهَا خَوْضٌ، فَهَذَا الْقَدْرُ فِيهِ كِفَايَةٌ...

İşte bu ibâreyi sâhib-i keşif iltizâm ile nakl ediyor. Esnevî *Şerh-i Minhâc*'da, İbn el-Hâc *et-Takrîr ve't-Tahbîr*'de tamamıyla bu re'yi kabûl ediyorlar. *Mir'ât Hâşiyesi*'nde de böylece îzâh olunuyor.

Anlaşılıyor ki sizin sözünüz usûliyyûnun bu sözüne de muhâliftir.

4- Ânifen zikr olunduğu üzere müctehid tarafından icmâ'a muhâlefet vâki' olmuştur. *Sahîh-i Buharî*'de beyân buyurulduğu üzere ashâb-ı güzîn hastalık ve susuzluktan dolayı teyemmümün cevâzı hakkında icmâ' etmişler idi. İbn Mes'ûd bu icmâ'a muhâlefet etti.

İlm-i hilâf ile meşgūl olanlara hafî olmadığı üzere müctehidînin [**24**] müfredât-ı mesâili vardır. Müfredât-ı mesâil icmâ'a muhâlif sayılmaz mı?

Ma'lûm olduğu üzere imâmet-i kübrâ mes'elesinde Sa'd bin Ubâde icmâ'-ı sahâbîye muhâlefet etmiş idi.

5- "Ve'l-hâsıl müctehid-i mutlak turuk-ı ictihâda lâyıkıyla muttali' ve şerâ'itine tamamıyla vâkıf olmazsa elbette derece-i matlûbede ictihâd edemez. Ederse râbıta-i taklîdden kurtulamaz. [1](والمجتهد لا يقلد غيره)"

C.- Sözünüz doğrudur. Fakat müdde'ânızı isbât edemez. Mevârid-i icmâ'ın kâffesini bilmek turuk-ı ictihâdda dâhil değildir. Ma'rifet-i icmâ' usûliyyîn-i Hanefiyye'den bir cemâ'at-i uzmâya göre müctehid olmanın bile şartı değildir.

[1] "Müctehid başkasını taklit etmez."

Artık [1](لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ) kabîlinden olan şeyler ile meşgūl olmayıp isimlerini ta'dâd ettiğim kütüb-i usûliyyeye mürâcaat ediniz.

قال الله تعالى: فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ[2]

İzmirli

İsmail Hakkı

EDEBİYÂT

ÂSUMÂNÎ BİR ÖLÜM

–Sâdık'la Fethi'ye–

Âsumânî bir ölümdür, yerle yoktur nisbeti,
Arşa vâsıldır bu mevtin âteşîn mâhiyyeti.
Onlar ölmek ilminin dehşetli bir rehberleri,
Bak ne yüksek bir ölümdür, bak: Fezâ makberleri!..
Gençler, ölmek nedir? Bir ilm-i ulvî! Öğrenin.
Ceddin at üstünde ölmüş, sen de bir tayyârenin,
Âhenîn şehbâlinin altında et terk-i hayât,
Zevki yok, ma'nâsı yok bir ömre değmez kâinât!
Gökte can vermek gurûb-ı şemse benzer, aynıdır;
Gök de âdemoğlunun artık cedel meydânıdır.
Yüksel artık yerde kalmaktan bunalsın havsalan:
Arş'a yahud encüm-i eflâke çarpıp parçalan.
Hasta ölmek bir kadınlar, bir sabîler hakkıdır;
Bir de ancak mülke lâ-kayd ecnebîler hakkıdır.
Yoksa öz evladı mülkün mevt-i mev'ûd istemez,
Olmamak lâzım gelir bir zevki ölmekten elezz.
İstirâhat şiltesinde can verip gitmek kadar
Rûh-ı insanîyi tezlîl eyleyen bir zül mü var?
Merd olan insan için bir nevme muhtasdır, yatak;
Bir ölüm meydânıdır gökler, ölüm meydânı bak.
Yer mi yok şânınla, iclâlinle terk-i rûh için?
Hakk'a gitmek haktır ancak sîne-i mecrûh için!
Dîk-i sadr olmak, verem olmak mı lâzım hep aceb?
Mevt için dünyâda vardır başka ulvî bin sebeb!

* * *

Âh, ey Sâdık'la Fethi, ey semâ kurbanları,
Ey ma'âlîden ibâret i'tilâ kurbanları,
Terk-i rûh etmek mezellettir, deyip de yerde siz,
Yerde kalmış milleti i'lâ için göklerde siz
Arş'a yaslanmış ölürken-hem hazîndir, hem vakûr-
Diz çöker, Kur'ân'ı Hak'tan indiren Kur'ân okur!
Gök yatak, ay meş'al-i mâtem, bulut bâlîn olur!
Ben eminim: Böyle ölmek gün gelir bir dîn olur.

20 Şubat 329 **Midhat Cemal**

[1] "O ne besler ne de açlıktan kurtarır" anlamındaki âyet, Gâşiye, 88/7.
[2] Nahl, 16/43.

İSLÂM ASKERİNE

İSLÂM TÂRİHİNDEN BAZI BAHİSLER:

Bedir Muhârebesi

Yukarıda Uhud Muhârebesi, Bedir Muhârebesi diye iki cenk adı geçti. Bu muhârebelerin nasıl ve neticelerinde ne fâide ve ne mazarrat hâsıl olduğunu her müslüman asker bilmelidir.

Bedir Muhârebesi: Müslümanlığın kazandığı ilk harbdir ki Bedir denilen mevki'de ve müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında vâki' olmuştu.

İki tarafın askerleri ve kuvvetleri:

Müslüman ordusu 305 kişiden ibaret idi ki bugünkü taburların yarısından az demektir. Kumandanı da bi'z-zât Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz idi.

Müşriklerin kuvveti de bin nefere yakın idi ki müslüman ordusundan üç kat fazla bulunuyordu. Kumandanları da Ebû Cehil denilen mel'ûn idi.

Levâzım cihetine gelince: Müslüman ordusunda yalnız üç at ve yetmiş deve vardı. Müşriklerin ordusunda ise yüz at ve yedi yüz deve olduğu gibi efrâdının çoğu da zırhlı idi, yani oktan, kargıdan, kılıçtan vücûdlarını korumak için demirden elbise giymişlerdi.

Yiyinti husûsu da buna göre idi yani müslüman ordusunda kuru [**25**] ekmek bulunmuyor da bir, iki hurma ile kanâat edilirken müşriklerin ordusunda develer kesiliyor, kebablar, külbasdılar pişirilip yeniliyordu.

Müslümanlara muhârebede gayret veren kadın sesi değildir:

Müşriklerin ordusunda türkü söyleyerek, def çalarak efrâdı hem eğlendirmek, hem de muhârebe olurken gayretlendirmek için bir takım karılar da vardı. Halbuki İslâm ordusunda tek bir kadın bile yoktu. Çünkü kadınlara muhârebede bulunmak lâzım gelmediği gibi müslümanların kadın sesiyle gayrete gelmelerine hâcet de yoktu. Onlar zâten şevk ile harbe gelip fevkalâde gayretle muhârebe ediyorlardı.

Bununla beraber ordu, Medîne'den çıkacağı sırada Nevfel kızı Ümmü Varaka isminde erkek yürekli bir kadın, Peygamber efendimizin yanına geldi ve: "Yâ Resûlallâh! İzin ver, ben de geleyim. Orduda yaralılara bakarım belki de Allah yolunda şehîd olurum" dedi.

Bak, şu ilk müslümanların büyüklüğüne ki erkeklerinden başka kadınları da şehîd olmak arzusunda bulunuyorlar ve din uğrunda kadın, erkek çalışıp îcâbında can veriyorlar da Müslümanlığı dünyanın her tarafına yaymaya muvaffak oluyorlar.

Resûlullâh hazretleri, bu kadının orduda bulunmasına izin vermedi: "Sen evinde otur, Allah sana şehâdet ihsân eder" buyurdu. Fil-vâki' o mübârek kadın, Hazret-i Ömer'in halîfeliği zamanında şehîd olarak âhirete gitti ki kölesiyle halayığı birleşip hanımlarını boğmuşlar, sonra da halîfenin emriyle asılmışlardı.

Müslümanlar azdı, fakat kalblerinde din muhabbeti vardı:

Görünüşe göre müşriklerin her şeyi tamam olup müslü-

manlara nisbetle kuvvetli idiler. Fakat müslümanların görünen yokluklarıyla azlıklarına mukābil ordularında bir şey vardı ki efrâdından her biri Allah yolunda ve Peygamber'i uğrunda şehîd olmayı yaşamaktan ziyâde arzu ediyordu. Hiçbiri "Dostlar şehîd, biz gāzî!" demiyor, yahud "Dostlar cennete, biz memlekete!" temennîsinde bulunmuyordu. Çünkü hepsi de göğsü imanlı ve dini bütün müslüman idiler. İçlerinde müslüman olmayan değil, Müslümanlığı gevşek bulunan tek bir nefer yoktu.

Hazret-i Peygamber müşrik yardımcı istemedi:

Hattâ Hubeyb bin Yesaf isminde bir müşrik birlikte gelmek ve yurdu için müslümanlarla beraber harb etmek üzere Resûlullâha üç def'a mürâcaat edip izin istediği hâlde Peygamberimiz efendimiz "Biz müşriklerden yardım dilemeyiz" buyurmuştu. Bunun üzerine o adam müslüman olup ordu ile gitti. Ve müşriklerle hakîkaten erkekcesine cenk etti.

Müşriklerin muhârebeden kaçışmaları:

Müşriklerin ordusundaki efrâdın çoğu ise din gayretiyle, yurdu kurtarmak emeliyle değil, başkalarından utandığı için zorla yola çıkmıştı.

Bunlardan Ümeyye bin Halef isminde şişman bir herif vardı ki memleketinde oturup keyfine bakmak fikrinde idi. Lâkin Ebû Cehil ile Ukbe nâmındaki müşrikler, bir sırma kutusu ile bir buhurdânlık alıp Ümeyye'nin evine geldiler. "Mâdem ki muhârebeye gitmek istemiyorsun otur da karılar gibi sırma çek ve tütsülen" diye eğlendiler, o da bu hakārete katlanamadığı için orduya katıldı.

İşte iki ordu bu hâlde idi. Müslüman ordusu, azdı, fakat özdü. Müşriklerin ordusu ise çokluktu lâkin kuru bir kalabalık ve sâde bir gürültü idi. Nitekim öyle olduğu da sonradan meydana çıktı.

Muhârebe başlıyor:

Hicret'in –ki Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin Mekke'den Medîne'ye gitmesi demek olup o yılın Muharremi, İslâm'ın târih başı sayılmıştır ve o zaman ile bu zaman arasında 1332 sene geçmiştir– ikinci yılı Ramazân-ı şerîfi'nin 17'nci Cuma günü Bedir mevki'inde müslüman ve müşrik orduları karşılaştı.* Ve Abdullah bin Cahş müfrezesi tarafından öldürülen herifin kardeşi Âmir bin Hadramî'nin attığı okla müsâdeme başladı.

O zamanki muhârebelerde kullanılan silâhlar:

O vakitler top, tüfenk yoktu ki gülle ve kurşun atılabilsin. Daha barut bile icad edilmemişti. Onun için muhârebeye oklarla başlanır, iki taraf yaklaşınca –taş atıldığı da olmakla beraber– kargılar kullanılır, ondan sonra da kılıçlar sallanır ve kalkanlar karşı tutulurdu.

Pek yakından ve âdetâ yüzyüze döğüşüldüğü cihetle o zamanki muhârebeler şimdikilerinden fazla tehlikeli ve kanlı olurdu.

Askerî Müzesi'nde bu eski silahların hepsinden var. Bir gün izin [**26**] alıp git de onları seyret ve şimdiye kadar ne türlü silahlar kullanılmış olduğunu öğren.

Müslümanların ilk şehîdleri:

Müşrik ordusundan atılan birinci ok, İslâm ordusunda duran ve Hazret-i Ömer'in kölesi bulunan Mihca' hazretlerine rast gelip onu şehîd etti.

Müslümanların ilk muhârebe şehîdi olan bu zât-ı şerîfi unutma. Dâimâ hayır ile ve hürmetle hâtırlayıp onun ve sâir şehîdlerin rûhlarına Fâtiha-i şerîfe okuyuver ki sen geçmişlere hürmet edersen gelecekler de sana hürmet ederler.

Hârise bin Saraka isminde bir genç, müslümanların ikinci şehîdi oldu.

Bu zât, geride duruyor ve yapılan ok muhârebesini seyr ediyordu. Düşman tarafından gelen bir ok önündekilerin üzerinden aşıp bu gencin göğsüne saplandı ve onu şehîd olarak yere serdi.

Eceli gelmeden kimse ölmez:

Müslümanlar, bundan ibret aldılar, eceli gelmeyen bir adamın ne derece tehlikeli bir mevki'de dursa ölmeyeceğini, eceli yetmiş olanın da ne kadar geride bulunsa ölümden kurtulamayacağını anladılar. Daha sağlam bir i'tikād ile düşman karşısında sebât ettiler.

Şu vak'a, hakîkaten düşünülecek ve ibret alınacak bir şeydir. Açıkta duranlar kurtuluyor da geride yani siper arkasında bulunan bir nefer ok isâbetiyle şehîd oluyor.

Neden acaba? Çünkü bunun ömrü, o kadarmış. Öbürlerinin ise yaşayacakları müddet henüz bitmemiş, yani hiç birisinin daha eceli gelmemiş.

Hazret-i Peygamber'in ashâbından Hâlid bin el-Velîd adlı bir zât-ı şerîf vardı ki yiğitliğinden dolayı Resûlullâh hazretleri buna "Seyfullah" yani "Allah'ın kılıcı" lağabını (lakab) vermişti. İşte bu Seyfullah hazretleri ölüm döşeğinde yatarken "Şimdiye kadar yüzden ziyâde muhârebeye girdim. Vücûdumda ok, kargı, kılıç dokunmayan bir karış yer kalmadı. O derece tehlikeleri atlatmışken şehîd olmadım da kadınlar gibi yatağımda ölüyorum" diye hayıflanmıştı.

Demek ki ölüm; tehlikeye düşmekle değil ömür bitmek ve ecel yetmekle insana geliyor. Burasını unutmayalım da bahsimize gelelim:

Saff-ı harb teşkîli, kumandanın emrine itâat lüzûmu:

Resûlullâh hazretleri saff-ı harb teşkîl eden ordusunu düzeltti ve saftan biraz ileri çıkmış yahud bir parça gerilemiş olanları mübârek elindeki asâ ile yavaşça dokunup hizâya getirdi. Şu tesviye ile gerek hazarda gerek seferde ordu efrâdının ta'lîm ve nizâm üzerine hareketi lâzım geldiğini anlatmış oldu. Bir de "Ben emretmedikçe düşmana hücûm eylemeyiniz" buyurdu. Bu emirle de herkesin kendi keyfine harekette bulunmasını men' etti.

Çünkü bir ordu bir insana benzedilirse kumandanı o insanın başı, efrâdı da eli, ayağı demek olur.

---

* Ordunun Medîne'den hareketinden sonra Resûlullâh efendimiz İslâm askerinin orucunu bozmasını emretti. Hattâ Mekke fethinde de bu emir vâki' oldu. Çünkü müslümanlar muhârebe ederken oruçlu bulunsalardı kuvvetten düşmeleri ihtimâli vardı. Onun için muhârebe günlerinde orucu yediler, sonra da gününe gün tutmak sûretiyle kazâ ettiler.

İşte şuna binâen Ramazân'a tesâdüf eden muhârebelerde bir müslüman askeri, orucunu yiyip sonra kazâ eder. Fakat namaz için bu müsâade yoktur. Zira Resûlullâh efendimiz, hiçbir zaman namazı terk etmemiştir. Hattâ muhârebe sırasında bile işâretle kılmıştır.

Bilirsin ki gövde, başın düşüncesine göre hareket eder. Baş yürümek istediği hâlde ayak durur, yahud baş durmasını isterken kol, bacak titrerse o vücûd hastalanmış demektir. Hasta bir vücûd ise dâimâ kavgada mağlûb olur.

Binâenaleyh sağlam bir gövde, nasıl ki başın düşüncesine uyarsa bir ordu efrâdı da o sûretle kumandanın emrine mutî' olmalıdır.

İki taraf erlerinin çarpışmaları:

Yine bahse gelelim: Eski muhârebelerde bir âdet vardı. Ordular birbirine girişmezden evvel iki taraftan birer er çıkıp çarpışırlardı. Bu yolda çarpışmaya "mübâreze" ve çarpışanlara "mübâriz" derlerdi.

Halbuki Bedir Muhârebesi âdetin aksine olarak ok atılma sûretiyle başlamış ve ilk atışlarda birkaç kişinin kanı dökülmüştü.

Bir aralık müşriklerin eşrâfından Utbe, Şeybe, Velîd isminde üç kişi meydana çıkıp er diledi. Bunlara karşı müslüman ordusundan Hamza, Ubeyde, Ali hazretleri çıktı.

Unutmadın ya? Müslüman mübârizlerinden ikisi, Resûlullâh'ın amcası ile amcası oğlu idi. Üçüncüsü de yine Peygamber'in amcası oğlu ve sonra damadı olup "Esedullah" yani "Allah'ın Arslanı" lakabını almıştı. Hamza, yetişmiş bir yiğit, Ali de henüz genç bir kahraman olduğundan ikisi de mübârizlerini birer kılıçta doğradılar.

Ubeyde hazretleri ise yetmişe yaklaşmış muhterem bir ihtiyâr idi. Karşısındaki düşman da hemen o yaşta bulunuyor ve her biri titrek eliyle kılıç sallayıp mübârizini öldürmek istiyordu.

Ubeyde düşmanı yaraladı, o da vurduğu kılıçla hasmının ayağını uçurdu. Hamza ile Ali, koşup herifi bitirdiler ve Ubeyde'yi kaldırıp Peygamber'in huzûruna getirdiler.

Resûlullah hazretleri Ubeyde'nin başını mübârek dizine aldı ve şehîd olduğunu kendisine muştuladı.* Ubeyde hazretleri de muhârebe dönüşünde yolda şehîd olup âhiretteki mükâfâtını almaya gitti. Radıyallâhu anh.

Müşriklerin yılması, müslümanların hücûmu:

Eşrâftan üç kişinin böyle ölüp gitmesi, müşriklerin gözünü [**27**] yıldırdı. Peygamber efendimiz ise "Her kim bugün düşmandan yüz çevirmez de sebât eder ve şehîden vefât eylerse Cenâb-ı Hak onu mutlaka cennete koyacaktır" diye İslâm askerini şevke getirdikten sonra hücûm emrini verdi.

Müslümanlar yalın kılıç ileri atıldılar. Hele Ömer bin Hammâm ve Avf bin Afrâ' gibi kahramanlar dönmemek fikriyle düşmana saldırdılar ve fedâyicesine çarpışarak murâdlarına yani şehâdet mertebesine erdiler. Sağ kalanlar da yapılamayacak derecede fedâkârlık gösterdiler.

Ebubekir es-Sıddîk hazretleri düşman tarafında bulunan oğlunun üstüne atılmak istedi. Ebû Ubeyde hazretleri de müşrik olan babasını kendi eliyle öldürdü.

Allah, cümlesinden râzı olsun ve hepimizi şefâatlerine nâil buyursun.

Böyle müslümanların önüne kim durabilir!

Böyle dönmekten fazla ilerlemeyi ve yaşamak yerine şehîd olup da evine değil cennete gitmeyi arzu eyleyerek din gayretiyle oğlunu öldürmek isteyip babasını katl eden yiğitlerin karşısında kim durabilir?

Allah'ın yardımı ve müslümanların sebât ve gayreti sâyesinde müşrik ordusu yetmiş maktûl ve yetmiş esîr verdikten sonra bozuldu. Ancak kaçabilenler ölümden ve esâretten kurtuldu.

Kumandanları olan Ebû Cehil mel'ûnunun kafası kesilip Peygamber hazretlerinin önüne atıldı. İslâm ordusunun şühedâsı ise ancak on dört kişi idi. Radıyallâhu anhüm ve erzâhüm.

Ölen müşriklerin gövdeleri, bir kuyu içine doldurduldu. Esîrleri de Medîne'ye götürülüp habs olundu. Sonra bunların zenginleri bedel verip kurtuldu. Züğürdleri de Medîne'deki çocuklara okumak, yazmak öğretmek ve öğrettikten sonra memleketlerine gönderilmek şartıyla alıkonuldu.

Hulâsa: Hem muzafferiyet, hem de ganîmet elde edildi. Alıkonulan esîrlerin ta'lîmiyle de Medîne'deki İslâm çocukları arasında okuyup yazan çoğaldı. Acaba bunlar ne ile oldu?

Hiç şübhe etme ki sebât ile, ölümden yılmamak ve düşmandan geri durmamakla.

Tâhirü'l-Mevlevî

NİSÂİYÂT

ŞÎME-İ MEVEDDET Mİ? ŞÎME-İ ADÂVET Mİ?

Sebîlürreşâd - İctihâd

İctihâd mecmû'a-i edebiyye (!) sinin zâten pek mahdûd olan dâire-i intişârı bütün bütün darlaşmış olmalıdır ki içinde boğulup sönmek derecesine gelen mazîk-i zalâm-engîzini tevsî' ile biraz nefes alabilmek için istimdâdda muztar kalmış. Buna en mü'essir çâre ise *Sebîlürreşâd*'a musallat olmak..! Onu tezyîf ve istihfâf etmek…!

Güneş doğar.. Nurundan müte'ezzî olan yarasalar çırpınarak ve güneşe tükürmeye çalışarak zulmetin en kesîf tabakātı içine dalarlar. Fakat güneş hiç aldırmaz. Zerre kadar bile ehemmiyet vermez. O, burc-ı iclâline doğru muttasıl yükselir. Kâinâta envârını yağdırır. Zavallı yarasaların temenniyâtı haybet ve hüsrân ile tetevvüc eder!

شمع حق رائف كنى توای عجوز	هم توسوزی هم سرت ای كنده پوز
كی شود دریا زپوزسك نجس	كی شود خورشید ازپف منطمس
هر كه بر شمع خدا آردپفو	شمع كی میرد بسوزد یوز او
چون تو خفاشان بسي بینند خواب	كاین جهان ماند یتیم از آفتاب.

Dîn-i hakkın bütün mevcûdiyetiyle, nâçîz hâdimi, sâdık perestişkârı olan *Sebîlürreşâd* üç yüz elli milyonluk koca bir âlem-i İslâm'ın rûh-ı muhabbetinde, kalb-i meveddetinde yatıyor. O lâhûtî rûh-ı tevhîdden mütezâ'ifen ve mütezâyiden aldığı füyûz-ı hayât ile yaşıyor.

Ya *İctihâd*… O da öyle mi? Keşke öyle olsa…! Keşke bu mazlûm millet-i İslâmiyye'nin hayât-ı mukaddese-i dîniyye, *Kur'âni*yye, ictimâ'iyye ve siyâsiyyesine hakîmâne, fedâkârâne hâdimi olmakta *Sebîlürreşâd* ile meydan-ı müsâbakada hâ'iz-i kasabü's-sebak bir yâr-ı cânı, bir refîk-i îmân ve irfânı olsa…!

* Müjde verdi, demektir.

Garîb değil midir ki *İctihâd* bir taraftan "Esâsen neşrine hâdim olduğu mezhebin, husûmet değil, muhabbet üzerine mü'esses olduğunu…"* alenen ağız dolusu iddiâ edip dururken bir taraftan da da'vâsını en çirkin, en galîz bir lisân-ı husûmetiyle, en mütehevvir, en çılgın bir hâme-i adâvetiyle, yine alenen tekzîb ediyor. Hummâ-yı kîn ve husûmet içinde neler düşündüğünü, neler söylediğini, neler sayıkladığını, neler yazdığını bilmiyor!

Kendi akl-ı masrû'unca güyâ *Sebîlü'r-Reşad*'ı cehl ve ta'assubla avâm-firîblikle, esâtîrî hurâfât-ı akāid mecmû'ası olmakla ithâma yelteniyor!

İctihâd'ın bitmez tükenmez bir derdi varsa o da ancak ve ancak şâh-râh-ı hakka sed kesilmek, âlem-i İslâm'ı Allah yolundan men' ile kendi reh-i nâ-refte-i muhabbetine ihdâ ve irşâd (!) etmek…!

Cenâb-ı Hakk'ın [1](إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ) hitâb-ı tel'îniyle ebnâ-yı âdemi iğvâ için sırât-ı müstakīm üzerinde oturmaya me'zûn olan şeytân bile ibâd-ı muhlisîni ıdlâle muvaffak olamıyor. Bütün mesâ'î-i iblîsânesi kahr u gadab-ı ilâhîye olan liyâkat ve istihkākını tezyîdden başka bir netice vermiyor da *İctihâd*'a mı verecek?

ا ترجو ان تكون اشد بطشاً
من الشيطان يا جهد البليغ؟!

[**28**] Hürriyet-i kelâmın, serbestî-i beyânın en basit, en ibtidâî mefhûmlarını bilmeyen ve (لهم قلب لايفقهون بها ولهم اعين لايبصرون بها ولهم آذان لايسمعون بها، اولئك كالانعام بل هم اضل…) mazhariyet-i hüsrân-âlûdunu gösteren *İctihâd*'ın bir müctehid süsüyle, bir mürebbî ünvânıyla ortaya atılması kadar bu ümmet için felâket tasavvur olunamaz!

İctihâd'ın uzviyet-i ictimâ'iyyemizdeki mevki'i Boşolardan, Kozmidi ve emsâlinden min vechin daha yüksektir denilebilir. Evet! Boşoların da bir vakit bu bedbaht vatan-ı İslâm hakkında birer ictihâdı vardı değil mi? O ictihâdların mâhiyetini söylemeye hâcet var mı? İşte o ictihâdlardan iktitâf olunan semerât: Rumeli'nin fâci'a-i sukūtu! Hâile-i istîlâsı!

Ama *İctihâd*'da Boşo fikri, bir Kozmidi dimâğı yokmuş… Mâdem ki kalem yerine zehirli bir hançeri koca bir milletin kalb-i tevhîd ve ittihâdına sokuyor, mâdem ki her harfi bir fitne bombası, bir fesâd dinamiti gibi ortada patlıyor, mâdem ki neticesi felaketi gösteriyor, şu hâlde Boşo'nun amelinden, Kozmidi'nin emelinden ne farkı kalır?

İctihâd, intişâra başlar başlamaz millet-i İslâmiyye'den nâ-mahdûd bir salâhiyet almış gibi nisvân-ı İslâm'ın setre-i iffetine hücûm etti. Hukūk ve vezâ'if-i ictimâ'iyye nâmına bu kadar nâzik, bu kadar mühim bir mes'eleyi kurcalamakla milyonlarca hakīkī müslümanların kalblerini sızlattı. Halbuki tesettür gibi bir emr-i celîl-i dînî hakkında söz söylemek, İslâmiyet'ten, usûl ve fürû' ahkâmından zerre kadar haberi olmayan medeniyet-i garbiyye perestişkârı *İctihâd*'ın haddi değildi. *İctihad* gerçekten millet-i İslâmiyye'ye nâfi' bir mecmû'a-i irfân ve irşâd olaydı damdan düşer gibi böyle gülünç –gülünç olmaktan ziyâde şâyân-ı nefret ve istikrâh– bir harekette bulunmaz, anâsır-ı ictimâ'iyye-i İslâmiyye arasına böyle bir âteş-i fitne ve fesâd sokmazdı. Milletin rûhu gibi sarıldığı hazret-i *Kur'ân*-ı Hakîm'in âyât-ı tesettür ve ihticâbı üzerine birer hatt-ı butlân çekmeye çalışmazdı.

Tesettür –kendilerinin o edîbâne (!) ta'bîrleri, o hakîmâne (!) tavsîfleri vechile– kurûn-ı ûlâ çuvalları olsa bile bu derece tahkīr ve terzîl edilmezdi.

İctihâd'ın bu serbâzâne hareketi bu sermestâne na'rası aynıyla deli bir tabîbin hastasını şütûm ve il'âb-ı tahkīr ile tedâvisini tanzîr eder. Hangi hasta tasavvur olunabilir ki tabîbinin haksız tahkīrlerine teşekkür etsin? Yüzüne gözüne fırlattığı tükürüklerini ilac yerine kullansın? Öyle çılgın ve husûsiyle sahte, yalancı bir tabîbe tevdî'-i hayâttan ise ölümün kucağına atılmak hasta için âdetâ bir ni'met olur!

Hürriyet-i lisân, hürriyet-i beyân her vakit var. Hem de tabaka-i bâlâ-terîn-i siyâsete kadar var. Millet-i İslâmiyye ictimâ'en, ahlâken, ilmen, fennen, idâreten, siyâseten îkāz ve irşâda muhtâc. Hem de bir cismin rûha olan ihtiyâcı kadar muhtâc. Fakat tulumbacıların ağzından, hâme-i bî-akl ü bî-şu'ûrundan değil..!

İctihâd daha ilk hatve-i mütecâvizânesinde reh-güzârına çıkan merdân-ı dînin sadâ-yı itirâzlarından şaşırarak dili dolaştı. Güyâ tesettür mes'elesinin meydana çıkarılmasına tarafdâr değilmiş gibi "Her şeyimiz bitti de şimdi kadınların çarşafları bahsi mi kaldı?" suâl-i istinkârîsini kaleminden kaçırdı. Halbuki bu asıl bizim, yüzüne fırlatacağımız bir suâl idi. Çünkü bundan bahsin bunu tenkīde yeltenmenin Hazret-i *Kur'ân*'a âdetâ mürteddâne bir ta'arruz, müşrikâne bir tecâvüz olduğu kadar âlem-i İslâm'ı dilhûn edecek, müslümanları birbirine katacak bir fitne ve fesâd olacağını biz söylüyor, âdetâ selâmet-i mülkün nâmına ricâ bile ediyorduk. Fakat mahzâ *Kur'ân*-ı Hakîm'in ne kadar ahkâm, evâmir-i ictimâ'iyye ve ahlâkıyyesi varsa hepsini garbın medeniyet süngeriyle silmek maksad-ı yegânesiyle ârâyiş-i sâha-i intişâr olan *İctihâd* lisân-ı dîn ve şer'in ebkemâne ve hiç olmazsa lâ-kaydâne sükûtunu gördükçe refte refte cür'etini arttırarak nihâyet işte *İştihâd*'a tahvîl ettiği yeni ünvânının 92-3 numara ve 6 Şubat sene 329 târihli nüshasında "Tamamıyla Hallolunmadıkça Bitmeyen Bir Mes'ele" sernâmesiyle maskeyi yüzünden çekip attı. Tesettür kaldırılmadıkça keyifleri şehvet-perestâne tatmîn, hırs-ı hayvânîleri teskîn edilmedikçe bundan kat'iyyen vazgeçmeyeceklerini ve ihtimâl ki günün birinde muhadderât-ı İslâmiyye'ye hücûm ile nikāb-ı ismetlerini, ridâ'-i nâmûs ve haysiyetlerini parça parça edeceklerini anlattı. Zâten *İctihâd*'ın tesettür aleyhinde henüz yapamadığı yalnız bir bu hücûmu kaldı!! Bunu da yapabilirse artık vazîfe-i medeniyyesini fi'ilen îfâ etmiş olur! Biz huzûr-ı nâmûs ve ismetimize hicâb terleri dökmekte olduğumuz bu mazlûm tesettür mes'elesinden artık bahsolunmayacak sanırdık. Mâdem ki *İctihâd*, tesettür kaldırılıncaya kadar bahsinden zerre kadar vazgeçmeyeceğini va'ad ediyor, biz de müdâfa'a-i hakta kat'iyyen fütûr getirmeyeceğimizi te'mîn ederiz. Nüsah-ı âtiyyedeki makālâtımız bunu isbât edecektir.

Mehmed Fahreddin

* *İctihâd:* 89 numara, s.1980

[1] A'râf, 7/15; Hicr, 15/37; Sad, 38/80.

SEBÎLÜRREŞÂD MECMÛ'A-İ İSLÂMİYYESİ VÂSITASIYLA, *İKDÂM*'IN LONDRA MUHÂBİRİ MEHMED SADİ BEY'E

İkdâm gazetesinin 1 Mart sene 330 tarihli nüshasında münderic "Bizde ve Avrupada Ma'nâ-yı İzdivâc" ünvânlı makāle-i mahsûsalarıyla evvelce gönderilen mektupların müfâdına nazaran sizin de müfrit "ictihâd"larda bulunduğunuz anlaşıldı. Binâenaleyh bazı şeyler hakkındaki mütâla'âtınız savâb görülmekte ise de "Bu fenâlıkların çâre-i tedâvisini biz iki sûrette buluyoruz: Birisi kadının, iktisâd âlemlerine iştirâk ettirilmesi, diğeri izdivâclarda zevceye, zevcini kendi intihâb eylemek hakkının verilmesidir." Şu cümle ile anlatmak istediğiniz yani "tesettürün ref'iyle ricâl arasına karışmaklığımız" mes'elesidir ki muhâlif-i şerî'at olan bu gibi efkârı hiçbir mü'min ve mü'mine kabûl edemez. Bî-hûde yoruluyorsunuz. Bu husûsta ne Doktor Charles [**29**] Lloyd'un, ne de Profesör Arnold'un vesâyâsına ihtiyâcımız yoktur. Bizim mürebbî-i hakīkīmiz, nâsih-i müşfikimiz ancak şer'-i ekremdir.

Gelelim izdivâc mes'elesine: Bil-farz zevc intihâbını kızlarımızın re'yine terk eylediğimiz hâlde daha iyi mi olacak zannediyorsunuz? Burada söyleyecek pek çok sözlerim var, ama izhârı münâsib değildir. İzdivâc gibi mühim ve meşrû' bir mes'elede ebeveynin rızâsı olmaksızın bir evlâdın hod be-hod zevc intihâbına kalkışması hem muhâlif-i edeb, hem de mugāyir-i hak ve şerî'attir. Bununla beraber bir kızı halûk olmak şartıyla küfüvvüne vermeyip rûhen, cismen sevmediği bir şahsa tezvîc etmek de zulüm ve günâhdır. Ama sizin tavsiyeniz vechile de hareket etmek hatâdır. Müslümanların âile hayâtında zuhûra gelen hastalıklar, imtizâcsızlıklar hep cehil ve ahlâksızlıktan neş'et etmiyor mu? Âdâb-ı mu'âşerete hukūk-ı zevciyyete, kānûn-ı insâniyyete vâkıf ve ri'âyetkâr olmayan şahseyn beyninde hüsn-i imtizâc hâsıl olur mu? Âile teşkîlâtındaki noksânlarımızı ikmâl etmek niyetinde iseniz meşrû' ve âdâb-ı İslâmiyye'ye muvâfık nesâyih ve ihtârât-ı münâsibede bulunmanız îcâb eder. Aksi hâlde dindaşlarınızı gücendirmiş olursunuz efendim.

F. Lütfiye

MUHTEREM SEBÎLÜRREŞÂD'A

İctihâd'ın müslüman kadınlığına pek bî-pervâ tecâvüz eden yılan nakışlı makālâtından birine cevap olarak bazı şeyler yazmış idim. Bu yolda ilk def'a yazı yazdığım ve cevap biraz uzunca olduğu için tereddüd eyliyor idim. Fakat nisvân-ı İslâm hemşirelerimizin tahkīr edilmiş olmaları, buna karşı müslüman muharrirlerimizin sükûtları beni mecbur etti. Üçte biri kadarını tebyîz ederek takdîm ettim. Muhterem *Sebîlürreşâd* sütunlarında yer tutmaya lâyık görülürse bakiyyesini kemâl-i fahr u minnetle takdîm eyleyeceğim bedîhîdir.

21 Şubat 329, Kadıköyü'nden:
L. V.

Kalbleri îmân, alınları hayâ nûrundan mahrûm olanlar tesettürün fazîlet ve ulviyetini takdîr edemezler

İctihâd mecmû'asının 92 numaralı nüshasında Kılıçzâde Hakkı imzâsıyla münderic bir makālede; tesettür mes'elesine müte'allik "Muhterem ve fâzıla bir muhibbe"nin bazı ifâdâtı nakl ediliyor. Bu ifâdâtta tesettürün aleyhinde bulunmakla beraber bunu fi'ilen dahi tatbîke cesâret etmiş olanlardan bulunduğunu söyleyen hemşiremiz ref'-i tesettürde bazı fâideler bulduğunu, bazılarının da husûle geleceğini beyân ediyorlar.

Hüviyetleri mestûr kalmış olan bu hemşîremizin şahıslarının muhteremiyetini ihlâl etmemek şartıyla ifâdât-ı menkūle hakkında bazı mütâla'ât dermiyân edeceğim.

Buyuruyorlar ki: "Tramvaylarda mestûre refîkalarıma karşı en kaba tahkīrleri ibzâlde beis görmeyen kondüktör efendi benim önümde ihtirâmkârâne rükû' ediyor."

Burada bir galat-ı fikir olsa gerek. Acaba kondüktör efendiyi bir ihtirâm-ı râki'âneye mecbur eden keyfiyet, adem-i mestûriyet midir? Yoksa gayr-ı mestûriyetin îcâbât-ı zarûriyyesinden olan bir tuvaleti hâ'iz ve elbette genç ve ihtimâl ki pek güzel olan o hanımı kendilerinden zannetmesinden midir?

Fazîlet ve kıymet-i nisâiyyeye tevdî' ettikleri ismetlerinin ziyâ'ından tehâşî etmiyorlarmış. Fazîlet ve kıymet-i nisâiyye mekşûfiyetle zâhir, mestûriyetle gāib olur bir keyfiyet midir ki gayr-ı mestûre oldukları zaman terbiyesiz delikanlılarla uslanmayan ihtiyâr çapkınların ta'arruzlarından masûn kalmışlar? Takılan sıfatlarda gösterir ki bu heriflerin ta'arruzu mestûreliğe değil, kadına ve kadınlığadır. Öyle zannederim ki gayr-ı mekşûfelere karşı ziyâdece göz ta'arruzundan ileri gidemeyişleri de ekseriyetle lisân bilmemelerindendir.

Bu hemşîremiz kendileri de teslîm buyururlar ki fazîlet ve kıymet-i nisâiyye, sâhibinin muhâfaza-i ismeti için her kıyâfette en yenilmez ve hiç aldanmaz bir bekcidir.

Tesettüre ri'âyet edenlerden bazılarının seyyi'âtından bahsolunuyor. Eğer bu rezâletler mestûriyetin zarûrî îcâbâtından addolunuyorsa mestûrelerin seyyi'âtı da o gayr-ı mestûrînin yine zarûrî îcâbâtından addetmeye ne mâni' kalır?

Her şeyin elbette iyilikleri ve fenâlıkları olacaktır. İyiliğe veya fenalığa hüküm bunları mukâyese ile olur.

İfâdât-ı menkūlenin bundan sonraki iki sahifeye yakın kısmı Mahmud Esad Efendi hazretlerine hitâb olduğundan onları geçeceğim. Çünkü müşârun-ileyh hazretleri lâzım gelen cevâbı elbet vereceklerdir. Fakat bu kısım arasında tesettürün ref'i halinde husûle gelecek şöylece hâtıra gelebilen yedi kadar fâide sayılıyor ki bunlar üzerinde durmak îcâb ediyor:

1- "Ref'-i tesettürün birinci fâidesi: Kızlarımızın ve kadınlarımızın serbestâne tahsîl ve ikmâl-i tahsîl etmeleri olacak imiş!" Bu bahis o kadar çok yorulmuş, buna dâir o kadar emsâl-i sâbıka îrâd edilmiştir ki ne yazılsa o sözlerin tekrarından başka bir şey olamaz. Ve İslâmiyet'in kadınların hem de tedrîs iktidârını hâ'iz olabilecek bir derece-i tahsîle yükselmelerine mâni' olmadığı hakīkatinin bir daha isbât edilmiş olmasından başka bir şey hâsıl edemez. Serbestâne tahsîlin bizim kısa aklımızın ermediği başka bir ma'nâsı varsa onu bilmem…

2- "Sâniyen; ref'-i tesettür hayât-ı umûmiyyeye iştirâk vazîfe-i milliyyesini îfâ ediyor imiş!"

Evet, yeni düşünüşler yeni kelimelere, yeni terkîblere muhtâcdır. Bunda şübhe yok! Sonra hayât-ı umûmiyye yine geniş yaşayış, vazîfe-i milliyye ne mukaddes iş! Bu da şübhesiz. Fakat bulamıyorum. Hayât-ı umûmiyyeye nasıl iştirâk olunacak ve bu iştirâk hangi vazîfe-i milliyyenin îfâsına sebeb olacak!

Kadının ve erkeğin borcu olan vazîfe-i milliye o kadar çoktur ki… Burada hangisi düşünülüyor da buna da tesettür, daha doğrusu bu kelime ile setr edilen İslâmiyet mâni' görülüyor? Elbette maskeli maskesiz balolar ve üryânlıktan daha müskir dekolte kıyâfetler hayât-ı umûmiyyedendir. Müslüman kadınının buralarda iştirâki de vazîfe-i milliye midir?

[**30**] 3- "Ref'-i tesettürün üçüncü fâidesi: Herkes intihâb edeceği bir kadınla izdivâc eder, ma'nâ-yı tâmmıyla âile teşekkül eder, herkes hânesini sever, talâk azalır imiş."

İşte bir iddiâ ki… Hakîkaten söyleyenin de inandığına inanmak güç! Bilmem ki ifâde sâhibesi kocalı bir hanım mıdır, kocası kendini intihâb etmişte mi almıştır? Ricâ ederim suâllerimden dolayı darılmasınlar! Orta hâlli müslüman aileler arasında henüz muhâfaza edilen usûl üzere gelin olmuşlar, sonra geçinememişler, ayrılmak acısına veya hakâretine uğramışlar da mı talâkın azalmasını zevcenin evvelce intihâb edilmiş olmasında arıyorlar?

Burada biraz daha tevakkuf edeceğim. Çünkü burada bir kadının gāye-i âmâli olan üç mühim mes'ele kâmilen zevcenin intihâb edilmesi esâsı üzerine binâ ediliyor. Fakat bir serâb kadar muğfil[1] ve onun kadar esâssız.

Birincisi zevce intihâb edilir ise tâm manasıyla aile teşekkül eder imiş!

Bir kere tam ma'nâsıyla aile ne demektir? Zannederim ki bu keyfiyet dine, memlekete, ihtiyâca, evvelce alışılmış olan terbiyeye, telakkîye ve hatta şahsa göre değişebilir. Meselâ benim şimdi bir rüknü olduğum ailem benim için tam ma'nâsıyla bir ailedir. Zevcim beni görmüş ve intihâb etmiş değildir. Ma'îşetimiz fevkalâde vâsi' değil ise de refâhiyetsiz dahi değildir. Zevcim sabahleyin işine gider, ben bir taraftan kendime âid işleri yapmakla beraber diğer taraftan da kendime âid olmayanları nezâretimle yaptırırım.

Ondan sonra zevcimin "Öğrenmediği bana kârdır" felsefesiyle bi'z-zât tedrîs ettiği kızımın akşam babasına hazırlayacağı dersleri müzâkere ederim. Şu iki mukannen ve mühim vazîfe günün büyük bir kısmını ve bazen bütününü geçirebilir. Çok vakit bütün günümü doldurmayan bu işlerim bittikten sonra mukarrer veya mutasavver bir başka işim veya ziyâretim yok ise okurum. El işi işlerim. Hulâsa evim için nâfi' bir meşgale bulurum. Tenezzüh için de zamanım kalır. Gecenin bir kısmı da zevcimin pek alışkın bir lisân ile takrîr ettiği kızımın dersleriyle geçer. Tam ta'bîriyle bir hayât-ı mes'ûdâne imrâr ederiz.

İşte efendim, benim kanâatime göre; belki biraz fazlaca îzâh ettiğim şu ahvâl tam ma'nâsıyla mes'ûd bir âile hayatıdır.

Acaba şu hâl muhibbe-i fâzılanın dedikleri gibi hakîkaten müstekreh vaz'iyetlerini bilmeyen mahlûkāt-ı sâfileye benzemek midir? Bunu biraz aşağıda düşüneceğiz.

Şübhesiz, husûsiyet kāide olamaz. Fakat bugün İstanbul'da şu tasvîr ettiğim hâlden az çok farklarla pek çok memnûn ve tam ma'nâsıyla mes'ûd bir aile teşkîl ettiklerine kāni' binlerce orta hâlli aileler vardır.

Düşünüyor ve bu âilelerin sâf ve sâde bazı safahât-ı hayâtını bir sinema sür'at ve münevveriyetiyle gözümün önünden geçirmeye çalışıyor idim. Sinema şeridinin iki levhası arasına arkasında kostüm tayyörü, elinde manşotu, başında kocaman şapkası ile meselâ bir …. hanım dikildi. Pîş-i hayâlimdeki o iki müslüman âilesi levhasından birini manşotuyla diğerini de çantasıyla kapadı ve kararttı. Ve bana da şöyle bağırdı: "Ooh! Zavallı sefîl hayâller ki…. Sen benim tam ma'nâsıyla teşekkül eder dediğim âile hayatını yaşayamazsın. Bizim sâhamızın lütufkâr yıldız nûrları senin yorgun karanlıklı ölü hayatını ısıdamaz. Senin mutfak ile çocuğunun beşiği arasına sıkışmış mutfak isi bulutlu düşünüşlerin işte bu kadardır. Bak! Senin yaşattığın şu pek iğrenç hayatlar tuvaletimi bile kirletiyor!"

Burada da tam ma'nâsıyla teşekkül edeceği söylenilen âileler beni tekdîr eden bu hanımın pek yakışacağı ve tehâşî etmeyeceği hayâtlar geçiren aileler ise hakîkaten benim gibi müslüman terbiyesi almış kadınlarımızın yetişemeyeceğimiz ve hiç yakışamayacağımız münevver ve yüksek (!) hayâtlardır.

Kadıköy: **L. V.**

F. LÜTFİYE HANIMEFENDİ HAZRETLERİNE

Sebîlürreşâd cerîde-i muhteremesinin 281 numaralı nüshasında "Nisâiyât" kısmında tesettür-i nisvâna âid makāle-i fâzılânelerinizi birkaç def'alar okudum. Her okuyuşumda kalbimde büyük bir inşirâh duydum. Ayn-ı hakîkat olan fikrinizi tebcîl, tercümân-ı fikriniz olan kaleminizi takdîs ederek kalbimden kopup gelen teşekkürât-ı mahsûsamı takdîm ile kesb-i fahr eyliyorum.

Bizi hufre-i izmihlâlin ka'r-ı nâ-yâbına sürükleyen hep o mukallidcilik değil midir? Şe'âir-i İslâmiyyemizi, hasâis-i mübeccele-i milliyyemizi terk ile tarîk-ı dalâlet ve sefâhete sapmakta bilmem ki ne zevk duyuyoruz!...

Acaba İslâmiyet'ten, İslâmiyet'in vaz' etmiş olduğu tesettür-i nisvân emr-i celîlinden –tîneti, südü bozuk bir takım iffetsizlerden başka– kim zarar görmüştür ki bugün açık gezmeyi tercîhe, Rusya'daki Tatarların hâh nâ-hâh mutlakiyetin îcâb ettiği cebr ü tazyîk neticesiyle Rus isr u an'anâtına bit-teba'iyye ihtiyâr eyledikleri tarz-ı telebbüsü takdîme bir hâhiş göstersin!...

Acaba hangi İslâmdır ki kendi müte'allikātından sarf-ı nazar, lâ-ale't-ta'yîn bir müslüman kadınını tiyatronun sahne-i temâşâ-yı sefîlinde görsün de izzet-i nefsine, hayâ-yı imanîsine karşı intihârı câna minnet bilmesin?...

Meğer kalblerinden izzet-i nefsleri, alınlarından müslümanlık hayâları silinsin de kendi ta'allukātını veya refîk-ı hayâtını tiyatrolarda aktris mevki'-i zilletinde görmeye katlanabilsin!

Ey İslâm kadınlarının mâ-bihi'l-iftihârı fazîlet-perver ha-

---

* *İctihâd:* 89 numara, s.1980

1 Metinde (مفغل) yazılmıştır.

nım! Tekrar [**31**] ederim ki bütün muhadderât-ı İslâmiyye meftûru bulunduğunuz seciye-i mübeccele-i İslâmiyyenizin hayrân ve takdîr-hânıdır. Bütün İslâm kadınlarımız bu mücâhede-i iffet-perverânenizden dolayı can ü gönülden size müteşekkirdirler. Var olunuz, muhterem hanım! Haslet-i necîbâne ve hissiyât-ı dîndârânenizle var olunuz!...

Midyat: **Ebu'l-Hâmid**

Kadınların Okuyup Yazması Mes'elesi:

(لا تعلموا النساء خطاً)[1]

HADÎSİNİN RÂVÎSİNE CEVAP

Peşîn söyleyelim ki bu lafız ile böyle bir hadîsin aslı yoktur. Kadınlara ta'lîm-i hat edilmesinin adem-i cevâzına kāil ulemâ yok değildir. Hatta hâtime-i ulemâ-i râsihîn Aliyyü'l-Kārî'yi dahi bu zümre içinde buluyoruz. *Miş-kâtü'l-Mesâbîh Şerhi*'nde *Kitâbü't-Tıb ve'r-Rakī*'nin fasl-ı sânîsinde şöyle diyor: (يحتمل ان يكون جائزاً للسلف دون الخلف نشادا نسوان فى هذا الزمان) Yani muhtemeldir ki eslâf-ı nisvâna ta'lîm-i kitâbet câiz olmuş olsun, şu kadar ki zamanemizin kadınlarına fesâd-ı ahlâklarından nâşî câiz değildir. Halbuki ta'lîl-i mezkûr münâkaşayı kabûl etmez değildir. Çünkü hiçbir fakīh kadınlara ta'lîm-i kitâbet eylemekten husûle gelecek menâfi'-i azîmeyi bir mazarrat-ı kalîle-i mevhûmeye fedâ edemez. Kadın, kitâbeti âlet-i fesâd ittihâz eylemesi bir mazarrat ise de bütün bütün câhil kalması, hey'et-i ictimâ'iyyemizce ondan daha büyük bir mazarrattır. İki fesâdın te'âruzunda ise ehaffı irtikâb ile a'zamının çâresine bakılır.

Bir kere bu tâifenin delîllerini gözden geçirelim, bu bâbda yegâne mu'temedleri İbn Hayyân'ın *Zu'afâ*'da Hazret-i Âişe'den ihrâc eylediği şu (لا تسكنوهن الغرف ولا تعلموهن الكتابة) hadîsidir. Yani kadınları köşklerde, odalarda iskân etmeyin ve onlara kitâbet ta'lîm etmeyin demektir. Halbuki bu hadîsin senedinde Muhammed İbrahim Şâmî vardır ki vazzâ'lardan olup münkerü'l-hadîstir. Zehebî Dâre Kutnî'den naklen bu kezzâbdır demiştir. İbn Adiy ise bu Şâmî'nin ehâdîsi gayr-ı mahfûzdur dediği gibi İbn Hayyân da bu Şâmî vaz'-ı ehâdîs ile meşhûr olup hâl-i i'tibârın gayrısı da ondan hadîs rivâyet eylemek helâl değildir demiştir. İbn Cevzî de *İlel-i Mütenâhiyye*'de bu hadîs sahîh değildir, Muhammed ibni İbrahim-i Şâmî vazzâ'-ı hadîsdir demiştir. Bu hadîsin bir ikinci senedi daha vardır ki Hâkim *Müstedrek*'te Hazret-i Âişe'den rivâyet eylemiştir. Lâkin bu senedin râvîleri içinde Abdülvehhâb ibni Dahhâk var ki Zehebî *Mîzân*'da bunun için Ebû Hâtem'den naklen kezzâbdır demiştir. Nesâî de bunun hakkında metrûktür dediği gibi Dâre Kutnî de münkerü'l-hadîstir demiştir.

İkinci delîlleri İbn Hayyân'ın *Zu'afâ*'da İbn Abbâs'dan merfû'an rivâyet eylediği [2](لا تعلموا نسائكم الكتابة) hadîsidir. Yani kadınlarınıza kitâbet ta'lîm etmeyiniz. Halbuki bu hadîsin senedinde Cafer ibni Nasr vardır ki Zehebî bunun hakkında müttehemü'l-kizb demiştir. *el-Kâmil* sâhibi de sikāttan birçok ehâdîs-ı bâtıla nakl eyledi demiştir.

İşte görülüyor ki bu rivâyâtın kâffesi gāyet za'îf ve belki de bâtıl olup hiçbir vechile ihticâca sâlih değildir. Adem-i cevâz ise ahkâm-ı şer'iyyeden olup bir hadîs-i sahîha veya hasene istinâd eylemesi lâzımdır. Binâenaleyh bu tâifenin verdiği adem-i cevâz hükmü hiçbir vechile sahîh değildir.

Bu hadîsin iki üç tarîk ile vürûdu kendisini hasen li-gayrihî mertebesine ıs'âd edemez. Çünkü teaddüd-i turuk ile hasen mertebesine irtikā eden hadîs-i za'îf, seyyi'ü'l-hıfz, muhtelit, mestûr ve mürsel ve müdelles râvîlerin hadîsleridir. Vazzâ'ların, kezzâbların, metrûkların hadîsleri kesret-i turuk ile hiçbir zaman hasen li-gayrihî mertebesine irtikā edemez.

Cumhûr-ı ulemâ ise kadınlara ta'lîm-i kitâbet edilmesinin cevâzına min gayrı kerâhetin zâhib olmuşlardır. Delîlleri ise Sünen-i Ebî Davud'da Şifa bint Abdullah'tan rivâyet olunan [3](دَخَلَ عَلَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا عِنْدَ حَفْصَةَ فَقَالَ لِي: أَلَا تُعَلِّمِينَ هَذِهِ رُقْيَةَ النَّمْلَةِ كَمَا عَلَّمْتِيهَا الْكِتَابَةَ؟) hadîs-i şerîfidir. Yani bir gün ümmehât-ı mü'minînden Hazret-i Hafsa'nın yanında iken Cenâb-ı Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem içeriye teşrîf buyurmuşlar ve bana hitâben: Şuna kitâbeti ta'lîm eylediğin gibi karınca yuvası ta'bîr olunan hastalığın efsûnunu da ta'lîm etmez misin? buyurmuşlardır. Bu hadîs-i şerîfin ricâl-i isnâdı İbrahim ibni Mehdi'den başka hepsi ricâl-i sahîhdir. Maamâfih İbrahim ibni Mehdî sikāttandır. Ahmed ve Hâkim, *Müsnedler*'inde ihrâc edip hadîs sahîhdir dedikleri gibi Nesâî dahi *Sünen-i Kübrâ*'da Bâbü't-tıb'da ihrâc eylemiştir. Hadîs-i şerîf bu sûretle kesb-i sıhhat eylemesine binâen İbn Teymiye *Müntakā*'da "Bu hadîs-i şerîf kadınlara ta'lîm-i kitâbetin cevâzına delîldir" demiştir. Hitâbı dahi kadınlara ta'lîm-i kitâbetin mekrûh olmadığına bu hadîs-i şerîfte delâlet vardır dediği gibi *Zâdu'l-Me'âd*'da ve *Mesâbîh* şerhi *Ezhâr*'da bu hadîste kadınlara ta'lîm-i kitâbet edilmesinin cevâzına delîl vardır demiştir.

Aliyyü'l-Kārî mebhas-ı mezkûrun biraz aşağısında ismini ibhâm eylediği bazı ulemâdan naklen "Hadîs-i nemlede-ki ta'lîm-i kitâbet Hazret-i Hafsa'ya hâstır. Çünkü [4](يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ) âyet-i celîlesi mûcebince ümmehât-ı mü'minînin birçok hasâisi vardı. (ولا تعلموهن الكتابة) hadîsi ise havf-ı fitneye binâen âmme-i nisâya mahmûldür demiştir. Bundan anlaşılıyor ki hadîs-i mezkûru muhtelefü'l-hadîs kabîlinden addeylemiş ve ikisinin beynini cem' ve tevfîk eylemek tarîkını ihtiyâr eylemiştir. Halbuki tevfîk-ı mezkûr ancak ehâdîs-i sahîha ve hasene arasında te'âruz vukū' buldukta ihtiyâr olunur. Ehâdîs-i za'îfe ve bâtıle ise ehâdîs-i sahîhaya mu'ârız olması şöyle dursun mukābil hükmünü alabilecek te'sîri bile yoktur. Çünkü esâsen [**32**] ehâdîs-i za'îfe ile amel olunmaz. Evet! Hadîs-i sahîh ve hasen bulunmadığı takdîrde hadîs-i za'îf re'y ve kıyâs üzerine takaddüm eder. Lâkin bu bahs-i âhardır.

Müeyyedât-ı cevâzdan biri dahi Buhârî'nin *Edeb-i Müfred*'de (الكتابة الى النساء) bâbında şu meâlde Âişe bint Talha'dan rivâyet eylediği "Hazret-i Âişe'nin dâire-i terbiyesinde idim. Her şehirden insanlar ziyâretlerine gelirler. Hazret-i

[1] (وَلَا تُعَلِّمُوهُنَّ الْكِتَابَةَ) şeklinde Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 4, s. 90, nu: 2227.

[2] (وَلَا تُعَلِّمُوهُنَّ الْكِتَابَةَ) şeklinde Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 4, s. 90, nu: 2227.

[3] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 27095.

[4] Ahzâb, 33/32.

Âişe ile olan münâsebetimize binâen şüyûh-ı müslimîn bizi ziyâret ve kasd ederler. Gençler de bize kardeş mu'âmelesini ederek bana birçok hedâyâ ve öteden beriden nâmeler gönderirlerdi. Hazret-i Âişe'ye der idim ki: "Hala! Bu falanın nâmesi ve hediyesidir!" Hazret-i Âişe de der idi ki: "Kızcağızım! Ona cevap ver ve elinden gelen mükâfâtı dirîğ etme. Yanında bir şey bulunmazsa ben sana veririm" hadîsidir.

Görülüyor ki bu muhterem kadınların ricâl ile mükemmel muhâbereleri var ve asr-ı sahâbede cereyân eder idi. Bu bâbda cenâb-ı peygamberden nev'amâ memnûiyet bulunsaydı, onlar böyle geniş bir muhâbere kapısına meydan verirler miydi? Veyahud sahâbenin velev birisinden inkâr vukū' bulmaz mıydı? Halbuki öyle bir şey aslâ ve kat'â rivâyet edilmemiştir.

Kadınlara ta'lîm-i kitâbet edilmek gibi nâfi' ve müstahsen bir keyfiyeti men' etmek isteyenler İslâmiyet'in yetiştirdiği fâzılât-ı nisâyı tetebbu' etseler eminim ki iftihâr eylemekten kendilerini alamayacaklardır. Hele İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-A'yân*'da fahrü'n-nisâ Şühde bint Ebî Nasr'ın tercümesinde bu muhterem kadının ulemâdan olduğunu ve hüsn-i hatda yegâne olmakla beraber birçok halk ondan istimâ'-ı hadîs ile semâ'-ı âlî sâhibesi olmağla esâğırı ekâbire ilhâk eylediğini ve bu gibi fezâil-i âliyye ile şöhretgîr-i âfâk olduğunu ve kezâlik Allâme Makrizî'nin *Nefhu't-Tıbb*'ında Âişe bint Ahmed el-Kurtubiyye'nin tercümesinde bu mer'e-i fâzılanın zamanında vahîde-i dehr olduğunu ve ilmen ve edeben, şiiren, fesâhaten harâir-i Endülüs'ten kimse ona mu'âdil olmadığını ve hüsn-i hat sâhibesi olup bir çok mesâhif-i şerîfe yazmış olduğunu görmüş olsalar bu gibi fâzılâtın huzûrunda serfürû-bürde-i ta'zîm ve iclâl olacakları gibi mu'âsırları da olsalar zânûzen-i rahle-i kitâbet ve tedrîsleri olmaya şitâb ederlerdi.

Hâsılı ictimâiyâtımıza ta'alluk eden bu gibi mesâil-i şer'iyyeyi tetebbu' ve hakkıyla tedkīk etmeden bir takım akvâl ve ehâdîs-i za'îfeye temessük ederek düşmek üzere bulunduğumuz korkunç uçurumu bir kat daha derinleştirmekten vazgeçmemizi hâlisâne temennî ederiz.

Bosna'dan: ...

* * *

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ÇİN'DE İSLÂMİYET

– 4 –

Müslüman olmayan Çinliler dahi İslâmiyet'in ancak Ming Hânedânı zamanında tevessü' ettiğini söylerler (1368-1644) Çin kitaplarında bu mes'eleye dâir şu fıkralar görülür:

"Pekin'in sukūtu üzerine firâr eden son Mongol hükümdârının kütübhânesinde bulunan âsâr –Ming– imparatoru tarafından akademi a'zâsından Ma-Şa-İhi ile Ma-Sa-Sa'ya tercüme ettirilmişti.

Ekseriyeti Müslümanlığa âid olan bu âsâr ki dîn-i mezkûrun bir daha teb'îdi kābil olmayacak bir mikyâsta tevessü'üne sebeb olmuştur. Şimdiki hânedânın bidâyet-i cülûsuna kadar yaşamış olan Çin ulemâsından Şi-Kun bir eserinde vaktiyle Çin'e girmiş olan edyân-ı selâseden (Hıristiyanlık, Manheizm ve İslâmiyet) yalnız Müslümanlığın pâydâr olup ulemâ ve ricâl-i hükûmet miyânında bile mensûbîni bulunduğunu zikr eder. Âsâr-ı İslâmiyye yalnız hükümdâr için ale'l-âde bir sûrette tercüme edilse ve bâhis oldukları dîn hakkında suver-i sâire ile îzâhât-ı mufassala verilmese idi, tabîîdir ki Müslümanlık bu derece tarafdâr kazanamaz idi. Bu inkılâb-ı dînî için başka mühim avâmil daha vardır.

Ming hükûmeti kendi âleminde yaşamayı bit-tercîh ne tevsî'-i memâlik ne de komşuları ile te'sîs-i münâsebet etmemişti. Mücâvir bulunduğu hükûmetler ile olan münâsebâtı pek dürüştâne ve hasmâne idi. Teba'asının ahvâli hakkında dahi müsâmahakâr ve lâ-kayd idi. Memleketin muhtelif aksâmında, muhtelif kavimler vardı ki Mongollardan akdem Kitalya Corcien ve Tangun-ların maddî ve ma'nevî te'sîrâtı dolayısıyla buralara gelmişlerdi. Aynı esbâbın te'sîri ile berây-ı ticâret Çin'e gelen müslümanlar dahi Çin tâbiiyetine girmişlerdi. Ming hânedânının mü'essisi tarafından hâricîlerin yerliler tarafından dûçâr-ı gadr ve i'tisâf olmamaları hakkında ısdâr olunan evâmir, Çinlilerin ecnebîleri mahv ve nâ-bedîd edecek bir kuvveti hâ'iz olan buğz ve adâvetlerini izâle eyledi. Aksi takdîrde bu muhâcirîn er geç Çinlileşeceklerdi. Bu yeni Çinliler, Çin lisân ve tarz-ı hayâtını kabûl eylemekle beraber komitelerini ve bilhassa yerlilerin mechûlü bulunan dînlerini unutamıyorlardı. Asıl Çinliler tefevvuk-ı ilmî ve medenîlerine rağmen ecnebîlerin celb-i hoşnûdî ve teshîr-i kulûbuna muvaffak olamamışlardı. Bu gibi hissiyâtın mesâil-i dîniyyeye dahi icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmayacağı tabîîdir.

Müslümanlığın Çin'e sûret-i duhûlü hakkında üç rivâyet vardır. Bunlardan birincisi; on sekizinci asırda tertîb olunan bir eser-i târihîye [**33**] göre Müslümanlık Çin'e en evvel Hamza nâm zât tarafından (581-619) Sui Sülâsesi zamanında dâhil olduğu, ikinci rivâyete nazaran 623 târihinde Tang imparatorlarından biri rüyâsında başı sarıklı bir adamın sarayından şeytanı def' ettiğini görür. Müşârun-ileyh rüyâsı hakkında nüzzârı ile müzâkere ve münâkaşadan sonra Şebt An isminde bir âlimi Honey imparatoruna gönderir. Bu imparator Çin hükümdârının arzusunu memnûniyetle telakkī ile mukābeleten nezdine Kayze, Avaze ve Kazun nâmlarında üç murahhas gönderir. Bu murahhaslardan ikisi esnâ-yı râhda terk-i hayât ettiklerinden içlerinden ancak Kazun, Bogdo hânın sarayına vâsıl olarak müşârun-ileyhi Müslümanlığın ulviyet, fazîlet ve rûhâniyetine iknâa muvaffak olmuştur.

Ahîren elimize geçen diğer bir eserde Müslümanlığın Çin'e sûret-i duhûlü ber-vech-i âtî hikâye edilmektedir.

623 senesinde peygamber-i zî-şân Hazret-i Muhammed'in dayısı, maiyyetinde üç bin Arab cengâveri bulunduğu ve *Kur'ân-ı Kerîm*'i hâmil olduğu hâlde Çin'e dâhil oldu. Tang imparatoru Hazret-i Peygamber'in elçisinin idrâk, irfân, ma'lûmât, ciddiyet-i hâl ve fesâhat-i fevkalâdesini takdîr ederek müslümanlar için bir câmi' inşâsını emir ve elçinin, bin niyâz ve ricâ ile Şangan'da (pâyitaht) ihtiyâr-ı ikāmet eylemesini te'mîn eyledi. Bilâhare Müslümanlığın tezâyüd ve tevessü'ü üzerine aynı hükümdâr Tanir Veng biri

Nankin, diğeri Kanton'da olmak üzere iki câmi' daha binâ ettirdi.

İçinde hiçbir hakîkat-i târihiyye bulunmayan bu vesâik, Çin müslümanlarının menşe-i hakîkîlerini unuttuklarını ve şimdi bunu diledikleri tarzda iddiâ eylediklerini gösteriyor. Biz biliyoruz ki müslümanlar Çin lisânı ile kendilerinden ancak saltanat-ı hâzıra zamanında bahse imkân bulabilmişlerdir. Ma'a hâzâ bunlar akdemce böyle bir şeye teşebbüs edemezlerdi. Evvelen Çin'de yerleşmek, orasının âdât, ahvâl ve ahlâkı ile ülfet, ahâlîsi ile peydâ-yı münâsebet eylemek îcâb ederdi.

Burasını da söylemek lâzım geliyor ki Çin müslümanları Uvaygurları asla tanımazlar. Ve onların Çince Hui Hui isimlerinin harfiyyen tercümesinden Müslümanlık kelimesini istihrâc ederler.

Yukarıda Uvaygur, Tangon hükûmetinin her iki isminin Çin müslümanlarına nakl edildiğini söylemiştik.

Vaktiyle mezkûr hükûmete Çince Tahya denilir idi. Arabların vürûdu üzerine bunlara da aynı isim verildi. İşte müslümanlar kendilerinin Uvaygur neslinden değil, Arab neslinden olduklarını iddiâ edebilmek husûsunda bu münâsebet-i târihiyyeden dahi istifâde eylemektedirler.

Müslümanlığın hiçbir dini çekemeyen ta'assubu ile âmâl-i istîlâ-cûyânesi ma'lûmdur. Son ihtilâlde mezkûr âmâlin mevki'-i fi'ile vaz'ı husûsunda görülen şiddet ve asabiyet yeni bir şey değildir. Ming Sülâlesi'nin hengâm-ı sukūtunda Çin'de hâsıl olan iğtişâş ve ihtilâllerden müslümanlar yine istifâde arzusuna düşmüşlerdi. İslâmların o devirde gösterdikleri gayret ve şiddet bir asır sonra çıkardıkları ihtilâlde görülenlerden pek fazla idi. Bundan bir asır sonra müslümanlar Çin sahne-i isyânını tekrar işgāl eylediler. Müslümanların ibrâz eyledikleri bu azim ve sebât bunların bir gün mazhar-ı muvaffakiyet olmak için en doğru ve en mü'essir vâsıtayı keşf eylediklerini isbât ediyor.

Mütercimi:
Mübâhât

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

İNGİLİZLER HİNDİSTAN'DA NASIL YERLEŞTİLER?

Evvelâ Bir Ticâret Kumpanyası Geldi:

Bundan yüz sene evvel ticâret ve fabrika te'sîs etmek bahânesiyle İngiltere'den Hindistan'a gelen İngiliz kumpanyası zâhiren tâcir bir fabrikatör vaz'iyetini takındığı hâlde Hindistan'ı yed-i iğtisâblarına geçirmek için geldikleri herkesce ma'lûmdur. Bunda zerre kadar şübhe edecek, tereddüde düşecek mahal kalmamıştır. Vesâik-ı târîhiyye ile müsbettir. Hindistan târihini mütâla'a edenler bilirler ki ahîren mezkûr kumpanya mensûbîni, Hindistan'ı idâre etmek için İngiltere hükûmeti tarafından vezâif-i resmiyye-i âliyyeye ta'yîn edildikten başka isimlerinin önüne Honourable kelimesinin zikr edilmesine dâir dahi esbak İngiltere Kraliçesi Viktorya tarafından bir emirnâme-i umûmî bile ısdâr olunmuşidi.

Mezkûr kumpanya bidâyet-i emrde Hind imparatorları huzûrlarıyla teşerrüf ettikleri zaman icrâ-yı ticâret için kemâl-i huzû' ve huşû' ile yalvarıp ümniyelerine nâil olmuşlardı.

Metâlibleri, ma'rûzâtları, âmâl ve arzuları dâimâ Hind imparatorları tarafından icrâ edilirdi. Her istedikleri şeye, müsâadeye, envâ'-ı mu'âvenet ve teshîlâta mazhar olarak Hindistan'ın bil-cümle sevâhilinde, her mevki'inde fabrika ve ticârethâne açtılar.

Hindistan'da icrâ-yı saltanat ve ahkâm eden İslâm Moğol imparatorları bu yeni türemiş frenklere her türlü müzâheret ve mu'âvenette bulundular. Az müddet zarfında temelluk ve riyâ sâyesinde hürmet-meâb kumpanya türlü türlü imtiyâzât kapabilmişti.

Hükümet İçinde Hükûmet:

Sırf bir eser-i lütf ve ihsân olarak kendilerine bahşolunan imtiyâzât birkaç sene sonra bir hakk-ı sarîh hâlini alarak, te'sîs eyledikleri ticârethânelerin, fabrikaların bil-cümle müesseselerinin, çiftliklerinin etrâf ve civârında kendi bekçi ve polislerini dikerek, ceste ceste kimseye sezdirmeyerekten hükûmet içinde hükûmet te'sîsine başladılar.

Fesâd ve Fitne Neşri:

Şöhret ve nüfûzları günden güne arttı. Hindistan'ın her köşe ve bucağına girip çıktılar. Âteş-i fesâd ve fitneyi her yerde alevlendirdiler. Hindûlarla müslümanlar beyninde esâsen mevcûd olan ihtilâfâtı bir kat daha tezyîd ve teşdîd için bütün kuvvet ve vesâitlerini isti'mâl ve istihdâm eylediler.

[**34**] Pek az bir müddet sonra ekilen tohumlar, saçılan mikroplar icrâ-yı faâliyet etmeye başlayarak, selâtîn-i Moğoliyye idâresi altında bulunup bâc ve harâc veren putperestler nâgehânî bir sûrette ref'-i livâ-yı isyân eyleyerek iklimi baştanbaşa yangın yerine çevirinceye kadar çalıştılar. Hürmet-meâb kumpanya saman altında bulunan yılan gibi zâhirde bî-taraf kalmış ise de hakîkat-i hâlde ihtilâlcilerle, âsîlere akıl kahyalığı vazîfesini îfâ etmekten hâlî kalmamıştır.

Şu'lelenmeye başlayan harb-i dâhilî lehîb-i harâreti ale'l-acele sönmeyecek ve söndürülemeyecek bir hâlde alev-efrûz olunca alttan alta kuvvetli olan partilere yardım etmek ve Avrupa'dan onlara lâzım olan âlât ve edevât-ı harbiyyeyi mübâya'a ve îsâl etmekte Hind İngilizi kumpanyası teşmîr-i sâ'id-i himmet eylemişti.

Tamamıyla Hindistan'da bir mülûk-i tavâif devri açılıp anarşi, oligarşi gereği gibi icrâ-yı ahkâm ediyordu. Harb ü darbe, ihtilâl ve isyâna mâlik olmayan bir nokta-i vâhide bile koca Hindistan'da kalmamış, ümerâ ve nevvâblar, raca ve mihracalar birbirlerine düşerek memleketin emn ü âsayîşini ahâlînin huzûr ve râhatlarını ihlâl, emvâl ve akārlarını nehb ü gārete sebebiyet vermişlerdi.

Arâzi ve İmtiyâzât İstihsâli, Nüfûz Mıntıkaları Te'sîsi:

El altından âsîlere, anarşistlere yardım eden muhterem kumpanya gālib gelenlerle yeni muâhede ve mu'âkadeler-

de bulunup onlardan fazla imtiyâzât, arâzi ve akār, köyler, kasabalar, şehirler koparmaya muvaffak olmuştu. Mıntıka-i nüfûzları evvel-emirde deniz kenarında bulunan kasabalarda mahdûd iken, ahîren mezkûr kumpanya, İngiltere'den İrlanda'dan daha vâsi' ve bereketli arâzi ve emlâke mâlik olmuş ve tuhafı şu ki bunca mevâhib ve ni'amı elde etmek için hiçbir gûnâ mâddî zâyi'âta dûçâr olmamışlardı.

Kumpanyanın entrika ve dolab neticesinde elde eyleyebildiği arâzî, köyler günden güne çoğaldı. Ticâret dâ'iyesiyle Hindistan'a gelip Moğol imparatorlarının müsâ'adât-ı fevkalâde ve eltâf-ı mihmân-nüvâzânelerine nâil olan kumpanya ticâret maskesi altından çıkarak idâre adamı kesildiler.

Saçılan Fitnelerden İktitâf-ı Semerât:

Böylece nifâk ve şikāk, ihtilâfât-ı mezhebiyye ve dîniyye neticesinde Hindistan'da teşekkül eden tavâif-i mülûk birer birer resm-i geçid yaparcasına münkarız olarak arâzileri Hind İngilizleri kumpanyasının eline düşüyordu.

Hindistan'da en ziyâde nüfûz ve kuvvet sâhibi olan Maratalılarla Hind imparatoru arasında buğz ve hased, kin ve gayz tohumlarını saçmak sûretiyle hükûmet-i İslâmiyyeye vergi ve harâc veren Hindûlar beyninde ahîren söndürülmesi gayr-ı kābil diğer bir meydan-ı kârzâr açılmıştı.

Muhârebe-i mezkûre senelerce devam etmiş ve her iki tarafı mâddî ve ma'nevî hasâr ve zâyi'âta dûçâr ettikten sonra son Hind imparatoru Bahâdır Şâh'ın Maratalılar –düşmanlarının–ın eline geçmesiyle nihâyet bulmuştur.

Vekāyi' ve müsâdemât-ı mezkûre esnâsında daha ziyâde kuvvet ve satvet peydâ eden kumpanya Hindistan'ın birçok memleketi kendi müsta'merâtına zamm ü ilhâk etmiş ve bilâhare Bahâdır Şâh'ı Maratalıların habsinden tahlîs bahânesiyle birçok memâlik-i İslâmiyyeyi zamîmeten elde ederek Bahâdır Şâh'ı düşmanlarının habs ve esâretinden de tahlîsa muvaffak olmuştu.

Kumpanya Maratalıların elinden kurtardığı Hindistan imparatorunu Dehli'de bir müddet hânesinde ikâmete me'mûr etmişti.

Artık Hindistan tamamıyla değilse de kısm-ı a'zamı İngiliz kumpanyasının eline geçmiş bulunuyordu.

Kumpanya Hükûmet Şeklini Alıyor:

Kumpanya artık hükûmet şekli alarak idâre-i umûr ve tesviye-i mehâmma külliyyen mübâşeret etmiş ve bu hâlden de birkaç sene mürûr eylemişti. Yeni hükûmetin ahâlî beyninde tevzî'-i adâlet ve müsâvât edeceğinden ümidvâr olan halk, yeni müstevlîlerinin dehşetli gûnâ-gûn mezâlim ve i'tisâfâtlarını görerek bî-zâr ve bî-karâr olmuşlardı.

Ahâlînin İngilizler Aleyhine Feverânı:

Buna binâen 1857 senesinde tekrar nâire-i fitne ve isyân serzede-i zuhûr olmaya kesb-i isti'dâd edince İngiltere me'mûrlarıyla kuvve-i askeriyyeleri aleyhinde bütün Hindistan'da birkaç hafta zarfında büyük bir isyân ve inkılâb hâsıl olmuştu. İngilizlerden binlerce mülkî ve askerî me'mûrlar ötede beride katl edildi. Malları zabt ve yağma olundu. İş bu râddeye geldi ki firâra tasaddî eden İngilizler ancak ormanlarda ve dağ başlarında, yerin altında kendilerini ölüm pençesinden tahlîs edebildiler.

Bahâdır Şâh'ın Tekrar Tahta Kuûdu:

İsyân ve feverân eden halk, sâbık imparatorlarının el-ân Dehli'de diri olduğunu bildiklerinden onu tekrar ser-i kâra getirip tâc ve tahtını ona vermek için ikāmetgâhına hücûm eylediler.

Feleğin türlü türlü zehirlerini tadan ve her lahza başında envâ'-ı yeis ve âlâma dûçâr olmakla acı tecrübelere mâlik olan Bahâdır Şâh ahâlîyi def' ve teskîn ile metâliblerinden ferâgat ettirmeye son derece çalıştı ise de bu ümniyesine muvaffak olamadıktan başka bilâhare ahâlînin zor ve kuvvetleriyle hânesinden çıkarılıp tahta ik'âd ve iclâs edildi.

İngilizlerin Telaşı, Tekrar Muvaffakiyetleri:

Diğer taraftan müstevlîler –İngilizler– bunca zahmet ve fedâkârlık neticesinde zabt ettikleri Hindistan'ı ellerinden bırakmamak için asker ve malzeme tedârik ve sevkine kemâl-i intizâm ile çalışıyorlardı.

İngiltere'den birçok imdâd ve mu'âvenete nâil olan İngilizler ahâlî-i mahalliyyeyi –âsîleri– tehdîd ve teskîne da'vet ederek, eskiden ziyâde satvet ve mehâbetlerini, zavallı silahsız yerlilere tanıttırdılar. Bu hâlet-i rûhiyye az zaman içinde âsîlere sirâyet ederek korku ve telaş içinde hüviyet ve mâhiyet-i silahşörâneleri birden bire dûçâr-ı tezelzül oldu.

Dehli ile Hindistan'ın her tarafına müstevlîler sür'atle koşarak sükûn ve âsâyişi idâmeye, âsîleri tecziye ve teskîne sa'y ve gayret ettikten sonra, dâm-ı iğfâl ve tezvîre –cebren– uğrayan bî-çâre Bahâdır Şâh bir daha İngilizlerin pençe-i dehhâşına düştü.

İngilizler Bahâdır Şâh'ın Gözlerini Çıkartıyorlar:

Dehli Kal'ası'na habs ve esîr sıfatıyla kapattırılan bu felâketzede ihtiyâr hükümdâr me'yûs, mahkûm bir hâlde bulunurken, hayatından, mevcûdiyetinden dehşet-nâk ve endîş-nâk olan müstevlîler, iki küçük çocuğunu kendisinden ayırıp yalnız zevcesi bulunan İmparatoriçe Zinet Mahal Bigüm* ile beraber yaşamasına bâdî-i emrde müsâ'ade etmişlerken, müşârun-ileyhin âtîsinden büsbütün emin olabilmek için Bahâdır Şâh'ın vüzerâsından olan bir hâin eliyle gece vakti bî-çâre ihtiyârın gözlerini çıkarttırmaya teşebbüs edip ümniyelerine nâil olduktan sonra âteş-i kîn ve gadabları bir müddet için intifâ-pezîr olmuştur.

Kendi velî-ni'metinin ekmeğine, ihsânına bil-cümle iyiliklerine hıyânet edip ağyârın iğvâât ve tesvîlât-ı şeytâniyyelerine kapılıp âlet-i şer olan Bahâdır Şâh'ın vezîrine müstevlîler tarafından birçok ünvân ve elkāb verilmiş ve i'âşesi de taht-ı te'mîne alınmışidi.

[**35**] Mezkûr hâinin sülâlesi el-yevm Hindistan'ın Dehli şehrinde hükûmet-i mahalliyyenin her türlü i'zâz ve ikrâmına mazhar olmaktalar ise de diğer taraftan bil-cümle ahâlînin ta'n ve teşnî'lerine de ma'rûz bulunmaktadırlar. O kadar ki halkın la'netlerini, küfür ve şütûmunu dinlememek

* Bigüm kelimesi dâimâ Hindistan imparatorlarının zevcelerine verilen bir lakabdır ki zann-ı âcizânemce Beg kelimesinin mü'ennesi olsa gerektir. Vaktiyle Hindistan'da icrâ-yı ahkâm eden imparatorlar Moğol Sülâlesi'nden olduklarından dâimâ ırk ve âdetlerini muhâfazaya çalıştıklarından, zevcelerine –imparatoriçelere Bigüm tesmiye ederlerdi.

için gündüz vakti ikāmetgâhlarından çıkmaya cesaret edemiyorlar.

İngilizler Bahâdır Şâh'ın Oğullarını Öldürüyorlar:

Zavallı Bahâdır Şâh böylelikle –alçaklık neticesinde– ni'met-i basardan mahrûm olduktan sonra me'yûsâne ve mahzûnâne bir hayat geçirmekle meşgul iken nâgehânî bir sûrette müstevlîlerin elinde –daha doğrusu taht-ı terbiyelerinde– bulunan iki küçük mahdûmunun öldüklerini ve ta'bîr-i esah ile ifnâ edildiklerini haber aldı.

Saltanattan, tâc ve tahtından, her türlü izzet ve azametten düşen, memleketini, imparatorluğunu gāib edip müstevlîlerin haps ve esaretine giriftâr olan bir Moğol hükümdârı için bu sonuncu hâdise azîm bir darbe idi. Zavallı adam gece gündüz kan ağlıyordu.

Hükümdâr-ı müşârun-ileyhin velîahdı olan büyük oğlu Hind ihtilâli esnâsında İngilizlerin elinden kurtulmuş ve vâdî-i firârda pûyân idi. Birkaç sene sonra her şey kesb-i i'tidâl ettikten sonra ana ve babasına iltihâk etmiş ve onlarla beraber mahbûsâne bir hâlde evkāt-güzâr olmaya gerden-dâde-i rızâ olmuştu.

Bahâdır Şâh Maa Aile Rangon'a Nefy Olunuyor:

Seneler böyle geçip İngiltere idâresi Hindistan'da gereği gibi kökleştikten sonra müstevlîler Hind imparatorunu zevce ve oğluyla beraber Hindistan'dan yeni istîlâ ettikleri Burma Eyâleti'ne naklettiler.

Bu biçâre musîbetzede, a'mâ imparatora kendisini ancak –güçlükle– idare edecek kadar bir tahsîsât veriyorlardı.

Bahâdır Şâh ve Zevcesi Nihâyet Vefât Ediyor:

Gerek Bahâdır Şâh ve gerek zevcesi Zinet Mahal Bigüm kahırlarından, felâketlerinden son derece müteessir ve mağmûm yaşıyorlardı. Çünkü eski haşmet ve debdebeyi, tantana ve dârâtı gāib edip, eliyle idâre-i beytiyyeyi te'mîne muztar olan bir kraliçe için bunca felâket gayr-ı kābil-i tahammül bir hâl teşkîl eyliyordu. Husûsuyla iki genç evlâdlarının öldürüldüklerini işitince bu musîbetler ciğerlerine kadar işlemiş ve bir müddet sonra garîb, bî-kes bir hâlde Burma'nın Rangon kasabasında evvelâ Bahâdır Şâh, onu müteâkiben zevcesi bulunan imparatoriçe terk-i hayât eylemişlerdir.

Bahâdır Şâh'ın Ölüsü de Hakāretten Kurtulmaz:

Bu zavallı bedbaht hükümdâra vefatından sonra bile bir mezâr, makber nasîb olmamıştır.

Merhûm-ı müşârun-ileyhin gömülü bulunduğu yer İngiliz askerlerinin ârâmgâhları kurbünde bulunduğundan bir müddet mechûl kalmış ve ahîren müslümanlar bin güçlükle mezârı buldurulup üzerinde bir kubbe, bir binâ inşâ etmek istemişler ise de hükûmet buna asla muvâfakat etmek istememiştir.

Refîkī nâmında bir müslüman mezârın ta'mîr ve termîmiyle, yeniden imparatorun şân ve şerefiyle mütenâsib bir kubbenin inşâsını hükûmet-i mahalliyyeden taleb edip, bu bâbda birçok va'adler almış ise de ahîren cümlesi zâviye-i nisyâna atılmıştır.

Mes'ele Hind vâlî-i umûmîsine Hind Meclis-i Umûmîsi azâsından Nevvâb Selimullah vâsıtasıyla aksettirilmiş ve bin müşkilâtla kabrin yerini ta'yîn ile etrâfında bir parmaklık vaz'ı için vâlî-i umûmî tarafından Burma Eyâleti vâlîsine evâmir-i mahsûsa verdirildiği hâlde yine imparatorun şanına muvafık bir eser vücûda getirilmemiştir.

Saltanatını, mülkünü, mâ-melekini elinden aldıkları hâlde ölüsüne olsun geniş bir yer vermeyen İngilizlerin bu hâlini her müslüman değil, her insan tenkīd edebilir.

Bu hâl-i melâl-engîzi müşâhede eden müslümanların te'essürü gayr-ı kābil-i tasavvurdur. Hükûmet-i mahalliyye her ne esbâba mebnî ise ne kendisi mezârı lâyıkıyla i'mâr ediyor, ne de bu emr-i hayra iştirâk etmek isteyen müslümanlara müsâ'ade ediyor.

İkide bir de Hindistan matbûât-ı mahalliyyesinde –hatta Hindûlara âid olan gazetelerde bile– bu hâlet-i rûhiyyeye karşı –şetâretler, tenkīdler, ta'n ve takbîhler neşredildiği hâlde hükûmet-i mahalliyye hiç birisini kāle almıyor.

Koca imparatorun nâm ve nişânını ortadan kaldırıp, onu unutturmaya çalışmak istemişler ise de ilcâât-ı tabî'iyye ile hükümdârın mezâr yeri meydana çıkmıştır.

Bahâdır Şâh'ın Kabrini Ziyâret:

Mezkûr mezâr arâzî-i emîriyyeye âid arâzîde vâki' olup ahîren bir hıristiyana satılmış ve orada bir hâne bina edilmiştir.

İki ahbâb ile mezkûr imparatorun mezârını ziyâret ettim. Mezâr ağacın altında dört köşeli dar bir yerde bulunmaktadır.

Gāyet basit ve üç lira masrafla etrâfına çevrilen parmaklık alelâde bir şeydir. Mezâr taşı musattah ve mürûr-ı zamanla rengini gāib eden bir mermer parçası olup üzerinde âtîdeki ibâre hakkedilmiştir:

Bahadur Shah –Ex- King of Delhi. Died at Rangon, Novenbre 7 th 1862 and was buried near this spot.

Türkçesi: "Sâbık Dehli Kralı Bahadır Şah, 7 November 1862 senesinde Rangon'da vefât ederek, bu noktaya yakın bir mahalde defnedilmiştir." Parmaklığın dışarısında ve mezkûr hükümdârın mezârı yanında zevcesinin mezârı bulunmaktadır ki onun üzerinde:

"Zinath Mahal, wife of Bahadur Shah, who died on the 17 th. July 1886 is also buried naor this spot."

Bu ibâre yazılıdır. Tercümesi: "Bahâdır Şâh'ın zevcesi Zinet Mahal 17 Temmuz[1] 1886 senesinde vefât ederek ve bu mahallin yakınında dahi defnolunmuştur."

Mezâr taşları üzerine yazılan bu ibâreler, yağmurların te'sîrinden silinmiş ve güçlükle okunabilir. Mezârın yanında, ağacın altında mezâra gönüllü olarak bakan fakîr bir Hindli evkātını mezârların tanzîf ve termîmlerine hasr ederek birçok saksılar derûnunda çiçek ve sâire meydana getirebilmiştir.

Gece vakti de mezârların başları ucuna birkaç mum yakmakta kusûr etmeyen bu gönüllü fakîrin ma'îşetiyle mumların parası mezârı ziyâret etmek için gelen geçenlerin ceyb-i hamiyyet ve iânetlerinden tedârik edilmektedir. Mezârın parmaklığına kilidli eski bir teneke kutusu ta'lîk edilip âbirîn tarafından içine birkaç para atılmaktadır.

İngiltere hükûmeti, bu koca imparatorun her şeyini gasb

[1] Metinde "Ağustos" yazılmıştır.

ettiği hâlde el-yevm mezârına bakmak için bir adam ta'yînini bile istememiştir. İşte bu hâller, insana lisân-ı hâl ile pek ibret-âmîz dersler veriyor.

Hâl-i hayatında binlerce, yüz binlerce altın dağıtan, fukarâ ve mesâkîne bezl ve inâyette bulunan bu imparatora, öldükten sonra sadaka toplayacağını, âbirînin rahmet ve şefkatine muhtâc olacağını söyleseydiler, ihtimâl ki inanamayacaktı.

Mezârın üzerine Urdu lisânıyla bâlâdaki ibâreleri hakkettirmemekte de gāliba bir maksad takip edilmiş olmalıdır.

Bir de mezârın mevki'ini kat'î bir sûrette göstermeyerek (Bu mahallin yakınında defnedilmiştir.) ibâresini yazdırmakta âdetâ bir tahkīr mu'âmelesi kasdedilmiştir.

Ölümünden sonra mezârının ta'mîr ve termîmini arzu etmeyen ve isteyen müslümanları bundan men' eden İngilizlerin nokta-i nazarı iki türlü izah edilebilir: Birincisi; imparatorun dirilip tâc ve tahtını tekrar iddiâ etmekten korkmaları. İkincisi; dirisinden intikām aldıkları gibi ölüsünden de ahz-ı sâr etmek istemeleridir. Yoksa mu'âmelât-ı mezkûre bundan başka bir şeye ma'tûf olamaz!

Vaktiyle Sudan'daki mehdînin mezârını topa tutan mütemeddin! İngilizlerin bu mezârı ortada bıraktıklarına yine az çok teşekkür etmelidir!! [**36**]

Bahâdır Şah'ın Ahlâk ve Mezayâsı:

Bahâdır Şâh selâtîn-i Moğoliyye'den ve Hind imparatorlarının sonuncusu olup nihayet derecede âdil, halîm, selîm, mütevâzı' ve âlim bir zât idi. Bunca mezâyâya ilâveten müşârun-ileyh fazl u edeb vâdîsinde de hâiz-i kasabü's-sebk olmuş ve meşâhîr ve şu'ârâ-yı Hind arasında kendisi için bir mevki'-i müstesnâ ayırmıştı. Müşârun-ileyhin Urdu lisânıyla inşâd eylediği eş'âr fî yevminâ hâzâ her hâs ve âmmın ağzında dolaşmakta ve üdebânın zebânzedi olmaktadır. Merhûm-ı müşârun-leyh vefâtından sonra ölüsünün mezârının uğrayacağı hâlleri âdetâ esnâ-yı hayatında âtîdeki beyitle tasavvur etmiştir.

پس مرك قبر په ای ظفر كوئی فاتحه بهی كهان پر هی ده جو تونی قبركا
نشان اوسی تهو كردن اورا دیا

Tercümesi: "Ey Zafer! Ölümünden sonra bile sana Fâtiha güçlükle okunacaktır, Zira mezârın üzerinde bulunacak eser ve alâmeti ağyâr bir ayak darbesiyle mahv edeceklerdir!"

Hükümdâr-ı müşârun-ileyhin şiirdeki tahallusu Zafer'dir.

Bahâdır Şâh'ın Evlâd ve Ahfâdı:

Bahâdır Şâh'ın vefatından sonra oğlu bir müddet yaşadıktan sonra vâlideynine iltihâk ederek bir erkek ve bir kız evlâd bırakmıştır. Prenses Revnak Zamane ile kardeşi Prens Cemşîdbaht el-ân bu eyâlet dâhilinde idâreten ve siyâseten menfi olarak yaşamaktadırlar. Hükûmet-i mahalliyye tarafından kendilerine bir ikāmetgâh tahsîs edildiği gibi her birine de ayda iki yüz rupiye –bin altı yüz kuruş eder– aylık ta'yîn olunmuş ve firarlarına meydan vermemek için de dâimî tarassud altına alınmışlardır. Fakat verilen maaş masraflarına kifayet etmediğinden kemâl-i sefâletle imrâr-ı hayât eylemektedirler.

Maaş ve tahsîsatlarının tezyîdiyle terfîhleri için hükûmete bi'd-defa'ât mürâcaat etmişler ve hiçbir semereye bile destres olamamışlardır. Prens Cemşidbaht güzel ata biner, izzet-i nefse mâlik bir gençtir. İngilizce, Urdu, Burma lisânlarına da lâyıkıyla vâkıftır. Pederinden kendisine hiçbir şey kalmamıştır. Ancak elbise ve pederine âid o gibi bazı şeyleri Prens-i mûmâ-ileyh nezdinde muhâfaza ediyor.

Hindistan taht ve tâcı için bir vâris-i hakīkī taharrîsi lâzım gelse her hâlde bu bedbaht Cemşidbaht'ı aramak icab eder.

İşte takallübât-ı zaman bu ahvâle denir.

اللهم... تُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ[1]

Rangon'dan: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Filipin Mektupları:

YOLDA BHOPAL'DAN

Bhopal Hâkimesi Huzurunda:

Ağra'dan Bhopal'a geldim. İstasyonda Şehzâde Hamidullah Han tarafından istikbâl ve Cihan Begüm hazretlerinin saray-ı âlîsine îsâl olundum. Saraya vusûlümü müteâkib hâkime-i müşârun-ileyhâ hemen huzûr-ı âlîlerine âcizi kabul buyurdular. Esnâ-yı mülâkâtta ziyâret-i âcizîden son derece mesrûr ve mahzûz olduğundan bahis buyurdular. Müteâkiben başına el sürmek üzere küçük mahdûmunu getirtti. Âcizleri de besmele-i şerîf ile elimi başına sürdüm. Şimdiye kadar gezdiğim yerlerde bu gibi tekliflere çok ma'rûz kalmıştım. Şüphesizdir ki bu Hindistan ahâlîsinin memâlik-i Osmâniyye ahâlî-i İslâmiyyesi hakkında besledikleri hüsn-i zan âsârındandır. Huzûrlarından hurûcumu müteâkib ikāmetim için Hayat-efzâ nâm köşklerini tahsîs buyurduklarını mâbeyncileri haber verdi. Ve mihmândârlığıma ta'yîn edilen ikinci mâbeynci ile birlikte otomobil ile köşke geldim.

24 Muharrem sene 332

Muhammed Vecîh

–5–

Bhopal Hâkimesi Hazretlerinin Hil'at İhsânı:

Dördüncü mektubumu pek muhtasar olarak Bhopal'dan takdîm etmiştim. Mahall-i mezkûrda üç gün kaldım. Üçüncü gün hâkime-i Bhopal hazretleri âcizlerini bir daha huzûr-ı âlîsine kabûl ve dört hil'at ihsânı sûretiyle taltîfime himmet buyurdu. Makām-ı sâmî-i fetvâ-penâhîden bil-umûm ulemâ ve ehl-i İslâma hitâben hâmil olduğum ta'rîfnâme-i celîli teberrüken nezdinde alıkoydu. Esnâ-yı mülâkâtta teyemmünen birkaç hadîs-i şerîf tilâvet etmekliğimi emretti. *Buhârî-i Şerîf*'den mahfûzum olan bazı ehâdîs-i şerîfeyi tilâvet ve ma'ânî-i münîfesini zebân-ı Fârisî ile edâ ettim. Bunu müteâkib hil'atin ilbâsını mâbeyncisine emretmekle ayağa kalkıp hil'ati aldım. Ve teyemmünen sırtıma koyarak te'âlî-i ehl-i İslâm, Halîfe-i kerâmet-nişân ve hâkime-i muhtereme için hayr-duâlar ettim. İhtirâmât ve ta'zîmât-ı hâlisânesinin zât-ı sâmî-i fetvâ-penâhîye ve bu vâsıta-i mübeccele ile

[1] Âl-i İmrân, 3/26.

huzûr-ı meymenet-mevfûr-ı hazret-i Hilâfet-penâh-ı a'zamîye arz etmekliğimi tavsiye buyurdu.

Bhopal Ulemâ ve A'yânı ile Mülâkāt:

Bhopal'da bulunduğum müddet zarfında bir hayli ulemâ ve a'yân ile vezîr-i nuhustîn-i memleket Hayat-efzâ köşküne gelip âcizlerine beyân-ı hoş-âmedî eylediler. Ve vezîr hazretleri âcizlerini bir öğle ta'âmına, kadı efendi akşam ta'âmına ve Medrese-i Dîniyye-i Ahmediyye müdîr-i muhteremi ekâbir-i ulemâdan diğer bir zât bir çay ziyâfetine da'vet eylediler. Bir de müftî-i belde gelip merbûtiyet-i dîniyye hasebiyle bütün Bhopal riyâseti ehl-i İslâmının meşîhat-i celîle-i İslâmiyyeyi bir merci'-i dînî tanımak arzu ettiklerini beyân etmekle âcizleri bu bâbdaki efkâr-ı mahsûsalarını Hâkime hazretlerine arz etmeleri ve kendisi neyi tensîb ederse ona göre hareket etmeleri lâzım geleceğini ve işbu merci'iyetten maksad fetvâ sormak gibi bir şey ise kâffe-i bilâd-ı İslâmiyyeden bu bâbda bir hayli müracaât vukū' bulmakta ve bunlara cevap yazılmakta olup Bhopal ulemâsı tarafından dahi bu gibi istiftâlar vukū' bulursa şüphesiz i'tâ-yı cevap olunacağını anlattım. Vaktin adem-i müsâ'adesine binâen fikrini mufassal bir mektup ile âcizlerine ayrıca bildireceğini ahîren dermiyân eylemesi üzerine huzzârın yanında söyleyemeyeceği şeyler de olduğunu derk edip bu bâbdaki mükâlemeye nihâyet verdim. Yevm-i azîmetimde âcizlerinden [**37**] Filipin'deki ünvânımı istedi. Ve mektubu oraya göndereceğini söyledi. Ulemâ ile vukū' bulan mülâkâtlarında Medrese-i Ahmediyye'ye gittiğimde müdür ve bazı tullâbın okudukları medhiye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden buradaki ahâlî-i İslâmiyyenin kâffeten makām-ı Hilâfet-i uzmâya merbût ve bunu her vesileden bil-istifâde izhâra hâhişger olduklarını anladım. Mahâll-i diğerde müslümanlarda bu hissiyât var ise de arzu ettikleri gibi izhâr edemiyorlar. Bu fırsatlardan bil-istifâde ulemâ-yı kirâma Hükûmet-i Celîle-i İslâmiyye'nin her dâim maddeten iânesi husûsuna kâffe-i İslâmiyânı teşvîkten geri durmamalarını ve iânenin yalnız vakt-i harbe tahsîsi netîce-i matlûbeyi hâsıl edemeyeceğini anlattım. Gerek Diyobend'dekiler gerek Bhopal'dakiler bu bâbda bütün kuvvetlerini sarf edeceklerini söylediler.

Ağra'ya Avdet:

Bhopal'den sonra Ağra'ya avdetle her sene bir kere ictimâ'ı mu'tâd olan Mu'temer-i İlmî-i İslâmî'de –edilen da'vet üzerine– bulundum. Mahall-i ictimâ'da ağyâr dahi bulunduğunu anladığım için ilkā-yı hitâb hakkında vukū' bulan teklîfe umûm ehl-i İslâmın salâh-ı hâli için bir duâ-yı muhtasar ile icâbet ettim. Bugün Kalküta'ya geldim. Yarın inşâallah Singapur'a müteveccihen vapura bineceğim. Müşâhedâtım hakkında peyderpey ma'lûmât vereceğim.

Kalküta, 2 Saferulhayr 332 **Mehmed Vecih**

İsviçre Mektupları:

AVRUPA MEDENİYETİNİN İÇ YÜZÜ

Memleketimizde Avrupa medeniyeti ve bu medeniyetin icâbâtı tatbîk edilmek istenildiği ma'lûmdur. Bu cümleden hükümetçe yapılmış ve yapılacak olan tensîkât ve ıslâhâttan mâadâ halkın zihniyetinde, efkâr ve i'tikādâtında, dîninde bile bazı ıslâhât icrâsı mutasavverdir.

Vatanımız hakkındaki tasavvurâtın memleketimizin tarîk-ı medeniyyette münkeşif olmasını arzu eden her vatanperver tarafından alkışlanmaya değeri vardır. Lâkin maa't-teessüf bu erbâb-ı tasavvur ve temennî arasında ıslâhât tarafdârları miyânında Avrupa medeniyetini bilâ-ta'dilât memleketimize sokmak isteyen bir sınıf vardır ki, maksadlarını müdâfaa zımnında kalemen, şifâhen münâkaşâtta bulunuyorlar, tahrîkât icrâ ediyorlar.

Esas i'tibârıyla vatanımızın fikren, irfânen temennî-i teâlîsinde bulunan vatanperverân bile bu münâkaşalara iştirâk ediyorlar. Ama hüsn-i niyyet ashâbından bulunmaları İslâmiyet'e ezelî bir merbûtiyetle merbût bulunmaları bu münâkaşalara yalnız fikir beyânı haysiyetiyle girmiş bulunmaları, hissiyât ve efkârları için sebeb-i mu'âhaze teşkîl etmez. Bizim burada söylemek istediğimiz şey, Avrupa medeniyeti ve bunun memleketimizde ne dereceye kadar kābil-i tatbîk idiği hakkında beyân-ı efkârdır. Bu i'tibârla ashâb-ı hüsn-i niyetten olan hayr-hâhân-ı mu'ârızîn-i ümmeti rencîde etmekten kat'iyyen müctenib bulunacağız.

Fakat bir Avrupa görme ile milliyet ve dinini istihkāra kadar cür'et eden bazılarına karşı heyecânımızı lisân-ı müdâfaamızı, susdurmayacağız. Bu bizim için bir vazîfe-i mukaddesedir. Sırası gelmişken, efkârımıza mu'ârız olanlardan şu son "bazılarına!" esbâb-ı infi'âlimizi söyleyelim.

Bunlar, Avrupa'da bulundukları hâl-i iğtirâblarında bile, dinimizi, milliyetimizi rencîde etmekten çekinmemişlerdir. Halbuki işte bu zamân-ı iftirâk, pîşgâh-ı takdîrlerine bir sahne-i tecrübe yaratıyordu: Avrupa da İslâmiyet'in, fezâilinin kıymetini takdîr edebilirdi. Bunu yapmadılar ve yapmıyorlar. Hâlâ, bunların mürevvicîni idâdından olan bir kısım da Avrupa'da aynı "tecrübesizlik" zihniyet-i elîmesi içinde saplanıp kalmışlardır. (Hürriyetsizliğimizden, kadınlarımızın hâl-i esâretinden, ahlâksızlığımızdan ilh… mağlûbiyet-i ahîremizden) müteessir değil, sanki başka bir kavmin, başka bir milletin hâl-i sefîlini anlatırmış gibi ıztırâbâtımızla alâkadâr görünmezler. İslâmiyet'ten rastgeldikleri mahfilde söylerken bir fart-ı lâ-kaydî içinde bulunurlar. Sözlerinin muhâtablarında hâsıl ettiği te'sîr ve heyecân-ı amîka dikkat etmezler bile. Kadınlarımızın hâlinden, ordumuzun hâlinden bahsederken, Avrupa havâ-yı bâridiyle teberrüd etmiş –onlara nazaran vakūrlanmış– nazarlarında İslâm hissine tercüman bir şu'le görünmez. Şarkın lâ-yu'ad silsile-i mehâsini içinde kalp ve gözlere bahşettiği hüsn-i rakīk-i şâiriyyet bunlarda yoktur. Bunlar Avrupa medeniyeti müdâfiînidir. Musâhabeleri kadar şâyân-ı nefret bir şey yoktur.

Kadınlarımızda, melek-haslet kızlarımızda Avrupa'ya gitmek, çarşafı atmak sûretiyle medeniyetin ta'mîmini mi istiyorlar? Pekâlâ, ben hamd olsun benimle hem-fikir olan birçok arkadaşlarım onlara burada bağırıyoruz: "Geliniz, sâha-i münâkaşa açıktır. Fikirlerinizin doğruluğunu tecrübî sûrette isbâta çalışınız. İslâmiyet'in vaz' ettiği kavâ'id, desâtîr ebediyyete bile hâkimdir. Hiçbir din onun kadar mütekemmil olmamıştır. O müdâfa'asız kalamaz. İslâm âlî-cenâbdır. Hakîr olamaz."

Şu dakîkada bir teessür-i amîk ve bir memnûniyet-i azîme içindeyim. Avrupa medeniyetinin –birçok hakāyıka rağmen– meddâhlığını, müdâfi'liğini eden kimselerin daha henüz içimizde mevcûd olduğundan müteessirim. Memnûnum. Zira bu medeniyeti vatandaşlarıma, Avrupa'da re'ye'l-ayn gördüğüm vekāyi'-i câriyye ile anlatabileceğim. Sözüme, "Avrupa medeniyeti nedir?" suâliyle başlıyorum.

Avrupa medeniyeti nedir?

Avrupa medeniyeti denilince; nazarlarımızda şark nazarlarında birçok saâdet ve terakkiyâta masdar olmuş bir ülkenin pür-şa'şaa bir nikāb-ı hayâlîsi teressüm eder. Bunun altında şu ma'ânî mündemicdir: Avrupa mükemmel bir orduya, müdhiş bir filoya, büyük zengin şehirlere, faâl insanlara, [**38**] fabrikalara, ticârethanelere, şimendüferlere … el-hâsıl vesâit-i medeniyyenin kâffesine mâliktir ve bu Avrupa medeniyetidir. Gözlerimizin görmeden nazarlarımızın ihâta eylediği bu mevcûdât-ı medeniyyet bizi hayretlere müstağrak kılar, mezkûr medeniyeti kendimizde de tatbîka bir his duyarız yahud yakından onu görmek için fersah fersah mesâfeler kat' etmekte bir iştiyâk hissederiz.

Bir defa vâsıl olduk mu, önümüzde hakîkaten mihanikî bir faâliyete sahne şehirler mevcûd olduğunu görürüz: Şimendüferler, elektrikli tramvaylar, temiz giyinmiş polisler, büyük muntazam binalar, vâsi' caddeler, ahâlînin mürûr ve ubûr-ı serî'i, hep bunlar; bizde o ihtisâsı tevlîd eder. Lâkin birkaç ay ikāmetten sonra şu hayât-ı medeniyyetin dâhiline nüfûz edilince medeniyet nikābıyla mestûr pislikler, seyyiât meydana çıkar. İşte o zaman önünüzde vâsi' bir sâha-i tedkîk ve mukāyese küşâdedir: Şarkı, İstanbul'u, mehâsin ve letâifini hâtıra getirirsiniz, buradaki hâl-i medeniyyet ile bizim hâlimizi mukāyese edersiniz. Sizde derin bir intibâh hâsıl olur, o latîf diyârın sîmâ-yı afîf-i şâiriyyetine meclûb kalırsınız, kalbiniz, âmâliniz, hep onu görmektir. Ona merbût, ebediyyen merbût kalırsızın. Merhamet ve şefkate, hassâsiyyetine, nihayet bulunmayan câmilerini, kafesden tahtadan ma'mûl evceğizlerimizi der-âgūş edeceğiniz gelir. Heyhât bu bir acı tecrübedir!

Vatandaşlar! Mütenebbih olalım! Şarkımıza, Anadolumuza, latîf İstanbul'umuza dört el ile sarılın, birbirinizi rencîde etmeyiniz. [1](وَتَعَاوَنُوا الخ…) emr-i celîline ittibâ' ediniz. Avrupa'ya bu medeniyet pislikleriyle mülevves yere gelmeyiniz. Memleketimiz, şiir, hüsn, merhamet taşlarından yapılmıştır. Buranın bârid, demir ve amelî terakkīsine kat'iyyen aldanmayınız. Bu medeniyet mâddî bir terakkīdir. Hâkim-i mukadderât olan terakkī-i mâddî değildir. Burada ma'nevî te'âlî kat'iyyen yoktur. İsmet kat'iyyen yoktur. Kadınlarımızın mestûr, erkeklerimizin bâzû-yı hamâsetleri altındaki hâl-i afîfânelerini muhâfaza edin. Bu âdet-i müstahseni bozmak isteyenlere, ecdâdınızdan size müntakil iffet ve hamâset hisleriyle mukābele edin. Kızlarımızı afîf bir zevce, "dikkat edin yalnız bir zevce, bir mâder-i müşfik, salon hanımı, umûmî bir kadın değil" olarak büyütün. Terakkī, te'âlî istiyor musunuz? Padişahlarımızın, ecdâdımızın hepsinden evvel en büyük vâzı'-ı dînimizin nesâyihine iktifâ ediniz. İffet ve din yolunda verdiğiniz lâ-yu'ad kurbanlara, bunca fedakârlıklara daha ilâve-i fedâkârî edin. Kadınlarımız, kızlarımız açık gezmeyeceklerdir. Zira aksi iffetsizliktir. Avrupa'ya gitmeyeceklerdir. Zira aksi fenâ bir kadın olmaktır. Yalnız terakkī-i mâddî mi, ordu, bahriye terakkīsi mi lâzımdır? Hayır kadınlarımız kemâ-kân afîf birer zevce kalmalıdır. Aksi İslâmiyeti şîrâzeden çıkarır, herc ü merc tevlîd eder, muzmahil ve perîşân oluruz. Bakınız, memleketimiz daha şimdiden Avrupa'dan müstevlî bir sürü tüccâr mikropları içinde yüzüyor. Bundan anlıyoruz ki bu açlar, paramızı, yurdumuzu elimizden almaya çalışıyorlar. Bunların kadınlarına nasıl zevcelerimizi, analarımızı benzetelim ki: Avrupa'da olsun, memleketimizde olsun bu ecnebilere, İslâm olduğumuzu söyleyince simalarında derhal bir hande-i istihfâfın hutût-ı müstekrehesi belirir? Bunlar bize düşmandır. Dînen, ırken bize düşmandır. Onlara sevgili kızlarımızı, birer peri hüsn ü iffeti saçan o hassâs, müşfik mevcûdiyetleri benzetecek miyiz? Onlar da açık saçık, erkeklerle ihtilât ede ede yüzsüz, hissiz, iffetsiz mi kalsınlar? Târihimiz, Avrupa akvâmıyla bir silsile-i hûnîn-i muhârebâttır. Kanlarımızı akıtan bu düşman akvâmı her şeyde nümûne-i hareket ittihâz etmeyelim.

Size münâsebet gelmişken İsviçre hayât-ı medenîsini ve kadınlarından bahsedeyim de ibret alınız.

Biz İsviçre'nin Jenev kasabasına tahsîl için geldik. Bulunduğumuz şehir, küçük fakat Avrupa hayât-ı medenîsine tamâmıyla sahne-i cereyândır. Ahâlisi o kadar zengin değildir. Fakīr de değillerdir. Kadın ve erkek hepsi sabahleyin işlerine gider. Akşam avdet ederler. Bu Avrupa hayât-ı medenîsinin sahne-i hâriciyyedir ki yukarıda maddî terakkī nâmıyla tevsîm etmiştik.

Dahilen vekâyi' şu tarzda cârîdir: Kadın, erkek birkaç çocuktan ibaret bir işçi tabakasından bir aileyi ele alalım. Bu aile bir apartmanda istîcâr ettiği bir dâirede yahud bu dâiresinin bir odasında beytûtet eder ki: Şu tarz-ı maîşeti ve teşekkülü hâvî âileler, yani işçi sınıfı Jenev'de kesîrdir.

Oldukça sâhib-i servet, sayfiye ve çiftliklere mâlik olan bir kısım da bir hayât-ı kibârâne yaşarlar.

Bu iki sınıf arasında bir mütevassıt tabaka vardır ki, mâhiyye, yevmiyye aldığı para ile apartmanın bir odasında bekâr, yalnız yaşar. Bu kısım yabancı talebeyi, tâlibâtı, ecnebi bazı meşgūliyet ashâbını, kimsesiz kadın ve kızları ihtivâ eder.

Üç tabakaya ayırdığımız Jenev ahâlîsinin hayat ve maîşetlerinin tarzı i'tibârıyla ne gibi ma'nevî hassaları hâiz olduğunu, istidlâl kolaydır. Zengin tabakadan olanlar, vâsi'ce tayyüş ederler. Bu vüs'at-i maîşet, hayât-ı kibârâne imrârını istilzâm eyler. Bu da bitince [bin-netîce] balolara, salonlara, müdâvemeti müstevcibdir ki sukût, iffetsizlik burada başlar. Erkek madamına sâhib olduğunu zanneder, zevce de, erkeğine ona hâkim, onu hüsn-i idâre etmiş gibi bir rol oynar. Her ikisi de birbirini aldatır. Fakat biri diğerinin iğfâlinden haberdâr olmaz.

Bu, salon safahât-ı mu'âşeretin en kesîru'l-vukū' bir tarzıdır. Diğer bir tarz daha vardır ki, birbirlerinin münâsebât-ı hafiyye-i nâ-meşrû'alarına muttali' olurlar. Bu gerçi nâdiru'l-vukū' değildir. Lâkin evvelki kadar ehemmiyeti hâiz olamaz: Münâsebâtlarının tarafeyne mekşûf olmasıyla

[1] Mâide, 5/2.

mukāvele-i [**39**] izdivâc münfesih olmuştur. Ma'nevî kıymet zâil olmuştur. Devre-i maddîye dâhil olunmuştur. Birinci tarz münâsebâtta ise alâka-i izdivâc devam eder, zevc ve zevce bulunulur, cem'iyet bunun te'sîrât-ı muharribesini yavaş yavaş, ma'nevî bir sûrette hisseder.

Salon hayât-ı mu'âşeretine müdâvim kibârlardan bazıları da daha münzeviyâne yaşarlar ki bunların ailelerindeki hüsn-i muhâfazakârî-i iffet, evvelkilerinden ziyâdedir. Bu sonrakiler fi'l-hakīka daha afîfâne yaşarlar. İngiliz kibarân ailesi, buna misâl olabilirler.

Bir işçi ailesinde kadın ve erkeğin çalışmakta olduklarını söylemiştik. Bunlar iştigāllerinin tarzı i'tibârıyla birbirlerinden ya bir gün, ya beş hafta, beş sene el-hâsıl bir zamân-ı muvakkat için ayrıdırlar. Kadın ve erkek bir apartmanın, bir dâiresinin bir odasında ikāmet etmekte olduklarına nazaran, dâirenin kirâsı kendi hesablarına işleyen ve kendileriyle işgāl edilmemiş olan üç, dört odasını icâr ederler. Bu Jenev'de amele takımının –ekseriyet-i ahâlînin– kabûl ettikleri bir nevi' kānûndur. Bu hâlde geceleri kadın ve erkek, diğer kimselerle istîcâr edilmiş odalara yakın yatıyorlar demektir. Bu kiracılarda zeki, pratik bir adam dâimâ sâhibe-i hâneyi iğfâl edegelmiştir.

Beş gün daha uzun bir müddet zevcinden ayrı, fikr-i ticâret ve kandırmak zihniyetiyle me'lûf bu kadınların ihtimâlât-ı sukūtu bir kānûn değilse bir emr-i muhakkaktır.

Bu tarz-ı teşekkülü hâvî fakat dul, büsbütün zevcden mahrûm kadınların münâsebât-ı dâimede bulundukları erkekler mebzûldür.

Şimdi bu işçi ailelerinden evlenmeye nâmzed, amele kızların hayatını tedkīk etmek kalıyor ki bu hallerini teşrîh ettiğimiz kadınların hâl-i mâ-sebaklarıdır. Kız ya çalıştığı yerde birine âşıktır, yahud başka biriyle öteden beri aralarında te'âtî edilen kelimât-ı nüvâziş-kârâne, tatlı mevâ'îd-i izdivâc vardır. Yahud bunlara mâlik değil de annesi tarafından verilmiş, sokaklarda beğeneceği, ahvâl-i mâliyyesinin müsâid olduğuna vâkıf olacağı bazı gençlerle te'sîs-i revâbıt etmede hürriyet-i mutlakaya mâliktir. Her iki hâlde genç kız bir âşıka, hayât-ı izdivâca dâhil olmadan memnûniyetle bûseler, mu'ânakalar ibzâl edegeldiği bir erkeğe mâliktir. Bu nîm afîfâne! hayat, müstakbel, ana ve zevcelerin tabâyi'inde müdhiş te'sîrât, derin sukūt temâyülleri bırakır. Bu gayr-ı kābil-i inkârdır. Sokaklarda gündüz ve geceleri ayân bir sûrette geçen şu hâdise, şu meyl-i ta'aşşuk ve tahazzuz bütün genç Jenev kızlarını istîlâ etmiştir. 11 yaşından i'tibâren başlayan şu şuhluk, iffetsizlik, ihtimâl devre-i şeyhûhette intihâ buluyor.

Üçüncü sınıftan olan dul, bekâr kadın ve erkeklerin, talebeler ve talebenin kendilerine münâsib zevc veya metresi aramakla imrâr-ı zaman ettiklerini söylemek bile zâiddir. Kızlar, erkeklerle beraber aynı sınıfta, aynı sırada otururlar. Aynı lokantada bir masada yemek yerler. Geceleri, karşı karşıya kiraladıkları odalarda yatarlar. Bu hâlde insan bir ânî sukūtun ihtimâl-i endîşe-âveri içinde bulunmaz mı?

Medeniyet ve bunun îcâbı kadınların açık gezdirilmesi ise, açık gezmenin erkeklerle ihtilât edebilmenin seyyi'ât-ı ahlâkıyyesini kâfi derecede gösterdik. Jenev'de ve bütün Avrupa'da hayat, arz ettiğimiz gibi cereyân eder.

Avrupa'nın lâ-yu'ad rezâil-i ahlâkıyyesinden bu bir nebzedir. İslâmiyet'in ulüvv-i kadri bu gibi yerlerde takdîr olunur. Muhterem *Sebîlürreşâd*'a ihtirâmâtımın kabûlünü ricâ ederek mektûbumu neşretmesini, bunu yazmama sâik olan hiss-i diyânet ve vatanperverîmi ihmâl eylememesini istirhâm eylerim. Gelecek mektûbumda da burada garb hayât-ı medeniyyetinin bizim hâl-i diyânet-perverimizle mukāyesesinden çıkaracağım netâyicden bahsedeceğim. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

İsviçre'de-Jenev'de
ve İslâm Hukuk Talebesinden
Mustafa Râkım

EDÎB-İ MUHTEREM ÂKİF BEY'E

Mülkiye Baytar Mektebi üçüncü sınıf talebesinden Edirne Baytar Müfettiş-i sâbıkı Hasan Efendi'nin mahdûmu Cevdet Efendi'nin vukū'-ı irtihâlinden dolayı pek ziyâde müteessif oldum. Merhûmun fünûn-ı baytariyye miyânında en ziyâde sevip çalıştığı ilm-i hayvanâtta az zaman zarfında gösterdiği iktidâr-ı fevkalâdeden nâşî ileride kendisinden pek büyük hizmetler beklerken böyle henüz genç yaşında vefât etmesi fen ve gençlik için büyük bir ziyâ'dır. Cenâb-ı Hak merhûmu garîk-ı rahmet ve sizlere sabır ve âfiyet ihsân eyleye.

1 Mart 1330

Mülkiye Baytar Mektebi İlm-i Hayvânât Muallimi
İsmail Hakkı

Müntesibîn-i tıptan Ahmed Cevdet imzasıyla ara sıra *Sebîlürreşâd*'a fennî, sıhhî makāleler yazan bu çocuğu muhterem kāri'lerimiz elbette tahattur buyurmuşlardır. Meslek-i ilmîsindeki kudretinden, mesâîsinden dolayı, henüz on yedi yaşlarında iken hey'et-i tahrîriyyemiz arasına giren, risâlemize pek kıymetli hizmetlerde, muâvenetlerde bulunan zavallı Cevdet'i vâ-esefâ ki pek çabuk elimizden kaçırdık! O bize pek çok yazılar yazacaktı. O çocuk âlem-i İslâm'a pek çok hizmetlerde bulunacaktı.

Ulûm-ı sahîhaya, fünûn-ı tabî'iyyeye karşı pek yabancı, pek soğuk bir vaziyet gösteren, garbın terakkiyât-ı fenniyyesine meddâh olmakla kendisine vazîfesini görmüş nazarıyla bakan gençlerimiz arasında Cevdet merhûmun emsâline maa'l-esef tesâdüf edilemez.

Babası dört sene evvel rahmet-i Hakk'a irtihâl ederken oğlunu bana emânet etmişti. Onun için bu çocuğun ne büyük bir sebât ile çalıştığını gözümle görüyor, birkaç sene sonra nasıl yüksek bir ihâtaya mâlik olacağını da pek emin olarak tahmîn ediyordum. Heyhât. Vakitsiz [**40**] bir ölüm çocuğun o kadar emeklerini, benim o kadar ümidlerimi târumâr etti, gitti!

Şu ta'ziyetnâmeyi göndermek kadirşinâslığında bulunan İsmail Hakkı Beyefendi, hem merhûmun muallimi, hem memleketimizin yegâne ilm-i hayvânât mütehassısıdır. Cevdet'in kıymet-i ilmiyyesini öyle salâhiyetdâr, öyle büyük bir ağızdan işittiğim için bu kadar hakīkī bir mâteme karşı ne kadar mütesellî olabilmek mümkün ise ben de o kadar te-

sellî hissediyorum. Cenâb-ı Hak Ahmed Cevdet'e rahmetler, mağfiretler, İsmail Hakkı Beyefendi'ye de uzun ömürlü birçok Cevdet yetiştirmek için muvaffakiyetler versin, âmîn.

Mehmed Âkif

MERCİ'İNİN NAZAR-I DİKKATİNE!

Laleli Câmi-i şerîfi'nin ittisâlinde kâin aşçı dükkânında ahkâm-ı dîniyyemize mugāyir olarak "Burada İzmir'in hâlis üzüm rakısı satılır" ibâresini hâvî levhanın dükkânın penceresine ta'lîk olunmuş olduğunu kemâl-i taaccüb ve esef ile gördük. Halbuki senelerden beri uğramakta olduğumuz bunca felâketlerin bunca musîbetlerin sebeb-i yegânesi dinimize olan adem-i ihtimâm ve mübâlâtsızlığımızdan ileri gelmiştir. Çünkü âdât-ı milliyye ve an'anât-ı dîniyyesine hulûs-ı kalble merbût olmayan akvâmın mahkûm-ı inkırâz ve zevâl olacağı bedîhiyât-ı umûrdandır.

Zâten biz habl-i metîn-i ilâhîye sarıldığımız o âvân-ı mes'aded ve ikbâlimizde sırf ahkâm-ı şer'iyyeye ittibâ ettiğimizdendir ki hudûdlarımızı tâ Pirene eteklerine kadar tevsî' ettik. Fakat vaktâ ki bu râbıta bizden kesildi dûçâr olmadığımız felâket, uğramadığımız musîbet kalmadı.

Binâenaleyh böyle bir câmi'-i şerîf kurbünde ve bir İslâm ticâretgâhında dînen, ahlâkan, sıhhaten muzır olan bu gibi şeyler revâc bulmamalıdır. Bu ve emsâlinin men'ini hükûmetimizin muttasıf olduğu icrâât-ı diyânetperverîsinden bekleriz.

Nazar-ı im'anınıza arz etmiş olduğum şu hâdise bir İslâm dükkânında ve bâ-husûs bir câmi'-i şerîfe âid vakıf dükkânda vukū' buluyor!... Bu hâl-i esef-iştimâle karşı ağlamamak kābil midir? İslamlarda bu gibi kabîh ve mezmûm ahvâlin görülmesi kendini bilenler için ne kadar bâdî-i teessüf olduğunu söylemeye ihtiyac yoktur.

Nâçizâne ifâde edebildiğimiz şu iki satırlık bütün İslâmları dil-hûn eden hâlin cerîde-i muhteremelerinin bir köşesine derc buyurulmasını temennî eyleriz.

Da'vâ Vekîli

Mehmed Tevfik - İbrahim Senîh

POSTALARDA SÛ'-İ İSTİ'MÂLÂT

Bir müddetten beri mektuplar açılarak içindeki pullar aşırılmaktadır. Bu yüzden bîçare taşra ahâlîsi büyük zararlara dûçâr olarak postalarımıza karşı emniyetsizlik izhâr ediyorlar. Biz birçok defalar bu husûsta Posta Nezâreti'nin vesâikle nazar-ı dikkatini celb etmek istedik ise de muvaffak olamadık. Hâlbuki böyle bir yolsuzluğun vukūfuna kanâat hâsıl eden Posta Nezâreti için:

– Ne yapalım? Yazınız, kâri'leriniz pul göndermesinler…

Demek mi düşer? Yoksa hemen icrâ-yı tahkīkāt ile fâ'il-i cürmü cezâ-dîde etmek mi îcâb eder? Postahânenin dâimâ beylik müdafaası: "Mektupla pul göndermek memnû'dur." Pekâlâ, mâdem ki memnû'dur, neden posta şu'belerinin bu memnû'iyeti irtikâbına müsâmaha gösteriyor?

Posta Nezâreti bu mes'eleyi kat'î olarak halletmelidir. Ya pulu muhtevî hiçbir mektup kabûl etmemelidir, yahud kabûl edince artık o mektubu tecâvüzden masûn bulundurmalıdır. Bâ-husûs ki pulu muhtevî olan mektuplar hep taahhüdlüdür. Böyle iken yine cür'etkârlar çâresini buluyor, pulları aşırıyorlar. Nezâret de buna vâkıf oluyor. Çünkü meselâ üzerinde on gram diye yazılı bulunan bir mektubu şübhe ederek tartıyor. Beş gram olduğu anlaşılıyor. Sonra "Şübhe üzerine bu mektup tartıldı, beş gram zuhûr etti" diye üzerine bir de imzâ atıyor. Getirip mektûbu size teslîm ediyor. Buna ne denir? Buna ihtimâl ki bizim gibi Posta Nezâreti de hayrettedir. Postalarımızın günden güne intizâm ve terakkīye girmekte olduğu bir sırada Posta Nezâreti buna da ciddî ve kābil-i tatbîk bir çâre düşünse her hâlde büyük bir hayır işlemiş olur.

Bu haftaki mektuplar miyânında içinden pulları aşırılan mektupların mahrecleriyle mürsillerini ber-vech-i âtî kayd ediyoruz:

1- Pötürge Jandarma Kumandanı Nedim Bey'in 35 numaralı taahhüdlü mektûbu derûnundaki 24 kuruşluk pul aşırılmıştır. Zarfın üzerinde mahrec postası 10 gram diyor, İstanbul merkez postası da "Şübhe üzerine tartıldı, beş gram zuhûr etti" diyor.

2- Andırın Nâhiyesi Kadısı İbrahim Edhem Efendi'nin 19 numaralı ve iâdeli taahhüdlü mektûbu derûnundaki elli dört kuruşluk pul aşırılmıştır.

3- Adana Vilâyeti dâhilinde Gülnar Kazası Müftîsi Mehmed Hakkı Efendi'nin 36 numaralı taahhüdlü mektubu derûnundaki on üç kuruşluk pul aşırılmıştır.

Mürsiller mektuplarını teslîm ettikleri postahâne müdürlerine de mürâcaat ederek mürtekiblerin meydana çıkmasını taleb ve ricâ ederlerse İstanbul Merkez Postahânesi'nin vazîfe-i tahkīkiyyesini teshîl etmiş olurlar.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

26 Mart 1914 | 28 Rebîülâhir 1332 | Perşembe | 13 Mart 1330 | Cild: 12 - Aded: 289

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 19 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Senin şu hâlini Sa'dî ne hoş hikâye eder...
İşittiğin olacaktır ya... Neyse, dinleyiver:
Kalenderin biri köyden sabahleyin fırlar,
Arar nasîbini; avdette kırda akşamlar.
Fakat güneş batarak, ortalık kararkça,
Görür ki: Yerde yatılmaz, hemen çıkar ağaca.
Herif ağaçta iken bir iniltidir, işitir...
Bakar ki: Bir kötürüm tilkinin yanık sesidir.
Zavallı, pösteki olmuş, bacak yok işleyecek;
Boğazsa işlemek ister... Ne yapsın... İnleyecek!
Biraz geçince, kavî pençesinde bir ceylan,
İner yakındaki vâdîye karşıdan arslan.
Yukarda çıkmaz olur, şimdi, yolcunun nefesi;
Tabîatiyle durur hastanın da inlemesi!
Yiyip şikârını arslan dalınca ormanına;
Sürüklenir, yanaşır tilki sofranın yanına;
Doyar efendisinin artığıyle, sonra yatar.
Herif düşünmeye başlar eder de hâle nazar:
"Cenâb-ı Hak ne kadar merhametli, görmeli ki:
Açım! demekle amel-mânde bir topal tilki,
Ayağına gönderiyor rızkın en mükemmelini...
O halde çekmeli insan çalışmadan elini.
Değer mi koşmaya akşam, sabah, yalan dünya?
Dolaşmayan dolaşandan akıllı... Gördün ya:
Horul horul uyuyor kahbe tilki, senden tok!
Tevekkül etmeli öyleyse şimdiden tezi yok.
Yazık bu âna kadar çektiğim sıkıntılara!..."
Sabâh olunca, herif dağ başında bir mağara
Tasarlayıp, ebedî i'tikâfa niyyet eder.
Birinci gün bakınır: Yok ne bir gelir, ne gider!
İkinci gün basar açlık, erir erir süzülür;
Üçüncü gün uyuşuk bir sinek olur büzülür.
Ölüm mü, uyku mu her neyse âkıbet uzanır;
Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır:
"Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!
Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?
Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak."

Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...
Ne yaptı "Biz mütevekkilleriz" diyen kümeyi?
Dağıttı, kamçıya kuvvet, "Gidin, ekin!" diyerek.
Demek: Tevekkül eden, önce mutlakā ekecek;
Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,
Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.
Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'ini.
Değil hakāikı Şer'in, bugün, bedîhiyyât
Bilâ-münâkaşa ikrâr olunmuyor... Heyhât!
Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp Şerîat'i, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!
O hâli buldu ki cür'et: "Yecûzu fi't-tergîb..."[2]
Karâr-ı erzeli fetvâ kesildi!... Hem ne garîb,
Hadîsi vaz' ediyorken sevâb uman bile var!
Sevâbı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihânı titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe..."[3]
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisân-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;
Sıkılmadan da "sevâb işledim" deyip duruyor!

Mehmed Âkif

---

1 A'râf, 7/185.

2 "İbâdete teşvik maksadıyla olursa hadîs uydurmak câizdir", ma'nâsına!

3 "Kim benim ağzımdan bile bile bir hadîs uydurursa varacağı yer Cehennem'dir" meâlindeki hadîse işaret.

[42]

FIKIH VE FETÂVÂ

DİŞ DOLDURMAK MES'ELESİ

Sebîlürreşâd cerîde-i İslâmiyyesi hey'et-i tahrîriyye-i muhteremesine

Fazîlet-meâb efendilerim!

Selef-i sâlihîn bir mes'ele-i şer'iyyeyi ehlini bulup öğrenmek için birçok mezâhim ihtiyârıyla memleketten memlekete uzun müddet dolaşıp seyâhat etmeye ve bu uğurda birçok paralar sarfına mecbûr idiler. Zamanımızda ise matbûât ve bilhassa ehass-ı âmâli yeryüzündeki ehl-i tevhîdi yek-diğerine tanıtmak ve bildirmek için her türlü fedâkârlığı hasbeten li'llâh göze aldırmış olduğu âsârıyla müsbet olan cerîde-i ferîdeleri sâyesinde hey'et-i fâzılânelerini teşkîl eden muhterem ve müstesnâ sîmâları benim gibi her mü'min pek yakından tanıdığı cihetle müşkillerin hallinde güçlük çekilmez oldu. Bu bâbda müslümanlar *Sebîlürreşâd*'a ne kadar büyük teşekkürler etse azdır.

Tesâdüf edip burada halline muvaffak olamadığım mes'ele-i müşkile-i şer'iyye şundan ibârettir: Gördüğüm fıkıh kitaplarında bir diş kovuğuna su nüfûz edemeyecek derecede katı bir nesne girse cenâbetten tahâret bulamayacağı musarrahdır. Ya ağzında birçok dişlerini kurt yemiş ve bu sebebden ekl ettiği taâmı dişleriyle iyice çiğnemeyerek bütün bütün midesine sevk etmiş ve bu yüzden mide hastalığına dûçâr olmuş bir şahsı dişlerinin kurt yeyip kovuklanmış olan mahallini altın veya gümüş ile doldurtsa veyahud daha sağlam ve sıhhatini daha ziyâde muhâfaza için o kurt yemiş dişlerin her tarafını altın ile tamâmen kaplatsa esnâ-yı iğtisâlde altın ile kaplanmış olan dişlerin altına su isâlesi mümkün olamayacağına mebnî o adamın guslü sahîh olur mu, olmaz mı? Dinimizde güçlük olmadığından dolayı şu mühim mes'elenin hallini ricâ ederim efendim.

Adana: Kozan Sancağı Muhâsebe Başkâtibi
Mehmed Fâik

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Fazîlet-meâb efendim!

Diş doldurulması hakkında cevâz ve adem-i cevâz-ı şer'î var. Sıhhata ta'alluk eden bu bahisde insan cevâza temâs eden vesâyâyı ekalliyette bile kalsa kabûl etmek istiyor. Müftî-i belde ve daha bazıları bu bâbda adem-i cevâz tarafdârı, memleketimizin ma'rûf ulemâsından Çermeli Hoca nâm zât ise bilmem hangi –kavl-i Ahmerî olacak gāliba– kavle nazaran: Dişin dolmasında hiç beis yoktur, maksad ağıza su vermektir, farz yerini bulur, sünnet belki tamam olmazsa o kadar... diyor. Acaba Makām-ı Meşîhât'ce, bu husûsta bir taraftan bir istîzân vâki' olmuş ve fetvâ verilmemiş midir? Acaba dinî, şer'î hussûsâtta bütün millete bilâtefrîk rehber-i suhûlet olan *Sebîlürreşâd* hey'etince bir karar müttehaz değil midir? diye zihne bir suâl vârid olmamak mümkün olmuyor. Bâkī ihtirâmâtımı takdîmle kesb-i şeref eylerim, efendim.

Onuncu Kolordu ketebesinden
Hayreddin Hâmi

MUHTEREM *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Efendim,

Cerîde-i ferîdelerinizde şer'î bazı suâl edilen mes'elelere cevab verildiğini gazetenizde okuduğum için işbu mes'elenin dahi şer'îsini îzâh edecek olursanız son derece memnûn etmiş olacaksınız.

Ma'lûm-ı âlîleridir ki bir insan Cenâb-ı Hakk'a ibâdet etmek için evvelâ sıhhati yerinde olmak şarttır.

İnsanlar sıhhatini muhâfaza etmek için güzel yemek yemeye muhtâcdır. Yemeği güzelce yemek için en lüzûmlu olan dişleri çürük olacak olursa tabîîdir ki hakkıyla yediği yemeği hazmedemeyecektir.

Bunu güzelce hazmetmek için ağzında bulunan çürük dişlerin içlerini doldurup üzeri altın ve sâir madenle kaplanması şer'an câiz midir, değil midir? Yoksa çürükleri çıkarıp da takma olarak mı yapdırmalıdır? Bunların her ikisi dahi yapılmasında şer'an bir mahzûr olup olmadığının lütfen iş'ârı mütemennâdır, efendim.

Yunanistan'da: Filyatra Kasabası'nda
Üserâ-yı Osmâniyye'den Mülâzım-ı Evvel
Ahmed Fâik

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Fazîletli efendim hazretleri

Ba'de's-selâm ve'l-ihtirâm. Zât-ı fâzılânelerinden bir suâle mecbûriyet hâsıl oldu. Tasdî' edeceğim, afv edersiniz. Dişlerimden birkaç tanesi çürümeye başladı. Ekl cihetinden büyük zahmet çekmekte olduğum için yaptırmaya mecbûr kaldım. Bunlardan bazısını doldurtmak, bazısına altından kuron geçirtmek lâzım geliyor, me'zûn hocalardan bir ikisine suâl ettim. Kat'iyyen cevâz vermedikleri gibi diş arasında taâmdan bir şey kalmış olsa da çıkarmadan gusl edilse guslü sahîh değildir diye beyânâtta bulundular. Lütfen şu müşkilin halliyle câiz olup olmadığı hakkındaki mes'elenin ber-tafsîl muhterem gazetenizle neşrini İslâmiyet nokta-i nazarından âcizâne temennî ederim efendim.

Erzurum kāri'lerinizden
Hâfız Ahmed

(Bu mes'ele hakkında daha birçok zevât tarafından müteaddid suâller vârid olmuşsa da şu birkaç tanesinin derci ile iktifâ olunmuştur.)

CEVAP:

Birçok yerlerden suâl olunan diş mes'elesi güç bir mes'ele değildir. İmâm Muhammed diş mes'elesini tecvîz ediyor. Lisân-ı Kûfe İbrahim Neha'î'den de cevâz mervî oluyor.

E'âzım-ı Hanefiyye'den şemsü'l-eimme es-Serahsî *Siyer-i Kebîr Şerhi*'nde şöyle diyor: (وذكر عن عرفجة بن اسعد: انه اصيب انفه يوم الكلاب فى الجاهلية واتخذ انفاً من ورق فانتن عليه فامره رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يتخذ انفاً من ذهب وبهذا يأخذ محمد رحمه الله فيقول: لا بأس بذلك، وكذلك اذا سقط سنه فلا بأس بان يتخذ سناً من ذهب اويضبب اسنانه من ذهب. وهو مروى عن ابراهيم.) Yani

fürsân-ı Arab'dan ve ashâbdan Arfece bin Es'ad bin Kerb bin Safvân et-Teymî'nin Yevm-i Külâb'da* burnu kesilmiş idi. Arfece gümüşten bir burun yaptırdı, mürûr-ı zaman ile burunda râyiha-i kerîhe hâsıl oldu. Resûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- efendimiz hazretleri ona altından bir burun edinmeyi emir buyurdular.

İmâm Muhammed bin el-Hasan eş-Şeybânî hadîs-i mezkûra temessük edip altından burun ittihâz olunmasını câiz görüyor, bunun gibi bir insanın dişi [**43**] düştükte altından bir diş takmayı, yahud altın ile dişlerin tazbîb olunmasını yani bağlanmasını, yapıştırılmasını ve kaplanmasını tecvîz ediyor. Bu mezheb İmâm-ı A'zam'ın üstâzının üstâzı olan İbrahim Neha'î'den de me'sûrdur. Şemsü'l-eimme es-Serahsî'nin beyânına göre İmâm Ebî Hanîfe bu husûsu mekrûh addediyor, ancak gümüşten yapma burnu tecvîz ediyor, isti'mâl-i zehebe ruhsat vermiyor. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe indinde hadîs-i Arfece muhassasdır. Resûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ancak Arfece'ye rûhsat vermişlerdir. Diğerlerine ruhsat yoktur.

Fukahâ-i Hanefiyye'den Alâeddin Ebûbekr el-Kâsânî *Bedâyi'u's-Sanâyi"*de şöyle diyor: (واما شد السن المتحرك بالذهب نقد ذكر الكرخى رحمه الله: انه يجوز ولم يذكر خلافاً. وذكر فى الجامع الصغير: انه يكره عند ابى حنيفة وعند محمد رحمهما الله لا يكره ولو شدها بالفضة لايكره اجماعاً. وكذا لو جدع انفه فاتخذ انفاً من ذهب لايكره بالاتفاق! لان الانف ينتن بالفضة فلابد من اتخاذه من ذهب فكان فيه ضرورة فسقط اعتبار حرمته. وقدروى ان عرفجة اصيب انفه يوم الكلاب فاتخذ انفاً من ورق فانتن فمره سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يتخذ انفاً من ذهب. ويهذا لحديث يحتجّ محمد على ما ذكر فى الجامع لجواز تضبيب السن بالذهب؛ ولانه يباح له ان يشده بالفضة فكذا بالذهب، لانهما فى حرمة الاستعمال على السواء؛ ولانه تبع للسنّ والتبع حكمه حكم الاصل؛ وهذا يوافق اصل ابى حنيفة رحمه الله. وحجة ما ذكر ابو حنيفة رضى الله عنه فى الجامع اطلاق التحريم من غير فصل ولا يرخص مباشرة المحرم الا الضرورة وهى تندفع بالادنى وهو الفضة فبقى الذهب على اصل التحريم.) Bu beyâna göre yerinden oynayan dişi altın ile bağlamayı eimme-i Hanefiyye'den Kerhî câiz görüyor, bir hilâf bile zikretmiyor. *Câmi'-i Sagīr*'de Ebû Hanîfe indinde mekrûh, Muhammed indinde gayr-ı mekrûh olduğu zikrolunuyor. Bunun gibi bir adamın burnu kesilir ise altından bir burun takmak bil-ittifâk câiz oluyor. Çünkü burun gümüşten olursa fena kokuyor da altından burun takmakta bir zarûret bulunuyor. Artık altının hürmetini i'tibâr etmek sâkıt oluyor.

Hadîs-i Arfece ile İmâm Muhammed dişin altın ile tazbîbini yani kaplanmasını, bağlanmasını tecvîz ediyor. Sâniyen; gümüş ile bağlamak nasıl câiz olur ise altın ile bağlamak da öyle câizdir. Çünkü mevzû'un-lehin gayrısında isti'mâl olunmasının hürmeti altında da, gümüşte de müsâvîdir. Sâlisen; altın dişe tâbi'dir, tâbi'in hükmü aslın hükmü gibidir. Bu da asıl Ebû Hanîfe'ye muvâfıktır.

İmâm Ebî Hanîfe *Câmi"*de zikrolunduğu üzere tahrîmi mutlak addediyor, muharreme mübâşerete ancak zarûretten nâşî ruhsat verilir diyor, zarûret ednâ ile mündefi' olur, ednâ da gümüştür, altın asıl tahrîm üzere bâkī kalır.

İbn Hacer el-Askalânî'nin *"Nasbü'r-râyeti fî tahrîci ehâdîsi'l-hidâye"*de tahkîkine göre hadîs-i Arfece'yi ashâb-ı sünnetten üçü "Ebû Davud, Tirmizi, Nesâî olacak" ve Ahmed tahrîc etmişlerdir.

Taberânî'nin tahrîcine göre Abdullah bin Amr: Babasının bir ön dişi düşüp Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin ona dişinin altın ile bağlamasını emrettiğini rivâyet ediyor. Enes bin Mâlik oğullarını dişlerini altın ile bağladıklarını gördüğü halde nehy etmemiş idi. Hazret-i Osman radıyallâhu anh da dişlerini altın ile yapıştırmış idi. İbn Sa'd'ın İbni Cüreyc'den nakline göre İbn Şihâb da bunda bir beis görmemiş idi. Medîne fukahâsından ma'dûd olan Abdülmelik bin Mervân da altın ile dişlerini bağlamış idi. Abdullah bin Avf'ın bazı dişleri altın ile bağlı idi. Musa bin Talha da dişlerini altın ile bağlamış idi.

Fetâvâ-yı Hindiyye'de beyân olunduğuna göre Hâkim *Müntekā*'da bir adamın dişi sallansa, o adam dişinin düşeceğinden korksa da dişini altın veya gümüş ile bağlasa Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre bir beis yoktur. *Müntekā*'nın beyânına göre İmâm-ı A'zam da tecvîz etmiş oluyor. Fakat kütüb-i fıkhiyyenin hemen hepsinde İmâm-ı A'zam'ın tecvîz ettiği gösterilmiyor, yalnız İmâm Muhammed'in tecvîzi muhakkak olarak beyân olunuyor.

İmâm Ebî Yusuf'a gelince onun hakkında ihtilâf olunuyor. Bazıları İmâm-ı A'zam ile bazıları İmâm Muhammed ile beraber olduğunu beyân ediyorlar.

Nitekim *Mültekā* İmâm Ebî Yusuf'un İmâm Muhammed ile beraber olduğunu tasrîh ediyor. *Mecelle-i Celîle* mazbatasında beyân olunduğu vechile fukahâ-yı Hanefiyye'den bazı eimmenin akvâl-ı mu'teberesi nâsa erfak, maslahat-ı asra evfak olmak hasebiyle ihtiyâr olunmuştur. Nitekim mütelâhıku'l-vürûd olan şeyin bey'i mes'elesinde, hıyâr-ı nakdde kavl-i Muhammed aleyhi rahmetü's-samed ihtiyâr olunmuştur.

Zâten İmâm Muhammed'in mezhebi mezheb-i şâz olmayıp kendinden evvel gelen bir takım müctehidîn o mezhebe zâhib oldukları gibi kendinden sonra gelen bir takım eimme-i dîn o mezhebi kabûl etmişlerdir. Rivâyet-i kaviyyeye göre İmâm Ebû Yusuf da İmâm Muhammed ile beraberdir. E'âzım-ı Hanefiyye'den Kerhî bu kavli ihtiyâr ediyor bu kavlin nâsa erfak, maslahat-ı asra evfak olduğunda hiç şübhe yoktur.

Diş mes'elesinin cevâz ve adem-i cevâzı guslün sahîh veya gayr-ı sahîh olması esâsından münba'is değildir. Belki altının mevzû'un-lehinin gayrıda isti'mâli esâsından münba'isdir.

İmâm-ı A'zam: Zarûret ednâ ile mündefi' olur diyor da yalnız gümüş ile bağlanmasını tecvîz ediyor. İmâm Muhammed ve alâ rivâyetin İmâm Ebî Yusuf: Gümüş ile altını zarûret husûsunda tefrîk etmiyorlar. Her iki tarafa göre de diş mes'elesi bir zarûrettir. Zarûreti def' lâzımdır.

Diş mes'elesini bir de gusül mes'elesi cihetinden mütâlaa edelim:

Kütüb-i fıkhiyyede musarrah olduğuna göre gusülde vâcib olan cihet: Bilâ-harec guslü mümkün olan mahalli yıkamaktır. Yıkamak: Suyu velevki bir katre olsun damlatmak sûretiyle akıtmaktır. Hattâ İmâm Ebî Yusuf'a [**44**] göre yı-

* Külâb kâfın zammı ile Basra ile Küfe arasında bir suyun ismidir, orada zamân-ı câhiliyyede şiddetli bir kıtâl olmuş idi. Böyle meşhûr vak'alara Arablar "eyyâm" derler idi.

kamaktır: Su aksın, akmasın ancak mahall-i guslü ıslatmak kâfîdir.

Bahr'de beyân olunduğuna göre îsâl müteazzir veya müteassir olan mahalle suyu îsâl şart değildir. Buna mebnî gözü yıkamak şart değildir. Çünkü muzırdır.

Dürr-i Muhtâr'da beyân olunduğuna göre kadına başını yıkamak zarar verir ise başını yıkamayı terk eder. Bazılarına göre başını mesh eder. Kaş, bıyık, sakal sıkı olur ise kılların diplerini yıkamak şart değildir.

Eimme-i Hanefiyye'den Ebûbekir Muhammed bin Fazl el-Buhârî'nin beyânına göre kadınların saçları örgülü olur ise saç aralarına suyu îsâl şart değildir. Çünkü bu hâl hareci mûcibdir. Hatta erkeklerden saçını örenler bulunur ise onlara da kadınlar gibi saçların aralarını yıkamak şart değildir diyenler de vardır.

el-hâsıl zarûret ve harec olmadıkça suyu mahalline îsâl şarttır. Fakat zarûret ve harec, taazzür ve taassür bulunur ise mahalline suyu îsâl şart değildir.

Diş mes'elesinde zarûret ve harec vardır, suyu altının veya gümüşün altına îsâl şart değildir. Diş mes'elesinde zarûret bulunduğunu ve zarûret bulunan mahalde suyu îsâl şart olmadığını fukahâ-i dîn bil-ittifâk tasrîh ediyorlar. İhtilâf ancak altının isti'mâlindedir.

Mukallid bilâ-delîl, muhakkık an-delîl akvâl-i müctehedün-fihâdan birini kabûl eder. Artık maslahat-ı asra evfak, nâsa erfak olan Muhammed aleyhi rahmetü's-samed hazretlerinin kavli mûcebince dişi altın ile bağlamak, kaplamak, doldurmak, altın diş takmak câizdir, bil-ittifâk dişin altına su îsâli şart değildir. Gusül sahîh, altın isti'mâli câizdir.

İzmirli
İsmail Hakkı

FELSEFE

Ferid Vecdi'nin Âsârından:

RÛH-I İNSAN
"FELSEFÎ, İLMÎ BİR BAHİS"
– 5 –

Felsefe-i Rûhiyyûnun Bekā-yı Rûh Hakkındaki Fikirleri:

Rûhiyyûn veyahud "spiritualistes" nâmıyla ma'rûf olan tâife-i felsefiyye, felsefenin en eski ve en çok hem-fikirlere mâlik olan kısmını teşkîl ederler. Bu felsefenin diğer felsefeler arasındaki mevkiini anlamak için âtîdeki îzâhâtı veriyoruz:

İnsan mes'ele-i vücûdu iki mütenâkız sûrette halletmiştir. Birincisi hall-i hayâlî ki, rûhun mevcûdiyetini isbât ve ondan mâadâsını inkâr eder. İkincisi; hall-i maddî ki rûhu inkâr ve maddeyi isbât eder. Mezheb-i rûhî bu iki mütenâkız hâlleri mezc ederek bir netîce-i vasatiyye istihrâc ediyor. Yani hem madde, hem rûhun mevcûdiyetlerini tasdîk ediyor ve hiç birisinin yokluğunu iddiâ edecek kadar ileri gitmiyor. Allah'ın mevcûdiyetini ise bu iki mevcûdiyetin fevkinde gösteriyor.

Sokrat felâsife-i rûhiyyûnun en eskilerindendir. Felsefesi insanı anlamaya hasr ve "kendini bil" hikmet-i celîlesini rehber ittihâz etmiştir. Acaba böyle bir bahsin neticeleri ne olabilir?

Şübhesiz iki hâl müşâhede olunur: Birincisi idrâk ile mashûb ikincisi idrâkten vâreste. Birinci hâl rûh denilen kuvvete, ikincisi cisme azv olunur. İşte felsefe-i rûhiyyenin hulâsası budur. Eflâtun'un hayâlî, yahud maddî olduğuna dâir âsârında hiç bir nass-ı sarîh yoktur. Bu âsârından sarâhaten anlaşılamıyor. Bazı âsârını mütâlaa edenler onun hayâlî olduğuna kāni' olurlarsa da diğer âsârını okuyanlar rûhiyyûndan olduğuna hükmederler.

Aristo ise rûhiyyûndan idi. Onun sözlerinden "Bütün âlem iki âlemden yani bir âlem-i rûhânî ve bir âlem-i maddîden" teşekkül ettiği kanâatinde bulunduğu görülüyor. Aristo'nun mâ-fevka't-tabî'a ilmindeki efkârını şöylece telhîs edebiliriz: "Âlem mevcûddur, kezâlik Allah mevcûddur; fakat herbirinin bir cevheri ve kendine hâs bir şahsiyeti var ki herbiri cevher ve şahsiyeti ile ikincisinden müteferrid olarak yaşayabilir. Maa hâzâ âlem Allah ile mürtebittir. Fakat bu irtibât Hâlık ile mahlûkun irtibâtı değildir. Allah mahz-ı hayrdır; her şey nihâyet ona rücû' eder. Allah kendi kuvvetiyle âlemi tahrîk ediyor. Onu def' etmiyor. Bilakis cezb ediyor."

Felsefe-i cedîdenin en büyük kahramanlarından Feylesof Dekart'ı rûhiyyûnun en ileri gelenleri arasında saymamak kābil değildir. Onun felsefesini evvelce zikrettiğimizden burada tekrara lüzûm yoktur. Kezâlik Feylesof Linez'in yazıları kendisini bazen hayâliyyûndan bazen de rûhiyyûndan gösteriyor.

On sekizinci asırda felâsife-i rûhiyyûnun adedi pek azdır. Bunlardan Locke ile tilmîzi Kondiyak [Condillac] şâyân-ı tezkârdır. Almanya'da ise on sekizinci asırda zuhûr eden Kant rûhiyyûndan sayılamaz. Çünkü bu nev' felsefede husûsî bir mezheb sâhibi değildir. Bütün yazıları bu mezheb hakkında felsefî ve aklî bir tenkīdden ibârettir. Bu tenkīdlerinde Dekart felsefe-i rûhiyyenin esâslarını sarsıyor. Kant'ın tilmîzi feylesof Fichte rûhiyyûndan pek uzaklaşıyor. Bunun tilmîzleri Şelbah [Schelling] ve Hegel rûhiyyûna daha müdhiş hamlelerde bulunuyorlar. [**45**]

Rûh Hakkında Ferdî Mezhebler:

Feylesof Vis, Larous muhît-i maârifinde rûh hakkında şöyle idâre-i kelâm ediyor: "Eğer rûh kendi samîmiyetinden, onu maddenin derk-i esfelinden tahlîs edecek ve hubb-i zâttan uzaklaştıracak diğer bir rûh istinbât edebilirse; eğer insan sabır ve mücâhede ile bu hâle vâsıl olabilirse hazîre-i kudsiyyede ervâh-ı âliyye arasında yaşar. Bu hâle vâsıl olamazsa hayvânî bir sûrette imrâr-ı hayât eder. Ve ebediyete nâil olamaz. Bilakis onun hayâtı hayvânât ve eşcârın hayâtı gibi zevâl bulur."

Arab Feylesofların Rûh Hakkında Re'yleri:

Allâme Nizâmüddin el-Hasenî bin Muhammed el-Kummî en-Nîsâbûrî *Garâibü'l-Kur'ân* tefsîrinde şöyle söylüyor:

"Hakīkat-i insan" bahsinde birçok ukalâ ihtilâf etmişlerdir. İnsana en yakın şey olan nefsinin künhünü idrâk

etmekten aczi meydanda iken nefsinden daha gāmız daha esrârengîz ve aklından daha uzak olan bir şeyi idrâk edemeyerek daha büyük bir acz göstereceği bedîhîdir. Bu ihtilâfâtı serd edeceğiz ve hakîkatin bunlar arasından parlamasını temennî ederiz.

İlm-i zarûrî ancak bir şeye işaret edebilmekle kābil olur. Meselâ; birisi "ben" dediği anda benliği ya bir cevher-i müfârık ya bir cisim veya o cisme dâhil diğer bir cisim veya ondan hâric olan bir cisim veya bir araza delâlet eyler. Kelâmiyyûnun en çokları insanı ta'rîf ederken "İnsan işbu zâhir olan heykel-i mahsüsdür" derler. Bu kavli, bedenin tağayyür ve tebeddül-i dâimîsi tezyîf ediyor. Ben kelimesiyle kendisine işâret eden hayâtının ibtidâsından müntehâsına kadar dâimâ odur. İnsan eczâ-yı bedenini bilmediği hâllerde bile nefsinden gaflet etmiyor. *Kur'ân-ı Kerîm*'de vârid olan nusûs-ı celîle nefsin bedene mugāyeretini isbât ediyor. Meselâ; *Kur'ân-ı Kerîm*'de [1](وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ) ve [2](اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا) ve [3](يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ) âyetleri vârid olmuştur. Hadîs-i şerîfde [4](أَوْلِيَاءُ اللَّهِ لَا يَمُوتُونَ) diğer bir hadîsde [5](إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ وَلَكِنْ يُنْقَلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ) Kezâlik mu'azzam peygamberimizin uzun bir hutbesinde [6](حَتَّى إِذَا حُمِلَ الْمَيِّتُ عَلَى نَعْشِهِ رَفْرَفَ رُوحُهُ فَوْقَ النَّعْشِ، وَيَقُولُ يَا أَهْلِي وَيَا وَلَدِي لَا تَلْعَبَنَّ بِكُمُ الدُّنْيَا كَمَا لَعِبَتْ بِي، جَمَعْتُ الْمَالَ مِنْ حِلِّهِ وَغَيْرِ حِلِّهِ فَالْغِنَى لِغَيْرِي وَالتَّبِعَةُ عَلَيَّ فَاحْذَرُوا مِثْلَ مَا حَلَّ بِي) vârid olmuştur.

Bütün bu nusûs-ı şerîfe nefsin bedene olan mugāyeretini isbât ediyor. Her memlekette ahâlînin meyyitleri için sadakalar vermeleri, onlara hayırlı duâlar etmeleri, birçok ulûların rüyâda görünüp bazı bilinmeyen şeyleri ihbâr etmeleri, bu ihbârâtın doğru olması, insanın bir uzvu kesildiği hâlde kendisinin eskisi gibi olduğunu hissetmesi, ehl-i kitâbdan bir tâifenin meshi yani tebdîl-i sûretlerinin sübûtu, Cibrîl aleyhi's-selâmın Dıhyetü'l-kelbî sûretinde, İblîs'in Şeyh Necdî şeklinde görünmeleri, hep bunlar bedenin hiç i'tibârı olmadığını ifhâm ediyor. Kezâlik zânî ferci ile zinâ ettiği hâlde zahrı üzerine celd olunuyor. Bundan ise mütelezziz ve müte'ellim olanın o iki uzuvdan başka bir şey olduğu anlaşılıyor. Bu edille kelâmiyyûnun da'vâlarını ibtâl ediyor. Eğer insan dâhil-i bedende bir cisimdir diyecek olurlarsa hiç bir âkıl: İnsan bir takım a'zâ-yı kesîfeden müteşekkil olan cisimdir, dememiştir.

Bazıları insan hakkında ihtilât-ı [ahlât-ı !] erba'adan mâî olanı "yani kan" galebe eden cisimdir demişlerdir. Bazıları da ahlât-ı erba'adan havâî ve nârîsi galebe eden yani kalb içindeki rûh veyahud dimâğın bir cüz'-i lâ-yetecezzâsı, insandır diyorlar. Bazıları da kalb ile dimâğa harâret-i garîziyye denilen bazı eczâ-yı nâriyye ihtilât edip ondan insan çıktı diyorlar. Bazıları da insan tekvîn edildikten sonra cismine güneşin ziyâsı tabîatında nâ-kābil-i inhilâl bazı ecrâm-ı latîfe-i nûrâniyye, ateşin kömüre, yağın susama nüfûz ettiği gibi nüfûz etmiştir diyorlar. Hak Te'âlâ'nın [7](وَنَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى) kavlini bu nüfûz-ı nûrânîye delîl ittihâz ediyorlar. Sonra bedende bazı ahlât-ı kesîfe o envârın intişârını men' ettiğinden onlar cisimden infisâl ediyor ve o cevhere ölüm ârız oluyor.

İmâm Fahreddin-i Râzî, Sâbit bin Kurre'nin bu mezhebi hakkında bir mezheb-i kavî ve şerîftir demiş. Ben ise (mütekellim Nizâmüddin-i Nîsâbûrî) buna cevâben derim ki: Cevher-i nûrânînin cisme nüfûzu müsellemdir. Fakat o envârın bir takım ecrâmdan inbiâsı vehleten kabûl edilemez."

–devam edecek–

el-Kāhire: **Ömer Rıza**

MAKĀLÂT

YA TESETTÜR KALKARMIŞ, YAHUD?..

Hürriyetten anlamayan, hürriyeti nâ-mütenâhî bir fezâyı bî-şu'ûrî sanan câhil, îmân ve ahlâk düşmanlarına hürriyet vermek aynıyla timarhâne kapısını açıp mecnûnları salıvermektir. Artık siz olunuz da öyle zincirden boşanmış, rast gelene saldıran, ısıran, deviren, ezen, parçalayan çılgınlara, bütün şümûl-i ma'nâsıyla ahrârâna cevelângâh-ı hürriyyet olmuş bir memlekette sükûn-ı cem'iyet, huzûr-ı emniyet umunuz!

Hürriyetin, aklî, mantıkī, edebî, ahlâkī, ictimâî hiçbir kayd ve şartı yok mudur? Hürriyet-i lisân gözlerini yumarak, kulaklarını tıkayarak ağzına geleni savurmak mıdır? Hürriyet-i beyân, milyonlarca insanların vicdânını kanatmak, rûhunu ağlatmak, hayâtından bî-zâr etmek midir? [**46**] Cihân-ı medeniyetin en hür memleketi sayılan Fransa'da bir gazete, bir risâle-i mevkūte tasavvur olunabilir mi ki milletinin –hem de tabakāt-ı âliyye-i ictimâ'iyye ve siyâsiyyesinin hemen denilebilir ki hepsi hissiyât-ı mezhebiyyeden âzâde iken!– mukaddesât-ı dîniyye ve an'anât-ı milliyyeleri aleyhinde bizdeki nev'i şahsına mahsûs İslâmiyet'in Pier Lermit'ten ziyâde hasm-ı cânı olan *İctihâd*'ın hatta yüzde biri nisbetinde tecâvüzât-ı kalemiyyede bulunsun, vicdân-ı millîye –öyle zehirli hançer sokmak, kıvrım kıvrım kıvrandırmak değil– bir toplu iğnesinin ucunu değdirsin de derhal hayât-ı intişârına hâtime, hem ebedî hâtime çekilmesin?

Ne musîbet, ne musîbet-i uzmâdır ki bu bedbaht muhît-i İslâm içinde husûsuyla üç yüz elli milyonluk koca bir âlem-i Muhammedî'nin aleyhi's-salâtü ve's-selâm Dâru'l-Hilâfesinde *İctihâd* kemâl-i serbestî ile yaşıyor. Bugün *İctihâd* yarın *Cehd* öbür gün *İştihâd* nâmlarıyla muttasıl ümmet-i İslâmiyye'nin mukaddesât-ı şer'iyye ve *Kur'âniyyesi* üzerine tükürüyor! Vicdân-ı tevhîdine zehirli hançerler batırıp duruyor! Sonra –âdetâ yalvarırcasına ihtârât-ı hayr-hâhânede bulunanlara, savurmakta olduğu fitne ve fesâd kıvılcımlarını söndürmeye çalışanlara karşı köpürüyor, küplere biniyor! Etmediği hezeyânlar, avuç avuç atmadığı çirkefler kalmıyor!

Hem yakarsın berk-i şemşîr-i sitemle âlemi
Hem yine dersin ser-kûyumda feryâd olmasın!

[1] Bakara, 2/154.
[2] Fecr, 89/27.
[3] Mümin, 40/46.
[4] Fahreddin Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb,* 1420, Beyrut, c. 9, s. 427.
[5] Tirmizî, *Sünen,* 2460.
[6] Fahreddin Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb,* 1420, Beyrut, c. 21, s. 395.
[7] Hicr, 15/29.

İctihâd dîn-i hak ile mütedeyyin değilmiş, İslâmiyet'le zerre kadar bile münâsebeti yokmuş, ona kim ne diyor? Onun hürriyet-i vicdâniyyesine kim taarruz ediyor?

Fakat insâf olunsun insâf... Koca bir hey'et-i ictimâ'iyye-i İslâmiyye'nin hürriyet-i dîniyye ve milliyyesi, hatta hürriyet-i vicdâniyyesi, mukaddesât-ı rûhiyyesi, harîm-i nâmûs ve ismeti nasıl oluyor da *İctihâd*'ın esîr-i keyfi, oyuncağı oluyor?

İctihâd ne akıl ve mantıkla, ne hak ve salâhiyetle bu kadar vicdân-sûz bir cinâyet-i ictimâ'iyye ve medeniyyeye cür'et edebiliyor?

İctihâd dâiresi Cengiz saray-ı saltanatı mıdır? Hülâgu karargâhı mıdır? Papa Vatikanı mıdır? Nedir?... Muhadderât-ı İslâmiyye tesettürü atmalıymış? Mutlaka atmalıymış?! Çünkü *İctihâd*cıların keyifleri böyle istiyormuş!? *İctihâd* göklere çıksın, yerlere geçsin, değil o kör şeytan kılıcıyla, hatta ne kadar ervâh-ı habîse varsa hepsini toplasın, ordular teşkîl ile hücûm etsin... Bakalım ne yapabilir? Elinden ne gelebilir?

* * *

Ne garîb, ne hayret-engîz tezâddır: İtalya Trablusgarb'da Adalar'da, Balkanlılar Rumeli'de muhadderât-ı İslâmiyye'nin peçelerini, çarşaflarını parçalıyor da çırıl çıplak sokaklarda, çarşılarda teşhîr ettikleri kiliselere götürüp cebren tanassur ettirdikleri hengâm-ı felâkette İstanbul matbûâtının birkaçı yirminci asr-ı insâniyyetin bu vahşiyâne ef'âl-i medeniyyesini âteşîn bir lisân-ı te'ellümle yazdılar: "Vahşet! Vahşet: Dinimizi, namusumuzu tahkîr ediyorlar! Kadınlarımızın, hemşîrelerimizin peçelerini, çarşaflarını yırtıp parçalıyorlar, zavallı muhadderât-ı İslâmiyyeyi çırılçıplak sokaklarda, çarşılarda gezdirdikten sonra kiliselere...!" diye bağırdılar, feryâd ettiler, alevler, ateşler püskürdüler.

Hatta sabahları intişâr etmekte olan bir gazetenin üç dört gün evvel Midilli'den alıp derc ve neşr ettiği bir mektupta oradaki muhterem (!) Osmanlılığa bütün kalbleriyle bütün samîm-i rûhlarıyla meftûn (!) Rum vatandaşlarımızın nisvân-ı müslimînin peçelerine, çarşaflarına ta'arruzât-ı mel'ûnânede bulunduklarından –yanıp yakılarak– bahs olunuyor. Fakat bu gazeteler hiç düşünmüyorlar ki pâyitaht-ı İslâm'da kılıcını sıyırmış bir İtalyan müfrezesi, bir Balkan Sırb, Bulgar, Yunan komitesi vaziyetiyle tesettürü kaldırmaya onlardan daha harâretli, daha ateşli bir hırs ile çalışmakta olanları fena hâlde gücendiriyorlar, hiddetlendiriyorlar!

Acâib?... İnanmadınız mı? Buna delîl mi istiyorsunuz? İşte: "Tesettür mes'elesini yavaş yavaş yevmî refîklerimizden de işitmeye başladık. Ahâlî ile avâm ile mecmûalardan ziyâde alakadâr olan gazetelerin tesettür mes'elesini mevzû'-ı bahs etmelerini henüz beklemiyorduk."* diye iki sefîlenin yüzleri tamamıyla açık olduğu halde bindikleri otomobil ile köprü üzerinde kendilerine kemâl-i hayretle bakan halka müstehzî nazarlar atfederek geçtiklerini bizzat görüp yazan, bir de "Paris'in son modasına tatbîkan giyinmiş, yüzleri açık, kadınlık haslet-i hicâb ve hayâsından tamamıyla mu'arrâ iki soysuzun iâne toplamak bahânesiyle Beyoğlu'nda Tokatlıyan Gazinosu'na girmek rezâletinde bulunduklarını, haysiyet-i İslâmiyyeyi..." derc-i sahîfe-i nâmûs ve iffet eden iki müslüman gazeteye homurdanıyor. Bunlar niçin yazılsınmış? Bu hanım kızları incitmek *İctihâd* için afv olunmaz cinâyetlerdenmiş?

İngiliz edîbelerinden Miss Elison'un yazdığı "Türkiye ve Türk Kadınları" ve emsâli makālelere gelince işte onlar yazılmalı imiş! Bunlardan *İctihâd* pek büyük bir hazz-ı nefsânî hissediyormuş! Ama bu tesettüre, *Kur'ân*-ı Hakîm'e, millet-i İslâmiyye'nin mukaddesât-ı dîniyye ve imâniyyesine bir hakāret olurmuş, sonra bu memleketin birkaç Otuz Bir Mart İhtilâli'ne büyük bir isti'dâd-ı ictimâ'îsi varmış, memleket kanlar içinde yüzer, boğulurmuş... Hiç bunlar *İctihâd*'ın umûrunda mı? Zâten kendisi o meslek-i mürteddânesiyle Otuz bir Mart fâci'a-i hûn-âşâmının en birinci müsebbiblerinden değil mi?

Onun bâ-husûs târîh-i İslâmiyet nâmına tercüme ve neşrettiği, hâlâ da mübâlağalı i'lân-nâmeleriyle ehl-i îmâna tavsiye etmekten hiç de sıkılmadığı [**47**] hezeyân-nâmesi Boşo, Kozmidi ve emsâli büyük kafalı mütefekkirîn-i Osmâniyye (!) ye, ma'sûm, sâf yürekli müslümanları kendi saâdetleri aleyhine iğvâ ve ıdlâl için az mı hizmet etti? El-ân da az mı sû'-i te'sîr yapıyor? Az mı zehirler saçıyor?

Lakin biz felâket gelmedikçe vukūunu hatta imkânını bile inkâr ederiz. Gelmeli de öyle...

İnsan kendi vicdânında her şey olur. Canı isterse güneşi de inkâr eder. Fakat bu şeylerin hepsi yine vicdânında kalır. Hayât-ı ictimâ'iyyesinde muhîtinin dinî, millî, siyâsî mukaddesâtına zâhiren olsun riâyetkâr görünür. Hiç olmazsa halkı kendisinden nefret ettirmekten sakınır. Koca bir imparator, vicdânında zerre kadar hiss-i diyânet olmadığı hâlde mücerred teba'asının hissiyât-ı mezhebiyyesini okşamak, her hâlde muhtâc olduğu muhabbetlerini celb etmek için en mutaassıb bir katolik vaz' ve tavrıyla ellerine çifte mum alarak kiliseye gider. Sonra evine de[?] ondan daha büyük, denizler şehinşâhı ünvânını kazanmış bir imparator da milyonlarca İslâm teba'asını hükümetine ısındırmak için onların millî elbisesini iktisâ ile huzûrlarına çıkmayı kendine bir tenezzül, bir zül addetmez de buradaki yarım papuçlu kopuklar, bu hakāyık-ı siyâsiyyeyi bildikleri hâlde yine merede-i şeyâtîn gibi koca millet-i İslâmiyye'nin mukaddesât-ı dîniyyesini çiğneyerek paçavraya çevirmek isterler. A'dâmızla harb ettik, sulh yaptık da birbirimizle musâlaha değil, muvakkat bir mütâreke yapamadık. Nasıl yapalım ki bu elem-efrûz emel, dîni, îmânı, *Kur'ân*'ı fedâya mütevakkıf! Ya tesettür kalkmalı, yahud muhâsama ile'l-ebed bâkī..!

Sonra biz ittihâd-ı millî, hayât-ı iktisâdî, selâmet-i hâl, sa'âdet-i istikbâl umalım!...

Mehmed Fahreddin

* *İctihâd,* 6 Şubat 1329, Sayı: 3-29, Sahîfe: 2065.

İSLÂM ASKERİNE

İSLÂM TÂRÎHİNDEN BAZI BAHİSLER
UHUD MUHÂREBESİ

Şimdi de sana Uhud Muhârebesi'ni anlatacağım. Dikkatle dinle ki bu ötekinden ziyâde ibret alınacak ve itâatsizliğin neticesi ne olduğunu anlatacak bir cenktir.

Mekke Müşriklerinin Muhârebe İçin Medîne'ye Gelmeleri:

Bedir Muhârebesi'nde öldürülen yetmiş tane müşrikin hısmı, akrabâsı ölülerinin intikāmını almak için Medîne'ye kadar gitmek, oradaki müslümanlarla harb edip onları bitirmek istiyorlar, dileklerinin hâsıl olması için kabîle halkını kışkırtıyorlardı. Nihâyet Mekke müşriklerince müslümanlarla muhârebeye karar verildi. Etrafdan da gönüllü toplanılıp üç bin kişilik bir kuvvet vücûda getirildi ki Ebû Süfyan'ın kumandasında bulunan bu üç bin neferin yedi yüzü zırhlı, iki yüzü atlı idi. Üç bin tane de develeri vardı.

Yanlarında çalgı takımları, şarap tulumları ve fâhişe karıları olduğu gibi on beş kadar da kocalı kadın geliyordu ki bunlar türkü söyleyerek, def çalarak kendi adamlarını gayrete getirecek ve muhârebede ileri sürecek idiler. Nitekim Bedir Muhârebesi'nde de böyle yapmışlardı.

Hicret'in üçüncü senesi Şevvâl'inin 12'inci Çarşamba günü idi ki bu ordu Medîne'nin bir saat kadar yakınında bulunan Uhud Dağı yanına gelip kondu ve Çarşamba, Perşembe, Cuma günleri orada oturdu.

Resûlullâh'ın Ashâb-ı Kirâma Danışması:

Resûlullâh sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz, İslâm yurdunun tehlikede olduğunu görünce ashâbını toplayıp "Ne yapalım, nasıl davranalım?" diye onlara danıştı.

Hani bir söz vardır. "Danışan dağı aşmış, danışmayan yolunu şaşmış" demezler mi? Bu söz, pek doğrudur. İnsan aklı erenlere ve sorulan şeyi bilenlere danışınca –lâkin budala ve zırzop olanlara değil– dağ gibi müşkilleri aşar. Çünkü aldığı öğüt mûcebince hareket eder. Fakat danışmaz da bildiği gibi davranırsa çok defa yaptığına, yapacağına pişman olur. Peygamber efendimiz dünya işlerinde ashâbıyla oturup meşveret ederdi. Zira öyle yapmasını Allah kendisine emretmişti.

Şimdi milletvekillerinin Meclis-i Meb'ûsân'da toplanıp devlet ve milletin işleri hakkında meşveretle karar vermeleri de bu emre ve bu sünnete binâendir.

Resûlullâh'ın ve Ashâb-ı Kirâmın Planları, Fikirleri:

Resûlullâh hazretleri Medine'de durmak ve düşman hücûm ederse kasaba içinden müdâfaada bulunmak fikrinde idi. Ashâbından bazıları ez-cümle İbn Selûl nâmında biri de böyle yapılmasını muvâfık görüyordu. Lakin çokları "Çıkmazsak düşman korkaklığımıza verir de bütün bütün şımarır" diyerek dışarıya fırlayıp üzerine atılmak, Bedir Muhârebesi'nde gāzî ve şehîd olanların sırasına katılmak arzu ediyorlardı.

Hele Hazret-i Hamza gibi kabına sığmaz, ölümden yılmaz bir kahraman: "Medîne dışarısında müşriklerle harb etmeyince yemek yemeyim" diye and içiyordu. (Yemîn ediyordu.)

Hangi Fikir Doğru idi:

Bakılırsa ikinci fikir, erkekçe ve yiğitçe idi. Lakin bir muhârebede yiğitlikle beraber tedbîrli bulunmak yani düşünceli davranmak, daha [**48**] açığı fenn-i harbe göre hareket etmek lâzımdır.

Bu seferde Hazret-i Peygamber'in re'yi mûcebince kasaba içinde durulsaydı düşman hücûma cesâret edemezdi, edecek olsa bile içerdekilerden ziyâde telefât vermeye mecbûr olurdu. Zira onlar sipersiz hücûm edeceklerdi, içerdekiler ise damlar üzerinden, evler içerisinden müdâfaa eyleyeceklerdi.

Ashâb-ı kirâm için buralarını unutmamak, kendilerine kumanda edecek olan Resûlullâh'ın tedbîrine karşı durmamak lâzımdı. Fakat o fedâkâr kahramanların kanları kaynadı, yiğitlik damarları oynadı da dışarı çıkmak, meydân muhârebesi yapmak istediler.

Bir askerin kumandanına karşı aksi fikir beyân etmesinin hatâ olacağını, bazı kere de felâket getireceğini düşünemediler.

Müslüman Ordusunun Medîne Hâricine Çıkması:

Efendimiz hazretleri, ashâbının yiğitlik şevkini kırmak istemedi. Hicret'in üçüncü senesi Şevvâl'inin 15'inci Cuma günü, ikindi namazını kıldırdıktan sonra zırhını giyip Medîne'den çıktı ve düşman ordusuna yarım saatlik mesâfesi olan Şeyheyn mevkiine gelip kondu. Etrafdaki müslümanlar da orada toplanıp bin nefer kadar oldular.

Az Zamanda Müslümanların Çoğalmasının Esbâbı:

Din kardeşim! Müslümanlığın ne kadar çabuk ilerlediğine dikkat ediyor musun? Bu muhârebeden bir sene evvel vukū' bulan Bedir cenginde müslüman ordusu 305 kişi idi. Bir yıl sonraki Uhud Muhârebesi'ne bin kadar müslüman gelmişti. Hicret'in 9'uncu yılındaki Tebük Gazvesi'ne ise tam 30.000 müslüman hazır olmuştu. Hele 10'uncu senedeki hacc-ı peygamberîde Arafât mevkiinde 120.000 ehl-i îmân bulunmuştu.

Bu kadar az müddet içinde bu derece ilerlemiş hiçbir din yoktur. Bu ilerlemek, ne sâyesinde oldu biliyor musun? Müslümanlığın hakkāniyeti ve müslümanların sebât ve gayreti sâyesinde.

Çok şükür, sen de müslümansın. Dininin doğruluğunu düşünüp o doğruluk mûcebince harekete alış, din ulusu olan eski müslümanların sebât ve gayretiyle çalış.

Muhârebeye Kabûl Olunmayanlar:

Resûlullâh hazretleri Şeyheyn mevkiinde iken dîn gayretiyle orduya katılıp gelen müslüman çocuklarını geri çevirdi. Çünkü daha muhârebe edecek bir yaşta değil idiler. Beraber gelmek isteyen bir Yahudi kalabalığını da reddetti. Zira İslâmiyet'i kabûl eylememiştiler. Bedir cenginde de bir müşriki kabûl eylememişti de sonra o adam müslüman olmuş ve orduda bulunmuştu.

Hazret-i Peygamber'in Karakollar, Devriyeler Ta'yîni:

İslâm ordusu gece orada kaldı ve düşmanın baskın yapmasına mâni' olmak için karakollar, devriyeler ta'yîn kılındı.

Anlıyorsun ya? Karakol vazîfesi, Peygamber ordusunda da vardı ve bir ordunun hayâtı, birkaç neferin uyanıklığıyla dikkatine emânet edilmişti.

Bu vazîfeye dikkat et ki gāyet mühimdir. İnsan kendisine bırakılan para, yahud eşya gibi bir emâneti dalgınlıkla dikkatsizlikle zâyi' ederse sâhibine karşı mes'ûl olur. Ya acaba

yüzlerce silah arkadaşının hayâtını gözetmeye me'mûr olan bir nöbetci karakol yerinde uyur yahud dikkatsiz bulunur da o emânetlerin ziyâ'ına sebeb olursa indallâh ve inde'n-nâs ne kadar mes'ûl tutulması lâzım gelir?

Elini göğsündeki îmân tahtasının üstüne koy da bu mes'ûliyetin derecesini sen ta'yîn et.

Ordu Harekete Başlayınca Bazı Münâfıkların Kaçışmaları:

Ertesi günü sabah namazı kılındıktan sonra Resûlullâh efendimiz orduya hareket emrini verdi. Lakin demin söylediğim İbn Selûl ile onun kafadârlarından 300 kişi öyle nâzik bir zamanda ordudan çekildiler ve muhârebe etmeden alçakçasına kaçtılar.

Düşman karşısında bıraktıkları hemşehrîlerinin tehlike önünde bulunduğuna onlar bozulursa kendilerinin de çocuklarının da, karılarının ve yurdlarının yâd ellere geçip yabancı ayaklar altında çiğneneceğine ehemmiyet veremediler. Müslümanlıkta "ilk harb kaçağı!" olmak zilletini irtikâb ettiler.

Muhârebe Meydânından Kaçmak, Alçaklıktır:

Sâf yürekli bir müslüman bu bayağılığı, hatta bu alçaklığı kabûl etmez. Bir müslüman askerinin gözü dâimâ, dâimâ ileridedir. Hücûm ederken vurulup düşerse arkadaşına ilerisini gösterir, arkasından gelene de "Üzerime basıp ileriye git, fakat dönüp de yaralı gövdemi düşmana çiğnetme" vasiyetini eder. Geri dönmeye kalkışmak değil, onu hatırına bile getirmez.

Maâzallâh! Bir müslüman böyle bir hıyâneti irtikâb ederse ne olur bilir misin?

İşte bu kaçakların hâlleriyle hâllenir, onlar gibi münâfıklık derekesine düşer, münâfıklık; iki yüzlülük, yüzü dost kalbi düşman olmak demektir.

İşte bu herifler de birer münâfık idiler. Hakîkatte müslümanlığa inanmadıkları hâlde sûretâ müslüman görünürlerdi. Dini bütün müslüman olmadıklarından muhârebeden kaçmak alçaklığında bulundular ve kaçmalarıyla zâten mevcûdu az olan bir orduyu za'îf düşürdüler. Lakin yaptıkları cinâyetin cezâsını [**49**] bi-hakkın gördüler.

Kurşuna mı dizildiler?

Hayır... Hayır... Daha ağır bir cezâya uğradılar, yani târîh sahîfelerine "kaçak!" diye kayd olundular. İşte bin üç yüz bu kadar yıl geçmişken bugün biz de onları "kaçak" diye tahkîr ediyoruz. Düşün bir kere bu az bir cezâ mı? Hem bu dünyada gördükleri, ya âhirette görecekleri? Artık orasını Allah bilir. –mâba'di var–

Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

YUSUF-ZÂDE ABDULLAH HİLMİ EFENDİ

Amasya fudalâsından Şeyhu'l-kurrâ Yusuf Efendi-zâde Mehmed Efendi'nin sulbünden bin seksen beş târîhinde Amasya'da tevellüd eyledi. İlm-i kırâette yegâne-i devrân olan sâhib-i tercüme ulûm ve fünûn-ı sâirede dahi vukūf-ı tâm ashâbından bir kenz-i fazl u irfân idi. Vücûh-ı kırâeti pederinden ulûm-ı Arabiyye'yi Musâhib Paşa hocası Fâzıl İbrahim Efendi'den, ulûm-i akliyyeyi Kara Halil Efendi'den ahz ve tahsîl etti. Kırk sekiz târîhinde Çorlulu Ali Paşa'nın sadâretinde sarây-ı hümâyûn hocalığına ta'yîn olunup füyûzât-ı ilmiyyesinden istifâza olundu. Sonraları te'lîf-i âsâra başlayarak ahlâfa yâdigâr bıraktığı te'lîfâtı tedkīkāt-ı ilmiyyesine dâldir.

Buhârî-i Şerîf'e yirmi sekiz sene zarfında otuz cild üzere bir şerh-i mufassal yazmıştır. Te'lîf-i bihîn-i mezkûru huzûr-ı şehriyârîye ihdâ eyleyerek pek ziyâde takdîr ve tahsîn ve bin altın ve bir kat libâs-ı fâhir, bir samur kürk ihsânıyla taltîf ve tesrîr buyurulmuştur.

Müşârun-ileyhin sarây-ı hümâyûn kütübhânesinde tedrîs eyledikleri *Buhârî-i Şerîf*'i ikmâl ile hitâm duâsı için tertîb olunan mecliste Zât-ı Şâhâne dahi hazır bulunarak tahkīkāt-ı akliyye ve nakliyyesinden kesb-i inşirâh buyurmuşlardır.

Buhârî-i Şerîf Şerhi Fâtih Sultân Mehmed Hân-ı Gāzi Câmi-i Şerîfi'ndeki kitâbhâneye vaz' eylediği vakit sâhib-i tercüme huzûr-ı pâdişâhîye da'vet olunarak bu defa dahi altı bin kuruş atiyyeye mazhar olmuştur. Zikrolunan şerh-i latîf şürûh-ı mütedâvilenin mebâhis ve tedkīkāt-ı müfîdesini ve birçok zevâid-i nevâdiri muhtevî bir eser-i bihterdir. Fâzıl-ı müşârun-ileyh hacc-ı şerîfe niyyet ettiğinden fazl u kemâlinden hisseyâb-ı ta'allüm olmuş olan esbak Sadr-ı a'zam Yeğen Ahmed Paşa tehvîn-i ihtiyâcât-ı seferiyyeye medâr olmak üzere bin altın ihdâ etmiştir. Hicâz ve Şam ulemâsı müşârun-ileyhin ihâta ve kudret-i ilmiyyesine bilhassa ilm-i tefsîr ve hadîs ve kırâette olan ihtisâs-ı azîmine ve o nisbette dil-pezîr takrîrine meftûn ve birçoğu fırsatı ganîmet bilerek mücâz ve me'zûn olmuşlardır. Yarım asır cevâmi' ve medârisde neşr-i ulûm ile iştigāl eylediler. Tarîkat-i aliyye-i Halvetî'de "orta kol" ta'bîr olunan "Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî" şu'besi meşâyih-i kirâmından Şeyh İlyâs-ı Sakızî'den de ikmâl-i sülûk-ı tarîkata muvaffak oldular.

Şiire de intisâbları olmakla "Hilmî" mahlasıyla Arabî, Fârisî ve Türkî manzûmâtı vardır. Ez-cümle bir na't-ı nebevîsinden:

Fezâ-yı dergehin kân-ı atâdır Yâ Resûlallâh
Cenâb-ı melce'-i ehl-i recâdır Yâ Resûlullâh

Seksen iki yaşlarında iken "Teveffâ allâmetü'z-zaman" terkîbinin delâleti olan bin yüz altmış yedi târîhinde irtihâl ederek Topkapı hâricinde Maltepe câddesindeki kabristânın sağ tarafı vasatına defnolundular.

Müellefât-ı fâzılânelerinin bazıları ber-vech-i âtîdir:

1- *Buhârî-i Şerîf Şerhi "Necâhu'l-Kārî"*: Otuz cild üzere müretteb olup hatt-ı destiyle muharrer bir takımı Fâtih Kütübhânesi'nde birer takımı da Hamîdiye ile Veliyyüddin Efendi, bir takımı da Siroz Kütübhanesi'ndedir.

2- *Müslim-i Şerîf Şerhi* (*İnâyetü'l-Mün'im*): Yedi cild üzere nısfa kadar bir şerh olup bir takımı Hamîdiye Kütübhânesi'ndedir.

3- *En-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûreti'l-Fâtiha*

4- *Hâşiye-i Beyzâvî alâ Sûreti'l-Mülk*

5- *Hâşiye alâ Âdâbi Mîrâbî el-Feth*

6- *Hâşiyetü ale'l-Hayâlî*

7- *Hâşiyetü alâ Kara Davud mine'l-Mantık*

8- *Hâşiyetü alâ Şerhi Kādî Mîr*

9- *Ravzatü'l-Vâ'izîn*

10- *Kāfiye-nâme*: Her Arabî lügat Fârisî ile şerh edilmiştir. Bir nüshası Nûr-ı Osmânî Kütübhânesi'ndedir.

11- *Reddü'l-Kırâeti bi'l-Şevâz*, ilm-i kırâetten

12- *Beyânu Merâtibi'l-Meddât*, ilm-i kırâetten

13- *Tuhfetü't-Talebeti fî Beyânı Meddâtı Tarafi't-Tayyibeti*, ilm-i kırâetten

14- *Îtilâf*, ilm-i kırâetten

15- *Mehâricu'l-Hurûf*, ilm-i kırâetten

16- *Zehretü'l-Hayâti'd-Dünyâ*, ilm-i kırâetten

17- *Risâle-i Harfü'd-dâdi's-Sahîha*, ilm-i kırâetten

Ve sâiredir.

Mecmû'-ı âsârı 55 parça olup 28'i de ulûm-ı sâireye dâirdir. Telâmîzinin en meşhûru Üsküdar'da medfûn Müftî-zâde Mehmed Sâdık-ı Erzincanî ile Bursa'da medfûn Benderli Şeyhu'l-kurrâ Ebûbekir efendilerdir.

Bursalı: **Mehmed Tâhir**

* * *

[50] MEHMED ÂKİF BEY'E

Sebîlürreşâd'ın son nüshasında hey'et-i tahrîriyyenizden Cevdet Efendi'nin vefâtını ve Muallim İsmail Hakkı Bey tarafından merhûmun kıymet-i ilmiyyesi hakkında yazılan mektûbu okudum. Merhûm ile laboratuarımda bir iki defa görüşmüş ve ihtisâs kesb etmek arzusunda bulunduğu fendeki iktidârını bil-amel görmüş olduğumdan böyle bir gencin aramızdan birden bire ufûlü bendenizi pek müteessir etti. Cenâb-ı Hak merhûmu garîk-i rahmet eylesin.

Henüz tahsîl-i âlîyi ikmâl ile uğraşan çalışkan Cevdet Avrupa'dan geldiğimi bir refîkımdan öğrenir öğrenmez laboratuarımı ziyâretle benimle görüşmek ve ilm-i hayvânât ve bilhassa parazitolojiye âid kolleksiyon ve kitaplarımı görmek için refâkatinizde olarak bir akşam Halkalı Zirâat Mektebi'ne gelmiş idi. Bunu elbette tahattur buyurursunuz.

Haşerâttan zü'l-cenâheyn sınıfına dâir mebâhise biraz derinleşince karşımdaki genci takdîr etmeye başladım. Avrupa'ya gitmeden, oranın laboratuarlarında çalışmadan haşerâttan bu kadar vâkıfâne bahsetmek, muzır sineklerin isimlerini ta'yîne münhasır evsâfın sûret-i tatbîkini bilmek, bu fenle iştigāl eden Avrupa âlimleri ile münâsebâtta bulunmak, nihâyet oturduğu evin ufak havuzunda sivrisineklerin yüzde kaç nisbetindeki tuzlu suda neşv ü nemâya muktedir oldukları hakkında tecrübeler yapmak... Doğrusu bunlar bende büyük bir hayret uyandırdı.

Mekteplerimizde ekseri efendiler muallimin verdiği notalarla iktifâ ve sınıfı geçmek için lâzım gelen ma'lûmâtı cem' ile meşgūl oldukları hâlde bu kāideden kendisini müstesnâ kılabilmiş bir genç ile görüştüğümden dolayı pek memnûn olmuştum.

Haşerât, parazitoloji... ilh. gibi fünûnda nazariyât ve ameliyât ile beraber resim yapmak en büyük bir haslettir. Cevdet'in bana hediye ettiği üç cins Anopheles resmi bugün laboratuarımı tezyîn eden resimlerdendir.

Beylerbeyi civarındaki Gulex ve Anopheles'lerin kaffesini kolleksiyonu yapmaya muvaffak olan bu genç Halkalı'daki muvakkat müsâfereti esnâsında da rahat oturmayarak mektebin havuzlarında bu haşerâtın kurt ve yumurtalarını arayıp kolleksiyon yapmayı unutmadı. Hiç unutmam: Nebâtât bahçesinde bir Tuya üzerinde tesâdüfen yakaladığımız Asilus'un cinsini ta'yînde gösterdiği liyâkat beni hayrân etti.

Millet, memleket böyle hudâyî nâbit yetişmekte olan bir genci gāib ettiğinden dolayı cidden bedbahttır. Eğer böyle bir genç Avrupa'da merhûmun gösterdiği liyâkatin yarısını gösterse derhal hükümet kendisine maaş vererek tahsiline yardım eder. Laboratuarlardaki muallimler de ellerinden gelen her türlü teshîlâtı göstermekten geri kalmazlardı... Heyhât, şurasını da maalesef zikr etmeliyim ki memleketimizin laboratuarları bazı vâhî özürler serdiyle merhûma kapalı bulundurulmakta idi. Hatta bu defa Avrupa'ya azimetimde kendi laboratuarımı pek istediğim hâlde çocuğa emânet etmeye muvaffak olamamıştım.

Mamafih bu gibi mevâni'a rağmen Cevdet'in sa'yinde sarsılmaz bir salâbetle devamı kendisini tanımak şerefine nâil olanlar indinde rütbesini yükseltmektedir. Pek vakitsiz ziyâ'ı ise hepimizi ta'rîfi nâ-kābil bir derecede me'yûs etmektedir. Cenâb-ı Hak âile-i keder-dîdesine ve arkadaşlarına sabr-ı cemîl ihsân buyursun.

Halkalı Zirâat Mekteb-i Âlîsi Fenn-i Haşerât Muallimi

Mehmed Süreyya

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ÇİN'DE İSLÂMİYET

– 6 –

Yukarıda bir yerde Çin müelliflerinden birisinin sözlerinden, Müslümanlığın Çin ulemâ ve ricâl-i devletinin dahi enzâr-ı istihsânını celbe muvaffak olduğunu öğrenmiştik. Bizce müslümanlar mevâki'-i âliyyeyi bile işgāl ediyorlar, akademi a'zâlıkları ile mülkî ve askerî menâsıb-ı mümtâzeye ta'yîn olunuyorlar, demek daha münâsib olurdu. Bununla beraber Müslümanlığın tabaka-i avam üzerinde daha ziyâde nüfûzu vardır. Bu da müslümanların ahâlî ile pek dostâne münâsebâtta bulunmaları ve yerli kadınları ile izdivâc eylemelerinden ileri gelmiş olsa gerektir. Esâsen nazar-ı im'ân ile bakılacak olursa şimdiye kadar edyân-ı muhtelîfeden hiçbirinin propagandasında İslâmlık kadar muvaffak olamadığı görülür. Bu da dîn-i mezkûrun vazîfesini enzâr-ı ecnebiyyeyi üzerine celb etmeyecek sûrette îfâya çalışmasından mütevellidir. Çin'de Müslümanlığı telkīn ve telkīh edenler aslen Çinlidirler. Binâenaleyh onlar göze batmazlar. İfâ-yı vazîfe edilecek mevki' ve zamanı, edyân-ı sâire mensûbîninden daha iyi takdîr ederler. Vatandaşlarının ahvâl-i rûhiyyesine vâkıf, onların terbiyesine sâhib, aynı lisâna mâliktirler. Hiçbir sûretle Katolik misyonerleri gibi ma'rûz-ı istihzâ olmazlar.

Müslümanlık hiçbir zaman hükümete şu veya bu için mürâcaat etmemiştir. O bilakis vakit vakit hükümet tarafından bile unutulmayı muvâfık-ı menfa'at görür. Her tarafta

minâreler mesâkin-i husûsiyyeden yüksek yapıldığı hâlde Çin'de bilakis evler arasında gāib olacak bir irtifâ'dadır. Buradaki müslümanlar kıyâfet-i asliyye ve milliyelerini terk etmezler. Yine saçları uzun, başları serpuş-ı millîleri ile mestûrdur.

Çin müslümanlarının iddiâlarına inanmak câiz ise Müslümanlık ile [**51**] Çinlilerin âdâtı, an'anâtı ve Konfüçyüs dininin evâmiri arasında büyük farklar yoktur. Konfüçyüs mezhebinin insanların âdâtına sâdık kalmaları husûsundaki emirlerini, müslümanlar bazı şurût ile tasdîk ederler. Bu şartlar da domuz eti yememek, şarap ve sigara içmemek, kumar oynamamak ve zinâ etmemektir ki cümlesinin ne derece muvâfık-ı sıhhat ve ahlâk olduğu âşikârdır. Bu sûretle müslümanlar bilcümle bî-taraf Çin ulemâ ve etibbâsının enzâr-ı takdîr ve muhabbetini kazanmışlardır.

Çin müslümanı memleketin bilcümle âdât ve i'tikādâtına sâdıktır. Konfüçyüs ibâdâthânelerini ziyâret eder. Merâsim-i milliyyenin kâffesine iştirâk eder. Bir hıristiyan için güce giden diz çökmek âdâtını terk etmez.

Müslümanlık, mâddî ve manevî nüfûzundan, servet ve ticâretinden başka tabaka-i avâmmı celb edecek vesâit-i sâireye dahi mâliktir. Meselâ; zekât vermek. Her müslümanın servet-i şahsiyyesinden mu'ayyen bir mikdâr paranın zekât nâmı ile fukarâya tevzî' eylemesi husûsundaki nizâm-ı dînî, adedleri milyonları geçen Çin fukarâsı üzerinde hayret-efzâ te'sîrler icrâ etmektedir.

Müslümanlığın tevessü'üne yardım eden esbâbdan biri de Çin'de bir cemâat-i İslâmiyyenin mevcûd olmasıdır. Elimizde bulunan bir beyânnâmede şu sözler görülüyor:

"...Cenâb-ı Peygamber'in Çin'e gönderdiği me'mûr; müslümanların vezâif-i dîniyye ve husûsât-ı zâtiyyelerini tanzîm ve idâre eylemek üzere bir hey'et teşkîl eylemiştir. İmâm, kâtib ve müezzinden müteşekkil olan bu komisyon kavânîn-i dîniyyenin ahâlî-i İslâmiyye tarafından tamâmî-i tatbîkine nezâret, kavânîn-i mezkûreyi dîn-i mübîni yeni kabûl edenlere ta'lîm etmekle muvazzaftır. Hilâf-ı kānûn ve nizâm harekâta tasaddî eden müslümanlar hey'et-i mezkûre tarafından mücâzât edilir. Şâyed hey'et-i mezkûre a'zâsından biri yahud her üçü tarafından yolsuz ve haksız bir muâmele sâdır olursa, o hey'et cemâat-i İslâmiyye'nin en müsin efrâdı tarafından azl ve yerine diğer bir hey'et ikāme olunur...." Aynı beyânnâmenin başka bir yerinde: "Cem'iyetin ta'yîn ettiği mücâzâtı adem-i îfâ ve kabûlde ta'annüd edenler mehâkim-i nizâmiyyeye tevdî' olunur." deniliyor. Binâenaleyh bizce Müslümanlığa azm ve ciddiyeti ma'lûm yukarıki madde-i nizâmiyye ile hükümet tarafından mazhar-ı müzâheret olduğu sâbit, ricâl-i hükümet arasında pek çok müslüman bulunduğu âşikâr iken, mezkûr dinin gāye-i emele vusûl için her fırsattan istifâde edeceğine inanmak îcâb eder.

Biz iddiâ ederiz ki asr-ı hâzırda Çin müslümanlarında görülen atâlet ve sükûnet iltizâmî ve ince düşünülmüş bazı muhâkemât-ı siyâsiyyeye müsteniddir. Çin'in cilvegâh olduğu bir vak'a iddiâmızı te'yîd eder.

Daha yukarılarda zikri geçen son müslüman ihtilâlinin Türkistan ile Sungaray'dan başladığını görmüştük. Buralarını on sekizinci asrın ikinci kısmında zabt eden Çin hükümeti Sungaray ahâlîsini mahv ve perîşân eyledikten sonra bir ihtilâl-i cedîdin zuhûruna mâni' olmak emeliyle mahall-i mezkûra Mançu ve Tatarlardan mürekkeb kuvâ-yı askeriyye sevk eylemişti. Maa hâzâ hükümet-i merkeziyye her nedense bu kuvveti kâfî görmeyerek havâlî-i garbiyyenin aksâm-ı muhtelifesine yirmi bin kişilik bir kuvvet daha taksîm eylemişti. Çin müslümanları askerliğe karşı büyük bir muhabbet beslerler. Hükümet de bunların şecâat ve metânetinden azîm istifâdeler görür. Havâlî-i garbiyyeye sevk olunan ordularda dahi birçok müslüman efrâd ve zâbit var idi. Bunlar dindaşları aleyhine isti'mâl-i silah eylemedikten mâadâ isyânın intişârını teshîl eylediler. İhtilâl-i mezkûrda müslümanların pek vahşiyâne harekâtta bulunduklarına dâir me'mûrîn-i siyâsiyye tarafından vâki' olan ihbârâtı hilâf-ı hakīkattir. Bilakis müslümanlar köylü ve tüccârânın muhabbet ve i'timâdını celb edecek yolda hareket ettiler.

Bunlar yalnız Mançulara karşı şiddetli davrandılar. Sungaray'ın ahâlî-i sâiresi Solon ve Si-Yu müslümanların kuvvet ve kudretlerini bit-takdîr onların tâbiiyetini kabûl eylediler.

Maa hâzâ müslümanlar bununla iktifâ etmeyerek, onlara Müslümanlığın kabûlünü de teklîf ettiler. Her iki kavim hayâtlarını kurtarmak için teklîf-i cedîdi de kabûle mecbûr kaldılar.

Acaba Müslümanlık Çin'de kendisi için bir mevki'-i metîn ve nüfûz-ı siyâsî te'mîn eyledikten sonra ahâlî-i sâireye karşı aynı teklîfât ile meydân okursa mukāvemet görür mü, görmez mi? Bizce Çinliler için tebdîl-i dîn ve mezheb etmek, tebdîl-i câme eylemekten daha kolaydır. Hakīkaten Çinliler, hükümet-i hâzıra tarafından kabûlüne kānûnen icbâr edildikleri bir tarz-ı telebbüsü, senelerden beri el-ân kabûl edemedikleri hâlde, teklîf olunan şey yeni bir din olsa idi şimdiye kadar bütün Çin tarafından mazhar-ı kabûl olmuştu. Garbın edyâna karşı gösterdiği fikr-i ta'assub ve sadâkati, şarkta bulmak muhâldir. Şarklı kalb ile yaşamıyor, endîşe-i hayât ile yaşıyor. Ne Buda, ne Konfüçyüs, ne de Taoismus, hiçbiri mensûbîni tarafından büyük bir samîmiyet ve merbûtiyet görmüyor. Şimdilik tâli'in en çok mazhar-ı himâye ve muâveneti olan yegâne dîn dîn-i İslâm'dır. Dîn-i mezkûr şimdiye kadar hiç bir vech ü sûretle mevki' ve ehemmiyetinden bir şey gāib etmemiştir. Hattâ gerek hükümet ve gerek edyân-ı sâire vâiz ve mensûbları tarafından Müslümanlık aleyhine icrâ edilen takibât ve propagandalar dîn-i mezkûrun lehine te'sîr icrâ etmiştir. Hulâsa; Müslümanlık Çin'de pek kuvvetlidir. Ve o kuvveti kıracak parçalayacak başka bir kuvvet şimdilik mevcûd değildir. –hitâm–

Mütercimi
Mübâhât

* * *

[**52**]

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BENGALE EYÂLETİ - SÂBIK HİNDİSTAN MAKARR-I HÜKÛMETİ

Kalküta'da Ticâret:

Kalküta şehrine İngilizler "saraylar memleketi" ma'nâ-

sına olan "The city of Palaces" tesmiye etmişlerdir. Altmış seneyi mütecâvizdir ki bu şehir Hindistan makarr-ı hükümeti vazîfesini görüyordu. Buraya gelen vâlî-i umûmîler, lordlar kendi nâm ve hâtıralarını ihyâ için her biri yeni bir saray, yeni bir âbide, yeni bir müessese ihdâs ve te'sîs ettikten sonra bırakıp gitmişlerdir. Her vâlî-i umûmînin Kalküta meydânında –şehir hâricinde vesî', büyük bir meydânlıktır– bir heykeli mevcûddur. Kalküta'nın hârici pek güzel ve nazar-rübâ ise de içi dar, pis ve tahammül-fersâdır. Fakat kasabanın içi ticâret merkezidir. Dar sokaklarda, küçük dükkânlarda hergün milyonlarca rupiye alış-veriş oluyor. Her metâ' için Kalküta çarşıları açıktır.

Alman ve Japon Metâ'ları:

Günden güne Alman ve Japon metâ'ları rağbet-i umûmiyyeye mazhar olmaktadır. Harc-ı âlem ve ucuz olduğu cihetle fukarâlar tarafından satın alınır, istihlâk ediliyor. Metânet noktasından Japon malları, kumaşları daha matlûbdur. Japonya'dan Kalküta'ya her türlü metâ' sevk edilmektedir. Ma'mûlât-ı mezkûre pek mütenevvi'dir. Pamuk, yün, çuha, ipek, kâğıd, mukavva, şişe, ot ve ona benzer ma'mûlât ve masnûât külliyetli sûrette Japonya'dan Hindistan'a gönderilip sarf edilmektedir. Eşyâ ve emti'a-i mezkûreyi Japon vapurları naklediyor. Japonya gittikçe ticâret yüzünden de fevkalâde terakkī etmiştir. Servet yevmen fe-yevmen Japonya'da tezâyüd eylemektedir.

İngiliz Ticâreti Tenezzül Ediyor:

İngiliz ticâreti sinîn-i sâbıkaya nazaran Hindistan'da tenezzül etmiştir. Japon ve Alman mallarının ehveniyeti ile sanâyi' ve masnû'ât-ı dâhiliyyenin –Hindistan'ın– külle yevm çoğalması keyfiyeti, Londra ve İngiltere'den Hindistan'a gönderilen metâ'ları rağbet-i umûmîden düşürmüştür. Bu hâl Kalküta ve Bengale'de –Hindistan'ın sâir nikātına nazaran– pek mahsüsdür. Buna bir de siyasi sebeb vardır ki o da: Hindûların İngilizlere karşı olan buğz ve adâvetleridir. Bu adâvet günden güne ziyâdeleşmektedir. Hindûlar, İngiltere'de i'mâl olunan eşyâ ve emti'ayı kullanmamaya karar vermişlerdir. Kendilerine en ziyâde lâzım olan melbûsât ve mensûcâtı dâhilde te'sîs ettikleri fabrikalarda i'mâl eyliyorlar. Koperatif şirketleri çoğalmaktadır. Zarâfetsizliğiyle beraber dâhilde yapılan mensûcâtı giymekte tehâlük gösteriyorlar.

Bu hâl gitgide müslümanlara da sirâyet etmiştir. Hele Trablusgarb ve Balkan Muhârebesi'nden sonra daha ziyâde şiddet kesb etmiştir. İctimâ' yerlerinde, mesâcidde İngiliz emti'ası aleyhinde söz söyleyip masnûât ve mensûcât-ı dâhiliyyenin isti'mâli için müslümanları alenen teşvîk eden bir Mevlevî –biz molla diyoruz–yi şu son günlerde hükümet-i mahalliyye habs ve tevkīf ettiği hâlde dili belâsından kurtulamamışlardır. Çünkü bu adam hapishânede İngilizler aleyhinde nutuk îrâd edip bilcümle mahbûsları tenvîre çalışmıştır.

Osmanlı Metâ'larının Revâcı:

Hindistan'ın her tarafında Osmanlı metâ'ları için fevkalâde bir rağbet vardır. Fakat maa't-teessüf bizim metâ'lar o kadar az ve mahdûddur ki kendimize yetişmiyor. Nerede kaldı ki Hindistan'a gönderilsin. Osmanlı metâ'ları son derece pahalı olsa bile müslümanlar onu emti'a-i ecnebiyyeye tercîhan satın alırlar. Tek paraları müslüman kardeşlerinin kesesine girsin.

Bu hâlleri, usûl-i ticâreti, burada kesretle matlûb olan Osmanlı metâ'larını tedkīk için Hindistan'a Osmanlı müslümanlarından mürekkeb bir hey'et-i ticâriyye gelmelidir. Hey'et içinde İngilizce ve Fârisî lisânlarına âşinâ adamlar bulunmalıdır ki birbirlerinin maksadları anlaşılsın.

Fes ticâreti fevkalâde taammüm etmiştir. Müslümanlar bunu bir serpuş-ı millî –İslâmî– olarak kabûl eylemişlerdir. Hereke ve Karamürsel fabrikaları Hindistan'ın bazı merkezlerinde birer şu'be küşâd etseler her hâlde kârlı çıkacaklarına eminim.

Kalküta'da Umrân ve Medeniyet:

Hindistan'ın sâir ma'mûr ve mütemeddin şehirlerinde olduğu gibi Kalküta'da dahi elektrikli tramvay, elektrik ziyâsı ve onlara mümâsil vesâil-i medeniyyet mebzûlen mevcûddur. Geniş caddeler, büyük mağaza ve bankalar, mekâtib-i âliye, şifâhâne ve hastahâneler, mebânî-i emîriyye, mebânî-i dîniyye –tabîî kiliselerle misyoner mektepleridir– at koşusu meydânı, müzehâne, hayvânât bahçesi, nebâtât bahçesi, umûmî kitâbhâneler, kulüpler Kalküta şehrinin tezyînâtından ma'dûd olabilir.

Nebâtât Bahçesi:

Nebâtât bahçesi Kalküta şehrinin hâricinde ve deniz kenarında cesîm bir muhît üzerinde kâindir. Bahçenin içinde gāyet geniş (Avenue) caddeler meydâna getirilmiş ve caddelerin her iki tarafında ağaçlar gars edilmiştir. Seylan Adası'nda gördüğüm nebâtât bahçesi her ne kadar buradakinden ufak ise de nebâtât ve çiçek noktasından gāyet zengindir. Mezkûr bahçenin emsâli Avrupa ve Amerika'da bile nâdirdir.

Hayvânât Bahçesi:

Kalküta'nın hayvânât bahçesi ziyânsızdır. Müteaddid dâire ve muhavvatalara taksîm olunan mezkûr bahçenin tuyûr ile, zevâhif dâireleri görülmeye şâyândır. Hindistan'da mevcûd olan haşerât ve yılanların envâ'ına, kuş ve papağanların eşkâl-i müte'addidesine buralarda tesâdüf edilir.

Hayvânât-ı vahşiyye, hayvânât-ı ehliyye, Nil aygırı, fil, zürâfâ, devekuşu, yaban merkebi, gāyet zarîf tâvûskuşları ve birçok güzel hayvanlar mezkûr bahçede mahsûs mahallerde bulunuyorlar. Mezkûr hayvanların çoğu memleketin erbâb-ı servet ve yesârı tarafından tedârik ve fürûht edilerek beledî dâiresine ihdâ edilmiştir.

Müzehâne:

İşte asıl Kalküta'da görülecek yer burasıdır. Cidden şarkta emsâli nâdir bulunan bir müzehâne varsa Kalküta Müzehânesi'dir. Müzehâne iki kat ve müteaddid salon ve dâirelere taksîm olunmuştur. Eşyâ sûret-i mahsûsada mütehassıslar tarafından hüsn-i tabî'atla tanzîm ve tertîb edilmiştir.

Birinci dâire Hindistan'da naht ve hak edilen heyâkil, meâbid kapıları, esnâm ve putlar, kitâbeler, nakışlardır. Me'âbid-i İslâmiyye'de bulunan kitâbeli taşlar görülmeye cidden layıktır. Mezkûr yazılar kûfî, ta'lîk, sülüs, nesih,

dîvânî, hatt-ı şikeste, hatt-ı şecerî ve hutût-ı sâire-i İslâmiyyedir.

Heyâkil-i mevcûde, Hindû ve putperestlik edvârıyla tarz-ı hayât ve ma'îşetlerini i'tikādât ve ibâdâtlarını, medeniyetlerini ve o gibi şeyler hakkında beleğan mâ-belağ nâzırîne bir fikr-i mahsûs veriyor.

İkinci dâire; ma'âdin dâiresidir. Bu dâirede dünyada mevcûd bulunan ma'âdinin cümlesi mevcûddur. Ma'âdin-i mezkûre gayr-ı ma'mûl hâm olarak nümûneleri câmekânlı iri masalar derûnunda göz göz olarak vaz' edilmiş ve isimleriyle [**53**] Hindistan'ın neresinde keşfedildiğini mübeyyin ta'rîfnâmeler İngilizce olarak beyân olunmuştur.

Ma'âdin-i mezkûrenin yontulmuş kısımları, mahlûl ve toz nevi'leri de bu dâirede mevcûddur.

Bir de ma'âdin-i mezkûreden bazılarının sûret-i istihsâlleriyle eydî-i istifâdeye ne yolda vaz' edildiklerine dâir olan ameliyât-ı ibtidâiyye ve intihâiyyeyi mücessem ve musavver olan hâlât dahi mezkûr dâirede teşhîr edilmiştir.

Ma'âdinin izâbe ve tahlîlleriyle yüzde kaç madene mâlik bulunduklarına dâir olan ameliyât dahi ayrıca ta'rîf edilmiştir.

Ma'adin-i mezkûre içinde nohud tanesinden tutarak büyük bir kaya parçasına varıncaya kadar irili ufaklı kütleler bir zevk-ı mahsûs ile yerli yerine yerleştirilmiştir.

Meselâ; altınların, tozların, demir ve kömürlerin envâ'ı, mücevherâtın taşları, mermer taşlarının aksâmı mezkûr dâirede mevcûddur.

Hindistan'ın nerelerinde ma'âdin-i mekşûfe ve müsta'mele bulunduğuna dâir büyük bir maden taşı üzerine renkli, çizikli, taksîmâtlı olarak gösterilmiştir. Maden keşfiyâtında ihrâcâtında isti'mâl olunan âlât ve edevât ile ona taalluk eden eşyâ dahi bu dâirede birer birer mevcûddur. İlm-i ma'âdin ile iştigāl edenler bu dâirede külliyetli ma'lûmât ve fevâide tesâdüf ederler.

Üçüncü dâire hayvânât iskeletlerine mahsûstur.

Hayvânât-ı berriyye ve bahriyyenin, zevâhifin, tuyûrun envâ'ına burada tesâdüf olunabilir. İlm-i hayvânât mütahassıslarıyla talebe-i ulûmu bu dâireden güzel fâideler iktibâs eyleyebilirler.

Kelebek dâiresi: Hakīkaten câzib ve dil-rübâdır. Avrupa'da, Amerika'da, Avusturalya'da, Afrika'da, Hindistan'da, Çin'de ve Japonya'da bulunan kelebeklerin envâ'ı binlerce nakd ve zahmet mukābilinde tedârik edilip buraya getirilmiştir.

Diğer bir dâire dahi Hindistan masnûât, mensûcât ve ma'mûlât-ı kadîmesine tahsîs edilmiştir. Bu dâirede sırmalı kumaşlar, şallar, kadifeler, eski sâbit Hind basmaları, fildişi işleri, sadef işi, altın ve gümüşten yapılan en zarîf eşyâ, Hind işi saksılar, porselenler, tuğlalar, esliha-i kātı'a ve ona mümâsil enâfis-i âsâr teşhîr edilmiştir. Burayı pek serseriyâne bir sûrette gezdiğimiz hâlde iki saat sarf etmeye mecbûr olduk. Diğer küçük bir salonda Hindistan'ın hayât-ı kadîmesini, Moğol saltanatını, tarz-ı ma'îşet ve şehvet-perestliklerini gösteren el işi küçük murabba' müstatîl şeklinde tablo, renkli resimler duvarlara i'tinâ-yı fevkalâde ile ta'lîk edilmişti. Mezkûr resimler cidden zarîf ve nefis âsârdan ma'dûd idi.

Mezkûr müzehâneyi layıkıyla görebilmek için iki gün lâzımdır. Bu müddet zarfında teşhîr edilen âsâr hakkında ancak bir fikir edinilebilir. Müzehânede başlıca görülecek şeylerden biri de Burma hükümdâr-ı sâbıkının tahtıdır. Mezkûr tahtını Lord Curzon Hind Vâlî-i Umûmîsi bulunduğu sırada Burma Eyâleti'nden buraya naklettirmiştir.

Kara Delik!

Şehir içinde dikili bir âbide rekz edilmiştir ki mârrîn ve âbirînin nazar-ı dikkatlerini celb etmektedir. Burada vaktiyle Bengale Hükümdârı Sirâcü'd-Devle'nin sarayı bulunuyordu. Âbide yerinde de İngilizlerin zu'm ve rivâyetlerince dar, karanlık ve küçük bir oda bulunuyordu. İngilizler Kalküta'yı işgāl ettikten sonra tekrar vukū' bulan ihtilâl esnâsında Sirâcü'd-Devle her nasılsa fırsatı ganîmet telakkī ederek yeni müstevlîler üzerine hücûm etmiş ve eline gelen –rüesâdan– yüz kırk altı İngilizi bu odaya –kara deliğe– İngilizler bu odaya bu ismi vermişlerdir– tıkamış ve açlıktan ölünceye kadar orada bırakmış imiş! Lord Curzon bu hâtırayı İngilizlerin hâtır ve fikrine sağlamca ebediyyen hakkettirmek maksadıyla zamân-ı velâyetinde mezkûr âbidenin rekzine teşebbüs etmiştir. Âbidenin dört kāidesi üzerine kara delik hikâyesi İngilizce olarak muhtasar bir sûrette kazdırılmıştır.

Kalküta İngilizler İçin Cehennemdir:

Her türlü takayyüdât ve tazyîkāta rağmen İngiliz idâresizliği kendisini âşikâr gösteriyor. Polislerle hafiyelerin çokluğuna rağmen putperest Bengalelerin hafî cem'iyetleri, komiteleri kemâl-i faâliyetle iş görüyorlar. Şu son günlerde bir bomba mahzeni ile bomba ve dinamit ameliyâtına mahsûs bir fabrika yeri İngilizler tarafından keşfedilip birkaç kişiyi de taht-ı tevkîfe almışlar ise de ifâdelerinden bir şey anlayamamışlardır. Fakat pek ziyâde mektûm tutulan polis hafiyelerinin raporlarına nazaran mezkûr fabrikada tayyâre biçiminde üçüncü bir bomba i'mâline çalışılmakta imiş. Çalışanların maksadı mezkûr tayyâreyi sayılı ve mühim bir İngiliz ictimâ'gâhında salıverip istenilen nokta ve hedef üzerine vardırıp patlatmak imiş!

Aynı zamanda birçok mühlik dinamitler i'mâline mahsûs ve hatta külliyetli âlât ve edevât meydâna çıkarılmıştır.

Teşekkül eden gizli terör komitesi muhayyiru'l-ukūl şeyler icrâsına muvaffak olmuştur. İstedikleri adamdan cebr ile para almak, istediklerini tehdîd ve tahvîf etmek, arzu eyledikleri saatte bir adamı katl u itlâf etmek, evini soymak, çocuğunu, karısını dağa kaldırıp fidye-i necât aldıktan sonra salıvermek, bombalı mektuplarla, polislerle komiserlerinin yüzlerini ellerini yakmak ve bu sûretle onlarla şakalaşmak gibi şeyleri hemen hergün yapmaktadırlar. Arasıra köylerdeki postahaneyi yağma etmek, çete sûretinde bomba ile müsellah ve mücehhez bir halde dolaşmak keyfiyetini ale'l-âde telakkī eyliyorlar. Hele bir iki sene evvel hükümetin en sıkı ve dâimî tarassud ve teftîş altında bulunan hapishanesinde kendi komiteleri aleyhinde ihbârâtta bulunan kendi mensûbînlerinden birini müstantık huzûruna çıkıp ifâdesi alınmazdan evvel, mahbes derûnunda komiteye mensûb olup evvelce habs edilen bir şahıs vâsıtasıyla itlâf edip ahz-ı sâr ve intikāma muvaffak oldukları gibi, sırlarını da mektûm bı-

rakmaya çalışmışlar ve hükümet-i mahalliyye ile keyfiyetten haberdâr olanları gark-ı hayret eylemişlerdi!

Yılbaşı münâsebetiyle Kalküta'ya gelen Hind vâlî-i umûmîsini istasyondan hükümet konağına îsâl edinceye kadar me'mûrîn-i inzibâtiyye-i mahalliyyenin ne kadar endîşe içinde oldukları tasavvurun hâricindedir. Yollarda hatve başına polis ve jandarma diktikten mâadâ her ağacın, her taşın altına da bir yerli asker durdurup güç hâl ile lordu muhâfaza edebilmişlerdi.

Bu kadarla iktifâ edilse yine iyidir. İngiltere emti'a-i ticâriyyesine kemâl-i sükûn –nümâyişsiz ve sadâsız olarak– ile boykotaj etmek ve İngiliz banknotlarının taklîdini yapıp pazar-ı mu'âmelâta sokmak gibi işleri yapanlar hep İngiliz mekâtib-i âliyyesinde doktora derece ve pâye-i ilmiyyesini ihrâz eden gençlerdir ki cümleten hilye-i ulûm ve fünûn-ı cedîde-i asriyye ile muttasıf ve mümtâz bulunan gençlerdir.

Bhopal: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Beyrut Mektupları:

– 4 –

SUKŪTLARIMIZ SUÛDLARIMIZ DEMEKTİR

Muhterem *Sebîlürreşâd*'ımız; geçen mektûbumun altına yazdığı satırlarla beni kazâ-yı semâvîden mütevellid havf u recâ hislerimi sükûtun sîne-i belâğatına defn ile iktifâ etmekten vazgeçirmiş oldu. Şübhesiz bu büyük ölümün huzûrunda susmak ve çalışmaktan hayırlı ve belîğ bir hareket olamaz. Bugün Nuri'nin de [**54**] iltihâkını işittiğimiz, –bakınız, bu ikinci hâdiseden size ne kadar i'tidâl ve sükûn ile bahsi iltizâm ettim!– ihtimâl yarın birçok kardeşlerimizin daha aralarına katılmaya hazırlandığı Fethiler, Sadık...ların semâvî mevkib-i ervâhını ve bilhassa onlara hayât-ı ebediyye va'dini tebşîr eden Evvel ve Âhir Zaman Peygamberi'nin rûh-ı mübârekini şâd edecek fikir ve amel; ne düşünmekten ne de ölümle musâraadan yılmamaktır. Zâten Müslümanlık'ta yeis ve mâtemin hurmeti, kıymet-i ameliyyesini ancak bu zamanlarda araştırır ve hakîkî Müslümanlık muhîtinde şübhesiz aradığı hakk-ı ri'âyeti bulmalıdır. Dünyada her şeyin olduğu gibi ölümün de bir zevki bir cemâl ve kemâli olmak gerek. Bana öyle geliyor ki beşeriyete mukadder olan en ulvî, en kâmil bilhassa en merd ölüm, âgūş-ı kazâda, sîne-i esîrde can vermektir. Büyük rûhlar, yükseklerden geri dönmek istemeyenlerdir.

Hele müslümanca ölümün bu kadar şereflisi olamaz. Hilâl için yükselmek ve hilâl için ölmek... Osmanlılığın bu en belîğ ta'rîfini bize öğretenler, şehîd tayyârecilerimiz oluyor. Öldüler, fakat milletimize de sâf ve bî-pervâ bir lisân-ı semâvî ile büyük bir ders verdiler. Ben bu büyük ve ebedî ölülerin huzûrunda dinî hislerimi, "Kitâbullah'ı bu asrın Müslümanlık âleminde en iyi anlayan ve tefsîr eden siz oldunuz. Ulviyâttan nüzûl eden hakāyık şübhesiz yükseklerde daha iyi anlaşılır. Artık gidiniz, kitap sâhibinin va'd ettiği hayât-ı ebediyye içinde cemâl-i hak ile rızıklanınız. Biz sizin için ağlamaktan utanırız" cümlelerinde teksîf etmek istiyorum.

Acı haber, hayır acı haberler; –bugün ikincisini işittik– Beyrut'un yüreğini yaktı, kavurdu. Bana o gece evinde yemek yenmediğinden, âilece mâtemler edildiğinden bahsedenler oldu. İstikbâl alayından aşağı düşmeyen pür-izdihâm bir kāfilenin iştirâkiyle tertîb olunan "resm-i hüzün ve ta'ziyet" Beyrutluların derece-i teessürlerini, ne kadar dilhûn olduklarını bir eblağiyet-i hazîne ile anlattı. Hele matbûât günlerce hüzn-i umûmînin ma'kesi oldu. Mersiyeler birbirini vely etti, hâlâ da ediyor. Bunların içinde o kadar zî-hayât olanlarına tesâdüf ettim ki Arab târîh-i hissiyât ve efkârı, târîh-i edebiyâtı mutlaka onlara sîne-küşâ olacaktır. Bilmem İstanbul'umuzun şiir âlemi ne yaptı ve ne yapıyor!

Burada manzûm ve mensûr birçok şeyler söylendi ve yazıldı. Fakat bunların hepsini der-âgūş edebilecek bir kuvve-i talâkat ve îcâza mâlik olan meşhûr bir mısrâı Beyrut'umuzun sevgili "re'yü'l-âmm"ı tâm yerinde tâm sırasında kullanabildi. Hazîn fakat bî-ye'is bir başmakālesini (اذا مات منا سيد قام سيد) hamâsetiyle tetvîc etti.

Sevgili Mısır... Ben onu ve Kenan diyarında geçen hazîn mâcerâlarımızı düşündükçe "târîh-i mukaddes"in Yusuf ve Yakub'unu hatırlıyorum. Ulü'l-azm peygamberin ümmeti elbet bir gün Yusuf âmâline kavuşacaktır. Hâfız İbrahim, çoşmuş. Fethi'nin rûhuna ithâf ettiği bir kasîdede:

ان كان اعياك الصعو – د بذلك الجسد الطهور
فاسبح بروحك وحدها – واصعد الى الملك الكبير!

Diyor. Sonra şöyle bir tesellî ve tahassürü var:

بانت تراقب فى المشا
رق والمغارب وجه (نورى)

Sevgili şâir, şimdi sen, Nuri'ye de Fethi gibi hitâb etmelisin, ona da cesed-i pâki hâil oldu. Söyle, ona da söyle; yalnız rûhunla, yalnız onunla göklerde yüz ve Pâdişâhlar Pâdişâhı'na kadar yüksel, kavuş Nuri!

Ben de ilâve edeyim: Fethi, Sâdık, Nuri mübârek şehîdlerimiz, Mısır'a kavuşamadıysanız mahzûn olmayın, onun Allah'ına kavuştunuz.

Mısır, Tunus, Cezayir, Hind... Ben, kalb-i İslâm'dan kopan ve birer peyk gibi cezbedâr-ı vuslat olan bu mübârek kıt'aları çok severim. İstanbul'um, Anadolu'm, Irak'ım kadar severim, âh, onlar için ağlar, onlar için çalışmayı severim. Böyle vesîleler düştükçe müşterek müslüman kalbinin darabân-ı yek-âhengi huzûrunda arz-ı ta'zîmât etmeyi candan azîz bilirim. Fakat bunları ben ne hakla kendime izâfe ederek söylüyorum? Hayır, ben öyle değilim, Müslümanlık öyle ve beni her müslüman gibi böyle yapan odur, Müslümanlık'tır!

Âlem bilsin ki aziz Müslümanlık diriliyor, Hakk'ın suver-i celâl ve rahmeti, müslümanlara ifâza-i hayât etmeye başladı. Artık kımıldanıyoruz, asırlardan beri kehf-i atâlette yıpranan vücûdlarımıza yavaş yavaş bir kudretin sereyân etmeye başladığını hissediyoruz. Bu böyledir: [1](وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ) Size nâçîz ve ibtidâî bir nümûne daha göstereyim: Fethi'nin sukūtu haberi gelince, birçok gençler tayyârecilik tahsîli için lâzım gelen makāma mürâcaata başladılar. Bu emel, mektep sıralarına kadar yükseldi. Şimdi tayyâr olmak kaygısı-

[1] Tevbe, 9/32; Mü'min, 40/12; Saf, 61/8.

na düşen gençler var. Dün bir taraftan Nuri Bey'in haber-i şehâdetini alıyorken diğer taraftan Cezayir'in son asırda en asîl âilesine mensûb bir genç mekteplinin asîl bir emeline muhâtab oluyordum. Zekî ve hamiyetli genç, eline talebnâme-i resmîsini almış: "İstanbul'a gideceğim, tayyâre mektebine gideceğim, sizden vesâtat-ı resmiyye isterim" diyordu. İşte ben bunları gördüğüm için: Sukūtlarımız, suûdlarımız demektir, diyorum, "Müslümanlık diriliyor!" diye var kuvvetimle bağırıyorum.

Hâris bin Hümâm

* * *

[55] Filipin Mektupları:

– 6 –

– Yolda–

Bundan evvelki beş mektûbumda Hindistan'da geçirdiğim yirmi dokuz gün zarfında müşâhede etmiş olduğum ahvâli kısmen arz etmişidim. Hind müslümanlarının şâyân-ı teessüf ve muhtâc-ı ıslâh bazı etvâr-ı nâ-münâsibesini bu mektûbumda îzâh edeceğim.

Hindistan'da Din Namına Yapılan Masharalıklar:

Bir kere Hindistan'da fırak-ı İslâmiyye'nin hemen yetmiş üçüne mensûb cemâ'ât vardır. Bu ihtilâf-ı mezâhib öteden beri beyne'l-müslimîn cârî ise de Hindistan'daki cereyân-ı ihtilâf büsbütün başkadır. Her fırka mensûbîni diğer fırka müntesiblerini hâric ez-dîn addedecek kadar ifrâta varırlar, kimini şirk, kimini küfür ile ithâm ederler. Tefsîk ile iktifâ eden hemen hiç yok gibidir. Bu hâl-i esef-iştimâlin bâ'is-i yegânesi her nasılsa ziyy-i ulemâya girmiş ve bazı kasaba ve karyelerde, kesb-i i'tibâr etmiş bazı âlim taslaklarının ilkāât-ı ifrâtkârâneleridir. Avâm kısmı hemen kâffeten kelime-i tevhîd ile ferâiz-i hamseden başka birkaç da evliyâ ismini bilir. Gāyet sâde-dil ve nezâfete hiç riâyet etmez kesândan ibârettir. Bunlar i'tikād ve amelde âlim taslaklarının bâzîçe-i keyfidir.

Bu taslakların bazı ictihâdâtını arz edeyim: Meselâ; Lucknow'da dört beş mübtedi' çıkıyor, zât-ı akdes-i Hazret-i Risâlet-penâhî için aynı Allah'dır, diyor. Ve bunu bîçâre ceheleye kabûl ettiriyor. O derecedeki bunu kabûl etmeyenler kâfir sayılıyor. Diğer tarafta beş altı herif zuhûr ediyor. Beş vakit namaz çoktur, bir vakit namaz kâfîdir, diyor ve re'yini kabûl edecek birçok ten-perverân buluyor. Öbür yanda birisi daha çıkıyor: Oruç hakkında türlü türlü safsatalar dermiyânıyla irâde-i zâtiyyesine mâlik olan için orucun lüzûmu olmadığını iddiâ ediyor. Kadiyan kasabasında biri çıkıyor: Bu da mesîh-i muntazar olduğunu iddiâ ediyor, âyât-ı sarîha ve muhkemeyi istedikleri gibi te'vîle kalkışıyorlar.

Dervişânın reviş ve reftârı dahi ehl-i İslâm'a kan ağlatacak hâldedir. Bunların birçoğu evliyâullâhın neûzü bi'llâh ulûhiyyetine, bazılarının da risâletine kāil oluyor. Mecâlis-i zikrde fâhişeleri bile bulunduruyor ve bunlara ilâhî okutuyorlar. Bunu Cidde'den Bombay'a kadar yoldaşım olan Coltan şehri reîsi Nevvâb Ahmed Yâr Hân kemâl-i selâmet-i kalb ile söyledi. Ve kendisinin bu meclislerde defaâtle isbât-ı vücûd ettiğini anlattı. Bunun şer'-i şerîf-i Ahmedî'ye külliyyen mugāyir olduğunu, mahall-i mezkûrun reîsi kendisi olduğundan mes'ûliyet-i ma'neviyyenin herkesten ziyâde kendisine teveccüh edeceğini, bu gibi ahvâl-i bî-edebânenin ervâh-ı evliyâullahı muazzeb edeceğini, fâil ve mürevvicleri hakkında gadab-ı ilâhîyi dâî ve neûzü bi'llâh sû'-i hâtimeye sebeb olacağını anlatarak bu âdet-i seyyienin hemen izâlesine himmet etmesini lisân-ı münâsible kendisinden ricâ ettim. Bu zât okur-yazar, târîh-i İslâmı iyice bilir, oldukça ulûm-ı dîniyyeye dahi vukūfu olmakla beraber bu amel-i nâ-meşrûu mübâh belki mûcib-i sevâb biliyordu.

Makām-ı Meşîhat'e Terettüb Eden Vazîfe-i Mühimme:

Böyle tarîk-ı haktan udûl edenler buralarda pek mebzûldür. Makām-ı celîl-i Meşîhat bunları nazar-ı dikkate almalı, lâzım gelen çarelere tevessül etmelidir. Bir taraftan bunların anlayacakları lisânlarla kitaplar, risâleler, diğer taraftan yine şark lisânlarına vâkıf fedâkâr mürşidler göndermelidir. Makām-ı celîl-i Meşîhat için bu büyük bir farîza-i dîniyyedir.

Ulemâ-yı Hind'den birçoklarıyla görüştüm, bunların içinde hâlis ehl-i sünnet olarak yalnız Diyopend Medrese-i Dînîyyesi müderrisîn-i kirâmıyla bu medrese me'zûnlarını gördüm. Bu medresede talebe mevcûdunun 700 efendiden ibâret olması ve medresenin kırk yedi sene evvel te'sîs edilmiş bulunması i'tibârıyla me'zûnları çok olmak lâzım gelirse de bu kesret müslüman milyon nüfûsu sayan ahâlî-i İslâmiyye'nin adedine nisbetle az olduktan başka bazı erbâb-ı bid'at tarafından cumûd ve atâletle ithâm edildiklerinden birçok yerlerde hâiz-i i'tibâr olamıyorlar. İşte bunların meslek-i sahîh-i İslâmîlerini te'yîd ve neşr için Makām-ı celîl-i Meşîhat her türlü müzâherette bulunmalı, bu talebe ile te'sîs-i münâsebât etmelidir.

Esâsen Hind müslümanlarının Makām-ı Hilâfet-i uzmâya karşı olan merbûtiyet-i ma'neviyyelerini takviyeye vesîle olabilecek ancak böyle hâlis ehl-i sünnet olan ulemâ-yı kirâmdır. Bunların muhabbeti âlimâne ve dîndârânedir. Diğerlerin ibrâz ettikleri âsâr-ı muhabbet, bunların feyz-i telkīni olduktan başka, ekseriyâ garaza müsteniddir. Nitekim harb-i ahîrde birçok iânât cem'ine muvaffak olan bazı nev-hevesler bu iânâtın mühim bir kısmını der-ceyb etmişlerdir.

Hind mu'teberânı arasında bir kısım daha vardır ki bunlar hemen İngilizleşmiş gitmiştir. Avâmm-ı nâsın şiddet-i ta'assubları olmasa bunlardan kim bilir ne cevherler zuhûr eder? *Sebîlürreşâd*'ın makālât-ı ahîresinden biri işbu ma'rûzâtımı te'yîd etmektedir.

Hind Müslümanları Arasında İhtilâfât-ı Siyâsiyye:

Bir de Hind müslümanları arasında siyâseten dahi ihtilâf mevcûddur. Bir kısmı Hind putperestleriyle birleşip bir Hind milliyeti teşkîli hevesine düşmüştür. Kısm-ı diğeri ise putperestlerin aded-i nüfûs i'tibârıyla ahâlî-i İslâmiyye'nin dört misli olduğuna nazaran bunun zâten ilim ve servet i'tibârıyla da putperestlere nisbeten pek aşağı bir mertebede bulunan ahâlî-i İslâmiyye için pek muzır olduğunu dermiyân ederek fikr-i mezkûra muhâlif bulunuyorlar. Bu iki fırka yek-diğeri hakkında son derece ta'n ve teşnî' ediyorlar, birbirlerini düşmanı telakkī ediyorlar. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh.

[**56**] **İslâm İmâmı Casusluk Ediyor:**

Gelelim eimme ve hutabâya; bunların birçoğu bıdâ'a-i ilmiyyece hâiz-i nisâb-ı ehliyet değillerdir. Kısm-ı a'zamı yerli olup bazıları da Mekkeli, Medîneli ve Mısırlıdır. Bunlardan birkaç tanesi İngilizlerin ahâlî-i İslâmiyye üzerine casusluk hizmetini dahi îfâ ediyorlar. Kalküta'da Cuma Mescidi imâmı bunların ser-efrâzıdır.* Bu zât an-asıl Mısırlı olup şimdiye kadar birçok kesânın sebeb-i musîbeti olmuştur. Cehâlete inzimâm eden ahlâk-ı seyyi'esi Kalküta ahâlî-i İslâmiyyesinin bazı nüfûzdârânı üzerinde sû'-i te'sîr icrâ etmiş olmalı ki bir aralık bunu koğmak istemişlerse de kendi gibi bazı ücretli casusların tavassutuyla yine ibkā edilmiştir. Bu zâta halef olmak üzere Kalküta ahâlî-i İslâmiyyesinin intihâb etmek istedikleri Bombay'da kâin Zekeriya Mescid nâm câmi-i şerîfin Medîneli imâmı bu münâsebetle Mısırlı imâmın kendisine yazdığı bir mektûbu âcizlerine gösterdi. Dünyâda ne kadar rezîl tahkīrât ve şütûm varsa bu adam en fenâsını seçmiş, mektûbuna derc etmiştir. Medîneli zât da buna cevab olmak üzere daha fena bir şey karalamış. Ben her iki tarafın hâlet-i rûhiyyelerini îzâh eden bu rezâletnâmeleri görünce Medîneli efendiye bu hareketin âdâb-ı İslâmiyyeye mugāyir olduğunu, Mısırlı'ya böyle bir cevab yazdığı takdîrde kendisiyle hem-ayâr olduğunu isbât etmiş olacağından, ulemâ-yı müslimîn böyle hareket ederlerse cühelânın edeb ve terbiyeyi nereden öğreneceklerini beyân ile cevabını irsâlden men' ettim. İhvân-ı dînimi bu hâlde görmek teessürümü bâdî olduğundandır ki bunları birer birer arz ve îzâh ettim. Tâ ki zât-ı sâmî-i cenâb-ı Meşîhat-penâhî beyne'l-müslimîn tevsî'-i dâire-i sirâyet etmiş olan bu gibi umûr-ı münkerenin izâlesi esbâbının istikmâline himmetle mazhar-ı kemâl-i sevâb-ı ilâhî olsun.

İâneler Husûsunda Halka Emniyetsizlik Gelmiş:

Harb-ı ahîr esnâsında verilen iânâttan bir kısm-ı mühimminin Hindistan'da bulunan bazı erbâb-ı nüfûza me'kel olduğunu anlayan birçok ahâlî vardır ki bilâhare idâme-i iâneden ferâgat etmişlerdir. Bereket versin ki ahîren bu nokta-i siyâhı Bâb-ı Âlî Halil Halid Beyefendi'ye göndermekle mahvetti. Müşârun-ileyh bir iki ay zarfında ahâlî-i İslâmiyyenin her tarafta vüsûk ve hürmetini kazanmaya muvaffak olmuştur. Allah emsâlini kesîr eylesin.

Vapurda yazdığım şu mektûbumu iki gün sonra bi-avnihî te'âlâ vâsıl olacağımız Pinyan'dan göndereceğim. Oradan Singapur'a ilk vapur ile Filipin'e hareket edeceğim.

Peiyan:[?] 6 Saferu'l-hayr sene 332

Muhammed Vecîh el-Geylânî

* Hindistan muhâbir-i mahsûsumuz Tevfîk Bey dahi bu imâm hakkında mektûbunun husûsî kısmında şu sûretle hüsn-i şehâdet!de bulunuyor:
"Kalküta'ya gelmezden evvel beni ta'kīb edecek olan hafiye polislerinin isim ve eşkâlini öğrenmiştim. Kalküta'ya geldikten sonra hâtır ve hayâle getirmediğim türlü türlü casuslara tesâdüf ettim. Mesela bunların biri Kalküta'nın en birinci büyük câmiinde imâmlık eden bir Mısır köylüsü idi. On İngiliz lirası aylık mukābilinde bu vazîfeyi kemâl-i şetâretle îfâ eyliyordu."

YENİ HURÛFUN EL YAZISINA ÂİD BİRKAÇ SÖZ

Yazımızın ve okumamızın güçlüğünü en ziyâde hissedenler mekteb-i ibtidâiyye muallimleri ile milel-i sâire yazılarından birini bilenlerdir. Yazımız fevkalâdedir. Islâh edilecek bir yeri yoktur diyenler de var. Islâh-ı hurûfu ve yeni yazının ta'mîmini bir an evvel arzu edenlerdenim. Yeni yazı nümûnelerini görüyorum ve takdîr ediyorum. Fakat el yazısı için iki noksâniyeti vardır. Birincisi el yazısında majüskül harfleri yani baş yoktur. El yazısında her kelime ve sözün baş harflerini başka bir şekilde yazmak lâzımdır. Çünkü majüskül harflerinin fâidesi her bir kelimeleri fark etmek ve yazılan kelime ve sözleri birbirine karıştırmamak içindir. Bu da mümkündür. El yazısında yazılan baş harfi nesih yazısının harfleri gibi yazmalı veyahud baş harfi başka bir şekle sokmalıdır. Bu da mümkün olmazsa her kelimenin arasına birer nokta veyahud başka bir işâret îcâd edip koymalıdır. Fakat matbaa için yeni yazımız mükemmeldir. El yazısı için müşkilâtın birincisi budur. İkincisi ise: Yeni yazı tab'ı hurûf-ı münfasıla ile yazılacaktır. Fakat el yazısında harfleri bitiştirmek hiç mümkün değildir. Evet, milel-i sâire yazıları da hurûf-ı münfasıla ile yazılıyor. Fakat el yazısında bitişiyor. Çünkü ecnebî hurûfâtının nihâyetleri yani uç tarafları hep bir tarafa mâil olduğundan el yazısında bitişmek mümkün oluyor. Ve bitişiyor. Binâenaleyh sür'atle yazılıyor. Bizde ise hurûfâtın nihâyetleri hep bir tarafa doğru mâil değil. Meselâ ayın, sad, mim harflerinde harflerin nihâyetleri kimisi sağa kimisi sol tarafa kimisi aşağı tarafa mâil olduğundan el yazısında bitiştirmenin imkânı yoktur. Matbaa için zâten bitişmeye hâcet yok. Eğer el yazısında harfleri bitiştirmek mümkün olsa yeni yazımız aliyyü'l-a'lâdır. Asıl noksâniyet ciheti de budur. Yazar iken harfleri bitiştirmeden ayrı ayrı yazmakta tabîî müşkilât var. Ve sür'atle yazılmaz ve kelimeler karışacak. Ecnebî yazıları bitiştiği ve ayrıca majüskül harfleri de bulunduğu için kelimeler karışmıyor. Hulâsa: El yazısında harfleri mümkün mertebe bitiştirmek için bir çâre düşünülmelidir. İşte yeni yazımızın müşkilâtı yalnız bundan ibârettir.

Elmalılı Hasan Efendi-zâde

Ârif

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

02 Nisan 1914 | 6 Cumâdelevvel 1332 Perşembe | 20 Mart 1330 | Cild: 12 - Aded: 290

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 20 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Düşünmedin mi girerken Şerîat'in kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevâb ümîd ediyor ha! Deyin ki nâmerde:
"Sevâbı sen göreceksin huzûr-i mahşerde!
Tepende gezdirecek ra'd-ı intikāmını Hak,
Ki yıldırımları beyninde kaynayıp duracak.
Yakandan inmeyecek dest-i kahrı hüsrânın...
Nasıl iner ki, önünden kaçıp da nîrânın,
Civâr-ı nûr-ı nübüvvette mültecâ bulsan;
Bu türlü kurtuluş imkânı yok ya... Kurtulsan;
Şu izdihâmın elinden -ki belki bir milyar
Nüfûs-ı hâsiredir- kaçmak ihtimâli mi var?
Bugün fesâdına kurbân olan zavallıların
Vebâli boynuna yüklenmesin mi, yoksa, yarın?
Kolay mı ümmeti ıdlâl edip sefîl etmek?
Kolay mı dîni hurâfât içinde inletmek?
Niçin Kitâb-ı İlâhî'yi pâyimâl ettin?
Niçin Şerîat'i murdâr elinle kirlettin?
Çıkıp tepinmeye yok muydu başka bir sâha?
Nedir bu salladığın çifte, Ka'betullâh'a?
Herif! Şu millet-i ma'sûmeden ne isterdin,
Ki doğru yol diye tuttun, dalâli gösterdin!"

Zavallı çırpınıyor boyladıkça hüsrânı...
Kenâra kaçmaya olsaydı bâri dermânı.
Yazık ki çıkmak ümîdiyle kalkarak ayağa,
Kımıldadıkça gömülmekte büsbütün batağa!
Zaman zaman bakıp etrâfa diş gıcırdattı;
Muhîti, çünkü, yürürken o muttasıl battı!
Fakat bugün acınır bir nazarla bakmakta:
Omuzda, çünkü, batak şimdi, cansa gırtlakta.

Henüz gömülmedi bîçârenin cılız boyunu;
Koşup halâs ediniz bâri son deminde onu.
Fakat, halâsı için en emin tarîkı tutun;
Şu pis bataklığı bir kerre mahvedin, kurutun.
Kolay değil bu da, lâkin, büyük vukūf ister;
Düşünce yoksulu, zıpçıktı müctehidler eğer,
Dalarsalar o rezîl ictihâda ber-mu'tâd;
Olur zavallının âtîsi büsbütün berbâd!
Sakırgadan daha iğrenç öbek öbek türüdü,
Vücûd-ı milleti son günler öyle bir bürüdü:
Ki davranıp o tufeylâtı ansızın koğacak
Olursa kurtulacak belki... Yoksa, bit boğacak!
Eğer vücûdunu bir parçacık gözetseydin;
Eğer tehâret-i vicdâna dikkat etseydin;
Bu hâle gelmeye kalmazdı orta yerde sebep.
Batak da, bit de o murdâr atâletinden hep!

Zavallı milletin idrâki, târumâr olalı:
Muhît-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;
Sanâyi'in adı batmış, ticâret öylesine,
Zirâat olsa da... Âdem nebî usûlü yine!
Hülâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.
Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.
O yoksa, hangi vesîleyle biz ilerleyelim?
Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim,
Ne tatlı şey! Buna bir çâre yok mu? Hah! Bulduk:
Tokatlıyan'da, yarın, toplanır beş altı kopuk,
Birer kadeh biradan sonra davranır erken,
Omuzlayıp kırarız bâb-ı ictihâdı hemen!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[58]

FIKIH VE FETÂVÂ

HER MES'ELE-İ FIKHİYYE İÇİN BİR NAKİL LÂZIM MIDIR?

Suâl- Bir hâdise hakkında hükm-i şer'îyi beyân etmek için o hükm-i şer'înin her hâlde kütüb-i fıkhiyyede sarâhaten beyân olunması lâzım mıdır?

Hükm-i şer'î sarâhaten beyân olunmadığı hâlde kavâ'id-i fıkhiyye sâyesinde hükm-i şer'îyi beyân edemez miyiz?

Hükm-i şer'îyi beyân edebilir isek müctehid olmaklığımız lâzım gelmez mi? Müctehidden başkası hükm-i şer'îyi beyân edebilir mi?

Muallim **H**[hı]. **L.**

CEVAP

Her hâdisenin ale't-ta'yîn kütüb-i fıkhiyyede zikri mümkün değildir. Böyle bir şart da dermiyân olunmamıştır.

Fil-vaki "nusûsun ahkâm-ı havâdisi muhît olup olmaması" husûsunda fukahâ-i dîn ihtilâf ediyor.

Bazılarına göre nusûs ahkâm-ı havâdisi muhît değildir, kıyâsa ihtiyac nusûsa ihtiyâcdan daha ziyâdedir. Diğerlerine göre bilakis nusûs ahkâm-ı havâdisi muhîttir. Delâlet-i nas hafî olduğu, müctehedâtı anlayamadığı sûrette kıyâsa mürâcaat etmek tabîîdir. Her ne kadar hâdisât nâ-mütenâhî ise de bir takım envâa ayrılır. Herbir nev' bir hükm-i şer'î ile mahkûm olur.

Nusûs-ı şer'iyyedeki kelime-i câmi'a: Kavâ'id-i umûmiyye ve kazâyâ-yı külliyye envâın ahkâmını beyân eder. Mesela;

(كُلُّ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَهُوَ بَاطِلٌ – رواه الطبرانى)[1]، (مَا بَالُ رِجَالٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ، مَا كَانَ مِنْ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَهُوَ بَاطِلٌ، وَإِنْ كَانَ مِائَةَ شَرْطٍ، قَضَاءُ اللَّهِ أَحَقُّ، وَشَرْطُ اللَّهِ أَوْثَقُ – رواه البخارى)[2]، (كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعِرْضُهُ – رواه ابو داود و ابن ماجة)[3]، (كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ – رواه احمد فى مسنده)[4]، (لا ضَرر ولا ضِرار – رواه احمد فى مسنده)[5]

gibi kelimât-ı câmi'a ahkâm-ı havâdisi muhît olur.

Ehâdîs-i şerîfe mûcebince Kitâbullâh'da yani hükmullâhda aslı bulunmayan her şart bâtıldır. Müslümanın kanı, malı, ırzı harâmdır. Akıl ve şer'in kabûl ettiği her amel sadakadır. Zarar ve mukābele bi'z-zarar yoktur.

Bazı muhakkıkīn re'y-i sânîyi tercîh ediyorlar.

Binâberîn her iki re'ye göre de nusûs ale't-ta'yîn bütün hâdisâtın hükmünü muhît olamaz.

Bunun gibi kütüb-i fıkhiyyede ale't-ta'yîn her hâdisenin hükm-i şer'îsi beyân olunamaz. Ehl-i ilimden hiçbiri böyle bir şart dermiyân etmemiştir.

Sâniyen; nusûs-ı şer'iyye bir mes'ele hakkında sarâhaten bir hükm-i şer'î beyân etmediği hâlde kavâ'id-i celîle-i şer'iyye sâyesinde nasıl o mes'elenin hükm-i şer'îsini beyân edebilir isek öylece kütüb-i fıkhiyyede sarâhaten mezkûr olmayan bir mes'elenin hükm-i şer'îsini beyân edebiliriz.

(لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ)[6] nazm-ı celîli mûcebince mîzân yani re'y ve kıyâs kitâb gibi münzeldir, kitâb ve mîzân inzâl husûsunda ihvândır.

Nusûs-ı şer'iyyede re'y-i evvele göre ale'l-ıtlâk, re'y-i sânîye göre delâlet-i nass hafî olduğu zaman kıyâs ve re'ye mürâcaat ettiğimiz gibi kütüb-i fıkhiyyede sarâhaten mezkûr olmayan bir hâdise hakkında kıyâsa ve re'ye mürâcaat ederiz, hücec-i şer'iyyeden biri ile hükm-i şer'îyi beyân edebiliriz.

Ehl-i ilimden hiçbiri bu tarîkı seddetmemiştir. Bu tarîk tarîk-ı ilim, tarîk-ı fıkıhdır. Bu tarîkı seddetmek nâsı cehle da'vet etmektir. Şu kadar ki mesâil-i şer'iyyenin delîli delîl-i şer'îdir. Nitekim mesâil-i felsefiyyenin delîli delîl-i feslefî, mesâil-i riyâziyyenin delîli bürhân, mesâil-i tabî'iyyenin delîli tecrübe, mesâil-i târîhiyyenin delîli rivâyettir.

Fenn-i Menâhic'de zikrolunduğu üzere bir ilimden kendine hâs olmayan delîli istemek doğru değildir, ulûm-ı cismâniyye ve tabîiyyede isbâta yarayan tecrübeyi müverrihden taleb etmek ma'kūl değildir.

Bunun gibi mesâil-i şer'iyyede delîl-i riyâzî ve felsefî ve tecrübî aranmaz. Ancak delîl-i şer'î aranır. Delîl-i şer'î vahiy ve re'y ta'bîr-i âhar ile sem' ve akıldır.

Binâen-alâ-zâlik kavâ'id-i şerî'atte câhil, makāsıd-ı şerî'atten gāfil olanlar ilm-i şerî'at kadrosundan hâricdirler. Onların bahse salâhiyetleri yoktur, olamaz. (وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)[7]

Sâlisen- Herkesce ma'lûm olduğu üzere mukallid nusûs-ı şer'iyyede mansûs, kütüb-i fıkhiyyede mezkûr olmayan bir mes'ele hakkında bir hüküm beyân edemez. Fakat müctehid mansûs olmayan hâdisât hakkında hükm-i şer'î beyân edebilir. Ancak mukallid ile müctehid arasında bir mertebe daha vardır ki o da ehl-i nazar ve tahkīk mertebesidir.

Ehl-i nazar ve tahkīkte nusûs-ı şer'iyyede mansûs, kütüb-i fıkhiyyede mezkûr olmayan bir hâdise hakkında bir hüküm, bir re'y dermiyân edebilir.

Kütüb-i usûliyyede beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Ahkemü'l-hâkimîn herbir şeyi ancak dünyâ ve âhirette mesâlih-i ibâd ona müterettib olmak üzere meşrû' kılmıştır. Ahkâm-ı şer'iyye mesâlih-i ümmete râci' bir takım evsâf ile mualleldir. Hükm-i şer'înin illeti erkân-ı erba'a-i kıyâsdandır. Kıyâs cârî olmak için evvel-emirde makīsün-aleyhe terettüb eden hükmün bir illeti olup aklen müdrik olmalı, sâniyen; bu illet mahall-i âharda bulunmalıdır. Bu iki şart bulunmaz ise hükm-i sünen kıyâsdan udûl etmiş olur. Artık mahalline hâs olur da başkasına tecâvüz etmez. Hulâsa kıyâs cârî olmak için hem makīsün-aleyhde, hem makīsde illet-i müştereke bulunmak şart-ı aslîdir.

İllet: Teşrî'-i hükme bâis olan hikmettir. Bir hükmü meşrû' kılmaya bâis olan hikmet celbi veya tekmîli matlûb olan maslahat [**59**] def'i veya taklîli matlûb olan mefsedettir. Fakat bu hikmet bazen emr-i hafî bazen izâfât ile muhtelif

[1] et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr,* 493.
[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 73.
[3] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 2.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Edeb, 33; Ahmed İbn Hanbel'in *Müsned*'inde bulunamadı.
[5] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 2865.
[6] Hadîd, 57/25.
[7] A'râf, 7/199.

bir emr-i i'tibârî olduğundan fukahâ-i dîn hikmetin bulunmasına mazanne olan vasf-ı zâhir ve munzabıta illet ıtlâk etmişlerdir. Meselâ; mu'âvadât li-hikmetin meşrû' kılınmıştır. Buradaki hikmet def'-i mefsedet: Def'-i ihtiyâcdır. Def'-i ihtiyac bedeleynde mülkün intikāli ile hâsıl olur. Bedeleynde mülkün intikālinin illeti: Mübâdeleye rızâdır. Fakat rızâ emr-i hafîdir, hükme: Bedeleynde mülkün intikāline illet olmaya sâlih değildir, husûl-i rızâ için bir vasf-ı zâhir ve münzabıt lâzımdır. O da îcâb ve kabûldür. Artık mu'âvadâtın illeti îcâb ve kabûl olur.

Kezâ misâfir için kasr-ı salât li-hikmetin meşrû' kılınmıştır. Bu hikmet def'-i mefsedet: Def'-i meşakkattir. Fakat meşakkat izâfât ile muhtelif bir emr-i i'tibârî olduğundan illet olmaz. Def'-i meşakkat hikmetinin bulunmasına mazanne olan sefer: Vasf-ı zâhir ve münzabıttır. İllettir. Burada da kasr-ı salâtın illeti sefer oluyor.

el-Müstasfâ ile *Muvâfakāt*'ta musarrah olduğuna göre ictihâdın mecrâları ileldedir. Şer'iyyâtta illet menât-ı hükümdür. Yani illet öyle bir vasıfdır ki şer'-i şerîf hükm-i şer'îyi ona muzâf kılıp bağlamış, onu hükme alâmet nasb eylemiştir. Ahkâm-ı şer'iyye vücûden ve ademen ilel ile deverân eder. İllet mevcûd olunca hükm-i şer'înin bulunması, mefkūd olunca hükm-i şer'înin bulunmaması lâzım gelir.

İllette ictihâd ya menât-ı hükmü tahkīk, veya menât-ı hükmü tenkīh, veya menât-ı hükmü tahrîc etmek için bezl-i makderet etmektir.

İctihâd-ı evvel– Menât-ı hükmü tahkīk için bezl-i makderettir. Menât-ı hükm ya nakil ile veya icmâ' ile ma'lûm olur. Onu istinbâta hâcet yoktur.

Meselâ; nafaka-i akrabâ husûsuna menât-ı hüküm kifâyettir. Bu da nas ile sâbittir. Fakat şu kadar kuruşun falan şahsa kifâyet edip etmediği ictihâd ve tahmîn ile ma'lûm olur. İşte bu bir ictihâddır. Burada menât-ı hüküm ma'lûmdur. Ancak mahallini ta'yîn lâzımdır.

Fakat tahkīk-ı menât-ı hüküm her şerî'ate bi'z-zarûre lâzımdır. Herkese lâzım olan mikdâr-ı kâfîyi zikretmek muhâldir.

Şerî'at-i Ahmediyye her hâdise-i cüz'iyye için ayrı ayrı hükmü sarâhaten beyân etmemiştir. Belki hâdisât için a'dâd-ı gayr-ı mahsûreye şâmil olacak vechile umûr-ı külliyye ve ibârât-ı mutlaka, kelimât-ı câmi'a îrâd etmiştir.

Bu nevi' ictihâd ilâ yevmi'l-kıyâm devâm eder. Asıl teklîf münkatı' olmayınca bu ictihâdın inkıtâ'ı mümkün değildir.

Burada ehl-i ilim müttefiktir!

Kazâ nazar ve ictihâdsız olamaz. Kadının bu ma'nâya göre müctehid olması şarttır. Hatta her mükellef bile ictihâda, tahkīk-ı menât-ı hükme muhtâcdır. Nitekim âmmı "amel-i yesîr müfsid-i salât değildir, amel-i kesîr müfsid-i salâttır" kāide-i fıkhiyyesini fukahâdan işitir, şâyed namazda sehven bir amel işlese bu amelin yesîr veya kesîr olmasını ta'yîn için herhalde ictihâda muhtâc olacak, bu ikisinden biri ta'ayyün edince menât-ı hüküm tahakkuk edecektir.

Tahkīk-ı menât-ı hüküm ma'nâsına olan ictihâd mürtefi' olur ise husûl-i teklîf mümkün olmaz. Teklîf mürtefi' olur.

İctihâd-ı sânî– Menât hükmü tenkīh etmek için bezl-i makderettir. Şöyle ki şâri' hükmü bir illete muzâf kılıp bağlıyor. Fakat illete muzâf olmak husûsunda aslâ medhali bulumayan bir takım evsâf da mukterin oluyor. Hükm-i şer'î tevessü' etmek için o evsâf-ı lâhikayı derece-i i'tibârdan atmak lâzım oluyor. Böyle olan ictihâda tenkīh-i menât-ı hüküm derler. Burada menât-ı hükm nas ile ma'lûm oluyor. Fakat illette medhali bulunmayan bir takım evsâf da illet ile beraber bulunuyor da onları derece-i i'tibârdan iskāt etmek lâzım geliyor.

Meselâ; asr-ı celîl-i risâlette a'râbî Ramazân'da zevcesiyle muvâka'ada bulunuyor da orucu bozuluyor. Biz burada "teklîf eşhâsa âmm ve şâmildir" kaziye-i mücma'un-aleyhâsına mebnî bu a'râbîye a'râbî olmayanları da ilhâk edeceğiz, a'râbîlik vasfını derece-i i'tibârdan iskāt edeceğiz. Zira menât-ı hüküm vikā'-ı mükellefdir, yoksa vikā'-ı a'râbî değildir. Kezâ a'râbînin bu iftârına diğer bir Ramazân'daki iftârını, o Ramazân'ın diğer günlerindeki iftârını da ilhâk edeceğiz. Çünkü menât-ı hükm hetk-i hürmet-i Ramazân'dır. Yoksa o Ramazân'ın hürmetini veya o günkü hürmetini hetk değildir. Kezâ bu a'râbînin iftârına zinâyı, câriyeyi vat'ı da ilhâk edeceğiz. İşte burada hükme te'sîrde medhali olmayan evsâf hazf olunmak sûretiyle menât-ı hükm tenkīh olunuyor: A'râbî olması o Ramazân'a mahsûs olması, o Ramazân'ın o gününe mahsûs olması menkûha olması gibi evsâf hazf olunuyor. Menât-ı hükm vikā' veya ifsâd olarak kalıyor. Menât-ı hükm vikā' olur ise ekl ve şürb buna ilhâk olunamaz. Bilakis menât-ı hükm ifsâd olursa ekl ve şürb de vikā'a ilhâk olunur. Vikā' âlet-i ifsâd olmağla burada her iki ihtimâl vardır. Nitekim menât-ı hükmün vikā' veya ifsâd-ı savm-ı muhterem olması eimme arasında muhtelefün-fîhdir. Fakat evsâf-ı sâirenin menât-ı hükümde dâhil olmaması müttefekun-aleyhdir.

İctihâd-ı sâlis– Menât-ı hükmü tahrîc ve istinbât etmek için bezl-i makderettir. Şöyle ki şâri' bir mahalde tahrîm ile hükmediyor. Yalnız hüküm ve mahalli zikrediyor, menât-ı hükme ta'arruz etmiyor. İşte burada evvel-emirde menât-ı hükmü tahrîc etmek lâzımdır. Meselâ; şâri' şürb-i hamrı tahrîm ediyor. Menât-ı hükmü beyân etmiyor, biz re'y ve nazar ile menât-ı hükmü istinbât ediyoruz. Menât-ı hükm sekrdir diyoruz.

Tahkīk-i menât-ı hüküm kıyâs değildir. Ancak hükmün mahallini ta'yîn etmektir. Tenkīh-i menât-ı hüküm de kıyâs değildir. Belki bir nev' zavâhiri te'vîldir.

Tahrîc-i menât-ı hüküm: İctihâd-ı kıyâsdır. Ehl-i ilimden kıyâsı inkâr edenler ictihâdın nev'-i evvel ve sânîsini inkâr etmiyorlar.

Tahkīk-i menât-ı hüküm için ulûm-ı ictihâdiyyenin bulunması aslâ lâzım değildir. [**60**] Makāsıd-ı şerî'ata vâkıf olan ehl-i nazar ve tahkīk menât-ı hükmü tahkīk eder. Hükmün mahallini ta'yîn eder, hükm-i şer'îyi beyân eder. İşte nusûs-ı şer'iyyede musarrah, kütüb-i fıkhiyyede mezkûr olmayan bir hâdisenin hükm-i şer'îsini beyân etmek için müctehid olmak şart değildir. Şu kadar ki illetin ma'lûm olması şarttır. Bir hâdisede illet mevcûd olunca ona hükmü izâfe etmek, illet mefkūd olunca hâdiseden hükmü iskāt etmek her vakit yapılagelmiştir. Meselâ; vasf-ı sekrden nâşî hamr harâm olur, hamrdan vasf-ı sekr zâil olunca hamr sirke olunca harâm hükmü de zâil oluyor. Kezâ vasf-ı fısktan nâşî şehâdet ve

rivâyet reddolunuyor. Fâsıktan fısk zâil olunca redd-i şehâdet ve redd-i rivâyet hükmü de zâil oluyor. Kezâ mecnûn ve sagīr mahcûrdur. Mecnûndan vasf-ı cinnet, sagīrden vasf-ı sıgar zâil olunca kendilerinden hacr da zâil oluyor.

Kezâ âkıle cinnet ârız olsa ondan adem-i hacr hükmü zâil olup ona hacr hükmü terettüb eder.

Tenkīh-i menât-ı hüküm ile tahrîc-i menât-ı hüküm için bezl-i makderet etmek ma'nâlarına gelen ictihâdın kable fenâi'd-dünyâ münkatı' olması mümkündür.

Tenkīh-i menât-ı hükümde de müctehid-i mutlak için lâzım olan ulûmu bilmek şart değildir. Fakat bilhassa makāsıd-ı şerî'ate muttali' olmak şart-ı aslîdir. Tenkīh-i menât, tahkīk-i menâttan daha güç, daha mühimdir, tahrîc-i menât-ı hükümde ulûm-ı ictihâdiyyeyi bilmek şarttır.

el-hâsıl illeti beyân olunan ahkâm hakkında illet ile beraber levâhıkı mezkûr olan ahkâm hakkında ulûm-ı ictihâdiyyeyi bilmeyen fakat makāsıd-ı şerî'ate muttali' olan ehl-i nazar ve tahkīk bir re'y, bir hükm-i şer'î dermiyân edebilir.

[Burada "Tashîh" başlığı altında 43 ve 44. sayfalardaki tashihler yer almaktadır. İlgili yerine işlendiğinden yazılmamıştır.]

İzmirli
İsmail Hakkı

NİSÂİYÂT

FEYLESOF RIZA TEVFİK BEYEFENDİ'YE

Hayrânı olduğum selâset-i beyânınız, en gâmız ve muğlak mesâili her türlü efkâra takrîb eden vuzûh-ı uslûbunuz beni fırsat buldukça öteye beriye yazdığınız makālâta cezbedip duruyor. Ve onları okudukça sîmâ-yı ma'rifet-penâhınız gözümün önünde tecessüm ederek âdetâ sesiniz bile kulağımda mün'akis oluyor. Bundan duyduğum lezzet-i azîme (haz değil) dâimâ beni cüst ü cû-yı âsârınıza sâiktir. İşte böyle bir sâik-ı mübrem ile *İctihâd*'ın 95 ve 96'ıncı numaralarındaki makālelerinizi okudum. Her ikisinde de yenilik-perestişkârı olan mütefekkirînimizin en büyük mes'ele-i yevmiyye hâline koydukları "Mes'ele-i Tesettür"ü mevzû'-ı bahs etmişsiniz.

Bu makālelerinizde aşağı yukarı:

"İslâm'ın kadınlara bahşettiği bir takım hukūk vardır. Onları biz ihmâl etmişiz. Bu hukūk-ı mühimmeye nisbetle çarşaflı çarşafsız gezmek hakkı ciddî bir da'vâyı, bir hakk-ı hayâtı bırakıp da tuvâlet takımı istemek kabîlinden bir hoppalıktır. Maksad bahtiyarlık ve terakkī ise mutlaka çarşafsızlık onu te'mîn etmez."

Diyorsunuz ki fikrinizin bu hoppalığı "tuvâlet takımı istemek kabîlinden" addetmeyi istilzâm eden noktasından mâadâsına tamâmıyla iştirâk ederim. Hele:

"Bizde eksik olan hak değil, terbiyedir"

Cümlesi bu da'vâ-yı azîmin tâ can evine basan, mes'elenin etrâfındaki yaygaraların ilel ve esbâbını bütün uryânlığıyla meydâna çıkaran, nüfûz-ı nazar-ı hakîmânenizi tamâmıyla isbât eder bir sözdür. Buraya kadar sizinle beraberim. Lakin siz tedkīkātınızı din sâhasına da naklediyorsunuz da bu mes'elenin dine hiç bir taalluku olmadığını iddiâ ediyorsunuz ki orada sizden bi'z-zarûre ayrılıyorum. Ve darılmayacağınızı bildiğim için o vâdîde vâki' olan sehivlerinizi, zühûllerinizi söylemeyi hakīkat nâmına bir vazîfe addederim.

Tesettürün kalkmasına tarafdar olarak bunun kitapta yeri olmadığını en evvel öne süren Mısırlı Kasım Emin Bey'dir. Adamcağız kendi memleketinde da'vâyı kazanamadı, bunun kitap ve sünnette pek geniş bir yeri olduğunu her taraftan bağıra bağıra isbât ettilerdi. Mes'ele bize intikāl ettiği vakitte bizdeki feministlerin (bilmem ki bunlara şekl-i da'vâya göre bu nâmı vermek câiz mi?) imâmı, rehberi, alemdârı Kasım Bey'in *Tahrîrü'l-Mer'e*'si oldu. Bizimkiler mes'eleyi yalnız veche-i ictimâ'iyye ve felsefiyyesinden tedkīk ile iktifâ edeydiler belki de biraz hoş görülebilirdi. Zira herkesin kendine göre efkârı, mütâla'âtı, felsefesi olabilir. Bunlar vicdâniyâttır. Hatta bunlar dinde beğenmedikleri, zevk-i tefelsüflerine uyduramayacakları ahkâm da bulabilirler. Lakin böyle yapmadılar. Sâha-i tasavvurlarında kalmak lâzım gelen bir mes'ele-i ictimâ'iyyenin hallini ta'cîle çalışarak fiiliyât vâdîsine bir an evvel dökmek için dine mürâcaatı en kestirme bir yol addettiler. Ve hazır ellerinde Kasım Bey'in kitabı varken din ve âdât bâbında başka türlü tetebbu'âta girişmek zahmetini ihtiyar etmediler. Halbuki *Tahrîru'l-Mer'e* ile *el-Mer'etü'l-Cedîde*'yi okuduktan sonra onlara karşı yazılmış âsârı da araştırmak, lisân-ı *Kur'ân*'ın asıl sâhibleri olan sadr-ı evvel ulemâ ve fukahâsı ile ilk ulemâ-yı lügatin gerek âyât-ı kerîmeyi gerek ehâdîs-i nebeviyyeyi nasıl anladıklarını tahkīk etmek vazîfeleri idi. Bunların en haksız oldukları cihet işte bu noksan tetebbu' olmuştur. Zira taleb ettikleri teceddüd için dinden isti'âne ettiler. Teessüs ve temekkün etmiş bir âdete karşı dini silah olarak isti'mâl etmek istediler. O hâlde kullandıkları [**61**] âlet-i harbin azm ve irâdetlerine ne dereceye kadar râm olabileceğini tartmak iktizâ ederdi.

Sizin makālelerinizi okumaya başladığım vakit –ne yalan söyleyeyim– en ziyâde bu noktalara temâs edeceğinizi tahmîn ediyordum. Fakat gördüm ki siz bu mes'eleyi sırf âdâta ta'alluk eder bir şey olarak telakkī ediyorsunuz. Ve:

"Onu o zemînde tetebbu' etmeli ve âdâtın her yerde muhkem olduğunu unutmamalı" diye bizi tenbîh ediyorsunuz. Vâkı'a:

"Kadın mes'elesi hakkında kendi fikr-i mahsûsumu henüz beyân etmedim. Bu mes'ele her milletin kendi maneviyetine, derece-i terbiyesine göre bir şekl-i husûsîde tecellî eder. Kadın mes'elesi bir değil, birçoktur. Hepsini ayrı ayrı telakkī etmeli ve cümlesini hukūk-ı insâniyye zemîn-i metîninde tetebbu' etmelidir."

Dediğiniz, ben de da'vânızı daha nâ-tamâm olarak dinlediğim için sizi muâhaze edişim haksızdır. Fakat işin veche-i dîniyyesi hakkındaki fikrinizi izhâr ettiğiniz cihetle dîn-i İslâm ile fikrinizin ne dereceye kadar tetâbuk ettiğini araştırmakta beis görmem.

Lüzûmsuz yere mes'eleyi karıştıranları pek büyük bir nüfûz-ı nazarla tevbîh ve muâhaze buyurduğunuz hâlde sizin de tesettürün dîn-i İslâm ile alakadâr olmadığına kāil olduğunuza hükmedecekleri gibi bu bid'ati sırf kıskançlık

veyahud müteğallib kıskançlara mümâşât sâikasıyla çıkardılar diye eslâf ve ahlâf-ı ulemâya tahkīrler yağdıran taşkınlara hak vereceklerdir. Hevâ-yı nefse mütâba'attan başka düşüncesi olmayan bu gibi tecrübesizleri kalem-i üstâdâneniz Allah vere de şımartmasa. mektep talebesinden olan sâil-i müsteftîye verdiğiniz cevabda:

"Ben o âyâtı bilirdim, hem çoktan beri!... Lakin 'Adam akıllı giyininiz! Gözlerinizle şeytanet etmeyiniz, gizli kalması lâzım gelen tezyînât ve huliyyâtınızı yabancıya göstermeyiniz. Sokakta yürürken topuklarınızı yek-diğerine çarpıp da halhallarınızı şıkırdatmayınız. Erkeklerle görüştüğünüz zaman kavl-i ma'rûf üzere söz söyleyiniz Yani ibhâmlı ve çapkınca şeyler söyleyip de erkeklerin kalbinde gizli duran şeytan-ı şehveti uyandırmayınız. Hulasa kurtizanlık, âşüftelik etmeyiniz!' demek bugünkü ma'nâsıyla Osmanlı çarşafı giyiniz demek değildir."

Demekle bu mevzû'a ta'alluk eden âyât-ı kerîmenin meâllerini birbirine karıştırıyorsunuz. Bununla beraber –son moda olan o edâ-yı beyân ile– mevzû'un biraz ötesine geçerek bu husûsta vârid olan emir ve nehyin "bugünkü ma'nâsıyla Osmanlı çarşafı giymeyi" istilzâm etmediğini ifhâm etmek istiyorsunuz.

Dinimizin –ekseriyeti i'tibârıyla tezeyyün ve teberrüc maksadıyla istimâl edilen– bugünkü Osmanlı çarşafını tavsiye ettiğini iddiâ edecek herhalde biz olmayacağız. Güya dine, rûh-ı şerî'ate istinâd etmek isteyen zamane beylerinin arzusu eğer tesettürü hakîkaten asr-ı ashâb ile tâbi'îndeki hâle ircâ' ve iâde ise, halkı sırf din dâiresinde îkāz ve irşâd ise mes'eleyi tâ menba'ında arayıp halletmekte hiç bir güçlük yoktur. Müteahhirîn-i fukahâdan hiç bir nakle istinâd etmeksizin yalnız *Kur'ân* ile hadis ve bunları telakkī eden akvâl-i ashâb ile istişhâd etmek kâfîdir.

Evvel be-evvel şunu arz edeyim ki "Tesettür mes'elesi" nâmıyla muharrirîn-i Osmâniyye piyasasında revâc bulan mes'ele bir değil, ikidir. Biri asl-ı tesettüre yani giyinmeye, örtünmeye ta'alluk eden mes'ele, diğeri ise hicâba yani harem-selâmlık ittihâzına, ecnebî yani mehârimin mâadâsıyla ihtilâtın, suvareler vermenin memnû'iyetine âid olan mes'ele. Bu mes'elelerden herbirinin müslümanca halli hakkındaki sözümüzü söylemeden evvel cumhûr-ı müslimînin bil-ittifâk istinâd ettikleri kāide-i külliyyeyi, bu bâbdaki âyât ve ehâdîsin kâffesine hâkim ve cümlesini âdetâ müfessir olan mi'yâr-ı İslâmîyi araştıralım. Bu mi'yârı elimize veren (ان المرأة عورة)[1] hadîs-i şerîfidir. Bu hadîs-i şerîf İbni Mes'ûd tarîkiyle Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) den merfû'an (yani râvînin Hazret-i Resûl'den işittim böyle söylüyordu, gibi bir lafız ile rivâyet etmesiyle) rivâyet edilmektedir. Mahrecleri *Sünen* sâhibi Tirmizî ile İbni Hibbân ve Bezzâr'dır. Demek usûl-i İslâmiyyece bir kere kadının bütünü avret imiş. Türkçe'de avret kelimesinin kadın ma'nâsında şüyû'-ı isti'mâli de bundan ileri gelmiştir. Mekşûf olması tecvîz olunan eczâ-yı bedeninin avret olmaması ise teysîr ve teshîl içindir. Ref'-i harec hikmetine müsteniddir. Kitap ve sünnetin kadında yüz ile ellerin mekşûf olmasını, arasıra evinden dışarıya çıkmasını tecvîz etmesi çalışmasına, ticârete, havâic-i zarûriyyesini tedârik etmesine mâni' olmamak içindir. Hatta hür olmayan kadınların ta'yîn-i mikdâr-ı avretinde daha ziyâde teysîr vardır. Çünkü çalışmak mecbûriyet ve ihtiyâcları daha ziyâdedir.

Şer'in bu müsâhelesi de gerek kadının gerek erkeğin edeb ve terbiyelerini fevkalâde sıkı bir nezâhet dâiresinde takınmaları, maraz-ı kalbe revâc ve isâre-i fitneye meydân vermemeleri, ednâ mertebe celb-i teht[?] etmemeleri şartıyla meşrûttur. Bu şartlara ri'âyet etmemek, yalnız bir zevk-i bedî'î uğruna kadınlar erkeklerle ihtilât etmek, zarûret ve ihtiyac messetmeksizin mehârimin gayrıyla görüşmek, mehârimin gayrıyla ihtilâ[t] etmek (yalnız kalmak) hiç tanınmayan bir genç ile semâlarda dolaşmak –hiç bir sû'-i niyyete makrûn olmasa dahi yine– şer'an harâmdır. Tesettür ve ihticâbın –buyurduğunuz gibi– mü'menün-bih olan usûl-i sitteye dâhil olmaması yahud İslâm'ın beş şartlarından birini teşkîl etmemesi hürmetine mâni' değildir. İmanın şartları, İslâm'ın şartları mü'min ve müslim olmanın şartlarıdır. Halbuki mü'min deyince mü'min-i kâmil de anlaşılır, mü'min-i fâsık da. Müslim deyince de müslim-i sâlih de anlaşılır, müslim-i tâlih de. Görmüyor musunuz? Şürb-i hamr ile kumar da muharremâttandır. Fakat bunları îmân ve İslâm'ın şartları miyânında sayan var mıdır? [**62**] Bir muharremi irtikâb etmekle insan hemen dâire-i îmân ve İslâm'dan hârice çıkar mı?

Gelelim âyât-ı kerîmeye: Evvelen Sûre-i Nûr'u açalım. Orada [2](قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ. وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ .. الآية) âyet-i kerîmelerini okuruz. Bir kere meâl-i şerîflerini söyleyelim:

"Mü'minlere söyle (bakması kendilerine helâl olmayan şeye bakmaktan edeb ederek) gözlerini yere indirsinler, ferclerini de (kendilerine helâl olmayan şeyden yani zinâdan)* hıfz etsinler. Bu (iki şey) kendileri için daha ziyâde mûcib-i salâh ve tahârettir. Şüphesiz Allâhu teâla onların her yaptıklarına habîrdir. Mü'minâta da söyle (bakması kendilerine helâl olmayan şeye bakmaktan edeb ederek) gözlerini yere indirsinler, ferclerini de (kendilerine helâl olmayan şeyden yani zinâdan) hıfz etsinler. Zînetlerini de meydâna çıkarmasınlar. Meğer ki (saklanamayıp) zâhirde kalan zînet ola. Bir de hımârlarını** yani baş örtülerini yaka mahalline kadar indirsinler (ki göğüsleri ve boyunları görünmesin) zînetlerini zevclerinden, babalarından ...ilh. başkalarına göstermesinler."

Bunlardan ikinci âyet-i kerîmenin sonuna doğru da (وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ) nazm-ı celîli vardır ki

[1] Tirmizî, *Sünen,* 1173.

[2] Nûr, 24/30-31.

* Kavs içine aldığımız zevâid –İbni Abbâs, Katâde, Said bin Cübeyr gibi– *Kur'ân*-ı Kerîm'in muhâtabîn-i evvelîni olan ashâb ve tâbi'înin ya siyâk-ı hitâbdan veya tefsîr-i resûlden istihrâc ettikleri ma'nâ olduğundan buna itirâz edilmeyeceğini ümid ederim.

** "el-Hımâr" hâtun kısmının tesettür için başlarını örttükleri yaşmak makūlesine denir. Nasîf ma'nâsına. Ve mutlaka bir şeyi setr eden nesneye denir. *(Kāmûs Tercümesi)*.

ayaklarındaki halhal* kabîlinden zînetlerin vücûdunu yabancıya bildirmek için ayaklarını yere vurmaktan ve bu zînetlerin şıkırtısını duyurmaktan kadınları nehy etmektedir.

Sıhâhdan olan *Sünen-i Ebî Davud*'da İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan rivâyet olunduğuna göre tesettüre dâir ilk nâzil olan bu âyetlerdir. Bilmem siyâk-ı nazm-ı *Kur'ân*îye dikkat buyuruldu mu? Evvelâ kadınlara izhâr-ı zîneti Hak teâla sûret-i mutlakada tahrîm ediyor. Sonra zînetin ihfâsı müte'assir olanını istisnâ ediyor. Daha sonra zîneti ihfâ için hımârı nerelere kadar sarkıtmak îcâb edeceğini ve en nihâyet zînetin kimlere ibdâ edilebileceğini beyân ediyor.

Yine bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki zînet iki türlüdür: Biri zînet-i hafiyye ki nâ-mahreme, ecnebiye gösterilemez. Diğeri zînet-i zâhire ki yabancı da –havf-ı fitne olmadığı zaman– hîn-i hâcette görebilir.

Zînet lisân-ı şerî'atte evvelen göze çekilen sürme ve şeme (düzgün)[?], allık, kına gibi boyalara, sâniyen; yüzük, bilezik, halhal, gerdanlık, küpe, tâc gibi huliyyâta, sâlisen; elbiseye, râbi'an; mehâsin-i bedeniyyeye hâsılı fıtrî ve ârızî her türlü zînete ıtlâk olunur. Bundan dolayıdır ki ashâb ile tâbi'în bu zîneti ta'rîf ederlerken lafızları tehâlüf etmiştir. Lakin cümlesi yüz ile avuçların içi izhârı mübâh olan zînet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bu da kadınların bey' ü şirâ esnâsında yüzlerini göstermeye, ahz u i'tâ esnasında ellerini çıkarmaya muhtâc olduklarından dolayıdır. Hür olmayan kadınların esnâ-yı hizmette izhârına muhtâc oldukları eczâ-yı bedenleri daha çok olduğu için onlar hakkında setr-i avret bâbında şerî'at daha ziyâde tevessü' etmiştir.

Ancak âyet-i kerîmenin başında gadd-ı basar emrinin vücûdundan da sarâhaten istidlâl ediliyor ki hiç bir garaz-ı sahîh olmaksızın nâ-mahrem bir kadının yüzüne bakmak harâmdır. Şayed bir erkeğin gözü bağteten bir kadına ilişirse derhal gözünü indirmekle mükellefdir. Hazret-i Resûl-i ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) İmâm Ali'ye kerremallâhu vechehû [1](يَا عَلِيُّ لَا تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ، فَإِنَّ لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ) = "Yâ Ali, ilk nazradan sonra bir daha nazar etme. Zira ilk bakıştan mes'ûl değilsin. İkincisinden ise mes'ûlsun" buyuruyor. Bu tenbîh nazar-ı mufâcee hakkındadır. Gerek erkek ve gerek kadın için gadd-i basarın ne kadar sıkı emr olunduğu şundan belli ki bir gün a'mâ olan İbni Ümmü Mektûm hücre-i Risâlet-penâhî'ye giriyor. Nezd-i sa'âdetlerinde olan ümmehât-ı mü'minînden Ümmü Seleme ile Meymûne radıyallâhu anhümâya derhal ihticâb etmek üzere emr ediyorlar. Hazret-i Meymûne: "Kör değil midir?" diye i'tirâz eder gibi oluyor. Derhal: [2](أَفَعَمْيَاوَانِ أَنْتُمَا، أَلَسْتُمَا تُبْصِرَانِهِ) = "Siz de kör müsünüz? Onu siz görmüyor musunuz?" tarzında bir tevbîh-i şedîdde bulunuyorlar. el-hâsıl nazar-ı mufâceeden ve bey' ü şirâ, tahammül-i şehâdet, kasd-i nikâh ...ilh gibi bir garaz-ı sahîh-i meşrû'dan başka bir sebeble bir kadına nazar-ı şehvetle bakmak ve bu saydığımız makāsıd-ı meşrû'anın husûlünden sonra da mikdâr-ı zarûreti tecâvüz ederek mehâsinine gözünü dikmek kat'iyyen harâmdır. Binâenaleyh kulakları, gerdanları, göğüsleri, kolları açık olarak gezmeleri ve mehârimin gayrıyla tatlı tatlı müsâhebâta koyulmaları şer'an câiz değildir. Bu da'vâmızı müsbit nusûs pek çoktur. Hilâfını isbât edecek şeyler ise nakl-i sahîh ile bize vâsıl olmuş değildir.

Keyfiyet-i tesettüre gelince bunun, bu âyet-i kerîmedeki "hımâr" ile sûre-i Ahzâb'daki "cilbâb"dan nasıl olacağını anlıyoruz.

Hımâr kudemâ-yı ehl-i tefsîr ile kudemâ-yı ulemâ-yı lügatın ta'rîfine göre; bizim bugün başörtüsü, namaz bezi dediğimiz şeydir. Hımâr'ı –buhnuk, gıfâre, nasîf, miknaa, mi'cer, ridâ'** gibi muhtelif nâmlarla yâd olunup farkları yalnız enlerinde boylarında olan [**63**] diğer başörtüleri gibi– nisâ-i câhiliyet zâten istimâl edip dururlarmış. Kadınlar bunları başlarına örterken uclarını arkaya doğru atıp saçlarını, yüzlerini tamamen açık gösterirlermiş. Bu kadınların "dir'"-lerinin yani gömleklerinin de yaka yırtmacını pek büyük yaptıklarını düşünürsek nasıl açık saçık gezdiklerini tasavvur edebiliriz. Tasavvura ne hâcet. Tıbkı bugün binlercesini gördüğümüz Osmanlı kadınları gibi. Hak teâla mü'minâta işte bu hımârlarını öne doğru sarıp gerdanlarını, göğüslerini de sımsıkı örtsünler diye emrediyor. Elbise yine o elbise. Yalnız nisvân-ı müslimâtı –nisvân-ı câhiliyyet gibi– teberrücden yani açık saçık gezmekten, süslerini yabancıya göstermekten nehy ediyor. Yoksa zannettiğiniz gibi "o asırda elbise olmadığından İslâmiyet te'sîriyle kadınlara mahsûs bir libâs düşünülmüş" değildir. O halde gadd-i basar hakkındaki âyet-i kerîmeyi "En gizli yerlerini muhâfaza etsinler" tarzında tercüme etmeniz yanlış olduğu kadar bu emri tevcîh için îrâd ettiğiniz:

"Bundan bin üç yüz bu kadar sene evvel o diyarın vahşî kavmini temdîn için birinci derecede lâzım ve vâcib olan bu tenbîh bugün bizlere müvecceh olamaz. Çünkü bugün hiç kendini bilen bir kimse yoktur ki yamyamlar gibi bir karış bir deri parçasıyla setr-i avret etsin ve dâimâ çömelip oturduğu zaman o vâsıta-i tesettürün kifâyetsizliğini çirkin bir vaz'iyetle meydâna koysun! O vakitler, ma'lûmdur ki elbise yoktu. Yalnız bir büyücek bez parçasıyla sarınırlardı. Hemen o sıralarda ve mahzâ İslâmiyet'in te'sîriyle kadınlar için uzunca bir gömlek düşünülebildi ki "cellâbiye"*** dedikleri budur. Çamaşır ve iç elbisesine gelince beş yüz senelik bir keşifdir."

Tarzındaki delîl de ihticâca o kadar sâlih olmaz. Zira o diyarın kavmi öyle zannettiğiniz gibi vahşî değil idi. Yamyamlar gibi çırılçıplak gezmezlerdi. İslâm da hiç bir kisve ihdâs etmiş değildir. Her kavim kendi kisvesini muhâfaza ederek dâire-i İslâm'a dâhil oldu. Arab'ın vâkı'â bugünkü son modaya muvâfık iç çamaşırı yok idiyse de her halde "şi'âr" ve "disâr" gibi dışarıdan gözükmeyen iç elbiseleri var idi. Hatta eş'âr-ı câhiliyyeyi tetebbu' ederseniz peçeden başka olmayan "nikāb" ile "burka'"ın kadınlar tarafından istimâl edildiğini görürsünüz. Gāyeti o zamanın kadınları hiç bir teklîfe tâbi' olmadıkları için gâh tesettür –gâh ta'bîr-i *Kur'ân*î vech ile– teberrüc ederlermiş. Şerî'at-i İslâmiyye'nin men' ettiği işte bu teberrücdür.

---

* Halhal ayak bileziğidir ki nisvân-ı Arab'da istimâli hâlâ şâyi'dir.

1 Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'n-Nikâh, 44.

2 Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Libâs, 35.

** Lügatlerin garâbeti sizi güldürmesin. O zamanki adamların dilinden bahsediyoruz.

*** "Cilbâb"dan muharref olan "cellâbî" olsa gerek. Cilbâb herhangi şekilde olursa olsun çâr, çarşaf dediğimiz şeydir.

Sâlifü'z-zikr âyât-ı kerîmenin hükmünü mütemmim olan âyet-i kerîme sûre-i Ahzâb'daki [1](يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ) âyet-i kerîmesidir ki müslüman kadınların ev hâricindeki kıyafetlerini mu'arrifdir. Bunda kadınların cilbâblarını yani çarşaflarını idnâ etmeleri yani çarşaflarına bürünüp şer'an izhârı harâm olan zîneti meydânda bırakmamak için onu alınları üzerinden bağlamaları emrolunuyor. Cilbâb elbise üzerine giyilir ve bedenin şekl-i hakīkīsini enzâr-ı nâsdan setr eder geniş, bol bir libâsdır. Bu âyet-i kerîmenin müfâdından; kadının elbisesini izhârı muharrem olan zînetten addedenlerin haklı olduğu anlaşılıyor. Tâbi'înden Sa'îd bin Cübeyr bu âyetin tefsîrinde: "Cilbâb hımâr üzerindeki örtüdür. Hımârın üstüne bir de örtü örtünmedikçe ve bu dış örtü ile başını ve boynunu bağlamadıkça bir müslimeye bir yabancının bakması helâl olmaz" diyor. Ashâbdan Muhammed bin Ka'b el-Kurazî (radıyallâhu anh) bu âyetin tefsîrinde: "Bir tek gözü açık kalmak üzere yüzünü örter" diyor. Hibrü'l-ümme lakabıyla mazhar-ı iltifât-ı nebevî olan İbni Abbâs (radıyallâhu anhümâ) da bu makāmda: "Allâhu azîmü'ş-şân nisâ-i mü'minâta bir iş zımnında evlerinden çıktıkları zaman yüzlerini cilbâblarıyla başlarının üstünden bağlayarak örtmeyi ve yalnız bir gözlerini göstermeyi emretti." diyor. Tâbi'înden İbni Sîrîn de ashâbdan Ubeyde (radıyallâhu anhü)ye bu âyetin manasını soruyor. O da üzerinde duran bir milhafeyi (yorgan çarşafını) kaldırıp ona bürünüyor. Ve başını tâ iki kaşlarına kadar örttükten sonra yüzünü de örterek yüzünün sol tarafından ve gözün hizâsından bir açıklık bırakarak sol gözünü meydânda bırakıyor.

Ma'lûm-ı âlîleridir ki âyetler, hadîsler yek-diğerini müfessirdir. Bir taraftaki icmâli diğer taraf tafsîl eder. Bu ta'rîflere göre ise asr-ı sa'âdette muhâcirîn ile ensâr kadınlarının örtündükleri cilbâbın ne şekilde olduğu tebeyyün ediyor. Anlıyoruz ki sokakta ibdâ-yı zînet, yüz ile ellerin açık bulunması hakkındaki ruhsat mikdâr-ı hâcetin tecâvüz edilmemesiyle meşrûttur. Binâenaleyh kadınlar sokağa çarşaflı, yüzü örtülü olarak çıkmak ve ancak hâcet zamanlarında yüzlerini yabancıya göstermek lâzım gelir. Yabancılara zînet-i hafiyyeyi ibdâ etmek hakkındaki âyet-i sâbıkada harem, selâmlık tertîb-i şarkīsini müslümanlara vâcib kılıyor. Elde bulunan bu hüccetlerin kâffesi:

"…. meâlinde bir âyet-i celîle vardır ki mühimdir. Hem söylediklerimi isbât eder hem de Hazret-i Peygamber'in odasına girip kendisi ve haremi ile beraber oturup konuşmak o zamanlar bir âdet-i câriyye idiğini isbât eder."

Ve:

"Şu keyfiyet-i mühimmeden eminiz ki 'âdâb-ı mu'âşeret' kāidelerine ri'âyet için evâmir ve tenbîhât-ı ekîde vârid olmuş ve mâmafih yine herkes kadın, erkek, konuşurlar, görüşürlermiş. Bugünkü manasıyla bugünkü tarzda "kaç göç" yokmuş."

Da'vânızı ibtâl eder. Bir kere şu tercümesini rivâyet ettiğiniz âyetin nerede ve kime nâzil olduğunu bilemedim. Siz galiba [2](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَاْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ) [**64**] âyet-i kerîmesini kasd ediyorsunuz. Bunun meâl-i şerîfi şudur: "Ey îmân edenler, Nebî'nin hücrelerine size izin verilmedikçe ta'âm için girmeyiniz. Lakin da'vet olunduğunuz vakitte giriniz. Ta'âmı edince de hemen dağılınız. Oturup sohbet etmekle vakit geçirmeyiniz. Zira bu Nebî'ye ezâ verir de yine sizden utanarak bir şey söylemez. Allah ise hakkı beyân etmekten çekinmez. Bir de zevcât-ı tâhirâttan bir şey istediğiniz vakit hicâb yani perde arkasından isteyiniz. Zira bu mu'âmeleniz gerek sizin kalbinizin, gerek onların kalblerinin tahâreti için daha yakışık alır."

Artık bilmem bundan anlatmak istediğiniz tarzda bir âdetin cârî olduğu ve kaç-göç olmadığı manası mı çıkar? Yoksa hilâfı mı sâbit olur?

Vakit müsâ'id olsa bu bahse ta'alluk eden diğer âyât-ı kerîme hakkında da söz söylerdim. Fakat sizi daha ziyâde işgāl etmemek için bu kadarla iktifâ ederim. Daha mufassal îzâhâtı daha geniş zamanlara bırakıyorum.

Asıl maksad tesettür mes'elesinin dîn-i İslâm ile alakadâr olduğunu göstermek ve –dinlerine hizmetten başka bir cürmleri olmayan– ulemâ-yı selef ve halefi bu noktada tebriye etmek idi. Sizin rüfekâ-yı tahrîriniz pek müfrit adamlardır. Ulemâ sınıfına sebbetmekte bir zevk-i mahsûs duyuyorlar. Ulemâmızın bize çok fenalık ettiğini biz de biliyoruz. Fakat bizimle rüfekânız arasındaki fark-ı nazar bu'de'l-meşrıkaynda ır. Biz ahkâm-ı dîniyyeyi hüsn-i muhâfaza ettiremediklerinden emr bil-ma'rûf ile nehy ani'l-münkeri ihmâl ettiklerinden dolayı kendilerini mu'âteb tutuyoruz. Sizinkiler ise ahkâm-ı dîniyyeye temessük ettiklerini nâ-hoş görerek pek insâfsızca hücûm ediyorlar. Bilmem ki dinini sevmek, bilmeyenlere ta'lîm etmek bir cinâyet midir? Hürriyet-i vicdânı tavsiye edenler neden menfî olmak üzere bu kadar çirkin bir ta'assubla ma'lûl oluyorlar? Ulemânın rüfekānızca en nâzikâne ünvânı "kara kuvvet"tir. Pek velûd ve her dem tevlîdinde bir fitne koparan bir muharririniz "cehele-i ulemâ" ve "hazele-i ulemâ (!)" ta'bîrlerini kullanıyor. Ne kadar ayıp şey! Hem de bu nezâketi yalnız mu'âsırlar hakkında değil, –nübüvvete kāil olmak cürmünden dolayı– bütün eslâf ve ahlâfa revâ görüyor. Bu hücûmlar –benim anladığıma göre– sûret-i zâhirede dinin mümessili ve nâşiri olan ulemâya ise de hakīkat-i hâlde dinin sâhibine, mübelliğ-i evveline, dinin kendisine râci' oluyor. Eğer hakīkat-i maksadları bu ise "Biz dîn-i İslâmı bid'atlerden kurtarmak istiyoruz. Dinin safvet-i asliyyesini muhâfaza edeceğiz. Dine hizmetten başka bir garazımız yok" demeye müncer olan sözlerle halkı aldatmasınlar. Yok eğer bu da'vâları samîmi ise herşeyden evvel merak edip de ıslâh etmek istedikleri şeyi yani dini öğrensinler. Hiddetinden sağını solunu görmeye vakit bulamayan bu şövalyelerin –Don Kişot gibi– kendilerini değirmenlere, kayalara çarptırarak ziyâna uğramamaları için bir mürşide cidden ihtiyâcları vardır. Bu mürşid de benim takdîrime göre

[1] Ahzâb, 33/59.

[2] Ahzâb, 33/53.

siz olabilirsiniz. Bunların biraz olsun yola yatmaları için her halde zât-ı âlîleri gibi felsefe-şinâs bir zâtın nasîhat ederek mu'addil vazîfesini görmesini elzem görüyorum.

Artık kelâl-efzûd olmaya başlayan bu satırlara hitâm vermeden evvel yukarıda bil-münâsibe zikrettiğim bir düstûrunuzda da biraz ta'dîlât icrâ etmekliğime müsaade etmenizi rica ederim. Siz makālenizin bir yerinde:

"Âdâtın her yerde muhkem olduğunu unutmamalıdır."

Diğer bir yerinde de:

"... Lakin böyle anladığım için ehemmiyetsiz bir mes'ele gibi* telakkī ediyorum, demek değildir. Bilakis nazarımda pek büyük bir ehemmiyeti haizdir. Evvelâ el-ân âdât-ı muhkemenin taht-ı nüfûzunda bulunan bir şart-ı ma'îşettir. Bir anda tebdîli mümkün değildir. Azîm münâsebetsizliklere sebeb-i mahz olabilir."

Diyorsunuz. Benim fikrimce dine istinâd eden bu âdetin tebdîli şübhesiz mümkün değildir. Tebdîline teşebbüs halinde de azîm münâsebetsizlikler olacağı muhakkaktır. Âdâtın muhkem olduğunu da teslim ederim. Zâten şerî'at da bu tahkîmi tanımıştır. Lakin bu da bir takım kuyûd ve şürûta tâbi'dir. Geçenlerde diğer bir mecmû'ada "*Fıkıh ve İctimâiyât*" ünvânıyla bir makāle okumuştum. Ne söylediğini bilir ve emti'a-i ecnebiyye dellâllığı ile iktifâ etmez bir sâhib-i fikr olan muharrir-i muhtereminin zımnen şöyle demek istediğini tahmîn etmiştim: "İmâm Ebû Yusuf âdete müstenid olan nusûsu terk ile tebeddül etmiş âdâta göre ictihâd edilebilir diyor. Hemen hemen bütün nusûs da âdete müsteniddir. Binâenaleyh bugünkü âdâta göre nusûsu te'vîl ve tahvîl etmekte de beis yoktur." Yine tekrar ederim ki muharrir-i muhterem bu kıyâsı böyle sarâhaten tertîb etmiyor. Makālenin hey'et-i mecmû'asından benim isti[n]bât ettiğim ma'nâ budur. Bu bâbda zühûl ve hatâya giriftâr olmuş isem daha ziyâde memnûn olurum. Zât-ı âlîlerinin bâlâya aldığım sözleri ise bu kıyâsa daha ziyâde takarrub ediyor. Bu münâsebetle şunu demek istiyorum ki âdâta müstenid nusûs olduğu gibi âdâtı îcâd eden nusûs da çoktur. Hatta diyebilirim ki bilâd-ı İslâmiyye'de ekser âdâtı tevlîd eden nusûsdur. Bunun için emsile îrâdına hâcet yok. Biraz düşünürseniz benden fazlasını siz de bulabilirsiniz. Binâenaleyh tesettürü de ihticâbı da îcâb eden nusûs-ı şer'iyyedir. İşte burada da muhkem olan âdet değil, nastır. Asren ba'de asrın bilâ-istisnâ bütün bilâd-ı İslâmiyye'de nassa istinâden şâyi' olan bir âdeti değiştirmek dini değiştirmek kadar icrâ-yı te'sîr eder. O halde:

[**65**] "Âileler arasında beraber oturmak, görüşmek ve konuşmak bugün tamamen mümkün ve vâki'..."

Olsa da

"Bu tarz-ı mu'âşeret İstanbul'da pek çok âileler arasında vâki' yani bu ma'nâ ile bir sınıf halkımızca kaç göç mes'elesi kendiliğinden hallolunup bitmiş..."

Olsa da yine o korktuğunuz azîm münâsebetsizlikler mürtefi' olmaz. Hele ekalliyeti teşkîl eden ve Müslümanlık'la derece-i alâkaları mechûlümüz olan bu sınıf halkı örnek ittihâz ederek diğerlerine de siz de böyle yapmalısınız demek rüfekâ-yı tahrîrinizin pek ma'nâsız bir tahakkümüdür.

Rusya'da milyonlarca müslüman âilelerin böyle yaşamakta oldukları da'vâsına gelince bu da o kadar müsellem değildir. An-asıl Rusyalı olan Abdürreşid Efendi biraderimiz bu âilelerin pek mahdûd olduğunu ve bu âilelere müslümanlarca pek de hoşa gitmeyecek bir nazarla bakıldığını bir makālesinde söylemişti. Rusya matbûâtında bu husûsa dâir görülen münâkaşât-ı şedîdeyi de bu husûsta işhâd edebilirim. Mes'elenin mehd-i zuhûru olan Mısır'da da bu serbest usûlün teessüs ettiğine ve hattâ karîben edeceğine delâlet eder bir şey yoktur.

Hulâsa demek isterim ki böyle nusûsa istinâd etmiş, İslâmiyet'in en bâriz şi'ârı olmuş bir âdeti Müslümanlık dâiresinde ref' etmek mümkün değildir. Ve buna çalışmak da abestir. Arkadaşlarınızdan biri: "Bu mes'ele tamamen hallolunmadıkça bitmez" diyordu. Evet, pek doğru söylüyor. Fakat ben de şunu ilâve ederim ki: "Bu mes'ele, dîn-i İslâm yeryüzünden kaldırılmadıkça matlûbları vech ile halledilmez."

Ahmed Naim

İCTİMÂİYÂT

HER KAVMİN KENDİ BAŞINA HAREKETİ İSLÂM İÇİN FELÂKETTİR!

Artık koca bir İslâm âleminin mahv ü helâki için hazırlanan dolablar kurulan planlar son zamanlarda pek mâhirâne tedvîr edilmeye başladı. Bunun neticesidir ki her taraftan âlem-i İslâm üzerine bârân-ı belâ gibi fitne, fesâd ateşleri yağıyor, yangınlar içinde kalan bu zavallı İslâm memleketleri muttasıl yabancıların ellerine geçip duruyor. Düşmanların kimisi dîn-i Mesîhî'nin nâşirlerini himâye etmek fikriyle, kimisi neşr-i medeniyyet, beşeriyete hizmet dâ'iyesiyle, bir kısmı da mu'âhedât-ı mahsûsadan istifâde fikriyle hâsılı İslâm âlemini bel' etmek için her birisi birer vesîle ile yavaş yavaş hulûl ederek âlem-i İslâm'ın tâ can noktasına kadar geldiler! Eğer –ma'âzallâh– aralarında uyuşabilmeleri mümkün olsa âlem-i İslâm'ın kalbgâhına da hançeri batırmaktan aslâ çekinmeyeceklerdir!

Acaba bunlara karşı şimdiye kadar müslümanlar ne yaptılar? Başlarının üstünde dönen bu kadar felâketler, kulaklarını dolduran bu kadar gürültüler, cihânları sarsan bu kadar hâdisât... Acaba müslümanları îkâz edebildi mi?

Evet, pek elîm musîbetlerden sonra başlarında dönen bu felâketleri, memleketleriyle beraber dinlerinin bel' edilmesi için tedvîr olunan bu mâhirâne siyâsetleri müslümanların bir kısmı anladılar, bu felâketlerin esbâb-ı hakīkīyyesini taharrîye koyuldular. Bir kısmı ise hâlâ bu kadar elîm felâketleri bile görmüyorlar. Mevcûdiyetleri kaldırılmak için kopan kıyametler, kendilerine ninni sadâsı gibi geliyor: [1](صُمٌّ بُكْمٌ) (اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلّ...)[2], (عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ...

* Yani tesettür mes'elesi.

[1] Bakara, 2/171.

[2] A'râf, 7/179.

Bugün hâlâ bir kısım müslümanlar vardır ki hurâfe-perestlikle, atâletle, tenbellikle geminin yürüyebileceğini, yalnız isimleri müslüman olduklarından dolayı Allah kendilerine muâvenet edeceği zu'munda bulunuyorlar. Diğer taraftan muslih maskeli bir takım müfsidler de vardır ki çâre-i necâtımızı ulu orta dinsizlikte göstererek o yolda neşriyâtta, propagandalarda bulunuyorlar. Yanlış yola sapanlar arasında son asrın modası hükmünde olan, kavmiyetcilik cereyânları da dalgalanıp durmaktadır. Bir tezebzüb, bir perîşânlıktır ki ümmeti günden güne hufre-i izmihlâle doğru sürükleyip götürmektedir.

Bir kere düşünelim: Acaba asabiyet-i kavmiyye fikrinin tenemmüv etmesi İslâm âlemini düşmüş olduğu gîrîveden tahlîs edebilir mi?

Biz bundan evvel bu mevzû'da yazmış olduğumuz üç makâlede âlem-i İslâm'ın esbâb-ı inhitât ve çâre-i salâhına dâir bir dereceye kadar umûmî bir sûrette îzâhâtta bulunmuş idik. Şimdi de yine buraya âid birkaç söz söylemek istiyoruz.

Ma'lûmdur ki; Şâri'-i A'zam (sallallâhu aleyhi ve sellem) in getirmiş olduğu âhiru'l-edyân ile âlem-i beşeriyyet yeni bir devreye girmiş bulunuyordu. Bu dîn, bir dîn-i umûmî olduğu cihetle yegâne maksadı bütün insanların nâil-i sa'âdet olması idi. Bunun içindir ki getirmiş olduğu kānûnlar, kavânîn-i umûmiyye ve külliyye idi. Ahkâmı, akla muvâfık ve her mekânda, her zaman kābil-i tatbîk idi. İslâm en evvel bil-umûm insanlar arasında bir uhuvvet-i umûmiyye, kendi müntesibleri beyninde de bir uhuvvet-i husûsiyye te'sîs ediyordu. Müntesibîni hâricinde olanları muhârib, mu'âhid, zimmî olmak üzere üç sınıfa ayırıp bunların herbirisi için de kat'iyyü'r-ri'âye bir takım ahkâm vaz' ettiği gibi kendi müntesiblerinin de bir baba ile bir anadan meydana gelen hakīkī bir kardeş gibi olmaları, yek-diğerine karşı cesed-i vâhidin uzvu vaz'iyetinde bulunmaları esâs-ı maksadını teşkîl ediyordu. İslâm ta'kīb ettiği bu gāyeye kolayca vâsıl olabilmek için en evvel beşeriyeti tevhîde da'vet ediyordu. Müte'addid şekillerde ezhân-ı beşeri işgāl etmekte bulunan fikr-i ilhâdı, fikr-i sâ'ibeyi kökünden mahv ederek yerine hakīkī [**66**] bir vahdet ikāme ediyordu:

(اَفِی اللهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...)[1]، (وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ...)[2]، (قُلْ هُوَ اللهُ اَحَد...)[3]، (قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللهَ)[4]

İşte İslâmiyet'in maksad-ı hakīkīsi bil-umûm insanlar arasında uhuvvet-i umûmiyye, kendi müntesibleri beyninde de ayrıca bir vahdet-i hakīkīyye te'sîs etmek olduğu için bütün ahkâmını bu yolda vaz' etmiş, bunu muhil olan her şeyi kemâl-i nefretle reddetmiş, hattâ bu gibileri müslümanlıktan tard etmiştir.

İslâm'ın kalblerden çıkarmaya çalıştığı fikirlerden birisi de asabiyet-i kavmiyye fikri olmuştur. Esâsen tevhîde münâfî olan bu fikri de pek şiddetli bir sûrette men' etmiştir: (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...)[5]، (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ...)[6]، (مَنْ دَعَا اِلَى عَصَبِيَّة فَلَيْسَ مِنّا...)[7]، (مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ فَلَيْسَ مِنّا...)[8]، (مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا...)[9]، (الجَماعَةُ رَحْمَةٌ والفُرْقَةُ عَذابٌ...)[10]، (يَدَ الله مَعَ الجَمَاعَةِ...)[11]،

İşte bu gibi desâtîr iledir ki evvelce asabiyet-i kavmiyye ile kan deryâsına dönmüş olan Cezîretü'l-Arab bir kütle haline gelerek bir fikir, bir nokta etrafında toplanıyorlardı. İ'lâ-yı kelimetullâh, i'lâ-yı dîn...

Bu esâs-ı metîn üzerinde hareket eden müslümanlar az bir müddet zarfında dünyaları titretecek kadar kuvvet iktisâb etmişlerdi. Düşmanları hiçbir sûretle karşılarına çıkamıyorlardı. Fakat maa't-teessüf sonraları akvâm-ı İslâmiyye arasındaki bu vahdet tefrikaya yüz tuttu. Müslümanlar birbirine düştüler. Aralarına münâfıklar sokuldu. Bin türlü mezhebler meydâna çıkardılar.

Hele Cengiz'in, Hülâgu'nun, Timurleng'in vahşetleri vahdet-i İslâmiyye'yi bir daha iltiyâm-pezîr olmayacak sûrette parça parça etti. Bu sûretle parçalanan İslâm âlemi Avrupalılara lokma lokma oldu...

Bunları sayıp dökmekten maksadımız İslâm'ın pür-şân ü şeref olan asr-ı evvelinin vahdet sâyesinde olduğu gibi bu hale gelmesi de nifâk ve tefrika yüzünden ileri geldiğini söylemektir. Müslümanlık vahdetten ne kadar uzaklaşmış ise o nisbette zayıf düşerek düşmanlarının şikârı olmuştur. Zâten kānûn-ı tabî'atın muktezâsı da bu değil mi?..

İslâm'ın gözetmiş olduğu bir gāye var ki: O da vahdettir. Kudret-i fâtıra aralarında vahdeti muhâfaza etmekle beraber emr-i ıslâhları için çalışan milletleri hiç bir vakit helâk etmemiş, müşrik bile olsalar yine onları düşmanlarına karşı mağlûb kılmamıştır.

Bugün Müslümanlık âlemi hâlet-i ihtizârda bulunuyor. Mütefekkirleri bunu tedâvîye düşmüş olduğu bu gîrîveden tahlîse şitâb ediyorlar. Fakat maraza mübtelâ olan bir ferdi o marazdan tahlîs edebilmek için evvelâ; o marazı hakkıyla keşfedebilmek, sâniyen; o hastanın mizâcına göre ilac tertîb etmek lâzımdır. Ulu orta tertîb edilen ilaclar zavallı hastanın halâsını değil, helâkini tesrî' etmekten başka bir işe yaramaz. Efrâd böyle olduğu gibi hey'et-i ictimâ'iyye de böyledir. Herhangi bir sebebin te'sîriyle hayât-ı zindegîsini gāib ederek dûçâr-ı za'af olmuş, inkırâza doğru yüz tutmuş olan bir vücûdu düşmüş olduğu girîveden tahlîs edebilmek için ilel ve esbâbını teşhîs ederek onlardan sonra da sûret-i tedâvîsini düşünmek lâzımdır. Çünkü evvelâ ilim, sonra amel lâzımdır. Eğer illet keşfolunur da sûret-i tedâvîsinde hatâ edilirse hasta yine kurtulamaz. Belki çok vakit usûl-i tedâvîde irtikâb edilecek en ufak bir hatâ ma'âzallâh hastanın bütün bütüne mahvını intâc eder. Bilmeyiz ki inhilâle yüz tutmuş olan bir vücûd için daha ziyâde hattâ bütün bütüne inhilâlini mûcib olacak bir ilac mı verilir yoksa o vücûdun a'zâlarını bir araya

1 İbrahim, 14/10.
2 Bakara, 2/163.
3 İhlâs, 112/1.
4 Âl-i İmrân, 3/64.
5 Âl-i İmrân, 3/103.
6 Hucurât, 49/10.
7 Ebu Dâvud, *Sünen,* 122 (5121).
8 Ebu Dâvud, *Sünen,* 122 (5121).
9 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* 535.
10 Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 5420.
11 Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Fiten, 7.

toplayacak, onlara kuvvet verecek bir devâ mı tertîb edilir?

Bize kalırsa "muslih"lerimizin ta'kīb ettikleri yollar pek tehlikelidir. Ulu orta o yoldan gidecek olursak sâhil-i selâmete çıkmak şöyle dursun bilakis felâket uçurumlarına doğru daha ziyâde yaklaşıyoruz!

Evvelce de söylediğimiz gibi bugün İslâm âleminin kurtulması için bir çâre vardır ki o da İslâm'ın terakkīsine sed çeken bir takım hurâfâtı, İslâmları birbirinden ayıran kavmiyet fikirlerini kaldırarak bil-umûm müslümanlar beyninde hakīkī bir vahdet, müslümanlığın îcâbâtından olan hâlis bir uhuvvet husûle getirmektir. Herhangi bir vesîle ile olursa olsun müslümanlar arasında böyle bir vahdet vücûda gelirse o dakīkadan i'tibâren İslâm âlemi felâketten kurtulmuş, kendisi için mev'ûd olan istikbâle doğru açılmış nazarıyla bakabiliriz. Her halde şunu iyi bilmelidir ki ulu orta bir dinsizlik fikri bu memleket için ne kadar muzır ise kavmiyet fikri de o nisbette tehlikelidir...

Artık akvâm-ı İslâmiyye için bu hakīkatleri anlayarak henüz İslâm büsbütün muzmahil olmadan sımsıkı Allah'ın kitabına yapışmak, Peygamber-i zî-şânının gösterdiği tarîk-ı vahdeti ta'kīb etmek zamanı gelmiştir. Yoksa her kavim kendi başına harekete başlarsa ma'âzallâh izmihlâl muhakkaktır. [1](وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ)

Aksekili Ahmed Hamdi

İSLÂM ASKERİNE

İSLÂM TÂRÎHİNDEN BAZI BAHİSLER: UHUD MUHÂREBESİ'NİN MÂBA'Dİ

Hazret-i Peygamber'in orduyu ta'biye etmesi ve ta'lîmât vermesi

Kaçakların def' olup gitmesiyle İslâm ordusu yedi yüz kişi kaldı. Bunun da ancak yüz neferi zırhlı ve ikisi atlı idi.

[**67**] Resûlullâh hazretleri ordusunu ta'biye etti. Sol tarafta ve iki dağ arasında bir gedik vardı ki oradan düşmanın gelmesi ve müslümanları muhâsaraya alması mümkündü.

Peygamberimiz bu tehlikeyi gördü ve Abdullah bin Cübeyr'in ma'iyyetine elli nefer okçu verip o gediğin muhâfazasına me'mûr etti. Gönderirken de "Ardımızı süvari hücûmundan koruyunuz. Düşman gālib gelsin mağlûb olsun benden emir almadıkça yerinizden ayrılmayınız" diye ta'lîmât verdi.

Muhârebe Başladı, Düşman Bozuldu:

Okçular, mevki'lerine gittiler. Ordular da saf bağlayıp iki taraftan çıkan mübârizler çarpışmaya başladılar.

İlk mübâreze pek korkunç ve pek meraklı oldu.

Müşriklerden zorlu bir herif deve üzerinde olduğu halde meydâna çıkmıştı. Buna karşı Resûlullâh'ın halası* oğlu Zübeyr bin el-Avvâm hazretleri, piyade olarak fırladı ve devenin üstüne sıçrayıp herifin boğazına sarıldı.

Bir müddet boğuştuktan sonra herif âciz kalıp yere düştü. Zübeyr hazretleri de üzerine çöküp kafasını kopardı.

Şu kahramanlık, adama hayret veriyor değil mi? Ta'accüb etme. Din kuvveti, müslümanlık gayreti insana çok şeyler yaptırır. Böyle şaşılacak vak'alardan inşâallâh epeycesini nakledeceğim.

Müşriklerin mübârizlerinden birçoğu yere serildi. Hattâ bayrakdârlarıyla beraber bayrakları devrildi. Müslüman ordusu şiddetle ilerledi. Müşrik ordusu bozulmaya, arka tarafta def çalan karılar da tabana kuvvet kaçmaya başladı.

Müslüman Askerleri Hazret-i Peygamber'in Ta'lîmâtı Hâricine Çıktılar:

Şu hâli gören gedik muhâfızları "Düşman kaçıyor, biz de gidelim, yağma edelim" dediler ve kumandanlarının "Durun, Peygamber'in emrini unutmayın" demesini dinlemeyip mevki'lerini terk ettiler.

Yiğit kumandan, arkadaşlarından yedi fedâkâr ile oradan ayrılmadı ve avdet emrini alıncaya kadar vazîfesini îfâ etmek istedi.

Yukarıda ismi geçen Hâlid bin el-Velîd daha o vakit müslüman olmamıştı. Bu sırada düşmanın süvari kumandanı bulunuyor ve o gedikten içeriye atılmak için fırsat gözetiyordu.

Düşman Müslüman Askerini Kuşattı:

Okçuların oradan çekildiğini görünce şiddetli bir hücûm gösterdi ve mevki'lerini muhâfaza eden sekiz fedâîyi çiğnedikten sonra İslâm ordusunu arkadan kuşattı. Hâlid'in ardından da İkrime bin Ebî Cehil –ki Bedir'de öldürülen Ebû Cehil'in oğlu idi. Sonra müslüman oldu. Ve Yermuk Gazvesi'nde şehîd oldu– ma'iyyetiyle yetişti.

Müşrikler bunu anladıkları gibi geri döndüler. Onlar önden, Hâlid'in süvarileri ile İkrime'nin piyadeleri arkadan müslümanları iki kılıç arasına aldılar.

İslâm Ordusunun Perişanlığı:

İslâm gāzîleri birden bire şaşırdılar, birbirlerini tanımak için kullandıkları parolayı** unutup yek-diğerini yaralamaya ve öldürmeye başladılar.

Parolanın ehemmiyetini anlıyorsun ya? Bak, onun unutulması, ne kadar felâkete sebeb oluyor.

Müslüman ordusu karmakarışık oldu. Kimse kimseyi tanımaz hale geldi. Fazla olarak "Muhammed katledildi" diye bir ses işitildi.

Bunu işiten ve düşman karşısında ölümle pençeleşen ashâbın çoğu, artık başı kaygısına düştü ve kimi etraftaki dağlara çekildi, kimi de yurdunun muhâfazası için Medîne'ye kadar gitti.

Müslüman Kadınları Muhârebeden Dönenleri Medîne'ye Sokmadılar:

Medîne'deki müslüman kadınları, husûsiyle Resûlullâh'ın dadısı Ümmü Eymen hazretleri bu bozgun askeri taş-

[1] Yâsin, 36/17.

* Ma'lûmdur ki: Arablar, hâher-i mâdere hala hemşîre-i pedere amme derler. Şu istimâle nazaran bizim ammeye hala deyişimiz doğru değildir. Binâenaleyh halayı Türkçe saymalı ve böyle elif ile yazmalıyız.

** Müslümanların parolası "emit, emit" kelimeleri idi ki "öldür, öldür" demekti. Müşriklerin parolası da "Yâ li'l-Uzzâ, Yâ li'l-Hübel" lafızları idi ki putlarından ikisinin ismi idi.

la, toprakla karşılayıp memlekete sokmadılar. "Er meydânı önünüzde, ya harb edin, yahud silahlarınızı verin de biz harb edelim" diyerek onları ayıpladılar. İçlerinden bazıları da düşman karşısında sebât eden fedâkâr gâzîlere yardım için muhârebe mevki'ine kadar koştular.

Bu dişi arslanlardan Peygamber'in huzûrunda cenk edenler ve yaralananlar da oldu.* Resûlullâh hazretlerinin yanında ancak yirmi otuz kişi kalmıştı ki içlerinde yaralı olmayan yok gibi idi.

Hazret-i Peygamber Efendimizin Muhârebede Sebâtı:

Peygamber Efendimiz ise düşmanın birçok hücûmuna karşı sebât edip duruyordu. Ön dişlerinden biri kırıldığı, alt dudağı ile yanağının bir tarafı yaralandığı, mübârek alnından kanlar aktığı halde bir adım geri çekilmiyordu. Üstüne atılan taşların te'sîriyle, müşriklerden birinin evvelce kazmış olduğu çukura düştü. Ashâbından Talha hazretlerinin yardımıyla oradan çıktı.

[**68**] O Talha ki: Kendini Peygamber'e siper ederek birçok yerinden yaralanmış ve sağ elinin şehâdet parmağıyla orta parmağı kesilmişti.

Hemen hepsi de böyle yaralı yirmi otuz kişi ile öyle açık bir yerde durmak uyamayacağından Resûlullâh Efendimiz geride bir müdâfa'a hattı teşkîl etmek istedi. Fakat yaralarından akan kanlardan zayıf düşmüş olduğu cihetle yine Talha hazretleri Peygamber efendimizi sırtına alıp arkadaki dağa çıkardı.

Müşrikler Şehîdlerimizin Burunlarını Kulaklarını Kestiler:

Muhârebe meydanı, müslümanlardan hâlî kalınca müşrik ordusundaki defci karılar geldiler, orada yatan yetmiş tane şehîdin burunlarını, kulaklarını kesip ipliğe dizdiler ve bilezikler, gerdanlıklar yapıp takındılar.

Kendi maktûlleri de otuzdan, kırktan ziyâde idi.

Müşrikler bu derece vahşîlik ve hâinlik yaptıktan ve gûya Bedir'deki ölülerinin intikāmını aldıktan sonra Mekke yolunu tutup gittiler.

Onların çekilmesiyle Peygamber hazretleri muhârebe meydânına gelip şehîdleri mu'âyene etti. Hepsinin burnu, kulağı kesilmiş, bazısının parça parça edilmiş, amcası Hamza hazretlerinin karnı ve göğsü yarılıp ciğerlerinin çıkarılmış olduğunu gördü. Mübârek gözlerinden yaşlar dökülerek onları defnettirdi ve kendisi yaralı, ashâbı mecrûh olduğu halde Medîne'ye avdet eyledi.

Kıssadan Hisse:

Kıssaları daha ziyâde uzatmayalım da lâzım olan hisseyi alalım:

Şu muhârebede bozgunluk bizim tarafta olmuş. Lakin düşünelim ki neden böyle olmuş?

Vâkı'â hayr da, şer de Allah'tandır. Takdîre karşı gelinmez. Her işte Hakk'ın dilediği olur. Fakat insan için de tedbîrde kusûr etmemek lâzımdır.

İşte bu muhârebedeki bozgunluğun sebebi de tedbîrsizlikten başka bir şey değildir. Bu tedbîrsizlik kumandanda mı idi? Hâşâ ve kellâ. Kumandanda değil, kumandanı iyice dinlemeyen efrâdda idi.

Birincisi; Hazret-i Peygamber "tedâfü'î" harb etmek tarafdârı idi. Çünkü hâl ve mevki' onu iktizâ ediyordu. Onlar "tecâvüzî" davranmak ve meydân muhârebesi yapmak istediler.

İkincisi; Resûlullâh'ın emri ve ta'lîmâtı hilâfına mevki'lerini bırakıp yağmaya koyuldular ve bir ordunun bozulmasına sebeb oldular.

Üçüncüsü; "Muhammed katledildi" diye bir ses işitir işitmez çokları dağılıp Peygamber'le sebâtkâr ashâbını düşmanların ortasında bıraktılar ve sâire ve sâire.

Demek ki galebe çalmanın rûhu: Âmirin sözünü dinlemek ve düşman karşısında dinelmek olduğu gibi mağlûb olmanın başlıca sebebi de itâatsizlik etmek ve tedbîrsizlikte bulunmak imiş.

Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

NAZÎRÂ İBRAHİM EFENDİ

Zümre-i kuzâttan ve ashâb-ı ilm ü kalemden bir zât-ı irfân-simât olup Edirne'lidir. Tahsîlini ba'de'l-ikmâl bir müddet tedrîsle meşgûl olduktan sonra silk-i kazâya sâlik olarak muktezâ-yı meslek bir hayli seyâhat eyledi. Bulunduğu mahallerde ber-nehc-i şer'-i şerîf îfâ-yı vezâif-i şer'iyye etmekle beraber isimleri âtîde muharrer muhtelif mevzû'larda çok âsâr-ı müfîde te'lîfine de bezl-i makderet etti.

Meslek-i kavîm-i tasavvufa da müntesib olup ikmâl-i sülûkleri Hazret-i Sezâî Gülşenî'dendir.

Fudalâ-yı kuzât ve meşâhîr-i şu'arâdan Kâmî Mehmed Efendi'nin biraderzâdesidir. Târîh-i irtihâli "Nazîrâ-yı edeb" terkîbinin delâleti olan 1188 senesidir. Medfeni hakkındaki rivâyât yek-diğerine mübâyin olup meşhûr *Hadîkatü'l-Cevâmi'* müellifi Hâfız Hüseyin Ayvansarayî'nin *Mecmû'a-i Vefeyât*'ında Edirne'de irtihâl ettiği muharrer olduğu gibi bazı zevât da Eskizağra'da intikāl ettiğini rivâyet ediyorlar. Edirneli Hibrî Abdurrahman Efendi'nin *Enîsü'l-Müsâmerîn* ismindeki Edirne târîhini pek çok ilâvât ile üç cild-i kebîr üzere tezyîl eden zamanımız erbâb-ı dânişinden Edirneli Bâdî Ahmed Efendi merhûmun *Riyâz-ı Belde-i Edirne* nâmındaki eser-i mühimminde dahi sâhib-i tercümenin medfeni hakkında zikredilen mevâki' ta'dâd edilmekle beraber Kesriye mülhakātından Horpeşte olmak ihtimâli de mezkûrdur. Mütâla'a-güzâr-ı âcizî olan hatt-ı dest-i fâzılâneleriyle muharrer büyük bir mecmû'alarında resâil-i âtiyyeden 16'sı mündericdir:

1) *Risâle-i Ehâdîs-i Kudsiyye*

2) *Risâle-i Erba'în alâ Kelimeteyn*

3) *Risâle-i Ehâdîs-i Erba'în-i selâsiyye*

4) *Kavsiyye yâ Ehâdîs-i Şerîfe ve Edebiyât-ı Latîfe der-Tîr-Endâzî*

5) *Münci'l-Melâl ve Mûsılu'l-Kemâl* (İbâdât-ı bedeniyye ve işârât-ı ma'neviyye-i ibâdâttan bâhistir)

6) *Letâif-i İmâm-ı A'zam* – (İmâm-ı müşârun-ileyhten menkūl mesâil-i latîfeyi mübeyyindir.)

* Ümmü Ammâre Nesibe Hatun radıyallâhu anhâ.

7) *Risâle-i Nu'ût-ı Şerîfe* (Türkî ve Fârisî'dir)

[**69**] 8) *Mu'ammayât-ı Manzûme*: (Esmâ-i hüsnâ, esmâ-i Muhammedî, esmâ-i enbiyâ, esmâ-i sahâbe, esmâ-i meşâyihi câmi'dir.)

9) *Tercümetü Kasîde-i Münferice* (Manzûmdur)

10) *Tercüme-i Risâle-i Etvâr-ı Seb'a*

11) *İnsannâme*: (Ma'rifet-i nefse dâir olup târîh-i te'lîfi "Hüsn-i hâtime" terkîbinin nâtık olduğu 1164 senesidir.)

12) *Şerh-i Kıt'a-i* (عینان عینان لم یکبتهما فلم...)

13) *Şerh-i Gazel-i Mevlânâ* (هست لقای عاشقان بقره بقوا بقو بقو)

14) *Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısrî* (Ol ne kesrettir ki ânın haddi yok pâyânı yok)

15) *Manzûme-i Ahlâkıyye*

16) *Beyân-ı Rûh bâ-Akvâl-i Sahîha*

17) *Behcetü'l-Ebrâr ve Lem'atü'l-Esrâr*: (İlm-i muhâdarâta dâir Türkçe bir eser olup hatt-ı destiyle muharrer nüshası taraf-ı âcizânemden Edirne'de Veli Dede Dergâh-ı şerîfi Kütübhânesi'ne ihdâ kılınmıştır.)

18) *Tuhfe-i Gülşeniyye*

19) *Tuhfetü'l-Letâif fi'n-Nevâdir ve'l-Emsâl ve'l-Garâib*

20) *Câmi'u'l-Mu'cizât*

21) *Tuhfetü'l-Vüzerâ'* (Bağdad kadılığında bulundukları zaman te'lîf ettikleri manzûm bir eserdir.)

22) *Risâletü'l-Furûk* (Furûk hakkı tarzındadır)

23) *Muhtasar Târîh-i Osmânî*

24) *Muhtasar Târîh-i Edirne* (*Enîsü'l-Müsâmerîn*'den ihtisâr edilmiştir)

25) *Tercüme-i Câmi'u'l-Hikâyât*

26) *Dîvân* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Bahçekapısı'nda Hamîdiye Kütübhânesi'ndedir.)

27) *Mecmû'a-i Mükâtebât*: Kısm-ı a'zamı Hazret-i Sezâî ile olan mektûbâtı hâvîdir.

28) *Şerh-i Gazel-i Usûlî* (Ey hakîkatten haberdârım diyen Mevlâ ne der?)

Bir na't-ı şerîfinden:

Der-i lütfun bize dâru'l-emândır Yâ Resûlallâh
Sa'âdet re'fet anda râyegândır Yâ Resûlallâh
Terahhum eyle lütf ile nazîr der[d]-mendindir
Şefâ'at iltimâs eyler zamandır Yâ Resûlallâh

Bursalı: **Mehmed Tâhir**

BUHARÎ-İ ŞERÎF ŞERHİ HAKKINDA

Geçen haftaki nüsha-i mergūbede Bursalı Mehmed Tahir Beyefendi'nin Yusuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi hazretlerinin tercüme-i hâline ve âsâr-ı aliyyelerine dâir makāle-i ârifânelerini kemâl-i dikkat ve lezzetle okudum. Bu zât-ı muhteremin mülk-i Osmânî'de yetişen e'âzımdan olduğunu ve âdetâ gülistân-ı edeb ü ma'rifet ve hakîkatin bir bülbül-i hoş-gûsu bulunduğunu âsâr-ı aliyyeleri esâmîsinden istidlâl ettim.

Buhârî-i Şerîf'in yirmi sekiz senede yazdıkları otuz cild şerhinin ziyâ'a uğramayıp kısım kısım olsun kütübhânelerde kalmasına memnûn ve müteşekkir oldum. Fakat şimdiye kadar kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmemiş olmasına ve sâha-ârâ-yı âlem-i matbûât olmamasına teessüf eyledim. Gönül hiç olmazsa bunların bir araya toplanılarak kütübhâne-i umûmîde hıfzını arzu eder. Mısır'da âsâr-ı eslâfı ihyâ için ne büyük fedâkârlık edildiği ve edilmekte olduğu ma'lûmdur. Meselâ; yüz cildden ibâret bir tefsîr her türlü müşkilâta rağmen tab' olunuyor. Bizde ise bu gibi e'âzımın isimleri unutulduğu gibi senelerce emek sarfıyla ve tetebbu'la vücûda getirdikleri âsâr-ı muhallede gubâr-ı nisyân altında kalıp gidiyor.

Bu hale müteessir olmamak elden gelmiyor. Müşârun-ileyhin ulüvv-i kadr ü kemâlini i'lâna delâlet eden muhterem fâzıl-ı müdekkık Tahir Beyefendi hazretleriyle *Sebîlürreşâd*'a erbâb-ı irfân elbette müteşekkirdir. Sa'yiniz meşkûr olsun, azîzim.

Hüseyin Vassâf

MAKĀLÂT

SÂHİBSİZ KÖPEKLER

Topkapı ve Haseki caddelerinin birleştiği Yusufpaşa Çeşmesi'nin önünde haline göre bir meydancık vardır ki –Allah bir daha göstermesin– ma'hûd harîk-ı kebîrden sonra Aksaray'dan yukarı mahallâtın "Yeşil Tulumba"sı yerini tutmuştur.

Mart'ın 10'uncu Pazartesi günü buradan geçeceğim sırada gelip geçenlerden ve etraftaki kahvehânelerde oturanlardan birçoğunun yol ortasında birikip bir şeye baktıklarını gördüm.

Ben de o kalabalığa sokulup sebeb-i ictimâ'ı anlamak istedim. Bir de baktım ki: İrice bir köpek yediği zehirli lokmanın te'sîrinden vicdân-sûz evzâ' ile kıvranıyor ve dil-hırâş hırıltılarla can vermeye çalışıyordu.

Çabalanıp didinmesini, ta'bîr-i mahsûsuyla can çekişmesini mütehayyirâne olmaktan ziyâde müteessirâne temâşâ edenlere arasıra sönük nazarlarıyla bakıyordu ki bu müsterhimâne bakışlar, başucundaki ashâb-ı merhametin cidden yüreğini yakıyordu.

Zavallı mahlûk, henüz sekerâtını ikmâl etmemiş ve hareket-i mesmûmânesiyle hayât-ı sefîlânesine nihâyet vermemişti ki kalabalığın arasından iki tane kürekli peydâ oldu.

[**70**] Şimdiki ünvânları nedir? İyi bilmiyorum. Eski süprüntü arabacılarından olan bu adamlardan biri elindeki küreği keskinlemesine hayvanın boynuna bastırdı. Arkadaşı da küreğini daha canlı bulunan köpekceğizin karnı altından daldırıp salkım saçak kaldırdı... Üst tarafı ne oldu bakamadım.

میازار موری که دانه کشست
که جان دارد وجان شیرین خوشست

Beytini söylenerek yürürken diğer bir manzara karşısında bulundum: İki tane fino köpeği sokak ortasında müstekreh bir vaz'iyet almış, duruyor, kuyruğu, kulağı düşük uyuz bir tazı da bacağını kaldırmış sebzeci dükkânının önündeki

yapraklara siyiverdi. Düşündüm ki hem-cinslerinden birinin* birkaç gram striknin ile vücûdu kaldırılırken bunların böyle salma bırakılmasındaki sebeb ne idi. Sonra boyunlarındaki tasmalardan bunların sâhibli olduğu için serbest gezdiklerini, öbürünün de kimsesiz bulunduğu için zehirlendiğini anladım...

Hazîn meşhûdâtım bu kadar. Şimdi de muhık mahsüsâtımı söyleyim:

Şehremâneti, birkaç sene evvel dâmen-dermiyân olarak sokak köpeklerini bir hengâme-i vâlâ ile toplayıcıların kancasından kurtulan yahud arabalara yüklü kafeslerin aralığından fırlayan, hulâsası: Bakiyyetü'l-eb'âd bulunanlarla nesl-i cedîd olarak türeyenleri de böyle sokak ortasında zehirletip kaldırıyor.

İşittiğime göre; köpeği öldürüp kuyruğunu vesîka olarak gösterene de beş kuruş ikramiye veriyormuş! Yine duyduğuma nazaran bu kuyruklar, birer yağlı kuyruk halini bulmuş ve herbiri birkaç defa getirilip gösterilmeye başlamış da bunların fennen çâre-i imhâsı olup olmadığı Emânet Kimyahânesi'nden sorulmuş!

Günâhı söyleyenler boynuna. Bizce karanlıktır!

Buraları lâzım değil. Elzem ve ehem olan bir şey varsa o da şu alenen tesmîm-i kilâb fecî'asına hitâm verilip serseri köpeklerin ortadan kaldırılmasına başka bir çâre bulunmasıdır ki insâniyet de bunu iktizâ eder sanırım.

Bir de sâhibli, yani tasmalı köpekler için bir ta'lîmâtnâme yapılsa ve bunların:

Hem-nev'a karşı pür-cûş ü bî-hûş
Ser der-hevâ ve dünbâle ber-dûş

olarak salma-gezmeleri ve gezdirilmeleri biraz takyîd edilse. Çünkü biraz yukarıda naklettiğim hâlât-ı kerîheden fazla olarak kaldırım üzerinde giderken, yahud otobüste, tramvayda otururken bir küçük beyin yahud sivilize bir küçük hanımın şeref-i refâkatini hâiz bir köpeğin bacaklara süründüğü yahud mütebasbıs bir lisân ile elleri yaladığı oluyor.

Bunların ünsiyet neticesi olarak sâhiblerinin elini ve burnunu yalamasına bir şey denemezse de temiz bir müslüman, şer'an murdâr olan bir salya ile elinin telvîs edilmesine rızâ gösteremez. *Keşkül* ismindeki eser-i eşherin müellifi Şeyh Bahâeddin Âmilî İran Hükümdârı Şah Abbâs'ın huzuruna çıkarılmış. Şah'ın ortada dolaşan köpeği şeyhe sokulup yaltaklanmak istemiş. Onun çekinip toplanması ise Şah'ın hiddetini ve:

– Şeyh Efendi! Eteğiniz kirlenmesin diye mi çekiniyorsunuz? Suâlini mûcib olmuş. Şu nâgeh-zuhûr suâle irticâlen inşâd eylediği:

در چهره ندام از مسلمانی رنك — بر مندارد شرف سك اهل فرنك
آن روسیهم كه از بودن من — دوزخ راننك واهل دوزخ راننك**

Rubâ'îsini okuyup

– Dâmen-i nâ-pâkimden seg-i şehâmetiniz murdâr olmasın fikriyle çekinmiştim! Cevabını verip yakasını kurtarmış.

Tabîîdir ki böyle bir temâs-ı gayr-ı marzîye dûçâr olanların hemen hepsi de Şeyh Bahâüddin gibi mütezelzil ve deryâ-dil bulunmaz. Hattâ onun cevabını vermeye değil, meâlini düşünmeye bile tenezzül etmez.

Binâenaleyh Şehremâneti, tab'an titiz olanların iğbirârını mûcib olmamak için sâhibli köpeklerin etvâr-ı âzâdegîsini biraz ta'dîl, kalben şefîk bulunanların inkisârını bâdî olmamak için de kimsesiz köpeklerin izâle-i vücûdu hakkındaki usûlü tebdîl etse pek ziyâde isâbet eylemiş olacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî

* Bunların fino ve tazı olması diğerinin sokak köpeği bulunması cinsiyetlerinin mugāyeretini îcâb etmez sanırım. Bunlar köpek oğlu köpek de o bî-çare çakal oğlu köpek değil â!

** Meâli: Yüzümde nûr-ı îmândan eser yok, Frengin köpeği benden çok şereflidir. Ben o yüzler karası herifim ki, içinde bulunacağım cehennem de, içlerinde bulunacağım ehl-i cehennem de benden arlanacakdır!

LİSÂNİYÂT

YENİ YAZININ EL YAZISINDA DA BİTİŞMEMESİ BÜYÜK MEZİYETTİR

Elmalılı Hasan Efendi-zâde Arif imzâsıyla muhterem *Sebîlürreşâd*'a yazılan makāleyi gördüm. Yeni yazının iyiliği ve lüzûmu tasdîk ediliyor. Yalnız el yazıları için majüskül ve Latin harflerinde olduğu gibi bitiştirmek ihdâsı isteniyor. Majüskül yapmak kolaydır. Meselâ; harfleri büyücek yazmakla bile hâsıl olur. Fakat bizim için şimdiki halde öyle şeyler ihdâsına lüzûm yoktur. Çünkü maksadımız köylülerimize varıncaya kadar umûmu bir an evvel okutup yazdırmak olduğundan mümkün olduğu kadar tekellüfden âzâde sâde tarzlar ta'kîbi zarûretindeyiz. O cihetle bir hayli seneler bu gibi şeylerden sakınmalıyız.

Gelelim el yazısında bitişmek ihdâsı mes'elesine; bu mes'eleye yanlış ehemmiyet atfedenler maa't-teessüf pek çok görülmektedir. Maksad Avrupalılarda ne varsa hepsini almak yapmak değil elzem ve efdal olanları almaktır. Halbuki [**71**] Latin harflerinde mevcûd olan vasl umûmiyet i'tibârıyla esâsen iyi bir şey değildir. Hele tekellüflü olmak i'tibârıyla bizim maksad-ı esâsîmize yani bugünkü muhtâc olduğumuz vuzûh ve suhûlete bütün bütün münâfîdir. Ve bunda kelime bitinceye kadar elin kalkmaması sür'at ve suhûlet te'mîn eder görünürse de iyi tedkîk edilirse bilakis sür'at ve suhûlete mâni' olduğu anlaşılır. Çünkü münfasıl yazıldığı vakit insan birkaç hareketle yazılacak ayrı harfleri yazmakla mükellefdir. Zihin şaşırtıcı bir hâl yoktur. Muhtelif harfleri biri birine vasl etmekte ise nisbetle tekellüf vardır. Bunun nazarîsi böyle olduğu gibi amelî olarak isbâtı da kolaydır. Meselâ; Yusuf kelimesi yeni yazı ile pekala muttasıl yazılabilir. "Ye, vav, sin, vav, fe" harflerini hiç bozmaksızın biri birine rabt etmek kâfîdir. İşte bu veya emsâli bir kelimeyi önümüze bir sâniyeli saat koyarak ve bu harfleri birbirine vasl ederek meselâ iki dakîka yazmakta devam edelim. Sonra kaç kelime yazdığımızı ve kaç kere şaşırdığımızı sayalım. Sonra da aynı kelimeyi hurûfu ayrı ayrı olarak aynı müddet yazıp yine sayalım. Her halde münfasıl yazıldığı vakit vasl ile yazılandan daha çok yazıldığını ve daha az yanlış yapıldığını

görürüz. Diğer milletlerin yazılarıyla mukāyese ve tecrübe ettiğimizde dahi bizim yeni yazının munfasıl halinde onların muttasıl el yazılarından daha serî' yazıldığı defa'ât ile bilfiil isbât edilmiştir. Hâsılı munfasıl yazmakta mevsûl yazmaktan daha ziyâde sür'at ve suhûlet ve vuzûh ve tamâmiyet vardır. İcâbında isbât edeceğimiz vech ile bu hâl Avrupalıların erbâb-ı fen ve mütefekkirîni ininde dahi müsellemdir. Bâhusûs yazıdan maksûd-ı aslî olan vuzûhun muhâfazası her şeyden akdemdir.

Bizim yazı ise vasldan ziyâde fasla müsâ'iddir. Nitekim her vakit dediğimiz gibi bizler munfasıl yazmaya zâten alışkınız. Meselâ; "Dün Düzdere'den üç adam on dört ördek vurdu. Uzunova'da av vardır. Ordu'dan vârid evrak idârededir. Oradan al" ibâresi hep munfasıl harflerden mürekkebdir. Bundan sonra hep böyle yazarız olur gider. Kelime aralarını tefrîk için biraz aralık bırakmak kâfîdir.

Mâmafih belki ileride Avrupa yazılarında olduğu gibi vasl istenir diye biz intihâb ettiğimiz sâitleri hep vasla müsâ'id olarak intihâb ettik. Yani vaslın lehinde olmadığımızın bazılarının yanlış anladığı vech ile şekillerimizin vasla müsâ'id olmadığından zannedilmemesini ilâveye lüzûm görürüz.

Hulâsa: Yeni yazının bi-avnihî te'âlâ hiç eksiği yoktur. Her cihet düşünülmüş ve bununla bütün akvâm-ı İslâmiyye lisânları yazıldığı gibi Arapça dahi lisân-ı Arabı halelden vikāye edecek sûrette yazılır. Ve bu husûs pek büyük ulemâ ve üdebâ-yı Arab tarafından tasdîk ve takdîr edilmiştir.

Yeni yazı hakkında vârid olan bilcümle suâl ve itirâzlara cevab verir bir risâle mevcûddur ki "Yeni Yazı Öğretme Derneği" tarafından tertîb edilmiştir. Orada bu suâlin cevabı dahi vardır. Binâenaleyh bu yazı hakkında hâtırlarına suâl ve itirâz vârid olan zevâtın mezkûr risâleyi dikkatle okumalarını ricâ ederiz. Bu risâleden mikdâr-ı kâfî Kütübhâne-i umûmîye ve *Sebîlürreşâd* idârehânesine bırakılmıştır. Meccânen verilir.

Milaslı İsmail Hakkı

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİNDİSTAN'IN SÂBIK MAKARR-I HÜKÛMETİ

Müslümanlar Ne Haldedir:

Zavallılar el-ân hâb-ı girân-ı gaflet içinde yuvarlanmaktadırlar. Putperestlere nisbeten son derece câhil ve izzet-i nefisden mahrûm bir hâlde pûyân bulunmakta ve hükümet-i mahalliyyenin eltâf ve elkābıyla mütena'im bulunan birkaç müteğallibenin nüfûzları altında zillete giriftâr ve onların ağrâz ve ehvâ-i şeytâniyyelerine âlet olmuşlardır.

Trablus ve Balkan muhârebâtı esnâsında biraz hamiyet ve gayrete gelen Bengale müslümanları oldukça bir eser-i hayât ibrâzına muvaffak olmuşlar ve hatta bir aralık ahz-ı sâr için Kalküta'daki İtalya Ceneral konsolosunu katle tasaddî etmişler ise de bu keyfiyetten haber alan sinyor derhal firârı karâra tercîh ederek ferre yefirru firâren sîgasını çeke çeke Roma'ya mündefi' olmuş gitmiştir. İtalya emti'a-i ticâriyyesi Bengale Eyâleti'nde emsâli nâ-mesbûk bir halde revâcdan düşmüş ve bu yüzden İtalya tüccârı külliyetli zarar ve hasârâta dûçâr olmuşlardı. Müslümanların avâm ve fukarâ kısmında Osmanlılara karşı son derece hâlisâne ve fedâkârâne bir meveddet ve muhabbet a'mâk-ı kalblerinde mevcûd ise de zenginlerinde hakīkī ve samîmî hissiyât mahdûd ve azdır. Fakat günden güne İslâmiyet'i, İslâmiyet'in menâfi'ini elkāb ve iltifâta satan bu müteğallibe gürûhunun nüfûzu kırılmakta ve azalmaktadır.

Servet ve ticâret Bengale Eyâleti'nde ale'l-ekser müslümanların elindedir. Putperestler ise hep arâzi ve emlâk sâhibleridir. Hindûlar içinde münevveru'l-fikr kimseler yüzde altmış ve müslümanlar içinde yüzde altı râddesindedir.

Kalküta Matbûâtı:

Kalküta'da İngilizce olarak biri *The Englishman* diğeri de *The Statesman* nâmıyla nâşirleri İngiliz bulunan gazeteler tamamıyla İngiltere siyâsetinin mürevvic ve nâşirleridir. *The Bengalee* nâmında İngilizce olarak intişâr eden yevmî bir gazete tamamıyla Bengale putperestlerinin lisân-ı hâlleri olup hükümet-i mahalliyyeyi, icrâātını tenkīd etmekte aslâ tereddüt etmediği gibi dakīka bile geçirmez. Bu gazetenin sâhib ve nâşiri Hindû Banerci'dir ki kendi kavmini müdâfa'a ve sahâbet etmekle bütün hayâtını geçirmiş ve el-yevm onlara muhterem bir lider olmuştur. Hindûlarla müslümanların Bengale lisânıyla intişâr eden birkaç gazeteleri var ise de o kadar ehemmiyeti hâiz değildirler.

el-Hilâl cerîde-i İslâmiyyesi: Dökme hurûfât ile haftada bir kere Urdu lisânıyla musavver olarak intişâr eden bu cerîdenin gerek Hind müslümanları üzerindeki nüfûzu ve gerekse hükümet-i mahalliyye indindeki ehemmiyeti pek ziyâdedir.

Osmanlıların hukūkunu da son derece müdâfa'a eylemektedir. Sâhib-i fâzılı Mevlana Ebi'l-Kelâm Âzâd hazretleridir ki gençliğiyle beraber ulûm-ı dîniyye, fıkhiyye ve mantıkiyye [**72**] ile edebiyât ve târîh-i İslâm'a bi-hakkın muttali' ve âlim bir zât olup merhûm pederi Hindistan'ın en fâzıl ulemâsından ve yüz binlerce mürîd ve peyrevâna mâlik âlî-kadr ve vücûdu ender zevâtlardandı.

el-Hilâl cerîdesinin kāri'leri ale'l-ekser Hindistan'ın ulemâ ve fudalâ tabakalarıdır ki o gibi kimselere makāle ve muhteviyât beğendirmek her muharririn harcı değildir. Bunu Âzâd gibi fudalâ-yı İslâmiyye'den olan ancak tahrîr edebilir. Kanpur Mescidi Vak'ası esnâsında hükümet-i mahalliyye aleyhinde bilcümle müslümanları uyandıran ve en sonra hükümet tarafından yapılan hatâları ta'mîr ettirinceye kadar uğraşan *el-Hilâl* cerîdesinin nüfûz ve te'sîri görülmüş ve kāri'leri on bini tecâvüz eylemiştir.

Memâlik-i Osmâniyye içinde *Sebîlürreşâd*'ın ehemmiyeti ve mesleği her ne ise *el-Hilâl*'in de aynıdır.

Ser-makāleyi Âzâd hazretleri bizzat kendi kalemiyle yazdığı gibi gazetenin tashîh ve tanzîmine de kendisi bakar. Ser-makālede münâsebetle îrâd ve istişhâd edilen ebyât-ı Arabiyye ve Fârisiyye vardır ve o kadar güzel ve mü'essir-

dir ki kāri'leri teshîr eyler desem mübâlağada bulunmuş olmam.

Kalküta'da hergün bu zât-ı muhterem ile ale'l-ekser vaktimi geçiriyordum. Bundan dolayı da kendimi son derece bahtiyâr addeyliyordum. Bilumûm İslâm ile Osmanlılar hakkında beslediği fikir pek âlî ve şâyân-ı kabûl ve imtisâldir. Dersaadet'e bir kere teşrîf eylemelerini bilhassa kendilerinden çok istirhâm ettim. Bunu bana va'ad ettiler.

Hindistan'daki ulemâ ve fudalâ içinde iki zâta tesâdüf ettim ki biri Mevlana Şiblî Nu'mânî hazretleri idi. Diğeri de bu zât-ı muhteremdir.

İslâmî Encümenler:

Kalküta'da müslümanların birkaç encümenleri vardır. Fakat içlerinde en iyisi "Encümen-i Müfîdü'l-İslâm"dır. Bu encümen azâlarının çoğu fukarâdır. Bir kitabhâne, bir ibtidâî zükûr ve inâs mektebi açtıkları gibi, İngiliz hastahânelerinde vefât eden fakīr müslümanları kendi encümenlerinin masrafıyla tekfîn ve techîz ve defneyliyorlar. Ziyâdesiyle fakīru'l-hâl olan çocukları ta'lîm ve terbiyeye çalışıyorlar. Beni encümenlerine da'vet buyurdular. Cümle a'zâ ile görüştüm. Cidden riyâsız ve kalblerini nûr-ı mübîn-i İslâmiyet'le münevver gördüm. Gāzî Enver Paşa'nın resmini kulüpleri için benden istediler ve yalvardılar. Dersaadet'e avdetimde bunu zât-ı âlîlerinden istirhâm edeceğimi kendilerine va'ad ettim.

Bunların, encümenin idâre me'mûru Mevlevî Hidayet Hüseyin nâmında ulemâ ve müderrisînden gāyet sâlih ve mütedeyyin bir zâttır. Enver Bey'in ismini telaffuz ettiği zaman gözlerinden bilâ-ihtiyâr inci taneleri gibi yaş akıyordu. Bu mübârek zâtın bu hâli beni de ağlattı. Dünyada bu kadar sâf yürekli, halûk, doğru, Osmanlıları seven bir zâta müddet-i ömrümde daha tesâdüf etmedim. Benim kalbimi cidden teshîr etmişti.

Yine Kalküta'da ulemâdan olup alış-verişle iştigāl eden Mevlevî Yar Muhammed nâmında bir zâtı son derece Osmanlı muhibbi buldum. Bu zât bana çok şeyler söyledi ki cidden şâyân-ı kabûl ve imtisâl buldum. Hind müslümanlarının makām-ı hilâfet-i uzmâdan ne beklemekte olduklarını ve bu râbıta-i kaviyyeyi kat kat te'kîd ve takviye için zülf-i yâra –İngiliz politikasına Hindistan'da– dokunmamak şartıyla ne gibi icrâât ve teşebbüsâtta bulunmaklığımızı edille ve berâhîn-i kaviyye ile ityân ve isbât ve beni iknâ'a muvaffak oldu. Mevlevî Hidayet Hüseyin'in de bana birçok nesâyihi vardır ki, ayrı bir makāle ile söylediklerini îzâh edeceğim.

Seyyid Muhammed el-Ömerî:

Vaktiyle Suriye'den Çin'e, Şangay'a ve sonradan Kalküta'ya gelen bu zât-ı muhterem kendi mesâi ve kedd-i yemîni sâyesinde bir sigara fabrikası açmaya muvaffak olmuş ve büyük bir şirket te'sîs eylemiştir.

Kendisi Beyrut'un eşrâf ve hanedânından ve Hazret-i Ömer el-Fârûk radıyallâhu te'âlâ anh hazretlerine intisâb eyliyor. Zannımca seyyid-i müşârun-ileyh ile merhûm Mahmud Şevket Paşa ile merhûm Sami Paşa aralarında karâbet de vardır. Bana karşı bezl-i insâniyet ve lütufta dirîğ etmedi. Hemşehrilik, vatandaşlık hakkını Allah için îfâ etti. İki defa biri yemek, diğeri çay ziyâfetine çağırdı. Fabrikayı da gezdirdi. Güzel konağı ve muntazam mobilyaları görülecek şeylerdendir. Zevk ve tabî'atı tamamıyla Osmanlı olarak kalmış ve bunu muhâfaza etmeye son derece sa'y ve gayret eylemiştir. Trablus Muhârebesi esnâsında birçok iâneler verdiği gibi, Balkan Muhârebesi esnâsında da bin İngiliz lirasına kadar para göndermiştir. Edirne'nin, Selanik'in sukūtu esnâsında birkaç gün seyyid-i müşârun-ileyh ağzına bir lokma yemek bir yudum su bile koymamıştır. Kalküta müslümanlarının kendisine fevkalâde hürmetleri vardır.

Kalküta'da Osmanlı Şehbenderi Yoktur:

Kalküta'da hemen her hükümetin bir mümessili vardır. Hindistan'da ve bu limanda bir nefer teba'aya hiçbir sûretle ticârî ve siyâsî menâfi'a mâlik olmayan Guatamala, Peru, Pego hükümetlerinin bile birer fahrî şehbenderleri olduğu halde Devlet-i Osmaniyye'nin Hindistan'da ve bilhassa Kalküta gibi sâhilgâh bir noktada hem teba'aya mâlik hem menâfi'-i siyasiyye ve ticâriyyesi bulunduğu halde ne muvazzaf ne de fahrî bir mümessili vardır. Buraya lisân-âşinâ ve mütedeyyin bir muvazzaf şehbender ta'yîn edilirse her halde hükümetimiz kârlı çıkacaktır.

Hayır bütçemiz müsâ'id değil ise de Seyyid Muhammed el-Ömerî gibi –teba'a-i Osmaniyye'den ve Suriye eşrâfındandır– zengin ve erbâb-ı servetten bir zâtı fahrî şehbender ta'yîn etmek nefsü'l-emre pek muvâfıktır. Bu gibi zevât îcâbında ceblerinden masraf etmekten çekinmezler. Onlar yalnız resmî bir şerefi ihrâz etmekle iktifâ ederler.

Bu gibi fahrî şehbenderlerin ma'iyyetine vazîfe-şinâs Hâriciye Nezareti'nin küçük me'mûrlarından bir efendi ta'yîn edilse her halde daha güzel olur.

Bhopal: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Filipin Mektupları:

–7–

SİNGAPUR'A MUVÂSALAT

Saferu'l-hayr'ın dokuzuncu günü Singapur'a geldim. Filipin adalarına gidecek ilk vapurun vürûduna intizâren otele nâzil oldum. Buranın en büyük tüccar ve mu'teberân-ı İslâmiyyesinden es-Seyyid Ömer es-Sekkâf Efendi'nin mahdûmu es-Seyyid Muhammed es-Sekkâf Efendi otelde kalmam ahâlî-i İslâmiyye üzerine sû'-i te'sîr icrâ edeceğini beyân ederek latîf bir bağçe ortasında bulunan yalısına da'vet eyledi. Da'vetine icâbete mecbûr oldum.

Elli bin nüfus-ı İslâmiyyeyi hâvî bulunan Singapur şehri mu'teberân, tüccârân ve ulemâsı ziyâret-i âcizîye geldiler. Bilhassa devlet-i ebed-müddetimizin ahvâl-i hâzırası hakkında istifsârâtta bulundular. Cümlesinin pek heyecâna gelmiş olan teessürlerini ta'dîl ve Devletü'l-Hilâfe'nin yakın bir müstakbelde hâiz-i nisâb-ı kuvvet ve tekemmül olacağı inâyet-i Bârî'den me'mûl bulunduğunu beyân ile kendilerini tatmîn eyledim.

Singapur'da İslâm Cem'iyetleri:

Burada birçok İslâm cem'iyât-ı hayriyyesi var ise de şim-

diye kadar bunların âsâr-ı fi'liyye-i hasenesi görülememiştir. Bu cem'iyetler esâsen bir cem'iyet-i vâhide şeklinde Osmanlı sâbık şehbenderi merhûm Ahmed Atâullah Beyefendi'nin zamanında teşekkül etmiş ise de mûmâ-ileyhin vefâtından sonra inkısâma uğramıştır. İşittiğime göre el-yevm elli kadar cem'iyet-i İslâmiyye vardır. Bu cem'iyetlere mahsûs binâlarda a'zâ-yı cem'iyet birleşir. Her biri şehrî yarım dolar "takrîben 6,75 kuruş" verir. Meblağı kulüplerinin masârıf-ı zarûriyyesine ve bazı muhtâcînin iânesine sarfediyorlar.

[73] Mektep, medrese Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi nâmına hiçbir eserleri yoktur.

Ancak es-Seyyid Ömer es-Sakkāf Efendi'nin ibtidâî derecesinde bir medresesi vardır.

Mûmâ-ileyh işbu medreseye sunûf-ı tâliye ilâvesi ve Mısır'dan muktedir muallimler celbi sûretiyle dâire-i tedrîsi tevsî' etmek fikrinde bulunuyor. İşbu medresenin devâmı için mûmâ-ileyh tarafından tahsîs edilmiş akārât mevcûd olup talebeden ücret-i tedrîsiyye alınmamakta ve kütüb-i lâzımeye işbu akārâtın vâridâtından tedârik ve talebeye meccânen tevzî' edilmektedir.

Medrese-i mezkûreyi ziyâret ettim. Bu medresede Arap, Cava, İngiliz lisânları ta'lîm edilmekte ve talebe üç sene zarfında hatm-i kelâm edebilmektedir.

İngilizce'nin yalnız mebâdîsi müntehâ sınıf talebesine okutturulmakta ve himmet ta'lîm-i Arabî ve Câvî'ye, hat ve imlâya, a'mâl-i erba'aya sarf edilmektedir.

Bâlâda arz ettiğim cem'iyetlerden başlıcaları "Hüddâmü'l-Ka'be", "Dâru't-ta'allüm", "Cem'iyet-i İslâmiyye" nâm cem'iyetlerdir.

Hüddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti:

Bunlardan Hüddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti Hindistan'ın Dehli şehrinde müteşekkil cem'iyet-i asliyyenin bir şu'besi olup a'zâsı senevî birer rupiye (sekiz kuruş) i'âne i'tâsıyla mükelleftir. Cem'iyetin maksad-ı teşekkülü, Haremeyn-i muhteremeyn ahâlîsinin ta'lîmi ve a'zâ-yı cem'iyyetten muhtâc olanlarının terfîhi için çalışmaktır. Bu cem'iyet sülüs-i vâridâtını imâmü'l-müslimîn efendimiz hazretlerinin irâde-i seniyyelerine tâbi' kılmıştır.

Hüddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti'nin buradaki şu'besi reîsi Ticâret-i Bahriyye Komisyonculuğu'yla meşgūl Madraslı Hacı Hüseyin Sâhib'dir ki şimdiye kadar görüştüğüm müslümanların Devlet-i Aliyye hakkında en hayır-hâhı, en fedakâr hâdimi bu zât-ı muhteremdir diyebilirim. Bu zât her gün vaktinin bir kısm-ı mühimmini müslümanlar mahâfilinde imrâr ile Devlet-i Aliyye'ye i'ânât-ı münâsibede bulunmaktan hâlî kalmamaları lüzûmunu tavsiye etmekten ve bir çok defa hükûmet-i mahalliyyeden gördüğü tazyîkāta zerre kadar ehemmiyet vermeyerek irşâdâtına devam etmektedir. Bu zâtın bu fedakârâne harekâtını kâffe-i müslimîn bir lisân-ı takdîr ile yâd etmektedir.

Bundan sonra Hadramutlu bir âlim gelir. Bu zâtın ismi Ali Haydar Efendi'dir. Arap Câmi'i hatîbi olan Ali Haydar Efendi Cuma hutbelerinin mevzûunu evlâdı olmayan müslümanların bütün mâ-melekini Devlet-i aliyye'ye vasiyyet etmesi ve evlâd ve ensâli olan erbâb-ı iktidârın servetlerinden birer mikdârını terk eylemeleri lüzûmuna hasr eylemekte imiş.

Sakkāf-zâdeleri de bu miyânda zikr etmek lâzım gelir. Harb-i ahîrde bunca Arap tüccârı içinde en ziyâde i'âne verenler onlar olmuştur.

Muktedir Bir Mürşid, Müslüman Bir Şehbender Lâzım:

Maamâfih bura ahâlî-i İslâmiyyesinden tamâmıyla istifâde edebilmek için burada izzet-i nefs sâhibi muktedir bir mürşidin yâhûd ahvâl-i zamana vâkıf ulemâdan bir şehbenderin vücûduna ihtiyâc-ı kat'î vardır. Bütün görüştüğüm zevât Ahmed Atâullah Bey merhûmdan kemâl-i hürmetle bahsetmekte ve müslüman bir şehbenderin vücûdu âmme-i müslimîn üzerinde daha büyük gayretler uyandıracağını dermiyân eylemektedirler.

Buradaki Osmanlı şehbender vekîli bulunan Alman konsolosundan müslümanlar memnûn iseler de zât-ı akdes-i hazret-i Hilâfet-penâhî'nin mümessili her hâlde müslüman, âlim, hakîm olmalıdırlar diyorlar.

Cem'iyât-ı İslâmiyyenin İltifâtları:

Cem'iyât-ı İslâmiyye şeref-i âcizîye her gün ziyafetler tertîb etmekte ve ba'de't-ta'âm samîmî nutuklar te'âtî edilmektedir. Dâ'îleri ise siyâsete dokunmamak kaydıyla mevâ'iz-i münâsibe-i dîniyye ilkā etmekteyim. Burası takayyüdât-ı hükûmet i'tibârıyla Hindistan'dan ehvencedir. Onun için ahâlî-i İslâmiyye mâ fi'z-zamîri bî-pervâ ızhâr edebiliyorlar.

Cavalılar'da Âsâr-ı İntibâh:

Cavalılar'ın dahi büyük âsâr-ı intibâh göstermekte olduklarını işitiyorum. Müddet-i medîdeden beri Hollanda'nın zîr-i esâretinde bulunan Cava müslümanları hukūk-ı medeniyyelerinin kâffesinin istihsâline gayret etmekte ve hiçbir Hollandalı'nın eskisi gibi îkā'-ı zulm u i'tisâf etmesine meydan bırakmamakta imişler. İki sene evvel Cava'da teşekkül eden Şirket-i İslâm Cem'iyeti milyonlarca a'zâya mâlik olup cümlesi yek-dil ve yek-zebân olarak muhâfaza-i hukūk-ı İslâmiyâna vakf-ı vücûd eylemişlerdir.

Singapur–18 Saferülhayr 1322

Filipin'de ta'lîm-i dîne me'mûr

Muhammed Vecih el-Geylânî

EBU'L-HÂMİD EFENDİ HAZRETLERİ'NE

Muhterem *Sebîlürreşâd*'ın 288 numaralı nüshasında âcizeniz hakkında ibrâz buyurulan teveccühât-ı azîmelerine karşı ma'a'l-hicâb arz-ı şükrâniyet eylerim. Bendeniz sizin gibi muhibb-i dîn ve âile-perver bir pederin himâye-i şefkatinde büyüdüm. Cenâb-ı Hakk'ın inâyetine hamd ü senâ olsun. el-yevm kırk iki yaşını mütecâviz ve iki evlâda mâlik bulunuyorum. Şimdiye kadar gerek pederim ve gerek zevcimden hakāret ve esâret mu'âmelesi değil, her zaman hürmet ve muhabbetlerini görmekle müftehir ve müteşekkirim. Bu kıymetdâr teveccühlere nâiliyetim ancak şer'-i

şerîfe mutâvaatım semeresidir. Bununla beraber (el-hayâü mine'l-îmân) kavl-i şerîfine hürmet eden her bir mü'min ve mü'minenin dâreynde mes'ûd olacağı şübhesizdir.

Ne çâre ki tesettür ile hayânın tev'em olduğunu muârız, mukallid efrenc beylere anlatamıyoruz. Bereket versin ve Allah cümlesinden râzı olsun Muhammed Ferid Vecdi ve Mehmed Fahreddin ve Ahmed Hamdi efendiler hazerâtı gibi ulemâ ve fudalâ-yı kirâm tesettür aleyhdârânının neşriyât-ı fâsidânelerine karşı müdâfaât-ı şedîdede bulunuyorlar. Bir takım gâfile kızlarımız *İctihâd*cıların bâtıl sözlerine yani yalancı elmaslarına meyl ve muhabbet göstererek nakdîne-i hayâdan mahrûm kalıyorlar, ki bu cihet pek şâyân-ı te'essüfdür. Cenâb-ı Hak cümlemizi îkāz ile imân selâmetleri ihsân buyursun âmîn.

F. Latîfe

MATBÛÂT

FRANSA'DA
MESÂVÎ-İ AHLÂK, İBTİLÂ-YI HUZÛZÂT

Tanin refîkımızın Paris muhâbir-i mahsûsu Yûşa' Necati Bey *Tanin*'e göndermiş olduğu bir mektupta, Fransa mâliye nâzırının karısı Madam Kayyu[?] tarafından *Figaro* gazetesinin müdîri Gaston Kalmet'in katli vak'ası münâsebetiyle, bir Fransız dostunun kendisine söylediği bazı sözleri naklediyor. **[74]** Bu sözler bir Fransız tarafından söylenmesi i'tibârıyla şâyân-ı ehemmiyet olduğundan ber-vech-i âtî biz de aynen naklediyoruz:

"Görüyorsunuz ki rezâlet tahammül olunacak dereceleri aştı. Bir yanda hırs-ı câh sâikasıyla iktidâr sû'-i isti'mâlâtının kâffesine mürâcaat eden zî-nüfûz nâzırlar; diğer tarafda "hasmını râm etmek için" istihsâl-i müsâ'adeye lüzûm görmeksizin, bir kadına hitâben yazılmış bir mektûbun neşrini pek tabîî bulan kâr-âzmûde gazeteciler; sonra hey'et-i mütemeddine-i ictimâiyyede münhasıran kānûna ve kānûnun vekâlet-i icrâ'iyyesini hâiz mehâkime verilmiş hakk-ı adâleti bilâ-pervâ benimseyen kibar kadınlar: Bunlar bir milletin zevâl işâretleri değil de nedir? Daha maktûlün cesedi soğumadan bir meb'ûs kātileye yazdığı bir mektupta fi'l-i makdûhu tebrîke cür'et ediyor; yine bu meb'ûsun da'vâ vekîli sıfatını hâiz olan zevcesi Versay'da intişâr eden bir cerîdeye gönderdiği bir makāleye: "Gûyâ zevcin efkâr-ı siyâsiyyesini tenkīd vesîlesiyle, en mukaddes husûsât ve mesâilde, kadınlara, zevcelere ve hattâ vâlidelere bile taarruza kalkışılırsa, bizzât ahz-ı intikām hakkını nefsinde bulan ma'zûreyi takbîh etmek şöyle dursun, hattâ hemen "Aferin!" sözleriyle tahsîn ve tebrîk etmemek elden gelmiyor!" Sözleriyle hâtime çekiyor; kānûndan başka bedrakası, vicdânından başka rehber ve mürşidi olmaması lâzım gelen hükkâm, salâhiyet-i idâriyye dâ'iresini tecâvüz eden bir hükûmete karşı lâbis oldukları o mukaddes kisveyi yırtıp sırtlarından atmak sûretiyle mukābele etmeleri iktizâ ederken biri azl olmaktan korkarak, diğeri lâ-yen'azil olmaktan cesâret alarak, bir üçüncü daha bilmem ne gibi sevâik ve makāsıda itâat eyleyerek, o hükûmetin evâmirine inkıyâd gösteriyor; nüzzâr seyl-i belâ gibi nâ-gehân başlarına çöken bu gayr-ı muntazar hâdiseden dolayı ne yapacaklarını şaşırarak vakit kazanmaya bakıyor; meb'ûsân ve a'yân, cumhûriyetin başlıca esaslarından biri olan tefrîk-ı kuvânın meşrû'iyetini, bir hukūk mualliminin teklîfi üzerine, mecnûnâne denebilecek bir sür'atle kabûle şitâbân oluyor; ve bunların arasında, zavallı halk, bin türlü âlâm-ı ma'neviyye içinde, şaşırmış, her günün ferdâsını dehşetle bekliyor… Bunlar böyle iken hâlâ sâfiyet-i ahlâktan bahsetmek, fazîlet, iffet, vazîfe gibi eskimiş kelimeler isti'mâl etmek mürâîlik olmaz mı?

En garîb olan cihet de şudur ki, bugün efkâr-ı umûmiyyede kātilenin lehine halledilemez hissiyâtın eseri olarak, bir cereyân-ı muvâfık ve mülâyim var. Ahlâk bozukluğu o derece iliğimize işlemiş, âdâtın gevşekliği o kadar terakkī etmiş ki, hükkâm için, bir cürmün sâika-i aşk ve garâm ile işlenmiş olması, bir cinâyetin ihtirâsât-ı ibtilâdan mütevellid bulunması, o cürmün, o cinâyetin berâetine hüküm için sebeb-i kâfî addediliyor. Kātilenin, müstantık huzûrunda, taslağını yaptığı terâne-i meftûniyyetin, göreceksiniz ki, aks-i sadâsı hey'et-i udûlün kalplerinde, vicdânlarında tanîn-endâz olacak…

… Sür'atle îcâbı icrâ edilmezse, bu kavmi kemiren derdler –ki biri mesâvî-i ahlâk, diğeri ibtilâ-yı huzûzâttır– çabucak rûh-ı millete nüfûz edecek. Sath-ı mâil üzerindeyiz: hatîâtımız tekerrür ederse yuvarlanmamız muhakkaktır…."

Burada Fransızın sözleri bitiyor; sonra Necati Bey ilâve ediyor: Katl ve itlâf vekāyiinin taammüm ve teaddüd ettiğini, halk arasında; mübârezât ve mücâdelât-ı rûz-merrenin âvâze-i tabîiyyesine tabanca ve tüfenk sadâlarının pek kolaylıkla karışmada olduğunu, ömr-i beşerin kudsiyeti imanının medeniyet ile, servet ü sâmânın tekessürü ile, seviye-i irfân ve tahsîlin yükselmesiyle mebsûtan mütenâsib olarak terakkīsi îcâb ederken bunlarla ma'kûsen mütenâsib sûrette ilerlediğini, sühûletle adam öldürmek husûsunda tabakāt-ı sefîle kadar tabakāt-ı âliyyenin, şehir ahâlîsi kadar köy halkının ibrâz-ı mahâret eylediğini, her gün, tahsînlerle karşılanan, nâ-mütenâhî ümîdlerle, alkışlanan hayret-âver îcâdâtın cânîleri daha müdhiş ve canhırâş vâsıtalarla, daha merhametsiz usûllerle, ihtimâl ki daha kesîr, daha serî' cinâyâtın îkā'ına sevk eden gayr-ı muntazar avâmil-i cedîde sûretinde tecellî ettiğini, hâsılı, erkeklerle beraber, mahzâ timsâl-i hilm ve şefkat olması lâzım gelen kadınların, mülhim-i nezâket ve mülâyemet olması iktizâ eden çocukların da bu merdûd tarîk-ı seyyiâta sülûk ettiklerini i'tirâf etmemek güçtür.

Elinize geçen her hangi bir gazeteyi açarsanız: İçinde en ehemmiyetsiz teferruâtıyla enzâr-ı kāriîne arz edilmiş bir hikâye-i fâci'a görürsünüz. Ve hiç şübhe yoktur ki, bir tarafdan hey'et-i udûlün müsâadekârâne karârları, diğer tarafdan hârikulâde derecelerde efkârda nemâ bulan hiss-i tecessüs sâikasıyla, nisbet-i cinâyât korkunç bir sûrette tezâyüd eylemektedir. Mâcerâ-yı fecâyii, beşeriyet için bir şeyn addederek, teşhîrinden hicâb eder gibi, tafsîlinden ihtirâz eden diğer Avrupa gazetelerine kıyâsen, Fransa cerâid-i yevmiyyesinde bu yolda öyle şâyân-ı muâheze bir meb-

zûliyet ve belâgat görülüyor ki, bu hâli kāriînin arzularını okşamak meyline atf olunsa bile, yine merâk-âver olmaktan hâlî kalamaz. Eğer bazılarının iddiâ ettiği vechile ahlâkta bir gevşeklik var ise, matbûât denilen azîm kuvvetin reviş-i lâkaydîsi ve neşriyât-ı cinâyetkârânesi neticesinde bu gevşekliğin tezâyüd eylemekte bulunduğunu kabûl etmemek mümkün değildir. Zâten, bir nevi' cinnet-i cinâyete dûçâr olmuş bedbaht bir mahlûkun zebûn-ı a'sâb olan muhayyilesi, hasta ve çok kere vâlih ve nasîbe-i temyîzden mahrûm dimâğı her hangi bir hâilenin, müstahıkk-ı tahsîn bir şey imiş gibi, sahâyif-i matbûâtta her gün gördüğümüz tafsîlâtına muttali' olursa, mazarrat-ı ahlâkıyyesi derkâr bulunan bu gibi mündericâtın, üzerlerinde bir nevi' câzibe-i husûsiyye icrâ ettiğine şübhe edilmemelidir. Ve bu mütâla'a-i ihtisâsiyye o kadar doğrudur ki, cânîler de, resmini gazete üzerinde görmek, mahall-i cürmün mebzûlen alınmış fotoğraflarını seyredebilmek, îkā' edilen fiil-i makdûhun o âna kadar misli görülmemiş bir tarzda olmak, hayret ve dehşeti celb edecek sûrette sibâ'âne, gaddârâne cinâyetin fâil-i mûcidi bulunmak, merâkı, inhimâki, hevesi çok kere mütehassısların nazar-ı basîretinde olanca kuvvetiyle tecellî etmiş dakāyıktandır.

SEBÎLÜRREŞÂD

Tanin refîkımız Madam Kayyu'ya sütûnlar tahsîs etmekle böyle mütâlaât-ı irşâdkârâneye, muhtâc olmuşidi. Teşekkür olunur ki bu sadâ-yı îkāz kendi muhâbir-i mahsûsu tarafından yükseldi. Bittabi muhabirinin hüsn-i niyet ve samîmiyyetine i'timâd ederek gerek kıymetli sütûnlarını, gerek kāri'lerinin efkârını böyle boş şeylerle işgāl etmeyi muvâfık bulmamıştır.

Bütün hayât-ı mâziyyesi mâcerâlarla mâ-lâ-mâl kātil bir Fransız karısının haklı veya haksız olması, bizce aslâ münâkaşaya değer bir mes'ele değildir. İster haklı olsun, ister haksız; bu vak'anın şerefi de, rezîleti de Fransa'ya âiddir.

Eğer yevmî rüfekā-yı muhterememizin milletten fikir toplamaya sütûnları müsâid ise başımızdan aşan kendi derdlerimize âid, münâkaşası bizim için fâideyi mûcib olacak bir mes'ele ortaya koyarak cevablarını neşr etseler her hâlde daha fâideli bir iş görmüş olurlar, kanâatindeyiz.

SENÛSÎ HAZRETLERİNİN BEYÂNNÂMESİ

Senûsî hazretleri İtalya musâlahası hakkında fikrinin ne merkezde olduğunu i'lân ediyor– Her hangi bir hükûmâtın siyâdet ve hâkimiyetini reddederek ticâretlerini, istikşâfât için amele göndermelerini kabûl ediyor.

Ma'lûmdur ki iki seneden beri mücâhedât-ı dîndârânesiyle bütün İtalyanların **[75]** kalbine vehn îrâs etmiş olan Şeyh Senûsî hazretleriyle İtalyanlar arasında hayli zamandan beri musâlaha için teâtî-i efkâr edilmekte, İtalyanlar tarafından müteaddid hey'etler gönderilmektedir. Bugünlerde yine mükâleme-i sulhiyye hakkında teâtî-i efkâr edildiği, şu mükâleme-i sulhiyye beyne'l-kabâil şâyi' olduğu cihetle Senûsî hazretleri İtalyanların dermiyân ettiği mevâdd-ı sulhiyye hakkındaki fikrini Araplara anlatmak istemiş ve bunun için bir beyânnâme neşrederek mücâhidîn-i Arab'a tevzî' ettirmiştir. Bir nüshasını ele geçirdiğimiz bu beyânnâme "el-hükûmetü's-Senûsiyetü'l-celîle" ünvânıyla mühürlenmiş idi; beyânnâmede evvelen Cenâb-ı Hakk'a ve Resûl-i ekrem'e tahmîd ve tasliye olunuyor; sonra İtalyanların göndermiş oldukları mektuplar, mevâdd-ı sulhiyyeyi hâvî evrâk icmâl olunuyor; daha sonra cihâd hakkındaki âyât-ı *Kur'âniyye* ve ehâdîs-i Nebeviyye tezkâr olunuyor; bundan sonra Seyyid Senûsî diyor ki:

"Biz azamet-i ilâhiyyeye yemîn ederiz ki: Allah'dan başka hiçbir kimseden korkmayız; bizim bir korktuğumuz varsa o da yalnız Cenâb-ı Hak'dır. Ümîdvâr olduğumuz da yalnız Cenâb-ı Allah'dır.

Benim i'timâdım Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem ile Şeyh Seyyid Muhammed el-Mehdî (radıyallâhu anh) yedir, Resûl-i ekremin emrettiği şeyden kat'iyyen inhirâf edemem; şerîat ve evâmir-i Muhammediyye'den beni çevirmeye çalışanların sözlerini de hiçbir vechile dinlemem. Resûl-i Ekrem'in emrettiğini alır, nehy ettiğinden ictinâb ederim: [1](وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا – قرآن حكيم)

İtalya'nın bize teklîf ettiği sulh meşrû' bir sûrette değildir; o hâlde nasıl olur da ona temâyül edilir?.. Şeyh Seyyid Muhammed el-Mehdî hazretleri buyurdular ki: "Bir kimse senden bir şey taleb ederse derhâl Kitap ve Sünnet'ten bir delîl iste! Eğer böyle bir delîl isbât edemezse onun müdde'âsı merdûddur; bir işde hükm-i ilâhînin ne olduğunu bilmedikçe ileri gitme!"

İtalyanların arzu ettiği şu sulh şer'a muhâlif, bütün eimme indinde memnû'dur; çünkü eimme-i kirâm, düşman bilâd-ı İslamiyye'de sulh için İslâmlara talebde bulunur, İslâm memleketinde bulundukları hâlde sulh yapmak isterlerse, hiçbir sûretle sulhun câiz olmayacağına dâir ittifâk etmişlerdir; şu hâlde İtalyanların taleb ettikleri gayr-ı meşrû' olan bu sulhe nasıl râzı oluruz?..

Fahr-i Âlem efendimizin Hudeybiye ve Hendek gazvelerindeki musâlahalarıyla buna i'tirâz edilemez. Çünkü Hudeybiye Musâlahası, Harem-i Şerîf'i ta'zîm maksadıyla orada kan dökülmemek idi; bir de Cenâb-ı Peygamber esâsen Medîne'den çıkarken muhârebe değil, belki yalnız umre etmek maksadıyla çıkmış idi; bir de Cenâb-ı Peygamber bu sulhu kendi memleketinde değil, onların yani müşrikîn-i Kureyş'in memleketlerinde yapıyordu. İşte bu esbâba mebnî müşrikîn-i Kureyş tarafından dermiyân edilen şartları kabûl ederek musâlahaya râzı olmuştu.

Hendek Musâlahası'nda ise Resûl-i Ekrem'in murâdı düşmanın Medîne'den bilâ-mukātele gitmesi idi; onun için onlarla bazı gûnâ şartlar ile musâlahaya girişmek azminde bulunmuş idi. Fakat işi yine meşveret-i ashâba havâle eylemişti; ashâbdan yalnız Sa'deyn hazerâtı sulha râzı olmadılır; Resûl-i Ekrem de bunların muhârebe azminde bulunduklarından mesrûr olup re'ylerini tasvîb buyurmuş idi.

İşte şu iki yerden mâ'adâda Fahr-i Âlem efendimizin yap-

[1] Haşr, 59/7.

mış olduğu musâlahalar hep dâr-ı a'dâda olup, hem de onların cizye vermeleri, muhârebelerde müslümanlara yardım etmeleri … gibi bir çok şürût dâhilinde olmuştur. Bu sûretle muâhede edenlerin dini, ırzı, mâlı, cânı şerîat-i Muhammediyye nazarında müslümanlarınkiyle müsâvîdir. Onların her şeyi mahfûzdur; işte şerîat-i İslâmiyye meydanda!

İşte yemin ile söylüyorum: Vallâhi, billâhi, tallâhi Cenâb-ı Hakk'ın kuvveti, Resûlullâh'ın nusreti bizimledir; düşmanımızın kesret-i efrâdı, bize çokça savlet etmeleri kat'iyyen beni korkutamaz. Nusret Cenâb-ı Hak'tandır, onu istediği kimseye verir. Ben dünyâyı taleb ve tama' ettiğim için harp etmiyorum; belki i'lâ-yı kelimetullâh için mücâhede ediyorum. Cenâb-ı Hak tevfîk ve nusret verip bizi zeyg vu dalâlden, fiten ve fesâddan muhâfaza buyursun.

(وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ)[1]، (اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ)[2]، (وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ – فرقان)[3]

Ben şeyh-i muhteremimin benim için çizmiş olduğu hat dâhilinde elimden geleni dirîğ etmeyip sarf-ı makderet edeceğim; kudret-i ilâhiye, nusret-i peygamberiyye ile vatan-ı mukaddesimizden düşmanı tard edinceye kadar devâm-ı cihâd ile me'mûrum: (وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ – قرآن كريم)[4]

Biz hiçbir zaman ecnebî bir devletin zîr-i siyâdetinde bulunmayı kabûl etmeyiz. Hangi devletten olursa olsun üzerimizde icrâ-yı hâkimiyyet eylememek şartıyla vatanımızda çalışmak, hizmet etmek arzu ederse buna râzı olur ve müsâadede bulunur, ticâret ve emtialarını kabûl ederiz. Çünkü bu yolda hareket edenler râyet-i Muhammediyye altında ve Allah'ın zimmetindedirler. Hıttamızda çalışmak, şürût-ı mahsûsasıyla istedikleri yerde maâdin taharriyâtında bulunmak, kuyular kazmak gibi taleblerine müsâade eyler ve hiçbir vechile kendilerine tecâvüzâtta bulunulmayacağını te'mîn ederiz.

Muhârebe başlamazdan evvel de sulh bu yolda idi. Eğer İtalyanlar şu şartla sulhu kabûl ederler ise ne a'lâ! Mükâleme-i sulhiyyeye başlarız. Buna râzı olmazlarsa harbe hazır olsunlar! Allah'a yemin ederim ki: Cihâd bizce pek büyük bir ganîmettir; Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem (جُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي، وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي) buyurmuştur.[5]

Mücâhidîn-i İslâmiyye fazl-ı ilâhîyi isteyerek Allah yolunda nefislerini satmışlardır. Şübhe yok ki bizce en büyük ganîmet Cenâb-ı Hakk'ın bize fazl-ı ilâhîsi olarak bahş u ihsân eylediği şehâdettir; biz gece ve gündüz **[76]** Hâlikımızın deryâ-yı ihsânında yüzüyor, o vâhid-i Kahhâr'ın himâyesi altında şurada burada kendimizi muhâfaza ediyoruz; her meşakkatli şeyi mutlaka bir kolaylık ta'kîb edecektir: (فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا. اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا – قرآن حكيم, (لن يغرب العسر يسرين حديث شريف)[6]

Bütün âlem bilsin ki bizim: (قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا اِلَّا مَا كَتَبَ اللهُ لَنَا)[7] âyet-i kerîmesine nâ-kābil-i tezelzül bir i'timâdımız vardır: (وَمَا لَنَا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللهِ وَقَدْ هَدٰينَا)[8] buyuran Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretleridir; tevfîk de yine ondandır.

Biz inşâallâh Cenâb-ı Peygamber'in: (لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ، لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خالقهُمْ، حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ وهو على كل شئ قدير) hadîs-i şerîfine i'timâd ederek bir gün olur da sâhil-i selâmete çıkarız: (حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) (نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ)[9][10][11]

(el-Belâğ) el-mütehassınü bil-hısni'l-Kuddûs

Es-Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî

ŞUÛN

Mısır:

Hıtta-i Mısriyye'de Misyonerlerin Faâliyeti – Son zamanlarda misyonerlerin faâliyetine dâir bu sütunlarda defaâtla neşriyâtta bulunduk; bunların nasıl çalıştıklarından İslâm ulemâsını, İslâm âlemini haberdâr ettik; bunların açtıkları mekteplerde ta'kîb ettikleri usûlü anlattık. En son gelen Arapça gazetelerin beyânına göre artık misyonerler işi iyice aleniyete vurmuşlar; mürevvic-i efkârları olan gazeteler ile maksadları i'lâ-yı hak olduğunu yazıyorlar. Açtıkları mekteplere devam eden çocukları tanassur ettiriyorlar. Gerek Süveyş'de, gerek Mısır'da olan mekteplerdeki kız çocuklarının birçoklarının tanassur ederek yeni bir din bulduklarından dolayı hamd ü senâ etmekte olduklarını yazıyorlar. İşte şu fıkralar misyonerlerin mürevvic-i efkârı olan gazetede okunmuştur:

"Kız çocuklarına dîn-i Mesîhi ta'lîmde gâyet güçlük çekiyoruk; çünkü onlar Mesîh'in salbini i'tirâf etmiyorlar; İbnullâh olduğunu inkâr ediyorlar; lâkin ciddî bir sûrette çalışmakla onların da kolayını bulduk; daha İslâmiyet'ten haberleri yok iken evlerinden alıyoruz; mekteplerimize kabûl ediyoruz; bu sûretle onlara kendi kitabımızı, Mesîh hakkındaki irşâdâtımızı okuyarak kolayca icrâ-yı te'sîr ediyoruz"..

Eş-Şa'b gazetesinde Ezher ulemâsında bir zâtın *İslâm Düşmanları* ünvânıyla yazmış olduğu başmakâlede şöyle hikâye olunuyor: "Evimde otururken önlerinde bir hizmetçi ile giden kız, erkek iki çocuğun kavga edip gittiklerini işittim: Kulak verdim; erkek çocuk Hazret-i Muhammed'in Mesîh'den efdal olduğunu, kız da Mesîh'in Hazret-i Muhammed'den hattâ bütün mahlûkāttan efdal olduğunu, çünkü mahlûkātın günâhının afvı için kendisini fedâ ettiğini söylüyordu. Bunların ikisi de bir kardeş olup erkek olan İslâm mektebine, kız da misyoner mektebine gidiyordu… Kız ço-

[1] Âl-i İmrân, 3/126.
[2] Muhammed, 47/7.
[3] Hac, 22/40.
[4] Neml, 27/37.
[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 87.
[6] İnşirah, 94/5-6.
[7] Tevbe, 9/51.
[8] İbrahim, 14/12.
[9] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-İmâre, 53.
[10] Hac, 22/78.
[11] Âl-i İmrân, 3/173.

cuk söylediği şeyler kendisinin dersi olup o sûretle ezberlemeye mecbûr olduğunu söyledi…"

eş-Şa'b'a bu makāleyi yazan zât burada hem zenginlere, hem de ulemâya pek şiddetli tevbîhde bulunuyor; bunlara karşı ulemânın kaleme sarılmalarını, zenginlerin de bu mekteplere çocuklarını kat'iyyen göndermemelerini söylüyor…

Misyonerlere karşı yazılan makāleler Yahudilerce – Onlardan da bir çok çocukları tansîr ettikleri için– de gāyet hoş görülerek Ezher ulemâsından bulunan o zâta karşı teşekkür yazılmıştır.

"Halkı Hakka İrşâd" Cem'iyeti – Misyonerlere mukābelede bulunmak üzere Suğr'da bu ünvân ile Ezher ulemâsından eş-Şeyh Abdülmecid el-Lebbân Efendi hazretlerinin riyâseti altında bir cem'iyet teşekkül ettiğini son gelen *eş-Şa'b* gazetesinde okuduk. Cem'iyet misyoner mekteplerinden kız çocuklarını almak için bir mektep açıyor. Resm-i iftitâhda reis ile Şeyh Abdülaziz Dırâz tarafından gāyet belîğ bir hutbe îrâd edilerek evvelâ Dîn-i İslâm'ın ilme ne derece teşvîk ettiği, tahsîl-i ilmin hem kadınlar, hem de erkeklere derece-i lüzûmu bir çok âyet-i kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile îzâh olunuyor. Sonra cehâlet yüzünden ümmet-i İslâmiyye'nin ne hale geldiği, daha sonra da ecnebîlerin, misyonerlerin açmış oldukları mekteplerden maksadları Dîn-i İslâm'ı mahvetmek olduğu, bunun için daha küçükten kız çocuklarını kabûl ederek onların zihnine akīde-i Nasrâniyye yerleştirildiği, bu yüzden hem Dîn-i İslâm'a, hem de memlekete pek çok zararlar geldiği ve bu felâketin günden güne taammüm etmekte olduğu pek müessir bir sûrette misâllerle îzâh eylemiştir.

Müşârun-ileyh hazretleri buyuruyorlar ki: "Dostlarımdan birinin beş yaşlarında bir kız çocuğu var idi; her nasılsa bu bedbahtı misyoner mektebine gönderir, bir gün öğle namazına durduğu vakit kızının da karşısına bir salîb koyarak bir şeyler yaptığını görür, namazdan fârig olunca ne yaptığından suâl eder; kızcağız da senin namaz kıldığın gibi ben de namaz kılıyorum cevâbını verir!!. Bu sûretle namaz kılınmasını kim ta'rîf ettiğini sorunca mektepteki "İvez"[?] isminde olan ruhbân ta'rîf ettiğini söyler. Bunun üzerine peder kızını mektepten çıkarmaya mecbûr olur…"

Müşârun-ileyh bu zemînde daha bir çok misâl îrâd ettikten sonra üzerine terettüb eden vecîbeyi îfâ zımnında böyle bir cem'iyet-i dîniyye teşkîl ettiklerini, ba'demâ misyoner mekteplerine gidecek olanların kendi taraflarına gelmelerini herkesin de kendi üzerlerine terettüb eden vecîbeyi îfâda kusûr etmemelerini, az zaman sonra bütün câmilere, mescidlere va'z u nasîhat için mürşidler göndereceklerini söylüyorlar. Mısır'ın daha bir çok yerlerinde de misyonerlere nazarî ve amelî bir sûrette mukāvemet olunması için mütefekkirîn ve ulemâ tarafından cem'iyetler teşkîl olunduğunu görmekle mesrûr oluyoruz…

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

9 Nisan 1914 | 13 Cumâdelevvel 1332 Perşembe | 27 Mart 1330 | Cild: 12 - Aded: 291

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 21 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Kırılmadan açılır şey değil, kilid müdhiş!
Gelin, omuzlayalım... Bir omuzlamaktadır iş.
Cesâretin medenî şekli işte böyle olur;
Uzun düşünmeye gelmez, karârımız bozulur.
Süveyş'i yardı herif... Akdeniz'le Şab Denizi
Bitişti. Öyle ya, bizler de kendi fikrimizi
Çıkarmış olsak eğer, şimdi, kuvveden fi'le,
Kucaklaşır medeniyyetle din tamâmıyle.
Süveyş'in ağzına heykel nasıl dikilmişse,
Bekā-yı nâmını te'yîd için "dö Lesseps"e;
Senin de öylece hakkındır ictihâdı yaran
Kanal boyunca birer heykel istemek o zaman!

Bakın ne günlere kaldık: Ya beş, ya altı kopuk,
Yamaklarıyle beraber –ki hepsi kılkuyruk–,
Utanmadan çıkıyor, ictihâda kalkışıyor!
Bu hâle karşı tahammül hakīkaten pek zor.
Harîmi Şer'-i mübînin ahır değil... Oradan
Çekil de kendine bir sâha bul, behey nâdan!
Kilitli bir kapı var orta yerde anlasan a:
Harem-serây-ı Şerî'at değil dalan dalana.
Nasıl ki her kapının ayrı bir anahtarı var,
Onun da var. Bunu idrâk eder birinci nazar.
Nedir mi? Anlatayım: Sizde olmayan irfan.
Biraz hayâ edin öyleyse şaklabanlıktan!
Kilitlidir kapı "ümmî duhât" için, amma
Kıyâm-ı haşre kadar ictihâd eder "ulemâ".
Evet, şerâiti mevcûd olunca insanda;
Ne kaldı men' edecek ictihâdı, meydanda?
İle'l-ebed yetişir müctehid bu ümmetten;
Şu var ki: Çıkmalı ferdâ-yı nûra zulmetten.
Kıyâs-ı fâside bir kerre eyleyin dikkat:

Süveyş'i açtı herif... Doğru... Neyle açtı fakat?
Omuzlamakla mı? Heyhât! Öyle bir fenle,
Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsîle.
Düşünmüyor bu kopuklar ki: Müctehid geçinen,
Zamânının olacak muktedâsı irfânen.
Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı sağlam anlayacak;
Hilâf'ı yoklayacak, ihtiyâcı kollayacak.
Ne ictihâdı yapar, yoksa, bir alay –zimmî
Kadar nasîbe-i fıkhîsi olmayan– ümmî?
Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin
Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin.
Peki! Liyâkat-i fıtrîsi âdemin sâde,
Kifâyet eylemiyorken bu en hasîs işde,
Ya ictihâda nasıl kalkıyor bu sersemler?
O ictihâda ki: Dünyâ kadar ulûm ister!
Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;
Kalır selâmet-i milliyyemiz öbür gelişe!
Neden vezâifi taksîme hiç yanaşmıyoruz?
Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,
Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz!
Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felâketimiz.
İşin reculleri kimlerse çıksın orta yere;
Ne var, ne yok, bilelim, hiç değilse, bir kerre.
Sabahleyin mütefelsif, ikindi üstü fakîh;
Sular karardı mı pek yosma bir edîb-i nezîh;
Yarın müverrih; öbür gün siyâsetin kurdu;
Bakarsın: Ertesi gün ictihâda pey vurdu!...
Hülâsa, bûkalemun fıtratında zübbelerin
Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[78] # NİSÂİYÂT

TESETTÜR MES'ELESİNİN TURUK-I HALLİ

Bugün bizi en ziyâde meşgûl eden bir mes'ele-i ilmiyye var ise o da tesettür mes'elesidir.

Tesettür mes'elesini hangi nokta-i nazardan mütâla'a edeceğiz? Evvel be-evvel ta'yîn olunacak nokta işte budur. Tesettür mes'elesi ya ulûm-ı ictimâ'iyye ve felsefiyye veya ulûm-ı şer'iyye nokta-i nazarına göre mütâla'a olunur.

Herhangi ilim nokta-i nazarına göre mütâla'a olunur ise orada ancak o ilmin kavâ'id ve zavâbıtı, usûl ve menâhici hâkim olur.

Görüyorum ki tesettür mes'elesini iş güç edinen erbâb-ı kalem mes'eleyi dînen, şer'an halletmek istiyorlar. Bu hâlde istinâdgâhımız ancak hücec-i şer'iyye, zavâbıt-ı şer'iyye, usûl-i fıkhiyye olacaktır.

Fil-vâki' bu zevât bazen âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeden bahsediyorlar, bazen eimme-i dînden birinin kavlini beyân ediyorlar ise de âyet-i kerîmeyi veya hadîs-i şerîfi okumak ile veyahud böyle bir kā'ide-i fıkhiyye vardır demekle iş bitmez. Böyle bir hüküm, âmiyâne ve câhilânedir.

Evvelâ– Bir âyet-i kerîmeyi veya bir hadîs-i şerîfi görmekle hemen şer'an böyledir denemez. Ehl-i ilim şer'in bir takım aksâmını beyân ediyorlar.

E'âzım-ı müctehidînden ve ekâbir-i fukahâ-i dînden Şeyhülislâm el-Harrânî'nin tahkîkine göre şer' üç kısımdır: Şer'-i münezzel, şer'-i mü'evvel, şer'-i mübeddel.

Şer'-i münezzel Kitap ve Sünnet, şer'-i mü'evvel hükm-i hâkim ve kavl-i müctehiddir; şer'-i münezzeli inkâr eden ikfâr olunur, bil-umûm mü'minînin şer'-i münezzele ittibâı vâcib olur. Şer'-i müevvveli inkâr eden ikfâr olunmaz. Bil-umûm mü'minînin ale't-ta'yîn bir şer'-i mü'evvele ittibâ'ı vâcib olmaz.

Harb-i Sıffîn'de Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ -kerremallâhu vechehû-nun asâkirinden biri tarafından söylendiği rivâyet olunan şu:

نحن قتلنا كم على تأويله كما قتلنا كم على تنزيله

Beyiti şer'-i münezzel ile şer'-i mü'evveli ayırıyor.

Bu beyit mûcebince harb-i Bedr şer'-i münezzel ile, kavl-i Resûl-ı mübîn ile meşrû'; harb-i Sıffîn şer'-i mü'evvel ile kavl-i Aliyyü'l-Murtazâ ile meşrû' oluyor.

Burada zikr olunan te'vîl ma'nânın râci' olduğu hakîkati idrâk demektir.

Şer'-i mübeddel ehâdîs-i mevzû'aya mübtenî olan şer' veya maksad-ı şâri'a muhâlif olarak te'vîl olunan nusûs-ı şer'iyyedir. Buradaki te'vîl ma'nâyı tebdîl ve tahrîf demektir.

Şer'-i mübeddel vâcibü'l-inkârdır, şer'-i mübeddel ile âmil olmak ya sıfat-ı şerî'ati bilmemek, veya tarîk-ı müslimîni ifsâd etmektir. Her iki ihtimâle göre şer'-i mübeddel ile âmil olanlar ya câhil veya müfsiddirler. Tesettür mes'elesinde istinâdgâhımız aslen şer'-i münezzel, fer'an ve tafsîlen şer'-i mü'evvel olacaktır.

Sâika-i cehl ve ifsâd ile tesettür mes'elesini şer'-i mübeddele müstenid kılmak hüsrân ve dalâlettir.

Tesettür mes'elesinde şer'-i münezzel ve mü'evvelin hükmünü bilelim de ona ittibâ' edelim, bunlara muhâlif olan şer'-i mübeddele ittibâ'dan kaçınalım.

Sâniyen– Nusûs-ı şer'iyyeden ancak kavâ'id-i şer'iyye mûcebince ahkâm istinbât olunur. Nusûs-ı şer'iyyeden istinbât-ı ahkâm için âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfin gerek ifrâden gerek terkîben ma'ânî-i lügaviyyesini, ma'ânî-i şer'iyyesini bilmek, usûl-i fıkıhda beyân olunan aksâmını bilmek, hadîs-i şerîfin senedâtını bilmek, ilm-i ricâl-i hadîse muttali' olmak lâzımdır.

Yoksa keyfî olarak hüküm çıkarmak, nefsin meylettiği şeyi delîl addetmek, hevâ ve şehevâta ittibâ'an delîl-i şer'î-yi terk etmek Müslümanlık ile kābil-i tevfîk değildir, müslümanlar bunlardan berîdirler.

Sâlisen– Bir kā'ide-i fıkhiyyeyi görmek ile hemen hâdiseyi ona tatbîk etmek lâzım gelmez, kavâ'id-i fıkhiyyeye hâdisâtı tatbîk etmek için evvel be-evvel illet, menât-ı hüküm ta'yîn olunmalı, menât-ı hüküm ta'yîn olunmadan evvel hiçbir hâdise ve mes'ele tatbîk olunamaz.

Felsefe-i cedîde kitaplarında tasrîh olunduğu vechile istikrâ-i ilmî iki hâdise arasında ancak bir nisbet-i illiyet keşf ve isbât olunduktan sonra vücûd bulur. Meşhûr Ravesson: Mebde'-i illiyyet istikrânın gizli bir damarıdır diyor. Hâdisâttan, hâdisâtın râci' olduğu illetlere, sonra hadîsâtı müdebbir olan kānûnlara intikāl olunur, illet bilinmekle hâdisât bilinir ve vukū'undan evvel keşfolunur.

İngiliz feylesofları Bacon ile Stuart Mill'in ortaya koydukları "mesâlik-i illet" kānûnlarını çok zaman evvel hükemâ-i fukahâ, usûliyyûn mevki'-i tatbîka koymuşlar idi. Şu kadar ki Bacon ile Stuart Mill illet-i hâdisâtı keşf için mesâlik-i illet kānûnlarını tatbîk ediyorlar, usûliyyûn ise ahkâm-ı hâdisâtın illetini keşf için tatbîk ediyorlar idi.

Felsefe-i cedîde mûcebince hâdisenin illeti ta'yîn olunduktan sonra nasıl kānûn ta'yîn olunur ise ilm-i celîl-i fıkıh mûcebince de hâdiseye ta'alluk eden hükm-i şer'înin illeti ta'yîn olunduktan sonra kānûn ta'yîn olunur.

Eimme-i dîn kıyâsı icrâ etmek için evvel emirde illeti bulmaya çalışmışlardır. İllet mansûs olunca yani taraf-ı şâri'den sarâhaten bildirilince eimme-i dîn için yalnız tatbîk ciheti, menât-ı hükmü tahkīk ciheti kalıyor. İllet mansûs olmayınca evvel emirde illet istihrâc olunuyor, menât-ı hüküm tahrîc olunuyor, sonra diğer bir hâdise hakkında hükm-i şer'î beyân ediliyor, bazen menât-ı hükümde dahli bulunmayan evsâfı tecrîd etmek lâzım geliyor, menât-ı hüküm tenkīh olunuyor. Binâenaleyh bir kānûn-ı tabî'atı tatbîk etmek için hâdise-i [79] tabî'iyyenin illetini nasıl bilmek lâzım ise bir kā'ide-i fıkhiyyenin tatbîki için öylece menât-ı hükmü bilmek lâzım gelir. Menât-ı hüküm bilinmeden evvel tatbîk, beyân-ı re'y mümkün değildir.

O hâlde nasıl oluyor da illet-i hükmü bilmeden, öğrenmeden kā'ide-i fıkhiyyeyi tatbîka yelteniyorlar?

Menât-ı hükmü ta'yîn etmeden evvel bir mes'eleyi halletmeyi şerî'at, ilim, felsefe aslâ kabûl etmez.

Râbi'an– İlm-i fıkıh mezheb ve meslek i'tibârıyla evvelâ ikiye ayrılır: Fıkh-ı ehl-i ittibâ', fıkh-ı ehl-i ibtidâ'. Fıkh-ı ehl-i ittibâ'a fıkh-ı sünnî de denir.

el-yevm bilâd-ı İslâmiyye'de ma'mûlün-bih olan fıkıh şunlardır: Fıkh-ı Hanefî, fıkh-ı Mâlikî, fıkh-ı Şâfiî, fıkh-ı Hanbelî, fıkh-ı Zâhirî veya Davudî, fıkh-ı İmâmî veya Ca'ferî, fıkh-ı Zeydî, fıkh-ı İbâzî.

İlk beşine fıkh-ı sünnî denir.

Kavâ'id-i fıkhiyye ya mezâhib ve mesâlikçe bil-ittifâk kabûl olunur veyahud münâza'un-fih olur.

Meselâ meşakkat teysîri celb eder, kelâmın i'mâli ihmâlinden evlâdır kā'ideleri müttefekun-aleyh; alâ hilâfi'l-kıyâs sâbit olan şey makīsun-aleyh olmaz, şart-ı vâkıf nass-ı şâri' gibidir kā'ideleri münâza'un-fihdir.

Evet! Bir hâdise ya fıkh-ı İslâmî ile, ya fıkh-ı sünnî ile, ya eimme-i erba'adan birinin fıkhı ile, ya hilâfet-i İslâmiyye'nin cârî olduğu fıkh-ı Hanefî ile, ya Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ'da merci' olan kütüb-i fetâvâda mübeyyen olan kavil ile hallolunabilir.

Tarîk-i evvel: Hâdiseyi eimme-i müslimînden her kim olur ise olsun onun mezhebi ile halletmek tarîkıdır ki buraya fıkh-ı İmâmî, fıkh-ı Zeydî, fıkh-ı İbâzî dâhil olur. Bu tarîkte olsa olsa dâire-i tesennün hâricine çıkılmış olur.

Tarîk-ı sânî: Hâdiseyi eimme-i ehl-i sünnetten her kim olur ise olsun onun mezhebiyle halletmek tarîkıdır ki buraya fıkh-ı Davudî, fıkh-ı Evzâ'î, fıkh-ı Sevrî, fıkh-ı Cerîrî, fıkh-ı Râheveyhî gibi eimme-i erba'a hâricinde olan fıkh-ı sünnî dâhil olur. Bu tarîkte dâire-i tesennün hâricine çıkılmış olmaz. Ancak eimme-i erba'anın mezâhibi hâricine çıkılmış olabilir.

Tarîk-ı sâlis: Hâdiseyi eimme-i erba'adan birinin mezhebi ile halletmek tarîkıdır. Bu tarîkte ancak mezheb-i Hanefî'nin hâricine çıkılmış olabilir.

Tarîk-ı râbi': Gerek Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ'da merci' olsun, gerek merci' olmasın sâdât-ı Hanefiyye'nin kütüb-i mu'teberesine mürâcaatla nass-ı fukahâdan ibâre veya işâre veya delâle veya iktizâ tarîkleriyle hadîseyi halletmek tarîkıdır. Bu tarîkte mezheb-i Hanefî hâricine çıkılmış olmaz.

Tarîk-ı hâmis: Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ'da merci' olan kütüb-i fetâvâya mürâcaat etmek sûretiyle hâdiseyi halletmektir.

Kezâ bir mes'elenin halli husûsunda ya delîlin akvâsına veya asra evfak olan akvâle mürâcaat olunur.

Turuk-ı hamseden mâadâ bizim için bir tarîk bulunamaz. Turuk-ı hamse derecât ile en vâsi' olan tarîkten biri ile en dar olan tarîka müntehî olur.

Bir hâdise tarîk-ı hâmis ile hallolunur ise ne a'lâ! Artık tarîk-ı râbi'a hâcet kalmaz. Tarîk-ı hâmis ile hallolunamadığı sûrette tarîk-ı râbi'a gidilir. Bu tarîk ile hallolunursa mes'ele fıkh-ı Hanefî ile halledilmiş olur. Böylece en nihayet tarîk-ı evvele kadar gidilir. Orada da halli mümkün olmazsa artık Müslümanlık ile hallolunamayacağı zâhir olur.

Bize beyân olunan kā'ide-i fıkhiyyenin evvel emirde derecâtını bilmek, mücma'un-aleyh veya müttefekun-aleyh veya muhtelefün-fîh olduğunu ta'yîn etmek elzem ve ehemdir. Mes'eleyi herhangi tarîk ile halledebilecek isek o tarîkın kavânînine tevfîk-ı hareket etmek lâzımdır. Kā'ide-i fıkhiyyeyi mücerred okumak kâfî değildir. Şurasını hiçbir vakit unutmayalım ki Müslümanlık'ta ahkâmı meşrû' kılan illet ya bir maslahatı celb ya bir maslahatı tekmîl ya bir mefsedeti def', ya bir mefsedeti taklîldir. Kavâ'id-i celîle-i fıkhiyye müslümanların saâdetini bâliğan mâ-belağ kâfil olduğundan Müslümanlık ile hallolunmayacak hiçbir maslahat bulunamadığı gibi Müslümanlık ile hallolunacak hiçbir mefsedet de yoktur. Tesettür mes'elesinde maslahat var ise emin olalım ki şerî'atımız onu tecvîz etmiştir. Bilakis bir mefsedet var ise yine emin olalım şerî'atımız asla onu tecvîz etmeyecektir.

Edille-i ahkâm-ı şerî'at müslümanlara ta'alluku olan bir mes'eleyi leh veya aleyhte olmak üzere pek güzel halleder. Siz müslümanlara ta'alluku olan bir mes'ele bulunuz ki o mes'ele: Kitap, sünnet, icmâ', kıyâs, istihsân, istislâh, istishâb, berâ'et, avâid, nefy, medârik, sedd-i zerâyi', ahz bil-ekal, ahz bil-ehaf, ahz bil-ahvat, ahz bil-asl, ahz bil-azher, umûm belvâ, istikrâ', telâzüm, taharrî ve tevahhî, kur'a, amel bi'ş-şibheyn, şehâdet-i vicdân gibi edille-i ahkâm-ı şerî'at ile hallolunmasın!..

Kâffe-i hâdisât-ı ictimâ'iyyeye ta'alluk eden ahkâm-ı şer'iyyeyi kavâ'id-i fıkhiyye gāyet hakîmâne, gāyet âdilâne olarak hall ü fasl eder.

Kavâ'id-i celîle-i âdilemizin bir kısmını beyân edelim:

– Eşyâda asıl olan ibâhadır.

– Mu'âmelât-ı nâsı fesâda vermekten ise mehmâ-emken sıhhate hamletmek evlâdır?

– Mazâ'ikten kurtulmak için tedbîr-i umûrda hazâkat gösterilir.

– Bâtıla erişmek veya bade's-sübût bir hakkı ibtâl etmek için re'y isti'mâli harâmdır.

– Kıyâs terk olunup nâsa evfak olan ahz olunur. [**80**]

– Hâs ve âmmın mübtelâ olduğu ahvâle dâir olan ahkâmda sühûlet taleb olunur.

– Zarar def', cerh ref' olunur.

– Yüsr için usr terk olunur.

– Maslahat-ı nâsa mebnî delîlin hükmünden âdete udûl olunur.

– Ehaf âkidin (te'ekküdü ziyâde olanın) korusudur.

– Maslahat-ı râcihaya mûsıl olan vesîle-i harâm, harâm değildir.

– Sedd-i zerâyi' için harâm kılınan bir şey maslahat-ı râcihaya mebnî câiz olur.

– Ahkâm-ı mükellefîn mesâlih-i mükellefîn için mevzû'dur.

– Zarûretler memnû' olan şeyleri mübâh kılar.

– Zarûretler kendi mikdârlarınca takdîr olunur.

– Hâcet umûmî olsun, husûsî olsun zarûret menzilesine tenzîl olunur.

– Meşakkat teysîri celb eder

– Bir işde meşakkat görülünce ruhsat ve vüs'at verilir

– Ahkâm illet ile beraber deverân eder.

– Def'-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır.

– Ehven-i şerreyn ihtiyâr olunur.

– Mâni' ile muktezî te'âruz ettikte mâni' ona takdîm olunur.

– Iztırâr gayrın hakkını ibtâl etmez.

– Âdet muhakkemdir.

– Ezmânın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz.

– Âdet ancak muttarid veya gālib oldukta mu'teber olur.

– Örfen ma'rûf olan şart kılınmış gibidir.

– Âdât-ı şer'iyye ebeden sâbit, âdât-ı câriyye mütebeddildir. Örf ile nas te'vîl olunur!

Şerî'at-ı garrâ-yı Ahmediyye kadına muhtaç olduğu şeyi ihtiyacına göre, zarûrî olduğu şeyi zarûreti mikdârınca müsâ'ade ediyor.

Şerî'at-ı mutahhara-i Muhammediyye'ce makāsıd-ı zarûriyye beştir: Hıfz-ı dîn, hıfz-ı nefs, hıfz-ı akıl, hıfz-ı mâl, hıfz-ı nesil.

Hıfz-ı dîn: Adüvv-i muhârib olana cihâd, bid'atleri da'vet eden du'âta ukūbet etmekle hâsıl olur.

Eimme-i Hanefiyye indinde gayrımüslimlere küfründen dolayı değil, belki adüvv-i muhârib olmalarından dolayı cihâd edilir. İllet-i cihâd, küfür değil, harbîliktir. Buna mebnî ruhbân katlolunmaz. Zimmîlerin, müste'menin, harb etmeyen sabînin, kadınların katlolunmamaları hakkında icmâ'-ı ümmet vardır.

Hıfz-ı nefs: Kısâs ile hâsıldır. [1](وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) nazm-ı celîli buna şâhiddir. Kısâs zecr ve teşeffî için meşrû'dur.

Hıfz-ı akıl: Hadd-i müskir ile hâsıldır. Aklı muhâfaza için müskir harâm kılınmıştır.

Hıfz-ı mâl: Sârika, gāsıba, muhâribe ukūbet etmek ile hâsıldır.

Hıfz-ı nesil: Hadd-i zinâ ile hâsıldır.

İbâdât: Hıfz-ı dîne, âdât: Hıfz-ı nefs ve akla, mu'âmelât: Hıfz-ı nesil ve mâla, ukūbât: Beşini de hıfza râci'dir.

Hıfz-ı nesil: Makāsıd-ı zarûriyye-i şer'iyyedendir. Zinâ nesli zâyi' kılar.

Zinâ, mahiyeti, zâtı i'tibârıyla şer'an kabîh değildir. Zinâ mâhiyetinden nâşî memnû' değildir. Belki zinâ ile tazyî'-i neseb, isrâf-ı mâ-i tenâsül hâsıl olduğundan zinâ memnû' olmuştur. Yoksa mâhiyet i'tibârıyla zinâ ile nikâhın ne farkı vardır?

Nikâhta neseb sâbit oluyor, mâ-i tenâsül isrâf olunmuyor da nikâh şer'an tecvîz olunuyor.

Zinâ ile mâ-i tenâsül isrâf olunuyor, neseb zâyi' oluyor da zinâ şer'an tecvîz olunmuyor.

Tazyî'-i neseb ve isrâf-ı mâ-i tenâsül zinâdan infikâk etmediğinden zinâ bâtıl oluyor, zinâ ile hükm-i şer'î sâbit olmuyor. Zinâ hiçbir sûretle tecvîz olunamıyor.

Tesettür: Zerî'a fesâd-ı zinâyı seddetmek için meşrû'dur.

Zinânın devâ'îsi de zerâyi'i (vesâili) de harâmdır.

Bu da tabîîdir. Çünkü bir kimse askerini veya ra'iyyesini veya ehl-i beytini bir şeyden men' etse sonra men' ettiği şeye mûsıl olan turuk ve esbâbı onlara nasıl mübâh kılabilir? Tabîatı ile turuk ve esbâbı da men' edecektir. Kezâ etibbâ marazı men' etmek istedikleri zaman sahibini maraza mûsıl olan turuk ve zerâyi'den men' ederler.

Yoksa ıslâhını kasd ettikleri şey dûçâr-ı fesâd olur. Artık hikmet ve maslahatın ve kemâlin derecât-ı ulyâsında bulunan şerî'at-i kâmilede böylece harâma mûsıl olan tarîkı, zinânın devâ'îsini, zerâyi'ini men' ediyor.

Hulâsa insanlardan ne vakit fesâd-ı zinâ havfı kalkar ise işte o vakit tesettür ve hicâb da kalkar. Başka türlü kalkamaz, ne turuk-ı hamse ile, ne edille-i ahkâm-ı şerî'at ile, ne kavâ'id-i celîle-i fıkhiyye ile tesettür ve hicâb kalkamaz. Emr bil-ma'rûf ve nehy ani'l-münker men' olunmadıkça, ilm-i şerî'at erbâbı bulundukça, onlar sâkit ani'l-hak olmadıkça kadınlar ile tatlı tatlı sohbet edilemez.

Eslâf ve ahlâf-ı fukahânın aleyhinde ne kadar söz söylenirse söylensin ona Müslümanlık âleminde hiçbir kıymet verilmez.

و منزلة الفقيه من السفيه – كمنزلة السفيه من الفقيه
فهذا زاهد فى قرب هذا – وهذا فيه ازهد منه فيه

İzmirli:

İsmail Hakkı

* * *

[81]

MAKĀLÂT

MEZÂHİBİN TELFÎKI VE İSLÂM'IN BİR NOKTAYA CEM'İ*

[2](فَبَشِّر عِباد الَّذينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ اُولٰئِكَ الَّذينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ) = "Öyle ise habîbim, sözü dinleyip de en güzeline ittibâ' eden kullarımı tebşîr et. Onlar Allah'ın hidâyetine mazhar olan kimselerdir. Ashâb-ı ukūl de ancak onlardır – Furkān-ı Hakîm."

Yâ Rabbi, bizi doğru yola giden ve doğru yolu gösteren kullarından eyle! Yâ Rabbi, bizi kendilerine in'âm ve ihsân ettiğin eimme-i vârisînden eyle! Yollarını sapıtarak gadab-ı ilâhîne müstahık olanlardan eyleme! Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'e, âl ve ashâbına, tâbiîne, yevm-i kıyâmete kadar onların tarîkına sülûk edenlere de selâmetler ihsân eyle Allahım!

Hikmeti celîl, kelimesi âlî, rahmeti her şeyi muhît olan Cenâb-ı Hak, insanları doğru yola sevk etmek, emr-i ma'îşetlerine müte'allik husûsâtta hâl ve şânlarını ıslâh eylemek, kendilerini sa'âdet-i uhreviyyeye hazırlamak için peygamberler gönderdi. Kitaplar inzâl buyurdu.

Beşeriyet hakkında cârî olan kānûn-ı ilâhîsi, nev'-i insanînin de devr-i tufûliyyetten sinn-i temyîz ve rüşde bit-tedrîc terakkī eden efrâd-ı insâniyye gibi, tedrîcen irtikāsını îcâb ettiğinden Fâtır-ı hakîm, her devirde gelen peygamberlerin insanlara karşı söyleyecekleri şeyleri de o devirde bulunanların isti'dâdıyla mütenâsib bir sûrette kıldı, bir devirde onlara müdrekât-ı hisse münâsib şeyler ile hitâb etti. Diğer devirde vicdân-ı nefse münâsib şeylerle hitâb etti. Onları ibâdet ve tâate evvelen kahr ve ilzâm ile sevk eyledi. Sâniyen; iknâ' ile, temsîlât ile cezb eyledi. Beşeriyet bu sûretle seyrinde devâm ederek o dereceye geldi ki takallüb-i ezmân ile akılları irtikā eyledi. His ve vicdânın müdrekâtında aklı hakem kılmaya isti'dâd gösterdi.

Bunun üzerine beşeriyete; esâs-ı dîni, fikir ve istidlâl üzerine müesses olan hâtemü'n-nebiyyîn ba's buyuruldu. İşte bu nebiyy-i zî-şân beyyinât-ı sâtı'a ile hidâyet-i vâsi'a ile,

[1] Bakara, 2/179.

* Bu ünvân ile gelecek hafta intişâr edecek eser-i mühimmin mukaddimesidir.

[2] Zümer, 39/17-18.

taklîdden, hevâ ve hevesâta ittibâ'dan nehy eden bir kitap ile geldi, aklın şânını i'lâ etti, nakli anlamak için yalnız onu muhâtab kıldı. Bunun üzerine onun dîn-i sermedîsi, dîn-i bürhân, dîn-i hüccet olmak, evhâm ve zünûna ittibâ' edenlerin bir şey bilmediklerini, doğru yolu görmediklerini yüzlerine çarpmakla, hatta bu gibilerin hallerini [1](صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ)[2] (لَا يَرْجِعُونَ) tarzında tasvîr etmekle edyân-ı sâire üzerine kesb-i rüchân etti.

Bu Kitâb-ı mübîn, akâidin sıhhatine, enfüs ve âfâkta olan âyât ve beyyinât ile ihticâc etti. Da'vet eylediği ibâdetin, mekârim-i ahlâkın fevâidini de bildirdi. İnsanlar için meşrû' kıldığı sünnet ve ahkâmda olan mesâlih-i nâsa işaret, zâhir ve bâtın-ı fevâhiş ve münkerâttan olup da üzerlerine tahrîm ettiği şeylerin mefâsidini gösterdi. Binâenaleyh insanlar ancak bu Kitap ile evet bu Kitab'ın, kendilerini dinde basîret ve beyyine üzere bulunmalarını da'vet etmesi dinde harec ve meşakkat olmadığını bildirmesi, kudretleri dâhilinde olan şeyleri taleb ile iktifâ ederek kendilerine kolaylık göstermesi, Cenâb-ı Hak'ın ganiyyün ani'l-âlemîn olduğunu takrîr buyurması ile insanlar nâil-i hidâyet oldu.

Kur'ân, insanlara bu gibi ahkâmı bildirmekle şunu ta'lîm etmiş oluyordu: İnsanlara lâyık, belki vâcib olan bütün muhâtab oldukları şeylerin hikmetini anlamak, bunları ityân etmenin kendileri için ne sûretle maslahat, vesîle-i sa'âdet, terk etmenin de nasıl fesâd ve şekâvet olduğunu düşünmek, körkörüne hareket etmemektir. [3](قُلْ هٰذِه سَبيلى اَدْعُوا اِلَى اللهِ عَلٰى بَصيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنى وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكينَ – فرقان حكيم) Sonra da kendisine ittibâ' edenleri: [4](وَالَّذينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا) kavl-i Samedânîsiyle tavsîf ediyor.

Bir din ki onun hâl ve şânı böyledir, o din hevâ ve hevesâta ittibâ'a ihtilâf-ı ârâya, ulemânın fırka fırka ayrılmasına, selâtîn ve rüesâya âlet olmalarına müsâ'id olmaktan pek yüksektir. Hiçbir vakit bu gibi ahvâle müsâ'ade gösteremez. Bu öyle bir dindir ki: Gecesi gündüzü kadar açıktır, müsâmahakârdır. Gizli ve kapaklı bir noktası yoktur. Nasıl ki sâhib-i dîn olan Zât-ı Risâlet'ten böyle vârid olmuştur:

(وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطى مُسْتَقيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبيلِه ذٰلِكُمْ وَصّيكُمْ بِه لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)[5]، (اِنَّ الَّذينَ فَرَّقُوا دينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فى شَىْءٍ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ)[6]، (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَميعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...)[7]، (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظيمٌ)[8]، (فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّينِ حَنيفًا فِطْرَتَ اللهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْديلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ. مُنيبينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكينَ. مِنَ الَّذينَ فَرَّقُوا دينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ – فرقان حكيم.)[9]

Gerek bu âyetler ve gerek bunlardan başka daha ne kadar âyet vardır ki cümlesi de ümmeti, hilâf ve teferruktan şiddetle tenfîr etmektedirler.

Pekâlâ din böyle! Ya bu dine intisâb edenlerin hâli ne oldu? Onlar dinlerinde basîret üzere oldular mı? Yoksa basîreti terk edip de taklîde, körkörüne şunun bunun efkâr ve ârâsına mı düştüler? Acaba, Allah'ın yolu olan sırât-ı müstakîme ittibâ' ederek onu ta'kîben [**82**] yürüdüler mi? Yoksa –şeytânın yolu olan– birçok yollara sapıp da sebîl-i ilâhîden ayrıldılar mı?..

Uhuvvet-i dîniyyeyi muhâfaza etmek sûretiyle bir millet hâlinde devâm ettiler mi? Yoksa dinin şiddetle men' ettiği tefrikayı iltizâm ederek –mezheplerin muhâlefeti, yeniden yeniye ihdâs olunan turuk ve meşâribin mübâyeneti dolayısıyla– yek-diğerinin düşman-ı bî-emânı olacak sûrette muhtelif fırkalara mı ayrıldılar?...

Mâdem ki hilâf, beşeriyette tabî'î bir şeydir; ve kendine mahsûs olan ilaç ile tedâvi edilmediği sûrette ümem ve akvâmın helâkini tesrî' eden en büyük sâiktir; o hâlde müslümanlar aralarında vukū'a gelen hilâfın hepsinde Cenâb-ı Hakk'ın göstermiş olduğu ilâca neden mürâcaat etmiyorlar? Cenâb-ı Hak, ümmet arasında tahaddüs edecek olan hilâf ve ihtilâfın hall ü faslını *Kur'ân* ile hadîse havâle edin demiyor mu? [10](فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْويلًا – قرآن حكيم)

Siyasî nizâ'lar ile –ki dinî nizâ'lar da buna tâbi' olmuştur– müslümanların cem'iyetleri parçalanarak fırka fırka oldular. Her fırka bir mezhebe intisâb ederek o mezhebi, sâir müslümanlara karşı kendisi için hüccet ittihâz ediyordu. Evet, bir mezheb erbâbı diğerlerine karşı kendi mezhebini hüccet gösteriyordu. Müslümanların bu sûretle hareket etmeleri münâza'un-fih olan şeyleri Allah'a, Resûl'üne red ile kitâb-ı kerîmi, sünnet-i nebeviyyeyi hakem yapmalarına mâni' oluyordu. Çünkü bunlar kendi mezheplerini esâs ittihâz ederek âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeyi –gerek te'vîl ile gerek mensûh olduğunu iddiâ etmekle– mezheplerine ircâ' ediyorlardı. Bunu yapmaktan maksadları siyâseti din ile takviye etmek idiyse de neticede hem siyâseti hem de dini zâyi' ederek ümmet-i İslâmiyye'yi de esfel-i sâfilîne yuvarladılar. Binâenaleyh hem dünyada hem de ahirette hâib ve hâsir oldular ki bundan ziyâde felâket olamaz.

Müslümanların sû'-i siyâset sebebiyle dünyada uğradıkları hüsrânlar, felâketler, zâyi' ettikleri siyâdet ve saltanatları herkesçe ma'lûmdur. Zira en büyük İslâm kabîleleri, en güzel İslâm memleketleri bugün ecnebîlerin istîlâsına ma'rûz kalmıştır. Ellerinde bulunan bakıyye-i memâlikin de tâ kalbgâhına kadar ecnebî nüfûzu, ecnebî hüküm ve saltanatları yerleşti. müslümanların ta'kīb ettikleri fâsid siyâset dolayısıyla memleketin kalbgâhına kadar sokulan bu nüfûz, bu saltanat-ı ecnebiyye –ma'âzallah– bakıyye-i memâlikin de ellerinden çıkmasıyla tehdîd edip duruyor. Müslümanlar ise hâlâ bî-hareket, lâ-kayd günden güne memleketin her tarafına sokulmaya çalışan mikroplardan tamamıyla bîgâne!!

Âhiretteki hüsrân ve mahrûmiyetlerine gelince: Bu da ekser müslümanların dinde birçok bid'atler ihdâs ederek asr-ı

---

[1] Bakara, 2/18.

[2] A'râf, 7/179. Furkân Sûresi 44. âyetle benzerliği sebebi ile âyetin başına sehven (ان هم الا) getirilmiştir.

[3] Yûnus, 12/108.

[4] Furkân, 25/73.

[5] En'âm, 6/153.

[6] En'âm, 6/159.

[7] Âl-i İmrân, 3/103.

[8] Âl-i İmrân, 3/105.

[9] Rum, 30/30-32.

[10] Nisâ, 4/59.

evvel müslümanlarının ittibâ' ettikleri yoldan inhirâf etmeleriyle sâbittir. Asr-ı evvel müslümanlarının ittibâ' ettikleri yol, Cenâb-ı Hak'ın [1](وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ...) nazm-ı celîli ile bildirmiş olduğu ilâhî bir yoldur ki oraya ittibâ' edenler Cenâb-ı Hak tarafından basîret ve bürhân üzere olurlar, Allah onların basar ve basîretlerini açar da dünya ve âhiretteki maslahat ve mazarratı anlarlar.

Evet, mü'minîn-i evvelînin gittikleri yol, elimizde bulunan *Kur'ân*'ın sevk ve hidâyet eylediği tarîk-ı necâttan başka bir şey değildir. O *Kur'ân* ki ihtilâf içinde boğulup giden cumhûr-ı müte'ahhırîn üzerine muntabık olmayacak şeyler ile mü'minîn-i evvelîni tavsîf eylemiş, hâlifîn ve mütehâlifînden selb eylediği şeyleri –tâatleri sebebiyle– kendilerine vermiştir.

Târihi aç da Ehl-i Sünnet, Şî'a, Havâric beyninde, hatta mezheb-i ehl-i sünnete müntesib olanlar –meselâ; Eşâ'ire ile Hanâbile, Hanefiyye ile Şâfi'iyye, Şâfi'iyye ile Hanbeliyye– arasında tahaddüs eden münâza'âtı oku!

Eğer bunları okursan yukarıdan beri irâd eylediğim suâllerin cevabını bulursun. Târihte görülecek şeylerin en garîbindendir ki Şâfi'iyye ile Hanefiyye beynindeki adâvet, Tatarların müslümanlar üzerine hücûm ederek İslâm memleketlerini mahv ü helâke, gāret ve yağmaya koyulmalarına sebeb olmuştur. O hücûm ki kuvâ-yı İslâmiyye'nin esâsını parça parça eden, hem de ba'demâ kat'iyyen iltiyâm-pezîr olmayacak sûrette parçalayan sadmelerin birincisi olmuştur.

Mamâfih müslümanların ne kadar tefrika hâlinde bulunduklarını ve bu ihtilâf ve tefrika yüzünden uğradıkları elîm felâketleri anlamak için târih kitaplarını, mezheb kitaplarını okumaya da lüzum yok! el-yevm müslümanlar ile meskûn olan memleketlere atf-ı nazar eder, bu mezâhibe mensûb olanların ekserisinin nüfûsunda dinin ne kadar zaîf olduğu nazar-ı dikkatten geçirilirse aralarında şiddetli bir sûrette harb ve cidâl ateşinin hükümrân olduğu görülür. Zâhiren bir oldukları zannedilse de kalplerinin yek-diğerinden ayrı olduğu anlaşılır. Nasıl ki Cenâb-ı Hak kendilerinde îmân olmayanları tavsîf ederken de böyle buyuruyor: [2](تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى...!)

Zaten tefrika hâlinde yaşayan efrâdın –hıfz-ı ilâhîde bulunanlar müstesnâ– îmânı da yok ya! Cenâb-ı Hakk'ın hıfz-ı emânında olan bu zevât-ı kirâm ise dini neş'et-i ûlâsındaki hâle ifrâğ, uhuvvet-i dîniyyeyi iâde, hilâfı izâle, tevhîd-i kelime uğrunda bütün ezâlara tahammül edecek olanlardır.

Evet, zâhiren bir gibi görülen müslümanlar bâtınen müteşettit, müteferriktirler. Hatta birçok memleketlerde Hanefîlerin Şâfi'îler ile birlikte namaz kılmadıkları görülüyor! Bazılarının cemâatle namaz kılarken imamın arkasında "âmîn"i [**83**] cehren söyleyip, bazılarının hafiyyen söylemesi, yahud hiç zikr etmemesi, şehâdet-i tevhîdde inde'l-istisnâ bir kısmının parmağını kaldırıp diğerinin kaldırmaması bile hilâfa, adâvete sebebiyet vermiştir. Hatta bu gibi hilâf Hindistan'ın bazı yerlerinde hak ile bâtıl, hidâyet ile dalâlet beynini tefrîk eden şeylerden addedilmiştir. Mamâfih bundan taaccüb edecek bir şey de yoktur. Çünkü bunlar –Selefiyye, Eşâ'ire gibi– (أنا مؤمن انشاالله) diyen kimsenin küfründen bahseden, "Zimmîye kıyâsen Şâfi'iyyeyi nikâh câizdir" diyen kitaplar üzerine saplanıp kalmışlar. [3](اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَاْتِ اٰبَاءَهُمُ الْاَوَّلِينَ – فرقان حكيم)

Evvel geçen milletler gibi kendilerini yeryüzüne istihlâf edeceğini, kendileri için râzı olduğu, hoş gördüğü dinlerini yine kendilerine temkîn edeceğini, korkularını emn ü râhata tebdîl edeceğini, kendi mazarratlarına kâfirlere yol vermeyeceğini Cenâb-ı Hak müslümanlara bildirmedi mi? Evet, bildirdi! Cenâb-ı Allah ise hiçbir vakit va'adinde hulf etmez. Va'adinde hulf edenler yalnız müslümanların kendileridir. [4](وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ – فرقان حكيم)

Evet, şu ümmet içinde dâimâ hakkın zahîri olan bir kavim bulunduğu gibi ile'l-ebed de eksik olmayacaktır. Nasıl ki hadîs-i şerîfte de bu yolda va'd-i nebevî vârid olmuştur. Lâkin bunlar az oldukları cihetle –hadîs-i âharda vârid olduğu gibi– dâimâ garîb kaldılar. Bundan daha garîb hâl tasavvur olunur mu ki bunlar dâimâ küfür ile zındıklık ile tavsîf olunuyorlardı. Çünkü bunlar müslümanların Kitâb-ı ilâhîye, sünnet-i nebevîye ittibâ' etmeleri, onların gösterdiği tarîk-ı hidâyetten ayrılmamaları vâcibdir diyorlardı.

Benî İsrail, kitaplarından yüz çevirmek kitabı tahrîf etmekle tavsîf olundukları, onlara memleketlerine uzak olmak vatanlarından mehcûr kalmak, zillet ve meskenet vâdilerinde yuvarlanmak, istiklâllerini mahv etmek gibi azâblar helâl kılındığı zaman onların içinde de hakka zahîr olan kendilerini tarîk-ı hakka irşâd eden bir fırka yok mu idi? Evet, var idi! Lâkin ne çare ki bu fırka-i muhıkka ekalliyette bulunuyordu. Bunların emirleri mutâ' olmuyor, gösterdikleri tarîk-ı hidâyete ittibâ' edilmiyordu. Binâenaleyh ümmet arasında bunların hiç te'sîri görülmüyor, âdetâ o milletten değil imişler gibi tanılıyorlardı.

Ümmet-i İslâmiyye de öyle zamanlar geçirdi ki: O asırda zuhur eden âlimler, ilmin etvâr-ı kemâliyyesinde, yahud amelin hâtimesinde bulunuyordu. Onlar dâimâ ümmet-i İslâmiyye'yi *Kur'ân*'a ihtidâ, selef-i sâlihînin sîretine ittibâ' ile emrediyorlardı. Bu husûsta yalnız Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî ile Şeyhü'l-İslâm İbni Teymiye gibi iki imâm-ı celîl ve bunların ayarında olanları söylemek kâfîdir zannederim.

Lâkin selâtîn ve ümerâ dâimâ ehl-i taklîdi, ulemâ-yı rüsûmu te'yîd ediyorlar, onlara kuvvet veriyorlardı. Çünkü bunlar, âlet-i siyâset a'vân-ı riyâsettirler. Onun içindir ki bunların arasında ümmetin ıslâhı için çalışanların sesleri çıkmıyor, yahud gāyet boğuk çıkıyor. Mevki'leri de pek korkunç bir hâlde bulunuyor idi. Hatta bunların bir kitabı iştihâr edecek olsa hemen yakılırdı. Nasıl ki Gazzâlî'nin *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn* kitâbı yakılmıştır. Yahud sesini biraz ziyâde yükselterek hakkı söyleyecek olsa derhâl zindânlara atılırdı. Nasıl ki Şeyhülislâm Takiyyüddin'i böyle yaptılar.

Asr-ı ahîrde ise siyâsetin ehl-i ilim, ehl-i dîn üzerine olan istibdâdı memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafından pek şiddetli bir sûrette hüküm-fermâ olmaya başladı. Bunun üzerinedir ki müslümanlardan ehl-i isti'dâd olanlar üzerlerine çöken

[1] En'âm, 6/153.
[2] Haşr, 59/14.
[3] Müminûn, 23/68.
[4] Hud, 11/117.

kâbûs-ı istibdâdın te'sîriyle gözlerini açarak ümmet-i İslâmiyye'ye karşı fâsid bir siyâset hazırlanmadan evvel her hâlde bir ıslâha şiddetle muhtâc olduklarını anladılar. Nefha-i hürriyeti taharrîye kalkıştılar. Aradıkları hürriyeti Mısır, Hind gibi memleketlerde bulunca hemen ümmeti ıslâha da'vet etmeye başladılar. Allah'dan öyle ümid ederiz ki buna muvaffak olacak olanlar da'veti ıslâh-ı dînîden başlayanlardır. Çünkü bütün ıslâhâtın mevkûfün-aleyhi, necâh ve felâhın miftâhı, ancak dinde yapılacak olan ıslâhtır.*

Da'vetsiz ıslâh olmayacağı gibi delîlsiz, hüccetsiz olan ıslâh da şâyân-ı kabûl değildir. Halbuki taklîd bâkī oldukça delîl, hüccet yoktur. (Taklîdin bulunduğu yerde delîle, hüccete lüzûm görülmez. Mâdem ki taklîd ediliyor, bilâdelîl kabûl ediliyor demektir. Bunun için taklîdcilik devâm ettikçe delîl, hüccet olamaz, bunlar bulunmadıkça ıslâh da kābil değildir.) [**84**] Binâenaleyh körkörüne taklîd kapısını kapayarak nazar ve istidlâl kapısını açmak kâffe-i ıslâhâtın mebde'idir.

1315 senesi nihâyetlerine doğru Mısır'da çıkarmaya başladığım *el-Menâr* mecellesinde taklîdin butlânına dâir birçok makālât yazmış idim. Bu makālâtın bir kısmını doğrudan doğruya kendim yazdığım gibi, bir kısmını da İmâmü'l-allâme İbni Kayyım el-Cevziyye -rahimehullâh-dan nakl etmiştim. İşte *el-Menâr* mecellesinin üçüncü, dördüncü cildlerinde neşreylediğim *Muhâverâtü'l-Muslih ve'l-Mukallid* makāleleri de bu cümledendir. Bu makālelerde taklîdin bâtıl olduğunu, istidlâl-i sahîhin yollarını, selef-i sâlihîne ittibâ' ve dinde basîret vâcib olduğunu; bir de gerek mesâil-i dînîyye, gerek mesâil-i siyâsiyye ve kazâiyyede İslâm'ı bir noktaya toplamanın ne sûretle olabileceğini pek vâzıh olarak göstermiş idim.

Bu makāleler fehm ü iz'ân sâhibi olan ehl-i basîretin nüfûsunda pek güzel te'sîr hâsıl eylemişti. Hatta esâtize-i kirâmın bazısı bu makāleleri –bir kere okumakla iktifâ etmeyerek– altı def'a tekrar ettiklerini söylüyorlardı, dine, ilme muhabbeti olanlardan pek çok zevât bu muhâvereleri müstakil bir kitap hâlinde tab' ettirmemi musırran taleb ettiklerinden biz de bu zevâtın matlûbunu is'âf ve daha ziyâde fâide mülâhaza ederek bu mevzû'a dâir Paris'den vârid olan suâller ile *el-Menâr* tarafından onlara verilen cevapları da muhâverenin nihâyetine ilâve eyledik.

Bunu, müstaid olanlar için nâfi' bir hizmet, rızâ-yı ilâhiyyesi için hâlis bir amel kılmasını Cenâb-ı Allah'tan temennî ederim.

Mütercimi
Aksekili Ahmed Hamdi

Mü'ellifi:
Muhammed Reşid Rıza el-Hüseynî

HURÂFÂTTAN HAKĪKATE

İslâm nâmı altında yaşayan kitle-i beşeriyyenin sefâlet-i hayâtiyyesini gören, enîn-i vâpesînini dinleyen mütehassis bir vicdân tasavvur edilemez ki bu fecî'alara karşı lâ-kayd kalabilsin. O enînlere ma'kes olan dimâğında kopan tufanlarla mevcûdiyetinin sarsıldığını hissetmesin!

Bir vakitler cihânın en hâkim ve en müterakkī bir milleti hâlinde yaşamış olan müslümanlar, bugün zelîl ve sefîl çamurlarda sürünüyor, hakīr ve esir, tokatlar altında inliyorlar!

Bir zamanlar dünyâya şanlar yağdıran râyet-i İslâm bugün ser-nigûn olmuş, asırlarca cihânları titreten müslümanlar bugün taht-ı esâret ve zillete sukūt etmişler!…

Mâzîde her biri bir ma'mûre-i medeniyyet olan bilâd-ı İslâmiyye, bugün kasvet-engîz birer harâbe hâlini almış, kuvâyı tabî'iyyeye meydân okuyacak kadar şehâmet gösteren müslümanların hafîdleri en mülevves sefâlet çamurlarına düşmüşler, en korkunç atâlet girdâblarına yuvarlanmışlar! Bir hâldeki diyâr-ı İslâm vâsi' bir mezaristâna, müslümanlar da canlı ve miskîn birer cenâzeye dönmüş!...

Hiç şübhe yok ki umûmî olan bu sukūtun yine umûmî ve mü'essir bir âmili vardır. Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da, Okyanusya'da hulâsa arzın aktâr-ı muhtelifesinde meskûn olan müslümanların umûmunu istîlâ eden hastalığın a'râzındaki müşâbehet, menşe'-i marazın müttehid olduğunda şübheye mahal bırakmıyor!... Mâdem ki dünyânın her tarafından mahkûm ve sefîl inleyen efrâd-ı insâniyye, müslümanlardır. O hâlde İslâmları bu vazî' derekelere sürükleyen âmilin, bütün müslümanlar arasında müşterek olması iktizâ etmez mi?

Müslümanlar arasındaki râbıta-i müştereke ise dindir. Fakat bir zamanlar aynı dine intisâb eden insanlar, cihânlara hâkim, iklîmlerde fermân-fermâ olmuşlardı. Yine bu dinin rehberliğiyle, âsâr-ı bâkıyyesi bugün bile cihânı hayretlere düşüren mu'azzam bir medeniyet te'sîs olunmuştu. Bir vakitler i'lâya hâdim olan bir din, bir zaman sonra ifnâyâ âmil olamaz! Demek oluyor ki a'sâr-ı mâziyyede teâlîden tekâmülü koşan müslümanların dini ile bugün inkırâzdan izmihlâle sürüklenen İslâmların dini arasında –ismen ittihâd varsa– hakīkatte büyük bir fark mevcûddur:

Evvelki müslümanlar hakīkatin perestişkârı idiler. Şimdiki İslâmlar ise hurâfâtın esiridir. Evvelki müslümanların dini onlara sa'y ve irfan nûrları îsâr ediyordu. Şimdiki müslü-

---

* Mü'ellifin dinde yapılacak ıslâhâttan maksadı bir takım türüdülerin müceddid ünvânıyla ortaya atılarak esasât-ı dîniyyede tadilât icra etmeye kalkışmaları gibi bir tâdilât değildir. Çünkü bu dini tağyîr etmekden başka bir şey değildir. Belki yapılacak ıslâhâtın dine tatbîk edilmesi, bir de dine karışan bir takım bid'atleri hurâfeleri temizleyerek dini sâfiyet-i evveliyyesine ircâ' etmektir. İşte mü'ellif "el-Islâhu'd-Dînî" unvanıyla neşr etdiği diğer bir makālesinde fikrini şu suretle îzâh ediyor: "Islahât-ı dîniyyeden maksadımız dini muhafaza, din ile amele, müslümanları bir gāye uğrunda cem' etmeye müeddî olan şeydir. Binâenaleyh ıslâh-ı İslâmînin en mühim rüknü müslümanları maddeten ve ma'nen bir itikad üzerine toplamak, herhangi bir ahkâmdan olursa olsun onları yalnız bir kānûn-ı şer'î etrafına cem' etmek, lisânlarını tevhîd etmektir. Bu ıslâh, Halîfe-i Müslimîn'in himâyesi altında teşekkül edecek olan bir "Cem'iyyet-i İslâmiyye"-ye mütevakkıfdır Aktâr-ı İslâmiyye'nin her tarafında o cem'iyyetin şu'beleri bulunmalı. En büyük şubesi kıble-i İslâm olan Mekke-i Mükerreme'de, bu şu'benin en mühim ictimâ'ı da mevsim-i hacda olmalıdır. Bu ictimâ'da aktâr-ı sâiredeki şu'belerin diğer azâları da bulunarak gerek cehren, gerek hafiyyen verilecek kararları alıp memleketlerine avdet etmelidirler. En büyük şu'benin Mekke'de bulunup da Daru'l-Hilâfe'de bulunmamasını tercîh eden esbâbın birisi de bu, yani aktâr-ı İslâmiyye'nin her tarafında müslümanların oraya toplanmasıdır. Daha sonra Mekke-i Mükerreme'nin desâis-i ecnebiyyeden uzak bulunması da ayrıca bir sebeptir…!" Mütercim.

manların akîdeleri ise, kendilerini zulmet ve hüsrân uçurumlarına doğru sürüklemektedir.

Hurâfâttan Hakîkate, bu farkları göstermek, o hurâfelerin menşe'lerini araştırmak fikriyle yazılmış bir tecrübe-i kalemiyyedir. İzmihlâl-i kat'î çukurlarına yuvarlanan âlem-i İslâm'ı kurtarmak için hurâfâtı yıkmak, hakîkate koşmaktan başka çare göremiyoruz. Evvelki İslâmları refâh ve saâdete, şevket ve izzete yükselten din ihyâ edilmedikçe bugünkü İslâmların cihândan nasîbe-i bekâları olamayacağına kanâat etmelidir! Çünkü hurâfât yaşatmaz, öldürür!...

İhtimâl ki kitabımız, menfaatlerini milletin cehâletinde arayan tufeylîlerin hoşuna gitmeyecek, belki de aforozlarına uğrayacaktır. Fakat dinini tehlikede, milletini uçurum başında görenler, hakîkati haykırmakta, felâketi göstermekte tereddüd ederlerse o gibi tufeylîlerden daha menfûr bir derekeye sukût etmiş olmazlar mı?...

Bir sene evvel neşredilen *Zulmet'ten Nûr'a* ünvânlı eserimin mazhar olduğu hüsn-i kabûl, *Hurâfât'tan Hakîkat'e* kitabımın te'lîfi için bir vesîle-i teşvîk oldu.

Hürmetkâr-ı irfânları olduğum efâzılın, bu yoldaki neşriyâta devâm husûsundaki şifâhî tergîbleriyle henüz tanımak şerefine mazhar olamadığım pek [**85**] çok zevâttan aldığım tahrîrî teşvîklere karşı bir şükrâne-i imtinân olan şu esercik intibâh-ı dînî gâyesine doğru atılmış bir hatvedir!

Müdde'ayât ve mütâla'âtımız nusûs-ı *Kur'âniyye* ve ehâdîs-i sahîhaya müstenid olduğundan hurâfe-perestlerin nûr-ı hakîkati görmemek husûsundaki ta'annüdlerini ta'dîl edeceğini ümîd ediyoruz. Îrâd edilen ehâdîs-i sahîha *Câmi'u's-Sagîr*'den alınmış olduğundan tereddüd edenler oraya mürâcaat edebilirler!

Cihânda bir kânûn-ı tabî'îdir: İdbâra düşen milletler, ikbâlde olanların her halini güzel, her fiilini ma'kûl görürler. Bugün Müslümanlık âlemi idbârda, Hıristiyanlık dünyası ikbâlde! Maşrık, sukût ediyor, garb yükseliyor!... Garbın terakkîsi karşısında gözleri kamaşan bir kısım müslümanlar şarkın sükûtu sebebini İslâmiyet'te buluyorlar.

Kitabımızın, hatâ-âlûd olan bu gibi kanâatleri de ta'dîl edeceğine ümîdvârız! Çünkü İslâmiyet-i hakîkıyye, mâhiyet-i asliyyesiyle hiç bir zaman ve hiçbir sûretle bir âmil-i sukût olmamıştır ve olamaz da!

Müslümanların inkırâzını mûcib olan âmil, İslâmiyet-i hakîkiyye değil, akvâm-ı mâziyyenin hurâfeleriyle asliyyetini gâib eden bugünkü dindir.

Asr-ı sa'âdette hükümrân olan dîn-i hakka ric'at edilirse, hiç şübhe yok ki bugün can çekişen İslâmlara bir hayât-ı nevîn nefh edilmiş olacaktır. Bu da ancak hurâfâttan hakîkate avdetle mümkün olabilir!...

M. Şemseddin

FELSEFE

İRAN-I KADÎMDE DİN

Mecûsîlerin âyîn ve akîdelerinden bir kısmının Zerdüşt'ten daha evvel şarkta ma'lûm ve münteşir bulunan mezâhibden alınmış olduğu itirâz kabûl etmez bir hakîkattir. Hatta bu akîdeler arasında edyân-ı semâviyye ile pek sıkı râbıtaları bulunanlar bile vardır.

Fi'l-hakîka, Zerdüşt *Zend Avesta*'da Heomo veya Hom namında bir zâtın vahiy ve ilhâmlarından pek çok bahseylemektedir. Zerdüşt'ün Hom ıtlâk ettiği zâtın Hazret-i İbrahim olduğunu zannedebiliriz. Hom'a isnâd edilen sözler de bu zannı te'yîd edecek vesâiktendir. Avrupa müsteşriklerinden Thomas-Heyd'in netîce-i tedkîkâtı bu zannı takviye edecek sûrette neticelenmiştir.

Mûbedlerin hilkati altı devre tahsîs etmeleri keyfiyeti de Çemşid'e isnâd edilmektedir. Çemşid'in esâtîrî kahramanlar devrine âid bir hükümdar olduğu mütevâtirdir. Şu hâlde akîde-i gebriyye cüzûrunu pek derinlerde aramamız iktizâ eder.

Firdevsî, Çemşid'in Mîlâd-ı Îsa'dan 3429 sene evvel yaşamış olduğunu tasrîh ediyor. Bu târîhe bir kat'iyyet vermek doğru olamazsa da, Çemşid'in pek eski devirlere âid bir hükümdâr olduğunu kabûl etmek için hiçbir mâni' yoktur Mazdeizm'in bâriz seciyesi olan senâ'iyyet akîdesi bile Zerdüşt'ün muhtera'âtından değildir. Çünkü iki prensibe (mebde'e) inanmak husûsu, Zerdüşt'ten daha evvel Keldânîler arasında da ta'ammüm etmişti.

Mamâfih *Zend Avesta*'da mevki'-i münâkaşaya konulan fikirlerin hey'et-i mecmû'asında kuvvetli bir asliyyet bulunduğunu i'tirâf etmemek mümkün değildir. Evet, Zerdüşt'ün mu'tekadât-ı evveliyyeden bazı şeyler almış olduğu muhakkaktır. Fakat neşr ü te'sîs ettiği mezhebde sırf şahsına âid olan esâslar da az değildir.

Zerdüşt'ün şahsî esasları Sâbi'î mezhebiyle Brahma akîdesine hücûmdan ibârettir. Zerdüşt zuhûr ettiği zaman İran kıt'ası garbdan Sâbi'î ve şarktan Brahma mezheplerinin istîlâsına ma'rûz bulunuyordu. Zerdüşt vatandaşlarını ecnebî an'anelerden mümkün mertebe kurtararak onların ahvâl-i rûhiyyeleriyle mütenâsib bir dîn vaz' etmek teşebbüsünde bulunmuştur. Zerdüşt'ün bizzât vaz' ettiği prensipler Sâbi'î ve Brahma mezheplerinin esâsâtını çürütecek bir tarzdadır.

Zerdüşt'ün tabî'attan mukaddem ve onun fevkinde bir âlem-i rûhî bulunduğunu iddiâ etmesi, nücûm-perestliğe karşı bir hücûm idi. Zerdüşt diyordu ki: "Yıldızların fevkinde bir zekâ âlemi vardır. Semâvî olan her şey vücûdu o zekâdan almış olduğu gibi onun kânûnlarını ta'kîb etmeye de mecbûrdur." Zerdüşt'ün şu sözleri Sâbi'îlerin esâsâtına karşı fırlatılmış itirâzlardan başka bir şey değildir. Zerdüşt'ün Brahma mezhebine vurduğu darbeye gelince o, daha şiddetli olmuştur. Brahma mezhebi bütün mevcûdatla vücûd-ı vâhidde fânî olduğunu ve tabîatın lâ-yeteğayyer bir dâire içinde devr ettiğini ta'lîm ediyordu. Zerdüşt bu akîdeye karşı, hâlıkla mahlûku, hayır ile şerri, rûh ile cesedi, kaderle irâde-i beşeriyyeyi ayırmaya çalışmıştır.

Zerdüşt bir taraftan hukûk ve vezâifin müsâvâtını i'lân etmiş diğer taraftan da hayatı bir mücâdele sûretinde tasvîr eylemiştir. Zerdüşt'ün Brahma mezhebine karşı en müessir ve en yıkıcı hücûmu bu noktada görülür. Brahmanizim, fikirleri uyuşturmak, riyâzetle kuvve-i adaliyyeyi yıprandırmak ve tahayyülât-ı dûrâ-dûr neticesinde hakka vâsıl olmak

tarîkını küşâd eylemişti. Buna mukābil Zerdüşt, hayatı bir mücâdele hâlinde tasvîr etmiş, uyuşukluğa, dûrâ-dûr tahayyüle karşı çarpışmayı, didinmeyi sa'âdet-i ebediyyenin bir müstahzırı gibi göstermiş, atâlet ve meskenete karşı bî-emân hücûmlarda bulunmaktan çekinmemiştir.

Zerdüşt bütün gayretini vatandaşlarını Hind ve Keldânî te'sîrâtından kurtamaya sarf eylemiştir.

Çünkü bu iki kavmin akīdesi, daha eski olan Spasyan [**86**] fırkasının gayreti ve Mistisizm'in muğfil nikābı altında millî bir şekil almış ve İran'ı istîlâ eylemişti.

Spasyan İran'da zuhûr etmiş bir fırka-i dîniyyedir. Bunlar Zerdüşt'ün "*Desâtîr*" ile "*Âbâd*"ın ahkâmından hiçbir şey tağyîr etmemiş olduğunu iddiâ ediyorlardı. Spasyalara göre Zerdüşt yeni bir din müessisi değildi. Kendisi, *Desâtîr* ile *Âbâd*'ın esâsâtından hârice çıkmamış ve bu iki kitabın esâslarını durûb-ı hikemiyye ve tasavvufî cümlelerle tezyîn ederek avâmma daha ziyâde te'sîr edecek bir şekle koymaktan başka bir şey yapmamıştır! Spasya mezhebi İran'da intişâr eden mesâlik-i dîniyyenin en eskilerinden olup tedkīke şâyân birçok esâsları muhtevîdir.

Desâtîr ve *Debistanü'l-Mezâhib*'den alınan ma'lûmâta nazaran Spasya mezhebinin hutût-ı esâsiyyesi şu sûretle hulâsa edilebilir:

"Allah mevcûd-ı mutlak ve cevher-i yegânedir. Vahdet, teşahhus, ebediyyet, Hudâ'nın; insanların anlayabilecekleri, vasıflarını teşkîl ederler. Künh-i Bârî'ye vukūf peydâ etmek, beşeriyet için muhâldir. Vücûd-ı fâtır ile alâkadâr olan şeylerin kendisinden ayrılması mümkün değildir. Binâenaleyh kâinât için bir mebde' ve bir müntehâ tasavvur olunamaz. Kâinât, bir hilkatin neticesi değil, belki hurşîd-i zâtın pertev-i ezelîsidir. Vücûd-ı ilâhîden ilk sâdır olan şey "gevher-i hired"dir ki buna "Âzâd-ı Behmen" nâmını veriyorlar. Âzâd-ı behmen (akl-ı küll)ü temsîl ediyor. Mebde'-i âlî ile mahlûkāt arasında vasıtalık vazîfesi de Âzâd-ı Behmen'e aid bulunuyor. Âzâd-ı Behmen'in makāmı felek-i atlasdır.

Âzâd-ı behmen yalnız vâsıta olmakla kalmıyor. O da birçok sürûşa (melek), birçok (can) ve birçok rûhlara hayat bahşediyor. Bunlar da yıldızlara, unsurlara, arza, ma'âdine, nebâtât ve hayvânâta ve insanlara hayat veriyor ve onları idare ediyorlar!..."

Görülüyor ki Spasyan, tabîatın hey'et-i mecmû'asını tıbkı beden-i insanîyi teşkîl eden uzuvlar gibi, aksâmı birbirlerine merbût olan ve yek-diğerleri üzerine icrâ-yı te'sîr eden müdrik ve zî-hayât bir mevcûd gibi telakkī eylemişlerdir.

Spasyan umûmî ve ezelî addettikleri tabîatı, edvâr-ı nücûmiyyeye göre taksîm eylemişlerdir. Bu taksîme nazaran bir devir başlayınca, kevâkib-i sâbiteden biri bin sene kadar bütün kâinâtın hudâvendi olurmuş. İlk devrin hudâvendi olan kevkebe Nuhistin Şah nâmı veriliyor. Nuhistin Şah'ın müddeti bitince hudâvendlik sevâbitten diğer bir sitâreye intikāl eder ve bu kevkeb hudâvendlikte Nuhistin Şah'ın şerîki oluyormuş. İkinci devrin sitâresine "Nuhistin-i Düstûr" nâmı veriliyor. Kevâkib-i sâbitenin kâffesini bu sûretle biner senelik devirlerin hudâvendi olduktan sonra nevbet-i saltanat "kamer"e gelirmiş. Kamer'in hudâvendik müddeti hitâm bulunca birinci devr-i azîm nihâyet bularak ikinci devir başlarmış!

İkinci devrin mebde'i "Nuhistin Şah"ın hudâvendliğiyle ibtidâr ve birinci devirde vücûd-pezîr olan hâdisât-ı mevcûdâtın kâffesi aynı tarzda teselsül ve tevâlî ederlermiş.*

Bu devirlerden her birine "rûz" ıtlâk olunuyor. Otuz rûz bir mâhı, on iki mâh da bir seneyi teşkîl ediyor. Bir milyon seneye yek-ferd ve bin ferde yek-verd, bin verde yek-merd, bin merde de yek-câd ta'bîr ediliyor. Üç bin câd, yek-vâd ve iki bin vâd, yek-zâd nâmıyla yâd olunuyor!...

Spasyaların on dört âbâdı Hindlilerin on dört manosunu hatırlattığı gibi zamanın tarz-ı taksîm ve ta'dâdı da Hindîlerin sâl-i ilâhîlerini andırmaktadır. Harekât-ı nücûmdan ahkâm çıkarmak zamanı nahs ve sa'd olmak üzere bir takım kısımlara ayırmak gibi hurâfeler, İslâm'a, kısmen Spasyaların, kısmen Sâbi'îlerin yâdigârıdır.

İslâm'a sokulan hurâfelerin menşe'lerini pek derinlerde bulabileceğiz. Bu menşe'ler o kadar derin, o derece mahfîdir ki, pek çok satıh-bînler menşe'leri ta'yîn edemeyerek bu gibi hurâfelerin İslâmî olduklarına kanâat etmek hatâsına düşmüşlerdir!...

Avrupa mü'elliflerinden birçoğunun aynı girîveye sapmış olduklarını görüyoruz. Şarkta ise maa't-teessüf bu yolda tetebbuâta girişmiş zevât pek nâdirdir.

Spasyaların rûh-ı insanî hakkındaki fikirleri umûmî sistemleriyle mütenâsibtir. Ervâhın taalluk edecekleri cesedlerin hâline göre semânın menâtık-ı muhtelifesinden geldiğine i'tikād ediyorlar!

Güya rûhların bazılarının menşe'i şems, bazılarının kevâkib-i sâbite, bazılarının da seyyâreler imiş!...

Spasyalar diyorlar ki: "Bir insan dünyada iken ismet-âmîz bir hayât geçirmiş, ef'âl-i haseneyi i'tiyâd edinmiş, akāid-i hakīkiyyeye cidden merbût kalmış ise öldükten sonra rûhu evvelâ yıldızlara irtikā ve bilâhare tedrîcî sûrette ervâh-ı sâfiyyenin i'tilâgâhı olan küre-i esîrîye kadar urûc ederek orada nûr-ı âlînin "minanivan mitonun" temâşâ-yı cemâliyle sa'âdet-i ebediyyeye mazhar olur.

Fakat bu adam hayâtında menhiyâta inhimâkle bir takım cinâyetler irtikâb etmiş ise sâfiyet-i asliyyesini gāib eden rûhu bu mazhariyetten mahrûm kalır. Tenâsühe uğramış sûretiyle cezâsını çeker. Şöyle ki cezâya müstahık olan şahsın ba'de'l-vefât, ruhu daha sefîl bir tabakada bulunan [**87**] bir insanın cesedine intikāl eder. O sûretle bir müddet azâb görür. O adam öldükten sonra rûh sırasıyla hayvânâta, nebâtâta hatta ma'deniyâta kadar tenezzül ederek sermedi azâblara uğrar.

---

* چون این مهین چرخ بانجام رسد. باز پادشاهی بنخستین شاه رسد. وکار جهان جهانیان از سر کیرد وعالم کون وفساد بر کردد. مردم وجانور ورستنی وکانی که درنخستین دور بوده اند بازهمان کفتار و کردار وخوی ووبوی کونه وپیکر بهم رسند. وبد آن نام ونشان باشد. شیخ رئیس درین معنی فرموده:

هر هیئت وهر نقش که شد محو کنون
در محزن روزکار کردد محزون

جون باز همین وضع شود وضع فلك
از یردهٔ غیبش آورد حق بیورن

(Debistân)

Dünyada iken hasenât ve seyyiâtları müsâvî olan insanlara gelince bu hâlde bulunan kimseler vefât ettikleri zaman, rûhları evvelâ tenâsüh ve muhâcerete uğrayarak tasfiye görür ve sonra ervâh-ı mes'ûde sırasına geçer ve zevk-ı ebedîye mazhar olur!..."

Spasyaların şu akîdesi, kadîm İranîlerin pek çok riâyet ettikleri bir kısım an'anelerin esbâbını îzâh edebilir.

Eski İranîler, insanlarla hayvânât-ı gayr-ı muzırraya karşı samîmî bir meveddet-perverde ederlerdi. Halbuki muzır hayvanların itlâfı ibâdetten ma'dûd idi. Çünkü bu i'tikāda göre nâfi' hayvanların bedenleri ufak tefek kusûrlarda bulunmuş olan kimselerin muzır hayvanların cesedleri de cânîlerin rûhlarına mahsûs birer kalıbdan ibâret idiler.

Spasyaların kısmen nücûm-perestî ve kısmen mâ-fevka't-tabî'î olan Panteizm akîdeleri, usûlsüz, licâmsız bir Mistisizm ile tetvîc edilmiş olduğu anlaşılıyor. Spasyaların, yıldızlar şemsin önünde nasıl gâib olurlarsa rûh-ı beşer de şems-i hakîkī olan hâlıkda öylece fenâ-yâb olur. İddiâları Sâbi'îye akîdesinin Panteizm ve Mistisizm rengine boyanmış bir levhasıdır. Fakat bu mertebe-i kemâle vâsıl olmak için aklın dört dereceyi, dört hâli geçmiş olması meşrûttur.

Spasyalar, bu dört mertebeyi şu sûretle ta'dâd ediyorlar:

1) Allah'ın rüyâda görülmesi
2) Hâl-i yakazada mazhar olmak
3) Vecd ve istiğrâk geçirmek
4) Fena fi'llâh olarak şahsiyet-i cismâniyyesini unutmak.

Bu akîdede, İyoga (yoga)nın mezheb-i Hindîsi pek ziyâde nazara çarpmaktadır. Spasya mezhebinin son reîsi olan Azer Keyvan mîlâdın 1588'nci senesinde İran'da Kum şehrinde tevellüd ve 1673 senesinde Hindistan'nın Patna şehrinde vefât eylemiştir.

Azer Keyvan hayatını zühd ve istiğrâk ile geçirmiş, riyâzet husûsunda hayret-bahş bir derecede ileri gitmişti. Spasyalar Azer Keyvan'ı Mehâbâd hânedânının sonuncusu addederler.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

KULAĞINDA KÜPE OLSUN, UNUTMA!

Rumeli'nin dağı, taşı ağlıyor
Kan içinde, her su başı ağlıyor
Parçalanmış gövdelerin yanında
Can çekişen arkadaşı ağlıyor!

Bak şu yurda tek bir ocak tütmüyor!
Issız kalmış bülbülleri ötmüyor!
O sevimli ovaları kurd almış;
Bir çobancık davarını gütmüyor!

Kara toprak kandan olmuş kırmızı,
Doğrandıkça Türk kadını, Türk kızı!
Can evine canavarca saldırmış
Sürü sürü ırz u namûs hırsızı!

Mihrâblara haç asılmış, ezanlar
Susturulmuş güm güm ötüyor çanlar!
Câmilerin minberleri yıkılmış;
Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar!

Düşün bütün şu hâlleri, hep ağla;
Bıçağını gözyaşlarınla zağla.
Olanları hâtırından çıkarma;
Düşmanındır Bulgar, ona kin bağla.

Ey müslüman! Kendini hiç avutma;
Yüreğini öç almadan soğutma;
İnim inim inleyişi yurdunun
Kulağında küpe olsun, unutma!

Bundan yedi, sekiz ay evvel Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyye Cem'iyeti'nin talebi üzerine yazdığım şu manzûme, cem'iyet-i mezkûre tarafından "İntikām Levhası" ünvânıyla tab' ve neşr edildi ve herkesin anlayabileceği bir lisân ile muharrer bulunduğu, yani:

Düşünceler, Frenkceden tercüme
Sonra onu Tatarca bir söyleme

Tarzında yazılmamış olduğu cihetle umûmun rağbetini kazandı. Maârif Nezâreti'nin emriyle mekteplere ta'mîm edildi. "Süt"lü, "dut"lu bir takım gevezelikleri okumakta muztar kalan çocuklara ezberletildi. Zekâîzâde Hâfız Ahmed Efendi hazretleri tarafından Türkâne bir edâ ile gāyet müessir bir beste yapıldı.* İmzâsı çıkarılmak şartıyla kart [**88**] postal şeklinde basıldı. Hulâsa değerinden ziyâde hakkında teveccüh gösterildi.

Lâkin esnâ-yı tab'ında nasılsa bir, iki yeri yanlış basılmış, hele bir mısrâ'ına sıkıştırılan "lar" ile vezinden çıkarılmış bulunduğu gibi sonradan ilâve edilen bir bendi de noksân kalmış olduğundan bu defa yeniden neşrini münâsib gördüm.

Kāri'în-i kirâmın temcîd pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp ortaya sürüldüğüne zâhib olmamalarını ricâ ile levha-ı matbû'anın buna göre tashîh ve ilâve edilmesini ricâ eylerim.

Tâhirü'l-Mevlevî

İSLÂM ASKERİNE

İSLÂM TÂRÎHİNDEN BAZI BAHİSLER
BEDİR MUHÂREBESİ'NDEKİ ŞEHÎDLER

Müslümanların Bedir Muhârebesi'nde on dört, Uhud cenginde de yetmiş şehîd verdiğini nakl etmiştim. Bu defa da bu şehîdlerin kimler olduğunu ve herbirinin din uğrunda nasıl fedakârlık göstermiş bulunduğunu anlatmak için birkaç söz söyleyeceğim.

Yâd-ı e'âzım diye bir ta'bîr vardır ki: Büyükleri hâtırlamak demektir. Bir millete her vakit büyüklerini hatırlamak

* Bazı musikī-şinâsânımız tarafından da ayrıca bestelenmiş olduğunu duydumsa da dinleyemedim.

ve onları duâ-yı hayr ile anmak lâzımdır. Bu yapılmazsa nankörlük edilmiş olur.

Bir müslüman askeri de mesleğindeki büyükleri tanımalı ve onlara hürmetle beraber hareketlerini taklîde çalışmalıdır. İşte benim bu sefer bahsedeceğim kahramanlar da Müslümanlığın ilk büyüklerinden ve İslâm ordusunun ilk şehîdlerindendir.

Fakat onları anlatmadan evvel şehîdlik ne demektir? Onu söyleyeyim. İhtimâl ki sen bu suâli tuhaf bulursun ve "Bunu bilmeyecek ne var? Şehîdlik: Muhârebede bir gülle parçasının bir kurşun tanesinin rastgelmesiyle yahud bir kılıcın bir süngünün kesip delmesiyle insanın ölmesidir" dersin.

Hayır hemşehrim! Şehîdlik, bildiğin gibi ölüp gitmek değil, Allah'la bir alış-veriş etmek demektir.

Şehîd, öyle bir tüccârdır ki onun dükkânı siper arkası, mağazası istihkâm içi, pazar yeri de muhârebe meydânıdır.

O tüccâr, buralarda ne satar bilir misin? Pek de sürekli ve dayanıklı olmayan hayatını buna mukābil ne kazanır kestirebilir misin? Baha yetişmeyen ve kolaylıkla elegeçirilemeyen Cennet'i bu alış-verişin cömerd müşterisini düşünebilir misin? Bizzat Tanrı te'âlâ hazretleri. İnanmamazlık etme ki bunu ben söylemiyorum. İşin hakīkati böyle olduğunu,

بسم الله الرحمن الرحيم

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فى سَبيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذى بَايَعْتُمْ بِه وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ.

Âyet-i kerîmesiyle Rabbi te'âlâ bildiriyor ki: (Allâhu a'lem)

"Cenâb-ı Hak cenneti vermek sûretiyle mü'minlerden rûhlarını ve mallarını satın aldı. O mü'minler, düşmanla çarpışıp öldürürler ve ölürler. Buna mukābil kendilerine Cennet verilmesi hakkındaki va'ad, doğru olup Tevrat'ta, İncil'de, *Kur'ân*'da mezkûrdur. Yani Allah yolunda malını fedâ eden ve düşmanla çarpışıp öldürülen ve ölen mü'minlere Cennet verileceği üç kitapta da va'ad olunmuştur. Acaba Allah'tan ziyâde ahdine kavî ve sözüne sağlam kim vardır? Ey mü'minler! Onunla yaptığınız alım-satımdan dolayı size müjde olsun ki bu satış, pek büyük bir kazanç bırakacaktır" demektir. Belki işitmişsindir ki Kur'an-ı Kerîm 6666 âyettir. Lâkin bunların hepsi birden yani bir kitap şeklinde gönderilmemiştir. Yirmi üç sene içinde ve lüzûmu görüldükçe Allah tarafından Peygamber Efendimiz'e âyet âyet yani parça parça olarak yollanılmış, Resûllullâh hazretleri de onları okuyup ashâbına yazdırmıştır ki böyle azar azar gönderilmesi, hem ezberlemesinin, hem de mûcebince hareket edilmesinin kolay olması içindi.

İşte bugün elimizde bulunan Mushaf-ı Şerîf'in içindeki yazıların bir duraktan bir durağa kadar olan parçasına âyet denilir. Ve ne münâsebetle nâzil olmuşlarsa ona da sebeb-i nüzûl ta'bîr edilir.

Bunu anladın ya. Şimdi şu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünü de öğren.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, daha Mekke'de bulunduğu sırada Medînelilerden bazıları, Peygamber'imizi tasdîk ile müslüman olmuş ve Efendimiz hazretlerini kendi memleketlerine da'vet eylemişlerdi. Bu da'vet üzerine Efendimiz, onlara bey'at teklîf etti. Yani sağlam söz vermelerini söyledi. İçlerinden Abdullah bin Revâha isminde bir zât "Yâ Resûlallâh! Allah için ve kendi nefsin için şartın nedir?" dedi. Resûlullâh hazretleri "Yalnız Allah'a ibâdet edeceğinize, putları ona şerîk tutmayacağınıza, beni de canınızı ve malınızı koruduğunuz gibi koruyacağınıza söz veriniz" buyurdu.

Abdullah bin Revâha "Yâ Resûlallâh! Bunu yaparsak bize ne var?" diye sordu. Efendimiz "Cennet var" deyince Abdullah bin Revâha "Ne karlı alış-veriş" diyerek pazarlık esnâsında hayırlaşır gibi Resûlullâh'ın mübârek elini tuttu. Bu şartları kabûl eylediğine dâir söz verdi.

Onun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olup Allah'ı ve Peygamber'i uğrunda can ve mal fedâ eylemenin Cenâb-ı Hak ile bir alış-veriş olduğu ve neticesinde pek büyük bir kazanç bulunduğu beyân buyuruldu. [**89**] Abdullah bin Revâha denilen o kahraman da verdiği sözü bi-hakkın tuttu. Allah yolunda ettiği bir muhârebede şehîd olup hayatını Tanrı'sına sattı ve bedelini almak için Cennet-i A'lâ'ya can attı. Gelelim bahsimize:

Resûlullâh hazretleri "Yâ Ümmü Hârise! Cennet bir değil, birkaç tanedir. Hârise ise cennetlerin en yücesi olan Firdevs-ı a'lâdadır" buyurdu.

Şehîd anası olan o mübârek kadın, bu cevâbı alınca sevindi ve "Ne mutlu sana yâ Hârise!" diyerek güldü.

Ubeyde bin el-Hâris hazretlerinin mübâreze ederken ayağı kesilip yolda şehîd olduğunu nakl etmiştim.

Öbürlerine gelince:

Peygamberimiz efendimiz, ashâbını hücûma teşvîk için bir nutuk irâd etmiş ve "Bugün düşmandan yüz çevirmeyenleri ve sabır ve sebât gösterip öldürülenleri Cenâb-ı Hak Cennet'e koyacaktır" buyurmuştu. Umeyr bin el-Hammâm ismindeki sahâbi hem elindeki hurmayı yiyiyor, hem de Peygamber'in nutkunu dinliyordu. Cennet müjdesini işitince hurmayı attı ve kılıcını sıyırıp düşman üzerine atıldı. Nihâyet Halid bin el-A'lem nâmındaki müşriğin eliyle şehîd olup özlediği Cennet'e gitti.

Avf bin Afrâ' denilen sahâbi de Peygamber hazretlerine "Yâ Resûlallâh! Allah, en ziyâde ne ile râzı olur?" diye sormuş ve efendimizden "Zırhsız olarak düşmana hücûm etmekle" cevâbını alınca arkasındaki zırhı başındaki tolgayı çıkarıp şehîd oluncaya kadar düşmanla çarpışmıştı.

Kardeşi Mu'avviz hazretleri de böylece fedâkârlıklar göstermiş ve Ebû Cehil mel'ûnunu yaraladıktan sonra şehîd olmuştu.

Zü'ş-şimâleyn Umeyr bin Abdi Amr da iki elinde birer kılıç olduğu hâlde döğüşmüş ve sonunda hayâtını fedâ ederek şehîd düşmüştü.

Âkıl bin el-Bükeyr, Safvan bin Vehb, Sa'd bin Hayseme, Mübeşşir bin Abdülmünzir, Râfi' bin el-Muallâ adlı yiğitler de döğüşe döğüşe yaralanıp şehîd düşmüşlerdi.

Bunlardan birincisinin kātili Mâlik bin Züheyr el-Cüşemî ikincisinin Tu'ayme bin Adiy beşincisinin de İkrime bin Ebî Cehil idi.

Hele Umeyr bin Ebî Vakkas ismindeki kahraman 16 yaşında bir arslan yavrusu idi.

Bu yiğit çocuk İslâm ordusunun hareketinde kendini göstermemeye çalışmış ve niçin gizlendiğini soran kardeşine "Küçüktür diye Resûlullâh'ın beni geri çevirmesinden korkuyorum. Bense muhârebeye gitmek ve şehîd olmak istiyorum" cevabını vermişti.

Fil-vâki' Peygamber efendimiz bu fedakâr çocuğu döndürmek istemişse de ağlaması üzerine birlikte gelmesine izin vermişti.

Sonunda o da aradığını buldu yani Allah yolunda ve hak din uğrunda şehîdlik mertebesini kazandı.

Biraderi Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri bunu hikâye ederken "Kardeşim gāyet küçüktü. Hatta kılıcını hamâil takmasını beceremedi de ben bağladım" diyor.

Bu muhterem şehîdlerden on üçü muhârebe mevki'inde yolda vefât eden Ubeyde hazretleri de Hamrâ' ile Safrâ' mevki'leri arasında defnolundu. Radıyallâhu anhüm ecma'în.

Tâhirü'l-Mevlevî

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİNDİSTAN'IN SÂBIK MAKARR-I HÜKÛMETİ

Kalküta'da Büyük Bir Miting:

Londra'daki Lordlar Kamarası azâsından ve İngiltere'nin târîhî asîlzâdegânından olan Lord Headley'i râh-ı hidâyet ve savâba irşâd eden *The İslamic Reviev* bizim *Sebîlürreşâd* gibi ayda bir defa İngilizce lisânıyla Londra'da intişâr eden bir mecmûa-i dîniyyedir. *Kur'ân*'ın, ehâdîs-i nebeviyyenin tercümesini, ma'âliyât-ı İslâm'ı ve âlem-i İslâm havâdis ve haberlerini muhtevî bulunuyor. Bu risâleyi Hind ulemâ-yı mütebahhiresinden Hoca Kemaleddin hazretleri çıkarıp İngilizlere İslâmiyet'in ulviyyâtını kendi lisânıyla gösteriyor. Mezkûr risâlenin intişârından beri İslâmiyet hakkında İngiltere'de oldukça iyi bir cereyân ve fikir hâsıl olmuştur. Birçok İngilizleri İslâmiyet'i kabûle sebeb olmuştur. Hoca Kemaleddin öyle ulemâdandır ki İngilizce'yi bir İngilizden ziyâde iyi bilir. İngilizce'de bakolorya derecesinin şehâdetnâmesini hâizdir.– Sâhib-i muhteremenin hidemât-ı İslâmiyyesine karşı teşekkürle, şeref-i İslâmiyet'i ihrâz eden Lord Headley'i de tebrîk etmek maksadıyla Kalküta'nın resmî hitâbet salonu demek olan Town Hall salonunda büyük bir ictimâ' vukū' bulmuştu. İctimâ-ı mezkûrun tertib ve tanzimiyle vücûda gelmesine sa'y eden *el-Hilâl* cerîde-i ferîde-i dîniyyesinin sâhib ve ser-muharrir-i âlîsi Mevlana Ebi'l-Kelâm Âzâd hazretleri idi.

On bin kadar müslüman burada isbât-ı vücûd ederek bu bâbda irâd-ı makāl edecekleri istimâ'a âmâde idiler.

Konferans ve hitâbet, hükûmet-i mahalliyye mütekāidîninden müslümanlar beyninde hâiz-i hürmet bulunan Mevlevî Sirâcüddin Sâhib'in riyâseti tahtında in'ikād etmişti.

Müşârun-ileyh ictimâ-ı mezkûrun ne maksadla husûle geldiğini kısa ve İngilizce bir nutuk ile huzzâra tefhîm ettikten sonra, kürsî-i hitâbete Mevlana Âzâd hazretlerini da'vet etti.

Mevlana hitâbet masasına takarrub edince alkışlar birbirini vely etti. İslâmiyet'in mâzisiyle hâlet-i hâzırası beyninde edille-i târîhiyye ile bir mukāyese yaptı. Ulemâ-yı selefin diyânet-i mübeccele-i İslâmiyyeyi neşr etmek için Afrika'ya, Çin'e ve Mâverâünnehir'e vaktiyle koşup binlerce mehâlik ve ahtârı, meşâkk u mezâhimi ihtiyâr etmiş olduklarını beyân etti. Bu sâyede diyânet-i İslâmiyye küre-i arzın her tarafında münteşir ve tâbân olduğunu ve ahîren ulemâ-yı halefin bu gāyeyi elden bıraktıkları için günden güne İslâmiyet neşv ü nemâdan mahrûm kalarak her türlü mehâlike ma'rûz kaldığını dermiyân eyledi. Nutkun sonunda vatan-ı me'lûfunu –Hindistan'ı– terkle neşr u işâ'a-i İslâmiyet için Londra'ya giden bu vazîfe-i mübeccele ile iştigāl eden Hoca Kemaleddin'in mezâyâ-yı ilmiyye ve dîniyyesini de ber-âverde-i zebân tebcîl ederek müşârun-ileyhe hiç olmazsa mâddî sûrette yardım ve muâvenet etmek ve onu ta'kîb etmekte bulunduğu meslekte [**90**] teşvîk ve tergīb için kendisine Hind müslümanları tarafından para göndermek îcâb eylediğini ilâve eyledi. Müşârun-ileyhin nutku bir saatten fazla sürdü.

Bu âciz ise sırf bu istimâ'da müstemi' sıfatıyla isbât-ı vücûd etmişidim. Fakat misâfirliğime hürmeten bana mevki'-i hitâbette –yüksekte– oturanların nezdinde bir mevki' vermişlerdi. Benim söz söylemekliğim için hiçbir hazırlık, plan yapılmamıştı. Fakat beni mevki'-i mezkûrda gören müslümanlar, benim de söz söyleyeceğimi tahmîn ederek, Âzâd hazretlerinden sonra söz söylemekliğim için huzzâr tarafından şedîd arzular vukū' buldu. Ben mazeret beyân ettikçe taleb teşeddüd etmeye başladı. Cidden fena bir mevki'de bulunuyordum. Söz söylemesem hem adem-i iktidârımı isbât, hem de efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi kendimden rencîde etmiş olurdum. Söz söyleyecek olsam, ne söyleyeyim. Zâten bunun için azıcık olsun kendimi hazırlamamıştım. Hâsılı halkın heyya huyuna hâtime çekmek ve hakīrâne olan metâ'ımı satmak için meydâna mütevekkilen alallâh atıldım. Fârisîce olarak yarım saat kadar söz söyledim. Misyonculuk ile misyonerlik fedâkârlıklarından, ciddiyet ve sebâtlarından müslümanların, İslâm âlimlerinin vâdî-i atâlet ve tenbellikte pûyân bulunduklarından bahsettim. Misyonerlerin Hindistan'da, Afrika'da Seylan ve Burma Ada ve eyâletlerindeki müesseselerinden, mekâtibinden, neşriyâtından birer birer söyledim.

Bizim de telâfî-i mâ-fât için bundan sonra bir büyük İslâm misyonunu teşkîl etmek için çalışmaklığımızın îcâb ettiğini huzzâra tefhîm ettim. Lehü'l-hamd defa'âtle alkışlara mazhar olmak sûretiyle mevki'-i hitâbetten çekilebildim.

Birkaç kişi daha mevki'-i hitâbete geçerek evvelki hatîplerin sözlerini te'yîd ettikten sonra bi'n-netice âtîdeki mukarrerâtın ittihâzına ekseriyetle karar verildi:

1- Lord Headley'e bir tebrîk telgrafnâmesi göndermek.

2- Hoca Kemaleddin'e mâddî muâvenet ibrâz ve talebi için bir komitenin teşkîline.

3- Bir İslâm misyonu teşkîl edebilmek için vesâil-i muktezivyeye teşebbüs etmek.

4- Zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhîden de bu bâbda mâddî ve ma'nevî yardım ve muâvenet taleb etmek.

Dağılacağımız sırada ahâlî benimle musâfaha etmek için müsâbaka ediyorlardı. Ben ise Mevlana Âzâd hazretlerinin ellerini öpmeye onları teşvîk etmekle yakamı kurtarıp arabaya güç hâl ile kendimi atabildim.

Kalküta'da Muharrem Ayı:

Kalküta'da ve Hindistan'ın hemen her tarafında Muharrem'in ilk on gününde mâtem tutuluyor. Mâtemdârlık merâsimi envâ'-ı sûretle icrâ ediliyor. Bazen putperestler dahi merâsim-i mezkûreye iştirâk ettikleri görülüyor.

Kalküta'daki İranîler İstanbul'da yaptıkları gibi geceleri İmâm Bâre –mâtem ve ta'ziye icrâ eyledikleri mahaldir– de Ehl-i Beyt ile Hazret-i Hüseyin efendimizin menâkıb ve sûret-i şehâdetini manzûm ve mensûr olarak ahund ve seyyidler vâsıtasıyla minber üzerinde okutturup ağlarlar. Bu ma'nevî istifâdeden sonra artık mâddî bir sûrette göğüslerini, sırtlarını yumruklarla, zincirlerle vururlar. Fakat her ne dense bu mâddî ameliyât kısmına kendini bilen haysiyet ve câh sâhibi veyahud mu'teberân ve tüccârdan hiçbir kimse iştirâk etmiyor. Bu trajediyi görenlerin a'sâbı mutlaka tahrîk ve tahdîş olunur. Avâmm-ı nâs olan zavallılar, sırtlarını, göğüslerini parçaladıkları hâlde, canları kıymetli olan ağalar yavaşçacık yumruklarını göğüslerine değdirerek trajedi perdesine, bir de komedya ilâve ederler ki bu hâllere, bid'atlere İslâmiyet noktasından ağlamamak veyahud gülmemek insanın elinde değildir.

Eğer zincirle göğsü çalmak, kama ile kafa yarmak iyi, sevâb, ecir ve muhassenâtı mûcib ise buna niçin yüksek tabaka iştirâk etmiyor? Fenâ ve bid'at ise zavallı avâmmü'n-nâsı bu hâlden niye men' etmiyorlar? Bu hâllere Şiî müctehidlerinin sükûtları da pek tuhaf ve acâyibtir!

Deste ta'bîr ettikleri alay ve kümelerle beraber çıkan âlât ve edevât o kadar çoktur ki listesi yapılsa başlıca bir kitap teşkîl eder. Ez-cümle ucu pençeli, tokmaklı sivri –her şekilde bayraklar, bayrakların kumaşı sırmalı ipekli ve sâiredendir. Kumaşlar üzerine ipek ve sırma ile işlenmiş âyât ve ehâdîs-i şerîfe– tabî'î hep Hazret-i Hüseyin'in şehâdet-i âlîlerine dâirdir nakş edilmiştir. Bu alay geceden başka bir de öğleden sonra gündüz vakti de çıkarılır.

Hükûmet-i mahalliyyenin polisleri asayiş ve emniyeti muhâfaza için ne kadar müşkilâta tesâdüf ettiklerini ta'rîf etmek zâiddir.

Bu kere merâsimin geçeceği câddelerin her iki tarafına kalın ipler çekilir ve ipin içinden merâsim ile merâsimi icrâ edenler geçer. Seyircilerle âbirîn ve mârrîn iplerin hâricinden geçerler. Bu merâsime at, davul, zil, boru ve daha türlü türlü Hind işi zurnalar da dâhildir. Kafes içinde kuş ve ona mümâsil şeyler de az değildir.

Hindliler bu merâsime "mendel" derler. İstanbul'da bu merâsim yalnız İranlı kardeşlerimize münhasır olduğu hâlde, Hindistan'da Sünnîler de iştirâk ediyorlar.

Fakat mâtem keyfiyeti o kadar inhirâfa uğramış ki mâtemlikten cidden çıkmış ve mâhiyet-i asliyyesini çoktan gâib ederek büyük bir nümâyiş hâlini almıştır.

Her sene bu nümâyişler esnasında birkaç kişi ayak altında kalır ve telef olur. Caddelerden birkaç saat için ne araba, ne otomobil ve ne sâir âlât ve edevât-ı nakliyye geçemez.

Hele Bombay'daki nümâyiş umûmî bir hâl almıştı ki bil-cümle Hind ve putperestler de mezkûr nümâyişe iştirâk ediyorlardı. Geçen sene her mahallenin külhanbeyleri birbirleriyle münâza'aya başlarlar. İş sözden ağaca, bambu sopalarına, mudârabeden derken mücâraha ve mukāteleye ve en sonra müsellah polislerin müdâhalesiyle işe hâtime verilebilir. Bu merâsimi men' etmek için öteden beri fırsat ve bahâne arayan İngilizler, artık bu miyândaki merâsime nihâyet verirler! Arz ettiğim gibi böyle mühim işleri bir takım ukalâ takımı yalın ayak, baldırı çıplak heriflerin eline teslîm edince sonu böyle olur.

"Akra" kasabasında da müslümanlarla putperestler arasında bu sene münâza'a koptu. En sonra kal'adan İngiliz topçuları toplarıyla beraber sokaklarda arz-ı endâm edince her iki taraf edebini takınmaya mecbûr oldular.

Zannolunmasın ki Muharrem merâsiminin icrâsı aleyhindeyim… Bilakis bu merâsimi âdâb-ı diyânet-i mübeccele ve örf ve âdât-ı İslâmiyet'le kābil-i tevfîk ve ma'kūlâne bir sûrette icrâ olunmasına tarafdârım.

Aynı zamanda da barbarlıkla vahşetten hiçbir farkı olmayan kama vurmak, zincir çalmak bid'atlerinin de şiddetle aleyhindeyim. Bu bâbda ulemâ-yı Şî'iyye ile Irak'ta iken konuşmuştum. Müşârun-ileyhim hazerâtı da bunun aleyhinde olduklarını bana edille ve berâhîn-i kaviyye ile isbât ettiler. Hatta birçokları bu husûsta tahrîrî sûrette fetvâlar da ısdâr eylediği hâlde bu hâlleri âdet-i sâniyye ittihâz eden avâm üzerine mezkûr fetvâ te'sîr etmemiştir.

Bir de "Ateşe Girmek" Varmış!

Hindistan'da bir de âteşe girmek keyfiyeti vardır ki cidden görülüp ibret alınacak bir manzaradır. İslâmiyet'ten zerre kadar haberleri bile olmayan putperestler "Yâ Hüseyin, Yâ Hüseyin" diyerek sokakta boyuna kızarıp uzattırılmış olan ateşler üzerinden âdetâ keçe ve kilim ve halı üzerinde raks edercesine koşa koşa bir taraftan diğer tarafa âmedşüd ederler. Bu hali görüp de Hazret-i Hüseyin efendimizin mâlik oldukları ulviyet-i ahlâkıyye ve hürriyet-i dîniyyelerine ağlamamak mümkün değildir. Manzara-i mezkûre en katı yüreklileri bile müteessir etmeye kâfîdir. Ben ise bu manzarayı görmedim fakat işittim. Hindistan sünnîleri Muharrem'in onuncu gününe kadar dolu ağızla su içmedikleri gibi pek sâde ve basît olarak tegaddî ederler.

[**91**] Benim ziyâretime gelen bir zât, müfârakatinde bana "Muharrem'in aşeresinde olmasaydık zât-ı âlînizi da'vet edecektim. Bu kusûrumu afv buyurunuz" deyince ben de bil-mukābele "Estağfirullah efendim. Teşekkür ederim. Zâten taraf-ı âlîlerinden böyle bir da'vet vukū' bulsaydı maa't-teessüf kabûlden i'tizâr edecektim" cevâbını verince, son derece memnûn olarak nezdimden ayrıldı. Bu zât sünnî olduğu hâlde bu hissiyât ile mütehassis idi ki cidden böyle muâmelât neticesinde her iki unsur beyninde az çok ittihâd ve ittifâk mümkün olabilir.

el-Hilâl cerîdesi sâhib-i muhteremi Sünnîlik'le ve asabiyet-i mezhebiyye ile bil-cümle müslümanlar nezdinde

ma'rûf ve müştehîr bulundukları hâlde Âşûra münâsebetiyle başmakālesini şehâdet-i Hazret-i Hüseyin -radıyallâhu anh-a hasr etmişti. Makāleyi görünce müşârun-ileyh hazretlerinin ittihâd-ı İslâm uğrunda ne derece çalışmak istediklerini tahmîn ve samîm-i kalbden bu hareket-i âlîlerini alkışladım.

Harb İânesinden Çalanlar:

Muhârebe esnâsında birçok kimseler –tabîî yerlilerden– zavallı ahâlîden iâne topladıkları hâlde, iânât-ı mezkûrenin bir kısmı ve bazıları da cümlesini der-ceyb eylemişlerdir. Kalküta ağniyâsından bir-iki kişi de biri iâne cem'iyetine reîs, diğeri de sandıkdâr oldukları hâlde birçok paralar verdiklerini halka gösterip, sonra bir para vermemişlerdir. Fakat halktan topladıkları mebâliği İstanbul'a göndermişlerdir. İstanbul'daki vükelâ ise bu herifleri Hindlilerin büyük liderleri telakkī ediyorlar ki bunda hatâ eyliyorlar. Bunların taltîfinden bil-cümle ahâlî nefret edecektir. Her yerde olduğu gibi Hindistan'da da böyle alçak, namussuz herifler, iri ve koca nâm ve ünvânlar altında Allah'tan korkmayıp, Peygamber Efendimiz'den utanmayıp hem ahâlî-i mahalliyyenin külahını kapmaktan, hem de –aynı zamanda- hükûmet-i Osmaniyye'ye kendilerini nüfûzlu ve büyük zevât gibi göstermekten zerre kadar hayâ ve hicâb etmiyorlar.

Fakat bu alçakları gerek Kalküta'da ve gerek bütün Hindistan'da tanımayan kalmamıştır.

İslâmiyet böyle mikroplardan tathîr olunduğu gün tabîatıyla te'âlî edip zirve-i a'lâya yetişir inşâallah.

Bhopal'dan: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Beyrut Mektupları:

– 5 –

BEYRUT'TA OSMANLI MAÂRİFİ

"İrfânın milleti, hükûmeti olmaz" diyenlere inanırım. Fakat Beyrut'ta bir Osmanlı maârifi aramaktan da vazgeçmem. Muktezâ-yı hâl bana burada maârif için şöyle bir taksîm ilhâm etti: 1- Maârif-i lâzıme, 2- Maârif-i müte'addiye. Bizim maârifimiz burada birinci vasfı hâizdir. Kendi hâlinde kimseye dokunmaz, kimsenin iyisinde kötüsünde olmayan derviş-nihâd bir irfân-ı Osmânîmiz var. Allah için söylenmek lâzım gelince: Doğrusu ilim, irfân da şübhesiz budur. Hasbeten li'llâh öğrenmeli ve öğretmeli. İlim, ilim içindir. Nihâyet biraz da yaşamak için olduğunu kabûle tenezzül ediversek olur gider. Eğer Beyrut'ta kendi başımıza kalsaydık tuttuğumuz yol; bizi mutlaka cennete götürürdü. Fakat hâl böyle değil, bizim lâzım maârifimizin karşısında bir de müteaddî maârif var. Lâzımdan mechûl gelmediği için mi nedir bilmem, bizim maârifin hâli herkese ma'lûm.

Ötekine gelince: O, kal'aları, burc ve bârûları içinde mechûl işler görüp duruyor. Ben ilk mektubumda söylediğim gibi vâkı'ât üzerinde yürüyeceğim. Bizim ma'rifetlerimiz için ma'lûm dedim. Fakat ona dâir söyleyeceklerim de ma'lûmu i'lân kabîlinden olmayacak.

Bizim maârifimizi asırlardan beri lâzım vaz'iyetinde bırakan, bir türlü kımıldatmayan, burada da her yerde irtikâb ettiğimiz hatâ yüzünden ileri gelmiş. Bilgi ile hârici ve vâkı'ı takrîb etmeye yanaşmamışız. Beyrut nedir, iklimi, halkı, muhîti ne ister, bunları düşünmemişiz. Fakat zaman, ihtiyac bize kulak vermemiş. Alabildiğini yürümüş. Şimdi bir de bakıyoruz ki Beyrut'da bizim "lisân-ı dîn"imiz olan Aparça'yı, bizim dindaşlarımız olan Araplar, ecnebî mekteplerinde tahsîl ediyorlar. Bizim lisân-ı resmî-i hükümetimiz olan Osmanlıca'yı, yine bizim dîn ve hükûmet kardeşlerimiz olan Araplar, okuyacak, öğrenecek yer bulamıyorlar. Askerlik olmasaydı, çarşıda Türkçe anlar nefs-i mütekellim vahde bulunamazdı. Halbuki burada Fransızca'nın kırk bin nefs-i mütekellim maa'l-gayrı olduğunu bana hazâkat-ı vukûf erbâbından biri söyledi ve kulaklarım tasdîk etmeye başladı. Muhîtin kendi lisânı da Arapça da ağyâr elinde. Türkçe'nin ise sahibi arana arana bulunamıyor. Şurada yine duramayacağım söyleyeceğim, Arabca müslüman havâssının lisânı olmalı, Osmanlı lisânını da Osmanlı hükûmeti herkese öğretmeli. Sadedden ayrılmayalım, bu uğradığım mes'ele ayrıca yazmaya değer bahislerdendir.

Maârifimizin şimdiki lâzım vaz'iyetini, müte'addîye kalb edelim diyemem. Dermânımız yok, fakat hiç olmazsa tedâfü'î bir vaz'iyet almaya hâl ve kālimizin müsâ'adesi vardır. Hem bu bir haktır. İstifâde etmeyen mu'âteb olur. Zavallı Beyrut; her taraftan uzatılan mâidât-ı irfân karşısında âdeta şaşırmış kalmış. Maârifin İtalyanı, İngilizi, Fransızı, her nev'i var. Buralara meyl edenler niçin ediyorlar? Bunun sebebini bizden başka herkes anlamış. Yahud biz de anlamışız da yarışa çıkışamamışız. Sebebi şu: Çünkü oraya girenler; Beyrut hayatına hazırlanabiliyorlar. Bir kere mütemeddin denilen milletlerden birinin lisânını, her şeyden fazla bir rüsûhla öğreniyorlar. Sâniyen; hayatta işlek olmak için lâzım gelen cihâzları alabiliyorlar. Sâlisen; yorgun düşmüyorlar, güçlü, kuvvetli çıkıyorlar.

Bizim irfân-ı Osmanîmizde maa't-teessüf bu hâssalar yok. Hayâta hazırlayamıyoruz, lisân öğretmiyoruz. Gençliği lüzûmundan fazla yorduğumuz hâlde buna mukābil en mübrem sermâyeleri vermiyoruz. Kestirme sözle amelî olamıyoruz. Yoksa müşâhede-i zâtiyyem üzerine söylüyorum; – Burada Allah'a binlerce şükürler, bu sene şeref-teessüs eden bir medrese-i âliyyemizin duhûl imtihânlarında bulundum, anladım– bizim bugünkü nâkıs vâsıtalı mekteplerimiz bile tedrîsât-ı nazariyyece, ecnebî mekâtib-i tâliyesine tefevvuk ediyor. Biz pek iyi nazariyâtcı olabiliyoruz. Fakat işleyemiyoruz. İşlemeye isti'dâdsızlığımız iddiâ olunamaz. Bilakis biz, pekâlâ işçi olabiliriz. [**92**] Fakat efnâ bir taklîd, fenâ ve fânî bir anlayış bizi bu hâle getirmiş. Bundan kurtulamayacak mıyız? Ben inşâallâh pek yakında kurtulacağımıza emniyet veren müjdeler alıyorum. Maârif âlemimizin hutût-ı umûmiyyesinde şöyle böyle bir kımıldanma var. Bu tenebbüh buralarda eserini göstermeye başlarsa başkalarının senelerde kazandığını biz burada aylarda elegeçirebiliriz. Çünkü kendi toprağımızdır. Kendi dindaşlarımız, kendi kardeşlerimiz için çalışacağız.

Beyrut'ta Osmanlı maârifi mes'elesi, bütün mesâilin ruhudur. Bugünkü Beyrut, yarınki Beyrut, hep ona mu'allaktır. Öğrendiklerimi size yazacağım. Öğrenecek pek çok şey-

ler var. Zâten Osmanlı maârifinin ilk vazîfesi buradaki irfân mücâdelât ve mu'âdâtını ihâta edebilmektir. Bundan sonra adım atmaya sıra gelir. Bu belli başlı mes'eleyi kavramadan, gelişi güzel yürüyüşler, fâidesizliğinden vazgeçelim, fakat ağleb-i ihtimâl muzır olur. Vatanımızı tanıyalım. Bugünkü gibi kendimizi ağyârdan öğrenmek vaz'iyet-i elîmesinde kalmayalım. Şark; yaşamak için ölmüştü. Ben bugünkü şark neslinin cesedine "rûh"un ilk şu'leleriyle işrâk etmeye başladığını görür gibi oluyorum. Gibi diyorum; çünkü ben de o nesildenim.

Hâris bin Hümâm

Filipin Mektupları:

– 8 –
SİNGAPUR'DAN MÜFÂRAKAT

Hind Müslümanlarının Bize Karşı Muhabbetleri:

Geçen hafta mektubumda beyân eylediğim üzere Safer-u'l-hayr'ın yirmisine müsâdif Cumartesi günü Singapur'dan hareket ettim. Yevm-i hareketimde ahâlî-i İslâmiyye'nin gösterdiği tezâhürât-ı uhuvvetkârâne edyân-ı sâire erbâbının bi-hakkın gıbtasını mûcib olmuştu. Meşhûr fedâkârân-ı ümmetten Osmanlılık muhibbi Madraslı Hacı Hüseyin Efendi hareketimden bir gün evvel Singapur valisine gider, ahâlî-i İslâmiyye'den yüzlerce zevâtın teşyî' münâsebetiyle iskeleye giden caddeyi yarım saat kadar işgāl edeceklerini beyân ile istihsâl-i müsâ'ade eder. Cumartesi vapura binmek üzere iskeleye geldiğimde bir kalabalık tekbîr ve salavât ile beni karşıladı. Otomobilden iner inmez bütün müslümanlar etrâfıma toplandı. Makām-ı akdes-i Hilâfet'e olan merbûtiyet-i hâlisalarını i'lân için bir fırsat-ı münâsibe bildikler şu mülâkātı tebcîlen fevkalâde tezâhürâtta bulundular. Her geçene şerbetler, şekerler tevzî' ediyorlar, üzerlerine gül, yasemin serpiyorlardı. Diğer taraftan kimi elimi, kimi eteğimi, kimi basdığım yeri öpüyordu. Vehle-i ûlâda elimi vermekten imtinâ' etmek istedim, huzzârdan bazı zevât bu hareketin inkisâr-ı kalplerini mûcib olacağını, küberâ-yı İslâmiyye hakkında bu sûrette izhâr-ı ta'zîm edegeldiklerini, hilâfını anlatmak pek güç olduğunu söyleyerek izhâr-ı rızâ eylemekliğimi tavsiye etti. Aralarından ancak bir saat sonra kurtulabildim. Hemen iskele tarafına giderek kıyıda durdum, yüksek sadâ ile beyân-ı teşekkür ettim.

Singapur'da Son Hutbem:

Sebk eden da'vetler üzere Singapur Cem'iyât-ı İslâmiyyesi'nde ve Arab Câmi-i Şerîfi'nde irâd edilip ahâlî-i İslâmiyye üzerinde ve hatta bazı İngiliz mehâfilinde hüsn-i te'sîr icrâ ettiği anlaşılan mevâ'iz ve hutab-ı âcizîye bir hâtime-i müşgîn ilâve etmekliğimi Dârutta'lîm Cem'iyeti Reîsi el-Hâc Muhammed Hakîm Efendi iltimâs etmekle vaktin adem-i müsâ'adesine mebnî muhtasar üç nasîhatte bulunabileceğimi söyledim. Nesâyih-i vâkı'a şu noktalara münhasırdır: Evâmir-i ilâhiyye ve sünnet-i seniyyeye ittibâ', dünyâ ve âhiret için çalışarak diğer milletlere ilmen ve iktisâden kesb-i tefevvuk etmeye gayret, beyne'l-müslimîn tefrika îkā'ından mücânebet.

Singapur Sâhillerinde Osmanlı Bayrakları:

Bunu müteâkib her taraftan "Yaşasın İslâmiyet!" sesleri yükseldi, azîm alkışlar arasında baş ve kıç tarafları livâ-yı pür-ihtişâm-ı Osmanî ile revnakdâr olan istimbota indim. Yanımda mu'teberân-ı İslâmiyye'den yirmi beş zât vardı. Arkamızdan diğer bir istimbot yetişti. Bunda kırk-elli kişi bulunuyordu. İstimbotlar denizde bir saat kadar dolaşarak bir tenezzüh-i bahrî icrâsından sonra vapura yanaştık. Burada dahi tekbîr sadâları âfâkı tuttu.

Amerika Gazete Muhâbirleriyle Mülâkāt:

Refîklerimle beraber vapura çıktık. Vapurda Amerika gazete muhbirlerinden beş zât beni karşıladı. Bazı şeyler suâl edeceklerini söyleyerek müsâade taleb ettiler. Bunun üzerine salona girip her birine ayrı ayrı cevaplar verdim. Suâllerin ekserîsi May Corfirline'in[?] bu bâbdaki mürâcaatının Dersaâdet'te ne sûretle telakkī edildiğine, Amerika hükûmetinin bu hareketi mûcib-i memnûniyet olup olmadığına, vazîfem, fikrim neden ibâret bulunduğuna ve daha diğer bazı mesâil-i fer'iyyeye âid idi. Mürâcaat-ı vâkı'anın bir hiss-i teba'a-perverîden ileri geldiği kaviyyen ümîd edildiğine, onun için makām-ı akdes-i Hilâfet'ce mazhar-ı is'âf olup mehâfil-i İslâmiyye'de dahi mûcib-i memnûniyyet olduğuna dâir îzâhât-ı lâzımede bulunduğum gibi vazîfem ahâlî-i İslâmiyye'ye umûr-ı dîniyyelerini ta'lîm etmekle beraber Filipin'de Amerika hükûmetinin en iyi teba'asından olmalarına sebeb olacak terakkiyât-ı ilmiyye ve iktisâdiyyeye bîgâne kalmamalarını lisân-ı şerî'atle tavsiye eylemekten ibâret bulunduğunu ve îfâ-yı vazîfede Filipin hükûmeti tarafından tamâmen mazhar-ı teshîlât ve muâvenet olduğum takdîrde netîce-i matlûbeye vusûl muhakkak olduğunu ifhâm edecek münâsib cevaplar da verdim.

Kadın Misyonerler:

Muhâbirler izhâr-ı teşekkür ederek yanımdan ayrıldıktan sonra içlerinden biri geldi, Filipin'e gideceğini haber alan iki kadın misyonerinin hemen aynı vapur ile Zamboanga'ya müteheyyi'-i azîmet bulunduklarını haber verdi. Fi'l-hakīka yarım saat geçmeden vapura iki kadın geldi ki benimle beraber Zamboanga'ya gideceklerini esnâ-yı ta'âmda anlatıyorlardı.

Bizde dahi cem'iyât-ı hayriyye te'sîs edilip çâr-aktâr-ı âlemde neşr-i dîn için ulemâ-yı kirâmdan zevât-ı münâsibe gönderilse nemiz eksilir acaba? Memâlik-i mahrûsenin her tarafında bulunan maâşlı müderrislerimiz hıristiyanların bu râddeye varan kıskançlıklarını anlatarak ağniyâ-yı müslimîni bu gibi cem'iyetler te'sîsine teşvîk etsinler. Hükûmet-i seniyye de bu bâbda uhdesine terettüb eden müzâhereti yapsın. Singapur'da mehâfil-i muhtelifede îrâd ettiğim mev'izaları ve hatta Arab Câmii'nde okuduğum hutbeyi mahalli gazeteleri derc-i sütûn ettiler. Birkaç İngilizce ve Malayoca gazetede bu münâsebetle intibâh-ı müslimîne dâir makāleler yazdılar.

Singapur: **Muhammed Vecih el-Geylânî**

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

16 Nisan 1914 | 20 Cumâdelevvel 1332 Perşembe | 3 Nisan 1330 | Cild: 12 - Aded: 292

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 22 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Fakat bu maskaralıklar devâm edip gitmez;
"Adam, benim neme lâzım!" demekle iş bitmez.
Tecellüd eylemesinden yılıp da zındîkın,
Ağırca alması, bir fitnedir ki, sıddîkın:
*Cenâb-ı Hakk'a sığınmış o heybetiyle, Ömer!**
Emîn olun, bizi me'yûs eden felâketler,
Vazîfe hissine bîgânelik belâsı bütün;
Küçük, büyük "ne vazîfem!" desin de iş yürütün!
O hâle geldi ki millet vazîfesizlikten:
Vazîfe hissi de kâfî değil, bugün, cidden.
Evet, onun daha fevkında ihtiyac artık...
O ihtiyac ise: Milletçe bir fedâkârlık.

Şu fıkrasıyle, hakîkat, Cenâb-ı Mevlânâ
Nigâh-ı ibrete açmış cihan kadar ma'nâ:
"Delik, deşik, evinin, bir zavallı hâne-harâb,
Görür de hâlini, her gün eder şu yolda hitâb:
"Yıkılma hâ! Beni evvelce etmeden âgâh;
Çoluk, çocuk biteriz sonra hep, ma'âzallâh!"
Bu hasbihâl ile yıllar gelir, geçer... Derken,
Gelir bakar ki bir akşam: O âşiyân-ı kühen
Yıkılmış, altına almış zavallı âileyi!
Görünce karşıdan âdemceğiz bu hâileyi,
Yığınla taş kesilen yurdunun harâbesine
Döner de der ki: "Meğer aldanırmışım, desene:
Ne oldu bunca niyâzım, ey âşinâ-yı kadîm?
Çocuklarım olacakken ben oldum işte yetîm!
Sakın yıkılma haber vermeden demez miydim?
Bu muydu senden, a zâlim, bu muydu ümmîdim?
Hukūku, ahdi gözetmek nedir, sakın bilme!
Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime!..."

O taş yığınları bir hâtifî lisân olarak;
Zavallı âdeme der: "Haksız infiâli bırak!
Geçip de karşıma feryâd eder misin şimdi?
Haber mi vermedim, amma kulak veren kimdi!
Duvarlarımda yarık sandığın ağızlardan,
Birer zebân-ı tezallüm uzattım, ey nâdan!
Fakat çamurla kapardın da her gün ağzımı sen,
Ziyâde söyleyemezdim susardım artık ben!..."
Hikâye hâlimizin aynıdır, değil mi? Evet!
Şu farkı var yalınız: Bizde yok değil kuvvet.
Yığın yığın sakatâtıyle geçmiş edvârın,
Yıkılmış olsa da bir hayli kısmı dîvârın,
Binâ-yı milleti i'lâ eden temel sağlam.
Demek ki kurtuluruz biz bugün olursak adam.
Onun da çâresi elbirliğiyle gayrettir.
Çalışmanın o kadar zevki var ki: Hayrettir!
Hezîmetin sonu ölmek değildir elbette.
Düşenler oldu zamanıyle aynı âkıbete:
Fakat bugün yaşıyorlar, hem eskisinden iyi:
Nasılsa gāib edip kâmilen muhârebeyi,
Esâret altına girmişti bir büyük millet.
Zevi'l-ukūl arasından seçilme bir hey'et
Düşündü: Milleti i'lâya çâre hangisidir?
Döküldü ortaya ârâ-yı encümen bir bir:
Siyâseten kimi kurtarmak istemiş kalanı;
Demiş ki dîgeri: "Asker halâs eder vatanı;"
O der: "Donanmaya vardır bugün eşedd-i lüzûm;"
Bu der: "Hayır, daha elzemdir iktisâb-ı ulûm;"
Kiminde san'ate rağbet, kiminde nakde heves;
Hülâsa, her kafadan başka başka çıkmış ses.
Bir ihtiyar yalınız dinleyip bidâyette,
"Mahalle mektebi lâzım!" demiş nihâyette.

Mehmed Âkif

---

[1] A'râf, 7/185.

* كان عمر بن الخطاب يقول: اشكو الى الله من تجلد زنديق (وبطائة صديق)

[94]

FIKIH VE FETÂVÂ

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ HEY'ET-İ MUHTEREME-İ İLMİYYESİNE!

Usûl-i fıkha âid bazı mesâil ve kavâidde müşkilâta tesâdüf ettim, usûl-i fıkha pek ziyâde merâkım vardır. Şübhemi muhterem *Sebîlürreşâd* vâsıtasıyla def' etmek istiyorum. Cevapları lütuf buyurulursa memnûn ve müteşekkir kalacağım tabîîdir. Suâllerim şunlardır:

1- "İlm-i fıkıh, nef' u zarara müteallik olan a'mâli tedkîk etmez, hüsn ü kubha müteallik a'mâli tedkîk eder." deniyor. Bu mes'ele muhterem *Sebîlürreşâd*'ca nasıldır?

2- Fıkh-ı İslâm'ı "Menâsik-i İslâmiyye ve hukūk-ı İslâmiyye" diye iki mebhas-i müstakille ayırmak doğru mudur?

3- Hüsn ü kubh hakkında Ehl-i Sünnet Mezhebi neden ibârettir?

4- Örf hakkında Ebû Yûsuf'un mezhebi nedir?

5- "Mevrid-i nasda ictihâda mesâğ yoktur." ve; "Örf ile amel nas ile amel gibidir." kāideleri ne demektir?

6- "Bazı fakīhlere göre nas örfden mütevellid ise mevrid-i nasda ictihâda cevâz vardır." deniyor. Bu ne demektir?

7- Örfün nazar-ı şer'deki mevkii nedir?

8- Amel-i ehl-i Medîne nedir?

9- İcmâ' ve kıyâs esâsları nedir? Kıyâs; Hükmü nassa mı ircâ' etmektir?

10- Dâvûd-ı Zâhirî Mezhebi hayât-ı ictimâiyyeye karşı mı gelmiştir?

11- İctihâd örfe intibâk ihtiyâcından mı mütevelliddir?

12- İctimâî usûl-i fıkha ihtiyac var mıdır? Bil-farz ihtiyac olduğu sûrette burada ne gibi kavâid hâkim olacaktır?

Talebe-i ulûmdan:

Iraklı A[ayın]**. K**[kef].

Cevap 1:

Bizim ilm-i fıkhımız nefs-i insanîye dünyevî ve uhrevî nef' u zararı mûcib olan umûrun ahkâmını bildirir, insanların amellerini nef' u zarar nokta-i nazarından tedkîk eder. Nitekim İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe fıkhı (معرفة النفس مالها وما عليها) diye ta'rîf ediyor. Molla Husrev *Mir'ât*'ta İmâm-ı A'zam'ın bu ta'rîfini şöyle îzâh ediyor: (الفقه ملكة تصدق بها النفس الانسانية بحكم كل ما ينتفع به ويتضرر تصديقاً ناشئاً عن الدليل.)

İmâm-ı A'zâm indinde ilm-i fıkıh gāyet vâsi' idi; ilm-i tevhîd ile ilm-i ahlâk ve tasavvuf da ilm-i fıkıhda dâhil idi.

Çünkü ehl-i İslâm indinde bidâyette ulûm-ı şer'iyye üç ilme ayrılmış idi: İlm-i *Kur'ân*, ilm-i hadîs, ilm-i fıkıh. Bu taksîm şu hadîs-i şerîfden me'hûz idi: [1](الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ، آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ، أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ وَمَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ فَضْل – رواه ابو داود وابن ماجة)

İmâm-ı A'zam, nefs-i insâniyyeye dünyevî ve uhrevî olan nef' u zararı üçe ayırıyor idi: İ'tikāden, amelen, vicdânen. Bundan dolayı ilm-i fıkıh üç şu'beye ayrılıyor idi: Fıkh-ı i'tikādî, fıkh-ı amelî, fıkh-ı vicdânî.

Fıkh-ı i'tikādî: Fıkh-ı ekber veya ilm-i tevhîd veya ilm-i kelâmdır. Fıkh-ı amelî de, fıkh-ı mustalahdır. Fıkh-ı vicdânîye de ilm-i ahlâk ve tasavvuf ıtlâk olunur.

Bilâhare ilm-i fıkıh nâmı yalnız fıkh-ı amelîye ıtlâk olundu. Nitekim *Mirkāt*'da fıkıh şöyle ta'rîf olunuyor: (معرفة النفس مالها وما عليها). (مالها وما عليها)'yı da şöyle tefsîr ediyor: (احكام ماينتفع به او يتضرر)

Demek oluyor ki; fıkhımız a'mâl-i insâniyyeyi nef' u zarar nokta-i nazarından tedkîk ediyor, nef' u zarara müteallik olan a'mâli fıkıhdan ayırmak İslâm fıkhınca doğru değildir.

Cevap 2:

Fıkh-ı İslâmı menâsik-i İslâmiyye ve hukūk-ı İslâmiyye diye iki mebhas-i müstakille ayırmak İslâm fıkhınca doğru değildir. Çünkü fukahâmız hukūku şöyle taksîm ediyorlar:

Hukūk dört kısımdır: Mahzâ hukūkullâh, mahzâ hukūk-ı ibâd, hakkullâh ile hakk-ı abd ictimâ' edip hakkullâhın gālib olduğu hukūk, hakkullâh ile hakk-ı abd ictimâ' edip hakk-ı abdin gālib olduğu hukūk.

Hukūkullâh.– Hukūkullâh hukūk-ı âmme, hukūk-ı umûmiyye demektir. Hukūk-ı âmmeye hukūkullâh demek, şânına ihtimâm içindir.

Hukūkullâh veya hukūk-ı âmme sekiz nevi'dir:

1) İbâdât-ı hâlisadır: Îmân ve fürû'-ı îmân gibi.

2) Kendisinde meûnet (ta'b u şiddet) bulunan ibâdettir: Sadaka-i fıtır gibi.

3) Kendisinde ibâdet bulunan meûnettir: Öşür gibi.

4) Kendisinde ukūbet bulunan meûnettir: Harâc gibi.

5) İbâdet ile ukūbet arasında deverân eder: Keffâret gibi.

6) Bi-nefsihî kāim olan haktır; yani bi-tarîkı't-tâa mükellefe vâcib olmayacak sûrette zimmet-i abde taalluk etmeksizin bizâtihi sâbit olan haktır: Hums-ı ganâim, hums-ı maâdin gibi.

7) Ukūbet-i kâmiledir: Hudûd gibi.

8) Ukūbet-i kāsıradır: Katlin mâni'-i mîrâs olması gibi.

Hukūk-ı İbâd.– Hukūk-ı ibâd bir maslahat-ı hâssanın taalluk ettiği hukūktur: Başkasının malının hürmeti; mebîa müşterînin, semene bâyiin temellükü; mülk-i nikâh ve talâk gibi.

Hakkullâhın gālib olduğu hakk-ı abd.– Hadd-i kazf gibidir.

Hakk-ı abdin gālib olduğu hakkullâh.– Kısâs gibidir.

Görülüyor ki menâsik-i İslâmiyye hukūk-ı İslâmiyye'de dâhildir ve hukūk-ı umûmiyyedendir. Fıkhı menâsik-i İslâmiyye ve hukūk-ı İslâmiyye'ye ayırmak fıkh-ı İslâmî'ye mutâbık değildir.

Fil-vâkı' a'mâl ibâdât, muâmelât diye ikiye ayrılabilir ise de her biri müstakil birer mebhas olamaz. Çünkü ibâdâta ahkâm-ı uhreviyye, muâmelâta ahkâm-ı dünyeviyye taalluk etmek asıldır. Fakat ibâdâta sıhhat ve fesâd gibi **[95]** ahkâm-ı dünyeviyye taalluk ettiği gibi, muâmelâta vücûb ve hürmet ve ibâha gibi ahkâm-ı uhreviyye taalluk eder. Meselâ bu bey' sahîhdir veya fâsiddir denebildiği gibi, harâmdır, vâcibdir, mekrûhdur, mubâhdır da denebilir.

İlm-i fıkhın her kitabı kendine terettüb eden ahkâm i'tibârıyla ayrıdır. Muâmelâttan olan kitâbu'l-büyû' başka, kitâbu'l-kefâle yine başkadır. Fakat yekdiğerlerinden müsta-

[1] Benzer şekilde, İbn Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Ferâiz, 1.

kil değildir. Eğer kitâbu'l-büyû' ile kitâbu'l-kefâleye ayrı ayrı mebhas-i müstakildir denir ise artık nizâ' mürtefi' olur.

Cevap 3:

Usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere hüsün ve kubhun birkaç manâsı vardır:

1) Hüsün sıfat-ı kemâl, kubh sıfat-ı noksân olmaktır. İlim hasen, cehil kabîhdir; fazîlet hasen, rezîlet kabîhdir gibi.

2) Hüsün garaza muvâfık, kubh garaza muhâlif olmaktır. Âmmece meşhûr olan hüsün ve kubh bu manâya gelenidir:

Askerlerimizin muzafferiyâtı, dostlarımızın ikbâli hasen, askerlerimizin inhizâmı, dostlarımızın idbârı kabîhdir.

3) Hüsün tab'a mülâyim, kubh tab'a münâfî olmaktır: Lezzet hasen, elem kabîhdir gibi.

Bu üç manâda kullanılan hüsün ve kubh aklîdir. Bu bâbda şer'-i celîl vârid olmasa bile akıl onların hasen veya kabîh olduğuna hükmeder, bu husûsda şer'in dahli yoktur, burası beyne'l-ulemâ' müttefekun-aleyhdir.

4) Hüsün dünyada medhe, âhirette sevâba müstahak olmak; kubh dünyada zemme, âhirette ikāba müstahak olmak demektir: Tâat hasen, ma'siyet kabîhdir gibi.

İşte münâzaun-fîh olan hüsün ve kubh bu dördüncü manâya olandır.

Mu'tezile'ye göre hüsün ve kubhda akıl hâkimdir.

Mu'tezile'nin bu mezhebi Ebû Ali Cübbâî ile oğlu Ebû Hâşim'den i'tibâren revâc buldu. Bunlar hüsün ve kubhu ma'rifet, vücûb-ı aklî ile vâcibdir, demekle şerîat-i akliyye isbât ettiler. Şerîat-i nebeviyyeyi aklın varamayacağı mukadderât-ı ahkâm ve muvakkatât-ı tâate reddettiler.

Eğer şerîat ilâhî şerîat, ictimâî şerîat diye iki kısma taksîm olunursa Cübbâî ile Ebû Hâşim'in mezhebine müşâbih bir mezheb ihdâs edilmiş olur. Çünkü Cübbâî ve Ebû Hâşim: Aklî şerîat, nebevî şerîat diyorlar. Taksîm aynı taksîmdir, fakat dâire-i şümûlleri ayrı olacaktır.

Hüsün ve kubhda akıl müdrik olmakla beraber şer' hâkimdir, sözü bütün Ehl-i Sünnet Mezhebi değildir, belki eimme-i Hanefiyyece muhtâr olan mezhebdir.

Usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere hüsün ve kubhda Ehl-i Sünnet ber-vech-i âtî ihtilâf ediyorlar:

1) Eş'ariye Mezhebi'dir – Bu mezhebe göre emr-i şârî' vürûd etmeden evvel hasen, nehy-i şârî' vürûd etmeden evvel kabîh yoktur; şârî' emr ettiğinden nâşî bir şey hasen, nehy ettiğinden nâşî bir şey kabîh olmuştur.

Hüsün ve kubhda hâkim şer'dir, akıl hüsnü kendiliğinden anlayamaz, ancak nâkılın sıdkını anlar, şârî'in hitâbını anlar, şârî' hüsnü haber verdikten sonra anlar. Şâfiîlerin, Mâlikîlerin mezhebi budur.

Bazı Hanefiyye de bu mezhebdedir.

2) Ebû Mansûr ve ekser meşâyih-i Irâk mezhebidir – Bu mezhebe göre ma'rifetullahın vücûbu bâbında akıl hâkimdir, fakat şerâyi'de akıl hâkim değildir. Akıl hitâb-ı şârî' gibi îcâb-ı ilâhîyi bildirir de ma'rifet-i ilâhiyyenin vücûbu ile hükm eder.

3) Sâhib-i *Mîzân* Mezhebi'dir – Bu mezhebe göre akıl aklen idrâk olunan mahalde hâkimdir, aklen idrâk olunmayan mahalde hüsnü kendiliğinden anlayamaz. Meselâ adl ve ihsân gibi aklen idrâk olunan mahalde akıl hâkimdir, fakat ekser ahkâm-ı şer'iyye gibi aklen idrâk olunmayan mahalde akıl âlet-i fehm-i hitâbdır.

İkinci mezheb ma'rifetullahda, üçüncü mezheb aklen idrâk olunan mahalde Mu'tezile Mezhebi'ne muvâfıktır. İkinci mezheb şerâyi'de; üçüncü mezheb aklen idrâk olunmayan mahalde Mu'tezile'den ayrılıyor.

4) Hanefiye'ce muhtâr olan mezhebdir – Bu mezhebe göre hüsün ve kubhda akıl müdrik olmakla beraber şer' hâkimdir.

Bu mezheb eimme-i Hanefiyyeden Ebû Zeyd ed-Debbûsî ile Fahrulislâm Pezdevî'nin mezhebleridir.

Sadruşşerîa, Fenârî, Molla Husrev, İbni Kemâl Paşa da bu re'yi ihtiyâr ediyorlar.

Bu mezheb mûcebince nâfi' hasendir, muzır kabîhdir. Bu mezheb bir amelin nef' ve zararını temyîz ediyor da hüsün ve kubhunu takdîr ediyor; yalnız vâcibdir, harâmdır diyerek hükümde bulunmuyor.

Cevap 4:

İmâm Ebû Yûsuf'un eşyâ-yı sitte-i ribeviyyede* örfe veya nassa i'tibâr etmesi hakkında kendisinden iki rivâyet vardır:

Rivâyet-i meşhûreye göre eşyâ-yı sitte-i ribeviyyede i'tibâr örfe değil, nassadır. *Fethu'l-Kadîr*'de beyan olunduğuna göre nas örfden akvâdır. Çünkü **[96]** örf bâtıl üzerine de olabilir; leyâlî-i ma'dûdede makābirde kandil yakmak gibi. Nas sâbit olduktan sonra bâtıl olmak ihtimâli yoktur.

Örf müteârif ve mültezem bulunduğu kimseler indinde huccettir; nas umûm indinde huccettir.

Nas doğrudan doğruya huccettir, örf nas ile huccettir.

Örfün delîli nasdır, nassın kendisi delîldir.

Kezâ nassı nas olması i'tibârıyla inkâr küfürdür; örfü inkâr küfür değildir.

Ebû Hanîfe ile Muhammed'in mezhebleri mûcebince de eşyâ-yı sitte-i ribeviyyede i'tibâr nassadır, örfe değildir.

Ebû Yûsuf'un rivâyet-i sâniyyeye veya bazı ulemânın dediği vechile rivâyet-i zaîfesine göre eşyâ-yı sitte-i ribeviyyede i'tibâr örfedir. Çünkü hadîs-i şerîfden maksûd olan: Eşyâ-yı sitte-i mansûsada tesâvîyi zabt etmektir, yani mi'yâr-ı şer'îde bedel ile mebî' arasında müsâvât bulunmalıdır. Çünkü hadîs-i şerîfde [1](سَوَاءً بِسَوَاءٍ) buyurulmuştur. Bedel ile mebî' arasında keyl veya vezinde tesâvî bulunmak ile hurmet kalkıyor. Asr-ı saâdet-ı hasr-ı risâlette eşyânın bazısı mekîl, bazısı mevzûn olduğundan bazısına keyl, bazısına vezin tahsîs etmek lâzım gelmiş idi. Çünkü o zaman tesâvîyi zabt öyle oluyor idi.

Eğer örf tagayyür edip mekîl mevzûn, mevzûn mekîl olsa yine bu hâl mu'teberdir. Çünkü hadîs-i şerîfden maksûd olan şey hâsıl olmuştur: Bedel ile mebî' arasında mi'yâr-ı şer'î olan keylde veya vezinde tesâvî zabt olunmuştur. Artık bu iki mi'yârdan hangisi olur ise olsun eşyâ-yı sittede tesâvî bulunmuş olur.

---

*

الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ، مِثْلًا بِمِثْلٍ، سَوَاءً بِسَوَاءٍ، يَدًا بِيَدٍ – اخرج الستة الا البخارى.

[Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 81 (1587)]

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 81 (1587).

İmâm Ebû Yûsuf: Nas asr-ı saâdette mekîlde keyl, mevzûnda vezin üzerine idi, o vakit âdete bakıldı; bilâhare âdet tebeddül etti; hüküm âdete muvâfık olmak lâzımdır, diyor.

İmâm Ebû Yûsuf: Nusûsdan sonra örf-i târîye riâyet ediyor, örf-i târîyi nusûsa muhâlif bulmuyor.

İmâm Ebû Yûsuf nassı ihmâl edip örfe riâyet etmiyor. Yine tamamıyla nas ile amel ediyor. Çünkü nasdan maksad tekrar tekrar zikr olunduğu vechile eşyâ-yı sittede bedel ile mebî' arasında mi'yâr-ı şer'î olan keyl veya vezinde müsâvât bulunmaktır.

Asr-ı saâdette de böyle, daha sonra yine böyle, zamanımızda da yine böyledir. Şu kadar ki, bilfarz hurmada asr-ı saâdette keylde tesâvî aranıyor idi, şimdi ise vezinde tesâvî aranacaktır. Her iki sûrette de nassa muvâfıktır.

İmâm Ebû Yûsuf bu bâbda nassa muhâlif olan örf ile aslâ amel etmemiştir. Belki nassı örf ile te'vîl etmiştir.

Ma'lûmdur ki te'vîl, ma'nâyı tahrîf ve tebdîl etmek değildir. Belki ma'nânın râci' olduğu hakîkati idrâk etmektir.

İmâm Ebû Yûsuf'un ne rivâyet-i ûlâsında, ne rivâyet-i sâniyyesinde aslâ nassı ihmâl etmek, tebdîl etmek, tahrîf etmek, atıvermek, ictimâî olmayanlara hasr etmek, dünyevî işlerin içinden çıkarmak yoktur ve olamaz. İmâm-ı müşârun-ileyh yine nas ile amel etmiştir, şu kadar ki rivâyet-i ûlâya göre bilâ-te'vîl, rivâyet-i sâniyyeye göre bit-te'vîl nas ile âmildir.

Nas sünnet ile te'vîl olunduğu gibi örf ile de te'vîl olunur. Yani nassın râci' olduğu ma'nâ sünnet ile, veya örf ile idrâk olunur.

İşte İmâm Ebû Yûsuf'dan rivâyet olunan akvâl böyledir. Maksadı da ber-vech-i muharrerdir.

Cevap 5:

Mevrid-i nasda ictihâda mesâğ yoktur, demenin ma'nâsı: *Mecelle* şerhlerinde beyân olunduğu vechile nass-ı şâri' bulunan bir mes'elede o nassın hılâfına ictihâd olunmaya cevâz-ı şer'î yoktur, demektir.

Nassın vârid olmadığı mevki'lerde örf ile amel nas ile amel gibidir, kāidesinin hakîkatine gelince: Bu madde *Mecelle* şerhlerinde beyân olunduğu vechile evvel zikr olunan 43, 44 maddelerde dâhildir. O maddeler de şunlardır: Örfen ma'rûf olan şey şart kılınmış gibidir, beyne't-tüccâr ma'rûf olan şey beynlerinde meşrût gibidir, yani nâs beyninde ma'rûf ve mu'tâd olan şey nazar-ı şer'de sarâhaten şart kılınmış gibidir, beyne't-tüccâr ma'rûf ve müştehir olan şey beynlerinde sarâhaten meşrût gibidir.

Bahsi sadedinde bulunulan kāide: Nassan ve sarâhaten ta'yîn ne hüküm ifade eder ise örfen ta'yîn ve tahsîs de o hükmü ifade eder demektir.

Meselâ iâre-i mutlaka örf ve âdet ile takayyüd eder. Bir kimse beygirini mutlak olarak iâre ettikte müsteîr ona dilediği vakit biner, dilediği mahalle gider, fakat âdet üzere iki saatte gidilecek mahalle bir saatte gidemez. Zîrâ iâre-i mutlakanın örf ve âdet ile takayyüdü hasebiyle muîr müsteîrin örf ve âdetin hılâfına bir harekette bulunmamasını tasrîh eylemiş gibi olur.

Bu mes'eledeki hatânın menşe'ine gelince usûl-i fıkıh kitaplarında beyân olunduğu üzere "nass" birkaç ma'nâya gelir:

1- *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadîs-i şerîf.

2- Sevk-ı kelâm cihetiyle ve mütekellim tarafından neş'et eden bir sebeble zâhirden ziyâde münkeşif olan kavildir. Nasda ma'nâ-yı mesûkun-leh bulunmak şarttır, zâhirde ma'nâ-yı mesûkun-leh bulunmak şart değildir.

3- Mutlakā lâfızdır. Nass-ı fukahâ bu ma'nâdandır.

Bu kāidede zikr olunan nas üçüncü ma'nâda iken elfâz-ı müşterekesinden **[97]** gaflet olunarak birinci ma'nâ alınmıştır. Nitekim Arapça olarak (المعروف بالعرف كالمشروط باللفظ) diye yazılmıştır.

Örf, nas, yani lafız gibidir. Hattâ "Sarâhat mukābelesinde delâlete i'tibâr yoktur" kāidesinde *Mecelle* şerhlerinde sarâhat delâletten akvâdır, dedikleri gibi sarâhat örfe de râcihdir diyorlar. Örf hakkındaki galatların, hatâların birçoğunun menşe'i işte bu iştirâk-i elfâzdır! Eğer bu kāide *Mecelle*'de görülmüş ise bu ma'nâyadır.

Farz edelim ki nas birinci ma'nâya gelsin, yine maksada yaramaz. Örf ile amel nas ile amel gibidir demek: Nas nasıl delâlet ederse, nasıl âmmı tahsîs ederse örf de öyle delâlet eder, öyle âmmı tahsîs eder, demektir. Yoksa vücûb-ı ittibâ'da, ona muhâlefetle âsim olmada, onu inkâr ile ikfâr olunmada hiçbir vakit nas gibi olamaz. Bunu şimdiye kadar bir fakîh iddiâ etmemiştir. Bundan sonra da iddiâ edemez.

Cevap 6:

"Bazı fakîhlere (Ebû Yûsuf olacaktır) göre nas örfden mütevellid ise mevrid-i nasda ictihâda cevâz vardır." sözü mutlak değildir.

Müctehid mevrid-i nasda ictihâd edemez demek, ânifen beyân olunduğu vechile nassa muhâlif ictihâd edemez demektir. Bazı fakîhler nassı te'vîl ediyorlar, nassı öyle anlıyorlar. Yoksa nassa muhâlefet etmiyorlar.

Müsellemü's-Sübût şerhi *Fevâtihu'r-Rahamût*'da beyân olunduğuna göre zâhiri, hafîyi, müşkili te'vîl; mutlakı mukayyede haml; âmmı hâss ile tahsîs de bir nevi' ictihâddır. Bu ma'nâya göre bazı fakîhler ictihâd ediyorlar. Fakat nassa muhâlif ictihâdda bulunmuyorlar.

Binâen-aleyh nas gerek örfden mütevellid olsun, gerek mütevellid olmasın, mevrid-i nasda hiçbir vakit hiçbir sûretle nassa muhâlif ictihâda mesâğ-ı şer'î yoktur.

–mâba'di var– İzmirli

İsmail Hakkı

NİSÂİYÂT

MES'ELE HALLOLUNMUŞ İMİŞ!

Aynen aldığımız karttır:

Sebîlürreşâd Gazetesi'ne

Tesettür mes'elesinin turuk-ı halli hakkında bu haftaki *Sebîlürreşâd*'da yazdığınız makāle pek sâf-dilâne yazılmış olmakla beraber câlib-i dikkattir. Tesettürün kadınların maîşetlerini kazanmalarına ve ticârete muzır bulunduğunu ve

dolayısıyla milel-i müslimenin fakr u sefâletine sebeb olduğunu siz de anlamaya başladınız. Artık o cihet için söz söylemiyorsunuz. Yalnız şimdi de kadınların erkekler ile tatlı tatlı sohbet etmesini çekemiyorsunuz. A efendi, onun için o kadar yorulmaya lüzûm yok! Tahsîl görmüş kadın ve erkekler tatlı tatlı sohbet etmeye başladılar ve devam edeceklerdir. Sizden re'y almaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü onlar *Kur'ân*-ı Azîmü'ş-şân'ı sizden a'lâ bilirler. Sizin Arapça yazdığınız fıkarâtı ulûm ve fünûnun derin tetebbuâtı neticesi zannedecek ve siz ne der iseniz aynı kerâmet addeyleyecek kadar câhil olan ümmî avâm-ı nâsın erkek ve kadınları ile zâten tatlı tatlı sohbet etmek kābil değildir ki onun için cevâz-ı şer'î taharrîsine lüzûm görülsün. Binâen-aleyh mes'ele halledildi demektir efendim.

Galata: Karaköy: **Nisâiyyûndan Biri**

Sebîlürreşâd

Geçen haftaki nüshamızda muhakkıkīn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden fâzıl-ı şehîr İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi hazretlerinin "Tesettür Mes'elesinin Turuk-ı Halli" hakkındaki makāle-i mühimme-i âlimânelerine karşı tesettür muârızlarından cevap olmak üzere şu kartı aldık. Zaten bizce ve bütün ehl-i îmân ve tedkīkçe onların huzûr-ı ilimdeki mevki'leri ma'lûmdur!

Biz hak nâmına söylediğimiz sözlerin farz-ı muhâl olarak kimse tarafından kabûl olunmadığını görsek bile yine susmayacağız; yine sebîl-i hakīkati ta'kībden geri durmayacağız.

Kart sahibinin bizi beyhûde bir yorgunluk ihtiyâr etmek hamâkatiyle ithâm etmesine gelince, müskirât isti'mâlinin hemen havâyic-i zarûriyye sırasına girmekte olduğu asr-ı hâzırda gerek etibbâ, gerek ahlâkıyyûn küûl aleyhine yürümekten, ayyâşlığın beşeriyete îkā' eylediği felâketleri sayıp dökmekten vazgeçmediği ve bu husûsdaki mesâîleri kendini bilenler tarafından hiçbir zaman hamâkat şeklinde telâkkī olunmadığı gibi, bizim de memleketin, milletin selâmeti nâmına ihtiyâr edeceğimiz yorgunluklar erbâb-ı basîret nazarında aslâ öyle bir telâkkī göremeyeceği şübhesizdir.

Hak yol aramak vâcibedir akl-ı selîme;
Tevfîkını isterse Hudâ râhber eyler.

(مَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ)[2],(وَمَنْ يَهْدِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ)[1]

İSLÂM ASKERİNE

İslâm Târîhinden Bazı Bahisler:

UHUD MUHÂREBESİ'NDEKİ ŞEHÎDLER

Müslümanların Teessürü ve İntikām Almaya Hazırlanmaları:

Uhud Muhârebesi'nde ehl-i İslâm'ın yetmiş tane şehîd verdiğini ve bunların müşrikler tarafından burunları, kulakları kesilip bazılarının parça parça edildiğini anlatmıştım.

Müşrik ordusunun çekilmesinden sonra Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz, muhârebe meydanına geldi. Ashâbının yüzü, gözü belirsiz olarak kanlar içinde ve kumlar üstünde yattığını gördü. Allah yolunda ve kendi uğrunda can vermiş olan yiğitlerin şu hakārete uğramasından **[98]** son derece müteessir oldu. Yanındaki müslümanların da bu manzaraya karşı, vücûdlarındaki yaralardan ziyade içleri sızladı ve yürekleri yandı.

"İkinci bir muhârebede Allah, bizi gālib getirirse müşrikleri o sûretle parçalayalım ki, şimdiye kadar kimseler tarafından yapılmamış olsun." dediler.

Peygamber Efendimiz de gerek ashâbının, gerek sevgili amcası Hamza hazretlerinin acıklı hallerinden mütevellid bir kederle; "Amca! Allah, beni onlara gālib kılarsa, senin yerine içlerinden yetmiş tanesinin burnunu, kulağını kestireyim." diye yemin etti.

Cenâb-ı Hakk'ın Müslümanlara Sabır ve İ'tidâl Tavsiyesi:

Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk;

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ. وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ. اِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ.[3]

âyetlerini gönderip Peygamberle ashâbına ta'lîmât verdi ki, bu âyetler, Allâhu a'lem: "Eğer ikāb edecek, yani ceza yapacak olursanız size yaptıkları tarz ile yapın, yani onların yaptıkları şeyden fazlasını yapmayın ve bir adam yerine birkaç adamı cezaya uğratmayın. Şâyet sabr edecek ve cezayı terk eyleyecek olursanız şu hal, sabr edenler hakkında daha hayırlıdır. Habîbim sabr et ki senin sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır. Müşriklerin yaptıkları mekr ü hîleden kalbin daralıp canın sıkılmasın. Cenâb-ı Hakk, ziyâde ceza yapmak ve fazla adamı cezaya uğratmaktan sakınanlar ve bu gibi mevki'lerde afv u ihsân eyleyenlerle beraberdir." demektir.

Bunun üzerine Resûlullâh Efendimiz "Sabrederiz" buyurup ettiği yemin için keffâret verdi.

Müslümanlar Düşmanın Ölüsüne Hakāret, Yaralı ve Esîrine Eziyet Etmezler:

Anladın ya, sen de muhârebede bulacağın düşman ölülerine hakāret ve yaralıları ile esîrlerine –onlar, bizimkilere yaptılar, diye– eziyet etmeye kalkışma. Bilakis merhametli ve şefkatli davran ki hem Allah'ın emrini îfâ etmiş hem de Müslümanlık'ın büyüklüğünü göstermiş olasın.

(العفو زكاة الظفر) hikmetini dâimâ hâtırında tut ki: Afv etmek, gālib gelmenin, zekâtını vermektir, demektir.

Kemliğe kemlik etmekten ziyâde kemliğe iyilik etmek, iyi te'sîr gösterir. Lütuf ile muâmele, mağlûb olan düşmanı mahcûb bırakır.

Bunu iyice anlatmak için sana ayrıca bir hikâye söyleyim:

[1] Zümer, 39/37.
[2] A'râf, 7/186.
[3] Nahl, 16/126-128.

Alparslan Hikâyesi:

Alparslan adlı bir İslâm hükümdârı vardı ki; bütün İran Kıt'ası'yla Anadolu'nun bir kısmı, bunun emri altında idi.

Kostantıniyye –ki İstanbul feth olunmazdan evvel bu isimle anılırdı, Fâtih Sultan Mehmed tarafından 857 târîhinde alındı– imparatorlarından Kayser Romanos Alparslan'ın memleketlerini zabt etmek ve oralardan Müslümanlık'ı mahv eylemek için 463 senesinde 200.000 kişilik bir ordu ile Anadolu'ya geçti, Ahlat civarındaki Malazgird yakınlarına kadar geldi.

Alparslan bunu haber aldığı vakit, İran'daki Hoy şehrinde idi. İslâm yurdunu tehlikeden kurtarmak üzere hemen karşı çıkmak istedi. Lâkin orduları dağınık olduğu gibi bunları toplamaya da zaman kalmadığından yanındaki 15.000 süvari ile yola çıktı ve durup dinlenmeksizin Ahlat'a yetişti. Düşmanın 10.000 kişiden ibaret olan ileri kuvvetiyle çarpışıp bitirdi.

Halbuki 190.000 kişilik düşman ordusu, ilerleyip geliyordu.

Alparslan; "Nasıl davranalım?" diye beraberinde bulunanlara danıştı. Muhammed bin Abdülmelik isminde Buharalı bir hoca; "Cuma günü hatîbler, minberlerde müslüman askerine duâ ederler. O vakit ki duâlar, Allah'ın indinde kabûl olunur. Sen de Cuma günü düşmana hücûm et. İhtimâl ki, Cenâb-ı Hak, İslâm ordusuna muzafferiyet verir." dedi.

O zamanki hocalar, askerle beraber harbe giderler, Şerîat ve hakîkate muvâfık sûrette gāzîlere va'z u nasîhat ederlerdi. Bunların orduya pek büyük te'sîri olurdu. Ve nasîhatlerinin bereketiyle her askerin yüreğindeki dîn ve îmân gayreti kuvvet bulurdu. Alparslan, hocaefendinin nasîhatini dinledi. Cuma günü askeriyle beraber namaz kıldıktan ve cân u gönülden Allah'a duâ ettikten sonra yanındakilere hitâben; "Burada ne sultan var, ne de kul. Ben de sizin gibi dîni muhâfaza için muhârebeye gelmiş bir neferim. İçinizde düşmandan çekinen ve ölümden korkan varsa geri dönsün, Allah yolunda can fedâ etmek isteyen de benimle beraber gelsin!" dedi.

Arkasındaki sırmalı elbiseyi çıkarıp –ölürsem kefenim olsun, diye– beyaz elbise giydi. Kılıcı bir eline, topuzunu bir eline alıp hayvanına atladı. Ve dağları, taşları kaplamış olan düşman kalabalığının üzerine atıldı.

Maiyetindeki askerler de kahraman hükümdarlarının arkasından at sürdüler. Ve ekin biçer gibi düşman efrâdını doğraya gördüler.

Direk direk kalkan tozlardan göz gözü görmez, kılıç kalkan çarpışmasından başka ses, sadâ işitilmez oldu. Bir müddet sonra o koca ordu, bozuldu. Efrâdından çoğu, yere serilmekle beraber kaçanları kurtuldu, kaçamayanları tutuldu.

Kayser Romanos, cenералleriyle esîr edilip Alparslan'ın karşısına **[99]** getirildi. Gālib hükümdar; "Sen beni esîr etseydin ne yapardın?" diye sordu. Kayser; "Ne yapardım? Fena ederdim." cevâbını verdi. Alparslan ise bu sözlere karşı; "Öyle ise ben de seni âzâd ediyorum." dedi. Ve ayrıca bir çadıra kondurup ikrâm ve ihtirâm gösterdi, elbise ve harçlık verip cenerallerini de âzâd etti. Kayser, şu hâli görünce kendisine muhârebede gālib gelen Alparslan'ın ahlâkan da gālib bulunduğunu ve bu ise ancak Müslümanlık'ın öğrettiği edeb ve terbiye sayesinde olduğunu anladı. Bunu kendi ağzıyla söylemekle beraber İslâm halîfesinin oturduğu Bağdad tarafına dönüp istavroz çıkardı. Elli senelik bir muâhedenâme yazılıp imzalandı. Bundan sonra Alparslan, bir mikdar muhâfız askerle kayseri, memleketi hudûduna kadar gönderdi.

Böyle yapmasa da kayserle cenerallerinin kafalarını kestiriverse idi, onlara bu muâmeleden ziyâde mi te'sîr ederdi? Sakın ha! Esîrler, ölüp giderlerdi, lâkin düşmanın lütfunu görmek zilletine uğramazlardı.

Hikâyenin bize lâzım olan yeri bu kadar. Fakat şu iki hükümdârın sonra ne olduklarını da söyleyeyim:

Kayserin esîr olduğu, pâyitahtında duyulunca yerine Mihail isminde birini kayser yaptılar. Bunun için Kayser Romanos memleketine dönemedi. Ermenilerin yanına gidip onlara hükümdar oldu. Biraz sonra yeni kayserin, üstüne gönderdiği ordularla harb ederek bozuldu ve canına kıyılmamak şartıyla teslîm oldu. Lâkin Mihail tarafından gelen emir mûcebince zavallının gözleri çıkarıldı ve o sûretle helâk olup gitti.

Alparslan'a gelince: Onu da Yusuf nâmında biri 465 senesi Rebîülâhiri'nin 10'uncu Cuma günü hançerle böğründen yaralayıp şehâdetine sebeb oldu. Rahmetullâhi aleyh.

* * *

Gelelim bahsimize: Uhud şehîdleri yetmiş kişidir. Bunların dördü muhâcir, yani Mekkeli; altmış altısı da ensârdan, yani Medîneli idi.

Bu zevât-ı şerîfeden en meşhûrlarının isimlerini ve nasıl şehîd olduklarını söyleyeceğim:

Ebû Câbir Abdullâh'ın Şehâdeti:

Uhud'da ilk def'a şehîd olanlar Ebû Câbir Abdullâh bin Amr bin Harâm ile hemşîre-zâdesi Amr bin el-Cümûh ve onun oğlu Hallâd bin Amr bin el-Cümûh idi ki hücûm esnâsında vurulmuşlardı.

Amr bin el-Cümûh hazretlerinin bir ayağı, ziyâdece aksak idi. Bu sakatlık dolayısıyla oğulları, kendisini Medîne'de bırakmak istemişlerdi. O koca kahraman ise Peygamber Efendimiz'in huzûruna gelmiş; "Yâ Resûlallâh! İzin ver, ben de geleyim. Şehîd olmak ve şu topal ayağımla Cennet'e varmak istiyorum." demiş. Yalvara yalvara Hazret-i Resûlullâh'dan müsâade almıştı.

Ebû Câbir Abdullah hazretlerinin oğlu Câbir babasının şehîd olması üzerine hüngür hüngür ağlamış, Resûl-i Ekrem Efendimiz de; "Baban şehîd olduysa ben, senin babanım. Âişe de anandır. Buna râzî olmaz mısın?" diyerek o şehîd oğluna tesellî vermişti.

Tâhirü'l-Mevlevî

HİTÂBE

Bursa vâlîsi fehâmetli Prens Abbas Halîm Paşa hazretlerinin harem-i âlî ve muhteremleri hanımefendi hazretleri tarafından Bursa Hilâl-i Ahmer Şu'besi İ'mâlâthânesi'ne a'zâ-yı müessise hanımların med'uvv bulundukları 22 Mart

330 Cumartesi günü Seniyyetü'l-Mevleviyye Hanımefendi tarafından îrâd buyurulan hitâbedir:

Millet-i İslâmiyye'yi, bütün milel-i mütemeddineden daha âlî, daha müterakkī bir hâlde görmek arzûsunu a'mâk-ı rûhunda zinde bir hâlde besleyen ve gāyet fa'âl bir hilkat-i mümtâzeye mâlik bulunan, Vâlî Paşa hazretlerinin harem-i ismet-tev'emleri hanımefendi hazretlerinden Bursa'ya geldiğim günden beri, zât-ı âlîlerinin de hiçbir fedâkârlıktan çekinmeyerek kendileriyle teşrîk-i mesâî ettiğinizi; gayret ve sebâtınızdan pek ziyâde ümîd-vâr bulunduklarını dinlemekle müftehirim ve sizi bütün varlığım ve samîmiyetimle tebrîk ederim efendim.

Hanımefendiler! Emîn olunuz ki çalışan milletler az zamanda gāye-i tekâmüle vâsıl olurlar. Dünyada herşey tekâmül-i tedrîcîye tâbi' olduğundan vatan ve milletin teâlîsine hizmet eden cem'iyetler efrâdı da azdan, hattâ birden başlar. Fakat vazîfelerini tanıyan milletler çabucak yekdiğerleriyle teşrîk-i mesâî ediverince, ortada büyük büyük müesseseler vücûda geliverir. İşte misâli: Şu gözümüzün önünde duran müessese, koca Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti, yine ferdin teşebbüsü ve erbâb-ı hamiyyetin, daha doğrusu vazîfelerini bilen dîndaşlarımızdan birçok kişinin el birliğiyle çalışmasının ulvî, mübeccel bir eseridir.

Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin kudsiyet ve ulviyeti ve onun vücûduna olan ihtiyâcımız hakkında ne kadar söz söylense azdır. Hilâl-i Ahmer bize sade harbi ihtâr etmez. Velev harbi ihtâr etse bile harb yok iken biz bu cem'iyetin bakāsına hizmet etmezsek harb zamanında ondan nasıl istifâde edebiliriz? Müzâheret görmeyen cem'iyetler ise yaşayamazlar. Cem'iyetleri teşkîl edenler bizler olduğumuz gibi onları yaşatacak veyahud öldürecek de yine bizleriz. En tehlikeli günlerimizde bize pek büyük muâvenetler, muzâheretler edebilecek olan Hilâl-i Ahmer, en tehlikesiz zamanımızda açtığı şu müessese sayesinde fakīr dîndaşlarımızın nafakalarını tedâriklerine vesâtat ettiği için her birerlerimizin kalb ve vicdanlarımızda ne büyük tesellîler, meserretler tevlîd ediyor. Şimdi şu müesseseyi yevmiye birkaç bin arşın kumaş çıkarır fabrika halinde görürsek daha ne kadar sevinip iftihâr **[100]** edeceğimizi düşündüğümüz zaman, birkaç asır mukaddem bütün dünyanın mürebbîsi, muallimi, muhteri'i olan Âlem-i İslâm'ı bugünkü sefâlet-i hâliyle de kıyâs etmeyi unutmamalıyız. Gerek hukūk-ı beşer, gerek tekâmül-i medeniyyet noktasından bütün dünyayı tenvîr ve saâdetlere mazhar eden Âlem-i İslâm'ın inhitâta temâyülü ancak dînimizde, milliyetimizde ettiğimiz mübâlâtsızlıktan ileri geldiğinde şübhe yoktur. Dîn milletle kāimdir, millet ise dîn ile bakā bulabilir, birinin inhitâta temâyülü diğerini de sürükler götürür. Binâen-aleyh dîn, hurâfâttan tamâmıyla sakınmak şartıyla ahkâm-ı mübeccelesinin harfiyyen îfâsıyla vardır. Bir kısmıyla âmil olup diğer aksâmı terk edilecek olursa dîn za'fa düşer. Bunun netâyic-i vahîmesi milletler üzerinde acı hakīkatlerle tezâhür eder. İbtidâ-yı zuhûr-ı İslâm'da biz İslâmiyet'in ahkâmını harfiyyen icrâ ettiğimiz için az zamanda en eski, en müterakkī milletlere tefevvuk etmiş ve onları huzûrumuzda baş eğmeye mecbur eylemiş idik. Vaktâki her ferd dîn ve millet uğrunda şahsındaki mes'ûliyet ve vazîfesinden gaflete düştü, satvet-i İslâmiyye de inhitâta yüz tuttu!

Muhterem hanımefendiler! İ'tirâf edelim ki hukūk-ı âmmeyi sıyânet eden ve her ahkâmında dünyevî ve uhrevî lâ-yuad menâfiimiz bulunan dînimize karşı çok kusûrlar işledik. Çünkü dînimiz bize birbirimizi sevmemizi, elimizden gelen her iyiliği yekdiğerimizden sakınma[ma]mızı, dîn ve milletimizin teâlîsi için her ferdimizin vüs'umüz mikdârı çalışmamızı emir ve tenbîh ettiği hâlde biz bütün bu ferâiz ve vecâibden gaflet ettik ve neticede çok acılar çektik. Tövbe ve istiğfâr nezd-i ilâhîde makbûldür. Fakat hatânın tekerrür etmemesi de şarttır. Biz şimdiye kadar ettiğimiz günâhlara tövbe edip bundan sonra rızâ-yı ilâhîye muvâfık a'mâle temessük edecek olur isek mağfiret edileceğimizden emîn olabiliriz. Cenâb-ı Hak kitâb-ı kerîminde bize muâvenetle emr ettiği gibi kānûn-ı tabîat[ı] da muâvenet esâsları üzerine halk buyurmuştur. Yaşamaya mahkûm insanların yekdiğerinin muâvenetine muhtâc, ezelî ve lâ-yetegayyer bir kānûna tâbi' bulunduklarını gözümüzle görüyoruz. Dikkat buyurunuz efendim, hangi insan yek-başına bütün ihtiyâcâtını tehiyye edebiliyor? Cümlemiz ekmekçiye, sebzeciye, attâra kasaba, eczâcıya el-hâsıl her türlü levâzım-ı hayâtiyyeyi ihzâr edecek vatandaşların muâvenetine muhtâc olduğumuz gibi onları tehiyye edenler de bir başkalarının muâvenetlerine muhtâcdırlar ve milletler bu mütekābil hizmetler sâyesinde zengin olurlar, şevket ve satvetleri de o nisbette artar. Biz şimdiye kadar bu muâvenetlerin kâffesini ecnebîlere hasr ettik. Yiyeceğimizi, giyeceğimizi, hurc ve kurdelelerimizi döşeme ve sobalarımızı, her türlü ihtiyâcâtımızı tedârik için ecnebî mallarına hemen her gün etek dolusu paralar vererek onları zengin ettik. Şimdi ise aklımızı başımıza toplayıp ma'mûlât-ı dâhiliyyemizi isti'mâl edecek olursak kendi kendimizi de zengin eder ve bütün milletlere fâik bir hâle geliriz. Azim ve metânetin önüne duracak hiçbir kuvvet yoktur.

Henüz hâl-i ibtidâîde bulunan mensûcât ve masnûât-ı dâhiliyyemizin noksânlarına bakmayarak, bunları isti'mâl ve revâcının artmasına hasr-ı mesâî eden Bursa hanımları elhak şâyân-ı tebrîktirler. Bu hamiyetli vatandaşlarım ile mülâkī olduğum şu mes'ûd dakīkaları ömrüm oldukça hurmetle yâd edeceğimi hey'et-i muhteremelerine arz ile vatan ve milletin teâlîsi uğrunda nice büyük büyük hıdemâta muvaffakıyetlerini Cenâb-ı Hakk'tan niyâz eylerim.

TERÂCİM-İ AHVÂL

ATÛFÎ

(Hayreddîn Hızır bin Mahmud bin Ömer Atûfî)

Ekâbir-i ulemâ-yı Osmâniyyeden ihâta-i ilmiyye sâhibi mütefennin bir zât olup Merzifonludur. *Şakâyık-ı Nu'mâniyye* tercümesinde Kastamonulu olduğu gösterilmekte ise de hatt-ı destiyle muharrer âsârının birkaçında Merzifonlu olduğunu tasrîh etmiştir. Usûl-i ma'rûfe dâiresinde tahsîlini ikmâlden sonra Mevlânâ Bahtî Halîfe'den ilm-i tefsîr ve hadîs ve Amasyalı Mevlânâ Abdî'den ilm-i maânî ve riyâzî-i

şehîr Kâdî-zâde hafîdi Kutbeddîn Mehmed'den ulûm-ı riyâzıyye ve Bursalı Mevlânâ Hoca-zâde'den ilm-i usûl ve Mevlânâ Efdal-zâde'den ilm-i fıkıh teallüm ederek zamanında müşâr bil-benân ulemâ ıdâdına dâhil oldu. Sît u iştihârına binâen Sultan Bâyezîd-i Sânî tarafından saray-ı hümâyûn muallimliğine ta'yîn edildi. Bir müddet sonra bu hizmetten ferâğatle cevâmi'-i şerîfede tefsîr-i şerîf tedrîsine ve daha sonraları büsbütün inzivâ âlemini ihtiyâr eyleyip muhtelif ilim ve mevzû'larda te'lîf-i âsâra başladı. Gerek tedrîs ve gerek te'lîf âlemlerinde taraf-ı sultanîden müstevfî mebâliğ tahsîs kılınarak hakk-ı fâzılânelerinde muâmele-i kadr-dânî îfâ olundu. Bu vechile evkāt-güzâr iken 948 târîhinde irtihâl ederek civâr-ı Hazret-i Hâlid (ra)'da meşâhîr-i fuzalâdan Hatîb Kasımoğlu kurbüne defn edildi. İstanbul kütübhânelerinde görülebilen âsârı ber-vech-i âtîdir:

1- *Hâşiye-i Tefsîr-i Keşşâf*

2- *Hâşiye-i Tefsîr-i Beyzâvî*

3- *Şerh-i Meşârık-ı Şerîf* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Üsküdar'da Selîm Ağa Kütübhânesi'ndedir.)

4- *Şerh-i Kasîde-i Bür'e* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Ayasofya Kütübhânesi'ndedir.)

5- *el-Enzâr* (Bazı ehâdîs-i şerîfenin şerhini mübeyyindir.)

6- *Hısnü'l-Âyâti'l-İzâm* (Sûre-i Enâm'dan bazı âyât-ı kerîmenin tefsîrini mübeyyindir.)

7- *Ravzu'l-İnsân Fî-Tedâbîri Sıhhati'l-Ebdân* (Tıbb-ı nebevîden bâhisdir. Sultan Bâyezîd-i Sânî'ye ihdâ eylediği hatt-ı destiyle muharrer nüsha **[101]** Enderûn-ı Hümâyûn'daki Sultan Ahmed-i Sâlis Kütübhânesi'ndedir.)

8- *Kitâbü'l-Attâs*

9- *Mir'âtü't-Te'vîl Fîmâ-Hüve Enmûzecü't-Takvîl*

10- *Mir'âtü'r-Ru'yâ*

11- *Hıfzu'l-Ebdân* (İlm-i tıbdan manzûm bir eserdir.)

12- *el-Cevheretü'l-Cinaniyye Fi'l-Mesâili'l-Îmâniyye*

Bunlardan başka ilm-i kelâmdan birkaç risâlesi ve bazı âsâr-ı şi'riyyesi de vardır.

Çengelköyü Bursalı

Mehmed Tâhir

MAKĀLÂT

NE YAZMIŞIM, NASIL ANLAŞILMIŞ?

Peyâm'ın 28 numaralı ilâve-i edebiyyesinde ve *Cidâller, Hasbihâller* sernâmesi altında Süleyman Sa'dî imzâlı bir makāle mündericdi ki; "Beş sene evvel, uzun kuraklıklardan sonra a'sâbı boşanan milletin hummâlı matbûâtı yâd edenler, bugün artık hissin heyecanlarından sonra fikrin heyecanları devresine girdiğimize kāil olabilir." fıkra-i acîbesiyle başlıyordu; "Bugün fikirlerimizde takarrur eden akîdeleri beş sene evvel hep biliyorduk; lâkin ne kadar seyyâl bir hâlde. Meselâ Osmanlı, Türk, müslüman kelimeleri ne kadar muayyen şekiller aldılar. O zaman bu kelimeler ne kadar mübhem görünürlerdi. Bugün yalnız Türk kelimesinin etrâfında toplanmış koca bir cumhûr ve bu cumhûrun mecmûaları, mahfilleri, şâirleri, vâizleri, hikâye-nüvîsleri, seyyâhları var. Bir akîde-i siyâsiyye olarak müslüman kelimesi de yine bir başka cumhûrun râyeti oldu. Bir taraftan da Reşîd Paşa an'anesine sâdık gençler herçi bâd-âbâd Osmanlılığa tarafdar, vatanın necâtını Tanzîmât'ın tekâmülünden bekliyorlar." ibâresini hâvî bulunuyordu.

Bu edâ ve müeddâ ile başlayıp biten şu makāleyi sonuna kadar okudum. Resâil-i münteşireden bazılarına reklamcılık ve sâhiblerine kasîde-perdâzlık yapılmakla beraber pes perdeden abd-i âcize ta'rîz edilmek fikriyle yazılmış olduğunu anladım.

Reklamcılığa ve kasîde-perdâzlığa dâir olan cihetlerinde muvaffak olup olmadığını bilmem. Fakat bana âid bulunan ta'rîz-i isnâd-âmîzinde şu satırlar yazılı idi:

"*Sebîlürreşâd*; müteşerri'-üslûb, müteşerri'-şîme ile mütemeyyiz mecmûaların serfirâzıdır. Her satırı efkâr-ı inkılâbiyyeye karşı samîmî bir i'tirâzla dolu. Meselâ benâm muharrirlerinden biri, memleketimizde günden güne tevessü' eden, terbiye-i bedeniyye cereyânlarına karşı koyarak edâ-yı salâtın bu hizmeti îfâ edeceğini bast ediyor. Edâ-yı salâtı bedenî bir fâide te'mîn etmeye vâsıta değil, müslüman sıfatıyla en mukaddes bir farîza bilen bizler, bir taraftan idmanı emr eden ehâdîs-i nebeviyyeyi yâd ediyor, bir taraftan da huzûr-ı ilâhîde, hâşâ semeni gidermek gibi hasîs bir fikir ile yatıp kalkamayacağımızı düşünüyor, şaşırıyoruz. İsterdik ki hissiyât-ı İslâmiyye ile iliklerine kadar mütehassis böyle mu'teber bir mecmûa, mâdem ki İslâm'ı asr-ı hâzırda taraf taraf fakr, za'af, melâl içinde görüyor, va'd ettiği kadar inkılâb-kâr olsun."

Süleyman Sa'dî Bey'in; benim hesâbıma *Sebîlürreşâd*'a ve *Sebîlürreşâd* hesâbına bana, yahud başkaları nâm ve hesâbına bize fırlattığı şu i'tirâz ile şâhid-i zûr kabîlinden olarak dizdiği sufûf-ı kelimât üzerine ben de birkaç söz söyleyerek tenvîr-i mes'eleye çalışacağım.

Evvelâ: Muharrir beyin *Sebîlürreşâd* hakkındaki hüsn-i teveccühüne –arasıra muâvenet-i tahrîriyyesinde bulunmaklığım dolayısıyla– arz-ı teşekkür ederim, sonra da *Sebîlürreşâd*'ın millet ve memleket hakkında hayırlı olan efkâr-ı inkılâbiyyeden hangisine i'tirâz eylemiş olduğunu sorarım.

نکفته ندارد کسی باتو کار
ولیکن چو کفتی دلیلش بیار

Acaba "efkâr-ı inkılâbiyye" denilen şeyler, beyefendinin kaleminden damlayan;

"Bir devir sonra, başka bir nesli biz yine bu mesîrelerin yollarında kadınlığın yüksekten uzanan müncî elini, hürmetin en nefîs hazzıyla öper göreceğiz." gibi tahayyülât,

"Türk kızları, pek mükemmel gençler sizi arıyorlar. Neredesiniz?" gibi tecessüsât,

"Lüksemburg ağaçları altında bahsi geçen mechûl muhıbbeyi burada, Marmara'nın Anadolu kıyısında buldum. Haftada iki def'a annesi, babası yanında görüşüyoruz. Âh! Bahçede yalnız bıraksalar, "Romeo Julietta"yı beraber okuyacağız. Lâkin burada nişanlılık devresinde şimdilik bu kadar hürriyet var. Bir-iki ay sonra gençliğe elvedâ" gibi yaşayışlar,

"O nişanlılık oyununu sizin tasavvur ettiğiniz kadar güzel oynayacak gençleri de, daha kafes arkasından göremedim. Bu mahallede gençlikle ihtiyarlık arasında pek az fark var. Sokağa çıktığım zaman gördüğüm erkekler sizin muhayyel nişanlılarınıza benzemiyorlar. Beni âilem okuttu. Servetsizim. Bekâr kalacağım ve pek mütesellîyim. Lâkin bu memlekette inâsa verilen tahsîlin hadd-i a'zamını gören bazı bedbaht hemşîrelerim nâmına ben de diyeceğim ki: "En nefîs kızlarımız evlerde kapalı, onları arayan birkaç güzîde genç bulamıyor; lâkin ey açık gezinen güzîde Türk gençleri siz neredesiniz?" gibi düşünüp yazışlar demek midir?

Eğer inkılâbî fikirler, şu siyeh-renk yazıların meâl-i meş'ûmu demekse *Sebîlürreşâd* risâlesi, onlara karşı avn-ı ilâhî ile ta'rîz ve i'tirâz etmekten geri durmayacaktır. Bunlar değil de başka türlü mutâlâât-ı nâfia ve müfîde iseler, *Sebîlürreşâd* da samîmî i'tirâzât ile dolu bulunan satırlarıyla onları baltalamaya kal[k]ışmışsa bir tanecik nümûne irâesiyle isbât-ı müddeâ buyurulsun.

"Benâm muharrirlerinden biri…" diye başlayan cümleden aşağısına gelince:

Sebîlürreşâd'ın 269 numaralı ve 24 Teşrînievvel sene 329 târîhli nüshasında münderic bulunan *İ'dâd-ı Kuvvet* ünvânlı makāle-i âcizînin bir parçasına, hattâ bir parçasına değil de iki-üç satırlık bir fıkrasına beş-altı ay sonra ta'rîz olmak üzere yazılmış.

Sebîlürreşâd'ın muhterem kāri'leri *İ'dâd-ı Kuvvet*'i derhâtır buyurursa da okumamış olanlar da bulunacağı cihetle meâlini şuraya telhîs edeceğim:

Sultan Mahmûd-ı Sânî'nin kahvecibaşısı Mustafa Kânî Efendi'nin okçuluğa **[102]** dâir *Telhîs-ı Resâilü'r-Rumât* isimli bir risâlesi var. Nüsah-ı matbûası nâdirleşen bu mühim kitabın mütâlaası, herkese ve bilhassa idmancılara elzem. Müellifi olan zât, Eyûb İmâmı Abdullah Efendi merhûmun fezâil-i remy ve rumâta dâir topladığı ehâdîs-i şerîfeyi de teberrüken kitabına derc etmiş ki birincisi [1](أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) kelâm-ı âlîsi. Ben, bu hadîs-i şerîfi; "Kuvvet, atmaktan ibârettir." yahud "Kuvvet, mermîden ibârettir." diye tercüme etmiş; "Birinci ma'nâya göre: Atmak ve atıp da vurmak için atmasını bilmek, atmasını bilmek için de ta'lîmler, temrînler icrâsıyla silâh endâhtını öğrenmek lâzımdır." ve iki ihtimâlin cem'iyle; (أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) kavl-i nebevîsini, bilmiş olun ki: Kuvvet, usûl-i endâhtı bilmek ve îcâbında atmak için her türlü mermiyât ile onları atacak âlât ve edevâtı cem' eylemektir diye tefsîr ederiz." sûretinde tavzîh eylemiştim.

Her iki ihtimâli müeyyid olmak üzere bazı ehâdîs ile biraz ma'lûmât-ı târîhiyye dercinden sonra Müdâfaa-i Milliyye Cem'iyeti'nin taraf taraf ta'lîmhâneler açması ve muallimîn-i mahsûsa ta'yîni ile halkı esliha-i hâzıra isti'mâline alıştırması, müslüman Osmanlıların da bu ta'lîmhânelere gidip silâh ta'lîminde bulunması ve si'a-i hâli olanların kendi silâh ve mühimmâtından başka fukarâ-yı müslimîn için de silâh ve mühimmât tedârikine çalışması lüzûmu tavsiye ile maksadımı neticelendirmiş, alt tarafına da şu satırları ilâve eylemiştim:

"Bu böyle olmakla beraber ehâdîs-i mezkûrenin ayrıca maânî-i zâhiresine de ittibâa, yani esliha-i cedîde ta'lîmhâneleriyle beraber esliha-i kadîme meşkhâneleri küşâdına da mâni' yoktur. Zamanımızda takviye-i beden için "spor" yahud "idman"ın lüzûmu vardır diye yurtlar, ocaklar açıldı. Avrupa'nın bilmem neresinden çıkan lastiklerle bol bol top oynuyor, acîbü'ş-şekil serpûşlar giyilip tavîlü'l-kad bastonlar yakalanıp uzun uzun gezintiler yapılıyor. Hattâ ma'neviyâtından sarf-ı nazar edildiği takdîrde pek iyi bir idman harekâtı olan namazlar, Dâruşşafakatü'l-İslâmiyye gibi bazı mekâtibde ihtiyârî tutulduğu hâlde etek dolusu paralar sarfıyla spor elbisesi tedârikine ve jimnastik mahalli inşâsına kalkışılıyor. Neticeleri ise Allâhu a'lem para sarfıyla yorgunluk kazancından ibâret kalıyor.

Bu ocaklardaki iştigālât-ı tıflâne gündeliğe kullanılmasa da arada sırada –ecdâdımızın takviye-i bedenine hizmet ettiği gibi hem hazarda hem seferde işlerine yarayan– cirit, lobud, kılıç-kalkan, ok-yay ta'lîmleri yapılsa, keçeye kılıç çalmak, testiye kurşun atmak idmanları icrâ edilse idmancılarımız sade top atmasını değil, hem atıcılığı, hem vuruculuğu, hem kesiciliği öğrenmiş; bununla beraber takviye-i bedene de hizmet etmiş olmazlar mı? An'anât-ı eslâfı muhâfaza eylemek şerefi de caba!

Seyyâh-ı şehîr Abdürreşîd İbrahim Efendi, Japonya'nın her köyünde ok-yay ta'lîmhânesi bulunduğunu ve bunların önünden geçen her Japonun mutlakā bir ok atmakta olduğunu *Âlem-i İslâm*'ında yazıyor. Japon ordusu ok ve yayla mücehhez değilken koca millet, ecdâdının an'anesini terk etmek istemiyor. Acaba bizim derece-i terakkīmize vâsıl olamadılar da onun için mi?"

Ey kāriîn! Nazar-ı insâfınıza arz olunan sutûr-ı muharrereden terbiye-i bedeniyye cereyânlarına karşı gelmek ve edâ-yı salâtın bu hizmeti îfâ edeceğini iddiâ eylemek gibi bir ma'nâ çıkar mı? "Huzûr-ı ilâhîde hâşâ semeni gidermek gibi hasîs bir fikir ile yatıp kalkmasını" tavsiye meâli anlaşılır mı? Ben ne yazmışım? Süleyman Sa'dî Bey, ne anlamış? İ'tirâz ile mu'terazun-aleyh olan ibâreleri yan yana getirince hayret etmemek kābil olamıyor. Muharrir beyin idrâk ve telâkkīsine karşı; (مردم اندر حسرت فهم درست) diyeceğim, hattâ; [2](فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ) âyet-i kerîmesini okayacağım geliyor.

چون غرض آمد هنر پوشیده شد
صد حجاب از دل بسوی دیده شد

* * *

Ben, terbiye cereyânlarının muârızı değilim. Hattâ elimden geldiği kadar kālen ve kalemen teşvîkātta bulunuyorum. Maamâfîh yapılan idmanların biraz da ciddî ve nâfi' olması, husûsıyle biraz da millî ve an'anevî bulunması tarafdârıyım.

Fikrimi îzâh edeyim:

Bugün idman nâmına yapılan harekâtın en ziyâde intişâr etmiş olanı top oynamaktır. Husûsî kulüplerden tutun da mekâtib-i âliyyeden mekâtib-i ibtidâiyye talebesine varıncaya kadar şübbân-ı memleketin hemen hepsi, bununla meşgūl. Oynanan topun lâstiği, tulumbası, meşîn mahfazası, çivili potini, kısa pantolonu, rengârenk elbisesi için frenklere avuç dolusu paralar veriliyor. Nafakalarımızdan kesip verdiğimiz bu paraları, rûbah-âne bir ihtirâs ile der-ceyb

[1] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-İmâre, 52.

[2] Tur, 52/11 ve mükerrer âyetler.

eden Avrupalılar, bizim kendi elimizle top atışımıza alenî bir sûrette gülüyorlar.

Pek de unutulmamış olsa gerektir ki: Bizim memlekette de top oyunları vardı. Lâkin meşînden dikilip içine paçavra, yapağı, kıtık, lif gibi şeyler doldurulan yerli toplarla oynanırdı. Bu toplar, saraç esnâfı tarafından i'mâl olunur ve muhtelif cesâmette, sâde ve müzeyyen hey'ette bulunurdu ki en büyüğünün bahâsı nihâyet beş kuruşu geçmezdi.

Ale'l-ekser oynanan top oyunu âlî bir düşünceye binâen tanzîm olunmuştu: İkiye ayrılan oyunculardan bir kısmı kalede, diğer kısmı karşı tarafta dururdu. Karşıdakiler kaleden atılan topu tutmaya, tutamadıkları sûrette atıp da kaleye vurmaya çalışırlardı. Topun ayakla değil, el ile atılmasından vücûdun her tarafında idman hâsıl **[103]** olduğu gibi vurmak için sarf edilen dikkatten nişancılık husûsunda meleke husûle gelirdi. Bi-husûsi'l-husûs kale zabtı gibi bir muvaffakıyet üzerine oyuncular, bir belde teshîrindeki neşve-i gālibiyyeti âdetâ hissetmiş olurdu.

Hulâsası on paraya alınan bir meşîn topla sekiz-on oyuncu, koca bir Cuma gününü eğlence ve idman ile geçirirdi, hem o nâçîz onluk yine memleket dâhilinde ve efrâd-ı milletten birinin cebinde kalırdı. Harekât-ı umûmiyye ile beden kuvvetlenir, efkâr-ı hamâsetle zihin yine beslenirdi. Oyun elbisesi yaptırmak ise kimsenin hâtırına gelmezdi. Belki en eski bir esvâb ile oynanıp hem onun yırtılacağı düşünülmez, hem yenisinin örselenip bozulmasına meydan verilmezdi.

Şu i'tiyâd-ı iktisâdîyi müeyyid olmak üzere Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri de; [1](تَمَعْدَدُوا، وَاخْشَوْشِنُوا، واخلو لقوا وانتضلوا وَامْشُوا حُفَاةً) buyurmuştur ki; "Maad Kabîlesi efrâdı gibi tekellüfsüz olun; kaba saba ve eski elbise iktisâ edin, ok ta'lîmi yapın ve yalın ayak yürüyün!" demektir.

Emr-i peygamberîdeki hikmet-i bâliğaya dikkat buyuruluyor mu? Ok ta'lîminde bulunurken, ta'bîr-i hâzırla idman harekâtı yapılırken tekellüf edilmeyecek, ve kıymetsiz elbise giyilecek, hattâ ayaklar toprağa ve taşa alışsın diye bürehne-pâ yürünecek.

İşte idman, böyle yapılır ve masraf etmeden bu sûretle kazanılır.

Ama diyecekler bulunur ki:

– Husûsî elbise ile oyun oynamakta bir intizâm vardır. Husûsıyle frenkler de böyle giyinip kuşandıktan sonra oynuyorlar.

Buna cevap verilir ki:

Herşey tamam olduktan sonra leğen örtüsüne sıra gelir. Biz, bir kere ciddiyâtımızdaki intizâmı ikmâl edelim de lehviyâtımızdaki intizâmı düşünmeye vakit bulalım. Bugün evlâdını yarım kundura ve yamalı lastikle mektebe göndermekte muztar kalan bir peder, oğlu için futbol potini, kızı için de bir lastik top alamaz. Bir def'alık alsa bile gerek vurulan topun, gerek vuran potinin iki günde bir patlamasından dolayı ihtiyac tecdîdine tahammül gösteremez.

Frenklerin böyle yapmasına gelince: Her işte kıyâmete kadar onların mukallidi olup kalacak mıyız, hiçbir vakit;

هر جه مردم میکند بوزینه هم
آن کند کز مرد بیند دمبدم

derekesinden sıçrayıp çıkamayacak mıyız?

Bâri ciddiyâtta mukallidleri olsak. Biz ise onu yapamıyoruz da lu'biyâtta muhakkıkları derecesine kadar tırmanmaya çabalıyoruz. Onların cepleri dolu olmakla beraber tuzları kuru. Ya bizim? Acaba nemize güveniyoruz da Avrupa'nın her türlü şetâret-i lehviyyesine iştirâke özeniyoruz?

Mesnevî-i Şerîf'de bir hikâye vardır: Sâfça bir yolcu, bir kalenderhâneye misâfir olmuş. Kalenderler misâfirin merkebini satıp parasıyla yemek ve helva pişirmişler. Hep birden oturup âfiyetle göçürmüşler. Sonra da halka olup; (خر برفت وخر برفت) kelimâtıyla lâ-teşbîh zikre başlamışlar. Misâfir efendi, Fârisî anlamadığı gibi hakîkati de bilmediği cihetle bu zemzemeden vecde gelmiş, kalkıp sıçramaya, müncezibâne sayhalar atmaya başlamış!

Tıpkı bizim hâlimiz de böyle. Yabancısı olduğumuz hengâmelere girişmekten hattâ hengâme-kerândan fazla çırpınıp didişmekten kendimizi alamıyoruz.

Ne diyelim? (اِلٰهی خلصنا عن الاشتغال بالملاهی وأرنا حقائق الاشیاء کما هی) Gönül bu mebhasde devâm edip müessir hasbihâllerde bulunmak istiyor fakat;

Uzatma mebhas-i zülfü; yılan hikâyesidir!

Tenbîhi de hâtıra geliyor. Binâenaleyh baş ağrıtmamak için şimdilik sözü kesiyorum. Îcâb ederse daha açık ve daha acıklı söylenmek için Allah Kerîm.

Tâhirü'l-Mevlevî

ELVÂH-I İNTİBÂH

KIRK İKİ BİN KATOLİK MİSYONER CEM'İYETİ

Nasrâniyet'in muhtelif mezhebleri miyânında vahdâniyet-i ilâhiyyenin ta'lîminden en ziyâde uzaklaşan bir mezheb varsa, o da şübhesiz Katolik Mezhebi'dir. Mezkûr mezheb mensûbîninin i'tikādâtı pek mahdûd olup, yalnız körkörüne kendi ruesâ-yı rûhâniyyelerinin akvâline ser-fürû etmekle mükelleftirler.

Katolik Mezhebi mensûbîni herşeyden ziyâde kehnût, betûl, sunûf-ı ruhbâniyyesine ehemmiyet verip, misyon teşkîlâtına, neşr-i edyân ile ötede beride iştigāl eden sâir mezâhib-i Nasrâniyyeden fazla uğraşmayı severler. Yayılmış çekirge gibi kendi bildiklerini âleme tanıttırmak için Âlem-i İslâmiyyet'in her tarafında azîm teşkîlâta mâlik olan misyonerlerin teşkîlâtından gerek hocaefendiler ve gerek onlardan ders ve iktisâb-ı füyûzât eden tullâb-ı ulûm büsbütün bî-haber bir hâlde bulunuyorlar.

Geçenlerde pek ziyâde sevdiğim bir hocaefendiyle birlikte gezer iken önümüzden bir Rum papazı geçtiği sırada, hocaefendiye; "Ulemâ-yı İslâmiyye ile bu papazlar arasında bir münâsebet te'sîs olunarak bir münâzara, mübâhase kapısı açılsa acaba iyi olmaz mı?" diye kendisinden sordum. Hocaefendi ise mezkûr papazın hangi millet ve mezhebe mensûb olduğunu benden sordu. Hocaefendinin her gün

[1] et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr,* 84.

İstanbul'da gördüğü müteaddid milel ve mezâhibe mensûb bulunan ruhbânı şimdiye kadar tefrîk etmemiş olduğunu maa'l-istiğrâb anladım. Halbuki muhâtabım bulunan zât senelerce medreselerde ikmâl-i ulûm-ı **[104]** dîniyye ettikten sonra Mekteb-i Nüvvâb'dan da me'zûniyet hâsıl etmiş ve Süleymâniye Câmi'-i Şerîfi'nde de uzun müddet neşr-i ifâzât ederek, icâzet veren afîf ve münevver bir zât-ı fazâilsimât idi!

Kisve-i rûhâniyyelerinden, Ermeni ve Rum papazlarını tefrîk edemeyen ve onların teşkîlâtından bî-haber olan bu İslâm âliminin hâlet-i rûhiyyesine ziyâdesiyle taaccüb ettim.

Gerek hocaefendiler hazarâtı ve gerek onların rahle-i tedrîslerinde iktitâf-ı feyz u ma'rifet eden genç talebe efendilerin beheme-hâl sâir yeryüzündeki edyân hakkında ma'lûmât-ı mükemmeleye mâlik olmaları fî-yevminâ hâzâ be-gāyet matlûb iken bu tabaka-i muhteremenin mahdûdiyet-i fikriyyelerine son derece müteessif olmamak gayr-i kābildir!

Zannımca müslümanların artık Hıristiyanlık'ın teşkîlâtına vâkıf ve muttali' olmaları zamanı gelmiş ve geçmiştir bile. Ancak bu vukūf sâyesinde kendi dînlerinin metânet ü salâbetini öğrenerek iğvâât u ıdlâlâta karşı mukāvemet edebilirler.

Hıristiyanlık, kendi ruesâ-yı rûhâniyyelerini sunûf-ı muhtelifeye ayırmış ve her birine de bir ünvân bahş eylemiştir ki, bu sûretle onları bir dâire-i intizâm içine almıştır. Herhangi tabaka ve rütbeye mensûb olan bir hıristiyan reîs-i rûhânîsini insan kisvesinden derhâl tefrîk edebilir. Râhib, papaz, kıssîs, piskopos, metrepolid, patrik gibi ünvânlar hıristiyan ruesâ-yı rûhâniyyesine mahsûs ünvânlar olduğu gibi, aynı zamanda Diyânet-i Mesîhiyye muhtelif –biri birine benzemez– pekçok fırak ve mezâhibe ayrılmıştır. Bunlar, tâât ve ibâdetlerinde de ayrı ayrı mesâlik ü menâhic ihtiyâr eylemişlerdir. Bu kada[r]la da kalmayarak kiliselerinin de teşkîlâtı muhteliftir.

Cizvitler, Dominikîler, Fransiskanler, Redemptoristîler, Pansiyonistîler, Karmelîler, Beyazbiraderler, Karakardeşler, ilh. muhtelif sunûf ve tarîkatlere mensûb deyr-nişîn ruhbândan ibârettir.

Bunların her birini idâre eden yüzlerce cem'iyyât-ı hayriyye vardır. Papalık makām-ı menîi bunların âmir ve yegâne reîsleridir. Çin'de, Japonya'da, Hindistan'da, Afrika'da, Filipin Adaları'nda, Memâlik-i Osmâniyye'de, İran'da hâsılı dünyânın, Âlem-i İslâmiyyet'in her tarafına pek müsâlemet-kârâne bir sûrette sokulan bu cevvâl, yorgunluk bilmez tavâif-i nasrâniyye ile misyonerleri hemen her gün kendi ebnâ-yı mezheblerinin a'dâdını artırmakta ve bizi bizden ayırmaktadırlar.

Memâlik-i İslâmiyye'deki Nasrâniyet teşkîlâtı son derece mükemmeldir. Her bulundukları yerde mükemmel mekteplere, kiliselere, kitaphânelere, konferans ve mutâlâa salonlarına, hattâ emlâk ve akāra mâlik bulunuyorlar. Misyoner matbaalarından her sene milyonlarca İncîl ile diyânet-i nasrâniyyeye mahsûs milyonlarca kitaplar basılıp, parasız pulsuz olarak ötekine berikine tevzî' edilmekte ve bu sûretle vezâif-i mevdûa-i dîniyyelerini edâ ve îfâ eylemektedirler.

Bu cem'iyetlere hıristiyan ağniyâsı, milyoner ve milyarderleri istek ve rağbetleriyle yardım ediyorlar. Vapur ve şimendüfer kumpanyaları da bu dîn alaylarına son derece teshîlât irâe etmekte kusûr etmiyorlar.

Katolik Mezhebi'nce ruhbâniyet iki hey'ete ayrılır. Bunlardan biri hey'et-i hâkime ve idâre, diğeri hey'et-i tarîkat ve diyânettir.

Birinci hey'et, havâriyyûnun halefleri iddiâsında bulunup, piskopos nâmını taşıyanlarla onların mâ-dûnunda bulunan "papaz" ve "diyakos"lardan ibârettir ki, kilise umûrunu temşiyet ve tedvîrde ve "esrâr-ı seb'a" âyînlerini icrâ etmekle mükellef bulunuyorlar. Bunların kâffesi ahâlî ve cemâatle temâs etmek hakkına mâliktirler.

İkinci hey'et-i ruhbâniyye ise, ashâb-ı tarîkat ve mezheb olup, manastırlarda, deyr ve savmaalarda ikāmet eden tâifedir. Bunlar dahi müteaddid menâsıb ve merâtib-i rûhâniyyeyi ihrâza me'zûndurlar. Yani îcâb-ı hâlde deyr ve kilise mensûbîni dahi sıraları geldikçe piskoposluk ve metrepolidliği ihrâz edebilirler.

Mezkûr menâsıb-ı rûhâniyye, sınıf-ı âlîye mensûb büyük piskoposlar tarafından îcâb edenlere "vaz'-ı yed"* merâsim ve usûl-i mahsûsasıyle tevdî' kılınır.

Deyr ve manastırlarda sâkin olan ruhbân takımları, mensûb bulundukları mezheb ve tarîkat ahkâmı muktezâsınca bil-cümle harekât ve ibâdât-ı husûsiyyelerinde müstakıldirler.

Muhtelif asırlarda, husûsî müessisler tarafından vücûda getirilmiş olan şu rûhânî şirketler gittikçe tezâyüd etmektedirler.

En son tarîkat Yûsufî Tarîkati'dir ki, müessisi de İngiliz rehâbînînden (Kard. Vaughan) Kardinal Van idi.

Katolik unsuruna mensûb olan ruhbân kemâl-i fa'âliyyetle çalışmakta ve vezâif-i dînîyyelerini îfâ etmek için çehâr aktâr-ı cihâna yayılmışlardır. Bunlar, bulundukları mahalde pekçok müessesât-ı dînîyye ve ta'lîmiyye te'sîsine de muvaffak olmuşlardır. Katolik Mezhebi'ni neşr için sa'y ü gayretten bir ân hâlî kalmıyorlar.

1912 sene-i mesîhiyyesinin sonunda yapılan resmî istatistiklerden** yalnız Katoliklere mahsûs olmak üzere yeryüzünde kırk iki bin misyonerin mevcûd bulunduğu anlaşılmıştır. Mezkûr misyonların cümlesi neşr ü ta'lîm-i dîn ile imrâr-ı evkāt eyleyip, her sene yüz binlerce halkı kendi diyânetleri muhîtine idhâl eyliyorlar. Katolik misyonerlerinin senevî vâridâtları bir milyon İngiliz lirası olduğu hâlde, diğer bir istatistiğe **[105]** nazaran, Protestan misyonerlerinin senevî vâridâtının yekûnu beş milyon İngiliz lirasına bâliğ olduğu tahakkuk etmiştir.

Katolik misyonerlerin maksadı nedir?

Bunların yegâne emelleri, bir taraftan Katolik Mezhebi'nden matrûd yahud irtidâd etmiş fırkaları tekrar katolik silkine idhâl, diğer taraftan da –kendi ta'bîrleriyle– "bin milyon

* Yunanca'da kheirotonia (harotonya) (el koymak) demektir.

** *The Illustratéde Catholic Missions* (Musavver Katolik Misyonları) nâmındaki 1914 târîhli cerîde-i dîniyyenin 144'üncü sahîfesinden iktibâs olunmuştur.

nüfûsun vaftiz usûlüyle tanassur etmeleri" gāyesine ma'tûftur. Katolik misyonerleri miyânında, Jezvitlerin teşkîlâtı en mükemmel ve mühim addolunur.

"Şirket-i Yesû'" (Societas Jesu) denilen mezkûr fırkayı 1534 târîh-i mîlâdîsinde, Paris Dârulfünûnu'nda Ignatius Layola te'sîs ve 1540 senesinde de Üçüncü Papa Paul tarafından tasvîb ve tasdîk kılınmışidi.

Jezvitler ikiyüz sene zarfında küre-i arzı otuz yedi mıntıkaya ayırarak, her mıntıkayı da bir reîs-i (superior) rûhânînin taht-ı idâresine ve mezkûr ruesânın cümlesini de jeneral (general) denilen bir müdîr-i umûmînin hâkimiyet-i mutlakasına tevdî' ve teslîm eylemişlerdir.

Fırka-i mezkûre az bir müddet zarfında o kadar tevessü' ve kesb-i servet ü kuvvet ettiler ki, yeryüzündeki krallarla a'yan-ı Mesîhiyyet âciz ve bîzâr kalarak Jezvit papazlarına serfürû etmek mecbûriyetinde kaldıklarından Papalık makāmına şikâyetler, feryâdlar yağdırmışlardı. Şikâyât çoğaldıkça çoğaldı. Bir dereceye kadar vardı ki 1733 senesinde papa bu tarîkati fesh ve ilgā etmeye mecbûriyet hisseyledi.

Mezkûr vak'adan seksen sene sonra 1814 târîhinde Yedinci Papa Lepius Jezvit Tarîkati'ni tekrar ihyâ ve ircâa muvâfakat ve rû-yı rızâ göstermiş ve ol târîhden i'tibâren Jezvitler yine dirilmeye başlamışlar ve eski faâliyetleriyle Katolikliğin intişârına devâm eylemişlerdir.

el-yevm küre-i arzı yirmi yedi mıntıkaya taksîm eden Katoliklerin dîne mensûb olan efrâdı 16.545 kişiden müteşekkil bir hey'et-i azîmedir.

Bu hey'et içinden 3.531 râhib sırf misyonerlik vazîfesiyle mükelleftirler. 1912 senesine kadar yapılan istatistikten anlaşıldığına göre Memâlik-i Osmâniyye'de icrâ-yı vazîfe eden Jezvit misyonerlerinin adedi 254'e bâliğ idi, bunlardan 140'ı Suriye'de ve 55'i Kürdistan'da ve mütebâkīsi diğer vilâyâtta iş görüyorlarmış.

Demek oluyor ki, Jezvitlerin mikdâr-ı umûmîsinin bir rub'u memâlik-i ecnebiyyede misyonerlik vazîfesiyle neşr-i diyânete hizmet etmekle meşgūl bulunuyorlar.

Ötede beride, Memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafında Katolik râhiblerinin mikdârı iki yüz bine bâliğdir ki, râhibeler mezkûr adedin hâricinde kalıyorlar.

Katolik misyonerlerinin bunca mesâî ve iğvââtına rağmen Diyânet-i Celîle-i İslâmiyye Afrika'da, Hindistan'da, Çin'de ve Japonya'da, Filipin Adaları'nda kemâl-i sür'atle ilerlemekte ve binlerce gayr-i müslim kendi arzû-yı vicdâniyyeleriyle bu diyânet-i hakkayı günden güne i'tinâk eylemektedirler. Bu hâl ise âlem-i Nasrâniyyet'le ruhbânının gayz ve kînlerini celb edip durmakta ve hayretlerini bir türlü ketme muktedir olamamaktadırlar.

Ulemâ-yı İslâm dahi muntazam bir sûrette teşkîlât yapıp bu mübâreze-i dînîyyeye atılsalar ve bu emr-i hayr için ciddî teşebbüsde bulunsalar fenâ mı olur? Artık bu işin zamanı hulûl etmiş ve çoktan bile vakti geçmiştir.

Abdülehad Dâvud

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND MÜSLÜMANLARININ İKİ BÜYÜK CEM'İYETİ

Biri İlmî, Diğeri Siyâsî:

Hind müslümanlarının iki büyük cem'iyetleri vardır. Biri maârife âid "ilmî", diğeri umûr-ı siyâsiyyeye müteallik "siyâsî"dir. Birincisinin teşkîli yirmi yedi seneden evvel, eski, ikincisinin ki ise yedi sene akdem, henüz yenidir. Her ikisinin âmil ve gayr-i âmil, fahrî a'zâları vardır. Hindistan'ın her büyük şehrinde, livâlarda, bazen da kazalarda şu'beleri olduğu gibi teşkîlâtları için de vâsi' mikyâsda nizâmnâme, program, idârehâne ve sâir malzeme tedârik olunmuştur.

Birincisine Educational Conference All India Enohammedan –Umûm Hind Müslümanlarının Maârif Konferansı– nâmı verildiği gibi, ikincisine de All India Moslem League – Bilcümle Hind Müslümanlarının Kongreleri– ismi verilmiştir.

Her iki cem'iyetin, mâhiyet-i hakīkiyyesiyle esâsını, sûret-i teşkîlini, teşkîlinden maksad olan gāyeyi, târîhçesini tafsîlâtıyla yazmak lâzım gelse iki büyük cild kitap yazmak îcâb eder. Fakat *Sebîlürreşâd* kāri'lerine bir fikir verebilmek için her ikisinin mâhiyet-i teşkîlâtından muhtasar olarak bahs edeceğim. Aynı zamanda alkışlanmaya, tenkīde müstahak noktalar hakkında da nokta-i nazarımı dermiyân etmeye mecbûrum.

Hindûların Uyanması:

1857 senesinde Hindistan'da ânî olarak hâsıl olan ihtilâl ve isyân, İngilizlere çoğa oturmuştu. Yerliler birkaç gün içinde beyazları o kadar zaîf ve korkunç bir hâle dûçâr etmişlerdi ki, İngilizlerin târîh-i istîlâlarına hâtime çekmek üzere idiler. O zaman, şimdiki gibi Hindistan'ı baştan başa şimendüfer kaplamamış ve yerlilerin elinden silâh daha nez' olunmamıştı. Fakat yerliler arasındaki nifâk ve adem-i ittifâk, İngilizlerin tabîatinde merkûz olan ciddiyet ve sebât yine yerlileri hızlân ve meskenete ilkā ve müstevlîleri bir daha onlara musallat eyledi.

Emniyet ve âsâyişin iâdesinden sonra ihtilâle sebebiyet verenlerle, onda kıl ucu kadar zî-medhal, hattâ medhaldâr olmayan zavallıları da İngilizler yok ettiler. Akībinde de nez'-ı silâh ameliyâtını silâh ve süngü ucuyla icrâ eylediler. Fî-yevminâ hâzâ bütün Hindistan'da yüz tane iri ekmek bıçağı bile bulunmaz. Av peşinde koşanlar ise muayyen olan vergiyi verdikten sonra hükûmetin ruhsatıyla bir tane av tüfengini elde edebilirler. Mezkûr ruhsatnâme ise o kadar mahdûd ve o kadar hükûmetin **[106]** lehindedir ki, mâlik ve sâhibi istenildiği dakīkada tüfengini teslîme mecbûrdur. Arz olunan inkılâb-ı ihtilâlden pek güzel bir ders-i ibret alan müstevlîler Hindistan'daki mevki'lerini tahkîm ve tarsîn için her türlü vesâile teşebbüs eylediler.

Hindûların Maârif Peşine Koşmaları:

Aynı zamanda mezkûr ihtilâlden sonra Hindûlar da gözlerini açmaya mecbûr oldular. Herşeyden evvel câhil ve

nâtüvân olduklarını anlayarak ulûm u fünûn peşine koştular. Maârifin ta'mîm ve neşrini hükûmetten yalvara yalvara taleb ettiler. Hükûmetin te'sîs eylediği mekâtible kanâat etmeyip, daha serbestâne bir tarzda tahsîl etmek için iânât cem'iyle Kalküta'da ve daha Hindûlarla meskûn vilâyâtta usûl-i cedîd üzere güzel ve âlî mektepler, kolejler açtılar. Müessesât-ı ilmiyyeye gençlerini doldurdular. Az müddet sonra tahsîl ve terbiye görmüş ve nûr-ı ilm ü fen ile münevver genç bir nesil peydâ ettiler. Bunlar içinde en ziyâde zekî ve müstaid olanları Avrupa'ya ve İngiltere'ye sevk ettiler. Günler böylece geçti. Putperestler hep tahsîl ve tekmîl-i ulûm ile uğraşarak, her türlü umûr-ı siyâsiyyeden, politika işlerinden, heyecân-âmîz hareketlerden mücânebet ederek, kendilerini hükûmet-i mahalliyye nazarında sulh ve müsâlemet, terakkī ve tenevvür tarafdârı olarak gösterdiler. Bu harekât-ı müsâlemet-cûyâne sâyesinde hükûmet-i metbûalarından birçok imtiyâzât ve hukūka nâil oldular. Mecâlis-i idâreye, maârif meclislerine a'zâlarını kabûl ettirdiler. İntihâb-ı a'zâ hakkından evvelce mahrûm bulundukları hâlde ona da mâlik oldular.

Hilye-i ulûm ve fünûn-ı şettâ ile mücehhez olan gençler gitgide hükûmet dâirelerinde istihdâm olunmaya başladılar. Mâlik oldukları ilimden başka az zaman sonra muâmelât-ı hükûmete ve amelî tecrübeleri de elde etmeye muvaffak oldular. Hükûmetin her türlü iktisâdî, idârî, siyâsî muâmelâtına, sırlarına, cereyân-ı umûra vâkıf olunca, kendileriyçin siyâsiyâta müdâhale etmeyi vazîfe bildiler. Bu gibi siyâsî işlerle tevaggul edecek lisân-âşinâ, müstaid ve zekî zevâta mâlik idiler. Esâsen bunun vakt ü zamanı da gelmişti. Çünkü hilye-i ilm ü ma'rifetle münevver olan bir kavim, az müddet içinde kendi şuûn-ı mülkiyye ve kavmiyyelerini ta'dîl ve ıslâh için siyâsiyâta karışmaya hakları vardır.

Bu ümniyenin husûliyçün evvelâ bir takım gazete ve cerîde neşrine lüzûm gördüler. Hindistan'ın en mühim vilâyetlerinde bilhassa Kalküta ve Bengale'de –hükûmet-i mahalliyyenin makarr u merkezinde– evvelce âlî mektepler te'sîs eyledikleri misilli, ahîren birkaç yevmî, üsbûî, yerli ve İngilizce lisânlarıyla gazete te'sîs ettiler. Mezkûr gazeteler vâsıtasıyla hükûmet-i mahalliyyenin hukūk-şikenâne ve müsâvâtı muhill olan muâmelâtını, kavânîn-i hukūk aleyhinde olan hodserâne harekâtını, icrââtını mu'tedil ve terbiyeli bir lisân ile tenkīde başladılar. Aynı zamanda kendilerini hükûmete hayır-hâh olarak gösteriyorlardı. Bir müddet dahi bu sûretle hukūk-ı mağsûbelerinin bir kısmını te'mîne nâil oldular.

Hindûlar, günden güne tenevvür edip, maddî ve ma'nevî bir sûrette kesb-i vukūf eyliyorlardı. Diğer taraftan maddî bir sûrette kuvvet bulmak için iktisâdiyâta giriştiler. Bu sâyede birçok fevâid ve arâzî istimlâk eylediler. Husûsî ve millî bankalar küşâdına, fabrikalar te'sîsine himmet ettiler.

Siyâsiyât ve politika işleriyle iktisâdiyâtta ziyâdesiyle ileri gittikten sonra, gençlerinin, mezhebdaşlarının hissiyâtlarını tahrîke, takvîme yeltendiler. Bunun için de şâirleri, romancıları, hikâye-nüvîsleri, müverrihleri ileriye atılıp zimmelerine terettüb eden vezâife sarılarak birçok müellefât ve musannefât meydâna koyarak halka okutturdular.

Kendi seleflerinin dînî, ahlâkī, ulvî meziyetlerini ahlâfa müessir bir lisân ile tanıttırdılar. Ahlâk ve âdât-ı milliyyelerine dört el ile sarılmak lüzûmunu gençlere anlattılar. Eslâfa tebeiyet ve pey-revlik etmek sâyesinde an'anât-ı asliyyelerinin elde edilebileceğini tasvîr ve tefhîm ettiler.

İyi kalemlerden tereşşuh ve nebeân eden âsâr-ı mezkûrenin kırâet ve mütâlâasından, gençlerin hayâtı müddet-i kalîle zarfında değişti. Zamân-ı mâzî ve hâl mukāyese edilmeye başlandı. Bir müddet daha geçince fasîh, belîğ hatîbler, nâtıklar türemeye başladı. Hissiyât-ı ictimâiyye ve medeniyye ileri gitti. Fakat bu teâlî ve terakkîler Avrupa tarzında değil, hayât ve âdât-ı milliyyelerini muhâfaza ve sıyânet etmek tarzında hâsıl olmuştu. Hindûlar, Avrupa'nın yalnız ulûm ve fünûnundan, ihtirâ' ve îcâdâtından, insanı [e]kmeliyete sevk eden iyi şeylerinden iktibâs eyleyerek, Avrupa'nın kābil-i hiciv ve teneffür olan ahlâkıyâtından mücânebet eyliyorlardı. Her iyi şey kabûl ve her fenâ huy reddediliyordu.

Siyâsiyât ile iştigāl edenlerin adedi artıyordu. Cereyân-ı mezkûr bilâ-ihtiyâr tevessü' ediyordu. Aynı zamanda da Hindûların bu göze çarpan terakkī ve teâlîleri, İngilizleri de yavaş yavaş düşündürmeye bâis oldu. Fakat bir kere kendi rakîblerine vermiş oldukları ihtiyârât ve imtiyâzâtı geri almak ve onları tekrar eski cehâlet ve mezellet derekelerine ircâ' etmek İngilizler için güç bir iş idi. Çünkü muhît, zemîn ve zaman değişmişti. Hindûlar, İngiliz erbâb-ı ihtisâsını sebkat etmek ve onları mağlûb etmek için Hindistan'dan Londra'ya kadar koşarlardı. Meselâ riyâzıyât ilmi için Londra'da açılan büyük bir müsâbakaya Kalküta'dan iki mütehassıs Hindû iştirâk ederek, en sonra bunlardan biri, bunca –yüzlerce İngiliz mütehassıs– rakîbler arasında birinciliği ihrâz edip, büyük mükâfâtı alarak kemâl-i muvaffakıyet ve muzafferiyetle vatanına dönüp gelmişti. İngilizler, rakîbleri olan Hindûlar nazarında maddeten ve ma'nen günden güne zaîf ve küçük düşüyorlardı.

Hindistan'ın hudûdunda ve İngilizlerin taht-ı idâresinde bulunan Peşâver kazasında Afganlıların, İngilizleri güpe gündüz tüfenkle bile değil, çomakla öldürdüklerini gören Hindûlar indinde, İngilizlerin muhârib bir kavim olmadıklarına ve fakat siyâset ve ticâret desîseleriyle bu kadar arâzî ve müstemlekâta sâhib olduklarına, kanâat hâsıl oldu.

Husûsıyle Hindistan hudûduna yakın yaşayan "Afridi" Kabîlesi'nin 1904 senesinde İngilizlere karşı isyân edip, onları her türlü isti'dâd ve mühimmâtlarına rağmen mağlûb ederek küllî telefât vermeleri keyfiyeti ile, İngiliz mecrûhlarının kesretle hudûddan li-ecli't-tedâvî Hindistan'a gönderilmeleri Hindûların tab'an hasletlerinde merkûz olan korkaklık ve cebâneti beleğan mâ-belağ ref' u izâleye sebebiyet vermişti.

Çin İhtilâli'nde, Transval Muhârebâtı'nda iştirâk edip gālibiyetle Hindistan'a avdet eden Hindli asâkirin hâli, Hindûların şecâat ve cesâretlerini kat kat tezyîde hizmet etti.

İşte o zamandan i'tibâren Bengale putperestleri siyâsiyâtı kuvvetle te'yîd etmek lüzûmunu hissettiler.

Hafî Cem'iyet Teşkîli, Terrör, Bomba, Dinamit İsti'mâli ve Vesâit-i Cebriyye ile İngilizlere Mukābele:

Kendi menâfi'-i milliyyelerine sed çeken, mümânaat gösteren İngilizlerle, Hindûlar beyninde buğz u adâvet başgöstermişti. Hindûlar rakîblerine güzelce –îcâbında–

mukāvemet edebilmek için isti'mâl-i kuvvet mecbûriyetini hissettiler. Fakat silâhın fıkdânı ve müslümanların İngilizlere olan sadâkat ve müzâheretleri ve bilcümle vesâit ve vesâilin İngilizler elinde mebzûlen bulunması, Hindûların gizli ve muntazam sûrette çalışmasını mûcib oldu. Avrupa'ya, Amerika'ya, bilhassa İsviçre'ye koşan genç Hindûlarla Avrupa anarşistleri beyninde bir teâruf ve râbıta hâsıl olmuş ve onlardan, Hindûlar herşeyi öğrenmişlerdi. Kalküta'ya avdet eden Hindûlar bu kere herşeyden evvel gizli bir komite teşkîl ettiler. Komite için îcâb eden parayı tedârik etmekte de çok müşkîlâta tesâdüf etmediler. Para keyfiyeti bir zamana kadar iki usûl ile kolaylıkla elde edebilirdi.

Birincisi, zenginlerden tehdîd ile, ikincisi köyleri soymak ve İngiliz **[107]** banknotlarını taklîd ile gizli eller istedikleri meblağı tedârik edebiliyorlardı. Mezkûr paralar, Avrupa'da ve Amerika'da –hattâ Hindistan'ın içinde– İngiliz idâresi aleyhinde neşriyâta, silâh, bomba ve dinamit ihzârıyçün îcâb eden şeylere sarf ediliyordu.

Anarşistliğe Hindûlar güzelce başlamışlardı. Hayret-engîz, muhayyiru'l-ukūl işler görüyorlardı. Ahîren nâçâr olan hükûmet-i mahalliyye Dehli şehrini Hindistan'a makar ittihâz etti. İngiltere Kralı Beşinci George Hindistan'daki merâsim-i tetvîciyyesi akībinde, Dehli'nin merkez-i hükûmet ittihâz olunacağını i'lân etti. Bengale Eyâleti'nin taksîmi işinde Bengaleli Hindûlar yine İngilizleri alet ederek kendi maksadlarına nâil oldular. Şu son günlerde –bir-iki ay evvel– Kalküta'da bomba, dinamit mahzenleri keşf edildi. Tevkîfler, hapisler icrâ olundu. Mahzen-i mezkûru keşf eden polis müfettişi bir hafta evvel güpe gündüz, Kalküta'nın en işlek bir caddesinde tabanca ile öldürülüp yere serildi. Kātil tutulamadı.

Hindûların Kongresi:

Evet Hindûlar çalışıyorlar. Şuûn-ı milliyyelerini, hukūkıyyelerini müdâfaa ve iktisâb-ı kuvvet için var kuvveti bâzûya vererek, gece gündüz işliyorlar. Hiçbir kuvvet kendilerini yollarından, teşebbüslerinden alıkoyamaz.

Vicdânları sağlam ve meslekleri doğrudur. Hâin kimse içlerinde yaşayamaz. Çünkü yaşattırmazlar. İngilizlerin elkāb ve ünvânlarına, insan aldatıcı nişan ve imtiyâzlarına müslümanlar kadar Hindûlar içinde gönül bağlayan yoktur. O gibi ünvânlara, lakablara mâlik olan bir Hindû kendi kavmi, vatandaşları nezdinde muhakkar ve muhândır. İhtimâl ki içlerinden geçerken üzerine gülerler, onu maskara ederler. Hâsılı dirisine de ölüsüne de bir hürmet ve ta'zîm nasîb olamaz!

Gizli çalıştıkları gibi, açıktan açığa da Hindûlar çalışıyorlar. Her ne kadar gizlilerle açıklar arasında bir gûnâ münâsebet ve müşâbehetin mevcûd olmadığını hükûmete karşı iddiâ ediyorlar ise de zannımca doğru bir söz olmasa gerektir.

Açıktan Hindû Kongresi her sene bir def'a ve Hindistan'ın bir tarafında –bit-tabi' Hindûların çokça bulundukları yerlerde– teşekkül eder. Kongrenin müsteşârları, müşâvirleri olup, bilcümle muâmelâtı ta'yîn ve tefrîk ve herşeyi tab' ettikten sonra a'zâlara dağıtıyorlar. İşbu kongrede hukūk-ı milliyyelerine taalluk eden bilcümle mesâil-i siyâsiyyeden bahs ediyorlar.

Kongreye riyâset eden zât, nutk-ı iftitâhîyi kırâet ettikten sonra, söz isteyenler birer birer mevki'-i hitâbete gelerek sözlerini, nutuklarını îrâd ediyorlar.

Bu sene Hindûların kongresi Karaçi şehrinde in'ikād etmişti. Müslümanlarla ittihâd etmeye tarafdâr olduklarını fiilen isbât etmek için kongrenin riyâsetini Madras eşrâf ve hânedânından Nevvâb Seyyid Muhammed Han hazretlerine tevdî' ve onu riyâsete intihâb edip müslümanlara hoş görünmek istediler. Kongre Keraçi'de üç gün devam etti. İstikbâl için ne gibi ihtiyâcâta muhtâc olduklarını ve hükûmet-i mahalliyyeye karşı ne gibi bir vaz'iyet takınmak lâzım geldiğini ta'yîn ettiler.

Gerek Hindûların kongresinde ve gerek müslümanların "lig" (siyâsî ictimâ'lar)inde en ziyâde câlib-i nazar-ı dikkat olan mes'ele "selfgovernment hükûmet-i idâriyye" (yani kendi kendilerine hâkim olmak) talebi idi. Müslümanlarla Hindûlar bunda âdetâ ittifâk etmişlerdir. Yahud öyle göstermek istediler.

Kongre yerinde hükûmet tarafından muvakkat bir telgrafhâne, postahâne, telefon ta'yîn edildi. Karaçi'ye koşan kongrecilerin râhatlarını te'mîn için kongre müşâvirleriyle hükûmet maan çalışmıştı. Hâsılı kongre kemâl-i intizâm ve muvaffakıyetle bitti.

Müslümanların Maârif Konferansı:

Bu sene Hindistan'ın en târîhî şehirlerinden olan Agra şehrinde müslümanların maârif konferanslarıyla siyâsî kongreleri ictimâ' ve teşekkül etmişti. Kasabadaki "Metropol Hoteli" züvvâra makām ittihâz edilmiş ve ona yakın vâsi' bir kilise arsasında da büyük bir çadır –canbaz çadırları gibi– derûnunda "amfiteatr" vaz'iyetinde her iki ictimâ' vukū' bulmuştu. Maârif konferansı iki gün devâm etti. Maârif-i İslâmiyye'ye dâir raporlar Hindistan'ın her tarafındaki konferans mecâlis müsteşârları tarafından gönderilip cümlesi mutâlâa kılındı. Aynı zamanda birçok eyâlât ve vilâyâttan her iki ictimâ' nâmına intihâb edilip gönderilen murahhaslar birçok beyânâtta bulunarak, pek parlak mukarrerât ittihâz edildi. Maârif konferansının müessisi merhûm Sir Seyyid Ahmed Han hazretleridir ki, Aligarh Koleji'nin de müessisi kendisidir.

Bu zât Hindûların umûr-ı maârifde ileri gittiklerini görüp, müslümanları hâb-ı girân-ı gafletten uyandırmak için ilk hatveyi atmıştı. Hindistan'da, müslümanları maârife, mekâtib-i cedîdeye, ulûm ve fünûn-ı cedîde ile İngilizce'nin tahsîline teşvîk eden ilk zât budur.

Dehli: **S**[sin]**. M. Tevfik**

Anadolu Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

ADALAR DENİZİ SÂHİLİNDE: AYVALIK KAZÂSI

Ayvalık, Anadolu'nun, Adalar Denizi sâhilinde, İzmir'den sonra en mühim bir beldesi olduğu gibi; Etniki Eterya Cem'iyeti'nin de Memâlik-i Osmâniyye'deki acente merke-

zidir. Yunanistan gazetecileriyle Memâlik-i Osmâniyye'de intişâr eden Rum gazete muhâbirleri için burası üssü'l-harekât noktasıdır. Onların irşâdât ve telkînâtı için en münbit topraklar burada mebzûldür. Bir Yunanistan şehri görmek arzu ederseniz, tâ Atina'ya kadar ihtiyâr-ı zahmete hâcet yoktur; Ayvalık kazâsı onun küçük bir modelidir, burayı ziyâret ile bir Yunanistan kasabası görmüş olursunuz.

Kiliselerdeki nâkūslar Atina'dan in'ikâs eden sadâlarla ufukları dalgalandırıyorlar. Mekteplerdeki çocuklar Averof'un pervânesinden çıkan nagamât ile hem-âhenk olarak şarkı söylüyorlar. Genç palikaryaların başlarındaki şapkalar Yunan zâbitân ve askerlerinin giydikleri şapkaların aynıdır. Küçük palikaryaların başındaki şapkanın ön tarafında çifte Yunan bayrakları arasında:

Zafer	Kostantinus
Venizelos	Averof

kelimeleri gözünüze girip durmaktadır.

Matbaaları cayır cayır Yunanlılık neşr edip durmaktadır. Muntazam gazeteleri vardır, ki haftada üç def'a intişâr eder. *Kırikis* = (Dellâl) ünvânlı bu gazetenin binlerce nüshası etrâfa dağılmaktadır.

Otuz beş bin Rum için on cesîm kilise vardır. Bu cesîm ma'bedlerin cesîm çanları hep birden çalınmaya başladığı zaman yedi bin hâneye sıkışan otuz beş bin Rumun kulûbu da birlikte darabân eder. Bu kiliseler kasabaya; sâhile hâkim bütün noktaları tutmuşlardır.

[108] Bu kiliselerin altmış, yetmiş bin lira kadar bir parası vardır, ki civârdaki müslümanların ellerinde bulunan zeytun mahsûlâtını ucuz ucuz yok bahâsına toplamak için tahsîs olunmuştur. Bu para seneden seneye de artmaktadır. Çünkü her Rum ölürken kiliseye bir mikdâr para vasiyetini ihmâl etmez. Sonra her sene Ağustos'un on beşinden yirmi dokuzuna kadar büyük bir panayır kurulur; Adalar'dan, Yunanistan'dan, Makedonya'dan binlerce Rum gelir. Büyük ictimâ'lar yaparlar, nutuklar îrâd ederler. Birçok fikirler getiriyorlar, birçok fikirler alıyorlar. Paralar toplanıyor, propagandalar yapılıyor. Ortalık alt-üst oluyor; fakat kendilerinden başka hiç kimse sırlarına eremiyor. Hâricden gelenler zâhirde kiliseleri, hastahâneleri ziyâret için geldiklerini söylerler; fakat kiliselerde neler konuştukları, neler müzâkere ettikleri hiç kimsece ma'lûm değildir.

Mükemmel bir hastahâneleri vardır ki kapıları Rumlar için her zaman küşâdedir. En muktedir doktorlar hastalarının üzerine titrerler.

İbtidâî mektepleri, rüşdî mektepleri, i'dâdî mektepleri, hattâ âlî mektepleri binlerce palikaryalara ders vermekte, hayru'l-halef yetiştirmektedirler!

Öyle dehşetli metrepolidhâneleri vardır ki mevkie nisbetle cesâmet ve debdebesi hayret-bahştır. Bütün o binlerce halk metrepolidin bir işâretine tâbi'dir.

İngiliz, Fransız, Yunan konsoloshânelerinin bayrakları Adalar Denizi'nden esen rûzgârlara göre dalgalanıp duruyor.

Yunanistan ile sulhu müteâkıb Yunan konsolosunun Ayvalık'a muvâsalatı pek firaklı olmuştur: Konsolosun yevm-i vürûd haberi alınınca bütün Rumlar sâhile dökülerek konsolosu istikbâl ederler; "Zito, zito" diye öperler, kucaklarlar. Sonra konsoloshâne önünde büyük bir ictimâ' yapılır. Sevincinden herkes ağlar, bilhassa metrepolid efendinin meserret yaşları herkesi coşturur. Saatlerce cesîm kilisede duâlar yapılır. Konsoloshâne önündeki tezâhürâta karşı konsolos cenâbları da bil-mukābele;

– "Böyle çalışır, metânet eder, fedâkârlıkta bulunur isek o büyük emelimize de muvaffak olacağımız şübhesizdir!.." der.

Ayvalık'a girer girmez bilâ-ihtiyâr; "Acaba burası Osmanlı memleketi midir?" suâlini kendi kendinize îrâd edersiniz. Bir müslüman görür görmez; "komitato" diye arkasına düşerler. "Niçin geldiniz? Ne istiyorsunuz?" diye yakanıza yapışırlar.

Despot efendinin re'y ve muvâfakati istihsâl olunmadıkça oturacak ev, istîcâr edecek hâne bulamazsınız.

Geçenlerde hükûmet kaza civârında bir mikdâr Rumeli muhâcirîni yerleştirmeye teşebbüs eder. Bunu haber alan Ayvalık Rumları birbirine girer. Derhâl metrepolid efendi tapu dâiresine koşuyor. Ne görüşürse görüşür. Neticede Tapu Me'mûru Sotiraki Efendi'nin kendisine havâle olunan evrâk üzerine; "Kābil-i iskân arâzî yoktur!" derkenârıyla iş hallolunur.

Sonra iktisâd âlemindeki hayât-ı fa'âlâneleri dehşetlidir. Buharla müteharrik yirmi iki zeytin yağı fabrikaları vardır. Bütün civârdaki İslâm köylerinin zeytinlerini inhisâr altına almışlardır.

Memâlik-i Osmâniyye'ye idhâli memnû' ne kadar Yunan gazeteleri var ise hepsi Midilli vâsıtasıyla buraya getirilip elden ele dolaşmaktadır.

Yalnız gazete değil, daha birçok eşyâ-yı memnûa da kaçırılmaktadır.

Sonra bir Yorgi Kapdan çıkar, Ali Efendi'yi dağa kaldırır, bin beş yüz lira fidye-i necât alır, bu paranın kısm-ı a'zamını Yunan donanmasına verir. Sonra bir Rum gazinoda birini öldürür, sâhilde bağlı bulunan sandala biner, karşıya, Midilli'ye geçer.

İşte burası böyle bir kazadır. Buna mukābil Osmanlıların bu kazâ ile olan alâkalarını da inşâallâh gelecek mektûbumda arz ederim.

Ayvalık: **Ömer Fuad**

MATBÛÂT

HİNDİSTAN MATBÛÂT-I İSLÂMİYYESİ NE HÂLDEDİR?

İngiltere hükûmetinin Hindistan'daki İngiliz me'mûrları, yerlilere karşı şu son senelerde ellerinden geldiği kadar tazyîkāt icrâsında kıl ucu kadar olsun kusûr etmiyorlar. Bu kadar şiddet ve hiddetin emsâli İngiltere müstemlekâtının hiçbir tarafında tatbîk edilmediği hâlde, Hindistan'da keyfî muâmele hadd-i gāyeye varmıştır, Hind ve İslâm matbûâtının haklı tenkīdât ve irşâdâtına karşı İngiliz me'mûrîn-i idâresi, ricâl-i hall ü akd, gayz ve kînle mukābele etmekten ken-

dilerini bir türlü zabt edemiyorlar. Cezâya, cezâ-yı nakdîye, hapis ve tevkîfe, ta'tîle uğramayan bir yerli gazetesi, mahallî matbaa kalmamıştır.

Müslümanları tenvîre ve kendi hukūk-ı sarîhalarını muhâfazaya delâlet eden matbûât-ı mahalliyye, hükûmet-i mahalliyyenin tazyîkāt-ı rûz-merresinden yakalarını tahlîs edemiyorlar. Yazdıkları, neşr ettikleri makālât ve mündericâtının cümlesine, hükûmet-i mahalliyye mu'terizdir. Mezâlim-i hükûmeti, hod-serâne muâmelâtı tenkīd eden sahâyif, gûnâ-gûn âlâm ve azâba dûçâr olmaktadırlar.

Bir sene zarfında Hind hükûmet-i mahalliyyesi birkaç gazeteyi sed ve ta'tîle, birkaçını da habs ve cezâya uğratmıştır. Lahor şehrinde intişâr eden yevmî ve siyâsî *Zemîndâr* gazetesi bir defa cezâ-yı nakdîye, bir defa da matbaasının müsâderesine dûçâr olmuş ve ahîren İslâm hamiyet-mendânının iânesi sâyesinde kefâlet ve depozito akçesini tedârik edip hükûmete teslîm ettikten sonra yine intişâra başlamıştır. Mezkûr gazetenin mündericât-ı **[109]** hak-gûyânesinden memnûn olan müslümanlar, bir hey'et teşkîl ederek, Hindistan'ın meşhûr şehirlerini dolaşıp iâne cem'ine teşebbüs eylemişlerdi. *Zemîndâr* gazetesi, matbaasının müsâderesinden dolayı iki bin beş yüz lira kadar maddî bir ziyâna uğramıştır.

İngilizce lisânıyla Hindistan'ın Delhi şehrinde intişâr eden Zi Komrid (*The Comrade)* –arkadaş manâsınadır– cerîde-i İslâmiyyesi, yine geçen sene İstanbul'da bir İngiliz kalemiyle yazılan küçük bir risâleyi aynen nakil ve iktibâs ettiğinden dolayı, Matbûât Müdüriyeti tarafından aleyhine ikāme-i da'vâ edilmiş ve en sonra İngiliz mahâkiminde da'vâyı ta'kīb için bir-iki ay iş gücünden geri kalmış ve İngiliz avukatlarına da kendisini müdâfaa etmek için külliyetli para vermekle bin-netice güç-belâ ile yakayı kurtarabilmişti. Bâlâdaki risâle ise, Balkan hükûmetlerinin Rumeli'deki Osmanlılarla, üserâ-yı Osmâniyye hakkında icrâ ettikleri mezâlimi muhtevî, Düyûn-ı Umûmiyye İngiliz Dâyinleri Vekîli Sir Adam Block cenâbları tarafından tahrîr ve tevzî' edilmiş bir risâledir ki, muharrir-i muhteremi mecbûl bulunduğu ulüvv-i fıtrat ve hasâil-i ber-güzîde sâikasıyla hak-cûyâne ve munsıfâne bir sûrette hıristiyanların ehl-i İslâm'a karşı irtikâb ettikleri fecâyi' ve fazâyıhı tasvîr etmiştir.

Tuhafı şu ki, bir kalem-i insâniyet-perverâne ile yazılan bu eserin İngiliz olan sâhibine İngiltere hükûmeti ses çıkaramıyor da, mezkûr risâleyi iktibâsen kendi gazetesine derc ve nakl eden bir Hindli müslümanın aleyhine Hind hükûmeti ikāme-i da'vâ eyliyor!

The Comrade gazetesi sâhibi mahkeme tarafından berâet kazandığı hâlde, yine hükûmet-i mahalliyye, mezkûr risâlenin mündericâtından bâhis olan nüshaları idâreten zabt ve müsâdere etmekle teşfiye-i sadra ahîren muvaffak olmuştur!

Bâlâdaki iki gazeteden başka Kalküta şehrinde dökme hurûfâtla bir tarz-ı nevîn ile resimli olarak haftada bir defa intişâr eden *el-Hilâl* cerîde-i dînîyyesi de, yazdığı müdâfaa-kârâne ve âlimâne makālâttan dolayı iki bin rupiye cezâ-yı nakdîye dûçâr olmuş ve tekrar intişârı için sâhib-i muhteremi Mevlânâ Ebulkelâm Âzâd hazretlerinden birçok depozit akçesi Matbûât Müdüriyeti tarafından taleb edilmiş ve istenilen akçe tedârik olunduktan sonra Hind hazînesine yatırılmıştı.

Matbûât-ı mahalliyyeye karşı vukū' bulan tazyîkāt günden güne artmakta olduğu cihetle Hindistan'daki Hind ve İslâm unsurlarının hükûmetten büsbütün rû-gerdân olmalarına başlıca bir sebeb teşkîl etmiş olmalıdır ki, ahîren Hinduların senevî kongreleriyle, İslâm cem'iyyet-i siyâsiyyesinde matbûât kānûnu mevzû'-ı bahs olarak tatbîk edilmekte olan tazyîkāttan müttefikan ref'-i âvâze-i şikâyet edilmiştir.

Diğer taraftan İngiltere me'mûrlarının keyfine göre hareket eden yerli matbûâta muâvenet nâmına her sene hükûmet tarafından küllî tahsîsât verilmektedir. Bu gibi gazeteler dâimâ İngilizlerin keyfî muâmelâtını yerlilere haklı göstermeye çalışıp, bâtılı hak sûretiyle göstermeye yeltendiklerinden ahâlî nazarında pek menfûr vâki' olmuşlardır.

Sahâif-i mezkûrenin başlıcalarından Lahor'da intişâr eden biri yevmî Pîse *[Peace?] Ahbâr,* diğeri de üsbûî *Vatan* gazeteleridir. Bu iki gazete hükûmet-i Osmâniyyenin de aleyhinde fenâ neşriyâtta bulunmayı –her nedense– bir vazîfe-i nazîfe ittihâz ederek, millet-i necîbemizle hükûmetimizin en iyi mesâî ve icrâātını kendi kāri'lerine ma'kûsen yanlış olarak tasvîr ve her işi i'zâm etmektedir.

Bundan mâadâ Memâlik-i Osmâniyye ve İslâmiyye'de neşriyât-ı hakîkat-perverânede bulunup, İslâmiyet'i uyandırmakla iştigāl eden birçok gazetelerin Hindistan'a duhûlünü Hind hükûmeti şedîden men' eylemiştir. Ez-cümle Beyrut'ta haftada bir defa çıkan *el-Belâğ* cerîde-i dînîyyesinin Hindistan'a girmesini İngiltere, Tunus ve Cezâyir'e duhûlünü de Fransa hükûmetleri men' eylemişlerdir.

Hindistan'daki matbûât kānûnu, rûh-ı kānûnu incitecek bir sûrette mevâd ve fusûlü tanzîm edilmiş ve serbest yazı yazmaya alışan fuzalâ ve muharrirînin icâle-i kalem etmelerine kavî bir sed ve mânia çekilmiştir.

Hindistan'da yevmî ve üsbûî olarak binlerce İngilizce gazete intişâr eder ve cümlesi İngilizler tarafından çıkarıldığı cihetle hükûmet-i mahalliyyeye müzâheret ediyorlar.

1910 senesinden i'tibâren bütün cihân-ı İslâmiyyet'te lem'a-pâş olan âsâr-ı intibâh, mütefekkirleri kendi hukūk-ı mağsûbelerini müdâfaa ve istihsâle sevk etmiş ve bunun üzerine Âlem-i İslâmiyyet'in her tarafında birçok yevmî gazeteler, mevkūt risâleler intişâra başladığından, Hindistan'da da o gibi suhuf ve resâil çıkmış ve İngiliz matbûâtıyla ricâlinin muâmelât ve neşriyâtı tenkīd ve ta'kīb edilmeye başlanmıştır.

Hind hükûmet-i mahalliyyesinin, yerliler hakkında takındığı vaz'iyet-i elîme, mütefekkirînin çoğalmalarıyla daha mücâhidâne meydân-ı müdâfaaya atılmalarına büyük bir âmil hâlini almıştır.

Hind cerâid-i mahalliyyesi tarafından yapılan bir istatistike nazaran şu son dört sene zarfında hükûmet-i mahalliyye tarafından kapatılan ve ta'tîle uğratılan sahâifin adedi bin dört yüze bâliğ oluyor. Bunca teşeddüd ve cebre rağmen yine her gün Hindistan hürriyet-perverleri bütün mevcûdiyetlerini, mâ-meleklerini muhâtaraya ilkā etmekte ve mübârezeye atılmaktadırlar.

Londra'da ayda bir intişâr eden *İslamic Revieue –Mec-*

mûa-i İslâmiyye– cerîde-i dîniyyesinde de Hind Matbûât Kānûnu'nun hılâf-ı akl ü hikmet olan mevâddı hakkında pek şiddetli bir makāle-i tenkīdiyye manzûrumuz olmuştur ki, makālenin muharrir-i muhteremi ahîren İngiltere asîlzâdegânından Lord Headley hazretlerinin şeref-i İslâmiyet'le müşerref olmasına yardım eden Hind ulemâ-yı **[110]** kirâmından Mevlevî Hâce Kemâleddîn hazretleridir. Bu zât-ı âlî, Hind Matbûât Kānûnu hakkında Hindistan nâzırına –Bu me'mûriyet ayrı bir nezâret olup, nâzırı İngiltere kabinesinin a'zâsındandır. Münhasıran Hindistan işleri bu zâtın nazar-ı tedkīkinden geçer.– hitâben açık bir mektup neşr ederek, pek muhık ve müskit suâller îrâd etmiş ve Hind hükûmet-i mahalliyyesinin bil-cümle hatâyâ ve seyyiâtını birer birer sayıp ortaya dökmüş ve nâzırın nazar-ı dikkatini celb eylemiştir.

Mezkûr mektuptan anlaşıldığına göre, yeniden Hindistan'ın Kadıyân ve Amritsar şehirlerinde intişâr eden, biri *Bâdir*, diğeri *Ehl-i Hadîs* resâil-i dîniyyeleri matbûât nâzırı tarafından bilâ-müddet ta'tîle uğratılıp, sâhiblerinden de üçer bin rupiye cezâ-yı nakdî istihsâl olunmuştur.

Bu açık mektûba bakılırsa, mezkûr iki cerîde bu âna kadar aslâ siyâsiyâttan bahs etmeyerek, yalnız ehâdîs-i şerîfe ve edebiyât-ı dîniyyeden bahs etmekle iktifâ ediyorlarmış. Böylelikle, yine Hind Matbûât Kānûnu'nun havf-âlûd pençesinden bir türlü tahlîs-ı girîbân edemeyerek, mevt-i ebedî –üstüne de üç bin rupiye cezâ–ye mahkûm olarak, sönüp gitmişlerdir.

Mezkûr cerîdelerden birinin sebeb-i ta'tîlini teşkîl etmiş olan makālesi "Vilâdet-i Mesîh" serlevhâsı altında muharrir-i fâzılı tarafından yazılan bir makāle imiş. Bu makālede Hazret-i Îsâ'yı Hıristiyanlık'ın isnâdât-ı bâtılasına karşı tahâret ve ma'sûmiyeti müdâfaa edilmiş ve Hazret-i Meryem'in rahminde ne yolda teşekkül ettiğini ve doğduğunu edille-i dîniyye, akliyye, hikemiyye ve felsefiyye ile beyân olunmuştur.

Makāle muharririnin beyânât-ı hakkası İngilizlerle misyoner papazlarının hışım ve gazablarını uyandırdığından, zabt-ı nefs edemedikleri cihetle ceffe'l-kalem bir sûrette mevte mahkûm edilmiştir! Hindûlar –putperestler–le müslümanlar arasında ittifâk ve ittihâdın husûlünü, hikmet-i ameliyye ile evvelce men'e muvaffak olan İngilizler, ahîren hod-bînâne ve mağrûrâne muâmelât-ı cebriyyeleriyle, mezkûr iki unsuru birbirine takrîbe sebeb olmuşlardır.

Hâl böyle devam ederse, bu cebr ve şiddet politikasının ta'kîbi neticesinde Hindistan'daki İngilizlerin yavaş yavaş mevki'lerini gāib edeceklerine hiç şübhe yoktur.

Çünkü candan bıkan, keyfî muâmelâttan usanç getiren zavallı Hind yerlileri, bir daha kendi memleketlerini envâ'-ı hud'a ve desîse ile istîlâ eden müstevlîlere karşı hissiyât-ı samîmâne ile mütehassis olamayacaklardır, günün birinde, nâgehânî bir sûrette nâire-i ihtilâl alevlenmeye başlar. O zaman Hindistan'daki İngiliz kitle-i sagīresi bu ateşin önüne geçip söndüremeyeceklerdir. Târîh bize Hindistan'ı dâimâ böyle göstermiş ve gösterecektir.

S[sin]**. M. Tevfik**

* * *

MÜSLÜMANLARI İTTİHÂDA DA'VET

Vâdîden Bir Sayha

Vahdet-i İslâmiyye fikrinin en harâretli mürevviclerinden olan *el-Belâğ* cerîde-i İslâmiyyesi bâlâdaki ünvân ile yazmış olduğu başmakālesinde müslümanların uyuşmuş olan kanlarını harekete getirmek için pek müessir kelâmlar sarf ediyor; diyor ki:

"Artık müslümanları vifâk ve ittihâda, yekdiğerleriyle kaynaşmaya da'vet eden feryâdlar, âlâm ve meşakkatin tedâvîsi için sütûn dolusu yazılan yazılar ne oldu?

O feryâdlar aks-i sadâdan başka bir şey yaptı mı? O yazılar müslümanların derdine çâre-sâz olabildi mi?

Müslümanlar, günden güne üzerlerine çöken kâbûs-ı belâyı idrâk ederek bu mesâib ve mehâlikten kendilerini muhâfaza edebiliyorlar mı?...

Ellerinden bu kadar memleketleri çıkmış, istiklâlleri izâle olunmuş, ecdâdlarının feth etmiş olduğu yerleri mahv u harâb edilmiş; câmi'leri, kabirleri delik deşik edilmiş, cem'iyetleri parça parça edilerek kelimeleri tefrikaya uğramış iken müslümanlar azimlerine dağları bile hâil tutmayacak, lekedâr edilen âr ve nâmûslarını kan ile yıkayacak bir sûrette mütenebbih oldular mı? Müslümanların mütenebbih olduklarını, ba'de-mâ hayır ve saâdetleri için müttefikan çalışacaklarını gösteren bir emâre var mı?

Müslümanlara ne oluyor ki: Felâket bu kadar tekarrub etmişken yine mütenebbih olmuyorlar?.. Bunlar düşmandan rahmet, yahud semâdan sayhaya mı intizâr ediyorlar?..

Müslümanlar serîr-i gaflette pûyân oldukları hâlde ulüvv ü râhat, izz ü şeref mi ümîd ediyorlar?..

Müslümanların saçlarını ağartan, bunca havâdis-i eyyâmdan, meserretlerini hüzün ve mâteme tebdîl eden bu kadar âlâm ve musîbetten, bârân-ı belâ gibi başlarından eksik olmayan bu kadar felâketten sonra hâlâ ibret-bîn olmayacaklar mı?..

Ey Müslümanlık Âlemi! Siz uzun müddet durgunluk ve atâlet içinde pûyân olurken düşmanlarınız sizi ne sûretle mahv edeceklerini düşünüyorlar, sizin hilminizi zaafa, sabrınızı havfa haml ederek üzerinize hücûm ediyorlardı; siz bunları anladınız mı? Yoksa kalblerinizin körlüğü buna mâni' mi oluyor?

Siz kendi memleketlerinizde dîninizi muhâfaza edemiyorsunuz, muhâlifleriniz ise kendi memleketinizde üzerinize imtinân ediyorlar, siz kendi fâidenizi bırakmışsınız da onların fâidesine çalışıyorsunuz!! Acaba bundan büyük daha ne gibi zül tasavvur olunur? Bu kadar sabırdan ise kabre girmek daha kolay değil mi?..

Ey maâşir-i müslimîn! Sizi bu sûretle intibâha da'vetten maksadımız **[111]** sizi heyecâna getirmek, metbûunuz olan hükûmât-ı ecnebiyyeye isyân ettirmek, onların tâbiiyetini silkip attırmaya teşvîk etmek değildir; biz ancak sizi ittifâk ve ittihâda da'vet; dîni, şeref ve haysiyeti, memleketi muhâfazaya teşvîk etmektir.

Evet, biz sizi ittifâk ve ittihâda, izzet-i nefsinizi muhâfazaya, istiklâlinizi turuk-ı meşrûa ile –olmadığı takdîrde turuk-ı meşrûanın gayri turuk-ı mevzûa ile– hıfz etmek peşinde var kuvvetiniz ile sa'y etmeye da'vet ediyoruz. İşte size söyle-

mek istediğimiz şey budur. Kulaklarınıza bugün rûzgâr ile gidecek olan bu kelâm, yarın demir çiviler ile gidecektir. (والسلام على من اهتدى وهدى، وخشى عواقب الردى)"

ŞUÛN

Dâru'l-Hilâfe:

Mev'izalar Hakkında Makām-ı Celîl-i Meşîhat'in Mukarrerâtı – Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın hikmet-i mev'izaya tahsîs eylediği mevki'-i bülend-i necâtın ulviyet ve kudsiyetini bi-hakkın takdîr eden ve fazâil-i ilmiyye ve hasâil-i ahlâkıyye ile muttasıf ve hakāyık-ı ictimâiyyeye vâkıf bulunan ulemâyı kirâm va'z u nasîhat vazîfe-i mühimmesini nâsa dîn ve dünyâca mükellef ve muhtâc olduğu husûsâtı âyât-ı *Kur'ân*iyye ve ehâdîs-i sahîha-i nebeviyyeye müstenid olarak telkīn ve tefhîm ve edille-i nakliyyeyi herkesin anlayacağı sûrette edille-i akliyye ile tarsîn ve tahkîm ederek halkı tarîk-ı fevz ü necâta sevk u irşâd etmekte ve tenzîh-i vicdân ve tenvîr-i efkâr ile saâdet-i beşeriyyeyi te'mîne bezl-i mechûd eylemekte oldukları hâlde maatteessüf ziyy-i ulemâda bulunan bazı nâ-ehillerin pek mukaddes ve âlî olan bu mesleği istihsâl-i menfaat-i zâtiyyeye vesîle ittihâz ederek mev'ıza nâmına bir takım hurâfât ve türrehât ile sâde-dilân-ı ahâlîyi ıdlâl etmekte ve aynı zamanda Şer'-i Mübîn-i Ahmedî'nin lisân-ı tebcîl ile yâd edilmesini emr ettiği zevât-ı kirâma karşı sâika-i cehl ve dâiye-i teferrüdle vecîbe-i hürmet ve ta'zîmde kusûr edip hissiyât-ı ber-güzîde-i dîniyyeyi rencîde eylemekte olmasıyla o kabîl nâ-ehillerin tuttukları tarîk-ı nâ-hemvârda pûyân olabilmelerine meydân bırakmamak ve hikmet-i mev'ızanın münhasıran mahall-i sudûru olmaya lâyık erbâb-ı fazl ü kemâl tarafından neşr ve ifâzasını te'mîn eylemek üzere cevâmi' ve mesâcid-i şerîfede vaaz ve nasîhat edecek ulemânın Dersaâdet'te Ders Vekâleti cânibinden ve taşralarda mahalleri kādî ve müftîleri tarafından me'zûniyeti hâvî birer vesîka-i resmiyyeyi hâiz olmaları ve bu yolda vesîkayı ibrâz edemeyenlerin men' olunması ve vesîka ahz etmiş olanlardan ahkâm-ı esâsiyye-i şer'iyyeye mugāyir ve eimme-i dîn ve eâzım-ı İslâmiyye'yi müzeyyif ve beyne'l-müslimîn nifâk ve şikākı müeddî beyânâtta bulunanları Dersaâdet'te Ders Vekâleti'ne ve taşrada müftî efendilere derhâl haber vermeye cevâmi' ve mesâcid-i şerîfe hademesinin mecbûr bulunması ve hademe-i mûmâ-ileyhimden bu bâbdaki vazîfelerinde tekâsül edenler hakkında vazîfelerinin kat'ı sûretiyle tertîb-i mücâzât edilmesi husûsâtını mutazammın Makām-ı Âlî-i Meşîhat-penâhî'ce tanzîm kılınan mevâdd-ı nizâmiyye lâyihası Meclis-i Vükelâ'ca tezekkür ve tasvîb olunarak arz-ı atebe-i ulyâ kılınmıştır.

Dâru'l-Hilâfe–el-Kāhire Seyâhati – Ümmet-i İslâmiyyenin genç ve fedâkâr zâbitlerinden Fethi ile Sâdık ve Nuri'nin şehâdetleri üzerine teahhura uğrayan bu uzun ve müşkil seyâhati Cenâb-ı Hakk'ın avn ü sıyânetiyle ikmâl etmek üzere yine o İslâm zâbitlerinin kardeşleri olan genç ve fedâkâr Sâlim ve Kemâl Beyler Hidîviye Kumpanyası'nın Saidiye Vapuru'yla Beyrut'a müteveccihen hareket eylemişlerdir. İnşâallâh bu seyâhati ikmâle avn-ı ilâhî refîk olur.

Enver Paşa'nın Duâsı – Fedâkâr tayyârecilerimiz şehrimizden mufârakat etmeden evvel Harbiye Nezâreti'ne giderek Nâzır-ı muhterem Enver Paşa hazretleri tarafından kabûl buyurulmuşlardır. Enver Paşa nâ-tamâm kalan seyâhatin ikmâline çalışan bu fedâkâr İslâm askerlerinin vazîfe-i mübeccelelerinde âminen ve sâlimen muvaffak olmalarını Cenâb-ı Hakk'tan temennî eylemişlerdir.

Tayyârecilerimize *Kur'ân-ı Kerîm* Hediyesi – Fedâkâr İslâm tayyârecilerini teşyî' için birçok halk ve zâbitân vapura azîmet eylemişlerdir. İslâm kardeşler arasındaki musâfahât pek samîmî olmuştur. Hele İslâm iktisâdiyât âleminin büyük birer kahramanı olan Edremit Belediye Reîsi Yazıcı-zâde Hakkı Bey ile Karesi Meb'ûs-ı muhteremi Ferhâd Beylerin tayyâreci müslüman kardeşlere Edremitliler nâmına müzeyyen, altın mahfaza derûnunda mahfûz ve altın kordonlara merbût küçük kıt'ada iki *Kur'ân-ı Kerîm* hediye etmeleri pek ulvî olmuş, bütün İslâm rûhlarını galeyâna getirmiş, herkes bu samîmiyet-i kalbleriyle Cenâb-ı Hakk'tan bu muhterem fedâkârân-ı İslâmiyye için selâmetler temennî eylemişlerdir. İnşâallâh bu muhterem tayyâreler Devletü'l-Hılâfe müslümanlarının samîmî selâmlarını Mısırlı İslâm kardeşlerine teblîğe muvaffak olurlar.

Hicâz:

Mekke-i Mükerreme'de Medrese-i İslâmiyye – *el-Muktebes* gazetesi, Mekke-i Mükerreme'de merhûm Şeyh Rahmetullâh el-Hindî tarafından te'sîs edilmiş olan Medrese-i İslâmiyye'de el-yevm beş yüz on sekiz talebe mevcûd olup bunların 186 Mekkeli, 108 Afganlı, 156 Cavalı, 12 İranlı, 23 Iraklı, 8 Yemenli ve 8 Hadramutlu gençlerden mürekkeb olduğunu ve medresenin gittikçe terakkī ve tekâmül eylemekte bulunduğunu yazıyor.

Hicâz Hakkında Terakkıyât – *el-Muktebes* gazetesi, mevsûk bir menba'dan vâki' olan istihbârına atfen yakında Şam ile Medîne-i Münevvere arasında sür'at katarları işletileceğini ve yetmiş iki saatten ibâret olan aradaki mesâfenin mezkûr katarlarla kırk iki saat zarfında kat' edileceğini ve bu bâbda îcâb eden vesâile şimdiden tevessül olunmaya başladığını yazıyor, ve bunun şâyân-ı takdîr ve şükrân bir eser-i himmet ve gayret olduğunu ilâve eyliyor.

Hicâz'da Âsâyişin Te'mîni – Geçenlerde Hicâz vâlîsiyle Şerîf-i Mekke arasında ihtilâf tekevvün ederek maatteessüf aşâyirin ayaklanmasını mûcib olacak derecelere kadar gelmişti. Lehü'l-hamd son gelen matbûât-ı Arabiyyeye göre makām-ı celîl-i vilâyet ile Şerîf hazretleri arasındaki bu ihtilâf zâil olmuş, yerinden oynayan aşâyir ve kabâil de yerli yerlerine avdet ederek sükûn ve intizâm iâde ve te'mîn olunmuştur.

Yemen:

Lahic Emîrinin Vefâtı – *el-Adl* gazetesinde okunduğuna göre Aden'den birkaç saat uzak bulunan Lahic Hâkimi İbni Kıfl vefât ederek, yerine merhûmun amca-zâdesi Ali ibni Ahmed makām-ı emâret ve hükûmete geçmiştir.

Trablusgarb:

İslâm Mücâhidlerinin Muvaffakıyyâtı – Berka'dan *eş-Şa'b*'a bildirildiğine göre, Trablusgarb'da mücâhidîn

ve guzât düşmanları bulunan İtalyanlara hücûm etmekte devâm **[112]** ediyorlar. Günden güne savlet ve kuvvetleri artmaya başlayan mücâhidîn-i İslâm, düşmanlara küllî telefât vermekte, ihrâz-ı fevz ü nusret eylemektedir. Mevsûkan alınan haberlere göre İtalyanlar küllî telefât ve hasârâta uğramışlardır.

§ Sellum'da bulunan Senûsî hazretlerinin vekîli Seyyid eş-Şerîf'in bir mektûbuna nazaran Cebelü'l-Ahdar'da kâin Urkūb mevki'inde mücâhidîn ile İtalyanlar beyninde büyük bir müsâdeme vukū' bularak neticede düşman kaçmış; küllî esliha ve zehâir terk eylemeye mecbûr olmuştur. Evvelce İtalyanlara inzımâm eden Urbân da, onların ahlâksızlıklarından nefret edip, tekrar onları terkle kendi mücâhid kardeşlerine iltihâk eylemişlerdir.

§ Yine bu yakınlarda Ümm-i Şahneb Zâviyesi'nden olan mücâhidlerle İtalyanlar arasında vukū' bulan müsâdeme neticesinde guzât-ı İslâmiyye tarafından küllî mikdârda eşyâ ve esliha iğtinâm edilmiştir. Ganâim-i mezkûre yüz elli deve üzerine yükletilecek kadar çoktur.

§ Trablusgarb'dan ahîren *el-Muktebes* gazetesine vârid olan haberlere nazaran mücâhidîn son günlerde büyük bir muvaffakıyete nâil olmuşlardır. Yirmi beş bin kişiden mürekkeb olup üç kola ayrılarak ileri hareketi yapmak isteyen büyük bir İtalyan kuvveti Seyyid Safiyyüddîn nâmındaki kāidin taht-ı idâresinde bulunan mücâhidîn tarafından şiddetli bir hücûma ma'rûz kalarak büyük bir hezîmete dûçâr olmuşlardır. İtalyanlar beraber getirdikleri zehâir ve mühimmâttan mâadâ birçok tüfenk ve iki batarya top terk ederek perîşân bir hâlde firâr ettiklerinden mücâhidîn derhâl Âbyâr merkezini işgāl eylemişlerdir. Elli bin kişiden mürekkeb olan Urbânın ahîren Seyyid Safiyyüddîn'in taht-ı idâresinde bulunan kabâilin iltihâkıyla mâddî ve ma'nevî kuvvetleri tezâyüd ettiğinden bugünlerde Bingazi'ye hücûm etmek için hazırlanmakta oldukları da te'mîn olunmaktadır.

3000 İtalyan Maktûl – Bukbuk'dan[?] *eş-Şa'b* gazetesine vârid olan husûsî bir telgrafa göre Züveytine[?] sâhilinde Ecdebiye İtalyanlar ile İslâmlar arasında vukū' bulan muhârebe üzerine tamâm iki gün mukātele devâm etmiş; neticede İtalyanlar meydân-ı muhârebede 3000 maktûl bırakmışlardır. Buna mukābil İslâmlar tarafından 160 mücâhid şehîd olmuştur. Bu muhârebede müslümanlar İtalyanlardan dokuz top, 2000 tüfenk, 90 deve yükü zahîre ile birçok at ve saire almışlardır.

Sellum Vak'ası ve İtalyanların Hezîmeti – Sellum'da Seyyid Ömer el-Muhtâr'ın idâresinde olarak İtalyanlar üzerine hücûm eden müslümanlar da İtalyanların cem'iyetlerini parçalayarak dûçâr-ı hezîmet etmişlerdir. Bu miyânda 3 top, beş yüz tüfenk almışlardır…

Biz öyle ümîd ediyoruz ki: Neşr-i medeniyyet(!) dâiyesiyle Trablus'a hücûm eden İtalyanlar için orası inşâallâh bir mezâristândan başka bir şey olmayacaktır. Trablus müslümanları nusret-i ilâhiyyeye bil-istinâd düşmanlarına hücûm ettikçe Cenâb-ı Hak tarafından da mazhar-ı nusret olacaklardır: [1](وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ)

[1] Rum, 30/47.

Hindistan:

Hindistan'da İdâre-i Örfiyye – Hindistan matbûâtının beyânâtına nazaran Hind vâlî-i umûmîsi resmî bir beyânâme ısdâr edip, âsâyiş muhtel olan mevâki'de ve vilâyâtta idâre-i örfiyyenin i'lânına müsâade vermiştir. Kalküta'da idâre-i örfiyye kemâl-i şiddetle Hindû cem'iyyât-ı siyâsiyyesini ta'kīb ediyor.

İngiltere ile Hind Müslümanları – Lahor'da intişâr eden *Vatan* gazetesinde okunduğuna nazaran bu def'a Hindistan müslümanlarının bir takım ileri gelenlerine İngiltere hükûmeti tarafından müteaddid elkāb ve nişân verilmiştir.

Bize kalırsa bu eltâf-ı mahsûsa sırf müslümanları Hindûlarla ittihâd ve ittifâk etmekten alıkoymak için ittihâz olunmuş bir tedbîr-i siyâsî olsa gerektir!

Bhopal Hâkimesinin İlim ve Fazîlete Karşı Eser-i Muhabbeti – Bhopal Hâkimesi Biya (Begüm) hazretleri Aligarh kasabasında İslâm Maârif Kongresi'nin senevî ictimâına muhassas bir binâ inşâşıyçün iki bin İngiliz lirası vermek sûretiyle ilim ve fazîlete karşı olan muhabbet ve meveddetini fiilen isbât ettiği gibi, İslâm kızlarına mahsûs bir müessese-i ilmiyyenin vücûda getirilmesini de, müşârun-ileyhâ tasavvur buyurmuşlardır.

Habeşistan:

Cibuti'deki Müslüman Kardeşlerimizin İânesi – *eş-Şa'b* gazetesinin Aden'den aldığı bir mektupta beyân olunduğuna göre ahîren Habeş hükûmetine tâbi' Cibuti kasabasında hamiyet-mendân-ı İslâmiyye tarafından Osmanlı donanmasıyçün dört yüz İngiliz lirası iâne toplanmıştır.

Cibuti'de ticâretle iştigāl eden Şeyh Hamûdî Ahmed hazretleri, müslüman kardeşleri için bir büyük câmi'-i şerîf inşâsına da muvaffak olmuş ve bu sebeble cümlesinin teveccüh ve duâlarını kazanmıştır.

Afganistan:

Afganistan'da Terakkıyât-ı Medeniyye – Afganistan Pâdişâhı Sirâcü'l-mille ve'd-dîn Habîbullah Han hazretleri, bilcümle Afganistan ahâlîsiyle memâlikinin terfîh ve saâdetlerine cân u dilden çalışmakta olduklarından, Kâbil şehrini elektrik zıyâsıyla tenvîr etmek için Avrupa'dan birkaç mütehassıs celbine karar vermişlerdir.

Müşârun-ileyh han hazretleri Afganistan'da fî-yevminâ hâzâ tatbîkı lâzım gelen vesâil-i medeniyyenin bir kısmını tatbîka, maârifin ta'mîm ve intişârına, kuvâ-yı askeriyye ile mühimmât-ı askeriyye ihzâr eden fabrikaların tevsî' ve tekemmülüne gece-gündüz i'tinâ buyuruyorlar. Gerek Avrupa'dan, gerek sâir memâlik-i mütemeddine-i İslâmiyye'den tasavvurât-ı mezkûreyi kuvveden fiile çıkarmak için müteaddid esâtize ve mütehassıslar tedâriki için bu kere Kâbil'de bulunan hükûmet mu'temedlerinden bir-iki zâtı yola çıkarmışlardır.

Müşârun-ileyhimâ geçen mâh-ı efrencînin bidâyetinde Bombay'dan Londra'ya azîmet ederek, muâvedetleri esnâsında Dersaâdet'e de uğramaları muhakkaktır.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

23 Nisan 1914 | 27 Cumâdelevvel 1332 Perşembe | 10 Nisan 1330 | Cild: 12 - Aded: 293

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 23 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Zavallının sözü pek anlaşılmamış ilkin;
"Bunak!" diyen bile olmuş düşünmeden; lâkin,
Herif, bu söz ne demektir, güzelce şerh etmiş;
Deminki lâfları pek vâkıfâne cerh etmiş.
Sonunda: "Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli...
Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.
Teammüm etmesi lâzım ma'ârifin mutlak:
Okur yazarsa ahâli, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübremdir;
O ihtiyâcı, fakat, öğreten "muallim"dir!"
Deyip karârını vermiş ki, aynen icrâya
Konunca, ortaya çıkmış bugünkü Almanya.
"Sedan"da orduyu teslîm eden Fransızlar,
– Ki her zaman o vukūâtı yâd edip sızlar–
Ne der, bilir misiniz? Hem de öyledir, inanın:
"Muallem ordusudur harbeden Prusyalı'nın;
Muallim ordusu, lâkin, asıl muzaffer olan!"
Bu sözden almalıdır, hiç değil se, ibret alan.
– Ne çâre! İbrete hâlâ heveslidir çoğumuz;
Yetişmemiş gibi dünyâya ibret olduğumuz!–
Şu cehlimizle musîbet mi kaldı uğramadık?
Mahalle mektebi lâzım, düşünmeyin artık!
Mahalle mektebi olsaydı bizde vaktiyle;
Ya uğrasaydı kalanlar güzelce ta'dîle;
Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi,
Bir Arnavudluk'u isyâna kaldırır mı idi?
Bugün anâsır-ı İslâm'ı bir denî cereyan
Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebean.
Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çâre bulunmaz –ne olsa– mektepsiz.

Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;
Ne Çerkes'in, ne Lâz'ın var bakın, elinde kitab!
Hülâsa, milletin efrâdı bilgiden mahrûm.
Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: Zamân-ı ulûm!"
Zaman zamân-ı ulûm olmasaydı böyle, yine
– Kemâl-i şevk ile mâdem atılmışız dîne–
Okur yazar olacaktık sıyâneten dîni:
Onun ma'ârife vâbeste, çünkü te'mîni.
Zavallının yüzü yok cehle, anlaşılmadı mı?
Demek ki: Atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir işte en birinci adım;
Fakat, bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım.
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesâb edin zararı!
"Muallimim!" diyen olmak gerektir îmanlı;
Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: Vazîfe, çünkü, büyük.
Atıp da yazmayı bez bağlamakla dünkü hödük;
Ya kalçın altına yüksek topuklu, eğri burun,
Fotin çekip filiz olmakla her zamanki odun;
Hudâ rızâsı için, "ehliyim işin" demesin!
Demiş de olsa, denilsin: "Kuzum, nenin nesisin?"
Diyorsanız: "Yine, hâlâ bu, olmasın mektûb!"
Ne zırzop isteyin artık, ne büsbütün meczûb!
O: Yükletir kocaman bir sığır bulur da yeri;
Bu: Arş'ı, ferşi yıkar salladıkça çifteleri!
Bizim çocuklara gelmez ne öyle çifte giden;
Ne böyle Arş'a kadar çifte sallayan yerden!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[114]

İSLÂM'DA DA'VÂ-YI KAVMİYYET

TA'KĪB VE TENFÎZ MECMÛASI SÂHİBİ NÜZHET SÂBİT BEYEFENDİ'YE

Mûsâ Kâzım Efendi hazretlerinin *İslâm Mecmûası*'nda intişâr eden silsile-i makālâtının sonuncusundan:

"İslâmiyet'in mühim esâslarından birisi de uhuvvettir… Dîn-i İslâm mü'minler kardeştir âyet-i kerîmesiyle beyne'l-müslimîn uhuvvet esâsını te'sîs eylemiştir….

"Dîn-i İslâm bu mühim esâsı gāyet metîn bir sûrette vaz' ettikten sonra bunu ilelebed muhâfaza edecek esbâbı da ihzâr etmiştir. Bu dînde zekâtın, teâvün ve tenâsurun farziyet ve meşrûiyeti, adâvet ve husûmetin, gıybet ve bühtân ve yalanın, nifâk ve şikākın, tefrika, fitne ve fesâdın, iddiâ-yı kavmiyyet ve cinsiyyetin şedîden memnûiyeti hep uhuvvet-i İslâmiyye'yi ilelebed muhâfaza edecek esbâb cümlesindendir.

"Fil-vâki'… bir millet adâvetten, gıybetten, bühtândan, yalandan, nifâk ve şikāktan, tefrika, fitne ve fesâddan, iddiâ-yı cinsiyyet ve kavmiyyetten şiddetle men' edilmezse o millet arasında uhuvvetten eser bulunamaz. Binâenaleyh öyle bir milletin yaşaması da kābil olmaz…"

İbârelerini nakl ederek mecmûadan bazı istîzâhâtta bulunuyorsunuz. Ve mes'elenin kendinizce mübhem ve müşkil cihetlerini ber-vech-i âtî soruyorsunuz:

"İddiâ-yı kavmiyyet ve cinsiyyetin şedîden memnûiyeti hakkında îzâhât vermeyi memleket için pek nâfi' buluyoruz… İddiâ-yı kavmiyyet ne derecede memnû'dur? Ve hangi sûreti memnû'dur? "Ben Arabım ve benden daha Arabı yoktur" diye bir hadîs-i şerîf vardır deniliyor. Bu hadîs-i şerîfden eğer mevzû' değilse maksûd nedir?

"Türkçe yahud Çince konuşan bir müslüman Türküm, Çinliyim demekle iddiâ-yı kavmiyyet etmiş olacak mı? Yoksa maksad-ı aslî diğer kavmiyet ve milliyetleri zelîl görmemek midir?

"*İslâm Mecmûası* milliyet fikirlerine münevver bir cereyân vermeyi şiâr edindiği için bu yolda bizi tenvîr etmesini ricâ ederiz. Bu yolda îzâhâta ihtiyac vardır."

İslâm Mecmûası'ndan bu suâllerinize cevap intizârında bulunmak hakkınız idi. Fakat *İslâm Mecmûası* ihtiyâr-ı sükût etti. Görünüyor ki Mûsâ Kâzım Efendi hazretlerinin lisânıyla ettiği işâretle iktifâ edecektir ki bunda biz onu ma'zûr görüyoruz.

Zîrâ "milliyet fikirlerine münevver bir cereyân" vermek vazîfesini der-uhde etmekle beraber "*Türk Yurdu*'nun samîmî bir yoldaşı" olmak üzere kendini matbûâta prezante eden bir *İslâm Mecmûası* dîn nâmına nakil buyurduğunuz sözlerden başkasını elbette söyleyemeyeceği gibi işi daha ziyâde ta'mîk etmesi de refîkını gücendirmek tehlikesini ihzâr edebilir. Binâenaleyh oradaki rufekā-yı hizmeti müşkilâttan âzâde kılarsam herhâlde şâyân-ı muâhaze bir iş görmüş olmam i'tikādındayım.

Burada müslimîn arasına kavmiyet ve cinsiyet da'vâsının, ta'bîr-i diğerle asabiyet-i kavmiyye ve cinsiyyenin belirmesi onbeş yirmi senelik bir şey ise de en ziyâde açığa vurulması, memleketin hayât ve memât mesâilinden biri hâline getirilmesi Meşrûtiyet'ten bed' ediyor. Bu da sâika-i cehl ile Avrupa'dan istiâre ettiğimiz muzır –ve fikr-i âcizânemce– vücûd-ı İslâm'ın dâ'ü's-selâ denecek kadar mühlik bir bid'at-i ecnebiyyedir. Zâten Avrupa'nın dâimâ en fenâ şeylerini almak, iyi şeylerini de bozmadıkça tatbîk etmemek bizim en câlib-i dikkat felâketlerimizden biridir. Zâhirde sâhte bir zindelikle, muvakkat bir fa'âliyetle tecellî eden bazı asabî hastalıklar gibi bu da yek-nazarda ve Avrupa gözlüğüyle tedkīk edilirse mühim bir hatve-i terakkī, rûh-efzâ bir mâye-i hayât gibi görünüyorsa da bu dâ'ü'l-efrenc-i asabiyyet basar-ı basîret-i İslâm ile tedkīk edilirse ümmet-i merhûmenin sebeb-i mevti olmak şânından olan tedâvîsi müşkil bir maraz-ı sârî olduğu anlaşılır. Binâenaleyh Mûsâ Kâzım Efendi hazretleri gibi salâhiyetdâr bir ağızdan, *İslâm* nâmını taşıyan bir mecmûadan bâlâya nakl ettiğimiz sözlerden başkasının sudûruna zâten ihtimâl yoktur.

Meşrûtiyet'in daha ilk ayında da'vâ-yı unsuriyyet hakkındaki fikrimi *İttifâk* gazetesiyle Arap olan ihvân-ı müslimîne hıtâben yazdığım iki makāle ile ızhârda hakk-ı takaddümü ihrâz ettiğim gibi *Sebîlürreşâd*'ın 212'inci nüshasında Türkçülere karşı açılan mücâhede-i dîndârâneye de iştirâk ettiğim için hakīkatin bütün safahâtını enzâr-ı ehl-i İslâm'a arz ederek bu da'vânın nâfi' ve muzır, meşrû' ve gayr-i meşrû' cihetlerini Kitâb ve Sünnet'e istinâden îzâh etmeyi cümle-i vezâifimden addederim. Binâenaleyh bu bahsi sonuna kadar dinlemek için zât-ı âlîlerinin de, kāriîn-i kirâmın da sabır ve mekânetlerini dirîğ etmemelerini bilhassa niyâz ederim.

Bizim da'vâmız şudur: Da'vâ-yı cinsiyyet –Mûsâ Kâzım Efendi hazretlerinin buyurdukları gibi– şer'an mezmûm ve merdûddur. Ta'bîr-i şer'îsi vech ile bir da'vâ-yı câhiliyyettir. İslâm'ın kıvâm ve bakāsına, müslimînin refâh ve saâdetine en müdhiş darbedir. Bâhusûs hemen hemen bütün diyâr-ı İslâm diyâr-ı küfre inkılâb etmişken buradaki bir avuç müslümanın ben Türküm, ben Arabım, ben Kürdüm, ben Lâzım, ben Çerkesim gibi dâiyelerle yekdiğere karşı zerre kadar ravâbıt-ı muhabbeti gevşetmeleri –hele düşmanlarımızın pâ-yı tecâvüzü tâ kalbgâhımıza bastığı bir sırada– cinnettir. Ve asabiyet-i kavmiyye bayrağını ellerinde tutanların aldığı ma'nâca da vatan-perverliğe münâfîdir. Dîn ve îmân, akıl ve iz'ân sâhasından tebâud edilse bile saâdet-i kavmiyye serâb-ı muğfili ardında koşan Arnavud kardeşlerimizin başına gelen musîbet-i uzmâ bize müdhiş bir ders-i ibrettir. Aynı esbâb aynı netâyici tevlîd eder kāide-i tabîiyye ve ma'kūlesine binâen bu meslekte devâm ettiğimiz takdîrde er-geç bizim de başımıza gelecek musîbet budur. Bu gidişle son ilticâgâh-ı İslâm olan bu diyâr maâzallâhi teâlâ –Arnavudluk gibi– dâru'l-küfre münkalib olacaktır.

[115] Bazı Arap ihvânımızın da'vâ-yı cinsiyyetle ta'kīb ettikleri gāyeyi bilemezsek de "Türkçü" nâmını şiâr edinen Türk kardeşlerimizle temâsımız ziyâde olduğu için mezheb

ve mesleklerini biliyoruz zannındayız. Kürd ihvânımız ise –anladığıma göre– henüz bu hastalıkla musâb olmamışlardır. Ve fîmâ-ba'd da musâb olmamalarını Cenâb-ı Hakk'tan niyâz ederim.

Türkçülerle vâki' olan münâzarât ve münâkaşâtımızdan –beş senelik mesâîye rağmen– hâlâ kendilerine sağlam bir gāye ittihâz etmekte müttefik olmadıklarını anlıyoruz. Nereye ve niçin gittiğini idrâkten âciz ve bütün yaygaraları uydum kalabalığa demekten ibâret olan cemâatin ekseriyeti bir taraf edilirse Türkçülük züamâsını, eimmesini, pîş-vâlarını, ulularını ikiye bölünmüş görüyoruz. Bir takımı hâlis "Türkçü", diğer takımı ise "Türkçü-İslâmcı"dır.

Hâlis Türkçüler büsbütün yeni bir "mefkûre" (gāye-i müştereke demek olacak) ihdâs etmek, biraz kadîm an'anât ile rişte-i münâsebâtı kat' ederek yeni an'aneler vücûda getirmek, "yeni bir îmân" ile "yeni bir kavim", "yeni bir millet" isâğa etmek dâiyesindedirler. Bunların musâhabât ve muhâverât esnâsında en samîmî ve en ma'kūl olarak söyledikleri sözler aşağı yukarı şöyle hulâsa edilebilir:

"Bizi kavmiyet gāyesini ta'kîbe sevk eden şey Türklerin hâricen ve dâhilen ma'rûz olduğu mehâliktir. Şimdiye kadar bu devletin bünyân-ı bakāsını te'mîn için cân ve mal vergisini en mebzûl olarak ödeyen Türklerdir. Bunca dağdağalar, bunca gāileler neticesinde Türk unsuru za'îf düşmüştür. Maârifi, ticâreti, san'atı, ve hattâ zirâati mahv olmuştur. Bir vatanda yaşayan bunca akvâm-ı müslime ve gayr-i müslimeden ise bu fedâkârlıklarının şükrânesi olarak dâimâ cefâya, dil-şikenliğe ma'rûz kalmıştır. Artık kendini toplayıp biraz da kendine bakması, fedâkârlıklarını diğer akvâma karşı biraz kısarak kendine hasr etmesi zarûrîdir. Buna ise yeni bir mefkûre, Türklük esâsına müstenid bir mefkûre lâzımdır. Herşeyden evvel buna ihtiyâcımız var. Râbıta-i İslâmiyye ise ancak ikinci derecede kalır. Umûr-ı âhireti dünyada iken kendine dert edinmekte bilmeyiz ki o kadar büyük bir ma'nâ-yı amelî var mıdır? Biz dünyadaki saâdetimizi te'mîn etmenin yolunu arayalım. Dîn mefkûresi bizi mes'ûd ettikçe biz arkasından koşabiliriz. Biz ise görüyoruz ki dîn hissiyâtı gevşemiştir. İ'lâ-yı Kelimetullâh etmeye de Avrupalının sillesi mâni'dir. Demek ki eski îmân ile kurtulacağımız yok. Kurtaracak bir şey olaydı zâten bu hâle gelmezdik. Bir de bu kavmiyet cereyânı Avrupa'dan kopup gelen bir seyl-i hurûşândır. Bunu durdurmak, sirâyetine mâni' olmak kābil değildir. "Muâsırlaşarak" terakkī edeceksek Avrupa cemâatinden ayrılamayız. Avrupa'da dîn ehrâmlarıyla tahdîd-i hudûd modası çoktan geçmiştir. Biz de böyle antika mefkûrelerden vazgeçmezsek müzelerdeki antikalar gibi nâmımız yalnız târîh sahîfelerinde okunur. Binâenaleyh bu halk evvelâ Türk, sonra müslüman olmalıdır. Böyle olmakta başka bir fâidemiz de vardır:

"Ma'lûmdur ki Avrupalıların eline düşen İslâm diyârını tevhîde imkân yok. Dâhildeki anâsır-ı İslâmiyye de uhuvvet-i İslâmiyye nâmına zannettiğiniz kadar yapışık değil. O hâlde Türklük mefkûresiyle Boğaziçi'nden tâ Bahr-i Muhît-ı Kebîr'e kadar hem-ırk ve hem-zebân seksen milyon halkın bir râyet-i vahdet altında cem'i mümkün iken buna neden çalışmayalım?"

Nasıl? Mantık parlak, hülyâ tatlı değil mi? İ'tirâf ederiz ki kavim ululara içinde böyle düşünen mefkûreciler ekseriyeti teşkîl etmezler. "Türkçü-İslâmcı" olan diğer ulular ise ne serden, ne yardan geçemiyorlar. Mefkûre-i İslâmiyye ile mefkûre-i kavmiyyenin hiçbirini fedâ etmek istemezler. Birincileriyle burada uzun uzadıya münâkaşa etmeyi abes görüyoruz. Telkīh etmek istedikleri şey açıkça dînsizlik mefkûresidir. Halktan dîni selb edip yerine ona muâdil diğer bir şey ikāme edilemeyeceğini; i'lâ-yı kelimetullâh uğruna kılı deprenmeyen bir herîfin tâ Kamçatka yaylalarındaki ırkdaşları için silâha sarılamayacağını; bin yıldan beri kardeşimdir dediği, bin yıldan beri hüzün ve sürûruna iştirâk ettiği, uğrunda hayâtını fedâdan çekinmediği dîn kardeşini bırakan bir kimsenin Sibirya'nın bilmem hangi boz ovalarında nasrânî mi şamanî mi belli olmayan Yakut kardeşini sevemeyeceğini düşünemeyen, Türklerin devr-i ikbâli Dîn-i İslâm'a temessük devirlerine musâdif, tedennîsi ise îmân ve akīdenin inhıtâtından i'tibâren bed' ettiğini ketm eden zevât ile münâkaşa yeri herhâlde bu makāle değildir. Biz yalnız "Türkçü-İslâmcı"larla dertleşebiliriz. Zîrâ bunlarla İslâm dâiresinde anlaşmak, onlara hakīkati dîn nâmına kabûl ettirmek daha kolaydır kıyâsındayım.

"Türkçü-İslâmcı" olan ulular ile ettiğimiz mübâhesât diğer refîklerinden nisbet kabûl etmeyecek derecede munsıf olduklarını isbât ediyor. Bunlar vâkıâ Türk unsurunun za'fından, yardıma muhtâc olduğundan bahs ediyorlar. Lâkin câmia-i İslâmiyyeyi kırmak istemezler. Bu câmiayı hem anâsır-ı sâire-i İslâmiyyenin ayrılmaması, hem de Türklerin sühûletle terbiye ve taâlîsi için elzem addederler. Yalnız bir noktada yanılıyorlar: "Türklük câmiası câmia-i İslâmiyyeyi takviye eder. Da'vâ-yı asabiyyet Dîn-i İslâm'a mugāyir değildir. İki mefkûre yekdiğere müzâhame etmez. Bilakis yekdiğeri itmâm ve yekdiğerin husûlünü teshîl eder. Maatteessüf îmân ve İslâm'dan bî-nasîb olan birçok gençleri hiç olmazsa hamiyet-i vataniyye ve kavmiyye nâmına İslâm'a ısındırmaya çalışabiliriz." diyorlar ve "îmân-ı dînî"nin yanı başında bir de "îmân-ı kavmî" ikāme ediyorlar. Hattâ içlerinde îmân ve İslâm ile temessükünde hiç şübhe etmediğim bazı zevâta tesâdüf ettim ki kavmiyetle tefâhuru hiss-i İslâmîye hiç zarar vermez, bilakis bir insan velev **[116]** müslüman olan diğer akvâma karşı bir varlık hiss-i gurûruyla müftehır olursa pek yüksek bir mertebe-i terakkīye vâsıl olur diye cidden mu'tekıd.

İşte bu zevât bir münâzara neticesinde da'vâyı gāib ederek vuzûh-ı hakīkate karşı bî-mecâl kalınca makām-ı ma'zerette; "Ne yapalım? Biz bu propagandamıza nihâyet verirsek Türklük mahv olacak. Arnavudlar, Arablar bizden evvel bu da'vâya kalkıştılar. Biz müdâfaa-i nefs mevkiindeyiz. Bu müdâfaamızdan müslümanlara bir zarar terettüb ediyorsa kabâhat bizde değil, ilk başlayanlarda, taarruz edenlerdedir. (البادی اظلم)" diyorlar.

Arab milliyetini güdenlere: "Niçin böyle yapıyorsunuz?" diye sorsanız onlar da bin dereden su getirerek haklı olduklarını ve müdâfaa mevkiinde bulunduklarını söylerler. Ve aynıyla –Türk ihvânımız gibi– (البادی اظلم) sözünü tekrar ederler.

Kim kime zulm etmiş bunu araştıracak değiliz. Biz her iki tarafta da Şerîat'e muhâlif, rûh-ı İslâm ile barışmaz bir emr-i münker görüyoruz. Ve; [1](انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا) = "Kardeşine zâlim olsun, mazlûm olsun, yardım et!"* hadîs-i şerîfine ittibâen cümleye yardım etmekle yani tarîk-ı hak ve savâba da'vetle kendimizi mükellef görüyoruz. Binâenaleyh "Türkçü-İslâmcı" ihvânımıza deriz ki:

Türkün muhtâc-ı muâvenet ve sizlerin himmet-i irşâdına cidden müftekır olduğu gayr-i münkerdir. Türkü bundan sonra da zararına müeddî yorgunluklara salıp saâdet-i dünya ve âhiretini düşünemeyecek hâle getirmek revâ-yı hak değildir. Onun ahvâl-i ictimâiyyesini i'lâ etmek, kuvve-i istihsâliyyesini çoğaltmak, ma'neviyâtını takviye etmek, melekât-ı fâzılasını tenmiye etmek, melekât-ı redîesini izâle etmek cidden şâyân-ı takdîr, indallâh ve indennâs makbûl ve müstahsen bir emr-i hayırdır. Buna vusûl için lisânına hizmet etmek, edebiyâtını cidden gıdâ-yı rûh olacak hâle getirmek, kavmin kuvve-i ilmiyye ve ameliyyesini artırmak pek mübârek bir vazîfedir. Hattâ bu vazîfede aslen Türk olmadığı hâlde Türk lisânıyla mütekellim olan sâir ihvân-ı müslimînin de size muâvenete şitâb etmek bir vazîfe-i dîniyyesidir. Nitekim bizim yaptığımız başka bir şey değildir. Lâkin bu ictimâî hizmetlerin îfâsı hiçbir vakitte sizleri hadd-i cevâzın ötesine geçerek da'vâ-yı câhiliyyete, ensâb ile, âbâ-i akdemîn ile iftihâra sevk etmemelidir. Lisân, lügat bir vâsıta-i tefâhümden ibârettir. Bunu hüsn-i isti'mâl ediniz de münkerâta âlet ittihâz etmeyiniz. Türkü muhtâc olduğu dînî, dünyevî ulûmun kâffesine anlayacağı basît veya âlî bir lisân ile âşinâ ediniz. Kütübhânesini dünyanın en zengin kütübhânesi hâline koyunuz. Fakat dâimâ… Evet, bundan gaflet etmeyiniz, dâimâ kendisine "Ey Türk!" diyecek yerde "Ey müslüman!" diye hitâb ediniz. Kendisine dâimâ müslümanlığından bahs ediniz. Türklüğünden bahs etmeyiniz. Gayretini gıcıklamak istediğiniz vakit Türklük nâmına değil, Müslümanlık nâmına gıcıklayınız. Türkün târîhini İslâm târîhinden ayırmayınız.

Biraz kendinize geliniz de insâf ederek düşünün. Dörtbeş senedir bu da'vâ-yı hâmın arkasına düştünüz. Hesâb ederek Türklere ettiğiniz hizmetlerin yekûnunu toplayınız. Edebiyâtına, kavâid-i lisâniyyesine, lugatine, ilmine, san'atine, ticâretine, zirâatine zammettiğiniz şey nedir?

Ona kuru bir da'vâ-yı enâiyyetten, fazla olarak da biraz öteki kardeşleriyle bozuşmaktan başka ne kazandırdınız? Bir kere gāyenizi "hâlis Türkçüler"le tamâmıyla birleştiremediğiniz için ne demek istediğinizi lâyıkıyla anlamayan avâm-ı kavim ne yapacağını bilemiyor. Kendilerine: "Sizin atalarınız Kara Han'dır, Bozkurt Han'dır, Oğuz Han'dır, Cengiz Han'dır, Hülâgu Han'dır, bilmem ne handır" dediniz. Onlar da inandılar. Bin yıldan beri akvâm-ı sâire kanıyla karışa karışa Türklüğe lisândan başka bir nisbetleri kalmadığını, hattâ birçoklarının Türklüğü –sonradan öğrenilmiş lisândan dolayı– sırf ârızî bir şey olduğunu akıllarına bile getirmeyerek kendilerini hakîkaten bu saydığınız müşriklerin öz evlâdı zannediyorlar. Ve cünûnun hadd-i gāyesi olmak üzere Cengiz'in "mukaddes toprağına(!)", "mukaddes yasasına(!)" kasem ediyorlar.

Bu işin dâîlerinden kaç tanesinin üçüncü batna kadar hâlis muhlis Türk çıkacağı cidden merak edilecek bir şeydir.** Bununla beraber sizin bize tanıttığınız gāyenizden (mefkûrenizden) cidden tebâud eden etbâ'ınız tuhaflığı tebdîl-i esmâya kadar vardırıyorlar. İslâmî olan isimleri Gündüz beyler, Uyanık beyler, Gök beyler, Konur beyler istihâle-i garîbesine uğruyor. Peygamber-i Zîşânımız Efendimiz hazretleri vâkıâ teblîğ buyurdukları dîne giren müslümanlara tebdîl-i nâmı ilzâm buyurmamışlar ise de sevdikleri bazı zevâtın ismini, kötü bir ma'nâyı mutazammın câhiliyet isimlerini tebdîl buyururlardı. Meselâ "Zeydü'l-Hayl" ismini "Zeydü'l-Hayr"a, "Abdü'l-Uzzâ" ismini "Abdurrahmân"a, "Âsî" ismini "Mutî'"e, "Asıyye" ismini "Cemîle"ye tahvîl buyurdular. Bundan dolayı olacak ki bilâhare Dîn-i İslâm'a ihtidâ edenlerin isimlerini değiştirmek âdet oldu. Sizinkiler ise o güzelim İslâm adlarını gûyâ Türklük aşkına bugünkü kulaklar duymadık tuhaf isimlere çeviriyorlar. Müşrik olan sâhte ecdâda intisâbın, yeni bir dîne girmişlerin vaftiz adını andıran **[117]** isimlerin Türkün terakkī ve teâlîsiyle olan münâsebetini –ayıp değil a– anlayamıyoruz. Kavmiyet hesâbına dalâletin bu kadarıyla iktifâ edilse yine öper başımıza koruz. Siz, bir de "Ergenekon'dan Kurtuluş Bayramı" diye yeni bir bayramı ihyâ, hattâ ihdâs ettiniz. Kulüpleriniz gazetelerle birbirini harâretli harâretli kutladı. Ve Türk ile gayr-i Türk, müslim ile gayr-i müslim bu gayr-i muntazar emr-i vâki' karşısında mebhût-ı hayret olup kaldı. Siz eğer eski müşrik şamanîlerin eski hâtırâtını ihyâen bu bayramı millete peşkeş ediyorsanız ef'âl ve akvâlinizde mühim bir tenâkuza düşmekle ma'yûb oluyorsunuz. Zîrâ "Terakkī için gözümüz müstakbelde olmalı" dediğiniz hâlde bugün hiçbir Türkün kalbindeki evtâr-ı hassâsiyyeti oynatamayacak olan bilmem kaç bin senelik hurâfât-ı esâtıriyyeyi beyhûde canlandırmaya çalışıyorsunuz. İ'tirâf ederim ki yine bu mevsime tesâdüf eden paskalya yortuları beni ne kadar mütehassis etmiş ise "Ergenekon"dan da o kadar mütehassis oldum. Hattâ paskalya ismine kulağımız daha ziyâde alışkındır bile. Yok eğer bu bayramı hiç yoktan ihtirâ' ve ibdâ' ediyorsanız bu bid'atiniz her hâlde hoşa gidecek bir şey değildir. Lâ-ekall bin yıldan beri bayramlarına, mâtemlerine iştirâk eden; saâdetlerinden, musîbetlerinden nasîbedâr olan Türk kardeşlerinin bugünden i'tibâren yalnız başlarına bir bayram yaparak ızhâr-ı şâd-mânîde münferid kalmaları hiç şübhe yok ki diğer ihvân-ı müslimîne bir ayrılık hissi verir. Kalblerini rencîde eder. Şikâyetlerim bunlarla kalsa yine iyi. Sizin açtığınız o kavmiyet bayrağının sâyesine ilticâ edenler miyâ-

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Mezâlim, 5.

* Hadîs-i şerîfin râvîsi Enes bin Mâlik hazretleridir. Muharricleri Buhârî, İmâm Ahmed ve Tirmizî'dir. Hadîs-i şerîfin muhâtabı: "Zâlime nasıl yardım edeyim?" diye sormuş, "Onu zulümden men' edersin. Ona yardım etmek budur." meâlinde olmak üzere (تحجزه عن الظلم فان ذلك نصره) buyurulmuş.

** Bilmem ciddî, bilmem latîfe bana şu vak'a hikâye edilmiştir: Yurd'un mu, Ocak'ın mı meşhûr hutabâsından biri bir gün Macarlı bir mühtedîye rast gelmiş. Aslını faslını sormuş. O da anası Rum, babası Macarlı olduğunu söylemiş. Hazret-i hatîb: "Öyle ise dostum siz Türksünüz." Mukābelesinde bulunmuş. Birçok şeyler gibi buna da ister gülün, ister ağlayın.

nında öyle çılgınlar vardır ki "en evvel vatan hissini kalblere aşılayan" edîb-i şehîrimiz Kemâl Bey merhûmu *Celâl* piyesinde "Türklük gāyesini İslâmiyet'e fedâ ettiğinden dolayı" tahtıe ediyor, ve –iddiâ-yı hâmına nazaran– bu hatâ-yı azîmini(!) bunca hıdemât-ı vataniyyesi bile afv ettiremeyecek kadar ağır buluyor. Bir diğeri de zavallı Türk Kavmi'nin bütün felâketlerini kendisine yabancı olan Dîn-i İslâm'da bularak "şamanî" mezhebine rucû'u tavsiye ediyor.

Ey Türkçü-İslâmcı kardeşler, işte görüyorsunuz ki ne kadar hüsn-i niyetle çalışsanız taraf-ı Hakk'tan nehy edilmiş yollardan nâil-i maksûd olmak mümkün değildir. Bütün hüsn-i niyetleriniz korktuğunuz netâyic-i ma'kûsenin vücûd-pezîr olmasına mâni' olamaz. Sizler hâlis Türkçüler gibi insâfsız da değilsiniz. O hâlde felâket büsbütün sarpa sarmadan geçmişi telâfî etmeyi İslâmiyet nâmına, insâniyet nâmına, hattâ bu gidişle âtîsinden pek ziyâde korktuğum Türklük nâmına sizden niyâz ederim, istirhâm ederim, halkı "çifte mefkûre" sâhibi etmeyiniz. İçinizde üç vatan sâhibi olmak isteyenler de varmış. Halbuki yine Türk meselidir, "Çatal kazık yere girmez" derler. Siz bu çatal mefkûreyi, üç başlı vatan kaygısını kimin kalbine sokabilirsiniz? Siz yine hâlis İslâm gāyesinden şaşmayınız. İslâm gāyesi Türklüğü kurtarır. Türklük gāyesi ise dâire-i İslâm'ı hiçbir vakitte ihâta edemez. Çifte gāye ile de hiçbir iş görülmez. İnsâf edin. Sizin etbâ'ınız Türklüğü mü çok sevecek? Yoksa İslâmiyet'i mi? Her ikisini aynı derecede sevsin derseniz olmaz. Çünkü bir gāye gāye olabilmek için aşk derecesinde sevilmelidir. Elbette tasdîk edersiniz ki aşk inkısâm ve tecezzî kabûl etmez. İki gāye ta'kîb eden kimse mutlakā birini daha ulvî bir gāye ittihâz ettikten sonra diğerini onun içinde eritecek, kaynatacak ve iki gāyeden dûn olanını en ulvî tanıdığı gāyeye olan alâkası nisbetinde sevecektir. Yani birine olan muhabbeti diğerinin hâtırı için olacak. Öyle ise Allah rızâsı için, Türklerin yüzünü Ka'be'den Turan'a çevirmekten vazgeçiniz. Her iki tarafa bakmayı kimseye tavsiye etmeyiniz. Zîrâ cihetler yekdiğere zıddır. Ân-ı vâhidde her ikisi birden görülemez. Türkler ya Ka'be'ye dönüp –bin yıldan beri olduğu gibi– Turan'ı arkada bırakacaklar, ya Turan'a bakıp Ka'be'yi unutacaklar. Gâh birine gâh diğerine bakanlar ise [1](مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ) zümresine dâhil olacaklar. Bir müzebzib mefkûreden ne hayır gelebileceğinin lüzûm-ı teşrîhini ise umarım ki bana bırakmazsınız.

Dînsiz olan gençliği îmâna getirmek, onları dîn nâmına avlamak için kavmiyet oltasını kullanmaya hâcet yok. Hattâ bu hareket zarar bile verir. Zîrâ kavmiyet zokası zehirlidir. Onu yutanlar zâten dînsizlikle ma'lûl hastalar ise bu zehir ile şifâ-yâb olmazlar. Eğer dîndâr iseler o zehri yuttuktan sonra felâh bulamazlar. Her hâlde şuna emîn olmalısınız ki İslâmiyet'i şedîden nehy ettiği şeylerle barıştıramazsınız. Asabiyet-i cinsiyyenin menhiyât-ı şer'iyyeden olması dünyada gāye-i kusvâ olan vahdet-i müslimîni vücûda getirmek içindir. Siz ve bâ-husûs hâlis "Türkçü" olan rufekā-yı mesâîniz Türklük gāyesine ne kadar harîs iseniz sâhib-i Şerîat de Müslümanlık gāyesine sizin tasavvurunuzdan bin kat daha harîsdir. Şecere-i İslâm'ın semerât-ı tayyibesini hâmil olan ağsân u fürû'un baltalanması için yine Şerîat'in müsâadesinden meded umanlar pek büyük gaflet gösterirler!

O hâlde cem'-i zıddeyn hayâl-i hâmından vazgeçiniz de her şeyden evvel şu çifte mefkûreyi atınız. Mantıkī bir hareket olmak üzere ya açıktan açığa müfrit arkadaşlarınız gibi hâlis "Türkçü" olunuz ki bunu size tavsiye etmek aslâ hâtır ve hayâlimden geçmez. Yahud dobra dobra "İslâmcı"* olunuz. Zîrâ ân-ı vâhidde hem livâü'l-hamd-i İslâm, hem de livâ-yı câhiliyyet altında bulunmak muhâldir. İslâmiyet'e ne kadar temessük etseniz, müslümanlarla **[118]** ne kadar muhabbetli kardeş olsanız "Türk" ünvânı altında temâyüzü müş'ir bir gāye edinmeniz herhâlde bir ayrılık fikri verir. Bu ayrılık da git gide diğer müslümanlara karşı bir kaygısızlık, bu da mürûr-ı zaman ile husûmet ve adâvet tevlîd eder. Ne yapsanız bundan kaçınamazsınız. "Bir insan kendi kavmini sevmekle diğer müslümanları niçin sevmesin?" demeyiniz. Zîrâ bu i'tirâzınız çok su götürür. Öteden beri kendilerini kardeş bilenler arasına velev cüz'î olsun bir ayrılık cefâsı girerse aradaki muhabbet adâvete munkalib olmak ihtimâli gālibdir. Ve hepimiz biliriz ki âile tatsızlıklarından mütevellid husûmetler yabancılara adâvetten çok daha şedîddir. Bilirsiniz ki dünyadaki bütün bu ihtilâfât ve münâzaâtın menşe'i ya iki bâtılın, ya hak ile bâtılın temâyüzüdür. İslâm arasındaki ihtilâfât ve münâzaâtın yekûnuna bir şey daha zammetmeyiniz. Binâenaleyh eslem olanı ihtiyâr ile "Türk an'anâtı" diye bünyân-ı İslâm'ı yıkmaya çalışmış bir takım müşriklere teabbüdü men' etmek, vaftiz isimlerine benzeyen a'lâm-ı acîbeden vaz geçmek, Ergenekonları bir daha tazelemeye tevbe-i nasûh ile tevbe etmek, "Türk ve müslüman" yahud "müslüman ve Türk" ta'bîrleri gibi ma'nâ-yı tegāyürü îhâm eden kabîh atıflardan sarf-ı nazar eylemek, hâsılı ayrılık şemmesini bahş edecek her türlü etvâr ve harekâttan mücânebet etmek şartıyla Şer'-i Muhammedî'nin (sallâllâhu aleyhi ve sellem) çizdiği dâire-i selâmet ve saâdet içinde Türkler için istediğiniz kadar çalışınız. Türkleri istediğiniz kadar irşâd ediniz. Yalnız dikkat ediniz ki irşâdâtınız, hizmetleriniz "Türklük" nâmına değil, "Müslümanlık" nâmına olsun. "Türkler!" hitâbına bedel dâimâ "Müslümanlar!" hitâbını isti'mâl ediniz. Hulâsa Türklüğe değil, zâten müslüman olan Türklere hizmet ediniz. Bu hizmetinizle indallâh ve inde'n-nâs me'cûr olursunuz. Cengiz'in yasasını bilmek, İlhan'ın yurdunu tanımak, Altınordu'yu anmak bize lâzım değil. Mâzîdeki işrâk ile tefâhur edilmez. Bize Şer'-i Muhammedî'yi, İslâm yurdunu, mücâhidîn-i İslâm'ı bilmek, tanımak lâzım. Şeref-i İslâm'a karşı şeref-i cinsiyyet kāle bile alınmaz. [2](فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ) = "Haktan sonra dalâlden başka ne var?"

Türkçü-İslâmcı ihvânımıza hâlisâne nasîhatimiz budur. Hevâ-yı asabiyyetle gözleri kararmış olan Arab ihvânımıza da söyleyeceğimiz budur. Lâkin bunların şu meziyet ve hak-

[1] Nisâ, 4/143.

* Bu "cı" edâtının "Türk" ile "İslâm" kelimelerine iltihâkı ne kadar fenâ oluyor! Ben burada bir ma'nâ-yı tasannu' istişmâm ediyorum. Bu nisbeti kendilerine şiâr edinenler bence yanlış isim intihâb etmişler. Zîrâ Türk, Arab olan kimse Türkçü, Arabcı olamaz. O kısaca Türktür, Arabdır. "İslâmcı"nın da müslüman demek olmadığı lugat-i Türkiyye ile ednâ mümâresesi olanlarlarca ma'lûmdur.

[2] Yûnus, 10/32.

larını inkâr etmeyelim ki yâd-ı mefâhirlerini devr-i İslâm'ın ötesine sıçratmadılar. Ve ne Ebû Leheb ile, ne Ebû Cehil ile, ne de Seyf Zîyezen ile iftihâr etmeyi henüz akıllarına getirmedikleri gibi a'yâd-ı câhiliyyeden hiç birini tutmayı hâtırlarına getirmiyorlar.

Asabiyet-i kavmiyye tarafdârlığını fikr-i İslâmî ile te'lîf ediyoruz kıyâsında bulunan ihvânımızla olan ihtilâf ve nizâ'ımızı tafsîl ettim. Asabiyet-i Türkiyye ile asabiyet-i İslâmiyye i'tilâf-ı muhayyelini bizim havsala-i idrâkimiz almıyor. Acaba dînimiz bu da'vâyı açıktan açığa nehy etmiş midir? Ma'lûmdur ki biz müslüman kaldıkça başımız Şerîat'e bağlıdır. Zîrâ [1](وَاَطيعُوا اللهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ) buyurulmuş. O hâlde yine bu okuduğumuz âyetin bakıyyesinden olan [2](فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ) = "Bir mes'elede aranızda ihtilâf ve nizâ' zuhûr ederse o mes'eleyi Kitâbullâh'a ve sünnet-i Resûlullâh'a arz ediniz" emr-i ilâhîsine tebean biz de bu mes'eleye dâir Kitâb ve sünnette ne vârid olmuş ise zikr edelim ki hükm-i âdil odur. Yine tekrar ederiz ki bizim hilâfımız "Türkçü-İslâmcı"larladır. Yoksa gāye-i dîniyyeyi Türklüğe fedâ edenlerle şimdilik hiçbir bahsimiz yok.

Beyne'l-müslimîn ravâbıt-ı ictimâiyye temelini atan kānûn-ı esâsî-i İslâm [3] (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) = "(Bütün) müslümanlar kardeşten başka bir şey değildir" kelâm-ı ilâhîsidir. Bu düstûr-ı muazzama göre râyet-i tevhîd altına giren, Resûl-i Kerîm-i Ümmî'yi (sallâllâhu aleyhi ve sellem) tasdîk eden bütün mü'minler kardeştir. Bu uhuvvet-i dîniyye Hazret-i Enes'in rivâyet ettiği [4](لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) = "Hiç biriniz (din) kardeşi için kendi nefsi için husûlünü sevdiği şeyin husûlünü istemedikçe îmân etmiş olmaz" *(Buhârî)*. Ve Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği [5](فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ) = "Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a kasem ederim ki hiç biriniz, ben ona pederinden de, evlâdından da daha sevgili olmadıkça îmân etmiş olmaz" *(Buhârî)* gibi ehâdîs-i kesîreye nazaran uhuvvet-i İslâmiyye uhuvvet-i nesebiyyeden, ve bi-tarîkı'l-ûlâ uhuvvet-i kavmiyyeden akvâdır. Bu gibi nusûs-ı celîle Arab, Acem, dâire-i nâciyye-i İslâm'a dâhil olan bilcümle efrâd ü ümem arasında muhabbet-i şedîde ile memzûc bir müsâvât, hem de kardeşlik derecesinde bir müsâvât te'sîs etmiştir. Bir müslümanın en büyük derdi anası, babası, kan kardeşi değil, dîn kardeşleri, cemâat-i İslâmiyye olmak gerektir. Tirmizî'nin rivâyet ettiği [6](إِنَّ اللَّهَ تعالى لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ، وَيَدُ اللَّهِ على الجَمَاعَةِ، وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ) = "Allâhu Teâlâ ümmetimi dalâlet üzere cem' etmez; yedullâh cemâatin üzerindedir. Her kim yalnız başına ayrılırsa cehenneme gitmek üzere ayrılır" hadîs-i şerîfi ile Abdullâh bin Ahmed'in *Zevâid*'inde mezkûr olan (الجَمَاعَةُ رحْمَةٌ والفرقةُ عذابٌ) = "Cemâat rahmettir. Ayrılık, tefrika ise azâbdır" ve Hâkim'in Abdullâh bin Ömer tarîkıyle rivâyet ettiği (من خرج من الجماعة قيد شبر فقد خلع ربقة الاسلام) = "Her kim cemâatten bir karış ayrılsa ribka-i İslâm'ı boynundan atmış olur" ve Taberânî'nin Ma'kıl bin Yesâr tarîkıyla rivâyet ettiği (مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا) = "Her kim tefrîk ederse yani tefrika çıkarırsa bizden değildir" hadîs-i şerîfleri müslümanların kelime-i vâhide üzere, kendilerine gösterilen gāye-i vâhide üzerine ictimâ'larını, yekdiğerden hiçbir vesîle ve bahâne ile ayrılmamalarını nasıl te'kîd ediyorsa; İmâm Hâkim'in İbni Mes'ûd'dan rivâyeten *Müstedrek*'ine derc ettiği (مَنْ أَصْبَحَ وَهَمُّهُ غَيْرُ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ) = "Her kimin tasası, kaygısı Allah'ın gayrı olmuş olursa onun Allah ile nisbeti yoktur. Kezâlik her kim müslümanların hâl ve şânını kendine kaygı, **[119]** tasa edinmez olursa onlardan değildir" hadîs-i şerîfi de müslümanların yekdiğere nasıl sımsıkı yapışmak lâzım geleceğini öylece kesip atıyor. Cumanın, şartını mücteemi' olan her mükellef üzerine farz, evkāt-i hamsede cemâate mülâzemetin sünnet-i müekkede ve bazı mezâhibe göre kezâ farz olması; mescid komşusunun mescidde cemâatle edâ-yı salât ile mükellef tutulması; senede bir kere aktâr-ı baîdede müteferrik olan müslümanların Arafât'ta ictimâ'ı gibi ahkâm-ı şer'iyyenin zımnındaki hüküm ve masâlih o kadar ma'lûm, o kadar çok söylenmiştir ki tekrarı dinleyenlere usanç verir diye korkuyorum.

el-hâsıl cemâat, hep cemâat! Dîn-i İslâm'ın umde-i siyâset-i dünyeviyyesi, vesîle-i necât-ı uhrevîsi hep cemâattir. Tirmizî Abdullâh bin Ömer'den rivâyet eder ki bir gün pederi Hazret-i Fârûk-ı A'zam Câbiye'de hutbeye çıkıp şu sözleri söylemiş: (يَا ايّها النّاس إِنّي قُمْتُ فِيكُمْ كَمَقَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِينَا فَقَالَ: أُوصِيكُمْ بِأَصْحَابِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ يَفْشُو الكَذِبُ حَتَّى يَحْلِفَ الرَّجُلُ وَلَا يُسْتَحْلَفُ، وَيَشْهَدَ الشَّاهِدُ وَلَا يُسْتَشْهَدُ، أَلَا لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ، عَلَيْكُمْ بِالجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالفُرْقَةَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ الِاثْنَيْنِ أَبْعَدُ، مَنْ أَرَادَ بُحْبُوحَةَ الجَنَّةِ فَلْيَلْزَمُ الجَمَاعَةَ، مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَذَلِكَ الْمُؤْمِنُ) = "Eyyühe'n-nâs, Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem bizim içimizde nasıl hutbeye durdu ise ben de şimdi sizin içinizde öylece hutbeye duruyorum. Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştu: Ashâbıma, daha sonra onlardan sonra geleceklere (ki tâbiînlerdir), daha sonra da bunlardan sonra geleceklere (ki tebe'-i tâbiînlerdir) muhabbet ve riâyeti ve edâ-yı hukūku size tavsiye ederim. Onların devrinden sonra yalan çoğalacak. O derecede ki bir adama yemîn verilmediği hâlde yemîn edecek, bir adam şâhidliği taleb edilmediği hâlde şâhidliğe kalkışacaktır. İyice kulak verin. Hiçbir erkek bir kadınla baş başa yalnız kalmasın ki üçüncüleri elbette şeytandır. Cemâatten ayrılmayınız. İftirâktan sakınınız. Zîrâ şeytan yalnız kalan ile beraberdir. İki kişiden ise biraz daha uzak kalır. Cennet'in tâ orta yerini kazanmak isteyen cemâate mülâzemet etsin. Her kimi hasenesi sevindirir, seyyiesi mahzûn ederse işte biliniz ki o mü'mindir."

Sadr-ı İslâm târîhini açalım;* biri Mudarî, diğeri Kahtânî olan muhâcirîn ile ensârın (rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn) emr-i celîl-i risâlet-penâhî ile nasıl kardeş olduklarını görürüz. Bu muâhât kıssası okuyanların gözlerini yaşartmamak

[1] Mâide, 5/92.
[2] Nisâ, 4/59.
[3] Hucurât, 49/10.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 6.
[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 7.
[6] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Fiten, 7.

* Müsteşrik Léon Cahun'un Cengiz hakkında yazdığı sitâyişnâmeleri ezberlememek bir Türke o kadar zarar vermez ise de herhâlde Sadr-ı İslâm târîhini, bâhusûs siyer-i celîle-i nebeviyyeyi hâfızasına nakş etmesi elzemdir.

kābil değil. Ensârın iki kabîlesi, iki kardeş evlâdı olan Evs ile Hazrec aralarında temâdî eden –bir kavle göre– yüzyirmi senelik bir kıtâlden sonra ve hattâ hicret-i nebeviyyeden az evvel "Harb-i Buâs"da döktükleri kanların kokuları henüz burunlarda tütüp dururken feyz-i İslâm ile geçmiş mâcerâları kabr-i nisyâna gömdüler, ve her iki taraf Resûlullâh'a (sallâllâhu aleyhi ve sellem) nusretten başka bir emel ardında koşmaz oldular. Bedir Muhârebesi'nde müşrikîn-i Kureyş ordusunun ruesâsıyla muhâcirînin ekseri uzak-yakın akrabâ idiler. Hazret-i Resûl-i Ekrem'in amcası Abbâs, kayınbiraderi Nevfel, daha birçok akāribi düşman ordusunda idi. Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ biraderi Akīl'in ordugâhına kılıç sallıyor; Hazret-i Ömer akrabâsını, Hazret-i Ebûbekiri's-Sıddîk oğlu Abdurrahmân'ı katl etmek üzere arıyorlardı. Ve helümme cerran [bunun gibi]. Asabiyet-i İslâmiyye asabiyet-i kavmiyyeyi eritmese böyle şeyler nasıl yapılabilir?

Diğer bir âyet-i kerîmede Hak Teâlâ bize: [1](وَاَطيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ ريحُكُمْ) = "...Allah'a ve Resûlüne itâat ediniz. Bir de aranızda nizâ' çıkarıp da gevşemeyesiniz (yani kalbinize korku düşmesin) ve üzerinizden bâd-ı nusret kesilmesin" buyuruyor. Hiç şübhemiz yoktur ki ümmet arasından çıkan nidâ-yı nizâ' u şikāk bir nidâ-yı bûm-ı şeâmettir. Bu nidânın en müessirlerinden, câhillerin kulûbunda en ziyâde câ-yı kabûl görenlerden biri de elbette asabiyet-i cinsiyye ve kavmiyye duâtının âvâz-ı tefrikasıdır. Zîrâ asabiyet dîn için olsun, cins için olsun her hâlde tatlı bir şeydir. Millet-i İslâmiyye asabiyet-i kavmiyye şerbet-i zehr-âgînini içince elbette felâh bulmaz.

O hâlde caddeden çıkmaya, sürüden, cemâatten ayrılmaya gelmez. Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar. Cadde Allah'ın, Resûlullâh'ın bize gösterdiği nûrânî yoldur, mahacce-i beyzâdır. Sürü, cemâat de Kitâbullâh'ın, sünnet-i Resûlullâh'ın muhabbet-i dîniyye ile terbiye ettiği cemâat-i kübrâ-yı İslâmiyyedir. [2](وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطى مُسْتَقيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصّيكُمْ بِه لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) = "... (Allâhu Teâlâ hazretleri) işte bu benim dosdoğru yolumdur diyor. O hâlde O'na tebaiyyet ediniz. Diğer (dalâlet, bid'at ve şübhe) yollarına sapıp (ve O'nun yolundan çıkıp) da ayrı ayrı yollarda sergerdân olmayınız. İşte Allah size bunu tavsiye etmiştir. Tâ ki "mütâbaat ederek Allah'dan sakınır" müttakī olasınız." âyet-i kerîmesi mantûk-ı münîfince Allah'ın nûr-i şerî'atle tenvîr ettiği büyük caddeden ayrılmaya kat'iyyen mesâğ yoktur. Âyet-i kerîmenin Türkçe meâlinde işâret ettiğimiz dalâlet tefsîri İbni Abbâs'ın, bid'at ve şübhe tefsîri tilmîzi Mücâhid'indir. Katâde bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde (اعلموا انما السبيل سبيل واحد جماعه الهدى ومصيره الجنة وان ابليس اشترع سبلا متفرقه جماعها الصلالة ومصيرها النار) yani "Biliniz ki yol bir tek yoldur ki bütün envâ'-ı hidâyetin ictimâ'-gâhıdır. Bu yolun varacağı yer de Cennet'tir. İblis de birçok dağınık yollar açmıştır ki bütün envâ'-ı dalâleti ihtivâ eder. Bu yolların varacağı yer Cehennem'dir." diyor. Ahmed bin Hanbel, Abd bin Humeyd, Nesâî, İbnü'l-Münzir, İbni Ebî Hâtim, İbni Merdeveyh, Hâkim tarîklarıyle İbni Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre bir gün Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem **[120]** Efendimiz mübârek elleriyle yere bir çizgi çizip [3](هَذَا سَبِيلُ اللهِ مُسْتَقِيمًا) = "İşte bu, Allah'ın dosdoğru yoludur" buyurduktan sonra o çizginin sağında solunda diğer birçok çizgiler daha çizmişler. Sonra (لَيْسَ مِنْهَا سَبِيلٌ إِلَّا عَلَيْهِ شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ) = "Bunlar da öteki yollardır. İçlerinden hiçbir yol yoktur ki üzerinde ona da'vet eder bir şeytan oturmasın" buyurmuş ve (وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطى مُسْتَقيمًا) âyet-i kerîmesini tilâvet eylemiştir. Bu hadîs-i şerîfi buna pek yakīn elfâz ile bâlâda zikri geçen muhaddislerin bazılarıyla İbni Mâce Câbir bin Abdillâh tarîkıyla da rivâyet ediyorlar.

Bizi teferruktan nehy eden âyât-ı kerîmeden biri de [4](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَميعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) âyet-i kerîmesidir ki sebeb-i nüzûlü mevzû'-ı bahsimiz için câlib-i ibrettir.

Eyyâm-ı Araba vâkıf olanlar devr-i câhiliyyette Evs ile Hazrec beynindeki münâfese ve muhâsamanın derece-i şiddetini bilirler. Bi'setten evvel bu iki kardeş evlâdı yine yekdiğere karşı silâh teşhîr etmiş ve "Buâs" denilen yerde kanlı bir muhârebeden sonra akd-i musâlâha etmişlerdi. Hattâ Akabe-i Ûlâ Bey'ati'nden sonra Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri Ensâr ile beraber Medîne'yi teşrîf etmek arzûsunu ızhâr buyurmuşlardı da yeni îmân eden o zevât-ı kirâm: "Yâ Resûlallâh, kavmimiz henüz harb ü kıtâl üzeredirler. Bu hâl ile teşrîf buyurursanız korkarız ki arzû-yı şerîfleri hâsıl olmaz." diyerek sene-i âtiyyede buluşmaya söz vermişlerdi.

Ertesi sene Evs ile Hazrec'den yetmiş iki kişi ikinci def'a Akabe'de bey'at ettiler. Ve Hakk'ın Resûl-i muazzamını canlarıyla, mallarıyla kendilerini ve evlâd ü ıyâllerini nasıl müdâfaa ederlerse öylece müdâfaa edeceklerini taahhüd ettiler. O sene içinde hicret-i seniyye vukūa geldi. Evs ile Hazrec arasında artık düşmanlık kalmamış, taraf-ı Bârî'den cümlesine "Ensâr" ünvân-ı mübecceli verilmişti. Ensâr muhâcirîn ile de kardeş oldular. Müslümanların bu yek-vücûdîsini çekemeyen Medîne Yahûdîleri yeni dost olan bu eski düşmanları birbirine düşürmek için vesîle-cû idiler. Küfr-i câhiliyyet içinde sakal ağartmış Şâs bin Kays nâmında bir pîr-i hasûd bir gün ashâb-ı Resûlullâh'dan Evs ile Hazrec'e mensûb birkaç genci bir mecliste pek samîmî ve muhabbet-fezâ bir sohbete koyulmuş görür. Buna canı sıkılır. Ebnâ-i Kayle'nin (yani Evs ile Hazrec'in) beynlerindeki adâveti terk ederek böyle yek-vücûd olması elbette bizim burada bünyân-ı karârımızı târmâr eder diyerek yanında bulunan bir genç Yahûdîye: "Git aralarında bulun. Buâs Harbi'ni, ondan evvelki muhârebeleri hâtırlarına getir. Bu muhârebelere dâir şâirlerinin yekdiğeri hakkında söylemiş oldukları şiirlerden de bir takım şeyler oku!" diye tenbîh eder. Bu genç Yahûdî kâr-âzmûde ihtiyârın tasavvur ettiği mel'aneti harfiyyen tatbîk eder. Bunun üzerine Ensâr gençlerinin damarlarındaki hiss-i tefâhur galeyân eder. Tefâhur tenâzü'a müncer olur. Tarafeynden her biri diğeri hakkında şâirlerinin vaktiyle söylemiş olduğu şiirleri yâd eder. Irk hamiyetleri nebezân eder. Derken söğüşme başlar. Nihâyet biri Evs'den, diğeri Hazrec'den iki genç müşâcerenin verdiği hiddetle dizüstü kalkarak birbirine ağır sözler söylerler. Söz arasında biri ötekine: "İsterseniz eskisi gibi harbi tâzeleriz" der. Öbür

[1] Enfâl, 8/46.
[2] En'âm, 6/153.
[3] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 4437.
[4] Âl-i İmrân, 3/103.

taraf da: “Hay hay!” der. Her iki fırka münâzaanın verdiği amâ-yı gazabla: “Haydin, silâh başına! Şehrin hâricinde, “Harra”da buluşalım.” derler. Kavga meclis hâricindekilere de sirâyet ederek Evsîler bir tarafta, Hazrecîler bir tarafta olmak üzere vuruşmaya giderler. Bereket versin ki hâdiseyi Cenâb-ı Risâlet-meâb Efendimiz vaktinde haber alıp imdâda yetişirler. Derhâl nezd-i mukaddeslerindeki muhâcirîn ile birlikte mahall-i vak’ayı teşrîf buyurarak hemen hemen cenk etmek üzere olan sufûf-ı mukātilîne şöyle hıtâb ederler: [1](يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهَ اللَّهَ، أَبِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ بَعْدَ أَنْ هَدَاكُمُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الإِسْلامِ، وَأَكْرَمَكُمْ بِهِ، وَقَطَعَ عَنْكُمْ أَمْرَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَاسْتَنْقَذَكُمْ بِهِ مِنَ الْكُفْرِ، وَأَلَّفَ بَيْنَكُمْ، تَرْجِعُونَ إِلَى مَا كُنْتُمْ عَلَيْهِ كُفَّارًا؟) = “Ey ma’şer-i müslimîn, Allah’dan sakının, Allah’dan sakının! Ben henüz aranızda iken, bâ-husûs Allâhu Teâlâ size tarîk-ı İslâm’ı gösterdikten, sizi İslâm ile tekrîm ettikten, İslâm sâyesinde sizdeki câhiliyet hâllerine nihâyet verdikten, İslâm sâyesinde sizi küfürden kurtardıktan, İslâm sâyesinde aranızı bulduktan sonra da’vâ-yı câhiliyyetle eski hâliniz olan küfre mi rücû’ ediyorsunuz?” Faslü’l-hıtâb-ı nebevî her iki tarafın aklını derhâl başlarına getirir. Yaptıkları işin tesvîl-i şeytânî ve keyd-i a’dâ eseri olduğunu anlarlar. Hemen silâhlarını ellerinden atarlar. Ve yaşlı gözlerle birbirinden niyâz-ı afv ederek sarmaşırlar.

Müteâkiben şu âyât-ı kerîme nâzil olur:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ ايمَانِكُمْ كَافِرِينَ. وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِىَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ. وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ.[2]

Bu dört âyet-i kerîmenin meâl-i münîflerini ayrı ayrı söyleyelim:

Birincinin meâli: “Ey îmân edenler, (sizden evvel) kendilerine kitâb nâzil olanlardan bir takımının (yani bu vak’a münâsebetiyle Yahûdîlerin) sözünü dinlerseniz sizi mü’min olduktan sonra yine kâfir kılarlar.”

Bu âyet-i kerîmeden mevzû’umuza müteallik iki şey anlayabiliyoruz: Biri ehl-i kitâbın her dediğine itâat, her nazariyelerini kabûl câiz değildir. Binâenaleyh Türkçülerin da’vâ-yı cinsiyyet Avrupa ictimâiyâtına hâkim olduğu gibi **[121]** bizde de hâkim olmalıdır demesi bâtıldır. Diğeri şer’in reddettiği bir da’vâ, (bir mefkûre) uğrunda maâzallâhi teâlâ birbirimize girinceye kadar işi ileri götürürsek dâire-i küfre girmek korkusu vardır.

İkincinin meâli: “Bir de aranızda Allah’ın âyât-ı kerîmesi tilâvet edilip dururken, Resûlullâh içinizde durup dururken siz nasıl küfr edersiniz? Her kim Allah’a (îmân ederek O’na) sımsıkı yapışırsa, O’na i’tisâm ederse işte o, kendisine doğru yol gösterilmiş kimse olmuş olur.”

“Allah’a i’tisâm” İbni Cüreyh’a göre “Allah’a îmân etmek”tir. Ebu’l-Âliyye’ye göre ise “Allah’a güvenmek”tir.

Katâde radıyallâhu anh bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde diyor ki: “İşte her taraftan görünür, âşikâr iki alem: Biri Nebiyyullâh, diğeri Kitâbullâh. Nebiyyullâh aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm geçti, gitti. Kitâbullâh’ı ise Allâhu Teâlâ hazretleri rahmet ve ni’met olmak üzere sizin elinizde bıraktı. Helâli, harâmı, tâati, ma’sıyeti onda mezkûrdur.”

Buna ilâveten derim ki Katâde’den sonra tâbiîn ile tebe’-i tâbiî hazerâtı usanmak, yılmak bilmez bir azm ü cihâd sâyesinde sünnet-i Resûlullâh’ı da zât-ı pâk-i peygamberî içimizde yaşıyormuş gibi bir hiss-i itmi’nân verecek vech ile topladılar. Şimdi Kitâbullâh da, Resûlullâh da yanımızda demektir. İslâm’ın gizli, kapalı hiçbir şeyi kalmamıştır. Müslüman dîni âşikârdır. Binâenaleyh her mes’ele-i hâdiseyi kabûl etmeden evvel bir kere Kitâbullâh’a, sünnet-i Resûlullâh’a arz etmek müslümanların vazîfesidir. Kavmiyet da’vâsı da o mesâil-i muhdeseden biridir.

Üçüncü ile dördüncünün meâlleri: “Ey îmân edenler, Allah’dan nasıl sakınmak yaraşırsa öylece, hakkıyla sakınınız. Ve (bu ittikā sâyesinde) ancak ve ancak müslim olarak ölünüz. Kezâlik toplu olarak hablullâha yapışıp birbirinizden ayrılmayınız. Allâhu Azîmü’ş-şân’ın o büyük ni’metini hâtırınızdan çıkarmayınız ki siz (birbirini öldürür, kavîsi zaîfini yer) düşman iken (sâye-i İslâm’da) kalblerinizi barıştırdı da O’nun sâye-i lutf u ni’metinde kardeş oluverdiniz. Ateş çukurunun (cehennemin) tâ kenârına kadar sürüklenip gelmişken sizi o ateşten O kurtardı. İşte Allâhu Teâlâ size âyetlerini böyle apaçık gösteriyor ki doğru yolu bulasınız.”

“Hablullâh” İbni Mes’ûd’un turuk-ı muhtelifeden ma’lûm olan tefsîrine göre “*Kur’ân*” olduğu gibi Şa’bî tarîkından sâbit olduğuna göre “cemâat”tir. İbni Mes’ûd (radıyallâhu anh) bir def’a: “Bu yol, başında şeytanlar duran bir yoldur. Oradaki şeytanlar doğru yolu şaşırtmak için ey Allah’ın kulu! Beri gel, doğru yol burasıdır, diye nidâ ederler. Siz ise hablullâh ile i’tisâm edegörün. Zîrâ hablullâh *Kur’ân*’dır.” dediği gibi bir hutbesinde de: “Ey nâs, tâatten, cemâatten ayrılmayınız. Allah’ın, yapışın dediği hablullâh bunlardır.” demiştir. Ebu’l-Âliyye hablullâhı “ihlâs” ile, Katâde “Allah’ın ahdi, Allah’ın emri” ile, İbni Zeyd “İslâm” ile tefsîr ediyor.

Biraz düşünsek hepsinin ma’nâsı bir yere varır. Nitekim Ebû Said-i Hudrî’den rivâyet olunduğuna göre Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem bunun tefsîrinde [3](كِتَابُ اللهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الأَرْضِ) = “Semâdan arza uzatılan habl yani vâsıta-i necât Kitâbullâh’dır” buyurmuş oldukları gibi Ebû Şureyh-i Huzâî tarîkıyla da [4](فَإِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ سَبَبٌ طَرَفُهُ بِيَدِ اللهِ وَطَرَفُهُ بِأَيْدِيكُمْ، فَتَمَسَّكُوا به فَإِنَّكُمْ لَنْ تَضِلُّوا وَلَنْ تَهْلِكُوا بَعْدَهُ أَبَدًا) = “Şübhe yoktur ki bu *Kur’ân* bir ucu yedullâhda, diğer ucu sizin elinizde olan necât ve selâmet halatıdır. O hâlde ona temessük ediniz ki ondan sonra ebediyyen ne yolu şaşırasınız, ne de kimsenin yolunu şaşırtasınız.” Zeyd bin Erkam tarîkıyla da bir hutbede [5](إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ كِتَابَ اللَّهِ هُوَ حَبْلُ اللَّهِ، مَنِ اتَّبَعَهُ كَانَ عَلَى الْهُدَى، وَمَنْ تَرَكَهُ كَانَ عَلَى الضَّلَالَةِ) = “Ben size Kitâbullâh’ı bırakıyorum ki hablullâhdır. Kim ona mütâbeat

[1] İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîr-i Taberî,* 2000, c. 6, s. 56.

[2] Âl-i İmrân, 3/100-103.

[3] Tirmizî, Sünen, 3788.

[4] el-Beyhâkî, *Şu’abu’l-İman,* Bombay, 2003, c. 3, s. 391.

[5] İbn Hibban, *Sahîh,* Beyrut, 1988, c. 1, s. 331.

ederse hidâyet, kim onu terk ederse dalâlet üzere olur" buyurdukları rivâyet edilmiştir.

Görüyorsunuz ki bize tavsiye edilen şey hep Kitâbullâh'a temessüktür. Cemâatten ayrılmamaktır. Râbıta-i İslâm'ı takviyedir. Görüyorsunuz ki râbıta-i cinsiyyet binâ-yı dînin en kavî temel taşları olmak ni'metine mazhar olan ensâr-ı kirâmı ne hâle getirmiş. Artık asabiyet-i kavmiyyenin, sağını solunu fark etmekten âciz, dîn ve îmândan bî-haber câhillerimizde ne gibi te'sîrât-ı müdhişe bırakacağını teemmül ediniz.

Sadr-ı İslâm'da cereyân etmiş bir vak'a daha nakl edeyim ki "Münâfıkūn" Sûre-i Celîlesi'nin sebeb-i nüzûlü olmuştur:

Ehl-i siyerin rivâyetine göre Cenâb-ı Risâlet-meâb sefere çıktıkça ashâb-ı kirâmın ağniyâsı fukarâ-yı ashâbın emr-i it'âmını der-uhde ederek Fahr-i Kâinât Efendimiz'in refâkatinde bulunurlarmış. Bidâyet-i İslâm'da ise ma'lûmdur ki bu ağniyâ ale'l-ekser ensârdan idiler. Gazevâtın birinde (gālibâ Beni'l-Mustalik Gazvesi) ordu konduğu sırada kuyu başında muhâcirînin adamlarından biri ile ensârın adamlarından biri beyninde deve suvarmak yüzünden nizâ' çıkar. Muhâcirî ensârîyi döver. Ensârî derhâl –Arab âdet-i kadîmesi üzere– (يَا لَلْأَنْصَار!) yani "Neredesiniz, ey Ensâr?", Muhâcirî de: (يَا لَلْمُهَاجِرِينَ!) yani "Neredesiniz, ey muhâcirîn!" diye istimdâd ederler. Resûlullâh (sallâllâhu aleyhi ve sellem) bu nidâyı işitince: (مَا بَالُ دَعْوَى أَهْلِ الجَاهِلِيَّةِ؟) yani "Bu işittiğim câhiliyet da'vâsı ne oluyor?" diye sorarlar. "Bir şey değil, bir muhâcirî çocuk ile bir ensârî çocuk dövüşmüşler" cevâbını alınca: (دَعُوهَا فَإِنَّهَا خَبِيثَةٌ) = "Böyle sözü bırakınız. Zîrâ bu çirkin, müteaffin bir şeydir" buyururlar. Müslim'in rivâyetinde Hazret-i **[122]** Risâlet-meâb Efendimiz'in [1](فَلَا بَأْسَ وَلْيَنْصُرِ الرَّجُلُ أَخَاهُ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا، إِنْ كَانَ ظَالِمًا فَلْيَنْهَهُ، فَإِنَّهُ لَهُ نَصْرٌ وَإِنْ كَانَ مَظْلُومًا فَلْيَنْصُرْهُ) = "Be'is yok, insan kardeşine zâlim iken de mazlûm iken de yardım etmelidir. Eğer zâlim ise onu men' etsin ki bu, ona nusrettir. Eğer mazlûm ise yardım etsin." ziyâdesi de vardır. Sûret-i zâhirede zümre-i ensârdan görünen Abdullah bin Übey bin Ebî Selûl mes'elenin sâye-i feyz-i İslâm'da böyle kolaycacık bastırıldığına âdetâ canı sıkılır. Ve Zeyd bin Erkam da dâhil olduğu hâlde ensârdan birkaç zâtın huzûrunda: "Bunlar bizim aleyhimize tedâî mi ediyorlar? Bunu da mı gördük? Demek ki kavim ve kabîlesi olmayan âciz kimseler benim kavim ve kabîleme galebe ettiler. Bu zillete neden katlanıyorsunuz? Resûlullâh'ın etrâfında olanlara infâk etmeyiniz. Onları aç bırakınız ki başından dağılsınlar. Vallâhi Medîne'ye dönersek azîz ve kavî olanımız kim ise zelîl ve zaîf olanı oradan çıkaracaktır" gibi Zât-ı Risâlet-penâhî hakkında tehdîdi tazammun eden sözlerle zikrinden biz-zarûre sarf-ı nazar edeceğimiz bî-edebâne diğer sözler söyler. Zeyd bin Erkam Sa'd bin Ubâde'ye, amcasına işi haber verir. Onlar da Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem hazretlerini vak'adan âgâh ederler. Abdullâh bin Übey çağırılır. Eymân-ı mugallaza ile Zeyd'i tekzîb ederek mahcûb eder. Lâkin sûre-i şerîfenin nüzûlü işi tamâmen meydâna çıkarır. Hazret-i Ömer bu münâfığı öldürmek üzere silâhlanır. Ve taraf-ı Risâlet'ten men' edilir. Bu men'i ensâr ile muhâcirîn arasında bir kırgınlık husûlüne meydân vermemek mülâhazasına haml ederek Muâz'ı katline me'mûr buyurmalarını niyâz eder. Hattâ bir rivâyete göre Abdullâh'ın oğlu Habbâb –nâm-ı dîğeri yine Abdullâh– huzûra gelip bilâhare kısâs ve diyet da'vâsına mahal kalmamak için babasını bizzât katl etmek üzere arz-ı hizmet eder. Bunların cümlesine: "Muhammed ashâbını öldürüyor dedirtmem" buyurulur. Çok geçmez, Medîne'ye avdet buyurulur. Medîne'ye bir konak mahalle varınca babasının Hazret-i Resûlullâh'a ettiği muâmele-i nâ-sezâyı bir türlü hazm edemeyen Abdullâh bin Abdillâh ilerde bulunan babasının mehârını tutar. Kılıcını sıyırır. Ve "Vallâhi, kendinin zelîl, Resûlullâh'ın azîz olduğunu alâ-mele'i'n-nâs ikrâr etmedikçe seni Medîne'ye sokmam" der. Ve bu ikrârı babasına cebren ettirir.

Bu vak'adan vücûh-ı istifâdemiz çoktur: Evvelâ hamiyet-i câhiliyye ve asabiyet-i kavmiyye nüfûs-ı beşeriyyede pek cüz'î, pek ehemmiyetsiz vesâil ile alevlenebilecek emrâz-ı muzmerreden imiş. Bu vak'anın bir başlangıcına, bir de sonuna bakın, iş nereden nereye varabilirmiş anlaşılır. Binâenaleyh bu duyguyu uyuşturup eb'ad-i gāyâtı gözleyen hissiyât-ı ulviyye-i İslâmiyyeyi onun yerine ikāme etmek, rûhun daha vâsi' bir sâha-i kemâl içinde pervâz etmesi için ona dünya ve âhireti şâmil bir sâha-i cevelân açmak lâzımdır. Sâniyen bir münâfık baba ile mü'min evlâd arasındaki fark-ı gāyeyi anlıyoruz. Sâlisen habl-i ilâhîye temessükün, terbiye-i İslâmiyyenin müslümanları Resûlullâh'a, dîn-i Resûlullâh'a nusret bâbında ne gibi fedâkârlıklara sevk edebildiği görülür. Cinsiyet terbiyesi ise İslâmiyet kadar mücerred bir gāye-i ulviyye gözetemeyeceği için maddiyât ve menâfi' ile mukayyeddir. Kavminden bir menfaat-i âcile göremeyenleri hıyânetten men' edemez. Râbian Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in çocuklar lisânından sâdır olan bu sözü (منتنة), diğer bir rivâyete göre (خبيثة) vasfıyla yâd buyurdukları nazar-ı dikkatimizi celb eder. Bu hadîs münâsebetiyle Şeyhulislâm İbni Teymiyyetü'l-Harrânî *İktizâ'u's-Sırâtı'l-Müstakīm* nâm kitâbında (يَا لَلْأَنْصَار) ile (يَا لَلْمُهَاجِرِينَ) nidâsından bahs ederken diyor ki:

"Bu muhâcirîn ve ensâr isimleri Kitâb ve Sünnet'te vârid olmuş iki ism-i şer'îdir. Hakk Teâlâ bize nasıl "müslimîn" nâmını vermiş ise bu zevât-ı kirâma da o isimleri vermiştir. Bir kimsenin muhâcirîne, ensâra intisâbı da kabâil ü emsâra intisâb gibi mücerred ta'rîf kasdıyle edilen bir intisâb-ı mubâh kabîlinden olmayıp Allah ile Resûlü indinde mahmûd ve müstahsen bir intisâbdır. Böyle iken gulâm-ı ensârî ile gulâm-ı muhâcirî bu mübârek isimleri istimdâd ü intisâra vesîle ittihâz edince bunu Nebiyy-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem nâ-hoş görerek "da'vâ-yı câhiliyyet" diye tesmiye etti. O kadar nâ-hoş gördü iki bu nâm ile çağırışanların iki çocuktan ibâret olduğunu ve cemâatin bunda hiçbir dahli olmadığını îzâha lüzûm görüldü. Bunun üzerine taraf-ı âlî-i Risâlet-penâhî'den zâlimin de, mazlûmun iânesi emr olundu ki mahzûrun, ehl-i câhiliyyet âdeti üzere bir kimsenin sûret-i mutlakada kendi tâifesi hakkında taassub göstermesinde olduğu anlaşılsın. Yoksa kendi tâifesine hak üzere nusret etmek müstahsendir. Yerine göre vâcib veya müstahabdır."

Buraya kadar verdiğimiz îzâhâttan Kitâbullâh'a i'tisâmın, cemâat-i İslâmiyyeye (kavmiyyeye değil) sımsıkı yapışma-

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 16.

nın ve hiss-i kavmîyi hiss-i İslâmî içinde eritmenin vücûbu ve sevâd-ı a'zam-ı müslimînden –taassub-ı câhiliyyetle– velev ednâ bir vasıf ile iftirâkı müş'ir husûsâtın adem-i cevâzı kâfî derecede sâbit olmuştur zannederim. Bundan sonra doğrudan doğruya asabiyet-i mezmûme-i kavmiyyeye, âbâ vü ecdâd ile iftihâra tealluk eden âyât ve ehâdîsi zikr edelim ki şübheye, tereddüde zerrece mahal kalmasın.

Bunun için herşeyden evvel çocuklarımızın mahalle mektebinde iken ezberledikleri (اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ) sûre-i celîlesini hâtırlatmak isterim. Hakk Teâlâ hazretlerinin bize fermânı şudur:

(اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ. حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) Makābire varıncaya kadar haseb ü neseble tefâhur sizi oyaladı durdu. (كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ) Ya! Öyle mi? Siz kabre girince bu tefâhurun ne demek olduğunu anlarsınız. (ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ) Öyle mi? Siz kabirlerinizden meydân-ı arasâta çıkınca bunun ne demek olduğunu anlarsınız. (كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ. لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ) Bundan vazgeçin. Siz eğer ilm-i yakîn ile bilseniz anlarsınız ki her hâlde cahîmi hakka'l-yakîn göreceksiniz. (ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ) Yine tekrar ederim ki yevm-i kıyâmette cahîmi elbette ayne'l-yakîn **[123]** göreceksiniz. (ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ) Ondan sonra elbette o gün Allah'ın size ihsân ettiği ni'metlerden mes'ûl olacaksınız.*

Nasıl? Vaîd-i ilâhî müdhiş değil mi? Bu sûre-i celîle kabâil-i Arabın (ve ez-cümle Benî Abdi Menâf ile Benî Sehm'in) yekdiğere karşı bizim şerefli âbâ vü ecdâdımız daha çoktur, malımız daha çoktur tarzında kurum satmaları üzerine nâzil olmuştur. Bu münâsebetle bir de Hâkim ile İbni Ebiddünyâ'nın Ebû Hureyre tarîkıyla rivâyet ettikleri şu hadîs-i şerîfe bakalım: [1](سَيُصِيبُ أُمَّتِي دَاءُ الْأُمَمِ الْأَشَرُ وَالْبَطَرُ وَالتَّكَاثُرُ التشاحن فِي الدُّنْيَا وَالتَّبَاغُضُ وَالتَّحَاسُدُ حَتَّى يَكُونَ الْبَغْيُ) = "Benim ümmetim de bundan evvelki ümmetlerin hastalığına tutulacak. Bu hastalıklar küfrân-ı ni'met, şımarıklık, tekâsür yani ensâb u ahsâb ile tefâhur, dünya için yekdiğeriyle didişme, birbirine buğz ediş, yekdiğeri kıskanmadır. Bunlar ola ola nihâyet haddi tecâvüz ederler." –diğer rivâyette (ثُمَّ يَكُونُ الْهَرْجُ) ziyâdesine nazaran– ondan sonra karma karışık bir kıtâl olur." Görülüyor ki bağy u tuğyânın, daha sonra da bilâ-mûcib-i şer'î kıtâlin esbâbından olmak üzere tekâsür de ta'dâd ediliyor. Bu hastalıkların esâs-ı binâsı da biliyoruz ki tefâhur ve temâyüz, kurum satmak hissidir. Bugünkü kavmiyet ve cinsiyet da'vâsı zımnında böyle kurum satmak yok ise hayye ale's-salâ!

Lâkin bu kadarla kalmayalım. Sahâyif-i *Kur'ân-ı Kerîm*'i bir daha araştıralım: Sûre-i Mü'minûn'da şu âyât-ı kerîmeye tesâdüf ederiz:

فَإِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ. فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَالِدُونَ [2]

Meâl-i şerîfleri: Sûr'a nefh edildiği gün onların arasında ne ensâb kalır, ne de hiç biri neseb ve karâbetle istiâne ederek kimseden bir şey isteyebilir. O zaman ne rahm para eder, ne karâbet. O zaman kimlerin mîzân-ı hasenâtları ağır basarsa nâil-i felâh onlardır. Kimlerin de mîzân-ı hasenâtı hafîf olursa işte onlar kendilerini ziyân etmiş olacaklar. Ve cehennemde hâlid kalacaklardır.

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: [3](يَقُولُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي جَعَلْتُ نَسَبًا وَجَعَلْتُمْ نَسَبًا، فَجَعَلْتُ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ فَأَبَيْتُمْ إِلَّا أَنْ تَقُولُوا: فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ أَكْرَمُ مِنْ فُلَان وانى اليوم ارفع نسبى واضع نسبكم الا ان اوليائى المتقون) = "Kıyâmet gününde Allâhu Teâlâ şöyle buyuracak: Ey nâs, size Ben bir neseb tanıttım. Siz kendiniz için başka bir neseb tanıdınız. Ben nezd-i ilâhîde en kerîminiz en takīniz olsun dedim. Siz ise 'filân oğlu filân' ve 'filân filândan ekremdir' demekten vaz geçmediniz. İşte bugün kendi nesebimi ref' edip sizin nesebinizi alçaltacağım." Diğer bir hadîs-i şerîfde de: [4](الْمُسْلِمُونَ إِخْوَةٌ لَا فَضْلَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا بِالتَّقْوَى) = "Müslümanlar kardeştirler. Hiçbirinin diğeri üzerine fazl u rüchânı yoktur. Meğer ki takvâ ile ola." Kezâlik Hazret-i Âişe'nin rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfde de: [5](مَا أَعْجَبَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا، وَلَا أَعْجَبَهُ أَحَدٌ قَطُّ إِلَّا ذُو تُقًى) = "Dünyaya dâir hiçbirşey Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellemin hoşuna gitmiş değildir. Kezâlik takvâ sâhibinden başka hiçbir kimse onun hoşuna gitmiş değildir." Kezâlik Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce, İbni Hıbbân, Hâkim gibi ecille-i ricâl-i hadîsin tahrîc ettiği uzun bir hadîsde de: [6](مَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ) "Şehrâh-ı saâdette her kimi ameli geri bırakırsa nesebi ileri götürmez" buyuruluyor.

Görülüyor ki nesebin nezd-i ilâhîde bir kıymet-i mu'teddün-bihâsı yoktur. İnsan için müfîd bir şey varsa o da mîzân-ı hasenâtını ağırlaştıracak takvâdır, a'mâl-i sâlihadır. Allah'ın sevdiği budur. Ensâba ehemmiyet verildiğini sevmez. Allah'ın sevdiğine muhabbet, buğz ettiğine buğz etmek muktezâ-yı îmândır. Bundan dolayıdır ki tâ çocukluğumuzdan i'tibâren bize hubb-i fillâh ile buğz-ı fillâhı tavsiye ederler.

Mü'minlerin ancak ve ancak kardeş olduğunu i'lân eden Sûre-i Hucurât'taki [7](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) âyet-i kerîmesinin biraz ilerisinden okuyacağımız âyet-i celîle ise *Kur'ân-ı Kerîm*'e hâs olan o belâğat-i dil-rübâsıyla da'vâyı o kadar açık hallediyor ki bir müslümana başka türlü düşünmeye mecâl bırakmıyor:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ [8]

Meâl-i şerîfi: "Ey nâs, Biz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık. Sizi ancak tanışasınız, bilişesiniz diye şuûb ve kabâile ayırdık. (Bu şuûb ve kabâilin ehemmiyeti var zannetmeyiniz.) Nezd-i ilâhîde en kerîminiz en takīnizdir. Şübhesiz Allâhu Teâlâ Alîm ve Habîr'dir."

Kabâilin ne demek olduğu ma'lûm. Şuûb da neseb-i

* Nakl-i meâlde bir hatâ varsa tashîh edilmesi mercûdur.

1 Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 4747.

2 Müminün, 23/101-103.

3 Benzer şekilde, el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman*, Bombay, 2003, c. 7, s. 133.

4 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* 3547.

5 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 24400.

6 İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhü'l-Kitâb, 17.

7 Hucurât, 49/10.

8 Hucurât, 49/13.

baîde müntehî olan kabâilin hey'et-i mecmûasıdır ki bu ma'nâya bugünkü isti'mâlimizde "akvâm" dediğimiz büyük cem'iyetler de dâhil olur.

Âyet-i kerîmeyi hakkıyle teemmül edelim: Nidâyı müteâkıb Hak Teâllâ celle şânuhu bir anadan, bir babadan geldiğimizi haber vermekle beyne'l-beşer müsâvâtı, kimsenin kimse üzerine neseb i'tibârıyle rüchânı olamayacağını bildiriyor. Herkes müsâvî olunca o hâlde bunca insanların şuûb ve kabâil-i muhtelifeye ayrılmalarında ne fâide var? Her biri kendi kavmine intisâb ederek nev'an-mâ bir husûsiyet iktisâb etmeye, kendi kavim ve kabîlesiyle öğünerek varlığını gāib etmemeye hakkı yok mu? Hayır. Buna hakkı yok buyuruluyor. Şuûb ve kabâile ayrılmak yalnız teâruf içindir. Herkesin adı insan olmakla tanışmak, bilişmek mümkün olamayacağı gibi herkesin yalnız kendi adı ile, alem-i hâssı ile ma'rûf olması –her alem birçok eşhâs arasında biz-zarûre müşterek olacağından– yine bilişmeye, **[124]** tanışmaya mâni'dir. O hâlde bilişmek, tanışmak için kabâil ve şuûba intisâb edilecek. Ahmed, Oğuz, Behrâm ismindeki eşhâsa Hasan oğlu Ahmed, Karaoğlu Oğuz, Fîrûz oğlu Behrâm demekte beis yoktur. Zîrâ bu kadarı teâruf içindir. Tefâhur için değildir. Ensâbın sıla-i rahme, akārib ü taallukātı tanımaya vesîle ittihâz edilmesinde de beis yoktur.

Nitekim Tirmizî'nin Ebû Hureyre tarîkıyle rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte[1] (تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ، فَإِنَّ صِلَةَ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ فِي الأَهْلِ، مَثْرَاةٌ فِي المَالِ، مَنْسَأَةٌ فِي الأَثَرِ) = "Ensâbınıza dâir sıla-i rahme yardım edecek kadar ilim edininiz. Zîrâ sıla-i rahm ehl ü ıyâle muhabbete vesîledir. Malın tezâyüdüne vesîledir. Ömrün bereketlenmesine sebebdir" buyurulmuş.

Bu gibi nisbetlerin tefâhura âlet ve vesîle edilmesi ise memnûât-ı kat'iyye-i şer'iyyedendir. Zîrâ nezd-i ilâhîde makbûl ve müstahsen bir şey varsa o da takvâdır. İnsanların en kerîmi en müttakīsidir. İbni Ömer (radıyallâhu anhumâ) dan rivâyet olunduğuna göre feth-i Mekke günü Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri deveden inmeyerek erkân-ı Beytullâh'ı dest-i şerîflerindeki çevgânı uzatma sûretiyle istilâm etmişler. Mescid-i Harâm'dan çıktıktan sonra deveden inip Allah'a hamd ü senâ ve âtîdeki hutbeyi îrâd buyurmuşlardır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَتَكَبُّرَهَا بِآبَائِهَا النَّاسُ رَجُلَانِ بَرٌّ تَقِيٌّ كَرِيمٌ عَلَى اللَّهِ، وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ هَيِّنٌ عَلَى اللَّهِ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَخَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مِنْ تُرَابٍ قَالَ اللَّهُ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى الى قوله خَبِيرٍ ثم قال اَقُولُ قولى هذا واستغفر الله ى ولكم[2]

Meâl-i şerîfi: "Hamd olsun o Allâhu Azîmü'ş-şâna ki sizlerden câhiliyete mahsûs olan fahr u nahveti, âbâ vü ecdâd ile tekebbürü giderdi. İnsanlar iki sınıftır: Ya berr ü takī ve nezd-i ilâhîde kerîm olur. Ya fâcir ü şakī ve nezd-i ilâhîde kıymetsiz olur. İnsanların hepsi Âdem'in oğullarıdır. Âdem'i de Allâhu Teâlâ topraktan yarattı. Allâhu Teâlâ (إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى...خَبِيرٍ) buyurdu. Hutbeyi itmâm buyurduktan sonra Bu sözümü böylece söyler, Cenâb-ı Allah'dan kendim için de sizin için de istiğfâr ederim buyurmuşlar."

Câbir bin Abdillâh'ın rivâyetine göre eyyâm-ı teşrîkta Hutbe-i Vedâ'da îrâd buyurulan[3] (يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا لِأَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ، إِلَّا بِالتَّقْوَى، إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ (قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ) = "Ey nâs, sizin Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Haberiniz olsun ki hiçbir Arabînin* acemî üzerine, hiçbir acemînin de Arabî üzerine, hiçbir siyâhın beyaz üzerine, hiçbir beyazın siyâh üzerine fazl u rüchânı yoktur. Meğer ki takvâ ile ola. Şübhesiz ki nezd-i ilâhîde en kerîminiz en takī olanınızdır. Söyleyin, teblîğ ettim mi? 'Evet ya Resûlallâh teblîğ buyurdunuz' cevâbı üzerine de 'öyle ise hazır olan gāib olana teblîğ etsin' " hadîs-i şerîfinde bu husûsa verilen ehemmiyet bilhassa câlib-i dikkattir.

Âbâ vü ecdâd ile tefâhur gibi asabiyet hakkında da vârid olan ehâdîs-i nebeviyye pek çoktur:

– لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ)[4] = "Asabiyet da'vâsına kalkışan, onu tervîc eden bizden değildir. Asabiyet üzerine kıtâle girişen de bizden değildir. Kezâlik asabiyet da'vâsı üzere ölen de bizden değildir." Hadîs-i şerîfin râvîsi Cübeyr bin Mut'im'dir. Muharrici Ebû Dâvud'dur.

– مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ، وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً،)[5] وَمَنْ قَاتَلَ تَحْتَ رَايَةٍ عِمِّيَّةٍ يَغْضَبُ لِعَصَبَةٍ، أَوْ يَدْعُو إِلَى عَصَبَةٍ، أَوْ يَنْصُرُ عَصَبَةً، فَقُتِلَ، فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ، وَمَنْ خَرَجَ عَلَى أُمَّتِي، يَضْرِبُ بَرَّهَا وَفَاجِرَهَا، وَلَا يَتَحَاشَى مِنْ مُؤْمِنِهَا، وَلَا يَفِي لِذِي عَهْدٍ عَهْدَهُ، فَلَيْسَ مِنِّي (وَلَا يَتَحَاشَى مِنْ مُؤْمِنِهَا، وَلَا يَفِي لِذِي عَهْدٍ عَهْدَهُ، فَلَيْسَ مِنِّي) = "Her kim tâat-i imâmdan çıkarak ve cemâatten ayrılarak ölürse ölüşü câhiliyet üzere ölümdür. Her kim bir tarafa asabiyet göstermekten nâşî gazab ederek veya bir tarafa asabiyeti tervîce kalkışarak veyahud bir tarafa asabiyet gösterenlere yardım ederek bir râyet-i amyâ altında kıtâle girişir de katl olunursa maktûliyet-i câhiliyye ile maktûl olur. Kezâlik her kim ümmetime karşı hurûc ederek iyisine de, kötüsüne de saldırır, mü'mininden tehâşî etmez, muâhid olanın ahdine riâyet eylemezse benden değildir." Hadîs-i şerîfin râvîsi Ebû Hureyre, muharrici Müslim'dir.

Şeyhulislâm Harrânî fukahânın kıtâl-i ehl-i kıble bâbında tasnîf ettiği üç kısım mukātilîni yani bâğîleri, âdîleri (kuttâ'-ı tarîk), ehl-i asabiyyeti bu hadîs-i şerîfde münderic buluyor. Birinci kısım –ki tâat-i sultândan hurûc edenlerdir– hiçbir fenâlık etmeseler bile yalnız tâatten hurûc ve cemâatten mufârakatleri büyük bir ma'sıyettir. Böyleleri ölürlerse ölümleri meyte-i câhiliyyettir, diyor. Zîrâ câhiliyye-i Arabın –ma'lûm olduğu üzere– yegâne bir emîr-i mutâ'ları yok idi. İkinci kısım kavim ve kabîlesi ve hemşehrîleri uğrunda taassub ederek mukātele edenlerdir ki altına girdikleri râyet "râyet-i amyâ" yani "kör bayrak" tesmiye buyurulmuştur. Arablar "emr-i a'mâ" derler ki "sonu nereye varacağı belli olmayan iş" demektir. Kıtâl-i asabiyyette de kıtâlin cevâzına ilim lâhık olmadan, ve işin sonu neye müncer olacağı bilinmeden harb edilir. Hazret-i Resûl-i Ekrem böyle bir hâdisede ister işe karışmaksızın yalnız kalbiyle tarafdârlık ederken,

[1] Tirmizî, *Sünen*, Ebvâbü'l-Birr, 49 (1979).

[2] Tirmizî, *Sünen*, Ebvâbü't-Tefsîr, 49 (3270).

[3] el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, Bombay, 2003, c. 7, s. 132.

* Arabın mâadâsına acem denir. Bunda Türk de, Çerkes de, Frenk de dâhildir.

[4] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 122 (5121).

[5] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-İmâre, 13.

ister lisânıyla da'vet ederken, ister kıtâle mübâşeret ederken katl olunan kimsenin maktûliyeti "katle-i câhiliyye"dir, buyuruyorlar. Nitekim Müslim tarîkıyle Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği [1](لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَدْرِي الْقَاتِلُ فِي أَيِّ شَيْءٍ قَتَلَ، وَلَا يَدْرِي الْمَقْتُولُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ قُتِلَ. فَقِيلَ: كَيْفَ يَكُونُ ذَلِكَ؟ قَالَ: الْهَرْجُ، الْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ) = "Bu halkın elbette öyle bir zamanları olacaktır ki kātil ne üzerine adam öldürdüğünü bilmediği gibi maktûl de neden dolayı katl olunduğunu **[125]** bilmez, "Nasıl olur?" denilince; "Evet olacak, buna herc, derler. Kātil de maktûl de cehennemdedir." Hadîs-i şerîf de bunu müeyyeddir. Üçüncü kısım kuttâ'-ı tarîk gibi garazları soygun olan, yahud başkasının taht-ı hükmünde olan müslümanları kıtâle tasaddî etmeseler de yine katl eden zaleme gibi garazları riyâset olan veyahud Harûriye gibi ehl-i kıblenin kanını helâl addedip sünneti tanımayan havâric ve emsâlidir.

[2](إِذَا قَالَتْ نِزَارٍ يَا نِزَارُ وَقَالَت أَهَل اليَمَن يَا قَحْطان نَزَلَ الضّر ورَفَعَ النّصر وسَلط عَلَيهم الحَدِيد) = "Nizâr evlâdı, yetişin ey Nizâr evlâdı! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtân evlâdı! dedi mi hemen zarar nâzil olur. Nusret-i ilâhiyye ref' olunur. Cümlesine de kılıç taslît olunur."

Bu hadîs-i şerîfi asabiyetten tenfîr için son felâketlerden evvel *Sebîl'e* yazmış ve alt tarafına şu mutâlâayı ilâve etmiştim:

"En son nakl ettiğimiz hadîs-i şerîfin mısdâkınca ne olduğumuzu, ne olacağımızı şaşıracak kadar zarara uğradık. Nasr u zafer kokusunu da artık almaz olduk. Nasr tecellî etse bile fâidesinden mahrûm oluyoruz. İnzârın son kısmı kalıyor ki o da mütehakkıktır. Zîrâ yekdiğerimizi boğazlamaktan çekinmiyoruz. Cenâb-ı Hak cezâ-yı amelimiz olarak seyf-i kahrı üzerimize taslît etmiştir. Aklı başında olanları düşündürecek yalnız bir nokta var: Acaba kendi kılıçlarımız düşman kılıçlarının araya girmesine meydan bırakacak mı?..."

Biz burada asabiyet için kavgalarımızı takbîh ederek hasbihâl ederken meğer düşmanlar tedârikât ile meşgūl imiş. Çok sürmeden Hazret-i Beşîr-i Nezîr'in inzârı daha şedîd olarak tahakkuk etti. Kavmiyyetçilerin mühim bir kısmı ikāme-i hudûdullâhı bir daha ru'yâda bile göremeyecek kadar cemâat-i İslâmiyyeye vedâ' edip gitti. Gāfil olana bu ibret yetmez mi?

[3](مَنْ انْتَسَبَ إِلَى تِسْعَةِ آبَاءٍ كُفَّارٍ يُرِيدُ بِهِمْ عِزًّا وَكَرَمًا، فَهُوَ عَاشِرُهُمْ فِي النَّارِ) = "Her kim kâfir olan âbâ vü ecdâdından dokuzuna isimlerini saymakla ızz ü kerâmet satmak kasdıyle ben filân oğlu filânım diye intisâb ederse cehennemde onların onuncusudur." Râvîsi Ebû Reyhâne, muharrici Ahmed bin Hanbel'dir.

Zeyd İbni Cüd'ân'dan Katâde tarîkıyle rivâyet olunur ki Sa'd İbni Ebî Vakkās ile Selmân-ı Fârisî beyninde bir kırgınlık olmuş. Bir meclisde beraber otururlarken Sa'd İbni Ebî Vakkās birkaç kişiye "Nesebini söyle" diye teklîf edip neseblerini dinledikten sonra Hazret-i Selmân'ı mahcûb etmek için: "Sen de nesebini söyle" demiş. Selmân: "İslâm'da neseb sâhibi olduğumu bilmem. Lâkin Selmân ibnü'l-İslâm'dır." cevâbını vermiş. Yine o meclisde hazır olup bu cevâb-ı latîfi işiten Hazret-i Ömer bin el-Hattâb'ın Sa'd'a canı sıkıldı. Dedi ki: "Bütün Kureyş bilir ki Hattâb zamân-ı câhiliyyette Kureyş'in en azîzi idi. Böyle iken yine işte ben ibnü'l-İslâm Selmân'ın kardeşi ibnü'l-İslâm Ömer'im. Zamân-ı câhiliyyette yaşamış dokuz babaya intisâb eden birinin onuncuları olarak cehennemlik olduğunu, İslâm'da yaşamış yalnız bir babaya intisâb ederek üst tarafını saymayan diğer birinin de babasıyla beraber cennetlik olduğunu sen hiç duymadın mı?"

Demek ki bu hadîs-i şerîfin meâl ve ma'nâsı beyne'l-ashâb hayli şâyi' imiş.

Talha bin Ubeydullâh bin Küreyz'den mervîdir ki Hazret-i Ömeru'l-Fârûk serdârlara yazdığı bir tahrîr-i umûmîde: (اذا تداعت اقبائل فاضر بوهم بالسيف حتى يصيروا الى دعوة الاسلام) = "Kabâil, âdetleri vech ile kabîle ismiyle yekdiğeri çağırırlarsa da'vet-i İslâm'ı, müslümanca çağrışmayı kabûl edinceye kadar onları kılıçla te'dîb ediniz." diye yazmıştı ki Kabîsatü's-Sülemî'nin nakl ettiği şu vak'a da onun delîlidir:

Hureybe denilen mevki'de Utbe bin Gazvân'ın ordusunda bulunuyordum. Utbe (orduyu toplamak için olacak): "Ya ashâbe Sûreti'l-Bakara!" diye nidâ etti. Öteden biri de: "Ya Âle Şeybân!" diye bağırdı. Bu bağırtıyı duyunca hemen üzerine yürüdüm. O ise mızrağını bana doğrultup "Savul önümden!" dedi. Elimdeki yay ile mızrağını kendimden uzaklaştırıp sakalına yapıştım. Ve Utbe'nin huzûruna götürdüm. Utbe o adam hakkında Ömer'e bir kâğıd yazdı. Cenâb-ı Ömer cevâbında: "Böyle câhiliyet da'vâsı etmişken onu benim yanıma göndermiş olaydın cellâd karşısına oturtup boynunu vururdum. Zîrâ buna lâyıktır. Fakat mâdem ki habs ile iktifâ etmişsin. Artık öldürme de yanına çağır. Ve yeniden ahd ü bey'at al da salıver." diye yazdı.

– [4](إِذا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَزَّى بِعَزَاءِ الجاهِلِيَّةِ فأعِضُّوهُ بِهَنِ أَبِيهِ وَلَا تَكْنُوا) = "Bir kimsenin câhiliyet âdeti üzere 'Yâ li-filân!' diye kavim ve kabîlesine intisâb ederek istimdâd ettiğini görürseniz ona: 'Babanın bilmem nesini ısır' deyiniz. Ve bunu açık açık söyleyerek kinâye tarîkına sapmayınız." Hadîs-i şerîfin râvîsi Übey bin Ka'b, muharricleri İmâm Ahmed bin Hanbel, Tirmizî gibi zevâttır. Bu hadîs-i şerîfi vaktiyle nakl etmiştim de kavmiyetçilerin tahrîren değilse de şifâhen hayli itâb ve muâhazelerine ma'rûz kalmıştım. "Böyle hadîs olur mu?" diyorlardı. Şer'-i Şerîf'in asabiyeti, âbâ ile tefâhuru, âbâ ile tekebbürü, ne kadar çirkin gördüğünü tahmîn edemedikleri, bir kavim efrâdının cibilletinde merkûz olan bu kadar muzır bir hasleti izâle için hayâ ve nezâhette mürebbî-i âlem olan o Nebiyy-i Kerîm'in tahcîl vâsıtasına bile murâcaati ehven bulduklarını bilmedikleri için ma'zûrdurlar. Halbuki bu bir hadîs-i sahîhdir. Hemen her hadîs kitâbında vardır. Hattâ nahiv kitâblarına misâl olmak üzere bile geçmiştir. Daha muhtasar, daha mufassal olarak turuk-ı muhtelife ile tekrîr edilmiştir. İbni Ebî Şeybe'nin tahrîcine göre Hazreti Ömer'in de *(مَنِ اعْتَزَّ بِالْقَبَائِلِ فَاعْضُوهُ أَوْ فَامْضُوهُ) = "Her kim kabâil ile i'tizâz ederse…. ısır deyiniz" diye emr ettiğini Ebû Miclez rivâyet ediyor.

---

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Fiten, 18.

[2] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 403.

[3] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 17212.

[4] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 568.

* Bu terdîd râvî tarafındandır. [İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* Riyad, 1409, c. 7, s. 456.]

Kinâyesiz olarak lafz-ı "i'zâz"ın taraf-ı Risâlet-penâhî'den kendini bilmez **[126]** biri hakkında isti'mâl edildiği mervîdir. Diğer bir hadîs-i şerîf daha nakl edeceğim ki bundan geri kalmıyor.

لَيَدَعَنَّ رِجَالٌ فَخْرَهُمْ بِأَقْوَامٍ، إِنَّمَا هُمْ فَحْمٌ مِنْ فَحْمِ جَهَنَّمَ، أَوْ لَيَكُونُنَّ[1] أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْجِعْلَانِ الَّتِي تَدْفَعُ بِأَنْفِهَا النَّتِنَ) = "Bir takım adamlar var ki cehennem kömüründen başka bir şey olmayan akvâm ile iftihâr ederler. İşte bunlar ya bu fahrlerinden vazgeçerler, ya nezd-i ilâhîde, pisliği burunlarıyla karıştıran "cu'al"lerden* daha değersiz olurlar." Hadîsin râvîsi Ebû Hureyre ile Huzeyfe, muharricleri İmâm Ahmed bin Hanbel ile Ebû Dâvud'dur. Bunu ihtilâf-ı yesîr ile Tirmizî ile Beyhakī de rivâyet ediyorlar. Binâenaleyh bu emr-i âlî-i nebevîye nazaran âbâ ile tefâhur edenleri edille ile yola getirmek, buna kulak asmazlarsa böyle galîz elfâz ile utandırmak her müslümanın diyâneten borcudur desek neden mubâlağa olsun?

Nüzhet Bey kavmiyet hakkında Şer'-i Şerîf'de neler vârid olduğunu buraya gelinceye kadar artık tamâmen anlamış olacaksınız. Silsile-i ehâdîs-i şerîfeyi daha çok uzatmak mümkündür. Lâkin bu kadarı da anlayana yeter, artar bile. Hele bir hulâsa yapalım da kāriîn-i kirâmı geçmiş sözleri tekrar okumak külfetinden kurtaralım:

Asabiyet-i kavmiyye şer'an memnû'dur, mezmûmdur. Fakat hangi şekilde? Bir insan kavmine mahzâ kavmi olduğu için sûret-i mutlakada asabiyet gösterirse kabîhdir. Kavmine hak dâiresinde ve hiçbir tarafa adâvet ızhâr etmeksizin nusret ederse bil-akis müstahsendir. Bakınız asabiyeti Resûlullâh Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellem) bizzât[2] (الْعَصَبِيَّةُ أَنْ تُعِينَ قَوْمَكَ عَلَى الظُّلْمِ) = "Mezmûm olan asabiyet kavmine zulüm üzerine yardım etmekliğindir" diye ta'rîf buyurdukları gibi diğer bir hadîs-i şerîfde de[3] (خَيْرُكُمُ الْمُدَافِعُ عَنْ عَشِيرَتِهِ مَا لَمْ يَأْثَمْ) = "En hayırlınız aşîretini müdâfaa edendir. Lâkin hılâf-ı şer' müdâfaa edip de günâha girmemek şartıyla" buyurmuşlardır.

Ahmed bin Hanbel ile İbni Cerîr-i Taberî'nin Ukbe bin Âmir rivâyetiyle tahrîc ettikleri[4] (إِنَّ أَنْسَابَكُمْ هَذِهِ لَيْسَتْ بِسِبَابٍ عَلَى أَحَدٍ، وَإِنَّمَا أَنْتُمْ وَلَدُ آدَمَ، كطَفُّ الصَّاعِ لن تَمْلَئُوهُ، لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلَّا بِالدِّينِ أَوْ عَمَلٍ صَالِحٍ، حَسْبُ امْرِئٍ أَنْ يَكُونَ فَاحِشًا بَذِيًّا، بَخِيلًا جَبَانًا) = "Sizin bu (şerefli dediğiniz) neseblerîniz kimseyi sövmeye veya ta'yîr etmeye vesîle olacak şey değildir. Gāyesi hepiniz Âdem'in oğullarısınız. Bir ölçek içindeki buğday taneleri gibi yekdiğere müsâvîsiniz. Ve ölçeği doldurmazsınız. Hiç kimsenin kimse üzerine fazl u rüchânı yoktur. Meğer ki dîn ile yahud amel-i sâlih ile ola. Bir kimsenin kötü olması için bedhûy, bed-zebân, bahîl, korkak olması yeter." hadîs-i şerîfinde de neseb ve kavmiyet dolayısıyla âhara tecâvüz men' buyurulduğu gibi diğer bir hadîs-i şerîfde de:[5] (مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ، فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رُدِّيَ، فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنَبِهِ) = "Her kim kavmine hakkın gayri üzere tarafdârlık ederse çukura düşmüş deve gibidir. Kuyruğundan tutulup çekilir." buyurulmuştur. Hak İslâm, bâtıl İslâm'ın gayridir. Binâenaleyh Şerîat'in çizdiği hudûd dâhilinde kavmine nusret etmek, tarafdârlık etmek yine Dîn-i İslâm'ın emr ettiği şey olduğu için bu yolda hareket edenlerin elini öper, başımızın üzerine koruz. Türkçüler, tefâhur kasdı olmaksızın yalnız "Biz Türküz" demekle hiçbir günâh işlemezler. Türk lisânına, edebiyâtına, san'atine, ticâretine hizmet ederlerse aliyyü'l-a'lâ bir iş görmüş olurlar. Hakāyık-ı dîniyyeyi –tıpkı bizim yaptığımız gibi– Türkçe olarak neşr etsinler.[6] (وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ) = "Biz hiçbir Resûlü kavminin lisânından gayri bir lisân ile göndermedik. Tâ ki onlara hakīkati tebyîn edebilsin" âyet-i kerîmesinin işâretine bakarak bunu teşvîk bile ederiz. Yalnız, Türklere tarafdârlık nâmına diğer akvâm-ı İslâmiyyeye zulm etmesinler. Meselâ bu son felâketlerimizde Hindistan'dan Fas'a kadar bütün müslümanlar müşterek oldukları hâlde yalnız Türklük nâmına mâtem tutarlarsa diğerlerine zulm etmiş olurlar. Musîbet-zede olan dâru'l-İslâm iken bunların "Türk yurdu mahv oldu." demeleri muvâfık mıdır?

Târîhi açın da bakın. Türk yurdu denilen devletin binâsında Türklerden ziyâde Türk olmayanların hizmeti görülmemiş midir? Sadr-ı a'zamlara, kumandanlara bir resm-i geçit yaptırınız. Kaç tanesi hâlis Türk çıkar? Bunlar Türk nâmını vesîle-i tefâhur ve intisâr etmesinler. "Muhâcirîn" ve "ensâr" gibi sıfat-ı medhi müş'ir olarak taraf-ı Hak'tan bahş edilen isimlerin bile bu tarzda isti'mâl edilince iğrenç olacağını yukarıki ehâdîs-i şerîfeden öğrendik. Lisân-ı Şerîat'te i'râbdan hiç mahalli olmayan Türk ve gayr-i Türk ünvânlarını fahr u mübâhâta vesîle ittihâz etmek Hazret-i Ömer'in tahrîrât-ı umûmiyyesinde bahs ettiği da'vâ-yı kabâildir. Bu gibi da'vâlarda bulunanlar da'vet-i İslâmiyyeye ircâ' olunur. Câmia-i İslâmiyyeyi ne kadar az olursa olsun gevşetecek her fiil ve her hareket cinâyettir. İmâm Mâlik'in *Muvattâ''*ında rivâyet olunuyor ki Kays bin Mutâtıyye nâmında bir zât bir gün, içinde Selmân-ı Fârisî ile Suheyb-i Rûmî ve Bilâl-i Habeşî bulunan bir ensâr halka-i sohbetine dâhil olmuş. Ve: "Evs ile Hazrec'i anlarım, bu adamın (yani Resûlullâh'ın) nusretine kalkıştılar. Ya bunlara (yani a'cemî olan bu üç zâta) ne oluyor?" demiş. İslâm'ın verdiği terbiyeye bakın ki orada hazır olan Muâz bin Cebel başka kavimden olan bu üç zâta karşı gurûr-ı kavmîye kapılmamış da hemen yerinden sıçrayıp herifin yakasına yapışmış ve o hâl ile huzûr-ı Resûlullâh'a getirerek söylediği sözü haber vermiş. Hazret-i Peygamber pür-gazab mescid-i şerîfe gelmiş. Ashâbı toplayarak hutbe îrâd etmiş. Hutbesinde **[127]** Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra (يَا ايّها النّاس ان الربّ ربّ واحد وان الاب اب واحد وان الدين دين واحد الا وان العربية ليست لكم بأن وام انما هى اللسان فمن تكلم بالعربية فهو عربي) = "Ey nâs, Rabbiniz yalnız bir Rab'dır. Babanız yalnız bir babadır. Dîniniz yalnız bir dîndir. Arabiyet sizin ne babanız ne ananızdır. O, lisândan ibârettir. Her kim Arabî tekellüm ederse Arabîdir buyurmuşlar. Muâz, eli hâlâ Kays'ın yakasında olduğu hâlde: "Ya Resûlallâh, bu münâfık için ne buyuracaksınız?" diye sormuş. Cevâben: (دعه الى النار) = "Bırak cehenneme kadar yolu var" buyurulmuş. Bu herif sonradan irtidâd etti.

---

[1] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 121.

* Cîm'in zammı ve ayn'ın fethiyle olan bu kelime için Kāmûs'a murâcaat edile.[Kāmûs'taki karşılığı: "Bok böceği"dir.]

[2] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 8299.

[3] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6660.

[4] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 17313.

[5] Ebû Dâvud, *Sünen,* 121.

[6] İbrahim, 14/4.

Dîn-i İslâm akvâmı bir hamur etmek isti'dâdını bir sûret-i i'câz-kârânede hâizdir. Bu isti'dâda karşı kavmiyet ve cinsiyet asabiyetini dikmek sırf hevâya mütâbeat eseridir. Bu asabiyeti müşrikîne ve bâ-husûs binâ-yı İslâm'ı tâ kökünden baltalamaya tasaddî etmiş müşrikîne intimâ ve tefâhura kadar ileri götürmek zulmün en şenî'idir. [1](وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللهِ اِنَّ اللهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) = "Allah'ın gösterdiği tarîk-ı hidâyete sâlik olmaksızın kendi hevâsına tebeiyet eden kimseden daha zâlimi kimdir? Şübhesiz ki Allah kavm-i zâlimîne hidâyet etmez." (Sûre-i Kasas)

Dîn-i İslâm kavmiyet râbıtasını câmia-i İslâmiyye içinde eritmeye o kadar harîsdir ki Selmân-ı Fârisî'nin Hazret-i Resûlullâh'a ve hattâ kavm-i Araba cinsiyet i'tibârıyle hiçbir nisbeti yok iken hakkında: [2](سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ) = "Selmân bizdendir. Ehl-i Beyt'tendir" buyurulmuş. Hazret-i Bilâl vaktiyle bir abd-i Habeşî iken Hazret-i Ömer îmânına, sâbıkasına bakarak hakkında: (ابو بكر سيدنا واعتق سيدنا) = "Ebûbekir efendimizdir. Fazla olarak Bilâl efendimizi de âzâd etmiştir" demiş. Ensâr'ın mevâlîsinden Ebû Ukbe –ki Hazret-i Selmân gibi Fârisî idi– Uhud Muhârebesi'nde nişân alarak müşrikînden birini vurmuş. Ok isâbet edince âdet-i Arab üzere (خُذْها وَأَنَا الْغُلَامُ الْفَارِسِيُّ) = "Al da benim gulâm-ı Fârisî olduğumu bil" demiş. Hazret-i Peygamber (sallâllâhu aleyhi ve sellem) yanında duruyorlarmış. Bu sözü işitince (فَهَلَّا قُلْتَ وَأَنَا الْغُلَامُ الْأَنْصَارِيُّ) = Sanki neden (وَأَنَا الْغُلَامُ الْأَنْصَارِيُّ) demedin de yabancılık gösterdin" diye tevbîh buyurmuşlar.[3]

İnsâf edilsin. Bu telkînât-ı sâfiyye-i İslâmiyye nerede? Zavallı müslümanları "Ergenekon" bayramlarıyla sâha-i işrâke yaklaştıran teşebbüsler nerede? Hazır sırası gelmişken bu bayram münâsebetiyle Abdullâh bin Ömer'in rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfi de söyleyelim: (من بنى بارض المشركين وصنع نيروز هم و مهر جانهم وتشبه بهم حتى يموت حشر معهم يوم القيامة) = "Her kim arz-ı müşrikînde ikâmet için binâ yapar, Nevrûz ve Mihrigân yortularını tutar, onlara kendini benzetir ve bu hâle ölünceye kadar devâm ederse rûz-ı kıyâmette onlarla beraber haşr olunur." Hazret-i Peygamber dâr-ı şirkte Nevrûz ile Mihrigân tutmayı men' ediyor. Bunlar ise dâr-ı şirkin yortularını diyâr-ı İslâm'a getiriyorlar. (ببين تفاوت ره از كجاست تابكجا)

Hulâsa Dîn-i İslâm bit-tabi' tefâhura, tekebbüre, ve –daha ziyâde kızışınca– iftirâka ve neûzü billâh râyet-i amyâ altında kıtâle müncer olan temâyüzü hiç sevmez. Temâyüz-i cinsîden her kavim ve hattâ kendilerini sevmek diyâneten her müslimin borcu olan kavm-i Arab bile şedîden men' edilmişler, hem bu nehye müteallik hıtâbât-ı şer'iyyenin muhâtab ve mübellağ-ı evvelleri kendileri olmuşlardır.

Bu münâsebetle şunu da söyleyelim ki Türkçüler Arabın medâyihine dâir muttali' olabildikleri bazı ehâdîs-i şerîfeden bir ma'nâ-yı kavmiyyet istihrâcına kalkışıyorlar. Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin herkese hakkını vermek husûsunda gösterdikleri muhayyiru'l-ukūl kemâl ve hikmeti görmeyenler bu gibi ehâdîs-i şerîfenin menşe'ini, mevridini tahkîk etmeden –Maşrıkī olduklarına göre ta'bîr câiz ise– mal bulmuş Mağribîye dönüyorlar. İş onların dediği gibi ise buraya kadar îrâd ettiğimiz âyât ve ehâdîs-i şerîfenin kime söylendiği câ-yı suâl olmaz mı? Hazret-i Peygamber Efendimiz asr-ı saâdetlerinde Dîn-i İslâm'a nusret için canlarını, mallarını, hamiyet-i kavmiyyelerini, asabiyetlerini fedâ eden, ezen mahv eden o mübârek kavmi lâyık oldukları vech ile medh ettiği gibi âhirete teşrîflerinden sonra dâire-i İslâm'a girecek eâcimi de medh etmiştir. Kezâlik kavm-i Arab içinde Dîn-i İslâm'a adâvet gösteren kabâili zemmeylemişler, onlara bedduâ da etmişlerdir. Bunlar gösteriyor ki ne bu medâyihın, ne bu mezemmetlerin sâikı hiss-i kavmiyyet değildir. Âleme bu güzel şer'-i ilâhîyi bunca fedâkârlıklarla teblîğ eden Resûl-i Kerîm'in sâha-i ısmeti her hâlde bu gibi deniyyât-ı umûr ile öğünmekten berîdir. Binâenaleyh biz müslümanlar Arabı sevdiğimiz gibi dîne hizmette onlara peyrev olan diğer akvâmı da severiz.

Akvâm-ı İslâmiyyenin kâffesini severiz. Fakat Arab kavmini sâbıka-i İslâmiyyeleri, Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve selleme karâbetleri, lisânları lisân-ı *Kur'ân* olması, ni'met-i İslâm'ı neşr ederek bütün müslimîne velînî'metlik etmeleri dolayısıyla hepsinden, hattâ kendi kavmimizden ziyâde severiz. Buna dâir numûnelik birkaç hadîs gösterelim:

– [4](أُحِبُّوا الْعَرَبَ لِثَلَاثٍ: لِأَنِّي عَرَبِيٌّ، وَالْقُرْآنُ عَرَبِيٌّ، وَكَلَامُ أَهْلِ الْجَنَّةِ عَرَبِيٌّ) = "Kavm-i Arabı üç şeyden dolayı seviniz. Ben Arabîyim. *Kur'ân* Arabîdir. Ehl-i cennetin lisânı da Arabîdir." Râvîsi Ebû Hureyre, muharrici Hâkim, Taberânî, Beyhakī'dir.

– [5](حُبُّ الْعَرَبِ إِيمَانٌ وَبُغْضُهُمْ نِفَاقٌ) = "Araba muhabbet îmândır. Onlara buğz ise nifâktır." Râvîsi Enes, muharrici Hâkim'dir.

– [6](مَنْ سَبَّ الْعَرَبَ فَأُولَئِكَ هم الْمُشْرِكُونَ) = "Kimler ki Araba sebbederlerse işte onlar müşriklerdir." Râvîsi Ömer, muharrici Beyhakī'dir. **[128]**

– [7](حُبُّ قُرَيْشٍ إِيمَانٌ وبُغْضُهُمْ كُفْرٌ وحُبُّ العَرَبِ إيمانٌ وبَغْضُهُمْ كُفْرٌ وَمَنْ أَحَبَّ العَرَبَ فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَبْغَضَ العَرَبَ فَقَدْ أَبْغَضَنِي) = "Kureyş'e muhabbet îmândır. Onlara buğz ise küfürdür. Araba muhabbet îmândır. Buğz küfürdür. Her kim Arabı severse beni sevmiş, her kim Araba buğz ederse bana buğz etmiş olur.) Râvîsi Enes, muharrici Taberânî'dir.

– [8](بُغْضُ بَنِي هَاشِمٍ وَالْأَنْصَارِ كُفْرٌ، وَبُغْضُ الْعَرَبِ نِفَاقٌ) = "Benî-Hâşim ile ensâra buğz küfürdür. Araba buğz nifâktır.) Râvîsi İbni Abbâs, muharrici Taberânî'dir.

– [9](إِذَا ذَلَّتِ الْعَرَبُ ذَلَّ الْإِسْلَامُ) = "Arab zelîl olursa İslâm zelîl olur." Râvîsi Câbir, muharrici Ebû Ya'lâ el-Mavsılî'dir.

Yine tekrar ederiz ki bu ve emsâli ehâdîs-i şerîfede Ara-

1 Kasas, 28/50, metinde (اضل) yerine sehven (اظلم) yazılmıştır.
2 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* 6040.
3 İbn Dâvud, *Sünen*, 122.
4 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* 11441.
5 el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman,* Bombay, 2003, c. 3, s. 159.
6 el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman,* Bombay, 2003, c. 3, s. 161.
7 Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6430.
8 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* 11312.
9 Ebû Ya'lâ el-Mavsılî, *Müsned,* Dımeşk, 1984, c. 4, s. 74 (2096).

ba muhabbetin vücûbu nefs-i kavmiyyet dolayısıyla değil, Nebiyy-i Ümmî-i Arabî'nin (sallâllâhu aleyhi ve sellem) onlar arasında neş'et ve zuhûr etmesinden ve bütün akvâm-ı İslâm üzerinde velînî'metlik hakkını hâiz olmalarından ileri gelir. Onlara ve bâ-husûs Kureyş'e, muhâcîrîne, ensâra, Benî-Hâşim'e muhabbet teşyîd-i İslâm'daki hizmetlerinden dolayıdır ki bunu inkâr eden kimse bulunmaz. Nitekim bunu daha ziyâde sarâhatle gösterir hadîsler de vardır:

– فَمَنْ أَحَبَّ الْعَرَبَ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ، وَمَنْ أَبْغَضَ الْعَرَبَ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ)[1] = "… Her kim Arabı severse bana muhabbet dolayısıyla sever. Her kim Araba buğz ederse bana buğz etmek dolayısıyla buğz eder." Râvîsi İbni Ömer, muharrici Beyhakī'dir.

– (من أحب العرب فهو حبي حقا)[2] = "Her kim Araba muhabbet ederse hakkā ki benim sevgilimdir." Râvîsi İbni Abbâs, muharrici Ebu'ş-şeyh'dir.

Bir gün Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallâllâhu aleyhi ve sellem) Selmân-ı Fârisî'ye: (يَا سَلْمَانُ لَا تَبْغَضْنِي فَتُفَارِقَ دِينَكَ) = "Ey Selmân, bana buğz edip de dîninden çıkmayasın" buyurmuşlar. Hazret-i Selmân telâş ile: "Bu nasıl olur?" diye istîzâhda bulununca: (تَبْغَضُ الْعَرَبَ فَتَبْغَضُنِي) = "Araba buğz edip de o yolda bana buğz etmekle"[3] cevâbını almış.

Arabın nefsü'l-emrdeki fazl u meziyeti böyle iken yine –âyât ve ehâdîs-i sâbıka delâletiyle anlaşılacağı üzere– tekebbür, ahsâb ile tefâhur ve akvâm-ı sâire üzerine tahmîl-i minnet etmesine de hak verilmemiştir. Bir kere huzûr-ı Risâlet-penâhî'de eâcimin yani Arab olmayan akvâmın bahsi geçmiş. (لَأَنَا بِهِمْ أَوْ بِبَعْضِهِمْ أَوْثَقُ مِنِّي بِكُمْ أَوْ بِبَعْضِكُمْ)[4] buyurmuşlar ki râvînin terdîdine nazaran iki türlü tercüme edeceğiz: "Ben onlara size olan vüsûk ve i'timâdımdan ziyâde i'timâd ederim" yahud "Ben onların bazılarına sizin bazılarınıza olan i'timâdımdan ziyâde i'timâd ederim." Hadîsin râvîsi Ebû Hureyre'dir. Muharrici Tirmizî'dir. Ehl-i Fars'ın fazlına dâir, Hâkim *Târih*'inde yine Ebû Hureyre'den: (اعْظَمُ النّاسِ نصيبا فى الاسلام اَهْلُ فارس) = "Nâs içinde İslâm'dan nasîbi en çok olan ehl-i Farsdır." hadîsini rivâyet ediyor ki târîh-i İslâm bunun şâhididir. Ale'l-umûm eâcimin ve bilhassa ehl-i Farsın îmân ve ilim ile medâyihini mutazammın olan diğer ehâdîs-i şerîfe de gösteriyor ki nazar-ı Şerîat'te akvâma medâr-ı medh u muhabbet olacak şey nefs-i kavmiyyetleri değil –aynıyle efrâd gibi– ilimleri, îmânları, câmia-i İslâmiyyeye hizmetleridir.

Suâlin bir ciheti kalıyor ki o da "Ben Arabım ve benden daha Arabı yoktur" hadîs-i şerîfine tealluk edenidir. Bu hadîs sünen ve mu'cemâtta mevcûddur. Râvîsi Ebû Said-i Hudrî, muharrici Taberânî'dir. Yalnız bunu bugün ağızlarında dolaştıranlar başka bir maksada âlet ittihâz etmek üzere eksik nakl ediyorlar. Bî-namaza: "Niçin namaz kılmıyorsun?" demişler. "Lâ-takrabu's-salâte âyetinde nehiy var" demiş. "Âyetin alt tarafını niye okumuyorsun?" demişler. "Ben Mekke hâfızı değilim" cevâbını vermiş. Bu hadîs-i şerîf ile Türkçülük'e nusret edenler de herhalde Mekke hâfızı değil. Hadîs-i şerîf budur: (أَنَا أَعْرَبُ الْعَرَبِ، وَلَدَتْنِي قُرَيْشٌ، ونَشَأْتُ فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ، فَأَنَّى يَأْتِينِي اللَّحْنُ؟)[5] = "Ben Arabın en fasîhiyim. Beni Kureyş doğurdu. Benû Sa'd bin Bekr içinde de büyüdüm. Artık bana lahn nereden gelecek?" A'râb burada fesâhat demektir. Lahn da lisân-ı Arabî'ye muğāyir hatâ yapmaktır. Ma'lûmdur ki kabîle-i Risâlet-penâhî olan Kureyş ile Murzıa-i Nebî Halîmetü's-Sa'diyye'nin kabîlesi olan Benû-Sa'd bin Bekr Arabın en fasîh kabîleleri idi. Binâenaleyh bu hadîs-i şerîfin müeddâsı kavim ve kabîle ile temâyüz ve tefâhur değil, lisân-ı sadâkat-beyân-ı nebevîden şîve-i lisâna muğāyir lahn sâdır olamayacağını beyândan ibârettir. Neseb ve haseble iftihâr nerede, Hazret-i Peygamber-i zî-şânın dünya ve âhiretteki makām-ı rif'ati nerede?

(أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ القِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ، وَبِيَدِي لِوَاءُ الحَمْدِ وَلَا فَخْرَ، وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمَ فَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لِوَائِي، وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ، وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ، وَلَا فَخْرَ)[6] = "Ben rûz-ı kıyâmette Âdem evlâdlarının seyyidiyim. Lâkin fahr edecek bir şey yok. Livâü'l-hamd elimdedir. Bunda da fahr edecek bir şey yok. O gün Âdem'den tutunuz da diğer peygamberlerin kâffesine gelinceye kadar hiçbir peygamber yoktur ki benim livâü'l-hamdim altına girmesin. Ben ilk şefâatçiyim. Ve şefâati kabûl olunacak ilk kimseyim. Bunda da fahr edecek bir şey yok" ve (أَنَا قَائِدُ الْمُرْسَلِينَ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَلَا فَخْرَ)[7] = "Ben mürselînin serdârıyım. Bunda fahr edecek bir şey yok. Ben Hâtemü'n-nebiyyînim. Bunda da fahr edecek şey yok." buyuran Hazret-i Hâtemü'l-enbiyânın sırf tebyîn-i hakîkat maksadıyle kendi zât-ı mübârekleri hakkında söylemiş oldukları bu gibi sözleri gāye-i İslâm'ın hilâfına âlet etmek herhalde hoş bir şey olmasa gerektir.

Ahmed Naim

* * *

[129]

FIKIH VE FETÂVÂ

ÖRFÜN NAZAR-I ŞER'DEKİ MEVKİİ

Cevap: 7

Örf ile Âdet Bir midir:

Kütüb-i fıkhiyyede ekseriyâ örf ve âdet beraber zikr olunuyor. Örf ile âdetin bir olduğu veya ayrı ayrı şeyler olduğu muhtelefün-fîhdir:

1) Bazılarına göre örf hem kavilde, hem amelde vâki' olur. Âdât yalnız amelde vâki' olur. Bu hâlde örf iki kısma ayrılır: Birine örf-i kavlî, diğerine örf-i amelî denir.

Örf-i kavlî: Nâsın bir lafzı aralarında isti'mâl eyledikleri ma'nâda kullanmalarıdır, ki her ne zaman bu lafız işitilir ise zihne ancak o ma'nâ tebâdür eder. Meselâ dâbbe lâfzını merkebde, dirhem lafzını beldede gālib olan nakidde isti'mâl örf-i kavlîdir.

---

1 el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman,* Bombay, 2003, c. 2, s. 520.

2 el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 12, s. 47.

3 Tirmizî, *Sünen,* 3927.

4 Tirmizî, *Sünen*, 3932.

5 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* 5437.

6 Benzer şekilde, İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'z-Zühd, 37.

7 ed-Dârimî, *Müsned,* Suudi Arabistan, 2000, c. 1, s. 196 (50).

Örf-i amelî: Nâsın müsemmâsı âmm olan bir şeyi bazı efrâdında isti'mâl eylemeleridir. Meselâ ekmek lafzının müsemmâsı âmdır. Darı ekmeğine, mısır ekmeğine, arpa ekmeğine şâmildir, lügaten bunlara sâdıktır. Fakat nâs onu buğday ekmeğinde isti'mâl ediyor. İşte nâsın bu isti'mâline örf-i amelî denir.

Kezâ et lafzının müsemmâsı âmdır, balık etine, kuş etine, tavuk etine, deve etine şâmildir. Lügaten bunlara sâdıktır. Fakat nâs onu koyun etinde isti'mâl ediyor. Bunun gibi ayak basmak terkîbini de nâs girmek ma'nâsında isti'mâl ediyor.

Örf-i amelîye âdet de ıtlâk olunur.

2) Bazıları örfü akvâle, âdeti a'mâle hasr ediyorlar.

3) Diğerleri de örf ile âdeti fark etmiyorlar.

§ Muhîtta teâmül ile taâruf yekdiğerine atf-ı tefsîr olarak zikr olunmuştur.

Sa'deddîn-i Taftâzânî *Telvîh'*de âdet ile örfü tefrîk ediyor, şöyle ki: Bir kimse "Baş yemem" diye yemîn etse baş lafzı her ne kadar örfen her hayvanın başında isti'mâl olunur ise de âdeten fırında pişirilip püryân olarak satılmak üzere müteârif olan başı yemedikçe hânis olmaz. Çünkü âdeten her hayvanın başı kasd olunmaz, âdeten çekirge başı, serçe başı başta dâhil olmaz. Artık zikr olunduğu vechile müteârif olan başa hâs olur.

İşte bi-hasebi'l-emkine ve'l-ezmine âdâtın ihtilâfâtını nazar-ı i'tibâra alarak İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe başı evvelâ deve, dana, koyun başlarına; sâniyen dana, koyun başlarına; daha sonra koyun başına hâs kılmıştır.

Sadruşşerîa: *Tavzîh'*de örf ile âdeti fark etmiyor.

İbni Kemâl: *Tağyîru't-Tenkîh'*de örf ile âdeti tefrîk ediyor. Her ikisine ayrı ayrı misâl îrâd ediyor. Örf müteârif olana, âdet mu'tâd olana hâss olur, diyor.

*Mecâmi''*de de örf ve teâmül ayrı gösteriliyor.

* * *

Örf ve Âdet Hakkında Fukahâ-yı İslâm'ın Nazarları:

Örf ve âdet hakkında fukahâ-yı İslâm'ın nazarları muhteliftir.

1- Fıkh-ı Hanefî – *et-Takrîr ve't-Tahbîr'*de beyân olunduğuna göre âdet: Alâka-i akliyye olmaksızın emr-i mütekerrire ıtlâk olunur.

Maamâfîh âdeti şöyle de ta'rîf etmişlerdir: Nüfûsda müstakar ve tabâyi'-i selîme indinde makbûl olan umûr-ı mütekerriredir.

Örf: Şehâdât-ı ukūl ile şöhret bulup tabâyi'-i selîmenin telâkkī bil-kabûl eylediği şeydir.

Örf-i amelî lafz-ı âmmı tahsîs eder. Şâfiiyye ve fukahâ-yı sâire örf-i amelînin muhassas olmasını kabûl etmiyorlar.

Örf-i kavlî bil-ittifâk lafz-ı âmmı tahsîs eder. Örf yemînde mu'teberdir. Örf ve teâmül (nâsın isti'mâli) Şer'a ve nass-ı fukahâya muhâlif olmayan yerlerde hüccettir. Tasrîh mukābelesinde örfe aslâ i'tibâr olunmaz. Örf bir amel-i cârîdir, İbni Battâl: Örf inde'l-fukahâ emr-i ma'mûlün-bihdir, Şer'de şart-ı lâzım gibidir, diyor. Bir mes'elede nassın getirdiğini örf aslâ bozamaz.

Evet âdet muhkemdir. Yani hakkında nas vârid olmayan bir hükm-i şer'îyi isbât etmek için örf ve âdet hakem kılınır, inde'n-nizâ' merci' ittihâz olunur. Herhangi hâdise ki hakkında nass-ı şâri' olmaz ise o hâdisenin hükmü bilinmek için örf ve âdete murâcaat olunur: Nâs nasıl amel eder ise o hâdisenin hükm-i şer'îsi öyledir denir.

Birçok mesâilde örf ve âdete murâcaat olunur. Âdet bir asıldır, buna mebnî bir lafzın ma'nâ-yı hakīkīsi âdet ile terk olunur. Müftî ile kādî zâhir-i mezheb üzere hükm edip bundan dolayı örf ve âdeti terk edemezler. Çünkü birçok ahkâm örfe ibtinâ eder. Bundan dolayı âdât-ı nâsı bilmek hâkimin evsâfındandır.

Şemsü'l-eimme es-Serahsî âdetin hılâfına sarâhat bulunmadıkça âdet muhkemdir diyor.

[130] Örf-i âmm nas olmaz ise icmâ' menzilesindedir. Çünkü örf-i âmm: Ahd-i sahâbeden i'tibâren zamanımıza kadar olan teâmüldür ki müctehidîn o teâmülü ikrâr etmişler ve teârufa mebnî onunla amel eylemişlerdir.

İşte eimme-i Hanefiyyece bil-ittifâk hüccet olan örf-i âmm böyle olan örf-i âmmdır. Zamân-ı ictihâdın gayrisinde bulunan örf-i âmm da mezheb-i esahh üzere zamân-ı ictihâddaki örf-i âmm gibi hüccettir.

Örf-i hâssın hüccet olup olmaması muhtelefün-fîhdir. Nasîr bin Yahyâ, Muhammed bin Seleme ve sâire gibi meşâyih-ı Belh'a göre hüccettir.

El-hâsıl nâsın örf ve âdetleri bir hüccettir, lede'l-hâce ona murâcaat olunur, onunla amel vâcib olur. Fakat örf ve âdetin Şer'-i Celîl-i Enver'e, nass-ı fukahâya muhâlif olmaması şarttır.

Yoksa Şer'-i Mutahhar'a, nass-ı fukahâya muhâlif olan örf ve âdet şer'an münkerdir, fıkhen kıymetsizdir. Ne fıkha, ne Şer''a aslâ bir te'sîri görülemez. Nitekim nâs evvelden beri büyû'-ı fâside ile bey' ederler, envâ'-ı füsûku işlerler. Büyû'-ı fâside ise teâmül vardır. Hiçbir müslim "Büyû'-ı fâside, füsûk, harâm teâmül ile helâl olsun" diyemez.

Ânifen zikr olunduğu üzere birçok ahkâm örf ve âdete binâ kılınmış idi. Böyle örf ve âdete mübtenî olan ahkâm ancak örf ve âdetin tagayyürüyle tagayyür eder. Bu sûrette nassa mübtenî olmayıp örfe mübtenî olan ahkâm-ı cüz'iyye tagayyür eder. Yoksa ahkâm-ı külliyye aslâ tagayyür etmez. Tagayyür eden şey: Ahkâm-ı külliyyenin havâdise emr-i tatbîkıdır. Örf hiçbir sûretle nassa karşı gelemez. Çünkü: Örf bâtıl üzerine de mübtenî olur.

Nas sâbit olduktan sonra bâtıl olamaz.

Örf müteârif ve mültezem bulunduğu kimseler indinde hüccettir; zamân-ı ictihâdda olan örf-i âmm bil-ittifâk, zamân-ı ictihâdın gayrisinde olan örf-i âmm mezheb-i esah üzere hüccettir. Örf-i hâssın hüccet olması muhtelefün-fîhdir.

Nass: Umûm indinde hüccettir. Örfün hüccet olması ise bir esere müsteniddir. Bu da, (ما رآه المسلمون حسناً فهو عند الله حسن) eseridir. Bu eser Fakīhu's-sahâbe İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın kavlidir.

Garîbdir ki birçok kitâblarda eser-i mezkûr hadîs-i nebî olmak üzere zikr olunuyor. Halbuki ehl-i hadîsin beyânla-

rına göre eser-i mezkûr, hadîs-i nebî değil, belki kavl-i İbni Mes'ûd-ı sahâbîdir.

Nas doğrudan doğruya hüccettir. Örf ihmâl, inkâr olunursa şer'an kadh u levm lâzım gelmez, bilâkis nas ihmâl olunursa şer'an kadh, inkâr olunur ise küfür lâzım gelir.

Örfen mezmûm olan bir şeyi irtikâb mürûeti ihlâl eder. Şer'an mezmûm olan bir şeyi irtikâb takvâyı ihlâl eder. Şu kadar ki yemînlerde örf mu'teber olduğundan yemînlerde isti'mâl-i şer'î ile isti'mâl-i örfî teâruz eder ise isti'mâl-i örfî isti'mâl-i şer'îye takdîm olunur.

Meselâ bir kimse firâş veya bisât üzerine oturmayacağım, veya sirâc ile zıyâlanmayacağım diye yemîn ettikten sonra arz üzerine otursa, veya Şems ile zıyâlansa her ne kadar lisân-ı Şer''de arza bisât Şems'e sirâc ıtlâkı vârid olmuş ise de yine hânis olmaz. Yemînler elfâza mebnîdir, yoksa ağrâza mübtenî değildir.

Rükn-i Sânî İmâm Ebû Yûsuf el-Ensârî'nin örf hakkındaki mezhebi evvelki makālemizde yazıldığından burada tekrarına lüzûm görülmemiştir.

2- Fıkh-ı Mâlikî – Ebu'l-Abbâs Ahmed bin İdrîs el-Karâfî *Tenkīhu'l-Fusûl*'de âdeti edille-i ahkâm-ı Şerîat'ten gösteriyor ve şöyle ta'rîf ediyor: (غلبة معنى من المعانى على الناس) = "Maânîden bir ma'nânın nâs üzerine galebesidir.)

Galebe bazen bütün bilâda şâmil olur, galebe-i âmme olur: Gıdâ için hâcet, teneffüs için hava gibi.

Bazen bazı bilâda mahsûs olur: Nükūd, uyûb gibi.

Bazen bazı tâifeye mahsûs olur: İslâm için ezân, nasârâ için çan gibi.

Müşârun-ileyh *Furûk*'da şöyle diyor: "Örf iki kısımdır: Kavlî, amelî.

Örf-i kavlî elfâza tercîh olunur, buna mebnî hakāyık-ı örfiyye hakāyık-ı lügaviyyeye mukaddemdir denir.

Örf-i kavlî: Lafz-ı lügavîde müessirdir, lafzı tahsîs eder, takyîd eder, ibtâl eder.

Örf-i amelî: Lafz-ı lügavîde müessir değildir, lafzı tahsîs etmez, takyîd etmez, ibtâl etmez. Çünkü amel ve adem-i amel vaz'-ı lügate muârız olmaz."

Karâfî akdin örfe tâbi' olduğu mahalli, âdetin hâkim olduğu lafzı altı gösteriyor: Lafz-ı şirket, lafz-ı arz, lafz-ı binâ', lafz-ı dâr, lafz-ı murâbaha, lafz-ı simâr.

İbrâhîm eş-Şâtıbî *Muvâfakāt*'ta şöyle diyor:

"Âdât-ı müstemirre iki kısımdır: Âdât-ı şer'iyye, âdât-ı câriyye. Âdât-ı şer'iyye Şer'-i Enver'in îcâben veyâ nedmen emr ettiği; yahud kerâheten veya tahrîmen nehy ettiği; yahud fiilen veya terken izin verdiği âdâttır; ta'bîr-i âhar ile delîl-i şer'înin ikrâr veya nefy eylediği âdâttır.

Âdât-ı câriyye: Nefyi ve isbâtı hakkında bir delîl-i şer'î olmayıp beyne'l-halk cârî olan âdâttır.

Âdât-ı şer'iyye: Sâir umûr-ı şer'iyye gibi ebeden sâbittir: Setr-i avrât, izâle-i necâsât, köleden ehliyet-i şehâdetin selbi, Beyt-i Mükerrem'i çıplak olarak tavâftan nehy gibi.

Âdât-ı şer'iyye ahkâm-ı Şer''a dâhil umûrdan olduğundan bunlarda tebdîl yoktur.

Âdât-ı şer'iyyede hüsün kubha, kubuh hüsne munkalib olmaz. Nitekim "Keşf-i avret ayıb değildir, kabîh değildir, öyle ise câiz olsun; **[131]** kölenin şehâdeti kabûl olunsun" denemez.* Yoksa ahkâm-ı müstekarra-i müstemirrenin mensûh olması lâzım gelir. Halbuki irtihâl-i nebîden sonra nesh yoktur. Binâenaleyh âdât-ı şer'iyyenin ref'i bâtıldır.

Âdât-ı câriyye böyle değildir. Bazı kere mütebeddil olur. Hasen iken kabîha, kabîh iken hasen olur. Baş açık bulunmak gibi ki bilâd-ı Şarkıyyede kabîh iken bilâd-ı Garbiyyede kabîh değildir. Bu bâbda hükm-i şer'î muhtelif olur. Ehl-i meşrika göre baş açık bulunmak adâlette kadhdır. Ehl-i mağribe göre baş açık bulunmak adâlette kadh değildir.

Âdât-ı câriyye-i mütebeddilede bazen bi-hasebi'l-ıstılâh ibâre muhtelif olur. Yeminlerde akidlerde, talâkta ekseriyâ câri olan budur. Artık hüküm mu'tâd üzere terettüb eder. İhtilâf-ı âdâttan nâşî olan ihtilâf, ahkâmda ihtilâf değildir.

Âdât-ı câriyye gerek delîl-i şer'î ile emren ve nehyen ve iznen takarrur etsin, gerek delîl-i şer'î ile takarrur etmesin şer'an mu'teberdir.

Âdâtta asıl olan maânîye iltifât, ibâdâtta asıl olan teabbüddür. Nitekim salât hey'et-i mahsûsa üzere ef'âl-i mahsûsaya hâsdır. Eğer ef'âl-i mahsûsa icrâ olunmaz ise salât olmaz. Kezâ hadesden tahâret mâ'-i tahûra mahsûstur. Velevki mâ'-i tahûrun gayrisiyle nezâfet mümkün ola.

Âdât ibâdât gibi değildir. Çünkü şâri' mesâlih-i ibâdı kasd ettiğinden âdâta müteallik olan ahkâm, mesâlih ile beraber deverân eder durur. Aynı bir şey fıkdân-ı maslahata mebnî memnû' olur. Eğer onda maslahat bulunur ise câiz olur.

Âdâtta bulduğumuz şu maslahatı ibâdâtta bulamıyoruz. Maamâfîh âdâtta da bazen teabbüd vardır. Zevcin vefâtından dolayı iddetin dört ay on gün olması gibi ki burada maslahat aklen müdrek değildir. Âdâta imtisâlde niyete ihtiyac yoktur. Âdâtın mücerred vâki' olması kâfîdir. Vedîayı, mâl-ı mağsûbu, nafakayı vermek gibi.

3- Fıkh-ı Şâfiî – Ebû İshâk-ı Şîrâzî *el-Lüma*'da şöyle diyor: "Örf ve âdet ile umûmu tahsîs câiz olmaz. Zîrâ Şer' âdet üzerine vaz' olunmamıştır. Şer' bazıları indinde maslahat üzerine, diğerleri indinde Cenâb-ı Hakk'ın irâde ettiği şeye vaz' olunmuştur. Bu ise âdete tevakkuf etmez."

Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî *el-Müstasfâ*'da örf-i kavlî ile lafzın muhassas olmasını kabûl ediyor. Fakat âdât ile yani örf-i amelî ile âmmın tahsîsını kabûl etmiyor. Meselâ taâm harâmdır denirse taâm lafzı yalnız mu'tâd olan taâma hâss olmaz. Belki mu'tâd olana da, olmayana da şâmil olur. Çünkü elfâz nâsın muâmelâtında âdet-i nâsa mübtenî değildir. Âdet-i nâs şâriin nâsa olan hıtâbını tağyîrde müessir değildir. Fakat elfâzdan maksûdun ne olduğunu bildirmeye müessirdir, diyor.

Nâsıruddîn el-Beydâvî *Minhâc*'da Şâfiiyye'nin ancak örf-i kavlî ile tahsîsi kabûl ettiğini beyân ediyor.

Tâcüddîn-i Sübkî *Cem'u'l-Cevâmi*'de, Cemâlüddîn

* İmâm Ebû Hanîfe ve Mâlik ve Şâfiî'ye göre kölenin ale'l-ıtlâk şehâdeti makbûl değildir. İmâm Ahmed bin Hanbel'in mezheb-i meşhûruna göre hudûd ve kısâsın mâadâsında kölenin şehâdeti makbûldür. Hazret-i Ali kerramallâhu vechehû, Enes radıyallâhu anh, Kādî Şureyh rahmetullâhi aleyh indlerinde kölenin şehâdeti makbûldür.

el-Esnevî *Mahsûl*'den naklen *Şerh-i Minhâc*'da: "Fi'l-i nâs yani örf-i amelî şer'de hüccet değildir." diye tasrîh ediyorlar.

Kādî Hüseyn örfe rucû' fıkhın mübtenî olduğu kavâid-i hamsin biridir, diyor. Kavâid-i hams şunlardır:

Şekk ile yakīn zâil olmaz. – Zarar izâle olunur. – Meşakkat teysîri celb eder. – Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir. – Âdet muhkemdir.

4- Fıkh-ı Hanbelî – İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye: "Şart-ı örfî şart-ı lafzî gibidir. Yüz yerden ziyâde örf nutk mecrâsındadır." diyor. Meselâ muâmelâtta beldenin nakdi, misâfire taâm ikrâmı, akd-i icâre etmeksizin hamâma dühûl, sebîlhâneden su içmek, kirâ hayvanı harûn olur ise dövmek, dühûle me'zûn olduğu hânede su içmek ve yastığına dayanmak ve sâire gibi mahalde örf nutk (yani üçüncü ma'nâya nas) mecrâsındadır.

Müşârun-ileyh diğer bir mahalde: "Yemînlerde, nezirlerde, ikrârda ve emsâlinde örf ve âdet mu'teber olmakla örf ve âdetin tagayyürü ile fetvâ da tagayyür eder." diyor.

5- Eimme-i Sâire Fıkhı – Buhârî'nin beyân ettiği vechile Kādî Şureyh kendisine murâcaat eden gazzâllere (mûtâflara) beyninizdeki âdetiniz mu'teberdir demiş idi.

Buhârî Bâb-ı Büyû', Bâb-ı İcâre, Bab-ı Keyl ve Vezn'de ehl-i beldenin örfüne murâcaat olunacağını beyân ediyor.

Buhârî'nin tahrîc ettiği hadîs-i şerîf mûcebince Fahr-i Âlem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin örfe i'timâden hacamatçıya ücret şart etmeksizin ücretini vermiştir.

İmâm-ı müşârun-ileyhin tahrîc ettiği diğer bir hadîs-i şerîf mûcebince Nebiyy-i Zî-şân sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri zevce ve evlâd-ı sıgār nafakası hakkındaki mikdâr-ı kifâyeyi örfe bırakıyorlar. Ve şöyle buyuruyorlar: [1](خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ)

Hasan-ı Basrî örfe i'timâden kirâlamış olduğu bir merkebe kirâ şart etmediği hâlde kirâsını vermiş idi.

Ebu't-Tayyib el-Kannûcî Safiyyü'l-Hindî'den şöyle bir söz nakl ediyor: "Âdet hüccet değildir. Âdet nasıl olur da lafz-ı şâri'a muârız olabilir…"

Ebu't-Tayyib el-Kannûcî: "Âdet ile tahsîs ancak Hanefiye'nin mezhebidir, fukahâ-yı sâireye göre âdet ile tahsîs yoktur" diyor. Ve Safiyyü'l-Hindî'nin **[132]** bu sözünü tenvîr-i müddeâ makāmında zikr ediyor. Bu bâbda kendince hak olan mezhebi şöyle beyân ediyor: "Âdet zamân-ı pâk-i Risâlet'te müştehir ise yani lafız zikr olunduğu zaman murâd o olduğu anlaşılır ise âdet âmmı tahsîs eder. Çünkü Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri nâsa ancak anladıkları şey ile hitâb ederler idi. Onlar da beynlerinde müteârif olanı anlarlar idi. Eğer âdet böyle olmaz ise o âdetin hükmü yoktur, aslâ ona iltifât olunmaz. Şâri'in tekellüm ettiği asırda müteârif olmayıp sonradan hâdis olan âdet ile Kitâb ve sünnetin kelâmını tahsîs hatâ-yı zâhir, galat-ı fâhişdir. Bizim sözümüz muhassasât-ı şer'iyyededir. Fakat muhâtabe ve muhâverede âdet-i hâdise ile tahsîs câiz olur."

[1] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Buyû', 95.

Netice:

1- Örf aslâ ve kat'â nass-ı celîle müzâhim olamaz. Örf nasıl müzâhim olabilir ki hayr-ı ümmet, nâsır-ı sünnet, nâtık bil-kitâb, vâris-i enbiyâ, delîl-i hüdâ olan fukahâ-yı İslâm bi-ecmaihim ittibâ'-ı nusûsa mecbûr oluyorlar da birçoğu örf-i amelîye, teâmüle hüccet bile demiyor.

Bâtıl üzerine olabilen bir örf nasıl olur da bâtıl olmaya ihtimâli bulunmayan nassa müzâhim olur? Örf-i amelînin hüccet olduğunu kabûl edenler bile hüccet olmasını Şer'-i Enver'e, nassa muhâlif olmadığı sûrete hasr ediyorlar.

Örf Şer'a, nassa muhâlif olur ise reddi vâcib olur. Binâenaleyh: "Şerîat nassa ne kadar ehemmiyet veriyor ise örfe de o kadar ehemmiyet veriyor. Nas ile örf aynı kuvveti hâizdir. Nassan hurmeti sâbit olan bir fiil ile örfe muhâlefetten dolayı münker olan bir amel arasında fark yoktur." Sözleri hatâ-yı azîmdir.

2- Örf ve âdete murâcaat nizâ'ı kat' içindir. Kat'-ı nizâ' şer'an vâcibdir. Şerîat-i Mutahhara-i Ahmediyye kat'-ı nizâ' için kur'aya da mürâcaat ediyor. Hattâ kat'-ı nizâ' zarûretine mebnî beyyine hüccet addolunmuştur. Örf ve âdet ancak edille-i ahkâm-ı Şerîat'ten biridir, eser-i sahâbîye râci'dir. Fil-vâki' [2](فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) nazm-ı celîli, [3](خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ) hadîs-i şerîfi mûcebince örfü nazar-ı i'tibâra almayan bir fıkh-ı İslâmî yoktur. Fakat örf mutlak olarak mu'teber değildir. Belki şarta muallak olarak mu'teberdir.

Artık; "Şer' amellerin hüsn ü kubhunu iki mi'yâra mürâcaatle takdîr eder: Nas, örf." "Örf nassın yerini tutar." deyip de örfden kuvvetli olan edille-i ahkâm-ı sâireyi ihmâl etmek fıkh-ı İslâmîye mutâbık değildir.

3- Ahkâm-ı külliyye-i şer'iyye, âdât-ı şer'iyye aslâ tebeddül etmez. Tebeddül eden: âdât-ı câriyyedir, ahkâm-ı örf ve âdete müstenid olan cüz'iyyedir. Kavâid-i külliyyeyi hâdiselere tatbîk cihetidir.

Acaba "ictimâî umde"lerden maksad bu mudur? Eğer bu ise bunda nizâ' yoktur.

"Biri için ma'rûfâttan olan kāide diğeri için münkerâttan olur." sözü ise ancak âdât-ı câriyyede mu'teber olur. Yoksa âdât-ı şer'iyyede aslâ mu'teber olmaz. Bu hâlde bu söz ale'l-ıtlâk doğru değildir.

4- *Kur'ân*-ı Mübîn'in ve Şer'-i Ahmedî'nin emr ettiği ma'rûf, nehy ettiği münker örf-i ümmetin emir ve nehyi değildir. Belki ma'rûf akıl ile bilinip Şer''in tahsîn ettiği, münker de akıl ile bilinip Şer''in takbîh ettiğidir. İşte bu ma'nâya olarak emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker vâcibdir. Emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker usûl-i Şerîat'ten bir asl-ı azîmdir, erkân-ı Şerîat'ten bir rükn-i rekîndir. Şer'-i Celîl'in eâzım-ı vâcibâtından biridir.

Bu takdîrce makāsıd-ı Şerîat'e muttali' olmaksızın ma'rûf ve münkerin ma'nâsını tahrîf ve tebdîl etmek, Şer''in tahsîn ettiği ma'rûfu, takbîh ettiği münkeri örf-i ümmete atf etmek, örf-i ümmetin ma'rûf ve münkerini nassın vâcib ve harâmına kıyâs etmek hatâ-yı azîmdir.

[2] Nisâ, 4/6.

[3] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Buyû', 95.

5- Ümmetin ma'rûfunu Şer' tahsîn etmemiş ise o ma'rûf emr-i bil-ma'rûfda dâhil olamaz.

Bu hâlde nasıl olur da fıkıh nâmına nassî kubuh, örfî kubuh diye kubuh ikiye ayrılır? Fıkh-ı İslâm'da bir nev' kubuh vardır. O da kubh-ı şer'îdir. Kubh-ı örfî ancak mürûeti ihlâl eder. Dînde tarîkat-i meslûke değil ise ona levm bile terettüb etmez.

Menât-ı hüküm kubuhdur, demenin ma'nâsı nedir? Menât-ı hükmün asıl ile fer'de iştirâki lâzımdır. Yani fârik ilgā olunmalıdır. Burada kubuh menât-ı hüküm olsa bile fârik ilgā olunmadığından kıyâs câiz olamaz.

6- Nas örfden mütevellid olsa bile mevrid-i nasda nassa muhâlif ictihâdı şimdiye kadar hiçbir fakīh-i İslâmî tecvîz etmemiştir. Dünyevî işlere, ictimâî hayâta taalluk eden nasların hemen kâffesi örfden mütevellid olsa bile yine nas ihmâl olunmaz.

Geçenki makālede arz olunduğu vechile İmâm Ebû Yûsuf nassı ihmâl etmemiş, nassı tebdîl etmemiş, nassı tahrîf etmemiş, nassı atıvermemiş, nassı ictimâî olmayanlara hasr ederek sâhasını darlaştırmamış, nas örfden mütevelliddir diyerek örfün sâhasını ulu orta genişletmemiştir. Belki nas ile âmil olmuş, nassı örf ile te'vîl eylemiş, nassın ne demek istediğini örf ile anlamış, nassı genişletmiştir.

Evet örfün sâhası geniştir. Mansûs olmayan mesâilde: Şer''a ve nassa muhâlif olmayan mahalde gāyet vâsi'dir. Örf ne kadar genişler ise genişlesin yine hudûd-ı nas ile mahdûddur. Nasdan kurtuluş yoktur. Nassa mukābil ve muârız ne şerîat, ne fıkıh, ne usûl-i fıkıh yoktur.

Örfü bu yolda nassa mukābil tutmak bir tasavvur, bir fikir, nihâyet bir re'y olabilir. Yoksa: usûl-i fıkıh, fürû'-ı fıkıh, şerîat olamaz.

(Diğer suâllerin cevapları da inşâallâh gelecek hafta)

İzmirli:

İsmail Hakkı

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

30 Nisan 1914 — 4 Cumâdelâhir 1332 — Perşembe — 17 Nisan 1330 — Cild: 12 - Aded: 294

HADÎS-İ ŞERÎF

1

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه انه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَنَاجَشُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ، وَلَا يَحْقِرُهُ التَّقْوَى هَاهُنَا وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعِرْضُهُ.[1]

Müslim hadîslerindendir. Meâl-i şerîfi şudur:

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Birbirinizi kıskanmayınız. Birbirinize fit vermeyiniz. Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Birbirinizin müşterisini ayartıp mal satmayınız. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez. Ona yardımdan geri durmaz. Ona yalan söylemez. Ona hakāret etmez. (Mübârek göğüslerine işâret ederek üç kere) Takvâ işte buradadır. Bir kimse için müslüman kardeşine hakārette bulunmak kötülüğü yeter, artar bile. Müslümanın bütünü, kanı, malı, ırzı müslümana haramdır.

2

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا، نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا، سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ، يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا، سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ، يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ، وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ، إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمِ السَّكِينَةُ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ، لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ [2]

Bu hadîs-i şerîfi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce ve İbni Hıbbân rivâyet ettikleri gibi Hâkim de Şeyhaynin şartları üzere sahîhdir diyerek rivâyet etmiştir.

Meâl-i şerîfi şudur:

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Her kim bir mü'minin dünya sıkıntılarından birini giderirse Cenâb-ı Hak onun yevm-i kıyâmet sıkıntılarından birini def' eder. Her kim bir müslümanın aybını örterse Allâhu Teâlâ hazretleri onun dünyâda da, âhirette de aybını örter. Her kim dara düşmüş bir **[134]** borçluya kolaylık yaparsa Allâhu Teâlâ hazretleri onun işini dünya ve âhirette âsân eder. Kul mü'min kardeşinin yardımcısı oldukça Allah da onun yardımcısıdır. Her kim ilim araştırmak niyetiyle bir yola girerse Cenâb-ı Hak ona o sâyede cennet yollarından bir yol açar. Hiçbir cemâat yoktur ki Allah'ın evlerinden birinde toplanıp *Kur'ân* okusunlar, birbirlerine ilim öğretsinler de melekler onları çepçevre sarmasın. Üzerlerine sekînet nâzil olmasın, kendilerini rahmet kaplamasın ve Cenâb-ı Hak onları nezd-i ilâhîsinde olan mele'-i a'lâ içinde anmasın. Her kimi ameli geri bırakırsa onu nesebi ileri götürmez.

3

قَالَ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ[3]

Bu hadîs-i şerîfi İbni Mes'ûd tarîkıyle İmâm Ahmed bin Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbni Mâce; Sa'd ile Ebû Hureyre tarîklarıyle yine İbni Mâce; Abdullâh bin Muğaffel ile Amr bin Nu'mân bin Mukarrin tarîklarıyle Taberânî; Câbir bin Abdillâh tarîkıyle Dârekutnî tahrîc etmişlerdir. Taberânî'nin de İbni Mes'ûd tarîkıyle ettiği rivâyette (وَحُرْمَةُ مَالِهِ كَحُرْمَةِ دَمِهِ) ziyâdesi vardır.

---

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 10.

[2] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'z-Zikr, 11.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 35.

Mecmûunun meâl-i şerîfi:

Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Müslüman ile sövüşmek fâsıklık, vuruşmak kâfirliktir. Müslüman malının hurmeti kanının hurmeti gibidir.

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

AMEL-İ EHL-İ MEDÎNE

Suâl: 8 – Amel-i ehl-i Medîne nedir?

Cevap 8:

Amel-i ehl-i Medîne İmâm Mâlik'in kabûl ettiği edille-i ahkâm-ı Şerîat'ten biridir. Usûl-i fıkıh kitâblarının pek çoğu amel-i ehl-i Medîne'yi lâyıkıyle îzâh etmediğinden ne olduğu anlaşılamıyor, ağızlarda türlü türlü sözler dolaşıyor.

Biz bu bâbda kıdvetü'l-muhakkıkīn Şeyhulislâm el-Harrânî ile eâzım-ı usûliyyîn-i Hanefiyye'den Fahru'l-İslâm Pezdevî, eâzım-ı fukahâ-yı Şâfiiyyeden Ebû İshâk-ı Şîrâzî, eâzım-ı usûliyyîn-i Hanbeliyye'den İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, eâzım-ı usûlîn-i Mâlikiyyeden İbnülhâcib ile Karâfî, meşâhîr-i usûlyyîn-i Şâfiiyyeden Cemâlüddîn el-Esnevî ile Kādî Adud el-Îcî, meşâhîr-i usûliyyîn-i Hanefiyyeden *Keşf* sâhibi Abdülazîz el-Buhârî ile *et-Takrîr ve't-Tahbîr* sâhibi İbni Emîru'l-Hâc ve *Fusûlü'l-Bedâyi'* sâhibi el-Mevle'l-Fenârî, muhaddisîn-i Mâlikiyyeden *Muvatta'-i Mâlik* şârihi Muhammed ez-Zerkānî gibi Mezâhib-i Erbaa sâlikîni arasında ma'rûf ve mu'temed olan ehl-i ilmin sözlerini daha açık bulduk. Zikr olunan ulemâ-i İsnâ-Aşer'in sözlerini hulâsaten beyân edelim:

Amel-i ehl-i Medîne: Medîne-i Münevvere ahâlîsinin kâbiran an-kâbirin* tevârüs edegeldikleri ameldir.

İmâm Mâlik "Medîne-i Münevvere ahâlîsi umûr-ı dîniyye[de] seleflerine taklîd ediyorlar, bu sûretle Fahru'l-Müslimîn salavâtullâhi ve selâmuhu aleyhim ecmaîn efendimiz hazretlerinin ef'âl-i seniyyelerini müşâhede ederek fi'l-i celîl-i nebîye iktidâ etmiş olan sahâbe-i güzîne varıncaya kadar el-bette halef selefe taklîd edegelmiştir" diyerek belde-i tayyibe ahâlîsinin bir amelde ittifâklarını edille-i ahkâm-ı Şerîat'ten addetmiştir.

Usûl-i Pezdevî'de, *el-Lüma''*da *Keşf-i Pezdevî*'de** beyân olunduğuna göre İmâm Mâlik icmâ'ı ancak ehl-i Medîne'nin ittifâkına hasr ediyor. Diğerlerinin muhâlefetini, başka bir beldedeki icmâ'ı kabûl etmiyor.

İmâm-ı Dâru'l-hicre Mâlik bin Enes el-Asbahî indinde amel-i ehl-i Medîne icmâ' oluyor. Fakat cumhûr-ı ulemâya göre amel-i ehl-i Medîne icmâ' olmadığı gibi hüccet bile değildir.

İmâm Mâlik'in bu mezhebini beyân edenler gerek mezheb-i Mâlik üzere bulunsunlar, gerek mezâhib-i sâire sâlikîni olsunlar, aslâ bir noktada ittifâk edemiyorlar.

İmâm Mâlik'den şâyi' olan amel-i ehl-i Medîne mes'elesini türlü türlü tefsîr ettiklerinden bu husûsda akvâl-i adîde hâsıl olmuştur:

1- Ehl-i Medîne'den maksad ancak Medîne'de bulunan ashâb-ı güzîndir, başkaları değildir. Nitekim bazı Mâlikiyye buna kāil olmuşlardır.

2- Ehl-i Medîne'den maksad ancak Medîne'de bulunan ashâb-ı güzîn ile tâbiîndir.

İbni Emîru'l-Hâcc'ın beyânına göre Yûnus bin Abdi'l-A'lâ İmâm Şâfiî'den şöyle bir rivâyet ediyor:

Kudemâ-i ehl-i Medîne'nin kabûl ettikleri şeyin hak olduğunda aslâ şekk etme.

Bu rivâyete nazaran Medîne'nin amel-i kadîmi İmâm Şâfiî indinde hüccettir.

İmâm Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî'nin zâhir-i mezhebine göre Hulefâ-i Râşidîn'in sünneti hüccettir, ona ittibâ' vâcibdir. İmâm-ı müşârun-ileyh bey'at-i Ebîbekri's-Sıddîk, bey'at-i Ömeru'l-Fârûk, bey'at-i Osman-ı Zi'n-nûreyn, bey'at-i Aliyyü'l-Murtazâ hakkında "Medîne'de olan bey'atlerin hepsi hılâfet-i nübüvvettir." diyor.

İbnü'l-Hâcib *el-Müntehâ*'da, Kādî Adud *Şerh-i Muhtasar-ı Müntehâ*'da, el-Mevle'l-Fenârî *Fusûlü'l-Bedâyi''*de, Cemâlüddîn el-Esnevî *Şerh-i Minhâc*'da ehl-i Medîne'yi sahâbe ve tâbiîne hasr ediyorlar.

3- Ehl-i Medîne'den maksad sahâbe-i güzîn ile tâbiîn ve etbâ'-ı tâbiîndir. Ebû İshâk-ı Şîrâzî bu mezhebi bazı Mâlikiyye'den nakl ediyor.

[135] 4- Amel-i ehl-i Medîne hüccet değildir, belki müraccahdır yani ehl-i Medîne'nin ictihâd ve istidlâli bilâd-ı sâire ahâlîsinin ictihâd ve istidlâline muraccahdır. Bazı Mâlikiyyenin mezhebi budur.

5- Amel-i ehl-i Medîne yani ehl-i Medîne'nin ictihâd ve istidlâli hüccettir. Fakat hılâfı haram değildir. Mâlikiye-i Mağāribe (Mağribîler) nin çoğu, belki hepsi buna zâhib olmuşlardır.

6- Amel-i ehl-i Medîne menkūlât-ı müstemirreye yani çok tekerrür eden menkūlâta mahsûsdur: Ezân, ikāmet, sa', müd gibi.***

Kādî Adud el-Îcî ile İbni Emîru'l-Hâcc'ın beyânlarına göre menkūlât-ı müstemirra ancak bu dört şeye mahsûsdur. İbnü'l-Hâcib ile İbnü'l-Hümâm bunu bazı Mâlikiyyenin mezhebi olmak üzere beyân ediyorlar.

7- Karâfî *Tenkīhu'l-Fusûl*'de "Amel-i ehl-i Medîne tarîkı tevkīf olan yani ictihâd ve istidlâl ile bilinemeyen mahalde hüccettir" diyor.

Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin beyânına göre Mâlikiyyeden Ebû-

---

* Büyükten büyüğe, uludan uluya demektir. Nitekim (ورثو المجد كابراً عن كابر) = "Büyükten büyüğe mecd ü şerefe nâil oldular" denir.

** *Usûl-i Pezdevî* Fahru'l-İslâm'ın, *el-Lüma'* Ebû İslâk-ı Şîrâzî'nin, *Keşf* Abdülazîz el-Buhârî'nin eserleridir.

*** Sa' ile müd ölçek envâ'ındandır. Sa' Hicâziyyûna göre beş rıtl ile sülüs rıtl, Irâkıyyûna göre sekiz rıtldır; mîm'in zammı ile müd Hicâziyyûna [göre] bir rıtl ile sülüs rıtl, Irâkıyyûna göre iki rıtldır.
Rıtl-ı Irâkī yüzotuz dirhem, rıtl-ı Şâmî dörtyüzseksen dirhemdir; rıtl-ı Medenî otuz istâr (hemze'nin kesriyle) rıtl-ı Irâkī yirmi istârdır. Bir istâr altı buçuk dirhem, rıtl-ı Medenî yüz doksan beş, rıtl-ı Irâkī yüzotuz dirhemdir.
Bu beyânına göre bir sâ' ehl-i Irâk ve ehl-i Medîne'ye göre bin kırk dirhem olmuş oluyor.

bekir el-Ebherî "Amel-i ehl-i Medîne tarîkı ihbâr olan mahalde hüccettir" diyor. Ecnâs* ve sa' gibi.

Kavl-i sâdis kavl-i hâmisden daha şümûllüdür.

8- Amel-i ehl-i Medîne, gerek menkūlât-ı müstemirrede olsun, gerek menkūlât-ı müstemirrenin mâadâsında olsun, mutlakā hüccettir. İbni Emîru'l-Hâcc'ın beyânına göre ekser-i Mağâribenin (Mağribîlerin) mezhebi budur, İbnü'l-Hâcib'in muhtârı budur.

9- Amel-i ehl-i Medîne "Medîne ahâlîsinin rivâyetleri bilâd-ı sâire ahâlîsinin rivâyetlerine müraccah ve mukaddemdir." aslına mahmûldür. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ile İbnü'l-Hâcib ve İbni Emîru'l-Hâcc ve İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye bu mezhebi bazı Mâlikiyyenin mezhebi olmak üzere beyân ediyorlar. İbnü's-Sem'ânî ve sâirenin nakillerine göre İmâm Şâfiî'nin mezheb-i kadîminde buna delâlet eder akvâl var idi.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'nin tahkîkine göre Medîne ahâlîsinin rivâyetleri dört nev'e ayrılır:

Nev'-i evvel – Kavl-i Resûl-i Kerîm'i nakildir. Bu ise ehl-i Medîne'nin ehâdîsidir: Mâlik bin Nâfi' an ibn Ömer – Mâlik an ibn Şehâb an Sa'îd bin el-Müseyyib an ebî Hüreyre – Mâlik an Hişâm bin Urve an ebîhi an Âişe – Mâlik an Yahyâ bin Sa'îd an ebî Seleme an ebî Hüreyre – Mâlik an Mûsâ bin Ukbe an Kerîb an Esâme bin Zeyd ve emsâli gibi.

Nev'-i sânî – Fi'l-i Resûl-i Zî-şânı nakildir. Peygamberimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin minberde mübârek arkaları kıbleye karşı, vech-i melîhleri da nâsa müteveccih olduğu hâlde kāimen hutbe okumalarını; her Cumartesi günü mâşiyen ve râkiben Kubâ'yı ziyâret buyurmalarını; ashâb-ı güzînin evlerine gitmelerini; hastalarını ziyâret etmelerini; cenâzelerinde hazır bulunmalarını nakil gibi.

Nev'-ı sâlis – Takrîr-i Resûl-i Ekrem'i nakildir. Ehl-i Medîne'yi hurma ağacı telkîh etmelerinde; ticâret etmelerinde; terzilik, rençberlik, kuyumculuk gibi sanâyi'-i muhtelife ile icrâ-yı san'at etmelerinde; eş'âr-ı mübâhayı inşâd etmelerinde; eyyâm-ı câhiliyyeyi zikr etmelerinde; muhârebe esnâsında kendilerini mehîb göstermelerinde; gayr-i müslimlerin dokuduğu elbiseyi giymelerinde; gayr-i müslimlerin darb ettikleri dirhem ile muâmelelerinde** nehy etmeyip takrîr buyurmaları gibi.

Nev'-i râbi' – Terk-i Resûl-i efhamı nakildir. Şühedâ-yı Uhud'u gasl etmediklerini, salât-ı îdde ezân ve ikāmet bulunmadığını nakil gibi.

Bazı muhaddisîn zikr olunan envâ'-ı erbaada ehl-i Medîne'nin rivâyeti bilâd-ı sâire ahâlîsinin rivâyetine muârız olur ise ehl-i Medîne'nin rivâyetini bilâd-ı sâire ahâlîsinin rivâyetine tercîh ediyorlar. Cumhûr-ı fukahâ bu asla muârızdır. Râvînin Medîneli olmasıyla meselâ Basralı veya Mısırlı olması arasında fark yoktur. Râvîler arasında fazl u takdîm ancak adl ü zabtı i'tibârıyledir.

10- Amel-i ehl-i Medîne a'yân ve makādîri nakle, emâkini ta'yîne mahsûsdur. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye bu mezhebi de bazı Mâlikiyyenin mezhebi olmak üzere beyân ediyor.

Sâ'ı, müddü nakl, minberin mevzı'ını ta'yîn, hücreyi ta'yîn, Mescid-i Kubâ'yı ta'yîn, Musallâ ve Bakī''ı ta'yîn gibi.

11- Amel-i müstemirri yani ahd-i celîl-i risâletten i'tibâren zamânen ba'de zamânin muttasıl olan ameli nakildir. Vukūfu, müzâraayı, mekân-ı mürtefi'de ezânı, kable'l-fecr subh için ezânı, *Kur'ân* ve sünen ile hutbeyi nakil gibi.

İbnü'l-Kayyim diyor ki: İmâm Mâlik'in *Muvatta''*da kelâmı istikrâ' olunur ise imâm-ı müşârun-ileyhin ancak amel-i müstemirri nakli kasd ettiği zâhir olur. Zikr olunan akvâl-i aşereden bazılarının cem'i câizdir. Ez-cümle İbnü'l-Hâcib kavl-i sânî ile beraber kavl-i sâmine kāildir. **[136]**

11- İbni Emîru'l-Hâcc'ın beyânına göre yalnız Medîne ahâlîsinin ittifâkı ile icmâ' hâsıl olamaz. İmâm Mâlik'in böyle bir mezhebi yoktur. İbni Bükeyr, Ebû Ya'kūb er-Râzî, Ebû Bekir bin Meniyyât, Tayâlisî, Kādî Ebu'l-Ferec, Kādî Ebû Bekir el-Ebherî İmâm Mâlik'in böyle bir mezhebi olduğunu inkâr ediyorlar. Fakat İbnü'l-Kayyim'in tahkîkine göre bu zevât amel-i istidlâlî ve ictihâdîde ehl-i Medîne'nin ameli icmâ' değildir. Ne İmâm Mâlik'in, ne de mu'temedîn-i ashâb-ı Mâlik'in böyle bir mezhebleri yoktur. Ancak amel-i naklîde icmâ'-ı ehl-i Medîne hüccettir, diyorlar.

12- Şeyhulislâm el-Harrânî ile İbni Emîru'l-Hâcc amel-i ehl-i Medîne'de dört mertebe buluyorlar. Her birinin hükümlerini ayırıyorlar.

Mertebe-i ûlâ – Fahru'l-mürselîn Efendimiz hazretlerinden nakil mecrâsına cârî olan ameldir. Mikdâr-ı sâ' ve müddü nakilleri gibi. Mertebe-i ûlâ bil-ittifâk hüccettir.

Mertebe-i sâniye – Osmân-ı Zi'n-nûreyn radıyallâhu anh hazretlerinin şehâdetinden evvel Medîne'deki amel-i kadîmdir.

Bunun sebebi şudur: Hazret-i Osmân-ı Zi'n-nûreyn'in şehâdetinden sonra ümmet dağıldı, bilâd-ı sâirede de Medîne'de zuhûr eden fukahâ gibi fukahâ zuhûr etti. Nitekim Akzâ's-sahâbe Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ Irâk'a gitti, Talha ve Zübeyr hazarâtı da Medîne'den ayrıldılar.

Mertebe-i sâniyye İmâm Mâlik'in indinde hüccettir.

Yurakıda zikr olunduğu vechile Yûnus bin Abdi'l-A'lâ'nın rivâyetine göre İmâm Şâfiî'nin de mezhebi böyledir. İbnü'l-Hâcib'in muhtârı bu olduğu gibi *Fusûlü'l-Bedâyi''*de, *Muhtasar-ı Müntehâ Şerhi*'nde, *Minhâc Şerhi*'nde amel-i ehl-i Medîne sahâbe ve tâbiîne hasr olunmuş idi.

Mertebe-i sâlise – Hadîseyn, kıyâseyn gibi delîleyn-i mütearızeynden birine muvâfık olan ameldir.

Mertebe-i sâlise İmâm Mâlik ve Şâfiî'ye göre müraccahdır, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye göre müraccah değildir, hanâbile indinde iki kavil vardır: Bir kavle göre muraccah değildir, Ebû Ya'lâ ve İbni Ukayl'in mezhebleri budur; kavl-i âhara göre müraccahdır, Ebu'l-Hattâb'ın mezhebi budur. Bu mes'ele İmâm Ahmed'den de mansûs (üçüncü ma'nâya göre)dur.

Mertebe-i râbi'a – Medîne'deki nakl-i müteahhirdir. Nakl-i müteahhir cumhûra ve Eimme-i Selâse'ye göre ashâb-ı Mâlik'in muhakıkīnine göre de hüccet değildir.

---

* Meselâ şu filânın cinsindendir, bu da o şeyin cinsindendir gibi cinsler.

** İbnü'l-Kayyim'in tahkīkına göre Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleriyle Hulefâ-i Resûlullâh müddet-i hayâtlarında ne altın, ne gümüş darb etmemişler idi. Ancak gayr-i müslimlerin meskûkâtiyle muâmele ederler idi.

Nitekim Kādî Abdülvahhâb el-Irâkī böylece zikr etmiştir.

Şeyhulislâm el-Harrânî ayrıca şöyle beyân ediyor:

İmâm Mâlik'den müştehir olan icmâ'-ı ehl-i Medîne mes'elesi kurûn-ı mufaddalaya mahsûs idi. A'sâr-ı mufaddaladaki icmâ'-ı ehl-i Medîne, İmâm Mâlik ve ashâbına göre hüccet idi, cumhûr-ı ulemâya göre hüccet değil idi. Kurûn-ı mufaddaladan sonra bütün ulemâ müttefikan ehl-i Medîne'nin icmâ'ını hüccet olarak kabûl etmiyorlar.

İmâm Mâlik'in kabûl ettiği amel-i ehl-i Medîne ya sünnet-i Resûlullâh'a; yahud Ömeru'l-Fârûk'un kazâyâsına râci'dir.

Ma'lûmdur ki İmâm Mâlik'in üstâzı Rabîa; Rabîa'nın üstâzı Said bin el-Müseyyeb idi. Said bin el-Müseyyeb Hazret-i Ömer'in (radıyallâhu anh) kazâsını en ziyâde bilenlerden idi.

Mâlik ehl-i Medîne ile bilâd-ı sâire ahâlîsi arasında münâzaun-fîh olan mes'ele hakkında (هذا احسن ما سمعت) der idi.

İşte amel-i ehl-i Medîne hakkındaki akvâl-i ulemâ bunlardır.

Amel-i ehl-i Medîne'nin icmâ' olduğuna kāil olan Mâlikiyye ber-vech-i âtî edille îrâd ediyorlar:

1- (إِنَّمَا المَدِينَةُ كَالكِيرِ، تَنْفِي خَبَثَهَا، وَيَنْصَعُ طِيبُهَا) = "Ancak Medîne körük gibidir murdârını giderir, pâk olanını alıkor." (Ahrecehu'l-Buhârî)[1]

Cevap: Eâzım-ı usûliyyîn-i Mâlikiyyeden İbnü'l-Hâcib bu hadîs-i şerîf ile istidlâli kabûl etmiyor, bu hadîs-i şerîf Medîne'nin ancak fazlına delâlet eder, yoksa ehl-i Medîne'nin ittifâkı ile hatânın müntefî olmasına delâlet etmez diyor.

Fil-vâki' hatâ-yı ictihâdî nasıl hubs olur? Müctehid-i muhtî' ecre müstahak olmaz mı? Ehl-i Medîne hatâdan ma'sûm mu?

2- Medîne mecma'-ı ashâb ve mehbit-ı vahiydir bilâd-ı sâireye makīs değildir.

Cevap: Fil-vâki' Medîne mecma'-ı ashâb ve mehbit-ı vahiy ise de [2](أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ) nazm-ı celîli mûcebince münâfıkīn ve a'dâ-yı dînin mecma'ı da Medîne'dir.

Medîne câmia-i ashâb değildir. Çünkü kâffe-i ulemâ Medîne'de toplanmamışlardır, belki esfâr ve gazevât münâsebetiyle bilâd-ı baîdeye dağılmışlardır. Artık ehl-i Medîne'nin ameli ile, ehl-i Mekke'nin, ehl-i Irâk'ın, ehl-i Şâm'ın, ehl-i Mısır'ın, ehl-i Yemen'in arasında ne fark vardır? Hiç şübhe yok ki sünnet-i seniyye hangi beldede bulunur ise o beldenin ameli amel-i mütteba' olur. Bir mahalde ulemâ ve müslimîn ihtilâf edince bazısının ameli bazısına hüccet olmaz. Hüccet ancak sünnete ittibâ'dır. Sünnet ayâr-ı ameldir: Amelin ayârı sünnet ile bilinir, yoksa amel ayâr-ı sünnet değildir: Sünnetin ayârı amel ile mütteba' bilinmez.

Meskenlerin, duvarların, buk'aların tercîh-i akvâlde ne te'sîri olabilir? Tercîh-i akvâlde ancak ehlinin, sekenesinin te'sîri olabilir.

Evet ashâb-ı Resûlullâh tenzîli müşâhede ettiler, te'vîli bildiler, sonrakilerin öğrenemeyeceğini öğrendiler. Ashâb-ı Resûlullâh fazl ve dînde nasıl mukaddem iseler ilimde de öylece mukaddemdirler, amelleri de amel-i mütteba'dır, ona muhâlefet olunmaz. Fakat kesret-i fütûh münâsebetiyle bir çoğu Medîne'den ayrıldılar. Ekser-i ulemâsı Irâk'a, Şâm'a, Mısır'a gitti.

[137] Akza's-sahâbe Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ, Müctehid-i A'zam İbni Mes'ûd, Fakīh Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Huzeyfe bin el-Yemân, Ammâr bin Yâsir, Imrân bin Husayn, Selmân el-Fârisî ve emsâli Irâk'a; Muâz bin Cebel, Ebu'l-Verdâ', Ubâde bin es-Sâmit, Bilâl bin Rebâh ve emsâli Şâm'a gitmişler idi.

Kûfe ve Basra'da üçyüz şu kadar, Şâm ve Mısır'da hemen o kadar sahâbe var idi.

Nasıl olur ki ashâb-ı güzîn Medîne'de bulundukları müddetçe amelleri mu'teber olsun, başkalarının muhâlefeti nazar-ı i'tibâra alınmasın da Medîne'den ayrılınca amelleri mu'teber ol[ma]sun?

Niçin Medîne'nin duvarlarından ayrılmayanların amelleri mu'teber oluyor da, duvarlarından ayrılanların ameli mu'teber olmuyor?

İrtihâl-i nebî ile vahiy munkatı' olmuş, ümmete ancak Kitâb ve Sünnet kalmıştır. Her kimde sünnet-i seniyye bulunur ise onun ameli mu'teber olur.

Erbâbına ma'lûm olduğu üzere cumhûr-ı sahâbenin mufârakatinden sonra ehl-i Medîne'ye sünen-i Resûlullâh'dan bazısı hafî kalmış idi. Nitekim Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ ve İbni Mes'ûd ve Muâz bin Cebel ve Ebû Mûsâ ve sâireden (rıdvânullâhu teâlâ aleyhim ecmaîn) rivâyet olunan ehâdîsin birçoğunu ehl-i Medîne rivâyet etmemiştir.

Nasıl olur da kendilerine sünnet hafî kalan kimsenin ameli ile sünnet terk olunur? Nasıl olur da sünnet-i ma'sûme amel-i gayr-i ma'sûm için terk olunabilir?

Amel hiçbir vakit nass-ı celîle mukābil olamaz, kendisi gibi bir amele mukābil olur. Başka bir beldede nass-ı celîl (birinci ma'nâya göre) bulunur ise nass-ı celîl bilâ-muârız kalır da nass-ı celîl ile amel olunur.

Bizzât İmâm Mâlik bile bu hâle râzî olmuyor. Nitekim Hârûn er-Reşîd buna azm etmiş iken hazret-i imâm bunu men' etmiş, "Ashâb-ı Resûlullâh etrâfa dağılmıştır, her tâifede diğerlerinde olmayan ilim vardır" demiş idi. İmâm Mâlik ancak amel-i ehl-i Medîne'yi kendisi için ihtiyâr etmiştir. Ne *Muvatta''*ında, ne başka bir yerde "Amel-i ehl-i Medîne'nin gayrisiyle câiz değildir" dememiş, belki "Bu, amel-i ehl-i Medîne'dir" demiş idi.

İmâm Mâlik kırktan ziyâde mes'elede ehl-i Medîne'nin icmâ'ını zikr ediyor. Bu mesâil üç nev' olabilir:

Nev'-i evvel – Bilâd-ı sâire ahâlîsinin ehl-i Medîne'ye muhâlif oldukları ma'lûm olmayan mesâildir.

Nev'-i sânî – Bilâd-ı sâire ahâlîsinin ehl-i Medîne'ye muhâlif bulunduğu mesâildir.

Nev'-i sâlis – Ehl-i Medîne arasında da ihtilâf bulunan mesâildir.

İmâm Mâlik bin Enes el-Asbahî eğer nev'-i evveli kasd etmiş ise şübhe yok ki hüccettir. Bilakis nev'-i sânî ile nev'-i sâlisi kasd etmiş ise delîli yoktur, bilâ-delîldir.

Amel-i ehl-i Medîne ya nassa muârız olur; ya diğer beldenin ameline muârız olur; yahud bu üçüne de muârız olmaz.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Ahkâm, 45.

[2] et-Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat,* Kâhire, c. 1, s. 241 (792).

Eğer Mâlikiyye bu amelleri tefrîk etmezler ise nas ve aklın tefrîk ettiği umûr-ı muhtelifeyi müsâvî tutmuş olurlar, şâyed bu amelleri tefrîk ederler ise amel-i mu'teber ile amel-i gayr-i mu'teberi ayırıcı bir delîl lâzımdır. Halbuki böyle bir delîl de zikr olunmuyor.

3- Âdeten ictihâda ehak olan ulemâdan böyle bir cemâatin ancak delîl-i râcihe mebnî icmâ' ettiklerine hükm olunur.

Bu delîl İbnü'l-Hâcib tarafından îrâd olunmuştur.

Buna şöyle cevap veriliyor: Âdet ictihâda ehak olan ulemâdan bir cemâatin ancak delîl-i râcihe mebnî ittifâk ettiklerine hükm etmez. Çünkü o cemâat de ümmetin bir kısmıdır, ümmetin diğer bir kısmı olan cemâatin temessük ettikleri şey daha râcih olabilir. Ne kadar râcih olan şeyler vardır ki ona kesb-i ıttılâ' olunmaz.

Netice:

Tafsîlât-ı ma'rûzadan müstebân olacağı vechile amel-i ehl-i Medîne'yi kabûl edenler indinde kadr-i müşterek ameli sünnete ircâ'dır, sünneti ayâr-ı amel tutuyorlar; ameli kazâyâ-yı Ömer'e ircâ' ediyorlar, kazâyâ-yı Ömer el-Fârûk'u ayâr-ı amel tutuyorlar; ameli fukahânın ittifâkına ircâ' ediyorlar.

İttifâk-ı fukahâyı ayâr-ı amel tutuyorlar; ameli, sünnet-i şâyia zannettiklerinden nâşî kabûl ediyorlar.

Amel sünnetten veya icmâ'-ı ümmetten veya kazâyâ-yı Fârûk'dan mütevellid oluyor. Yoksa ehl-i Medîne'nin doğrudan doğruya işledikleri amele sünnet demiyor, amel asıl olmuyor, amel ayâr-ı sünnet olmuyor.

Binâenaleyh "İmâm Mâlik hazretleri Medîne ahâlîsinin ictimâî an'anesini de sünnetin halk arasında münteşir bir şekli diyerek mâ-bihi't-tatbîk addediyor idi; İmâm Mâlik Medîne ahâlîsinin ictimâî an'anesini sünnet-i şâyia olarak kabûl ediyor; İmâm Mâlik hazretlerinin sünnet-i şâyiası da dînî âmillerin taht-ı te'sîrinde vücûda gelen ve aynı zamanda dînî bir şekil alan örfden başka bir şey değildir" gibi sözlerden maksad: Amel asıldır; amel sünnetten mütevellid değildir, amele sünnet ıtlâk olunmuştur." demek ise, hatâ-yı azîmdir. Bunu ne İmâm Mâlik, ne ashâb-ı Mâlik, ne kendini bilen bir mâlikî söylememiştir.

Eğer maksad: Amel sünnetten mütevelliddir; amel asıl değil, belki sünnet asıldır; sünnet-i şâyiaya amel ıtlâk olunmuş demek ise doğrudur.

Fakat kelâmın siyâk ve sibâkı ihtimâl-i sânîye müsâid görünmüyor, belki ihtimâl-i evvele daha müsâid görünüyor. Çünkü örfe haddinden ziyâde ehemmiyet verilen, örf nass-ı celîle muâdil tutulan bir makāmda amel-i ehl-i Medîne tenvîr-i müddeâ için serd olunur. İhtimâl-i sânî aslâ müddeâyı tenvîr etmez. Belki ibtâl eder, ihtimâl-i sânî maksada hâdim değil, maksadı hâdimdir. Çünkü ihtimâl-i sânî başka beldenin ne örfüne, ne icmâ'ına, ne sünnetine i'tibâr etmiyor; kendi **[138]** beldesinin örfüne de örf-i ümmet demiyor. Fakat örf-i belde sünnet-i Resûlullâh'a, icmâ'-ı fukahâ-i dîne, kazâ-i Fârûk'a râci'dir, diyor. Sünneti örfden çıkarmayıp, örfü sünnetten çıkarıyor. Maksada yarayan örfe sünnet demek, örfü nas telakkī etmektir. Halbuki böyle diyen bir Mâlikî yoktur. Artık hüküm maksada göre olacağından bu ma'nâya terettüb eden hüküm: Gaflet, hatâ, hatîe, butlândır.

(Diğer cevaplar da inşâallâh gelecek hafta)

İzmirli

İsmail Hakkı

İSLÂM ASKERİNE

Useyrim'in Şehâdeti:

Bunlardan sonra Useyrim denilen zât, şehîd oldu.

Bu adam, evvelce îmâna gelmediği gibi kavim ve kabîlesine de müslüman oldukları için söylenirdi. Bir aralık Medîne'den bir yere gitmiş ve dönüşünde kabîlesinden bazılarının Resûlullâh ile beraber muhârebeye gitmiş olduklarını haber almıştı.

Bunun üzerine kalbinde İslâm muhabbeti uyandı. Silâhlanıp atına binerek cenk meydanına koştu ve ağır sûrette yaralanıp düşünceye kadar müşriklerle kahramancasına dövüştü.

Kendisini son nefesinde iken buldular ve kabîlesine yardım için mi, yoksa müslüman olduğundan mı geldiğini sordular. "Allah ve Resûlüne îmân eyleyerek geldim ve Allah rızâsı için muhârebe ettim" dedi, ondan sonra da can verdi.

Peygamber Efendimiz'e bundan bahs ettiler. Resûlullâh hazretleri "O, ehl-i cennettir" buyurdu.

Ashâbdan Ebû Hureyre hazretleri "Namaz kılmadan cennete girecek biri varsa o da Useyrim'dir" derdi.

Hanzala'nın Şehâdeti:

Daha sonra Hanzale bin Ebî Âmir hazretleri şehîd oldu. Bu zât-ı şerîfin babası mürted, yani dîninden dönmüş, kaynatası yahud kayınbiraderi olan İbni Selûl da münâfıkların başı olduğu hâlde kendisi, dîni bütün bir müslüman idi. Bir gecelik güveyi iken gelin odasından çıkıp, savaş meydanına koşmuş ve düşman kumandanı olan Ebû Süfyân'ın yanına kadar ilerleyip onu attan düşürmüş, hattâ başını kesmesine az bir şey kalmıştı. Lâkin Şeddâd adlı bir müşriğin arkadan vurmasıyla şehîd oldu.

Babası Ebû Âmir düşman ordusunda bulunduğu cihetle müşrik karıları, yalnız bu zâtın burnunu, kulağını kesmediler.

Abdullâh bin Cübeyr'in Şehâdeti:

Daha sonra şehîd olanlar da, gedik muhâfızı bulunup ganîmet almak için koşmayan ve arkadaşlarına uymayıp Peygamber'in emri mûcebince yerini boşlamayan Abdullâh bin Cübeyr ile fedâkâr refîkleri idi. Bu vazîfe kurbanlarını Hâlid bin el-Velîd süvârîleri, çiğneyip geçti ve o geçiş, İslâm ordusunun arkadan kuşatılıp muhârebeyi kayb etmelerine sebeb oldu.

Peygamber'in Emrini Tutmadıkları İçin Allah'ın İtâbı:

Bak, vazîfe mahallini bırakan okçular hakkında Cenâb-ı Hak ne buyurdu:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللهُ وَعْدَهُ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِه حَتّٰى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

Allâhu a'lem meâlî:[1]

"Hani izn-i ilâhî ile müşrikleri öldürüyordunuz, işte o vakit Allah, size olan gālibiyet va'dinde sâdık idi. Lâkin istediğiniz muzafferiyeti size gösterdikten sonra siz, korkaklığa ve bulunduğunuz gediği muhâfaza edip etmemek husûsunda münâzaaya kalkıştınız, Peygamber'in vermiş olduğu emre de isyân ile mevki'inizi terk eylediniz, içinizden bazısı dünyâyı, bazısı da âhireti istiyordu, yani bazınız ganîmet almak için mevki'ini bırakıyor, bazınız da Allah yolunda ölmeyi gözüne alıp yerinden ayrılmıyordu. Sonra sizi imtihân için düşmandan geri çevirdi, yani gālib gelmişken sizi mağlûb eyledi. Bununla beraber sizi afv etti ki Cenâb-ı Hak, mü'minlere karşı fazl u kerem sâhibidir."

Vazîfeleri başından çekildikleri için okçuların uğradığı şu tekdîre dikkat ettin mi? Cenâb-ı Hak, onları afv ettiğini haber vermekle beraber ordunun bozulmasına ancak kendilerinin sebeb olduğunu yüzlerine karşı söylüyor.

Halbuki: Bunlar, ilk müslümanlardan ve Allah yolunda malını, canını esirgemeyen insanlardandır. Böyle muhterem kimseler, yaptıkları bir kusûr üzerine Allah'ın itâbına uğrarlarsa bizim gibi adamların vazîfe başından sıvışmasında ne kadar itâba, hattâ itâba değil de, azâba dûçâr olacaklarını düşünmeli.

Yemân ile Sâbit bin Vakş'ın Şehâdeti:

İslâm ordusunun muhâsarası üzerine mücâhidlere bir şaşkınlık ârız oldu. Öndekiler, dönüp arkadan gelenleri çevirmek istediler ve döndükleri vakit, parolayı şaşırmış olan müslümanları düşman **[139]** sandılar. Bu kargaşalıkta Huzeyfe hazretlerinin pederi Yemân ismindeki sahâbî, yanlışlıkla şehîd oldu. Oğlu Huzeyfe "Aman dokunmayın. Babamdır." diye bağırdıysa da işittiremedi.

Hazret-i Yemân, ihtiyâr bir müslüman idi. Kendi gibi yaşını almış ve artık muhârebeden kalmış olan Sâbit bin Vakş ile beraber Medîne'de kalmaları, Peygamber Efendimiz tarafından söylendiği hâlde bu yaşlı arslanlar, şehîd olmak için birlikte gelmeleri için izin istemişler ve kargaşalığı müteâkıb murâdlarına ermişlerdir.

Hazret-i Hamza'nın Şehâdeti:

Müslümanların dönmesi ve müşriklerin iki taraftan hücûm etmesi esnâsında Resûlullâh'ın amcası Hamza bin Abdilmuttalib hazretleri, kükremiş arslan gibi etrâfa atılıyor ve her saldırışıyla müşriklerden biri, ölüler zümresine katılıyordu. O gün bu kahramanın öldürdüğü müşrikler, otuzdan fazla idi diyorlar.

En son öldürdüğü Sibâ' bin Abdi'l-Uzzâ isminde bir herif idi. Fakat pusuya girmiş ve Hazret-i Hamza'ya göz dikmiş Vahşî adlı biri de elindeki kısa saplı kargıyı fırlatıp o fedâkâr mücâhidi vurdu.

Kargı, Hazret-i Hamza'nın göbeği altına saplanıp ucu arkasından çıktı. O yaralı arslan son bir gayret gösterip davranmak istediyse de muvaffak olamayıp düştü. Vahşî, pusudan çıkıp geldi. Kancıkçasına vurduğu Hamza hazretlerinin karnından göğsüne kadar yardı ve ciğerini çıkarıp Ebû Süfyân'ın karısı Hind'e götürdü:

Bu kadın, Bedir Muhârebesi'nde ilk mübâreze edenlerden Utbe'nin kızı, Velîd'in de kızkardeşi idi. O mübârezede Hamza hazretlerinin öldürdüğü Şeybe de amcası bulunuyordu. Onların intikāmını almak için Vahşî'nin elindeki ciğeri kaptı ve canavarlar gibi dişiyle bir parçasını koparıp çiğnedi, lâkin yutamadı.

Sonra Vahşî de Hind de müslüman oldular ve Peygamber Efendimiz'in afvından istifâde edip kurtuldular.*

Hamza hazretlerinin kızkardeşi oğlu Abdullâh bin Cahş ile Mekke muhâcirlerinden Şemmâs bin Osmân da bu sırada şehîd oldu. Abdullâh bin Cahş'ın vurduğu darbelerden elindeki kılıç kırılmıştı.

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

MAKĀLÂT

ECNEBÎ MÜTEHASSISLARI

Afganistan Emîr-i Merhûmu Abdurrahmân Han'ın Bir Mütâlâası

Sebîlürreşâd'ın evvelki haftaki nüshasında Afganistan Emîr-i hâzırı Habîbullâh Han hazretlerinin Kâbil şehrini elektrik ziyâsıyla tenvîr etmek için Avrupa'dan birkaç mütehassıs celbine karar vermiş olduğu mündericti.

Ben de şu karar dolayısıyla emîr hazretlerinin pederi olan Emîr Abdurrahmân Han merhûmun bu husûsda ne fikirde bulunduğunu kāriîn-i kirâma bildirmek istedim ve kendi eserinden tercüme ettiğim sutûr-ı âtiyyeyi enzâr-ı mütâlâaya vaz' eyledim.

"Hallâk-ı Âlem hazretleri; bir başı bedene, kezâ bir bedeni bir başa, hulâsa bütün a'zâ-yı vücûdu birbirine müftekır yaratmakla insanların yekdiğerine muhtâc olduğunu bize bildirmiştir. Selâtîn-i izâm, şu nükteden anlamalıdır ki en ziyâde şevket ve satvet sâhibi olanları bile esbâb-ı istirâhatlerinin te'mîni için aşçı, kunduracı, terzi gibi bir takım hizmetkârân ve san'atkârânın vücûduna muhtâc olmaktan hâlî kalamazlar.

"Kütüb-i semâviyyenin ihbârına göre Perverdigâr-ı Âlem, şu mükevvenâtı bir hafta içinde ketm-i ademden arsa-i vücûda getirmiş ve bu teennî ile irâdât ve makāsıdımızda müteemmil davranmak lâzım geldiğini bize zımnen göstermiştir.

"Bir devletin kuvvet ve iktidârı, esâs-ı teşekkülüne göredir. Hangi hükûmette âlim ve sâhib-i tecrübe kimseler çoksa o hükûmetin terakkıyâtı, sâirlerinden fazla olur. Buna binâen her devlet, erbâb-ı kifâyetin vücûdunu ganîmet sayar ve onların istihdâmıyla terakkī ve teâlîsini artırmak ister.

---

[1] Âl-i İmrân, 3/152.

* Vahşî, Mekke fethinde müslüman olmuş ve Resûlullâh'ın gözüne görünmemesi Peygamber tarafından kendisine emir buyurulmuştu. Bunun üzerine Şâm taraflarına gitti. Yemâme Vak'ası'nda bulunup Hamza'yı şehîd ettiği harbe ile Müseyleme ismindeki yalancı peygamberi de öldürdü. Fakat sarhoşluğa mübtelâ olup birkaç defa dayak yediği hâlde uslanmadı. Hazret-i Ömer'in halîfeliği zamanında adı ashâb defterinden silindi. Nihâyet şarap içinde boğulup gitti.

"Pâdişâhlar, zıllullâh-ı fi'l-âlemdir. Tebealarının saâdet ve felâketi ya doğrudan doğruya, yahud tavassut-ı vüzerâ ile yed-i iktidârlarına mevdû'dur. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'ın sultânü's-selâtîn olup kendileri, O'nun kāimmakāmı bulunduklarını düşünerek cümle mahlûkāta adl ü re'fetle muâmele etmeleri ve siyâh, beyaz, kırmızı gibi renk farkını ve Müslümanlık, Îsevîlik, Yahûdîlik yahud dînsizlik misilli meşreb ve mezheb tefâvütünü nazar-ı dikkate almaksızın haklarında müsâvâten adâlet göstermeleri lâzımdır.

"Şâyân-ı taaccübdür ki: Biz, başkalarının kusûrunu ve kendimizin muhassenâtını görür de sâirlerinin mehâsinini ve kendimizin maâyibini müşâhede edemeyiz.

"Bugünkü memâlik ile hükûmât-ı mevcûdeye bakılsa medeniyet ve adâletten dem vuran devletlerin, lâzime-i insâniyyete riâyet edip etmedikleri, ve merâtib ü manâsıbı renk ve dîn farkı düşünülmeksizin efrâd-ı insâniyyeden her birine verip vermedikleri pek kolay anlaşılır.

"İftihâr ederim ki hükûmetimde müstahdem olan yabancılar, akārib-i kavmime nisbetle daha ziyâde ilerlemişler, tahsîlât, mâliyât, tabâbet-i husûsiyye **[140]** gibi âlî derecâta kadar irtikā eylemişlerdir. Çünkü: Benim nazarımda kābiliyet ve kifâyet, dostluk ve karâbetten değerlidir. İnşâallâh evlâd ü ahfâdım da bana peyrevlik ederek zühd-i huşke kapılmaz ve hangi kavim ve milletten olursa olsun iktidâr sâhiblerini istihdâm etmekten geri durmaz da memleket ve millet, terakkıyât ve saâdât içinde parladıkça parlar. Lâkin akārib ü mensûbînin de terğîbinden gaflet edilmemeli, onları da teşvîk eyleyerek çalıştırıp yetiştirmelidir.

"Ben, milel-i muhtelifeden birçok mütehassıslar celb ettim ve memleketimde fünûn ve sanâyi'in intişârına çalıştım. Milletim, onlardan müstefîd oldu ve hayliden hayliye ma'lûmât edindi. Hâlâ bu usûlü muhâfaza ediyorum, benden sonrakiler de devâm eylemelidirler.

"Hizmetimde bulunan erbâb-ı ihtisâsın tamâmıyle isimlerini şu kitâba derc etmek mümkün değildir. Fevkalâde hizmeti görülen ve memleketimde yâdigâr-ı pâyidâr kalan bazılarını zikr eyleyeceğim ki bunlar, ya büsbütün yeni bir idâre teşkîl eylemiş, yahud gaybûbetlerinde muallime ihtiyac bırakmayacak derecede milletime fünûn ve sanâyi' öğretmişlerdir.

"Hizmetime giren ecnebîlerden bazıları isti'fâ edip çekilmiş, bazıları da müddetlerinin bitmesi üzerine kalkıp gitmiştir. Bazıları henüz müstahdem, bazıları da vazîfelerinden muhracdır.

"Adem-i ehliyetleri ilcâsıyle çıkarılan bu adamları teşhîr etmeyeceğim. Çünkü: Başka bir yere murâcaatlerinde merdûd ve müsteskal olmalarını istemem. Lâkin ben yazmadığım hâlde bilinir ve tanınır iseler ona da karışmam.

"Bazıları, mütehassıslar getirtip de memleketim gençlerini tahsîl için frengistana göndermeyişime taaccüb ediyorlar. Buna cevap vereyim:

"Evvelen – Hârice talebe yollamak için epeyce bir masraf lâzımdır. Halbuki: Millet içinden bu masrafı ihtiyâr edecek, yahud sarfına rızâ gösterecek kimse yok gibidir. Afganistan Devleti ise bütçesine böyle bir karşılık koyacak kadar zengin değildir.

"Sâniyen – Memleketteki etibbâ ile san'atkârâna: –Çocuklarınızı getirin, Avrupa'ya göndereyim. Tabâbet ve mühendislik öğrensinler, diye mükerreren söyledim. Hepsi de sükût ile mukābele ettiler.

"Sâlisen – Benim tebeam, ecnebî lisânı bilmez. Bundan dolayı memâlik-i ecnebiyyeye gidecek olsalar amelî san'atleri öğrenmeleri lâzım gelir. Zîrâ: Fünûn-ı âliyye tahsîli için evvelâ onların muharrer bulunduğu lisânı ta'lîm etmeleri muktezîdir.

"Bu sebeble kâtibim Sultan Muhammed Han'ın taht-ı riyâsetinde bir idâre teşkîl ettim. Kâbil'deki fabrikalarda bulunan İngilizler ile Avrupalıların bu idâre vâsıtasıyla bana ma'rûzâtta bulunmalarını tenbîh eyledim.

"Riyâzî, kimya, fizik ve sâir kütüb-i ilmiyye ve fenniyyenin Lisân-ı Fârisî'ye tercüme edilmesi, bu idârenin vezâifi cümlesindendir. Hâlâ birkaç kitâb da tercüme ve neşr olunmuştur.

"Râbian – Meşhûdâtıma göre tahsîl-i ulûm için Avrupa'ya giden şarklılar, Avrupalıların fazâil ve kābiliyâtını iktisâb edeceğine, müskirât kullanmak, kumar oynamak ve sâire gibi âdât ve rezâili öğrenip memleketlerine getiriyorlar. Çokları da meşreb ve mezheblerini unutup dînsiz, îmânsız olarak geri dönüyorlar. Binâenaleyh memleketimin gençlerini, yine memleketimde ve taht-ı nezâretimde olarak ta'lîm ve terbiye etmek en doğru bir harekettir.

"Hâmisen– Bir memlekette o memleket lisânıyla tedrîs edilmeyen ulûm ve fünûnun esâsı çürük kalır.

"Sâdisen– Burada memleketim ahâlîsini çabuk ve iyi öğrenmek için teşvîk ediyorum, ecnebî muallimlere de şâkirdlerini mümkün olduğu kadar çabuk ta'lîm eyledikten sonra ne vakit isterlerse memleketlerine dönmelerini ve bu husûsda benden korkmalarını söylüyorum. Çünkü: Gerek İngilizler, gerek Hindliler, gerek sâir ecnebîlerle akd edilen mukāvelenâmelerde şâkirdlerin muallimden istiğnâsı hâsıl oluncaya kadar mütehassısların memleketlerine dönemeyeceğine dair bir şart derc ettiriyorum. Bu şartın hüsn-i te'sîri görülüyor. Ve bir mütehassıs, sür'at ve emniyetle vatanına avdet için talebesini dikkat ve ehemmiyetle ta'lîm ve terbiyeye mecbûr oluyor.

"Kemâl-i şevk ve iftihâr ile beyân ederim ki: Memleketim ahâlîsi, bu tedbîrden fevkalâde müstefîd olmuş ve evvelce mütehassısîn-i ecnebiyye aralarında bulunan bazı makāmât, bugün milletim efrâdının yed-i iktidârına geçmiştir."

Tâhirü'l-Mevlevî

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND MÜSLÜMANLARININ İLMÎ VE SİYÂSÎ CEM'İYETLERİ

Hind Müslümanlarının Maârif Konferansı:

Seyyid Ahmed Han kendi parasını, servetini meydana koyarak Aligarh Koleji'ni açtı. Sonra iâne toplayarak kolej

için mülk aldı. Binâsını yaptı. Kitâblarını, muallimlerini ihzâr etti. Hükûmet-i mahalliyyenin muâvenetine de –müslümanları umûr-ı siyâsiyyeden alıkoymak menfaati mukābilinde– nâil oldu. Müslümanları, kendi çocuklarını koleje göndermek için teşvîk etti. Öteye beriye koştu. Nutuklar verdi, risâleler yazdı. Her ne yaptıysa en sonra koleji istediği gibi te'sîse muvaffak oldu. Kolejden her sene birkaç yüz kişi tahsîl-i âlî şehâdetnâmesini hâiz olarak çıkıyorlar. Ulûm ve fünûn-ı İslâmiyye ile târîh-i İslâm, târîh-i Hind lâyıkıyla tedrîs edildiği misilli, Fârisî ve Arabî lisânlarını gereği gibi öğretmek için Avrupa müsteşrikīninden iki fâzıl zât intihâb edilmiştir. Maiyyetlerinde de **[141]** muhâvere için ayrı ayrı ehl-i lisândan muallimler vardır. İngilizce ile, ulûm ve fünûn-ı cedîdenin tedrîsâtı da pek mükemmeldir. Buradan çıkan talebe da'vâ vekâletinde, hükûmet işlerinde ihtisâs peydâ eder. Yahud serbest kalmayı isterse ticâret ve zirâatle vaktini geçirir. Seyyid Ahmed Han bütün ömrünü maârife hasr etmiş ve en sonra te'sîs ettiği müessese-i ilmiyyede vefât edip orada gömülmüştür. İngilizler bu zâta en mu'tenâ "sir" lâkabını verdikleri gibi, kendisine fevkalâde ihtirâm ediyorlardı.

Aligarh müessese-i İslâmiyyesinden bu âna kadar bâ-şehâdetnâme neş'et eden müslümanların adedi beş bine bâliğdir. Bu talebelerin arasında son derece ittihâd ve ittifâk cârîdir. Birbirlerine her türlü yardım ve muâvenette bulunurlar. Birbirlerinin hukūkunu müdâfaa eylerler. Hâl-i hâzırda bu kolejde iki bin talebe vardır. Müessesenin güzel bir câmi'i, kitâbhânesi, hitâbet salonu, âlât ve edevât-ı fenniyye laboratuarı mevcûddur. Vâridâtı hep talebelerin ücûrâtına ve Hindistan'daki müstakıl hükümdârların tahsîs eyledikleri maâşâta münhasırdır.

Afganistan emîr-i hâzırı vaktiyle Hindistan'ı ziyâret ettiği esnâda bu müesseseye uğramış, bir de maâş tahsîs etmişidi ki bu âna kadar verilmektedir. Hind eşrâf ve ağniyâ zâdegânından birçok genç burada tahsîl ediyorlar. Bhopal hâkimesinin küçük oğlu Hamîdullâh Han dahi burada öğreniyor. İranlılardan, Arablardan da birkaç talebe vardır.

Mektebin fahrî sekreterliğini merhûm Sir Seyyid Ahmed Han'dan sonra Nevvâb Mehdî Ali Han ve onun vefâtından sonra Nevvâb Vakāru'l-mülk hazretleri der-uhde eylemişti. Vakāru'l-mülk ile Mehdî Ali Han mektebe büyük fâideler te'mîn ettiler. Sonradan Vakāru'l-mülk hazretleri felç illetine mübtelâ oldukları cihetle iş göremeyecek bir hâle geldiklerinden bu vazîfeden isti'fâ ederek kendi yerlerine Nevvâb Hacı İshâk Han'ın intihâbını tavsiye ettiler. Müşârun-ileyhin bu tavsiyesi kabûl edildi ve el-ân İshâk Han mektebin müşâvirlik vazîfesini îfâ etmektedir. Fakat bu zât ile gençlerin arası zât-ı şâhâne tarafından mektebe bahş olunan seccâde üzerine açılmıştır. Müşâvir ise seccâdenin, hükûmet-i mahalliyyenin ruhsatıyle mektebin câmi'ine tefrîş olunmasına tarafdârdır. Gençler ise bu hareketi dalkavukluk ve hükûmet-i mahalliyyeden bir lâkab koparmak için ihtiyâr edildiğini söylüyorlar.

Genç Aligarh talebelerinin mürevvic-i efkârı olan *Hemderd* gazetesinde "Tecâhül-i Âmiyâne" ser-levhası tahtında haftada muntazaman iki makāle Nevvâb İshâk Han'ın aleyhinde neşr edilmektedir. Fakat nevvâbın mevki'i el-ân her nedense muhkemdir. Onu isti'fâya mecbûr ettilerse, dayanmış kalmıştır. Bana kalırsa Nevvâb'ın sağlam bir ayakkabı olmadığı ve mürâî bir herif olduğu sâbittir. Kendisiyle Agra'da Mevlânâ Âzâd vâsıtasıyle görüştüm. Pek mürâî bir adamdır. Hak gençlerin elindedir. Fakat onlar da pek müfrit ve tecrübe görmemiş adamlardır. Hükûmet-i mahalliyyeyi büsbütün kendi aleyhlerine çevirmişlerdir. Hükûmet bunları müheyyic ve müşevvik-ı ihtilâl olarak tanıyor. Şu son günlerde en birinci yevmî gazetelerinden olan *Zemîndâr* gazetesini ta'tîl ve matbaasını da hükûmet zabt eylemiştir.

Maârif Kongresi'nin hıtâmından sonra bir gün aralık verildi. Bugün zarfında da işâat-i İslâm ile bir İslâm misyoneri îcâd etmek için *el-Hilâl* cerîde-i ferîdesi sâhibi Mevlânâ Ebulkelâm Âzâd tarafından bir nutuk verildi. Bu ictimâ'da da –Kalküta'da olduğu gibi– ben muhtasar bir nutuk îrâd ederek, Osmanlıların da bu gibi bir fikirde olduklarını ve bunun için ileride vâsi' mikyâsda teşebbüsât icrâ edileceğini huzzâra söyledim. Hilâfet noktasından Osmanlılar bu işe sâir müslümanlardan daha ehak olduklarını da dermiyân eyledim. Bu bâbda –yevm-i mezkûrda– güzel karârlar ittihâz olundu.

Maârif Konferansı esâsen Aligarh müessesesini daha ileriye götürmek için teşkîl edilmiştir. Yoksa umûm Hindistan müslümanlarının umûr-ı maârifine lâyıkıyle şümûl ve taalluku yoktur. Aligarh Koleji'ni dârulfünûna kalb için dört seneden evvel Hind müslümanlarından yetmiş bin lira iâne toplanmış ve iânâtın cem'ine en ziyâde çalışan Aka Han hazretleri idi. Bu sâyede Hind müslümanlarına kendisini sevdirmeye muvaffak olmuş ve cem'iyet-i siyâsiyyelerine de bu vesîle ile reîs intihâb olunmuştu. Ahîren müslümanların dârulfünûn programını beğenmeyen hükûmet-i mahalliyye kendilerini bu teşebbüsden men' etmiştir. Daha doğrusu te'sîsi mutasavver olan dârulfünûnu resmî bir müessese-i ilmiyye sıfatıyle tanıyamayacağını hükûmet beyân eylemiştir.

Aka Han Kimdir?

Aka [Ağa] Han hazretlerinin kim olduklarını bid-defeât beyân etmişimdir. Ona dâir *Sebîlürreşâd*'ın geçmiş nüshalarına murâcaat edilse kāriîn-i kirâm müşârun-ileyhi güzelce tanıyacaklardır. Müşârun-ileyh pek genç ve güzel bir çehreye mâlik olduğu gibi sesi ve sözü de hoştur. Senenin yarısını Hindistan'da anası, akrabâsı ve mürîdleri arasında, diğer yarısını da Paris'de geçiriyor. Son derece umûr-ı siyâsiyyede behre-verdir. Hindistan'daki cereyânlara çok vâkıfdır. Hattâ politika işlerindeki mahâreti vâsıtasıyle bu cereyânların çoğunu îcâd ve imhâ etmiş ve el-ân kendisini gerek ahâlî ve gerek hükûmet nazarında cilveli tutmuştur. Diyebilirim ki Sir Edward Grey müslüman olsa ancak Aka Han, yahud Aka Han İngiliz olsa Sir Edward Grey olur!

Ân-ı vâhidde mahâret-i siyâsiyyesiyle, parasıyla, cömertliğiyle dünyayı aldatabilir. Aka'nın Hind müslümanlarına olan hizmeti gayr-i kābil-i inkârdır. Aka metîn bir re'ye, dehhâş bir fikre, mütehavvil bir siyâsete mâliktir. Aka'nın bir günü, bir saati diğerine uymaz, benzemez. Aka yüz ip üzerine oynayan bir cânbâzdır. Balkan Muhârebesi esnâsında Aka'nın yanlış bir sözü, galat bir ifâdesi –bir makālesi– Hin-

distan müslümanları nezdindeki parlak mevki'ini gāib ettirmiş ve onu umûm indinde menfûr eylemişti. Hattâ Hind meşâhîr-i ulemâsından dehşetli müverrihînden Mevlânâ Şiblî-i Nu'mânî hazretleri Aka'nın mezkûr beyânâtı hakkında âtîdeki beyitleri söylemiştir:

کفت با (ترك) حضرت آقا — هر چه کویم بکوش در کیرید
آسیان منزل قدیم شما است — باید آن خاك را مقر کیرید
دل بعید رمیده نتوان بست — یك شکار شکسته پر کیرید
است اکر زیر ران نمی آید — بکذارید و ماده خر کیرید

Aka Han harb esnâsında Osmanlıların Avrupa'dan çıkıp Asya'ya göçmelerini ve orayı i'mâr ile iştigāl eylemelerini bir makālesiyle tensîb etmişti. Böylelikle mevki'ini gāib edince, ta'mîri için Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne altı bin İngiliz lirası vermeyi va'd eylemişti. Ca'fer Beyefendi'nin beyânâtına bakılırsa meblağ-ı mezkûr te'diye edilmemiş.

Evet, müşârun-ileyh Hind müslümanlarının maârif ve siyâset işlerinde dâimâ zî-medhal bulunmuştur. Hizmetleri de az değildir. Aka gibi Dehli eşrâf-zâdelerinden Âftâb Ahmed Han'ın da hizmetleri şâyân-ı tezkârdır. Bu genç zât cidden Aligarh için para toplamak husûsunda fevkalâde iyilikleri sebkat etmiştir. Fakat İngilizlerin tamâmıyle dostudur. Maârif Konferansı'nın nizâmnâmesi, usûl-i müttehazeleri çoktur. Fakat sırf Aligarh'a münhasırdır. Sâir eyâlât ve vilâyât için bir fâidesi yoktur. Zannımca buna "Aligarh Maârif Konferansı" nâmı verilse ve "Umûm Hind Müslümanları" kelimesi tayyedilse daha münâsib olur.

Lig Siyâsî İctimâ'ı:

Bu seneki siyâsî ictimâ' için reîs ekseriyet-i ârâ' ile ictimâ'dan evvel Bombay ağniyâsından Sir Rahmetullâh Bahâlî'yi intihâb eylemişti. Kongrenin ictimâ'ından bir gün evvel Aka Han, Reîs, Raca Mahmûd-âbâd, Mister Mazharu'l-Hak Bâkī Pûrî, daha birçok liderler hep, Metropol Hoteli'ne gelmişlerdi. Birbirleriyle görüşmek, teâtî-i efkâr etmek için âdetâ müsâbaka açılmıştı.

Ertesi günü kongre reîsi büyük bir landon arabasına bindirilerek zavallı fukarâ-yı kasaba tarafından ictimâ' yerine kadar çekildi. Güzergâhında ellerinde renkli **[142]** bayraklar tutan ibtidâî mektep talebeleri tarafından millî neşîdeler Urdu Lisânı'yla okunuyordu. Reîsin mahall-i ictimâ'a muvâsaleti üzerine alkışlar devâm etti. Eller, avuçlar yoruldu. Reîsin nutk-ı iftitâhîsi Urdu ve İngilizce lisânlarıyla matbû' olarak huzzâra dağıtıldı. Sonra reîs ayağa kalkarak nutkunu İngilizce lisânıyla basılan risâle yüzünden okumaya başladı. Durduğu zaman alkışlanıyordu. Hind istiklâl-i idârî bahsinde emsâli nâ-mesbûk bir sûrette alkışlandı. Balkan Muhârebesi'nden de reîs bahs ederek "Lillâhi'l-hamd sevgili Edirne üzerinde el-ân Osmanlı ve İslâm bayrağının temevvüc-nümâ olmasını görmekle gözlerimiz aydındır" dedi. Reîsin nutku bir saatten fazla sürdü.

Müteâkıben hatîbler birer birer mevki'-i hitâbete gelerek metâ'larını satıyorlardı. Bu gürültü iki gün devâm etti. Fakat gürültüsüz olarak netice-pezîr oldu. Londra'daki Muslim Lig[League]'in Hind Kongresi'ne şu'be olmasına karar verildi. Aynı zamanda Londra'da Muslim Lig Reîs Seyyid Emîr Ali'nin yalnız tasânîf ve te'lîf-i kesîresiyle İslâmlara birçok hizmet ettiğini bahs etmekle iktifâ olundu. Seyyid Emîr Ali'nin bil-cümle umûr-ı siyâsiyyede müslümanlara olan hidemâtından, husûsiyle Trablus ve Balkan muhârebâtı esnâsındaki teşebbüsâtı meskûtün-anh kaldı. En sonra Aka Han hazretlerini reîs vekîli ta'yîn ettiler. Müşârun-ileyh bizzât ictimâ'ın sonuna kadar iki gün Agra'da bulunuyordu. Mürîdleri tarafından kendisine on bin rupiye kadar da "nezirâne" hediye takdîm edilmişti.

İntikād:

Müslümanlar el-ân umûr-ı siyâsiyyede Hindûlar kadar tecrübe ve mahâret kesb edememişlerdir. Bu vâdîlerde el-ân yaya bulunuyorlar. Hindûlar gibi menâfi'-i şahsiyyesini menâfi'-i umûmiyye için ayak altına alan liderleri de yoktur. Esâsen lider millet reîsi olarak bir adam bile yoktur. Yüzünde son derece hurmet ettikleri bir liderin arkasında güldüklerini gözümle gördüm. Bundan başka müslümanların siyâsî ictimâ'larında ittihâz olunan mukarrerâtın hiç biri bu âna kadar kuvveden fiile çıkmamış ve çıkarılmamıştır. Çünkü bunu kuvveden fiile çıkaracak kuvvete mâlik bulunmuyorlar. Hindûlarınki böyle değildir.

Ortalığa birkaç genç daha atılmıştır ki, mevki'-i siyâseti, müslümanların mevki'ini ziyâdesiyle darlaştırmaya sebeb olmuşlardır. İngilizler, bunlara pek fenâ nazarla baktıkları hâlde, müslümanlar tarafından da hiçbir gûnâ hurmete mâlik bulunmuyorlar. Bunlar Balkan Muhârebesi'nde Hilâl-i Ahmer için de birçok iâne toplamışlardır. Fakat ahâlîden aldıkları paraların hesâbâtını vermedikleri cihetle el-yevm müttehem bulunmaktadırlar. Binâenaleyh halk nazarında evvelce mâlik oldukları hurmeti gāib etmişlerdir. Sonra bu gibi yeni türemiş tecrübesiz gençlere a'yân, eşrâf ve eski hânedânlar baş eğmiyorlar, para vermiyorlar. Parasız olarak siyâsî iş yürütmek Hindistan gibi bir yerde pek çetindir.

Daha bize taalluk edecek başka şeyler de vardır ki, burada zikri câiz değildir.

Evet kongrenin bir fahrî müşâviri dahi Seyyid Vezîr Hasan nâmında birisi vardır ki, evvelce bu ve *The Comrade* gazetesinin nâşiri Mister Muhammed Ali beraberce Londra'ya giderek, Kanpur Câmi'i mes'elesini İngiltere evliyâ-yı umûruna anlatmayı yeltenmişlerdi. Kendilerini Hind müslümanlarının murahhası olarak tanıtmışlardı. Gerek Aka Han ve gerek Mister Emîr Ali tarafından bunlara verilmesi lâzım gelen zıyâfet verilmedi. İngiliz evliyâ-yı umûruna bu iki zât tarafından takdîm edilmediler. Seyyid Emîr Ali ile bu iki genç arasında münâzaa açıldı. En sonra Emîr Ali Londra'nın Muslim Lig Riyâseti'nden isti'fâ etti. İngiliz ricâli de bu iki kişi ile mülâkāt etmekten çekindiler. Zımnen tahkīre mazhar oldular. Hind müslümanlarının mümessilleri olsaydılar, protestolar birbirini vely edecekti. Maatteessüf bu hâlden sonra Hind müslümanlarının sükûtu bu iki zâtın mümessil sıfatını hâiz olmadıklarını bir kat daha İngiliz ricâlinin nazarında isbât etti.

Hind müslümanları "demokrasi" mesleğini hiçbir vakit kabûl etmezler. Dâimâ liderlerini "aristokrat"lar içinde görmeye alışmışlardır. Burada, para, ünvân, lakab daha çok zamanlar için iş görüyor.

Hindû – İslâm İttifâkı:

Müslümanlarla Hindûlar beyninde henüz esâslı ittihâd ve ittifâk teessüs edememiştir. Bu mevcûd olmayınca hükûmet-i mahalliyyenin hukûkuna halel gelmez. Dînen, ahlâken, meşreben, âdeten Hindûlarla müslümanlar beyninde büyük bir tenâfür ve burûdet hüküm-fermâdır. Hindûların âlîheleri makāmında olan inek ve öküzleri her sene kurbân bayramında müslümanlar tarafından itlâf edildiklerini gören bir putperest hiçbir vakit müslümanla uyuşmaz. Diğer taraftan yaşlı müslümanlar öyle zannediyorlar ki, eğer Hindûlarla ittifâk edilse ve İngiliz (Hindistan'dan çekilip koğulsalar) Hindûların adedi müslümanlara kat kat fâik bulunduğundan müslümanları ileride katl-i âm edeceklerdir. Binâenaleyh dînen yabancı olan İngilizlerin hükümrânlıkları tercîh edilmektedir.

Daha buna benzer hafî ve celî birçok avâmil ve müessirât vardır ki, Hindûlarla İslâmlar arasındaki ittihâd ve ittifâk-ı tâmmın husûlüne mâni' olmaktadır.

Sözün kısası, İngilizler bu münâferetten bil-istifâde daha çok zaman için –bu gidişle– Hindistan'ı taht-ı idârelerinde bulunduracaklardır.

İngilizleri Hindistan'dan çıkaracak öyle dehhâş bir kuvvet henüz teessüs edememiştir.

Biz Ne Yapalım?

Bizim için Hindistan'da pek açık ve tehlikesiz bir siyâset ta'kîb etmek lâzımdır. Hükûmet-i mahalliyyenin aleyhinde bulunmakla ma'rûf ve müştehir olanlarla her türlü revâbıt ve münâsebât-ı resmiyyeyi kat' etmek ve fakat onlara karşı pek bî-gâne bulunmamak sûretiyle her müslüman gibi muâmele etmek, Hindistan'daki nüfûz-dârân ile –ki İngilizlerle bunlar arasında esâsen öteden beri dostluk mevcûddur– hoş geçinmek ve îcâbında onların muâvenet-i maddiyyelerinden müstefîd olmak, bizimle münâsebette bulunmak isteyen müslümanları doğruca şehbenderlerimiz vâsıtasıyle tanımak ve resmî muâmelelerde bulunmak.

Münâsebet-i ticâriyye ve vidâdiyyeyi artırmak için doğrudan doğruya, açıktan açığa teşebbüsâtta bulunmaktan bizi İngilizler men' edemezler. Yeter ki bu teşebbüsâtın altında bir zamîr-i müstetir olmasından emîn olsunlar. Bundan başka ahlâk ciheti henüz Hindistan'da tekemmül etmemiş ve etmediği için Hind yerlileriyle –müstesnâlardan başka– derin sûrette münâsebât peydâ etmek zamanı hulûl etmemiştir.

Hindlileri Makām-ı Hılâfet'e rabt için elimizde vesîleler vardır ki, isti'mâli hadd-i zâtında kolay olduğu gibi, İngilizlerin de takdîrini celbe kâfîdir.

Dehli: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Beyrût Mektupları

– 6 –

MAÂRİF

Geçen mektûbumda bu taraflarda "müteaddî" ve "lâzim" iki nevi' maârif fark ettiğimi söylemiştim. Artık ba'demâ sözüm epey müddet, bu mevzû' üzerinde yürüyecektir. Anlamak ve anlatmak istediğim; bu iki nûrlu irfândan her birinin tuttuğu yollardır. "Lâzim maârif"den maksadım; maârif-i İslâmiyye ve Osmâniyyemiz olduğu anlaşılmıştı. Geriye kalanı da müteaddî ve çâlâktir!

Her yerde olduğu gibi burada da mekteb, büyük işler görmüş **[143]** ve görüyor. Neler yapmış, neler… Halkın elinden lisânını, âdâtını, an'anâtını, aklını, nihâyet kalbini almış; hem, kimseye sezdirmeksizin, kimseye yan bakmaksızın, karıncalar gibi çalışmış, rûh gibi sereyân etmiş. Şimdi bizim gibi aklı başına sonundan gelenler; hayrân hayrân bakıyoruz. Tâ ilk mektûbumda da söyledimdi, bu işlerin nasıl başa çıkarıldığını öğrenmek; bize teveccüh eden ilk vazîfedir. Bütün bed-bînliklere rağmen hiç de vakit geçmiştir diyemem; iddiâ ederim ki Osmanlıların çok geniş zamanı vardır; ve "Allah bizimle beraberdir" yolundaki kanâatimizin en belîğ ma'nâsı budur. Allah, bize dâimâ çok zaman veriyor; çok fırsat veriyor. Ondan istifâde etmeye bakmazsak tabîî bizimle beraber olamaz.

Hayrallâh (K. T. Khairallah) isminde bir hıristiyan efendi; *La Syrie* (Suriye) ünvânıyle bu tarafın arzı, menşe'-i kavmî ve siyâsîsi, tekâmülü, hayât-ı ictimâiyye, edebiyye ve siyâsiyyesi hakkında 146 sahîfelik Fransızca bir kitâb neşr etmiş.* Bakınız bu kitâb; "Tekâmül" faslının başında neler söylüyor:

"Eski Suriye ile bugünkü Suriye aslâ birbirine benzemez. Eşhâs ve her şeyi istihâleye uğramıştır. Bu tekâmül, aslâ, hemen tesâdüfât-ı hayât mahsûlünden ibâret bir şey değildir. Asırlardan beri başlamış ve fakat uzun müddet seyri batî olmuştur. Lâkin bir gün gelip de ân be-ân hazırlanan bu kıt'ada şerâit-i müsâideye tesâdüf edince birden bire ilerledi. Ve ânî bir inkişâfa mazhar oldu. Bu yeni tahavvülün illet-i fâilesi "mekteb"dir; uzun müddet hâl-i fa'âliyyette görülen kuvvet, "mekteb" olmuştur.

"Bu illet-i fâile, mekteb; evvel-emirde Roma râhiblerinin taht-ı vesâyetinde Suriye'ye intikāl ediyor ve orada ilk inbiâsı (renaissance) meydâna getiriyor. Bundan sonra mektep hayâtı, silk-i dînîden silk-i ictimâî ve zihnîye geçiyor.

"Daha sonra ecnebî mektebini iş başında görürüz. O da mekâtib ve matbûâtıyle, henüz uykuda bulunan Şark Âlemi'nde Garb medeniyetinin âyât-ı ikbâlini neşr etmek için uğraşıp durmuştur.

"İşte bir taraftan bu ana toprakta günden güne kuvvetleşen temâs-ı bî-pervâ ve lâ-kayd, diğer taraftan Suriyelinin, Finikelilere kadar dayanan an'anâtını istishâb ederek garb sâhillerinde serbest serbest gezip dolaşması yüzünden müstakıl Suriye'nin sîmâsını şimdiden tersîme başlayan mücâhedât ve makāsıd ile ta'kîb olunan bir takım efkâr ve tasavvurât-ı cedîde doğmuştur!"

* Bu kitâbı gözlerim, kütübhâne camekânlarında, bulunduğum memleketin ahvâl-i umûmiyyesi hakkında bir rehber ararken Fransızca kitâblar satan bir kitâbcı dolabında buldu. Tehâlükle aldım ve kendi memleketimi, ecnebî bir lisânla öğrenmek felâketine koyuldum. Çünkü Frenklerin "actuel" dedikleri hâssada kendi lisânlarımızda bir kitâb göremedim. Müellif; "maârif-i müteaddiyye" mahsûlü olduğu için velînî'met-i irfânı olanların gayret-keşliğini bir türlü saklayamıyor. Zâten kitâbın en müfîd meziyetlerinden ve belâğatlerinden biri de budur!

Bu sözler; bizi pek çok düşündürmeli ve irşâd etmelidir. Bugünün topu, tüfengi hakîkat-i hâlde mektebdir. "Medeniyet nâşirliği" denilen yaldızlı bir vesîle ile açılan bu fabrikalarda isâga edilen fikirler ve hisler her hâlde bu topraklar için dâimâ hayırlı bir metâ' olamaz. Bâ-husûs, en emîn ve müsmir bilgiler; ayağa getirilenler değil, yorula yorula aranılan, arkasından koşulanlardır, yoksa ma'rifetin de fettânı vardır ve ilim, hayât ve menfaat ile karışınca insanların elinde bî-taraflığını gâib ediverir. İşte bunun için burada birbirleriyle düello edip duran bir sürü ecnebî mekteplerinin sırf ilim ve medeniyet için, Allah rızâsı için çalıştıklarını zannetmek bu asrın aslâ afv edemeyeceği bir sâf-dillik olur.

Hayrullâh Efendi kitâbında diyor ki:

"Pek şâyân-ı dikkat bir hâdise daha ecnebîlerin mektebcilik husûsundaki fâiliyetleridir. Suriye'nin merkez-i irfânı olan Beyrut; bu yüzden âdetâ bir muhârebe meydanına dönmüştür. Bu, hemen Avrupa Düvel-i Muazzaması'nın ve onlardan başka Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi'nin "mekteb vâsıtasıyle istîlâ-yı selîmî" (conquêt pacifique) usûlünde bir tecrübe-i hulûl icrâ etmek üzere ileriye atılmalarından başka bir şey değildir. Fransa, Amerika, İtalya, Rusya, İngiltere, Almanya; bu işin müteşebbisi bulunuyorlar."

Bu hakîkatin karşısında bize sözden ziyâde, gözümüzü dört açmak düşer. Acaba şimdiye kadar açabilmiş miyiz, böyle her taraftan ağlâl-i irfân ile kuşatılan biz müslümanlar, ne yapabilmişiz? Merak edilecek budur: Bütün bütün durmamışız. Bu cereyân bizi de kımıldatmış. Müteaddî maârifin haşmet, debdebe ve dârâtı hamd olsun bizi ye'se düşürmemiş. Himmet ve hamiyet erbâbı; akıllarını başlarına almış, ne kadar nâçîz olursa olsun kendilerini korumak için birer mevzi' tutmuşlar. İşte size bu mektûbumda Beyrut'da bu ihtiyac ve tenebbühün mevlûdu olan "el-Külliyyetü'l-Osmâniyyetü'l-İslâmiyye"den bahs edeceğim. Yine bu nevi'den olan "Dâru'l-ulûm"u diğer bir mektûba bırakıyorum.

El-Külliyyetü'l-İslâmiyyetü'l-Osmâniyye:

el-Külliyyetü'l-İslâmiyyetü'l-Osmâniyye'yi ziyâretle müşerref oldum. Nâzik ve gayûr müdîri Doktor Beşîr Kassâr Efendi'nin lutf-ı delâletiyle bazı derslerinde bulundum, dershânelerini gördüm, diğer müştemilâtını dolaştım. Mevki'i, dil-rübâ. Binâsı, sâde ve vakûr. Her hâlde çalışkanlar muhîtı olduğunu gösteren meâsir ile tırâzîde. Ziyâretimde beni bilhassa en ziyâde memnûn eden şeylerden biri de bu müesseseyi bugünkü hâline getirinceye kadar pek büyük himmetler sarf etmiş olmakla ma'rûf bulunan külliye ve hey'et reîsi el-Üstâz eş-Şeyh Ahmed Abbâs el-Ezherî Efendi hazretleriyle teşerrüf etmek oldu. Bu günlerde müslümanlar; birbirleriyle görüşünce câmia-i İslâmiyye mutlakā mevzû'-ı bahs oluyor. Bu hâl, bizim muhâveremizde de görüldü; efendi hazretlerinin râbıta-i İslâmiyyeyi pek âlimâne anladıklarını gösteren ve "asabiyet-i kavmiyye" denilip zamân-ı câhiliyyetten kalma ve ibtidâî temâyüllerden olan hissin Müslümanlık'ın geniş ve feyyâz sîne-i şefkat ve muhabbetinde yer bulamayacağına kāil olduklarını anlatan kıymetdâr sözlerine muhâtab oldum ve kendilerine ümîd ve hurmet ile vedâ' ettim.

Mekteb idâresinin hediye ettiği beyannâme-i senevîden iktibâs ediyorum:

"Medrese-i Osmâniyye; 313 Sene-i Hicriyyesi'nde küşâd edilmiştir. **[144]** O sırada küçük bir müessese-i ilmiyye hâlinde idi. Ve talebesi evlâd-ı müslimînden nehârî sıfatıyla devam edenlere münhasır bulunuyor idi. Aradan birkaç sene geçer geçmez birden bire dâire-i mesâîsi büyüyüverdi ve ehl-i İslâm arasında hüsn-i sıyt kazanarak muallimlerini, talebesini çoğaltabildi. İşte bu andan i'tibâren tekâmül-i tedrîcî kānûnuna tâbi' olarak bugünkü derece-i terakkīye erişti ki aradan on dokuz sene geçmiştir. Artık şimdi müterakkī bir külliyedir.* Dört yüz şâkirdi, kırka yakın esâtize, muallimîn ve müstahdemîni vardır. Şimdiye kadar yetiştirmiş olup bugün Suriye'nin mâ-bihi'l-iftihârı olan ve muslihlerin talîadârı bulunan gençler, bu hesâbdan hâric…**

Medrese, altıncı sene-i te'sîsine kadar nehârî idi; 318 senesinde leylî kısmını açtı. Evvelâ küçük mikyâsda işe başlamıştı. Gittikçe işi ilerletti. Bugün leylî talebenin adedi, yüz elliyi aşmıştır ki bunların içinde çoğu Suriye havâlîsine, Hicâz'a Yemen'e, Anadolu'ya, Bağdâd'a, Tunus'a, Marakeş'e, Maskat'a, Basra'ya ve Memâlik-i Osmâniyye'nin diğer merâkiz-i mühimmesine mensûbdurlar.

Hak Teâlâ Osmanlı ümmetine ni'met-i Meşrûtiyet'i ihsân buyurup da iş görmek yolları açılınca bazı efâzıl, mektep için bir hey'et (umde) teşkîl etmeyi düşündüler. Vazîfesi müdîre "şûrâ"lık yapmak, akıl danışacağı zaman merci' olmak, yine onunla beraber mektebin esbâb-ı terakkīsini göz önünde bulundurmak ve asrın muktezî olduğu ıslâhât ve tehzîbâta yaklaşmak için çalışmak olacak idi. Öyle oldu ve bu hey'et, hazırlıkların tamamlandığını, mektebin kavlen ve fi'len daha ziyâde terakkīye müstaid bir hâle geldiğini görünce ona "el-Külliyyetü'l-Osmâniyyetü'l-İslâmiyye" ünvânını vermeyi ve bu adımın, ümmete, cemâat-i İslâmiyyeye ve devlete büyük mikyâsda arz-ı hizmete müteveccih âmâlin bir fecr-i sâdıkı olmasını kararlaştırdı.

Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye'den Ne Anlaşılır?

"Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye" deyince anlamak istediğimiz şey; müterakkī bir medrese-i ilmiyyedir. Öyle ki burada okunan ulûm ve fünûn gençlere bakalorya şehâdetnâmesini kazandırsın ve onları ilim ve edeb nokta-i nazarından kelimenin bütün ma'nâsıyla adam etsin; bu memleketin muhtâc bulunduğu evsâf ile, zevki tadılmış bir ilim, güzel ahlâk, vatanperverlik, hâsılı ilim ve ma'rifet silâhı ile mücehhez yetişsin. İşte gāye budur.

Mektebde icrâ edilen ıslâhât ise şunlardır:

1) İbtidâî tedrîsâtının ıslâhı ve isti'dâdî, ilmî*** tedrîsâtından tefrîkıyla iki seneye hasrı. Sonra bu kısmın derslerinde

* Arab kardeşlerimiz "külliye"yi bazen "üniversité" ve bazen "collége" ma'nâsında kullanıyorlar.

** Mektebin el-yevm müdîri, tabîbi ve târîh, hıfzu's-sıhha dersleri muallimi bulunan Beşîr Kassâr Efendi, 317 senesi me'zûnlarındandır. Şâyân-ı takdîr olan semerâttan biri de buradan yetişen gençlerden bir kısm-ı mühimminin silk-i ticârete intisâb etmiş bulunmasıdır. Aralarında doktor, gazeteci, muhâmî de var. Bir mektûbumla düşüncesini beğenmediğimi yazdığım *Keyfe Yünhadu'l-Arab* muharriri Ömer Fâhûrî Efendi de mektebin yeni şehâdetnâmelilerindendir.

*** Külliyenin üç kısmı vardır: 1) İbtidâî 2) İsti'dâdî 3) İlmî.

müşâhede ve hiss usûllerinin tatbîkı ile çocuğun müfekkiresini takviye etmek ve zihnini istintâca alıştırmak. Lisân-ı ta'lîmin ağlebiyet i'tibârıyle Arabca olması.

2) İ'dâdî tedrîsâtı da ilerletilmeli ve muallimler yeni terbiye ve ta'lîm usûllerine mütâbeat etmelidirler. Umde reîs-i üstâzı, Mısır'a giderek hükûmete ve halka âid ibtidâî, tâlî, âlî derecesinde birçok mektepleri ziyâret etmiş, usûl-i ta'lîmlerini görmüş, mektep kitâblarını araştırmış, avdette ihtiyâcı söndürmeye elverişli birçok âsârı beraberinde getirmiştir.

3) Ulûmun Arabca tedrîsine ciddiyet ve ihtimâmla çalışmak. Bu emeli tahkîk için mevcûd kitâblardan istifâde ediliyor. Henüz Arabca tahrîr ve te'lîf edilmeyen mevzû'lara gelince: Mekteb, bu işi üzerine alacak ve muallimlerin muhâzara (konferans dedikleri) usûlüyle verecekleri dersler; jelatin ile tab' olunacaktır.

4) Ders saatleri yevmiye beşi tecâvüz etmeyecek; riyâzat-ı bedeniyyeye bilhassa i'tinâ olunacaktır.

5) Kısm-ı ibtidâîde bulunan küçük çocukları kollamak, temizliklerini te'mîn etmek üzere bir mürebbiye ta'yîn olunacaktır.

6) İlâve olunan dersler: Felsefe-i dîniyye, mutâlâa-i Arabiyye, târîh-i edebiyât-ı Arabiyye, tefsîr, felsefe-i lügaviyye, ma'lûmât-ı medeniyye, iktisâd-ı siyâsî, mebâdî-i hukûk, hendese-i mücesseme, intikâd târîhi, müsellesât, kozmoğrafya, felsefe-i akliyye, hıfzu's-sıhha, resim, usûl-i ticâret ve coğrafya-yı ticârî.

7) Kimya ve tabîiyyât derslerinde ameliyât zamanlarının tevsî'iyle âlât-ı lâzimenin celbi.

8) Gerek muallimîn ve gerek talebe fasîh Arabca ile ders verecek ve konuşacaklardır.

9) Nebâtât ve zirâat tecrübeleri için münâsib bir yer tahsîsi.

Hey'etin vesâil-i lâzimeyi idrâk edince bir de kısm-ı dînî açmak niyetinde bulunduğu anlaşılıyor. Birer hukûk ve ticâret şu'besi açmak da cümle-i tasavvurâtındandır.

"Beyânnâme-i senevî"nin bir tarafında deniliyor ki: "Şevk ve himmeti kuvvetlendiren şeylerden biri de hükûmetimizin medresenin vatan-ı Osmânî ve râbıta-i **[145]** Osmâniyye yolundaki hıdemâtını takdîr buyurması ve ona nazar-ı avn ü is'âf ile bakmasıdır. Hükûmet, Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye'nin müterakkī külliyelerden biri bulunduğunu ve şehâdetnâmesinin mekâtib-i resmiyye şehâdetnâmesine muâdil olduğunu tasdîk ediyor. Bunun içindir ki: Külliye üstâzları hizmet-i askeriyyeden ma'fuvv olduğu gibi kısm-ı ilmînin son iki senesinde bulunan şâkirdân da efrâd-ı müecceleden i'tibâr olunur."

Beyânnâmenin "Lugâtü'l-Külliyye ve Ulûmuhâ" faslında Türkçe'ye âid şu sözler var: "Külliye-i Osmâniyye; Osmanlı çocuğunun hükûmetinin resmî lisânını güzelce öğrenmesi için bütün kuvvetiyle bezl-i gayret ediyor. Her üç kısımda Türkçe'nin matlûb vechile tahsîli, kırâet, kitâbet, mükâlemât, müfredât, sarf ve nahiv, belâğat, inşâ, edebiyât ve tercüme gibi usûl ve fürû'un ihâtası için lâzım gelen vakit tahsîs olunmuştur."

Fakat, bilmem bir yanlışlık mı var, ibtidâî kısmının müfredât programında Türkçe'yi bulamadım. Fransızca ise bu kısmın her iki senesinde de var.

"Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye" hakkında biraz da *La Syrie* (Suriye) muharririni dinleyelim:

"Her ne kadar diğerlerine nisbetle yeni ise de asrî (moderne) harekette ahz-i mevki' etmek için ciddî, müfîd ve İslâmî mesâî ibrâz etmekte ve müslüman cem'iyeti üzerinde müessir adamlar yetiştirmekte olduğu için bu kolejden de bahs etmeliyiz.

1895'de, el-Ezher Dârulfünûnu'nun sâbık şâkirdi Şeyh Ahmed Abbâs tarafından te'sîs olunan bu mekteb; eski an'aneler ile açıktan açığa alâkasını keserek kapılarını asrî (zamana uygun) fikirlere açtı. Fransızca, Beyrut'un hıristiyan mektepleri nümûne ittihâz edilerek bir lisân-ı mecbûrî gibi mektebe idhâl edildi ve tedrîsât-ı fenniyye de esâs oldu: Müslüman an'ane-perverliğinin (traditionnalisme) kuvvetini takdîr edenlere göre bu; bir pervâsızlık, büyük bir teceddüd ve aynı zamanda bir uzlaşmadır. İşte bu zamandan i'tibârendir ki biz, muharrirlik, hitâbet, gazetecilik eden bir takım genç müslümanları ictimâî ve hürriyet-perverâne nazariyâtın da'vetkârları (apotre) görüyoruz. Evvelce müslüman kitlenin, arkasında mütecerridâne gizlenip durduğu bir hâil vardı. Şeyh Abbâs, ihtimâl lâ-yüş'ırâne, farkına varmadan (inconsciemment) bir müceddid oldu. Vâkıâ bir takım müşkilâta, tatsızlıklara hedef olduysa da işi, ba'de-mâ emîn ve nazariyât-ı müsâade-kârâne ve hürriyet-perverânesi muzafferdir: Onun en muhlis rufekā-yı mesâîsinden biri de âbâ-yı yesûiyye tarafından taht-ı inhısâra alınan mektep kitâblarıyla pek ziyâde kesb-i ma'rûfiyyet eden Yûsuf Harkūş olmuştur. Bu adam, kendinden sonra gittikçe büyüyecek olan bir nâm kazanmaya nâmzed mütevâzı' bir âmildir. Şâkir-i avn, ve parlak mesâîsi ortasında birden bire oluveren necîb Huyeyka'da[?] sıra sıra Külliye-i Osmâniyye'ye takdîm-i refâkat ettiler. Şeyh Abbâs tarafından ibrâz olunan hıdemâtın nişâne-i takdîr ve şükrânı olmak üzere müslümanlar, mektebini "Dârulfünûn"a (université) kalb etmek tasavvurunda bulunuyorlar. Ahîren kemâl-i haz ile haber aldığımız bu niyet; tarîk-ı terakkīde büyük bir adım olacaktır."

Görülüyor ki tekrar edip durduğum gibi bir kımıldanma, gerinme var. Şübhesiz Beyrut'un âfâkına kara bulutlar gibi çöken o korkunç müteaddî maârifin karşısında bizim bir değil, iki, üç, dört,… Külliye-i Osmâniyyemiz bile kâfî değildir, göz doyurmaz. Fakat buna da şükür.

Mektebci olduğum için bu bahislerden dünyâlar kadar zevk duyarım. Size böyle her cins maârifden haber veren mektuplar yazıp duracağım. Hemen Allah tevfîk buyura ve cümlemizi, birer birer ve bir ân evvel ıslâh eyleye. Diyelim ve çalışalım, çünkü pek geç kalmışız ve bir dakîka gāib edecek vaktimiz yok arkadaşlar…

Hâris bin Hümâm

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

DÎN İLE SİYÂSET YEKDİĞERİNDEN AYRILMALI MIDIR?

Dîn ile siyâsetin yekdiğerinin lâzim-i gayr-i mufârıkı olduğunu anlamak için artık şâhid ve delîllere günden güne ihtiyâcımız azalıyor zannederim.

Son Balkan Muhârebesi, dîn ve siyâsetin ne kadar birbirine merbût bulunduğunu göstermek için pek güzel misâllerden biridir: Biz, müterakkī milletler idâdına girmek maksadıyle dînimizi ikinci derecede tutarak yeni bir siyâset-i "medeniyye" te'sîs etmiştik. Mağlûb olduk; Balkanlar Muhârebesi'nin nasrânî alayları kumandanı dînî bir harb i'lân ettiği için ona Avrupa, bütün Âlem-i Nasrâniyyet zahîr oldular, galebe maddeten ma'nen onlarda kaldı.

Bu satırları her ne kadar ben yazıyorsam da bu fikir an-asıl benim değildir; bu fikri bana telkīn eden Çin İhtilâl-i Sânîsi'nde büyük yararlıkları, fedâkârlıkları, aklın kabûl etmekte tereddüd göstereceği derecede iktidâr ve faâliyetleri ile kesb-i şöhret etmekle beraber müstebid Yuan Şih-kay'ın pençe-i zulmünden canını kurtarmak için Japonya'ya ilticâ eden mücâhid Tan Ten Kiyo[?] nâm Asyalı bir kardeşimizdir.

Müşârun-ileyh diyor ki: "Biz Çin İhtilâli'nde bütün muvaffakıyetlerimize, dîn ile siyâseti beraber kullanmakla nâil olduk, hiçbir millet yoktur ki onun takdîs ettiği bir dîn olmasın. Dîn, ihtilâl erbâbı, kumandanlar ve ricâl-i devlet tarafından siyâsette de kullanılırsa ve onu kullanmakta mahâret gösterirlerse, emîn olunuz ki hiçbir ferd-i vatan olmaz ki onların evâmirine itâat etmesin.

[146] İşte size diğer bir misâl de Balkan Harbi'dir. Balkanlılar efrâdda vatana merbûtiyeti takviye için dîn nâmına hitâba başladılar, İslâmların taht-ı esâretinde bulunan dîndaşlarını kurtarmak için i'lân-ı harb ettiler, milletdaşları ise ikinci derecede kalmışlardı. Buna 1912 senesinde akd olunan Sırbistan ve Bulgaristan ittifâkı pek açık bir delîldir.

Aynı zamanda siz gençler Türkiye'nin umûr-ı idâresini elinize aldığınız andan i'tibâren, bilmem ne maksadla, Avrupa'ya yaranmak ümîdiyle mi, nedir, dîninizden tebâüd ettikçe ettiniz. Balkan Muhârebesi'nde birkaç ay mukaddem olacak zannederim, Çinli İslâm arkadaşlarımdan biri İstanbul'da münteşir *İkdâm* Gazetesi'nden tercüme olunmuş bir İngilizce makāleyi bana göstererek "Türkler ne kadar sollaşmışlar bak, biz de Avrupa'da yaşamak istiyorsak Avrupalılar gibi olmalıyız diyorlar. Ben Avrupa'da pek çok Türklere rast geldim. Onlar vechen ve libâsen bir Avrupalıdan zâten farksızdırlar, ahlâken da onları taklîde çalışanlarına pek çok rast geldim. Muharrir bu sözleriyle ne demek istiyor bilmem ama gālibâ bunlar dînlerini de Avrupalıların hoşuna gidecek bir tavra ifrâğ etmek fikrindedirler." diyerek teessüflerle acı acı gülüyordu. O zaman o kadar ma'nâsını anlayamadığım acı gülüşleri şimdi düşündükçe onun şöyle diğer sözleri de hâtırıma geliyor:

"Hongkong'da bulunan İhtilâl Komitesi'nin merkez-i idâresinde bir vakitler yalnız ikimiz kalmıştık. Herkes her tarafa mütenevvi' vazîfelerle gönderilmişlerdi. Biz onlardan havâdisi telfîk ve tevhîd edip başkumandanımız Sun Yat-sen'e rapor sûretinde takdîme me'mûr idik. Bir gün derin derin hayâllerle uğraşarak uzun müddet yüzüme bakıp durduktan sonra: "Bunlar hep hayâl ama içinde öyle hakīkat nûrları parlayanları da var ki insan onların husûlünü düşündükçe azametleri karşısında hayrette kalıyor. Meselâ kurduğumuz şu hayâlî planlardan pek cüz'î bir kısmı bile vücûda çıkarsa Osmanlı ile Çin'in Asya'da ne büyük roller oynayacağını tahayyül bile beni çıldırtıyor, kalbimin göğsüme sığamadığını hissediyorum. Eğer Çin Cemâhîr-i Müttefikası dâhilinde bulunan İslâmların cehâlet-i hâzıralarına bakıp da aks-i fikirde bulunursan emîn ol ki yanılırsın. Hiçbir Çinli İslâm yoktur ki onun kalbinde Osmanlı pâdişâhı o büyük halîfeye bir mevki'-i ihtirâm bulunmasın. İşte o hiss-i ihtirâm ve muhabbet, daha doğrusunu istersen o his ki takdîri için kelime bulunamaz, öyle bir kuvvettir ki kırk milyon Çinli İslâm'ı bir anda tevhîd eder. Buna ne cehâlet hâildir, ne de milliyet. el-hâsıl şu kuvvet-i azîme Çin Cemâhîr-i Müttefikası'nın hükûmet-i Osmâniyye ile ittihâdını arzû eder, ki bunda şübhe yoktur. Kaç yüz milyon da İslâm'ın muhabbetini celb edecektir. Bundan doğan satvet, kudret her nasıl istersen öyle tesmiye et –öyle bir şeydir ki karşısında mütefennin, müsellâh Avrupa bir üfürme ile yok olur. Böyle şeyler işte o hayâl farz ettiğimiz laklakıyyâtın birer neticesi olacaklarına emînim, çünkü vatanımın, işte şu uzun saçlı, kısa akıllı ahmaklar vatanı diye Avrupalıların tahkīr ettiği Çin'in biz çalışırsak halâsa erişeceğine emînim" diyordu.

"Merhûm sonra Çin İhtilâli'nde gayret ve ictihâdı semeresi olarak gāyet cesûr küçük bir İslâm gönüllü fırkası vücûda getirmişti, bu kuvvetiyle hürriyet yolunda kâmilen mahv oldu."

İşte sizin bir Çinli dîndaşınız böyle düşünüyor. Siz siyâsetin nerelerde nasıl kullanılabileceğini azıcık da hıristiyan komşularınızdan öğrenmelisiniz. Onlar, Balkan Muhârebesi'nde Balkan ordularına muâvenette bulunmak için yalnız yarım milyon râddesinde bulunan Çinli hıristiyanlardan da iâne topladılar. Onları da Kudüs'ü sizin elinizden tahlîs için velev cüz'î olsun maddeten muâvenette bulunmaya da'vet ettiler, verilen esmânın hiç olmazsa Ayasofya'ya haç rekz etmek emeliyle çalışan ordulara birkaç kurşun tedârik edeceğini söylediler. Sâf-derûn ve muhlis Asyalı hıristiyanlar da hakīkaten a'mâl-i hasenede bulunmak emeliyle ceplerini boşlattılar. Bî-çârelere o kadar sizin barbarlığınızdan bahs olunmuştur ki, onlar mecûsîlere bile sizden ziyâde hurmet ederler.

Yarım milyon nüfûsa mâlik Çinli hıristiyan âlemi böylelikle isbât-ı vücûd etti ise de kırk milyon râddesinde bulunan İslâm Çinli âlemi yalnız vah vah halîfenin ordusu mağlûb olmuş; İngiliz gazeteleri paşalarının korkaklığından, hırsızlığından bahs ediyorlar, onun için olacak; yoksa Osman Paşa'nın askerleri ile şimdiki askerler arasında bir fark yoktur, her ikisi İslâmdır… gibi laklakıyyâttan ileri gidemediler. Cüz'î bir hareket tevellüd ettiyse de meselâ Grek tama'-kârlığı sâyesinde cem' olunan paraların nısf-ı a'zamı yine Çin'de kaldığından şanlarına lâyık derecede olmadı. Siz ise şimdi her nevi' muâvenet-i nakdiyyeye muhtâc bir ânda bulunuyorsunuz. Âlem sizin yeni dretnotlar için Âlem-i İslâm'dan para cem' etmekte olduğunuzdan bahs ediyor. Velev âlemi yalancı çıkarmamak için tedbîrli, ma'lûmâtlı bir âlim, daha iyisi mütedeyyin bir siyâsînizi Çin'e gönderip donanma iânesi için komiteler teşkîl ettirirseniz ve bu komitelerin evrâkını gāyet resmî ve mukayyed bir hâle vaz' ettirirseniz, küçük bir torpidoya da Çin İslâmlarının ihtirâmla yâd ettikleri târîhî bir isim koyarsanız bilmiş olunuz ki Çin İslâmları cüz'î bir müddet zarfında bir dretnot daha inşâ ettirirler.

İşte bunlar hep siyâsetin dînle beraber kullanılmasıyla, sizin de dîninize temessükünüzle, dîni siyâsî bir sûrette de kullanmanızla bu husûsda pek cüz'î bir gayretle hâsıl olur. Destgâhlar eğer Avrupa'da size kapalı da olsa, Nagazaki ve Kobe'deki Japon destgâhları her vakit açılabilir. Ve istediğiniz cesâmette dretnotları da kolaylıkla der-uhde ederler. (Kobe destgâhlarında inşâ olunan son sefâin-i harbiyyenin ekserîsi **[147]** Avrupa'da inşâ olunanlardan sür'atçe pek ileri oldukları tecrübelerle görülmektedir, cesâmetçe de onlardan aşağı kalmamaktadırlar.) Husûsan Japonların inşâ etmekte olduğu torpido muhribleri elverişlilikleriyle son Rus–Japon muhârebesinin en mühim sahîfesini yazdırmışlardır."

Mücâhid Tay Ten Kiyo[?] nâm Çinli kardeşimizin Çin'de i'lân-ı meşrûtıyyetimizin nasıl bir meserretle istikbâl olunduğuna dâir söylediği ve sevincimden göz yaşlarımı akıttığım sohbetleri de şâyân-ı kayd idiyse de; şimdilik bu kadarla iktifâ edip, artık târîhî misâllerden, delîllerden ders almak zamanının vürûd ettiğini vatandaşlarıma arz ederim.

Tokyo, Waside Dârulfünûnu talebesinden
Ahmed Münîr bin Abdürreşid

MATBÛÂT

HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI VE BESLEDİKLERİ EMELLER

African Times gazetesinin en son nüshasında neşr ettiği bir makâlede diyor ki:

Osmanlı–İtalya Muhârebesi'nden evvel Hind müslümanları kendi yaralarının tedâvîsi ile meşgûl ve yalnız bir fikir peşinde koşuyorlardı ki o da Aligarh'da bir câmia-i İslâmiyye te'sîs etmek idi. Lâkin müslümanların efkârı bu noktada durmayarak mecrâsını değiştirdi. Hind müslümanları bütün nazarlarını evvelâ Trablus, sonra da Edirne'ye çevirdiler. Birbirini müteâkıb Osmanlıların böyle nâgehânî iki muhârebe karşısında bulunması bunların sabrını tüketti, artık kendi dâhilî işlerini vakt-i âhara bırakarak hâricde bulunan müslüman kardeşlerine atf-ı nazar etmeye mecbûr oldular. İşte Hind müslümanlarının bu sûretle hareketi gösteriyor ki: Zannedildiği gibi onlar yalnız kendi işleri üzerine kasr-ı ihtimâm etmiş değillerdir.

Son Balkan Muhârebesi'nde siyâset-i mesîhıyyenin kurbânı olan şühedâ-yı müslimînin erâmil ü eytâmına Hindistan müslümanları tarafından gönderilen iânât, ittihâd-ı İslâm'ın, küre-i arzda bulunan müslümanları yekdiğerine rabt eden kuvvetin ne kadar metîn olduğunu pek vâzıh bir sûrette gösteriyor.

Mütevâlî bir sûrette Osmanlılar üzerine i'lân edilen muhârebeler, Hind müslümanlarıyla Osmanlı müslümanları arasında şimdiye kadar misli nâ-mesbûk bir hiss-i uhuvvet uyandırdı ki: Bugün bütün müslümanlar arasında uhuvvet ve vahdet-i İslâmiyye fikrini bir emr-i vâki' olarak görüyoruz.

Artık, bir kere uhuvvet-i İslâmiyye esâsının vaz'ı itmâm edilince bu esâs üzerine azîm bir binâ yapmak, dört yüz milyon müslümanı birbirleriyle kaynaştırmak için müslümanların çabucak harekete gelecekleri şübhesizdir.

İki seneden beri müslümanların dûçâr oldukları musîbetler, felâketler hiç şübhe bırakmadı ki: Değil yalnız müslümanlar, belki bizzât Müslümanlık da pek müdhiş bir sûrette tehdîd edilmektedir. Müslümanlık'ı bu muhâtaradan tahlîs edebilmek için yegâne çâre reh-güzâr-ı İslâm'a vaz' olunan akabelerin hepsine mâni' olacak bir mukāvemet-i müştereke meydâna getirmektir.

Bizden beklenilen şey, büyük hıristiyan dostların elleriyle Âlem-i İslâm'a isâbet eden bütün fenâlıkları hep birden tahammül etmek için hazırlanmamızdır.

Zâten câmia-i İslâmiyyenin bundan başka ma'nâsı yoktur. Câmia-i İslâmiyyeyi başka şekilde mütâlâa etmek doğru değildir. Bize isâbet eden azîm musîbetler, herşeyi bırakarak yalnız İlâh-ı vâhide, Nebiyy-i vâhide, Ka'be-i vâhide i'tikād[ı] etrâfına toplanmamıza sebeb olmuştur. Bir Allah'a, bir Peygamber'e inanan, bir Kıble'ye teveccüh eden müslümanlar ba'de-mâ fikren de bir nokta etrâfında toplanacaklardır.

İçinde bulunduğumuz zaman, târîh-i İslâm'ın kayd ettiği felâket zamanlarının en müdhişidir. Binâenaleyh üzerimize vâcib olan, fırsatı fevt etmeden gayb ettiğimiz şeylerin telâfîsine koşmaktır.

Câmia-i İslâmiyye, yahud küre-i arz üzerinde bulunan müslümanları dâire-i uhuvvete da'vet etmek, Hind müslümanlarının cümlesinin kalbini işgāl eden mesâil-i hayâtiyyenin en mühimmidir.

Bizi muhît olan bu kadar suûbetten kurtulmak için zikr etmiş olduğumuz şey her hâlde ta'lîm ve terbiye görmemize muhtâcdır. Bugün müslümanların ileri gelenleri bir tarafdan bu fikirde olanları istihkār ve istihfâf ile beraber, diğer taraftan hükûmetin gösterdiği cemîlelere pek muârızdırlar. Müslümanların hakīkaten istedikleri şey, yalnız bir cemîle değil. Belki vezâif-i hükûmette kendilerinin tâm ma'nâsıyle mümessilleri olmaktır, ki bu sûretle kemmiyet-i mühmele muâmelesine ma'rûz olmasınlar. Birinci ümniye gibi bu da Hind müslümanları için pek zarûrî bir şeydir. Müslümanlar tâm ma'nâsıyle müslüman kaldıkça bunu da hükûmetten beklemeyerek yalnız kendi mukadderât ve kuvvetlerine i'timâd etmeleri lâzımdır.

Üçüncü bir şey daha vardır ki o da: Bu memlekette yaşayan müslümanlar ile Hindûlar arasında bir ittifâk te'sîs olunmaktır. Çünkü bugün her iki millet de anlıyorlar ki: Memleketlerinin selâmeti müştereken çalışmalarına, vatan-ı mübâreklerini tahlîs için hepsi birden şitâb etmeye mütevakkıftır. Maa'ş-şükrân görüyoruz ki: Bu iki millet beyninde ittihâd emâreleri zuhûr etmektedir. Gerek harb-i ahîr, gerek Afrika-yı Cenûbî ve Kanpur Mes'eleleri her iki millet üzerinde müştereken bir te'sîr bıraktığını görüyoruz.

Binâenaleyh Hindistan'ın müstakbelinden kat'-ı ümîd etmek bizim için hâlâ müstahîldir.

Diyebiliriz ki bugün müslümanlar ile Hindûlar, vatanlarına muhâsım olan şeylerde ne sûretle ittihâd edeceklerini öğrenmişlerdir.

İşte Hindistan'ın halâsı kendilerine nesl-i âtînin boyunlarına borç olan iş budur. Lâkin bu gāyeye erişebilmek için

her hâlde asrın muhtâc olduğu ta'lîm ve terbiyeyi görmek lâzımdır. Bunun içindir ki: En evvel Aligarh Câmiası'nı itmâm etmek lâzımdır. Aligarh'da teessüs edecek olan câmia, Hindistan müslümanlarının târîh mihveri olacaktır. Bir de bu memleket ahâlîsinin en ziyâde muhtâc olduğu şey, ta'lîm-i nazarînin tecrübe-i ameliyyeye mukārin olmasıdır."

ÂLEM-İ İSLÂM HIRİSTİYANLAŞIYORMUŞ!

Bir müddetten beri Londra'da, misyoner cem'iyetlerine mensûb bir hey'et tarafından *Âlem-i İslâm* (*The Muslim World*) ünvânlı bir mecmûa intişâr etmektedir. Bu mecmûada protestan misyonerleri İslâm aleyhinde şiddetli makālât neşr ediyorlar. Senede dört def'a intişâr eden bu mecmûanın dördüncü cildinin ikinci adedinde Müdîr-i Cerîde Samuel M. Zwemer nâmında ilâhiyât şu'besinden diplomalı bir protestan papazı "Asr-ı hâzırda Âlem-i İslâm'ı Hıristiyanlaştırmak" ünvânıyle bir başmakāle yazıyor. Mezkûr makālenin fıkarât-ı mühimmesini ber-vech-i âtî tercüme ve nakl ile enzâr-ı intibâha vaz' eyliyoruz:

"Garb'ın medeniyeti, edebiyâtı, ticâreti ve hükûmâtı münevveru'l-fikr müslümanlar üzerine büyük te'sîrât icrâ ederek, onları, *Kur'ân*'daki i'tikādlarının ya tashîhına, yahud terkine mecbûr etmiştir.

"Yeni İslâmiyet"in kahraman gayret-keşânı, gerek Memâlik-i Osmâniyye'de, gerek İran'da, Hindistan'da, Mısır'da… ahlâk ve ictimâiyyâttaki âmâl ve mesâîlerinde Hıristiyanlık'a kat'iyyen düşman değildirler. Belki onun müttefikıdırlar. Biz kemâl-i hulûsla, **[148]** onların bu vâdîde ibrâz ettikleri mesâî-i teceddüd-kârâneyi alkışlarız.

Onlar ile el birlikte çalışacağız. "Tesettür" ile "teaddüd-i zevcât" dahi "esâret" gibi nâ-bedîd olmaya mahkûmdur. Hemen her yerde kütüb-i mukaddese (Bible) ile Nasrâniyet'e karşı bir hüsn-i teveccüh müşâhede edilmektedir.

Kibir ve taassub yerinde tahkîk ve tefahhusa ciddî bir rûyı rızâ irâe edilmektedir.

Bazı merâkiz-i İslâmiyyede, el-yevm İncîl en iyi satılan kitâbdır. Mukaddemâ pek tehlikeli olan vaftizler, şimdi alenen icrâ kılınıyor.

Mecmûamız, şimdiye kadar emsâli görülmemiş gāyet müsâid fırsatları, Hıristiyanlık'a doğru meşhûd harekât ve temâyülâtı mübeyyin birçok delâili hâvîdir.

Hakīkaten tam vakittir; Allah'dan büyük şeylerin tecellîsini beklemekte, O'na büyük işler yapmakta bulunuyoruz. Tam vazîfenin karşısına geldik. Bütün ihtiyâcâtı da takdîr ediyoruz. Şimdiye kadar önümüzde mıhlanıp duran mesdûd kapıların çoğu açılmış, mütebâkīsi de açılmak üzeredir.

Biz de Doktor Mot[?] gibi "Acaba niçin Cenâb-ı Hak yalnız şimdi Âlem-i İslâm'ı tanıttırdı ve Hıristiyanlık'a yaklaştırdı?" diye suâl edebiliriz. Evet, niçin acaba, Allah bu kadar vâsi' ve muntazam misyoner hey'etlerini hem dâhilde, hem arâzî-i ecnebiyyede ihzâr ve tertîb buyurmuştur? Acaba nedendir ki Allah bilhassa zamân-ı hâzırda bu kadar hadsiz hesâbsız menâbi' ve vesâiti kilisenin yed-i ihtiyârına tevdî' etmiştir? Suâle ne hâcet! Allah'ın irâdesi, arzûsu bütün âlemi hıristiyanlaştırmaktan ibârettir. Zîrâ dünyânın bugünkü vaz'iyeti ve Allah'ın mesleği de bunu irâe ediyor.

Meşakkat her ne kadar büyük olursa olsun Rabbimiz Yesû'u'l-Mesîh'in tevfîkıyle ve O'nun tebeası sâyesinde hepsini iktihâm edebiliriz.

İşte asr-ı hâzırda Âlem-i İslâm'ın hıristiyanlaştırılması bizim misyonerliğimizin programı, bizim kelime-i işâretimiz olması lâzım gelmez mi?"

MOSKOF TEHLİKESİ

Londra'da ayda bir çıkan *The Anglo-Russian* nâmındaki cerîdeden tercüme olunmuştur:

"Siyâsiyât-ı beynelmileliyyeyi mütâlâa edenlerce ma'lûmdur ki: Rusya yine dehşetli bir oyun oynamak istiyor. Vaktiyle Büyük Britanya'nın o an'anevî siyâseti Rusya'nın hudûddan dışarı çıkmasına, bilhassa Devlet-i Osmâniyye'ye karşı tecâvüz etmesine mümânaat etmekten ibâret olduğu hâlde muahharan o siyâsette nâgehânî bir tahavvül vukū'a gelerek Rusya ile i'tilâf ediverdi. İşte bu sâyede şimdi Rusya Devleti âlemi, Avrupa'yı herc ü merc etmek emelinde bulunuyor.

Rusya bil-fi'l, Tahran da dâhil olduğu hâlde, bütün Şimâlî İran'ın hâkimi bulunuyor; halbuki İngiltere, İran'ın cenûbî çöllerindeki "mıntıka-i nüfûzuyle" kanâat etmektedir.

Rusya'nın müdhiş tahşîdât-ı askeriyye ile cesîm inşâât-ı bahriyyesi, ahîren Avusturya'da tevkīf olunan birçok câsûslarının muhâkemâtı, ve sâir hükûmetin istihzârâtı gösteriyor ki: Bu dev-i şimâlî tekrar cenk yolunu tutup Avrupa'yı ve bütün cihânı bir cidâl-i umûmîye sokmak istiyor. Böyle bir harb-i umûmînin vukū'u takdîrinde, Rusya'nın iki başlı kartalı iki istikāmete doğru yürüyerek yırtıcı tırnaklarıyla şikârını daha kolayca elde edebileceğini tahmîn ediyor. Evet, Avrupa biribirine girerse Rusya da derhâl iki cihete yürüyecektir. Bunu bilmeyen kim var? Rusya'nın hedef-i şikârı, "İsveç" ile "Osmanlı" olduğu bütün âlemce ma'lûmdur.

Geçenlerde İsveç kralı meclis-i meb'ûsânda îrâd ettiği nutk-ı iftitâhîde bu tehlike-i muhtemeleden bahs etmesi ve bu münâsebetle husûle gelen heyecân hâtırlarda olmalıdır. Hükûmet-i seniyye dahi bu tehlikeden tamâmıyle haberdâr olarak pek müteyakkızâne davranıyor.

Hakīkaten şu Moskof tehlikesi o kadar serî' ve yakındır ki bütün kabineler ile Avrupa siyâsiyyûnu "Acaba hangi dakīkada Rusya, darbesini vuracaktır?" diye sorup durmaktadırlar. Bazı mahâfilde zan ve tahmîn olunduğuna göre Rusya hükûmeti, inşâât-ı bahriyyesini ikmâl ve harb için lâzım olan parayı kasasına doldurduktan sonra derhâl arz ettiğimiz iki cihete yürüyecektir.

İşte bu hakāyıkı, nazar-ı dikkat ve im'âna alırsak şu suâl vârid-i hâtır olur:

"Acaba İngiltere hükûmeti, Rusya ile mevcûd olan yeni i'tilâfı mûcebince nereye kadar Rusya ile birlikte gidebilecektir?" Rusya'nın diplomasi ve ordu sâyesinde tevsî'-i nüfûz ederek fermân-fermâ bulunmasından acaba, Avrupa'nın terakkī ve medeniyeti şöyle dursun, İngiltere ne kazanacaktır?

Teşekkür olunur ki şimdi bu mes'ele bütün vehâmetiyle İngilizlerin enzâr-ı âmmesine vaz' edilerek efkâr-ı umûmiyye bu sakīm politikanın aleyhine çevirilmektedir. Şimdiye kadar Britanya ahâlîsi körükörüne hâriciye nâzırına i'timâd etmekte idi.

Bizler hâriciye nâzırımız fevka't-tabîa bir adam imiş de taraf-ı gaybdan mülhem olarak mehâmm-ı umûr-ı hâriciyyemizi metânet ve kiyâset-i fevkalâde ile tedvîr edermiş gibi îmân ederdik. Gûyâ bizim hâriciye nâzırımız beyne'd-düvel siyâsetinde lâ-yuhtî imiş gibi telâkkī olunurdu. Halbuki şimdi bunun aksini görüyoruz…"

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

Bir Karâr-ı Musîb – Tesettür aleyhinde bir zamandan beri devâm eden neşriyât her nedense son günlerde kesb-i şiddet etmişidi. Netice i'tibârıyle gerek Şer'-i Şerîf'e, gerek Kānûn-ı Esâsî'ye mugāyir olan bu hâlin devâmı bit-tabi' muvâfık değildi. Hâris-i Şer'-i Mübîn olan hükûmet-i celîlemizce, bâ-husûs büyük bir müslüman kalbine mâlik olan merkez kumandan-ı muhteremince bu uygunsuzluk nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınarak ba'de-mâ tesettür mes'elesinden aslâ bahs olunmamasına dâir bil-umûm gazetelere Matbûât Müdîriyyet-i Umûmiyyesi vâsıtasıyle şifâhen teblîğāt-ı musîbe ve müessirede bulunulmuştur. Bu mes'eleye karşı öteden beri zâten müdâfaa mevki'ini muhâfaza ederek hakka, hakîkate muzâheretten geri durmayan *Sebîlürreşâd* tedbîr-i vâkı'ı kemâl-i şükrân ile telâkkī eder.

Trablus:

Müsevvisî Zâviyesi Vak'ası – İtalyanlardan mühim bir yekûn Müsevvis[?] Zâviyesi'ne hücûm ederler; mücâhidîn-i İslâm ise, İtalyanlara adam akıllı bir ders vermek maksadıyle zâviyeyi tahliye ederler; İtalyanlar süvârî ve piyâde birçok asker zâviyeye gelince orada kimseyi bulamazlar; bunun üzerine iki fırka olarak zâviyeyi terk ederler. Fakat bu iki fırkadan biri ilerlemek istediği bir sırada hiç farkına varmadıkları bir yerden üzerlerine mücâhidînin hücûm etmesiyle şaşırırlar, birçok silâh ve zahîre bırakarak münhezimen firâr ederler. Diğer fırkaya da Hâse[?] ve Derese[?] Kabîleleri mukābele ederek bir kısmını öldürdükleri gibi, geriye kalanlarını da fenâ bir sûrette perîşân ederler.

Vâdi'l-Bâb Vak'ası – İtalyanlar burada uğradıkları felâketin aynına Vâdi'l-Bâb Zâviyesi'nde de uğramışlardır. Burada da mücâhidîn İtalyanlara mühim zâyiât verdirmişlerdir. Dört yüz nefer ile on dört İtalyan zâbiti öldürdükten sonra birçok ganîmet elde etmişlerdir.

Tobruk Vak'ası – İtalyanların son zamanlarda uğradıkları felâketler bu kadarla da kalmıyor; Tobruk'da da aynı felâkete ma'rûz kalmışlardır. Şimdiye kadar düşmana pek mühim zâyiât verdirmekte şöhret bulan Avâkīr Kabîlesi Tobruk'da düşman istihkâmâtı üzerine hücûm ederek İtalyanlara mühim zâyiât verdirmişlerdir.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

7 Mayıs 1914 | 11 Cumâdelâhir 1332 Perşembe | 24 Nisan 1330 | Cild: 12 - Aded: 295

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 24 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Evet, ulûmunu asrın şebâba öğretelim;
Mukaddesâta, fakat, çokça ihtirâm edelim.
Eğer hayâtını kasdeyliyorsanız vatanın:
Bakın, anâsır-ı İslâm'ı hangi râbıtanın
Devâmı bağlayabilmiş bu müşterek vatana?
Kapılmayın onu ihmâl edip salâh umana.
O râbıtayla bu millet bulur bulursa felâh;
O, bir çözüldü mü, her şey biter ma'âzallâh!
Eğer hayâtına kasdeyliyorsanız... Başka!
Fakat bu mes'ele, bilmem ki, kaldırır mı şaka?
Hayır, hayât-ı vatandır umûm için gâye;
"Vatan!" deyip giriyor her giren mücâhedeye.
Bu "her giren"le, tabîî, tutunca it damarı,
Mukaddesâta kadar saldıran beş on çomarı,
Hesâba katmayı hiçbir zaman düşünmüyorum:
O tasmasızlara insan demekte ma'zûrum.
Vatan muhabbeti; millet yolunda bezl-i hayât;
Hülâsa, âile hissiyle cümle hissiyyât;
Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur.
İçinde leş taşıyan sîneden ne hayr umulur?
Vatan felâkete düşmüş... Onun hamiyyeti cûş
Eder mi zannediyorsun? Herif: Vatan-ber-dûş!
Bulunca kendine bir yer, doyunca kör boğazı;
Kapandı, gitti, bakarsın ki, nekbetin ağzı!
Fakat, sen öyle değilsin: Senin yanar ciğerin;
"Vatan!" deyip öleceksin semâda olsa yerin.
Nasıl tahammül eder hür olan esâretine?
Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felâketine!

Cemâ'at elverir artık, bu uykudan uyanın;
Hudâ rızâsı için, dünkü hâdisâtı anın!
Kımıldamaz, yine gelmezsek intibâha bugün,
İkinci uyku ne dehşetli bir ölüm, düşünün!
Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: "Kurtulduk!"
Bu intihâr öteden, üç yüz elli milyonluk,
Zavallı Âlem-i İslâm için elîm olacak!
Biz olmasak bu kadar hânümân yetîm olacak!
Gıcırdamakla berâber serîr-i şevketimiz,
Bu dîni kurtaran ancak bizim hükûmetimiz.

Tunus'ta, Fas'ta, Cezâyir'de, Çin'de, Îran'da,
Cava'yla, hıtta-i Hindî'de, belki Afgan'da,
Sibirya, Hîve, Buhârâ, Kırım muhîtinde,
Yaşarken Ehl-i Salîb'in nüfûzu altında;
Zavallı Âlem-i İslâm eğer Salîb'e henüz
Sarılmıyorsa, kolundan çeken: Hilâfet'iniz.
Hilâfet olmasa: Dünyâ tanassur eyleyecek...
O halde, şimdi bizim hakkımız değil ölmek.
Yetişmiyor mu ki dünyâ evinde çektiğimiz,
Yarın da yüklenelim âlemin günâhını biz?
Hem intihâra özenmek ne sermedî hüsran!
Bucak bucak savuşun, müslümansanız, bundan.
Hayâta karşı nedir, söyleyin, bu yılgınlık?
Reîs-i âilenin intihârı: Çılgınlık!
Hilâfet'in, o henüz pâyidâr olan arşın
Sukûtu müdhiş olur... Düşmesin aman, yapışın!
Nedir bu tefrika, yâhu! Utanmıyor musunuz?
Geçen fecâyi'e hâlâ inanmıyor musunuz?
Gömülmek istemeyenler boyunca hüsrâna:
Nifâkı gömmeli artık mezâr-ı nisyâna.
Unuttunuz mu ne korkunç edebsiz olduğunu?
Eşip de geçmişi hortlatmayın şu mel'ûnu!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[150] **HADÎS-İ ŞERÎF**

Suâl:

Bendeniz târîhe ve târîhin İslâm ve Osmanlılara âid olan kısımlarını okumaya pek hâhişgerim. Ve okuduğum İslâmlara âid kuyûdâtta İslâm kadınlarının da erkekler kadar ilim tahsîl ve taallümünde behre-dâr ve kudret-yâb olduklarını okudum. Şu hakîkat-i târîhiyye karşısında bazı muannidlerimiz kadınlara ilmin ne lüzûmu var demelerine karşı "Müslim ve müslimeye ilim farzdır" hadîs-i şerîfini îrâd eder ve bu hadîs-i şerîfdeki ilmin yalnız ferâiz-ı dîniyyeye masrûf ve ma'tûf olacağı cevâbını alırdım. Şu usûl karşısında mütehayyir iken geçenlerde Bosna'dan hadîs-i ma'rûzun îrâdıyle kadınlara tahsîl-i ilm ü fennin lüzûm ve vücûbu hakkındaki mutâlâanız sorulmuş ve verdiğiniz cevâbda diğerleri hâtırımda değil yalnız hadîs-i şerîfin müslime kaydına dest-res olamadığınızı bildirmiş idiniz. Halbuki muharrirlerinizden eserlerini seve seve okuduğum Şemseddîn Bey'in son eserinde mezkûr hadîs "Müslim ve müslimeye ilim farzdır" diye tamâm olarak mukayyed olduğuna göre ihtilâf-ı mezkûrun neden neş'et eylediği ve ilimden maksûd yalnız ferâiz-ı dîniyyesini bilecek kadar demek mi olacağı tasrîh buyurulursa bendeniz gibi öğrenmeye müştâk olanları memnûn edeceğinden emîn olunuz muharrir beyefendi.

Üsküdar: **Toygar**

Cevap:

Sebîlürreşâd'a yazı yazan muharrirler yalnız altına imzâ attıkları yazılardan mes'ûl olabilirler. –Mevzû'-ı bahs olan hadîs-i şerîf hakkında hayli güft ü gû olduğu hâlde 272'nci nüshada beyân ettiğimiz vech ile– Süyûtî turuk-ı muhtelife ile sübûtunu iddiâ ediyor. Hadîsin en sağlam tarîk-ı tahrîci *İbni Mâce*'dir. Zîrâ bu kitâb ekser ehl-i hadîsçe kütüb-i hadîsin en sağlamlarından olan *Kütüb-i Sitte* miyânında sayılıyor. *İbni Mâce* ise [1](طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ، وَوَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَاللُّؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ) lâfzıyle zabt etmiştir ki "Taleb-i ilim her müslime farzdır. İlmi ehli olmayana ta'lîm eden kimse de hınzırlara cevâhirden, inciden, altından gerdanlık takan kimseye benzer" demektir. Görüyorsunuz ki "müslime" lafzı yok. İmâm Sehâvî *el-Makāsıd* nâm kitâbında: "Bazı musannifler bu hadîsin sonuna (مسلمة) sözünü de ilâve ediyorlarsa da turuk-ı rivâyetin hiç birinde zikr edilmemiştir" diyor.

Maamâfîh bundan kadınlara taallüm-i ilmin harâm olduğu ma'nâsı çıkmaz. "Müslim" mükellef demektir, zâten hemen bütün hıtâbât-ı şer'iyye tağlîb tarîkıyle erkekleredir. Erkeklere olan hıtâbda –hılâfına sarâhat veyahud karâin-i mânia bulunmadıkça– kadınlar da dâhildir. Kadınların tahsîl-i ilim etmeleri için nehy-i sarîh veya bir karîne-i mânia olmadıktan sonra neden telâş ediyorsunuz, anlayamıyorum. Tahsîl-i ilmi emr eden ehâdîs-i şerîfe buna münhasır mıdır ki ona bu kadar sımsıkı yapışmaya lüzûm görelim? İlmin fazîleti, vücûb-ı teallümü, âlimin ulüvv-i kadr u menzileti hakkındaki hadîsler o kadar çoktur ki böyle za'fı iddiâ edilmiş ehâdis ile temessükten bizi müstağnî kılar. Bunca ehâdîs-i sahîha içinde de kadını tahsîl-i ilimden men' ve nehy eder bir şey yoktur.

Suâlinizin son kısmına gelince onda da kadının erkekten farkı yoktur. Ferâiz-ı dîniyyeyi öğrenmek erkeklere de, kadınlara da aynı sûretle farzdır. Ferâizdan olmayan şeyler de mendûb, müstehab, mubâh, mekrûh, harâm kısımlarından hangisine taalluk ediyorsa öğrenilmesi hakkındaki hüküm de ona göredir.

A[elif]. **N.**

[1] İbn Mâce, *Sünen*, İftitâhu'l-Kitâb, 17.

FIKIH VE FETÂVÂ

İCMÂ', KIYÂS VE İSTİHSÂNIN ESÂSLARI

S. 9 – İcmâ' ve kıyâs ve istihsânın esâsları nedir? Kıyâs hükmü nassa mı ircâ' etmektir?

Cevap:

İcmâ':

İcmâ' müctehidîn-i İslâmiyyenin bir mes'elenin hâdis olduğu asırda bir hükm-i şer'î üzerine ittifâk etmelerine ıtlâk olunur. Cumhûr-ı ehl-i ilme göre avâmın ne vifâkları, ne hilâfları hâiz-i i'tibâr değildir. Çünkü avâm şer'iyyâtta ehl-i nazar değildir, hücceti anlamazlar, burhânı idrâk etmezler.

Bazılarına göre avâm da ümmet-i Muhammediyyeden olmakla onların kavli mu'teberdir; bu kavli İbni Sabbâğ ile İbni Burhân bazı mütekellimînden nakl ediyorlar: Âmidî bu kavli ihtiyâr ediyor. İbnü's-Sem'ânî ile Safiyyü'l-Hindî bu kavli Kādî Ebûbekir el-Bâkıllânî'den hikâye ediyorlar.

Bir asrın müctehidden hâlî olabilmesini tecvîz eden ehl-i ilim indinde avâmın icmâ'ı me'elesi ihtilâf-ı sâbıkın fer'i olmakla yine muhtelefün-fîhdir: Müctehidînin vücûdu ile beraber avâmın icmâ'ını nazar-ı i'tibâra almayanlara göre icmâ'-ı avâm hüccet değil, bil-akis müctehidînin vücûdu ile beraber avâmın icmâ'ını nazar-ı i'tibâra alanlara göre icmâ'-ı avâm hüccettir.

Bir asrın müctehidden hâlî olamayacağına kāil olan ehl-i ilim indinde böyle bir farz ve takdîre mahal görülemez.

[151] Karâfî, Şevkânî, Ebu't-Tayyib el-Kannûcî icmâ'ı fünûn-ı ilme teşmîl ediyorlar, icmâ'ın ta'rîfindeki "hükm-i şer'î" ta'bîri yerine "bir emir" ta'bîrini kullanıyorlar. Böylece icmâ' şer'ıyyât, akliyyât, örfiyyâta, Şevkânî ile Ebu't-Tayyib el-Kannûcî'nin ilâvelerine göre lügaviyyâta şâmil oluyor. Bu beyâna binâen fünûn-ı ilimde mu'teber olan icmâ' fen ehlinin ittifâkıyle hâsıl olur. Meselâ mes'ele-i fıkhiyyede cemî'-i fukahânın, mes'ele-i usûliyyede cemî'-i usûliyyînin, mes'ele-i nahviyyede cemî'-i nahviyyînin, mes'ele-i tıbbiyyede cemî'-i etibbânın ittifâkı ile icmâ' hâsıl olur. Ehl-i fenden olmayana avâm ıtlâk olunur.

Ümem-i sâlifenin ittifâkları hüccet değildir, ancak Ebû İshâk İsferâînî'ye göre ümem-i sâlifenin icmâ'ları hüccettir.

İcmâ'ın hüccet olup olmaması hakkında ümmet arasında ihtilâf vardır:

1- Nazzâm, bazı havâric indinde icmâ'-ı ümmet aslâ hüccet değildir.

2- İmâmiyye indinde imâm ma'sûm bulunmak şartıyla icmâ' hüccettir.

3- Fahreddîn-i Râzî ile Seyfeddîn-i Âmidî'ye göre icmâ' hüccet-i zanniyyedir.

4- Ekser-i ulemâya, husûsen vâzı'-ı ilm-i hılâf Kādî Ebû Zeyd ed-Debbûsî, Şemsü'l-eimme es-Serahsî, Ebûbekir es-Sayrafî, İbni Burhân'a göre icmâ' hüccet-i kat'iyyedir. İcmâ'a hüccet-i kat'iyye diyenler: İcmâ' kâffe-i edilleye mukaddemdir, ona aslâ bir delîl muârız olamaz" diyorlar "icmâ'ı inkâr edeni ikfâr veya tadlîl veya tebdî' (bid'ate nisbet etmek) ediyorlar.

5- Müttefekun-aleyh olan icmâ' hüccet-i kat'iyye ve icmâ'-ı sükûtî gibi* muhtelefün-fîh olan icmâ' hüccet-i zanniyyedir. Bu da bazı ehl-i ilmin mezhebidir.

6- İcmâ'da merâtib vardır: Birincisi icmâ'-ı sahâbedir. İcmâ'-ı sahâbe Kitâb ve haber-i mütevâtir gibidir; münkiri ikfâr olunur. İcmâ'-ı sükûtî böyle değildir. İkincisi sahâbeden sonra hılâf sebk etmeksizin olan icmâ'dır; bu nev' icmâ' haber-i meşhûr gibidir, münkiri tadlîl olunur.

Üçüncüsü sahâbeden sonra, istikrâr-ı hılâfdan sonra olan icmâ'dır. Bu nev' icmâ' haber-i vâhıd gibi zannı müfîddir. Münkiri tadlîl olunmaz. Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin, Hanefiyye'den bir cemâatin mezhebleri budur. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin *el-Lüma''*da, el-Mevlâ el-Fenârî'nin *Fusûlü'l-Bedâyi''*da beyânlarına göre icmâ' ahkâm-ı Şer'de hüccettir. Masâlih-ı dünyâda meselâ techîz-i cüyûş, tedbîr-i hurûb, imâret, zirâat ve sâire gibi umûr-ı dünyâda hüccet değildir. Nitekim kavl-i Resûl-i Kerîm ahkâm-ı Şer'de hüccettir, yoksa mesâlih-ı dünyâda huccet değildir. Mesâlih-ı dünyâ hakkında [1](أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ – رواه مسلم) buyurmuşlardır.

Bazı ehl-i ilme göre icmâ' masâlih-ı dünyâda da hüccettir ahvâl tegayyür etmedikçe asr-ı sânîde ona muhâlefet etmek câiz değildir. Fakat ahvâl tegayyür eder ise icmâ'a muhâlefet câiz olur. Çünkü mesâlih-ı dünyâ mesâlih-ı âcileye mübtenîdir.

Bir kere icmâ' hâsıl olduktan sonra diğer bir ehl-i icmâ'ın ona muhâlif olarak icmâ'da bulunmaları cumhûr-ı ehl-i ilme göre câiz olmaz, icmâ'-ı evvele ittibâ' olunur. Ebû Abdullâh el-Basrî'ye göre ikinci ehl-i icmâ' icmâ'-ı evvele muhâlefet edebilirler. Râzî bu kavli evlâ görüyor, Safiyyü'l-Hindî: "Ebû Abdullâh el-Basrî'nin mezhebi kavîdir" diyor.

İcmâ' isbât-ı ahkâmda nas gibi bir asıldır. İcmâ' ile sâbit olan bir şey nas (birinci ma'nâya göre) ile sâbit gibidir, ahkâm-ı şer'i isbât eden nass-ı celîl ile icmâ'dır.

* * *

Kıyâs:

Kıyâs meskûtün-anh olan fürû'un ahkâmını illet-i müşterekeye binâen usûl-i mansûsadan istinbât etmektir, ta'bîr-i âhar ile makīsün-aleyh ile (asıl) makīs (fer') arasında müşterek olan bir illete (cihet-i câmi'a) mebnî makīsün-aleyhde sâbit olan bir hükm-i şer'îyi makīsde ızhâr etmektir. Kıyâs ahkâm-ı şer'i isbât etmez, belki makīsde bir hükm-i şer'îyi ızhâr eder. Makīsde hükmü isbât eden: Aslın (makīsün-aleyhin) delîlidir.

Eimme-i Hanefiyyeye göre makīsün-aleyhin hükmü Kitâb ile, sünnet ile, icmâ' ile, sâbit olduğu gibi kıyâs-ı hafî ile yani istihsân ile de sâbit olur, makīse tecâvüz eder.

Edviye, ağdiye ve sâire gibi umûr-ı dünyeviyyede kıyâs bil-ittifâk hüccettir, Fahru'l-mürselîn salâvâtullâhi ve selâmuhû aleyhim ecmaîn efendimiz hazretlerinin kıyâsları da bil-ittifâk hüccettir. Ancak kıyâs-ı şer'î muhtelefün-fîhdir.

Cumhûra göre kıyâs usûl-i Şerî'atten bir asıldır.** Kıyâs ile, sem'ın getirdiği ahkâm istinbât olunur.

[152] İcmâ' ile kıyâsın esâslarına gelince her ikisinin esâs[ı] re'ydir. İcmâ': Bir hâdisenin hükm-i şer'îsini beyân etmek husûsunda fukahânın re'ylerinin bir noktada iştirâkidir. Kıyâs: Bir hâdisenin hükm-i şer'îsini beyân etmek husûsunda bir fakîhin re'y-i mahsûsudur.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'nin beyânına göre re'y: Emâreler müteârız olan ve ukūl muhtelif bulunan emr-i ma'kūlde vech-i savâbı bilmek için fikir ve teemmül ve talebden sonra kalbin gördüğü şeydir.

Dekāyık-ı hesâb ve emsâli gibi fikir ve teemmüle muhtâc olsa bile ukūl muhtelif, emârat müteârız olmayan emr-i ma'kūlde re'y sarf olunmaz.

İcmâ ve kıyâsın esâsı olan re'y re'y-i mahmûd ve re'y-i sahîhdir. Re'y-i sahîh olan ile selef-i ümmet amel ettiler, iftâ ettiler.

Re'y-i sahîh: Makāsıd-ı Resûl'ü anlayan ashâb-ı güzînin re'yi; nusûs-ı celîleyi tefsîr eden; vech-i delâletini beyân eden, mehâsinini îzâh eden, nusûsdan tarîk-ı istinbâtı teshîl eden re'y; ümmetin ittifâk edip halefen an-selefin telakkī bil-kabûl eylediği re'y; Kitâbullâh'a, sünnet-i Resûlullâha, kazâyâ-yı ashâba nazar etmek tarîkı ile olan re'ydir.

Nass-ı celîle muhâlif olan re'y; nusûsu bilmek ve anlamak, nusûsdan ahkâm istinbât eylemek husûsunda tefrît ve taksîr ile, zan ve tahmîn ile olan re'y; bir takım kıyâsât-ı bâtıla, istidlâlât-ı fâside ile olan re'y; sünnet-i seniyye-i Hüdâ'yı tağyîri ve bid'at-i redî'e-i hevâyı ihdâsı mûcib olan re'y; ahkâm-ı şerâi'da zunûn ile olan re'y re'y-i mezmûm ve bâtıldır. Nusûs-ı celîleye muhâlefeti mutazammın olan ve nusûs-ı celîlenin kabûl ettiğine dâir şâhidi bulunmayan re'y ile dînde iftâ harâmdır, kat'â câiz değildir.

İcmâ' ve kıyâsın esâsları olan uselâ ârâ-yı bâtıl ve mezmûm olamaz.

---

* Bazı müctehidîn iftâ veya kazâ edip diğer müctehidîn henüz istikrâr-ı mezhebden evvel bunu bilip de âdeten teemmül vaktini geçirdikten sonra havf veya sâir bir şeyden nâşî takıyyeye mübtenî olmaksızın inkâr etmemek sûretiyle hâsıl olan icmâa icmâ'-ı sükûtî denir. İcmâ'-ı sükûtî ekser-i Hanefiyyeye, Ebû Hâmid-i Esfirâînî'ye göre huccettir. İbni Ebî Hureyre'ye göre icmâ'-ı sükûtî iftâ ise icmâ'dır, kazâ ise icmâ' değildir. Ebu'l-Hasen el-Kerhî ve Âmidî'ye göre icmâ'-ı sükûtî icmâ'-ı zannîdir. İmâm Şâfiî'ye, Îsâ bin Ebân'a, Ebûbekir Bakıllânî'ye göre icmâ'-ı sükûtî hüccet değildir. Ebû Alî Cübbâî'ye, ekser şâfiiyyeye, İbnü'l-Kattân'a, Rûyânî'ye göre inkırâz-ı asırdan sonra yani hâdisenin zuhûru zamanında bulunup da onun hakkında bir hüküm üzerine ittifâk eden kâffe-i ehl-i ictihâdın irtihâlinden sonra icmâ'dır, Ebû İshâk-ı Şîrâzî *el-Lüma*''da; "Mezheb budur" diyor.

1 Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Fezâil, 38.

**Münkirîn-i kıyâs onuncu suâlin cevâbında zikr olunacaktır.

İcmâ' ya Kitâb'dan, ya sünnetten veya kıyâsdan neş'et eder.

Kıyâsdaki makīsün-aleyhin hükmü de ya Kitâb, ya sünnet, ya icmâ'dan veya kıyâs-ı hafîden (istihsân) ahz olunur.

Demek oluyor ki icmâ'ın esâsı: Ârâ-i adîde; menşe'i: Kitâb ve sünnet veya bir kıyâs; kıyâsın esâsı: Re'y; hükmü: Kitâb ve sünnetten veya icmâ'dan veya kıyâs-ı hafîden mütevelliddir.

Kıyâs hükmü nassa ircâ' etmek değil, belki nas ile veyâ icmâ' ile veya kıyâs-ı hafî ile sâbit olan bir hükmü illet-i müşterekeye mebnî bir hâdise hakkında ızhâr etmektir.

Şu kadar ki "Nusûs havâdis-ı ahkâmı muhîttir." kāidesi kabûl edilince "Kıyâs hükmü nassa ircâ' etmektir." kazıyyesi doğru olabilir. Bu kazıyyeyi kabûl etmek "Nusûs havâdis-i ahkâmı muhîttir." kâidesini kabûl etmeye tevakkuf eder. Artık "Kıyâs hükmü nassa ircâ' etmektir." diyen kāil kāide-i mezkûreyi kabûl etmiş olacaktır. Halbuki kāide kabûl olununca örfün ehemmiyeti kalmaz. Hem örfe haddinden ziyâde ehemmiyet vermek, hem "Kıyâs hükmü nassa ircâ' etmektir." demek sûreten tenâkuzu mûcib oluyor…

Eâzım-ı eşâireden ve ekâbir-i usûliyyîn-i Şâfiiyyeden İbni Fevr'in Kitâb ve sünnet ve icmâ'a asıl; kıyâsa, delîl-i hıtâba, fahvâ-yı hıtâba, lahn-ı hıtâba ma'kūl-i asıl diyor.*

* * *

İstihsân:

İstihsân edille-i fukahâ-i Hanefiyyedendir, istihsâna kāil olan: İmâm-ı Hümâm Ebû Hanîfe'dir. İbnü'l-Hâcib'in beyânına göre Hanâbile de istihsânı kabûl etmişlerdir.

İstihsânın tefsîrinde eimme ihtilâf ediyorlar. Bu bâbda akvâl-i adîde vardır:

1- Kıyâs'ın mûcebinden daha kavî bir kıyâsa udûl etmektir, yani kıyâs-ı râcih ile amel etmektir.

2- Kıyâsı kıyâsdan daha kavî olan delîl ile tahsîs etmektir, yani delîl-i râcihe mebnî kıyâsı terk etmektir.

3- Ebu'l-Hasen el-Kerhî'ye göre vech-i akvâdan nâşî bir mes'elede nazâirindeki hüküm gibi hükm etmeyip ondan o hükmün hılâfına udûl etmektir; yani delîl-i râcih ile amel etmektir. Bu ma'nâya göre umûmdan tahsîse, mensûhdan nâsihe udûl etmeye de istihsân denmek lâzım gelecektir. Halbuki Hanefiyye'ye göre bunlara istihsân denmez.

4- Ebu'l-Hüseyn'e göre daha kavî bir delîl târî olmasından nâşî delîl-i hâssın hükmünden mukābiline rucû' etmektir.

İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasar-ı Müntehâ*'da, Kādî Adudü'l-Îcî'nin *Şerh-i Muhtasar-ı Müntehâ*'da beyânlarına göre bu dört ma'nâya olan istihsânda beyne'l-fukahâ nizâ' yoktur.

5- "Bazıları delîlin hükmünden maslahat-ı nâsa mebnî âdete udûldür" diyorlar: Dökülen suyun mikdârını, ücretini, ne kadar müddet kalınacağını ta'yîn etmeksizin hamâma duhûl, suyun mikdârını ve bedelini ta'yîn etmeksizin sucudan su içmek gibi… ki bu hâl delîle, kıyâsa muhâlifdir, alâ-hılâfi'l-kıyâs sâbit olmuştur.

6- Bazıları "İstihsân müctehid için sâbit olmuş bir delîldir, ancak müctehid ona ta'bîr bulmadan âciz olmuştur" diyorlar.

7- Şemsü'l-eimme es-Serahsî *el-Mebsût*'ta yüsr için usru terk etmektir, diyor. Kolaylık için güçlüğü terk etmek, [1](يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) nazm-ı celîli, [2](إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ) hadîs-i şerîfi ile sâbittir. Buhârî'nin *Kitâbu'l-Mağâzî* da tahrîc **[153]** ettiği vechile Fahr-i Kâinât aleyhi ekmelü't-tahıyyât Efendimiz hazretleri tarafından asr-ı saâdetlerindeki müftîlerden** Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Muâz bin Cebel'i Yemen'e ba's ve irsâl buyurdukları zaman onlara: [3](يَسِّرَا وَلاَ تُعَسِّرَا، وَبَشِّرَا وَلاَ تُنَفِّرَا) = "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret vermeyin" buyurmuşlar idi.

el-Mebsût'ta (العسر لليسر) ta'rîfi muhtelif ibâreler ile beyân olunmuştur. Meselâ: Kıyâsı terk edip nâsa evfak olanı ahz etmek; hâss u âmmın mübtelâ olduğu ahvâl hakkındaki ahkâmda sühûlet taleb etmek; siayı (genişlik) ahz edip diayı (huzûr ve râhat) taleb etmek; semâhati ahz edip râhat olan şeyi taleb etmek gibi ma'nâlar tamâmıyle, "kolaylık için güçlüğü terk etmek" ma'nâsına râci'dir.

8- Müteahhırîn-i Hanefiyyece takarrur eden re'ye göre istihsân kıyâs-ı celîye*** mukābil olan delîldir. Kıyâs-ı celîye mukābil olan delîl dörtten hâlî olmaz:

Evvelâ bir eser olur: Selem ve icârede olduğu gibi ki selem ile icârede ma'kūdün-aleyh ma'dûmdur, akd ancak mevcûd üzerine vârid olacağından selem ile icârenin kıyâsen câiz olmaması lâzım gelir ise de bu bâbda selem ile icâre hakkında eser vârid olmuştur: (من اسلم فى شيئ فليسلم. الحديث – اخرجه الستة) hadîs-i şerîfi selem hakkında da, [4](فَأْتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) nazm-ı celîli icâre hakkında vârid olmuştur.

Sâniyen icmâ' olur: Muhâyee (kısmet-i menâfi')de istısnâ' (ehl-i san'at ile akd-i mukāvele)de olduğu gibi ki muhâyeede menfaat, istisnâ'da ma'kūdün-aleyh ma'dûm olduğundan bunlar kıyâsen câiz olmamak lâzım gelir ise de teâmül-i nâsa mebnî icmâ' ile câiz olmuştur. Hamama duhûl mes'elesi bu kabîldendir. Maamâfîh İmâm Muhammed muhâyeeyi [5](لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ) nazm-ı celîli ile isbât ediyor.

Sâlisen – Bir zarûret olur: Kuyuların ve havuzların tahâretinde olduğu gibi ki kuyular ile havuzlar müteneccis olduğu zaman kıyâsen aslâ tâhir olmaması lâzım gelir ise de zarûrete binâen suların ihrâcıyle tâhir olması kabûl olunmuştur. Kezâ mütelâhıku'l-vürûd olanların toptan satılması, mâl-ı

---

* Onuncu suâlde delîl-i hitâb, fahvâ-yı hitâb, lahn-ı hitâb, kıyâs-ı maktû' gibi ıstılâhât-ı usûliyye beyân olunacaktır. [Metin içinde dipnot numarası olmadığından en uygun yer burası görülmüştür.]

1 Bakara, 2/285.

2 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 28.

** Hâfız Zehebî'nin Safvân bin Süleym'den naklen beyânına göre asr-ı saâdette Ömeru'l-Fârûk, Aliyyü'l-Murtazâ, Muâz bin Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş'arî hazarâtından mâadâ fetvâ veren olmamıştır. Şa'bî'nin Mesrûk'dan nakline göre ashâb-ı Nebî'den altı zât fetvâ vermiştir: Ömeru'l-Fârûk, Aliyyü'l-Murtazâ, İbni Mes'ûd, Zeyd bin Sâbit, Übeyy bin Ka'b, Ebû Mûsâ el-Eş'arî. Bazıları Hazret-i Osmân-ı Zi'n-nûreyn'i de ilâve ediyorlar.

3 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 162.

*** Vech-i kıyâs vehleten mütebâdir, yani hükmün taalluk ettiği ma'nâ açık olur ise böyle olan kıyâs[a] kıyâs-ı celî denir.

4 Nisâ, 4/24.

5 Şûrâ, 26/155.

yetîm, mâl-ı vakıfda menâfi'-ı mağsûbenin tazmîn olunması da bu kabîldendir.

Râbian – Kıyâs-ı hafî olur: Kıyâs-ı hafî öyle bir kıyâsdır ki onda hükmün taalluk ettiği ma'nâ açık olmaz, kapalı olur.[1]

Bundan başka istihsân yalnız kıyâs-ı hafîye de ıtlâk olunur.

İstihsânı inkâr eden fukahâ-i sâire nas ve icmâ' ve zarûret ile olan istihsânı inkâr edemiyorlar, ancak kıyâs-ı hafî ile olan istihsânı inkâr ediyorlar.

Eimme-i Hanefiyyeye göre istihsân ayrı bir delîl değildir, belki kıyâsa muârız bir delîldir. Kıyâsa muârız olan delîl nas, icmâ', zarûret olur ise makīsün-aleyhde sâbit olan hüküm makīse, meskûtün-anha tecâvüz etmez. Bilakis kıyâsa muârız olan delîl kendi gibi bir kıyâs olur ise yani kıyâs-ı hafî ise makīsun-aleyhde sâbit olan hüküm makīse tecâvüz eder. Çünkü nas, icmâ', zarûret sünen-i kıyāsdan udûl etmiş olmakla hüküm makīse sirâyet etmez.

Meselâ bâyi' ile müşterî mikdâr-ı semende ihtilâf etseler kıyâsen müşterîye yemîn teveccüh eder, zîrâ müşterî ziyâde-i semeni inkâr ediyor, fakat istihsânen âkıdeynin her ikisine de yemîn lâzım gelir: Kable'l-kabz kıyâs-ı hafî ile, ba'de'l-kabz hadîs-i Nebî ile tehâlüf (her ikisine yemîn) sâbit olur. Çünkü bâyi' müşterînin, semeni ikrâr etmesiyle mebî'i teslîm etmenin vâcib olmasını inkâr ediyor, min-vechin münkir oluyor. Müşterî de ziyâde-i semenin vâcib olmasını inkâr ediyor. Her ikisi de münkir olduklarından kendilerine yemîn teveccüh ediyor. Burada tehâlüf kıyâs-ı hafî ile sâbit olmuştur.

Mebî'ı kabzdan sonra olan tehâlüfe gelince o da [2](إِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَبَايِعَانِ، وَالسِّلْعَةُ قَائِمَةٌ) hadîs-i şerîfi ile sâbittir.

Mütebâyiân semende ihtilâf ettikleri sûrette kable'l-kabz olan tehâlüf mütebâyiânın mevtlerinden sonra veresesine intikāl eder, fakat ba'de'l-kabz olan tehâlüf veresesine intikāl etmez. Birinci sûrette mütebâyiânın veresesine yemîn teveccüh ettiği hâlde ikinci sûrette veresesine yemîn teveccüh etmez.

Artık istihsânın fukahâ-yı Hanefiyyece ma'nâsı takarrur ettikten sonra istihsân ile bazen ma'nâ-yı umûmîsi, bazen ma'nâ-yı husûsîsi kasd olunuyor. İstihsânın ma'nâ-yı umûmîsi kıyâs-ı celîye muârız olan delîldir; ma'nâ-yı husûsîsi kıyâs-ı hafîye muârız olan kıyâs-ı hafîdir. Kıyâs-ı celîye sâdece kıyâs tesmiye olunur.

İstihsânın esâsı: Yalnız zarûret ve ihtiyâc, terk-i usr, terk-i harec değildir. Belki bunlara şâmil olmakla beraber dikkat-i nazardır.

* * *

Netice:

1- İcmâ'a istinâd eden ahkâm kıyâmete kadar bâkīdir. İcmâ'a hiç **[154]** bir sûretle muhâlefet olunmaz. Yalnız Ebû Abdullâh el-Basrî'ye göre yine ehl-i icmâ' olan fukahâ icmâ'a muhâlefet edebilir. İcmâ'a ehil olmayanlar ne ferden, ne ictimâ'an muhâlefet edemezler. İcmâ'a istinâd eden hüküm nass-ı celîle istinâd eden hüküm gibi ilâ-yevmi'l-kıyâm bâkīdir.

Eğer nassa istinâd eden ahkâm tegayyür eder denir ise o vakit icmâ'a istinâd eden ahkâm da tegayyür eder denir. Yoksa "Nusûsa istinâd eden esâsât kıyâmete kadar bâkīdir, fakīhlerin icmâ'a müstenid olan ictimâ'ı tatbîkâtı her asrın îcâb-ı hayâtîsine intıbâk zarûretindedir" sözünü ilm-i celîl-i fıkıh reddediyor.

Bu husûsda nas ile icmâ' arasında fark yoktur. Şu kadar ki mesâlih-ı dünyâdaki icmâ' bit-tabi' böyle değildir. Sözümüz ahkâm-ı şer' hakkındaki icmâ'dadır.

2- İstihsânı örfün tecellîsi göstermek, İmâm-ı A'zam hazretleri örfün müstakıl bir esâs olarak nazara alınması lüzûmunu hissederek nâsın ihtiyâcına evfak olan ciheti kıyâsa tercîh etmekten ibâret olan istihsân kāidesini vaz' etti demek, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin hangi ma'nâda kullandığı kat'iyyen ma'lûm olmadığı hâlde bilâ-tetebbu' imâm-ı müşârun-ileyhe zikr olunan ma'nâyı isnâd edivermek, istikrâ'-i nâkıs ile hükm etmektir, istikrâ'-i nâkısın bir kıymet-i mantıkıyyesi yoktur, istikrâ'-i nâkıs felâsife-i cedîdenin "ta'dâd-ı nâkıs" dedikleri nakīsadır; artık istihsânı örfe hasr etmek aslâ doğru olamaz.

3- Usûl-i fıkıh ile meşgūl olanlara hafî olmayacağı üzere sünnet ve hadîs vahiydir, nasdır, Kitâb gibi isbât-ı ahkâmda müstakıldir.

Geçen haftaki makālemizde beyân olunduğu vechile amel-i ehl-i Medîne sünnete veya icmâ'a veya kazâ-yı Ömer'e râci'dir; ânifen beyân olunduğu vechile icmâ' Kitâb gibi isbât-ı ahkâmda müstakıldir; kıyâsın hükmü nasdan veya icmâ'dan veya kıyâs-ı hafîden mütevelliddir. İstihsân yegâne örfün tecellîsi demek değildir; ilk makālelerde beyân olunduğu vechile Ebû Yûsuf örfü nassa tercîh etmiyor; ancak nassın ne olduğunu örf ile anlıyor.

Hal böyle iken "sadr-ı İslâm'da sünnet ve hadîse mürâcaat etmek mecbûriyeti, İmâm Mâlik'in Medîne ahâlîsinin ictimâ'ı an'anesini sünnet-i şâyia olarak kabûl etmesi; bütün mekteb-i fıkhîlerce icmâ'-ı ümmet ve kıyâs esâslarının kabûl edilmesi; İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin doğrudan doğruya örfün tecellîsi demek olan "istihsân" kāidesini vaz' etmesi; İmâm Ebû Yûsuf'un örfden mütevellid naslara örfü râci' addeylemesi… hep mütehavvil ve mütekâmil tezâhürâtından ibârettir." deyip Kitâb'ı zikr olunan edille-i ahkâmdan, bâ-husûs sünnetten ve icmâ'dan ayırmak, Kitâb'dan mâadâsını kâffeten örfe râci' kılmak, sünnet-i seniyye-i hüdâyı, ümmet-i vasat olan ümmet-i kâmilenin ârâ-i sâibesini, delîl-i hüdâ olan vâris-i nebînin re'yini örfe idhâl eylemek eser-i gaflettir, hatâ-yı azîmdir.

4- [3](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى. اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى) nazm-ı celîli mantûk-ı münîfince, usûliyyûnun müttefikan beyânları mûcebince sünnet vahiy olduğu hâlde "Filhakīka sünnet ve hadîs nusûsdan ma'dûd olup kıyâs da hükmü nassa ircâ'ın gizli bir şekli demek ise de, asıl vahy-i metlüvv durup dururken, asıl vücûh-ı nazm mevcûdken re'ye murâcaat elbette örfün bî-nihâye ânâtından bazısına mâ-bihi't-tatbîk aramak ihtiyâcından ileri gelmiştir" deyip vahy-i bâtın olan, vahy-i gayr-i metlüvv olan sünnet-i seniyyeyi vahiy sınıfından ihrâc ve re'y sınıfına idhâl eylemek; hadîs-i şerîf-i Nebî'yi, kavl-i

[1] Karîben misâli zikr olunacaktır.

[2] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* 10365.

[3] Necm, 53/3-4.

fakîh ile bir sınıfda bulundurmak; hadîs ve sünnete nas deyip vahiy dememek ne büyük eser-i gaflet, ne büyük hatîedir!

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ[1]

(Diğer suâllerin cevapları da inşâallâh gelecek hafta.)

İzmirli

İsmail Hakkı

SAVM VE FITIRDA TELEFON VE TELGRAF İLE AMEL

Bu mes'ele, binâ-yı İslâm olan savma müteallik bir mes'ele-i mühimme olduğu hâlde bugüne kadar Fetvâhâne tarafından –maatteessüf– halledilmemiştir; bunun içindir ki: Her sene birçok memleket ahâlîsi nefsü'l-emrde Ramazan olduğu muhakkak olup o gün ekl ü şürb gibi şeylerden şer'an memnû' iken bol bol yiyip içtikleri gibi, bir kısım halk da oruç tutmak harâm olan bayram günlerinde akşama kadar ağızları kapalı duruyorlar. Bu sûretle bir vilâyet dâhilinde bulunan memleket ahâlîsinin bir kısmı yirmi dokuz gün oruç tutuyor, diğer bir kısmı da otuz, hattâ otuz bir gün tutuyorlar. Halbuki âlât-ı muhâberenin son derece terakkî etmiş olmasından dolayı bir saat zarfında dünyânın her tarafıyla muhâbere etmek dâire-i imkânda olan böyle bir asırda hâlâ bu gibi ihtilâflara bir nihâyet verilmediğine insan cidden hayret ediyor. Bilhassa en mühim mesâil-i dîniyyemize taalluk eden bu gibi mes'eleleri Bâb-ı Fetvâ'nın nazar-ı dikkate almaması, birçok kimseleri dîn hakkında şübheye bile düşürüyor.

Gerçi bu mes'eleye dâir şimdiye kadar birçok müftîler tarafından cevap verilmiştir; hattâ *Sırât-ı Müstakīm* de bidâyet-i intişârında bu mes'eleden bahs etmiş idi. Fakat bu mes'ele diğer mes'eleler gibi değildir; her hâlde Fetvâhâne'nin karârı üzerine bütün hâkimlere teblîğ-ı keyfiyyet olunmak lâzımdır, ki hâkimler de ona göre amel etsinler. Biz Ramazan-ı şerîfin takarrubu dolayısıyla bu mes'eleyi tekrar mevzû'-ı bahs ederek gerek ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmın, gerek Bâb-ı Fetvâ'nın nazar-ı dikkatini celb etmek istiyoruz. Bunun için bahsin tâzelenmesine mukaddime olmak üzere Mısır'da intişâr eden *el-Menâr* mecellesinde bu bahse âid görmüş **[155]** olduğumuz suâl ve cevap ile diğer bir zâtın mütâlaâtını nakl ederek bu bâbdaki mübâhasâtı ulemâ-yı kirâma terk edeceğiz.

el-Menâr mecellesinin Fetâvâ kısmında Tunus'dan vârid olan bir mektupta şöyle deniyor: "… senenin Ramazân'ında hilâl-i fıtır dolayısıyla aramızda tenâkuz meydâna geldi; çünkü Tunus memleketinin bir kısmı yevmü'l-hamîsde iftâr ettikleri hâlde bir kısmı da hâl-i hâzırdaki kādî tarafından sakk-i ru'yetin vürûduna kadar –ki yevm-i hamîsden sonra vürûd etmiştir– iftâr etmediler. Çünkü Tunus ahâlîsi için fıtırı i'lân ancak gurûb-ı şemsden sonra vâki' oldu; bu cihetle bayram günü akşama kadar oruç tutmuş oldular. Zîrâ Tunus ulemâsının amel ettikleri kavâid-i şer'iyye, kavâid-i fıkhiyye bu beldede bulunan müslümanların telgraf, telefon vâsıtasıyla savm veyahud fıtır için hilâlin müşâhede olunduğuna dâir kendilerine bâliğ olan habere i'timâd etmelerini tecvîz etmiyor. Çünkü telgraf gayr-i müslimînin yediyle imiş; telefona gelince: O da "Savt, savta benzer" diye reddolunuyor. (Yazı yazıya benzediği gibi.)

İşte bunun içindir ki: Min-ciheti'l-fıkh telgraf ve telefon ile amel üzerine müsâid olan sûreti bize göstermelerini ulemâmızdan taleb ediyoruz. Ale'l-husûs, teblîğde vukū'u melhûz olan şübheyi def' etmek için ru'yeti iş'âr eden telgrafın resmî olması, yani hükûmet-i mahalliyye tarafından vârid olması, telgraf ile muhâtab olan me'mûrun müslüman olması kâfîdir… Bu mes'ele-i mühimmeyi nazar-ı teemmüle alarak halline dâir bir makāle neşr etmenizi temennî ederiz."

Bu suâli yazdıktan sonra *el-Menâr* diyor ki:

"Eğer müslümanlar, Kitâb ve sünnetle aslü'l-İslâm olduğu mansûs olan yüsrü, sühûleti sevmiş olsalardı, bu mes'ele hakkında idâre-i kelâm etmek bizim için pek kolay idi; fakat görüyoruz ki: Müslümanlar dînde yüsrü, sühûleti pek de sevmiyorlar.

Hilâlin sübûtu üzerine delâlet eden alâmât ve ahbârda şer'an umde olan, kendileriyle tasdîk ve itmi'nân hâsıl olan şeydir; telgraf ve telefon tarîklarından her birisi de tasdîk ve itmi'nân tarîkıdır; bunların her ikisiyle de tasdîk ve itmi'nân hâsıl olur. Biz bunu *el-Menâr*'da defeât ile bildirdik. Bugünlerde de ulemâ-yı Mâlikiyyenin en büyüklerinden ve Mısır'dakilerin de en meşhûrlarından olan Ezher şeyhinin bu mes'eleye âid bir fetvâsına muttali' olduğumuzdan o fetvâyı aynıyle nakl ediyoruz…"

el-Menâr böyle dedikten ve bu mes'eleye dâir Ezher şeyhine vârid olan suâli uzun uzadıya yazdıktan sonra "Şeyhu'l-Ezher" tarafından verilen cevâbı da ber-vech-i âtî neşr ediyor.

Şeyh; sâlât ve selâmdan sonra diyor ki: "Fukahâ, gerek iki adl, gerek cemâat-i müstefîza ile nakl olunsun, kendisine savm nakl olunan her kimse üzerine oruç vâcib olduğu gibi, sübût-i hilâlde âdât-ı memleket cârî olduğu vechile minârelerde kandîl ta'lîk etmek, top atmak gibi sübût-i işhâdda âdet olan emârât ile iktifâ etmek de kâfî olduğunu tasrîh etmektedirler.

İşte telgraf ile haber göndermek, hilâl-i Ramazân, yahud hilâl-i Şevvâl'in ru'yetini bildirmek de bu kabîldendir. Belki de zamanımızda bunun delâleti herşeyden ziyâde ve kuvvetlidir; teblîğ-ı ahkâmda, muhâtaba ve mükâlemede mülûk ve hukkâmın i'timâd ettikleri şey de ancak budur. Ulemâ da bu husûsda bunun kifâyeti ile fetvâ vermişlerdir; bu ise zamanımızda ancak her tarafda hükmü iştihâr eden hâkim-i şer'înin izniyle irsâl olunmaktadır; binâenaleyh hâkimin telgraf ile vermiş olduğu haber, hükmünü teblîğ için gönderdiği insan gibidir. Böyle olunca, telgraf vâsıtasıyle evvel-i Ramazân kendisine bâliğ olan her ferdin oruç tutması vâcib olduğu gibi, kendisine sübût-i ru'yet-i hilâl-i Şevvâl bâliğ olanın da iftâr etmesi vâcibdir. Bu haber kendisine bâliğ olduktan sonra oruç tutmamak, yahud iftâr etmemek sûretiyle muhâlefet edenler ancak, Hakk'a, ulemânın kendisiyle fetvâ verdikleri savâba muhâlefet etmiş olurlar.

[1] Haşr, 59/2.

Endülüs'den Horasan gibi cidden ba'îd olmadıkça ihtilâf-ı mutâlâada i'tibâr yoktur. Fakat bu kadar uzak olan yerlerde her kavim kendince sâbit olan şey ile amel ederek diğerinin hükmü ile âmil olmaz; nasıl ki İbni Abdi'l-Berr de bunun üzerine bir ittifâk hikâye ediyor…."

el-Fakîru ileyhi Teâlâ Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher

Selîm el-Büşrâ

Fetvâ daha çok uzun ise de biz mevzû'a taalluk eden kısmını nakl ile iktifâ ediyoruz. Çünkü maksadımız bu bâbda uzun uzadıya tedkîkāta girişmek değil; belki bu mes'elenin cevâzına dâir söylenen şeylerden bir-iki nümûne göstererek ulemâ-yı kirâmın, bilhassa Fetvâhâne-i Celîle'nin nazar-ı dikkatini celb etmektir. Gerek *el-Menâr*'ın mutâlâât-ı muhıkkası, gerek ulemâ-yı Mâlikiyyenin en meşhûrlarından olan Selîm el-Büşrâ hazretlerinin bu fetvâ-yı mühimmi şübhe yok ki telgraf ve telefon ile amel olunmasının cevâzını gösteriyor. Bir de vaktiyle bu mes'ele hakkında *Sırâtımüstakīm'e* "Bolvadin Kazâsı Müftîsi Mehmed Efendi" tarafından yazılan şeylere bakalım! Müşârun-ileyh hazretleri diyor ki: "… Gelelim telgraf, telefon, telsiz telgraf mes'elesine: Müctehid-i gayr-i müntesib her ne kadar zamanımızda tecvîz olunmaz ise de müctehid-i müntesib mevcûddur. Devir hiçbir zaman müctehidden hâlî değildir. Fukahânın kavâid-i fıkhiyyeleri meydanda oldukça bu bâbda büyük tereddüde mahal göremem. Zîrâ fukahâmız bir mısırda (bir kasabada) Ramazân veya Şevvâl sâbit olduğunda sâir nâsa lâzım gelir diyorlar. Ve zâhir-i mezhebde ehl-i Mağrib'in hilâli ru'yetiyle ehl-i maşrıka lâzım gelir diyorlar. Şu hâlde meselâ kazâmıza nisbeten dokuz saat mesâfede Karahisâr ile Akşehir ve yedi **[156]** saat mesâfede Azîziye ve daha uzak bir mahalde ru'yet-i hilâl sübût bularak mebde'-i Ramazân veya Şevvâl için hüküm olunup i'lâm-ı şer'î sudûr edip kazâmızca ru'yet-i hilâl sâbit olan mahallerden birinden resmen telgraf ile ihbâr-ı keyfiyyet olunup ve bizim için yakīn hâsıl olduğunda bizde iki hâl meydâna gelir:

1- Ramazân gurresi ise kazâmızca ru'yet veya istifâza ile Ramazân sâbit olmadığından o gün oruç tutmamak helâl.

2- Şübhesiz ve yakīnen biliriz ki telgraf-ı resmîde hılâf olmaz. O gün Ramazân'dır; orucu tutmamak harâm.

Hurmet cânibini tercîh ile telgraf ile amel edip ol gün Ramazân orucunu tutmak Ramazân'ı i'lân etmek vâcibdir. Şevvâl ayı i'tibâr olunduğunda yine böyledir; Şevvâl ayının gurresi telgraf ile haber verildiğinde yine memleketimizce sâbit olmadığından oruç tutmak helâl ve lâzım, yakīnen bayram olduğunu bildiğimizden oruç tutmak harâmdır. Şu hâlde bayram yapmak vâcibdir. Telefon ve telsiz telgraf da böyle.

Şâhid, bir şeyin sıhhatini anlamak için meşrû'dur. Şu vesâit ise bir şeyin hakīkat ve sıhhatini haber verir, öyle ise bunlar ile amel câizdir…."

Müftî efendinin buraya kadar olan fıkrasıyla bâlâya nakl etmiş olduğumuz mütâlaât ve fetvâ ittihâd etmiş olduğu cihetle mes'ele daha ziyâde kesb-i kuvvet ediyor.

Devletin bütün resmî muâmelelerinde, i'lân-ı harb veyahud akd-i sulh gibi en mühim mes'elelerde bile telgraf ve telefon ile amel olunduğu hâlde bu mes'elede niçin amel olunmadığını, amel etmekte ne gibi bir mahzûr-ı şer'î bulunduğunu ümîd ederiz ki Fetvâhâne-i Âlî îzâh ederek ümmet-i İslâmiyyenin tenvîr-i efkârına hâdim beyânâtta bulunur. Maamâfîh bâlâya nakl etmiş olduğumuz mütâlaât nazar-ı dikkate alınınca bu mes'ele hakkında telgraf ve telefon ile amel etmekte değil, bilakis amel etmemekte pek büyük bir mahzûr-ı dînî olduğu anlaşılıyor. İnşâallâh Ramazân'a kadar bu mes'ele hallolunur da ba'demâ Ramazân'da oruç yemek, bayramda oruçlu bulunmak gibi hâller vukū' bulmaz.

Aksekili

Ahmed Hamdi

TÂRÎH

Suâl:

Hazret-i Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ammîsi Ebû Tâlib bin Abdi'l-Muttalib'in dört evlâd-ı zükûru olup isimleri, Tâlib, Akīl, Ca'fer, Ali olduğu berâhîn-i kātıa ile müsbettir. Müşârun-ileyhimden üçü yani Akīl, Ca'fer ve Ali radıyallâhu teâlâ anhüm hazarâtının şeref-i dîn ile müşerref olup Dîn-i Ahmedî'ye büyük büyük hizmetler ibrâz ederek nâm-ı celîl ve şeref iktisâb ettikleri beyne'l-enâm müsellemdir. Yalnız müşârun-ileyhim hazarâtının birâder-i ekberleri Tâlib bin Ebî Tâlib'in bi'set-i Ahmediyye'ye yetiştiği mevsûk ise de kendisinin dâire-i İslâm'a dâhil olduğu mutâlâa ettiğim tevârîh-ı muhtelifede manzûr-ı âcizî olmadığından mûmâ-ileyh Tâlib hakkında ber-tafsîl ma'lûmât i'tâsıyle bendenizi büyük bir müşkilden halâs etmeniz…

Mecidözü'nde Mehmed Ali Bey-zâde

Ârif Hikmet

Cevap:

Tâlib bin Ebî Tâlib hakkında abd-i âciz de ma'lûmât-ı mufassalayı hâiz değilim. Siyer-nüvîsler, İslâm olmayan, yahud zamân-ı bi'sete yetişmeyen kimselere dâir uzun uzadıya ma'lûmât vermiyorlar.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin –amm-i mükerremleri Hamza ve Abbâs radıyallâhu anhümâ ile amme-i muhteremeleri cenâb-ı Safiyye radıyallâhu anhâdan başka– amcaları ve halalarının ahvâli de pek mücmel olarak mazbûttur ki kendilerinin meb'as-i risâleti idrâk etmemiş olmalarından inbiâs eylese gerektir. Yahud mufassal ve mükemmel ma'lûmât verilmiştir de benim gözüme ilişmemiştir. Tâlib bin Ebî Tâlib hakkında, ta'bîr-i mahsûsuyla icâletü'l-vakt olarak bulduğum kuyûdâtı ber-vech-i âtî yazıyorum:

1) (واما ابو طالب بن عبد المطلب فولد له على وجعفر وعقيل وطالب وام هانى واسمها فاحته وامهم فاطمة بنت اسد بن هاشم بن بعد مناف وكان عقيل اسن من جعفر بعشر سنين وجعفر اسن من على بعشر سنين واعقبوا الا طالباً.) *Kitâbu'l-Maârif,* İbni Kuteybe, sahîfe 39.

2) (وكان على رضى الله عنه اصغر اخوته فكان بينه وبين اخيه جعفر عشر سنين وبين جعفر واخيه عقيل كذلك وبين عقيل واخيه طالب ذلك ايضاً فكل اكبر من الذي بعده بعشر سنين فاكبرهم طالب ثم عقيل ثم جعفر ثم على وكلهم اسلموا الا طالباً.) *es-Sîretü'l-Halebiyye,* Ali bin Burhâneddîn el-Halebî, sahîfe 168.

Ma'lûm-ı âlînizdir ki bu ibârelerden birincisi "Ebû Tâlib'in Ali, Ca'fer, Akīl, Tâlib nâmında dört oğlu ile Ümm-i Hânî Fahıte ve Cümâne isminde iki kızı olmuştu. Anaları da Hâşim bin Abd-i Menâf'ın oğlu Esed'in kerîmesi Fâtıma idi. Akīl; Ca'fer'den on yaş, Ca'fer de Ali'den on yaş büyüktü. Tâlib'den mâadâ evlâd-ı Ebî Tâlib'in hepsi de çoluk çocuk sâhibi oldular." İkincisi de "Ali radıyallâhu anh, kardeşlerinin en küçüğü idi. Birâderi Ca'fer'le aralarında on sene vardı. Ca'fer de kardeşi Akīl'den, Akīl de birâderi Tâlib'den onar yaş küçük idiler. Yani en büyükleri Tâlib, **[157]** ortancaları Akīl, küçükleri Ca'fer, en küçükleri Ali olmak üzere birbirinden onar yaş farklı bulunuyorlardı. Tâlib müstesnâ olmak üzere hepsi dâire-i İslâm'a dâhil oldular." demektir.

Halebî'nin bu rivâyetini, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* sâhibi Seyyid Zeynî Dahlân da aynen nakl ediyor.

Şimdi bu rivâyetlerden bir netice çıkarmaya çalışalım:

Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu Efendimiz, velâdet-i seniyyenin otuzuncu senesi Recebi'nin 13'üncü Cuma günü Mekke'de ve Ka'be-i Mükerreme dâhilinde doğmuştu. Bu hesâbca târîh-i tevellüdü 652 sâl-i mîlâdîsidir. Tâlib'in imâm-ı müşârun-ileyhden otuz yaş büyük olmasına göre 622 târîhinde doğmuş, yani Resûlullâh hazretleriyle yaşıt bulunmuş olması lâzım geliyor.

Bir de şu ibâreyi okuyalım:

... كان عند النبى صلى الله عليه وسلم قبل ان يوحى اليه ويقوم بامره لان قريشاً كان اصابهم قحط شديد وكان ابو طالب كثير العيال فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعمه العباس رضى الله عنه ان اخاك ابا طالب كثير العيال والناس فيما ترى من الشدة فانطلق بنا اليه فلنخفف من عياله تأخذ انت واحداً وانا واحداً فجا آ اليه وقالا له انا نريد ان نخفف عنك من عيالك حتى ينكشف عن الناس ماهم فيه فقال لهما ابو طالب اذا تركتما لى عقيلاً وطالباً فاصنعا ماشئتما فاخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم علياً فضمه اليه واخذ العباس جعفراً فضمه اليه وتر كاله عقيلاً وطالباً.

Es-Sîretü'n-Nebeviyye, es-Seyyid Ahmed Zeynî Dahlân, sahîfe 175.

Meâli

"Cenâb-ı Ali, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in hacr-i himâyesinde bulunup Risâlet-penâh hazretleri, onun emr-i iâşesini der-uhde buyurmuştu. Çünkü: Mekke'de bir kıtlık zuhûruyle ahâlî şiddetli bir sıkıntıya uğramıştı. Ebû Tâlib ise fakīru'l-hâl ve kesîru'l-iyâl idi. Eşfaku'n-nâs Efendimiz, amcası Abbâs'a "Kardeşin Ebû Tâlib'in âilesi kesîr. Ahâlînin de ne hâlde olduğunu görüyorsun. Hadi gidelim de birâderinin üzerindeki yükü hafîfletelim. Oğullarından birini sen yanına al, birini de ben alayım" diye teşvîk etti. Beraber gidip Ebû Tâlib'e "Nâsın sıkıntısı zâil oluncaya kadar âilenden ikisini almak sûretiyle bâr-ı maîşetini tahfîf etmek istiyoruz" dediler. Ebû Tâlib "Akīl ile Tâlib'i bana bırakırsanız dilediğinizi yapınız" cevâbını verdi. Bunun üzerine Resûlullâh hazretleri, Ali'yi alıp âilesi miyânına ilhâk etti, Abbâs da Ca'fer'i alıp âilesi arasına idhâl eyledi. Akīl ile Tâlib'i Ebû Tâlib'e bıraktılar."

Seyyid Zeynî Dahlân'ın şu rivâyetine göre Tâlib'in bi'set-i nebeviyyeden birkaç sene evvel hayâtta bulunduğu anlaşılıyor. Lâkin *Sîretü'l-Halebiyye* sâhibinin aynı vak'ayı nakl eylerken Tâlib ismini zikr etmemesinden de müşârun-ileyhin o vakit mevcûd olmadığı istidlâl ediliyor. *Üsdü'l-Ğābe*'den iktibâsen te'lîf edilmiş olan *Matâli'u'n-Nücûm* ünvânlı eserin 102'nci sâhifesinde de Tâlib'in kable'l-İslâm vefât eylemiş olduğu gösteriliyor ki en doğrusu da belki bu olmak lâzım gelir. Çünkü: Bi'set-i Peygamberîde ber-hayât bulunsaydı ya, pederi Ebû Tâlib gibi Resûlullâh'a muhabbet ve hizmeti, yahud amcası Ebû Leheb gibi adâvet ve husûmetiyle iştihâr eyleyeceğinden târîh kitâblarında kable'l-hicre olan vekāyi' sırasında bu münâsebât ile elbette ismi zikr edilirdi.

Peygamber'in amca-zâdesi hakkında zuhûr-ı İslâm'a yetişti de müslüman olmadı demekten bi'set-i nebeviyyeden mukaddem irtihâl eylediğini zannetmek "ümmetlik" edebine daha muvâfık olur sanırım.

Tâlib'in netîce-i hâli ma'lûm değil. Kendisini cin çarptığına, yahud kaptığına dâir hurâfî bir rivâyet var. İhtimâl ki Mekke hâricinde bulunurken bir yerde düşüp kaldı. Cesedi de hayvânât tarafından parçalandı. Avdet etmeyişi ve aranıp bulunamayışı üzerine de cinler kaptı! diye bir şâyia çıktı.

İşte efendim! Suâlinize karşı verebileceğim cevâb, bundan ibâret. Erbâb-ı maârifden biri çıkar da daha fazla ma'lûmât verirse siz de müstefîd olursunuz, ben de istifâza ederim.

Tâhirü'l-Mevlevî

ŞEYH SA'DÎ'NİN ACIKLI BİR MERSİYESİ VE ONU YAZDIRAN FECÂYİ'

İranlı olarak doğduğu hâlde bütün beşeriyetin, hattâ bütün cihân-ı hilkatin muhibbi olduğunu:

بجهان خرم ازانم كه جهان خرم ازوست
عاشقم برهمه عالم كه همه عالم ازوست

beytiyle i'lân eyleyen Sa'dî-i Şîrâzî'nin külliyât-ı celîlesi arasında hazîn olduğu kadar ibret-âgîn bir mersiyesi vardır ki Bağdad'daki Abbâsî halîfesinin 656 târîhinde vahşiyâne katl olunması ve Hilâfet-i Mukaddese-i İslâmiyye'nin mahv u muzmahıl edilmesi üzerine yazılmıştır.

Çok def'a nazar-ı teessürden geçirdiğim bu figān-nâmeyi ahîren yine müteessirâne okuduğum cihetle yapabildiğim kadar meâlen tercüme etmesine, sonra da esbâb-ı tahrîri hakkında bir parça îzâhât vermesine çalıştım.

Mütâlâası, şu sıralarda nîm-ma'bûdlar! derecesine çıkarılan ve Türkler arasında hiç başka kimse yokmuş gibi Türklük'ün timsâl-i müşahhası gösterilmeye **[158]** çalışılan* Cengizlerle Hülâgular hakkında belki bir fikir verebilir:

آسمان را حق بود گر خون بگريد بر زمين
بر زوال ملک مستعصم اميرالمؤمنين
ای محمد گر قيامت می‌برآری سر ز خاک
سر برآور وين قيامت در ميان خلق بين
نازنينان حرم را خون خلق بی‌دريغ
ز آستان بگذشت و ما را خون دل از آستين

* Selâtîn-i Etrâk'ten Alparslan merhûmdan geçende bahs etmiştim. Sırası geldikçe müşârun-ileyh gibi zevât-ı muhteremeye dâir de bazı sözler söyleyeceğim.

زینهار از دور گیتی، و انقلاب روزگار
در خیال کس نکشتی کانچنان گردد چنین
دیده بردار ای که دیدی شوکت بیت الحرم
قیصران روم سر بر خاک و خاقانان بر زمین
خون فرزندان عم مصطفی شد ریخته
هم بر آن خاکی که سلطانان نهادندی جبین
بعد از این آسایش از دنیا نشاید چشم داشت
قیر در انگشتری ماند چو برخیزد نگین
دجله خونابست ازین پس گر نهد سر بر نشیب
خاک نخلستان بطحا را کند با خون عجین
روی دریا در هم آمد زین حدیث هولناک
می‌توان دانست بر رویش ز موج افتاده چین
گریه بیهودست و بیحاصل بود شستن به آب
آدمی را حسرت از دل و اسب را داغ از سرین
نوحه لایق نیست بر خاک شهیدان زانکه هست
کمترین دولت مر ایشان را بهشت برترین
لیکن از روی مسلمانی و راه مرحمت
مهربان را دل بسوزد بر فراق نازنین
باش تا فردا که بینی روز داد و رستخیز
کز لحد با روی خون‌آلوده برخیزد دفین
بر زمین خاک قدمشان توتیای چشم تو
روز محشر خونشان گلگونهٔ رخسار عین
قالب مجروح اگر در خاک و خون غلطد چه باک
روح پاک اندر جوار لطف رب‌العالمین
تکیه بر دنیا نشاید کرد و دل بر وی نهاد
کاسمان گاهی به مهرست ای برادر گه به کین
چرخ گردون بازمین گویی دو سنگ آسیاست
در میان هر دو روز و شب دل مردم طحین
زور بازوی شجاعت برنتابد با اجل
چون قضا آید نماند قوت رای رزین
تیغ هندی برنیاید روز هیجا از نیام
شیرمردی را که باشد مرگ پنهان در کمین
کرکسانند از پی مردار دنیا جنگجوی
ای برادر گر خردمندی چو سیمرغان نشین
ملک دنیا را چه قیمت حاجت اینست از خدای
گو نگه دارد به ما بر ملک ایمان و یقین

Meâlî:

"Emîru'l-mü'minîn Mu'tasım Billâh'ın zevâl-i mülk ü hilâfetinden dolayı gökler kan ağlayacak olsa lâyıktır. Ya Resûlallâh! Hâk-i merkadinden sabâh-ı kıyâmette kalkacak isen mübârek başını kaldır da halk arasındaki bu kıyâmeti gör.

Nâzenînân-ı Hicâz'ın akıtılan kanları, kapıların eşiğini aştı. Bizim yüreğimizden coşup gözlerimizden dökülen yaşlar da kollarımızdan, yenlerimizden taştı. Devr-i gerdûna ve inkılâb-ı zamana bel bağlama. Öyle bir satvet ve istiklâlin böyle bir felâket ve izmihlâle mübeddel olacağını kim umardı?

Ey Beytü'l-Harâm'ın şevketini gören, kayserlerle hâkanların başlarını Bâb-ı Hilâfet'in eşiğinde müşâhede eden! Gözünü aç da bundan akdem vefât eden ki selâtîn-i cihânın vaz'-ı cebîn ettiği zemîn üzerine Peygamber amca-zâdelerinin mağdûran kanları döküldü. Artık dünyadan emn ü âsâyiş beklenilmemelidir. Çünkü: Bir yüzük halkasının kaşı gidecek olursa yerinde kara sakızdan başka bir şey kalmaz.

Dicle Nehri, bundan sonra kan deryâsı olarak akacak ve cenûba doğru cereyân eyleyecek olursa Hicâz hurmalıklarının toprağını kanlı çamur hâline koyacaktır.

Bu korkunç hâdiseden denizler bile muztarib olmuştur, baksana: Sathındaki telâtum-nümâ dalgalar, kederli bir yüzdeki işmîzâzâtın aynı değil midir? Şu hâileye karşı gözyaşı dökmek ve onunla te'ellümât-ı kalbi teskîne çalışmak; bir atın kalçasındaki dağı, yıkamakla izâleye uğraşmak gibidir. Şehîdlerin hâk-i mezârına kapanıp da ağlamak lâyık değildir. Zîrâ: Onların ednâ mükâfâtı cennet-i a'lâ olacaktır. Lâkin nisbet-i İslâmiyye ve merhamet-i insâniyye nokta-i nazarından bakılınca o yâr-ı Nebîlerin gaybûbet-i ebediyyesine karşı şefkatli bir kalbin sükûn-i ıztırâbı kābil olamıyor.

Sabr et, hele kıyâmet gelsin, o yevm-i adâlette bu şehîdler, hûn-feşân çehreleriyle kabirlerinden kalksın. O vakit bastıkları toprağın uyûn-ı a'yâna sürme ve döktükleri kanın hûrî yanaklarına ğāze olacağını görürsün.Yaralı bir gövdenin kanlar içinde topraklar üstünde debelenmesinin ne ehemmiyeti var? O şikeste kafesden kurtulan rûh, Allah'ın civâr-ı merhametine pervâz edecektir.

Şu mütehavvil dünyaya istinâd ile rabt-ı kalb etmek doğru bir iş değildir. Felek, bazen muhabbet irâe eder, bazen da husûmet gösterir. Fil-mesel semâ ile zemîn iki değirmen taşı gibidir ki gece gündüz insanların kalbini kırıp öğütürler.

Şecâat, ecele karşı zûr-ı bâzûsunu gösteremez, belki bileği bükülür. Kazâ-yı ilâhîye karşı en doğru fikirlerin tedbîr ve te'sîri olamaz.

Ölüm, pusuya girmiş bulunursa arslan kadar cesûr bir yiğit, muhârebe meydanında kılıcını çıkarmaya vakit bulamaz.

Dünya için uğraşanlar, bir lâşe başında boğuşan akbabalara benzerler. Birâder! Akıllı bir adamsan "simurg" kuşu gibi –münzevî ve müstağnî yaşa. Dünya mülkünün ne kıymeti vardır? Bizim Allah'dan dilediğimiz şey, ancak îmân ve yakînimizi şeytanın hücûm ve galebesinden muhâfaza buyurmasıdır."

* * *

Şeyh Sa'dî, bu hazîn ve âteşîn nevâ ile 656 senesindeki hazân-ı hilâfette nevha-sâz olmuştu. Çünkü: O mevsim-i elîmde –132 Rebîülâhiri'nin 3'ünden 656 Muharremi'nin 10'una kadar devâm eyleyen – Hılâfet-i Abbâsiyye, sukūt etmiş ve birkaç asırlık medeniyet-i İslâmiyyenin ma'raz-ı umrânı bulunan Dâru's-selâm-ı Bağdâd:

Gönül ma'mûresi, artık harâb-âbâda dönmüştür
Yanıp sonra yıkılmış bir hazîn bünyâda dönmüştür

hâl-i harâbîsine düşmüştü.

Bir parça tafsîlât vereyim. Fakat sözlerimin bazı ifrât-perverânca hüsn-i telâkkī görmeyeceğine emînim. Çünkü: Me'hazim ve muktebesim âsâr-ı şarkıyyedir. Dediğim ifrât-perverler ise onları beğenmiyorlar, hattâ garaz-kârlıkla ithâm ediyorlar. Zîrâ "yasa"sına îmân ve mezârına yemîn eyledikleri Cengiz'in mezâliminden bahs olunmasını çekemiyorlar. Moğol vahşeti sırasında yahud ona yakın zamanlarda yazılmış târîhlere i'timâd göstermiyorlar. Bunlara mukābil **[159]** Léon Cahun isminde bir Mûsevînin eseriyle

müslüman düşmanı bazı Avrupalıların tahrîr ettikleri kitâblara tamâmıyle inanıyorlar.

Arabca ve Acemce târîhlerin Cengiz aleyhindeki yazıları, gayret-i İslâmiyye ile biraz mubâlağalı yazılmış olsun diyelim, ya frenkçe târîhlerin Cengiz lehindeki yazılarının da gayret-i Hıristiyaniyye ve husûmet-i İslâmiyye ile yazılmamış olduğuna nasıl îmân edelim?

İşte 732 târîhinde, yani Cengiz'in vefâtından 108 sene ve Hülâgu'nun helâkinden 69 yıl sonra irtihâl eyleyip o fecâyi' devirlerine yetişenlerle görüşmüş olan Ebu'l-Fidâ'nın târîh-i meşhûrundan şu satırları nakl eyliyorum. (فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر)

Müverrih-i müşârun-ileyh 616 senesi vekāyi'ini yazarken "Zikru Zuhûru't-Tatar" ünvânlı bir bahis açıyor da diyor ki:

"Bu sene, Moğol tâifesi zuhûr edip birçok bilâd-ı İslâmiyyeyi zabt eyledi ve ahâlîsini öldürüp çoluğu çocuğu esîr aldı ki Müslümanlık'ın zuhûrundan beri ehl-i İslâma bu derece müdhiş bir felâket ârız olmamıştı.

Bu sene içinde idi ki: Alâeddîn Muhammed Harzemşâh bin Tekeş'in istîlâ-yı memâliki için hurûc ederek Seyhun Nehri'ni geçtiler. Yanlarında hükümdârları olan Cengiz Han da bulunduğu hâlde Zilhicce'nin dördüncü günü Buhârâ'yı istîlâ ettiler ve ahâlînin istîmânı üzerine emân verip şehre girdiler. Kale, teslîm olmadığı cihetle taht-ı muhâsaraya aldılar. Sonra zabt edip içindekileri öldürdüler, daha sonra da ahâlî-i beldeyi katl eylediler.*

Sütûr-ı âtiyyeyi Celâleddîn Harzemşâh'ın Kâtib-i İnşâsı Muhammed bin Ahmed bin Ali en-Nesevî'nin *Târîhu Zuhûri't-Tatar* ünvânlı kitâbından aldım:

Çin hıttası vâsi' bir memleket olup etrâfı altı-yedi ayda dolaşılır. Bu hıtta-i vâsia, kadîmden beri altı kısma ayrılmış ve her kısmı –kendi dillerince melik demek olan– bir "han"ın idâresinde, hanların cümlesi de "kaan-ı ekber"in taht-ı nüfûzunda bulunmuştur.

Harzemşâh Muhammed bin Tekeş'in muâsırı bulunan Kaan-ı Ekber Altun Han isminde idi ki (كابراً عن كابر بل كافراً عن كافر) kaanlığı tevârüs etmişti. Bunun nüfûzu altında bulunup kıtaât-ı sitteden birinin hükümdârı olan Döşi[?] Han meşhûr Cengiz'in halasıyla tezevvüc eylemişti. Cengiz'in kabîlesi de "Demirci" ünvânıyle ma'rûf olup yazın göçebe hâlinde bulunur, kışın da "Argun" denilen mevki'de otururdu.

Bu kabîle, Moğollar arasında da şerr u gadr ile meşhûr olduğu cihetle kıtaât-ı sitte hükümdârları, bunun efrâdına pek göz açtırmazlardı. Günlerden bir gün Döşi[?] Han vefât etti. Cengiz Han da halasını ta'ziyet için ziyâretine gitti. Hala hanım, civârdaki hükümdârlardan Güçlü Han ile diğer bir hana haber gönderip birâder-zâdesinin zevci makāmına geçirilmesine tavassut eylemelerini ricâ etti. Çünkü: Döşi[?] Han, bilâ-veled irtihâl eylediği cihetle memleketi hükümdârsız kalmıştı. Hanlar, kadının teklîfini bil-kabûl Cengiz'i, eniştesinin yerine geçirdiler.

Kaan-ı Ekber olan Altun Han, Cengiz'in hükûmetini kabûl etmediği gibi ona muâvenette bulunan hanlara da hiddetlendi. Bunun üzerine üçü birden kaan-ı ekbere isyân ile üstüne yürüyüp kendisini firâra mecbûr ettiler. Nihâyet Altun Han musâlâha talebinde bulundu, kabûl eylediler ve bir zaman müttefikāne vakit geçirdiler.

Bilâhare hanlardan biri, muahharan da diğeri vefât edince ortada Cengiz Han ile Güçlü Han'ın oğlu kaldı ve bu da babası gibi "Güçlü Han" lakabını aldı.

[160] Cengiz Han, İkinci Güçlü Han'ın çocukluğundan ve za'fından bil-istifâde babasıyla olan muâhedeyi ihlâl ederek infirâd ve istiklâl fikrinde bulundu. Güçlü Han, muhâlefet gösterince aralarında muhârebe açıldı. Cengiz Han, oğlu Döşi[?] Han'ı* bir ordu ile yolladı. Döşi Han Güçlü Han'ın askerini bozdu ve kendisini öldürüp başını babasına getirdi.

Cengiz Han, tamâmıyle kesb-i istiklâl edince Harzemşâh'dan muhâdenet talebinde bulundu. Matlûbu hâsıl olmayınca asker çekip mukāteleye girişti. Harzemşâh'ın ordusu münhezim, kendisi firâra mecbûr oldu. Cengiz Han, Bilâd-ı Mâverâünnehr'i istîlâ eylediği gibi Harzemşâh'ı ta'kîb ettirdi. O ise Taberistan Gölü'ndeki adaya ilticâ ve orada irtihâl eyledi." –dahası var–

Tâhirü'l-Mevlevî

MATBÛÂT

MÜSLÜMANLIK ÂLEMİ'NDE HAREKET-İ UMÛMİYYE

el-Belâğ gazetesi hareket-i İslâmiyyeye dâir tahsîs etmiş olduğu bir başmakālede her tarafta bulunan akvâm-ı İslâ-

* Cengiz Han, Buhârâ'ya geldikde Harzemşâh askeri, üç gün şiddetli cenk ettikten sonra ekseri savuşup Horasan yakasına geçtiler ve bakıyyesi Buhârâ Kalesi'ne kapandılar. Ahâlî, Harzemşâh askerinin firâr ettiklerini görünce hayrette kaldılar ve hemen emân almak üzere kādî-i belde olan Bedreddîn Kādîhan'ı Cengiz Han'a gönderdiler. O da emân verdi. Onun üzerine kapılar açıldı.

616 senesi Zilhiccesi'nin dördüncü Salı günü Cengiz'in askerleri derûn-ı şehre girdiler. Kimseye taarruz etmeyip ancak "Devlete âid olan zahîre ve emvâl-i sâireyi meydana çıkarınız ve kaledekiler ile muhârebede bize yardım ediniz" dediler. Sûret-i adâlet ve hüsn-i sûret gösterdiler.

Cengiz dahi şehre girdi ve kaleyi dâiren mâ-dâr hasr u ihâta etti ve kale hendeğinin imlâsı için emir verdi. Ahâlî, buldukları eşyâyı, hattâ câmi'lerin minberlerini ve masâhıf-i şerîfeyi bile hendek içine attılar, hendeği imlâ ettiler. Ondan sonra Moğollar, kaleye hücûm eylediler ve cebren kaleye girdiler. Mahsûrîn, yaka yakaya cümlesi şehîd oluncaya kadar cenk ettiler.

Kale işi bittikten sonra Cengiz Han, ahâlîye "Kâffeten hâric-i şehre çıksınlar" diye emr etti. Ahâlî, yalnız üzerindeki libâslarıyla dışarı çıktılar. Onun üzerine Moğollar girip şehri nehb ü yağma ve şehirde kalmış olanları katl ve ilkā-yı nâr ile şehri ihrâk eylediler.

Buhârâ o zaman bir büyük dâru'l-ulûm olup fukahâ ve ulemâ ile memlû idi ve pek çok câmi' ve medreseleri var idi. Cümlesi yanıp kül oldu, sanki dünkü gün Buhârâ yok imiş gibi bir yangın yerinden ibâret kaldı. Ba'dehû Cengiz Han, ahâlîyi esîr olmak üzere askerine taksîm etti. Nisvân ve sıbyân, yekdiğerinden ayrılır iken yürekleri delen feryâd ü figānları Moğollara hiç te'sîr etmeyip onlar, hisselerine düşen ehl-i İslâm hatunlarının alenen ırzlarına geçiyorlardı. Bunu gören ehl-i İslâm'ın ellerinden bir şey gelmeyip fakat yalnız bükâ ederlerdi."

(Kısas-ı Enbiyâ, Cild 11, Cevdet Paşa)

* Arabca târîhleri Cengiz-zâde Cüci Han'ı Döşi[?] Han diye gösterirler.

miyyede hareket-i İslâmiyye başladığı ve bunun her hâlde müslümanlar için hayırlı olacağı kaviyyen me'mûl bulunduğunu söyledikten sonra diyor ki:

Memâlik-i Osmâniyye'de görülen intibâh-ı umûmînin gâyeti: Dîn, âdât, ahlâk i'tibârıyle asr-ı evvele, asr-ı mecd ü hamiyet, asr-ı siyâset ü kiyâset, asr-ı ilm ü amel, asr-ı istiklâl ü terakkī olan Hulefâ-yı Râşidîn'e rücû' etmektir.

Bilâd-ı Fars'a gelince, onlar da mecd-i sâbıklarını iâde için gece gündüz çalışıyorlar.

Afganistan'da da milel-i müterakkıyenin suûd ettiği dereceye vusûl için dâimî bir hareket müşâhede olunmaktadır.

Hind, Kafkasya, Çin, Cava gibi memâlik-i İslâmiyyeye gelince: Buralarda mühim mühim cem'iyyât-ı dîniyye teşekkül ederek İslâm'ın hâl-i hâzırını düşünmekte olduklarını görüyoruz.

Mısır, Afrika, Cezîretü'l-Arab'da ise intibâh-ı İslâm her taraftan ziyâdedir."

HIRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ AZÎM TELÂŞ İÇİNDEDİR

DÂRU'L-HİLÂFE'DE "İSLÂM İRŞÂD CEM'İYETİ" TE'SÎSİ ZAMANI GELDİ

Avrupa'da, Hindistan'da, Çin ve Japonya'da, Afrika'da, Filipin Adaları'nda kemâl-i fa'âliyyetle Îseviyet'i, Nasrâniyet'i neşr ü tervîce çalışan misyonerler, İslâmiyet'in sevk-ı tabîatle kendi kendiliğinden ilerlemekte olduğunu görünce kuduruyorlar. İslâmiyet'i temeddüne mâni', tehzîb-i ahlâka hâil telakkī eyliyorlar. Bu fikirlerini artık apaçık meydana koymaktan çekinmiyorlar. Müslümanları her nerede olursa olsunlar tazyîkı, envâ'-ı müşkilâta dûçâr etmeyi Hıristiyanlık'ın teâlî ve terakkīsi uğrunda bir vazîfe-i mukaddese biliyorlar.

İngiltere'de basılan, İngiliz misyonerlerinin mürevvic-i efkârı, lisân-ı hâli olan *The Muslim World* mecmûasında bir İngiliz misyoner râhibi tarafından yazılan makāle pek ziyâde câlib-i nazar-ı dikkattir.

Hıristiyanların –husûsıyle rûhânî sınıfına mensûb olan kısmının– ne kadar mutaassıb olduklarını anlamak ve görmek isteyenler bu makāleyi okumalıdırlar. Muhterem kāri'lerimize hıristiyanlarla papazların uzun makālesini kısmen aynıyle nakil ve tercüme etmeyi vazîfe bildik:

"Hıristiyan zenginlerinin teberru' ettikleri paralar sâyesinde, Âlem-i Nasrâniyyet'e her sene binlerce, yüzbinlerce gayr-i mesîhî dâhil olup, hak yolunu buluyorlar. Misyonumuzun mûcib-i iftihârı evvelâ papazlar, râhibeler Şark'ın her tarafına sokulmakta ve her türlü ezâ vü cefâya katlanmaktadırlar. Râhiblerimiz, dünyanın her türlü râhatını, safâ ve lezzetini terk ederek, âb u havâsıyla imtizâc edemedikleri, lisânlarını bilmedikleri vahşî, nîm-vahşî, bedevî iklîmlere, diyârlara neşr-i Îseviyyet maksadıyle koşuyorlar. Bu zavallıların çoğu sıcaktan, harâretten, rutûbetten az müddet zarfında müteessir ve bî-tâb olarak, kimsesiz terk-i cân etmek mecbûriyetinde kalıyorlar. Çok def'alar, bulundukları köylerde, dağlarda, yaylalarda yiyeceksiz, susuz kalmaktan ölüyorlar. O gibi diyâr-ı baîdede, kendilerine bakacak, âlâm u ıztırâblarına iştirâk edecek, kısmen olsun onlara tesellî verecek bir dîndaşa bile tesâdüf etmiyorlar. Bununla beraber kalblerinde, müfekkirelerinde ye's ü nevmîdîden zerre kadar eser kalmaz, onların yegâne medâr-ı tesellîleri, ümîdleri gayr-i nasrânî olan bir-iki dîn câhilini, putperesti, râh-ı savâb u haktan inhırâf eden(!) bir müslümanı Hıristiyanlık'a da'vet etmek, bildiklerini onlara telkīn eylemekten ibârettir.

"Bu dîn mücâhidleri, bu Rabb'in askerleri bazen Hindistan'ın ormanlarındaki müdhiş yılanların zehirli dişlerine, Afrika hayvânât-ı vahşiyyesinin ta'kībâtına giriftâr olurlar. Hayâtları derhâl memâta münkalib oluyor.

"Zavallı râhiblerimiz herşeylerini, bütün mevcûdiyetlerini, hattâ insanlarca en azîz, en mukaddes olan hürriyetleriyle izzet-i nefislerini bile bazen ayak altına alarak, her çeşit nâ-kâmlığa katlanarak îfâ-yı vazîfede bulunurlar. Onların mükâfâtları, râh-ı hidâyete bin müşkilâtla ihdâ eyledikleri mühtedîlerdir.

"Râhibelerimiz de öylece Avrupa'nın İngiltere, Fransa, Almanya ve sâir memâlik-i mütemeddinesini terk edip Şark'ın en kesîf, en fenâ âb u havâya mâlik kıtaâtına gidip, oradaki gayr-i mesîhîlerin harîmlerine bin suûbetle hulûl, bin meşakkatle nüfûz ederek, senelerce tehlike içinde, ölüm ve azâb korkusuyla bir erkeği yahud bir dişiyi Nasrâniyet'e idhâl ederler.

"Bu bî-çâre mücâhideler, dişlerinden, tırnaklarından artırdıkları az parayı Hıristiyanlık'a delâletleriyle pey-rev olanlara taksîm ederek, onları tatyîbe, terfîhe çalışırlar. Bazen içinde bulundukları muhîte hoş görünmek ve temâsda bulundukları akvâm-ı gayr-i mütemeddinenin nazar-ı dikkatlerini celb etmemek için, o memleketin, o muhîtın örf ve âdâtıyle ülfet ve tahalluk etmek üzere, yerlilerin giydikleri aynı elbiseyi giymeye muztar kalırlar.

"Evet, böylelikle, bin zahmet ve meşakkatle misyonerlerimiz iş görürler. **[161]** Bunların masârıf-ı seferiyyeleri, yiyecek, içecekleri, giyecekleri, mesken ücretleri hep ağniyâmızın ceyb-i himmet ve inâyetinden çıkan teberruâttan, iânelerden tesviye olunur.

"Diğer taraftan bunları –râhib ve râhibeleri– misyonerciliğe lâyık olmak üzere misyonerlerin yürek kanıyla te'sîs ettikleri dînî mekâtibde yetiştirmek ve onları hıtâbet ve cidâle alıştıracak ulûm u fünûnu öğretmek için her nevi' mezâhime, meşâkka göğüs gerilir. Hıristiyanlık'ı neşr ü tevsî' için muntazaman, mükemmelen çalışıldığı ve bu uğurda her sene maddî ve ma'nevî fedâkârlıklarda bulunulduğu hâlde yine görüyoruz ki, şarlatan, dessâs birkaç İslâm serserilerinin dâm-ı rakābet ve tezvîrâtından kurtulmak nasîb olmuyor!

"Bu dessâsların hiçbir cem'iyete, muntazam bir teşkîlâta mensûb olmadıkları hâlde, sırf şunu bunu kandırmak ve onun sırtından geçinmek için arasıra, kuyruklu serseri yıldızlar gibi ötede beride görünüp, her istediklerini, dilediklerini yapmaya muvaffak oluyorlar. Parasız, pulsuz, fedâkârlıksız olarak Afrika'da, Cava, Sumatra Adaları'nda, Seylan, Burma eyâletlerinde birçok gayr-i müslimleri safsata ile, hîle ile kandırıp İslâm yapıyorlar.

"Bu kadarla da iktifâ etmezler; tâ can evimize kadar hulûl ederler; lordlarımızı, konteslerimizi, kadınlarımızı, iğfâle de muvaffak olurlar. Bu dessâslık kahramanlarından, Hindistan'da te'mîn-i ma'îşetten âciz Hindli Hâce Kemâleddîn-i Kādıyânî nâmında biri birkaç seneden beri Londra'da türemeye başlamış ve beş-on yapraktan ibâret olan *İslâm Mecmûası*nı çıkarmakla iştigāl eden serseri(!) şu son senelerde Londra'nın yüzlerce eşrâf ve a'yânını müslüman etmiş, o zavallı akıl fukarâlarını(!) aldatabilmiştir.

"Biz memâlik-i Şarkıyyedeki putperestleri hıristiyan etmeye çalışırken, İslâm dessâsları, Avrupa'daki sağlam hıristiyan a'yânını bil-mukābele müslüman yapıyorlar.

"İngiltere ricâl-i siyâsiyye ve dîniyyesinin bu hâllere karşı ihtiyâr-ı sükût eylemeleri gayr-i câizdir. Çünkü bu İslâmiyet mikropları her tarafa sirâyet ederlerse, sonra köklerini kazımak, Avrupa'yı onlardan tathîr eylemek gayr-i kābildir.

"Zâten İslâmiyet'le, ona mensûb olan tavâif ve akvâm büsbütün za'fa, mevte mahkûm olmadıkça, Hıristiyanlık ve medeniyet-i hakīkıyye yeryüzünde gereği gibi intişâr edemeyecektir. Bunları bir ân evvel istîsâl etmek her hıristiyan üzerine farzdır."

İşte bâlâdaki hezeyânlar bir hıristiyan râhibinin ağzından, kaleminden çıkıyor. Fakat biz bu lakırdılardan me'yûs olmayarak çalışmalıyız. Biz de hıristiyanlar gibi misyoner teşkîlâtına başlamalıyız, hükûmât-ı İslâmiyye ile ağniyâmız bize bu yolda ciddî ve mâddî muâvenet etmekle dînen mükelleftirler. O gibi bir kuvvete mâlik olursak, biz de sunûf-ı ilmiyyemiz için –misyonerliğe mahsûs olmak üzere– güzel millî medreseler açar, onları dîn mücâhidleri, Hak askerleri olmak üzere yetiştirir, İslâmiyet'i neşr için dünyanın her tarafına i'zâm eyleriz. Bu sâyede az müddet zarfında Hindistan'da, Cava'da, Çin'de, Japonya'da, Afrika'da her sene tabîatiyle, kendi arzu ve hevesleriyle İslâmiyet'i kabûl eden yüzbinlerce dalâlette kalan putperesti, şu asr-ı münevverde kalbleri zalâm-ı küfr içinde pûyân olan Avrupa hıristiyanlarını Dîn-i Mübîn-i İslâm'a idhâl edebiliriz. Bu şerefle müşerref olanlar, bilâhare İslâmiyet'in teâlî ve terakkīsi için her türlü fedâkârlıkta bulunacakları şübhesizdir. Bu emr-i hayra, akvâm-ı İslâmiyyenin cümlesi gönülleri rızâsıyle iştirâk edecekleri; bütün İslâm ulemâsının, bütün İslâm zenginlerinin her fedâkârlıkta bulunacakları şübhesizdir.

Hocalarımız, ulemâmız, dîndârlarımız buna, evet buna hasr-ı mesâî eylemeli. Yoksa rûz-ı mahşerde indallâh ve inde'r-Resûl mes'ûl tutulacaklardır.

Böyle bir teşebbüsden, bu gibi bir emr-i hayra gitmekten ne hükûmet-i metbûamız, ne de Avrupa bizi men' edemez. Yeter ki teşebbüs olunan işe dînî bir sûrette sarılalım. Niyetimiz, maksadımız, gāyemiz tervîc-i diyânet-i İslâmiyye olsun.

Bize kalırsa, Londra'da neşr-i İslâmiyyet'le uğraşan ve birçok lordları, İngiltere ekâbirini İslâmiyet'le teşerrüfe muvaffak olan Hâce Kemâleddîn Efendi hazretlerini gerek Osmanlılar, gerek Makām-ı Meşîhat biraz maddeten ve ma'nen taltîf etmelidirler. Çünkü bu büyük zât, bizim yapmadığımızı, yapamadığımızı İngiltere muhîtinde –bin türlü mahrûmiyetlere katlanmak sûretiyle– yapmaktadır.

Cidden şâyân-ı teessüftür ki, dünyanın her tarafından Hâce Kemâleddîn Efendi'ye türlü türlü takdîrât ve tebrîkât, mâddî muâvenetler bezl olunduğu hâlde, merkez-i Hilâfet muhîtinden bu İslâm hâdimine bu âna kadar hiçbir şey yapılmadı!

Biz, Müslümanlık'a karşı bu kadar lâ-kayd kalırsak acaba Cenâb-ı Hak bize hiç yardım eder mi? [1](إِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ) Biz Hakk'a yardım edersek Hak da bize yardım eder. O hâlde, Hakk'a, hakīkate yardım etmekten niçin kaçıyoruz? Bizim evliyâ-yı umûrumuz, ağniyâmız üzerine bu gibi hayırlı ve İslâmiyet işlerine yardım etmek farzdır.

Memâlik-i Şarkıyyedeki hıristiyan misyoner cem'iyetlerine hükûmetleri tarafından her gûnâ muâvenet bezl edilmektedir. Misyonerlerin, mükemmel mektepleri, kiliseleri, kütübhâneleri, matbaaları, hattâ hıristiyan gençlerine mahsûs apartmanları ve küllî îrâd getiren emlâk ve arâzîleri bile vardır.

Bu muâvenetlere mazhar olan misyonerler şübhesiz faâliyetle iş görebilirler. İslâmiyet'i i'lâ için yapılan dîndârâne husûsî teşebbüsler her ne kadar fâideden hâlî değil ise de; cem'iyetçe, milletçe edilecek olan teşebbüs elbette daha azîm menâfi' te'mîn eyleyecektir.

Yoksa elhamdülillâh husûsî sûrette, fî-sebîlillâh, neşr-i İslâm için çalışanlar az değildirler. Allah eksik de etmesin.

Geçen seneler Necef ulemâsından Şehristânî-zâde Seyyid Hibetullâh hazretleri Necef'deki bütün varını yoğunu sattıktan sonra neşr-i İslâm için Çin'e, Japonya'ya gitmiş, yüzlerce gayr-i müslimi İslâm etmiştir. Londra'daki Hâce Kemâleddîn Efendi de böylece fî-sebîlillâh gönüllü olarak meydana atılmıştır. Bunların ikisinden başka daha birçok kimseleri tanıyoruz ki el-yevm bu uğurda çalışıyorlar. Fakat bir-iki müslümanın çalışmasıyla ötekilerin, bizim, sâir müslümanların lâ-kayd kalmaları îcâb etmez.

[162] Afganistan'da Fârisî lisânıyla münteşir *Sirâcu'l-Ahbâr* gazetesinde okuduğumuza nazaran bir ay evvel Hindistan'ın Ahmednagar kasabasında kahttan müteessir bulunan iki bin Hindû –putperest– ya misyoner papazları erzâk ve me'kûlât tedârik etmeleri üzerine, papazların bu cömertliklerini, merhametlerini gören aç Hindûlar, derhâl rikkate gelerek hıristiyan olmuşlardır. Acaba bu eser-i insâniyyeti Hindûlar, müslümanlardan görmüş olsaydılar, müslüman olmayacaklar mı idi?

Hıristiyanlık'a yeni dâhil olanlar, hiçbir hüsn-i ahlâkla mütehallık olamadıkları meydandadır. Çünkü putperestler, kendi eski diyânetlerini terk etmekle tevhîd yoluna girmiyorlar. Bilakis yeni ve medenî bir putperestliğe –teslîse– dûçâr oluyorlar. Bundan başka müskirât isti'mâlinden, menâhîden alıkonulmuyorlar. Hâlbuki müslüman olsalar, her türlü fenâlıktan tahlîs-ı girîbân edecekleri gibi, vahdet-i ilâhiyyeyi anlayacaklar; âhiretleri de ma'mûr ve mes'ûd olacaktır.

Merkez-i Hilâfet'te böyle büyük dînî bir teşebbüs icrâ edilirse bil-cümle yeryüzünde bulunan müslümanların bize karşı olan râbıta-i maddiyye ve ma'neviyyeleri artar; bizim İslâmiyet uğrunda fedâkâr bir millet olduğumuzu anlar, bize her türlü muâvenette bulunurlar. Hak yolunda yapılan bir

[1] Muhammed, 47/7.

fedâkârlık akīm kalmaz, Cenâb-ı Hakk onu neticelendirir. Binâenaleyh hiç gecikmeyelim, derhâl mâzîyi telâfîye çalışalım.

"ÂLEM-İ İSLÂM'I HIRİSTİYANLAŞTIRMAK İÇİN ARNAVUTLUK BİR ANAHTAR İMİŞ!"

Londra'da protestan misyonerleri tarafından neşr olunan İngilizce *Âlem-i İslâm* mecmûasından tercüme olunan âtîdeki makāleyi de kāri'lerimizin ve bütün müslümanların ibret ve intibâh gözüyle ve kemâl-i dikkatle okumalarını ricâ ederiz. Tâ ki Nasrâniyet Âlemi'nin bu müdhiş faâliyetlerine, entrikalarına karşı acz ü meskenetle vakit geçirmenin ne büyük cinâyet olduğunu takdîr buyursunlar.

El-yevm "American Board" denilen o zengin ve kuvvetli misyoner cem'iyetine mensûb iki Amerikalı ile iki yerli vâ'iz Arnavudluk'ta bulunmaktadır. Makālenin muharriri ahîren Arnavudluk'ta icrâ-yı seyâhat eden Mister Erickson nâmında müdhiş bir misyonerdir. Hıristiyanlık Âlemi'ni galeyâna getirmek için bakınız ne iftirâlarda, ne hezeyânlarda bulunuyor:

"Dört yüz elli sene zarfında, Osmanlı kahr u zulmü altında ezilmiş olan Arnavud Kavmi bugün büyük bir fakr u perîşânî içinde bulunuyor. Asırlarca Osmanlı Devleti'nin taht-ı istîlâsında kalan bu memleket sükkânının hemen hemen nısfı imhâ edilmiştir.

"Bu mahv u itlâf suver-i muhtelifede vukū' bulmuştur: Muhârebelerde yüzbinlerce Arnavud mahv olmuş; Asya-yı Osmânî'nin muhtelif aksâmına sevk olunan yiğitlerden ancak yüzde biri avdet edebilmiştir. Sultanlardan başlayarak tâ ednâ neferlere varıncaya kadar bütün Türklerin haremhâneleri Arnavud kızları ile mâl-â-mâl olduğunu da hâtıra getirmelidir!

"Altı yüz bin şu kadar Arnavud, Osmanlıların mezâlimi sebebiyle ecnebî diyârına hicret etmişlerdir.

"Vaktiyle cebren İslâm edilmiş olan Arnavudların bugünkü yekûnu ancak bir buçuk milyon kalabilmiştir.

"Şimdi bu mülk, bu millet, Osmanlının taht-ı esâretinden kurtuldu. Fakat terakkī ve teâlîye pek müstaid olan bu kavmi ihâta eden tehlike evvelkinden daha vahîmdir. Bu kavmin, ortodoks ile katolik kiliselerine mensûb devletler tarafından yutulması müsteb'ad değildir. Bir taraftan Avusturya, İtalya; diğer taraftan Sırb, Yunan ve Islavlar bu kavme göz dikmişlerdir; dînlerini, kavmiyetlerini imhâya büyük gayretler gösteriyorlar. Bu asîl ve şecî' millet tâm zamanında vakit geçmeden kurtarılmazsa çok sürmez yeryüzünden Arnavud nâm ve şânı kalkacaktır.

"Şimdi emîn olmalıdır ki Arnavudluk'un tamâmiyet-i kavmiyyesini te'mîn, terakkī ve terfîh-i hâlini kâfil olacak yegâne çâre-i hayât, Protestanlaştırmaktan başka bir şey olamaz. Zâten Arnavudlar da bu çâre-i necât-bahşâyı hissetmişlerdir. Buna delîl olarak diyebilirim ki, Londra süferâ konferansında Arnavud hey'et-i resmiyyesinin bir Protestan prensi taleb etmesi kâfîdir.

"Şimdiye kadar "sultan" hazretleri bunların pâdişâh ve halîfeleri idi. Hâlbuki Osmanlı idâresi zulümden başka bir şey değil idi. Sonraları zimâm-ı hükûmeti ellerine alan "Genç Türkler"in âmâli ise, alenen ve kat'iyyen dîndârâne bir meslek ta'kīb ederek bütün imparatorluğu Osmanlılaştırmak olduğundan bunu gören Arnavudlar, kıyâm ve isyân ettiler. Çünkü milletin ruesâsı diyorlar ki: "Bu politikaya mutâvaat etseydik intihâr-ı millîyi kendi elimizle icrâ etmiş olurduk." Osmanlı idâresinin bir belâdan başka şey olmadığını Arnavudlar müttehiden beyân etmektedirler. Binâenaleyh Arnavudlar kemâl-i cesâretle diyorlar ki: "Muhammedîlik, İslâmiyet bize bir âfet ve la'net olmuştur. Bu dîn memleketimizde kaldıkça biz felâh bulamayız."

"Yüzlerce ruesâ, hocalar (hodjas) ve esnâf, yekdiğerine ve bana diyorlar ki: "Bizim ecdâdımızın dîni Hıristiyanlık idi. O vakit milletimiz müterakkī ve bahtiyâr idi, hâlbuki bugün açlıktan ölüyoruz. Binâenaleyh eski dînimize dönersek ne be'is var? İslâmiyet'i, Asyalı Osmanlılar cebren bizim –Avrupalı olduğumuz hâlde– aramıza soktular. Bu dîn hiçbir vakit bizim içimizde esâslı bir sûrette takarrur etmedi, ahlâk ve âdâb-ı milliyyemiz ile aslâ tevâfuk etmedi! Bilakis bu dîn bize felâh ve necât vermedikten başka üzerimize ağır bir yük oldu. Haydi bu dîni de Osmanlının boyunduruğu gibi üzerimizden atıp def' edelim!" diyorlar.

[163] "Bu adamlar, hakīkī Hıristiyanlık'ın timsâli olan Protestanlık'ı takdîr ve der-âgūş etmeye âmâde bulunduklarını müttehiden beyân ediyorlar. Katolik ile Ortodoks Mezhebi'nden; bu ihtiyarlamış kiliselerin merâsim-i dînîyyelerinden, boş âyînlerinden nefret ediyorlar. Arnavudlar dahi protestanlar gibi, putlara, resimlere tapmak, haçları öpmek kabîlinden âdât-ı putperestâneye karşı isyân ediyorlar. Bunlar dahi bizim gibi, Allah'a takarrub etmek için şefî'lere, eizzeye murâcaat etmezler. Bir de bu eski kiliseleri sevme[me]lerinin sebebini, bunların mûcib-i terakkī ve teâlî olmamalarıyla beraber Hıristiyanlık'ın bütün rûh ve hakkāniyetiyle hareket etmemelerinde buluyorlar. Çünkü son Balkan muhârebâtında Sırblardan Yunânîlerden ve Karadağlılardan pek çok vahşetler, zulümler gördüler. Bütün o vahşetler haç nâmına irtikâb olunmuştu.

"Bunun içindir ki bu zavallı millet gözünü o büyük İngiliz ve Amerikan protestan milletine dikip onlardan yardım beklemektedir. Bu iki muazzam kavmin adâlet ve hürriyet-perverliğini, maddî ve ma'nevî terakkıyâtlarını, ulviyet-i efkârını hakkıyle takdîr ve tebcîl ediyorlar.

"Bizim misyonumuza dâimâ teveccüh ve iltifât göstermişlerdir. Bizim gizli namazımıza gelen Arnavudlardan birçoğunu Osmanlı me'mûrları dövüp habs ederlerdi. Bugün artık o tazyîkāt mevcûd değildir!..

"Şimdi İngilizler ile Amerikalıların uhdelerine düşen vazîfenin neden ibâret olduğunu söylemeye hâcet var mı?

"Bu bî-çâreler, bize diyorlar ki: "Aman Protestanlık ne güzel bir dîndir! Veriniz bize şu dîni! Milletimize mürşide vâlideler yetiştirmek için kızlarımızı alıp mekteplerinizde terbiye ediniz!.. İstikbâl-i kavmimizin te'mînine hâdim olabilecek rehberler yetiştirmek üzere etfâlimizi cenâh-ı re'fetinize, dest-i terbiyyenize tevdî' ediyoruz! Bize muallimler ve

vâizler veriniz! Mekteplerimize bir daha müslüman hocası dâhil olamaz! Ey büyük İngiliz ve Amerikan protestanları, her kapı size açıktır!"

"Arnavudlar; bu arzûlarını, bu ma'rûzâtını İngilizlerle Amerikalıların enzâr-ı şefkatine arz ve takdîme beni resmen me'mûr etmişlerdir. Bu kavmi protestanlaştırmak için tabîî bizim vesâitımız mefkūddur. İkisi yerli, ikisi ecnebî olarak yalnız dört kişiden ibâret bir misyoner hey'eti ile bu emr-i hayr-ı azîmin kuvveden fi'le çıkarılmasında âciz kalacağımız derkârdır. Binâenaleyh İngiltere ile Amerika'dan mikdâr-ı kâfî muallim ve vâizlerin celb ederek derhâl işe başlamak için şimdilik yüz bin dolar (beş bin İngiliz lirası), masârıf-ı seneviyye için de on beş bin doların müsta'celen tedârik edilmesi taht-ı vücûbdadır.

"Emîn olmalıdır ki bu sâyede yirmi beş sene zarfında bütün Arnavudlar protestan olacaktır. Böyle zekî, ve sâir akvâm-ı müslime gibi sefâhetle bozulmamış olan bu kavim, Âlem-i İslâm'ın tanassuru için mükemmel bir anahtar olacaktır. Bunlar İslâmiyet'in za'îf ve kuvvetli cihetlerini iyi bildiklerinden dolayı mükemmel misyoner olabileceklerdir. Arnavudlar Osmanlı idâre-i hükûmetinde mümtâz ve muktedir pek çok me'mûrlar yetiştirmişlerdir.

"Bunlar fukarâlığa, meşakkate alışmış oldukları gibi ölümden de kat'iyyen korkmazlar.

"Kendi hayâtını sevmeyen ve Mesîh'in rûhu ile bir kere takdîs olunmuş olan bu kavim öyle kuvvetli bir silâh olacak ki, şeytanın bütün kılâ' ve istihkâmâtı onun önüne dayanamayacaktır.

"İmdi Hazret-i Îsâ el-Mesîh Rabbimiz'i hakîkaten seven İngilizler ile Amerikalılara mürâcaat ederek, bütün bir milleti onun ayaklarına getirmek husûsunda lâzım gelen iânât-ı nakdiyyenin ihzârını dirîğ buyurmamalarını temennî ederim. Kütüb-i Mukaddese'nin buyurduğu vechile "Pâdişâhın işi müsta'celdir." Rabbimiz Mesîh'in işini muattal bırakmak üzere kadîm kiliseler dehşetli kuvvet göstermekte bulundukları sırada teahhur bâis-i felâkettir.

"Binâenaleyh hemen işe başlamalıyız. Luka diyor ki: "Pavlus ru'yâyı görüp da'veti işitir işitmez derhâl azîmet eyledik." Şimdi bu da'vet ile ru'yânın muallimi (Mesîh) intizâr ediyor."

C. Telford Ericeson

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HAKÎKÎ, TÂRÎHÎ HİNDİSTAN

Hindistan'ın kadîm ve târîhî âsârını, lisânlarının nezâhet ve nezâketini, sağlam ve asıl Hind ekâbir ve a'yânının âdât ve hayâtını görmek isteyen kimse, mutlakā, Leknehor, Dehli, Agra, Fetihpur, Lahor vilâyât ve eyâlâtını görmelidir. Göreceği an'aneler, işiteceği güzel gınâ ve lisânı ne Bombay'da ve Madaras'de, ne Seylan'da Burma'da, ne de Bengale ve sâir Hindistan vilâyetlerinde, hâsılı hiçbir tarafta tesâdüf edemez.

Buralarda yaşayan Hindû ve müslüman hep eski âdetlerini, ahlâklarını, yemekte, içmekte, tarz-ı telebbüsde, tuvalette, herşeyde muhâfaza etmişlerdir. Böylece Hindistan'ın eski kalelerini, câmi' ve hisârlarını, hamâmlarını, çeşme ve suyollarını, tünellerini, evlerini, usûl ve tarz-ı mi'mârîlerini bâlâdaki birkaç şehirde insan kolaylıkla görebilir.

Bu saydığım birkaç nokta ile putperestlerin vaktiyle icrâ-yı ahkâm ettikleri şehirlerde Hindistan medeniyet-i kadîmesi kemâl-i vuzûh ile insanın gözlerine çarpar.

Haccârlık, heykel-tırâşlık, heykelcilik, oymacılık, ressâmlık, hıref ve sanâyi', işlemecilik, kuyumculuk, mücevhercilik ve sâir her fende eski Hindlilerde mahâret-i fevkalâde var idi. Müzehânelerde, sokaklarda, târîhî evlerde, antikacı dükkânlarında medeniyet-i mezkûrenin âsâr-ı bâkıyyesi zâhir ve nümâyândır. İngiltere'nin istîlâsından sonra sanâyi'-i nefîse ve hıref-i mezkûrenin çoğu mahv olup gitmiştir. Çünkü İngiltere'de fabrikalar vâsıtasıyle yapılan, i'mâl olunan emtia, eşyâ, mensûcât, Hindistan'ın eski, el ile nesc ve i'mâl edilen metâ'lara kat kat **[164]** rekābet etmiş ve hıref-i mezkûre ile vaktiyle bol bol para kazanan, ev bark yapan, âile geçindirenler gitgide işsizlikten sefâlet ve felâkete dûçâr olagelmişler ve böylece tedrîcî sûrette hem kendileri, hem de san'atleri mahv u munkarız olmuştur.

Nefîs, âlî, dayanıklı ve metîn eşyâ yerine iki günde yok olan cicibiciler kāim olmuş ve ahâlînin servetini Londra'ya nakl eylemiştir. Bununla beraber el-ân Hindistan'da el ile yapılan sanâyi' ve hıref eksik değildir. Diyebilirim ki hemen herşey yapılmaktadır. Âdî çamurdan güzel çanak çömlekler, güzel heykeller, tuğlalar yapılıyor. En âdî bez ve savak bezinden dokuma nefîs keten ve ipekli ve sırmalı kumaşlara varıncaya kadar dokunmaktadır. Lahor'un, Keşmir'in nefîs şalları Benares şehrinin nefîs ipekli mensûcâtı dünyanın hiçbir tarafında yapılamaz. Dehli'de, Agra'da, Leknahor'da güzel yünlü ve ipekli seccâdeler, latîf kilimler i'mâl olunmaktadır. Leknahor'un "kalemkâr" dedikleri basmaları cidden uzaktan Keşmir şalları gibi görünüyor.

Mermerden, beyaz alçıdan Hindistan'ın âsâr-ı makābir-i târîhiyyesi olan binâların küçük modelleri ile, Hindistan'ın tabakāt-ı halkının sûret-i hayât ve maîşetlerini irâe eden heykellerin çeşitleri, envâı Agra'da el-ân yapılıyor.

Farazâ bir sakkā, bir satıcı, bir uşak, bir nevvâb, bir askerin heykelini gören kimse derhâl onlara dâir bir fikir edinebilir.

Moğol İmparatorları Zamanında Hindistan:

Moğol imparatorları içinde âdil ve taassubsuz olarak Ekber Şâh kadar Hindistan'da icrâ-yı adâlet eden bir hükümdâr târîh sahîfelerinde insanın gözüne ilişmez. Bu koca müslüman bilâ-tefrîk bütün tebeasına hizmet, dâimâ adl ü müsâvâta riâyet eylemiştir. Putperestler, imparator-ı müşârun-ileyhi kendi âlihelerinden ziyâde sevip ona tapınıyorlardı.

Ekber Şah-ı mağfûr ihtimâl ki kendisini Hindistan'da yabancı gördüğü cihetle bu siyâsetin ta'kîbini nefsü'l-emre, hâl ve maslahata daha muvâfık görmüştür. Aslı faslı, hüviyeti, şahsiyeti yabancı ve müstevlî olan bir hükümdâra bu hâlden başka bir hâl esâsen yakışmaz. Zannımca Ekber Şah

tamâmıyle Sultan Mehmed Hân-ı Fâtih hazretlerine benzer. Aynı siyâset ve adâleti ta'kîb etmiştir. Gerçi bu siyâset Hindistan'da ve Hind ahâlîsi üzerinde büyük ve nâfi' bir te'sîr bırakmış ise de, maatteessüf, Fatih'in vaktiyle gayr-i müslimlere yaptığı iyiliklere benzemez. Fâtih'in bu hâlleri, ahîren birçok hatâyâ-yı siyâsiyye tevlîd eylemiştir. Fâtih'e başka muâmele yaraşırdı. Çünkü Bizanslılarla Hindliler arasında büyük bir fark ve mübâyenet mevcûddur.

Ekber Şah, kendi Hindû ve putperest tebeasının gönüllerini yapmak veyahud yapmış olmak için menkûhaları idâdına "Cudabay" nâmında hüsn ü ânda bî-naz[î]r bir raca kızını idhâl etmişti. Hattâ bu Hindû zevcesine kendi örf ve âdeti vechile köşkler, havuzlar, çaya gidip yıkanabilmek için tahte'l-arz yollar ve ona mümâsil her türlü vesâit-ı hayâtiyyeyi tehiyye ve ihzâr eylemişti.

Ekber'in bir de Türk karısı var idi. Onu cümlesinden ziyâde sever imiş. Onun için de latîf ve Türk tarz-ı mi'mârîsinde köşkler ve sâir malzemeyi tedârik eylemiştir. Ekber Şah, Türk karısına pek ziyâde i'timâd ederek, ona sırlarını, mücevherlerini, saltanata mahsûs mührünü bile teslîm etmişidi. Hattâ dâimâ onunla zebân-ı Tüzekî –ki Türkî'nin galatı olsa gerektir– konuştuğunu bazı müverrihîn-i Hind kayd eylemiştir. Bu Türk kızı gâyet cilveli, cünbüşlü, nâzlı, edâlı imiş! Ekber Şâh, en ziyâde mahzûn ve mağmûm olduğu zamanlar bunun yanına gidip derhâl tesellî buluyormuş.

Ekber Şâh'ın, Türk kızına, ya karısına olan fart-ı muhabbet ve meveddetinden, fazla i'timâdından dolayı, haremsarâ-yı şâhîde olan bil-cümle nisvân, zavallı "Türk" haremine hased ve adâvet ızhâr eyliyorlardı. Fakat Sa'dî'nin (دشمن چه کند، دو مهربان باشد دوست) beytince, şâhın mezîd-i meveddetine karşı, müşârun-ileyhânın rakîblerinin elinden hiçbir fenâlık gelmezdi.

Zavallı Ekber Şah'ın uzun zamana kadar erkek evlâdı olmuyormuş. En sonra evliyâ ve meşâyihdan Şeyh Selîm Çeştî hazretlerinin enfâsı bereketiyle Ekber Şâh'a Cenâb-ı Hakk Hindû karısının batnında bir erkek çocuk bahş ve ihsân etmiştir ki, ismi Cihângîr konulmuştur.

Ekber'in Hindû karısı Codiyor racasının kerîmesi idi.

Ekber Şah'ın müteaddid Hindû vezîrleri, hazînedârları, yâverleri, nedîmleri de var idi. Bunlara kendi ikâmet ettiği saray civârında ayrıca hâneler inşâ etmiş ve sarayıyla onların ikâmetgâhları beyninde bitişik bir yol bile yaptırmıştır.

Umûr-ı memleket ve tebea hakkında dâimâ bunlarla teâtî-i efkâr eder ve ona göre icrâ-yı ahkâm eyliyordu. Bu Hindûlar Ekber'in harîmine, kadın ve kızlarının bulundukları dâirelere kadar sellemehü's-selâm girer çıkarlarmış. Hattâ kızının bir muallimi, kendi vüzerâsından bir Hindû imiş. Bu putperest istediği dakîkada kızın nezdine girip çıkıyormuş.

Ekber Şâh'ın hayât-ı siyâsiyye ve husûsiyyesi acîbdir. Diyebilirim ki, bu bâbda merhûm Yavuz Sultan Selîm'e çok benzer. Siyâset ve adâlette pek şiddetli davranan bu hükümdârın hayât-ı husûsiyyesi, evet yaşayışı büsbütün başkadır. Kendi evinde bu hükümdâr o kadar leyyinü't-tab', mu'tedil, halîm-selîm imiş ki tasavvurun fevkında idi.

Kendi sarayında bulunan dişileri, mermerle tefrîş edilmiş ve "dîvân-ı hâs" tesmiye ettiği bir geniş avluya toplattırarak, kraliçeyi ortada, ayrı bir mermer taşının üzerinde oturtarak şatranç oynuyormuş. Şatrancın her taşı yerine bir insan dikiyormuş. Böylece, saatlerce şatranç oyunundan hazz alıyormuş.

Dehli: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

"ASYA'DA DEVR-İ CEDÎDE"

"THE NEİD ERA İN ASİA"

İşbu ser-levha ile bundan birkaç hafta mukaddem; Asya'yı garbından şarka, şimâlinden cenûbuna kadar birkaç def'a dolaşıp tedkîk eden Amerikalı George Sherwood Eddy nâm zât tarafından kaleme alınmış gâyet mühim bir eser intişâr etmiştir. Mûmâ-ileyh Eddy dünyanın her kısmında büyük bir fa'âliyet ve muvaffakıyet ile kesb-i kuvvet etmekte olan "Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti" nâm misyonerler hey'eti idâresindeki müessesenin en nüfûzlu a'zâsından ve el-yevm Asya Umûru Şu'besi'nin kâtib-i umûmîsidir. Mûmâ-ileyh geçen sene Doktor Con Movant nâmında meşhûr bir hatîble mezkûr cem'iyetin şuabâtı bulunan mahalleri ziyâret ve orada konferanslar vererek bütün Asya'yı yine bir def'a gözden geçirmiştir. İşte şu son seyâhatinden avdet eder etmez mezkûr eseri yazmaya mübâşeret etmiştir.

Bu eserin Âlem-i İslâm hakkındaki bazı mülâhazâtından dahi istifâde olunabileceği gibi Âlem-i Nasrâniyyet hakkındaki aksâmı da gâyet ibret-âmîzdir. Mukaddimesinde diyor ki:

"Son asırda Asya'nın her gün az az ileriye doğru harekete başladığı görülmekte idiyse de bu harekât ekseriyetle bazı milletlere veya gâyet mahdûd tabakalara **[165]** âid idi; lâkin son sene zarfında nümâyân olan terakkıyât umûmî ve esâslı olup her noktada şâyân-ı hayret bir kuvvet ile yol almaktadır.

"Bu son sene zarfında Çin cumhûriyete nâil oldu; Japonya idâre-i meşrûtıyye usûlünde büyük muvaffakıyetlere mazhar oldu; Kore'de yeni usûl-i idâre teessüs etti; vâsi' Hindistan yeni bir devre-i siyâsiyyeye dâhil oldu; Türkiye Balkan Muhârebesi neticesinde harîtasında vukū' bulan tebeddülâttan müteessiren büyük bir halecân ve heyecân ile bir devre-i millîye dâhil olmaya başladı. Devr-i hâzırın bu tebeddülâtı Asya'da yeni bir teceddüd asrının başladığına kâfî delîldir. Bu teceddüd devrini ahlâkī ve dînî teceddüdât ta'kîb edecektir. Bu tezâhürât cem' ve tevhîd olunarak tahlîl olunursa, bunların hep hıristiyan kilisesi hilâfına harekât-ı taarruziyye icrâsı için birer mukaddime olduğu görülür. El-yevm Asya bir ıslâhât ve ta'mîrât devresi geçirmektedir, bu devrenin sonunda kesb edeceği şekil onun istikbâlini ta'yîn edecektir. Avrupa'da reformasyon ve teceddüd asrı başladığı zaman kimse onun neticesini evvelden ta'yîn edememiş idi. Bunun gibi Asya'nın da istikbâlde kesb edeceği tavr-ı siyâsî hakkında şimdiden bir fikir beyân etmek de iktidârımızın fevkındedir; lâkin onbeşinci asır evâilinde Avrupa'da başlayan teceddüd ve ıslâhât devresinin mahsûlleri şimdiki

Asya teceddüdâtıyle mukāyese olunursa Avrupa'nın teceddüdât-ı mezkûresi pek küçük kalıyor."

Eser-i mezkûrun mukaddimesinden şu satırları iktibâs ettikten sonra biraz da mündericât-ı sâiresinden bahs etmek isterim. Muharrir, refîkı Doktor Moteni'nin[?] hutbelerinden iktibâsen şöyle bahs ediyor:

"Asya'nın vâsi' memâliki ve hesâba sığmaz sekenesi bir asr-ı teceddüdün mukaddimesinde bulunuyor. Bu siyâsî, iktisâdî, ictimâî, dînî ve ahlâkī teceddüd mukaddimesinden i'tibâren pek vâsi' ve pek âlîdir ki, bunun neticesi düşünüldükçe akıllar hayrete müstağrak olmaktadır. Şark-ı Karîb'den Şark-ı Baîd'e kadar Asya'nın her noktasında herkesin ve her cemâatin ileriye, hayâta doğru hücûmu hissolunuyor."

Yedi ay devâm eden seyâhat-i ahîresi esnâsında Japonya, Çin, Kore, Hindistan ve sâir mahallerde gördüğü tezâhürâttan bahs ederken muharrir diyor ki:

"Her bir belde veya kasabaya gelip de bundan birkaç sene akdem gördüğüm ahvâl-i ictimâiyye ve siyâsiyye ve iktisâdiyyeyi şimdiki hâl ile mukāyese eylediğim zaman târîhin bize gösterdiği Avrupa'nın bundan beş asır akdem cereyân eden vekāyi'ini burada aynen seyr ediyorum. Aynı zamanda bu teceddüdât o kadar vâsi' ve o kadar metîn adımlarla gidiyor ki buna "Asya'da Büyük Islâhât ve Teceddüdât Devri" nâmı verilmelidir. Bu yeni teceddüd devri Avrupa'nın teceddüd devrine nisbeten daha âlîdir; çünkü Avrupa'da yalnız ondokuzuncu asırda kemâle vâsıl olabilen terakkıyât-ı felsefiyye ve fenniyye ve sınâiyye Asya'da terakkıyât-ı sâire ile aynı zamanda ilerlemektedir. Binâenaleyh bu daha vâsi' ve kavî netâyic bahş edeceğinde de şübhe yoktur. Bundan beş asır akdem Avrupa teceddüd asrına dâhil olduğu zaman yalnız yüz milyon râddesinde bir sekeneye mâlik idi. Hâlbuki şimdi dâhil olduğu teceddüdât devresine Asya ülkesi 900 milyon râddesinde bir kalabalık ile ve oldukça daha mücerreb bir târîhe istinâden dâhil olacaktır. Husûsan Hind'in, Japonya'nın ve Çin'in yetiştirdiği o büyük dâhîlerin âsârı Avrupa'dan alınmış tevârîh-i hâzıra ve Avrupa gibi bir misâl Asyalıları pek çabuk ilerletecek; belki de Avrupa'nın bir asırda tahsîl ettiğini Asya yarım asırda belki daha çabuk tahsîl ve tatbîk edecektir."

İntibâh-ı Siyâsî:

"Asya'nın intibâh-ı hâzırında en göze çarpan şey onun siyâsî intibâhıdır. Asya'da milliyet-perverlik, vatan-perverlik, meşrûtiyet-perverlik ve ulûm-ı harbiyye o kadar çabuk ilerlemektedir ki, Avrupa aynı devr-i terakkīsinde bu terakkıyâtın hiç birisine vâsıl olamamıştır.

"El-yevm Tokyo'dan Kalküta'ya kadar; Şangay'dan İstanbul'a kadar ve Seul'den Bombay'a kadar her bir yerde ve her mektebde aynı derecede, talebenin amîk bir vatan-perverlik ve milliyet-perverlik ile meşhûn olduğunu seyr edersiniz. El-yevm Asya'da talebe âlemi mesâil-i şahsiyye ile o kadar meşgūl olmayıp ekseriyetle mesâil-i gayr-i mühimme hâlinde kenâra atılmaktadır; lâkin mesâil-i vataniyye ve milliyyeden pek âdîleri bile onları galeyâna getirmekte, Tokyo'da, Pekin'de, Bombay'da ve İstanbul'da binlerle talebe tezâhürât-ı mezkûrede önayak olmaktadır. Şimdi Hindistan'da "vehvask"[?] âsârını mutâlâa etmek ile yahud eski Yunan mantığı, Hind felsefesiyle uğraşan talebe bulunamaz; her yerde Mill'in, Mazzini'nin hürriyet hakkındaki âsârı mutâlâa olunmakta, her tarafta Fransa İnkılâbı târîhi mutâlâa olunmakta, Amerika ve İngiltere'nin târîh-i siyâsîleri tedkīk ve kırâet olunmaktadır."

Terakkıyât-ı Fikriyye:

"Terakkıyât-ı fikriyyede de Asya büyük adımlarla ilerliyor. Avrupa'nın teceddüd devrinde o zamanın genç mütefekkirleri Latin, Arab ve Yunan edebiyâtıyle nasıl iştigāl etmişse, el-yevm Asya mütefekkirîni de Avrupa kütüb ve resâili ile iştigāl etmekte ve binlerce cild âsârı muhtevî kütübhânelerde dâimî bir izdihâm görülmektedir. Bunlar hep terakkıyât-ı fikriyye heves-kârânı, hep hürriyet-teşneleri, felsefe-hâh gençlerdir. İşte gözümüz önünde Japonyalılar hep okur-yazar bir millet hâline geldiler. el-yevm sinn-i tahsîlde bulunan çocukların yüze 97'si mekteplere devâm etmektedirler. Japonya Maârif Nezâreti son senelerde Amerika ve İngiltere'de bile neşr olunamamış yeni âsâr-ı ta'lîmiyye neşrine muvaffak oldu. Hattâ altı senelik ta'lîmi mecbûrî bir hâle vaz' etti ki, bunlar işte o intibâh-ı fikrînin neticelerindendir."

Çin'de İntibâh:

"Çin intibâhı Japonya'nınkinden daha müdhiş ve daha hayrete lâyıktır.

"Pek çok şehirlerde mektepler menâfi'ine ma'bedler bile fedâ olunarak çalışılmaktadır. Pek çok ibâdethâneler mektep hâline ifrâğ olunmuş veyahud mektep menâfi'i için hacz olunmuştur. Eski zamanın klasik usûlündeki imtihân salonları hedm olunarak yerlerine mektepler, kütübhâneler, parlamentolar inşâ olunmakta ve talebesinin adedi ebniyesinin inşâsından daha çabuk bir sür'atle ilerlemektedir. On sene içinde yalnız Pekin'de mevcûd hükûmet mekteplerinde okuyan talebenin hesâbı üç yüzden on yedi bine kadar tezâyüd etmiştir. Ve Pekin civârındaki mekâtibin talebesi iki binden iki yüz bine vâsıl olmuştur. Birkaç ufak şehirlerde bile talebenin mikdârı o kadar tezâyüd etmiştir ki yüz bin sekeneli bir beldede 15 bin, 20 bin talebe olduğunu işitmek de artık hayreti mûcib olmaz olmuş."

Hindistan'da Maârife Olan Heves:

"Hindistan'da maârife heves o derece ilerlemektedir ki, pek çok gençler gündüz ameleliği ve gece talebeliği âdetâ fahr ile üstlerine almaktadırlar. El-yevm Hindistan'ın mekâtib-i âliyyesinde otuz bin talebe okumakta ve mekâtib-i ibtidâiyyesinde altı milyondan ziyâde çocuk bulunmaktadır. El-yevm Hindistan'ın ruesâ-yı siyâsiyyesi ta'lîm-i millî ve mecbûrînin tatbîk olunmasını taleb ve arzû etmekte olması ve bu yoldaki teşebbüsâtı sâyesinde a'dâd-ı mezkûrenin birkaç milyon daha tezâyüd edeceğinde şübhe edilemez."

Matbûâtın Terakkıyâtı:

"Asya'da matbûâtın terakkīsini hayretlerle seyr etmemek mümkün değildir.

El-yevm Tokyo'da yalnız resâil-i mevkūte ve cerâidin adedi beş yüze bâliğ olmaktadır. Pekin'de iki yüz kadar gazete neşr olunmakta olduğu gibi Hindistan'da üç bin beş yüz

gazete ve resâil-i mevkūte neşr olunmakta ve iki bin beş yüz râddesinde matbaa bulunmaktadır. Âlem-i İslâm'ın en merkezinde bulunan Beyrut **[166]** Misyoner Cem'iyeti ibtidâ-yı teessüsünden bugüne kadar bir milyar râddesinde eserler neşr etmiştir."

İntibâh-ı İktisâdî:

"Asya'nın intibâh-ı iktisâdîsi de dikkate şâyân bir noktadır.

"İstanbul'un sâkin ve sâkit dumansız fezâsında el-yevm birkaç uzun bacalara râst gelinebileceği gibi bütün Osmanlı pazarları el-yevm sanâyi'-i mahalliyyeye meşher olmaya yüz tutmuştur. Ondokuzuncu asrın son nısfında Hindistan ticâreti dört def'a tezâyüd etmiştir. Aynı müddet zarfında Japonya'nın ticâreti altı def'a tezâyüd etmiştir. Sonra yirmi sene zarfında Japonya'nın ticâreti yedi def'a tezâyüd etmiştir. Yirminci asırda ise bu terakkıyâtın daha büyük misâlleri görüleceğinden şübhe yoktur. "El-yevm orman gibi uzanmış Osaka, Tokyo, Kobe, Kalküta fabrikalarının bacaları Birmingham etrâfındaki manâzırı andırmaktadır. Seyâhatimizi Japon şirketlerinden birine âid gāyet müzeyyen ve yolcunun istirâhat ve refâhiyetini tamâmen te'mîn eden gāyet vâsi' sefînede icrâ ettik. Bu şirketler hepsi büyük kârlar te'mîn ettiği hâlde pek çok Amerika şirketleri masârifâtı da güçlükle tedârik edebilmektedir.

"Çin'in taş ma'deni ocakları el-yevm dünyanın en vâsi' ocak ma'denlerinden biridir. Sansha vilâyetindeki ma'den kömürleri daha bin seneye kifâyet edecek mikdârdadır. el-yevm Amerika demir madenleri Çin'in demir ihrâcâtı ile Şark'ta rakābet edemeyecek bir hâle gelmiştir. Wuchang civârındaki Haniying[?] demir ve çelik i'mâlât tezgâhlarında i'mâl ve yeni Çin demiryollarında isti'mâl olunmak için ihzâr olunan şâyân-ı hayret mükemmelliyetteki raylar ve eczâ-yı âlât hep Çin mühendislerinin gayret ve sa'ylerinin semeresidir.

"Bu tezgâhlarda el-yevm dört beş bin amele ve kırk bin de at kuvvetinde makineler kullanılmaktadır."

İntibâh-ı İctimâî:

"Aynı zamanda ictimâî intibâh da pek büyüktür. El-yevm Japonya'da Hindistan'da ve Çin'de hayât-ı ictimâî o kadar terakkī etmiştir ki belediyelerin, cem'iyetlerin, âilelerin girmeye başladıkları intizâm ve tekâmül devresi metîn adımlarla tevessü' etmekte ve her yerde terakkıyât-ı ictimâiyye büyük bir arzû ve hâhiş ile umûmun rağbetini celb etmektedir."

Terakkıyât-ı Dîniyye:

Yukarıda zikr ettiğimiz terakkıyât ve ıslâhâta bir de dînî terakkıyât ilâve olunmalıdır. el-yevm Asya Kıt'ası, Avrupa'nın bundan beş asır akdem geçirdiği dînî terakkıyât asrını yaşamaktadır. Her yerde dîne dâhil olmuş âdât ve sû'-i isti'mâlâtı ihrâc edip edyânı asıllarına ircâ' etmek arzûları uyanmıştır. Daha şâyân-ı dikkat bir mes'ele de, Avrupa'nın ıslâhât devrinde olduğu gibi, terakkıyât ve medeniyet-i hakīkıyye hâhiş-gerânı Asya'da da cidden mütedeyyindirler." diyor.

Muharrir müşâhedâtını yukarıda yazdığım vech üzere kayd ettikten sonra harekâtın nasıl meydana geldiğini ve muharrikinin nasıl bir kuvvet olduğunu tasvîr etmek arzûsuyla şu vech ile idâre-i kelâm ediyor:

"Bu harekât Asya'ya hıristiyan misyonerlerinin teşvîk ve tergībi sâyesinde dâhil olmuştur, Avrupa medeniyeti Asya'ya gayûr ve mütedeyyin Avrupalı tâcirler, muallimler, konsoloslar ve sâir siyâsî me'mûrîn vâsıtasıyle nakl olunmuştur" (!?....) diyor.

Bu fikrin ne kadar mukārin-i hakīkat olduğunu her Asyalının pek kolaylıkla anlayabileceğinde şübheye mahal bile yoktur.

Evvelâ: Misyonerlerin Asya'ya dühûllerinden maksadları her yerde âşikârdır. Bunlar medeniyet ve maârif neşri maksadıyle değil, belki mensûb oldukları memleketler için nüfûz-ı siyâsî dâireleri ihzâr etmek maksad-ı hâinânesiyle dâhil olmaktadırlar.

Böyle bir maksadla dâhil olan bir hâinin insâniyete ne kadar hizmet edeceği, maârifin terakkīsine ne kadar muâvenet edeceği, terakkıyât-ı fikriyye ve iktisâdiyyede ne kadar müfîd bir a'zâ olacağı pek az bir muhâkeme ile sâbit olur.

Sâniyen: Misyoner mekteplerinin vermiş olduğu semereler de Asya'daki harekât-ı hâzıraya ne kadar muâvenet ettiklerini pek açık gösterebilir. Meselâ Kazan'da mevcûd misyoner mektebinde tahsîl edip dünyaya çıkan bu kadar yüzlerce şübbân-ı Nasrâniyyet Dârulfünûn veya mekâtib-i tâliyyeden çıkan birkaç deste İslâm talebesi kadar milletlerine hizmet edemedikten mâadâ bilakis dâhil oldukları cemâatleri her nev' rezâlet ve mezellete sevk etmişlerdir. Moğolistan'ın en sâf cemâatlerinden alınıp tanassur ettirildikten sonra yine Irkutsky gibi merkez şehirlerindeki misyoner mekteplerinde tahsîl ettirilmiş olan gençler, memleketlerine avdetlerinde vatandaşlarını hiçbir maârif nûruyla tenvîr etmedikleri gibi o sâfiyet-i ırkıyyelerini de gāib ettirmişler ve el-yevm ahlâkan gāyet sefîl ve servet-i mâzıyyelerini gāib etmiş bir millet hâline gelmişlerdir.

Japonya'da, Kore'de ve Çin'de misyoner dâireleri ile ihtilât eden gençler de hep aynı neticeye dûçâr olmakta ve nefislerini kurtaracak kadar olsun bir muvaffakıyet gösterememektedirler. El-yevm Japonya ve Çin'de misyonerlerden o kadar istikrâh olunmakta, ve onlarla alâkadâr gençlerden o kadar kaçılmaktadır ki, hiçbir nâmûslu âile onlarla münâsebetdâr değildir.

Husûsan Japonların bu dâire efrâdından tebâüdleri pek mücerreb esâslara müsteniddir. Japonlar, misyonerler ile münâsebetdâr gençlerin vatana, millete ve hükümdâra muhabbet hissini gāib etmekte ve hissiyât-ı insâniyyeyi hissiyât-ı nasrâniyyeye tebdîl etmekte olduklarını söylüyorlar.

Sâlisen: Asya'nın herhangi köşesinde bir misyonerlik şu'besi küşâd olunduysa etrâfına topladığı eşhâs hep ayak takımı aşağı tabaka efrâddır. Hep onları para ile, ezvâk-ı hayvâniyye ile ıtmâ' etmişlerdir. Rusya'da tanassur eden gençlerin hepsi denecek derecede ahlâksız bir kızın veya birkaç yüz ruble paranın kurbanıdırlar. Japonya'da dahi ekseriyetle fukarâ tenbeller veya râh-ı müstakīmi gösterecek ebeveynden mahrûm yetîmler misyoner dâirelerinin züvvârıdır.

Fikrimce Asya'yı bu hâb-ı gafletten uyandıran fil-vâki' Avrupa olmuştur; şu kadar ki bu intibâhın âmil-i müessiri Avrupa'nın muâveneti değil, zulüm ve istibdâdıdır.

[167] Bugün kapalı bir kazan gibi kaynamakta ve buhar kuvvetiyle pek yakında o menhûs kapağı bir tarafa fırlatacak olan Hindistan, Şarkī Rusya hep o zulmün alevleri ile kaynamakta, hep o misyoner tuzağının kurduğu ocağı söndürmek için cem'-i kuvvet etmektedir.

Çin'deki son cumhûriyet cereyânı dahi, Çin ehl-i basîretinin misyoner belâsından kurtulmak, ve istikbâlde o menhûs tuzağa eczâ-yı vatanlarını düşürmemek için musîb buldukları harekât-ı vatan-perverânedir.

Tokyo, Waside Dârulfünûnu

Ahmed Münir bin Abdürreşid

* * *

ŞUÛN

Hicâz:

Medîne–Mekke Hattı – *Independence Belge* gazetesinin Suriye'deki muhâbiri şu havâdisi veriyor: "Hindistan prenslerinden Emîr Abdülkerîm Gaznug[?] Han hazretleri Mekke-i Mükerreme'den Hayfa'ya muvâsalet etmişlerdi. Hayfa kaymakāmı ile orada mukīm İngiliz konsolosu, emîr-i müşârun-ileyh hazretlerinin Hindistan Şûrâ-yı İmparatorîsi'ni teşkîl eden beş büyük prenslerin birisidir. Yirmi dört milyonu İslâm olmak üzere kırk milyon ahâlînin mümessili olduğunu beyân ediyorlar. Bu zât-ı âlî berây-ı hacc-ı şerîf Mekke ve Medîne'ye gelen vatandaşlarının ahvâlini tedkīka Hind hükûmeti tarafından me'mûr kılınmıştır. Fahâmetli emîr hazretleri Hindce, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fârisîce lisânlarıyla mütekellimdir. On üç sene kadar İngiliz kolejlerinde dârulfünûnlarında tahsîl ile vakit geçirmiş; birkaç def'a da devr-i cihân seyâhatlerinde bulunmuştur. Emîr hazretleri şimendüfer hattının Medîne-i Münevvere'den Mekke-i Muazzama'ya kadar temdîdini ricâ ediyor. Bu hattın inşâsı için lâzım gelen otuz milyon frankın yirmi beş milyonunu bizzât kendisi i'tâ edeceğini, ameliyâta başlar başlamaz derhâl taahhüdünü îfâ edeceğini beyân buyurmuşlardır. Emîr hazretleri Londra'da işini bitirdikten sonra Dersaâdet'i de ziyâret buyuracaklardır."

Hindistan:

Din Uğrunda – Protestan misyonerlerinin Hindistan'a gelerek neşr-i Nasrâniyyet etmeleri Hind müslümanlarına ağır geldiği cihetle, Dîn-i İslâm'ın hakāyık-ı âliyyesini îzâh etmek için Hind'in içerilerinden Şeyh Kemâleddîn nâmında bir zât-ı muhterem Londra'ya kadar ihtiyâr-ı sefer etmiş ve meşhûr Lord Headley onun irşâdâtıyle şeref-yâb-ı İslâm olmuş idi. Bu netîce-i hayriyye Hind müslümanlarına vârid olunca ulemâdan Enîs Ahmed ve Muhammed Ali Paşa nâmında iki zâtı da her türlü masraflarını der-uhde ederek Londra'ya kadar göndermeye karar verdikleri gibi, ulûm-ı dîniyyeyi ve İngilizce'yi mükemmelen ta'lîm etmek ve bu sûretle İngiliz lisânında muktedir vâizler yetiştirmek için de Dehli'de muntazam bir mektep te'sîs etmişlerdir.

Hafî Komiteler Rüesâsının Muhâkemesi – Kalküta'daki Hindûların hafî komitelerine mensûb olup, bu âna kadar birçok müdhiş işlerde bulunan ve son zamanlarda yakayı ele veren Sultan Şâd'ın muhâkemesine herkes sabırsızlıkla intizâr eylemektedir.

Japonya:

Asyalı Terakkī-perver Talebe Cem'iyeti – Avrupa misyoner devâirinin ve siyâsî me'mûrlarının genç Asya anâsırını ahlâkan alçaltmak ve fikren terakkī etmekten men' maksadıyle ve büyük meblağlar sarfıyle vücûda getirmekte oldukları cem'iyetlerin milel-i Şarkıyye üzerinde icrâ ettiği ve edeceği te'sîrâtı nazar-ı i'tibâra alarak Japon ulemâsından birkaç zâtın taht-ı hımâyesinde Tokyo mekâtib-i âliyyesi talebesi miyânında "Asyalı Terakkī-perver Talebe Cem'iyeti" nâmıyle bir dâire te'sîsi mukarrer idi.

Son aldığımız haberlere göre mezkûr cem'iyet teessüs etmiş ve riyâsetine Osmanlı talebesinden Japonya muhâbir-i mahsûsumuz Ahmed Münîr, kitâbetine de Japonyalı Haruo Kubota Efendiler ta'yîn olunmuştur. Cem'iyetin teessüsünden esâs maksad Asyalı talebenin ahlâkan, fikren, bedenen, ilmen ve iktisâden terakkıyâtına yardım etmektir.

El-yevm cem'iyetin a'zâları miyânında Osmanlı, Çinli, Japonyalı, Hindli, Koreli ve Siyamlı efendiler bulunmaktadır. Asya'nın her tarafında bu cem'iyetin şu'beleri küşâd olunmak için teşebbüsâta başlanmıştır. Murâcaat etmek arzûsunda bulunan talebe için adres ber-vech-i zîrdir:

Japan Tokyo, Waseda University, The Secretary of Asiatic Students Progressive Society, Mr Haruo Kubota, (Political Depart)

Afganistan:

Medrese-i Şâhî'de Dâru'l-Muallimîn Te'sîsi – Afganistan mekâtib-i ibtidâiyyesine muallim yetiştirmek üzere Kâbil şehrinde merhûm Emîr Abdurrahmân Han tarafından inşa ettirilmiş olan "Medrese-i Şâhî" dâhilinde bir "Dâru'l-Muallimîn-i İbtidâî" te'sîs ve küşâd olunmuş, mekâtib-i ibtidâiyye muallimleriyle muâvinlerinden ve sâir heveskârân-ı ta'lîmden ibâret olarak altmış kişi buraya teallüm ve devâma başlamıştır.

Bu havâdisi veren *Sirâcu'l-Ahbâr-ı Afgāniyye* gazetesi mezkûr mektebde yevmî iki saat ders okutulduğunu ve derslerin ulûm-ı dîniyye, Fârisî, hesâb, coğrafya ve hüsn-i hattan ibâret olduğunu söylüyor. Bir de dâru'l-mualimînin tedrîcen rüşdî ve âlî kısımlarının açılacağını haber veriyor. **[168]**

Moskof'un Yaptığına Afganistan da Aynıyle Mukābele Edebiliyor – *Sirâcu'l-Ahbâr* diyor ki: "Gûyâ Afganistan hudûdundaki kılâ' ve istihkâmâtın harîta ve planlarını çıkarıp hükûmetlerine takdîm eylemiş olan iki Afgan câsûsunun Rusya'da tutulmuş olduğunu Rus gazetelerinden naklen (*Tuhaf Bir Rivâyet*) ser-levhasıyle yazmıştık.

"Moskof cerâidi ahîren bu havâdisi tâzeleyerek tutulan câsûsların askerî cezâ kānûnu mûcebince muhâkeme ve mücâzât olunacaklarını yazıyorlar. Biz, bu havâdisin aslı olmadığını söylemekle beraber şâyed böyle bir câsûs tevkīfi ve cezâ kānûnunun tatbîkı teeyyüd ederse elbette Rus câsûslarından biri yahud birkaçı da Afganistan'da yakalanır, o vakit haklarında aynı muâmele tatbîk olunur, deriz."

Zengibar:

Zengibar'da Yeni Bir Meclis – Zengibar'da "Meclis-i Himâye-i Zengibâr" nâmı altında yeni bir meclis açılmıştır. Burada hükûmet için yeni kavânîn ve nizâmât vaz' edilecektir. Zengibar emîri meclisi merâsim-i mahsûsa ile küşâd etmiş ve o gece yeni meclisle a'zâlarının şerefine büyük bir ziyâfet vermiştir.

Zengibar Hâkimine Nişân İ'tâsı – İngiltere hükûmeti tarafından Zengibar hâkimine "Saint George" ve "Saint Michel" nişânlarıyla "sir" lakabı verilmiştir.

ÂSÂR-I ATÎKADAN: KONYA'DA KARATAY MEDRESESİ

Paris'te münteşir *Figaro* gazetesinden mütercemdir:

"Tedkīkāt-ı fenniyye ve sanaiyye icrâsı maksadıyle Anadolu'ya azîmet etmiş olan Mösyö Ernest Hébrard ile birâderi Mösyö Jean Hébrard, sanâyi'-i nefîse nokta-i nazarından gāyet şâyân-ı dikkat netâyic-i müsmire ile avdet etmişlerdir.

"Bu iki birâderin birincisi, yani Mösyö Ernest Fransa Maârif Nezâreti tarafından Konya'da kâin ve Türkler tarafından inşâ edilmiş olan âsâr ve mebânî-i atîkanın tedkīk ve taharrîsine me'mûr kılınmış idi. Birâderi Mösyö Jean ise kendi hesâbına olarak Ernest'e refâkat etmişti.

"Mufassalen tedkīk etmiş oldukları mebânî-i atîkadan birincisi Sultan Keykâvûs-ı Sânî'nin eâzım-ı ricâlinden bir zât tarafından 1251 târîh-i mîlâdîsinde inşâ edilmiş olan "Karatay" Medresesi'dir. Bu binâ-yı muhteşemin gāyet zarîf ve san'at-kârâne bir tarzda bulunan "mozayik ile ince çîn ve kâşânî" işlemeleri, vaktiyle İspanya'da Endülüslülerin o zînet-dâr mebânîsine müşâbihdir.

"Mösyö Ernest Hébrard bu binâ-yı muhteşem ile o nefâsette bulunan diğer üç kıt'a âsâr-ı atîkanın resimlerini "Enstitü" Müzesi hey'etine takdîm etmiştir."

Âsâr-ı Münteşire:

LİSÂN-I OSMÂNÎ

Bir zamanlar A[ayın]. Nâdir nâm-ı müsteârıyle bazı resâil-i mevkūteye, o vakte kadar emsâli görülmemiş, şiirler yazan Kemâl-zâde Ali Ekrem Beyefendi hazretleri şu son günlerde millete *Lisân-ı Osmânî* ünvânıyle bir eser-i manzûm daha kazandırdı.

Bu eser lisân-ı Osmânî'nin mâzîsinden, geçirdiği edvârından, hangi hedef-i tekâmüle doğru yürümek isti'dâdını hâiz olduğundan hiç haberi olmayan hattâ lisânın hukūk-ı umûmiyyeden olduğunu hâtırlarına getirmeyerek şîvemizde bildiği gibi tasarrufâta kıyâm eden bir takım ifrâtçılara karşı yazılmıştır.

Vâkıâ biz öteden beri sâdelik tarafdârıyız. Lâkin bu husûsda hiçbir zaman ifrâta varmak istemeyiz. Hele isti'mâli zarûrî olan bazı terkîbleri aslâ lisândan kaldırmak fikrinde değiliz. Onun için Ali Ekrem Beyefendi'yi mütâlaalarında pek musîb görüyoruz.

Milletin edebiyâtına, *Vasıyet* gibi *Feryâd* gibi; sonra, her biri bir cihân-ı ma'nâ olan *Elvâh-ı Tabîat* gibi muhalled şiirler ihdâ eden edîb-i müşârun-ileyhe şu yeni eserlerinden dolayı arz-ı şükrân eder ve mütâlaasını umûm kāri'lerimize tavsiye etmeyi kendimiz için bir vazîfe biliriz. Bedeli bir kuruştur.

EL-MUHTASARÂT

Efâhım-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Hacı Zihni Efendi merhûmun eser-i vâpesîni olmak üzere bu nâm ile bir eser-i nâfi' tab' ve neşr edilmiştir. *Ni'met-i İslâm Külliyâtı'*nın muhtasarı bulunan bu eser-i âlîyi mütâlaa-i ciddiyye merâklılarına tavsiye ve mâhiyet-i müfîdesini kāriîn-i kirâma anlatmak için mukaddimesini ber-vech-i zîr derc ediyoruz:

EL-MUHTASARÂT'IN MUKADDİMESİ

(باسم الله والحمدلله والصلاة والسلام على خير خلقه سيدنا محمد خاتم رسل الله) İnsana akāid-i hakka ve tahâret-i kâmile üzere ibâdâtını ve adl ü nasafet üzere muâmelâtını ve ahlâk-ı fâzıla üzere muâşerâtını ta'lîm etmekte olduğundan Dîn-i İslâm'dan büyük ni'met olmaz. (الحمدلله على نعمة الاسلام و كفى بنعمته)

Ni'met-i İslâm nâmında küçük bir ilm-i hâl risâlesi var idi ki o risâlecik ahîren fıkhın ibâdât ve münâkehât aksâmını hâvî büyücek bir kitâba mebde' ve Kısm-ı Evvel olmuştu.

İbâdât Kısmı tahâret ve salât ve savm ve zekât ve hac mesâilini câmi' müstakıl birer kitâb olarak *Ni'met-i İslâm*'a Kısm-ı Sânî kılınmış ve zebâih ve udhıye ve akīka mesâili de *Kitâbu'l-Hacc*'a zeyl edilmişti. İşte o beş kitâbdan ibâret olan Kısm-ı Sânî-i *Ni'met-i İslâm* bu def'a ihtisâr olunarak kitâbların isimleri evveline birer "muhtasar" kelimesi geçirildi. Ve cümlesine birden *"el-Muhtasarât Fî-Mesâili't-Tahâreti ve'l-İbâdât"* nâmı verildi. *Kitâb-ı Zekât* ile *Kitâb-ı Hacc*'ın muhtasarlarının asıllarında olmayan bazı mesâil ziyâde edildi. [1](وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللهِ)

2 Muharrem sene 1332 **Mehmed Zihni**

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır H. Eşref Edib

[1] Hud, 11/88.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

14 Mayıs 1914 | 18 Cumâdelâhir 1332 Perşembe | 1 Mayıs 1330 | Cild: 12 - Aded: 296

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 25 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Demin, huşûa varan bir kıyâm-ı haşyetle,
Huzûr-ı Hâlik'a durmuştunuz cemâ'atle.
Yarınca kubbeyi "Allâhu ekber!" ikrârı;
Boşandı yerlere Hakk'ın semâ-yı esrârı.
Önümde cûşa gelen safların telâtumunu
Görünce, andım o deryâların tezâhumunu:
Ki dalgalar gibi, ummân-ı sermediyyette
Birer sücûd ile güm-nâm olur nihâyette!
Sufûf ayakta iken, dalgalar ayakta idi;
Hurûş edince hatîbin nidâ-yı tahmîdi:
Serildi yerlere "yekpâre" bir cihân-ı hamûş,
Ki imtidâd-ı mekābirdi, öyle dûşa-dûş!
O mevce mevce uzanmış duran hazâirden,
Duyuldu vurduğu binlerce sînenin birden!
Mezarların bu yürekler dayanmaz âhengi;
Yüreklerin de hazîn inkisâr-ı yek-rengi;
Getirdi cûşişe ummân-ı sermediyyeti de;
Hitâma erdi nihâyet o sermedî secde:
Zemîne ra'şe veren bir derin sadâ geldi;
Deminki dalgaların, şimdi, hepsi yükseldi!

Bu herc ü merc-i ubûdiyyetin tevâlîsi;
Sukūtu cebhelerin, sonradan teâlîsi;
Namazda hem beni göz yaşlarıyle ağlattı;
Hem öyle ağlanacak bir hakīkat anlattı;
Ki dinlemezseniz elbette mahvolur millet:
Sizin felâketiniz: Târumâr olan "vahdet".
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer, o his gibi tek, bir de gâyeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...
Demek ki birliği te'mîn edince kurtuluruz.
O halde, vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz...
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?

Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!
Bütün bu tefrikalar, etsenizdi istiknâh,
Görürdünüz nereden geldi... Yâ ibâdallâh!
Huzur-i Hak'ta nasıl toplu durdunuzdu demin?
Günâhtır, etmeyin artık; ayıptır, eylemeyin!
Şu ihtirâsa uyup az mı verdiniz kurban?
Şikāk için mi eder, sâde, kalbiniz darabân?
Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız!
Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı;
Görünce şapkalı, sinmek, değiştirip sokağı;
Gönüller ayrı oluş, sîneler bir olsa bile...
*Nifâk alâmeti bunlar, kuzum, tamâmıyle:**
Nifâka buğz ediniz hâlisen li-vechillâh;
Halâs eder sizi ihlâsınızla belki İlâh.
Münâfığın sonu gelmez, söner sefîl ocağı...
Bugün tüterse: Henüz gelmemiş, demek ki, çağı!
Nedir ki, verdiği yangınla memleket de biter,
Saçak tutuşmadan evvel basılmamışsa eğer.
Yanında yaş da yanar, çâresiz, yanan kurunun...
Diyor Kitâb-ı İlâhî: "O fitneden korunun,
Ki sâde sizdeki erbâb-ı zulmû istîlâ
*Eder de, suçsuz olan kurtulur değil aslâ!..."***
Hesâb edin ne kadar bî-günâhın aktı kanı...
Beş on vatansız için nâra yakmayın vatanı!

Mehmed Âkif

---

[1] A'râf, 7/185.

* (استعيذ بالله: بِأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَديدٌ تَحْسَبُهُمْ جَميعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّى) [Haşr, 59/14]

** (وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصيبَنَّ الَّذينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً) [Enfâl, 8/25]

[170] # FIKIH VE FETÂVÂ

FIKH-I ZÂHİRÎ

Suâl 10: Dâvûd-ı Zâhirî Mezhebi hayât-ı ictimâiyyeye karşı mı gelmiştir?

Cevap:

Dâvud bin Ali el-Isfahânî (vefâtı: 270) icmâ'da ve kıyâsda fukahâ-i sâireden ayrılıyor.

Dâvud ancak icmâ'-ı ashâbı huccet olarak kabûl ediyor, fakat bu husûsda yalnız kalmıyor: İmâm Ahmed'in mezheb-i meşhûruna, İbni Hıbbân'ın re'yine göre ancak icmâ'-ı ashâb hüccettir.

Dâvud kıyâsı inkâr ediyor, bu husûsda da yalnız kalmıyor: Fukahâ-i Mâlikiyyeden İbni Abdi'l-Berr'in *Câmi'u'l-İlm*'de nakline göre Ebu'l-Kāsım-ı Bağdâdî "İbrâhîm en-Nazzâm'dan evvel kıyâsı inkâr edeni bilmiyorum" diyor.

İşte en evvel kıyâsı inkâr eden ve kıyâs ile amel eden selef-i ümmeti ta'n eden reîs-i ehl-i i'tizâl İbrâhîm Nazzâm'dır.

Nazzâm'dan sonra Ca'fer bin Harb, Ca'fer bin Habşe, Muhammed bin Abdillâh el-İskâfî gibi Mu'tezile'den bir fırka* Nazzâm'a tâbi' olmuşlar ise de selef-i ümmeti ta'n etmemişler, belki selef hakkında ber-vech-i âtî beyânâtta bulunmuşlardır:

Ashâb arasında ahvâl kıyâs ile ihticâc tarîkı üzere cereyân etmemiş, ancak tavassut ve sulh tarîkı üzere cereyân etmiştir.

Bundan sonra Dâvud-ı Isfahânî kıyâs ile ameli ibtâl ediyor.

Bazı zâhiriyyenin "tâbiînden İbni Sîrîn ile Mesrûk ve Katâde'nin kıyâsı inkâr ettiklerini nakl etmeleri" ehl-i ilmin tahkīkına göre doğru değildir.

Ebu't-Tayyib et-Taberî Kāsânî'den, Nehrevânî'den, Mağribî'den "kıyāsın harâm olduğunu" nakl ediyor.

Abdü'l-Azîz el-Buhârî'nin *Keşfu'l-Esrâr*'da beyânına göre Necedât** Şu'besi'nden mâadâ havâric de kıyâsı inkâr ediyorlar.

İmamiyye de kıyâsı inkâr ederler. Bu hâlde Mu'tezile-i Bağdâd, Zâhiriyye, İmâmiyye, cumhûr-ı tavâif-i Havâric, Kāsânî, Nehrevânî, Mağribî kâffeten kıyâsı inkâr etmiş oluyorlar.

Münkirîn-i kıyâs elfâzdan ma'nâ-yı murâdı anlamak husûsunda taksîr ve tefrîta düşüyorlar, kıyâsı Kitâb ve sünnetten hâric zannediyorlar, bir hâdisenin hükmünü nasda bulamazlar ise istishâb ile amel ediyorlar. Burasını îzâh edelim:

Evvelâ– Münkirîn-i kıyâs elfâzdan ma'nâ-yı maksûdu anlamak husûsunda tefrît ve taksîre dûçâr oluyorlar. Şöyle ki erbâb-ı ilme hafî olmadığı üzere elfâz maksûdun bi'z-zât değildir. Elfâz ancak mütekellimin murâdını bildiren maânî için maksûddur.

Mütekellimin murâdı bazı kere umûm-ı lâfızdan anlaşılır. Bazı kere kasd ettiği umûm-ı ma'nâdan anlaşılır, bazen lafız kavî olur, bazen ma'nâdan anlamak daha kuvvetli olur, bazı kere ise lafız ile ma'nâ mütekārib olur.

Meselâ bir kılavuz bir başkasına "Bu yoldan gitme, zîrâ burada kātı'-ı tarîk vardır, –yahud– yol korkunçtur, susuzdur" dese yolcu ve diğer sâmiîn anlarlar ki kılavuzun maksadı "bu yol" lafzından eammdır. Böyle kātı'-ı tarîk bulunan, korkunç olan, susuz bulunan yoldan, her nevi' yoldan nehiydir. Şâyed yolcu böyle başka bir yoldan gitse müstehıkk-ı levm olur, onun böyle bir yoldan gitmesi ma'sıyet ve muhâlefet addolunur. İşte buna mebnî [1](إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا) nazm-ı celîlinden ümmet lebs gibi, rukûb gibi, mesken ve sâire gibi cemî' vücûh-ı intifâ'ı anlayarak intifâ'ı yalnız ekle hasr etmemiştir.

Kezâ [2](فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ) nazm-ı celîlinden kavl ile, fi'l ile cemî' envâ'-ı ezâyı anlamıştır: Bir kimse vâlidesinin yüzüne tükürse, veya ayakkabı ile vursa da; "Ben vâlideme "üf" demedim" dese nâs onu mücerred menhiyyün-anh olan te'fîf (üf demek) ile şu fi'li fark etmediğinden nâşî gāyet ahmak, gāyet câhil, gāyet sahîf addeder. Bunu men' etmek akla, fehme, fıtrata karşı bir mükâberedir.

Bir kimse edilleden biri ile mütekellimin murâdını bilir ise murâdına ittibâ vâcib olur. Elfâz maksûdün bi'z-zât olmayıp ancak kendisiyle mütekellimin murâdına istidlâl olunan bir takım delîller olduğundan sâmi' mütekellimin murâdı zâhir ve hangi tarîk ile olur ise olsun vâzıh olur ise muktezâsıyle amel eder; fesâdı ma'lûm olan şeyi irâde etmek, maslahati müteyakkın olan şeyi irâde etmeyi terk etmek mümteni' olur.

Görmüyor musunuz ki bir kimse diğer bir kimsenin mezhebine, kavline i'tinâ-yı tâm ile i'tinâ etse tasarrufundan murâdını ve mezâhibini anlar, "Böyle iftâ eder. Böyle söyler, böyle söylemez." der; sözünde sarâhaten bulamadığı bir şey hakkında "Buna kāil olmaz" der?

Bunda şübhe yoktur, bunu def' mümkün değildir.

Lafz-ı hâs bazen irâde ile ma'nâ-yı umûma, lafz-ı âm da bazen irâde ile ma'nâ-yı husûsa nakl olunur.

Meselâ bir kimse taâma da'vet olunsa da'vet olunan kimse "Vallâhi taâm etmeyeceğim" dese veyahud o kimseye "Uyu" deseler, o da "Vallâhi **[171]** uyumayacağım" dese bu cümledeki elfâz kâffeten âm olduğu hâlde mütekellimin irâdesiyle elfâz-ı hâssaya nakl olunmuştur, yani ile'l-ebed taâm etmeyeceğim veyahud uyumayacağım demek değildir. Sâmi' bunun böyle olmadığını pek a'lâ anlar. İşte mütekellimin kelâmdan maksadını anlamaya lugaten "fıkıh" derler.

Cenâb-ı Hak Nebiyy-i Zî-şân'ın kelâmından maksadını anlamayanları zemmediyor da [3](فَمَالِ هٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا) buyuruyor.

Ashâb-ı kirâm zamân-ı vahiyde izin ve ibâhaya ikrâr ve adem-i inkâr ile istidlâl ederler idi. Bu istidlâl bi-gayr-i lafzin murâda istidlâldir. Çünkü bâtıl üzerine ikrâr olunmaz idi, her hâlde tebyîn olunur idi.

Ümmü'l-mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ radıyallâhu anhâ

---

* Mu'tezile iki kısma ayrılır: Mu'tezile-i Bağdâd, Mu'tezile-i Basra. Nazzâm'a tâbi' olanlar Mu'tezile-i Bağdâd idi.

** Yemâme'de hurûc eden Necdet bin Âmir'in etbâ'ıdır: Necedât, kavil ve amelde takıyyeyi tecvîz ederler, kuûd ani'l-kıtâli küfr addetmezler. Necdet hadd-i hamrı ıskāt etmiş idi.

1 Nisâ, 4/10.

2 İsrâ, 17/23.

3 Nisâ, 4/78.

hükm-i ilâhîyi, kemâl-i esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyye ve rahmet-i Sübhâniyyeyi bildiğinden nâşî Cenâb-ı Hakk'ın Habîb-i Ekremi'ni yalnız bırakmayacağını evvelce anlamış idi.

Mütekellimin maksadı bazen lafzın umûmundan, bazen illetin umûmundan ma'lûm olur. Erbâb-ı lafz için birincisi, erbâb-ı maânî ve fehm için ikincisi daha vâzıh olur.

Hâfız-ı muhakkık İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'nin beyânına göre bazı kere her iki fırka mütekellimin murâdını bilmek husûsunda ifrât veya tefrîte dûçâr olur.

Mütekellimin murâdını anlamak için hem lafzın, hem ma'nânın hakkını vermek lâzımdır, *Kur'ân*-ı Mübîn ehl-i istinbâtı medh ediyor. İstinbât mücerred lafzı anlamak değildir, belki ilel ve maânîyi eşbâh ve nezâiri ve makāsıd-ı mütekellimi anlamaktır. Binâenaleyh münkirîn-i kıyâs lafzın tamâmıyle hakkını vermiyorlar, tefrîta dûçâr oluyorlar.

Sâniyen– Münkirîn-i kıyâs "Kıyâs Kitâb ve sünnetten hâricdir." diyorlar, ber-vech-i âtî edille serd ediyorlar:

1- [1](فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ) nazm-ı celîli mûcebince me'mûrun-bih olan cihet Allah ve Resûl'e reddir. Allah'a red Kitâb'a red; Resûl'e red, huzûr-ı hayâtında Nebiyy-i Zî-şân Efendimiz'e red, hâl-i gaybetinde ve ba'de'l-irtihâl sünnete red demektir. Bu da mücma'un-aleyhdir. Kıyâs ne budur ne odur.

2- [2](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ) nazm-ı celîli mûcebince Allah ve Resûlü'nün demediğini demek aslâ câiz değildir. Ehl-i kıyâsın meskûtün-anh hakkındaki tahrîm ve îcâb ile hükm etmesi tekaddümdür. Bu ise menhîdir.

3- *Kur'ân*-ı Mübîn [3](اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا) buyuruyor, kıyâs a'zam-ı zandır.

4- Cenâb-ı Hak Şerîat'i bizim akîsemize, istinbâtımıza bırakmamıştır, belki Resûl-i Ekrem'e bırakmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin beyân ettiği vâcibü'l-ittibâ'dır, beyân etmediği dînden değildir.

5- Cenâb-ı Hak ricâlin kıyâslarını, re'ylerini hiçbir vakit beyne'l-ümmet hâkim kılmamıştır.

6- [4](اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى) nazm-ı celîli mûcebince *Kur'ân*-ı Mübîn münhasıran vahye ittibâ'ı emr ediyor.

7-

(الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ – اخرجه ابن ماجة والترمذي)[5]، (مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلالٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللَّهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ لِيَنْسَى شَيْئًا، وتلا وَمَا كان ربك نسيا)[6]

hadîs-i şerîfleri mûcebince şâri'in îcâb ve tahrîminden sükût ettiği şey afv olunmuştur, ta'bîr-i âhar ile meskûtün-anh ma'fuvvün-anhdır, mubâhdır. Nasıl olur da şâri'ın harâm veya vâcib kıldığına kıyâsen beynlerinde bir vasf-ı câmi'a binâen meskûtün-anhın tahrîmi veya îcâbı câiz olur?

Çünkü vasf-ı câmi'a binâen kıyâs bu kısmı (meskûtün-anh kısmı) ref' ediyor: Meskûtün-anhın her hâlde ya vâcib ile veya harâm ile her hâlde beynlerinde bir şübhe, bir vasf-ı câmi' bulunabilir. Eğer ilhâkı tecvîz eder isek artık ma'fuvvün-anh bir kısım bulunamaz, meskûtün-anh ma'fuvvün-anh olamaz. Belki ya harâm olur veya vâcib olur. Meskûtün-anhı tahrîm kılmak hükm-i ilâhîyi tebdîl değil midir? [7](قال الله تعالى: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ)

Artık şâri'ın terk ettiğini gerek hâl-i hayâtında ve gerek memâtından sonra terk ile me'mûruz, meskûtün-anh olan bir hükmü bir kimse mücerred sormasıyla tahrîmine sebeb olup da onun cürmü azîm olur ise kıyâsıyle, re'yiyle meskûtün-anhı harâm kılan ehl-i kıyâsın hâli neye varır?

Meskûtün-anhdan bahs etmemek ve hükmünden suâl etmemek vâcib olmuyor mu? Bize farz olan bi-hasebi'l-istitâa emr-i şâri'e imtisâl, nehy-i şâri'den ictinâb, meskûtün-anhden terk-i bahs ü teftîştir. Bu terk-i bahs ü teftîş hükmü bilmemek veya techîl etmek değildir. Belki hükm-i afvı isbât etmektir: İbâha-i âmme, ref'-i harec. Hadîs-i şerîf aksâm-ı dînin hepsini istîâb ediyor çünkü aksâm-ı dîn ya vâcib, veya harâm veya mubâhdır. Mekrûh ve müstehâb bu üçün fer'idir, mubâhdan hâric değildir.

8- *Kur'ân*-ı Mübîn [8](فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ. ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ) demekle beyânını Cenâb-ı Hakk'a tevdî' ediyor, yoksa kıyâsa tevdî' etmiyor.

9- *Kur'ân*-ı Mübîn [9](قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا اَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اٰللهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ) diyor bu nazm-ı celîlde hüküm iki kısma ayrılıyor: 1) Me'zûnün-fîh ki haktır; 2) Müfterâ-aleyh ki me'zûnün-fîh değildir.

Bizim darıyı arpaya, palamutu hurmaya, hardalı buğdaya kıyâs etmekliğimizi nereden izin verdi? Eğer bunu Allah ve Resûlullâh bize tavsiye edeydi sem'an ve tâaten der idik.

[172] Cenâb-ı Hak bize münâzaun-fîh olan mes'elede Allah ve Resûlullâh'a murâcaat ediniz diyor. Artık bizim için re'y ve kıyâsa mürâcaat, imâma taklîd, keşif, menâm ve ilhâm, hadîs-i kalb, istihsân, ma'kūl, şerîatü'd-dîvân, siyâsetü'l-mülûk, şerâi'-i müslimîn üzere olmayan âdât-ı nâs aslâ mubâh olmaz.

10- [10](فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ) nazm-ı celîli kıyâsı harâm kılıyor, ibtâl ediyor, zîrâ kıyâsın hepsi de dîn hakkında darb-i emsâl ve mansûs olmayan temsîldir. Şübhe yok ki her ismin lügatte bir müsemmâsı vardır; buğday hardala, hurma palamuta mütenâvil olmaz. Nisâb-ı sirkati takdîre mehri takdîr dâhil olmaz. Ekl-i meyteyi tahrîm hayyen ve meyyiten indallâh tayyib olan mü'minin vefâtıyle necis ve habîs olmasına delâlet etmez. Artık bunlar dînden olamaz. Nusûs lisân-ı Arab üzerine vâriddir, ehl-i lisân nusûsu nasıl anlar ise nusûs yalnız ona delâlet eder. Artık tezyîd (kıyâs), tenkīs (tahsîs) bâtıldır, dînden değildir. Kıyâs da dînden değildir. Tahsîs de dînden değildir. Kıyâs ziyâde fi'd-dîndir, tahsîs naks fi'd-dîndir. Nusûsa vâkıf olmayan bazen nasda olmayanı tezyîd eder de bu kıyâsdır der, bazen nassın iktizâ ettiği şeyi hükmünden ihrâc eder, nasdan tenkīs eder de bu tahsîsdır der, bazen nassı büsbütün terk eder de ma'mûlün-bih değildir, hılâf-ı münâsibdir, hilâf-ı usûldür der.

[1] Nisâ, 4/59.
[2] Hucurât, 49/1.
[3] Yûnus, 10/36; Necm, 53/28.
[4] En'âm, 6/50.
[5] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Et'ime, 60.
[6] el-Bezzâr, *Müsned,* Medine, 2009, c. 10, s. 26, (4087).
[7] Mâide, 5/101.
[8] Kıyâmet, 75/18-19.
[9] Yûnus, 10/59.
[10] Nahl, 16/74.

§ Münkirîn-i kıyâsın bundan başka da delîlleri vardır.

Edille-i mezkûre mûcebince kıyâs zâhiriyye ve sâir münkirîn indinde Kitâb ve sünnetten hâricdir.

Ehl-i kıyâs kıyâsı dînden, Kitâb ve sünnetten hâric addetmezler لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ[1] nazm-ı celîli mûcebince mîzân yani re'y ve kıyâs Kitâb gibi münzeldir.

Ehl-i kıyâs وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلَى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ[2] (فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِى الْاَبْصَارِ)[3] nazm-ı celîlleri ile; İmâm Ahmed ve Ebû Dâvud ve Tirmizî ve sâirenin tahrîc ettikleri hadîs-i Muâz ile* icmâ'-ı ashâb ile kıyâsın usûl-i Şerîat'ten olduğunu, edille-i ahkâm-ı Şerîat'ten biri idiğini isbât ediyorlar.

Maamâfîh münkirîn-i kıyâs aslâ ictihâdı inkâr etmezler, ictihâd başka, kıyâs başkadır. İctihâd hükmü taleb husûsunda bezl-i makderettir. İctihâd Kitâb ve sünnetten delîl istihrâcı ile olduğu gibi, berâet-i asliyyeye temessük ile, mesâliha temessük ile, ihtiyâta temessük ile de olur.

İctihâd illet-i hükmü tahkîk ile olur, tenkîh ile olur, tahrîc ile olur. Âmmı hâs ile tahsîs de ictihâddır, mutlakı mukayyed ile takyîd de ictihâddır.

Münkirîn-i kıyâsın ictihâda ehemmiyet verdiğinin en bâriz şâhidi el-yevm hemen on beş milyona karîb olan İmâmiyyenin kıyâsı inkâr ettikleri hâlde ictihâda i'tinâ-i tâm ile i'tinâ etmeleridir. Kıyâs ile ictihâd arasındaki farklar gelecek makālemizde îzâh olunacaktır. Artık Zâhiriyyeyi ictihâdı inkâr ediyor göstermek gaflet ve hatâdır.

Bundan mâadâ kıyâsın illeti mansûs olur ise yani hükmün merbût olduğu illet nassan ma'lûm ise, kıyâs-ı maktû' ise yani makīsün-aleyh ile makīs arasındaki fârık nefy olunmak, ta'bîr-i âhar ile menât-ı hükm olan illet tenkīh olunmak sûretiyle olmuş ise, kıyâs-ı fahvâ ise yani mantûkun ve melfûzun siyâkı ile; maksûdu ile re'ye tevakkuf etmeksizin mücerred lugati bilmekle gayr-i mantûk anlaşılır ise** bu nevi' kıyâslar münkirîn-i kıyâs indinde hüccettir. Demek oluyor ki münkirîn-i kıyâs kıyâsın her nev'ını inkâr etmiyorlar. Kıyâs-ı mansûsu, kıyâs-ı maktû'u, kıyâs-ı fahvâyı kabûl ediyorlar.

Kıyâs-ı mansûsda illet-i hüküm (لعلة كذا، لسبب كذا، لاجل كذا) gibi elfâz ile veya (كى، لام، ان، فاء، باء) gibi hurûf ile sarâhaten zikr olunur. Münkirîn-i kıyâsa göre kıyâs-ı mansûs nas ile amel demektir. Müsbitîn-i kıyâsa göre kıyâs-ı mansûs kıyâsdır.

Kıyâs-ı maktû'da "asıl ile fer' (makīsün-aleyh ile makīs) arasında hiçbir fark yoktur, ancak şöyle bir fark vardır. O farkın hükmünde aslâ dahli yoktur. Hükmü mûcib olan cihet-i câmi'ada iştirâk ettiklerinden nâşî hükmünde de iştirâkleri lâzım olur." denmek sûretiyle fer' asla ilhâk olunur. Gazzâlî bunu kıyâsa ircâ' etmiyor, fakat Safiyyü'l-Hindî kıyâsa ircâ' ediyor. Bunun misâli *Sebîlürreşâd*'ın 290. adedinde zikr olunmuştur.

Bu üç nevi' kıyâs münkirîn-i kıyâsa göre asılda mündericdir, asıl bunlara şâmildir, asıl bunlara delâlet eder, bunlar asıldan hâric değildir.

Sâlisen– Ebû Mansûr-ı Bağdâdî'nin nakli vechile Dâvud: "Hiçbir hâdise yoktur ki onun hakkında Kitâb'da veya sünnette bir nas bulunmasın. O hâdisenin hükmü mansûs olmasın, yahud fahvâ-yı nas ile, delîl-i nas ile mülevvem olmasın. Bu ise kıyâsa ihtiyac bırakmaz" diyor.

Bu beyânına göre Dâvud kıyâs-ı fahvâyı ta'bîr-i âhar ile delâlet-i nas veya mefhûmü'l-muvâfakati kabûl ettiği gibi delîl-i hıtâbı da kabûl ediyor.

Delîl-i hıtâb: Hanefiyye'nin mefhûm-ı muhâlefet dediği istidlâldir ki meskûtün-anh isbâten ve nefyen hükümde mantûkun-bihe muhâlif olmaktır. Meselâ اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا[4] nazm-ı celîlinden âdil olan kimseye adem-i tebeyyün lâzım geleceği istidlâl olunur.

Münkirîn-i kıyâsdan Kāsânî ile Nehrevânî kıyâs-ı mansûsu kabûl eyledikleri hâlde Dâvud-ı Zâhirî kıyâs-ı mansûsu kabûl etmiyor.

[173] İmâmiyye lahn-ı hıtâbı, fahvâ-yı hıtâbı, delîl-i hıtâbı kabûl ediyorlar.

Lahn-ı hıtâb: Öyle bir muzmerdir ki kelâm ancak onunla tâm olur. Meselâ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ[5] nazm-ı celîli gibi ki (فضرب فانفلق) demektir.

Zâhiriyye ve bil-umûm münkirîn-i kıyâs nassın ibâresinden, işâresinden, delâletinden, iktizâsından ahkâm çıkaramazlar ise berâet-i asliyye ve istishâb ile amel ederler, meskûtün-anh ma'fuvdur derler. Nitekim edillenin beyânından anlaşılmıştır.

İstishâb usûliyyîn arasında muhtelefün-fîhdir.

İstishâb bir şeyi hâli üzerine bırakmak demektir.

İstishâb üç kısımdır:

1- "İstishâb berâet-i asliyyedir ki" bizce ma'rûf olan budur. Bu kısım Müzenî, Sayrafî, İbni Süreyc, Gazzâlî ve sâire gibi ekâbir-i Şâfiiyyeye, Ebû Mansûr-ı Mâtürîdî ile ona tâbi' olan meşâyih-ı Hanefiyye-i Semerkand'e, sâhib-i *Mîzân*'a, ashâb-ı Mâlik ve Ahmed'den çoğuna göre huccet-i sahîhadır.

Ekser-i Hanefiyyeye, bazı Şâfiiyyeye, Ebu'l-Huseyn el-Basrî'ye, mütekellimînden bir cemâate göre aslâ huccet değildir.

Ekser-i müteahhırîn-i Hanefiyyeye, Kādî Ebû Zeyd ed-Debbûsî'ye, Şemsü'l-eimme es-Serahsî'ye, Fahru'l-İslâm el-Pezdevî'ye, Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'ye göre huccet-i dâfiadır, huccet-i müsbite değildir.

2- Bir hükm-i şer'î için isbât olunan bir vasfı hılâfı sâbit oluncaya kadar istishâbdır. Bu kısımda nizâ' yoktur. Bakā-i nikâh, bakā-i tahâret, bakā-i mülk gibi ki hılâfı sâbit oluncaya nikâh, tahâret, mülk bâkīdir.

3- Mahall-i nizâ'da hükm-i icmâ'ı istishâbdır: Bir hüküm evvelce icmâ' ile biliniyor, sonra hükümde nizâ' olunu-

---

1 Hadîd, 57/25.

2 Haşr, 59/2.

3 Nisâ, 4/83.

* Hadîs-i mezkûr mûcebince Muâz, Fahru'l-mürselîn Efendimiz hazretlerine: "Kitâb ve sünnette bulamaz isem re'yim ile ictihâd ederim" demiş, Peygamberimiz Efendimiz hazretleri beyân-ı memnûniyyet eylemiştir.

** Usûliyyîn-i Hanefiyye buna delâlet-i nas derler, kıyâs demezler. Bazı Şâfiiyye de buna mefhûm-ı muvâfakat derler. Darbı üf demeye ilhâk gibi.

4 Hucurât, 49/6.

5 Şuarâ, 63/26.

yor. İşte böyle olan yerde istishâb ile hüküm sâbit oluyor. Bu kısm istishâb muhtelefün-fîhdir. Müzenî, Sayrafî, İbni Hâmid'e göre huccettir. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, Ebû Hâmid, Ebu't-Tayyib et-Taberî, Kādî Ebû Ya'lâ, Ebu'l-Hattâb'a göre huccet değildir. Zâhiriyye ve bil-umûm münkirîn-i kıyâsın ictihâdları üç hatâya râci' olur:

1) Nusûsu anlamada kusûr; 2) Kıyâs-ı sahîhi red; 3) İstishâbı istihkākının fevkıne is'âddır.

* * *

Dâvud-ı Zâhirî'nin mezhebi pek çok devâm etmiş, zamanımızda bile tarafdârları, müntesibleri bulunmuştur.

Mezheb-i Dâvûdî'de diğer mezâhibde olduğu gibi eâzım zuhûr etmiştir. Bazılarını zikr edelim:

1- Kādî-i Isfahân İbni Ebî Âsım (vefâtı: 378)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da, onun hakkında "Huffâz-ı hadîs ve fıkıhdandır" diyor.

2- Ebu'l-Hasen Ubeydullâh bin Ahmed bin Muhammed el-Bağdâdî (vefâtı: 324)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (Sâhibü't-tasânîf İmâmü'l-fukahâi'd-Dâvûdiyye) diyor.

3- Ebu'l-Hasen Abdü'l-Azîz bin Ahmed el-Cezerî (vefâtı: 391)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da (Fakīhu'z-Zâhiriyyeti'l-allâme) diyor. Ve Saymerî'nin "Ondan ve Ebû Hâmid'den daha ehl-i nazar bir fakīh görmedim" sözünü nakl ediyor.

4- İbni Hazm el-Endülüsî (vefâtı. 450)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (el-İmâmü'l-allâmetü'l-hâfızü'l-fakīhü'l-müctehid sâhibü't-tasânîf) diyor.

5- Ebu'l-Fazl el-Makdisî eş-şehîr bi-İbni'l-Kayserânî (vefâtı: 507)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (el-Hâfızü'l-kebîrü'l-müksirü'l-cevvâl) diyor.

6- Muhammed bin Sa'dûn el-Endülüsî (vefâtı: 524)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (el-hâfızü'l-allâme) diyor.

7- İbnü'r-Rûmiyye (vefâtı: 637)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (el-Hâfızü'n-nâkıd) diyor.

8- İbni Seyyidü'n-nâs el-Ya'murî el-Endülüsî (vefâtı: 659)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (el-İmâmü'l-hâfızü'l-allâmetü'l-hatîb) diyor.

9- Muhammed bin Ebî Nasr el-Hamîdî (vefâtı: 488)

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da onun hakkında: (el-Hâfızü sebtü'l-kıdve) diyor.

10- Ebu'l-Abbâs el-Bennânî

Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da İbni Seyyidü'n-nâs'ı yazdığı sırada Ebu'l-Abbâs hakkında "Vera' ve fazl-ı tâm ile müştehir idi" diyor.

11- Şeyh Kâmil Muhyiddîn Muhammed bin Arabî el-Endülüsî (vefâtı: 638)

Şeyh-i müşârun-ileyh Âlem-i İslâm'da a'raf ve eşherdir.

12- Ebu'l-Feth Muhammed el-Ya'murî (vefâtı: 739)

Müşârun-ileyh şeyhu'z-Zâhiriyye idi.

Bunlardan başka da Zâhîrî müntesibleri, tarafdârları pek çoktur. Ez-cümle Şevkânî (1255) ile Sıddîk Han (1308) Mezheb-i Zâhirî'ye tarafdâr idiler.

Şevkânî: "Kitâb ve sünnetin âm olanları, mutlak olanları, hâs olanları her hâdisenin hükmünü îfâ eder, her nâzilenin ahvâlini beyân eder, bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez" diyor. Ve ehl-i kıyâsın îrâd ettiği edilleyi taz'îf ediyor.

Sıddîk Han "Zâhiriyye'nin ayıbları Kitâb'ın, sünnetin, kıyâs-ı makbûlün delâlet etmediği ârâ-yı fâside ile amel etmemeleridir, evet bazı mesâilde taassub göstermişlerdir ki bunu terk evlâ idi. Fakat bu husûs mezâhib-i sâirede bulunan "bilâ-delîl amel" mes'elesine nisbetle pek azdır." diyor.

[174] Zamanımızda bu bâbda tamâmıyle Zâhirî Mezhebi'ne muvâfık olmak üzere iki mezâhib vardır: İmâmiyye, İbâdiyye.

1- İmâmiyye'ye göre edille-i ahkâm-ı Şerîat beştir: Kitâb, sünnet, icmâ', akıl, istishâb.

Kitâb, sünnet, icmâ', istishâb ma'lûmdur.

Akıl iki kısımdır: Biri hükme delâlette hıtâba (nassa) tevakkuf eder, diğeri hükme delâlette müstakil olur.

Kısm-ı evvel üç kısımdır: Lahn-ı hıtâb, fahvâ-yı hıtâb, delîl-i hıtâb.

Kısm-ı sânî ya vücûb olur: Redd-i vedîa gibi; ya kubh olur: Zulüm ve kizb gibi; ya hüsn olur: İnsâf ve sıdk gibi. Bunların her biri zarûrî olduğu gibi kesbî de olur.

İşte el-yevm müdevven ve matbû' olan kütüb-i usûliyye-i İmâmiyye'de edille-i ahkâm böylece zikr olunuyor.

Kıyâsa gelince onun hakkında meşhûr *el-Mu'teber* nâm kitâbda şöyle yazılıyor: (واما القياس فلايعتمد عليه عندنا لعدم اليقين بثمرته فيكون العمل به عملاً بالظن المنهى عنه ودعوى الاجماع من الصحابة على العمل به لم يثبت)

İmâmiyye Mezhebi üzere yazılan *el-Mu'teber*'den nakl ettiğimiz bu nassa (üçüncü ma'nâya göre) binâen kıyâs mu'temedün-aleyh değildir, kıyâs ile amel menhiyyün-anh olan zan ile ameldir, kıyâs ile amel hakkında sahâbenin icmâ'ı da sâbit değildir.

İmâmiyye Mezhebi sâlikîni hemen on beş milyona karîbdir.

2- Mezheb-i İbâdî üzere yazılan usûl kitâblarından *Meşâriku Envâri'l-Ukūl* nâm kitâbda şöyle deniyor:

والاصل للفقه كتا البارى – اجماع بعد سنة المختار

Şerhu Meşârik'da şöyle deniyor: (المراد بالفقه هنا معرفة النفس مالها وما عليها فيشمل الا عتقاديات وعلم الاخلاق والفروعيات لان جميعها مستنبط من هذه الاصول الثلاثة وما خالفها اوخالف شيئاً منه فهو باطل)

Diğer bir mahalde de şöyle deniyor: (ولم يذكر الناظم الاصل الرابع الذى هو القياس لان القياس ليس باصل مطلقا)

Bu beyâna göre bütün ahkâm-ı i'tikādiyye ve ahlâkıyye ve fer'ıyye usûl-i selâse olan Kitâb, sünnet, icmâ'dan müstenbat oluyor, kıyâs asıl olmuyor.

Mezheb-i İbâdiyye Zengibâr'da, Maskat'ta, Sukutra Adası'nda şâyi'dır; Zengibâr hükûmetinin mezheb-i resmîsidir.

Afrika'da Beşinci Mezheb denilen Mezheb-i İbâdî'dir. İçlerinde "Mezheb-i Sıfrî" de vardır ki bu da havâric şu'besindendir, kıyâsı münkirdir. Mezheb-i İbâdiyye sâlikîni de beş milyona karîbdir.

* * *

Netice:

1- Dâvud-ı Zâhirî ictihâda, örfe i'tibâr ediyor. Kıyâsı inkâr etmekle ictihâdı inkâr etmiş olmuyor. Nassın ibâresiyle, işâresiyle, iktizâsıyle ictihâd ediyor, âmme-i fukahâca kıyâs-ı fahvâ denilen delâlet-i nas ile ictihâd ediyor, delîl-i hıtâb ile ictihâd ediyor.

Nitekim İmâmiyye de kıyâsı inkâr ettikleri hâlde ictihâdı inkâr etmiyorlar. Bu husûs o kadar ma'rûfdur ki memleketimizde "Bâb-ı ictihâd meftûhdur" mes'elesi Ehl-i Sünnet arasında muhtelefün-fîh bir mes'ele olduğu hâlde halkın cehline bakınız ki İmâmiyye Mezhebi olmak üzere şâyi'dir. Dâvud-ı Zâhirî örfe de i'tibâr ediyor. Ancak şerâyi'-i müslimîn üzere olmayan âdât-ı nâsı kabûl etmiyor. Hattâ nassın sükût ettiği mahalde ibâha ile, afv ile hükm ediyor. Bu husûsda Hanefîleri, Mâlikîleri, Şâfiîleri, Hanbelîleri de fersah fersah geçiyor. Eimme-i Erbaa'nın müttefikan harâm dediği birçok şeyi mubâh görüyor. Daha nasıl örfe, ictihâda riâyet etsin?

Dâvud nasdan başka icmâ'ı, berâet-i asliyyeyi, istishâbı kabûl ediyor.

Binâenaleyh "Örfe ve ictihâda i'tibâr etmeyen, nassın zâhirî ma'nâsına tevfîk-ı hareketlerinden başka bir esâs kabûl etmeyen Dâvud'dur." demek noksân-ı tetebbu', gaflet, hatâdır; usûl-i fıkıh ile kābil-i tevfîk değildir.

2- Dâvud-ı Zâhirî Mezhebi asrımıza kadar devâm edegelmiştir. Çünkü onüçüncü asr-ı hicrîde vefât eden bakıyyetü'l-müdekkıkīn meşhûr Şevkânî ile Ondördüncü Asr-ı Hicrî'nin başında vefât eden meşhûr Sıddîk Han Zâhirî tarafdârı idiler. Ve el-yevm Hind'in bazı bilâdında Mezheb-i Zâhirî şâyi'dır.

Mezheb-i Sevrî, Mezheb-i Evzâî, Mezheb-i Cerîrî, Mezheb-i Râhaveyhî, Mezheb-i Huzeymî'den gibi mezâhib-i fıkhiyye kâffeten kıyâsı kabûl ettikleri hâlde devâm edemedi; fakat Mezheb-i Zâhirî, Mezheb-i İmâmî, Mezheb-i İbâdî kıyâsı inkâr ettikleri hâlde el-yevm devâm ediyor.

Artık Dâvud-ı Zâhirî Mezhebi şimdiye kadar devâm ettiği hâlde "Hiçbir zaman yaşayamadı" demek; binlerce huffâz-ı hadîs, fukahâ, ulemâ, müverrihîn yetiştirdiği ve el-yevm Hind'de bu kadar müntesibîni bulunduğu hâlde "Hiçbir iz bırakamadı" demek… târîhe, ilme, fıkha külliyyen mugāyirdir. Dâvud-ı Zâhirî Mezhebi hayât-ı ictimâiyyeye karşı gelmemiş; belki hayât-ı ictimâiyyeyi karşılamıştır.

3- "Şöhret-cûlar Mezheb-i Zâhirî'yi ihyâya çalışmışlardır." sözünün kıymet-i ilmiyyesi yoktur. Her mezhebde olduğu gibi Mezheb-i Zâhirî'de de bir takım eâzım zuhûr etmiş, mezhebini tervîce kıyâm eylemişlerdir. Eğer bu söz teslîm olunur ise mezâhib-i sâirede zuhûr eden eâzım-ı fukahâya da şöhret-cû demek lâzım gelecektir. Artık bilâ-tetebbu', bilâ-mûcib, bilâ-ilm fukahâ-yı Dâvûdiyyeye, bâ-husûs yukarıda isimleri zikr olunan efâzıl-ı ümmete şöhret-cû demek şübhe yok ki ta'bîr-i âmmîdir.

[175] 4- "Örfe ve ictihâda i'tibâr etmeyen, hayâta kıymet vermeyen hayât tarafından kabûl olunmuyor, hattâ bir iz bırakmıyor." da'vâsı teslîm olunmuş olsa Mezheb-i Zâhirî'yi ber-taraf bugün on beş milyon İmâmiyye sâlikîninin, beş milyon İbâdiyye sâlikîninin yeryüzünde kalmaması lâzım gelecektir.

Çünkü İmâmiyye ile İbâdıyye tıbkı Zâhiriyye gibi ictihâdda bulunuyorlar,

İllet: Menât-ı hükümdür, aynı ılel aynı netâyic tevlîd eder, illet: Hüküm ile beraber deverân eder. Eğer İmâmiyye ile İbâdiyye hayât tarafından kabûl olunmadı der isek dünyâ ve mâ-fîhâ bizi tekzîb etmiş olur. Az çok coğrafya bilen mektep şâkirdânının istihzâlarına tutulmamak için çâresiz "İmâmiyye ile İbâdiyye Mezhebi hayât tarafından kabûl olundu, bir iz bıraktı" diyeceğiz. İmâmiyye ile İbâdiyye hayât tarafından kabûl olunmuş ise Zâhiriyye de hayât tarafından kabûl olunmuş olacaktır. Zîrâ illet müşterektir, sebeb vâhiddir, aynı esbâb aynı netâyic tevlîd eder.

Binâenaleyh Mezheb-i Zâhirî hayât tarafından kabûl olunmuş, bir iz bırakmış, hattâ el-yevm bilâd-ı Hind'de berhayât bulunmuştur.

Artık "Dâvud Mezhebi hayât tarafından kabûl olunmadı; hiçbir zaman yaşayamadı, hiçbir iz bırakmadı!" sözüne karşı: "Bu söz aslâ ilim, fıkıh, târîh-i ulûm tarafından kabûl olunmadı, ve hiçbir zaman da kabûl olunamayacak; hiçbir zaman âlem-i ilmde, âlem-i fıkıhda yaşayamadı, ve hiçbir zaman da yaşayamayacak; ehl-i ilim indinde hiçbir iz bırakmadı, ve hiçbir zaman da bir iz bırakamayacaktır." deyip hatm-i kelâm ediyorum.

Mütebâkī iki suâlin cevapları da inşâallâh gelecek hafta

İzmirli
İsmail Hakkī

TERBİYE VE TA'LÎM

MÜSLÜMANLIĞI DİRİLTECEK MÜESSESELER

–1–

Huzûr-ı Celîl-i Meşîhat-penâhî'ye:

Son asırların hâdisât-ı felâketini tedkīk ederek milletimizin siyâsî ve idârî mes'ûliyetin fevkında daha umûmî ve amîk bir mes'ûliyetin taht-ı tehdîdinde zebûn olduğunu görür ve buna bir şekl-i mahsûs vermeye uğraşırken Balkan Harb-i meş'ûmunun safahât-ı gûn-â-gûnunu her gün bize ihbâr eden ajans telgraflarının satırları arasına sıkışan mühmel birkaç kelimede bütün esbâb-ı idbârımızı okudum. Kanâatim teeyyüd etti. Zâten umûmî bir gāye-i mukaddese uğrunda azîz canını bile fedâ edebilecek bir terbiye-i mütteh ıdeden mahrûm olan bir milletten başka ne beklenebilirdi? dedim. İnhizâm… sukūt…

Bir taraftan Alman, İngiliz, Fransız gibi ecânibin makāsıd-ı hafiyyelerini tervîc eden mekâtibden, diğer taraftan dâhilî tefrikaları ihdâs ve bugün asr-dîde hatâyânın şevâhid-i zî-hayâtı makāmında gözümüzün önünde her biri memleketin vahdet-i idârî ve ictimâîsi hilâfına ve yekdiğerine zıd cereyânât peşinde koşan ve hiç birinin maksadı diğerine tevâfuk edemeyen Osmanlı Rum, Ermeni ilh… anâsır-ı hristiyâniyyenin idâre ettikleri müesseselerden çıkanlar ve nihâyet mektebli medreseli gibi devletin özünü de ikiye ayıran tarz-ı sakīm-i ta'lîmin vücûda getirdiği kitle başka ne yapabilirdi?

Ekseri câhil, kısm-ı cüz'îsi de mukaddes bir emelin

cenâh-ı münevveri altında tevhîd edilememiş yarım âlimlerden ibâret olan halkımızda umûmî ve vicdânî bir hareketin görülememesi tabîî ve zarûrî idi. Binâenaleyh bütün esbâb-ı felâketimizin cehâletimizde olduğunu bendeniz de herkes gibi görerek bu umûmî ve mühlik marazın tarz-ı tedâvîsinde tatbîkini müfîd zannettiğim bazı düşüncelerimi arz ediyorum.

Bu maraz-ı müzmin çoktan görülmüş ve tedâvî çâreleri olarak pek çok usûller gösterilmiş ise de hiç birisinin milletimizin ictimâî ve rûhî hâletine tevâfuk edemediğini bir kere daha ve pek acı sûrette denedik.

Evet umûm felâketlerimizin sebebi herşeyin fevkında umûmî ve âdetâ muammâ bir marazın, maraz-ı cehâletin eseri olduğu musaddak ise de izâlesi husûsunda tutulan yolların da sekâmeti artık anlaşılmak lâzımdır. Bir kere ecnebîlerin ve yerli hıristiyanların gûn-â-gûn emeller etrâfında te'sîs ettikleri mektepleri bir tarafa bırakalım, asıl ve yalnız bu devletin esâsını teşkîl eden anâsır-ı İslâm'ı şimdiye kadar mektep ve medrese gibi ismen değil, yalnız aynı zamanda ma'nen de iki kutb-ı mütezâd ardında koşturan maksadsız ta'lîmin bir de fennen olarak tatbîkidir ki bizi hâlâ nazar-ı cihânda medenî bir kavim olmak liyâkatinden mahrûm bırakıyor.

Bir tarafda binlerce medrese var ki hükûmetin nazar-ı teftîş ü hımâyesinden uzun müddet mehcûr olmak yüzünden bugün füyûz-ı sâbıkasını gösteremez olmuştur. Diğer tarafta mektepler de yanlış olarak halk nazarında hâdim-i[1] akāid gibi görülmüş ve bundan başka vahdet ve müşâreket-i efkâr nokta-i nazarından da âhenkdâr bir vaz'ıyet ahz edememişlerdir.

Bu neden? Çünkü ta'mîm-i maârifde tuttuğumuz yol yanlıştır. Muhît ve mizâca tevâfuk edemiyor. Dâru'l-Hılâfe'yi bir tarafa bırakalım, medâr-ı hayâtımız olan Anadolu'muzun hâlini bir kere göz önüne getirince bu yanlışlık derhâl tezâhür eder: Köyler küçük, nüfûs müteferrik, sonra ahâlî aç, sefîl. Biz beri tarafta nehârî mekâtib-i ibtidâiyye ile neşr-i ma'rifete çalışıyoruz. Halbuki bugün bir köylü evlâdını iâşe edebilmek için daha hemen ayağa kalkar kalkmaz **[176]** azçok bir vâsıta-i iktisâdiyye gibi kullanmaya mecbûr oluyor. Hiç olmazsa ona hayvânâtını ra'y ettiriyor. Bu derece düşkün bir halk kadr-i ma'rifeti nasıl takdîr eder de mecbûriyet-i tedrîs tatbîk edilebilir?

Anadolu ve bilhassa Irâk, Arabistan ve Kürdistan köylerinin ekseri otuz hâneyi tecâvüz edemeyen ve her biri diğerinden beş-on dakīka bu'd-ı mesâfede mebnâ ve yolları çocuklara göre tehlikeli ve gayr-i muntazam bulunan obalardan ibâret olduğu gibi o taraflarda ekseriyetle cârî olan aşîret hayâtı îcâbı olarak ahâlî dâimâ seyyâr bir hâlde bulunduğundan evlâdlarının muntazam bir mektep dersi görmesine imkân yoktur. Fakr u zarûret ve tarz-ı maîşet Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nin ta'mîm-i maârif için esâs edindiği nehârî mekâtib-i ibtidâiyye ile bu taraflarda hiçbir iş görülmesine imkân yoktur.

Esâsen böyle bir mâni' olmasa bile yine sâbittir ki nehârî mekâtib talebe hayâtında ne intizâm-ı tedrîs, ne de vahdet-i efkâr u âmâl husûsunda leylî mekâtib derecesinde bir âmil olamıyor. Ecânibin mülkümüzün her tarafında küşâd ettikleri müesseselerin ekseriyetle leylî olması ve meselâ Suriye Kıt'ası'nda topu on adede bâliğ olamayan ecnebî mekâtibin teşkîlâtlarının intizâmı ve leylî olmaları sebebiyle oradaki birçok mekâtib-i resmiyyenin yapamadığı büyük bir te'sîri icrâ edebilmeleri fikrimizi maddeten te'yîd eder delâildendir.

Mecbûriyet-i tahsîl tatbîk edilerek farazâ evlâd-ı ahâlî nehârî mekâtibe sevk edilebilse bile mektebden hâric bulundukları ekser zamanlarda câhil, mutaassıb, nezâfetten bî-haber, hüsn-i tabîatten nasîbsiz ve ekseriyetle irsî ve müdhiş bir illet-i müzmine ile ma'lûl olan âileleri nezdinde kaldıkça yine onlara benzer bir şekil olmaktan kurtulamayacaklardır. Bu i'tibâr ile de yani nesl-i âtîyi tamâmen ve mükemmelen asrın telâkkıyât-ı ictimâiyyesine göre münevver, tâmmü's-sıhha, metînü't-tab' ve rasînü'l-irâde bir kitle-i mütecânise hâlinde görmek istersek yine onları âilelerinden uzak, muhîtin tarz-ı hayâtı fevkında bir muhît-i ma'rifette tutabilmek îcâb eder ki bu da ancak leylî mekteplerle mümkündür. Hulâsa mâddî ve ma'nevî sefâlet-i ictimâiyyemiz ta'mîm-i maârif husûsunda dâru't-tedrîslerimizin leylî olmasını îcâb ettirir.

Ecdâdımız bunu pek a'lâ takdîr ettiklerindendir ki mülkün her tarafında pek vâsi' fedâkârlıklarla te'sîs ettikleri medâris-i İslâmiyyede zamanlarına göre talebenin her türlü ihtiyâcâtını tatmîn edecek usûller ihdâs ederek onları dâimâ bu münevver sakfların sâye-i feyz-dârında tutmaya çalışmışlardır.

Halbuki bugün bu medreseler âtıl ve mühmel, ahlâfın himmetsizliğine birer nişâne-i hıcâb gibi duruyorlar. Kulûb-i ümmette an'anevî bir ihtirâma mazhar olmaktan el-ân hâlî kalmayan bu dâru'l-irfânlarımız zamanın ihtiyâcât-ı mütekâmilesine göre tecdîd ve ihyâ olundukları hâlde neşr-i maârif husûsunda mekâtibden ziyâde inkişâfâta mazhar olacakları bedîhîdir. Mekteplere, mekteblilere ve bin-netice ulûm ve fünûn-ı cedîdeye karşı nazar-ı avâmda hâsıl olan i'timâdsızlıkları medreselerimizin târîhî hayâtları zamanın tekâmülüyle tevfîk edilince kendiliğinden zâil olacak ve mektebli medreseli gibi şimdiye kadar memleketimizde yekdiğerine zıd iki cereyân hâsıl eden senâiyet-i tedrîs de ortadan kalkacaktır.

İktisâdî ve rûhî nokta-i nazardan ta'mîm-i maârife yegâne bir mâni' olan nehârî usûlden başka daha bazı sebebler de vardır. Ez-cümle lisân-ı tedrîsin karışık ve müşkilü't-tahsîl olması memlekette ulûm ve fünûna intisâb hevesinin tenmiyesine mâni' oluyor. Lisânımızın bugünkü hâli husûsiyle maârif-i ibtidâiyye için bir mânia-i mühimme olduğu bedîhî bulunduğundan hurûfât-ı müsta'meleden lisânın kavâid-i sarf u nahvine kadar ilh… bir çok ıslâhâtı muktezîdir. Bunun için gayr-i kâfî olmakla beraber şâyân-ı memnûniyyet bazı teşebbüsât görülmekte olup an-karîb Türkçe'nin de vâsi' bir lisân-ı ma'rifet hâline inkılâbı tabîîdir. Fakat o zamana intizâren beyhûde geçirilecek vaktimiz olmadığından elden geldiği kadar şimdilik mevcûd ve ma'lûm usûllerle Türkçe'yi umûm medârisde sâde ve basît bir tarzda tedrîse sarf-ı gayretle beraber gerek *Kur'ân-ı Kerîm* ve ehâdîs-i nebeviyye ve birçok kütüb-i dîniyyenin Arabca münzel ve muharrer bulunması i'tibârıyle dekāyık-ı ulûm-ı dîniyyenin istiknâhı

[1] (هادم)

ve gerek beyne'l-müslimîn teâruf u teâvün husûlüne bir vâsıta-i sehîle olması sebebiyle Arabca'nın da mükemmelen tahsîl ve ta'lîmi lâzımdır. Bu husûsda amelî bir usûl olmak üzere medâris-i İslâmiyye de bulundukları mevâkı'ın lisân-ı umûmîsine nazaran meselâ Arabistan'da medreselerin lisân-ı dâhilîsi Türkçe kezâlik Konya'daki medresenin lisân-ı dâhilîsi Arabca olmak üzere kabûlü şâyân-ı tavsiyedir ki, bu sûretle bir Türk evlâdı lisân-ı dînî mükemmelen tekellüme, bir Arab da lisân-ı resmîyi bilâ-müşkilât teallüme muvaffak olur. Ulûm-ı dîniyye ve ilâhiyât dersleri de kezâ Arabca, fünûn-ı cedîdeye müteallık dersler de Türkçe okutulmak sûreti bu gāyeyi te'mîn eden esbâbdandır.

Diğer bir mânia daha vardır ki bu da programların sûret-i tertîbine âiddir. Çok ders göstermekle talebenin kıymet-i ilmiyyesi yükselecek zannının verdiği bir itmi'nân-ı kâzible dershâneleri tahammül fevkında bir hâl-i işbâ'a getiren usûlün sekāmeti meydandadır. Bu husûsda da amelî bir tarzda hareket etmek lâzımdır. Talebenin dimâğını birbirini ta'kīb eden birçok derslerle günde altı yedi saat dershâneler içinde sıkmayarak ma'lûmâtın tatbîkāt-ı hâriciyye ile dimâğda kendi kendine tevazzu'una çalışmak ve yalnız hâfızayı değil idrâk ve muhâkemeyi ve bin-netice irâdeyi de tenmiye etmek lâzımdır. Ders programlarında tatbîkāt-ı fenniyye, mümâresât-ı bedeniyye ve münâkaşât-ı ilmiyyeye de vâsi' mevki'ler vermelidir.

Programlara taalluk eden diğer bir nokta daha vardır ki o da bir gāye gözetilmemesidir. Bunun neticesi olarak çıkan talebe ya me'mûriyet-i devlet peşinde koşmaya yahud medârisde olduğu gibi köy imâmetiyle iktifâya mecbûr oluyor. Bu mahzûru def' için talebe-i medârise devlet me'mûriyetleri için bilhassa dînî umûrda vâsi' mahrecler gösterilmekle beraber zirâat, san'at ve ticâret sâhasında da isti'dâd-ı şahsîlerini inkişâf ettirmek, kendi kendine iş görebilecek hâle getirmek, talebeyi buna göre hazırlayacak programlar tertîb etmek lâzımdır.

Genç Meb'ûsu

Mehmed Emin

* * *

[177]

TÂRÎH

ŞEYH SA'DÎ'NİN ACIKLI BİR MERSİYESİ VE ONU YAZDIRAN FECÂYİ'

– 2 –

Bir de *Kāmûsü'l-A'lâm*'ın şu satırlarını okuyalım:

"Cengiz Han: Dünyanın en büyük cihângîrlerinden ve en meşhûr zâlim ve hûn-rîzlerinden olup Moğol tâifesine mensûbdur. Asıl ismi "Temuçin"dir. Zuhûru Âlem-i İslâm için büyük mesâibden olan bu şahs-ı muzır 549 târîh-i hicrîsinde Moğolistan'da doğup ibtidâ-yı hâlinde bir küçük kabîlenin reîsi iken sâir ruesâ-yı kabâilin bazısıyle ittifâk ve bazısına karşı hareket ederek cenkteki tâli'inin yardımıyla daha bir takım yerler zabt ve gittikçe dâire-i hükûmetini tevsî' edip 599[1] târîh-ı hicrîsinde bütün Moğolistan ve Tataristan hanlarından "hakan" ünvânıyle pâdişâh tanılarak Karakurum'da* tahta cülûs etmiştir. Bu vechile bütün Moğolistan'ın metbû'u olduktan sonra bu akvâm-ı bedeviyyeden külliyetli bir asker ve daha doğrusu bir yağma-gerân ordusu teşkîl ederek cihân-gîrliğe mübâşeret etmiş ve ibtidâ el-yevm Türkistan-ı Şarkī nâmıyle ma'rûf olan hıtayı, ba'dehû Çin'in cihet-i şimâliyyesini ve Pekin şehrini ve müteâkiben Korya memleketini zabt eylemiş ve bu vechile kuvvet ve miknetini bir kat daha artırdıktan sonra 616'da Sultan Muhammed Harzemşâh'a i'lân-ı harble Mâverâünnehr, Harezm, Horasan, Kandehar ve Miltan cihetlerini tahrîb, ahâlîsini katl-i âm ve Buhârâ ile Semerkand, Belh, Herat gibi büyük şehirleri hâk ile yeksân ettiği gibi medeniyet-i İslâmiyyenin âsârından olan nice ma'mûreleri dahi bir daha kesb-i umrân edemeyecek sûrette vîrânelere çevirmiştir. Şimâl-i Garbîye doğru dahi tevsî'-i fütûhât edip Deşt-i Kıpçak'ı ve Kafkas bilâdıyle Rusya'nın kısm-ı cenûbîsini zabt ve askerinin bir fırkası Rûm'a, yani Anadolu'ya duhûl ile ülkesini Bahr-ı Çin'den Bahr-ı Siyâh'a kadar tevsî' eylemişti. 621'de Karakurum'a ric'at edip 624 târîhinde vefât etmiştir. Gāyetle hûn-rîz ve zâlim bir adam olup en ziyâde telezzüz ettiği şey bî-günâh adamların ve etfâl ve nisânın dahi kanını dökmek idi. Askeri mücerred eğlence için dahi adam öldürürlerdi ve kendisi, zabt ettiği yerlerin ekserinde umûm ahâlîyi kılıçtan geçirmek emrini verirdi. Altı yüz sene zarfında nice emeklerle vücûda gelmiş ve hattâ kable'l-İslâm'ki akvâm ve ümemden dahi kalmış olan nice âsâr-ı umrânı, nice kütübhâneleri, medreseleri, rasadhâneleri imhâ eylemiştir. Ulemâ ve hukemâ-yı İslâmın ekser âsâr-ı müfîdelerinin el-yevm mefkūd ve nâ-yâb olması, başlıca Cengiz ile evlâd ve ahfâdının ve bunların taht-ı emrinde olan Moğol tâife-i vahşiyyenin memâlik-i İslâmiyyede îkā' ettikleri tahrîbât-ı cân-sûzun neticesidir. El-hâsıl Cengiz Han'ın hurûcu, Âlem-i İslâm için büyük bir akabe-i musîbet olup her ne kadar çok geçmeden yine kuvvet ve saltanat eyâdî-i İslâma avdet etmiş ise de medeniyet-i İslâmiyye bir daha baş kaldıramamıştır. Vâkıâ Cengiz'in hurûcu esnâlarında beyne'l-İslâm fesâd-ı ahlâk ve nifâk ve fitne pek ziyâde çoğalmış ve böyle bir izmihlâle dahi kesb-i isti'dâd eylemişti hattâ Âl-i Cengiz'in hizmetinde bulunmuş olan bazı müverrihîn-i İslâm bu âfetin zuhûrunu müslümanlar için min-tarafillâh bir tâziyâne-i terbiyye addederek böyle bir hûn-hârın mezâlim-i müdhişesini rızâ-yı

[1] Metinde "299" yazılmıştır.

* Karakurum: Moğol Devlet-i Cengiziyyesi'nin pây-i tahtı bulunmuş bir şehr-i kadîm olup el-yevm harâbdır. Çinlilerce "Holpen" yahud "Horpen" ismiyle ma'rûf olan bu şehir, Uygur hükümdârlarından Bögü Han tarafından sekizinci karn-ı mîlâdîde te'sîs olunmuş ve Cengiz Han, ordusunun haymelerini bu şehrin hâricinde kurmakla Moğollarca "Karakurum" ismiyle şöhret bulup torunu Kubla[y] Kaan tarafından pây-i taht ittihâz olunmuştu. Karakurum'un ma'mûriyet devri o vakit açılıp asıl Moğollara mahsûs kısım-ı vasatîsinde pek çok puthâneler ve saraylar, Çinliler kısmında bir çok Buda ma'bedleri ve İslâm mahallâtını câmi' cihetinde dahi müteaddid cevâmi' ve mesâcid ve pek işlek bir çarşı ve pazarı var idi. Bu şehir, Moğolların şevket ü şânıyla beraber nâ-bedîd olup yakın vakte kadar mahalli dahi ma'lûm değildi. Ahîren bazı seyyâhlar tarafından 47 derece 32 dakika 24 saniye arz-ı şimâl ve 101 tûl-i şarkîde ve Ogeynur [Ugii] Gölü'yle Orhun Nehri kurbünde harâbeleri keşf olunmuştur. (Kāmûsü'l-A'lâm)

ilâhîye tevfîk etmek derecesine kadar cür'etlerini ileriye sürmekten utanmamışlardır.*

Cengiz gibi bil-umûm Türkleri birleştirip bir hükûmet-i muazzama-i cihân-gîrâne te'sîs eylemek emel-i âlîsinde bulunduğu iddiâ edilen bir dâhînin, böyle âlem-i beşeriyyete ve bilhassa cihân-ı İslâmiyyet'e ve bi-husûsi'l-husûs Türk memleketlerinin başına bir dâhiye-i dehyâ[?] olarak Asya Kıt'ası'nın semâlarında alevler, zemînlerinde kanlar akıttığına, remâdistan hâline getirdiği –ta'bîr-i cedîd vechile– müslüman ve Türk ma'mûrelerinin hûnîn harâbeleri üstünde bûm-ı şeâmet misilli kahkahalar salıverdiğine ihtimâl ki i'timâd etmeyecekler bulunur. Çünkü yukarıki yazılar –velev ki *Kāmûsü'l-A'lâm*'ın ekser-i mündericâtı gibi ansiklopedi tercümesi olsun– Osmanlıca yazılmış bulunduğu cihetle âsâr-ı Şarkıyyedendir. Şarklılarsa yürek yangınlığı dolayısıyla dâimâ Cengiz'i haksız ve tepelediği kesânı haklı çıkarırlar!

Lâkin pek de öyle değil. Cengiz'i haklı çıkaranı görmedim, ama **[178]** onun çiğnediği Harzem Kıt'ası'nın bedbaht hükümdârı Muhammed bin Tekeş'e haklı olarak haksız diyenleri biliyorum. İşte bir nümûne ki İmâm Süyûtî *Târîhu'l-Hulefâsı*'nda yazıyor:

"Moğollar, Türklere nisbetle enli yüzlü, geniş göğüslü, eli ayağı ufak, kalçaları zaîf, esmerü'l-levn, serî'u'l-hareke bir kavimdir.

"Kendileri ahvâl-i akvâmdan haberdâr oldukları hâlde hiçbir kavim, onlardan ma'lûmât alamaz. Çünkü: Adem-i müşâbehet dolayısıyla bir câsûs gidip de aralarında barınamaz. Bir tarafa gidecek olurlarsa işi gizli tutarlar ve birden bire hareket ederler ki ancak bir beldeye girdikleri ve bir orduya giriştikleri sırada geldikleri anlaşılır. Kadınları da erkekler gibi dövüşürler. En müessir silâhları oktur ve öldürmelerinde istisnâ yoktur. Erkek, kadın demezler ve çoluk çocuk ayırt etmezler. Maksadları mülk ve mal değil, nev'-i benî-Âdem'in ifnâsı ve ma'mûre-i âlemin tahrîbidir." Cengiz Han'ın hükümdârlığa geçmesi yazıldıktan sonra!… "Cengiz Han mülkünde müstakar kaldı. Moğolların hepsi taht-ı itâatine girdiler, hattâ kendisinde ulûhiyet vehmiyle kulu, kölesi oldular.

"Türk ve Fergana cihetlerine tecâvüzü 606 târîhinde başladı. Horasan Hükümdârı ve Harzem Şâhı Sultan Muhammed bin Tekeş –ki birçok mülûkü mahv etmiş ve birçok memâlik zabt eylemiş olup bir de halîfe üzerine yürümeye hazırlanmıştı**– Bunlara karşı duramayacağını anladığı cihetle Fergana, Şaş, Kâşân beldelerinin ahâlîsini Semerkand'a ve bilâd-ı sâireye nakl ettirdikten sonra o ma'mûr şehirleri tahrîb ettirdi ve şu tedbîr ile Moğolların tecâvüzüne sed çektim zannında bulundu. Fakat onlar, batî adımlarla ilerliyorlardı. 615 senesi içinde idi ki Cengiz'in bir elçisi gelip "oğlum" hitâbıyle selâm getirdiğini ve iki memleket tüccârının serbestçe gidip gelmeleri hakkında kaan-ı a'zamın müsâade istediğini Harzemşâh'a teblîğ etti. O da buna cevâb-ı muvâfakat verdiği cihetle erbâb-ı ticâret gelip gitmeye başladı.

"Harzemşâh'ın dayısı olan İnalcık Mâverâünnehr vâlîsi bulunuyordu, maiyetinde yirmi bin süvârî vardı.

"Bir gün kıymetdâr eşyâyı hâmil olmak üzere bir Moğol kervanı, Harzem Kıt'ası'nın serhaddi bulunan Otrar beldesine geldi. Ve bu eşyâ, vâlî ve uçbeyi bulunan İnalcık'ın hırs ve tama'ını celb etti. Hemen "Bir kervan geldi, fakat tüccâr kıyâfetine girmiş câsûslardan müteşekkildir, sanıyorum" meâlinde bir arîza yazıp merkez-i hükûmete yolladı. Ve ihtiyâtlı davranması hakkında emir aldı.

"Bunun üzerine kervan halkını ortadan kaldırıp emvâl ve eşyâyı zabt etti. Lâkin Cengiz Han'ın da elçisi gelip "Tüccârımıza emân verdiğin halde gadr ettin. Gadr, kabîh olmakla beraber sultân-ı İslâm tarafından vukū' bulursa akbah sayılır. Eğer bu işi senden emir almaksızın dayın yaptıysa onu bize teslîm et, yoksa göreceğini kendin bilirsin" ültimatomunu Harzemşâh'a teblîğ eyledi.

"Sultan Muhammed, bu dehşetli haberden korkup titrediyse de tecellüd göstermek isteyerek elçiyi öldürttü. Sağlıkla şu harekette bulunmasaydı da müslüman kanının her tarafta nehirler gibi akmasına sebeb olmasaydı."

Cevdet Paşa merhûm da bu husûs hakkında şöyle diyor:

"Harzemşâh, vükelâsıyle tedâbîr-i harbiyye müzâkeresinde iken Cengiz'in elçisi nâme ile geldi. Bu nâmede "Benim adamlarımı katl edersiniz, mallarını alırsınız. Artık cenge hazır olunuz ki tâkat getiremeyeceğiniz cem'iyet ile üzerinize geliyorum" diye Harzemşâh'ı tehdîd eyliyordu. Harzemşâh, bundan hiddetlendi ve hiddet, ona yine çirkin bir iş yaptırdı. Şöyle ki: Cengiz'in elçisini öldürdü. Ve maiyeti me'mûrlarının lihyelerini tıraş ettirip geri çevirdi. Zîrâ elçi öldürmek hukūk-ı milelin hilâfı "Elçiye zevâl olmaz" kāidesine münâfîdir. Binâenaleyh Cengiz Han, yedi yüz bin süvârî ile Tataristan'dan hurûc ile cânib-i garba hareket eyledi."

Gerek metin, gerek hâşiye olarak gösterdiğim üç nümûneden anlaşılmıştır ki İslâm müverrihleri, pek de hissiyâta kapılarak söz söylemiyorlar. Müşrik bulunan Cengiz'e karşı müslim bulunan Muhammed Harzemşâh'ı, hattâ Halîfe-i İslâm Nâsır li-Dînillâh'ı tahtie ediyorlar.

Evet. Harzemşâh, muhtî idi. Çünkü: Metbû'-ı dînîsi olan

---

* Bazı İslâm müverrihleri böyle olduğu gibi o şekāvet ordularına iltihâk etmiş olan bazı İslâm mücâhidleri(!) de vardı.
"Garîbdir ki; asâkir-i İslâm'dan ve milel-i sâireden ve ale'l-husûs serseri ve yağmacı gürûhundan birçok halk, bu Tatarlara munzam olarak Tatarların a'mâl-i fazîha ve fecîalarına müşâreket eylemekte idiler." (*Kısas-ı Enbiyâ*, Cild 11, Cevdet Paşa)

** Hulefâ-yı Abbâsiyyenin otuz dördüncüsü bulunan en-Nâsır li-Dînillâh Ahmed devrinde (558-604) Endülüs Devlet-i Emeviyyesi'yle Fâtımiyyûn Devleti mahv olmuş, umûm müslümanlar kendisini halîfe tanımışlardı. Ne çâre ki kendisi bu ittihâd-ı ümmetten istifâde ederek hilâfetin iâde-i şevket ve kuvvetine gayret edeceği yerde kendisine karşı riâyette kusûr etmiş olan Harzem Şâhı Kutbeddîn Muhammed üzerine Cengiz Han'ı tahrîk ile Hilâfet-i Abbâsiyye'nin mahvına sebeb olmuştur.
Harzemşâh'ın kusûrundan dolayı te'dîbine kıyâm, şâyân-ı tahsîn bir hareket idi. Fakat onu te'dîb için İslâmiyet ve medeniyet düşmanı bulunan Cengiz'in kuvvetine murâcaat, afv olunmaz cinâyet olmaktan kurtulamaz. Zîrâ bir âsî bendesini terbiye için ecnebî kuvvetine murâcaat için olur olmaz hamiyetsizlik kâfî değildir.
Nâsır li-Dînillâh Ahmed'in birinci ve ikinci halefleri zamanlarında Cengizlerin vahşetleri devâm etmiştir. Vasatî Asya ile Irâk'da milyonlarca bî-günâhların kanı dökülmüştür. *(Târîh-i Umûmî*, Cild 3, Murâd Bey)

halîfe-i müslimîne isyân etmiş ve dâru'l-hilâfeyi teshîr için Bağdâd'a gitmeye kalkışmıştı. Nâsır li-Dînillâh da muhtî idi. Zîrâ o da Harzemşâh'a olan iğbirârı dolayısıyla Cengiz gibi bir hûn-rîzi Âlem-i İslâm'ın başına musallat etmişti.

Harzemşâh, ikinci ve üçüncü bir hatâda bulundu. Cengiz'in tâcirleriyle elçisini öldürttü, şu hareketiyle fitne uyandırmış ve uyuyan yılanın kuyruğuna basmış oldu.

[179] Cengiz Han, hasmını te'dîb için üstüne yürüdü ve oğlu Cüci Han kumandasında bulunan mukaddimetü'l-ceyşi, Harzem ordusuyla üç gün, üç gece kanlı bir muhârebe ederek galebe çaldı. Harzemşâh, inhizâm-ı vâki' üzerine Buhârâ'ya gelip oraya muhâfız ikâme ve Semerkand'a müdâfi' sevk eyledikten sonra yeniden asker toplamak fikriyle Horasan'a gitti.

Moğollar, Buhârâ önünde de muhârebe ve galebe ederek şehri muhâsaraya aldılar ve ahâlînin istîmânını bil-kabûl açılan kapılardan içeriye girdiler. Harzem askerinin bir kısmı kaleye kapanmıştı. Kaleyi istîlâ ve askeri imhâ eylediler. Artık iş bitmiş demekti. Çünkü: Buhârâ'nın da hükümdârı olan Harzemşâh'ın ordusu bozulmuş, kendisi firâra mecbûr olmuş, Buhârâlılar da emân dileyip ölümden kurtulmuştu. Bundan sonra –ittihâd-ı Etrâk emelini besleyen– ulu hakanın bu zavallı Türkleri de zîr-i cenâhına alması ve şu sûretle Türk kuvvet ve adedinin çoğalması lâzım geliyordu.

Acaba böyle mi oldu? Heyhât!

Yukarıda da nakl edildiği vechile ahâlî, yurdundan dışarıya çıkarıldı. İçerde kalmış olanlar bilâ-istisnâ katl edildi. Ne var, ne yok çapula uğradıktan sonra o şehr-i ma'mûra ateş verildi. Zemîni kan ile sıvandığı gibi semâsı da hânümân-sûz alevlerle boyandı. Dışarıya çıkarılanlar da verilen emâna rağmen köle, cârîye diye Moğol efrâdına taksîm olundu. Hayât, hürriyet, hattâ iffet hiçe sayıldı…

Nihâyet Cengiz Han'ın, o büyük fikirli hakanın muzaffer(!) ordusu, küller ve kanlar üzerinde yürüyerek Semerkand'a gitti.

Moğol atlarının arkasından yayan koşmaya mecbûr olan üserânın yürüye[me]yecek derecede zaîf düşenleri de merhameten(!) sağlıktan kurtarıldı.

Semerkand ve Otrar beldeleri aynı mezâlimi gördü. Bilâd-ı sâire-i ma'mûre de aynı vahşetin sâha-i icrââtı oldu.*

Müdâfaada bulunan Gürgenç şehri, beş ay muhâsaradan sonra sedleri yıkılıp Ceyhun sularının altında bırakıldı, binâları münhedim oldu, aceze ve nisvân ve sıbyânı boğuldu. Sudan kurtulabilenler de kılıçtan geçirildi.

Hele Merv ile Herat'ta öldürdükleri nüfûs, akılları çileden çıkaracak derecede idi. Birincisinde 700.000, ikincisinde 1.500.000 kişi telef oldu diyorlar. Bunun yarısı mubâlâğa olsa da yarı yarıya tenzîl olunsa yine bir milyondan fazla eder.

Daha ziyâde musîbet dellâllığı etmemek için Bamyan Kalesi'ndeki hayvânât bile doğranmak şartıyla zî-rûh bırakmadıklarını ve Sind Nehri kenârında bulundukları sırada tâûn zuhûr etmesine binâen ne kadar müslüman esîr varsa hepsini öldürdüklerini söyleyerek fıkarât-ı âtiyye ile Cengiz mezâlimi bahsine hâtime çekeceğim:

"Horasan gibi ma'mûr bir iklîm, bu fitneler esnâsında öyle harâb olmuştu ki: Bir adam, Ceyhun sâhiliyle Esterâbâd'a kadar gitse insan meytesinden başka yiyecek şey bulamazdı. Irâk-ı Acem dahi o vechile harâb olmuştu. el-hâsıl o zaman bed'-i İslâm'dan beri millet-i İslâmiyyenin başına gelmeyen felâketler gelmişti ki aksâ-yı garb ve şimâlden hurûc eden Ehl-i Salîb, Berru'ş-Şâm'ın mühim beldelerini zabt eyledikten sonra Dimyât'ı istîlâ ile Mısır'ı tazyîk ederken aksâ-yı şarktan hurûc eden Moğol ve Tatarlar dahi müddet-i kalîle zarfında bilâd-ı Mâverâünnehr ile Horasan ve Irâk-ı Acem ve Âzerbaycan'ı darb u nehb ve nüfûs-ı mevcûdelerinin sülüsânından ziyâdesini i'dâm ile bunca bilâd-ı ma'mûreyi tahrîb eylediler ve nisvân ve sıbyânı öldürmek ve gebe kadınların karnını yarıp karınlarındaki cenînlerini telef etmek gibi insanı dil-hûn edecek ve tüyleri ürpertecek fâcialar işlediler."

(*Kısas-ı Enbiyâ*, Cild 11)

"Tûfân-ı Kebîr tûfân-ı mâ' ise zuhûr-ı Tatara tûfân-ı âteş veyahud tûfân-ı hûn denilse şâyândır. Çünkü bir fırkası bir şehre hücûm etse beheme-hâl yerinde kemik yığınından, binâ hâkisterinden başka bir şey kalmazdı. Bir ordusu bir sahrâya uğrasa elbette atları diz kapaklarına kadar kan ile yoğrulmuş çamura batmadan geçmezdi. Akvâm-ı İslâm'ın umûmuna bir derece yılgınlık gelmişti ki Moğol, Merv'i zabt ettiği zaman her Tataın i'dâm eylediği adam dört yüze bâliğ olmuş idi. Meraga'da bir Tatar karısı bir saray halkını ale'l-umûm katl etmiş ve hiç birinde mukâvemet değil, tahlîs-ı cân için bir hareket-i mezbûhâne bile görmemişti."

(Kemâl Bey merhûm)

"Fitne-i Tataın zîr ü zeber eylediği yerlerden firâr ile yakayı kurtaran tavâifden biri de Osmanlıların cedd-i a'lâsı olan Kayı Han Aşîreti idi. Târîhlerimizin rivâyetine nazaran aşîret-i mezbûre Âl-i Selçuk refâkatiyle Mâverâünnehr'den zemîn-i Îrân'a intikāl eden Türk kabâilinden olup Merv muzâfâtından Mâhân nevâhîsinde ihtiyâr-ı tavattun etmiş iken gāile-i Cengiziyye zuhûrunda terk-i diyâra ve cihet-i garbiyyeye doğru firâra mecbûr olmuş ve ibtidâ Ahlat'a ve ondan Âzerbaycan'a hicret ve nihâyet Haleb ma'mûrelerine doğru azîmetinde Ca'ber Kalesi** pîşgâhında reîsi Süleymanşâh ibni Kaya Alp kazâen Fırât Nehri'ne düşerek irtihâl-i dâr-ı âhiret eylemiştir."

(Târîh-i Osmânî Encümeni Reîsi Vak'a-nüvîs Abdurrahman Şeref Bey)

---

* Asya-yı Vustâ'nın o zamanki imâret ve yesârına bir misâl olmak üzere yalnız Belh şehrinde salât-ı cum'a kılınır bin iki yüz câmi' bulunduğunu zikr edelim. *(Fezleke-i Târîh-i Osmânî Mukaddimesi,* Abdurrahman Şeref Bey)

** *Zikre şâyândır Fırât'ın her yeri*
Ben ki bir Türk'üm unutmam Ca'ber'i
Türk olan ni'met-şinâs olmak gerek
Var yeri gitsem "Mezâr-ı Türk"e dek
Ey Mezâr-ı Türk! Safvethânesin
Hâbgâh-ı Şâh'sın, şâhânesin
İftihâr et ey saray-ı ma'nevî
Şâh-ı Türkân sende olmuş münzevî

(Târîh-nüvîs-i *Selâtîn-i Âl-i Osmân*, Muallim Nâcî merhûm)

[180] "Cengiz Han ve halefleri artık Buhârâ, Semerkand, Nîşâbûr ve Isfahân taraflarını kâmilen zabt etmişlerdi. Tuğrul Bey ile Melikşâh'ın idâresinde bulunan yerlerin kâffesi Moğolların hâkimiyeti altına geçmişti. O sırada bu havâlîye yerleşen Türklerden bir kısmı Moğol hâkimiyetini kabûl etmek istemediklerinden Anadolu'ya muhâceret etmişlerdi. Bu devirde Anadolu'da bir çok Türk kabîleleri bulunuyor. Kâffesi de millî hânedânlarını muhâfaza eyliyordu. Bu muhâcerete iştirâk eden kabîleler içinde bir kabîle vardı ki "Kayı" âilesinden Kaya Alp'in oğlu Süleymanşâh'ın maiyetinde ve elli bin kişi kuvvetinde idi. İşte Osmanlı Hânedânı'nın müessesi Osman Gāzî'nin ceddi, bu Kaya Alp idi.

Cengiz Han, Harzem havâlîsi ile Celâleddîn'in bütün memâlikini işgāl eylediği sırada Süleymanşâh Harzem'de Mâhân şehrinden çıkmış, kabîlesi ile beraber Ermenistan taraflarına gelerek Erzincan ve Ahlat civârında yerleşmişti (1224). Birkaç sene sonra Cengiz Han'ın vefâtı haberini alınca buradan kalkmış, kabîlesini toplamış, Fırat sâhillerini ta'kīb ederek latîf iklîmi ve tabîî servetleriyle gönlünü cezb eden vatan-ı aslîsine dönmek istemişti. Fakat Ca'ber Kalesi civârından nehri geçer iken gark olmuş (1231). Vefâtı kabîlesi arasında cesâretsizlik ve ihtilâf husûle getirmişti.

(Târîh-ı Osmânî Encümeni a'zâsından Ahmed Refîk)

İşte şu uzun uzadıya yazılardan, Türkleri birleştirmek emel-i âlîsinde bulunan; halbuki Osmanlıların ecdâdı olan Kayı hanlıları da vatanlarından dûr edip muhâcerete mecbûr bırakan dâhî-i ekberin(!) fıtrat-ı vahşiyye ve meziyet-i hakīkıyyesi anlaşılmıştır sanırım. Artık cihanlar yıkıp geçen ve canlar yakıp bilhassa kendi ırkından olanlarının kanını içen bu herîfin mezârına yemîn edilmek mi, yoksa ile'l-ebed nâmına nefrîn okunmak mı lâzım geldiği düşünülsün.

Hülâgu Han'dan da inşâallâh gelecek hafta bahs edeceğiz.

Tâhirü'l-Mevlevî

UMÛR-I HAYRİYYE

OSMANLI FUKARÂ-PERVER CEM'İYET-İ HAYRİYYESİ

Topkapı Şu'besi'nin 1329 senesine âid muâmelât-ı hayriyye ve icrâât-ı insâniyyet-kârânesiyle bir senelik muâmelât-ı hesâbiyyesine dâir beyânnâmedir ki risâlemize derc olunmak üzere mezkûr şu'be tarafından gönderilmiştir:

Meccânen Muâyene – Müessese-i hayriyye bir sene zarfında muâyenehânesine murâcaat eden 1265 hastanın muâyenesini meccânen icrâ ettirmiştir.

İşbu muâyene müessesemizin îfâ-yı vazîfe eylediği mıntıka dâhilinde umûmun i'timâd ve muhabbetini celb eyleyen ve müessese-i hayriyyeye fahriyyen îfâ-yı hizmet eyleyen bir tabîb tarafından îfâ edilmiştir.

Meccânen İlâc – İşbu hastegândan ilâç almaya kudreti olmayan yüz altmış bir hastaya muâleceleri meccânen i'tâ olunmuştur.

Meccânen Tabîb İ'zâmı – Muâyenehâneye kadar gelmeye ve tabîb ücreti vermeye kudreti olmayan on bir hastanın hastalığının îcâbı derecesinde hânesine tabîb i'zâm edilmiş ve fevkalâde fakīr olanlarına süt ve yoğurt, patates i'tâ edilmiştir.

Hastahânelere Sevk – Hânelerinde tedâvîleri imkânsız görülen on iki fakīr hastanın masârıf-ı râhiyyeleri i'tâ kılınarak muhtelif hastahânelere (Gurabâ-i Müslimîn, Haseki Nisâ, Cerrâhpaşa, Şişli Etfâl) sevk edilmişlerdir.

Meccânen Aşı – Elli fakīr ve muhâcire çiçek aşısı yapılmıştır.

Öksüz ve Yetîmlere Yardım – Müessesemizin îfâ-yı muâmele eylediği mıntıka dâhilinde anasız babasız etfâl ile babaları olmayan veyahud kudretleri evlâdlarını tahsîl ve terbiyeye sevk edemeyecek bir derecede acz ü fakrı müsbet olan fakīr evlâdlarından kırk dokuzu erkek dokuzu kız olmak üzere elli sekiz çocuk taht-ı himâyeye alınıp bunların kâffesi Şehremînî'nde kâin "Eser-i Uhuvvet Ana" Mektebi'yle "Topkapı Merkez Rüşdiyesi"ne ve mahalleleri "mekâtib-i ibtidâiyye"sine ve ikisi "sultânîler"e sevk edilip sinîn-i sâbıkada taht-ı himâyeye alınanlar ile kâffesinin levâzim-i tahsîliyye: (Kitâb, kâğıt, tebeşir, defter, taş tahta, lastik, kalem, resim takımı, ilh…) ve levâzim-i sıhhıyye: (Traş, istihmâm, misvâk, diş tozu, muâyene-i tıbbiyye) ve âilelerinin derece-i fakr u ihtiyâclarına göre bir takımının da levâzim-i ilbâsiyye: (Fes, püskül, çorap, ayakkabı, yazlık ve kışlık elbise, terlik, iç çamaşırı ve sâire)leri te'mîn edilmek sûretiyle muâvenet edilmektedir.

Leylî Mekâtibe Sevk – Etfâl-i mahmiyyeden iki anasız ve babasız çocukla babasız vâlidesi muhtâc iki misâfir çocuğu ki cem'an dört çocuğun ücretleri bit-te'tiye mekâtib-i leyliyyeye kayd ettirilmişlerdtir.

Velîlerinin acz veya gaybûbet-i ebediyyeleri hasebiyle muhtâc-ı muâvenet kalan ve mekâtib-i âliyyeye müdâvim üç efendiye yardım edilmek sûretiyle itmâm-ı tahsîllerine bezl-i makderet edilmektedir. Bunlardan biri ikmâl-i tahsîl ederek diploma ahz ve müessese-i hayriyye bu bâbda ilk semere-i mesâîsini iktitâf eylemiştir.

Kundura ve Elbise – Zükûr ve inâs etfâl-i mahmiyye ile muhâcir yavrularına bir sene zarfında yaz ve kış için yüz kat elbise, doksan dört çift ayakkabı i'mâl ettirilmiştir. Sâhib-i hayır bir âile tarafından i'tâ olunan erkek ve kız çocuk çamaşır ve elbiseleri dahi muhtâcîne tevzî' edilmiştir.

Terbiye-i Dîniyye ve Milliyye – Etfâl-i mahmiyye müessese-i hayriyyemizin nezâretinde bulunarak, ayrıca terbiye-i dîniyye ve milliyyelerinin tenmiyesine devâm ve bir mürebbînin **[181]** nezâretinde bulunarak beher Cuma günleri müessesemizde bir öğle kahvaltısı dahi verilerek terbiye-i ictimâiyyelerine sarf-ı mesâî edilmektedir.

İâşe – Etfâl-i mahmiyyenin ve ânî dûçâr-ı mesâib olan bazı âilelerin maîşetlerine medâr olmak üzere bir sene zar-

fında dört bin yedi yüz otuz sekiz kıyye[1] ekmek ve birkaçına ilâveten katık olarak zeytin ve peynir verilmiştir.

Efrâd-ı Askeriyye Âilelerine Yardım – Muînleri mevâkı'-ı harbiyyede bulunması hasebiyle velîlerinin avdetine değin on iki fakīr âileye yardım edilmiştir.

Muhâcirîne Muâvenet – Müessesemiz mıntıkası dâhilinde müteferrik sûrette ikāmet edip hiç bir taraftan mazhar-ı muâvenet olmayan ve cidden acınacak bir hâlde bulunan muhâcirînin mürâcaât-ı mütevâliyyeleri üzerine îfâ-yı muâvenete hasbe'l-vazîfe mecbûr kalan müessesemizin sîa-i mâliyyesi işbu ümniye-i hayriyyenin husûlüne gayr-i müsâid bulunmasına mebnî bu bâbda ibzâl-i mesâî-i hayr-perverîde bulunan Hilâl-i Ahmer Cem'iyet-i muhteremesi tarafından vâkı' olan muâvenet-i nakdiyye üzerine iki yaşına kadar olan çocuklar dâhil olmamak üzere 72 âilede 246 nüfûsun ikdâr ve teayyüşleri der-uhde edilerek sekiz hafta müddetle îfâ-yı muâvenet edilmiş ve bu müddet zarfında 2599 kıyye ekmek 83, 3, 4 kıyye yağ 136 kıyye pirinç 362, 34 kıyye patates 78, 12 kıyye fasulye 76, 12 kıyye tuz 76, 21 kıyye soğan 55, 12 kıyye sabun ve 1108 kuruş gaz ve kömür parası tevzî' edilmiş ve bu müddetin hitâmında ve muhâcirînin avdetinden sonra ma'zeretleri hasebiyle mecbûren avdet edememiş olanlara suver-i muhtelifede muâvenette bulunulmuştur. Bu âilelerden beşinin reîs-i âilesine sermâyeler verilmiştir.

Çalışmaya Muktedir Fakīrlere İş – Gerek muhâcirînden ve gerek fukarâdan otuz fakīre iş bulmak husûsunda delâlette bulunulmuş ve iş bulmak husûsunda müessesemiz müşkilât-ı dâimeye ma'rûz kalmıştır.

Ramazân-ı Şerîf Münâsebetiyle Yardım – Ramazân-ı Şerîf münâsebetiyle mıntıkamız dâhilinde 30 fakīr âileye yağ, zeytin, pirinç i'tâ edilmiştir.

Devâir-i belediyyeden gönderilen 370 kıyye ekmek fukarâ ve acezeye tevzî' edilmiştir.

* * *

Mâhiye muâvenet-i nakdiyyede bulunan a'zâ-yı tabîiyye-i muhtereme ile kutularımıza para atarak on para olsun muâvenette bulunan bil-cümle vatandaşlarımız icrâât-ı hayriyye ve muâmelât-ı hesâbiyyemizi tedkīk edebilirler.

Topkapı civârında Tatlıkuyu'da Yenibahçe Câddesi'ndeki müessesemiz Cuma günleri öğleden sonra umûma küşâdedir.

* * *

Muâmelât-ı hesâbiyye ber-vech-i âtîdir:

Vâridât

Kuruş	Para	
15403		A'zâ-yı tabîiyyenin der-uhde buyurdukları mâhiye takāsîtten
10814	15	Câ-be-câ gezdirilen kutulardan hâsıl olan
5958	20	Muhtelif sûrette vâkı' olan teberruâttan*
32,175	35	

(Telgraf Nezâreti idâre me'mûr-ı sâbıkı Râşid Bey merhûm hâl-i hayâtında birer liralık dört Hazîne tahvîli terk ve teberru' eylemiştir. Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi'aten.

§ İsminin zikr edilmesini arzû etmeyen bir âile tarafından erkek ve kız çocukları için muhtelif elbise ve çamaşırlar teberru' edilmiştir.)

Bir Senelik Masârifât

Kuruş	Para	
7243		Etfâl-i mahmiyye aceze ve fukarâya ve müteferrik sûrette muhâcirîne verilen ekmek esmânı
1162	30	Etfâl-i mahmiyyenin kitâb, kâğıt, kalem ve sâir levâzim-i tahsîliyyeleri esmânı
3269		Leylî mektebe müdâvim dört yetîm ile diğer bazı çocukların mektep ücretleri
1692	2	Müteferrik muhâcirîn ile bazı kimsesiz talebelerin iâşe masrafı
229	20	Muhtâcîne meccânen i'tâ edilen muâlece esmânı[1]
1521		Tahsîldâra ücret
1200		Mürebbî ücreti
3782	20	Etfâl-i yetîmeye yaptırılan elbise esmânı
3266		Etfâl-i yetîmeye yaptırılan fotin, iskarpin, terlik ve ta'mîrleri esmânı
1145		Kutu gezdiren me'mûra ücret
108	35	Muhtâcîn-i hastegâna verilen süt, yoğurt esmânı
88		Şişli Etfâl, Haseki Nisâ, Cerrâhpaşa Hastahâneleri'ne gönderilen hastalara masârif-i râhiyye
1240	20	Makbûz, ve bilanço tab'iyyesi ile masârif-i müteferrika
1713	25	Etfâl-i mahmiyyenin fes, püskül, çorap, fes kalıbı, tıraş, istihmâm, taâmiyye ve sâire masârıfı mecmû'u
27663		Yekûn

Nakd-i Mevcûd

Kasada mevcûd para: Bir aded Mısır tahvîliyle bir aded Rumeli Şimendüfer tahvîli mübâyaa olunarak Emniyet Sandığı'na tevdî'i takarrur eylemiştir.

Kendi kendine tartar bir kantarın hâsılâtı müessesemize âid olmak üzere **[182]** Gülhâne Bahçesi'ne konulması için Şehremânet-i Celîlesi'nden müsâade istihsâl edilmiş olduğundan buna âid masârif karşılığı ve ihtiyât akçesidir.

Emniyet Sandığı'na mevdû' para ise bi-mennihi'l-Kerîm te'sîsi mutasavver olan müessese-i hayriyyenin masârif-i te'sîsiyyesine medâr olmak üzere hıfz edilmektedir..

---

1 Kıyye: 1282 gramlık ağırlık ölçüsü birimi; okka; 400 dirhem.

* İşbu teberruâttan kırk dokuz lirası Osmanlı Fukarâ-perver Cem'iyeti Merkezi'nden i'tâ kılınmıştır.

** Topkapı'da Eczâcı Onnik Efendi beher mâh sermâyesi elli kuruşa kadar tutan muâlecâtı Kânûnievvel'den i'tibâren müesseseye fahriyyen i'tâ eylemeyi der-uhde etmiştir.

*** Muhâcirîne yapılan elbiseler miyânında etfâl-i mahmiyyeye yazlık elbise i'mâl edilmiş olduğundan bu yazlık elbiselerin bedeli muhâcirîn masârıfı miyânındadır.

**** Müessesemizin bidâyet-i te'sîsinde tahta ve çinkodan i'mâl ettirilen kutularımız köhneleşmiş ve ihtiyâca gayr-i kâfî bulunmasına mebnî bir şekl-i muntazamda metîn olarak sûret-i mahsûsada i'mâl ettirilip elde gezdirilen kutuların masârıfı buraya dâhildir.

1329 Senesi Umûmî Bilançosu

Vâridât

Kuruş	Para	
32175	35	Mecmû'-ı vâridât
21600		Muhâcirîn münâsebetiyle Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti tarafından
9493	20	Sene-i sâbıkadan devr edilen nakid
2757	15	Ramazân'da Yenibahçe Tiyatrosu'nda verilen oyundan
446		Tahsîl olunmak üzere geçen seneden devr olunan makbûz esmânı
433		Emniyet Sandığı'na mevdû' paradan temettu'
66905	30	

Masârifat

Kuruş	Para	
27663		Masârif mecmû'u
654		Gayr-i kābil-i tahsîl makbûzlar esmânı
2071		Kābil-i tahsîl makbûzlar esmânı
13428	15	Sekiz hafta müddetle muhâcirînin iâşe masârifi
6456	15	Kasa mevcûdu
16633		2649 numaralı cüzdânla Emniyet Sandığı'na mevdû' para
66905	30	

* * *

Enzâr-ı Dikkate – Etfâl için levâzim-i kırtâsiyye, elbise, çamaşır, şu'be sandığı için para, eşyâ, kömür, kurbân, tebcîl-i ervâh için teberruâtta bulunanlar görülmektedir ki şu hâl muhît-ı ictimâîmizdeki seciye-i fukarâ-perverî ve hissiyât-ı muâvenet-perverîyi pek vâzıh gösterir bir delîl-i mübâhât ve iftihârdır.

Hayırlı Bir Teşebbüs – Reîs-i âilenin gaybûbet-i ebediyyesinden dolayı nâmûslu bir vâlidenin taht-ı vesâyet-i fakīrânesinde bulunan ve muhîtine nisbetle evsâf ve fazâil-i nisvâniyyeyi hâiz ve teehhüle ehliyet-i sıhhıyyesi musaddak hanımların âile teşkîliyle te'mîn-i saâdetlerine dahi hizmet edilmek arzûsunda bulunulduğundan gerek taleb ve gerek muâvenet arzûsunda bulunan hamiyet-perverân ve şefkat-güsterânın tahrîren müessese-i hayriyyemize murâcaatleri temennî olunur.

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

EKBER ŞÂH

Ekber Şâh kendi sevgili câriye ve karılarıyla pek güzel imrâr-ı hayât ediyormuş. Onlarla mehtâb gecelerinde bazen "ummaca" oyunu oynayarak mütelezziz oluyormuş. Mehtâbın geniş beyaz mermerli havluya aks etmesinden safâ-yâb olan Ekber Şâh bilhassa bu manzarayı doya doya seyr etmek için harem dâiresinin mahrecinde pek yüksek bir şâhnişîn inşâ ettirmiştir ki, aynıyle bu âna kadar bâkīdir. Ekber'in harem dâiresindeki taksîmât ve ebniye tamâmıyle dehrin tahrîbâtından masûn kalmıştır. Bu ise binânın üstâdâne, mâhirâne ve metîn bir keresteden i'mâl olunmasından münbaisdir. Ancak maatteessüf İngilizlerin istîlâsından sonra bu dâirede vaktiyle süs ve tezyînât vazîfesini gören mücevherler –ki alçıya oturtulmuştu– altın ve gümüşler kâmilen yerlerinden çıkarılıp, bazısının yerine renkli hazef-pâreler konulmuş, bazılarının da yeri el-ân açık ve çıplak bırakılmıştır. Mevsûku'l-kelim bir zâtın beyânâtına nazaran bu kıymetdâr taşlar hep İngiliz askerlerinin ellerine geçmiş, ahîren Londra'daki (Imperial Museum) hazîne-i kırâlîye nakil ve vaz' edilmiştir.

Bu şekâvet ve hırsızlığı bir müslüman yapsa, İngilizlerle hıristiyanların kalemlerinin ta'n u teşnî'inden kurtulamaz. Kendilerine gelince hiçbir şey teşkîl etmez!

Ekber'in bu sarayı Fetihpur kasabasındadır ki, evvelce Hindûlar burada icrâ-yı ahkâm ettikleri zaman kasabaya Sigeri nâmı verilmişti. Fetihpur ismini Ekber koymuştur.

Ekber Şâh merhûm Deken eyâlet-i azîmesini feth u teshîr ettikten sonra orayı kendi bendegân ve vüzerâsından olan Feth-i Cenk'e tevdî' ederek, Gucerât cihetine koşup orayı da elde ettikten sonra buraya gelmiş ve kasabayı zabt eylemiştir.

Nitekim kasrın bir tarafında mermer taş üzerine mahkûk ve menkūş olan (بعد از فتح کجرات جون بدست افتاد، نام این شهر فتح پور نهاد) beytinden de bâlâdaki hakīkat anlaşılıyor.

Mezkûr saray içinde dîvân-ı âm ki kabûl dîvânı (salonu), dîvân-ı hâs, hamâm, darbhâne, hazîne yeri, kusûr-ı nisvân, kızlara mahsûs olan mektep gibi dâireler vardır. En tuhaf bir oda gözüme ilişti ki, odanın ortasında mermer bir direk rekz edilmiş ve mezkûr direğin üstünden dört köprü ayrılmıştır. Köprünün merkezinde Ekber Şâh bizzât oturup dört köprünün müntehâsında edyân-ı sâire-i erbaa, mûsevî, îsevî, mecûsî, putperest ruesâ-yı rûhâniyyelerini iclâs ederek, haftada bir gün, bu odada onlarla dînî münâzarada bulunuyormuş. Bu hikâye bana biraz hadd-i zâtında tuhaf ve acîb göründüğü gibi, binânın mevzû'u da garâbetten hâlî değildi.

Bu saray tamâmıyle yıldız kadar büyüktür. Etrâfı dâiren mâ-dâr kale ve müteaddid hisâr duvarlarıyla çevrilmiştir.

Bu saray dâhilinde de arasıra Ekber Şâh fil ile arslanı güreştirerek uzaktan seyr ediyormuş. Kalenin hâricinde de su –nehir– akıyormuş. Kale ve sarayın muhâsara altında bulunmak ihtimâline karşı, kale içindekilere kolayca su tedârik edebilmek için, kalenin içinden, hâricdeki suya kadar bir gizli tünel kazılmıştır. Kale ve hisârın tarz-ı inşâsına bakılırsa, usûl-i askerî ve harb dâiresinde yapıldığı anlaşılıyor.

Ekber Şâh burada senelerce ikāmet etmiş ve kendi pîr ve mürşidi olan Şeyh Selîm Çeştî'nin vefâtından sonra, onu sûret-i mahsûsada inşâ ettiği müzeyyen ve âlî, pür-ihtişâm mezâr derûnuna koyduktan sonra bu kasabayı terk edip Agra'ya –ki otuz kilometre buradan uzaktır– gitmiştir.

Kalenin derûnunda güzel bir câmi' dahi te'sîs edilmiştir ki, kadınların serbestçe namaz kılabilmeleri için de ayrıca intizâm-ı mahsûsa mâliktir. Meselâ kadınlar gizli bir yol ve merdivenden câmi'a girip erkeklerden ayrı olan revaklarda edâ-yı farîza eyliyorlardı. Câmi' pek yeni gibi görünüyor.

Mescid-i mezkûrun, Ekber'in şeyhulislâmı olan zât tarafından inşâ edildiğini söyleyenler de vardır. Hattâ bu âtîdeki beyti de delîl olarak gösteriyorlar: **[183]**

در زمان شه جهان اکبر — که از و ملك رانظام آمد
شیخ الاسلام مسجدی آراست — کر صفا کعبهء احترام آمد
سال اتمام این بنای رفیع — ثانی المسجد الحرام آمد

Hakîkaten bu ibâre ta'lîk harfleriyle câmi'ın en göze çarpacak bir eyvânında hakkedilmiştir.

Namaz kılınan kısmın –revâkın– tûlü yüz kırk iki, arzı da otuz dokuz İngiliz kademidir.[1]

Filipin Adası'nın müslümanlarına Makām-ı Hilâfet ve Bâb-ı Meşîhat tarafından, Filipin vâlîsinin iltimâsı üzerine, şeyhulislâm vekîli ta'yîn olunan Vecîh Efendi ile beraber burayı ölçtük. Tesâdüf eseri olarak kendilerine Agra'da tesâdüf etmiştim. Burayı görmek için de beraberce gelmiştik.

Fetihpur Kalesi'nin müteaddid kapıları vardır ki, biri de "Bâbu'n-Nasr"dır. Bu kapı Gucerât'ın fethinden sonra inşâ edilmiştir. Yüksekliği yüz otuz İngiliz kademidir. Kapının etrâfında güzel yazı ile lâciverd hurûfât ile âyât-ı şerîfe yazılmıştır.

Câmi'in içindeki duvarlardan biri üzerinde de birçok âyât ve ehâdîs-i şerîfe ile kelâm-ı kibâr yazıldığı gibi, târîh olarak âtîdeki ibâre menkūştur. Bu güzel yazıyı yazan zât Îrânlı Muhammed Ma'sûm bin Seyyid Safâ ez-Zemedî'dir.

Yazı

حضرت شاهنشاه فلك باركاه ظل الله –جلال الدين محمد اكبر– پادشاه، فتح ملك –دكن ووانديس– كه، سابقاً مسمى به لخانديس بود، نمود، سال ٦٤ موافق سنهء ١٠١٠ هجرى بفتح پور رسيده عزيمت آكره فرموده.

Şiir

تا نام زمين وآسمانست — تا نقش وجود در جهانست
نامش بسپهر همنشين باد — ذاتش بجهان ابد قرين باد

Kelâm-ı Kibâr

(قال عيسى عليه السلام («الدنيا قنطرة فاعبروها ولا تعمروها» فى الأخبار «من تأمل ان يعيش غداً، تأمل ان يعيش ابداً» وقيل «الدنيا ساعة واجعلها طاعة» («بقية العمر لا قيمة لها 1033 hicrîde mezkûr yazılar yazılmıştır.

§ Ekber Şâh'ın Fetihpur'daki sarayında da âtîdeki beyitlerin her biri bir duvar üzerine güzel ta'lîk yazısıyla hakkedilmiştir:

Ebyât-ı Mezkûre

قصر شاهست بهر باب به از خلد برين
سخن نيست درين باب كه خلديست برين!
غرفهء شاه نشين وخوش ومطبوع وبلند،
كرده در قطعهء اوجنت اعلى تضمين!
فرش ايوان ترا آيينه ساز در ضوان،
خاك دركاه ترا سرمه كند حور العين!
چو ملك هر كه كند سجدهء خاك درتو،
شو داز خاصيت خاك درت زهره جبين!
ابن عمارت كز شرف ازهفت كردون بر تراست،
كعبه را ماندولى اين را صفاى ديكر است!
ملجأ نه آسمان وقبلهء هفت اختراست؟

Şeyh Selîm Çeştî'nin Mezârı:

Ekber Şâh bu zâta son derece i'tikād ve irâdet ettiğinden, bu zâtın kerâmâtına kāil idi. Vefâtından sonra ona gāyet musanna' bir merkad ve sanduka yapmış ve mebâliğ-ı külliyye bu uğurda sarf etmiştir. Gerek buraya, gerek câmi'e müslümanlar girdikleri zaman ayakkabılarını çıkardıkları hâlde İngilizler ehemmiyet vermeyerek kirli, tozlu kundura ve potinleriyle giriyorlar. Müslümanlar ise insanın hiddetini celb eden bu harekâtı görüp ses çıkaramıyorlar.

Agra Kalesi:

Agra Kalesi de görülecek âsârdandır. Şimdilik İngilizler kendi askerlerini kale içinde yerleştirmişlerdir. Kale, Agra'nın kenârından akıp giden Hacata[?] Nehri'nin kenârında vâki'dir. Uzaktan metânet ve güzelliği züvvârı da'vet eder. Mezkûr kale tamâmıyle o asrın ulûm ve fünûn-ı harbiyye ve askeriyyesi usûlüyle inşâ olunduğu vâreste-i îzâhdır. Kalenin hâricinde yüksek, metîn bir hisâr bulunuyor. Etrâfında yüksek burçlar, çıkıklar, pürüzlü duvarlar binâ edilmiştir. Duvarların cümlesinde sûret-i mahsûsada delikler açtırılmıştır ki, içeriden düşman üzerine ok ve tüfenk atıp, sıkmak için kolay olsun. İçeride de başka müteaddid duvarlar daha vardır. Bu kaleden Fetihpur kasabasına kadar gizli bir tünel açılmıştır. Îcâb-ı hâlde askerler buradan Fetihpur'a kolaylıkla âmed-şüd ederlerdi. Böylece suya gitmek için de gizli bir yol yer altında yapılmıştır. Kale, ovaya, nehre nâzır ve önünde şâhâne bir manzara arz-ı endâm ediyor. Diğer taraftan kalenin karşısındaki birkaç mil mesâfede inşâ olunan Tâc-Mahal Mescidi veyahud Makberesi muhteşem, nazar-rübâ, câzib bir minâre teşkîl etmektedir. İnsan bu menâzırı seyr ede ede doymaz. Bu menâzır, eski bir ihtişâmı, geçmiş bir debdebe ve dârâtı, İslâm ulviyetini Müslümanlık'ın tantanalı hâtırâtını nâzırîne göstermektedir. Bu hâlleri seyr eden bir mütefekkir, bir derin nazarlı kimsenin kalbinde acı bir keder, kedûretli bir hâtıra ve his mutlakā uyanır. Daha hassâs ise herhâlde ağlar, sızlar!

Muhterem seleflerimiz dünyanın her ucunda, bucağında, kürenin her tarafında bize yerler, yollar, memleketler, barınacak ocaklar tedârik etmişlerdi. Bu memâliki kendi kanlarının, canlarının bahâsıyla elde ettikleri hâlde, biz, nâ-halef mat'ûn, merdûd evlâdlar bu memâliki sefâhet ve hamâkat neticesinde kadrini bizden daha iyi bilen ve takdîr edenlere verdik. İspanya'da, İtalya'da, Yunanistan'da, Avusturya'da, Macaristan'da, Rusya'da, Çin'de, Tibet'te, Hindistan'ın her tarafında âsâr-ı İslâmiyye mebzûl bulunmaktadır. Müslümanlar dîn ve ittifâk sâyesinde buraları elde etmişlerdi. Her yerde bir canlı, müebbed hâtıra bırakmışlardı. Şimdilik bu hâtırâtın çoğu mahv u münhedim olmuştur.

Kalenin içinde mermerden ma'mûl küçük ve fakat musanna' bir câmi' dahi mevcûddur. Ancak fî-yevminâ hâzâ metrûk kalarak içinde namaz kılmaya İngilizler kimseye müsâade etmiyorlar. Kalenin içinde yine Moğol imparatorlarının kasırları, imâretleri kemâl-i san'at ve letâfetle el-ân mahfûz ve masûn bir hâlde kalmıştır. Ekber'le Cihângîr Şâh buralarda senelerce kalıp fermân-fermâlıkta bulunmuşlardır. Gāyet müzeyyen ve tavanı ufak ayna parçalarıyla donatılı bir hamâm kalenin başkaca muhteviyâtındandır. Her köşkün önündeki geniş bahçe ve mermer sofalar, koridorlar, balkonlar ayrıca Hind tarz-ı mi'mârîsinin letâfet ve inceliğini gösteriyor.

[1] İngiliz kademi: Yaklaşık bir ayak boyu, 30 cm.

Ekber'in zevcelerine mahsûs olan dâirenin geniş ve yüksek eyvânlarında ta'lîk yazısıyla âtîdeki ebyât kazılmıştır:

ازین دلکشا قصر عالی بنا — سرا کبر آباد شد عرش سا
بود کنکرش از جبین سپهر — نمایان جو دندان سین سپهر،
سجود در این سر ای سرور — کند سر توشت بد از جبهه دور،
شرافت یکی آیه درشان او — سعادت در آغوش ایوان او،
ره جور اربیش و کم بسته است — بز نجیر عدلش ستم بسته است،
بنازم بز تجیر کز عدل شاه — همه چشم شد در ره داد خواه

Kalenin yolları yokuşlu, inişli ve kapıları iri çelik ve demir parçalarıyla tahtadan ma'mûldür. Kalenin kapısından girince iki dakîka kadar at ve araba muntazam döşenmiş taşlık bir yokuştan geçiyor. İlerideki caddeler topraktan ibârettir. Kalenin etrâfı, helezonî ve zigzag bir sûrettedir. İçinde pek çok gizli mahzenler, **[184]** serdâbeler vardır. Gece vakti tabîî bir sûrette aydınlık veren birçok taşlar vardır ki, imâretlerin, binâların tabîî taşlarındandırlar. Mezkûr taşlar gāyet şeffâf taşlardandırlar.

Tâc-Mahal Binâsı:

Tâc-Mahal binâsı dünyanın en a'lâ ve meşhûr ebniyelerinden biridir. Bu binâyı görmek için küre-i arzın her tarafından –mebâliğ-ı külliyye sarfıyla– seyyâhîn Agra kasabasına geliyorlar.

Hindistan'ın Moğol pâdişâhlarından Şâh Cihân kendi zevce-i menkûhası bulunan Tâc Mahal Begüm'ü ziyâdesiyle seviyormuş. Dünyadaki medâr-ı tesellîsi bu kadın imiş. Vefâtından sonra bu binâyı ona makbere olmak üzere yaptırmıştır. Binâ vâsi' bir bahçe derûnunda murabba' olarak kurulmuştur. Murabba'ın her köşesinde bir minâre dikilmiştir. Mezkûr binânın ortasındaki büyük kubbe son derece san'at-kârâne yerleştirilmiş ve etrâfına da dört küçük kubbe inşâ edilmiştir.

Bu binâya hep beyaz mermer taşı kullanılmıştır. Mezârın içindeki mermer taşları üzerinde oymalı ve kabartmalı nakışlar vücûda getirilmiştir. Nukūş-ı mezkûre güzel gül çiçek dallarıdır ki tabîîsinden aslâ farkı yoktur. Burada iki mezâr vardır. Biri Tâc-Mahal Begüm'ün diğeri kocası Şâh Cihân'ındır.

Tâc-Mahal Begüm an-asıl Türk sülâlesinden olup, Hindistan'da doğmuş ve güzellikte zamanesinin nâdirelerinden imiş. Hüsn ü ânıyle beraber müşârun-ileyhâ fâzıla, edîbe ve tab'-ı şi're mâlik idi. Bir gülüşüyle insanı mest ve medhûş etmeye muktedir olan bu âfet-i zaman Şâh Cihân'ı teshîr eylemişti. Her istediğini dilediğini ona yaptırırdı. Aynı zamanda kendisi, kocasını son derece seviyormuş. Güzel yeşil bahçenin siyâh gölgeleri içinde bu beyaz mermer âbide, cidden güzel ve her zarâfete mâlik bir perîye benziyor. Tâc Mahal Begüm gibi bir dünya güzeline hakîkaten böyle güzel bir mezâr yakışır. Böyle bir mezâr her kimin eline geçse memâtı hayâta tercîh edeceğine şübhe yoktur. Hâl-i hâzırda bir askerî karârgâhtır. Aynı zamanda misyoner papazlarının merkezidir.

Kasaba ahâlîsinin yüzde sekseni Ca'feriyyü'l-mezheb, mütebâkīsi ehl-i sünnet ve cemâatle Hindûlardan ibârettir.

Umrân ve medeniyet-i hâzıra noktasından hiçbir şeye mâlik değildir. Maârif nâmına bir-iki ibtidâî mektebden başka bir şey yoktur. Burada –bu sene– in'ıkād eden Maârif Konferansı tarafından da kasabanın maârifine, maârifinin inhitâtına bir iltifât ve teveccüh ibzâl edilmedi. Bereket versin ki Bhopal hâkimesi bir İslâm mekteb-i ibtidâîsine ayda elli rupiye maâş tahsîs etmekle az çok iyilikte bulundu.

Kasabayı baştan başa toz ve toprak kaplamıştır. Ne yayan ne de araba ve otomobil ile gezmek kābildir. Günde lâ-ekal yüz dirhem toz insanın boğazına gidecektir. Ahâlîsinin kısm-ı a'zamında boğaz hastalığı vardır.

Leknehor: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

ASYA BÜTÜN AZAMETİYLE UYANIYOR!

Balkan Muhârebesi, Cenûbî Afrika'da amele isyânı, Amerika'dan renkli insanların tard olunması, Çin'de Avrupalıların tazyîkātı ve re's-i idâreye Napolyonluk etmek hevesine düşen müstebid Yuan Shikai geçirmeleri… Asya'nın her tarafında birer intibâh davulu gibi te'sîrler bıraktı.

Balkan Muhârebesi'nden intibâha gelen Âlem-i İslâm, (şimâl kısmını hâric tutarsak) âdetâ figāna ve son darbeye karşı herçi bâd-â-bâd müdâfaaya hazırlanmaya başladığı gibi, Afrika'daki amele isyânı neticesinde Hindûlarla da ittihâda muvaffak oldu. Aynı zamanda müsâvât ve adâletin tecellîgâhı olduğu iddiâ olunan Şimâlî Amerika'ya para kazanmak, ümîdiyle toplanan milyonlarca Avrupalı, Asyalı, Afrikalı ve Avustralyalı akvâmdan mülevven olanlar, yani siyahlar ve sarılar, cehâlet ve fakr u mihnete olan i'tiyâdları sâyesinde amelelikle cüz'î bir meblağ iddihâr ettiklerinden hemen tama'kâr Avrupalıların gözüne bir heyûlâ-yı müdhiş gibi göründüler; müstakbelde bütün Avrupa sermâyesinin bu mülevvenler eline geçeceğinden korktular; (Memâlik-i Osmâniyye'de yalnız ecnebîler para kazandığı hâlde, bunu da hepimiz bilirken sükût ettiriliyoruz.) ilâveten mülevvenlerin beyazlar ile imtizâclarının gayr-i kābil olduğundan, binâenaleyh milel-i mezkûrenin dâimâ yabancı kalacağından, Afrikalı bir vatanperver olamayacağından bahs etmeye başladılar. Nihâyet Kaliforniya'da Japonların tardına dâir meclis-i meb'ûsânlarına bir lâyiha da verdiler. Bu lâyiha da bazı sâf-derûn erbâb-ı ilimden utandıklarından bir vakt-i muayyen için te'hîr olundu ise de Japonlar miyânında o kadar amîk bir te'sîr bıraktı ki, şimdi her Japonun ağzında, bu beliyyeye karşı yalnız Asya'nın ittihâdı ile mukābele edilebileceğinden ona sarılmanın lüzûmuna dâir sözler işitiliyor.

Çinliler ile de sohbet ederseniz artık Avrupa desâisinin kemiklerine[1] dayandığından vatanlarının velev zâhirî istiklâlinin de tehdîd altında bulunduğunu söylerler. Bugün hemen her Çinli Asya'da tevhîd-i mesâî olunmadıkça Avrupa'nın pek yakın vakitte bütün Asya'yı esîr pazarı hâline ifrâğ edeceğinden bahs ediyor.

Memâlik-i Osmâniyye'deki cereyân-ı ahîri nazar-ı dikkate alacak olursak herkesin, her bir cem'iyetin neşr-i ilim uğrunda bir şeyler düşünmek, bazı hareketlere teşebbüs

[1] Metinde (كميلرينه) şeklinde yazılmıştır.

etmekte olduğunu görürüz. Hindistan ve Cezâir'in kısm-ı mühimmi dahi bu yolda çırpınıyor. Çin'de dahi maârife ihtiyac hisleri ve maârifi ıslâh arzûları, her gün tezâhürâtıyle açıkça görünmeye başlıyor. Natal'da tazyîk olunan Hindli amelenin feryâdları Hindistan'ın büyük şehirlerinde in'ikâs ederek İngiliz adâvetini günden güne büyütüyor, hattâ tâ Kanada'ya kadar erişip orada bulunan birkaç bin Pencâblı ameleyi de bir habl-i metîn ile yekdiğerine rabt ediyor. Bunların re's-i kârında bulunan Pencâb mu'teberânından ve Sih Mezhebi ulemâsından Sin, Kanada vâlî-i umûmîsi bulunan İngiltere kıralı birâderinin emriyle yirmi dört saat zarfında Kanada'dan ihrâc olunuyor. Bu emir bütün Sih Mezhebi mensûbînini daha sağlam bir ittihâda sevk ediyor. Bugün, müzeyyen Hind mensûcâtı ile üstü mestûr o koca Britanya İmparatorluğu taht-ı mutantanının sütûnları sallanıyor, 360 milyonluk Hindistan'ın Hind Müttehid İmparatorluğu'nu i'lâna hazırlandığı artık tahakkuk ediyor.

Aynı zamanda bu tezelzülâtı gören Avrupa dehşetler içindedir! Bu harekâta mukābele etmek, son darbeyi indirip vâsi' Asya'yı ribka-i esâretine almak için tuzaklar kuruyor. Memâlik-i Osmâniyye'de, Çin'de ve Japonya'da tazyîkāt başlıyor. Her yerde müttehid notalar, müttehid karârlar veriyor. Ondokuzuncu asırda gālib mevkı'inde bulunan Avrupa, bugün gayr-i mer'î bir kuvvetin takarrubunu lerzelerle hissederek, ona mukābeleye, nefsini müdâfaaya hazırlanıyor. Çok olsa rub' asır sonra harîtalarda Şark'tan Garb'a doğru bir seylâbe-i müdhiş başlayacağını açıktan görüyor; istikbâlin parlak günlerini, kendi eliyle işâret ederek genç Asya unsuruna gösteriyor.

İşte o genç Asya ki cemî' mazlûmînin pek yakında halâskârı olacaktır, Şark'tan doğan tâli'u'l-hayrın şa'şaalarını görerek, ziyâdan muazzeb olan huffâşân gibi titreyen Avrupa'yı, adâlet ve müsâvâta da'vet edecek ve onlara mevki'lerini gösterecektir…

Tokyo **Ahmed Münir**

* * *

[185] Bosna Mektupları:

BOSNA REÎSÜ'L-ULEMÂSI

Birbirinden cüdâ düşen İslâm cemâatlerini yekdiğerine tanıştırmaya vâsıta olan muhterem *Sebîlürreşâd*'a bendeniz de Bosna müslümanlarının hayatı hakkında bazı ma'lûmât vermek istiyorum. İlk mektûbum Bosna müslümanlarının mes'ûd bir safha-i hayâtını tasvîre musâdif olması inşâallâh bir berâat-i istihlâldir.

İslâm'ın yegâne mercii olan Dâru'l-Hilâfeti'l-aliyye'de Meşîhat-i ulyâ'ya Hayri Efendi hazretleri gibi bir zât-ı fazîlet-simâtın gelmesi âlem-i İslâm için bir fâl-i hayr addedildiği gibi, Cemaleddin Efendi'nin Bosna Riyâset-i Ulemâlığı'nı ihrâz etmesi de Bosna İslâmları için bâdî-i necâttır. Bugün resm-i ik'âdı icrâ edilmiş ve pek mutantan sûrette, top tarrakaları arasında âmme-i müslimînin alkışlarına müstağrak olarak menşûriyyesini almış olan bu zât-ı âlî-kadrin tercüme-i hâli hakkında muhtasaran birkaç söz söyleyerek mûmâ-ileyhi bütün cihân-ı İslâm'a tanıttırmak istiyorum.

Bosna Reîsü'l-ulemâlığı'na ta'yîn edilmiş olan Çavuşeviç Hacı Cemaleddin Efendi 1285 sene-i hicriyyesinde Ferdiye kazâsında Ali Efendi nâm zât-ı muhteremin sulbünden kadem-nihâde-i âlem-i şühûd olmuştur. Tahsîl-i ibtidâîyi peder-i muhtereminden görmüş, ba'dehû Bihke sancağındaki medreseye bi'd-duhûl müderris bulunan Ahmed Sâbit Efendi'den ders almıştır.

1303 sene-i hicriyyesinde İstanbul'a gelerek 1320 senesine kadar devâm eden müddet zarfında Tokatlı merhûm Salih Efendi'den ders almış, merhûmun irtihâlini müteâkib fâzıl-ı şehîr Oflu Hasan Tahsin Efendi'nin rahle-i tedrîsinde bulunarak ve 1318 senesinde tekmîl-i nüsah ederek icâzetnâme ahzına muvaffak olmuştur. İkindi derslerini lâhık Ders Vekîli Nevşehirli Hâcı Ali Efendi'den dinlemiştir. Husûsî sûrette aldığı derslerden hadîs-i şerîfi merhûm Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'den edebiyât-ı Arabiyyeyi merhûm Hâlis Efendi'den, Fârisî lisânını da Mevlevî şeyhi merhûm Mehmed Es'ad Dede'den okumuştur.

1316 senesinde Mekteb-i Hukūk'a kayd ve kabûl olunarak 1320 sene-i Rûmiyesinde aliyyü'l-a'lâ derecede ikmâl etmiş, 1321'de me'zûniyyet-i ruûsu ihrâz ile vatanı olan Bosna'ya azîmet etmiştir. Ramazân münâsebetiyle Gāzî Hüsrev Bey Câmi'-i şerîfi'nde de verdiği mev'izalarla âmmenin mazhar-ı takdîri olarak celb-i kulûba muvaffak olmuş, pederinin vefâtı üzerine Bosna'da kalmıştır.

1903 sene-i efrenciyesinde Saray-Bosna'daki i'dâdî mektebinde Arabî Muallimliği'ne, 1905'de Meclis-i Ulemâyı Vilâyet A'zâlığı'na, 1910'da terfîan Medresetü'l-kudât Muallimliği'ne ta'yîn olunarak 1912'ye kadar îfâ-yı vazîfe eylemiştir. Bu birkaç sene zarfında hidemât-ı mezkûrede gösterdiği liyâkat, fedâkârlıktan dolayı ahâlî-i İslâmiyye'nin ve bütün ulemâmızın hüsn-i teveccühüne mahzar olmuştur. İşte bu teveccühdür ki iki defa vukū' bulan intihâbda ekseriyet-i ârâ ile makām-ı riyâseti ihrâzına vesîle olmuştur.

Ahâlî ve Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin bu muvaffakiyeti şâyân-ı takdîr ve teşekkürdür. Çünkü reîs-i cedîdimiz gibi bir zâtı makām-ı riyâsete is'âd ile Bosna İslâmları istikbâllerini te'mîn etmiş oluyorlar.

Muhterem reis efendinin bir çok hasâis-ı cemîleleri vardır. Ez-cümle âmmeye karşı mültefittir. Vaazlarından herkes müteneffi' olur. Mev'izaları zamana mutâbık, [1](ليس خيركم من ترك الدنيا) hadîs-i şerîfine muvâfıktır.

Viyana'dan avdet ettikleri hengâmda Saray-Bosna ahâlî-i İslâmiyyesinden yüz elli kişiye karîb bir kalabalık husûsî tren ile Zeniça'ya gitmiş, orada pek mutantan sûrette reislerini istikbâl etmişlerdir. Saray-Bosna'ya avdetinde yeşil bayraklarla donatılmış mevki' salonlarını müştemil tren ile gidiyorduk. Herkes pür-şevk, herkes şâdân idi. Yolda muhtelif istasyonlarda selâm vaz'iyyetini alan halkı –ki ekserîsi köylü idi– gören reis efendi treni durduruyor, çıkıyor, herkese münâsib sûrette iltifât ediyordu. Meşîhat-i İslâmiyye cânib-i ulyâsından tevcîh edilmiş olan Haremeyn-i Muhteremeyn pâye-i celîlinin elbise-i resmiyyesini lâbis olduğu hâlde gelen reis efendiyi gören halk eline ayağına yapışıyor, hattâ bazıları meserretinden ağlıyordu.

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2139.

Bu sevinç yaşları Halîfe-i İslâm'dan gelen bir elbisenin te'sîri iledir. Makām-ı mu'allâ-yı Hilâfet'e karşı Bosna müslümanlarının kalpleri bî-pâyân hürmet ve muhabbetlerle doludur.

Bi-hamdillâhi teâlâ bugün Bosna İslâmları şâdândır. Çünkü hem dünyâ ve âhireti gösterecek bir râhbere mâlik, hem de inşâallâhurrahmân istikbâlini kâfil olacak ulûm ve fünûnu neşre hâdim bir mürebbîyi bulmuşlardır. Bugün, bizim için târihlerde altın yazı ile yazılacak mukaddes bir gün telakkī edilse sezâdır. Hemen Cenâb-ı Hak cümle İslâmlara intibâh versin âmîn. Ve mine'llâhi't-tevfîk

Saray-Bosna: Dârulfünûn me'zûnlarından **Kolenoviç H**[ha]**. M. Fatin**

MATBÛÂT

AÇIK SAÇIKLIKTA İFRÂT

Dâru'l-Hilâfe'nin yegâne yevmî cerîde-i İslâmiyyesi *Tasvîr-i Efkâr* refîk-ı muhterememizden:

"Son zamanlarda bazı muhadderâtın âdâb-ı İslâmiyye ve âdât-ı milliye ile kat'an tevâfuk eylemeyecek şekil ve kıyafetlerde sokaklara çıkmakta pek ileriye gittiklerini nazar-ı dikkate alan Merkez Kumandanı Halil Bey, geçenlerde şedîd ve fakat pek musîb bir beyânnâme neşrederek, yalnız memâlik-i Osmâniyye'ye değil, bütün bilâd-ı İslâmiyye'ye numûne-i **[186]** imtisâl olması iktizâ eden merkez-i Hilâfet'te İslâm hanımı nâmını taşıyanların böyle şekillerde çıkması kat'an câiz olamayacağını ve bu mübâlâtsızlıklarda devam edenlerin teşhîr ve sâir sûretlerle te'dîb olunacaklarını i'lân eylemişlerdi. Bidâyet-i neşrinde bu beyânnâme bit-tabi' icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmamış ve inkılâb-ı ictimâî nâmı altında ashâb-ı vicdân ve iz'ânı cidden muazzeb edecek kıyafetlerle sokaklara uğramayı âdet edinenlerde bir hayli ihtirâz âsârı meşhûd olmuş ise de, i'lân-ı Meşrûtiyet'ten beri bir kısım halkımızın şiâr edindiği her türlü alâik-ı milliyyeden tecerrüd illeti çok geçmeden yine hükmünü göstermeye başlamış ve son günlerde maatteessüf bazı muhadderât yine açık saçıklığı, ahkâm-ı İslâmiyye ve âdât-ı milliyyeyi istihkārı ifrâta vardırmaya başlamışlardır.

Son uğradığımız musîbetlerin âsâr-ı meş'ûmesini mümkün mertebe az bir zamanda izâle ile mehmâ-emken telâfî-i mâ-fâta muvaffak olmak ve memleket hakīkī bir devre-i huzûr ve terakkīye girebilmek için her şeyden evvel efrâd-ı milletin ittifâk ve ittihâd-ı tâm dâiresinde çalışması farz iken, anlayamıyoruz ki, bir ekseriyet-i azîmenin hissiyâtını, i'tikādâtını, bî-muhâbâ rencîde edecek, binâenaleyh dâimî sûrette sû'-i tefsîrâta ve haklı infiâlâta sebebiyet verecek hâlâta cür'et etmekte ne fâide ümîd olunuyor?

Acaba hanımlarımızdan –hamdolsun– bir ekall-i kalîlin yalnız açık saçıklık ile değil, hattâ daha ağır elfâz ile tavsîfe bi-hakkın lâyık olacak kıyafetlerle sokaklara uğramasından memlekette ne gibi bir inkılâb-ı ictimâî vukūa geleceğine ihtimâl veriliyor? Hiçbir milletin, dînî ve ahlâkī ahkâm ve sevâik ile asırlardan beri teessüs etmiş âdâtı, öyle Avrupa modasına ittibâ' fikr-i sahîfine kapılmış üç beş küçük beyin keyif ve arzusuyla ve o keyif ve arzuya, isti'câl-kârene ittibâ' eden beş altı kadının mübâlâtsızlıklarıyla tebdîl edilebilir mi, edilebilmesinin imkânı var mıdır?"

MISIR'DA İTALYA PROPAGANDASI

Trablus ve Bingazi mücâhidleriyle bu âna kadar uğraşan ve bu yüzden mütemâdî zâyiâta dûçâr olan İtalya hükûmeti, yeni ele geçirdiği arâzîde müsâlemet-kârâne bir politika ta'kībine karar vermiş olduğundan, Senûsîlerle öteden beri anlaşmak ve onları harb ve darbdan vazgeçirmek için her türlü vesâil ve vesâite mürâcaattan hâlî kalmamıştır. İtalyanlar evvelâ Senûsî'yi kandırmaya fiilen teşebbüs ettiler ise de buna muvaffak olamadılar. Çünkü müşârun-ileyh yarım asırdan ziyâde Afrika'nın bir kısmında kendini, tarîkatini tanıttırmış ve yüz binlerce mürîd ve peyrev kazanarak, her tarafta zâviye, tekke te'sîs etmek sûretiyle, âdetâ bir hükûmet-i rûhâniyye, bir saltanat-ı ma'neviyye te'mînine muvaffak olduğu cihetle, İtalyanlarla te'mîn-i münâsebât-ı vidâdiyyede bulunmayı kendi menfaatine muhâlif görür.

Senûsî'nin ecdâdı, Afrika'da diyânet ve tarîkat nâmına pek büyük hizmetler îfâ etmişler, hâl-i vahşette gezmeye alışan akvâm ve kabâil-i vahşiyyeyi dînî bir sûrette temdîne hasr-ı mesâî eylemişlerdir. Senûsî'nin dâire-i nüfûzu yalnız Trablus'da değil, Fransızların ve İngilizlerin işgāl ettikleri Afrika müstemlekâtında da gereği gibi kökleşmiştir.

Trablus ve Bingazi'den başlayan bu mıntıka-i siyâdet ve nüfûz Vaday, Sudan, Mısır'a kadar uzanmıştır. Hattâ Hicaz'a kadar tevessü' eylemiştir.

Senûsîler, kendi peyrevlerine diyânet-i İslâmiyyeyi pek sâde bir tarzda kabûl ettirmiş, ahlâklarının tashîhine cidden sa'y ü gayret eylemiş, maâliyâtı o çöl adamlarına lâyıkıyla tanıttırmışlardır.

Senûsî zâviyelerinde kûşe-nişîn-i inzivâ olan mürşidler, tâbiîn ve ashâb her gûnâ vaaz ve irşâdâtta bulunmakta devam ettikleri gibi, onlara müsâlemet dâiresinde yaşamayı da öğretirler.

Bu zamana –İtalya muhârebesine– değin Senûsîler hiçbir hıristiyan hükûmet aleyhinde maddeten, ma'nen, siyâseten, fiilen olsun Afrikalılar nezdinde ne propaganda; ne de teşvîkāt ve tergībâtta bulunmuşlardı.

Fakat üç dört seneden beri gerek İtalya'nın, gerek Fransa'nın Trablus ve Vaday arâzîsindeki tecâvüzât-ı tama'kârâne ve iktisâdiyyelerine karşı artık ses çıkarmamak keyfiyeti Senûsîler için bir emr-i muhâl teşkîl eyliyordu.

Çöllerde, sıcak ve susuz yerlerde bile zavallı Afrika müslümanlarına râhat yüzünü göstermeyen, daha doğrusu göstermek istemeyen milel ve düvel-i Mesîhiyyeye karşı –Summün bükmün– ihtiyâr-ı sükût eylemek gayr-ı kābildir.

Binâenaleyh Senûsîlerin sabır ve tahammülleri tükenmek derecesine geldi. Herçi-bâd âbâd bu yer, yurd düşmanları bulunan müstevlîlere hadlerini tanıttırmak zamanının

hulûlü üzerine silahlarına sarılıp meydân-ı cihâda merdâne bir sûrette atıldılar.

İtalyanların pek sâbit-kadem ve merd-i meydân olmadıklarını bir çok muhârebât ve musâdemât neticesinde gözleriyle gören Senûsîler, kendi rızâlarıyla hasımlarına baş eymeyi zül ve hakāret, hattâ namussuzluk ve meskenet telakkī ettiklerinden, ilâ-nihâye vaz'iyet-i harb-cûyâne ve müdâfaa-kârânede bulunmayı tercîh eylediler. Trablus ile Bingazi ve tevâbiinin, yalnız sâhil cihetlerini kendi kuvâ-yı bahriyeleriyle zabta muktedir olan İtalyanlar, pek acı tecrübelerden sonra, içerlere doğru hücûm ve istîlâ edemeyeceklerini iyiden iyiye anladılar. Bunun üzerine Senûsî ile muâhede ve şart koşmaya bil-mecbûriyye tenezzül eylediler. Bu sûretle tevsî'-i dâire-i nüfûz edinceye kadar Senûsîlerle bir müddet hoş geçinmeye karar vermişlerdi. Fakat evdeki pazarlık çarşıya uymadı ve Senûsî'den cevâb-ı red alınca hakīkī bir felâkete ma'rûz kaldıklarını idrâk ederek, siyâsî hud'a ve hîlelere teşebbüs etmeyi nefsü'l-emre daha muvâfık buldular.

Bu sûretle, Senûsîlerle dâimâ temâsda bulunan kendi ebnâ-yı cinslerini onlara musallat etmeyi maslahatlarına muvâfık bularak oralarda oldukça nüfûz-ı kelimeye mâlik bulunan bir çok kimseleri para kuvvetiyle Mısır'a celb ettikten sonra, Mısır'daki ceneral konsolosları vâsıtasıyla iğfâl ettiler.

Para kuvvetiyle vicdânları, îmânları satın alınmış olan bu dûn **[187]** meşreb, sefîller, İtalyanlara ciddî bir hizmette bulunup, daha ziyâde te'mîn-i nakd ve menfaat eylemek için var kuvvetlerini bâzûya vererek Senûsî peyrevleri arasına dağıldılar, İtalya gibi muazzam ve her türlü kuvâya mâlik bir devlete karşı ebediyyen hasmâne bir vaz'iyette bulunmanın neticesiz, bir iş olduğunu anlatarak, zavallı mücâhidleri iknâa pek çok çalıştılar ise de bir türlü ümniyelerine nâil olamadıkları gibi, en sonra foyaları meydana çıktı ve her yerden koğuldular.

Bu teşebbüsten de bir fâide iktitâf edemeyen sinyörler, bir müddet için Senûsîlerle harb ve darb etmekten vazgeçmeye karar vermişler ise de, müdâfi' ve mücâhidler, İtalyanların bu desîselerini de haber aldıkları cihetle İtalyanları kendi mıntıkalarında râhatsız etmeye başladılar.

İtalyanların bu derece zaîf, tâkatsiz olduklarını gören Avrupa akvâmı, matbûâtı, onları hedef-i istihzâ ittihâz etmeye başlayınca, buna karşı muvakkat bir çâre bulmak için İtalyan mütefekkirleri, siyâsiyyûnu çalıştılar. En iyi bir çâre olmak üzere Trablus'da cereyân eden musâdemât ve vukūâtı tahrîf etmek, Avrupa'yı, Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini muvakkaten bu sûretle iğfâl ve ıdlâl için kuvvetli bir âlet elde ettiler: Royter, Hafas, İstefani telgraf ajanslarıyla Mısır'da yevmî olarak intişâr etmekte ve ecnebî propagandasıyla muvazzaf bulunan *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm* gazetelerini!...

Frenk ajanslarının tahrîf-i hakîkat etmelerine hayret ve taaccüb etmeyiz. Zira, İslâmiyet'le, müslümanlara karşı Hıristiyanlık'ın dâimâ müttehid ve yek-vücûd bir kütle teşkîl eyledikleri herkesin ma'lûmudur. Fakat, daha dünkü gün Araplıkla, Arapların hukūkunu müdâfaaya kalkışan ve Cezîretü'l-arab'ı bir yangın yerine çevirmek isteyen *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm*'ın, Trablusgarb'daki mücâhidîn-i urbân aleyhinde bulunması ve İtalyanların âşikâr olan hezîmet ve mağlûbiyetlerini ört bas edip, onları gālib göstermeye kalkışması ne kadar gülünç bir şeydir!...

Suriye'de (Fityân-ı Kahtân), Paris'de (Ebnâ-i Adnân) komitelerinin teşkîl ve te'sîsine –hükûmet-i Osmâniyye ile bütün Osmanlılara karşı– çalışan bâlâdaki gazetelere ne olmuştur ki, bu kadar çabuk, mesleklerini değiştirmeye lüzûm görüyorlar?...

Fitne ve fesâd dellâllığıyla geçinen bu iki gazete –Araplarını, kendi hukūk-ı mağsûbelerini müdâfaa ve istihsâle tergīb ettikleri hâlde– neden Trablus ve Bingazi Araplarıyla çöldeki Senûsî Araplarının hukūkunu müdâfaa etmeyi unutuyorlar?...

Demek ki bu evvelki iddiâları sırf hükûmet-i Osmâniyye'yi müşkilâta düşürmek ve Arabistan'da nifâk ve ayrılık tohumlarını saçmak içindi.

Yoksa Araplarla Frenkler beyninde tahaddüs eden münâzaât ve ihtilâfâta karşı mes'elenin şekil ve rengi, asıl mâhiyeti değişir!

el-Mukattam ve *el-Ehrâm* gazeteleri Suriye hıristiyanlarındandırlar. Uzun müddetten beri Mısır'da gazetelerini te'sîs etmiş ve biri Fransız, diğeri İngiliz tarafdârlığıyla havâs ve avâm nezdinde şöhret bulmuş kimselerdir. Nasyonalistlik cereyânının müessisi ve *el-Livâ*' gazetesinin ilk nâşiri merhûm Mustafa Kâmil Paşa dâimâ Mısır'daki Suriyeliler aleyhinde yazdığı makālelerde, bu müfsidleri (ed-duhalâ') –araya sokulan fodullar– kelimesiyle yâd ediyordu ki, cidden bu heriflerin İslâm ve İslâmiyet düşmanı oldukları bil-cümle İslâm mütefekkirlerince sâbittir. el-ân bir takım sâde diller, bu gibi varak-pârelerin neşriyâtına inanmaktadırlar ki, şâyân-ı teessüf ve teessürdür.

Senûsî'nin, İtalyanlara cevâben yazdığı son mektûbundaki bir fıkrayı nakl ve tercüme etmeyi fâideden hâlî görmüyoruz.

(وغزة الله وجلاله ومن رفع السماء بغير عمد لا اصالح معكم ولا اكف عن قتالكم ولايروعنى كثرة عدد كم حتى تخرجون من هذه البلاد الاسلامية اذلة صاغرين) "Tercümesi: Gökleri direksiz tutan Cenâb-ı Hakk'ın izzet ve celâletine yemîn ederim ki, sizinle barışmam; sizinle muhârebe ve mukātele etmekten çekinmem. Sizin çokluğunuza da ehemmiyet vermem, sizden korkmam. Bu İslâm diyârından zelîl ve hakīr olarak def' olup gidinceye kadar sizinle uğraşacağım"

Senûsî'nin bu yemînini Mısır'daki felâket dellâlları acaba işitip görmediler mi? Yoksa görmemezliği menfaatlerine daha muvâfık buldular da buna ses çıkarmaz mı oldular?..

Hükûmet-i meşrûta-i Osmâniyye ile, meşrûtiyetperver Osmanlı liderlerine, gençlerine karşı *el-Mukattam* dâimâ yalan yanlış neşriyâtta bulunmaktan aslâ hayâ ve hicâb etmiyor! En ufak bir habbeyi îcâbında kubbe gösteren bu gazetelere Arap şuarâ ve ümerâ-yı câhiliyyesinden olup, vefâ ve izzet-i nefsiyle târîh-i Arab'da bir şöhret te'mîn etmiş olan (Samoel bin Âdiyân'ın) şu beytini istişhâd etmekle iktifâ etmeyi münâsib görüyoruz:

اذا المرء لم يحفظ من اللؤم عرضه
فكل ردآءٍ يرتديه جميل

ŞUÛN

Trablus:

Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyâtı – Paris'de intişâr eden *Eclair* gazetesinin istihbârât-ı mevsûkasına nazaran Trablus'daki mücâhidler üç bin kişiden ibâret oldukları hâlde mitralyöz toplarıyla beraber birkaç küçük müfrezeye ayrılarak Zeytûn'e ve sâir mühim mevâkıe doğru gitmişlerdi. Ahîren mezkûr müfrezeler İtalyan kuma[nda]nlarından General Kantur ile Miralay Kabyali'nin kumandaları altında bulunan asâkire rast gelerek musâdemâta başlamışlardır. Musâdemât-ı mezkûre neticesinde İtalyanlar firâra mecbûr olmuşlardır. Mücâhidler ise İtalyan askerlerinin çadırlarının bir kısmını iğtinâm, diğer kısmını ihrâk, su yollarını da tahrîb eylemişlerdir. Fakat İtalya gazeteleriyle ajansları dâimâ mağlûbiyetlerini gālibiyet sûretinde göstermeye çalışmaktadırlar.

[188] Maskat:

Maskat'da İhtilâl – Hintistan'da intişâr eden İngiliz gazetelerinin beyânâtına nazaran Maskat ve Umman dağlarında bulunan kabâil kendi emirleri bulunan Maskat Emîri Seyyid Teymur'a karşı isyân edip ihtilâl çıkarmaya yeltenmişlerdir. İngilizlerin mıntıka-i nüfûz-ı bahrîsini teşkîl eden bu dağlarda isyânın söndürülmesi İngilizler için bir emr-i müşkil teşkîl eylediğinden ihtilâlin önünü almak için Maskat hâkimine muâvenet etmeye karar vererek, umûr-ı dâhiliyyesinde kendisini serbest bırakmayı vaad eylemişlerdir.

Çin:

Çin Cumhûriyet-i Cedîdesi ve Müslümanlar – *el-Müeyyed* gazetesinin Çin muhâbirinden aldığı mektupta müslümanlarla Çin gençleri arasında büyük bir ihtilâf hâsıl olmakta olduğu beyân edilmiştir. Çin inkılâbı esnâsında genç inkılâbcılara en ziyâde yardım eden bir unsur varsa o da Çin'deki müslümanlar idi. Çin'in en mühim kuvâ-yı askeriyyesini teşkîl eden İslâmlarla gençlerle tevhîd-i mesâî etmiş olmasaydılar Çin Cumhûriyet-i Cedîdesi bir türlü teşekkül edemeyecekti. İnkılâbı husûle getiren Yuan Shikai –ki son Çin Cumhûriyeti Riyâseti'ne intihâb edilmiştir– Çin müslüman askerlerinin hidemât-ı ciddiyye ve ber-güzîdelerini akīb-i inkılâbda unutmuş, onlardan ittihâz edecek liderlere ehemmiyet vermemeye başlamış, bütün büyük me'mûriyetleri sırf putperest Çinlilere hasr etmiş olduğundan müslümanların teveccühünü büsbütün bu haksızlığıyla gāib eylemiştir.

Hâlbuki inkılâbdan evvel Yuan Shikai ile Çin müslümanları arasında bir takım muâhedenâme ve i'tilâfnâme teâtî edilmiş ise de, ahîren muâhedât ve mevâîdin ihmâl edildiğini gören müslümanlar, inkılâb reisinin bu hareketinden müteessir olarak, inkılâbcılardan fenâlık gören sâbık Çin derebeyleriyle tevhîd-i efkâr etmeye başlamışlardır. Binâenaleyh Çin'de yeniden büyük tebeddülât husûle geleceğine intizâr edilmektedir.

Hindistan:

Hind Ulemâsı ve Hükûmet-i İslâmiyye – Beyrut'da münteşir *el-İkbâl* gazetesinde okunduğuna göre, Hindistan ulemâsından bir zât memâlik-i Osmâniyye'de ciddî bir ıslâhât-ı dîniyye husûlü için mufassal bir lâyiha kaleme almış ve mezkûr lâyihayı sadrıa'zam paşa hazretlerine takdîm etmek fikrinde imiş.

"Nedvetü'l-ulemâ" Meclisi – Hindistan'ın Leknehor şehrinde Nedvetü'l-ulemâ nâmıyla büyük bir meclis vardır ki reisi Hind ulemâsından ve mümtâz müverrihînden Mevlânâ Şiblî Nu'mânî hazretleridir. Bu meclisin a'zâları hep büyük ulemâlardır. Dîniyyât ile İslâmiyet'in maârif-i dîniyyesine taalluk eden mesâil-i mühimme burada müzâkere ve hall u fasl olunur. Meclisin ehemmiyetini takdîr eden İngiltere hükûmeti bu meclise ahîren ayda elli İngiliz lirası bir tahsîsât vermiştir. Fakat her nedense bu meclis biraz intizâmsızlığa uğramıştı, şimdi ise Hindistan mütenevvirlerinin himmetiyle tekrar ihyâ ve esaslı bir sûrette te'sîsine çalışılmaktadır. Nedvetü'l-ulemâ'nın esaslı bir meclis olmasına en ziyâde gayret eden zât Kalküta'daki *el-Hilâl* cerîde-i ferîde-i dîniyyesinin sâhib-i fâzılı Mevlânâ Ebu'l-Kelâm Âzâd hazretleridir ki, bir iki aydan beri mezkûr Nedvetü'l-ulemâ'nın ıslâhı için müstaid başmakāleler yazmış ve Hind müslümanlarıyla ileri gelenlerini işe sarılmaya teşvîk eylemişti.

Bu kere *el-Hilâl*'de mütâlaa-güzârımız olduğuna nazaran Delhi şehrinde eşrâf-ı mahalliyeden Hakîm Hâzinülmülk hazretlerinin konağında bir çok ulemâ, fudalâ, ağniyâ toplanarak akd-i müşâvere ve müzâkereye başlayarak Nedvetü'l-ulemâ Meclisi'nin yeniden nizâmât ve usûllerini tedkīk ve ta'dîle teşebbüs eylemişlerdir.

Allahâbâd Müslümanlarının Diyânet-perverlikleri – Hindistan'ın Allahâbâd şehrinde bulunan müslümanlar, muntazaman cemâat namazını kılmaya karar vermişlerdir. Evkāt-ı hamsede câmiler musallîlerle dolmaktadır. Namaz kılmayanlara karşı huşûnet ve i'tinâsızlık gesterildiği cihetle, onlar da namaz kılmaya ve cemâate uymaya mecbûr olmuşlardır. Her namaz akībinde zamana göre mev'ıza ve irşâdât icrâ edilmekte ve zât-ı Hilâfet-penâhî ile askerine hayır duâlar edilmektedir.

Tâûnun İlâcı Bulunmuş – *Bilse Ahbâr* gazetesinde okunduğuna göre Hind müslümanlarından birisi maddî ve ma'nevî bir sûrette tâûnun ilâcını keşfetmiştir. Bu ilâc edviye-i kimyeviyyeden mürekkebdir. Aynı zamanda ilâcı kullanan kimseye bir de kuûmine veriliyor ki, dînen de yardımı olsun.

Sultân Kutbüddîn Gavri Hazretlerinin Merkad-i Şerîfi – *Vatan* gazetesinde okunduğuna nazaran, Lahor'da defîn-i hâk-i ıtırnâk olan Sultân Kutbüddîn Gavri hazretlerinin mezârı fersûdeleşmiş olduğundan, yerli müslümanlar tarafından ta'mîri için hükûmet-i mahalliyeden ruhsat taleb edilmiştir. İngilizler müslümanların gönlünü bu sûretle de yapmak için mezkûr mezarın hükûmet tarafından güzelce ta'mîr ve termîmine mübâşeret edileceğini beyân ile müslümanların memnûn edilmelerine çalışmışlardır.

Müslüman Zenginlerinin Nazar-ı İbretine – Allahâbâd'da Hind ve putperestler için büyük millî bir dârü'l-fünûn inşâsı için yerli Hind ve ağniyâsından Cevher Bahâdır nâmında biri, bütün servetini terk ve teberru' eylemiştir. Mûmâ-ileyhin teberru' ettiği emlâk ve akār, senevî iki yüz yetmiş bin İn-

giliz lirası kadar bir vâridât te'mîn ediyormuş. Kendi ebnâ-yı cinsinin saâdetini bu himmetiyle ihyâ eden zâtın heykeli som altından olarak mezkûr dârü'l-fünûnda rekz edilmeye milletdaşları tarafından karar verilmiştir.

Lahor'daki Müslümanların Gayreti – Lahor müslümanları münhasıran kendilerine mahsûs olmak üzere büyük bir hitâbet salonuyla, bir kırâathâne, bir kulüp inşâsına karar verip, iânât cem'ine başlamışlardır. Hind-i Şimâlî'de bulunan müslümanlar günden güne terakkī ve teâlî eylemektedirler.

Aka Han Afrika'ya Gidiyor – Hindistan müslümanlarının büyük liderlerinden Sir Aka Han hazretlerinin Afrika-yı Cenûbî'deki müslümanların ahvâl-i siyâsiyye ve iktisâdiyyelerini yakından tedkīk etmek için önümüzdeki sonbaharda oraya gidecektir. Müşârun-ileyh hâl-i hâzırda Monte Carlo'da bulunduğunu Dehli'de çıkan *Zikomrid* yazıyor.

Hindûlarla İngilizler – Hindûların büyük bir kongresi vardır ki, tamâmıyla siyâsiyyâtla iştigāl eder. Ve Hindûların menâfi'-i maddiyye ve siyâsiyyesini muhâfaza ve müdâfaa etmek için de senede bir kere Hindistan'ın meşhûr şehirlerinden birinde in'ıkād eder. Bu kongreye Hindistan'ın âtiyen müstakıllen idâre olunmasını arzu eden müslümanlar da a'zâ olarak intisâb eylemişlerdir. Nitekim bu sene kongre bir müslümanın riyâseti tahtında şâz olarak mün'akid olmuştu. İngilizlerin, putperest Nasyonalistler hakkında birkaç seneden beri ta'kīb ve tatbîk etmekte oldukları cebr ve şiddet politikasının ta'dîli için mezkûr kongre a'zâsından birkaç Hindû ile Patna Eyâleti nüfûz-dârânından ve Hind müslümanlarının büyük liderlerinden Avukat Mister Mazharulhak hazretleri bir hey'et-i mahsûsa olarak Hindûlar tarafından resmen İngiltere'ye i'zâm edilmişlerdir. Ve hey'et miyânında Bombay müslümanlarından Mister Habina dahi bulunuyor. Hey'et-i mezkûre İngiliz vükelâ ve ricâliyle görüşüp bir i'tilâf akdine çalışacaklarmış. Hey'etin müslüman a'zâları vazîfelerini Londra'da ikmâl ettikten sonra Dersaâdet'e geleceklerdir.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

21 Mayıs 1914 | 25 Cumâdelâhir 1332 Perşembe | 8 Mayıs 1330 | Cild: 12 - Aded: 297

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 26 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Hudâ rızâsı için kaldırın nifâkı... Günâh!
Alev saçaklara sarsın mı, yâ ibâdallah?
Sararsa hanginizin hânümânı kurtulacak?
O bir tutuşmaya görsün, ne od kalır, ne ocak!
Neden beş altı vatansız, beş altı kundakçı,
Alay alay buluyor, arkasında yardakçı?
Niçin hakîr oluyor, sonra, durmayıp öteden
"Koşun! diyen, bu cehennem henüz kıvılcım iken."
Ne intibâha çalışmak, ne i'tilâya emek;
Cihan yıkılsa bizim halk uyanmadan gidecek!
Onun kıyâmı için Sûr'u beklemek lâzım!
Bu duygusuzluğa bir çâre yok mu, Allâh'ım?
Zavallı köylüye, ilkin, epeyce sövmüşler;
İşitmemiş... Bu sefer bir odunla dövmüşler.
Birer davul kadar olmuş da budlarındaki şiş,
"Davul çalınmada, zannım, aşağıki evde!" demiş.
İnince, derken, odunlar budur, deyip beyni,
"Davul bizim eve gelmiş!" demiş sonunda, hani?
Bizim de hâlimiz aynıyle köylünün hâli!
Harîm-i Şer'-i Mübîn'in, zemîn-i İslâm'ın,
Birer birer yıkılırken husûn-i iclâli;
Yerinden oynadı yerler de, bizler eyyâmın
Tekallübâtına bîgâneyiz hayâl ettik,
Kımıldamaksızın îmânı küfre çiğnettik!
Kımıldamak yine yok bizde cebr-i mâfâta;
Kim uğramıştı, unuttuk, geçen beliyyâta!
Bizim muhîti, bizim halkı seyredince nazar;
Görür ki: Beyni bozulmuş yığın yığın kafa var.
Düşünceler mütehâliftir istikāmette;
Şu var ki, hepsi nihâyet bulur sakāmette!

Birinci zümreyi teşkîl eden zavallı avâm,
Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.
Bugün nasîbini yerleştirince kursağına;
"Yarın" nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.
Yıkılsa arş-ı Hilâfet, tıkılsa kabre vatan,
Vazîfesinde değil: Çünkü "hepsi Allah'tan!"
Ne hükmü vardır esasen yalancı dünyânın?
Ölürse: Yan gelecek Cennet'inde Mevlâ'nın.
Fena kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:
"Kabûl ederse Cehennem ne mutlu, amca, sana!"
İkinci zümreyi teşkîl eden cemâ'at ise,
Hayâta küskün olandır ki: Saplanıp ye'se,
"Selâmetin yolu yoktur... Ne yapsalar boşuna!"
Demiş de hırkayı çekmiş bütün bütün başına.
Bu türlü bir hareket mahz-ı küfr olur; zîrâ:
Taleble âmir olurken bir âyetinde Hudâ,
Buyurdu "Kesmeyiniz rûh-ı rahmetimden ümîd;
Ki müşrikîn olur ancak o nefhadan nevmîd."
Bu bir; ikincisi: Ye'sin ne olsa esbâbı,
Onun atâlet-i külliyyedir ki îcâbı,
Teressübâtını etmiştik önceden tahlîl.
Üçüncü zümreyi kimlerdir eyleyen teşkîl?
Evet, şebâb-ı münevver denen şu nesl-i sefîh.
-Fakat nezîhini borcumdur eylemek tenzîh-
Bu zübbeler acaba hangi cinsin efrâdı?
Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı;
Hayır, kadın değil, erkek desen, nedir o kılık?
Demet demetken o saçlar, ne muhtasar o bıyık?
Sadâsı baykuşa benzer, hırâmı saksağana;
Hülâsa, zübbe demiştim ya, artık anlasan a!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[190] **FIKIH VE FETÂVÂ**

İCTİHÂDIN BÂ'İS-İ TEVELLÜDÜ

S: 11 İctihâd örfe intibâk ihtiyacından mı mütevelliddir?

Cevap:

En ziyâde dilimizde dolaştırdığımız "İctihâd" kelimesinin ma'nâ-yı fıkhîsi lâyıkıyla anlaşılmamıştır: Kimi ictihâd ile kıyâsı bir addediyor, kimi "İctihâd örfe intibâk ihtiyacından mütevelliddir" diyor.

Müctehid ve müctehide terettüb eden ahkâm sadedden hâric olduğundan ve evvelki makālemizde örfün ne olduğu bildirildiğinden onlardan sarf-ı nazar edeceğiz, yalnız sadede ta'alluk eden ictihâdı ve ona terettüb eden kavâ'idi, ictihâd ile kıyâs arasındaki farkı, sebeb-i tevellüdünü, bazı mesâil-i fıkhiyyede tatbîkini beyân edeceğiz.

Evvelâ Kütüb-i usûliyyede tasrîh edildiği vechile ictihâd lügatte meşakkatli olan bir şeyi ele geçirmek husûsunda tâkati sarf etmekdir ki bezl-i makdûr ile tercüme olunuyor.

Istılâh-ı fukahâda bir hükm-i şer'î-i zannîyi ele geçirmek husûsunda fakīhin tâkatini bezl etmesidir.

Hükm-i şer'î kaydıyla hükm-i aklî, hükm-i hissî, hükm-i örfî ve sâire hâric kaldığı gibi zannî kaydıyla vücûb-ı zekât ve hürmet-i zinâ gibi hükm-i şer'î-i kat'îler, zarûriyât-ı dîniyye de hâric kalır.

Filvâki' ahkâm-ı akliyye ve hissiyye ve örfiyyedeki bezl-i makderet de bir ictihâd ise de bunlara ictihâd-ı fıkhî denmez, ictihâd-ı fıkhî ahkâm-ı şer'iyyeye mahsûsdur.

İctihâd farz-ı ayn, farz-ı kifâye, mendûb olduğu gibi harâm da olur.

İctihâd iki hâlde farz-ı ayn olur:

1. Müctehid amele muhtâc olur, kendi hakkında farz-ı ayn olur, çünkü müctehidin ne kendi hakkında, ne başkası hakkında birine taklîd etmesi câiz değildir.

2. Bir hâdise hudûs eder, sâil o hâdise hakkındaki hükm-i şer'îyi başkasına sormaya kādir olamaz. Artık hâdisenin fevtinden korkarak ale'l-fevr ictihâd vâcib olur.

İctihâd iki hâlde farz-ı kifâye olur:

1. Bir hâdise hudûs eder, hâdisenin fevtinden korkulmaz; sâil hâdise hakkındaki hükm-i şer'îyi başka bir müctehide de suâl edebilir, müctehidlerden biri cevap verirse farz sâkıt olur. Müctehidler cevap zâhir iken imsâk ederler ise günahkâr olurlar, bilâkis cevap zâhir değil ise imsâklerinden nâşî ma'zûr olurlar. Fakat müctehidlerden taleb sâkıt olmaz, savâbın zuhûruna kadar cevâbın farz olması bâkī kalır.

2. Hükme nazar husûsunda müşterek olan iki kādî-i müctehid beyninde hüküm deverân eder, ictihâd her ikisine de farz olur, her hangisi teferrüd ederse farz sâkıt olur.

İctihâd iki hâlde mendûb olur:

1. Müctehid hâdisenin hudûsünden evvel hükmünü bilmek için hâdisenin zuhûrundan evvel bilâ-suâl ictihâd eder.

2. Sâil hâdisenin hudûsünden evvel hâdise hakkında hükm-i şer'îyi suâl eder, müctehid ba'de's-suâl ictihâd eder.

Harâm olan ictihâd nas ve icmâ' gibi delîl-i kātı' var iken, mes'ele mansûsün aleyhâ, mücma'un-aleyhâ iken yapılan ictihâddır. Harâm olan ictihâd hakīkaten ictihâd olmadığına binâen maksemde[?] dâhil olamayacağından *Keşf-i Pezdevî*'de zikr olunmamıştır; fakat *et-Tahrûr*'da, *Müsellemü's-sübût*'da tarden li'l-bâb zikr olunmuştur.

§ Nebiyy-i zîşân sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin mesâlih-i dünyâ ve tedbîr-i hurûba ve emsâline ta'alluk eden umûrda ictihâdı câizdir. Bu husûs hakkında usûliyyîn icmâ' etmişlerdir. Fakat ahkâm-ı şer'iyye ve umûr-ı dîniyyede mansûs olmayan mesâilde ictihâd-ı nebînin cevâzı hakkında mezâhib-i muhtelife vardır:

Mezheb-i evvel: İctihâd-ı Nebî mutlak olarak yani vahye intizâr etmeksizin câizdir. Ekser usûliyyînin mezhebi budur. İmâm-ı Mâlik ve Ebu Yusuf'un, İmâm-ı Şâfi'î ve Ahmed'in ve âmme-i ehl-i hadîsin mezhebleri de budur.

Mezheb-i sânî: İctihâdını vahye intizâr etmek şartıyla câizdir; İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin ve Muhammed'in mezhebleri budur; fukahâ-i Hanefiyyece muhtâr olan bu mezhebdir.

Nebiyy-i zîşân efendimiz hazretleri bir hâdise zuhûrunda evvel emirde vahye muntazır olur, hâdisenin fevtinden havf ederse ve bu bâbda kendisine vahy gelmemiş ise ictihâd eder. Nebiyy-i zîşân efendimiz hazretleri ictihâd eder ve ictihâdı üzerine karar kılar ise bu karar sıhhat-i ictihâdın delîl-i kātı'ı olur, çünkü Nebî aleyhissalâtü vesselâm hatâda karar kılmaz, bundan nâşî müctehidîn-i sâirenin ictihâdına muhâlefet câiz olduğu hâlde Nebî aleyhissalâtü vesselâm efendimizin ictihâdına muhâlefet câiz değildir; bu ictihâda vahy-i bâtın derler.

Mezheb-i sâlis: İctihâd-ı Nebî câiz değildir, ekser-i Mu'tezile ve Eşâ'ire'nin mezhebleri budur.

Mezheb-i râbi': Ancak hurûba müte'allik olan mesâilde ictihâd-ı Nebî câizdir. Bu mezheb Ebû Ali el-Cubbâî'den mahkîdir.

Mezheb-i hâmis: Tevekkufdur, hiçbir şeyi kat' etmemektir; Kādı Ebû Bekir el-Bâkıllânî ile Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin mezhebleri budur.

[191] İctihâd-ı Nebî câiz olunca hatâ ihtimâli de câizdir.* Ancak hata karar kılmaz, ona tenbîh olunur.** İctihâd-ı Nebî'de hatânın câiz olacağı [1](لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) âyet-i kerîmesi ile [2](لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ – رواه البخاري) hadîs-i şerîfi ile; hatâ üzerinde karar kılmayacağı icmâ'-ı ümmet ile sâbittir.

§ Asr-ı sa'âdette müctehid sahâbînin ictihâdı câiz ve vâki' olup olmamasında ihtilâf olunmuştur: Bir tâifeye göre ictihâd-ı sahâbî câiz değildir. Fakat ekser-i ulemâya göre asr-ı sa'âdette ictihâd-ı sahâbî câizdir.

İctihâdı tecvîz edenler de ihtilâf ediyorlar:

1- İctihâd-ı sahâbî huzûr-ı Risâlet'te, huzûrdan hâricde câizdir. Ekser ulemâ indinde muhtâr olan budur. Bu kavl İmâm Muhammed'den menkūldür. Kādî'nın Gazzâlî'nin, Râzî'nin, Âmidî'nin muhtârları da budur.

2- İctihâd-ı sahâbî ancak kuzât, vülât için huzûr-ı Risâlet'in hâricinde câizdir.

---

* Hata yerine edeben terk-i evlâ denir.

** Nitekim Gazve-i Bedir'de, Gazve-i Tebük'de birer kere tenbîh-i Sübhânî vâki' olmuş idi.

1 Tevbe, 9/43.

2 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hac, (1785).

3- İctihâd-ı sahâbî ancak izn-i hâs ile câizdir.

Asr-ı risâlette ictihâd-ı sahâbîyi tecvîz edenler ayrıca ictihâdın vukūunda ihtilâf ediyorlar:

1- İctihâd-ı sahâbî huzûr-ı Risâlet'te huzûrdan hâricde vâki'dir. Âmidî ile İbnü'l-Hâcib'in muhtârları budur.

2- İctihâd-ı sahâbî aslâ vâki' değildir, Ebû Ali el-Cübbâî ile Ebû Hâşim'in mezhebleri budur.

3- İctihâd-ı sahâbî huzûr-ı Risâlet'te vâki' değildir. Fakat huzûrdan hâricde vâki'dir. Kādî'nin, Gazzâlî'nin, İbnü's-Sabbâğ'ın muhtârları budur, Ebu'l-Me'âlî de bu mezhebe meyyâldir. Ekser fukahâ ve mütekellimînden menkūl olan bu mezhebdir.

Kavl-i evvel mezheb muhtâr ve râcihdir. Nitekim *Buhârî*'nin tahrîci üzere Nebiyy-i zîşân sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri Benî Kureyza hakkında Sa'd bin Muaz'ı hakem kılmış, Sa'd bin Muaz "mukātilîni katl, çocuklarını seby ile" hüküm eylemiş, Fahr-i Âlem efendimiz hazretleri [1](لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ اللهِ) buyurmuştur. Kezâ *Buhârî*'nin tahrîci üzere Gazve-i Huneyn'de huzûr-ı Risâlet'te Ebûbekir es-Sıddîk radıyallâhu anh ictihâd etmiş, Hakîmü'l-enbiyâ efendimiz hazretleri Hazret-i Sıddîk-ı a'zamın ictihâdını tasvîb buyurmuştur. Kezâ Ebû Davud ve Nesâî'nin tahrîcleri üzere Hazret-i Ali kerremallâhü vechehu Yemen'de iken bir veled hakkında ictihâd etmiş, bu ictihâd, Nebiyy-i efham efendimiz hazretlerine bâliğ olmuş, İmâm Ahmed'in tahrîci üzere Fahr-i Âlem efendimiz hazretleri "لا اعلم فيها الاّ ما قال على" buyurmuştur.

§ İctihâd diğer bir ictihâd ile menkūz olmaz. Nakz da bir ictihâddır. Bu da yani nakz-ı ictihâd da nakz olunmuş olur da müteselsilen ictihâdât menkūz olmuş olur. Bu ise nasb-ı hâkim maslahatını fevt etmiş olur. Çünkü nasb-ı hâkimden maksad fasl-ı husûmâttır. Artık ahkâma vüsûk kalmaz. Buna mebnî bil-icmâ' kazâda ictihâd ictihâd ile nakz olunmaz denilmiştir.

* * *

Sâniyen: Evvelki makālemizde beyân ettiğimiz vechile kıyâs başka, ictihâd başkadır. Kıyâsı inkâr edenler ictihâdı inkâr etmezler. Bu bâbda ümmehât-ı kütübden nas –üçüncü ma'nâya göre– getirelim.

1- Meşâhîr-i usûliyyîn-i Hanefiyye'den Abdülaziz el-Buhârî'nin *Keşf-i Pezdevî*'de beyânına göre cumhûr-ı ulemâya göre ictihâd kıyâsdan e'amdır. Kıyâs ictihâdsız olmaz, fakat ictihâd kıyâssız olur. İctihâd kıyâs ile olsun, kıyâs ile olmasın. Taleb-i hak husûsunda bezl-i makderettir.

Mutlakı mukayyede haml, âmmı hâs ile tahsîs ve emsâli bâb-ı ictihâdda dâhil, bâb-ı kıyâsdan hâricdir. Yalnız İbni Ebî Hureyre ictihâd ile kıyâsı bir addediyor.

2- Usûliyyîn-i Hanefiyye'den Abdülali Muhammed bin Nizâmeddin el-Ensârî'nin *Fevâtihü'r-Rahmût*'da beyânına göre re'y ile ictihâd kitâbda ve sünnette bulunur, aksâm-ı vuzûhdan zâhiri, aksâm-ı hafâdan müşkili te'vîl ve sâire ictihâddır, fakat kıyâs değildir.

3- E'âzım-ı fukahâ-i Şâfi'iyye'den Ebû İshak-ı Şîrâzî de *el-Lüma"*da "İctihâd kıyâsdan e'amdır" diyor.

4- E'âzım-ı Usûliyyîn-i Şâfi'iyye'den Ebû Hâmid el-Gazzâlî *el-Müstesfâ*'da ve e'âzım-ı usûliyyîn-i Mâlikiyye'den İbrahim Eş-Şâtıbî *Muvâfakāt*'da tenkīh-i menât-ı hükm ile tahkīk-i menât-ı hükmü* kıyâsdan ayırıyorlar.

§ Geçen haftaki makālelerimizde beyân ettiğimiz vechile Zâhiriyye, İmâmiyye, İbâziyye kıyâsı inkâr ettikleri hâlde ictihâda kâil oluyorlar.

* * *

Sâlisen: Zerkeşî'nin tahkīki vechile Cenâb-ı Ahkemü'l-hâkimîn kâffe-i ahkâm-ı şer'iyye üzerine edille-i kātı'a nasb etmemiş, mükellefîn hakkında tevsî'-i maslahatına mebnî edille-i ahkâmı zannî kılmıştır.

Bütün ahkâm-ı şer'iyyede edille-i kātı'a kāim olmuş olsaydı mükellefîn mezheb-i vâhide hasr-ı nefs edecekler idi. Bu ise tevsî'a, yüsr ve suhûlete münâfî idi.

Dîn yüsr ve suhûlet, şerî'at gāyet vâsi' bir rahmettir.

Buna mebnî ahkâm-ı şer'iyyede edille-i zanniyye mu'teber olmuştur. Delîl-i kat'îsi bulunmayan hükm-i şer'î-i amelî müctehedün-fîh olur. Mes'ele-i ictihâdiyye delîl-i kātı'ı bulunmayan mes'ele-i fıkhiye demektir. Bir mes'ele-i fıkhiyye hakkında delîl-i kātı' nasb olunmamış ise o mes'ele mes'ele-i ictihâdiyye olur, bil-ictihâd **[192]** mes'elenin hükm-i şer'îsi beyân olunur. Artık ictihâd ancak delîl-i kātı'ı bulunmayan bir mes'ele-i şer'iyye hakkında hükm-i şer'îsini beyân etmek ihtiyâcından tevellüd ediyor, ictihâdda yegâne örfün bir te'sîri görülmüyor. Delîl-i kātı'ı bulunan mesâilde ictihâd bulunamayacağından ihtilâf da zuhûr etmez, delîl-i kātı'ı bulunmayan mesâilin hükmü bil-ictihâd ma'lûm olacağından ve her müctehidin re'y ve nazar ve ictihâdı diğer müctehidin re'y ve nazar ve ictihâdına muhâlif olabileceğinden ictihâddan nâşî ihtilâf zuhûr etmiştir.

İctihâddan dolayı zuhûr eden ihtilâfât-ı fıkhiyye bid'at ve dalâleti mûcib değildir, muhdes değildir. Belki Gazve-i Bedir, Sefer-i Benî Kureyza Musâlaha-i Hudeybiye'de vukū' bulan ihtilâfdan anlaşılacağı üzere asr-ı celîl-i Risâlet'te bile ihtilâfât-ı fıkhiyye vâki' olmuş, sahâbe-i güzînin evâil-i eyyâmından i'tibâren cereyân edegelmiştir. Asr-ı Sıddîk-ı a'zamda bir hükm-i dînîde ihtilâf karar bulmamıştır; asr-ı Fârûk-ı ekberde hükm-i dînîde ihtilâf karar bulmuş ise de ihtilâf-ı ârâdan nâşî levm ve zem vâki' olmamıştır. Asr-ı Zinnûreyn'de hükm-i dînîde ihtilâf-ı ârâdan nâşî zem ve levm vâki' olmuş ise de beyne'l-müslimîn sefk-i dimâ' vukū' bulmamıştır.

Asr-ı Haydar-ı kerrârda ihtilâf-ı ârâ' seyfe müncer olmuştur. Asr-ı celîl-i Risâlet'te cümleye alenen beyân olunan umûr-ı mühimme ve ferâiz-i kat'iyye ve ukūd ve ahkâm-ı şer'iyye nusûs-ı vâzıha ve icmâ'-i kat'î gibi edille-i kātı'aya müstenid olduğundan bunlar mahall-i ictihâd değildir, bunlarda ihtilâf yoktur. Ancak bunların fürû'u ve tefâsîli hakkında edille-i kātı'a nasb olunmadığından fürû' ve tefâsîl mahall-i ictihâddır, mahall-i ihtilâfdır, mahall-i nizâ'dır.

Meselâ tahâret-i salâtın su ile sahîh olması müttefekun-aleyh, sâir mâyi'ât ile cevâzı muhtelefün-fîhdir.

Kezâ hamrin hürmeti mücme'un-aleyh, necâseti muhtelefün-fîhdir.

Kezâ mesh-i re'sin erkân-ı vuzû'dan olduğu mücma'ün-aleyh, mikdâr-ı mesh muhtelifün fîhdir.

---

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 22. Buhârî'de benzer şekilde yer alır.

* Bu bahis *Sebîlürreşâd*'ın 290. adedinde izâh olunmuştur.

Kezâ salât-ı Cuma'nın farziyyeti müttefekün-aleyh, izn-i sultâna tevekkuf etmesi muhtelefün-fîhdir.

Kezâ salât-ı îdin meşrû'iyyeti müttefekün-aleyh, vücûbu muhtelefün-fîhdir.

Kezâ ribânın hürmeti mücme'un-aleyh, ribâ-i fazlın hürmeti mühtelefün-fîhdir.

Kezâ tâhir olan bir aynın bey'i bil-icmâ' sahîhdir, fakat kelb, hamr, fışkı gibi nefsinde necis olan bir aynın bey'i muhtelefün-fîhdir.

Kezâ nikâhın meşrû'iyyeti mücme'un aleyh, hîn-i akidde şâhidlerin bulunması muhtelefün-fîhdir.

Kezâ hür olan insanın şehâdeti bil-ittifâk makbûl, kölenin şehâdetinin makbûl olması muhtelefün-fîhdir.

Ve kıs alâ zâlik.

* * *

Râbi'an: Mesâil-i fıkhiyye hakkında ictihâdın nasıl cereyân ettiği ma'lûm olmak üzere birkaç numûneler irâe edelim:

Mes'ele 1: [1](وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) nazm-ı celîli mesh hakkında kat'î olduğu hâlde mikdâr-ı mefrûz hakkında kat'î değildir.

Hanîfe: "Kitap mücmeldir* nâsiyeyi mesh hakkında vârid olan hadîs-i şerîf mücmeli beyân ediyor, bu hâlde mikdâr-ı mefrûz nâsiyeyi, bazı re'si meshdir" diyerek ictihâd ediyorlar, Hanîfe'ye göre rub'-ı re's veya üç parmak mikdarı mesh farzdır.

Şâfi'iyye: "Kitap mutlakdır, bâ' teb'îz içindir, bundan dolayı mikdâr-ı mefrûz re's ismi verilen şeyin ednâsını meshdir" diye ictihâd ediyorlar. Şâfi'iyye'ye göre tahdîd olunmaksızın bazı re'si mesh farzdır.

Mâlik: "Bâ' sıladır, başın hepsini mesh farzdır, bu bâbda hadîs-i şerîf de vardır" diye ictihâd ediyor. Mâlikiyyeye göre kaplayu mesh farzdır. Mâlikiyye bu bâbda ihtilâf ediyorlar. Bir kısmına göre sülüsânı, diğer bir kısmına göre bir sülüsü kâfîdir.

Ahmed'de *Azher*-i *Rivâyât*'ta Mâlik gibi ictihâd ediyor, kaplayu mesh farzdır" diyor.

Hasan-ı Basrî: "Ekser-i re'si mesh farzdır, zirâ ekser için hükm-i küllî vardır" sûretinde ictihâd ediyor.

Mes'ele 2: Sabî ile mecnûna zekâtın vâcib olması hakkında Hanefiyye şöyle ictihâd ediyor: "Zekât ibâdettir, bir teklîfdir, bu ise ancak medâr-ı teklîf olan ihtiyâr-ı kâmil ile hâsıl olur, mecnûn ve sabî mükellef değildir."

Hanefiyye'nin bu ictihâdı fukahâ-i seb'a ashâbından Hazret-i Ali kerremallâhü vechehu ile İbni Abbâs radıyallâhu anhın ictihâdlarına muvâfıktır.

İmâm-ı Şâfi'î şöyle ictihâd ediyor: "Zekât vâcibât-ı mâliyyedendir, her vâcib-i mâlî onlar üzerine vâcib olduğundan zekât da üzerlerine vâcibdir, velîsi onlar tarafından edâ eder."

İmâm-ı Şâfi'i'nin bu ictihâdı fukahâ-i seb'a ashâbdan İbni Ömer ve Aişe radıyallâhu anhümânın ictihâdlarına muvâfıkdır.

Mes'ele 3: Ma'kıl bin Sinan'ın Buru' binti Vâşık hakkında rivâyet ettiği hadîs-i şerîf Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ radıyallâhu anhe bâliğ olmuş ise de Hazret-i İmâm bu rivâyeti kabûl etmemiş, İbni Mes'ûd radıyallâhu anh hadîs-i şerîfe muvâfık olarak ictihâd etmiş idi. Hadîs-i şerîf mûcebince mehir ta'yîn edilmediği halde zevci vefât eden kadın hakkında mehir ile hüküm olunacak idi.

Bu bâbda İmâm-ı A'zam ile İmâm-ı Şâfi'î muhtelif ictihâdda bulunuyorlar:

İmâm Ebû Hanîfe: "Mevt ile duhûlün her ikisinde de iddet vâcib olduğundan mevt duhûl gibidir. Mehir nefs-i akd ile vâcib olur **[193]** ve vat' ile te'ekküd ettiği gibi mevt ile de te'ekküd eder. Çünkü mevt ile nikâh nihâyet bulduğundan güyâ ma'kûdün aleyh teslîm olunmuş hükmünde oluyor da iddet vâcib oluyor, burada ma'kūdün-aleyh vat'dir" sûretinde ictihâd ediyor ve hadîs-i şerîf ile âmil oluyor, mehir ile hükm ediyor.

İmâm-ı Şâfi'î Hazret-i Ali kerremallâhü vechehunun reddini nazar-ı i'tibâra alıyor. Hadîs-i şerîf ile âmil olmuyor. Bu bâbda Aliyyü'l-Murtazâ radıyallâhu anh gibi adem-i mehir ile iftâ ediyor.

Mes'ele 4: Bey' bi'ş-şartta fukahâ muhtelif sûrette ictihâd ediyorlar: Neha'î, İbni Ebî Leylâ, Hasan-ı Basrî, Şa'bî, İbni Cerîr, Ebû Sevr gibi e'âzım-ı fukahâ hadîs-i Büreyre ile** âmîl oluyor: Hadîs-i şerîf mûcebince bey' câiz, şart bâtıl oluyor.

Üstâz el-İmâm Hammâd, İbni Şibrime hadîs-i Câbir ile*** âmil oluyorlar, hadîs-i şerîf mûcebince şart ve bey' câiz oluyor.

İmâm A'zam daha başka bir sûrette ictihâd ediyor, (نهى عن الشرط فى البيع مسند ابى حنيفة) hadîs-i şerîfi ile âmil oluyor şöyle ki:

Hadîs-i Büreyre'de ibâha vardır (ما فيه الاباحة منسوخ بما فيه النهى) kā'ide-i usûliyyesine mebnî hadîs-i nehy hadîs-i ibâhaya müreccahdır, hadîs-i Câbir'deki şart-ı salb akidde vâki' değildir, hadîs-i nehy bazı büyû' ve şurûta masrûfdur. Çünkü bazı rivâyâtta [2](عَنْ بَيْعٍ وَسَلَفٍ – رواه الطحاوى) Revâhu't-Tahâvî vârid olmuştur. Bu ise bey'de ahad-ı âkıdeyne nef'i bulunan şart ile olan bey'in bir ferdidir; hadîs-i nehy [3](إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لاَ خِلاَبَةَ – رواه البخارى) hadîs-i şerîfi ile (hadîs-i hıyârât ile) muhassasdır, bu halde hadîs-i nehy ahad-ı âkıdeyne nef'i olan her bir şart ile olan bey'in fesâdına delâlet eder.

Mes'ele 5: Ebû Hüreyre'den turuk-ı muhtelife ile rivâyet olunan hadîs-i Musarrât**** İmâm Ebû Hanîfe ve Muhammed, Eşheb ve ehl-i Irak'dan bir tâifeye ve rivâyet-i meşhûreye nazaran Ebû Yusuf'a göre şayân-ı ihticâc değildir.

---

[1] Mâide, 5/6.

* Mücmel öyle bir lafızdır ki o lafızdan maksûd olan ma'nâ nazar ve te'emmül ile anlaşılmayıp ancak icmâl eden mütekellimin beyânı ile kasd ettiği ma'nâ idrâk olunur, bundan dolayı mücmel beyâna muhtâc olur.

** (مَا بَالُ رِجَالٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ. الحديث – رواه البخارى) [Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 73]

*** (بِعْتُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعِيرًا فِي سَفَرٍ. الحديث – رواه البخارى) [Hadis metni sehven - وسلم ناقة فاشترطلى... - şeklinde yazılmıştır. Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hibe, 21]

**** (لاَ تُصَرُّوا الإِبِلَ وَالغَنَمَ، فَمَنِ ابْتَاعَهَا بَعْدُ فَإِنَّهُ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ. الحديث – وى) [Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 35. Hadis kitabı (وى) şeklinde yazılmıştır. Tahâvî olabilir.]

2 et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr,* Medine, 1994, c. 4, s. 46 (5656).

3 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 48.

Binâenaleyh Musarrât yani memesi şişirilmiş bir hayvan iştirâ ettikten sonra memesinin şişirildiğinin farkına varan müşterî hıyâr-ı aybdan dolayı Musarrâtı red edemez. Yalnız noksân-ı ayb ile bâyi'e rücû' eder.

Bu cemâ'ate taraftar olanlar şöyle ictihâd ediyorlar.

Evvelâ: Hadîs-i Musarrât şartsız, ayıbsız, bilâ-fevât-ı vasf bey'i reddi îcâb ediyor, çünkü tasriye ayıb değildir. Bu bâbda müşterî muğterdir (aldanmıştır), fakat mağrûr (aldatılmış) değildir.

Sâniyen: [1](الْخَرَاجُ بِالضَّمَانِ – رواه ابو داود والترميذى والنسائى و ابن ماجة و احمد فى مسنده والحاكم فى مستدركه) hadîs-i şerîfi mûcebince harâc yani ayn-ı bey'in gallesi (geliri) damân mukābilindedir, galleye damân sebebiyle istihkāk hâsıl olur, binâenaleyh müşterînin yedinde iken hâdis olan leben mazmûn değildir; Hadîs-i Musarrât ise südü mazmûn kılıyor.

Sâlisen: Süd misliyyâttandır, misliyyâtın misli ile tazmîn olunması lâzım gelir, bir şey misli ile tazmîn olunmaz ise kıymetiyle tazmîn olunur, bir aynın fevâtı zamanında damân-ı üdvânın* misil veya kıymet ile takdîri icmâ' ile sâbittir.

Hadîs-i Musarrât aynı (sütü) mislinin gayriyle (hurma ile) tazmîn etmeyi tecvîz ediyor.

Râbi'an: Mâl-ı mazmûn ancak kıllet ve kesrette mikdâr ile tazmîn olunur.

Hadîs-i Musarrât'da süd az olsun, çok olsun bir sa'** mikdârı ile damân vâki' oluyor.

İşte bu beyânâta mebnî hadîs-i Musarrât usûl-i şerîata münâfî olmakla te'vîli vâcib olur:

Musarrât hakkında bâyi' ile müşterî arasında bir nizâ' zuhûr ediyor, Nebiyy-i zîşân sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri hükmen değil, belki sulhen bâyi'i istirdâda da'vet ediyor. Fakat bâyi' müşterînin intifâ' ettiği üç günlük sütten dolayı da'vete icâbetten imtinâ' ediyor, bu imtinâ'ına mebnî Akza'l-enbiyâ efendimiz hazretleri bir sa' hurma tezyîd ediyor, bâyi' hayvânı da, hurmayı da hükmen değil, sulhen kabûl ediyor, semeni müşterîye veriyor.

Râvî-i hadîs bu hâli sulhen zan etmiyor da hükmen zan ediyor, nakl-i ehâdîsde nakl bil-ma'nâ câiz olduğundan zannı üzerine ibâre tertîb ederek hadîsi nakl ediyor.

Hadîs-i Musarrât ile âmil olmayanlar daha başka bir sûrette de ictihâd ediyorlar, hadîs-i Musarrâta mensûh diyorlar.

Diğer tarafdan Züfer, Leys, Şâfi'î, Ahmed, İshak, Ebû Ubeyde ve bir rivâyette Mâlik ve İbni Ebî Leylâ'ya göre hadîs-i Musarrât mûcebince müşterî için hakk-ı hıyâr sâbit olur, dilerse hayvanı i'âde eder, şu kadar ki az olsun, çok olsun sağdığı süte bedel ya bir sa' hurma veya bir sa' hurmanın kıymetini veya örf-i beldeye göre bir sa' azık verir.

Bu cemâ'ate tarafdâr olanlar ise şöyle ictihâd ediyorlar.

Evvelâ: Hadîs-i Musarrât usûl-i şerî'ate muvâfıktır, çünkü Musarrâtta hıyâr-ı tağrîr vardır, tağrîr müşterîye hakk-ı rücû' isbât eder, müşterî o vasfın (sütlü olmak) bulunmadığını bilmiş olsaydı parasını verir miydi? Bâyi'in tağrîr fi'li ile bey'i ilzâm edişi pek büyük zulümdür şer'-i enver ondan berîdir.

[194] Sâniyen: Tasriye ayıbdır, müşterî hayvânı sağdıktan sonra tasavvur ettiğine muhâlif bulduğundan kendisi için hakk-ı hıyâr sâbit olur, Peygamber-i zîşân efendimiz hazretleri pazara kadar gidip narhı anlamaksızın mâl satanlar için hıyâr isbât etmiştir.

Sâlisen: Hadîs-i Musarrât hadîs-i damândan esahdır, nasıl olur da hadîs-i damân hadîs-i Musarrât'a mu'ârız olabilir? Maamafîh aralarında te'âruz da yoktur, zirâ harâc gallenin ismidir, lebene galle tesmiye olunmaz.

Râbi'an: Lebeni cinsinin gayriyle tazmîn etmek tamâmıyla adldir çünkü misli ile tazmîn mümkün değildir: Memedeki leben mahfûzdur, fesâda ma'rûz değildir, fakat süt sağıldıktan sonra humz ve fesâda ma'rûz olur. Memedeki sütü kaba sağılan süt ile tazmîn zulümdür. Şer'-i celîl ondan müberrâdır.

Sütün kıymetini takdîr ciheti kabûl olunur ise beyne'l-âkıdeyn nizâ' zuhûr eder. Şâri'-i a'zam nizâ'ı fasl için lebene en yakın olan şey ile lebeni takdîr etmiştir. Leben nasıl ehl-i Medîne'nin azığı ise hurma da öylece azığıdır her ikisi mat'ûmdur, mekîldir, bilâ-ilâc velâ san'at azık olabilir. Nebiyy-i zîşân efendimiz hazretleri fasl-ı nizâ'da sebeb-i nizâ'ı men'e pek ziyâdesiyle arzûkeş idi. Bey'-i Musarrât bâdiyelerde, karyelerde öyle mahallâtta vâki' olur ki orada onun kıymetini bilen bulunmaz, leben telef olur. Azlığında, çokluğunda nizâ' vâki' olur. İşte bu nizâ'ı fasl için şer'-i şerîf bir zâbıta vaz' ediyor: Bir sâ' hurma.

Bu mezhebe göre hurmanın her beldede azık olabilmesi de bir mes'ele-i ictihâdiyyedir, mevârid-i ictihâddandır, mesâil-i nizâ'dandır. Bazı ehl-i ilme göre her yerde hurma verilir. Ekser-i Şâfi'iyye ve Hanâbile'nin mezhebi budur.

Bazı ehl-i ilme göre her beldenin azığından bir sâ' mikdârı verilir. Rûyânî ile bazı ashâb-ı Ahmed, bazı rivâyette İmâm Mâlik bunu ihtiyâr etmişlerdir. İbnü'l-Kayyım: Sahîh olan bu re'ydir, diyor.

Hadîs-i Musarrâtta ferîkayn daha pek çok ictihâdâtta bulunmuşlar idi.

Mes'ele 6: ***(احْفَظْ وِعَاءَهَا وَعَدَدَهَا وَوِكَاءَهَا الحديث – رواه الستة) hadîs-i şerîfi Ebû Hanîfe, ashâb-ı Ebî Hanîfe, Şâfi'î, ashâb-ı Şâfi'îye göre usûl-i şerî'ate muhâlifdir.

Fukahâ-i müşârun-ileyhim şöyle ictihâd ediyorlar:

Yed: Mülk gibi hakk-ı maksûddur. Ona ancak hüccet ile istihkāk olunur. Müdde'înin hücceti beyyinedir, bilâ-beyyine müdde'înin da'vâsı imzâ olunamaz, her hâlde müdde'îye beyyine lâzımdır; [2](الْبَيِّنَةُ عَلَى مَنِ ادَّعَى، وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ – اخرجه البيهقى واخرج الترمذى وابن حبان نحوه) hadîs-i meşhûru müdde'îye beyyinenin lüzûmunu tansîs ediyor. Hadîs-i lukata ise bilâ-beyyine da'vânın imzâ olunmasını emr ediyor artık hadîs-i meşhûr ile amel etmek ve usûl-i şerî'ati muhâfaza etmek için hadîs-i lukatadaki emr-i peygamberîyi ibâhaya haml etmekten başka çare yoktur. Bu ise te'vîldir. Yoksa

1 İbn Mâce, *Sünen,* Ebvâbü't-Ticârât, 43.

* Tecâvüz sebebiyle ödemek demektir.

** Evvelki makālelerde îzâh olunmuş idi.

*** Hadîs-i şerîfin meâli budur: Lukatanın kabını, sayısını, bağını iyice [sakla] sâhibi gelirse ona teslîm eyle, gelmez ise onunla intifâ' et. [Buhârî, *Sâhîh,* Kitâbün fi'l-Lukata, 1.]

2 el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* Lübnan, 2003, c. 8, s. 213.

emr-i peygamberî vücûba haml olunur ise, te'vîle gidilmez ise hadîs-i meşhûru terk lâzım gelecektir.

Diğer tarafdan Mâlik, ashâb-ı Mâlik, Ahmed, Davud, Buhârî, Leys hadîs-i lukata ile amel ediyorlar, şöyle ictihâdâtta bulunuyorlar: Hadîs-i şerîf mûcebince lukatayı mücerred vâsıfına vermek kıyâs ve usûl-i şerî'at iktizâsıdır. Zirâ vâsıfın vasfından müstefâd olan zann-ı mücerred nükûlden veya şâhidînden müstefâd olan zandan daha gâlibdir, vâsıfın vasfı bâ-husûs bir mu'ârız bulunmaz ise sıhhat-i da'vâ için bir beyyine-i zâhiredir, kendinden daha kuvvetli bir mu'ârız olmadığı sûrette onu lağv etmek câiz olmaz. İşte bu ilgā hilâf-ı usûldür.

Mes'ele 7: [1](وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا...الآية) nazm-ı celîlinde zinâdan pâk olan kadınları fâhişe-i zinâ ile şetm edip dört şâhid getirmeyenler hakkında üç hüküm beyân olunuyor: Celd, redd-i şehâdet, fısk.

Bu üç hükümden sonra tevbe edenler hükm-i sâbıktan istisnâ olunuyor, istisnâ hükm-i evvele râci' olamaz zirâ icmâ'-ı müslimîn ile sâbittir ki hadd-ı kazf tevbe ile kāzifden sâkıt olmaz, hadde inkıyâd etmek ve makzûfdan istihlâl-i hukūk eylemek tetimme-i tevbedendir.

Fakat hükm-i sânî ile hükm-i sâlise râci' olabilir yani tevbe ile redd-i şehâdet zâil olup kāzifin şehâdeti kabûl olunabileceği gibi kāzifden fısk vasfı da zâil olup kāzif âdil olabilir.

Bu bâbda iki nevi' ictihâd vardır:

İctihâd-ı evvel: Ebeden lafz-ı şerîfinde kelâm munkatı' olmuştur. Bu lafz-ı şerîf âyet-i kerîmenin muhkem olmasını müeyyiddir. Muhkemâtâ istisnâ ta'alluk etmez; adem-i kabûl-i şehâdet tetimme-i haddendir, zirâ cezâya sâlihdir. Redd-i şehâdeti beyân eden cümle-i sâniyyede had olması husûsunda celdi beyân eden cümle-i ûlâya müşâriktir, fakat fıskı beyân eden cümle-i sâlise böyle değildir. Zirâ eimmeye hitâb olunmamıştır, belki kāzifeyn ile kāim olan bir sıfatı (fıskı) ihbârdır, tetimme-i hadden değildir, mâ-kabline ma'tûf olamaz, mâ-kabli eimmeye hitâb olunduğundan birer cümle-i inşâiyyedir. [2](وَلَا تَقْبَلُوا) [3](فَاجْلِدُوا).

Cümle-i sâlise cümle-i ihbâriyedir [4](وَأُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) mâ-kablinden tamâmıyla ayrılmıştır, müstakildir. Kelâm-i ibtidâîdir.

Cümle-i ûlâ ile cümle-i sâniyyeden biri diğerine atf olunabilir, her ikisi de cümle-i inşâiyyedir, eimmeye hitâb olunmuştur. Binâenaleyh kāzif tevbe eder ise ondan hükm-i fısk mürtefi' olur, ona fâsık denmez, fakat ebediyyen şehâdeti kabûl olunmaz.

[195] Kadı Şureyh, Neha'î, Mekhûl, Abdurrahman bin Zeyd, Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî'nin, Irâkiyyûn'un ictihâdları böyledir.

İctihâd-ı sânî: Ebeden lafz-ı şerîfinde kelâm munkatı' değildir, ebeden muhkemiyeti göstermez; belki kāzifeyn olarak bâkī kaldıkça ma'nâsını müfîd olur, istisnâ kelâm-ı sâbıkın kâffesine râci' olur, ancak cümle-i ûlâya râci' olmasında mâni'-i şer'î vardır, cümle-i sâniye ile cümle-i sâlise nesak-ı vâhiddedir, her ikisine istisnânın râci' olması câizdir; bunda mâni'-i şer'î yoktur; istisnâ mahallen mecrûrdur, [5](وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً) cümlesinden bedeldir. Aynı hâdise hakkında bir tek mütekellimden sâdır olan bir tek kelâmda vâki' cümlelerden birini takyîd edip diğerini takyîd etmemek yani kazf hakkında şâri' te'âlânın bir tek kelâmındaki(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ) (وَأُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) cümlelerinden cümle-i ahîreyi istisnâ ile takyîd edip cümle-i sâbıkayı istisnâ ile takyîd etmemek lugat-i Arab'ın mukteziyâtına muhâlifdir; şu kadar ki cümle-i ahîreyi istisnâ ile takyîd daha zâhirdir, daha lâyıktır. Buna mebnî cümle-i ahîreyi takyîd etmek mücme'un-aleyhdir; redd-i şehâdet tetimme-i hadden değildir. Katl kazfe nisbetle a'zam-ı cinâyet olduğu halde katlden tevbe edenlerin şehâdeti bil-ittifâk kabûl olunur ise kazfden tevbe edenlerin şehâdeti evleviyetle kabûl olunur. Binâberin kāzif tevbekâr olur ise hem kendisinden fısk mürtefi' olur, hem kendisi makbûlü'ş-şehâde olur.

Hicâziyyûn'un, Ömer bin Abdülaziz'in, Tâvûs'un, Katâde'nin, Sa'd bin el-Müseyyeb'in, Zührî'nin, Atâ'nın ictihâdları böyledir; Hazret-i Ömerü'l-fârûk'un mezhebi de budur.

Ve kıs alâ zâlik.

* * *

Netice:

İctihâd ancak delîl-i kātı'ı bulunmayan bir mes'ele-i şer'iyye hakkında edille-i ahkâm-ı şerî'atten biri ile hükm-i şer'îsini beyân etmek ihtiyâcından tevellüd etmiştir, ictihâd ebvâb-ı fıkhın her birinde cârîdir: Menâsik dedikleri ibâdât kısmında cârî olduğu gibi hukūk dedikleri mu'âmelât kısmında da cârîdir.

Binâen-alâ zâlik "İctihâd örfe intibâk ihtiyâcından mütevelliddir" sözü bir ta'bîr-i âmmîdir, te'emmül olunmaksızın ağızdan fırlamış bir sözdür, bu sözde bir ilim râyihası yoktur, ehl-i ilim bu söze bir kıymet veremez.

On ikinci suâlin cevâbı inşâallâh gelecek hafta.

İzmirli
İsmail Hakkı

TERBİYE VE TA'LÎM

MÜSLÜMANLIĞI DİRİLTECEK MÜESSESELER

– 2 –

Huzûr-ı celîl-i Meşîhatpenâhî'ye

İleride nâhiye teşkilâtı esâsına tevfîkan zükûr ve inâsa mahsûs olarak her nâhiye merkezine kadar tevsî' ve ta'mîm edilmek üzere şimdilik yalnız medresesi bulunan her mevki'de medâris-i mevcûde kazâ merkezlerine nakl ve tevhîd edilmelidir. Medâris-i mevcûdenin bu sûretle kazâ merkezlerinde tevhîdiyle ihtiyâc-ı zamaneye göre inşâsı husûsât-ı âtiyyeye binâen zarûrîdir:

1- Medârisin müteferrik olması her birine muktedir mu'allim ve tahsîsât-ı lâzıme bulmak için bir mâni'dir.

[1] Nûr, 24/4-5.
[2] Nûr, 24/2.
[3] Nûr, 24/4.
[4] Nûr, 24/2.
[5] Nûr, 24/4.

2- Tedrîsât ve terbiye husûslarında vahdetin te'mîni müşkildir.

3- Talebenin ihtiyâcât-ı sahîhası için lâzım olan hastahâne, hamâm, terbiye-i bedeniyye dâireleri gibi medârise rabt edilecek müessesâtın idâresine imkân kalmaz.

Meselâ: Dâire-i intihâbiyem dâhilinde hemen her köyde küçük mikyâsda birer medrese mevcûd olup bunları bulundukları yerde terakkıyât-ı hâzıra dâiresinde ihyâ etmek îcâb ederse esbâb-ı ma'rûzaya binâen masârıf-ı cesîmeye ihtiyac hâsıl olacağı gibi farz-ı muhâl olarak bu te'mîn edilse bile mu'allim ve doktor gibi vesâit-i lâzımeyi bulmak imkânsızdır. Binâenaleyh medâris-i mevcûde bulundukları dâire dahilinde kazâlara nakil ve tevhîd edilerek hıfzıssıhha ve fenn-i mi'mârîce terakkıyât-ı hâzıraya muvâfık bir sûrette inâs ve zükûra mahsûs ve ayrı ayrı yeni ve büyük medreseler te'sîs ve küşâd etmek ta'mîm-i ma'ârif ve kesr-i ihtilâfât-ı dâhiliyye için yegâne çaredir.

Maârif Nezâreti ta'mîm-i maârif için istediği tarz-ı tedrîsi taklîd etmekte muhayyerdir. Fakat şurası da kat'î ve muhakkaktır ki medâris-i İslâmiyye ber-vech-i ma'rûz ıslâh ve tecdîd edildiği halde Maârif Nezâreti'nden evvel vahdet ve te'âlî sâhalarında medâris-i mezkûre iktıtâf-ı semerât edecektir. Zirâ: Bir kere ne olursa olsun bugün kulûb-ı ümmette medârise karşı büyük bir ihtirâm ve meveddet âsârı bâkîdir. Yanlış olarak mektepleri hâdim[1]-i akâid ve menba'-ı mefsedet gibi telakkîye alışmış olan halkımız tarz-ı ma'rûz üzere küşâd edilecek medreselere evlâdını seve seve göndereceklerdir. Bundan başka idârelerinin leylî ve meccânî olması talebenin oralarda istenilen şekle ifrâğı için büyük bir suhûlet bahş ederek halk telakkiyât-ı câhilânelerine tevâfuk edemeyecek teşkîlât-ı tedrîsiyyeyi de bir mes'ele-i iktisâdiyyenin bâr-ı tazyîki altında kemâl-i arzu ile hazm edebileceklerdir.

Sâniyen: Medâris-i İslâmiyye sırf müslümanların evkāfıyla idâre olunur nev'amâ müessesât-ı husûsiyyeden olmak ve yalnız Bâb-ı Meşîhat'in idâresine tâbi', bulunmak i'tibâriyle anâsır-ı hristiyâniyenin tedrîsât proğramları nokta-i nazarından haklı haksız taleblerine ma'rûz bulunamayacağı gibi bir âile efrâdı arasında suhûletle icrâ edilebilecek olan telkînât ile de millî ve dînî hayât daha heyecanlı bir nemâya mazhar olacaktır.

Sâlisen: Medâris-i İslâmiyye mühim vâridâta mâliktir. Ez-cümle elli sene evvel bir amâ-yı siyâsî neticesi olarak zabt ve tahmîs bedeline rabt edilmiş bulunan kurâ-yı mevkūfenin şimdiki bedelâtı her türlü ihtiyâcât-ı irfâniyyemizi **[196]** bâliğan mâ-belağ te'mîn edebilecek bir mikyâsdadır. Ol vakit bin kuruşa ihâle olunan bir köy a'şârı şimdi on bin kuruşa satılıyor. Bir âtî-i karîbde yirmi bin kuruşa satılacağı da muhtemeldir. Hazine ise ma'atteessüf hâlâ elli sene evvelki bedel-i tahmîsi veriyor ki evkāf-ı İslâmiyyeye bundan ağır bir darbe-i hükûmet olamaz. İdâre-i Osmâniyye'ye tâbi' bulunan anâsır-ı hristiyâniyyeden hiç birisinin müessesât-ı dînîyyesi hakkında yapılamayan böyle bir gadrin yalnız unsur-ı aslîmiz hakkında revâ görülmesinden âlem-i İslâm'ın ne derecelerde müteessir olduğu ve bundan başka istîlâ-yı ecânibe uğrayan kıta'attaki müessesât-ı dînîyyemizin de hâl-i indirâslarına başlıca sebeb hengâm-ı istîlâda evkāfın hazine yedinden eyâdî-i ecânibe geçmiş bulunması idiği müstağnî-i arz ve tekrardır. İhtimâldir ki mahalli cemâ'at-i İslâmiyyeleri yedinde bulunmuş olsaydılar müstevlîler "ibkā-i mâ-kân alâ mâ-kân" düstûrundan bir zamana kadar ayrılmayı siyasetlerine muvâfık bulmazlar idi. Bu gibi inkılâbâtı da nazar-ı i'tibâra alarak dâhil-i memâlikte İslâm hayât-ı ictimâ'iyyesini canlandıracak tedâbîre tevessül etmek lâzıme-i dûr-bînî ve ihtiyâttır zannındayım. Müessesât-ı diniyye ve ilmiyye ve sâir evkāf-ı İslâmiyye'nin teşkîlât-ı cedîde icrâsıyla idârelerinin meselâ: Mahalli müderris, müftü ve hâkimü'ş-şer'den ilh. sûret-i teşekkülü ayrıca bir kānûn-ı mahsûsla ta'yîn edilecek zevâttan mürekkeb cem'iyyât-ı İslâmiyye'ye tevdî'i hem beyne'l-İslâm mesâil-i ictimâ'iyyede bir faâliyet ve melekeyi mûcib olur, hem de her mahallin ahvâl-i husûsiyyesi daha iyi tedkîk edilebilerek ez-cümle müessesât-ı mezkûreye te'mîn-i vâridât için daha vâsi' icrâât yapılabilir.

Hazîne zabt ettiği evkāfı kâmilen mâ-vudi'a-lehine i'âde ettiği halde bütçemizin sarsılacağı tabiî ise de böyle bir vesîle ile anâsır-ı Osmâniyye'nin hey'et-i umûmiyesine âit bütçe açığını yalnız unsur-ı aslîmizin hayâtının bağlı olduğu müessesât-ı dîniyyesine tahmîl etmek de kat'â doğru olamaz.

Binâenaleyh bütçe açığı umum milletin vergilerine zam sûretiyle kapatılmak üzere İslâmların hakk-ı evkāfını bir an evvel hazineden arayıp almak Evkāf İdâresi'nin bir vazîfesi, bunları mâ-vudi'a-lehine iâde etmek de Mâliye Nezâreti'nin adl ve insâfı iktizâsındandır. Adâlet ve hikmet bunu böyle görür ve böyle emr eder.

Hükûmet yeter ki zabt ettiği evkāf-ı İslâmiyye'yi iâde ile beraber medâris-i İslâmiyye'ye ber-vech-i ma'rûz teşkîlât-ı vâsi'a ile bir hayât vermiş olsun; masârifin noksânını ikmâl ve tazmîn etmeye millet-i İslâmiyye'nin hamiyet-i dînîyyesinden büyük damân olamaz. Ekserî Şâfiiyyü'l-mezheb olan havâlimiz ahâlîsi medreselerimiz şu sûretle ihyâ edilecek olursa zekâtlarının kısm-ı a'zamını medârise vermekle beraber her hâne kendi vâsi' olan mülkü dâhilinde beşer yüz kök envâ'-ı eşcâr-ı müsmire dikip yetiştirerek hâsılâtını da medreselere vakf edeceklerini ve medâris-i mezkûrenin inşââtı için de mâlen ve bedenen her türlü fedakarlıktan çekinmeyeceklerini biddefa'ât ta'ahhüd etmişlerdir ki az bir himmet ve gayretle şu sûreti her tarafa ta'mîm ettirmekten kolay bir şey olamaz. Dâire-i intihâbiyem olan Genç sancağının rüesâ ve eşrâfın mühürleriyle yedimde mevcûd olan ta'ahhüdnâmelerle bu müsbettir.

Bunlardan başka daha bir çok sûretlerle medâris-i İslâmiyye'ye vâridât te'mîn edilebilir. Ez-cümle îd-i adhâda zebh edilen kurbanlar şer'an vâcib olan irâka-i dem olduğu mülâhazasıyla bedelinin aynen edâsı kābil olmasa bile luhûmu medârise terk edilmek üzere ahâlî teşvîk ve tergīb olunsa bu cihetten de büyük bir vâridât te'mîn edileceği âşikârdır. Bilhassa her sene lâ-ekall üç yüz bin müslim tarafından ziyâret edilen kıta'ât-ı mübârekede zebh edilen kurbanlardan lâ-ekall on milyon kıyye lahm kumlara defn edilmektedir ki makāmât-ı âliyye ile de vukū' bulacak müzâkerât üzerine tekarrür edecek sûret vechile meselâ: Bir konserve fabrikası ihdâsıyla kurban etlerinin kutular derûnunda bâzâr-ı furûhta arzından tahmînen yalnız zamân-ı hacda Mekke'de elli

[1] (هادم).

milyon kuruşluk bir vâridât elde edilmiş olur, payitaht, İzmir ve Konya gibi büyük şehirlerle beraber kurâ ve kasabâtta mezbûh kurbanlar bunlara zam olununca mikdâr-ı vâridât medâris-i İslâmiyye masârıfına tekābülden sonra ihtiyâcât-ı milliyenin donanma ve müdâfa'a-i milliye gibi sâir şuabâtına da küllî fâideler te'mîn edebilecek bir kuvvet hâsıl eder.

Esâsât-ı ma'rûza mazhar-ı kabûl buyurulduğu takdîrde husûsât-ı âtiyyenin dahi nazar-ı dikkat ve i'tinâya alınması lâzımdır. Ma'lûm-ı fâzılâneleri buyurulduğu üzere ihtilâf-ı ictihâdîinin teysîr-i mesâlih-i nâs husûsundaki fevâidine binâen mazhar-ı tahsîn olan esâsı muahharan ağrâz-ı siyâsiyyenin tevessüüyle menâfi'-i şahsiyyeye âlet olmaya başladıktan sonra türeyen ekser mezâhib-i dâlle ile beraber turuk-ı aliyye ve mezâhib-i sünniye dahi sâlikîninin cehl ü inâdı ile teferru'âta ta'alluk eden bu mesâili birer menba'-ı iftirâk haline getirmiş ve bi'n-netice ümmet-i vâhide olmak îcâb eden ihvân-ı müslimîn bir mezheb nokta-i nazarından yüzlerce şu'abâta inkısâm, sonra da mezâhibe karşı bir çok tarîkatle de iktirân ve her fırka yalnız kendi mesleğini mahz-ı ma'rifet addederek muhâlifînini tekfîr derecesine varan gûnâ gûn isnâdâtla tenfîr ve teb'îd etmesi yüzünden âlem-i azîm-i İslâm bidâyeten ictimâ'en fesâda, bi'n-netice siyâsî inhizâm ve ınkırâza mahkûm olarak bugün on müslimin bir araya gelip mesâlih-i ictimâ'iyyelerini kemâ hiye hakkuhâ rü'yetten iktidârları münselib olacak derecede sukūt-ı ahlâkīye dûçâr olmuşlardır. İşte bu ihtilâf-ı tefekkürün neticeten tevlîd ettiği iftirâkın, ahlâksızlığın, hod-bînînin def'iyle beyne'l-müslimîn bir uhuvvet-i samîmiyye te'sîsi mezâhib ve turuk-ı muhtelifenin esâsât-ı dîniyye dâiresinde telfîk ve tevhîdiyle beraber usûl-i dîniyyesinin muahharan gûnâ gûn inkılâbât ve ilcâât ile karıştığı hurâfât ve galatâttan tecrîdiyle kābildir. Bidâyet-i İslâm'da zuhûr eden bir vak'a-i târîhiyye bugün de artık **[197]** Ali ile Mehmed'i yekdiğerine düşman edecek bir âmil-i esâsî gibi icrâ-yı te'sîr edememelidir. Müslümanlar kendilerini tehdîd eden tehlike-i kebîr-i hâriciyye karşısında artık her türlü inâd ve ısrâr-ı câhilâneyi bırakarak ve yekvücûd-ı ittifâk olarak livâ-yı tevhîd altında birleşmelidirler.

Bu mesâil-i mu'dılenin hall ü faslı bir hey'et-i ilmiyyenin ictimâ'ına mütevakkıf ise de sâha-i intihâb ve merkez-i ictimâ' Dâire-i Meşîhat-i ulyâ olacak olursa düşmanlar âtîde bunu da her zaman olduğu gibi şerîate bir darbe gibi göstererek mutaassıb ve câhil halk nezdinde kendi ifsâdâtlarına bir âlet gibi kullanmak isteyeceklerinden memâlik-i İslâmiyye'nin kâffesinden evsâf-ı lâzımeyi hâiz olarak meselâ: Fas'dan, Tunus'dan, Yemen'den Hindistan'dan, Cava'dan, Kürdistan'dan, Suriye'den, Mısır'dan, Türkistan'dan ilh. memâlik-i İslâmiyye'nin her birinden intihâb ve celb ettirilecek ulemâya taraf-ı Meşîhât-penâhîden de terfîk edilecek dört fâzıl zâttan teşkîl edilecek bir meclis-i kebîr-i dînî Mekke-i mükerreme veya Medîne-i münevverede Halîfe-i rûy-ı zemîn efendimizin riyâset-i asliyyesi ve meselâ şürefâ-yı kirâmdan bir zâtın riyâset-i fi'liyyesi tahtında toplanarak mesâil-i dîniyyede esâsâtı hurâfâttan tathîre ve ihtiyâcât-ı hâzıra dâiresinde İslâmiyet'in muhtâc olduğu mesâilin tedkīkına memûr edilmelidir.

Meclis-i mezkûr esâsât-ı dîniyyeyi âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i sahîha-i nebeviyye ile meydân-ı vazâhate koyarak bu esâsât-ı âliyyeye muahharan karışan hurâfâtın ne zaman, kimler tarafından ne maksatla karıştırılmış ve bunlar İslâmiyet zararına neler yapmış ve daha ne gibi hasârât icrâ edebilir ise bütün delâil ve ananâtıyla enzâr-ı umûmiyeye vaz' edecek düstûrlar vücûda getirmeye çalışmalıdırlar. Tabîîdir ki cihân-ı İslâmiyet'in Ka'betullâh'da toplanmış olan ulemâsının oradaki netâyic-i müzâkerâtına müte'allik hatâ ve savâb, mu'âtebe ve hücûmlarına Halîfe-i müslimîn ve hükûmet-i seniyye hedef olamayarak bundan başka mesâil-i mezkûre daha esâslı ve daha vâsi' bir sâha dâhilinde tedkīk edilmiş ve mukarrerât-ı müttehazenin umûm memâlik-i İslâmiyye dâhilinde suhûletle istikbâline imkân bahş edilmiş olur.

Esâs-ı dîn bu sûretle hurâfât ve galatâttan ayrıldıktan sonra sâlifü'l-arz medârisde tedrîsât her vechile vahdet-i kâmile dâiresinde icrâ edilebileceğinden buralardan yetişecek yüz binlerce münevverân-ı İslâmiyye içerisinden asâlet, ahlâk, iktidâr ve hüsn-i zann-ı umûmîye mazhariyet gibi şerâit-i lâzıme ile tefrîk edilecek güzîdegâna memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafından aynı evsâf-ı fâzılayı hâiz talebenin refâkatiyle Harameyn muhîtinde açılacak medrese-i külliyyeye siyâsî bir şu'be ilâvesiyle burada talebe-i mezkûreye İslâmiyet'in ve bilhassa Devlet-i Aliyye'nin ictimâ'î, siyâsî vaz'iyyet ve mesleği ta'lîm ve telkīn edilmelidir. Meselâ: Bugün küre-i arzda ne kadar müslüman vardır? Bunların ne mikdârı nerelerde ve hangi idâreler altına bulunuyorlar? Haklarında ne mu'âmele yapılıyor? Âlem-i hâricîde gördükleri tecâvüzâttan sâlim kalmak, fünûn ve ma'rifeti, ticâreti, san'atı, zirâati ileri götürmek, hulâsa müslümanların mevki'-i ictimâ'îlerinin yükselmesi neye mütevakkıfdır? Komşu büyük, küçük Hıristiyan hükûmetlerin hangileri mülkümüzün hangi bir noktasında ne gibi bir emel-i siyâsî besliyor? Bilhassa anâsır-ı muhtelife-i Osmâniyye'nin hangileri ne gibi cereyânlara kapılmıştır. Bunların her birisine karşı İslâmiyet, devlet müctemi'an ve münferiden ne yapmakla kendisini tehlikeden kurtarabilir? Bizim hangi memleketlerde ne gibi bir emel-i siyâsîmiz mevcûddur? Yahud vücûd bulması muhtemeldir? Maamafîh hâlen ve istikbâlen hangi bir hükûmetin hangi bir hükûmetle ne derecelerde ve ne vakit ihtilâf ve ittifâkından bizim için nasıl bir prensip ta'kîbi hâlinde mâddî, ve ma'nevî ne gibi bir menfaat husûlü kābildir?. İşte buralarını bütün etrâf ve dekāyıkıyla telkīn ve ta'lîmle icâzet alan talebe umûr-ı dîniyye-i hâriciyye ve dâhiliyede istihdâm olundukları takdîrde az zamanda yetişecek olan bu binlerce yek-his, yek-emel, yek-vücûd kitle-i münevvere-i İslâmiyet'in ebedî ve mazhar-ı te'yîd-i ilâhî olan hayâtını maddeten de te'mîn etmiş olacaklardır.

Hulâsa: Milletimizi sukūt-ı ahlâkīden, ihtilâfât ve ihtilâlden, devletimizi tehlike-i ınkırâzdan kurtaracak, âlem-i azîm-i İslâmiyet'i yek-vücûd bir kitle-i metîne hâline getirecek, hakīkī bir ittihâd-ı millî, âile teşkilâtına esâs olan münevver vâlideler, müterakkī bir batn-ı cedîd, bir kahraman ordusu vücûda getirecek, nüfûsumuzu ilel ve emrâz-ı sâriyye ve âdiyye tahrîbâtından kurtaracak, hâkimiyet-i ik-

tisâdiyyemizin ecnebî Hıristiyanlar eline geçen miftâhlarını hakkıyla ve yoluyla istirdâd edebilecek en kat'î bir tedbîr varsa o da dârü'l-irfânlarımızın tevhîd ve tensîkıne medâr ve mukaddime-i hayr olmak üzere medreselerimizin lâyiha-i ma'rûza vechile ıslâhından ibârettir.

Böyle bir dârü'l-irfâna rabt edilecek umûmî bir mev'ıza mahalli ve bir meydân ile her zaman evlâdlarını görmeye gelecek veya gelmeye teşvîk edilecek olan ebeveynin de ulûm ve fünûn ve bâ-husûs İslâmlar için tahsîli farîza-i dîniyyeden olan silâh ve at oyunları gibi fevâidden behremend olmaları te'mîn edilerek hayât-ı irfân ve mücâdelenin bu sûretle hâricde beyne'l-efrâd teşebbüsât-ı husûsiyye ile tenmiyesine de bir yol açılmış olur.

Kezâ medâris-i İslâmiyye civârında me'mûrîn-i mahsûsa tarafından icrâ edilecek teşvîkât ile mahalli ahâlîsi tarafından teşkîl edilecek meselâ milli bir anonim şirketin te'sîs edeceği mağazalardan evliyâ-yı etfâl gelip gittikçe havâyic-i zarûriyyelerini tedârik etmekte suhûlet bulacakları gibi ahâlîde hayât-ı iktisâdiyyeye karşı bir meyelân husûlünü mûcib ve cümlenin merkez-i irfânın nüfûz-ı i'tilâ-kârîsi etrâfında toplanmasına ayrıca bir sebeb teşkîl eder.

Suver-i ma'rûza nezd-i fetvâ-penâhîlerinde karîn-i tasvîb buyurulduğu ve fâideli görüldüğü takdîrde ileride diğer mahallere de ale't-tedrîc teşmîl kılınmak ve hazînece mazbût kurâ-yı mevkūfe bedelâtına ve evkāf-ı münderise vâridât-ı **[198]** mazbûtasına âid mesâil-i mühimmede nazar-ı dikkate alınmak üzere şimdilik öteden beri böyle bir tensîka arz-ı teşnegî eden Genç Sancağı merkezinde birer nümûne vücûda getirilmesine delâlet ve inâyet buyurulduğu takdîrde gerek binâsı ve gerek masârif-i dâimesi için hamiyyet-mendân-ı ahâlînin ve ashâb-ı hayrâtın mühim mikyâsda i'ânât ve teberru'âtta bulunacaklarını arz ve te'mîn eylerim.

Genç Meb'ûsu
Mehmed Emin

TÂRÎH

ŞEYH SA'DÎ'NİN ACIKLI BİR MERSİYESİ VE ONU YAZDIRAN FECÂYİ'

– 3 –

Biraz da Hülâgu* dostumuzdan ve fütûhât-ı şerîfesinden bahs edelim:

Cengiz-i hûn-rîzin evlâd-ı sâiresinden başka Cuci Han,** Çağatay Han, Ogeta Kaan, Tolu Han isimli dört oğlu vardı.

Arab târîhlerinde Düşü Han nâmıyla mukayyed bulunan Cuci Han Kapçak ve Cenûbî Rusya'da, Çağatay Han da Maverâünnehir'de hâkimdi.

Cuci Han, babasının sağlığında vefât edip yerine oğlu Baydu Han ta'yîn olundu ve Kırım'daki Tatar hanları bunun neslinden zuhûra geldi. Çağatay Han, gerek pederinin, gerek biraderi Ogeta Kaan'ın zamanında bit-tebaiyye Türkistan hükûmetinde bulunmuş ise de evlâd ve ahfâdı kesb-i istiklâl ederek Timurleng'in zuhûruna kadar hükûmetleri pâyidâr olmuştur.

Tolu Han, pederinin pek sevgilisi ve musâhib-i dâimîsi olduğu cihetle yanından ayrılmamış ve Cengiz'in ölmesinden biraz sonra, yani yine o sene içinde babasının gittiği yere gitmiştir.

Ogeta Kaan, pederinin câ-nişîni olmuş, vefâtında karısı Turakya Tolu taht-ı hükûmete geçmiş, ondan sonra oğlu Kiyok Han daha sonra da Tolu Han'ın oğlu ve Kiyok Han'ın amcazâdesi Mengü Kaan Moğol serîr-i hükümdârîsine oturmuştur.***

Mengü Kaan, hükümdâr olduktan sonra biraderi Koblay'ı 500000 askerle şark tarafına, diğer biraderi Hülâgu'yu da –İlhan**** yani il ve aşîret hânı ünvânını verip– 200000 askerle garb tarafına yolladı***** ma'iyyetine bin tane neft-endâz ile bin tane mancınık-sâz verdi.

Bu orduların vazîfesi, kumandanlarının büyük babalarından arta kalan yerleri yakıp yıkmak ve oralardaki ahâlîyi kesip biçmek idi.

---

* Hülâgu: Aslı Kulaho. Kulaat. Alem olur. Hülâgu Han bin Tolu Han bin Cengiz Han ki meşhûrdur. Bağdad, Şam, Kâbil ile ekser-i bilâdı teshîr ederek vefâtı 663 ömrü 48 eyyâm-ı saltanatı 8 senedir. Hoca Nasîr-i Tûsî, onun emriyle Merâga-i Tebriz'de bir rasathâne bünyâd etmiştir.

Lugat-i Çağatayî, Şeyh Süleyman Efendi

** Düşi Han Cengiz Han'ın büyük oğludur. Cuci Han nâmıyla da mezkûrdur. Anası Kankarat kabîlesi reîsinin kızı Burya Koçin nâm hâtûndur. Merkit kabîlesi reîsi, bir gece bağteten Cengiz'in kabîlesini basıp mezbûreyi esîr aldı ki ol vakit hâmil bulunmuştu. Az bir müddet sonra reîs-i merkūm, Burya Koçin'i Cengiz'e iâde etti. Mezbûre yolda hamlini vaz' ederek yanına vusûl buldukda Cengiz izhâr-ı meserret ve lisânlarında misâfir ma'nâsına olan Cuci lafzını şu çocuğa isim vaz' etmişti.

Mirâtü'l-İber, Cild 9, Diyarbakırlı Said Paşa

*** Mengü Kaan: Sülâle-i Cengiz'in dördüncü hükümdârı olup Cengiz'in dördüncü oğlu Tolu Han'ın ekber-i evlâdı idi. 648 tarihinde ammizâdesi Kiyok Han'ın vefâtı üzerine taht-ı saltanata ku'ûd ederek biraderlerinden Hülâgu Han'ı garb, yani İran ve Irak ve Şam ve Kabla Kaan'ı Çin ve Tibet cihetlerinde tevsî'-i memâlike me'mûr etmiş ve 9 sene hükûmet sürdükten sonra 657'de Çin'de bir şehri muhâsara etmekde iken katl olunmuştur. Eslâfına nisbeten âdil ve munsıf olup sâdât ve ulemâ ve meşâyihi tekâlîf-i emîriyyeden afv etmişti. Fransa krallarından Dokuzuncu Luyi, kendisini Hıristiyanlığa da'vet ve âlem-i İslâm'a karşı ittifâkını teklîf etmek üzere nezdine bir hey'et-i sefâret göndermiş ise de sâhib-i tercüme bu hey'ete ve teklîf-i vâkı'a aslâ iltifât etmemişti.

Şemseddin Sami Bey

**** İlhan: Cengiz'in torunlarından İran ve Irak cihetlerinde hüküm süren ve hilâfet-i Abbâsiye'ye hitâm verip memâlik-i İslâmiyye'yi zîr ü zeber eden Hülâgu Han'a taht-ı Cengizî'de bulunan biraderi Mengü Kaaan tarafından verilen ünvandır.

Şemseddin Sami Bey

***** Mengü Han, Hülâgu'yu cânib-i garba me'mûr ettikden sonra hîn-i vedâ'da "Mülûk-i etrâfdan sana mütâba'at eyleyenlere ta'arruz etme, alelhusûs halîfe-i Abbâsî, sana izhâr-ı muhabbet eyler ise onu incitme. Ama serkeşlik eyler ise Cengiz Han kānûnu üzere lâzım geleni icrâ et." diye Hülâgu'ye ta'lîmât vermiş.

Kısas-ı Enbiyâ, Cild: 11, Cevdet Paşa

Kublay Han, şarka gitti ve Çin iklîmini istîlâ edip Pekin taht-ı hükümdârîsine oturdu, nihâyet 693'de vefât edip makāmını torunu Timur Han'a bıraktı.

Hülâgu ise 654 tarihinde Bâtıniyye hükûmetini istîsâl ederek hükümdârları olan Hand[?] Rukneddin Hür Şah'ı tutup kardeşine gönderdi. Hand Rukneddin, Mâveraünnehr'e getirildiği sırada Mengü Kaan'dan gelen emir üzerine kafası kesildi ve Bâtıniyye silsile-i habîsesine şu sûretle hâtime çekildi.

Hülâgu'nun seyyiât-ı lâ-tuhsâsına mukābil gösterebilecek yegâne hasene varsa o da Bâtıniyye hükûmetini istîsâl etmesidir.

Bundan sonra İran'ı ve Azarbeycan'ı istîlâ eyleyerek Kostantınıyye üzerine gitmek fikrinde iken bir İslâm vezîrinin teşvîk ve teshîline binâen Dârü'l-Hilâfe-i Bağdad'a yürümüştür.

Bu İslâm âlimi Muhakkık Tûsî denilen Nasîrüddin idi ki **[199]** Bâtınîlerin payitahtı olan Alamut Kalesi'nde oturup Hand Rükneddin tarafından sefâretle Hülâgu'ya yollanılmış ve gördüğü ikrâm üzerine İlhan nezdinde kalıp ona akıl hocalığı etmeye başlamıştı.

Öbürü ise Bağdad'daki halîfe-i Abbâsî Müsta'sımbillah'ın Vezîri İbni Alkamî idi ki: Şîiyyü'l-mezheb bulunduğu cihetle makām-ı hilâfette sünnî bir zât olmasını çekemiyor, Abbâsiye hânedânını mahv ederek Alevî bir hilâfet te'sîs eylemek istiyordu.

İkisi de Şiî bulunan bu âlim ile vezîrin mezheb mugāyeretinden başka halîfe-i Abbâsî'ye şahsî münâferetleri de vardı ki: Nasîrüddin, Musta'sımbillah'ın vasfında bir kasîde yazmış, fakat –İbni Alkamî'nin arz etmeyişinden dolayı– umduğu câizeyi alamamıştı. İbni Alkamî'nin garaz ve münâferetine gelince Bağdad'da Sünnîlerle Şiîler arasında eksik olmayan mezheb kavgalarından biri azışmış ve halifezâde Ebubekir'in emriyle asker müdâhale ederek Şiîlerin ikāmetgâhı olan Kerh mahallesi yakılmıştı.

İşte bu garazkârân bir noktada birleşti. Biri, Hülâgu'yu Bağdad üzerine yürümeye teşvîk ediyordu. Diğeri canlı da'vetnâme* gönderdi. Mustansır zamanında tertîb edilmiş olan süvari askerinin mikdârını yüz binden yirmi bine indiriyor, onların maaş ve tahsîsâtını da ahâlî üzerine yükletiyordu.

Halîfe Musta'sım ise İbni Alkamî'ye tevdî'-i umûr eylemiş olduğundan bunlarca hiç birinden haber alamıyordu. Çünkü: Halîm ve selîm bir adam olmakla beraber makām-ı hilâfeti idâre edebilecek bir hâlde değildi. Vezîrinin ma'rûzâtına aldanıyor ve silm ve sükûn içinde yaşadığına inanıyordu.

Nihayet günün birinde Hülâgu'nun bir ültimatomu geldi ki "Dostumuz olduğundan bahs ediyorsun da yardım için asker istediğimiz vakit göndermiyorsun. Dost musun, düşman mısın? Hâlin kāline uymuyor!" diye yazılmıştı.

İbni Alkamî, bu ültimatoma muta'azzımâne bir cevap yazdı. Nasîrüddin-i Tûsî ise cevâbı, Hülâgu'nun hiddetini tahrîk edecek sûrette tercüme ve tefsîr eyledi. Binâenaleyh Moğol ordusu 655 tarihinde Bağdad'a yaklaştı. Halîfenin ümerâsından bulunan Rüknüddin yirmi bine çıkmayan süvari askeriyle karşı çıkıp Bağdad'a iki konaklık mesafede çarpıştıysa da 200,000 Moğol'un attığı oklara karşı duramadı. Askerinin bir kısmı Suriye taraflarına savuştu. Bir kısmı da kendisiyle beraber Bağdad'a doğru koştu.

Hülâgu ordusu, yürüyüp Bağdad'ı muhâsara etti ve neft ateşleriyle mancınık taşları atmaya başladı. Kırk elli gün süren muhâsara esnâsında Bağdad şehr-i ma'mûru yanıp yıkılıyordu.

İbni Alkamî, musâlaha teklîfinde bulunmak üzere halîfeden izin alıp muhâsara ordusuna gitti. Orada diyeceğini dedikten sonra dönüp geldi ve "Hülâgu, sizi makāmınızda ibkā etmek, hattâ kızını oğlunuza tezvîc eylemek istiyor. Ecdâdınızın Deylîmîlere ve Selçukîlere ınkıyâd ettikleri gibi siz de bunlara mutâvaat gösterirseniz müslümanların malını ve canını kurtarmış olursunuz. Biraz vakit geçince de dilediğinizi yaparsınız" dedi.

Zavallı halîfe, bu yaldızlı sözlere aldanıp oğulları, a'yân-ı devleti ve sâdât-ı benî Abbâs ile Hülâgu ordusuna gitti. Ehemmiyetsiz bir sûrette karşılanıp bir obaya konduruldu. Sonra İbni Alkamî "Hülagü, kızını halîfe-zâdeye verecek. Nikâh cem'iyyetinde bulununuz" diye Bağdad ulemâsıyla fukahâsını da'vet etti. Takım takım geldiler. Ondan sonra vahşî bir cellâdlık başladı. Bağdad'dan gelenleri Musta'sım'ın gözü önünde birer birer öldürdüler. Kendisini de keçeye sarıp Moğol usûlünce tekmelerle hurdehaş ederek şehîd eylediler.

Ba'dehû Bağdad'a girip katliâma başladılar. Kırk gün süren bu vahşet esnâsında sayılmaz, yahud sayısına inanılmaz derecede nüfûs katl olundu, kıymet-i maddiyesi bulunan emvâl ve eşyâ yağma edildi. Kıymet-i ma'neviyyelerine bahâ yetişmeyen kütüb-i nefîse ile bazı emânât-ı müteberrike Dicle Nehri'ne atıldı.

Hulâsa: Ta'bîr-i ma'rûf vechile taş üstünde taş, gövde üstünde baş bırakılmadı. Ancak kargaşalıkta savuşabilenler yahud kuyulara ve su yollarıyla izbe mahallere gizlenenler kurtuldu.

Musta'sım'ın karargâha giderken hırka-i Peygamberîyi lâbis ve asâ-yı nebevîyi hâmil bulunduğu ve katlinden sonra Hülâgu'nun emriyle bunların yakılmış olduğu merviyât-ı târîhiyyedendir.

Musta'sımbillah'ın şehâdetiyle 524 yıllık Hânedân-ı Abbâsiyye hilâfet ve saltanatı münkarız oldu ve âlem-i İslâm üç buçuk sene kadar halîfesiz kaldı. Nihâyet 659 târîhinde Mısır'da ve Meliküzzâhir Baybars zamanında bir hilâfet-i İslâmiyye te'sîs edilerek merhûm Muta'sım'ın amcası olup Bağdad katliâmmı sırasında çöle kaçmak sûretiyle kurtulan Ahmed Ebulkasım el-Abbâsî'ye Mustansırbillâh lakabıyla bey'at olundu. 13 Receb sene 659. Nâmına sikke basıldı.

Fakat hilâfetin bu def'aki hâli, evvelkine makīs olacak derecede değildi, saltanat, Mısır kölemenlerinin elinde bulunduğu cihetle halîfenin **[200]** vazîfesi, tekke şeyhliğine dönmüş ve makām-ı hükûmete geçen selâtîne "veliyyünnâ ke's-saltanatihi" diyerek kılıç kuşatıp menşûr vermekten

---

* Hülâgu'yu da'vet için şu yolu bulduğu meşhûrdur. Bir kölenin başını traş ettirerek cildine iğne ve kuhl ile yazacağını yazdıktan sonra saçı gelinceye kadar haps etmiş, ba'dehû "vusûlünde başını traş etmelerini ihtâr et" tenbîhiyle zavallıyı göndermiştir. Başının bir tarafına da "Mektûbu okuduktan sonra yırtın" meâlini yazmış olduğundan ba'de'l-ıttılâ' köleyi derhâl öldürmüşlerdir.

Esâmî, Muallim Naci

ibâret kalmıştı ki hulefânın şu za'f ve aczi Yavuz Sultan Selim'in emîrü'l-mü'minîn ve halîfe-i seyyidü'l-mürselîn olmasına kadar sürmüştü.

İbni Alkamî, veliyy-i ni'metinin zevâl-i hilâfetiyle şehâdetine hizmet ettikten sonra Alevî bir halîfe ikāmesini Hülâgu'den ricâ eylediyse de mesûlü is'af olunmadı. Ve şahsına ehemmiyet veren kimse bulunmadı. Kemâl-i zillet ve hakāret içinde ve az müddet zarfında âzim-i dâr-ı mücâzât oldu.

Nasîrüddin-i Tûsî de 672 târîhinde Bağdad'da vefât ederek İmâm Musa Kâzım radıyallâhu-anh hazretlerinin türbe-i şerîfesi civârına defn olundu.

* * *

Nedim gibi dünyâda zevk ve safâdan başka bir şeye sarf-ı zihn etmemiş olan lâ-kayd bir şâiri:

Tahammül mülkünü yıktın Hülâgu Hân mısın kâfir!
Bütün dünyâyı yaktın âteş-i sûzan mısın kâfir!

Dedirtecek kadar cân-sûz ve cihân-fürûz olan Hülâgu'nün kanlı fütûhâtından işte bir numûne!

Büyük babasının büyük fikirle(!) yaptığı tahrîbâtı da hulâsatü'l-hulâsa olarak yukarıda yazmıştım. Timurleng'e gelince: Vekâyi'-i vahşiyânesi, târîh-i Osmânîmizde mufassalan yazılı bulunduğundan burada ondan bahse lüzûm görmüyorum. Acaba bu kanlı heriflerin, bu insâniyet düşmanlarının, bu medeniyet muhriblerinin hangi fazîletleri görülüyor da kendilerine pek büyük pâyeler verilmek ve Türklüğün numûne-i ulviyeti olarak gösterilmek isteniliyor? Ne söyleyeyim? Cenâb-ı Hak cümlemize perdesiz göz, garazsız yürek, ihtilâlsiz şuûr ihsân buyursun.

Mengü Kaan 657'de vefât etti. Hülâgu, onun yerine geçmek için Moğolistan'a döneceği sırada kumandanlarından birinin Şam'da fenâ hâlde bozulması* üzerine İran'da kaldı ve Meraga'yı pâyitaht ittihâz ile i'lân-ı istiklâl etti. 663 senesinde de cezâ-yı cinâyâtını görmek üzere öbür dünyâya gitti.**

Teşkîl eylediği hükûmete Devlet-i İlhâniye ve o devletin hükümdârlarına İlhâniyân ta'bîr olunur.

İbnülesîr *Târîh-i Kâmil*'inde diyor ki:

"Moğol hâdisesi, umûmen beşeriyete ve husûsen İslâmiyet'e ârız olmuş bir musîbet-i kübrâdır ki zamanlar mislini ityân etmekten âcizdir. Biri çıkıp da "Dünyâ, yaradılalı beri böyle bir belâya uğramamıştır" dese doğru söylemiş olur. Çünkü: Târîhlerde bu hâilenin bir eşi görülmemiştir.

Kütüb-i tevârîhde a'zam-ı mezâlim olmak üzere Buhtünnasr'ın Beytü'l-makdis ile Benî İsrâîl'e yaptığı gösterilir. Halbuki: Beytü'l-makdis, bunların tahrîb ettikleri beldeler yanında hiç, Benî İsrâîl ise katliâm yaptıkları nüfûsa nisbetle hiç ender hiçtir.

Bu bir musîbet-i müdhişe idi ki: Rüzgâr önüne düşmüş bulutlar gibi koşuyor ve yakıp yıkmak için alevler, yıldırımlar taşıyordu. Zirâ Çin tarafından zuhûr ederek Kaşgar ve Balasağun gibi Türkistan beldeleri üzerine yürüdüler. Oradan Buhârâ'ya ve Semarkand'a gelip onları almakla beraber ahâlîsini tamamıyla öldürdüler. Sonra içlerinden bir kısmı, Horasan'a geçip tahrîb ve katl sûretiyle ilerleyerek Rey ve Hemedân şehirlerini çiğnediler, hattâ Irak hudûduna dayandılar. Daha sonra Azerbaycan'a teveccüh ederek aynı şenâ'ati oralarda da yaptılar ki hepsi bir sene içinde vukū' buldu.

Azerbaycan'dan Derbend-i Şirvan ile Lan ve Lekiz[?] taraflarına kadar kesip biçerek uzandılar, ba'dehu Kıpçak'a doğrulup bulduklarını öldürdüler, mütebâkīsini de terk-i diyâra mecbûr ettiler.

Yine içlerinden bir kısmı Gazne taraflarına gidip Sicistan ve Mekran'da aynı vahşeti, belki daha fazla denâeti yaptılar. İşte bunlar, işitilmemiş şeylerdir. İskender gibi bir cihangîr bile bu derece sür'atle teshîr-i bilâd edememişti. Çünkü: Zabt eylediği memâliki on sene zarfında almıştı. Bir de kendine inkıyâd gösterenlere kat'an zararı dokunmamıştı.

Bunlar ise bir sene içinde dünyânın en güzel ve en ma'mûr yerlerini almışlar ve gidemedikleri yerlerdeki ahâlîye de fevkalâde bir korku salmışlardı.. –Bağdad'a gelmelerini ve orada vahşetlerini söyledikten sonra– Halîfe, tekmelerle öldürüldü. İmâm Zehebî'nin zannına göre de defn olunmayıp cesedi meydânda bırakıldı"

* * *

Romalılar arasında Neron gibi bir zâlimin zuhûru, Romalılara şeref vermediği gibi Cengiz denilen azlemin de Moğolistan'dan hurûc ile **[201]** İslâm ve bilhassa Türk âlemlerini herc ü merc etmesi, Türkler için medâr-ı iftihâr olamaz.

Ben, dînen müslüman olduğum gibi örfen de Türküm. Fakat dîndaş ve ırkdaşlarımdan bir çoğunu kesmiş, hattâ ecdâdımı terk-i diyâra mecbûr etmiş olan Cengiz'in kendisiyle de, oğulları ve torunları ile de iftihâr eylemek şöyle dursun,

---

* 657 senesi hulûlünde Moğollar Âmid'e geldiler. Hâkimi olan Kemaleddin, Mısır hükûmetinden istimdâd etti. O vakit sultân-ı Mısır Melikülmansur Ali bin el-Muaz ki henüz sabî bulunuyordu. Emîr Seyfeddin Kutuz el-Muizzî de lalası idi.

Emîr Kutuz, ümerâ ve a'yânı toplayıp müşâvere etti. Şeyh İzzeddin bin Abdüsselam ki fazl u kemâliyle müşâr bil-benân bir zât-ı sâhib-i irfân idi.

"Memleket düşman hücûmuna ma'rûz kalınca bütün ahâlînin müdâfa'ada bulunması vâcib ve ordu techîzi için re'âyâdan ahz-i emvâl edilmesi de câizdir. Fakat şu şart ile ki beytülmâlde bir şey kalmamış olmalı, cümleniz de zevâid ve müzeyyenâtınızı satıp atmalı ve silâhınızı saklamalısınız, herkesle varlık ve yokluk husûsunda müsâvî olmalısınız. Yoksa askerin elinde emvâl-i zâhire ve esliha-i fâhire bulundukça kimseden bir şey alamazsınız" dedi.

Birkaç gün sonra Emîr Kutuz, sabî olan Melikülmansûru hal' ile kendisi tasaltun etti ve Melikülmuzaffer ünvânını aldı.

658 senesinde Moğollar, Fırat'ı geçip Haleb'e girdiler ve orada bir çok nüfûs itlâfından sonra Dımaşk'a vâsıl oldular. Melikülmuzaffer, Şa'bân içinde Mısır'dan çıktı. Rükneddin Baybars el-Bundukdârî de beraberinde idi. Ayn-ı Câlût mevki'inde Moğol ordusuyla karşılaştılar ve Ramazan'ın 15. Cuma günü çarpıştılar. Moğollar fazla telefât verdikleri cihetle bozulup kaçtılar. Melikülmuzaffer, Dımaşk'a girdi. Rükneddin Baybars da düşmanı ta'kîb ile Haleb ve havâlîsinden teb'îd eyledi.

Târîhü'l-Hulefâ, İmâm-ı Suyûtî

** Hülâgu Meraga'da esîr-i hüsn ü ânı olduğu bir Ermeni karısının gönlünü hoş etmek için cevâmi'-i şerîfeyi tahrîb ve yerlerine kiliseler binâ eylemekle meşgûl iken Meraga'dan Çikto kışlağına gidip istihmâm ettikden sonra mizâcına inhirâf geldiğinden etibbânın ittifâkıyla verilen müshil, binâ-i hayâtını muzmahil eylediği cihetle kırk sekiz yaşında olduğu hâlde âzim-i bi'se'l-masîr oldu.

Mirâtü'l-İber, Cild 9, Diyarbakırlı Said Paşa

Avrupalılar, Türklerle Moğolları birleştiriyorlar, bu münâsebetle beni de Cengiz'e mensûb biliyorlar diye âr ederim.

Bugün Neron nâmını işiten bir hıristiyan, İsevîlere yaptığı işkenceleri hâtırladığı cihetle o kayser-i sitemgere dişlerini gıcırdatır.* Cengiz adını duyan bir müslüman da dîndaşlarına karşı icrâ eylediği vahşetler dolayısıyla o beşeriyet düşmanı için kalbinde acı bir teessür duyar ve ona husûmet beslemesini, müslüman şehîdlerinin cezâ-yı intikāmı sayar. Buna binâendir ki Cengiz ile peyrevân-ı vahşetinin esâmîsi, altı yedi asırdan beri âlem-i İslâm'da kemâl-i nefret ve istikrâh ile yâd edilegelmiş ve bizim memleketteki bazı ifrât-perverândan başka bilumûm mu'âsırîn-i müslimînce de bu hâl devâm eylemekte bulunmuştur.

İşte *Sirâcü'l-ahbâr-ı Afgâniyye* gazetesinin –ki hükûmât-ı İslâmiyye arasında mühim bir mevki'-i satveti bulunan Afganistan Devleti'nin pâyitahtında intişâr eylemektedir– 1 Cumâdelûlâ 332 târîhli ve 14 numaralı nüshasında Bulgarların Rumeli'de icrâ eyledikleri mezâlime dâir kalem yürütülürken:

قبل ازین در شمارهای روز نامهء مبار که در زیر عنوان (عبرتنامه) از مظالم بلغار و حرکات جنکیزانهء آن کروه ستمکار عرض انظار بصیرت دثار خوانند کان ذی اقدار مطالعه کند کان صاحب وقار نموده بودم

deniliyor. Bu Cengiz mezâlimi Bulgar mezâlimine müşâbih olmak üzere gösteriliyor. Teşbîhde müşebbehün-bih olmak üzere gösteriliyor. Teşbîhde müşebbehün-bihin müşebbehden akvâ olması da edebiyâtın en ziyâde bilinir ve en çok tatbîk edilir bir kā'idesidir.

Demek ki âlem-i İslâm, müşrik bir Moğol'un büyüklüğünü tanımak şöyle dursun, onun fecâyi' ve fezâyihini unutamıyor. Bu elîm hâtırayı idâme etmesinde de hakkı var. Bizim Bulgarlardan gördüğümüz haydudluğu unutmamız ve bir Bulgar'ın elini tutup da "Gospodin! Siz yurdumuzu çiğnediniz; genç, ihtiyâr çoluk, çocuk demediniz kestiniz, doğradınız, yaktınız, yıktınız. Ama bunlar iki kardeşin kavgası gibidir. Bir şeydir oldu. Biz onları unuttuk. Geçmişe mâzî, yenmişe kuzu derler!" diyebilmemiz mümkünse müslümanlık âleminin de Moğol mezâlimini unutup onun sergerdesi bulunan Cengiz'i sevmesi kābildir!

Bu hûnrîzin adını ortaya sürüp de dâimâ ona dâir söyleşmek küllenmiş bir ateşi eşmek ve kabuk bağlamış bir yarayı deşmek gibidir.

Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz [1](لا تؤذوا الاحياء بسبب الأموات) buyuruyorlar ki "Ölüler dolayısıyla dirileri incitmeyin" demektir. Hazret-i Mevlânâ da: (می بلرزد عرش از مدخ شقی)

Diyor ki: "Bir şakînin medh olunmasıyla arş-ı ilâhî titrer" ma'nâsınadır.

Tevârîh-i mevcûde ortadan kaldırılmadıkça Cengiz'in şekāveti te'vîl olunamayacağından onun medhiyle göklerde arş-ı Hudâ'nın, yerlerde kulûb-ı ehl-i îmânın titreyeceğini ve 524 senesinde dâr-ı mücâzâta gitmiş olan bir müşrikin yüzünden bugünkü müslümanların rencîde-hâtır olacağını düşünmeli.

Türklük ve Müslümanlığa hizmet edilmek isteniliyorsa Müslümanlığa hizmet etmiş Türklerden bahsolunmalı ki elhamdülillâh İslâmiyet ve insâniyete bi-hakkın hâdim olmuş ricâl-i etrâk pek çoktur. Meselâ şöyle bir düşününce hâtıra Ebülceyş Humarveyh gelir. Bu adam Mısır'daki Benî Tolon hükûmeti müessisi Ahmed bin Tolon'un oğlu idi. Taht-ı hükûmete cülûsunda Halîfe-i Abbâsî Mu'tezıdbillah ile harb ederek ordusunu bozdu, askerinden bir çoğunu esîr aldı. Üserânın hepsini i'dâm etseydi tabîî kimse bir şey diyemeyecekti. Fakat öyle yapmadı. Onları kendi etbâ'ına misâfir verdi ve "Bunlar, sizin dîn kardeşinizdir. Evinize götürün, kendilerine ikrâm edin, istirâhatlerine çalışın" emrini verdi. Sonradan esîrler için "İsteyen memleketine gitsin, dileyen yanımızda kalsın" müsâ'adesinde bulundu. İşte bu da Türkiyyü'l-asl ve müslüman bir hükümdâr idi. Üserâya ettiği şu mücâmele ile kendisinden iki buçuk, üç asır sonra gelen Moğol ve Müşrik Cengiz'in esîrlere yaptığı mu'âmele mukāyese olunsun.

Sâmâniye hükûmetini izâle ile Buhârâ'yı teshîr eylemiş ve mülkünü Çin hudûdundan Bahr-i Hazer'e kadar tevsî' etmiş olan Buğra Harun Hân Peygamber'e köle olmakla iftihâr eder ve imzâsının üstüne Mevlâ Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yazdırırdı. Bunun birâder-zâdesi Musa bin Karahan ise etrafdaki ulemâyı, meşâyihi, erbâb-ı fazîleti toplayıp mektepler, medreseler, dergâhlar inşâ ettirmişti ki dördüncü asır-ı hicrî içinde idi. Fakat bunlardan bir iki yüz sene sonra zuhûr eden Cengiz ise âdeta ulûhiyyet da'vâsında bulunuyor ve yapılmış olan müessesât-ı irfânı yakıp yıkıp geçiyordu.

Selçûkîlerden Tuğrul Bey mahbesden çıkarıp mesned-i hilâfete iclâs eylediği Kāim Bi-Emrillâh el-Abbâsî'nin ellerini öpüp yüzüne, gözüne sürerken Cengiz'in torunu Hülâgu, yine makām-ı mu'allâ-yı hilâfette bulunan Musta'sımbillah el-Abbâsî'yi keçeye sardırıp Moğollara çiğnetmek suretiyle öldürtüyordu.

Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru Romanos'u esîr aldıktan sonra gösterdiği büyüklüğü de İslâm askerine ünvânlı makālât-ı müteselsileden birinde yazmıştım. Türklere mefâhir-i milliyye öğretmek **[202]** isteyenler, bu gibi zevâtın ef'âl ve ahvâlinden bahs etmelidirler ki hem sözleri ayn-ı hakīkat, hem de her yerde ve herkes indinde nâil-i rağbet olsun.

Mutlaka Moğollardan bahis lâzım gelirse 695 târîhinde kendi müslüman olduğu gibi hânedânıyla beraber 400.000 Moğol'un İslâmına ve dolayısıyla Deşt ve Hata cihetlerinin ihtidâsına sebep olan Mahmud Kazan Han'ın nâm-ı bülendi zikr edilsin. Bâkī:

درخانه اکر کس است یك حرف پس است

Tâhirü'l-Mevlevî

* Ale'l-husûs o zâlim Neron mezâlim-i meşhûresiyle beraber Cengiz Hân hazretlerinin huzûr-ı şekāvetinde lâ-teşbîh Havârî Sen Piyer derecesinde kalır.

[1] Bursalı İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân,* Beyrut, c. 1, s. 218.

MAKÂLÂT

ÜMMET-İ İSLÂMİYYE NASIL SALÂH BULABİLİR?

Birkaç gün mukaddem bu serlevha ile Şam ulemâsından henüz şahsını tanımadığımız bir zât-ı muhterem tarafından âcizlerine hitâben aldığım bir mektûbun bazı parçalarını hulâsaten tercüme ediyorum; gelecek haftada bu husûsda kendi mütâla'â-i âcizânemi ilâve edeceğim.

"Azîzim; pek çok zamandan beri müslümanlar arasında şüyû' bulan ıslâhât fikrinin bu günlerde daha ziyâde intişâr ettiğini görüyoruz. Her eli kalem tutan zât İslâm'ın esâslı bir ıslâhata muhtâc olduğunu ikide bir de yazdığı gibi, efrâd-ı sâirede dahi bu fikrin tenemmüv ettiği müşâhede olunuyor; fakat, bana kalırsa bu gidişle İslâm'ın ıslâhı kābil değildir; hattâ ıslâh derken –maazallâh– daha ziyâde ifsâd etmek bile melhûzdur. Çünkü her şeyin bir yolu vardır; oradan gidilmedikçe maksûda erişmek biraz güç olur, bazen mümkün bile olmaz.

Şimdiye kadar bu vâdîde yazılan şeyleri tamamıyla ta'kīb etmekteyim; görüyorum ki: Efkâr bir nokta etrâfında toplanamıyor; bu vâdîde icâle-i kalem edenlerin fikri, ikisi bir yere gelmeyecek nisbette muhtelifdir; bununla beraber hemen birden bire maksûda erişmek isteniyor; arada olan mevâni'i izâle etmek, maksûda vâsıl oluncaya kadar atlanması lâzım olan akabelerden kemâl-i mahâretle geçmek hâtıra bile getirilmiyor; halbuki havâdis-i kevniyyenin içine dalanlar, tekallübât-ı havâdisin seyrini, etvârının tenevvü'ünü tetebbu' edenler görürler ki: Hâdisat, dâimâ müstakīm bir cadde üzerine seyr eder; hâdisâtın seyr ü hareketinde tafra, atlama yoktur; dâimâ birinci kademeden ikinciye, ikinciden üçüncüye çıkmak sûretiyle yürür.

Halbuki şimdiye kadar bu vâdîde yazı yazan, söz söyleyen zevât-ı kirâmın ümmet-i İslâmiyye'nin ıslâhı için ortaya koydukları şeylere atf-ı nazar edecek olursak, bunların hepsinin tafra nev'inden olduğunu görüyoruz, bu ise zamanın seyr ü hareketinde, ahvâlin tekallübâtında muhâl olan bir şeydir; daha doğrusu nâ-be-mevsimdir. Çünkü ıslâhâta başlamazdan evvel ıslâhâtı güçleştiren, her türlü ıslâhâta mâni', engel olan akbeseleri nazar-ı dikkate almak, onları ne sûretle atlamak lâzım olduğunu düşünmek elzemdir; eğer onlar ortadan kalkarsa o zaman istenilen ıslâhâta kolaycacık erişilebilir. Fakat, bu mevâni'-i azîme tarîk-ı ıslâhda hâil olup kaldıkça, bu mevâni'in de avâm ve havâs üzerinde nüfûz ve hâkimiyeti bâkī oldukça matlûba vusûl –Avrupalıların evvelce sülûk ettikleri tarîka, yahud Japonların terakkī yolunda ta'kīb ettikleri mesleğe sülûk etmedikçe– muhâldir. Birinci sûrette efrâd-ı milletin mazarrat ve menfa'atini anlayacak derecede ilim ve irfâna mâlik olması, ikinci sûrette de mülûk-i İslâmiyye'nin bu husûs için yardım etmesi, daha doğrusu ıslâhâta asıl onların başlaması lâzımdır.

Yukarıda demiştim ki: Islâhâtın önünde engel olan mevâni'i mahv etmek, akabeleri atlamak lâzımdır. Şimdi onların ne gibi şeyler olduğunu anlatmak istiyorum. Bu akabelerin:

Birincisi menfa'at-i zâtiyyedir; her hangi bir milletin efrâdı arasında menfa'at-i zâtiyye fikri tenemmüv eder, menfa'at-i zâtiyye, menfa'at-i umûmiyyeye galebe çalarsa o milletin ıslâhı mutasavver değildir; bu öyle bir marazdır ki; bir kere sirâyet edince kolay kolay çıkmaz; maatteessüf ben öyle görüyorum ki: Bizde bu maraz-ı müzmin pek ziyâde intişâr etmiştir; en küçüğümüzden en büyüğümüze varıncaya kadar düşündüğümüz bir şey varsa o da menfa'at-i zâtiyyedir; menfa'at-i umûmiyye ikinci derecede kalıyor; menfa'at-i zâtiyyemiz için –îcâb ederse– her fenâlığı yapmaktan çekinmiyoruz; ama arada vatan gidecek, dîn mahv olacakmış buna ehemmiyet bile vermiyoruz. Hattâ ben öyle görüyorum ki: Kendilerini milletin münevver kısmından sayan bir çok kimseler bile menfa'at-i zâtiyyeleri peşinde koşuyorlar; hangi cereyân daha ziyâde menfa'at te'mîn ediyorsa onun başına geçerek kendi menfa'atleri için onu tervîce çalışıyorlar. Hulâsa bu habîs fikir efrâd-ı milletten tamamen çıkmadıkça salâh-ı ümmet me'mûl değildir; binâenaleyh en evvel, menfa'at-i umûmiyye için menfa'at-i zâtiyyenin fedâ edileceği fikrini milletin zihnine yerleştirmek lâzımdır.

Islâh-ı ümmete engel olan akabe ve mevâni'in **ikincisi de asabiyet-i kavmiyyedir.** Millet-i İslâmiye arasına sokulan asabiyet-i kavmiyye fikrinin tevlîd ettiği, ve bundan sonra intâc edeceği fenâlıkları insan göz önüne getirdikçe millet-i İslâmiyye'nin necât ve felâhından terakkī yolunda ileri gidebileceğinden tamamıyla ümidini kesiyor, bütün ümidler ye'se münkalib oluyor. Çünkü insan, bir kere İslâm'ın ıslâh-ı zât-ı beyn hakkındaki **[203]** ahkâm-ı âliyyesini düşünür, bir de ifsâd-ı zât-ı beyn için ne sûretle çalışıldığını işitir, hattâ kendi gözleriyle görürse, artık: "Bu milletin salâhı mümkün değil" hükmünü vermeye mecbûr oluyor. İslâm, iki kişi arasındaki münâfereti kaldırmayı en büyük ibâdet sayıyor; yalan söylemek harâm olduğu halde bu husûsda yalan söylemeyi tecvîz ediyor; halbuki bugünkü münevver zâtlar akvâm-ı İslâmiyye arasına münâferet salmaktan başka bir şey yapmıyorlar.

Şüphe yok ki ümmet-i İslâmiyye, mugāyerât-ı cinsiyyeyi kaldırıp atmakla müteferrik olan a'zâyı yekdiğerine zam etmişler; kelimelerini tevhîd etmişlerdi. İslâm, bir vücûd olduğu cihetle o vücûda intisâb edenlerin sözleri, gāyeleri veche-i azîmetleri de bir olmak lâzımdır. Bir kere bu râbıta inhilâl eder, her kabîle kendi nâmına cem'iyetler teşkîl eder, kulüpler açarsa millet-i İslâmiye'nin mahvı –lâ semahallâh– muhakkaktır. Çünkü vücûd paralandığı gibi kuvvet inkısâm eder, saltanat ve hâkimiyet de tezelzüle uğrar. Bir çok eczâdan mürekkeb olan ipek eczâları inhilâl edince kuvvet ve metâneti zâyi' olarak siklete tahammül edemediği gibi İslâm da unsurlara ayrılınca bit-tabi' evvelki kuvvet kalmaz; kuvvet kalmayınca İslâm'ın hasm-ı bî-emânı olan ecânib ümmet-i İslâmiyeyi hiç zahmetsiz yutar, kolaycacık hazm eder.

İmâm Ahmed'in Hazret-i Mu'âz'dan naklen rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf ne kadar ma'nidârdır: [1](إِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ، يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ فَإِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ والتفرقة وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ) Şüphe yok ki –koyun kurdu gibi– şeytân da insan kurdudur. Sürüden ayrılanı yer; ey ümmetim siz, yekdiğerinizden ayrılmadan, müteferrik bir sûrette yaşamadan sakının, dâimâ müctemi'an yaşamaya bakınız; sonra etrâfınızda olan kurdlar sizi kaparlar..."

[1] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 22029.

İnsan, bir bu hadîs-i şerîfi düşünür; bir de bugünkü İslâmların hâl-i esef-iştimâlini nazar-ı tedkîkten geçirirse: Dîn-i İslâm'ın cumhûr-ı müslimîni dâimâ tarîk-ı vahdete sevk etmesinde, uhuvvet-i dîniyyeyi takviye ile emr etmesinde ne gibi hikmetler mündemic olduğunu anlamakta güçlük çekmiyor. Dîn-i İslâm'ın bundan maksadı başka değil, millet-i İslâmiyye arasına desâis-i İblîsiyye, şehevât-ı nefsâniyye olan asabiyet-i kavmiyye fikrinin temekkün etmesini men' etmek idi; maatteessüf Frenkler bu fikrin de yerleşmesine muvaffak oldular. Müslümanlık'tan başka bir şey tanımayan efrâd-ı İslâmiyeye: "Ey Arab kahramanı, Ey Türk bahadırı..." dedirmeye muvaffak oldular. Hulâsa vahdet-i İslâmiyeyi zîr ü zeber eden bu akabe atlanmadıkça, bu fikir ortadan kalkarak İslâm'ın bir vücûd olduğu bütün kalblerde temerküz edip efkâr-ı İslâmiye tevhîd edilmedikçe âlem-i İslâm'ın kesb-i salâh etmesini ümid edemiyorum, azîzim.

Üçüncü akabe de turuk ve mezâhibin ihtilâfıdır. Sakın bunu ehemmiyetsiz bir şey zannetmeyiniz; bence bu da en mühim bir mes'eledir; hattâ ümmet-i İslâmiyeyi yekdiğerinden uzaklaştıran, onları birbirinin hasm-ı bî-emânı kılan esbâbdan birisi, belki de birincisi turuk ve mezâhibin ihtilâfıdır, binâenaleyh tarîkatler, mezhebler beynindeki bu mübâyenet ref' olunmadıkça istenilen ıslâhât mümkün değil gibi görüyorum.

Dördüncü akabe de efrâdın ahlâk ve âdâbını ifsâd için çalışılmasıdır. Bugün görüyoruz ki, bir çok vesîleler ile efrâd-ı İslâmiyye'nin ahlâkı, âdâbı zîr ü zeber ediliyor; millet-i İslâmiyye arasında gitgide ahlâksızlık alabildiğine te'ammüm ediyor; ahlâk-ı milliyye, âdâb-ı İslâmiye mahv edilmeye çalışılıyor; binâenaleyh bu gibi şeyler de tamamıyla ortadan kalkarak bu vâdîde icâle-i kalem edenler tecziye edilmedikçe millet-i İslâmiyye'nin salâhı me'mûl değildir.

Beşinci akabe de ulemâ-yı dînin derecesini nazar-ı ümmetten düşürmeye çalışılmasıdır. Birçok zamandan beridir ki; bu tarîka sülûk edildiğini görüyoruz. Her vesîleden bil-istifâde ulemâ-yı dîn, levm ve tahkîr ediliyor, ümmeti irşâdda kusûr ettikleri, binâenaleyh felâketlerin başlıca müsebbibleri kendileri oldukları söyleniyor da, ulemânın bu sukûtuna sebeb ne olduğu söylenmiyor. Bi-hakkın düşünülecek olursa ulemâ-yı dînin her cihetce pek ma'zûr oldukları görülür. Lakin bu fikir de Avrupa'dan geldiği cihetle öyle uzun uzadıya düşünülmek istenmiyor; Avrupa'da milletin terakkîsine sed çeken sınıf-ı rûhânî olduğu, rüesâ-yı rûhâniyyenin nüfûz ve hâkimiyeti kalkmadıkça Avrupalılar nâil-i terakkî olmadıkları cihetle bizim efkâr-ı münevvereden olanlar da böyle yapmak istiyorlar. Düşünemiyorlar ki, ulemâ-yı dîn hiçbir vakit terakkîye engel olmak –Avrupa'da ricâl-i dînin yaptığı gibi– istememişlerdir; müellefât-ı İslâmiyye tedkîk edilirse, hepsinin asra evfak, nâsa erfak olan ahkâm ile, hürriyet-i efkâr ile mâlî olduğu tezâhür eder; fakat maksad hakîkati anlamak değil, ulemâ-yı dîni nazar-ı ümmette fenâ göstermektir ki: Bunun neticesindeki vehâmet ma'lûmdur.

İşte azîzim, saymış olduğum şu akabât-ı hamseyi kemâl-i mahâretle atlayarak bu vâdîdeki mevâni'i tamâmen mahv etmedikçe –fikrime göre– millet-i İslâmiyye'nin kesb-i salâh etmesi dâire-i imkân hâricindedir…."

Aksekili Ahmed Hamdi

TERÂCİM-İ AHVÂL

LÂLÎ AHMED EFENDİ

Müfti's-sakaleyn allâme İbni Kemâl merhûmun halka-i tedrîsinde perverişyâb-ı kemâl olan fuzelâdan olup Saruhanlıdır. İkmâl-i tahsîlden sonra üstâd-ı fezâil-nihâdının emir ve tensîblerine ittibâ'en meslek-i kazâya sâlik olarak hasbe'l-vazîfe bir hayli seyâhat ve bu vechile îfâ-yı vezâif-i şerî'at eyledi. Âhir-i me'mûriyyeti olan Amasya Kadılığı'nda iken 971 târîhinde irtihâl-i dâr-ı âhiret etti. Ulûm-i müdevvenede ve bâ-husûs fıkıh, ferâiz, **[204]** edebiyâtta behre-i küllî sâhibi olduğuna âsâr-ı fâzılâne ve edîbâneleri şâhid-i âdildir. Âsâr-ı mebhûsa gayr-i matbû' olup görülebilenleri ber-vech-i âtîdir:

1) *Mecma'ü'l-Mesâili'ş-Şer'iyye fî Ulûmi'd-Dîniyye* (İsmi müsemmâsına mutâbık bir eser-i dînî olup bir nüshası Manisa mülhakātından Akhisar Kütübhânesi'nde vardır)

2) *Esmâü'n-Nebî* (Bir nüshası Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde vardır)

3) *Emsile Şerhi* (Bir nüshası Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde vardır)

4) *Tercüme-i Kasîde-i Bür'e* (Manzûmdur)

5) *Tuhfetü'l-Havâs fî Tercemeti Dürreti'l-Gavâs* (Edîb-i Arabî İmâm Harîrî'nin nahiv ve galatât-ı lugātten bâhis eser-i meşhûrunun tercümesidir)

6) *Dekāyıkü'l-Mîzân fî Mekādîri'l-Evzân* (Aruzdan bir eser-i edebîdir)

7) *Tercüme-i Kasîde-i Tâ'iyye* (İbni Fâriz hazretlerinin meşhûr-ı âfâk olan kasîde-i ârifânelerinin tercümesidir)

8) *Mecma'ü'l-Kavâ'id ve Menba'ü'l-Fevâid* (Kavâ'id-i Fârisiyye'ye dâirdir)

9) *Kavânîn-i Sarf-ı Fârisî*

10) *İlm-i Ferâiz'den bir Metn-i Metîn* (Bir de şerh yazmışlardır.)

Elsine-i selâsede inşâd-ı nazma muktedir idiler. Tahallüsleri Lâlî'dir.

Bursalı

Mehmed Tâhir

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİNDİSTAN'DA TIBB-I KADÎM-İ YUNANÎ

Buraya –yani Leknehor'a– Hâzıkülmelik hazretleriyle beraber geldim. Mûmâ-ileyh tıbb-ı Yunanîyi ihyâ etmek için Dehli'de büyük bir kolej ile bir kadın hastahânesi te'sîs et-

mek istiyor. Müessesât-ı mezkûre için on bin lira bu ana kadar i'âne toplamış ve i'ânât-ı mezkûreyi yüz bin liraya iblâğ edecektir.

Tıbb-ı kadîm-i Yunanî'de, en ziyâde Hindistan'da mâhir olan Tabîb Hâzıkülmelik'dir. Bu zâtın büyük ceddi Semerkand'dan Hind imparatorlarının ma'iyyetinde bin asker kumandanı olarak Hindistan'a vaktiyle gelmiştir. Sonradan bu âile hizmet-i hükûmetten çekilerek, inzivâyı tercîh ve dervişliği ihtiyâr bir müddet sonra da tabâbete sülûk etmişlerdir.

Hazıkülmelik'in büyük pederi tabâbette azîm bir şöhret ihrâz etmiştir. Bir çok yeni ilâclar îcâd ederek, emrâz-ı müzmine ve mühlikeyi de tedaviye muvaffak olmuştur. Yüz seneden beri bu âile tabâbetle iştigāl ediyor. Evlerine gelen hastalara bedâva baktıktan sonra meccânen ilâc dahi onlara veriyorlar. Hârice, kasaba hâricine –yani başka şehirlere– çağrılacak olurlarsa o zaman para alırlar. Hâl-i hâzırdaki Hekîm Muhammed Ecmel Hân vizite olarak günde bin beş yüz rupiye para alıyor.

Nabız ile kārûradan marîzin bilcümle hâlâtını, elemlerini şikâyetlerini anlıyorlar. Kullandıkları ilâc ise ot ve akākīr ve nebâtât aksâmına âid bulunuyor.

Tıbb-ı kadîme âid bir çok kitâblar el-yevm Hindistan'da eyâdî-i tedâvülde mevcûddur. Istılâhât-ı tıbbiyye hep Arabî ve Fârisî olarak isti'mâl ediliyor. Tedavi biraz fazla sürüyor ise de, hastalık kökünden def' ve izâle edilir.

Istılâhâtlarının bazısını numûne olarak kayd ediyorum. Sersam, seher, ra'şe, sar'a-i ümmü's-sıbyân, sekte, mâlihulyâ, fâlic, hader, deverân-ı ser, nüzûlü'l-mâ', hunâk, zâtü'l-cenb, dîku'n-nefes, su'âl, nefesü'd-dem, sill-i dık –verem demektir– takrîh ve takviyet-i kalb, hafakan, merak, ihtilâc, istiskā', verem-i tahhâl, yerkan –sarılık hastalığıdır– ishâl, kabız, verem-i mi'de, kulunç, piçiş, za'f-gerde, ziyâbitiş[?], selsel-i bevl, harkat-i bevl, asrü'l-bevl, za'f-ı bâh, keçi ve lagari kazîb, ihtinâk-ı rahm, ihtibâs-ı tams, veca'ü'l-mafâsıl, arakü'n-nisâ', baras, cüzzâm, cereb-i hâriş, tâ'ûn, vebâ, ateşek –frengi hastalığı demektir– sûzâk, -bel soğukluğudur–.. Hâsılı buna mümâsil ıstılâhât pek çoktur ki bir kaçı ile iktifâ ediyorum.

Edviye-i Yunaniyye ise birkaç kısma münkasemdir. Mahlûl, gayr-i mahlûl, ma'cûn, mürekkeb, müfred. Sıra ile onları da derc ediyorum. Bunları öğrenmek ve tetebbu' etmek için çok zahmet çektim:

1. (Elif) Itırbifül
2. (Be) Baslikon
3. (Te) Tiryâk, Tutiya
4. (Cim) Cüvarişat
5. (Ha) Hubûb, Helvâ
6. (HI) Hamîre
7. (Dal) Devâ' (Meselâ devâü'l-misk, devâü'l-kürküm gibi)

Bir de (Diyakoza)

8. (Re) Rubb: Rubb-i enâr, Rabb-i meye, Rabb-i engür gibi

Revgan: Revgan-ı babuna, benefşe, yelsan gibi,

Rûh: Rûh-ı badyan, rûh-ı şahtere gibi,

9. (Sin) Sütûn: Toz ilaçlarıdır. Süfûf kezâ.

Sirke, sikencübîn.

10. (Şın) Şerbet.
11. (Dad) Dımâd.
12. (Tı) Tılâ.
13. (Ayn) Arak.
14. (Kaf) Kurs, kayruti[?].
15. (Kef) Kühl, –sürme demektir–, küştecât[?].

Meselâ (küşte-i haceri'l-Yehûd), (küşte-i zümrüd), (küşte-i talk), (küşte-i polad), küşte-i karni'l-ibil) gibi.

Bir de: Gül-i kand.

[205] 16. (Lam) Lübûb: Lübûbü'l-esrâr, lübûb-ı bârid gibi.

Lu'ûk: Lu'ûk-ı kettân, lu'ûk-ı âb-ı neyşeker gibi.

17. (Mim) Mürebbâ: Mürebbâ-yı zencebil, mürebbâ-yı helîle gibi.

Ma'cûn: Ma'cûn-ı calinos, ma'cûn-ı azaraki[?] gibi.

Müferrihât: Müferrih-i şeyhü'r-reîs, müferrih-i dilküşâ gibi.

Merhem: Merhem-i risl, merhem-i cedvar gibi

18. (Nun) Nemek –tuz demektir–

Hâzikülmelik hazretlerinin hânesine her gün yüzlerce hasta gelir. Bütün vaktini onlara hasr eder. Bundan başka kendisine Hindistan'ın hemen her tarafından günde yüzlerce mektup gelir. Mektup ve telgraflara cevap yazmak için iki kâtip dâimâ ma'iyyetinde bulunur. Müşârun-ileyhin sâir akrabâları da fenn-i tabâbetle iştigāl ederler. Biraderzâdesi Gulâm Kibriyâ Hân, genç olmakla beraber lisân-ı Arabîye bi-hakkın vâkıf ve mâhir bir tabîbdir.

Hâzıkülmelik, baras, cüzzam hastalıklarıyla tedavisi müşkil olan bir çok emrâzı usûl-i tıbb-ı kadîm-i Yunanî üzerine mu'âlece ve tedavi eylemiştir. Birçok İngilizler de bu zâta mürâca'at ediyorlar. Dehli'de güzel ve usûl-i cedîd tertîb ve intizâmı ile yeni bir Yunanî devâhâne –eczâhâne– küşâd etmiştir. Bunu ziyâret ettim. Cidden nazîf, muntazamdır. İlâcların fiyatı da Avrupa ilâclarına nisbetle son derece ucuzdur.

Hâzıkülmelik Hindistan'ın bilcümle eşrâf ve a'yânı, raca ve nevvâbları nezdinde şöhret-şi'ârdır. Hasta oldukları zaman kendisini tedavi için çağırırlar. Rampo nevvâbı hazretleri müşârun-ileyhin ilâcından başka bir şey isti'mâl etmez. Kendisine aylık bile tahsîs etmiştir.

Hâzıkülmelik hazretlerinin elkābından biri de reîs-i a'zam-ı Dehli'dir. Zarf ve kağıt üzerinde kullandığı ibâre –husûsî marka ve monogramdır– (خير الاشغال خدمة الناس) hadîs-i şerîfidir. Müşârun-ileyh Arabî ve Fârisî, Urdu lisânlarına vâkıf olduğu gibi, sarf ve nahiv, mantık, fıkıh, hadîs, tefsîr, ilâhiyât, hikmet ulûm ve fünûnda da büyük bir âlimdir. Aynı zamanda hâfız-ı *Kur'ân*-ı şerîf dahi bulunuyor. Müşârun-ileyh hem mütedeyyin, hem de mütemeddindir. Hulk ve mu'âşeret noktasında son derece halîm ve mu'tedil bir zâttır. Hâsılı (ليس على الله بمستنكر ان يجمع العالم فى واحد) cidden bilcümle sıfât-ı haseneye mâlik olan bu zâtın nüfûzu Hindistan'ın her tarafına sirâyet etmiştir. Devlet ve millet-i Osmâniyye'nin de büyük muhibbidir. Geçenlerde bilhassa sâbık Bombay Başşehbender-i âlîsi Halil Halid Beyefendiyle görüşebilmek için sûret-i mahsûsada Bombay'a gitmiştir.

Te'sîs eylediği medrese-i tıbbiyenin i'lâ ve ikmâli için îcâb eden müzâkerâtta bulunmak için Leknehor'da in'ikād eden Tıb Konferansı'na Hindistan vilâyât-ı mütemeddinesi Vâlîsi

Sir James Meston riyâset etmişidi. Raca ve nevvâblardan birçok kimse isbât-ı vücûd eylediklerinden mâ'adâ, gelemeyenler tarafından da mektup ve telgrafla beyân-ı ma'zeret edilmişti. Bir çok nutuklar te'âtî ve îrâd olundu. Vâlînin nutku pek güzel idi. Hâzıkülmelik'i çok sitâyiş ve teşebbüsünü tebrîk eyledi. Konferansın hitâmında da huzzârın fotoğrafları alındı. Hâzıkülmelik hazretlerinin nutku pek âlimâne ve fâzılâne idi. Bir iki meşhûr şâir tarafından belîğ manzûmeler kırâat olundu. Konferans pek parlak bir sûrette ikmâl edildi. Hükûmet-i mahalliyye tarafından mezkûr mekteb-i tıbbiyeye mu'âvenet edileceğini ve resm-i iftitâhını Hind vâlî-i umûmîsi bizzât icrâ edeceğini va'd eylemiştir. Hâzıkülmelik, iki sene evvel İngiltere Kralı Beşinci George hazretlerinin Londra'daki merâsim-i tetevvüciyyesinde bulunmak üzere hükûmet tarafından da'vet olunmuş ve mu'âvedetinde İstanbul'a uğradığı esnâsında âcizleriyle mu'ârefe peydâ etmişti. İşbu fakîr kendilerini bazı muhterem zevâta, rüesâ-yı umûra o sırada takdîm ederek, memleketimizin umûr-ı idâresi hakkında birçok tetebbu'âtta bulunmuştu.

Müşârun-ileyh İstanbul'da iken bilcümle kütübhaneleri gezmiş ve tıbb-ı Yunanî'ye âid el yazısıyla yazılı pek istifâdeli eski bir kitâba tesâdüf eylemiş ve onu istinsâh ettirmişti.

Bu zâta devletimiz tarafından bir nişân veya büyük bir madalya verilse herhalde fâideden hâlî olmadığı gibi, bilcümle Hind müslümanlarının memnûniyetlerini de mûcib olacaktır.

Leknehor'dan **S**[sin]**. M. Tevfik**

Hicaz Mektupları

HİCAZ DEMİRYOLU

Müessesât-ı fenniye ve iktisâdiyye-i milliyyenin en mühimlerinden birisi olan ve seneden seneye mütezâyid hâsılatıyla, intizâmca, tekemmülce, mütevâlî inkişâfıyla, tûlen ve maddeten husûle gelen terakkī ve tevessü'üyle, teessüs eden hey'et-i milliyyeye iftihârlar bahşedecek bir mâhiyet alan (Hicaz Demiryolu) matbu'âtımızın sitâyişlerine ve bu sitâyişlerle âlem-i İslâm'ın enzâr-ı rağbetinde lâyık olduğu mertebeye vusûle bir ihtiyâc-ı mübremle muhtâc iken ne devâir-i müte'allikasının ne de matbûâtla münâsebetdâr olan millet-perverân-ı vatanın bu bâbda evrâk-ı havâdise bu müessese-i milliyye ve dîniyye hakkında ma'lûmât-ı istatistikiyye ve iktisâdiyye i'tâ etmediği görülüyor.

Âlem-i iktisâdiyâtta i'lân teşebbüsâtının ne büyük mevki'i olduğu ve müessesât-ı ecnebiyyenin i'lân için ne mühim fedakârlıklarda bulunduğu ve bu sâyede tarîk-ı istifâdede ne kadar ileri gittiği düşünülürse… Mâlî ve umûmî bir fedakârlığın mülkümüzde ilk ve mu'tenâ bir numûnesi olmak, vazîfe-i dîniyyede îfâ eylediği suhûletle de bir mâhiyet-i mübecceleye mâlik bulunmak i'tibârlarıyla başta matbûât-ı vataniyye olduğu halde her ferd-i Osmânîye nasıl bir vazîfe terettüb eylediği tasdîk olunur.

Der'â-Busrâ Eski Şam hattı ile Havran ve Cebel-i Dürûz ticâretine vâsıta-i yegâne teşkîl eylemiş ve kırk kilometrelik bir kısmı inşâ edilmiş olan Hayfa-Kudüs hattı ile de Filistin hıttasının mıntıka-i dâhiliyyesi ticâretine bir mecrâ-yı mu'tenâ hâlini almaya başlamış ve el-yevm 1500 küsûr kilometre tûle, beş kol aksâm-ı memdûdeye mâlik olan bu hat, hüccâc nakliyâtında kazanacağı maddî, ma'nevî menâfi', Cenûbî Suriye ile Filistin kıt'aları ticâretinde ihrâz eyleyeceği mevki'-i **[206]** iktisâdîsi ile Osmanlı ülkesinde demir yollarının tûlen de, ehemmiyeten de mâlen de en birincisi olacaktır. Bu ehemmiyetini birkaç hafta evvel askerlik nokta-i nazarından tedkīkât icrâ eden hey'et-i askeriyyenin takdîrlerle tasdîk eylediği de mevsûkan haber alındı.

On sene evvel bahriye, zâbitânından ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un yetiştirdiği asker ve sivillerden mâadâ me'murîn-i mütehassısaya, ve bir takım ecânib ile mahâret husûsunda onlardan geri kalmayan yerli birkaç san'atkârdan mâadâ vesâit-i icrâiyyeye mâlik olmayan bu müessesenin bugün yüzlerce san'atkâr, yüzlerce me'mûrîn-i fenniyye, yüzlerce müstahdemîn-i mütehassısa yetiştirdiği ve fen ile, san'at ile temâsı pek mahdûd olan efrâd-ı milletten pek çoğunu san'ata, fenne alıştırarak bir unsur-ı faâl, bir zümre-i mihânikî meydâna getirdiği yâd ve tezkâr edildikçe her merd-i vatanperverin iftihârla, hazz-ı vicdânî ile mütehassis olmaması kābil değildir.

İktisâden yed-i istîlâ-yı ecânibde inleyen vatanın her hangi bir köşesinde şimendüfer denilince hâtırına ecnebî sermâyesi, ecnebî lisânı, ecnebî yazısı… şâmil bir teveccühle ecnebî mevcûdiyeti gelen her Osmanlının yine o vatanın bir köşesinde kendi sermâyesi, kendi lisânı, kendi yazısı bulunan ve hâsılâtı yine kendi hazîne-i millîsine girecek olan bir şimendüferi, hem de vefret-i tûliyle, intizâm-ı mu'âmelâtıyla kesret-i menâfi'iyle mu'tenâ bir şimendüferi bulunduğunu düşünmesi ve bu düşüncesini kendi mahsûl-i fedakârîsi, kendi himmet-i âlî-cenâbânesi ile meydâna gelen bu hat hakkında hâsıl eyleyeceği ma'lûmât ile tezyîn ederek müstağrak-ı huzûz olması az bir mazhariyet değildir.

Hicaz Demiryolu menâbi'-i vâridâtından en mühimmi hüccâc ve devâir nakliyâtı olup hattın gittikçe tekemmül eden vesâit ve edevât-ı nakliyyesine ve seyr ü seferde gözetilen sür'at ve intizâma göre pek ziyâde yükselmesi iktizâ eden vâridât-ı mezkûre İtalya Muhârebesi'nin mebdeinden Balkan muhârebâtının sonuna kadar mürûr eden iki sene içinde muhârebât-ı mezkûrenin te'sîrâtı tahtında bir inkişâf-ı tâm irâe edememiş ise de Demiryolu İdâresi'nin ittihâz ettiği tedâbîr ve icrâ ettiği teshîlât ve teşebbüsât-ı ciddiyye sâyesinde tezâyüdden mahrûm da kalmamıştır.

328 senesinde hüccâc nakliyâtı hâsılâtını takrîben 119700 liraya ve 329 senesinde de hâl-i harbin devamından dolayı hüccâc adedi tezâyüd etmemekle beraber 14028 lira fazlasıyla 133878 liraya bâliğ olmuştur.

Rebîülevvel, Receb, Şaban ve Ramazan ayları içinde fevkalâde tenzîlâtla Hayfa ve Şam'dan Medîne-i münevvere'ye azîmet ve avdet biletleri tertîb ve furûht edilmesi bu iki sene içinde seviye-i hâsılâtı haylice yükseltmiş ve 328 senesinde bu biletlerden 9556 lira hâsıl olmuş iken 329 senesinde 14656 lira fazlasıyla 24212 lira husûle gelmiştir.

Seneden seneye mikdârı tezâyüd eden ve kısm-ı küllîsi

Amerika ve İngiltere'den gelen seyyâhîn-i ecnebiyye nakliyâtından da 328 senesinde 469 lira ve 329 senesinde 430 lira fazlasıyla 899 lira vâridât elde edilmiştir.

Min haysü'l-mecmû' 328 senesi yolcu vâridât-ı umûmiyyesinin bâliğ olduğu 167570 liraya nisbeten 329 senesinde 16857 lira fazlasıyla 184427 lira yolcu hâsılâtı vukū' bulmuştur.

Hicaz Demiryolu, edâ-yı farîza-i hac için senevî aktâr-ı âlemden hıtta-i mübâreke-i Hicâziye'ye gelen 100 bin râddesindeki hüccâcdan ancak 27000 kişisinden müstefîd olmakta ve Mekke-Medine ve Mekke-Cidde arası hutût-ı hadîdiyesinin henüz gayr-i memdûd olması hasebiyle pek büyük bir kemiyette istifâde edememektedir.

Elhâletü hâzihi on üç gün berren seyâhati îcâb ettiren Mekke-Medine arasını deve ile kat' eden ve binâenaleyh bir çok mezâhime dûçâr olan hüccâcın Medîne-i münevvere ziyâretini kable'l-hac Hicaz Demiryolu'yla bil-azîme edâ edebilmesi için Demiryolu İdâresi hayli fedakârlıklar ihtiyâr ve bir çok teşebbüsât-ı teshîliyye icrâ eylediği halde semerât-ı nâfi'a-i külliyye iktitâf edememiştir. Buna da şimâl ciheti hüccâcının ecnebî vapur kumpanyalarının gayr-i meşrû' entrikalarına mütâba'attan kurtulamayarak istirâhat ve menfa'atlerini istihsâle muvaffak olamamaları ve elli bini mütecâviz cenûb hüccâcının (Hind-Cava hüccâcı bu miyândadır) da ücret-i nakliyyeye kanal masrafının inzimâmıyla masraf yekûnunda dört yüz kuruş râddesinde bir fark hâsıl olması sebeb-i müstakil teşkîl ediyor.

İkincisi eşyâ-yı ticâriyye ve yolcu eşyâsı vâridâtıdır ki münâkalât-ı askeriyye dâhil-i hesâb olmamak üzere 328 senesinde 89431 liraya bâliğ olan bu vâridât 329 senesinde 98204 liraya resîde olarak 8773 lira fazla te'mîn etmiştir.

Karîben Medîne-i Münevvere'nin Hindistan'dan Yenbu' ve Râbiğ iskelelerine bahren ve bu iskelelerden de develerle berren celb ve istihlâk eylediği ve sarfiyât-ı mahalliyyenin kısm-ı a'zamını teşkîl eyleyen pirinç ile emti'anın doğru Hayfa iskelesine ve Hayfa'dan da Medîne-i Münevvere'ye demiryoluyla celbi için ücûrât-ı nakliyyece bazı tenzîlât ve tebdîlât icrâsı halinde zâten Cebel-i Dürûz ve Nablus hatlarının inzimâmıyla nakliyât-ı ticâriyye mikdârında âsâr-ı tezâyüd rû-nümâ olan hatt-ı âlînin mâye-i istifâdesinde hayli bir tereffu' hâsıl olacaktır.

Umûmî bir nazarla vâridât-ı gayr-i sâfiyye-i seneviyyesi 326433 liraya bâliğ olan hatt-ı âlî, evrâk-ı nakdiyye bedelâtından hâsıl olup hazîne-i mâliyyeden bu hat hesâbına kayd u sarf olunan 270000 lira ile gerek işletme ve gerek inşâât-ı mütemâdiyye masârıfını te'diye etmekte olup Mekke-Medîne, Mekke-Cidde hatlarının inşâsından sonra inşâât ve temdîdât-ı mütetâbi'aya devâma ve hazîne-i millete haylice bir fazla-i vâridât idhâline muvaffak olacaktır.

Hutût-ı mütasavverinin ikmâl-i inşââtına değin bu hattın hâl-i hâzırına göre tezyîd-i vâridâtı mültezem olduğuna göre bu nokta-i nazardan ber-vech-i zîr bast-ı mütâla'aya lüzûm gördük. Hey'et-i umûmiyyesi ecnebilerin yed-i tegallübünde kalan ticâret-i bahriyyemize mevsim-i hüccâcda, Karadeniz ve Anadolu sevâhilinden hıtta-i Hicâziyye'ye, hacı nakli için kâfî vapurlar tahsîs ve seyr ü sefer ettirildiği takdîrde vapur acentaları entrikasıyla hüccâcın kısm-ı a'zamını nakilden mahrûm olan Hicaz Demiryolu, Osmanlı vapurlarının sevâhil-i Osmâniyye'den toplayacağı hüccâcı evvelâ Hayfa'ya nakil ve orada intizâr ile hüccâcın Medîne-i münevvere ziyâretini îfâ ve avdetlerinde Hayfa'dan Cidde'ye ve edâ-yı haccı müte'âkib Cidde'den alıp vatanlarına iâde ve îsâl etmesi gibi bir proğram dâhilinde hareketi halinde kemâliyle te'mîn-i istifâdeye muvaffak olduktan başka hüccâcı da deve seyâhatinden ve bu seyâhatin on üç günlük mezâhim-i mâlâ-yutâkından kurtarmakla da ayrıca bâ'is-i hayr u mesûbât olacaktır.

Hüccâc-ı İslâmiyyeyi İslâm ve Osmanlı vapurlarının nakil etmesi ne kadar mantıkī ve ma'kūl ise, bu vapurların ta'kīb edeceği hatt-ı hareketten Hicaz demiryolunun te'mîn-i istifâdeye azm etmesi de o kadar meşrû' ve muhıktır.

Irak, İran kıt'alarıyla Anadolu'nun cenûb ve Suriye'nin şimâl cihetlerinden berren Şam'a ve oradan Hicaz demiryoluyla Medîne-i münevvere'ye azîmet ve îfâ-yı ziyâret edecek hüccâcı dahi bahren gelecek hüccâc misillü tekrar Hayfa'ya nakil ve oradan bahren Cidde'ye îsâl için de kâfî Osmanlı vapurları seyr ü sefer ettirildiği takdîrde şimâl hüccâc-ı kirâmının hemen ekserîsi deve sırtında kat' edeceği mesâfeyi kemâl-i râhatla kısmen şimendüfer ve kısmen vapurla kat' etmiş olacağı âşikârdır.

Cenûb hüccâcına gelince bunların da tarîk-ı berrîden tahlîsi için Hicaz Demiryolu'nun azîmet ve avdet biletlerinde icrâ eyleyeceği tenzîl-i fiyattan istifâdeye şitâb etmelerini te'mîn ve teşvîk eylemek, matbûât-ı İslâmiyye'ye düşen bir vazîfedir. Bir taraftan Hicaz Demiryolu müessese-i dînîyyesinin istifâdesine, diğer cihetten farîza-i haccı îfâ için pek uzak yerlerden gelen dîndaşlarımızın hatar ve meşakkatten ârî bir sûrette Ravza-i Mutahhara-i Nebevî'yi ziyaretlerindeki rüchânı tasrîh ile onların selâmet-i hayâtiyye ve istirâhat-ı maddiyyelerine hâdim olan bu vazîfenin kudsiyeti ise îzâhdan müstağnîdir.

Esâsen Hind hacılarından beherinin Bombay'dan Cidde'ye ve Cidde'den Mekke'ye, Mekke'den Medîne'ye azîmet ve bu tarîkle Cidde'ye avdet ücreti olarak 1373 kuruş masraf te'diye **[207]** etmekte olmalarına göre Bombay'dan Hayfa'ya ve Hayfa'dan Medîne'ye azîmet ve Medîne'den Hayfa'ya ve Hayfa'dan Cidde'ye avdet ve Cidde'den Mekke'ye azîmet ve ba'de'l-hac avdet masârıf-ı umûmiyesi 1722 kuruş yani yalnız 349 kuruş kadar fazladır ki Hicaz Demiryolu, ücret-i nakliyyeden bir mikdâr daha tenzîlât icrâ ettiği ve Hind ve Cava hüccâcı da fark-ı mütebâkīyi selâmet ve istirâhatle seyâhatleri için ihtiyâr eyledikleri takdîrde cenûb hüccâc-ı kirâmının da Hicaz Demiryolu'ndan imrârı ve hüccâc-ı kirâmın da âminen ve sâlimen vezâif-i ziyâreti îfâ etmeleri taht-ı imkâna ve binnetice binlerce liralık İslâm parası bil-istihkāk hazîne-i millete girmiş olur.

Hatt-ı mezkûr rüesâsıyla me'mûrîn ve müstahdemînin te'mîn-i terakkıyât ve tezyîd-i vâridât için mesbûk hizmetleri ve meşhûd faâliyet ve reviyyetleri sezâvâr-ı takdîr olduğunu hâtime-i kelâm olmak üzere beyân ve hüsn-i niyyet ve faâliyyetle devâm-ı hizmetleri temenniyâtını izhâr eylerim.

ŞUÛN

Hindistan:

Enver Paşa ve Hindistan Müslümanları – *The Comrade*'de[?] okunduğuna göre Enver Paşa hazretlerinin bilcümle Osmanlı asâkirine terbiye-i dîniyye ve İslâmiyye husûsundaki teblîgât-ı âlîleri Hindistan müslüman kardeşlerimizce fevkalâde bir hüsn-i te'sîr hâsıl etmiştir. Bilcümle Hindistan matbûâtı harbiye nâzırımızın medh ü sitâyişine duâ ve senâsına hasr-ı makāl eylemişlerdir. Paşa hazretlerinin umûr-ı diyânet hakkındaki ihtimâm ve dikkatlerinden hükûmetimizin nüfûz-ı ma'nevîsi Hindistan'da kat kat artmaya başlamıştır. Hindistan Hilâl-i Ahmer Hey'eti miyânında harb esnâsında Dersaadet'e gelen Aliger talebesinden biri bizzât Enver Paşa hazretlerinden arîzasına cevâben aldıkları bir kartı matbûât vâsıtasıyla neşr ederek, daha ziyâde müslümanların duâ ve senâlarını paşa hakkında isticlâba muvaffak olmuştur.

Bir Gazeteye Hükûmet Tarafından İhtârnâme Teblîği – *The Comrade*[?] gazetesinde okunduğuna göre Lahor'da intişâr eden yevmî *Zemindâr* gazetesi bundan evvel yazdığı makālâttan dolayı –ki müslümanların hukūkunu hükümet-i mahalliyyeye karşı muhâfaza içindi– ta'tîl ve matbaası zabt edilmiş, bir kere de kendisinden üç yüz lira cezâ-yı nakdî alınmıştı. Mezkûr gazete, Hindistan müslümanlarının hukūkunu müdâfa'a ve Devlet-i Aliyye'nin lehinde dâimâ icâle-i kalem ettiği cihetle, her ta'tîle uğradığında, ahâlî-i İslâmiyye tarafından i'ânât derc edilmiş ve tekrar intişârına mu'âvenet edilmişti. Bu kere "*Hindistan'da İngiliz Tarz-ı Hükûmeti*" ünvânı altında yazdığı bir makāle üzerine, Lahor müdde'î-i umûmîliği tarafından yine kemâ fi's-sâbık kendisine bir ihtârnâme gönderilmiştir. Mezkûr ihtâra gazete sâhibi tarafından ma'kūlât ve kānûn dâiresinde îcâb eden cevaplar verilmiştir.

Afganistan

Emîr Hazretlerinin Rüesâ-yı Kabâil ile Anlaşması – Afganistan'da kâin Hacı Müttekil[?] ve Katada[?] kabâilinin şu son zamanlarda emârete karşı i'lân-ı isyân etmeleri üzerine emîr hazretleri tarafından te'dîblerine mübâşeret edilmiş ve ahîren dâire-i itâ'ata girmişlerdi. Bu kere emîr hazretleri bir fermân ısdâr buyurarak, mezkûr kabâil rüesâlarının bir kaçını Kâbil'e celb ederek, hükûmetle aralarında dâimî bir sulh ahidnâmesinin imzâsını teklîf eylemişlerdir. Musâlahanâmeyi imzâya gelenlerin silahlarını bulundukları hudûd vâlîlerine teslîmini ve avdetlerinde geri almalarını lâzım gelenlere teblîğ etmişlerdir. Mezkûr kabâil efrâdına tevzî' etmek üzere evvelce emâret tarafından hudûd vâlîlerinden birine gönderilen mebâliğin verilmediğini istihbâr eden emîr-i müşârun-ileyh hazretleri, mezkûr vâlînin azliyle tahte'l-hıfz olarak Kâbil'e i'zâmını da emr eylemişlerdir.

Talebelik Âleminde

İCÂZETNÂME CEM'İYETİ

İcâzetnâme ahzi talebelik hayâtında müstesnâ bir ân-ı mes'adettir. İcâzetnâme cem'iyyeti bir talebenin eyyâm-ı hayâtında görebileceği bütün cem'iyyetlerin bütün mes'ûd günlerin fevkinde bir te'sîr-i füsûnkâra mâliktir. Çünkü o gün âlâm ve mihnetle geçen bir ömr-i medîdin rûz-ı mükâfâtı, yevm-i âzâdıdır. Bu zamana erişebilmek için o zavallı tâlib-i ilm ne kadar metâ'ib-i hayâta katlanmıştır! Dûş-ı sebâtında bugün on üç, on dört senenin hamûle-i meşâkkı rû-nümâdır. Şimdi Fâtih'in, muhrik seslerle temevvüc eden yüksek kubbeleri altında, asrın nûr-ı irfân saçan fâzıl ulemâsı huzûrunda pür-samt ü sükûn bükülen başların semâ-yı tahayyülünde medîd bir ömr-i güzeştenin bütün ânât ve safahâtı canlanıyor, nazar-ı hayâli önünden birer sinema sür'atiyle geçiyor:

Derse başladığı çocukluk zamanları, henüz derse çıkan hocasının harâretli takrîrleri, medresede bir hücreye sâhib olabilmek için geçirdiği intizâr devreleri, daha sonra derd-i ma'îşetle dolaştığı memleketler, dûçâr olduğu istiskāller; ziyâdan mahrûm râtıb kubbeler, taş yuvalar içinde pişirdiği yemekler; "Adalı"nın (فليتأمل)indeki vech-i te'emmülü bulmak için geçirdiği geceler, mantığın bitmez, tükenmez kaziyyelerine, kıyâslarına sarf ettiği ömürler, iğne ile kuyu kazarcasına istihsâl edebildiği katreler, söke bildiği kaleler, sonra *Tenbîhü'l-Gâfilîn*'den istihrâca, va'za çıkmaya başladığı zamanlar, zaman zaman kömürsüz kaldığı, peynir ekmekle geçirmeye mahkûm olduğu geceler, karlı, buzlu günlerde dersde soğuk hasırlar üstünde diz çürüttüğü zamanlar… Hâsılı hep mihnetle, meşakkatle, mahrûmiyetle geçen bir ömr-i perîşân…

[208] Fakat bunlar zarûrîdir. Böyle sıkıntılar çekilmeden tahsîl-i ilm mümkün olur mu? Şimdi karşıda yüksek minderlerde kurulup oturan, her biri birer mevki', birer mesned sâhibi olan üstâdlar hep bu sıkıntıları, bu mihnetleri geçirmediler mi? Madem ki bu fedakarlıklar hep dîn uğurundadır; o halde ne be'is var?...

Vâkı'a henüz lâyıkıyla hizmet edebilecek bir halde değildirler. Fakat hocaları da icâzet alır almaz allâme olmadıydı ya. Elbet onlar da derse çıkacak, ta'allüm ettiği ilimleri talebelerine ta'lîm edecek, o sırada onlar da birer âlim-i kâmil olacaklardır…

Zavallı talebe kendini tesliye için fikrini, zihninin ne sabûr, ne kanâ'atkâr mecrâlara sevk ediyor. Külfet nisbetinde ni'mete nâil olamayan bu fedakâr gençler bu derece ihmâl edilmese, mekteblilere ibzâl olunan milyonlarca lutf u âtıfetlerin cüz'î bir kısmı da bunlardan dirîğ olunmasa elbet bu çalışkan, bu gayûr, fî sebîlillâh vakf-ı hayât eden bu fedakâr ordunun techîzâtı, teslîhâtı başka türlü olur… Bir mektebli diploma alırken ta'yîn olunacağı me'mûriyeti düşünüyor; bir talebe ise icâzetnâme alırken dîne ne sûretle hizmet edebileceğini tasavvur ediyor. Arada ne kadar fark var!.. Bunların takdîr olunduğu zaman dîn için ne mes'ûd gündür!..

* * *

İcâzetnâme i'tâsı merâsim-i mahsûsaya tâbi'dir. Evvelce bu merâsim mutantan bir sûrette icrâ olunurken üç, dört seneden beri her nedense terk olunmuştu. Bu sene yine ihyâ olundu.

İcâzet i'tâsı merâsimi talebe-i ulûmun dersleri kesilmek üzere bulunduğu Cumâdelâhir'de icrâ olunur. İcâzet verilecek gün Dârü'l-Hilâfe'nin bütün talebelik âleminde bir

yevm-i mahsûs teşkîl eder. O gün her talebe sarığını düzeltir, temiz cübbesini giyer, daha erkenden merâsimin icrâ olunacağı câmi'e gelir. Mî'âd-ı mu'ayyeni hulûl edince med'uvvîn-i kirâm da birer, ikişer teşrîfe başlarlar; teşrîfâtçılar tarafından oturacakları yerler gösterilir. Dârü'l-Hilâfe'nin en büyük ulemâsı, en benâm fuzelâsı o gün med'uvdür. Câmi'in ortasında, birer arşın yüksekliğindeki ders şilteleri, sedefli müzeyyen rahlelerle bir dâire teşkîl edilir. Şiltelerin üzerine nefis seccâdeler örtülür. Altmış, yetmiş kadar ulemâ-yı kirâm şiltelere, diğer müderrisler de bunların etrâfına otururlar. Talebe-i ulûm ise rahleler önüne serpilirler. Dâirenin tâm ortasında top kandilinin altında icâzet alacak talebe efendiler binişlere büründükleri halde sıralanırlar. Arkalarında yine biniş giymiş üç dört teşrîfâtçı talebe merâsim nihâyetine kadar ayak üstü dururlar. İcâzet verecek hoca efendi sıra ile dizilen şiltelerin ortasında oturur. Eğer onun da hocası hayâtta ise sağ tarafına geçirir. Hoca efendinin de önünde müzeyyen rahle üzerinde yaldız kablı icâzetnâmeler durur.

Evvelâ güzel sesli hâfızlar, kurrâ efendiler aşirler okumaya başlarlar. Merâsimin en latîf, en rûhânî zamanı bu andır. Aşirler bitince köşede ayrıca hazırlanan yüksek bir şilte üzerinde oturan bir hoca efendi lâ ale't-ta'yîn talebe efendilerden birinin icâzetnâmesini yüksek sesle okur. İcâzetnâmede ilmin, tahsîl-i ilmin mehâsini, ba'dehû Hazret-i Fahr-i Kâinât sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize kadar üstâd-ı kirâm hazerâtının silsilesi mündericdir. İcâzetnâme kırâati yarım saat kadar devâm eder. Müte'âkiben karşısındaki hoca efendi uzun bir duâ eder. Ba'dehû talebeler teşrîfâtçılar delâletiyle birer birer evvelâ hocasının hocasının elini, sâniyen asıl hocasının elini öper, icâzetnâmesini alır, cebine kor. Ba'dehû sıra ile şiltelerde oturan bütün ulemâ-yı kirâmın ellerini öperler, sonra yine sıra ile yerlerine otururlar. Merâsim-i takbîl hitâm bulduktan sonra mücâz efendiler ayağa kalkarlar, iki sıra teşkîl ederler, hocaları ve diğeri ulemâ-yı kirâm aralarından selâm vererek geçer giderler. Bu sûretle merâsim miskiyyü'l-hitâm olur.

* * *

Bu sene yirmi kadar icâzet cem'iyyeti icrâ olunmuştur. Bilhassa Meclis-i Mesâlih-i Talebe a'zâsından fazîletli Bayındırlı Mehmed Şükrü Efendi, Sirozî fazîletli Hacı Ahmed Efendi ve Amasya Meb'ûsu fâzıl-ı muhterem Fâzıl Ârif Efendi hazerâtının icâzetnâme i'tâsı cem'iyyetleri pek parlak olmuştur. Mûmâ-ileyh Mehmed Şükrü Efendi hazretlerinden icâzet ahz eden talebe-i ulûm efendilerin esâmîsi ber-vech-i âtîdir:

Ahmed Hamdi Efendi Akseki*, Yusuf Râzî Efendi Burgaz, Tevfik Efendi Tekfurdağı, Mustafa Niyazi Efendi Babaeski, Hüseyin Efendi Akşehir, Adem Vasfi Efendi Arac, Ahmed Hamdi Efendi Mihaliç, Mehmed Fahreddin Efendi İzmir, Ahmed Tevfik Efendi Demirhisar, Osman Efendi Sarışaban, Hasan Efendi Atina, Hasan Efendi Karamürsel, Süleyman Sırrı Efendi Hayrabolu, Ali Efendi Akseki, Ali Efendi Ödemiş, Osman Efendi Kalkandelen, Ali Vehbi Efendi Karaağaç, Mustafa Lutfi Efendi Akseki, Hüseyin Efendi Geyvehisar, Abdullah Efendi Aydın, Haşim Efendi Bandırma, İsmail Efendi Balıkesir, Yusuf Efendi Şumnu, Mehmed Esad Efendi İzmir, Ömer Lütfi Efendi Meğri, Mustafa Efendi Çankırı, İbrahim Halil Efendi Rize, Yusuf Efendi Gönen, Osman Efendi Garbî Karaağaç, Nuri Efendi Balya, Mehmed Efendi Karaağaç, Hasan Hüsnü Efendi Akseki, Ömer Necmeddin Efendi Garbî Karaağaç, Sadık Efendi Hayrabolu, Ali Fehmi Efendi Demirci, Mehmed Efendi Söğüt, Yusuf Efendi Çal, Mehmed Efendi Prevadi, Ahmed Efendi İzmit, Mustafa Şevket Efendi İzmit, İzzet Efendi Arabsun, Halil Efendi Silistre, Mehmed Kudretullah Efendi Selanik, Ali Rıza Efendi Sinop, Ahmed Efendi Marmara, Mustafa Efendi Çerkeş, Mehmed Efendi Garbî Karaağaç, Hüseyin Efendi Nif, Hüseyin Efendi Salihli, Muharrem Efendi Manisa, Ahmed Cevdet Efendi İstanbul, Cafer Efendi Köstence, Muhammed Me'mûn Efendi Medîne, İbrahim Efendi Tekfurdağı, Davud Efendi Batum, Hâfız Osman Efendi Batum.

§ Diğer efendilerin esâmîsi de inşâallâh gelecek hafta derc olunacaktır.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

* Mûmâ-ileyh *Sebîlürreşâd* hey'et-i tahrîriyyesindendir.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

28 Mayıs 1914 | 3 Receb 1332 | Perşembe | 15 Mayıs 1330[1] | Cild: 12 - Aded: 298

FELSEFE

MADDİYYÛN MESLEK-İ FELSEFÎSİNİN EDYÂNA HÜCÛMU*

Te'âlîsi uğrunda, fâzıl muharrirleri tarafından, sarf edilmekte olan büyük büyük mesâ'î sâyesinde *Sebîlürreşâd* mecelle-i İslâmiyyesi hiç şüphe yoktur ki, ümmet-i Osmâniyye'nin istinâd edeceği kuvâ-yı ma'neviyye sırasına geçmiştir. Binâenaleyh ben de, bugün için tedkîki zarurî olan bir takım mebâhisi ortaya koymak suretiyle, Mecelle'nin mu'azzez mesleğine hizmet etmekten geri durmayacağım. Ümit ederim ki ona mu'âvenet şerefini elde edebilirsem bu millet-i mu'azzamaya hizmet etmiş olurum.

Karşıma çıkan mesâil-i hâzıra içinde "Maddiyyûn meslek-i felsefîsinin edyâna hücûmu" kadar büyük, onun kadar ehemmiyetli hiç bir mevzu göremiyorum. Zirâ bugün ulemâ-yı garbı gece gündüz işgâl eden yegâne mes'ele ondan ibarettir ki, rûhiyyûn meslek-i felsefîsiyle aralarında devam etmekte olan harbin tarafeynden birinin galebesiyle neticeleneceği devre-i sükûn mütehâlif telakkîleri, mütezâd idrâkleri birbirinden ayıran bir hadd-i fâsıl tanılacak; hem hiç şüphe yoktur ki son muzafferiyet dîn-i hakkın olacaktır. İşte o zaman, hakîkat artık serîr-i bülendinde istikrâr bulacak; zihinlerde bugün kalbleri müte'ellim eden şüphe, şek mücâdelelerinden ebediyyen kurtulacaktır.

İnsan fıtraten mütedeyyindir. Onun içindir ki kendisinde bulunan her şey i'tikāda, ahlâka meyl eder. Lakin maddiyyûn felsefesinin ortaya saldığı şüpheler zavallı beşeri rûhunun o kadar istediği akāide sahib olabilmekten men' ediyor. Onun için, ahlâk müdâfi'lerine, esrâr-ı dîn hâmillerine terettüb eden bir vazife varsa o da bu şüpheleri ancak ulûm-ı sahîha ve felsefe-i hakîkıyye silâhıyla mahv etmektir; yoksa rûh-ı ilmden nasîbi olmayan bir takım gürültülerle, istihzâlı tezyîflerle değil. Zirâ bu ikinci sûret dîne bütün bütün muzırdır: Onun vekārını küçülteceği gibi ricâl-i dîni, ilmî hüccetlere karşı aynı cinsden hüccetlerle mukābele edemeyen âcizlerin mevki'inde gösterir. Bunun ise milletin salâhı nâmına hiç bir hayrı olmaz.

Maddiyyûn meslek-i felsefîsinin asrımızdaki tecellîsi o bizim muhterem üstâdlarımızın zamanlarında olduğundan büsbütün başkadır. Evet, bugün o meslek artık eski Yunan feylesoflarından Aristoların mantığına, Epikürlerin usûlüne, Pironların lâ edrîsine istinâd etmiyor.

Hayır! Maddiyyûn felsefesi kendi esâslarını te'yîd husûsunda bugün ma'kūlât-ı nazariyyeye değil, belki ulûm-ı tabî'iyyeye, tecârib-i tabî'iyyeye istinâd ediyor. Bu haysiyetle o, bir felsefe-i ameliyyedir ki erbâbının hâiz olduğu fünûnun kâffesini elde etmeyenler için çürütmeye kalkışmak doğru olamaz.

Kim hâtırına getirebilirdi ki: Teşrîh gibi, vezaifü'l-a'zâ gibi, hayvânât gibi, nebâtât gibi, tabakātü'l-arz gibi, hikmet, kimya gibi, kainâtın her zerresinde tecellî eden ibdâ'-ı feyzâ-feyzi nazar-ı ibrete sermesi, hilkatin muhayyirü'l-ukūl esrârını kemâl-i vuzûh ile göstermesi itibariyle bir zamanlar akāide hâdim olan ulûm, bir gün gelecek de Lamarck, Huxley, Lil, Kibil[?], Büchner, husûsiyle Darwin gibi dehrîlerin ta'lîlâtı neticesi olarak edyânın esâsâtına hücûm eden ulûmun ilk saffında bulunacaktı? İşte bu felsefe-i maddiyye, silâhlarını şu saydığımız ilimlerden aldı da Allah'ın varlığına, rûhun mevcûdiyetine, bekāya, usûl-i ahlâka îmân akīdelerine karşı en şedîdü'ş-şekîme bir düşman kesildi. Edyân ise kendisini müdâfa'a edenlerin aczinden, za'fından dolayı silâhsız kaldı.

[210] Felsefe-i maddiye garbda öyle şiddetli bir satvet gösterdi ki: Devirmedik, yıkmadık bir şey bırakmadı. Eğer Cenâb-ı Hak bu felsefenin karşısına yine onun gibi mahsüsât üzerine müesses olan; ve sebil-i Hak'da levm-i lâimden pervâ etmeyecek e'âzım-ı ricâl-i fennin mücâhedâtıyla müeyyed bulunan rûhiyyûn meslek-i felsefîsini çıkarmış olmasa idi, akāidin asr-ı hâzır nihâyetine kadar dayanabileceğini ümit edecek kimse kalmazdı.

[1] Sehven rumi yıl "1329" ve cilt no "11" yazılmıştır.

* Muharririmiz Mehmed Âkif Efendi tarafından tercüme edilmiştir.

Hem felsefe-i maddiyenin garbdaki hücûmu yalnız bir fırkaya karşı olmayıp, kimi farkına vararak, kimi varmaksızın, herkes o beliyyeden nasîbini aldı. Oradan da şarka gelerek efkârı öyle bir istîlâ etti ki –kendilerinin hâlâ müslüman olduklarını tevehhüm etmelerine rağmen– ekseriyet veche, gāye itibariyle dehrî kesildi. Dîni müdâfa'a vazîfesiyle muvazzaf olanlara gelince bunlar fünûnun ortaya saçtığı şüpheleri red etmekten acz göstere göstere umûmun akīdesine gizli bir za'f müstevlî oldu. Artık dînin her dimağdaki hüviyeti sâhibinin âmâline, ef'âline hiç tesîri olmayan mevhûm birer hayâlden ibâret kaldı. Tabî'idir ki hisse, şuhûda makrûn olan bu hal için kāri'lerime delâil îrâd edecek değilim.

Ben şu fikri taşıyanlardanım ki: Dîn –tam ve e'am olan manasıyla beraber kasd olunduğu sûrette– rûh-ı insanînin ihtiyâcât-ı zarûriyyesindendir. Şayed maddiyyûn meslek-i felsefîsi tamamıyla zaferyâb olursa: Beşeriyetin vücûdu, kurumuş bir çiçeğin yaprakları gibi dökülür. Artık hayât çekilmez bir yük kesilir; ye's denilen musîbet nüfûs-ı nâtıkanın yegâne hemdemi olur. "Ulûm-ı tabî'iyye bu hayât-ı fâniyyede insanın payına en büyük bir hisse-i sa'adet ayırır; âlâmını, ekdârını alabildiğine azaltır, nazar-ı im'ânına karşı açacağı avâlim-i irfân ise onu dînden de, dînin o tatlı va'adlerinden de vâreste kılar" gibi sözlere gelince: Bunlar duvar kovuklarına tıkılmak icab eden haşviyâttan başka bir şey değildir. Zirâ insan mahsüsâtın şu pek sefîl olan seviyesinden yükselerek avâlim-i kudse, hazâir-i lâhûta doğru pervâz etmek iştiyâkındadır ki maddiyâtın zâhirî mehâsini hiç bir zaman onu rûhunun bu gāye-i emânîsinden müstağnî edemez. Halbuki yalnız ulûm-ı tabî'iyyenin sırtına basarak bu gāyeye yetişmenin imkânı yoktur.

Bekāya incizâb, ademden nefret, sonra, şu hissiz maddenin tahakkümünden kurtulmak için mücâhede ile meftûr olan insan maddiyyûn felsefesinin te'sîr-i telkīnâtı altında kaldıkça, kendisini behâimden ayıran, mevâhib-i rûhiyyesi, kābil değil, inkişâf edemez. Bilakis tabî'ati hayvâniyetten daha sâfil bir derekeye sukūt eder.

Artık cihân-ı vücûdda hisden mahrûm maddeden başka bir şey görmeyen; kendi içinde bulunduğu avâlimi ise kavânîn-i tabî'iyyenin hiç bir kasda makrûn olmaksızın tekvîn ettiğine zâhib olan; birkaç yıl geçtikten sonra olanca varlığının toprağa inkılâb ederek ayaklar altında çiğneneceğini, bütün âmâlinin, bütün mezâyâ-yı hulkiyyesinin, bütün mevâhib-i akliyyesinin, elhâsıl bütün evsâf-ı celîle ve makāsıd-ı ulviyyesinin cismâniyetiyle beraber çürüyüp gideceğini düşünen bir insandan ne beklersin? Şüphe yoktur ki bu kabîlden olan kanâ'atler bir kere vicdâna musallat olursa artık insandan en büyük sıfât-ı insâniyyesini selb eder de bîçârenin bütün hissiyât-ı âliyyesi üzerinde öyle bir te'sîr icrâ eyler ki mevki'i yeryüzündeki mahlûkātın en sefîli derekesine kadar iner.

Mamafîh ben hiç bir zaman demem ki: Rûhiyyûn meslek-i felsefîsinin telkīnâtı, velev bilâ-delîl olsun, kabul ve müdâfa'a edilecek akāid-i zarûriyyeden addolunmak lâzımdır. Benim bu husûsda söyleceğim: O telkīnât asr-ı hâzırdaki tetebbu'ât ve taharriyât ile müeyyed bir takım hakāiktir ki: Tevfîk-i ilâhî o hakīkatleri meydâna çıkarmak için uğraşanların enzâr-ı ıttılâ'ını mahsüs bir çok hüccetlere zaferyâb etmiştir.

Lakin garbda ta'kīb edilmekte olan bu mebâhis maalesef şark müslümanlarınca asla nazar-ı iltifâta alınmadığından *el-Muktetaf* mecellesiyle Doktor Şiblî Şümeyl'in kırk seneden beri gerek tercüme, gerek telîf olarak yazdığı yazılar kabîlinden bir çok vâsıtalarla maddiyyûn meslek-i felsefîsi şark-ı İslâmî'de pek geniş bir meydan buldu.

Mamafîh biz ne bu mesleği ta'mîm için uğraşanların mesâ'ilerini, fikrimize muhâlif olduğu için, tezyîf edeceğiz; ne de o adamları sû-i niyyetle ithâma kalkışacağız. Biz, o vadideki neşriyâta o neşriyâtın istinâd ettiği ilim seviyesinde, yahud daha yüksek bir irfân ile mukābele taraflarına yanaşmayıp da akıl ve hikmetin ibâ edeceği şütûm-âmiz hücûmlara mürâca'at ıztırârında kaldığımızdan dolayı, ancak nefsimize levm edeceğiz.

Maddiyyûn meslek-i felsefîsi şarklılar, husûsiyle ricâl-i dîn nazarında tedkīke, tenkīde tahammülü olmayan evhâm yığını sûretinde telakkī ediliyor. İçlerinden biri bu mesleği çürütmek isterse: Vaktiyle ilm-i kelâm ulemâsı tarafından serd olunan şüpheleri ileriye sürmek, sonra içi boş ibarelerle, gürültülü ta'bîrlerle onları yıkmak suretiyle işin içinden çıkmak istiyor! Halbuki yukarıda söylediğimiz gibi felsefe-i maddiye bugün ulûm-ı tabî'iyyenin netâic-i tabî'iyyesi sırasına geçmiştir. Binâenaleyh mütekellimînin kullandığı silâh bu yeni hasmın karşısında artık işe yaramaz, bu muhârebeyi başa çıkarabilmek için ulûm-ı hâzıraya tamamıyla vukūf şarttır.

Felsefe-i maddiye bizim de havâssımızın efkârını çelmeye, bizim de mekteplerimize sokulmaya başladı. Bu ise öyle bir âfettir ki yalnız müslümanların akīdesini tehlikeye sokmaz; belki mevcûdiyetlerini mahv eder. Zirâ bizim râbıta-i ictimâ'iyyemiz dînden başka bir şey değildir. Onun için, hangi sebeble olursa olsun, dîne isâbet edecek bir za'f mutlakā o râbıtanın rahnedâr olmasını intâc eder ki bu da asr-ı hâzırdaki ümem-i İslâmiyye'nin inhilâli ve bu inhilâlin bütün anâsır-ı müslimîne sirâyeti için en büyük âmildir.

[211] İşte şu mülâhazalara binâendir ki: Felsefe-i maddiyenin ta'kīb ettiği gāyelerle onun gerek za'îf, gerek kuvvetli olduğu cihetleri göstermek; sonra da ileri sürülen şüpheleri ulûm-ı sahîhaya istinâden izâle etmek için bir silsile-i mebâhis yürütmeye uğraşacağız; o mebâhisi de *Sebîlürreşâd* Mecelle-i muhteremesiyle neşr edeceğiz. Me'mûldür ki bu sûretle umûmen şarkın ve bilhassa ümmet-i Osmâniyye'nin hayât-ı ictimâ'iyyesine âit, hem en esâslı noktasına âit bir hizmette bulunmuş oluruz. Vallâhü'l-muvaffıku li's-savâb.

Mısırlı Muhammed Ferid Vecdi

FIKIH VE FETÂVÂ

İCTİMÂ'Î USUL-İ FIKHA İHTİYAC VAR MI?

Suâl 12: İctimâ'î usûl-i fıkha ihtiyac var mıdır? Bilfarz ve't-takdîr ihtiyac hâsıl olduğu sûrette burada ne gibi kavâ'id hâkim olacaktır?

Cevap: "İctimâ'î usûl-i fıkha ihtiyac vardır" kaziyyesi bir kaziyye-i tâliyedir. Bir neticedir. Bir takım mukaddimâta mütevakkıfdır. Evvel emirde o mukaddimâtın müsellemü's-sübût olması, sâniyen mukaddimât ile netice arasında bir ta'alluk-ı mantıkī bulunması şart-ı a'zamdır.

İctimâ'î usûl-i fıkha ihtiyac dâ'iyesinde bulunanlar bir takım mukaddimât serd ediyorlar ki o mukaddimâtın hiç biri neticeyi müstelzim değildir. Serd olunan mukaddimât ictimâ'î usûl-i fıkhı intâc etmiyor, belki usul-i fıkıh ile, fıkıh ile kâbil-i tevfîk olmayan bir nazariyeyi, bir reyi, rey-i makdûhu müstelzim oluyor. İctimâ'î usûl-i fıkhın mütevakkıf olduğu mukaddimâta atf-ı nazar edelim:

1- "İlm-i fıkıh nef' ve zarara müte'allik olan a'mâli tedkīk etmez, hüsn ve kubha müte'allik olan a'mâli tedkīk eder." *İslâm Mecmû'ası,* sahîfe 40.

Bu mukaddime fıkh-ı İslâmîye aslâ mutâbık değildir, Doğru değildir, bu babdaki tafsîlât için *Sebîlürreşad*'ın 292. nüshasına mürâca'at oluna.

2- "İlm-i fıkıh menâsik-i İslâmiyye, hukūk-ı İslâmiyye nâmlarıyla iki mebhas-i müstekılli müştemildir." *İslâm Mecmû'ası,* 41.

Bu mukaddime de İslâm fıkhınca doğru değildir. *Sebîlürreşad*'ın 292. nüshasına mürâca'at oluna.

3- "Akıl tarafından takdîr olunan hüsn ve kubh nef' ve zarardan başka bir şey değildir. Nef' ve zararı temyîz etmekle hüsn ve kubhu takdîr etmek ayrı ayrı şeylerdir." *İslâm Mecmû'ası,* 41.

Bu da'vâyı ortaya koyan muharrir-i muhterem hüsn ve kubh mes'elesinde mezheb-i muhtâr-ı Hanefiyyeyi tercih ediyor, bu husûsda kendisiyle beraber oluruz. Fakat bu mezhebin "Nâfi'a hasen, muzırra kabîh" dediğinden gāfil görünüyor; hüsn ve kubhun isti'mâl olunduğu dört ma'nâdan üçünü akıl doğrudan doğruya takdîr eder. Yalnız dördüncü ma'nâda kullanılan hüsn ve kubhun aklen veya şer'an takdîr olunması husûsunda usûliyyîn ihtilâf ediyorlar. Muharrir-i muhterem bu cihetten de gāfil bulunuyor. Tafsîlât için *Sebîlürreşad*'ın 292. nüshasına mürâca'at oluna.

4- "Şer' amellerin hüsn ve kubhunu iki mi'yara mürâca'atla takdîr eder: Nas, örf. Nas: Kitâb ve sünnetteki delîl; Örf: Cemâ'atin amelî sîret ve ma'îşetinde tecellî eden ictimâ'î vicdânıdır." *İslâm Mecmû'ası,* 42.

Bu mukaddimede edille-i ahkâm-ı şerî'at ikiye ayrılıyor: Nas, örf. Fakat icmâ', kıyâs, istihsân, istishâb, berâet-i asliyye, amel-i ehl-i Medîne, istıslâh, şer'u min kablinâ, kavl-i sahâbî, kavl-i tâbi'î, nefy-i medârik, sedd-i zerâyi', ahz bil-ekall, ahz bil-ekser, ahz bil-ehaff, ahz bil-eşakk, ahz bil-ahvat, ahz bil-asl, ahz bi'z-zâhir veya ahz bil-azher, umûm-ı belvâ, istikrâ', telâzüm, iktirân, ismet, ilhâm, şehâdet-i vicdân taharrî ve tevahhî. Nebî'yi menâmda rü'yet, kur'a, amel bi'ş-şibheyn, te'âruz-ı eşbâh, kavâ'id-i külliyye gibi beyne'l-usûliyyîn müttefakun-aleyh veya muhtelefün-fîh olan edille-i ahkâm-ı şerî'at tamamıyla ictimâ'î vicdândan, örfden addolunuyor. Halbuki nazar-ı şerî'atte, nazar-ı fukahâda örf edille-i ahkâm-ı şerî'atten biridir, icmâ', kıyâs.. ilh gibi edille-i ahkâm-ı şerî'atin kısmıdır, yoksa mukassimi değildir* . Kasîmi mukassim kılmak ne mantîken ne fıkhen doğru değildir. Fil-vâki' örf ma'rûf ma'nâsına alınırsa zikr olunan edille-i ahkâmın kâffesine, Kitâb ve Sünnet de dâhil olduğu hâlde örf denebilir. Örfü ictimâ'î vicdân ma'nâsına aldıktan sonra icmâ' ve kıyâs… ilh gibi edille-i ahkâmı örfün aksâmı kılmak İslâm fıkhınca kat'iyyen merdûddur.

Edille-i ahkâm-ı şerî'at edille-i asliyyeye ircâ' olunabilir: Kitâb, sünnet, icmâ', kıyâs, veyahud: Nas, icmâ', kıyâs, veyahud: Vahy, rey. Yoksa edille-i ahkâm-ı şerî'at nas, ve örfe ircâ' olunmaz.

5- "Şerî'at nassa ne kadar ehemmiyet veriyor ise örfe de o kadar ehemmiyet veriyor." *İslâm Mecmû'ası,* 146.

Bu mukaddime mukaddime-i fâsidedir. Nas: Asl-ı şerî'attir, örfe mürâca'at kur'aya mürâca'at gibi nizâ'ı kat' içindir. Örf nasıl nassa müzâhim olabilir? Tafsîlât için *Sebîlürreşad*'ın 292, 293. nüshalarına mürâca'at oluna.

6- "Ümmet ictimâ'î vicdânın (örf)ün tahsîn ettiği ma'rûfu emir, takbîh ettiği münkeri nehy etmekle mükellefdir." *İslâm Mecmû'ası,* 145, 146.

[212] Bu mukaddime de bir kaziyye-i kâzibedir. E'âzım-ı vâcibâttan biri olan emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkerde şer'-i celîlin tahsîn ve takbîhi şarttır. Yoksa ictimâ'î vicdân kâfî değildir. Tafsîlât için *Sebîlürreşad*'ın 293. nüshasına mürâca'at oluna.

7- "Kubh ikidir. Nassî kubh, örfî kubh." *İslâm Mecmû'ası,* 146. Bu söz muğâlatadır; fıkıh nâmına, şerî'at nâmına nassî kubh, örfî kubh denemez. Usûl-i fıkıhda kabîh iki kısımdır: Kabîh li-aynihî, kabîh li-gayrihî.

Kabîh li-aynihî: Öyle bir kabîhdir ki orada nehy olunan fi'lin aynı kabîh olup kubhu hâricden gelmez, Kabîh li-gayrihî: Öyle bir kabîhdir ki orada nehy olunan fiilin aynı kabîh olmayıp kubhu başkasından gelir.

Kabîh li-aynihî de iki kısımdır: Vaz'an kabîh li-aynihî, şer'an kabîh li-aynihîdir. Vaz'an kubh li-aynihî öyle bir kabîhdir ki vâzı' bir lafzı şer'-i şerîf vurûd etmeden evvel kubhu mücerred akıl ile ma'lûm olan bir fiile vaz' etmiştir: Zulm, kizb, küfrân-ı ni'met gibi. Vaz'an kabîh li-aynihî olanlar da şer'an kabîhdir. Şu kadar ki hakkında nehy-i şer'î vârid olmasa bile yine bunlar kabîhdir. Çünkü bu elfâzı vaz' eden zât şer'-i şerîfin ne hüküm edeceğini nazar-ı i'tibâre almaksızın bu elfâzı kubhu mücerred akıl ile bilinen bir ma'nâya ya'ni haksızlığa, yalancılığa, nankörlüğe vaz' etmiştir, bunların müeddâları kabîhdir, kabîh oldukları daha evvel emirde lafzın vaz'ından istidlâl olunuyor.

Şer'an kabîh li-aynihî öyle kabîhdir ki orada şer'in vaz' ettiği bir takım şerâitin mefkūd olmasından nâşî şer'-i şerîf onu kabîh addetmiştir. Bi-gayri tahâretin salât, buyû'-ı bâtıla, icâre-i bâtıla gibi ki bunlarda kubhu akıl ta'yîn edemez, şer' vârid olmasaydı akıl bunların kubhunu idrâk etmez idi.

---

* Taksîmde cinse veya külle mukassem; cinsin envâ'ına veya küllün eczâsına kısım, yekdiğerlerine nisbet olunan eczâ veya envâ'a kasîm derler. Meselâ cümle mukassemdir. Cümle-i ihbâriye cümlenin kısmı, cümle-i inşâiyyenin kasîmidir. Taksîmde üç şart mu'teberdir: Hasr, men', tebâyün beyne'l-aksâm. Hasr: Mukassemde dâhil olan bir şey aksâmda dâhil olmaktır. Men': Mukassemde dâhil olmayan bir şey aksâmda dâhil olmamaktır. Tebâyün beyne'l-aksâm: Bir kasîm diğer bir kasîme mübâyin olmaktır. Şerâit-i selâsede eski, yeni mantıkcılar ittifâk etmişlerdir.

Kabîh li-gayrihî iki kısma ayrılır: Vasfen kabîh li-gayrihî, mücâviren kabîh li-gayrihî. Vasfen kabîh li-gayrihî öyle bir kabîhdir ki orada fi'li kabîh kılan vâsıta fi'ilden infikâk etmez: Zinâ, büyû'-ı fâside gibi. Mücâviren kabîh li-gayrihî öyle bir kabîhdir ki orada fi'li kabîh kılan vâsıta fi'ilden infikâk eder: Kat'-ı tarîk için sefer, bey'-i münâceşe gibi.*

Örfün takbîh ettiği şey ancak mürûeti ihlâl eder. Tafsîlât için *Sebîlürreşad*'ın 293. nüshalarına mürâca'at oluna.

8- "Örf lede'l-iktizâ nassın da yerini tutar. Buna delîl [1](مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا، فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ) hadîs-i şerîfi "örf ile amel nas ile ameldir" kâ'ide-i fıkhiyyesidir." *İslâm Mecmû'ası,* 42.

Bu kavilden maksad "Örf nas gibi edille-i ahkâm-ı şerî'atten biridir. Fakat nassa müzâhim değildir" demek ise kavl-i sahîh olur. Şu kadar ki bu husûs örfe hâs değildir. Bu husûsu örfe hâs kılmak hatâdır.

İrâe olunan delîller medlûlü müstelzim değildir. Delîlin takrîbi tam değildir. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 292, 293. nüshalarına mürâca'at oluna.

9- "Fıkıh bir tarafdan vahye, diğer tarafdan ictimâ'iyyete müsteniddir binâenaleyh İslâm şerî'ati hem ilâhî, hem ictimâ'îdir." *İslâm Mecmû'ası:* 42.

Bu mukaddime de mukaddime-i fâsidedir:

Fıkıh bir tarafdan vahye, diğer tarafdan ictimâ'iyyete müstenid değildir; belki bir tarafdan vahye, diğer tarafdan re'ye, re'y-i memdûha müsteniddir. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 295. nüshasına mürâca'at olunsun.

İyi bilmeli ki İslâm'ın bir şerî'ati vardır. O da şer'-i ilâhîdir. Şerî'at Cenâb-ı Bârî'nin kullarına vaz' ve ta'yîn ettiği dîn ve âyîndir. Dîn bir vaz'-ı ilâhîdir ki erbâb-ı ukūlü ihtiyâr-ı memdûhlarıyla bizzât hayırlı olan şeylere sevk eder.

İslâm Mecmû'ası'nın ikinci sayısında yazılmış olan mukaddime-i mezkûreye muhâlif olarak yedinci sayısında "şâri'den başka hiçbir zâtın şerî'at nâmına ahkâm vaz' etmeye hak ve salâhiyeti yoktur. Dînde, şerî'atte vekâlet câri olmaz. Bu bedîhîdir. Bunda hiçbir sâhib-i akl u irfân tereddüd etmez." deniyor. Mecmû'a-i mezkûrenin yedinci sayısı ikinci sayısını zımnen red ediyor; artık bizim için başka bir söz söylemeye hâcet yoktur.

10- "Ahkâmın zamanın teğayyürü ile değil, nisbet olundukları cemâ'atlerin tahallüfüyle de değişmesi lâzım gelir." İslâm Mecmûası: 43

Bu mukaddime de hükm-i fâsidi mutazammındır: Ahkâm-ı külliyye, âdât-ı şer'iyye aslâ tebeddül etmez. Tebeddül eden ancak âdât-ı câriyyedir. Örf ve âdete müstenid olan ahkâm-ı cüz'iyyedir. Kavâ'id-i külliyyeyi hâdisâta tatbîk cihetidir. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 293. nüshasına mürâca'at oluna.

11- "Kıyâs hükmü nassa ircâ'ın gizli bir şeklidir." *İslâm Mecmû'ası:* 149.

Bu mukaddime "nusûs ahkâm-ı havâdisi muhîttir" kaziyyesini kabûl etmeye mütevakkıfdır. Halbuki bu kaziyye kabûl olunur ise örfün ehemmiyyeti kalmaz. Mukaddime-i mezkûre ne gibi netâyici müntic olacağı, ne gibi mukaddimâta tevakkuf edeceği düşünülmeksizin ortaya atılmıştır. Bu mukaddime aleyhdedir, yoksa lehde değildir. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 295. nüshasına mürâca'at olunsun.

12- "Bazı fakîhlere göre nas örfden mütevellid ise mevrid-i nasda da ictihâda cevâz vardır." *İslâm Mecmû'ası:* 44.

Bu mukaddime de usûl-i fıkh ile kābil-i tatbîk değildir. Koca imâma, rükn-i sânî Ebû Yusuf Yakub el-Ensârî'ye, kādi'l-kuzâta isnâd olunmuştur. İmâm Ebû Yusuf yalnız ribâ mes'elesinde nassı örf ile te'vîl eylemiş idi. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 292, 293. nüshalarına mürâca'at olunsun.

13- "İmâm Mâlik Medîne ahâlîsinin ictimâ'î ananesini sünnet-i şâyi'a olarak kabûl etmiştir." *İslâm Mecmû'ası:* 149.

İmâm Mâlik'in mezhebi hiç anlaşılmamıştır. Amel-i ehl-i Medîne'yi kabûl edenler Medîne ahâlîsinin ictimâ'î ananesini sünnete ircâ' ediyorlar. Sünneti **[213]** ayâr-ı amel tutuyorlar idi. Te'accüb olunur ki mezheb-i İmâm-ı Mâlik'i tersine anlamışlar. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 294. nüshalarına mürâca'at olunsun.

14- "İmâm-ı A'zam örfün müstakil bir esâs olarak nazara alınması lüzûmunu hiss ederek nâsın ihtiyâcına evfak olan ciheti kıyâsa tercîhden ibâret olan istihsân kâ'idesini vaz' etmiştir." *İslâm Mecmû'ası:* 85.

Bu söz bilâ-tetebbu' söylenmiştir. İlmî bir söz değildir. Fil-vâki' İmâm-ı A'zam istihsâna kâildir. Fakat hangi ma'nâda kullandığı şimdiye kadar kat'î olarak malûm olmamıştır. Şurası muhakkaktır ki istihsân örfün bir tecellîsi değildir. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 295. nüshasına mürâca'at olunsun.

15- "Davud örfe ve ictihâda i'tibâr etmedi, hayâta kıymet vermedi hayât tarafından kabûl edilmedi." *İslâm Mecmû'ası:* sahîfe 85.

Teessüf olunur ki yalnız ismi işitilen Davud-ı Zâhirî'nin sâlik olduğu mezheb bilinmediğinden nâşî yanlış fikirler ortaya konmuş, pek büyük hatâlara düşülmüştür. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 296. nüshasına mürâca'at olunsun.

16- "Zâhiriyye mezhebi hiçbir iz bırakmamıştır" *İslâm Mecmû'ası:* sahîfe. 85.

Bu söz, coğrafyaya, târîh-i ilme, fıkıha taban tabana zıttır. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 296. nüshasına mürâca'at oluna.

17- "İctihâd örfe intibâk ihtiyâcından doğmuştur." *İslâm Mecmû'ası:* 85.

Bu sözün huzûr-ı ilm ve fıkıhda hiçbir kıymeti yoktur. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 297. nüshasına mürâca'at olunsun.

18- "Bidâyette aslî bir menba' gibi telakkī olunmayan örf fakīhlere kendisini başka tarîkler ile kabûl ettirmeye muvaffak olmuştur." *İslâm Mecmû'ası:* sahîfe: 85.

Bu söz ne kadar yanlıştır! Örf bidâyette ne ise sonra da öyle olmuştur. Örfe asr-ı celîl-i risâlette ne kadar ehemmiyet verilmiş ise asr-ı tâbi'înde, asr-ı etbâ'-ı tâbi'înde, kurûn-ı ictihâdda da o kadar ehemmiyet verilmiştir. Târîh-i fıkh, usûl-i fıkh bu sözü şiddetle red eder. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 293. nüshasına mürâca'at olunsun.

19- "Fakīhlerin icmâ'ı örfün bir tecellîsidir." *İslâm Mecmû'ası:* sahîfe 85.

---

* İştirâ kasd etmediği halde müşterîyi aldatmak, rağbetini artırmak kasdıyla metâ'ın fiyâtını tezyîd ederek müşterîye fazla satmakdır. (نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ النَّجْشِ – رواه البخارى) [Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 60].

[1] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 3600.

Bu söz de fıkh-ı İslâmîye mutâbık değildir icmâ'ın esâsı: Ârâ-i adîde-i fukahâ; menşei: Kitâb veya Sünnet veya kıyâsdır. İcmâ' örfün tecellîsi değildir. Belki örf-i âm icmâ' demektir. Asıl olan icmâ'dır. Yoksa örf değildir. Tafsîlât için *Sebîlürreşâd*'ın 295. nüshasına mürâca'at oluna.

20- "Ahkâm-ı fıkhiyyenin nusûsdan ne yolda iştikāk ve teferru' ettiğini gösteren usûl-ı fıkh nâmıyla bir ilim tekevvün etmiştir. Acaba örf hakkında da böyle ihtimâmkârâne tedkīkler yapılamaz mıydı?" *İslâm Mecmû'ası:* sahîfe 85.

Bu mukaddime hakkında kütüb-i ilmiyeye mürâca'at edelim: Usûl-i fıkh millet-i İslâmiye'de muhdes olan ulûmdandır; asr-ı evvel-i hicrîde ve asr-ı sânî-i hicrînin nısf-ı evvelinde usûl-ı fıkh yok idi. Selef bu ilimden müstağnî idi. Şöyle ki:

Aslü'l-usûl olan *Kur'ân*-ı mübîn lisân-ı letâfet-beyân-ı Arap ile nâzil oldu. Asl-ı sânî olan sünnet-i seniyye ahkâm-ı *Kur'ân*'ı lisân-ı Arap ile tebyîn etti.

Selefin elfâzdan me'ânîyi istinbât husûsunda meleke-i lisâniyyeleri var idi. Selef lafz-ı *Kur'ân* veya lafz-ı sünneti istimâ' ettikleri zaman ma'nâ-yı maksûdu anlarlar idi. Zirâ muhâverelerinin, tefâhümlerinin medârı olan luğat-ı Arab ile ifâde olunuyor idi. Elfâzdan me'ânîyi istinbât husûsunda vesâite muhtâc olmuyorlar idi.

Ahkâm-ı şer'iyyeyi nasseyn-i celîleynden istifâde husûsunda muhtâcün-ileyh olan kavânîn selefden me'hûz idi, selef kavânîni selîka ile bilirler idi. Çünkü bu kavânîn onların tekellüm ettikleri lügatlerinin kavânîni idi. Onlar bu kavânîni herkesden ziyâde bilirler idi.

Selefden sonra eimme işte bu kavânînde ihtilâf ettiler. Buna binâen fürû'da ihtilâf hâsıl oldu.

İstitrâd:

Lisân-ı Arab'daki iştirâk-i elfâz, hakīkat ve mecâz, efrâd ve terkîb, umûm ve husûs gibi hasâis-i lisâniyyeden nâşî elfâz-ı Arabiyyenin me'ânî-i maksûdeyi ifâde ve iktizâ etmesi husûsunda ihtilâf vukû' bulacağı tabî'îdir.

Nasseyn-i celîleynde bunlar ile beraber lügate nisbetle başka bir ma'nâyı ifâde eden elfâz-ı şer'iyye var idi.

İşte buna mebnî şâri'in kasd ettiği ma'nâyı istihrâc husûsunda bittabi' ihtilâf zuhûra gelmiştir.

Me'ânî-i müte'addide beyninde müşterek olan elfâzı bazı fukahâ bir ma'nâda, diğer fukahâ öbür ma'nâda isti'mâl ediyorlar idi. Meselâ "kar'" lafzı elfâz-ı müşterekeden olduğundan fukahâ-i Irâkiyyûn onu hayzda, fukahâ-i Hicâziyyûn ise tuhrda isti'mâl etmişlerdir. Bundan dolayı iddet-i talâk hakkında Irâkıyyûn ile Hicâziyyûn arasında ihtilâf zuhûr etmiştir. Kezâ bazı fukahâ bir lafzı ma'nâ-yı hakīkīsinde diğer fukahâ ma'nâ-yı mecâzîsinde isti'mâl ediyorlar idi. Nitekim hamrı Irâkiyyûn ma'nâ-yı hakīkīsinde, Hicâziyyûn ma'nâ-yı mecâzîsinde isti'mâl etmişler idi. Bundan nâşî müselles inebi ile nebîzin hürmetleri hakkında Irâkıyyûn ile Hicâziyyûn arasında ihtilâf zuhûr etmiştir.

Kezâ nusûs-ı şer'iyyenin bazısı bi-temâmihi maksadı ifâde ettiği halde bazısı bi-temâmihi maksadı ifâde edemiyor, herhalde bir beyâna muhtâc oluyor idi. Böyle olan nusûs ictihâda göre tefsîr olunuyor idi. Meselâ (البينة للمدص واليمين على من انكر) nass-ı celîli maksadı tamâmıyla ifâde ettiği halde ribâ hakkında vârid olan nass-ı celîl tamamıyla maksadı ifade etmiyor idi. Bundan dolayı ribâda ihtilâf zuhûr etmiş idi. (وقس على هذا).

Maksada gelelim: Selef elfâzdan me'ânîyi istinbât husûsunda hem meleke-i lisâniyeyi hâiz idi, hem kavânîne muhtâc değiller idi. Bununla beraber ahd-i celîl-i risâletin karîb olması sebebiyle esânîd-i hadîs husûsunda nazara da muhtâc değiller idi. Ahvâl-i rüvâtı lâyıkı ile bilirler idi.

[214] Bir hâdise zuhûrunda hükmünü bilmek için Kitâbullah'a, burada bulamazlar ise sünnet-i sahîhaya mürâca'at ederler idi. Burada da bulamazlar ise ictihâd ederler idi.

Makâsıd-ı şerî'ate vâkıf olduklarından nâşî şerî'atin ri'âyet ettiği sâbit olan mesâlihe ri'âyet ederek eşbâhı eşbâha, emsâli emsâle ilhâk ederler idi.

Ahkâm-ı şer'iyye mesâlih-i ümmete râci' bir takım evsâf ile mu'allel idi. Şâri' bir hükmü bir illet ile ta'lîl ettiği veyahud bu illet bil-ictihâd istinbât olunduğu ve bu illetin mansûs olmayan, meskûtün-anh olan hâdisede bulunduğu sâbit olunca mansûs olmayan, meskûtün-anh olan mansûs olana, mantûkun-bihe ilhâk olunur idi. Çünkü illet menât-ı hükm idi. Böylece üçüncü bir asıl teferru' etti: Kıyâs.

Sonra Kitâb'dan veya sünnetten veya kıyâsdan müstefâd olan bir hükümde ümmet-i kâmile olan müctehidîn ittifâk ederler ise ona icmâ' denildi. Bu da bir asıl oldu.

Vaktâ ki selef çekildi, sadr-ı evvel geçti, kavm-i Arab'a ümem-i dahîle Arab olmayan karıştı, ulûm meleke iken sınâ'at oldu. Lügat selîka iken ilim oldu. Hâdisât çoğaldı, vekâyi' arttı.

Selefin fetâvâsı her hâdise ve vâkı'a için kâfî görülmez oldu. Artık edille-i erba'a-i asliyye olan kitâp, sünnet, icmâ', kıyâsdan ahkâm-ı şer'iyyeyi istinbât etmek için başlı başına bir fenne ihtiyac hâsıl oldu. Böylelikle usûl-i fıkh nâmıyla bir fen zuhûr etti.

En evvel mezheb-i Ebî Hanîfe üzere usûl-ı fıkıh vaz' eden İmâm Ebû Yusuf'dur. (Vefâtı: 182) Nitekim şemsü'l-eimme el-Kürderî ile Muvaffaküddin Ahmed el-Harezmî böylece zikr ve tasrîh ediyorlar. Şu kadar ki en evvel usûl-ı fıkha dâir kitâb yazan İmâm Kureşî Muhammed bin İdrîs eş-Şâfi'î (vefâtı: 204)dir. İmâm-ı müşârun-ileyhin yazmış olduğu *er-Risâle*si matbû'dur. İlk tasnîf olunan bu risâlede emir ve nehy, hâs ve âm, haber, nâsih ve mensûhdan, ve icmâ' ve kıyâs ve istihsânın hükmünden bahs olunmuştur. *er-Risâle*yi Ebubekir Es-Sayrafî (vefâtı: 339) şerh etmiştir. Sonra ulemâ-i emsâr kavâ'idini tahkīk, mesâilini bast ve tavzîhe koyuldular. Tâ ki eimme-i Hanefiyye'den Kādı Ebû Zeyd ed-Debûsî (vefâtı: 432) geldi, müşârun-ileyh kıyâs bahsini herkesden ziyâde yazdı. Kıyâsda muhtâcün-ileyh olan şürûtu ikmâl etti. Ebû Zeyd ed-Debûsî sâyesinde usûl-i fıkh kemâl buldu, mesâili mühezzeb, kavâ'idi mümehhed oldu.

Usûl-ı fıkhı usûl-ı fıkh yapan Kādı Ebû Zeyd ed-Debûsî'dir. *Takvîmü'l-Edille, el-Esrâr, el-Emedü'l-Aksâ* nâm kitâbları meşhûrdur, istinbât olunan bir hükmü muhâlifînin hedminden muhâfaza olunması için edille-i şer'iyyenin ahvâlinden bahseden, mezheb-i muhtârdan şek ve şüpheyi def', bilakis mezheb-i muhâlife şek ve şüphe ilkā eden,

nakz ve ibrâmda meleke hâsıl kılan; mesâil-i müstenbatayı muhâfaza eden ve Hilâf nâmını alan ilm-i celîli de vaz' eden kādî-i müşârun-ileyhdir. Bu bâbda yazmış olduğu *Te'sîsü'n-Nazar*'ı matbû'dur.

Usûl-ı fıkıhda iki meslek veya te'lîfde iki ıstılâh hâsıl oldu: Meslek-i fukahâ, meslek-i mütekellimîn. Meslek-i fukahâ meslek-i mütekellimînden ziyâde fürû'a elyak, fıkha emesdir. Çünkü fukahâ mesâili nüket-i fıkhiyye üzerine binâ kılmışlar, emsile ve şevâhidi çoğaltmışlar, tatbîkāta i'tinâ etmişlerdir. Mütekellimîn: Mesâilin sûretlerini fıkıhdan tecrîd ederek mümkün mertebe istidlâl-i aklîye meyl etmiş, usûl ve kavâ'idini tahkīk husûsunda me'haz-i lügaviyyeyi bırakıp kazâyâ-yı ukūle rağbet eylemişlerdir. Asıl usûl-i fıkh usûl-i fukahâdır. Ma'amafîh meslek-i mütekellimîn daha râyic, daha meşhûr oldu. Meslek-i fukahâ fukahâ-i Hanefiyye mesleği, meslek-i mütekellimîn fukahâ-i Şâfi'iyye ve Mu'tezile mesleğidir. Meslek-i fukahâ usûl-i Hanefiyye, meslek-i mütekellimîn usûl-i Şâfi'iyye ve Mu'teziledir. Mâlikiyye mütekellimîn mesleğine sülûk etmişlerdir.

Meslek-i mütekellimîn üzere yazılan kitâbların en iyisi erkân-ı erba'a addolunan dört kitâbdır: *el-Umde, el-Mu'temed, el-Burhân, el-Müstesfâ*'dır. *el-Umde* Kādı Abdülcabbâr el-Mu'tezilî (vefâtı 415)nin, *el-Mu'temed el-Umde Şerhi* olup Ebu'l-Hüseyin el-Basrî el-Mu'tezilî (vefâtı: 464) nin, *el-Burhân* Ebu'l-Me'âlî eş-Şâfi'î (vefâtı: 478) nin, *el-Müstesfâ* Ebû Hâmid el-Gazzâlî eş-Şâfi'î (vefâtı: 505)nin eserleridir.

Bu kütüb-i erba'ayı Fahreddin er-Râzî eş-Şâfi'î (vefâtı: 606) ile Seyfeddin el-Âmidî eş-Şâfi'î (vefâtı: 631) telhîs ettiler. Râzî kitâbına *el-Mahsûl,* Âmidî kitâbına *el-İhkâm* tesmiye etti. Râzî edille-i akliyyeyi çoğaltmış, Âmidî ise mezâhibi tahkīk ve mesâili takrî' etmiş idi.

Ebuttenâ Kādı Siraceddin Mahmud bin Ebîbekir el-Urmevî eş-Şâfi'î (vefâtı: 680) *el-Mahsûl*'ü, *et-Tahsîl* nâmı altında ihtisâr etti. Tâcüddin Muhammed Urmevî (vefâtı 656) *el-Mahsûl*'den ahz ederek *el-Hâsıl* nâm kitâbı Nâsırüddin el-Beyzâvî eş-Şâfi'î (vefâtı: 685) de *Hâsıl*'dan ahz ederek *Minhâcü'l-Vusûl* nâm kitâbı te'lîf etti. Fakat ziyâdesiyle ihtisâr ettiğinden elgâza yaklaşmış oldu. *Minhâcü'l-Vusûl*'ün en güzel şerhi Cemaleddin el-Esnevî eş-Şâfi'î (vefâtı: 772) nin yazdığı şerhdir.

Beri tarafdan *İhkâm-ı Âmidî*'yi İbnü'l-Hâcib el-Mâlikî (vefâtı: 646) ihtisâr ederek ona *Münteha'l-Vusûl ve'l-Emel fî İlmiyyi'l-Usûl ve'l-Cedel* nâmını daha sonra bunu da ihtisâr ederek *Muhtasarü'l-Müntehâ* nâmını verdi.

Muhtasar-ı Müntehâ şerhlerinin en iyisi Kādı Adudüddin el-İcî eş-Şâfi'i (vefâtı: 756) şerhidir.

Şemseddin el-Isfehânî eş-Şâfi'î (688) *el-Mahsûl*'ü ve *Müntehe'l-Vusûl ve'l-Emel*'i şerh etmiştir.

[215] Meslek-i Hanefiyye üzere yazılan usûl-ı fıkh kitâblarının ahseni erkân-ı erba'a addolunan kütüb-i erba'adır:

1 Usûl-i Ebûbekir er-Râzî el-Cassâs (vefâtı: 370,

2. Usûl-i Kādî Ebî Zeyd ed-Debbûsî (vefâtı: 432),

3. Usûl-i Fahri'l-islâm el-Pezdevî (vefâtı: 482),

4. Usûl-i Şemsü'l-eimme es-Serahsî (vefâtı: 483).

E'âzım-ı Hanefiyye'den Kādı Ebû Zeyd ed-Debbûsî usûl-i fıkhı ikmâl eyledikten ve usûl-ı fıkh kemâl bulduktan sonra şeyhayn fahrü'l-islâm el-Pezdevî (vefâtı: 482) ile şemsü'l-eimme es-Serahsî (vefâtı: 483) telîfât-ı bedî'ada bulundular. *Usûl-i Pezdevî* gāyet güzel bir kitâbdır. Abdülaziz el-Buhârî el-Hanefî (vefâtı: 730) nin yazmış olduğu *Keşfü'l-Esrâr Usûl-i Pezdevî*'nin gāyet güzel bir şerhidir. Müteehhirînden Ebu'l-Berekât en-Nesefî el-Hanefî (vefâtı: 710) *el-Menâz*'ı yazmış idi. İbni Melik (vefâtı: 885) güzel bir şerh yazmıştır. Fakat müteehhirîn-i Hanefiyye'den bir kısmı aslını ya'ni fukahâ ile mütekellimîn asıllarını, ta'bîr-i âhar ile Hanefiyye ile Şâfi'iyye asıllarını cem' etmeyi münâsib görmüşler idi. Nitekim Muzafferüddin Ahmed bin Ali es-Sâ'âtî el-Hanefî (vefâtı: 694) *Usûl-i Pezdevî* ile *İhkâm-ı Âmidî*'yi cem' ederek iki meslek üzere *Bedî'ü'n-Nizâm* nâmıyla bir kitâp yazmış idi; Sadrüşşerî'a Abdullah bin Mes'ûd el-Buhârî el-Hanefî (vefâtı: 747). *Usûl-i Pezdevî* ile *Mahsûl-i Râzî* ve *Muhtasar-ı İbnü'l-Hâcib*'i telhîs ederek evvelâ *Tenkīhü'l-Usûl*'ü, sonra onu şerh ederek *et-Tavzîh*'i telîf etti.

İbni Hümâm el-Hanefî (861)'de *et-Tahrîr*'i asleyn üzere yazmış idi. *Usûl-i Hazarî*de beyân olunduğu üzere kütüb-i müteehhirînin edakkı Muhibbullâh bin Abdişşekûr el-Hanefî (vefâtı: 1119) nin *Müsellemü's-Sübût* nâm kitâbıdır.

Bir aralık usûl-i fıkh münderis olmaya başlamış iken şemsü'l-eimme el-Kerderî el-Hanefî (vefâtı: 642) usûl-ı fıkhı yeni baştan ihyâ etmiş idi.

Görülüyor ki ulemâ usûl-ı fıkha i'tinâ-i tâm ile i'tinâ etmişlerdir.

Usûl-ı fıkhın mahall-i tatbîki olan fürû'-ı fıkha da ihtimâm edip hâdisât-ı vâkı'a ile iktifâ etmeyip hâdisât-ı mütevakkı'ayı, ileride zuhûr etmesi me'mûl olan hadisâtı da nazar-ı dikkate alarak birer kıssa-i iftirâziyye halinde olarak bunların da ahkâmını kavâ'id-i asliye üzerine tefrî' ettiler.

Fürû'-ı fıkhın mevzû'u ef'âl-i mükellefîndir, âkıl ve bâliğ olan her bir fi'il furû'-ı fıkhın mevzû'unda dâhildir. Bil-umûm hâdisât-ı ictimâ'iyye fıkıhda dâhil olmakla ona terettüb eden ahkâmı beyân etmek ilm-i fıkhın vazîfe-i zâtiyyesidir.

Ulûm-ı İslâmiyye'nin ser-firâzı, müslümanların mâ-bihi'l-iftihârı olan usûl-ı fıkh sâyesinde bütün hâdisât-ı ictimâ'iyye hallolunur.

Sebîlürreşad'ın 291 numaralı nüshasında ber tafsîl beyân olunduğu vechile edille-i ahkâm-ı şerî'at müslümanlara ta'alluku olan her hâdise-i ictimâ'iyeyi halleder. Acaba Hanefiyye'nin istihsânı, Mâlikiyye'nin istıslâhı, cumhûr-ı Şâfi'iyye'nin istishâbı, Zâhiriyye'nin ibâha-i âmmesi ile ref'-i harec, umûm-ı belvâ, sedd-i zerâyi' gibi edille-i ahkâm hangi mes'eleyi halletmez? Kavâ'id-i celîle-i fıkhıyye hangi mes'eleye tatbîk olunmaz?

Usûl-ı fıkıh ve fürû'-ı fıkıh hakkında fevkalâde himmet eden ulemâ-i ümmet örfü tefahhus etmişler, örf hakkında ihtimâmkârâne tedkīkler yapmışlar, şer'in gösterdiği hudûd dâiresinde örfe ehemmiyet vermişler, örfün sâhasını tevsî' etmişlerdir.

Nasıl tasavvur olunur ki: Delîl-i hüdâ, vâris-i enbiyâ, hayr-ı ümmet, nâsır-ı sünnet olan fukahâ-i dîn örfü şer'in ihtimâm ettiği derecenin fevkıne is'âd etsinler? Eimme-i hüdâ içinde tama' ve hırs ile şerî'ati tağyîr edecek bir ferd yoktur ve olamaz.

ولست وان قربت يوما ببائع خلاقى ولادينى ابتغاء التحبب

* * *

Netice:

İctimâ'î usûl-i fıkhın lüzûmu hakkında îrâd olunan edillenin hiç biri medlûlü müstelzim değildir, hepsi fıkıh, usûl-i fıkh nâmına merdûddur. Kavâ'id-i usûl ve zevâbıt-ı fıkh hâdisât-ı ictimâ'iye-i vâkı'a ve mütevakkı'a için kâfîdir. Zuhûr edecek olan hâdisât-ı ictimâ'iyeyi ilm-i celîl-i fıkha tatbîk etmek ile maksad hâsıl olur. Şerî'at muhâfaza olunur.

Ahkâm-ı şer'iyye hikmet ve maslahat ile mu'alleldir. Bu hikmet celbi veya tekmîli matlûb olan maslahat, def'i veya taklîli matlûb olan mefsedettir. Şu kadar ki hikmet her vakit zâhir ve munzabıt olmaz da ona bir vasf-ı zâhir munzabıt mazınna kılınır. Meselâ mu'âvezâtta husûl-i rızâ için îcâb ve kabûl, kasr-ı salâtta meşakkati def' için sefer mazınna kılınmıştır.

İlm-i fıkh zarûrete, ihtiyâca, maslahata büyük bir mevki' vermiş, fakat bilâ-zarûret, bilâ-hâcet, bilâ-maslahat, bilâlüzûm olan bir şeyi ehemmiyetten iskât etmiş, mâlâ-yânî kılmıştır. İctimâ'î usûl-i fıkh için ne zarûret, ne hâcet, ne maslahat, ne lüzûm yoktur. Binâenaleyh ehemmiyetten sâkıttır, mâlâ-ya'nîdir. *(مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ) Şurasını unutmayalım ki yeni bir usûl-i fıkha ihtiyâcımız derkârdır. Fakat burada edille-i ahkâm-ı şerî'at ve kavâ'id-i usûl tamamıyla, aynıyla mahfûz kalacak, örf ve âdet hakkında fukahâ-i dînin dediğinden fazla bir şey denmeyecek, yalnız tatbîkāt ciheti üç kısma ayrılacaktır: Şevâhid, emsile, nezâir, kitâb ve sünnetten, nass-ı fukahâdan, icmâ'dan şevâhid getirilecek, emsile ibâdât kısmına hasr edilmeyecek, daha ziyâde mu'âmelât kısmından, hâdisât-ı ictimâ'iye-i vâkı'adan misâller, kavânîn-i adliye ve mülkiye ve askeriyeden nezâir îrâd olunacaktır. Artık kānûnlar usûl-i fıkh kavâ'idiyle îzâh olunmalı, *Mecelle* **[216]** nasıl mehâkim için zarûrî ise usûl-i fıkha da öylece zarûrî kılınmalıdır.

İşte böyle yazılmış bir usûl-i fikha ihtiyâcımız derkârdır. Buna ister iseniz ictimâ'î usûl-i fıkh diyebilirsiniz. İctimâ'î usûl-ı fıkh yazılır ise böyle yazılar usûl-ı fıkhdan başka bir şey olan, usûl-ı fıkh ile münâsebet-i asliyeleri bulunmayan, bir re'y-i mahsûsdan ibâret olan, makāsıd-ı şerî'ate muhâlif olan ictimâ'î usûl-i fıkh velûd, vedûd, rûhlu olamaz. Belki akīm, kerîh, bî-rûh olur. Artık bu gibi çıkmaz yollardan vazgeçip çıkar yollarda at oynatmak hayırlı olacaktır. [2]**(اعط القوس باريها)

İsmail Hakkı

MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

TEADDÜD-İ ZEVCÂT İSLÂMİYET'DE MEN' OLUNABİLİR Mİ İMİŞ?

Mansûrîzâde Sa'îd Beyefendi'ye

Dîn-i İslâm'da teaddüd-i zevcâtın bir kānûn ile men'i (!) mümkün ve câiz olabileceğine dâir olan makālenizi, *İslâm Mecmû'ası*'nın sekizinci sayısında okudum. Dîne, şerî'ate husemâ tarafından îrâd edilen i'tirâzât gözünüzü pek yıldırmış olmalı ki dîn babındaki gayretkeşliğiniz sizi böyle bir ictihâda sevk eylemiştir. İctihâdınızı takviye için hayli yoruluyorsunuz. Te'yîd-i müdde'â için de ***(اَطيعُوا اللهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) âyet-i kerîmesi ile bazı kavâ'id-i usûliyyeden isti'âne etmek istiyorsunuz.

Fakat makālenizin mütâla'asından vehleten anlaşılıyor ki mes'eleyi henüz lâyıkıyla tedkīk etmemişsiniz. İctihâdınız ma'atteessüf –ta'bîr ma'zûr görülsün– henüz hâmdır. Olgun denecek dereceye gelmemiş. İfâdâtınızda da hakk-ı ta'bîre adem-i ri'âyet noksânı vardır. O derecede ki size sû-i zan etmek isteyen kimse dînî müdâfa'a için serd ettiğiniz mukaddemâtın şân-ı şerî'ati tenkīs için ityân edildiğini –velev haksız olsun– iddi'âya kadar varabilir.

Herhalde görüyorum ki pek çetin bir bahse çatmış, kendinizi büyük derde sokmuşsunuz. İlm-i usûl ıstılâhâtıyla biraz âşinâlığınız varsa da ilm-i Kitâb ve sünnet ile o kadar istînâs etmediğiniz için sırtınıza aldığınız yük pek ağır olmuştur. Şurût-ı ictihâdı usûl kitablarından elbette nazarî olarak öğrenmiş olacaksınız. Lakin tatbîkāt ve ameliyâtta herhalde müsâheleyi vâsi' mikyâsda tecvîz ediyor gibi görünüyorsunuz.

Ma'lûm-ı âlîleridir ki ictihâd –lafzının delâletinden de münfehim olacağı üzere– kolay bir şey değildir. Bir müctehid ilk def'a olarak tahaddüs eden bir nâzile karşısında Kitâb ve sünnete, delâlet-i nusûsa, iktizâ-yı ahvâl ve zurûfa, müslümanların hal ve şânına ve isti'dâd ve kābiliyetine (sizin "vicdân-ı umûmî-i millet" dediğiniz şey ihtimâl ki bu olacak) bakarak bezl-i mechûd etmek, her türlü ihtimâlâtı nazar-ı i'tibâra almak zahmetine katlanması îcâb ettiği gibi başka müctehidler tarafından haklarında hüküm verilmiş mesâilde de onların re'ylerini, gösterdikleri ilel-i şer'iyyeyi taharrî etmekle mükellefdir. Zât-ı âlîleri ise –bu makālenizin delâletinden anlıyorum ki– böyle bir zahmete katlanmak şöyle dursun bahsettiğiniz nazm-ı celîlin tefsîr ve te'vîllerine, onlara teferru' eden sünen-i merviyeye, ictihâdât-ı fukahâya ve hattâ âyet-i kerîmenin mâ-kabli ve mâ-ba'dine bakmak gibi tedâbîr-i ibtidâiyyeye mürâca'at külfetini bile ihtiyâr etmemiş gibi davranıyorsunuz. Ve en acîbi Kitâb ve sünnet ve icmâ' ile sâbit bir mes'eleyi sermâye-i ictihâd ittihâz ediyorsunuz. Kitâb ve sünnet ile, on üç buçuk asırdan beri hark edilmemiş bir icmâ' ile, asr-ı risâletten şimdiye kadar dâimî bir nakl-i mütevâtir ile sâbit olmuş bir mes'elede ictihâd meşakkatini ihtiyâr edecek bir müctehidin zuhûr edebileceğine hiçbir müslim ihtimâl veremez. Bilirsiniz ki icmâ'ı hark etmek hiçbir müctehidin kârı değildir. Buradaki icmâ' ise icmâ'-ı re'y, değil icmâ'-ı nakldir. Bu icmâ', hükm-i mansûsu mütevâtiren nakl eylemek olduğu için öteki icmâ'dan elbette akvâdır. Bunu harka kalkışmak Kitâb ve sünneti redde varır. Sarâhat-i nusûs ile ma'lûm ve hilâf ile gayr-i mesbûk olan on üç buçuk asırlık bir icmâ'a muhâlefete davranmak suyu dövmek kabîlinden beyhûde bir zahmettir.

Her ne hâl ise madem ki bir zahmete katlanmışsınız, istidlâlâtınızın bizce –ve hattâ bilâ-tereddüd diye bilirim ki

* Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî, İbni Mâce, Taberânî tahrîc etmişlerdir. [İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 12.]

** "Yayı, onu yontan ustasına ver."

*** Makālenizde ikinci (اَطيعُوا) her nasılsa düşmüş. Halbuki emr-i celîlin tekerrüründe büyük nükte vardır. [Nisâ, 4/59].

âmme-i ehl-i İslâm'ca– kabûl olunmayan cihetlerini söyleyeyim. Bahis ilmî olduğu için mukaddemâtınızı tevhîn edecek sözlere karşı darılmaya ilme muhabbetiniz mâni' olsa gerektir. Zâten ilmî münâzarâtta hasma gücenmemek müctehidlerin en mümtâz fezâilinden biridir. İmâm Şâfi'i rahmetullâhi aleyhin: "Hiçbir münâzaraya girişmedim ki hasmımın bana gālib geldiğini, hasmımın haklı çıktığını arzu etmeyeyim." demiş olduğu rivâyet ediliyor. Sizi bu büyük imâmın mertebesinde tutmak ve hattâ ona benzetmek elimden gelmez ise de herhalde o haslet-i âliyyesinden hissemend olduğunuzu görmek isterim.

Her şeyden evvel mukaddemenizin pek az muvaffakiyetle ve hattâ büsbütün muvaffakiyetsizlikle bast edildiğini, her mü'min kalbi rencîde edebileceğini arz edeyim. Bakınız söze nasıl başlıyorsunuz?

"Teaddüd-i zevcât şerî'at-i İslâmiyyede tecvîz olunduğu için İslâmiyet teaddüd-i zevcâtı kabûl eylemekten imtinâ' edemez. İslâmiyet'de teaddüd-i zevcâtı kabûl etmek zarûreti vardır. Teaddüd-i zevcât edyân ve milel-i sâirede memnû'dur. Fakat İslâmiyet'de men'i kābil değildir. Dîn-i İslâm'ın teaddüd-i zevcât mes'elesinde edyân-ı sâireden farkı vardır gibi, yanlış bir zan ve zehâb neticesi olarak Avrupalılar ve bilcümle akvâm-ı mütemeddine tarafından şerî'at-i İslâmiyeye pek çok dûçâr-ı ta'n ve i'tirâz olunuyor. Âlem-i İslâm da şerî'atleri **[217]** muktezâsından olmak üzere hâlâ kurûn-ı vustâ vahşeti (!) hüküm fermâdır zan ve i'tikādında bulunuyorlar. Bu tûfân-ı seyl-i i'tirâzâta karşı âlem-i İslâm'ın müdâfa'a ve cevapları da şerî'at-i İslâmiyyeye nisbet olunan o bühtân ve iftirâyı (!), o zan ve zehâb-ı bâtılı (!) te'yîd etmekten başka bir şey ifâde etmiyor:"

Siyâk-ı ifâdenizin zâhirinden [1](فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) âyet-i kerîmesi gibi şimdiye kadar hiçbir âlim ve fakîh-i İslâmî tarafından teaddüd-i zevcâtın ibâhasına delâleti inkâr edilmeyen ve fi'l-i Resûl ile fi'l-i ashâb ve tâbi'în ve eimme-i dîn tarafından karnen ba'de karnin ittibâ' edilen bir âyet-i celîle mazmûnuna kurûn-ı vustâ vahşeti (!) denildiği anlaşılıyor ki bunu bir dîn-i İslâm düşmanı söylese bile bir müslüman söylemez. Kezalik teaddüd-i zevcâtın şerî'at-i İslâmiye'ye nisbeti bühtân ve iftirâ (!), şerî'at-i İslâmiyye'de teaddüd-i zevcât vardır zan ve zehâbı bâtıl (!) olduğu anlatılmak isteniyor ki asıl bu anlatış bâtıldır. Bir müslüman ağzından bir müslüman mecmû'asına intikāl eden bu sözleri biz zâhirleri üzere i'mâl etmekte ma'zûruz. Ehl-i İslâm'a hüsn-i zannımız gālib olduğu için bunu söz söylemeyi bilmemeye, yanlış yoldan müdâfa'a-i dîne haml etmek isteriz: Anlıyorum ki Frenklerin her hâl ve kālini isti'zâm ede ede kalbinize bir ürkeklik gelmiş. Nerede bir i'tirâz duysanız hemen dîni yıkar zan ediyorsunuz. Avrupalı'nın her sözünde bir diritnot metâneti, bir Armstrong topu dehşeti tahayyül ediyorsunuz. Bu dehşetin te'sîriyle mermî-i muhayyelin isâbetinden sıyânet ettiğiniz binâ-yı muhkemi kendi elinizle yok etmeyi en kestirme bir tarîk-ı selâmet addediyorsunuz. Bir kere düşününüz. Şerî'at-i İslâmiyye teaddüd-i zevcâtı ibâha etmemiş ise, bu ibâhayı ona nisbet etmek bühtân ve iftirâ ise onu men' edecek kānûnu neden teklîf ediyorsunuz? Yok olan bir şey men' edilir mi?

[1] Nisâ, 4/3.

Bu tenâkuzunuzun farkında değil iseniz işte size söylüyorum ki teaddüd-i zevcât kurûn-ı vüstâdan değil, kurûn-ı ûlâdan kalma bir âdettir. Onu şerî'at-i mutahhara-i İslâmiyye dörde kadar kasr ve tahdîd etmiş ve zevcin zevceler beyninde kasm ve nafaka husûsunda adâlet üzere bulunmasını emr etmiştir. Bu adâlete de muktedir olamayanlar zevce-i vâhideye iktisâr ederler. Bundaki hüküm ve fevâid çok yazılmış olduğu ve mevzû'-i bahsimiz teaddüd-i zevcâtı müdâfa'a bulunmadığı için bu hüküm ve fevâidin burada zikrine hâcet görmüyorum. Yalnız medeniyet-i hakīkiyyenin âlemde müessisi olan şer'-i mübînin vahşeti ne terhîs, ne ibâha edemeyeceğini ve binâenaleyh şerîat ruhsatlarına dâhil olan bu emr-i meşrû'un vahşet olamayacağını ve bunun şer'a isnādı bühtân ve iftirâ olmadığını söylemekle iktifâ edeceğim. Mu'terizlerle müdâfi'lerin teaddüd-i zevcâtı ahkâm-ı şer'iyye idâdında saymaları vâkı'a mutâbıktır.

O halde:

"Müdâfi'lerden hiç biri şerî'at-i İslâmiyyede teaddüd-i zevcât hakkında iltizâm olunmuş bir hüküm yoktur. Ulü'l-emrin emr ü men'ine tâbi' bir mes'eledir. İslâmiyet teaddüd-i zevcâtın men' olunmasına kat'iyyen mâni' değildir. Teaddüd-i zevcât mes'elesi şerî'at-i İslâmiye noktasından işkâl edilecek, mevzû'-i bahs ve makāl olacak bir mâhiyette değildir diye beyân-ı hakīkat edemediklerinden beyhûde münâkaşât devâm edip gidiyor."

Tarzındaki sözleriniz nefs-i da'vâyı unutmuş mübtedî bir da'vâ vekîlinin sözünden başka bir şey değildir. Zirâ teaddüd-i zevcâtın emr-i veliyyü'l-emr ile men'ine İslâmiyet –göreceksizin ki– mâni'dir. Lakin haydi –dediğinizi gibi– mâni' olsun. Bize ne kazandırıyorsunuz? Asıl meşrû'iyet bâkī mi, değil mi? Veliyyü'l-emr *Kur'ân*-ı *Kerîm*'in o âyetini kaldırabilecek mi? Hadîs kitâblarını yok edebilecek mi? Târîh-i İslâm'ı serâpâ tahrîf edebilecek mi? Asıl meşrû'iyet bâkī kaldıktan sonra mu'terizin i'tirâzı bâkī demektir. Bir veliyyü'l-emrin men'i diğer bir veliyyü'l-emrin ibâhasına da mâni' olamaz. İsti'zâm ettiğiniz asıl mahzûr izâle edilemedikten, her şey yerli yerinde kaldıktan sonra bu yeni keşfinizin sahhü'l-bâkī hiçbir fâide-i ameliyyesi kalmaz. Nasreddin Hoca'ya: "Bir şey îcât ettin mi?" diye sormuşlar. "Ekmek ile buz yemeyi icât ettim ama kendim de beğenmedim." demiş. Zât-ı âlînizin de âtîdeki îzâhâtı okuduktan sonra bir ictihâd-ı medîdeden sonra nâil olduğunuz keşf-i cedîd hakkında diyeceğiniz budur.

Sizi bu çıkmaz yola sevk eden şey –ap âşikar görünüyor ki– Frenklerin i'tirâzı korkusudur. "Frenkler teaddüd-i zevcâtın kurûn-ı vüstâdan kalma bir vahşet müstehâsesi addediyorlar. Şer'-i Muhammedî de bunu kabul etmiş. Ne yapalım? Bu i'tirâzlarına hücûmlarına karşı nasıl tahaffuz edelim? Kendimizi onlara nasıl beğendirelim? Bize vahşî demelerinden nasıl kurtulalım?" diye kāl ve kaleme gelmez bir haşyete giriftâr olmuşsunuz. Acaba nasıl ola ki sâili[2] def' edeyim? Derken: "Bundan kolay ne var? Frenkin vahşet bekāyâsı dediğine bizde öyle diyelim. Müslüman, gayr-i müslüman bütün âlemin bildiği bir hakīkati ulu orta inkâr edelim" diyorsunuz. Bu, tıbkı mini mini çocukların saklambaç oyununda ekârib ve hîşânlarının gözü önünde durup

[2] (صائل).

dururken yalnız gözlerini yummakla kendilerini saklanmış kıyâs etmelerine benzer bir şey.

Sizi istediğiniz kadar tatmîn edeyim ki bu kadar korkuya, telaşa mahal yoktur. Frenkler içinde dînimizi beğenmeyenler ekseriyeti teşkîl ediyorsa da hakkı teslîm eden bir zümre-i munsıfa da vardır. Dörde kadar helâlinden tezevvücü kerîh görüp de adedi gayr-i mahsûr kadınlarla zinâyı hoş gören gayretsiz heriflerin dînimizin ahkâm-ı ulviyyesine i'tirâzı ise güneşi balçıkla sıvamaktan daha abesdir. Bizim, ahkâm-ı şer'iyyemize tutunmak için kimseden pervâmız yoktur. Ehl-i hak yalnız hakkı tanır, hakkı teslîm etmeyenlerin hûy ve hevesine mağlûbiyet şaşkınlığına giriftâr olmaz. Hem de anlamıyorum, neden kendimizi Frenklere beğendirmek mecbûriyetini hissediyoruz? Neden hakka tâbi' olmayalım da Frenklerin her dakîka, her iklîmde bir renge giren hevâyı bukalemûnuna tâbi' olalım? Yarın Frenkin biri kalkıp da sizin sizin akîdeniz kurûn-ı vüstâdan kalma bir … dir. (Dilim velev farazî olsun söylemeye varmıyor) yirminci asr-ı medeniyyette böyle akîde yaşayamaz." diye ta'n etse: **[218]** "Evet, hakkınız var. Zâten böyle bir i'tikādda olduğumuzu kim söylemiş?" tarzında mı kendimizi müdâfa'a edeceğiz? *Sebîlürreşâd*'ın 283 rakamlı nüshasında mevzû'-i bahs ettiğim: [1](لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ) hadîs-i şerîfinin mısdâk-ı şerîfi bu râddeye kadar tahakkuk ettiğini –ne yalan söyleyeyim– tahmîn edememiştim.

Emr-i dînde tasavvur ettiğiniz tebdîl-i âhkamın sâik ve illeti ne kadar çürük ve beyhûde olduğu anlaşıldıktan sonra fıkha temâs eden istidlâlâtınızın hatâ ve savâb cihetlerini de söyleyeyim ki gerek zât-ı âlîleri, gerek makālenizi mütâla'a edenlerin bilmeyen takımı aldanmasınlar.

Delîliniz Sûre-i Nisâ'daki [2](اَطيعُوا اللهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) âyet-i kerîmesidir. Her şeyden evvel müsâ'adenizle ya taraf-ı âlîlerinden ya mürettib tarafından vâki' olmuş bir zühûlü tashîh edeyim. Âyet-i kerîmede (اَطيعُوا) emri mükerrerdir. Ve bu tekrârın pek mühim bir nüktesi vardır. Allâhu azîmü'ş-şân bil-asâle mutâ'dır. Vâsıta-i Resûl ile emr-i ilâhî olduğu sâbit olan her emir ve nehiy bilâ-i'tirâz mutâ' ve mütteba'dır. İkinci (اَطيعُوا) Resûlün emir ve nehyi ile ulu'l-emrin emir ve nehyi beynindeki fark-ı azîmi mübeyyindir. (اَطيعُوا) emrinin tekerrüründen ve sîga-i emrin ulü'l-emr için tekerrür etmeyişinden anlıyoruz ki Resûl'ün emir ve nehyi emir ve nehy-i ilâhî gibi bil-asâle mutâ' ve mütteba'dır. Zirâ [3](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى) âyet-i kerîmesi emir ve nehy-i Resûl'ün hakkānî ve rahmânî olduğuna berât-ı te'yîd olduğu gibi [4](لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ) âyet-i kerîmesi şân-ı risâletlerini tahakküm ve tasalluttan tenzîh etmekte ve [5](مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ) âyet-i kerîmesi Resûl'ün kendiliğinden hiçbir hüküm ısdâr etmediğini, evâmir ve nevâhîsinin evâmir ve nevâhî-i ilâhiyye olduğunu beyân eylemekte ve [6](وَمَا اٰتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) nass-ı celîli de Resûle bilâ-kayd ü şart itâ'atin vücûbuna delâlet etmektedir. Hâsılı emir ve nehy-i Resûl aynıyla Allâhu azimüş'ş-şânın emir ve nehyi gibidir. Resûlün her fiil ve kavlinde kendisine ittibâ' olunur. Ulü'l-emr ise böyle değildir. Onlara itâ'at, Resûlullâha itâ'at zımnında dâhildir. Ya'ni: "Allah ve Resûlüne itâ'ati emr ederlerse itâ'at ediniz:" demektir.

Bu ufacık tashîhden sonra asıl maksada girelim:

Birici mes'ele: Bu âyetteki (ulü'l-emr) lafzıyla murâd kimlerdir? Buna dâir îzâhât vermiyor iseniz de makālenizin bir yerinde söz arasında (ulü'l-emr) i "hükûmet" ile tefsîr ediyorsunuz. Bu bâbda sizi tahtie etmem. Yalnız eimme-i dînin bu husûsda ittifâk etmemiş olduklarını söylemek isterim.

Ulü'l-emrden murâd bir kavle göre Hulefâ-i Râşidîn'dir. Nitekim Müfessir-i şehîr İkrime bu âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken: "Ulü'l-emr Ebû Bekir ile Ömer'dir." Müfessir Kelbî hulefâ-yı erba'a hazerâtına, İbni Mes'ûdu katarak ulü'l-emr bunlardır, diyor.

İkinci kavle göre umerâ-i serâyâ yahud bugünkü ta'bîre göre ordu kumandanlarıdır. Buna kâil olanlar âyet-i kerîmenin Abdullah bin Hüzâfe veyahud Hâlid bin el-Velîd seriyyelerini müte'âkib nâzil olduğu hakkındaki rivâyete istinâd ediyorlar.

Üçüncü kavle göre ulü'l-emr ashâb-ı Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellemdir. Bu, Mücâhid ile Dahhâk'ın tefsîridir. Mücâhid ehl-i fıkh ve dîn olan, Dahhâk ise du'ât ve rüvât-ı ümmet olan ashâb-ı Resûlullah'dır diyorlar.

Dördüncü kavle göre ulü'l-emr ehl-i ilimdir. Buna İbni Abbas, Mücâhid, Atâ, Cabir bin Abdillah, Ebu'l-âliye gibi e'âzım-ı müfessirîn kâildir. Bunlara göre ulü'l-emr ulemâ ve fukahâdır. Ya'ni müctehidîndir. İbni Abbâs: "Ehli-i fıkıh ve dîndir. Allah'a mutî' olup halka dînlerinin me'ânîsini ta'lîm eden, ma'rûf ile emir, münkerden nehy eden kimselerdir."; Ebu'l-âliye ise: "Ehl-i ilimdir. Görmez misin ki diğer âyette [7](وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) buyurulmuş" diyor. Dördüncü kavle kāil olanlar üçüncü kavle kāil olanlarla –lafızlar muhtelif olsa da– müttefiktirler.

Beşinci kavle göre ise ale'l-ıtlâk ümerâ-yı İslâm'dır. Buna Ebû Hüreyre, Makhûl, Übey gibi zevât kāil olmuşlardır. Sizin de re'yiniz bu son kavle muvâfık düşmüştür. Buna kāil olanların delîli bu âyet-i kerîmenin mâ-kabli olan [8](اِنَّ اللهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ) âyet-i kerîmesi ile itâ'at-i umerâ hakkındaki ehâdîs-i şerîfedir.

Şî'a'nın kendilerine göre bir tefsîri vardır. Onlar ulü'l-emr eimme-i ma'sûmîndir diyorlar. Bizce Hazret-i Resûl'den başka imâm-ı ma'sûm olmadığı ve onların kavli taraf-ı âlîlerinden iltizâm edilemeyeceği için o bahsi de kapamak lazım gelir.

Sûrette olan bu ihtilâfâtı cem' etmek için âyet-i kerîmede (والامراء منكم) buyurulmayıp da [9](وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) buyurulduğuna dikkat etmek kâfîdir.* Nazm-ı kerîmdeki (وَاُولِى الْاَمْرِ):

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü Ehâdisü'l-Enbiyâ.
[2] Nisâ, 4/59.
[3] Necm, 53/3.
[4] Gâşiye, 88/22.
[5] Nûr, 24/54.
[6] Haşir, 59/7.
[7] Nisâ, 4/83.
[8] Nisâ, 4/58.
[9] Nisâ, 4/59.

* Bu nükte-i dakīkayı Dârülfünûn mu'allimlerinden fâzıl-ı muhterem Sadreddin Efendi hazretlerinden istifâde ettiğim için kendilerine arz-ı teşekkür ederim.

"Emrin ehli" demektir. Bu emir nedir? Başta lâm-ı ahd olduğu için ma'nâ: "Ma'hûd olan emrin ehli" demek olup bu tarz ifâdeye göre nede itâ'at olunmak lâzım geleceğini zikre de hâcet kalmaz. Ma'hûd olan emir sarâhaten anlaşılacağı üzere taraf-ı âlî-i Risâlet'ten teblîğ edilen emirden ibârettir ki gerek "evâmir"in ve gerek "umûr"un müfredi olması beyninde fark yoktur. Ve her halde "umûr veya evâmir-i şer'iyyenin ehline itâ'at ediniz!" demek olur. Her iki takdîre göre "ulî" kelimesinin "emr"e izâfeti taraf-ı Risâlet'ten teblîğ edilen umûr veya evâmiri bilip istinbâta kādir veya icrâ ile mükellef olanlara itâ'ati müfîd olmuş olur. Ve başka türlü ma'nâya haml edilemez. Ancak **[219]** şurası da vâzıhan anlaşılıyor ki emr-i Resûlullahı, emr-i şerî'atı ulemâ-yı müctehidîn olan vülât-ı emr teblîğe nasıl me'mûr iseler ümerâ denilen vülât-ı emr de öylece icrâya me'mûrdurlar. Ve bu i'tibâr ile her iki tarafa itâ'at vâcibdir. Ulemâya olsun, icrâ-yı ahkâm-ı şerî'at vazîfesiyle mükellef olan ümerâya olsun itâ'atin vücûbu –görülüyor ki– bittabi' emr-i Resûl'e itâ'at demektir. Yoksa gerek ulemâ, gerek ümerâ ünvânı altındaki zevât-ı mu'ayyeneye her şeyde mutâva'at ma'nâsı âyetten anlaşılmaz.

Araştırmadığınız yahud araştırmaya lüzûm görmediğiniz bu ihtilâfâta* şöyle hafîfce işâret ettikten sonra ikinci mes'eleye geçiyorum.

İkinci mes'ele: Ulü'l-emr ümerâ olduğuna göre onlara itâ'at nasıl olur? Siz âyet-i kerîmenin nassını mutlak buluyorsunuz. İtâ'atin memnû'ât-ı şer'iyyeye kadar uzanamayacağını yalnız delâlet-i akıl ile isbât ediyorsunuz. Sizce takyîd eden yalnız akıldır. Nassı takyîd edecek başka hiçbir delîl yok diyorsunuz. Halbuki âyetin lügat ma'nâsını tahkîk edeydiniz bununla kanâ'at etmezdiniz. Yahud üşenmeyip de âyeti Mushaf'da aramış olaydınız yine o âyet-i kerîmenin mütemmimi olmak üzere [1](فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا) nazm-ı celîlini bulurdunuz. Bu nazm-ı celîl bâlâya muhtasaran aldığımız akvâlin kâffesine göre ya'ni herhangi ma'nâya olursa olsun ulü'l-emrin keyf ve arzusuna –Kitâb ve sünnetten udûl eder etmez– demirden bukağılar örüyor. [2](لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ), [3](لا طاعة لبشرٍ في معصية الله), (انما الطاعة فى المعروف) gibi birçok ehâdîs-i şerîfenin sübûtu da ayrıca ma'lûmdur.

Bir de siz bu âyet-i kerîmeye mutlak dediğiniz halde ıtlâkından çıkarıp ona âm hükmünü veriyorsunuz. Ve ondan sonra onu delâlet-i akliyye ile tahsîs ediyorsunuz. Hâlbuki siz yine delâlet-i akliyye ile sâbit diğer bir şeyi unutuyorsunuz. "Ulü'l-emre itâ'at ediniz." demek: "Her şeyde itâ'at ediniz." demek değildir ki emri dediğiniz gibi "Vâcibât ve muharremâtın mâ'adâsı" ile tahsîse hâcet kalsın. "Ulü'l-emre itâ'at ediniz" demek "Ulü'l-emr ikāme ve nasbından maksûd olan husûslarda ulü'l-emr için velâyet-i emr noktasından matlûb olmak lâzım gelen şeylerin kâffesinde itâ'at ediniz." demektir. Akıl, örf, lugat bu emrin ma'nâsı böyle olduğuna şehâdet eder. Binâenaleyh öyle yeni baştan tahsîse zâten hâcet yok idi. Lafzın kendisi bu ma'nâya hâsdır.

Mamafîh şu hakkınızı inkâr etmem ki siz de –velev yalnız takyîd-i aklîye kāil olasınız– ümerânın hilâf-ı şer'-i şerîf sâdır olacak emir ve nehiylerine itâ'at vâcib değildir diyorsunuz. Yalnız çıkardığınız neticede sizden ayrılıyorum. Siz:

"Hulâsa akıl ve naklin delâlet-i kat'iyyesiyle sâbittir ki ulü'l-emr şerî'atin emir ve nehyine mu'ârız ve münâkız olmamak şartıyla her neyi emredecek olursa olsun kâffesine itâ'at vâcibdir. Fakat şerî'atin emir ve nehyine mu'ârız olursa itâ'at etmek şer'an câiz değildir. Bu iki hükümden birincisi delâlet-i nakl, ikincisi de delâlet-i akl ile sâbittir. Her ikisi de arzettiğim vechile hilâf ve ihtilâfdan masûn ahkâm-ı kat'iyyedendir."

Derken bâb-ı ictihâdı söğelerinden çıkartıp sırt üstü yere yatırıyorsunuz. Eimmeye hukūklarından olan câizâtta itâ'at vâcib olduğuna şüphe yok ise de câizât-ı şer'iyyeyi eimmenin nehy veya nesh edebilmek salâhiyetleri çok su götürür bir bahisdir. Akıl ve naklin delâleti da'vânızın hilâfına olduğu için –da'vânız değil– da'vânızın nakīzı hilâf ve ihtilâfdan masûn ahkâm-ı kat'iyyedendir. Bizim bildiğimize göre eimmenin emir ve nehyine şer'an itâ'at ahkâm-ı şer'iyyeyi tatbîklerinde ve kendi haklarına râci' olan husûslardadır. Emr bil-ma'rûf nehy ani'l-münkerdir. Harâmı helâl, helâli harâm etmek istedikleri zaman itâ'at yoktur. Câiz veya mübâh olduğu nass-ı şer'î ile sâbit olan husûsâtı eimmenin men' etmek hakkını sizden başka iddi'â eden olmadığı gibi ümerâyı İslâm'dan şimdiye kadar böyle bir da'vâda bulunan da olmamıştır. Sizin zihninizi tağşîş eden şey helâl ve harâmı Kitâb ve sünnet beyân ettikten, Allah'a ve Resûlullah'a itâ'âtin vücûbu beyân edildikten sonra ulü'l-emre itâ'at vücûbunu müstelzim olabilecek ne kalır? gibi bir tevehhümden ibârettir. Ve bu tevehhümünüzü:

"Eğer ulü'l-emrin câiz olan şeylerde de salâhiyeti inkâr edilirse arz ve beyân ettiğim vechile esâsen vâcib olan şeyi men' etmeye veya memnû' olan bir fiili emr etmeye salâhiyeti olmadığından artık şer'an ulü'l-emrin hiçbir şeyde emir ve nehy etmeye salâhiyeti olmaz. Ve âyet-i celîle-i mezkûrenin hüküm ve ma'nâsı kalmazdı."

Sözleriyle izhâr ediyorsunuz ki bu kadar kısa düşünce ile mes'ele ictihâdına kalkışmanıza hayretten kendimi alamıyorum. Bir hükûmete tahrîm-i halâle salâhiyet vermeyecek olduktan sonra vücûb-ı itâ'atin hüküm ve ma'nâsı kalmaz zan ediyorsunuz. Böyle düşünmek hükûmetin ne demek olduğunu bilmemek demektir. Halbuki mes'ele basittir. Hıll ü hürmet gibi ahkâmın müte'allekātı olan ef'âl ve akvâl-i mükellefîni Kitâb ve sünnet bize beyân ediyor. Her birimiz ale'l-infirâd bunlara itâ'at ve ınkiyâd ederek mûceblerince amel ederiz. Ancak ahkâm-ı şer'iyye yalnız namaz, oruç, gibi ibâtâda münhasır değildir. Mu'âmelâta ve onun fer'i olan siyâsiyâta da ahkâm-ı şer'iyye ta'alluk eder. Bunlarda da ferden ferdâ hükm-i Kitâb ve sünnete itâ'at ve inkıyâd ile mükellef olduğumuz gibi hey'et-i ictimâ'iyenin salâh ve bakāsını kâfil olan hükûmetin makāsıd-ı şer'iyyeyi edâ için vâki' olacak evâmir ve nevâhîsine de itâ'at ve ınkiyâd etmekle mükellefiz. Madem ki bir cemâ'at-i İslâmiyye teşkîl

* İhtilâfâtın bu sûretle beyânına "dedikodu" demeyeceğinizi ümit ederim. Bu hilâfın semeresi büyüktür. Mamafih irhâ-yı inân kabîlinden olarak sizin dediğinize tevâfuk eden kavli kabûl ederek bahsi yürüteceğim.

[1] Nisâ, 4/54.

[2] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Cihâd, 29.

[3] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 1065.

ediyoruz; bizim başımızda hudûd-ı ilâhiyyeyi ikâme edecek husûmâtı fasl edecek, emn ü asâyişi te'mîn edecek, zâ'îfi kavîye, mazlûmu zâlime karşı sıyânet edecek, i'lâ-yı kelimetullah edecek, **[220]** suğūr-ı müslimîni (yani hudûd boylarını) hıfz edecek bir emîre, o emîrin evâmir ve nevâhîsini bil-vekâle infâz edecek vükelâ ve ümenâya ihtiyâcımız vardır. İşte bu zevâta (ki bugünkü ta'bîrimizce hey'et-i hükûmettir) makāsıd-ı şer'iyyeyi hayyiz-i husûle getirmeleri için itâ'at vâcibdir. Ve bu itâ'atimiz Allah'a ve Resûlullah'a, Kitâb ve sünnete bit-teba' itâ'attir. Âyet-i kerîmede (اَطيعُوا) emrinin "ulü'l-emr" in evveline getirilmeyerek ulu'l-emre itâ'atin itâ'at-i Resûl'e ilhâkındaki hikmet budur. Siz bir hükûmet-i İslâmiye için tahrîm-i halâlden başka mahall-i itâ'at olabilecek bir şey bulamıyorsunuz. Biz ise ümerâya itâ'atin pek çok husûsâtta câri olduğunu biliyoruz. Müdâfa'a-i dîn ve vatan için emirlerini dinleyerek münâsib gördükleri vakit malımızla, canımızla cihâd eylemek, talep ettikleri zekât, öşür, harâc-ı arâzî gibi tekâlîf-i şer'iyyeyi –ta'bîrimiz vechile– hükûmetçe müretteb vergileri edâ etmek, ümerâ tarafından mansûb hükkâmın ahkâm-ı meşrû'alarına inkıyâd eylemek, hıfz-ı bilâd ve te'mîn-i râhat-ı ibâd için tensîb ettikleri tedâbîr-i mülkiyye ve idâriyyeye ser-fürû etmek gibi birçok husûsâtta itâ'at etmeyi vâcib-i şer'î tanıyoruz. Zâten itâ'at-i ümerâ ile emr olunmaktan da bundan başka bir şey anlaşılmaz. Ve Cenâb-ı Hakk'ın kıyâmete kadar pâyidâr olmak üzere teşrî' eylediği ahkâmı istedikleri vakit nesh ve tebdîl etmeye, helâli harâm, harâmı helâl etmeye ümerâya salâhiyet verilmiş olduğunu hiç kimse tevehhüm eylemez. Değil Ehl-i Sünnet, eimme-i ma'sûme isbât eden Şî'a fırkası bile eimmenin böyle bir hakk-ı neshe mâlik olduklarını iddi'â etmemişlerdir. İşte görüyorsunuz ki hükûmete itâ'at edecek maddeler tasavvurunuzun fevkinden çoktur. Ve her hangi bir hükûmet bunlarla meşgūl olursa meşgalesi başından aşar. Binâenaleyh:

"Şerî'at ulü'l-emre o derece salâhiyet bahşediyor ki onların emir ve nehyini kendi emir ve nehiyleri mesâbesinde addediyor. Ulü'l-emr herhangi bir şeyi emredecek olurlarsa evâmir-i şer'iyye gibi emirleri vücûb-ı şer'îyi müfîd oluyor. Kezâlik nehy edecek olursa memnû'iyyet-i şer'iyyeyi îcâb ediyor. Men' ettikleri şeyi de şer'an memnû' olur diye hüküm eyliyor. Çünkü şerî'at ulü'l-emre itâ'at vâcibdir diye hüküm ediyor."

Demeniz cüret alallâhdır. Size açıkça söyleyeyim mi? Sizin müctehidliğinizi tanıyamayacağım gibi yukarılarda beyân ettiğim hüsn-i zannımı da geri alıyorum. Sizden âdetâ şüphe etmeye başladım. Hangi hukûmet-i İslâmiyye gelmiş ki ma'âzallah kendi emir ve nehiylerini evâmir ve nevâhî-i ilâhiyye mesâbesinde addetsin. Dünyânın hangi şerî'ati bunu tanır? Aklı başında olan hangi hükûmet böyle bir da'vâ-yı hâma kendini kaptırabilir? Hükûmât-ı İslâmiyye'nin şeref ve meziyyeti bizim bildiğimize ve herkesin anladığına göre evâmir ve nevâhî-i ilâhiyyeyi infâzdaki muvaffakiyâtı ile mütenâsibdir. Kendi evâmir ve nevâhisini şer'-i ilâhî olarak tanıtacak hükûmet-i İslâmiyye ne gelmiş ne gelecektir.

Haydi muvakkaten da'vânızı teslîm edeyim de umûr-ı mübâha ve câizenin kâffesinde ümerâya itâ'at emr-i dînî gibi vâcib olur diye kabûl edeyim. Nitekim siz bu hükmünüzü nikâh ve talâka da teşmîl ederek onlarda da beğenmediğiniz ahkâm-ı şer'iyyeyi nesh edecek kānûn tertîbini tavsiye ediyorsunuz. Buna da muvakkaten peki diyeyim. Bakalım hâl nereye varacak? Hükûmet ale'l-ıtlâk müslimîni tezevvücden men' etse ehl-i İslâm'a nikâh harâm mı olacak? Hükûmet sebze-horlar gibi et yemeyiniz dese koyun eti yemek memnû'ât-ı şer'iyyeden mi olacak? Ümerâ yalnız sayd ile te'ayyüş ediniz dese ticâreti, zirâ'ati ta'tîl mi edeceğiz? Evlerde oturmayın da çadırlarda oturun deseler müslümanlar göçebeliği bir emr-i şer'î diye kabul edecek mi? Emîr-i belde bir kimseye zevceni tatlîk et dese şer'an tatlîk etmek mi lazım gelecek? Sizin ictihâdınızı kabûl etmek işte bu gibi neticelere varıyor. Buna ise acaba ehl-i İslâm içinde kāil olmuş bir ferd var mıdır.

Şurasını da unutmayalım ki teaddüd-i zevcât hakkındaki emr-i şer'î sizin zannettiğiniz gibi yalnız nedb ve ibâha için değildir. Gerek fıkh-ı Hanefî ve gerek sâir mezâhib-i İslâmiyye kitâblarında musarrah olduğu üzere nikâhın hükmü ihtilâf-ı eşhâs ve ahvâl ile muhtelif olup bazen mübâh veya mendûb olduğu gibi bazen da vâcib ve bazen sünnet olur. Bu da, ma'lûm olunca artık sizin ictihâdınızın mahall-i ta'alluku neresi olduğunu ta'yîn etmek herhalde bize düşmez.

Yukarıdan beri kurduğunuz binâ-yı istidlâlât çürük olunca artık çıkardığınız:

"Hulâsa şerî'at-i İslâmiyye'de şurası muhakkaktır ve her türlü şek ve tereddüdden ve ihtilâfdan masûndur ki ale'l-umûm câiz olan şeylerde ulü'l-emrin emir ve nehy etmeye salâhiyet-i vâsi'ası vardır. Hiçbir şekl-i istisnâsı yoktur. Hiçbir sûretle kābil-i takyîd ve tahdîd değildir. Nass-ı kat'î-i şer'îye müsteniddir."

Neticesi de kendiliğinden çürür gider. İnanmazsanız, bundan evvelki istidlâlâtıma kāni' olmazsanız ictihâd-ı hâmınızın müstelzim olduğu diğer bir takım fesâdları daha göstereyim size şu suâllerime cevap vermenizi ricâ ederim:

1- Kitâb-ı Hakîm'de [1](وَمَا اٰتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) diye bir nass-ı kātı' vardır. Oradaki (كم) zamîr-i hitâbıyla ulü'l-emr de muhâtab mıdır, değil midir? Değildir diyemezsiniz. Taraf-ı Hak'dan mübelliğ olan ve "ruhsatlar ziyâfet-i ilâhiyyedir. Kabûl ediniz." buyuran Resûl-i kerîmin câiz ve mübâh dediği şeye ona itâ'atle mükellef olan ulü'l-emr: "Değildir." diyebilir mi?

2- Diğer bir ayet-i kerîmede Cenâb-ı Hak [2](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللهُ لَكُمْ) buyuruyor: (يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا) hitâbıyla ulü'l-emr muhâtab mıdır? Değil midir? Değildir diyemezsiniz. O halde [3](فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ) âyet-i kerîmesiyle tecvîz buyurulan teaddüd-i zevcât Hak te'âlânın kıyâmete kadar ümmete ibâha ettiği tayyibâttan iken ulü'l-emr onu bir kānûn ile men', –lisân-ı şerî'atle konuşalım– tahrîm ve bu hükm-i ilâhîyi nesh edebilir mi? **[221]**

3- Şer'-i şerîfin emrettiği kasm ve nafakada adâlet şartına tamâmıyla ri'âyetkâr, vücûdu zinde, servet ü sâmân sâhibi bir müslüman Allah'ın bu ruhsatından istifâde ederek iki,

[1] Haşr, 59/7.
[2] Mâide, 5/87.
[3] Nisâ, 4/3.

üç, dört kadın tezevvüc etse bu tasavvur ettiğiniz kānûn-ı muhayyelin vücûdu takdîrinde– maazallâhu te'âlâ zânî mi olur? Ve Şer'an müstehıkk-ı had mi olur?

4- Böyle bir müslümanın ikinci, üçüncü, dördüncü kadından doğan çocukları –maazallâhi te'âlâ– evlâd-ı zinâ mı olur?

5- Sizin tahayyül ettiğiniz kānûn bu evlâdın nesebini tanımayacak mı? Babalarının mîrâsından mahrûm edecek mi?

Muhakkaktır ki sizin ictihâdınıza uyup da böyle bir reh-i nâ-refteye gidecek bir hükûmet ne gelmiş, ne gelecektir.

Hem de bugün teaddüd-i zevcât ruhsatından istifâde eden müslümanlar memleketimizde ilcâ-yı hâl ve zaman ile ender iken tevehhüm ettiğiniz büyük mazarrat nedir ki böyle bir ictihâda, onu men' edecek, hükm-i ilâhîyi –sizin hülyânıza göre– nesh edecek bir kānûna ihtiyac hissediyorsunuz? Bu ukde-i işkâli hal için makālenizi mükerreren okudum. Fakat ma'atteessüf "Onu kurûn-ı vüstâdan arta kalmış bir vahşet" tevehhüm etmenizden başka bir illet bulamadım. Bu tevehhümünüz eğer hakīkaten mevcûd ise dînine îmân-ı kavî ile bağlanmış bir mü'min sıfatıyla izâle etmeniz lâzım gelir. Yok eğer Avrupalının dedikodularına ehemmiyet vermekten ibâret ise bunu size yakıştıramam. Biz Avrupalıların sözüne bakıp da şerî'atimizi değiştiremeyiz.

Söz uzadı. Nikâh ve talâk hakkındaki ifâdâtınıza ta'arruz etmeyi artık zâid görüyorum. Maksad ictihâdınızın, keşf-i ilmînizin tenâkuzlarla mâlâ-mâl ve tahkīksiz olarak dakk-ı bâb-ı ictihâd etmenin hatar-nâk olduğunu anlatmak idi. Derdimi anlatabildim ise bahtiyârım.

Ahmed Naim

MAKÂLÂT

ÜMMET-İ İSLÂMİYYE NASIL SALÂH BULABİLİR?

Bu ünvân ile Şam ulemâsından bir zât-ı muhterem tarafından almış olduğum mektûbun bazı parçalarını geçen hafta tercüme ve enzâr-ı kâriîne arz ederek bu hafta da kendi mütâla'a-i âcizânemi yazacağımı söylemiş idim, binâenaleyh va'dimde hulf etmiş olmamak için birkaç söz söylemek istiyorum. Her şeyden evvel şurasını arz edeyim ki: Bize hitâben yazılan o mektuptan nakl etmiş olduğum parçalar; pek muhtasar olmakla beraber şimdiye kadar bu mevzû'a dâir uzun uzadıya yazılan makālelerin, sarf edilen sözlerin ihtivâ edemediği hakāyıkı muhtevîdir; bir milletin kesb-i salâh edebilmesi için lazım gelen şeyler pek vecîz bir sûrette irâe olunmuştur; hakīkaten dermiyân edilen şeyler nazar-ı dikkate alınmadıkça bir milletin ıslâhı kābil değildir. Çünkü bir milleti teşkîl eden efrâd arasında vahdet-i gāye bulunmaz, menfa'at-i umûmiyye menfa'at-i şahsiyyeye takdîm olunmaz. Milleti teşkîl eden anâsır-ı muhtelife hepsinin menfa'ati içinde mündemic olan bir fikir, bir gāye uğurunda kendi fikr-i asabiyyet ve kavmiyyetlerinden vazgeçmezler. Bir vücûd gibi olacakları yerde fırak-ı muhtelifeye inkısâm ederler, daha sonra da mukaddesât ayak altına alınır, buna da ses çıkarılmazsa o millet arasında kolay kolay ıslâhât olamaz. Bu o kadar bedîhîdir ki: Âdetâ kazâyâ-yı riyâziyye gibi diyeceğim geliyor. İşte bu nokta-i nazardan, dermiyân etmiş olduğunuz efkârı ayn-ı hakīkat olmak üzere telakkī ediyorum. Bununla beraber bazı noktalarını da muhtâc-ı îzâh gördüğümden afv-ı âlîlerine mağrûren birkaç söz söylemek istiyorum.

Zât-ı âlîleri tarîk-ı ıslâhda engel olan mevâni'i nazar-ı dikkate almakla beraber ümmet-i İslâmiye'nin ıslâh-ı hâli için iki tarîk olup birisi Japonların terakkī yolunda ta'kīb ettikleri meslek, diğeri de Avrupa'nın sülûk ettiği tarîk olduğunu söylüyorsunuz; sonra da Japonların terakkī ettikleri gibi terakkī etmek, ıslâhât yapmak için mülûk-i İslâmiyye'nin bu husûs hakkında yardım etmesini, daha doğrusu ıslâhâta bizzât onların tarafından başlanmasını, millet için lazım olan ıslâhâtı, terakkīyi onların tatbîk etmesini; yahud Avrupa'da olduğu gibi efrâd-ı milletin mazarrat ve menfa'atini anlayacak derecede ilim ve ma'rifete mâlik olması lazım olduğunu söylüyorsunuz. Bununla demek istiyorsunuz ki: Millet-i İslâmiyye'nin ıslâhı, Japonların ıslâh ve terakkīsi husûsunda "Mikado"nun yaptığı gibi doğrudan doğruya mülûk-ı İslâmiyye'nin teşebbüsü ile olmalı yahud Avrupadaki ıslâhâtın aynı olmalıdır…

Siz de biliyorsunuz ki: Birinci sûret bizde maatteessüf mümkün değildir; ikinciye gelince: Islâhâtın o türlüsü de bizde ale'l-ıtlâk mümkün olamaz. Çünkü Avrupa'da tatbîk edilen ıslâhâtı intâc eden esbâb lehü'l-hamd bizde mevcûd olmadığı cihetle biz öyle bir ıslâhâta kat'iyyen muhtâc değiliz. Ma'lûmdur ki: Avrupa'da gerek ricâl-i dîn, gerek ricâl-i hükûmet her ikisi de ulûm ve fünûnun, hürriyetin adâletin, müsâvâtın âdetâ düşman-ı bî-emânı idiler. Daha doğrusu kendilerine ubûdiyetten nâsın kulûbunu men' edecek nâsı irâdelerinde insâniyetlerinde müstakil kılacak olan şeylere mukāvemet etmekte her iki sınıf müttehid bulunuyorlardı. Ricâl-i dîn akıl ve ilme ve bunlardan husûle gelen netâyice dîn nâmına mukābele ediyorlar, kilise tarîhlerindeki şeylere muntabık olmayan ilim ve amelin hepsine küfür ve ilhâd nazarıyla bakıyorlar, onları ta'lîm ve te'allüm edenlerin malı, canı mübâh olduğunu telkīn ediyorlardı. Ricâl-i hükûmet de onlara tâbi' oluyor, onların irâdesinden sâdır olan şeyleri tenfîz etmeye çalışıyordu; çünkü her iki sınıfın menfa'atleri müşterek idi; her ikisinin maksadı, körkörüne milleti kendilerine **[222]** itâ'at ettirmek idi, işte bunun içindir ki papazların iradesi ile binlerce insan diri diri ateşlerde yakılmış idi.

İbni Rüşd ile tilmîzleri vâsıtasıyla Fransa ve Cenûbî İtalya taraflarında ilim ve felsefenin intişârından korktukları için sırf ulûm ve felsefeye mukāvemet etmek maksadıyla Râhib Twerkmada'nın[?] talebi üzerine bir mahkeme-i teftîş, sansür te'sîs edilmiş idi, mahkeme-i teftîş on sekiz sene, ya'ni 1481'den 1499'a kadar bi-hakkın vazîfesini îfâ etmiş, bu müddet zarfında on bin iki yüz yirmi kişiyi diri diri ateşte yakmış, altı bin sekiz yüz altmış kişiyi de boyunlarına ip takarak sokaklarda teşhîr ettikten sonra i'dâm etmiş, doksan yedi bin yirmi kişiyi de ukūbât-ı muhtelife ile cezâ-dîde eylemiş, sonra da İbranice ile olan Tevrat'ın hepsini yakmış idi.

Dîn nâmına teşekkül eden mukaddes mahkeme indinde

acaba vesâil-i tahkîk ne idi? Bir insanı ne sûretle tahkîk ederek cezâ verirlerdi?..

Bunlar için uzun uzadıya isbât ve şâhid ile tahkîkât yapmak da yok idi; müttehem olan kimseyi haps ederek kendisine nisbet olunan şeyi söylemesi için türlü işkenceler ile mütenevvi' âlât-ı ta'zîb ile azâb ederek o şeyi söyletir, hemen orada hüküm sudûr eder, akîbinde de tenfîz olunur idi.

Bu cümleden olmak üzere Lateran Meclisi de 1502'de İbni Rüşd'ün felsefesine nazar edenlerin hepsine la'net olunmasını taht-ı karâra almış idi. "Dominikenler de İbni Rüşd'e, onun kelâmına nazar edenlere la'net ediyorlardı. Dîn nâmına ulûm ve felsefeye mukâvemet için teşekkül eden mahkeme-i teftîş, işi o derece ileri götürmüştü ki: Biraz tefekkür ettiği anlaşılan, ulûm ve felsefenin lehinde bulunduğu haber alınan râhibleri savma'alarından, kıssîsleri kiliselerinden eşrâfı saraylarından, tüccâr ve san'atkârları mahallerinden, avâmmı evlerinden alarak doğruca mahkeme-i teftîşin huzûruna getirirler, orada isticvâb ederlerdi. Hattâ Lateran Meclisi'nin verdiği bir karara göre: Katolik mezhebince kilisede papazın önünde –taleb-i mağfiret için– edâsı vâcib olan i'tirâf-ı zünûb mes'elesi de nâsın efkârına muttali' olmak için vesâilden sayılıyordu. Taleb-i gufrân için kiliseye gelerek papazın önünde i'tirâf-ı zünûb eden bir kız bir zevce bir kardeş babasının yahud kocasının, yahud kardeşinin ne akîdede bulunduğunu, lisânından ne gibi şeyler sudûr ettiğini dîn nâmına papaza söylemek mecbûriyetinde bulunuyordu; şayed onun ağzından şüpheyi îrâs eden bir şey anlaşılırsa onlar hemen yakalanarak o anda mahkeme-i teftîşin huzûruna çıkarılır, lazım gelen cezâ bilâ-terâhî verilirdi. Bu mahkemenin dîn nâmına icrâ ettiği mezâlim-i vahşiyâne Avrupa'yı âdetâ dehşetlere ilkā etmiş idi; çünkü aklın hükmünü ta'tîl ediyor, ulûm ve fünûnu ortadan kaldırıyor, düşünmeyi men' ediyordu.

Hakîmü'l-İslâm Şeyh Muhammed Abduh merhûmun beyânına göre bu mahkeme hîn-i teşekkülünden i'tibâren üç yüz kırk bin kişi hakkında hüküm ısdâr etmiş, bunların içinden iki yüz bini diri diri ateşlerde yakılmıştır. Bunların seyyiesi ise tefekkürden, ulûm ve fünûna temâyül göstermekten başka hiçbir şey değildir.

Yine İbni Rüşd'den Avrupa'ya doğru intişâr eden ilimden, hürriyetten son derece havf ettikleri içindir ki: İbni Rüşd'den te'allüm eden Yehûdiler ile müslümanların İspanya'dan tard olunmaları için (30 Mayıs, sene 1492) kilise tarafından bir emir sudûr etmiş idi; hem de ne dehşetli emir idi: Kiliseye karşı ubûdiyeti kabûl etmeyenler için bir an zarfında ya'ni o senenin Temmuz'undan evvel İspanya'yı terk ederek bir daha avdet etmemeleri, şâyet gelecek olurlarsa katl olunacakları söyleniyor, zavallıların mal ve emlâkleri yok bahasına ellerinden alınıyor idi. İbni Rüşd'den te'allüm eden birçok Yahudi'nin sebebine bütün Yahudiler İspanya'yı terke mecbûr oldukları gibi, esâsen kendisi bir hakîm-i İslâmî olan İbni Rüşd'e karşı besledikleri gayz ve nefret dolayısıyla bütün İslâmların da terk-i diyâr etmesi için kiliseler tarafından evâmir sudûr ediyordu; şu kadar var ki: İslâmlar hakkında daha ağır şartlar dermiyân ediliyor. Bilâd-ı İslâmiyye'ye müeddî olan tarîkten gitmemeleri de ayrıca şart ediliyordu.

Hulâsa: Ulûm ve fünûna mukâvemet için dîn nâmına, mukaddes kilise nâmına her türlü cinâyet irtikâb olunuyor; insanlar, kitâblar cayır, cayır yakılıyordu; yalnız Kardinal Ksimenes'in Gırnata'da yakmış olduğu kitâbların adedini sekiz bin olmak üzere kaydediyorlar.

İşte bu tazyîkātın neticesidir ki: Avrupa'da Protestanlık zuhûra geldi; bu sûretle dîn nâmına icrâ edilen bir çok rezâletler, vahşetler bir dereceye kadar ortadan kalktı; evvelce kütüb-i mukaddeseyi herkesin okuması memnû' iken şimdi bütün ehl-i dîn için mübâh kılındı. Maamâfîh Avrupa'da reîsü'l-muslihîn sayılan Luter bizim Frenk akıllıların ağzından düşmediği halde onun yaptığı rezâlet de evvelkilerinkinden az değildir; o da kendi fikrine muhâlif gelenleri ihrâk bi'nnâr etmekten çekinmemiştir; bu muslih-i kebîr (!) Aristo'nun felsefesine nazar edenleri şiddetle men' ederek Aristo gibi bir feylesofu hınzır ile, Dens-i Kezzâb ile telkîb ediyordu; ulemâ-yı müslimîn ise Aristo'ya mu'allim-i evvel lakabını veriyorlardı. Ki aradaki fark kābil-i kıyâs değildir. Ma'amafîh daha Endülüs ve ehl-i salîb muhârebelerinden i'tibâren Avrupa'da ulûm ve fünûnun kıymeti takdîr olunmaya başlamış olduğundan evvelce gerek ricâl-i dîn, gerek ricâl-i hükûmet ulûm ve fünûnun düşman-ı bî-emânı iken bilâhare ulûm ve fünûnun hayâttaki mevki'ini anladılar; o andan i'tibaren ilmin a'vân ve ensârı oldular; evvelce ilim, dîne münâfîdir, i'tikādında bulunanlar bilâhare dîni hıfz etmek, dînin şerefini ibkā eylemek ancak ilim sâyesinde olabileceğini teyakkun ettiler; evvelki i'tikādlarından vazgeçtiler. Bunun içindir ki: Avrupa mekteplerinin çoklarının müdürleri, **[223]** ekser mu'allimleri ruhban ve papaz sınıfına mensûbdurlar, hattâ diyebiliriz ki: Bugün garbın en büyük mektepleri cem'iyyât-ı dîniyyeye mensûb olanlardır.

İşte Avrupa'daki ıslâhât bu sûretle olmuş ve bugün gördüğümüz neticeyi vermiştir. Fakat, bizde böyle bir ıslâhât kat'iyyen lâzım değildir. Hamdolsun Kitâb-ı ilâhî ölmemiştir; her türlü tahrîfden âzâde olarak elimizde bulunuyor; bizim ne sûretle ıslâh olacağımız, ne yolda terakkī edebileceğimiz o kitâb-ı celîlü'ş-şânda mezkûrdur; bir de Avrupa'da her iki sınıfın müttehiden mâni'-i terakkī ve hürriyet olmasına, ulûm ve fünûnu mahv etmek için mukaddes mahkemeler teşkîl olunmasına rağmen bizde öyle değildir, bizde –buyurduğunuz vechile– ulemâ-yı kirâm her zaman melik-i câbire, sultân-ı zâlime karşı mücâhede etmişler ve hakkı söylemekten çekinmemişlerdir; nasıl çekinirlerdi ki: Dîn, bu sûretle emrediyor, sultân-ı zâlime karşı hakkı söylemek en büyük cihâddır diyor; Çin'de bile olsa tahsîl-i ulûm ve fünûn ile emrediyordu, bunun içindir ki Avrupa'da okunması değil, içini açıp bakması bile tahrîm edilen kütüb-i hikemiye ve feslefiye ulemâ-yı İslâm tarafından te'lîf olunmuştur. Ulemâyı İslâmiyye'nin herhangi bir fenne müte'allik yazmış oldukları âsârın içinde mâni'-i terakkī bir hükme tesâdüf etmek mümkün bile değildir.

Avrupa'da olduğu gibi bizde hiçbir vakit dîn nâmına vahşetler, tazyîkler icrâ olunmamıştır; bizde ara sıra ilim üzerine revâ görülen tazyîklerin esbâbı hep siyâsîdir; gerçi: Bir çok zamandan beri mülûk ve selâtînin ilim üzerine tazyîkātı ziyadeleştiği, hattâ son zamanlarda müellefât üzerine sansür

bile vaz' olunmuştur. Fakat yine tekrar ediyoruz ki: Bunların hiç birisi de dîn nâmına icrâ edilmiş değildir. Belki selâtînin kendi mevki'lerini muhâfaza etmeleri içindir, hattâ bu tazyîkāttan çok zarar gören de ulemâ-yı dîn olmuştur. Evvelce her şey ulemânın elinde olduğu halde bilâhare –medârisde ulûm-ı Arabiyye'den başka bir şey okunmadığı cihetle– ellerinde bir şey kalmamış, bunun neticesi olarak mukadderât-ı millet de bir takım ahlâksız, Frenk tabî'atlı kimselere geçmişti. Bu sûretle ulemânın kadr ü haysiyeti tenezzül ettiği gibi, dîne karşı mübâlâtsızlık da çoğalmıştır.

Binâenaleyh bizdeki ıslâhât Avrupa'dakinin aynı olamaz. Bizde ümmet-i İslâmiyye'nin ıslâh ve terakkīsi için yegâne bir çare var ise o da:

Ulemânın intibâhı, makâsıd-ı dîni bi-hakkın anlamalarıdır. Bugün ulemâda öyle bir kanâ'at gelmelidir ki: "Ulûm-ı riyâziyye ve tabî'iyye… servetin, kuvvet ve izzetin mihveridir; dîn ile beraber bunları da öğrenmek, sonra evlâd-ı vatana da öğretmek başkalarından ziyâde kendilerine vâcib olan bir şeydir." Çünkü evlâd-ı vatanın dîninden bî-haber olan muallimlerden yahud esâsen dîni hedm etmek için açılmış olan ecnebî mekteplerinden bu ulûm ve fünûnu tahsîl etmeleri pek fena neticeler tevlîd etmektedir. Bu yolda tahsîl görmüş olanların yüzde doksanında menâfi'-i âliyye-i memleket nâmına hayr ve salâh bile me'mûl değildir. Dîninden bî-haber olan bir mu'allimden ulûm-ı tabî'iyye ve felsefe okuyan bir efendinin kat'iyyen, ne dîne hayrı olur, ne millete! O gibi kimselerin yapacağı bir şey var ise o da her vesîle ile İslâmiyet'in, Hazret-i *Kur'ân*'ın kadrini millet nazarından düşürmeye çalışmaktır. Çünkü onun nazarında "İslâmiyet, kurûn-ı vüstâ vahşetinden başka bir şey değildir. Fikr-i ulûhiyyet ise akvâm-ı ibtidâiyyeye mahsûs bir akīdedir" binâenaleyh ulemâ-yı İslâmiyye bu noktayı takdîr ederek ulûm-ı dîniyye ile beraber bütün ulûm-ı riyâziyye ve tabî'iyyeyi de tahsîl edip mektepleri ellerine almalılar. Hattâ daha ileriye giderek diyeceğim ki: Ulemâ bu sûretle ulûm ve fünûnu elde ettikten sonra kendileri bir cem'iyyet teşkîl ederek memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafında mektepler açarak o vâsıta ile millet-i İslâmiyye arasında dîn fikrini esâslı bir sûrette yerleştirmeye çalışmalıdırlar. Zannederim ki ulemâda böyle bir azim görülürse, kendisinde dîn kaygısı, Müslümanlık hissi olan zenginlerimiz de mu'âvenetten geri durmazlar.

Hem bu vazîfeyi îfâ etmek ulemânın üzerine vâcibdir. Çünkü ümmetin salâhı, ancak buradadır. Ve illâ mektep ve medreselerimiz bu hâlde kaldıkça ümmetin salâhı kat'iyyen mutasavver değildir…

Sonra beşinci akabeyi beyân ederken: "Bir takım kimseler tarafından ulemâya doğru tevcîh olunmak istenilen sihâm-ı i'tirâzın muvâfık-ı hakīkat olmadığını, şimdiye kadar sükût etmelerinden ulemânın ma'zûr olduklarını" söylüyorsunuz. Afv-ı âlîlerine mağrûren burada da sizden biraz ayrılacağım: Gerçi bir çok esbâb mülâhazasıyla şimdiye kadar ulemânın sükût etmelerini ma'zûr görebiliriz; fakat, madem ki ulemâ verese-i enbiyâdır bittabi' vazîfe uğurunda bir çok mevâni'a tesâdüf edecekler, bunda şüphe yoktur; asıl fedâkarlık o mevâni'i iktihâm etmektedir. Papazların, misyonerlerin nasıl çalıştıkları gözümüzün önündedir. Maamâfîh şimdiye kadar ma'zûr olduklarını teslîm etsek bile bundan sonra kat'iyyen ma'zûr değillerdir; zât-ı âlîlerinin de i'tirâfı vechile bugün milletin arasına müdhiş bir mikrop girmiş, alabildiğine ahlâk-ı İslâmiyyeyi zîr ü zeber etmeye, ahlâk-ı fâzıla-i İslâmiyyeyi mahv ve perişan etmeye çalışıyor; ulemâ-yı dîn ise bu cereyân-ı müdhişe karşı tamamıyla bîgâne kalıyorlar. Pek a'lâ şimdi bunlara ma'zûrdurlar diyebilecek miyiz?.. Sel gibi alabildiğine giden bu cereyân-ı mefsedetin vesâit-i lâzıme ile önüne geçmek ulemâ-yı dînin vazîfesi değil mi?. Şüphe yok ki vazîfesidir; ve bu vazîfeyi bi-hakkın, îfâ etmedikçe dünyâda insanlar tarafından dâimâ levm ve itâb olunacakları gibi, âhirette de mesûl olacaklardır.

Ma'amafîh en büyük mes'ûliyet, ulemâdan ziyâde, ulemânın merci'i olan makām-ı Meşîhat'e âittir. Çünkü oradan ne sudûr etse ulemânın kabûl etmemesi mümkün değildir.

Aksekili Ahmed Hamdi

* * *

[224]

EDEBİYÂT

CÜLÛS GÜNÜ BİR MEYHÂNEYE ASILMIŞ OSMANLI SANCAĞINA

Ey râyet-i nusret, sana bilsem neler oldu?
En sonra makāmın neye meyhâneler oldu?
Bârûlar iken maskat-ı re'sin, beşiğin burc;
Olsun mu nasîbin –bunu görmek ne kadar güç!–
Meyhânelerin bâb-ı harâbında temevvüc?
Göklerdi, bulutlardı güzergâhın olan yer..
Yüksel yine ey yerde kalan fecr-i mükedder!

Târîh –ki iclâlini eyler durur ihtâr–
Millet –ki seferber kocaman bir cebel-i sâr–
Dağ başları, ummânların emvâc-ı vakārı,
A'dâya kalan kal'aların gamlı cidârı,
Bir dûş-ı hurûşân gibi kalkar, seni bekler..
Çık, yatma şu meyhânede, ey râyet-i muğber!

Millette bir el yok mu ki? Ey çarpık omuz, ey
A'sâbı çamur, pençesi levs âbide-i mey!
Bir bayrağı –hem öyle nezîh öyle semâvî
Bir bayrağı– yerden alıp, ey dûş-ı mesâvî.
Kerhen ediyorsun iki arşın kadar ıs'âd!
Feryâd senin tuhfen olan rif'ate, feryâd!

Göğsünde duran râyeti, ey kahbe-i gammâz,
At.. Kalb-i vatan sadr-ı sefîlinde yakışmaz!
Sen at, o semâ-pâre-i makhûr u muhakkar,
Pür-zelzele-i gayz, kımıldar yine kalkar:
Is'âd edecek işte otuz milyon omuz var.

Midhat Cemal

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİNDİSTAN'DA İSLÂM MOĞOLLARIN ÂSÂRI

Hindistan'da tûl müddet fermân-revâlıkta bulunan Moğol imparatorlarının âsâr-ı güzîdesi Hindistan'ın her tarafında nümâyândır. Kemâl-i adl ü dâd ile oralarda saltanat süren Moğol âile-i saltanatı 1857 senesinde İngilizlerin istîlâsından sonra kopan ihtilâl neticesinde munkarız olmuş ve mezkûr hükümdârların sonuncusu olan Bahadır Şah ahâlî tarafından tekrar taht u tâca îsâl edilmişken, İngilizler ihtilâli –eşrâf beyninde saçmaya muvaffak oldukları nifâk tohumları sâyesinde– söndürmeye muvaffak olmuşlar ve zavallı Bahadır Şah'ın gözlerini kendi ni'met-perverdeleri bulunan hâinlerin eliyle çıkartıp, ni'met-i basardan mahrûm ve iki küçük oğlunun da hayâtına hâtime verdirdikten sonra müşârun-ileyhi yeni zabt ettikleri Burma Eyâleti'nin merkezi olan Rangon kasabasına nakl ederek orada nefy ve ikāmetini hazırlayarak bu sûretle Hindistan'da öteden beri kendilerini, hükûmetlerini tehdîd eden dağdağalardan kurtulmuşlardır.

Hindistan Vâsi' Bir Zemîn-i Tetebbu'dur:

Hindistan gerek târîh ve lisân, gerekse menâfi'-i edebiyye ve iktisâdiyye noktasından umûm müslüman Osmanlılar için vâsi' bir zemîn teşkîl etmektedir. Hindistan'da icrâ-yı hükûmet eden Moğol padişahları vaktiyle sehâ ve semâhatleriyle, hüsn-i ahlâk ve meşrebleriyle, kendi örf ve âdetleriyle, âdât-ı müstahsene-i İslâmiyyeyi ahâlî arasında kolaylıkla ta'mîme hizmet ettikleri gibi Türkçe lisânından da Urdu lisânına birçok kelimât ve durûb-ı emsâl idhâl eylemişlerdir.

El-yevm Dehli, Bakipor, Agra, Liknehor, Rampor, Lahor, Nebaresi kütüphânelerinde vaktiyle gerek Hindistan'ın Moğol hükümdarları, gerekse ma'iyyetlerinde istihdâm eyledikleri şu'arâ, üdebâ, hukemâ, etibbânın vücûda getirdikleri pek nâfi' kitâblar mevcûd bulunmaktadır.

Âsâr-ı Mi'mâriyye:

Hindistan'ın sevâhil-i şarkiyeden cihet-i cenûbiyyesi –ki İngilizlerin istîlâsından sonra birer ticâret iskelesi halini iktisâb etmiştir– müstesnâ tutulduğu halde Hindistan'ın bilcümle eyâlât ve vilâyâtında az çok Moğol padişahlarının, müteneffizlerinin eserlerine tesâdüf edilir. Âsâr-ı mezkûre cevâmi' ve mesâcidden, kılâ' ve bikā'dan, emâkin ve mesâkinden ibârettir ki, zâirlere Moğol usûl-i kadîm-i mi'mârîsi hakkında beleğan mâ-belağ güzel fikir bahş edebilir. Bundan mâ'adâ el-yevm Dehli'deki Moğol imparatorlarının müzesi de seyyâhîne o zamanki tarz-ı mu'âşeret ve telebbüs ile, usûl-i hükûmet ve idâre-i memleket hakkında vâzıh ve diri şâhidler gösteriyor.

Dehli'nin Ehemmiyet-i Târîhiyyesi:

Dehli kasabasından bahs eden bir İngiliz, müverrihi, mezkûr kasabanın ahvâl-i târîhiyyesini *The ruined mogl impire: Tahrîbe Uğrayan Moğol İmparatorluğu* nâmı altında kayd ve tahrîr eylemiştir. Fil-vâki' Dehli müte'addid def'alar buyük vukū'âta, azîm muhârebâta zemîn olmuş ve mütemâdî bir sûrette umrân ve harâba ma'rûz kalmış bir şehirdir. Bugünkü Dehli kasabasının hârici ve etrâfı bir İstanbul kadar vâsi' bir yer teşkîl ettiği halde külliyen harâbe-zâr bir halde olup, içinde dökülmüş, yıkılmış makābir ve mesâkin duvarlarından başka bir eser müşâhede olunmaz. Bu dökülen, mahv ü perîşânîye uğrayan âsârın dili, nutku olsa, kim bilir bize ne târîhî ve hazîn sergüzeştleri nakl ü hikâye edecektir?!

Makābir-i mezkûrenin a'mâkına gömülen İslâm hâdimleri canlarını İslâmiyet uğurunda feda eden bir yiğittir ki insan mezarlarının önünden geçerken a'mâk-ı kalbinde bir hiss-i haşyet ve hürmet ile mecbûrî sûrette mütehassis olur.

Âsâr-ı Tuğlukiyye:

Dehli'nin iki sâ'at uzaklığında vâki' olan âsâr-ı Tuğlukiyye Tuğluk Şah ile ashâb ve etbâ'ının mezarlarıdır bunlar, İslâmiyet için Dehli'nin mâlik-i aslîleri bulunan Hindûlarla mücâhedâtta bulunduktan sonra şehîd edilmişler ve Tuğlukâbâd'da defîn-i hâk-i ıtırnâk olmuş arslanlardır.

[225] Yine kasabanın Panipet mevki'i, Dehli'de vaktiyle icrâ-yı ahkâm eden Hindû racalarıyla, Afgan mütegallibeleriyle Babür Şah ve Şah Cihan beyninde vukū' bulan muhârebelere bir zemîn teşkîl etmiş ve toprağı binlerce İslâm yiğidinin kanıyla yoğurulmuştur.

Dehli Sûru:

Dehli'yi zabt ettikten sonra, İslâm hükümdârları, harâb olan kasabayı bir tarz-ı nevîn üzerine yeniden i'mâr ve ihyâ ederek, kasabanın etrâfına duvarları kalın bir sûr çevirmişler ve şehre dört büyük kapı olmak üzere, Lahor Kapısı, Dehli Kapısı, Hayber Kapısı, Keşmir Kapısı medhal açmışlardır.

Bu kapıların herbirinden tesmiye edildikleri memlekete kadar da geniş ve mükemmel birer şose açmışlardır ki, mezkûr yolların o zamanlarda harb esnâsında sevkiyât-ı askeriyye için fevkalâde yararlıkları görülmüştür.

Jumna Nehri Kenarında Cesîm bir Kale:

Kasabanın dahilinde de Jumna nehrinin ta'kīb ettiği nokta kenarında, şehir hâricinde bulunmak üzere kendilerine ikāmetgâh vazîfesini gören cesîm bir kale inşâ etmişlerdi. Mezkûr kalede hükümdâr ile âilesi yalnız ikāmet etmeyerek, kendi vüzerâ ve vükelâlarını, kumandanlarını, kurenâ ve nüdemâlarını, teşrîfât memûrları, kitâbet ve umûr-ı mâliyyede müstahdem olan büyük memurları ve hadem ü haşemleriyle ma'iyyet askerlerini de birlikte bulunduruyorlardı.

Kalenin dâhilinde sûret-i mükemmele ve mahsûsada inşâ olunan küçük câmi'den başka, kalenin burcunda ve kaleye muvâzî bir noktada da Cuma namazını kılmak için bir de Cuma Mescid nâmıyla diğer büyük bir câmi' inşâ eylemişlerdir ki, hükümdârın ikāmetgâhı bulunan kaleden, bu câmi'e kadar da taşla mefrûş bir parke yolu açılmıştı.

Cuma günü hükümdâr bir alay-ı vâlâ ile ikāmetgâhından –kaleden– câmie Cuma namazını edâ için gelirdi. Bu alay emsâli nâ-mesbûk şeylerdendi.

Hind İslâm Padişahlarının Cuma Alayı:

Müverrihîn-i İslâm'ın beyânâtına bakılırsa Moğol impa-

ratorları Cuma namazını edâ için yine kaleden çıkarken büyük bir filin sırtına binerlerdi. Fil üzerinde taht-ı revâna benzer bir tahtın içi ve dışı nefîs Hind kumaşlarıyla döşeli idi. Tahtın dört direğini teşkîl eden her bir kāimenin üzerinde altın tokmaklar bulunuyordu. Filin sırtına da değerli ve kırmızı bir Keşmir şalı örterlerdi. Filin başlığı da murassa' bir başlıktı. Padişah fil üzerindeki tahtına geçtikten sonra yine filin üzerinde ve padişahın oturduğu mahallin arkasında kurenâdan biri ayak üzerinde durup, elinde sırmalı ve murassa' bir şemsiye tutarak, padişahı güneşten muhâfaza ederdi. Filin etrâfında yaya olarak vükelâ, vüzerâ, ümerâ ve kumandanlar, kurenâ ve nedîmler giderlerdi. Asâkir-i hâssa kaleden câmiye kadar olan mesâfenin ve üstü kırmızı çuha ile mefrûş olan caddenin iki tarafında dizilirdi, fil gāyet yavaş adımlarla, sekîne ve vakār ile yürümeye başlardı. Filin önünde iki hâdim-i mahsûs birinin elinde sapı altından ma'mûl uzun ve tavus tüylerinden olan bir yelpazeyi sallar durur, diğeri de elinde dört köşeli değirmi ve işlemeli bir bohça tutardı. Padişah filin üstünde râkib olduğu bir vaz'iyyette, muttasıl iki avucunu nezdinde bulunan altın ve gümüş torbalara sokup para çıkarır ve bohçaya dökerdi. Bohçacı mezkûr paraları, hâssa askerlerinin arkasında bir saff-ı ihtirâm teşkîl eden fukarâya atardı. Fakīrler, ahâlî bu paraları yerlerden toplayıp alırlar ve yüksek ses ile padişahın devâm-ı ömrüne hayır du'âlar ederlerdi. Filin on adım ötesinde ve önünde giden murassa' çomaklı bir yasavulcu dahi, yüksek sadâ ile "âdâb be-câlâv" –edep ve ihtirâmı yerine getiriniz demek olan– ibâresini tekrar ederdi. Bunun üzerine padişahın rehgüzârında bulunan asker ve ahâlî resm-i selâmı îfâ etmek sûretiyle padişaha karşı ubûdiyetlerini izhâr ederlerdi.

Bu gidişle alay-ı vâlâ câmi'in merdivenlerine yetiştikten sonra fil dururdu. Padişahın, filin üstünden inmesine mahsûs olan altın bir merdiven filin sırt kemiklerine bitiştirilir ve padişah âheste âheste inmeye başlardı. Câmi' merdivenleri üzerinde evkāf memurları, ulemâ-yı kirâm, kadı ve müftü ve nakībü'l-eşrâf ile câmi'in hatîbi, kāri'leri, müezzinleri de ayrıca bir saf teşkîl ederek, padişaha arz-ı ihtirâm ederlerdi. Sonra padişahın iki tarafına birer vezîr geçer ve bu vaz'iyetle hükümdârı câmi'in husûsî mahfiline çıkarırlardı.

Hutbe ve namazın hitâmını müte'âkib padişah iner ve tekrar ma'iyyetindeki sandıkdârlar padişahın önünde yürüyerek kudûm-ı şâhâneye nisâr olunmak üzere ahâlîye para saçıyorlardı. Tekrâr alayla kasra avdet-i şâhâne vukū' buluyordu. Her Cuma gidişinde ahâlî ve fukarâya beş bin Hind altını tevzî' ediliyordu. Şehirde fakīrler artık kimseden isti'tâf etmezlerdi. Padişahın Cuma ve bayram ve eyyâm-ı mahsûsadaki ihsânıyla cümlesi müstağnî olurlardı.

Hind İslâm Padişahlarının Av Mevkibi:

Cuma namazından sonra bazı vakit ava çıkılıyordu.

Av mevkibi de görülecek târîhî ve emsâli nâ-mesbûk şeylerdendi. Ava fillerle tazılar, borucular vazîfesini gören boynuzcular, avcı kuşlar da iştirâk ederlerdi. Ava çıkmazdan evvel, âlât ve esbâb-ı istirâhati teşkîl eden, mefrûşât, me'kûlât, mobilya, çadırlar av mahalline bir iki gün evvel gönderilir, aşçılar, hademeler envâ'-ı me'kûlât ve meşrûbâtı hazırladıktan sonra, hükümdâr ava gidiyordu. Av, iki kısma tefrîk olunurdu. Biri hayvânât-ı vahşiyye, diğeri de hayvânât-ı ehliyyeyi teşkîl eden tuyûr idi.

Bu alaylı şikâr ameliyâtı, ale'l-ekser ta'tîl günlerinde vukū' buluyordu. Av işinde müstahdem olan memurlarla avcılar, o esnâda padişah hazretlerinden liyâkat ve kifâyetlerine göre envâ'-ı bezl ü bahşişlere nâil olurlardı. Çok kere terbiye görmüş fillerin yardım ve mukāvemetleri sâyesinde diri arslan, kaplanlarla sâir yırtıcı hayvânlar tutulup, kafese koyulur ve saraya getirilirdi.

Vurulan kuşlar, ceylanlar altın tepsiler içinde muntazam bir şekilde dizilir ve av mevkibinin avdetinde padişahın önünde getirilirdi. Avdet-i şâhâne akībinde vurulan avlar aledderecât, şehzâdelere, vükelâ ve vüzerâya, ulemâ ve fukahâya, üdebâ ve şu'arâya, derbâr-ı hümâyûn etibbâlarına taltîf makāmında tevzî' olunurdu.

Hind Padişahlarının Filhâneleri:

Padişâhın müte'addid ahırları vardı. At, kısrak ahırları ayrı olduğu gibi, fillere mahsûs olmak üzere de diğer bir ıstabl vardı. Fillerin her birine mu'ayyen bir ta'yîn verilirdi. Filhânede dâimâ dört yüz fil bulunuyordu. Bu fillerin, bir kısmı harb için tahsîs olunmuşlardı. Kendilerine askerî meşy ü ta'lîm öğretilirdi. Uzun ve kalın hortumlarına iki tarafı keskin kılıçlar bağlanır, harb esnâsında kılıç sallamak fenni ta'lîm olunurdu. Fil gāyet zeki olduğundan mu'allimlerinin sözleriyle işâret ve harekâtını az zamanda öğrenir ve harb için pek müfîd ve mukāvemetli bir âlet teşkîl ederlerdi. Fillerin beheri beş yüz ve bin Hind altını değerdi. Hükümdârın rükûbuna mahsûs olan fil gāyet cesîm ve iri bir şey olup, filcinin lakırdısını anlardı. Hattâ bu hayvân o kadar zeki idi ki, sırtına râkib olan zâtın hükümdâr olduğunu bilerek, nüzûl ve rükûb esnâsında veliyy-i ni'meti olan padişahı ta'zîm için hortumunu kaldırır ve resm-i selâmı îfâ eylerdi.

Dehli: **S**[sin]**.M.Tevfik**

* * *

[226]

MATBÛÂT

İSLÂM VE SOSYALİZM

İslâm Tabî'i ve Fıtrî bir Dîndir

İsviçre'de intişâr eden ve Sosyalistlerin mürevvic-i efkârı olan *Journal de Geneve*'de İslâmiyet'le İştirâkiyyûn mesleği beyninde büyük bir münâsebet mevcûd olduğundan bahsedilmektedir ki bazı fıkralarını tercüme etmeyi fâideden hâlî görmüyoruz.

Diyânet-i mübeccele-i İslâmiye'nin hâvî olduğu me'âliyâtı, kolaylığı hiç bir dîn hâiz değildir. Bu hakīkat yavaş yavaş Avrupa'da da inkişâf ediyor. Diyânet-i Mesîhiyye aslını, hakīkatini, mâhiyetini, esâsını tahrîfe uğraya uğraya gāib ettiğinden Avrupa'dakilerin ihtiyâcât-ı asriyyelerini te'mîn etmemektedir. İncil'in ahkâmını, vesâyâsını (papazlar, tâife-i ruhbân İncil ile o kadar oynamışlar, onu evirip çevirmişlerdir ki, içinde hikâye ve masallardan başka ahkâm nâmına

bir şey kalmamıştır. Zâten İncil pek eski bir kitâb-ı dînî olup, vakit ve zamana göre nâzil olmuş ve tabî'atiyle Hazret-i *Kur'ân*'ın nüzûlünden sonra mensûh ve mefsûh olmuştur.) Avrupalılar nâkıs görmeye başlamışlardır. Avrupadaki tarz-ı mu'âşeret ve usûl-i medeniyyet o kadar ilerlemiştir ki, onlara vâsi' ve her suhûlete mâlik yeni bir dîn lâzımdır. Sosyalistlik ve onun gibi pek yeni ve serî'ü'l-cereyân cem'iyyetler için Hıristiyanlık ile İncil kavî bir mâni' teşkîl ediyor.

Teaddüd-i zevcât, talâk, sıhhat ve nezâfet, fakīr-perverlik, müsâvât, adâlete dâir Furkān-ı azîmü'ş-şân'da vârid olan âyât ve ahkâm-ı ilâhiyye tamamıyla bugünkü Avrupa'nın işine geliyor. Ve tabî'atiyle bir düstûr hükmünü alıyor. Avrupa bilmeyerekten, İslâmiyet'in ahkâm-ı ulviyyesini kendi örf ve âdetlerine, hayât ve ma'îşetlerine kattıkları halde, kendilerini el-ân Hıristiyan telakkī eyliyorlar.

Bununla beraber İncil'de tabî'ate, fıtrata karşı bazı şeyler vardır ki, şimdiki Hıristiyan mütefekkirleri onu bir türlü kabûle tenezzül etmiyorlar.

Meselâ İncil'deki "Birisi sağ tarafına bir şamar atarsa, sol tarafını ona havâle et" gibi bir emr-i kat'îye, en sağlam, en muta'assıb bir hıristiyan mu'terizdir. Çünkü bu hüküm ile tabî'at beyninde azîm bir mübâyenet, bir mugāyeret mevcûddur. Madrûb, dâribe karşı hiçbir vakitte meskenet gösteremez; göstermemekte de ma'zûrdur. Diyânet-i İslâmiyye ise, müntesiblerinin her türlü ihtiyâcâtını kâfil ve zâmindir; tamamıyla tabî'atin kabûl ettiği ahkâm ve evâmiri muhtevîdir. Bâlâdaki emr-i İncil'e karşı *Kur'ân*'da [1](فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ) "Kim size tecâvüz ederse siz de ona o tecâvüzün misliyle tecâvüz ediniz" bir cevâz vardır ki bin üç yüz sene evvel nâzil olduğu halde tamamıyla bu asrın ihtiyâcına mutâbıktır.

İşte mezkûr gazete bunları nazar-ı dikkate alarak İslâmiyet'in tabî'at ve fıtrat dîni olduğundan bahisle âtîdeki beyânâtta bulunmuştur:

"İslâm diyânetiyle Sosyalistlik beyninde tamamıyla bir münâsebet, bir müşâbehet mevcûddur. *Kur'ân*'ın muhteviyâtı biz hıristiyanlarca mechûl bulunduğu cihetle, ondan bu ana kadar bir türlü istifâde edememişiz. İslâmiyet'in künhü, hakāyıkı bir kere bize münkeşif olsa onu dîn nâmına olmasa bile, meslek nâmına her halde kabûle –munsıfâne ve bî-tarafâne bir sûrette– ahlâken mecbûruz.

İslâmiyet demokrasi ve sosyal bir dîndir. *Kur'ân*'ı baştan başa tedkīk ve tetebbu' edersek dâimâ halka, amele gürûhuna, zu'afâ ve bîçarelere merhametsizlikle, cebr ile hedm-i hukūk ile mu'âmele edenlere karşı şiddetli tevbîhler, serzenişler, tehdîdler îrâd eylediğini göreceğiz. Müslümanlar üzerinde bin üç yüz seneden beri büyük bir nüfûz ve te'sîr bırakan diyânet-i İslâmiyye'nin başlıca muhassenâtı, müslümanları müsâvât ve re'fete, adl ve nasafete, birbirlerine mu'âvenet ve müzâherete da'vet eylemesi keyfiyetidir. Halkın malıyla, canıyla hukūkuyla geçinen ve onlara zulüm edenler hakkında *Kur'ân*'da türlü türlü ta'n ve la'nler mevcûddur ki, tam Sosyalistlerin istediğidir.

Târîh-i İslâm'ı derinden mütâla'a edecek olursak, görürüz ki, Hulefâ-yı Râşidîn kendi ebnâ-yı cinslerine o kadar müsâvâtta bulunmuşlardır ki, hiçbir Avrupa hükümdârı öyle yapmamıştır. Tebe'ayı, fukarâyı memnûn etmek için sırtında un çuvalını taşıyan bir halîfeye insan canını feda etmez de ne yapar?

Hazret-i Ömer kırbacını eline alarak, gece gündüz bir köy bekçisi gibi Medîne sokaklarını dolaşıyordu. Güzelliğinden dolayı Medîne kadınlarının nazar-ı dikkatlerini celb eden bir gencin evvelâ saçlarını tıraş ettirdi. Güzelliğine bir halel târî olmadığını görünce o genci li-maslahatin Basra'ya kadar muvakkat bir zaman için gönderdi.

Hulefâ-yı râşidîn, hulefâ-yı Benû Emeviyye, hulefâ-yı Benû Abbâs huzûruna en fakīr bir adam çıkıp derdini anlatabiliyordu. Hakkını gasb eden zât derhal huzûr-ı halîfeye da'vet edilir ve ihkāk-ı hak olunurdu.

Misâfirperverlik, uhuvvet, müsâvât kā'ideleri dînen müslümanlara sereyân etmiş hasâil-i güzîdedendir. Bir fakīr kız İslâm diyârında geçinmek için, yemek içmek için hiçbir vakit nâmusunu satmaya mecbûr olamaz. Avrupa'da da acaba böyle midir?!

Doğrusu bu âna kadar biz İslâmiyet'i, *Kur'ân*'ı, târîh-i İslâm'ı, ahvâl ve âdât-ı İslâmiyeyi gereği gibi munsıfâne ve bî-tarafâne ta'mîk etmediğimizden dolayı pişmanız. Sosyalistlerle Sosyalistlik için dünyâda en iyi bir dîn, en iyi bir meslek olsa olsa Müslümanlık'tır. Râhiblerimizin riyâkârâne, dessâsâne, fiilleri sözlerine uymaz soğuk, cansız sözlerinden insan iğrenç getirir.

Vaaz nâmına söyledikleri sözler hep masaldan başka bir şey değildir. Fakat İslâmiyet öyle değildir, *Kur'ân*'ın her neresini açsak, herhangi cümlesini nazar-ı im'âna alsak hep hikemiyât, felsefiyât, tabî'iyyât ve akliyyât ile mâlîdir.

Evet, İslâm Peygamberi'nin tercüme-i hâliyle, birinci ikinci halîfenin sergüzeştleri pek câlib-i dikkat şeylerdir. Bir Sosyalist için bunların bilinmesi herhalde elzemdir.

Bir âdî bedevî Peygamber'in huzûruna çıkıp "Bize anlat yâ Muhammed" der, Peygamber de onun izzet-i nefsini kırmadan, gönlünü incitmeden suâllerine cevâp verdi, bedevînin karnı aç ise, bir de kendisine yemek yedirirdi. *Kur'ân*'da it'âm-ı mesâkîn ıkdâr-ı fukarâ hakkında müte'addid âyât vardır. Fukarâlara hiç olmazsa senede bir def'a olsun et yedirmek için her sene bir def'a koyun ve inek kesilir, etleri muhtâcîne tevzî' edilir. Ramazân nihâyetlerinde fukarâya dînen fıtra nâmında para, elbise, üzüm, buğday ve zahîre tevzî' olunur. Ramazan akşamları, yesîrü'l-hâl olanların kapıları fukarâya açıktır. Hele diyâr-ı Osmâniyye'de fakīre yemek yedirdikten **[227]** sonra kendisine bir de bahşiş vermek âdet-i müstahsenesi vardır ki, İslâmiyet'de semâhat ve bezlin derecesini göstermektedir. Avrupa'da, medenî Avrupalılarda bu hasâil külliyen mefkūddur. Binlerce, yüz binlerce adam açlıktan, sefâletten kırılıyorlar. Yiyecek, yatacak yer bulamazlar, karınlarını doyurmak, sırtlarını örtmek için bazen envâ'-ı cinâyâtı irtikâba mecbûr olurlar. Avrupa'nın hakīkī ve ahlâkī ahvâline vâkıf olan bir müdekkık bu medenî kıyâfette gezen, yırtıcı canavarlardan bîzâr olur!

Hazret-i Muhammed aleyhisselâm, kendi tâbi'în ve ashâbına, nasafet ve müsâvâtı o kadar güzel öğretmişti ki; vefâtından sonra Peygamber'i istihlâf edecek zâtı munsıfâne

[1] Bakara, 2/194.

bir usûl ile intihâb edip, Peygamber'in akrabâsına bu şerefi hasr etmeyi hilâf-ı adâlet bildiler.

Dîn-i İslâm; kendi peyrevlerine demokrasi, iştirâk, meşrûtiyet, muâhâtı öğretiyor. Dînen bu güzel esâs ve kavâ'ide her müslüman ri'âyetkâr olmak mecbûriyetindedir.

İslâm memâlikinde açlıktan, sefâletten terk-i hayât eden tek bir ferd bile yoktur. Muhâcirîne, misâfirlere karşı müslümanlar dâimâ mükrimdirler. Yedirmek, içirmekten, bezl ü bahşişten haz alıyorlar, zevk duyuyorlar. Bunun için hiçbir müesseseleri yoğiken yine tasadduktan geri durmuyorlar. Zâten bir İslâm için öyle bir müesseseye ihtiyac da yoktur. Avrupa'da bunca şefkat-âver müesseselere rağmen insanlar felaket yüzünden mahv ü nâbûd olurlar, intihâr ederler.

Bu merhamet ve insâniyet üzerine İslâmiyet'e dâhil olanlar, derhal eski kavmiyetlerini, ananelerini unuturlar. Bir müslümana "Sen hangi millete mensûbsun?" sorduğun zaman "Ben müslümanım" cevâbında bulunur. Bundan başka bir cevap ağzından işitemezsin!

Marakeş'de bulunan bir Fransız, bize nakl ü hikâye ediyordu ki: Müslümanlar yemeklerini orada dâimâ birlikte yerler. Hiçbir müslüman yalnız yemek yemez. Avrupa'da ise o gibi haller fevkalâde şeylerdir. Külfet neticesinde ziyâfet esnâsında vukū' bulur.

Cuma namazına giden zengin bir müslüman, camiden çıktıktan sonra, fukarâya hayrât dağıtır, ölülerini ta'kīb eden fukarâya yemek, helvâ, ekmek, para verir. Çıplak bir adam görseler hemen her biri bir şey verip mükemmel bir sûrette onu iksâ ederler. Ölülerinin rûhunu hayrât ile şâd eylerler.

Bir zengin veya nüfûzlu bir adam tarafından bir fakīre cevr ü te'addî edilirse sâir müslümanlar o fakīre envâ'-ı sahâbet ve mu'âvenet etmekten çekinmezler.

Vatanlarını muhâfaza için can vermeyi büyük bir şeref addeden müslüman, düşman tarafından öldürülürse şehîd, düşmanı öldürürse gāzî olur ve halk nazarında azîm bir şeref ve mevki' ihrâz eder.

Her şeyden ziyâde medenî insanların nazar-ı dikkatini celb eden mes'ele *Kur'ân*'daki Lhonanite formeune nation "İnsâniyet bir milleti teşkîl eder"* cümlesidir. Bu o kadar ma'nâlı ve biçimli sözdür ki, her ferd-i beşer onu kabulde tereddüd edemeyecektir.

Hıristiyanlık'ta, İncil'de bu âhkam, bu esâsât, bu kavâ'id-i mazbûta nerede?

Müslümanlar, kölelerini, câriyelerini bile kendi efrâd-ı âilelerinden sayarlar. Onlara kendileri gibi bakarlar. Bu hallerini en vahşî ve hücrâ yerlerde bile Avrupalılar görmüşler, i'tirâf ve takdîr etmişlerdir.

Müslüman olduktan sonra her kim olursa olsun, İslâmlar indinde muhteremdir. Bir öz kardeş gibidir. Defe'âtle Avrupa'da yaşayan müslümanların ictimâ'gâhlarına sokulan Avrupalılar, müslümanların yek-vücûd, kardeş gibi yaşadıklarını görmüşlerdir. Cemâ'atlerine dâhil olan bir Arap, Acem, Türk, Hindli, Afrikalı, Çinli, her kim olursa olsun, rûy-ı kabûl görür. Her türlü mu'âvenet ve müzâherete nâil olur.

Binâenaleyh tahkīkāt neticesinde İslâmiyet gereği gibi sosyal –iştirâkî– bir dîndir. Sosyalistler için bundan daha âlî, daha metîn ve kavâ'idi mazbût bir dîn bulunamaz.

Biz şu makālemizin esâsını, tedkīkātımızın şükrânını, İslâmiyet'in kavâ'id-i esâsiyyesiyle, iştirâkî bir dîn olduğuna dâir İngiliz lisânıyla nefîs bir eser meydâna getiren Hindistan fudalâsından Müşîr Hüseyin Kıdvay biraderimize medyûnuz. Bu zât-ı muhterem bize bu ana kadar İslâmiyet hakkında bilmediğimiz pek mühim ve hakīkī şeyler öğretmiştir.

Mezkûr eserin okunmasını her Sosyaliste hulûs-ı vicdân ile samîmî olarak tasviye ederiz."

Görülüyor ki, bir fâzılın hakāyık-ı İslâmiyyeden bahsetmesi, İslâmiyet'in ulviyyetini meydana koyması Avrupa'da ne izler, ne eserler bırakıyor.

Bizim ulemâmız eğer lisân tahsîli peşine düşüp, İslâmiyet'i, Avrupalıların bildikleri lisânlarla ta'rîf ve tavsîfe çalışmış olsaydılar, bu güne kadar İslâmiyet layıkıyla Avrupa'ya sirâyet etmiş olurdu. Lakin maatteessüf biz henüz kendimiz muhtâc-ı himmet bir halde bulunuyoruz.

Diyânet-i mübeccele-i İslâmiyye dâimî sûrette kâfil-i sa'âdet-i beşeriyye olması, kavâ'id-i mükemmele ve mazbûtaya mâlik bulunması hasebiyle, munsıf Avrupalılar indinde büyük bir kıymeti hâizdir. Eğer bizim de Hıristiyan râhibleri gibi mükemmel muntazam teşkîlâtımız olsaydı, az müddet zarfında yüz binlerce, milyonlarca gayr-i müslimi dînimize idhâl eder, o zavallıları dalâletten kurtarırdık. Bilinmez ki niçin böyle ciddî bir teşebbüsde bulunmuyoruz? Yoksa zamanı daha gelmemiş midir? Rûz-ı haşrde acaba Cenâb-ı Hak bu ihmâlimizi –ulemâmızın bu ihmâl ve terâhîlerini, kusûrlarını– sormayacak mıdır?

Avrupalıların bu beyânât-ı hak-gûyânesini insan okuduğu zaman, o biçarelerin İslâm olmaya ziyâdesiyle müste'id olduklarını anlar. Kendi yarım yamalak tetebbu'ları neticesi olarak İslâmiyet'in büyüklüğünü anladıkları ve anlamak istedikleri halde, bizim tarafımızdan onları hakkıyla tenvîr için hiçbir adım atılmamıştır.

Artık duracak zaman değildir. Her tarafda İslâmiyet'e karşı büyük bir teveccüh ve isti'dâd vardır. İ'lâ-yı kelimetullah için her müslüman elinden ne hizmet gelirse îfâdan geri durmamalıdır.

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

İslâm'ın Mukaddesâtı Aleyhinde Neşriyât – Hükûmet-i askeriyyenin teblîgāt-ı mükerreresine ve marzî-i dîndârânesine rağmen, yine bu günlerde Dârü'l-Hilâfe'de İslâm'ın mukaddesâtı, insâniyetin kavânîn-i ictimâ'iyesi aleyhinde bir neşriyât tufanıdır başladı. *Sıyânet Risâlesi* "Türk kadınına hicâb **[228]** zincirini" kırdırıyor ve milletin tâ harîm-i ismetine kadar sokularak müslüman kadınlarının açık saçık kıyafetlerini yabancılara teşhîr ediyor. Mihran Efendi'nin Cihân Kütübhânesi'nden etrâf-ı âleme dağılan *Kadınlık Gazete-*

* (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى) [Hucurât, 49/13] yahud, (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) [Nisâ, 4/1] âyet-i kerîmesine işâret olsa gerek.

si'nin başında yine müslüman adlı ve kimin nesi olduğu belirsiz açık saçık bir kadın resmi –hempâları gibi– Dârü'l-Hilâfe kütübhânelerinin camekanlarında sallanıyor. *Kadınlar Dünyâsı* "Serbest aşkın izdivâc zincirlerini parçaladığını, izdivâcın üstü kapalı bir fuhuştan ibâret olduğunu" söyleyerek nizâm-ı cem'iyyeti târmâr edecek zehirler saçıyor. Merkez-i intişârı Aznavur Ohannes Efendi'nin sâhib bulunduğu Yeni Osmanlı Kütübhânesi olan *Serbest Fikir* ise zebân-ı tecâvüzünü *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şâna kadar uzatıyor. Hâsılı İslâm'ın bütün mukaddesâtına her taraftan saldırılıyor…

Bir tarafdan bunları gören, diğer tarafdan hükûmetlerine itâ'ati bir vecîbe-i dîniyye bilen müslümanlar hayretler içinde kalmış, hükûmetin bu sıkıntılı zamanında kendisini işgāl etmemek için bütün teessür yaşlarını kalblerine akıtıyorlar. Hele *Sıyânet* tarafından, kadınları Dârü'l-Hilâfe sokaklarında teşhîr edilen Kürt müslüman kardeşlerimizin bize müte'addid mektuplarıyla bildirdikleri infi'âlleri hayli dereceyi bulmuştur. Her tarafdan *Sebîlürreşâd*'ın bunlara karşı niçin sustuğu, niçin cevap vermediği muâhezekârâne suâl olunuyor.

İhvân-ı dînimize şunu haber verelim ki *Sebîlürreşâd*'ın bu husûsdaki sükûtu geçenlerde hükûmet-i askeriyyenin bilumûm gazetelere vukū' bulan tebliğāt-ı musîbesini hüsn-i telakkī eylemesinden mütevelliddir. Çünkü hükûmet-i seniyyenin menâfi'-i meşrû'asına zahîr olan *Sebîlürreşâd* öyle heyecân-ı efkârı mûcib münâkaşaların temâdîsini aslâ arzu etmiyor. Maamafîh hükûmetimizin er geç bütün bu mütecâvizlere hadlerini bildireceğine, çanlarına ot tıkayacağına bütün müslüman kardeşlerimiz emîn olmalıdırlar. Ricâl-i hükûmetimiz, bâ-husûs merkez kumandan-ı muhteremi Halil Beyefendi cidden büyük bir müslüman kalbine mâliktirler. Bu münâsebetsizliklerden elbette kendileri de son derece de müte'essir bulunuyorlar, müslüman kardeşlerimiz aslâ sabır ve sekînetten ayrılmayarak hükûmetin icrâât-ı âdilesine intizâr etmelidirler.

Büyük Bir Zıyâ' – Ulemâ arasında Büyük vasfıyla yâd olunan Hoca Hamdi Efendi Salı gecesi rahmet-i hakka vâsıl oldu. Fâzıl-ı müşârun-ileyh ulûm-ı şettâda sâhib-i rusûh olduğu gibi ilm-i celîl-i fıkhda hakīkaten asrın ferîdi idi. Kendisinden daha pek çok zamanlar istifâza edeceğimizi ümîd etmekte kendimizi pek haklı gördüğümüz bu fakīh-i muhteremin nâ-behengâm gaybûbeti cidden telâfî olunmaz bir zıyâ'dır. Rahmetullâhi aleyh.

Trablusgarb:

İtalyanların Büyük Mağlûbiyetleri – *eş-Şa'b* gazetesinde okunduğuna göre Cidâbiye[?] mevki'inde mücâhidîn-i İslâm ile İtalyanlar arasında vukū' bulan ve sâ'atlerce imtidâd eden azîm bir harb neticesinde İtalyanlardan 1700 maktûl düşmüş ve mücâhidlerin eline 250 tüfenk ile elli ester yüklü zahîre geçmiştir. Bu muhârebe neticesinde firâr eden İtalyanları, mücâhidler kemâl-i şecâ'atle ta'kīb ederek dört tarafdan ihâta ve cümlesini esîr eylemişlerdir. Bu müsâdemâta Senûsî hazretleri bizzât iştirâk buyurdukları gibi, birader-i âlîleri Allâme-i Şehîr Seyyid Safiyyüddin hazretleri de kendilerine refâkat etmişlerdir.

Yine geçen ay zarfında mücâhidler, İtalyanların bir casusunu elde edip i'dâm eylemişlerdir.

Geçen ayın on sekizinde İtalyanlar iki bin süvari, iki bin piyâdeden ibâret oldukları halde, mücâhidlerin açtıkları ateşe dayanamayarak kaçmışlardır.

Evvelce para kuvvetiyle İtalyanların dâm-ı tezvîrâtına kapılan beş yüz kişi ahîren peşiman olarak mücâhidlere iltihâk eylemişler ve irtikâb eyledikleri hatîâttan tevbe ve istiğfâr etmişlerdir. Mücâhidler Gāzî Seyyid Hasan Eş-Şerîf el-Hüseynî hazretlerinin kumandaları altında muhârebâta iştirâk eylemektedirler.

Hindistan:

Nizâm Hazretlerinin İ'ânesi – *Hablü'l-Metîn*'de okunduğuna göre Haydarabad Deken Hâkimi Nizâmülmelik Asâf-Câh Mîr Osman Ali Han hazretleri Londra'da Mister Emir Ali hazretlerinin taht-ı riyâsetinde vaktiyle teşekkül eden Osmanlı Hilâl-i Ahmer Şu'besi'ne bu kere iki bin İngiliz lirası i'âne vermek sûretiyle hissiyât-ı İslâmiye ve hayr-hâhânelerini isbât buyurup bilcümle Hind müslümanlarının isticlâb-ı senâ ve sitâyişlerine nâil olmuşlardır.

Hindistan'a Bir Prens Gönderiliyor – Hind vâlî-i umûmîsinin beş senelik müddet-i memûriyeti munkazî olduğundan, yerine İngiltere kralı hânedânından Prens Okanik[?] nâmzed gösterilmiştir. Hindistan gittikçe İngilizler nazarlarında kesb-i nezâket ve ehemmiyet peydâ ettiğinden Hind'e âile-i kralîden bir vâlî ta'yînini İngiliz ricâli tensîb eylemişlerdir.

Afganistan:

Eyyüb Han'ın Vefâtı – *Hablü'l-Metîn*'de okunduğuna göre Afgan emîri hazretlerinin amcaları olup uzun müddetten beri Hindistan'da İngilizler tarafından ikāmete memûr edilen ve kendisine İngilizler tarafından ma'âş verilen Serdâr Eyüb Han hazretleri vefât etmişlerdir.

Müşârun-ileyhin vefâtı hâl-i hâzırdaki emîre aks edince bilcümle devâir-i hükûmetin kapattırılmasıyla, Afganistan'da üç gün mâtem tutulması hakkında lâzım gelenlere evâmir-i ekîde ısdâr ve merhûm-ı müşârun-ileyhin evlâd ve ahfâdına kendi taraflarından tesliyet-âmiz telgraf keşîde buyurmak suretiyle tatyîb-i hâtırlarına çalışmışlardır.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

4 Haziran 1914 | 10 Receb 1332 | Perşembe | 22 Mayıs 1330 | Cild: 12 - Aded: 299

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 27 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Fakat bu kukla herif bir büyük seciyye taşır,
Ki, haddim olmayarak, "âferin!" desem yaraşır.
Nedir mi? Anlatayım: Öyle bir metâneti var,
Ki en savulmayacak ye'si tek birayla savar.
Sinirlerinde te'essür denen fenâlık yok,
Tabîatinde utanmakla âşinâlık yok.
Bilirsiniz, hani, insanda bir damar varmış,
Ki yüzsüz olmak için mutlakā o çatlarmış;
Nasılsa "Rabbim utandırmasın!" duâsı alan,
Bu arsızın o damar zâten eksik alnından!
Cebinde gördü mü üç tâne çil kuruş, nazlım,
Tokatlıyan'da satar mutlakā, gider de, çalım;
Eğer dolandırabilmişse istenen parayı:
Görür mahalleli tâ karnavalda maskarayı!
Beyoğlu'nun o mülevves muhît-i fâhişine
Dalar gider, takılıp bir sefîlenin peşine.
"Hayâ, edeb gibi sözler rüsûm-i fâsidedir,
Vatanla âile, hattâ, kuyûd-i zâidedir."
Diyor da hepsine birden kuduzca saldırıyor...
"Ayıp değil mi?" demişsin... Aceb kim aldırıyor!
Namaz, oruç gibi şeylerle yok alış verişi;
Mukaddesât ile eğlenmek en birinci işi.
Duyarsanız "kara kuvvet" bilin ki: İmandır;
"Kitâb-ı köhne" de –hâşâ– Kitâb-ı Yezdan'dır.
Üşenmeden ona Kur'ân'ı anlatırsan eğer,
Şu ezberindeki esmâyı muttasıl geveler:
"Kurûn-i mâziyeden kalma cansız evrâdı
Çekerse, doğru mu yirminci asrın evlâdı?"
Nedir alâkası yirminci asr-ı irfanla
Bu şaklaban herifin? Anlamam ayıp değil a!
Metâ'-ı fazlı mı varmış elinde gösterecek?
Nedir meziyyeti, görsek de bâri öğrensek.
Hayır! Mehâsin-i Garb'ın birinde yok hevesi,
Rezâil, oldu mu lâkin, şiârıdır hepsi!
Bütün kebâire tiryâki bir kopuk tanırım...
–Ne oldu bilmiyorum şimdi, sağ değil sanırım–
Kumar, şenâ'atin aksâmı, irtikâb, içki...
Hülâsa defter-i a'mâli öyle kapkara ki:
Yanında leyl-i cehennem, sabâh-ı cennettir!
"Utanmıyor musun? Ettiklerin rezâlettir!"
Denirse kendine, milletlerin ekâbirini
Sayardı göstererek hepsinin kebâirini:
"Filân içerdi... Filân fuhşa münhemikti..." diye,
Mülevvesâtını bir bir ricâl-i mâzîye
İzâfe etmeye başlardı pâye vermek için.
"Pekî! Fezâili yok muydu söylediklerinin?"
Diyen çıkarsa "Müverrihlik etmedim!" derdi.
Şu zübbeler de, bugün, aynı rûhu gösterdi.
Fransız'ın nesi var? Fuhşu, bir de ilhâdı;
Kapıştı bunları "yirminci asrın evlâdı!"
Ya Alman'ın nesi var zevki okşayan? Birası;
Unuttu ayranı, ma'tûha döndü kahrolası!
Heriflerin, hani, dünyâ kadar bedâyi'i var:
Ulûmu var, edebiyyâtı var, sanâyi'i var.
Giden birer avuç olsun getirse memlekete:
Döner muhîtimiz elbet muhît-i ma'rifete.
Kucak kucak taşıyor olmadık mesâvîyi;
Beğenmedik, "medeniyyet!" diyor; inandık, iyi!
"Ne var, biraz da ma'ârif getirmiş olsa..." desek;
Emîn olun size "Hammallık etmedim!" diyecek.

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[230] SİYER-İ CELÎLE-İ NEBEVİYYE

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Muhterem efendim!

Sebîlürreşâd hey'et-i tahrîriyesinden muhterem İzmirli İsmail Hakkı Efendi'nin te'lîf buyurdukları ve öteden beri zihn-i avâmma saplanıp gelmekte olan hurâfâtı silmeye sa'y eden ve forma forma neşr edilmekte bulunan *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye* nâm eserlerinin yüz dokuzuncu sahîfesinde "siyer-i enbiyâya müte'allik olanlar" kısmının yirmi sekizinci maddesinde Hazret-i Davud aleyhisselâma isnâd edilerek söylenilen mebhûsün-anhâ maddedeki kıssayı tekzîb hîninde, Cenâb Hakk'ın *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânda ve Sûre-i Sâd'ın ikinci sahîfesinde Bismillah [1](اِنَّ هٰذَا اَخِی لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِیَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ) ilh âyet-i kerîmesiyle bizlere müşâbehetle hikâye ettiği kıssa bu kıssa olmayacak mıdır? Âyet-i kerîmenin nâtık olduğu kıssa bu olduğu sûrette muharrir-i muhteremin kıt'a-i mezkûreyi kizb ve iftirâya nisbeti nâ-bemahal olmaz mı? Ve tevfîk-i beyn kābil midir?

Talebeden Lüleburgazlı **Ahmed Naim**

Cevap:

Sûre-i Sâd'da zikr olunan âyet-i kerîme başka, tekzîb olunan kıssa yine başkadır.

Âyet-i celîle şudur:

وَهَلْ اَتٰیكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ. اِذْ دَخَلُوا عَلٰی دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغٰی بَعْضُنَا عَلٰی بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَیْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا اِلٰی سَوَاءِ الصِّرَاطِ. اِنَّ هٰذَا اَخِی لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِیَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِیهَا وَعَزَّنِی فِی الْخِطَابِ. قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰی نِعَاجِهِ وَاِنَّ كَثِیرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَیَبْغِی بَعْضُهُمْ عَلٰی بَعْضٍ اِلَّا الَّذِینَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِیلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ. – الآیة. صدق الله العظیم.

Âyet-i celîlenin meâl-i münîfi budur: "İki hasm mihrâba (mescid veya çardak) tırmanıp çıkıyor. Davud'un aleyhissalâtü vesselâm huzûruna dâhil oluyor. Davud aleyhisselâm onlardan korkuyor. (Çünkü kapı kapalı iken füc'eten yahud gece gelmişler idi.) Hasımlar: Korkma! Biz iki hasım bulunuyoruz. Birimiz diğerine tecâvüz etmiştir, bizim hakkımızda adl ile hükmet, haksızlık etme, bize doğru yolu göster! diyorlar. (Sonra da'vâyı tasvîr ediyorlar) Bu: Benim kardeşimdir, onun doksan dokuz dişi koyunu, benim bir tek dişi koyunum vardır. Bana o bir koyunu da ver dedi, bana hitâbda galebe etti. (Öbür hasım bundan kuvvetli idi de kelâmda buna galebe etti, bittabi' bu hasım öbür hasma muhâlefet edemedi.)

Davud aleyhissalâtü vesselâm: O hasım bir tek koyunun kendi koyunlarına ilâvesini istemekle sana zulm etmiştir. Şürekâdan bir çok kimseler yekdiğerine tecâvüz ederler. Meğer ki îmân ve amel-i sâlih sâhibi olalar. Fakat onlar da pek azdır, dedi.

Davud aleyhisselâm bunu bizim imtihânımız zannetti. Hak te'âlâya istiğfâr eyledi. Secdeye kapandı. Tevbe ile Allah'a rücû' eyledi. Biz de onu mağfiret ettik."

Siyer-i Celîle-i Nebeviyye'de tekzîb ettiğimiz kıssa şöyle idi: Hazret-i Davud aleyhisselâm Urya'nın karısına âşık olmuş, Urya'yı katl olununcaya kadar mukātilîne emir nasb etmiş, sonra zevcesini tezevvüc etmiş, bunun üzerine iki hasım sûretinde melâike nâzil olmuş, Hazret-i Davud aleyhisselâm dûçâr-ı itâb olmuş.

Görülüyor ki kıssa-i mekzûbe tamamıyla başkadır.

Urya kıssasının mekzûb olduğunu ben söylemiyorum. Belki mevzû'ât kitâblarından nakl ediyorum.

Bu kere âyet-i celîlenin kıssa-i mekzûbeden başka olduğunu ilm-i kelâm, ilm-i tefsîr bi'd-dirâye, ilm-i tefsîr bi'r-rivâye ile isbât edelim:

İlm-i Kelâm ile İsbât:

1- Bizim diyârımızda müte'ârif ve mütedâvil olan *Şerh-i Akāid*'de Sadeddin Taftazânî enbiyâ-i kirâmın amden kebâiri irtikâb etmeyeceklerini beyân ettikden sonra* (فما نقل عن الانبياء مما يشعر بكذب او معصية فما كان منقولاً بطريق الاحاد فمردود وما كان بطريق التواتر فمصروف عن ظاهره ان امكن والا فمحمول على ترك الاولى او كونه قبل البعثة) ibâresini zikr ediyor. Bu beyâna göre enbiyâ-i kirâmdan kizbi veya ma'siyyeti iş'âr eden birşey menkūl olur ise bi-tarîkı'l-âhâd menkūl olanlar merdûd, bi-tarîkı't-tevâtür menkūl olanlar mümkün ise müevvel olur (zâhirinden udûl olunur.) Yoksa terk-i evlâya veyahud kable'l-bi'se olmuş olduğuna haml olunur.

Şerh-i Akāid Hâşiyesi'nde Ramazan Efendi bi-tarîkı'l-âhâd menkūl olana kıssa-i Urya'yı misâl getiriyor: Davud aleyhisselâmın Urya'nın karısına tama' ettiği, ölmesi için harbe îsâl eylediği Haşviyye'nin iftirâsıdır. Hazret-i Ali kerremallâhü vechehû kıssa-i Urya'yı söyleyen kimseye kazf vâcib olur demişlerdir; bu bâbda sâbit olan Hazret-i Davud'un Urya'nın tâlib olduğu kadına tâlib olmuş, yahud Urya'dan tatlıkını talep etmiş olmasıdır ki bu cihet o vakitler bir âdet idi. İşte Davud'un aleyhisselâm zellesi budur. Zellesine tenbîh için melek irsâl olundu diyor.

Şerh-i Akāid okunur iken tabî'î bu bahisler münâkaşa olunmuştur.

2- Bizim diyârımızda ilm-i kelâmın en büyük me'hazlerinden olan **[231]** *Mevâkıf*'da "Kıssa-i Urya Haşviyye'nin müfterâsıdır. Nasıl olur ki medâyih arasına zem sokulur? deniyor."

Seyyid Şerîf el-Cürcânî *Mevâkıf Şerhi*'nde "Cenâb-ı Hak kıssa-ı na'ceden evvel Hazret-i Davud'u evsâf-ı kemâliyye ile medh etmiş idi: Ez-cümle dînde kuvvet sâhibidir diyor. Dînde kuvvet: Edâ-i vâcibâta, terk-i münkerâta azm-i şedîd ile azm etmektir. Nasıl olur da nefsini fücûr ve katle meylden men'e kādir olamayan bir zât böyle evsâf-ı kemâliyye ile vasf olunabilir? Kezâ evvâb ya'ni zikr-i ilâhîye gāyetle rücû' eden bir zâttır diyor. Nasıl olur da evvâb olan bir zât-ı a'zam kebâiri kasda muvâzıb olur? diyor.

Daha sonra *Mevâkıf*'da "Bir kavim Hazret-i Davud'a sû-i kast maksadıyla mihrâba tırmanıp çıkıyor. Nebiyy-i müşâ-

[1] Sâd, 38/23.

* Yalnız tâife-i Haşviyye enbiyânın amden kebâir irtikâb edeceğini tecvîz ederler de ehl-i kitâbdan menkūl olan hikâyâtı, ekāsîsı kabûl eylerler.

run-ileyhi uyanık görünce içlerinden biri husûmeti (*Kur'ân*-ı mübîn'de zikr olunduğu üzere) ihtirâ' ediyor, nusûsa kizb nisbet etmek melâikeye kizb nisbet etmekten evlâdır" deniyor. Şârih de: Artık melâikeye kizb isnâdına, ni'âcı nisvâna hamle, mezemmet-i belîğayı evsâf-ı kemâl ile halta ihtiyac kalmaz" diyor.

3- Bizim diyârımızda yine ilm-i kelâmın büyük bir me'hazi olan *Şerh-i Makāsıd*'da da Hazret-i Davud'un Haşeviyye'nin isnâd ettiği kıssadan münezzeh olduğu beyân olunuyor. Şu kadar ki müellif Ramazan Efendi'nin zikr ettiği zelleyi kabûl ediyor. Anlaşılıyor ki Ramazan Efendi bu babda *Şerh-i Makāsıd* sâhibi Sadeddin Taftezânî'ye tâbi' olmuştur.

Gerek *Mevâkıf* sâhibi Kādı Adudiddîn el-Îcî, gerek şârih Seyyid Şerîf el-Cürcânî Sadeddin Taftezânî'nin *Şerh-i Makāsıd*'da kabûl etmiş olduğu zelleyi bile kabûl etmiyorlar.

İlm-i Tefsîr bi'd-Dirâye ile İsbât:

1- Nâsırüddin el-Beyzâvî âyet-i kerîmenin tefsîrinde Hazret-i Davud'un Urya'yı katl olununcaya kadar defe'âtle cihâda gönderdiği, zevcesini tezevvüc ettiği iftirâdır, buna mebnî Hazret-i Ali kerremallâhü vechehû kıssa-i Davud'u Kassâs'ın rivâyet ettiği gibi söyleyene yüz altmış celde (kamçı) vururum demiş idi." diyor.*

2- Müfti'l-enâm Ebussuûd tefsîrinde Urya hakkında "İfk-i mübteda', mekr-i muhtera'"dır. Kıssa-i Urya o kadar kötüdür ki tabî'at ondan müteneffir olur, kulak onu dinleyemez, (ويل لمن ابتدعه وشاعه وبناً لمن اخترعه وذاعه) = "Bu kıssayı uydurup ortalığa yayan kimse gebersin" diyor.

3- Fahrüddîn-i Râzî *Tefsîr-i Kebîr*'inde şöyle diyor: Kıssa-i Urya bâtıldır. Kıssanın hâsılı iki esâsa râci' olur: Bi-gayri hakkın bir racül-i müslimi katl, zevcesine tama' bunların her ikisi de emr-i münker-i azîmdir. Nebiyy-i zîşân onlardan berîdir, âyet-i celîlenin yukarısında Cenâb-ı Hak Hazret-i Davud'un bir takım sıfât-ı celîle ile muttasıf olduğunu haber veriyor. Nasıl olur da bu gibi evsâf-ı âliyye ile muttasıf olan bir zâtın elinden bir müslimin hayâtı, zevcesi kurtulamaz? Nasıl olur ki âyet-i kerîmenin üstü medh, altı zem olur?

Nasıl olur ki Allah kelâmında tenâkuz bulunur? Bu cihet âdetâ bu adam tâ'at-i Bârî'de yüksek bir mertebeyi hâizdir, zânîdir, kātildir, sârıktır demek gibi olmaz mı?

(اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً)[1] nazm-ı celîli mûcebince halîfetullâh olan Davud aleyhisselâm nasıl olur da bir adamın menkûhasını almak için onunla ölünceye kadar uğraşır? Böyle halîfe mi olur? Aşk, sa'yü fi'l-katl e'âzım-ı uyûbdan değil mi?

Kıssa haber-i vâhid ile sâbit olsa bile yine delîl-i kātı'a mürâca'at etmek, haber-i vâhidi terk etmek lâzımdır. Zirâ delîl-i zannî delîl-i kātı'a mu'ârız olamaz.

Bunun gibi delîl-i tahrîm ile delîl-i tahlîl te'âruz etse cânib-i tahrîm evlâ görülür, berâet-i zimmet asıl değil mi? Bil-farz ve't-takdîr kıssa sahîh olmuş olsa acaba bu kıssayı teşhîre çalışmadığımızdan dolayı şer'an bize azâb ve ikāb mı terettüb eder? Bilâkis kıssa sahîh olmadığı halde teşhîre çalışmak şer'an azâb ve ikāb-ı azîmi mûcib olmaz mı? Bu cihet bir nebiyy-i zîşâna iftirâ etmek değil mi? İşte buna mebnî enbiyâ-i kirâma olan iftirânın haddi yüz altmış celde olmakla Hazret-i Ali kerremallâhü vechehû onunla hüküm etmiştir.

Bu kıssayı ekser-i müfessirîn tekzîb etmişlerdir artık âyet-i kerîmeyi öyle bir vechile anlamalıdır ki üst tarafdaki medh ü senâya muvâfık ola. Nitekim şöyle rivâyet olunuyor: A'dâdan bir cemâ'at Hazret-i Davud'u öldürmeye kıyâm ediyorlar. Hazret-i Davud bir tek gün yalnız kalır, tâ'ât ile meşgūl olur idi, a'dâ bu fırsatı ganîmet bildiler, mihrâba tırmanıp çıktılar, içeriye girdiler, Hazret-i Davud'un yanında fi'l-i katli men' edecek bir takım kimselerin bulunduğunu görünce korktular, hemen bir yalan uydurdular.

Beri tarafdan *Kur'ân*-ı mübînde ancak elfâz-ı erba'a ile Hazret-i Davud'a zenb isnâd olunabilir:

1- (فَغَفَرْنَا لَهُ) 4- (وَاَنَابَ) 3- (فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ) 2- (وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ) (ذٰلِكَ)[2]

Elfâz-ı erba'anın hiç biri zenbi isbât edemez. Şöyle ki a'dânın berâ-yı katl duvardan girmeleri Davud aleyhisselâmı dûçâr-ı gazab etti. Nebiyy-i müşârun-ileyh onlardan intikām almak hevesinde bulundu. Şu kadar ki taleben li-merzâtillâh onları afv etti.

İşte bu bir fitne oldu. Sonra Hazret-i Davud intikām kasd ettiğinden nâşî tevbe ve istiğfâr etti. Allah'a rücû' eyledi, Allahü te'âlâ da tevbesini kabûl etti, mağfiret eyledi.

Yahud Davud aleyhisselâm a'dânın berâ-yı katl geldiğini galebe-i zan ile zan **[232]** etmiş idi. Fakat buna nâdim oldu; çünkü buna dâir elde bir emâre yok idi.

Veyahud Hazret-i Davud aleyhisselâmdan bir zelle sâdır olmuş idi. Şu kadar ki bu zelle kıssa-i Urya zellesi değil idi, belki başka bir zelle idi: Davud aleyhisselâm hasm-ı sânînin sözünü dinlemeden, bilâ-beyyine aleyhine hüküm etti. Buna mebnî tevbe ve istiğfâr eyledi. Şu kadar ki bu husûs terk-i evlâ, terk-i efdal kılındı; Hazret-i Fahr-i Râzî halîfe ıtlâkını akvâ-yı delâil buluyor.

İlm-i Tefsîr Bi'r-Rivâye ile İsbât:

1- *Tefsîr-i Nisâbûrî*'de musarrah olduğuna göre Ali el-Murtezâ ve İbni Mes'ûd ve İbni Abbâs radıyallâhu anhüm hazerâtı ile sâir muhakkıkīn bu yoldaki kıssayı inkâr ediyorlar.

2- Muhakkık-ı meşhûr İbni Kesîr tefsîrinde: Müfessirînin zikr ettiği kıssanın pek çoğu İsrâiliyâttan me'hûzdür. Hiç biri nebiyy-i ma'sûmdan sâbit değildir, yalnız İbni Ebî Hâtim bir hadîs rivâyet ediyor, onun da senedi sahîh değildir. Zirâ senedinde Yezîd er-Rakkāşî an Enes vardır. Yezîd zayıfdır, evlâ olan o kıssayı mücerred tilâvet ile iktifâ etmeli, ve'l-ilmü indallah demelidir" diyor.

3- Ebu't-Tayyib el-Kannûcî tefsîrinde Kādı İyâzüddin el-Yahsubî'den şöyle bir kavl nakl ediyor: Davud ve Urya kıssası hakkında hiçbir haber sâbit değildir.

4- İbni Cerîr et-Taberî'nin tefsîrinde zikr ettiği haber aslâ şâyân-ı ihticâc değildir, çünkü senedinde İbni Lühey'a ile Yezid er-Rakkâşî vardır.

---

* Bu rivâyeti Said bin el-Müseyyeb Hazret-i Ali'den nakl ediyor.

[1] Bakara, 2/30. Metinde sehven (انا جعلناك فى الارض خليفة) şeklinde yazılmıştır.

[2] İlk üç madde Sâd Sûresi 24., dördüncü madde ise 25. âyette geçmektedir.

Nâkıd-ı muhakkık İbni Kaymaz Şemseddin ez-Zehebî *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*'de bu ikisi hakkında şöyle diyor:

Abdullah bin Lühey'a bin Ukbe el-Hadramî Mısır kādısıdır. İbni Maîn onun hakkında "za'îf lâ-yuhteccü bihi" diyor. Yahya ve Nesâî onun hakkında zayıf diyorlar. İbni Adiyy onun hakkında "müfrit fi't-teşeyyü'" diyor.

Yezid bin Eban er-Rakkâşî el-Basrî âbid ve zâhiddir, Nesâî ve bir cemâ'at onun hakkında "metrûk" Dâre Kutnî ve bir cemâ'at de onun hakkında "za'îf" demişlerdir. Ahmed onun hakkında "münkerü'l-hadîs" demiştir. Sa'îd Yezid er-Rakkâşî hakkında pek çok söylenir idi.

Hulâsa Fahrüddin er-Râzî, Nâsırüddin el-Beyzâvî, Kādı Adudiddin el-Îcî, Sadeddin Taftezânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî gibi muhakkıkīn-i ulemâ-i ma'kūlün, İbni Kesîr Ed-Dımeşkī, Kādı İyâz, Ebu't-Tayyib el-Kannûcî gibi muhakkıkīn-ı ulemâ-yı menkūlün, *Esne'l-Metâlib* ve *Tahzîri'l-Müslimîn* sâhibleri gibi müte'ahhirîn-i muhaddisînin vesâir muhakkıkīn-i ulemânın ittifâklarıyla siyer-i celîle-i nebeviyyede zikr olunan kıssa-i Davud ve Urya mekzûbdur. Âyet-i celîlenin ona delâleti yoktur. Enbiyâ-i kirâma amden kebâiri tecvîz eden Haşeviyye'nin müfterâsıdır. Âyet-i celîlenin mazmûn-ı münîfi hak ve sâdıktır. Kıssa-i Urya kâzib ve bâtıldır. (الحق احق ان يتبع)

İzmirli
İsmail Hakkı

* * *

ELVÂH-I İNTİBÂH

MÜSLÜMANLIK ÂLEMİNDEKİ FA'ÂLİYET-İ DÎNİYYE

Avrupa Devletlerinin Müstemlekâttaki Nüfûzları Sönüyor

Paris'de intişâr eden *Le Mèmoral Diplomatique* gazetesi, Afrika'daki Fransa ve İngiltere müstemlekâtında, İslâmiyet'in sür'at-i nüfûz ve intişârı hakkında âtîdeki makāleyi yazmıştır ki bir çok hakāyıktan bâhis olduğu cihetle aynen tercümesini münâsib gördük:

Afrika'da İslâmiyet'in Sür'at-i İntişârı:

"Fransa'nın Afrika'daki müste'merâtında İslâmiyet'in sür'at-i intişârı ile almakta olduğu şekil ve mâhiyet hakkında gazetemizin kâri'lerine evvelce bir fikir vermiştik. Afrika'ya İslâmiyet kara tarîkıyle geçmiş ve serî' adımlarla Afrika'yı ihâta eylemiştir. İslâmiyet ma'kûs ma'nâsıyla ihtiyârî bir sûrette Afrika'nın garbına doğru hatve-endâz olmaya başlamış ve ibtidâ-yı intişârından i'tibaren orada hasmâne bir vaz'iyet almıştır. Vakitten vakite kütleler halinde bulunan Afrika'yı, âlem-i Nasrâniyet'e mu'ârız ve hasm-ı can olmak üzere Afrikalılara –bir fi'l-i mechûlün te'sîri gibi– Hıristiyanlara karşı ahlâkī ve sârî bir husûmet öğretmiştir ki, bu halin Avrupa nüfûzu altında bulunan müstemlekâtta ve nümâyân olması câlib-i dikkat bir keyfiyettir.

Avrupa Düvel-i Nasrâniyyesi'nin bu hareketin önüne geçmesi lüzûmu:

Afrika'yı serteser iri ve serî' adımlarıyla kaplayan, ve en hücrâ köşe ve bucağına sirâyet etmek isti'dâdına mâlik olan İslâmiyet'in Hıristiyanlığa mukābil vaz'iyet-i intikām-cûyânesine bir had ve hatt-ı fâsıl ta'yînine Avrupa düvel-i kāhiresi, şimdiden –bu sârî hastalık kökleşmezden, dal budak atmazdan evvel– bir çare taharrî etmeyecek olurlarsa, ileride bu halin önüne geçilmeyeceği gibi, ilâc taharrîsi de güçleşir.

Sudan'da İngilizler İslâmiyet'i Nasıl Boğdular:

Hâtırlarda olsa gerektir ki, bir mehdî-i –üfürükçü– Sudanî'nin, Hartum'da ve Sudan'da otuz kırk sene evvel türemesiyle, Mısır'ı ve Sudan'ı temdîn ve ıslâha uğraşan İngilizlere karşı Afrika'da ne büyük felaketler, mâddî ve ictimâ'î, ahlâkī ve idârî ne mâni'alar îcâd etmişti. İngilizlerin en benâm ricâl-i idâriye ve askeriyyesi için uzun zamana kadar Sudan ve sevâhili bir mezar, hakīkī bir cehennem kesilmişti.

Mehdi veyahud mütemehdî-i Sudânî'nin ve onu istihlâf edenin etrâfına pek kısa bir müddet içinde milyonlarca siyahiler toplanmıştı. Bu deccâlin avenesi İngilizleri her yerde mağlûb ve onları dûçâr-ı hezîmet ve felaket **[233]** eylerlerdi. Sevakin taraflarında mehdinin mürîdlerinden Osman Dakna yüzlerce İngiliz zâbitleriyle binlerce askerlerini öldürtmüştü. General Gordon, Baker paşalar gibi İngiltere'nin asîl âilelerinden olan zevâtı Hartum'da mehdî-i Sudânî katl ve itlâf eylemiş ve Mısır ordusunda müstahdem Nemseli Selatin Paşa ile, dîndâşları olan bilcümle Hıristiyanları cebren müslüman ederek, kendi ikāmetgâhı kapısında oturtup, ellerine bin bir taneli tesbîh vererek, ma'nâsız ezkâr ve evrâd ile meşgūl olmalarını emr etmişti. Yüzlerce râhibeleri, siyahî Sudânîlere defe'at ile tezvîc ettirmiş ve cümlelerine murka'a ta'bîr ettikleri birer hırka pâre giydirmişti. Tütün içmelerine mümâna'at eylediği gibi, kendilerine adam akıllı yemek de vermiyordu. Bu zavallılar yirmi sene kadar tahtadan ma'mûl ve Sudânîlerin kas'a dedikleri dibi çukur, yuvarlak bir çanak içinde tirit denilen hamuru yemeye alışmış idiler ki, Sudan'ın İngilizlerle, Kiçinır tarafından açıldıktan sonra hürriyetlerini, hayâtlarını kazanmışlardı. Serbest olduktan sonra bu felaketzedeler, uzun zamana kadar Avrupalılara mahsûs yemekleri yiyemezlerdi. Çünkü mideleri hamura alışmış ve tedrîcî sûrette ondan vazgeçmek mecbûriyetinde kalmışlardı. Sudanî, Mehdînin levs ve habâsetinden tathîr (!) edinceye kadar İngilizler ne büyük fedakarlıklar yapmak mecbûriyetinde bulundular. Bu uğurda yüzlerce fedakar ile milyonlarca altın sarf ettiler. Kiçinır, mehdînin nüfûzuna vâkıf idi. Nüfûz ve satvetini kendi gözüyle vaktiyle görmüş olduğu cihetle vefâtından sonra zavallı siyahîler üzerinde hiç olmazsa, fersûde mezarı olsun, diğer bir felaket tevlîdine bâ'is olmamak için, lahdini top güllesiyle mahv ü perişan etmek ıstırârında bulundu. Bu halinden, teşebbüsünden dolayı koca fâtihi, İngiltere'nin tecrübesiz lordları, tenkīd eylediler. Bereket versin lordun esbâb-ı mûcibe serd etmesiyle mes'ele kapandı. Sudan ülkesinin hâl-i hâzırı hiç eskisine benzemez. O cehâlet, meskenet yurdunda şimdi Gordon Dârü'l-fünûnu, âlî ve nazar-rübâ hotellerle mebânî-i emîriy-

ye kāimdir. Sudanlılar silk-i askerîye idhâl edilerek her biri mütemeddin, mühezzeb birer asker olmuşlardır.

İslâmiyet Nâşirlerinin Esbâb-ı Muvaffakiyyeti:

İslâmiyet'in en ziyâde neşrine hizmet eden kimseler, Berbere'ye ticâret için âmed-şüd eden Arablardır. Bunlar beyinsiz Afrikalıları cennetin iri üzüm ve narlarıyla aldatıyorlar. Lisân-ı Arabîye bir dereceye kadar vâkıf olan siyahiler çarçabuk o felaket dellâllerinin uydurma olan sözlerine i'tikād ve îmân edip İslâm olurlar. O kadar kolaylık ve suhûletle propaganda yapılıyor ki, günde yüzlerce Afrikalı müslüman oluyor. Bu propaganda Afrika'nın garbına, garb cihetlerine, Afrikâ-yı vüstâya kemâl-i sür'atle sirâyet etmiş ve oralarda derin bir iz bırakmıştır.

Afrika'daki İslâm'ın İstikbâlinden Avrupalıların Gafleti:

Afrika'da oldukça vâsi' müstemlekâta mâlik olan Portekiz, Almanya, İtalya İslâmiyet'in ileride ne mâni'ler teşkîl edeceğinden lâyıkıyla haberleri yoktur. Bunu bir türlü düşünemiyorlar. Bir kere bu hükûmetler, Afrika'da sırf iktisâdî bir politika ta'kīb ediyorlar. Ahâlînin âdât ve tabâyi'ine vâkıf değildirler. Avrupa'daki medeniyeti, usûl-i medeniyyeti Afrika'da kopya ve ta'mîm etmekle uğraşıyorlar. Halbuki bu gibi beyhûde fikirlerin Afrika'da kolaylıkla tatbîk ve ta'kīb edilemeyeceğini bilmeyerekten, nâfile yere uğraşmaktadırlar.

Portekiz, Teb'asını Rencîde Etmekten Korkuyor:

Portekiz hükûmeti esâsen kendi müstemlekâtında dînî –Mesîhî– bir politika ta'kīb etmiyor. Buna da muktedir değildir. Husûsiyle yeni idâre usûl-i meşrûtiyete ri'âyetkâr olduğundan, tebe'anın hissiyât-ı dîniyyelerini rencîde etmek istemiyor.

Almanya, Ticâretinden Başka bir Şey Düşünmüyor:

Almanya ise, sırf devekuşu tüyü, zamk ve o gibi Afrika mahsûlât-ı zirâ'iyye ve ticâriyyesini Almanya'ya nakl ile, onları nakde kalb etmekle uğraşıyor. Afrika'ya gönderilen Alman vâlîleri umûr-ı siyâsetten ziyâde ticârete dikkat ve i'tinâ eyliyorlar. Bu yüzden tedâbîr-i idâriyye akīm ve metrûk bir halde kalmıştır.

Bu biçareler, bilmiyorlar ki, bir kere Afrika dînî bir heyecan ile çalkalanmaya başlarsa, oradan devekuşu tüyü, zamk ve o gibi şeyler istihsâl edilemeyecektir.

İtalya Acz İçinde:

İtalya hükûmeti ise, nâfile yere Somal, Eritre ve yeni ele geçirdiği Trablusgarb müstemlekelerinde müslümanları kendisine ısındırmakla meşgūldür. Bu haliyle İtalya metbû' olmaktan ziyâde tâbi' vaz'iyetinde bulunuyor. Lafla, yalvarmakla, İtalya, Senûsîleri acaba kandırabilecek mi? Vaktiyle Avrupalıların gaflet ve tereddüdünden istifâdeye çalışan ve Müslümanlığı Afrika'nın susuz vadi ve çöllerinde ta'mîm eden birinci büyük Senûsî'ye karşı ihtiyâr-ı sükût etmeleri, binnetice fi yevminâ hâzâ İtalyanların hüsrân ve zararını bâdî olmuştur. Vaktinde tıkanmayan ufak bir delik, önüne sed çekilmeyen bir akıntı, sonradan biri büyük kuyu, diğeri de cesîm bir kanal teşkîl edeceği bedîhîdir. Tabî'atin ahkâm ve kānûnları da bu cereyâna tâbi'dir. **[234]**

Fransa Her Şeyi İhmâl Etmiş:

Fransa hükûmetine gelince Avrupa'da tatbîk ettiği Cumhûriyet politikasını Afrika'daki müstemlekâtında da aynıyla ta'kīb ettiğinden ve Emperyalizm mesleğini büsbütün ihmâl eylediğinden dolayı o da günden güne Afrika'daki nüfûz ve ehemmiyyetini tedrîcî bir sûrette gāib etmektedir. Fransa müstemlekâtında tamamıyla hasmâne bir mâhiyet teşkîl etmekte bulunan İslâmiyet'in sür'at-i intişârına karşı bu ana kadar ciddî hiçbir tedbîr ittihâz olunmadığı herkesin malûmudur. Fransa müstemlekâtında, vakitlerini yerlilerle mizâh ve latîfe ile geçiren ve onlara yalnız absent –Fransa'da en ziyâde kullanılan millî bir içkidir– içirmekle iştigāl eden misyonerler, İslâmiyet'in nüfûz ve sür'atine karşı ne yapabilmişlerdir? Bu dîn adamları da, mensûb oldukları hükûmet gibi ihmâl içinde yaşıyorlar.

Garbî Afrika'da İslâmiyet'in Seyr-i Hârikulâdesi:

Garbî Afrika'da manzara büsbütün başkalaşmış ve oralarda İngiltere ve Fransa'nın vaz'iyet ve mevki'leri birleşmektedir. Buraları tecrübe ve tetebbu' için pek ehemmiyetli bir zemîn teşkîl ediyor.

İslâmiyet tasavvurdan ziyâde sür'atle ilerliyor. Hem de yalnız dînî bir mâhiyetle değil, aynı zamanda siyâsî bir sûrette intişâr eyliyor. Bu keyfiyet isti'mârî bir mes'ele halini almıştır ki başlıca müslümanların intibâhıyla hâsıl olmuştur denilebilir.

Afrika'nın garbında yaşayan ve oraları yer, yurt telakkī eden müslümanların bu ânî tenevvür ve intibâhlarına yegâne sebeb olan hal ise, Fransa ve İngiltere'nin kendi müstemlekelerinde şiddetle ta'kīb eylemekte oldukları menâfi'-i maddiye ve iktisâdiyedir.

Siyâset-i isti'mâriyye ta'kībinde münhemik ve kendilerini sâir Avrupa devletlerine üstâd zanneden İngiltere ve Fransa devletleri için siyah cildli müslümanların hâlet-i rûhiyyelerini ziyâdesiyle yakından tedkīk ve tetebbu' etmek elzem bir keyfiyettir. Tedkīkāt ve tetebbu'ât-ı mezkûre yalnız siyâsî bir sûrette değil, dînî ve siyâsî bir halde icrâ edilmelidir ki, netice pek açık ta'ayyün edebilsin.

İslâmiyet'in Müdhiş Sûrette İlerlemesinin Esbâbı:

Esâslı bir sûrette düşünülürse, İslâmiyet, sırf Araplığa mahsûs bir mal ve metâ' şeklinde intişâr etmeyerek, ictimâ'î ve sa'âdeti kâfil bir dîn ve meslek olmak üzere Afrika'da intişâr eylemiştir. *Kur'ân*'ın tedkīki neticesinde de bu hâlet-i rûhiye kabûl olunur. *Kur'ân*, kendine ittibâ' edenlerin, îmân getirenlerin, yek-âhenk olmalarını te'mîn eylediği cihetle, kanatları altına muhtelif milel ve nihalden milyonlarca halkı almaya sebeb olmuştur. İslâmiyet kadar, *Kur'ân* kadar kendi müntesiblerine âhenkdârâne yaşamak yollarını öğreten hiçbir kitap ve diyânet yeryüzünde yoktur. İstediği kadar ecnebî, dilediği kadar milliyet fikrini ta'kīb edenlere İslâmiyet ve *Kur'ân* ânî bir sûrette kendi milliyetini –İslâmiyet kavâ'idini– telkīn ediyor. Anâsır-ı muhtelifeye mensûb olanları, kendi unsuru içine aldıktan sonra onların eski fikirlerini,

menâhicini, seviyelerini sünger kağıdı gibi yutup diğer bir mefkûre, bir çığır bahş eylemek sûretiyle İslâmiyet fevkattabî'a bir mâhiyet îcâdına kudret-yâb olmuştur. Meselâ "Allah'ınız birdir"* , "Muhammed de sizin gibi bir racüldür"** gibi muhteviyât-ı Kur'âniyye'ye karşı her kim olursa olsun –ister emîr, ister fakîr olsun– ser-fürû etmekte muztar kalıyor.

Kendi tebe'asına bu kadar meşrûtiyet-perverâne, müsâvât-küsterâne bir hukûk bahş eden bir metodu kim kabul etmez? Çöllerde gezen bir siyahî ile, saraylarda naz ve ni'met içinde perverişyâb olan bir prense aynı hukûk ve imtiyâzâtı bahş eyleyen bu dîne, Afrikalılar şüphesiz hürmet ederler.

Bu öyle bir prensibdir ki hiçbir tezelzüle ma'rûz değildir. Sonra gayr-i müslim olanlara karşı, tamamıyla yabancı, gereği gibi lâübâlî ve kat'î bir husûmet hissini ilkā eden İslâmiyet, Afrika müslümanlarını, zîr-i tâbi'iyet ve rıbkalarında bulundukları düvel-i Mesîhiyyeye karşı kindârâne ve husûmetkârâne bir mâhiyeti esâs olarak kabûl ettiriyor. Daha doğrusunu söylemek lâzım gelse, İslâmiyet, kendi müntesiblerine fi'lî, cereyânî, nüfûzu mestûr ve zâhirde mâhiyeti keşf edilmeyecek bir komitacılığı tedrîs eylemektedir ki, bu kadar temeli sağlam kurulmuş, ve nizâmnâmesi derin bir sûrette tertîb edilmiş bir komita –dînî olarak– tasavvur edilemez. Kavâ'idi mazbût ve en iri hutûtu bu kadar incelikle çizilmiş ve mu'akkıblarına kardeş ve yek-vücûd olarak yaşamayı ta'lîm eden bir diyânete karşı mahdûdü'l-fikr, İslâmiyet'den bî-haber, usûl-i siyâsetinden bîgâne birkaç zavallı misyoner, Afrika'da çâre-sâz olabilir mi?!

Teoloji ve Psikoloji bir tarzda tedkīkāt-ı amîka icrâ edilse, İslâmiyet hakkındaki müdde'âmızın doğruluğu derhâl tebeyyün eder.

Afrika'nın sevâhil-i şimâliyyesini, Bahr-i Sefîd havzasını, Nijer Eyâleti'nin her tarafını sür'atli bir seyr ile ihâta eden ve yerlilerini zîr-i cenâhına alan İslâmiyet'e karşı, milel-i Mesîhiyye ciddî bir çare ve tedbîr düşünmezlerse, ileride Afrika kıt'asında Avrupalılar için kara belâ, siyah bir cehennem, bir mevt-i hakīkī teşkîl eyleyecektir.

Siyahilerin hâlet-i rûhiyyelerini okşayan İslâmiyet Afrika'da üç büyük te'sîr husûle getirmiştir ki, Birincisi: Asabiyet-i dîniyye, İkincisi: Tesâvî-i hukūk, Üçüncüsü: (Sosyal Demokrat fikirlerinin kabûlü sâyesinde) uhuvvet-i müteselsiledir.

[235] Mütefekkir bir adam bu ahvâl-i rûhiyyeye Afrika'da tesâdüf eder. Asıl İslâmiyet'in en ziyâde intişâr etmesine de bâlâdaki kavâ'id ve esâsât-ı mezkûre yardım etmiştir.

Hıristiyanlığı Sukūt Ettiren Sebebler:

Hıristiyanlık Afrikalılar nazarında maddeperest, tabî'atperest, ve dînsizliği ta'mîm ve peyrevânını küfr ve zendakaya alıştıran bir dîn olarak kabûl edilmiştir ki Avrupalıların cümlesi Afrika müslümanları indinde, zındık ve kâfir olarak telakkī edilmektedirler. Husûsiyle Avrupalıların alenen meşrûbât kullandıklarını, birbirlerinin karısıyla mahrem ve dost olarak yaşadıklarını, oyun ve raks, şarâb ve kumar ve bu gibi zâhirde pek fenâ görünen hallerini gören Afrikalıların kalbinde onlara karşı derin bir husûmet tevlîd eyliyor.

Müslümanlara cemâ'atle namaz kılmayı, oruç tutmayı, bezl ve infâkta bulunmayı, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker kānûnlarını öğretmeyi, muâhât ve müsâvâtı, şefkat ve müvâsâtı ta'lîm ve ta'mîm eylemeyi emr eden İslâmiyet, Hıristiyanlık ile hıristiyanlar için bir ümit yeri bırakmamıştır.

İslâmiyet'in Te'sîrât-ı Medeniyet-kârîsi:

Kavâ'id-i mezkûreyi en basît ve esâslı olarak Afrika müslümanlarına kabûl ettiren İslâmiyet, onları başka yol aramaktan diğer bir meslek taharrîsinden müstağnî etmiştir.

İslâmiyet'in bâlâdaki esâsât ve kavâ'idini zabt ve kabûl eden bir Afrikalı, medeniyeti tabî'iyyetle kabûl etmiş oluyor. Çünkü müslüman olduktan sonra bittabi' adam öldürmez, nehb ü gāret ile uğraşmaz, felâhat ve zirâ'ate ehemmiyet verir. İktisâb-ı ma'îşete, hars ve ra'ya çalışır. Aklını, îmânını salb edecek ve kendisini kıyâmette zâlim ve münkir, mülhid ve kâfir gösterecek her bir şeyden tevakkī eder. Âbid, zâhid, kāni', kâsib olmaya çalışır, muntazaman tâ'at ve ibâdet eyler. Şerî'at dâiresinde tezevvüc ederek bir âile sâhibi olur. *Kur'ân*'ı ezberler. Ehâdîs-i nebeviyyeyi ezberlemese bile, dinlemeye hasr-ı vücûd etmekten çekinmez. Bir tarîkata intisâb etmekle bir çok ezkâr ve evrâd öğrenir, hâsılı temiz, saf, doğru bir adam olur.

Böylece Afrika müslümanları, medeniyyeti, kavâ'idini az zamanda pratik bir tarzda öğrenirler. Büyük dârülfünûnlara girmeye, fünûn-ı şettâ ve ulûm-ı mütenevvi'ayı öğrenmeye yeltenmezler. Her şeyi her ilim ve fenni –dünyevî ve uhrevî olsun– *Kur'ân*'da bulurlar. Bu hale geldikten sonra papazların telkīnâtı onlara hiç gelir. Husûsiyle onu kâfir bildikleri için sözlerine kulak bile asmazlar.

Ekānîm-i Selâse Hıristiyanlık İçin Müdhiş Bir Darbedir:

Her siyahî, hıristiyanların üç ilâhı olduğunu bilir. Bu bidâyet-i emirde kendilerine gösterilir. Bu söz Hıristiyanlığı kökünden yıkmak için pek mühim bir darbedir. Husûsiyle kâfirlerin –hıristiyanların– ancak bu dünyâda debdebe ve dârâta mâlik ve rûz-ı âhirette cümlesinin cehenneme gireceklerine dâir Afrikalılarda temelli bir fikir hâsıl olmuştur ki, akîde olarak bu fikri değiştirmek gayr-i mümkündür.

***Kur'ân* Bir Müslüman İçin Her Şeydir:**

Kur'ân her türlü evâmir ve nevâhîyi, ahkâm ve usûlleri, durûb-ı emsâli, fesâhat ve belâğati, vekāyi'-i dînîyye ve târîhiyyeyi câmi' bir kitap olduğundan, müslümanlar için en kıymetli bir eser-i ilâhî teşkîl ve onları sâir şeylerden müstağnî kılmıştır.

Hilâfet'in İslâm Âlemindeki Te'sîrât-ı Azîmesi:

Herşeyden ziyâde *Kur'ân* ve İslâmiyet müntesiblerine ulü'l-emre –tabî'î müslüman ulü'l-emre– itâ'at etmeyi âmirdir. Bunun için yeryüzünde ne kadar müslüman varsa, cümlesi halîfe-i zamanın emrine imtisâl ve fi'line iktidâ etmeyi farz bilirler.

Düvel-i Mesîhiyye her ne kadar müslümanlarla kendi

* (اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ – قرآن كريم) [Kehf, 18/110]

** (اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ – قرآن كريم) [Fussilet, 41/6]

halîfeleri beyninde hâil olmaya bir dereceye kadar çalışmışlar ise de, bu haylûlet muvakkat bir şeydir. Hilâfeti temsîl eden Osmanlılara, felâket ve ıztırâb zamanında âlem-i İslâmiyet'in her tarafından mâddî ve ma'nevî mu'âvenetler vukū' buluyor, Avrupalılar, müslümanları bu hissiyâtlarından men' edemezler.

İttihâd-ı İslâm İslâmiyet'le Beraber Doğmuştur:

İttihâd-ı İslâm, yeni bir şey olmayıp, İslâmiyet'in doğmasıyla beraber hâsıl olmuş bir şeydir. *Kur'ân*'da buna dâir yüzlerce te'âlîm ve evâmir vârid olmuştur ki müslümanlar buna ser-fürû etmek mecbûriyetindedirler.

Hele şu son senelerde Avrupa'nın, şarka ve İslâm hükûmetlerine karşı ittihâz ettiği vaz'iyet-i şedîde, ittihâd-ı İslâm fikirlerinin müslümanlar beyninde daha ziyâde teşeddüd ve temerküz etmesine bâdî olmuştur. Mezheben, ırkan ayrı olan müslümanlar, Avrupa'nın bu vaz'iyeti karşısında kendilerini –müttehiden– muhâfaza etmek lüzûmunu hissetmişlerdir. Bu his, tabî'î bir sûrette vücûd-pezîr olmuştur. Madem ki ihtiyac yaratıcıdır, ittihâd fikrini eskisinden daha ziyâde takviye eylemiştir.

İntibâh-ı İslâm'ın Avâmil-i Mühimmesi:

Fas'ın, İran'ın, Maskat'ın Trablus'un, Rumeli'nin sukūtu, Oranj ve Transval ve Natal'dan Hindli müslümanların nefy ve teb'îdi, Balkan **[236]** Şibh-i Cezîresi'ndeki hıristiyanların müslümanlara karşı mezâlim ve te'addiyâtı, müslümanlara pek derin ve kuvvetli bir ders-i intibâh vermiştir.

Mısır'daki Nasyonalistlerin teşekkülü, Tunus ve Cezâirdeki ihtilâllerin esbâbı, Hindistan'daki müslümanların Hindûlarla birleşmesi, Afganistan'ın pek müteyakkızâne ve tetik davranması, Şî'î ve Sünnîlerin ekāvîl ve ihtilâfât-ı mezhebiyyeyi bertaraf etmeleri hep Avrupa'nın takındığı vaz'iyet-i hasmâneden münba'is olmuştur.

İran'da İntibâh-ı İslâm:

El-yevm İran'da pek münevver bir demokrat fırkası teşekkül etmiştir. Bu teşkîlâtın başlangıcı, Rusların Tebriz'de ve Meşhed'de icrâ ettikleri mezâliminden ileri gelmiştir. Demokratların her tarafda hafî bir sûrette çalıştıkları inkâr olunmaz. Avrupa'da, memâlik-i Osmâniyye'de Amerika'da, İsviçre'de müte'addid teşkîlâtları vardır. Mükemmel bir ikinci ınkılâb husûle getirmek için şimdiden âlât ve esbâbı ve ihzâr ile uğraşıyorlar. İran'ın ilerideki ınkılâbına, ne Rusya ne de İngiltere bir mâni' teşkîl edemeyeceklerdir. İran müslümanları esâsen eskiden beri demokrat, müteşebbis bir kavim oldukları cihetle, müttehiden aristokratlara karşı tevhîd-i mesâ'î etmekte ve müstakbelde İran'ı demokrasi ve ictimâ'î bir usul ile idâre etmeye azm eylediklerinden, er geç bu ümniyelerine muvafffak olacakları şüphesizdir.

Mısır'da İntibâh-ı İslâm:

Mısır'daki Nasyonalistler de aynı fikri ta'kīb eylemekte ve yine eskisi gibi –mecâlis-i teşrî'iyyenin küşâdıyla– iktisâb-ı kuvvet ve satvet eylemektedirler. Mısır kabinesinin sukūtuyla sâbık Reîs-i Nuzzâr Muhammed Sa'îd Paşa'nın enzâr-ı âmmeden düşmesi ve hidivin de nâzırın aleyhinde bulunması, tekrar Nasyonalistlere bir ümid yolu açmıştır.

Cava'da İntibâh-ı İslâm:

Cava'da başlayan şirekât-ı ticâriyye ve mezkûr şirketler tarafından tesîs olunmakta olan mekâtib ve medâris hep müslümanların artık ağır bir uykudan uyanmış olduklarına birer delîldir.

Hindistan'da İntibâh-ı İslâm:

Hindistan'daki tenevvür ise büsbütün başka bir şekil ve mâhiyettedir. Oradaki İslâmiyet cereyânı hiç de başka yerlere benzemez. Kuvvet ve nüfûzları da adedleri kadar çok ve münbesıttır. Ma'ârif ve tenevvür sâyesinde siyâsiyâta karışan Hind müslümanları son derece sür'atle maksada vusûl için sa'y ü gayret ediyorlar. Her sene siyâsî bir ictimâ' akd eden müslümanların bu seneki ictimâ'ları İngilizlerin fevkalâde nazar-ı dikkatlerini celb etmiştir.

Bu sene Hindistan'ın târîhî bir şehri addedilen Agra'da ictimâ' eden Moslem League a'zâları, on gün te'âtî-i efkâr ettiler. Bu ictimâ'da Hind müslümanlarının bilcümle liderleri, ileri gelenleri, münevverleri, mütefekkirleri, meşhûr simaları bulunuyordu.

Umûr-ı siyâsiyyede ihtisâs ve tecrübe sâhibi olan ve Bombay müslümanlarının ağniyâsından bulunan meşhûr Sir İbrahim Rahmetullâh bu siyâsî kongreye reîs intihâb edilmiştir. Müşârun-ileyhin râkib bulunduğu arabayı hotelden, kongre mahalline kadar el ile çektiler. Her iki tarafta İslâm mektepleri talebeleri saf-beste-i ihtirâm olarak İslâmiyet'in âtîsine dâir hamâsetli manzûmeler okuyorlardı.

Reîs-i müşârun-ileyhin nutku İngilizce ve pek ma'nîdâr idi. Her tevakkuf ettiği yerde alkışlanıyordu. Nutkunun en canlı noktalarını zîre kāri'înin tevsî'-i malûmâtı için derc ediyoruz:

"Bu mukaddes toprak bir gün yine Hindlilerin olacaktır. Hind müslümanları, "Hindistan Hindlilerindir." siyâsetini ta'kīb ediyorlar. İngiltere her ne kadar idârî ve âdil bir devlet olsa bile tûl müddet bize hükümrân olamayacaktır.

"Bizi, tenvîr ve ta'lîm eden İngiltere, birgün hukūkumuzu elimize verecek, ve şuûn-ı idâremizi bize tesviye ettirmek mecbûriyetinde bulunacaktır. Zirâ uyanan bir kavim uzun zaman mahkûmiyet ve tâbi'iyet vaz'iyetinde kalamaz. Bize evvelâ istiklâl-i idârî bahş etmeye, ve sonra da hukūk-ı hükümrânîsini kendi rızâsıyla terk etmeye İngiltere mecbûrdur, öyle yapmazsa Amerika'daki hâle ma'rûz kalacaktır."

Reîsin bu sözlerine sathî nazarla bakılmamalıdır. Her cümlesi mezâmîn ve me'ânî-i mühimmeyi hâizdir.

Tuhafı şu ki bu nakarât –istiklâl-i idârîye dâir olan sözler– yine bu sene Karaçi kasabasında teşekkül eden Hindûların aynı kongresinde tekerrür etmiştir. Demek oluyor ki: Müslümanlarla Hindûlar beyninde Hindistan'ın âtîsi için müşterek bir fikir mevcûddur. Bu ittihâd-ı fikre yabancı olan İngiltere daha ziyâde mukāvemet edemeyecek ve yerlilere mümâşât etmeye mecbûr kalacaktır.

Esâsen Hindûlar, kuvvetlerini, iktidârlarını, bombalarıyla, fedakârlıklarıyla hükûmet-i mahalliyyeye tanıttırmışlardır. Artık İngiltere ara yerde ihtilâf politikasını saçmakla Hindistan'ı idâre edemeyecektir. Hindlilerin hissiyâtını, metâlibini kāle alacak ve haklarını teslîm eyleyecektir.

Memâlik-i İslâmiye zincir gibi birbirine bağlıdır, Avrupa Şark'daki politikasını ta'dîl etmezse Hıristiyanlık için azîm tehlike melhûzdur:

Memâlik-i İslâmiyyeyi bir zincir gibi bağlayan vaz'iyet-i coğrafya, cümlesinin yek-vücûd ve hem-fikir olarak yaşamalarını taht-ı te'mîne almıştır.

[237] Avrupa, Şark'daki politikasının tarzını tebdîle, ta'dîle muhtâcdır. Eski usûl-i siyâset bundan ziyâde –müslümanların intibâh ve tenevvürlerine karşı– devâm edemez. Binâenaleyh Avrupa devletleri ciddî ve sahîh bir tarz-ı siyâset ihdâsına mecbûrdurlar. Zirâ menâfi'-i iktisâdiyye ve ticâriyyeleri ancak bu sâyede taht-ı te'mîne alınabilir. Sulhperver olan müslümanların gönülleri de bu sûretle yapılmış olur. Bu sâyede hurûb ve müsâdemâtın insâniyete ikide birde îrâs eylemekte olduğu zararlarının önü alınır ve insanlar mes'ûd olarak yaşarlar. Avrupa'nın vaz'iyet-i hâzırasıyla, Sosyalistlerin âmâli de bu merkezdedir.

Zâten iştirâk fikri, demokrasi usûlü müslümanlarca da mergūb bir şey teşkîl ettiğinden ihtimâl ki Avrupa İştirâkiyyûnuyla müslümanlar beyninde bu sâyede bir ittihâd hâsıl olmakla kan deryalarının akmasına kavî bir mâni' olur.

Hâsılı şu ki, Avrupalıların gerek Afrika'da ve gerek Asya'da sonu ma'lûm bir politika bir tarz-ı siyâset ta'kīb etmeleri elzem olup, neticesi mübhem ve vahîm olan usûllerden ferâgat eylemeleri zamanı gelmiştir. Yoksa bu gidişle, tazyîkāt-ı siyâsiyye devâm ettikçe âlem-i İslâm, Hıristiyanlığa karşı büyük bir tehdîd, korkunç ve azîm bir tehlike teşkîl eder."

AFRİKA'DA İSLÂMİYET ALABİLDİĞİNE İLERLİYOR:

HIRİSTİYAN MİSYONER ÂLEMİ DEHŞETLER İÇİNDEDİR!

"Şarkī ve Garbî Sudan'da İslâmiyet'in öldürücü sıklet-i müdhişesi" sernâmesiyle William C. W. Rum nâmında bir Protestan İrlanda'nın Belfast şehrinden Londra'da İngiliz lisânıyla münteşir *The Muslim World* (Âlem-i İslâm) mecmû'âsına uzun bir makāle gönderiyor. Pek şâyân-ı dikkat olan bu makālenin aksâm-ı mühimmesini aynen tercüme ediyoruz:

1872 târîh-i mîlâdisinde o büyük keşşâf, o büyük misyoner David Langston Sudan-ı Şarkî hakkında şu satırları yazmıştı:

"Şayet Baker'in seferi vâdî-i Nil'i Mısır kıt'asına ilhâk ile neticelenecek olursa acaba o vakit zavallı yerlilerin hali ne olacaktır diye bir suâl vârid-i hâtır oluyor.

"Yerlilerin çoluk çocukları Nil-i ebyazın etrâfını ihâta eden o köle tüccârlarının ellerine düşerek her türlü mezâlime düçar olurlarsa halleri daha beter olmaz mı? Ellerindeki topraklar çiftlikler husûle getirmek, vâridâtlarını tezyîd etmek için alınacak, karıları, evlâdları taht-ı esârete girecek, bu sûretle o güzel memleketler sükkânının hürriyyeti, mukaddesâtı o öldürücü İslâmiyet'in müdhiş sıkleti altında feda olunacaktır!."

Langston'un hiç de intizâr etmediği iki vâsi' tekâmül az müddet zarfında husûl-pezîr oldu:

1. Afrika'nın cihet-i şimâlîsinde kâin Sudan kıt'a-i vâsi'ası üzerinde İslâmiyet'in berkî bir sür'atle terakkīsi.

2. Aynı zamanda –ya'ni on dokuzuncu asr-ı mîlâdînin son on senesi zarfında– hıtta-i mezkûrun İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından istîlâ ve işgāli.

Çad Gölü'nün eyâlât ve memâlik-i şarkiyyesini ve bütün Nijerya vâdîsinde yedi büyük eyâleti havî bulunan Sukuto kıt'ası İngiltere'nin; Bahr-i Muhît-i Atlasî'den Timbuktu'ya, oradan Çad Gölü'ne kadar imtidâd eden arâzî Fransa'nın ve Gine Körfezi'nden Çad Gölü'ne kadar imtidâd eden Kamerun ve Adamava ülkeleri de Almanya'nın yed-i istîlâlarına düşeceğini Langston düşünmemişti.

İslâmiyet'in o havâlîde ta'cîl-i terakkīsini teshîl eden avâmili bu üç devlet-i mu'azzamanın istîlâ-cûyâne fa'âliyetinde aramalıdır. Hilâl'in gayretkeşleri asırlardan beri Cenûbî Sudan'da sâkin bulunan bedevî kabâili muhârebelerle, kılıç kuvvetiyle müslümanlaştırmaya her ne kadar çalışmışlar ise de bir türlü muvaffak olamamışlardı. Adem-i muvaffakiyetin sırrı da, kabâil-i mezkûrenin sarp ve mürtefi' mevki'lere mâlik bulunmaları idi. Sahrâ-nişîn müslümanlar yalçın kayalarla kuşanmış yüksek dağlarda, yüksek yaylalarda mütemekkin cengâver bedevîler ile icrâ ettikleri muhârebelerde muvaffak olamayacakları tabî'atin îcâbâtındandır. İşte bu sebebden dolayı İslâmiyet şimâlden cenûba doğru nüfûz edemiyordu…

Nijer ile Nil nehirleri üzerinde kâin arâzînin istîlâsıyla beraber, ma'atteessüf Hıristiyan dîninin zararına bâ'is ve dîn-i İslâm'ın te'âlîsine hâdim yeni kuvvetler tezâhür etti. Bedevî putperestler içine bir türlü duhûle muvaffak olamayan müslümanlar Avrupalıların kontrolü sâyesinde buna kemâl-i suhûletle muvaffak olabildiler. Britanya'nın sulh ve müsâlemet-i âmmesi sâyesinde, müslümanlar ticâret ve memûriyet kisvesine girerek bedevîler içine sokulur, onları İslâmlaştırmaya muvaffak oluyorlar. Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)in elçileri, propagandacıları bu sâyede ve putperest kabîleleri dolaşıp onlara dîn-i İslâm'ı neşr ediyorlar. Fransız ve Alman müstemlekâtında da aynı sûretle dîn-i İslâm tevessü' ve te'âlî etmektedir.

İngiltere hükûmeti akvâm-ı vahşiyye beyninde sükûn ve müsâlemeti i'âde eder etmez müslümanlar derhâl oralara girip dînlerini neşr etmeye başladılar.

Bir asırdan beri Hıristiyan misyonerleri Afrika'nın yalnız garb sâhillerinde dolaşarak dâhil-i memlekete girmeye muvaffak olamadıkları halde bugün müslümanlar tâ Lagos, Sukuto ve bütün Nijerya kıt'alarının altından girip üstünden çıkıyorlar.

<u>Senegambiya'da İslâmiyet:</u>

Hattâ Senegambiya'da Hıristiyanlık sûret-i elîmede mütedennî, oralardaki Katolik misyonerleri müzmahil bir halde bulunurken Muhammedîlik sür'atle tevessü' **[238]** ettiğini her yerden işitiyoruz. Bu husûsda bir misyoner şöyle yazıyor:

"Müslüman olan bedevîlerden birinin tanassuruna mukābil elli hıristiyanın dîn-i İslâm'la müşerref olduklarını, kemâl-i iftihârla Muhammedîler söylüyorlar."

Senegambiya sâhiline yakın Gori[?] nâmında bir cezîre vardır ki Fransızlarca mühim bir ticâret mevki'idir. Vaktiyle bu cezîre Katoliklerin kale-i dînîsi addolunuyordu. Zirâ ahâlîsinin kısm-ı a'zamı Katolik mezhebine dâhil olmuştu. Halbuki bugün şehrin dükkânlarıyla ticâretin kısm-ı küllîsi müslümanlar elinde bulunuyor. Bu adaya İslâmiyet'in sûret-i duhûlü mucib-i hayrettir. Âdetâ romantik bir hâdise-i târîhiyyedir.

Bu adaya muvâsalat eden ilk müslüman misyoneri bir müddet dînini ketm ederek ondan kimseye bahs etmiyor. Sonra bir yerli kadın ile izdivâc ediyor. Kadın da Hıristiyanlığı terk edip dîn-i İslâm ile müşerref oluyor. Bu sûretle zevceyn dîn-i İslâm'ı mezkûr adada neşr etmeye başlıyor ve muvaffak oluyorlar. Bugün oradaki İslâmlar o kadar çoğalmıştır ki ben kütüb-i mukaddesenin bir çok Arapça nüshalarını onlara sattım.

Senegambiya'nın payitahtı olan Saint Louis'de Protestanların bir misyoner hey'eti varsa da, bu misyonerlerin sâha-i fa'âliyyeti ancak o şehir ile mülhakātına münhasır kalmıştır. Zâten bir iş de göremiyorlar. Bu memlekette vaktiyle Katolikler çok iken bugün İslâm'ın seyr-i muzafferi önünde tedrîcen zevâl bulmaktadırlar. Doğrusu Senegambiya ahâlîsi Katolik mezhebinden, Katolikler'den nefret, istikrâh ediyorlar. Bana bir Katolik misyoneri İslâmlar hakkında şu tarz-ı ifâdede bulundu: "Aman! Biz müslümanlardan vazgeçtik!" Güya onları tahkīr ediyordu! Müslümanlar Hıristiyanlığa şâyân mahlûklar değiller imiş!

Hıristiyanlar İslâmları tanassur ettirmek teşebbüsünde bulunmadıkları halde berikiler hıristiyanları ihtidâ ettiriyorlar.

Senegambiya ile Sudan'ın bir kısmında 1700'ü mütecâviz kütüb-i mukaddese nüshaları müslümanlara satmışım. Senegambiya'da Medîne namında bir şehr-i mukaddes vardır ki tamamıyla müslümanlar ile meskûndur!...

Sierra Leone'de İslâmiyet:

Yüz seneden beri İslâmiyet Sierra Leone memleketinde kemâl-i şiddetle tevessü' etmektedir. Bundan elli sene mukaddem orada ancak üç bin müslüman bulunuyordu. Halbuki el-yevm yalnız Freetown şehrinde on bin müslim mevcûddur.

Bir tahrîr-i nüfûsa göre, Sierra Leone kıt'asında bulunan "kiryolu"[?]nun –yani kölelikten âzâd edilmiş olan Afrikalıların– gittikçe adedleri tenezzül etmektedir. Bunlar miyânında Hıristiyanlığın hiçbir tesîri görülmediği halde İslâmiyet şiddetle alabildiğine intişâr ediyor.

Liberya'da İslâmiyet:

Liberya kıt'asında da aynı şâyân-ı esef hâller müşâhede olunuyor. Burada bir çok muhtelif misyonerlerin bulunduğuna rağmen Hıristiyanlık hiçbir terakkīye mazhar olamıyor. Halbuki İslâmiyet memleketin tâ içerilerine kadar tedrîcen nüfûz ediyor. Hemen bütün şehirleri, bütün kasabaları istîlâ ediyor.

Altın Sâhili'nde İslâmiyet:

Altın Sâhili denilen Gold coast diyârında mine'l-kadîm Hıristiyan misyonerleri uğraşarak az çok oralarda mevki'lerini tahkîm etmiş gibi görünüyor ise de İslâmiyet'in seyl-i hurûşânı oraları da dâire-i istîlâsına almaya başlamıştır. Zirâ müslüman tüccârı memleketin her tarafında dolaşıp emti'alarıyla beraber dînlerini dahi neşr ediyorlar. Ciddî tedâbîre tevessül edilmezse az zaman zarfında Liberyalıların müslüman olacaklarına hayret etmemelidir.

Fildişi'nde İslâmiyet:

Fransa'nın Fildişi müstemlekesinde İslâmiyet'in rakîbi yoktur. Eğer vaktiyle oraya misyonerler gönderilmezse, pek az bir zaman zarfında putperestlerden eser kalmayacaktır.

Nijer Vâdîsi'nde İslâmiyet:

Asırlardan beri İslâmiyet Nijer Nehri'nin şimâlî arâzîsinde ve Sahrâ-yı Kebîr'in münbit cihât-ı cenûbiyyesinde hüküm-fermâ bulunmaktadır.

Cenûbî Nijerya hıttasındaki kasabât miyânında bir mevki'-i mümtâzı hâiz olan Abadan şehrinde bir "Genç Müslümanlar Cem'iyeti" teşekkül etmiştir ki bu cem'iyetin işi gücü putperestleri İslâmlaştırmaktan ibârettir. Bu kıt'anın hemen her köyünde İslâm tüccârı bulunuyor.

Cibu'da İslâmiyet:

Cibu diyârında Hıristiyanlığın intişârı zamanında orada ferd-i vâhid müslüman bulunmadığı halde el-yevm adedleri binlerce nüfûsa bâliğ olmuştur. Fakat müslüman olduktan sonra yine bazı âdât ve merâsim-i bedeviyyelerini muhâfaza ederler.

Lagos'da İslâmiyet:

Bundan iki sene mukaddem Lagos şehrine gitmiştim. Buradaki terakkiyât-ı İslâmiyye şâyân-ı hayrettir. Lagos'da gāyet mükemmel bir câmi'-i şerîf inşâ olunmuştur. Bu azîm ma'bede, bu mühim merkez-i dînîye on iki bin İngiliz lirası sarf olunmuştur. Câmi'-i mezkûrun resm-i küşâdında hükûmet tarafından te'sîs olunan İslâm mektebinin mu'allim-i evveli gāyet mühim bir nutuk îrâd **[239]** etti. Esnâ-yı nutukta mu'allim efendi Lagos diyârında İslâmiyet'in bidâyet-i intişârından o âna kadar târîhçesini beyân ettikten sonra İngiliz hükûmetine nakl-i kelâm ile âtîdeki beyânâtta bulundu:

"On Sekizinci asrın evâhirinde İslâmların hali, bilhassa hükümdâr Oşilogon zamanında pek fenâ, pek vahîm idi. Lagos havâlîsinde İslâmiyet tohumunu eken vaktiyle buralara Havza'dan sevk edilen İslâm üserâsı idi. O zaman müslümanlar alenen namazlarını kılamazlardı. Her yerde düçâr-ı zulm ve te'addî olurlardı. Fakat İngiliz hükûmeti semâ-yı İslâm'da bir sitâre-i dırahşân gibi parlayıp müslümanları kahr ve i'tisâfâttan halâs eyledi. İngiliz hükûmetinin bahş ettiği hürriyet sâyesinde can ve malımız, ırz ve namusumuz himâye edildi, sulh ve selâmet hüküm sürdü, her tarafda ticâret ve sanâyi' neşv ü nemâ buldu. İşte bu sâyede İslâmlar bir sür'at-i hârika ile tekessüre başladı. Lagos şehrinin merkezindeki câmi'-i şerîf kifâyet etmedi, daha mükemmel ve cesîm bir binâya lüzûm görüldü. Eski câmi' 1864 târîhinde çamurdan inşâ edilmişti.

"Böyle pek nâ-müsâ'id ahvâle, zulüm ve hakāretlere düçar olan müslümanlar ne evkāfa ne de muntazam misyoner hey'etlerine mâlik olmadıkları halde yine günden güne terakkī ve tevessü'e muvaffak oldular. Lehü'l-hamd bugün iftihâr ile diyebilirim ki: Bu memleketteki ahâlînin yüzde 49'unu müslümanlar teşkîl ediyor. Buradaki hıristiyanlar ancak yüzde yirmi, putperestler de yüzde 27 râddesindedir. Bu ise dîn-i celîl-i İslâm'ın ulviyet ve kudsiyetine, Allah'ın hak dîni olduğuna bir delîli teşkîl etmez mi?"

İslâmiyet'in sûret-i aleniyye ve kat'iyyede tevessü'ünü isbât için yalnız Lagos belediyesi tarafından neşr olunan tahrîr-i nüfûs cetvelini göstermek kâfîdir. Şehr-i mezkûr ile mülhakātındaki sekenenin yekûnunu ve on sene zarfında müslim ve gayr-i müslimlerin adedini gösteren âtîdeki erkām nazar-ı dikkate alınınca İslâmiyet'in seyr-i serî'i pek vâzıh anlaşılır:

Sene	Hıristiyanlar	Müslimler	Putperestler	Yekûn
1891	8999	14295	9217	32508
1901	10636	22080	9131	41847
1911	21155	36018	16593	73766
		Yahud	Yüzde	
	29	49	22	

Ahâlînin bu teksîrinin esbâbını muhâcirînde aramalıdır.

Yuruba'da İslâmiyet:

Yuruba[?] eyâletinde iki milyon nüfûs miyânında ancak 38000 hıristiyan mevcûddur. Burada dahi İslâmlar pek fa'alâne çalışıyorlar. Archiedicken[?] (Baş Papaz) Melol[?] diyor ki:

"Bu diyârda meşhûd olan fa'âliyet ve gayret-i Muhammediyye'ye bakılırsa, on, nihâyet yirmi sene zarfında burası tam bir İslâm ülkesi olacaktır. Elhâsıl putperestlik zevâle mahkûmdur. Bu zaman zarfında yerliler ya Salîb'e, yahud Hilâl'e tâbi' olacaklardır. Binâenaleyh hıristiyanlar gayret edip misyonerlere maddeten ve nakden mu'âvenet etmelidirler.

Kalabar'da İslâmiyet:

Nijer nehrinin şark cihetlerinde kâin Kalabar diyârında İslâm pîşdârları görünmeye başladı. Son zamanlara kadar bu taraflarda ferd-i vâhid İslâm yok iken şimdi birçok kurâ ve kasabâtta çamurdan inşâ olunmuş mesâcid vardır. Bu memlekette sükûnet ve asayiş takarrur eder etmez İslâmların seylâb-ı cûş u hurûşu da başladı. Müslümanlık mukaddemâ eski kervan yolu ile, şimdi ise Lagos'dan Kano'ya imtidâd eden demiryolu vâsıtasıyla Bahr-i Muhît-i Atlasî sevâhiline yürümeye meyl göstermektedir. Hele Port Harcourt'dan Kano'ya inşâ edilmekte olan demiryolu hitâm bulursa o vakit İslâmlar akın akın Bahr-i Muhît-i Atlasî sevâhilini dînen istîlâ edeceklerine şüphe yoktur.

Nijerya Kıt'ası'nda İslâmiyet:

Şimâli Nijerya kıt'ası 225000 mil-i murabba'dan ibârettir. On üç vilâyete taksîm olunan şu memleketin kısm-ı şimâlîsi asırlardan beri İslâmlar ile meskûndur. Kısm-ı cenûbîsi ise putperesttir. Şimdi İslâmlar yukarıdan bu diyârla da temâsda bulunuyorlar. İngiltere hükûmetinin adâlet, ve ümrân-perverâne siyâseti esâsen İslâmlara hizmet ediyor.

Her tarafda yollar ve köprüler inşa, emniyet ve asayiş te'mîn edilmiş bir memlekete müslüman esnâf ve tâcirleri emti'a-i ticâriyye ile beraber *Kur'ân*'larını da getiriyorlar. Putperestler ile görüşüyor, onlara eşyâsından satıyor, aynı zamanda putperestin rûhuna İslâmiyet tohumunu da ekiyor, ne yapar yapar, bu sâde-dilân adamcağızları kandırıyor, orada ağaçtan samandan her neden olursa olsun hemen bir mescid yapmaya müsâ'ade alarak onu yapıveriyor, sonra az bir zaman geçer geçmez görürsünüz ki o köyde yahud kasabada İslâmiyet hüküm sürmeye başlamıştır.

Bu kıt'anın cenûbî semtlerinde mütemekkin dağlık putperestler müslümanları aslâ sevmezler. Çünkü mine'l-kadîm onlar ile hâl-i harbde bulunmuşlardır, fakat şimdi harb yoktur. Ancak İngiliz'in adâleti mevcûddur ki bu da müslümanların tam işine gelecek bir idâredir.

* * *

Bu memleketin vüs'atini nasıl tarif edeyim? Arz ettiğim on üç vilâyetin bazısını Avrupa'daki memleketlere mukāyese edeyim. Sokoto vilâyeti İskoçya ile Wales (Scotland and Wales) kadar büyüktür; Borno İrlanda mesâfesindedir. Kano hemen İskoçya kadardır. Kantagoran Borgo[?] bir parça Yunanistan'dan büyüktür. Fakat Bauchi **[240]** ve Mori[?] eyâletleri Yunanistan mesâfesindedir. Nijer eyâleti (Nijerya değil) Sırbistan mesâfesindedir. Yula Danimarka kadardır, Nasarawa ise İsviçre'den büyüktür.

Bu ülkelerin kısm-ı a'zamı gayr-i müslim olan putperestler ile meskûndur ki bunlar dahi pek nüfûsludurlar.

Halbuki Şimâl-i Nijerya'dan mâ'adâ bir de Cenûbî Nijerya hıttası vardır. Ondan da gelecek makālede bahs ederiz.

MEKÂTÎB

Habeşistan Mektupları:

HABEŞİSTAN - HARAR

Harar'da başşehbenderliğinin Adisababa'ya naklinden mütevellid teessürât – Harar'a bir şehbender vekîlinin lüzûm-ı i'zâmı – Başşehbender beyin son icrâât-ı hasenesi – Hey'et-i dâime-i hakemiyye teşkîli – Hilâl-i Ahmer şu'besi tesîsi – Mekâtib-i mahalliyye-i İslâmiyye'nin ıslâhı teşebbüsâtı.

Harar'daki Cemâ'at-i Osmâniye ve ahâlî-i İslâmiye:

Bir seneden beri huzûruyla bu şehire başka bir hayât, ve hayât-ı ehl-i beldeye başka bir revnak vermiş olan Devlet-i Aliyye Başşehbenderi atûfetli Mazhar Beyefendi hazretlerinin Adisababa'ya nakl-i me'mûriyeti hasebiyle karîben müfârakat edeceği haberinden pek ziyâde müteessir bulunuyorlar; âdetâ babalarından ayrılacak bir âile evlâdına benziyorlar; filhakîka buraya vusûlünden beri mîr-i müşârun-ileyh mütemâdî nesâyih ve irşâdât-ı hakîmânesi ile Harar ehl-i İslâm'ında bi-keremihî te'âlâ âtîde büyük ve feyizli mahsûller vermesi me'mûl olan pek derin bir teyakkuz ve intibâh tevlîd etmiş olduğu gibi, buradaki teba'a-i Osmâniyye'nin mine'l-kadim mühmel kalmış hukūk ve menâfi'ini de azm-i âhenînî ve ifnâ-yı vücûd ederce sarf ettiği gayret-i mü-

temâdiyyesi ile şimdiye kadar düvel-i sâire konsoloslarının hiç birine müyesser olmamış bir mertebede hüsn-i müdâfa'a ve muhâfazaya muvaffak olmuş, âdetâ kendisini vatandaşlarına siper etmiş idi. Hattâ sevk-i menfa'atle mukaddemâ İngiltere veya Fransa mahmiyetine ilticâ etmiş nice ahâlî-i müslime bu hâli görerek Devlet-i Ebed-müddet Osmâniye şehbenderliğinin dâire-i himâyesine dâhil olmak için pek tehâlük göstermekte ve biz Osmanlılara gıbta etmekte idiler. Bu civâr ahâlî-i İslâmiyyesi esâsen Devlet-i Aliyye'ye karşı bütün his ve kalbleriyle şedîd bir muhabbet perverde ettikleri halde Mazhar Beyefendi'nin me'mûriyetinden beri bu muhabbet birkaç kat tezâ'üf etmiş ve müşârun-ileyh hükûmet-i seniyyeyi bi-hakkın temsîl etmekte bulunmuş idi. A'yâd-ı mübâreke vesîlesiyle hakkında gösterilen âsâr-ı ihtirâmât ve tekrîmât ve bilhassa geçen kurban bayramında gerek mevki'-i salâttan şehbenderhâneye kadar binlerce ahâlî-i İslâmiye ve eşrâf-ı belde tarafından teşyî'i sırasında ibrâz olunan, gerek şehbenderhâneye yığılan binlerce ahâlî-i İslâmiye-i belde ve efrâd-ı kabâil tarafından merâsim-i tebrikiyye münâsebetiyle izhâr kılınan hissiyât bunun delîl-i fi'ilîsidir. Bu hal buradaki bütün Osmanlıları Devlet-i Aliyye'ye bir kat daha rabt ve bend eylemiştir. Binâenaleyh şimdi Harar'daki teb'a-i Devlet-i Aliyye bir yandan hükûmet-i metbû'alarının böyle şerefli bir me'mûrunu, diğer tarafdan kendilerini en müşfik bir baba kalbiyle her lahza her türlü zarardan vikâye eden ve hâkimiyet-i pederânesiyle buradaki cemâ'at-i Osmâniyyeyi yek-vücûd bir âile halinde bulundurmaya çalışan bir eb-i ma'nevîyi gözleri önünden kaybedecekleri endişesiyle pek muztarib ve müteessifdirler.

Başşehbender Mazhar Beyefendi hazretleri Harar'daki şerefli ikâmetinin son devresini de bu te'essürâtı hayli teskîn edecek üç icrâât-ı hayriyyesiyle tetvîc eylemiştir: Bunlardan birincisi cemâ'at-i Osmâniyye efrâdı beynindeki ihtilâfâtı sulhen veya tahkîmen hüsn-i tesviye için dâimî bir hey'et-i hakemiyyenin teşkîli, ikincisi Harar ve Cencia hamiyyetkârân-ı ehl-i İslâmından mürekkeb bir Hilâl-i Ahmer Şu'besi tesîsi, üçüncüsü de Harar evlâd-ı müslimesinin usûl-i cedîde ile tedrîs ve ta'lîmi için ilk hatve-i azmkârâneyi atmasıdır. Bu bâbda *Sebîlürreşâd* kârîîn-i muhteremesi hazerâtına bazı tafsîlât-ı sârre i'tâ etmekliğime müsâ'ade edileceği ümidiyle ma'lûmât-ı âtiyyeyi ilave ediyorum:

Hey'et-i Dâime-i Hakemiye Teşkîli:

Karîben Adisababa'ya azîmeti münâsebetiyle buradaki kesretli teba'a-i Osmâniyye'nin aralarındaki ihtilâfât ve münâza'âtın faslında müşkilâta uğrayacaklarını düşünen başşehbenderimiz zâten öteden beri tasavvur etmekte olduğunu söylediği bir fikr-i hayra imtisâlen Harar'daki bilcümle teba'a-i Osmâniyyeyi şehbenderhâneye celb ve da'vet ederek kendilerine müessir bir lisân ile Adisababa'ya azîmeti münâsebetiyle müfârakat-ı karîbesinden mütevellid te'essürât-ı kalbiyyesini teblîğ ile bir çok nesâyih-i pederânede bulunduktan sonra milletlerin başlıca sebeb-i terakkī ve bahtiyârîsi tevhîd-i ârâ ve efkâr ile aralarında te'mîn-i hüsn-i imtizâc ve vifâk olduğunu; millet-i Osmâniyye ve İslâmiyye'nin düçar olduğu mesâib-i mütevâliyyenin başlıca sebeblerinden biri de bu vâdîde cem'-i kuvvet ve himmet etmemekten, teşkîlât-ı lâzıme-i ictimâ'iyye ile kendi işlerini bizzât kendileri görmeye çalışmamaktan, her şeyi hükûmet ve mahkemeye tahmîl etmekten ibaret bulunduğunu; bilhassa vatan-ı aslîden uzak böyle memleketlerde yaşayan bilcümle Osmanlılar bir âile hükmünde olmalarıyla yekdiğerine kardeş, baba ve evlâd mu'âmelesi etmeleri, aralarında tahaddüs edecek ihtilâfâtı bizzât teşkîl edecekleri bir âile meclisi i'ânesiyle sessiz sadâsız halleylemeleri, bu meclis ma'rifetiyle aralarında zuhûr edecek erbâb-ı ihtiyac ve ıztırâbın da mu'âvenetine yetişmeleri lâzım geleceğini… Türkçe ve Arapça birer nutuk ile cümlesine îzâh ettikten sonra bir hey'et-i dâime-i hakemiyye teşkîl etmek üzere muhtelif anâsırdan dokuz **[241]** kişi intihâb etmelerini teklîf eylemiş ve re'y-i hafî ile Harar Cemâ'at-i Osmâniyyesi mütemeyyizânından Seyyid Abdurrahman, Hacı Yusuf, İbrahim Haddâd, Seyyid Davud, Kemaleddin, Minasyan (Harar'da bulunmadığından vurûduna kadar vekâleten Tarakcıyan), İskarpidis, Salih Murâdî Ohannes Efendiler hey'et-i hakemiyye azalığına intihâb olunmuşlardır.

Bu hey'et cülûs-ı hümâyûn-ı hazret-i padişahî yevm-i mes'ûduna musâdif Nisan o[n] dördüncü günü şehbenderhaneye gelerek cemâ'at-i Osmâniyye namına başşehbender beye arz-ı tebrikât eyledikten sonra teberrüken ilk ictimâ'ını akd etmiş ve Şâmlı İbrahim Haddâd Efendi'yi ekseriyet-i ârâ ile üç ay için reîs intihâb etmişlerdir. İctimâ'-ı mezkûrda şehbender beyin teklîfiyle hey'et-i dâime-i hakemiyye tarafından kararlaştırılan ve evvelce esâsâtı teba'a-i Osmâniyye cânibinden de kabûl edilmiş olan nizâmnâme mûcebince Harar ve civârında mukīm teba'a-i şâhâneden her biri ayda bu hey'ete üç kuruş-ı Habeşî verecek ve bununla kâtib ve hademe ücreti tesviye edileceği gibi artacak para ile de pek zarûrette kalan teba'a-i Osmâniyye'ye ikrâz, i'âne ve mehâkim-i Habeşiyye nezdinde kefâlet sûretleriyle mu'âvenet olunacaktır. Bu son nokta burada gāyet mühimdir. Teba'â-i Osmâniyye'den ikisi arasında bir ihtilâf zuhûrunda bu dokuz hakemden üçünü veya beşini ya kendileri intihâb ederek veya reîs-i hey'et ma'rifetiyle intihâb ettirerek onlara arz-ı ihtilâf edeceklerdir. Şayed tarafeyn hey'et-i hakemiyeye mürâca'atta i'tilâf edemezlerse, Devlet-i Aliyye başşehbenderliğine mürâca'atta muhtârdırlar. Ma'ahazâ bir taraf arzu edip diğeri imtinâ' eylerse arzu eden taraf hey'et-i hakemiyyeye mürâca'atla şikâyetini bildirecek ve onlar tarafından yapılacak tahkīkāt şehbenderliğe iş'âr olunarak bu sûretle şehbenderin fasl-ı da'vâ emrindeki vazîfesi teshîl olunacaktır.

Başşehbenderimizin bu tedbîri buradaki teba'anın kulûb-ı mahzûne ve müte'essiresine biraz su serpmiş olup cidden şayân-ı tebrik ve diğer memleketlerdeki vatandaşlarımız için de şayân-ı taklîd bir tedbîr-i müstahsendir. Yalnız Adisababa'nın bu'd-ı mesâfesi hasebiyle hükûmet-i Habeşiyye'ye düşecek işler için hukūk-ı teba'ayı himâye etmek üzere bir şehbender vekîlinin âcilen i'zâmı elzem olduğundan bu bâbda cemâ'at-i Osmâniyyece bir arz-ı mahzar tanzîmine teşebbüs olunmuş ve başşehbenderimiz beyden bu istirhâmlarının hükûmet-i seniyyeye arzına delâleti ricâ edilmiş ve müşârun-ileyh tarafından verilen te'mînât üzerine teba'a-i Osmâniyye'nin endişeleri birat sükûnet bulmuştur.

Hilâl-i Ahmer Şu'besi Teşkîli:

Bu emr-i hayr da başşehbenderimizin teşvîkât ve delâletiyle geçen Pazar günü yine şehbenderhânede vâki' olan bir ictimâ'da husûl-pezîr olmuştur. Bu ictimâ'da hazır idim. Şehbender beyin Arapça îrâd ettiği nutk-ı hakîmâne ne kadar ibret-âmiz idi. Zabt edebildiğim bazı sözlerinin tercümesini yazıyorum: "Ey ihvân-ı kirâmım! Sizi sırf bir maksad-ı hayr, bir maksad-ı insâniyetkârâne üzerine rahatsız ettim. Cümleniz bilirsiniz ki her dîn hayır ve ihsânı âmir olduğu gibi dîn-i mübîn-i İslâm dahi bize hayrât ve hasenâtta müsâra'at ve müsâbakatı emr etmiştir. (Bu bâbda bazı âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe zikr etmişlerdir.) Halbuki maatteessüf bir çok evâmir-i ilâhiyye gibi bu emr-i halâskâr-ı Sübhânîyi de asırlarca unuttuk ve uyuduk. Bu derin ve asır-dîde uykudan bizi uyandıran mesâibi kerem-i Hudâ bir daha göstermesin. Biz uyurken milel-i ecnebiye her şeyde olduğu üzere bu vâdî-i hayr u hasenâtta dahi azîm merhaleler kat' ettiler. Salîb-i Ahmer teşkîlâtı bu meşy-i terakkînin semerât-ı hasenesinden biridir. Milletler tevhîd-i kuvvet ve azm ü himmetle cidâl-i bekāda te'mîn-i zafer edebilirler. Tek bir ferdin kuvveti kâsırdır. Fakat bir milletin bütün efrâdı hangi emr-i mu'azzam için olursa olsun cem'-i kuvâ ederlerse onun önüne duracak hâil müşkil bulunur.

İ'âde-i hayât edeli ancak iki üç sene olmuş olan "Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin" bu müddet-i kalîle zarfında yarım milyon liraya karîb i'âne cem'ine ve teşkilâtını pek esâslı ve şümûllü bir sûrette icrâya muvaffak olması şu sözümün fi'lî bir delîlidir. Muvaffakiyet-i vâkı'a bu teşebbüs-i hayrın takdîr ve tevfîk-i ilâhîye tevâfuk ve iktirânı husûsuna da bir nişânedir. Sizi Harar'da dahi bir Hilâl-i Ahmer Şu'besi teşkîline da'vet ediyorum. Bu husûsda istinâd ettiğim başlıca nokta her birinizde mevcûdiyetini kemâl-i fahr ile gördüğüm hiss-i gayret ve hamiyyettir. O kadar zaman gâib ve o kadar fırsatlar zâyi' ettik ki artık fevt edecek dakīkamız, ihmâl edecek hâlimiz kalmadı. Dünyânın her noktasında bütün Osmanlılar ve müslümanlar kendilerini yaşatmak ve müsâbaka-i hayât ve terakkīde fersahlarca ileriye geçmiş milel-i gālibenin tahakkümü altında ezilip mahv olmamak için el ele vermeli ve son bir gayretle her tedbîr-i necât-bahşa tevessül etmelidirler. Hilâl-i Ahmer teşkîlâtı bu esbâb-ı hayât ve halâsdan biridir. Sûretâ bir hizmet-i kasîra ve yesîre fakat netâyici ne mühim, ne şerefli, ne feyizlidir. Buna şebîh teşkîlât sâyesindedir ki bugün bir Alman köylüsü âfât-ı semâviyye ve araziyyeye âdetâ meydân okur himmet-i beşeriyyeyi bu mesâibden kavî ve azm-i insanîyi her âfetten üstün görür, tevekkül-i hakīkī ile emîn ve müsterîh çalışır ve yaşar. Bir harbde bile yaralanırsa yollarda sürünmeyeceğini, hastalanırsa en büyük ihtimâmla bakılacağını bilir. Böyle bir kalb ile harbe gitmek ne büyük kuvvettir. Ölüm harbin şerefi, şânıdır. İnsânı düşündüren hastalığın, yaralılığın, yoksulluğun ıztırâb ve mezâhimidir. Bundan başka bu cem'iyet yalnız harbe de mahsûs değildir. Bütün mesâib-i insâniyyeye karşı tertîb edilmiş şefkat ve mu'âvenet teşkîlâtıdır…."

Başşehbender bey Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti hakkında daha bir çok îzâhât ve tafsîlât verdi. Sûret-i teşkîlâtını ve a'zânın envâ'ını anlattı. Ve nihâyet med'uvvîn bu ifâdât ile cidden teheyyüc ederek bu bâbda her türlü hizmet ve mu'âvenete hazır olduklarını beyân ettiler. Bir başlangıç olarak isimleri âtîde muharrer a'zâ-yı âmileden mürekkeb olmak üzere Harar vilâyeti merkezinde bir Hilâl-i Ahmer Şu'besi teşkîl olundu. Hitâm-ı ictimâ'da a'zâdan Şeyh Sâlim bin Ceyyûd Efendi tarafından Halîfetü'l-İslâm'ın ömür ve şevketi ve cem'iyetin muvaffakiyeti hakkında bir du'â-yı belîğ kırâat edildikten sonra a'zâ-yı müntehabenin grup halinde resmi alındı.

Harar Hilâl-i Ahmer Şu'besi Hey'eti

Reis Muşlu Hacı Yusuf Efendi
A'zâ veznedâr Lenceli[?] Hacı Ferec Yusuf Efendi
A'zâ kâtib Mısırlı Muhammed Kâmil el-Münâvî Efendi
A'zâ Hararlı Hacı Abdülkadir Yavezir Efendi
[242] A'zâ Yemenli Seyyid Abdurrahman Efendi
A'zâ Yemenli Seyyid Davud Efendi
A'zâ Hadramutlu Şeyh Sâlim Efendi
A'zâ Hindli Cuma Bahay Dancî Efendi
A'zâ Hindli Hacı Sultan Mehmed Efendi
A'zâ Konyalı Hacı Haydar Efendi
A'zâ Şamlı İbrahim Haddâd Efendi
A'zâ Hindli Hacı Seyfullah Efendi
A'zâ-yı âmileden Yemenli Sâlih Muradî Efendi
A'zâ-yı âmileden Yemenli Hacı Ali Efendi

Bundan mâ'adâ Harar'a iki günlük mesâfedeki Cencia şehri mu'teberân-ı tüccârından Hacı Ubeyd, Hacı Sâlim ve Hacı Redman nâm zâtlar dahi kemâl-i şevk ile Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti a'zâ-yı âmilesi miyânına kayd olundukları gibi şehr-i mezkûrda bir küçük şu'be tesîsi ve teşkîli esbâbına da tevessül etmişlerdir.

Şehbender beyin Harar mekâtibinin usûl-i cedîde üzere tanzîmi hakkındaki teşebbüsât-ı mühimmesine dâir inşaallah gelecek mektûbumda tafsîlât veririm. Hemen Cenâb-ı Hak bu gibi gayret ve hamiyet-i sahîha sâhibi memûrîn-i güzîdemizin a'dâdını tevfîr eylesin. Kendisini de dîn ve devletimize daha pek çok hidemât-ı hayriyeye muvaffak etsin âmîn.

16 Cemâziyelâhir 1332 Harar: **A**[ayın]. **A**[ayın].

Hâmiş: – Bu vesîle ile Hilâl-i Ahmer Hey'eti'nin şehbender beye arz edilen bir mütâla'a ve temennîsine dahi tercümân olayım. Hey'et a'zâsı diyorlar ki "Kısm-ı a'zamımız Türkçe bilmiyoruz.. Buradaki ehli-i İslâm da bilmezler. Fakat hemen hepimiz Arapça bilir ve anlarız, şu halde Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin tertîb ettiği salnâme ki bir nüshasını şehbender bey hey'etimize hediye ettiğinden gördük, Arapça'ya, Fârisîce'ye, Urdu lisânına velhâsıl başlıca elsine-i İslâmiyye'ye tercüme ettirilse de her memleket-i İslâmiyye'ye göre ora lisânıyla muharrer mikdâr-ı kâfî nüshalar gönderilip tevzî' ettirilse herkes bu cem'iyet-i muhtereme ve maksad ve mesâ'îsi hakkında daha etrâflı bir fikir alır. Ve emîn olmalıdır ki edilecek masrafla kābil-i kıyâs olmayacak pek büyük semerât ve menâfi' elde edilir." Şehbender bey esâsen bu mütâla'a kendisi tarafından da iltizâm olunmakta olduğunu beyân ile hey'et-i merkeziyyenin bu bâbda nazar-ı dikkatini

celb edeceğini va'd buyurdukları gibi ben de *Sebîlürreşâd*'ımızın bu bâbda delâlet ve himmet-i mahsûsasını ricâ ederim.

A[ayın]. **A**[ayın].

MATBÛÂT

DÂRÜ'L-HİLÂFE'DE TİYATRO MEKTEBİ!

Eksik olan bir bu idi!

Müslümanların yegâne yevmî gazeteleri olan *Tasfîr-i Efkâr* refîk-ı muhteremimizden aynen:

"Meş'ûm bir harbin akıllara durgunluk verecek hasârât ve zararları el-ân milleti kasıp savurmakta bulunduğu, İstanbul sokaklarında el-ân ihtiyac ve zarûret içinde bir çok biçaregân-ı ümmet nâlân ve perişan süründüğü, memleketin ihtiyâcât-ı sınâ'iyyesini telâfî edecek sûrette makāmâtın esâslı ve celî hiçbir teşebbüsde bulunduğu henüz görülmediği ve hele her şeyden evvel ve ziyâde muhtâc bulunduğumuz mekâtib-i ibtidâiyye nâmına bile pây-ı tahtta el-ân mevcûdiyetiyle bi-hakkın mütesellî olunacak bir müessese bile vücûda getirilmediği halde bir çok masârıf ihtiyârıyla tiyatro mektebi açmaya kalkmak, hele böyle bir mektebin teşkîlâtı için Odeon Tiyatrosu müdîr-i sâbıkı Antuvan gibi, tiyatroculuk san'atındaki mahâret ve tecrübesi nisbetinde, israfâtıyla meşhûr bir adamı celb eylemek, herhalde bize pek nâ-be-mevsim görünüyor. İnsan Ayastefanos, Makriköy şimendüfer güzergâhında her gün gidip gelirken, bir çok müslümanların hâlâ köpek yuvaları gibi teneke kulübeler içinde veyahud Bizans zamanından kalma kale oyuklarında yaşadıklarını gördükçe diğer tarafdan tiyatro mektebi masârıf-ı te'sîsiyyesi nâmıyla binlerce lira sarf olunmasını kolay kolay havsalasına sığdıramaz."

* * *

KAVMİYET CEREYANLARININ ARABİSTAN'DAKİ TE'SÎRÂTI

Beyrut'da münteşir *Fete'l-Arab* refîkımızden:

"Rivâyete bakılırsa Yusuf Akçura'nın ta'kîb ettiği Türklük, râbıta-i Osmâniyye'nin yerine kāim olacak bir şekl-i siyâsîden ibâret imiş, çünkü Türkler, kendi başlarına müstakil bir unsur-ı esâs teşkîl ediyorlarmış.

Biz buna inanmıyoruz. Ma'amafîh şâyed böyle bir maksad-ı hafî varsa bundan pek çok tenâfür hâsıl olacağını idrâk etmek güç değildir. Bunun zararı yine bu gençlere âittir. Memleketin vaz'iyet-i siyâsiyyesini idrâk eden hiçbir Osmanlı tasavvur edemeyiz ki Türklerin, yahud Arabların yalnız başına bir satvet ve hükûmet teşkîl edebileceğine kāni' olsun, husûsiyle madde-i devletin za'fı, rekābet ve ihtirâz-ı düvelîninin artması, artık bu ülke için kalben, hissen, fikren birleşmekten başka hiçbir çare-i selâmet olmadığını ihtâr ediyor."

* * *

BİR MİLLETİN AN'ANÂTI ÜSTÜNDE ÇİZME İLE YÜRÜNÜLMEZ!

Tanin refîk-i muhteremimizin 1953 numaralı nüshasının başmakālesinden:

"Hükûmetlerin teşkîlât-ı siyâsiyyeleri milletlerin ihtiyâcât-ı hakîkiyyeleriyle mütenâsib olmadıkça en fennî şekl-i hükûmet bile bir iskambil kağıdından fazla mukāvemet gösteremez. Bir memleketteki her şeyi elinde tutan bir ekseriyet ufacık bir râbıtanın inhilâliyle acze ve tehlikeye mahkûm edilir; o ekseriyetten itâ'at-ı mütevekkilâne beklemek hatâdır. Acaba bir milletin an'anât-ı asr-dîdesi üstünde çizme ile yürümek o kadar kolay bir şey midir?"

* * *

HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI VE HALİL HÂLİD BEY

Dehli'de neşr olunan *Comrade* gazetesinden menkūldür:

"Devlet-i Osmâniyyeyi Hindistan'da temsîl eden Halil Hâlid Bey'e lâzıme-i hoş-âmedîyi henüz îfâ eylediğimiz sırada icrâ-yı vedâ' dahi ettik. Çünkü kendisi çabukça Hind'den müfârakat eyledi: Bizim gibi kendisini evvelce tanıyıp da Hindistan'da ahîren mülâkī olan binlerce müslümanların onun sür'at-i müfârakatinden dolayı olan hissiyâtını ta'rîf müşkildir. Refîkımız *Hemderd* gazetesi müşârun-ileyhin isti'fâsını en evvel **[243]** istihbâr edip de neşr eylediği zaman bura müslümanları pek büyük te'essüfler his eylemişlerdir. Haber-i müfârakatin intişârı üzerine her tarafdan bir çok mektuplar aldık ki bunlarda Halil Bey'in cevâmi'e halılar i'tâsı ve sâir vesîlelerle evvelce ziyâret eylediği şehirlerden mâ'adâ müslümanlarla sâkin olan diğer bilâdı dahi ziyâret etmesi ricâ olunuyor idi. Bu bâbdaki arzu-yı samîmînin ekseriyet üzere bu İslâm vatanperverinin şahsına olan ri'âyetten dolayı olduğunda şüphe yoktur. Hindistan'da evvelden beri ma'rûf olan bu müslüman müellifi devr-i mutlâkînin idâresinden mütezarrır olarak İngiltere'de bulunduğu zaman İslâm'a nâfi' pek çok neşriyâtta bulunmuş idi. Ümit ederiz ki hükûmet-i seniyye Hind müslümanlarının hissiyâtını biraz nazar-ı dikkate alarak ba'demâ Halil Hâlid Bey ayârında memûrlar gönderir. Çünkü müşârun-ileyh o kısa müddet-i me'mûriyyeti zarfında büyük ve mümtâz bir müslüman milletini elhak hüsn-i temsîl etmiş ve el-yevm memâlik-i Osmâniyyeyi idâre eden büyük zâtların evsâfı hakkında bir fikir ihdâs eylemiştir. Halil Hâlid Bey evvelce Hindistan-ı Şimâlî'de vukū' bulan seyâhati esnâsında mu'ârefe peydâ eylediği zevât ile ba'de'l-isti'fâ vukū'a gelen seyâhat-ı ahîresi sırasında tecdîd-i muhâdenet eylemiş ve Rampur ve Dehli'yi Dârü'l-Hilâfe'ye avdetinden evvel ziyâret etmiştir. Ziyâreti sırasında fehâmet-meâb Bhopal hâkimesi ve Rampur nevvâbından tutunuz en fakīr tabakātta bulunan müslümanlara kadar celb-i kulûb-ı ümmete muvaffak olmuştur. Ahîren Dehli'de iken idârehânemize geldi ve sıcak bir günün sâ'ât-i tavîlesini birçok mu'teberân-ı müslime ile mülâkāt

ve musâhabetle geçirdi ve salât-ı Cuma'yı binlerce halk ile Cuma Mescid'de edâdan sonra herkes ile musâfaha ile vedâ'laştı. Halil Hâlid Bey için âlem-i İslâm'a ve memâlik-i Osmâniyye'ye hidemât-ı mu'teberede bulunacak bir meslek-i mes'ûd temennî eder velev ki ziyâret-i şahsiyye sûretiyle olsun kendisini bir kere daha aramızda görmeyi ümit eyleriz."

ŞUÛN

Somali:

Somalilerin İngilizlere Karşı Hareket ve İ'lân-ı Cihâdları – Birkaç aydan beri Aden civârında sâkin olan Somali kabâili ile İngilizler beyninde tekevvün eden musâdemâta nihâyet verilmişti. Geçen münâza'atta İngilizler maddî ve ma'nevî bir sûrette mütezarrır olmuşlar ve en değerli zâbitlerini kaybetmişlerdi. Bu kere tekrar Somalilerle İngilizler beyninde âteş-i harb alevlenmeye başlamıştır.

Somalilerin bulundukları mevâki'e İngiliz Protestan misyonerlerinin girmeleri, misyonerlerin, Somalilerin genç kadın ve erkeklerine Îseviyyeti kabûl için envâ'-ı hud'a ve desîselere mürâca'at eylemeleri, o zavallıları aldatmak ve Mesîhiyyet'e idhâl etmek hevesiyle onlara boncuklar, kırmızı renkli çuhalar, nikelden ma'mûl bilezik ve kordonlar ve daha buna mümâsil bir takım cici biciler tevzî'ine teşebbüs etmeleri harbin tekrar işti'âline bir sebep teşkîl etmiştir. Misyonerlerin mekrine vukūf-peydâ eden Somali kabâilinin reîs-i rûhânîleri bulunan Molla bilcümle misyoner râhib ve râhibelerinin katl ü itlâflarını kabâil-i mezkûreye emr eylemiş ve cümlesinin vücûdunu izâleye fi'len kıyâm olunmuştur. Somalilerin bu hareketlerini çok gören İngilizler, tekrar Somalilerle harbe mübâşeret etmişlerdir. Fakat sâbıkı vechile bu def'a da İngilizlerin mağlûb olacaklarına şüphe yoktur. Çünkü Molla hazretleri, kâfirlere karşı cihâd olunmasına dâir bilcümle Somalilerle İngilizlere hücûm eylemeyi kasd etmiştir. Gāyet sert, doğru ve İslâmiyet'e mütemessik olan Somalilere karşı İngiliz misyonerlerinin desîsekârâne mu'âmeleleri onları herçi bâd âbâd kıyâma mecbûr eylemiştir.

Hindistan:

Hilal-i Ahmer İ'ânâtında İhtilâs – Hindistan'da intişâr eden matbûât-ı İslâmiyye beyninde Hilâl-i Ahmer i'ânâtı hakkında büyük bir münâkaşa zemîni açılmıştır. Balkan Muhârebesi esnâsında Lahor'da ve Dehli'de intişâr eden bazı matbûât-ı İslâmiyye müdürleri tarafından Hilâl-i Ahmer nâmına i'âne defterleri açılmış ve müslümanlar tarafından mezkûr gazete müdürlerine İstanbul'a gönderilmek üzere küllî mebâliğ i'âne nâmına gönderilmiştir. Bu kere İstanbul Hilâl-i Ahmer merkez-i umûmîsi tarafından neşr olunan bir kitâbda bilcümle memâlik-i İslâmiyye ile müslümanlar tarafından gönderilen i'ânât mikdârıyla, gönderenlerin isimleri tasrîh ve tab' edildiğinden, Hindistan'da i'âne verenlerin isimleri mezkûr kitâbda mevcûd olmadığı cihetle i'âne verenlerin nazar-ı dikkatlerini celb etmiştir, binâenaleyh birbirlerine muhâlif olan matbûât-ı İslâmiyye beyninde bunun üzerine bir münâkaşa zemîni açılmış ve i'ane toplayan cerâid ashâbından i'ânâtın hesâbı taleb edilmektedir. Mezkûr gazetelerin beyânâtına bakılırsa Hilâl-i Ahmer nâmına toplanan i'ânâttan büyük ihtilâsât vukū' bulduğu anlaşılmaktadır.

(*Vatan*-Lahor]

İmâm-ı Gazzâlî'nin Mühim Bir Kitâbı Bulunmuştur – Hindistan'da bu kere İmâm-ı Gazzalî hazretlerinin el yazısıyla yazılmış pek azîm fevâid ve hakāyıkı muhtevî mühim bir eseri meydâna çıkmıştır ki, mezkûr eserin tab' ve tashîhi için Hindistan'da bir komite teşekkül etmiştir.

Kalküta'da Tûfan – Geçen ayın sonunda akşama doğru Kalküta'da hava kızarmaya ve sert, şiddetli bir rüzgar esmeye başlamıştır. Gittikçe kesb-i iştidâd eden fırtına ve yağmur yollarda, otomobilleri, arabaları devirmiş, ve bir çok eski evleri yıkmış, nüfûsca da küllî telefâta sebebiyet vermiştir. Limandaki vapurların da demirleri kırılarak birbirlerine çarpmışlar ve bu yüzden azîm zararlar hâsıl olmuştur.

Marakeş

Fas Hükümdârlığı – İspanya generallerinden General Liyoti Madrid'den Tanca'ya ve oradan da Dârülbeyzâ ve Kazablanka'ya gitmiştir. Generali Fransız memûrları ve ecnebîler istikbâl etmişlerdir. Müşârun-ileyh Darülbeyzâ'da sâbık Fas Hâkimi Mevlâ Hafîz ile görüşmüştür.

Yeni hükûmet teşkîline teşebbüs eden Şerîf Hibetullah ile rüesâ-yı kabâil arasında ihtilâf hâsıl olmuş ve şerîfin etrâfından çekilmişlerdir.

Benî Dâreyn kabâili Seyyidî Saâde nâmında bulunan bir Seyyidi Marakeş hükümdârlığına namzet göstermek istemişlerdir.

Çin

Çin Matbûât Kānûnu – Çin hükûmet-i cumhûriyyesi tarafından yeni bir matbûât kānûnu neşr edilerek, basılmazdan evvel her gazete müsveddelerini sansüre göstermeye ve tasdîka iktirân olunduktan sonra basılmaya mecbûr tutulmuştur. Her gazete ve mecmû'adan da hükûmet bir kefâlet-i nakdiyye talep etmekte imiş.

Harbin

Harbin Müslümanlarında Ma'ârif-perverlik – Harbin'deki müslümanlar tarafından tesîs olunan kırâathânelere bu sene zarfında devâm eden 4185 müslüman son derece istifâde etmişlerdir. Mezkûr kırâathânelerde mevcûd olan kitâblar 98950 **[244]** adet olup, 3474'ü Türkçe, Arapça, Tatarca, Farisî lisânlarıyla muharrerdir. Geçen Şubat ayında Harbin müslümanları ictimâ' etmişler; oradaki dîndaşlarının istifâdelerini te'mîn için birkaç müessesenin inşâ ve tesîsine karar verip, bu sûretle hamiyet-i İslâmiyyelerini isbât eylemişlerdir.

Mısır

Mısır'da İki Büyük Zâtın İslâmiyet'i Kabûlü – Mısır'a mülhak (Prenka) Debaba[?] kasabalarının Kıbtî unsuruna mensûb a'yân ve eşrâfından olup biri Vehiyye Efendi, diğeri

İvaz Cercis nâmında bulunan iki zât, kendi arzu-yı vicdânîleriyle İslâmiyet'i kabûl etmişlerdir. Ale'l-usûl kendilerine nesâyihde bulunmak üzere Kıbtî papaz yanlarına gelmiş ise de, merkūmun masallarına kulak asmayarak İslâmiyet'de sebât göstermeleri üzerine, kasabanın müslümanları birleşerek îcâb eden merâsimi icrâ ile o gece yeni dîn kardeşlerinin şerefine ziyâfetler tertîb edip şehrayin yapmışlardır.

Cenâb-ı Hakk'a çok şükürler olsun ki, Müslümanlık, mübeşşirsiz, misyonsuz intişâr etmektedir. Hristiyanlığın bunca teşebbüsât ve fa'âliyetine rağmen İslâmiyet hemen hergün ilerlemektedir. Eğer bizde de misyoner teşkîlâtı olsaydı, her sene milyonlarca gayr-i müslim, diyânet-i İslâmiyye ile teşerrüf ederdi. Her ne ise, biz bu yeni dîn kardeşlerimizi samîm-i kalbden tebrik eder, sa'âdet-i ebediyyelerini temennî eyleriz.

Rusya

Rusların İslâmiyet'e Karşı Bir Teşebbüsleri – Diyânet-i İslâmiyye'nin kendiliğinden sâiksiz bir sûrette intişâr etmekte olduğunu gören Rusya reîs-i rûhânîsi ahîren İslâmiyet'in sirâyet ve intişârına bir mâni' teşkîl etmek üzere Viladi Kafkas Eyâleti'ne tâbi' Ordon[?] kasabasıyla, Kafkasya hudûdunda bulunan Sevanoy[?] kasabasında ve Hırson[?]vilâyetine tâbi' Dizkof[?] şehrinde birer dînî mektep tesîsine karar vermiştir. Dîni Hıristiyan mekâtibine devâm eden talebeye Ortadoksluğa ait şeyler öğretileceği gibi, müslüman gençlerini iknâ' ile onları Hıristiyanlığa idhâl için îcâb edecek fenn-i münâzara da tedrîs edilecekmiş!

ÂSÂR-I MÜNTEŞİRE

Cerîde-i İlmiyye

Meşîhat-i Celîle-i İslâmiyye'nin resmî bir cerîdesi olmak üzere yukarıdaki ünvân ile bir cerîde neşr edilmeye başlamıştır.

Dâire-i Meşîhat ile mehâkim-i şer'iyye ve medâris-i İslâmiyye ve diğer bilumûm müessesât-ı dîniyyeye âit şuûn-ı resmiyyenin, bâ-husûs Fetvâhâne-i Âlî'den sâdır olup herkesin muttali' olması lâzım gelen fetâvânın böyle bir risâle-i mevkūte ile umûmun nazar-ı ıttılâ'ına vaz'ı hakîkaten büyük bir ihtiyac idi. Cerîdenin leyle-i mübâreke-i Regâib'e müsâdif olan birinci nüshası mütâla'a edilince bu ihtiyâcın tatmîn edileceği anlaşılıyor.

Kırk sekiz sahîfeden ibâret olmak üzere ayda bir kere intişâr edecek olan bu eser-i nâfi'i tavsiye etmeyi vecâibden addederiz. Nüshası iki kuruş, abone bedeli posta ücretiyle beraber otuz kuruştur.

TA'RÎBÜ *MEKTÛBÂTİ'L-İMÂMİ'R-RABBÂNÎ*

–kuddise sırruhû–

Abd-i âciz İmâm-ı Rabbânî müceddid-i elf-i sânî -kuddise sırruhû- hazretlerinin *Mektûbât-ı* şerîfelerini bi-avnihî te'âlâ ta'rîb ederek bundan birkaç sene mukaddem Mekke-i Mükerreme'de tab' ve neşr etmiş idim. Çâr aktâr-ı arzda olan ihvân-ı dîn, bâ-husûs rehnümâ-yı râh-ı yakîn olan erbâb-ı tarîkat mündericâtından müstefîd ve müstefîz olmuşlardı. Bu kıymetdâr eser bütün cihân-ı İslâm'da büyük bir rağbete mazhar olduğu cihetle az zamanda matbû' nüshaları tükendi. Tekrar tab'ı için her tarafdan müte'addid mürâca'atlar tevâlî etmeye başladı. İhvân-ı dînin zülâl-i ma'rifete olan bu teşnesini nazar-ı dikkate alarak bu def'a Dârü'l-Hilâfe'de Matba'a-i Osmâniyye'de işbu eser-i âlînin ikinci tab'ına mübâşeret olunmuştur. İnşâallâhu te'âlâ Şevvâl nihâyetine kadar tab'ı hitâm bulacaktır. Bu müddet zarfında abone olacak zevât-ı kirâm için fiyat-ı aslîsinden tenzîlât-ı mahsûsa icrâ olunmuştur: Beherinin abone bedeli otuz kuruştur. Topdan lâ-ekall yirmi nüshanın bedelini tediye edenler için ayrıca yüzde yirmi daha, ya'ni beher kitâbı yirmi beş olmak üzere, tenzîlât icrâ edilir. Kitâblar eczâ halinde, gayr-i mücelled olarak teslîm olunur. Bu tenzîlât tab' müddeti zarfına mahsûsdur. Ba'de't-tab' fiyatlar tezyîd olunacaktır. Tâlib olanlar Sepetçi Han'ında Ali Rıza Efendi hazretlerine mürâca'at buyurmalıdırlar.

Telfîku'l-Ahbâr ünvânlı Arabiyyü'l-ibâre iki cildden ibâret târîh-i âcizînin merkez-i tevzî'i de: Abud Efendi Han'ında meşhûr Kürkçübaşı Salihzâde Mehmed Ali ve Fahreddin Beylerdir.

Mekke-i Mükerreme'de Mukīm Kazanlı

Muhammed Murad Remzi

TEŞEKKÜR

*Sebîlürreşâd*ın dâire-i intişârını tevsî' için kāriîn-i muhterememiz tarafından ibrâz buyurulmakta olan umûmî himmet şâyân-ı teşekkürdür. *Sebîlürreşâd*'ın dört beş sene sonra yüz bin kārie mâlik olabilmesi için her kāriin senede bir abone kaydına delâlet ve himmet buyurması esâsını müş'ir teklîfimize karşı aldığımız cevaplar bizi pek mütehassis ve minnetdâr etmiştir.

Bir çok ihvân-ı dînimiz birerle kanâ'at etmeyerek daha ilk hafta zarfında beşer, altışar, abone kayd ettirmek lütfunda bulunmuşlardır. Bu gidişle *Sebîlürreşâd*'ın dünyânın en büyük risâleleri kadar tevessü'ü için dört beş seneye de hâcet kalmayacaktır. Ve mâ tevfîkī illâ billâh.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜNNECÂT[1]

11 Haziran 1914 | 17 Receb 1332 | Perşembe | 29 Mayıs 1330 | Cild: 12 - Aded: 300/1

FIKIH VE FETÂVÂ

HULLENİN SUKŪTU SÛRETLERİ

Suâl:

Bir kimse hâl-i sekrinde oğluna darılıp tehevvür neticesinde iki def'a şart olsun dedikten sonra, üçten dokuza şart olsun bundan sonra oğlum da yok zevcem de yok demiş. (لعن الله المحلل والمحلل له)'den kurtulmak için mezâhib-i Ehl-i Sünnet'te bir çâre var mıdır? Lütfen muhterem cevâbınızı ricâ ederim.

İpçilerden **Mehmed**

Cevap:

Zevc-i sânî olan muhallil ile zevc-i evvel olan muhallelün-lehin la'netden kurtulmaları için fukahâ-i izâm bir takım çareler, muhallisler bulmuşlardır. Çare veya muhallis: Tedbîr-i umûrda hazâkat göstermekten, maksûda vâsıl oluncaya kadar taklîb-i fikr etmekten ibârettir.

Çare veya muhallisi kabul etmeyen bir mezheb-i fıkhî yoktur. Her mezheb-i fıkhî tedbîr-i şer'îye, muhallis-i şer'îye mürâca'at eder. Mezâhib-i fıkhiyye arasındaki ihtilâf tatbîkātta, misâllerdedir. Zevci la'netullâhdan, la'net-i Resûlullah'dan halâs eden çare e'âzım-ı Hanbeliyye'den Muhakkık-ı meşhûr İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye'nin fikir ve mütâla'asınca şârî' tarafından matlûb olan "bekā-i nikâh" maslahatını celbi, şâri'in pek ziyâde men' ve def' ettiği ve ashâbına la'net eylediği, "tahlîl" mefsedetini def'i mutazammındır.* İcâdı matlûb olan maslahatı celb için, i'dâmı matlûb olan mefsedeti def' için yapılan çareler aslâ memnû' olmaz; fesâdı mutazammın olan tedbîrler, çareler şer'an memnû'dur. Mefsedeti def' eden çareleri, tedbîrleri şâri' aslâ men' etmez. Şâri'in harâm kıldığı çare mefsedet-i hâlisayı veya mefsedet-i râcihayı mutazammın olan çaredir; maslahat-ı hâlise veya maslahat-ı râcihayı mutazammın olan çareleri şâri' aslâ harâm kılmaz. Cenâb-ı Hakk'ın harâm kıldığı şeyi helâl kılmayı, helâl kıldığı şeyi de harâm kılmayı, vâcib kıldığı şeyi iskāt etmeyi mutazammın olan çareler bâtıl ve harâmdır. Ez-cümle fesh-i nikâh için, veya vârisi mahrûm bırakmak için riddet tarîkı ile olan çareler, riddet ile iftâ küfürdür; fesh-i nikâh için kayın vâlidesine zinâ tarîki ile olan çare, zevcenin zevcin oğluna vat'a temkînî (kādir kılmayı) tarîkı ile olan çare, mecrûhun vefâtından korkarak kısâsdan kurtulmak için mecrûha devâ-i mesmûm vererek katl etmek sûretiyle olan çare, hadd-i zinâdan kurtulmak için kadını ev süpürme için istîcâr tarîki ile olan çare ma'siyet-i kebîredir. Üzerimizdeki ağırlıktan, la'netullâhdan, sıkıntıdan bizi kurtaran çareyi ma'a'l-memnûniyye karşılarız. Maksad emr-i ilâhî ve emr-i peygamberîyi bi-hasebi'l-imkân tenfîzdir.

وَاللهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ–[2]

La'n-i Resûlullahdan kurtulmak için hangi kavil olur ise olsun ind-i ilâhîde, ind-i peygamberîde daha ziyâde özre lâyıktır. İbnü'l-Kayyım bu vechile tahkīk ve tedkīkte bulunduktan sonra bir takım muhallisler beyân ediyor.

Burada zikr olunacak olan muhallislere, çarelere İbnü'l-Kayyım'ın dediği gibi Kitab ve sünnet, ya Kitab ve sünnetten biri, ya muhâlifi ma'lûm olmayan fetevâ-yı sahâbe, ya bazı ashâbın fetevâsı, ya cumhûr-ı ümmetin kavli, ya bazı ümmetin kavli, ya eimme-i erba'adan birinin kavli, ya etbâ'-ı eimmenin… hulâsa **[246]** fukahâ-i dînin akvâli delâlet eder. İbnü'l-Kayyım'ın irâe ettiği çarelerin hâsılı: Talâkın adem-i vukū'una râcih oluyor, diğer bir mezhebe göre talâk vâki' olmaz ise hulle sâkıt oluyor. Ma'amafîh diğer türlü çareler de bulunuyor. Buna mebnî mezheb-i Ehl-i Sünnet'te la'netten kurtulmak için müte'addid çareler vardır.

Şurası kat'iyyen ma'lûm olsun ki hullenin lüzûmu herhalde nikâh-ı evvelin sıhhatine müteferri'dir. Eğer nikâh-ı evvel sahîh olmaz ise hulle lâzım gelmez. Nitekim nikâh-ı evvel fâsid ise veya mevkūf ise hulleye hâcet kalmaz.

Birinci çare – Zevc cünûn ile, iğmâ' ile (bayılmak), vesvese ile, ilâc içmekle, müskir içmekle aklı zâil olmuş olmaktır.

İbnü'l-Kayyım'ın tahkīkı vechle bu çare mücme'ün aleyhdir.

İkinci çare – Zevc gazab-ı şedîd halinde zevcesini tatlîk etmiş olmaktır. Çünkü muhakkikīn-i Hanâbile indinde gazab halinde talâk vâki' değildir.

---

[1] 300 ve 301. sayılar *"Sebîlünnecât"* adıyla yayınlanmış, her hangi bir açıklama yapılmamıştır.

* Evvelki makālelerimde zikr ettiğim vechile teşrî'-i hükme bâ'is olan hikmet: Celbi veya tekmîli matlûb olan maslahat, def'i veya taklîli matlûb olan mefsedetdir.

[2] Bakara, 2/220.

Üçüncü çare – Zevc zevcesini cebr ve ikrâh ile tatlîk etmiş olmaktır; çünkü fukahâ-yı ashâbdan, Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ, Hazret-i İbni Abbas, Hazret-i İbni Ömer, Hazret-i İbnü'z-Zübeyr ile fukahâ-yı tâbi'înden Ata, Hasan, Dahhâk, Tâvus, Câbir bin Zeyd; eimme-i dînden Evzâ'î, Mâlik, Şâfi'î, Hasan bin Hay, Ahmed indlerinde ikrâh ile talâk vâki' olmaz.

Dördüncü çare – Talâk istisnâ ile vâki' olmaktır, istisnâ inşâallâh demektir.

Çünkü İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Şâfi'î'ye ve alâ rivâyetin İmâm Ahmed'e göre talâkta istisnâ akīb-i kelâmda zikr olunmak şartıyla talâkın hükmünü ibtâl eder: İnşâallah ile söylenen talâk vâki' olmaz.

Beşinci çare – Zevc zuhûl ile, ya nisyân ile, ya bilmeyerek, ya mükreh olarak, ya müte'evvil olarak, ya adem-i hıns ile iftâ eden müftüye taklîd edip adem-i hıns i'tikād ederek, ya aklına mağlûb olarak, ya zevcesini mutallaka zan ederek mahlûfun-aleyhi (yemîn edilen şey) işlemiş olmaktır.

Çünkü muhakkkīn-i Hanâbile indinde bu mezkûrâtın hiç birinde zevc hânis olmaz, yemîni bozulmaz. Bu çareyi îzâh edelim:

Zâhil: Kendisine zuhûl ve gaflet galebe ederek mahlûfün-aleyhi işleyen; nâsî: Bilkülliye yemîni unutup yalnız mahlûfün-aleyhi tehattur eden, Muhtî: Ef'âl-i mu'tâdesinden birini işlememeye yemîn ettikten sonra hatâen işleyen, Câhil: Mahlûfun-aleyhi mahlûfün-aleyh zan etmeyerek işleyen, Mükrih: Rızâsı olmaksızın bir mücbirin ihâfesi ile mahlûfün-aleyhi işleyen; Müte'evvil: Meselâ Zeyd ile görüşmemeyi yemîn ettiği halde "mükâtebe tekellüm değildir, diyerek mükâtebe eden veya hamr içmemeye yemîn ettiği halde "nebîz" içen, adem-i hıns i'tikād eden: Meselâ zevc-i haremine "Evimden çıkar isen boş ol" deyip sonra müftüye bil-mürâca'a müftüden bazı ashâb-ı Şâfi'î ile bazı Zâhiriyye'nin kavline binâen talâk-ı mu'allak lağv olmasıyla fetvâ alarak bu fetvâ mûcebince mahlûfün-aleyhi işleyen; aklına mağlûb: Meselâ mahlûfün-aleyhi hâl-i sekrinde, ya hâl-i cünûnunda, ya gazab-ı şedîd hâlinde, ya devâ veya hamr içmekle zevâl-i akl hâlinde bulunan zevcdir.

Altıncı çare – Zevc hükm-i talâkı iltizâm etmek. Meselâ "Şunu işler isem veya işlemez isem talâk bana lâzım olur, ya lâzımdır, ya üzerime talâk vâcib olur" demektir; çünkü İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye ve meşâyih-i Hanefiyye'den bir cemâ'ate, Kaffâl'e göre zevc ile böyle dedikten sonra hânis olsa talâk vâki' olmaz.

Yedinci çare – Zevc talâkı bir şeye ta'lîk etmekle zevcesi bilhassa talâk vâki' olmak kasdıyla o şeyi işlemektir.

Çünkü efkah-ı ashâb-ı Mâlik olan Eşheb indinde bir adam zevcesine meselâ "Eğer filan ile görüşür isen, benden izinsiz hâneden çıkar isen boş ol" dese, zevce mücerred talâk vâki' olmak için o kimse ile görüşse, yahud izinsiz evden çıksa zevceye rağmen talâk vâki' olmaz.

Sekizinci çare – Zevc talâk ile yemîn etmektir; çünkü Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ, Kādı Şerîh, Tâvus'un, selef ve halefden bir cemâ'atin mezheblerine göre talâk ile yemîn eden kimse yemîninde hânis olsa ne talâk, ne kefâret lâzım olmaz.

Dokuzuncu çare – Zevc talâkı şarta ta'lîk etmiş olmaktır. Çünkü ecille-i ashâb-ı Şâfi'î'den Ebû Abdurrahman Ahmed bin Yahya bin Abdülaziz'e, İbni Hazm'a ve ehl-i ilimden bir cemâ'ate göre ta'lîk ile nikâh sahîh olmadığı gibi talâk da sahîh olmaz.

Onuncu çare – Zevc li-sebebin işlemeyecek olan bir şey üzerine yemîn edip sebeb zâil olduktan sonra onu işlemektir.

Çünkü İmâm Mâlik ve Ahmed yemînlerde niyeti, yemînin sebebini, yemîni tehyîc eden şeyi nazar-ı i'tibâra alarak yemîni ona haml ederler. Zevc sebeb zâil olduktan sonra mahlûfün-aleyhi işlese hânis olmaz. Buna "zevâl-i sebeb" muhallisi derler; hüküm vücûden ve ademen sebebi ile illeti ile beraber deverân eder.

Buraya kadar zikr olunan on çareyi İbnü'l-Kayyım el-Cevzîyye tasrîh etmiştir.

On birinci çare – Kütüb-i Hanefiyye'den Dürr-i Muhtâr'ın *Fetâvâ-yı Bezzâziyye*'den nakline nazaran eğer nikâh mukaddemâ bilâ-vely ya'ni kadının ibâresi ile vâki' olmuş ise ya iki fâsık huzûrunda, ya hibe lafzıyla mün'akid olmuş ise üç talâk ile tatlîk eden zevc hâkim-i Şâfi'î'ye mürâca'at eder. Hâkim-i Şâfi'î mezhebi mûcebince nikâh-ı kāimde* ve nikâh-ı âtîde** nikâhın butlânıyla hareket eder. Artık zevcin talâkı nikâh-ı sahîh ile **[247]** menkûha olan zevce hakkında vâki' olmamış olur, zevc hülleye muhtâc olmaz.

Şu kadar ki Hâkim-i Şâfi'i nikâh-ı münkazîde*** butlân ile hükm etmeyeceğinden nikâh-ı evveldeki vat'ı harâm olmaz. Çünkü kazâ-i lâhık delîl-i nesh gibidir: Mâ-kablinin hükmüne nihâyet verir. Fakat mâ-kablindeki hükmü bozamaz.

Binâenaleyh geçmiş olan nikâh bir mezheb-i sahîhe taklîd idiğinden dolayı helâl olmak i'tikādına mebnî olduğundan hâkim-i Şâfi'înin hükmü ile ancak ba'de'l-hükm ya'ni nikâh-ı kāim ve âtîde amel olunur. Nikâh-ı münkazîde amel olunmaz.

Bunun gibi bir Hanefî niyet etmeksizin abdest alsa da salât-ı zuhru edâ etse, vakt-i asrın duhûlünden sonra Şâfi'i olsa salât-ı zuhru i'âde lâzım gelmez; fakat, abdesti niyet ederek i'âde etmek lâzım olur.

On ikinci çare – Fukahâ-i Şâfi'iyye'den Zekeriyya el-Ensârî'nin *Şerh-i Minhec*'de tasrîh ettiğine göre zevceyn mehr-i müsemmâ ile mehr-i mü'eccelde**** ihtilâf edip nikâhın fesâdına beyyine ikāme olunur ise mehr-i misil sâbit olur, buna tebe'an hulle sâkıt olur.

Şu kadar ki fukahâ-i Şâfi'iyye'den İbni Hacer-i Haytemî bu husûsda ihtiyât ediyor da hullenin sukūtu ile hüküm etmiyor.

On üçüncü çare – Talâk, mevsûsdan ya'ni kendi kendine söylenen kimseden vâki' olmaktır.

Çünkü Hazret-i Ukbe bin Âmir, Atâ, İbni Sîrîn, Hasan-ı Basrî, Sa'îd bin Cübeyr, Şa'bî, Câbir bin Zeyd, Ebû Hanîfe ashâb-ı Ebî Hanîfe, Sevrî, Şâfi'î, Ahmed, İshak'a göre mevsûsun talâkı vâki' olmaz.

---

* Son gündeki nikâh.

** Âtiyen vukū' bulacak nikâh.

*** Geçmiş günlerdeki nikâh.

**** Mehir zevcenin akd-i sahîh ile müstahık olduğu mâla denir. Zevcenin bilâ-tesmiye kadr-ı ma'rûfunca müstehık olduğu mihre "mehr-i misl" örf ve âdet üzere peşin verilen mihre "mehr-i mu'accel" derler. Mehr-i mu'accele lisânımızda "ağırlık" denir.

Her ne kadar bu çareyi İbnü'l-Kayyım tasrîh etmiyor ise de zikr ettiği çarelerin illeti bu çarede bulunuyor. Bu da bir çare oluyor. Zirâ illet menât-ı hükümdür, hüküm vücûden ve ademen sebeb ve illeti ile beraber deverân eder, bir hükmün illeti bulununca meskûtün-anh mantûkün bihe kıyâs olunur.

Henüz mevzû'-ı bahsimiz olan mes'eleye cevap vermeden evvel biraz da hullenin delîli ile la'netin ma'nâsını beyân edelim:

1- *Kur'ân*-ı mübînde hulle hakkında [1](حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) buyuruluyor; nikâh lafzı lisân-ı Arab'da akd-i mahsûsda, vat'da müsta'meldir. Bazı fukahâya göre nikâh ve vat' ma'nâsınadır. Nikâhın kadına isnâdı vat'a temkîn (muktedir kılmak) i'tibâriyledir, mecâz-ı aklîdir (نهارك صائم) kabîlindendir. Nitekim zinâ da vat' ma'nâsından ibâret olduğu halde vat'a temkîn i'tibâriyle kadına zâniye denilmiştir. (زوجاً) kelimesi de akdin şart kılındığına delâlet eder. Gerek akid, gerek vat' âyet-i kerîme ile sâbittir.

Diğer fukahâya göre nikâh akid ma'nâsınadır; çünkü her ne vakit kadına nikâh isnâd olunsa nikâhdan akid ma'nâsı kasd olunur; âyet-i kerîme vat'a delâlet etmez. Vat' sünnet-i meşhûre* ile sâbittir. Cumhûr-ı müte'ehhirînin kavli budur.

Her iki kavle göre üç talâk ile mutallaka olan kadın zevc-i âhara varır, beynlerinde zevciyet kāim olur. Zevc-i sânî kadını tatlîk ederse, veya vefât eylerse kadın iddetini bekler, sonra zevc-i evvele varabilir.

Cumhûr-ı selef ve halef akd ile vat'da ihtilâf etmiyorlar. Şu kadar ki: Esnâ-yı nikâhda tezvîcden maksûd olan devâm-ı mu'âşereti kasd etmek, kadına rağbet etmek zevc-i sânîye lâzım olur. Yoksa hîn-i akidde zevc-i sânî maksûdunu yani zevc-i evvele red için olduğunu tasrîh etse Evzâ'î, Mâlik, Ebû Ubeyd, Ebû Sevr ve sâire gibi ekser-i fukahâya göre nikâh bâtıl olur.

İmâm Ebû Hanîfe indinde bi-şarti't-tahlîl nikâh tahrîmen mekrûhdur.

Zevc-i sânî mürâhık, mecnûn, hasiy (hayaları çıkarılmış olan) olabilir; zevciyet-i sâniye nikâh-ı mevkūf ile, nikâh-ı fâsid ile sâbit olmaz, halvet-i sahîha da kâfî değildir.

Fukahâ-i Medeniyye'nin reîsi Sa'îd bin el-Müseyyeb ile fukahâ-yı Zâhiriyye'nin reîsi Davud bin Ali el-Isfahânî'ye, ve onlara tâbi' olanlara göre** âyet-i kerîme mûcebince zevc-i evvele helâl kılmaktan maksad-ı ilâhî mücerred zevc-i sânîye akd-i nikâh etmekle hâsıl olur, tahlîl için akid kâfîdir vat'a hâcet yoktur.

Bu ihtilâfât-ı fıkhiyyeden müstenbat olduğuna göre hulle için vat' hadîs-i Useyle ile yani sünnet-i meşhûre ile sâbit oluyor. Âyet-i kerîme ile sâbit olmuyor.

Çünkü âyet-i kerîme hem vat', hem akid ma'nâlarına müsâ'iddir; âyet-i kerîme ile istidlâl istidlâl-i tâm olmaz: Lâ istidlâle ma'a'l-ihtimâl.

Sa'îd bin el-Müseyyeb ile Davud-ı Zâhirî gibi eimme-i ehl-i sünnetin mezhebleri sünnet-i meşhûreye muhâlif olduğundan kādı bununla amel ederse mezheb-i Hanefî'ye göre kazâsı nâfiz olmaz. Sa'îd bin el-Müseyyeb'in bu kavilden rücû'u da hikâye olunuyor.

2- La'net, lugatte tard ma'nâsınadır. La'net rahmet-i ilâhiyyeden tard ma'nâsına alındığı sûrette hiçbir müslime la'net olunmaz, hiçbir müslim mel'ûn olmaz, fakat la'net derece-i ibrârdan iskāt ma'nâsına alınırsa müslime de la'net olunabilir. Hadîs-i şerîfdeki la'net ne rahmet-i Bârî'den, ne menâzil-i **[248]** ibrârdan tard ma'nâsına haml olunamaz: Zirâ erham-ı benî Âdem aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri "li'ân" olmak için bahs olunmamıştır; buradaki la'net zevc-i evvel ve sânîyi zem, onlara hasâset izhâr etmektir.

Muhallil yani zevc-i sânî nikâh ile meşrû' olan rağbet, devâm-ı mu'âşeret, tenâsül ve bekā'-i nev' gibi bir emr-i meşrû'u kasd etmiyor; muhallelün-leh yani zevc-i evvel tab'-ı insanînin en ziyâde istikrâh ve nefret ettiği bir şeyi kabul ediyor. Artık bu misillü eşhâsın hasâsetinde şüphe kalır mı?

Sizin mes'eleye gelince: Hâl-i sekrde talâkın vâki' olup olmayacağı eimme-i Hanefiyyece muhtelefün-fîhdir. İmâm-ı Züfer'e, Muhammed bin Seleme'ye; Tahâvî'ye, Kerhî'ye, *Sâhib-i Nihâye*'nin nakline nazaran İmâm Ebû Yusuf'a göre sarhoşun talâkı vâki' olmaz. Eimme-i Hanefiyye'den Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî'ye göre sekr-i mubâh ile yani def'-i atş için hâlet-i ıztırârda veya katl ile tehdîd vukū'unda hamr içmekle sarhoş olan kimsenin talâkı vâki' olmaz.

Fukahâ-yı ashâbdan Osman-ı Zinnûreyn ile İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ ile Kasım bin Muhammed, İkrime, Câbir bin Zeyd, Ömer bin Abdilaziz, Atâ, Tâvûs, Rebî'a gibi eslâf-ı ümmete; eimme-i Şâfi'iyye'den Ebû Sevr, Müzenî, İbni Sereyc, Cüveynî'ye; İmâm-ı Şâfi'î ile İmâm Ahmed'in birer kavillerine, Leys ve İshak'a göre de hâl-i sekrde talâk vâki' olmaz.

Osman-ı Zinnûreyn ile Abbâs radıyallâhu anhümâ hazerâtının fetvâları, bu husûsda ashâb-ı güzînden bir ferdin muhâlefeti ma'lûm olmaması bu mezhebi te'yîd ediyor.

Binâenaleyh zikr olunan eimme-i ehl-i sünnetin, fukahâ-i dînin, fukahâ-i Hanefiyye'nin akvâline tevfîkan talâk vâki' değildir. Talâk vâki' olmayınca hulleye de hâcet kalmaz. La'netullâhdan, la'net-i Resûlullah'dan halâs olunur. Zevc, tab'-ı insanînin pek ziyâde istikrâh ettiği bir şeyi kabûl etmemiş olur, deniyyü't-tab' olmaz.

İzmirli
İsmail Hakkı

MÜDÂFA'ÂT-I DÎNİYYE

TEADDÜD-İ ZEVCÂT

İSLÂMİYET'DE MEN' OLUNABİLİR Mİ İMİŞ?

Yine Mansûrî-zâde Said Beyefendi'ye

Dîn-i İslâm'da teaddüd-i zevcâtın men' olunabileceğine

---

1 Bakara, 2/30.

* Sünnet-i meşhûre ma'lûm olduğu vechile Useyle hadîsidir; hâdis-i mezkûru Şâfi'î, Abdürrezzak ibni Ebî Şeybe, Ahmed, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce, Beyhakî, Hazret-i Aişe radıyallâhu anhâdan rivâyet ediyorlar.

** Bişr bin Gıyâs-ı Müreysî, Şî'â, Havâric gibi. Bişr-i Müreysî Ebû Yusuf'un telâmizesinden ise de kelâm ile iştigālinden nâşî Ebû Yusuf ondan yüz çevirmiş idi. Bişr i'tikādda Sünnî değil idi.

dâir taraf-ı âlîlerinden yazılan mütâla'âta cevap olmak üzere karaladığım satırlara karşı cevâbü'l-cevâbınızı okudum. Ve bu def'a imzânızı tevşîh eden İzmir Meb'ûsu kaydından millet vekâleti sıfatını da hâiz olduğunuzu öğrendim. Bir millet vekîlinde dâimâ daha puhte mutala'ât ve ahkâm-ı şer'iyyeden bahsederken daha ziyâde ağırbaşlılık ümidinde olduğum için cevâbü'l-cevâbınız beni evvelki makālenizden ziyâde müte'essir etti.

"Bedîhiyyâta karşı mugālatalar, safsatalarla mukābele" edildiği için hakāyık-ı ilmiyyenin mahv ü zâil olduğundan şikâyet ediyorsunuz. Ve bu mugālatalarla safsataların tarafımızdan irtikâb edildiğini söylüyorsunuz. Şikâyet size değil, bize düşer. Çünkü bedîhiyyâtı müdâfa'a eden biz olduk. Apâşikâr olan ve teaddüd-i zevâtı kıyâmete kadar helâl eden dîn-i Muhammedî'de teaddüd-i zevcât hakkında "iltizâm edilmiş bir hüküm olmadığını"* söyleyen, teaddüd-i zevcât hakkındaki cevâz-ı şer'îyi müdâfa'a edenleri tahtie edecek kadar mükâbere eden biz değil idik. Zât-ı âlîleri idi. Hatta "haşyetü'l-efrenc" illetine ibtilâ sâikasıyla bu cevâz-ı şer'î hakkında –hâlâ hâtır-nişân-ı âlîleri olsa gerek– "kurûn-ı vustâ vahşeti (!)" ta'bîr-i nâ-sezâsını isti'mâl ediyordunuz. Hakāyık-ı ilmiyyenin mahv ü zâil olmasından ise benim hiçbir endişem yoktur. Hakîkat, bâ-husûs hakîkat-i İslâmiyye pek açıktır. Onu yalnız son derece câhil veya ahmak olanlar istişkâl ederler. Nusûs-ı şer'iyyenin hârisi, hâfızı onları kalb-i şerîf-i risâlet-penâhîye inzâl eden Allahü zülcelâldir. Binâenaleyh hakāyık-ı şer'iyyeyi ne sizin dediğiniz gibi benim cehl ü ta'assubum (!) ne –benim anladığım gibi– sizin mükâbirane tasallufunuz– mahv edemez.

Tarz-ı müdâfa'amızda gözettiğimiz maksad "hükm-i kat'î-i şerî'ate muhâlefet etmiş olduğunuzu halka anlatmak"-dan ibaret olduğunu söylüyorsunuz. Bilmem ki zât-ı âlînizi halka karşı küçük düşürmekteki fayda veya garazım nedir? Ben zât-ı âlînizi hâlâ tanımıyorum. Leh ve aleyhinizde de bir şey işitmedim. Yalnız ilk makāleniz münâsebetiyle isminizi, ikinci makāleniz münâsebetiyle de sıfatınızı imzânızdan öğrendim. Hakkınızdaki malûmâtım bundan ibârettir. Benim i'tirâzım şahsınıza değil –hem lüzûmsuz, hem ma'nâsız bulduğum– re'y-i bâtılınızadır. Şer'-i şerîf ahkâmına karşı müslümanların vicdânen mükellef oldukları hürmete münâfî bir tarzda isti'mâl ettiğiniz bazı elfâz ve ta'bîrâtadır. (اَلْاِنْصَافُ نِصْفُ الدِّين) derler. Sizin de eğer biraz insâfınız varsa bir kendi yazdıklarınızı, bir de ona karşı yazılan mukābeleyi bir daha okur benim size iftirâ etmediğimi, sizin de hükm-i kat'î-i şerî'ate muhâlefet etmekte hâlâ ısrâr etmekte olduğunuzu görürsünüz. Siz câizâtta ulü'l-emrin emir ve nehyini Allah'ın emir ve nehyi mesâbesinde addettiniz. Ve bu fikrinize hiçbir muhâlif olmadığını beyân ederek bu husûsda icmâ'-ı müslimînin mukarrer olduğunu anlatmak istediniz. Ümerânın helâli men' yani bir madde-i mahsûsada hıl hükmünü hürmete kalb edebileceklerini, –ta'bîr-i diğerle– kendilerine bir dereceye kadar nesh-i şerî'at salâhiyeti min tarafillâh verilmiş olduğunu iddi'â ettiniz. Hâlâ da güyâ bunu isbât ile uğraşıyorsunuz. Ve bu da'vâlarınızı nakz maksadıyla sizden nakil ve rivâyet ettiğim için beni garazkârlıkla, **[249]** iftira ile ithâm ediyorsunuz. Böyle şeylerin hükm-i şerî'ate muhâlefet olduğuna cidden aklınız mı ermiyor? Yoksa her türlü tecâvüzâtınıza karşı lisân-ı şerî'at –ta'bîriniz vechile– "sâkit ve ebkem" mi kalır zan ediyorsunuz? Eğer böyle ise kat'iyyen biliniz ki lisân-ı şerî'at kıyâmete kadar nâtıkdır. Kendisine ne tarafdan bir tecâvüz vâki' olursa bir lisân ile değil, binlerce elsine-i nâtıka ile mukābele eder. Nûr-ı ilâhînin muntafî olmayacağını yine *Kur'ân-ı Kerîm*'in lisân-ı nâtıkı bize haber veriyor.[1] لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ (الشيخان عن المغيرة –) Hattâ şerî'at-i İslâmiyyeyi müdâfa'a vazîfesinde müslümanlar tehâvün etse onu müslüman olmayanlar müdâfa'a eder. Ve lisân-ı şerî'at hiçbir asırda sâkit ve ebkem kalmaz.[2] إِنَّ الله تعالى لَيُؤَيِّدُ الْإِسْلَامَ بِرِجَالٍ مَا هُمْ مِنْ أَهْلِهِ (الطبرانى عن ابن عمرو –).

İkinci makālenizde evvelki kıyâsınızı –sanki görülmemiş, okunmamış, cerh edilmemiş gibi– yine ısıtıp kāri'lerinize arz ediyorsunuz. Yazılan cevâbı hiç de mi okumadınız? Biz size ulü'l-emre vücûb itâ'atin ne demek olduğunu, âyetin delâlet-i lafziyye ve örfiyye ve akliyyesini hayli mürekkeb sarf ederek anlattık. Kıyâsınızın kübrâsı memnû' ve hilâfı sâbit olduğunu müdellelen söyledik. Ulü'l-emre nesh-i helâl salâhiyeti verilmesinin ne kadar muhâlâtı müstelzim olacağını ta'dâd ettik. Teaddüd-i zevcâtı bir kānûn ile men' etmekteki mefâsidi birer birer gösterdik. Birden ziyâde tezevvücün her zaman mübâh olmakla kalmayıp bazen sünnet ve hattâ vâcib olduğunu tasrîh ettik. Siz hâlâ bunlara dâir harf-i vâhid söylenmemiş gibi cümlesini birden meskûtün-anh geçip yine lisân-ı şerî'ati ebkem farz ediyorsunuz. Çürümüş kıyâsâtınızı yine bize karşı hüccet olarak isti'mâl etmek zahmet-i bî-hâsılını ihtiyâr eyliyorsunuz. Bununla da kanâ'at etmiyorsunuz da usûl-i münâzara dâiresinde mübâhase teklîfinde bulunuyorsunuz.

Sizin bu hâliniz İstanbul'da cereyân etmiş bir vak'ayı hâtırıma getiriyor. Birkaç ahbâb bir akşam Boğaziçi'nde bir zâtın hânesinde toplanmışlar. Fâtih Türbesi'nin dış kapısında zincir var mı yok mu? diye bir bahis geçmiş. Pek de hâtırda kalır bir şey olmadığı için mes'ele zümre-i yârânı tefrikaya düşürmüş. Hâne sâhibi: "Zincir yok" demiş. Diğerleri: "Var" demişler. İhtilâf uzamış. Hallolunamamış. Nihâyet içlerinden biri: "Bundan kolay ne var? Yarın Cuma namazı Fatih'de kılarız. Bu vesîle ile türbe kapısında zincir var mı yok mu? Gözümüzle görür anlarız." Re'y-i musîbinde bulunmuş. Bu karâr-ı ma'kūl üzerine ertesi gün eşler, dostlar Fatih'e doğru yollanmışlar. Yolda mevzû'-ı bahs tabî'î yine zincirin varlığından yokluğundan ibâret her iki taraf yine re'yinde musır. Nihâyet câmi'-i şerîfe yaklaşırlar. Türbe kapısı görünür. Zincir de beraber. Lakin bu şuhûd-ı mahsüs izâle-i inâda kifâyet etmez. Sâhib-i hâne yine ısrâr eder. Mübârek zât türbe kapısının içinde elini uzatıp zinciri bütün kuvvetiyle sallar. Ve: "İşte görüyorsunuz ya, zincir yok, zincir yok." der geçer.

Eliyle zincirin temâsını hissedip dururken yine bütün kuvvet-i kalbiyle vücûdunu inkâr eden mu'annid ukalâya karşı da'vâ kazanmaktaki müşkilâtı takdîr ettiğim için mü-

---

* *İslâm Mecmû'âsı,* sahîfe 233 ve 234.

[1] el-Isfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Beyrut, 1974, c. 8, s. 373.

[2] et-Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr,* Kâhire, c. 13, s. 28.

bâhese teklîfinizi kabûlde te'ennî etmeyi muhlisiniz muvâfık-ı hikmet buluyorum. A efendim, siz âyet-i kerîmeye şimdiye kadar kimsenin vermediği bir ma'nâyı veriyorsunuz. Bilâ-beyyine âyetten kimsenin aklına gelmeyen indî ahkâm çıkarıyorsunuz. Sonra bu ahkâm için "Her türlü şek ve tereddüdden hâlî nassın müfâd-ı kat'î ve muktezâ-yı sarîhidir" diyorsunuz. Şekk ve tereddüd etmeyen kim imiş? Orası mechûl. Sözünüz cerh ediliyor. Siz yine kıyâs-ı menkūzunuzla ter ü taze bir şey imiş gibi ihticâc ediyorsunuz. Bu mes'eledeki icmâ'ın –icmâ'-ı nakl– olduğu, "hükm-i mansûsu mütevâtiren nakl" ma'nâsına olduğu için– meşhûr olan icmâ'dan akvâ olduğu söyleniyor. Siz yine: "İcmâ'-ı ümmetin ne demek olduğuna vâkıf değilsiniz." Mukābelesinde bulunuyorsunuz. Teaddüd-i zevcât gibi hılli mansûs olan bir şeyin men' ve tahrîmine delâlet edecek delîl-i şer'î bilmediğimiz için: "Ulü'l-emrin nesh-i ahkâm-ı şer'iyye salâhiyeti yoktur" diyoruz. Siz güyâ mu'âraza kasdıyla: "Hayır, siz neshi bilmiyorsunuz. Nesh bir hükm-i şer'îyi sonradan vârid olan bir delîl-i şer'î ile tebdîldir" diyerek bizim size söyleyeceğimiz sözü siz bize söyleyerek bizi techîl ediyorsunuz. Esâs-ı mes'eleye o kadar ta'alluku olmadığı halde –istitrâdî bir işâret olmak üzere– ulü'l-emri ulemâ ile tefsîr eden pek çok ashâb ve tâbi'în isimleri saydık. Siz yine ceffe'l-kalem hiçbir tahkīk ve tedkīke lüzûm görmeksizin ve: "Ben buyurdum. Binâenaleyh doğrudur." Ma'nâsını işrâb edecek vechile: "Ulü'l-emrin ma'nâsından da gaflet ediyorsunuz. Ulü'l-emr ta'bîri ma'nâ-yı lugavî ve hakīkīsi i'tibâriyle ulemâ-yı şerî'ate ıtlâk olunamaz." Cevâbını veriyorsunuz. Lisân-ı *Kur'ân*'ı anlar ulemâ-i müctehidînden ve eimme-i metbû'înin eslâfından olan İbni Abbâs, Mücâhid, Atâ, Dahhak, İkrime, Ebulâliye, Câbir radıyallâhu anhüm gibi kibâr-ı ümmeti farz edelim ki tanımadınız, selefin rivâyet tefsîrlerine bakmadınız. Nüsah-ı matbû'ası hemen herkesin elinde tedâvül eden *Râzî, Keşşâf, Beyzâvî, Ebussuud* tefsîrlerine de mi muttali' olmadınız?

Artık benim yerimde siz olunuz da söyleyiniz. Bu kadar mükâberâne –madem ki darılıyorsunuz– ictihâd demeyeyim re'y-i indîye müstenid tahakkümâne karşı her hangi hasmınızın sizinle münâzarası, müz'ic bir mübâreze rengini almaz mı?

Yalnız şu hakkınızı inkâr etmeyeyim ki cevâbü'l-cevâbınızda yeni bir delîl ile karşımıza çıkmak istiyorsunuz. Ümerânın, vâcibât ile **[250]** muharremâtın mâ'âdâsındaki emir ve nehiyleri emir ve nehy-i ilâhî mesâbesinde olduklarını [1](وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) nassına karşı (!) sayd-ı berrî ve bahrî hakkında bir takım kuyûd-ı nizâmiyye vaz' etmiş olmalarıyla isbât edecek oluyorsunuz. Halbuki bizim da'vâmız nerede? Sizin cevelângâh-ı efkârınız olan vâdî-i istidlâl nerede? Hükûmetin tezyîd-i vâridât-ı rusûmiyye için vaz' ettiği kuyûd-ı mâni'anın hıll ü hürmete cihet-i ta'alluku nedir? Hükûmetin bazı mevâsimde haps veya cezâ-yı nakdî tehdîdi altında saydı men' etmesi (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) emr-i celîlinin mutazammın olduğu hıll ü ibâhayı takyîd veya tahsîs eder mi? Hükûmetin bu men'i ile luhûm-ı saydın harâm ve hattâ mekrûh olabileceğini tasavvur veya tahayyül edecek bir müslüman var mıdır? Herhalde kıyâsınız kıyâs ma'alfârıktır. Hazîneye vâridât bulmak için düşünülmüş bir tedbîr-i nizâmî ile müslimînin nikâh ve talâk gibi muhâfaza-i ahkâmını küffâr eline geçen bilâdda bile mu'âhedât ile hükûmetçe iltizâm edilen şer'î hıll ü hürmet mesâili beyninde vech-i şibh yoktur. Herhalde (فَاصْطَادُوا) nass-ı Kur'ânîsine karşı kayd-ı nizâmî kāle alınmaz gibi bu nizâmı emr-i ilâhîye karşı vaz' olunmuş diye telakkī edelim. Ve bu ihticâcınızı ma'kūl bulalım.

Mamafîh –bir mebûs-ı muhteremle münâzaradaki şeref gayr-i münker olmakla beraber– bu çürük delîlinizi îrâd ederken kullandığınız lisân da sizinle münâzaradan beni –maatteessüf– men' ediyor. Zirâ siz bu vesîle ile de (فَاصْطَادُوا) emrine karşı (!) ulü'l-emr kānûn vaz' ettiği halde buna karşı lisân-ı şerî'atin sâkit ve ebkem kaldığını söylüyorsunuz ki –evvelki makālenizde yaptığınız gibi– burada da nusûsa, evâmir-i ilâhiyyeye karşı vazîfe-i ta'zîmi muhil ta'bîrâtı ibzâlde beis görmüyorsunuz. Size cevap versem mukābele ederken kim bilir daha ne gibi nâ-şinîde ta'bîrât ile bizi dilhûn edeceksiniz? Herhalde yazı yazarken bahsettiğiniz mevzû'ât-ı mukaddeseye karşı sizi daha hürmetkâr görünceye kadar sizinle mübâhase etmekte ma'zûrum.

Ahmed Naim

FELSEFE

FELSEFE-İ MADDİYYÛN İLE FELSEFE-İ RÛHİYYÛN ÇARPIŞMASI*

"Maddiyyûn felsefesinin edyâna hücûmu" ünvânı altında yazmış olduğumuz makāleye kāriîn-i kirâmın pek ziyâde ihtimâm ettiklerini anlıyorum; her tarafdan gönderilen mektuplarda "Maddiyyûn" felsefesiyle "Rûhiyyûn" felsefesi arasındaki münâza'aya âit olan mebâhisin içine dalarak onları tetebbu' etmemiz taleb olunuyor; hem de bunun hayât-ı ictimâ'iyyemiz üzerine pek büyük te'sîri olacağı da te'kîd olunuyor. Biz bu işi her ne kadar –başladığımız– *Dâiretü'l-Ma'ârif*'i başa çıkardıktan sonraya bırakmak istiyor isek de arzu-yı umûmîye karşı cevap vermekten başka çare bulamadık; binâenaleyh külfetini nazar-ı ehemmiyyete almayarak ümmetin da'vetine icâbeti ihtiyâr eyledik; ümid ederiz ki: Bununla üzerimize terettüb eden hukūkun bazısını îfâ etmiş oluruz. Vallâhü'l-müste'ân ve aleyhi't-tükelân.

Fakat, bu meydân-ı mübâhaseyye kendimi atmazdan mukaddem şu iki felsefe arasındaki hâtırı sayılan muhârebenin vücûh-ı tafsîli hakkında ihtiyâr edeceğim mesleği –kāriîni müteyakkız bulundurmak maksadıyla– beyân etmek istiyorum. Bunun için de evvelâ tabî'at, madde, hayât, nizâm-ı kâinât, insan, ictimâ' üzerine olan mezâhib-i cedîdeyi telhîs ile başlamak; sonra da bunlardan elde edilen ârâ-i maddiyeyi –onların savurdukları i'tirâzlardan, ortaya koydukları şüphelerden hiçbir şeyi tahfîf etmeyerek– bast u temhîd etmeyi muvâfık görüyorum. Hem de, onların ârâ ve efkârını, onları te'yîd husûsunda pek ileri gidenlerin de râzı olacağı üzere

[1] Mâide, 5/2.

* Mütercimi: Aksekili Ahmed Hamdi.

sûret-i hakīkıyyesiyle tasvîr etmek için vüs'ümü son dereceye kadar bezl edeceğim ki: Onlar tarafından atılan mermileri, şüpheleri münâkaşa ettiğimiz zaman kāriîn-i kirâm, onların zaîf, kavî cihetlerini, savâb ve hatâ olan noktalarını iyice görsün; bir de yürüteceğimiz silsile-i mübâhaseden çıkacak netice üzerine kāriîn-i kirâmın vereceği hüküm, iki hasmın uzun uzadıya îrâd ettikleri en belîğ hücec ve delâili işittikten sonra verilen ahkâm-ı âdile sıfatını hâiz olsun.

Felsefe-i maddiyye pek kadîmdir; bu felsefenin ilk vâzı'ları felâsife-i kadîme-i Yunâniyyedir. Felâsife-i Yunâniyye'nin âsârını tetebbu' edenler: En evvel rûhu inkâr ederek her şeyin aslı su olduğu zu'munda bulunan feylesofun mîlâd-ı İsâ'dan 635 sene mukaddem tevellüd eden Thales olduğuna câhib olmuşlardır.

Bunu, rub' asır mikdârı bir zaman geçtikten sonra Anaksimander ta'kīb ediyor. O da her şeyin aslı heyûlâ olup bunun gayr-i mütenâhî olduğunu, hareket-i zâtiyyesi bulunduğunu zu'm ediyordu.

Daha sonra Ksenofanes, Parmenid, Heraklit, Embizokles bu mesleği ta'kīb ediyorlardı; bunlar da âlem ezelîdir, mahlûk değildir, yani âlem maddesiyle kadîmdir; bi-nefsihî müteharriktir; nevâmisiyle kāimdir… zu'munda bulunuyorlardı. Bundan başka Empedocles âlem-i hayyın (uzviyâtın) tedrîcen tekevvün ederek vücûd, bugün bulunduğu dereceye gelinceye kadar nâkısdan kâmilin neşet edip geldiğine kāil olmuştu.

Bundan sonra Lusibib [Leukippos] zuhûr ediyor. Bu feylesof da maddenin gayr-i kābil-i inkısâm, hacimleri mütesâvî olan ufak zerrelerden mütekevvin olup **[251]** ezelden beri fezâ-yı nâ-mütenâhî olan boşlukta bi-zâtihâ müteharrik olduğuna, ecsâm-ı muhtelifenin bundan ictimâ' ve terekküb ettiğine, gayr-i kābil-i zevâl olduğuna kāil oluyordu.

Zimikrat [Demokritos] da bu mezhebi ta'kīb ederek bu mezhebi ilim ile takviye eyledi; bu mezhebi şerhe kuvvet verip felsefesini dilediği kadar tevsî' ederek kendisi de oraya nisbet olundu. Bunun felsefesinin hâvî olduğu mana şu idi: "Kâffe-i cemâdât ve hayvânâtın aslı cevâhir-i ferdedir; cevâhir-i ferde gāyet dakīk ve araları mesâfe, boşluk ile ayrılmış olan bir takım zerrelerdir; avâlim için bir nihâyet yoktur; avâlim, kuvâ-yı tabî'atle tevellüd ederek sonra zâil oluyor, onun mahalline başkası hulûl ediyor; rûh gāyet ince olan cevâhir-i ferdeden ibâret olup muhalled değildir."

Bundan sonra Sofistaiyye felsefesi neş'et ederek nâsı akāid ve mahsüsâtın her ikisinde şekke düşürüyor; Allah'ı, rûhu, adl-i mutlakı inkâr ediyordu.

Sonra Sokrat, Eflatun, Aristo ve tâbi'leri zamanında bilâd-ı Yunâniyye'de Rûhiyyûn felsefesi yükseliyordu; lakin her asırda bunlara muhâlif bazı efrâd bulunuyordu; Aristo'nun tilmîzlerinden olan Savferastis [Theophrastus] de bunlardandır; asıl bunların en büyükleri Epikür idi. Epikür kable'l-mîlâd 342'de tevellüd etmiş idi; kitâbından ilâhiyyât kısmını kaldırarak cevâhir-i ferde mezhebini te'yîd ediyordu. Epikür öyle zu'm ediyordu ki: Cevâhir-i ferde fezâ-yı nâ-mütenâhîde bi-nefsihî hareket-i dâime ile müteharriktir; bunların bazısı diğeriyle tesâdüm edince zevbe'in[?] hareketi gibi bir hareket hudûs ederek ittifâk ve tesâdüfle –kasd ile, ilim ve hikmet ile değil– suver-i adîde ve terâkîb-i muhtelifeye müeddî olmuştur; yani eczâ-i ferdenin ittifâkı olarak yekdiğeriyle temâs etmelerinden sûret ile terkîb vücûda gelmiştir. Bilâhare Epiküriyye'den sonra bilâd-ı Yunaniyye'de zuhûr eden bazı hâdisât ve dîn-i Mesîhî'nin de gelmesiyle maddiyyûn felsefesine bir durgunluk, bir uyuşukluk ârız olmakla Aristo ve Eflatun felsefesi ihrâz-ı siyâdet ederek evc-i a'lâya su'ûd ediyordu.

Lakin Mesîh'den sonra on altıncı asrın bidâyetlerinde İtalya feylesoflarından Patras Bombatiyos[?] zuhûr ederek bir kitap neşr etti; Bombatiyos o kitâbında rûhu inkâr ediyor; bedensiz rûhun kāim olması müstahîl olduğuna câhib oluyordu. On altıncı asrın nihâyetlerine doğru Fransız feylesoflarından Casandi, Bombatiyos'u ta'kīb ediyor; maddiyyûn felsefesini tecdîd ederek Bombatiyos'un zu'munu te'yîd, ve onun üzerine daha ziyâde ediyordu.

Sonra on yedinci asırda İngiliz feylesoflarından John Locke zuhûr etti. Bu feylesof da nefis için ma'ârif-i garîziyye olduğunu inkâr ediyor; akl-ı insanîyi, üzerine mahsüsât-ı hâriciye matbû' olan levh-i mücellâya teşbîh ediyordu. John Locke'nin nazariyesine göre "Akılda tevellüd eden her şey, tarîk-ı havâs ile vârid oluyor, tarîk-ı havâsdan vârid olmayan şeyler akılda tevellüd edemiyordu."

On sekizinci asırda ise Fransa'da Patris Bill[?] zuhûr ediyordu. Bunun mukarrerâtına göre: "İlhâd, i'tikādât-ı hurâfiyyeden efdal idi; hulûda ve Cenâb-ı Hakk'a i'tikād etmeksizin de ümmetin kavâm ve bekāsı olur idi" yine bu asırda Feylesof De La Mettrie bir kitap neşr eder ki masâdır-ı ilmin yalnız havâs olduğunu, madde ile rûhun her ikisi de bir şeyden ibâret olup rûh-ı hayvânî ile rûh-ı insanî arasında fark olmadığını söylüyordu.

Alman feylesoflarından Holbach da bunun tarîkına sülûk etmişti; Holbach diyordu ki: Her şey tabî'atte mahsûrdur; mâ-verâ-yı tabî'atte hayalin tevlîd eylediği şeylerden başka hiçbir mevcûd yoktur.

Holbach esbâb-ı gāiyyeyi, yani kâinât ve eczâ-i kâinatın gāyât-ı mukarrere, makāsıd-ı mu'ayyene için halk olunduklarını da inkâr ediyordu. Meselâ: Bunlara göre gözü –öyle diğerlerinin kāil oldukları gibi– kendisiyle görülmek, nûruyla nâil-i hidâyet olunmak maksadıyla fevkattabî'a bir kuvvet îcâd etmiş değildir; belki tesâdüf ve ittifâk neticesi olarak göz bulunduğundan dolayı hayvânât da onunla görmeye, intifâ' etmeye başlamıştır.

Vaktaki *Dâiretü'l-Ma'ârif* müelliflerinden olan Didon, [Diderot!] Fransa'da zuhûr etti. O zaman maddiyyûn mezhebi şâyi' olmaya başladı.

Didon diyordu ki: Maddeden başka mevcûd yoktur; bakınız harâret vâsıtasıyla yumurtadan bir zî-hayât vücûda getirmek insan için nasıl mümkündür (yani her şey madde ile izâh olunur; hayât da maddenin mu'tedil bir sûrette imtizâcından ibârettir.) Yalnız bu nazariye ile İlâhiyyûnun bütün nazariyâtının bâtıl olacağı i'tikādında bulunuyordu. Didon'a göre vücûd, maddede olan bir tebâdül, dâimî bir ihtimâr idi.

1715 sene-i mîlâdiyyesinde tevellüd eden Fransız feylesoflarından Condillac da Didon'a iltihâk ediyordu. Çünkü bu feylesofa göre nefis ile aklın her ikisi de harekât-ı asabiyyeden başka bir şey değildi. "İnsânın her tarafı a'sâbdır" mesel-i meşhûru da buradan mütevelliddir.

İngiltere'de zuhûr eden David Hume de bunlardan idi; çünkü bu da rûhu, hulûdu inkâr ediyor, vahyi tekzîb ediyor, bütün edyâna ta'n u teşnî' ediyordu.

İşte garbın hâli bu merkezdedir. Şarka gelince: Şarkta maddiyyûn felsefesinin zuhûru ancak ikinci asr-ı hicrîye tesâdüf ediyordu. Çünkü o zamanlar bazı kütüb-i evâil tercüme olunmuş idi; lakin onların mezhebleri neşv ü nemâ bulmadığı cihetle ıdlâl ettiği kimseler pek mahdûd idi.

[252] Bu felsefenin ezhân üzerine adem-i satvetinin esbâbından birisi de: Ümrânın terakkīsi, hareket-i ilmin tenşîtı rûh-ı hürriyyet ve selâmeti neşr etmesi, her mezhebde mübâhaseyi mübâh kılması husûsunda İslâm'ın yapmış olduğu te'sîr idi. Bu nûr-ı medenî-i müstefîz, nüfûsu, muhâsama-i dînde tarafgîrlikten men' ediyordu.

Lakin, şarka doğru akıp gelen hâdisât-ı mü'lime dolayısıyla şarkta olan her hareket, hattâ hareket-i ilhâd da tevekkuf etmiş idi. On dokuzuncu asırdan i'tibâren ise müessesât-ı ilmiyyelerde şark, garb ile ihtilât ederek garbdan maddiyyûn felsefesinin nazariyâtını iktibâs etmeye başladılar.

Bu sûretle o zamana kadar durgun olan maddiyyûn felsefesi yine canlanıyordu: Doktor Yakub Sarrûf ile Fâris Temr *el-Muktetaf Mecellesi* ile bu felsefeyi Suriye ve Mısır taraflarında neşre kıyâm ettiler. Şu kadar var ki mecellenin kāri'lerini –ki en büyükleri ehl-i i'tikāddandır– iğzâb etmek, korkusuyla bunlar sırf maddî olan fikirlerini cehren ortaya koymaya pek de kādir olamıyorlardı. Doktor Şibli Şümeyl ise kalben bunlardan daha cüretkâr, şekîmette bunlardan daha şiddetli olduğu cihetle mebâdî-i maddiyesini bütün sarâhatiyle alenen ortaya koydu; hâlık te'âlâyı, rûhu, hulûdu inkâr eyledi; kırk seneden beri yazmış olduğu şeylerin hepsinde maddiyyûn mesleğini pek müfrit bir sûrette müdâfa'a ettiği gibi, el-yevm de şecî' bir müdâfi' gibi meslek-i maddiyyûnu müdâfa'a etmektedir. Binâenaleyh şarkta maddiyyûnun reîsi, Doktor Şümeyl Şibli dersek ta'accüb olunmamalıdır.

Şibli Şümeyl allâme Buhner'in Darwin mezhebi üzerine olan şerhini Arapça'ya tercüme ettiği gibi, onun felsefesini te'yîd husûsunda hayli risâleler de yazmıştır; bu sûretle nüfûsda epeyce bir iz bırakmıştır; binâenaleyh bu memlekette, maddiyyûnun istinâd ettiği usûlleri nakz ederek felsefe-i rûhiyyûnu takviye etmekteki garaz ve maksadımız da onun felsefesiyle yazılarını ibtâl etmek olacaktır.

İşte bunlar, evet buraya kadar ta'dâd ettiğimiz bu feylesoflar, mezheb-i maddiyyûnun imâmlarıdır ki: Mîlâd-ı İsa'dan yedi asır evvelden bugüne kadar aktâr-ı muhtelifede bulunarak gayr-ı munkatı' silsileler te'lîf ettiler.

Lakin bunlar, hiçbir asırda on dokuzuncu asrın ahîrindeki kadar kaviyyü'ş-şekîme, şedîdü'l-mümârese olmamışlardır; çünkü bu asırda pek çok mebâhis zuhûr ediyordu: Meselâ tabakātü'l-arz mebâhisinde Lil, nebâtâtta Noden, hayvânâtta Cibel, ehâfîrde Agasin, asl-ı hayât ve tevellüd-i zâtî (tevellüd bi-nefsihî) de Hegel, Cicer, maddenin aslı mes'elesinde Vilyam Tomson gibi feylesoflar zuhûr ediyorlardı.

İşte kavâ'id-i tabî'iyye üzerine yükselen maddiyyûn mezhebinin binâsı bunlar ile tamam oldu. Sonra Şarl Darwin gelerek felsefeyi tahavvül, yahud neşv ü irtikā felsefesiyle bu binâ-yı âlîyi tetvîc etti; bu sûretle maddiyyûn felsefesi gāye-i kusvâya bâliğ oluyor, buna mukābil de rûhiyyûn felsefesinin ma'âlimi indirâsa yüz tutuyordu. Eğer maddiyyûndan, hattâ fizyoloji kebîr Russel Wallace tabakātü'l-arz ulemâsından Oliver Lodge üstâzü'l-kimyâvî William Crookes İngiliz Cem'iyyet-i ilmiyesinin rüesâsından allâme ve felekî-i şehîr Almanyalı Zolter ile, Fransalı Camille Flammarion ve hadd-i hesâba gelmeyen daha bir çok zevât gibi bizzât felsefe-i maddiye müessislerinden olan e'âzım-ı ricâlin mebâhis-i nefsiyye-i tecrübiyye ile diğerlerine karşı çıkmaları olmasaydı felsefe-i rûhiyyûn bir daha belini doğrultamayacak nisbette zevâle mahkûm idi. Fakat bir kısmını şimdi ta'dâd ettiğimiz, diğerlerini de tafsîlen bahislerini serd edeceğimiz yerde zikr edeceğimiz bu zevât ile felsefe-i rûhiyyûn düştüğü yerden yine kalkıyor, ve kavâ'id-i hissiyye-i tabî'iyye üzerine istinâd ediyordu. Binâenaleh maddiyyûn felsefesiyle rûhiyyûn felsefesi beynine öyle bir muhârebe, çarpışma girdi ki: Safahât-ı târîh mislini bile kayd etmemiştir. Sonra kendisine mu'âvenet gösterildikçe felsefe-i rûhiyyûn daha ziyâde parladığından maddiyyûn felsefesi buna karşı mebâhis-i rûhiyyeye muttali' olmayan, yahud li-sebebin mine'l-esbâb muttali' olmak istemeyen rüesâdan başka melce bulamıyordu;

Biz maddiyyûn mezhebinin esâsı olan usûl-i tabî'iyye ve furûz-ı ilmiyyenin künhünü beyân etmeden evvel bu ma'reke-i ilmînin edvârını tafsîle girişmeyeceğiz ki: Tarafgîrlik ile ithâm olunmayalım; bir de hasmeyn-i mütenâzi'aynın kuvvetlerinin mecmû'u hakkında kāriîn bir ilim edinebilsinler! Binâenaleyh evvelâ asl-ı madde hakkında maddiyyûn mezhebinin ne olduğunu, sonra vahdet-i tabî'at, sonra hayât hakkındaki fikirlerini, daha sonra Darwin mezhebini, hudûs-ı halkı fi'l-i nevâmîsi ile ta'lîl etmelerini, bunun üzerine binâ ettikleri nefy-i halk ve nefy-i rûh mes'elelerini îzâh edeceğiz. Bunların hepsinden sonra da bu ilmî mes'elelerin hepsinde bizzât kendi üslûbları üzere münâkaşa ederek sonra rûhiyyûn felsefesini bast u temhîd ve bu felsefe-i cedîdenin Allah, rûh, bekā akîdesine ne sûretle yardım ettiğini bu felsefenin gerek şimdiye kadar ihdâs ettiği, gerek bundan sonra âlemde meydâna getireceği inkılâbât-ı makbûleye işâret edeceğiz. Vallâhü veliyyü's-sâlihîn.

Mısırlı Muhammed Ferid Vecdi

ELVÂH-I İNTİBÂH

İSLÂMİYET VE NASRÂNİYET, NASRÂNİYET'İN HAKSIZLIKLARI

Müslümanlarda Teceddüd Âsârı

Cenova Darülfünûnu elsine-i şarkiye Profesörü Edward Monte mezkûr müessesede ahîren verdiği bir konferansda İslâmiyet'le Hıristiyanlık arasındaki mübâyenet ve mugāyeretten bahsetmiş ve müslümanlarda başlayan âsâr-ı **[253]** teâlî ve teceddüdü huzzâra târîhî ve mahsüs bir sûrette tefhîme çalışmıştır.

Müşârun-ileyhin beyânâtı, diyânet-i mübeccele-i İslâmiyye'nin maâliyât ve hakāyıkı hakkında bir şâhid-i âdil olmakla beraber, İslâmiyet'i hakkıyla tedkîk ve ta'mîk etmek arzusunda bulunan munsıf Avrupalılara büyük bir tâziyâne-i teşvîk makāmında kāim olmuştur.

Denilebilir ki, şu son zamanda Avrupa muhîtinde İslâmiyet'in ma'âliyâtı hakkında hüsn-i şehâdet edenler içinde Profesör Edward Monte kadar serbestâne ve bî-tarafâne îrâd-ı makāl eden olmamıştır.

Profesör, İslâmiyet'i yalnız târihî bir noktadan değil, ahlâkiyât ve ictimâ'iyât noktalarından da dûr u dırâz tahlîl etmiş ve bu âna kadar Avrupalılarla Hıristiyanlarca mechûl ve gâmız kalan hakāyık-ı İslâmiyye'yi derin bir tetebbu'-ı âlimâne neticesinde keşf ederek, meydana çıkardığı hak ve hakîkatleri medenî vatandaşlarının nazar-ı dikkatleri önüne vaz' etmekle o bîçare, gāfil adamları ağır bir uykudan, girân bir kabusdan uyandırmaya sa'y ü cehd eylemiştir.

Cenova gibi Avrupa'nın en müterakkī ve hür bir muhîtinden ve oradaki dârülfünunun hitâbet salonundan yükselip de Hıristiyanlığın en kesîf ve muzlim vâdîlerinde velvele-endâz olan bu sadâ-yı hakîkat, nefîr-i hürriyyet Avrupa Sosyalistleri üzerinde fevkalâde bir te'sîr husûle getirmiştir.

Biz kuvvet-i kalb ile iddi'â edebiliriz ki, Cenâb-ı Hak îmânı, İslâmiyet'i münkirlerinin eliyle diliyle neşr ü isbât etmek istemiş ve böylece vahdâniyet ve kudret-i kāhiresini apâşikâr insanlara göstermek lutf-ı celîlinde bulunmuştur.

Hıristiyanların, Hıristiyan mütefekkirlerinin İslâmiyet hakkındaki hüsn-i şehâdetleri, medh ü senâları Avrupa'da, Müslümanlık lehinde azîm bir cereyân hâsıl ettirmiştir.

Lozan'da intişâr etmekte olan *La Bloche* gazetesi, muhterem profesörün nutkundan, beyânâtından haber verdiği sırada M le professeur Moontet, de Yenève, qrend chaudement la dèfense be l'Islam.

Diyor ki, Cenova Darülfünûnu profesörü, Profesör Mösyö Monte İslâmiyet'i pek samîmi ve harâretli bir sûrette müdâfa'a etmiştir.

Profesör cenâbları, hitâbet esnâsında demiştir ki, "Dîn-i İslâm en güzel (sosyal) iştirâk dîni olup, beynelmilel bir diyânet-i ferîde olmaya herhalde lâyık ve sezâ-vârdır. Çünkü peyrevlerine, sâir dînlerden ziyâde, rehberliği hâizdir."

Sevgili hatîbin beyânâtından kendisinin uzun bir müddet İslâmiyet'in gavâmız ve dekāyıkı hakkında tetebbu'ât-ı dîniyye ve ilmiyyede bulunduğu ve bildiğini ebnâ-yı cinsine li-ecli'l-istifâde öteden beri çalışmakta olduğu kolaylıkla anlaşılıyor.

Hatîbin en mühim beyânâtını teşkîl eden âtîdeki cümleleri kavs içine alıp muhterem kāri'lerimizin tevsî'-i malûmâtlarına medâr olmak üzere aynen tercüme ediyoruz.

"İslâmiyet cidden mazlûm ve mağdûr bir diyânettir. Dîn nâmına cümle ebnâ-yı beşere taraf-ı ilâhîden, halk nezdinde sefîr ve mebûsü bulunan Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) vâsıtasıyla inzâl ve irsâl olunduğu halde gayr-i müslimler onu tetebbu' ve tedkîk etmek istemeyerek, dâimâ câhilâne, âmiyâne bir sûrette yalnız aleyhinde bulunmakla iktifâ etmişlerdir. Menfa'atlerini, İslâmiyet aleyhinde bulunmakla te'mîn eden ruhbân tâifesinin lâ-ya'kılâne ve mantıksız sözleri, Hıristiyanları, işbu yeni diyânetin mâhiyetini öğrenmekten mâni' olmuştur.

Dîn ve dîndaşlık noktasında, yeni gelen bir dînin tedkīki vâcib ve zarûrî iken, ruhbân tâifesi, hıristiyanları, telkānât neticesinde bu keyfiyetten uzaklaştırmışlardır.

Munsıfâne düşünülürse, her müdde'îyi bir kere dinlemek îcâb eder. Muhâkeme neticesinde sıdk u kizb anlaşılır, hüküm verilebilir. Her söz söyleyen adamın yalancı olması lâzım gelmeyeceği gibi sözünü dinlemekten de tehâşî etmek lâzım gelmez.

Bizi, yeni bir çığıra, pek cedîd bir âyine da'vet eden İslâmiyet'in gulguleli sadâlarına karşı kulaklarımızı kapamak ve asıl ve esâsından, künh ve mâhiyetinden bir şey anlamaksızın, idrâk ve tetebbu' etmeksizin, o diyânete, o dîn peyrevlerine –papazların sırf tavsiye-i menfa'at-perestânelerine tebe'iyyet etmiş bulunmak için– küfür ve şütûm savurmak ve her müslümanı fenâ, hâin, gaddâr, vahşî, hunhâr tanımak doğru bir şey midir?

Bu münevver asırda parlak devirde bu gibi mu'âmelât-ı muta'assıbâne hiçbir vechile kābil-i afv olamaz.

Kur'ân'ı sathî bir sûrette okuyanlar, Hazret-i İsâ hakkında pek nazikâne ve hürmetkârâne beyânâta tesâdüf ederler. İslâm peygamberinin, mâ-sebak ve rakīb mâhiyetini hâiz bir peygamber için bu kadar sitâyişkârâne şehâdâtta bulunması cidden büyüklüğünü gösterir. Arabların, İslâmiyet'den evvel halleri malûmdur. Ahlâk nâmına bir şeyleri kalmamıştı. Dînleri, yolları hep hurâfât ve esâtîrden ibâretti. Aralarında kuru bir kibir ve azamet, fesâd ve nifâk, sefk ve kıtâl hüküm-fermâ idi.

Putlara hedâyâ ve nüzûr takdîm etmek, hayır ve şer ile tefe'ül ve teşe'üm-i hisâl zemîmesi gereği gibi münteşir idi. Birbirlerini öldürmek, maktûlün mâlına, karısına, atına sâhib olmak gibi mezmûm âdetler fevkalâde bir an'ane şeklini almıştı. Kabâil ve tavâif beyninde müşâcere ve nizâ', harb ve kavga hiç eksik değildi. Her şeyden ziyâde yaşamak hak ve salâhiyetine mâlik olan kız çocukları, ma'sûm ve her şeyden bî-haber oldukları halde, sırf anane-i hevâ-perestâne sâikasıyla, o biçareleri diri diri mezarın a'mâkına gömmek âdeti o kadar haksız ve insâniyyete mugāyir bir mu'âmele teşkîl **[254]** ediyordu ki: İslâmiyet –her bir mezâyâsından sarf-ı nazar– yalnız bu zemîmeyi men' ettiği için cidden şâyân-ı tebcîl bir meslek telakkī edilebilir.

Fakat İslâmiyet yalnız bu kadarla iktifâ etmemiş ve gitgide intişârından kuvvet iktisâbından sonra zamân-ı câhiliyyete mahsûs bilcümle âdât-ı kabîha ve ef'âl-i mezmûmeyi tebdîl etmiş ve onlar yerine hasenât-ı ahlâk yerleştirmiştir.

Tamamıyla İslâmiyet'den evvel bedevî ve anarşi bir halde yaşayan Arabları, dâire-i kānûn ve medeniyyete idhâl eden bu yeni dîn, peyrevlerine ebedî bir hayât, sâfî ve zülâl bir hulk bahşeylemiştir.

Az zamanda, seyyiâtı hasenâta tebdîl ve zulm ü buğātı, adl ü insâniyete çeviren diyânet-i mezkûre kadar, serî'ü't-te'sîr, kaviyyü'l-avâmil hiçbir dîn ve meslek tasavvur olunamaz.

Kaht u fıkdân, azâb-ı vicdân ve mahrûmiyet içinde yaşayan kavm-i Arab'a selsebîl-i feyz ü fütûhâtı açan müslü-

manlık, fehm ü idrâkin fevkinde, fikir ve tasavvurun üstünde peyrevlerine sa'âdet yollarını, gāyelerini bi-hakkın te'mîn ederek, mev'ûd olan uhrevî sa'âdete kavuşmaktan evvel, füyûzât-ı dünyeviyyeyi onlara ihsân etmek sûretiyle bütün mevâ'îdini îfâ ve ikmâl eylemiştir.

İslâmiyet hakkıyla bir kānûn-ı mütteba'dır ki, hep mevâddı derin düşünülmüş ve zemîn ve zamanın ihtiyâcât-ı rûzmerresine göre tanzîm ve tertîb edilmiştir. Diyânet-i İslâmiyye'nin yegâne düstûr-ı mütteba'ı bulunan Furkān tâbi'lerine hem hayât-ı husûsiyyeyi, hem de umûmî sûrette yaşamayı öğreten bir dîndir. İçinde, mu'âmelât-ı şahsiyye, beytiyye, âileviyye, selâm ve mu'âşeret, âdâb u erkânı, alış-veriş, mu'âmelât-ı dünyeviyye, muhâkemât, şehâdet, red ve nakz-ı da'vâ, nakz ve ibrâm-ı mîrâs ve ona mümâsil hayâtın her hatvesinde muhtâcün-ileyh olan bilcümle mesâil ve keyfiyât tayy ve tahdîd edilmiş ve ma'nâ-yı sahîhiyle şer'î ve kānûnî bir dîn teşkîl etmiştir.

Aynı zamanda gayr-i müslimlerin, müslimlere karşı olan hukūkunu iltizâm ve teslîm eyleyen diyânet-i İslâmiyye, İslâm diyârında imrâr-ı hayât ve evkāt eden gayr-i müslimlerin her hakkını tasrîh ve ufacık bir vergi mukābilinde vâyedâr-ı feyz ü hürriyyet etmiştir. Müstevlî ve hâkim bir şahsiyetin, mahkûm üzerinde te'mîn etmek istediği bu kadar az bir hakkı yalnız İslâmiyet kabûl ediyor.

Halbuki el-yevm âlem-i Nasrâniyyet ve hükûmet-i Mesîhiyye nüfûz ve muhîti içinde yaşayan İslâmlar'a, diyânet ve hükûmât-ı Nasrâniyye, İslâmiyet'in hıristiyanlara bahşettiği yüzde bir râddesindeki hakkı te'mîn etmemiştir. Buna en yakın ve kestirme şâhid olarak müslümanların Fransa ve İngiltere, Almanya, Portekiz, Felemenk müstemlekâtındaki hâlet-i rûhiyye ve hukūkıyyelerini göstermek kâfîdir.

Memâlik-i Osmâni'de İran'da, Mısır'da yaşayan mes'ûdü'l-hâl Hıristiyanlar kadar o diyâr-ı İslâmiyye'de hiçbir müslüman tasavvur olunmaz. İktisâdiyât ve imtiyâzât noktasından oradaki hıristiyanlar âdetâ birer unsur-ı hâkim hâlini almışlardır. Kendi ülkelerinde hâkim oldukları hâlde, müslümanlar tamamıyla garîb ve fakīr bir hâlde yaşamakta ve kanâ'atkârâne bir hayât geçirmektedirler. Ciddî ve medîd tetebbu'um neticesinde İslâmiyet'in umûmî ve iştirâkî bir dîn isti'dâdını hâiz olduğunu anladım. Herkes bu diyâneti i'tinâk ve kabûl edebilir.

Kur'ân'ın bir âyeti bu iddi'âmı kolaylıkla isbât eder. O da [1](لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ) âyetidir ki, hakk-ı mülkiyyeti yalnız Hâlik'a, Cenâb-ı Hakk'a hasr ediyor. İslâmiyet'in hukūk-ı fıkhiyye ve şer'iyyesi tedkīk olundukta, hakk-ı mülkiyet cidden sade ve basît bir şey teşkîl eder. Bundan maksad mütegallibe ve müteneffizenin teğallüb ve nüfûzunu yok etmekten ibârettir ki, halk arasında tabî'î bir müsâvât-ı hukūkiye îcâd eylemek fikridir.

Dîn-i Mesîh ile onlara peyrev olan hükûmât-ı Nasrâniyye'nin düstûr-ı meşy ve hareketleri taban tabana İslâmiyet'e muhâlif olup, el-yevm Avrupa'da, teğallüb sâyesinde, pek âlî elkābı hâiz nice müteğallib ve müteneffizler vardır ki, her biri muhteşem saraylara, vâsi' mâlikânelere mâlik bulunmakta ve zavallı fukarâyı kendi tanzîm ettikleri kānûn-ı istibdâdı altında ezmektedirler.

Hiçbir dîn, fukârânın, ağniyâya karşı hukūkunu İslâmiyet kadar te'mîn etmemiştir. Ruhbânın telkīnât-ı bedhâhâneleri neticesi olarak bu âna kadar Müslümanlık, Hıristiyanlık nazarında pek fenâ tanıttırılmıştır. Bu hâle teessüf etmemek elden gelmez, İslâmiyet'in me'âliyyâtı hıristiyanların nazarında mestûr ve mechûl kalmış ve buna en ziyâde yardım edenler ise mürâî râhibler olmuşlardır.

Râhibler İslâmiyet hakkında bir takım iftirâ ve isnâdâtta bulunuyorlar ki, cümlesi vâhî iftirâlardan ibârettir.

İsnâdât-ı vâkı'a şunlardır:

1- İslâmiyet umûmî bir dîn değildir.

2- Kābil-i hissiyyâttır.

3- Ahlâkī esâslara gayr-i mâliktir.

4- Vicdân üzerinde hiçbir eser vücûda getirmez.

5- Başlıca, tasavvuf ve felsefeden noksandır.

6- Çok inkâr ve tasdîka mâlik tereddüdlü bir diyânettir.

Hıristiyanlığın bütün nevâkısı *Kur'ân*'la ikmâl ve peyrevlerine pek çok yeni ve müfîd şeyleri öğreten İslâmiyet Mesîhiyyet'e karşı pek yeni ve müceddid bir dîn şeklini almış ve Mesîhiyyet'in mükemmil ve mütemmimidir denilebilir. *Kur'ân*'ın bilcümle evâmir ve nevâhîsi, akıl ve tabî'atin kabûl edeceği şeylerdir. Asr-ı hâzıra göre iştirâkî bir dîn olduğu, âyâtından ve peyrevânının harekât ve sekenâtından anlaşılır ki, umûmî bir diyânet olmak mâhiyetini hâizdir. Çünkü umûmun hakkını ahkâmıyla muhâfaza ve tahdîd etmiştir.

İslâmiyet hissi öldürmez, bilakis hissiyât-ı ilmiye ve necîbenin neşv ü nemâsını kâfildir. Bu bâbda *Kur'ân*'daki binlerce âyât, müfterîlerin iftirâlarını pek güzel isbât eyler. İslâmiyet, ticâret, denizcilik, harb ve harbi, ta'lîm ve tahsîli, tenâkuh ve tenâsülü, yalan söylememeyi, doğru şehâdette bulunmayı, **[255]** temelluk etmeyi, aldatmamayı, tâ'ât ve ibâdâtı, tasfiye-i nefs ve ahlâkı müsâvât ve müessesâtı, adâleti, hürriyeti ve her türlü ahlâk-ı fâzılayı iktisâba âmirdir. Hangi diyânet, bir padişahı hal' edebilir? Hangi dîn büyükle küçüğün adâlet nazarında mütesâvi'l-hukūk olduğunu emreder? Hangi dîn İslâmiyet kadar infâk ve hayrâtı emreder? İslâmiyet hangi fenâ bir hulk ve âdeti tavsiye etmiştir? Gösterilsin. Peygamber'in, hulefânın tercüme-i hâlleri okunsun. O zaman Müslümanlık'la, müslümanlar kadar muhterem bir dîn ve ümmet olmadığı derhâl tasdîk edilir.

Binâenaleyh İslâmiyet serâ-ser ahlâkıyyâtla mâlî ve meşhûndur. İslâmiyet ahlâkın mürebbî-i hakīkīsidir. *Kur'ân*'ın bilcümle esâsâtını ahlâkıyât teşkîl ediyor. Denilebilir ki, İslâmiyet ahlâkıyâttan ibârettir. *Kur'ân*'daki [2](وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ) âyeti Peygamber-i İslâm'ın takdîr ve tebcîli hakkında nâzil olmuştur ki, bütün Tevrat ve İncil'de Musa ve İsa için böyle bir takdîrnâme yoktur.

Vicdân üzerinde İslâmiyet kadar eser bırakan ve hassâs olan bir dîn bulunmaz.

[1] Mü'min, 4/16,

[2] Kalem, 68/4.

(اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِه الخ)[1]، (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)[2]، (وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا)[3]، (فَاعْدِلُوا...)[4]، (وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ)[5]، (مَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ...)[6]، (مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى)[7]، (يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ)[8]، (وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)[9]، (لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)[10]، (لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ)[11]

Gibi âyât-ı Kur'âniyye İslâmiyet'in ahlâk ve vicdân üzerinde pek büyük müessir ve âmil olduğunu göstermektedir.

İslâmiyet baştan başa siyâset, tasavvuf, felsefeden ibârettir ki, bunun aksini iddi'â edenler hakîkati örtmek istiyorlar. Târîh-i İslâm Peygamber'in gazvelerdeki muhârebâtını, Muhâcirîn ve Ensâr beynindeki te'lîf-i kulûbu, kabâil ve tavâif arasındaki harb ve kavganın ne sûretle ibtâl edildiğini, usûl-i meşveretle halîfenin intihâb ve ta'yînini, şûrânın bir emr-i mütteba' bulunduğunu, birinci ve ikinci halîfenin adâlet ve siyâsetteki tecrübe ve ilimleriyle zamanlarındaki fütûhâtı, İran'ın Suriye ve Beytü'l-makdis'in, Mısır'ın, Irak'ın ne yolda İslâm eline geçtiğini, Muâviye'nin Amr İbnü'l-âs'ın dehâlarını, hulefâ-yı Benî Abbâs'ın ilim ve fazîlete olan ri'âyetlerini, daha milyonlarca fezâil-i İslâmiyyeyi hâkîdir, pek az hıristiyan bu hakāyıka vâkıfdır.

İslâmiyet eğer bunca esâsât-ı mu'tebereye mâlik bir diyânet olmasaydı, Fransa ve İngiltere'nin müsta'merâtını teşkîl eden, Sudan, Çad Gölü, Kadey ve sâir Afrika'da bu kadar sür'atle intişâr ile, misyonerlerin mesâ'îlerini ibtâl etmezdi. Hıristiyanlık'da İslâmiyet kadar mezâyâ bulunsaydı hiç olmazsa, o da İslâmiyet kadar intişâr ederdi.

Hıristiyanlığın intişârı uğurunda bu ana kadar sarf edilen mesâ'î, nakid, teşebbüsât, İslâmiyet için olsaydı, zannederim ki, yeryüzünde bir tek gayr-i müslim kalmazdı. Tecrübe neticesinde Hıristiyanlık'da olmayan şeyler, İslâmiyet'de mevcûddur ki, cereyân ve sirâyetine hiçbir şey mâni' olamaz.

İslâmiyet'de fedakârlık mes'elesi vardır ki, hiçbir dînde bu kadar mal ve nefis ile îcâbında diyânetine karşı fedâkârlıkta bulunmak keyfiyeti İslâmiyet'in pek metin bir dîn olduğunu te'yîd ve isbât eylemiştir.

Ta'âddüd-i zevcât, nehy-i menâhî ve münker, nehyü'l-kü'ûl, hukūk-ı zevc ve zevce, talâk, neşr-i ulûm ve fünûna dâir evâmir-i *Kur'ânî*, öyle sâbit ve lâ-yetezelzel bir programdır ki, misyonerlerle ruhbânın her safsatasını ibtâle kâfîdir. Bütün ma'nâsıyla İslâmiyet necâh ve felâhı mülzim bir dîndir.

Müslümanlarda aynı zamanda Hıristiyanlar kadar asabiyet yoktur. Avrupa'nın iyi şeylerini alıp memleketlerinde tatbîk ediyorlar. Hindistan'da Cava'da, memâlik-i Osmâniyye'de Mısır'da Afrika'da bulunan müslümanlar, Avrupa tarzında gāyet güzel mekâtib, hastahâneler, dârussınâ'alar ve onun gibi nâfi' ulûm ve fünûnu, sanâyi'i intihâb ve ta'kīb eyliyorlar. Avrupa'nın, Hıristiyanlığın iyi şeylerini medh ü senâ etmektedirler.

En son bir söz olmak üzere (انما المؤمنون اخوة) âyetini enzâra arz etmekle iktifâ ediyorum. Hangi diyânette bu kadar uhuvvet esâsâtı vardır? Hıristiyanlık, peyrevânına tamamıyla ayrılık gayrılık öğretmekten başka bir şey yapmamıştır. Milyonlarca fakīr ölse, can çekiştirse, Avrupa ağniyâsının nazar-ı re'fet ve merhametini celb etmez. Bu kadar hassâs olan bir diyânete artık ta'n ü teşnî' etmekten, ahlâk nâmına hıristiyanlarla ruhbânlarını men' ederim.

Binnetice diyebilirim ki, âlem-i Nasrâniyyet, bu âna kadar İslâmiyet'in gavâmızından, hakāyıkından câhil kalmış ve bir türlü künhüne nüfûz-ı nazar etmemiştir. İslâmiyet'i *Kur'ân*'dan, târîh-i İslâm'dan siyer-i nebeviyyeden öğrenmeliyiz de ondan sonra bir diyeceğimiz kalırsa demeliyiz. Yoksa sellemehü's-selâm dört yüz milyon teba'aya mâlik azîm ve muhterem bir diyânete karşı lafla hürmetsizlikte bulunmak hakperest ve hür meşreb ve munsıf milletlere yakışmaz…"

* * *

Sebîlünnecât

Muhterem Profesör Monte'yi beyânât-ı hak-gûyânesinden dolayı samîm-i kalbimizden tebrik ve bu makāleyi hoca efendilerimize bir iki kere okumayı hâlisâne tavsiye ederiz. Allah cümleyi ıslâh etsin demekten başka bize bir şey düşmez.

MEKÂTÎB

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

TOKYO'DA UMÛMÎ SERGİ

Efrencî Mart'ın yirmisinde küşâd olunan Devr-i Hâzır (Tapişo)[?] Sergisi birkaç vakitten beri bütün vüstâ Japonya âlemini Tokyo'ya cezb etmektedir. Her gün binlerle yolcular husûsî seyyâh trenleriyle Tokyo'ya **[256]** şitâb etmekte ve vatanlarının terakkiyât-ı hâzırasıyla ayne'l-yakīn kesb-i ülfet etmek için Avanova[?] Parkı'nda, birkaç mil murabba'ı arâzî işgāl eden ve Avrupa merkezlerinde birkaç seneler çalışarak vücûda getirilen büyük sergilere bile rekābet edecek derecede mükemmel sûrette tesîs olunan sergiyi görmeye koşmaktadırlar.

Japonya milletinde dâimâ göze çarpmakta olan teceddüde ve terakkīye doğru olan dâimî heves, bu sergi züvvârını nazar-ı tedkīkten geçirir isek, pek açık zâhir olmaktadır. Husûsen zirâ'at ve felâhat şu'besini ziyâret eden sâde-dil ve saf simalı köylüde ciddiyet, her bir ufak şeylere kadar verdikleri ehemmiyet şüphesiz her bir ecnebînin husûsen bir Osmanlı'nın nazar-ı dikkatini celb edeceğinden emînim.

Nisan'ın ikinci günü sabâhdan akşama kadar sergiyi seyre hasr-ı vakit ettim. Fünûn-ı sınâ'iyyeden hiç birisinin müte-

[1] Nûr, 24/35.
[2] Mâide, 5/38.
[3] Nisâ, 4/86.
[4] En'âm, 6/152.
[5] İsrâ, 17/24.
[6] Şuarâ, 26/154.
[7] Nahl, 16/64.
[8] Bakara, 2/284.
[9] Duhâ, 93/10.
[10] Âl-i İmrân, 3/61.
[11] A'râf, 7/44.

hassısı olmadığımdan ekseriyetle nazar-ı dikkatimi züvvârın sima ve harekâtı celb etmekte idi. Husûsen felâhat şu'besini ziyâret ettiğim zaman bir ilm-i rûh müdekkıkı gibi züvvârın ahvâl-i rûhiyyesine dikkat ediyorum. Serginin, felâhat şu'besi pavyonunun kapısı ağzındaki pirinç mahsûlâtı kısmında toplanan köylülerin adeselere mürâca'at ederek pirinç mahsûlâtını, fasulye tohumlarını, buğday, ot ve samanları tedkîk edişleri, sonra koyunlarından çıkardıkları kirli defterciklere kayıdda bulunmaları; bazılarının mevâdd-ı müştehireye ait istatistik levhalarını hiçbir kelimesini kaçırmadan defterlerine nakl edişleri, bir başak karşısında sâ'atlerce tevakkuf etmeleri, bir kimyevî gübreyi ve o sâyede hâsıl olan envâ'-ı mahsûlleri imrene imrene seyr edişleri, arkadaşları ile müdâvele-i efkârda bulunmaları beni o kadar derin bir düşünceye daldırmıştı ki, hemen defterimi alıp hâtırâtımı ânında kayd etmeye şitâb ettim.

Bu şu'beden çıkıp da müstemlekât şu'besine gittiğim zaman kendimi memûrîn ve dârülfünûn talebesi miyânında buldum. Husûsen Formoza Cezîresi kısmında tütün mahsûlâtını tedkîk etmekte olan ticâret mektebi talebesi, şeker mahsûlâtını tedkîk etmekte olan kimyagerler mektebi talebesi mu'allimleri ile beraber her bir küçük numûne karşısında tevakkuf ederek her numûnenin hâl-i hâzırı, mâzîsi, ve istikbâlde me'mûl terakkiyâtı hakkında uzun malumât istihsâl etmekte, hattâ bazı parçaları kimya şu'besine kadar götürüp tahlîl bile ettirmekte idiler.

Pedagoji şu'besine gittiğim zaman orada da yüzlerce dârulmuallimîn talebesine, genç mu'allimler kâfilesine tesâdüf ediyordum. Bunlar da kendi ihtisâslarına âit teşhîr olunmuş eşyâyı bütün ciddiyetleriyle tedkîk etmekte, sâir binlerce züvvâr ile hiç alakadâr değilmiş gibi dinlemekte, okumakta, düşünmekte, müdâvele-i efkâr etmekte idiler.

Bütün bu halleri hayret ve gıbta ile seyr ediyordum. Kendimi, vatanımı düşünüyordum. Bizdeki lâübâliliği, vurdum duymazlığı, istifâde kelimesinin ma'nâsından bî-haberliğimizi gözüm önünde tecessüm ettirdikçe tüylerim ürperiyor idi.

Sanâyi' şu'besine geldiğim zaman büsbütün hayretler içinde kaldım. İbtidâî mektebinin 8-10 yaşındaki çocukları, basık yuvarlak yüzlü sarı renkli, müstakbelin general "Nugı"si, Prens "İto"su olmaya ihzâr olunan bu mini mini Japonlar kimi su değirmenini, kimi daha bilmem neyi tedkîk ile meşgûl ve mu'allimlerinin îzâhâtını bütün kulak kesilerek dinlemekte idiler.

"Bir milletin istikbâlini iktisâdî isti'dâdı vücûda getirir" derler. Bu söz serginin vasatında ve gâyet vâsi' göl sâhiline geldiğim zaman hatırıma geldi. Göl o kadar tezyîn olunmuş o kadar tasnî' olunmuş idi ki bundan 3-4 ay akdem gölü gören adam şimdi onı tanıyamaz idi. Husûsen güneşin grubuyla gölün etrâfındaki muhteşem sergi pavyonları elektrik lambaları arasında alevlenmeye başlayınca göl üzerinde in'ikâs eden milyonlarca şu'leler bu milletin istikbâle doğru nasıl bir aydın yoldan gitmeye hazırlandığını göstermekte idi. Göl sâhilindeki uzun umûmî sandalyelerden birine oturup "Biz ne için bunları yapamıyoruz." Bize kim hâil oluyor?" ne gibi mevânî' bizi böyle terakkiyâttan men' ediyor! diye düşünüyordum. Hatırıma devr-i sâbıkın târîhi, kapitülasyonlar, Avrupa'nın rekâbeti gibi mütenevvi' sebebler geldi. Her birini bir bir tedkîk ettim, hiç birisinin esâslı bir mâni' olabileceğine hüküm edemedim. Demek ki yalnız bir sebeb kalıyordu. O da bizdeki vatanperverlik kelimesinin anlaşılamamış olması idi…

Çünkü Japonya bu sergiyi vatanperverlik hissiyâtının te'sîri ile, o hissin teşvîki ile, o yüce duygu aşkına yapıyordu, onu her vesîle ile takviye ve tarsîn etmek arzusuyla çırpınıyordu.

Sergide teşhîr olunan eşyâyı, ebniye-i muhteşemeyi de kāriîn-i kirâma ta'rîf etmek husûsunda da malumât vermek isterdim; fakat böyle bir meşher-i umûmîyi tavsîf için kelime bulmaktaki aczimi his ederek, onu vücûda getiren duhât-ı san'atın iktidârına hayretimi ketm edemeyerek yalnız en vâsi' sûrette teşhîr olunan şu'abâtı ta'dâd etmekle kifâyet edeceğim.

1. Şu'be: Ta'lîm ve Terbiye Şu'besi – Ta'lîm-i umûmî, ta'lîm-i ibtidâî, tâlî ta'lîm, tâlî fünûn-ı mütenevvi'a mekâtibi, hıfz-ı sıhhat, terbiye-i bedeniyye, mektep binâları, levâzım (kitâblar, haritalar, modeller, kütübhâneler, etfâle mahsûs matbûât ve sâire) aksâmına tefrîk olunmuş ve gāyet vâsi' iki binâyı işgāl etmekte idi.

2. Şu'be: Sanâyi'-i Nefîse Şu'besi – Japon usûl-i tersîmi, hüsn-i hat, heykeltraşlık, mi'mârlık, ma'den ve ağaçtan ma'mûl **[257]** kabartma ve mozaik eşyâ-yı nefîse, Avrupa usûl-i tersîmi, levâzım-ı tersîm aksâmına tefrîk olunmuştu.

3. Şu'be: Zirâ'at ve Felâhat Şu'besi – Sebze, meyve, ot, saman, samandan ma'mûl eşyâ, tütün mahsûlâtı ve ma'mûlâtı, konservecilik, yağcılık, şekercilik, mevâdd-ı gıdâiyye, irvâ ve iskā, tohumlar, ipekçilik, ipek ipçiliği, tavukçuluk, ıslâh-ı ecnâs-ı hayvânât, zirâ'at ve felâhate mahsûs âlât, mezra'aların böceklerden, hastalıklardan ve havadan vikāyesi için isti'mâli makbûl âlât ve mevâd, gübre envâ'ı, hıfz-ı sıhhat-ı hayvânât ve istatistik aksâmından ibaret idi.

4. Şu'be: Ormancılık Şu'besi.– Orman idâresi usûl-i idâre, taksîmât, ormancılar cem'iyetinin istatistikî ma'lûmât listeleri, numûneleri, orman idâresinin müzesi, ormanların tarz-ı himâye ve tathîri, orman kesmek için müsta'mel usûl ve âlât; nakliyât; ma'mûlât; mahsûlât; renkli ağaçların menâfi'i, mevâdd-ı mi'mâriyye; pamuk ağacı (en mükemmel bir şu'bedir); avcılık (avcılık için isti'mâl olunan âlât, gıdâ, tarz-ı himâye ve hayvânât) aksâmından mürekkeb olup serginin en mükemmel ve en vâsi' şu'abâtından biridir.

5. Şu'be: Balıkçılık Şu'besidir – Balık avcılığı (âlât-ı sefâin, gıdâ, deniz mahsûlâtı) mahsûlât-ı bahriyye i'mâlâthâneleri (balık tuzlamak, konserve, yağ ihrâcı, celatin istihsâli, inci, mercan vesâire ma'mûlâtı), tuzculuk, balıkçılık hakkında resâil ve malûmât-ı istatistikiyye ve balıkcılık hakkında konferans salonu aksâmına tefrîk olunmuştur.

6. Şu'be: Me'kûlât ve Meşrûbât Şu'besi – Kahve, çay, müskirât, maden suları, sirke ve envâ'ı, çiçekler ve müstahsalâtı, ekmek ve buğday ve sâir unlar, şeker, patates şekeri, şekerlemecilik ve tatlılar, et, yağ, vesâire; hayvânât, mutfak ve edevâtı, yemeklerin hüsn-i muhâfazası ve levâzımı aksâmına ayrılmıştır.

7. Şu'be: Ma'den Şu'besidir – Ma'denin usûl-i istihsâli, Japonya'da mevcûd me'âdin, demir ve kalay i'mâlâtı, taş kömürü, neft ve gaz mahsûlâtı, grafit, sülfür, fosfat ve asfalt ma'mûlâtı, me'âdin-i mütenevvi'a i'mâlâtı, madenciliğe âit âlât-ı istatistik ve mücessem ma'nâzır (bu kısımda mevcûd eşyâ-yı nâdire husûsen şâyân-ı dikkattir.)

8. Şu'be: Kimyâ Şu'besidir – Kimyâ-yı umûmî, kalay, asit vesâire; kibrit, kükürt, gazların envâ'-ı usûl-i istihsâl ve isti'mâli, kâfûr ve kâfûr yağı ve usûl-i i'mâl ve istihsâli, teneke ve envâ'ı ve usûl-i i'mâli, envâ' yağlar ve boyalar ve usûl-i i'mâli, sabun ve mum; kağıt, lastik ve lastik eşyâ ve sâir aksâma tefrîk olunmuştur.

9. Şu'be: Boyacılık ve Nesc Şu'besidir – İpek mensûcâtı ve usûl-i nesc ve âlât. Pamuk nesci, ipek ve pamuk fabrikaları ağaç –pamuk– ipek mahlûtu mensûcât; keten ve mahlût mensûcât, boyanmış mensûcât ve boyaların envâ' ve usûl-i isti'mâlleri. İp (bu şu'benin en vâsi' aksâmından biridir). İşlemecilik, yazmacılık, elbise terzilik, çamaşırcılık, çorapçılık, kolalı ma'mûlât, yatak, ütücülük ve tarz-ı isti'mâl; lekecilik aksâmına tefrîk ve taksîm olunmuştur.

10. Şu'be: Sanâyi' Şu'besidir – Demircilik, bıçakçılık, kağıtçılık ve kağıt; deri, kösele ve taklîdleri; taş, ağaç, pamuk cam, kemik ve sâir müzeyyenât-ı sınâ'iyye, Japon lak boyası ve usûl-i istihsâli, kuyumculuk, kağıttan şemsiyecilik, fenercilik, levhacılık, oyuncakcılık aksâmından ibârettir.

11. Şu'be: Mi'mârî Mefrûşât Şu'besidir – Binâların harîtaları, modelleri ve aksâmı, yangın ve hareket-i arzdan gayr-i müte'essir binâlar ve onların inşâsında müsta'mel mevâd; usûl-i tefrîş ve mevâdd-ı müsta'mele; parke, mozaik, cam ve sâire; taş, kiremit, sun'î taş kireçin envâ'ı ve i'mâli, kağıt levâzım, tavan ve usûl-i binâsı; dam; tenvîrât; hıfz-ı sıhhate muvâfık ebniye ve levâzım-ı bahçe ve havlu tezyînâtı ve arsa taksîmâtı, ahır vesâire. Merâsim ve îdlerde kullanılan tezyînât ve numûneleri cenaze merâsimi ve numûneleri aksâmına münkasemdir.

12. Şu'be: Âlât ve Edevât Şu'besidir – Buhâr ve sûret-i istihsâline ve târîhine âit numûneler, gemiler ve zırhlılar ve içlerindeki âlât; âlât-ı elektirikiyye, telgraf, telefon, (telli ve telsiz) ve sâire.

13. Şu'be: Münâkalât ve Su İsâlesi Umûruna Ait Şu'bedir – Burada beldelerin su, lağım, sokak, tenvîrât, tramvay, otomobil, araba, posta, telgraf, telefon, hastahâne, tanzîfât ve sâiresine ait numûneler, haritalar, istatistik ve sâire cem' olunmuştur.

14. Şu'be: İktisâd-ı İctimâîye Ait Cem'iyetler ve onların usûl-ı idâresi – Kooperatif şirketler, usûl-i idâreleri netâyici; amele hayâtı, amelehânesi (küçük numûneleri) iktisâd sandıkları, kadınlar ve hâne hayâtı ekseriyetle numûneler ve istatistikî levhalarla teşhîr olunmuştur.

Serginin daha bir çok şu'be ve aksâmı mevcûd ise de kayd olunabileni bu kadardır.

El-yevm serginin 5700 hademe ve bekçi 1,250 elektrik lambası kullanılmakta; yevmiye 15 ilâ 20 bin râddesinde zâir gelmektedir. (Tatil günleri 40 bine kadar tezâyüd etmektedir.)

Coğrafî kısmının Malayulu ve Formozlu ahâlî için birer küçük köy binâ olunmuş ve Malayu'nun bir köşesinden yahud Formoza'nın bir dağından hiçbir farksız derecede i'mâl olunmuş mahâll-i mahsûsa vardır ve orada tarz-ı ma'îşetleri pek güzel gösterilmektedir. Kezâlik telsiz telefon ile serginin devâiri beyninde konuşmak da mümkündür.

Tokyo Ahmed Münir

* * *

[258] Beyrut Mektupları

MAÂRİF

– 7 –

Dârülulûm:

Evvelâ, geçen mektûbumda Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye hakkında söylediklerime bir zeyl-i zîbende ve mes'ûd olmak üzere ilave edeyim: Elhamdülillah artık işini pek iyi bilmeye başlayan sevgili hükûmet; Beyrut vâha-i irfânında İslâm teşebbüs-i şahsîsinin yegâne nahl-i mu'ammeri olan bu müesseseye senevî bin iki yüz lira tahsîs etmiş. Seyf ü kalem-i Osmânî'nin hâmî-i sâmîsi Enver Paşa hazretleri de dört yüz lira teberru' buyurmuşlar. Külliyenin gayûr reîsi Eş-Şeyh Ahmed Abbâs el-Ezherî hazretlerinin Dârü'l-Hilâfe'de icrâ ettiği bir cevelân-ı ilmî mevlûdü olan bu hayırlı haberi, mahallî matbûât imtinân ile verdi. Bu muvaffakiyet, filvâki', Beyrut Maârif-i Osmâniyye-i İslâmiyyesi için dîvâne değilse bile, müstakīmâne ve alîmâne bir adımdır. Benim anladığıma göre Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye hükûmetin mürâkabe ve himâye gözlerine muhtâc bir müessesedir. Bu iki nazarı barıştırdığı gibi, onlara bir de nevzâd-ı birr u hayr kazandıracak olan vesîle ise, işte şimdi hükûmetin pek a'lâ kavrayabildiği vaz'-ı übüvvet, pek a'lâ gösterebildiği rûy-ı âtıfettir. Çünkü yine herkesle beraber benim de anladığıma göre devlet ve satvet; feth-i kulûb, sedd ü bend-i uyûb, biraz da afv-ı zünûb demektir. Bâ-husûs, bâ-husûs.. İlim; onun en emîn ve namuskâr zîr-destânındandır. Öyle ki metbû' olmak isteyenler; dâimâ onun tâbi' ve hâdim-i dilbestesi olmak zarûretini his etmişlerdir.

Külliye-i Osmâniyye İslâmiyye'nin bu tatlı bahsi bana şunu da söyletmek istiyor. Son çaresi doğruyu söylemekte kalmış olan bir milletiz hakīkatlerle sarmaş dolaş olalım. Korkmayalım. Külliye-i Osmâniyye İslâmiyye son günlerde hâtıra-i tesîsi ihyâ emeliyle bir ihtifâl yaptı bir tarafdan mektep musikası terennüm edecek, diğer tarafdan talebe, idmanlar yapacak idman oyunları oynayacaktı. Sonunda kazanan takımlara mükâfât tevzî' edilecekti. Ben de med'uv bulunuyordum. Muvaffakiyet ve şetâratle tatbîk edilmekte olan proğram; bir tarafdan gönlümü nûrlandırırken öbür tarafdan bütün bu işlerin başı olan muhterem Şeyh Abbâs'ın büyük sarığını, onun altındaki başını, büyük sabrını, büyük vekārını süzüyordum. Tam bir ziyy-i âlimâne, vakūr ve geniş, hutût-ı azm ve fetânet ile süslü bir sima-yı behîc, yüksek bir cebhe, müstakīm bir tavr ve bütün bu zevâhir-i pâkizenin altında senelerin teksîf ettiği hâtırât-ı cidd ü himmetin rehberî-i münevveri ile pek mevzûn ve müstakīm darabân ettiğine şüphe etmek câiz olmayan bir kalb-i tâhir… İşte bu âlemi, heyecân-ı istiğrâk ile temâşâ bana kelimelerle tartıla-

mayacak bir haz kazandırdı. Sonra bir düşünce, bir tehassüs, bir tezekkür…

Hemen hergün önünden geçtiğim bu müessese, nazar-ı dikkati üzerine celb etmek için benden çok zaman istemedi, bir müddet, onunla böyle yalnız havâssin vesâtatını kâfî görerek meşgūl oldum. Her geçtikçe gâh gözümü, gâh kulağımı onunla oyalamak, bana pek tatlı geliyor, yorgunluğumu ta'dîl ediyordu. Nihâyet hâricî tefahhusât hadd-i kifâyeyi bulmuştu; havâssimden bir ikisini doldurup taşıran bu mesâ'îhâne-i irfânı yakından görmek, sâikleriyle tanışmak zamanı gelmişti. Bir gün artık başımla mu'ârefesi pek de az olmayan dârululûm kapısından içeri giriverdim. Esâsen orada göreceğim bir iki şahsiyet-i âmile, bence az çok tanınmış idi. Onlar; Hindli kardeşler, Muhammed Abdülcabbar Hayri, Muhammed Abdüssettâr Hayri Efendiler idi. Bu iki ismin nihâyetinde bir de M. A. işâreti vardır ki İngiltere'de merâtib-i ilmiyeyi ifâde eden (M A; B A; F A) derecelerinin üçüncüsüdür. Siması; mübeşşir-i sa'y ü zekâ olan Muhammed Abdülcebbar Hayri Efendi ile uzun uzadıya görüştük. Bana ihtisâr değil, îcâz tarîkiyle anlattığını anladığım tercüme-i hâli, o kadar tatlı ve meraklı menkıbeler ile muttarız ki insan, onları dinlerken vaktini pek müfîd bir meşgalenin dâm-ı teshîrine kaptırdığını derhâl anlayıveriyor. Muhterem müdür efendi, bana Hindistan'dan çıkmalarından tutarak, Beyrut Amerikan Külliyesi'nde ikmâl-i tahsîl etmelerine kadar silsile-i hayâtını teşkîl eden halakāt-ı neşât ve ıztırâbı birer birer fekketti; beni pek hoşlandırdı. Bütün bunları burada tekrar etmeye [ne] lüzûm vardır, ne de zaman. Biz hâle gelelim: Abdülcebbar Efendi; lutf etti, birer birer dershâneleri dolaştırdı, dersleri dinletti: Ulûm-ı dîniyye, kırâet-i Arabiyye, Târîh-i Osmânî…. okunuyordu. Târîh-i Osmânî'de biraz tevakkuf edelim: Mu'allim efendi, Arapça suâller îrâdına başladı. Talebe; dilinin döndüğü, ilminin erdiği kadar cevaplar veriyordu. Osmanlı târîhinin ve gālibâ diğer fenlerin lisân-ı tedrîsine gelince: İngilizce'dir. Filvâki', mekteb, İngilizce'yi pekiyi öğrettiği için, bu netice, bir emr-i vâki' olmuştur. Arapça dururken İngilizce Osmanlı –târihi– fünûn ne ise– okutmanın ma'nâsını daha istediğim gibi ben de anlayamadım. Dâru'l-ulûm, müdür efendiden anladığıma göre şimdilik on bir, on iki senelik, takrîben i'dâdî derecesinde bir mekteb. Gāyesi ise câmi'a (dârülfünûn) mertebesine erişmektir. Nasıl ki bu sene Dârü'l-Mübeşşirîn-i İslâmiyye ve Dârü'l-muallimîn nâmıyla iki şu'be küşâdına yeltenilmiştir. Resm-i iftitâh cülûs-ı hümâyûn yevm-i mebrûrunda icrâ olundu. Kavilden fi'ile geçmenin pek fazla uzamaması temennî olunur. Abdülcebbar Efendi, bu iki şu'be hakkında bana epeyce şeyler anlattı. Maksadı, gāyeyi, proğramları, usûl-i mesâ'îyi birer birer söyledi. Yazdırdı pek güzel. Hemen Allah tevfîk ihsân buyura. Mektebin hâl-i hâzırında Arapça, birinci seneden Türkçe üçüncü seneden, İngilizce altıncı seneden başlıyormuş. İngilizce, Târîh-i Osmânî takrirlerini dinleyen ve anlayan efendilerin, Türkçe anlamamaları, Arapçayı da –ber-mu'tâd– dürüst söyleyememeleri, gayretin bilâ-tefrîk-i cins ü mâhiyet ne kadar meftûn ve hayran-kâr olursam olayım, beni yine şaşırttı. Mütemeddin lisânlar, bizim bugün su ekmek kabîlinden havâyic-i zarûriyemiz sırasına geçmiş ise de kendi lisânlarımızı ihmâl etmenin de bir zarûret hâline geldiğini! iddi'â edecek derecede kendimizden geçtiğimizi havsalam almıyor. Beyânnâme-i senevîsinin maksad kısmında: (…وتبث فيهم روح الخدقة العمومية بصدق النية وحسن الارادة المؤسسة على مبادئ الاسلام الابدية وبان مدينة وترقى قواهم الروحية والعقلية وتزودهم من المعارف الغنية… فيكون مقصد وغاية دأر العلوم احسن معهد علمى اسلامى مركزى شاملاً لترقى الجسد والعقل والروح وتكون طلبتها المتخرجون مصبوغة بصبغة الله ومن احسن من الله صبغة وحاملة وديعة الله للتبليغ الى كافة الناس لكى تشرق الارض بنور الحق وتكون الحياة كاملة بعونه تعالى وتوفيقه آمين.) diyen bir müesseseden[1] müslüman gönülleri, başka şeyler bekler.

Yine senevî beyânnâmeye göre dâ[ru]lulûmun hâmî-i mu'azzamı; dâimî ve ebedî emîrü'l-müminîn halîfe-i celâlet-penâh efendimiz hazretleridir. Şeyhülislâm efendi hazretleri de mu'âvinidir. Vâlî beyefendi, reîs-i fahrîsi; isimleri birer birer sayılan bazı zevât-ı mühimme ve erkân da fahrî azâsıdırlar.

Gazetelerde okuduğuma ve mektep müdîr-i gayûrunun da te'yîd ettiğine göre hükûmetçe senevî altı yüz liralık kıymetdâr bir mu'âvenet deruhde edilmiş bununla pek çok şeyler yapılabilir. Her şeyden evvel ni'met külfet mukābilinde olduğundan medresenin hakīkī maksad ve gāyesi ta'ayyün eder. Sâniyen câmi'aya (dârülfünûn) doğru yürünmeye başlanır, bu sene resm-i küşâd-ı kavlîsi yapılan şu'beler, tahakkuk eder. Yukarıda Külliye-i Osmâniyye-i İslâmiyye'den bahs ederken söylediğim gibi böyle fî sebîli'l-ilm ve't-te'ârüf sarf edilen paralar ve himmetler; pek **[259]** meşkûrdur. Hükûmet, hikmet ile müşterek yürüdüğünü bu sûretle âmmeye isbât etmiş oluyor. Yalnız ni'met-dîde-i millet ve devlet olanlara dâimâ insanı açık alınla hesâb vermeye âmâde eden bir verziş-i pâk ü hasen ile çalışmak, mün'imlere de verdiğinin semerelerinden zevk alabilmek vazîfesi teveccüh eder ki gerek hükûmet ve gerek dârülulûm için buna muvaffakiyet pek ziyâde şâyân-ı temennîdir.

Muhammed Abdülcebbar Hayri ve Muhammed Abdüssettar Hayri Efendiler; Beyrut'da "keşşâf"lıkın hâdimlerinden olmak üzere de tanınmışlardır. Mektebde bu hayâta inkişâf vermek için çalışmışlar. Bana *Ez-Zikrâ li'l-Keşşâfi'l-Osmânî* Osmanlı Keşşâfına Muhtıra ünvânlı bir risâlecik de hediye ettiler ki şuracıkta bu münâsebetle diğer lutuflarını da zam ederek kendilerine beyân-ı şükrân etmek isterim.

(Burada "Keşşâflık– izcilik" hayâtı Dârulmuallimîn sâyesinde uyanabilecek. Geçende Osmanlığın yüzünü ağartmak için merdâne çalıştığına şâhid bulunduğum dârülmuallimîn; keşşâflık hayâtındaki semerât-ı muvaffakiyâtından biri olmak üzere Trablusşam'a kadar bir yürüyüş yaptı; hepimizin yüzünü güldürdü. Allah, mülk-i Osman'ı dârülmuallimîn ve mu'allimler ile âbâdân etsin.)

Dârü'l-ulûm müessisine geçenlerde Beyrut'un hemen hemen en safvet-şi'âr bir müslüman cerîde-i yevmiyesi diyebileceğim *Re'yü'l-âm*'da mektebin ahvâl-i idâriyye ve mâliyyesine dair bazı mühim suâller tevcîh ediliyordu. Beyânnâmeyi meşgūliyetten, ziyâretlerimden pek ziyâde şevk ve ümîd kazandığım bu dâr-ı irfânın, matlûba muvâfık cevaplar vermiş olmasını pek ziyâde temennî ederim.

[1] Metinde (مؤسسه دين) şeklinde yazılmıştır.

Kitâbından herhalde bir şey öğrendiğime kāil bulunduğum *La syrie* Muharriri K.T. Khairallah (Hayrullah) Efendi; mektepler bahsinde dârü'l-ulûm için de şöyle bir iki satır tahsîs ediyor:

"Müslümanların Beyrut'da epeyce faydalı ve ibtidâî derecesinde bir mektepleri daha vardır: Dârülfünûn. (Dârülulûm demek isteyecek) Hindistan'da müslümanların Aligarh Koleji'nde okuduktan sonra ikmâl-i tahsîl etmek üzere biraderi Abdüssettar ile beraber Beyrut Amerikan Külliyesi'ne gelen Muhammed Hindli Muhammed Abdülcebbar Hayri tarafından 1880 tarîhine doğru (bu târîhde bir yanlışlık olmalı) tesîs edilmiştir. Bu zâtlar, Anglo-Saxonne usûlüne taraftardırlar ve bu müessese, bu nevi' dâhilinde yegâne yerli mektebdir."

Sözü kesmeden evvel dârü'l-ulûm için en doğru bir yol, en feyizli bir sa'y, en sâdık bir sabâh-ı istikbâl ve müslümanlık âleminde bunlar sâyesinde ebedî bir nâm ve şükrân temennî etmek isterim. Ümmet-i Muhammed'in yegâne destgîri ilimdir. Müslümanlık; ilim ve izzet dîni olunca bunlardan mahrûm yaşayan bir cemâ'atin İslâmiyet'i şüpheye düşmüş olacağından dîn nâmına neşr-i ilim ve hüdâ edenlerin imân ve İslâm esâslarını, müslüman cemâ'atlerinin hayâtlarında bir an evvel hâkim etmek için var kuvvetle çalışmaları; lâimin levmine, câhilin, âlimlik da'vâsında bulunanların nevmine bakmayarak hemen ka'be-i irfâna doğru ilerlemeleri; bugün teklîfât-ı dîniyyenin birinci farz-ı aynıdır.

MATBÛÂT

EY MÜSLÜMANLAR! DÎNİNİZE SAHİB OLUNUZ!

el-Bellâğ refîk-i muhteremimizin başmakālesinden hulâsa:

Ey müslümanlar!

Allah size o kadar ibret-âmiz şeyler gösterdi ki: Onların dehşetinden yırtılmadık yaka, parçalanmadık kalb kalmadı; size karşı ben ne söyleyebileceğim ki, sizin yanınızda en sâdık hadîs, önünüzde fasl-ı hitâb vardır. Evet, önünüzde Kitâb-ı İlâhî, aranızda hadîs-i Resûlullah duruyor; onlar size her doğru yolu îzâh, bütün perdeleri keşf ettiler, onlar sizin için kurretü'l-aynı, sa'âdet-i dâreyni tazmîn ettiler; halbuki siz gaflet uykusuna dalmış, serîr-i gaflette pûyân olup gidiyorsunuz; Cenâb-ı Allah'dan, Kitâb-ı İlâhî'den sonra siz hangi kelâma îmân ediyorsunuz?...

Ey müslümanlar! Cenâb-ı Hak bütün perdeleri kaldırdı ta'kīb edilecek yolun en güzelini keşf ü izâh etti; ben, kuru laf ile sizi tasdî' etmek istemiyorum; belki Cenâb-ı Allah'ın, Hazret-i Resûlullâh'ın size karşı olan emirlerini hâtırlatmak istiyorum. Şunu kat'î olarak biliniz ki: Allah ile onun Resûlüne itâ'at edenler muhakkak sûrette en büyük fevz ü necâta mazhar olurlar: [1](وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا – فرقان حكيم).

Ben size hâtırlatmak istiyorum, ve Cenâb-ı Hak da şehâdet ediyor ki: Ben sizin için emîn bir nâsıhım. [2](وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ – فرقان حكيم).

Ey müslümanlar!

Siz Cenâb-ı Hakk'ın kitâb-ı kadîmindeki: [3](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) "Hep birden habl-i ilâhîye yapışın, birbirinizden ayrılmayın…" Kavl-i celîlinden niçin gaflet ediyorsunuz? Siz o kavl-i celîlden neden bu kadar uzak bulunuyorsunuz? Allah aşkına söyleyin: Siz hangi bayrağın altında ictimâ' ediyorsunuz? Yahud hangi ipe sımsıkı tutunuyorsunuz?.. Halbuki bu hitâb ile muhâtab olan siz, evet yalnız sizin nefsinizdir. Siz, Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd hazretlerinin: [4](وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) nazm-ı celîlinden haberdâr değil misiniz? Allah aşkına söyleyin: Siz hayrâta müsâra'at mı ediyorsunuz? Yoksa ondan men' etmeye mi çalışıyorsunuz? Siz hangi bir ma'rûf ile mü'temersiniz? (Âmir demiyorum); Sonra siz hangi münkerden nehy ediyor (intihâ ediyor demiyorum) sunuz?

Siz azîzün züntikām olan Vâcibü'l-vücûdun [5](وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [6](أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ) nazm-ı celîlinden neden uzak duruyorsunuz?... Söyleyiniz! Zillet ve meskenetin fevkinde bir zulm görüyor musunuz? Allah aşkına söyleyiniz! Bütün bâzûlar aleyhinize ictimâ' etmiş, bütün akvâm mevcûdiyetinizi kaldırmak üzere çalışır iken sizin aranızdaki bu fırkalar nedir? Bu teşettüt ne oluyor?.

Sonra bir kere de asdakü'l-kāilîn olan Cenâb-ı Hakk'ın: [7](وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ) kavl-i celîlini tezekkür edin! Taraf-ı ilâhîden mü'minlere nusret va'd edildiği halde bugünkü hâlinizin esbâbı ne olduğu pek güzel anlaşılır!

[260] Ey müslümanlar! Siz; hikmeti her şeyi muhît olan Cenâb-ı Ahkemü'l-hâkimîn hazretlerinin [8](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) [9](وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) [10](أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ…) "Müminler ancak kardeştir…", "Müminler küffâra karşı şiddetli, kendi aralarında gāyet rahîm olurlar…", "Ey Müminler, münâza'a etmeyiniz ki parçalanarak kuvvetiniz zâyi' olmasın" nazm-ı celîlinden neden gaflet ediyorsunuz?.. Söyleyiniz! Siz, yekdiğerinizin âlâm ve ekdârına müşâreket ediyor musunuz; belâ ve mihnet zamanlarında yekdiğerinizin eline yapışıyor musunuz? İhvân-ı sâdıkanızın hâl ve hâtırını soruyor, onlara dest-i mu'âveneti uzatıyor musunuz; yekdiğere husûmet etmeyerek mezâhir-i hayât üzere ona şerîk oluyor musunuz?. Yoksa hevâ-yı nefsânîniz sizi faydasız, lu'biyât nev'inden olan şeylere daldırdı, nizâ' ve şikāk sizi birbirinizden ayırdı da eller yekdiğerinden iftirâk ile korkaklık libâsını giyerek kuvvetiniz zâyi' olup hâib ü hâsirînden mi oldunuz?..

[1] Ahzâb, 33/71.

[2] Zâriyât, 51/55.

[3] Âl-i İmrân, 3/103.

[4] Âl-i İmrân, 3/104.

[5] Tevbe, 9/36.

[6] Hac, 22/39.

[7] Rum, 30/47.

[8] Hucurât, 49/10.

[9] Fetih, 48/29.

[10] Enfâl, 8/46.

Ey müslümanlar! İşte umûmun salâh ve selâmetine dâir Cenâb-ı Hakk'ın emr-i ilâhîsini gördünüz, sizin salâh ve selâmetiniz için getirilen bu âyetler âdetâ denizden bir katre gibidir; evet denize nisbetle bir katre su ne ise, Kitâb-ı Kerîm'de sizin salâh ve selâmetinize dâir mevcûd olan ahkâm-ı celîleye nisbetle bu âyetler de bir katre menzilindedir.

Şimdi bir de Nebiyy-i kerîminizin bu husûsda neler söylediğine kulak veriniz, me'mûl ki rüşd ü savâba erersiniz. Bakınız! Bütün kâinât nazarında en büyük dâhî, en a'zam muslih tanınılan Peygamberiniz ne buyuruyor: [1](يَدُ اللهِ مَعَ الجَمَاعَةِ) "Yed-i ilâhiyye cemâ'atle beraberdir." Pek a'lâ, siz müctemi'an yaşamaya çalıştınız mı ki: Yed-i îlâhiyye size mu'în olsun, yed-i ilâhiyye sizin fevkinizde olsun da siz de o sâyede hizb-i ilâhîden, evet dâimâ mansûr ve muzaffer olan hizb-i ilâhîden olasınız?!

Peygamberiniz [2](اَلْاِجتِمَاعُ رَحْمَةٌ، وَالْفُرْقَةُ عَذَابٌ) "Cemâ'at rahmet, fırka fırka olup dağılmak azâbdır" buyuruyor. Acaba siz, tefrika yüzünden düçar olduğunuz bu kadar vicdan-sûz felaketleri, cehennemî azâbları his edebildiniz mi? Ne gezer! Siz hâlâ hazîz-ı gaflette yatıyorsunuz!

Peygamberiniz: [3](اَلْمُسْلِمُونَ كَالْبُنْيَانِ المَرْصُوص يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) "Müslümanlar yekdiğerine nisbetle muhkem bir binâ gibidir, bazısı bazısını tutar" buyuruyor.

Pekâla! Siz hangi bünyânı vifâk ve ittihâd esâsı üzere teşdîd ettiniz? Evet, izzet ve şevketinizin rükn-i a'zamı olan bu esâs inhidâma yüz tuttu; siz ise hâlâ bunu nazar-ı ehemmiyete almıyor, bunu takvîme çalışmıyorsunuz? Peygamberiniz [4](مَثَلُ المُسْلِمين مَثَلُ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى له سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى) "Müslümanların misli bir cesedin misli gibidir: Cesedin bir uzvu iştikâ edip elem-nâk olduğu vakit sâirleri de ona iştirâk ederler" buyuruyor. Nasıl! Aranızda böyle bir râbıtâ his ediyor musunuz? Yekdiğerinizin düçar olduğu âlâm ve ekdâra karşı nefsinizde bir şey duyuyor musunuz?

Siz aranızda ne zaman böyle bir râbıta tesîs edeceksiniz? Damarlarınız ne zaman birbiriyle kaynaşacak? Yazık ki sizler bir birinize mürtebıt değil, belki tefrika ipleriyle ayrılmışsınız!!!

Peygamberiniz: "Mü'min zilleti kabûl etmez, nefsini tezlîl ve tahkîr ettirmek mümine helâl değildir" buyurmuyor mu? O halde size ne oluyor ki: Her nevi' zillet ve meskenet müdhiş fırtınalarla üzerinize yağıyor da siz hiç de aldır mıyorsunuz? Ey mü'minler, biliniz ki: Siz [başka dinden] değil, Muhammedîsiniz! Muhammed'in ümmeti olan bir kimse nasıl olur da bu kadar zillet ve meskenete tahammül eder?

Ey mü'minler! Peygamberiniz: "Meskeneti kabûl etmeyerek nefsini zelîl etmeyerek, yerlere eğilmeyerek tevâzu' edenlere müjdeler olsun!" diyor. Acaba şeref-i insâniyyete, mehâsin-i ahlâka mahsûs olan bu şemâil-i sâmiyyeden nefsinizde bir şey buluyor musunuz? Yoksa tevâzu'unuz, ezlâliniz nefsinizi zillet ve hakārete ilkā etti de oyunculara eğlence, ekeleye lokma mı oldunuz?

Ey müslümanlar! Peygamberiniz [5](وَاحْرُثْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ ان الله يبغض الكاسب حبيب الله) [6](أَبَدًا وَاعْمَلْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا العبد الطال) "Dünyâ için hiç ölmeyecekmiş gibi çalış, âhiret için de yarın ölecekmiş gibi çalış"; "Kesb ile meşgūl olan Allah'ın dostudur…"; "Allah tenbel kimselere buğz eder…" "Kadının elinde evinin hâl ve şânını ıslâh eden bir iğne fî sebîlillâh mücâhede için erkeğin elindeki kılınç gibidir" gibi ümmeti hakîkaten terakkînin evc-i bâlâsına çıkaracak bir çok şeyler öğretiyor. Acaba sizler Nebiyy-i ekreminizin bu gibi vesâyâsı ile âmil oldunuz mu?...

Ey müslümanlar! Evâmir-i ilâhiyyeyi istimâ', sünen-i peygamberîye ittibâ' etmek istemediğimiz, onlardan yüz çevirdiğimiz içindir ki: İnsanın, insan olmak haysiyetiyle kat'iyyen sabır ve tahammül edemeyeceği bu kadar felaketler, bu kadar musîbetler başımıza geldi. Evet, evâmir-i dîniyyeye, ri'âyet etmekteki kusûrumuzladır ki: Maddeten, ma'nen, siyâseten, ictimâ'an pek geride kalarak herkesin tama'ını kendimize çevirttik, âlem nazarında hem kendimizi, hem dînimizin kadrini tenkīs ettik…."

(el-Cezîre)

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası

[1] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Fiten, 7.

[2] (الاجتماع) yerine (وَالْجَمَاعَةُ) ile Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 18449.

[3] (إِنَّ المُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) şeklinde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 87; metindeki şekline bazı tefsir kitaplarında rastlanır.

[4] (المُسْلِمين) yerine (المؤمنين) ile Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 18380.

[5] El-Kurtubî, *Tefsîrü'l-Kurtubî,* Kahire., 1964, c. 16, s. 18.

[6] İ.Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* Kahire, c. 10, s. 33.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜNNECÂT

18 Haziran 1914 | 24 Receb 1332 | Perşembe | 5 Haziran 1330 | Cild: 12 - Aded: 301/2

HADÎS-İ ŞERÎF

-1-

عَن ابی مَسْعوُد عقبة بن عمرو الانْصَارِي لبدری قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّه صَلّی اللّه عَلَيْهِ وَسَلّم إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْتَح فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ – رواه البخارى[1]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Mes'ûd Ukbe bin Amr el-Ensârî el-Bedrî (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği rivâyet olunuyor.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Evvelki enbiyâdan halka vâsıl olmuş sözlerden biri de şu: "Utanmayacak olduktan sonra istediğini yap" sözüdür.

Hadîsin râvîsi *Buhârî*'dir.

-2-

عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا غَيرك قَالَ قُلْ آمنت بالله ثم استقم – رواه مسلم*

Meâl-i şerîfi:

Ebû Amr (ve bir kavle göre: Ebû Urvetü) Süfyân bin Abdillah (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme: "Yâ Resûlallâh! Bana İslâm'a dâir öyle (câmi') bir söz söyle ki (artık) başka kimseye (yahud senden sonra) ona dâir bir şey sormaya muhtâc olmayayım" dedim. "Bir kere Allah'a iman ettim, de de ondan sonra istikāmet üzere bulun." Cevâbını verdiler. Hadîsin râvîsi *Müslim*'dir.

-3-

عَنْ اَبی عَبد اللّه النُّعْمَان بْن بَشِيرٍ، قال سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ، وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ، وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى، يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ، أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، أَلَا وَإِنَّ حِمَى اللهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً، إِذَا صَلَحَتْ، صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ، فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ – رواه البخارى و مسلم.[2]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Abdullah Nu'mân bin Beşîr (radıyallâhu anh)'in şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim:

Şübhesiz ki helâl apaçıktır. Harâm da apaçıktır. İkisinin arasında da çok kimselerin bilmediği bir takım müştebihât –yani helâl mı, harâm mı herkese açıkça ma'lûm olmayan şeyler– vardır. Artık her kim şübheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını tamâmen kurtarmış olur. Her kim de şübheli şeylerin içine düşerse harâmın içine düşmüş olur. (Bunu yapan kimse davarlarını) beylik korunun etrâfında otlatan çobana benzer ki neredeyse korunun içine düşecek gibi olur. Haberiniz olsun ki her pâdişâhın (kendine mahsûs) korusu vardır. Unutmayınız ki Allâhu teâlânın korusu da harâm ettiği şeylerdir. Bir de âgâh olunuz ki cesedin **[262]** içinde bir et parçası var. İşte o et parçası sağlam olduğu zaman bütün cesed sağlam olur. Bozuk olduğu zaman bütün cesed bozuk olur. İşte biliniz ki o et parçası kalptir.

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî* ile *Müslim* rivâyet etmiştir.

-4-

عَن أُمّ المُؤْمِنين امّ عَبدالله عَائِشَة رضی الله عَنْها قَالتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ – رواه البخارى ومسلم و فی روياية لمسلم من عمل عملا ليس عليه امرنا فهو رد.[3]

Meâl-i şerîfi:

Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Abdullah Âyişe (radıyallâhu anhâ)nın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki her kim bizim şu işimize –yani dinimize– ondan olmayan bir şeyi (kendiliğinden karıştırıp) ihdâs ederse yaptığı iş –yahud o işi yapan kimse– merdûddur.

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî* ile *Müslim* rivâyet etmişlerdir. *Müslim*'in diğer rivâyetine nazaran da: " Her kim bizim işi-

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Edeb, 78.

* Bir rivâyette (غَيرك) yerine (بعدك). [Metinde senedi farklı yazılmıştır. Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Îmân, 13.]

[2] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Müsâfat, 107 (1599).

[3] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hudûd, 17 (1718).

mizin –yani şer'imizin– hilâfına olan bir ameli işlerse merdûddur" buyurulmuştur.

Ahmed Naim

USÛL-İ HADÎS

Her Müslümanın Sarık Sarması Vâcib midir?

Fahr-i kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimiz hazretleri müslümanlardan her ferde sarığın lüzûmundan bahs ve sarık İslâmlarla hıristiyanlar arasında bir alâmet-i fârika olmasını beyân ederek buyurur: [1](عَن رُكَانة رضى الله تعالى عنه عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قالَ فَرْقُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ، الْعَمَائِمُ عَلَى الْقَلَانِسِ – رواه الترمذى) Yani "Biz maâşir-i müslimîn ile müşrikler beynindeki fark kalansüveler üzerine sarık sarmaktır."

Diğer hadîs-i şerîfde: [2](وروى ابن عَسَاكِر عن ابن عمر مَرْفوعاً صَلاَةُ تَطَوُّعٍ أَوْ فَرِيضَةٍ بِعِمَامَةٍ تَعْدِلُ خَمْساً وَعِشْرِينَ صَلاَةً بِلاَ عِمَامَةٍ وَجُمُعَةٌ بِعَمَامَةٍ تَعْدِلُ سَبْعِينَ جُمُعَةً بلاَ عِمَامَةٍ) Yani "Sarıkla kılınan bir namaz sarıksız edâ olunan yirmi beş namaza muâdil ve mukābil olur. Ve sarıkla edâ olunan bir Cuma sarıksız kılınan yetmiş Cuma'ya mukābil olur."

Diğer hadîs-i şerîfde: [3](الْعَمَائِمُ تِيجَانُ العَرَبِ فَإِذَا وَضَعُوا الْعَمَائِمَ وَضَعُوا عزهم) Yani "Sarıklar Arap kavminin tâclarıdır. Yani Arab'ın izzet ve saâdetlerinin devâmı sarık sarmakladır. Her ne zaman ki sarık sarmak sünnetine riâyet etmezlerse izzet ve râhatlarını bırakmış olurlar, ve zillete mahkûm olurlar."

Diğer hadîs-i şerîfde: [4](روى البار ودى عن ركانة رضى عنهما العمامة على القلنسوة فضل ما بيننا وَبَيْنَ المُشْرِكِينَ يُعْطَى يَوْمَ القِيَامَةِ بِكُلِّ كَوْرَةٍ يُدَوِّرُهَا عَلَى رَأْسِهِ نُوراً) Yani "Kalansüve üzerine sarık sarmak müşriklerle bizim beynimizde farktır. Ve yevm-i kıyâmette sarıkların her dolaması için Cenâb-ı Allah sarık saranlara nûrlar ihsân buyuracaktır."

Evvelki hadîs-i şerîf de sarâhaten delâlet ediyor ki sarık ulemâya mahsûs bir kisve-i ilmiyye değil, umûm müslümanlara lâzım bir kisve-i İslâmiyye'dir. İnsâf etmeli ki müslümanlar içinden ulemâ kisve-i İslâmiyye ile müktesî olsunlar da sâir müslümanlar kisve-i müşrikînde bulunsunlar. Bu haslet buhlün nihâyet mertebesi ve kıskançlığın yukarı derecesidir. Ulemâ bu sıfatı kabûl etmezler.

İkinci hadîs-i şerîf insanların dünyâya halk olunmalarına hikmet-i ilâhî cinsleri olan sâir hayvânâttan kesb-i kemâlât ibâdât ve tâatle temeyyüz edenler vâsıl-ı dâr-ı naîm ve nâil-i rü'yet-i Rabbü'l-âlemîn ve dereke-i behâimde kalanlar hufre-i nâr-ı cahîme ilkā olunmaları maslahat-ı Samedâniyyesi'ne mübtenî olup hayır ve şerrin de zerre kadarı zâyi' olmayarak herkes ettiğini bulacağına dâir *Kur'ân-ı Kerîm*'de nass-ı kātı' olmakla her müslüman merâtib-i cennetin kusvâsına nâil olmak için esbâb-ı âdiyyenin her cüz'ünü fevt et[me]mesi lâzımdır. Hadîs-i mezkûrda ise sarıkla kılınan bir namaz sarıksız kılınan yirmi beş ve yetmiş namaza muâdil olduğunu anlaşıldıktan sonra her namazın da yirmi beş ve yetmiş namazlık sevâbdan mahrûm kalmamasını ihtiyâr eder hiçbir müslüman tasavvur edemeyiz. Ve âhâd-ı nâsdan temeyyüz edelim diyerek sâir müslümanların bu kadar sevâbdan mahrûmiyetlerini arzu edip sarık yalnız ulemâya mahsûs bir kisvedir diyecek bir âlim bulamayız.

Üçüncü hadîs-i şerîf ihbâr ani'l-gayb bâbından olup Araplar izzet ve refâhlarına hâdim olan sarığı bırakıp ve sâir ferâiz ve süneni terk ve şer'-i şerîfe i'tisâmla beşeriyete yoluyla hizmet edemediklerinden hâkimler iken mahkûm ve azîzler iken zelîl oldular. Rahimahümullâh. Osmanlılar mûcib-i izzet olan ferâiz ve sünene devâm ve bilhassa sarık sarmak sünnet-i nebeviyyesine i'tinâ ederek büyük büyük kavuklar telebbüs ile hâkim-i cihân ve azîz-i zaman olmuşlardı. Sonraları âdât-ı İslâmiyye ve âdâb-ı dîniyyeyi unuta unuta hâkimiyet mahkûmiyete, izzet zillete inkılâb ede ede gördüğümüz hâle geldi. İşte bu hadîs-i şerîfden anlaşıldı ki sarık sarmak müslümanlardan her ferde lâzım olduğu gibi refâh ve saâdete hâdim imiş.

Dördüncü hadîs-i şerîf: Umûm müslümanların sâir insanlardan fark ve temyîzin sarıkla olmasını ifâde ettikten sonra sarığın her dolamasına yevm-i âhirette bir nûr i'tâ olunacağını beyân buyuruyor ki müslümanlarda her ferd sarık sarsınlar fakat kısa ve küçük sarmasınlar, zîrâ sarığı uzun ve büyük olan müslümanın yevm-i kıyâmette nûru da çok ve vâsi' olur, ma'nâsını ifâde ediyor. Bu ehâdîs-i nebeviyye ve kelâm-ı Mustafaviyye'den müstebân oldu ki ulemânın mü'minîn-i sâireden temeyyüzleri sarıkla değil imiş ve her müslümanın sarık sarması icâb edermiş.

Mersin'de

Hâkî-zâde Abdürrezzâk

Cevap:

Hâkî-zâde Abdürrezzâk Efendi her müslümanın sarık sarması icâb eder da'vâsında bulunuyor, da'vâsını ehâdîs ile isbât etmek istiyor.

Usûl-i Hadîs'e vâkıf olmaksızın bir hadîs-i şerîfden ma'nâ çıkarmaya kalkışmak şübhe yok ki âlimâne olamaz. Her kim ki ulûm-ı şer'iyyenin erkân-ı mühimmesinden olan "Usûl-i Hadîs" fennine vâkıf olmazsa hadîs-i şerîfden ma'nâ çıkaramaz, çıkarmak isterse hatâya, dalâle dûçâr olur.

Zamanımızda "Usûl-i Hadîs" bilmeyenlerin hadîs-i şerîfden ma'nâ çıkarmaya yeltenmeleri âdetâ moda hükmüne girdi. Bunun için ne kadar teessüf olunsa yeri vardır.

[263] Bu misilli kesân ehâdîs-i şerîfeyi keyiflerine uydurmak istiyorlar. Maksad-ı Resûl-i Ekrem'e, maksad-ı şer'-i muazzama vâkıf olmaksızın, ehl-i ilmin intikādâtına kulak asmaksızın her nerede bir hadîs görürler ise ondan maânî istinbât etmek hevesinde bulunuyorlar. Bunların bir kısmı müfrit ve mütecâviz, diğer kısmı müfrit ve mütekāsırdır.

Burasını iyice bilmek gerektir ki: Fıkıh nâmına söz söyleyebilmek için usûl-i hadîs bile kâfî değildir. Her hâlde ayrıca usûl-i fıkıh bilmek şart-ı aslîdir.

Fil-vâki' usûl-i hadîs ve usûl-i fıkıh bilmeyenlerin sözleri

[1] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Libâs, 42.
[2] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 7959.
[3] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 8327.
[4] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 8326.

ehl-i ilm indinde aslâ mesmû' olmaz, fakat ekseriyeti teşkîl eden avâm için bir iz bırakacağından bu gibilerini "huzûr-ı ilm-i celîl"de mahkûm etmek farîza hükmündedir. Hâkî-zâde Abdürrezzâk Efendi müstahricdir, fakat usûl-i hadîse vâkıf değildir. Eğer usûl-i hadîse vâkıf olaydı zikrettiği hadîslerin şâyân-ı ihticâc olmayacağını bilir idi. Mûmâ-ileyhin zikrettiği ehâdîs-i erba'a aslâ şâyân-ı ihticâc değildir.

Evvelen – (فَرْقُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ، الْعَمَائِمُ عَلَى الْقَلَانِسِ) hadîsinin senedinde "Muhammed bin Rükâne an Ebîhi" zikr olunuyor.

İmâmü'l-muhaddisîn Buhârî, "Muhammed bin Rükâne" hakkında: "İsnâdı mechûldür" diyor.

Nâkıd-ı muhakkık Zehebî: "Bu sened sahîh değildir" dedikten sonra hadîs-i mezkûru beyân ediyor.

Nâkıd-ı şehîr Sehâvî, hadîs-i mezkûra: "Vâhîdir" diyor.

Nasıl olur da böyle zaîf olan hadîs ile ahkâm çıkarılmaya kalkışılır?

Sâniyen – (صَلاَةُ تَطَوُّعٍ أَوْ فَرِيضَةٍ بِعِمَامَةٍ تَعْدِلُ خَمْساً وَعِشْرِينَ صَلاَةً، بِلاَ عِمَامَةٍ وَجُمُعَةٌ بِعِمَامَةٍ تَعْدِلُ سَبْعِينَ جُمُعَةً بِلاَ عِمَامَةٍ) hadîsi nâkıd-ı şehîr Sehâvî'nin tahkîkı vechile sâbit değildir.

Nâkıd-ı şehîr İbni Deyba' eş-Şeybânî hadîs-i mezkûra "Mevzû'dur" diyor. Mevzûât kitaplarının mu'teberlerinden olan *Esne'l-Metâlib*: Bu hadîs sâbit değildir, diyor.

Meşâhîr-i muhaddisînden Kārî *Mevzûât*'ında Menûfî'den naklen "Bu hadîs bâtıldır" diyor.

Böyle sâbit olmayan, mevzû' olan, bâtıl olan hadîs ile ahkâm çıkarmaya yeltenmek âdetâ ilm-i şerîat ile, usûl-i hadîs ile istihzâ etmek olmuyor mu?

Sâlisen – (الْعَمَائِمُ تِيجَانُ العَرَبِ فَإِذَا وَضَعُوا الْعَمَائِمَ وَضَعُوا عزهم) hadîsinin bütün tarîkleri nâkıd-ı şehîr Sehâvî'nin Deyba' eş-Şeybânî'in ve *Esne'l-Metâlib* sâhibinin tahkîkleri vechile zaîfdir; muhaddisîn-i müşârun-ileyhimin beyânlarına göre hadîs-i mezkûru Beyhakī Zührî'nin kelâmından olmak üzere tahrîc etmiştir.

Zührî'nin kelâmını hadîs göstermek büyük gaflet değil mi?

Râbian – (العمامة على القلنسوة فضل ما بيننا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ يُعْطَى يَوْمَ القِيَامَةِ بِكُلِّ كَوْرَةٍ يُدَوِّرُهَا عَلَى رَأْسِهِ نُوراً) hadîsini nâkıd-ı şehîr Sehâvî (العمامة حاجز بين المسلمين والمشركين) lafzı ile zikrettikten ve bu yolda bir takım ehâdîs beyân eyledikten sonra hadîslerin hepsine "biri birinden daha vâhîdir" diyor.

Nâkıd-ı muhakkık Zehebî sarığın dolaması hakkında zikr olunan (صلاة على كور العمامة يعدل ثوابها عند الله غزوة فى سبيل الله) hadîsi hakkında "Bunun senedinde İbrahim bin Abdillah bin Hümâm vardır, Dârekutnî İbrahim bin Abdillah bin Hümâm hakkında kezzâb demiştir" diyor.

İmâme hakkında bunlardan başka da ehâdîs-i merdûde vardır.

Meselâ:

(ان الله لاينظر الى العمامة الصماء)، (عليكم بالعمائم فانها سيماء الملائكة وارخوالها خلف ظهوركم)، (ان الله وملائكته يصلون على اصحاب العمائم يوم الجمعة)، (العمائم وقار المؤمن وعز العرب الخ)، (تعمموا اواعتموا تزدادوا حلما)، (ركعتان بعمامة افضل من سبعين بغيرها)

gibi ehâdîs nâkıdîn-i hadîsin tahkîkı vechile ehl-i ilimce aslâ şâyân-ı ihticâc olamaz:

Birincisi *Esne'l-Metâlib*'de beyân olunduğuna göre sâbit değildir.

İkinci hadîsin senedinde Ahves ile Muhammed bin el-Ferec vardır. –İbnü'l-Medînî Ahves hakkında (ليس بشئ) diyor. –Zehebî Muhammed bin el-Ferec tercümesinde bu hadîse "haber-i münkerdir" diyor.

Üçüncü hadîsin senedinde Eyüb bin Müdrik vardır; İbni Maîn onun hakkında (ليس بشئ) dediği gibi bir kere de "kezzâb" demiştir. Nesâî ile Ebû Hâtim onun hakkında "metrûk" diyorlar. İbni Hıbbân "Eyüb bin Müdrik Mekhûl'den bir nüsha-i mevzû'a rivâyet etmiştir" diyor.

Dördüncü ve beşinci hadîsler Sehâvî'nin tahkîkı vechile zaîf, altıncı hadîs nâkıd-ı müşârun-ileyhimin tahkîkı vechile vâhîdir.

Evet sarık pek güzel bir kisvedir. Fakat Müslümanlık kisve ile değildir. Sarık sarmak sünnet-i seniyyedir. Fakat bu sünnet usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere âdâta tealluk ettiğinden nâşî sünen-i zevâiddendir. Yoksa sünen-i hüdâdan değildir, sünen-i zevâidi terk şer'an levm ve itâbı mûcib değildir. Her sünnet sünnet-i hüdâ değildir. Sünnet-i hüdâyı terk levm ve itâbı mûcib olur.

Hâkî-zâde Abdürrezzâk Efendi'ye usûl-i hadîs, usûl-i fıkıh öğrendikten sonra ehâdîs-i şerîfeden maânî ve ahkâm istinbât etmeye heves eylemesini, şimdiki hâlde kütüb-i fıkhiyyeye mürâcaat edip fukahâ-yı dînin sözlerini anlamaya çalışmasını hâlisâne tavsiye ederim.

İzmirli
İsmail Hakkı

* * *

[264] İSLÂM ASKERİNE

Mus'ab bin Umeyr'in Şehâdeti:

İslâm ordusunun sancakdârı olan Mus'ab bin Umeyr hazretleri zırh giydiği vakit Resûlullâh efendimizi andırırdı. Müşrikler ise peygamberimizi öldürüp Müslümanlığı kökünden bitirmek istediklerinden her biri Resûlullâh'ı arıyordu. İbni Kamie denilen mel'ûn; Mus'ab hazretlerini peygamber zannıyla vurup şehîd etti. Resûlullâh hazretleri de ordusunun sancağını, amcası oğlu Ali bin Ebî Tâlib'e verdi.

İbni Kamie'nin Ebû Sufyân'a gidip müjde vermesi ve "Muhammed katledildi" diye ortaya bir söz çıkması üzerine müslümanlar, üç kısım oldu. Bir kısmı, Medîne'ye kadar koşup başı kaygısına düştü. Bir kısmı, ortada kalıp ne yapacağını bilemez bir hâle geldi. Bir kısmı da Resûlullâh efendimiz hazretleriyle bulunup fedâkârâne döğüştü.

Enes bin Nadr'ın Şehâdeti:

Birinci kısım, Medîne'ye doğru giderken Enes bin Nadr hazretleri "Ey Müslümanlar! Muhammed öldüyse Allah bâkîdir. Siz de şehîd olup peygamberinize kavuşmak istemez misiniz?" diyerek şehîd oluncaya kadar sebât etti.

Müşrikler, bu kahramana o derece saldırmışlardı ki muhârebeden sonra vücûdunda seksen bu kadar yara görülmüş ve burnu, kulağı kesilip yüzü belirsiz bir hâle getirilmiş olduğundan ancak parmaklarının uzunluğundan tanınmıştı.

Sâbit bin ed-Dahdâh'ın Şehâdeti:

Müslümanları sebâta teşvîk edenlerden biri de Sâbit bin ed-Dahdâh hazretleri idi ki başına toplanan birkaç fedâî ile Hâlid bin el-Velîd'in fırkası üzerine hücûm etmiş ve Hâlid'in sapladığı mızrakla şehîd olarak gitmiş, fedâî arkadaşları da onun gibi Allah yolunda can vermişti.

Umâre Hazretlerinin Şehâdeti:

Müşrikler, takım takım olup Resûlullâh hazretlerinin üzerine hücûm ediyorlardı. Umâre bin Ziyâd el-Seken hazretleri, on dört arkadaşıyla üç defa bunlara karşı çıkıp düşünceye kadar döğüştü. Sonra Peygamber'imizin yanına getirilip başı Resûlullâh'ın dizinde olduğu hâlde rûhunu teslîm etti. Ebû Said el-Hudrî'nin pederi Mâlik bin Sinan hazretleri de bu sırada şehîd oldu. Bu, öyle bir zât idi ki Resûlullâh efendimiz, onun hakkında "Cennetlik birini görmek isteyen buna baksın" buyurmuştu.

Sâir Şühedâ-yı Ashâb:

Vehb bin Kābûs hazretleri de iki defa Resûlullâh'ın üzerine gelen müşrikleri çevirdikten sonra üçüncü hücûmda şehîden yere serildi. Efendimiz, onun başucuna gidip duâ etti ve "Yâ Vehb! Senden hoşnûdum" buyurdu.

Şehîdlerden biri de Sa'd bin er-Rebî' hazretleri idi ki: Müsâdeme esnâsında on iki kargı ile üzerine hücûm edildiğini Peygamber efendimiz görmüştü. Sonra onu arayıp bulmak için Ubey bin Ka'b hazretlerini* gönderdi ve kendisine selâm yolladı. Hazret-i Übey, Sa'd bin er-Rebî''i şehîdlerin gövdeleri arasında buldu ve Resûlullâh hazretlerinin selâmını söyledi. Sa'd hazretleri, Resûlullâh'a selâm ve ihtirâm yollamakla beraber cennet kokularını duyduğunu bildirdi, ashâb-ı kirâma da Peygamber'e son derecede tâbi' olmaları lüzûmunu vasiyyet etti. Ondan sonra can verip cennete gitti.

Bir de Muhayrîk hazretleri vardır ki: Yahûdî hahamlarından iken müslüman olmuş ve mâlını, mülkünü Allah yoluna vakf ettikten sonra Uhud Muhârebesi'nde şehîden vefât eylemiştir. Bir de Hârice bin Zeyd hazretleri vardır ki: Sa'd bin er-Rebî''in amcası oğlu olup bunun da üzerine kargılarla hücûm edilerek düşürülmüştü. Yaralı olarak yerde yatarken Safvân bin Ümeyye gelip şehîd etti.

* * *

Bu muhterem şehîdlerden bir çoğu; ikisi, üçü bir mezara konulmak üzere Uhud Dağı civârına gömüldüler. Bazıları da götürülüp başka yerlerde defn olundular.

Resûlullâh hazretleri Uhud şehîdlerinin mübârek gövdeleri arasında durmuş ve: Bismillâhirrahmânirrahîm [1](مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا) âyet-i kerîmesini okuduktan sonra "Yâ Rabbî! Kulun ve peygamberin şehâdet eder ki bunlar, senin yolunda şehîd oldular" buyurmuştu.

Allâhu a'lem âyet-i kerîmenin meâli:

"Mü'minlerden bir takım merd adamlar vardır ki Allah ile olan ahidlerinde sâdık çıktılar, yani verdikleri sözü bi-hakkın tuttular. İçlerinden bazıları şehîd oldu, bazıları da şehîd, yahud gāzî olmaya muntazır bulunuyor. Her iki kısım da ahidlerini tebdîl etmediler, yani sözlerini değiştirmediler" bundan sonra da:

لِيَجْزِيَ اللهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا[2]

Âyet-i kerîmesi vardır ki Allâhu a'lem meâli şöyledir:

[265] "Çünkü Cenâb-ı Hak, sâdık olanlara sadâkatlerinden dolayı mükâfât verecek ve dilerse münâfıklara azâb edecek, yahud onlara tevbe ettirip tevbelerini kabûl eyleyecektir. Zîrâ Allâhu teâlâ hazretleri tevbe edenlere karşı gafûr ve rahîmdir."

Peygamber efendimiz hayatta bulunduğu müddetçe Uhud şehîdlerini ziyârete gelir ve [3](سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ) diyerek onların rûhlarına selâm verir. Ve "Bunlar şühedâdır. Ziyâretlerine gelenleri bilirler. Ve selâm verenlere iâde-i selâm ederler" buyururdu.

Sevgili kızı Fâtımatü'z-Zehrâ radıyallâhu anhâ hazretleri de iki üç günde bir mutlaka Uhud Dağı'na gider ve pederinin amcası olan Hamza hazretlerini ziyâret eylerdi. Mezarının etrâfını süpürür, toprağının bozulmuş yerlerini düzeltirdi.

Bundan anlaşılıyor ki: Şehîdleri ziyâret etmek ve kabirlerini tanzîm ve tezyîn eyleyerek hürmette bulunmak lâzım. Binâenaleyh sen de bir şehîd mezarı gördüğün vakit ona riâyet et. Bir Fâtiha okuyup sâhibinin rûhuna hediye eyle ki içinde yatan Allah yolunda canını fedâ etmiş muhterem bir zâttır. Bu gibilere ölü! Demek câiz olmadığına dâir Allah'ın gönderdiği âyeti de sana nakletmiştim. O âyetin ma'nâsını unutma ve onlara karşı dirilerden ziyâde riâyet icâb ettiğini hâtırından çıkarma.

* * *

Muhârebe bittikten sonra Resûlullâh hazretleri yanında bulunan yaralı ashabını topladı. Ve kıbleye karşı dönüp Allah'a duâ etti. Ondan sonra da yola çıkıp Medîne'ye geldi.

Uhud Muhârebesi'nde yetmiş şehîd verilmesi ve bir çoğunun yaralı olarak dönmesi müslümanları müteessir bırakmıştı. Cenâb-ı Hak, onlara tesellî olmak üzere şu âyet-i kerîmeyi gönderdi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm [4](وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) Allâhu a'lem meâli:

"Zaaf göstermeyiniz ve kederlenmeyiniz. Eğer hakîkaten Allah'ın va'dine inanıyorsanız siz üstün geleceksiniz" ki Cenâb-ı Hak [5](وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ) yani bizim askerimiz, elbette gālib gelecektir, buyurmuştur.

---

* Muhammed bin Mesleme'nin gönderildiği de mervîdir.

[1] Ahzâb, 33/23.

[2] Ahzâb, 33/24.

[3] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 6570.

[4] Âl-i İmrân, 3/139.

[5] Saffat, 37/173.

اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ وَلِيُمَحِّصَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ[1]

Allâhu a'lem meâli:

"Eğer sizin Uhud'da canınız yandıysa müşriklerin de o sûretle yandı. Cenâb-ı Hakk'ın ehl-i îmânı mütehayyiz kılması ve kimin sebât edip kimin etmediğine sizden şâhid göstermesi için gālibiyet ve mağlûbiyet günlerini insanlar arasında dolaştırır, yani bazen sizi, bazen de düşmanlarınızı gālib getiririz. Yoksa Allâhu teâlâ, zâlimleri sevmez.

Kezâ gālibiyetin gâh bir tarafda, gâh öbür tarafda olması, Allah'ın mü'minleri günahdan temizlemesi ve kâfirleri helâk etmesi içindir. Yani siz şehîd olursanız günahdan kurtulursunuz, kâfirleri öldürürseniz onları azaltır ve siz gāzî olursunuz"

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ[2]

Allâhu a'lem meâli:

"Sizden muhârebe edenleri ve harp esnâsında sabır ve sebât gösterenleri Allah bilip görmedikçe cennete gireriz mi sanıyorsunuz?"

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ[3]

Allâhu a'lem meâli:

"Ölümle karşılaşmadan evvel ölmeyi, yani şehîd olmayı istiyordunuz. Hadi bakalım. İşte onu gözünüzle gördünüz."

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاۡئِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِى اللهُ الشَّاكِرِينَ[4]

Allâhu a'lem meâli:

"Hazret-i Muhammed, peygamberden başka bir şey değildir. Ondan evvel de bir çok peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölseydi, yahud öldürülseydi muhârebeden kaçacak ve mürted olacak mıydınız? Her kim muhârebeden kaçar ve dininden dönerse Allah'a hiçbir zararı dokunmaz. Cenâb-ı Allah ise şükredenlerin ve sabır ve sebât gösterenlerin mükâfâtını verecektir."

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِى الشَّاكِرِينَ[5]

Allâhu a'lem meâli:

"Allah'ın emriyle eceli gelmeyince hiçbir kimse ölmez. Her kim dünyâ mükâfâtını isterse onu ona veririz. Her kim de âhiret mükâfâtını isterse onu da ona veririz ve gālibiyet [ve] mağlûbiyet hâlinde şükredenlere yakında mükâfât ihsân eyleriz."

Uhud cenginin mağlûbiyetle neticelenmesi üzerine Medîne'de bulunan ve müslümanların kılıcı korkusundan evvelce sükûta mecbûr olan münâfıkların şom ağızları açıldı. Şehîdlerden bahsederken "Bizimle beraber kalsalardı nâfile yere ölmezlerdi" demeye başladılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِى الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ وَاللهُ يُحْيِى وَيُمِيتُ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ. وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ اللهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ. وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللهِ تُحْشَرُونَ[6]

Âyetlerini gönderdi ki Allâhu a'lem:

"Ey mü'minler! Seferde ölen, yahud cengde şehîd olan kardeşleri **[266]** için yanımızda kalsalardı ölmezler ve katledilmezlerdi" diyen kâfirler gibi olmayın ki Cenâb-ı Hak, sizin benzememenizi onlara dâğ-ı derûn kılacaktır. Allah, kimini seferde ve muhârebe meydanında diri bırakır, kiminin de hazarda ve oturduğu yerde canını alır. Her hâlde Tanrı teâlâ hazretleri, sizin yaptıklarınızı görür ve bilir.

"Ey mü'minler! Siz Allah yolunda şehîd olsanız da, ölseniz de Allah'ın hakkınızdaki mağfiret ve rahmeti elbet onların topladıkları dünyâ ni'metlerinden hayırlıdır.

"Siz ölseniz de, öldürülseniz de mutlak ve mutlak âhirette Allah'ın huzûrunda toplanacaksınız" demektir.

Şu âyetlerden mevt ve hayatın Allah'ın yed-i kudretinde olduğunu, yani Cenâb-ı Hakk'ın dilediğini yaşatıp dilediğinin rûhunu kabz eylediğini anlayan müslümanlar, müşriklerin sözlerine kulak asmadılar. Ve gerek ticâret için sefere, gerek Allah rızâsı için muhârebeye çıkmaktan geri durmadılar. Hattâ Uhud Muhârebesi'nin ertesi günü, yaralı oldukları hâlde müşriklerin arkasına düştüler. Ve o gālib düşmanı korkutup kaçırdılar.

Tâhirü'l-Mevlevî

MÜSLÜMANLARA HİTÂBE

ALLAH ALLAH EYYÜHE'L-MÜSLİMÛN

Mâzîyi anın, istikbâle hazırlanın

Esteîzü billâh:

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ[7]

İslâm, pek parlak bir ziyâ gibi Cezîretü'l-arab ufuklarından lemeân ederek gözleri kamaştıracak bir sür'at ile birden bire bütün dünyâyı kaplamış idi.

Hicâz'ın kumlu sahrâlarından zuhûr eden bir avuç müslümanlar, birden bire şark ve garba yürüyerek en büyük mecd ü şerefi ihrâz ettiler, dünyânın zimâm-ı idâresini ellerine geçirerek cihâna hâkim oldular.

Müslüman halîfelerinin ağız ucuyla söylemiş oldukları bir sözü bir kuvve-i gāibe, esîr-i küre-i arzın her köşesine îsâl ediyor, o sözün te'sîr-i mehâbetine karşı bütün mülûk ve ümerâ ser-fürû ediyor, bütün cebâbire secde edercesine yerlere kapanıyordu.

İslâm devleti için öyle bir "Sancak" vardı ki: Açılması için

[1] Âl-i İmrân, 3/140-141.
[2] Âl-i İmrân, 3/142.
[3] Âl-i İmrân, 3/143.
[4] Âl-i İmrân, 3/144.
[5] Âl-i İmrân, 3/145.
[6] Âl-i İmrân, 3/156-158.
[7] Tevbe, 9/105.

bir kere emir sudûr edince artık, şiddetlerinden kaplarına sığamayan, her birisi birer arslan kesilen halk onun altında toplanır, onun önünde ölümle boğuşurcasına muhârebe eder, nihâyet ya onu al kanlara boyarlar; yahud fevz ü nusretle yurdlarına dönerlerdi.

İslâm'ın öyle müdhiş bir donanması vardı ki: Bir kere dalgalar arasında düşman gemilerine doğru teveccüh edince onun satvetinden bütün milletler havf u hirâse düşer, hepsinin kalbine dehşetler ilkā ederdi.

Müslümanlar için öyle ilimler, öyle medreseler vardı ki: O ilimler, o medreseler sâyesinde müslüman memleketleri ilim ve edeb hacıları için birer ka'be, fen ve hakîkat tâlibleri için birer melce' olmuştu.

Evet İslâm'ın hâl ve şânı, müslümanların mâzîleri böyle idi; cihânı baştan başa tenvîr eden bir nûr, cezîre ufuklarından tulû' eden bir mecd ü şeref, zâlimleri yerlere ser-nigûn ettiren bir nüfûz-ı kāhir, her şeye gālib bir izz ü şevket, ziyâsıyla dünyâları dolduran bir ilim, aktâr-ı âlemi taht-ı temlîkine alan bir siyâset, kalpleri neşât, şuûb ve kabâili itmi'nân içinde bırakan bir kiyâset!

İşte müslümanlar böyle idi; acaba bugün müslümanların ululari, müslümanların siyâsîleri ne hâlde bulunuyor? Kendilerini bu uykuya yatıran şeyler nedir?..

Aman yâ Rabbî! Müslümanlar o dünyâları hayretlere ilkā eden büyük büyük saltanatlardan, halîfe-i rû-yı zemîn unvân-ı celîlini aldıktan sonra bugün bu kadar küçülmeye nasıl râzî oluyorlar?... O şân ve şerefden, o rif'at ve azametten sonra bu kadar zillet ve meskenete nasıl tahammül ediyorlar!?

Ey müslümanlar! Başınızdaki yangınlar, felâketler haddini tecâvüz etti; siz ise hâlâ ne yapacağınızı, nereye doğru gittiğinizi bilmiyor, bir mübhemiyet içinde devâm edip gidiyorsunuz. Ne hayır ve menfaatinize âid şeylere teveccüh gösteriyor, ne de aleyhinize çıkacak felâketinizi intâc edecek şeyleri def' etmeye çalışıyorsunuz!!

Ey müslümanlar! Dehşetler, garâbetler ile memlû olan mecd-i sâbıkınızı, hârikalar, mu'cizeler vücûda getiren eslâf-ı izâmınızı yâd ediniz! Me'mûl ki onları hatırlamak menfaatiniz için çalışmaya bâdî olur: [1](وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ – فرقان حكيم)

Ey müslümanlar! Acâib ve garâib ile memlû olan târihinize mürâcaat edin; dîn-i celîlinizin âyâtının işâret ettiği şeyler üzerinde biraz inceden inceye düşünün, o zaman göreceksiniz ki: Müslümanlık'la mecd ü şeref, kuvvet ve satvet, Müslümanlık'la şevket ve azamet kardeştir; bunlar Müslümanlık'tan kat'iyyen infikâk etmezler.

Ey müslümanlar! Şurasını muhakkak ve kat'î olarak biliniz ki: İslâm, zaîf olmak için gelmemiştir; müslümanlar, zelîl ve hakīr olmak için yaratılmamıştır; Dîn-i İslâm, müntesiblerinin garbın müstebid ve zâlim milletlerinin ahkâm-ı müstebiddâne ve zâlimânelerine karşı boyun eğmeleri, onların tahakkümleri önünde zelîl ve hakīr olmaları için gelmemiştir; belki müntesiblerinden her ferdin hür, kavî, re'yinde müstakil, izzet-i nefs sâhibi, melcei yüksek, **[267]** kendisini yaratan Allah'ından başkasına boyun eğmemek, *Kur'ân*'dan başkasıyla amel etmemek için gelmiştir.

İşte yeryüzündeki milletlerin hepsinin zelîl ve hakīr olduğu, her türlü şân ve şerefden mahrûm bulundukları bir zamanda kendi müntesiblerini mecd ü şerefin evc-i bâlâsına çıkaran Müslümanlığın mebâdîsi budur; ve her zamanda, her mekânda bulunan müslümanların üzerine vâcib olan da ancak öyle olmaktır.

Ey müslümanlar! Allah'dan korkunuz, sakın sizin bugün nefsinizde gördüğünüz zaaf ve fütûr sizi aldatmasın; çünkü bu geçici bir şeydir; her ümmet bir kere dûçâr-ı za'f olduktan sonra kesb-i kuvvet eder. Her millet düşer. Fakat düştüğü yerden yine kalkar. Binâenaleyh kalbinizi Allah'a iman ile, nusret-i ilâhiyeden ümîdvâr olmakla doldurun! Çünkü mü'minlere va'd-i ilâhî bu yoldadır, Cenâb-ı Hak ise va'dinde hulf etmez: [2](إِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ – قرآن حكيم)

Ey müslümanlar! Mecd-i sâbıkınızı, pür-şân ü şeref mâzînizi iâde için çalışınız ki: Cenâb-ı Hak ile Peygamber-i zî-şânı da amelinizi görsün! Kitâb-ı kerîminize, dîn-i mübîninize rücû' ediniz ki: Mes'ûd bir hayat geçiresiniz! Şu i'tikāddan ayrılmayınız ki: Müslümanlar şerîate temessükte, evâmir-i ilâhiyeye ittibâ', nevâhîden ictinâb etmekte devâm ettikçe Cenâb-ı Hak da hiçbir vakit Müslümanlığın hedef-i tahkīr olmasına, müslümanların zillet ve meskenet içinde bulunmalarına, başkaları tarafından ihânet olunmalarına müsâade etmeyecektir.

Ey müslümanlar! Rahmet-i ilâhiyyeden me'yûs olmamanız, âtîden ümîd kesmemeniz vâcibdir. Çünkü nesl-i âtîye ilâhî bir rûh nefh etmeye muvaffak olunursa mecd ü şeref, şevket ve azamet i'tibârıyla bugünkü müslümanlar selefleri ne müsâvî bir dereceye irtikā ederler.

İşte milletimi da'vet eylediğim şey budur. Ümîd ederim ki: Müteessir olurlar da pek yükseklere çıktığı hâlde atâletleri sebebiyle yerlere inen mecd-i sâbıklarını yeniden ihyâ etmek, göklere erişmeye pek az kalmış iken yekdiğerlerinden ayrılmalarıyla hedmine sebebiyet verdikleri kuvvet ve satvetlerini yeniden iâde etmek için kıyâm ederler. Erbâb-ı basîret için bu da'vet kâfîdir.

el-Belâğ

TERÂCİM-İ AHVÂL

İBRAHİM HANÎF EFENDİ

Fatîn tezkiresinin nakline göre hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey kavline göre baltacı zümresinden ilim ve kalem sâhibi bir zât-ı irfân-simâttır. Me'mûriyet-i resmiyyeden ferâgatten sonra ihtiyâr-ı uzlet eylemişti. Bir aralık kendisine cezbe târî olduysa da az zamanda âlem-i sahve gelerek hâk-i pâk-i Hicâz'a azîmet ve îfâ-yı hacc-ı şerîfe muvaffak olarak İstanbul'a avdet eyledi.

İlâ âhiri'l-ömr te'lîf-i âsâr ile iştigāl eyleyip muâsır ve ehibbâsından bulunan Şâir Pertev Efendi'nin söylediği: "Hüzün

[1] Zâriyât, 51/55.

[2] Âl-i İmrân, 3/9.

ile nâçâr târihin dedim, Adn'e mahviyet ile gitti Hanîf" târihinin delâleti olan 1217 senesinde âzim-i dâr-ı Adn oldu. Müstakīm-zâde meclis-i ilminden müstefîd olanlar miyânındadır. Maatteessüf medfeni ta'yîn edilemedi.

Âsârının cümlesi gayr-ı matbû' olup ber-vech-i âtîdir.

1) *Tefsîr-i Âyet-i* (İnnessalâte tenhâ ani'l-fahşâ)

2) *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn bi-Lafzateyn*

3) *Hedîyetü'l-İhvân Şerh-i Hadîs-i Ümmü Zer*'

4) *Tefsîr-i Seb'a Suver-i bî-Nukat* Duhâ, İnşirâh, Tîn, Kadr, Asr, Kevser, İhlâs)

5) *Şerh-i Esmâü'n-Nebî, Esmâ* (*Ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyânı Ebhe'l-Esmâ'*)'dır.

6) *Tahrîc-i Ehâdîs-i Şir'atü'l-İslâm*

7) *Tercüme-i Sadrü'ş-Şerîa*

8) *Tercüme-i İfâzatü'l-Mennân*

9) *Levâmi'ü'l-İlhâm*

10) *Menhecü'l-Edîb fî Şerhi Enmûcezi'l-Habîb*

11) *el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâdi lil-Meâd*

12) *Esâmî-i Ashâb-ı Bedir*

13) *La'l-i Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ* Fudalâ-yı Arap'tan Zeynüddîn Muhammed el-Abbâs'ın *Neticetü'l-Fiker fî Haberi Medîneti Seyyidi'l-Beşer* ismindeki beş bâb ve bir hâtime üzere müretteb *Medîne-i Münevvere Târihi*'nin tercümesidir. Müstakīm-zâde hattıyla muharrer bir nüshası Es'ad Efendi Kütüphânesi'nde mevcûddur.)

14) *Risâletü'n-Nâsih ve'l-Mensûh*

15) *İhtisâr-ı Lügat-i Vassâf*

16) *Menâzilü'l-Haremeyn*

17) *Dîvân* Bir nüshası Hamîdiye Kütüphânesi'nde vardır)

18) *Şerh-i Tûfân-ı Ma'rifet* Metn-i eser Hoca Neş'et'indir)

19) *Risâlet-i Kadem-i Şerîf fî Eyyûbi Ensârî*

20) *Şerh-i Hasâisi's-Suğrâ li's-Suyûtî*

21) *Durûb-ı Emsâl-i Türkiye*

İşbu âsârın kısm-ı a'zamını hâvî hatt-ı destiyle muharrer bir mecmûa Tire Kütüphânesi'nde manzûr-ı âcizî olmuştur. Aşıkāne bir gazeli:

Terk-i cân eyler visâl-i bezm-i cânân isteyen
Bülbül-âsâ zâr olur perverd-i handân isteyen
Bir gülün bin hârı bir yârın nice ağyârı var
Âlem-i lâhûta baksın özge seyrân isteyen
Aşk için sâf eyle gel sûfî derûn-ı kalbi kim
Zeyn eder kâşânesin elbette mihmân isteyen **[268]**
Sû'-i hâl ü zârını ketm eyleme mürşidlere
Saklamaz derd-i derûnun tâ ki dermân isteyen
Rehber et ser-menzil-i aşka çerâğ-ı âhını
Ey Hanîf-âsâ visâl-i kûy-ı irfân isteyen.

Bazı erbâb-ı nehy Şeyh Gālib merhûmun na't-ı meşhûrundaki: "Sen Ahmed-i Mahmûd u Muhammedsin efendim, Hak'tan bize ihsân-ı müeyyedsin efendim" beytini bu zâta nisbet ederler. 1189'da vefât eden şârih-i *Şifâ-i Şerîf* İbrahim Hanîf Bey'in tercüme-i hâli ayrıca yazılacaktır.

Bursalı

Mehmed Tâhir

ELVÂH-I İNTİBÂH

AFRİKA'DA İSLÂMİYET ALABİLDİĞİNE İLERLİYOR

Hıristiyan Misyoner Âlemi Dehşetler İçindedir

İrlanda'nın Belfast şehrinden bir misyoner tarafından Londra'da İngiliz lisanıyla münteşir *Âlem-i İslâm* mecmûasına gönderilen bu makālenin üst tarafı 299'uncu nüshamıza derc olunmuştu. Makāle uzun olduğu cihetle son kısmını da bu hafta derc ederek müslümanların enzâr-ı ibret ve intibâhına vaz' ediyoruz:

"Şimâlî Nijerya'nın nüfûs-ı umûmîsi sekiz ile dokuz milyon râddelerindedir. Bunun yedi milyonu İslâm'dır. Lakin Cenûbî Nijerya'da sekiz milyon nüfûsdan ancak iki milyonu müslümandır. Burada İslâm tüccârı ile müslüman me'mûrîn-i hükûmeti İslâmiyet'i her tarafda neşr için elden geldiği kadar gayret göstermektedirler."

Mister Rom makālesine devâm ederek diyor ki:

"Âşikâr bir şey var ise o da Afrika kıt'asının düvel-i muazzama-i selâse (yani Fransa, İngiltere ve Almanya) tarafından işgāl ve taksîm olunacağı muhakkak gibi görünmesidir. Hele Almanya'nın tasavvuru kuvveden fiile çıkacak olursa, Almanya Fransa ile Belçika ve Portugal'ın ziyânına olarak hatt-ı istivâda azîm bir imparatorluk vücûda getirse, o takdîrde bu hükûmetler, İslâmiyet'e karşı ne gibi tedâbîr-i ihtiyâtkârâne ittihâz etmeye mecbûr kalacaklarını şimdiden düşünmelidirler. İslâm mes'elesini büyük Avrupa milletleri bugün halletmelidirler. Onların Afrika'daki menâfii ihtiyât icâb eder. Onlar şimdiye kadar mutaassıb(!) İslâm için yolu hazırlamaktan ve onu ilerlemeye teşcî'den başka bir şey yaptıkları yoktur. Eğer vaktiyle İslâm'ın kudretini, nüfûzunu bi-hakkın takdîr ve idrâk edemezlerse yakın bir zamanda büyük bir felâket karşısında me'yûs ve nâdim kalacaklarını, Şarkī Sudân'ın o karanlık günlerinin(!) Afrika'nın diğer cihetlerinde dahi neşr-i zulmet(!) edeceğini göreceklerine emîn olsunlar!

Almanya hükûmeti, Afrika müstemlekâtındaki İslâm tehlikesini idrâk etmiş gibi görünüyor. Zîrâ 1910 senesinin Teşrînievvel'inde bu İslâm mes'elesine dâir bir müsta'mere konferansı akd-i ictimâ' ederek müzâkerâtta bulunmuştu. Konferansda hıristiyan misyonerler lehinde, İslâmiyet'in tevessüü endişesine âid bir çok evrâk okunmuş, nutuklar îrâd olunmuştu. Bilâhare müsta'mere konferansı tarafından ittihâd-ı ârâ ile şu mukarrerât kabûl olunmuş idi.

"Müstemlekâtımızın inkişâf ve isti'mârı, İslâmiyet'in tevessüünden tahaddüs edebilecek tehdîdkâr ve muhakkak bir tehlike karşısında bulunacaklarını nazar-ı dikkate alan müsta'mire bu hareketin hakkıyla tetebbu' ve ciddî tedâbîre tevessül edilmesini tavsiye eder. Her ne kadar serbestî-i edyân esâsı aleyhinde bir şey denilemezse de; her hâlde konferansın fikrince müstemlekâtın inşikâfıyla iştigāl eden zevât İslâmiyet'in tevessüüne hâdim olan kâffe-i esbâb ve vesâitin men'ine, hıristiyan misyonerlerin muvaffakiyetini tas'îb eden bütün mevâniin izâlesine bezl-i himmet ve gayret etmelidir. Bilhassa sıhhiye, maârif ve medeniyet umûru

husûsunda müstemlekât hükûmeti tarafından misyonerlere muâvenet-i nakdiyyede bulunulmasını an-samîmi'l-kalb tavsiye eder. İslâmiyet'in tehlikesini gören bu konferans bütün Alman hıristiyanlarına mürâcaat ederek henüz İslâmiyet'in kâmilen tevessü' ve istîlâ etmediği müstemlekâtın bazı cihetlerini derhâl işgāl husûsunda lâzım gelen tedâbîre tevessül, icâb eden misyonerlerin i'zâmına gayret etmelerini hâssaten tavsiye eder."*

Maamâfîh Şimâlî Tuğulend'in[?] Yendi şehrinde (Bal) Basel nâmıyla bir misyonerlik ocağı te'sîs edilmiştir. Fakat ticârete küşâd olunan kâffe-i bilâdda olduğu gibi buralarını dahi İslâmiyet istîlâ etmektedir. Vâkıâ bu misyoner ocağı te'sîsi tam zamanında husûl-pezîr oldu. Çünkü Tuğulend'in şark ciheti Katolik misyonerlerine açıldığı gibi, garb ciheti de münhasıran Bal Protestan misyonerlerine terk edilmiştir. Cenûbî Tuğulend'den kesîrü'n-nüfûs on havza kabâil-i bedeviyyesi miyânında yalnız bir Protestan misyoneri bulunuyor.

Şimâlî Kamerun kıt'asında hâlâ Almanya hükûmeti misyonerlere ruhsat vermekte tereddüd ediyor. Cenûbî Kamerun'da ise İslâmlar ile temâsda bulunan bir iki misyoner ocağı mevcûddur.

Fransa'nın politikası büsbütün başka merkezde bulunuyor. Senegal'de İslâmiyet şiddetle tevessü' ediyor. Hükûmet her yerde mektepler açmıştır. Bu mekteplerde *Kur'ân* okunuyor. Fransa hükûmetinin hâl-i hâzırdaki siyâseti İslâmiyet'i teşcî' ve ona her kapıyı açık bırakmaktan, hıristiyan misyonerlere de kapatmaktan ibâret olduğu tebeyyün ediyor. Fransa, Hıristiyanlık aleyhinde bu kadar ileri gitmesinin cezâsını bir gün gelecek elbette görecektir.

"Şâri'-i Çad" müstemlekesinde kabâil-i bedeviyye henüz İslâmiyet'in tevessüüne karşı koymakta bulunuyorlar ise de bu da çok zaman devâm edemez. Beş milyonu mütecâviz nüfûsu bulunduğu hâlde ferd-i vâhid hıristiyan misyoneri henüz orada göründüğü yoktur.

Büyük Britanya hükûmeti ise, bu bâbda henüz kat'î bir siyâset ve muayyen bir hatt-ı hareket çizmemiş gibi görünüyorsa da, her hâlde âlem-i İslâm'ın kudret-i mehîbesinin havfıyla bir idâre-i maslahat politikası ta'kîb etmektedir.

Bu idâre-i maslahat mesleği de hükûmetin kanâat-i dîniyyesinin tezebzübünü veya fıkdânını isbâta medâr olacak bir harekettir ki mütedeyyin Muhammedîlerin hemen gözleri önünde red ve izâle edilmelidir. Bu hareket hıristiyan bir kavim için bedbahtlıktır.

Ma'lûm olduğu üzere, Ümmü Dermân Muhârebesi'nin akîbinde arz-ı teslîmiyet eden rüesâ-yı urbân ile Lord Kitchener beyninde bir muâhede akd olunmuştu. Bu muâhedenâme mûcebince İngiltere hükûmeti tarafından hatt-ı istivânın 10 derece arz-ı şimâlindeki arâzîye hıristiyan misyonerlerin duhûlü men' edileceğini Lord Kitchener taahhüd etmişti. Bilâhare bu taahhüd o vakitki müstemlekât nâzırı Joseph Chamberlain ile Lord Cromer taraflarından da tasdîk olunmuştur. Halbuki böyle bir kayd ve ahde hiç lüzûm yok idi. Hattâ Mısır hükûmeti de bu gibi şürût ve kuyûdu taleb etmemişti. İşte o zamanda idi ki İngiliz hükûmetinin İslâm lehindeki politikası teessüs etmiş oluyordu.

Şimdi bu politikanın rûhuyla tedvîr-i umûr eden me'mûrîn-i hükûmet Garbî Sudan'da **[269]** dahi her ne kadar edyâna karşı bî-taraf gibi davranıyorlar ise de; intıbâât-ı umûmiyyeden hâsıl olan his ve fikir, hükûmetin teveccühünü kazanmak için hıristiyan olmaktan ise müslüman olmak daha müreccah olacağından ibârettir. İngiliz hükûmeti İslâm mıntıkalarına bir misyonerin duhûlünü kat'iyyen men' ettiği hâlde, putperest bedevîlerin sâkin bulundukları ülkelere ve misyonerlerin menâtıkına müslümanların duhûl ve nüfûzunu aslâ men' etmiyor.

Şimâlî Nijerya vâlîsine oralarda birkaç misyoner ocağının küşâdı hakkında:

"Bil-farz küşâd olunan misyoner ocaklarının bulunduğu havâlî, akın akın müslümanlar girerse, hükûmet de o havâlîyi müslüman mıntıkasıdır diye telakkī edecek olursa o takdîrde misyoner ocaklarımızı kapayıp oradan çıkıp gitmekliğimiz mi icâb eder?.."

Yolunda îrâd ettiğim suâle karşı mûmâ-ileyh vâlî hazretleri ne cevap verdi bilir misiniz? Dedi ki:

– Şübhe mi var? Elbette en ma'kūl ve fıtrî din hangisi ise o galebe çalacaktır.

Hakāyık-ı İseviyye'yi görebilecek kadar basîret-i rûhâniyeden mahrûm olan böyle eşhâsdan bu gibi suâller sorulacak olursa tabîî değil midir ki İslâmiyet onlara daha hoş görünecektir? Demek oluyor ki kudret-i İslâmiyye'nin ilkā ettiği vehm ve korku bu idâre-i maslahatın âmil-i yegânesidir.

Bu mütâlaanın ne kadar doğru olduğu seyyâr bir misyoner olan Doktor E. P. Stiret'in[?] raporundan da müstebân olur; raporun sûreti ber-vech-i âtîdir:

İki sene mukaddem dâhilî Sudan'da seyâhat ettiğim zaman küçük bir kasabaya dâhil oldum. Burada tevakkuf ettiğim az zaman zarfında sirâyet etmiş olan i'tiyâdât-ı İslâmiyye'yi hayretle müşâhede ettim. Bilâhare bunun esbâbını anladım. Buradan büyük bir İslâm merkezine gittim. Şehri dolaştıktan sonra, burada bir misyoner ocağı küşâd etmek maksadıyla İngiliz me'mûruyla icrâ-yı mülâkāt ettim. Bu zâtın cevapları pek sarîh ve kat'î idi. O şehirde bir misyonerin vücûdunu kat'iyyen arzu etmediğini, fakat nevâhî-i hücrâsında böyle bir ocağın küşâdında bir beis göremeyeceğini alenen bana söyledi. Hattâ şehr-i mezkûrdaki nüfûzu İslâmları daha iyi Muhammedî yapmaktan ibâret olduğunu da ilâve etti. Bu me'mûr bana şunu da söylemekten çekinmedi: Hıristiyanlığın zuhûru âsâyişi ihlâl ve kānûnun infâzını işkâl edeceğinden korkuyorum. Burada böyle bir müessese-i hıristiyâniyye gayr-ı matlûb ve binâenaleyh câiz değildir.

Şimdi mâdem ki kurâ ve kasabât şehirlere merbûttur ve bu merkezler dahi İslâmiyet'in istîlâ-yı nüfûzuna müsâid bir zemîndir, tabîî mülhakāt üzerinde de İslâmiyet'in te'sîri hüküm-fermâ olacaktır. Bir de ma'lûm olduğu vechile her müslüman başındaki sarığı ile tanılır. Bu, onun alâmet-i

* Bu "Müsta'mere Konferansı" resmî, yani hükûmet tarafından ictimâa da'vet edilmiş bir hey'et değil idi, Alman misyonerlerinden müteşekkil bir meclis idi ki ehemmiyeti o nisbette telakkī edilmesi lâzım gelir. Yoksa Alman hükûmeti mezâhib-i muhtelifeye mensûb beş yüz kadar misyonerin hâtırı için milyonlarca İslâmı rencîde etmeyi elbet muvâfık-ı siyâset bulmaz.

dîniyyesidir. Şimdi kabâil-i bedeviyyenin âdet-i kadîmeleri mûcebince bir reisin hükümdâr sandalyesine ik'âdı merâsiminde başına bir sarık sarmakla resm-i tetvîc hitâm buluyor. Her ne kadar putperest ise de tâcına sarık sarmaya mecbûrdur. İşte bu hükümdârın sarıklı bulunması da ahâlî-i bedeviyye nazarında İslâmiyet'in şerefini artırıyor demektir. Binâenaleyh ahâlî-i bedeviyye dahi İngiliz me'mûrîn-i hükûmetinin müslüman olduklarına dâir zâhib olmazlar mı? Fil-hakîka ben bizzat bir müslüman ağzından da işittim ki: "Her kim hıristiyan olmaya cür'et ederse hükûmet onu te'dîb edecektir."

Misyonerlere karşı İngiliz me'mûrîn-i hükûmetinin ittihâz ettikleri şu vaz'iyyet-i garîbenin diğer bir misâlini de British ve ecnebî Bible Şirketi'nin misyoneri tarafından yazılan rapordan gösterebiliriz. Mister Menard Fransız müstemlekâtından İngiliz müstemlekâtına muvâsalatı akîbinde kendisine revâ görülen muâmeleyi şu iki satırla hülâsa ediyor:

"Hakîkaten acınacak bir hâldir ki, bir Latin müstemlekesi bana her türlü teshîlât gösterdiği hâlde, İngiliz müstemlekesine girer girmez hemen bir nezâket-i kâzibe ile kolumdan tutup beni dışarıya attılar!"

İşte bakınız, Fransa'nın Afrika-yı Garbî'sinde şirket misyonerlerine suhûlet gösteriliyor; bu büyük misyonun orada icrâ edeceği vazîfe ahâlî-i bedeviyye için en nâfi' ve hayırlı olacağı Fransız me'mûrîn-i hükûmeti tarafından takdîr olunuyorken, bir İngiliz vâizi kendi müstemlekesine, yani İngiliz Afrika-yı Garbî'sine muvâsalat eder etmez İngiliz me'mûrları, gûyâ bir cânî-i siyâsî imiş gibi onu tutup hudûd hâricine fırlatıyorlar!

Şimâlî Nijerya'dan da tard olunan Mister Menard, Fransız müstemlekesi olan Dahumi'ye[?] giderek orada Fransızların misâfirperverliğine ilticâ etmeye mecbûr kalmıştı.

Vaktiyle Hindistan'ın ekâbir-i ricâl-i hükûmetinden olan Sir John Lawrence 1859 târihinde şu sözleri söylemiş idi:

"Eğer hıristiyan işleri hıristiyan usûlüyle yapılacak olur ise Hindûlar bizden müctenib ve müteneffir olmazlar… Tehlike ve zararlar yalnız o zaman zuhûr eder ki: Hıristiyanlığa âid olmayan işler Hıristiyanlık nâmıyla, Hıristiyanlığa müteallık işler de gayr-ı hıristiyânî bir tarzda icrâ kılınır…"

Hindistan'ın o büyük kıyâm ve ihtilâl-i askerîsinin evvelinde de sonunda da dâimâ iddiâ olunurdu ki: Eğer İngiliz hükûmeti resmen Nasrâniyet'i iltizâm ederse hem Hindûları isyâna sevk eder, hem de müslümanları son derecede darıltır. Halbuki bu da'vânın aksi zuhûr etti. Cenûbî Hindistan'da uzun müddetten beri müteaddid misyoner ocakları bulunduğu hâlde orada isyân zuhûr etmedi. Bu bâbda diğer bir misyoner şu vechile yazıyor:

"Pencab kıt'asının nısf-ı sükkânı müteassıb Muhammedîlerden müteşekkil ve henüz İngiliz taht-ı idâresine yeni geçmiş bulunduğu hâlde orada adem-i hoşnûdîden bir eser bile meşhûd olmadı. Bunun sebebini de İngiliz zâbitânı ile me'mûrîninin mütedeyyin hıristiyan olmalarından ibâret idi. Bunun için idi ki zâbitân taht-ı idârelerinde bulunan İslâm efrâdından kat'iyyen emîn olarak Dehli'nin tahlîsine ordularını yürüttüler. İşte o zamanki mütedeyyin hıristiyan zâbitânı sâyesinde idi ki isyân bastırıldı ve Büyük Britanya'nın i'tilâyı satveti taht-ı te'mîne alınabildi."

Âşikâr bir şey var ise o da: Korkak bir siyâset ta'kîb olunan ve misyoner ocakları te'sîs olunmayan yerlerde ihtilâl zuhûr etmiş olmasıdır.

Doktor Julius Richter, *Hind Misyon Târihi*'nde: Uz[?] müstesnâ olarak, Hind isyânı münhasıran sipâhî ordusu tarafından vücûda getirilmişti. Halbuki o vakitteki Şarkî Hind Kumpanyası hükûmeti bu orduyu misyonerlerin her türlü te'sîr ve temâsından uzak tutardı" diyor.

Şübhesizdir ki, hakîkî ve cesûrâne bir sûretle Hıristiyanlık gösterilecek olursa Hindûların hüsn-i teveccühünü kazanacaktır. Vaktiyle Pencab vâlîsi Sir Donald McLeod hakkında bir Hindli: "Eğer Sir McLeod gibi bir çok hıristiyanlar mevcûd olsaydı, burada ferd-i vâhid Hindî ve müslüman kalmaz idi(!)" demişti.

MAKĀLÂT

EN BÜYÜK GĀYE, İSLÂMİYET'TİR

Birâder-i fezâil-perverim Ahmed Naim Beyefendi'ye

Birâder-i muhteremim,

Sebîlürreşâd'ın 20 Nisan sene 1330 târihli nüshasında "İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet" unvânlı pek mühim makâlenizi okudum. Çok noktaları ve bilhassa ma'tûf olduğu gâye-i ittihâd öteden beri hissiyât ve temenniyâtımın mebnâsı **[270]** olan şeylerdir ve bazılarımızın hiç şübhesiz bilmeyerek, "İyi bir şey yapıyoruz; ve hayra hizmet ediyoruz" zanneyleyerek attıkları hutuvât-ı sakîmeye karşı pek hakîmâne bir ders-i irşâddır. Sizi tebrîk ve himmetinizin meşkûr ve müsmir olmasına duâ ederim.

Esâs-ı mes'eleye gelince, müsâade ederseniz size âcizlerinin dahi bu husûsdaki nokta-i nazarını mücmelen arz edeyim:

Bence bu bahs sırf bir mes'ele-i ahlâkıyye şeklinde de tedkîk edilebilir. Çünkü ilm-i ahlâkın –hem efkâra hem hissiyâta hem a'mâle şâmil– bir kāide-i külliyesine irtibât-ı kâmili vardır. O kāide şudur:

Vezâif-i insâniyye nısf-ı kutrları gittikçe genişleyen müttehidü'l-merkez dâireler şeklindedir. Şahs-ı mükellef merkezi işgāl eder. Bu merkezden ve en küçük dâirelerden başlayarak her ferdin nefsine, âilesine, mahallesine, beldesine, vatanına, kavmine, milletine, insâniyete karşı, maddî ma'nevî bir çok vezâifi vardır ve bu vezâifin kâffesini îfâ ile mükelleftir. Yalnız teâruz-ı vezâif hâlinde nısf-ı kutru daha geniş dâirenin temsîl ettiği vazîfe-i umûmiyye daha dar dâirenin muktezâ-yı hâssı olan vazîfeye tercîh ve takdîm edilir.*

Nazar-ı İslâm'da bütün akvâm-ı İslâmiyye "millet-i vâhide" teşkîl ettiği ve saâdet-i insâniyye gāye-i İslâmiyye'de

* Zâten bu gibi teâruzlar hakîkatte ya vehmî veya ârizîdir. Çünkü her büyük dâire kendinden küçük devâiri muhît ve onun hukûk ve menâfi'-i meşrûa ve hakîkıyyesini zâmindir.

mündemic bulunduğu cihetle efrâd-ı müslime için en geniş dâire İslâmiyet'e karşı olan vezâif-i umûmiyyemiz dâiresidir ve vezâif-i milliyye vezâif-i İslâmiyye'den başka bir şey değildir. Şu hâlde bu devâir-i vezâif bizce "Nefis-âile-mahalle-belde-vatan-kavim-İslâmiyet" şeklinde hülâsa edilebilir.

En muazzam vazîfemiz "İslâmiyet" vazîfe-i umûmiyyesidir. O gāye bütün gāyât-ı sâireyi muhîttir. Binâenaleyh her ferd-i müslim –teâruz tasavvuru hâlinde– sırasıyla menâfi'-i İslâmiyye için menâfi'-i kavmiyyeyi, menâfi'-i kavmiyye için menâfi'-i vataniyyeyi, vatanı için beldesini, beldesi için mahallesini, mahallesi için âilesini ve âilesi için nefsini ihmâl etmekle mükelleftir. "Zarar-ı âm için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur" kāide-i fıkhiyyesi de bu kāide-i ahlâkın sahâif-i şerîate mün'akis şekl-i tatbîkīsinden başka bir şey değildir.

İşte ahlâkan efkârın, hissiyâtın ve a'mâlin mi'yâr-ı makbûliyyet veya mez[mû]miyyeti budur.

Nefsimizi severiz. Fakat âilemizin hukūk ve menâfi'-i meşrûa-i umûmiyyesini ihlâl etmeyecek derecede… Bu muhabbet fikren, hissen veya amelen muhît-i âileyi rahnedâr edecek bir tecellî gösterince hüsnünü zâil eder.

Evimizi severiz. Fakat mahallemizin intizâm ve huzûruna dokunmamak şartıyla… Ve illâ o irtibâtımız bizim için bir hasene değil, bir seyyie teşkîl eyler….

Kavmimizi severiz. Milliyet-i İslâmiyye'yi rencîde ve zarar-dîde etmemek üzere… Yoksa bu muhabbet-i kavmiyye bizim için çirkin bir leke ve bünye-i İslâm'da bir karha vücûda getirir.

* * *

Unutmamalı ki bahsettiğim teâruz hep "hâs ile âm" arasındaki teâruzdur. Yoksa hâssın hâssa teâruzu bu kāide-i ahlâkıyyenin mahall-i tatbîki değildir.

Şu hâlde hangi temâyülümüz ki kendine hâs dâire-i "lâzıme" ve "câize"yi tecâvüzle bir mâhiyet-i "müteaddiye" alır ve o dâireyi muhît daha âmm bir dâirenin hukūk ve menâfi'-i umûmiyyesini rahnedâr eder, nazar-ı ahlâkta mezmûm ve binâenaleyh neticesi –bilâ-şek velâ şübhe– hem menâfi'-i hâssa, hem menâfi'-i âmme için meş'ûmdur.

"Da'vâ-yı kavmiyyet" bahsi şu mîzâna vurulduğu takdîrde hudûd-ı makbûle ve merdûdesi pek kolay teayyün eder, i'tikādındayım.

Makāle-i hakîmânenizde verdiğiniz îzâhâtın büyük bir kısmı tezâhürât-ı kavmiyyeyi böyle bir vezn ile tartmakta, ayâr-ı İslâmî ve ictimâîlerini göstermektedir.

Her kavm-i müslim ibtidâ İslâmiyet'i, sonra kendini düşündüğü, sevdiği ve her hareketinde her temâyülünde bu düstûru rehber edinerek kavmiyyeti için en büyük şeref ve mefkûreyi câmi'a-i İslâmiyye'ye merbûtiyet ve hizmetteki gayret ve tefevvukunda aradığı hâlde ne "Türkçülere", ne "Arapçılara"… ilh hiçbir diyeceğim yoktur.

Hemen Cenâb-ı Hak millet-i İslâm'ın her uzuv ve unsuruna sebîl-i reşâdı ve tarîk-ı ittihâdı ilhâm buyursun.

Bu vesîle ile ihtirâmât ve tahassürât-ı tabîiyyemin kabûl-i te'mînâtını ricâ ederim birâder-i fâzıl ve mükerremim efendim.

M. M.

MEKÂTÎB

Hindistan Mektupları:

MOĞOL İMPARATORLARININ ÂSÂR-I BER-GÜZÎDELERİ

Hükümdarların İkāmetgâhları, Saraylar:

Hindistan'ın Dehli kasabası defaâtla tahrîbe uğramış, yine i'mâr edilmiştir. Moğol imparatorları, Hindistan'ı istîlâ ettikten sonra mezkûr kasabanın âb u hevâsını beğendiklerinden tekrar ta'mîrine himmet eylemişler **[271]** ve orayı makarr-ı hükûmet ittihâz etmişlerdi. Moğol imparatorlarının âsârı el-yevm bâkīdir. Züvvâr ve seyyâhînin ziyâretgâhlarını teşkîl ediyor.

Moğol imparatorları kal'a dâhilinde ikāmet ederek, orada âlî ve muhteşem saraylar, binâlar vücûda getirmişlerdir. Ebniye-i mezkûre müteaddid kısımlara taksîm edilerek, her kısmına bir ism-i mahsûs verilmiştir. Hükümdârların ikāmetgâhları başlıca iki kısımdan ibâret olup, biri diğerinden bir duvar ile tefrîk edilmiştir. Aksâm-ı mezkûrenin biri hayât-ı resmiyye, diğeri de hayât-ı husûsiyyelerine tahsîs olunmuştur. Birinci kısım Dîvân-ı âmm, ikinciye de Dîvân-ı hâs deniliyor.

Dîvân-ı Âmm ve Muâyede Merâsimi:

Dîvân-ı âmm tûlen on ve arzen sekiz direk üzerine inşâ edilmiştir. Direklerin ortasındaki fâsıla da dokuzar hatvedir.

Beyaz mermerden ma'mûl olan bu direkler, tamâmıyla Türk tarz-ı mi'mârîsini gösteriyor ki, İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda da emsâline tesâdüf edilir.

Dîvân-ı âmm, vaktiyle Moğol imparatorlarının resm-i kabûl ve muâyede salonları idi. Bu salon sath-ı arzdan bir metre kadar mürtefi'dir. Etrâfı da açıktır. Ortasında balkon gibi bir yer vardır ki, Moğol imparatorlarının harem dâiresine muttasıldır. Mezkûr balkon gāyet müzeyyen ve tavanı lâciverd ve altın yaldızlı nakışlarla menkūş idi. İngilizlerin istîlâsı esnâsında nukūş-ı mezkûre İngiliz askerleri tarafından o kadar tahrîb edilmiştir ki, sağlam hiçbir yeri kalmamıştır.

Ancak, mezkûr tavanda eski nakışlardan bir parça yer tahrîbden kazârâ sâlim kalmıştır ki, Fransa'nın meşhûr feylesoflarından Doktor Gustave Le Bon Hindistan'ı seyâhat ettiğinde bu noktaya tesâdüf ederek *Hindistan Târîh-i Medeniyeti* unvânıyla neşreylediği kitapta âtîdeki beyânâtta bulunmuştur:

"Moğol imparatorlarının muâyede ve eyyâm-ı mahsûsa esnâsında taht üzerinde oturup, a'yân ve eşrâf-ı memleketle ricâl-i devleti huzûrlarına kabûl ettikleri balkon cidden sanâyi'-i nefîseden addedilmeye sezâdârdır. Mezkûr balkonun tavanındaki nukūş kâmilen İngiliz askerleri tarafından mahvedilmiş ve yalnız, ufak bir yer tahrîbden her nasılsa âzâde kalmıştır. Bu ufak yerdeki nukūş altın ve lâciverd ile menkūş olan yerlerdendir ki, eski Türk zevk-i mi'mârîsinin letâfetine büyük bir delîl addedilebilir. Şarklıları, bilhassa müslümanları vahşî telakkī edip, memleketlerini envâ'-ı desâyis ile ellerinden gasb eden İngilizler, Dehli Kal'ası'ndaki âsâr-ı ma'neviyyeyi o kadar fenâ bir sûrette tahrîb etmişlerdir ki,

cidden kendilerinin gayr-ı mütemeddin ve mutaassıb olduklarını göstermişlerdir. Bu kadar latîf ve fâhir bir eserin tahrîbinden bilmem ki, İngilizler ne zevk almışlardır?!"

Bu balkonda kurulan murassa' bir taht üzerine pâdişâh eyyâm-ı mahsûsada kuûd eder ve huzzârın hissiyât-ı sadâkatkârânesini kabûl eylerdi. Balkonun altında birkaç basamaktan ibâret bir de mermer bir merdiven vardır ki, pâdişâha arz-ı sadâkat edenler mezkûr basamaklara çıkıp iki elleriyle tuttukları mendilin üzerindeki altın meskûkâtı pâdişâha takdîm ederlerdi. Buna nezirâne[?] ta'bîr edilirdi ki, pâdişâha sadâkat akçesi olarak verilirdi. Mezkûr para pâdişâh tarafından kemâl-i beşâşetle alınır ve yanındaki masa üzerine konulurdu. Para herkesten alınmazdı. Ulemâ ve fukahâ ile şuarâ ve şehzâdeler bu usûlden müstesnâ tutulurdu. Nezirânesi –takdimesi– kabûl olunmayanlar pek nâdir idiler. Çünkü pâdişâh, birisinin nezirânesini reddederse, onun sadâkatinden emîn olmadığına bir delîl teşkîl eylerdi. Takdîm olunan paralar, on bir, dokuz, yedi, beş, üç, bir altından ibâret bulunuyordu ki, adeden tek olduğu hâlde takdîm eden zâtın rütbe ve derecesine göre tertîb edilmiş bir merâsimden ibâretti. Mezkûr paraları, pâdişâh resm-i kabûlden sonra fukarâya tevzî' eylerdi.

Bu gibi merâsime, bilcümle vücûh ve a'yân, vülât, nüzzâr, rüesâ-yı devâir, maiyyet me'mûrlarıyla, imparatorluğun zîr-i idâresinde bulunan raca ve nevvâblar iştirâk eylerlerdi. İştirâk edenlerin her biri kendisine mahsûs bir üniforma giyer ve elbise üzerinde de değerli bir kemer bağlardı.

Kemersiz olarak pâdişâhın huzûruna çıkılmazdı, ayıp ve hürmetsizlik sayılırdı. Herkesin kemeri kendi derecesine göre kıymetdâr idi. Bazen racaların giydikleri kemerlerin kıymeti yüz bin altına kadar çıkardı. Mezkûr kemerlerin cümlesi altın ve murassa' idi.

Nevbethâne:

Moğol pâdişâhlarının der-bâr-ı âmlarına –muâyede ve kabûl– salonlarına muttasıl bir nevbethâne bulunuyordu. Burada zurna, davul çalınıp resm-i selâm îfâ edilirdi. O zaman muzika âlâtı daha icâd edilmemiş olduğundan, zurna ile pek güzel millî şarkı ve havalar çalınıyordu. Mezkûr usûl el-ân Hindistan'ın bazı müstakil İslâm ve Hind eyâletlerinde hüküm-fermâdır. Raca ve nevvâblar, bu nevbet usûlünü fî zamaninâ hâzâ yalnız tantana ve an'ane nâmına ibkā ediyorlar.

Moğol hükümdârlarının bulundukları saray ve kal'alarda, emâkin-i resmiyyede günde beş defa nevbet çalınıyordu. Zannımca bu usûl İran'dan dahi pek eski bir hâtıra-i târîhiyye olarak Hindistan'a geçmiştir. Meselâ (یوم نوبت می زند بر طارم افراسیاب) mısraındaki nevbet kelimesi, mezkûr usûlün pek kadîm olduğunu bize hatırlatıyor.

Der-bâr-ı Hâs, Harem Dâireleri:

Diğeri de pâdişâhın harem dâiresindeki salondur ki ona Der-bâr-ı hâs tesmiye ederlerdi. Bu salon merâsim için değil, hemen her gün kullanılırdı. Pâdişâh kendi haremlerini, kızlarını, harem dâiresinde her biri **[272]** mühim bir vazîfe-i beytiyye ve dâhiliyye ile meşgūl olan muhadderâtı burada kabûl eder ve onlarla musâhabe ve mülâtafette bulunurdu. Bazen burada saatlerce pâdişâh, hâtûnlardan biriyle şatranç ve peçis dedikleri Hind oyunlarını oynar ve böylece vaktini ferâgatla geçirirdi.

Dehli'deki der-bâr-ı hâs tamâmıyla beyaz mermer taşlarından yapılmış ve duvarlarıyla tavanında pek enfes nakışlar vücûda getirilmiştir. Bu mahallin duvarlarını tezyîn eden yedi renkli hakīkī mücevherler, yine İngiltere'nin istîlâsından sonra koparılıp yerlerine, aynı hacim ve renkte âdî taşlar oturtulmuştur. Der-bâr-ı hâssın bir tarafında ta'lîk yazısıyla âtîdeki (اگر فردوس بر روی زمین است، همین استاد همین است وهمینست)– ki tercümesi: "Yeryüzünde firdevs var ise işte budur"– beyt ile mezkûr mahallin otuz lâk rupiye ile vaktiyle vücûda getirildiği hakk ü sebt edilmiştir. Bir lâk rupiye yedi bin İngiliz lirası eder ki, bu hesâbca mezkûr dâireye o vakitlerde– ki amele ücreti bugünkü kadar bir şey teşkîl etmezdi– iki yüz on bin İngiliz lirası sarf edilmiştir.

Maksûreler – Der-bâr-ı hâssın her iki tarafında küçük maksûre odalar, şâhnişînlerde sarayın en muhterem kadınları ikāmet ediyordu. Harem dâiresinin sonunda da velîahd için ayrıca bir dâire inşâ edilmiştir ki, burada kendi havâs ve haremleriyle yaşıyormuş.

Câmi'-i şerîf – Yine harem dâiresinde Mevtî Mescid nâmında küçük bir câmi' vardır. Mezkûr câmi' yekpâre taştan yapılmış gibi görünüyor ise de; hakīkat-i hâlde öyle olmayıp o vaktin mâhir, mütefennin mi'mârları beyaz mermer taşlarını o kadar san'atkârâne birbirine rabt etmişlerdir ki, yekpâre olarak gözüküyor. Mevtî kelimesi, Urdu lisânında inci ma'nâsına olduğundan, hakīkaten mezkûr küçük câmi' uzaktan beyaz bir inci gibi kendisini göstermektedir.

Hamam – Saraydaki hamam da pek şâyân-ı dikkat şeylerdendir. Mezkûr hamam ile Topkapı Sarayı'ndaki hamam arasında büyük bir münâsebet ve müşâbehet vardır. Âdetâ her ikisini bir el vücûda getirmiş gibidir.

Fakat ara yerdeki fark, Dehli hamamında, yerde pek ince ve dar yapılan ve içinde her tarafa su tevzî' olunan cetvellerden ibârettir. Bunun taşı da bizimkiler gibi yuvarlak olmayıp, bir adamın uzanabileceği kadar murabba'-ı müstatil şeklinde mermerden yapılmıştır. Bu taş üzerinde pâdişâh uzanır ve delk edilirdi.

Sular, Havuzlar – Sarayın her tarafına su ince oluklar vâsıtasıyla isâle edilirdi. Bazı yerlerde de, küçük ve umku pek az olan havuzlar yapılmıştır. Buralarda, harem halkı pek güzel ve şâirâne vakitler geçirirlermiş.

Bahçeler – Sarayın bahçesi cidden emsâli nâdir şeylerdendir. Gül fidanları için ayrı ayrı yerler sûret-i mahsûsada kazılmış ve etrâfına da beyaz mermer taşları vaz' olunmuştur. Bahçede müteaddid havuzlar fıskiye ve şadırvanlar bulunuyor. Havuzlar, vaktiyle su yerine gül suyu ile doldurulur ve etrâfındaki yüksek mermer taşlar üzerine pâdişâh ve saray halkı ahz-ı mevki' eyleyerek zevk ü safâya dalarlarmış. Mehtâblı gecelerde, saraylılar bahçede türlü türlü oyunlar, cünbüşler yapıp, Moğol imparatorlarının gönüllerini eğlendiriyorlardı.

Amazon Askerleri – Bu saraylarda kadınlardan mürekkeb Amazon askerleri sunûf ve rüteb-i muhtelife ile, sarayın zabt u rabtına bakıyorlarmış.

Murassa' Taht – Tetebbuât-ı amîkāne-i âcizânemle el-yevm Topkapı Sarayı'nın Hazîne-i Hümâyûn Dâiresi'nde bulunan murassa' tahtın vaktiyle Hindistan'daki Moğol imparatorlarına âid olduğunu istihrâc ettim ki, taht-ı mezkûr İran'daki Safevî şâhlarına Hind imparatorları tarafından ihdâ edilmiş ve ahîren Çaldıran vak'asında, ganâim sırasında Osmanlıların eline geçmiştir.

Girân-bahâ İki Yâkūt-pâre – Bu tahttan başka Moğol imparatorlarının son derece girân-bahâ iki yâkūt-pâreleri vardı. Birisi "Deryâ-yı nûr" olup Nâdir Şâh'ın Hind'i istîlâsı üzerine eline geçip İran'a nakledilmiştir ki, el-yevm İran şâhının tâcını tezyîn eylemektedir.

Diğeri de "Kûh-ı nûr" isminde bir yâkūttur ki, İngilizler onu İngiltere kraliçesine takdîm etmişler ve müşârun-ileyhânın giydiği tâca konulmuştur.

İngilizce *Muhîtü'l-maârif*'i (*Encyclopedia Britanica*) mezkûr taşın 350 bin İngiliz lirası ettiğini beyân ederek, ayrıca da resmini derc eylemiştir.

Böylece Hindistan'ın, İngilizlerin eline düşmesi üzerine bilcümle Moğol pâdişâhlarının kıymetli mücevherleriyle, silahları, kitapları ve sâir nefîs muhteviyât-ı beytiyyeleri Londra'ya nakledilmiş ve el-yevm İngiliz hükümdârlarına mahsûs olan İmperial museum Müzehâne-i Kralî ile British museum İngiltere Müzehânesi'nde mahfûz bulunmakta ve ancak İngilizlerce değeri olmayan sâir eşyâ ve malzeme mezkûr Dehli Kal'ası dâhilindeki Moğol imparatorlarının müzehânesinde İngilizler tarafından terk edilmiştir.

Mezkûr müzehâneyi ziyâret ettim. İçindeki muhteviyâtı pek değerli şeyler olmadığı hâlde, yine her biri birer kıymet-i târîhiyyeyi hâiz bulunduğundan, cümlesini kayd ve zabt ettim. Gelecek mektûbumda hepsini müfredâtıyla arz edeceğim.

Delhi: **S**[sin]. **M. Tevfik**

(Hindistan'a sûret-i mahsûsada göndermiş olduğumuz muhâbirimiz Tevfîk Bey avdet eylemiştir. Maamâfîh Hindistan ahvâline müteallık mektupları henüz kâmilen derc edilmemiş olduğundan pey-der-pey neşrine devâm olunacaktır.) **[273]**

* * *

Japonya Mektupları:

ALTI TEB'A, BİR SEFÂRETHÂNE

Tokyo'da Şili Sefârethânesi

Tokyo'da düvel-i muazzamadan cümlesinin sefârethâneleri bulunduğu gibi Amerika-yı Cenûbî'deki Şili; Arjantin, Meksika ve sâir cumhûriyetlerin de ayrı ayrı sefârethâneleri mevcûddur.

Bundan birkaç gün akdem ehibbâmdan Baron Kanda cenâbları beni Şili Cumhûriyeti'nin Tokyo Sefârethânesi Serkâtibi Arthur Kabrera[?] nâmında asîl ve necîb sîmâlı Şilili genç bir diplomata, hânesinde in'ikād eden bir ictimâ' esnâsında takdîm etmişti. Ömrümde birinci defa olmak üzere rast geldiğim bu Şilili benim nazar-ı dikkatimi birkaç cihetten celb etti. İctimâın hitâmında baron cenâblarının hânesinden beraber çıkıp yavaş yavaş hânelerimize doğru yürürken Şili'nin târihinden, hâl-i hâzırından, orada da Osmanlıların bulunup bulunmadığından suâl îrâd ederek mübâhase ediyordum. Nihâyet Japonya'da ne kadar Şilili bulunduğunu sordum. Dördü sefârethâne erkânı olmak şartıyla mecmûu altı Şilili bulunduğunu söyledi!

Bu kadar tebaaya koca bir sefâret… Hayretler içinde kaldım!

"Hayrete hakkınız var, dedi; lakin on sene evveline kadar buraya yalnız bir Şilili seyyâhdan başka kimse gelmemişti. İşte şu zât vatanım ile Japonya beynindeki münâsebâta, anlaşmaya vesîle olmuştur. Bu zâtın himmet ve gayreti neticesi olarak el-yevm buraya idhâlâtımız, senevî otuz bin tonilatoya erişmiştir. Japonya'ya idhâlâtımızın yekûn-i nakdîsi 4,5-5 milyon râddesinde, ihrâcâtımız da beş milyondan biraz daha fazla mikdardadır. Bu adedlerin seneden seneye arttığını da meserretle görüyoruz. Husûsan son Japon-Amerika ihtilâfından sonra bu meblağ biraz daha sür'atle tezâyüde yüz tutmuştur. Şili'de de Japonlar pek azdır. Mecmûu 200 râddesindedirler. Bunların kısm-ı a'zamı muhâcir ve amele Japonlar olup orada yerleşmişlerdir. Şili'de en muhterem muhâcirler Osmanlı ve Japonyalılardır.

Bu iki millet en sâkit, en işgüzâr ve çalıştığını helâk etmez muktesid milletlerdendir.

Şili'de vatandaşlarınız daha çoktur. Şehirlerin en mu'teber sekenesinden ma'dûd oldukları gibi köylerde de kendilerine mektepler binâ edecek kadar ciddî bir hayât-ı ictimâîye mâliktirler."

Yalnız beş milyon liralık bir ticâret için bir sefâret te'sîsinden ve binlerle para sarfetmekten, iki tebaa için dört siyâsî me'mûru istihdâm etmekten nasıl bir fayda hâsıl olabilir? Diye sorduğum diğer suâle de şiddetle cevap verdi:

–Sefâret ve onlar için sarf olunan paraların kıymeti ve derece-i istihkākı o me'mûriyette bulunan zevâtın isti'dâdına göre tebeddül eder. Sefâret vazîfesini îfâ etmekte olan racül-i hâzırın Tokyo'ya ibtidâ-yı vürûdunda Şilili olarak kendisinden mâadâ burada kimse bulunmadığı hâlde vatanımızın ticâretini buraya kadar getirmiştir. Her ne kadar şimdiki masârıfımız pek büyük, fevâidimiz pek cüz'î ise de pek yakında bunun fazlasıyla kapanacağını ümîd ediyoruz. Te'sîsine gayret etmekte olduğumuz milleteyn beynindeki münâsebât-ı samîme-i siyâsiyye de yanımıza kâr kalacaktır. el-yevm Amerika-yı Şimâlî Cemâhîr-i Müttefikası'nın herakâtı bütün Cenûbî Amerika cumhûriyetlerini korkuya düşürmüştür. Bu korku ve ihtirâz bizi Japonlar ile yaklaşmaya mecbûr ediyor. Yakında Cenûbî cumhûriyetlerle Japonya arasında bir i'tilâfın teessüsünü de ümîd edebiliriz. Çünkü düşmanımız birdir. Latin Amerika tesmiye olunan Cenûbî Amerika'nın hayât-ı müstakbeli Japonya ile i'tilâf veya ittifâka merbûttur. Şimdiki iktisâdî münâsebetler işte şu mukārenete vesîle olmak için yegâne vâsıta hükmündedir.

Hâneme avdet ettiğim zaman kendi kendime Kabrer cenâblarının "İktisâdî münâsebetler siyâsî mukārenetlere vesîledir" dediği son sözünü kendi kendime tekrar ediyordum. Biraz düşündükten sonra: Demek ticâret-i hâriciyyeye

heves eden tüccâr, vatanlarının en büyük ve fedâkâr hâmîleridir, diyordum.

Birkaç senelerden beri Devlet-i Aliyye ile Japonya İmparatorluğu beyninde bir ticâret mukāvelesi müzâkere olunmakta olduğundan, bir aralık inkıtâından, sonra da tekrar müzâkereye mübâşeret olunduğundan bahsolundu. Hattâ Said Paşa merhûmun "hâtırâtına" nazaran bu, rub' asırlık mâzîye mâlik bir mes'eledir. Hükûmet-i seniyye bu yolda bir harp gemisini, "Ertuğrul"u fedâ ettiği gibi, Osman Paşa nâmında bir racül-i muktedirini, birkaç yüz de neferini fedâ etmiştir. Fakat bu kadar mesâîye, fedâkârlığa rağmen bir adım olsun ileri gidilememiştir.

Sebebi? Bu müzâkerât, ricâl-i siyâsiyyenin dediğine göre, her iki milletin münâsebât-ı iktisâdiyye ve siyâsiyyesinde nikāt-ı müştereke bulunmamasından ileri gelmektedir. Lakin işittiğime göre bu müzâkereler bugüne kadar hiçbir vakit doğrudan doğruya devleteyn ricâli beyninde müzâkere olunmayıp devlet-i sâlise –bazen Rusya(!), bazen İngiltere, bazen de Almanya–nın vesâtatı ile ortaya konmuştur. Neticede simsarların arzusuna muvâfık reviş de, şu hâle müncer olmuştur. Ciddiyet ve mevkiin vâzıh sûrette idrâk olunması ise şimdiki Şili –Japonya veya Meksika– Japonya münâsebâtını tevlîd ettiği hâlde, teseyyüb ve adem-i mülâhaza bugünkü Osmanlı Japonya müzâkerâtının müncer olduğu netîce-i hâzırayı tevlîd etmekte ve üstüne de sefîneler, devletin nân u ni'metini vatanına müfîd olmak arzusuyla yemiş binlerle adamlar fedâ ettirmektedir.

[274] Bu kadar felâketlere hep yoldaşsızlık, samîmî arkadaşların yokluğu sâyesinde dûçâr olduktan, yalnızlığın âhını bir asra yakın zamandan beri çektikten sonra artık, ibretlere şâyân tecrübeleri fazlasıyla geçirdik zannederim. Bir Şililinin seyâhat ederken gördüğü, idrâk edebildiği bu kadar menâfi'-i azîmeyi, artık rub' asırdan beri az çok münâsebâtta bulunduğumuz Japonya'da bulup bulamayacağımıza dâir kâfî mikdarda edille ve emsile sâhibiyiz zannederim.

Bu bir asırlık yalnızlık devremizde kimlerin bize ne kadar dost olabileceğini de anlamışızdır. Dün teessüs eden o küçük cumhûriyetler bugün koca ittihâdlar vücûda getirerek şarkta bir kuvvet-i uzmâ sâhibi olmak, âlemi kendi arzularına tâbi'-i emr etmek istedikleri hâlde, Balkan hükûmetleri ittihâd ve iştirâkleriyle bizi tavuk gibi yoldukları hâlde hâlâ aman Avrupalıyı ürkütmeyelim, aman düvel-i muazzamayı kuşkulandırmayalım!... Siyâsetine döküldükten sonra azardan korkmak felâketi, hattâ menâfi'-i mübrememizi te'mînden istinkâf derecesindeki meskenet, vurdum duymazlık mesleği kim bilir bizi daha nerelere sürükleyecektir.

Hâlâ bir kitleye iltihâktan, yahud kendimize müfîd bir kitle ihzârından, ictinâb ediyorsak [1](إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ...)'u okutmuş olmaz mıyız? Artık vakit gelmiştir zannederim.

Hükûmet-i hâzıramızın bu mesâil hakkında ne fikirde olduğundan haberdâr değilim. Ma'lûmum olan bir şey varsa o da vatanlarını memâlik-i sâire-i şarkıyye ve garbiyyede tanıtmaya heves eden İslâm ve nâmûskâr tüccârın isimlerine rast gelemeyişimdir.

Vatanperver ve müteşebbis hükûmet-i hâzıramızın "Büyük kabîne…"lere ibret-bahş faâliyet ve isâbetle sarf-ı kuvvet ve kiyâset ettiğini ne kadar görmek istediğimizi anlamak için birkaç müteşebbis tüccâr gençlerimizin Tokyo'ya kadar ihtiyâr-ı zahmet etmelerini temennî ederim.

Tokyo: **Abdürreşid İbrahim oğlu**
Ahmed Münir

[1] Bakara, 2/156.

Habeşistan Mektupları:

DÂRULHİLÂFE'DE MUHTEREM *SEBÎLÜRREŞÂD* İDÂRE-İ ALİYYESİ'NE

Muhterem *Sebîlürreşâd*'ımızın 3 Nisan sene 1330 târihli nüshasında *eş-Şa'b* gazetesinin Aden'den aldığı bir mektupta beyân olunduğuna göre ahîren Habeş hükûmetine tâbi' Cibuti kasabasında hamiyyet-mendân-ı İslâmiyye tarafından Osmanlı donanması için dört yüz İngiliz lirası iâne toplanmıştır." Meâlinde bir fıkra manzûrum oldu.

Cibuti esâsen Habeşistan dâhilinde olmamakla beraber Harar'da mukīm Habeşistan Başehbenderimiz Mazhar Beyefendi Cibuti'de mukīm ihvân-ı muhterememizin de donanma-yı Osmânî iânesine ez-dil ü cân iştirâk edeceklerinde şübhe etmediğinden şehbenderhânece mu'temed iki zâtı berây-ı teşvîk şehr-i mezkûra göndermiş idi. Bunun üzerine Cibuti ağniyâ'-i İslâmiyyesi'nden muvakkat bir iâne encümeni teşkîl edilerek o ma'rifetle 1670 frank 92 santim iâne cem' ve şehbenderhâneye irsâl olunmuş ve bu sırada Cibuti tüccârından Yemenli Abdülvâsi' Efendi kırk ve Ali Kubeyş yirmi İngiliz lirası iâne i'tâsını vaad ve taahhüdle iâne defterine kayd ettirmişlerse de şimdiye kadar şehbenderhâneye ber-mûceb-i taahhüd iâne akçesini göndermemişlerdir. Cibuti'de Mısırlı Mustafa Efendi Beyyûmî on İngiliz lirası ve Yemenli Şeyh Hamûdî Efendi de iki yüz riyâl (takrîben yirmi İngiliz lirası) i'tâ ettikleri gibi iânenin derc ve cem'inde gayret-i mahsûsa göstermişlerdir. Habeşistan'ın Harar civârına müsâdif şehirlerinde bu âna değin şehbenderlik ma'rifetiyle cem' ve Hâriciye Nezâreti vâsıtasıyla Donanma Cem'iyyeti'ne irsâl ve îsâl olunan mebâliğin mücmel bir fihristini *Sebîlürreşâd*'ın muhterem kāri'lerine bildirmek üzere aşağıya yazıyorum. İânât devâm etmektedir. Başşehbenderimiz beyin bu defa Adis Ababa'ya mukarrer olan azîmeti hâlinde o cihetlerden hayli iâne cem' olunacağı kaviyyen me'mûldür.

Harar: **A[ayın]. A[ayın].**

İşte arîzamda vaad ettiğim iânenin mücmel fihristi:

Frank	Santim	
2595	-	Nefs-i Harar'dan
1230	-	Harar civârında Cencia şehrinden
1610	-	Harar vilâyetinde Awash ve civârından
1670	92	Cibuti'den
127	50	Addis Ababa'dan
7233	42	
1626	00	Harar civârında Dire Dawa'dan
8859	**42**	**Yekûn**

MATBÛÂT

İSLÂMİYET'İN AVRUPA'DA İNTİŞÂRA BAŞLAMASI

Mis Frayz'ın Şeref-i İslâmiyet'i Kabûl Merâsimi

İkdâm refîkımızın Londra muhâbir-i mahsûsunun yazdığı mektuptan muktebesdir:

Pazartesi günü idi, muvahhidîn-i İslâmiyye "Fagsten Hol" denilen umûmî salonda bir ictimâ' akd eyliyorlardı. İslâmiyet'e, esâs-ı İslâmiyyet'e Delhi ulemâsından Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da lisân ve kalemiyle neşr-i İslâm'a çalışan Serfirâz Hüseyin Hân tarafından bir konferans verilecekti. İngiltere kralı hazretlerinin Hind müslümanları nâmına müşâvir-i hâssı bulunan Seyyid Emîr Ali hazretleri de mevki'-i riyâseti işgāl ediyordu. Saat dört buçukta Seyyid Emîr Ali tarafından huzzâra takdîm olunan Hatîb Hüseyin Hân hazretleri sözüne şöyle başladı:

[275] "Evvelâ hey'et-i muhteremeye şunu arzetmek isterim ki din mütâlaası, coğrafya, hesâb ve sâire gibi fünûn tahsîline benzemez. Bir zevk ile bir sevk-i vicdânî ile ta'kîb edilebilir. İslâmiyet'in en büyük kuvveti, yalnız bir Allâh'ı, hâkim, hâlık, tanıtması; efkârı, zünûn-ı bâtıladan tecrîd etmesi ve nev'-i benî beşerden olan Hazret-i Muhammed'i, emr-i ilâhîyi teblîğe me'mûr bir peygamber-i zî-şân olarak takdîm eylemesidir.

"İslâmiyet" bütün âleme sulh ve salâh neşreden bir nûrdur. İslâmiyet, vâcib teâlâ hazretleriyle beşeriyetin arasına başka bir kuvvet koymadığından "şahsiyet" halk eden, ihyâ eden bir dindir. Ma'bûd ile mahlûk, vâsıtasız birbiriyle münâsebette bulunurlar. İslâmiyet'te ruhbâniyet olmaması, nev'-i beşere bahş olunan en büyük imtiyâz-ı dînîdir…. Mükellef ve âkıl olan bir mü'min irşâda muhtâc olmaksızın vâsıtasız hâlıkına ibâdât edebilir. İslâmiyet, bu esâs ile iki şeyi esaslıca yerleştirmiş oluyor… Biri şahsiyet, diğeri sulh ve vazîfedir.

"Tenbel bir insan, ne kadar hürmetkâr olursa olsun bir mü'min-i kâmil olamaz. Hazret-i Peygamber, zamân-ı saâdetlerinde sokaktan geçerken her rast geldikleri mü'mini selâmlarlarmış… Bir gün hilâf-ı mu'tâd, bir şahsa selâm vermeden geçmişler, lakin avdet-i nübüvvet-penâhîlerinde o şahsı selâmlarıyla taltîf buyurmuşlar. Hâne-i saâdetlerine muvâsalatlarında ashâb-ı kirâm merâk ve tecessüsle, Hazret-i Fahr-i Kâinât'tan evvelce selâm verilmemiş iken avdette o şahsın selâma nâil edilmesi esbâbını sormuşlar. Hazret-i Muhammed cevâben "Giderken o şahsı gördüm… Hiçbir şeyle meşgūl değildi… Avdetimde ise elinde bir değnekle toprağı karıştırıyordu… Bunu hayat ve harekete bir mukaddime addeyleyerek selâma müstahak buldum" demişler.

"İşte ey müslimîn, bizim ulü'l-azm peygamberimiz hayatta hareket, faâliyet, kudret ve gayret sarf edersek bizi sevecek… Her teklîfe râzî olarak miskînlikle yaşayanlar Hazret-i Muhammed'in (sav) hiçbir vakit selâm ve hidâyetine nâil olamayacaklardır. İslâmiyet, dünyâda insanlara, faâliyet, cesâret-i medeniyye bahşeden bir dindir. Bu sûretle her mü'min, vazîfesini îfâ ile mükelleftir. Eğer müslümanlar, vazîfe hissini, onun mukaddesiyetini, anlasaydılar kıtaât-ı İslâmiyye, müz'ic Salîbiyyûn'un yed-i esâretine düşmezdi.. Sonra İslâmiyet, dünyâya karşı sulh emreder. Dünyâda hürriyet-i mezhebiyye esâsını İslâmiyet yerleştirmiştir. Nasıl ki meclisimize mevcûdiyetleriyle şeref-bahş eden Profesör Arnold hazretleri de bu esâsı *Mev'ıza-i İslâmiyye* nâm eserlerinde pek vâkıfâne bir sûrette tafsîl etmişlerdir…

"İslâmiyet esâtîr ve hurâfâttan münezzehdir. "Ma'kūl olmayan meşrû' değildir" daha bundan feyyâz bir din olabilir mi? Her şeyi akıl ve mantık ile tev'em kılıyor… ve bu tarz ile emrediyor…"

Bundan sonra hatîb-i muhterem, bir çok âyât ve ehâdîs-i şerîfe ile isbât-ı müddeâya çalıştı. Ve hutbesini bitirdikten sonra İngiltere'nin en ma'rûf âilelerinden "Mis Frayzer=Miss Fryers"in hidâyete eriştiğini hey'ete haber verdi. Büyük alkış sadâları arasında bu muhterem nûrânî sîmâyı tebrîk eden hey'et-i muvahhidîne karşı Mis Frayzer isminin ba'demâ "Nûr-ı Cihân" olduğunu söyleyerek yüksek sesle kelime-i tevhîd getirdi:

Bütün müslümanlar, koşuştular, ve bu hakīkī "Nûr-ı Cihân"ı samîmiyetle tebrîk eylediler. Salon bir gulgule-i sürûr ile çınlıyordu…

Bundan sonra mevki'-i hitâbeti Seyyid Emîr Ali hazretleri işgāl eyledi ve Hıristiyanlığın İslâmiyet'e karşı muhârib bir vaz'iyet almasının muvâfık olmadığını îzâh ettikten sonra misyonerlere nakl-i kelâm ile şöyle buyurdular:

"Hıristiyan misyonerlere şaşıyorum. Kendi memleketleri insanları, ilel ve emrâz-ı ahlâkıyye ile pek şiddetli sûrette ma'lûl oldukları hâlde Afrika'ya kadar giderek müslümanlar arasında propagandaya çalışıyorlar. Londra sokakları, erkekler şöyle dursun… Sarhoş kadınlarla müstekreh bir çehre arz ederken, Sosyalistlik, Anarşistlik gibi emrâz-ı ictimâiyye ahlâk-ı milleti mahvederken kendilerine âid esaslı meşgūliyetleri bırakarak Muhammedîlerin boynuna Salîb takmaya çalışmak doğrusu akıl ve mantık ile anlaşılabilir şeylerden değildir… Ben hıristiyan râhiblere böyle fuzûlî işlerle meşgūl olmaktan ziyâde kendi dindaşlarının derece-i ahlâkīsini yükseltmeyi tavsiye ederim. (Pek şiddetli alkışlar)

Evet bizim de mühim işimiz var… Hindiya'daki 88 milyon, ve bütün dünyâdaki 350 milyon müslüman kalkınmak istiyor. Terakkī istiyor. Bugünkü medeniyet sistemlerini öğrenmek istiyor. el-hâsıl ulemâ-yı İslâm'a da, irşâd ve ihyâ için mühim vazîfeler terettüb ediyor."

Bundan sonra Seyyid Emîr Ali hazretleri Nûr-ı Cihân Hanım'a en samîmî tebrîkâtını takdîm ve kendisine bu hayat içinde mes'ûdiyet temennî eyledi ve bu münâsebetle sözünü İslâmiyet'in kadınlar hakkındaki muâmelesine intikāl ettirerek İslâmiyet'in kadınlara bahşettiği imtiyâzât, hürriyet ve hukūktan bahsettikten sonra meclis hitâma ermişti.

Mis Nûr-ı Cihân'ın yanına giderek kendisini tebrîk ettim ve şu sözleri söyledim:

– Âlem-i İslâm ve alel-husûs İslâm hanımlar âlemi, içlerine sizin gibi nezîh bir rûh ve sîmânın dâhil olmasından dolayı emîn olunuz ki pek çok sevineceklerdir. Mis Frayzer cevâben dedi ki:

– İslâm kardeşlerime, İslâm'ı kabûl ettikten sonra hissettiğim ferah ve neşât hakkında ricâ ederim ma'lûmât veriniz… Artık üzerimde ruhbân ve kilise kaygısı yok… Bir takım hurâfât ile zihnimi yormayacağım… Boynumda Salîb değil, kalbimde iman taşıyacağım… Edyânın bir çoğunu mütâlaa ettim… İslâmiyet kadar sâf ve sâde bir din bulamadım. Allâhu teâlâdan temennî ederim ki insâniyet, bu nûr-ı hakîkîyi keşfetmekte gecikmesin.

Yalnız Mis Frayzer değil, Hoca Kemâleddîn'in mev'ıza-i belîğası dolayısıyla bir çok İngiliz misleri hidâyete erişiyorlar. Seyyid Emîr Ali hazretleriyle bu husûsda hıdemâtı mesbûk olanlara bi-hulûsi'l-kalb takdîm-i teşekkürât eyleriz ve bu yeni ufkun lem'alarla, feyizlerle muvaffakiyetlere nâil olmasını temennî ederiz.

ŞEHZÂDEBAŞI'NDA CEREYÂN EDEN REZÂLETLER

Tanîn refîk-ı muhterememizden aynen:

"… Bizdeki kantoları ve kantoculara kāri'lerimin nezâhetini rencîde etmekten korktuğum için tasvîr edecek değilim. Bunların ahlâka, terbiyeye, zevke îrâs ettikleri tahrîbâtı söylemeye lüzûm yoktur. Bu kantolarla Şehzâdebaşı'nda cereyân eden rezâlet Galata'da mecâmi'-i esâfilde cereyân edemiyor. Bunların öyle çirkin ve mübtezel bûseleri, öyle iğrenc hareketleri vardır ki bulantı verir. Bu mahlûklar aslâ utanmazlar.. Bu rezâlet yalnız kantolara münhasır değildir. En câhil ve en sefîl şahıslardan müteşekkil tulûât kumpanyaları bu kantolardan sonra oyun oynarlar. Bu oyunlar piyese tâbi' değildir. Burada bütün mukaddesât-ı hayâtiyye gülünç ve muhakkar bir tarzda irâe edilir. Komik denilen bir şahıs burada kendini tuhaf bularak küfürlerle, tecâvüzlerle güldürmeye çalışır; en müstehcen sözleri, en memnû' harekâtı bir vâsıta-i muvaffakiyet addeder. O kanto karıların bile bazen yüzünü kızartan şakalar bunları seyre giden ma'sûm çocukların, gāfil âile kadınlarının önünde tekrar edilir durur. Bu tulûât kumpanyalarının ne kadar muzır olduklarını zâbıta me'mûrları, muharrirler, gazeteciler, âile reisleri, herkes mu'terif oldukları hâlde bu memleket için büyük bir ayıbdır ki men' edilmez. Kantoları tiyatrolardan ayırmak; –bütün bütün men' kābil değil ise– daha kenarlara, meselâ münhasıran Galata'ya sürmek, tiyatroculara halkın karşısına mutlaka bir piyesle ve edeb ve nezâhet dâiresinde çıkmaya mecbûr etmek, ahlâk-ı umûmiyyenin sıyâneti vazîfesini de hâmil bulunan zâbıtanın vazîfesidir. Bu kantoların, bu kantolu oyun mahallerinin tevlîd ettiği mülevves neticeler zâbıta sicillâtınca elbet mahfûzdur. Kuvvetli ve cevap istemeyen bir hareketle buralara nihâyet vermeli. Yükselecek şikâyetlerden korkmamalı. Çünkü bunlar hırsızların, kātillerin, ırz muhâcimlerinin şikâyetleri kadar haksızdır. Bu komikler, o kantocu karılar o hırsızlardan, o kātillerden daha mı az mücrim sayılıyor?…"

* * *

[276]

ŞUÛN

Trablusgarb:

Trablus ve Bingazi'de Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyâtı – 7 ve 14 Receb sene 1332 târihiyle İskenderiye'den yazılıyor: Eyyâm-ı ahîrede Trablus ve Bingazi cihetlerinde iki mühim muhârebe vukūa gelerek mücâhidînin nusret ve muzafferiyet-i tâmmesiyle neticelenmiştir. Bunlardan birincisi Trablus'un Sirte cihetlerinde Mukatta' nâm mahallin garbında kâin Nufliye'de vâki' olup oralara da inmek ve dâhile kol uzatmak isteyen İtalyanlar bağteten mücâhidînin hücûm-ı gazanferânesine uğrayarak beraberlerindeki erzâk ve mühimmâtı terk ile sâhile firâr etmişlerdir. İkincisi Bingazi cihetinde Brega arâzîsindeki Selnata'nın garbında üç gün bütün şiddetiyle devâm edip İtalyanlar burada dahi münhezim olmuşlar ve iki cebel topuyla at, deve, sığır, ester olarak yedi yüz re's hayvân ve denilebilir ki mücâhidînin bir senelik idârelerine kâfî mikdarda cebehâne terk eylemişlerdir. Vekāyi'-i mezkûre bizzat Şeyh Ahmed eş-Şerîf Efendi hazretleri tarafından Mısır'da mühim ve ma'rûf bir zât-ı muhtereme mektup ile bildirilmiş ve oradan bize tebşîrâtta bulunulmuştur.

Ahîren Sellûm'dan gelen Abdullah Bûşuveykīr'in[?] ifâdesine göre karaya oturup mücâhidîn tarafından ba'de'l-iğtinâm ihrâk edilen ma'hûd İtalyan vapurunda bir çok emtia-i ticâriyyeden mâadâ 1600 süvârî elbisesi ve biri ufak diğeri büyük olmak üzere iki top dahi bulunarak mücâhidîn tarafından karaya çıkarılmıştır.

Şehr-i hâlin dördüncü günü yani on beş gün evvel "Tobruk"da bir muhârebe daha vukū' bulmuştur. Şöyle ki: İtalyanlar on bin kişilik bir kuvvet ile hurûc hareketi yaparak vaktiyle haberdâr edilen mücâhidîn mühim bir kuvvet ile karşılayıp pek kanlı, neticesi mücâhidîn için şânlı bir muhârebe vukūa gelmiş ve ber-mu'tâd İtalyanlar mevki'lerini terk ile geri dönerek bu esnâda mücâhidîn tarafından top, cebehâne ve erzâk iğtinâm edilmiştir. İtalyanların yalnız bu vak'ada telefâtları iki bin râddesinde tahmîn olunmaktadır. Bu havâdis telgrafla verildiğinden tafsîlât-ı lâzıme vürûdunda ayrıca bildirilecektir.

Seyyid Muhammed el-Mehdî es-Senûsî hazretlerinin mehâdîminden Seyyid İdris hazretleri ahîren İskenderiye'ye gelerek bir sûret-i mutantanada istikbâl ve hidiv hazretlerinin Re'sü't-tîn sarayına misâfir edilmiş ve hamiyet ve vatanperverliğiyle ma'rûf Prens Ömer Tosun Paşa hazretleri dahi bir çok zevât ile müşârun-ileyh Seyyid İdris'i ziyâret ve ziyâfet keşîdesiyle hakkında lâzıme-i hürmet ve mihmân-nüvâzîyi îfâ eylemiştir.

Makedonya:

Ehl-i Salîb Mezâlimi – Makedonya'da kalan müslümanlara karşı mezâlim bütün şiddetiyle devâm ediyor. Vukū' bulan şikâyetleri Yunan hükûmeti kat'iyyen nazar-ı ehemmiyete almıyor. Müslümanlar düvel-i muazzamanın Selanik konsoloslarına bu husûsda bir muhtıra takdîm etmişlerdir. Muhtıra baştan başa bir silsile-i mezâlimdir. Muhtıranın mütâlaasından anlaşıldığına göre zulüm ve şenâat nâmına

ne varsa Yunanlılar hiçbirini dirîğ etmiyorlar. Müslümanları kuyulara atıyorlar, nehirlerde boğuyorlar. Dayaklarla, süngülerle, işkencelerle her gün yüzlerce müslüman öldürüyorlar. Ne gündüz, ne gece demeyip İslâm hânelerine cebren giriyorlar; müslümanların elindekini, avucundakini gasb ediyorlar. Kadınların ırzlarına tecâvüz ediyorlar, İslâm nâmûslarını ayaklar altında çiğniyorlar; müslüman kadınlarının, kızlarının çarşaflarını parçalıyorlar, sokak sokak dolaştırıyorlar.

"Pürsıçan karyesinden yüz dört köylü tevkîf olunarak Kavala'ya sevk edilmiştir. Bunlardan elli üçü yolda şehîd edilmiştir. Drama havâlîsinde üç gün zarfında seksen erkek, otuz kadın katledilmiştir.

"Jandarma çavuşu Haralambo ile jandarma efrâdından Yanko ve Saltikli mevki'-i askerîsi kumandanı Atnaş Polos Drama köylerinde İslâm kadınlarının fîmâ-ba'd çarşaf giymeyeceklerini i'lân ederek maiyetlerindeki adamlara bu husûsda emirler vermişlerdir. Bunlar hükûmetten aldıkları emir mûcebince bu yolda hareket eylediklerini söylüyorlar. Jandarmalar aldıkları evâmir-i mahsûsaya tebean İslâm köylülerinin hânelerine girerek İslâm kadınlarını terk-i tesettüre icbâr ediyorlar, müslümanların mu'tâdı olmayan meşrûbât-ı küûliyyenin bizzat müslüman kadınları tarafından ikrâm olunmasını emr eyliyorlar. Müslümanlar da bunları gidip Yunanlılardan satın almak mecbûriyetinde kalıyorlar. Çünkü eğer içki tedârik edemeyecek olurlarsa muhakkak dayak yiyeceklerinden emîndirler. *Muhtıra*'dan"

Hâsılı Makedonya'da Müslümanlığın kökünü kazımak için ne yapmak lâzımsa hiçbirini irtikâb etmekten çekinmiyorlar. Ehl-i salîbin bu şenâat, bu mezâlimi ile Makedonya bir harâbe hâline geldi. Milyonlarca müslüman âileleri perîşân oldu. Hânümânlar söndü. Irzlar, nâmûslar pâymâl oldu. Köyler, kasabalar, ma'mûreler hâk ile yeksân oldu.

Rumeli'nin, bu mübârek İslâm diyârının zümrüd ufukları şimdi her tarafdaki yangınlarla kıpkızıl olmuş, zulmetlere dâhil oluyor. Vaktiyle dağlardan çiçek kokuları getiren, ovalara feyiz ve bereket taşıyan nehirler şimdi mazlûm kanlarını, İslâm nâmûslarını deryâlara nakl eyliyor. Vaktiyle kuşların, bülbüllerin terennüm-sâz olduğu hıyâbânlar şimdi baykuş sesleriyle çınlıyor. Mezrû' tarlalar birer kabristan kesildi. Kubbeleri gulgule-i tevhîd ile ihtizâra gelen câmi'ler şimdi Ehl-i Salîb süvârîlerine ahır oldu. Kelime-i tevhîdi semâlara i'lâ eden minâreler yıkıldı, çanlar âfâkı inledip duruyor. (فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ)[1]

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası Kâzım

[1] Haşr, 59/2.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

25 Haziran 1914 | 1 Şa'bân 1332 | Perşembe | 12 Haziran 1330 | Cild: 12 - Aded: 302

HADÎS-İ ŞERÎF

-1-

عَن اَبِي مُحَمّد الحَسَن بْنِ عَلى بن ابِي طَالِب سِبطِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَيْحانته رضى الله تعالى عنهما قال حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ – رواه الترمذى والنسائى وقال الترمذى حسن صحيح.[1]

Meâl-i şerîfi:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sıbt-ı mübâreki ve reyhâne-i* safâ-bahşı Ebû Muhammed Hasan bin Ali bin Ebî Tâlib radıyallâhu anhümâ hazretlerinin şöyle buyurduğu rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden şu sözü belledim: Sana şübhe veren şeyi bırakıp şübhe vermeyen şeye bak.

Hadîs-i şerîfi *Tirmizî* ile *Nesâî* rivâyet etmişlerdir. *Tirmizî* bu hadîs için hasendir ve sahîhdir diyor.

-2-

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ – حديث حسن رواه الترمذى.[2]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: İnsanın kendisince ehemmiyetsiz olan –ta'bîr-i diğerle üstüne elzem olmayan– şey ile meşgûl olmaması iyi müslüman olduğunun alâmetlerindendir.

Hasen olan bu hadîs-i şerîfi *Tirmizî* rivâyet etmiştir.

-3-

عَن ابى سَعيد الخُدْرى رضى الله عنه قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ – رواه مسلم.[3]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Said-i Hudrî radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden işittim. Buyuruyordu ki: İçinizden her kim bir münkeri –yani şer'-i şerîfe muhâlif bir şeyi– görürse onu eliyle tağyîr etsin. Buna eli varmazsa diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle tağyîr etsin. Yani beğenmesin. Bu sonuncusu ise imanın en zaîfidir.

Hadîs-i şerîfi *Müslim* rivâyet etmiştir.

-4-

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ تعالى طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللهَ عز وجل أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا وَقَالَ تعالى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ – رواه مسلم.[4]

[278] Meâl-i şerîfi:

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Şübhesiz Allâhu teâlâ tayyib (yani cemî' sıfât-ı kemâl ile muttasıf) dır. (Bundan dolayı amellerin) tayyib (yani hâlis) olanlarından mâ'adâsını kabûl etmez. Bir de Allah azze ve celle hazretleri mürselîne neyi emretmişse mü'minlere de onu emretmiştir. Hak teâlâ (mürselîne): *(يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا) = Ey enbiyâ'-i mürselîn (İhsân ettiğim) tayyibâttan (yani helâl şeylerden) yiyiniz de sâlih amellerde bulunun" buyurdu. (Mü'minlere de) Hak teâlâ: **(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ)= Ey iman edenler sizi merzûk ettiğim

[1] Tirmizî, *Sünen,* 2528.

* Reyhân" aslında fesleğene ıtlâk olunur. Rahmet, râhat, rızk ma'nâlarında mecâzen müsta'meldir. Daha sonra tevessüan evlâda da ıtlâk olunmuştur.

[2] Tirmizî, *Sünen,* 2317.

[3] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 20.

[4] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Küsuf, 65 (1015).

* Sûre-i Mü'min [23/51].

**Sûre-i Bakara [2/172].

tayyibâttan (yani helâl şeylerden) yiyiniz" buyurdu. (Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bunlardan sonra) buyurdu ki (Bakarsınız) bir adam (zahmetler çekerek) uzun seferlerde (yollarda kalır) saçları perîşân, yüzü gözü toz toprak içinde "Yâ Rab! Yâ Rab" diye ellerini semâya kaldırır. Halbuki yediği harâm, içtiği harâm, giydiği harâm. (Vücûdu) harâm ile beslenmiş. Artık böylesinin (duâsı) nasıl müstecâb olur?

Hadîs-i şerîfi rivâyet eden *Müslim*'dir.

-5-

عن أبي محمد عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه تبعا لما جئت به» حديث حسن صحيح، رويناه في كتاب الحجة بإسناد صحيح.[1]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Muhammed Abdullah bin Amr bin el-Âs radıyallâhu anhümânın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Hiç biriniz hevâsı (yani meyl-i kalbîsi) benim getirdiğim (şer'-i mübîne) tâbi' olmadıkça iman etmiş olmaz.

Bu hadîs* Hâfız Isfahânî'nin *Kitâbü'l-Hüccetü fî Etbâ'i'l-Mahacceti*'den naklen bize isnâd-ı sahîh ile rivâyet olunan bir hadîs-i sahîhdir.

İlâve-i nâkıl: Bu hadîs-i şerîf Sûre-i Nisâ'daki [2](فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْليمًا) = "…Rabbine kasem olsun ki iş öyle değil. Bunlar seni aralarında çıkan ihtilâflarda hakem yapmadıkça, ondan sonra da senin verdiğin hükümden dolayı nefislerinde harec ve sıkıntı duymaktan büsbütün kurtulup ve sana tamâmen teslîm-i nefs ü kalb edip inkıyâd etmedikçe iman etmiş olmazlar." Âyet-i kerîmesinin tefsîri gibidir. Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinden a'dâd-ı âtiyyenin birinde inşâallâh bahsetmek fırsatı elverir.

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

YİNE DİŞ DOLDURMAK MES'ELESİ

Sebîlürreşâd'ın 289 numaralı nüshasında diş doldurmak câiz olduğuna dâir yazdığım makāleye Bolvadin'den Müderris Yunus-zâde Ahmed Vehbi Efendi i'tirâz ediyor.

Ahmed Vehbi Efendi'nin kaleme aldığı i'tirâznâme iki esâsa râci' oluyor: 1- Altın veya gümüş ile dişin kovuğunu doldurup cenâbetten gusl eden kimsenin guslü bil-ittifâk tam değildir. 2- Hicret-i nebeviyyeden dört yüz sene (kurûn-ı hayriyye)den sonra bâb-ı kıyâs ve ictihâd mesdûddur.

Cevap:

1- Diş doldurmak mes'elesinde başlıca me'hazim *Siyer-i Kebîr Şerhi* idi. Bu husûsda kitâb-ı mezbûra mürâcaat etmek lâzım gelir iken ona atf-ı nazar-ı ehemmiyet etmiyor, diş doldurmanın câiz olmayacağına dâir diğer mu'teberât-ı fıkhiyyede bir tasrîh bulunmadığı hâlde gûyâ ibârât-ı fıkhiyyeden delâlet tarîkı ile câiz olmadığını anlıyor. Ne garîb anlayış!

Nasıl oluyor da *Siyer-i Kebîr Şerhi* gibi pek makbûl olan bir kitâbın nakli nazar-ı i'tibâra alınmıyor? Nasıl oluyor da ittifâk iddiâ olunuyor?

Bu husûsda evvelâ eimme-i Hanefiyye'ce *Kütüb-i Sitte*den** biri olan Siyer-i Kebîr'e ve şerhine*** mürâcaat etmelerini, sâniyen Sungurlu kazâsı müftîsinden gelen mektup ile fetvâyı okumalarını ricâ ediyorum.

Sungurlu Kazâsı Müftîsi Osman Efendi'den aldığımız mektûbun sûreti:

***Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne**

Sebîlürreşâd'ın 289 numaralı nüshasındaki diş doldurmak mes'elesi hakkında makāle ve akvâl-i fukahâ müsâdif-i nazar-ı âcizî olarak mütâlaa olundu. Husûs-ı mezkûr melfûfen takdîm kılınan varakada muharrer fetâvâ-yı şerîfe ile hallolunmuş mesâil-i fıkhiyyeden ibâret olduğundan bunların dahi cerîde-i aliyyelerinin bir köşesine derciyle vaz'-ı enzâr-ı kāriîn buyurulmasını…

Sungurlu Kazâsı Müftîsi

Osman

[279] Fetâvâ-yı Şerîfe Sûreti

Üzerine gusül farz olan Zeyd'in mücevvef olan dişleri altın veya gümüş ile doldurulmuş olup dişlerinin cevfine yapışmakla altın veya gümüşü ihrâçta harec ve meşakkat olduğu mütehakkık olmakla gusül ederken ol dişlerin cevfine su vâsıl olmayıp bu vechile zarûret olsa suyu ol dişlerin cevfine îsâl etmek vâcib olmayıp zâhirini gusül kifâyet etmekle tâhir olur mu?

el-cevâb: Olur.

(İlâveli Mecmûa-i Cedîde sahîfe: 11)

رجل اغتسل وبقى بين اسنانه طعام منه خبز اوغيره جاز غسله وقال بعضهم ان كان صلباً بصنم الصاد اى قوياً ممضوغاً مضغاً متأكداً اى شديداً بحيث تداخلت احزاءه وصار كالعجين الصلب لايجوز غسله اوكثر كذا ذكره فى الذخيرة وهو الاصح لامتناع نفوذ الماء مع عدم الضرورة والحرج (حلبى) قوله مع عدم الضرورة والحرج يعنى انما لم يعف عنه القليل هنا اى فى الغسل كماعفى فى افساد الصوم والصلواة لانه لا حرج ولاضرورة هنا بخلاف الصوم والصلوة الح (حلية الناجى) ثم قال الامام ظهير الدين واصرام والصباغ مافى ظفر هما يمنع تمام الاغتسال وقيل ذلك يجزئهم للحرج والضرورة وموانع الضرورة مستثناة عنه قواعد الشرع انّهى كلامه.

(Netâciyü'n-Nazar ale'd-Dürer li-Nuh Efendi)

Zeyd müteharrik olan dişini altın tel ile şeddetmek İmâm-ı Muhammed hazretleri katında câiz olur mu?

el-cevâb: Olur.

ولايشد الا بفضة اى من تحرك سنه يشد بالفضة وعند محمد رحمة الله لابأس باذهب من كراهية الدر كذا فى قاضى خان.

(İlâveli Mecmûa-i Cedîde sahîfe: 541 ve 542)

---

1 en-Nevevî, *el-Erba'în,* Beyrut, 2009, c. 1, s. 113.

* Bu söz *Erbaîn* sâhibi Nevevî'nindir.

2 Nisâ, 4/65.

** Kütüb-i Sitte: *Câmi'-i Sağîr, Câmi'-i Kebîr, Ziyâdât, Siyer-i Sağîr, Siyer-i Kebîr, Mebsût* nâm kitaplardır. Altısı da İmâm Muhammed bin el-Hasen eş-Şeybânî hazretlerinin eser-i âlîleridir. Kütüb-i Sitte'den nakl olunan mesâile "Zâhirü'r-rivâye" derler.

*** *Siyer-i Kebîr Şerhi* eimme-i müctehidîn-i Hanefiyye'den Şemsü'l-Eimme Ebûbekir Muhammed es-Serahsî'nin eser-i âlîleridir.

2- Fukahâ-i dînden hiçbiri alel-ıtlâk bâb-ı ictihâd ve kıyâs mesdûd dememişlerdir.

İctihâd taleb-i hükmde tâkati sarf etmek demektir. Mutlakı mukayyede haml, âmmı hâs ile tahsîs, menât-ı hükmü tahkīk, menât-ı hükmü tenkīh, menât-ı hükmü tahrîc, hülâsa kendisinden hüküm taleb olunan cemî'-i vücûh kıyâs -ı ictihâdda dâhildir. İctihâd kıyâsdan e'amdır. Nitekim Abdülaziz el-Buhârî *Keşf-i Pezdevî*'de, Ebû İshak Şîrâzî *el-Lüma*"da, Abdülali Muhammed bin Nizâmeddin el-Ensârî *Müsellemü's-Sübût* şerhi *Fevâtihü'r-Rahamût*'da tasrîh ediyorlar.*

Bir lafz-ı mutlakı mukayyede haml etmek ma'nâsına olan ictihâd nasıl mesdûd olur? Müvekkil vekîle "Bana bir at satın al, bir Macar atı satın alma!" dese vekîl burada mutlakı mukayyede haml etmeyecek mi?

Âmmı hâs ile tahsîs etmek ma'nâsına olan ictihâd nasıl mesdûd olur? Ben "Erbâb-ı kalemi severim, şahsiyât ile uğraşanları sevmem" demiş olsam erbâb-ı kalemi tahsîs kılmıyor muyum?

Menât-ı hükmü tahkīk ma'nâsına olan ictihâd hakkında İbrahim-i Şâtibî *Muvâfakāt*'ında "İlâ yevmi'l-kıyâm devâm edecek olan ictihâd: Tahkīk-ı menâta âid olan ictihâddır ki bu husûsda beyne'l-ümmet ihtilâf yoktur" diyor.

Hâkim her şâhid hakkında vasf-ı adâletin tahakkuku için tâkatini sarf etmiyor mu? Bu hâl ictihâd değil mi? Şerîat-i Celîle-i Ahmediyye her hâdise-i cüz'iyye için ayrı ayrı hükmü sarâhaten bildirmiş midir? Her hâdisenin kütüb-i fıkhiyyede zikri mümkün müdür? Kazâ nazar ve ictihâdsız olamaz. Hattâ her mükellef ictihâda (Tahkīk-ı menât-ı hükme) muhtâcdır.

Makāsıd-ı şerîata vâkıf olan bir âlim menât-ı hükmü tenkīh edemez mi? Makīs ile makīsün-aleyh arasındaki fârıkı nefy ve ilgā edemez mi? Kıyâs maa'l-fârıkı fark edemez mi? Bu husûsda *Sebîlürreşâd*'ın 290 numaralı nüshasında tafsîlât-ı lâzıme verilmiş idi, oraya mürâcaat buyurula.

Zât-ı âlîleri "Kaldı ki altın veya gümüş ile dişin kovuğunu doldurup cenâbetten gusül eden kimsenin guslü bil-ittifâk tamâm olmadığı ber-vech-i bâlâ tahrîr olunan ibârât-ı fıkhiyyeden delâlet tarîkı ile tecellî eder" diyorsunuz. Bu sözünüzle menât-ı hükmü diş doldurmakta da tahakkuk ettiriyorsunuz. Burada menât-ı hükmü doğru bulamamakla hatâ ediyorsunuz; yoksa menât-ı hükm doğru olmuş olaydı bu re'yiniz de doğru olacak idi.

Yine bir yerde "Mes'ele-i mebhûsün-anhâyı mesâil-i mezkûreye kıyâs kıyâs maa'l-fârıktır" diyorsunuz. Bununla "Menât-ı hükmü tenkīh edemediniz" demek istiyorsunuz. Demek oluyor ki menât-ı hükmün nasıl tenkīh olacağını bilirim da'vâsında bulunuyorsunuz. Yoksa kıyâs maa'l-fârıkın ne demek olduğunu bilmemeniz lâzım gelir. Bir kimse diğer kimseye "Bu kıyâs kıyâs maa'l-fârıkdır" dese o kimsenin ya tenkīh-i menât-ı hükmü bilmesi veya kıyâs maa'l-fârıkın ne olduğunu fark etmemesi lâzım gelir. Bu ikisinin arasında başka bir vâsıta yoktur.

Bana öyle geliyor ki ekser-i nâs kıyâs maa'l-fârıkın ma'nâsından gāfil bulunuyor.

Zât-ı âlîleri kıyâs maa'l-fârıkın ma'nâsını pekâlâ bilirsiniz. Bu hâlde tahkīk-ı menât-ı hükm ma'nâsına gelen ictihâdı tervîc ediyorsunuz. Tenkīh-i menât-ı hükm ma'nâsına gelen ictihâd da'vâsında da bulunmuş oluyorsunuz fakat farkında değilsiniz!

Tahrîc-i menât-ı hükme gelince işte münâzaun-fîh olan ictihâd bu ma'nâya gelen ictihâddır. Burada ulûm-ı ictihâdiyyeyi bilmek şarttır. "Bâb-ı ictihâd mesdûddur veya münseddir veya meftûhdur" denilen sözün mahall-i cereyânı burasıdır.

Fukahâ-yı dîn arasında münâza'un-fîh olan mes'ele bâb-ı ictihâdın münsed veya meftûh olmasıdır. Kendini bilen bir fakīh bâb-ı ictihâd mesdûddur dememiştir.

Ma'lûm-ı âlîleridir ki sed ile insidâd arasında bir fark vardır. Bâb-ı ictihâdı hiçbir kimse, kapamamıştır ve kapayamaz. Binâenaleyh bâb-ı ictihâd mesdûd olamaz. Bâb-ı ictihâd mesdûddur diyen zât meydân-ı fıkha giremez.

Ancak ictihâd münkatı' olabilir, erbâbı zuhûr etmeyince bâb-ı ictihâd kendi kendisine kapanır.

"Bâb-ı ictihâd münseddir veya meftûhdur" kaziyyesinin mebnâsı, "Bir asır müctehidden hâlî olabilir veya olamaz" kaziyyesidir.

[280] Bir asır müctehidden hâlî olur diyenler bâb-ı ictihâd münseddir diyorlar. Bilakis bir asır müctehidden hâlî olamaz diyenler bâb-ı ictihâd meftûhdur diyorlar.

Ekser-i ulemâya göre bir asırda müctehidin bulunmaması câizdir. Gazzâlî, Râzî, Râfiî bu mezhebdedir.

Fukahâ-yı Hanbeliyyeye, üstâz Ebû İshak İsferâînî'ye, eimme-i Şâfiiyye'den Zübiyrî'ye, İbni Dakīk el-Îd'e göre hiçbir asır müctehidden hâlî olmaz.

Hattâ üstâz Ebû İshak İsferâînî bu mezhebi fukahâya nisbet ediyor da diyor ki: Eğer Cenâb-ı Hak zamanı kāim bil-hücceden hâlî kılarsa teklîf kalkar zîrâ teklîf hüccet-i zâhire ile sâbit olur. Teklîf kalkınca şerîat bâtıl olur.

Üstâzın nakline göre bâb-ı ictihâdın meftûh olması fukahânın mezhebidir.

Hazret-i üstâz Ebû İshak İsferâînî ise, "Mezheb-i fukahâya göre bir asrın müctehidden hâlî olması câiz değildir" diyor.

Zât-ı âlîleri ise "Dört yüz sene kurûn-ı hayriyyeden sonra bâb-ı kıyâs ve ictihâdın mesdûd olduğuna müteallık fukahâ-i dînin tasrîhi vardır" diyorsunuz.

Zerkeşî Râfiî'nin "Halk bugün müctehidin bulunmamasında müttefik gibidir" sözüne karşı "mes'ele bizim ile Hanâbile beyninde muhtelefün-fîh olduğu hâlde Râfiî'nin ittifâk ta'bîrini kullanması acîbdir, husûsan ki bazı eimmemiz Hanâbile'ye müsâiddir" diyor.

İnsidâd tarafdarları derler ki: Arz kāim bil-hücceden hâlîdir; hiçbir ferd için Kitâbullâh'dan, Sünnet-i Resûlullâh'dan ahkâm ahz etmek helâl değildir, bu ahkâm ile kazâ edemez. İftidâ edemez. Bu ahkâmı ancak metbûu olan imâmının kavline arz eder. Eğer onun kavline muvâfık ise ne a'lâ! Yoksa onu reddeder. Eâzım-ı müctehidîn-i Hanâbile'den olup 751 târihinde irtihâl-i dâr-ı naîm eden meşhûr İbnülkayyim el-Cevziyye'nin tahkīki vechile bâb-ı ictihâd kapanmıştır diyenlerin sözü "Nâsda şerâit-i ictihâdı ihrâz edecek kimse kal-

* *Sebîlürreşâd* aded: 297 mürâcaat.

mamıştır. Âtiyen de husûl me'mûl değildir" demek olacaktır. Bu sözün mebnâsı: "Ukūlün daima inhitâtta, tedennîde kalması, ta'zîm-i eslâfda gulüv mertebesine çıkılması, nâsa sû'-i zanda bulunulması", netâyici: "Aklı mühmel bırakmak, tarîk-ı ilmi kat' etmek, istiklâl-i fikrden mahrûm olmak"dır.

Artık kim aklı mühmel bırakmaya râzî olur? Kim tarîk-ı ilmi kat' eder? Kim istiklâl-i fikrden mahrûm olmayı ister.

لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ – رواه الحكام فى مستدركه واقرّه الذهبى.[1]

İzmirli

İsmail Hakkı

* * *

İSLÂM ASKERİNE

HAMRÂÜ'L-ESED VAK'ASI

Uhud meydan muhârebesini kazanan müşrikler, o sevinçle yola çıkmışlar ve müslümanları şöyle kesip böyle biçtiklerine dâir şıkırdım sohbete koyulmuşlardı. Bu, atıp tutanlara karşı Ebûcehil'in oğlu İkrime "Sanki bir şey mi yaptık? Muhârebeyi kazanmışken neticesine varmadık" dedikten sonra "Gelin dönüp Medîne'ye gidelim, Muhammedîleri, bir tane kalmayıncaya kadar mahvedelim" teklîfinde bulundu.

Safvan bin Ümeyye denilen biri, bu teklîfi beğenmedi "Hazır gālib gelmişken yüzümüzün akı ve ağzımızın tadıyla memleketimize gidelim. Medîneliler hiddetlenir de kan da'vâsıyla hep birden üzerimize gelirse bittiğimiz gündür" dedi. Kumandanları bulunan Ebû Süfyân bu iki sözden hangisinin doğru olduğunu kestiremediği cihetle müşrikler Ravhâ' nâmındaki konak yerine kadar geldiler. Orada da uzun uzadıya konuşup Medîne üstüne gitmeye karar verdiler.

Aralarında bulunup şu karârı işiten Abdullah bin Amr el-Müzenî adlı biri, çabucak Medîne'ye gelip Resûlullâh hazretlerine ma'lûmât verdi. Peygamberimiz efendimiz de "Dünkü muhârebede bulunanlar, silahlanıp gelsinler. Düşman üzerine gidilecektir" diye dellâl çağırttı.

Uhud gāzîleri, gelip mescidin önünde toplandılar. Çoğu yaralı ve yaraları sarılı idi ki içlerinde Usayd bin Hudayr ve Ukbe bin Âmir gibi 9 yerinde, Hırâş bin es-Sımma gibi 10 yerinde, Ka'b bin Mâlik gibi 15'den fazla yerinde, Abdurrahman bin Avf gibi 20'den ziyâde yerinde, Talha bin Ubeydullah gibi 70 bu kadar yerinde yarası olanlar vardı.

Hazret-i Talha'nın yaralarından yedi tanesi göğsünde bulunduğu ve sağ elinin iki parmağı kesilmiş ve kılıç tutamayacak bir hâle gelmiş olduğu hâlde kendisine ehemmiyet vermiyor, Resûlullâh hazretlerinin yaralarını düşünüyordu.

Zîrâ peygamber efendimizin de alnı, yanakları, dudağı, diz kapakları yaralı ve omuzbaşı ile ekser a'zâsı bereli olup mübârek dişlerinden biri de kırılmıştı.

Kumandanıyla beraber efrâdından pek çoğu böyle yaralı, bereli olan ve mevcûdu altı yüz bu kadar kişiden ibâret bulunan bu kuvvet, hareket etti.

Bu kuvvetin hareketinden evvel de ashabdan iki kişi gönderildi ki, bunların vazîfesi: Müşriklerin nerede ve ne yapmak fikrinde olduklarına dâir keşif yaparak Resûlullâh hazretlerine haber getirmekti. Bu iki zât, **[281]** Hamrâü'l-esed mevkiinde müşrik ordusuna yetiştilerse de müşrikler kendilerini tanıyıp öldürdüler, sonra müslümanlar, bunların gövdelerini bulup ikisini bir mezara gömdüler. Radıyallâhu anhümâ.

Dünkü muhârebede bulunamayanlardan Câbir hazretlerinin birlikte gelmesine Resûlullâh tarafından izin verildi. Çünkü: Hazret-i Câbir hemşîrelerine bakmak üzere Medîne'de kalmış ve babası Ebû Câbir hazretleri Uhud cengine gidip şehîd olmuştu.

Kaçakların sergerdesi ve münâfıkların reisi olan ma'hûd İbni Selûl de beraber gelmek istedi. Lakin ona ruhsat verilmedi. Zîrâ: Herifin yine dönmesi ve dönmesiyle orduyu zaîf düşürmesi hâtıra geliyordu.

Müslüman ordusu, Medîne'ye sekiz, on mil uzak bulunan Hamrâü'l-esed mevkiine gelip kondu. Abbâd bin Bişr hazretleri de bazı kimselerle ordunun etrâfında devriye gezmeye ta'yîn olundu.

Gece vakti devriye nöbetçileri, iki kişi yakaladılar ve bunların Uhud gāzîlerinden Abdullah bin Süheyl ile Râfi' bin Sühe[y]l olduğunu anladılar.

Bu iki kardeş, dünkü muhârebede ağırca yaralanmış, hele Râfi' hazretleri yürüyemeyecek derecede kan zâyi' etmiş iken, ikisi de ordudan geri kalmaya râzî olamamış ve birbirine dayana dayana ordugâha kadar gelebilmişti. Abdullah hazretlerinin, yürüyemeyen birâderini bazı kere arkasına aldığı da olmuştu.

Bunları huzûr-ı Peygamber'e götürdüler. Resûlullâh hazretleri gösterdikleri fedâkârlıktan dolayı memnûn oldu ve iki kardeş hakkında hayır duâda bulundu.

İslâm ordusu; üç gün, üç gece Hamrâü'l-esed mevkiinde kaldı. Geceleri taraf taraf ateşler yakılıp orasının ordugâh olduğu ve mahvoldu zannedilen müslümanların orada bulunduğu anlaşılmak için müşriklere karşı nümâyiş yapıldı ve kemâl-i cesâretle düşmana meydan okundu.

Halbuki: Medîne'yi basmak isteyen müşriklerin hücûmuna dâir eser görünmedi, bilakis Mekke'ye doğru savuşup gittiklerinin haberi geldi.

Çünkü: Ma'bed el-Huzâ'î isminde birisi, İslâm ordugâhına gelip Resûlullâh hazretleriyle görüşmüş ve Uhud vak'asından dolayı "Başın sağ olsun" dedikten sonra kalkıp gitmişti.

Bu adam, müşrik ordusuna da yetişip Ebû Süfyân'ın yanına gitmiş ve "Ne var, ne yok?" diye sorulması üzerine "Ne olacak? Muhammed'le ashabı, sizi arayıp duruyorlar. Uhud'da öldürülen hemşehrîlerinin intikāmını almak için tekmîl Medîne ahâlisiyle etrâfındakiler, hep birlikte üzerinize geliyorlar. İhtimâl ki daha burada iken bir baskına uğrayacaksınız" demişti.

Bu havâdisi işiten Ebû Süfyân, telaş etmiş, Saffân bin Ümeyye de "Bakın, benim dediğim çıktı. Biran evvel sa-

[1] el-Hâkim, *el-Müstedrek,* Beyrut, 1990, c. 4, s. 496.

vuşalım da bir belâya uğramayalım" demeye başlamış olduğundan müşrikler, hemen yola çıkmış, Mekke'ye doğru hareketleri de Ma'bed el-Huzâ'î tarafından Peygamber efendimize bildirilmişti.

İslâm ordusu müşriklerin savuşması üzerine Medîne'ye döndü. Düşman ordusu efrâdından iki tanesini de yolda yakalayıp öldürdü.

Bu heriflerden biri, Ebû Azze'l-Cümehî nânımda bir şâir idi ki: Bedir muhârebesinde esîr olup salıverilmişken Mekke'ye gittikten sonra râhat durmamış, söylediği beyitlerle Arap kabîlelerini kışkırtıp Uhud muhârebesine gelen müşrik ordusunun çoğalmasına sebeb olmuştu.

Öbürü de Muâviye bin el-Mugîre bin Ebî el-Âs isminde bir casus idi ki: Uhud dönüşünde müslümanların eline geçmişken Resûlullâh'ın dâmâdı Osman bin Affân hazretlerinin şefâatiyle ölümden kurtulmuş, fakat üç gün içinde Medîne'den savuşup gitmezse katl edileceği kendisine söylenilmişti.

Halbuki: Herif, Medîne'de kalmak ve müşriklere yetiştirmek için ma'lûmât almak fikriyle verilen mühlet zarfında çekilip gitmedi. Dördüncü günü ordunun avdetinde yakalanıp öldürüldü.

Resûlullâh hazretleri, Medîne'ye geldikten sonra Kubâ köyüne gidip ora ahâlisinden Mücezzer bin Ziyâd denilen kimsenin boynunu vurdurmak sûretiyle kısâs icrâ etti. Çünkü: Bu adam, Uhud cenginde Hâris bin Süveyd isminde bir müslümanı bile bile öldürmüştü. Zîrâ: Hâris'in babası olan Süveyd vaktiyle Mücezzer'in pederi bulunan Ziyâd'ı katletmiş olduğu için o da kargaşalıkta fırsat düşürüp kātilin oğlunu öldürmek sûretiyle sanki babasının intikāmını almıştı.

Vâkıâ Müslümanlığın zuhûrundan evvel bu âdet vardı. Öldürülen bir adamın oğlu, yahud hısmı, akrabâsı ya kātili, yahud onun akrabâsından birini tutup öldürürler, yani şimdi de bir takım câhil kavimlerin yaptıkları gibi kan da'vâsı güderlerdi.

Lakin şerîat-i Muhammediyye, bu fenâ âdeti men' etti ve kısâs icrâsını bir hâkimin vereceği hükme ta'lîk eyledi.

Mücezzer; müslüman olduğu ve şerîatin bu men'ine vâkıf bulunduğu hâlde suçu olmayan bir müslümanı –câhiliyet âdetine uyup– öldürdüğü için kātil-i müteammid oldu, kısâsan da şerîat kılıcıyla kafası kesilip cezâsını buldu.

* * *

Kıssayı anladın değil mi? Hemşehrim! Şimdi de bundan bazı hisseler çıkaralım.

[282] Müşrik ordusunun dönüp Medîne'yi basmak teşebbüsünde bulunması üzerine İslâm yurdu tehlikeye düşüyor, Müslümanlık bile korkulu bir mevki'de kalıyor. Çünkü: Müslüman ordusu, bir gün evvelki muhârebede bozulmuş. Efrâdından yetmiş kahraman, şehîd olduğu gibi gāzîlerinin hemen hepsi de birkaç yerinden yaralanmış, müşriklerin hem kalabalık, hem de gālib ordusuna mukāvemet edemeyecek bir hâle uğramış.

Bu hâl ile beraber ümîdsizliğe düşüp müdâfaadan geri durulsa bütün bütün mahv olmak mukarrer iken gayreti elden bırakmamak ve ölümü göze alıp düşmana karşı durmakta kurtulmak ümîdi var. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem efendimiz de öyle yapıyor. Çabucak yaralı gāzîlerden bir kuvvet teşkîl ederek düşmanın üstüne yürüyor ve şu hareketle hem İslâm vatanını tehlikeden kurtarıyor, hem de ümîdsizliğe düşmemeleri ve müdâfaadan geri durmamaları hakkında sonradan gelecek müslümanlara büyük bir ibret dersi veriyor.

Tâhirü'l-Mevlevî

FELSEFE

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Efendim:

Muhterem *Sebîlürreşâd*'a mevzûunu aylardan beri buradaki kütüb-i atîkadan taharrî ve tetebbu' ile meşgūl olduğum bir makāleyi zât-ı âlînize takdîm ediyorum, kat'iyyen ümîdvârım ki mesleğinize muvâfık olduğunu tahmîn ettiğim bu makāle-i âcizânemi kûşe-i nisyânda bırakmayacaksınız. Teşmîl-i fevâidi zımnında makālenin sonuna metindeki ıstılâhât-ı felsefiyyenin îzâhları da derc edilmiştir. Vaktim müsâid oldukça muhterem *Sebîlürreşâd*'a yazı yazmak ve bugün pûşîde-i nisyân irfân-ı İslâm'ı tanıtmak emel-i yegânemdir.

Sorbon Dârülfünûnu Felsefe Şu'besi müdâvimlerinden

Âsaf Celâl

İMÂM MUHYİDDÎN EBÎ HÂMİD-İ BAĞDÂDÎ'YE GÖRE "MÂ-FEVK"

Bir Takdime-i Nâçîz

Tercüme-i hâl tarzında yazılmış birkaç Türkçe eserde imâm-ı müşârun-ileyhe dâir gāyet muhtasar birkaç satırdan başka bir şeye tesâdüf edememek bende hakîkī bir teessür uyandırmıştı; en ziyâde şâyân-ı teessüf ciheti şurasıdır ki: Bütün ulemâ-yı İslâm'a bezl edilen sahâif-i tetebbu', bilâ-mübâlağa iki yüz sahîfeyi tecâvüz etmez, bu da tercüme-i hâlden ibârettir, ekseriyâ efkâr ve mütâlaât-ı tasavvufkârâne kat'iyyen ihmâl edilmiştir. Halbuki: Basît tercüme-i hâllerin ehemmiyeti olsa bile hiçbir vakit hayât-ı fikriyye ve ilmiyyenin hutût-ı umûmiyye ve müsmiresini çizemez. Buradaki hıristiyan müesseselerini görseniz cidden bizdeki sukūta karşı teessürât-ı bî-nihâye hissedersiniz. Onların burada husûsî dârülfünûnları var, husûsî bir hey'et-i tedrîsiyye *Felsefe* risâlesi çıkarıyor, orada ilimde, fende dinin, Hıristiyanlığın nokta-i nazarı müdâfaa ediliyor, Saint Augustine, Sen Tomadagen, Malebranche, Rooney ilh…gibi dine ehemmiyet vermiş feylesofların efkâr ve mütâlaât-ı amîkaları tedkīk ve tefsîr edilerek Hıristiyanlığa metîn bir esâs-ı ilmî verilmek isteniliyor. Âh, ne olurdu böyle bir azm hayât-ı İslâm'da başlasaydı. Pek ciddî ve vâkıfâne eserleri ihtivâ ile hıdemât-ı ber-güzîde îfâsına muvaffak olan *Sırâtımüstakīm* ve *Sebîlürreşâd* bizde bu hayatı açtı. Ve cihâd-ı ilmîsine bir reftâr-ı rasîn verdi. Bu i'tibâr ile diyebilirim ki:

Bu risâle hayât-ı İslâm'da bir ehemmiyet ve kıymet-i azîmeyi hâizdir, çünkü: İslâmiyyeti bugünkü gibi değil, fakat asr-ı saâdet ve ondan sonraki edvâr-ı pür-kemâl tarzında ilmî nazarla gören o oldu, ilk defa "İlm-i kelâm"a muvâfık bir tarzda Manastırlı merhûm İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin müdâfaanâmesini o neşretti. Demek oluyordu ki: İslâm, senelerden beri mağrûk-ı sükût bıraktığı hadd-i münâzarayı, bu risâlenin vesâtatıyla, izhâra başlıyordu. Bu bir nokta-i azîmet idi ki şâyân-ı kayddır. Bizde henüz pek yakın bir zamanda birkaç sâhib-i ilm ve irfânın idrâk ettiği bu hakîkati garb maatteessüf bizden pek çok evvel idrâr etmişti.

Kat'iyyen i'tirâf ederim ki: İmâm Muhyiddîn'e göre "mâ-fevk" fikrinin neden ibâret olduğunu çizmek ehemmiyetli ve müşkil bir mes'eledir. Fakat bu yazılan satırlar, neden daha mükemmel yazılacak yazılara nâçîz bir mukaddime olmasın. Garbın bugünkü i'tilâsına mâzî olan devir ne kadar muzlim ve dehşet-fezâdır. Orada İslâmiyet'in cebîn-i pâk ve nezîhine sürülmek istenilen şâibe-i inâd ve taassub bütün cûşişiyle hâkimdir. Orada –İslâm'da olduğu gibi– ilme karşı küçük bir hürmet bile yoktur. Orada "Dünyânın yuvarlaklığını söylediği için meydân-ı siyâsete götürülen" âlimler az mıdır? Papalığın hapishâne-i zulm ü azâbında en büyük eserini yazan "Şarl Demetriyus=Charles Demetrius" değil midir? Hattâ garîbi şurasıdır ki: Bu girdâb-ı taassubun kudret-i hûnîn ve siyahını te'mîn edenler arasında "Dekart = Des carte" gibi büyük hendese-şinâslar da var.*

Şarpanite ismindeki müellif, Dekart'ın engizisyon cem'iyetine muâveneti Galile'ye karşı rakîb bulunmasına atf ediyor. Her ne olursa olsun ilmin böyle bir rekâbet-i gayr-ı meşrûaya âlet olmayacağı ednâ mülâhaza ile anlaşılır. O vakit garbın bu tûde-i zalâm ve vahşetine mukâbil şarkta bir sahîfe-i nûrânî, bir hayât-ı şu'le-feşân var. O hayatı te'sîs eden **[283]** şer'-i mübînin büyük âlimleri o vakit muhalledât-ı mantıkıyye ve ilmiyye yazıyorlar, hayât-ı ma'rifet yükseliyor. O vakit İslâm mes'ûd ve bahtiyâr. Seyf-i satveti en baîd âfâk-ı muzlim üstünde şu'le-sâz.. O vakit minâreler daha vakūr ve bülend semâlara yükseliyor, sadâ-yı nâkūs âciz, zemîn-i pestîye seherlerin nûrundan mütevahhiş zulümât-ı leyliyye gibi çöküyor, gulgule-i cihâd aktâr-ı baîdenin semâ-yı râkid ve nâiminde mevc-zen oluyor. Livâ-yı vakūr ve rehâ-kâr en bedî' temevvüc-i rengîn ve ihtişâmıyla zafer ve kudretin likā-yı mağrûruna sâye-i huzûr serpiyor. Kimya Câbir el-Kûfî'nin karnîsinde, felsefe-i hakîkıyye ehl-i sünnet ve'l-cemâat pîşvâlarının sık sık akd ettikleri mecâlis-i âliyyede, hukūk, fukahâ-yı kirâmın münâkaşât ve ictihâdât-ı metînelerinde nümâyândı.**

İşte o devr-i kemâl arasında mütemeyyiz bir şu'le gibi parlayan büyük İslâm mütefekkiri İmâm Muhyiddîn Ebî Hâmid Abdullah-ı Bağdâdî hazretlerinin ufk-ı irfân-ı ümmette inkişâf ettiğini görüyoruz: İmâmın hayât-ı husûsiyyesi fevkalâde şâyân-ı istifâde menâkıb ile dolu ise de bu cihetin tetebbuu nisbeten daha sehîl ve nezd-i kāriînde mûcib-i fayda olması asıl bugünkü lisânla "felsefe"si olduğundan doğrudan doğruya felsefesine medd-i nazar etmeyi tercîh ettim. İmâm Muhyiddîn'in bütün felsefesini küçük bir makālenin dûş-ı tahammülüne atf etmek evvelâ mümkün değildir; sâniyen bir imkân-ı baîd olsa bile nazar-ı kāriînde peydâ-yı vuzûh etmesi bir emr-i düşvârdır. Bunun için bu makālede yalnız imâma göre mâ-fevk fikri nedir, onu tedkīk edeceğiz.

-1-

"Mâ-fevk" ne demektir? İmâm Muhyiddîn hazretlerinin buradaki kütüphânelerde bulduğum mütercem eserlerinden, müşârun-ileyh hakkında birkaç nâfi' eser yazan müsteşrık-ı meşhûr Anton Remuza (Antoin Remusat), Râhib Jan Berul (Gean Berule) gibi müelliflerin fikrinden mülhem olarak ta'rîfe çalışacağız. Burada bize en ziyâde imâmın eserleri medâr olacaktır.

Bu husûsda imâmın "Tasavvuf" hakkındaki nikāt-ı nazarını icmâl edelim:

Bağdâdî'ye göre mâ-aref (connaissance), ferdin temâs ve münâsebette bulunduğu hüviyetlere göre değişir, mâ-arefin mâhiyeti her yerde bir değildir.

Binâenaleyh eşyâ ve hâdisâttan sereyân eden, bizim irfân ve havsalamıza dâhil olan her mâ-aref, biribirine "ayn=ideuligue" olamaz. Buradan şöyle bir netîce-i mantıkiyye çıkarabiliriz: "Biribirine "ayn" olan sebebler, "ayn" neticeler ve mütekābilen biribirine "ayn" olan neticeler "ayn" olan sebeblerin taht-ı te'sîrinde tekevvün eder, " bu hudûd-ı mantıkiyyenin aksi de doğrudur. O hâlde mâdem ki mâ-arefler mâhiyeten biribirine "ayn" olamıyorlar, demek oluyor ki mâ-arefleri îlâd eden sebebler muhteliftir, sebeblerin "künh=Dubstance"leri de ayrı ayrı olmak icâb eder. O hâlde bu künhler nedir? Ve nasıldır? İmâm-ı müşârun-ileyh şöyle bir tasnîf yapıyor:

1- Hadd-i süflâ: Burası "kâinât" denilen bu muazzam eser-i hilkatin "hayat" vaz'ıyla ittisâf ettirmediği ve yalnız kānûnlarını ta'yîn ettiği kısımdır, taş, ma'deniyât.. gibi. Burada kānûnları tanzîm eden Hakîm-i ezelî her bir şeyin sebebini halk etmiştir. Her şey sebebini ulûhiyetten almış bir "manzûme-i sebeb ve vücûd=entelechie"dir. Meselâ: Ateş denilen cevher; yakmak "illiyet"ini kendinde daima muhâfaza eder; madde-i hatabiyyenin ateşten teessürü mutlak ve vâki'dir.

2- Hadd-i sânî: Şibh-i hayât ile muttasıf ecsâmdır, nebâtât, ezhâr gibi. Bu hadde imâm, iki şık buluyor: Şıkk-ı sâbit, şıkk-ı gayr-ı sâbit.

Şıkk-ı sâbit – Mevkiini muhâfaza eder nebâtât, ağaç gibi.

Şıkk-ı gayr-ı sâbit – Mevkiini muhâfaza etmeyip tezerrür eden, yerde sürünen, tesellük eden nebâtâttır. Bu taksîm bugünkü nebâtâtta cârîdir.

3- Hadd-i Muhtelit: Burada "hayat" kaydı tecellî eder;

---

* Essai pour la methode de Descarte müellifi Charpentier sahîfe: 22 bu eser bir doktora tezidir ki: 1871 senesinde Sorbon'da umûm muvâcehesinde müdâfaa edilmiştir.–A.C.

** İbni Sînâ'nın Mantık'ını Fransızca'ya tercüme eden Vatye (Vattier) mukaddimesinde diyor ki: "Ben, bu eseri Latince'ye tercüme edebilirdim. Fakat o öyle bir lisân ki: Kimse bilmez, halbuki bu kitap her ferde lâzım... İbni Sînâ, Aristot'dan büyüktür, çünkü: Aristot, yalnız ulemâ-yı mantıktandır. Halbuki: İbni Sînâ fazla olarak büyük bir fen adamıdır. İlh…" vaktimiz müsâid olursa bu iki mantığın mukāyesesini enzâr-ı kāriîne arz etmeye çalışacağız. A. C.

fakat bu had dâhilindeki "esmâk" ve "tuyûr" gibi mevcûdât-ı muhtelife "mâ-fevk" hasletinden nasîbedâr değildir. Kendi hüviyetlerinden tecerrüd ederek yüksek bir hüviyete şitâbân olamazlar, onlar için "mâ-fevka'l-mahlûk" olmak mümkün değildir. Dest-i kudretin çizdiği hudûd-ı cismiyyet ve ma'neviyyet içinde kalır. Meselâ: Hiçbir kuş, diğer hem-cinsine tekaddüm edemez.

4- Hadd-i âlî: Burada "kemâl" vasfıyla muttasıf ve mütemeyyiz zümre-i insan vardır ki: Bu manzûme-i havâdis ve hilkatin fevkindedir, hepsinin üstünde yükselir. Zihin ve akıl denilen iki mevhibe-i ilâhiyyenin şu'le-i ma'neviyyesi altında yürür. Ve kendisi için mertebe-i kemâl mev'ûddur. Bu mertebe-i kemâl, akıl ve şuûrun hüsn-i isti'mâliyle meşrût ve mukayyeddir.

Burasını biraz tavzîh edelim: Acaba hadd-i muhtelit ile hadd-i âlî arasında daha ne gibi kayıdlar var ve sonra mâ-ba'de't-tab'iyyenin en canlı yerine gelelim:

Hadd-i süflâ ve hadd-i tâlîde sebebler "muayyen"dir; hadd-i muhtelitte sebebler cismin "hecme-i gıdâiyye=élan appétitif"sine göre tanzîm edilmiştir; her şeyi bu hecme-i gıdâiyye altında görür, ona göre hayat, bir hecme-i gıdâiyyeden ibârettir. Tâze ot bulmak, yemek, su içmek gibi..

Yiyecek ot, içecek su bulamazsa onda hecme-i gıdâiyye âmil olur, gider arar, bulmaya çalışır.

Hecme-i gıdâiyye, hâsıl (producteure) bir netice vermez ve bütün neticeler biribiriyle gayr-ı müterâfık olur, bunun için "medeniyet" tahassul **[284]** etmez. Halbuki: Medeniyet birinden diğerine intikāl eden mes'ûd neticelerle, iddihâr edilen mesâî-i azîme ile tekevvün eder. İnsanda böyle bir hecme-i gıdâiyyeden mâadâ bir de hecme-i ma'neviyye (élan moral) maâliyâta doğru bir hamle, bir tuğyân vardır. Öyle zannediyorum ki: Muhalledât-ı mantıkıyyede ulemâ-yı muhtelifenin insanı bir "hayvân-ı nâtık, hayvân-ı dâhık" gibi kayıdlarla ta'rîfleri sırf hadd-i âlîdeki ecsâmı; hadd-i muhtelitin mümtâzını teşkîl eden "hecme-i gıdâiyye" ile iltibâs ettirmiş olmalarındandır; çünkü: İnsanda da bir hecme-i gıdâiyye var. İmâm-ı müşârun-ileyh haddeyn beynindeki hecme-i gıdâiyye arasında gāyet dakīk bir fark buluyor: Hadd-i muhtelitte sebebler "sevk-i tabîî" ile tanzîm ve tertîb edildiği hâlde hadd-i âlîde sebebleri "akıl" tanzîm eder, meselâ: Hayvân yalnız ot arar, yer; insan gıdâsını pişirir, gıdâ tedâriki husûsunda ittihâz-ı tedbîr eder, mızrak kalkan yapar. Sebebleri "ekmel" bir tarzda tanzîm eder. Hayvân bundan tamâmıyla mahrûmdur. Ta'bîr-i diğerle insanda "gâye" indimâc eder. Ve işte her şey bu gāyeden doğar.

–2–

İmâm Muhyiddîn'in havâdis (monole de phénoméne) hakkındaki efkâr-ı fâzılânelerini icmâl ve telhîs ettikten sonra "mâ-fevk"in ta'rîfine gelelim: Mâ-fevk nedir? Nasıl tecellî eder, ne ile anlaşılır. Tecrübe dâhiline girer mi?

"Mâ-fevk", hadd-i âlînin seviye-i mu'tâde (mieau normal)sini aşmak için cevherin hissettiği "i'tilâ-yı bâtınî"dir.

Bu öyle bir i'tilâdır ki: Cevherin "bâtıniyet"inden tesâdüdür. Bütün insanlık budur; insan mefhûmu, "mâ-fevk"-le teayyün ve tasarruf eder. Mâ-fevkin muayyen bir sâhası yoktur; lâ-yetenâhiyet içinde çalkanır; insanda öyle bir iktidâr-ı fevkalâde vardır ki "şevket-i rûhiyyesini bu hudûdsuz "mâ-fevk sâhası"nın istediği noktasına kadar îsâl edebilir."

Bizim mâ-areflerimiz, işte şevket-i rûhiyyemizin vâsıl olabildiği yerlerin mikdarıyla mütenâsib sûrette vâzıh olur, mâ-arefler bu sûretle tenevvu' ettiği gibi bâlâda mezkûr hudûd-ı erbaaya göre de tenevvu' eder.

Bütün mâ-arefler bizde mefhûm tarzında münkeşif olur; esâs-ı i'tibâr ya bir, gāye i'tibârıyla ayrı diğer bir mâ-aref fevkalâde vardır ki: Ona "tefahhus" derler. Her ikisi arasındaki farkı anlamak için evvelâ "mefhûm"u ta'rîf edelim. İmâm Muhyiddîn mehfûm kelimesinden neyi murâd ediyor:

"Mefhûm, aklın hudûd-ı erbaaya mürâcaatından sonra kazandığı hâlet-i zihniyyedir."

Her mefhûmun maddî bir mevzûa (objet)sı vardır. Maddî mevzû'suz mefhûm gayr-ı kābil-i tefehhümdür. Meselâ: Ağaç olmazsa, taşı görmezsen onların mefhûmları hakkında ıttılâ' elbette adîmdir; fakat "tefahhus" öyle bir mâ-arefdir ki mevzûu yoktur; mevzû'suz intikāl edilir: Kadîr, azîm, rahîm celîl ilh.. sıfât-ı Sübhâniyyesi gibi, mâdem ki: Mâ-areflerimiz mefhûmdan inşiâb ediyor, o hâlde iki büyük şu'beye ayrılıyor, demektir:

1- Mâ-aref bil-mefhûm

2- Mâ-aref bit-tefahhus

"Mâ-fevk" meyelânı, hadd-i âlînin seviye-i mu'tâdesini aşmak husûsundaki mihanikiyyeti "mâ-aref bit-tefahhus"a dâhildir. Mâ-aref bil-mefhûm, tecrübeye dâhil olduğu hâlde mâ-aref bit-tefahhus tecrübeyi taşar, yani tecrübeye sığmaz, o mâ-kable't-tecrübe (transceudantal)dir, kemâ-hiye (apriori) anlaşılır; yani mâ-aref bit-tefahhusda, mefhûm-ı fevkalâde "akıl"a sereyân eder bir hâlde münkeşif ve mütecellî olur; bu hakīkī bir tecellîdir. Aralarında şu fark vardır:

Mâ-aref bil-mefhûm bir mâ-aref-i nisbî (relatif) olduğu hâlde tefahhus-ı mutlak (absolu) sâhasına mürâcaat eder. Tefahhusun ifşâ ettiği kıymetler mutlaktır.

Mâ-fevk; netice i'tibârıyla "nisbiyet"in (mutlakiyet)e karşı meyelânı ve devâmı demektir.

Mâ-fevk, hadd-i âlînin secîe-i mümtâzesidir. Mâ-aref bit-tefahhus mutlakiyyete mukterin olur, demiştik. Nasıl acaba? Cevher-i aslî ile "hem-zaman" olarak… Cevher-i aslî ile hem-zaman olmak ne demektir?

Mâ-aref bil-mehfûmda biz yalnız mevzû'ları sathî bir sûrette temâşâ ederiz. Mefhûmiyetin ihâta edemediği anâsır hâriçte kalır; şu i'tibârla mâ-aref bil-mefhûm bize her vakit yanlış neticeler verir, bizi aldatır. Mâ-aref bit-tefahhus bizi tevazzu'-ı maddî (objectivie formelle)nin altında tuğyân ve feyezân eden cevher-i aslîye îsâl eder; mefhûmiyetin dâr ve muzlim hudûdundan çıkarır, bize şe'n-i hakīkīyi gösterir. İşte akıl, ne vakit şe'n-i hakīkī ile hasb-i hâl ederse, ne vakit şe'n-i hakīkī ile karşı karşıya gelirse o vakit mutlak ile "hem-zaman" olur, yani o vakit akıl; mutlakiyyet içinde münşaibdir:[1] İlhâm: Vahiy gibi… İlhâm ve vahiy; aklın "mutlak" ile hem-dem olduğu zamanlardır; fakat "hem-dem olmak", "mutlak olmak" demek değildir. Mâ-fevkin bu i'tibâr ile yeni bir ta'bîri:

[1] Metinde (منشبعدر) şeklinde yazılmıştır.

"Aklın mutlak ile hem-dem olmak husûsundaki isti'dâd ve meyelânı"

Demek olur. Bu meyelân nasıl tecellî eder ve vâsıta nedir?

Mâdem ki: Mefhûm bize yalnız "nisbî mâ-arefler"in hutût-ı hâriciyyesini çiziyor, mâdem ki: Mâ-aref bil-mefhûm "nisbiyet" dâhilinden çıkamıyor, o hâlde "nisbiyet"in "mutlakiyet"i ihtivâ etmesi gayr-ı mümkündür; cüz'ün **[285]** küllü ihtivâsı kabîlinden bir şeydir. Bu yeni nokta-i nazara göre "mutlak"ı ihâta ve ihtivâ edecek "zihniyet"i aramak mecbûriyetindeyiz.

Mefhûm bize "havâss"imiz vâsıtasıyla münkeşif olur; bu takdîrde hissî (Sencible)nin mâ-fevka'l-hissî (Supra-Sencible)yi ifâdesi lâzımdır ki: O da imkânsızdır. Mutlak; yalnız rûhun "teyakkuz ve intibâh-ı fevkalâdesiyle" münfehim ve ayân olur. Yani: O vakit hayâl susar; his, cûşiş-i dâhilîsini terk eder; "ene", o vakit bir inşiâl ve tenevvür-i ma'nevîden ibârettir, bî-hudûd bir semâ-yı feyz ü teâlî içindedir. O vakit hayâlin, hissin bu sükût-ı amîk ve muvakkati arasında aklın, o mevhibe-i Sübhâniyye'nin sereyân-ı lâhûtîsi başlar. "Ene", tehâlüf (Hétérogéne)den tecânüs (Homogéne)e derk etmek vasfıyla mevsûfdur. "Mâ-fevk"; rûha verilen böyle bir terbiye ile tahsîl edilir; yani "mâ-fevk"in mevzûu "mütecânis" bir rûhiyettir; "nisbiyet" ki: "Tehâlüf" ifâde eder, ona bil-bedâhe mevzû' olamaz. "Mutlak"da "gāye" yoktur. Çünkü "mutlak" "aksâ" ifâde eder, o bir "kusvâ"dır. Gāye ancak nisbiyet içindir; "mutlak"da "mâ-verâ=au-delà" olamaz; çünkü: Mutlak; mâ-verânın "kâmiliyet=Totalité"idir. Mutlak; bir "ihâta-i tâmme=concu global"dir. Bu ihâtanın secîe-i mümeyyizesi yalnız "a'zamiyet"dir; kat'iyyen "asgar" olamaz. Bu a'zamiyet neden dolayı tahassul ediyor?

Bizim bütün telakkıyât-ı hissiyyemiz âlem-i hâricînin nüfûz ve te'sîri altında teşekkül eder. Bu nüfûz ve te'sîrler bizi sevindirir, güldürür, ağlatır. Bununla biz dünyevî varlığımızı idrâk ederiz. Bu hâriçle temâs esnâsında "irâde-i cüz'iyye"mizin mevzûu vuzûh-peydâ eder. Aklın hâriçle olan bu münâsebet-i mütemâdiyye ve mütevâliyyesini kaldırınız; "irfân"ın en ehemmiyetli istinâdgâhını lağv etmiş olursunuz. Eflatun pek haklı olarak *Théetète*'e şu sözleri söyletiyor:

"İlim, hisden başka bir şey değildir; "olan" ve bize "tezâhür eden" şeydir"* Ya şe'niyet bu tezâhürün mâ-verâsında ise o vakit ne yapacağız? O vakit bizde mâ-aref nasıl teşekkül edecek? İşte mes'elenin en mühim ciheti burası.. Tezâhür (Aggaraitre); her vakit ma'nâ-yı vücûd (étre)u ifâde etmez. Bu i'tibâr ile her "tezâhür" bizce "ekall" bir ma'nâyı hâiz olur ve bunun için "asgar"dır.

İmâm Muhyiddîn, burada nokta-i nazarını kemâl-i sarâhatle müdâfaa ediyor, diyor ki: "Cismiyetimizin temâs ettiği her şey, acaba bir şe'n-i tâm (réalité totol) mıdır? Elbette değildir. Çünkü şe'nin tâmmiyeti cismiyetin ifâde-i hissiyyesiyle münkeşif olmaz."** Burada "mâ-fevk" yeni bir ma'nâ iktisâb ediyor. "Rûhun a'zamiyete karşı olan incizâbı" demek oluyor. Şimdi bâlâdaki mülâhazâtı şu sûretle telhîs edebiliriz:

1- Mâ-fevk, "cevherin i'tilâ-yı bâtınî"sidir.

2- Mâ-fevk, "nisbiyet"in mutlaka karşı meyelân ve devâmıdır.

3- Mutlak bir ihâta-i tâmme olduğu için mâ-fevk, hadd-i âlînin a'zamiyetle hem-dem olmak husûsundaki "vüsûbu=dynamigue" isti'dâdıdır.

İyice dikkat edilirse görülür ki: Mâ-fevkin bu üç şekli, yalnız "mâ-fevk"in tarz-ı tecellîsi i'tibârıyla aldığı ma'nâdan ileri gelir. Yoksa esâsen bu üç tarz "müttehid"dir. İmâm-ı Bağdâdî'nin mâ-fevka't-tabîası, "mâ-fevk" fikri üzerine müessesdir, yani: Mâ-ba'de't-tabîa nisbî kıymetlerle değil mutlak kıymetlerle iştigāl eder ve bu kıymetler yalnız muhdesât-ı mâ-ba'de't-tabîaya inhisâr etmeyerek bütün silsile-i münfehimenin arasında bir râbıta-i ahlâkıyye vücûda getirir. Bu i'tibâr ile diyebiliriz ki:

Mâ-ba'de't-tabîa, ilm-i ahlâk ile memzûcdur. "Mâ-fevk" mutlakiyetin bir ifâdesi olmasına göre ilm-i ahlâk bir "düstûr-ı kayyim-i mutlaka= doctrine des valeurs absolues" den ibârettir, demektir ve bi'n-netice mâ-ba'de't-tabîanın en büyük mevzûu hadd-i ulvînin seviye-i mu'tâdesini aşmak husûsundaki isti'dâdı olur.***

Bakınız imâm-ı müşârun-ileyhin şu satırları ne kadar şâirâne, ne kadar hakîmânedir:

"Ey insan! Sen muzlim bir mefhûmsun. Muzlim olduğun kadar da münevversin! Sen "hazîz" iken erişilmez bir "evc"in var. Küçük bir karıncayı idâre eden kānûnu keşf edemediğin hâlde yıldızlara kadar ref' tefekkür edersin; fakat sen bir varlıksın, ki nûrun bir "menba'-ı lâ-yezâl"den gelir. Senin "evc"iyyetin oradadır. Senin yalnız enzâr-ı maddiyyen değil, ma'neviyyetin de rü'yet hâssasıyla muttasıftır. Sen öyle bir "kevneyn"-i husûsîsin ki: Her neyi ararsan kendinde bulursun. Çalış ki: Dîde-i bâtın ile âfâk-ı bî-intihâ-yı ledünnü temâşâ edesin. Bu öyle bir temâşâdır ki: Bir sükûn-ı muazzam içinde tulû' eder; her şey susarken, a'sâb-ı hâricînin te'sîrinden masûn iken, sen yalnız kendini duyarsın. Sen yalnız kendini duy. İşte her şey ilh.. ilh…"****

İnsan, "kendini duyarsa" işte o zaman kendisine hâs vasf-ı mümtâz ile tavassuf eder; "Nefsini bilen Rabbini bilir." İşte felsefe için en büyük nokta-i azîmet.. İşte "mâ-fevk".. İnsan denilen bu his ile mevsûf hüviyet, bir nevi' "sırât-ı dünyevî"dir. En büyük "berzah" budur; "İnsân-ı dünyevî" bütün cehdini bu "sırât"ı geçmek için sarf eder. Behemehâl ileri gitmeye mecbûrdur. Geri dönülmez, alt tarafı hatar-nâkdir. Yalnız ön ciheti açıktır. Oraya doğru yürümelidir. Orası bir âlem-i ziyâdârdır. Ferd orada; bu berzahı aşarken duyduğu havf ve haşyeti unutur; bütün halecân ve ta'bı kesb-i sükûn eder, orası, o açılan yol "mâ-fevk yolu"; o âlem, "âlem-i mâ-fevk"dır.

Paris: **Âsaf Celâl**

* * *

* Eflatun: *Théétète* sahîfe: 152.

** Râhib J. Bérule, *lec grands denseurs de l'orient* yani "Şarkın Büyük Mütefekkirleri" ünvânlı üç cildlik eserinden, sahîfe: 285 Birinci cild, "İslâm Hükemâsına Göre Mâ-aref Nazariyyesi" serlevhalı bahs-i mühimden.

*** İmâm Muhyiddîn-i Bağdâdî. Mütercimi: ch. Ripoldt (1790).

**** İmâm Muhyiddîn-i Bağdâdî. Mütercimi: ch. Ripoldt (1794).

[286] HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

PEKİN'DE İSLÂMİYET'İN VAZ'İYET-İ HÂZIRASI[1]

Amerikan Kıssîsiyyûn* Fırkası'na mensûb olup Çin İmparatorluğu'nun pâyitahtı olan Pekin şehrinde ikāmet eden Mister Çarls L. Oculvi (TH. L. Ögilvrie), Londra'da Protestanlar tarafından neşr olunan *Âlem-i İslâm* mecmûasında Pekin şehrindeki müslümanların nüfûsu ile cevâmi'-i şerîfenin mikdarı hakkında bir makāle neşr ediyorlar ki bizce mechûl bir çok ma'lûmâtı muhtevî olması hasebiyle ber-vech-i zîr tercüme ve nakl ediyoruz. Maamâfih kemâl-i bî-tarafî ile yazılmış bir makāle sûretinde telakkī olunmamalı, ihtiyât ile okunmalıdır.

"Benim bildiğime göre, Pekin'de sâkin müslümanların ne mikdâr-ı nüfûsu, ne de câmi'leri şimdiye kadar lâyıkıyla ma'lûm olamamıştı. Maâbid-i İslâmiyye'nin mikdarına dâir istihsâl etmiş olduğum ma'lûmâtın sıhhatinde artık şübheye mahal yoktur. Fakat maatteessüf Pekin'deki nüfûs-ı İslâm'ın mikdâr-ı hakīkīsini ta'yîn etmek câmi'ler gibi kolay bir şey değildir; binâenaleyh tahrîr-i nüfûs edilinceye kadar bu husûsda kat'î bir şey söylemek mümkün değildir. Yalnız oldukça sıhhate karîb olmak üzere bir tahmîn yapabiliriz.

Ahîren Pekin şehrinin dâhilinde ve hâricinde bulunan bütün câmi'leri ziyâret etmek bahtiyârlığına nâil oldum. Câmi'leri ziyâret vesîlesiyle gerek Ahundlar** gerek ahâli ile temâsda bulunmak fırsatını da kaçırmadım. Bu sebeble müslümanların tarz-ı ibâdetlerini gözümle görerek bir çok mesâil hakkında onlardan ma'lûmât almaya da muvaffak oldum.

İcrâ etmiş olduğum tahkīkātın neticesi ber-vech-i âtîdir: Pekin şehrinin "Çin'i" denilen kısm-ı şimâlîsinde ve "Tatar" denilen kısm-ı cenûbîsinde surların dâhilinde ve hâricinde kâin bütün câmi'lerin yekûnu otuz ikiden ibârettir. Biri müstesnâ olarak, câmi'lerin kâffesinde birer Ahund, yani birer molla vardır. Bu Ahundların *Kur'ân*'ı okuyabilecek kadar Arap lisânında mahdûd bir vukūfları vardır. İstisnâ ettiğim mescid ise "Çin Tsusiyang" mahallesinde kâin en küçük câmi'dir ki bunun ahundu da hakīkaten bir kapıcıdan ibârettir!

Her yerde icrâ ettiğim tahkīkāta göre Pekin şehrinde 5.949 İslâm âilesi mevcûd olduğunu öğrendim. Aşağıda tafsîlen yazılmış olan rakamların irâe ettikleri vechile bu adedin hakīkate mukārin olması gālibdir.

Çinlilerin eski i'tibârlarına göre sekiz ağız bir âileyi teşkîl eder imiş. Fakat Çince "Müslimini" tesmiye olunan müslümanlar hakkında bu aded bir hadd-i vüstâ olarak kabûl olunamaz. İslâm âilelerini biribiri üstüne beşer nüfûs i'tibâr edecek olursak hakīkate daha ziyâde takarrub etmiş oluruz. Teaddüd-i zevcâtı tecvîz eden bir din müntesiblerinin âile efrâdı böyle az olması şâyân-ı taaccübdür. Bunun sebebini araştıracak olursak fakīrlikte buluruz. İslâmlar dahi Çinliler gibi fukarâdır. İçlerinde bir kadından fazla zevcât ile müteehhil bulunan müslümanlar pek nâdirdir.

Vâkıâ bazı müslüman âilelerinde on sekiz kadar çocuk bulunduğu görülmüştür. Fakat bu pek müstesnâ bir hâldir. Alel-ekser âileler iki üç çocuktan ibârettir. Binâenaleyh umûmî bir tahmîne göre beher âile beş kişi i'tibâr olunabilir. Şu hâlde Pekin şehrindeki İslâmların adedi otuz bini tecâvüz edemez.

Williams'ın *Mülk-i Vüstâ* nâmındaki eserine göre 1860-1873 on üç sene devâm eden Kansuh ihtilâli zamanında Pekin'de iki yüz bin müslim var idi. Diğer bir muharrir Brumhal *Çin'de İslâm* nâm eserinde 1873 senesinde Pekin'de 13 câmi' ile yirmi bin İslâm hânesi mevcûd olduğunu söylüyor. Şimdi anlaşılmayan bir şey varsa o da 1867 târihinden beri câmi'lerin adedi 12'den 32'ye tezâyüdü, âilelerin mikdarı da yirmi binden altı bu kadar bine indiğidir! Benim tahkīkātımın sıhhatini gösterir mufassal erkāmı ber-vech-i zîr derc ediyorum:

Niyer-Şun-Çiyemen (Şimâlî şehre nâzır olan kapı)

Cenûbî şehirde İslâm âileleri:

Niyuçiye'de 2.000– Çiev Tzo hotgonk'da 1.000– Tyevçu Hotgonk[?] 40– diğer iki mahallede 800

Şimâlî şehirde olan İslâm âileleri:

Niyuçu Hotgonk , Şupi Hotgonk ve diğer bir mahallede 160 – Fen Tzo Hotgonk 'da80 – Hoy Tzo Hotgonk'de 45 – Ping Tzumen (şehrin hâricinde), Çiyeyey'de 100 – Sazlı Hu'da 60 – Ping Tzomen (şehir dâhilinde) Çin Şiyefen Çih 40 – Şiye tavpiye'de 20 – Neh Kuyen (şehrin hâricinde) hâne 60 – Takvam (şehrin dâhilinde) 200 – Matyen (şehrin dâhilinde) 200 – Enting Nen Kevan (hâricinde) 20 – Ermetyev Hunig (şehrin dâhilinde) 200 – Ereli Hevenig (şehrin hâricinde) 40 – Nin Hesyev Çih (dâhilinde) 30 – Çung Çih (hâricinde) Vehsiyepğu (hâricinde) 200 – Palyi Çevanig "2-1/3 İngiliz mil mesâfede" 40 – Nuyatsay Hotung (şehrin hâricinde) 100 – Lumyi tesanig Hutuniğ (hâricinde) 80 – Suçu Hutuniğ (dâhilinde) 13 – Çin Tesuhsiniğ 7 – Tuliğ Sasupmaylu 100 – Teng Tezuçih 14 – Tenhey Yen 100.

Câmi'lerin içerisi güzel bir hâlde bulunmakla beraber – bir iki müstesnâsıyla– hâriçleri pek câlib-i ihtirâm bir vaz'iyyettedir. Bütün bu câmi'lerin avlusunda gāyet temiz ve mükemmel şadırvanlar vardır.

Ahund günde beş vakit cemâatle edâ-yı namaz eder. Namazdan evvel **[287]** müslümanlar "Hesye ve Çeyniğ" yani (küçük banyo) = abdest alırlar.

Büyük haftalık ibâdetlerini Cuma gününde zevâlî saat ikide hep birlikte edâ ederler. Bu Cuma namazından evvel herkes "Taçeyniğ" = (büyük banyo) –gusül– alır ve yeni esvâb iktisâ eder. Otuz iki câmi'de Cuma namazında bulunanların adedi vasatî olarak 843 kişiden ibârettir. Eyyâm-ı sâirede bazı câmi'lerde birkaç musallî bulunur ise de bazılarında ahunddan başka kimse bulunmaz. Bunun sebebi işle meşgūl olmalarıdır. Zîrâ bu ahâlinin kısm-ı a'zamı fukarâ olduğu için işlemekle maîşetlerini te'mîn ederler.

Ahund olmak isteyen bir genç talebe on sene Arapça ve ulûm-ı dîniyye tahsîline mecbûrdur. İmtihânını geçirdik-

---

[1] Makalede geçen Çince isimler, Osmanlıca yazılışlarından okunduğu şekliyle yazılmış, bir kaynaktan te'yid edilememiştir.

* İlk iki asr-ı mîlâdîde kilisede, yani kadîm nasârâda, ruhbâniyet yok idi; rüesâ-yı rûhâniyye (kıssîs) yani "pîr ve ihtiyâr" unvânını taşırlar idi. Yunanca "Prezbutirus" kelimesinden iktibâs olunan Presbyterian Protestanlar fırkalarından bir mezhebdir.

** Çin'de bunlara "Ahvenk" derler.

ten sonra münhal olacak ahundluğa ta'yîn olunur. Ahund cemâat tarafından ta'yîn kılınır. Bir gün ihtiyâr bir ahund gelip benden muâvenet ricâ etti. İşittiğime göre bu adam kavgacı olduğu için hiçbir cemâat kendisini istihdâm etmiyormuş!

Ahundlar, câmi'lere merbût olan vakıf hânelerinde meccânen ikāmet eder. Cemâat muktedir olduğu kadar onlara aylık verir. Büyük cemâat ahun[d]larından mâadâ, diğerlerinin mikdâr-ı maâşları ayda beş "Tayel" yani seksen bu kadar kuruş râddelerindedir. Ahundlar ekseriyâ yabancı ve gurebâ bulundukları için bekardırlar. Bu Ahun[d]lar kısm-ı a'zamı lisân-ı Arabî'yi pek az bilirler. Bu da ancak *Kur'ân*'ı okumaktan ibârettir. Lakin bazı ahundlar bu lisânı pek iyi bilirler.

Pekin ulemâsı miyânında en meşhûrları Vang Hao Can ile Çang Çeing Yun hazerâtıdır. Bunların birincisi Niv Çihe, diğeri ise Çeya Utzu Hutuniğ mahallelerinde ikāmet ederler. Bu zevât-ı muhteremenin her ikisi Mekke-i Muazzama'yı ziyâret etmişlerdir, Çang Çeing Yun iki kere edâ-yı hacc-ı şerîf etmiştir. Bu zât Dersaâdet ile Kudüs-i Şerîf'i, Moskova ve Petersburg şehirleriyle beraber diğer merâkiz-i mühimmeyi de ziyâret etmiştir. Can Efendi hazretleri Pekin'deki Çinliler nezdinde pek ma'rûf ve muhteremdir. Benim bildiğime göre münhasıran Muhammedî olarak Pekin'de Ali Rızâ Efendi idâresinde yegâne bir medrese vardır ki o da Vang Hao Can Ahund'un câmi'-i şerîfine merbûttur. (Bak *Çin'de İslâmiyet* eserinde sahîfe 292). Bunun muâvini de yakında İstanbul'dan muvâsalat edecektir.* Mektep münhasıran zükûra küşâd olunmuştur. Tahsîl Arapça ve Çince icrâ olunmaktadır. Müslüman çocukları ekseriyâ Çinlilerin mekâtibine devâm ederler.

Pekin'deki nisvân-ı Muhammediyye peçe isti'mâl etmezler. Fakat câmi'de namaz kılmaları memnû'dur. Câmi'lerde parmaklık ve kafes bulunmadığı için İslâm kadınları mâbedin hâricinden hutbe ve tilâvet-i *Kur'âniyye*'yi dinlerler. Maamafih evde istedikleri kadar namaz kılabilirler.

Ahund ara sıra Çince vaaz eder. Benim istihsâl ettiğim ma'lûmâta binâen mev'ıza bâbında kat'î bir kāideleri yoktur. Bir rapora göre senede iki defa resmî mev'ızalar Çin lisânıyla icrâ olunuyormuş. Bu mevâizde ahund hazretleri ahâliye ahlâk-ı haseneyi tavsiye eder, ahkâm-ı *Kur'âniyye*'yi anlatır, velhâsıl onlara iyi nesâyihde bulunur. Diğer bir rapora göre haftada bir defa kısa bir vaaz vardır.

Geçenlerde Çin hıristiyanlarından bir muhibbim müslümanlar hakkında bana şu beyânâtta bulundu: "Hıristiyan olmazdan evvel bir dostumla birlikte câmi'e giderdim. Müslümanların ibâdetlerinde meşhûd olan sâdelik ve ciddiyet ve mevâizin samîmiyeti bana o kadar te'sîr ederdi ki, eğer o zamanda Hıristiyanlığın nüfûzu bana rast gelmeseydi her hâlde müslüman olacağım muhakkak idi."

Çin müslümanları diğer memleketlerdeki kardeşleri gibi ezanı minârede okumazlar. Çünkü câmi'lerin minâresi yoktur. Sonra ahâlî-i İslâmiyye'nin hâneleri ekseriyâ mescidden uzak bir mahalde bulunuyor. Bunun için ahund vezâif-i sâiresine müezzinliği ilâve etmek külfetinde bulunmuyor. Bunun diğer bir sebebi de şübhesiz Çinlilerin taarruz ve istihzâlarına meydan vermemekten ibârettir. Tekmîl ahâlisi müslim olan mahallelerde bit-tabi' ezan okunur. Meselâ şehrin garb kapısının hâricinde kâin Sanli Hu küçük İslâm karyesinde ezan okunur.

Câmi'ler miyânında beşinin zikri bilhassa şâyân-ı dikkattir. Çünkü bunlar imparatorlar tarafından ya inşâ, yahud ta'mîr edilmişlerdir. En eski câmi'-i şerîf olan Niv Çih 960 ile 1278 târîh-i mîlâdîde icrâ-yı saltanat eden Sung sülâlesi zamanında inşâ olunmuştu. O sülâlenin ibtidâ-yı saltanatlarında ilk defa olarak İslâmlar Pekin'de ikāmet etmeye başlamışlar idi.

Ming sülâlesi zamanında (1368-1648) imparatorlardan biri bu câmi'i kendi tarafından ta'mîr ve tezyîn ederek onu (Li Pay Sesu) Li PiaSsu (Sarây-ı ibâdet) diye tesmiye etmişti. Her câmi'in "secdegâh" unvânına mâlik olması tabîî ise de, bu unvân Niv Çih Câmi'i'nin ism-i hâssıdır.

İmparator Çinig Tay (1450-1458) (Tang Sesu Pay Lu) mahallesindeki câmi'i ya inşâ, yahud ta'mîr edip onu "Çing Çen Sesu" yani "pâk ve hakīkī ma'bed" unvânıyla telkīb etmişti. Bu isim umûmiyetle câmi'lerin kapıları üzerine de yazılmıştır.

1573-1625 icrâ-yı saltanat eden İmparator Van Li "Ere Taayau Hu Teung" mahallesinde kâin mescidi ya inşâ, yahud ta'mîr ederek onu Faming Sesu yani "ma'bed-i şerîat ve nûr" unvânı mübecceli ile tesmiye etmişti. Bu hükümdâr "Çin Şin Feng Çih" de dahi bir câmi' inşâ ederek onu da Pauşu Sesu yani "ma'bed-i terakkī ve câvidânî" nâmıyla ıtlâk etti.

[288] "Huy-huy"lar**[2] bu dört mescidi "Büyük câmi'" diye yâd ederler ise de, bunlardan ancak birincisi hakīkaten cesîm bir binâdır.

Beşincisi "Huy Tzoying" nâmındaki câmi'dir ki onu da İmparator Ch'ien-Lung (1736-1796) bir müslüman câriyesi için inşâ etmişti. (*Çin'de İslâm* sahîfe 92). Bu binâ-yı muhteşem üzerinde bir de kule yaptırmıştı. Bu kule müşârun-ileyhâ câriyeyi kubbeleri seyrederken saraydan kendi evini tahattur edip müteselli bulundurmak maksadıyla inşâ ettirilmişti. Hanım-ı müşârun-ileyhânın ismi el-Mina idi.

Çinlilerin bu "esîr hâtûn" hakkındaki hissiyâtları pek de o kadar teveccühkârâne görünmüyor. Çünkü müşârun-ileyhânın ikāmetine tahsîs olunan sarayı bugün hükûmet-i cumhûriye işgāl etmiştir.

El-Mina zamanında bu câmi'in etrâfındaki mahalle tamâmıyla Tatar ahâlî-i müslimesiyle meskûn iken bugün ancak elli altmış hâneden ibârettir.

İslâmların seciye-i umûmiyyesine gelince, şâyân-ı kayd olmak üzere aleyhlerinde hiçbir şey yoktur. Çinliler onları hırsızlıkla ithâm ederlerse de, her hâlde kendileri daha hırsızdır. Müslümanlar gāyet müşfik insanlardır.

Pekin'deki müslümanlar Çince mütekellim bulundukları cihetle bunlara nüfûz için lisân-ı Arabî'nin bir kelimesini bile öğrenmeye hâcet kalmıyor.

Müslümanlar bazı i'tiyâdât-ı husûsiyyeleri münâsebetiyle komşuları bulunan Çinliler ile pek az ihtilât ederler. Bunlar

* Bu muallim yakında Pekin'e muvâsalat etmiştir. Ocilovi.

** Çinliler müslümanlara "Huy-huy" derler.

komşularından daha temizdirler. Müslümanlar hınzır etini yemedikleri cihetle Çinliler için onlar ile ihtilât ve müsâferet son derecede müşkildir.

Pekin'de büyük mağazalar ile sarrâfiyecilik eden bazı zengin müslümanlar bulunmakla beraber kısm-ı küllîsi muhallebicilik, kasaplık, nakliyâtcılık gibi san'atlar ile iştigâl ederler.

Benim müstahberâtıma göre, Pekin'de bütün Çin müslümanlarını temsîl eden gāyet muntazam teşkîlâta mâlik bir Cem'iyyet-i İslâmiyye mevcûddur. Bu cem'iyyetin ismi "Çing Çing Huy Çayau"dur. Cem'iyyet-i mezkûrenin reisi evveli "Maçeng Wu" nâmında bir zâttır. Bunun reîs-i sânîsi ise Pekinli "Vang Haucan"dır. "Faming Su" câmi'i imâm muâvininin beyânâtına göre geçen sene Pekin'de akd-i ictimâ' eden cem'iyet-i mezkûrenin umûmî kongresinde bütün Çin vilâyâtından gönderilen yüz meb'ûs isbât-ı vücûd etmişlerdi. Bu, ilk konferans olmak hasebiyle İslâmların intibâh ve mevki'leri hakkında şâyân-ı dikkat bir hareket teşkîl eder.

Din nokta-i nazarından, İslâmlar komşularına nisbetle nâ-mütenâhî derecede yüksektirler. Bunun için kendi dinlerinden daha iyisini görmedikleri vechile tabîî ondan memnûndurlar. Diğer memâlik-i İslâmiyye'de mevcûd bazı fenâlıklar burada bulunmuyor. Beynlerinde nifâk ve adem-i hoşnûdîyi intâc edecek hiçbir şey yoktur. Binâenaleyh bu müslümanlar, daha iyisini bulmadıkça mâlik bulundukları şey ile kanâat ve iktifâ edecekleri tabîîdir.

Şimdi bu kavim üzerine icrâ-yı te'sîr etmek üzere, Mesîh'in tebaasına kapı açıktır.(!) Bu da gāyet dostâne bir sûrette taâlîm-i İseviyye'yi propaganda etmekle mümkün olur. Bunun icrâsı da onlarla muâşeret ve ihtilâtı tezyîd etmekle kābil olabilir. Peygamber (sav)in ümmeti olan bu halkın "Hıristiyanlık İslâmiyet'in aynıdır" diye beslediği yanlış fikirden istifâde edip onları daha mükemmel bir nûra (!) sevk etmeliyiz. Şimdiye kadar bu husûsda hiçbir teşebbüs vukū' bulmamıştır."

MEKÂTÎB

Hindistan Mektupları:

MOĞOL İMPARATORUNUN ÂSÂR-I BER-GÜZÎDELERİ

Dehli'deki Müze Muhteviyâtı

1) Bahâdır Şâh'ın haremine mahsûs zemîni fes renkli ipekten ma'mûl ve sırma işlemeli bir namaz seccâdesi. Tûlü bir metre ve arzı üç çeyrek metredir.

2) Çiçekli, ipekli ve kenarları sırmalı olan son Moğol pâdişâhı Bahâdır Şâh'ın entarisi. Uzaktan şal gibi görünüyor.

3) Benekli ve hâlis sırmadan ma'mûl Bahâdır Şâh'ın şalvarı. Uçkuru sırmalı olup, iki püskülü de vardır.

4) Moğol imparatoriçelerinden, hüsn ü ânıyla meşhûr Zînet Mahal'in hâlis ipekten ma'mûl kırmızı renkli bir başörtüsü. Buna Hindîler Urdu lisânıyla "sâri" diyorlar.

5) Müşârun-ileyhânın turunç renginde ipekli bir dış donu.

6) Yine müşârun-ileyhin fıstıkiçi renginde bulunan sırmalı diğer bir donu.

7) Kutub Minâr ile bahçesini irâe eden ve mozaik taşlardan ma'mûl bir tablo. Gāyet kıymetdârdır.

8) Dehli şehrinin ceylan derisi üzerine tersîm edilen eski bir haritası.

9) Bir eski saat. Kabı Hindistan ağaçlarının keresteleriyle fildişinden ma'mûldür.

10) Sırmalı ve ipekli bir sofra örtüsü. Rengi kaçmıştır.

11) İmparatoriçenin turunç ve kenarları mâî ipekten ma'mûl geniş bir donu. Bunu iş esnâsında giyermiş.

12) Sırmalı bir bohça.

13) İmparatoriçenin bürüncekli bir çarşafı.

14) Moğollar tarafından tanzîm olunan mezkûr kal'anın fennî ve hendesî bir planı.

15) İmparatoriçenin bir kısa yeleği.

16) Kırmızı ipekli ve sırmalı nefîs bir seccâde.

17) Mâî zemîn üzerinde benekli ve sırmalı işlenmiş bir don.

18) Sırmalı diğer bir don.

19) Saçakları hâlis sırmadan ma'mûl yeşil renkli bir çarşaf.

20) İri benekli, mor renkli ipekten ma'mûl bir çarşaf daha.

21) Moğol pâdişâhlarına mahsûs ok uçları, baltaya benzer bir satır bir yay, altın işlemeli bir balta, dikenli ve gāyet zarîf çelpek bir çomak.

22) Pirinçten ma'mûl bir balık üzerinde bir avuç. Bununla Moğol pâdişâhları Hind Denizi üzerindeki hâkimiyetlerini göstermek istemişlerdir. **[289]**

22) Altın yaldızla ta'lîk hurûfâtıyla yazılmış bir levha-i manzûme ki nâzımı ismi altında (نمك خوار ودعا كوى خندان شاهى پير زاده محمد حسين) şöyle yazmıştır. Beyitler ise şunlardır:

زينت تخت است آنكه از بيمش هست لرزنده بر فلك مريخ
مستحق بود ازازل اوزان صاحب تخت و تاج شد تاريخ

23) Kadınlara mahsûs altın ve fîrûze taşlardan ma'mûl bir gerdanlık. Eğer kıymetli olsaydı, Çelebiler bunu terk etmezlerdi. Ve bugün Londra Müzehânesi'nde bulunacaktı.

24) Çini büyük bir küp.

25) Büyük çini derin bir tabak.

26) Siyah ve beyaz mermer taşları üzerine olan imparatoriçenin ayak ve pençe izi. Her ikisi de zarîf ve gāyet küçüktür.

27) Yeşim dedikleri taş üzerinde mahkûk bir takım Arapça ve Urduca yazılar.

28) İmparatora mahsûs olan hançer, ok, zırh, baş zırhı, eski bir tabanca.

29) Avrupa'da ma'mûl bir saat.

30) Fildişinden ma'mûl bir sandıkça.

31) Bir takım çanak çömlek

32) Bir hevdec, bir tahtırevân.

33) Hind imparatoru bulunan Ekber Şâh'ın hizmetine alınmış bir İngilize ihsân olunan lakab fermânı. Son derece nefîs bir kâğıd üzerinde altın yaldızla ve güzel ta'lîk yazısıyla yazılmış olan Fârisiyyü'l-ibâre bu fermânın sonuna imparator-ı müşârun-ileyh imzâ ve mührünü basmıştır. Mühür

(Muhammed Ekber Şâh pâdişâh-ı gāzî Ebu'n-Nasr Muallidd în) kelimelerinden ibârettir ki, mezkûr mührün yekpâre bir zümrüdden ibâret olduğunu İngiliz müverrihleri beyân etmişlerdir. Fermânın uzunluğu bir metre kadardır.

34) Aynı tarzda, gāyet müzeyyen bir nikâhnâme.

35) Üç tane eski koltuk sandalyesi.

36) Bir şehâdetnâme, birkaç mührü muhtevî olup, mühürlerin cümlesi murabba' ve müsemmen ve badem şeklindedir.

37) Lâciverd ve altından menkūş ve müzehheb büyük diğer bir fermân.

38) Hindistan racalarından Perti Rac'ın hatt-ı desti. Bin beş yüz sene evvel Sanskritçe olarak yazılmıştır.

39) Uzun bir tomar üzerinde ince sülüs yazılarıyla yazılmış gāyet zarîf bir *Kur'ân-ı* Şerîf.

40) Eski akīk mühürler. Tabîî saray hademelerine mahsûsdur.

41) Gāyet nefîs ve dayanıklı kitap kapları.

42) Dehli kasabasının pek eski bir planı. Kumaştan ma'mûldür.

43) İpekten ma'mûl beş namaz seccâdesi.

44) Hind ihtilâlinde İngilizler aleyhinde kullanılan bir havan topu.

45) Kutb-i Minâr mevkiinin eski bir resmi.

46) İngilizlerin mazlûmiyetlerini gösteren fecî' bir tablo. İngilizler tarafından uydurulduğunu söylemek zâiddir.

47) Eski bir muhârebeyi gösterir bir tablo.

Resimler Dâiresi

48) Hind imparatorlarından Şâh Cihân'ın el ile yapılmış bir resmi.

50) Cihângîr Pâdişâh'ın bir resmi.

51) Müşârun-ileyhin mahdûmu Prens Şehriyâr'ın resmi. Gāyet güzel bir sîmâya mâliktir.

52) Müşârun-ileyhin genç kerîmesi Gevher Ârâ Begüm'ün resmi. Cidden güzeldir.

53) Şâh Cihân'ın at üzerindeki resmi.

54) İhtiyâr ve kanbur bir hâlde Evreng-zîb (Hind imparatoru)'nun bir resmi.

55) Cihângîr Şâh'ın bindiği Âlem-i Gümân[?] nâmındaki iri bir filin resmi. Yanında iki küçük yavrusu vardır.

56) Vüzerâdan Şeyh Ebu'l-fazl Hâkān'ın resmi. Gāyet vakūr bir çehreye mâliktir.

57) İmparatorlardan İslâm Şâh'ın resmi.

58) Şâh Cihân'ın sermühendisi Ali Murad Hân'ın resmi.

59) Şâh Cihân'ın büyük oğlu Prens Dârâ Şükûh.

60) Son Hind İmparatoru Bahâdır Şâh.

61) Vüzerâdan Rûşenüddevle.

62) Ahmed Şâh Ludi'nin vezîri Serdâr Cenk.

Bu pâdişâh ile vezîri Afgan kavmine mensûb olup, Bâbür Şâh'dan evvel Dehli'de icrâ-yı hükûmet etmekteler iken Bâbür tarafından mağlûb olmuşlardır.

63) Moğol pâdişâhlarından Ferruh Siyer.

64) Ferruh Siyer'in zevcesi Dilrubâ Begüm.

65) Nâdir'le harp edip mağlûb olan Muhammed Şâh.

66) Nâdir Şâh'ın resmi. Yeşil entari ve kırmızı bir hırka giymiştir.

67) Evrengzib'in kerîmesi Zîbünnisâ Begüm. Müşârun-ileyhâ zamanının en büyük şâir ve edîbelerinden ma'dûddur. Fazl u irfânının zikri bilcümle Hind târihlerini tezyîn etmektedir. Gāyet belîğ ve hesnâ idi.

68) İmparator Cihândâr Şâh.

69) Gülgûn'da kasaba ve kal'asının Evrengzib tarafından muhâsara edildiğini gösteren kıymetdâr bir tablo.

70) Ferruh Siyer'in büyük bir resmi.

71) İmparator Ekber Şâh.

72) İmparator Şâh-ı Âlem

73) İmparator Âlemgîr.

74) Ekber Şâh'ın oğlu Prens Mirza Selim.

75) Bahâdır Şâh'ın en sevgili evlâdı Prens Mirza Civânbaht.

76) Vüzerâdan, putperestliği terkle İslâm olan Raca Şıharam.

77) İmparator Cihândâr Şâh'ın der-bârını gösteren kıymetdâr ve muhteşem bir tablo.

78) Şâh Ekber-i Sânî ve Cihângîr'in bir aradaki resimleri.

79) Hind ihtilâl-i ahîrini idâre eden Bahâdır Şâh'ın ikinci oğlu Prens Moğol Mirza.

80) Bahâdır Şâh'ın diğer bir oğlu Prens Mirza Fahr.

81) Ekber Şâh'ın husûsî rakkāselerinin resimleri. Raks hâlinde alınmıştır. Tablonun altında şu "Celse-i raks melagir[?] tavâif-i makbûle-i Ekber Şâh-ı Sânî" ibâre yazılmıştır ki, "melagir" ve "tavâif" kelimeleri rakkāselere ıtlâk olunurmuş. Rakkāselerin isimleri de şunlardır: –Dilcan, Ceyderbahş, Rûşenâ Nayke –Hindû bir kızdır, rakkāselerin muallimi "Atâ" Nakīb-i Tavayifân, rakkāselerin müdîresi Çehûtî.

82) Ekber Şâh-ı Sânî, dört oğluyla beraber.

83) Ferruh Siyer'in kardeşi Refîudderecât.

84) Vaktiyle Moğol pâdişâhları tarafından kendisine mükâfâten bir hükûmet-i müstakılle bahş olunan Tung nevvâbı, Emîr Hân'ın resmi.

85) Kâbil emîr-i esbakı Dost Muhammed Hân.

86) Nevvâb Şemsüddîn Hân'ın resmi. Bu zât Hind ihtilâlinde büyük bir rol oynamış ve İngiliz cenerallerinden, Ceneral Krayzer'i kendi eliyle öldürdüğünden dolayı ihtilâlin teskîninden sonra, bîçâreyi İngilizler asmışlardır.

87) Ümerâ-yı Moğoliyye'den Refîuddevle.

88) Raca Alatsenik.

89) At üzerinde Mirza Civânbaht'ın resmi.

[290] 90) Hindistan'ı ticâret hîlesiyle zabt eden İngiliz kumpanyası a'zâlarının resimleri. Grup hâlindedir.

91) Moğol cenerallerinden putperest Ranikur.

92) İmparator Muhammed Şâh.

93) Ahmed Şâh Ludi.

94) Yine bir raks tablosu. Hindliler raks ve semâ' meclislerine "tâc" derler.

95) Ümerâdan Ebu'l-Hasen Tane Şâh

96) Tarîkat meşâyihinden Pîrânpîr

97) Şarkın yetiştirdiği hükemâdan Ebû Ali Sînâ'nın resmi. Gāyet değerlidir.

98) Fahr-i Âlem efendimizin hayâlî bir resm-i risâlet-penâhîleri.

99) Moğol pâdişâhlarının bir alay resmi.

100) Bir fil güreşi tablosu.

101) Âlemgîr'in büyük bir resmi.
102) Şâh-Âlem'in büyük bir resmi.
103) Eyvân-ı hâs tablosu.
104) Dîvân-ı hâs tablosu.
105) Felek Mahal nâmında bir kasrın resmi.
106) Dehli Kal'ası'nın dıştan alınan bir resmi.
107) Kal'anın kenarından akan Cemna nehrinin muhteşem bir manzarası.
108) Muzikahâne demek olan nevbethânenin resmi.
109) Dış tarafdan görünen Dîvân-ı âmm'ın resmi.
110) Evrenk Mahal'in resmi.
111) Selimger Köprüsü.
112) Şâh Burc nâmında eski bir burcun resmi.
113) Taflak Şâh'ın mezarı.
114) Lâhor Kapısı.
115) Dîvân-ı âmm'ın iç tarafı.
116) Kumsala Kapısı, ihtilâlden sonra İngilizler bu kapıyı her nedense yıkmışlardır.
117) Hâs Pazar kal'a dâhilindeki saray içinde kurulan bir panayırın resmi.
118) Dehli kasabasındaki Cuma Mescid'in resmi.
119) Altın yaldızlı câmi' demek olan Sunerî Mescid'in resmi. Nâdir Şâh Dehli'ye geldiğinde burada yatıp kalkmış ve katliâm emrini buradan vermiştir.
120) Rasadhâne demek olan Cantar mantar.
121) Safder Cenk'in mezarı. Ümerâdandır.
122) Kal'a Mescid.
123) Hümâyûn Şâh'ın mezarı.
124) Dehli Kapısı.
125) Eski Kal'a demek olan Purane Kal'a'nın resmi. Bu kal'a evvelce Dehli'deki hükümdârlar tarafından yapılmıştır. El-yevm enkāzı bâkīdir.
126) Bahâdır Şâh'ın büyük bir resmi.
127) Nâdir Şâh'ın üniformalı bir resmi.
128) Prens Babur'un at üzerindeki resmi.
129) Müşârun-ileyhin konağı.
130) Şuarâ-yı deryâdan Mirza Gālib
131) Dârâ Şükûh askeriyle beraber geçerken yapılan bir tablosu.
132) Musanna' bir şatranç takımı. Kıymetdârdır.
133) Eski İran işi bir yazı hokkası.
134) Eski İran işi bir makas. Kâğıd kesmeye mahsûsdur.
135) Eski bir nargile.
136) Sadefden ma'mûl, zarîf bir sandıkça.
137) İki inek boynuzu.
138) Üç parça eski porselen.
139) Bir gülsuyu kabı.[1]
140) Bahâdır Şâh'ın hatt-ı desti olan bir beyt.
141) Ekber'in bir heykeli.
142) İstîlâdan sonra, İngilizlerin İslâm kadınlarıyla icrâ ettikleri bir îş-i sefâhet meclisinin resmi.

El-Yevm Dehli kasabasında bir çok yaşlı adamlar vardır ki son Moğol imparatorlarının tarz-ı hayât ve maîşetlerini gördükleri gibi, İngilizlerin istîlâ ve ihtilâl esnâsında icrâ eyledikleri mezâlimi de re'ye'l-ayn müşâhede etmişlerdir. Bu âsârı yakından görmek istemeyen bir çok hamiyetli müslümanlar, âsâr-ı mezkûrenin uzağından geçtiklerinde ağlıyorlar.

İngiliz kralı, Corc cenâbları Hindistan İmparatorluğu tâcını giymek için Dehli'ye geldiğinde, işbu kal'ada tamâmıyla eski Moğol hükümdârları gibi bir resm-i kabûl icrâ etmiş ve onlar gibi yemiş, içmiş, hattâ onların yıkandıkları hamamda da yıkanmıştır. Bu kadarla iktifâ etmeyerek, mezkûr imparatorlar gibi başına bir de sırmalı sarık sarmış ve onları taklîd etmiştir. Fakat eski bir ihtişâmı ihyâ etmek isteyen müşârun-ileyh, Moğol imparatorlarını yemek içmekte taklîd edeceğine, halk ve tebaa hakkında ta'kīb ettikleri re'fet ve şefkati taklîd etseydi daha büyük bir iş görmüş olurdu.

Zavallı Hindlilerin bugün ev-barkları yoktur. Binlerce halk sokaklarda yaşayıp imrâr-ı hayât eder. Bu bîçâreler sokakta doğdukları gibi, sokaklarda ölmeye mahkûm bulunuyorlar. Moğol âsârını gördüğümde, şâir-i şehîr Hâkānî'nin şu beyti hâtırımdan geçti.

ما یارکه دادیم این رفت ستم بر ما
بر قصر ستمکار ان یارب جه رسد خندلان

İhtiyârım elde olmayarak bu azîmü'ş-şân imparatorların yıkık duvarları içinde ağladım. Topraklarına göz yaşlarımı dökmekle iyi bir hâtıra bıraktım.

Bilmem ki müslümanlar, ne zaman akıllarını başlarına devşirerek, ağır uykudan uyanacaklardır; [2](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ)

کر تو بدبین مایه دانش از بشر ستی
نفرین یادت بجان زآدم وحوا

Dehli **S**[sin]. **M. Tevfik**

Japonya Mektupları:

HÂRİCÎ TİCÂRET VESÎLE-İ SAÂDET-İ ÜMEMDİR.

Bundan birkaç gün evvel, devâm etmekte olduğum Waside Dârülfünûnu'nun Ticâret Şu'besi muallimlerinden Amanu cenâblarıyla görüşüyordum. Hâricî ticâretten bahs açıldı. Hayli mübâhase ve münâkaşadan sonra: "Hâricî ticâret milletlerin vesîle-i saâdetidir, bir millet hâricî ticârete ne kadar büyük hevesle sarılır ise o nisbette mes'ûd ve ma'mûr bir hayat geçirir. Bugünkü rasîn İngiltere'yi, âhenîn Amerika'yı hep bu heves cihânın iktisâdına hâkim kılmıştır. Husûsan Almanların ve Japonların pek kısa bir müddet zarfında istihsâl ettikleri saâdet-i iktisâdiyyelerine de sebeb-i yegâne budur" diye durdu. Muallimin bu sözlerinden sonra ben de vatanımı, onun hâricî **[291]** ticâretinin kimlerin ellerinde sürüklendiğini düşünerek bir hüzün içine dalmıştım.

Eğer düşünülürse ne kadar acınacak hâlimiz var… Bu kadar mühim bir mevki'-i coğrâfî işgāl ettiğimiz hâlde bu derece aşağı bir mevki'de bulunuşumuz cidden acınacak, cidden hüzün ve kedere değer bir hâldir zannındayım.

[1] Metinde (صو قایی بی) şeklinde yazılmıştır.

[2] Haşr, 59/2.

Mevki'-i coğrâfîmizi bir yana bırakalım; el-yevm Japonya, Hindistan, Malayu, Borneo, Sumatra ve sâir memâlik-i İslâmiyye ve şarkıyyede bizim siyâsî ismimizi sû'-i isti'mâl eden Yunanlı yankesiciler kendilerine Ahmed, Mehmed, Veli ve Ali gibi isimler vererek milyonlarca lira para kazanıyorlar. Almanlar ve İngilizlerin himâyesi tahtında Avrupa mallarını Osmanlı malı diye satıp o sâde-dil bîçâre din kardeşlerimizi kandırıyorlar, yalnız bir ismimiz onlara bitmez tükenmez servet kazandırıyor da biz kendimiz hâlâ İstanbul'da attârlıktan, bakkāllıktan ileri gidemiyoruz; yahud ileri gitmek istemiyoruz. Hârice çıkmaktan korkuyoruz.

Bugün âlemin ticâretini parmaklarımıza saracak derecede vâsi' pazarlarımız varken, yani bütün Cenûbî Asya sâhili Osmanlı malını, İslâm ma'mûlâtını yüklenmiş âl-i Osmanlı bayrağını hâmil sefâin-i ticâriyyemize dört gözle intizâr ederken; âlemin tütün ticâreti memleketimizin nâmını taşımakla para kazandırırken, biz o mukaddes toprakta hâlâ kaçakçılık derecesinden ileri terakkī edemiyoruz.

Dâhilî ticârette de ne kadar terakkī etsek, mevkiimiz mahdûddur. Çünkü hiçbir mâl çıktığı yerde büyük kâr ile satılamaz.

El-yevm Hindistan'ın cenûb sâhilinde, Cezâir'de, Malayu'da, bütün Çin'de, Japonya'da, küberâ Osmanlı ma'mûlâtı diyerek Sisamlı "Kara Teodor" şirketinin tütününü, bazı Yunan ma'mûlâtından ve üzerine kırmızı fesli bir sûret çekilmiş pek pahalı tütünleri her sene milyonlarla sarf etmektedir.

Eğer İslâm tütüncülerimiz yalnız memleketimizde tütün toplayıp onu Avrupalılara satmakla iktifâ etmeyip de gāyet müzeyyen kutulara koyarak ve sıgaralarını da pazarına muvâfık tezyîn ederek kendi mallarını kendileri meydana koyarlarsa ve kendi elleriyle tâ Hintistan, Çin ve Japonya pazarlarına kadar getirirlerse, yahud senede bir iki seyyâh komisyoncu gönderirlerse emîn olmalılardır ki dört, beş ecnebî şirketinin kazandığını ceplerinde bulacaklardır. Hele Hindistan ve Malayu, civârına mahsûs ihrâcâtı bir derece i'tinâ ile îfâ edip ma'mûlât üzerinde birkaç umûmî ve ma'lûm Türkçe kelimeler de vaz' ederlerse istihlâkâtın kendi mallarına inhisâr edeceğine emîn olmalılardır.

Bu yolları an-asıl Ticâret ve Zirâat Nezâreti'nin ve konsolosların raporlar ve mecmûalarla göstermek vazîfeleri ise de maalesef nezâret-i mezkûre ricâlinin sükût ve teseyyübü, konsoloslarımızın vazîfelerinden bî-haberliği (Ticâret Mektebi'nden me'zûn ve ilm-i iktisâda âşinâ konsoloslarımızın vücûdundan şübhe edilse yeri vardır), yalnız pasaport me'mûru imiş gibi oralarda oturan vatandaşlarımız üzerinde cellâd-ı İran serbâzı gibi hareketleri, ticâret-i hâriciyyemizin bundan rub' asır evveline kadar işgāl ettiği mevkii bile gāib ettirmiştir. Ve bu acı hâller göze battıkça benim gibi âcizleri de kaleme sarılmaya feryâda cesâret-yâb olmaktadır. El-yevm Japonya'nın yalnız Çin'e senevî ihrâcâtı 169 milyon yendir. (Bir yen 12,5 kuruştur.) Japon ticâret âlemi bu adedin son senelerde terakkī edemediğinden şikâyet ve hükûmetin nazar-ı dikkatini şiddetle bu hâle celb etmektedir. El-yevm Çin'de gümrük ta'rifelerinin tebeddülü ihtimâlinden bahs olunduğundan endişeye düşen Japon âlem-i ticârîsi Çin'e ikinci bir harbin i'lân edilmesini talebe kadar varmaktadırlar.

Kezâlik Amerika Cemâhîr-i Müttefikası yalnız bir gaz ma'deni imtiyâzı hâtırı için Çin'e büyük birâderlik edecek kadar sâhâbete yüz tutuyor da, biz "Aman mâlınızı getiriniz, görelim, alalım, dâimî müşteriniz olalım" diye bizim o metrûk tezgâhlarımızdan, harâb tarlalarımızdan çıkabilecek emvâli iştiyâk ile bekleyen dindaşlarımıza, siyâseten en tabîî dostlarımıza karşı sükût ediyoruz ve sonra da bu sükûtumuzu "Biz çalışmak istemiyoruz, biz bu dünyâda, öbür dünyâ için yaşıyoruz" ma'nâsında te'vîl edenlere de kızıyoruz.

Hiç ağlamayan çocuğa süd verildiğini gördüğünüz var mı? Çalışmayan milletlerin saâdetini, aramayanın bulduğunu, istemeyenin aldığını bilir misiniz?

Saâdet ve refâh-ı millîmiz hâricî ticâretimizin terakkīsine ma'tûfdur. Ticâret ev içinde olmaz. Çıkalım, görelim, tedkīk edelim, belki daha vâsi' tarlalar buluruz.

Tokyo: Abdürreşid İbrahim oğlu
Ahmed Münir

Londra Mektupları:

HOCA KEMÂLEDDÎN VE İNGİLTERE'DE İNTİŞÂR-I İSLÂM'A GAYRET NUMÛNELERİ

Birkaç sene evvel Londra'da bir câmi'-i şerîf inşâsı için uğraşıldığını ve bu miyânda Seyyid Emîr Ali hazretleriyle muhterem Halil Hâlid Beyefendi'nin gösterdikleri gayretleri, ibrâz ettikleri mesâî ve himmetleri elbette *Sebîlürreşâd*'ın muhterem kāri'leri bilirler. Maatteessüf verilen iânenin azlığı arzu edilen yekûnu dolduramamakta iken zuhûr eden Trablus ve Balkan muhârebelerinde Hilâl-i Ahmer Cem'iyetleri göndermek sûretiyle Osmanlı dindaşlarına muâvenet-i insâniyyede bulunulmasına Londra Câmi'-i Şerîf Komitesi karar vermesi üzerine bu husûsda cem' olunan câmi'-i şerîf **[292]** iâneleri Hilâl-i Ahmerlere sarf olundu ve bu sûretle öteden beri burada sâkin müslümanlar arasında mevzû'-ı bahs olan mescid-i İslâm mes'elesine hiç olmaz ise biraz müddet fâsıla verildi. Bu sırada idi ki Hindistan'da ilim ve irfânıyla, kalemiyle iştihâr eden Hoca Kemâleddîn hazretleri Londra'ya gelerek son zamanlarda İslâm'a karşı gösterilen haksız tenkīdlere cevaplar vererek Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın büyüklüğüyle lâyık olduğu hürmet ve ta'zîmi İngiliz muhîtine tasdîk ettirmek maksadıyla lüzûmu olan mücâhedâta başlamak için kendisine woking Woking Mescid-i Şerîfi'ni merkez ittihâz etmeyi münâsib gördü. Woking şehri Surrey "Sarı" eyâleti dâhilinde ve Londra'ya kırk mil mesâfede kâin latîf küçük bir şehirdir. Yirmi sene akdem Muallim Doktor Leitner Hindistan'da Pencab şehrindeki müslümanlardan topladığı iâne ile Woking'de Oriental İnstitut Şark Müessesesi nâmıyla bir medrese ile beraber mescid-i şerîf inşâ ettirmişti. Hoca Kemâleddîn'in ilk işi, *Mecelle-i İslâmiyye* "Islamic Revievv"yi neşretmek oldu: Pek az bir zaman zarfında kendisi-

nin hâiz olduğu dirâyet ve ilmini bütün İngiliz matbûâtına ve İngilizlere tasdîk ettirdi. Ara sıra Woking Mescid-i Şerîfi'nde muntazaman İngilizlere vaazlar vererek neşr-i İslâm'a gayret etti. Bu miyânda kendisinin nutuklarını dinlemek üzere bir çok meşhûr İngiliz rûhânîleri mescid-i şerîfi ziyâret ederek takdîrâtlarını Hoca Kemâleddîn hazretlerine beyân etmektedirler. Bunlar miyânında bulunan bazı İngilizler Hoca Kemâleddîn'e: Şimdiye kadar bizim bildiğimiz, anladığımız Müslümanlık büsbütün başka idi, halbuki sizin vaazlarınız ile tefsîr ettiğiniz İslâmiyet ise büsbütün başka imiş.

Hoca Kemâleddîn hazretleri ise İngilizlerin bu zamana kadar İslâmiyet'i İngiliz papazlarından öğrendiklerini, İslâmiyet aleyhindeki fikir elbette hakîkat-i Dîn-i Mübîn-i İslâm ile kābil-i kıyâs olamayacağını beyân ile mukābelede bulunuyorlar.

Woking şehrindeki kiliseler Pazar günleri icrâ-yı âyîn için ta'yîn ettikleri saati değiştirmek mecbûriyetinde bulundular. Çünkü bütün şehir halkı birbirlerine rekābet edercesine mescid-i şerîfe devâma başladılar. Kiliseler büsbütün hâlî kalmaya yüz tuttu. Hoca Kemâleddîn hazretleri gāyet natûk olduğu gibi İngilizce'ye de bütün gavâmızıyla âşinâdırlar.

Londra Cem'iyyet-i İslâmiyyesi'nin taht-ı himâyesinde ve a'zâlarının sa'y ü gayretleri sâyesinde Londra'da LindSaij hall (Lindzi hol)'de muntazaman her Cuma günleri Hoca Kemâleddîn hazretlerinin imâmetiyle birçok müslümanlar ictimâ' ederek farîza-i Cuma'yı edâ ediyorlar. Ve her Cuma bir çok İngilizler Dîn-i Mübîn-i İslâm'la teşerrüf ediyorlar.

Namazdan sonra ihtidâ eden Lord Headley hazretleri ile Hilâfet-i muazzama-i İslâmiyye'yi temsîl eden Sefâret imâmı Hayreddîn Efendi'nin duâlarıyla namaza hitâm verilmektedir.

Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi reîs-i sânîsi

Ali Hikmet Nahid

* * *

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

Ömer Rıza Bey'in Teşrîfi – Kāhire'deki mevkii *Tasfîr-i Efkâr*'ın buradaki mevkiinin aynı bulunan *eş-Şa'b* refîk-ı muhteremimizin muktedir muharrirlerinden Ömer Rıza Beyefendi kardeşimiz İstanbul'u teşrîf etmişlerdir. Dârü'l-Hilâfe'de ikāmetleri iki ay kadar imtidâd edecektir. Kendisinin bu müsâferetten memnûn olmalarını an-samîmi'l-kalb temennî ederiz.

Konya:

Konya'da Medresetü'l-Vâizîn – Şeyhülislâm efendi hazretleri tarafından Ahkâm-ı Âliyye-i *Kur'âniyye* ve Sünnet-i Seniyye-i Nebeviyye Dâire-i Münciyyesi'nde mekârim-i ahlâkıyye ve Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın terakkıyât-ı medeniyyeye hâdim ahkâm-ı celîlesini ve mevâiz-i hasene-i ictimâ'iyyesini neşr ü ta'mîm edecek erbâb-ı irşâd ve duât yetiştirmek maksadıyla Evkāf-ı Hümâyûn Nezâreti Müessesât-ı İlmiyye Müdîriyeti'ne merbût olmak üzere Konya'da bir Medresetü'l-vâizîn te'sîs edileceği haberi Konya mahâfil-i ilmiyyesinin memnûniyet-i azîmesini mûcib olmuştur.

Dershâne-i vâizîn âtiyen leylîye kalb olunabilmek üzere şimdilik nehârî olup müddet-i tahsîliyyesi dört sene olacak ve her sene müsâbaka imtihânıyla a'zamî kırk talebe kabûl olunabilecektir. Dershâne-i vâizîn talebesi tahsîl müddetince sâir mekâtib-i âliyye talebesinin mazhar oldukları hukūk ve müsâadâttan müstefîd olacak ve tedrîs, imtihân ve ruûs-ı sâire harcı alınmayacaktır. Medrese nehârî bulundukça talebe Hazîne-i Evkāf'dan şehrî yüz elli kuruş ve eyyâm-ı dersiyye-i imtihâniyyede öğle taâmı tahsîs olunacaktır.

Rusya:

Rusya Ordusunda Meşrûbât-ı Küûliyyenin Men'i – Petersburg'dan bildirildiğine göre orduda meşrûbât-ı küûliyye isti'mâlini men' için tedâbîr-i şedîdeyi mutazammın bir nizâmnâme yapılmıştır. Bu nizâmnâmeye göre hidmet-i askeriyyelerini îfâ eylemekte bulunan efrâd-ı muvazzafa ve redîfe için meşrûbât-ı küûliyye isti'mâli memnû'dur. Bu memnûiyet ta'lîm için toplanan askere de şâmildir. Efrâd-ı askeriyyenin meşrûbât-ı küûliyye satın almaya gönderilmesi memnû'dur.

Meşrûbât-ı küûliyye isti'mâli münâsebetiyle cezâ gören efrâd-ı askeriyye küçük zâbit ta'yîn olunamayacaktır. Küçük zâbit olup aynı sûretle tecziye edilmiş olanların rütbesi tenzîl olunacaktır. İstibdâl olunan askere hüsn-i hâl şehâdetnâmesi i'tâ olunmak için bunların sarhoşluktan dolayı tecziye edilmemiş olması şart kılınmıştır.

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ[1]

İzmirli İsmail Hakkı Bey kendisine usûl-i fıkha dâir mufassal mektup yazan zât ile teşerrüf etmek arzusunda bulunduğundan bu zâtın Salı günü ba'de'z-zuhr Sebîlürreşâd İdârehânesi'ne kadar lütfen ihtiyâr-ı zahmet buyurmaları ricâ olunur.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası H. Eşref Edib

[1] Haşr, 59/2.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

2 Temmuz 1914 | 8 Şa'bân 1332 | Perşembe | 19 Haziran 1330 | Cild: 12 - Aded: 303

TEFSÎR-İ ŞERÎF

Bismillâhirrahmânirrahîm

اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ*

Meâl-i kerîmi:

*Şübhesiz Allâhu teâlâ bir kavme ihsân ettiği ni'met-i selâmeti o kavim kendilerindeki şükür ve tâat hâlini tağyîr etmedikçe tağyîr etmez.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ**

Meâl-i kerîmi:

Bu (yani küffâr ile usâtın günahlarıyla muâhaze olunmaları) şundan ileri gelir ki Allâhu teâlâ bir kavme in'âm ettiği bir ni'meti o kavim kendilerindeki şükür ve tâat hâlini tağyîr etmedikçe tağyîr etmek de'b-i hikmeti değildir.

* * *

Bunlar *Kur'ân-ı* Mübîn'in o âyât-ı hikmetindendir ki insanları hakka, tarîk-ı müstakîme sevkeder; böyle olduğunda ise girîve-i dalâle sapmış olanlardan başkası şübhe etmez. Pekâlâ, acaba Allah va'd-i kereminde, vaîd-i kahrında hulf mu etti? Halbuki Cenâb-ı Hak va'dinde en sâdık, vaîdini îkâ' husûsunda en muktedirdir. Acaba peygamberlerini kûşe-i hızlânda mı bıraktı, halkın ezhânını çeldi de onları tarîk-ı dalâle mi sevketti? Neûzü billâh! Acaba beyyinât-ı âyâtını hikmetten mahrûm, abes olarak mı inzâl eyledi? Acaba Allah kullarına anlayamayacakları bir takım rumûz ile, idrâk edemeyecekleri bir takım işârât ile mi hitâbda bulundu? Estağfirullâh!

Kur'ân gâyet vâzıh, her türlü i'vicâcdan nezîh bir lisân-ı mübîn ile inzâl olunarak o metn-i metînde bütün umûr, bütün hakāyık tafsîl olunmadı mı? Cenâb-ı kibriyânın sıfât-ı Sübhâniyyesi kudsî, zât-ı ilâhîsi zâlimlerin isnâda cür'et-yâb olduğu bütün nakāyısdan münezzehdir. Vaadinde, vaîdinde sâdık olan Zü'l-celâl hiçbir zaman müfterî bir peygamber göndermemiş, hiçbir abes şey yaratmamış, bizi hiçbir vakit sebîl-i-reşâddan başkasına sevk eylememiştir. Âyât-ı sâtıası ebediyyen tebeddülden masûndur. Zemîn ü âsumân mahv olur da bâtıla karşı bir hısn-ı hasîn olan Kitâb-ı semâvîsinin hiçbir hükmü sâkıt olmaz.

Hâlik-ı Hakîm

(وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ)[1]، (وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ)[2]، (وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ)[3]، (لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللهِ شَهِيدًا)[4]،

buyuruyor. Bu âyât-ı muhkemenin tazammun eylediği va'd-i ilâhî hiç te'vîl kabûl etmez. Te'vîle kalkışanlar ise sebîl-i haktan i'râz ederek girîve-i tahrîfe sapan bir takım erbâb-ı dalâldir. Cenâb-ı Hakk'ın bu ümmet-i merhûmeye karşı ahd-i ezelîsi bu yoldadır. Müslümanları nusret ve izzetle, ulüvv-i makām ve menziletle tekrîm edeceği sûretteki va'd-i Sübhânîsi hiçbir zaman halk ile nakīsedâr olamaz. Milletin mecd ü şerefi için bir gāyet, izzeti için bir nihâyet tahdîd buyurmamıştır. Tarîk-ı hidâyeti kıyâmete kadar mesdûd olmayacaktır.

Bu ümmet öyle bir ümmettir ki Cenâb-ı Hak onu bir hizb-i kalîl iken tevfîkine mazhar ederek şân ü şerefini pek yükseklere i'lâ etmiştir. Bir zamanlar o ümmetin ikdâm-ı himmeti şevâhik-ı azamette sebât etmiş, en bülend **[294]** merâtib onun huzûr-ı iclâlinde ser-fürû eylemiş, pîşgâh-ı mehâbetinde cür'etler, cesâretler, şecâatler aslâ mukāvemet gösterememiştir. Bu ümmetin zuhûr-ı müdhişi bütün ukūle hayret vermiş de bu hârikanın esbâbını taharrî eden erbâb-ı im'ân, müslümanlar hakkında "Allah ile beraber oldukları için Allah da onlarla beraber oluyor; kelimetullâhı i'lâya

* Sûretü'r-Ra'd [13/11].
** Sûretü'l-Enfâl [8/53].
1 Enbiyâ, 21/105.
2 Münâfikûn, 63/8.
3 Rum, 30/47.
4 Fetih, 48/28.

çalıştıkları, sebîl-i hakta bulundukları için nusret-i Hudâ'ya mazhar oluyor" demişti.

Bu ümmetin bidâyet-i neş'etinde mühimmâtı mefkūd, silahı, levâzım-ı harbiyyesi gāyet mahdûd iken sebîl-i terakkīsine sed çekmek isteyen sufûf-ı akvâmı devirip yürüdüler. Memleketlerini teshîr ettiler. Ne Mecûsîlerin kazdıkları hendekler, yükselttikleri burclar azmine hâil oldu; ne de Romalıların kal'aları, istihkâmları onu geri çevirdi. Tebeddül-i iklîm, kesret-i a'dâ, servet-i husemâ metânetine halel îrâs edemedi. Tesâdüf ettiği mülûkun azameti, kıdem-i hânedânı, önüne çıkan akvâmın sanâyii, fünûnu onu ürkütemedi. el-hâsıl hiçbir kānûn, hiçbir nizâm, hiçbir siyâset seyrini tevkîf edemedi.

Diyârına girdiği kavim evvelâ onu hakīr görür, böyle şirzime-i kalîlenin bu kadar büyük bir devleti sarsacağını, levh-i mecd ü şereften ünvân-ı mevcûdiyetini sileceğini aslâ hâtırına getirmezdi. Lakin akla gelmeyen şeyler tamâmıyla vukūa geldi. Bu ümmet-i merhûme de o zaafı ile beraber hiçbir ümmetin nâil olamadığı mefâhiri ihrâz etti. Allah'a karşı akd eylediği ahd ü mîsâk üzerinde sâbit kalarak bu sebâtın dünyâda mecd ü izzet, ukbâda sermedî bir saâdet sûretinde mükâfâtına mazhar olan bir kavim ne büyük bir kavimdir!

Bu ümmetin efrâdı bugün üç yüz milyonu aşıyor. Arâzîsi ise muhît-i Atlasî'den bilâd-ı Çin'in içerilerine kadar imtidâd ediyor ki serâpâ münbit topraklar, mahsûldâr vâdîlerden müteşekkildir. Bununla beraber görüyoruz ki memleketleri yağma ediliyor. Mâmelekleri ellerinden alınıyor, ecnebîler ümmetin inkısâm eylediği tavâife birer birer tegallüb ediyor. Arâzîsini kıt'a kıt'a taksîm ile yed-i gasbına geçiriyor. Ümmetin ne sözü mesmû', ne de emri mutâ'. Hattâ bakıyye-i mülûku her sabah bir hâdisenin, her akşam bir musîbetin karşısında bulunuyor. Bir zamanlar düvel-i muazzamayı cizye-güzâr eden ümmet-i merhûme bugün bekā-yı mevcûdiyetini o devletlere tekarrübde görüyor. Bu ne musîbettir, bu ne felâkettir! Bu hübûtun sebebi, bu inhitâtın illeti nedir? Uhûd-ı ilâhiyye hakkındaki zannımızı değiştirecek miyiz? Neûzü billâh! Rahmet-i ilâhiyyeden nâ-ümîd olarak aldanmışız diyecek miyiz? Maâzallâh! O kadar te'kîde rağmen va'd-i nusrette şübheye düşecek miyiz? Hâşâ! Bunların hiç biri ne olmuş, ne de olacaktır. Bize düşen nefsimizi muhâsebe altına almaktır. Çünkü bizim edeceğimiz levm, muâhaze ancak ona râci' olabilir. Cenâb-ı Hak rahmet-i Sübhâniyyesi eseri olarak ümmetlerin seyri için bir takım kavânîn-i sâbite vaz' etmiş, sonra da bunlar kat'iyyen değişmez buyurmuştur. [1](وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا)

Âyât-ı muhkeme-i *Kur'âniyye* bize göstermektedir ki ümmetlerin arş-ı mecd ü izzetten sükūt ederek isimlerinin sahîfe-i mevcûdiyyetten silinmesi ancak bir hikmet-i bâliğa üzerine mevzû' olan o kavânîn-i ilâhiyyenin çizdiği sebîl-i fıtrattan nükûl etmelerini müteâkib zuhûra gelmiştir. Allâhu Zü'l-celâl hiçbir kavmin saltanat ve şevketini, servet ve saâdetini, emn ü râhatını kat'iyyen haleldâr etmez, meğer ki o kavim ziyâ-yı aklı, hidâyet-i fikri, irşâd-ı basîreti bıraksın; akvâm-ı sâbıka hakkında cârî olan ef'âl-i ilâhiyyeden ibret almasın; sırât-ı müstakīm-i Sübhânî'den udûl edip de mahv olanların ahvâlini teemmül etmesin. Evet! O akvâm re'yde istikāmeti, kavlde sıdkı, niyyette selâmeti, huzûz-ı nefsâniyyeye karşı iffeti, hakka nusreti bir tarafa bıraktıkları, i'lâ-yı kelimeye bezl-i mechûd etmeyerek hevesât-ı bâtılaları peşinde pûyân oldukları, şehevât-ı fâniyyelerine inhimâk ile en büyük münkerâtı irtikâb eyledikleri için mahv oldular. Azimlerine müdhiş bir zaaf gelerek artık i'tidâli istirdâd için fedâ-yı cân edemediler. Butlân içinde yaşamayı, hakka zahîr olarak ölmeye tercîh ettiler. Bilâhare ikāb-ı ilâhîye çarparak târîh-i âlemde erbâb-ı i'tibâra ibret oldular.

İşte ümmetlerin bekā bulması, feyz-yâb olması yukarıda saydığımız fezâil ile tehallîsine, helâk ve izmihlâli ise o hasîsalardan taarrîsine vâbestedir ki şu kānûn-ı ilâhî ne akvâmın, ne de insanın değişmesiyle kat'iyyen tahallüf etmez; Hâlik'ın halk ve icâd ve takdîr-i erzâk husûsundaki kavânîn-i sâiresi gibi lâ-yetegayyerdir.

Şimdi bakalım, kalplerimize mürâcaat edelim, havâs ve meşâirimizi imtihâna çekelim; ahlâkımızı yoklayalım. Ta'kīb etmekte olduğumuz mesâlik-i seyri mülâhaza edelim, anlayalım ki acaba bizden evvelki erbâb-ı îmânın sîretince, selef-i sâlihin mesleğince gidiyor muyuz? Acaba biz kendimiz bozulmadan Cenâb-ı Hak bizim hakkımızdaki hükmünü tağyîr, kānûn-ı fıtratını tebdîl etdi mi? Hâşâ ve kellâ. Belki o va'd-i sâbık-ı ilâhîsinde sâdıktır: İşte biz şehâmet ve himmeti bırakarak cebânet ve meskenete daldığımız, tefrikalara düştüğümüz, evâmir-i ilâhiyyesine isyân ettiğimiz, kesretimize güvendiğimiz için izzetimizi zillete, şevketimizi inhitâta, servetimizi sefâlete, siyâdetimizi ubûdiyyete kalb eyledi. Güvendiğimiz kesretin hiçbir faydası olmadı. Evâmir-i ilâhiyyeyi kûşe-i nisyâna attığımız, dine nusretten kaçındığımız için bizi sû'-i a'mâlimiz ile cezâ-dîde eyledi. Artık ne necâta tarîk, ne de Hudâ'ya ilticâya vesîle kalmadı. Ya biz nasıl nefsimizi levm etmeyelim ki ecânibin her gün memleketlerimizi gasb ettiklerini, bizi zillet ve sefâlete mahkûm eylediklerini görüp duruyoruz da hiç birimizde buna karşı bir hareket görmüyoruz.

Bu sevâd-ı a'zam, bu kütle-i cesîme-i millet vatanlarını, nefislerini müdâfaa için mâmeleklerinin fazlasından olsun bir şey fedâ etmiyorlar. Fânî bir hayât-ı sefîleyi mes'ûd bir hayât-ı sermedîye müreccah tutuyorlar. **[295]** Gıdâları zillet, libâsları meskenet, meskenleri hakāret bile olsa her biri bin sene yaşamak istiyor. Şarkta, garbda tefrikaya düştük, kendi aramızda bile vahdetten eser yok, kardeş kardeşin musîbetinden nasîbedâr-ı teessür olmuyor. Komşu komşunun felâketine aldırmıyor. Hiçbirimiz diğerinin hakkına, ahdine ihtirâm etmiyor. Şeâir-i dîn gözetilmiyor. Havze-i İslâm'ı himâye için dînen me'mûr olduğumuz bezl-i cân ü mâle kimse yanaşmıyor.

Libâs-ı mü'minîne bürünenler zannederler mi ki Cenâb-ı Hak onların hiç kalplerine dokunmaksızın yalnız ağızlarından çıkan sözlerle kāni' olacaktır? Zannederler mi ki Cenâb-ı Hak âmâli teftîş etmeyecek, kulûbu yoklamayacak da yalnız zâhire bakacaktır? Bilmezler mi ki habîs ile tayyib, sâlih ile fâsid ayrılmadıkça Cenâb-ı Hak mü'minleri bulundukları hâlde bırakmayacaktır? Unuttular mı ki Cenâb-ı Hâk Dîn-i

[1] Ahzâb, 33/62.

Mübîn'ini i'lâ etmeleri için mallarını, canlarını, bezl edeceklerine dâir mü'minlerden ahd almıştır? Böyle olduktan sonra ne malı ile, ne canı ile sebîl-i îmânda bir adım atmayan bir mü'minin kendini mü'min zannetmesi doğru olur mu? Asıl mü'minler o civânmerdlerdirler ki "Husamâ etrâfınızı sarmış korkunuz" dedikleri zaman bu söz imanlarını, sebâtlarını bir kat daha müzdâd eder de hasbünallâh ve ni'me'l-vekîl diyerek ileri doğru atılırlar. Fî sebîlillâh maktûl olanların meyyit değil, hayât-ı ebediyyeye mazhar olduğunu, nezd-i kibriyâda sermedî bir saâdet içinde bulunduğunu bilen bir mü'min nasıl olur da ölümden korkar? Cenâb-ı Hak [1](فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) diyorken bir mü'min nasıl olur da Allah'dan başkasından hazer eder?

Her birimiz kendine gelsin, vicdânını dinlesin, telkînât-ı şeytâniyyeye kapılmasın. Yevm-i nedm vürûd etmeden evvel aklını başına toplasın, Cenâb-ı Hakk'ın ebrâr-ı ümmeti tavsîf ettiği sıfât-ı güzîn ile kendi evsâfını tatbîke çalışsın. Hasâis-i îmânı arasın. Eğer her birimiz böyle yapacak olursak o zaman adl-i ilâhînin zuhûrunu görür, tarîk-ı hidâyeti buluruz. Sübhânallâh! Ümmet, ümmet-i vâhide ve o ümmeti a'dâya karşı sıyânet ferâiz-i dîniyyenin en mühimmi iken şu hakîkatin nas ile, icmâ' ile sübûtuna rağmen ecânibin bilâd-ı İslâmiyye'ye savletlerini görüyoruz da buna karşı müdâfaa esbâbını ihzâr etmeyi aklımıza bile getirmiyoruz.

Ey ehl-i *Kur'ân*! Siz selef-i sâlihinizin isrine tebaiyyetle *Kur'ân*'daki evâmir ve nevâhîyi yerine getirmedikçe, o Kitâb-ı mübîni bütün âmâlinizde muktedâ ittihâz eylemedikçe *Kur'ân* ile hiç münâsebetiniz yok demektir; bakınız kitâbınız ne diyor: [2](فَاِذَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ) Bilmez misiniz bu âyet kimin hakkında nâzil oldu? İmanı olmayanların vasfında nâzil oldu. Pekâlâ böyle bir vaz'iyete mazhar olmayı hangi mü'min mennûniyetle kabûl edebilir?

Bî-pervâ söylerim ki iman bir adamın kalbine nüfûz edince o adamın ilk işi iman uğrunda mâlını, canını takdîm etmektir. Bu husûsda ne özür, ne illet makbûl olamaz. Çünkü dîn-i Hudâ'ya nusretten geri durmak husûsunda serd edilecek bütün i'tizârlar birer alâmet-i nifâktır.

Bununla beraber Cenâb-ı Peygamber'in haber verdiği gibi deriz ki ümmet-i merhûmeden kıyâmete kadar hayır münkatı' değildir. Bugünkü hâl ise zâil olacak bir arazdır. Eğer etkıyā-yı ulemâ kalkar da Allah'a, Peygamber'e, müslümanlara karşı taahhüd ettikleri vezâifi îfâ eder, rûh-ı *Kur'ân*'ı ihyâ ile mü'minlere maânî-i şerîfesini ihtârda bulunurlar, nazar-ı milleti hulfden berî olan ahd-i ilâhîye doğru çevirirlerse görürsün ki hak yine âlî olur, bâtıl zebûn düşer, gözleri kamaştıran bir nûr-ı mübîn parlar, efkâra hayret veren bir takım a'mâl-i güzîn yeniden meydan alır.

Son zamanlarda bir çok taraflardaki müslümanların gösterdikleri hareket bize büyük büyük ümîdler, büyük büyük beşâretler vermektedir. Ümîd ederiz ki yakın zamanda ümmeti tefrikaya düşüren esbâb ortadan kalkar da vahdet-i sâbıka avdet eder, ulemânın bu emr-i hayra müsâraatı lâzımdır. Çünkü bütün hayr bunun içinde mündemicdir. Bütün fazl ise işe başlayana râci'dir. [3](مَنْ يَهْدِ اللهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا)

Şeyh Muhammed Abduh

[1] Âl-i İmrân, 3/175.

[2] Muhammed, 47/20.

[3] Kehf, 18/17.

HADÎS-İ ŞERÎF

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه عن رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا اَوْ لِيَسْكت وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جاره ومن كَانَ يؤمن بالله واليوم الآخِرِ فليكرم ضيفه – رواه البخارى ومسلم [4]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Hureyre radıyallâhu anh Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleminin şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

Her kimin Allah'a ve âhiret gününe imanı varsa hayır söylesin, yoksa sussun. Her kimin Allah'a ve âhiret gününe imanı varsa komşusuna ikrâm etsin. Kezâlik her kimin Allah'a ve âhiret gününe imanı varsa misâfirine ikrâm etsin.

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî* ile *Müslim* rivâyet etmişlerdir.

Hadîs-i Şerîf

عَن ابى ذر جندب ابن جنادة وابى عبد الرحمن معاذ بن جبل [**296**] رضى الله عنهما عن رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قال اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ – رواه الترمذى وقال حديث حسن وفى بعض النسخ حسن صحيح.[5]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Zer Cündeb bin Cünâde ile Ebû Abdurrahman Muâz bin Cebel radıyallâhu anhümâ Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir:

Her hangi zamanda, her nerede olursan ol, Allah'dan sakın, ittikā üzere bulun. Seyyieden sonra hemen bir hasene işle ki onu mahv edesin. Halka da güzel huy ile muâmele et.

Bu hadîs-i şerîfi *Tirmizî* rivâyet etmiştir. Ve hadîs hasendir. –Bazı nüshalara göre hadîs hasen-i sahîhdir.– demiştir.

Hadîs-i Kudsî

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضى الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِيمَا يرويه عَنِ اللهِ عز و جل أنه قال يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا، فَلَا تَظَالَمُوا، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُهُ، فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ، إِلَّا مَنْ أَطْعَمْتُهُ، فَاسْتَطْعِمُونِي أُطْعِمْكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ، إِلَّا مَنْ كَسَوْتُهُ، فَاسْتَكْسُونِي أَكْسُكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا، فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضَرِّي فَتَضُرُّونِي وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي، فَتَنْفَعُونِي، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ، مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ، مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ، مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلَّا كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ،

[4] Metinde bazı farklar vardır. Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Edeb, 31.

[5] Tirmizî, *Sünen,* Kitâbü'l-Birr, 55.

يَا عِبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ، ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا، فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ ــ رواه مسلم.[1]

Meâl-i şerîfi:

Ebû Zer radıyallâhu anh Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemin Allahu azîmü'ş-şân celle celâluhû hazretlerinden rivâyet buyurdukları ehâdîs-i kudsiyye miyânında şu hadîs-i kudsîyi rivâyet buyurduklarını nakletmiştir:

Allah azze ve celle hazretleri şöyle buyurur: Ey benim kullarım, ben zulmü kendime harâm ettim, sizin aranızda da harâm ettim. Öyle ise birbirinize zulmetmeyiniz. Ey benim kullarım, hepiniz dalâlettesiniz. Yalnız benim hidâyet ettiklerim değil. Öyle ise benden hidâyet dileyiniz ki size doğru yolu göstereyim. Ey benim kullarım, hepiniz açsınız. Yalnız benim doyurduklarım değil. Öyle ise taâmınızı benden isteyiniz ki sizi it'âm edeyim. Ey benim kullarım, hepiniz çıplaksınız. Yalnız benim giydirdiklerim değil. Öyle ise benden ruba isteyiniz ki sizi giydireyim. Ey benim kullarım, şübhesiz ki siz gece gündüz hatâ eder durursunuz. Bütün günahları afv ü mağfiret eden de benim. Öyle ise benden mağfiret dileyiniz ki size mağfiret edeyim. Ey benim kullarım, sizin zararınız bana varamaz ki bana zarar eriştirebilesiniz. Sizin nef'iniz bana eremez ki beni fâide-mend edebilesiniz. Ey benim kullarım, eğer sizin evveliniz, âhiriniz (geçmişiniz, geleceğiniz) insiniz, cinniniz cümleten içinizden en müttekī bir tek insanın kalbi kadar müttekī kalpli olsa bundan benim mülkümde zerrece artıklık olmaz. Ey benim kullarım, eğer sizin evveliniz, âhiriniz (geçmişiniz geleceğiniz) insiniz, cinniniz cümleten en fâcir bir tek insanın kalbi kadar fâcir kalpli olsa bundan da benim mülkümde zerrece eksiklik olmaz. Ey benim kullarım, eğer sizin evveliniz, âhiriniz (geçmişiniz, geleceğiniz), insiniz, cinniniz hep birden bir yerde durup benden hâcetlerini istemeye kalksalar; ondan sonra da ben her bir insana ayrı ayrı dileğini ihsân etsem bundan benim nezdimdeki hazâin-i rahmetten –iğnenin denize girdiği vakit denizden eksilttiği su kadar bile– eksiltmez. Ey benim kullarım, bunlar hep sizin amellerinizdir ki cümlesini birer birer eksiksiz kayd u hıfz ederim. Ondan sonra da karşılığını yine eksiksiz olarak size iâde ederim. Artık kendisinde hayırlı bir amel gören varsa Allah'a hamd etsin. Başka türlü bir şey gören varsa nefsinden başkasına sakın levm etmesin.

Bu hadîs-i şerîfi *Müslim* rivâyet etmiştir.

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

CEVÂZIN AHKÂM-I ŞERÎATTEN OLUP OLMAMASI HAKKINDAKİ NİZÂ' NİZÂ'-I LAFZÎDİR.

Aydın Meb'ûsu Mansûrî-zâde Said Beyefendi iki hafta evvel *İslâm Mecmûası*'nda cevâzın ahkâm-ı şer'iyyeden olmadığını mübeyyin bir makāle yazmış idi.

[297] Makāle-i mezbûre tetebbu' eseri olmakla beraber bir çok cihetten şerh ve tafsîle muhtâc olmakla lâyıkı vechile tevazzuh etmesi için muhtâc-ı îzâh olan noktaları birer birer şerh ve tafsîl etmeyi münâsib gördüm.

Mansûrî-zâde Said Beyefendi'nin münâkaşa-i ilmiyyeden pek ziyâde mahzûz olduğunu, bâ-husûs iki İzmirli arasında, bir hocadan* ders okuyan iki şerîk arasında kānûn-ı münâzara, âdâb-ı mübâhase dâiresinde bir münâkaşa-i ilmiyyenin devâmı kāriîn-i kirâmca faydadan hâlî olmayacağını bildiğimden bu haftadan i'tibâren birkaç makāle yazacağım.

Müşârun-ileyhin sözlerini aynen naklettikten sonra tedkīkāt ve tetebbuâtımı ayrıca beyân edeceğim.

Said Bey diyor ki: "Fukahâ-yı Hanefiyye ve Şâfiiyye'den bazıları cevâzın ahkâm-ı şerîatten olmadığına kāil olmuşlar…"

Evvelâ – Burada bir noktayı îzâh edeceğim ki o nokta pek çok kimselere hafî kalıyor; fukahâ-yı Hanefiyye ve Şâfiiyye denilince her hâlde Sünnî fukahâ zannolunuyor. Halbuki fukahâ-yı Hanefiyye ve Şâfiiyye'nin kâffesi ehl-i sünnetten değildir, içlerinde ehl-i bid'at ve dalâlet de vardır.

Tabakāt-ı fukahâya dâir yazılan âsâra ve târîh-i fıkha bakılınca görülür ki fukahâ-yı Hanefiyye miyânında Bişr bin Gıyâz el-Merîsî, Ebû Abdullah Hüseyin el-Basrî, Mahmûd ez-Zemahşerî, Muhtâr ez-Zâhidî gibi Mu'tezîler bulunduğu gibi fukahâ-i Şâfiiyye miyânında Ebu'l-Hüseyin el-Basrî, Kādî Abdülcabbâr, Ebû Yûsuf Abdüsselâm el-Kazvînî, Ebu'l-Hasen Ali el-Mâverdî gibi Mu'tezilîler vardır.

Mürcie, Kerrâmiyye de** Hanefî'dir, İbni Sînâ bile fukahâ-i Hanefiyye miyânında gösteriliyor. Ebû Ca'fer es-Semnânî Eş'arî olduğu hâlde Hanefî'dir. "Hanefîler kâffeten ehl-i Sünnet'tir veyahud Mâtürîdî'dir" sözü alel-ıtlâk doğru değildir. Şâfiîler miyânında Cebriye, Şîa eksik değildir. "Şâfiîler kâffeten Eş'arî, veya ehl-i Sünnet'tir" sözü de alel-ıtlâk doğru değildir.

Hanefîlik ve Şâfiîlik mes'elesi fürûa, Cebrîlik, Şiîlik, Mürciîlik, Mu'tezîlik, Kerrâmîlik, Eş'arîlik, Mâtürîdîlik usûl-i dîne tealluk ettiğinden Hanefîlik ile Mürciîlik, Mu'tezilîlik, Kerrâmîlik, Şâfiîlik ile Mu'tezilîlik, Cebrîlik, Şiîlik cem' olunabiliyor. Maamâfih mezâhib-i erba'a fukahâsı arasında ehl-i bid'at ve dalâlet pek az olduğundan, (وللاكثر حكم الكل) kāide-i fıkhiyyesince mezâhib-i erba'a sâlikînine alel-ıtlâk ehl-i sünnet denilmiştir.

Fukahâ-yı Basriyyûn miyânında Mezheb-i Kaderiyye pek ziyâde şâyi' idi.

Mezâhib-i erba'a fukahâsı miyânında, husûsan fukahâ-i Şâfiiyye miyânında mezheb-i felâsifeye intisâr edenler de vardır. İşte evvel be-evvel buraları bilinmek iktizâ eder.

Muharrir-i muhteremin bazı fukahâ-yı Hanefiyye ve Şâfiiyye diye gösterdiği zevât mu'teberât-ı usûliyyede tasrîh olunduğu vechile bazı Mu'teziledir:

(1) *Usûlü'l-Hadarî*'de şöyle deniyor:

[1] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Birr, 15. Metinde (وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى)'dan sonra iki satır atlanmıştır.

* İzmir Müftîsi Mehmed Said Efendi hazretleri.

** el-Fıkhu fıkhu Ebî Hanîfetü vahdehû–Veddînü dîn-i Muhammed bin Kerrâm.

«المباح ثلاثة اقسام: الاول ماصرح الشارع فيه بالتخيير كقوله: ان شئتم فافعلوه وان شئتم فاتركوه.
الثانى: مالم يردفيه عن الشارع دليل سمعى بالتخيير لكن صرح الشارع بنفى الحرج عنه.
الثالث: مالم يردفيه عن الشارع شيئ فيبقى على الراءة الاصلية. كل هذه الاقسام موجود لاتحالة وان كان بعض المعتزلة قد نازع فى تسمية الاباحة حكماً شرعياً وقال ان هذا من الشارع تقرير للشئ على ما كان عليه من رفع الحرج عن فعله وتركه.»

Yani mübâh* üç kısımdır:

1- Şâriin mükellefîni sarâhaten muhayyer kıldığı fiildir: İster isen işle, ister isen işleme demesi gibi.

2- Şâri'den tahyîrini mübeyyin bir delîl-i sem'î vârid olmayıp ancak şâriin kendisinden hareci** nefy ettiği fiildir.

3- Şâri'den hiçbir şey vârid olmadığından berâet-i asliyye üzere kalan fiildir.

Bu kısımların hepsi bilâ-şek mevcûddur. Şu kadar ki bazı Mu'tezile ibâhaya (cevâz) hükm-i şer'î tesmiyesinde münâzaa ediyor da diyor ki: İbâha (cevâz) fiil ve terkden harci (muâhaze ve mücâzâtı) nefy üzere şâriin takrîr etmesidir.

(2) *el-Müntehâ* ile *Muhtasarü'l-Müntehâ*'da şöyle deniyor: (الاباحة حكم شرعى خلافاً بعض المعتزلة) yani ibâha (cevâz) hükm-i şer'îdir, bazı Mu'tezile buna muhâliftir.

(3) *Şerh-i Muhtasar* da şöyle deniyor:

Bazı Mu'tezile: "Mübâh (câiz) fiil ve terkinden harec nefy olunmaktan (muâhaze ve mücâzât olunmamaktan) ibârettir. Bu ise kable'ş-şer' ve ba'de'ş-şer' sâbittir." diyorlar. Biz böyle olan mübâhın ibâha-i şer'iyye olduğunu inkâr ederiz de deriz ki: İbâha (cevâz) şâriin bunu (nefy-i hareci) hitâb etmesidir.

(4) *Müsellemü's-Sübût*'ta da bazı Mu'tezile'nin ibâhaya (cevâz) hükm-i şer'î dedikleri tasrîh olunuyor.

(5) *el-Mustasfâ*'da şöyle deniyor:

«المباح من الشرع وقد ذهب بعض المعتزلة الى انه ليس من الشرع [**298**] اذ معنى المباح رفع الحرج عن الفعل والفعل والترك وذلك ثابت قبل السمع.»

Yani mübâh (câiz) şer'dendir, bazı Mu'tezile ibâha (cevâz) ahkâm-ı şerîatten değildir, diyorlar. Çünkü mübâhın (câizin) ma'nâsı bir şeyin fiil ve terki üzerinden harec (muâhaze ve mücâzât) kalkmasıdır. Bu ise kable's-sem' (şerîatin vürûdundan evvel) sâbittir.

Muharrir-i muhterem aynen böyle söylüyor. Yalnız bazı Mu'tezile yerine bazı fukahâ-i Hanefiyye ve Şâfiiyye, sem' yerine şerîat, ibâha yerine cevâz, harec yerine muâhaze ve mücâzât diyor. Nitekim *İslâm Mecmûası*'nın 302. sahîfesinde şu ibâreler mastûrdur: "Vâkıâ fukahâ-i Hanefiyye ve Şafiiyye'den bazıları*** arz ettiğim vechile cevâz ahkâm-ı şerîatten değildir. Çünkü şerîatin vürûdundan evvel sâbit olmuş bir hükümdür. Zîrâ cevâz bir şeyin fiil ve terki üzerine muâhaze ve mücâzât olunmamaktan ibârettir."

Görülüyor ki cevâz hükm-i şer'î değildir, diyen bazı Mu'tezile'dir. İhtimâl ki bazılarının nazarında bazı fukahâ-i Hanefiyye ve Şâfiiyye ta'bîrleri ile bazı Mu'tezile ta'bîri arasında bir fark görülmeyecektir, fakat âmme-i kāriîn indinde büyük bir fark görüleceğinden bir gûnâ galata düşmemeleri için bu ciheti îzâha lüzûm gördüm.

Muharrir-i muhteremin bazı Mu'tezile'ye bedel bazı fukahâ-i Hanefiyye ve Şâfiiyye dediğinin vechini bir türlü anlayamadım. Bu ciheti îzâh etseler bizi de müstefîd ederler.

* * *

Sâniyen – İbâhanın (muharririn ta'bîrince cevâzın) ahkâm-ı şer'iyyeden olup olmaması hakkındaki nizâ' nizâ'-ı lafzîdir:

Bu da mu'teberât-ı usûliyyede tasrîh olunmuştur:

1- *Usûl-i Hadarî*'de şöyle deniyor:

«وهذا نزاع لفظى لاطائل تحته فان الجمهور يعرفون الحكم بانه خطاب الله المتعلق بفعل العبد طلبا اوتخييراً فقوله: ان شئتم فعلتم. وقوله لاحرج عليكم خطاب قطعا فهو حكم منه ويقولون فيما سكت عنه ان سكوته فى قوة قوله ابحته فالمباح بجميع اقسامه مما حكم به الشارع على هذه الاصطلاحات والمعتزلة يخصصون الحكم بما فيه طلب فالمنازعة انما هى لفظية فى الاسامى والاصطلاحات وهى ليست بشئ فى نظر العقلاء.»

Yani câizin (mübâhın) hükm-i şer'î olup olmaması hakkındaki nizâ' nizâ'-ı lafzîdir. Aslâ bir faydayı müntic değildir. Çünkü cumhûr, hükmü taleben veya tahyîren fiil-i abde müteallık olan hitâbdır diye ta'rîf ediyorlar; (ان شئتم فعلتم) "Diler isen işlersin"; (لاحرج عليكم) "Sizin için harec (muâhaze ve mücâzât) yoktur" sözleri şübhe yok ki bir hitâbdır.**** Bu da şâri' tarafından bir hükümdür.

Şâriin sükût ettiği şeye gelince şâriin sükûtu (ابحته)=Onu mübâh (câiz) kıldım" kuvvesindedir.

Binâenaleyh bu ıstılâh üzere mübâhın bütün aksâmı ahkâm-ı şer'iyyedendir.

Mu'tezile hükmü kendinde taleb bulunana tahsîs ediyorlar. İşte bu nizâ' esâmî ve ıstılâhâtta bir nizâ'dır. Bu gibi nizâ'lar nazar-ı ukalâda hiçtir.

2- *Tenkīhu'l-Fusûl*'de şöyle deniyor:

«ومنشأ الخلاف فى ان المباح هل هو من الشرع ام لا. اختلافهم فى تفسير المباح ومن فسره بنفى الحرج ونفى الحرج ثابت قبل الشرع فلايكون من الشرع ومن فسره لحرج بالاعلام بنفى الحرج والاعلام به انما يعلم من قبل الشرع فيكون شرعا.»

Yani mübâhın (câizin) ahkâm-ı şerîatten olup olmadığı tefsîrden neş'et etmiştir.

Mübâhı nefy-i harec (muâhaze ve mücâzât olunmamak) ile tefsîr edenlere göre mübâh ahkâm-ı şerîatten olmaz. Zîrâ nefy-i harec kable vürûdi'ş-şer' sâbittir,***** nefy-i hareci i'lâm ile tefsîr edenlere göre mübâh ahkâm-ı şerîattendir. Çünkü nefy-i hareci i'lâm ancak şer'in vürûdundan sonra olur.

Tenkīhu'l-Fusûl'de daha sonra şöyle deniyor:

* Muharrir-i muhterem mübâhı câize mürâdif olarak isti'mâl etmiştir: "Ahkâm-ı asliyyeden olan cevâz ve ibâhanın hiçbir delîl-i şer'îye ihtiyâcı yoktur." (*İslâm Mecmûası* sahîfe 297)

** Muharrir-i muhterem hareci muâhaze ve mücâzât ile tercüme etmiştir: "Zîrâ cevâz bir şeyin fiil ve terki üzerine muâhaze ve mücâzât olunmamaktan ibârettir." (*İslâm Mecmûası* sahîfe 302)

*** Bazılarınca olacaktır. Burada sehv-i mürettib vardır.

**** Hadarî burada Şâfiiyye'nin ta'rîfini tercîh ediyor.

***** Nitekim muharrir-i muhterem de aynen böyle diyor. *(İslâm Mecmûası,* Sahîfe 302)

İbâha (cevâz)ı alel-ıtlâk nefy-i harec ile tefsîr etmek mukaddemînin ıstılâhâtındandır ki vücûba da, mekrûha da şâmildir.

Her iki tarafı siyyân olmak ile tesfîr etmek müteahhirînin ıstılâhâtındandır.

3- Usûliyyûnun tasrîh ettikleri vechile ibâha (cevâz)dan selb olunan hükm-i şer'î hükm-i teklîfîdir.* İbâhayı hükm-i teklîfden saymaları tağlîb tarîkı iledir; nitekim *Mir'ât*'ta ve sâir kitapta böylece tasrîh olunmuştur.

Hükm-i teklîfî: Farziyyet, vücûb, nedb, ibâha, kerâhet, hürmet, nefâz, adem-i nefâz, adem-i lüzûm, sıhhat, fesâd, butlân, in'ikād gibi hükümlerdir.

Seyfüddîn-i Âmedî gibi bazı Usûliyyîn sıhhat ve butlân ve fesâdı hükm-i vaz'î kılıyorlar.

Hükm-i teklîfî: Kendisinde teklîf ve tahyîr bulunan; yahud kendisinde teklîf bulunan, yahud fiil-i mükellefîne tealluk eden bir hükümdür diye ta'rîf olunabilir.

[299] Cevâz (ibâha) birinci ve ikinci ta'rîflere göre hükm-i şer'îde dâhildir; ikinci ta'rîfe göre hükm-i şer'îde dâhil değildir.

Birinci ta'rîfe nazaran cevâzın (ibâhanın) hükm-i şer'îde dâhil olacağında hiç şübhe yoktur. Zîrâ cevâzda tahyîr vardır. Zâten tahyîr kaydı ibâhayı idhâl için vaz' olunmuştur. Üçüncü ta'rîfe nazaran cevâzın hükm-i şer'îde dâhil olacağında da hiç şübhe yoktur. Çünkü işlenen bir fiilin ya işlenmesi veya işlenmemesi matlûbdur, yahud her ikisi de müsâvîdir, ef'âle her hâlde bu üç hükümden biri terettüb eder.

Ancak ibâhada teklîf (kendisinde külfet bulunan bir fiili ilzâm) ve taleb bulunmadığından nâşî ibâhaya hükm-i teklîfî denmez. İbâhaya hükm-i teklîfi demek bi-tarîkı't-tağlîb olur. Hattâ cumhûra göre nedb, kerâhet-i tenzîhde de teklîf bulunmadığından onlara da hükm-i teklîfî denmez. Yalnız üstâz Ebû İshak İsferâînî ile Kādî Aduddîn el-İbhî'ye göre nedb ile kerâhet-i tenzîhe hükm-i teklîfî denir. İşte bu nizâ' da nizâ'-ı lafzîdir.

Mübâh diğer bir i'tibâr ile de hükm-i teklîfi olur: Mübâh olan bir fiilin mübâh olduğunu i'tikād etmek. Mendûb olan bir fiilin mendûb olduğunu i'tikād etmek vâcibdir.

Teklîfden maksad mübâh olduğunu i'tikād etmeyi icâb ise mübâh şübhe yok ki hükm-i teklîfîdir. Bu ihtilâf da ihtilâf-ı lafzîdir.

Nizâ'-ı lafzîye kalırsa "vücûb ve hürmete" de hükm-i şer'î değildir denebilir. Şöyle ki:

Hüküm iki kısma ayrılır: Hükm-i teklîfî, hükm-i vaz'î.

Hükm-i teklîfî ânifen zikr olunmuştur.

Hükm-i vaz'î: Rükniyet, şartiyet, illiyet, sebebiyet, mâniiyet gibi ef'âl-i mükellefîne tealluk etmeyen hükümlerdir.

Meselâ kıyâmın salât-ı mektûbede rükn olması, nikâh[da] şuhûdun huzûru şart olması** bey'in milke illet olması, vaktin salâta sebeb olması, vücûd-ı necâsetin salâta mâni' olması bütün hükm-i şer'îdir. Fakat bu hükm-i şer'îler ef'âl-i mükellifîne tealluk etmemiştir. Vücûb ile hürmet burada dâhil olmadığından bu ma'nâca hükm-i şer'î olamaz.

Mübâh hakkında türlü türlü denebilir:

1- Mübâh hükm-i şer'î değildir: Kendisinde teklîf ve taleb yoktur. Şâri' mübâhı teklîf eylememiştir, bi-husûsihî fiili veya bi-husûsihî terki taleb etmemiştir.

2- Mübâh hükm-i şer'î değildir: Hükm-i vaz'î değildir, sebeb, şart, rükn değildir.

3- Mübâh hükm-i şer'îdir: Ef'âl-i mükellefîne terettüb eder, mükellefînin bazı ef'âli mübâh olur.

4- Mübâh hükm-i şer'îdir: Mübâh olan bir fiilin mübâh olduğunu i'tikād etmek vâcibdir.

Bütün bu i'tibârât ve ihtilâfât, ıstılâhât ve ibârâttan nâşîdir. Nizâ'-ı lafzî bulunan bir mahalde nizâ' etmek aslâ hâiz-i ehemmiyyet değildir. (لا مشاحة فى الاصطلاح)

Muharrir-i muhteremin gösterdiği semerât aşağıda münâkaşa olunacaktır.

* * *

Sâlisen – Mübâh (câiz) bir takım ma'nâlar beyninde müşterektir:

1- Mübâh ibâha-i asliyyenin müteallakına ıtlâk olunur ki fiil veya terkinden dolayı bir muâhaze yoktur, hitâb-ı şâriin kendisine tealluku zâhir olmamıştır.

2- İbâha-i şer'iyyenin, tahyîran hitâb-ı şâriin müteallakına ıtlâk olunur. Mübâhı terk etmek veya işlemek tâat olmaz, tâat ancak taleb ile olur. Taleb olmayan yerde tâat bulunmaz.

Mübâhın matlûbü'l-fi'l olmaması mübâh olması i'tibârıyladır. Mübâhda kayd-ı haysiyyet mu'teberdir, mübâhda mübâh olmak i'tibârıyla şâriin ne fiilinde, ne terkinde bir kasdı yoktur. Şâriin kasdı ancak mükellefi muhayyer kılmaktır. Şâriin bi-husûsihî fiilinde, veya bi-husûsihî terkinde bir kasdı yoktur. Ancak mükelleften fiil veya terkten hangisi sâdır olur ise işte şâriin kasdı odur.

3- Mu'tezilenin kabûl etmesine göre ibâha-i aklıyyenin müteallakı olur. İbâha-i akliyyenin müteallakı olan mübâh aklın maslahat ve mefsedeti müştemil olmadığını idrâk eylediği ef'âl-i ihtiyâriyyedir ki*** akıl onun fiil ve terkinde adem-i harec (muâhaze ve mücâzât) ile hükmettiği için ona hitâb tealluk etmiyor.

Şer'in vürûdundan evvel ef'âl-i ihtiyâriyyede ta'bîr-i âhar ile a'yân-ı müntefe'un-bihâda *Minhâcü's-Sünne*, *el-Lüma'*, *Minhâcü'l-Vüsûl*, *et-Takrîr ve't-Tahbîr*'de beyân olunduğuna göre üç re'y vardır:

Re'y-i evvel – Ef'âl-i ihtiyâriyye mübâhdır. Ekser-i Hanefiyye'nin, bâ-husûs Irâkiyyûnun, Ebu'l-Abbâs bin Süreyc, Ebû İshak el-Mervezî, Ebu'l-Hasen et-Temîmî, Ebu'l-Hattâb gibi ekser-i Şâfiiyye ve Hanbeliyye'nin, Mu'tezile-i Basriyyûnun mezhebleri budur.

---

* Mübâhın me'mûrün-bih olup olmaması da muhtelefün-fîhdir. Cumhûra göre mübâh me'mûrün-bih değildir. Çünkü emr-i talebdir. Taleb me'mûrun-bihi mukābiline tercîhi iktizâ eder, mübâhda ise me'mûrün-bihi tercîh yoktur. Zîrâ tarafeyni mütesâvîdir. Artık mübâh nasıl me'mûrün-bih olur. Kibâr-ı Mu'tezile'den Ka'bî'ye göre mübâh me'mûrün-bihdir. Zîrâ her mübâha vücûb ârız olur: Mübâh harâmı terktir, harâmı terk vâcibdir, mübâh da vâcibdir.

** Mezheb-i Mâlike göre in'ikād-ı nikâhda şuhûdun huzûru şart değildir.

*** Ef'âl-i ihtiyâriyye bakā-yı nefsin tevakkuf etmediği fiillerdir: Ekl-i fâkihe gibi. Bakānın tevakkuf ettiği fiillere de ef'âl-i ıztırâriyye denir: Hava teneffüs etmek gibi.

Re'y-i sânî – Ef'âl-i ihtiyâriyye harâmdır. İbni Ebî Hureyre'nin, İbni Ebî Hâmid'in, Ebû Ya'lâ'nın, Abdurrahman el-Halvâî'nin, bazı Hanefiyye'nin, Mu'tezile-i Bağdâdiyyûn'un, İmâmiyye'den bir tâifenin mezhebleri budur.

Re'y-i sâlis – Ef'âl-i ihtiyâriyyede tevakkuf olunur.

Ebu'l-Hasen el-Cezerî'nin, Ebûbekir es-Sayrafî'nin, Ebu'l-Vefâ bin Ukayl'in, Ebû Ali et-Taberî'nin, Eş'ariyye'nin, sâhib-i *Hidâye*'nin mezhebleri budur.

Maamâfih kable vürûdi'ş-şer' ibâha veya hürmet ile hüküm, aklın hüsn **[300]** ve kubhu idrâk etmesine mütevakkıfdır. Akıl hüsn ve kubhu idrâk edemez diyenler bu husûsda tevakkufa kāil oluyorlar.

Mübâh câizin mürâdifidir. Maamâfih câiz de bir takım maânî beyninde müşterektir:

1- Şer'an mümteni' yani harâm olmayandır. Bu ma'nâya gelen câiz vâcibe, mekrûha, mendûba, mübâha şâmil olur.

2- Aklen mümteni' olmayandır. Bu ma'nâya gelen câiz mümkün-i âm demek olmakla vâcibe, râciha, mütesâvi't-tarafeyne, mercûha şâmil olur.

3- Adem-i hürmet de fiil ve terki müsâvî olandır. Bu ma'nâya gelen câiz mübâhın mürâdifidir. Muharrir-i muhterem de bu ma'nâyı kasd ediyor. Nitekim yukarıda zikr olunmuştur.

4- Her iki tarafdan zarûret münselib olup vücûdu ademine müsâvî olandır. Bu ma'nâya gelen câiz mümkün-i hâsdır. Muharrir-i muhterem, *İslâm Mecmûası*'nın 302'inci sahîfesinde bu ma'nâyı kullanmıştır.

5- Nazar-ı müctehidde şer'an iki emir mütesâvî bulunmakla meşkûkün-fîh olandır. Bir mes'ele hakkında iki delîl-i müteârız bulunur, biri diğerine tercîh olunamaz. Müctehid alâ-sebîli'l-bedel hükmeyn beyninde muhayyer olur, onun hakkında: "Hüküm ya böyledir, ya şöyledir" der.

Nâsıruddîn el-Beyzâvî'nin *Minhâc*'da beyânına göre ba'de vürûdi'ş-şer' menâfi'de asıl olan ibâha, mazarrâtta asıl olan tahrîmdir.

Keşf-i Pezdevî'de beyân olunduğuna göre nikâhda asıl olan tahrîmdir, ancak zarûrete binâen nikâh mübâh kılınmıştır.

Hülâsa muharrir-i muhteremin bazı fukahâ-yı Hanefiyye ve Şâfiiyye dediği: "Bazı Mu'tezile"; cevâz dediği: "Adem-i hürmette fiil ve terki müsâvî olmaktan ibâret olan ibâha", hükm-i şerîat dediği de: "Kendisinde teklîf bulunan hükm-i şer'î"dir.

* * *

Râbian – Mübâh (câiz) müeddâ-ileyh i'tibârıyla vâcib veya harâm olabilir.

Mübâh mübâh olmak i'tibârıyla ne matlûbü'l-fi'l, ne matlûbü't-terk değildir. Fakat mübâhı terk emr-i âhara zerîa olur ise mübâh müedda-ileyhin hükmünü alır. Mübâhı işlemek menhiyyün-anha müeddâ olur ise bu cihetten mübâh matlûbü't-terk olur, harâm olur.

Bilakis mübâhı işlemek me'mûrun-bihe zerîa olur ise mübâh bu cihetten matlûbü'l-fi'l olur.

Erbâbının ma'lûmu olacağı vechile edille-i şer'iyyeden biri sedd-i zerâyi'dir. Sedd-i zerâyi'in aslı mücmaun-aleyhdir. İhtilâf ancak tatbîkātında, fürûundadır. Bu bâbda en ileri giden Mâlikiyye'dir.

Sedd-i zerâyi': Bir fesâdı def' için fesâdın vesâilini men' etmektir, yani tohm-ı fesâdı kaldırmaktır. Bir fiil mübâh (câiz) olduğu hâlde mefsedete kat'î sûrette mûsıl olur ise o fi'l-i mübâh memnû' olur.

Meselâ tarîk-ı müslimînde kuyu hafr etmek mübâh ise de müslimînin ihlâkine sebeb olacağından memnû' ve harâmdır.

Burada fiil mübâh (câiz) olduğu hâlde müeddâ-ileyhi i'tibârıyla memnû' olmuştur.

Fakat hamr korkusundan nâşî üzüm zirâati, zıman korkusundan nâşî bir çatı altında şirket *Tenkīhu'l-Fusûl*'de beyân olunduğuna göre bil-ictimâ' memnû' değildir. Zîrâ bu fi'l-i mübâh, bu zerîa mefsedete kat'î sûrette mûsıl değildir.

Kezâ asnâma sebb etmek câiz (mübâh) olduğu hâlde Cenâb-ı Hakk'a sebb edeceğini bildiği bir kimsenin yanında sebb-i asnâm bil-ictimâ' memnû'dur.*

Kezâ sa'y mübâh (câiz) olduğu hâlde müeddâ-ileyh i'tibârıyla yani salât-ı Cuma'ya hacca zerîa olmakla vâcib olur.

Kezâ kādî ve vâlînin hediye kabûlleri câiz (mübâh) olduğu hâlde iğmâz-ı ayna zerîa olacağı cihetle men' olunmuştur.

Kezâ sefer câiz ise de kat'-ı tarîk için câiz değildir.

Kezâ iki kişinin gizli görüşmeleri câiz (mübâh) olduğu hâlde üç kişiden ikisinin gizli görüşmeleri üçüncü şahsın kalbini kesre, hazenine, sû'-i zannına zerîa olacağı cihetle men' olunmuştur.

Kezâ kavâid-i külliyyemizden biri "Ef'âl-i mübâha hiçbir kimseye ezâ etmemek şartıyla câiz olur"** kāide-i fıkhiyyesidir. Alel-ıtlâk fi'l-i mübâhı işlemek câiz değildir. Belki mübâhın fesâd ve harâmı mutazammın olmaması şarttır. Fi'l-i mübâh bi-şarti's-selâme câiz olur, fesâd ve harâmı mutazammın olan fi'l-i mübâh harâm olur. Çünkü harâmı mutazammın olan yine harâmdır. Nitekim sayd mübâhdır, sayda ne sevâb, ne ikāb terettüb etmez. Fakat îzâyı mutazammın olur ise sayd harâm olur. Ez-cümle hayvânı ürkütmek, insanı korkutmak, insanı iz'âc etmek için yapılan sayd harâmdır. Hükûmetin muvakkat sûrette saydı men' etmesi her hâlde fesâd ve harâmı def' için olacaktır.

Görülüyor ki mübâh (câiz) ahkâm-ı şerîatten yani ahkâm-ı teklîfiyyeden olmasa bile yine fıkhın, ilmü'l-helâl ve'l-harâmın hayta-i tasarrufundadır. Mübâh (câiz) alel-ıtlâk yapılamaz. Müeddâ-ileyh i'tibârıyla menhiyyün-anh, harâm olabilir.

Mübâh harâm olunca ahkâm-ı teklîfiyyeden olur, mübâhlıktan çıkar. **[301]** Mübâh sellemehü's-selâm, keyfe tâbi' olarak menhiyyün-anh olamaz. Mutlaka usûl-i şerîatten bir asıl tarafından cezb olunmak şarttır: Meselâ: Fesâd, zarar, hürmet gibi.

Beyânât-ı sâbıkadan münfehim olacağı vechile harâma kat'î sûrette mûsıl olan mübâh harâmdır, terki matlûbdur, vâcibe kat'î sûrette mûsıl olan mübâh vâcibdir, fiili matlûbdur. Mübâh ancak mübâh olması i'tibârıyla ne terki, ne fiili

---

* Bazen vesîle-i harâm olan şey maslahat-ı râcihaya mûsıl olur da harâm olmaz. Meselâ âkil-i harâm olan kimseye bir kadına zinâ etmemesi için mâl vermek, muhârib ile sâhib-i mâl arasında katl vukū' bulmamak için muhâribe mâl vermek câizdir.

** (الافعال المباحة جائزة بشرط عدم اذاء احد) – *Mecâmi'u'l-Hakāyık*.

matlûb değildir. Mübâh bi-şarti's-selâme câizdir. Mübâhda keyfî olarak tasarruf aslâ câiz değildir.

* * *

Müşârun-ileyh diyor ki: "Vücûb ve hürmeti ile sâha-i mahdûdeye münhasır olan şerîati.."

Şerîat-i celîlemiz vücûb ve hürmete münhasır değildir. Vücûb ve hürmete münhasır gösterilen şerîat şerîatin ahkâm-ı teklîfiyyesidir. Vücûb-ı şerîat hem ahkâm-ı teklîfiyyeye hem ahkâm-ı vaz'iyyeye şâmildir. Şerîat buyurulduğu gibi vücûb ve hürmete münhasır olur ise ahkâm-ı vaz'iyyeye ne diyeceğiz? Esbâb-ı şer'iyye, şerâit-i şer'iyye, mevâni'-i şer'iyye, erkân-ı şer'iyye, ilel-i şer'iyye, alâmât-ı şer'iyye şübhe yok ki ahkâm-ı şer'iyyedendir, fakat ahkâm-ı teklîfiyyeden değildir.

Vücûb ve hürmet ahkâm-ı şerîatin birer cüz'üdür.

Anlaşılıyor ki muharrir-i muhteremin şerîatten maksadları ahkâm-ı teklîfiyye olacaktır: Âmmı zikr, hâssı irâde etmiştir.

Eğer şerîat için bir sâha-i mahdûde aranıyorsa şöyle denilmek iktizâ eder: Şerîat hıll ü hürmet ile sâha-i mahdûdeye münhasırdır. Târîh-i fıkha vâkıf olanlara hafî olmayacağı üzere ilm-i şerîate ilmü'l-helâl ve'l-harâm derler.

İlm-i şerîatin ilmü'l-helâl ve'l-harâm olduğuna hiç şübhe yoktur:

(1) Medâr-ı İslâm olan ehâdîs-i erba'anın* birinin meâli şöyledir: Helâl apaçıktır, hıllinde hiç şübhe yoktur, harâm apaçıktır, hürmetinde hiç şübhe yoktur. Harâm ile helâl beyninde bir takım umûr vardır ki bunların hıll ve hürmeti apaçık değildir. Ondan dolayı iştibâh hâsıl oluyor.

Birinci kısım: Ekmek yemek, su içmek, meyve yemek, yürümek, sevilmek ve sâire gibi.

İkinci kısım: Hamr, dem, zinâ, kizb ve sâire gibi.

Üçüncü kısım: Çok kimselere hafî kalır. Bunu ancak ehl-i ilm ve ehl-i fıkıh edille-i ahkâm-ı şerîatten biri ile bilir. Bir şey helâl ile harâm arasında mütereddid olup hakkında nas veya icmâ' bulunmazsa müctehid onda ictihâd eder. Delîl-i şer'î onu ya harâma veya helâle ilhâk eder, onu helâle veya harâma ilhâk edince artık o şey harâm veya helâl olur. Ancak münkirîn-i kıyâsa, bâ-husûs fukahâ-yı Zâhiriyye'ye göre mansûs olmayanlar, meskûtün-anh olanlar ibâha-i âmme ile mübâhdır, kıyâs ile meskûtün-anh hakkında tahrîm veya icâb ile hüküm câiz değildir. Muharrir-i muhterem Zâhiriyye'nin ibâha-i âmmesini kabûl ediyor. Nitekim 301. sahîfede:

"Bir şey hakkında cevâzına münâfî bir hüküm beyân edilmemiş ise cevâzı sâbit olur. İşte bu adem-i beyân cevâza delîl ve beyândır" diyor.

Zâhiriyye'de "Şâriin terk ettiğini terk ile me'mûruz. Meskûtün-anhi terk ederiz. İbâha-i âmme ile mübâh kılarız" diyorlar. Bu bahis aşağıda daha ziyâde îzâh olunacaktır.

Müctehid için hiçbir şey zâhir olmaz ise, edille müteârız olur ise işte o şey müştebih olur, onun hıll ve hürmeti meşkûk olur.

Hıll ve hürmeti meşkûk olan husûsda ber-vech-i âtî mezâhib vardır:

1- Mübâhdır, 2- Harâmdır, 3- Mevkūfdur, 4- Mekrûhdur, 5- Vera'an metrûktur, 6- Ne helâl, ne harâm, ne mübâh değildir.

(2) [1] الْحَلاَلُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنهُ – اخرجه ابن ماجة والترمذى Hadîs-i şerîfi mûcebince helâl kılan Allah, harâm kılan Allâh; helâl ve harâmı afv eden yine Allâh'dır. İşte şerîatin sâha-i mahdûdesi hıll ve hürmet olabilir. Yoksa vücûb ve hürmet şerîatin sâha-i mahdûdesi olamaz.

İzmirli
İsmail Hakkı

İSLÂM ASKERİNE

HAMRÂÜ'L-ESED VAK'ASI

–geçen nüshadan mâba'd–

Hamrâü'l-esed mevkiine kadar gidip ordusunu ta'biye ve karakollar ta'yîniyle muhâfazayı te'mîn ettikten sonra bir bir ateşler yaktırıp düşmana meydan okuyor ve bu ateşlerden çıkan alevlerle müşriklerin gözlerini kamaştırıp başlarını, beyinlerini döndürüyor. Üç gün orada düşmanı bekledikten ve ordusunu teşkîl eden yaralı vücûdların içinde Allah muhabbeti ve din gayreti ile dolu sağlam bir erkek yüreği bulunduğunu her tarafa gösterdikten, gönderdiği keşif me'mûrlarının müşrikler tarafından öldürülmesine mukābil onlardan tutulan iki herifi de öldürttükten sonra dönüyor. Uhud bozgunluğu üzerine bazılarının gözünden düşen **[302]** Müslümanlık şerefini yeniden yükselterek belde-i mübârekesine geliyor.

Demek ki; ordusu bozulmuş bir kumandanın me'yûs olması, yani büsbütün ipin ucunu salıverip eli böğründe kalması değil, gayret ve ikdâm ile tecdîd-i kuvvet ederek düşmana karşı durması icâb ediyor.

Ordudaki yaralı arslanlara gelince: Onlar da Peygamber'in da'vetini işitir işitmez "Biz dün harp ettik, yaralanıp nöbetimizi savdık" diye bahâne bulmaya kalkışmıyorlar, yaralarının acısına ehemmiyet vermeyerek silahlarını kapıp mescidin önünde toplanıyorlar ve peygamberin kumandasına ittibâan yeni bir muhârebeye gidiyorlar.

Yürümekten âciz olanları bile birbirine dayanarak, bazen de biri, diğerini arkasına alarak düşmanla bir daha çarpışmak üzere ordugâha kadar geliyorlar.

Hülâsa: Şu fedâkârâne hareketleriyle hem Müslümanlığı yükseltiyorlar, hem de sonraki müslüman ordularına askerliğin nasıl olacağını göstermek istiyorlar.

---

* Medâr-ı İslâm olan ehâdîs-i şerîfe şunlardır:

1- (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ – اخرجه الستة واحمد) [Buhârî, *Sahîh,* Bâbü Bed'ü'l-Vahy]

2- (مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ المَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ– اخرجه الترمذى وابن ماجة واحمد و الطبرانى) [Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'z-Zühd, 11]

3- (الحَلاَلُ بَيِّنٌ، وَالحَرَامُ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنِ اتَّقَى المُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وقع فى الحرام – اخرجه البخارى) [Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 37]

4- (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ – اخرجه الشيخان والترمذى والنسائى وابن ماجة واحمد) [Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 6]

Ehâdîs-i şerîfeden son üçü *Sebîlürreşâd*'da tercümesiyle beraber yazılmıştır.

[1] İbn Mâce, *Sünen,* Ebvâbü'l-Et'ime, 60.

Bundan da anlaşılıyor ki: Bir müslüman asker, “silah altına” da’vetini işitir işitmez hazırlanıp koşacak, muhârebe mevkiinde de öyle ufak, tefek yaralara ehemmiyet vermeyip silah tutabilecek bir hâlde bulundukça düşmanla çarpışacak.

Sonunda ne olacak mı? Diyorsun. Uhud gāzîlerinin aldığı maddî ve ma’nevî mükâfâtını alacak.

İnsanların hepsi şecâat ve fedâkârlık meftûnudur. Fakat yiğitlik muhabbeti, medenîlerden ziyâde bedevîlerde vardır.

Uhud gāzîlerinin Hamrâü’l-esed’e kadar gidip meydan okuması ve Kureyş müşriklerinin onlardan çekindikleri cihetle Mekke’ye doğru savuşması üzerine Hicâz bedevîleri arasında müslümanların şân ve şerefi arttı, müşriklerin kazandıkları muhârebenin de hemen adı battı. Gāzîlerin vücûndaki yaralardan her biri iftihâr nişânı ve imtiyâz madalyası telakkī olundu. Henüz müslüman olmayan kabîleler arasında bile kendilerine muhabbet besleyenler bulundu. İşte Uhud gāzîlerinin gördükleri mükâfâttan dünyâya âid olan ciheti.

Kendilerini taltîfen Cenâb-ı Hak da:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ. اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ[1] âyetlerini gönderdi ki Allâhu a’lem:

“Uhud’da yaralandıktan sonra Allah’ın emri ve Resûlünün da’veti üzerine koşup gelenlerden Peygamber’e fazla itâat gösterenler ve sözününün aksine gitmeyenler için âhirette büyük mükâfât vardır. O mü’minler ki: Münâfıklardan, yahud müşriklerin tarafdarlarından bazıları: “Düşman ordusu üzerinize gelmek üzere toplanmıştır. Onlardan korkunuz” dedikleri vakit bu söz, kendilerinin imanını artırdı da “hasbünallâhü ve ni’me’l-vekîl, yani Allah, bize kâfîdir ne güzel bir vekîldir” cevâbını verdiler. Allah’ın ni’met ve ihsânıyla da bir zarara uğramadan dönüp geldiler ve Allah’ın emrine ve rızâsına tebaiyyet göstermiş oldular. Cenâb-ı Hak ise onlar hakkında fazl-ı azîm sâhibidir, yani böyle mü’minler için ihsân ve mükâfâtı büyüktür” meâlindedir.

İşte bu da görecekleri mükâfâtın âhirete müteallık bulunan ciheti.

Bir de Resûlullâh hazretleri, yaralı altı yüz bu kadar kişilik az bir kuvvetle düşmana karşı çıktığı hâlde ordugâhında bir çok ateşler yaktırıp maiyyetini hem çok, hem de kuvvetli göstermek istiyor, yani şu hareketle müşriklere bir gözdağı veriyor. Kendilerinden korkup çekinmediğini anlatıyor, onları çekinip korkmaya, hattâ bırakıp savuşmaya mecbûr ediyor.

İnsan, âciz de olsa düşmana karşı yılgınlık göstermemeli, yürekli ve gösterişli görünmeye çalışmalıdır. Böyle yaparsa en zorlu bir düşmanı, kedi gibi sindirir ve tilki gibi düşündürür, bilakis ufak bir ödleklikte bulunursa en miskîn bir düşmanı, üzerine atılmak için kükremiş arslana döndürür.

İşte üç bin kişilik olan müşrik ordusu, altı yüz bu kadar müslümanın din kuvvetiyle gösterdiği cesârete dayanamadı, Medîne’yi basmak isterken soluğu Mekke’de aldı.

[1] Âl-i İmrân, 3/172-174.

Bunlar eski müslümanlardı. Yaptıkları işler, akıllara hayret verir. Bugün misâl olarak gösterilemez denilirse:

Bozula bozula Çatalca’ya kadar gelen Osmanlı ordusu da gösterdiği bir gayret sâyesinde Allah’ın mazhar-ı tevfîkı oldu. Ve Bulgarların eline geçmiş olan Edirne şehrini geri aldı. Derim ki pek yeni ve pek yakın bir vak’adır. Gelelim bahsimize:

– Hamrâü’l-esed mevkiinden dönülür dönülmez Peygamber hazretleri, ashabından birini i’dâm etmiş. Çünkü: O adam da haksız yere birini öldürmüş, hem de muhârebe esnâsında düşmana saldıracağı yerde nefsine uyup din kardeşlerinden birini garazına kurban eylemiş, maktûlün intikāmını almak ve böyle bir cinâyette bulunmamaları için başkalarına da ibret dersi vermek üzere Resûlullâh hazretleri, şerîat kılıcıyla onun boynunu vurduruyor. Amma kātil, ilk müslümanlardan ve peygamberin ashabından imiş. Faydası ne? Kim olursa olsun kātil hakkında kısâs icrâ edilir, yani öldürdüğü adamın yerine öldürülür. Zîrâ hukūkta müsâvât vardır. Hak husûsunda bir pâdişâhla âdî bir dilencinin farkı yoktur.

Tâhirü’l-Mevlevî

* * *

[303]

AFRİKA’NIN ŞİMÂL SÂHİLLERİNDE CİHÂD-I İSLÂM VE SENÛSÎ HAZRETLERİNİN CEVÂB-I ŞEHÂMETİ

Trablus cihetinden biraz ilerlemeye muvaffak olabilen İtalyanlar Bingazi taraflarında büyük bir acz ve fütûr içinde çırpınıp duruyorlar; ancak birkaç kilometre kadar sâhilleri tutabilmişler, ileriye doğru bir adım atmanın imkânını bulamıyorlar. Hudûdu bir parça tecâvüz eder etmez, mücâhidîn-i İslâmiyye yıldırım gibi beyinlerine isâbet ederek ordularını perîşân, mühimmâtlarını iğtinâm ediyorlar. İki, üç seneden beri mahv olan İtalyan askerleri yüz binlere bâliğ oldu; sarf olunan paralar milyarları aştı. Canca, malca olan bu kadar fedâkârlığa karşı mahrûmiyetten, izmihlâlden başka bir şey kazanamayacaklarını anlayan İtalyanlar son zamanlarda başka tarîklere, mekr ve hud’a yollarına saptılar. Zorlukla taht-ı esârete alamadıkları mücâhidîn-i İslâmiyye’yi hulûl-i muslihâne ile zillet ve sefâlete düşürmeyi kurdular. Dinini, imanını satmış birkaç münâfık tedârik ederek İslâm mücâhidlerinin kahraman reisi Senûsî hazretlerinin nezdine i’zâm ettiler. Müşârun-ileyh hazretleri bu münâfıkları kemâl-i şiddetle reddederek İtalyanların İslâm memleketlerinden def’ olup gidinceye kadar cihâd yolundan hiçbir zaman ayrılmayacağını bildirdiler. O güzel memleketlerden ayrılmaya bir türlü râzî olamayan İtalyanlar bugünlerde tekrar birkaç münâfık tedârik ederek yine mücâhidîn-i İslâmiyye’nin kapısını çaldılar. Fakat bu defa içeriden öyle müdhiş bir sadâ-yı şehâmet yükseldi ki aks-i mehîbi bütün cihân-ı İslâm’da tanîn-endâz oldu. Artık İtalyanlar için bütün ümîd-i i’tilâf kapıları kapanmıştır. Hâsir ü hâif mezâr-ı izmihlâlini kazıp durmakla meşgūl olmaktan veya def’ olup gitmekten başka çâre yoktur. Seyyid Senûsî hazretlerinin sulh teklîfi maksa-

dıyla İtalyanlar tarafından gelen münâfıklara karşı verdiği bu cevâb-ı hamâset-kârâneyi tercüme ederek ihvân-ı dînin enzâr-ı ibret ve iftihârına vaz' ediyoruz:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hidâyet-i ilâhiyyeye ittibâ', tarîk-ı şeytaneti terk edenlere ihdâ-i selâmdan sonra söze şürû' ediyorum: İtalyanlara meyl etmemiz için evvelce göndermiş olduğunuz nasîhat yollu mektûbunuz bize geldi; mektûbunuzda bize İtalyanlar tarafından mal vaad ediyorsunuz; onların mallarıyla bizi hırs ve tamaa düşürmek, onların kuvvetiyle tahvîf etmek, onların yanında izzet ve şerefe nâil etmek istiyorsunuz! [1](اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا...) =İzzet ve şeref hepsi Cenâb-ı Hakk'a âiddir."

Bu gibi şeyler ile bizi, müslümanları aldatabileceğinizi vaad etmekle –İtalyanlar bilmedikleri için– onlar size ve emsâlinize paralar tevzî' ettiler; zannediyordunuz ki: Bizi, müslümanları hîle ve hud'a ile aldatmak sizin için kolay bir şeydir!

Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve kuvvet-i Samedâniyyesi'ne yemîn ederim ki: –Ben sağ oldukça, belki Senûsî ismi mevcûd oldukça ne İtalya, ne de siz bu vatanda ferah yüzü göremeyecek, mesrûr olamayacaksınız, bu vatanın ahâlisini para ve sâire ile aldatamayacaksınız, size gelerek sizden ve İtalya'dan mâl ve sâire gibi şeyler kabûl edenler ancak iki yüzlü olan ehl-i tama' kimselerdir; onlardan ne nusret me'mûldür, ne de menfaat. Bunu siz de bilir, inkâr edemezsiniz.

İşte böyle hareket edenler o münâfıklardır ki haklarında: "Onlar iman edenlerle birleştikleri vakit biz iman ettik, biz de mü'miniz dediler; şeytanlarıyla, rüesâ-yı küffâr ile tenhâ kaldıkları zamanda ise biz de sizinle beraberiz, biz mü'min görünmekle ancak onlara istihzâ ediyoruz; dediler. Bilsinler ki Allah onlarla istihzâ eder; ve tuğyânlarında hayretler içinde pûyân olup giderler. Onlar o kimselerdir ki hidâyete bedel dalâleti satın aldılar da ticâretleri fayda vermedi, kendileri de tarîk-ı selâmeti bulamadılar" meâlinde olan: [2](وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ. اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) gibi âyât-ı kerîme nâzil olmuşlar ki kâinâtın ilâh-ı vâhidi olup kendinden başka ma'bûd bil-hak olmayan zât-ı ecell ü a'lâya kasem ederim ki: Bana dünyâlar dolusu altın verilse yine ben onları kabûl etmem; açlıktan toprak yiyecek râddeye gelsem yine dünyâ için dinimi değiştirmem; maamâfih Cenâb-ı Hakk'a hamd olsun ki: Hem beni, hem de maiyyetimi idâre edecek şeye mâlik bulunmaktayım.

Bana bütün dünyâ verilse Cenâb-ı Hak ve Resûlünü tevhîd eden müslimin bir kılını bile teslîm etmem. Her hangi bir mahlûk olursa olsun hiç kimseden korkum yoktur, kudret ve kuvvet Allah'a mahsûsdur. Korkum ancak Allah'dandır. Nasıl ki Cenâb-ı Hak da buyurmuştur: [3](اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ. اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ – قرآن حكيم)

Yine Hak celle ve alâ hazretleri buyuruyor ki: [4](قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ – فرقان حكيم

Azîz-i Mısır'dan bir hey'et gelerek İtalyanlar ile musâlaha olmamızı taleb ettiler, biz evvelâ imtinâ' ettik. Lakin birkaç defa gelip gittiklerinden matlûblarına cevap verdik. Biz bunu elçinin hâtırını tatyîb için yapmış idik. Bir de zannediyorduk ki: İtalya hükûmeti –velevki ecnebî bile olsa– iyiyi kötüden temyîze kādir, kendilerine nisbet olunan hıyânete râzî olmayacak rüesâya mâlik bir devlettir. Bilhassa kalpleri kendilerine meyl husûsunu da istiyorlardı.

Lakin fenâ amelleri onları tezyîn ettiğinden şu işte vâsıta kıldıkları kimselere lâhık olacak âr ve ayıbı bile nazar-ı dikkate almadılar şübhe yok ki bu da onların gabâvetinden ve sû'-i hatâlarındandır. Yaptıkları hıyânetler yetmiyormuş gibi bir de sâhib-i Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin kubbesine **[304]** gelerek* onu toplar ile hedm ve tahrîb ettiler. Pekâlâ! Musâhib-i Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin kubbesini hedm ve tahrîb ettikten sonra biz onlara emîn olabilirmiyiz? Aslâ!

Allah'a yemîn ederim ki: Onların bu hâlleri bizi kendilerinden ziyâdesiyle tenfîr ve teb'îd etmek, Cenâb-ı Hakk'a karşı olan imanımızı ziyâdeleştirmekten başka bir şey yapmıyor. Kalbinde iman olan her ferdin hamiyyet ve gayreti, Cenâb-ı Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme olan imanı ziyâdeleştiği gibi, üstâzı hakkındaki akîdesi de ziyâdeleşiyor. Çünkü üstâzımız radıyallâhu anh şu işlerin hepsinin vukūunu ihbâr etmiş idi. İhtimâl üstâz radıyallâhu anhın: "Bu kubbe-i beyzâyı hedm ederler, ondan sonra da hayvânlarını câmi'lere bağlarlar" dediğini siz de biliyorsunuz. Üstâz radıyallâhu anhden vârid olan şu haberleri kâffe-i ehl-i vatan biliyor, bunu inkâr edecek bir ferd yoktur.

Yine üstâzımızın ihbârı cümlesindendir ki: Bu vatanda İtalyanlar takarrur edemeyecektir; Trablus toprağına (Napolitan) her hâlde ayak basacak, fakat o toprakta duramayacak, çünkü kendilerini buradan çıkaracak kimseler zuhûr edecektir. Bunların hepsi meşhûr Şeyh Muhammed Belû ed-Dernâvî'nin risâlesinde mezkûrdur.

Şurası da muhakkaktır ki: Şeyh ve üstâzımız her neyi haber vermiş ise müslümanlar onları aynen müşâhede etmişlerdir; bundan dolayı imanları, müslümanlıkları izdiyâd etmiştir. Nasıl ki Cenâb-ı Hak: [5](لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا. وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا. مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا – قرآن كريم)

İşittiğimize göre şeref-i sohbetle müşerref olan zâtın kubbesini, türbesini tekrar binâ etmekle bizi aldatabileceklerini zannediyorlarmış. Yok, yok! Allah'a kasem ederim ki: Altın binâ yapsalar yine yaptıkları fenâlıkları unutturamazlar, bizi kendilerine meyl ettiremezler; çünkü olan oldu.

Bundan evvel Hidîviyet'in hey'eti dönmüş, biz de onlar ile birlikte muhâfız ve deveciler göndermiştik; deveciler

[1] Yûnus, 10/65.

[2] Bakara, 2/14-15.

[3] Âl-i İmrân, 3/173-175.

[4] Tevbe, 9/51.

* Sahâbe-i kirâmdan Derne'de medfûn Seydi Râfi' hazretlerinin türbesine.

[5] Ahzâb, 33/21-23.

Şehâne denilen mevkie vâsıl olunca İtalyanların büyükleri onları hapsettiler.

İşte bunlar İtalyanların bazı ahvâlidir. Zâten başka türlü olabilir mi ki: Cenâb-ı Hak onlardan şu sûretle haber vermektedir: [1](كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً)

Onların bu vatanda kasd ettikleri şey, memleketlerini tevsî' etmek idi. Bununla beraber onları bu vatana sevk eden şey başka değil, ancak memleketlerinin inhitâtı olmuştur; eğer bu muhârebede zâyi' ettikleri malları, gâib ettikleri nüfûsu hesâb etseler yakînen bilirler ki: Bu muhârebe onların inhitât ve zevâlini tezyîd etmekten başka bir şey değildir. Kudret ve kuvvet-i ilâhiyye ile pek yakın bir âtîde onların devleti en ufak bir devlete tenezzül edecektir; biz ise Cenâb-ı Hakk'ın kuvvet ve nusretiyle onları zelîl ve hakîr bir sûretle vatanımızdan çıkarıncaya kadar müdâfaada devam edeceğiz.

Bizim indimizde ölmekle yaşamak müsâvîdir; biz ne dünyâ istiyoruz, ne mülk istiyoruz. Biz dinimizi, şerîatimizi müdâfaa edeceğiz; müslümanlar harbin on sene, yirmi sene uzadığını bilirler. Müslümanlar nefislerini Allah'a fedâ etmişlerdir: [2](اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فى سَبيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذى بَايَعْتُمْ بِه وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ – قرآن حكيم)

Bizim ne dünyâya, ne de başka bir şeye tamaımız yoktur; çünkü Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem: (جُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي، وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي)[3] (الجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ ...)[4] buyurmuştur. Cenâb-ı Hak da: [5](يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنينَ. اَلَّذينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظيمٌ) buyurmuştur.

Siz diyorsunuz ki: İtalya, adl ü merhamet sâhibi bir devlettir. Hakkā ki İtalya âdil bir devlettir(!) hetk-i haremât ediyor, evlerimize girerek kadınlarımıza, çocuklarımıza her şeyi yapıyor. Azamet-i ilâhiyyeye kasem ederim ki: İtalya'nın irtikâb etmiş olduğu ef'âl-i kabîhayı ecnebî devletlerinden hiçbir devlette işitmedik.

Diyorsunuz ki: İtalya devleti zevâyâya ihtirâm olunmasını tavsiye ediyor. Ne kadar doğru(!) mescidleri hayvânlara ahır yapmak sûretiyle fevkalâde bir ihtirâm gösteriyor. Maamâfih biz ne zevâyâ isteriz, ne de ihtirâm, bizim bunların hiçbirine ihtiyacımız yoktur.

Siz, hakîkat-i hâli bize tavzîh ettiğinizi söylemiştiniz. Hayır, hayır; yalan söylüyorsunuz: Hakîkat bu değildir; bunların hepsinden sonra siz yarın huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde vukū' bulacak suâle cevap hazırlayınız! Çünkü siz dininizi dünyâya değiştiniz. Siz diyordunuz ki: Onlar bizden ayrılıp da yanlarına varan ihvâna ikrâm ettiler. Fakat şurasını biliniz ki ikrâm olunan kimseler yok mu? Onlar ihvân değil, huvvândır, hâinlerdir.

Onlar hâin-i dîn, hâin-i vatandırlar; onlar dünyâya tama'kâr kimselerdir. Her kim bu sıfatta olursa o kimse zelîl ve tama'kârdır. Zelîl ve tama'kâr olan kimseden ise kat'iyyen hayır me'mûl değildir. Onlardan ne İslâm, ne de başkasının maslahatı nâmına nusret me'mûl değildir. Küçük yaşından beri içinde terbiye olunduğu dine hıyânetlik eden kimseden maslahat me'mûl olur mu? Halbuki siz hem dininize, hem de senelerden beri emvâlini **[305]** yediğiniz devlete hıyânetlik ettiniz! O hâlde nasıl olur da başka bir devlet için nasîhat ediyorsunuz?! Kendi dinine, kendi devletine karşı hâin olan kimsenin başka devlet için nâsıh olması mümkün mü? Ne hâcet, ilm-i ilâhî-i ezelîde ibâdını bir çok şeyler ile imtahan ve ibtilâ edeceği sebk etmiştir:

(وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبينَ)[6]، (وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرينَ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ ...)[7]، (مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنينَ عَلٰى مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَميزَ الْخَبيثَ مِنَ الطَّيِّبِ...)[8]، (اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ)[9]، (...لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا)[10]

bu âyet-i kerîmelerden müstebân oluyor ki hakîkī bir müslüman olabilmek için din uğurunda tesâdüf edilen her türlü mihen ve meşakkete göğüs germek lâzımdır.

Cenâb-ı Hakk'ın kullarını bu sûretle imtihân ve tecrübe etmesi pek kadîm ve bütün ümem ve akvâmda cârî olan bir sünnet-i ilâhiyyedir. Nasıl ki Cenâb-ı Hak buna şu âyet-i kerîme ile işâret etmiştir: [11](وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فى سَبيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرينَ)

Ne fikirde olduğumuzu size beyân etmemizi taleb ettiniz! Muhakkak olarak biliniz ki biz ancak sizinle ve İtalyanlar ile mukātele etmekten başka bir şey düşünmüyoruz. Siz kendinizi müslüman, Allah ve Resûlüne iman eden bir mü'min zu'm ediyorsunuz. Yok.. Allah'a kasem ederim ki: Siz ne müslümansınız, ne mü'minsiniz; siz bunların hiçbirinden değilsiniz!

Bize karşı söylediğiniz şu nasîhat eğer size nâzil olmuş yeni bir şerîat ise ondan bizi de haberdâr ediniz! Bizim şerîat-i mutahharamıza gelince: Allah'a kasem ederim ki, onda sizin zikrettiğiniz şeyi tecvîz edecek bir şey yoktur. Şeyh ve üstâzımız radıyallâhu anh buyurdu ki: "Bir husûsda sana münkir, yahud mücâdil olarak bir kimse gelirse ondan kitap ve sünnetten bir delîl iste; eğer da'vâsını müsbit kitap ve sünnetten bir delîl getiremez ise onun sözü kendine reddolunur.

ابنى ان من الرجال بهيمة فى صورة الرجل السميع المبصر.
فطن بكل مصيبة فى ماله فاذا اصيب بدينه لم يشعر.

"Evladcığım; görür, işitir insan sûretinde nice hayvânlar var ki: Malına isâbet eden musîbetin hepsini anlar da dinine isâbet eden mesâibin farkına bile varmaz."

Şerîat-i mutahhara, sizin bu gibi sözlerinizi sefâhet telakkī eder; el-Venşerîsî diyor ki: Küffârın kuvvetli, muhârib, aded-

[1] Tevbe, 9/8.
[2] Tevbe, 9/111.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 87.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 22.
[5] Âl-i İmrân, 171-172.
[6] Ankebut, 29/3.
[7] Muhammed, 47/31.
[8] Âl-i İmrân, 179.
[9] Ankebut, 29/2.
[10] Hud, 11/7.
[11] Âl-i İmrân, 3/146.

leri kesîr olduğu zaman şerîatlerinde olan ahdi vefâ etmeleri üzerine i'timâd edip de bunların dediklerine kanmak olur mu? Biz onların bize nisbetle olan şehâdetlerini bile kabûl etmiyoruz; o hâlde nasıl olur da onların ahde vefâya olan zuumlarına i'timâd ederiz. Ahdin merâtibi şehâdettir; onların yekdiğerlerine karşı olan şehâdetlerini kabûl etmezsek nasıl olur da müslümanlar aleyhine olan şehâdetlerini kabûl ederiz, onların zu'muna, vaadlerine i'timâd ederiz?! Şübhe yok ki bu, icmâı, kitâbı, sünneti tanımamaktır. Cenâb-ı Hak küffârın mü'minîne karşı olan düşmanlığının devam edeceğini, ve hiçbir vakit bundan vazgeçmeyeceklerini şu âyet-i kerîme ile haber vermektedir: [1](وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا) = "Onlar ellerinden gelse sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle harb ve cidâlde devam edeceklerdir."

Din düşmanı, arz-ı İslâm'a girer, yahud oraya girmek kasdıyla hudûda yakın bir mevkie konarsa o memleketin genç, ihtiyâr, hür, köle, zengin fakîr bütün ahâlisi ve pâdişâhı üzerine cihâd farz-ı ayndır; hattâ muktedir olurlar ise kadınlara bile!.. Artık iş bu dereceye gelirse bunlar ile muhârebe etmek için pâdişâh ile meşveret ve ondan istîzâna bile lüzûm kalmaz, husûsiyle pâdişâh o memlekete uzak olursa! Hattâ kendileri için imâm olmasa bile hemen bir imâm ta'yîn ederek müdâfaaya başlamaları vâcibdir. Eğer o memleket ahâlisi imâmları ile beraber düşmana karşı mukāvemete kādir olamazlar ise onlara en yakın olan eimmenin raiyyesiyle beraber muâvenette bulunması farzdır. Eğer onlar da kâfî gelmez, mukāvemete kādir olamazlar ise artık şark ve garbda bulunan bütün müslümanların onlara gerek asker göndermek ve gerek suver-i sâire ile muâvenette bulunmaları vâcib olur. Bir belde ahâlisi muâvenetten istinkâf ederse, diğer belde ahâlisinin muâvenette bulunmaları farzdır.

İbni Cüzey *Kānûn*'unda diyor ki: Cihâd bir çok şeyden dolayı farz olur: Birincisi imâmın emriyle olur; imâm kimi ta'yîn ederse onun cihâda çıkması vâcibdir. İkincisi de düşmanın bilâd-ı müslimîne füc'eten hücûm etmesiyledir: Eğer düşman füc'eten bilâd-ı müslimîne hücûm ederse orada olan müslümanlar üzerine onu def' etmek vâcibdir, eğer buna imtisâl etmezler ise onlara yakın olanlara lâzım gelir, eğer hepsi de imtisâl etmezler ise o zaman düşman def' olup gidinceye kadar cihâd etmek bütün müslümanlar üzerine vâcib olur.

İmâm Ebû Ömer bin Abdilber diyor ki: Düşman, ahâlisiyle muhârebe etmek üzere dâr-ı İslâm'a hulûl ederse genç, ihtiyâr o memleket ahâlisinin hepsi üzerine düşmana karşı çıkmak vâcibdir; gerek bil-fiil mukāteleye, gerek cemâat-i müslimîni fazla göstermeye kudreti olanlardan, onlara karşı çıkmaya kudreti olanların hepsi de gider. Hiçbir ferd muhâlefet etmez; eğer o memleket ahâlisi düşmanlarına karşı durmaktan âciz olurlarsa oraya lüzûmu kadar çıkıp muâvenette bulunmak civâr memleket ahâlisi üzerine vâcibdir. Kezâlik düşman karşısında bulunan müslümanların zaafına vâkıf olup, onlara yardım etmek kendisi için dâire-i imkânda olan kimsenin de düşmana karşı çıkması lâzımdır. Hülâsa: Müslümanların hepsi kendilerinden gayrisi üzerine kıyâm etmek husûsunda yed-i vâhid gibidir, bir el gibidir. Eğer düşman dâr-İslâm'a **[306]** yaklaşıp da içeriye girmese yine düşmana karşı çıkmak müslümanlara lâzımdır.

İbni Beşîr diyor ki: Düşmandan bir kavim diyâr-ı İslâmiyye'den birine gelir, o müslümanlarda düşmanı müdâfaa edecek bir kuvvet olursa o müslümanlar üzerine müdâfaa vâcib olur; eğer onlar âciz olurlarsa, kendilerine yakın olanların yardım etmesi vâcibdir; musâlahaya gelince: Bu kat'iyyen câiz değildir. *Mi'yâr*'da diyor ki: Düşman, memlekette iken sulh câiz değildir. Eğer vâkı' olmuş ise sulhu nakz etmek vâcibdir; çünkü düşman memleket-i İslâm'a iner, yahud inmesi yaklaşırsa onlar ile cihâd etmek teayyün etmiş demektir; müteayyin olan cihâdı terk etmek ise mümteni'dir, binâenaleyh sulh-ı mezkûr mümteni'dir. Çünkü sulh-ı mezkûrun maslahatı düşman –Allâh mahv ü helâk eylesin– mefsedeti de müslimîn üzerine avdettir.

Binâenaleyh sulh-ı mezkûr düşman için maslahat, müslümanlar üzerine mefsedet olunca o sulh için nefsü'l-emrde hüküm yoktur; onu nakz vâcibdir. Çünkü bu sulh; muktezâsı şer'-i muhkem değildir. Ahvâl-i şerîati tahkīk edenlere göre bu sulhun hükmü lâzım değildir.

Müslüman memleketine tecâvüz ederek onları taleb eden düşman ile musâlahaya girişmek nasıl sahîh olur ki, Cenâb-ı Hak: [2](كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ...) buyuruyor. Buradaki istifhâm inkâr ve istib'âd ma'nâsına bir istifhâmdır. Onlar için ahd yoktur ki onu nakz etsinler! Maamâfih kalpleri hıkd ile galeyândadır.

Sonra Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: [3](كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً)

İşte bu âyet-i kerîmeler gösteriyor ki: Küffâr kat'iyyen ahde vefâ etmezler; onlar için ahd ü mîsâk hiçtir. Yukarıdan beri vermiş olduğumuz îzâhât, kendilerinde iz'ân olanlara kâfîdir. Maksadımız anlaşılmıştır. Biz, Nebiyy-i Ekrem'inin lisânıyla Cenâb-ı Hak tarafından me'mûr olduğumuz şeye mutî' ve münkād olan sâbirîndeniz, gece ve gündüz fazl-ı îlâhîde geziyoruz. Cenâb-ı Hakk'ın Dîn-i Kavîm-i İslâm'ı ikāme ve muhâfaza etmek gibi bize hoş görmüş olduğu bir hizmete râzîyız. İstediğimiz bir şey var ise o da nebiyy-i muhtârı Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem vâsıtasıyla bize vaad etmiş olduğu nusret ve rahmet-i ilâhiyyesidir. [4](نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ), [5](حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ)

ELVÂH-I İNTİBÂH

MÜSLÜMANLIĞIN MEVKİİ

Bî-tarafâne bir şehâdet

Müsteşrikînden Mösyö Clozel üç sene mütemâdiyen –sahârî müstesna olduğu hâlde– Afrika'yı dolaşmış ve bütün husûsâtı kemâl-i dikkatle yakından ta'kīb ettikten sonra meşhûdâtını, tetebbuâtını ahîren Paris'de intişâr eden *l'Afrique Francaise* mecmûa-i ilmiyyesine uzun ve mufassal bir

[1] Bakara, 2/217.

[2] Tevbe, 9/7.

[3] Tevbe, 9/8.

[4] Enfâl, 8/40.

[5] Âl-i İmrân, 3/173.

makāle ile neşretmiştir ki ma'lûmât-ı vâsiayı câmi' olduğundan, ber-vech-i âtî aynen tercüme ediyoruz:

"İnsan yeni ve görmediği ülkeleri, ekālîmi gezince İslâmiyet'le müslümanlar hakkında nokta-i nazarı değişir; evvelce mesâil-i İslâmiyye husûsunda kazandığı ma'lûmâtının pek kısa, mübhem ve noksan olduğunu öğrenir. Biz hıristiyanların, i'tirâf ederim ki, bu âna kadar İslâmiyet'e dâir icrâ ettiğimiz tetebbuât hep hayâlî şeylerden ibârettir; İslâmiyet'in hakāyıkına, künhüne bir türlü nüfûz-ı nazar edememişiz. Bunun sebebi, sırf muhayyilemizde küçüklükten beri his ve telkīnât neticesi olarak taşıdığımız vâhî ve hilâf-ı hakīkat fikirdir ki, o duygular daima bizi hakīkatten, hakīkati görmekten uzaklaştırmıştır.

Şunu demek isterim ki, âlem-i Mesîhiyet, İslâmiyet'i her ân ve zamanda kendi nokta-i nazarından muhâkeme ettiği cihetle yanılmış ve hatâdan hatâya; girîveden girîveye düşmüştür.

İslâmiyet vâsi' ve esâsâtı muhkem ve metîn bir din olduğu hâlde, bu âna kadar bil-cümle hıristiyan müellifler, onu pek küçük ve her mezâyâdan ârî bir din olmak üzere tanıttırmaya gayret ederek, hem kendi vicdanlarını ayak altına almışlar, hem de milyonlarca kāri'lerini râh-ı nâ-savâba sevk eylemişlerdir ki, bundan büyük fenâlık tasavvur etmiyorum.

İslâmiyet'i bî-tarafâne tetebbu' eden hiçbir Mesîhîye şimdiye kadar tesâdüf etmedim desem revâdır. Çünkü Müslümanlık hakkında binlerce eser okuyup, müellif ve müessirlerine karşı daima a'mâk-ı kalbimde ta'rîf kabûl etmez derecede hiss-i hürmet ve ta'zîm beslediğim hâlde, Afrika'da meşhûdât ve tetebbuâtım ahîren bil-cümle hissiyât-ı sâbıkamı ibtâle bâligan mâ-belağ sebebiyet vermiş ve Avrupa muharrirlerinin İslâmiyet'e dâir neşreylemiş oldukları âsâra karşı bana bedbînâne bir fikir bahşeylemiştir.

Mütemâdiyen muâşeret ve meşhûdâtım neticesinde, İslâmiyet'e dâir bir çok âsâr-ı nâdire ve muhallede vücûda getiren Avrupalı musanniflerin hep kendi hevâ ve heveslerine tâbi' olarak, tarafgîrâne yazı yazdıklarını ve hüviyet-i asliyyeleriyle şahsiyet-i ma'neviyyelerinden yazı yazarken bir türlü tecerrüd edemediklerini öğrendim.

Bu bâbda, o gibi muharrirleri tabîatiyle ma'zûr görürüm. Çünkü eyyâm-ı sabâvetten beri, her rastgeldikleri kimseden, ana ve babalarından, bildiklerinden –zannederim ki– müslümanlarla, Müslümanlık hakkında iyi bir söz, bî-tarafâne bir sitâyiş –velev ki az olsun– işitmedikleri, duymadıkları cihetle hissiyâtları bedbînâne bir sûrette perverişyâb olduktan sonra, İslâmiyet'in ulviyet ve hakāyıkını her nasılsa görmemişler ve yahud görmek istememişlerdir ki, meydana koydukları âsârın hiçbirinden hakīkat kokusu duyulmuyor.

Bâlâdaki mütâlaâtımı dindâş ve meslekdâşlarım olan mütetebbi' ve muharrirler hakkında böylece kaydettikten sonra, o hâlde nasıl olmuş da, yalnız ben bu hakk u hakīkati i'tirâf etmişim? diye bir suâl vârid oluyor ki, fikrini bir silsile-i ma'lûmeye sevk ve ta'kīb için mezkûr suâlin cevâbına şöylece mübâderet eylerim:

"Ben, daima İslâmiyet'i müdhiş bir kuvvet tasavvur ederek, peyverânını hıristiyanlara düşman-ı cân ve mâl telakkī eder dururdum. Fakat bu diyânetin bâtıl ve nâ-hak bir din olduğunu tasavvur etmekten çekinirdim. Bu çekinmenin illeti ise, yeryüzündeki yüzlerce milyon nüfûsun diyânet-i İslâmiyye'ye tâbi' olmaları keyfiyeti idi ki, İslâmiyet'in kavîm bir minhâc olduğunu bilmeyenler bit-tâbi' ona ittibâ' etmezlerdi, kaziyyesini müfekkiremde gezdirirdim. Bilerek bir kişi, yüz kişi, bin kişi –o da bir müddet-i muayyene ve mahdûde için, hakīkate vâkıf oluncaya kadar– râh-ı hatâyı iltizâm edebileceklerini ve fakat bin üç yüz senelik medîd ve asırları muhtevî bir zaman için milyonlarca halkın vâhî ve âtıl bir din ve meslek peşine koşamayacaklarını, bu ise imkân hâricinde olduğunu kendi kendime kıyâs ederdim.

[307] İşte bu kıyâs, beni pek derin bir sûrette İslâmiyet'i tetebbua sevketti. Bu mukāyese ve tasavvur hâssası, İslâmiyet hakkında yazılan âsârı bana okuttu. Müfekkirem daima ârızalı ve şübheli bir vaz'iyette bulunduğundan, müslümanlara dâir hiçbir hıristiyanın ağzından ve kaleminden bir şey okumamaya, işitmemeye kadar beni mecbûr etmişti. Bir diyânetin mâhiyet-i hakīkiyyesini öğrenmek için de, aynı diyânete mensûb olanların ağzından medâyih ve esniye işitmek, ona göre ibtinâ-yı ma'lûmât etmek dahi bî-tarafâne bir şey teşkîl etmeyeceğini bildiğim için, bir müddet leh ve aleyh yazılan âsârı kendi kendime mütâlaa ettim.

Mütâlaâtımın şâyân-ı dikkat olan noktalarını not olarak bir tarafa kaydederdim. Beni şübhe ve tereddüde ilkā eden şeyleri daha etraflı muhâkeme ve mütâlaa eder ve vakit ve zarûreti de düşünürdüm. En sonra kütüb ve müellefâtı tetebbu' için az görerek meşhûdâtın en iyi bir eser vücûda getireceğine ve tetebbua hakīkī ve ahlâkī fikirler bahşedeceğine kesb-i yakīn ve iman ederek seyâhate çıktım. İslâmiyet'i medeniyet mehdinde görmek istemediğim için hâl-i aslî ve tabîîsini tasavvur ederek onu daha medeniyetin girmemiş ve hatve atmamış olduğu yerlerde görmeyi tercîh eylediğim cihetle Afrika'yı tetebbuâtım için pek iyi bir zemîn, vâhid-i kıyâsî farz ettim. Ve böyle yaptım. İ'tirâf ederim ki, bu sâhada Avrupa'ya mümâsil pek çok memâlik gördüm. Fakat oralarda gördüğüm etvâr ve âdât-ı İslâmiyye, beni dil-sîr ve reyyân etmediğinden ahvâl-i rûhiyyem üzerine hiçbir te'sîr hâsıl etmemiştir. Ben daima İslâmiyet'i basit bir vâdîde, sâde bir mehdde görmek istiyordum. Hattâ benim için mümkün olsaydı kendimi İslâmiyet'in ân-ı zuhûru olan bin bu kadar sene evveline ircâ' eder ve o anda tetebbuâtımı icrâ ederdim. Bu nokta-i nazarı ta'kīb etmekte kendimi haklı görürdüm. Zîrâ medeniyetin ilcââtından olarak mütemeddin müslümanların tebdîl-i meslek ve âdet edebileceklerini tahattur ettiğimden hücrâ köşelerde yaşayan akvâm ve kabâil-i bedeviyyeyi, avâmil ve müessirât-ı medeniyyenin te'sîrinden âzâde ve sâde olarak yaşadıklarını anladığım için, o gibi noktalarda tetebbu' etmeyi bî-taraf bir tetebbu' için daha münâsib farz ve tahmîn eyliyordum.

Binâenaleyh Afrika'nın en mehcûr ve bu âna kadar Avrupa seyyâhlarının adım atmalarından sâlim kalan cihetleri ta'kībe koyularak, günlerce susuzluğa tahammül ettim. Tetebbuâtımın zemînini teşkîl eden noktalar ise, Evalata, Fema, Bonazer, Kausa, Nera, Neyma, Sahra, Bulkelas, Ceygi, Kaibafa, Fogombo, Sokolo mevki'leridir. Usûl-i tetebbu' ve tedkīkātım da, buralarda hâl-i bedâvette bulunan siyâhî müslümanların her şeyden evvel akīdelerini, İslâmiyet'ten ne beklediklerini, niçin İslâmiyet'i tercîh eylediklerini, hâlet-i

rûhiyyelerini, usûl-i maîşetlerini, ahvâl-i iktisâdiyyelerini âileleriyle olan hareket ve muâmelâtını, oradaki kadınların mevkiini ve daha pek mühim ahvâl ve ahlâklarını öğrenmekten ibâretti.

Afrika'nın bu noktalarında İslâmiyet'i ahâlî-i mahalliyyeye takdîm ve telkîn eden kimselerin Şeyh Tâlib el-Muhtâr ve Şeyh Muhammed el-Fazl olduklarını anladım. Meşâyih-i mezkûrenin evlâd ve ahfâdlarıyla akrabâları olan Mâü'l-ayneyn, Şeyh Turad, Şeyh Sa'd atalarının yollarını ta'kîb ederek, Afrika siyâhîlerini şeref-i İslâmiyet'le teşerrüf ettirip onları medeniyet-i İslâmiyye ile temdîdine çalışmışlar ve bu uğurda hasr-ı evkāt eylemişlerdir.

Bu İslâm misyoner sülâlesi vaktiyle Marakeş ve Fas'dan Sudan'a ve buralara hicret ederek sessiz sadâsız bir sûrette siyâhîlere Dîn-i İslâm'ı telkîn eylemişler ve git gide Gombo, Suhulu, Evalata vâdî ve çöllerine yayılmışlardır.

Mürûr-ı zaman ile sülâleten dal ve budak peydâ eden bu âile Afrika'nın vâsi' çöllerinde İslâmiyet'e cidden hidemât-ı mebrûrede bulunmuşlardır.

Evalata kasabası 1912 senesine kadar Fransızlarca büsbütün mechûl idi. O âna kadar hiçbir seyyah buraya adım atmamıştır. 1912 senesinin 27 Janvie ayında buraya ilk Avrupalı, Fransalı Kolonel Rule'dir ki burayı Fransa hükûmeti nâmına işgāl etmiş ise de istifâdeli bir mahal olmadığını ahîren tasavvur ederek savuşmuştur. Şimdi ise Fransa müstemlekâtına gönderilen vâlî burayı da idâre etmek me'mûriyetiyle me'mûrdur. Mîr-alây Rule burayı müsâlemetkârâne bir sûrette taht-ı işgāle almış ise de yanında asker ve o gibi şeyler bulunmadığından, yerlilerin mukāvemetinden masûn kalmıştır. 1224 sene-i Mesîhiyyesinde buraya ilk adım atanlar ise Araplardır ki hem-civâr olan Suninge yerlilerini de kendileriyle beraber ikāmet etmeye da'vet eylemişlerdir.

1351 senesinde de seyyâh-ı şehîr İbni Batuta seyâhati esnâsında bu kasabaya uğramış ve yine Araplardan biri on altıncı asırda buradan geçmiş gitmiştir.

İngilizlerden Kaymakam Lenk dahi 1861 senesinde buraya uğrayıp Tumbukto'ya doğru gitmiştir.

Yakın zamanlarda Fransa mülâzımlarından olup Senegal'de îfâ-yı vazîfe eden Alyon Sal'dan başka kimse buraya gelmemiştir.

Fransızlar ise buralarla etrâfını vaktiyle kendi müstemlekelerinde bulunan Mehâmîd ve Meşdûf kabâilinin muâvenetleriyle taht-ı istîlâya almaya muvaffak olmuşlardır.

Fransızlar, yerlilerden asker, jandarma ve tahsildâr ta'yîn etmek sûretiyle ahâliye mülâyimâne ve mu'tedilâne bir sûrette tatbîk-i ahkâm ederek, tatbîkātlarında da ahâli üzerine ziyâdesiyle nüfûza mâlik olan meşâyihle müzâkere ve müşâvere edip ona göre iş görmeye ve ceste ceste tanıttırmaya muvaffak olabilmişlerdir. Afrika'nın bu kısmında yaşayanlar, İslâmiyet'i kabûl etmezden evvel çırçıplak, avretleri meydanda olarak geziyorlardı. İslâmiyet'le müşerref olduktan sonra, evvelâ setr-i avrete ve yavaş yavaş elbise giymeye başladıklarını, kendileri söylediler. Bir çoklarıyla muârefe ve muâşeret neticesinde bunların pek halîm, selîm ve cidden tabîî bir medeniyete mâlik olduklarını gördüm.

Maksadıma nâil olmak için, evvelâ siyâhîler üzerinde fevkalâde bir nüfûz-ı dînîye mâlik olan Şeyh Muhammed el-Gālî hazretleriyle görüşüp, buralara ne için geldiğimi doğru bir edâ ve lisân ile anlattıktan sonra, bir gün ikindi namazından sonra, namazgâhda ve ahâlinin hâl-i ictimâ'da bulundukları bir sırada nezdine uğramaklığımı emretti.

İki gün sonra ikindi vakti müşârun-ileyhin namaz kıldığı musallâya gittim. Binlerce halkın, yek-âhenk ve muntazam harekât ve sekenât ile müşârun-ileyh şeyhin arkasında kemâl-i huzû' ve huşû' ile edâ-yı tâat etmekte olduklarını gördüm. Namazın hitâmında beni gören şeyh nezdine da'vet ederek oturttu. Biraz sonra halka maksadımı beyân edip bana nezâket ve hürmetle muâmele etmelerini ve sorduklarıma bildikleri cevâbı vermelerini beyân buyurması üzerine, artık benim için oralarda hiçbir müşkilât kalmamış ve şeyhin tavsiyesi sâyesinde bil-cümle ahâliyle istediğim vakitte temâs etmek kefiyyeti müyesser olmuşidi.

Siyâhîler, beni her nerede görseler, etrâfıma toplanıp, nereden geldiğimi ve memleketimin ahvâlini benden soruyorlardı. Ben de onlardan ahz-ı ma'lûmât etmekte kusûr etmezdim. Bunların akîde ve imanları: Cenâb-ı Allah'ın gayr-i mer'î ve ahad olduğuna, şerîk ve nazîre mâlik bulunmadığına, her yerde hazır ve nâzır bulunduğuna, bir çok enbiyânın –Hazret-i Mûsâ ve İsâ'nın– min tarafillâh halkı irşâd ve doğru yola sevk etmek için gönderildiklerine mübtenîdir. Şurb-ı hamrın, zinâ ve livâtanın, katl ve sirkatin, hetk-i nüfûs ve ırzın, yalan söylemenin harâm olduğunu, böylece Hakk'ın evâmir ve nevâhîsine itâat etmeyenlerin cehenneme ilkā, ubûdiyet edenlerin cennete idhâl edileceklerini dermiyân ediyorlar.

Hıristiyanlığın neden ibâret olduğunu ve onu bilmediklerini kendilerinden sorunca: İslâmiyet'in tanıdığı Mesîhiyeti bana ta'rîf edip, "Hıristiyanlığın Hazret-i İsâ'yı ibnullâh tanıyarak teslîse kāil ve şirkete dâhil olduklarını ve bunun için en yeni ve sonuncu diyânet-i hakka olan İslâmiyet'i sâir edyâna tercîh eylediklerini" de söylediler. Anladım ki, bunlar sathî ve nazarî sûrette Müslümanlığı kabûl etmeyerek Hıristiyanlık hakkında da tedkīkāt icrâ etmişlerdir.

[308] Bunların çoğu ümmî oldukları hâlde içlerinde *Kur'ânı* ezber okuyan da vardır.

Bu siyâhîlerin cümlesi faâl ve alış verişle te'mîn-i maîşet eylemekte ve Cenâb-ı Hakk'ı rezzâk-ı âlem tanımaktadırlar.

Müslüman olduktan sonra bunlar medeniyet-i basîta-i İslâmiyye'yi öğrenip, muktezâsınca amel eyliyorlar. Maîşetlerine gelince gāyet sâde ve fakat her şeyleri temizdir. Giydikleri gömleklerin üstünde bir siyah leke veya adem-i nezâfet eseri görülmez, sık sık kendilerini sabun vazîfesini gören bir nevi' esmer toprakla yıkarlar. Yer üzerinde yatmayıp, ağaç dallarından ma'mûl sedirler üzerinde uyuyorlar. Namaz ve oruçlarını muntazaman kıldıkları gibi, îfâ-yı hac için Mekke ve Medîne'ye gidiyorlar. Hacıların beyne'l-ahâlî azîm hürmet ve i'tibâra mâlik oldukları âşikârdır.

Osmanlı pâdişâhını (sultân) nâmıyla yâd ettikleri gibi, müşârun-ileyhin Peygamber'in seccâdesi üzerinde oturduğuna ve bugün cihândaki müslümanların metbû' ve veliyyü'l-emri olduğuna îmân-ı tâmları vardır. Fransızların vaz'iyetine gelince, onları hâkim-i dîn tanımadıklarını ve ahâlinin örf ve âdetlerine mümâşât ettikçe, kendilerine bir diyecekleri olmadığını ve eğer diyânet-i mukaddese-i İslâ-

miyye'ye muhâlif bir hâl ve hareketleri görülse ve ona göre tedvîr-i idâreye başlayacaklarını hissetseler, derhâl Fransızları ya tard, yahud bu mahalden cümleten terk-i dâr u diyâr edeceklerini beyân ettiler.

Her siyâhînin bir zevce-i meşrûası olup, dört kadın ile tezevvüc etmeyi yalnız zengin olması tabîî bulunan pâdişâhlarla prenslerin hukūku cümlesinden biliyorlar.

Buradaki Fransızlar ise, diyânet-i İslâmiyye ile meşâyih-i kirâmın şerîat dâiresinde hall ü fasl-ı ahkâm ve müdâfaât etmeleri sâyesinde hiçbir mahkeme teşkîline lüzûm görmeyerek, âsâyiş ve sükûn dâhilinde memleketi idâre ediyorlar. Esâsen vergi olarak ahâliden bey' u şirâ öşrü tahsîl edilmektedir ki, ahâli bunu vermekten tehâşî etmiyorlar.

Siyâhîlerin zevce ve âilelerine karşı olan muâmelâtı son derece iyidir. Zevc ve zevce beraberce çalışıp hayatlarını tedârik eyliyorlar. Kadınların buralarda oldukça mevki'leri vardır. Tarz-ı telebbüsleri de süsden, zînetten hâlî değildir. Fakat erkeklerinki ise pek basit ve sâdedir. Erkeğin kazanç ve serveti tamamıyla karısının elindedir. Ve onu hüsn-i sûretle idare ve sarfetmeyi kadınlar pekâlâ bilir. Davarlar, mevâşî ve o gibi servet ve nakdin cümlesi kadının yed-i tasarrufundadır. Bunların medâr-ı taayyüşleri av etiyle balık ve nebâtâttan ibârettir. Yemekleri de yenmeyecek gibi değildir. Çanak çömlekleri ağaç ve tahtadan ibâret ise de son derece temizdir. Yemeklerine sinek ve haşerât aslâ kondurmazlar, öyle yemekleri hayvânlara yedirirler.

Kadınların yüzü açık ise de, esâsen kadına karşı hiçbir türlü taarruz vukū' bulmaz. Zâten öyle fesâdı kökünden temizlerler. Fuhuş ve fücûr denilen şey bunların arasında bilinmez şeylerdendir.

Yalan söylemek, yemin etmek, çok söylemek âdeti de mefkūd gibidir. İctimâ'larında, *Kur'ân-ı* şerîf'i, mevlûd-i nebevîyi okutturup dinlerler. Menâkıb-ı sahâbe ve ehl-i beyti dinlemekten son derece mütelezziz olurlar. Gazavât-ı peygamberîyi hemen her Arap bilir. Bunun cümlesini şeyhlerinin ağızlarından işitip ezberlemişlerdir.

Cin ve periye de i'tikād ediyorlar. Ervâh-ı habîse ve latîfenin mevcûdiyetine inanırlar. Hayır ve şerri yazan melâikenin vücûduna ve sevâb ve günâhın onlar tarafından kaydedilmekte bulunduğuna kaviyyen emîndirler.

Yevm-i âhirette herkesin günâhının tartılacağını ve muhâsebe neticesinde cennet ve cehenneme gönderileceğini söylüyorlar. Gıybet ve nemîmeden çekindikleri gibi, iki günden ziyâde birbirleriyle dargın kalmayı sevmezler.

İki kişi arasında bir münâkaşa veya mücâdele başlarsa derhâl şahs-ı sâlis mes'eleyi bir "salli ale'n-Nebî" cümlesiyle fasl eder ve iki tarafın dargınlıklarına nihâyet verir.

Hınzırın fenâ bir hayvân, etinin gāyet pis ve harâm olduğunu bilerek, mezkûr hayvânı aralarında aslâ yaşatmazlar.

Gayr-i müslimlerin âlâyiş-i dünyeviyyeye giriftâr, müslümlerin ise cennette her türlü âsâyişe nâil olacaklarına mu'tekıd bulunuyorlar. Gönül incitmek, adam öldürmek, Avrupa'da olan, dönen entrikaların birini bile bilmiyorlar. Hülâsa safvet, sâdelik, hakīkī bir istirâhat-i vicdân içinde yaşamakta olan bu siyâhîlerin bütün bu niam-ı lâ-tuhsâyı diyânet-i İslâmiyye sâyesinde elde ettiklerini anladım. Muâmelât-ı dünyeviyye, bey' u şirâ, nikâh ve o gibi bil-cümle umûr-ı rûz-merre hep şerîat-i İslâmiyye dâiresinde –aralarında– icrâ edilmektedir.

Görülüyor ki, İslâmiyet insanları daima iyiliye sevk etmektedir. Her türlü tasfiye-i ahlâk ve tehzîb-i tabâyi'i hâvîdir. Çöllerde bu kadar sulh ve müsâlemet te'mîn eden bir diyânet elbette mukaddes ve muhteremdir. Diğer tarafdan, İslâmiyet'in mükemmel an'anâta, târihe, fütûhâta, edebiyâta, ulûm ve fünûna, sanâyi' ve hirefe mâlik olduğunu ve cidden bir diyânet-i mütemeddine bulunduğunu gören Avrupalılar her hâlde bu diyânete, bunun erbâbına karşı insâniyet ve nasafetle muâmele etmeye ahlâkan medyûndurlar.

Husûsî tedkīkātımda anladım ki: İslâmiyet kendi etbâına, izzet-i nefsi, kanâati, cihâdı, müdâfaayı, düşmana karşı her türlü hazırlığı âmirdir. Diyânet-i mezkûre umûmî bir ittihâda, tabîî ittifâka müslümanları da'vet ediyor ki, yeryüzündeki diyânetlerin hiçbirinde böyle bir da'vet yoktur. Aynı zamanda her iyiliği Allah için ve hak uğurunda yapmalarını müslümanlara öğretiyor ki, hakīkī fedakârlık budur. Kimsenin kimseye bir minneti yoktur diye *Kur'ân*'da mezkûrdur.

Bu âna kadar Afrika'nın bu noktalarında bunca muamelât-ı insâniyye ve medeniyyeyi ahâliye öğreten meşâyih-i kirâma karşı her insan medyûn-ı şükrândır. Bu zevât-ı şerîfe, halka mukābilsiz ta'lîm ve irşâd etmektedirler.

Şeyh Tâlib el-Fazl'ın sülâlesinden olup, halkı irşâdâtla uzun müddetten beri iştigāl eden meşâyih-i kirâmın isimleri ber-vech-i âtîdir:

Şeyh Seydi Ali, Seydi Abdurrahman, Seydi el-Emîn, Şeyh Seydi el-Hayr, Abdülkādir, Amedüddîn, Seydi Ahmed, Tâlib Bûbâkır, Seydi el-Ma'sûr, Misbâhüddîn, Muhammed İbrahim, Muhammed Muhtâr, Şeyh Sa'd, Muhammed Ma'lû, Muhammed Mesle, Muhammed el-İman, Ebu'l-Muhtâr, Muhammed ez-Zihn, Muhammed er-Reis, Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed el-Kutb, Şeyh Mâü'l-ayneyn, Muhammed el-Hîbe, Muhammed el-Aktâf, Muhammed el-Gālî, Muhammed el-Abbâs, Şeyh el-Edrâmî, Muhammed Tariyyullah, Muhammed el-Hasen, Şeyh es-Sâdâtî, Seydi Yevmiye, Muhammed Tarîdullâh, Muhammed el-Fazıl.

Bunlar hep İslâmiyet mübeşşirleri gibi buralarda daima gezmekte ve İslâmiyet'in ulviyetini halka edille ve berâhîn ile öğretmektedirler ki, âtiyen hıristiyan misyonerleri için burada artık ekmek kalmamış gibidir."

Dâru'l-Hilâfe:

Fâik Reşâd Bey'in Vefâtı – Üdebâ-yı Osmâniyyeden Fâik Reşâd Bey hulûl-i ecel-i mev'ûduyla irtihâl-i dâr-ı bekā etmiştir. Meslek-i tahrîrin en kıdemli müntesiblerinden olan mîr-i müşârun-ileyh üstâd-ı edeb ünvânıyla yâd edilmeye şâyân bir vücûd-ı muhterem idi. Reşâd Bey kırk seneyi mütecâviz bir zamandan beri gazetelere yazı yazmak sûretiyle milletin tenvîr-i efkârına hizmet etmiş ve evlâd-ı vatanın istifâdelerini mûcib bir çok âsâr-ı nâfia te'lîfine muvaffak olmuştur. Merhûmun vefâtı Osmanlı âlem-i ma'rifeti için büyük bir zıyâ'dır. Cenâb-ı Hak merhûmu mazhar-ı gufrân, âilesi erkânına sabr-ı cemîl ihsân buyursun.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

9 Temmuz 1914 | 15 Şa'bân 1332 | Perşembe | 26 Haziran 1330 | Cild: 12 - Aded: 304

Mübârek Leyle-i Berât'ın bilumum ihvân-ı dîn hakkında bâdî-i saâdet ve felâh olmasını temennî ederiz.

MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

للباطل صولة ثم يضمحل *

Yine Mansûrî-zâde Said Beyefendi'ye

Bâlâdaki Arabî ibâreyi sernâme ittihâz ettiğimden dolayı afvınızı temennî ederim. Bu ibâre *İslâm Mecmûası*'nın geçen hafta çıkan nüshasında –hücûm mu diyeyim, müevvelen i'tirâf-ı hakîkat mi diyeyim?– bendenizi red için "efkâr-ı umûmiyye"ye taraf-ı âlîlerinden tevcîh edilen makâlenin son fıkrası idi. Şimdiye kadar dörde bâliğ olan silsile-i makâlâtınızın içinde bu doğrulukta –âyât-ı kerîme müstesnâ– hiçbir cümleye rast gelemediğim için onu pek ziyâde sevdim. Hakîkaten bu, pek doğru bir sözdür. Doğru sözü ise –velev hasmın kaleminden sudûr etsin– teslîm ve kabûl etmek muktezâ-yı hak-perestîdir. Hele hâtime-i makâlenizin bana miftâh-ı beyân olabilmesi nâdiren tesâdüf eder bahtiyârlıklardandır.

Âcizleri daima zât-ı âlîlerine hitâb ettiğim hâlde zât-ı âlîleri bendenizi –fart-ı hiddetten olmalı– hiç de muhâtab edinmek istemiyorsunuz. Bunda beis yok. Maamâfih son makâlenizi okuduktan sonra sizinle azıcık olsun –barışır demeyeyim, çünkü şahsınıza zâten dargınlığım yoktu– yaklaşır gibi oldum. Zîrâ bu makâlede "mugâlata, cehl, taassub" isnâdâtı gibi sırf şahsıma tealluk eden cihetlerden, beni tesfîh ve tahmîk sûretiyle –muhâtabınız olan– "efkâr-ı umûmiyye"ye kendinizi beğendirmeye çalışmanızdan, hemen serâpâ denilecek sûrette bizim da'vâmızı yani –mutâbaata kendimizi borçlu bildiğimiz– hakîkati müsbit mukaddemâtı serd ettikten sonra cümlesinden bî-muhâbâ hilâfı neticeler çıkarmanızdan sarf-ı nazar edilecek olursa, açıkça söyleseniz de söylemeseniz de, aşağı yukarı hakka rücû' etmişe benziyorsunuz ki âciziniz bununla –her tarafdan bî-rahmâne bir sûrette hırpalanan– İslâmiyet hesâbına cidden tefe'ül ettim.

Bâtıl hemîşe bâtıl ü bî-hûdedir velî
Müşkil odur ki sûret-i haktan zuhûr ede

Kaziyye-i meşhûresi ma'lûmum olduğu için sûret-i haktan görünen bâtılın –velev bir müddet için– sâbit kalabileceğinden korkup dururken hakkın, himmet-i âlîleriyle, zımn-ı bâtılda saklanamayacak kadar âşikâr görünmesi yine hakkın –kulûb-ı mü'minîni cidden sevindirecek– bir muzafferiyet-i bâhiresidir. Görüyorum ki siz evvelki dediklerinizin çoğundan rücû' ediyor, ve fukahâ-yı İslâm'ın dediklerine yaklaşıyorsunuz. Bir hamle daha, bize bir hücûm daha ederseniz belki de: "Tebbet ve race'at" diyeceksiniz. Her ne hâl ise –velev şahıs ve haysiyyetim siper ittihâz edilsin– sizin hakka takarrubunuz benim hoşuma gitti. Ve "Açık hezîmet" ta'bîriyle münâzaradan firâr diye "efkâr-ı umûmiyye"ye tanıtmak istediğiniz karâr-ı sükûtumu tebdîle sebeb oldu.

Evvelki makâlemin sonunda:

"Her hâlde yazı yazarken bahsettiğiniz mevzûât-ı mukaddeseye karşı sizi daha hürmetkâr görünceye kadar sizinle mübâhase etmekte ma'zûrum"

Demiş olduğuma mukâbil:

"Muârızımız en nihâyet hürmetkâr (Kime karşı hürmetkâr? Burasını meskûtün-anh geçiyorsunuz) lisân isti'mâl etmediğim bahânesiyle sâha-i cidâlden çekilmek mecbûriyet-i elîmesinde kalıyor. O ne müdhiş savlet idi, bu ne açık hezîmet! (للباطل صولة ثم يضمحل)."

Buyuruyorsunuz. Benim sözlerimi mükâbirâne bir acze hamletmişsiniz. **[310]** Lehü'l-hamd henüz o derekeye düşmediğimi bu cevâbım size isbât eder. Maamâfih Allah vere de sizin kaleminizden haklı bir da'vâ sâdır olsun. Ona serfürû etmek, hasım mevkiinde isem ikrâr-ı acz etmek benim

* Teaddüd-i zevcât hakkındaki makâlâta zeyldir. İbâre: "Bâtılın dehşetli bir savleti olabilir. Ama çok sürmez muzmahil olur" demektir. Arabî bilmeyen kāriîn-i kirâmın ma'lûmu olmak üzere tercümeyi kayd ediyoruz.

borcumdur. Bu abd-i âciz hakkın azamet-i kāhiresine karşı münhezim ve muzmahil olmayı cana minnet bir şeref bilir. Hele bu hezîmet –bu seferki gibi– bâtılı hakka takrîb eden hezîmetlerden ise… Nesîm-i safâ-bahş-ı hakîkat her nereden ve her ne mikdarda eserse onu –aynıyla saz gibi– bir inhinâ-yı ta'zîm ile karşılamak lâzımdır. Sizde ise maatteessüf bunun tamâmen hilâfını görüyorum. Hilâf-ı zannınız olan hakîkati öyle kolay kolay teslîm etmiyorsunuz. Etseniz bile etmemiş gibi görünmeyi iltizâm ediyorsunuz.

Tervîc-i maksad için hakîkatleri bî-pervâ tağyîr ve tahrîf ve mevzûâtı kalb etmeyi câiz görüyorsunuz. Netâyici mukaddemâtına küskün kıyâsâtı mübâh sayıyorsunuz. Hasmınıza tecâvüz ediyorsunuz da sonra tecâvüze uğruyorum diye "efkâr-ı umûmiyye"ye karşı feryâd ediyorsunuz. Bu tıbkı gavga ettiği adama gizli gizli muştalar vurduğu sırada yine avazı çıktığı kadar: "Yâ ibâdallâh! Görüyorsunuz ya, beni döğüyorlar" diye yaygara etmeye benzer ki bunu sizin ne İzmirliliğinize, ne de Mansûrîliğinize yakıştıramıyorum. Siz:

"İşte, bizde böyle bedîhiyyâta karşı mugālatalar, safsatalarla mukābele edilir de orta yerde hakāyık-ı ilmiyye mahv ü zâil olur gider."*

Diye şikâyet ediyorsunuz da sonra yine mugālataların, safsataların a'lâsını müselsel, muttasıl bir sûrette yapmaktan çekinmiyorsunuz. Maksadınız "ilm-i safsata"da izhâr-ı hüner ise kāri'leriniz olan ümmet-i Muhammed'e acıyınız. Günahtır. Çünkü mes'ele bir mes'ele-i şer'iyyedir. Bir mes'ele-i dîniyyedir.

Siz bana câhil, mutaassıb diyorsunuz. Ve:

"Âyet-i celîlenin (yani –وَاَطيعُوا– âyet-i kerîmesinin) sâha-i şümûlünde re'y ve ictihâd, hilâf ve ihtilâf-ı ilmî yoktur. Teaddüd-i zevcâtın men' olunabilmesine müeddî oluyor havf ve dehşetiyle cehl ve taassubun velvele-i inâd ve mükâberesi vardır."

Diye pek de nâzikâne olmayan bir takrî' ve teşnî'de bulunuyorsunuz.

Buradaki taarruzunuz– şahsıma ettiğiniz taarruzât-ı sâire gibi– ananızın sütü gibi helâl olsun, hoş olsun. Lakin bu satırları yazarken –hak ve hakîkat, din ve şerîat bir tarafa– son mürâcaatgâhınız olan efkâr-ı umûmiyye mahkemesinin sizi ta'yîb edeceğinden hiç de mi korkmadınız, diye hayretler içinde kalıyorum. "Âyet-i celîlenin** sâha-i şümûlünde re'y ve ictihâd, hilâf ve ihtilâf-ı ilmî" olmadığını söylüyorsunuz. Haydi böyle olsun. Fakat her hâlde bütün kāri'lerimizin anladığı, tarafınızdan da bu kere gâh müevvelen, gâh sarâhaten ikrâr edildiği üzere ülü'l-emre itâatin sâha-i şümûlü "ülü'l-emrin emir ve nehyini emir ve nehy-i ilâhî mesâbesine çıkaracak" derece-i vüs'ati hâiz olmayıp –ulemâ-yı İslâm'ın dediği gibi– bir takım kuyûd-ı şer'iyye ile mukayyeddir. Ve tahrîm-i helâl ile tahlîl-i harâma kadar uzanamaz. Mes'elenin bu kadarı sâbit olduktan sonra bana isnâd ettiğiniz cehl ü taassub hakîkaten mevcûd olsa bile her hâlde mahall-i zikr u îrâdı bu fıkra olmayacaktı. Ben cehlimi mukır ve mu'terif bir kimseyim. Âlimim diye ortaya çıkmış değilim. Ulemâ ve fudalânın hûşe-çîn-i irfânı olmak bana yeter, artar bile.

Taassuba gelince, eğer ahkâm-ı şer'iyyeden birinin tahrîf olunmasından korkmak, dinine fazlaca muhabbet etmek ma'nâsına ise beni en koyu bir taassubla ithâm etmenizi ricâ ederim. Bugünkü zihniyetlere (!), rûhiyetlere (!), mefkûrelere (!) münâfî olsa bile bana hoş gelir. Ne yapayım? Allâhımı, Peygamber'imi, şer'-i enver-i Muhammedî'yi (sav) severim. Ve bu muhabbetten dolayı levm-i lâimden pervâm yoktur. Sünnet-i Resûl'e (sav) gubâr-ı i'tirâzın konduğunu istemem.

Evet, benim şer'a muhabbetim ictihâdınızın (mâdem ki hoşlanmıyorsunuz, re'yinizin diyeyim) teaddüd-i zevcât hakkındaki sünnet-i Nebeviyye'yi ref' ve men'e müeddî olmasından korkmaya sâik oluyor. Sizin kavlinizce câhilâne ve mutaassıbâne olan bu haşyetim elbette sizin izhâr etmiş olduğunuz "haşyetü'l-efrenc" vehm-i nâ-becâsından indallâh ve inde'l-müslimîn bin kat efdaldir.

Şikâyetnâme rengini alan makālenizde –ekseriyet-i uzmâsı teaddüd-i zevcâtın men'ini en büyük bir cürm-i dînî telakkī ettiği herkesin ma'lûmu olan– efkâr-ı umûmiyyeyi:

"Şerîat-i İslâmiyye, ulü'l-emrin emirlerini kendi emirleri mesâbesinde addediyor dediğim için tahtie ediyor da şerîat hakkında hürmetkâr bulunmuyorsun diyor."

İbâresiyle tağlît ediyorsunuz. Vâkıâ bu fikrinizi kabûl etmedim. Fakat size adem-i hürmet isnâd edişim bundan dolayı değildi. Teaddüd-i zevcâtı: "Hâlâ size hüküm-fermâ olan kurûn-ı vüstâ vahşeti" diye tavsîf etmenizden, lisân-ı şerîati "sâkit ve ebkem" addetmenizden dolayı idi. Ma'lûm-ı âlîleridir ki nakilde emânet şarttır. Daha dün bilâd-ı İslâmiyye'nin her tarafına intişâr eden ve hayatta olduğum için tarafımdan derhâl tashîhe imkân bulunan sözlerimi bizzat bana karşı tanınmayacak bir hâle koyarsanız ulemâdan fülân veya fülân böyle demiş diye edeceğiniz nakillere nasıl i'timâd edilir? Ez-cümle bundan evvelki makālenizde de cevâzı (Garîb! Siz hem mugālataların, safsataların ihtilâf-ı ta'bîrden neş'et ettiğini söyleyerek haksız yere bizden şikâyet ediyorsunuz. Hem de "ibâha" yerine daha bir çok ma'nâlara gelen "cevâz" ta'bîrini isti'mâl ediyorsunuz. Bu da usûl-i fıkhın câhili olmadığınız için temvîhâttan ma'dûd olabilir.) bir hükm-i şer'î addetmeyen ulemâ-yı fâzıl hemşehriniz İsmail Hakkı Bey birâderimizin *Usûl-i Hazerî*'den, *el-Müntehâ*'dan, *Muhtasar el-Müntehâ*'dan, *Müsellemü's-Sübût*'dan, *el-Mustasfâ*'dan nakl-i sarîh ile isbât ettiği üzere Mu'tezile tâifesi iken zât-ı âlîleri (bunu açıkça söylersem da'vâmı yürütememem korkusuyla) **[311]** bunları fukahâ-yı Hanefiyye ve Şâfiiyye'den bazıları diye gösteriyorsunuz. Ve bunların Mu'tezilî olduğunu söylemiyorsunuz.*** Halbuki münâzarada kime ne isnâd edilirse açık ve sarîh olarak belli olmalı. Hele nakledilen ibâreler kāillerinin hilâf-ı maksûdlarını îhâm edecek tarzda tağyîr edilmemeli. Ve kimseye söylemediği sözü söyletmemeli.

Zât-ı âlîniz ilk makālenizde Kitap ve Sünnet ile sâbit ve asran ba'de asrın icmâî bir nakl-i mütevâtir ile bize kadar vâsıl olan mübâh ve hattâ yerine göre sünnet veya vâcib bir fi'l-i meşrû'un men' edilebileceğine dâir ictihâda kalkıştınız. Size nusûs-ı Kitâb ve Sünnet ile ma'lûm ve icmâî bir nakl-i mütevâtir ile menkūl olan bir mes'elede ictihâd olmaz dediğimiz için bize gücendiniz. Ve:

---

* *İslâm Mecmûası* s: 280.

** (وَاَطيعُوا…) âyet-i kerimesinin. [Nisâ, 4/59.]

*** *İslâm Mecmûası* s: 295 ve 302.

"Mazhar-ı cevâbınız olan makālemde daima beyân ettiğim mütâlaâtı "mevrid-i nasdır, fukahâ burada re'y ve ictihâdlarını terk ederek nass-ı celîlin hükmüne ittibâ' etmişler. Bu mes'elede ictihâda mesâğ yoktur, kimse re'y ve ictihâdda bulunamaz" diye uğraşıp durduğum ve böyle re'y ve ictihâda tâbi' olmamaktan başka bir nokta-i istinâdım olmadığı hâlde yine tekrar alet-tekrâr bana bu mes'elede isnâd-ı ictihâd etmek hiç de hâtır ve hayâle gelir bir şey değildi."*

Gibi sözlerle müctehidliği kendinizden selb ve nefy ediyorsunuz. Halbuki bu nefy ve selbdeki isâbetiniz müsellem olduğu kadar bu gibi sözlerinizin tamâmen hilâfı olarak [1](فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ...) nass-ı celîlinin hükmünü men' edecek bir ictihâd-ı gayr-ı makbûl ve gayr-ı mesmû'a kalkıştığınız da makālenizi okuyanların cümlesince ma'lûmdur.

Çünkü siz ülü'l-emrin vâcibât ile muharremâtın mâadâsında emir ve nehiyleri –her ne olursa olsun– emir ve nehy-i şer'î olduğunu iddiâ ettiniz. Ve bu da'vânızı her türlü hilâf ve ihtilâfdan berî olarak bütün fukahâ ve ulemâ-yı müslimîne isnâd ettiniz. Bu mukaddimeye binâen de "Ne vâcib, ne harâm olmayan teaddüd-i zevcâtın men'i hakkında bir kānûn yapılabilir" dediniz ki nass-ı Kitâb ve fi'l-i Resûl ile sâbit olan bu sünnet-i seniyyenin kānûn ile men'i hâlinde bu men' bir men'-i şer'îye yani hürmete müeddî olur, demek istediniz. Hattâ cevâbü'l-cevâbınızda şer'a karşı Sayd Nizâmnâmesi'yle istişhâd bile ettiniz. Biz *Sebîlürreşâd*'ın 298'inci nüshasında ulü'l-emre verdiğiniz ma'nânın bilakis muhtelefün-fîh olduğunu ve maamâfih lisân-ı *Kur'ân*'ı anlamaktaki kemâlleri her hâlde sizlerle, bizlerle kābil-i kıyâs olmayan fukahâ-yı sahâbe ve tâbiînin, ulemâ-yı müctehidîn ve eimme-i metbûînin ihtilâfı sûrî olup cümlesinin de anlayışları sizin nasdan çıkardığınız ma'nâya tamâmen muhâlif bulunduğunu ve ümerânın mutâiyyeti ahkâm-ı şer'iyyeyi infâz etmeleri haysiyyetiyle olduğunu ve teaddüd-i zevcât bir emr-i mübâh ise de bazen sünnet ve hattâ vâcib derecesine çıkabileceğini dûr ü dirâz isbât ve beyân ettiğimiz için kāri'lerinize karşı gûyâ bir özür olmak üzere "Hâşâ ben ictihâda kalkışmadım. Bana iftirâ ediyorlar…" demeye başladınız. Hem kaçmak, hem davul çalmak kabîlinden olan bu nevi' ictihâda müsâadenizle "ictihâd-ı müstahfî" nâmını vereceğim. Vâkıâ bu ıstılâhın lügatnâme-i ilmde yeri olmadığı gibi medlûlünün de hâriçte vücûdu yoktur. Lakin ne beis var? Sizin nâ-becâ bir ictihâdınıza nâ-şinîde bir isim vermekle kıyâmet kopmaz. Anlamıyorum, nassa karşı ictihâddan bu kadar mütevahhiş oluyorsanız bu tâkat-şiken kâr-ı azîmi üzerinize almayı size kim teklîf etti? Bâ-husûs müctehidlikten teberrî ettiğiniz hâlde:

"Şu kadar ki, uzun ve mütemâdî zamanlar cehl ve taassubun sütre-i muzliminde kalan ve bununla beraber bir çok mübâhasât ve münâzarâta sebebiyet verip de bir neticeye iktırân edemeyen** bu mes'elede artık şerîat-i İslâmiyye'nin çehre-i hakīkatini göstermesi zamanı çoktan hulûl etmişti. İşte *Teaddüd-i Zevcât* makālesi, şimdiye kadar gerek an-cehlin ve gerek li-gafletin zühûl olunan bir hakīkat-i şer'iyyeyi esâsât-ı fıkhiyye ve ilmiyye dâiresinde meydana çıkarmak maksadıyla yazılmıştı."***

Gibi tafra-fürûşâne ve azamet-perverâne sözlerle bu sünnet-i seniyyeye mütemessik olan havâs ve avâm-ı müslimîne "cehl, taassub, gaflet" isnâd etmek salâhiyetini nereden aldınız? Ve âdetâ bir müceddid-i dîn tavrını neden takındınız?

Hele ilm-i usûl-i fıkhın mûcidi olup medârik-i beyânı istihrâca medâr olan kavâidi hârikulâde bir zekâ ve dirâyetle vaz' eden bütün eimme-i dîni bir şey anlamaz hâlde gösterip:

"İşte bu derece akıl ve mantıktan hâriç bir hatâ-yı azîm ile (yani cevâzı fıkıhda mevzû'-ı bahs etmekle) şerîat-i İslâmiyye'yi âlûde etmeyi muvâfık görmediğimden beyân-ı hakīkat etmeyi vecîbe-i dîniyye addeyledim."****

Gibi semâdan ehl-i arza hitâb tavrıyla şerîat-i İslâmiyye'yi bilmem ne gibi şeylerden tathîr etmeyi neden der'uhde ettiniz?

Bu gibi da'vâlarla müctehidlerin makāmını istihfâf edecek bir makām-ı âlîden dem vurup dururken: "Aman bana müctehid demeyiniz" diye bu sözden ödünüzün koptuğunu göstermek hakīkaten acîbdir. Lakin hakku'l-insâf diyelim ki bu havf ve teberrîniz büsbütün nâ-becâ değildir. Zîrâ ictihâd kapısı vâkıâ açıktır. Fakat tahrîm-i helâle müncer olan bu gibi mesâile ilâ-yevmi'l-kıyâm mesdûddur. O bâb-ı rahmetten girebilecek mesâilin hâmilleri de her hâlde o kapıdan sığacak veya sığamayacak mesâili fark edecek ricâlden olmalıdır.

"Senin bozuk ve çürük kıyâsın" ta'bîrini kullandığım için beni muâhaze ediyorsunuz. Vâkıâ kıyâsınızın bozuk olduğunu, istidlâlinizin çürük olduğunu ilk cevâbımda îzâh etmiştim. Bu îzâhâtı verdikten sonra kıyâsâtınızı elbette alkışlayamazdım. Ayn-ı savâb ve hikmettir, diyemezdim. Bâ-husûs –evvelce söylediğim gibi– fıkıh ve şerîate karşı hürmette **[312]** taksîriniz meşhûdum oldukça size hakīkati bî-pervâ söylemekten çekineceğimi ümîd etmeniz abesdir.

Kezâlik:

"Bir de muârızımız bize bazı suâller de tevcîh ediyor! Ve "Cevap ver" diyor. Bilmeleri iktizâ eder ki henüz i'tirâz şekil ve mâhiyetini iktisâb etmemiş suâllere cevap vermek usûl-i münâzara dâiresinden hâriçtir. Kendi vazîfeleri men', nakz veya muârazadan ibârettir."

Buyuruluyor ki hâfızanızın bu kadar zaafına taaccüb ederim. Biz mukaddemâtınıza i'tirâz ettik. Delîlinizi nakz ettik. İnanmazsanız *Sebîlürreşâd*'ın 298. nüshasından 219'uncu ve 220'inci sahîfeleri tekrar okuyunuz. Biz sizin def'inize muntazır iken bizim delîllerimizi mevzû'-ı bahs ve evvelce söylediklerinizi def'e delâlet eder hiçbir şey ilâve etmeksizin yine eski bildiğinizi tekrar ettiniz. O derecede ki size koca bir zencîr kıssası okumaya mecbûr olduk. Nihâyet geçen hafta –şimdiye kadar hiçbir münâzarada rast gelinmemiş– bir hâl-i agreb arz ettiniz. Bize sâlih delîller ikāme ederek onlar-

* *İslâm Mecmûası* s: 283

1 Nisâ, 4/3.

** Çoktan beri iktirân etmiştir. Fakat ne çâre ki tahakküm ve mükâbereye ilâc-ı mantıkī yoktur.

*** *İslâm Mecmûası* s: 325

**** *İslâm Mecmûası* s: 296

dan kendinize uygun medlûlât istintâcına, asmadan diken istihsâline çalıştınız. O sûrette ki artık zât-ı mes'ele i'tibârıyla aramızda ihtilâf kalmamış ve yalnız: "Ben yanlış kapı çalmışım, sizin hakkınız varmış" demek zahmetini ihtiyâr etmeniz kalmıştır. Maamâfih zât-ı âlîlerine bu külfeti tahmîl etmek insafsızlığında bulunmayacağımdan emîn olabilirsiniz. Benim nazarımda mes'elenin doğrulması lâzım. Yoksa behemehâl sizin "Doğrudur" demeniz değil. *Sebîlürreşâd*'ın 220'inci ve 221'inci sahîfelerindeki suâllere gelince, bunlara başlamadan evvel bir kere:

"Haydi muvakkaten da'vânızı teslîm edeyim de umûr-ı mübâha ve câizenin kâffesinde ümerâya itâat emr-i dînî gibi vâcib olur diye kabûl edeyim. Nitekim siz bu hükmünüzü nikâh ve talâka da teşmîl ederek onlarda da beğenmediğiniz ahkâm-ı şer'iyyeyi nesh edecek kānûn tertîbini tavsiye ediyorsunuz. Buna da muvakkaten peki diyeyim. Bakalım hâl nereye varacak…?"

Ve biraz sonra da istidlâlâtınızın hülâsası olarak çıkardığınız:

"Hülâsa şerîat-i İslâmiyye'de şurası muhakkaktır ve her türlü şek ve tereddüdden ve ihtilâfdan masûndur ki alel-umum câiz olan şeylerde ülü'l-emrin emir ve nehy etmeye salâhiyet–i vâsi'ası vardır. Hiçbir şekl-i istisnâsı yoktur. Hiçbir sûretle kābil-i takyîd ve tahdîd değildir. Nass-ı kat'î-i şer'îye müsteniddir."*

Neticesini çürüttükten sonra:

"İnanmazsanız, bundan evvelki istidlâlâtıma kāni' olmazsanız ictihâd-ı hâmınızın müstelzim olduğu diğer bir takım fesâdları daha göstereyim size. Şu suâllerime cevap vermenizi ricâ ederim."

Mukaddimeleriyle suâl îrâd etmiştim. Delîlin fesâdını müsbit olan bu tarzdaki suâller, delîl-i men' değil de nedir? Zât-ı âlîleri tavîlü'z-zeyl dört makāle karalayacağına delîl hükmünde olan bu suâllerin ve alel-husûs son beş suâlin gayr-ı vârid ve menkūz olduğunu iki satırla îzâh edeydiniz kendi hesâbınıza elbette daha nâfi' bir iş görmüş olurdunuz.

"Ülü'l-emre tahrîm-i helâle salâhiyet" vermekle sizi muâhaze ettiğimden dolayı bana itâb ediyorsunuz. Bu itâbda haksız olduğunuz tarz-ı müdâfaanızla da sâbittir.

"Ülü'l-emrin câiz olan şeylerde emir ve nehiy etmeye salâhiyeti inkâr edilirse –arz ve beyân ettiğim vechile– esâsen vâcib olan şeyi men' ve zecr veya memnû' bir fiili emretmeye salâhiyeti olmadığından hiçbir şeye emir ve nehy etmeye salâhiyeti** olmaz ve âyet-i celîle-i mezkûrenin hüküm ve ma'nâsı kalmazdı."***

Fıkranıza karşı:

"Bir hükûmete tahrîm-i helâle salâhiyet vermeyecek olduktan sonra vücûb-ı itâatin hüküm ve ma'nâsı kalmaz zannediyorsunuz."

Cevâb-ı men'iyle mukābele edişim canınızı hayli sıkmış olacak ki:

"Evvel emirde şurasını arz edeyim ki; "tahrîm-i helâle salâhiyet" ta'bîrini isti'mâl etmedim. Câiz olan şeylerde emir ve nehy etmeye salâhiyeti, demiştim."

Gibi müdâfaât ile kelime üzerinde oynamayı medâr-ı necât ve selâmet farz ediyorsunuz. "Câiz olan şeyler" nedir? Sünnet-i nebeviyye ile mukarrer bir emr-i mübâh ve helâl olan teaddüd-i zevcât da buna dâhil değil mi? Câiz olan şeyi –ıstılâhda aldanmayalım da ıstılâh-ı şerîatce helâl ve mübâh olan şeyi diyelim– ülü'l-emr nehy edince sizin kavlinize göre hürmete müncer olmuş olmaz mı? Suâlden ürktüğünüzü bilmesem silsilesini daha epeyce uzatmak mümkün olan işte bir çok suâller ki "Tahrîm-i helâle salâhiyet" ta'bîrini isti'mâlde haklı olduğumu gösterir. Hattâ zât-ı âlîleri de bunun farkına varıyorsunuz da:

"Her iki ta'bîr müsâvî ve mürâdif olsa bile, cevâzın ne demek olduğunu idrâk edemeyen bit-tabi' hıll ü hürmetin de mâhiyetine nüfûz edemez. Şu i'tibâr ile esâs dururken cevâzdan başka bir de hıll ü hürmetin beyânına girişmek ihtiyâcı hâsıl olmasın."

Mugālatasını yapıyor, ve:

"Mugālata ve safsataların en mühimminin böyle ihtilâf-ı ta'bîrden neş'et ettiği görülüyor."

Beyânıyla mugālata ve safsata hakkında bize pek âlimâne bir ders verdikten sonra:

"Artık bize tealluku olmayan tahrîm-i helâl ta'bîrini **** bir tarafa bırakarak…"

Siperiyle hamleyi savuşturmaya çalışıyorsunuz. Biz ise hakīkatin velev böyle müevvel bir şekilde zâhir olmasına kāni' olabiliriz. Siz demek ki –aynıyla bizim da'vâmıza muvâfık olarak– hiçbir kimsenin tahrîm-i helâl salâhiyeti olmadığını tasdîk ediyorsunuz. Helâl olan, yerine göre sünnet ve hattâ vâcib olan teaddüd-i zevcâtı ilâ-yevmi'l-kıyâm nehy ve tahrîm etmek salâhiyetini hâiz kimse sizin ictihâdınıza göre de **[313]** yok demektir. Böyle bir salâhiyet müntefî olunca tasavvur buyurulan kānûnun cevâz-ı teklîfi de müntefî olmuş demektir ki bize bu kadarı kâfîdir.

Bu bir. Diğer cihetten de biz: "Ulü'l-emr, fukahâ-yı müctehidîne de, ümerâya da ıtlâk olunur" demiştik. "Ümerâ" ma'nâsına alındığı taktîrde de:

"Ulü'l-emre itâat ediniz, demek ulü'l-emr ikāme ve nasbından maksûd olan husûslarda ulü'l-emr için velâyet-i emr noktasından matlûb olmak lâzım gelen şeylerin kâffesinde itâat ediniz, demektir. Akıl, örf, lügat bu emrin ma'nâsı böyle olduğuna şehâdet eder."*****

Demiştik. Zât-ı âlîniz ise bu sözümüzü naklettikten sonra: "Bu, hiç de farkında olmadığı hâlde raiyye üzerinde tasarruf-ı imâm, maslahata menûttur, kāide-i esâsiyyesine işâretten başka bir şey değildir. Ve sırf o esâsa âiddir. Bu esâs ise bir hükm-i aklî ve zarûrîdir."

Buyurarak işin farkına âkıbet –amma pek geç– varmaya başlıyorsunuz. Evvelce, bu tasarrufun "Hiçbir şekl-i istisnâsı yoktur." dediğiniz hâlde şimdi bu kadarcık insâf etmeniz

---

* *İslâm Mecmûası* s: 237.

** Altı çizilen kelimeler aslında: "Artık şer'an ülü'l-emrin hiçbir şeyde emir ve nehy etmeye salâhiyeti olmaz" şeklinde idi. "Şer'an" kaydının esnâ-yı nakilde neden iskāt edildiğini anlayamadım. Kendi ibâresini nakilde bu kadar müsâhelekâr olan zevâtın nukūl-i sâiresine ne dereceye kadar i'timâd câiz olabileceğini kestiremiyorum.

*** *İslâm Mecmûası* s: 236

**** Bu ta'bîrin cihet-i taalluku kimedir bilineydi hayli istifâde ederdik.

***** *Sebîlürreşâd* numara 298, s: 219

her hâlde büyük bir şeydir. Evet, bizim maksadımız "Raiyye üzerinde tasarruf-ı imâm maslahata menûttur" kāide-i fıkhiyyesini âyet-i kerîmenin delâlet-i akliyye, örfiyye ve lügaviyyesinden istinbât idi. Siz de işte bunun bir "hükm-i aklî", hattâ "zarûrî" olduğunu söylüyorsunuz.

Maamâfih yine aramızda bir iki noktada nizâ' kalıyor. Siz âyet-i kerîme için akıldan başka bir mukayyid ve muhassıs tanımadınız. Hâlâ da tanımıyorsunuz. Biz ise def'lerinizde hâlâ mevzû'-ı bahs bile etmediğiniz –Kitap'tan, Sünnet'ten, örf [ve] lügatten müstenbat– mukayyidler, muhassıslar bulmuştuk. Siz her nedense hilâf-ı sâbıkınızla kat'-ı alâka etmeyi sevmiyorsunuz da takyîd ve tahsîs-i şer'îyi hiçe sayıyorsunuz. Ve bazen sünnet, bazen vâcib olan teaddüd-i zevcâtı tasarruf-ı imâmın haytası dâhiline idhâl ettikten ve:

"Bizim maksadımız câiz olan şeyler hakkında menfaat ve maslahat-ı âmme bulunduğu hâlde kānûn vaz' etmek şer'an ulü'l-emrin salâhiyeti dâhilindedir, demekten ibârettir."

Cümle-i temhîdiyyesini müteâkib:

"Şurası da şâyân-ı arzdır ki "Tasarruf-ı imâm, maslahata menûttur" kāide-i esâsiyye ve akliyyesi ulü'l-emrin emir ve nehiydeki olan salâhiyet-i vâsi'asını bir dereceye kadar takyîd ve tahsîs ediyorsa da…"

İbâresiyle "Veliyyü'l-emrin câizâttaki (yani mübâhâttaki) her emir ve nehyini şâriin emir ve nehyi mesâbesinde" addetmek üzere gerek evvelce ve gerek son makālenizin bazı yerlerinde serdettiğiniz da'vâ-yı müfritten inhirâf eyledikten sonra yine:

"Şübhe yoktur ki bu tahsîs de makāle-i esâsiyyede arz ettiğim tahsîs kabîlindendir ki akıl ile tahsîsdir, re'y ve ictihâd ile değildir."

Buyuruyorsunuz ki bu söz zât-ı âlîlerinde eski dâ'-i mükâberenin yine nüks ettiğine işârettir. Burada re'y ve ictihâdı –tahmînime göre– "nakl, sem', şer'" gibi bir ma'nâda kullanmış olacaksınız. Tarîk-ı nakl ve şer' ile bir şeyin sübûtunu inkârda siz hakîkaten pek acîb ve şâyân-ı hayret bir taassub gösteriyorsunuz. Siz gālibâ hıll ü hürmet için yalnız delâlet-i akl ile iktifâ etmek istiyorsunuz. Aklın istihsân ve tasvîb edeceği şeylerin delîllerini Kitap ve Sünnet'te bulmak bilmem ki sizi neden bu kadar huylandırıyor? Neden delîl-i şer'îyi unuttturmak için bu kadar tekellüflere lüzûm görüyorsunuz? Şer' ile aklı yekdiğeri müeyyid görmekte ne mahzûr var? Şer'a müstahak olduğu pâyeyi vermekle akla ne ziyân gelir? Yoksa maksadınız akıl ve hevâya uyarak ve ahkâm-ı şer'iyyeyi yalnız vâcibât ile muharremâtın bazılarına kasr ederek ahkâm-ı sâirede hakk-ı teşrîi asıl şâri'den alıp kendinize devretmek midir? Bu gibi beyânâtınızla her hâlde şer'î olan maslahatı "maslahat-ı keyfiyye ve hevâiyye" ile tefsîr etmek istediğiniz anlaşılıyor ki bunu da hiçbir fırka-i İslâmiyye kabûl etmez.

Evet, biz de sizinle beraber tekrar ederiz ki tasarruf-ı imâm maslahata menûttur. Şunu da ilâve ederiz ki teaddüd-i zevcâtı men' etmekte hiçbir maslahat ve fâide-i şer'iyye ve hattâ akliyye yoktur. Nikâh ile teaddüd-i zevcât sünnet-i enbiyâ ve mürselîndir. Zükûr ve inâsın afâfı, muvahhidînin çoğalması gibi fevâid-i azîmesi vardır. Men'i ise aded-i müslimînin tenâkusu, muharremât irtikâbı gibi mefâsidi da'vet eder. Tasavvur ettiğiniz kānûnu vaz' etmek harâmı teshîle zerîa olacağı için harâmdır bile. Siz bile böyle bir kānûnun vaz'ı için bu fi'l-i mesnûnun frenklere nâhoş görünmesinden ve "Hâlâ hüküm-fermâ olan kurûn-ı vüstâ vahşeti" diye telakkī edilmesinden başka bir sebeb bulabildiniz mi?

Düşününüz ki kurûn-ı vüstânın yegâne dini Dîn-i İslâm'dır. Frenklerin beğenmediği teaddüd-i zevcât değil (Zîrâ bil-fiil ve fakat zinâ-yı mahrem şeklinde, hem de gayr-ı mahdûd bir sûrette tatbîkinden bir an fârig değildirler), Dîn-i İslâm ile müslümanlardır. Bugün onların hâtırı için teaddüd-i zevcâtı ref' etseniz, yarın nikâh ile talâkı beğenmemeye kalkışırlar.* Buna da muvâfakat edip de ensâl-i âtiyye-i müslimîni kat' ederseniz orucu, haccı hamâkat; namazı bî-lüzûm bir taassub şeklinde göstererecekler. Bunda da muvâfakat hâsıl olursa yine yakamızı bırakmazlar. "Hıristiyan olmadıkça elimizden kurtuluş yok" diyeceklerdir. [1](وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ)

Hâsılı frenge yaranmak maslahat-ı şer'iyye olamaz. Aklımızı başımıza devşirip mesâlih ve menâfiimizi Şâri'-i a'zam'ın çizdiği dâire dâhilinde arayalım. Düşmanımızın re'y-i nâ-savâbıyla kendimizi hüsrân-ı dünyevî ve uhrevîye giriftâr etmek kâr-ı akl değildir.

* * *

Bahsimiz burada hitâm bulmak lâzım geliyordu. Görüyorum ki makālenizin son sahîfelerinde tasarruf-ı imâm hakkındaki hükm-i aklî ve zarûrîyi yine **[314]** unutup sözü eski vâdîye iâde ediyorsunuz. Ve:

"Şübhe yoktur ki emir ve nehiy, ef'âle tealluk eder. Emir ile fiil, nehiy ile terk-i fi'l taleb olunur."

Mukaddimesiyle elif-bâdan ders vermeye başlıyorsunuz. Ders-i âlîlerine muhâtab olmayı minnetle kabûl ederim. Fakat artık ürkmeyiniz de muhâtab sıfatıyla olsun size birkaç suâl sormaya müsâade buyurunuz. Hülâsanızda eski dersleri tekrar ederken:

"Âyet-i celîleden maksad, câiz olan ef'âlde emr-i ulü'l-emre (Şer'-i mücmel demek olan örfe muvâfık olmak şartıyla) itâat ediniz demek olur."

Kezâlik:

"Âyet-i celîleden maksad câiz olan ef'âlde ulü'l-emrin men'ine itâat ediniz demek olur."

Buyuruluyor. Acaba "örf" mürâdifi olarak isti'mâl buyurduğunuz "şer'-i mücmel" maslahat-ı şer'iyye ma'nâsına mıdır? Eğer o ma'nâya ise zâten bildiğim bir şey olduğu için taraf-ı âlîlerinden icâzete kesb-i istihkāk etmiş olurum. Yok başka bir şey demek ise, tahmînim üzere keyf ve hevâ maslahatı değilse lütfen îzâh buyurulsun.

Bir de emr-i ulü'l-emrde "Örfe, şer'-i mücmele" muvâfakat şartı îrâd buyurulmuş iken nehy-i ülü'l-emrde itâatte bu şartın adem-i zikrini de ayrıca istişkâl ediyorum. Yoksa tahrîm-i helâlı sarâhaten tecvîze dâl olacağı için buna cür'et mi edilmedi?

Kezâlik ilk cevâbımda muâraza kasdıyla emr-i ulü'l-emrin tealluk edemeyeceği bir çok mübâhâtı ta'dâd etmiştim.

---

* Nitekim *İslâm Mecmûası*'nın 238'inci sahîfesinde buna da hafîfçe bir işâret buyurmuştunuz.

[1] Bakara, 2/120.

(*Sebîlürreşâd* 228, s. 220, 221) Şimdi ise sâil-i müteallim sıfatıyla: "Bunları men'i kābil olan câizât miyânına mı idhâl ediyorsunuz? Yoksa bunlar da maslahat kaydıyla mukayyed midir? Ve bu mukayyid maslahat-ı şer'iyye midir?" diye soruyorum. Eğer dediğim gibi takyîd ederseniz yine icâzete kesb-i istihkāk ederim. Takyîd etmezseniz bugünkü dersinizde tenâkuz hâsıl olacağından bit-tabi' yine zihnim şaşırır.

Kezâlik –muâraza mevkiinde iken– teaddüd-i zevcâtın men'i hâlinde zuhûra gelebilecek bazı mefâsidi ta'dâd etmiştim. Şimdi bunları yine bir müteallim-i müsteşkil sıfatıyla tekrar ediyorum:

"1- Kitâb-ı Hakîm'de [1](وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) diye bir nass-ı kātı' vardır. Oradaki (كم) zamîr-i hitâbıyla ülü'l-emr de muhâtab mıdır? Değil midir? Değildir, diyemezsiniz. Taraf-ı Hak'tan mübellağ olan ve: "Ruhsatlar ziyâfet-i ilâhiyyedir. Kabûl ediniz"* buyuran Resûl-i Ekrem'in câiz ve mübâh gördüğü şeye –ona itâatle mükellef olan– ulü'l-emr: "Değildir" diyebilir mi?"

Tabîî bu suâlimiz teaddüd-i zevcât mahz-ı ruhsat olduğuna göredir. Bazıları hakkında sünnet ve vâcib olduğuna göre ise iş daha ağırlaşır. Ve bu takdîrce de sünneti, vâcibi nehy etmek ne demek olduğunun lütfen îzâhı matlûbdur.

2- "Diğer bir âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak: [2](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ) buyuruyor. (يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا) hitâbıyla ulü'l-emr muhâtab mıdır? Değil midir? Değildir, diyemezsiniz. O hâlde [3](فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ) âyet-i kerîmesiyle tecvîz** buyurulan teaddüd-i zevcât Hak teâlânın kıyâmete kadar ümmete ibâha ettiği tayyibâttan iken ulü'l-emr onu bir kānûn ile men' –lisân-ı şerîatle konuşalım– tahrîm ve bu hükm-i ilâhîyi nesh edebilir mi?"

Vâkıâ *İslâm Mecmûası*'nın 9'uncu nüshasında "Nesh", 11'inci nüshasında da– bu makālede mevzû'-ı bahs olduğu üzere– "tahrîm-i helâl" ta'bîrini isti'mâl ettiğimden dolayı bendenizi müstahakk-ı gûş-mâl addettiniz. Lakin elden ne gelir? Gördünüz ki sözü ne tarafa çevirseniz ma'nâ yine oraya varıyor. Binâenaleyh suâlim yine – hall-i müşkil edilinceye kadar– dipdiri yerindedir.

"3- Şer'-i şerîfin emrettiği kasm ve nafakada adâlet şartına tamâmıyla riâyetkâr, vücûdu zinde, servet ve sâmân sâhibi bir müslüman Allah'ın bu ruhsatından istifâde ederek iki, üç, dört kadın tezevvüc etse bu tasavvur ettiğiniz kānûn-ı muhayyelin vücûdu takdîrinde –maâzallâhi teâla– zânî mi olur? Ve şer'an müstahakk-ı had mi olur?"

Hattâ adâlet, zindelik, servet şartlarını da şimdi hazf ederek alel-ıtlâk birden ziyâde tezevvüc eden kimse zânî mi olur? diye soruyorum. Bizim öğrendiğimize göre böyle bir kimseye ikāme-i haddi tecvîz eder hiçbir fakīh-i İslâmî gelmemiştir. Acaba –bu kānûnun vücûdu takdîrinde– sizin fıkhınızda bunun hükmü nasıldır?

"4- Böyle bir müslümanın ikinci, üçüncü, dördüncü kadından doğan çocukları –maâzallâhi teâlâ– evlâd-ı zinâ mı olur?"

Bu suâlin de cevâbı biz müslümanlarca pek mühimdir.

"5- Sizin tahayyül ettiğiniz kānûn bu evlâdın nesebini tanımayacak mı? Babalarının mîrâsından mahrûm edecek mi?"

Bu nokta da muhtâc-ı îzâhdır.

Bu suâlleri müeddâ-ileyh i'tibârıyla mukaddemâtınızın fesâdını tasvîr için îrâd etmiştim. Maksadım setr-i bâtıl değil idi. Benim müdâfaa ettiğim da'vâ bâtıl olaydı darb-ı şemşîr-i üstâdân eliyle elbette çoktan beri mahv ü perîşân olmuş olacaktı. Çünkü – buyurduğunuz gibi– (للباطل صولة ثم يضمحل) kaziyyesi pek doğrudur. Bir def'-i âlimâne ile suallerin semtine bile uğranmaması câhil, mutaassıb dediğiniz muârızın hakka zahîr olduğunu göstermez mi? [4](الحَقّ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه).

Ahmed Naim

* * *

[315] FIKIH VE FETÂVÂ

CEVÂZIN AHKÂM-I ŞERÎATTEN OLUP OLMADIĞI

–2–

Muharrir-i müşârun-ileyh*** diyor ki: "Sâha-i mahdûdeye münhasır olan şerîati kâffe-i ef'âl ve harekâta teşmîl ettiğinden bit-tabi' şerîat bütün ahkâmını tafsîlâtıyla ihâta edemiyor da bir çok şeylerin cevâzı hakkında sarâhat bulamıyor."

Muharrir-i muhterem şerîati bazı Mu'tezile'nin kabûlü gibi kendinde taleb ve teklîf bulunan hükme tahsîs, vücûb ve hürmet ile takyîd ettikten sonra cevâza hükm-i şer'î diyen kâffe-i ulemâ hakkında böylece mütâlaa beyân ediyor.

Burada üç noktayı îzâh edeceğiz:

1- Şerîat kâffe-i ef'âl ve harekâta şâmil değil midir?

2- Şerîat bütün ahkâmını tafsîlâtıyla ihâta edemiyor mu?

3- Bir şey hakkında sarâhat bulunmamak cevâza mı münhasırdır?

Evvelâ: – Geçen haftaki şerhimde beyân ettiğim vechile şerîat-i celîlemiz ilmü'l-helâl ve'l-harâm olmakla kâffe-i ef'âl ve harekâta şâmil olur. Çünkü her fiil ve hareket ya helâldir, ya harâmdır. Bu sûret-i taksîm nefy ve isbât arasında merdûd bir taksîm-i aklî olduğundan bit-tabi' üçüncü bir kısım tasavvur olunamaz.****

---

1 Haşr, 59/7.

* Bu bâbdaki ehâdîs-i şerîfe pek çoktur. Ez-cümle: (عَلَيْكُمْ بِرُخْصَةِ اللهِ الَّتِي رَخَّصَ لَكُمْ فَاقْبَلُوهَا) = "Allah'ın size ihsân ettiği ruhsata mülâzemet edip kabûl ediniz - Taberânî", [Taberânî'de bulunamamıştır. Nesâî, *Sünen,* Kitâbü'l-Cenâiz, (2258)] (مَنْ لَمْ يَقْبَلْ رُخْصَةَ اللهِ، كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ جِبَالِ عَرَفَةَ) = "Her kim Allah azze ve celle hazretlerinin ruhsatını kabûl etmezse üzerine Arafe dağları kadar günâh yığılır - İmâm Ahmed [5392]", (إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُخَصُهُ كَمَا يُحِبُّ أَنْ تُتْرَكَ مَعْصِيَتُهُ) = "Allah tebârek ve teâlâ hazretleri kendisine karşı ma'siyetin terk olunduğunu nasıl severse ruhsatlarından da istifâde edildiğini de öylece sever = İmâm Ahmed, Bezzâr, Taberânî, İbni Hüzeyme, İbni Hibbân" [İbn Huzeyme, *Sahîh,* Beyrut, c. 3, s. 259] hadîsleri bu kabîldendir.

** Sizin ıstılâhınıza göre "tecvîz" diyorum. Yoksa ibâha, (على وجه السنيه) emr olunan demek daha doğru olacaktı.

2 Mâide, 5/87.

3 Nisâ, 4/3.

4 (الإِسْلاَمُ يَعْلُو...) şeklinde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cenâiz, 79.

*** Mansûrî-zâde Said Beyefendi.

**** Muharrir-i muhteremin kabûl ettiği sûret-i taksîm ile beyân olunmuştur.

Muharrir-i muhteremin beyân ettiği sûret-i taksîmde vücûb, hürmetin zıddıdır: Vücûb ile hürmet arasında tezâd nisbeti vardır. İlm-i mantıkta beyân olunduğu vechile iki zıddın ictimâı câiz değil ise de, irtifâı câizdir. Zıddeyn arasında bir hadd-i sâlis vardır.

Fil-vâki' bir fiil hem vâcib, hem harâm olmaz, aynı fiilde vücûb ile hürmetin ictimâı câiz olmaz ise de; bir fiil hem vâcib, hem harâm olmayabilir, meselâ mübâh (câiz) olur. Âcizlerinin beyân ettiği sûret-i taksîmde hıll, hürmetin zıddı değil nakīzıdır: Hıll ile hürmet arasında tenâkuz nisbeti vardır.

İlm-i mantıkta beyân olunduğu vechile iki nakīzın ne ictimâı, ne irtifâı câiz değildir; nakīzayn arasında bir hadd-i sâlis yoktur. * Fil-vâki' bir fiil hem helâl, hem harâm olmadığı gibi; helâl veya harâm olmaması da mümkün değildir.

Artık ilmü'l-helâl ve'l-harâm olan şerîat-i celîlemiz her fiile şâmil olur. Taksîmde hürmetin nakīzı olan hılli i'tibâr etmeyip zıddı olan vücûbu i'tibâr etmek, şerîati bu ikisine hasrederek hadd-i sâlis olan ibâha (cevâz)yı hâriç addetmek emr-i i'tibârîdir, emr-i ıstılâhîdir. Çünkü hürmetin zıddı olan vücûbu nazar-ı i'tibâra almayıp nakīzı olan hılli i'tibâr etmek hem mümkün, hem vâki'dir.

Sâniyen: – Şübhe yok ki şerîat-i celîlemiz hâdisâtın bütün ahkâmını tafsîlâtıyla ihâta edemez. *Sebîlürreşâd*'ın 290'ıncı nüshasında ber-tafsîl beyân olduğu vechile bazı eimmeye göre nusûs-ı celîle kelime-i câmia yani kazâyâ-yı külliyye ve kavâid-i umûmiyye ityân etmek sûretiyle hâdisâtın ahkâmını ihâta ediyor.**

Sâlisen: – Bir çok şeylerin cevâzı hakkında sarâhat bulunamadığı gibi vücûb ve hürmeti hakkında da sarâhat bulunmuyor. Nitekim demiri demir ile bey'de eimme-i Hanefiyye'ye, yumurtayı yumurta ile bey'de eimme-i Şâfiiyye'ye, darıyı darı ile bey'de eimme-i Mâlikiyye'ye, her intifâ' olunan şeyde İbni Mâcişûn'a, libâsı libâs ile bey'de İbni Sîrîn'e, zekât vâcib olan şeyde Rebîa'ya göre ribe'l-fazl cârîdir. Bunlarda ribe'l-fazlın hürmeti sarâhaten beyân olunmamıştır.***

Kezâ zinâdan pâk olan kadınları fâhişe-i zinâ ile şetm edip dört şâhid getiremeyenler hakkında hükm-i şer'î (yani celde vurmakla emr, şehâdeti kabûlden nehy, fısk ile hükm) sarâhaten beyân olunmuş**** olunduğu hâlde zinâdan pâk olan erkekleri fâhişe-i zinâ ile şetm edip dört şâhid getiremeyenler hakkındaki hükm-i şer'î sarâhaten beyân olunmamıştır. Bu hüküm de bi-tarîkı'l-kıyâs istihrâc olunmuştur. Burada hem emr-i şer'î, hem nehy-i şer'î sarâhaten beyân olunmamıştır. Binâenaleyh şerîat, yani ilmü'l-helâl ve'l-harâm her fiil ve harekete şâmildir; bütün hâdisâtın alet-tafsîl ve't-ta'yîn ahkâmını muhît değildir. Cevâz tasrîh olunmadığı gibi, emir ve nehiy (vücûb ve hürmet) de tasrîh olunmayabilir.

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Böyle sarâhat bulunmadığı için şerîat nazarında cevâzı tahakkuk ve tebeyyün etmemiş diye fiil ve icrâsında mümânaat olunuyor, menfaatler fevt olup gidiyor, mazarratlar tevellüd edip duruyor."

Bir şey hakkında sarâhat bulunmadığı zaman şerîat nazarında cevâzı tahakkuk ve tebeyyün etmemiştir, diye fiil ve icrâsına mümânaat eden ehl-i fıkıh bilmiyorum. Muharrir-i muhterem bununla (ان الذى لايعرف الفقه الف فيه) mantûkunca fıkıh bilirim da'vâsında bulunan ceheleyi mi kasd ediyor?

[316] Emînim ki (اعرض عن الجاهلين) mantûk-ı münîfince ceheleyi kasd etmeyeceklerdir.

Siyâk ve sibâk-ı ibâreden, cevâza hükm-i şer'î diyen âmme-i ulemâyı yani bazı Mu'tezile'den mâadâ olan kâffe-i eimmeyi kasd ettikleri anlaşılıyor. Halbuki ulemâ-yı müşârun-ileyhim sarâhaten beyân olunmayan, –ta'bîr-i mahsûsu vechile– mansûs olmayan, mantûkun-bih olmayan bir şey hakkında cevâzı tahakkuk etmemiş diye mümânaatta bulunmazlar.

Ma'lûm-ı fâzılâneleridir ki sarâhaten beyân olunmayan hâdisât ve ef'âl hakkında cevâza hükm-i şer'î diyen fukahâ arasında iki re'y cârîdir:

Re'y-i evvel – Münkirîn-i kıyâsın re'yidir.

Münkirîn-i kıyâs *Sebîlürreşâd*'ın 296'ıncı nüshasında ber-tafsîl beyân olunduğu üzere bir hâdisenin hükmünü nasda bulamazlar ise, yani muharrir-i muhteremin ta'bîri vechile bir hâdise hakkında sarâhat bulunamaz ise istishâb ile, ibâha-i âmme ile iftâ ederler. Böyle sarâhaten beyân olunamayan ef'âl ve harekâtın hepsine câiz, mübâh, ma'füvvün-anh derler.

Görülüyor ki münkirîn-i kıyâs cevâza hükm-i şer'î dedikleri hâlde sarâhat bulunmayanlar hakkında aslâ fiil ve icrâsına mümânaat etmiyorlar, aslâ menfaatler fevt olmuyor, mazarratlar tevellüd etmiyor.

Cevâza hükm-i şer'î demekten dolayı muharrir-i muhteremin ta'dâd ettiği mahzûrların hiçbiri hâsıl olmuyor. Meskûtün-anh olan, gayr-ı mansûs olan (sarâhaten beyân olunmayan) ef'âl ve harekât, hâdisât ibâha-i âmme ile, muharrir-i muhteremin ta'bîrleri vechile cevâz-ı umûmî ile, ta'bîr-i âhar ile istishâb ve berâet-i asliyye denilen delîl-i şer'î ile tecvîz ediliyor.

Öyle zannediyorum ki bu husûsda içlerinde pek çok ehl-i sünnet bulunan***** münkirîn-i kıyâsa iftirâ edilmiş oluyor.

Cevâza hükm-i şer'î demekle beraber ibâha-i âmmeyi kabûl eden fukahâdan hangileri sarâhat bulunmadığı için bir fiilin icrâsına mümânaat gösteriyorsa ve böyle bir iddiâ

---

* Ekser-i nâs tenkīz ile zıddı fark etmiyorlar. Fransızca'da nakīzın mukābili contradictoire, zıddın mukābili de Contraire dir. İrtifâ'-ı nakīzayn câiz değil ise de, irtifâ'-ı zıddeyn câizdir. Ne ictimâ'-ı nakīzayn, ne ictimâ'-ı zıddeyn câiz değildir. Meselâ: Beyaz, siyahın zıddıdır, nakīzı değildir. Çünkü bir cisim hem beyaz, hem siyah olmayabilir. Fakat hareket, sükûnun nakīzıdır. Zîrâ bir cismin hem müteharrik, hem sâkin olması [metinde olmaması] mümkün değildir.

** Bazı ehl-i ilm: "Usûl-i ahkâma dâir beş yüz, tafâsîl-i ahkâma dâir dört bin kadar ehâdîs tahrîc olunmuştur" diyorlar. Âyât-ı ahkâm da bazılarınca beş yüz kadardır.

*** Karîben bu bâbda inşâallâh ayrıca bir makāle yazılacaktır.

**** قال الله تعالى: فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ – الآية) [Nûr, 24/4.]

***** Fukahâ-i Dâvûdiyye gibi.

aklen bilinemeyip naklen bilineceğinden hangi kitapta görülmüş ise muharrir-i muhteremin beyân buyurmasını ricâ ederim.

Re'y-i sânî – Müsbitîn-i kıyâsın re'yidir. Müsbitîn-i kıyâs emsâli ile, eşbâhı eşbâh ile mukāyese ederler, tanzîr tarîkı ile istinbât-ı ahkâm eylerler.

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ve etbâından mâadâsının* re'yince ahkâm-ı şer'iyye mesâlih-i ümmete râci' bir takım evsâf ile muallel idi. İllet menât-ı hükm i'tibâr olunmuş idi. Yani illet öyle bir şeydir ki şer'-i şerîf hükmü ona bağlamış, illeti hükme alâmet nasb eylemiştir. Ahkâm vücûden ve ademen ilel ile beraber deverân eder. Bu bâbda üç ihtimâl vardır:**

1- Bir hükmün illeti mansûs (sarâhaten beyân olunmuş) ise fakīh ancak o illetin tahakkuk edeceği mahalli arar, menât-ı hükmü tahkīk için bezl-i mechûd eder. "*el-Mustasfâ*"da beyân olunduğu üzere menât-ı hükmü tahkīk her şerîate bi'z-zarûre lâzımdır. Zîrâ her şahsa lâzım olan ahkâmı tansîs (sarâhaten beyân) etmek muhâldir.

2- Bir hükmün illeti sarâhaten beyân edildiği hâlde illet olmaya aslâ medhali olmayan bir takım evsâf mukārin olmuş ise fakīh ancak hükmü tevsî' etmek için illet olmaya medhali olmayan evsâfı atar, menât-ı hükmü tenkīh için bezl-i mechûd eder. Kıyâs maa'l-fârık olmamak için fârıkı nefy ve ilgā eder.

Bu iki kısımda illet sarâhat[en] beyân olunmakla ayrıca bir illet beyânına kalkışmak şâriin sarâhaten beyân ettiği illeti beğenmeyip de şârie muâraza etmek, müzâhim olmak demektir. Böyle diyen bir kimsenin şerîat ile alâkası kalmamış olur.

3- Şâri' bir mahalde hükmü beyân ettiği hâlde illeti beyân etmiyorsa fakīh evvel emirde illeti bulur, menât-ı hükmü tahrîc için bezl-i mechûd eder. İllet ictihâd ile istinbât olununca artık meskûtün-anh olan, gayr-ı mansûs olan (sarâhaten beyân olunmayan), mantûkun-bih olana, mansûs olana (sarâhaten beyân olunana) ilhâk olunur. Çünkü ümmetin fıkhen ve ilmen en amîkı, tekellüfen en kalîli, kasden en sahîhi, zihnen en sâfı olan; tenzîli müşâhede eden; te'vîli bilen; makāsıd-ı Resûlullâh'ı anlayan; Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden intikāl edip şehâdet ettikleri husûsda nücûm-ı hüdâ olan; ahkâm-ı şer'iyyeyi bizzat mişkât-ı nübüvvetten ahz eden ashâb-ı güzîn "Nazîr-i hakkın hak olduğuna, nazîr-i bâtılın bâtıl olduğuna" karar vermişler idi.

Artık meskûtün-anh mantûkun-bihin, sarâhaten beyân olunamayan sarâhaten beyân olunanın hükmünü alıyor. Meskûtün-anh mantûkun-bihe ilhâk olunamaz ise ibâha ile hükm olunur. Sarâhaten beyân olunamayan bir şey hakkında ibâha (cevâz) ile hükm olunduğu gibi vücûb ve hürmet ile de hükm olunuyor.

Re'y-i evvele göre meskûtün-anh (sarâhaten beyân olunmayan) daima mübâh (câiz); re'y-i sânîye göre meskûtün-anh bazen mübâh, bazen vâcib, bazen harâm oluyor. Re'y-i evvele göre sarâhat bulunmadığı için hiçbir fiilin icrâsına mümânaat gösterilmediği gibi; re'y-i sânîye göre sarâhat bulunmadığı için her fiilin icrâsına mümânaat gösterilmiyor, bil-ictihâd cevap veriliyor.

Mu'teberât-ı usûliyyede musarrah olduğu vechile bir hâdisenin fevtinden korkulur ise alel-fevr ictihâd vâcib olur. Hâdise hudûs eder de fevtinden korkulmayıp hâdise hakkında başka bir fakīhe sorulabilir ise ictihâd farz-ı kifâye olur.

[317] *Minhâcü'l-Fusûl* ile *İrşâdü'l-Fühûl*'de tasrîh olunduğu vechile şer'in vürûdundan sonra menâfi'de asıl olan ibâha (cevâz), mazarrâtta asıl olan hürmettir. Hikmet ve ta'lîli kabûl eden müsbitîn-i kıyâs: "Kıyâsda illet: Teşrî'-i hükme bâis olan hikmettir. Bu hikmet celbi veya tekmîli matlûb olan maslahat, def'i veya taklîli matlûb olan mefsedettir" diyorlar.

Artık cevâza hükm-i şer'î diyen müsbitîn-i kıyâsdan bir cemâat menâfi'de asıl olan ibâha (cevâz), mazarrâtta asıl olan hürmet diye bağırdıkları hâlde nasıl olur da menfaatler fevt olur? Mazarratlar tevellüd eder?

Fukahâ-yı dîn (لاضرر ولا ضرار) = "Zarar ve mukābele bi'z-zarar yoktur" dedikleri hâlde nasıl olur da mazarrât tevellüd eder, menâfi' fevt olur? Çünkü menâfiin fevti de bir zarardır. Maslahat ve menfaatin celbi veya tekmîli, mefsedet ve mazarratın def'i veya taklîli hükm-i şer'îye illet kılındığı hâlde nasıl olur da menâfi' ve mesâlih ifâte olunur, mazarrât ve mefâsid tevellüd eder?

Fukahâ-yı dîn: "Şerîat: Adldir, rahmettir, maslahattır, hikmettir. Adlden cevre, rahmetten nikmete, maslahattan mefsedete, hikmetten abese müncer olan her mes'ele te'vîl ile şerîate idhâl olunsa bile yine şerîatten değildir" dedikleri hâlde nasıl olur da menâfi' ifâte olunur, mazarrât tevellüd eder?

Fukahâ-yı dîn: "Her hayır şerîatten müstefâddır, şerîat ile hâsıldır; her nakz şerîati izâa ile hâsıldır" dedikleri hâlde nasıl olur da menâfi' ifâte olunur, mazarrât tevellüd eder?

Hülâsa cevâza hükm-i şer'î denmekle aslâ menâfi' ve mesâlih ifâte olunmuyor, mazarrât ve mefâsid tevellüd etmiyor. Sarâhat bulunmayan her şey hakkında mümânaat olunmuyor. Yalnız tasrîh olunmayanlar re'y-i evvel mûcebince bi-tamâmihî câiz oluyor. Re'y-i sânîye göre bazısı câiz, bazısı vâcib, bazısı harâm oluyor. Fiil ve icrâsında mümânaat olunan ancak harâm olan kısmıdır. Yoksa kâffesi değildir. Harâm olan kısmı da mazarrat ve mefsedeti müştemil olan fiildir. Muharrir-i muhteremin burada muhâtabı "Cevâz hükm-i şer'îdir" diyen fukahâ olamaz. Belki henüz tahâretini bilmediği hâlde fıkıhdan dem uran câhilîn olabilir. Artık böylece ulu orta beyân etmek taaddî veya taksîr olmakla muharrir-i muhteremin ya da'vâ-yı mücerredini isbât etmesi veya zehâbını tashîh eylemesi lâzım gelir. (الحق احق ان يتبع)

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Her teceddüde karşı evvel emirde şerîat red ve inkâr ile mukābele ediyor. Çünkü cevâzı bit-tabi' tasrîh olunmamış bulunuyor."

Şerîat-i celîlemiz her teceddüd-i nâfii hürmetle karşılar. [1](سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا) [2](وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) nazm-ı celîllerini teemmül eden ulemâ-yı şer' teceddüd-i nâfia karşı red ve inkâr ile

* Burası *Sebîlürreşâd*'ın 290. adedinde tafsîl olunmuş idi.

** Çünkü Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ve etbâi kıyâsı kabûl etmekle beraber hikmet ve ta'lîli (hükm-i şer'îyi nisbet etmeyi) inkâr ederler.

1 Fussilet, 41/53.

2 Nahl, 16/8.

mukābele etmezler. İbni Haldûn'un dediği gibi fıkh-ı medeniyyet olan fıkh-ı Irakī, istihsânı kabûl eden fıkh-ı Hanefî, istislâhı kabûl eden fıkh-ı Mâlikî ve Hanbelî, istishâbı kabûl eden fıkh-ı Şâfiî, ibâha-i âmmeyi kabûl eden fıkh-i Dâvûdî ve İmâmî ve İbâzî her teceddüde karşı evvel emirde red ve inkâr ile mi mukābele eder?

İbâha-i âmmeyi kabûl eden fukahâ-yı Dâvûdiyye ve İmâmiyye ve İbâziyye teceddüde (nassın sükût ettiği hâdiseye) karşı hemen ibâha-i âmme ile iftâ ederler. Fukahâ-yı sâire teceddüdü usûl-i şerîatten bir asla ircâ' ederek eğer bir maslahat ve menfaat-i hâlisa var ise veya bir maslahat-ı râciha bulunur ise cevâz ile hükm ederler.

Celb-i maslahat veya def'-i mefsedet mütesâvî olur ise ya bil-ihtiyâr veya kur'a ile biri tercîh olunur veyahud doğrudan doğruya def'-i mefsedet celb-i maslahata tercîh olunur. Böyle olmadığı sûrette bit-tabi' reddolunur.

Menâfi'de asıl olan ibâha, mazarrâtta asıl olan hürmet olmakla teceddüd nâfi' ise her hâlde mübâh (câiz), muzır ise her hâlde harâm olur. "Teceddüd muzır olmakla beraber câiz olsun" diyen bir gāfil, bir hakîm tasavvur olunur mu?

Cevâz hükm-i şer'îdir, diyen fakīh de: Muzır olan teceddüd memnû' nâfi' olan teceddüd câiz olur, diyor. Buna nasıl i'tirâz olunabilir?

Yukarıda söylediğimiz vechile şerîat-i celîlemiz menfaat ve maslahatı mutazammın olan teceddüdü hürmetle karşılar, mazarrat ve mefsedeti müştemil olan teceddüdü kemâl-i şiddetle red ve inkâr eder.

Teceddüd lafzı, lafz-ı müşekkek (eguivogue) olmakla, mugālataya bir yol açabiliyor. Şöyle ki:

Felsefe-i cedîdede beyân olunduğu vechile* lafz-ı müşekkek ile mugālata yapılır. Lafız lâyıkı ile ta'rîf olunamaz. Ma'nâları karıştırılır. Nitekim "inkılâb" lafzı teşkîlât-ı ictimâiyyede bir tebeddül-i şedîd ma'nâsınadır. Bu tebeddül ya daha iyi, veya daha fenâ bir hâle müncer olabilir. İnkılâb hadd-i zâtında ne iyi, ne fenâdır. Belki müncer olduğu ahvâle göre iyi veya fenâdır. İnkılâba alel-ıtlâk iyi demek mugālatadır.

Biz de teceddüd hakkında mâ-bihi'l-iştirâk (ressemblance) sebebiyle şöyle deriz: Teceddüd ya iyi, ya fenâ bir hâle müncer olur. Teceddüd hadd-i zâtında ne iyi, ne fenâdır. Belki müncer olduğu ahvâle göre iyi ve fenâ olabilir. Teceddüde alel-ıtlâk iyidir demek mugālatadır. İyi olan ve kabûl olunacak olan teceddüd şübhe yok ki nâfi' olan teceddüddür. Fenâ olan ve red ve inkâr edilecek olan teceddüd şübhe yok ki muzır olan teceddüddür. Aklen ve felsefeten böyle olduğu gibi şer'an ve hikmeten de böyledir. Nasıl ki felsefe teceddüd hakkında evvel emirde müeddâ-ileyhe nazar ediyor, müeddâ-ileyh iyi ise teceddüde iyi, müeddâ-ileyh fenâ ise teceddüde fenâ diyor ise; şer' de teceddüd hakkında **[318]** evvel emirde müeddâ-ileyhe bakıyor. Eğer teceddüd mazarrat ve mefsedeti müştemil ise teceddüde harâm, menfaat ve maslahatı müştemil ise teceddüde câiz, diyor. Binâenaleyh alel-ıtlâk her teceddüde karşı şerîat red ve inkâr ile mukābele ediyor, demek – darılmayınız– mugālatadır. Geçenlerde mütefekkirlerimizden bir zât-ı âlî de "nas"da dûçâr-ı galat olmuş idi.

Elsine-i âmmede deverân eden sözleri felsefeye arz ediniz, görürsünüz ki pek çoğu felsefe tarafından merdûd olur. Akıl ve felsefe ile şer' ve hikmetin tevâfuk ettiği bir asılda şübhe yok ki münâkaşa olunamaz. Teceddüd hakkında felsefe ne diyor ise hikmet-i şer'iyye de onu diyor. Akıl nasıl hükmediyorsa şer' de öyle hükmediyor. Artık burada nizâ' mükâbere olur.

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Yavaş yavaş hüküm ve te'sîri azalıyor da bir acz ve zaaf içinde ric'at ediyor."

Evet şerîat-i garrâ-yı Ahmediyyemiz ilm-i fıkh bilmeyen, makāsıd-ı şerîati anlamayan kimseler elinde acz ve zaaf içinde ric'at eder, yoksa "Cevâz hükm-i şer'îdir" diyen fukahâ-yı dîn elinde şerîat-i celîlemiz tam bir kuvvet ile istikāmete devâm eder. Her mazarratı yıkar, her menfaati kucaklar.

Şerîat-i celîlemiz nefsi hıfz için, nesli hıfz için, aklı hıfz için, dini hıfz için, malı hıfz için gerek vâki' olsun, gerek mütevakkı' (me'mûl) olsun bütün ihtilâli def' eder, mesâlih-i dîn ve dünyânın merci'i olan usûl-i hamse-i mezkûreyi hıfz eder. Usûl-i hamseyi hıfz etmeyi mutazammın olan her şey maslahattır. Usûl-i hamseyi fevt eden her şey mefsedettir, onu def' maslahattır. Usûl-i hamse münkatı' olur ise dâr-ı teklîf mürtefi' olur. Dâr-ı teklîf mürtefi' olunca emr-i âhiret de kāim olmaz, mâl mün'adim olur ise bir ayn kalmaz. Nesil mün'adim olur ise âdet-i ilâhiyye üzere bekā kalmaz. Akıl mün'adim olur ise tedeyyün kalmaz. Din mün'adim olur ise saâdet-i âhiret hâsıl olmaz. Hayat mün'adim olur ise hiçbir şey yapılamaz.

Şerîat-i celîlemiz ahkâm-ı şer'de zarûriyât-ı hamseyi hıfza riâyet etmiştir. Şerîat-i celîlemiz fesâd-ı tâm derecesine varmasa bile mükellefîn harec ve meşakkate dûçâr olmamak için gālib-i evkātta mükellefîne lâhık olacak olan harec ve meşakkati ref' ve tevsi'a eder.

Şerîat-i celîlemiz mürüvveti iltizâm eder, mekârim-i ahlâkı muhâfaza eder. Gerek zarûrî (zarûretin iktizâ ettiği), gerek hâcî (hâcetin iktizâ ettiği) olan makāsıdı a'mâl-i mükellefînin ahsen ve a'del-i menâhic üzere cereyân etmesi için, mükellefînin istirâhat-i vicdân ve itmi'nân-ı enfüsden ibâret olan saâdet ile müteneffi' olmaları için bir takım mükemmelâtı izâfe eylemiştir.

Muharrir-i muhterem yine burada cehele-i ilm-i şerîate hitâb etmiş oluyor. Yoksa makāsıd-ı şerîati bilip de cevâza hükm-i şer'î diyen fukahâ-yı dîne hitâb etmiyor. Hitâb da edemez. Çünkü gösterdiği mahzûrâtın hiçbiri yoktur ve olamaz.

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Cevâz muhtâc-ı istiftâ ve iftâ oluyor. Hakkında nukūl-i sarîhaya müstenid fetvâlar sudûr ediyor."

Farz edelim ki ibâha (cevâz) hükm-i şer'î olmasın, yine muhtâc-ı istiftâ ve iftâdır, çünkü mübâhda (câizde) kayd-ı haysiyyet mu'teberdir. Mübâh (câiz) mübâh olmak i'tibârıyla vücûd ve terki müsâvîdir.

Mübâh müeddâ-ileyh i'tibârıyla bazen harâm, bazen vâcib olur.**

* Elements de philossohie G. L – fonsegrive P. 142

** Geçen haftaki makāleye mürâcaat oluna.

Binâenaleyh hiçbir fiil alel-ıtlâk câiz olamaz. Her cevâz kayd-ı haysiyyet ile mukayyeddir. Ve muharrir-i muhteremin kabûl ettiği bir hükm-i şer'îye (vücûb ve hürmete) müeddî olabilir. Tasrîh olunmayan bir şey câiz olur ise yine vücûb ve hürmete müeddî olup olmayacağı istifsâr olunur.

Demek oluyor ki cevâz hükm-i şer'î olmasa bile müeddâ-ileyh i'tibârıyla her hâlde muhtâc-ı istiftâdır. Böylece her câiz hakkında hürmete müeddî olan hudûdu bilmek, ta'bîr-i âhar ile muharrir-i muhteremin kabûl ettiği hükm-i şer'înin hudûdunu bilmek için mutlaka istiftâ etmek lâzım olacak, cevâzın hudûdu bil-iftâ ta'yîn olunacaktır. Eğer câizâtta kayd-ı haysiyyet mu'teber olmamış olsaydı, müeddâ-ileyhe nazar olunmamış olsaydı hükm-i şer'î olmayan cevâz iftâ ve istiftâya muhtâc olmayacaktı. Mâdem ki cevâzda müeddâya nazar olunuyor, kayd-ı haysiyyet mu'teber oluyor; artık hudûdu ta'yîn etmek, hudûd-ı ilâhiyyeyi tecâvüz etmemek için câizât hükm-i şer'î olmasa bile yine istiftâ ve iftâdan kurtulamaz.

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Sarâhat bulunamaz ise hükm-i şer'î addettikleri cevâz bilinemiyor da şerîat gayr-ı kābil-i tatbîk bir hâle geliyor."

Ânifen beyân olunduğu vechile sarâhat bulunamayan yerde re'y-i evvele göre cevâz ile hükm olunur, re'y-i sânîye göre bil-ictihâd ya cevâz ile ya vücûb ile veya hürmet ile hükm olunur.

Şerîat her iki re'ye göre bir hâdiseyi hall ü fasl ediyor, aslâ âciz kalmıyor. Şerîat hiçbir menfaati reddetmez, hiçbir mazarratı kabûl etmez. Bu hâlde nasıl olur da "Şerîat gayr-ı kābil-i tatbîk bir hâle gelmiştir" denir?

Şerîat keyfe, hevâya, hevese mi tâbi' olsun? Mükellefînin saâdetini 'âcil ve âcilde (dünyâ ve âhirette) ibâdın maslahatını gāye-i mahmûde edinen şerîat-i garrâmız bugün benim keyfime, yarın senin keyfine, öbür gün daha başkasının keyfine göre mi hareket etsin? Bugün bana hoş gelip başkalarına hoş gelmeyen şeyi mi tervîc etsin? Teşehhî (nefsin meyli) **[319]** ahkâm-ı şerîatte merci' mi olsun? Buna şerîat denmez, belki kānûn-ı keyfî denir ki şerîat-i celîlemiz ondan müberrâ ve münezzehdir.

Şeyhülislâm-ı esbak Mûsâ Kâzım Efendi hazretlerinin A'yân kürsîsinde pek doğru olarak söylediği vechile: Şerîat mutâ'dır, mutî' değildir. Şerîat-i celîlemiz ile kābil-i tatbîk olmayan bir maslahat olmadığı gibi, kābil-i tatbîk olacak bir mefsedet de yoktur ve olamaz. Şerîat-i celîlemizin saâdet ve maslahat-ı ibâddan başka bir gāyesi yoktur ve olamaz.

"Şerîat gayr-ı kābil-i tatbîk bir hâle geliyor." Sözü teemmül neticesi olarak söylenmiş bir söz değildir. Muharrir-i muhterem hükümde isti'câl ediyor. Felsefe-i cedîdede beyân olunduğu üzere hükümde isti'câl kıyâs-ı fâside müncer olur. Hükümde isti'câl buyurulmayıp da bir çok me'hazlara mürâcaat olunsa her hâlde hakîkate yaklaşılmış olur.

Bu hafta da bu kadarla iktifâ ediyorum.

İzmirli

İsmail Hakkı

İSLÂM ASKERİNE

İKİNCİ BEDİR VAK'ASI

Müslüman Asker!

Unutmadın ya? Bedir denilen mevki'de bir muhârebe vukū' bulduğunu anlatmıştım. O mevki'de ikinci bir vak'a daha olmuştur ki buna "Bedru'l-ahîre" derler, "Bedru'l-mev'id" ta'bîr ederler. Sebebine gelince:

Uhud cenginde müşriklerin kumandanı olan Ebû Süfyân, muhârebeyi kazandığı için müslümanlara karşı kafa tutmuş, "Gelecek sene Bedir'de buluşalım, orada tekrar kozumuzu paylaşalım" demişti.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin emri üzerine Ömer bin el-Hattâb hazretleri de "İnşâallâh buluşuruz" cevâbını vermişti.

Hicret'in dördüncü senesi Şevvâl'i içinde, onu süvârî olmak üzere bin beş yüz kişilik bir müslüman ordusu, Resûlullâh hazretlerinin kumandası altında olarak Medîne'den çıktı ve Bedir mevkiine gidip düşman derneğinin gelmesini beklemeye başladı. Bir hafta, on gün orada oturduğu hâlde düşman gelip gözükmedi.

Bizim Anadolu'da olduğu gibi Bedir'de de her sene bir panayır kurulurdu, her tarafdan satıcılar ve alıcılar toplanıp büyük bir alış-veriş olurdu.

Bu sene de âdet üzere o panayır kuruldu. Müslüman askerleri, muhârebeye gelirken yanlarına memleketlerinin mahsûlünden de almışlardı. Düşman gelmeyince o mahsûlleri pazara çıkardılar. Muhârebe yerine ticâret ederek hem para, hem de şân kazandıktan sonra İslâm yurdu olan Medîne'ye döndüler.

Acaba düşman neden gelmedi? Evvelâ kısacasını söyleyim ki: Korkusundan. Sonra da nasıl olup da gelmediğini anlatayım:

Ebû Süfyân "Gelecek sene Bedir'de buluşalım" diye meydan okumuştu ya. Buluşmak zamanı yaklaşınca kendisini bir düşünce, daha doğrusu bir korkudur aldı. Hele müslümanların yola çıkmak üzere hazırlandığını işitince yüreği oynadı. Naîm bin Mes'ûd el-Eşca'î isminde birini çağırıp:

– Aman Medîne'ye git. Ebû Süfyân, gāyet kuvvetli bir ordu ile Bedir'e gidecek. Siz, sakın çıkayım demeyiniz, bittiğiniz gündür! gibi sözlerle Muhammed'in ashabını korkut ki Medîne'den hareket edemesinler. Bunu yapabilirsen sana yirmi tane deve veririm. Dedi. Peşîn olarak da develerden birini getirdi, Naîm'i bindirip Medîne'ye doğru yola çıkardı. Haberci Medîne'ye geldi "Mekkeliler, gāyet kalabalık bir hâlde çıktılar. Karşı gidecek olursanız vay hâlinize!" yollu ağızlar kullandı. Bunu duyan münâfıklar sevindiler "Muhammed bu sefer kurtulamayacak!" hezeyânını ettiler. Müslümanlardan bazıları da "Çokluğa darı saçılmaz!" gibi düşüncelere daldılar.

Fakat Ebûbekir, ve Ömer hazretleri, efendimizin huzûruna gittiler:

– Yâ Resûlallâh! Düşman ne kadar çok olursa olsun Allah, peygamberine yardım eder ve dinini yükseltir. Biz, verdiğimiz söz üzerine Bedir'e gitmek isteriz. Gitmeyip de

kendimize korkak dedirtemeyiz, dediler. Bu söz, peygamber efendimizin hoşuna gitti:

– Allah hakkı için kimse gitmemiş olsaydı ben, yalnız başıma gidecektim. Buyurdu ve hemen sancağı amcası oğlu Ali hazretlerinin omuzuna verip yola çıktı.

Ebû Süfyân ise Naîm'i Medîne'ye gönderdikten sonra müşriklerin eşrâfıyla görüşmüş,

– Biz de toplanıp yola çıkalım. Eğer Muhammed, hareketimizi işitir de kımıldanmazsa ne a'lâ, biz sözümüzü tuttuk, onlar tutmadı! deriz. Yok çıkacak olursa bu sene kıtlık var, hayvânlarımız yiyecek ot bulamadı, diye geri döneriz. Demiş. İki gün kadar Mekke'den açıldıktan ve müslüman ordusunun hareketini haber aldıktan sonra da dediğini yapmış, yani ordusuyla dönüp Mekke'ye gitmişti.

Şimdi şu kıssadan biraz hisse çıkaralım:

Uhud muhârebesi gibi müslümanların bozulmasıyla bitmiş bir cengde, gālib gelen ordunun kumandanı, koltuklarını kabarta kabarta gelecek sene yine buluşup çarpışalım diye atıp tutuyor.

[320] Buna karşı Resûlullâh efendimiz de zerre kadar korku, hattâ ufacık bir çekinme duymadan peki buluşalım diyor. Zamanı gelince de hem sözünü tutmuş, hem de Müslümanlığın –sönüp gitmiş değil– bir sene içinde eskisinden fazla parlamış olduğunu din düşmanlarına göstermek için hareket emrini veriyor.

Uhud cengine yedi yüz kişi olarak giden İslâm ordusu; bir yıl sonra bin beş yüz kişilik fedâkâr bir kuvvetle yürüyor. Hazırlanmaya başlamasıyla müşrik kumandanını düşünmeye ve bazı entrikalar çevirmeye mecbûr ettiği gibi hareketiyle de müşrik ordusunu korkutup geri döndürüyor. Demek ki: Düşmana karşı zaaf ve tereddüd göstermek değil, kuvvetli görünmek ve kuvveti ileri hareketle isbât etmek lâzım imiş. Böyle yapmak da daima gālib gelmeyi ve düşmanı mağlûb eylemeyi intâc edermiş.

Güneşli bir gün, yahud mehtâblı bir gecede yürüdüğün vakit gölgene dikkat ettin mi? Üzerine doğru gidecek olursan senden kaçar. Yüzünü çevirecek olursan arkandan koşar, âdetâ seni kovalar. İşte düşman da böyledir: Üzerine atılırsan önünden sıvışır, fakat maâzallâh korkup da kaçmaya kalkışırsan gölgen gibi seni ta'kîbe girişir,

Öyle ise şu sözü daima aklında tut:
Kovalayan kaçırır, kaçan ise kovalanır!

Bir de hikâyedeki ticâret mes'elesini düşün. İslâm ordusu, harp etmeye gittiği hâlde, çarpışacağı yerin panayır civârı olduğunu bildiği için oraya memleket mahsûlünden götürmeyi de unutmuyor. Beklediği düşmanı bulamayınca getirdiği mahsûlâtı pazara çıkarıyor, kazançlı bir alış-veriş yapıyor.

–Biraz evvel söylediğim gibi– hem para, hem şân kazanmış olduğu hâlde Medîne'ye dönüyor. Ticâret, pek büyük ve pek mühim bir şeydir. Resûlullâh efendimiz birkaç defa kervânla gidip ticâret etmişti. Peygamberin kayın atası ve müslümanların ilk halîfesi olan Ebûbekir es-Sıddîk hazretleri, Medîne çarşısında alış-veriş yapardı. Efendimizin dâmâdı olan ve müslümanların da halîfesi bulunan Osman bin Affân hazretleri 150000 altın 1000000 dirhem, yani kuruş mîrâs bırakmıştı. Ayrıca malı ve mülkü de vardı ki 100000 altından ziyâde tutuyordu. Cennete gireceklerini Peygamber'in haber verdiği Talha, Zübeyr. Abdurrahman bin Avf hazretleri de gāyet zengin olmuşlardı ki zenginlikleri hep ticâret yüzünden idi.

Müslümanlığın zuhûrundan evvel Arap müşrikleri, haccetmek için Mekke'ye gelirlerdi. Bazıları da "hem ziyâret, hem ticâret" diye yanlarında mal, metâ' getirirlerdi. Mekkeliler ise şu hâli hoş görmezlerdi, hattâ hacca gelirken mâl getirmesini günah sayarlardı. Halbuki: Müslümanlığın zuhûrundan sonra bunun günah değil, sevâb ve savâb olduğuna dâir [1](لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) âyet-i kerîmesi nüzûl etti ki Allâhu a'lem "Hac esnâsında Rabbinizden rızık ve nasîb taleb etmenizde, yani beraberinizde mâl getirip o sırada ticâret yapmanızda sizin için günah yoktur" demektir. İşte hemşehrim! Burasını da hâtırından çıkarma ve tezekküre alıp memleketine gidince hemen ticâret etmeye başla ki hem Allah'ın emrine itâat, hem de Peygamber'le ashabının hareketine tebeiyyet etmiş olursun.

Bizim köylülerin bazısında tuhaf bir tabîat var. Çoluğunu, çocuğunu bir sene besleyecek kadar tohum atıyor da bu tenbelliği kanâat sayıyor. Sen böyle yapma. Elinden geldiği kadar fazla çalışıp çok kazanmaya bak. Kazancın lüzûmundan ziyâde olursa artanını hayır ve hasenâta sarf et.

Tâhirü'l-Mevlevî

ELVÂH-I İNTİBÂH

MÜSLÜMANLIĞI YERYÜZÜNDEN KALDIRMAK İÇİN AVRUPALILARIN HUD'ALARI VE NASRÂNİYET'İN NÜFÛZUNA KARŞI İSLÂM'IN MUKĀVEMETİ

Müslümanların dinleriyle ahvâl-i ictimâiyyeleri ve istikballeri hakkında Hollandalı Doktor Hurgronje'in Amerika'da vermiş olduğu bir konferansı Newyork'da intişâr eden *el-Hüdâ* cerîdesi Arapça'ya tercüme ederek mukaddime olmak üzere hülâsaten doktorun ahvâlinden de bahsetmiş, oradan da *el-Menâr Mecellesi* iktibâs eylemiştir. Biz de müslümanlar için ibretlerle mâlî olan bu konferansı *el-Menâr*'dan tercüme ile vaz'-ı enzâr-ı kāriîn ediyoruz. Konferans uzun olduğu cihetle bu hafta ancak nısfı derc olunabilmiştir. Mütebâkīsi de inşâallâh gelecek haftaki nüshamıza derc olunduktan sonra bu konferans hakkında biz de birkaç söz söyleyeceğiz.

"İslâm'ın terakkıyât-ı müstakbelesi, bir derece müşâbehetle Dîn-i Yehûd'un târîh-i cedîdini iâde edecektir. Daima bütün edyânın Nasrâniyet'e inzimâm edeceğini ümîd eden İncil mübeşşirlerinin, Hıristiyan misyonerlerinin İslâmiyet'e tealluk eden bâtıl rü'yâları İslâmiyet hakkında kat'iyyen tahakkuk etmez; çünkü Dîn-i İslâm, yakın bir âtîde kuvvetli, parlak bir din olur, Dîn-i Yahûdî'nin nazîri olarak daima tegayyür etmekte olan ihtiyâcât-ı asra kendisini tatbîk eder.

[1] Bakara, 2/198.

İşte ömrünün rub' asr mikdarını ahkâm-ı İslâmiyye, İslâm'ın şerîat ve felsefesini tedkîk ile imrâr eden Hollandalı "Doktor Christian Snouck Hurgronje"ın re'yi budur.

Söylendiğine göre bu doktor, hayâlperest olmadığı gibi garazkâr bir muhbir de değildir.

İslâm'a âid husûsâtta asrının a'lem-i ulemâsındandır. Çünkü Hurgronje târîh-i İslâm'ı, şerîat-i İslâmiyye'yi, felsefe-i İslâm'ı yalnız **[321]** öğrenmekle iktifâ etmemiştir, belki ömrünün rub' asrı mikdarını sâir müessesât-ı dîniyye ve siyâsiyyeye olan alâkası i'tibârıyla İslâm'ı tedkîk etmekle geçirmiştir. Hollanda'da bulunan Leiden Câmi'ası, İslâm'ı tedkîkinden elde ettiği netâyic hakkında külliyelerde dört konferans vermesi için Hurgronje'i birinci defa olarak vilâyât-ı müttehideye gönderdi. Hurgronje bu konferanslarında Mekke-i Mükerreme'yi (İslâm'ın mukaddes şehrini) sûret-i ziyâreti hakkında tafsîlât vermektedir. Doktor Hurgronje Mekke-i Mükerreme'de müslüman bir zâtın dostu sıfatıyla sekiz ay kalarak günde iki yüz bin hüccâc tarafından edâ olunan ferâiz-i dîniyyeyi ikâme ve oradaki câmi'lerde hazır bulunup evvelce müslümanlardan başkasının dinlemesi mümkün olmayan muhâzarâtı, vaaz ve nesâyihi de dinlemiş, işitmiştir.

Yollarını şaşırarak kendilerini tehlikeye ilkâ eden, İslâm'ın mukaddes bir beldesi olan Mekke-i Mükerreme'ye duhûle cür'et etmekle müttehem olduklarından dolayı Mekke'de katledilen hıristiyan ve Yahûdîlere âid ne kadar kıssalar rivâyet olunmaktadır. Şu haberlerin adem-i sıdkı farz olunsa bile muhakkak sûrette sâbit olmuştur ki: Müslüman olmadıkları anlaşılınca bir çok gayr-ı müslimler Mekke'den tard olunmuşlardır.

Doktor Hurgronje yalnız lisân-ı Arabî'yi öğrenmekle iktifâ etmiş değildir.. Belki İslâm'ın mukaddes kasabası olan Mekke-i Mükerreme'ye gitmezden mukaddem ömrünün bir çok senelerini de târîh-i İslâm'ı tedrîs ve tedkîk ile geçirmiştir. İşte doktorun İslâm'ı bu sûretle ma'rifetidir ki Mekke'de geçirmiş olduğu sekiz ay zarfında şahsını tanıtmamaya muvaffak olmuştur. Kendisinden işitildiğine göre Mekke'de müslim ile gayr-ı müslimi tefrîk eden kelbleri de aldatmaya muvaffak olmuş, bu sûretle işi meydana çıkmamıştır.

Doktor Hurgronje Mekke'de ikâmetinden sonra Mekke ve Mekke'nin târihi, hayât-ı umûmiyye ve husûsiyyesi hakkında bir fasl-ı mahsûs yazmıştır.

Hurgronje'in İslâm'a vermiş olduğu ihtimâm, yalnız bir tâlib-i ilmin ihtimâmı gibi değildir. Çünkü Hind-i Şarkî'nin yerli ahâlisinin idâresine müteallık mesâilde Hollanda hükûmetinin müsteşârı olarak on yedi sene Hollanda'nın Hind-i Şarkî cihetinde vakit geçirmiş, İslâm'ı vâsi' ve amîk bir sûrette tedkîk ettiği cihetle otuz beş milyon râddesinde ümmet-i Muhammed'i muhtevî bulunan müsta'merât-ı İslâmiyye'nin idâresi için Hollanda'ya bir mihver-i siyâset vaz' ederek müsta'merât-ı İslâmiyye'yi o mihver etrâfında çevirmeye muvaffak olmuştur.

Hind-i Şarkî'de yedi sene durduktan sonra Lieden câmi'asında Arabî ve Selâfiyye lisânlarına muallim olmak için Hollanda'ya geldi; mesâil-i İslâmiyye'de hükûmetin müsteşâr-ı umûmîsi olarak kalmak şartıyla bu vazîfeyi de kabûl etti…

Bundan başka doktor; memâlik-i İslâmiyye'nin ekserîsinde seyâhat etmiş olduğu için rub' asır mikdarı geçen zamanında âlem-i İslâm'ın her tarafında siyâsî, dînî tağyîrât husûle getiren avâmil ve harekâtı da murâkabe ediyordu. Bunun içindir ki: Doktor Hurgronje, tarafından İslâm'ın hâl-i hâzırını musavvir olan sûret, İslâm'ın müstakbeldeki neşv ü nemâsına âid olan tetebbuâtında sâlik olduğu meslek, İslâm'ı barbar, vahşî bir din olup şarka mahsûs olan şeklinde mahsûr-ı i'tibâr etmekle me'lûf olanlardan hâriç iki şeydir.

Hattâ doktorun fikrine göre şark ile garb arasında yekdiğerinin imtizâcına mâni' olan şeyler tedrîcen izâle edilerek pek yakın senelerde her iki millet birbiriyle serî' bir sûrette imtizâc edip kaynaşacaklardır.

Doktorun Colombiya'daki câmi'ada İslâm hakkında vermiş olduğu bir konferansı ber-vech-i âtî tercüme ediyoruz:

Doktor Hurgronje'in İslâm Hakkında Konferansı

"Medeniyet-i İslâmiyye, geçen bin sene zarfında derece-i müntehâya yükselmiş idi. Bin sene geçeliden beri müslümanlar öyle i'tikâd ediyorlar ki: Ahvâl-i dîniyyeleri tamâmıyla iyidir; müslümanlarca dînî i'tikâdlar takarrur etmiş bir mes'eledir. Müslümanlardan ekseriyet-i azîme Dîn-i İslâm'ın ismetine, tegayyür ve tebeddül etmediğine ve etmeyeceğine kāil olup İslâm'ın hakîkat-i zâhiresini şek ve şübheden âzâde olarak –Nasârâ'nın Katolik kilisesinin ismeti hakkında icmâ' ettikleri gibi– kabûl ediyorlar.

İslâm'ın bir takım ahkâm ve şerâyii vardı ki: Şahsî, umûmî, ferdî, ictimâî bütün etvârında hayata tealluk ediyordu. Alel-husûs Müslümanlığın bütün ahkâmı müslümanların istiklâl-i siyâsîleri üzerine kāim oluyordu. Müslümanlar kendi dâire-i husûsiyyelerinde hür ve müstakillü'l-fikr olup bütün dünyâyı kendilerine mâlikâne yapmışlardı. Kendi havza-i mülklerine girmiş olan yerleri de fethederek memleketlerine zammetmek üzerlerine vâcib idi.

Geçen asır zarfında ise Avrupa devletlerinin tedrîcî bir sûrette, yavaş yavaş İslâm üzerine tecâvüz etmeleriyle İslâm, istiklâl-i siyâsîsinden tecerrüd etti. Yavaş yavaş siyâsî istiklâlini gāib etti. Bunun neticesi olarak İslâm, ârâsını, a'mâlini ta'dîl etmeye mecbûr oldu. Ümem-i sâirenin yaptığı şeyleri hesâb ederek onun üzerine tahsîl etmek kendilerine vâcib olduğu müslümanlar için teekküd eyledi.

Şimdi şu hâlden iki mes'ele zuhûr ediyor:

1- Acaba tâbi'lerinin hayatını, efkârını irşâd eden İslâm mâ-bihi'l-kıyâmı olan istiklâl-i siyâsîsini gāib ettiği zaman şu tağyîre; kendisini ihtiyâcât-ı asra tatbîke; tahammül edebilecek mi?

Ahkâm-ı İslâmiyye'yi tedkîk edenler istintâc ediyorlar ki: Dîn-i İslâm'da ahkâm-ı rûhiyye ahkâm-ı maddiyyeye tamâmıyla muttasıldır. O kadar ki istiklâl-i siyâsînin sukūtu, nefs-i İslâm'ın sukūtunu müstelzimdir. Lakin ben, bu fikre muvâfakat etmiyorum. **[322]**

2- İkinci mes'eleye gelince: Bu evvelkinden daha mühimdir. İslâm şu tağyîri tahammüle kādir olunca –nasıl ki kādir olduğu i'tikād olunuyor– tâbi'leri, yani müslümanlar irtikā ve medeniyet âleminde saff-ı evveli teşkîl etmeye muktedir olabilecek bir sûretle nefsini hayât-ı hâzıra-i cedîdeye tat-

bîke de kādir olacak mı? (Yani İslâm, medeniyet âleminde müslümanların saff-ı evveli teşkîl etmelerini te'mîn eden bir tağyîre tahammül edebilecek mi?)

İşte Amerika sâmi'lerine bahsetmek istediğim şey bu iki mes'ele ile bunların teferruâtından olan ahkâm-ı sâiredir. Bundan me'mûl ettiğimiz şey de garblıları şark âleminde cârî olan inkılâb-ı azîm ve şu inkılâbın sûret-i cereyânına vâkıf kılmaktır.

Müslümanları Tanassur Ettirmek İçin Ta'kīb Edilen Hud'alarda Misyonerlerin Muvaffakiyetsizliği:

Bu husûsda işin esâsı İslâm'ın istikbâli mes'elesine tevecc üh edecek olan nazarlardır. İslâm'ın istikbâli mes'elesine misyonerlerin nazarıyla bakacak olursanız hiç şübhe yok ki İslâm'ın neşv ü nemâsından, tevessü' ve intişârından çok bir şey me'mûl olmadığını istintâc edersiniz. Çünkü misyonerlerin nazarında İslâm'ın terakkī edebilmesi için evvelâ Nasrâniyet'i kabûl etmesi lâzımdır.* Lakin bu i'timâd olunan re'yin en fenâsıdır.

Ben bunun umûmî bir re'y olmadığını söylemekle mesrûr oluyorum. Müslümanlar tanassur etmek kasdetmiyorlar; müslüman memleketlerinde vazîfe-i tenvîriyye ile meşgūl olan nasârâ misyonerlerinin, Dîn-i Mesîhî propagandacılarının idrâk edebildikleri şu iş için müslümanlar pek azîm bir ihtiyât gösteriyorlar. Kendilerini böyle bir akıntıya kaptırmaktan son derece muhâfazaya çalışıyorlar.

Hollanda'nın Hind-i Şarkī cihetinde –ki müessesât-ı İslâmiyye'ye tamâmıyla yakın olarak on yedi sene vakit geçirdim– hıristiyan propagandacılarının hiç kimseyi Nasrâniyyet'e ısındıramadıkları, oralarda tâbi' bulamadıkları görülüyor.

Evet, med'uvvîn miyânında bir çok İslâm da bulunuyor. Bilhassa hiçbir dinin sît ve şöhretini işitmeyen memleketin sekene-i dâhiliyyesini fıtrî olan hâlet-i veseniyyelerinden bir adım uzaklaştırabilmişlerdir, ki onları tansîr etmek güç bir şey de değildir. Evvelce diyânet-i Hindiyye'nin intişâr ettiği Cava'nın bazı cihetlerinde ise başlı başına bir kabîleyi tanassur ettirmekte misyonerler o kadar güçlük çekmiyorlar. Lakin ahâlisi sırf İslâm olan memleketlerdeki hıristiyan propagandacıları müslümanları tanassur ettirmek husûsunda pek büyük suûbete dûçâr oldukları cihetle doğrudan doğruya Mesîh ile tebşîrden, Dîn-i Mesîh'e da'vetten vazgeçerek maksada vusûl için başka yollar tuttular; muâvenet, ta'lîm ve tehzîb gibi tarîklere sülûk ettiler; tuttukları işi başa çıkarmak için ta'lîm ve tehzîb nâmı altında hareket etmeyi muvâfık buldular. Şübhe yok ki bu meslekte devâm edildikçe, kendilerine takdîm edecekleri her şeyi müslümanlar kabûle müstaiddirler; medeniyet nâmı altında her ne telkīn edilse müslümanlar onu kabûl ederler.

Meselâ: İstanbul'daki Amerikan külliyesi (Robert Kolej) etfâl-i müslimîne her neyi takdîm ediyorsa müslümanlar onu kabûl ediyor. Müslümanların müntehâ-yı terakkī i'tibâr ettikleri turuk ve ma'rifeti neşretmek husûsunda mezkûr mektebin pek büyük fazl ü rüchânı vardır. Maamâfih hiçbir müslimi henüz esâs-ı i'tikādından çevirememiştir.

Bir çok seneler Cezâir'de vakit geçiren bir Fransız dostumla musâhabe esnâsında kendisine –Şimâlî Afrika'da olan müslümanların taassubunu bildiğim cihetle– Katolik Mezhebi'ne mensûb olan müteaddid cem'iyyât-ı dîniyye tarafından idâre edilen propaganda işlerinden sordum; cevâben dedi ki: "İş pek muzafferiyetli gidiyor, lakin orada dinden hiç bahis yoktur."

İşte Hollanda hükûmeti otuz beş milyon müslümana hükmediyor, lakin hiçbir vakit onların nâil-i hidâyet olması, onların tanassur etmesi husûsunu düşünmüyor. Bizim idrâk ettiğimiz şeylerin hepsi şu noktada hülâsa edilebilir: "İşleri bize tevkîl olunan bu kimseleri ta'lîm etmeye ihtiyâcımız vardır. Biz anlıyoruz ki: Müslümanların nüfûsuna karşı en efdal şey, dîn-i hâs ve müessesât-ı hâssalarını asr-ı hâzırın hâcâtına tatbîk etmektir."

Ben kat'iyyen i'tikād etmem ki: Dîn-i İslâm Nasrâniyyet'in önünde sukūt etsin! Çünkü müslüman, Nasrâniyyet'in nüfûzuna mukāvemet için son derece ihtiyât üzere bulunuyor. O, kendisince yeni bir şey olmayan Nasrâniyyet'i me'lûf olmayarak biliyor. O, Nasrâniyyet'in aslını ve tarîk-ı tevessüünü bildiği cihetle Dîn-i Nasrâniyyet'i tedrîcen fesâda yüz tutmuş, bilâhare de hâtemü'l-enbiyâ olan Muhammed (Sallallâhu aleyhi ve sellem) vahyi ile nesh edilmiş bir dîn i'tibâr ediyor.

Sâniyen Nasrâniyet'i geçmiş zamana âid bir din telakkī ettiği cihetle onunla tedeyyünü mâzîye doğru bir hatve atmak i'tikād ediyor. Binâenaleyh geçen rub' asır, yahud nısf asırda İslâm üzerinde görülen tağyîrin hiçbirisi de Nasrâniyyet'e tedeyyünü şâmil olan bir tağyîr değildir. Evet, geçen asır zarfında İslâm'da bir çok tegayyürât meydana gelmiş ise de bunların birisi de Nasrâniyyet'e tedeyyün etmelerine şümûlü yoktur. Çünkü İslâm'da olan zarûret şu sûretle olacak bir ıslâha da'vet etmiyor"

–mütebâkīsi gelecek hafta– Mütercimi

Aksekili Ahmed Hamdi

* * *

[323] ***KUR'ÂN* VE *İNCİL***

Londra'da intişâr eden *Mecmûa-i İslâm* sâhib ve nâşiri muhterem kardeşimiz Hoca Kemâleddîn hazretlerinin himmet ve delâletiyle İslâmiyet'i kabûl eden İngiltere eşrâfından Lord Headley bir müddetten beri İslâmiyet'e dâir nâfi' ve müfîd makāleler neşrederek İngiltere ve Avrupa'daki müdekkıkīnin nazar-ı dikkatlerini celbe muvaffak olmuştur.

Müşârun-ileyh mecmûa-i mezkûrede şu son günlerde mühim bir makāle neşrederek taâlîm ve mevâiz-i *Kur'âniyye* ile İncil arasında âlimâne bir mukāyese yapmıştır. Lord

* Bu fikir yalnız misyonerlere mahsûs değildir. Umûmiyetle Avrupalılar da bu fikirdedir. Zâten Avrupalılarca medeniyet demek, Hıristiyanlık demektir. Mütemeddin olmak için Hıristiyanlığı kabûl etmek lâzımdır. Binâenaleyh Avrupalıların "Müslümanlar yavaş yavaş temeddün ediyorlar" demekten maksadları: Yavaş yavaş Nasrâniyet'i kabûl ediyorlar demektir.

Mütercim

Headley İslâm olduktan sonra Protestan kiliselerini dolaşıp, râhiblerin sâde-dil halka telkīn ettikleri mevâizi, nâkıd sıfatıyla dinlemekte ve tenkīd eylemektedir.

Lord, dînî makālesinde şu sûretle söze başlayıp mütâlaâtını kaydetmiştir:

"Hıristiyanlık bir din olmaktan ziyâde bu asırdaki hıristiyanlar için âmiyâne bir meslek teşkîl ediyor. Ahkâmı, mevâizi mahdûd olan bu diyânet zamanın tahavvülâtıyla türlü tebeddülâta uğramış, ve din mâhiyetini gāib etmiştir. Kiliselere ibâdet için devâm eden hıristiyanlar, orada icrâ-yı tâât değil; piyanonun, güzel tuvâletli madamların hâr ve şehvet-engîz havalarıyla, melâhat ve zarâfetini görmeye devâm ettiklerini i'tirâf ediyorlar, dolgun maâş mukābilinde, medîd râhat ve âsâyiş içinde yaşayan râhibler ise, ara sıra gayr-ı mantıkī birkaç cümleyi sarfetmekle zavallı sâde-dil halka icrâ-yı mevâiz etmekten hâlî kalmıyorlar.

Râhiblerin söyledikleri sözleri dinleyen ahâli ma'nâlarından gāfil, râhibin ne demek istediğinden bî-haber oldukları hâlde, râhibi bir fonoğraf makinesi zanneder ve sözlerini uyku getirecek bir ninni gibi dinler.

Ruhbânın mevâizini teşkîl eden sözlerle mevâiz arasında azîm bir fark vardır. Edilen mev'ızalarda gerek ahkâm ve vesâyâ-yı dîniyye, gerek emri bil-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker külliyyen mefkūddur. el-iyâzü billâh ulûhiyetle karâbet ve münâsebet iddiâsında bulunan mâtem kisveli, siyeh-pûş papazlar, müstemi'lere hurâfât ve esâtîrden başka bir şey söylememektedirler.

Bu gibi mevâizden müstemiîn hiçbir lezzet duymadıklarını söylüyorlar. Çünkü insanların hissiyâtı üzerine hiçbir eser husûle getirmiyor. Bu hissizliğe her hıristiyan epey zamandan beri ma'rûz ve mahkûm olduğu cihetle, kalplerinde, iman havf ve haşyet-i ilâhî, azâb ve ikāb korkusu zâil olmuş ve sevk-i tabîatle âlem-i Mesîhiyyeti vâsi' bir dinsizlik, lâ-übâlîlik kaplamıştır.

Papazların mevâizi o derce aşağı, rûhsuz bir metâ'dır ki, onların sözüne, hurâfâtına, binbir gece hikâyeleri kat kat tercîh edilir.

Bu noksân ikiye taksîm olunabilir. Birincisi İncil'in içindeki ahkâm ve evâmirin papazlar eliyle tahrîf ve imhâya uğraması; ikincisi de İncil'in asr-ı hâzır kitâb-ı dînîsi olmasından mahrûm bulunmasıdır.

O hâlde İncil'de –yahud enâcîlde– ne vardır? Ne kalmıştır? Suâline, "hiç!"ten başka bir kelime-i cevâbiyye bulunmaz!

Zâten asr-ı hâzırdaki İncil içinde, durûb-ı emsâl ve esâtîre benzer bir takım hikâyât ve nukūlden başka bir şey nazara çarpıyor mu?

Kat'iyyeti hâkî olan bir emir ve nehiyden mahrûm olan İncil'in te'sîri kalmadığı gibi, tabîat sâikasıyla kendi kendini mensûh etmiştir.

Emir ve nehy-i hâzırla başlayan veyahud intihâ bulan hiçbir cümle İncil'de mevcûd değildir. Bundan başka "şu iyidir" yahud "şu fenâdır" diye bir işâret ve îmâdan bile mahrûm bir kitâb-ı semâvî, mu'tekıdları üzerinde ne gibi bir te'sîr icrâ edebilir?

(لَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى)[1]، (وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ)[2]، (لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى)[3]، (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى)[4]، (وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)[5]،

gibi nehiy âyâtıyla,

(وكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا)[6]، (فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)[7]، (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)[8]، (اِنَّ اللهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا)[9]، (سيرُوا فِى الْاَرْضِ)[10]، (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ)[11]، (وَايتَائِ ذِى الْقُرْبٰى)[12]

gibi sîga-i emriyye ile başlayan âyâta mümâsil cümlelerin İncil'de hiçbir mevcûdiyet ve mevkii olmadığından, diyânet nâmına şöyle dursun, mev'ıza için de İncil'in iyi bir me'haz teşkîl edemeyeceği meydandadır. Binâenaleyh fizik ve psikoloji nokta-i nazarından tedkīkāt-ı amîka icrâ edilince; Hıristiyanlığın hassâsiyet ve faâliyetinin çoktan sönmüş olduğuna hükmetmeye mecbûruz.

Dimâğa, kalbe müfîd sözlerle İslâmiyet'in ilkā ettiği eser-i feyz ve intibâh İncil'de, ruhbân ve hıristiyanlar beyninde mevcûd olmayan bir ni'mettir ki, her müslüman bu lütf-i ilâhîye karşı medyûn-ı şükrân ve ubûdiyettir.

Lisân-ı azbü'l-beyân-ı Arab'a âşinâ olmayan kimseler bile, *Kur'ân*'ın tilâvetinden hisse-mend oldukları ve işittikleri nagamâtın ne kadar selîs ve âhengli, mütecânis –ne şiire, ne de nesre benzer ve fakat her ikisinin eser-i mâhiyetini hâiz– bir kelâm-ı semâvî olduğunu teslîm ettikleri çok defalar vâki' olduğu hâlde; hıristiyanların lisân-ı mâder-zâdlarıyla tercüme olunan açık ibâreli İncil'den kıl ucu kadar lezzet-yâb olmamaları tuhaf bir şey değil mi?! Cidden mûcib-i hayrettir ki, el-ân hidâyet yolundan fersah fersah uzaklaşan Avrupalılar, İncil'i bir kelâm-ı ilâhî, bir kitâb-ı âsumânî telakkī ediyorlar! Defaâtle değiştiğini, değiştirildiğini bilen mutaassıb nasârâ el-ân âlet-i ruhbân olan İncil zu'm olunan bu kitâbı körkörüne tanımaktadırlar. Hazret-i Mesîh bizzat gelse ve "Bu İncil benim size getirdiğim kitâb-ı semâvî değildir" dese zannetmem ki bu gāfillerin intibâhlarına yardımı dokunabilsin!

Cenâb-ı Hak İncil'i öldürüp mahvettiği hâlde el-ân hıristiyanlar Allah'ın azamet ve kudretini görmemek istiyorlar!

Tahrîf ve tebdîle uğrayan asr-ı hâzır İncil'i ile enâcîl-i sâbıka beyninde yerden göğe kadar mahsüs bir fark vardır. Hattâ kırk sene, yirmi sene evvel Avrupa'da basılan İncillerle bugünkü İncil beyninde pek az müşâbehet kalmıştır.

İncil'in hîn-i nüzûlünde, İslâmiyet'te olduğu gibi vahiy kitâbetine mâlik bir hâdim-i emîne mâlik olmadığı ve binlerce hâfızlar tarafından ezberlenmediği cihetle mürûr-ı zamanla hevâ ve heveslerine tâbi' ruhbân eline düştüğün-

[1] İsrâ, 17/32.
[2] Nisâ, 4/2. Metinde (هُمْ) yerine (اليتامى) yazılmıştır.
[3] Bakara, 2/264.
[4] Nisâ, 4/43.
[5] Duhâ, 93/10.
[6] A'râf, 7/31.
[7] Nisâ, 4/3.
[8] Mâire, 5/1.
[9] Nisâ, 4/58.
[10] En'âm, 6/11.
[11] Vâkı'a, 56/74.
[12] Nahl, 16/90.

den ister istemez tebeddülâta uğramaya mahkûm olmuş ve Fahr-i Kâinât efendimizin bi'setleriyle İslâmiyet'in yeni bir din olmak üzere Cenâb-ı Hak tarafından, kullarına irsâl ve ihdâ buyurulmuş İncil ile Hıristiyanlığı mensûh bir kitap ve din olmak derekesine indirmiştir.

Bir mu'cize-i ilâhiyye kabîlindendir ki, bu âna kadar İncil her hangi lisân ile yazıldıysa; o lisânı Cenâb-ı Hak yeryüzünde mahv ü nâ-bûd eylemiştir. Nitekim İbrânî, Süryânî, Latince lisânları fî zamaninâ hâzâ elsine-i hayye mâhiyetinde bulunmaktan büsbütün mahrûm olmuşlardır.

Zâten ilk önce bu lisânlarla arz-ı vücûd etmiş olan İncil gitgide elsine-i mezkûre taârüf ve tedâvülden düşünce, o da aynı girîveye düşmüştür. Hattâ İngiliz lisânıyla yazılıp dünyânın her tarafında münteşir olan bugünkü İncil de mevte mahkûm olacağı tabîîdir. Çünkü İngilizce lisânı günden güne tegayyür ve tebeddüle mahkûm bulunmakta ve en sonra büsbütün yeni ve diğer bir lisân şekline gireceğine ihtimâl verilmektedir.

Aynı zamanda *Kur'ân*'ı ezberleyen hâfızlar gibi, bir İncil hâfızına bilcümle Mesîhiyyet âleminde tesâdüf edilemez. Esâsen ezberlenecek, dimâğda mahfûz kalacak bir mâhiyeti de hâiz değildir.

İslâmiyet'te kaziyye-i vâkıa külliyen ma'kûs olup, cihân-ı İslâmiyyet'in her hangi **[324]** köşesine –hattâ en hücrâ bâdiyelerine bile– gidilse, muhakkak birkaç hâfızü'l-*Kur'ân*'a rast gelinir ki. *Kur'ân*'ın, İslâmiyet'in diyânet-i hakka olmasına büyük bir delîl teşkîl eder.

Buna ne hâcet! Cenâb-ı Hak [1](اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) buyurmuştur, hazret-i *Kur'ân*'ın ile'l-ebed tahrîfe uğratılmayacağına vaad ve kefâlette bulunmuştur.

Sonra lisân-ı Arabî'nin bu âna kadar elsine-i hayye idâdında kalmasıyla günden güne tarâvet ve unfüvân kesb etmesine ve *Kur'ân-ı* Şerîf'in bu lisân ile Peygamber'e nâzil olduğuna bakılırsa, va'd-i ilâhînin pek doğru olduğuna herkes iman getirebilir. Binâenaleyh el-yevm Hıristiyanlığın en ziyâde istinâd ettiği İncil kitâbında –ki, bir felsefe ve fen kitâbı kadar bir ehemmiyet ve faydayı te'mîn etmez– bir rûh, bir mâhiyet, bir hakîkat kalmamıştır denilebilir!

Bir kitâb-ı semâvî, peyrevânı için daima bir düstûr, bir minhâc olmalıdır ki, ona mürâcaatta bilcümle tereddüdler, hatâ ve şübheler teayyün edebilsin. *Kur'ân* bugün bu sıfâtı hâiz ve müslümanlar arasında günde lâ-ekal yüz defa mahall-i mürâcaat olduğu hâlde, İncil'in bu fezâilden mahrûm olmasına taaccüb edilmesin mi? Bu gibi mezâyâdan mahrûm olan kara cildli, kalın kitap içinde kısas ve hikâyeden başka bir şeye tesâdüf olunur mu? Böyle bir kitap binlerce sene evvel, eski bir diyânetin düstûru olmak üzere getirildikte, bu müterakkî asırda yaşayan insanların havâicini te'mîn ile saâdetlerine kâfil olabilir mi?

Bilmem ki bir sürü suâllere, hıristiyanlarla, rüesâ-yı rûhâniyyeleri ne yolda cevap verebilirler?! Diyânet-i Mesîhiyye, taâlîm-i ahlâkıyyeden de mahrûmdur. Biz *Kur'ân*'ın ahlâk üzerindeki te'sîrâtından bahsetmekle papazları ilzâmdan sarf-ı nazar ederiz. Fakat kendilerine, ellerindeki Kitâb-ı Mukaddes'in etvâr ve mişvâr üzerine bir Konfisyüs kitâbı kadar icrâ-yı te'sîr edemeyeceğini beyân eder ve bu bâbda her türlü mübâhesât-ı mantıkiyyeye girişmeye de hazırız.

Hamd olsun bizim burada ityân eylediğimiz hakāyıkı munsıf ve bî-taraf olan Avrupalılar tasdîk ederek şeref-i İslâmiyet'le müşerref oldular. İnşâallâh ileride İncil mevâiz-i Mesîhiyye ve ruhbâniyye hakkında diğer bir makāle neşretmekle, karanlıklar içinde alel-amyâ pûyân olan hıristiyanlara, hikemî ve mantıkī bir sûrette hatâlarını gösterip, İslâmiyet'in ne kadar âlî ve saâdet-i beşeriyyeyi kâfil bir diyânet-i mübeccele olduğunu edille-i kaviyye ile isbâta çalışacağız."

Muhterem Lord Headley kardeşimizin bâlâda naklettiğimiz beyânât-ı hakīkat-âyâtı altınla yazılmaya şâyestedir. Müşârun-ileyhi hak intâk ediyor desek, hatâ etmemiş oluruz. Bu âna kadar İncil'in mensûhiyyetini bu kadar metîn ve ma'kūl edille ile isbât eden olmamıştır. Lordu, samîm-i kalbimizden tebrîk ile muvaffakiyât-ı mütemâdiyyesini Hak'tan dileriz.

S[sin]. **M. Tevfik**

MATBÛÂT

Talebe Defterinden Aynen:

MİLLÎ VE DÎNÎ TERBİYE (!)

"Evvelki hafta, Cuma günü Dârulmuallimîn Tatbîkāt Mektebi'nde, İstanbul İnâs-ı Sultânîsi ana sınıfının tevzî'-i mükâfâtı yapılıyordu. Ben de bu merâsimde bir zâir sıfatıyla bulundum.

Millî ve dînî terbiye… İ'tirâfa mecbûrum ki; tevzî'-i mükâfât merâsimi devâm ettiği müddetçe bu mühim akīdenin noksânı bütün vuzûhuyla göze çarpıyordu. Şübhesiz bunun sebebini uzakta araştırmaya lüzûm yok. Yalnız çocukların şîve ve tavırlarını tedkīk etmek bu husûsda en iyi fikri almaya kâfîdir. Meselâ; öyle zannederim, sahnede ibrâz-ı hüner edenlerin hangi milliyete mensûb olduğunu bilmeyen bir yabancı o sırada içeri girseydi, hiç şübhesiz, kendisinin bir ecnebî mektebinde bulunduğunu iddiâ edecekti.!!

"Ne tâli'siz" sözü: "Ne tâliksiz" şekline girmiş, "sürûr" kelimesi "surur" diye okunuyor, "bahar" diye telaffuz ettiğimiz "behâr" kelimesi ise "beher", "şâtır" kelimesi de "şetir" sûretinde sâmiayı tahrîş ediyor…

Küçük bir hanım, "çiçekçi kızı" rolünü yapmak üzere meydana çıkıyor, hazîn sadâsıyla herkesi ağlatıyor, tam bu sırada garîb bir ses kulaklarda çınlıyor: "Semâda var pederimiz!!...."

……

Sonra bu sözleri söyleyen küçük İslâm hanım, diz çöküyor, tıbkı bir ecnebî ma'bedinde yapılan âyini, tasvîr ve taklîd ediyor…

Merâsimin sonuna yakın da: Madam Sıvacıyân'ın, yegâne şâkirdi, Abdurrahman Efendi, mektebine vedâ' ederken; orada duran Türk ve İslâm muallimesini hiç de kāle almaya-

[1] Hicr, 15/9.

rak: “Gel madamım öp beni…” diyor ve madamın takbîlini müteâkib tevzî’-i mükâfâtın son perdesi de kapanıyor:*

Münâsebet düşmüş iken geçende bir arkadaşımdan aldığım şu mektûbu –bazı cihetlerini tayyederek– buracığa sıkıştırayım:

….. senden ayrıldıktan sonra, Florya’ya kadar bir tenezzüh yapmak istedim. Zâten tren de hazırdı, hemen atladım… bizim … de beraberdi, sana orada tesâdüf ettiğimiz bir fecîa-i ahlâkıyyeyi anlatacağım:

Bahçeye girdiğimiz zaman (bilâhare) Kumkapı Fransız Mektebi talebeleri olduğunu anladığımız bir hayli matmazellere tesâdüf etmiştik. Bunların içinde beş altı tane de İslâm! kızları vardı. Aradan birkaç dakîka geçince bizim hanımlar çarşafları fayrâb ettiler, tabîî oradaki Kirya garsonlarla papazların ehemmiyeti yoktu!!.. Biz, bu sukūt-ı ahlâk karşısında titreşirken daha elîm bir hâdiseye ma’rûz kaldık. Bir Türk hanımı, refîkalarından birinin elinde bulunan Fransız bayrağını aldı. Açık ve sarı saçlarının üzerinde duran şapkasına sardıktan sonra şûhâne bir de kahkaha salıverdi… Ben; bu inhimâk-ı tanassur karşısında daha fazla duramadım ve yarınki “sâhibetü’l-beyt”lerimizin bugünkü hâllerini düşünerek köye koştum… [1](فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِى الْاَبْصَارِ)

“Tevsî’-i Tıbâat” Matbaası H. Eşref Edib

* Maârif Nezâret-i Celîlesi’nin bu mes’eleye lâyık olduğu ehemmiyeti atfederek merci’-i âidine lâzım gelen tenbîhâtı icrâ kılınmış olduğunu makāle muharriri Muallim Ahmed Hâlid Bey haber aldığını da ilâve ediyor.

[1] Haşr, 59/2.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

16 Temmuz 1914 — 22 Şa'bân 1332 — Perşembe — 3 Temmuz 1330 — Cild: 12 - Aded: 305

HADÎS-İ ŞERÎF

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الحارث بن عاصم الْأَشْعَرِيِّ رضى الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ، وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَآنِ(*) مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَالصَّلَاةُ نُورٌ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَايِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا – رواه مسلم.[1]

Meâl-i Şerîfi

Ebû Mâlik Hâris bin Âsım Eş'arî radıyallâhu anhdan Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivâyet olunuyor:

Pâklik îmânın bir bölüğüdür. "Elhamdülillâh" (ın sevâbı) da mîzânı doldurur. "Sübhânallâh ve'l-hamdülillâh" (ın sevâbı ise o kadar büyüktür ki) semâ ile arzın arasını doldurur. Namaz nûrdur. Sadaka (ve zekât) burhân(-ı îmân) dır. (Belâyâya ve ibâdât ile terk-i maâsîye) sabır ziyâ (-yı hidâyettir.) *Kur'ân* ise ya lehine ya aleyhine hüccettir. Herkes sabah (kalkıp işine gücüne) gider. Ve kendi nefsini satın alır. Ondan sonra ise artık kendini ya âzâd, ya helâk eder (şeylerle meşgūl olur.)

Bu hadîs-i şerîfi *Müslim* rivâyet etmiştir.

Hadîs-i Şerîf

عَنْ ابى حمزة أَنَس بن مالك رضى الله عنه خادم رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قَالَ لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ – رواه البخارى و مسلم.[2]

Meâl-i Şerîfi

Hâdim-i Resûlullâh sallâhu aleyhi ve sellem Ebû Hamza Enes bin Mâlik radıyallâhu anh tarafından Nebiyy-i Ekrem sallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivâyet olunuyor: "Hiç biriniz, kendi nefsi için husûlünü arzu ettiği her şeyin (mü'min) kardeşi için de husûlünü arzu etmedikçe îmân etmiş olmaz."

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî* ile *Müslim* rivâyet etmişlerdir.

Hadîs-i Şerîf

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْصِنِي، قَالَ: لاَ تَغْضَبْ فَرَدَّدَ مِرَارًا، قَالَ: لاَ تَغْضَبْ – رواه البخارى.[3]

Meâl-i Şerîfi

Ebû Hüreyre radıyallâhu anhdan rivâyet olunur ki bir kimse Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize: "Bana vasıyet (yani nasîhat) buyurunuz." demiş. Cevâben: "Gazap etme." buyurmuşlar. Bu niyâzı o zât birkaç defa tekrar etmiş. (Her defasında) yine: " Gazap etme." buyurmuşlar.

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî* rivâyet etmiştir.

Ahmed Naim

* * *

[326]

FIKIH VE FETÂVÂ

CEVÂZIN AHKÂM-I ŞERÎATTEN OLUP OLMADIĞI

– 3 –

Mansûrî-zâde Said Beyefendi diyor ki:

"İşte bu derece akıl ve mantıktan hâriç bir hatâ-yı azîm ile şerîat-i İslâmiyyeyi âlûde etmeyi muvâfık görmediğimden ..."

Elsine-i âmmede birçok elfâz-ı müştereke deverân eder ki söyleyen ne dediğini anlamaz, hangi ma'nâyı kasd ettiğini bilmez. Âmme lisânında mütedâvil olan bu gibi elfâz bazen elsine-i ulemâda da mütedâvil olur. İşte "akıl, mantık" lafızları bu kabîlden olarak muharrir-i muhterem tarafından isti'mâl olunmuştur.

---

* Buradaki şek râvîdendir.

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Tahâre, 1.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 6.

[3] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Edeb, 76.

Akıl ile mantık bir takım maânî beyninde müşterektir:

Evvelâ – *Telvîh*'de ve sâir kitapta musarrah olduğuna göre hukemâ ve sâire aklı maânî-i kesîrede isti'mâl ediyorlar ki başlıcaları bunlardır:

1- Bedende tedbîr ve tasarruf etmeyerek cevher-i mücerred olan, yani cisim ve cismânî olmayan bir cevherdir.

2- Nefs-i insâniyyenin bir kuvvetidir* ki onunla hakāyıkı idrâke muktedir olur.

3- Kuvâ-yı nefsiyyenin merâtibidir. Nefs-i insâniyyenin iki kuvveti vardır: Kuvve-i Nazariyye, Kuvve-i Ameliyye (mebde-i idrâk, mebde-i fiil). Mebde-i idrâke akl-ı nazarî, mebde-i fiile akl-ı amelî de denir.

Kuvve-i nazariyyenin (akl-ı nazarînin) iktisâb-ı kemâlât için zarûriyyâtta tasarruf, zarûriyyâtı tertîb husûsunda dört mertebesi vardır: Akl-ı heyûlânî, akıl bil-meleke, akıl bil-fiil, akl-ı müstefâd.

Akl-ı heyûlânî – Nefs-i insâniyye mebde-i fıtratta ulûmdan hâlîdir. Fakat ulûma müstaiddir. Nefsin bu mertebesine akl-ı heyûlânî denir: Çocuğun yazı yazmaya olan isti'dâdı gibi.

Akıl bil-meleke – Nefs-i insâniyye zarûriyyâtı idrâk eder, nefisde meleke-i intikāl hâsıl olur, nazariyât husûlüne müstaid olur: Ümmî bir adamın yazı yazmaya olan isti'dâdı gibi.

Akıl bil-fiil – Nefs-i insâniyye nazariyâtı idrâk eder, dilediği zaman kesb-i cedîde muhtaç olmaksızın onu istihzâra kādir olur: Yazı yazmak bilenin yazmaya olan isti'dâdı gibi ki dilediği anda yazı yazar.

Akl-ı müstefâd – Nazariyyât nefis indinde dâimâ hazır ve müşâhed olur: Bil-fiil yazı yazanın hali gibi.

Akl-ı müstefâd nefis için yakīniyyâtın huzûru, suver-i ma'kūlâtın husûlü demektir.

Mertebe-i ûlâ isti'mâl-i havâsdan, idrâk-i zarûriyyâttan evvel olur. Mertebe-i sâniye bunlardan sonra olur. Menât-ı teklîf olan mertebe-i sâniyedir.

4- Sıfat-ı garîze (Sıfat-ı cibiliyye) dir ki ona fikir ve nazar ve muhtaç olmaksızın zarûriyyâta ilim lazım olur.

5- Zarûriyyâta olan ilimdir. Vâcib olanların vâcib olmasını, câiz olanların câiz olmasını, müstahîl olanın müstahîl olmasını bilmek gibi.

6- Tecrübe ile hâsıl olan melekedir ki bununla bir takım mesâlih istinbât olunur, avâkıb-ı umûra vukūf bununla hâsıl olur.

7- Umûr-ı hasene ve kabîhayı temyîz eden bir kuvvettir.

8- İnsanın harekât ve sekenâtında insan için mahmûd olan bir hey'ettir.

Zikr olunan sekiz ma'nâdan muharrir-i muhterem tarafından ikinci veya yedinci ma'nâ kasd olunmuşa benziyor. Yani: "Bazı Mu'tezile'den mâadâ olan âmme-i fukahâ, bütün eimme-i dîn umûr-ı kabîhadan olan "Cevâz hükm-i şer'îdir" kazıyyesini umûr-ı haseneden olan "Cevâz hükm-i şer'î değildir" kazıyyesinden tefrîk edememişler, bilakis bazı Mu'tezile zikr olunan umûr-ı haseneyi umûr-ı kabîhadan pekâlâ tefrîk etmişlerdir; yahud "Cevâz hükm-i şer'îdir" kazıyyesi hakîkat olmayıp hayâl olmakla hakāyıkı idrâke muktedir olan kuvve-i nefsiyye tarafından idrâk olunmamıştır, bazı Mu'tezile hakîkati idrâk etmişler, bu hakîkati idrâk eden kuvve-i nefsiyyedir, fakat âmme-i fukahâ, bütün eimme-i dîn hakîkatten pek uzaktırlar ..." demek olacaktır.

Said Beyefendi bundan tahmînen üç sene evvel âcizlerine ihsân buyurduğu, *Tatbîkāt-ı Mecelle* nâm eser-i âlîlerinde *İslâm Mecmûası*'ndaki da'vâsına münâkız olarak "cevâza hükm-i şer'î" diyor.**

Tatbîkāt-ı Mecelle'de bütün eimme-i dîn ve âmme-i fukahâya, *İslâm Mecmûası*'nda da bilakis bazı Mu'tezile'ye tâbi' oluyor.

Bizzat Said Beyefendi de ta'bîrleri vechile "senelerce bu derece akıl ve mantıktan hâriç bir hatâ-yı azîm ile şerîat-i İslâmiyyeyi âlûde" etmiş, "açık bir hakîkatten gaflet" etmiş,*** "abes iş" işlemiş,**** "bilâ-tedkīk ceffe'l-kalem cevâza hükm-i şer'î" demiştir.***** Şimdi ise bazı Mu'tezile'nin mezhebine sülûk ederek gûyâ hakîkati bulmuş oluyor! **[327]**

Said Beyefendi'nin müddet-i medîde açık bir hakîkatten gaflet etmesine, bu derece akıl ve mantıktan hariç bir hatâyı azîmde bulunmasına, bu derece bedîhî olan hatâya dûçâr olmasına hayret ediyorum. "Usûl-i Fıkıh" gibi bir ilm-i celîli öğrendiği esâtizesine karşı bu derece istihfâf bilmem ki teceddüt eseri midir?

Sâniyen– Felsefe-i cedîdede beyan olunduğu vechile mantık iki türlü olur: Mantık-ı umûmî, mantık-ı husûsî veya menâhic=methodologie mantıkın bir de ma'nâ-yı lügavîsi vardır.

1- Mantık-ı umûmî kānûnu kānûn-ı tenâkuz denilen bir kānûn-ı âlîye râci'dir. Mantık-ı umûmî ancak adem-i tenâkuz taharrî eder, anâsır-ı tasavvurâtı tahlîl ederek fikri tenâkuzdan tahlîs eder. Bir tasavvurda tenâkuz bulunmazsa o fikir mantık-ı umûmî kānûnuna muvâfık olmuş olur. Tenâkuzu muhtevî olan her tasavvur biz-zarûre kâzib olur.

Mantık-ı umûmî ancak imkân-ı zâtîye nazar eder.

"Cevâz hükm-i şer'îdir" kazıyyesi bir tenâkuzu muhtevî olmamakla mantık-ı umûmîden hâriç olmamış olur.

Tenâkuzu muhtevî olmayan bir kazıyyeye mantıktan hâriç demek mantıksızlık olur.

2- Mantık-ı husûsî ma'lûm olmayan hakāyıkı karâin ile keşf, ma'lûm olup henüz yakînî olmayan hakāyıkı delâil ile isbât, mübhem olan hakāyıkı esbâb ile îzâh etmek için ta'kīb olunacak olan turuk-ı tavassulden bâhistir.

Mantık-ı husûsî kānûnu mûcebince her ilim her delîli isti'mâl etmez. Her ilme mahsûs bir delîl vardır ki diğer ulûmda mu'teber değildir. "Cevâz hükm-i şer'îdir" kazıyyesi hangi menhecden hâriçtir? Ta'lîlden mi deduction, istikrâdan mı, tahlîlden mi, terkîbden mi? Temsîlden mi analogie, istibsârdan mı observation, tecrîbden mi? Buraları aslâ zikr

---

* Kuvvet öyle bir şeydir ki diğer bir şey onun sebebiyle fâil veya münfail olur.

** İlm-i fıkıh cevâz, vücûb, hurmet, sıhhat ve fesâd cihetiyle ef'âl-i mükellefînden bâhis mesâilden ibârettir.
Şu ta'rîfden müstebân olduğu üzere ilm-i fıkhın, ilm-i fıkıhda mezkûr mesâilin mevzûu ef'âl-i mükellefîndir.
Mahmûl ise zikr olunan cevâz, vücûb, ilâ âhirihî gibi ahkâm-ı şer'iyyedir. (*Tatbîkāt-ı Mecelle* sahîfe 3).

*** *İslâm Mecmûası* sahîfe 301.

**** *İslâm Mecmûası* sahîfe 302.

***** *İslâm Mecmûası* sahîfe 303.

olunmuyor. Bu halde bilâ-delîl mantık-ı husûsîden hâriç demek tahakkümdür, tahakküm hayta-i ilimden hâriçtir.

3- Mantık tekellüm ve idrâk-i külliyyât ma'nâsına olan nutuktan-raison müştaktır. Tekellüme nutk-ı zâhirî, idrâk-i külliyyâta nutk-ı bâtınî derler. İlm-i mantık tekellüme kuvvet, idrâk-i külliyyâta isâbet verdiğinden bu isim ile tesmiye olunmuştur.

Muharrir-i muhteremin maksadı nutk-ı bâtınî demek olan idrâk-i külliyyât ma'nâsını da mündemiç olan mantıktan hâriç demek olacaktır; ki isâbet olunmamış demektir.

Eğer doğrudan doğruya "Bu mes'elede isâbet olunmamış, hakîkate varılmamış" denmiş olsaydı, daha ilmî olur idi.

Çünkü böyle ulu orta "Bu kadar akıl ve mantıktan hâriç bir hatâ-yı azîm" demek taglît-i ezhânı mûcib olur, nâs mugâlataya dûçâr olur. Çünkü ta'dâd-ı nâkıs mugâlatası pek ziyâde şâyi'dir.

Meselâ bir âlim bir mes'eleyi bilmiyor, ondan diğer mesâili de bilmediği istintâc olunuyor. Bir zümreye mensûb olan bir kimse bir kabâhat işliyor, ondan bütün zümrenin kabâhat işlediği istintâc olunuyor. Bunun gibi cehele-i şerîat de "Eimme-i dîn 'cevâz hükm-i şer'îdir' mes'elesinde bu kadar akıl ve mantıktan hâriç söz söylüyorlar. Bu hâlde mesâil-i sâirede de akıl ve mantıktan hâriç söz söylerler, eimme-i dînin sözlerinin ne kıymeti vardır, bu kadar bedîhî olan bir şeyde hatâ ederler ise mesâil-i dakîkada hatâları daha ziyâde olur" gibi bir mugâlataya dûçâr olacaklardır.

Felâsife-i cedîde ta'dâd-ı nâkıs safsatasına düşmemeyi dâimâ ihtâr ettikleri halde ilimden, felsefeden bî-behre olan avâmm-ı nâs bu safsatadan başkaldıramıyor. Zât-ı âlîleri gibi ilim ile tanınmış olan zevâtın nâsı mugâlataya düşürmemeleri, taglît-i ezhân etmemeleri ne nisbette elzem ise üstadlarına istihfâf nazarıyla bakmamaları, tahakkümde bulunmamaları da o nisbette elzemdir zannediyorum.

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Cevâz bir hükm-i şer'î değildir. Çünkü şerîat muhâfaza-i nizâm ve intizâm maksadıyla vaz' ve te'sîs olunmuş bir kānûndan ibârettir. Kānûn ef'âl ve harekâtı takyîd etmek için vaz' olunuyor. Takyîde hizmet eden hükümler ise vücûb ve hürmet gibi hükümlerdir. Sıhhat ve fesâd gibi hükümler de emir ve nehy-i şer'înin neticesi olduklarından vücûb ve hürmet ma'nâlarını tazammun eder. Binâenaleyh onlar da takyîde hizmet eder. Cevâz ise serbestî-i fiil ve hareketten ibârettir, takyîde hizmet etmez; binâenaleyh ahkâm-ı şerîatten olamaz."

Muharrir-i muhterem burada cevâzın hükm-i şerîatten olmadığını isbât etmek istiyor. Bu bâbda gösterdiği delîl tahlîl olunur ise şu iki asla râci' olur: 1- Şerîat muhâfaza-i nizâm ve intizâm maksadıyla vaz' ve te'sîs olunmuş bir kānûndur. 2- Kānûn ef'âl ve harekâtı takyîd etmek için vaz' olunur.

Bu iki aslı münâkaşa edelim:

Evvelâ– Şerîat-i celîlemiz yalnız muhâfaza-i nizâm ve intizâm maksadıyla vaz' ve te'sîs olunmuş bir kānûn değildir. Belki böyle bir kānûn şerîat-i celîlemizin bir rüknüdür.

Şerîat-i celîlemiz ma'nâ-yı lügavîsinin de delâleti vechile öyle zâhir, vâzıh bir yoldur ki o yol böyle bir kānûnu da müştemildir.

Şerîat-i celîlemiz ancak dünya ve âhirete âid mesâlih-i ibâd için Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuştur. Nitekim âyet-i vuzû'da [1](لِيُطَهِّرَكُمْ), salât hakkında [2](تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ); savm hakkında [3](لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ); hac hakkında [4](لِيَشْهَدُوا وَالْمُنْكَرِ); kısâs hakkında [5](وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) (مَنَافِعَ لَهُمْ buyurulmuştur.

Fil-vâki' her mükellef cemî' harekâtında, akvâlinde ve i'tikādâtında tekâlif-i **[328]** şer'den bir kānûn-ı muayyene tâbi'dir. Eğer böyle bir kānûna tâbi' olmasa salıverilmiş bir behîme gibi olur. Licâm-ı şer'-i mübîn mükellefi aslâ behîme gibi bırakmaz.

Mevârid-i ahkâm-ı şerîat iki kısımdır. Makāsıd, vesâil.

Makāsıd, nefsinde mesâlih ve mefâsidi mutazammın olandır. Vesâil, makāsıda mûsıl olan tarîklerdir. Vesâilin hükmü mûsıl olduğu makāsıdın hükmü gibi tahrîm ve tahlîldir. Şu kadar ki vesâil rütbeten makāsıddan dûndur.

Vaz'-ı şerîatteki maksad-ı şer'î mükellefi hevâ ve heves dâiyesinden kurtarıp Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ettirmektir. Nitekim [6](وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ), [7](وَأْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ), [8](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ), (وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ (الَّذى خَلَقَكُمْ وَالَّذينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) nazm-ı celîlleri bu hakīkati irâe ediyor. Bunun gibi mesâlih-i dîn ve dünya hevâya ittibâ' ile, ağrâz arkasında koşmak ile hâsıl olmaz. Zîrâ ağrâza, hevâya ittibâ' şer'an merdûd olan tenâzua, hatta tekātüle müncer olur. Bu ise mesâlih-i dîn ve dünyaya tamamiyle zıttır. [9](وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ)

Vaz'-ı şerîat ya abes olur, ya muktezâ-yı hikmet olur. Vaz'-ı şerîatin abes olması bâtıldır. [10](اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ), [11](وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا), [12](عَبَثًا وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ) gibi nazm-ı celîller vaz'-ı şerîatin abes olmadığını gösteriyor. (وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

Sâniyen şâri'-i hakîmden nasıl bahs [abes] sâdır olur?

Vaz'-ı şerîat muktezâ-yı hikmet ve maslahat olunca bu hikmet ve maslahat ya Cenâb-ı Hakk'a, veya ibâda râci' olur. Hikem ve mesâlih nef'-i ilâhîye râci' olamaz. Zîrâ zât-ı ecell ü a'lâ mâsivâdan müstagnîdîr, ganiyyün ani'l-âlemîndir.

Her halde hikem ve mesâlih mükellefînin nef' ve kemâline râci' olur.

Biz mesâlihin pek çoklarını idrâk ediyoruz. Ancak taabbüdâtta, evkāt-ı salâtta olduğu gibi pek azını idrâk edemiyoruz. Anladığımız husûsâtta evâmirde mesâlih, nevâhîde mefâsid görüyoruz.

---

[1] Mâide, 5/6.
[2] Ankebut, 29/45.
[3] Bakara, 2/183.
[4] Hac, 22/28.
[5] Bakara, 2/179.
[6] Zâriyât, 51/56.
[7] Tâhâ, 20/132.
[8] Bakara, 2/21.
[9] Mü'minûn, 23/71.
[10] Mü'minûn, 23/115.
[11] Sad, 38/27.
[12] Enbiyâ, 21/16.

Vaz'-ı şerîat şâriin tahdîd ettiği hudûd dâiresinde mesâlih-i ibâda râci' olur. Yoksa ibâdın hevâ ve heveslerinin muktezâsı üzere mesâlih-i ibâda râci' olamaz. İşte bundan dolayı tekâlîf-i şer'iyye nüfûsa güç geliyor.

Teklîf-i şerîat bütün mükellefînde tarîk-ı a'del üzere cârî olur. Tabîb nasıl hastanın hâlini, âdetini, marazın kuvvet ve zaafını nazar-ı i'tibâra alarak hastayı sıhhat ve salâhı bulunan bir şeye, bir tarîka sevk eder, maraz ve fesâda mûsıl olan turuk ve vesâilden men' ederse şerîat-i ilâhiyye de insanları böyle salâhlarına mûsıl olan bir tarîka sevk eder, maraz ve fesatlarına mûsıl olan turuk ve vesâilden men' eder.

Nitekim [1](اَلَّذى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجَ بِه مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ), [2](وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى الْبَحْرِ), [3](وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا بِاَمْرِه), nazm-ı celîli mükellefînin menâfi' ve mesâlihine âid olan in'âm-ı ilâhîyi beyân ediyor.

Şerîat zarûriyât, hâciyât, tahsîniyâttan ibâret olan merâtib-i selâseyi muhâfaza etmeyi kasd eder.

Zarûriyât – Mesâlih-i dîn ve dünyanın kıyâmı için zarûrî olan makāsıddır. Bu makāsıd milel-i sâlifenin hiç birinde heder olunmayıp ona riâyet olunmuştur. Bu makāsıd fevt olunursa mesâlih-i dîn ve dünya bir istikāmet üzere cârî olmaz. Hayât fevt olursa, âhirette de fevz ü necât bulunmaz.

Zarûriyât geçen haftaki makālemde arz ettiğim vechile usûl-i hamsedir.

Hâciyât – Matlûb olan şeyin fevtiyle gālib-i evkātta lâhık olacak olan harec ve meşakkati ref' ve tevsi'adan dolayı muhtâcün-ileyh olan makāsıddır: Maraz ve sefer sebebiyle lâhık olan ruhsatlar, ibâha-i sayd, tayyibât ile temettu', icâreler, şirketler, sagīr ve sagīrenin tezvîcinde velîyi taslît ve emsâli makāsıd-ı hâciyyedendir.

Tahsîniyât – Ahsen-i menâhice riâyetten dolayı muhtâc-ı ileyh olan makāsıddır: Tahâret, setr-i avret, nevâfil ile takarrub, âdâb-ı ekl, âdâb-ı şürb, isrâf ve tebzîrden tevakkī, esnâ-yı harbde nisâ', sıbyân ve rehâbîni katilden men' ve emsâli makāsıd-ı tahsîniyye ve kemâliyyedendir. Tahsîniyâtın kuvveti hâciyât ve zarûriyâtı ihlâl etmez. Fakat zarûriyyât ve hâciyât ahsen-i menâhic üzere icrâ olunmaz.

Merâtib-i selâsenin mükemmilâtı vardır. Meselâ men'-i ribâ, kalîl-i hamr-i şürb, şeâir-i dîni (salât-ı Cum'a ve cemâat gibi) izhâr, sagīrde küfüv ve mehr-i misl-i i'tibâr, nâmahreme nazar, mendûbât-ı tahârât ve sâire ... mükemmilâttır. Mükemmilâtı işlememekle maksûd fevt olmaz. Mükemmilât tetmîm ve tekmîl içindir, mükemmilât hikmet-i asliyyeyi ihlâl etmez. Fakat hüsnünü artırır.

Merâtib-i selâsenin her biri daha kavî olana nisbetle mükemmil i'tibâr olunur. Hâciyât zarûriyyâtın, kemâliyyât hâciyâtın mükemmilidir. Zarûriyyâtı muhâfaza için hâciyâtı muhâfaza, hâciyâtı muhâfaza için tahsînâtı muhâfaza lazım gelir, çünkü her mertebe mâ-fevkine hâdimdir. Mâ-dûn muhtel olur ise mâ-fevk de min-cihetin muhtel olur. Mâ-dûnu ihlâle cür'et etmek mâ-fevki terk için bir temel atmaktır. Mâ-dûn mâ-fevkin korusudur. Buna mebnî mâ-dûnu terke müsâade olunmuyor.

Tekâlif-i şerîat hakkında meşrû'un-lehinin gayrisini kasd eden kimse şerîati nakz etmiş olur: [4](وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا)

Mükellefin a'mâl ile mükellef olması ancak emr ve nehiydeki şâriin kasdı cihetindendir.

Şâri' ya mükellefe bir fiili emr eder, ya mükellefi bir fiilden nehy eder. Veya mükellefi bir fiilde muhayyer kılar. Şâriin emirde, nehiyde, tahyîr ve ta'bîr-i âhar ile cevâzda bir kasdı vardır.

[329] Şâri' bir şey emr etmekle bir maslahatın hıfz olunmasını talep eder: Meselâ îmân, salât, savm, zekât, hac gibi usûl-i ibâdâtı emr etmekle hıfz-ı dîn maslahatını; muâmelâtı emr etmekle hıfz-ı nesil, hıfz-ı mâl, hıfz-ı nefs, hıfz-ı akıl maslahatlarını talep eder.

Şâri' bir şeyi nehy etmekle bir mefsedetin ref'ini bu miyânda yine bir maslahatın celbini talep eder. Meselâ zinâyı nehy etmekle tazyî'-i neseb ve isrâf-ı mâ' mefsedetlerinin ref'ini ve bu miyânda hıfz-ı neseb maslahatını; katli nehy etmekle hıfz-ı nefs maslahatını; sirkat ve gasbı nehy etmekle hıfz-ı mal maslahatını .., talep eder.

[5](لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ) hadîs-i şerîfi mûcebince şerîat-i celîlemiz zarar ve mefsedeti nefy edince maslahattan ibâret olan nef'i isbât etmiş oluyor. Mefsedet maslahatın nakîzidir.

Muharrir-i muhterem emir ve nehiyde şâriin bir maksadı olduğunu ve emir ve nehyin mûcebi olan vücûb ve hürmetin ahkâm-ı şerîatten olduğunu kâffe-i ulemâ-i İslâm ile berâber kabûl ettiği cihetle burada emir ve nehiydeki maslahat tavtie için zikr olunmuştur.

Tahyîrdeki ve eseri olan mübah (câiz)deki maksada gelince; mübah ile bir maksat vardır. Mübah ile matlûba takavvî kast olunur. Şerîatte matlûb ya evâmir veya nevâhîdir. Evâmirin fiili, nevâhînin terki matlûbdur. Mübâh matlûb değildir. Fakat matlûba takavvî kast olunur.

Evvelki makālemde beyân ettiğim vechile mübâh mübâh olması haysiyetten matlûb değildir.

Mübâh vesîle olması i'tibâriyle bazen terki matlûb, bazen fiili matlûb olur. Mübâh hiçbir şeye vesîle olmaz ise matlûb olmaz.

Mübâhın mukaddemâtı, şurûtu ve levâhıkı vardır. Meselâ ekl mübâhtır. Bunun mukaddimât ve şurût ve levâhıkı vardır. Bunlara riâyet elzemdir. Riâyet olunur ise ekl mübâh olur. Yoksa ekl mübâh olmaz.

Mübâhı ahkâm-ı sâire cezb eder.

Vâkıâ ibâha vücûb ve hürmet gibi alet-ta'yîn hâricde mevcûd değildir, bi-husûsihî ne fiili ne terki maksûd değildir. Ancak hısâl, kefâret gibi hangisi işlerse işte o, kasd-ı şâri'dir.

Mübah zarûriyâta, hâciyâta, tahsîniyâta hâdim olmakla matlûb olur.

Meselâ me'kûlât, meşrûbât, melbûsât ve sâire nefsinde mübâhtır. Fakat asl-ı zarûrîye, yani ikāme-i hayâta hâdimdir ve hayata hâdim olmak i'tibâriyle matlûbdur.

Burada mübahtan maksat ikāme-i hayât denilen asıl matlûbu takviyedir.

Kezâ câiz olan talâk, şikāk, hudûd-ı ilâhiyyeyi adem-i ikāme gibi terki matlûb olan birisine hâdimdir.

---

[1] Bakara, 2/22.

[2] İbrahim, 14/32.

[3] Nahl, 16/18.

[4] Bakara, 2/231.

[5] (رواه مالك فى موطئه مرسلا واحمد وقال الحاكم هو صحيح على شرط مسلم) [Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 2865]

Kezâ câiz olan teaddüd-i zevcât tezâyüd-i nesil gibi bir asl-ı matlûba hâdimdir.

Kezâ tayyibât ile temettu' ve sayd mübâh olduğu halde makāsıd-ı hâciyyeyi takviye ediyor.

Kezâ lehv ü lu'b ve atâlette bir mahzûr bulunmaz veya onlardan bir mahzûr lazım gelmezse lehv, lu'b atâlet câiz olur. Şu kadar ki yine mezmûmdur, mekruhtur. Zîrâ kendisine fâide-i dünyeviyye ve uhreviyye terettüp etmediği halde vakit geçirilmiş olur.

İşte her nerede ki semere-i dünyeviyye ve uhreviyye bulunmaz ise bir fiil câiz olsa bile yine abes olur, mezmûm olur. Şu kadar ki zevcesiyle lu'b mübâhtır, asl-ı zarûrî olan hıfz-ı nesle hâdimdir. Ok ile lu'b, at ile lu'b câizdir, asl-ı matlûb olan cihâda hâdimdir.

Kezâ bahçelerde tenezzüh ve emsâli mübâhtır. Fakat işini gücünü bırakarak dâimâ böyle harekâtta bulunan bir kimse kıllet-i akla nisbet olunur. Fiili mekruh olur.

Görülüyor ki emir ve nehiy (vücûb ve hürmet) zarûrî, hâcî, tahsînî olan makāsıdı hıfz ediyor. İbâha (cevâz) bu makāsıdı takviye ediyor, makāsıda hâdim oluyor. Artık şerîat-i celîle ancak mesâlih-i ibâd için Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuştur. Vücûbda, hürmette, cevâzda maslahat vardır.

Şerîat-i celîle Cenâb-ı Hak tarafından mesâlih-i ibâda mûsıl olmak üzere vaz' olunmuş zâhir ve vâzıh bir yoldur. Yoksa yalnız "Muhâfaza-i nizâm ve intizâm maksadıyla vaz' ve te'sîs olunmuş bir kānûn" değildir.

Şurasını da arz edeyim ki muharrir-i muhterem vâzı'-ı şerîati zikr etmeksizin "Vaz' ve te'sîs olunmuş" diyor da kāriîni şüpheye dûçâr ediyor: Vâzı'-ı şerîat kimdir? Allah mı?

Ehl-i edyâna göre vâzı'-ı şerîat Allâhu zü'l-celâldir, enbiyâ şerîati teblîğ ile me'mûrdurlar.

Şüphe yok ki muharrir-i muhteremin de maksadı böyledir. Ancak maksadı îcâz olsa gerektir.

Bu bâbda ki mütâlaâtımız daha devam edecektir.

İzmirli

İsmail Hakkı

İCTİMÂİYÂT

İCTİMÂÎ İNHİTÂTIN SEBEBİNİ USÛL-İ TERBİYEDE ARAMALIDIR.

Ulûm-ı ictimâiyye esas prensiplerini usûl-i terbiyyeden alır. Milletlerin tecelliyât-ı ictimâiyyeleri tarz-ı terbiyelerinin bir neticesidir. Mücâdele-i hayâtta muvaffak olan kavimlerin tefevvuk sebeplerini araştırırken; bu hakîkati derpîş ederek; ta'lîm ve terbiyede ta'kīb ettikleri usulleri nazar-ı i'tibâra almak îcâb eder.

[330] Her millet; ta'kīb edilen usûl-i terbiyyeye nazaran; ya teâlî eder veya inhitâta düşer. Garplıların yükselmesi, bizim sukūt etmemiz, o mes'ûd diyârlarda ta'kīb edilen usûl-i terbiyye ile şarkta tatbîk olunan tarz arasındaki farktan ileri geldiğini inkâr etmek mümkün müdür?

Bu iki tarz-ı terbiyenin netâyicini anlamak için derin ve medîd tetebbua ihtiyaç yoktur. Tahsîl-i tâlîyi ikmâl eden bir İngiliz genci ile bir İslâm gencine; hangi mesleğe intisâb edeceklerine dâir îrâd edilecek tek bir suâl, bu farkın anlaşılmasına pek iyi bir vesîle olabilir.

İngiliz genci kudret-i şahsiyyenin inkişâfına daha müsâid olan mesâlik-i hürreyi birer birer sayarken İslâm gencinin ağzından vesâyet altında yaşanacak mesleklerin isimleri işitilir. İngiliz genci müstemlekelerden birine giderek orada hayatın her türlü sademâtına göğüs germek sûretiyle ve sırf kendi gayret ve azmiyle iktisâb-ı servet etmek planlarını düşünürken İslâm genci kendisini bir me'mûriyete kayıracak, bir mektebe kabûl ettirecek hâmî aramakla meşgūl olur.

Çünkü İngiliz aile ve mekteplerinde tatbîk edilen usûl, şahsına i'timât eder, sademât-ı hayâtla pençeleşmeden yılmaz, belki de zevk alır azimkâr ve metin insanlar yetiştirdiği halde bizde ta'kîb edilen tarz, başkalarının muâvenetine müftekır, korkak, azim ve teşebbüsten mahrûm, vesâyet altında yaşamaya mâil ferdler yetiştirir! ...

Mektep işleriyle yakından temâsım olduğu cihetle her sene tahsîl-i tâlîyi ikmâl eden gençlere hangi mesleğe intisâb edeceklerini sormak mu'tâdımdır. Şimdiye kadar bu gençlerden mesâlik-i hürreden birini tercîh eden tek bir ferd görmek nasîb olmadı. Hepsinin yegâne emeli bir me'mûriyete girebilmekten ibâret! ...

En zekî ve müstaid gençlerinin devâir-i devletten birine kapılanmayı veya me'mûr yetiştiren mekâtib-i âliyyeden birine girmeyi gāye-i emel ittihâz etmeleri bir memleketin hayât-ı iktisâdîsi için ne müdhiş bir darbedir!. Bizde san'at ve ticârete intisâb edenler, her sene sınıftan dönen ve nihâyet mektepten ihraç edilen tenbel, noksan zekâlı gençler ile me'mûr yetiştiren mekteplerden hiç birine girmeye muvaffak olamayan âcizler miyânında görülmektedir.

İmtihanlarda muvaffak olanlara gelince, zavallılar bir me'mûriyete namzet olduklarını düşünerek kendilerini dünyanın en bahtiyarı addediyor, mesâlik-i hürreden birine intisâbı en büyük bir zül sayıyorlar.

Bunlar için me'mûriyet namzetliğinden mahrûmiyet, gāye-i emelin inhidâmı demektir... Çünkü mesâlik-i hürreden birine intisâbla te'mîn-i maîşet edebilmek kendilerince bir emr-i muhâldir. Aile ve mekteplerde verilen terbiye ile bu bedbaht gençlerde serbest mesleklerde muvaffakiyeti te'mîn eden teşebbüs-i şahsî, azim ve sebât, i'timâd-ı nefs gibi meziyetler tevlîd edilememiştir.

İkmâl-i tahsîl eden böyle bir genç, devlet me'mûriyetine giremeyeceğine kāni' olduğu gün mahv olmuş demektir. Çünkü sa'y-i şahsîsi ile te'mîn-i maîşet edebileceğine; mümkün değil; ihtimâl veremez!...

Pek çok köylü çocukları biliyorum ki; mektepten çıktıktan sonra; aldıkları terbiyenin neticesi olarak pederlerinin köyüne, tarlasına, hatta şahsına nazar-ı nefretle bakmaktan kendilerini alamıyorlar.

Âlî tahsîli şöyle dursun, i'dâdî veya rüşdî mekteplerini ikmâl eden bir çiftçi çocuğu, babasının tarlasına dönmeyi kendisi için büyük bir tenezzül sayıyor, iki yüz kuruş maâşla bir kaleme girebilmek sevdâsıyla ötede beride sürünmekten, binlerce el, etek öpmekten zevk alıyor!

Çünkü mektepte gördükleri tahsîl, aldıkları terbiye onları çiftçilik hayatından nefret ettirmiştir!...

Müterakkī garp ile mütedennî şark arasındaki derin boşluk her iki kıt'adaki teşekkülât-ı ictimâiyyenin bir neticesidir. Garpta her ferd başlı başına bir "insan"dır. Herkes, kendi mukadderâtına hâkim olduğu kanâatiyle büyümüştür. Ailesinden, dostlarından, hükûmetinden, mensûb olduğu hey'et-i ictimâiyyeden bir muâvenet beklemez. Her hususta yalnız şahsına güvenir. Her şeyde ancak teşebbüs ve sa'y-i zâtîsi ile te'mîn-i muvaffakiyyet eder. Hayatın müşkilâtı karşısında izhâr-ı acz etmez. Aldığı tahsîl ve terbiye onu yılmaz ve usanmaz pratik bir adam yapmıştır.

Halbuki bir şarklı hiçbir vakit teşebbüs ve sa'y-i zâtîsine istinâd edemez. O, dâimâ vesâyet ve muâvenete muhtaçtır. Ailesinin, dostlarının, hükûmetinin muâvenet ve himâyeleri olmadıkça yaşayabileceğine, te'mîn-i muvaffakiyyet edeceğine ihtimâl veremez. Yirmi yaşına kadar ailesinin muâvenetine müftekır olan genç, ondan sonra da hükûmet me'mûriyetine göz diker. Ufak ve ehemmiyetsiz bir me'mûriyet elde edebilmek maksadıyla nezâret nezâret dolaşır. Bir teveccüh-nâme almak için yüz sürülmedik, etek çalınmadık kapı kalmaz!. Bir şarklı, müddet-i hayatınca; her vakit vesâyet ve himâyete arz-ı iftikār eder. Hükûmet ve hey'et-i ictimâiyyenin muâveneti olmaksızın bir iş yapılabileceğine akıl erdiremez!

Şark ile garp arasındaki boşluğu doldurmak, ta'bîr-i diğerle milletimize bir şâh-râh-ı teâlî açmak için şimdiye kadar ta'kīb ve tatbîk edilen usûl-i terbiyyeyi değiştirmekten başka çare yoktur. Fakat, usûl-i terbiyyeyi değiştirmek, bir inkilâb-ı ictimâî esaslarını kurmak demektir. İctimâî inkilâblarda ise üssü'l-esâs aile teşkîlâtıdır!

Aile teşkîlâtı o sûretle olmalıdır ki efradından her biri yalnız iktidâr-ı zâtîsine istinâd etsin, terakkī ve teâlî kuvvetini kendi nefsinde arasın!.. Muhît-i millîmizde hüküm süren ye's ve kederin menşei de acaba aile ve muhît-i ictimâînin tarz-ı teşekkülü ile alâkadâr değil midir?

Şark, hakīkī ye's ve kederin fecîadâr bir meşheridir. Şiirlerimizde, **[331]** mûsikīmizde hatta eğlencelerimizde gizli ve paslı bir ye'sin izlerini hissetmemek mümkün değildir. Edebiyâtımız, dûrâ-dûr bir mâtemin hüzn-engîz sânihalarıyla dolmuştur.

Şâirlerimiz hayatın acılığından hazîn hazîn ne kadar şikâyet etmişlerse, mûsikī-şinâslarımız da bestelerine o nisbette gam-âgîn bir âhenk vermişlerdir. Muhît-i ictimâîmizi tasvîr için söylenilen:

Bizim diyarda her şey güler iken ağlar

Mısrâı hakīkate ne kadar mutâbıktır!...

Dünyadan nefret, hayattan şikâyet etmek için, hayatın müdhiş sadmelerine uğramak îcâb eder. Halbuki zamanın bî-emân sadmeleri ancak sa'y, teşebbüs ve azm ü sebâttan mahrûm olan ferdleri sarsar.

Tevekkül-i mutlak –ki hâkim olduğu vücûdları derin bir uyuşukluğa sürükler– insanı hayattan usandıracak en büyük bir sebeptir.

Biz, eğer yaşamak istiyorsak başka bir âleme girmeye mecbûruz. Yeni bir âleme girmek için de tarz-ı terbiyyemizi, şu çürük ve âtıl teşkîlât-ı ictimâiyyemizi esâsından değiştirmekten başka çare yoktur. Hayat ve istikbâlini ailesinden, hükûmetten bekleyen, teşebbüs-i şahsî ve azim ve irâdeden mahrûm bir nesil ile istikbâl kurtarılamaz.

Hayatını yalnız kendi sa'y ü gayretinden bekleyecek, âtîye ümîdli ve ferli nazarlarla bakacak dinç ve azimkâr bir nesle muhtâcız. Nesl-i müstakbele vereceğimiz terbiyede yalnız ferd düşünülür, onda; her türlü ahvâl ve ihtimâlâta nazaran; muvaffakiyeti te'mîn edecek meleke ve kābiliyetler tenmiye edilirse böyle bir nesil yetiştirilmiş olur.

Şimâlî Amerikan ve İngiltere'de ta'kīb edilen terbiye usullerinin tedkīki bizim için ne kadar faydalıdır! Bizde yirmi yaşına giren bir genç, hâlâ çocuk addolunur. Ebeveyni, kendisine çocuk nazarıyla bakar. Muhît-i ictimâîde de aynı nazarlarla istikbâl olunur. Hakīkat-i hâlde de bu genç vesâyete muhtaçtır.

Kendilerini on üç yaşındaki bir İngiliz çocuğu kadar hüsn-i idâreye muvaffak olamayan yirmilik gençlerimizin az olduklarını iddiâ edersek fazla nîkbînlik etmiş oluruz.

İngilizler küçük yaştan i'tibâren çocuklarına hür bir insan muâmelesi eder, onları; ana ve babanın muâvenetleri olmaksızın; mücâdele-i hayâtla ülfet ettirirler.

Çocukları istikbâl için yetiştirmek, istikbâlin gayr-ı melhûz sademâtına karşı mukāvemet edebilecek sûrette fikren, bedenen zinde gençler hazırlamak, İngilizlerin en birinci düstûrudur.

Ana kucağından i'tibâren bu şerâit dâhilinde büyüyen bir İngiliz genci, te'mîn-i istikbâl için hiçbir zaman ailesinin muâvenetine arz-ı iftikār etmez. Avrupa'nın garb-ı şimâlîsinden kalkarak; yalnız başına; Asya'nın öbür ucuna, Afrika'nın cenûbuna, Avusturya ve Amerika'nın uzak mıntıkalarına koşan İngiliz gençlerinin sâik ve sırr-ı muvaffakiyetlerini kendilerine verilen rûh-ı terbiyyede aramalıdır.

M. Şemseddin

İSLÂM ASKERİNE

MÜREYSÎ' VAK'ASI:

Mekke ile Medîne arasında ve Kudeyd denilen köyün yakınlarında Müreysî' isminde bir su vardı. Bu suyun başında Beni'l-Mustalik isminde bir Arap kabîlesi oturur ve Hâris bin Dırâr adlı bir şeyhin emri altında bulunurdu.

Hâris bin Dırâr, Müslümanlığın ilerlemesini ve müslümanların kuvvet bulmasını çekemiyordu. Öteden beriden adam toplamak ve kabîlesini çoğalttıktan sonra Medîne üzerine saldırmak istiyordu.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz, Hâris'in muhârebe fikrinde bulunduğunu haber alınca tahkīkāt yapmak ve doğru ma'lûmât getirmek üzere ashâbından Büreyde bin el-Husayb hazretlerini me'mûr etti.

Büreyde, tahkīkātını kolayca yapmak ve ma'lûmât alıncaya kadar heriflerin elinden canını kurtarmak için te'vîlli

söz söylemeye müsâade istedi. Peygamberimiz Efendimiz de bu hususta ona izin verdi.

Peygamber, yalan söylemeye izin verir mi? diye taaccüb etme de hikâyeyi dinle!

Büreyde, Müreysî' suyuna gidip bir kalabalık toplanmış olduğunu gördü. Sonra, kabîle şeyhi ile görüşüp:

– Sizin Muhammed'le ashâbı üzerine yürüyeceğinizi işittim. Duyduğum doğru ise ben de adamlarımı alıp geleyim de birlikte gidelim ve müslümanları tamamıyla mahv edelim, dedi.

Hâris, beklemediği taraftan bir yardımcı çıktığını görünce sevindi.

– Evet. Müslümanları mahv etmek için toplandık. Sen de beraber gelirsen daha iyi olur. Fakat çabuk davranmalısın ki bir ayak evvel yürüyelim..

Cevabını verdi

Büreyde:

– Peki. Gideyim, kabîlemi alıp getireyim. Diyerek oradan çekildi ve Medîne'ye gelip gördüklerini, işittiklerini Resûlullâh hazretlerine anlattı:

Te'vîlli sözün ne olduğunu anladın değil mi?

Yalan söylemek pek fena bir şeydir. Lakin ucunda din için, **[332]** millet için, memleket için bir fayda hâsıl olacaksa söylenilmesinde beis yoktur.

Meselâ bir muhârebe esnasında düşmanın kuvvetini anlamak için onların dilini bilen bir müslüman aralarında barınıp ma'lûmât alabilmek maksadıyla:

– Ben de sizdenim, diyebilir. Bunu demesinden dolayı da günaha girmiş değil, sevâb kazanmış olur. Vâkıâ bir müslümanın ben de Bulgar'ım, ben de Rum'um! demesi yalandır. Fakat onların fikrine ve niyetine vâkıf olup dindaşlarına hizmet edeceği cihetle faydalı bir yalandır. Bu gibi sözlere "dürûğ-ı maslahat-âmîz" yani iş bitiren yalan derler ki "râst-ı fitne-engîz" yani fitne çıkaran doğrudan iyidir.

Nitekim Büreyde hazretleri de böyle yapmış ve kendisini müşrik gibi gösterip öğreneceğini öğrendikten sonra dönüp Peygamber'e ma'lûmât getirmişti.

Büreyde bin el-Husayb, ismi bellenecek ve hürmetle yâd edilecek kimselerdendir. Çünkü: Bugün selamladığın İslâm bayrağını ilk taşıyan, yani Müslümanlığın ilk sancakdârı olan zât-ı şerîfdir.

Peygamber Efendimiz, Mekke'den Medîne'ye hicret ederken kendisini tutup Mekke müşriklerine teslîm eylemek fikriyle birçokları yola çıkmışlardı. Onlardan biri de Büreyde bin el-Husayb idi ki Resûlullâh'ı tutup bağlamak ve Mekke'ye götürüp müşriklere satmak istiyordu. Başında da epeyce bir kalabalık vardı.

Müreysî' muhârebesinden dört sene kadar evvel, yine Müreysî' suyu civarında Resûlullâh Hazretleri'ne rast geldi. Fakat tutup bağlamak istediği Peygember'in güzel yüzüyle tatlı sözüne kendisi bağlandı. Can u gönülden müslüman olduğu gibi başından sarığını çözdü, elindeki mızrağın ucuna bağlayıp bir sancak yaptı. Resûlullâhın maiyyetinde yürüyüp Kuba köyüne kadar sancakdârlık vazîfesini îfâ etti. Sonra yurduna gidip Uhud muhârebesini müteâkib Medîne'ye geldi, artık Peygamber'in yanından ayrılmadı. Bütün muhârebelerde beraber bulundu. Yazı yazmasını da bildiği cihetle Müslümanlığa hem kılıcıyla, hem kalemiyle hizmet etti. Sonra gazâ için Horasan'a gidip 62 sene-i hicriyyesinde Merv beldesinde vefât eyledi. Radıyallâhu anh.

* * *

Büreyde'nin getirdiği haber üzerine Resûlullâh Efendimiz, cihâd i'lân etti. Müslümanlardan silahını kapanlar, koşup geldiler. Hicretin beşinci senesi Şaban'ının ikinci günü İslâm ordusu, Medîne'den hareket eyledi. Efrâdı bin kadar olan bu orduda birçok da münâfık bulunuyordu. Bunlar, dîni bütün müslüman olmadıklarından Allah rızâsı için değil, çapul etmek için muhârebeye gidiyorlardı.

Yolda bir herif yakalandı ki Hâris bin Dırâr tarafından gönderilmiş câsûs idi. Bundan düşmana dâir ma'lûmât almak istediler, söylemedi. Müslüman ol teklîfinde bulundular, kabûl etmedi. Binâenaleyh Hazret-i Ömer'in kılıcıyla kellesi uçuruldu, canı cehenneme yollandı.

Bugünkü ordularda da câsûsun göreceği cezâ, bundan başka bir şey değildi. Yalnız şu kadar fark var ki: Beni'l-Mustalik'in câsûsu, müslüman olsa ve müslümanlar arasına girseydi ölümden kurtulacaktı. Halbuki bugün Avrupa ordularında yakalanan bir câsûs, o hükûmetin dînini değil tâbiiyyetini bile kabûl etse yine i'dâmdan halâs olamaz.

Câsûsun öldürüldüğünü Beni'l-Mustalik işitince içlerine korku düştü. Derinti olarak etraftan gelip toplananlar birer birer savuştu. Kabîle halkı da ne yapacağız? diye düşünmeye başladı.

Müreysî' suyundan hayvan suladıkları bir sırada müslüman ordusu karşılarına çıkıverdi. Resûlullâh Efendimiz "Lâ ilâhe illallah deyiniz de canınız, malınız emîn olsun" diye hazret-i Ömer'e nidâ ettirdi.

Müşrikler, Allah'ın birliğini kabûl eylemedikleri gibi Peygamber'in ordusuna ve müslümanların üzerine ok atmaya kalkıştılar.

Resûlullâh Hazretleri, ashâbına: Hücûm! emrini verdi. Düşman, bu kahramanca hücûma dayanamadı. İçlerinden on tanesi yere serilince üst tarafı bozuldu, yedi yüz kadarı esir oldu, hayvanlarından beş bin koyun ile on bin deve de ganîmet olarak alındı.

* * *

Gitmek, harb etmek ve oturup dinlendikten sonra dönmek müddetleri dâhil olduğu halde yirmi sekiz gün süren bu harb esnasında bazı acâib haller zuhûr etmişti. Hatta bundan dolayı Müreysî' muhârebesine Gazvetü'l-Eâcîb derler.

Bu acâib hallerin birisi, hatta en ehemmiyetlisi ashâbın muhâciri ve ensârîsi, yani müslümanların Mekkelisi ile Medînelisi arasında kavga çıkması ve bu kavganın da kavmiyet mes'elesi rengini alması idi.

Sebîlürreşâd'a "Müslümanlık Mâni'-i Tefrikadır" unvanıyla yazdığım o mes'eleyi inşâallâh gelecek hafta tekrarlayacağım ve daha açık söylemeye çalışacağım.

Tâhirü'l-Mevlevî

EDEBİYÂT

MERHÛM FÂİK REŞÂD BEY

Zevi'l-hayât için ârâmın ihtimâli mi var?
Bu kâinât nedir? İzdihâmlı bir ma'ber.
Bu ma'berin üzerinden peyâpey akmadadır,
Kenâre-i adem-âbâda doğru seyl-i beşer
Misâfirîn-i hayâtı çekip çekip alıyor;
[333] *Nedir bu câzibesinden kaçılmayan makber!*
Cihan cihan olalı iltikām edip duruyor
Cihâniyân-ı vücûdu o doymayan ejder.
[silik] lokması ehl-i maârif olmadadır;
O cümleden biri işte Reşâd-ı fâzıl-ter.
Müverrih-i edebiyyât, münşi-i nihrîr;
Edîb-i muktedir ü şâir-i sühan-perver.
Halûk, ehl-i dil ü pür-kemâl-i mahviyyet,
Natûk, nükte-serâ, câmi'-i laâl-i iber.
Vatanda ma'rifete en kıdemli bir hâdim,
Makāli millet için bir mürebbî-i ekber
İken, zavallı Reşâd Bey, o fâiku'l-üdebâ
Yazık ki eyledi azm-i tarîk-ı dâr-ı diğer,
Makām-ı fazlını hakkā ki boş koyup gitti:
Yerinde kaldı onun bir huluvv-i gam-perver!
Huzûr-ı mağfiretinde Hudâ-yı rahmânın
Şefî'-i ekremi olsun Cenâb-ı Peygamber.
Çehâr-yâr-ı güzîn himmetiyle târîhi:
Behişte kıldı bu yıl bak, Reşâd Bey de sefer.

1332 **Târihirü'l-Mevlevî**

TERÂCİM-İ AHVÂL

İDRİS-İ BİTLİSÎ

Fudalâ ve müverrihîn-i Osmâniyyeden câmiu'l-kemâlât bir zât-ı maârif-simât olup sâhib-i tefsîr Şeyh Hüsâmeddîn Alî-i Bitlisî hazretlerinin mahdûm-ı fazâil-mevsûmudur. Tahsîlini peder-i âlîleriyle zamanı efâzılından ikmâlden sonra kirâren olunan daavâta icâbetle bir müddet İran'da hükümrân olan Uzun Hasan ahlâfının hizmet-i dîvâniyyelerinde bulundu. Ba'dehû zuhûr eden Devlet-i Safeviyye'nin bidâyetlerinde hânedân-ı Âl-i Osmân hizmetini bit-tercîh İstanbul'a gelerek Sultan Bâyezid-i Sânî'nin in'âm ve iltifât-ı kadr-dânîlerine mazhar olduğu gibi sultân-ı müşârun-ileyhin irâdeleriyle *Heşt Behişt* nâmıyla ma'rûf Fârisiyyü'l-ibâre târîh-i Osmânîyi te'lîf eyleyip bit-takdîm mazhar-ı takdîr ve tekrîm oldu ve tebeddül-i saltanattan sonra halîfe-i ehl-i îmân Yavuz Sultan Selîm Hân hazretleri tarafından fevkalâde takdir ve tevkīre nâil olup Kürdistan ve havâlîsinin fütûhâtı esnâsında re'y ve kaleminden istifâde olunmak dolayısıyla da kendilerinden siyâseten çok istifâdeler olundu ve İstanbul'a avdetinden sonra ekser zamanını te'lîf-i âsâra hasr eyledi. 927 târîhinde irtihâl ederek Eyüb Sultan'da elyevm nâm-ı fâzılânelerine muzâf olan İdris Köşkü ve Çeşmesi denilen mahalde zevcesi Zeyneb Hâtûn'un binâ-kerdesi bulunan mescid-i şerîf hazîresine defn edildi.

Peder-i âlî-kadri Şeyh Hüsâmeddin hazretleriyle fâzıl ibni fâzıl olduğunu âsâr-ı adîdesiyle isbât eyleyen mahdûm-ı vâlâ-güheri Defterdâr Ebulfazl Muhammed Efendi'nin tercüme-i hâlleriyle âsâr-ı ilmiyyeleri ayrıca yazılacaktır.

Mevlânâ İdris-i Bitlisî'nin âsâr-ı fâzılâneleri:

1- *Hâşiye Alâ Tefsîr-i Beyzâvî* (Tekmîl olmayıp bazı âyât-ı kerîmeye dâirdir.)

2- *Şerh-i Hadîs-i Erbâîn-i Kudsî*.

3- *Şerh-i Füsûsu'l-Hikem*.

4- *Şerh-i Manzûme-i Gülşen-i Râz*.

5- *Kenzü'l-Hafî fî Beyânı Makāmâtı's-Sûfî*

6- *Hakku'l-Mübîn*. Sâhib-i Gülşen-i Râz Şeyh Mahmud-ı Şisterî'nin *Hakku'l-Yakīn* risâlesinin şerhi olup bir nüshası Üsküdar'da Selîmiye Kütüphânesi'nde vardır.

7- *Hâşiye-i Şerh-i Tecrîd*

8- *Münâzaratü's-Savm ve'l-Îd*.

9- *Mir'âtü'l-Cemâl*. (Sultan Bâyezid-i Sânî'ye takdîm olunmuş ahlâk ve siyâsetten bâhis Fârisiyyü'l-ibâre bir eser-i hakîmâne olup hatt-ı destiyle muharrer ve san'atkârâne bir sûrette mücelled nüsha-i yegânesi Nûr-ı Osmânî Kütüphânesi'ndedir.)

10- *Kānûn-ı Şehinşâh*. Sultan Süleyman-ı Kānûnî'ye takdîm olunmuş *Mir'âtü'l-Cemâl* tarzında Fârisiyyü'l-ibâre bir eser-i siyâsîdir. Bunun da bir nüshası Gekbûze (Gebze)'de Gāzî Mustafa Paşa Kütüphânesi'nde mevcuttur.

11- *el-İbâ' an Mevâkı'ı'l-Vebâ'*. Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Şehid Ali Paşa Kütüphânesi'nde olduğu gibi Sultan Mahmud-ı Evvel zamanı ulemâsından Bitlisli Muhammed Salih Efendi tarafından tercüme olunan nüshası da Es'ad Efendi Kütüphânesi'ndedir.

12- *Heşt Behişt*. Bânî-i saltanat Sultan Osman Gāzî'den sekizinci pâdişah olan Sultan Bayezid-i Sânî nihâyetine kadar sekiz padişahın ahvâl-i târîhiyyesinden bâhis Fârisiyyü'l-ibâre bir târîh-i mu'teber olup 919 târîhinde hatt-ı destiyle muharrer bulunan nüsha-i asliyye ile mahdûmu Ebülfazl Muhammed Efendi tarafından yazılan zeyli Es'ad Efendi Kütüphânesi'nde mevcûd olduğu gibi 1146 senesinde Vanlı Abdülbâkī Sa'di Efendi tarafından yapılan tercümesi de Bahçekapısı'nda Hamîdiye Kütüphânesi'ndedir.

[334] Sa'di Efendi şuarâdan ve me'mûrîn-i Mâliyye'den bir zât olup Hotin'de Şıkk-ı Sânî Defterdârı olmuş idi.

Ebyâtından:

Rub'-ı meskûnda olan dûde-i cem'-i isyân
Bir yere gelse ruh-ı[1] *rahmete bir hâl olmaz*

Birâderi Dürrî Ahmed Efendi de sâhib-i dîvân, şuarâdan ve me'mûrîn-i Mâliyye'den idi. 1135 târîhinde vefât ederek Şeyh Vefâ mezâristanına defn edildi. Bir aralık sefâret tarîkıyle İran'a gittiği cihetle *Sefâretnâme-i Îrân* yazmıştır ki bir nüshası Enderûn-ı Hümâyûn'da Revan Odası Kütüphânesi'nde vardır.

13- Sâhib-i tercümenin elsine-i selâsede inşâ ve nazma muktedir olduğuna görülmekte olan âsâr-ı şi'riyyesi şâhiddir

[1] (رخ): yanak; (خال): yanaktaki ben.

ki Koca Mustafa Paşa Câmi'-i Şerîfi'nin başkapı târîh-i manzûmu bu cümledendir.

Sanâyi'-i Nefîse-i İslâmiyye'nin bir şu'be-i mühimmesi olan san'at-ı hatta da vâkıf olup sülüs, nesih, ta'lîkde mâhir idi.

Tercüme-i Hayâtü'l-Hayavân Yavuz Sultan Selim Hân'ın emriyle lisân-ı Fârisî'ye nakl olunan tercümesidir ki hatt-ı destiyle muharrer olan nüsha Revan Odası Kütüphânesi'ndedir.

14- *Münşeât ve Kavâid-i İnşâ:* Lisân-ı Fârisî üzere muharrer olup bir nüshası Revan Odası Kütüphânesi'nde mevcûddur.

15- *İcâzetnâme:* 930 da Kâtip Sa'di'ye verilmiş mufassal bir icâzetnâme olup üslûb-ı âlî üzere muharrerdir. Revan Odası'nda vardır.

16- *Mecmûa-i Münşeât: Feridun Münşeâtı* tarzında mühim bir eser-i edebî ve siyâsîdir. Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Halis Efendi Kütüphânesi'ndedir.

Bursalı

Mehmed Tâhir

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

İNGİLİZ MÜSLÜMANLARI

İNGİLTERE'DE DÎN-İ İSLÂM'IN İNTİŞÂRI

İngiltere'de Dîn-i İslâm'ın neşriyle iştigāl eden mükemmel bir hey'et-i ilmiyye mevcûddur. Bu hey'et-i muhtereme neşr-i dîn-i mübîn husûsunda göstermekte bulunduğu ciddiyet ve intizâm ile İngilizlerin nazar-ı dikkatlerini celbe muvaffak olmuştur.

İngiliz matbûâtı bu günlerde Dîn-i İslâm ve ümmet-i Muhammediyye hakkında uzun uzadıya beyân-ı mütâlaât etmeye başladılar. *Times*'den tutunuz, en küçük gazetelere, risâlelere varıncaya kadar hemen hepsinde Müslümanlık hakkında makāleler görülüyor. Bundan başka mühim mühim eserler, risâleler de intişâr ediyor. Hatta kiliselerde, konferans salonlarında, kulüplerde bile *Kur'ân*-ı Celîl mevzû'-ı bahs olmaya başladı. Bu, İslâm için öyle saâdet-mend bir hâdise-i uzmâdır ki bütün âlem-i İslâm'ı meserretlere gark edecek, şa'şaa-i İslâm'ı bütün cihâna aks ettirecektir. Londra âfâkında tulû' etmeye başlayan nûr-ı İslâm'ın Britanya adalarına saçmakta olduğu lemeât-ı feyz-bahşâ hakkında Devletü'l-Hilâfet-i İslâm kardeşlerime tebşîrâtta bulunmayı en mukaddes bir vazîfe addederim. İnşâallâh bu hususta müteaddid makālât neşr etmeyi va'd ediyorum. Dîn-i İslâm'ın İngiltere'de ne sûretle intişâra başladığı, hey'et-i neşriyyenin mesâîsi, Britanya adalarındaki bu harekât-ı dîniyyenin İngilizler ile büyük telaşlara dûçâr olan misyonerler üzerindeki te'sîrâtı makālâtımın mevzûunu teşkîl edecektir.

Ma'lûm olduğu üzere iki asırdan beri İngilizler çâr-aktâr-ı cihâna, bilhassa İslâm memleketlerine misyonerler irsâl etmekte iken şimdi kudret-i İslâmiyyeye bakınız ki kendi pâyitahtlarında muntazam bir İslâm hey'et-i neşriyyesini müşâhede ediyorlar. Vâkıa İngiltere'de nûr-ı İslâmiyyet'in lemeâtı yeni bir şey değildir. Yirmi, otuz seneden beri başlayan bir harekettir. Fakat her nedense bir zamanlar dûçâr-ı küsûf olan bu nûr-ı mübîn bugün bütün şa'şaasıyla nümâyân oldu ve alabildiğine neşr-i füyûzât edip durmaktadır.

Bundan yirmi beş otuz sene mukaddem, hukūkıyyûndan ve ilm-i hey'et ile tabakātü'l-arz mütehassısînînden Mister William Henry Quilliam nâmında bir İngiliz şeref-i İslâm ile müşerref olmuş idi. Bu zât-ı muhteremin dîn-i Hakka etmiş olduğu hidemât, vücûda getirmiş olduğu âsâr-ı müteaddide kendisinin derece-i gayret-i İslâmiyyesini irâe eder. Hemen Büyük Britanya'nın taht-ı idâresinde bulunan bütün memâlik-i İslâmiyyeyi dolaşıp müslümanların hayatlarını, vaz'iyetlerini ra'ye'l-ayn tetebbu' etmiştir. Abdullah Quilliam Efendi hiçbir vakit İslâmların hukūkunu müdâfaadan, onlara revâ görülen haksızlıkları protesto etmekten hâlî kalmadı. İngiliz hükûmeti indinde, parlamento vâsıtasıyla dâimâ İslâmların hukūkunu iltizâm ederdi. Bu zât-ı fazîlet-mend Liverpool şehrinde bir de câmi'-i şerîf inşâ etmiş ve birçok İngilizlerin ihtidâsına delâlet etmiştir.

Şimdi maa'l-mesâr görüyoruz ki bugün Dîn-i İslâm Londra'da şâyân-ı hayret bir sûrette intişâr ve tevessü' etmektedir.

Şehr-i mezkûrun gāyet güzel ve nişîmengâh-ı ağniyâ bulunan Woking cihetinde elektrik ile tenvîr ve kıymetdâr halılarla tefrîş edilmiş muhteşem bir câmi'-i şerîf bir de dâire-i mahsûsa inşâ edilmiştir. Her gün burada beş vakitte ezân-ı Muhammedî okunuyor, müslümanlar namaz kılıyor. Hind ulemâ-yı benâmından Hoca Kemâleddin Efendi hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde muntazam bir hey'et-i muktedire cânibinden dîn-i İslâm neşr olunuyor. Bu hey'et-i muhteremenin a'zâsı hıristiyan misyoner hey'etlerine aslâ müşâbih bulunmadığı cihetle munsıf İngilizlerin hüsn-i teveccühünü kazanmaya muvaffak olmuştur.

Bu hey'et-i İslâmiyyeyi teşkîl eden zevât-ı muhtereme, birer gönüllü, fedâkar İslâm mübeşşiridir. Ortada maâş ve menfaat yoktur. Bunları bu teşebbüs-i âlîye sevk eden âmil-i yegâne, rûh-ı Peygamber'i şâd eden gayret-i dîniyye, aşk-ı ilâhîdir. Hâlâ sâlûs-perestlikte devam eden İngilizleri kelâm-ı tevhîde, nûr-ı îmân ile tenevvüre, el-hâsıl hak dîne da'vet ve irşâd etmek onların ehass-ı âmâlindendir. Bir taraftan, asırlardan beri İslâm aleyhinde câygîr olan sû'-i tefehhümleri ve mugālatalı neşriyâtı redd ve izâle; diğer taraftan da Hıristiyanlığın hakîkaten pek zayıf ve binâenaleyh umûmî bir din olamayacağını isbât ve irâe etmekte büyük azim ve metânet gösteriyorlar. İşte böyle hudâ-pesendâne bir hizmetin îfâsında cehd ü ikdâm eden bu zât-ı muhtereme İngiltere'nin merâkiz-i mühimmesinde konferanslarla, nutuklarla dîn-i İslâmın hakāyıkını birer birer İngilizlere anlatıyorlar. Bununla da iktifâ etmeyerek bir de İngilizce elli altmış sahifelik şehrî bir mecmûa-i İslâmiyye neşr ediyorlar.

Bu risâle-i mevkūte güzel İngiliz şivesiyle yazılıyor. İslâmiyet hakkında gāyet vâkıfâne makālât neşr olunuyor. Müslümanlığa aid birçok mesâil hallediliyor. Edyân-ı sâirenin mensûh oldukları, Cenâb-ı Hakk'ın vahdeti berâhîn-i kātıa

ile isbât olunuyor. Bundan başka hıristiyanlar beyninde muhtelefün-fîh mesâil dahi ahkâm-ı Kur'âniyye üzere hallediliyor.

Bu hey'et-i muhtereme hıristiyanların öteden beri dîn-i celîl-i İslâm aleyhinde serd etmekte bulundukları i'tirâzâtı da, ayrıca konferanslar vâsıtasıyla reddediyor. Meselâ: Kemâleddin Efendi hazretleri Cambridge Dârülfünûn'unda verdiği bir konferansta **[335]** teaddüd-i zevcât mes'elesini mevzû'-ı bahs etmiştir. Bu konferans âdetâ bir münâzara şeklini almıştır. Konferansta birçok profesörler ile erbâb-ı irfân isbât-ı vücûd etmiştir.

Kemaleddin Efendi hazretleri Lise Kulübü'nde îrâd buyurdukları diğer bir konferansta, Mûseviyet'te, Nasrâniyet'te ve İslâmiyet'te kadının mevkiini mevzû'-ı bahs etmiş ve edyân-ı sâlifeye nisbetle dîn-i İslâm ez-her cihet kadının mevki'-i ictimâîsini daha sağlam esâsâta rabt ettiğini, iffet-i nisvâniyyenin muhâfazasını, emniyet-i âileyi daha esaslı kuyûd ile te'mîn ettiğini isbât etmiştir. Kezâlik Hoca Kemaleddin hazretleri teosofların merkez-i idârelerinde îrâd buyurduğu diğer bir konferansta Avrupa medeniyeti Hıristiyanlığın semeresi olmadığına, belki onun bir aksü'l-ameli bulunduğuna dâir beyânât-ı mühimmede bulunarak birçok İngilizlerin takdîr ve teveccühüne mazhar olmuştur.

İslâm Hey'et-i Neşriyye reîs-i muhteremi geçen sene Temmuz'da Paris'te in'ikād eden Beynelmilel Edyân Kongresi'ne sûret-i mahsûsada da'vet olunmuştu. Müşârun-ileyhin mezkûr kongrede kırâat ettiği nutuk o kadar mühim ve âlimâne idi ki kongre reîsi ile Profesör Monite ve huzzârdan birçokları dîn-i celîl-i İslâm'ı tahsînlerle alkışlamışlardır. Bu esnâda Profesör Monite *İslamlara Dâir Vazîfemiz* sernâmesiyle gāyet i'tilâfcû ve sitâyişkârâne bir nutuk kırâat etmiş idi. Hoca Kemaleddin hazretlerinin bu nutku Urdu lisânına tercüme olunarak bütün Hint müslümanlarına dağıtılmıştır. Bu münâsebetle müellif-i muhterem ihvân-ı müslimîne diyor ki: "Hıristiyanlığın iddiâ ettiği fevkattabîa sıfatı gāib ve zâil olmaya başlamıştır. Akıl ve tabîata muvâfık, umûm nev'-i beşere elverişli amelî bir din var ise o da ancak dîn-i İslâm olabileceği tahakkuk etmektedir. Binâenaleyh bu bâbda müslümanların yegâne vazîfeleri bu dînin hakāyıkını dünyaya ve bilhassa İngiliz kavmine irâe ve teblîğ etmekten ibârettir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in eski İngilizce tercümeleri pek fenâ ve kaba oldukları için büyük sû'-i tefehhümlere sebebiyet vermiştir. İmdi kelâm-ı kadîmi İngilizceye tercüme ve tefsîr etmeliyiz."

Bu hey'et-i neşriyye a'zâsı hep sâhib-i ilim ve fazîlet zevât-ı kirâmdan müteşekkildir. Sir Seyyid Emir Ali, Lord Headley, Mister Parkinson, Ali Hikmet Zahid Bey ve sâir ricâl-i devlet ve siyâsiyyûn bu hey'ete bütün kuvvetleriyle müzâheret ediyorlar. Hindistan Cem'iyet-i Umûmiyye-i İslâmiyyesi dahi Kemaleddin Efendi hazretlerinin taht-ı riyâsetindeki hey'et-i neşriyyeye muâvenet etmektedir.

Britanya adalarında nûr-ı İslâmı şa'aalandıran bu zât-ı muhterem Lahor İslâmlarındandır. Evvelâ Lahor'da Formen Kristçin Kollec'de (The Forman Christian Gollege) ikmâl-i tahsîl ettikten sonra Londra'daki Mekteb-i Hukūk'a devam etmiş, oradan dahi diploma ahz etmeye muvaffak olmuştur. Lahor şehrinde adliye erkânından idi. Bundan iki sene mukaddem İngiltere'ye geliyor. Bir taraftan îmân ve akīdece dalâlette pûyân olduklarını gördüğü İngilizleri dîn-i hakka da'vet ve irşâda başlıyor; diğer taraftan dîn-i mübîn-i İslâm hakkında meydan alan sû'-i zan ve sû'-i tefehhümleri ulûm ve felsefe-i hâzıranın bütün kavâid ve desâtîr-i müsbitesiyle tashîh ve reddetmeye büyük bir azm-i dîndârâne ile gayret ediyor ve o vakitten beri Allah'ın tevfîkıyle bu gayûr zât yılmayarak, fütûr getirmeyerek büyük bir sebât ile fî sebîlillâh mücâhedesinde devâm ediyor.

Şimdi bu hey'et-i nâşirenin mesâîsi ne gibi semerât-ı müfîdeyi intâc etmekte olduğu noktasına gelelim. Bunu hakkıyla anlamak için İngilizlerin ahvâl-i rûhiyye ve vaz'iyet-i dîniyyelerini iyi bilmek lazımdır. Bu zeki ve ciddî kavmin Avrupa akvâmı miyânında başlıca sıfât-ı mümeyyizesi hürriyet-i fikriyyeye temâmî-i riâyet, kānûn ve nizâma şiddetli mutâvaattır. Hürriyet-i fikriyye i'tikādı bu kavmi yekdiğerini nakz ve tekfîr eden beş yüzü mütecâviz dînî fırkalara ayırmıştır. Bu fırkaların her biri yalnız kendisinin hakīkī Hıristiyanlık olup diğer fırkaların kâffesi dalâlette bulunduğunu iddiâ eder. Bunların hâricinde muvahhidîn ile akliyyûn ve ahlâkıyyûn fırkaları vardır ki üç dört milyon nüfûsu hâvîdir. Bunlar Hıristiyanlığı tamâmen terk edip kendi kendilerine birer mezheb teşkîl etmişlerdir. Bir millet bu kadar fırak-ı dîniyyeye taksîm olunursa elbette izmihlâle, harâbiyyete mahkûmdur. Fakat İngilizler fıtraten, terbiyeten kānûna riâyetkâr bulundukları için bu kadar ihtilâfât-ı dîniyyeye rağmen yine müttehid yaşıyorlar.

İşte böyle müsâid bir muhîtte, kānûna mutî', fikir ve vicdânı hür olan bu iklîm ahâlîsine dîn-i hakkın neşri, nûr-ı îmânın işâası gibi bir hizmet-i hudâpesendânenin tevlîd edeceği netâyic-i hasene ve meşkûre âşikârdır.

Bugün iki milyon bu kadar İngiliz muvahhidlerinin, bin bu kadar kilise ve ibâdethânelerin kapıları, kürsüleri her müslim vâize küşâde ve âmâdedir. Herhangi İslâm âlimi, vâizi isterse gitsin, kürsî-i hitâbete çıksın; dînini, kitabını şerîatini anlatsın. Herkes onu dinler, vaazını muhabbetle karşılar. Geçenlerde Londra'da muvahhidlerin pek müdebdeb olan o Begston Hal salonunda Lord Headley, Mis Frayz, Seyyid Emir Ali, Hoca Kemaleddin, Ali Hikmet Nahid Bey ve birçok eşrâf-ı İslâmiyye ile İngilizler bir ictimâ' akd ederek binlerce müstemiîn-i kirâm nutuklar îrâd ediyorlardı. Bu iki sene zarfında yüzden ziyâde İngiliz hidâyet-i Rabbâniyyeye mazhar olarak şeref-i İslâm ile müşerref olmuştur. Bundan ne kadar müteşekkir oluyorsak bu müddet zarfında binlerce İngilizlerin kelâmullahı dinleyip işitmiş olduklarını tahattur ettikçe de o kadar mahzûz oluyoruz. Demek oluyor ki İngiliz muvahhidleri er, geç âgūş-ı İslâm'a dâhil olmak şerefine nâil olacakları muhakkak gibi görünüyor.

Ahlâkıyyûn (The Ethical Society) fırka-i mezhebiyyesine gelince, bunlar eldeki Tevrat ile İncil kitaplarının birçok noktada ahlâka muzır ta'lîmâtı hâvî bulundukları için bunları aslâ okumuyorlar. Yalnız tenkīd ve red için ara sıra göz gezdirirler.

Sonra hıristiyanların, Avrupalıların ahlâk-ı umûmiyyesini müşâhede ettikçe Hıristiyanlıktan nefret ediyorlar. Fuhşiyât,

müskirât, kumarbazlık gibi seyyiâtın Avrupa milletlerini harap ve perîşân edeceği i'tikādında bulunuyorlar. İşte bu gibi ahlâkıyyûn ile temasta bulunan dindar bir hey'et-i fâzılanın, bir cem'iyet-i İslâmiyyenin ne büyük te'sîrler hâsıl edeceğini tasavvur etmeli! Tabîîdir ki bunlar ahlâk-ı hamîde-i Muhammediyyeyi görüp anladıkça dîn-i celîl-i İslâm'a dâhil olmalarına hiçbir mâni' kalmaz.

Sonra İngilizlerin bir de akliyyûn (rationalists) fırka-i dîniyyesi vardır. Bunlarca akıl Allah'ın insana bahş etmiş olduğu atâyânın en büyüğüdür. Din dahi Allah'ın bahş ettiği bir rahmet ve atıyyedir. Binâenaleyh akıl dîni tedkīk edip onu muhâkeme etmek salâhiyetini hâiz bulunması lazım gelir. Din dahi aklı tenvîr ve teşcî' etmekle berâber onu tamamıyla muhâkemesinde serbest bırakmalıdır. Halbuki kütüb-i mukaddese aklı tazyîk ve tahkīr ediyor. Hıristiyanlık binlerce âkıle kadınları büyücü diye katil, hukemâyı mülhid (heretic) diye i'dâm etmiştir. Bunlar Hıristiyanlığı en ziyâde kan dökmek ve aklı esîr etmekle ithâm ederler. İşte hâce-i fâzıl bunlarla dahi temasta bulunuyor. Neşr ettiği mecmûa-i İslâmiyye ile dîn-i İslâm'ın akıl ve tefekküre büyük bir mevki' verdiğini isbat ediyor.

İşte teşne-i hakīkat şu üç fırka, azamet-i İslâmiyyeye karşı dayanamayacak, elbet günün birinde nûr-ı îmân bunların kalplerini ziyâdâr edecektir.

Hasılı bugün Britanya adalarında büyük bir hareket-i dîniyye rû-nümâdır. Bu harekât-ı İslâmiyye gittikçe te'sîrât-ı azîme göstermektedir. Bana öyle geliyor ki, Cenâb-ı Hak artık ümmet-i merhûme-i Muhammediyyeyi mezâlim ve tazyîkāttan kurtarmak kereminde bulunuyor. İngiltere gibi bir devlet-i azîme ve mütemeddine miyânında âyât ve mu'cizâtı gösteriyor.

Halbuki İngiliz protestan misyonerleri bunun böyle olacağını pekâlâ biliyorlar. Hatta herkesten ziyâde biliyorlar. Bunun için azîm telâşa düşmüşlerdir. Hey'et-i nâşire-i müslimenin onlara ilkā ettiği dehşetler hakkında da inşâallâh ayrıca bir makāle yazacağım.

Abdülehad Dâvud

* * *

[336] ELVÂH-I İNTİBÂH

MÜSLÜMANLIĞI YERYÜZÜNDEN KALDIRMAK İÇİN AVRUPALILARIN HUD'ALARI VE NASRÂNİYET'İN NÜFÛZUNA KARŞI İSLÂM'IN MUKĀVEMETİ

(Doktor Hurgronje'in geçen nüshada münderiç konferansının mâ-ba'didir)

İslâm'ın Zaafı Ta'lîm ve Terbiye-i Efrenciyye İledir:

Memâlik-i İslâmiyyede yaşayanlar pekâlâ bilirler ki: Geçen asrın nısf-ı ahîrinde azîm bir tağyîr husûle geldi. Garp muhâcimlerinin şarka dühûlünü ta'kīb eden hayât-ı cedîdeye iştirâk için zarûrî olan şeylerin hepsine karşı müslümanların ihtiyacı kesb-i şiddet eyledi. el-yevm mütenevvir müslümanlar terbiye-i İslâmiyye-i kadîme ile iktifâ etmiyorlar; onlar yeni etibbâ, yeni kimya istiyorlar.

İlm-i hayâtta yeni şey meydana geliyor. Onlar mekteplerinde içtimâî dersler, yeni lisanlar, yeni fenler istemeye başladılar. Bunları kendilerine takdîm eden kimseye –din ile telvîn edilerek takdîm olunmadığı zaman– mübâlât göstermiyorlar.

Öyle zamanlar geçti ki: O devirlerde bir müslimin diğer müslim kardeşini tanıyabilmesi için binlerce muhtelif tarîkler vardı. Meselâ: Bir müslim diğerini ahlâkından, tarz-ı maîşetinden, tarz-ı telebbüsünden, yiyip içmesinden fark edebilirdi; bunların hepsi de bir müslimi gayr-ı müslimden temyîz için kâfî idi.

Lakin ta'lîm ve terbiye-i efrenciyye ile bu mümeyyizâtın hepsi yavaş yavaş zâil olmaya başladı, hatta akīde-i dîniyyeden ma'rûf olan bakıyye ile bir müslimin din kardeşini ma'rifete kādir olabileceği yegâne mümeyyiz-i vahîdi* de tehzîb ve ta'lîm-i efrenciyye sâyesinde pek yakın bir âtîde izâle edecektir.

Evet, ta'lîm ve terbiye-i efrenciyye ile İslâm'ın âdât-ı kadîmesinden pek çoğu zâil olup gittiği gibi birçokları da hâl-i hâzırda zevâle yüz tutmuştur; bakınız:

Garptan şarka girip de şarkta şüyû' bulan kıyâfet, tarz-ı telebbüs günde beş defa edâsı vâcib olan beş vakit namazın edâsını müstahîl bir hâle getiriyor; binâenaleyh garbın tarz-ı telebbüsünü kabûl eden bir şarklı müslüman, sabahtan akşama kadar beş defa namaz kılmaya muktedir olamıyor. O, günde sekiz saat çalışmak mecbûriyetindedir. Belki yavaş yavaş hem sanâât-ı munzammadaki hâl ve mevkiini muhâfaza, hem de Ramazan ayında gündüzleri oruç tutmaya da muktedir olamayacak bir râddeye gelecektir.

İşte bunların namaz, oruç ... hepsi evvelce işlenmesi her halde vâcib olan bir takım şerâyi' ve ahkâm idi. Şimdi ise Mekke hacıları ile eimme-i mutasavvıfînden başka kimselerin kesb-i mümârese edemedikleri bir takım eşya idâdına geçmiştir. Yalnız bu hususta değil, belki her şeyde bir durgunluk husûle gelmiştir. Bir vakitler İslâm pek yüksek bir mevki' tutarak onun ulüvv ve siyâdeti ticareti de dâire-i şümûlüne almış idi. Lakin yavaş yavaş onu bir takım müşkilât ihâta etti. Evet, müslümanlarca hayat sigortası bugün kumar sayılıyor; lakin malı tenmiye etmek de mukāvele-i asliyyeden bir kısım olması i'tibâriyle ribâ mümkün oluyor.

Avrupa Efkârının Talebe Üzerindeki Derece-i Te'sîri:

Memâlik-i İslâmiyye'nin her cihetine Avrupa efkârı pek gulguleli bir sûrette girdi, lakin memâlik-i İslâmiyye'de Avrupa efkârı kendisi için bir merkez bulamadı. İşte bunun içindir ki: Müslümanlar medeniyet-i garbiyyeden, ta'lîm ve terbiye-i efrenciyyeden ne kadar şey alsalar yine dinleri üzerinde sâbit-kadem olurlar, diye hüküm vermeye cesaret ediyorum.

* Doktorun, İslâm'ın yekdiğerini tanıyabildiği yegâne mümeyyiz diye tavsîf ettiği şey selâm olsa gerektir. Evet, bu yolda yekdiğerine mülâkī olan iki müslim, yekdiğerinin müslüman olduğunu çok defalar yalnız selâm ile fark edilebiliyor. Fakat, doktorun dediği gibi frenk terbiyesiyle bugün o da zâil olmaya başlamıştır.

Avrupa'daki büyük mekteplerin hepsinde müslüman talebesinden birçok kimseler görülüyor. Bunlar o zümre-i mütenevvirândandır ki: İslâm'da tahaddüs eden en evvelki tagyîrât bunlar vâsıtasıyla olmuştur.

Bu gençler ehl-i ilimdirler, ulûm-ı garbiyyeyi, bizim garp talebesine iyi bir nazîre olacak kadar fürûuyla beraber bellemişlerdir. Bunlar hakîkī bir müslümandan matlûb olan bütün ferâizi ityân ve ikāme etmiyorlar, çünkü gerek tarz-ı telebbüsde, gerek yaşamak, yemek ve içmek husûsunda onlar da bizim gibidir.

Lakin mecrâ-yı akılları dâimâ İslâm'dır. Talebelerim arasında müslüman talebeleri var idi; yazmış oldukları mübâheselere muttali' olduğum zaman daima görüyordum ki: Onların mübâheselerinde diğer talebelerin yazdıklarından külliyen ayrı bir şekilde fikr-i İslâmîye müzâheret var. Belki de çok defalar müslüman talebesini mübâheselerinden anlardım.

Sonra görürsünüz ki: Tenevvür etmiş olan müslümanların şerîat ve akîde-i kadîmelerine karşı vaz'iyetleri, asr-ı hâzırda İsrâiliyyîn arasındaki mütenevvirlerin vaz'iyetinden başka bir şey değildir. Müslümanlar arasında ne kadar yaşasanız İslâm'ın intişâr ve terakkīsi husûsunda dîn-i Yehûdun târîh-i cedîdinde sülûk ettiği tarîk üzere cârî olacağı i'tikādı o derece ziyâdeleşir. Evet, dîn-i İsrâîl üzerine vâkı' olan şiddetli tazyîkler İslâm'a karşı vukū' bulmadı; dîn-i İsrâîl üzerine vâkı' olan şiddetli tazyîkler dolayısıyla İsrâiliyyûn küre-i arzda bulunan ümmetler arasına dağıldıkları **[337]** cihetle hayatlarını da kendi şerîatlerinden başka şerâyi' üzerine tatbîk etmeye muztar kalmışlar idi.

Bunun gibi işte müslümanlar da; fetih ile içine girdikleri arazînin tevsîini arzu etmek sebebiyle; ferdin hayât-ı yevmiyyesi üzerine hâkim olan bir kısm-ı mühimmi, mûcebiyle amele muztar oldukları hudut ve ahkâm-ı müteaddideyi şerîatlerinden tenkīh etmeye muztar kalmışlardır.

İslâm İle Yahudi Beyninde Mukāyese:

Dîn-i İslâm ile dîn-i Yehûd arasında amîk bir müşâbehet vardır ki; bu, her iki ümmetin tenevvür etmiş olanlarının ihtilâtında daha ziyâde tezâhür eder. Tevhîd her iki dînin istinâd ettiği kāidedir. Şu iki dînin hâdimlerine göre Cenâb-ı Hak vâzı'-ı şerîatten başka bir şey değildir. Hayât-ı insâniyyenin her kısmı şerîate muhtaçtır. Bunun içindir ki şerîat dersi her iki dinde pek mühim bir âmil oluyor. Lakin mezkûr dinlerde olan gāye-i hayâlî, pek azîm bir sûrette inhitâta uğradı; bu sûretle din, mektep ve medrese duvarları arasında bulunanlara iktisâr ederek din için ihtiyâcât-ı fi'liyyeye bir alâka-i kaviyye kalmamaya başladı.

Dîn-i İsrâil'de şerîati tefsîr etmek hakkı yalnız hahamlara menût idi. Hâricî olan bazı merâsim-i dîniyyenin mâadâsında ekser mütenevvirîn-i Yehûd'un, dinlerinden olmak üzere yalnız akāid-i evveliyyeyi hıfz ile iktifâ ettikleri görülüyor. Âmme-i ahâlîye gelince: Onlar dîne, akāid-i evveliyyeye birçok hurâfât-ı kadîme de izâfe ediyorlar.

Aynıyla İslâm'ın da dîn-i İsrâilî gibi olduğunu görürsünüz: Meselâ *Kur'ân*'ı alıp da İslâm'ın hîn-i teessüsünden bu zamana kadar geçen on üç asır zarfında meydâna gelen tagayyürü nazar-ı im'âna alınırsa bu hakîkat teslîm edilir. Tevellüd i'tibâriyle Arap olan bir müslim âyât-ı Kur'âniyye'yi anlayabilmek için uzun müddet ta'lîme muhtaç oluyor.

Şurası da hafî olmasın ki: Müslümanların ekserîsi *Kur'ân*'ı muğlak bir kitap i'tibâr ediyorlar. Bir vakitler *Kur'ân* âlemde bir kuvve-i ıslâhiyye idi, onu her mü'min okuyabilirdi; bugün ise imâmlar, müezzinler hâfızlar ma'nâsını hiç de tedebbür etmeyerek tecvîd ile kırâat ediyorlar. Hatta tecvîd üzere okudukları kelimeler, her gün esnâ-i tecvîdde tasnî' etmeye çalıştıkları şeyler hakkında kendi aleyhlerine hüccet oluyor.

Yakın bir istikbâlde şerâyi' ve müessesât-ı İslâmiyye de tagayyürâta uğrayacaktır. Taklîd-i mukaddesin: "Amelsiz ilim fayda vermez" demesine rağmen yavaş yavaş amel yerine tedkīk kāim olacaktır.

Dahası var: Hâl-i hâzırda yetişen İslâm gençleri şerîat-i İslamiyye'yi tedkīk etmek, onu öğrenmek için zihin yormak –âyât-ı Kur'âniyye'nin tecvîdiyle ciğerlerini it'âb ettikleri gibi– istemiyorlar. Binâenaleyh yakın bir zaman sonra bu da müslümanlardan bir hizb-i kalîl arasında iktisâr edecektir. Nasıl ki vakt-i hâzırda Yahudilerin hâli de bu merkezde idi.

Lakin âdet-i kadîmeyi terk, şerîat-i kadîmenin asr-ı hâzırın ihtiyâcâtıyla ittifâk edemeyeceğini i'tirâf etmekten İsrâiliyyûnun dinlerini terk ettikleri anlaşılmamalıdır; bu böyle olduğu gibi İslâm'ın da –aynı sebeplerden dolayı– bir vakit sonra inhitât edeceği de anlaşılmaz.

Evet, tenevvür etmiş olan müslümanlar arasında el-yevm müslümanlığa karşı pek az bir taassub görülüyor; lakin âbâ' ve ecdâdlarının dînine temessük ve onu ihtiyâcât-ı asra tatbîk etmek için kalplerinde pek kuvvetli bir temâyül vardır.

Evet, bugün tenevvür etmiş olan müslümanlar cihâdı hatırlarına getirmiyorlar; lakin onlar nazarlarını sulh ve müsâlemetin tezâyüdüne, âlem-i İslâm'ın her tarafında başlayan sadâ-yı ma'rifeti tevsî' etmeye çevirmişlerdir.

Burada bir şey daha vardır: İsrâiliyyûnun tabaka-i münevveresi gibi müslümanların tabaka-i münevveresi de kendisini din kardeşine rabt eden râbıta-i rûhiyyeyi fark ediyor da bu râbıtayı kat' etmek istemiyor. Evet, müslümanlardan bir ekseriyet-i azîme –bilhassa Avrupa nüfûzunun hafif bir sûrette devâm ettiği yerlerde– beş yüz sene evvel ne halde ise bugün de aynı haldedir. Bunun gibi İsrâiliyyûn arasında da bir hizb-i kalîl vardır ki: Onların daima mümârese ettikleri, asr-ı hâzır hayatı ile tesâdüm etmemiş olan şerîattir. Taklîd-i mukaddesi daima tagayyür etmekte(?) olan ihtiyâcât-ı muhîte tatbîk etmek, dîn-i İsrâil'de pek açık bir sûrette görülmektedir.

Lakin her iki dînin neşv ü nemâsındaki müşâbehet insanı dîn-i İsrâil'de vukūa gelen şeylerin bizzat İslâm'da da vukū' bulacağına haml ediyor.

İslâm'da tedrîcî bir inhitât vukū' bulması mümkün değildir; çünkü böyle bir inhitâtı men' edecek bir takım avâmil-i hâriciyye vardır. İslâm kavîdir, zayıf düşmez. Bilhassa münâzaât-ı dâhiliyyenin az olduğu zamanlarda!

Bir de İslâmiyet, vesenîlerden, Nasrâniyet'ten ziyâde tâbi'ler buluyor; vesenîler İslâmiyet'e Nasrâniyet'ten daha ziyâde ısındıkları için İslâm onlardan pek çok efrâd kazanıyor. Zîrâ müslüman olmak için fazla şeylere ihtiyaç görülmüyor. Dînî takdîslere, uzun uzun ta'lîmlere lüzum yoktur.

Müslüman olabilmek için talep edilen şey: Bütün kuvvetin sâhibi bir Allah'ı i'tirâf etmekten ibârettir.

Bir kere bu sûretle müslüman olduktan sonra ferâiz-i İslâmiyye-i dîniyyesini tedrîcen öğrenebilir. Müslüman olunca hâl ve mevkı'-i ictimâîsi tagayyür eder; lakin tanassur ettiği vakit misyonerlerin önünde yalnız başına kalır.

Mekke'de İslâm, ve Doktorun Tarz-ı Telakkīsi:

Lakin şurası da bilinmelidir ki: İslâm'ın şu sûretini, İslâm âleminde deverân eden şu hâdisâtı size izhâr etmekle âlem-i İslâm'da doğru **[338]** olmayan takālîd-i kadîme bulunmaz demek istemiyorum. Ben, Mekke'de geçirmiş olduğum sekiz ay zarfında kendimi on ikinci, yahud on üçüncü asırda yani sekiz asır evvelinde bir şehirde oturuyorum zannediyordum. Orada bulunduğum sekiz ay zarfında şerîat-i İslâmiyye'yi bütün fürûâtı, İslâm'ı kâffe-i esrârı ile beraber tedеrrüs edip öğrendim. Bu sekiz ay zarfında Mekke-i Mükerreme adedleri iki yüz bini mütecâviz olan hüccâc ile dolu bulunuyordu.

Mekke-i Mükerreme'de hacıları soymaktan başka ticaret nâmına bir şey yoktur. Çünkü Mekke'nin yerli ahâlîsi bey'-i mağbûn ile hacıları soyup paralarını alıyorlar.

Bedâvet-i kadîmeye Mekke'den daha iyi delîl olamaz; çünkü Mekke-i Mükerreme İslâm'ın asr-ı evvelînini temsîl ediyor, orada oteller yoktur. Zıyâ, harâret, su gibi şeylerdeki vesâil kurûn-ı muzlimede nasıl ise bugün Mekke'de de o haldedir. Lakin Mekke'ye gitmeyen, orada bulunan beyt-i İslâmî'de ikāmet ederek oradaki cami'lerde ders okumayan bir kimse İslâm'ı anlamaya muktedir olamaz; yahud bilâd-ı İslâmiyye'nin sûret-i tevessüünü anlayabilmekte pek büyük bir suûbete dûçâr olur.

Zaman zaman Mekke hakkında birçok haber deverân etti, zorla bütün âleme meftûh olacağı söylendi. Lakin ben, Mekke'nin herkese açık olması için en evvel İngiltere'nin davranacağına delâlet eder bir şey göremiyorum. Çünkü İngiltere bu işe ikdâm edecek olursa kendisine Hindistan'ın düşmanlığını celb edecek, orada pek çok ihtilâl ve kargaşalık zuhûra gelecektir. İşte bunun içindir ki Mekke-i Mükerreme daha birkaç seneler taklîd-i İslâmî'ye merkez olacaktır.

Velhasıl ben diyorum ki: Hâl-i hâzırda İslâm'ın tevessüü, neşv ü nemâsı dehşet verecek bir şey değildir. Belki bu istikbâlde seleften mevrûs olan ahkâm-ı dîniyyeye ihtirâm zâil olmaksızın ümem ve edyânı yekdiğerine takrîb eden hareket-i umûmiyyenin aynı bir hal olur. İslâm'ın garp âlemine ittisâli her halde lâbüd ve elzemdir, bunu da her halde yapacaktır. Lakin İslâm'ın azîm noksanı, Avrupa efkâr ve mebâdîsini (prensiplerini) alabilmek için şiddetle muhtaç olduğu bir nokta var ki o da kadınlara karşı olan vaz'iyetidir. Maamâfih kadınlar tarafından tedrîcî bir sûrette ona karşı batî bir sûrette bir tesâhül başladı. Binâenaleyh İslâm hakīkī bir sûrette terakkī edebilmek için hakīkī terakkīnin rûhu olan asr-ı hâzırın rûhuna hiç de muntabık olmayan takālîd-i kadîme (yani dîn-i İslâm) zencîrleri ile bağlı olan kadınlarına hürriyet vermesi, onları serbest bırakması lazımdır. Ve illâ hakīkī bir sûrette terakkī edebilmesi mümkün değildir."

İşte yirmi beş senelik tedkīkāttan sonra doktorun İslâm hakkında vermiş olduğu konferans burada hitâm buldu. Konferans hakkındaki fikrimiz inşâallâh diğer bir makāle ile îzâh edilecektir.

Mütercimi **Aksekili Ahmed Hamdi**

* * *

MEKÂTÎB

SELÂMET ORDUSU

Siyâset-i Dîniyye

İkdâm refîkımızın Londra muhâbir-i mahsûsu yazıyor:

Yazdıklarımız ta'kîb olunursa görülür, anlaşılır ki, biz bir gāye ta'kîb ediyoruz... ve bu sebeple, bir mes'ele-i mühimmeyi her fırsat ve vesîle ile Osmanlı kāri'lerinin enzâr-ı dakīka-bînânesine arz etmek istiyoruz. Avrupa'yı tutan, kollektif kuvvetler nelerden müteşekkildir? İslâm halîtasında gözüken gayr-ı mütecânis ahvâlin müvellidi, sebebi ve sâiki nedir? Din, yalnız ma'neviyâta müteallik bir kuvvet midir? Ondan tenvîr ve intizâm-ı âlem nâmına ne faydalar beklenilebilir? Bir siyâset-i dîniyye de lazım mıdır ve bu nasıl tedvîr olunur? Nasıl havsalalar, nasıl dimâğlar, ve ne cins ma'lûmâtlar bunu idâre edebilir? Biz bu suâllere lazım gelen cevapları vermeden evvel, selâmet ordusu ta'bîr olunan büyük bir misyoner hey'etinin kongresini telhîsan enzâr-ı umûmiyyeye vaz' edeceğiz:

Pazartesi günü idi. Salvation Army denilen selâmet ordusunun Kristal Palas'ta senevî kongresinin akdini haber almış ve şimendüferle bu mevkiye bir sabah ziyareti yapmayı kararlaştırmıştım. Yirmi millik bir seyahat-i kasîrden sonra tevakkuf eden tren beni Kristal Palas'ın hemen kapısına kadar îsâl eyledi. Trende yolcu pek çoktu. Bunların ekseri kongreye geliyorlardı. Bu Selâmet Ordusu hakkında fırsat düşürerek mukaddemâ Osmanlı kāri'lerine bazı ma'lûmât vermiştim. Bu misyoner hey'eti Ceneral Bos tarafından teşkîl edilmişti. Maksat, Hıristiyanlığın tevsîine çalışmak, dinsizliği tevkīf için tedbîrler ittihâz etmek, müskirât tahrîbâtının önünü alabilmek, işsizlere iş bulmak ve alelhusûs Asya ve Amerika gibi müsta'merâtta, başka bir kuvve-i ma'neviyye, başka bir îmân taşıyan şarklı efrâd arasına nüfûz ile, müsta'merâtı da hıristiyanlaştırmak ve bu sûretle esaslı bir siyâset-i dîniyyeye çalışmaktı.

Selâmet Ordusu, Hıristiyanlık âleminin fedakârlığıyla büyük bir yekûn servet hâsıl ettikten sonra maksadını istihsâl için her muvâfık gördüğü tedbîre tevessül ediyordu. Faraza Pazar günleri sokak başlarında vaaz ve nasîhat ettireceği vâizlerin yanına üniformalı ve mûsikalı bir hey'et de katmıştı. Bu hey'et, kilise havaları çalarak meyhâne sükkânını da celb ve cezb ediyor ve bunların kalbinde tarab-nâk bir vaaz ile Salîb'e karşı bir muhabbet ve hürmet ihyâsına çalışıyordu. Bu tarz ile galeyâna gelen halk, onar yirmişer para atarak bu misyoner hey'etinin asıl aradığı şeyi de bezl etmekten çekinmiyorlardı....

Bu mûsikalı sâiller yahud vaizler yalnız İngiltere adalarında değil, **[339]** bütün aksâm-ı âlemde hayat ve hareket

gösteriyorlar, paralar topluyorlar... Husûsiyle en mühim meşgalelerini müsta'merâta yollanan misyoner hey'etlerine hasr eyliyorlar.

İşte kongre, bu müteaddid muâmelâta âid mesâînin halka, hesâbını veriyor ... Muvaffakıyyâtını yâd ediyor... Yekûn-ı vâridât ile masârifâtı gösteriyor... Bâ-husûs müsta'merâtta çalışan Salîbiyyûn'un muvaffakiyetlerini, büyük mübâlağalarla efkâr-ı âmmeye teblîğ ederek kulûb-i nasârâyı tatmîne çalışıyordu... Selâmet Ordusu, a'zâsından birinin bir kısım hutbesini bazı mülâhazalara mebnî şu sûretle nakilde fayda buluyorum: Mûmâ-ileyh diyor ki:

"Ey muhterem muhâtaplar, emîn olunuz ki, kilise ordusu, selâmet gibi kuvvetler yalnız Nasrâniyeti tevsîa çalışarak ma'nevî füyûzât ihrâz etmekten ibâret değildir. Belki muazzam kraliyetimizi, müsta'merâtta da refâh ve sükûnetle yaşatabilmek için bir siyâsete müsteniddir. Dîn tehâlüfü dolayısıyla kalpleri başka merkezlere müteveccih olan tebaa, her zaman için bu şâhâne imparatorluğa bir tehlike teşkîl edebilirler... Onun için biz en büyük kuvvetlerimizi, Afrika kıt'asında kullanıyoruz. Bu hıttada parlak muvaffakiyetlere nâil olduğumuzu cem'iyetinize tebşîr ederim. Birçok bedevîler, a'râbîler müteaddid vâsıtalarla yola getiriliyor. Lakin hep bunlar için, ma'nevî olduğu kadar maddî fedakârlıklara da ihtiyaç vardır. Buradaki hıristiyan kalpleri Selâmet Ordusu'nun bu muvaffakiyetlerine yalnız bir zevk-ı vicdânî ile değil, kuvve-i mâliyye ile de yardımcı kesilmelidirler. Bütün müsta'merâta yolladığımız vâizler, yalnız dînî değil, siyâsî, medenî bütün kuvvetlerle mücehhezdir... Bu gibi zevât-ı muktedire ve vesâit-i nâfizenin daha fasîh bir tarzda tedâriki ise bu mütedeyyin âlemin ihsân ve atâyâsına mütevakkıftır. Düşününüz ki, semeredâr olan mesâîmiz hudûdunu tevsî' ettikçe hem beşeriyete ve hem de ikbâl-i millî ve siyâsîmize hizmet etmiş olacağız" (Alkışlar)

Bundan sonra Hindulardan, Budistlerden, Mûsevîlerden tanassur eden kimselerin ismi okundu. Ve her isim okundukça alkışlandı. Bu hutbe üzerine yine Selâmet Ordusu, galeyâna gelmiş olan hıristiyanların âtıfetlerine nâil oldu.

Bu hutbeden siyâset-i dîniyyeye dâir olan sözleri nazar-ı im'âna almak bizim için ne kadar nâfi'dir. Afrika kıt'asında son İslâm mâlikânesi Trablus ile Bingazi'nin de idâre-i Salîb'e intikāl ettirilmesi, böyle bir siyâset-i dîniyye îcâbı idi. Avrupa devletleri İtalya'nın bu müstemlekeye vaz'-ı yed etmesine rızâ göstermişti. Çünkü Afrika'da bulunan bu iki vilâyetin makām-ı Hilâfet'e merbût bir halde kalmasını tehlikeli görmüşlerdi. Bunun için şehîd olan Urbânın akan kanlarına Avrupa sükûnetle bakmıştı. Avrupa, Afrika kıt'asını, bütün ma'nâsıyla maddeten Salîb'in taht-ı idâresine aldıktan sonra her hükûmet buralara akın akın misyoner hey'etleri yollamayı da unutmamıştı.

Avrupa bunu ne için yapıyordu? Çünkü bu bir siyâset-i dîniyye idi. Öyle bir siyâset-i dîniyye ki biz şimdiye kadar ondan uzak olarak yaşadık. Düşünemedik ki biz âlem-i hâricîye karşı hâl-i harbde idik. Peygamber-i zîşânımızın söylediği üzere harbde hîle ve hud'anın meşrûiyyetini ise idrâk edemedik. Biraz Avrupa görenlerimiz, biraz sathiyyât ile meşgūl olan gençlerimiz, din ile iştigāli ayıp addediyorlardı!... Bir Avrupalı sosyetesinde, müslümanım demekten çekiniyorlardı! Sonra din ile iştigāl, pek eski usûller ta'kīb edilmek şartıyla taşralı ulemânın himmetine bırakılmıştı. Onlarda ise siyâsî, ictimâî görgüler maatteessüf mefkūd olduğundan ilimleri maksûr olduğu gibi vaaz ve nasîhatleri de rûh-ı İslâm'ın nezâhetinden pek uzak bulunuyordu.

Bu sebeple müslümanlar, nâşir-i medeniyyet olan esaslara mâlik oldukları halde ondan istifâde yolunu bilemediler. Zâhiriyyât ile bağlanan bazı müslümanlar dahi bu tarz ile hâricin tehlikesini görerek hazırlanamadılar. Papazlar ise halk üzerinde nüfûz ve salâhiyete sahip olmak, dînî mebâhisden başka içtimâî, siyâsî mebhaslerde de muvaffak olabilmek için hep asîl aile evlâdlarından intihâb olunuyorlar ve dârülfünûn şu'belerinde hazırlanıyorlardı. Maalesef âlem-i İslâm'da bu esaslı yollar nazar-ı im'âna alınmadı. Selâmet Ordusu'nun diğer bir hatîbi, vâizlerden bahs ederken diyordu ki: "Elsine-i şarkıyyeye dâir tedrîsâtımız pek mükemmeldir. Şimdi binlerce vâizlerimiz vardır ki elsine-i şarkıyyede pek belîğ hutbeler îrâd edebilirler..."

Ben müslümanlara daha doğrusu İstanbul ulemâ-yı İslâmına soruyorum, elsine-i efrenciyyeden de vazgeçerek soruyorum: Fasîh Arapça ile veya Fârisî lisânıyla vaaz ve nasîhate kādir kaç âlimimiz vardır? Düşmanlarımız dindâşlarımızı müteaddid vesâit-i maddiyye ile iğfâle çalışırlarsa kabahat onların mıdır? Bu hâlet-i atâletkârâne ile biz nasıl rûh-ı hâtemü'l-enbiyâyı şâd edebiliriz?

Bunlar ihmâl edilecek, teseyyüb gösterilecek husûsât değildir. İslâm ulemâsına, müslüman gençlerine pek mühim vazifeler terettüb eden bir devrede bulunuyoruz. Hazret-i Peygamber: "Bildiğini hârice de öğret." Buyuruyorlar. Kime öğretiyoruz? Kendimiz bile öğrenmiyoruz.

Yine tekrar ediyoruz. Müslüman âlemi de, menâfi'-i umûmiyyesini nazar-ı mülâhazaya alarak bir siyâset-i dîniyye ta'kībine başlamalıdır. Ulemâsını, fuzalâsını bu ihtiyaç dâiresinde hazırlamalıdır. "Genç Adamın Hıristiyan Sosyetesi" nâmıyla Londra'da bir nevi' müessese te'sîs edilmiştir ki bunun Londra'da müteaddid şu'beleri ve büyük bir idâre-i merkeziyyesi vardır. Buralarda fakīr olup Londra'da iş ile, tahsîl ile meşgūl olan hıristiyan çocukları ikāmet ediyor. Bunların umûmî kırâat salonları, müteaddid müzâkere odaları, ictimâ' mevki'leri vardır. İştanbul'da taşradan ve memâlik-i sâire-i İslâmiyyeden gelen müslümanlar için neden böyle bir sosyete teşkîl edilmiyor?*

[340] Faraza burada bir takım Hindli, Mısırlı gençlere rast geldik. Türkiye'de tıp tahsîl etmek istiyorlar. Böyle bir müessese teşkîl edilse bundan az mı fayda hâsıl olur.? Kezâlik Şeyhülislam efendi hazretlerinin nazar-ı dakīka-bînânelerine kemâl-i ehemmiyetle arz ederiz ki elsine-i ecnebiyyeye ve alelhusûs Arapça ve İngilizce'ye vâkıf olmak üzere Bâb-ı Meşâhat-penâhî'de bir "Müsâfirîn-i İslâmiyye Teşrîfâtçılığı" küşâdını taht-ı karâra almalıdırlar. Bazen Hilâl-i Ahmer tertîbâtıyla uğraşarak bizim için binlerce liralar toplayan bir Hindli kardeşimiz İstanbul'a geliyor da bir han, bir otel köşesinde mensî ve muattal bırakılıyor. Kardeşi olan Türklerin

* Evkāf Nezâreti arzu ederse bunun nizamnâmesini yollarız.

arasında uğradığı bu hal, bir inkisâr-ı hayâli mûcib oluyor. Bunlar ihmâl edilecek mes'ele değildir.

Kezâlik me'mûrîn-i hâriciyyemiz, Müslümanlardan mürâcaat eden dindaşlarımıza karşı gösterdikleri o lâ-ubâliyâne siyâseti biraz tebdîl etmelidirler. Kemâl-i teessürle söylerim ki Fâtih Diridnotu'nun tezgâha vaz'ı merâsiminde bulunmak üzere Londra Cemâat-i İslâmiyyesi'ne bir da'vetnâme bile yollanmadı!! Bizim için mâddî ve ma'nevî her türlü fedâkârlıklarda bulunan ve bizi perestişkârâne bir samîmiyetle seven bu müslümanlar bu gibi muâmelelerden pek dilgîr oluyorlar. Onun için İstanbul'daki evliyâ-yı umûrumuzun bu husûslar üzerine kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatlerini celb eder ve bu mülâhazalarla bu gün Osmanlı muhîtine akıl ve mantıkla tedvîr olunur bir "Siyâset-i Dîniyye" tavsiyesinde bulunuyorum.

Âsâr-ı Münteşire:

DONANMA MECMÛASI

Donanma-yı İslâm Farîza-i Dîniyye ve Milliyye Cem'iyet-i muhteremesinin ferdâ-yı teessüs ve ictimâından beri kuvve-i bahriyye-i İslâmiyyeyi düştüğü, düşürüldüğü gayyâ-yı ademden çekip sâha-i vücûda çıkarmak, bir zamanlar Barbaroslarımızın, Piyâlelerimizin, Turgut ve Seyidlerimizin riyâset ettikleri, hilâl-i İslâmîyi hurşîdlere gark olmuş bir levha-i semâvî gibi Hindistan sâhillerine kadar götürmüş olan –donanmamız derecesine i'lâsı için nasıl muzâaf bir şevk ve gayretle, nasıl fütûr-nâ-pezîr bir faâliyet, bir faâliyet-i îmân-ı vicdân ile çalışmakta olduğunu– içimizde ki nîm-muhtefî ve belki gayr-ı mahfî düşmanlarımızdan başka inkâr edebilecek hiçbir Muhammedî yoktur. Sevgili milletinin, mukaddes vatanın hayatını, hayât-ı nâmûs ve istiklâlini teessür giryelerıyle kucaklamış bu pek muhterem cem'iyet, İslâm donanmassına izâfetle aylık bir mecmûa neşrini de düşünmüş idi. Mecmûa nefîs ve kıymetdâr makālât ile intişâra başladı. Lakin hâiz olduğu kıymet ve meziyetiyle mütenâsib rağbet göremedi. Cem'iyet-i muhteremenin bütün mesâîsine rağmen mecmûa layık olduğu makām-ı bâlâ-terînine çıkarılmadı. Zavallı mecmûa! Boynunu bükmüş bir garîb vaz'iyetiyle İslâm yurdunun selâmeti nâmına olsun iltifât bekledi. Rağbet umdu durdu. Düne kadar şob dediğimiz Bulgarların gerçekten okumak yazmak bilmez şob takımları kendi gazetelerine okur-yazanları, mütefekkirleri kadar rağbet, müştâkāne, mütehâlikâne rağbet gösteriyorlar. Bunlardan biri "Sen okumak bilmezsin, gazete almaktan ne anlarsın?" tarzında ma'rûz kaldığı suâle bakınız –Ey müslümanlar!– Ne cevap veriyor: "Ben okumak bilmezsem mektebe giden evlâdım da bilmez değil ya. Gazeteyi okuyacak kimse bulamazsam yırtar atarım. Hiç olmazsa gazetenin tevsî'-i dâire-i intişârına hizmet şerefiyle mübâhî olurum. Çünkü gazete Bulgar milletinin terakkī ve teâlîsine çalışıyor. Ben de o milletin bir ferdiyim. O çalışırken ben nasıl dururum?"

Bu ulvî his asıl müslümanların malı olmak lazım gelirken eyvâh!..

Donanma Mecmûası'nın hiçbir kıymet-i ilmiyye ve fenniyyesi olmasa bile vatanın te'mîn-i selâmeti gibi mukaddes bir fikrin mahsûlü o kadar rağbet bulmalıydı, ki cem'iyet-i muhtereme yüz binlerce nüshanın lüzûm-ı tab'ı karşısında şaşırmalıydı. Evet öyle bir bahtiyarlığı görmeli idi. Bu faraziyyeyi yalnız İstanbul te'mîn edebilirdi. O zaman geçti. Efsûs, ki kan ve âteş tûfânları içinde boğulup târîh-i inkılâbın birinci sahifesi içine gömüldü gitti.

Şimdi *Donanma Mecmûası* şeklini büyülttü. Aylıktan haftalığa nakl-i vazîfe ederek intişâra başladı. Fiyatını da –ümîd-i rağbet ve iltifât ile!– üç kuruştan kırk paraya indirdi.

Tekrar ederim: Bunun hiçbir kıymeti olmasa bile kurtaramadığı bedbaht Rumeli'ne bedel Anadolumuzu o anayurdumuzu, o, İzmir sevâhilinden kangrene tutulmak tehlikesinde bulunan anayurdumuzu muhâfaza etmek gibi bir büyük, bir mukaddes vazîfe içinde çırpınıyor.

Ey müslümanlar! Bulgarın yukarıya nakl ettiğim sözlerini pîş-i nazar-ı ibrete alalım. Okumak yazmak bilmeyen bir Bulgar, milletini, vatanını nasıl düşünüyor! Onun gösterdiği rağbet âdî bir cerîdeyedir.

Bir müslüman kırk para vermekle kesesinde hiçbir hafiflik, hiçbir boşluk hissetmez. Fakat yüz bin müslüman, hayır bu kadara gönül razı olmaz, belki üç yüz bin müslüman birer kuruşlarıyla donanmamıza haftada üç bin lira te'mîn eder. Ayda 12 000, senede 144 000 lira...! En mükemmel bir torpido veya -pek ziyâde muhtaç olduğumuz– bir tahtelbahr.

Haydi –Ey Dindaşlar!– Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye'nin, kendi öz hayât-ı dînî ve millîmizin selâmeti nâmına! İşte buna son fırsat derler!

Mehmed Fahreddin.

BALKAN DÂSTÂN-I FECÂYİİ

Başmuharririmiz Mehmed Âkif Bey'in Balkan mezâlimini olanca dehşetiyle tasvîr eden pek hazîn bir şiiri inşâallâh gelecek nüshamıza derc olunacaktır ki bu dâstân-ı fecâyi' *Sebîlürreşâd*'ın üç dört sahîfesini işgāl edecektir.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

23 Temmuz 1914 | 29 Şa'bân 1332 | Perşembe | 10 Temmuz 1330 | Cild: 12 - Aded: 306

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 28 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...[1]

Ne kaldı arkaya? Dördüncü kısmın efrâdı.
Bu zümrenin de sefâhet hayât-ı mu'tâdı.
Hem i'tiyâdını hiçbir zaman değiştiremez;
O nazlı sîneye, zîrâ, acıklı şey giremez!
Geçen kıyâmet için "fırtınaydı, geçti" diyor,
Diyor da zevkine, vur patlasın, devâm ediyor!
– Bugün Florya mı? A'lâ! Yarın ne var?
– Konser...
"Sular" da pek ömür amma, açık değil, dediler.
– Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya!
– Hakîkat öyle! Ne yapsak? Gider misin Mama'ya?
– Ne var ki?
– Orta oyun var. Gelir misin? Haydi!
– Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil...
– Abdi.
– Hayır hayır! Bana lâzım değil ne Abdi, ne şey!..
– Nedense pek asabîsin bugün, Ferîdun Bey!
– Değil, bu tatsız oyunlar çekilmiyor: Monoton!
– Pekî! Ne yapmalı? Sen bâri söyle... Bak: Saat on.
– Evet, ne yapmalı? Dur dur! Ne Üsküdar, ne Mama;
Tiyatro olmalı, yâhud güzelce bir sinema.

Demek tiyatro severmiş benim sevimli beyim...
O halde ben ona tam altı sahne arzedeyim:
Ki her birinde değişsin bütün bütün âhenk;
Zemîni yeknesak olsun, edâsı rengâ-renk!

Edirne kal'asıdır gördüğün hisâr-ı mehîb;
O zirvesinde biten simsiyâh ağaç da: Salîb!
Bizim midir sanıyorsun şu yükselen bayrak?
Çeken: Savof... Lala Şâhin değil, kuzum, iyi bak!
Edirne... İşte o İslâm'ın âhenîn sûru;
Edirne... İşte o Şark'ın cebîn-i mağrûru;
İkinci arş-ı teâlîsi Âl-i Osmân'ın;
Birinci mevki'-i feyyâzı, belki, dünyânın;
Edirne... İşte o Dârü'l-hilâfe'nin kilidi;
Sefîl ayakları altında Bulgar'ın şimdi!
Muzaffer ordusu hakkıyle intikām alıyor:
Çoluk, çocuk, kadın, erkek, ne bulsa parçalıyor.
Bu katl-i âma da râzîyim ihtirâm olsa,
Harîm-i dîni de geçtik, harîm-i nâmûsa!
Şu dört minâreli câmi' ki yoktu hiçbir eşi;
Ki parlıyordu hilâlinde san'atin güneşi;
[342] *Salîbi sîneye çekmiş de bekliyor... Nevmîd!*
Ezan sadâsı değil duyduğun tanîn-i medîd!
O şanlı ma'bedi Sultan Selîm-i mağfûrun;
Ki ihtişâmına benzerdi subh-i mahmûrun;
Nasıl gurûb edivermiş ki: Bir ziyâ, bir nûr,
O kanlı bezlerin altından olmuyor manzûr!
Ne sînesinde Hudâ var, ne hâtırında Nebî...
Zalâm-ı küfre gömülmüş boyunca lâşe gibi!
Birer mezâr-ı müebbed kesilmiş evlere bak:
Beş ayda kırk bini sönmüş ki yanmıyor tek ocak!
Sokak sokak dolaşan sayha: Vâpesîn feryâd;
Derin derin duyulan ses: Enîn-i istimdâd.
Dışarda kendisi mahkûm, içerde nâmûsu...
Esîri öldürüyor, bak ki, zulmün en koyusu!

Meriç'le Tunca'nın üstünde gördüğün kümeler
Nedir bilir misin? Enkāz-ı târmâr-ı beşer!
Sarayiçi'ndeki bîçâreler ki hepsi kadın...
Kenâra vurmuş olan kısmıdır bu ecsâdın!
Nazarlarında sönen gözlerin sönük nazarı;
Kulaklarında civârın enîn-i muhtazarı;

[1] A'râf, 7/185.

Kucaklarında birer na'ş-ı pâre pâre defîn...
Ecelle uğraşıyor bir yığın kemik... Ne hazîn!
Yalın ayak, baş açık, bir paçavra sırtında;
Bu tamtakır adanın tamtakır muhîtinde;
Acından ölmeye mahkûm olan zavallıları,
Sular bıraksa da Bulgar bırakmıyor dışarı!
Ne kurtulur, ne ölür... Derde bak, felâkete bak:
Hayat? O hakkı değildir. Ölüm? Ölüm de yasak!

– Nedir şu karşıki vâdîyi bir alev bürüyor;
Fakat yılan gibi yerlerde kıvranıp yürüyor?
– Nedir mi? Kükremesinden de bellidir: Arda...
– Ya imtidâd-ı mehîbince yükselen her ada?
– Mezâr-ı sâbihi binlerce gövdenin, kafanın!
– Bu kıpkızıl derenin reng-i âteşîni, sakın,
Şafak bulutlarının zılli olmasın?
– Heyhat!
Sevâhilinde onun söndürüldü öyle hayat:
Ki aktı sel gibi aylarca hûn-i mazlûmu!
– Bu kanlı perde nedir?
– Hangi kanlı perde, şu mu?
Gümülcine'yle havâlîsidir ki, bir canavar
Bu mel'anetleri yapmaz -meğer ki Bulgarlar!-
Ne ihtiyar seçiyor, bak, ne kimsesiz tanıyor;
Beş altı günde otuz bin adam boğazlanıyor!
Pomakların deşilip süngülerle vicdânı;
Alınmak isteniyor tâ içinden îmânı!
Birer birer oluyor ırzı, mâli, yurdu heder...
Gidince hepsi elinden: "Ya Bulgar ol, ya geber!"
Şu, göğsü baltaların en körüyle parçalanan,
Şu, beyni taşların altında uğrayıp kafadan,
Karın, çamurların üstünde, inleyen canlar;
Şu, bir yığın kömür olmuş, kül olmuş insanlar,
Ki gazlı bezle, o olmazsa, yağlı katranla
Yakıldı Bulgar'a şâyeste bir soğuk kanla;
"Salîb'e secdeye varmak Hudâ'ya isyandır."
Deyip Hudâ'sına kurbân olan şehîdandır.
"Ya Bulgar ol, ya geber!" sâde hâinin dediği...
Tanassur etmeye koyvermiyor ahâlîyi,
Bahânesiyle imam görmüyor mu, çıldırarak,
Kuduzca saldırıyor intikām için ite bak!
Sarıklarından asılmışların hesâbı mı var?
Yetişmiyor gibi yer, bir de gökyüzünde mezar!
Siz, ey başındaki destârı etmeyip de fedâ,
Onunla âlem-i lâhûta yükselen şühedâ!
Ne mutlu sizlere: Dünyâda çok ölüm gördüm;
Tahattur etmiyorum böyle kahraman bir ölüm.
Cihanda Habl-i İlâhî'ye i'tisâma, sizin
Şu kahramanlığınızdır yegâne levh-i güzîn!
Siz, ey vücûduna elvermeyip de hâk-i mezâr,
Nesîm-i sâfa gömülmüş ricâl-i berhurdâr!
Biz almasak bile a'dâdan intikāmınızı;
Hudâ ki defter-i ebrâra yazdı nâmınızı,
Günün birinde şu dağlardan indirir elbet,
O intikāmı alan kanlı canlı bir millet!

– Nedir uzakta nümâyân olan şu ıssız ova,
Ki pek hazin duruyor?
– Bilmiyor musun? Kosova!

[343] *Nasıl bilirdin! Evet, bilmesen de hakkın var:*
Bırakmamış ki, taş üstünde taş, kuduz canavar!
Yol uğratıp da bu sahrâdan önce geçmişsen;
Görür müsün, bakalım, bir nişâne geçmişten?
Ne olmuş onca mefâhir? Ne olmuş onca diyâr?
Nasıl da bitmiş o saymakla bitmeyen âsâr!
O, Yıldırım gibi sâhib-kıranların, ebedî
Sadâ-yı kahrı fezâsında çınlayan vâdî,
Bir inkılâb ile, yâ Rab, nasıl harâb olmuş?
Ki çırpınıp duruyor her taşında bin baykuş!
Murâd-ı Evvel'i koynunda saklayan toprak,
Kimin ayakları altında inliyor hele bak!
Kimin elinde bıraktık... Kimin emânetini!
O Pâdişâh-ı Şehîd'in huzûr-ı heybetini
Sonunda çiğneyecek miydi Sırb'ın orduları,
İçip içip gelerek önlerinde bandoları?
Sen, ey Şehîd-i muazzam ki rûh-ı feyyâzın
Duyar neler çekiyor yerde kalmış enkāzın!
O rûhtan bize bir nefha olsun indiriver...
Ki başka türlü uyanmaz bu gördüğün ölüler!..

– Nedir şu karşıda birçok karaltılar yürüyor?
– Muzaffer ordu ahâlîyi şimdi öldürüyor.
Nüfûs-ı müslime çokmuş da gayr-ı müslimeden,
İdâre müşkil olurmuş tevâzün eylemeden.
Demek tevâzün içindir bu müslüman kesmek;
O hâsıl oldu mu artık adam kesilmeyecek!
Tevâzün olmadı besbelli: Her taraf yanıyor;
Odun kıyar gibi binlerce sîne doğranıyor!
Ne reng-i muzlime girmiş o yemyeşil Kosova!
Şimâle doğru bütün Pirzerin, İpek, Yakova,
Fezâ-yı mahşere dönmüş gırîv-i mâtemden...
Hem öyle arsa-i mahşer ki: Yok şefâ'at eden!
Ne bir yaşındaki ma'sûm için beşikte hayat;
Ne seksenindeki mazlûm için eşikte necât;
O, baltalarla kesiktir; bu, süngülerle delik...
Öbek öbek duruyor pıhtı pıhtı kanla kemik!
Bütün yıkılmış ocak, başka şey değil görünen;
Yüz elli bin bu kadar hânümânı buldu sönen!
Siz, ey bu yangını ihzâr eden beş altı sefîl,
Ki ettiniz bizi Hırvat'la Sırb'a karşı rezîl!
Neden Halîfe'ye Kur'ân'la bağlı Arnavud'u
Ayırdınız da harâb ettiniz bütün yurdu?
Nasılmış, anlayınız iddiâ-yı kavmiyyet?
Ne yolda mahvoluyormuş bakın ki bir millet!
Siz, ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler!
Kaçıp da kurtuluruz sandınız... Fakat, ne gezer!
Bugün belânızı bulmuş değilseniz, mutlak,
Yarınki sâikalar beyninizde patlayacak!

Şişip şişip gidiyorsun, değil mi, ey Vardar?
Ya boğduğun kadının, erkeğin hesâbı mı var!
Mezârı olmuş iken bunca na'ş-ı mevvâcın,
Cenâze yutmaya hâlâ mı doymaz emvâcın?
Ne oldu yâdına her gün hutûr eden o nukūş?
Nedir bu göğsüne çökmüş sevâd-ı cûşâcûş?
Neden kısıldı muhîtinde çağlayan nagamât?

Bir âşinâ sesi duysaydım ölmeden... Heyhât!
O kanlı canlı yiğitler ki: Zıll-i bîdârı,
Koşar gezerdi senin dûş-i imtinânında;
O anlı şanlı gelinler ki: Nûr-i dîdârı,
Uyurdu nâz ile âgūş-i mihribânında;
O kahraman babalar, anneler ki: Sâhilini
Dönerdi, her biri evlâdının tutup elini...
O gölgelerle berâber birer hayâl-i tebâh,
Birer hayâl-i defîn oldu şimdi... Öyle mi? Âh!

Selânik'in, Siroz'un, bak, o nâmdâr ovası,
Kimin elinde bugün, hangi haydudun yuvası?
Zemîni öyle boyanmış ki, hûn-i İslâm'a:
Kızıl kesâfeti çökmüş cebîn-i eyyâma!
Kızıl ufukların altında kıpkızıl her yer...
Kızardı, baksan a, dağlar, kızardı vâdîler;
Kızardı çehre-i dünyâ; kızardı rûy-i semâ;
Fakat şu mâvili bayrak kızarmıyor hâlâ!
Onun salındığı yerlerde bir kızıl tûfan,
Ne can bıraktı, ne îman, ne boğmadık vicdan!
Minâreler serilip hâke, sustu ma'bedler;
Yıkıldı medreseler; dümdüz oldu merkadler.
Mesâcidin çoğu meydanda yok, kalanlar ise
[344] *Ya gördüğün gibi meyhânedir, ya bir kilise.*
Şehirde evlere baskın; kazâda katl-i nüfûs;
Kurâda kalmadı telvîs olunmadık nâmûs!
Yapan da kim? Adı Osmanlı, rûhu Yûnanlı,
Bu işde en mütehassıs bölük bölük kanlı!
"Mukaddes ordu"yu te'yîd eden bu azgınlar
Saçıp savurdular etrâfa öyle yangınlar:
Ki uğradıkları yerlerde tütmüyor bir ocak...
Kıyâm-ı haşre kadar, belki tütmeyip duracak!
Adım başında şekāvet, adım başında kıtâl;
Şenâ'atin ne kadar kanlı şekli varsa: Helâl!

Şu, haç kazılmak için alnı parça parça olan;
Şu, vaftiz etmek için buzlu gölde dondurulan
Zavallılar; şu soğuklarda titreşen eytâm;
Şu, süngülerle aranmış delik deşik erhâm;
Şu, na'şı kanlı çarıklarla çiğnenen kızlar;
Şu, hânedânı sönenler; şu hânümansızlar;
Şu, ümmehât-ı perîşan; şu derbeder evlâd;
Şu, saç yolan ninecikler; şu inleyen ecdâd;
Şu, bombalarla çöken kubbeler derûnundan,
Kemik sütunları hâlinde fışkıran ecsâd;
Şu kül yığınları altında saklı gövdeleri
Tavâf eden, o yürekler dayanmayan feryâd;
Tiyatrolarda görülmez, değil mi, nazlı beyim?
Sıkıldın öyle mi? Dur başka sahne göstereyim:

Bilir misin duyulan hangi yurdun inlemesi,
*.....**
İkindi oldu mu yâhu? Nedir bu "salli!" sesi?
.....

* Vâiz bu yeni sahne-i fecâ'ati tasvîre başlamak üzere idi ki, müezzinin ikindi vaktini ihtâr eden "salli" sesi kubbeye aksetti. Lâkin, yarım saatten beri te'essür, nedâmet yaşları dökmekte olan cemâ'atin içinden pek azı bu sadâyı işitebildi.

Evet... İkindi... Gelin bâri bir duâ edelim...
Kabûl eder diyelim... Hakk'a ilticâ edelim:

Yâ Rab, bizi öldürme bu hicrân ile...
– Âmin!

Tâ çıkmayalım karşına hüsrân ile..
– Âmin!
Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık?
Kurbân olayım, biz bu tecellîden usandık!
Bir fecr-i ümîd etmeli ferdleri te'mîn...
Göster bize yâ Rab o güzel günleri...
– Âmin!

Ferdâlara kaldıksa eğer... Nerde o ferdâ?
Hâlâ mı bu İslâm'ı ezen mâtem-i yeldâ?
Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hûnîn?
Nârın yetişir... Bekliyoruz nûrunu...
– Âmin!

Müstakbel için sîne-i millette emel yok!
Bir ukde var ancak, o da: "Tevfîk-i ezel yok!"
Sensin edecek "var!" diye vicdanları tatmin:
Çok görme, İlâhî, bize bir nefhanı...
– Âmin!

Kur'ân ayak altında sürünsün mü, İlâhî?
Âyâtının üstünde yürünsün mü, İlâhî?
Haç Ka'be'nin alnında görünsün mü, İlâhî?
Çöksün mü nihâyet yıkılıp koskoca bir din?
Çektirme, İlâhî, bu kadar zilleti...
– Âmin!

Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn
–sonu–

Mehmed Âkif

* * *

[345] HADÎS-İ ŞERÎF

عَنْ سَلْمَانَ رضى الله عنه قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ شَعْبَانَ قَالَ: يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ أَظَلَّكُمْ شَهْرٌ عَظِيمٌ، شَهْرٌ مُبَارَكٌ، فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ، جَعَلَ اللَّهُ صِيَامَهُ فَرِيضَةً، وَقِيَامَ لَيْلِهِ تَطَوُّعًا، مَنْ تَقَرَّبَ فِيهِ بِخَصْلَةٍ مِنَ الْخَيْرِ، كَانَ كَمَنْ أَدَّى فَرِيضَةً فِيمَا سِوَاهُ، وَمَنْ أَدَّى فِيهِ فَرِيضَةً كَانَ كَمَنْ أَدَّى سَبْعِينَ فَرِيضَةً فِيمَا سِوَاهُ، وَهُوَ شَهْرُ الصَّبْرِ، وَالصَّبْرُ ثَوَابُهُ الْجَنَّةُ، وَشَهْرُ الْمُوَاسَاةِ، وَشَهْرٌ يَزْدَادُ فِيهِ رِزْقُ الْمُؤْمِنِ، مَنْ فَطَّرَ فِيهِ صَائِمًا كَانَ مَغْفِرَةً لِذُنُوبِهِ وَعِتْقَ رَقَبَتِهِ مِنَ النَّارِ، وَكَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْتَقِصَ مِنْ أَجْرِهِ شَيْءٌ، قَالُوا: لَيْسَ كُلُّنَا نَجِدُ مَا يُفَطِّرُ الصَّائِمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُعْطِي اللَّهُ هَذَا الثَّوَابَ مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا عَلَى تَمْرَةٍ، أَوْ شَرْبَةِ مَاءٍ، أَوْ مَذْقَةِ لَبَنٍ، وَهُوَ شَهْرٌ أَوَّلُهُ رَحْمَةٌ، وَأَوْسَطُهُ مَغْفِرَةٌ، وَآخِرُهُ عِتْقٌ مِنَ النَّارِ، مَنْ خَفَّفَ عَنْ مَمْلُوكِهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ، وَأَعْتَقَهُ مِنَ النَّارِ، وَاسْتَكْثِرُوا فِيهِ مِنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ: خَصْلَتَيْنِ تُرْضُونَ بِهِمَا رَبَّكُمْ، وَخَصْلَتَيْنِ لَا غِنًى بِكُمْ عَنْهُمَا، فَأَمَّا الْخَصْلَتَانِ اللَّتَانِ تُرْضُونَ بِهِمَا رَبَّكُمْ: فَشَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَتَسْتَغْفِرُونَهُ، وَأَمَّا اللَّتَانِ لَا غِنًى بِكُمْ عَنْهُمَا: فَتَسْأَلُونَ اللَّهَ الْجَنَّةَ، وَتَعُوذُونَ بِهِ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ أَشْبَعَ فِيهِ صَائِمًا سَقَاهُ اللَّهُ مِنْ حَوْضِي شَرْبَةً لَا يَظْمَأُ حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ» رواه ابن خزيمة فى صحيحه ثم قال صح الخبر. [1]

[1] İbn Huzeyme, *Sahîh*, Beyrut, c. 3, s. 191.

Meâl-i Şerîfi

Selmân-ı (Fârisî) radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz bir kere Şaban'ın sonuncu gününde bize bir hutbe îrâd ettiler. Buyurdular ki: "Ey nâs, büyük, mübârek bir ay (yaklaştı); gölgesi başınıza değdi. Öyle bir ay ki bin aydan daha hayırlı olan (büyük) gece ondadır. Öyle bir ay ki Allah azze ve celle hazretleri orucunu farz, gece namazını nâfile (tatavvu') kılmıştır. Bu ayda her kim (Cenâb-ı Hakk'a) bir haslet (cemîle) ile takarrub ederse başka bir ayda bir farz edâ etmiş gibi olur. Bu ayda her kim bir farîza edâ etse başka bir ayda yetmiş farîza edâ etmiş gibi olur. Bu ay sabır ayıdır. Sabrın ise sevâbı cennettir. Bu ay mu'âsât (yardım) ayıdır. Bu ay mü'minin rızkı artırılacak aydır. Bu ayda her kim bir sâime iftâr edecek şey verirse (bu yaptığı iş) günahlarına vesîle-i mağfiret, ateşten âzâd olmasına sebep olduğu gibi –o sâimin ecrinden hiçbir şey eksilmeksizin– onun ecri kadar ecre nâil olur." (Ashabdan bazıları): "Ya Resûlallâh, hepimiz sâime iftar edecek şeyi bulup verebilecek halde değildir." dediler. Bunun üzerine Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki: "Allah Teâlâ bu sevâbı bir tek hurma ile, bir içim su ile, bir yudum süt ile bir sâime iftar ettirene verir. Bu öyle bir aydır ki evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu âteş-i cehennemden âzâdlıktır. Bu ayda her kim memlûkünün işini tahfîf ederse Cenâb-ı Hak onu mağfûr ve ateşten âzâd eder. Öyle ise bu ayda (şu söyleyeceğim) dört hasleti ziyâdece bulundurmaya çalışınız. (O dört haslet ki) ikisi ile Rabbinizi râzı kılarsınız. Diğer ikisinden ise hiçbir vakitte mütağnî olamazsınız. Rabbinizi ırzâya sebep olan hasletlerin biri (Lâ-ilâhe illallah) şehâdetidir. Diğeri Allah'tan mağfiret dilemektir. Müstağnî olamayacağınız iki hasletin ise biri Allah Teâlâ'dan cenneti dilemek, diğeri ateşten Allah Teâlâ'ya sığınmaktır. Kezâlik her kim bir sâime (bir içim) su verirse Allah Teâlâ ona benim havzımdan öyle bir su içirecektir ki cennete girinceye kadar (bir daha) susuzluk nedir bilmeyecektir.

Bu hadîs-i şerîfi İbni Huzeyme *Sahîh*'inde rivâyet etmiş ve.. "Bu haber sahîhtir" diye sıhhatini beyân etmiştir.

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

CEVÂZIN HÜKM-İ ŞER'Î OLUP OLMADIĞI

– 4 –

Sâniyen – Muharrir-i muhteremin "Cevâz hükm-i şer'î değildir" da'vâsını isbât sadedinde îrâd ettiği delîlin asl-ı sânîsi "Kānûn ef'âl ve harekâtı takyîd etmek için vaz' olunur" kazıyyesi idi.

Filvâki' kütüb-i hukūkıyyede beyân olunduğuna göre kānûn bütün efrâdın mükellef olduğu kavâidin hey'et-i mecmûasıdır. Kānûn, hukūk-ı mektûbeye mürâdif ve hukūk-ı mevzûanın bir kısmıdır.

Asl-ı sânî hakkında münâkaşada bulunmak pek uzun olacağı cihetle muharrir-i muhterem ile beraber asl-ı sânîyi kabûl edeceğiz.

Fakat asl-ı evveli yani "Şerîat muhâfaza-i nizâm ve intizâm maksadıyla vaz' ve te'sîs olunmuştur" kazıyyesini ilmî olarak kabûl edemeyeceğiz. Çünkü felsefe-i cedîdede beyân olunduğu vechile bir kazıyye delîle makrûn olmadıkça ilmî olamaz. Delîl, bedîhî olmayan kazâyânın kazâyâ-yı ilmiyye olması için şart-ı zarûrîdir. Bedîhî olmayan da'vâ bilâ-delîl zikr olunursa tahakküm olur.

Muharrir-i muhterem nazarî olan "Cevâz hükm-i şer'î değildir" da'vâsını delîle makrûn kılmış ise de delîlin sugrâsı bulunan asl-ı evvel nazarî, muhtâc-ı isbât olmakla ilmen, mantıken bi'd-delîl isbât olunmak lâzım iken, asl-ı evveli isbât etmiyor da da'vâ-yı mücerredde bulunuyor. Bu cihet gûyâ müsellem, **[346]** müsbet imiş gibi aslâ isbât olunmuyor. Binâenaleyh delîlin sugrâsı ilmî değildir.

Muâraza tarîkı ile îrâd eylediğimiz delîl ilmîdir. Çünkü da'vâmız şöyle idi: Şerîat-i celîlemiz ancak dünya ve âhirete aid mesâlih-i ibâd için Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuş vâzıh ve zâhir bir yoldur. Da'vâmızı en kuvvetli bir kıyâs olan kıyâs-ı mukassem* ile isbât ediyoruz.

Şöyle ki: Vaz'-ı şerîat, ya abes veya muktezâ-yı hikmet olur. Vaz'-ı şerîat abes olamaz. Çünkü Şâri'-i Hakîm'den abes sâdır olmaz.** Sâniyen Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı mübîn-de [1](اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا), [2](وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ) buyurmuştur.*** Vaz'-ı şerîat abes olmayınca bittabi' muktezâ-yı hikmet olur.

Bu hikmet ya Cenâb-ı Hakk'a veya ibâda âid olur.

Hikmet nef'-i ilâhîye âid olamaz. Çünkü Cenâb-ı Hak kâmildir, müstekmel değildir; ganiyyün ani'l-âlemîndir, mâ-sivâdan müstağnîdir. Bu halde hikmet nef'-i ibâda âid olur.

[3](لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) nazm-ı celîli mûcebince şerîat-i celîlemiz bir minhâc, bir tarîk-ı vâzıh olmakla artık şerîat-i celîlemizin mesâlih-i ibâd için Allah tarafından vaz' ve te'sîs olunmuş vâzıh, zâhir bir yol olduğunda şüphe kalmaz.

Hakîm-i Müteâl olan şâri' vâcib ve harâm olan ef'âl ve harekâtta nasıl bir maslahat-ı ibâd ta'kīb etmiş ise câiz olan ef'âl ve harekâtta da öylece bir maslahat-ı ibâd ta'kīb etmiştir.****

Câizât vâcib ve haram olanlar gibi mesâlih-i ibâda hâ-

* Kıyâs-ı mukassem her birinin tasdîki ile hasmı ilzâma mecbûr eden iki mukaddimeden mürekkep olur. Kıyâs-ı mukassem pek müessir bir kıyastır: Siz ki hâl-i harbdesiniz hem habîr, hem müteyakkız olmalısınız. Siz habîr de değilsiniz, müteyakkız da değilsiniz, öyle ise hâl-i harbde değilsiniz... gibi kıyaslar kıyâs-ı mukassemdir. Kıyâs-ı mukassemin Fransızca'da mukābili Le Dilemme'dir.
Said Beyefendi da'vâsını kıyâs-ı mefsûlü'n-netâyic ile Le Sorite ile isbât etmek istiyor. Fakat asl-ı evvel gayr-ı müdellel olarak kalıyor.

** Delîl-i aklî.

1 Mü'minûn, 23/115.

2 Enbiyâ, 21/16.

*** Delîl-i naklî.

3 Mâide, 5/48.

**** Geçen haftaki makālemize mürâcaat oluna.

dimdir. Bu husûsta bir fark yoktur. Vâcib veya haram olan ef'âl ve harekâtta bir maksad-ı ilâhî gözetip de câizâtta bir maksad-ı ilâhî gözetmez isek câizât abes olmaz mı? Talep ve takyîd kasd-ı şâri' olur da tahyîr kasd-ı şâri' olmaz mı?

İnsanlar üzerinde Cenâb-ı Hak'tan başka bir hâkim yoktur. Hâkim bir hâdise hakkında üç vaz'iyette bulunur, üç türlü hükm eder: Mahkûmun-aleyhden ya fiili talep eder, ya terki talep eder, yahud mahkûmun-aleyhi serbest bırakır, muhayyer kılar.

Serbest olmak, muhayyer olmak filvâki' bir hüküm değildir. Fakat bir hükmün eseridir. Serbest olmak serbest bırakmanın eseridir, serbest bırakmak bir hükümdür.

Bir fiili takyîd eden Şâri'-i Hakîm olduğu gibi; bir fiili serbest kılan, ve serbest bırakan da Şârî'-i Hakîm'dir.

Bu beyâna göre cevâzın hükm-i şer'î olduğunda şüphe kalmıyor. Evet bir ibâha-i asliyye vardır ki fiil ve terkinden dolayı muâheze yoktur. Cevâza hükm-i şer'î değildir diyenler ibâha-i asliyyeyi kasd ediyorlar.

Nitekim muharrir-i muhterem 297 sahifede bir yerde "Hâl-i aslîsi ne ise yine odur" diğer bir yerde ise: "Ahkâm-ı asliyyeden olan cevâz ve ibâha" diyor.

Şüphe yok ki ibâha-i asliyye hükm-i şer'î değildir. Fakat ibâha-i asliyyeden mâadâ bir de ibâha-i şer'iyye vardır ki zikr olunan nefy-i muâhezeyi şer'in bildirmesidir. İşte bu i'lâm bilâ-şek hükm-i şer'îdir.

İslâm Mecmûası'nın on ikinci sayısında bu bahse dâir diğer bir zât tarafından yazılan makāleyi de ayrıca intikād edeceğimiz zaman bu hükm-i şer'înin hükm-i takrîrî veya hükm-i te'sîsî olup olmadığını beyân edeceğiz. Katara karışan bu zât-ı mütefakkıh *el-Müstasfâ*'dan naklen "İbâha hükm-i takrîrîdir" diyor. İbâhanın bir hükm-i şer'î olduğunu kabûl ediyor. İşte bu söz bizim sözümüze doğru bilmeyerek bir hatvedir.

Said Beyefendi diyor ki:

"Yoksa cevâz ve ibâhayı şer'-i şerîfin dâire-i şümûlüne idhâl edip de ekl ü şürbün cevâzı [1](وكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا) ile ve bilumûm ef'âlin hattâ meşy ü hareketin bile cevâzları [2](خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا) âyet-i celîlesi ile sâbittir demek kadar abes bir şey tasavvur olunamaz."

Evvelki makālelerimde beyân ettiğim vechile ilmü'l-helâl ve'l-harâm olan şer'-i şerîf, makāsıdı muhtevî olan şer'-i şerîf cevâz ve ibâhayı da dâire-i şümûlüne almıştır. Cevâza hükm-i şer'î diyen fukahâ-i dînden bir cemâat-i azîme* "ekl ü şürb gibi a'yân-ı müntefe'un bihâ şer' vürûd etmeden evvel mübâh idi." diyorlar. Nazm-ı celîle hasr etmiyorlar. (وكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا) nazm-ı celîli ile maksad-ı ilâhîyi anlamak için evvel emirde esbâb-ı nüzûlünü bilmek şart-ı zarûrîdir. Sonra "sebebin hâs olması hükmün umûmuna münâfî değildir" kāide-i usûliyyesine binâen hüküm tevsî' olunur.

Bir âyetin esbâb-ı nüzûlü şüphe yok ki akıl ile bilinemez. Burada her halde nakil hâkim olur. Binâenaleyh, İbrahim en-Nehaî, Mücâhid, Atâ, Said bin Cübeyr, Katâde'nin ve bir çok eimme-i selefin beyânlarına göre âyet-i kerîme Beyt-i Mükerrem'i çıplak tavâf eden müşrikîni red için inzâl olunmuştur. Âyet-i kerîmenin üst tarafı [3](خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) nazm-ı celîli olup setr-i avreti âmirdir. Müfessir-i muhakkık İbni Kesîr'in beyânı vechile **[347]** Beyt-i mükerrem'i çıplak tavâf eden müşrikîn bazı me'kûlât ve meşrûbâtı kendi nefislerine haram kılmışlar idi. İşte âyet-i kerîme ile onların ekl ü şürblerine müsâade olunuyor.

Filvâki' ekl, şürb mübâh ise de onun için bir had ta'yîn etmek lazım geleceğinden (وَ لاَ تُسْرِفُوا) nazm-ı celîli ile ekl ve şürbe bir had ta'yîn olunuyor.

Âyet-i celîle yemeyi, içmeyi terk etmenin zühd olmadığını da beyân ediyor. Şer'in delîl ile tahsîs ettiği mat'ûmât ve meşrûbâttan mâadâ kâffe-i mat'ûmât ve meşrûbâtın helal olduğuna da delâlet ediyor. Çünkü cemî'-i eşyada asıl olan ibâhadır. Ancak Şâri' bir delîl ile tahrîmini bildirir ise eşya haram olur.

Demek oluyor ki âyet-i celîleden maksat muharrir-i muhteremin dediği gibi "isrâfın men' ve hürmeti" değil imiş belki maksad-ı aslî "bir âdet-i mekrûheyi, bir örf-i câhilîyi men'" imiş, âyet-i celîle bu âdet-i mekrûheyi men' için sevk olunmuştur. Bununla beraber âyet-i celîle hem israfın men' ve hürmetine, hem delîl-i şer'î ile tahsîs olunan mat'ûmât ve meşrûbâttan mâadâ kâffe-i mat'ûmât ve meşrûbâtın helal olduğuna delâlet ediyor. (وكُلُوا وَاشْرَبُوا) nazm-ı celîli (وَ لاَ تُسْرِفُوا) nazar-ı celîline bir mukaddime değildir, belki (وَ لاَ تُسْرِفُوا) nazm-ı celîli (وكُلُوا وَاشْرَبُوا) nazm-ı celîlinin hudûdunu beyân ediyor. Men'-i israf bir maksad-ı aslî değil, belki bir maksad-ı tâlîdir.

(خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا) âyet-i kerîmesine gelince; âyet-i celîle ni'meti beyan ediyor, eimme-i Hanefiyye'den Kerhî ile Ebû Bekir er-Râzî ve cumhûr-ı Mu'tezile âyet-i celîle ile "eşyâda asıl olan ibâhadır", kāidesini istidlâl ediyorlar.

Bu hâlde âyet-i celîle müşârun-ileyhime göre eşyâda ibâhanın asıl olduğuna bir delîl oluyor.

Nâsıruddin el-Beyzâvî de âyet-i celîle ile "menâfi'de asıl olan ibâhadır" kāidesini istidlâl ediyor.

Âyet-i celîle ni'meti beyân etmekle beraber böyle bir kāideyi isbat edemez mi? Haydi dediğiniz gibi âyet-i celîleden maksat imtinân olsun. Fakat (كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا) âyet-i celîlesi maksad-ı tâlî olarak men'-i isrâfa delâlet ettiği gibi (خَلَقَ لَكُمْ) âyet-i kerîmesi de böyle bir kāideye delâlet etmez mi?

Bütün usûl-i fıkıh kitaplarında musarrah olduğuna göre ma'nâ-yı mesûkun-lehe (maksad-ı aslîye) delâlet eden lafza "dâll bil-ibâre", mesûk olmayan bir ma'nâya delâlet eden lafza "dâll bil-işâre" dendiği gibi, her nas (birinci ma'nâsı) hitâbın vukū' bulduğu sîga i'tibârıyla zâhir, ma'nâ-yı mesûkun-lehine delâlet eden karîne i'tibârıyla nas (ikinci ma'nâsı) olur.

Her iki âyet-i celîlede Said Beyefendi'nin beyân ettiği ma'nâlar dâl bil-ibâre, nas olması i'tibârıyladır.

Meselâ birinci âyet israfın men' ve hürmetine, ikinci âyet imtinâna delâlet ediyor. Bu halde âyetler dâl bil-ibâre ve nas oluyor. Bundan başka dâl bil-işâre, zâhir olması i'tibârıyla

[1] A'râf, 7/31.

[2] Bakara, 2/29.

* Ekser-i Hanefiyye, bâ-husûs Irâkıyyûn, ekser-i Şâfiiyye, ekser-i Hanbeliyye, Mu'tezile-i Basra-Sebîlürreşâd aded 303.

[3] A'râf, 7/31.

birinci âyet ekl ü şürbün cevâzına, ikinci âyet bilumum ef'âlin, hatta meşy ü hareketin cevâzına delâlet eder.

Keza [1](اَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا) nazm-ı celîlinden iki ma'nâ anlaşılır: Biri bey'in helal, ribânın haram olması; diğeri bey' ile ribâ arasındaki tefâvüt.

Âyet-i celîle ikinci ma'nâ için sevk olunmuş olmakla ikinci ma'nâda nas, birinci ma'nâda zâhirdir. Bey'in hılli ile ribânın hürmetine bil-işâre, bey' ile ribâ beyninde fark bulunduğuna bil-ibâre delâlet eder.

Elfâz bu iki ma'nâda pek ziyade şâyi'dir. Acaba Said Beyefendi nusûsun zâhir kısmı ile dâll bil-işâre kısmını inkâr mı ediyor? Maksad-ı aslî ile maksad-ı tâlîyi karıştırıyor mu?

كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ[2]

Muharrir-i muhterem diyor ki:

"Ahkâm-ı asliyyeden olan cevâz ve ibâhanın hiçbir delîl-i şer'îye ihtiyacı yoktur."

Muharrir-i muhterem ahkâm-ı asliyye demekle ibâha-i asliyyeyi kast ediyor. Ânifen zikr olunduğu üzere ibâha-i asliyye hitâba taalluk etmez. Fakat şer'an da böyle olduğunu nereden bileceğiz?

Said Beyefendi'ye intisâr için bir makāle yazan zât-ı mütefakkıh: "Şer'in bir şeyi ibâhası onu vürûd-ı semi'den evvelki hâli üzere terk ve takrîridir" diyor. Bunu kabûl edelim. Şer'in evvelki hâli üzere terk ve takrîrini şüphe yok ki ya şer'in sükûtundan, veya nutkundan öğreneceğiz. Şer'in sükûtu da, nutku da bir delîl-i şer'îdir. Çünkü şer'in sükûtu berâet-i asliyye, istishâb; nutku da nas demektir. Siz ister iseniz bütün meskûtün-anha câiz diyebilirsiniz, bu bâbda münkirîn-i kıyâsa peyrev olmuş olursunuz.

İster iseniz meskûtün-anhı bir asl-ı mantûkun-bihe ilhâk ederek ona göre bir hüküm verebilirsiniz. Bu bâbda da müsbitîn-i kıyâsa iktidâ etmiş olursunuz.

Şer'in ne sükûtundan, ne nutkundan kurtuluş yoktur. Şer'-i enverin sükûtu da, nutku da hikmet ve maslahatı câmi'dir. Şer'den kurtulmak için, onu inkâr etmekten başka bir çare yoktur. Şer'-i enverin ahkâm-ı asliyye hakkında ne dediğini ancak delîl-i şer'î ile öğreniriz. Delîl-i şer'î bazılarının zu'mu vechile yalnız delîl-i naklî değildir. Delîl-i aklî de delîl-i şer'îdir. Demek oluyor ki ahkâm-ı asliyyenin de delîl-i şer'îye ihtiyacı vardır. Hilâf kitaplarında edille-i meşrûiyyet-i ahkâm otuzdan ziyâde zikr olunuyor. **[348]**

Müşârun-ileyh diyor ki:

"Teaddüd-i zevcâtın cevâzını beyân eden [3](فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) âyet-i celîlesinden maksat dörtten ziyâdeyi tahrîmdir. Yoksa teaddüd-i zevcâtın cevâzını beyân değildir."

Âyet-i mezkûreden maksat ne olduğunu anlatmak için evvel emirde esbâb-ı nüzûlü bilmek lazımdır.

Âyet-i celîle üst tarafta bulunan [4](وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى) nazm-ı celîlinin cevâbıdır. Eimme-i hadîsin tahrîcleri vechile bir kimsenin taht-ı hacrinde bir yetîme var idi. Yetîmenin malı ve cemâli velîsinin hoşuna gitmiş, yetîme velîsini malında şerîk kılmış idi. Böyle olduğu halde velîsi onun hakkında adâlet icrâ etmeksizin, başkasının verdiği mehri vermeksizin tezevvüç etmek istiyor idi. Âyet-i kerîme bu hâli nehy ediyor da "yetîmeler hakkında adâlet edemeyiz diye korkar iseniz onları almayın, onlardan mâadâsını alın" diye emr ediyor.

İşte maksat yetîmeler hakkında adâlet icrâ olunmayacak ise yetîmeleri almayıp ona bedel diğer kadınları almaktır. Yoksa dörtten ziyâdeyi tahrîm değildir. Şu kadar ki bazı selef "Âyet-i celîle zamân-ı câhiliyye ile bidâyet-i İslâm'da cârî olan lâ-aletta'yîn teaddüd-i zevcâtı dörde kasr ile nesh etmiştir." diyor.

Teaddüd-i zevcâtın cevâzını beyân eden âyet-i celîleden maksat dörtten ziyâdeyi tahrîm olmadığının bir delîli de firak-ı İslâmiyye asl-ı teaddüdde ittifâk ettikleri halde dörde kasırda ihtilâf ediyorlar.

Âyet-i celîleyi ta'kīb eden [5](فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً) nazm-ı celîli müfessir-i şehîr Vâhidî'nin tahkīkı vechile (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى) nazm-ı celîli gibi "Kadınlar hakkında adâlet edemeyiz diye korkar iseniz teaddüdden vazgeçin; bire kasr edin" diye emr ediyor. Teaddüd-i zevcâta mesâğ-ı şer'î var ise de bu mesâğ mutlak değildi, belki şarta muallaktır. Yani beynlerinde adâlet icrâ etmek şartıyla meşrûttur. Bu şart bulunmazsa teaddüd-i zevcâta mesâğ-ı şer'î yoktur.

Teaddüd-i zevcât tabîata muvâfıktır. Hiçbir kimse şüphe etmez ki erkekler için izdivâc nasıl tabîî ve cibillî ise tenevvüe meyl de öylece cibillîdir. Teaddüd-i zevcâta, teaddüd-i firâşa i'tirâz edenler yalnız kavlen i'tirâz ediyorlar. Fakat fiiliyât ile i'tirâzlarını iskāt ediyorlar. Mu'terizlerin kavilleri fiillerine uygun gelmiyor. Mu'terizlerin fiilen kabûl ettiği teaddüd-i firâş ehl-i İslâmca bir dâire-i meşrûiyyette kabûl olunmuştur. Nesil zâyi' değildir. Doğan çocuk veledü'r-rişdedir, veledü'z-zinye değildir."* bilakis mu'terizlerin teaddüd-i firâşiyle nesil zâyi' olur, doğan çocuk veledü'z-zinye olur, veledü'r-rişde olmaz. Tabîb ilacı maraza göre tertîb edeceği; amel iktizâya mebnî olacağı cihetle ihtiyâc-ı sahîh ile muhtâc olduğu bir şeye me'zûn olmak her halde memnû' olmaktan daha a'lâ değil mi?

Erkeklerin birçoğu muhârebede, esbâb-ı maîşet uğurunda zâyi' oluyor, kadınlar tabîatıyla erkeklerden çok bulunuyor.

Lede'l-hâce bir erkek birden ziyâde kadın alabilmelidir ki kadınlar evlerde kapanıp kalmasınlar. Bâ-husûs kadınların hayız, nifâs, habel (cebel vezninde), vilâdet, irzâ', iyâs (hayızdan kesilme) gibi ahvâl-i tabîiyyeleri onların kuvvetlerini zayıf kılıyor. Zevcesi hayızdan kesilen veya kısır olan erkek zürriyete merâk edeceği, insan da hayvânât-ı sâire gibi nev'inin bakāsını isteyeceği cihetle ikinci bir kadın almaya ihtiyâc-ı tabîî ile muhtaç olur.

Görülüyor ki teaddüd-i zevcât muktezâ-yı tabîattir. Bâb-ı teaddüdü bütün bütün kapamak hem tabîata karşı gelmek, hem şer'a muhâlefet etmektir.

---

[1] Bakara, 2/275.

[2] Bakara, 2/211.

[3] Nisâ, 4/3.

[4] Nisâ, 4/3.

[5] Nisâ, 4/3.

* Veledü'r-rişde helal-zâde demek olup (راء) meksûr veya meftûh olur. Veledü'z-zinye haram-zâde, veled-i gayr-ı meşrû' demek olup, (زاء) meksûr olur.

Kur'ân-ı mübîn teaddüd-i zevcâtın ne vakit memnû' olacağını sarâhaten beyân ediyor: Fıkdân-ı adl.

Bir mazarrat ve mefsedete müncer olan câizâtın memnû' olacağı fıkh-ı celîlimizin muktezâsı olmakla câizât fıkdân-ı adlden mâadâ diğer bir mazarrat ve mefsedete mûsıl olur ise yine fıkhan memnû' olabilirse de; (haşyetü'l-efrenc), hevâ ve heves ve sâir bu gibi teşehhîler ile tagayyür edemez. Câizâtı (ta'bîr-i âlîniz vechile ahkâm-ı asliyyeyi) şer'-i şerîf tagayyür etmezse teşehhî nasıl tağyîr eder?

Şer'-i celîlimiz ancak dünya ve âhirete müteallik mesâlih-i ibâd için mevzû' olmakla ve bu mesâlih şâri'-i hakîmin tahdîd ettiği hudûd dâiresinde bulunmakla ancak bir maslahata mebnî ahkâm-ı asliyye tagayyür eder. Taadddüd-i zevcât memnû' olabildiği gibi nikâh da memnû' olur.

Ma'lûm-ı fâzılâneleridir ki nikâh alelıtlak câiz değildir. Nikâh hâl-i tevekānda (şiddet-i arzu halinde) vâcib, belki farz,* hâl-i i'tidâlde sünnet, havf-ı cevr hâlinde mekrûh, tayakkun-ı cevr hâlinde haram olur.

Müteaddid zevce edinen erkek kadınlar beyninde kasm (adâlet) etmekle mükelleftir. Kadınlar beyninde adâlet vâcibdir. Lede'l-mürâfaa kādî onu erkeğe emr eder, hükm-i kādîden sonra adâlet icrâ etmeyen erkek câir olmakla ta'zîr olunur.

Talâk da [1](فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا) nazm-ı celîli mûcebince hâcet olmadıkça memnûdur. Sû'-i ahlâk, dîk-ı ma'îşet, sû'-i zan gibi hâlâttan nâşî beyne'z-zevceyn adem-i imtizâc hâsıl olur ise, muâşeret-i ictimâiyye ve saâdet-i beytiyyenin devâmı mümkün olamaz ise iftirâktan **[349]** başka çare bulunamaz. Buna mebnî bâb-ı talâkı bütün bütün kapamak muvâfık-ı maslahat değildir.

Muharrir-i muhterem diyor ki: "Örf ve ıstılâh-ı usûliyyûnda ma'nâ-i maksûda delâleti i'tibârıyla nazm-ı *Kur'ân*'a nas ıtlâk olunur, maksûd olmayan ma'nâya nazaran nas ıtlâkı sahîh olmaz."

Şu ta'rîf pek doğrudur, fakat nassın diğer iki ma'nâsı daha vardır: 1- *Kur'ân*, hadîs, 2- Alelıtlâk lafız. Bir i'tibâr ile nazm-ı *Kur'ân*'a nas ıtlâk olunduğu halde diğer bir i'tibâr ile nazm-ı *Kur'ân*'ın bazısına nas ıtlâk olunmaz.

Muharrir-i muhteremin dediği gibi ma'nâ-i maksûda delâleti i'tibârıyla nazm-ı *Kur'ân*'a nas ıtlâk olunur, maksûd olmayan ma'nâya nazaran nas ıtlâk olunmaz. Fakat "zâhir" ıtlâk olunur. Diğer bir ma'nâ i'tibârıyla da ona nas denir. Muharrir-i muhterem dâll bil-işâreyi, zâhirî münâsebet geldiği halde her nedense zikr etmiyor da nassın ma'nâlarını fark edemeyenleri galata dûçâr ediyor. Kāriînin bir gûnâ galata düşmemeleri için şu kadarcık îzâha lüzum hissettim.

Muharrir-i muhterem diyor ki:

"Cevâz hükm-i şer'î değildir. Çünkü eser-i hitâb olmaya salâhiyeti yoktur." Evet cevâz-ı aslî (ibâha-i asliyye) eser-i hitâb değildir. Fakat cevâz (ibâha-i şer'iyye) eser-i hitâbdır. Çünkü cevâz-ı şer'î cevâz-ı aslîyi i'lâmdır. İ'lâm her halde kıbel-i şer'den olur. Burada da bir taglît vardır.

Muharrir-i muhterem diyor ki:

"Cevâzın mefhûm ve mâhiyeti bir şeyin fiil ve terkinin adem-i rüchânından ibâret bir emr-i selbî ve ademîdir. Cevâz vücûb ve hürmetin ademinden başka bir şey değildir."

Cevâzın emr-i selbî olması i'tibârîdir.

İlm-i mantıkta beyân olunduğu üzere mâhiyet iki kısımdır: Mâhiyet-i hakīkıyye, mâhiyet-i i'tibâriyye.

Mâhiyet-i hakīkiyye: Hâricde mevcûd olan mâhiyettir ki bizim i'tibârımızın onda dahli yoktur; insan, at, ağaç ve sâir maddiyâtın mâhiyeti gibi. Mâhiyet-i i'tibâriyye: Hâricde mevcûd olmayıp bizim i'tibârımızda mevcûd olan mâhiyettir; müselles, cevâz, vücûb ve sâir mücerredâtın mâhiyeti gibi. Ta'rîf-i ismîler mâhiyet-i i'tibâriyyeyi müş'irdir.

Cevâz muharrir-i muhteremin ta'rîfi gibi ta'rîf olunduğu halde istivâ'-i tarafeyn ile, tahyîr ile de ta'rîf olunur ve bu ta'rîfe göre emr-i selbî olmaz, belki emr-i îcâbî olur.

Vücûb ile hürmet de şöyle ta'rîf olunur:

Vücûb.– Fiilinde muâhezenin ademinden ibârettir,

Hürmet.– Terkinde muâhezenin ademinden ibârettir.

Bu halde vücûb ile hürmet de emr-i i'tibârî oluyor. Artık bunlarda da mı delîl aramayacağız?

Muharrir-i muhterem "Cevâzın mâhiyeti: Vücûb ve hürmetin intifâsından başka bir şey değildir" diyor.

Bu beyân kabûl olununca vücûb ve hürmet hakkında da böyle denilecektir: Vücûbun mâhiyeti: Cevâz ve hürmetin intifâsından ibârettir, hürmetin mâhiyeti: Vücûb ve cevâzın intifâsından ibârettir.

Böylece her üçünün mâhiyeti emr-i selbî olduğu gibi emr-i îcâbî ve vücûdî olabilir: Vücûbun mâhiyeti: Taleb-i fiil, hürmetin mâhiyeti: Taleb-i terk, cevâzın mâhiyeti: Tahyîr olur. Bu halde her üçü de delîle muhtaç olur.

Umûr-ı i'tibâriyyeye nasıl hüküm binâ olunur? Umûr-ı i'tibâriyyeye binâ olunan hüküm hükm-i i'tibârî olacağından muharrir-i muhteremin hükmü de emr-i i'tibârîdir. Emr-i hakīkī değildir.

Muharrir-i muhterem diyor ki: "Usûliyyûn ve fukahâ-yı mezâhib bir hatâ-yı ictihâd ve daha doğrusu açık bir hakīkatten gaflet neticesi olarak cevâz, vücûb ve hürmet gibi eser-i hitâbdır; Şâri'in hitâb ve beyânına muhtaçtır, diye hüküm ettiklerinden ..."

Farz edelim ki tahyîr emr-i ademî olsun, bir illete muhtaç olmasın, bir hâdise hakkında vücûb ve hürmet; eser-i hitâb bulunmazsa tahyîr sâbit olsun. Fakat ibâha-i asliyyeyi i'lâm, ibâha-i asliyyeyi takrîr bir hüküm değil midir? İbâha-i asliyye i'lâm ve takrîre muhtaç değil midir?

İ'lâm ve takrîr de emr-i selbî midir? İ'lâm ve takrîrin emr-i vücûdî olduğunda şüphe mi var? İ'lâm ve takrîr bir illete muhtaç olmaz mı? İ'lâm ve takrîr hükm-i aslîden sonra olacağından emr-i hâdistir. Her halde bir illete muhtaçtır. İ'lâm ve takrîrin illeti şer'den başka olabilir mi? İ'lâm ve takrîr eser-i hitâb olmazsa nenin eseri olur?

Biz ibâha-i şer'iyyeyi "i'lâm bi-nefyi'l-harec" ile ta'rîf ediyoruz. Zât-ı mütefakkıh ise "takrîr li'l-hükmi's-sâbık" ile ta'rîf ediyor. Bunlara ne diyebilirsiniz? Cevâz i'lâm ve takrîrdir. Binâenaleyh bir hükümdür, ve eser-i hitâbdır. Usûliyyûn ve fukahâ-i mezâhib aslâ açık bir hakīkatten gaflet etmemişler, belki onların sözünü, maksadını anlamayanlar açık bir hakīkatten gaflet etmişlerdir. [2](يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا)

* Muhakkak sûrette zina vâki' olacağından korkulursa nikâh farz olur. Çünkü (ما لايتوصل الى ترك الحرام الابه يكون فرضا) kāide-i fıkhıyyesince bir haramı terke yegâne mûsıl olan bir şey farz olur.

[1] Nisâ, 4/34.

[2] Kehf, 18/104.

Muharrir-i muhterem diyor ki: "Bir dâire-i mahdûdeye inhisâr eden şerîati bütün ef'âl ve harekâtımıza teşmîl ediyor ... memnûiyetine bile hüküm olunuyor."

Evet şerîat bütün ef'âl ve harekâtımıza şâmildir.

Ef'âl ve harekâtımızın ya fiili, ya terki matlûbdur veyahud fiil ve terki mütesâvîdir. Gerek talep olsun, gerek istivâ-yı tarafeyn olsun, mutlakā şâri' tarafından i'lâm olunmak lazımdır.

Ef'âl ve harekâtımız ya helal veya haram olur. Ma'fuv olanlar helal demektir. Ef'âl ve harekâtımızın helal veya haram olduğunu şer'in bildirmesi lazımdır. Böylece şerîatimizin dâiresi bizi muhît olur. Müsbitîn-i kıyâs bir şeyin yalnız cevâzı hakkında değil, belki vücûb ve hürmete de şâmil olabilmek için **[350]** alelıtlâk hükmü hakkında bir delîl-i şer'î taharrî ederler. Ef'âl ve harekâtımız hakkında hükm-i aslîye mürâcaat ederek eşyâda asıl olan ibâhadır derler. Sonra o aslı tağyîr eden edille-i şer'iyyeye mürâcaat ederler, edille-i şer'iyyede merâtib gözetilerek eğer delîller müteârız olup dûnunda başka bir delîl bulunmazsa, yahud dûnunda delîl-i âhar bulunur da onunla beraber diğer bir muârız bulunursa asıl takarrür eder. Asılın takarrürü de bir delîl-i şer'î ile yani istishâb, berâet-i asliyye ile sâbit olur. Edille-i şer'iyye nassa münhasır değildir.

Hazrın ibâhaya tercîhi delîl-i ibâha ile delîl-i hazr müteârız olduğu sûrettedir. Çünkü şer'in menhiyyâta ihtimâmı evâmire ihtimâmından daha ziyâdedir. Burada edille bütün bütün yok değildir. Belki iki delîl vardır, fakat müteârızdır. Taâruzdan kurtulmak için birini tercîh lazım geleceğinden ve râcih olan delîlde ber-vech-i tercîh bulunacağından, hazrda vech-i tercîh bulunduğundan hazr ibâhaya tercîh olunmuştur.

Eğer iştibâh vâkı' olur da hıll ü hürmeti meşkûk olur ise onda ihtilâf olunmuştur: Helâldir, mubahtır, diyenler bulunduğu gibi vera'an metrûkdür, mekrûhdur, haramdır, mevkūfdur, diyenler de vardır.

Cevâza hükm-i şer'î diyen fukahâ ef'âl ve harekâtımız hakkında böylece beyân-ı re'y ettikleri halde bu husûsta tetebbu' zahmetine katlanmayarak bazen illetini, menât-ı hükmünü beyan etmeksizin söz söylemek, bazen akvâl-i adîdeden kavl-i mercûhu ortaya koymak ehl-i ilme layık değildir. Bu gibi gafletten hazer olunmalıdır.

Muharrir-i muhterem diyor ki:

"Telgraflar, telefonlar ne bir fetvâ-yı şer'înin teblîğine, ne bir hükm-i şerîatin isbâtına vâsıta olamıyor, çünkü cevâzına sarâhat yoktur. Cevâz da vücûb, hürmet gibi beyâna muhtaçtır."

Cevâza hükm-i şer'î diyenler cevâzına sarâhat bulamadıkları hâdisâtta evvelki makālelerimin birinde beyân edildiği vechile iki re'y dermiyân ederler. Münkirîn-i kıyâs olan fukahâ-i Dâvûdiyye ve İmâmiyye ve İbâziyye ibâha ile, müsbitîn-i kıyâs olan fukahâ-yı sâire ictihâdları mûcebince ya ibâha ile veya vücûb ile veya hürmet ile hüküm ederler.

Evvel ve âhir beyan edildiği vechile câizâtı diğer hükümler cezb edeceğinden buralarını talep ve taharrî elzemdir.

Telgraf ve telefon hakkında evvel emirde teblîğin menât-ı hükmü aranmak lazım olacaktır. Teblîğin bir illeti vardır. Hükmün illetini, menât-ı hükmünü bulduktan sonra o illetin telefonda, telgrafta tahakkuk edip etmediğini araştırmak lazım gelir. Menât-ı hüküm telgrafta, telefonda da bulunursa pek a'lâ teblîğ câiz olur. Eğer menât-ı hüküm bulunmazsa nasıl teblîğ câiz olur? O halde o, şer' olmaz, belki bir kānûn-ı keyfî olur.

Bunun cevâzı hakkında *Sebîlürreşâd*'ın 295. nüshasında bir makāle yazılmış idi.

Muharrir-i muhteremin bu yolda söylemesi yine ilm-i fıkıh bilmeyenleri dûçâr-ı galat eder.

Muharrir-i muhterem diyor ki:

"Bir şey hakkında cevâzına münâfî bir hüküm beyan edilmemiş ise cevâzı sâbit olur."

Bu söz âdetâ "Eşyada asıl olan ibâhadır. Ona münâfî bir delîl lâhık olmazsa asıl üzere kalır." demektir.

Cevâza hükm-i şer'î diyenlerden bir cemâat-i azîme de böyle diyorlar. Muharrir-i muhterem daha sonra "Adem beyân-ı cevâza delîl ve beyandır" diyor. Al sana koca bir Zâhiriyye mezhebi!

Ne acîbdir ki *İslâm Mecmûası'*nda Zâhiriyye mezhebi bazen "hayata karşı duruyor, hayat tarafından cezası verilmiştir, hayatta bir iz bırakmamıştır." gibi sözler ile red ve inkâr olunuyor. Bazen "adem-i beyân cevâza delîl ve beyândır" gibi sözler ile hayatı hürmetle karşıladığı, hayatta pek büyük bir iz bıraktığı i'tirâf olunuyor!

Hakāyıkı çeşm-i akl u basîretle idrâk etmek isteyenler bundan ibret alsınlar!

Muharrir-i muhterem diyor ki:

"İşte böyle imkân ve cevâz müstağnî-i delîl ve beyandır"

Muharrir-i muhterem hükemâdan nakl ile imkân delîle muhtaç değildir demek istiyor. Bu ciheti felsefe-i cedîdeye arz edelim. İmkân iki kısımdır: İmkân-ı tabîî, imkân-ı mantıkī (zâtî.) İmkân-ı tabîî öyle bir imkândır ki ilel-i mütehakkıkanın vücûduna taalluk eder de bu ilel-i mütehakkıka bir şeyi mümkün kılar. Mesela bir illet-i müteharrikenin vücûdu bir hareketin imkân-ı tabîîsine illet olur. Muharrir-i muhteremin maksadı imkân-ı tabîî olamaz. Çünkü imkân-ı tabîî illetsiz bulunmaz bir şey âlem-i tabîatte mümkün olmak için her halde bir delîle muhtaçtır. İmkân-ı mantıkī öyle bir imkândır ki bir şeyin zâtında, mâhiyetinde, hatta tasavvurunda tenâkuzun fıkdânına taalluk eder, imkân-ı mantıkīnin şart-ı tâmmı tenâkuz bulunmamaktır.

İmkân-ı mantıkī delîle muhtaçtır: Çünkü anâsır-ı tasavvurâtı tahlîl ederek tenâkuzun bulunmadığını isbât etmek lazımdır* vâdî-i **[351]** tenâkuza düşmemek için yegâne çâre anâsırı tahlîl etmek, tasavvurâtı vâzıh ve mütemâyiz kılmaktır.

---

* Tenâkuz ve tezâd ve tekābül aralarında fark vardır. Tenâkuz iki şeyin biri sâdık diğeri kâzib olup ictimâ'ları da irtifâ'ları da câiz olamayacak vechile aralarında mübâyenet bulunmaktadır. Fransızca mukābili Contradiction'dur. Hareket ile sükûn, insan ile lâ-nisâr, "Her insan âkıldır" kazıyyesi ile "Bazı insan âkıl değildir" kazıyyesi arasında tenâkuz vardır.

Tezâd iki şeyin biri sâdık diğeri kâzib olmakla beraber ictimâ'ları câiz olmayıp irtifâ'ları câiz olacak vechile aralarında mübâyenet bulunmakdır. Bunun mukābili Contrarete'dir, beyaz ile siyah, her insan fânîdir kazıyyesi ile "Hiçbir insan fâni değildir" kazıyyesi arasında tezâd vardır.

Tekābül: İki şey muhtelif olmaktır tekābül tenâkuza, tezâda ve saireye şâmil olur. Bunun mukābili de Opposition'dur.

Ekser-i nâs anâsırı tahlîl edemediğinden her unsuru düşünemiyor. Anâsır içinde mübhem bir nokta kalıyor. Fikirde mübhem kalan bu kısma tenâkuz fürceyâb-ı dühûl oluyor. Fikri öldüren, mantığı mahv eden tenâkuzdur. Ne vakit tenâkuz bulunmazsa imkân-ı mantıkī meydan bulur.

Fransız feylesofu Dekart'dan i'tibâren tasavvurâtın vuzûh ve temâyüzü yakînin mısdâkı-Criteriun gibi olmuş idi.

Bir şey mantıken mümkün olmak için her halde tenâkuzun bulunmadığına dâir bir delîle ihtiyaç vardır. İmkân hiçbir sûrete göre delîlden vâreste olamıyor. Binâenaleyh imkâna müstağnî-i delîl demek doğru değil imiş.

* * *

Muharrir-i muhteremin bundan sonra yazdığı şeyler evvelki yazdıklarını tekrardan ibârettir ki hepsi yukarıda şerh ve tafsîl olunmakla burada ayrıca şerh ve tafsîle lüzûm yoktur.

Yalnız makālelerinin nihâyetlerine doğru bir sözleri vardır ki tafsîle muhtaçtır. O da şudur:

"Câiz olan şeylerde hükûmet vicdân-ı millete ve asra muvâfık sûrette ahkâm ve kavânîn vaz' ve te'sîs edebilir."

Muharrir-i muhteremin hükm-i aslî dediği cevâz demek ki tagayyür edebiliyor.

Hükûmet ta'bîriniz vechile hükm-i aslî olan ve arkadaşınızın ta'bîri vechile şer' tarafından takrîr olunan bir hükmü tağyîr ediyor.

Akıl ve şer'in aslen ve takrîren olan hükmünü tağyîr etmek için her halde kuvvetli bir delîl lâzımdır. Yoksa ta'bîriniz vechile emr-i îcâbî olan ahkâm ve kānûn bilâ-delîl bulunur, ilmî olmaz. O kuvvetli delîl ne olacaktır? Keyif mi? Hevâ mı? Heves mi?

Şüphe yok ki bunlardan hiçbirisi olamaz. Bu halde aslî olan bir hükmü tağyîr etmek için herhalde delîl-i şer'îye ihtiyaç zarûrîdir.

Eğer delîl-i şer'î olmazsa o zaman şerîatten, fıkıhtan çıkılmış olur. Fıkhen, şer'an mükellefiyet, mecbûriyet kalmaz.

Delîl-i şer'î var ise veliyyü'l-emrin irâdesine, hükûmetin vaz' ve te'sîsine ne hâcet vardır? Hükûmet delîl-i şer'î ile sâbit olan bir hükmü icrâ ve tenfîz ile me'mûrdur. Bilâ-delîl-i şer'î ne veliyyü'l-emr, ne hükûmet bir hüküm vaz' ve te'sîs edemez.

Delîl-i şer'î ile câizât memnû' olabildiği gibi vâcib de olur. Ahkâmda hâkim ancak edille-i şer'iyyedir. Başka hâkim yoktur.

Binâenaleyh hiçbir semere-i ihtilâfı müfîd olmayan "Cevâz hükm-i şer'î değildir" kazıyyesini ortaya koyup, pek uzak mesâfelere gitmek âdetâ İskolastik bataklığı gibi nizâ'-ı lafzî gürültülerine tutulmak beyhûde yorgunluktur. Cevâz hükm-i şer'î olsun, olmasın müeddâ-ileyh i'tibârıyla vâcib olduğu gibi haram da olur.

Eğer asra muvâfık, vicdân-ı millete muvâfık sözlerinden maksat ilm-i şerîatte müsta'mel olan maslahat ma'nâsı ise ne a'lâ!

Maslahat edille-i şer'iyyedendir. Fakat hudûdu, şerâiti vardır. Onlara riâyet lazımdır.

Şu kadar ki asra, vicdân-ı millete muvâfık olduğunu neden bileceğiz? Vicdân-ı milleti kim temsîl edecek? Bunları nasıl ta'yîn edeceğiz? Bu cihetler de pek mücmel kalmıştır.

Usûl-i fıkıh kāidesi mûcebince icmâl eden zât tarafından bir beyan lazım olmakla Said Beyefendi buralarını da îzâh etmelidir.

Elhâsıl hükûmeti, vicdân-ı milleti şâri' mertebesine çıkarmayarak ahkâm-ı eşyâda delîl-i şer'îye temessük edenler ile her vakit beraberiz.

İzmirli

İsmail Hakkı

MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

İNSÂFIN O YERDE NÂMI YOK MU?

Yine Mansûrî-zâde Said Beyefendi'ye

(Efkâr-ı Umûmiyye)ye aleyhime tevcîh ettiğiniz ikinci hitâbınızı okurken bî-ihtiyâr bu ser-nâmeyi tefevvüh ettim. Sübhânallâh! Sizde aşk-ı ilim ne kadar az imiş ki mes'eleyi dâimâ bir tarafa bırakıp beni halka câhil göstermeye çalışıyorsunuz. Ben âlimim, müctehidim demedim; fukahâ ve müctehidîn-i selef ve halefe isnâd-ı cehl etmedim ki böyle bir zahmete katlanasınız. İşte ben câhilim. Başka bir diyeceğiniz var mı? Lakin sizinle esnâ-yı mükâlemede bazı müşkillere giriftâr oldum. Onları size sordum. Hâlâ cevap vermediniz. Vermeye niyetiniz de yok gibi görünüyor. "Sen câhilsin, sana mes'ele ta'lîm edilmez" demek revâ-yı hak değildir. (Efkâr-ı umûmiyye) dediğiniz halk içinde elbette benim sorduğum şeyleri istişkâl edenler olduğu gibi cevaplarınızı anlayabilecek daha yüksecek akıllı ilm-i şerîat teşnegânı da var. Bâri bunlara merhamet ediniz de ilminizden, ictihâdınızdan müstefîd olsunlar. İhtimâl ma'lûm-ı âlîleridir ki buhl fenâ bir şeydir. Lakin en şenî'i ilimde buhl olduğuna dâir hadîs-i Nebevî de vardır.

Sözlerinizin zâhirine bakanlar, beni bu hasbıhalde ma'zûr görürler. Fakat işin iç yüzüne bakınca sizin ilminizi isbat etmeniz, benim cehlimi ikrâr edişimden daha güç olduğu anlaşılır. Allâhu a'lem, bu mes'eledeki ilminiz pek sığ. Mevcûd olan miktarının zuhûruna da tereddüdünüz mâni' oluyor. Bir gün dediğinizi ertesi gün inkâr ediyorsunuz. **[352]** Bundan evvelki cevâbımda, hiç olmazsa, "Raiyye üzerinde tasarruf-ı imâm maslahata manûttur" kāide-i fıkhıyyesini teslîm ettiniz diye sevinmiş ve bir hamle daha, bize bir hücûm daha ederseniz her halde (تبت و رجعت) diyerek hakkı tamamen kabûl edeceğinizi ümîd etmiştim. Halbuki zât-ı âlîleri –velev kendi ağzınızdan çıksın– doğru söze o kadar hasım imişsiniz ki sizi hakka yaklaştıracak diye tevehhüm ettiğiniz her hangi bir kelâmdan rücû' etmeyi câiz ve mübâh ve hatta vâcib addediyormuşsunuz.

Azîzim! Sizin kadar hakīkatten ürker bir insana daha rast gelmedim dersem inanınız. Kırk yılda bir doğruya benzer bir söz söylediniz. Biz ona doğrudur derdemez hemen –tahmîn ettiğim gibi– (تبت و رجعت) dediniz. Lakin şurası garip ki bu rücûunuz, bu tevbe ve istiğfârınız bâtıl ve hatadan değil, hak ve savâbdan olmuş oldu. Bilemem eyleyecek hande midir? Girye midir?

Da'vânızın bidâyetinde –Ah, hâfızanız o kadar zayıf ol-

mayaydı ne olurdu!– Siz ulü'l-emre ıtlâk-ı itâatte hiçbir mukayyid ve muhassıs-ı naklî tanımamakla beraber hiç olmazsa bir mukayyid ve muhassıs-ı aklî tanımıştınız. Sonradan da "Tasarruf-ı imâm maslahata menûttur" kāide-i fıkhıyyesinin "bir esâs-ı aklî ve zarûrî" olduğunu teslîm etmiştiniz. Halbuki hakkın –i'tirâfınızla sabit olan– bu delâilini şimdi kabûl-i hakka müeddî olur korkusuyla inkâr ediyorsunuz. Ve sırtınızda yumurta küfesi olmadığı için dönüp da'vânızın bir kısmı ile beraber delîlinizi de çeviriyorsunuz. Artık bu kadar da olur mu ya? Böyle yanar döner ifâdâtınızı okuyan efkâr-ı umûmiyyenin söz anlayanları sonra size ne der? Onların ne diyeceğini bilmem. Fakat bendeniz her halde ferah ferah bir yaşıma daha girmiş oluyorum.

Bilmem farkında mısınız? Siz bu sefer nağmeyi değiştirdiniz? Başka makāmdan dem vurmaya başladınız. Şimdi de [1](اَطيعُوا...) âyet-i kerîmesinin ümerâya (alelıtlak itâati emr) ettiğinden bahisle:

"Neyi emir ve nehiy ederse etsin (her şeyde) ulü'l-emre itâat ediniz diyor. Çünkü âyet-i celîlede nerelerde ulü'l-emre itâat olunacağına dâir hiçbir kayıd ve şart zikr olunmadığından fenn-i mahsûsunda (âh o fenn-i mahsûsu yeniden öğrenmeye ne kadar ihtiyâcınız varmış!) beyan olunduğu üzere hükmünde ta'mîm-i ifâde etmiş olur ...." demiş ve "böyle delîli ile ma'nâ-yı şümûlü isbat etmiş idik."

Biraz daha sonra da:

"Ve [2](وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ)'da her emir ve nehy ettiği şeyde ülü'l-emre itâat ediniz demektir."

En sonunda da:

"İşte bunun gibi (ulü'l-emr)de ki lam, ahid ma'nâsına olsa da –değil ya– yine her şeyde ulü'l-emre itâat ediniz demektir."

Buyuruyorsunuz ve şu nakl ettiğimiz ikinci ibârenizi müteâkib da'vâyı kaybetmiş bir sâhib-i da'vânın hâkimi beyhûde yere ithâmı kabîlinden olmak üzere:

"Hal böyle iken delîl duruyor, ona hiç tecâvüz olunmuyor, medlûl de bittabî' delîlden lâ-yenfek bir haldedir. Artık buna karşı da medlûlü inkâr etmek, kendilerinin nakl etmiş olduğu zincir hikâyesindeki sâhib-i iddiâyı andırmaz mı? Zincir elinde veya gözünün önünde olduğu halde "Yok!..?" demek kabîlinden olmaz mı?"

Hasbıhâlinde bulunuyorsunuz. A gözümün nûru, siz farkına varmadınızsa bütün âlem anladı ki da'vânızı ibtâl için ne lazımsa söylenmiştir. Biz –velev ki zât-ı âlîlerine karşı hürmetsizlik olsun– delîlinizi didik didik ettik. Mukaddemâtınızı ibtâl ettik. Netâyicinizin müstelzim olduğu fesâdâtı –suâl şeklinde vâkı' olduysa da kusûra bakmayın– birer birer ta'dâd ettik. Tahrîm-i helâle, nesh-i şerîate tasaddî hakkının kimseye verilmediğini isbat ettik. Hâsılı da'vânızın söker da'vâ olmadığını bütün âleme anlattık. Yalnız siz anlamamazlıktan geldiniz. Şayet unutmuşsunuz diyerek *Sebîlürreşâd* sahifelerini ikide birde okumayı tavsiye ettik. Siz, yine: "Delîlime tecâvüz edilmedi!" diye şikâyet ediyorsunuz. "Delîle tecâvüz"den maksadınız her halde redd-i ilmî olsa gerektir ki o oldu. Bitti. Tekrarından da usanç geldi. Hiç ummam ki sopa ile "tecavüz" ma'nâsını kast edesiniz. Zîrâ delîl-i ilmîye sopa ile tecâvüz nefsü'l-emrde gayr-ı mümkündür. Farz-ı muhâl olarak buna imkân olsa dahi benim elimden gelmez.

Latîfe bir taraf, sizinle münâzara etmek, biri âsumândan bahsederken diğeri rîsmândan dem vuran sağırların mükâlemesini pek andırıyor. Böyle bir muhâvere sâmiîne bir lahzacık hoş gelse bile temâdîsi tatsızdır. Hele da'vânızı ciddîye alıp da delîle benzer sözlerinizi intikāda kalkışan bîçâre muârızlarınızın hâli cidden perîşândır. Zât-ı âlîleri ictihâd husûsunda yanlış kapı çaldığınız gibi muhlisiniz de zât-ı ulyânızı ciddî, söylenen sözleri tartar, sorulan mühim suâlleri vârid zanneder, hasmın i'tirâzâtını unutmaz, hatırına getirildiği zaman mevzû'-ı bahs eder bir zât i'tikādıyla mukābele edişimde pek yanılmışım. Bu husûs için sarf ettiğim mürekkebe o kadar acıyorum ki .....

Bakınız bu son cevâbınızda da netâyicin fesâdını izhâr eden edille mesâbesindeki müteaddid suallerimizin velev birine cevap verecek yerde dünyaya, âhirete, hatta kendinize yaramaz münasebetsiz birkaç şeyle daha efkâr-ı umûmiyyeyi taglît ediyorsunuz. İki ay düşünüp taşındıktan sonra

(طَاعَةُ الْإِمَامِ حَقٌّ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَأْمُرْ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ فَإِذَا أَمَرَ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ فَلَا طَاعَةَ لَهُ)*، ile (السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ حَقٌّ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ **[353]** فِيمَا أحب أو كره ما لم يُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ عَلَيْهِ وَلاَ طَاعَةَ)**

hadîs-i şerîfleriyle fukahânın yine lafz-ı sünnetten me'hûz olan (طاعة الامام واجبة فيما ليس بمعصية) sözüyle ihticâc ediyorsunuz. Ve:

"Şüphe yoktur ki "vahdet-i zevce" bir ma'sıyet teşkîl etmez. Hadîs-i şerîfin muktezâsınca halîfe, böyle ma'sıyet olmayan şeylerde emrederse itâat vâcip olur. Binâenaleyh ülü'l-emr, vahdet-i zevceye iktisârı bir kānûn veya suver-i sâire ile emrettiği takdîrde ona itâat, kat'iyyen vâcip olur. Ve teaddüd-i zevcât da men' edilmiş olur."

Diyorsunuz. Her şeyden evvel –istihfâfa cür'et ettiğiniz– fukahâ sözüyle ihticâc etmek size düşmez. Bu fukahâ, külünk-i ictihâdınızla(!) meydana çıkardım dediğiniz hakīkati(!) on üç asırdan beri –sizin kavlinize göre– "an-cehlin veya li-gafletin" setr eden o "mutaassıb" fukahâ değil mi? Cevâza hükm-i şer'îdir diyen fukahâ değil mi? Bu kadar istihfâf ettiğiniz kimselerin sözlerini nasıl oluyor da senet ittihaz ediyorsunuz? Fukahânın –bâlâda nakl olunan ehâdîs-i şerîfe ve emsâli diğer âsâr ve sünene müstenid olan– bu sözü olsa olsa biz mutaassıblara hüccettir. "Zevce-i vâhideye iktisâr ma'sıyet olmadığı için ulü'l-emr teaddüd-i zevcâtı men' eder" demek ne demektir? Bu nasıl lakırdı? Zevce-i vâhideye iktisârın cevâzı teaddüd-i zevcâtın sünniyyetini ref' edebilir mi? Bir sünneti nehy etmek, helâli haram kılmak ma'sıyet değil midir? Bakınız yine bî-ihtiyar işi suâle boğduk. Maamâfîh kusura bakmayınız. Şunu demek istiyordum

---

1 Nisâ, 4/59.

2 Nisâ, 4/59.

* "Müslüman olan kimsenin Allah'a isyân ile emr olunmadıkça imâma itâat etmesi haktır. Lâkin Allah'a isyân ile emr olunduğu vakit üzerinde hiçbir tâat yoktur" demektir. [Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 7354].

** Müslüman olan kimseye ma'sıyetle emr olunmadıkça hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyde söz dinleyip itâat etmek borçtur. Lâkin ma'sıyetle emr olunduğu vakit üzerinde ne dinlemek, ne itâat etmek vâcip değildir, demektir. [Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6006].

ki îrâd etteğiniz hadîslerle kavl-i fukahâ bize hüccettir. Sizin tahayyül ettiğiniz kānûn tahrîm-i helâle müeddî bir ma'sıyet olacağı için şer'an mutâ' olmaz.

Bundan sonra size inşâllâh mukābele ve muâraza mevkiinde bulunmam. Fakat müstakbelde sizinle muâraza edecek zevâta nasîhatim olsun, sizin sözlerinizi çürütmek üzere yeniden delîl aramak için zihinlerini uzun uzadıya yormasınlar. Yalnız sizin delîllerinize baksınlar. Onlar muhakkak kendi da'vâlarının delîlleridir. Hasmınıza kavga ederken silah bağışlamakta mâşâallâh o kadar hüneriniz var ki dünyaya nazîriniz belki de bir daha gelmez.

Himmet-i aliyyeleriyle bilmediğimiz bir mes'eleye daha muttali' oluyoruz. Meğer biz kitap, icmâ' ne demek olduğunu da bilmiyor muşuz.

"Bir de muârızımız "icmâ'"ı icmâ'-ı re'y, icmâ'-ı nakl gibi bir sûrette ikiye ayırıyor. İcmâ'-ı nakle de hükm-i mansûsu mütevâtiren nakl eylemek diyor. İşte bu taksîm-i garîb ile, değil yalnız icmâ'ı, "Kitap" da ne demek olduğunu bilmediğini göstermiş oluyor. Çünkü kitabı; ulemâ-yı usûl (النظم المنزل على رسولنا المنقول عنه متواتراً) diye ta'rîf ediyorlar. (Hele şükür bu ta'rîfe i'tirâzınız yok.) Ve tevâtüren menkūl olmayan kitap değildir, diyorlar. Görülüyor ki "Kitap"ın mefhûm ve mâhiyetinde tevâtüren nakl dâhildir. Tevâtüren nakl "Kitap"ın cüz'-i mâhiyyetidir. Binâenaleyh bir mes'ele hakkında kitap ile sabittir dedikten sonra bir de tevâtüren nakil ma'nâsında olan "icmâ'-ı nakl ile de sabittir" demek kitap ne demek olduğunu bilmemekten başka bir şey değildir."

Buyuruyorsunuz. Yâ hu! Bâtıl aşkına bu derekeye tenezzül etmenizi cidden havsalam almıyor. Fıkıh ile –benim gibi– adem-i ülfetinizi daha ilk makālenizle istidlâl ettiğim halde –doğrusu ya– zât-ı âlînizi usûl ile epey mütevaggil zannediyordum. Şimdi ise dehşetli bir sukūt-ı hayâle uğradım. Bu ne hâl? Bizim *Dürr-i Yektâ* talebesi bile salât, zekât, savm, hac gibi mesâilin kitap ile, sünnet ile, icmâ' ile sabit olduğunu kitaplarında okur dururlar. Bütün fukahânın örf ve ıstılâhı böyledir. Onlar da demek ki kitap nedir? İcmâ' nedir? Bilmezlermiş. Nazm-ı *Kur'ân*-ı hakîm mütevâtir olmakla başka tevâtür olmamak veyahud her mütevâtir *Kur'ân* olmak lazım gelir mi? Siz fıkhı alt-üst ettiğiniz gibi usûlü de, mantıkı da alt üst ediyorsunuz. Nazm-ı *Kur'ân-ı Kerîm*'in tevâtüren menkūliyeti başka şeylerin de tevâtüren ma'lûm olmasına mâni' olur mu?

Bizim: "Teaddüd-i zevcât icmâ'-ı nakl ile sabittir" demekten maksadımız ümmetin karnen ba'de karnin nass-ı celîlin tefsîr ve ma'nâsını, ve teaddüd-i zevcâtın ebeden helâl olduğunu nakilde icmâ' ve ittifâk eylemiş olduklarını anlatmak idi. Bunu söylemek nazm-ı celîl-i *Kur'ân*'ın mütevâtir olduğunu bilmemek mi demektir? Nazm-ı mütevâtirle bir hükmün sübûtuyla beraber bu türlü sübûtuna da ne mâni' var? Maksadımızın bu olduğuna ve sözümüzün tasvîr ettiğiniz derecede fâsid bir ma'nâya delâlet etmediğine kāni' olduğunuza şüphe etmiyorum. Bu kadar basit bir şeyi anlamaz değilsiniz. Yoksa –dünkü tilmîz-i müsteftînizin– sorduklarımızın hiçbirine hoş cevap da almadık ya! Bugün bu kadar basit şeyleri size îzâha çalışması pek elîmdir. Lakin ne çâre bâtılın, kendi müdâfiine yardımı bundan ziyâde olamaz. Bir de:

"Muârızımız; âyet-i celîlenin ma'nâsını –teaddüd-i zevcâtın men' olunabilmesine müeddî olmasın kasdıyla– o derece tağyîre cür'et ediyor ve "Allah'a ve Resûlüne itâati emr ederlerse itâat ediniz" demektir diyor. Âyet-i celîleyi bu derece abes ve bî-fâide ve hiçbir hükmü şâmil olmayan bir ma'nâ-yı acîbe haml etmek nasıl kābil olur? Allah'ın ve Resûlüllah'ın emir ve nehyi vücûb ve hürmette kifâyet etmiyormuş gibi bir de ulü'l-emr de onları emr ederse itâat ediniz demekte ne fayda, ne ma'nâ var? Bu âdetâ bir efendinin uşağına filan saatte Erenköyü'nde istasyonda beni bekle, Hasan Efendi de bu verdiğim emre itâat et diye emr ederse ona da itâat et de yine aynı saatte beni orada bekle demektir ki bundan daha saçma bir şey tasavvur olunamaz. Tek teaddüd-i zevcât men' olunamasın diye âyet-i celîle bu derece bâzîçe edilir mi?"

Sözleriyle –afvınıza mağrûren söylüyorum– pek kaba bir hüner gösteriyorsunuz. Buna yakın bir sözü evvelki makālenizin birinde de söylemiştiniz. Bendeniz onu "Laf kıtlığında asmalar budayım" kabîlinden addettiğim için kāriîn-i kirâmı belki de ziyâdece bîzâr etmeye başlayan o uzun cevaplarımda mevzû'-ı bahs bile etmek istememiştim. Fakat görüyorum ki elinizde en mühim silâh-ı müdâfaa olarak bu kalıyor. O halde peki, buna da **[354]** –faydasız olduğunu bile bile– muhtasaran cevap vereyim:

Âyet-i celîlenin ma'nâsını tağyîr eden, –maâzallâh– böyle gülünç bir hale koyan muârızınız değil, sizsiniz. Muârızınız verdiği ma'nâda bütün fukahâ ve ulemâ-yı İslâma taklîd etmiştir. Benim verdiğimiz ma'nâya göre bil-asâle Allah ile Resûlullah ve bitteba' ülü'l-emr mutâ' oluyor. Ulülemre mi'yâr-ı itâat evâmir ve nevâhî-i ilâhiyye ile teblîgât-ı Nebeviyyedir. Yani bütün ehl-i îmân ile beraber bizim anladığımıza göre başımız –semâvî olan– bir tek şerîate bağlıdır. Sizin verdiğiniz ma'nâya göre ise vâcip ile haramın mâadâsında ve "herşeyde" ser-i kârda bulunan ümerânın bir hakk-ı teşrîi vardır. Bunlar Allah'ın helâl ettiğini tahrîme ibâha-i şer'iyyeyi neshe kalkışsalar yine mutâ'dırlar. Size kalsa müslümanlar kime ümmet olacaklarını şaşıracaklar. Âyet-i kerîmenin müeddâsı hakkında bize isnâd ettiğiniz münâsebetsiz ma'nâ sizden sâdır olduğu gibi yine sizde kalsın. O gibi ma'nâsız şeyler bizim dimâğımızda yer bulabilir şeylerden değildir.

Ümmetin ulü'l-emre itâati –sizin kolayca anlayacağınız– askerin kumandana itâatine teşbîh edilebilir. Asker de, kumandan da kavânîn ve nizâmât-ı askeriyyeye itâatle mükellef oldukları gibi bilhassa asker ayrıca kumandana da tâbi'dir. Asker kavânîn ve nizâmât-ı mevzûa hâricine çıkamayacağı gibi kumandanın emrinden de hârice çıkamaz. Kumandan da asker üzerine emri nâfiz olmakla beraber kavânîn ve nizâmât hâricinde kumanda edemez. Ederse mes'ûldür. Askere "Kumandanınıza itâat ediniz" demek elbette uşak-ı bendenizin sizi Erenköy istasyonunda beklemek üzere aldığı emri Hasan Efendi'den de telakkīsine müsâade etmenize benzemez. Gāyet ters bir düşünce mahsûlü olarak bize isnâd ettiğiniz tarzdaki emir pek münâsebetsiz, pek ma'nâsızdır. Umûmun –efkâr-ı umûmiyyenin desem acaba darılır mısınız?– anladığı bu temsîle çesbân olan emir ise bilakis pek ma'nîdârdır.

Azîzim, siz mügâlata âleminde hakîkaten pek mâhirsiniz. Benim sözlerimi anlayamayacağım bir hale koymakta pek acîb bir melekeniz vardır? Siz da'vânızda haklı iseniz bu yollara sapmamalı, açıktan açığa muâraza etmeli, ve böyle dolaşık tarîklerden çevirme hareketi yapmaya tenezzül etmemelisiniz. Fakat emîn olunuz, ne yapsanız faydasızdır. Ne açık hücûmunuz, ne çevirme hareketleriniz hakîkatin rasânetine halel getiremez.

"Kābil-i ta'dâd olmayan" hatîâtımdan bir kısm-ı kalîlini daha irâe ve îzâh etmek külfetini ihtiyâr ettiğinizi beyan ederek: "Ve zannederim makālelerinin hiçbir mâhiyet-i ilmiyyesi olmadığını kāri'lerimize göstermiş olduk" sözüyle makāleniz miskiyyü'l-hitâm oluyor. Bu kadar şamataya hâcet yok. Bu çocukça meserretinize karşı: "Oğlum, sevin de kimseye söyleme" diyecek sıra geliyorsa da yine size uymamak her halde daha hayırlıdır. A efendim benim hatîâtım kābil-i ta'dâd değildir. Buna şüphe yok. Fakat bulup meydana çıkarmak sizin harcınız değil imiş. Keşke hatîâtımı değil, bir tek hatîemi bulup ıslâh edeydiniz. Sizin elinizi öperdim. Fakat re's-i hatîât olmak üzere zihin ve kalbiniz her nasılsa bir kere bâtıl çamuruna saplanmış oldu. Oradan kendinizi kurtarmak için kımıldandıkça daha derine battınız. Sizin için yegâne çâre-i selâmet bir dest-i rehâkâra yapışıp o bataklıktan çıkmak ve bir daha onun semtine uğramaya tevbe etmektir.

Şimdi ben de size son def'a olmak üzere kat'î bir hasbıhalde bulunacağım. Bunu layık olduğu ciddiyetle telakkī etmenizi ricâ ederim. Câhil imişim, mutaassıb imişim, hatîâtım çokmuş, az imiş, buralarını bırakınız da asıl mes'eleyi gāib etmeyelim:

Siz âyet-i kerîmede Allah ve Resûlullah ile beraber ulülemre de vâcibât ile muharremâtın mâadâsında alelıtlak ve her şeyde itâatle emr olunduğumuzu söylüyorsunuz. Ulü'l-emr behemehâl ümerâdır, fukahâ ve müctehidîn olamaz diyorsunuz. Hulefâ-yı Râşidîn tefsîrini kabûl etmiyorsunuz. Ulü'l-emr'deki lam'ın lâm-ı ahd olup da maksad-ı emr-i ilâhîyi ve emr-i Resûlü (salla'llâhu aleyhi ve sellem) muhâfaza ve icrâ ile mükellef olanlar olduğunu kabûl etmiyorsunuz. Maksat yalnız ümerâdır diyorsunuz. Haydi bunu teslîm edelim. Başka mutâ' yok farzedelim. Fakat siz maksadı ta'yîn etmiyorsunuz. İddiâ ettiğiniz ıtlâk ile acaba her ser-i kârda bulunanlar her ne emr ederlerse itâatin vücûbunu mu kasd ediyorsunuz? Tahrîm-i helâle, nesh-i sünnete varıncaya kadar her arzularına itâat vâcib olur dediğiniz ümerâ içinde ümmete nefes aldırmak istemeyen müstebid, zâlim hükümdarlar da dâhil mi? Kendilerine itâat vâcib olan vülât-ı emr silsilesi hükümdarlardan sonra onların vâlîlerine, mutasarrıflarına, kaymakamlarına, nâhiye müdürlerine kadar imtidâd edecek mi? Ve bu takdîrce rüesâ-yı kabâil ile taraf-ı hükûmetten mansûb olan köy muhtarları da tahrîm-i helâl ve nesh-i sünnet hakkına mâlik olacaklar mı? Umûr-ı câizede alelıtlak ümerâya itâat edilmezse ümeraya itâat ediniz diye nâzil olan emr-i ilâhîye mahal kalmaz diye garîb bir iddiâda bulunuyorsunuz. Ve bu sözünüzü hüccet makāmında tekrar ederek istediğiniz gibi tefsîr olunmadığı halde –hâşâ– *Kur'ân*-ı hakîm ma'nâsız kalır demeye cür'et ediyorsunuz. Siz gālibâ Hak teâlânın emir ve nehiy ettiği umûrun kâffesini turuk ve vesâiliyle beraber mahdûd ve muayyen zannediyorsunuz. Halbuki bir çok evâmir-i şer'iyye mutlak olarak vârid olup turuk ve vesâilinin ta'yîni ulü'l-emrin re'y ve tensîbine terk edilmiştir. Evvelce söylediklerimizi yine tekrar edelim. Ümmetin mesâlihine nazaran evâmir-i ilâhiyyeyi muhâfaza ve îfâ için ümerânın ta'yîn edecekleri yollarda ve infâz-ı evâmir-i ilâhiyye için verecekleri emirlerde onlara itâat vacibdir. Âmme-i ehl-i îmânın bildiği, tanıdığı **[355]** vücûb-ı tâat-ı ümerâ işte bu gibi husûslardadır. Görmüyor musunuz? Bazı eşhâsı vilâyet-i âmme ashâbı olan ümerâ değil, peder ve akrabâ bile –bir maslahat-ı şer'iyyeye– binâen tekrar evlenmekten hatta etıbbanın gösterecekleri lüzûm-ı sıhhî üzerine –ki yine bir maslahat-ı şer'iyyedir– büsbütün tezevvücten men' edebilirler. Bir peder iktizâsına göre ve –meşveret tarîkıyle– oğlunun zevcesini tatlîk etmesini bile emr edebilir. Ve îcâb-ı hâle göre me'mûr olan şahsın da bu emirleri, nehiyleri hüsn-i telakkī ederek itâat etmesi vâcib veyahud mendûb olur. Ulü'l-emrdir diyerek velâyet-i âmme ashâbı olmayan bu gibi kimseler için de bütün câizâtta sûret-i mutlakada tahrîm-i helâl ve nesh-i sünen salâhiyetini verir misiniz? Elbette vermezsiniz. Halbuki bir az düşünseniz bunlar da ulü'l-emrdir. Ve kendilerine itâat –yerine göre– vâcib veya mendûbdur. Her halde ıyânen zâhirdir ki bu gibi evâmir ve nevâhî bazen maslahat-i şer'iyye zımnında ve eşhâs-ı muayyene hakkında nâfiz olabilir. Yoksa –bi-hamdillah bu kere sizin de lisânınızdan sâdır olduğu üzere– teaddüd-i zevcâtın li-zâtihî cevâzı şer'-i münzelde sarîh iken onu li-zâtihî memnû' kılmak, onu bir kānûn ile sûret-i umûmiyyede esâsından kaldırmak mümkün olur mu? Buna hiçbir mü'min kāil olabilir mi? Bâ-husûs frenkler bu hükm-i şer'îye i'tirâz ediyor, beğenmiyor diye onlara muvâfakat kasdıyla böyle bir kānûna taraftarlık etmek şer'in tahsîn ettiğini takbîh etmek demek değil midir?

Asıl ilmî münâzara işte bu sâhadadır. Edilen i'tirâzlara cevap vermeli. Ve gayr-ı vârid olduklarını isbat etmeli. Yoksa sorduğumuz suallere hiç iltifât etmeyip de yalnız beni techîl ile, bana isnâd-ı taassub ile kanâat etmek eser-i aczdir.

Uzaya uzaya artık kabak tadı vermeye başlayan bu münâzaraya müsâadenizle burada hitâm vermek istiyorum. Artık firâr deyiniz, hezîmet deyiniz, ne derseniz deyiniz. Birinci ve üçüncü makālem ile bu son cevâbımda zât-ı âlîlerine teveccüh eden es'ileyi halledinceye kadar bir daha şeref-i muhâtabanızla zevk-yâb olmaktan ferâgat eylediğimi arz eylerim.

Ahmed Naim

MAKĀLÂT

İNGİLTERE'DE İNTİŞÂR-I DÎN-İ İSLÂM

– 2 –

Londra'da Dîn-i mübîn-i İslâm'ı neşr ile iştigāl eden hey'et-i muhtereme-i İslâmiyye Hıristiyan misyonerlik âlemini azîm dehşetlere ilkā etmiştir. Sâlûs-perestân-ı kadîmi

teşkîl eden ahbâr ve rehâbîn, Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin kim olduğunu pek a'lâ bilirlerdi, kendi evlatlarını tanıdıkları kadar o hazretin Resûlü'l-hak olduğun da biliyorlardı. Bununla beraber onun risâletini tasdîk etmediler. Bugün âlem-i Hıristiyaniyyet'te Dîn-i İslâm'ın şevket ve kudretini en iyi tanıyanlar, takdîr edenler şüphesiz ki misyonerlerdir. Fakat eski dik kafalı ahbâr gibi İslâm'ın hasm-ı cânı kesilen yine bunlardır. Kendi milletlerinin, dindaşlarının ahvâl-i rûhiyyesini hakkıyla bildikleri cihetle onların arasında fedâkar ve hak-gû bir hey'et-i mütehallika-i İslâmiyye'nin mevcûd bulunmasından titriyorlar. Ulûm ve fünûn terakkī ettikçe âlem-i Îseviyyet tedennî ediyor. Bî-nihâye fırkalara ayrılıp yekdiğerini tekfîr ediyor. Mütefekkirîni ise hemen yarı yarıya Hıristiyanlığa vedâ' eylemişlerdir. Bunların sordukları suallere cevap verebilecek hiçbir reîs-i rûhânî, hiçbir papaz yoktur. Bunlar aradıkları hakāyıkı kiliseciler indinde aslâ bulamıyorlar. Fakat ulemâyı İslâm bu tâlib-i hakîkat zevâta her vakit akıl ve hikmete muvâfık cevap verebileceklerini misyonerler pek a'lâ biliyorlar. İşte telâşın asıl sebebi budur.

Akliyyûndan M. M. Magdaseryan nâmında bir zât Şikago şehrinde intişâr eden *Cerîde-i Akliyye=The Rationalist*'de hıristiyan papazlarına hitâben dehşetli bir bend neşr etmiştir. Mûmâ-ileyh diyor ki:

"Hürriyet-i fikriyye ve kelâmiyyeyi herkese –gerek ehl-i îmândan olsun, gerek olmasın– bahş eden bir akīde, bir din bana söyleyebilir misiniz? Hatta muvahhidîn-i Hıristiyâniyyenin bile İvdor Parker'den dest-i uhuvveti dirîğ ettikleri, Yemerson Tamas'ı kürsüden indirip tard eyledikleri doğru değil midir? Siving i'tizâl ile ithâm olunarak mahkemeye sürüklenmedi mi? Methodist mezhebine mensûb bulunan Tamas kiliseden tard ve ihrâc olunmadı mı? İ'tizâl ve irtidâd mahkemeleri henüz bertaraf edildi mi? Benim da'vâma karşı gösterebileceğiniz en kavî delîl lâ-yuad protestan mezâhibinden ancak birinin serbestî-i edyânı bahşettiği, yahud etmekte bulunduğunu göstermekten ibaret olacaktır. Hele beni daha kolayca mağlûb etmek isterseniz, aleyhime daha kuvvetli bir delîl getirmenizi size tavsiye edeyim ki o, hürriyet-i vicdâniyyeyi nâtık! olmak üzere kütüb-i mukaddesenizin âyetlerindendir: "İnanmayan mahkûm olacaktır." Böyle hükmü hâvî bir din acaba hürriyet-i şahsiyyeye hürmet edebilir mi? Böyle bir din hatta ahlak-perver de olabilir mi? Acaba vicdân üzerinde cebr ü tazyîk icrâ eden bir dinde ahlak bulunabilir mi? Siz, ihtimal ki bu âyet ilâvât-ı kâzibedendir; diyeceksiniz. O halde bu sahte âyet "Mukaddes Kitabınız"da ne için duruyor? İşte sen, sen diyorum ey mister vâiz-i hürriyyet, bu cümleyi kilisenin kürsüsünde bulunan "Mukaddes Kitabınız"dan silip tayy ettiniz mi? Sizin bu "mukaddes" kitabınızın hepsi "mukaddes" olmadığını bilemeyen avâmm-ı nâsın hâli ne olacaktır? Sizin "mukaddes" ta'bîr ettiğiniz kitabın birçok "gayr-ı mukaddes" cümleleri de hâvî bulunduğu cihetle onun "mukaddesliği" sırf sizin ictihâdınıza müstenid bir tasavvurdan ibaret değil midir? Sizin "Allah'ın Kelâmı" ta'bîr ettiğiniz kitap sizin ictihâdınıza müstenid bir tasavvurdan başka bir şey olabilir mi? Yoksa sizin "Allah'ın Kelâmı" diye ta'bîr ettiğiniz âyât-ı İnciliyye ve Tevrâtiyye yalnız sizin fikrinizce mukaddes addedilen kısımlardan mı ibârettir? İmdi siz kendi fikrinizi "Allah'ın Kelâmı" yapmıyor musunuz? **[356]** Acaba "Semâ altında Îsâ el-Mesîh'in isminden mâadâ insanların necâtına vâsıta olacak başka bir isim bulunmadığını" iddiâ eden bu âyet de "Kitâb-ı Mukaddes"in gayr-ı mukaddes aksâmından mıdır? Acaba Îsâ'nın "Benden evvel gelenlerin kâffesi eşkıyâ ve hırsız idiler" sözü de kitabınızın o mukaddes âyetleri içinde ahz-ı mevki' etmiş gayr-ı mukaddes inzimâmât-ı kâzibeden midir?

Şunu da cemâatlerinize lütfen beyân ve şerh eder misiniz: İlâhî ve lâ-yuhtî olan bir din nasıl olup da tehâlüf ve tenâkuzu tecvîz edebilir? Lütfen bu noktayı açıkça tavzîh ediniz. Bu lütfu tenezzülen bî-dirîğ buyurduğunuz takdîrde şunu da unutmamanızı ricâ ederim: Hayât-ı ahlâkıyyenin mutlakā hürriyet-i fikriyyeyye müstenid bulunduğunu o "mukaddes" kitabınızın "mukaddes" âyetlerinden birini gösteriniz. Hem de iğfâl veya tehdîd ile dîninizin hürriyet-i vicdâniyyeye riâyetkâr olabileceğine dâir fikr-i husûsînizin ne merkezde bulunduğunu lütfen îzâh eder misiniz?

Acaba hürriyet-i vicdâniyye mefkūd olur ise ahlâkın mevcûdiyeti kābil midir? Ben; ma'sûm kadınları büyücü bahânesiyle asan, hükemâyı cânîler gibi ihrâk eden, bütün müessesât ve hükûmâttan ziyâde kan dökmüş olan bir dîne i'lân-ı harb ederken sizden biri minberinden benim için yel değirmenine nişân atıyor, demiş idi! Söz mü bu? Maamâfîh dîninizin işlemiş olduğu bütün bu cinâyetleri afv ve nisyân edebilirim. Ancak hürriyet-i akliyyeyi men' ve ahlâkı taht-ı esârette bulundurmanızı afv edemem."

Mister Mangaseryan'ın papazlara, rüesâ-yı Hıristiyâniyyeye hitâben şu derin suâlleri bittabi' cevapsız kalacaktır. Hoca Kemâleddin hazretleri ise akıl ve tabîate külliyen zıd olan kilisenin, Hıristiyanlık'tan bîzâr olarak âvâre kalan akliyyûnun imdâdına yetişerek bütün müşkilâtını hall ü fasl ediyor. Akıl ile din her ikisi Allah'ın atâyâsındandır. Bu iki atıyye-i ilâhiyye müttehiden insanın teâlî-i ahlâkīsini te'mîn ve tatmîn ederler. Din ile akl-ı selîm arasında tezât ve tenâkuz yoktur. Taakkulü men' yahud aklı taht-ı esârete alan bir din elbette esrâr ve esâtîr temelleri üzerine binâ olunmuştur. Akıl ve muhâkemeden tehâşî eden bir din nasıl insanların muallimi, mürebbîsi olabilir.

Hoca Kemâleddin hazretleri rasyonalistlere, yani akliyyûna diyor ki:

"Siz tamamıyla haklısınız. Bu kadar edyân ve mezâhib-i muhtelifenin hepsinin hak olmayacağı derkâr iken doğru din ne ile ve nasıl bulunabilir? Başka din vâsıtasıyla mı? Hayır onunla da olmaz. Hiçbir din kendisinin cebir ve tazyîk ile doğruluğunu kabûl ettiremez. Hak dînin tefrîk ve tebyîni ancak akıl vasıtasıyla mümkün olabilir. Akıl ise tamamıyla serbest bırakılmazsa hakīkati asla bulamaz, ahlâk-ı haseneyi teşhîs ve temyîz edemez. İnsan düşünüp muhâkeme etmezse, aklı ile hüsün ve kubhu araştırıp tedkīk etmezse, aklı bâtıldan, hüsnü kubhdan ne ile tefrîk edebilir? Aklını, fehmini, basîretini işletip isti'mâl etmeyen adam Allah'a karşı nankördür.

Kur'ân-ı Kerîm yüz elli bu kadar âyâtı ile akıl ve hikmeti emr ediyor. [1](اَفَمَنْ يَمْشى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِه اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقيمٍ. قُلْ هُوَ الَّذى اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَليلًا مَا تَشْكُرُونَ)

İşte hey'et-i nâşire-i İslâmiyye, bu sûretle Hıristiyanlığa vedâ' edip âvâre kalan akliyyûn ile sâir erbâb-ı tefekkürü irşâd ve tarîk-ı hidâyete mazhariyetleri hakkında rehberlik vazîfesini îfâ ediyor.

Hıristiyanlık, hakîkaten içinden çıkılmaz bir yola sapmıştır. Bunların esâs-ı dînleri hep "zünûb-ı asliyye" dedikleri bir fikr-i bâtıldan ibârettir. Bunlarca insan günah ile yaratılmış, günah ile tevellüd etmiştir. Her ne yaparsa cehenneme mahkûm imiş! Fıtratında, cibilletindeki günah lekesini ancak berî ve ma'sûm kan tathîr edebilirmiş! Bu kan dahi Salîb üzerinde Yesû'un yaralarından akan kan damlalarından ibâret imiş! Buna inanmayan kimse ebediyyen nâr-ı cehennemde yanacak imiş!

Halbuki Dîn-i İslâm kat'iyyen bu akîdeye muhâliftir. İnsan berî ve ma'sûm olarak dünyaya geliyor. Aklını hakkıyla kullanırsa hem mu'tekıd olur, hem de halûk. Velhasıl dîn-i Hudâ akıl ve hikmet ile birlikte nev'-i beşeri hayvâniyet ve vahşetten kurtarıp onu ulviyet-i ahlâka mazhar ediyor.

Hey'et-i nâşire-i İslâmiyye diğer taraftan İngiliz ve Amerikan muvahhidlerini de irşâda gayret etmektedir. Bunlar her ne kadar teslîse, Îsâ'nın ülûhiyyetine inanmazlarsa da, yine bir takım i'tiyâdât-ı Îseviyyeden, i'tikādât-ı bâtıladan fârig olamamışlardır. Hâlâ Mesîh'in server-i kâinât ve hâtem-i enbiyâ olduğunu zannetmektedirler. Sonra kütüb-i mukaddesenin bazı aksâmına da inanırlar. Yalnız İngiltere'de iki milyonu mütecâviz muvahhidîn-i Hıristiyâniyye mevcuttur. Bunlar gāyet münevver ve halûk adamlar oldukları cihetle oralarda hakāyık-ı İslâmiyye'nin neşir ve tecellîsi bunların akīdeleri üzerinde pek mühim tebeddülât îkā' edeceğine şüphem yoktur.

Britanya adalarında dîn-i mübîn-i İslâm'ı fî-sebîlillah neşre çalışan bu muhterem hey'et-i İslâmiyye'nin şu dîndârâne ve hudâ-pesendâne hizmetlerinden bütün Müslümanlık âlemi minnetdâr ve müftehirdir. Mücâhidînin muvaffakıyyâtını bütün müslüman kardeşlerimle beraber Cenâb-ı Hak'dan tazzarru' ve niyâz ederim.

Abdülehad Dâvud

Hem Ramazân-ı Şerîfi, Hem Îd-i Millîyi İhvân-ı Dîne Tebrîk Ederiz.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası H. Eşref Edib

[1] Mülk, 67/22-23.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

30 Temmuz 1914 — 7 Ramazan 1332 — Perşembe — 17 Temmuz 1330 — Cild: 12 - Aded: 307

HADÎS-İ ŞERÎF

عن ابى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ اللَّهُ عز وجل كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ لَهُ، إِلَّا الصِّيَامَ، فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ، وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ، وَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَصْخَبْ، فَإِنْ سَابَّهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ، فَلْيَقُلْ إِنِّي امْرُؤٌ صَائِمٌ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ يوم القيامة مِنْ رِيحِ المِسْكِ. و لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ، وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ – رواه البخارى و اللفظ لمسلم.

Meâl-i Şerîfi

Ebû Hüreyre radıyallahu anh Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:[1]

Allah azze ve celle hazretleri "Âdemoğlunun her ameli kendine âiddir. Yalnız oruç böyle değildir ki o, benimdir. Ve onun mükâfâtını ben veririm." buyurmuştur. Oruç (kötü fiillere, azâb-ı ilâhîye karşı) kalkandır. Herhangi birinizin oruç günü olursa kötü söz söylemesin. Yaygara, gürültü etmesin. Şayet biri kendisiyle söğüşmeye veya döğüşmeye kalkarsa (karşı gelmesin de) ben oruçlu bir kimseyim desin. Muhammed'in sallallahu aleyhi ve sellem nefsini yed-i (kudretinde) tutan zât-ı ecell ü a'lâya kasem ederim ki sâimin nefes kokusu kıyâmet gününde indellah misk kokusundan daha hoştur. Bir de oruçlunun duyacağı iki sevinç vardır: İftar ettiği zaman iftarına sevinir, Rabbine mülâkī olduğu zaman da oruç tutmuş olduğuna sevinir.

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî* ile *Müslim* rivâyet etmişlerdir. Lafız *Müslim*'indir.

Hadîs-i Şerîf

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عن النبى صلى الله عليه وسلم قال إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ، يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لَا يَدْخُلُ مَعَهُمْ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ، يُقَالُ: أَيْنَ الصَّائِمُونَ؟ فَيَدْخُلُونَ مِنْهُ، فَإِذَا دَخَلَ آخِرُهُمْ، أُغْلِقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ – رواه مسلم والبخارى والنسائى والترمذى وابن خزيمة واللفظ لمسلم.[2]

Meâl-i Şerîfi

Sehl bin Sa'd radıyallahu anh Nebiyy-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin şöyle buyurduklarını rivâyet ediyor:

Cennette Reyyân denilen bir kapı vardır ki kıyâmet gününde oradan sâimler girer. Ve kendileriyle birlikte sâimlerden başka kimse girmez. "Sâimler nerede?" denilecek. Ve onun üzerine sâimler girecek. Sâimlerin sonuncusu girdikten sonra kapı kapanacak ve ondan sonra oradan kimse girmeyecek.

Bu hadîs-i şerîfi *Müslim*, *Buhârî*, *Nesâî*, *Tirmizî*, *İbni Huzeyme* rivâyet etmişlerdir. Bu lafız *Müslim*'indir.

Hadîs-i Şerîf

عَن اَبِى هُرَيْرَة رَضِىَ الله عَنْه عَن النّبِى صَلّىَ الله عَلَيه وسلم قال: مَنْ قَامَ لَيْلَةَ القَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ – رواه البخارى ومسلم وابو داود والنسائى وابن ماجه.[3]

[358]

Meâl-i Şerîfi

Ebû Hüreyre radıyallahu anh Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin şöyle buyurduklarını rivâyet ediyor:

Her kim inana, inana ve seve seve Allah rızâsı için Kadir gecesinde namaza dururs a geçmiş günahı mağfiret olunur. Her kim de inana, inana ve seve ve seve Allah rızâsı için Ramazan ayını tutarsa yine geçmiş günahları mağfiret olunur.

Bu hadîs-i şerîfi *Buhârî*, *Müslim*, *Ebû Dâvûd*, *Nesâî* ve *İbni Mâce* rivâyet etmişlerdir.

Hadîs-i Şerîf

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه عن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ، وَالْجُمْعَةُ إِلَى الْجُمْعَةِ، وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ، مُكَفِّرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ – رواه مسلم.[4]

---

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Savm, 9.
[2] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü's-Sıyâm, 30.
[3] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü's-Savm, 6.
[4] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Tahâre, 5.

Meâl-i Şerîfi

Ebû Hüreyre radıyallahu anh Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

Beş vakitteki namazlar, Cum'a'dan Cum'a'ya (namaz), Ramazan'dan Ramazan'a (oruç) –insan kebâirden sakınmış ise– arada geçen günahlara (ki) sagâirdir kefârettir.

Hadîs-i şerifin râvîsi *Müslim*'dir.

Ahmed Naim

FIKIH VE FETÂVÂ

CEVÂZ TA'BÎR-İ ÂHARLA MÜBÂH(!)

İslâm Mecmûası'nın on ikinci sayısında cevâz mes'elesine dâir bir makāle okuduk.

Sâhib-i makāle "Şerîat-i İslâmiyye maatteessüf bir takım mütefakkıhe elinde elfâz dâiresine alınmış olduğundan bu gibi mebâhisin yazılmasına lüzûm-ı kat'î hissolunduğundan! nâşî tahaddîye kıyâm ile âdetâ hakem tavrını takınıyor, cevâzın hükm-i şer'î olmadığına dâir bir makāle yazmaya mecbûr oluyor da sernâme edindiğimiz kelimât ile başlıyor. Böylece makālesinin kıymet-i ilmiyyesine berâat-i istihlâl gösteriyor.

Sâhib-i makāle başlıca *el-Mustasfâ*'nın iki muhtelif mebâhisinden tercüme ederek buna kendi efkâr-ı sâibe(!)lerini de ilâve ediyor.

Müteallik (ism-i fâil sîgasıyla) müteallak (ism-i mef'ûl sîgasıyla) arasında ne kadar fark var ise ibâha ile mübâh arasında da o kadar fark bulunduğu halde sâhib-i makālenin mübâh ile ibâha arasındaki farktan gaflet etmesi silâh-ı ilm-i şerîat olan Usûl-i Fıkıh ile henüz teveggul ettiğine delâlet eyliyor.

Sâhib-i makāle da'vâsını yürütmek için hemen ma'rûf(!) aksâmına dâhil olacak olan ve nâkıdîn-i ulemâ tarafından müttefikan kadh olunan "tedlîs" cihetini de bırakmıyor: Bazı Mu'tezile'nin kāil olduğu "Cevâz hükm-i şer'î değildir" da'vâsını mutlak olarak meydân-ı ilme vaz' ediyor.

Makāle birçok hatâ ile âlûde ise de nümûne olmak üzere bir kaçını zikr ile iktifâ edeceğim. Zikr edeceğim bahisler de kāriîn-i kirâma makālenin kıymet-i ilmiyyesi hakkında bir fikir verir zannındayım.

1- Sâhib-i makāle 358. sahifenin baş tarafındaki sözünü alt tarafındaki sözü ile nakz ediyor. İki sözü arasında bir tenâkuz bulunuyor. Şöyle ki:

"Eğer nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâhayı ahkâm-ı şer'iyye dairesine almak ister isek ibâhayı ifâde eden muhtelif eşkâliyle dâimâ nusûsun tevârüd etmesi îcâb eder, yoksa hayâtın en hür harekâtını, insiyâkāt-ı tabîiyyeyi bile sem'a rabt etmek ihtiyacıyla şer'in kabûl etmeyeceği hîlelere gitmek, müsbet olmayan kıyaslar ile şer'i âdetâ oyuncak yapmak zarûreti karşısında kalırız. Böyle yapmayacak olursak haşîn bir muhafazakârlık gösterip hakkında sem' vürûd etmemiş olan câizâta şer'i mâni' olarak ileri sürmekten başka çaremiz kalmaz ki dâimâ tekemmülât-ı beşeriyyeyi te'mîn için gönderilmiş olan şerîat-i Ahmediyye bu iki bâdirenin îrâs edeceği ayıb ve noksandan gökler kadar yüksek ve münezzehtir"

Diyor. Sâhib-i makāle bu yarım sahife ile nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâhanın ahkâm-ı şer'iyye dâiresine alınamayacağını iddiâ ediyor.

Bu bâbda îrâd ettiği delîli tahlîl olunur ise:

"Ya nusûsun dâimâ tevârüd etmesi yahud şer'in kabûl etmeyeceği hîlelere gidilmesi, müsbet olmayan kıyaslar ile şer'in oyuncak kılınması veyahud haşîn bir muhafazakârlık göstermesi lazım geliyor. Şer'in kabûl etmeyeceği hîlelere gidilip müsbet olmayan hîleler ile şer'i oyuncak kılmak veyahud haşin bir muhafazakârlık göstermek gibi iki bâdireden şer' münezzeh olmakla bizzarûre nusûsun dâimâ tevârüd etmesi lazım gelecektir. Halbuki irtihâl-i Nebî ile nusûsun tevârüd etmek ihtimali kalmadığından* artık nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâha ahkâm-ı şer'iyye dâiresine alınamaz" dediği zâhir oluyor.

Sâhib-i makālenin bu tedkîkātından(!) nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâha ahkâm-ı şer'iyye dâiresine alınamayacağı zâhir oluyor.

[359] Aynı sahifenin nihâyetinde:

"Fiil ve terkinde mücâzât olmayan mübâh fiilleri icrâda mükellef muhayyerdir, delîl-i sem'îsiyle ef'âl-i nâ-mütenâhiyye-i insâniyyenin ibâhası hükm-i şer'î tahtına alınmış ve binâenaleyh mübâh fiiller ahkâm-ı şer'iyye dâiresine girmiş denilecek olur ise bu hükmün takrîr mâhiyyetinden başka bir mâhiyete mâlik olmadığı ve takrîr ile tecdîd-i hüküm edilemeyeceği müstağnî-i beyândır" diyor.

Sâhib-i makālenin bu sözünü de tahlîl edelim:

"Fiil ve terkinde mücâzât olmayan mübâh fiilleri icrâda mükellef muhayyerdir" delîl-i sem'îsi ile nâ-mütenâhî olan ef'âl-i insâniyye hükm-i şer'î altına alınıyor, mübâh ahkâm-ı şer'iyye dâiresine giriyor, şu kadar ki bu hükm-i şer'î hükm-i takrîrî oluyor, bu hükm-i şer'îde tecdîd-i hüküm bulunmuyor. Demek oluyor ki nâ-mütenâhî olan ef'âl-i insâniyye hükm-i şer'î altına alınıyor imiş!

A gözüm! Aynı sahifenin başında "Nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâha ahkâm-ı şer'iyye dâiresine alınamaz" deyip nihâyette nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâha ahkâm-ı şer'iyye dairesine alınır! demek akıl ve mantık ile nasıl kābil-i tevfîk olur?

Geçen hafta beyân eylediğim vechile vâdî-i tenâkuza düşmemek için yegâne çare anâsır-ı tasavvurâtı tahlîl etmek, tasavvurâtı vâzıh ve mütemâyiz kılmaktır.

Siz bu çareye mürâcaat ederseniz fikri mahv eden, makālede kıymet-i ilmiyye bırakmayan böyle bir tenâkuza düşmezsiniz.

Tenâkuz kāidesi mûcebince kazıyyelerden biri sâdık, diğeri kâzib olacağından burada birinci kazıyye "Nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâha ahkâm-ı şer'iyye dairesine alınamaz"

* Sâhib-i makāle nusûsun tevârüdüne ihtimal kalmadığını tasrîh etmiyorsa da bu cihet bedîhî olmakla zikrinden sarf-ı nazar kılmış olsa gerektir. Yoksa ilâ yevminâ hâzâ nusûsun tevârüd etmesi lazım gelir.

kâzib, ikinci kazıyye "Nâ-mütenâhî olan umûr-ı mübâha ahkâm-ı şer'iyye dairesine alınır" sâdıktır.

Birinci kazıyye kâzibdir. Çünkü sâhib-i makālenin zâde-i fikridir; fıkıh bilen bir kimse böyle bir söz söyleyemez.

İkinci kazıyye sâdıktır. Çünkü aynen *el-Mustasfâ'*dan mütercemdir, ehl-i ilim sözüdür.

2- Sâhib-i makāle mübâh ile ibâhayı fark etmediği gibi delîl ile medlûlü de fark etmiyor, yekdiğerine karıştırıyor. Şöyle ki:

el-Mustasfâ'da yazılan (بان يقال قد دل السمع على ان ما لم يرد فيه طلب فعل ولاطلب ترك فالمكلف فيه مخير) ibâresinde sem': Fiil ve terkinde talep vârid olmayan mübâh fiilleri icrâda mükellefin muhayyer olduğuna delâlet ediyor. Delîl: Sem', medlûl: "Fiil ve terkinde talep vârid olmayan mübah fiilleri icrâda mükellef muhayyerdir" kazıyyesi oluyor.

Sâhib-i makāle burasını şöyle tercüme ediyor: "Fiil ve terkinde mücâzât olmayan mübâh fiilleri icrâda mükellef muhayyerdir delîl-i sem'îsiyle ..."

Burada bu kazıyye medlûl iken delîl oluyor.

A birâder! İbâha ile mübâhı, delîl ile medlûlü fark etmeden, neye katara karıştınız?

Darılmayınız! Vâkıâ usûl-i fıkıh ile teveggul etmediğiniz için ibâha ile mübâhı, mantık ile teveggul etmediğiniz için mehâlik-i tenâkuzu bilmediğinizi ma'zûr görüyorum; fakat yanlış tercümenizi, delîl ile medlûlü karıştırmanızı aslâ ma'zûr göremiyorum.

"Fiil ve terkinde mücâzât olmayan mübah fiilleri icrâda mükellef muhayyerdir" kazıyyesi delîl-i sem'î mi olur?

Kardeşim! Delîl-i sem'î ya kitap veya sünnettir. *Kur'ân*-ı mübîni tercüme esnâsında böyle bir âyete mi tesâdüf ettiniz? Yoksa bu meâlde bir hadîs-i şerîf mi tahrîc ettiniz? Yoksa delîl-i sem'înin ne olduğunu bilmiyor musunuz? Yoksa lisân-ı Arab'da "delle" kelimesinden sonra "alâ" harf-i cerri ile masdar olan cümlenin medlûl olacağının farkına varmıyor musunuz? Hayret-ender hayret!

* * *

Câizât hükm-i takrîrî olsa da, olmasa da yine muhtâc-ı istiftâ ve iftâ olduğunu, câizâtın sabit olmayıp vücûb ve hürmete doğru ve müncezib olduğunu, câizâtı tagyîr etmek ancak delîl-i şer'îye mütevakkıf bulunduğunu muhterem hemşehrime karşı yazdığım makālelerimde beyân eylediğimden sâhib-i makāleye karşı ayrıca tekrara hâcet görmüyorum. Sâhib-i makāle birçok tahakkümde (da'vâ bilâ-delîlde) bulunuyor. Şimdilik onlara da atf-ı nazar etmeyeceğim, hükm-i takrîrî ve te'sîsî bahislerini âtîye bırakacağım, yalnız "Nâfî ikāme-i delîle mecbûr değildir" da'vâsını intikād edeceğim.

Sâhib-i makāle "Nefy ve nâfî için delîle lüzum yoktur" diyor. Filvâki bu bâbda ihtilâf vardır:

Bir tâifeye göre nâfîye delîl lazım değildir. Diğer bir taifeye göre nâfîye her halde bir delîl lazımdır. Diğer bir mezhebe göre akliyyâtta delîl lazım, şer'iyyâtta delîl lazım değildir. *el-Mustasfâ'*da beyan olunduğu üzere bu bâbda muhtâr olan re'y: "Zarûrî olmayan husûsta delîl lazım olmak"tır.

Çünkü nâfî nefyini iddiâ ettiği şeyin müntefî olduğunu ya biliyor, ya onda şekk ediyor. Nâfî şekk ederse ondan delîl mütâlebe olunmaz. Çünkü cehlini, adem-i ma'rifetini i'tirâf etmiş oluyor. Bilakis nâfî nefyini iddiâ ettiği şeyin müntefî olduğunu yakînen biliyorsa bu nâfînin bu ma'rifeti ya an-zarûretin veya an-delîlin olmak lazım gelir. Bu halde an-zarûretin olmayan nefiyde delîl lazım olmuş olur.

Eğer an-zarûretin (zarûrî olan)[1] nefiyde nâfîden delîl iskāt olunsa iki fesâd lazım gelir:

1- Kazâyâ-yı sâlibe delîlden müstağnî olacaktır. Meselâ sâni'-i âlemi nefy eden, nübüvvet-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi nefy eden, neş'e-i uhrâyı nefy eden, tahrîme-i hamrı nefy eden, tahrîm-i zinâyı nefy eden kimselere delîl vâcib olmayacak, bir münkir size karşı Allah Teâlâ ve tekaddes yoktur, Muhammed aleyhi's-salâtu ve's-selam Nebî değildir, yevm-i âhiret yoktur, hamr **[360]** haram değildir, zinâ haram değildir, dese ondan delîl istemeye hakkınız olmayacaktır. Ne büyük mefsedet!

2- Her müsbet isbat ettiği nefy ile ta'bîr edebileceğinden kazâyâ-yı mûcibe de delîlden müstağnî olacaktır. Meselâ "Sâni'-i âlem kādirdir" kazıyyesine bedel "Sâni'-i âlem âciz değildir" deneceği gibi "Sâni'-i âlem âlimdir" kazıyyesine bedel "Sâni'-i âlem câhil değildir" denecektir. (و قس على هذا).

*el-Mustasfâ'*da nâfîye delîl lazım gelmez diyenlerin şübühâtı red ve def' olunmuş olmakla zât-ı âlîleri oralardan sükût ediyorsunuz, fakat re'y-i mercûhu "Nâfîye delîl lazım değildir" da'vâsını kabûl ediyorsunuz.

Demek oluyor ki zât-ı âlîleri: Arz müteharrik değildir – fezâ nâ-mütenâhî değildir– gibi kazıyyeleri bilâ delîl kabûl edeceksiniz, nâfîden delîl talep etmeyeceksiniz. Mezhebiniz, yani "Nâfî ikāme-i delîle muhtaç değildir" kazıyyesi mûcebince ber-vech-i âtî kazâyâ-yı selbiyyeyi de bilâ delîl kabûle mecbursunuz:

1- Makālenizde bir kıymet-i ilmiyye yoktur.

2- "Cevâza hükm-i şer'î değildir" diyen bazı Mu'tezile ve onlara peyrev olanlar musîb değillerdir.

3- Zât-ı âlîniz âlim değilsiniz, bu meydanın ehli değilsiniz.

Azîzim! Ya bu kazıyyeler için delîl istememeli, bilâ delîl bu kazıyyeleri kabûl etmeli; ya bu mezhebi terk etmeli, hakkı kabûl eylemeli.

İzmirli
İsmail Hakkı

İSLÂM ASKERİNE

MÜREYSÎ' VAK'ASI:

İslâm ordusu; Müreysî' suyunun başına konmuş, Resûlullâh hazretlerinin meşinden çadırı da münâsib bir yere kurulmuştu. İslâm mücâhidlerinden bazıları oturmuş dinleniyor, bazıları da öteden beri işlerle meşgūl oluyordu.

Ömer el-Fârûk hazretlerinin hizmetinde bulunan Cehcah-ı Gıfârî isminde bir adam, su getirmek için kuyu başına gitmiş, orada:

– Ben evvel çekeceğim, sen sonra çekeceksin! gibi ehemmiyetsiz bir sebepten Sinan bin Ferve nâmında biriyle atışmaya başlamış, hatta suratına bir tokat atıp burnundan kan boşandırmıştı. Cehcah, bu işte haksızdı. Çünkü: Nöbet;

[1] Metinde "olmayan" yazılmıştır.

Sinan'ın ise kendisinin beklemesi lazımdı. Acele işi varsa berikinden ruhsat alıp da kabını doldurması îcâb ederdi. Yoksa zorbalığa kalkıp din kardeşini döğmek salâhiyetini hâiz değildi.

Sinan'a gelince o da haksızlıkta öbüründen geri kalmadı. Zîrâ tokadı yer yemez:

– Yâ li'l-Hazrec, yâ ma'şere'l-Ensâr! diye bağırdı ve kavim ve kabîlesini yardıma çağırdı. Halbuki öyle yapmayacaktı, doğruca Resûlullâh'ın huzûruna gidip ona şikâyet edecek ve onun hükmüne razı olacaktı.

Acaba bî-çârelerin imdâdına koşmak için Peygamberden daha şefkatli kim olabilirdi?

Zâten bugünkü askerlikte de böye değil mi? Meselâ insanlık hali. İki silah arkadaşı bir kavga çıkarıverir (olmaması a'lâ ya) biri, diğerine haksız bir tecâvüzde bulunur, berikinin gördüğü tecâvüze mukābele etmesi değil, gidip zâbitine şikâyet eylemesi ve kendine karşı haksızlık edene nizâmen cezâ çektirmesi lazımdır. Böyle yapmaz da yediği bir tokat yerine iki tokat vurmaya, yahud hemşehrilerini yardım için çağırmaya kalkışırsa o da haksızlık etmiş ve öteki kadar cezâya hak kazanmış olur.

Ensârîlerin Sinan'a yardım için koşup geldiklerini gören Cehcah da:

– Ya li-Kinâne, ya ma'şera'l-mühâcirîn! diye feryâd etti. Sesini işiten muhâcirlerden bazıları da ondan tarafa koştu. Belki işitmişsindir:

Sultan Mahmud Yeniçeri ocağını kaldırmak için "Müslüman olan sancağ-ı şerîf altına gelsin" diye dellâl çağırtmış. Berikiler de buna mukābil "Yeniçeri olan kazgan-ı şerîf dibine toplansın" diye na'ralar atmış. İstanbul'daki müslümanlar, ikiye ayrılmış. Bir takımı sancak altına, bir takımı kazan dibine birikmiş. Ondan sonra bu iki takım, birbirine saldırıp arada birçok müslüman kanı dökülmüş.

İşte Sinan ile Cehcah'ın bağırışmaları üzerine az kaldı öyle bir hal oluyordu. Çünkü: Muhâcirler Cehcah tarafına, Ensârîler de Sinan tarafına geçmişler ve birbirlerinin din kardeşi olduklarını unutup hemşehrilik gayretiyle yekdiğeri üzerine atılacak dereceye gelmişlerdi. O sırada Resûlullâh Efendimiz yetişti ve:

– Yine mi câhiliyet da'vâsına kalkıştınız? diye oradakilere çıkıştı.

– Muhâcirlerden biri, bir Ensârîyi döğmüş, o da ya li'l-Hazrec diye kavim ve kabîlesini imdâda çağırmış, dediler. Peygamber Hazretleri:

– Bırakın şu murdar kelimeyi. Bu kelime ile bağıranlar, yani da'vâ-yı câhiliyetle kavim ve kabîlesini imdâda çağıranlar, cehennemi dolduracaklardır, buyurdu.

Ashabdan, bazılarının: **[361]**

–Ya Resûlallâh! O adam müslümansa, namaz kılıp oruç tutuyorsa? diye sormalarına karşı da:

– Müslümansa da, namaz kılıp oruç tutuyorsa da yine cehenneme girecektir, cevabını verdi.

Koşup gelenler, nâdim olup döndüler. Din kuvveti ve kardeşlik muhabbeti, kavim ve kabîle gayretine galebe çaldı. Sinan bin Ferve, Cehcah-ı Gıfârî'ye hakkını helal etti ve fitne basılıp o dehşetli kavga bitti.

* * *

Bundan evvel de yine böyle bir kavga çıkmıştı. Fakat bu kavga, Muhâcirler ile Ensar arasında değil, Ensarın iki şu'besi, Medînelilerin iki kabîlesi arasında vukū' bulmuştu. Biliyorsun ya? Medîne müslümanları Evsîler ve Hazrecîler diye iki kabîleden ibâret idi ki vaktiyle uzun müddet birbirleriyle çarpışmışlar, ancak Müslümanlık'tan sonra yekdiğeriyle barışıp görüşmüşlerdi.

Bunların birleşmeleri ve birleşmek neticesinde kuvvetleşmeleri, Medîne'deki Yahudilerle münâfıkların işine gelmiyordu. Yine aralarını açmak ve nâ-hak yere kanlarını saçmakla Müslümanlığı zayıf düşürmek istiyorlardı.

Bir gün Evsîlerle Hazrecîlerden bazıları oturup kardeş gibi konuşurken müfsid bir Yahudi çıkageldi. Her iki tarafın dargınlığı zamanından söylenilen beyitlerden okuyup ortaya fesâd bıraktı.

Nasılsa Ensârîlerde kavmiyet gayreti kabardı. İki taraf da ölmüş ve kemikleri bile çürümüş olanlarla öğünmeye kadar vardı. Tatlı tatlı konuşurken acı acı söylenmeye başladılar. Hatta silahlanıp ve etraftan yardımcı alıp iki saf olarak yeniden döğüşmeye davrandılar. Bereket versin ki Resûlullâh Efendimiz hazretleri hemen geldi; o safların arasına girip [1](يا معشرَ المسلمين، الله الله، أبدعوى الجاهلية وأنا بين أظهُرِكم بعد إذْ هداكم الله إلى الإسلام وأكرمكم به، وقطع به عنكم أمرَ الجاهلية، واستنقذكم به من الكفر، وألّف به بينكم، ترجعون إلى ما كنتم عليه كفارًا) yani "Ey müslümanlar! Allah'tan korkun, Allah'tan korkun! Daha ben aranızda iken, husûsiyle Allah sizi Müslümanlığa hidâyet ve İslâm ile mükerrem kıldıktan, din sayesinde sizi câhiliyet âdetlerinden kurtardıktan, feyz-i İslâm ile küfürden halâs edip Müslümanlık sevkiyle aranızı bulduktan sonra câhiliyet da'vâsıyla eski küfr halinize mi dönüyorsunuz!" buyurdu da Ensârın akılları başlarına geldi. Silahlarını atıp ağlaştılar, sonra da birbirlerine atılıp kucaklaştılar.

Şu iki vak'ada Resûlullâh hazretleri, yetişip de men' etmemiş olsaydı ne olacaktı biliyor musun?

Müreysî' suyunun başında Muhâcirler ile Ensârîler çarpışacak, müslüman kanı dökülüp Müslümanlık zayıflayacaktı. Çünkü hangi taraf mağlûb olursa olsun Dîn-i İslâm, tek kanatlı bir kuş gibi kalacak; belki de bütün bütün ortadan kalkacaktı.

Medîne'deki kavgada ise Evsîlerle Hazrecîler döğüşecek ve bu döğüşte yine müslüman kanı dökülüp müslüman kuvveti azalacak; sonunda da maâzallah Medîne Yahudileriyle münâfıkları; müslümanlara galebe çalacaktı.

Kavmiyet mes'elesinin; yani kavim ve kabîle gayreti gütmek da'vâsının ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu ve Resûlullâh Hazretleri tarafından ne yolda men' edilmiş bulunduğunu anladın sanırım.

Bu mes'elenin bugünkü tehlikesi; eskisiyle nisbet kabûl etmeyecek derecede fazladır. Çünkü: Evsîler; Hazrecîler olsun; Muhâcirler Ensârîler olsun hepsi de bir kavme mensup idi. Yani cümlesi de Arap olup Arapça konuşur ve Arabistan'da yaşardı. Sonraları Müslümanlık etrafa yayıldı. Arap olmayan kavimler de müslüman olup tevhîd milliyetine girdiler. Bugün Çin'den muhît-i Atlasî'ye ve Sibirya'dan Afrika-yı Cenûbî'ye kadar olan memleketlerde müslümanlar

[1] İbn Cerîr et-Taberî, *Câimu'l-Beyân,* 2000, c. 6, s. 56.

var ki hepsi ayrı ayrı kavmiyete mensup fakat cümlesi Lâ ilâhe illallah diyor. Müslümanlık noktasında birleşiyor. Bunların hangisinde olursa olsun kavmiyet gayretinin güdülmesi Müslümanlığın zayıf düşürülmesi demektir.

Öyle değil mi ya? İnsan kalınca bir kuyu ipini ne kadar zorlarsa koparamaz. Fakat o ip çözülür de iplikleri birbirinden ayrılırsa birer birer koparılır. İşte Müslümanlık da böyledir. Müslüman olan kuvvetler din gayretiyle hareket ederlerse hiçbir tecâvüze uğramazlar. Lakin Müslümanlığı bir tarafa bırakıp da Türklük, Araplık, Acemlik, Kürtlük, Lazlık, Çerkeslik, Arnavutluk ve sâire düşüncesiyle ayırılacak olurlarsa iplikleri çözülmüş kuyu ipine dönerler. Cüz'î bir kuvvet karşısında kırılmaya mahkûm olurlar. Hele bu mes'ele, asker ocağına hiç girmemeli ki bunun mikrobu, maâzallah ordu hummasından daha mühliktir, tahrîbâtı ise öbüründen pek ziyade müdhiştir. Osmanlı padişahı, müslümanların halîfesidir. Hükûmet-i Osmâniyyenin dîn-i resmîsi Müslümanlık'tır. Ordusu, hemen de kâmilen muvahhid efrâddan, yani muhtelif akvâm-ı İslâmiyye evlâdından müteşekkildir.

Bir taburda hem Türk, hem Arap mevcut olduğu gibi bir bölükte hem Laz, hem Çerkes, hem Kürt bulunabilir. İşte bu muhtelif kavimlerden ve muhtelif memleketlerden yetişip gelen mücâhidler Lâ ilâhe illallah yazılı sancağın altında birleşirler ve din gayreti, kardeşlik muhabbeti ile el ele verip canlarıyla, başlarıyla İslâm yurdunu, Osmanlı ülkesini düşmanın tecâvüzünden muhâfazaya çalışırlar.

Bu vatan arslanları, din gayretini bıraksalar da hemşehrilik fikrine, yahud ben Türk'üm, sen Arap'sın, öbürü Kürt'tür gibi kavmiyet düşüncesine **[362]** sapsalar maâzallah o bölüğün, o taburun, hatta o ordunun intizâmı bozulmuş olur. Çünkü herkes bir tarafa çekilir, şimdiki intizam pek güç husûle gelir.

Din düşmanlarının Çatalca'dan beriye kadar gelip de pâyitahta girmeye çalışmaları, geçen sene içinde idi. Bunların attıkları topların korkunç sadâları daha kulağımızda çınlıyor, yaktıkları canlarla döktükleri kanların unutulmaz acısı hâlâ yüreğimizde sızlıyor. O vakit o müdhiş toplara göğüs gerip de son İslâm yurdu olan şu memleketi kurtaran kimlerdi? Hepimiz biliyor ve hürmetle yâd ediyoruz ki senin gibi birçok müslüman askerleri idi. Bunlar, din düşmanına karşı koymak, İslâm halîfesinin pâyitahtına Bulgar ayağını bastırmamak, Ayasofya Câmi'-i Şerîfi minârelerinde çan çaldırmamak için koşup gelmişlerdi. Ancak Müslümanlık sevkiyle gāzî, yahud şehîd olmak şevkiyle harbe atılmışlardı.

İhtimal ki sen bir Anadolu yiğidisin. Yine ihtimal ki son Rumeli muhârebesinde bulundun. Eğer hemşehrilik gayretiyle iş görmek lazım gelseydi sen "Rumeli nerde bizim memleket nerde? diye yerinden bile kımıldanmazdın. Kezâ o muhârebede Arap'tan, Kürt'ten, Laz'dan, Çerkes'ten ve sâir kavimlerden birçok müslüman kahramanı da bulunmuştu. Eğer kavmiyet gayretiyle hareket îcâb etseydi bunlar da "Türkler, Balkanlılarla muharebeye tutuşmuşlar. Bize ne?" diye oturup keyiflerine bakarlardı. Halbuki ne sen öyle yaptın, ne de onlar. Çünkü:

Müslümanların birbirine kardeş olduğunu *Kur'ân* haber veriyor. Mü'minlerin yekdiğerine yardım eylemesini Allah emrediyor.

O kardeşlik gayreti ve o yardım emrinin sevkiyle Anadolu'dan, Arabistan'dan, Kürdistan'dan, Lazistan'dan birçok müslüman koşup geldi. Rumeli'nin karlı Balkanlarında ve çamurlu ovalarında din düşmanlarına karşı koydu.

Böyle olması da pek tabîî bir şeydi. Müslümanlar, birbirinin din kardeşi değil mi? Bir adam, kardeşinin tehlike karşısında bulunduğunu görür de imdâdına koşmak ve onu kurtarmak istemez mi?

Gelelim hikâyemize:

Çapul etmek için bu muhârebeye birçok münâfık da çıktığını söylemiştim. İçi müşrik, dışı müslüman olan bu iki yüzlü heriflerin İbni Selûl isminde bir başları vardı ki kuyu başında Cehcah'dan dayak yiyen Sinan bin Ferve bunun hizmetinde bulunuyordu.

İbni Selûl, Medîne eşrafından olduğu cihetle hizmetçisinin döğülmesini bir türlü azametine yediremedi. Hele tokadı atanın bir Mekkeli olması, herifi bütün bütün kızdırdı ve olanca asabiyet gayretini uyandırdı.

– Şimdiye kadar bu derece hakārete uğradığımızı görmemiştim. Şu bir avuç Muhâcirler, geldiler aramıza sığındılar. Sonra sığıntı olduklarını unuttular, bize hakāret etmeye kalkıştılar. Tevekkeli "Besle köpeği seni yesin" dememişler. Siz, onları yurdunuza aldınız, mallarınızın yarısını kendilerine verdiniz. Hatırları için muhârebelere gidip çocuklarınızı yetim bıraktınız. Nihayet onlar çoğaldı, siz azaldınız. Bari bundan sonra sizden yüz bulamasınlar da Muhammed'in başından dağılıp gitsinler, bir de Medîne'ye gittiğimiz gibi aziz olanlar (yani eşrâf) zelîl bulunanları (yani fukarâ) ve ayak takımını tutup kasabadan dışarıya atsınlar!

Diye kendi gibi münâfıkları azdırıyor, dolayısıyla da bütün Ensârîleri Muhâcirler üzerine kışkırtmak istiyordu. Bereket versin ki maksadı hâsıl olamadı. Biraz evvel Peygamber Hazretlerinin nasîhatini işitenler, İbni Selûl'ün hezeyanlarına kulak asmadılar. Hatta Zeyd bin Erkam isminde bir genç, işittiğini Resûlullâh Efendimize haber verdi.

Cenâb-ı Peygamber, yeni bir fitne çıkmaması için Zeyd'e:

– Sakın yanlış işitmiş olmayasın? buyurdu.

Zeyd:

– Ya Resûlallâh! Vallâhilazîm böyle söyledi, diye hakīkat-i hâli te'kîd etti. Sonra İbni Selûl huzûr-ı Nebevî'ye geldi.

– Allah hakkı için ben bu hezeyânı etmedim. Zeyd yalancıdır. Bana iftirâda bulunuyor, dedi.

Herifteki münâfıklığa bak ki söylediği bir sözü tekrarlamaya cesaret edemiyor da kendi yalancılığını başkasına isnâd eyliyor.

Maamâfîh telaşından ve ma'lûm olan münâfıklığından o sözü söylemiş olduğu anlaşıldı. Resûlullâh Efendimiz tarafından tevbe etmesi emir buyuruldu.

Hazret-i Ömer, İbni Selûl'ün bu terbiyesizliğine karşı dayanamadı. Hiddetle yerinden fırladı,

Ya Resûlallâh! İzin ver. Şu münâfığın boynunu vurayım, dediyse de Resûlullâh Efendimiz müsâade etmedi. Fakat ordugâhta da dedi-kodu olmaya başladı.

Peygamber hazretleri, yeni bir mes'ele çıkmaması için hareket emrini verdi. Hemen devesine binip ertesi günün sabahına kadar sürdü. Medîne eşrafından dini bütün müslümanlardan Üseyd bin Hudayr hazretleri yolda Cenâb-ı Peygamber'e:

– Niçin bu sıcakta yola çıktınız? diye sordu. Resûlullâh efendimiz:

– İbni Selûl'ün söylediklerini işitmedin mi? buyurdu. Üseyd bin Hudayr:

– Vallâhilazîm ya Resûlallâh! Sen, ne vakit istersen İbni Selûl'ü Medîne'den çıkarırsın. İnsanların en azîzi sensin, mahlûkātın en **[363]** zelîli de odur, dedi. Konak yerinde de İbni Selûl'ün sağlam müslüman olan oğlu Hubâb[1] huzûr-ı Peygamberîye geldi.

– Ya Resûlallâh! Babam, bir terbiyesizlikte bulunmuş, emr et, kafasını kesip getireyim, diye izin istedi.

Peygamber Efendimiz, Hubâb'ı taltîf ile beraber pederine âsî olmamasını tenbîh etti. Sonra İbni Selûl, müslümanlar arasında bulundukça onlardan ancak iyilik göreceğini söyledi.

Resûlullâh Hazretleri, bu konak yerinde bir de koşu tertip etti. İbtidâ deve yarışı oldu. Bunda Bilâl-i Habeşî'nin bindiği deve birinci geldi. Sonra at yarışı yapıldı. Bunda da Ebû Said es-Sâ'idî'nin bindiği at birinciliği kazandı. Şu sûretle hem idman yapılmış, hem de dedi-kodunun uzamasına meydan verilmemiş oldu.

Ordu, Medîne civarındaki Akîk mevkiine yaklaştığı sırada İbni Selûl'ün oğlu, önde giden babasının devesini çökertti.

– Peygamberin azîz olduğunu, kendinin de zelîl ve alçak bulunduğunu i'tirâf edeceksin, sonra Resûlüllah izin vermeyince Medîne'ye giremeyeceksin dedi.

İbni Selûl:

– İ'tirâf etmezsem ne olacak? diye sordu. Oğlu da:

– Hemen kafanı koparacağım, cevabını verdi. İbni Selûl, oğlundaki ciddiyeti görünce:

– Evet, azîz olan Allah ile Peygamberi ve mü'minlerdir, demeye mecbûr oldu da oğlunun elinden kurtuldu. Sonra Resûlullâh Efendimiz:

– Allah senden râzî olsun. Fakat babanı bırak, diye Hubâb hazretlerine buyurdu. Peygamber'le ashâbını Medîne'den çıkarmak isteyen reîsü'l-münâfikīn de ancak Resûlüllah hazretlerinin müsâadesiyle kasabaya girebildi.

Müslüman ordusunun Medîne'ye avdeti, Ramazân-ı şerîfin ibtidâsına tesâdüf etmiş ve mücâhidlerin muhârebeye gidip gelmeleri yirmi sekiz gün kadar sürmüştü.

Kavmiyet mes'elesinin ve hemşehrilik da'vâsının ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu anladın, gafletle çıkmış olan bir kavganın bir münâfık tarafından körüklenmesiyle ne derece ateşleneceğini de idrâk eyledin değil mi?

Bereket versin ki Allah'ın muhafazası, Peygamber'in hüsn-i idâresi, ashâbın salâbet-i dîniyyesi mâni' oldu da şu mes'ele bütün bütün alevlenmeden örtülüp bastırıldı. Cenâb-ı Hak da İbni Selûl ile onun gibi münâfıklar hakkında bu sûre-i şerîfeyi gönderdi:

Bismillâhirrahmânirrahîm

اِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ. اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ. وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ. وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ. سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ اِنَّ اللهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ. هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا وَلِلهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ. يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَلِلهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ. يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ. وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا اَخَّرْتَنِى اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ. وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللهُ نَفْسًا اِذَا جَاءَ اَجَلُهَا وَاللهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ.[2]

Allahu a'lem meâli:

"Habîbim münâfıklar, senin yanına gelince şehâdet ederiz ki sen, Allah'ın peygamberisin derler. Allah bilir ki sen, Resûlullâh'sın. Yine Allah'a şehâdet ederiz ki münâfıklar yalancıdırlar.

Onlar, yeminlerini kendilerine siper ittihâz eyleyerek Allah'ın yolundan i'râz ederler ki yaptıkları hakīkaten fenâ bir şeydir. Böyle yapmaları, sûretâ müslüman olmaları ve hakīkatte müşrik kalmaları dolayısıyla kalplerinin küfür ile mühürlenmesinden ileri gelmektedir. Binâenaleyh münâfıklar îmân-ı hakīkī ne olduğunu bilmezler.

Habîbim! Onları gördüğün vakit iri yarı ve mütenâsibü'l-a'zâ olmaları hoşuna gider, konuştukları zaman da sözlerini durup dinlersin. Halbuki: Onlar anlamamazlık husûsunda dayalı ağaçlara benzerler. Ve müttehem oldukların-dan işittikleri her sesi, kendi aleyhlerinde zannederler.

Münâfıklar, senin ve mü'minlerin düşmanıdır. Onlardan sakın. Allah canlarını alsın. Çünkü: Hak ve hakīkatten i'râz eyliyorlar. Onlara gelin, özür dileyin de Resûlullâh sizin için Allah'tan mağfiret dilesin denilince başlarını döndürürler ve bakarsın ki kibir ve azamet sevkiyle senin nezdine gelmekten yüz çevirirler. Onlar için istiğfâr etsen de etmesen de müsâvîdir. Cenâb-ı Hak kendilerini ebediyyen yarlığamayacaktır. Zîrâ Allah fâsık olanlara hidâyet ihsân etmez.

Münâfıklar öyle bir gürûhtur ki: Resûlullâh'ın yanındaki fukarâ-yı Muhâcirîne nafaka vermeyin de dağılıp gitsinler derler. Semâ ve zemîn hazînelerinin hepsi Allah'ındır. Lakin münâfıklar Cenâb-ı Hakk'ın rezzâk-ı âlem olduğunu bilmezler. Medîne'ye dönersen azîz olan, zelîl bulunanı oradan çıkarsın derler. İzzet; Allah'ındır, Peygamber'indir, mü'minlerindir. Lakin münâfıklar izzetin kime mahsûs olduğunu idrâk etmezler. –mâba'di var–

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

[364]

TERBİYE VE TA'LÎM

BHOPAL HÂKİME-İ ZÎ-ŞÂNI ŞAH CİHAN HAZRETLERİNİN HİNDİSTAN'DA ESÂSÂT-I İSLÂMİYYE DÂİRESİNDE KIZ MEKTEPLERİ KÜŞÂDI

Bhopal Hâkimesi Şah Cihan Begüm hazretleri işbu asrın

[1] Metinde (جباب) şeklinde yazılmıştır.

[2] Münâfikûn, 63/1-11.

hârikalarından sayılır. Müşârun-ileyhâ pek âlî ahlak ile mütehallik bulunduğu gibi ilim ve fazilette de emsalsizdir. Bu âna kadar, umûr-ı hayriyye ve maârif uğurunda sarf ettiği mebâliğ-i azîme, küllî bir yekûn teşkîl ediyor. Müşârun-ileyhânın insâniyeti, iyiliği yalnız Hindistan'a münhasır olmayıp, Afrika'ya Mısır'a İstanbul'a İran'a ve bil-cümle memâlik-i İslâmiyyeye sirâyet etmiştir.

Hindistan'da kendisinin lütuf ve âtıfetine uğramayan bir şehir ve kasaba kalmamıştır. Her nereye gidilse Hindistan'da mutlakā bu sâhibe-i himmetin bir eserine, bir izine tesâdüf edilir. Cemâat-i İslâmiyye tarafından te'sîs edilen mekteplere, hastahânelere, müesseselere dâimâ iâne verip, âsâr-ı mezkûrenin ihyâsına çalışmıştır. İstanbul'a berây-ı seyâhat teşrîf ettiklerinde o esnâda yangına uğrayan Aksaray mahallesinin harîk-zedegânına altı bin İngiliz lirası ihsân etmiş ve insâniyetini buralara kadar teşmîl etmiştir. Müelliflere, musanniflere, ulemâya, züvvâra, fakīrü'l-hâl olanlara her an ve zamanda yardımı dokunmaktadır.

Hindistan müslümanlarının en büyük mekâtibinden olan Aliger Koleji'nin esnâ-yı te'sîsinde büyük bir meblağ verdiği gibi, ayrıca da senevî bir tahsîsât bağlamış ve küçük oğlu bulunan Hamîdullah Han'ı da berây-ı tahsîl oraya göndermiştir. Aliger kasabasındaki talebe-i ulûmun rahat ve âsâyişlerini te'mîn için onlara birkaç yatakhaneyi muhtevî bir dâire ile, top oyunuyla spor için müteaddid meydanlar kulüpler inşâ etmiştir.

Bhopal'de birçok erkek ve kız mektepleri te'sîs ettikten mâadâ, kadınlara mahsûs bir de kulüp yaptırmıştır ki, bizzat kulübün riyâsetini deruhde ve kabûl buyurmuştur.

Kadınlar için birçok gazetelerle resâil-i mevkūte neşr ederek seviye-i ilmiyyelerini tezyîde muvaffak olmuştur. Müşârun-ileyhâ, Fârisî, Arabî, Urdu ve İngilizce lisanlarıyla tekellüm ve cümlesinde de icâle-i kalem etmekte muktedirdir. Kendi ülkesinde te'lîfât-ı nâfiada bulunmak üzere bir takım ulemâ-yı mahalliyyeyi bir araya toplamış ve onlara güzel eserler yazdırmıştır. Fahr-i Kâinât efendimizin tercüme-i hâlini edille-i târîhiyye ile yazan Hint ulemâsından, meşâhîr-i müellifînden Mevlânâ Şiblî Nu'mânî hazretlerine maâş bağlamış ve şu son günlerde yazdığı parçaları tedkīk etmek için kendisini Bhopal'e (makarr-ı hükûmetine) celb eylemiştir.

Bu hafta zarfında Hindistan'dan aldığımız gazeteler, bu muhsinenin diğer bir teşebbüs-i hayır-hâhânânesini bize tebşîr ediyorlar. Müşârun-ileyhâ Hindistan kadınlarının cehâlet ve maârifsizliğine bakarak, mezkûr illetin çaresini düşünüp evvelce Aliger kasabasında müslüman kızlar için gāyet vâsi' bir binâ inşâ etmesiyle, orasını mektep haline ifrâğını lazım gelenlere emr etmiştir. Mezkûr binâ resîde-i hitâm olduğundan mektebe lazım olan bil-cümle âlât ve edevât ile programını ihzâr ederek, bizzat maiyyetiyle berâber mezkûr kasabaya teşrîf ile mektebin resm-i iftitâhını icrâ buyurmuştur. Merâsim-i iftitâhiyyede bulunmak üzere Hindistan'ın her tarafından gelen a'yân ve eşrâf huzûrunda hâkime hazretleri maârifin fevâid ve muhassenât-ı adîdesine dâir mühim bir nutuk îrâd edip, cümle huzzârın senâ ve alkışlarına mazhar olmuştur. Nutk-ı mezkûru aynen derc eden gazetelerden ber-vech-i âtî iktibâs ediyoruz:

"Muhterem huzzâr, sevgili kızlar. Size karşı işbu hizmet-i nâçîzânede bulunan –Bhopal Hâkimesini– hanımı bir gün gelecektir ki, rahmetlerle, mağfiretlerle yâd eder ve kurmuş olduğu esâsa tebaiyyet edeceksiniz. İlim ve ma'rifet, meziyet ve fazîlet yalnız erkeklere mahsûs olmayıp, kadınların –tâife-i nisânın– da ondan müstefîd olmasına büyük bir ihtiyaç vardır. İlim ve irfan analık vazîfesini gören ve dünyaya nâfi' hey'et-i ictimâiyye bahş eden kadınlar buna daha ziyâde muhtaç bulunuyorlar. Kadınları müterakkī olan milletler, cihanda nâm bırakarak, arş-ı a'lâya suûd etmişlerdir. Taleb-i ilmi beşikten, mezar taşına kadar [1](اطلبوا العلم من المهد الی اللحد) bize farz eden diyânet-i mübecelle-i İslâmiyye, kendi şuûnât-ı dîniyyesi dâiresinde nisvândan azîm hizmetler bekliyor.

Âlem-i İslâmiyyet'te te'mîn-i şân u şeref edip ilimleriyle, fazîletleriyle meziyetleriyle, şecâat ve terbiyeleriyle târîh-i İslâmiyyet'e isimlerini kayıd ve zabta muvaffak olan meşâhîr-i nisvân-ı İslâmiyye bize güzel bir çığır açıp, o yolda hareket etmeyi fiilleriyle bize göstermişlerdir. İlim ve fazîlet, zevce ve ulü'l-emre itâat, kadınlığın en büyük muhassenâtından olduğu halde, Hindistan'ımızdaki kadınlarda bu güzel meziyetlerden eser kalmamıştır. Bil-cümle Hindistan'da, kalemiyle, ahlâkıyla, işleriyle ebnâ-yı cinsine hizmet eden bir kadın yoktur. Tâife-i nisâ içinde okuyup yazanlar o kadar azdır ki, binde bir râddesinde bile değildir, bu cehâlet ve meskenetin sonu tabîî iflâs ve inkırâzdır! Öyle bir iflas ki, telâfîsi pek çetindir.

Ma'nevî bir inkırâzın çaresi güçtür. Zamanımızdaki kadınlar –erkeklerden kat kat ziyâde– mefkûre iflâsına uğramışlardır. Bu hâlin devamı; tabîî erkeklerinin de hoşuna gitmez. Çünkü hayât-ı âileyi teşkîl etmek ve ondan behre-dâr olmak cehâletle değil, ilim ile hâsıl olabilir. Cehâlet, kadınla zevci arasında tabîî bir husûmet ve münâferet îcâd eder. Birinin seviyesi âlî olup da, diğerinin süflî **[365]** olan iki arkadaş arasında hakīkī bir imtizâc ve muhabbet hâsıl olamayacağı gibi, bilgili bir erkekle bilgisiz bir zevce arasında da ülfet câygîr olmaz. Bunun ref'ine çalışmak için hep el birliğiyle uğraşmalıyız. Kızlarımızı güzel bir ana haline ifrâğ etmek için kız mektepleri te'sîs etmeliyiz. Ancak bu mukaddes müesseselerde bil-cümle âdât ve âdâb-ı İslâmiyye'ye –ki müslümanların felâh ve saâdetlerini kâfildir– son derece riâyet edip, ağır başlılığın, sekîne ve vakārın kabûl etmediği şeylerden sakınmalıyız. Ağır başlı, tecrübeli, fâzıl kadın yetiştirmek için son derece dikkat ve i'tinâ etmeliyiz.

İşittiğime nazaran tâife-i nisvân Mısır'da pek çok terakkī etmişlerdir. Lakin maaettessüf aldıkları terbiye ve ta'lîmin İslâmiyet'ten hiçbir me'hazı olmayıp frengâne olduğunu da işitiyorum ki bunun neticesinde lâubâlîlik, hercâîlik, hafif-meşreplik gereği gibi orada hüküm-fermâ olmuş ve şiâr-ı İslâmiyyet'e büyük bir darbe vurmuştur. Binâenaleyh biz onların hatîâtından, gafletlerinden hisse alıp kendimizi o gibi mülevves girdaplara, çirkâblara gark olmaktan vikāye

[1] İ. Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* Beyrut, c. 5, s. 274.

eylemeliyiz. Meziyetsiz bir iffet işe yaramadığı gibi, iffetsiz bir meziyetten de bir şey çıkmaz. O halde iffet ve meziyet seyyânen hükmünü icrâ etmelidir.

İslâmiyet'te olan esâsât-ı dîniyyeye ve vâcibât-ı beşeriyyeye be-gâyet i'tinâ edilmesini bu mektepte arzu ederim. Sık sık sizi nazar-ı teftîşimden geçireceğim. Bozukluk âsârına tesâdüf ettiğim dakîka, bu müessesenin kapısını kapayıp gideceğim. Çünkü burayı, adam ve adam evlâdı yetiştirmek için açtım. Ahlaksızlığa yardım etsin diye açmadım. Gerek müdîr efendi ve gerek muallimîn ve muallimât efendiler bu tenbîhâtımı unutmamak lütfunda bulunacaklar ve vesâyâ-yı hayır-hâhânemi harfiyyen icrâya çalışacaklardır.

Aynı zamanda bu merâsim-i iftitâhiyyede bulunmak üzere âcizlerini kendilerine karşı medyûn-ı şükrân eden memleketimizin a'yân ve eşrafından bu gibi kız müesseselerinin memleketlerinde te'sîs ve ihyâ buyurmalarını kemâl-i hudû' ile istirhâm ederim. İslâmiyet'in bakâsı, terakkī ve teâlîsi nisvânın terakkīsiyle kāim olduğunu unutmamalıyız. Târîh-i İslâm bize kadınlar içinde ne çok âlî sîmâlar, çehreler gösteriyor ki, bunların birine bile bu müterakkī asrımızda tesâdüf etmiyoruz. İngiltere, Almanya devletlerinin kusûru terakkīye varmaları, sırf kadınlarının ilim ve meziyetle mütehallî olup, hey'et-i ictimâiyyeye ettikleri hidemât sâyesindedir. Nisvâna süs ve zarâfet de lazımdır. Yalnız bana kalırsa ilim ve meziyet öğrenmek bütün süsleri, zînetleri te'mîn eder. Âdî ve sûrî zînet her dâim fenâya ma'rûz ise de zînet-i ilim ü fazilete hiçbir zaman halel târî olmaz.

Her müslüman kadının Kelâmullah'ı, ahkâm ve evâmir-i ilâhiyyeyi, şerîati bilmesi farzdır. Binâenaleyh vezâif-i dîniyyeye her şeyden ziyâde ehemmiyet verilmesini rica ederim. Ümîd ederim ki, bu mektepten neş'et eden hanımlar, kendi kızlarını da ileride o yolda terbiye etmeye çalışıp hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye için pek güzel meyveli ağaçlar yetiştirirler."

Hind gazeteleri, şu yolda beyânâtta bulunmuşlardır: Hâkime hazretleri nutkunu yazdığı kağıt üzerinden bizzat okumuş ve yüzünü bir peçe ile örtmüş bulunduğu gibi, eldivenlerini giymiş bulunuyordu. Sesindeki halâvet, edâsındaki zarâfetle, nutkunun fasîh ve belîğ cümleleri huzzârı âdetâ teshîr ediyordu. Müşârun-ileyhânın nutku huzzâra o kadar te'sîr etmiştir ki, birçok zevât, Hindistan'ın sâir şehirlerinde de bu gibi müessesât ihyâsını deruhde eylemeyi vaad eylemişlerdir.

Bu müslüman hâkimeye, Hindistan'daki cevelânım esnâsında yine Aliger kasabasında tesâdüf ederek diğer bir nutkunu işitmiştim. İslâmiyet'e son derece hayırhâh ve nâzik, âlîcenab bir dişi arslan olduğunu görmüştüm. Bu gibi muhadderât ve fâzılât ile iftihar ederiz. Cenâb-ı Hak müşârun-ileyhâyı bil-cümle âmâl ve niyyât-ı hayır-hâhâne ve İslâmiyet-perverânesinde muvaffak buyursun. Müşârun-ileyhânın bu himmetini samîm-i kalbden tebrik eder ve emsâl-i kesîresiyle müşerref olmamızı temenni ederiz.

S[sin]**. M. Tevfik**

MEKÂTÎB

Japonya Mektupları

BİRAZ DA İSTATİSTİK

Nüfûs

El-yevm Tokyo sekenesi 2,030,000 raddesindedir.

1911 senesi nihâyetinden 1913 senesi nihâyetine kadar iki sene zarfında otuz üç bin nüfus tezâyüd etmiştir.

1901 senesinden 1911 senesine kadar on sene zarfında 276,378 nüfus tezâyüd etmiştir.

On sene zarfında erkeklerin tezâyüdü senevî vasatî olarak 12,994 dür. Aynı müddet zarfında kadınların tezâyüdü vasatî hesâbla 14,943 dür. Halbuki şehrin işgāl ettiği mevkiin vüs'atçe terakkīsi buna nisbeten pek yavaştır.

Arâzînin Kıymeti

El-yevm Tokyo'da vasatî olarak metre murabbaı arâzi fiâtı 27 kuruş râddesindedir. Bu cümleden en pahalı olan mahallerde metre murabbaı 82,5 kuruş ve en ucuz mahallerde metre murabbaı on kuruş sekiz para râddesindedir.

Para

1913 senesi ibtidâsında Japonya'da mütedâvil esmân vasatî hesap ile 37,963,518 yen altın para; 139,011,022 yen gümüş, bakır nikel ve bronz para; 375,260,467 yen banknot (kağıt para)dan ibâret olup cem'an 552,235,007 yen tahmîn olunmaktadır.

Bankalar

1913 senesi ibtidâsında Japonya'da 2143 mütenevvi' banka ve 2,679 banka şu'besi mevcut idi. **[366]**

Bu bankaların senevî sâf vâridâtı 103,412,442 yendir.

Bundan on sene akdem bankaların hesabı her ne kadar şimdikine nisbeten daha fazla idiyse de, vâridât-ı sâfiyyesi şimdikinin nısfına muâdil idi. 1903 senesinde bankaların vâridâtı 56,265,000 râddesinde hesap olunmuştur. Hâkezâ sermâye pek büyük miktarda terakkī etmiştir. Bundan on sene akdem bankaların borsa muâmelâtı senevî 35 milyar 359 milyon yen râddesinde iken el-yevm 89 milyar ve 646 milyon tahmîn olunmaktadır.

İktisâd Sandıkları

El-yevm Tokyo'nun iktisâd sandıklarının sermayesi 49 milyon 282 bin yen'dir. İktisâd sandıklarından istifâde edenlerin miktarı 280 bin râddesinde ta'dâd olunmaktadır.

Bundan mâadâ posta iktisâd sandıkları da mevcut olup bu hazînelerde 20,312,480 yen para mevcuttur.

Posta iktisâd sandıklarından istifâde edenlerin adedi 212 bin 657 neferdir.

Mecmû'-ı Japonya'da iktisâd sandıklarının envâından istifâde eden efrâdın adedi 20,044,546 dır. Bu bankalara mecmûu 356,504,305 yen teslîm edilmiştir.

Sigorta Şirketleri

El-yevm Japonya'da 69 sigorta şirketi mevcut olup sermâye-i mecmûaları 90,221,273 yen'dir.

Bu millî şirketlerle münâsebâtta bulunan müşterinin adedi 2,168,162 dir.

Fabrikalar

1912 senesi nihâyetinde Japonya'da buhar kuvveti ile işleyen makinelerin kuvveti 426,356 bârgîr kuvvetindedir. Su kuvveti ile işleyen makinelerin kuvveti 131,084 bârgîr kuvvetindedir.

Mecmû'-ı fabrikaların adedi 14,228 dir.

Japonya fabrikalarında çalışan amelenin miktarı mezkûr sene nihâyetinde 793,885 neferdir. Bunun 317,388 neferi erkek 476,497 neferi kadındır.

Şimendüferler

1912 senesinde Japonya'da hükûmetin 6,008,58 mil şimendüfer hattı mevcut olup 1,577 istasyon; 2,488 lokomotif; 6,177 yolcu vagonu; 40,191 yük vagonu isti'mâl olunmuştur. Bir sene zarfında 156,636,964 bilet satılmış 31,373,957 tonilato yük nakil olunmuş 109,398,886 yen vâridât-ı umûmiyye ve 52,627,110 yen masârif-i umûmiyye icrâ olunmuştur.

Bundan mâadâ birkaç da husûsî şirketlere aid demiryollar mevcuttur ki bu şirketlerin mecmû'-ı sermâyesi 40,424,882 yen'dir.

Mâlik oldukları yolun tûlü 606,24 mildir.

328 istasyon; 162 lokomotif; 765 yolcu vagonu; 1,797 yük vagonu isti'mâl etmektedirler. Senevî 22,993,414 bilet satılmakta; 2,992,827 tonilato yük taşımakta ve vâridât-ı sâfiye olarak 2,619,990 yen istihsâl etmektedirler.

Osmanlı Japonya İdhâlât ve İhrâcâtı:

Memâlik-i Osmâniyye'den Japonya'ya 1912 senesinde 138,665 yenlik mal idhâl olunmuş ve Japonya da Memâlik-i Osmâniyye'ye 162,575 yenlik mal idhâl olunmuştur.

Japonya ve Osmanlı beyninde icrâ olunan on senelik ihrâcât ve idhâlât cetveli ber-vech-i âtîdir:

	Japonya'ya İdhâlâtımız	Memâlik-i Osmâniyye'ye Japonya İdhâlâtı
1902 senesinde	1,189 Yen	41,860 Yen
1903 senesinde	2,045 Yen	105,959 Yen
1904 senesinde	20,422 Yen	68,960 Yen
1905 senesinde	342,389 Yen	50,632 Yen
1906 senesinde	517,246 Yen	70,691 Yen
1907 senesinde	130,394 Yen	70,598 Yen
1908 senesinde	17,446 Yen	34,949 Yen
1909 senesinde	53,456 Yen	59,311 Yen
1910 senesinde	944,824 Yen	81,166 Yen
1911 senesinde	313,984 Yen	141,914 Yen
1912 senesinde	138,665 Yen	162,675 Yen

(Bir yen 12 buçuk kuruş hesap olunmaktadır.)

Lakin bu kadar ihrâcât ve idhâlâtın ne kadarı İslâmlar tarafından icrâ olunuyor acaba?

Muhterem İslâm tüccarımızın nazar-ı ibretini celb ederim.

Sefâin:

Japonya Turuk ve Meâbir Nezâreti'nin 1914 senesi Mayıs nihâyetinde icrâ ettiği hesaba göre el-yevm Japon bayrağı tahtında icrâ-yı sefer eden sefâinin aded ve sikleti ber-vech-i âtîdir:

Tonilato Miktarı		Sefâinin Adedi	Siklet-i Mecmûaları Tonilato
20	100	1,018	45,901
100	300	444	77,232
300	500	89	34,744
500	1, 000	137	99,915
1,000	2,000	130	198,089
2,000	3,000	117	388,555
3,000	4,000	80	271,852
4,000	5,000	27	911,726
5,000	6,000	12	64,642
6,000	7,000	31	194,092
7,000	8,000	1	7,475
8,000	9,000	6	51,078
9,000	10,000	2	18,820
10,000	Tonilaton fazla	5	61,344

Tokyo **Ahmed Münir**

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

JAPONYA'DA İSLAMİYET MUÂVENET BEKLİYOR

Meşîhat-i Celîle-i İslâmiyye'nin Nazargâh-ı Dikkatine

Japonya'nın makarr-ı hükûmetinde İngilizce olarak intişâr eden *Mecmûa-i İslâmiyye*'nin sonuncu nüshası "Japonya'da İslâmiyet" serlevhası altında Hindistan ulemâyı benâmından Muhammed Berekâtullah Efendi'nin bir makâlesi vardır.

Mezkûr makâlenin muharrir-i fâzılı İslâmiyet'in Japonya dâhilindeki seyrini ve bundan sonra ittihaz edilmesi lazım gelen tedâbîri îzâh ederek, şöylece söze başlamıştır:

[367] "Bu âciz Amerika'dan Japonya'nın pâyitahtına 1909 senesinde muvâsalat ettiğim zaman, Tokyo'da iki din kardeşime tesâdüf etmiştim ki, biri Mısırlı mütekâid bir zâbit, diğeri de ilim ve tecrübe sâhibi muhterem bir Rusyalı idi.

Japonya'da geçirdiğim ilk ay esnasında birçok mitinglerde isbât-ı vücûd ederek, bâlâdaki iki müslüman zâtın diyânet-i İslâmiyye hakkındaki mev'ıza ve telkînâtını işittim. Bunlar, Müslümanlığın, ahkâmını, fazâilini İngilizce –ve az Japonca– lisanlarıyla Japonlara tefhîm ediyorlardı. Mısırlı zât bir müddetten sonra memleketi cânibine azîmet edip, Rusyalı arkadaşının yükünü ağırlaştırmıştı. İkinci zât ise vazîfe-i esâsiyyesini ihmâl etmeksizin devam etti. Az sonra diyânet-i İslâmiyye hakkında az çok bir fikir edinen Japonlar, muntazam bir konferans meclisi teşkîl ederek mevâizin devamını te'mîn etmişlerdi. Râbıta-i diyânet sâikasıyla Rusyalı müslümanla aramızda muhabbet ve ülfet hâsıl olduğundan, mûmâ-ileyh beni Japonyalı zevâta –bildiklerine– takdîm ettikten bir müddet sonra mûmâ ileyh Tokyo'dan mufârakat edip Hicaz tarîkıyla İstanbul'a gitmiş ve kendi vazifesiyle Mısırlı arkadaşının vazifesini bana yükletmişti.

Japonya'da terakkī âsârı görülmeye başlayalıdan beri –ki otuz senelik bir müddet teşkîl eder– Japonya imparator-ı sâbıkı bir emirnâme-i mahsûs ile evvelce devam etmekte olan ta'lîm ve terbiye-i dîniyyeyi şiddetle men' etmiş

ve onun yerine bütün Japon mekteplerinde ahlâkı tezyîd edecek ahlâkıyyât derslerinin tedrîsini emr eylemişti. Birkaç sene sonra mezkûr usûlün me'mûl olunduğu vechile icrâ-yı te'sîr edemediğini gören Japonya'nın bî-taraf a'yânı, muhâfazakarlığı meslek ihtiyar edip dînî bir sûrette gençlerin perverişyâb olmalarını Maârif Nezâreti'nden şiddetle talep etmişlerdi. Binâenaleyh Japonlarca ma'rûf olan, Buza, Konfüsyüs diyânetinin usûl-i ta'lîmi mekteplerde ahlâk dersi yerine kāim olmuştu. Japon gençleri evvelkilerinden bıkmış oldukları cihetle yeni bir diyânetin kavâidini öğrenmeye yeltenip, Hıristiyanlığı terakkīye sâik bir diyânet telakkī ederek onunla uğraştılar.

Tam bu esnâda idi ki Sibirya ulemâsından Seyyâh İbrahim (Abdürreşid) Efendi Japonya'da arz-ı vücûd ederek dînî konferanslar vermeye başlamak sûretiyle halkın nazar-ı dikkatlerini İslâmiyet'e karşı celbe muvaffak olduktan sonra, o da bırakıp gitmiş ve evvelki arkadaşlarımız gibi bütün yükü bu âcize tahmîl eylemişti.

O sırada İslâmiyet'i öğrenmek isteyen Japon mütefekkirleri etrafıma toplanmışlar ve diyânet-i İslâmiyye'nin ahkâmını öğrenmezden mukaddem, târîhini mütâlaa ve tedkīke koyulmuşlardı. Bu yolda bu âcize türlü türlü ma'nevî yardımlar edip Japon ekâbir ve eşrâfını mevâiz-i İslâmiyye'yi dinlemek için bir araya toplamaya gayret ettiler.

İlk sene bu sûretle geçtikten sonra, evvelce Japonya'dan memleketine giden Mısırlı arkadaşım avdet edince, daha muntazam bir sûrette çalışabilmek ve İslâmiyet'i Japonlar'ın fikrine sokmak için, İngilizce olarak *Uhuvvet-i İslâmiyye* nâmıyla bir mecmûa-i dîniyyenin neşrini tensîb ile 1910 senesinde işe başladık. Bu sûretle amelî ve ilmî bir sûrette İslâmiyet'in neşrine çalışıyorduk.

Mezkûr mecmûayı muntazaman çıkarmak husûsunda maddeten yardım eden Mısırlı arkadaşım, altı ay sonra masraftan kurtulmak üzere işten çekilmiş, bu kere de evvelkinden daha ziyade beni yap-yalnız, ağır bir vazîfe-i vicdâniyye ile ortada bırakmıştır. Binâenaleyh işi sonuna götüremeyince yarı yolda bırakmak mecbûriyeti hissolundu. Halbuki mecmûanın intişârıyla epeyce iş görülmüş ve semere iktitâfı zamanına yaklaşılmıştı.

O târîhlerde İtalya Trablus'a hücûm etmiş olduğundan, hariçten gelen gazete ve mecmûalar ise hakīkat-i hâli lâyıkıyla Japonlara anlatmadığından, dâimâ Osmanlılarla müslümanları zayıf ve mağlûb göstermeyi vazîfe edinen o gibi matbûâta karşı mukāvemetle doğru haberleri Japonlara okutmak keyfiyeti zarûret hâlini aldığından, tekrar bin türlü fedâkârlıkla evvelce çıkarmakta olduğumuz dînî mecmûayı bu defa siyâsî bir tarzda neşr etmeye başlayarak müslümanların hukūkunu muhâfazaya teşebbüs ettik. Böyle yapmakla hem makām-ı Hilâfet'i ve Osmanlıları Japonlar nazarında muhterem tutmak, hem de evvelce İslâmiyet için ekmiş olduğumuz nâfi' tohumların semeresiz kalmasına meydan vermemeye gayret ettik.

Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân ederiz ki, bu bâbdaki mesâîmiz hebâya gitmeksizin me'mûlün fevkinde bir te'sîr göstermiş ve müslümanların siyâsetine karşı koymakla şöhret-şiâr olan İngilizlerle Royter Ajans cenâbları, bizim bu teşebbüsümüzü kendi propagandalarına mâni' telakkī ederek, mecmûamızı envâ'-ı iftiralarla her tarafa –cihân-ı medeniyete!– teşhîr edip İngiltere'nin Avam Kamarası'ndaki a'zâlara aleyhimize söz söyleterek Kâmil Paşa kabînesini bu sûretle 1912 senesinde tahvîfe muvaffak olmuştur! Yine o esnada Osmanlı Balkan muhârebesi başlamış ve buradaki ma'dûd olan müslümanların ciğerlerini parça parça etmişti. Binâenaleyh bu vak'a bizi evvelkinden daha ziyâde çalışmak ve çabalamak keyfiyetine ma'rûz bıraktığından *İslâm* nâmıyla diğer İngilizce bir gazete çıkarmak mecbûriyetinde bulunduk.

1912 ve 1913 seneleri gerek bizim ve gerekse sâir müslümanlar için mâtemli bir devre teşkîl etmekle beraber, İslâmiyetle siyâsetini tervîcden geri kalmayarak işimize devam eyledik. 1914 senesi hulûl edince, işbu âcizin pek mühim bir işi için Japonya'dan Amerika'ya azîmet, tervîcinde **[368]** bulunup da muvaffakıyet râddesine getirdiğim vazîfe-i dîniyye ile Elsine-i Ecnebiyye Mektebi muallimliğinden infikâkim îcâb etti.

İslâmiyet uğurunda îfâ-yı vazîfe etmek keyfiyeti, dînen ve ahlâken bir zâta aleddevam yüklетecek bir iş olmadığı cihetle, münâvebeten icrâsı behemehâl muvâfık olduğuna binâen, şimdiden âcizleri yerine şerâit-i matlûbeyi hâiz diğer bir zâtın buraya i'zâmı sırası gelmişti. Öyle yapılmadığı takdîrde, şu son beş sene zarfında İslâmiyet için ekilen terakkī ve teâlî tohumlarının, tabîatıyla mahv ü fenâya uğrayacağı mühim bir keyfiyettir.

Aynı zamanda bu vazîfeyi icrâ için gönderilecek olan zâta mallarıyla da yardım edip, onu fikren ve vicdânen müsterih etmek müslümanlara düşen bir vazîfedir. Dînin esâsını teşkîl eden namaz ve oruç emrinde intizām[1] ve mükemmeliyet aradığı gibi, zekât emrinde de intizām[2] aramak hem dînî, hem de iktisâdî bir vazîfe olduğuna binâen, Japonya'ya neşr-i dîn için gelen zâta müslümanlar muntazam bir sûrette zekâtlarını verip muâvenet ederlerse, bu emr-i hayr kuvveden fiile çıkarılır ve pek büyük faydalar elde edilmiş olur.

Japonya'ya gelecek olan zâta icrâ-yı mevâiz ettirmek için geniş bir konferans yeri elzem olup, mezkûr masrafın te'mîni lazım gelir ki, icrâ-yı vazîfe husûsunda müşkilâta tesâdüf edilmesin. Buna ilâveten eğer küçük bir mektep te'sîs edilip de Japonların fakīrü'l-hâl küçük oğlanlarıyla kızlarına sabâvetten i'tibâren dînî dersler telkīn ve ta'lîm edilecek olursa her halde âtiyen bu teşebbüsten büyük faydalar iktitâf edileceğine ve müessisinin nâmı bilcümle İslâm târîhlerinde tebcîl ile yâd olunacağına şüphe yoktur.

Etraflı ve mükemmel bir sûrette iş görmek matlûb ise, burada İngilizce ve Japonca iki cerîdenin neşri de elzem bir mes'eledir ki teberru' ve muâvenetle te'mîni kolaydır."

Muhammed Berekâtullah Efendi'nin bâlâdaki ifâdesini Tokyo'da intişâr eden *Mecmûa-i İslâmiyye* te'yîd etmiş ve hidemâtına karşı ızhâr-ı teşekkür eylemiştir.

Biz de muhterem refîkımız gibi *Sebîlürreşâd* sahîfelerinde efendi-i mûmâ-ileyhin hidemâtına teşekkür ve muvaffakiyet temennî ettikten sonra beyânâtını din kardeşlerimizin enzâr-ı diyânet-perverânelerine arz ederek çaresine bakılmayı kendilerinden ricâ ederiz. Bunca zahmetler neticesin-

[1] Metinde (انتقام) şeklinde yazılmıştır.
[2] Metinde (التقام) şeklinde yazılmıştır.

de Japonya'da temel atan İslâmiyet'in sahipsizlik ve muînsizlik yüzünden mahvına elbette hiçbir doğru müslümanın kāil olmayacağı bedîhîdir.

Binâenaleyh devletü'l-Hilâfe müslümanları bu işi düşünmeli ve çaresine bakmalıdır. Herkesten ziyâde bu hayırlı işe ikdâm etmeyi hükûmetimizden, Bâb-ı Vâlâ-yı Meşîhat-penâhî'den istirhâm ederiz. Bu sûretle İslâmiyet ve Osmanlılık Japonya'da inkişâf edecek ve bu teşebbüs birçok din kardeşlerin meydana getirilmesine sebep olacaktır ki, ileride faydaları hem bize, hem âlem-i İslâm'a dokunabilir.

MAĞRİB-İ AKSÂ MÜSLÜMANLARI

FAS KIT'A-İ İSLÂMİYYESİNİN BAŞINA GELENLER

Memleketlerinin geçirmekte olduğu felâketleri, kalpleri sızlatan fecîaları, o zavallı esâret-zedelerin feryâd ü figânlarını Avrupa'ya tanıtmak, duyurmak, İngiliz mehâfil-i siyâsiyyesiyle temas ve müzâkerede bulunmak üzere bundan iki ay mukaddem Marakeş'in Rîf meşâyihinden iki zâtın Londra'ya muvâsalat eylediklerini gazetelerde okumuş ve şimdiye kadar orada yapabildikleri işlerin tafsîlâtına ittılâ' kesb eyleyememiş idik. Ahîren *African Times* cerîdesinin son nüshasında, Mulay Abdülaziz'in evâhir-i saltanatlarından bu ana kadar cereyan eden vekāyi'-i müessifenin meşâyih-i mûmâ ileyhimâ tarafından kaleme alınmış bir târîhçesini okuduk. İstiklâllerini henüz muhâfazaya muvaffak olan müslümanlar için mûcib-i intibâh olduğundan aynen tercüme ediyoruz:

"Erbâb-ı hamiyyeti kan ağlatan, kalpleri âteş-i hüsrân ile yakan mesâibi, felâketleri memleketimize celb eden, bünyân-ı mevcûdiyetimizi bu hâl-i vehâmete dûçâr eden, bütün cihân bilsin ki, biz Faslılarız. Tahammülü vüs'-i beşer hâricinde olan bu musîbetlerden terettüb edecek mes'ûliyet, kimseye değil, ancak biz Faslılara teveccüh eder. Çünkü maslahat-ı âmmeden yüz çevirerek vakitlerimizi atâletle, meskenetle geçirdik. Yurdumuzu istîlâ için ecânibe fırsatı biz verdik, musîbetlerin vürûdunu ta'cîl ettirecek ef'âli biz irtikâb eyledik.

Ey Faslı! Gözlerinden yaş yerine kan aksın, huşû'la, tazarru'la Fas'tan gufrân dile. Kimseyi değil, nefsini levm et.

Yakın bir zamana kadar, Mağrib-i Aksâ, kuvâ-yı İslâmiyye merkezlerinden biri bulunuyordu. İsraftan şuûn-ı hükûmetine atf-ı nazara vakti kalmayan Mulay Abdülaziz'in zamân-ı saltanatlarında Cenâb-ı Hak Afrika sevâhiline, çokluk merhameti hatırına getirmez akvâmı musallat etti. Her taraf İspanya ve Fransa câsûslarıyla doldu. Çok geçmeden Abdülaziz'in saltanatına hâtime verildi, tacı başından alındı. Rabat şehrinin ve ahîren Tanca kasabasının esiri edildi. Abdülaziz, halîm, mahbûbü'l-kulûb idi. Hal' olunduğu gün kadınlar onun için ağlamıştı. Kendisinin nihayet bulmayan sefâhetinden artık vazgeçerek vatanın ânî bir felakete ma'rûz bulundurmaması için müteyakkız davranması temenniyâtında da bulunduk.

Avrupalılar, el-Cezîre Kongresini akd etti. Bunda Fas murahhası el-Hâc Muhammed et-Tursî idi. Mağrib-i Aksâ'ya dâir ma'lûm olan ittifâk husûle geldi. Umûr-ı zâbıtânın Fransa ve İspanyalılar tarafından tanzîmi mes'elesine mûmâ-ileyh şiddetle i'tirâz ettiyse de efendisi Mulay Abdülaziz'den aldığı emir üzerine muvâfakat eyledi. Murahhas-ı mûmâ-ileyhin telakkī ettiği **[369]** emirde: "Ne i'tirâz eyliyorsun? Fas'ın istiklâli, zevâlde. Buna çare imkân hâricindedir!..." deniliyordu.

Kongrenin hitâmını müteâkib İspanya Tanca zâbıtasını, Fransa da dâhilî ıslâhâtını tanzîme başladı. İspanya'ya sevâhilin, Fransa'ya da dâhilin ıslâhı tevdî' edilmişti. İspanya'ya düşen arâzî Melilla'nın şarkında kâin Fransızların kendilerine hudûd ittihâz eyledikleri mahallin civârında Tetvan kasabasından, Fransızlara ise Dârülbeyzâ'dan dâhile doğru imtidâd eden arâzîden ibâret idi. Fransızlar Dârülbeyzâ'yı kendilerine üssülharekât ittihâz ile civârdaki kabâile i'lân-ı harb eylediler. Bununla da iktifâ etmeyerek 1906 senesinde akd edilen el-Cezîre Kongresi'nde "Murahhas-ı mezkûra Mulay Abdülaziz tarafından gönderilen ma'hûd emri tenfîz eyliyoruz." diye Marakeş'i de harben feth eylediler.

Bunun üzerine er-Ravgî fitnesi başgösterdi; er-Ravgî Mulay Abdülaziz'e i'lân-ı harb eyledi, Abdülaziz ve taraftarlarına karşı hareket eden er-Ravgî etrafındaki bütün kabâili cem' edip ayaklandırmıştı. Keyfiyetten haber alan Abdülaziz dahi kuvvet cem' ediyor idi. Nihâyet Taze mevkiinde karşılaştılar. Harb başladı. Çok geçmeden Abdülaziz'in kuvveti mağlûb ve perişan edildi. er-Ravgî'nin bu muzafferiyeti kendisine azîm bir şöhret te'mîn etti. Düşmanları bile kendisinden korkmaya başladıklarından derhal dâire-i itâatine girdiler. Ba'dehû er-Rîf üzerine yürüyerek Selvan'ı kendisine merkez ittihâz eyledi ve mıntıka-i nüfûzu da Tetvan'dan Fizan hudûduna kadar imtidâd etti.

Mağlûb olan Mulay Abdülaziz yeniden kuvvet tedârik edip tekrar er-Ravgî'nin üzerine sevk etti. Bu defa er-Ravgî mağlûb oldu. Kuvvetini teşkîl eden kabâil dağıldığından parlayan necm-i ikbâli hemen söndü. İsmi bile anılmaz oldu.

Bu esnâda ise bir taraftan Fransızlar pek müdhiş bir sûrette Dârülbeyzâ'yı bombarduman ediyorlar, ihraç ettikleri kuvvetle etrafı işgāl-i askerî altına alıyorlar; diğer taraftan Mulay Hafîz birâderini hal' ile Fas hükûmetinin bedbaht tahtına cülûs için hazırlıkta bulunuyor idi. Taraftarları evvelâ Fransızların aleyhine i'lân-ı harb ederek kuvvetlerini tezyîd ve efkâr-ı umûmiyyeyi kendilerine tevcîh ettirdiler.

Fransızlarla harb için Mulay Hafîz'in açmış olduğu bayrak altına toplanan bu kuvvet başında Mulay Hafîz olduğu halde Dârülbeyzâ'ya yürümüşken birdenbire kardeşinin aleyhine döndü. Kendisini sultan i'lân ettirerek muhâlefet etmeye ve karşı duranları ezmeye başladı. Mulay Hafîz başına toplanmış olan kuvvetin kendisine sâdık ve mutî' kalacağından emîn idi. Fiilen tecrübe ettiğinden şek ve şüphesi kalmamıştı. Kendisi ve taraftarları şimdi, kendileriyle harb eylemek istedikleri Fransızları unutmuşlardı. Onlar Mulay Abdülaziz'i hal'a gidiyorlardı.

Vekāyi'-i mütevâliyeden halk Abdülaziz'den nefret ediyordu. Herkes onu "Fransızları Fas'a getirten" diye ithâm etmiş idi. İsyâna vesîle arıyorlardı. Mahzen'in (Fas'ın merkezi) kumandasına tâbi' kabâilde dahi Abdülaziz'e karşı şiddetli

bir cereyân başlamıştı. Bütün kabâil-i halk Mulay Hafîz'e karşı mütemâyil idi. Her tarafta tezâhürât başlamıştı.

Büyük bir kuvvetle üzerine doğru yürümekte olan kardeşine karşı mevkiini pek zayıf gören Mulay Abdülaziz, hemen terk-i saltanat ederek Rabat'a ilticâ eylemiş ve burada da kalmaya cesâret edemeyerek Tanca'ya kaçmış idi. Artık Mulay Hafîz tertîb eylediği planda muvaffak olmuş, kendisine beyat edilmiş, her tarafta sultanlığını resmen i'lân kılınmış idi. O şimdi sultan olarak Fas'ın her tarafından gönderilen hey'etlerin tebrîkâtını kabûl ediyor, kendilerini birer vaad ile mutayyeben memleketlerine yolluyordu. Şimdi halkta galeyân artmıştı. Mulay Hafîz, Fransızları Fas'tan çıkaracağına, memleketi kurtaracağına dâir metin bir i'tikād hâsıl olmuştu. Her tarafta harb şarkıları okunuyor, Mulay Hafîz'in mezâyâsından bahs ediliyordu.

Bütün bu tezâhürâtla beraber Mulay Hafîz, büsbütün rakipsiz değildi. Vâkıâ en büyük rakîbi olan kardeşini ma'nen ve maddeten mahv etmişti. Ondan emîndi. Fakat muârızlar da hiç yok değildi. er-Ravgî lakabını takınan Muhammed bin el-Hasan ez-Zerhûnî muârızların en müdhiş ve en nüfûzlusu idi. er-Ravgî kendisinin necm-i ikbâlini söndüren, mağlûb ve perîşân eden, Mulay Abdülaziz'in idbârına, terk-i saltanatına sebep olan Mulay Hafîz'den memnûn olması, ona taraftar çıkması lazım gelirken kat'iyyen bu cihetlere yanaşmayarak kardeşi gibi Mulay Hafîz'e de kendini hasım i'lân etmiş ve kendisine külliyetli bir taraftar te'mîn eylemiş idi. Mulay Hafîz ise evvelâ buna ehemmiyet vermemiş, bir daha bunun kendini toplayarak iâde-i nüfûz eyleyeceğini hatırına bile getirmemiş olmasından birdenbire hatırı sayılır oldukça kuvvetli bir muârız karşısında kalmıştır.

Kabâil-i halk yine taraf taraf olmuş, düşmanı unutmuşlardı, kimi Mulay Hafîz ve kimi er-Ravgî cihetine iltihâk ediyor; bazıları da bî-taraf kalıyorlardı. Her iki cihet hazırlandıktan sonra muharebeye başladılar. Tarafeynden binlerce kişi telef olduktan sonra neticede er-Ravgî esir düşmekle muzafferiyet! Mulay Hafîz'de kaldı. er-Ravgî de hayli müddet esarette kaldıktan sonra vefât etti.

Bu muzafferiyetten sonra Mulay Hafîz'in bir kat daha satvet ve nüfûzu meydan buldu. Artık ona bütün Fas kıt'asında muârız kalmamıştı. O, bütün Fas kıt'asında hâkim-i mutlak kesilmişti. Memleket baştanbaşa emrine inkıyâd eylemiş, sabırsızlıkla vaad ve taahhüdünün infâzını beklemekte idi. O, bütün memlekete karşı Fransızları Fas'tan tard eyleyeceğini vaad ve taahhüd eylemiş değil mi idi? Şimdi artık bu vaad ve taahhüdü icrâya **[370]** hiçbir mâni' kalmamış iken bir türlü Mulay Hafîz bu cihete yanaşmıyor, halkı halecanlara düşürüyordu. Nihayet intizârdan sabrı tükenmiş olanlar vaad ve taahhüdünü kendine andırmaya karar verdiler. Bu vazifeyi en mühim ricâlden olan Seyyid el-Kettânî'ye tevdî' eylemişlerdi. Bu zât bizzât Mulay Hafîz'e keyfiyeti açmış ise de kendisinden bir cevap alamamıştı. Mulay Hafîz'in cevap vermeyerek sükûtundan müteessir olan Seyyid el-Kettânî derhal Mulay Hafîz'den uzaklaşmıştır. Kulağı kirişte olan halk arasında vak'a hemen şâyi' olmuş, kîl ü kāller çoğalmaya başlamıştı.

Bu defa Mulay Hafîz mes'eleyi unutturmak ve halkı teskîn ettirmek fikriyle şiddet isti'mâline karar vermiş ve derhal Seyyid el-Kettânî'yi huzûruna celb ettirip i'dâm ettirmiştir. Halkı teskîn ettirecek iken hilâf-ı me'mûl bir kat daha iğzâb eyleyen bu mes'ele, Mulay Hafîz'e karşı umûmî bir isyâna sebep olmuş, Mulay Hafîz'i Fransızların kucağına attırmıştı. Seyyid el-Kettânî, Berber kabâilinin reîsi idi. Reîslerinin keyfiyet-i i'dâmından haber alır almaz kabâil-i mezkûre hemen silaha sarıldılar ve gāyet az bir zamanda ekser kabâili ayaklandırarak Marakeş'i muhâsara ettiler. Muhâsara müddeti epeyce uzadı. Muhâsara uzadıkça, Mulay Hafîz'in nüfûzu sıfıra inmiş, gerek mahsûr olan taraftarı ve gerek muhâsırîn, hülâsa bütün ahâlî ona hasm-ı bî-emân olmuştu. Marakeş'te de mahsûrîn tarafından isyan emâreleri başgösterdiğinden Mulay Hafîz selameti, Fransızlara iltica etmekte görmüş ve hemen resmen mürâcaat eylemiştir. Çok geçmeden muhâsırîn Fransız ordusuyla karşı karşıya geldiler. Gāyet hûnrîzâne muhârebeler vukū' buldu. Zavallı muhâsırîn son nefese, son kurşuna kadar harb ettiler. Çok defalar Fransız ordusunu cidden pek müşkil mevki'de bıraktılar. Toplara, mitralyözlere, o cehennemî ateşlere saldırdılar. Şanla, şerefle öldüler. Bir tek kalıncaya kadar kırıldılar. Yalnız dindâş ve vatandaşları değil, düşmanları olan Fransızları bile cesetleri önünde zânû ber-zemîn-i ihtirâm bıraktılar.

Eden bulur kavl-i meşhûrunca Mulay Hafîz'in de yaptığı yanına kalmadı. Marakeş'e Fransız ordusu girdikten sonra o da terk-i saltanata mecbûr edildi. Bu sûretle Âl-i Şerîf'in hükmü de nihâyete erdirildi. Mulay Hafîz saltanatı biraderi Yusuf'a terk eyledikten sonra Tanca'ya kaçtı.

Şimdi de Fransızları vatanımızda görmekten mütevellid hüznümüzü beyâna başlıyoruz.

Bir sükûnet-i mutlaka içinde olan Mağrib-i Aksâ'ya İspanya ve Fransa'nın bast-ı nüfûz ve satvetleri ameliyatından olup şiddeti vasfedilemeyen musîbetin başgöstermesiyle beraber saltanatına hâtime çekilen Mulay Hafîz dört sene müddet icrâ-yı saltanat edebilmişti. Kendisinin yüklendiği mes'ûliyeti bilmeyen her sultandan beklenilen ancak bu gibi musîbetlerdir. Her şahıs idâresini deruhde eylediğinden mes'ûldür. Acaba bunu Mulay Hafîz anladı mı? Hayır, anlamadı. Anlamadığından kardeşinin başına gelen, kendisinin dahi başına geldi.

Zavallı Fas'ın mukadderâtını eline almış olan Mulay Yusuf'un dahi, Faslıların boğaz boğaza gelinceye kadar bir türlü sönmek bilmeyen ihtiraslarından istifâde eden ve o şerâre-i ihtirâsı körükleye körükleye yangın halini kesb ettirip velev bir müddetcik olsun, vatanı, o mübarek Fas'ı müdafaadan; kendisini, hayatını fedâdan çekinmeyecek evladını yaktırarak işgāl tertîbâtının, planının dâhile âid tatbîkini bu sûretle ikmâl ettiren ve Miknâse [Meknassa], Rabat, Marakeş ve mülhakātını işgāl eyleyen Fransa ile İspanya tarafından bütün hukūk-ı hükümrânîsi selb edilmiş idi. Mulay Yusuf sûretâ Faslıların tâbi'-i muazzamı idi; fakat hakîkatte o da ahâlîsi gibi tebaa idi.

Biz, bu musîbeti kendimiz başımıza getirdiğimizden Fransa ve İspanya'yı kat'iyyen levm etmeyiz. Çünkü levm edilecek onlar değil, bizim kendi hükkâm ve ricâlimizdir.

Melile kasabası civarında, İspanyollarla kabâil arasındaki muhârebât, müsâdemât üç sene kadar devam etmiş ve bu

müddet zarfında zavallı ahâlîye yapılmadık hiçbir şey kalmamıştır.

İspanya, o muntazam, o muallem, o mücehhez askeriyle bütün bu müddet zarfında kabâilden yalnız bir kabîleyi iskât edebilmiş, itâatini te'mîn eder gibi olmuştu. Bunda da İspanya, askerinden ziyâde, paradan istifâde eylemiş ise de çok geçmeden bu kabîlenin eşrâf ve rüesâsı nakz-ı ahd ve itâat eyleyerek züll-i ubûdiyyet ve ihâneti üzerlerinden fırlatarak er-Rîf'e firâr ile yine isyan bayrağını açtılar. Bu firârîler miyânında ölünceye kadar İspanyollarla muhârebe eyleyeceğine and içen Muhammed Efriyam hakîkaten yemîninde sebat ederek ölünceye kadar İspanyollarla muhârebe etmiştir.

Bu zât, ikinci defa olarak açtığı isyan bayrağının altında vakt-i muayyenin hulûlüyle beraber yine birçok kabâil, müdâfaa-i vatan kasdıyla toplanmış olduğundan İspanya askerinin karargâhının karşısında kâin el-Karit vâdîsini kendisine karargâh ittihaz eylemiş idi. İspanyollarla aralarında birçok müsâdemât vukūa gelmiş, bir gün bir gece devam eden sağ cenah muhârebesi pek hûnrîzâne olmuştu. Bu müsâdemâtta İspanyolların zâyiâtı miyânında bir kumandan ile birçok zâbitân bulunuyor idi. Faslılar dahi oldukça mühim zâyiâta dûçâr olmuşlardı. Şeyh Ömer bin el-Medenî ve Edille kabîlesinden Seydî Muhammed Sıddîk gibi benâm kumandanlarını zâyi' etmişlerdi. İspanyollar daha pek çok telefât vererek yorulacaklarını bildiklerinden musâlaha teklîfinde bulundular. Fakat bu teklîf bir fayda vermemiş ve Muhammed Efriyam İspanyollar Melile ve Kaliya'dan askerlerini çekmeyince musâlaha etmem diyerek taleb-i vâkii reddeylemiştir. Bunun üzerine İspanyollar tekrar taarruz etmişler ve bu defa eskisinden daha hûnrîzâne muhârebelere sebebiyet vermişlerdir.

[371] Muhâberât ve mükâlemât-ı sulhiyyenin devam ettiği müddetçe her iki taraf hazırlık görüyordu. Faslılar, beş bin kişi ile Kaliya üzerine hücûmu tasmîm eylemişler, bu bâbda tertîbât bile almışlardı. Gecenin zulmetinden bilistifade hareket eden bu kuvvet gün doğmadan birçok tepeleri işgāl etmiş bulunuyordu. Ale's-sabâh şiddetli bir muhârebe başlamış, hemen bilâ-fâsıla üç gün devam etmiş, muhâribler tedrîcen sahilde duran gemilerin top menziline kadar yaklaşmış ve birdenbire her taraftan ateşe ma'rûz kalmış olmalarından neticede İspanyollar harbi kazanmışlar ve mücâhidler pek fenâ bir sûrette mağlûb ve perîşân edilmişlerdi. Bu vak'adan sonra mücâhidler, muhâcim iken müdâfi' mevkiinde kalmışlar, ve karargâhlarına avdet ettiklerinde müdâfaa hatlarını kâmilen düşman eline sukūt etmiş bulmuşlardı. Şimdi mücâhidlere ya ölmek veyahud düşmana teslîm olmak düşüyordu. Çünkü dâiren mâdâr düşman onları sarmıştı.

İstişâre neticesinde ölmeyi teslîme tercîh ederek, bir kalıncaya muhârebe etmişler, fakat düşmana da hatırı sayılır zâyiât verdirmişlerdi.

Bu vak'a, Faslıların ne kadar âdil ve halîm olursa olsun diğer bir devlete teslîm ve münkād olmak zilletini kabûle fıtraten ahvâl-i rûhiyyelerinin mâni' bulunduğuna canlı, kanlı bir şâhid olmuştur. Faslılar için pek acıklı olan bu vak'a, hutût-ı müdâfaası sukūt etmekle karargâhtan çekilen mücâhidîn ordusunun kuvve-i ma'neviyyesini kırmıştı. Ye's ve hüzünden o toplu olan kuvvet dağılmak üzere idi. Fakat birdenbire kesb-i kuvvet ve zindegî eyledi. Ye's ve fütûr, azim ve ümîde tahavvül eyledi. Her taraftan intizâr edilmekte olan kabâil sökün etmişti. Artık erzak, cephane, muhârib çoğalmış idi. Yeniden akd-i meşveret olundu, yeniden tertîbât alındı, emirler verildi. Muzafferiyetle sermest olan düşmanın sol cenâhına büyük bir kuvvetle sabaha karşı şiddetli bir hücûm yapıldı. Saatlerce devam eden bu baskının neticesi olarak İspanyollar meydân-ı harbde üç yüz maktûl bırakarak kaçmaya başladılar. Muhâcimler dahi ona bir miktarda şehîd vererek o gün mevki'lerini tahkîm etmekle geçirdiler. Bu vak'ada mücâhidler bir binbaşı ile on zâbit esir etmiş olduklarından düşman eline esir düşenler ile mübâdele edilmesi hakkında İspanya ordusu kumandanına mürâcaat ettiler. Taleb-i vâki' kabûl edilerek esirler mübâdele edildi.

Gayr-ı muayyen zamanlarda gece ve gündüz baskın vermekle İspanyollara hayli telefât verdirmek en eslem bir tarîk olduğunu anlayan mücâhidler sık sık baskınlar yaparak düşmanı sındırmaya başlamış ve düşmanı pek bîzâr eylemiş olduklarından artık İspanyolların istihkâm ve metrislerden dışarı çıkmaya cesâretleri kalmamış idi. Bundan tekrar mücâhidlerin kumandanı, Kaliya'yı işgāle cesaret almış ve tertîb ettiği kollarla düşmana müteaddid noktalardan hücûm etmiş ve fiilen Cuma akşamı Kaliya'yı işgāl eylemiş idi. Fakat bu defa da tâli'-i harb yine mücâhidlerden yüzünü çevirmiştir. İmdâd almış olan İspanyollar pek küllî bir kuvvetle tekrar hücûm ederek mevki'-i mezkûru istirdâd eylediler. Bu vak'ada mücâhidler kumandanı elinde kılınç olarak icrâ ettirdiği müdâfaa esnâsında bir top mermisiyle şehîd edilmiş olduğundan yerine amca-zâdesi kumandanlığı deruhde eylemiş ve bugüne kadar da er-Rîf'i müdâfaaya muvaffak olan kendisi olmuştur.

İspanyollar, bu vekāyi'den sonra yeni bir siyâset ta'kîbine karar verdiler. Bu siyâsetin dahi cibâl ahâlîsinin itâatini te'mîn ederek muhâriblere bunlardan gelen muâveneti kat' etmek için tatbîki düşünülmüş ise de ahîren bir fayda vermediği tahakkuk eylemiş olduğundan yine İspanyollar, telâşa düştüler. Evet, İspanyollar, bu siyâsetlerinde aldanmışlardı. Onlar cebel ahâlîsini kuvvetsiz, hemen aldanır, kolayca elde edilir zan eylemişlerdi. Halbuki bu zan bâtıl idi. Nitekim Tetvan vak'ası bunu pek güzel isbat etti. Cebel ahâlîsi, İspanyolların zan ettiklerinden pek uzaktırlar, pek âlîdirler. Bilakis onlar, daha hamiyetli, daha metîn, daha cesûr, daha sabûr; adeden dahi azîm olmakla beraber ekserîsi de müslimdir.

Bu gün Fas'ta hal hiç değişmemiştir. İspanyollar ne Cibâl ve ne de er-Rîf ahâlîsini elde edebilmişlerdir. Vatanı müdâfaa etmek ruh ve hissi her tarafta tezâhürâtını göstermeye başladı. Felâket gözlerimizi dört açtı. İntibâh umûmîdir. Binâenaleyh işte biz dahi, vatanımızı muhâfaza ve müdâfaaya ve bu uğurda ölmeye ahd ü mîsâk edildiğini beyân eder ve âlem-i vücûdda her şeyin mahkûm-ı zevâl bulunduğunu bu vesîle ile hatırlatırız."

ŞUÛN

Trablusgarb;

Trablusgarb Mücâhidleri – İtalya'nın bütün teşebbüsâtına rağmen Senûsîler el-ân mukāvemet göstermekte ve her gün İtalyanları yeni hezîmetlere uğratmaktadırlar. Suriye'de intişâr eden gazetelerin beyânâtına bakılırsa Senûsî hazretleri sonbaharda elli bin kişilik bir kuvvetle Bingazi ve Trablus istikāmetlerine doğru bir yürüyüş icrâsıyçün şimdiden hazırlıkta bulunmaktadır.

Senûsî hazretlerini kendi lehlerine meyl ettirmek üzere sarf-ı mesâî edip de muvaffak olamamaktan me'yûs olan İtalyanlar, müşârun-ileyhin şu son teşebbüsünü işitince telâşe düşerek, buna mukābil yeniden harbe hazırlanmaya başlamışlardır. **[372]**

Hindistan:

Karaçi Müslümanları ve Sinamatograf – Hindistan sevâhil-i şarkıyyesinden olan Karaçi şehrinde bir İngiliz sinamatografcısı şu son zamanlarda Fahr-i Âlem (sav) Efendimizin hayât-ı husûsiyyesine dâir tasâvîri halka göstermeye yeltenmiştir. Peygamber Efendimiz'i kendi zevcât-ı âliyyesiyle ne yolda muâmele –muâşaka– ettiğini gösteren tasvîrler, orada hazır bulunan müslümanların heyecânına sebebiyet vermiştir. Müslümanlar bu gibi hilâf-ı hakīkat, sırf uydurma, sümme't-tedârik olan manâzırı göstermekten sarf-ı nazar etmesini nâşirine teblîğ etmişler ise de, ihtârât-ı hayır-hâhânelerini sem'-i i'tibâra almayarak işine devam etmiştir. Sinema sâhibinin taannüdü müslümanların daha ziyâde galeyânını mûcib olmuş ve müteâkıben âlete doğru hücûm ile onu hurduhâş ettikleri gibi, orada mevcûd olar sâir şeyleri de kırmışlardır. İş polise aks ederek, önü alınmıştır. Fakat zarar ve ziyâna uğrayan herif muhâkemeye mürâcaat edip, rezâletini aleniyyete dökmüştür. Bu haberin Hindistan vilâyetine aksetmesi üzerine, her tarafta mitingler akd edilip, protestolar yağdırılmıştır. Bu keyfiyet, hâl-i hâzırda bir mes'ele şeklini alarak, bilcümle matbûât-ı İslâmiyye'yi işgāl ediyor.

Müslümanlara Rütbe, Nişân ve Lakab İ'tâsı – İngiliz kralının sene-i devriyye-i kuûdiyyesine tesâdüf eden günün şerefine, Hindistan vâlî-i umûmîsinin inhâsı üzerine bir çok kimselere, muhtelif derecelerde rütbe, nişân ve lakab i'tâ edilmiştir. Bu miyânda Hindistan'ın müteneffizân-ı İslâmiyye'sinden yüz yetmiş kişinin taltîf edildikleri, Hindistan matbûatında okunmuştur.

Hindistan'da Kahtlık ve Buna Çare – Öteden beri Hindistan'da hüküm-fermâ olan kahtlık el-ân devam ediyor. Binlerce halk bu halden müteessir bulunmaktadır. Bir taraftan tâûn, diğer taraftan kıtlık ahâlî-i mahalliyyenin nüfûsunu azaltmaktadır. Galâya dûçâr olanları ikdâr için hükûmet-i mahalliyye şu son günlerde muvakkat bir çare taharrîsine mecbûr olmuş ve Hindistan'da bundan sonra yapılacak şoseleri kaht-zedelere yaptırıp, o sûretle onları iâşe ve ikdâra karar vermiştir ki, bu tedbîr sayesinde hem şose yollarıyla nâfia işleri görülmüş, hem de fakîr ahâlînin istifâdesi te'mîn edilmiş olacaktır.

Afganistan:

Emîr Hazretlerinin Japonlara Muâveneti – Ahîren Japonya'da husûle gelen zelzeleden müteessir ve mutazarrır olan Japonlara bir muâvenet-i mahsûsa olarak Afganistan emîr-i âlîsi bin İngiliz lirası ihsân etmiş ve bu sûretle hissiyât-ı insâniyet-perverânesini âlem-i medeniyyete tanıtmıştır.

Afganistan'da Maârif İlerliyor – Afganistan'ın gerek pâyitahtında gerek mülhakātında yeni usûl üzerine şu son zamanlarda birçok mektepler açılıp müslümanların terakkīsine maddeten ve ma'nen çalışılmaktadır. Mezkûr mekteplerin intizâmına daha ziyâde hizmet edebilecek programlarla nizâmâtın tatbîkına dâir emîr hazretleri tarafından bir irâde-i mahsûsa sâdır olup, Maârif nâzırı –velîahd-i memleket– Muînüssaltana hazretlerine teblîğ edilmiş ve müşârun-ileyh hazretleri emîrin evâmirini harfiyyen tatbîk eylemiştir.

(*Sirâculahbâr)*

İran:

Azerbaycan'daki Ruslar – Azerbaycan eyâleti vâlîsi –Rusperest– Şücâuddevle Hacı Samed Han sakalını Rusların eline teslîm ederek, Âzerbaycan'ı İran hükûmet-i merkeziyyesinden ayırmak için teşebbüsât-ı irticâiyyede bulunmaktadır. Ezcümle Azerbaycan'dan meb'ûs intihâb ettirmemek, tahsîl olunan vergileri Tahran'a göndermemek, vergileri konsoloshâneler vâsıtasıyla toplamak, şâhın tâc-güzarlığına resmen iştirâk edecek olan bir hey'etin i'zâmından sarf-ı nazar eylemekle bilcümle İranîleri, bilhassa Tebrizlileri gücendirmiş ve İran matbûatının hücumlarına sebebiyet vermiştir.

İran'ın Menâbi'-i Serveti – İngiliz avam kamarasında, İran'daki İngiliz menâfi'-i ticâriyyesi mevzû'-ı bahs olmuş ve İran'ın cenûb kısmında şu son senelerde meydana çıkan petrol menâbiinin kâmilen İngilizlere hasrı lüzûmu dermiyân edilmiştir. Halbuki, İran'ın Muhammere kasabasına mülhak Abadan karyesinde evvelce meydana çıkan zengin bir petrol menbaını İngilizler cüz'î bir şerâitle elde ettikleri halde İran'ın sâir menâfiini de inhisâr altına vaz' etmeye çalışmaktadırlar.

İran'da Mıntıka-i Nüfûz Kalmayacak – Cümlece ma'lûm olduğu üzere İran-Rusya ve İngiliz mıntıka-i nüfûzları nâmına –1907 senesi i'tilâfnâmesi mûcebince üç mıntıkaya– biri şimâlde Rusya'nın, diğeri de cenûbda İngiliz'in, üçüncüsü vasatta kalan ve bî-taraf tesmiye olunan İran mıntıkasına– taksîm edilmişti ki, manâtık-ı mezkûreye alâkadâr olan Rusya ve İngiltere oralarda dilediklerini tatbîk etmeye kalkışmışlardır. Şimdi ise İran'ın öz bî-taraf mıntıkasına göz dikmekte olup, mezkûr yerleri de beynlerinde taksîm arzusundadırlar. Bu bâbda –*Taymis*'in bir makalesine nazaran– yeniden diğer bir mukāvelenāmenin alâkadâr hükûmetler beyninde yakında akdine intizâr edilmektedir.

.....

Matbaa-i Âmedî H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

13 Ağustos 1914 — 21 Ramazan 1332 — Perşembe — 31 Temmuz 1330 — Cild: 12 - Aded: 308

HADÎS-İ ŞERÎF

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رضى الله عنه قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَأَصْبَحْتُ يَوْمًا قَرِيبًا مِنْهُ وَنَحْنُ نَسِيرُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ، وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ، قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَظِيمًا، وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسَّرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟ قلت بلى يا رسول الله. قال: الصَّوْمُ جُنَّةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ النَّارَ الْمَاءُ، وَصَلَاةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ شعار الصلالحين. ثُمَّ قَرَأَ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ حَتَّى بَلَغَ يَعْمَلُونَ ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الْأَمْرِ، وَعَمُودِهِ، وَذُرْوَةِ سَنَامِهِ؟ الْجِهَادُ. ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِمِلَاكِ ذَلِكَ كُلِّهِ؟ قُلْتُ: بَلَى يا رسول الله. قال: كف عليك هذا وأشار الى لسانه. قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ قَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَهَلْ يُكِبُّ النَّاسَ فى النار عَلَى وُجُوهِهِمْ او على مناخرهم إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ – رواه احمد والترمذى والنسائى وابن ماجة كلهم من رواية ابى وائل عن معاذ و قال الترمذى حديث حسن صحيح.[1]

Meâl-i Şerîfi

Muâz bin Cebel radıyallâhu anhın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

Bir seferde Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem ile beraber idim. Günün birinde yolda giderken zât-ı mukaddes-i risâlet-penâhîlerine yakın bulundum da: "Yâ Resûlallâh, bana öyle bir amel-i (sâlih)ten haber ver ki beni cennete soksun, ve cehennemden uzak tutsun" dedim. Buyurdular ki: "Sen pek büyük bir şey sordun. Böyle iken yine (senin) bu (dediğin şeyi) Allah Teâlâ kime müyesser eder ise ona kolay gelir: Allah'a ibâdet eder, ona hiçbir şeyi şerîk edinmezsin. Namazı ikâme edersin. Zekâtı verirsin. Ramazan'ı tutarsın. Beytullâh'ı (ziyaret etmeyi) kast edersin." Ondan sonra: "Yâhu, hayrın kapılarını sana göstereyim mi?" diye sordular. Cevâben: "Evet, ya Resûlallâh" deyince: "Oruç kalkandır. Sadaka günahı su ateşi nasıl söndürürse söndürür. İnsanın gece içindeki namazı ise şiâr-ı sâlihîndir" buyurdular. Sonra: [2](تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ. فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) = (Âyâtımıza îmân edenler öyle kimselerdir ki ibâdet içün) yanları yataklarından uzaklaşır. Rablerinin gazabından korktukları ve rahmetini umdukları için ona duâ ve kendilerine ihsân ettiğimiz rızıktan infâk ederler. Bunlar için kurretü'l-ayn sürûr olacak (hâtır ve hayâle gelmez) şeyleri bilen hiçbir kimse yok. İşte bu (büyük ni'metler) işledikleri amellerin mükâfâtıdır." Âyet-i kerîmelerini tilâvet buyurduktan sonra: "Bana bak, sana (şu sorduğun) şeyin başı, direği, en yüksek tarafı ne olduğunu da haber vereyim mi?" Diye sordular. "Evet, ya Resûlallâh" deyince: "Bu işin başı İslâm'dır. Direği namazdır. En yüksek tarafı da cihâddır." Buyurdular. Ondan sonra: "Bu dediğim şeylerin kâffesinin ne ile hâsıl olacağını da söyleyeyim mi?" diye sordular. "Evet, ya Resûlallâh" deyince mübârek dillerine işâret buyurarak: "Bunu tut" buyurdular. "Yâ Nebiyyallah, söylediğimiz sözlerle de muâheze olunacak mıyız?" demem üzerine: "Anan sana ağlasın! Halkı cehennemde yüzü koyu (yahud –râvînin (على مناخرهم) rivâyetine göre– burunları üzerine) yatıracak dillerinin mahsûlleri değildir de nedir?" buyurdular.

[374] Bu hadîs-i şerîfi Ahmed bin Hanbel, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce –hepsi de İbni Vâil tarîkiyle Muaz'dan olmak üzere– rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, bu hadîs için: "Hadîs hasen-i sahîh" diyor.

Ahmed Naim

[Burada 307. sayının 358. sayfasındaki birinci hadisteki hadisin tashihi belirtilmiştir. Yerine işlendiğinden buraya alınmadı.]

FIKIH VE FETÂVÂ

Ayıntâb: Livâ Müderrisi Abdullah Edîb Efendi'ye

Hayru'l-Kelâm cerîdesinin 26'ıncı nüshasında, âcizlerine

[1] İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbü'l-Fiten, 12.

[2] Secde, 32/16-17.

hitâben yazmış olduğunuz makāleyi ve nihâyetindeki ilâveyi dikkatlice okudum.

Gerek zât-ı âlînizin, gerek cerîdenin mütâlaaları yanlış değil, fakat ta'kîb ettiğimiz maksada muvâfık değildir. Dermiyân olunan mütâlaalar *Mültekā, Dürer, Dürr-i Muhtâr* gibi kütüb-i fıkhıyye; *Behce, Feyziyye, Abdürrahîm, Ali Efendi* gibi kütüb-i fetâvâ arasında deverân ediyor.

Silsile-i makālâtımız gözden geçirilmiş ise anlaşılır ki maksadımız saâdet-i maddiyye ve ma'neviyyeyi kâfil olan fıkh-ı celîl-i İslâmînin gāyet vâsi' olduğunu ihvân-ı dînimize beyân etmektir. Biz müftâ-bih olan mezheb-i Hanefî'den değil, belki ondan pek çok vâsi' olan fıkh-ı İslâmîden bahs eyliyoruz. Eimme-i mezâhibin kâffesini vâris-i enbiyâ, delîl-i hüdâ, hayr-ı ümmet, nâsır-ı sünnet i'tikād ediyoruz. Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ'dan sudûr eden fetvâların kütüb-i muayyeneye hasr, mezheb-i Hanefî'ye kasr olunmasına tarafdar değiliz. Kütüb-i muayyeneye saplanıp kalmak istemiyoruz.

Cenâb-ı Feyyâz'ın ahkâm-ı şer'iyyede halkın mesâlihine, mahzâ kerem ve fazlına binâen riâyet buyurduklarını nazar-ı i'tibâra alarak mesâliha mebnî telfîkı iltizâm ediyoruz.

İlm-i fıkıh târîhîni tetebbu' etmiş iseniz pekâlâ bilirsiniz ki zamân-ı eslâfta müsteftî olanlar müftî-i vâhidi iltizâm etmezler idi.

Fil-vâki' mukallid bir mezheb-i muayyeni, ezcümle mezheb-i Hanefî'yi iltizâm ediyorsa iltizâm ettiği mezhepde istimrâr etmek lazım gelir ise de bazı mes'elede istimrârı *et-Takrîr ve't-Tahbîr*'de tahkîk olunduğu vechile lazım değildir. Çünkü vâcib olan: Ancak Allah Teâlâ ve Resûl-i Kibriyâ'nın vâcib kıldığı şeydir. Cenâb-ı Hak ve Resûl-i zî-şân hiçbir ferde ümmetten birinin mezhebiyle temezhüb edip dinde her husûsta onu taklîd ederek diğerini terk etmeyi vâcib kılmamıştır.

İbni Hazm der ki: Hâkim ve müftîye ümmetten birini taklîd edip ancak onun kavliyle hüküm ve fetvâ vermek helal değildir, bu da mücmaun-aleyhdir.

Bir kimse mukallid olduğu imamının mezhebine muhâlif bir amel işleyebilir. Biri diğerine taalluk etmeyen iki hâdisede iki zıd mezheb ile amel edebilir. Bu halde imâm-ı âhara taklîd-i amel ettiği şeyi ibtâl etmemiş olur. Çünkü imzâ-yı fiil imzâ-yı kazâ gibi menkûz olmaz. Binâenaleyh bir Hanefî bir mes'ele-i muayyenede Şâfiî veya Mâlikî … olabilir.

Hatta hâdisenin hudûsundan sonra diğer bir mezhebi kabûlde ihtilâf vardır. Bazı fukahâ-i Hanefiyye bunu bile tecvîz ediyorlar. Kütüb-i Hanefiyye'den Kunye'de beyan olunduğu vechile rükn-i sânî İmâm Ebu Yusuf Yakub el-Ensârî bir gün nâs ile salât-ı cum'ayı edâ eder, nâs dağıldıktan sonra İmâm Ebu Yusuf'a iğtisâl ettiği hamamın hazînesinde bir ölü farenin bulunduğu haber verilir, imâm-ı müşârun-ileyh biz de ehl-i Medîne'den olan ihvânımızın kavlini ahz ederiz derler.*

Maamâfih Ebû Bekir er-Râzî ile Ebû Mansûr Bağdâdî'nin nakilleri vechile Ebu Yusuf indinde alel-ıtlâk diğer müctehide taklîd memnû'dur. Bu nakil ile *Kunye*'nin beyânını cem' biraz müşkîl oluyor. Eâzım-ı Şâfiiyye'den İbni Ebi Hüreyre'ye göre her mezhebin ehven ve ehaffını ihtiyâr etmek câiz olur.

Şurası unutulmasın ki telfîk ile hiçbir vakit telâub bi'd-dîn kasd olunmamak lâbüd ve lazımdır.

Zarûret ednâ ile mündefi' olacağına mebnî biz bir hâdisenin halli husûsunda şöyle bir tertîbe riâyet ediyoruz:

Derece-i ûlâ: el-yevm müftâ-bih olan mezheb-i Hanefî.

Derece-i sâniye: Eimme-i Hanefiyye'den birinin zâhib olduğu mezheb-i Hanefî.

Derece-i sâlise: Eimme-i erbaadan birine müntesib olan fukahâdan birinin mezhebi.

Derece-i râbia: Eimme-i ehl-i sünnetten birine müntesib olan fukahâdan birinin mezhebi.

Derece-i hâmise: Eimme-i müslimînden birine müntesib olan fukahâdan birinin mezhebi.

Zât-ı âlînizin ve cerîdenizin mütâlaaları bütün derece-i ûlâ mesâiline âiddir. Ta'kîb ettiğimiz maksat, dermiyân ettiğimiz mütâlaât derece-i ûlâdan derece-i hâmiseye kadar cevelân eden mesâile müteallikdir.

Bu gibi inceliklere dikkat buyurulmadığından nâşî bir takım i'tirâzlar vârid oluyor.

Birâder! Fıkh-ı Hanefî *Dürer*: *Mültekā*, *Dürr-i Muhtâr*'a, ilm-i şerîat: fıkh-ı Hanefî'ye münhasır değildir. Biraz tetebbuumuzun sâhasını tevsî' edelim, nefsimizi kütüb-i muayyeneye kasr etmeyelim. Onların me'hazlarına mürâcaat edelim, meşâyih-i **[375]** Hanefiyye'nin kitaplarına, eimme-i mezâhibin kitaplarına, kütüphanelerde çürümekte olan kıymetli fıkıh kitaplarına mürâcaat eyleyelim. Tâki dekāyık-ı mezhebe, gavâmız-ı fıkha vâkıf olalım.

* * *

Maksat beyân olunduktan sonra bize tevcîh olunan i'tirâza cevap verelim.

1- Fetâvâ-yı Hanefiyye'nin beyânına göre: "Şart olsun lafzıyla talâkın vukūu şart olsun lafzı boş olsun demek ma'nâsına müteârif olan belde ahâlîsine mahsûstur. Zikr eylediği çâreler arasında zevc-i mezkûr böyle bir belde ahâlîsinden değil ise talâk vâki' olmaz demeli idi. Belki bu daha mühim idi.

Cevap: 2- Îrâd ettiğiniz birinci i'tirâz makālemin yanlış değil, nâkıs yazıldığını beyân ediyor: On üç çâre yazıldığı halde daha mühim bir çâre var iken yazılmamış denmek isteniyor.

Filvâki *Behcet*'de pek doğru olarak böyle bir fetvâ beyân olunuyor. Fakat sorulan suâl şartın talâk olduğu ma'rûf olan bir beldede vâki' olduğundan o ciheti beyâna hâcet görmedim. Ona bedel pek mühim olan ve diyârımızda ma'rûf olmayan diğer çareleri yazdım. Gazab-ı şedîd hâlinde, cebr ve ikrâh halinde, sekr halinde, zühûl ve nisyân ve hatâ halinde, ta'lîk sûretinde talâkın vâkı' olmadığını maksadımıza tevfîkan beyân ettim, eimme-i dînden hangisine dâir talâk vâkı' olmamış ise onun ismini tasrîh ettim. *Behce*'de, *Ali Efendi*'de, *Abdurrahim Efendi*'de olanları da zât-ı âlînize bıraktım, zât-ı âlîleri de ilminize göre pek güzel beyân ettiniz. [1](ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ)

2- *Dürr-i Muhtar*'ın *Fetâvâ-yı Bezzâziyye*'den getirdiği

* Ehl-i Medîne kavli üzere suyun evsâfına halel ârız olmazsa su tâhirdir.

[1] Necm, 53/30.

nakle istinâden hâkim-i Şâfiî'ye mürâcaatla nikâhın butlânıyla hükmünü tavsiye ediyor. Halbuki bir nikâhı sahîh addeden bir mezheb mukallidinin, kendisinden talâk-ı selâsenin vukūunda o nikâhı bâtıl sayan diğer bir mezhebi taklîd etmesi telfîk sayılmasa bile tahlîlin sâkıt olamayacağını ve onu işiten hâkimin tefrîka me'mûr olduğunu ve bu cihetle hâkim-i Şâfiî'ye mürâcaatın faydası olmayacağını muhaşşîler yazıyor.

Cevap 2- Fil-vâki' muhaşşî İbni Âbidîn öyle bir şeyler söylüyor.

Ânifen beyân ettiğimiz vechile derece-i sâniyede eimme-i Hanefiyye'den birinin zâhib olduğu mezhebe mürâcaat etmek ta'kîb ettiğimiz maksat cümlesinden olmakla müftî Ebussuud Efendi'nin hakkında "Sâhib-i Bezzâziye'nin kitâbı var iken fetvâ toplamadan hayâ ederim" dediği İmâm Hafızuddin ibni el-Bezzâz el-Kerderi'nin ve ondan naklen *Dürr-i Muhtâr* sâhibinin beyân ettiği ve İbni Âbidîn'den a'lem ve efkah olan muhaşşî Tahtâvî'nin kabûl ettiği çâreyi beyân ettim. Maksat fukahâ-i dînden birinin gösterdiği çâreyi beyândır; çârelerin münâkaşası sadedden hariçtir. Çârelerin münâkaşasına gelince mücmaun-aleyh olmayan çârelerin hepsi de münâkaşa olunur. Bunda şüphe yoktur. Makālenin yukarısında Hâfız İbnülkayyım'dan naklen beyân ettiğim vechile la'n-ı Resûlullâhtan kurtulmak için hangi kavil olur ise olsun ind-i ilâhî ve ind-i peygamberîde daha ziyâde özre layık olur.

3- Hâl-i sekirde talâkın vukūu eimme-i Hanefiyyece muhtelefün fîh ise de müftâ-bih olan kavil talâkın vukūudur. *Mültekā* diyor ki: (ويقع طلاق كل زوج عاقل بالغ ولو مكرهاً او سكران) *Dürr-i Muhtâr* yazıyor ki: (ويقع طلاق كل زوج بالغ عاقل ولو مكرهاً او سفيهاً او كسران) teksîr-i nükūle hâcet yok. Gerek fetâvâ, gerek mütûn umûmiyetle sekrânın talâkının vukūunu iftâ etmiştir.

Mecnûnun tasarrufu câiz olmadığına, sarhoş da mecnûn hükmünde olduğuna bakılırsa talâkının vukûu akla tebâdür eder. Fakat sekrân şer'an haram olan şey ile aklını izâle eylediği için ma'sıyetten zecren ve ukūbeten bu gibi tasarrufunu i'tibâr hikmet ve maslahata evfaktır.

Mecnûnun kazf ve katli mûcib-i had ve kısâs değil iken, ehl-i iffete sekrân kazf eylese kısâs edilir. Mûrisini katl eden, irtikâb-ı ma'sıyet ettiği için mîrastan mahrûm olup hakkında mûrisi ber-hayât farz edildiği gibi sekrânın aklı ma'dûm dahi olsa zecr hükmünden dolayı mevcut farz edilip talâkının vukûuyla iftâ daha evlâ görülmüştür. Taraf-ı Meşîhat'ten bunun hilâfına fetvâ var ise beyân etmeli ve yoksa o çârenin müftâ-bih olmadığını zikr eylemeli idi.

Cevap 3- Burada yine kavl-i müftâ-bih ile mukayyed olursunuz. Derece-i ûlâ ile mukayyed olmadığımızdan dolayı böyle bir i'tirâz bize vârid olamaz, bilirsiniz ki bir vakitler talâkın adem-i vukûu da müftâ-bih olmuş idi. Evet bugün bu cihet müftâ-bih değildir, fakat yarın Züfer, Muhammed bin Seleme, Tahâvî, Kerhî gibi müctehidîn-i Hanîfeyye'nin kavliyle fetvâ verilmeyeceğini te'mîn edemezsiniz. Müftâ-bih olan ahvâlin hepsi İmâm-ı A'zam Ebû Hanife'nin kavli değildir, zât-ı âlîleri Said bin el-Müseyyeb, Meymûn, Hasan-ı Basrî, Nehaî, Şa'bî, Zührî, Salim, Süleyman bin Yesâr, İbni Sîrîn, Mücahid, İmam Ebû Hanîfe, Malik, Sevrî, Evzâî, kavl-i esah üzere Şâfiî, bir rivâyete Ahmed'in mezheplerine intisâr ediyorsunuz.

Muhlisiniz başta Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn ile İbni Abbâs radıyallahu anhâ olduğu halde Kāsım bin Muhammed, İkrime, Câbir bin Zeyd, Ömer bin Abdilaziz, Atâ, Tâvus, Rebîa gibi eslâf-ı ümmetin, kıyâsü'l-ümmet Züfer'in Muhammed bin Seleme, Tahâvî, Kerhî gibi eimme-i Hanefiyye'nin, sâhib-i *Nihâye*'nin nakline göre Ebu Yusuf'un, bir rivâyete göre Ahmed'in, Leys, İshak gibi müctehidînin, Ebu Sevr, Müzenî, İbni Süreyc, Cüveynî, gibi eimme-i Şâfiiyyenin mezheplerine intisâr ediyorum. Sizin mezhebinizde la'netten kurtulmak yoktur. Bizim mezhebimizde la'netten kurtulmak vardır. Delîl makāmında "zecren ve ukūbeten sarhoşun tasarrufu hikmet ve maslahata evfaktır" diyorsunuz.

Bu delîliniz şöylece cerh olunabilir: Şâri' sarhoşa müstahak olduğu ukūbeti verdiği halde mücerred re'yimiz ile ukūbeti tecâvüz etmek ukūbeten talâk vâki' olur demek lâyık değildir.

Azîzim! Biraz ileri giderek akvâl-i muhâlifenin delîllerine, maslahata evfak olup olmadığına baksanız daha iyi olur zannediyorum. **[376]**

4- Mükrehin talâkı vâki'dir.

Cevap:4- Dördüncü i'tirâz cerîde sâhibi tarafından ilâve olunmuştur, bu i'tirâzdan hiçbir şey anlayamadım. Cerîde sahibi "Mükrehin talâkı hiçbir mezhebe göre vâki' değildir" demek mi istiyor? Yoksa "Kavl-i müftâ-bihe göre mükrehin talâkı vâki'dir" demek mi istiyor? Üçüncü çâreyi beyân ettiğim sırada fukahâ-yı ashâbdan Hazret-i Ali el-Murtezâ, Hazret-i İbni Abbâs, Hazret-i ibni Ömer, Hazret-i ibni ez-Zübeyr'e; fukahâ-yı tâbiînden Atâ, Hasan, Dahhâk, Tâvus, Câbir bin Zeyd'e; eimme-i müctehidînden Evzâî, Malik, Şâfiî, Hasan bin Hay, Ahmed'e göre ikrâh ile talâk vâki' olmaz demiş idim cerîdeniz bunu mu inkâr ediyor?

İkrâh ile talâk vâki'dir diyenler: Şüreyh, Nehaî, Ebû Kılâbe, Said bin el-Müseyyeb, Zührî, Katâde, İmâm Ebû Hanîfe ve ashâbı, Sevrî gibi eimme-i dîndir, Hazret-i Ömer'den muhtelif rivâyetler vardır. Şa'bî'ye göre sultanın ikrâhıyla talâk vâki' olur, fakat lüsûsun ikrâhıyla talâk vâki' olmaz.

Cerîdeniz mezheb-i Hanefîde ikrâh ile talâk vâkı' olmaz demek istiyorsa sözü doğrudur.

Fakat bize bu yolda bir i'tirâz vârid olamaz. Makālenin baş tarafında maksadımızı sarâhaten bildirdiğimiz halde oraya atf-ı nazar etmeyip mükrehin talâkı vâkı'dir demek doğru olur mu?

Mukaddemâta i'tiraz etmeyip onun levâzımına i'tirâz etmek mantıkī olur mu?

Mukaddemâta bir diyeceğiniz var ise onu beyân edin.

Artık bilinmeli ki *Mültekā, Dürr-i Muhtâr, İbni Âbidîn* ile gāyet vâsi' olan meydân-ı fıkha girilemeyecektir.

İzmirli

İsmail Hakkı

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

YİNE TEADDÜD-İ ZEVCÂTA DÂİR

Yine Mansûrî-zâde Said Beyefendi'ye

Geçen makālemin sonunda zât-ı âlîlerine teveccüh eden es'ileyi halledinceye kadar bir daha şeref-i muhâtabanızla zevk-yâb olmaktan ferâgat eyleyeceğimi arz ile sözüme hitâm vermiştim. Başlayalıdan beri şöyle böyle üç ay süren bu mübâhesede en sona kalan bu talebi bidâyet-i emirde is'âf etmek vazifeniz iken bunu îfâ için inkıtâ'-ı münâsebâtı müş'ir böyle bir ültimatomun âkıbetü'l-emr sudûruna lüzûm göstermekte bilmem ki ne zevk vardı?

Hele şükür mes'elenin içine bu sefer girer gibi oluyorsunuz. Ve –kemâl-i lütf u kereminizden– benim muhtaç olduğum delâili hâmil olarak karşıma çıkıyorsunuz. Lâkin evvelki makālenizde olduğu gibi –bunda da bazı noktalarda bendenizi haklı bulmakla beraber yine– hakka takarrübden fevkalâde bir ürkeklik göstererek:

"Kendi zu'munca ben, eski inâd ve mükâberemden rücû' etmeye başlamış imişim, göstermiş oldukları hakīkatlere yavaş yavaş takarrüb ediyormuşum … meâlinde bazı sözler îrâd ediyor. Doğrusu buna taaccüb ve hayret etmekten kendimi alamadım."

Mukaddemâtıyla inâd ve mükâbereden rücû' ve hakīkate takarrüb ettiğinize kendiniz de taaccüb ve hayret ediyorsunuz. Biz ise lisânınızla ikrâr ettiğiniz bu hayret ve taaccübü –bunu da inkâr edersiniz korkusuyla– sened ittihâz etmekle beraber mübâhasenin bazı anlarında inâd ve mükâbereden bizzarûre rücû' etmenize, bazı hakīkatlere kasrî olarak yaklaşmanıza o kadar taaccüb etmeyiz. Hakīkatin savleti, kudret-i hasr ve tazyîki o kadar şedîddir ki bâtıldan dönmemeye, hakīkatten tebâüde ne kadar kavî bir azim sâhibi olsanız her halde sizi –farkında olmasanız da yine– kendi dâire-i necâtına çeker, kendinizi en uzak zannettiğiniz bir anda sizi kendi hisâr-ı üstüvârının tâ ortasına düşürür.

Sizinle bahse başladığım zaman sizi "ehl-i kerr ü ferr" bir kahraman-ı ilm ü cedel sanıyordum. Fakat artık tamamen anlaşıldı ki siz yalnız "ehl-i ferr" imişsiniz. Kahramanlık müddeîsine: "Yiğitlik kaç türlüdür? diye sormuşlar. "On türlüdür: Dokuzu kaçmak, biri hiç görünmemek" demiş. Görüyorum ki zât-ı âlîniz ilim kahramanlarının bu fasîlesindesiniz. Sizi hiçbir noktada durdurup hesaplaşmak mümkün olmuyor. Dâimâ firâr, hem de dâimâ arsa-i vegāya müdhiş silahlar terk ederek firâr ediyorsunuz. Yalnız gayr-ı kābil-i inkâr bir hüneriniz vardır: Esnâ-yı firârda tozu dumana katıyor, reh-i râstınızda ne bulursanız yıkıp geçiyorsunuz. Halbuki yıktıklarınız maâlim-i dîn, mebâdî-i İslâm'dır. Hem sizi bir yerde durdurabilmek, hem yıktıklarınızı ikāme etmek için çektiğim zahmeti bir Allah bilir. Fakat çâre yok. Bu işe bir kere tutulmuş bulunduk. Sizi hisâr-ı hakīkatin en metîn, en yıkılmaz köşesinde kıstırıncaya kadar uğraşacağız. [1](اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللهِ مَا لَا يَرْجُونَ – قرآن حكيم)

Son makālenizde suallerimizin yine kâffesine cevap vermiyorsunuz da yalnız bir kısmı hakkında mütâlaâtınızı beyân ediyorsunuz. Ve o mütâlaâtınızı serd edinceye kadar –mu'tâdınız vechile– beni techîl etmek zevk-ı cihânhâsını bir türlü fedâ edemiyorsunuz. Perestîde-i rûhunuz olan bu techîl huyundan vazgeçseniz olmaz mı? Ben cehlimi ikrâr ettim. Bâri bu noktada olsun sizinle ittifâk edebilsek! Fakat siz benimle beraber gitmemeyi, mutlakā benim siyah dediğime beyaz, beyaz dediğime siyah demeyi; hatta ez-kazâ kaleminizden çıkan bir hakīkati ben hakīkattir deyince hemen ibtâle çalışmayı o kadar **[377]** iltizâm ediyorsunuz ki revân-ı cefâkârınızı şâd edecek bu gibi i'tirâfâtımı da nazar-ı i'tibâra almıyorsunuz. Gālibâ benim ağzımdan kelime-i tevhîdi duysanız mahzâ bana muhâlefet olsun diye inkâr edeceksiniz.

Ne olur? Artık böyle bu'l-fuzûlâne yorgunluklardan kendinizi âzâd etseniz! Eğer beni techîl etmekle sizin ilminiz efkâr-ı umûmiyye nazarında sâbit olur zannında iseniz boş hülyâ! Zîrâ herkes anlayacağını anlamıştır. Yok eğer bu tarîk ile ilminizi benim nazarımda isbât etmek dâiyesinde iseniz bu da sa'y-i bî-hâsıl. Zîrâ böyle bir şey için zât-ı fâzılânelerinden –lehülhamd– beyyine talep edecek humakādan değilim.

Gelelim mâ-nahnü fîhe: Siz makālenizin başında inâd ve mükâbereden vazgeçmediğinizi söylüyorsunuz. Orası karışacağım şey değil. Sizin huyunuz böyle ise biz ne diyelim? Fakat siz bazı sözlerinizden şimdiye kadar birkaç kere rücû' ettiğiniz gibi "Hakka yaklaşıyorsunuz" denilince rücûunuzdan da rücû' ettiniz. Bahsimize taalluk eden bazı nümûneler göstermek borcumuzdur:

Siz [2](اَطيعُوا اللهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) âyet-i kerîmesine verdiğiniz indî ma'nâda ibtidâ-yı emirde "Her emir sâhibinin câiz olan her şeyde emrine itâat vâcib" olduğunu söylediniz. Biz ise: "Muarref bil-lâm olan emirden maksat emr-i İlâhî ve emr-i Resûldür. Yani şer'-i şerîfdir. Binâenaleyh ulü'l-emre itâatin ma'nâsı ulü'l-emr ikāme ve nasbından maksûd olan husûslarda ulü'l-emr için velâyet-i emr noktasından matlûb olmak lazım gelen şeylerin kâffesinde itâat etmektir." demiştik. Zât-ı âlîniz bu, "raiyye üzerinde tasarruf imâm-ı maslahata manûttur." kazıyyesini sûret-i diğerde ifâdeden başka bir şey değildir diye bizi te'yîd ve hatta bunun "bir esâs-ı aklî ve zarûrî" olduğunu beyân ile te'kîd ve –garîbi şu ki– bu te'yîd ve te'kîdinizi bir lisân-ı müzeyyifle ifâde ettiniz. Ve sözünüzün lehinizde mi yoksa aleyhinizde mi olduğunu fark etmediniz.

Biz: "Evet bizim maksadımız da budur." der demez siz yine maslahat-ı şer'iyye kaydını ihmâl ederek "her şeyde" itâatin vücûbuna tekrar kāil oldunuz. Şimdi ise:

"Ancak sütunlarla yazmış olduğu şeylerde hiçbir kıymet ve mâhiyet-i ilmiyye olmadığı halde yalnız işitmiş ve belki görmüş olduğu bir hakīkāt-i ma'lûme vardı ki o da "ulü'l-emre itâat ediniz demek ulü'l-emr ikāme ve nasbından … ilh" diye âyet-i celîle hakkında nakl etmiş olduğu ma'nâ idi."

Diyorsunuz ki yine bu sözünüzden rücû' edeceğinizden korkmasam –ilk defa olarak müsâdif olduğum bu hakşinâslığınıza karşı kendimi teşekküre borçlu addederim. Ve bu bahis vesîlesiyle bize âdâb-ı münâzarayı öğretmek gibi bir

[1] Nisâ, 4/104.

[2] Nisâ, 4/59.

hakk-ı ta'lîmi geçmiş ulemâ-yı mantıktan olan zât-ı üstâdânelerine teeddüb etmesem bu gibi tenâkuzlar acaba ilm-i mantığın hangi bâbında, bu gibi sarîh ve tatsız döneklikler ilm-i cedelin hangi faslında câiz ve mübâh addedildiğini sorarım. Maamâfih işitilmiş veya görülmüş –elbette ya birinden işiteceğim veya bir yerde göreceğim. Nefis ve hevâya uyarak ve burnumun dikine giderek ser-der-i fezâ-yı ictihâd olacak değilim ya! Hâsılı işitilmiş veya görülmüş– "bir hakîkat-i ma'lûme" diye tavsif ettiğiniz tarz-ı tefsîrimizi bu sûretle kabûl edişiniz hakka yaklaşmak değil, onu doğrudan doğruya teslîm etmektir. Binâealeyh hall-i da'vânın miftâhı mesâbesinde olan bu tefsîri teslîm etmekteki hakşinâslığınızı da ikinci madde olarak imzâ-yı âlîleriyle müveşşah bir senet ittihâz ederim.

Lakin –Âh!– İmzânız, senediniz para ediyor mu? Hakka takarrübden bile o kadar mütevahhiş olan zât-ı fazîlet-penâhîleri hakkı teslîm etmenin devâm-ı mükâbereye münâfî olduğunu hisseder etmez lisânını değiştiriyor. Ve bâlâda menkūl ibârenin son kelimesi olan "ma'nâ idi" kelimelerini müteâkib hemen:

"Bunun muârızımızın maksadının halline dâir hiçbir şeyi müfîd olmadığını zikr ettikten sonra âyet-i celîleyi takyîd ve tahsîs eder bir istisnâ'-i aklî olduğunu beyân etmiştim. İstisnâ'-i aklî demek esâsen bedâhet-i akıl ile ma'lûm olup îzâh ve beyâna muhtaç olmayan bir takım istisnâlardır."

Dedikten sonra istisnâ-yı aklîyi misâl ile îzâh ediyor. Bilmem ki "Evet, doğru söylüyorsunuz. Fakat faydasızdır." gibi sözler sizin maksadınıza hâdim olur mu? İçine düştüğünüz tenâkuz bataklıklarından sizi tahlîs eder mi? Bu teslîm ettiğiniz şey ulü'l-emre itâatin tefsîr ve ma'nâsıdır ki teaddüd-i zevcâtın imkân-ı men'ine serd ettiğiniz edillenin en mühimmidir. Daha doğrusu yegâne delîldir. Bizim muâraza tarîkıyle verdiğimiz ma'nâyı teslîm ettikten sonra "fayda vermez" demenin ma'nâsı hangi kara kaplı kitapta yazılı olduğunu acaba söyleyebilir misiniz? Zâten bu sözün kaleminizin ucundan daha damlarken sizi nasıl bir vartaya düşürdüğünü zât-ı âlîniz de müsteş'ir oluyorsunuz da hemen tahsîs ve istisnâ siperine ilticâ ediyorsunuz. Ve o kadar huylandığınız muhassıs-ı naklîyi kabûl etmeyeceğinizi işmâm ederek vâcib ile haramın istisnâsı ve âyet-i kerîme müeddâsının yalnız câizâta (bizim ta'bîrimizce mübâhâta) kasrı için muhassıs-ı aklîden, istisnâdan, bedâhetten bahsediyorsunuz. Hem bizim ulü'l-emrin hudûd-ı şerîat hâricinde eli bağlı olduğuna dâir olan tefsîrimizi kabûl ediyorsunuz. Hem de müteâkıben ve bilâ-fâsıla ulü'l-emrin mutlaku'l-inân olduklarını gûyâ bedâhet-i akliyyeye istinâden beyân ediyorsunuz. Eğer bunda da kendi tenâkuzunuza kāil olmazsanız sizin mantığınızda tenâkuzun vücûdu, mefhûmu mürtefi' olmuş demektir.

Hem de efendim; siz artık mantıkçılığı pek ziyâde sû'-i isti'mâl etmeye başladınız. Yaptığınız indî istisnânın bedâhet-i akl ile ma'lûm olduğunu söylüyorsunuz. Bunun bedâhet neresinde? Siz âyet-i kerîmedeki "emr"in emr-i şer'îye hâs olduğunu teslîm etmiyorsunuz da her âmirin –biraz düşününce vehleten anlaşılır ki sizin kavlinize göre nefs-i emmârelerine ümmeti zebûn etmek isteyen **[378]** bütün zaleme ve müstebiddînin emirleri de buna dâhildir– emridir diyorsunuz. Muhassıs-ı nakli de kabul etmiyorsunuz. O halde yine kendi mesleğinize göre muhassıs-ı aklî iddiâsı da yürüyemez. Zira siz yine insaflısınız da aklınızla ümerâya yalnız tahrîm-i helâl salâhiyetini vermekle iktifâ ediyorsunuz da tahlîl-i harâm etmelerine müsâade etmiyorsunuz. Yarın diğer söz anlamaz herif daha çıkıp tahlîl-i harâmı –yine kendi aklına uyarak– tecvîz etmesine, yahud: "Mâdem ki Said Beyefendi'nin delîl-i aklîsine göre ulü'l-emr tahrîm-i helâl derecesinde şerîatte tasarruf hakkını hâizdirler. Tahlîl-i harâma neden kādir olamasınlar? Mâdem ki aklen işi hallediyoruz. Aynı mes'elenin yarısında akla uyup da, diğer yarısında uymamak akla muvâfık değildir." demesine ne mâni' kalır? O halde istisnâ'-i aklîdeki bedâhet nerede kalır?

Bizim teaddüd-i zevcâta sünnet deyişimiz pek ziyâde istiğrâbınızı celb etmiş. Maatteessüf sizin hadîs, fıkıh, mantık ilimlerindeki nazariyât ve mütâlaâtınız kimseninkine benzemediği gibi usûl-i fıkıh hakkındaki tetebbuâtınız da ulemâdan hiçbirinin ma'lûmu olmayan sâhalarda vâkı' oluyor. Vâcib, sünnet, mübâh, mekrûh, harâm, denilen ahkâm-ı hamseyi zıtlarına nisbet ve izâfetle ta'rîfe kalkışıyorsunuz. Ve bunların izâfî ve nisbî keyfiyetler olduğunu îzâh eyledikten sonra:

"İşte bütün ahkâm-ı şer'iyye bu minvâl üzeredir. Meselâ nikâh etmek sünnettir, demek nakīzi olan terk-i nikâh etmek yani mücerred bir halde bulunmak sünnet değildir. Nikâhın terk-i nikâh üzere fiil ve rüçhânı vardır, demektir. Şüphe yoktur ki teaddüd-i zevcâtın nakīzi adem-i teaddüd-i zevcâttır ki "vahdet-i zevce" demektir. Binâenaleyh teaddüd-i zevcât sünnettir demek vahdet-i zevce mesnûn değildir, teaddüd-ı zevcâtın vahdet-i zevce üzerine fazl ve rüchânı var, demek olur.

"Muârızımızın şerîat-i İslâmiyye'ye bu derece bühtân ve iftirâ etmekte kendisinde cesâret görmesi şâyân-ı hayrettir. Teaddüd-i zevcâta sünnettir demeleri fasl-ı Resûl'e mukārin olduğu için olsa gerektir. Evet, fazl-ı Resûlün teaddüd-ı zevcâta mukārin olduğu ma'lûmdur. Fakat nakīzi olan vahdet-i zevcenin de fi'l-i peygamberîye mukārin olduğu meydandadır… Her ikisi sünnettir denilemez. Çünkü bir fiil nakīzi ile beraber sünnet olamaz… Binâenaleyh yalnız teaddüd-i zevcâta veya nakīzi olan vahdet-i zevceye sünnet demek iktizâ ederse de böyle biri sünnet, diğeri sünnet değildir demek de doğru olamaz. Zira her iki hal de fi'l-i Resûlullâh'a mukārindir. Şu i'tibâr ile ne teaddüd-i zevcâta ne de vahdet-i zevceye sünnet ıtlâk olunamaz."

Diyerek tereddütlerle, rücû'larla, hatalarla, hakāyık-ı şer'iyyeye karşı müsâdemelerle mâlâmâl bir ders veriyorsunuz. Bu takrîrinizin sonunu buluncaya kadar sabretmek muârızınızın fart-ı metânetini müsbit olan delâil-i bâhiredendir. Ne söylüyorsunuz? İnsan bu kadar ma'nâsız sözleri bir araya nasıl getirebiliyor, diye cidden hayret ediyorum. Bu ders-i gayr-ı müfîdi vermekten maksadınız –Allâhu a'lem– sizin teklîf ettiğiniz kānûn nesh-i şerîate, tahrîm-i helâle, men'-i sünnete müeddî olur, diye ettiğim i'tirâzı def' için olsa gerek. Siz ağır bir i'tirâzdan kurtulmak için teaddüd-i zevcâtın sünniyyetini inkâr etmek istiyorsunuz. Nitekim vaktiyle de dînimizi –daha doğrusu kendinizi– frenklere beğendirmek için teaddüd-i zevcât dinde varsa da dînen mülte-

zem bir şey değildir, din ile alâkası olmayan bir mes'eledir, demek istedinizdi. Halbuki elbette hatırınızdadır ki siz 8 Mayıs 330 târîhli makāle-i esâsînizde:

"Binâenaleyh ulü'l-emr yani hükûmet bilkülliyye teaddüd-i zevcâtı men' etmeye veyahud bazı kuyûd ve şurût ile takyîd etmeye bir salâhiyet-i tâmmesi vardır. Şerîat-i İslâmiyyede bu husûsda hiçbir mâni' yoktur."

Dedikten sonra "Haklarında emir ve nehy-i şer'î vârid olmamış" diye "Nikâh ve talâk da böyledir" buyurmuştunuz. Yani nikâh ve talâkı da hükümet bilkülliyye men' veya bazı kuyûd ve şurût ile ta'yîn edebilir. Ve bu husûsda hiçbir mâni'-i şer'î yoktur, demek istediniz. Şimdi ise lehülhamd ve'l-minne nikâhın sünnet olduğunu i'tirâf ediyorsunuz ki bu, onu ahkâm-ı şer'iyyeden sünnete misal olarak îrâd etmenizle sâbittir. Sizce kābil-i men' câizâttan olan nikâhın sünniyyeti makbûl olduktan sonra yine sizce kābil-i men' câizâttan olan teaddüd-i zevcâtın sünniyyetini inkârda ki faydayı havsala-i idrâkimiz alamıyor. Maamâfih asıl havsala-sûz olan cihet nikâhı sünnete misal olarak îrâd ettikten sonra her âkılın harcı olmayan safsatalarla teaddüd-i zevcâtın da, zevce-i vâhideye iktisârın da sünnet olduğunu inkâr ediyorsunuz. Hem bu inkârınız her ikisinin de fi'l-i Resûl olduğunu beyân etmenizden sonra vâkı' oluyor. Zehî inâd! Zehî mükâbere! Zehî fekāhet!

Evet dostum, teaddüd-i zevcât da, zevce-i vâhideye iktisâr da fi'l-i Resûl'e iktirân ettikleri için sünnettir. Bunların eşhâs-ı muayyene üzerinde ki hükümleri vâkıâ tahallüf edebilir; lâkin ekseriyet-i ahvâlde sünnettir. Zaten biz gerek nikâhın ve gerek teaddüd-i zevcâtın alelıtlak sünnet olduğunu da söylemedik. Ve yalnız fi'l-i Nebevî ile de sünniyyetine ihticâc etmedik. Teaddüd-i zevcât –sûret-i umûmiyye ve külliyyede değil– bazı eşhâs ve ahvâle göre bazen sünnet veya vâcib olabileceğini zahmet edip de kütüb-i fıkhıyyeye mürâcaat edersiniz hülyâsıyla beyân etmiştik. Şimdi de kudreti olmayan kimsenin birden ziyâde evlenmesi gayr-ı câiz olduğunu ilâve edelim. Teaddüd-i zevcât sünnettir dememiz doğru ise de dâimâ ve herkes hakkında böyledir demek istemediğimiz siyâk ve sibâk-ı kelâmımızdan ma'lûm idi. Nitekim nikâh da –zannettiğiniz gibi– dâimâ ve herkes hakkında sünnet değildir. Birçok kimseler hakkında ve ekser-i ahvâlde sünnet ve bazen vâcib olduğu gibi bazen da –evvelce işâret ettiğimiz vechile– gayr-ı câiz derecesine varır. Tıbben tezevvüç kendileri için muzır ve mühlik olan eşhâs gibi.

Binâenaleyh nikâh veyahud yerine göre teaddüd-i zevcât her kime her ne zaman sünnet olursa elbette onu terk etmek terk-i sünnet olur. Bir adam zengin, muktedir olur da yine teehhül etmezse sünnet-i müekkedeyi terk etmiş olur. Kezâlik her vechile iktidârı bulunup adl ü kasmı **[379]** ihlâl etmeyeceğine nefsinden emîn olduğu halde vâcib olacak derecede ihtiyacı olmasa da bu iktidârıyla beraber teaddüd-i zevâcı terk etse elbette bir emr-i mesnûn ve müstehabdan udûl etmiş olur. İbni Abbâs radıyallâhu anhumânın Said bin Cübeyr'e evlenmek istemediği için: (فَتَزَوَّجْ فَإِنَّ خَيْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ أَكْثَرُهَا نِسَاءً) = "Evlen. Zîrâ bu ümmetin en hayırlısı zevceleri en çok olanıdır." buyurduklarını *Buhârî* rivâyet ediyor. Hazret-i Osman radıyallahu anhın Hazret-i ibni Mes'ûd'u -radıyallahu anh- kendi zevcesi üzerine Mina'da evlendirmeye çalıştığı da *Buhârî*'de mezkurdur. Kezalik Enes bin Malik radıyallâhu anhdan *Buhârî*'de mervî hadîs-i şerîfde bütün geceleri namaza hasr etmeye, bütün yıl oruç tutmaya, hiç evlenmemeye niyet eden üç zâta –ki Ali bin Ebî Talib ile Abdullah bin Amr bin el-Âs ve Osman bin Maz'ûn'dur– taraf-ı âlî-i risâlet-penâhîden: [1](وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي) = "Allah'a kasem ederim ki sizin hepinizden ziyâde Allah'tan haşyetim var. Sizin hepinizden ziyade Allah'tan ittikā ederim. Lakin hem oruç tutar, hem iftâr ederim. Hem namaz kılar, hem uyurum. Kadınları da tezevvüc ederim. Artık benim sünnetimden rû-gerdân olan benden değildir" buyurumuştur ki bu hadîs-i şeriften –tabîî yekdiğere nakīz addettiğiniz– hem oruç tutmak hem yemek; hem gece namazı kılmak hem yatıp uyumak fiillerinin sünnet olduğu sarâhaten anlaşıldığı gibi (أَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ)'nın ifâde ettiği teaddüd-i zevcâtın da sünnet olduğu taayyün ediyor. Hem de öyle bir sünnet ki (فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي) tehdîd-i dil-şikâfıyla te'kîd edilmiştir.

Vâkıâ bu tehdîdden insan mücerred nisâ'-i müteaddide tezevvüc etmemek yahud hiç evlenmemekle Resûlullâh Efendimiz hazretleri kendinden berî olup defter-i ümmetten ihraç olunur gibi bir ma'nâ çıkmaz gerek mendûb, gerek müekked olsun sünneti ve hatta vâcibi bile terk etmek böyle bir terkīn-i kayd muâmelesini istilzâm etmez. Buradaki tehdîd sünnet-i Nebeviyyeyi, tarîkat-ı meslûke-i Mustafaviyye'yi beğenmemeye mahmûldür. "İşte ben böyle yapıyorum. Siz de elinizden geldiği kadar böyle yapmaya çalışınız. Her kim benim bu fiillerimi beğenmiyorsa benden değildir. Ben ondan berîyim" demektir. Sünnet-i Nebeviyyeyi kendi nam ve hesabına beğenmeyenler Resûlullâh'tan berî oluyor. Artık maâzallâh kendi aklını da müfte satıp frenkler beğenmiyor diye sünnet-i Nebeviyyenin icrâsına bilkülliyye mâni' olanlar nasıl olur bilmem?

İlk makālemizdeki ma'hûd beş suâlin birincisine –ki [2](وَمَا آتَيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) âyet-i kerîmesiyle ulü'l-emrin her husûsda ve hatta –sizin ta'bîrinizce– câizâtta bile başı şerîate bağlı olduğuna ihticâcı mutazammın idi. Şöyle cevap veriyorsunuz:

"Evet, ulü'l-emr de 'burada ki küm' hitabıyla muhâtaptır. Fakat (وَمَا آتَيكُمُ الرَّسُولُ)'da hükm-i cevâz dâhil değildir. Yalnız evâmir ve tekâlif-i şer'iyyeye maksûrdur. Binâenaleyh âyet-i celîlenin mebhase taalluku yoktur. (وَمَا آتَيكُمُ الرَّسُولُ)'dan maksat, evâmir-i şer'iyyeden ibâret olduğunu (وَمَا نَهَيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) cümle-i celîlesi pek vâzıh göstermiyor mu? Ve (فَخُذُوهُ) bir emr-i vücûbî değil mi? Cevâz (وَمَا آتَيكُمُ الرَّسُولُ)'da dâhil olabilir mi? Cevâzda vücûb nasıl tasavvur olunur?"

(مَا آتَيكُمُ)'daki (مَا)'da hükm-i cevâz dâhil değildi* (مَا)'nın şümûlü yalnız vâcibe maksûrdur, demeniz bir da'vâ-yı mü-

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'n-Nikâh, 1.

[2] Haşr, 59/7.

* Hükm-i cevâz, öyle mi? Demek ki bu da bir hüküm imiş. Haniya cevâz hüküm değildir diyordunuz. Yoksa hemşehrinizin re'yine mi rücû' ettiniz. Eğer ettinizse bunu da hakka rücûunuzun üçüncü maddesi olmak üzere senet ittihâz etmekliğime müsâade buyurunuz.Lakin sonra yine caymayınız.

cerrededir. (مَا)'nın umûm ifâde ettiğini daha dün bize siz öğretiyordunuz. Şimdi sâha-i şümûl ve umûmunu neden kasr ve tahdîde lüzum görüyorsunuz? Siz bu tahdîdi "Menhînin mukābili yalnız vâcibdir" kazıyye-i gayr-ı sâdıkasına istinâden yapıyorsunuz. Halbuki (مَا اٰتٰيكُمْ)'ın ma'nâsı (ما امركم به) değildir. Menhînin de mukābilinde vâcib ile beraber mübâh da yer tutar. Ve cümlesi de (مَا اٰتٰيكُمْ) ma'nâsına gelen (ما جاء كم به ما اعطاكم)'de dâhildir. (اخذ)'e gelince o da hissî olur, ma'nevî olur, amelî olur, i'tikādî olur. Ve âyet-i kerîmenin bütün bu maânîyi kasda tahammülü vardır. Binâenaleyh size irhâ-yı inân ederek (مَا)'nın yalnız vâcibâta kasrını kabul etsek bile yine bu âyet-i kerîme ile istidlâlimiz doğru olur. Çünkü teaddüd-i zevcâtın kıyâmete kadar hıllini kabul ve tasdîk ve ikrâr eylemek vâcibât-ı dîniyyeden ve hükm-i hıllı bilenler için zarûrât-ı îmâniyyedendir. (آمنت...)'deki (وكتبه)'nin ma'nâsı yalnız kitaplar nâzil olmuştur diye îmân ederim, demek değildir. Kütübün muhteviyâtını bilenler için o muhteviyâtı da tasdîk ve ikrâr eylemek îmândandır. Geçenki cevaplarınızın birinde teaddüd-i zevcâtın men' olunabileceğini söylemekle zarûrât-ı dîniyyeden bir şeyi inkâr etmemiş olduğunuzu iddiâ ediyordunuz. Sizin da'vânızın bu i'tibâr ile ve ba'de'l-ilm buna müeddî olacağını bilmeniz lazımdır."

(يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ)[1] âyet-i kerîmesindeki hitapta ulü'l-emr de dâhil midir? Diye îrâd etmiş olduğumuz suâle de:

"Bu suâlin îrâdıyla muârızımız âyet-i celîlenin ma'nâsını anlamadığını göstermiş oluyor. Çünkü kavâid-i nahviyye-i Arabiyye'dendir ki (bunun nahve cihet-i taalluku?!) cem' cem'e mukābil olursa âhâd âhâda münkasım olur. Binâeneleyh âyet-i müşârun-ileyhânın ma'nâsı: Ey Zeyd! Sana helal olan şeyi nefsine haram kılma; ey Amr! Sen de sana helal olan şeyi kendine haram etme, ve ey Bekir!... ilh. gibi hitâbât-ı gayr-ı mütenâhiyyenin bir muhassalası, bir icmâlinden ibârettir. Yoksa ulü'l-emrin umûma âid olarak bazı helal (câiz) olan şeyleri li-maslahatin men' ve tahrîm etmesi âyet-i celîlenin hüküm ve müfâdından pek uzaktır."

Cevâbını veriyorsunuz. Bizim bahsimiz âyet-i celîlenin hüküm ve müfâdından neden uzak oluyor? Bir türlü anlayamadım. Biz sizin teklîf ettiğiniz **[380]** tahrîm-i helâl mahzûrunu görmüş ve bu âyet-i kerîme ile adem-i imkânına ihticâc etmiştik. Siz ise –farkına varmaksızın– âyet-i celîlenin bahsimize taallukunu tasdîk ve ikrâr ve âyet-i müşârun-ileyhânın ma'nâsı hitâbât-ı hâssa-i gayr-ı mütenâhiyyenin bir muhassalası, bir icmâli olduğunu beyân ediyorsunuz. Yalnız mu'tâdınız olan tahakküme binâen ulü'l-emrin umûma âid olarak bazı helâli tahrîm edebildiklerini istisnâ ediyorsunuz. Ulü'l-emrin (يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا) hitâbında dâhil olduğunu elbette inkâr etmiyorsunuz. Dâhil olunca da bunlar Allah'ın kendilerine tahlîl ettiğini kendilerine haram edebilirler mi? Böyle bir salâhiyet, bilmiyorsanız öğreniniz ki değil, –içlerinde her çeşidi bulunabilen– ricâl-i hükûmete, Hazret-i Peygambere bile verilmemiştir. Sûre-i Tahrîm'in başında ki (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ)[2] âyet-i kerîmesi durup duruyor. Yoksa bu da sizin zu'munuzca ulü'l-emr âyetiyle mensûh mudur? Kitâb-ı kerîm Hazret-i Fahr-i Kâinât efendimize hitâben (لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ)[3] buyurduktan sonra başkalarına saytara hakkı nasıl verir? Sûre-i Mümtehine'deki bey'at-i nisâ âyetinde (وَلَا يَعْصينَكَ فى مَعْرُوفٍ)[4] buyuruluyor. Ma'rûftan başka bir şeyi emr etmeyeceği muhakkak olan, emri şerîat olan Peygamber-i zî-şâna itâatin böyle bir kayd ile takyîd buyurulması ulü'l-emr denilen ricâlin şerîat-i tâhireye inkıyâdlarının ne mertebede olmak lazım geleceğini göstermez mi?

Her halde ulü'l-emr kendilerine helal olan şeyi –âyet-i celîle mûcebince– kendilerine haram edemezler. Hal böyle iken nasıl oluyor da bazı helalleri başkalarına, hatta bütün ümmete kānûn ile tahrîm edebiliyorlar, buna bir türlü aklım ermedi.

Sözünüzden rücû' ettiğinizin bir delîlini daha bu münâsebetle zikr etmeden geçemeyeceğim. Siz "Ulü'l-emrde tahrîm-i helâl salâhiyeti var demedim" diye evvelce üzerime fenâ hücûm etmiştiniz. Şimdi ise umûma âid olarak bazı helal (câiz) olan şeyleri li-maslahatin men' ve tahrîm edebilir, diyorsunuz. Müsâadenizle bu sözünüzü de üçüncü madde olarak senet ittihâz edeceğim. Siz yalnız imzânıza sâhip olunuz. İnkâr vâdîsine sapmayın. Bi-iznillah mes'eleyi pek kolay halledebiliriz.

Tasavvur ettiğiniz kānûn-ı muhayyelin vücûdu takdîrinde ilk zevceden sonraki tezevvüclerin zinâ ve bunlardan hâsıl olacak çocukların evlâd-ı zinâ olup olmayacakları hakkındaki üçüncü, dördüncü ve beşinci suâllerime verdiğiniz cevap da epeyce cür'etkârâne olmakla beraber ahkâm-ı şer'iyyeden –istediğiniz vakitte– lisân-ı hürmetle bahsedebilecek kadar meleke sâhibi olduğunuzu gösteriyor.

"Vaz'-ı kānûn ile bir şerîat-i cedîde mi ihdâs olunuyor ki şöyle olursa zânî veya evlâd-ı zinâ mı olur diye bir ictihâd-ı şer'îde bulunuluyor zannı hâsıl olsun. Yapılacak şey kānûndur –hâşâ– şerîat değildir."

Diyorsunuz. Şer'-i şerîfe karşı ilk defa olarak takındığınızı gördüğüm bu tavr-ı edebe teşekkür ederim. Şimdiye kadar ulü'l-emrin tahrîm-i helâl salâhiyetini birkaç defa iddiâ ve inkâr ettikten sonra ikinci suâlimizin cevâbında buna yine "li-maslahatin" kaydını ilâve ederek kāil oldunuz. Son makālenizin yine o sahifesine tesâdüf eden bu ibârenizde yine "hâşâ"larla, teberrîlerle karışık bir inkârınıza daha müsâdif oluyoruz. Bunu da dördüncü madde olarak senet ittihaz edeceğim. Artık –rica ederim– burada durun da bir daha bu sözünüzden dönmeyin.

Bunu müteâkib sözünüze devam ederek böyle bir kānûnun vücûdu halinde zevce-i vâhideye iktisâr edenlerin zânî olmayacaklarını ve şu kadar ki ulü'l-emre adem-i itâat cihetinden âsim olacaklarını ve böyle bir kānûn teaddüd-i zevcâtı li-zâtihî haram etmeyip hadd-ı zâtında helal olan mâl-ı mağsûb gibi li-gayrihî haram edeceğini söylüyorsunuz. Bir sahifeden ziyâde tutan bu îzâhâtınızı aynen nakl edemediğimden dolayı müteessifim, fakat hülâsada size hıyânet etmedim zan ve i'tikādındayım. Bakalım ne dereceye kadar haklısınız?

[1] Mâide, 5/87.
[2] Tahrîm, 66/1.
[3] Gâşiye, 88/22.
[4] Mümtehine, 60/12.

Evvelâ kānûn-ı cedîdinizin şer'-i cedîd olmadığını ve "birden fazla kadınla tezevvüc eden kimse hakkında zinâ etmiş diye ne kānûn bahseder ve ne de şerî'at hükm eder." Dediğinizi unutuyorsunuz da teaddüd-i zevcâtın li-gayrihî haram olduğunu iddiâ ediyorsunuz. Bu tenâkuz değil midir? Nikâhın –velev li-gayrihi olsun– haramı zinâ ve sifâh değil midir? Bu rücûunuzu, hem de aynı cevâbınızda ve yarım sahife içindeki bu rücûunuzu da beşinci madde olarak senet ittihâz edelim.

Sâniyen bu tenâkuzu da hoş görerek keen lem-yekün tutalım. "Teaddüd-i zevcât men' olunduğu takdîrde hâsıl olan hürmet-i şer'iyye nefs-i teaddüd-i zevcâttan değil, ulü'l-emrin onu men' etmesinden ve ulü'l-emre adem-i itâat noktasından neş'et eder." demeniz altı makāle yazmak için döktüğünüz göz nurlarını, ulü'l-emri derece-i sâniyede şâri' yapacağım diye sarf ettiğiniz nefesleri, emekleri büsbütün heder etmiyor mu? Siz a'dâ-yı dînin İslâm'a teaddüd-i zevcâtı tahlîl ettiğinden dolayı –ta'n ettiğini söyleyerek "teaddüd-i zevcât hakkında bir hüküm iltizâm" edilmemiş olduğunu ilk makālenizin ilk sahifesinde iddiâ etmiştiniz. Şimdi ise nefs-i teaddüd-i zevcâtın İslâm'da hılli mültezem olup dîn-i İslâm'ın bundan infikâk edemeyeceğini bize îzâh ediyorsunuz. Pek güzel der-hâtır edersiniz ki siz bu da'vâyı gûyâ Dîn-i İslâm'ı ta'n-ı tâından vikāye için öne sürmüştünüz. Teaddüd-i zevcât –sizin de bu seferki fakīhâne ikrârınız vechile– li-zâtihi helal olarak kaldıktan sonra artık men'inde tasavvur ettiğiniz fayda ve maslahat ne olabilir? Bu kānûnu teklîfinizden şerîati mesâlih-i ibâdı te'mînden kāsır, ona muhâlefet edecek ulü'l-emrin mesâlih-i nâsı daha ziyâde müdrik olduğunu iddiâ gibi bir ma'nâdan başka bir şey çıkar mı? Biz bunu tâ ilk cevâbımızda size açıkça söylemiştik. Mükâbere **[381]** ettiniz. Şimdi âkıbet bizim dediğimize geldiniz. Bu da rücûunuza dâir elimize düşen altıncı senet.

Sâlisen teaddüd-i zevcât kānûn ile men' olunsa birden ziyâde zevceyi cem' eden kimse hakkında nikâh ve zivâc i'tibârıyla hiçbir hükm-i şer'î terettüb etmeyeceğini i'tirâf ile beraber yalnız ulü'l-emre adem-i itâatinden dolayı âsim olur, dedikten sonra:

"Bununla beraber, teaddüd-i zevcât kānûn ile men' olunduğu takdîrde hürmet-i şer'iyye nokta-i nazarından zinâ derecesinde addolunabilir. Çünkü, hıfz-ı neseb ve isrâf-ı mâ'dan vikāye etmek gibi bir gāyeden ulü'l-emre itâat sûretiyle muhâfaza-i nizâm ve intizâm gāyesi daha dûndur diye hükm olunamaz."

Gibi henüz kulaklar duymadık bir hüküm ve kıyasta bulunuyorsunuz. Vâkıâ muhâfaza-i nizâm ve intizâm gāyesi pek büyüktür. Ve –dediğiniz gibi– "Cürüm ve günah ancak zinâya münhasır değildir. Ulü'l-emre adem-i itâat de nazar-ı şer'de en büyük cürüm ve günahtır." Fakat hangi nizâm ve intizam? Ulü'l-emrden sâdır olan hangi emir? İşte burasını ketm, yahud burasından gaflet ederek pek mühim bir mügālata yapıyorsunuz. Bakınız, Abdullah bin ez-Zübeyr hazretleri hutbesinde: (انا قد ابتلينا بما قد ترون فما امرناكم بامر الله فيه طاعة فلنا عليكم فيه السمع والطاعة وما امرناكم من امر ليس لله فيه طاعة فليس لنا عليكم فيه طاعة ولانعمة عين) = "Biz işte şu gördüğünüz şeyle (yani emâretle) mübtelâ olduk. Her ne zaman Allah'a tâati mutazammın olan bir işi size emr edersek o işte sizin bize karşı dinlemek, itâat etmek borcunuzdur. Bilakis her ne zaman Allah'a tâati mutazammın olmayan bir işi size emr edersek o işte ne itâat, ne de hoşlanmak vâcib değildir." diyor. Bu dînin hâmilleri sizin bu sakīm ictihâdınız meydana çıkıncaya kadar ümerâya itâati işte böyle anlıyorlardı. Evet, maslahat-ı şer'iyye için ümerâya itâat vaciptir. Onun hâricinde kerhen ve fiilen itâat vâkı' olsa bile bu itâat itâat-i şer'iyye değildir. Sizin dâimâ ulü'l-emrin ma'nâsından tegāfül etmeniz böyle ağır hefevât ile musâb olmanıza bâdî oluyor. Eğer bu makālede sizden istihsâl ettiğimiz senedin müeddâsından hâlâ ferâgat etmemiş iseniz mes'ele sizce de hallolunmuş demektir. Şunu bilmelisiniz ki ulü'l-emre itâatle muhâfaza-i nizâm ve intizâm gāyesi şer'an ne kadar mühim addediliyorsa şer'in ilel vürûdundan berî olan ahkâmına riâyet de; helâline helâl, harâmını harâm tanımak da; helâlini men' etmemek, harâmını emr etmemek gāyeleri de ondan daha mühimdir. Her halde teaddüd-i zevcâtı men' eden, "teaddüd-i zevcât bizim hilâfına sâdır olan emrimizden dolayı haramdır" diyecek ulü'l-emr *Kur'ân-ı Kerîm*'de mezkûr olan ulü'l-emr değildir. Şerîat-i mutahhara-i Ahmediyye, kendi hıll ü hürmetini tanımayan ulü'l-emri ulü'l-emr olarak tanımaz.

Bir de siz âsim olmak ne demektir, biliyor musunuz? Allah Teâlâ hazretlerinin hiçbir fiil ve hükmünü biz hikmetten hâlî bilmiyoruz. Ahkâm-ı şer'iyyenin de gâh cevâz ve ibâha, gâh sünniyyet veya kerâhet, gâh vücûb ve gâh hürmet olması hep o hikmet-i ilâhiyyenin îcâbât ve muktezayâtındandır. Emrullah ile emr-i Resûlullâhı muhâfaza ve icrâ sadedinde gerek fukahâ ve müctehidînin ve gerek ümerâ-yı müslimînin ta'yîn edecekleri turuk ve vesâile müteferri' evâmir ve tenbîhâtları da derecesine göre mütefâvit ve îcâb-ı maslahata göre gâh vâcib, gâh mendûb... ilh. olur. Yoksa her hangi bir âmir veya fakīh mücerred bana itâat lazım gelir diye her ne emr ederse ona muhâlefet edeni âsim tanımak azamet ve hikmet-i ilâhiyyeye yakışır mı? Cenâb-ı ahkemü'l-hâkimîn sevâb ve ikābını kendi emr ve nehiylerine itâat veya muhâlefet cezası olarak ta'yîn buyurmuştur. Yoksa kendi şer'ine muhâlif evâmir ısdâr eden fukahâ ile ümerânın subaşısı, polisi, jardarması olmaktan münezzeh ve müteâlîdir.

* * *

Cevaplarınızın def'i burada bitti, fakat bizim sizinle işimiz bir türlü bitmiyor ki... Siz makāle-i esâsînizde teaddüd-i zevcâtta icrâ-yı adâlet etmek gayr-ı kābil olduğundan bahisle:

"Adâlet gayr-ı kābil-i icrâdır diye teaddüd-i zevcâtı men' ve o yolda kānûn vaz' etmek iktizâ eder demek bir şeyi müfîd olamaz. Çünkü mâni' ile muktezî teâruz ederse mâni' takdîm olunur..... Binâenaleyh evvel-emirde şerîat-i İslâmiyye'de öyle bir mâni' olmadığını, tevehhümden ibâret olduğunu îzâh etmek iktizâ eder. Adâlet mes'elesi ikinci derecede kalır. Vaz' olunacak kānûnun esbâb-ı mûcibesinden olur."

Diyordunuz. Bendeniz de bu noktayı mevzû'-ı bahs etmiyorsunuz diye sükût etmiştim. Şimdi ise tuttuğunuz reh-i nâ-refteyi daralmış görünce rücû' ederek (bu rücûunuzu da yedinci madde olarak senet ittihâz etsem haklı değil miyim?) Başkalarının tuttuğu yola –fakat rehzenlik içün– avdet ediyor ve teaddüd-i zevcâtın sünniyyetini inkâr içün:

"Fi'l-i Resûle mukārenet noktasından teaddüd-i zevcâtın İslâmiyet'te vahdet-i zevce üzerine fazl ve rüchânı vardır hâsıl denebilir? Âyet-i celîle: "Adâlet icrâ edemezseniz bir zevce ile iktifâ ediniz adâlet etmeye muktedir olamazsınız" buyurmakla, hiç olmazsa bu sûretle olsun vahdet-i zevceyi teaddüd-i zevcâta tercîh etmiyor mu?"

Diyorsunuz, herşeyden evvel Türkçe yazdığınız bu âyetin nerede nâzil olduğunu öğrensen hoş olur. Maamâfih anlıyorum siz sûre-i Nisâ'nın üçüncü âyeti olan (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) âyet-i kerîmesindeki adâlet ile yine sûre-i mezkûrenin 129'inci[1] âyeti olan (وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) âyet-i kerîmesindeki adâletten bahsetmek istiyorsunuz. Düşününüz. "Eğer adâlet sizin anladığınız ve tetebbuuna lüzum görmediğiniz âyet-i kerîmeden istihrâc ettim zannettiğiniz ma'nâ-yı **[382]** mutlakta olmuş olsaydı âhirü'l-emr teaddüd-i zevcât üzerine takarrür eden ve kudreti olan için teaddüd-i zevcâtın şer'an mültezem olduğunu gösteren fi'l-i Resûlün –maâzallâhi teâlâ– sarâhat-i nassa müsâdim olması lazım gelirdi. Bu âyetlerin mensûh olmadığı ise hîn-i irtihâl-i Nebevîde ümmehât-ı mü'minînin dokuz olmasıyla sabittir. İşte böyle, siz bilmemek eseri olarak karıştıkça işi karıştırıp berbâd ediyorsunuz.

Ehl-i ilmin beyânına göre (فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا)'daki adâlet, kasm ve nafakaya, (وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا) da ki adâlet ise muhabbet gibi emr-i kalbîye râci'dir. Hak Teâlâ'nın nefy ettiği adâlet bu ikincisidir ki bu hakîkaten elde olmadığı için mümkün değildir. Nitekim Hazret-i Âişe radıyallahu anhâdan mervî olan (كَانَ النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ بَيْنَ نِسَائِهِ فَيَعْدِلُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ هَذَا قسمتى فِيمَا أَمْلِكُ، فَلَا تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ) gibi ehâdîs-i şerîfe ulemânın bu tevcîhindeki isâbeti isbât eder. Birinci nevi' adâlet ise her zaman mümkündür. İkinci nevi' adâletin kābil olmayacağına Hak Teâlâ bizzat Kitâb-ı kerîminde beyân ve tasrîh etmiş iken yine taaddüd-i zevcâtı helal kılmasında zâten başka ma'nâ aramak pek açık bir ma'nâsızlıktır.

Hem de bilmem neden dâimâ bir söz söylerken diğer sözlerinizi unutuyorsunuz? İkinci suâlimizin cevâbını verdiğiniz sırada bize "Cem' cem'e mukābil olduğu vakit âhad âhada münkasım olur" diye bir kāide öğretmiştiniz. [2](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللهُ لَكُمْ) âyet-i kerîmesine tatbîk etmek istediğiniz bu tevezzü' kāidesini buraya niçin tatbîk ederek (فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا) hitâbını; "Ey Zeyd sen adâletsizlikten korkarsan... Ey Amr, sen adaletsizlikten korkarsan... ilh." gibi hitâbât-ı hâssanın muhassalası addetmiyorsunuz? Halbuki kāidenizden bu makāmda istifâde etseydiniz elbette daha münâsip olurdu. Zîrâ havf ve haşyet umûr-ı bâtınıyye ve kalbiyyedendir. Bunlar efrâd ve âhadın husûsiyetlerine müteallik ve mükellefînin re'yine mufavvaz olan şeylerdendir. Velâyet-i âmme ashâbının müdâhale edeceği umûr-ı zâhireden değildir. Eğer bir kimse kendisinin adâlet etmeyeceğinden korkarsa ona layık olan bir zevceye veyahud memlûkesine iktisâr eylemektir. Kendine emniyeti olduğu takdîrde ise iki ve üç ve dört kadın cem' etmek hakkıdır.

Mevzû'-ı bahs olan kāideyi kavâid-i nahviyyeden olarak gösterdiniz. Mesâil-i nahviyye ile usûliyyeyi yekdiğere karıştırmanıza bir şey diyemeyiz. Ama elbette ilm-i maânîye de âşinâ olmanız lazım gelir. Eğer o ilim ile iştigāliniz varsa anlarsınız ki (وَاِنْ خِفْتُمْ) âyetindeki harf-i şart nedrete dâll olan hurûfdandır. Türkçeye tercüme edersek "her vakit olmaz ya, şâyed korkacağınız tutarsa" gibi bir ma'nâ maksûd olur. İşte edât-ı şartın (اذا) olmayıp da (ان) olması adâletsizlik korkusunun her şahıs hakkında ve her halde yahud ekser-i eşhâs hakkında ve ekser-i ahvâlde vâkı' olmayıp nâdiren tesâdüf ettiğini iş'âr eder. Artık bilmem "Teaddüd-i zevcât şer'an mültezem değildir, sûret-i mutlakada adâlet mümkün değildir." demenin hükmü kalır mı?

Bir mes'ele daha: Zât-ı âlîleri (وَاُولِى الْاَمْرِ) âyet-i kerîmesinin delîl-i naklî ile muhassas ve mukayyed olduğunu teslîm etmiyorsunuz da yalnız istisnâ-yı aklîyi kabûl ediyorsunuz. İlk makālenizde [3](لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ) hadîs-i şerîfini ulemâ sözü diye yazdıktan sonra sonraki makālâtınızın birinde de bize delîl olabilecek iki hadîs-i şerîf bulup da'vânızı isbât için onlardan istifâdeye imkân bulamamıştınız. Şimdi ise –ta'bîr ma'zûr görülsün– büsbütün azıtıyorsunuz da:

"Ulemâ-yı şerîat ise, şerîatin emir ve nehiylerine muârız olan ulü'l-emrin emir ve nehiylerini (لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ) diye bir esas vaz' ederek istisnâ ve tahsîs ediyorlar. İşte bu esas ne bir âyet-i celîlenin mazmûnu ve ne de ehâdîs-i şerîfenin müeddâsı olmak üzere ma'lûm değildir. Esâsen ehâdîs-i şerîfenin müeddâsı olsa da haber-i âhad ile nass-ı Kitâb'ı tahsîs etmek câiz olamaz."

Diyorsunuz. Evvelâ ulemâ-yı şerîat böyle bir esas vaz' etmişler demeniz merdûddur. Ulemâ-yı şerîat kendi başlarına Kitap ve Sünnet'e râci' olmayan hiçbir esas vaz' edemez. Eimme-i dîn hakkında böyle bir i'tikādda bulunuyorsanız cidden teessüf olunur. Zîrâ ne dîni, ne ulemâ-yı dîni tanımıyorsunuz demektir.

Sâniyen mevzû'-ı bahs olan âyet-i kerîme [4](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا) olup nazm-ı celîli (فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ)'dan i'tibâren mâ-kablindeki "ulü'l-emr"i mahsûs ve mukayyed olduğunu kirâren ihtâr ettik. Hatta şimdi de size söyleyelim ki gerek âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü ve gerek (لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ) hadîs-i şerîfinin sebeb-i vürûdu olan vak'a Abdullah bin Huzâfe vak'ası olduğu rivâyet ediliyor. Demek ki gerek Kitap'taki ve gerek Sünnet'teki muhassıs-ı naklî bizim bildirdiğimiz ma'nâya imiş. Lakin siz hâlâ aldırış etmiyorsunuz da "Bu esas ne bir âyet-i celîlenin mazmûnu ve ne de ehâdîs-i şerîfenin müeddâsı olduğu ma'lûm değildir" diyorsunuz. Sünnetten de kabûl etmediğiniz tahsîs-i naklîyi isbât edecek yirmi otuz kadar hadîs-i şerîf elân elimizdedir. Bâhusûs ulemâ-yı şerîatin vaz'ından imiş gibi gösterdiğiniz (لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ) hadîs-i şerîfi mütekāribü'l-lafz ve müttefiku'l-ma'nâ olmak üzere devvâvîn-i sünnette Ali bin

[1] Metinde "128" yazılmıştır.

[2] Mâide, 5/87.

[3] Tirmizî, *Sünen*, Ebvâbü'l-Cihâd, 29.

[4] Nisâ, 4/59.

Ebî Tâlib, Abdullah bin Huzâfe, İmran bin Husayn, Hakem bin Ömer el-Gıfârî, Abdullah bin Ömer, Ebû Berzete'l-Eslemî, Abdullah bin Abbâs, Ebu Hüreyre, Enes bin **[383]** Mâlik, Ümmülhusayn el-Ahmesiyye, Mikdâm bin Ma'dîkerb radıyallahu anhüm gibi ecille-i ashâbdan mahfûz ve me'sûr olup ma'nen ve hükmen mertebe-i tevâtürdedir. Sizin her hadîsi âhaddan zannetmeniz acâibdir. Eğer vaktiyle kendinizi akıl ve hevânıza kaptırmayıp da biraz insâf ve bizim evvelden beri ulemâ-yı dîn ve ecille-i müfessirîne tebean âyet-i kerîmenin beyân etmiş olduğumuz ma'nâsını kabûl edeydiniz, biraz da muhassasât-ı nakliyye hakkında söylediklerimizi dinleyeydiniz, bu gülünç inkâra düşmez ve herkesin ma'lûmu olan bir hakîkât için "Ma'lûm değildir" demek vartasına giriftâr olmazdınız. İşte bu hakîkat ulemâ-yı dînce ve onlardan istifâdeye nasb-ı nefs edenlerce ma'lûmdur. Ummam ki mükâbereyi bunu da inkâra kadar vardırasınız, yok, bu mechûliyet yalnız zât-ı âlîlerine âid ise sizin emr-i dînde cehliniz nâsa hüccet olamaz. Bilakis bilenlerin ilmi size karşı hüccet olur. Hem de ben anlamıyorum. Size göre *Kur'ân-ı Kerîm*'deki edille şâyân-ı iltifât değil hadîs işe yaramaz. Ashâb-ı icmâ' olan ulemâ –hâşâ– hep cahil, gāfil, mutaassıb. Ashâb-ı icmâ' böyle çürüyünce tabîî kıyâs-ı fukahânın i'râbdan mahalli kalmaz. O halde edille-i şerîat nâmına bilmem ki elde ne kalıyor? Edille-i şerîat yalnız sizin kıyâs-ı bâtılınızdan mı ibârettir?

Sizin de, benim de başımız ağrıdı. Ama karıştırdığınız bir mes'ele hakkında da son bir sözümü söylemeye müsâade ediniz. Makālenizin bir yerinde:

"Muârızımız ikide birde makāle-i esâsiyyede teaddüd-i zevcât hakkında "Kurûn-ı vustâ vahşeti" ta'bîrini kullandığımı ortaya sürerek beni efkâr-ı umûmiyyeye karşı, gûyâ o ta'bîrin kāili ben imişim göstermek küçüklüğünde bulunmakla aleyhimde bir silah olarak isti'mâl etmek istiyor. O ta'bîri benim lisânımdan değil, şerîat-i garrânın künh ve mâhiyetini anlamayan Avrupalıların lisanından, lisân-ı isnâd ve taarruzundan nakl ettiğimi –Ahmed Naîm Bey'den başka– her okuyan anlamıştır. Çünkü ben orada "... hâlâ kurûn-ı vustâ vahşeti hüküm-fermâdır zan ve i'tikādında bulunuyorlar" demiştim. Bundan maksadım, Avrupalılar bize bu husûsta "vahşet" isnâd ediyorlar. Biz de onlara karşı bunun "muvâfık-ı akıl ve hikmet" olduğunu makām-ı müdâfaada beyân ediyoruz. Halbuki "vahşet"le "muvâfık-ı akıl ve hikmet" arasında bu'd u mesafeyi göstererek Avrupalıların İslâmiyet'e karşı olan o isnâd ve taarruzlarının gayr-ı vârid olduğunu ve o yolda müdâfaalarımızın müfîd olmadığını irâe etmekten ibâret idi. Bir de aynı maksatla tekrar edildiğinde şüphe olmayan "Lisân-ı şerîat ebkem kalıyor" ta'bîrini câiz olan şeylerde tasarruf-ı imâmı an-cehlin inkâr edecek sûrette müdâfi'-i şerîat! görünenlerin lisânı demek olduğu îzâha tahammülü olmayacak derecede âşikardır."

Diyorsunuz. Bundan fazla nezâketi sizden zâten beklemiyorum. "Lisân-ı şerîat ebkemdir" diye savurduğunuz hakāretin bu sûretle te'vîli ilm-i beyânın hangi faslına uygun düşeceğini bilemezsem de her halde i'tikādınızca müdâfi'-i şerîat görünen cehelenin lisânını lisân-ı şerîat addetmeniz şerîata karşı irtikâb edilmiş ikinci bir hakārettir. Öteki cür'etinize karşı feryâd edişim küçüklük mü imiş, değil mi imiş anlaşılmak için ilk makālenizin baş satırlarını üşenmeden buraya nakl ediyorum. Şimdiki yazdığınızla yan yana getirelim de kendi ibârâtınıza varıncaya kadar tahrîfe ne kadar meyyâl olduğunuzu bütün âlem anlasın. Söze böyle başlıyordunuz:

"{Teaddüd-i zevcât şerîat-i İslâmiyye'de tecvîz olunduğu için İslâmiyet teaddüd-i zevcâtı kabûl eylemekten imtinâ' edemez. İslâmiyet'te teaddüd-i zevcâtı kabûl etmek zarûreti vardır. Teaddüd-i zevcât edyân ve milel-i sâirede memnû'dur, fakat İslâmiyet'te men'i kābil değildir. Dîn-i İslâm'ın teaddüd-i zevcât mes'elesinde edyân-ı sâireden farkı vardır} gibi yanlış bir zan ve zehâb neticesi olarak Avrupalılar ve bil-cümle akvâm-ı mütemeddine tarafından şerîat-i İslâmiyye pek çok dûçâr-ı ta'n ve i'tirâz oluyor. Âlem-i İslâm'da şerîatleri muktezâsından olmak üzere hâlâ kurûn-ı vustâ vahşeti hüküm-fermâdır zan ve i'tikādında bulunuyorlar. Bu tûfân-ı seyl-i i'tirâzâta karşı âlem-i İslâm'ın müdâfaa ve cevapları da şerîat-i İslâmiyyeye nisbet olunan o bühtân ve iftirâyı, o zan ve zehâb-ı bâtılı te'yîd etmekten başka bir şey ifâde etmiyor. Mu'terizler şerîat-i İslâmiyyede teaddüd-i zevcât hakkında bir hüküm iltizâm edilmiştir zannıyla tevcîh-i ta'n ve i'tirâz ediyorlar. Müdâfi'ler de o hükmü muhâfaza edeceğim diye teaddüd-i zevcâtın fevâid ve muhassenâtından, muvâfık-ı akıl ve hikmet olduğundan bahsedip duruyorlar. Müdâfi'lerden hiçbiri {Şerîat-i İslâmiyyede teaddüd-i zevcât hakkında iltizâm olunmuş bir hüküm yoktur ulü'l-emrin emir ve men'ine tâbi' bir mes'eledir. İslâmiyet teaddüd-i zevcâtın men' olunmasına kat'iyyen mâni' değildir. Teaddüd-i zevcât mes'elesi şerîat-i İslâmiyye noktasından işkâl (doğrusu istişkâl olacak) edilecek, mevzû'-ı bahs ve makāl olacak mâhiyette değildir} diye beyân-ı hakîkat edemediklerinden beyhûde yere münâkaşât devam edip gidiyor."

Sözünüzü tahlîl edelim. Herşeyden evvel {} işareti arasına aldığım ibâreleriniz üzerine nazar-ı dikkatinizi celb ederim. Siz evvelâ "Avrupalıları ve bil-cümle akvâm-ı mütemeddineyi" yanlış yere şerîat-i İslâmiyyeye ta'n ettiklerinden dolayı muâheze ediyorsunuz. Niçin? Birinci {} işareti arasına aldığımız sözlerden dolayı değil mi? İşte Avrupalıların o beğenmedikleri şeyler gelmiş geçmiş bütün ulemâyı İslâm'ın Kitap ve Sünnet'e, icmâ'-ı mütevâtire istinâden kabûl ettiği şeylerdir. Sonra "Hâlâ kurûn-ı vustâ vahşeti hüküm-fermâdır zan ve i'tikādında bulundukları" için frenkleri muâhezede devam ediyorsunuz. Niçin? Müslümanların kabûl ettiği bu şeyleri var zan ettikleri için değil mi? "Hâlâ" deyişinizden de evvelce mevcûd iken himmetinizle şimdi zâil olduğu ma'nâsı çıkmaz mı? O halde bunları var farz edersek kurûn-ı vustâ vahşeti olduğunu bu ibârelerinizle teslîm etmiş olmuyor musunuz? Siz vâkıâ bu ta'bîr-i şenîi frenklerin ağzına veriyorsunuz. Fakat bunların vahşet olmadığını söylemiyorsunuz da dîni, bu ta'yîb edilen şeylerin vücûdunu inkâr ederek tebriye ediyorsunuz. Ve âlem-i İslâm'ın doğrudan doğruya müdâfaa ve cevaplarının o zan [ve] zehâbı yani teaddüd-i zevcâtın vahşet olduğu zan ve zehâbını te'yîd ettiğini makām-ı muâhezede söylüyorsunuz.

Siz Avrupalıların vahşet dedikleri şeylere vahşet değildir,

demiyorsunuz. Bu vahşet denilen şeyler yoktur diye alâ-meleinnâs irtikâb-ı kizb ediyorsunuz. "Teaddüd-i zevcât muvâfık-ı akıl ve hikmettir" diye müdâfaa ettim, da'vâsına gelince, o müdâfaa: "Bahs edip duruyorlar" ibâresinin sarâhatinden de anlaşılıyor ki sizin tarafınızdan değil, ulemâ-yı İslâm tarafından vâkı' olmuştur. Siz ise bu zavallı müdâfi'lerin müdâfaâtını **[384]** ikinci {} işareti arasına aldığım esbâb-ı mûcibe ile ve "beyhûde yere münâkaşât devam edip duruyor" ibâresiyle tezyîf ediyorsunuz. Demek ki: "Biz de onlara karşı bunun 'muvâfık-ı akıl ve hikmet' olduğunu makām-ı müdâfaada beyân ediyoruz" demeniz ikinci kizb-i sarîhtir. Siz frenklerin i'tirâzâtını def' etmek şöyle dursun, yerleştirmiş, te'kîd etmiş oldunuz. Ve son makālenizin baş taraflarında teaddüd-i zevcâtın men' edilemeyeceği hakkındaki delâilin maksadımızı "halle dâir hiçbir şeyi müfîd olmadığını" tekrar ederek frenk gayretkeşliğinde sebât ettiniz.

Biz makāle-i esâsiyyenize cevap verirken hüsn-i zan ile me'mûr olduğumuzdan dîne karşı ettiğiniz bu ağır hakāretleri söz söylemeyi bilmediğinize haml etmek istedik, nezâketin size karşı bizce hadd-i gāyesi olan bu tevcîhimize kanâat edip daha fazlasına çanak tutmasanız hakkınızda daha hayırlı olur. Sizin sözünüzde sebâtınız yok. Hasmınızı tahkīr ve techîl edersiniz. Kitap ve sünnet delâilini nazar-ı i'tibâra almazsınız. Ulemâ-yı dîni istihfâf edersiniz. Hariçten olsun, hasmınızdan olsun, hatta kendi ibârenizden olsun ettiğiniz nakilleri tahrîf edersiniz. Sözümü te'vîl edeyim derken yalandan tehâşî etmezsiniz. Biz yine hakîkat meydâna çıksın diye tahammül ediyoruz. Lakin iş yalancılığın bu kadar açığına müncer olunca sizde samîmiyetin fıkdânı nazarımda tamâmıyla kat'îleşiyor. Binâenaleyh teşrîh-i mâhiyetiniz için şimdiye kadar sarf ettiğim emekle iktifâ ederek kulûb-ı ehl-i İslâm'a dembedem zehir saçmaktan hâlî kalmayan cevaplarınızın fîmâ-ba'd hiçbirine mukābele etmemeye azmettim. Bundan sonra size cevabım sükûttur.

Ahmed Naim

İSLÂM ASKERİNE

–geçen nüshadan mâba'd–

"Ey Mü'minler! Sizi mallarınız ve çocuklarınız zikrullahdan oyalandırmasın. Bunu yapacak, yani emvâl ve evlâdıyla oyalanacak olanlar, ziyân göreceklerdir.

"İçinizden biri hâlet-i ihtizâra gelip de ya Rabbi beni biraz yaşatsaydın da sadaka verseydim ve sâlih bir adam olsaydım demesinden evvel, sizi merzûk eylediğimiz ni'metlerden muhtaç olanlara nafaka verin ki Allah, eceli gelmiş bir kimsenin ölümünü asla te'hîr etmez. Ve yaptığınız şeylerin hepsini bilir."

Bu sûre-i celîle nâzil olunca Zeyd bin Erkam hazretlerinin söylediği sözün doğru olduğu meydana çıktı. İbni Selûl'ün o hezeyânı etmiş bulunduğu bütün müslümanlarca anlaşıldı. Evvelce taraftarı olanlar bile kendisinden yüz çevirdi. Ettiği habâsetin dünyadaki cezâsını ölünceye kadar gördüğü hakāretle çekti. Öldükten sonra da namazını kılmaktan ve gömülürken mezarı yanında bulunmaktan Allah, Peygamberini men' eyledi. Çünkü: Herif, hem ikiyüzlü bir münâfıktı, hem de asabiyet mes'elesini körükleyip müslümanları ikiye ayırmak hâinliğine kalkışmıştı.

Yevmü'r-Recî' Vak'ası

Yiğit Asker!

Sana bir de acınacak, lakin hisse alınacak bir kıssa nakl edeceğim: Resûlullâh [sallallâhu] aleyhi ve sellem efendimizin Medîne'ye gelişinden üç sene sonra müşrik kabîlelerinden biri "Biz müslüman olacağız. Kur'an okumasını, abdest alıp namaz kılmasını öğretmek için yurdumuza birkaç kişi yolla" diye hazret-i Peygamber'e haber gönderdiler.

Resûlullâh Efendimiz, ashabından Âsım bin Sâbit, Mersed bin ibni Ebî Mersed, Hubeyb bin Adiy, Zeyd bin ed-Desine, Abdullah bin Târık, Halid bin el-Bukeyr, isminde altı kişiyi bu kabîleye din öğretmek ve hocalık etmek üzere ta'yîn eyleyip yola çıkardı.*

Bunlar gündüz saklanıp gece yürüyorlardı. Çünkü: Müslümanlık daha etrafa yayılmamış olduğu gibi Uhud Muhârebesi biteli çok zaman geçmemişti. Bunun için ortalık müslümanlara tehlikeli idi.

Bir gece sabaha karşı Recî' suyunun başında oturup bir parça hurma yediler, sonra da kalkıp yakındaki dağın tepesine çıktılar, orada saklandılar.

Sabahleyin bir müşrik karısı, önüne kattığı koyunları otlatmak için su başından geçerken yere atılmış hurma çekirdekleri gördü. Cinsinden Medîne mahsûlü olduğunu ve buralarda mutlakā Medîneliler bulunduğunu anladı. Hemen dönüp kabîlesine gitti ve gördüğünü anlattı.

Müşrikler, iki yüz kadar oldukları halde koşup geldiler ve dağın deresini, tepesini arayıp Medîne'den gelenlerin saklandıkları yeri gördüler.

[385] Saklananlar, baskına uğradıklarını anlayınca silaha davrandılar. Müşrikler ise "Yanımıza geliniz. Ahd olsun ki eminsiniz. Yani sizi öldürecek değiliz." diye bağırıştılar. Halbuki: Bunları tutmak ve götürüp Mekke müşriklerine satmak istiyorlardı. Çünkü: Mekkelilerin bunları alıp Uhud'daki ölenleri yerine öldüreceklerini biliyorlardı.

Verilen söz ve emân üzerine Hubeyb ile Zeyd ve Abdullah bin Târık, tepeden inip müşriklerin yanına gittiler. Lakin Âsım ile Mersed ve Halid bin el-Bukeyr "Biz müşriklerin emânını kabûl etmeyiz" diyerek inmediler. Müşriklerin hücûmuna karşı ibtidâ oklarıyla, sonra kargılarıyla, daha

* Bazıları, bu zevâtı yediye iblâğ ile Muattib bin Ubeyd yahud Mugîs bin Avn ismini de ilâve ederler. Mu'cemü'l-Buldân'ın Recî' kelimesinde Hassan bin Sâbit hazretlerine nisbetle yazdığı:

صلى الاله على الذين تتابعوا يوم الرجيع فاكرموا واثيبوا
رأس السرية مرثد وامیرهم وابن البكير امامهم وخبيب
وابن لطارق وابن الدثنة مهم وأفاه ثم حمامه المكتوب
والعاصم المقتول عند رجيعهم كسب المعالى انه لكسوب
منع المقادة ان ينالوا ظهره حق يجالد ان لنجيب

Kıt'asında altı sahâbe ismi zikr edilmiştir. Yine bu kıt'adan zevât-ı meb'ûsenin reîsi, Mersed bin Ebi Mersed hazretleri olduğu anlaşılıyor. Bazıları ise hey'etin reîsi, Âsım bin Sâbit hazretleri idi derler.

sonra da kılıçlarıyla döğüştüler ve nihâyet şehîd olarak yere düştüler.

Ne mutlu o kahramanlara ki: Erkekçesine döğüşerek öldürdüler. Ve öldüler de canlı olarak kendilerini düşmanlarına teslîm etmediler. İşittikleri vaade inanıp müşriklerin yanına gidenler de tutulup esir edildiler, elleri yay kirişiyle bağlanıp Mekke müşriklerine satılmak üzere yola çıkarıldılar. Araplarda yalan söylemek, hele emân vermişken bir adama kıymak pek büyük ayıp sayılır, bunu yapanlara da gaddâr denilirdi.

Hubeyb ile arkadaşlarının tepeden inip müşriklerin yanına gelmeleri, onların yalan söylemeyeceğini ve gaddârlık yapmayacağını zannetmelerinden ileri gelmişti. Fakat umdukları gibi çıkmadı. Herifler, verdikleri sözü tutmadılar.

Bundan ibret almalı da dînine, îmânına, nâmûsuna, vicdânına güvenilmeyen kimselerin sözüne aldanmamalıdır.

Tuttukları üç sahâbîyi satmak üzere götüren müşrikler, Mekke'ye yaklaştıkları sırada Abdullah bin Târık, bağını gevşetip ellerini kurtardı, arkadaşlarını halâs etmek için Resûlullâh Hazretlerine haber vermek fikriyle Medîne'ye doğru koşmaya başladı. Lakin arkasından attıkları oklarla zavallıyı vurup şehîd ettiler, Hubeyb ile Zeyd'i de Mekke'ye götürüp iki esir mukābilinde verdiler, yahud ellişer deve bedel ile sattılar.

* * *

Recî'deki dağda müşriklerle döğüşerek şehîd olan Âsım bin Sâbit hazretleri, Bedir ve Uhud muhârebelerinde birçok müşrik öldürmüştü. Onlardan ikisinin anası, her kim Âsım'ın başını keser de getirirse yüz deve vereceğini vaad etmiş, sonra o başın içine şarap doldurup içeceğini nezr eylemişti. Bu nezri herkes bildiği cihetle Âsım'ı öldürmek ve başını kesip de o kadına götürmek isteyenler pek çoktu.

Kahraman Âsım, bu sefer şehîd olunca gaddâr ve tama'kâr müşriklerden bazıları, başını gövdesinden ayırmak için yanına koştular, lakin Allah o mübârek başı, şarap kupası olmaktan muhafaza buyurdu, hadsiz, hesapsız arı Âsım'ın cesedi etrafında dolaşıyor ve sokulan müşriklerin ellerini, yüzlerini sokuyordu. Bir türlü yaklaşamadılar ve "Gece olsun, arılar dağılsın da öyle keselim" dediler. Akşamdan sonra ise şiddetli bir yağmur yağdı, Âsım'ın mübârek cesedini alıp götürdü. Hatta onu tutmak isteyen müşriklerden birkaç tanesini de boğdu.

* * *

Hubeyb'i Hâris bin Âmir'in oğulları satın aldı. Çünkü: Babalarını Bedir Muhârebesi'nde bu kahraman öldürmüştü.

Zeyd'i de Safvan bin Ümeyye aldı. Zîrâ: Babası Bedir cenginde öldürülmüş olduğu cihetle onun yerine Zeyd'i öldürüp intikām alacaktı.

Esirlerin getirilip satılması Zilkade ayına rast gelmişti. Araplar ise Eşhür-i hurum yani Muharrem ve mübarek aylar dedikleri Muharrem, Receb, Zilkade, Zilhicce aylarına hürmet gösterirlerdi. O aylar içinde muhârebe etmezler, adam öldürmezlerdi.

Binâenaleyh esirleri ayrı ayrı ve zincire bağlı olarak üç ay hapis ettiler. Muharrem çıkıp Safer girince de birini hâriçte asdıktan, diğerini de kasabadan dışarıya çıkardıktan sonra kargı ile şehîd eylediler.

* * *

Hubeyb hazretleri, zindancısından üç şey istemişti: Biri, kendisine tatlı su içirmesi, ikincisi: Müşriklerin putlarına kestikleri kurbanlardan yemek getirmemesi, üçüncüsü de öldürüleceği zamanı haber vermesi idi.

Bir gün zindancı "Falan gün seni öldürecekler" diye Hubeyb'e haber getirdi. O da kendisini öldürmek için satın alan ve kesilecek koyun gibi besleyen familyadan bir küçük çocuğa rica ederek bir ustura istedi. Çocuk, usturayı getirdi. Hubeyb de ustarayı almakla beraber çocuğu dizine oturtup sevmeye başladı. Çocuğun anası, evlâdını arıyordu. Mahpushaneye gelip de Hubeyb'in ustura elinde ve çocuk dizinde olduğunu görünce öldürecek! zannıyla bir çığlık kopardı.

Halbuki kahraman Hubeyb; kadını korkutmamak için usturayı fırlattı ve çocuğu sevmek için dizine aldığını söyledi. Sonra da kemâl-i şefkatle anasının yanına yolladı. Evlâdını sağ, sâlim elde eden kadın "Vallâhilazîm, Hubeyb gibi hayırlı bir esir görmedim" diyerek dışarıya çıktı.

[386] Arapça bir söz vardır (الفضل ما شهدت به الاعداء) derler ki "Fazîlet, yani iyilik ve büyüklük düşmanların da şehâdet ettiği şeydir" ma'nâsınadır. İşte Hubeyb'in iyiliğine düşmanları da şehâdet ediyor ve o büyük zâtın hakîkaten büyük olduğunu onlar da biliyordu.

Ne ise Hubeyb, ustura ile tırnaklarını kesip îcâb eden yerlerini temizlemek sûretiyle ölüme hazırlandı ve i'dâm zamanı gelince mahbûs olduğu yerden çıkarılıp Mekke dışarısına götürüldü. Siyâset yerine geldiği gibi namaz kılmak için müsâade istedi. İzin verdiler ve ellerinin bağını çözdüler. Fedâkâr Hubeyb, Allah rızâsı için iki rek'at namaz kıldı, hatta "Ölümden korkuyor da uzatıyor" demesinler diye namazını çabucak bitirdi.

Müslümanlardan i'dâma mahkûm olanların, öldürülecekleri vakit iki rek'at namaz kılmaları da bundan kaldı.

Müşrikler yere bir direk diktiler ve Hubeyb'in yine ellerini bağlayıp o direğe çektiler ki maksatları, ma'nen yüksek bulunan o muhterem zatı sûretâ da yükseltip nasıl öldürüleceğini seyre gelmiş olan kadınlarla çocuklara göstermek idi.

Hubeyb, direğe çekildikten sonra müşriklerin bir teklîfine uğradı. "Müslümanlıktan vazgeç, seni âzâd edelim!" dediler. Hubeyb ise: "Ölmek benim için dînimden dönmekten çok hayırlıdır" cevabını verdikten sonra da "Yâ Rabbî! Benden Resûlullâha selâm götürecek kimse yok. Selâm ve ihtirâmımı Habîb-i zîşânına sen teblîğ et" duâsında bulundu. Cenâb-ı Hak da bu duâyı kabûl eyledi ve Hubeyb'in selâmını Peygamber Efendimize vahiy sûretiyle bildirdi. Resûlullâh Hazretleri, Medîne'de otururken birden bire "Ve aleyhisselâm ve rahmetüllâhi ve berekâtuh" buyurup Hubeyb'in şehîd olduğunu haber verdi.

Müşrikler, Bedir ve Uhud muhârebelerinde öldürülenlerin oğullarıyla hasımlarından otuz, kırk kişinin ellerine kargılar verip "Vurun, saplayın!" dediler.

İlk kargının dokunuşunda Hubeyb'in vücûdu Mekke'ye ve kıbleye döndü. O mübârek şehîd, can acısından şikâyet ederek aman, of! diyeceği yerde "Elhamdülillah ki yüzüm, kıbleye teveccüh eyledi" diye Allah'ına hamd ü senâ etti

ve gövdesinin her tarafına saplanan kargıların te'sîriyle de şehîd olarak huzûr-ı ilâhîye gitti*.

Son kargıyı vuran Ukbe isminde bir çocuk idi ki Bedir'de Hubeyb'in öldürdüğü Hâris bin Âmir'in küçük oğlu idi. Ebu Meyseretü'l-Abderi isminde biri, bu çocuğun eline bir kargı vermiş, sonra onun eliyle kargıyı tutup Hubeyb'in göğsüne saplamıştı. Sonra Ukbe müslüman oldu.

Zeyd bin ed-Desenî'ye gelince: Kendisini satın almış olan Safvan bin Ümeyye mahbûs olduğu yerden çıkarıp Mekke dışarısına götürdü. Yanında kölesi Nastas olduğu gibi bir takım seyirciler de katılıp gelmişlerdi. Bu seyirciler içinde Uhud Muharebesi'ndeki müşrik kumandanı olan Ebû Süfyan'da vardı.

Zeyd'i öldürecekleri yere getirdiklerinde Ebû Süfyan seslendi ve "Ya Zeyd! Allah aşkına doğru söyle. Senin yerine Muhammed'in öldürülmesi, kendinin de evine gidip rahatça oturmasını istermi idin?" diye sordu. Zeyd hazretleri ise "Allah hakkı için ben, Resûlullâhın burada öldürülmesini değil, Medîne'de ayağına diken batmasını bile istemem" cevâbını verdi. Dininden dönmesini teklîf ettiler, onu da kabûl eylemedi. Nihâyet Safvan'ın kölesi Nastas, elindeki kargı ile kolları **[387]** bağlı olan o fedakâr müslümanın göğsünü deldi ve Allah yoluna şehîd ederek yere serdi.

* * *

[1] Hacı Zihni Efendi merhûm el-Hakāik ünvanlı eserinin Hubeyb bin Adiy'e aid bendinde şu satırları yazmıştır.

"... hîn-i salbinde iki rek'at namaz kılmış ve şu ebyâtı nazm ve inşâd eylemiştir:

لقد جمّع الأحزاب حولي وألّبوا	قبائلهم واستجمعوا كل مَجمعِ
وقد قربوا ابناءهم ونساءهم	وقربت من حذع طويل ممنع
وكلٌّهم يبدى العداوة جاهداً	عليّ لأني في وَثاقي بمضيع
إلى الله أشكو غربتي ثم كربتي	وما جمع الأحزاب لي عند مَصرعَي
فذا العرش صبّرني على ما اصابنى	فقد بضّعوا لحمي وقد ضل مطمعي
وذلك في ذات الإله وإن يشأ	يبارك على أوصالِ شلو ممزّع
وقد عرضوا بالكفرَ، والموت دونه	وقد ذرفت عيناي من غير مدمع
وما بي حِذارُ الموت، إني لميّتٌ	ولكن حذاري حر نار تلفع
ولست بمبدٍ للعدو تخشّعاً	ولا جزِعاً، إنّي إلى الله مَرجعي
فلست أبالي حين أقتل مسلماً	على أيّ جنبٍ, كان في الله مصرعي

Meâl-i ebyâtta "Her taraftan birçok halk ve çoluk çocuk başına toplanıp kendinin salbiyçün bir uzun ağaç gövdesine takrîb olunduğunu ve kendisi kayd u bend içinde olduğundan herkes bî-pervâ elinden geldiği kadar ızhâr-ı gadâret ve bağzâ eder olduklarını beyân ile Cenâb-ı Hakk'a hem çektiği mihnet ve meşekkatten iştikâ ederek düşmenân-ı dînin ettikleri ezâ ve işkenceler ve husûsiyle etlerini yarmak yönünden revâ gördükleri azaplar üzerine ümîdi kalmayıp Cenâb-ı zü'l-arşi'l-mecîd'den sabır istid'â ettiğini ve kendinin bu felâketi fî-sebîlillah olmak cihetiyle bi-inâyetillahi Teâlâ a'zâ-i berîdesi üzerine dahi me'cûr olacağını ve teklîf-i küfür ve irtidâd etmişler ise de ölüm kendisince ondan ehven olduğunu ve o aralık gözleri doldu ise de yaş akıtmadığını ve er geç öleceği cihetle kendinin ölümden çekinmesi olmayıp ancak nâr-ı âhiret harâretinden hazer üzere bulunduğunu ve binâberîn düşmana serfürû etmeyeceğini ve sabırsızlık göstermeyeceğini ve mercii Cenâb-ı Mevlâ olduğunu ve müslim olarak katl ve i'dâm olunmak halinde kendinin ölümü her ne sûrette vâkı' olursa olsun kayd etmeyeceğini" söylemiştir radıyallahu teâlâ anh.

Müşrikler, kahraman Hubeyb'in gövdesini asılı olarak bırakmışlar ve etrafına nöbetçiler koymuşlardı ki fikirleri: Resûlüllâhın ashâbından birini tutup elleri bağlı olarak şehîd ettikleri için Arap kabîlelerine karşı gösteriş yapmaktı.

Peygamber Efendimiz ise "Kim Mekke'ye gider de Hubeyb'i asılı bulunduğu ağaçtan indirirse cennete girecektir" buyurdu. Bu müjde üzerine ashâbın yiğitlerinden olan ve Resûlullâhın halası oğlu bulunan Zübeyr bin el-Avvâm hazretleri ayağa kalktı "Arkadaşım Mikdâd'ı alıp ben giderim ya Resûlallâh!" dedi. Efendimiz hazretleri de izin verdiği cihetle iki arkadaş yola çıktılar, gündüz saklanıp gece yürümek üzere darağacının yanına geldiler ve nöbetçilerin sarhoşluktan sızmış olduklarını gördüler. Yavaşça sokulup Hubeyb'in cesedini indirdiler ve at üstüne yükletip Medîne'ye döndüler.

Nöbetçiler, uyanıp cesedin kaldırıldığını görünce işi anladılar ve atlarına sıçrayıp Medîne yoluna doğru sürmeye başladılar.

Zübeyr, nöbetçilerin dörtnala gelmekte olduklarını görünce at üstünde bulunan cesedi indirip yere bıraktı ve gelenlere dönüp "Ben, Avvâm oğlu Zübeyr'im. Arkadaşım da Esved oğlu Mikdâd'dır. Biraz daha ilerlerseniz yavrusunu müdâfaa eden arslanlar gibi döğüşeceğiz. Ya def' olun gidin, yahud ok atışmakla kargı ve kılıçla çarpışmaktan birini intihâb edin" diye seslendi.

Arslanların gömürdenmesini andıran bu sözlere karşı müşrikler, bir adım atamadılar ve ilerlemek şöyle dursun yerlerinde bile duramadılar, kaçmak sayesinde canlarını kurtarabildiler. Heriflerin kaçmasından sonra Zübeyr ile Mikdâd, Hubeyb hazretlerinin cesedini kaldırmak istedilerse de gömülmüş olduğunu gördüler ve Medîne'ye gelip hâl ve keyfiyeti Resûlullâh Efendimize anlattılar. Cenâb-ı Hak, bu kahramanların fedâkarlıkları üzerine:

بِسْمِ اللهِ الرّحْمَنِ الرّحِيم ومِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَاللهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ[2]

Âyet-i kerîmesini gönderdi ki Allahu a'lem "İnsanlar için öylesi vardır ki, Allah'ın rızâsı uğrunda nefsini fedâ etmekten çekinmez Allah da kullar hakkında raûfdur, yani merhametlidir" meâlindedir.

Asker! Allah yolunda ve Müslümanlık uğurunda yapılan fedâkarlıkların türlü türlüsünü anlatan şu kıssaya dikkat ettin değil mi?

Evvelâ Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri fedâkarlıkta bulunuyor. Bir kabîle halkının Müslümanlığı öğrenmesi için sevgili ashâbından birkaç kişiyi yola çıkarıyor. Onlar da geçecekleri yolun ve gidecekleri yerin tehlikeli olmasına ehemmiyet vermiyorlar. Allah'ın ve peygamberin rızâsını tahsîl eylemek ve Müslümanlığı bilmeyenlere öğretmek emeliyle fedâkarlıktan çekinmeyip yola çıkıyorlar. Sonra baskına uğruyorlar ve "Gelin teslîm olun" teklîfine ma'rûz kalıyorlar. Üç tanesi, esir olarak yaşamaktansa hür olarak ölmek evlâdır deyip müşriklere teslîm olmaya tenezzül etmiyorlar. Kanlı bir sûrette çarpışıp şanlı bir hey'ette şehîd oluyorlar.

Üç tanesi de yaşarsak dindaşlarımıza hizmetimiz olur ve

[2] Bakara, 2/207.

faydamız dokunur fikriyle teslîm oluyorlar. İçlerinden biri, gördükleri kahpelikten dolayı teslîm olduğuna canı sıkılıyor ve ellerini bağdan kurtarıp Medîne'ye doğru koşarken arkasından atılan okların saplanmasıyla şehîd düşüyor. Öbürleri ise esir! diye satılıyorlar. Bir müddet hapis edildikten sonra öldürülmek için dışarıya çıkarılıyorlar ve "Dininizden dönerseniz kurtulacaksınız" vaadini işitiyorlar.

Ölüm gözlerinin önünde olduğu halde ondan yılgınlık göstermiyorlar ve yalancıktan döndük! deseler kurtulacaklarını bildikleri halde demiyorlar. "Bizim için ölmek, dînimizden dönmekten hayırlıdır" diyerek erkekçesine canlarını fedâ ediyorlar.

Daha sonra iki kahraman yola çıkıyor ve kırk bu kadar nöbetçinin arasına girip darağacında asılı duran cesedi indiriyor arkasından gelenlere de kükremiş arslanlar gibi meydan okuyor.

Hülâsa: Hepsi kahramanlık üstüne kahramanlık, fedâkarlık üstüne fedâkarlık gösteriyor. Fakat emekleri de boşa gitmiyor. Hizmetlerine karşı hem insanların dâimî hürmetini kazanıyorlar, hem de Allah'tan ebedî mükâfât vaadini alıyorlar.

Demek ki: Fedakârlık, ne insanlar yanında unutuluyor, ne de Cenâb-ı Hak indinde zâyi' oluyor. Öyle ise bunu unutmayalım ve îcâbında canımızla, başımızla fedâkarlık göstermekten geri durmayalım.

Tâhirû'l-Mevlevî

* * *

[388] ALİ HİKMET NÂHİD BEY

Müslümanlığın şekl-i sahîhini meydâna çıkarıp müdâfaada bulunmak; o dîn-i mübînin hakîkaten hâtemü'l-edyân olduğunu bütün cihân-ı medeniyyete göstermek gibi muazzez, mübeccel bir gâye ile Londra'da teessüs eden Cem'iyet-i İslâmiyye'yi sevgili kāri'lerimiz pek iyi tanırlar. Biz bugün kendilerine hak yolunda, hakîkat yolunda geceli gündüzlü uğraşmaktan geri durmayan bu cemâat-i muhteremenin reîs-i sânîsi Ali Hikmet Nâhid Bey'i tanıtmak istiyoruz.

Müşârun-ileyh kırk elli günden beri Dârü'l-Hilâfe'de bulunuyorlar; elleri değdikçe *Sebîlürreşâd* idârehânesine yol uğratarak hey'et-i âcizânemizi hem mahzûz, hem müstefîd buyuruyorlar.

Ali Hikmet Nâhid Beyefendi henüz yirmi beş yaşlarındadır. Tahsîl-i ibtidâîyi Bayezid Merkez Rüşdiye'sinde; tahsîl-i rüşdîyi de Ravza-i Maârif Mekteb-i husûsîsinde bitirdikten sonra Fransız mekteplerinden birine girmişler. Orada Fransızca'yı gereği gibi öğrenerek müteâkıben İskenderiye'deki İskoçya Mektebi'ne yazılmışlar. Daha sonra İstanbul'a dönerek buradaki İngiliz kolejlerinden birini ikmâl etmişler. Oradan da çıkınca Londra'da kâin Siti Of London Ticaret Mektebi'ne dâhil olmuşlar. Kendileri o mekteb-i âlîden me'zûndurlar. Bugün de Londra Dârülfünûn'unun İktisad ve Banka Muâmelâtı Şu'besi'ne müdâvim bulunuyorlar.

Ali Hikmet Nâhid Bey Arapça'yı bir Arap, İngilizce'yi bir İngiliz gibi söylüyorlar; Fransızca'yı ise daha a'lâ biliyorlar. Şurası da bilhassa tezkâra şâyândır ki İngiltere'deki tahsîllerine maîşetlerini kendi emekleriyle te'mîn etmek sûretiyle devâm etmişlerdir.

Böyle genç bir vatandaşımızın bir taraftan ma'lûmâtını tevsîa çalışırken diğer taraftan Londra gibi bir muhîtte Müslümanlığı, müslümanları müdâfaaya çalışması doğrusu bizi son derecede mütehassis ediyor, daha bu milletten hayrın büsbütün munkatı' olmadığını bize gösteriyor.

İçeriden, dışarıdan her gün, her türlü hücûma ma'rûz olduğu böyle bir devre-i nekbetinde İslâm'a zahîr olanları tebcîl etmemek kadar duygusuzluk tasavvur edemeyiz; onun için gerek Ali Hikmet Nâhid Beyefendi'nin, gerek muhterem rüfekā-yı mücâhedelerinin mesâîlerini an-samîmi'l-kalb tebrîk ederiz.

Keşke Avrupa'da .. Hatta Asya'da böyle bir çok Nâhid'lerimiz olsa! Bu temennîmizin günün birinde tahakkuku mecd-i sâbıkımızın olanca şa'şaasıyla avdeti demektir. Biz o mes'ûd günlere pek mütehassir olduğumuz için gençlerimizi bu fıtratta, bu kābiliyette, bu ruhta görmek istiyoruz. Gençlerimiz Avrupa'ya gitsinler, oradan bize muhtaç olduğumuz levâzım-ı medeniyyeti getirsinler; yoksa milliyet gibi, din gibi, ahlak gibi mâ-meleklerini de orada bırakarak vatanlarına büsbütün uryân gelmesinler!

Hikmet, irfân bizim mâl-ı mesrûkumuzdur. Onu bulduğumuz yerde almak hakkına mâlikiz. Hem bu hakkı isti'mâl etmeye diyâneten mecbûruz. [1](الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ...) hadîs-i şerîfini bilmeyen bir müslüman yoktur. Maalesef biz o mâl-ı gāibi aramaya giderken çok def'alar kendimizi de gāib ediyoruz, çaldırdığımızı elde edelim derken bir daha soyulup geliyoruz! En hayırlı neticeler vereceğini ümîd ettiğimiz teşebbüslerimiz bile bizi

Eyvâh! Bu bâzîçede bizler yine yandık;
Zîrâ ki ziyân ortada... bilmem ne kazandık!

Levha-i nedâmetini tekrar ıztırârında bırakıyor!

Lakin şimdiye kadar uğradığımız nedâmetler artık intibâhımız için kâfî görülmelidir. Ye'sin hiçbir faydası, hiçbir ma'nâsı olmadığı; fedâkârane, cansiperâne çalışmaktan başka selâmet yolu olamayacağı zihinlerimize yerleşmelidir. İşte mesâîsini alkışladığımız, muvaffakiyâtına duâcı olduğumuz şu Cem'iyet-i İslâmiyye bizim için ne güzel bir nümûne-i imtisâldir! Biz de onlar gibi çalışacak olursak, hiç şüphe yoktur ki, biz de onlar gibi muvaffak oluruz. Dünya denilen bu mezraada filizlenmeyecek hiçbir tohum yoktur. [2](اللهم أرنا الأشياء كما هى)

ŞUÛN

Tokyo muhâbir-i mahsûsumuz yazıyor:

Sâmî-zâde Süreyya Bey'in Tokyo'ya Muvâsalatı – Genç edîblerimizden Sâmî-zâde Süreyya Beyefendi Hindistan tarîkı ile, 45 gün kadar uzun bir seyahat icrâsından sonra, Temmuz-ı efrencînin 7'sinde Tokyo'ya vâsıl olmuştur. Mûmâ-ileyh bura mekâtib-i âliyyesinden birine dühûl ile

[1] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'z-Zühd, 15.

[2] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* Beyrut, c. 1, s. 85.

tahsîl-i ulûm etmek arzusundadır. Vatanın böyle münevver gençlerinin bizim için pek mühim ve şâyân-ı istifâde olan memleketlere koşup gelmesi, vatanı i'lâ için her nevi' fedâkarlıkları göze aldırması, bütün Osmanlıları mesrûr edecek ahvâldendir. Yakın vakitte Süreyya Bey kardeşimizin matbûâtımızı, güzel makāleleri ile tezyîn edeceğini ümîd ederiz.

Tokyo Elsine-i Ecnebiyye Mektebinde Türkçe – Bazı mehâfilde rivâyet olunduğuna göre, Elsine-i Ecnebiyye Mektebi İdâresi, gelecek sene sonbahardan i'tibâren bir de Türkçe şu'besi açmak fikrindedir. Bu şu'benin Osmanlı ve Japonya beynindeki münâsebât-ı ticâriyyenin terakkī ve tevessüüne pek büyük muâvenet edeceği ümîd olunmaktadır. Mezkûr mektebin şuabât-ı müteaddidesinden el-yevm mevcut Malayu lisânı şu'besi buna pek güzel bir misâldir.

Geçen hafta intişâr edecek olan 308 numaralı nüshamız sefer[ber]lik hasebiyle matbaaca yetiştirilemediğinden bugün intişâr ediyor. Eğer ahvâl müsâid gider, muhterem kāri'lerimiz de ehemmiyetsiz olan borçlarını te'diye lütfunda bulunacak olurlarsa on beş günde bir olsun *Sebîlürreşâd*'ın neşrine gayret olunacaktır.

.....

Matbaa-i Âmedî H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Sâhib ve Müdür H. Eşref Edib | Sermuharrir Mehmed Âkif | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

2 Eylül 1914 | 11 Şevval 1332 | Perşembe | 20 Ağustos 1330 | Cild: 12 - Aded: 309

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ... [1]

Meâl-i Celîli

«Ey îmân etmiş olan insanlar, Allah'tan, nasıl korkmak lâzım ise öylece korkunuz...»

Ne irfandır veren ahlâka ulviyyet, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfânın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdânın.
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır:
Ya hayvan bağlıdır fıtratla, insan hürr-i mutlaktır.
Behâim çıkmaz amma hilkatin sâbit hudûdundan;
Beşer hâlâ habersiz böyle bir kaydın vücûdundan!
Meğer kalbinde Mevlâ'dan tehâşî hissi yer tutsun...
O yer tutmazsa hiç ma'nâsı yoktur kayd-ı nâmûsun.
Hem efrâdın, hem akvâmın bu histir, varsa, vicdânı;
Onun ta'tîli: İnsâniyyetin tevkī'-i hüsrânı!
Budur hilkatte câri en büyük kānûnu Hallâk'ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müdhiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zîrâ, ne milliyyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.
Olur cem'iyyet artık çâresiz pâmâl-i istîlâ;
Meğer kaldırmış olsun, rûh-i sânî indirip, Mevlâ.

Evet, bir ba'sü ba'de'l-mevte imkân vardır elbette...
Bunun te'mîni, lâkin, bir yığın edvâra vâbeste!
O cem'iyyet ki vicdânında hâkim havf-ı Yezdan'dır;
Bütün dünyâya sâhiptir, bütün akvâma sultandır.
Fakat, efrâdı Allah korkusundan bî-haber millet,
Çeker, milletlerin menfûru, kıbtîler kadar zillet!
Me'âlî meyli hiç kalmaz, şehâmet büsbütün kalkar;
Ne hâkimlik tanır artık, ne mahkûm olmadan korkar.
Şeref hırsıyle istihkār-ı mevt etmişken ecdâdı,
Bırakmaz öyle bir pâkîze neslin şimdi ahfâdı,
Hayât uğrunda istihfâfa şâyan görmedik hüsran!
Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın, tek, can!
Yürekler en mülevves, en sefîl âmâl için çarpar;
Sinirler en muhâl endîşeden titrer durur par par!
Olur cem'iyyet efrâdınca şahsî menfa'at «ma'bûd!»
Sorarsan kimse bilmez var mı «hak» nâmında bir mevcûd.
O, doymak bilmeyen, "ma'bûd"a kurbandır hayâ hissi,
Hamiyyet, âdemiyyet hissi, ulvî hislerin hepsi!
Bu hissizlikle cem'iyyet yaşar derlerse, pek yanlış:
Bulun bir millet, ölmüş ma'neviyyâtıyla sağ kalmış!

Mehmed Âkif

[1] Âl-i İmrân, 3/102.

[390]

MAKĀLÂT

SEVİŞELİM VE ÇALIŞALIM

Muhterem *Tanin* bir nüshasının ilk sütunlarını "Sevişelim ve Çalışalım" unvanlı bir başmakāleye tahsîs etmiş. Hayât-ı ictimâîmizin, hayât-ı istiklâl-i dînî ve millîmizin rûhundan bahseden bu kıymetdâr makāle her türlü takdîr ve sitâyişin fevkındedir. Evet! Sevişelim ve çalışalım! Hakīkaten beşeriyetin en büyük ve en müdhiş felâketi karşısındayız. Yirminci asr-ı medeniyyet çıldırmış, bütün terakkī ve tekâmülüyle intihâr ediyor. Cehennem arzın nısf küre-i şarkīsi üzerine çıkmış, ateşler, alevler püskürüyor, eceller, ölümler kusuyor. Seyyâlât-ı kahr u demârî cenûba doğru akıp geliyor. Bu âteşîn seyl-i felâketi durdurabilmek için büyük bir kuvvet, büyük bir sa'y ve gayret ister.

Gayb edecek bir ânımız bile yok. Çabuk olalım: Sevişelim. Mevcûdiyetimizi, memleketimizi bu hevl-engîz tûfân-ı felâkete kaptırmamaya, belki (مصائب قوم عند قوم فوائد) düstûrundan müstefîd olmaya çalışalım.

Bu hâil bir harîk-ı umûmîdir, hânemize sâhib olalım, sukūtu melhûz olan kıvılcımlardan muhâfazasına çalışalım.

Bir harîk vukūunda herkes nasıl hânesine koşuyor, âilece müttehiden nasıl tedâbîr-i tehaffuzıyyeye bütün sür'at ve kuvvetiyle bütün sür'at ve gayretiyle tevessül ediyorsa bu da her millet için aynıyla böyledir.

Biz müslümanların hânemiz vatanımızdır; daha dün büyük bir kısmını harîk-ı felâkete kaptırdığımız bedbaht vatanımızdır.

Muhterem *Tanin*: "Bir millet için fevkalâdeliklerle muhât olan böyle bir zamanda müdâfaa-i vatan işine koşmak pek büyük bir vazîfedir. Fakat vazîfe sâde silâh taşımaktan, düşmanla çarpışmaya müheyyâ bulunmaktan ibâret değildir. Maddî ve ma'nevî bütün kuvâ-yı hayâtiyyeyi bir araya toplamak bütün efrâd-ı milleti şahs-ı vâhid hâlinde bir araya cem' etmek bir nefes, bir kuvvet, bir hayat velhâsıl bütün ma'nâsıyla bir millet olmasını da bilmek lâzımdır." diyor. İşte mes'elenin rûhu! Bütün mütefekkir dimâğları, bütün hassâs vicdânları bir câzibe-i elektrikī ile kendisine çeken rûh…

Evet, insanların yalnız cismen bir yere toplanmalarına, zâhiren yığınlar, kitleler, sürüler vücûda getirmelerine ictimâ'; yalnız sıralar, saflar, kıt'alar teşkîline intizâm denmez. İctimâ' ve intizâmın ma'nâları kalblerin, fikirlerin, rûhların, emelllerin yekdiğerini der-âgūş etmeleri, ziyâ-yı hûrşîd gibi gayr-i kābil-i tecezzî ve inhilâl bir vücûd-ı ma'nevî ve hakīkī olmalarıdır. İşte ma'nen ve rûhen, fikren ve emelen böyle bir vücûd olan hey'et-i insâniyyeye canlı bir cem'iyet, hakīkī ve yaşamaya gerçekten lâyık bir millet ıtlâk olunur.

Efrâdı, ictimâî ve millî hayatta ferdiyetin yokluğunu, ancak cem'iyetin varlığını, ferdler, şahıslar hayatlarını cem'iyetten, milliyetten aldıklarını ve binâenaleyh varlıklarını bütün servet ü sâmânlarıyla, bütün saâdetleriyle cem'iyete medyûn olduklarını bilen, şefkat ve muhabbette, teâvün ve tenâsurda yekdiğeriyle rekābet eden, zuafâsını, marzâsını, aceze ve mesâkînini, eytâm ve erâmilini âgūş-ı himâyesinde yaşatan millet…

Hangi âkıl "Yaşamak istemiyor musunuz?" diye sorarsınız da "Hayır…!" cevâbını alırsınız? Deliler bile muhît-ı cem'iyyetten hârice çıkamazlar. Onlar da cem'iyetin sîne-i himâyesine sığınırlar.

Evet! Sevişelim ve çalışalım; fakat nasıl sevişelim. Bizi hangi kuvvet seviştirecek?

Muhterem *Tanin* işte bu kuvvetten bahsetmiyor. Sevmek, sevişmek ef'âl-i vicdâniyye ve rûhiyyedendir. Vicdânları, rûhları yekdiğerine rabt edecek kuvvete muhtâcız. İşte o kuvvet mukaddes dinimiz, muazzam İslâmiyet'imizdir. Âmil-i cem'iyetimiz, nâzım-ı milliyyetimiz, sultân-ı medeniyyetimiz ancak odur.

Müslümanlar için bundan başka âmil-i cem'iyyet, nâzım-ı milliyyet tasavvuru evhen min-beyti'l-ankebûttur.

Biz birleşmek ve sevişmek istiyoruz değil mi? İşte cenâb-ı *Kur'ân-ı* Hakîm! Bir kalıbın rûh kadar muhtâc olduğu bu ittihâd ve tehâbübü [1](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) nazm-ı celîliyle emrediyor. Teâvün ve tenâsuru [2](وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى) âyet-i kerîmesiyle, fermân buyuruyorlar. Cenâb-ı Mübelliğ-ı risâlet ve nübüvvet, veliyyü'n-ni'met-i insâniyyet ve İslâmiyyet aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri hakīkī mü'minleri [3](تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ، كَمَثَلِ الجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالحُمَّى) = "Sen mü'minleri yekdiğerine rahm u şefkatte, meveddet ü muhabbette, teâtuf ve teâvünde bir cesed gibi görürsün. A'zâ-yı cesedden biri elemnâk olup da uykusuzlukla harâretle nasıl o uzv-ı marîz ile hem-âheng-i teellüm olurlarsa işte bir mü'min de dûçâr-ı musîbet olunca bütün mü'minler onun derdine, musîbetine iştirâk ederler."

Bir hadîs-i şerîf daha: [4](الْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ إِنِ اشْتَكَى رَأْسُهُ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ) = "Mü'minler şahs-ı vâhid gibidir. Bir adamın gözü ağrıyınca bütün a'zâsı ağrır. Başı ağrırsa vücûdunun her uzvu ağrır."

Bir daha: [5](السَّاعِي عَلَى الأَرْمَلَةِ وَالمِسْكِينِ، كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ) = "Dul kadınlara, fakīrlere yardım ve onların te'mîn-i maîşetlerine çalışan Allah yolundaki mücâhid ve muhârib gibidir."

[391] Bir daha: [6](وَأَنَا وَكَافِلُ اليَتِيمِ له لغيره فِي الجَنَّةِ هَكَذَا وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالوُسْطَى، وَفَرَّجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا) = "Ben ve yetîmin –ister kendi torunu veya akrabâsından biri, ister müteveffâ herhangi bir mü'min kardeşinin çocuğu olsun– kâfil ve hâmîsi cennette birbirimize yakınlığımız işte şöyledir. (buyurdular ve şehâdetle orta parmaklarını göstererek ikisinin arasını pek cüz'î açtılar.)

Bu iki âyet-i celîle ile birkaç hadîs-i sahîhi nümûne olarak îrâd ediyorum. Yoksa İslâmiyet'in hayât-ı ictimâî ve millînin te'sîsi, mü'minleri yekdiğerine kalben ve rûhen rabt eden

---

1 Âl-i İmrân, 3/103.
2 Mâide, 5/2.
3 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Edeb, 27.
4 Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 17.
5 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'n-Nafakât, 1.
6 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 23.

usûl ve kavâid-i dîniyye ve desâtîr-i kudsiyye-i şer'iyye cildler dolduracak derecede çoktur.

İslâmiyet, insâniyet için bir dîn-i rahmet ve şefkattir. İşte bizi birbirimize sevdirecek birleştirecek öpüştürecek, çalıştıracak bir müessir, bir füsûnkâr âmil!

Biz gerçekten sevişmek, öpüşmek, birleşmek, bir vücûd gibi hayât-ı ictimâî ve millîmizin bütün âheng-i intizâm ve faâliyetiyle çalışmak istiyor isek kavmiyet ve unsuriyet nâmına yalnız bî-sûd olmakla kalmayan fazla olarak nifâk u şikāk tohumlarını eken da'vâlardan, hülyâlardan vazgeçelim. Vatanımızı, İslâm yurdu, İslâm ocağı İslâm derneği yapalım. İctimâî, millî ve iktisâdî mesâî ve teşebbüsâtımızı İslâmiyet nâm-ı akdesi tetvîc etsin. Yoksa ne sevişmek, ne de birleşip çalışmak mümkün olamaz.

Bütün rekābet ve adâvet izlerini kaldıracak, bizi birleştirecek ancak sultân-ı zî-şân-ı İslâmiyet'tir. Makām-ı akdes-i Hilâfet etrâfında müslümanca, din kardeşçesine toplanmak bir vücûd, bir rûh, bir fikir, bir emel olmaktır.

Mehmed Fahreddin

İSLÂM ASKERİNE

HENDEK MUHÂREBESİ

Asker!

Bilirsin ki tarla gibi, bâğ bâhçe gibi yerlerin etrâfına – içine yabancı girmesin, sel suları basıp da ekinleri ağaçları bozmasın diye– uzun uzun çukurlar açarlar ve bu çukurlara hendek ta'bîr ederler.

İbtidâ bâğ, bahçe ve yol muhâfazası için kullanılan hendekler, sonraları kal'a duvarlarının kenârına ve memleketlerin çevresine kazılmaya başladı, âdetâ siperler, istihkâmlar gibi isti'mâl olundu. Çünkü: Bir memlekete hücûm edip de onu muhâsaraya alan düşman ordusundan kal'anın bedenlerine merdiven dayamak, yahud burclarına ip atıp tırmanmak üzere çıkanlar, oradan da aşağıya inip kapıları açanlar ve kasabayı zabt edenler oluyordu. İnşâallâh ileride göreceksin ki müslüman mücâhidlerinden bu gibi fedâkârlıkta bulunanlar pek çoktur.

Dışarıdan geleceklere karşı içeridekiler de kal'a duvarlarının dibine hem geniş hem enli hendekler kazdılar, hatta içine su doldurup kal'ayı ada hâline koydular. Bundan dolayı kapıdaki büyük ve asma köprü kaldırılınca kal'anın dışarı ile irtibâtı kesilir ve hendeği geçip kal'ayı fethetmek müşkil olurdu.

Fakat bu hendek kazmak usûlü Arabistân'ın Hicâz kısmında bilinmez idi. İlk defa olarak –nakledeceğim– bu muhârebede tatbîk edildi. O münâsebetle muhârebe de Hendek Gazvesi nâmını aldı.

Medîne etrâfındaki Yahûdîlerden Benî Nadîr, Benî Kurayza adlı iki kabîle vardı. Bunlar, müslümanlarla yekdiğerine tecâvüz ve taarruzda bulunmamak, icâbında da birbirine yardımda kusûr etmemek üzere bir muâhede yapmışlardı.

Hicretin dördüncü senesi içinde idi ki Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz, ashâbından birkaç kişi ile Benî Nadîr'in yurdunu teşrîf ettiler, bir evin önünde oturup oradaki Yahûdîlerle konuştular.

Peygamber efendimiz, oturup görüşürken Yahûdîlerden birkaçının hâinlik damarı tuttu. Dama çıkıp Resûlullâh'ın üstüne taş atmak istediler. Peygamber efendimiz derhâl kalktı ve Medîne'ye gelip cihâda hazır olmalarını müslümanlara emretti. Zîrâ Benî Nadîr Yahûdîleri muâhedeyi bozmuşlar, Resûlullâh'a kasdeylemek gibi bir hiyânette bulunmuşlardı.

Sancağı Hazret-i Ali'nin omuzunda dalgalanan müslüman ordusu, bu hâinlerin yurdunu muhâsaraya aldı.

Yahûdîler müdâfaa etmek istedilerse de âciz kaldıklarını görünce aman dilediler. Mâl ve metâ'larından altı yüz deve yükü eşyâ alıp Resûlullâh'ın müsâadesiyle çekildiler, gittiler.

Hıyânetlerinin cezâsına uğrayan bu herîflerden bir takımı Şam taraflarına doğru uzadı, bir takımı da Medîne civârında bulunan Hayber'e gidip orada yerleşti.

Hayber'e çekilenler yurtlarını unutamıyorlar, kendilerini oradan çıkaran müslümanlardan intikām almak istiyorlar, fakat bir kere tecrübe etmiş olduklarından yalnız başına İslâm mücâhidleriyle uğraşmaya kıyışamıyorlardı.

Düşündüler, taşındılar, müslümanların en sağlam düşmanı olan Mekkelileri kışkırtmaya karar verdiler. Kalbur üstüne gelenlerinden Selâm bin Mişkem, Kinâne bin Ebi'l-hukayk, Huyey bin Ahtab gibiler, **[392]** kalkıp yetmiş kişi oldukları hâlde Mekke'ye gittiler ve Kureyş müşriklerine:

– Birleşelim de Muhammed'le ashâbını ortadan kaldıralım dediler.

Mekkeliler bunlara:

– Siz, ehl-i kitâbsınız ve ma'lûmâtlı adamlarsınız. Doğru söyleyiniz. Bizim dinimiz mi haktır, Muhammed'in dini mi? diye sordular. Bunlar da:

– Şübhesiz sizinki doğrudur cevâbını verince:

– Öyle ise putlarımıza secde ediniz teklîfine uğradılar.

Yahûdîlerin Musa aleyhi's-selâm isminde büyük bir peygamberi ve Tevrât nâmında Allâh'tan gönderilmiş bir kitapları vardı. O kitap mûcebince Allah'ın bir bulunduğunu ve ondan başkasına tapınmanın müşriklik olduğunu bilirlerdi. Lâkin İslâm düşmanlığı, bu herîflerin gözünü bürüdüğü cihetle Mekke müşriklerini ittifâklarına almak için onlara sizin dininiz doğrudur! demekten çekinmediler. Taştan, ağaçtan yapılmış bir takım biçimsiz putlara da hâşâ Allâh! diye secde etmekten geri durmadılar.

Bu rüşvet mukābilinde Kureyş müşriklerinin ittifâkını kazandılar, lâkin Allah'ın da la'netine siper oldular. Çünkü: Cenâb-ı Hak, Peygamberine şu âyetleri gönderip onların hakîkaten mel'ûn olduklarını beyân buyurdu:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ اُوتُوا نَصيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذينَ كَفَرُوا هٰؤُلَاءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذينَ اٰمَنُوا سَبيلًا. اُولٰئِكَ الَّذينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصيرًا[1]

Allâhu a'lem meâli:

"Kendilerine Tevrât kitâbından nasîb verilen yani Tevrât'ı okuyup Allah'ın birliğini öğrenmiş olan şu gürûha bakmaz mısın ki ma'bûd-ı hakîkīden başka putlara îmân ediyorlar da müşrikîn-i Kureyş için bunların yolu müslümanlarınkinden

[1] Nisâ, 4/51-52.

daha doğrudur diyorlar. Bunlar öyle bir gürûhtur ki cenâb-ı Hak, kendilerine la'net etmiştir. Allah'ın la'net ettiğine de artık yardımcı bulamazsın."

Bu müfsidler, Kureyş müşriklerini kandırdıktan sonra sâir kabâili de ayaklandırmak için dolaştılar. Necid'de oturan Gatafân kabîlesini Hayber'in bir senelik hurmâ mahsûlünü vermek şartıyla kendilerine uydurdular.

Mekke müşrikleri Ebû Süfyân'ın, Gatafânîler de Uyeyne bin Hısn'ın kumandası altında hareket etti. Etrâftaki bedevî kabâili de bunların arasına katıldı. Çığ gibi ilerledikçe büyüyen müşrikîn ordusu, on bin neferden fazla olduğu hâlde Medîne üzerine yürüyüp geliyordu.

Resûlullâh efendimiz, düşman ordusunun gelmekte olduğunu haber alınca ashâbını toplayıp nasıl müdâfaada bulunalım? diye sordu. Selmân-ı Fârisî denilen zât-ı şerîf:

–Yâ Resûlallâh! İran'da bir âdet vardır. Hücûma uğramak ve muhâsaraya düşmek tehlikesinde kalan bir memleket ahâlisi kasabalarının etrâfına hendek kazarlar. Biz de öyle yapalım. re'yinde bulundu ve Peygamber efendimiz tarafından kabûl olundu.

* * *

Selmân-ı Fârisî hazretleri, ismi bellenecek ve daima hürmetle yâd edilecek kimselerdendir.

Bu zât Acemistân ahâlisinden bir kişi-zâde idi. Bütün hemşehrîleri gibi o da evvelce ateşe tapardı. Sonra insanın kendi eliyle yaktığı odundan çıkan aleve tapınmanın ahmaklık olduğunu anladı, doğru bir din bulup tâbi' olmak için seyâhate çıktı. Şam taraflarına gelip orada hıristiyan oldu, papazların hizmetinde bulundu. Nihâyet âhir zaman Peygamberini haber alıp onu görmek ve dinine girmek için Medîne'ye gitmek istedi. Yol arkadaşları, kendisine hıyânet ettiler ve köledir! diye Medîne Yahûdîlerinden birine sattılar.

Yahûdî, Selmân'ı Medîne'ye getirdi. Biraz sonra Resûlullâh efendimiz de orasını teşrîf buyurdu. Selmân Peygamberimizi görüp îmân etti ve sâye-i Muhammedîde esîrlikten kurtulup hakîkī ma'nâsıyla hür oldu.

Resûlullâh hazretleri Cenâb-ı Selmân'ı gâyet severdi ve "Allah bana dört kişiyi sevdirdi ki biri Ali'dir, öbürleri de Ebû Zer'dir, Mikdâd'dır, Selmân'dır." derdi. Bir defa da "Cennet üç kişiyi iştiyâk ile bekler ki biri Ali'dir, diğeri Ammâr'dır, öteki Selmân'dır." demiş ve yine bir defa "Selmân bizdendir, Ehl-i Beyt'imizdendir." buyurmuştu.

Cenâb-ı Selmân sonraları Medâin Vâlîsi olmuştu. Lâkin öyle süslü giyinmez ve atla uşakla gezmezdi. Hicretin 35'nci senesi Medâin'de vefât eyleyerek oraya defnedildi. Radıyallâhu anh.

Acaba Cenâb-ı Selmân böyle kendini Peygamber'e sevdirecek ve Resûlullâh'ın haremi hazret-i Âişe'ye "Selmân geceleri Hazret-i Peygamber'le gizlice sohbet; hatta bizden ziyâde ülfet ederdi." dedirtecek kadar ne yapmıştı?

Merâk ettinse söyleyim: Takvâ üzerine hareket eylemişti. Yani: Allâh'tan korkmuştu. Peygamber'inin dediğini tutmuştu, Müslümanlığı anasından babasından ziyâde sevmişti:

Cenâb-ı Hak [1](إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقٰيكُمْ) yani: Ey insanlar! Sizin Allah indinde en makbûl olanınız, en ziyâde müttakī olanınızdır buyurmuyor mu? İşte Selmân da müttakîcesine hareket ettiği için ind-i ilâhîde kerîm ve makbûl olmuştu. "Müslümanlığı anasından babasından ziyâde sevmişti." dedim. Bunu biraz îzâh edeyim.

Unutmadın ya! Hazret-i Selmân İranlı idi. Yani Acem'di. **[393]** Arab değildi. Halbuki: Acemliği o kadar unutmuştu, Arablığa o derece ehemmiyet vermemişti ki "Sen kimin oğlusun?" diye soranlara "Ben İslâm-zâdeyim, yani: Dinin evlâdıyım." demiş, bütün müslümanları kendisinin din kardeşi bilmişti. Bundan dolayı da Peygamber efendimiz tarafından "Selmân bizdendir, Ehl-i Beyt'imizdendir." iltifâtına nâil olmuştu.

Eğer böyle yapmasaydı da "Ben de memleketimde bir kişi-zâde idim. Babam mecûsî idi ammâ büyük bir adamdı." diye asabiyet gayretini gütse ve bir ateşperest ile öğünse idi bu iltifâtı görür müydü? Aslâ ve kat'â.

Öyle ise şunu unutmayalım ki: Müslümanlar hangi kavimden olursa olsun hangi dil ile konuşursa konuşsun kimin evlâdı bulunursa bulunsun birbirlerinin din kardeşidir. Yekdiğerine üstün olmaları Arab yahud Türk bulunmalarında değil ilim ve din husûsundaki derecelerine göredir.

Arabca söylenmiş olan şu iki beyit ne kadar güzeldir:

لعمرك ما الانسان الا ابن دينه
فلاتترك التقوى اتكالاً على النسب
فقد رفع الاسلام سلمان فارس
وقد وضع الكفر النسيب ابا لهب

Ma'nâsı: Yemîn ederim ki: İnsanlar dinlerinin evlâdıdır. Binâenaleyh soyuna sopuna güvenip de takvâyı bırakma. Müslümanlık Selmân gibi bir İranlıyı Peygamberin Ehl-i Beyt'inden olmak derecesine yükseltti. Müşriklik ise Ebû Leheb misilli bir asîl-zâdeyi cehennemin son tabakasına kadar sürükleyip alçalttı.

* * *

Gelelim bahsimize:

Medîne-i Münevvere'nin üç tarafı oldukça muhâfazalı idi, yalnız Uhud dağına karşı gelen yüzü açıktı. Düşmanın da buradan hücûm edeceği şübhesizdi. Binâenaleyh Resûlullâh hazretleri mübârek eliyle hendek hattını çizdi. Kazılacak hendeğin eni ve derinliği beşer zirâ' yani iki buçuk metre kadar olacaktı. Kasaba dâhilindeki kazma ve kürek gibi şeyler toplandı. Müslümanların müttefiki olan Benî Kureyza Yahûdîlerinden de iğreti olarak alındı. Ashâb-ı kirâm onar kişilik birer mangaya ayrılıp on arşınlık yer kazmaya me'mûr oldu.

Dikkat ediyorsun ya hemşehrim! Siper kazmak ve istihkâm yapmak da sünnet imiş. Çünkü: Resûlullâh efendimizle ashâb-ı kirâmı İslâm yurdunun muhâfazası için çalışmış çabalamış kazma kürek sallamış taş toprak taşımış da koca bir hendek yani istihkâm vücûda getirmiş evet Peygamber efendimiz bizzat çalışıyor mübârek vücûdu toz toprak içinde kaldığı hâlde uğraşıyordu. Dîni bütün müslümanlar da çalışmak husûsunda kusûr etmiyorlar yalnız münâfıklar istemeyerek geldikleri için ağır davranıyorlar, şevk ve gayret göstermiyorlardı.

Anlıyorsun ya? Vazîfeye ciddî çalışmak Müslümanlık alâ-

[1] Hucurât, 49/13.

meti işi angarya sayıp da alay geçmek ise münâfıklık alâmeti oluyor.

Hendeğin kazılıp bitmesi epeyce sürdü. Fakat bu müddet öyle kolay kolay geçmedi. Bir defa havalar soğuktu. İkincisi kasabada erzâk ve zahîre yoktu. Gayretli müslümanlar o soğuk havada aç açına çalışıyordu. Peygamber efendimiz üç gün ağzına lokma komamış hatta mübârek karnına taş bağlamıştı. Böyle olduğu hâlde hendekte çıkan büyük bir kayayı üç vuruşta parçalamıştı. Bu kaya çakmak taşı nev'inden sert bir şeydi. Ashâb-ı kirâm onu kırmaktan âciz kaldıkları için Resûlullâh hazretlerine haber vermişlerdi. Peygamber efendimiz de –söylediğim gibi– üç kazmada onu un ufak etmişti. Kazmanın beher isâbetinde taştan kıvılcımlar çıkmış, Resûllullâh hazretleri de "Allâhu ekber. Bana Şam'ın, İran'ın, Yemen'in anahtarları verildi. Şu saatte ben oraları görüyordum." buyurmuştu. Fil-vâki' birkaç sene sonra oraları fethedildi ve müslüman memleketleri sırasına girdi.

Hendeğin bittiği daha doğrusu bir tarafı bitmemiş kaldığı bir sırada düşman ordusu gözüktü. Mekke müşrikleri, Medîne'nin batı cihetine, Necid bedevîleri de gündoğdu tarafına kondu ki hepsinin yekûnu on bin nefer vardı. Bunlar ehl-i İslâm'ı toptan bitirivermek için umûmî bir hücûm yaptılar. Fakat boylu boyuna karşılarına çıkan hendeğin önünde şaşırıp kaldılar. Aşağı yukarı dolaştılar, sağa sola gidip geldiler. Geçilecek yer bulamayınca müslüman ordusu üzerine taş atmaya, ok yağdırmaya mecbûr oldular. Lâkin taşlarıyla oklarının hendeğin ötesinde ve siper arkasında bulunan müslümanlara dokunmadığını görünce hendeğin hâricini sarıp oturdular. –mâba'di var–

Tâhirü'l-Mevlevî

HARB-İ UMÛMÎ VE ÂLEM-İ İSLÂM

İNGİLİZLERİ PEK GEÇ TANIDIK

Memleketimizde öteden beri İngilizler hakkında îmân derecesinde iyi bir fikir hüküm-fermâ idi. Osmanlılar –bil-cümle anâsır– İngilizlerin her şeyini âlî, büyük, fevkalâde görmeye alışmışlardı. İngiliz kavmiyeti, mefkûresi, siyâseti, metâı, kuvve-i bahriyyesi, hürriyet ve adâleti biz zavâllılarca bir düstûr-ı hikmet ve darbülmesel hâlini almışidi. Akîb-i **[394]** Meşrûtiyyet'te bütün düvel ü milele karşı bir soğukluk hissi peydâ olmuş ve Almanya gibi kadîm ve samîmî bir dostumuza karşı da aynı hissi tatbîk etmek istedik. Ser-i kâra gelen kabineler milletin hissiyâtına göre tevfîk-ı muâmele etmekte kusûr etmedikleri hâlde bir türlü İngilizlerin dostluğunu, teveccühünü kazanamadılar. Osmanlılar son derece hak-şinâs ve vefâkâr bir millet-i necîbe olduklarından bir zaman İngiltere'nin kendi menfaati için bizimle beraber Rusya'ya karşı harb ettiklerinden dolayı İngilizlere karşı bir hiss-i imtinân ve şükrân bütün kalblerde hâsıl olmuşidi. O zamanlarda İngiltere bize iyilik etmek için değil, kendi menâfi'-i siyâsiyye ve iktisâdiyyesi nâmına Osmanlılarla Rusya aleyhinde harbe girişmişidi. Fakat işin siyâsî cihetine ehemmiyet vermeyerek daima ahlâkî cihetini göz önünde tuttuğumuzdan İngilizleri âdil ve hür-meşreb bilhassa İslâm dostu her nasılsa yanlışlıkla tanımışidik. Bundan başka İngiltere idâresini ellerinde tutan otuz, kırk sene evvelki ricâl ve asîl-zâdegân, mecbûl oldukları asâlet ve ulviyet noktasından daima İngiltere siyâsetini iyi bir mihver dâhilinde sevk ve idâre etmekte sâhib-i ihtisâs kimseler idi.

Hâl-i hâzırda –birkaç seneden beri– ise İngiltere'nin siyâseti, bil-cümle usûl-i idâresi değişmiş ve zimâm-ı idâre, Sir Edvar Grey hazretleri gibi zevâtın elinde bulunduğundan ahvâl ve hissiyât-ı sâbıka büsbütün değişmiştir. İngiltere'nin siyâset-i hâliyyesi sırf isti'mârî bir siyâsetten başka değildir. Bu siyâsetin esâsâtı hükûmât-ı İslâmiyye için pek zararlıdır. İran'ı menâtık-ı nüfûza taksîm etmek ve tamâmiyet-i mülkiyyesini tezelzüle uğratmak için 1907 senesinde İngiltere ve Rusya beyninde mün'akıd mukāvelenâme ile Fransızların Fas'taki menâfiini teshîl ve orayı Fransızlara bahş etmek husûsundaki Sir Edvar Grey'in müsâadâtı bâlâdaki ifâdemizin sıhhat ve kat'iyyetine büyük bir delîl teşkîl eder.

İngiltere'nin Hindistan'da, Mısır'da ve Cenûbî Afrika'daki vaz'iyetiyle İslâm ve Hindular hakkında şu son senelerde tatbîk ettiği tarz-ı siyâset de İngilizlerin yanlış bir siyâset ta'kîb etmekte olduklarını gösterir.

Bugün herkes bilir ki, en ziyâde İslâm tebaaya mâlik olan yeryüzünde üç devlet vardır. Bunlar da İngiltere, Fransa, Rusya'dır. Milyonlarca İslâm tebaaya mâlik bu üç devletin –İ'tilâf-ı Müselles– tarz-ı siyâsetleri tamâmıyla İslâmiyet'in, müslümanların aleyhindedir. Hindistan'da seksen milyon İslâm tebaaya mâlik olan İngiltere, daima Devlet-i Aliyye'yi kendi âmâline azîm bir rakîb, bir hâil telakkī edegelmiştir. Hilâfet'in nüfûzunu mahvetmek temelinden yıkmak için bu âna kadar elinden geldiği kadar çalışmıştır.

Yemen'de, İran körfezinde, Irâk'ta, Cezîretü'l-arab'da hemen her gün gavâil ve fesad icâd etmek husûsunda bezl-i mesâî etmekten geri kalmamıştır. Nîm-vahşî bir hâlde yaşayan kabâili teslîh eden ve onları silâhlandıran İngiltere değil midir?

Yirmi sene evvel Cezîretü'l-arab'da bir hilâfet-i Arabiyye te'sîsi için Mısır'da icrâ-yı teşebbüsât edip Yemen'e, İbnürreşîd'e, öteye beriye hey'etler ve hediyeler gönderen yine İngilizlerdir. İngiltere'nin bu âmâline hizmet eden vatan ve diyânet düşmanı olan bazı müslümanlar kör bir âlet gibi icrâ-yı faâliyyet etmişler ise de hükûmet-i Osmâniyyenin mesâî-i diyânet-perverîsi hâinlerin faâliyetini bertaraf etmişidi. İngiltere'nin Trablus ve Balkan muhârebâtı esnâsındaki vaz'iyetiyle Sir Edvar Grey'in termometreye benzeyen mütelevvin beyânâtı İngiltere'nin müslümanlar hakkındaki niyyâtını isbât etmiş ve bu yüzden Hind müslümanlarının teveccühünü gāib eylemiştir. Balkan muhârebâtı esnâsında Hind müslümanlarını heyecâna getiren bu siyâset Hind Vâlî-i Umûmîsi'nin nazar-ı dikkatini celb ederek ahîren Sir Edvar Grey'e ve Londra'daki Hindistan nâzırına: "Hind müslümanları, Osmanlılar aleyhinde İngiltere'nin takınmakta olduğu vaz'iyet-i hasmâneden son derece müteheyyic bulunuyorlar. İhtimâldir ki gitgide aleyhimizde bulunan putperestlerle tevhîd-i mesâî edeceklerdir. Binâenaleyh ileride bu siyâset-i sakīme yüzünden büyük kargaşalıklar tevellüd

eder. Böyle bir vak'anın mes'ûliyeti bana değil İngiltere siyâsetini bu sırada idâre eden zevâta terettüb eder." kılıklı telgrafnâmeyi keşîde eylemesi üzerine Edirne'nin istirdâdından sonra İngiliz ricâli mahzâ Hind müslümanlarının heyecânını ta'dîl için fodulluktan bir dereceye kadar sarf-ı nazar etmek mecbûriyetini hissettiler.

Hilâfet'in hükûmet-i müstakille-i Osmâniyyenin bekâsını kendi menfaatlerine –zu'm-ı bâtıllarına göre– bir engel telakkî eden İngiltere ve mü'telifleri hiç şübhe yoktur ki Osmanlıların lehine olarak munsıfâne bir siyâset ta'kîb etmemişlerdir. Fransa ve Rusya da aynı fikri ta'kîb etmişlerdir. İki sene evvel Tunus ve Cezâir'de vukū' bulan hâdisâtı Fransa hükûmeti güç belâ ile ıtfâ ve imhâ eyleyebildi. İ'tilâf-ı Müselles devletlerinin zîr-i idâresinde bulunan müslümanlar, ara sıra çıkardıkları bir gürültü sırf haklarında nâ-revâ muâmelâtın tatbîkından ileri gelip Osmanlıların, hükûmet-i Osmâniyyenin bu kargaşalıklarda aslâ dahli yoktur. Çünkü bizim muhîtımız o kadar uzak olmakla beraber oradaki müslümanlarla da temâsımız mahdûddur.

İngiltere Küveyt Emîri'ni, Muhammere Hâkimi'ni türlü türlü taltîflerle aleyhimize çevirmek istedikleri de meydândadır. Bereket versin ki bu iki zât İslâmiyet noktasından elân Devlet-i Aliyye'nin hayırhâhlığında sebât edip telkînât-ı bedhâhâneye kapılmamışlardır. Mukaddemâ Dersaâdet'teki İngiltere Sefâreti Ataşemiliteri olup seyâhat bahânesiyle maiyyetine yüzlerce hadem ü haşem alıp Kürdistân'ı, Anadolu vilâyât-ı şarkıyyesini, bütün Cezîretü'l-arab'ı boydan boya ölçen Mister Sayks hemen her yerde aleyhimizde idâre-i kelâm **[395]** edip kabâili aleyhimize teşvîk etmekte kusûr etmemişti." Siyâsetimizi, ricâlimizi, cem'iyetlerimizi, usûl-i idâremizi yeryüzündeki müslümanlarla İngilizce lisânına vâkıf olanların kâffesine fenâ tanıttırmak husûsunda sarf-ı mesâî eden İngiltere her sene bu uğurda binlerce lira sarf etmektedir.

Bu maksadına yegâne âlet olan (*Şark-ı Karîb*) *The Neareast* gazetesidir. Mezkûr gazeteyi kendi polis me'mûrlarıyla Hind müteneffizânına meccânî bir sûrette tevzî' ediyor.

Hindistan'da Cezîretü'l-arab'da ve Mısır'da Urdu, Arabî lisânlarıyla intişâr eden birçok gazetelere aleyhimizde propaganda yapmak için küllî tahsîsât verdiği muhakkaktır.

Bu âna kadar aleyhimize icâd edilen bil-cümle gavâilde İngilizlerin parmağı eksik değildi.

Reşâdiye ve Sultân Osmân dridnotladımızla sâir harb gemilerimizin bu nâzik zamanlarda "örf ve âdet" bahânesiyle zabt edilip parasını da harb neticesine kadar tevkîf olunması ve bizi müdâfaa âletinden mahrûm bırakılması sırf İngiltere'nin aleyhimizde çevirmekte olduğu entrikaların âsârındandır. Bu hakāyıka vâkıf olan Osmanlılar artık bundan sonra gözlerini açıp hakîkī dostlarını tanımışlardır.

Vaktiyle Hindistan'da ve Afganistan'da İngilizler aleyhinde uyanan ve müdhiş bir hâl kesb eden ihtilâlleri bastırmak için oralara hey'et-i nâsıha gönderip Makām-ı Hilâfet'in nesâyıh-ı hayırhâhânesini teblîğ etmekle İngiltere'yi büyük bir felâketten tahlîs ettiğimiz hâlde İngilizler bütün bu iyiliklerimizi unuttular.

Biz hiç şübhe etmeyiz ki İngiltere bu yanlış hareketinden dolayı bilâhare nedâmet edecektir. İngiltere'nin âlem-i İslâm ile olan münâsebeti hasebiyle Makām-ı Celîl-i Hilâfet'le hoş geçinmesi yine kendi menâfii iktizâsındandır. İngiltere'nin bizim hakkımızda fazlaca vehme kapılmasıdır ki kendisine bir çok hatâlar irtikâb ettirmiştir. Bizim en ziyâde muhabbetimize muhtâc olduğu bir zamanda dridnotlarımızı zabt etmesi, bu sebeple bütün âlem-i İslâm'ı aleyhine çevirmesi pek şaşılacak bir siyâsettir. Rusya gibi cihângîrliği gāye-i emel ittihâz eden bir hükûmete İngiltere gibi medenî bir milletin muzâhir olması İngiltere için zarardan başka hiçbir şeyi intâc etmez. İşte bugün güvendiği kuvvetler sukūt ediyor. Fransız orduları perîşân oluyor, Moskof orduları bataklıklara saplanıyor. Yarın İngiltere'nin bir komşusu Almanya olursa, diğer komşusu da Osmanlılar olacaktır. Şu hâlde bize karşı böyle garîb bir vaz'iyet takınmasına yine kendi menfaati nâmına cidden teessüf olunur.

Fransa'ya gelince o zavallılar büsbütün şaşırdılar. Bütün matbûâtında Osmanlılar aleyhinde bir neşriyât tûfânı başladı. Taht-ı esâretlerinde bulundurdukları milyonlarca İslâmın kesb-i istiklâl edeceği, Makām-ı Celîl-i Hilâfet'in kuvvet ve azamet ihrâz edeceği korkusuyla aleyhimizde söylemedik söz bırakmadılar. Pâyitahtları muhâsara olunmaya başladığı hâlde el-ân İslâm husûmetini kalblerinden çıkaramıyorlar.

Beri tarafdan koca Moskof'un hudûdlardaki mağlûbiyetleri, perîşânlıkları memleket dâhilinde ihtilâl ve isyân emâreleri Rusları pek tedhîş etmiştir.

İran kabinesinin tebeddülüyle, şâhın Âzerbaycan kıt'asına ehemmiyet vermesi ve İran notasını müteâkıb Rusya'nın orada tûl müddetten beri bulundurmakta olduğu on iki bin askerini geri aldırması, Rusya'nın İran'daki nüfûzunun mahvolduğunu isbât etmiştir. Bilhassa İran hudûdunda Rusya aleyhinde bir çete muhârebesi başladığını da husûsî mektuplardan öğrenmekteyiz ki bil-cümle bu hâller hep Rusya'nın İran'da ve Kafkasya'da öteden beri müslümanlar aleyhinde tatbîk ettiği sû'-i siyâsetin netâyicidir. Bu dakīkaya kadar kuvveti hakka tercîh etmekle siyâsetlerini bu mihver dâhilinde çevirmek isteyen hükûmetlere karşı cenâb-ı Ahkemü'l-hâkimîn elbette ahz-i intikām edecektir.

سوف ترى اذا انجلى الغبار
أفرس تحتك ام حمار؟!

S[sin]**. M. Tevfik**

YAŞAMAK İÇİN REF'-İ ÂVÂZ EDEN BİR ÜMMET

ÇİN'DE HAREKET-İ İSLÂMİYYE

Târîh-i beşer öyle garâibi ihtivâ ediyor ki, insan nazra-i ûlâda onlara inanacağı bile gelmiyor. Birçok şeyler insana âdetâ hayâl gibi görünüyor. Bir vakitler şân ve şerefleriyle kelimenin bütün ma'nâsınca satvet ve azametleriyle târîh-i beşeriyyetin en parlak sahîfelerini işgāl eden milletlerin yine bir vakit geliyor ki o sahîfelerde nâm u nişânını göremiyoruz; onların yerini başkalarının işgāl ettiğini, onlara âid

sahâif-i târîhiyyenin başka kimselerin mefâhiriyle dolduğunu görüyoruz. Demek oluyor ki: Beşeriyet dâimî bir suûd ve hübût, bir kıyâm ve kuûd karşısında bulunuyor. Tâc-ı zafer bir yerde istikrâr etmeyerek daima dolaşıyor. Nerede bir isti'dâd görürse oraya konuyor. Sünnet-i İlâhiyye bu yolda cârî olmuş ve böylece devâm edip gidecektir.

(سُنَّةَ اللهِ فِى الَّذينَ خَلَوْا [**396**] مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْديلًا)،[1] (وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللهِ تَحْويلًا)،[2] (وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُداوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ)[3]، – قرآن الحكيم.

İslâmiyet geldiği vakit yeryüzünde iki hükûmet icrâ-yı ahkâm ediyordu: Fars hükûmeti, Roma İmparatorluğu. Fakat çok geçmeden bu hükûmetler büsbütün munkarız olmuş, o eski satvet ve azametleri harîta-i âlemden silinip gitmiş, boş kalan yerlerini de hükûmât-ı İslâmiyye işgāl eylemişti. Bu sûretle müslümanlar dünyânın her tarafında râyet-i İslâmiyyeyi temevvüc ettirmişler, çoktan beri zulm ü istibdad altında ezilen ümmetlere rûh-ı adâlet, nesîm-i hürriyyet nefh etmekle onlara tâze bir hayat bahş etmişler, dünyâyı baştan başa feyz-ı İslâm ile nûrlandırmışlardı.

Fakat bilâhare ümmetlerin teâlîsi ümmetlerin inhitâtı hakkında cârî olan kavânîn-i İlâhiyyeye adem-i mütâbaat yüzünden İslâmlar da pek çok mesâibe dûçâr olarak evvelki mecd ü şereflerini zâyi' etmişler, peygamberlerine inanmayan, kitaplarını tahkīr eden yabancıların mahkûm-ı esâreti olup kalmışlar; a'sâr-ı ahîrede ise İslâmların bu mahkûmiyeti bütün ma'nâsıyla kesb-i şiddet ederek dünyânın her tarafında bulunan müslümanların istiklâlleri Avrupalılar tarafından izâle edilmiş, hatta birçok yerlerde bulunan müslümanlar derece-i insâniyyetten bile ıskāt olunmuş, dünyânın en medenî sayılan milletleri elinde mahkûm olan müslümanlar bile insanca muâmele yapılmaktan mahrûm bırakılmıştı.

Müslümanların bu derece zillet ve esâret içinde bulunmaları birçok kimseleri ye'se düşürmüş, müslümanları bu derekeden tahlîs için çalışmanın bî-sûd olduğu kanâatini vermişti. Fakat bütün bu ahvâle rağmen biz yine Müslümanlığın âtîsinden ümîd kesmiyor, bir gün gelip Müslümanlık'la beraber müslümanların da her tarafı istîlâ edecekleri i'tikādında bulunuyorduk. Çünkü yakînen îmân ediyorduk ki: *Kur'ân* hak kitaptır; yine yakînen biliyorduk ki: *Kur'ân-ı* Mübîn ye's ile küfrü bir saymış, rahmet-i İlâhiyyeden ümîd kesmek erbâb-ı dalâlin evsâfından olduğunu tasrîh eylemiştir.[4] (اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ), [5] قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ اِلَّا الضَّالُّونَ)

Bize bu satırları yazdıran şey, son gelen Arabca gazetelerde Çin müslümanlarının Çin hükûmetine takdîm ettikleri müzekkire ile Medîne-i Münevvere'den, o, rahmeten li'l-âlemîn olan Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin ravza-i pâk-i akdeslerini ihtivâ eden belde-i tâhireden bütün âlem-i İslâma karşı yazılan, her tarafta zencîr-i esâretle bağlanmış olan müslümanları fırsattan istifâdeye da'vet eden, o zencîrleri kırıp atmak zamanı hulûl ettiğini haber veren bir mektuptur. Biz şu sırada gerek Çin müslümanlarının müzekkiresini, gerek Medîne-i Münevvere'den âlem-i İslâm'ın fırsattan istifâdeye da'vet olunmasını Müslümanlığın inkişâf-ı âtîsi için bir fâl-i hayr addettiğimizden evvelâ Çin müslümanlarının müzekkiresini, sâniyen Medîne-i Münevvere mektubunun bazı parçalarını müslümanların enzâr-ı intibâhına ber-vech-i âtî arz ediyoruz.

* * *

Bugün ma'mûre-i arzın her tarafında bulunan müslüman kardeşlerimize Çin'de bulunan din kardeşlerinin istikbâllerine âid tebşîrâtta bulunmaya muvaffak oluyoruz.

Ma'lûmdur ki: Çin'de olan müslümanların ekserîsi Çin hükûmetince ma'mûlün-bih olan nizâm-ı atîkın kendilerine yeni bir hayat te'mîn edemeyeceğini, bu nizâm insanların meftûr oldukları fıtrat-ı selîmeye münâfî, muhkemât-ı *Kur'âni*yye ile mansûsun-aleyh olan şeye münâfî olduğunu anlamışlar, hükûmet-i semâviyye (Çin hükûmet-i mutlakası) mahv olup gitmek, hükûmet-i semâviyyenin emrini icrâ etmekte olan hâkimlerin idâresi tahtında bâkī kaldıkça ümmet için güzel bir hayât-ı âliyye doğmayarak hayat ile memât arasında kalacaklarını teyakkun etmişlerdi.

Evet bunu idrâk etmişler ve vatandaşları olan Mançurlar, Tibetler, Moğolların ekserîsi gibi müslümanlar da hükûmetçe ma'mûlün-bih olan kavânîn-i atîkadan inkisâr-ı hayâle uğramışlar, bu kānûnun bekāsı kendilerini yutmak için fırsat arayanların tama'larını izdiyâda bâdî olan za'fı ihbâr eylediğini teyakkun etmişlerdi. İşte bunun içindir ki: Hükûmet-i semâviyyeyi cumhûriyete kalb eden o inkılâbı meydâna getirmek için müslümanlar da vatandaşlarıyla beraber müttefikan çalışmaktan imtinâ' etmemişlerdi.

Müslümanlar da istemiş oldukları bu maksadın husûlü için bu uğurda çalışan vatandaşlarıyla beraber çalıştılar; cumhûriyet tarafdarlarının tahammül ettikleri mihen ü meşakkate, lâzım gelen fedâkârlığa, muâvenete müslümanların çokları da tahammül ettiler; kendileri için bu inkılâbdan terettüb edecek semereyi nazar-ı i'tibâra alarak sabır ve metânet gösterdiler.

O zaman gazetelerin vasf ettikleri vechile bu inkılâb tamâm oldu; pek uzun zamanlar mechûliyet, esâret, cehâlet içinde kalmış olan Çin artık pek yüksek bir hayata erişiyor, pek büyük emeller düşünmeye başlıyordu.

O uzak memlekette olan müslüman kardeşlerimizin ahvâlinden anlayabilmiş olduğumuz şeyler; kendilerini, esbâb-ı terakkī ve saâdeti elde etmek için müşevvık olan sa'y ü himmetlerin pek azîm olduğunu gösteriyor.

İnkılâbdan sonra oradaki müslümanlar büyük bir cem'iyet teşkîl etmişlerdi; bu cem'iyette bulunan her ferd, bir vilâyet müslümanlarını temsîl ediyordu. Bu cem'iyet Çin müslümanlarının yeni hükûmetten taleb edecekleri metâlibi ihtivâ edecek olan bir müzekkire hazırlayacak, ve bunu müslümanlar nâmına hükûmete takdîm edecek idi.

[397] Hakîkaten cem'iyet vazîfesini îfâ etti; mevâdd-ı âtiyyeyi muhtevî bir müzekkire, bir takrîr hazırlayarak onu hükûmete arz eyledi; hükûmet de bu takrîri hüsn-i kabûl ile telakkī ederek bu metâlibin kâffesini tenfîze şürû' etti.

[1] Ahzâb, 33/62.
[2] Fâtır, 35/43.
[3] Âl-i İmrân, 3/140.
[4] Yûsuf, 12/87.
[5] Hicr, 15/56.

Çin müslümanlarının hükûmet-i cumhûriyyeden istedikleri şeyler ber-vech-i âtîdir.

1- Çin müslümanlarının kâffe-i muâmelât-ı dîniyyesine bakmak, ihtiyâcât-ı şer'iyyelerini görmek için makarr-ı hükûmette bir meşîhat-i İslâmiyye te'sîs etmesi Çin hükûmeti üzerine terettüb eden bir vecîbedir.

Şeyhülislâmın riyâseti altında müslümanlara mahsûs bir meclis-i şer'î, bir evkāf-ı İslâmiyye idâresi, dürûs-i dîniyye için muallimîn, bir fetvâ emîni ta'yîn etmek de lâzımdır.

Çin'deki memâlik-i İslâmiyyenin her tarafında bulunan kādîlerin, müftîlerin, mescidlerde olan meşâyihin, muallimînin, evkāf-ı İslâmiyye müdîrlerinin azl ü nasbı şeyhülislâma mahsûstur; şeyhülislâmın intihâbı da Çin müslümanları arasında umûmî bir kur'a vâsıtasıyladır. Çin'deki İslâm merkez-i vilâyetlerinin hepsinde bir hâkim-i şer'î bulunacaktır.

2- Bütün Çin müslümanlarına kelimenin en vâsi' ma'nâsıyla bir hürriyet-i dîniyye bahş olunmak, şuûn-ı dîniyyelerini idâre, dinine müteallik olan tasarruf-ı mutlak hakkına mâlik olmaları lâzımdır.

3- Dînî mekteplere müdâvim olan umûm talebe ile idâre-i şer'iyyede muvazzaf olanların hizmet-i askeriyyeden ma'füv olmaları lâzımdır.

4- Müslümanların, istedikleri zaman, diledikleri yerde mekâtib, dînî müesseseler, dârülacezeler te'sîs etmek hakkına mâlik olmaları lâzımdır.

5- Her yerde her zaman müslümanların iâneler cem' etmeleri; medâris, müessesât-ı dîniyye, mescidler vücûda getirmelerine müsâade edilmesi lâzımdır.

6- Hükûmetin evkāf-ı İslâmiyyeye, efrâdın emlâki gibi muâmele etmemesi, belki mecûsîlerin ma'bedlerine mahsûs olan evkāf gibi evkāf-ı İslâmiyyenin de vergi tarhından ma'füv bulunması, bunlardan hâsıl olacak semere ve bunları idâreyi şart-ı vâkıfa göre yapmak; bunlardan hâsıl olan galleyi şart-ı vâkıfın istediği yere sarf etmek ve bunların hepsi de şeyhülislâmın taht-ı idâresinde Pekin'de teessüs edecek olan Evkāf İdâresi vâsıtasıyla olmak lâzımdır.

7- Mecûsîlerin rüesâ-yı rûhâniyyesinin istifâde ettiği imtiyâzâtın kâffesini eâzım-ı müslimîne de i'tâ etmesi, rüesâ-yı mecûsiyyeye yapmış olduğu muâmele-i cemîleyi aynıyla müslümanlarınkine de yapması Çin hükûmetine lâzımdır.

Binâenaleyh edyân-ı mecûsiyye rüesâsına mürettebât-ı şehriyye takdîrine başladığı zaman ulemâ-yı İslâm, kezâlik mehâkim-i şer'iyye muvazzafları için de aynı mürettebâtı takdîr etmek Çin hükûmetine vâcibdir.

8- Çin hükûmeti tarafından elbise ve ziyy-i kadîmin tebdîline müte'allik çıkacak olan evâmir ile amel etmekten Çin müslümanlarını afvetmek vâcibdir.

9- Hükûmete, müslümanların memâlik-i ecnebiyyede seyâhat etmelerini men' etmemesi, belki de seyâhat, yahud edâ'-i farîza-i hac maksadıyla sefer kasd edenlere yolda sühûlet göstermesi, Çin'in büyük kasabalarında hatta Hicâz'da –huccâcın, seyyâhın râhatını te'mîn ve muhâfaza etmek için– Çin hükûmetine âid konsoloslar bulunmak lâzımdır. Nasıl ki hükûmet-i Osmâniyye ile husûsî bir ittifâk akd etmek ve bunun muktezâsı olarak her iki hükûmetin memleketlerinde konsolos ve sefâret te'sîsi hakkına mâlik olması, müddet-i seferin cevâzını altı aydan bir seneye kadar uzatması da lâzımdır.

10- Gerek parlamento, gerek devâir-i sâirenin hepsinde vükelâ, meb'ûsân intihâbında Çinlilerin mâlik olduğu hukūkun kâffesinden müslümanların intifâ' etmesi lâzımdır.

11- Hukūk ve vâcibâtın hepsinde müslümanlar ile sâir vatandaşları beyninde müsâvât bulunmak lâzımdır.

12- Matbaalar, mütâlaa mahalleri te'sîs etmekte; gazeteler, resâil-i mevkūte neşr etmek husûsunda müslümanların hürriyet-i tâmmeye nâil olmaları lâzımdır.

13- Müslümanlar isti'dâdlarına göre merkez-i hükûmetteki vezâiften bir vazîfe ile muvazzaf olmak hakkına mâlik olmaları lâzımdır.

14- Hükûmetin Çin mekteplerine ihsân ettiği gibi mekâtib ve medâris-i İslâmiyyeye de iânâtta bulunması lâzımdır.

15- Hükûmet, resmî mekteplerine müslüman talebesini kabûl etmesi, ve o mekteplerden çıkanları tevsî'-i ma'lûmât ve tekemmülleri için kendi parasıyla Amerika mekteplerine göndermesi lâzımdır.

16- Silk-i askerîye giren müslümanların şeâir-i dîniyyesine hürmet ve riâyet etmesi, ferâiz-ı dîniyyelerini hakkıyla îfâ etmeleri için teshîlât göstermesi hükûmete terettüb eden bir vecîbedir.

17- Hükûmetin askerî mahallerde mescidler te'sîs etmesi, terakkī husûsunda vatandaşlarının mâlik olduğu imtiyâzâta müslüman zâbitlerinin de nâil olmaları lâzımdır.

18- Asâkir-i İslâmiyyenin Ramazân ayını evlerinde ehl ü ıyâlleriyle beraber geçirmelerine hükûmetin müsâade etmesi vâcibdir.

İşte Çin'de bulunan din kardeşlerimiz hükûmetlerinden bunları taleb etmişler, hükûmet de taleblerini is'âf ile cevâb vermiştir.

Şübhe yok ki: Müslümanlardan bir ümmet tarafından meydâna gelen şu hareket-i cedîde, müslümanların inşâd ettikleri şu hayât-ı âliyye, bütün kulûb-i İslâmiyyeyi meserretlere gark edecek, son zamanlarda âlem-i İslâma yağan musîbetlerin te'sîriyle azâb içinde çırpınan sadrlara inşirâh verecektir.

Nasıl mesrûr olmayız ki: Yaşamasını takdîr etmiş, terakkī yoluna bütün kuvvetiyle atılmış, kuvvetli ve ulüvv-i şân sâhibi bir millet olmak için lâzım gelen bütün vesâili istihzâr ile uğraşan bir ümmet görüyoruz.

Şurası da hâtırdan çıkmamak lâzımdır ki: Çin müslümanları bu gibi mutâlebâtta bulunmak hakkına nâil olabilmek için çalışmakta kusûr etmemişlerdir. Çünkü servetlerini tenmiye edecek, kuvvetlerini yükseltecek olan mesâil-i iktisâdiyyeye pek büyük bir ehemmiyet vermişler, bundan evvel pek çok şirket ve müessesât-ı sâire vücûda getirmişlerdi. Çin müslümanlarının şimdiki hareketi ise sırf hürriyetten istifâde ve hayât-ı ictimâiyyelerini en metîn esâslar üzerine rabt etmektir.

Muhakkak olarak bilinmelidir ki: Çin müslümanları göstermiş oldukları cihâd, sebât, ittihâd sâyesinde pek yakın bir âtîde ümem-i İslâmiyyenin en azîzi, bu asırdaki müslümanların en yükseği olacaklardır…"

Şimdi de Medîne-i Münevvere mektubunu görelim: **[398]**

MEDÎNE-İ MÜNEVVERE'DEN ÂLEM-İ İSLÂM'A HİTÂB

MÜSLÜMANLAR UYANIN! FIRSAT BU FIRSATTIR!

Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Peygamberî tarafından bâlâdaki ünvân ile bütün âlem-i İslâm'a tevcîh olunan hitâbede: Evvelâ fırsat zamanı geldiği, ve bu fırsatın kaçırılmaması haber veriliyor. Sonra uzun uzadıya âlem-i İslâm'ın başında dönen felâketlerin esbâbı teşrîh olunuyor: Müslümanları uyutmak, birbiriyle boğuşturmak, bu sûretle bulanık suda balık avlamak için gerek Meşrûtiyet'ten evvel, gerek sonra düşmanların ne gibi desîselere mürâcaat ettikleri, Meşrûtiyet'ten sonra Bosna Hersek vak'ası, Trablusgarb mes'elesi, Balkanlar muhârebesi ne gibi esbâb dâhilinde meydâna geldiği îzâh olunuyor; müslümanların başında kendilerini idâre edecek kimseler bulunduğu takdîrde müslümanların pek mühim hârikalar meydâna getireceği zikrolunduktan sonra deniyor ki:

"Ey maâşir-i müslimîn! Bizim için İslâm'dan başka emîr yoktur; o İslâm ki: Dinden, ictimâ'dan maksûd olan ma'nâya münâfî da'vâların hepsini ibtâl etmiştir; binâenaleyh bizim cinsiyetimiz, bizim râbıtamız, bizim câmiamız ancak ve ancak İslâmdır. Bu uğurda Türk, Arab kardeştir; Türkün Araba, Arabın Türke karşı tefâhur etmesi câiz değildir…

Binâenaleyh üzerimize vâcib olan, kelime-i müslimîni tevhîd ile düşündüğümüz gāyeye vusûlü taht-ı imkâna almak uğurunda bütün varlığımız ile çalışmaktır. Böyle olmadıkça bizim için bekā yoktur…

Ey müslümanlar! Artık şimdiye kadar pûyân olduğunuz derin uykudan uyanmanız lâzımdır. Dehrin korkunç sadâlarını, sayahât-ı müdhişesini işitip dururken hâlâ ne zamana kadar bu uykuda devâm edeceksiniz?

Ey âlem-i İslâm! Fırsat geldi, sakın bu fırsatı elden kaçırmayasınız! Sonra mes'ûl olursunuz! Kelimenin bütün ma'nâsıyla müslüman olunuz, yoksa mücerred dîn-i İslâm'a intisâb ile değil… Çünkü İslâm'ın muktezıyâtıyla amel etmeksizin kuru kuruya Müslümanlık da'vâsında bulunmak hiçbir, fayda te'mîn etmez; belki bu fiilinizle çok defa İslâmiyet'i lekelemiş olursunuz ki buna ne aklınız râzî olur, ne vicdânınız…

Ey âlem-i İslâm! Selefiniz gibi olun; hâlinizi onların hâliyle mutâbık kılmaya çalışın; fırsat düşmüş iken insâniyete lâyık olmayan bu zillet ve meskenetten sıyrılıp çıkın; şurasını iyi biliniz ki: El-ân bulunduğumuz hâl-i sefâlet-iştimâlde kalmamayı Müslümanlık üzerimize vâcib kılmış, süflî bir sûrette değil, belki pür-şân ü şeref âlî bir hayat yaşamamızı kat'î olarak bize emretmiştir. Acaba biz bugün o emrin muktezâsıyla âmil miyiz?

Ey âlem-i İslâm! Artık uyanın, gözünüzü açın, uyku zamanı çoktan geçti. Şimdi geçenleri düşünerek mâ-fâtı tedârik etmek zamanı geldi. Ben zannetmem ki: –eğer sizde hayattan eser kalmış ise– mevcûdiyetinizi muhâfaza etmek için üzerinize terettüb eden vecîbeyi anlamış olmayasınız!…"

* * *

İşte cerâid-i Arabiyyede Çin müslümanlarına âid görmüş olduğumuz ma'lûmât ile Ravza-i pâk-i hazret-i Nebevînin bulunduğu belde-i tâhireden bütün âlem-i İslâm'a karşı vukū' bulan hitâbe-i intibâhı bâlâya hülâsaten derc ettik. Zâten bizim o derece kanâatimiz var ki: Âlem-i İslâm, muhakkak sûrette, her tarafta kendisini demir çenberlerle ihâta eden zulüm ve istibdadı devirecek, zillet ve esâret boyunduruğunu atacaktır. İslâm zelîl ve hakīr olmak, zillet ve meskenet içinde esâretle yaşamak için değil belki Müslümanlığa yakışan bir şân ü şerefle yaşamak ve Müslümanlığın ulviyetini her tarafa eriştirmek için halk olunduğunu anlamışlar; ve bunu da bil-fiil cihâna isbât edeceklerdir.

Zâten bir müslüman nasıl olur da zillete, meskenete, munkād olur? Nasıl olur da peygamberlerine inanmayan, kitaplarına ihtirâm etmeyen milletlerin elinde mahkûm olarak yaşamaya râzı olur ki *Kur'ân*: [1](وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِه وَلِلْمُؤْمِنِينَ...) buyuruyor! Müslümanlar için böyle bir hayata râzı olmaktan ise müslümana yakışır bir sûrette terk-i hayât etmek bin kat hayırlıdır. Öyle ya, yevm-i âhirete îmânı olan bir müslüman kitâbını tahkīr eden bir milletin esâreti altında zillet ve meskenetle yaşamayı nasıl olur da ölüme tercîh edebilir? Bir müslüman için bu kābil midir? Meğer ki onun hissi ölmüş, kalbinde Müslümanlık eseri kalmamış; behâim idâdına geçmiş bulunsun!

Binâenaleyh şimdi biz de hâtime-i makāl olarak Şeyh Muhammed Abduh merhûm ile beraber diyeceğiz ki: Rahmet-i İlâhiyye kapıları müslümanlara açıktır. Onlara girmekten başka bir şey lâzım değil; rûh-ı İlâhî başlarında vezân olup duruyor, o nefha-i inâyeti tenessüm etmekten başka bir harekete ihtiyac yok; fırsatlar birbirini vely ederek onlara dest-i imdâd uzatıyor; bu meskenetten kurtulmalarını, bu derin uykudan uyanmalarını ihtâr ediyor; mecd-i kadîmlerini ele geçirmek, evvelki mertebelerine yükselmek için yapacakları iş ise râbıta-i ittihâdı tahkîm ederek milleti i'lâdan ibâret olan maksad-ı müştereke el birliğiyle çalışmaktan ibârettir. Bu ise bir kere aralarında râbıta-i dîniyye teeyyüd ettikten sonra en kolay iştir.

Artık ellerindeki Furkān-ı Mübîn: "Yeis erbâb-ı dalâlin evsâfındandır." dedikten sonra me'yûs olmaya, Hak'tan ümîdi kesmeye bir sebeb tasavvur olunabilir mi? Rüşd ile gayy arasında bir münâsebet bulunabilir mi? Haktan sonra dalâlden başka ne vardır? Müslümanlar arasındaki erbâb-ı ye's ve kunûtun artık şâyân-ı kabûl bir ma'zereti olabilir mi? O hâkimiyet-i sâbıkadan, o siyâdet-i ulyâdan sonra ecânibe karşı bu ubûdiyet-i sâfileye râzı olup duracaklar mı? Zillet içinde, sefâlet içinde, fakr u ihtiyac içinde, hasm-ı zâlimin gûnâgûn hakāretleri içinde geçtikten sonra bu hayattan ne bekliyorlar? Sa'y ü himmeti bırakmışlar, kemâl-i sekînet ile oturuyorlar öyle mi? Halbuki muhîtleri ecnebî hâkimlerden, felâketlerine sevinen düşmanlardan, hareketlerini takbîh eden sersemlerden, her hasletlerini teşnî' eyleyen denîler-

[1] Münâfikûn, 63/8.

den müteşekkil. Bunlar durmayıp **[399]** müslümanları akılsızlıkla, kābiliyetsizlikle ithâm ediyorlar, ümem-i sâire sınıfına girebilmeleri muhâlâttan olduğuna hükmeyliyorlar.

İnsan bütün hasâis-ı insâniyyeden tecerrüd etmedikçe bu kadar zillete, bu kadar hakārete nasıl katlanabilir? Unutuyorlar mı ki: Bir zamanlar akvâmın kurretü'l-uyûnu idiler. Husûsiyle aradan o kadar uzun müddet geçmedi, târîhler ortadan kalkmadı, âsâr büsbütün münderis olmadı, şevket-i müslimîn ise tamâmıyla rûy-ı zemînden silinmedi. O hâlde hâlâ bu zillet ve meskenete katlanıp durmak neden ileri geliyor?

Aksekili Ahmed Hamdi

İNGİLTERE VE MISIR

Otuz üç seneden beri İngilizin pençe-i istibdadında, kabza-i teshîrinde inleyen biz Mısırlılar nihâyet İngiltere'nin – bir gaflet-i siyâsiyye neticesi olarak– kendisini hâviye-i izmihlâle doğru sürüklediğini görmeye muvaffak olduk ki … Bu, bizim alevlenen kalblerimiz üzerine serpilen bir zülâl-i rahmettir. Çünkü biz bu otuz üç sene zarfında İngiltere'nin tahammül-fersâ mezâlimini çektik, insâfsızcasına bî-nihâye vahşetlerine uğradık. Onların te'sîr-i cânhırâşıyla bütün ömrümüz mâtemler içinde geçti. Şimdi bunları serd ettiğimiz anda Avrupa'nın o gözleri kamaştıran medeniyetinin hakîkatini ve iç yüzünü görüyor; onun ne kadar sezâvâr-ı tel'în ve nefrîn olduğunu anlamış oluyoruz.

Ma'lûmdur ki ebnâ-yı Nîl arâzî-i Mısriyyenin o feyyâz ve lâ-yetenâhî hazâin-i servetiyle yaşayan bir millettir. Bu milletin ekseriyet-i mutlakası İslâm'dır ve dinine pek sıkı bir sûrette mürtebıt, an'anât ve âdât-ı milliyyesine pek sâdıktır.

İşte bu millet 1882 sene-i mîlâdiyyesinde Urâbî denilen bir türedinin hamâkat ve mel'anetine dûçâr olarak o hâin-i vatanın kazdığı hufre-i sefâlet ve esârete düştü. Urâbî, Mısırlıların safvet ve samîmiyetlerinden istifâde ederek kendisini bir halâskâr olarak tanıttırmaya muvaffak olmuş bir alçaktır ki onu Mısır ve İslâm târîhi ilelebed la'net ile yâd edecektir. Çünkü bu adam memleketin dâhilinde bir kargaşalık icâd ederek ve İngilizlerin Mısır'ı işgāl-i askerîlerine almak için her türlü esbâb ve vesâitı hazırlamış idi.

Zâten İngiliz emperyalizm siyâsetinin esâsı: Evvelâ tefrika, fitne ve fesad hazırlamak, ba'dehû peyderpey oraya vaz'-ı yed etmektir. İşte İngilizler bu fırsatı zâyi' etmediler, Urâbî'nin kıyâmını müteâkıb İskenderiye'yi bombardıman ve askerlerini karaya çıkararak Kāhire'ye doğru ilerlediler. Tellü'l-kebîr'de Urâbî'nin askerlerine mülâkī oldular ise de her türlü esbâb-ı müdâfaadan mahrûm olan bu zavallılar hemen firâra koyuldu ve ekserîsi İngilizlerin kurşunuyla şehîd oldular. Bunun üzerine İngilizler Kāhire'ye dâhil oldular. Artık Mısır'ın istiklâli pâymâl edilmişti. Ümmü'd-dünyâ'nın hukūk ve haysiyeti çiğnenmişti, fellâhın râhatı münselib, Mısır'ın muhrık güneşi altında terleyerek, yanarak kazandığı altunlar İngiltere'nin refâh ve saâdeti için gitmeye mahkûm olmuştu. Elhâsıl bir İslâm memleketinin şânlı sahâif-i müşa'şaa-i târîhiyyesine siyâh ve kanlı sahîfeler ilâve edilmiş, Mısır'ın mevcûdiyet-i hayâtiyyesi tekfîn olunmuştu.

Bu târîh-i meş'ûmun başladığı günden beridir ki İngilizler o zavâllı fellâhı siyâset-i fütûhâtkârânelerine bir âlet ittihâz etmeye başladılar, Sudan'ı İngilizlere hediye etmek için yüz binlerce Mısırlı o cehennemî buk'alarda heder oldu. Muhammed Ahmed el-Mehdî'nin livâ-yı istiklâli altında toplanan o zavâllı Sudanlılar memleketlerinden muhteris ecnebîleri tard etmek uğrunda mahv u nâbûd oldular, hem de dindaşları Mısırlıların eliyle ….

Mısır'ın feyyâz hazâin-i serveti İngilizlerin dest-i teaddî ve tecâvüzüne geçti, bîçâre fellâhlar aç ve bîilâç kaldılar. Bundan mâadâ sanki Mısır'ı tedhîş eden Urâbî hâdisesi kâfî değilmiş gibi bir de Denşvay hâdisesini icâd ettiler. Bu sefer mü'minlerin secdegâhı İngilizlerin çamurlu kunduralarıyla çiğnendi. Harîm-i Beytullâh mü'minler için bir zindân yapıldı. On on beş ma'sûm, evlâdlarının, zevcelerinin önünde salben i'dâm edildiler. Elli, altmış müslümanın bazısı kırbaçların altında vücûdlarından kanlar fışkırarak teslîm-i rûh ettiler. Bunların hepsi bir İngilizin hâtırı içindi. Evet güvercin saydına çıkan serhoş bir İngiliz Denşvay etrâfında güvercin sayd edeceğine bir müslüman kadınını hedef-i dâne-i taarruz ederek Denşvay'ın harmanlarını yakarak icrâ-yı keyf etmesine daha doğrusu vahşî istibdadına dayanamayıp onu men' etmeye kalkan ahâlinin karşısında firâr ederken müdhiş bir darbe-i şemse ma'rûz kalarak helâk olmasından ileri geliyordu ki … Bu fezâat, bu vahşet Mısır'da dehşet ve korku ile karşılanacağına bilakis derin bir eser-i intibâh uyandırdı. Kahramân vatanperver Mustafa Kâmil Paşa ile etrâfında toplanan ketîbe-i vataniyye artık var kuvvetiyle çalışmaya başladı. Bu hamiyetli kitlenin mesâîsi pek az bir zaman zarfında Mısır'da umûmî bir intibâh cereyânı tevlîd etmiş idi. Bunun üzerine İngilizler o müebbeden mahbûsiyete mahkûm olanları tahliyeye mecbûr oldular ve pek büyük bir telâşa düştüler. Çünkü bu umûmî intibâh onların mevcûdiyetleri için pek tehlikeli idi. Bu sebebden dolayı İngilizlerin yegâne gāyesi bu intibâhı boğmak ve mümkün olduğu derece Mısırlıları köreltmek idi. Hemen fırka-i ahrârı ezdiler ve maârifi öldürdüler. Ticâret ve sanâyi'-i milliyyeyi kökünden süpürdüler. Müslümanlardaki fezâil-i **[400]** ahlâkıyyeyi mahvetmek için ne lâzımsa yaptılar.

Zannederim ki Mısırlıların İngiltere'ye karşı ne şekilde mütehassis oldukları îzâhât-ı sâbıkamdan müstebândır. Bu sebebden dolayı i'lân-ı harb etmelerini müteâkıb büyük bir telâşa düştüler.

Mukaddemâ Mısır'ın bîtaraflığı i'lân edilmiştir ki o vakte değin İngilizler harb-i umûmîye iştirâk etmemişlerdi. Fakat İngiltere harbe iştirâk eder etmez hükûmet-i Mısriyye "Mısır'a vukū' bulacak her tecâvüzü def' etmek için İngiltere'ye muâvenet yani ordusunun mürûruna müsâade ile donanmasından istifâde etmek için her türlü teshîlâtı ibrâz etmeyi" taht-ı karâra aldı.

Bunun üzerine hıtta-i Mısriyyede bulunan Alman ve Avusturya sefâin-i ticâriyyesinin 12 saat zarfında İngiliz kuvâ-yı bahriyyesi kumandanlarına taahhüdât-ı lâzımeyi verdikten sonra derhâl Mısır limanlarını terketmelerini iş'âr etti. Hükûmet-i Mısriyye "İngiltere, Avusturya ve Almanya i'lân-ı harb ettiğinden dolayı bu karârı ittihâz ettiğini" beyân

etmekten hiç çekinmemiştir. Yani Mısır hükûmeti Avusturya Macaristan ve Almanya hükûmetleri ile hâl-i harbdedir.

Bu ise Mısır'ın vaz'iyetine külliyyen muhâliftir. Mısır istiklâl-i dâhilîsine mâlik bir vilâyet-i Osmâniyyedir. İngilizlerin ise Mısır'da hiçbir hakk-ı meşrû'ları yoktur. Fakat İngiltere'nin düstûr-ı siyâsîsi

"Zaîfi boğmak ve kavîden kaçmaktır."

Bâ-husûs ki karşısına hiç kuvvetli bir muârız çıkmadığından o Mısır'da fevka'l-kānûn fâil-i mâ-yeşâ' oldu. Bedîhîdir ki hukūk-ı düvelin birer ürcûfe, mukāvelât-ı siyâsetin birer ül'ûbe olduğu bu zamanda İngiltere'den meşrû' bir dâirede hareket etmeyi beklemek abestir. Zâten İngilizler İskenderiye'de ve mevâkı'-ı sâirede istihkâm inşâsına, hendekler hafrına toplar yerleştirmeye, İskenderiye'yi çoluk çocuktan ve kadınlardan tahliye etmeye başlamışlardır. Hindistan'dan kırk bin asker getirileceği tahakkuk etmiştir ve bir takım derbeder Yunanlılar âtıl İtalyanlar muhâfaza-i âsâyiş için polis ta'yîn ediliyorlar. Bunların Mısırlılardan olmadığı câ-yı dikkattir. Fakat ma'lûm ya İngilizler Mısırlılardan emîn değillerdir ve olamazlar. Bu da pek tabiî bir mes'eledir.

Fakat bütün bu tedâbîr hangi düşman ile pençeleşmek için ittihâz olunuyor. Bu dakīk bir noktadır. Âdetâ nâ-kābil-i hall bir muammâdır. Çünkü Mısırlılara karşı olan emniyetsizlik ve korku bu kadar istihzârâta bâis olamaz. Evet millet-i Mısriyye ne kadar müteheyyic, ne kadar İngiliz aleyhdârı olursa olsun o zavâllının kanatları kırılmış ve kendi kendine bir iş göremeyecek bir hâle gelmiştir. Onun serveti ve kuvveti o muhteris müstebidlerin yed-i teaddîsindedir. Vâkıâ bu gibi ahvâlde "mu'cizeler"in vukûa gelmesi muhtemeldir. Fakat bu oldukça müsteb'addir.

Eğer bu istihzârât Almanya ve Avusturya ile muhârebe etmek için yapılıyorsa bu da gayr-i vâriddir. Çünkü gerek Mısır askeri, gerek Hindistan askerleri her türlü kıymet-i harbiyyeden mahrûmdur.

Acaba .....

Gelelim ahvâl-i hâzıra-i dâhiliyyeye:

İ'lân-ı harbin birinci günlerinde her şey bahâlılaştı. Bankalar ashâb-ı mürâcaâta karşı kapılarını kapadı.

Bunun üzerine mevâdd-ı gıdâiyyenin hârice irsâli men' olundu. Hâcât-ı zarûriyyeye bir fiyât-ı kānûniyye vaz' etmek için komisyonlar teşkîl olundu. Fakat her türlü tedbîre rağmen fiyâtların irtifâından herkes müştekîdir. Fukarâ ve mütevassıt tabaka pek müdhiş muzâyaka çekmektedir.

Trenlerin ekseri durdurulmuş ve bazı mevâki'de taklîl olunmuştur. Posta, telgraf ve telefon müdhiş bir sansürün taht-ı murâkabesindedir.

Hükûmet-i Mısriyyenin karârı mûcebince idâre-i örfiyyenin i'lânı İngiltere kuvâ-yı askeriyyesinin kumandanı General Culyan'ın yedinde oldu.

Hülâsa: Bütün Mısırlılar İngiltere aleyhindedirler. Bu hissi son hâdise-i iğtisâb daha doğrusu İngiltere'nin son korsanlığı takviye ve teşdîd etmiştir. Herkes bir meded-rese, büyük mu'cizeler yapan bir müncîye, bir halâskâra intizâr ediyorlar. Bütün emeller buna ma'tûftur vesselâm.

Muharrirîn-i Mısriyyeden

Abdülganî Said

MATBÛÂT

İNGİLTERE VE ÂLEM-İ İSLÂM

Viyana'da çıkan *Neues Wiener Tagblatt* gazetesinden:

"Fransızların Ruslardan muâvenet görecekleri hakkındaki ümîdleri Rusların ric'ati ile yıkılmıştır. Yine bu derece-i ehemmiyyette bir vak'a da İngilizlerin Osmanlı drednotlarını zabt eylemesidir ki İngiltere'nin ne derece korktuğunu gösterir. Bu drednotlar Türklerin ve umûmiyetle İslâmların âdetâ mihrâb-ı mukaddesi olmuştu. Keyfiyet-i musâdere Hindistan'a varıncaya kadar sû'-i te'sîr hâsıl eyledi." **[401]**

İSLÂMIN BAŞ KALDIRACAĞI ZAMAN GELDİ

Tasvîr-i Efkâr refîkımızın başmakālesinden:

"Avrupa'nın altını üstüne getirmekte olan umûmî harbin te'sîri yalnız Avrupa'ya münhasır değildir. Bu harb, pek uzun senelerden beri çenberler içinde sıkışıp kalan İslâm nazarında İlâhî bir adâletin tecellîsidir. Bu âlî tecellî önünde İslâm'ın da artık başını kaldıracağı; "Ben de insanım, benim de mevcûdiyetim ve binâenaleyh benim de mevkiim vardır." diyeceği sıralar geldi. Dünyâyı biri birine katan bu hercümercin büyük neticelerinden birini de hiç şübhe yok ki bu yolda zuhûr ederek yavaş yavaş gözleri kamaştıracak kadar yükselecek olan tecellîler teşkîl edecektir."

FRANSA MEDENİYETİ MÜDÂFİ'LERİNİN MAHCÛBİYETİ

Taht-ı esâretlerinde inleyen milyonlarca müslümanın yegâne istinâdgâhı olan makām-ı Hilâfet-i uzmânın muhâfaza-i haysiyyet ve te'mîn-i istiklâl uğurundaki fedâkârlıklarına, teşebbüsâtına karşı pür-gazab feverân eden, mücâhidîn-i muhterememize ağıza alınmayacak sözler söylemekten çekinmeyen Fransızların bu münâsebetsiz hareketlerinden münfail olan "*Tanin*" refîkımız diyâr-ı İslâmiyyede Fransız medeniyetini neşr ve müdâfaa edenlerin kalblerine tercümân olarak diyor ki:

".. Düşmanlarına karşı bile kullanmadığı müstehcenâtı bizim hakkımıza hiç de esirgemeyerek ibzâl etmesi emîn olsun ki bu memlekette Fransız medeniyetini her şeye karşı müdâfaa etmek isteyenleri büyük mahcûbiyetlere uğratan bir hâdise ve bidâyet-i harbden beri Fransızlara karşı teveccühten başka bir şey göstermemiş olan Türk matbûâtı için de acı bir derstir."

İ'TİLÂF-I MÜSELLES'İN GĀLİBİYETİ ÂLEM-İ İSLÂM İÇİN FELÂKETTİR

Budapeşte'den *Neue Freie Presse* gazetesine iş'âr ediliyor:

Kont Andraşi, Macar *Hirlap* gazetesinde hükûmet-i Osmâniyyenin vaz'iyeti hakkında neşr eylediği bir makālede diyor ki: "Hükûmet-i Osmâniyyenin mevkii bizim tarafımızdadır. Hükûmet-i müşârunileyhâ ile Avrupa-yı Vustâ hükû-

metleri arasında bir iştirâk-i menâfi' mevcûddur. Bu iştirâk-i menâfi' mezkûr hükûmetlerin müştereken hareket etmelerini istilzâm eylemektedir. Bizim muzafferiyetimiz hükûmet-i Osmâniyye için tehlikeli olamaz. Biz muzaffer olursak hükûmet-i Osmâniyye ile hem-hudûd olmayan iki hükûmetin kuvvetleri tezâyüd etmiş olacaktır. Rusya İslâmların dâimî bir düşmanıdır. İngiltere evvelce hükûmet-i Osmâniyyeyi himâye ediyordu. Fakat Kral Edward'ın mevki'-i iktidâra geçtiği zamandan beri İngiltere'nin hükûmet-i Osmâniyyeye karşı olan bu vaz'iyeti değişti. Mısır ve Hindistan'ın hâkimi olan İngiltere bu iki kıt'ayı Arabistân ile birleştirmek emelindedir. İngiltere bu tasavvuruna muvaffak olursa netice âlem-i İslâm için pek vahîm olur. Şu hâlde Kap arâzîsinden Mısır'a ve Kāhire'den Hindistan'a kadar imtidâd eden memleketler İngiltere'nin yed-i hâkimiyyetine geçmiş bulunacaktır. Hükûmet-i Osmâniyye ise şimdiye kadar bu tehlikeden yalnız iki hey'et-i düveliyye arasında mevcûd rekābet ile kurtulabilmiştir. Halbuki yalnız rekābetten istifâde esâsına müstenid bir politikanın bekāsı kābil olamaz. Ancak vasatî Avrupa hükûmetlerinin Rusya ve İngiltere üzerine gālibiyetleri hükûmet-i Osmâniyyenin hakīkī istiklâlini te'mîn edebilir. Bizim menâfiimiz hükûmet-i Osmâniyyenin hakīkī sûrette kesb-i kuvvet etmesini istilzâm eylemektedir. Rusya'nın kendisinden mürûr-ı zaman ile zabt ettiği arâzîyi istirdâd edecek olan kuvvetli bir hükûmet-i Osmâniyye Avrupa-yı Vustâ muvâzenesinin teessüsüne hâdim olacaktır. Hükûmet-i Osmâniyye İ'tilâf-ı Müsellese dâhil olacak olursa mevki' ve vaz'iyetini muhâfaza ve müdâfaa edemez. Fakat Almanya ve Avusturya'nın muzafferiyeti hükûmet-i Osmâniyyeye Bahr-i Siyâh'tan Kafkasya ve Bahr-i Ahmer'e kadar hükmettirebilecektir. Hükûmet-i Osmâniyye, Romanya ve Bulgaristan ile ittifâk edebildiği takdîrde İstanbul için şimdiye kadar hiçbir zaman vücûda getirilmemiş olan metîn bir kal'aya mâlik olacaktır. Bâlâda verilen îzâhât hükûmet-i Osmâniyye'nin menfaati Avusturya ve Macaristan tarafında olduğunu vâzıhan irâe etmektedir."

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

Harbiye Nezâreti'nin Müslümanlığın Şân ve Şevketini Yükseltecek Teşebbüsâtı – İslâmiyet'in teâlî-i şân ve şevketi ve Osmanlılığın te'mîn-i selâmet ve satveti ümniyesine ma'tûfen Harbiye Nezâreti'nden tanzîm olunup sûreti zîrde muharrer bulunan mevâdda dâir halka teşvîkāt ve tergībât-ı lâzımede bulunulması husûsu ta'mîmen makām-ı Meşîhatçe icâb edenlere teblîğ kılınmıştır:

"Halkın terbiye-i bedeniyyeye ehemmiyet vererek çevik, kavî, her türlü müşkilât ve mezâhimi maddeten ve ma'nen ıktihâma muktedir olması lâzımdır.

Ata binmenin, at beslemenin fevâid-i dîniyye, maddiyye ve ma'neviyyesini îzâh etmek, eski Osmanlıların at merâklarını tafsîl eylemek.

İyi kılıç, revolver ve tüfenk kullanmaya ve iyi nişân atmaya ehemmiyet vermek.

Bâlâdaki havâs ve mezâyâ-yı merdâneyi iktisâb ve temiye için cengâver evlâd-ı vatan yetiştirmek için te'sîs olunan Osmanlı Gücü derneklerine intisâb edilmesi ve yeniden pek çok dernekler teşkîl olunması husûsuna teşvîk etmek.

Seferberlik i'lân olunduğu zaman mükellefiyet-i askeriyye dâhilinde bulunan her ferdin da'vet olunsun, olunmasın ve emir alsın, almasın behemehâl sür'at-i mümkine ile en yakın veya mensûb olduğu dâire-i askeriyyeye mürâcaat ederek vazîfe-i dîniyye ve vataniyyesini îfâya şitâb eylemesi lüzûmunu îzâh etmek, seferberlikte herkes ne kadar çabuk mürâcaat eder ve vazîfesi başında bulunursa harbe o nisbette erken hazır **[402]** olunur, harbe geç hazırlananın başına gelen Balkan harbinde görülmüştür. Herkesin evde oturup intizâr etmesi veya başkası fedâkârlık etsin, ben seyir edeyim demesi felâket tevlîdinden başka bir şey intâc etmez.

Harb herkesin mâl ve can nokta-i nazarından fedâkârlık etmesini müstelzimdir. Vakt-i hazarda ve bidâyet-i harbde muzaffer olmak için çalışmayan ve fedâkârlıktan çekinen milletler mağlûb ve perîşân olurlar ve nihâyet evvelki fedâkârlıkların beş on mislini icrâya mecbûr kaldıkları hâlde hiçbir şey kazanmamış ve şeref ve nâmûs-ı millî ve dînîyi gāib etmiş olurlar. Harb ibtidâsında seferberlikte bir atını ve bir öküzünü, bir arabasını veya bir çuval zahîresini kavânîn-i devlete tevfîkan harb için cihet-i askeriyyeye sened mukābilinde vermeyen bilâhare düşmanın kahhâr süngüleri altında tekmîl mâ-melekini gāib eder ve aynı zamanda nâmûs ve hatta canını da zâyi' eyler."

Hindistan:

Bankaların İflâsı – Bombay'da, Kalküta'da ve Hindistan'ın sâir şehirlerinde yedi banka iflâs etmiştir. Bir banka müdîri intihâr etmiştir. İşbu buhrân Avrupa'daki harb-i umûmîden neş'et eylemiştir.

Altın Fıkdânı – Buhrân-ı hâzır münâsebetiyle Hindistan'da altın meskûkât ortadan çekilmiş ve yerine yalnız banknotlar kāim olmuş ise de, banknotların da revâc ve rağbetten düştüğü Hindistan matbûâtı tarafından beyân olunmaktadır.

Fenerler – Hindistan ve Aden ve sâir İngiltere'nin aksâ-yı şarktaki müstemlekât ve sevâhilinde kâin fenerler söndürülmüştür.

Ticâretin Durgunluğu – Buhrân-ı hâzır münâsebetiyle İngiliz sefâin-i ticâriyyesi Hindistan'da limanlarda muattal kalmıştır, İngiltere'den de Hindistan'a vapurlar seyr ü sefer etmemektedirler. Bu yüzden Hindistan ticâretine fenâ bir durgunluk ârız olmuş ve birçok müessesât-ı ticâriyyenin kapanmasına sebebiyet verilmiştir.

Hindli Asâkirin Sevki – Hindistan'dan Mısır'a on bin Hindli asker sevkedilmiştir. Bunlar Mısır hudûdunda vazîfe-i askeriyyelerini îfâ edeceklerdir.

Hindistan'daki İngiliz Zâbitânı – İngilitere'de ve Avrupa'da me'zûnen bulunan bil-cümle zâbitân-ı berriyye ve bahriyye ahvâl-i hâzıra üzerine geri çağırılmışlardır.

Kılâ' ve İstihkâmâtın Tahkîmi – Hindistan'daki kılâ' ve istihkâmâtın tahkîmiyle askerî mıntıkaların teşkîline germî ile çalışılmaktadır. Menâtık-ı askeriyye dâhiline başıbozukların sokulması şiddetle taht-ı memnûiyyete alınmıştır.

Telsiz Telgrafların Tahdîdi – Hükûmet müesseselerinden başka sâir Hindistan müessesâtında mevcûd olan telsiz

telgraf cihâzları Hind hükûmeti tarafından zabt ve müsâdere olunmuştur.

Hind Ulemâsının Taltîfi – Hindistan'daki İslâm ve putperest rüesâ-yı rûhâniyyelerine bir mücâmele olmak üzere kendilerine İngiltere hükûmeti tarafından birçok lakablar i'tâ olunduğu gibi fakīru'l-hâl olanlarına senevî seksen bin rupiyelik bir tahsîsât da bağlanılmıştır.

Hindli Bir Liderin Afvı – Öteden beri bütün mevcûdiyetiyle İngiltere'nin Hindistan'daki tarz-ı idâre ve siyâseti aleyhinde gazetesiyle, nutuklarıyla idâre-i kelâm eden Hindistan putperestlerinin Nasyonalist rüesâsından olup müebbed küreğe mahkûm edildikten sonra Burma eyâletine nefy edilen Mister Tilek afvedilmiştir.

Bombay Postahânesi'nde Bir Bomba – Hind Nasyonalistleri tarafından emânet sûretiyle Bombay'a gönderilen bir paket içinde bulunan bomba Postahâne içinde iştiâl ederek küllî hasârât-ı maddiyye ve ma'neviyyeye sebebiyet vermiştir.

Kalküta'da İhtilâl – Kalküta şehrine tâbi' Daga kasabasında Hind putperestleri tarafından bir ihtilâl hazırlanıp kasabanın postahânesine hücûm ile oradaki nukūd ve kıymetli emânât gasbolunduktan sonra sekiz polis itlâf edilmiştir. Bu hâl hükûmet-i mahalliyyeyi telâşa düşürdüğü cihetle Kalküta ile civârına külliyetli bahriye asâkiri sevk olunmuştur.

Seylâb Hasârâtı – Bombay'da yağan şiddetli yağmurların te'sîrâtından külliyetli hasârât-ı maddiyye vukū' bulmuştur.

Ajans Royter'le İngiliz Matbûâtı Tasnîâtı – İngiliz matbûâtıyla telgraf ajansları Hindlilere Belçika ve Fransa muzafferiyetlerini yalan yere neşrettikleri gibi Alman ve Avusturya donanmalarının da İngiliz donanması tarafından mahvedildiğini beyân ile bu sûretle ahâliyi aldatmaktadırlar.

Matbûâtta Sansürlük – Hindistan'daki matbûât-ı mahalliyye ile hâriçten gelen gazetelere karşı şiddetli bir sansür vaz' edilmiştir.

Kaht u Galâ – Hindistan'ın eyâlât-ı şimâliyyesinde kaht u galâ gittikçe kesb-i vüs'at etmektedir. Me'kûlâtla erzâkın fiyâtı fâhiş derecede yükseldiğinden Hindistan fukarâsı şimdiden müteessir olmaya başlamışlardır. Hind hudûdundan ise Hindistan'a münâkalât ve ticâret inkıtâa uğramıştır.

[403] Belûcistan'da ve Tibet'te – İngiltere'nin harb-i umûmîye iştirâk etmesi üzerine Belûcistân'da ve Tibet'te İngiliz idâresi aleyhinde isyân zuhûr etmiştir.

Hindistan Vâlî-i Umûmîsi – Hindistan Vâlî-i Umûmîsi Lord Harding'in siyâsiyyâttaki gevşekliği üzerine yerine diğer bir zâtın ta'yîni İngilterece tahakkuk edip müşârunileyhin Paris sefâretine nâmzedliği vaz' edilmiştir.

Hind Müslümanları – Hind müslümanlarının vaz'iyet-i hâzıraları İngiltere ricâl-i siyâsiyyesi tarafından vâlî-i umûmîden istîzâh edilmiş ve bu bâbda alınan cevap mektûm tutulmuştur.

Afganistan:

Harbiye Nâzırının Tebdîli – Afganistan sâbık Harbiye nâzırının, ihtiyârlığından dolayı tekāüdlüğünün icrâsıyla yerine genç ve fa'âl bir zâtın ta'yînine emîr hazretleri tarafından evâmir-i mukteziyye i'tâ olunmuştur. *Sirâcü'l-ahbâr* gazetesi ta'yîn-i vâkıı medh u senâ ediyor.

Afganistan'ın Hazırlığı – Avrupa'da hüküm-fermâ olan ahvâl-i hâzıra üzerine Emîr hazretleri kuvâ-yı askeriyyesinin techîz ve ihzârıyla manevralar icrâsını lâzım gelenlere emreylemiştir.

Rusya:

Odesa'da İğtişâş – Berlin'den vârid olan haberlere göre Karadeniz Rus filosundan bazı zırhlı kruvazörler mürettebâtı isyân ile Odesa'yı bombardıman etmişlerdir. Şehirdeki iğtişâşçılarla efrâd bil-ittifâk sokaklarda kanlı müsâdemeler icrâ eylemişlerdir. Efrâd kendilerini itâate teşvîk eden zâbitlerini öldürmüşlerdir. İğtişâşçılar Odesa Hükûmet Dâiresi'ni taht-ı işgāllerine almışlardır.

İran:

İran'ın Rusya'ya Teblîgātı – İran kabinesi değişip yerine demokrasi fırkasına mensûb ve İranlıların mümkün addolunabilecek bir yeni kabinenin teşkîlini "Müstevfi'l-memâlik"e şâh hazretleri tarafından havâle edilmesi üzerine yeni kabine teşekkül etmiştir.

İran'ın yeni kabinesi Rusya'nın Azerbaycan'daki müdâhalâtına nihâyet vermek üzere Türkmençay –eskiden beri Rusya ve İran beyninde mün'akıd olan bir muâhedenâmedir ki 1911 senesinde Rusya mezkûr ahidnâmeyi ayak altına alarak İngiltere ile yeni bir mukāvelenâme akdedip İran dâhilinde kendileri için iki mıntıka-i nüfûz ayırarak İran umûrunu karıştırmaya başlamışlardır.– Muâhedesi'ni tatbîk ile ona göre davranılması lüzûmunu Rusya hükûmetine bildirmiştir. Rusya hükûmeti ise İran'dan asâkirini çektiği cihetle İran kabinesinin bu notasına cevap vermemiş yahud vermek istememiştir.

Âzerbaycan Vâlîsi – Tebrîz Vâlîsi Şücâuddevle'nin ef'âl ve harekât-ı nâ-becâsıyla Ruslara ettiği dalkavukluktan müteneffir olan Âzerbaycan ahrârı merkūmun azliyle yerine tecrübeli bir vatanperverin ta'yînini yeni tahta geçen şâh hazretlerinden taleb eylemeleri üzerine mes'ûlleri is'âf olunmuş ve Tebrîz'e muktedir bir vâlînin ta'yîni derdest bulunmuştur.

Tunus ve Cezâir:

Fransa Tunus ve Cezâir'e Hukūk-ı Medeniyye Veriyor!. – Ahîren Fransa hükûmeti tarafından Tunus ve Cezâir'de i'lân olunan seferberliğe ahâlinin ancak yüzde onu iştirâk etmiş idi. Hükûmet yüzde doksan nisbetinde ahâlinin seferberliğe adem-i iştirâkini Avrupalılar derecesinde hukūk-ı medeniyyete mâlik olmamalarına atf ettiğinden ahîren Cezâir vâlî-i umûmîsi vâsıtasıyla bir beyânnâme neşrettirerek yerli ahâliye Fransızlar nisbetinde hukūk-ı medeniyye verildiğini i'lân eylemiştir.

İngiltere:

Âlem-i İslâm'da Cihâd-ı Mukaddes – Sâbık İngiliz Nâzırı Mösyö Brons şehr-i cârînin 11'inde Londra'da "Alber Hal"-de bir nutuk îrâd ederek demiştir ki:

"– Harb-i hâzır İngiliz tefevvukunu şarkta ve bilhassa müstemlekâtta pek ziyâde tehdîd eylemektedir. O müstemlekâtta ki, Halîfe'nin Sancak-ı Şerîf'i çıkaracağı ve bütün müslümanları Cihâd-ı Mukaddes'e da'vet eyleyeceği zaman milyonlarca müslümanlar müdhiş ve hatarnâk bir kasırga

gibi ihtilâl ve isyân edeceklerdir. İşte bunun içindir ki bütün müslümanlar Almanya'nın muvaffakıyet ve muzafferiyâtına duâhândırlar. Çünkü Almanlardır ki **[404]** müslümanları habs ve ihâta eden zencîrleri paralayacak ve müslümanları esâretten tahlîs eyleyecektir."

Mösyö Brons bilhassa Hindistan'da ihtilâl zuhûrundan pek ziyâde korkmaktadır.

Hindistan'da İhtilâl Cereyânları – Alman Matbûât İdâresi'nden: Hindistan ahvâline ziyâdesiyle vâkıf bulunan bir muhâbir İngiliz hezîmeti hakkında âtîdeki ma'lûmâtı veriyor: "İngilizlerin Şimâlî Fransa'daki hezîmetleri İngiltere için hazırlanan fenâ hesâbların bir mukaddimesidir. Ajans *Royter*'in yalan yanlış haberlerine rağmen bu hezîmet haberi pek yakında Hind İmparatorluğu'nun her tarafına şâyi' olacaktır. Hindistan'da İngiltere aleyhine mevcûd cereyânın bu son seneler zarfında bir kat daha tevessü' eylediği ma'lûmdur. Hind Vâlî-i Umûmîsi de dâhil olduğu hâlde İngiliz ekâbir-i me'mûrîninden birçoğu sû'-i kasdlara ma'rûz kalmışlardır. Bu hâl sulhperver ve sâkin Hindulara varıncaya kadar bütün ahâlinin müstebid İngilizler hakkında nasıl bir kin ve nefret beslediklerine delâlet eyler. İngiltere'nin Avrupa'da hezîmeti zamanı hulûl ediyor. 315 milyon Hindu, 1856 senesi ihtilâlinden daha müdhiş bir ihtilâl çıkarmak teşebbüsünde bulunacakları şübhesizdir. Bu defaki ihtilâlin İngiltere için gâyet şeâmet-engîz olacağı cereyân-ı ahvâlden istidlâl edilebilir. Fazla olarak İngiltere'nin Balkan harbindeki politikasından fevkalâde muğber olan yetmiş milyon Hind ahâlî-i İslâmiyyesi bu defaki mücâdeleye bütün gayret-i dîniyyeleriyle atılacaklardır. Hindistan'daki yetmiş bin İngiliz askerini bu sûretle bir hamlede hurdehâş edecektir."

Bosna:

Bosna-Hersek Müslümanları – Son posta ile gelen *Novye Fraye Prese* gazetesi Avusturya – Macaristan ile Sırbistan orduları arasındaki muhârebelerden bahsettiği sırada Bosna-Hersek müslüman askerlerinin bu muhârebelerde pek büyük cesâret ve kahramanlık göstermekte olduklarını lisân-ı takdîr ve minnettârî ile kaydettikten sonra Avusturyalılar tarafından birçok muhârebelerin kazanılması bilhassa müslüman askerler sâyesinde olduğunu ilâve eyliyor.

PEK AZÎM BİR ZIYÂ'

Son zamanlarda pek kıymetli birçok evlâdını gâib eden âlem-i İslâm beş on gün evvel Emrullah Efendi hazretleri gibi dünyâlar değer bir vücûd-ı muazzezden daha mahrûm oldu. Merhûm-ı müşârun-ileyhin pek erken, pek vakitsiz irtihâli yalnız vatan-ı Osmânî için değil bütün cihân-ı İslâm için telâfîsi cidden müşkil bir zıyâ'-ı elîmdir. Hakîkat ihâta-i ilmiyyesindeki vüs'at, fikrindeki isâbet, mesâîsindeki ciddiyet, kalemindeki kuvvet, ahlâkındaki metânet, vicdânındaki sâfiyet Emrullah'ı pek çoğumuzun, hatta, sevk-ı hayâl edemeyeceği kadar yükseklere çıkarmıştı.

Kendisini yakından tanıyanlar, meclis-i fezâilinden müstefîz olanlar, yazılarını okumuş olanlar onun nasıl bir nâdire-i zaman olduğunu teslîm etmek için delâile berâhîne muhtâc olmazlar.

Emrullah'ın pek muhık olan iştihâr-ı ebedîsi on beş sene kadar evvel neşretmiş olduğu lisân makâleleriyle başlar ki o kuvvette bir yazıyı o zaman değil bugün bile matbûât-ı Osmâniyye muhîti maalesef göremiyor.

Meşrûtiyeti müteâkıb da millet bir hayli mesâî-i tahrîrânesinden müstefîd oldu. Ancak bir müddet siyâsiyyât ile meşgûl olması kendisinin asıl ilm ü irfân sâhasında göstereceği faâliyeti bittabi' tenkîs etti. Emrullah'tan bu vatan asıl bundan sonra hizmet görecek; asıl bundan sonra gereği gibi istifâdeler edecekti. Çünkü artık siyâsiyât âleminden çekilmiş idi; artık neşriyât-ı ilmiyyeye hasr-ı vücûd etmek karârını vermiş idi. Vâ-esefâ ki ecel o vücûd-ı muazzezi bize çok gördü. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn.

Asâr-ı Münteşire:

SEYÂHATLERİM

Efâzıl-ı ümmetten Ali Suad Beyefendi hazretleri Necid'e, Basra'ya, Bağdad'a, Kerbelâ'ya, Medîne'ye, Vâdî-i Mûsâ'ya âid olan pek kıymetli hâtıralarını "*Seyâhatlerim*" unvânını vermiş oldukları bir kitâb-ı muhalled ile neşir buyurdular.

Muharrir-i muhteremin irfânı, ihâtası, nüfûz-ı nazarı, selâmet-i fikri, safâ-yı vicdânı müsellem olduktan başka bu hâtıralar en ziyâde ma'lûmumuz olmak icâb ederken – kemâl-i hicâb ile söylüyoruz– en ziyâde mechûlümüz olan zavâllı şarkımızın elvâh-ı rengârenk-i ilhâmı olduğu için mütâlaasına şitâb ettik. Her parçasını defeât ile okuduk.

İhlâsımızdan şübhe edilmemelidir ki bu kitâb-ı mübîn yalnız bir şi'r-i mensûr değildir. İctimâî, siyâsî, idârî, ahlâkî, dînî birçok mebâhis-i mühimmeyi ihtivâ etmesi i'tibârıyla hem edebî, hem ilmî bir eser-i girân-kıymettir.

Sebîlürreşâd'ın muhterem kāri'leri Ali Suad Beyefendi'yi şübhesiz tahattur buyuracaklardır. Lâkin fâzıl-ı müşârunileyhi daha yakından tanımak, onun pek ulvî olan rûhuna biraz daha mahrem olmak için bu eseri mutlakā okumalıdırlar.

Seyâhatlerim kitâbı hiç şübhe yoktur ki inkılâbı müteâkıb yazılan âsarın en parlakları, hey'et-i ictimâiyyemiz için en müfîd olanları arasında pek müstesnâ bir mevki' ihrâz edecektir.

Milletin kütübhâne-i irfânına böyle muhalled bir eser ihdâ buyurdukları için muharrir-i nihrîre an-samîmi'l-kalb teşekkürler eder; tab' edileceğini va'd buyurdukları diğer kitaplarını da bir ân evvel basılmış görmek isteriz.

Hâlık-ı levh u kalem sa'yini meşkûr etsin.

İHTÂR

Sebîlürreşâd'ın inşâallâh şimdilik on beş günde bir neşrine devâm olunacaktır. Abone bedelâtından dolayı olan ehemmiyetsiz borçlarını mümkün olduğu sûrette bu günlerde tesviyeye himmet etmek lâzım geleceğini takdîr buyurmalarını kārîîn-i kirâmdan ricâ ederiz.

Hikmet Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Sâhib ve Müdür H. Eşref Edib | Sermuharrir Mehmed Âkif | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

17 Eylül 1914 | 25 Şevval 1332 | Perşembe | 4 Eylül 1330 | Cild: 12 - Aded: 310

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ.
اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[1]

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlık'tır;
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslâm'a...
Kitâbullâh'ı işhâd eyledim -gördün ya- da'vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla îmânın:
Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor sadrında Kur'ân'ın!
O vicdan nerdedir, lâkin? O îman kimde var? Heyhât!
Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!
O îmandan, velev pek az, nasîb olsaydı millette;
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl "bünyân-ı mersûs" olmamız lâzımsa, gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O îman kuvvet ihzârıyle emretmişti... Lâkin, biz
"Tevekkelnâ!" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îman, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden? Nemiz eksik rezâilden?

Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş, demek hüsrân-ı millî son zamanlarda;
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû' etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm'a.
O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyan şehâmettir;
Mefâhir onların târîhidir; ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyâyı titretmiş;
Öbür yandan da, insanlık nedir, dünyâya öğretmiş.
Değilmiş böyle mahkûmiyyetin timsâl-i pâmâli!
Şevâhikten tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli.
"Tevekkül" vasfı, ancak onların hakkında ma'nîdâr:
Ki etmiş hepsi dünyâlar kadar âlâmı istihkār.
Çekinmezmiş şedâid yağsa, aslâ, iktihâmından;
Zeminlerden ölüm fışkırsa dönmezmiş merâmından.
"Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır."
Demiştim... İşte da'vâm onların hakkında sâdıktır.

Mehmed Âkif

[1] Âl-i İmrân, 3/172-173.

[406] İNKILÂB-I ESÂSÎ VE İSTİKLÂL-İ HAKĪKĪ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ*

Hülagu'nun şemşîr-i vahşetiyle Abbâsîlerin ellerinden düşürdükleri livâü'l-hamd-i Hilâfet-i İslâmiyyeyi zemîn-i sukūt ve inkisârından kaldırıp burc-ı muallâ-yı saltanatlarına rekz eden ve Mütevekkil-i Sâlis'in alenî bey'at-i meşrûasıyla bütün âlem-i İslâm'ın metbû'-ı hilâfet ve mutâ'-ı diyânet ve şerîati olan Gāzî Ertuğrul-zâdeler iklîmler, kişverler fethinde Târık ve İbni Nusayr gibi Arab şîr-i nerlerine rekābet ettikleri o şevketli devr-i istîlâ-yı cihângîrânelerinde "İnsâniyetin yegâne melcei, medeniyetin azametli hâmîsi!" hitâb-ı tezellülkârânesiyle pîş-i azamet ve iclâllerinde zânû[ze]de-i ubûdiyyet ve ibtihâl olan Avrupalılara ulüvv-i kerem ü semâhatlerini o kadar ifrât-perestâne ibzâl ettiler ki, buna idrâk ve tabîatin mâverâsında denilse yeri vardır.

Bu ifrât keremlere, bu mâ-fevka'l-idrâk semâhatlere o azametli devr-i cihângîrîde (Les permissions genereuses) müsâadât-ı âlî-cenâbâne !? nâmını veren ni'met-dîdeler maksad-ı desîsekârânelerini ... ihsâs etmeden harîm-i istiklâl-i Osmânînin –yılan gibi– zemîn-i tezellül ve tabasbusunda sürünüyor, etekler, ayaklar öperek her fırsat düşürdükçe yeni bir berât-ı ihsân almak için bütün kuvvetleriyle çalışıyorlardı.

M. 1525 H. 945 târîhinde Pavi (Pavis) melhame-i kübrâsında Almanya imparatoru Şarlken'in pençe-i esâretine düşen Fransız Kralı Birinci Fransuva'nın Hazret-i Süleymân-ı Kānûnî'den nâil olduğu keremlerin, semâhatlerin, ihsânların, himâyetlerin vesâik-ı tahmîd ve şükrânı husûsî bir mecmûa-i şevâhid teşkîl eder.**

Vaktâ ki o arş-ı muallâ-yı cihângîrâneden tedrîcen meyl-i sukūt yüz gösterdi, işte o zaman bu "müsâadât-ı âlî-cenâbâne" mağlûbiyet mevki'lerinde birer zencîr-i esâret şekline sokularak gerden-i istiklâlimize asılmaya, musâlaha ve muâhedenâmelerde birer sahîfe-i tahakküm işgāl etmeye başladı.

Artık bunlar bütün ma'nâ-yı şeâmet-engîziyle birer "capitulations***=uhûd-i teslîmiyyet ve esâret" oldu. En âdîlerinden birinin fuzûlî bir şımarıklığı derhâl bir teâmül nâmını alarak uhûd-i meş'ûme miyânına sokuluyordu.

İşte vücûd-ı nâzende-i istiklâlimizin can damarlarına bu sûretle birer yılan dişi sokularak tesmîm ediliyordu. Üç asırdan beri biz yalnız istiklâlimizden bahsetmekten memnû' değildik.

Girid mes'elesinde "Hukūk-ı âliyye!!" istihzâları o memnûiyetin pek de uzak bir istikbâlde olmadığını gösteriyordu.

Bugün şevketli Halîfe-i İslâm efendimiz hazretlerinin yed-i yemîn-i saltanatları ve kānûn-ı tekrîm-i meşveretin nâzım-ı sânîsi olan ittihâdperver hükûmetimiz, o esâret-i medeniyye(!) zincîrlerini zor-ı bâzû-yı hamiyyetiyle kırarak efrâd-ı mümtâzesinden olmakla müftehir ve mübâhî bulunduğu millet-i İslâmiyye ve ümmet-i Osmâniyyeye hürriyet-i hakīkıyye ve istiklâl-i millî ve siyâsîsini bütün ma'nâ-yı ulviyyetiyle te'mîn ediyor ve bu kadar büyük bir tevfîk-ı İlâhîye mazhariyetiyle, bu kadar bâlâterîn bir şân ve şeref-i ebedîye nâiliyetiyle gerçekten mahsûd-i eslâf ve mağbût-ı ahlâf oluyor.

Bu himmetin büyüklüğünü, bu hizmetin kudsiyetini anlamak için bilmem ednâ teemmüle ihtiyac var mı? Bedâheti takdîr ve ihâtadan âciz olanlar –ki amâ-yı basîrete mahkûm demektir– hiç olmazsa hûrşîd-i bedâhetin, sîmâ-yı vicdânına in'itâf eden envârından müteessir olmalı değil mi? Ya o bîçâre bedbaht Rumeli'de yüz binlerce müslümanın kan ve ateş tûfânları içinde âileleriyle, ciğerpâreleriyle çırpına çırpına boğulduğunu, çayır çayır yanıp hâkistere döndüğünü de görmedi mi?

Mücâhidîn-i ecdâdımızın her zerre-i hâkini muazzez kanlarıyla ıslatarak fetheylemiş oldukları o, beş buçuk asırlık, beş yüz elli senelik İslâm yurdundan, o bedbaht vatan-ı mağsûbumuzdan can ve nâmûslarını canavarların pençe-i vahşet ve iftirâsından kurtarabilmek için hânelerini, tarlalarını, câmilerini, dedelerinin mezârlarını bırakarak çırılçıplak kaçtıklarını ve el-ân kaçmakta olduklarını da mı görmüyor?

Öyle ise bilmiş olsun ki o, yok demektir. Onun yokluğu varlığından bin kat hayırlıdır.

Ferd için hıfz-ı hayât, hıfz-ı dîn, hıfz-ı nâmûs, hakk-ı tasarruf nasıl mümkün olabilir? O hayat, cem'iyete; fakat hâkimiyetine, hayât-ı nâmûs ve istiklâline, istiklâl-i millî ve siyâsîsine mâlik olan cem'iyete âiddir.

İşte biz düne kadar, üç asırdan: Üç yüz seneden beri o hâkimiyetimize, o istiklâl-i millî ve siyâsîmize mâlik değildik. O istiklâlimizden müstefîd olan biz değil, boynumuza uhûd-i esâret zencîrlerini takanlar idi; kendi diyârlarında zerresini bulamadıkları medeniyetsiz, kānûnsuz, tekellüfsüz, vergisiz, masrafsız, ta'kībsiz, cezâsız ezmine-i kable't-târîhiyyeye âid bir hayata bizim yurdumuzda nâil oluyorlardı.

[407] Sonra… Evet sonra yine biz vahşî! Biz barbar! Biz her devir tahkīre şâyeste! Hatta yaşamaya bile gayr-ı lâyık! İşte bu kadar ni'metlerin, bu derece ifrâd ulüvv-i kerem ve semâhatin mukābele-i şükrân ve mahmideti!!

Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyyenin bu hakîm, bu muhterem hükûmetine yalnız biz değil, bütün âlem-i İslâm medyûn-ı şükrândır. Zîrâ livâü'l-hamd-i Hilâfet-i İslâmiyyenin yegâne merkez-i istiklâli istiklâl-i dînî ve *Kur'ân*îsi Osmanlıların, bugün tecdîden tahkîm olunan burc-ı muallâ-yı şevketi, yeryüzündeki bütün müslümanların matâf-ı rûhu, kıblegâh-ı vicdân ve îmânı üzerinde kelime-i tevhîdin mevce-endâz olmakta bulunduğu işte o tâk-ı refîü'ş-şân-ı saltanatıdır.

Bu ni'met-i uzmâ-yı İlâhîye mazhariyetinden dolayı muhterem hükûmetimize ne kadar teşekkür etsek azdır.

---

* İbrahim, 14/7.

** Tan dostumuzun kulakları çınlasın!

*** Capitulations kelimesi bir ordu veya bir memleketi düşmana teslîm ma'nâsına mevzû' olan capituler masdarından müştaktır. Mâder-i iştikākından zillet, felâket fışkıran bir kelime izzete istiâre olur mu?

Ville qui capitule, ville rendue uhûd altına giren bir memleket teslîm-i rûh üzerindedir. Ta'bîri Fransızca mesel-i sâirdir. İşte bunun için ben de "Uhûd-i teslîmiyet ve esâret" terkîbiyle tercüme ettim.

Fakat, iyi bilmeliyiz ki, ma'nâsız söz, rûhsuz kalıp gibidir. Teşekkür evet, fakat kuru bir iskelet değil. Bu teşekkürün ma'nâsı umûm milletin bütün kuvvetiyle hükûmete zahîr olması, bu hürriyet-i hakīkıyye-i dîniyye ve milliyyeyi bu rûh-ı istiklâli muhâfaza edecek kudret ve kuvvet iktisâbına, taksîm-i a'mâl kānûnuna tevfîkan çalışmasıdır. 10 Temmuz İnkılâbını yapan yine bu hükûmet değil miydi? Gāyet ibtidâî ve pek nâkıs bir ittihâd sâyesinde değil miydi ki kâbûs-i istibddadı üzerimizden attık! Bizim On Temmuz'daki muvaffakıyetimiz hürriyet-i ictimâiyyemizi, hürriyet-i kelâmımızı, serbestî-i sa'y ü amelimizi istirdâddan ibâretti. Hürriyet-i hakīkıyye-i milliyyemiz, istiklâl-i siyâsîmiz uhûd-i esâretle bağlı idi. On Temmuz fâtiha-i inkılâbının hâtimesi bu olacak idi.

Biz ittihâdımıza bir kat daha germî ve faâliyet, bir kat daha vüs'at verip de el birliğiyle çalışacak yerde bir kısmımız ya ihâneten veyahud hamâkaten vahdetten ayrılan, dostu bırakıp –Buşo ve Kozmidi gibi!– en bî-emân düşmanlarımızın kucağına atılan bir gürûh-ı müfsidînin ardına takıldı. Ortaya müdhiş bir nifâk u şikāk ateşi düştü. Zavallı Rumeli işte bu cânî adüvv-i ittihâdın kurbânı oldu.

Bu o kadar hâin, o kadar müdhiş ve kātil-i İslâmiyyet bir mâcerâdır ki, ahlâfımız bunu târîhte okuyunca Buşo ve Kozmidi ile el ele vererek bî-pervâ vahdet-i İslâm'a hücûm edenlere yumruklarını sıkarak la'net-hân olacaktır.

Biz Rumeli'ni kurtaralım derken az kaldı –zâten temel taşlarına konulmuş olan imtiyâzdan ma'mûl bombalara ateş verip– burc-ı istiklâlimizi kendi elimizle berhavâ edecek ve Dârü'l-Hilâfeti'l-İslâm ile beraber Anadolu'yu a'dâmıza hediye(!) edecektik. Aman yâ Rabbî! Düşman ordularını Çatalca'ya getirdiğimiz o ne müdhiş günler idi.?

Anadolu'yu kurtarmak için yalnız Edirne'yi değil, hatta koca bir âlem-i İslâm'ın pâyitaht-ı Hilâfetini bile fedâ …..!? İşte Bizans İmparatorluğu'nu, Osmanlı nikābı altında, ihyâya çalışan Buşo ve Kozmidilerin gāye-i hayâlleri…!

Sadedimize gelelim: Biz bugün, elhamdülillâh, imtiyâzât-ı ecnebiyye denilen esâret zencîrlerinden kurtulduk. Hürriyet-i hakīkıyye-i milliyyemize, istiklâl-i siyâsîmize kavuştuk. Kānûn-ı tabîat diyor ki: "Bir milletin, istiklâl-i millî ve siyâsîsini muhâfaza edebilmesi kuvvetli ve şevketli olmasına mütevakkıftır."

Binâenaleyh biz de avn-i Hudâ ile kazandığımız bu istiklâl-i hakīkīyi muhâfaza edebilmek için kuvvetli ve şevketli olmaya; kuvvetli ve şevketli olmak için de aramızdan bütün tefrika ve nifâkları kaldırarak bütün ma'nâsıyla müttehid ve yekvücûd olmaya çalışalım. Bu vahdetle, bu kuvvetle vücûd-ı milliyyetimizin her uzviyetini tav'an ve kerhen hareket getirmeli, büyük ve âhenkdâr bir gayret ve faâliyetle çalışmalıyız. Bugünler bizim için bir daha ele geçmez bir fırsattır. İşte bizim medyûn olduğumuz fi'lî ve amelî farîza-i şükrân! (وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِى لَشَدِيدٌ)[1]

Mehmed Fahreddin

HUTBE VE MEVÂİZ

MÜSLÜMANLARI HAZIRLAYALIM

MÜSLÜMANLIĞI SALÎBİN ESÂRETİNDEN KURTARALIM

(اَعُوذُ بِاللهِ مِن ٱلشَيْطانِ الرَّجِيم. بِاسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ. وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَميعًا وَلَا تَفَرَّقُوا)[2] = "Hepiniz birden Allah'ın kitâbına sımsıkı tutunuz; birbirinizden ayrılmayınız…"

Geçen Muharremü'l-harâm'ın evvelinden i'tibâren Necef-i Eşref'de avn-i Hak'la te'sîsine muvaffak olduğum müessesât, yani ulemâ' ve tullâb-ı ulûma emr-i mütâlaanın teshîli için bin dört yüz kitâbı müştemil meccânî kitaphâne, ahâlinin intibâhı için Fârisî, Arabî, Türkî lisânlarıyla muharrer cerâid ve mecellât-ı İslâmiyyeyi hâvî meccânî kırâathâne, evlâd-ı müslimîn ve fukarâ ve Hazret-i Fahrü'l-mürselîn zürriyâtının terbiye ve ta'lîmi için te'sîs ettiğim mekteb-i murtazavî üçüncü senesini hitâma erdirip hüsn-i idâre ile dördüncü senesine dâhil olmuştur. Hazret-i Hakk'a çok şükür ederim ki bende-i âcizi yalnız bu bâr-ı girânın tahammülüne ahsen-i turuk ve ekmel vechile muvaffak buyurdu. Fakat Necef'teki müessesâtıma birinci senesinde 41.301 ikinci senesinde 60.000 üçüncü senesinde 50.000 kuruşa yakın cebimden sarf ederek bunlardan mâadâ bir çok mekâtib-i milliyyeye de senevî iâne ta'yîn ettim ve yerli mensûcâtın tervîci için Necef, Kerbelâ, Sâmera **[408]** ulemâ ve müctehidânına meccânen yerli kumaşlardan elbiseler verdim. Sâmera kazâsında Nâhiye-i Mukaddese nâmında bir mektep te'sîsine muvaffak oldum. Bir seneye yakın devâm eden bu mektep bilâhare münhal olmuş ise de yeniden ruhsat-ı resmiyye ile iftitâhına muvaffak oluyorum. Şimdi de Hindistan, Mısır, Sûriye, İstanbul tarîkıyla Kafkasya seferi fikrindeyim. Müessesâtımı muhterem hey'etler taht-ı idâresine tevdî', mikdâr-ı kâfî mebâliğı da mu'temed zevâta tevdî' ederek gidiyorum.

Bu müessesâtımın gerek te'sîs, gerek ibkā ve idâresinde tâkat-fersâ zahmetlere uğradım. Her türlü ta'n-ı rakīb ve şemâtet-i a'dâya dûçâr oldum. Emvâl ve nukūd-ı kesîreyi bugüne kadar cebimden sarf ettim. Tedrîsimden, belki peder ve mâderimin ziyâretinden kaç senelerden beri mahrûm oldum. Canımdan, mâlımdan vazgeçtim. Fakat bütün bu meşâkka tahammül ederek maksad-ı şerîfimden aslâ i'râz etmedim. Eytâm-ı müslimîn ve fukarâ ve Hazret-i Fahrü'l-mürselîn efendimizin zürriyyâtına ettiğim hizmeti bazı ulemâ ve fukahâ arkadaşlarım gibi şuûnâtıma muhâlif görmemekle beraber kendimi bahtiyâr ve karîn-i şeref de addettim. Zîrâ hizmet ettiğim zevât her ne kadar bugün çocuk ise de yarın memleket-i İslâmiyyenin fedâkâr evlâd-ı hakīkīsi olacaklarından ümîdvârım. Binâenaleyh bunların bu hâl-i hâzırlarına bakmayarak enzâr-ı ümîdim istikbâllerine ma'tûfdur ki her biri büyük âileler teşkîl ederek âlem-i İslâmiyyet'in hayât-nisâr hâdimleri olacaklardır.

Zamân-ı sabâvette terbiye-i fikriyyeye nâil olmayanların ictimâiyyâtın derece-i tekâmülünde hayât-ı ilm ü edebi te'mîn edecek bir mevki'e mâlik olmamaları emr-i tabîîdir.

[1] İbrahim, 14/7.

[2] Âl-i İmrân, 3/103.

Bence büyüklere hizmet etmekten ise çocukları terbiye daha efdaldir. Çünkü çocuğun nefs-i nâtıkası, âyîne-i zamîri sâf olduğundan herşey orada tamâmıyla mer'î ve mün'akis olduğu gibi; ilm-i ahlâkı da –ki nefs-i nâtıkanın ilm-i hıfzı's-sıhhası demektir– çabucak teallüm ederek kabûl eder. Bazı ulemâ-yı ahlâkın dediği gibi çocuk kitâb-ı ahlâkın bir beyaz sahîfesidir. O sahîfeye her ne istenilir ise yazılabilir. Eğer fenâ şey yazılırsa çizip yerine iyi şey yazmamak beyaz sahîfenin lekedâr olmasına sebebiyet veriyor.

Ulemâ'-i a'lâmımız eğer mekâtib te'sîsinde bezl-i mesâî ve evlâd-ı müslimînin terbiye ve tehzîb-i ahlâkına himmet buyursa idiler bugün müslümanların sû'-i ahlâk ve ahvâlinden bu kadar feryâd etmezdiler, minberlere çıkıp da beyhûde bağırmazdılar. Gözümüz önünde ahkâm-ı şer'iyyenin teblîğinde kusûr etmemekle beraber yüzde beş, belki bir ahlâkı bozuk kişinin ıslâhına da muvaffak olamıyorlar. Çünkü bâğbânın ağacı henüz fidân iken öteye beriye temâyülden muhâfaza etmesi iktizâ eder. Eğer bakılmayarak eğri büğrü büyürse sonradan düzeltmek müşkil olmakla beraber başka ağaçlara da zarar verir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de müfsid insanlar hakkında katl, salb, nefy hükümleri nâzil olduğu gibi ağacı dibinden kesmekten başka çâre de yoktur. Fukahâmız eğer mekâtib-i mevcûdeyi beğenmez, şer'-i şerîfe muvâfık görmezlerse, evlâd-ı müslimînin ta'lîm ve terbiyesi farîza-i zimmetleri olduğu için, beğendikleri tarzda mektepler açmak, yahud açmaya halkı teşvîk etmek mecbûriyetindedirler. Her hâlde evlâdımızın hayatına sebeb olduğumuz gibi [1](أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ) hadîs-i şerîfi mûcebince onların saâdet-i maddiyye ve ma'neviyyelerinin te'mîni için ta'lîm ve terbiyelerine de mecbûruz. Evlâdımız olmaz ise dindaşlarımızın evlâdlarının hakkında niyyât-ı hasene besleyip onların teâlî ve terakkīsine, irşâd ve terbiyesine çalışıp menfaatlerini te'mîn etmek üzerimize farzdır.

Zîrâ küre-i arz üzerinde olan müslümanlar, "Lâ ilâhe illâllâh Muhammedün Resûlullâh" diyenler, yüzlerini Mekke-i Muazzama'ya çevirenler, *Kur'ân-ı* azîmüşşânı, hazret-i Fahr-i kâinât efendimizin mu'cizesini bilenler her hangi cins ve kavme mensûb olur ise olsun *Kur'ân-ı* mecîdlerinde [2](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) âyet-i kerîmesi mûcebince birbirinin birâder-i ma'nevîsi oldukları gibi, yekdiğerleri hakkında muâvenet ve ihsân vezâifini îfâ etmek de şeâir-i İslâmiyye ve ferâiz-ı dîniyyelerindendir. Dîn-i İslâm haseb ü neseb ile iftihâr etmek şîme-i nâ-marzıyyesini aradan kaldırdığı gibi kavmiyet ve cinsiyetin muhkem duvarlarını, istihkâmât-ı metînesini de yıkmış, dağıtmış; bunun yerine bir esâs-ı kavîm-i uhuvvet vaz' ederek dünyâ yüzünde olan müslümanları livâ'-i ittihâd ve şerîat-ı Muhammediyye altında cem' etmiştir, ta'bîr-i âharla Atlantik Denizi'nin sâhil-i garbîsinden Çin duvarına kadar, yani bin sekiz yüz saatlik, habl-i metîn-i ittihâd uzatmış ve bilumûm müslimîn ve mü'minlere [3](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) âyet-i kerîmesi hükmünce bu ipe iki eliyle yapışmayı emir buyurmuştur. Bu sûrette meselâ Merakeşli bir Arab Hazret-i Fahr-i kâinât efendimizin el-ıyâzü billâh rûh-ı şerîfini muazzeb edip, mübârek gönlünü kırıp meselâ Cava, Borneo, Sumatra, Solomon adaları müslümanları ile muhâlefet edemez, şikāk u nifâka meydân veremez. Zîrâ cinsiyetten büyük câmiaları kelime-i tevhîddir. Eğer Hudâ ne-kerde aralarında bir aralık muhâlefet zuhûr eder ise de, hasmın hücûmunda yekvücûd olarak düşmanın istifâdesine fırsat vermemelidirler. Belki arka arkaya verip [4](الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) mazmûn-ı münîfince biribirinin muhâfazasına çalışacaklar, fürûâtta olan ihtilâfâta nazar-ı ehemmiyyetle bakmayacaklar. Ağacın ne kadar dalı budağı çok olur ise olsun, mâdem ki aslı birdir, zararı yoktur, ağaç birdir.

Bir vakit siyâset nokta-i nazarından ulemâmızın eliyle aramızdaki ihtilâf-ı cân-sûz ve nifâk-ı tâkat-fersâ diyânet libâsında cilveger olduğu gibi, yine onların himmet-i âliyye ve mesâî-i cemîleleriyle aradan kalkacağına ümîdvârız. Cehâletin bünye-i İslâmiyyete aşıladığı ictimâî hastalıkların zararlarını çok **[409]** gördük. Artık âmâl ve ihtirâsât-ı nifâk-cûyâneye nihâyet vermek iktizâ eder. Artık yeter. Şân ü şevketimiz, i'tibâr ve servetimiz gitti. Düşmanların ayakları altında pâymâl olduk. Kuvvetli Düvel-i Muazzama'yı bir tarafa bırakalım. Avrupa'nın en ufak devleti olan Felemenk elinde altı yüz günlük mesâfeden Okyanusya'nın otuz milyonu mütecâviz müslümanları esîr oldular. İslâmların Asya'dan Afrika'ya kadar uzanan ellerini kırdılar. Avrupa'nın bir dar köşesinde sıkıştırdılar. Avrupalıların tüfenklerinden, toplarından çıkan dûd-ı siyâh şems-i münîr-i İslâmiyyet'i zulmetler içinde bıraktığı gibi, âteşnâk gülleler ile de Asya'daki ufk-ı siyâsetimizi şafak-misâl kana boyadılar. Bîçâre İslâmın cesed-i mübârekini Balkanlar ateşine yaktılar. Endülüs mesâcidi, cevâmii gibi Rumeli'deki câmilerimizden Hilâl'imizi indirip Salîb taktılar. Minârelerimize çan astılar. Dört yüz milyon müslümanın gözü önünde dünkü Balkan kölelerimiz koca bir İslâm devletinin toprağını taksîm ederek vahşet ve barbarlık devirlerini iâde ettiler. İslâm kardeşlerimizin ırz ve nâmûslarını hetk ederek âlem-i insâniyyetin ruhsâr-ı gülgûnunu lekedâr kıldılar.

Gayretli müslümanlar bu elvâh-ı fecîaya baksınlar da Balkanlarda ma'sûm çocuklarımızın, iffetli analarımızın haklarında düşmanlarımızın yaptıkları muâmelelerden ibret alsınlar. Âbâ' u ecdâdlarından kalan toprağı nasıl ecânibe teslîm ettiklerini görsünler! Büyük büyük kıt'alar, ma'mûr ve âbâdân diyârlar. İslâm bayrağı altından çıkıp düşman bayrağı altına giriyorlar. Fransa'nın vasatına kadar hücûm eden bir millet, dokuz yüz senelere kadar Avrupa'da hükümrân olan Arab tâife-i necîbesi niçin bugün kendilerini evc-i izzetten hazîz-ı zillete salıyorlar? Türkler şânlı babalarını ne için hâtıra getirmiyorlar? Târîhlerini mütâlaa etmiyorlar? Ulu babaları Pamir Yaylası'ndan ellerinde yalın kılıç sel gibi indiler, yıldırım gibi Ural dağlarından geçerek Avrupa'yı titrettiler. Atlarının tırnaklarıyla Avrupa'nın toprağını göğe kaldırdılar. (زسم ستوران در ان بهن دشت – زمین شش شدو آسمان کشت هشت) mazmûnunu enzâr-ı ağyârda isbât ettiler. Macaristan'ı çiğnediler. Viyana'yı muhâsara eylediler, Lehistân'a girdiler. Polonya Devleti'nden cizye, harâc aldılar. Bu kadarla da iktifâ etmeyerek Merâkeş'e kadar yürüdüler. Dünyânın en büyük

[1] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 3.
[2] Hucurât, 49/10.
[3] Âl-i İmrân, 3/103.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Mezâlim, 6.

devletlerinden oldular. İmparatorlar, krallar gāyet zelîlâne âsitânelerine yüz sürdüler.

Şimdi ise babalarının hüküm sürdüğü o memleketler nerede? O güzel sevimli el-Cezâir, Tunus, Trablusgarb, Mısır, Sudan, Macaristan, Hırvatistan, Bosna, Hersek, Besarabya, Batum, Kars, Karadağ, Bulgar, Yunan, Makedonya, Kıbrıs, Cezâir-i Bahr-i Sefîd, Aden ve sâir memâlik-i İslâmiyyemiz kimlerin pençe-i tahakkümleri altına geçti? O babaların evlâdına ne oldu?

Rusya ve İngiltere her ne kadar mü'telif iseler de zabt-ı memâlik husûsunda beynlerinde siyâseten rekābet-i şedîde hükümrândır.

Nitekim Kafkasya Rusların eline geçer geçmez İngilizler de Hindistan'a hâkim oldular. Rusya Hîve ve Buhârâ'yı himâyesi altına alınca İngilizler de Belûcistân ve Afganistan'da siyâset-i temdînkârânelerini tatbîka başladılar. Siyâset-i hâriciyyelerine mü'telifen kuvvet veren bu iki hükûmet 1907 muâhedesiyle İran'ın taksîmi ile Afgān ve Tibet mes'elelerini meydâna çıkarttılar.

Müslümanlara sözün açığını söyleyelim, perdeyi aradan kaldıralım: Avrupalılar sâir düvel-i İslâmiyyeyi munkarız ettiği gibi sevgili şevketli azîz saltanat-ı Osmâniyyemizi de Hudâ ne-kerde Anadolu'da bir emâret şeklinde bırakmak fikrinde idiler. İşte bakınız az zaman zarfında ne kadar memleketlerimizi istîlâ ettiler:

El-Cezîre'yi, Tunus'u, Mısır'ı taht-ı tahakkümlerine, Kıbrıs'ı yed-i emânete(!) aldılar Lübnan'a, Sisam'a istiklâl-i idâre verdiler. Elimizden çıkan kıt'alarda müteaddid devletler teşekkül etti: Romanya, Bulgarya, Sırbiya, Karadağ, Yunan hükûmetleri arâzîsi hep diyâr-ı İslâm idi. Oradaki hıristiyanlar hep halîfenin tebaası idi. Evvelâ onları bizden ayırdılar. Her birine istiklâl-i idâre verdiler. Sonra da hepsini birleştirerek üzerimize saldırdılar. Koca Rumeli'yi hâk ile yeksân ettiler. Binlerce İslâm memleketleri Salîb'in taht-ı idâresine geçti. Bunlar elvermiyormuş gibi Akdeniz'deki adalarımızı da gasbettiler. Sakız'ı, Midilli'yi Yunan'a vermek istediler, Anadolu'yu da ikinci Makedonya yapmak fikrine düştüler.

Müslümanlar için bunlar ne acı levhalardır! Ne fecî', ne kanlı sahîfelerdir! Asırlarca semâlarına tevhîdler yükselen memleketler, zemînlerine envâr-ı rahmet dökülen kıt'alar bugün çanlarla inlesin, zulmetler içinde kalsın … İslâm için bu ne bedbaht bir mâcerâdır! Müslümanlar için bu ne hicâb-âlûd bir safhadır!

Ey müslümanlar! Artık bu derin uyku yetişir. Başınızı kaldırınız, bakınız Ehl-i Salîb tahakkümü altına düşen şu İslâm devletlerine!. Bunların her biri vaktiyle birer sultânlık idi; Tunus, Cezâir, Fas, Wadai, Sukuto, Borneo, Bagirmi, Cava, Mısır, Zengibar, Lahic, Maskat, **[410]** Kuveyt, İran, Buhârâ, Hîve, Afgān, Belûcistân, Hindistan, Malaka, Sumatra ve sâir Okyanusya adaları, Trablusgarb, Bingazi, Rumeli, Cezâir-i Bahr-i Sefîd'den daha nice nice kıt'alar, diyârlar, sultânlıklar, denizler … Allah Allâh … İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn .. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-Aliyyi'l-azîm. Allâhu ekberu kebîran … Sübhânallâhi bukreten ve asîlâ. Lâilâhe illallâh…

Yazık, İslâm, baştan ayağa cerîhadâr. İslâm'ın nâsır ve muîni yok mu? Bu kadar Avrupa devletleri var ki çoğu düşman. Bu kadar düşmana karşı bir devlet ne yapsın? Devlet-i Osmâniyye gibi muhârib, mücâhid devlet hangi târîhte görülmüştür? Altı yüz seneyi mütecâvizdir, fî-sebîlillâh cihâd ediyor. Daima hâl-i harbde taht-ı idâresinde bulunan memleketleri harb ile teshîr ettiği gibi şerefinin muhâfazası için yine harb etmeden memleketlerini teslîm etmiyor.

Yine tekrar ediyorum ki müslümanlar uykudadır gafletedir.

Acaba temeddün ve terakkī asrında da inkırâz oluyor mu? Bu karn-ı nûrânîde istiklâli olmayanlar kendilerine istiklâl alıyorlar. Biz ne için saltanatımızın muhâfazası fikrinde değiliz? Ne için devletlerimize yardım etmiyoruz? İâneler vermiyoruz? Ne için tayyâreler yapmıyoruz? Ne için sevâhillerin muhâfazası için zırhlılar almıyoruz? Bizden başkaları derin deryâların sularını yarıyor, havada kuşlar gibi tayerân ediyorlar. Biz ise henüz hayvânlara binmekle iftihâr ediyoruz. Bu vilâyetten o vilâyete bir ayda postalarımız gidebiliyor da bundan memnûn oluyoruz. *Kur'ân-ı* Şerîf'in bir köşede tercümesiz, tefsîrsiz düşüp kalmış olan âyât-ı münzelesinden [1](وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِه عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ) âyet-i kerîmesi kaç yüz senelerden beridir ki ulemâmız tarafından ahâliye tercüme olunmuyor?

Dindaşlarım ne vakte kadar ellerini birbiri üzerine koyup her işlerini kazâ ve kadere havâle edecekler? Kazâ ve kaderi takdîr buyuran Allah azze ve celle kendini Müsebbibü'l-esbâb buyurmuş. Her şey sebeble yapılıyor. Esbâb ve vesâilden el çekerek her işlerimizin âsumânda yapılıp Cebrâîl-i Emîn eliyle bize gelmesine i'tikād etmek ahmakāne bir fikirdir. Peygamber-i ekrem, Fahr-i kâinât efendimiz vesâit ve vesâile teşebbüs eder idi. Halkı kendi hâline bırakmazdı. Gidip dîn-i İslâma da'vet buyurur idi. Adem-i kabûl sûretinde yalın kılınçla kabûl ettirir idi. Bu sûretle memâlik-i İslâmiyyeyi tevsîa çalışıyor idi. Himmet ü sa'y sâyesinde çok vakitte galebe ederdi. Fakat bazen askerinde âsâr-ı za'f da zâhir oluyor idi. Maslahat-ı vakti mülâhaza eder idi.

Allâhu teâlâ hakkımızda ne yapsın? Cebrâîl'i göndersin, Fransa'yı Merâkeş, el-cezâir, Tunus'tan; İngiltere'yi Mısır, Zengibâr, Aden, Hindistan, Belûcistân'dan; Felemenk'i Cava, Borneo, Sumatra'dan; Balkan düvel-i sagīresini Rumelimizden; düvel-i sâireyi başka memâlik-i İslâmiyyemizden çıkartsın mı?

Acaba Allâhu teâlâ yalnız Rabbu'l-müslimîn mi? Hayır yalnız Rabbu'l-müslimîn değil, Rabbu'l-âlemîndir. Allâhu teâlânın lutf u merhametinden Yehûd ve Nasârâ mahlûkları da merzûktur. (ای کریمی که ازخزانهء غیب – کبروترسا وظیفه خورداری) bu aklımız ile (این قافله تابحشر لنك است) Allâhu teâlâ bizde akıl ve irâde yaratmış, tarîk-ı hakkı bize irâe etmiş. *Kur'ân-ı* azîmüşşânında,

(اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا)[2]، (وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى)[3]، (وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِه عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ)[4]

---

[1] Enfâl, 8/60.
[2] İnsan, 79/3.
[3] Necm, 53/39.
[4] Enfâl, 8/60.

buyurmuş. Sa'y ü gayrete, mücâhedeye, muhâfaza-i memleket uğurunda mâl ve candan geçmeye kadar emir buyurmuştur. Peygamber-i ekremimiz (من جد وجد) (واعقل وتوكل) yani (با توكل زانوى اشتر ببند) buyurmuştur. Deve sâhibsiz kalsa hırsız çalar. Allâhu teâlâya tevekkülden evvel deveyi bağlamak gerek. Memleket sâhibsiz, sâhiller donanmasız, hudûdlar askersiz kalır ise düşmanlar sevgili yurdumuza el uzatırlar. İş bizde, fenâlık bizde. Meseldir: "Ağacı içinden kurd yer."

(هر چه هست از قامت ناساز بى اندام ماست – ورنه تشريف تو بر بالاى كس كوتاه نيست)، (اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ)[1]، (اسلام بذات خود ندارد عيبى – هر عيب كه هست از مسلمانى ماست)

Avrupalılarda kusûr yok. Onlar menfaat arıyorlar, toprak istiyorlar. Kānûn-ı tabîatta daima zaîf uzviyyâtı kavî uzuvlar mahveder. İnsan mücevherâtını hıfz etmelidir. Mücevherâtı açıkta, müdâfaasız bir hâlde bırakıp hırsız çaldıktan sonra arkasından: "Hilâf iş yaptın, bu hareketin asr-ı nûrânîye münâsib değildi." demek ma'nâsız bir sözdür.

Bu esâretten kurtulmak için yegâne çâremiz ittifâktır. (حسنت باتفاق ملاحت جهان كرفت – ارى بانفاق جهان ميتوان كرفت) Başımıza gelen felâketler hep nifâktandır. Nifâkımız da cehâletin semerâtındandır. Âh âh, yekdiğerimizi tekfîr ve tel'în etmeyelim. Hepimiz hazret-i Hakk'ın vahdâniyetine, Fahr-i Kâinât efendimizin nübüvvetine kāiliz. Mekke-i Muazzama'ya teveccüh edip namaz kılıyoruz. Kıyâmet ve *Kur'ân-ı* azîmüşşânı tasdîk ediyoruz. Mâdem ki böyledir, mâdem ki hepimiz müslümanız, Muhammed ümmetindeniz; dört yüz milyon müslümanlar, gerek sünnîsi, gerek şîîsi birbirine sarılmalı, birbirine birâder gibi muhabbet etmeli. Büyük bir azm-i millîye istinâd ederek o ufacık Bulgar çeteleri neler yapmadı, ne hârikalar göstermedi?

[411] Zamân-ı saâdetten sonra çıkan ihtilâfâtı aradan kaldıralım. Zamân-ı saâdet müslümanları gibi basît ve sâde (سمحه و سهله) olan dîn-i İslâm'a rücû' edelim. Hakāyıkla dolu olan, ulûm ve fünûn-ı hâzıraya karşı âdî bir eser-i taassub bile kendisinde mevcûd olmayan, sâlikîni bir sâfiyet ve samîmiyetle her zaman kucaklayan dinimizi, dîn-i mübînimizi, o hurâfâttan kurtaralım.

Of, ne kadar acınacak bir hâl! Şu asr-ı terakkīde beşeriyet fezâlara, semâlara doğru yükselirken İslâmiyetin sîne-i temeddün ve irfânını neşterleyen, arzın küreviyetine akıl erdiremeyip de öküz, öküzün de balık üzerinde bulunduğuna bütün kuvvetiyle inanan ne hâm kafalar bulunduğunu insan görür ise nasıl müteessir olmaz? Esef ederim ki İslâmların sebeb-i felâketini düşünenlerde de fikr-i ta'kīb sâhibi olanlar pek mahdûddur. Bağdad vilâyetinin vâlî-i muhteremi Balkan harbinde düşman karşısında ez-dil ü cân vatan-ı İslâm uğurunda mücâhede eden ordu kumandanı Cavid Paşa hazretleri gibi birkaç vücûd-ı fedâkâr Irâk'ta bulsa idik nifâkın siyâh dumanlar ile İslâmiyetin ufk-ı siyâseti şöyle zulmetdâr olmazdı. Ben isterim ki ihtilâfât-ı dîniyye ve mezhebiyye unutulsun. Mâzînin hâle ve istikbâle te'sîr eden ve edecek olan münâzaaları, güftügûları deryâ-yı nisyâna atılsın da asırlardan beri İslâmiyeti hırpalayan, terakkī ve teceddüdden her ân ve zaman geri bırakan bu efsânelerden milyonlarca müslimîn kurtulsun.

Mâdem ki İslâmlar asılda, esâsda müttehiddir, cümlesi bir noktaya merbûttur; o hâlde teferruâta tealluk eden mesâilde yekdiğerimize düşman gözüyle bakmak muvâfık-ı mantık ve hikmet olur mu? Artık mâzîye bakmak, ecdâdımızın bize mîrâs bıraktığı gavgāları, da'vâları karıştırmak bize münâsib mi? Haydi uğraşalım, ne olacak? Ne kazanacağız? Hiç! Fakat bunlardan kazanacak var ise o da her zaman bize ihtirâskâr ve kîndâr nazarlarıyla bakan, toplarıyla, meâsir-i medeniyyesiyle gelerek bizi bir kara kartal gibi korkunç kanatları altına alan ve almak isteyen Avrupa'dır. Eğer biz "madâ mâ madâ" demezsek, müdhiş pek müdhiş bir Avrupa tehlikesinin meydâna çıkmasından şübhe etmeyelim. Nifâkımızdan hasımlar istifâde etti. Biz ise büyük zararlara dûçâr olduk.

Artık kâfîdir. Gafleti bırakalım. Nizâı aradan kaldıralım. Biribirimizi red için ehâdîs-i mevzûaya teşebbüs, ekâbir-i dînimize dil uzatmaya cesâret etmeyelim. Mâdem ki usûl-i dîniyye ve akāyid-i şer'iyyede biriz; mesâil-i fer'iyyede olan hilâfâta ehemmiyet vermeyelim. Mâzîde babalarımız ne yapmışlarsa yapmışlar, iyi kötü kendi uhdelerinde kalsın. Şimdi zamanın iâdesi muhâldir. Mâdem ki rüesâ'-i dînimiz biribiriyle müsâlemetkârâne, sulhperverâne hareket etmişler, biz de şöyle olalım. Bu ihtilâfâtımız İslâm'ın belini büküyor. Belki kırıyor, düvel-i İslâmiyyenin istiklâlini tehdîd ediyor.

Hükûmât-ı İslâmiyye usûl-i İslâmiyyede bir oldukları hâlde ihtilâfât-ı fer'iyyeden vazgeçsinler. Muâsırlarımızdan bir büyük maârifperverin dediği gibi İslâm iki şehâdet kelimesinden ibârettir. Bu iki kelimeye îmân eden müslim, inkâr eden gayr-i müslimdir. Bâkī sözler ve ihtilâfât ahbâr-ı âhâda ve vekāi'-ı târîhiyyeye müsteniddir. Ahbâr-ı âhâd ve vekāyi'-ı târîhiyyeye usûl-i İslâm karşısında nazar-ı i'tibâr ile bakılmaz.

Fırsatı kaçırmayalım. Ne yapacaksak icrâsına teşebbüs edelim. Yalnız bu mesâili kavrayacak kafalara ihtiyac vardır. Elhamdülillâh böyle mücâhidlerimiz de eksik değildir. "es-Selâmü alâ meni't-teba'al-hüdâ"

Bağdad: Kafkasya'nın Bakü Tevâbiinden Belbeleli[?]

Hacı Mîrzâ Muhammed Rahîm

Bir Safha-i Târîh:

MISIR'IN SERGÜZEŞTİ*

BAŞLANGIÇ

Mısır mes'elesi nedir? Bir sahîfe-i siyâsiyye ve bir fâcia-i İslâmiyyedir. Bedîhîdir ki her müslüman son asr-ı medenîde ufûl eden ve hûnhâr ecnebîlerin pençe-i bî-emânına düşen memâlik-i İslâmiyyenin sukūtu fâciaları karşısında müteessir ve dilhûndur. Aynı zamanda bedîhîdir ki sukūt ve ufûl eden memâlik-i İslâmiyyenin hayât-ı İslâm'a en alâkadârı, mevcûdiyet-i İslâmiyye ve Hilâfet nokta-i nazarından en mühim-

[1] Râd, 13/11.

* Me'hazlar müteaddid ve mevsûktur. Bâ-husûs Mısır'ın kahraman vatanperveri Mustafa Kâmil Paşa'nın âsârı umde ittihâz edilmiştir.

mi Mısır'dır. O Mısır ki ümmü'd-dünyâ ve miftâhu'l-Haremeyn'dir. Evet o Mısır ki bütün vâdî-i Nîl'in hâkimesi, bütün Afrika'nın tâc-ı dırahşânıdır. O Mısır ki bütün ahâlisinin kalbi ancak bir emel ile pür-darabândır ki o da: Halîfe'nin selâmeti, Hilâfet'in masûniyet ve bekāsıdır.

Müslümanlar yazacağım sahîfelerden Hıristiyanlık nâmına Avrupa'nın ne oyunlar oynadığını, memâlik-i İslâmiyyeyi kabza-i teshîr ve dest-i teaddîsine nasıl geçirdiğini görecekler ve kan ağlayacaklardır. Demek ki bizim de urvetü'l-vüskā-yı ittihâd ile meydâna çıkmaklığımız ve hakk-ı hayatımızı istihsâle çalışmaklığımız lâzımdır. Bunu her müslüman idrâk etmeli ve ona göre hatt-ı hareketini çizmelidir.

İşte bir safha-i târîh, şânlı Mısır'ın keyfiyet-i ufûlünü teşrîh eden bir safha-i târîhini yazıyorum. Ümîd ederim ki bir ders-i intibâh teşkîl edebilsin. Ve mine'llâhi't-tevfîk.

A[ayın]. S[sin].

* * *

[412] 1

TEFRİKA BÂİS-İ İZMİHLÂLDİR

Mısır'ın bütün mesâib ve felâketlerine yegâne sebeb Hidîv-i Mısır İsmail Paşa'nın istikrâz ettiği borçlardır. Ecnebîlerin bâ-husûs İngiltere'nin Mısır şuûnuna müdâhalesini te'mîn eden işte bu illettir. Ma'lûmdur ki müdâhale-i ecnebiyye siyâsetinin esâsı ve milletlerin zebûn ve esîr olmasının bâis-i yegânesi tefrikadır. Müttehid bir millet arasında tefrika ve nifâk başladı mı o milletin izmihlâli ve düşmanlarının pençesine sukūtu tabîîdir. Garblılar bu hakīkati pek iyi takdîr etmişlerdir.

Avrupalılar Afrika ve Asya hükümdârlarına bol bol para ikrâz etmek sûretiyle memleketlerini istîlâ ettiler.

Avrupalı, bir memlekete gözünü dikti mi hemen oranın emîrine Avrupa'nın medeniyet ve şa'şaasını gözleri kamaştıracak, akıl ve idâreyi selb edecek bir sûrette tasvîr edecek bir simsarı musallat kılar. O emîr idâresiz, aklı hafîf, şehvetine esîr ise hemen o dâm-ı iğfâle düşer. Avrupa medeniyet-i müzeyyefesi uğurunda milletinin omuzunu ağır istikrâzlarla çatırdatmaya başlar ki… Bunun neticesi müdâhale-i ecnebiyye ve der-akab esâret ve izmihlâldir.

İşte Hidîv-i Mısır İsmail Paşa da Avrupalıların iğvââtına aldandı, müdhiş meblağlar istikrâz etti, Mısır'ın kapılarını ecnebîlere açtı; böylece Mısır'ın başına en büyük mesâibi, en müdhiş beliyyeleri celb etti. Nihâyet onu aldatanlar ve o paraları ikrâz edenler onun hal' edilmesine sebeb oldular. Bu pek büyük bir mev'ıza-i târîhiyyedir ki bütün şark emîrlerine pek müdhiş bir ders-i belîğ teşkîl eder. Çünkü bir memleketin kuvveti orada yaşayan milletin kuvvetine vâbestedir. Bir milletin saâdet ve refâhı ise zâhirî parlaklıkta değil, o milletin gösterdiği ciddiyet ve faâliyetindedir. Bir millet ne kadar az borçlu olursa hayatı o nisbette mes'ûd, istiklâli o nisbette rasîn, vaz'iyeti o derece metîn olur. Bilakis borçları çok olduğu takdîrde felâketleri çoğalır; ecnebî müdâhalesine ma'rûz kalır; istiklâli mütezelzil, hayatı muztarib olur.

Mısır'ın şuûnu ve Mısır'a karşı Avrupa siyâseti 1875 senesinden i'tibâren tebeddül etmeye başladı. Bunun da başlıca sebebi İngiltere'nin Hidîv-i Mısır İsmail Paşa'dan Süveyş Kanalı'nda olan eshâmını satın almasıdır.

İngiltere nüfûzunun Mısır'da ziyâdeleşmesi, İngiltere'nin Fransa'ya karşı Mısır'da bir rekābet göstermesi bu târîhten başlamıştır. İngiltere nüfûzunun vâdî-i Nîl'de izdiyâdına İsmail Paşa'nın idâre-i Mısriyye ve Sûdâniyyeye birçok İngilizlerin ta'yînî delâlet eyler. Bu İngilizlerin yegâne meşgalesi, yegâne vazîfesi tefrika ve nifâk tohumlarını ekmek idi. Bundan mâadâ 1877'de İngiltere hükûmet-i Mısriyye ile bir muâhede akdetmeye muvaffak olmuştur ki bu muâhedenin altıncı maddesi mûcebince "İngiliz sefâin-i harbiyyesi Bahr-i Ahmer'de cevelân etmekte serbest bulunmaya; fîmâ-ba'd esîr ticâretini nakleden sefâin-i Mısriyyeyi teftîş ve derdest ederek hükûmet-i Mısriyyeye teslîme; kezâ esîrlerin hürriyetlerini istirdâd husûsunda tedâbîr-i lâzımeyi ittihâz etmeye" salâhiyetdâr oldu. Bunun daha doğrusu Mısır'ın yapabileceği bir işe müdâhale ve kendi tarafından hall ü fasl olunması demek daha evlâdır.

İngiltere bu hatveyi muvaffakıyet ile atınca Mısır'ı işgāl etmek için lâzım gelen tedâbîrin en mühimmini ittihâz etmiş bulunuyordu. Diğer cihetten Fransa ile ittifâk ederek Mısır mâliyesini senâî bir murâkabe altına almış ve Hidîv-i Mısır İsmail Paşa'yı hal' ettirmek için lâzım gelen tedâbîri ittihâz etmiş ve Tevfîk Paşa'nın Hidîviyete ta'yîn olunduğunda simsarını her yakaya yayarak Ahrâr ile Hidîv ve diğer Mısırlıları birbirinden tefrîk etmeye muvaffak olmuş ve daha sonra Mısır'ı işgāl-i askerîsine almak ile Mısır'ı, Devlet-i Aliyye'yi, âlem-i İslâmı aldatmaya muvaffak olmuştur.

Mısır'ın sû'-i tâliindendir ki İngiliz simsarları Mısırlıları tefrîk etmeye muvaffak olmuşlardı. Tefrika evvelâ orduda başlayarak Çerkesler ile Mısırlılar arasında muhâsamât başlamış idi. Çerkesler diyorum; fakat hakīkat-i hâlde onlar da Mısırlıdır. Çünkü onlar Mısır'da doğmuş, büyümüş, Mısır'ın nân u ni'metiyle perverde olmuşlar idi. Eğer Çerkesler bunu takdîr etmiş, Mısırlılar ile aralarındaki sû'-i tefehhümü izâleye muvaffak olmuş, Mısır'ı istîlâya müheyyâ bir düşmanın hazır olduğunu bilmiş olsalardı Mısır da İngilizlerden kurtulmuş ve hürriyetiyle mütemenni' olarak kalmış olurdu. Ne çâre ki Çerkesler ile Mısırlılar arasındaki sû'-i tefehhüm husûmete ve daha sonra adâvete münkalib oldu ve böylece Mısır sukūt etti. Bu da tefrika ve inşikākın bir netîce-i tabîiyyesidir.

2
URÂBÎ PAŞA'NIN İLK KIYÂMI

Urâbî'nin kıyâmı birkaç Mısırlı zâbitin ittifâk ederek Hidîv-i sâbık Tevfîk Paşa'ya bir arîza takdîm etmek ve bu zâbitlerin o vakitki Harbiye Nâzırı Osman Rıfkı Paşa'yı Mısırlıların aleyhdarı ve Çerkeslerin tarafdarı olduğundan dolayı azledilmek talebini dermiyân etmeleri ve mezkûr arîzayı Hidîv'e takdîm etmek için Ahmed Urâbî ve Ali Fehmî ve Abdülâl Hilmî beyleri intihâb etmeleriyle başlar. Bu arîza Hidîv'e takdîm edilir edilmez Mısır'ı bel' etmek siyâsetini ta'kîb eden ecnebîler bu fırsatı kaçırmayarak tefrika ve ihtilâfı alev-

lendirmeye çalışırlar ve Urâbî ile arkadaşlarının azillerini ve te'dîb edilmelerini zimâmdârân-ı umûra telkîn ederler. Bunun üzerine **[413]** Osman Rıfkı Paşa bu zâbitleri çağırtarak bir meclisin muvâcehesinde azledildiklerini ve yerlerine üç Çerkes'in ta'yîn edildiğini teblîğ ve hapsedilmelerini emreder. Bu kadarla da iktifâ etmeyerek Urâbî'ye meyleden zâbitlerin cümlesini kal'a zindânında tevkîf eder. Ordunun zâbit ve askerleri reîslerinin dûçâr oldukları bu hâli görünce zindâna ve kal'aya hücûm ederler ve onları kurtarırlar. Bunun üzerine ecnebî entrikacılarının istedikleri hâsıl olur. Yani dâhilî şûriş ve ıztırâblar başlar.

Urâbî kurtulur kurtulmaz hemen süferâ-yı ecnebiyyeye hâdisenin tafsîlâtını bildirir ve nazar-ı dikkatlerini celb ve Hidîv ile mülâkāt ederek kendisine ve arkadaşlarına berât-ı afv istihsâl eder. Aynı zamanda Osman Rıfkı Paşa azledilir ve yerine meşhûr Mahmûd Sâmî el-Bârûdî Paşa Harbiye Nezâreti'ne ta'yîn edilir. (2 Nisan 1882)

Bu sırada İngiltere'nin Kāhire sefîri olan Sir Male Urâbî'ye kendisinin tavassutu üzerine afvedildiğini, Harbiye Nâzırı'nın istibdâli ise yine kendi sa'yine binâen hâsıl olduğunu anlatmaya muvaffak olur. Bedîhîdir ki İngiltere Sefîri bu vesîle ile Urâbî'yi ve arkadaşlarını istimâle etmek istiyordu.

Aynı senenin 4 Nisan'ında Hidîv Tevfîk Paşa Urâbî ile Ali Fehmî'ye İngiltere ve Fransa sefîrlerine gidip Mısır'da âsâyîş-i umûmî ve istirâhat-i umûmiyyeyi, Avrupalıların canlarını ve mallarını muhâfaza edeceklerini beyân etmelerini teklîf etti ve teklîfi icrâ olundu.

Mes'ele bu derecede durmuş olaydı her şey bitmiş ve Mısır da kemâ-kân kalmış olurdu. Fakat ecnebî entrikacıları muttasıl çalışıyorlardı ve bu sefer Hidîv'in maiyyet-i mahsûsasını âlet ittihâz ederek askerleri, zâbitleri aleyhinde ayaklandırmak ve zâbitleri öldürmeleri için teşvîk etmek gibi teşebbüslerde bulundular. Maatteessüf bu sefelenin telkīnât-ı mel'ûnâneleri bazı alçaklarca kabûl olundu ve "Ferec ez-Zeynî" nâmında bir leîm Mısır alaylarından birine giderek askerleri, zâbitleri aleyhinde kıyâma da'vet ettiyse de askerler onun hıyânetini idrâk ederek kendisini derdest ettiler. İkinci gün tahkīkāt icrâ edilerek neticede maiyyet-i Hidîviyyenin Berlin'den aldığı ta'lîmât üzerine bu işe başladığı anlaşıldı. Fazla olarak Urâbî bu hâdise hakkında yazdığı raporda o maiyyete mensûb adamın da mezkûr ta'lîmâtı efendisinden aldığını söylüyor. Bu gibi hâdiseleri icâda çalışanların cümlesi Sudan'a nefy ve teb'îd edildi. Fakat mezkûr menfîler saray mensûbîni ile alâkadâr olduklarından bunlar nüfûzlarını isti'mâl ederek Hidîv'i, Sami Paşa'yı Harbiye Nezâreti'nden azletmesi için ıknâ' ettiler. Sami Paşa'dan isti'fâ etmesi taleb olundu ve vukū'-ı isti'fâsına mebnî yerine Damad-ı Hidîv Dâvûd Paşa ta'yîn edildi. Dâvûd Paşa ta'yîn edilir edilmez zâbitlerin ictimâ' etmemelerini emretti. Urâbî'nin raporuna nazaran bir de birkaç Rûmî kendisini ve Abdülâl Hilmî Bey'i öldürmek için istîcâr etmiş.

Bütün bu ahvâl Mısır zâbitânını şiddetle müteessir etmiş ve bir kıyâm tertîb edilmeye başlanılmış idi. Bu kıyâmın maksadı memleketin idâre-i dâhiliyyesini tağyîr ve Riyâz Paşa kabinesini ıskāt edildi.

9 Eylül 1881'de ba'de'z-zuhr saat üçte Mısır askerleri Urâbî'nin kumandası altında Âbidîn Sarây-ı Hidîvîsi etrâfında toplanarak ve Riyâz Paşa kabinesinin ıskātını, Mısır'da bir meclis-i meb'ûsânın teşkîlini, ordunun 1800 askere iblâğını taleb eylediler.

Bu sırada Fransa sefîri ile Fransız murâkıb-ı mâlîsi; İngiltere Sefîri Sir Male'nin Vekîli Mister Kukson ile İngiltere murâkıb-ı mâlîsi Mister Kokfil[?] Mısır'da bulunuyorlardı. Bunlar ise Hidîv'e Urâbî'nin taleblerini is'âf etmesini söylediler. İki saat sonra Urâbî'nin talebleri kabûl olundu. Riyâz Paşa ıskāt ve Şerif Paşa yeni kabineyi teşkîle me'mûr edildi.

Muharrirîn-i Mısriyyeden

–devâm edecek– **Abdülganî Said**

İSLÂM ASKERİNE

HENDEK MUHÂ[RE]BESİ

–geçen nüshadan mâba'd–

Bu sırada Benî Kureyza Yahûdîlerinin müslümanlarla olan ahdi bozmuş oldukları işitildi ve soruşturulup işitilen sözün doğru bulunduğu anlaşıldı. Çünkü: Benî Nadîr Yahûdîlerinden ve muhârebenin müşevviklerinden olan Huyey bin Ahtab Benî Kureyza Reîsi Ka'b bin Esed'le görüşmüş, dil dökmek ve çene çalmak sâyesinde ahdini bozmak için herifi kandırmıştı, müslümanlar hendek muhâfazasıyla meşgūl iken Medîne'deki çoluk, çocuk üzerine saldırmalarına karar verdirmiştir.* Şu hâlde ehl-i İslâm, iki düşman arasında kalıyordu. Binâenaleyh **[414]** Resûlullâh efendimiz, iki yüz kişilik bir kuvvetle Seleme bin Eslem'i üç yüz kişilik bir kuvvetle de Zeyd bin Hârise'yi Medîne dâhilinde devriye gezmeye ve karakol beklemeye me'mûr etti.

Karakol beklemenin ne kadar mühim bir hizmet ve indallâh ne büyük bir ibâdet olduğunu söylemiştim. Burada da sana bir hadîs nakledeceğim:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضى الله عنهما قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: عَيْنَانِ لَا تَمَسُّهُمَا النَّارُ. عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ، وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ – رواه الترمذى.[1]

---

* İslâm mücâhidleri, hendek önünde müdâfaa ile meşgūl olurken kadınlarla çocuklar da bir hisâr içine doldurulmuş ve Benî Kureyza Yahûdîlerine karşı muhâfaza olunmuştu.

Resûlullâh efendimizin şâiri olan Hassân bin Sâbit de bunlarla beraber hisâra kapanmıştı. Çünkü: Sözleri ne kadar yürekli ise kendisi o kadar korkak olduğu için muhârebe adamı değildi. Binâenaleyh kadınlar ve çocuklarla kapanmaya mecbûr kalmıştı. Halbuki: Yahûdîlerden biri hisârın önünde gezinmeye başlamış ve orasının müdâfaasız bulunduğunu gidip haber vermesi muhtemel bulunmuştu.

Peygamber hazretlerinin halası olan Safiye binti Abdülmuttalib –ki birkaç def'a adı geçen Zübeyr bin el-Avvâm'ın anasıdır– Hassân bin Sâbit'e:

–Ben bu heriften emîn değilim. Dışarıya çık da işini bitiriver. teklîfinde bulundu. Fakat Hassân:

–Ey Abdülmuttalib'in kızı! Bilirsin ki ben o işin ehli değilim. diye korkaklığını i'tirâf etti.

Bunun üzerine Hazret-i Safiye, başına bir bez sardı, eline de bir sopa aldı. Hisârdan dışarıya çıkıp oralarda dolaşan Yahûdî'nin kafasına indirdi. ve bir iki sopada herifi yere serdi. (Radıyallâhu anhümâ)

[1] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Fezâil, 12

Meâli:

Peygamber'in amcası oğlu İbni Abbâs hazretleri der ki: Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden işittim. "İki göze, yani iki kimsenin gözlerine cehennem ateşi dokunmayacaktır ki biri Allah korkusundan ağlayan, öbürü Allah yolunda gece vakti karakol bekleyendir." buyurdu. Peygamber efendimiz karakol beklemenin büyüklüğünü bu ve bunun gibi hadîslerle bildirdiği gibi kendisi de karakol bekler ve devriye gezerdi. Hatta hendeğin iyi kazılamayan noktasını bizzat kendisi muhâfaza ederdi.

Müşrik ordusunun kalabalık olarak gelmesi Benî Kureyza Yahûdîlerinin birden bire ahdini bozması ve muhâsara müddetinin uzaması üzerine müslümanların arasındaki münâfıkların çenesi açıldı. "Muhammed, bize Şam'ı, İran'ı, Yemen'i va'd ediyor. Lâkin biz, hendekten dışarıya çıkamıyoruz, daha doğrusu yerimizden kımıldanamıyoruz." demeye başladılar. Bazıları da "Evlerimiz muhâfazalı değil. Çoluğumuz, çocuğumuz tehlikeye ma'rûz, gidelim de onları korumaya bakalım." diye sıvışmaya kalkıştılar.

Bunlar hakkında Allah tarafından gelen âyetlerle tercümelerini biraz sonra okuyacak ve nasıl bir itâba uğramış olduklarını anlayacağız.

Resûlullâh hazretleri, bir taraftan müslümanlara tesellî veriyor, bir taraftan da müşriklerin arasındaki ittifâkı bozmak teşebbüsünde bulunuyordu. Necid müşriklerinin kumandanları olan Uyeyne bin el-Hısn ile Hâris bin Avf'ı gizlice da'vet etti. Size "Medîne hurmalarının üçte birini verelim de çekilin, gidin, bizi Kureyş ve Benî Nadîr ile yalnız bırakın." dedi. Kumandanlar, hurma mahsûlâtının yarısını istediler. Bunun üzerine efendimiz öyle ise eşrâf-ı Medîne ile görüşeyim buyurdu. Sa'd bin Muâz ile Sa'd bin Ubâde'yi çağırtıp işi anlattıktan sonra ne dersiniz? diye sordu.

Sa'dler:

– Yâ Resûlallâh! Böyle yapılmasını Allah mı emretti, yoksa re'yen mi yapıyorsun? dediler.

Efendimiz:

– Vahyen değil, sizi her tarafınızdan saran müşriklerin arasını açmak için yapmak istedim. cevâbını verdi.

Onlar da:

– Yâ Resûlallâh! Müşrik bulunduğumuz sıralarda bu bedevîler gelirler bize ya misâfir olmak, yahud satın almak sûretiyle hurmamızdan yiyebilirlerdi. Şimdi müslüman olduk, sâye-i şerîatında hidâyeti bulduk. Müşrikliğimizde vermediğimiz bir şeyi müslümanlığımızda mı verelim?

Bırak şunları. Aramızda ancak kılınç hâkim olsun. mütâlaasında bulundular ve yazılmış olan muâhedenâmeyi – Resûlullâh'tan izin aldıktan sonra– kalkıp parça parça ettiler.

Bedevî kumandanları, ordugâhlarına döndüler. Müşriklerden birkaç kişi de hendek kenârına geldiler ve atlarını zorlatıp beri tarafa sıçrattılar.

Bunlar Kureyş'in en zorlu pehlivânlarından Amr bin Abdûd, İkrime bin Ebî Cehil, Hübeyre bin Ebî Vehb, Nevfel bin Abdillâh, Dırâr bin el-Hattâb, Mirdâs bin Muhârib denilen kimselerdi. Hele Amr bin Abdûd; gün görmüş, feleğin çenberinden geçmiş, binlerce belâlardan arta kalmış, korkunç yüzlü ve kanlı gözlü bir herif idi. Bu eski kurd, ilerleyip müslümanlara karşı durdu ve döğüşmek üzere ehl-i İslâmdan mübâriz istedi. Hazret-i Ali, Peygamber efendimizden müsâade alıp piyâde olarak Amr'ın karşısına çıktı. Elinde Resûlullâh'ın kılıcı arkasında da yine Resûlullâh'ın zırhı vardı. Yüzü, örtülü bulunduğu cihetle kim olduğu tanınmıyordu.

Sırası gelmişken şunu da söyleyim ki: Zırh parçalarından olup başa giyilen ve Arabca miğfer Türkçe tolga denilen baş mahfazaları, iki türlü yapılırdı. Bir nev'inin yüze tesâdüf eden kısmı ufak zencîr halkalarla kafes şeklinde örülürdü, bir nev'i de kafessiz olup alnının üstüne iki, üç parmak eninde ufkī olarak bir siper konurdu. Gerek kafes, gerek siper, kılıç darbesinden yüzü muhâfaza **[415]** etmek içindi. Bir de bu tolgalar, muhârebeye mahsûs olup vakt-i hazarda giyilmezdi.

Resûlullâh efendimizle ashâb-ı kirâmının giydiği miğferler; siperli değil, kafesli ve halkalı nev'inden idi ki Uhud muhârebesinde bunlardan ikisi hazret-i Peygamber'in mübârek yüzüne batmıştı. Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh hazretlerinin de bu halkaları çıkarırken ön dişleri düşmüştü.

Hazret-i Ali, Amr bin Abdûd'un karşısına geldi ve:

Yâ Amr! Sen istenilen üç şeyden mutlakā birini reddetmezmişsin. O hâlde evvelâ: İslâm'a gelmeni, sâniyen: Buradan çekilip gitmeni taleb ederim. Kabûl eylemediğin hâlde de benimle çarpışmanı isterim dedi. Amr:

–Birinciden vazgeç. İkincisi de olmayacak bir şey. Çünkü: Ben Bedir muhârebesinde yaralanmış, iyi olduğum gibi Muhammed'i öldürmeye yemîn etmiştim. Şimdi buraya kadar gelmişken döner gidersem hem yemînimi yerine getirmemiş olurum. Hem de Kureyş kadınlarının ağzına düşüp eğlenmelerinden kurtulamam. Üçüncü talebine gelince: Olabilir. Fakat ibtidâ söyle bakayım ki sen kimsin? suâlinde bulundu.

Hazret-i Ali:

– Ebû Tâlib'in oğlu Ali'yim deyince Amr:

– Hadi yavrum! Sen git de başka birisi gelsin. Ben, Ebû Tâlib'le kardeş gibi görüşürüm. Onun oğlunu öldürmek istemem. diye attı tuttu. Hazret-i Ali ise:

– Ben de seni pek öldürmeyi istiyorum. Lâkin atından aşağı in de yaya olarak çarpışalım. dedi.

Bunun üzerine Amr atından indi ve kılıcını çekip hazret-i Ali'nin üstüne atıldı.

Dehşetli bir mübâreze başladı. Amr şimdiye kadar karşısına çıkanı sağ göndermemiş azılı bir herifti.

Hazret-i Ali ise daha genç olmakla beraber vurduğunu ikiye biçer bir kahraman idi. Binâenaleyh hem kuvvetli hem de mübâreze[1] san'atında üstâd olan bu iki cengâverin çarpışması pek müdhiş oluyordu.

Ayaklarının altından kalkan kumlar fırtına bulutları gibi etrâfı kaplıyor, kılıçlarının, kalkanlarına çarpmasından hâsıl olan kıvılcımlar, o bulutlar arasından şimşek ziyâsı gibi çakıyordu.

Nihâyet Amr'ın şiddetle indirdiği kılıç, hazret-i Ali'nin kalkanını iki[ye] biçti, tolgasını parçalayıp başını bir mikdar yaraladı. Ali hazretleri ise zülfikārı Amr'ın omuz başına yapıştırıp herifi yıldırımla vurulmuş gibi yere yuvarladı. Zorlu düşmanının helâki üzerine:

---

[1] Metinde (مبانده) şeklinde yazılmıştır.

Allâhu ekber, Allâhu ekber
diye tekbîr getirdi. Ali'nin sesini işiten ve mübârezenin neticesini merâkla bekleyen müslümanlar, sevinçlerinden sadâ-yı tekbîre iştirâk ettiler. Etrâftaki dağlar çın çın öttü, müşriklerin de kuvve-i ma'neviyyeleri hemen hemen bitti.

Müşrikler, sonra haber gönderdiler, size on bin dirhem verelim de Amr'ın cenâzesini yollayın dediler. Resûlullâh efendimiz ise o lâşe sizin olsun. Biz ölü parası yemeyiz cevâbını verdi.

–mâba'di var– **Tâhirü'l-Mevlevî**

MEKÂTÎB

Trablusgarb'dan:

DÂRÜ'L-HİLÂFE'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Es-selâmü aleyküm;

Mübrem bir maslahat beni Trablusgarb'a sürükledi, götürdü. Bir zaman eczâ-yı memâlik-i şâhâneden iken otuz seneden mütecâviz askerlik etmiş olduğum bu zavâllı memlekete yanaştıkça kalbimdeki sızı ziyâdeleşiyor ve bütün vücûdumu ulvî bir ateş kaplıyordu. Ben öyle zannediyordum ki Trablus'ta senelerce birlikte yiyip içtiğimiz ve gezip tozduğumuz candan ahibbâlar beni tanımayacaklar ve yüzüme bakmayacaklar. Nihâyetü'l-emr Trablusgarb sâhili göründü. Biraz daha… Artık bütün bütün yanaştık. Trablus'un üzerinde o bir vakitler dalgalanan al bayrağımız yerine salîbli bir İtalya bandırasının sallanmakta olduğunu görünce tepemden kaynar katrânlar döküldü. Bütün vücûdum zelzeleye tutulmuş bir kal'a burcu gibi zangır zangır titremeye başladı. Gözlerime hücûm eden kaynar yaşları **[416]** mümkün değil zabtedemiyordum. İri nohut taneleri gibi yanaklarımın üzerinde yuvarlanıyordu. Trablus, Salîb'in altında başı sînesi üzerine düşmüş ve beli bükülmüş olduğu görülüyordu.

Vapurdan nasıl çıktığımı, İtalya süngüsü altında inlemekte olan o İslâm toprağına nasıl bastığımı bilemiyordum. Hiddet ve hicâbımdan başımı kaldırıp da etrâfıma bakamıyordum. İtalya üniforması, İtalya polisi! İtalya jandarması! İtalya … Hep İtalya.! Trablus'a değil, sanki karanlık, inâdına karanlık bir zindâna girdim.

Tanımayacak ve yüzüme bakmayacaklarını zannettiğim o kadîm ahibbâlarımdan biri koşarak boynuma sarılmaz mı? Derken bir daha, bir daha .. Hıçkırıklı bûseler. Başlarını omuzlarıma dayatıp yağmur gibi gözyaşları dökmekler.. Öyle mâtem-engîz bir hâl ki taşları bile ağlatır. İki ay kadar devâm eden müsâferetim esnâsında hâllerini mümkün olsa da anlatabilsem.. Yüz dirhem üzüm almak istiyorum, bir kıyye.. mendil doluyor. Esmânını kabûl ettirmek muhâl..! Zavâllı dindaşlarının ayasıyla göz yaşlarını silmeye çalışarak mümkün değil alamayacağını söylüyor. Bir kasaba gidiyorum. Yarım okka et istiyorum, yerine bir buçuk … Parasını vermek memnû' Kabûlü cinâyet. Sübhânallâh!

* * *

Muvâsalatımdan biraz sonra Ramazân-ı şerîf geldi. İtalya hükûmeti müslümanlara hitâben bir beyânnâme neşretti. Bunda nakz-ı sıyâm edenlerin üç sene hapse konulacağını kat'î bir lisân ile anlattı.

Kendi tebaasına da: Her kim müslümanlara cüz'î bir tecâvüzde bulunacak olursa şiddetle cezâlandırılacağını bildirdi.

Müslümanlar kemâl-i hürriyyet ve serbestî ile ferâiz-i dîniyyelerini îfâ edecekler. Davullar çalınacak. İftâr ve sahûrda, sonra îd-i fıtrda üç gün evkāt-ı hamsede muntazaman toplar atıldı. Şimdilik yerleşinceye kadar kulûb-ı İslâm'ı celb ve imâle etmek için öyle bir idâre ki, hiçbir mümkün dirîğ olunmuyor.

* * *

İtalya Trablus'u kendisine te'mîn için rüesâ ve meşâyıhı altına gark ediyor. Dinini, îmânını, nâmûsunu birkaç ma'den paraya satacak kadar denî-fıtrat olan bazılarını kendine celbe ve bu sâyede Fîzân'a kadar sokulmaya muvaffak olmuş, Bingazi cihetinde ise öyle münâfıkları bulamadığı için sâhile yapışıp kalmış. Yüzlerce milyon müslümanları Salîb boyunduruğuna sokan yine içlerindeki böyle satılık îmân taşıyan hâinler değil mi? Sonra ne garîb iştir ki yine bunlar kendilerini müslüman ve ashâb-ı îmân addedip dururlar!

* * *

İtalya, altınlarıyla îmânlarını satın alabildiği birkaç yüz münâfıkīn-ı A'râbı Bingazi'ye gönderirken gördüm. Trablus'un ekseriyet-i azîmesini teşkîl eden ve husûsiyle harb-i umûmînin i'lânından sonra âsîlerine karşı besledikleri şiddet-i husûmetlerini endîşesiz göstermeye başlayan müslümanlardan korkusundan kendi din kardeşlerine kurşun atacak bu alçakların yirmi kuruş yevmiye ile amele tuttuklarını i'lân ediyor.

Şeyh Senûsî hazretleri pek vâsi' bir mikyâsda tedârikât-ı cihâdiyye ile meşgūl. Her gün yeni yeni mücâhidler fevc fevc İslâm ordusuna akıp geliyor. İtalya'nın kahr u mahvı pek uzak değildir. Vakt-i merhûnu bekleniyor.

* * *

İtalya Trablus'da pek çok çalışıyor: Mükemmel rıhtımlar, âlî binâlar geniş câddeler.

Trablusgarb'ı iki senede o kadar değişmiş buldum ki hayretten kendimi alamadım. Şimendüfer Garyan'a kadar gitmiş. Kollar salmış. Mütemâdiyen ilerliyor ve çoğalıyor.

Bizim zamanımızda pek uzakta demir atmaya mecbûr olan vapurlar şimdi karnı karnına rıhtıma yanaşıyor. Yolcular uzatılan uzunca bir tahta üzerinde vapurdan çıkıyor. Çalışan düşman ten-perver dosttan daha mes'ûd. Biz niçin çalışmıyoruz? Çalışmamanın bakınız cezâsını ne kadar ağır çekiyoruz. Memleketlerimiz bâdıhavâ gasbolunuyor. Parça parça salîbin esâretine düşüyoruz a yine uyanıp da aklımızı başımıza toplamıyoruz.

* * *

Vapurumuz Sirakuza'ya uğradı. Keşke taşraya çıkmaz olaydım. Fakat ne çâre. Çıkmak zarûrî. İtalya esnâ-yı harbde babaları anaları şehîd düşmüş sekiz, on, on iki yaşlarında bir hayli müslüman kızlarını kuzu sürüsü gibi vapura doldurup Sirakuza'ya getirmiş. Kendi mekteplerine sokmuş. Bir mektep muallimi vefât etmiş. Vapurdan çıkar çıkmaz bunun cenâze alayı önüme çıktı. O bedbaht kızlar baş örtüsüyle

ellerinde uzun birer salîb, cenâze alayının ilk saflarını teşkîl ediyorlar. Beni görünce mahzûn mahzûn baktılar. Birbirlerine işâret ederek bir şeyler söylediler. Şiddet-i teessürümden başımı çevirdim. Felâket! Felâket diye. Hüngür hüngür ağladım. Hemen bu mektubu yazarak âlem-i İslâmdaki mü'min kardeşlerimin enzâr-ı ibretine vaz' etmek üzere muhterem *Sebîlürreşâd*'a gönderdim. Allah ümmet-i Muhammed'e intibâh versin.

M. M.

* * *

[417] VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

KAPİTÜLASYONLARIN İLGĀSI

Kapitülasyonların ref' ve ilgāsı hakkında hükûmât-ı ecnebiyyeye teblîğ edilen notanın sûretidir:

"Hükûmet-i Osmâniyye Avrupalılara karşı beslediği mihmân-nüvâzlık ve dostluk hislerinin sevkiyle ticâret için Şark'a gelecek ecnebîlerin tâbi' olacağı ahkâmı vaktiyle sûret-i mahsûsada ta'yîn ve devletlere teblîğ eylemişti. Bâbıâlî'nin sırf kendi ihtiyârıyla kabûl ettiği bu ahkâm bilâhare bir imtiyâz şeklinde tefsîr ve bir takım teâmülât ile de te'yîd ve tevsî' olunarak uhûd-i atîka nâmıyla zamanımıza kadar devâm edegeldi. Halbuki asr-ı ahîrin desâtîr-i hukūkıyyesine ve hâkimiyet-i milliyye esâsına tamâmen mugāyir bulunan bu imtiyâzât bir taraftan hükûmet-i seniyyenin terakkī ve inkişâfına mâni' olduğu gibi diğer taraftan da düvel-i ecnebiyye ile olan münâsebâtında bir takım sû'-i tefehhümler tevlîd etmek i'tibârıyla münâsebât-ı mezkûrenin matlûb derecede kesb-i salâh ve samîmiyyet etmesine bir hâil teşkîl etmekte idi. Devlet-i Aliyye 1255 Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu ile dâhil olduğu tarîk-ı teceddüd ve ıslâhâtta her mâniayı iktihâm ederek yürümekte devâm etmiş ve Avrupa âile-i medeniyyesinde hakkı olan mevkii ihrâz için esâsât-ı ahîre-i hukūkıyyeyi kabûl ile binâ-yı devleti bunlara istinâd ettirmek programından ayrılmamıştır. Meşrûtiyet-i idârenin te'sîsi hükûmet-i Osmâniyyenin tarîk-ı teceddüde sarf ettiği mesâînin bir muvaffakıyet-i mes'ûde ile tetevvüc ettiğini gösterir.

Maamâfih hâkimiyet-i devletin en mühim bir rüknü olan hakk-ı kazâya, uhûd-i atîka icâbâtından olarak, ecânibin iştirâki ve bir çok kānûnların ecnebîlere tatbîk olunamayacağı iddiâsıyla hakk-ı teşrî'-i devletin takyîdi, memleketin âsâyişini ihlâl eden bir cürm fâili hakkında mücerred ecnebî olmasından ta'kîbât icrâ edilememesi veya bir takım kuyûd ve şurûta riâyet mecbûriyetiyle hukūk-ı umûmiyyenin zıyâa uğraması ve aynı akitten mütevellid bir nizâın sûret ve merci'-i hallinin tâbiiyet-i âkıdeyne göre teaddüd ve tenevvu' etmesi gibi kuyûd-ı istisnâiyye memlekette terakkī-i adlî nâmına vukū' bulan teşebbüslerin kâffesine karşı kırılmaz bir sed teşkîl ediyor.

Yine uhûd-i atîka icâbâtından olarak ecânibin memâlik-i Osmâniyye dâhilinde tekâlîf-i mâliyyeden âzâde bulunmaları Bâbıâlî'yi değil yalnız ıslâhât için lâzım gelen menâbii tedârikten hatta ihtiyâcât-ı âdiyyesini bile istikrâza mürâcaat etmeksizin tesviyeden âciz bırakıyor. Bil-vâsıta tekâlîfin tezyîdindeki adem-i imkân bilâ-vâsıta vergilerin artırılmasını ve mükellefîn-i Osmâniyyenin ezilmesini intâc ediyor. Memâlik-i Osmâniyye dâhilinde her türlü masûniyet ve imtiyâzâttan müstefîd olarak serbestçe ticâret eden ecnebîlerin Osmanlılardan daha az mükellef olmaları ise gayr-i kābil-i tecvîz bir haksızlık teşkîl ettiği kadar istiklâl ve haysiyet-i hükûmeti de muhıl bir hâldir.

Hükûmet-i seniyye bütün bu mevâni' ile mesâî-i ıslâhât-perverânesine devâm etmek azminde iken zuhûr eden harb-i umûmî memlekette mevcûd olan müşkilât-ı mâliyyeyi bütün bütün teşdîd ederek şimdiye kadar başlanmış ve başlanması karârlaştırılmış olan kâffe-i teceddüdâtı akīm bırakmak tehlikesini husûle getirdi. Bâbıâlî emîndir ki hükûmet-i Osmâniyye için yegâne çâre-i necât ıslâhât ve teceddüdâtını bir ân evvel sâha-i fi'le îsâl etmektedir. Kezâlik Bâbıâlî emîndir ki bu yolda atacağı azim-perverâne adımlar da devletler tarafından teşvîk ve teşcî' edilecektir.

İşte bu emniyet sâikasıyladır ki şimdiye kadar devleti terakkīden men' için bir ayak bağı olmuş olan uhûd-i atîkayı ve onlara mütekaddim veya onlardan mütevellid bil-cümle müsâadât ve hukūk 1 Teşrînievvel 1914 târîhinden i'tibâren ilgā ile devletler ile olan münâsebâtında hukūk-ı umûmiyye-i düvel esâsâtını kabûl etmeye karar vermiştir. Hükûmet-i Osmâniyye için yeni bir devre-i mes'ûde küşâd edecek ve binâenaleyh zât-ı asîlânelerince de bilâ-şübhe bâdî-i mahzûzıyyet olacak olan karâr-ı vâkıı teblîğ ile kesb-i fahr ettiğim sırada şurasını ilâveyi vecîbeden addederim ki Bâbıâlî uhûd-i atîkayı hükümden ıskāt etmekle düvel-i ecnebiyyeden hiçbirine karşı gayr-i dostâne bir fikir perverde etmekte olmayıp vatan-ı Osmânînin menâfi'-i âliyyesi nâmına hareket etmektedir ve hukūk-ı düvel esâsâtına tevfîkan ticâret muâhedenâmeleri akdine âmâdedir."

MATBÛÂT

SERVET-İ FÜNÛN'UN İTTİHÂD-I İSLÂMA TARAFDARLIĞI

Haftalık *Servet-i Fünûn* refîkımızın 1213 numaralı nüshasından aynen:

"Mısır'ın, Hindistan'ın, Fas, Cezâir, Tunus'un kanından gıdâsını alan İngilizler ve Fransızlar, İslâmiyet'i tâ kalbgâhından vurmak için şimdiye kadar hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır ve bu kātil kuvvete karşı İslâmların yegâne çâresi biribirine teâvün ve muzâheret, meşhûr ta'bîriyle "ittihâd-ı İslâm" olabilir."

Servet-i Fünûn refîkımızı da ittihâd-ı İslâm'a tarafdar görmekle memnûnuz.

[418] ÎMÂNSIZ MİLLETLER YAŞAYAMAZ

Tasfîr-i Efkâr refîkımızdan:

"Milletleri yaşatan, yükselten, muzaffer ve bahtiyâr eyleyen kuvvetli bir akîde ve îmândır. Esâsen İlâhî bir key-

fiyet olan bu akîde ve îmân bugün aynı zamanda ictimâî bir zarûret de olmuştur. İnsan nasıl mevcûdiyetinin sırrını anlamak ihtiyâcıyla mecbûl ise millet de öylece varlığının ma'nâ ve mesnedini bilmek ıztırârında bulunuyor. Başka türlü yaşamak ihtimâli yoktur. Teşekkür olunur ki hayatımız için elzem olan bu millî vicdânın her gün daha mübârek bir feyz ile tecellî etmekte bulunduğuna şâhidiz: İslâm ümmeti asrın ma'rifetleri ile silâhlanarak yine kalkınacak ve kâinâtın gözüne yeni hârikalar gösterecektir.!"

BİR MİLLETİ YALNIZ MADDÎ KUVVETLER TUTAMAZ

Tasfîr-i Efkâr refîkımızın 1188 numaralı nüshasının başmakālesinden:

"Bir milleti yalnız mâddî kuvvetler tutamaz. Çünkü maddiyet pek mütehavvildir. Serîu't-teessürdür. Yalnız mâddî kuvvete istinâd eden kuvvetli bir ma'neviyetten, îmândan mahrûm olan mevcûdiyet-i ictimâiyyeler bu evân-ı tahavvülde istinâd edecek bir nokta bulamaz, birden bire sarsılır, acz içinde kalır –bizim için Balkan muhârebesinde olduğu gibi– mağlûbiyetten mağlûbiyete, inhizâmdan inhizâma sürüklenerek gider durur. Halbuki ancak mefkûrenin bahşâyişi olan, lâ-yetezelzel bir îmân kuvâ-yı maddiyyenin zâyiâtını telâfî eder. Sarsıntıların zararsızca atlatılabilmesini te'mîn eder."

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Ref' ve İlgāsı – Asırlardan beri istiklâl-i İslâm ve Osmânîyi taht-ı tahakkümünde ezen; hayât-ı İslâm'ın teceddüd ve teâlîsine dehşetli mânialar teşkîl eden; medeniyet ve insâniyyetle aslâ kābil-i tevfîk olmayan kapitülasyon belâsı Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti, erkân-ı hükûmetimizin himmet-i mücâhidânesi, ümmetin azm-i celâdeti sâyesinde ref' ve ilgā olundu. Bu, müslümanlar için, Osmanlılar için pek büyük bir muzafferiyettir. Büyük bir muhârebeyi kazanmak kadar muzafferiyettir. Kıt'alar fethetmek kadar muvaffakıyettir.

Bu saâdete mazhariyetinden dolayı bütün millet üç gün üç gece bayram yaptı, şenlikler icrâ etti. Elhamdülillâh. [1](هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّى)

[2](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...) emr-i Sübhânîsine ittibâ' ile bütün tefrika ve nifâkları ayakları altında ezerek yekpâre bir kitle-i âhenîn hâlinde seve seve hudûdlara koşan ümmet-i İslâmiyye inşâallâh mâ-fâtı telâfî ederek bunun gibi daha pek çok mes'ûd günler idrâk eder, pek çok şerefli ve sevinçli bayramlar icrâ eder. [3](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ)

[1] Neml, 27/40.
[2] Âl-i İmrân, 3/103.
[3] Muhammed, 47/7.

Bingazi:

Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Hazırlığı – *Jöntürk*'den: Bingazi'den alınan ma'lûmâta nazaran İtalyan işgāli aleyhinde bulunan kabâil Bingazi civârında müsellahan tahaşşüd eylemişlerdir. Yakında büyük muhârebeler vukūuna intizâr olunuyor.

Mısır:

Mısır'da Açlık ve Sefâlet – Mısır'dan gelen şâyân-ı i'timâd bir dindaşımızın ifâdesine göre Şevvâl'in dokuzunda Kāhire'de hüküm-fermâ olan açlıktan dolayı ahâlî tecemmu' etmiş ve bu sûretle hâsıl olan on bin kişiden fazla bir kitlenin İngiltere aleyhinde nümâyişlerde bulunması üzerine hükûmet-i Mısriyye, var kuvvetiyle ahâlinin üzerine yüklenerek kuvvet-i müsellaha ile onları dağıtmaya muvaffak olmuştur. Aç kalan bu binlerce ahâli[ye] para ve ekmek tevzî' etmek için ahâli tarafından bir komisyon-ı mahsûs teşkîl olunmuştur.

Mısır'da Nümâyişler – Mısır gazetelerinde okunduğuna göre İskenderiye'de işsiz kalan amele ve sâirenin iştirâki ile büyük nümâyişler yapılmış ve zâbıta bu nümâyişlere müdâhale etmek mecbûriyetini hisseylemiştir. Mısır'daki Avrupalılar arasında bu münâsebetle endîşe hüküm sürmektedir. *Bors Ejipsiyen* gazetesi endîşeye mahal olmadığından bahisle Avrupalıları tatmîn etmeye çalışmaktadır.

Kāhire'de Heyecân – Berlin 11 Eylül: Kāhire'de beyne'l-ahâli büyük bir heyecân hüküm-fermâ olduğu Roma'dan bildiriliyor. Ahâli bahâlıya erzâk satan dükkâncıların mağazalarını yağmâ etmişlerdir. Pamuk mahsûlü tehlikede görünüyor.

Mısırlılar Almanya'ya Müzâhir – İskenderiye'ye uğramış olan bir Alman kaptanı ber-vech-i âtî beyân-ı mütâlaa ediyor: "Memlekette büyük bir heyecân hüküm-fermâdır. Bugün İngilizlere karşı bir ihtilâlin zuhûruna intizâr olunuyor. Harb hakkında pek az ma'lûmât neşrolunuyor. İngiltere me'mûrları telgrafları tevkîf ettiklerinden Arablar Almanya'ya karşı büyük bir teveccüh besliyorlar. Zengin Arablar kendi hesâblarına Almanya'ya sevk edilmek üzere Alman konsolosuna mürâcaat etmişlerdir. Onların yegâne arzusu Almanlarla aynı safta harb etmektir."

Mısır Eşrâfına Tazyîkāt – Berlin'den *Novye Fraye Prese* gazetesine iş'âr ediliyor: Mısır'dan vârid olan haberler, kıt'a-i mezkûrede vekāyi'-i mühimme hazırlanmakta olduğunu göstermektedir. Ahâlî-i İslâmiyye Almanların her hâlde gālib geleceklerinden mutmain bulunuyorlar. İngiliz me'mûrları, Arabların heyecânı mûcib olacak neşriyâtta bulunmalarına sûret-i kat'iyyede mümânaat ettikleri gibi kendilerinden şübhe ettikleri büyük rütbede Arab me'mûrlarını dahi hapsetmişlerdir.

[419] Mısır Askerine İ'timâdsızlık – Mısır'dan gelen mevsûku'l-kelim bir zâtın ifâdesine nazaran İngilizler Mısır ahâlisine karşı son günlerde büyük bir emniyetsizlik ve i'timâdsızlık göstermeye başlamışlardır. Bunun neticesi olarak Mısır askeri de silâhlarından tecrîd edilmiştir. Bu esliha kısmen depolara vaz' olunmakta, kısmen de vapurlarla Mısır'dan çıkarılmaktadır. Esliha ve muhimmât depoları da

fevkalâde bir ihtimâm ve takayyüdle muhâfaza edilmektedir.

Mısır'ın Bî-taraflığı – *Fremedenblat[?]* gazetesi yazıyor: "Mısır'daki İngiliz me'mûrîn-i askeriyyesinin Avusturya-Macaristan ve Almanya konsoloslarını karîben Mısır'dan mufârakate da'vet eyledikleri teeyyüd ediyor. Her iki diplomat da hukūk-ı beynelmilele muhâlif olan bu karârı protesto etmişlerdir. Zîrâ evvelâ Mısır sûret-i sarîhada i'lân-ı bîtarafî etmiştir. Sâniyen bu gibi tedâbîr ancak hükûmet-i Osmâniyyeye vergi veren Hidîv-i Mısır tarafından ittihâz olunabilir.

Diğer cihetten şâyân-ı dikkattir ki İngiltere'nin tazyîkıyla i'lân olunan Mısır bîtaraflığı bizzat İngiliz me'mûrîn-i askeriyyesi tarafından hukūk-ı beynelmilele muhâlif olarak ihlâl edilmektedir. Kendisine muâhedât-ı beynelmileliyyenin muhâfızı süsünü veren ve gûyâ Almanya'nın uhûd-i beynelmileli ihlâl etmiş olması üzerine Almanya'ya i'lân-ı harb eden İngiltere muhârebenin bidâyetinden beri hukūk-ı beynelmilele vâki' olan her türlü tecâvüze iştirâk etmektedir."

Hidîviye Vapurları Mürettebâtı – Hindistan'dan asker nakli için Hindistan'a hareket emri almış olan Hidîviye vapurlarında bulunan yüz elli kadar Osmanlı İslâm mürettebâtı kumpanya hizmetinden isti'fâ ederek Sa'diye vapuruyla Dersaâdet'e vâsıl olmuşlardır.

Hind Askeri Mısır'dan Geçmiş – Hindistan'dan Mısır'a celb edilen kuvve-i askeriyye Mısır'a çıkarılacağı yerde İngiltere'ye sevkolunmuştur.

Bosna:

Sırp Mezâlimi – Viyana 4 Eylül: *Suda Slavche Correspondance* gazetesine Bosna Saray'dan iş'âr olunuyor: Müctemian Bosna'ya ilticâ eden Yenipazar İslâm âilelerini Bosna-Hersek me'mûrîni iskân ve iâşe etmiştir. Muhâcirîn-i İslâmiyye Sırp ve Karadağlıların Yenipazar sancağında irtikâb ettikleri mezâlim-i vahşiyâneyi îzâh etmektedirler. İslâmlar Avusturya-Macaristan'a karşı harb etmekten umûmiyetle imtinâ' eylediklerinden Sırp ve Karadağ askeri ahâlî-i İslâmiyyeyi mümkün ve mutasavver olabilen her türlü ezâ ve cefâya dûçâr etmişlerdir. Sırplar İslâm hânelerini yağmâ ve ihrâk ve İslâm kadınlarıyla çocuklarını katl ü itlâf eylemişlerdir. Muhâcirîn-i İslâmiyyeye tevzî' olunmak üzere Bosna-Hersek'te derc-i iâneye başlanmıştır. En evvel iâneye iştirâk edenlerden biri Almanya'nın Bosna Konsolosu Mösyö Eyzvald[?] olmuştur. Mûmâileyh mühim bir meblağ i'tâ ettikten mâadâ Bosna vâlîsine âtîdeki tezkireyi göndermiştir: "Dûçâr-ı zulüm ve tazyîk olan bedbaht İslâm dostlarımız İmparator-Kral Fransuva Jozef'in ulüvv-i cenâbı sâyesinde Bosna arâzîsinde emîn bir melce' bulabilmişlerdir."

İngiltere:

İngiltere ve Hindistan – İngiltere hükûmeti Başvekîli Mister Asquith parlementoda îrâd ettiği bir nutukta muhârebe-i hâzıraya iştirâkinin sebebini îzâh ederek mes'ûliyeti Almanya'ya atf ettikten sonra: "Mâdem ki böylece musâraaya girişildi. Yalnız İngiltere değil bütün Britanya İmparatorluğu harbi netîce-i haseneye îsâl edinceye kadar bütün menâbi'-i kuvvetini isti'mâl eyleyecektir." demiş ve sözünü isbât zımnında Hindistan'ın muhârebeye iştirâk için ordular göndermekte bulunduğunu ve mâverâ-yı ebhârda bulunan İngiliz müstemlekâtının mâder-i vatandaki hükûmete aynı maksadla para ve asker gibi menâbi'-i kuvâyı bilâ-tahdîd vereceklerini derhâl bildirdiklerini zikretmiştir.

Başvekîlin bu beyânâtı üzerine Alman hey'et-i mahsûsa-i ihbâriyyesi de şu yolda bir cevâbı bütün cihân matbûâtına teblîğ etmiştir:

"Berlin 11 – İngiltere Başvekîli Asquith Avâm kamarasında Hindistan prenslerinin, Hindistan vâlî-i umûmîsine İngiltere'ye yardım için hizmet-i askeriyyelerini ve nakden dahi her türlü fedâkârlıklarını arz etmiş olduklarını söylemiştir. Bir iki sene evvel Londra'da çıkarılmış olan bir haberde Hind prenslerinin İngiltere'ye 10 dridnot ile 20 kruvazör hediye edecekleri ve bu husûsta lâzım gelen mebâliği verecekleri işâa edilmiş idi. Şimdiye kadar Hindlilerin parasıyla bir tek gemi bile inşâ edilmemiştir. Şimdi de hâl böyledir. Hindliler İngilizlerin tazyîkātı üzerine bu yolda hareket ediyorlar. Hindistan efkâr-ı umûmiyyesinin İngilizlere müsâid olmadığı ma'lûmdur. Delhi'de Hindistan vâlî-i umûmîsinin sû'-i kasda hedef olup ağırca mecrûh olmuş olduğu hâtırlardadır."

Hind Ricâlinde İntibâh – İngiliz saray-ı kralîsinde mühim bir me'mûriyeti hâiz olan Hind ricâlinden Ali Asgar Hân, i'lân-ı harbden mukaddem Hindistan'a giderek halkın intibâhına çalışmaya başladığı cihetle İngiltere hükûmeti müşârun-ileyhin İngiltere'de bulunan arâzîsini taht-ı hacze almıştır.

Hind Askerinin Avrupa'ya Azîmeti – Bal'dan[?] çekilen bir telgrafta *Jurnal dö Jenev*'in istihbârâtına atfen İngiliz zâbitânının taht-ı kumandasında bulunan Hind askerinin Marsilya-Lyon hattından geçtiği; Londra'dan çekilen diğer bir telgrafta da altmış bin Hind askerinin Avrupa'ya müteveccihen hareket eylediği bildirilmektedir.

Kafkasya:

Kafkasya'da İğtişâş – *Noye Fraye Presse* gazetesi Kafkasya ahvâli hakkında şu ma'lûmâtı veriyor: "Kafkasya'da Rusya'ya karşı kin ve iğbirâr gittikçe artmaktadır. Hükûmet bu cereyânı tevkîften âciz kalıyor. Kafkasya'daki kuvâ-yı askeriyye muhârebe dolayısıyla hudûdlara sevkedildiği cihetle hükûmet iğtişâş ve kıyâmı tevkîf için kuvâ-yı lâzımeden mahrûmdur. Çar tarafından salâhiyet-i vâsia ile gönderilen bir me'mûr Tiflis'te Kafkasya Vâlî-i Umûmîsi Kont Vaşnikof[?] ile uzun uzadıya **[420]** müzâkerâtta bulunmuş, ahvâlin tahmîn olunduğundan daha ziyâde vahîm olduğu bu müzâkerât neticesinde tebeyyün eylemesiyle vâlî yeniden ta'lîmât-ı lâzıme almak üzere muâvinini Petersburg'a göndermiştir. Kafkasya'da senelerden beri mevcûd olan çeteler bu kere tevsî'-i fa'âliyyet eylemiştir. İran Şâhsevenleri de mezkûr çetelere iltihâk etmek üzere hudûdu geçerek Kafkasya'ya girmişlerdir. Hudûddaki Rus müfrezeleri bunların men'-i duhûlüne çalışmış ise de kâfî kuvvette olmadığı için muvaffak olamamıştır. "

Almanya:

Fransız Ordusundaki Müslümanlar – Berlin'den vârid olan bir telgrafa göre Namur muhârebesinde yaralanan Cezâir ve Tunus müslüman efrâdı Fransızların müslümanları

en mühlik ateş mıntıkasına yerleştirdiklerini ve orada kendilerini mahvettirdiklerini nakletmişlerdir.

Müslüman esîrlerin Dârü'l-Hilâfe'ye i'zâmı – Almanlar son muhârebât esnâsında esîr ettikleri Fransız askerleri arasında birçok Tunus ve Cezâir müslümanları bulunduğunu görmüşler ve cebren harbe sevk edilmiş olan bu müslümanları Almanya'nın kendilerine hiçbir fenâlık perverde etmediğini te'mîn eyledikten sonra serbest bırakmaya karar vermişlerdir. Bu sûretle serbest bırakılacak üserâ-yı müslimenin memleketten çıkarak Dârü'l-Hilâfe'ye kadar gidebilmeleri esbâbını da te'mîn eylemişlerdir.

Alman Hükûmetinin Müslüman Üserâya Karşı Beyânnâmesi – Almanya hükûmeti ahîren Alman ordularının aldıkları Fransız esîrleri miyânında bulunan Tunus ve Cezâyirli İslâmlara hitâben âtîdeki beyânnâme-i resmîyi neşr etmiştir:

"İslâmlar Almanya hükûmeti sizi hasım olarak tanımıyor. Bilakis siz sahne-i harbe cebren sevk ve îsâl olundunuz. Almanya bu zarûret-i hâlinizi tamâmıyla takdîr eylediği içindir ki size bu dakîkadan i'tibâren hürriyet-i kâmile bahşeyledikten mâadâ sizi muhît-ı İslâm'a Dârü'l-Hilâfeti'l-ulyâ'ya sevk ve iâdeye karar vermiştir. Pâdişâh-ı a'zamınız ve Halîfe-i mübecceliniz İmparator hazretlerinin samîmî muhibbidir. Binâenaleyh sizi o Pâdişâh-ı âlî-tebârın emri tahtına vaz', makarr-ı Hilâfet-i uzmâya sevk ve bu sûretle de merbût olduğunuz makām-ı âlîye iâdeye karar vermiştir."

Avusturya da Müslüman Üserâyı Serbest Bırakıyor – Alman ordularının Rus ordularını mağlûb ettikleri son muhârebâtta Rusya'dan alınan binlerce üserâ arasında Kafkasyalı Türkmenlere, Tatar ve Çerkeslere mensûb bir haylî İslâm bulunduğu gibi Avusturya'nın Krasnik muhârebesi esnâsında yine Ruslardan aldığı üserâ miyânında bir haylî efrâd-ı İslâmiyye mevcûddur. Avusturya hükûmeti tarafından bu dindaşlarımız da aynı sûretle makām-ı Hilâfet'e sevk ve îsâl olunacaklardır.

Almanya ve Avusturya ordularının eline düşen müslüman esîrlerinin serbest bırakılarak merkez-i Hilâfet-i İslâmiyye'ye i'zâmları hakkında hükûmât-ı müşârun-ileyhin ittihâz ettikleri karar buradaki müslümanları büyük meserretlere gark etmiştir. Almanya bu karârı ittihâz etmekle pek büyük bir siyâset göstermiş, bütün âlem-i İslâm'ın muhabbetini kazanmıştır. Almanların müslümanlara bu gibi cemîlelerine karşı İ'tilâf-ı Müselles devletleri müslümanları müteessir ve münfail edecek hiçbir hareketten geri kalmıyorlar. Bu hâlde âlem-i İslâm'dan nasıl muhabbet bekliyor, sadâkat umuyorlar? Bugün tâ mağrib-i aksâdan maşrık-ı aksâya kadar bütün İslâm âlemine bir hareket gelmiş, her taraf için için kaynamaya başlamıştır. İcâbında makām-ı muallâ-yı Hilâfet'in küçük bir işâreti bu büyük âlemi velvelelerle yerinden oynatacağına şübhe edilmemelidir. Zîrâ müslümanları habl-i İlâhîye i'tisâma, İslâm'ın düşmanları ile bütün mallarıyla canlarıyla cihâda da'vet eden *Kur'ân-ı* Celîl her mü'minin kalbine hükümrândır. Bütün Avrupa devletlerinin bu hakîkati kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate almaları, bu hayat memât günlerinde makām-ı muallâ-yı Hilâfet'e karşı ona göre hayırhâhâne davranmakta rekābet etmeleri iktizâ eder.

Hindistan:

İngilizlerin Tazyîkātı ve Mezâlimi – Menâbi'-i âidesine vârid olan ma'lûmât-ı mevsûkadan müstebân olduğuna göre İngilizler, son günlerde, Hindistan'daki ahâlî-i İslâmiyyeye karşı zulüm ve i'tisâflarını teşdîd eyledikleri gibi, hükûmet-i Osmâniyyenin muhâfaza-i bî-tarafî eylemesi zımnında Dersaâdet'e telgraflar keşîde eylemeleri için de ahâlî-i İslâmiyyeyi tazyîk eylemektedir.

Bundan mâadâ, İngilizler dârü'l-fünûnu küşâd ettirmedikleri gibi son zamanlarda yirmi beş İslâm matbaasını musâdere ve birçok müslüman gazetelerini ta'tîl eylemişlerdir.

Hindistan eşrâf-ı İslâmiyyesinden olup da ahîren şehrimize gelen bazı zevât İngiltere'nin Hind ahâlî-i İslâmiyyesi üzerinde hâiz-i nüfûz olan müteaddid ulemâ ve hutabâyı tevkîf ve habs ve kısmen de nefy eylediğini beyân eylemektedirler. İngilizlerin bütün bu mezâlimi ahâlî-i İslâmiyye üzerinde derin te'sîrât tevlîd etmekte ve müslümanların İngiltere aleyhdarlığını pek ziyâde hâd bir dereceye îsâl eylemektedir.

İHTÂR

Sebîlürreşâd'ın inşâallâh şimdilik on beş günde bir neşrine devâm olunacaktır. Abone bedelâtından dolayı olan ehemmiyetsiz borçlarını mümkün olduğu sûrette bugünlerde tesviyeye himmet etmek lâzım geleceğini takdîr buyurmalarını kāriîn-i kirâmdan ricâ ederiz.

Hikmet Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Sâhib ve Müdür H. Eşref Edib | Sermuharrir Mehmed Âkif | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

9 Ekim 1914 | 18 Zilka'de 1332 | Perşembe | 26 Eylül 1330[1] | Cild: 12 - Aded: 311

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ.
وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ[2]

Meâl-i Celîli

Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız.

* * *

Bir memleketin, bir milletin umûruna mütevellî olan adam nazar-ı im'ânını açacak olursa görür ki müdâfaasını üzerine aldığı bilâd sûret-i dâimede bir takım erbâb-ı tamaın hedef-i hücûmudur; tabâyi'-i beşerdeki hırs da komşusu bulunan akvâmı her zaman memleketine yürüyerek elinden almaya, milletini esârete sokmaya, arâzîsinin mahsûlünü kendi efrâdının âgūş-ı istifâdesine atmaya tahrîk ediyor. O hâlde gerek o veliyyü'l-emr için, gerek idâre-i memlekette kendisine müşârik olanlarla eyâlâttaki hükkâm ve ümerâ için, gerek kumandanlar için, hülâsa bütün erbâb-ı re'y için hâriçten gelmesi melhûz olan bilcümle âsâr-ı adâveti, bilcümle muhâcemât-ı ecnebiyyeyi def'e hazır bulunmak farz-ı ayn olur.

Eğer bu saydığımız adamlar esbâb-ı müdâfaayı hazırlamakta kusûr ederler, yahud ecânibin coşkun bir dere gibi memleketlerini basmak isti'dâdını gösteren tama'larına bir sed çekmek husûsunda gevşek davranırlar, yahud her ne sûretle olursa olsun kuvvetlerini, şevketlerini te'yîd edecek esbâba tevessülden geri dururlarsa hem memleketlerini, hem kendilerini helâke sevk etmiş olurlar.

Bu o kadar zâhir bir hakîkattir ki ahmak da anlar, hakîm de; câhil de farkına varır, âlim de. (وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) kelâm-ı ilâhîsindeki îzâh ve ibhâmın hikmeti işte budur. Cenâb-ı Hak bir taraftan kuvvet hazırlamak ile emrediyor; diğer taraftan o hazırlanacak kuvvetin derecesini tâkatın müsâadesine, zamanın iktizâsına, hücûmundan korkulan düşmanların hâline bırakıyor. Bu bir emr-i kat'î-i ilâhîdir ki gāfilleri bî-dâr eder. Girîve-i hatâya sapanları yola getirir.

(فَمَالِ هٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا)[3]

Her hak sâhibine hakkını vermek, her şeyi mâ-vudıa-lehine sarf etmek, umûr-ı memleketi erbâb-ı iktidâra tevdî' eylemek şübhesiz mülkü sıyânet edecek, kuvvet-i saltanatı, nüfûz-i hükûmeti te'yîd eyleyecek, âsâyiş-i memleketi halelden, efrâd-ı milleti emrâz-ı ictimâiyyeden masûn bulunduracak tedâbîrdir ki akıl buna bedâheten hükmeder.

Kimin düşünür kafası, görür gözü, muhâkeme eder aklı olur da hâdisât-i âlemi tetebbu' eder, milletlerin inkılâbâtını düşünür, mâzîdeki kavâfil-i beşerin târîhine dalar, Cenâb-ı Hakk'ın Kitâb-ı Mübîn'inde bize beyân buyurduğu vekāyi'den ibret alırsa her türlü şübheden âzâde olarak şu hakīkate **[422]** hükmeder: Hiçbir millete, hiçbir musîbet, hiçbir belâ gelmemiştir ki o millet hudûd-ı ilâhiyyeyi tecâvüz etmek, evâmir-i âdile-i ilâhiyyeyi bir tarafa bırakarak şerîatin gösterdiği doğru yoldan sapmak, ahkâmını tahrîfde bulunmak, kelimât-ı Hudâ'yı hevesâtına göre te'vîl eylemek sûretiyle kendi kendine zulmetmiş olmasın.

Cenâb-ı Hak masâlih-ı âmmede ittifâkı, menâfi'-i külliyyede ittihâdı, kuvvet kesb etmeye, bu hayât-ı fâniyyeyi mes'ûdâne geçirmeye, ukbâda da bir hayr-ı ebedîye nâil olmaya sebeb kılmış; bilakis muhâsamâtı, münâzaâtı zaîf düşmeye, her türlü menfaat-i dünyeviyyeyi, her türlü saâdet-i uhreviyyeyi istihsâlden âciz kalmaya, nihâyet akvâm-ı sâirenin pençe-i esâretinde inlemeye illet eylemiştir.

Her ferdin mensûb olduğu milletin efrâdı arasındaki mevkiine göre îfâsı üzerine farz olan bir vazîfe vardır ki bu dünyâda mes'ûd bir hayat sürmek, âhirette de kendisine iyi bir yer hazırlamak için o vecîbeyi îfâ etmesi elzemdir. Halbuki o, bir kalbe mâlik tek bir insandır; eğer himmetinin kısm-ı a'zamını bir şeye sarf edecek olursa diğer şeyleri fevt etmiş

[1] Önceki sayının tarihi basılmış, tarih sonradan elle değiştirilmiştir.
[2] Enfâl, 8/60.
[3] Nisâ, 4/78.

olur. Eğer ezvâk-ı nefsâniyyesiyle uğraşır, nâz ü naîm içine dalar, Allah'ın verdiği ni'metlerle kendini gâib ederse vezâifinden gaflet etmiş, nefsine îrâs-ı mazarrat eylemiş olduktan başka en büyük bir vebâl altında kalır; hem dünyâda, hem âhirette nasîbi hüsrân olur. Hatta zararı nefsine münhasır kalmaz da a'mâl-i seyyiesinin te'sîrâtından civârındakiler de müteessir olurlar. Onun tarîk-ı haktan inhirâfı hemşehrîlerinin de, vatandaşlarının da başını ateşe yakar.

Arzı dolaşanlar, tevârîh-i ümemi tetebbu' edenler, biraz basîrete mâlik iseler, görürler ki bir mülkün târumâr olması, bir serîr-i saltanatın devrilmesi ancak şikāk veya ihtilâfın zuhûrundan, yahud zimâm-ı umûrun hiçbir vechile şâyân-ı i'timâd olmayan bîgânelere tevdîinden, yahud meşveretten istinkâf ile re'yde istibdad izhârından, yahud havza-i memleketi müdâfaa, hârice karşı kuvvet ihzâr eylemek husûsunda müsâmaha irtikâbından, yahud masâlihin nâ-ehillere teslîminden ileri gelir ki bunların kâffesi adlin hılâfıdır, cevrdir, bunların kâffesi kavânîn-i ilâhiyyeye karşı isyândır. Ahkemü'l-hâkimîn olan Allah tabîîdir ki bu isyânı cezâsız bırakmaz.

Âyât-ı *Kur'ân*iyyeyi teemmül edecek, bilâd-ı İslâmiyyenin başına gelen hâdisâtı nazar-ı ibrete alacak olursak görürüz ki içlerinde evâmir-i İlâhiyyeden inhirâf edenler, Cenâb-ı Hakk'ın müslümanlara gösterdiği, müslümanları irşâd eylediği sırât-ı müstakīmden udûl eyleyenler, aralarında hevesât-ı nefsâniyyesine, ilkāât-ı şeytâniyyeye uyanlar var. ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ[1] (وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)

O hâlde ümmetin rûhu, millet-i Muhammediyye'nin pîşvâsı olan ulemâ-yı râsihîne mütehattim bir vazîfe düşüyor: Etrâfa dağılarak erbâb-ı gaflete vezâifini ihtâr etmeli; kulûb-ı nâimeyi dinin ferâizinden haberdâr eylemeli; câhillere hakīkati anlatmalı; âbâ-yı sâlifelerinin mazhar olduğu niam-ı İlâhiyyeyi bütün efrâd-ı millete sayıp dökmeli; tarîk-ı istikāmete sâlik oldukları takdîrde cenâb-ı Hakk'ın kendilerine i'dâd edeceği saâdeti bildirmeli; şâyed Hazret-i Peygamber'in ve ashâbının sünnet ve sîretine rücû' etmeyecek olurlarsa uğrayacakları sû'-i âkıbeti onlara göstermeli; nusûs-ı *Kur'ân*iyyeye muhâlif gelen her bid'atten, her fenâ âdâttan mücânebette bulunmalarını söylemeli; akvâm-ı sâlifenin ahvâlini, şerâi'-i İlâhiyyeden udûl ettikleri için başlarına gelen mesâibi hikâye etmeli.

Halkın bugün düşmüş olduğu ye'si izâle etmek de ulemânın zimmetinde bir vazîfedir. Bunun için onlara daima va'd-i ilâhîyi ihtârda bulunmalı. وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا[2] الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ (لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِى ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا

İşte bu, ulemâ-yı râsihînin vazîfesidir. Ulemâ-yı râsihîn ise müslümanlar arasında o kadar az değildir. Zannetmeyiz ki onlar da min-tarafi'llâh mevdû' oldukları böyle kudsî bir vazîfeyi edâ husûsunda tekâsül göstersinler. Zîrâ kendileri dinin emânetgâhı, şer'in penâhıdırlar.

Şeyh Muhammed Abduh

[1] Mâide, 8/53.

[2] Nûr, 24/55.

İSLÂM ASKERİNE

HENDEK MUHÂREBESİ

–geçen nüshadan mâba'd–

Amr'la hendeği atlayan birkaç kişi daha vardı ya. Onlardan Nevfel denilen herîfin üstüne Peygamber'in halası oğlu Zübeyr hazretleri atıldı ve tepesine indirdiği kılıçla onu ikiye ayırıp her parçasını bir tarafa düşürdü. Bundan sonra da Hübeyre bin Vehb'in üzerine saldırdı. Bu adam Hazret-i Ali'nin eniştesi idi. Fakat Zübeyr'e karşı duramadı, kaçarken atının üstündeki zırhı yere düştü.

Ömerü'l-fârûk hazretleri de kardeşi Dırâr bin el-Hattâb'a doğru koştu. O da can havliyle kendini hendeğin öbür tarafına attı.

Atlayanlardan bir de İkrime vardı ki ma'hûd Ebû Cehil'in oğlu idi. Arkadaşlarının uğradığı hâli görünce o da selâmetin kaçmakta olduğunu anladı ve atlarken mızrâkını muhâfaza edemeyip hendeğe **[423]** düşürdü. Müşrikler hendeğin beri tarafında döğüşmek kābil olamayacağını anladıkları cihetle uzaktan ok atmaya başladılar. Bunlardan biri Medîne eşrâfından ve Ensâr'ın ulularından Sa'd bin Muâz hazretlerini kolundan yaraladı ve ekhel denilen damarı kopardı. Yarayı bağlayıp kanı dindirmeye çalıştılar.

Ok muhârebesi pek şiddetlendi ve birkaç gün sürdü. Resûlullâh efendimiz bir taraftan Cenâb-ı Hakk'a duâ ediyor, bir taraftan da cennetin kılıç gölgeleri altında bulunduğunu, yani kılıç, cennete girmek için vesîle olduğunu söyleyip ashâbını gayrete getiriyordu. Maamâfih müslümanlar pek ziyâde bunalmışlar ve her tarafdan sarılıp daralmışlardı.

Cenâb-ı Hak bunların kurtulması için sebeb yarattı:

Bir gece akşamla yatsı arasında müşrik ordusundan Nuaym bin Mes'ûd isminde birinin geldiği Efendimiz'e haber verildi ve alınan müsâade üzerine o adam Peygamberimizin huzûruna getirildi.

Resûlullâh hazretleri, niçin geldiğini sordu. O da müslüman olduğunu ve dindaşlarına hizmet etmek emelinde bulunduğunu söyledi.

Efendimiz: – Öyle ise şu müşrikler arasına bir tefrika sokmaya çalış. buyurdu.

Nuaym Resûlullâh'ın yanından ayrılınca Benî Kureyza yurduna gitti ve:

– Sizi ne kadar sevdiğimi bilirsiniz. O muhabbet sevkiyle ne kadar tehlike içinde bulunduğunuzu haber vermeye geldim. Siz Kureyş ile Gatafân'a güvenip Muhammed'le olan ahdinizi bozdunuz. Halbuki onlar bugün yarın kalkıp gidecekler. Siz ise Muhammed'le karşı karşıya kalacaksınız. Binâenaleyh Kureşîlerle Gatafânîlerden rehin almayınca kendileriyle birlikte harb etmeyiniz. Tavsiyesinde bulundu. Yahûdîler:

– Doğru söylüyorsun. dediler ve müşriklerden rehin olarak yetmiş kişi istemeye karar verdiler.

Nuaym oradan ayrılıp müşrik ordusuna geldi. Ebû Süfyân ile sâir eşrâfa:

– Benî Kureyza Muhammed'le olan ahdini bozduğuna peşîmân olmuş. Sizden rehin diye birkaç kişi alıp Muhammed'e gönderecek, bu vesîle ile de yeniden muâhede ya-

pacakmış. Böyle bir teklîfte bulunurlarsa sakın adamlarınızı yollamayın. Bîçârelere yazık olur. dedi.

Müşrikler, bu haber üzerine hiddetlendiler ve:

– Yarın umûmî bir hücûm yapacağız. Hep birlikte olalım. diye Benî Kureyza'ya adam gönderdiler. Kureyzalılar ise:

– Bir defa yarın Cumartesidir, biz hiçbir şey yapamayız. İkincisi sizden emîn olmak için bize rehin olarak yetmiş kişi göndermelisiniz. Cevâbını verdiler.

Şu sûretle müşrikler ve Yahûdîler arasında bozgunluk peydâ oldu. Yahûdîler kendi hisârlarına kapanıp müşrikleri yalnız bıraktılar.

Nihâyet bir gün ikindi vakti şiddetle bir bora çıktı, Kureyş ordugâhının altını üstüne getirdi. Müşriklerin çadırları yıkıldı, tencereleri devrildi, ocakları söndü. Soğuktan çeneleri birbirine vurmaya, korkudan da yürekleri tir tir titremeye başladı.

Kureyş kumandanı olan Ebû Süfyân daha ziyâde dayanamadı. Hareket emrini vermekle beraber devesine binip Mekke yolunu tuttu. Gatafânîler de Kureşîlere ittibâan hareket ettiler ve bozuk düzen bir hâlde yurtlarına gittiler.

İslâm ordusunda ise üç yüz kadar fedâkâr mücâhid kalmış, üst tarafı soğuk ve kıtlık dolayısıyla bırakıp savuşmuştu.

Müşriklerin hezîmeti üzerine müslümanlar hendekten çıktılar ve düşmanın götüremeyip bıraktığı erzâk ve zahîreyi iğtinâm ettiler. Şu sûretle ehl-i İslâm, hem muzaffer oldu, hem de Medîne-i Münevvere kıtlıktan ve zarûretten kurtuldu.

Resûlullâh hazretleri hâne-i saâdetine gelip silâhlarını çıkarır çıkarmaz tekrar silâhlandı ve Benî Kureyza üzerine gidip o hâin düşmanların cezâsını verdi.

Hendek muhârebesinde müşriklerden dört kişi telef, mü'minlerden de Enes bin Evs, Abdullâh bin Sehl, Tufeyl bin en-Nu'mân, Sa'lebe bin Ganeme, Ka'b bin Zeyd, Kays bin Zeyd bin Âmir, Abdullâh bin Ebî Hâlid ve Ensâr'ın ulusu olan Sa'd bin Muâz denilen zâtlar şehîd oldu. Sa'd bin Muâz hazretleri muhârebede yaralanmış ve o sırada yarası bağlanmıştı. Benî Kureyza Yahûdîlerinin cezâlandırılmasından sonra açılıp kanı akarak cennete gitti. Radıyallâhu anhum ecmaîn.

* * *

Sa'd bin Muâz hazretleri Müslümanlık âleminde unutulmayacak kimselerdendir. Medîneli ve Evs Kabîlesi reîsi olan bu zât-ı şerîf Peygamber'imizin Medîne'ye gönderdiği Mus'ab bin Umeyr'in önünde müslüman olmuş, İslâm'ı üzerine de bütün kavmini îmâna getirmiştir.

Büyük muhârebelerin hepsinde bulunmuş, Hendek gazvesinde kolundan yaralanıp Benî Kureyza'nın te'dîbinden sonra şehîden vefât eylemiştir.

Benî Kureyza'nın hıyânetine binâen i'dâm olunmaları hakkındaki hükmü Hazret-i Sa'd vermiş ve o sûretle muâmele edilmiştir. Yaralı olduğu cihetle hükmü vermek için merkeb üzerinde getirilmişti. Karârgâha yaklaşınca Resûlullâh efendimiz "Seyyidinize ayağa kalkınız." emriyle Sa'd hazretlerine hem yardım, hem hürmet edilmesini tenbîh buyurmuştur.

[424] Vefâtında Resûlullâh hazretleri de tâbûtuna girmiş ve mezâra kadar cenâzesinin önünde yürüyüp defnine kadar kabrinin başucunda durmuştur.

Sa'd Müslümanlığın yayılmasına çalışmış ve müslüman muhâcirlerinin râhatı için sa'y ü gayrettten geri durmamıştı.

* * *

Bir ay kadar süren Hendek muhârebesi bir çok hiziblerden, yani muhtelif fırkalardan müteşekkil müşriklerle vukū' bulduğu için Gazvetü'l-Ahzâb nâmını almıştır. Hatta *Kur'ân-ı Kerîm*'de bu unvân ile bir sûre-i celîle de vardır ki o sûre-i mübârekenin bazı âyetlerini şuraya naklediyorum:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا. اِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللهِ الظُّنُونَا. هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا. [1]

Allâhu a'lem meâli:

"Allah'ın hakkınızdaki ni'metini hâtırlayınız ki üstünüze düşman askeri geldiği vakit biz onların üzerine bora ve sizin görmediğiniz bir asker gönderdik. Cenâb-ı Hak da sizin yaptıklarınızı görüp biliyordu. Hâtırlayınız o günü ki düşman askeri altınızdan, üstünüzden sizi kuşatmış ve şiddet-i muhâtaradan gözleriniz bulanıp canlarınız ağızlarınıza gelmiş olduğu hâlde her biriniz bir türlü zanna düşmüştü. Yani mü'min olanlarınız Allah'ın nusret edeceğini umuyordu, münâfık bulunanlarınız da mücâhidîn-i İslâm'ı bu kalabalık orduya karşı mağlûb olacak sanıyordu. İşte o sırada mü'minler tecrübeye çekilmişler ve şiddetli sûrette tezelzüle uğramışlardı."

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ اِلَّا غُرُورًا. وَاِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا. وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا اِلَّا يَسِيرًا. وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللهِ مَسْؤُلًا. [2]

Allâhu a'lem meâli:

"Hâtırlayınız ki: Münâfıklarla kalbinde şekk ü şübhe hastalığı bulunanlar 'Allâh ile Peygamberi bizi aldatmaktan başka bir şey yapmadı.' demiş, onlardan bir gürûh da 'Ey Medîneliler! Sizin burada yeriniz yok, yani ordugâhta ne işiniz var? Evlerinize gidiniz.' ifsâdâtında bulunmuştu. Yine marîzu'l-kalb olanlardan bazıları, 'Evlerimiz muhâfazalı ve müstahkem değildir.' diye izin istemişlerdi. Fakat evleri mahfûz ve müstahkem olduğu hâlde onlar bırakıp savuşmak için müsâade istiyorlardı.

"Bunlar öyle adamlardır ki düşman gelip de evlerine girse ve kendilerini mürted olmaya yahud müslümanlarla harb eylemeye çağırsa mutlakā ve derhâl icâbet ederlerdi.

"Halbuki: Bu gürûh muhârebeden yüz çevirmeyeceklerine dâir Allah ile ahd etmişlerdi. Ahd-i ilâhî ise kıyâmet gününde sorulup suâl olunacaktır."

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا. قُلْ مَنْ ذَا الَّذِى يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا. [3]

---

[1] Ahzâb, 33/9-11.

[2] Ahzâb, 33/12-15.

[3] Ahzâb, 33/16-17.

Allâhu a'lem meâli:

"Habîbim! Söyle ki: Ölmekten ve öldürülmekten kaçsanız firârınız, size bir menfaat vermez ve firârınızla pek az bir müddetten ziyâde müstefîd olamazsınız.

"Habîbim! Söyle ki: Allah size felâket ve hezîmet verecek olsa hıfz edecek ve nusret ve zafer gösterecek bulunsa men' eyleyecek kimdir? İnsanlar kendileri için Allâh'tan başka dost ve yardımcı bulamazlar."

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَاْتُونَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيلًا. اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِى يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ اُولٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا. [1]

Allâhu a'lem meâli:

"Cenâb-ı Hak sizden Peygamber'e yardım husûsunda ağır davrananları ve kardeşlerine hitâben 'Harbe gitmeyiniz, bizim yanımıza geliniz.' ihtârında bulunanları biliyor. Bu münâfıklar pek az mikdarda muhârebeye iştirâk ediyorlar ve size karşı yardım ve nafaka husûsunda hasîslik gösteriyorlar. Düşman korkusu geldi mi, bakarsın ki bunlar sekerâtü'l-mevte düşmüş gibi gözlerini çevire çevire sana nazar ederler. O korku gitti mi ganîmet hırsından demir dilleri, yani acı sözleriyle sizi incitirler.

"Bunlar, mü'min değillerdir. Binâenaleyh Cenâb-ı Hak onların amellerini bâtıl kılmıştır. Şu ibtâl-i amel keyfiyeti de Allâhu teâlâ için kolay bir şeydir."

يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَاِنْ يَاْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِى الْاَعْرَابِ يَسْئَلُونَ عَنْ اَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا اِلَّا قَلِيلًا. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا. [2]

Allâhu a'lem meâli:

"Münâfıklar, askerlerini gitmedi sanırlar ve bu askerler bir daha **[425]** gelecek olsalar berikiler, şehirden çıkıp bedevîler arasına gitmek; gelenden, geçenden sizinle müşrikler arasında cereyân eden vekâyii sorup öğrenmek isterler. Şâyed aranızda bulunacak olsalar bile muhârebeye azıcık iştirâk ederler. Resûlullâh'ın harekât-ı pesendîdesine ittibâ' ediniz ki şu tebaiyet, Allâh'ı ve kıyâmet gününü ümîd eden ve Cenâb-ı Hakk'ı çok çok zikreyleyen kimselerin hasletidir."

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا ايمَانًا وَتَسْلِيمًا. مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا. لِيَجْزِىَ اللّٰهُ الصّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا [3]

Allâhu a'lem meâli:

"Mü'minler düşman askerlerini görünce 'Allâh ile Peygamberi'nin bize va'd ettiği bunlardır. Allah'ın ve Peygamberi'nin doğruluğu meydâna çıktı.' derler. Düşman askerinin gelmesi ve görünmesi onların ancak îmânlarını kuvvetlendirir ve teslîmiyetlerini artırır. Mü'minlerden bazıları vardır ki Allah ile olan ahdlerine sâdık kalmışlardır. Onlardan bazıları şehîd olmuş, bazıları da nâil-i şehâdet olmaya muntazır bulunmuştur ki hepsi de ahdlerini bozmamışlardır. Cenâb-ı Hak bu sâdık kimselere sadâkatlerinden dolayı mükâfât verecek, münâfıkları da dilerse azâb edecek, isterse tevbelerini kabûl eyleyecektir ki Allâhu teâlâ hakîkaten gafûr ve rahîmdir."

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا. وَاَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَاْسِرُونَ فَرِيقًا. وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا. [4]

Allâhu a'lem meâli:

"Cenâb-ı Hak müşrikleri nusret ve ganîmetine nâil olmaksızın hiddet ve gazablarıyla geri çevirdi ve mü'minlere mukātele husûsunda kifâyet gösterdi ki Allâhu Zülcelâl her şeyin icrâsına kādir ve bütün mükevvenât üzerine gālibdir.

"Hâlık teâlâ hazretleri Ehl-i Kitâb'dan olup da müşriklere yardım eden Benî Kureyza'yı hisârlarından indirdi ve kalblerine havf u haşyet verdi. Bir fırkasını öldürdünüz, bir fırkasını da esîr ettiniz. Cenâb-ı Hak onların topraklarını, yurtlarını, mallarını ve ayak basmadığınız yerleri size ihsân eyledi."

* * *

Müslüman ordusu Benî Kureyza hisârını muhâsaraya alınca içindeki Yahûdîler bunalmışlar ve görüşüp konuşmak üzere –mâlı ve evlâd ü ıyâli yanlarında bulunan– Ebû Lübâbe el-Ensârî hazretlerini istemişlerdi.

Ebû Lübâbe, Peygamberimizin müsâadesiyle gidip hisâra girdi. Kadın, erkek, çoluk, çocuk başına üşüp ne yapalım hisârdan dışarıya çıkalım mı, çıkmayalım mı? diye sordular ve çıkarsak ne olacağız? İstifsârında bulundular.

Herîflerin perîşânlığı Ebû Lübâbe'nin rikkatine dokundu. Hendek muhârebesindeki hıyânetlerini unuttuğu gibi harekât-ı askeriyyeye dâir düşmana ma'lûmât vermenin de hâinlik olduğunu düşünemedi. Diliyle:

– Çıkınız! demekle beraber elini de boğazına sürüp i'dâm edileceklerini kendilerine anlattı. Vâkıâ yaptığı işâretin fenâlık olduğunu derhâl anladı ve:

– Allah ile Peygamberi'ne hıyânet ettim. diye ağladı ise de iş işten geçmiş ve Benî Kureyza'nın hisârdan çıkması gecikmiş oldu.

Bunun üzerine Resûlullâh Efendimiz hazretlerinin yüzüne bakmaya utandığı cihetle huzûr-ı Peygamberîye çıkamadı. Doğruca Medîne'ye gidip Mescid-i şerîfe girdi, kalın bir zencîr ile kendini direklerden birine bağladı ve Allah tarafından afvolununcaya kadar bozmamak şartıyla oruç tutmaya ahd etti.

Resûlullâh efendimiz Ebû Lübâbe'nin gecikmesi üzerine ne olduğunu, nerede kaldığını sordurup mes'eleyi haber alınca:

– Bana gelseydi hakkında istifsâr ederdim. Mâdem ki kendiliğinden gidip bağlanmış Allah afveyleyinceye kadar çözmem buyurdu.

Bir de Ebû Lübâbe ile onun gibi boşboğazlık edecek olanlar hakkında min-tarafi'llâh şu âyetler gönderildi.

[1] Ahzâb, 33/18-19.
[2] Ahzâb, 33/20-21.
[3] Ahzâb, 33/22-24.
[4] Ahzâb, 33/25-27.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاَنَّ اللهَ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيمٌ [1]

Allâhu a'lem meâli:

"Ey mü'minler! Allah'a ve Resûlü'ne hâinlik etmeyiniz ve emîni bulunduğunuz şeyler hakkında da bilerek hıyânet göstermeyiniz. Bilmiş olunuz ki: Mallarınız ve çocuklarınız, hakîkaten sizin için birer imtihândır. Mâl ve evlâd ü ıyâl dolayısıyla emânete hıyânet etmeyenler hakkında da ind-i ilâhîde büyük sevâblar ve mükâfâtlar vardır."

Ebû Lübâbe bir hafta kadar gündüz güneşin altında, gece gök kubbenin altında durmak üzere aç, susuz kaldı.* Bu müddet içinde namaz vakitleri olunca haremi, yahud kızı gelip zencîrini çözüyor ve namazdan sonra yine götürüp direğe bağlıyordu.

[426] Vakit geçtikçe Ebû Lübâbe'nin tahammül edecek hâli kalmadı. Hatta bir defa namaz kılmak için çözüldüğü sırada kendini gayb edip yüzükoyun kapandı. Nihâyet bir sabâh namazı vakti Peygamber efendimiz mescid-i şerîfe geldi ve tevbesinin makbûl olduğunu Ebû Lübâbe'ye müjde verip bağlarını mübârek elleriyle çözdü.

(Ebû Lübâbe'nin mescid direğine bağlanıp çözülmesinin Tebûk gazvesinden geri kalması üzerine vâki' olduğu da mervîdir. Fakat ben birinci rivâyete binâ-yı mütâlaât ettim.)

* * *

Asker!

Şu hikâyenin bilhassa bu parçasına dikkat ettin mi? Ashâb-ı kirâmdan bir zât-ı şerîf Allah'ın itâbına uğruyor, Peygamber tarafından terk olunuyor da bir hafta, on gün kadar câmi direğine bağlanıp aç susuz kalarak ve cân ü gönülden gözyaşları dökerek tevbe ve istiğfâr ediyor, merhamet-i İlâhiyye talebinde bulunuyor. Nihâyet tevbesinin indallâh makbûl olduğu kendisine haber verilip bağları çözülüyor ve mâddî, ma'nevî olan o hâl-i ızdırâbdan kurtarılıyor.

Acaba bunlar neden oluyor, Ebû Lübâbe gibi ashâbın ileri gelenlerinden olan bir zât, niçin "hâin" hitâbına uğruyor da günlerce mihnetler meşakkatler çekiyor? Harekât-ı askeriyye hakkında yaptığı ufak bir işâretin cezâsı olmak üzere değil mi?

O, Ebû Lübâbe ki, Ashâb-ı Akabe'den ve onların nukabâsından idi, yani Resûlullâh efendimiz daha Mekke'de iken kendisine Akabe mevkiinde îmân eden Medînelilerin reîslerinden idi. Kısacası Ensâr-ı kirâmın eskilerinden ve büyüklerinden bir zât-ı şerîf idi. Resûlullâh'ın Bedir ve Kaynukâ' muhârebelerine azîmetinde Medîne-i Münevvere Kāimmakāmlığı etmiş ve ashâb-ı Bedir derecesinde tutulmuştu.**

Böyle kıdemli ve mu'teber bir zâtın askerlik hakkında düşmana ufacık bir işârette bulunması, kendisinin bu sûretle cezâ çekmesini icâb ederse ordunun ahvâline dâir düşman kulağına gidecek derecede boşboğazlık edenlerin gerek indallâh, gerek inde'n-nâs nasıl muâteb olacaklarını ve nasıl mücâzât göreceklerini artık sen düşün de ona göre harekette bulun.

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

Bir Safha-i Târîh:

MISIR'IN SERGÜZEŞTİ

3

URÂBÎ'NİN KIYÂMI ESNÂSINDA İNGİLTERE'NİN SİYÂSETİ

Urâbî hâdisesinin ibtidâsından nihâyetine kadar İngiltere pek mâhirâne, yahud ta'bîr-i siyâsîsiyle dâhiyâne bir siyâset ta'kîb ediyordu. Çünkü bir cihetten Çerkesler ile Mısırlılar arasında tefrika ve ihtilâfı alevlendiriyor; diğer cihetten Hidîv ile Urâbî'nin arasına husûmet ve adâvet ilkā ediyor, Urâbî ile arkadaşlarına gûyâ Hidîv'in onları katl ettirmek istediğini inandırıyor; öte taraftan da merhûm Tevfîk Paşa'ya Sultân Abdülhamîd'in onu hal' ile âile-i Hidîviyyenin hukūkunu pâymâl etmek istediğini söyleyip duruyor; aynı zamanda hükûmet-i Osmâniyye erkânına da Hidîv Tevfîk Paşa'nın Sûriye kıt'ası hakkında Mehmed Ali'nin siyâsetini ta'kîb etmek istediğini anlatıyor… Bu sûretle İngiltere hem Devlet-i Aliyye, hem Hidîv-i Mısr, hem Mısır Ahrârı nezdinde sâhib-i nüfûz oluyor idi ki neticede bütün ahvâli kendi keyfine, kendi menfaat ve siyâsetine göre cereyân ettiriyordu.

Urâbî 1881 senesinin 9 Eylül'ünde –yukarıda îzâh ettiğimiz– nümâyiş-i askerîsini yapınca İngiliz diplomatları Bâbıâlî'yi Tevfîk Paşa'dan intikām(!) almak için teşvîk ile Mısır'da hâkimiyet-i fi'liyyesini pâydâr etmek için bu fırsatı kaçırmamasını Dersaâdet sefîrleri vâsıtasıyla anlattılar. İngilizler Bâbıâlî'yi teşvîk ve tahrîk ile de iktifâ etmeyerek *Times* ve refîklerine telkīnâtta bulundular. Bunlar da Mısır'da başlayan şûriş ve heyecânların teskîn edilebilmesi, Devlet-i Aliyye'nin müdâhalesi ve Mısır'ın Osmanlı askerleri vâsıtasıyla işgāl edilmesi ile kābil olacağını yegâne çâre olarak gösterdiler.

Bâbıâlî ise İngiltere diplomatlarının bu desîsesine aldanarak bu müşkili halletmek husûsunda onların re'yine i'timâd ile Mısır'ın ahvâlini anlamak için bir komisyon i'zâmını taht-ı karâra aldı ve Ali Nizâmî Paşa, Ahmed Es'ad ve Kadri efendilerden müteşekkil bir komisyonu Mısır'a i'zâm etti. Bu komisyon-ı mahsûs Mısır'a vâsıl olmadan iki gün mukaddem Urâbî'nin kumandası altındaki alayın Tellü'l-kebîr'e, Abdülâl Bey'in kumandasındaki alayın da Dimyât'a gitmesi için emirler sâdır oldu. Bu vesîle ile Urâbî ve Abdülâl'i komisyonun a'zâsı ile mülâkāttan men' edilmek isteniliyor idi. Fakat bunlar mezkûr emirlere kulak asmayarak sefer etmediler ve komisyon a'zâsı ile mülâkāt ettiler. **[427]** Hidîv Tevfîk Paşa komisyon-ı mahsûs a'zâsı ile görüştüğünde Urâbî ile müttefik ve ordusundan râzî olduğunu beyân etti.

Fransa ile İngiltere Bâbıâlî'nin Mısır'a bir komisyon-ı

---

1 Enfâl, 8/27-28.

* Çünkü: Medîne'deki mescidin üstünde ibtidâları gölgelik olmadığı gibi zemîninde de kilim, hasır misilli mefrûşât mevcûd değildi. Sonraları hurma dallarından bir sakf yapıldı ve yağmur yağdığı vakit çamur olmasın diye içine de ufak çakıl taşları yayıldı.

** Vefâtı, hazret-i Ali'nin hilâfeti ibtidâlarındadır. Kerîmesi olan Lübâbe Hazret-i Ömer'in birâderi Zeyd bin el-Hattâb'ın haremi olmuştu.

mahsûs i'zâm ettiğine vâkıf olur olmaz onlar da İskenderiye Limanı'na filolarını gönderdiler. 19 Teşrînievvel 1881'de mezkûr komisyon Mısır'ı terk ederek Dersaâdet'e avdet edince mezkûr filolar da İskenderiye'den hareket ettiler.

Bu sırada şöyle bir şâyia intişâr etmiş idi: Gûyâ "Dersaâdet'ten irsâl edilen komisyon-ı mahsûs Urâbî'yi teşvîk için Mısır'a gelmiş." Bunun üzerine bütün millet-i Mısriyye Urâbî'yi zât-ı şâhânenin vekîl-i hakîkîsi ve Hilâfet'in müdâfi'-i hukûku olarak tanımaya başladı.

Mısır Parlamentosu a'zâsının intihâbâtı 10 Teşrînisânî 1881'de başladı ve ilk defa olarak Mısır Parlamentosu 28 Şubat 1882'de akd-i ictimâ' etti.

* * *

Artık Urâbî ve arkadaşları bir fırka-i ahrâr sayılıyorlardı. Bu fırkanın reîsi Urâbî idi ki 31 Mart 1882'de *Times* gazetesi bu fırkanın programını neşr etmiş idi. Bu program altı maddeden ibârettir:

1- Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin hâkimiyet-i ismiyyesini ve Mısır'a i'tâ edilen imtiyâzâtın tasdîkı.

2- Hidîv 1881 Eylül'ünde millete va'd ettiği şeylere sâdık kaldıkça milletin de ona karşı mutî' ve sâdık kalmak mecbûriyeti.

3- İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a yaptığı hidemât-ı celîlenin ve senâî murâkabe-i mâliyyenin menâfi'-i memlekete muvâfık bulunduğunun tasdîkı.

4- Emniyet-i umûmiyye ve ahâli ile ecnebîlerin mâl ve canlarının muhâfazası.

5- Hürriyet-i dîniyye ve siyâsiyyeyi i'lân ve bütün Mısırlıların kānûn nazarında müsâvî tutulması ve bir hükûmet-i meşrûta te'sîsi.

6- Memleketin neşr-i ilm ü irfân ile terakkīsi.

Times fırka-i Ahrârın programını neşr ettikten sonra pek muvâfık olduğunu, fakat her hâlde Fransa'nın bir müdâhale-i askeriyyesinden korkulduğunu söyledi. Bu müdâhalenin zararlarını ta'dâd etti. Fakat maalesef aynı gazete İngiltere'nin müdâhale-i askeriyyesi esnâsında bu sözlerini tamâmıyla unuttu ve Mısır'ı işgāl eden İngiliz askerlerini kemâl-i harâretle selâmladı, alkışladı.

* * *

Urâbî meydâna çıktığı günden beri bütün millet ona müzâhir idi. Milletin Urâbî'ye olan bu müzâhereti Hidîv Tevfîk Paşa'ya karşı bir buğz ve nefretten ileri gelmiyordu. Bilakis milletin hürriyet ve saâdetini istihsâle mâil olduğundan ve birçok dâhilî şûrişlerden usandığından münbais idi.

Hidîv İsmail Paşa'nın devre-i hükûmeti Mısırlılarda istibdad aleyhinde pek müdhiş bir cereyân icâd etmiş ve herkeste şekl-i hükûmet ve idâreyi tağyîr etmek için şiddetli bir arzu uyanmıştı. Urâbî ile arkadaşları meydâna çıkınca herkes ona inzimâm ettiler. Mısır ordusu ise Urâbî'nin elinde idi. Fellâhlar Urâbî'nin nâmı anıldıkça tehlîl ve tekbîrler ile nâmını tebcîl ederlerdi ve bütün saâdeti, refâhı, hürriyeti bu Mısırlı'dan beklerlerdi.

Fil-vâki' Urâbî, Mısır'ı cidden mes'ûd ve müstakıl edebilir idi. Fakat onun hırs ve tamaı, cehâleti bâ-husûs ecnebî entrikalarına bir âlet olması Mısır'ı en derin hufre-i sefâlete, en çıkılmaz girîvelere attı.

Urâbî 1882 senesinin 4 Mart'ında Harbiye Nezâreti Vekâleti'ne ta'yîn edildi. Böylece nüfûzu arttı ve ahâli arasındaki mevkii kuvvvetlendi. Bu sırada pek çok şâyialar neşr olunuyordu ki Devlet-i Aliyye'nin Urâbî'yi teşvîk ettiği bunların birincisi idi. Bundan mâadâ hükûmet-i Osmâniyyenin âile-i Hidîviyyenin hukūkunu pâymâl etmek istediği, bazı Avrupa devletleriyle bu uğurda ittifâk etmeye çalıştığı, Mısır'ı Sûriye ve Trablus gibi bir vilâyet-i Osmâniyye yapmak istediği halkın zihnine sokuluyordu ve bu şâyialaların sıhhatine Ali Nizâmî Paşa ile Reşîd Bey'in fînâya[?] seferleri delîl ittihâz olunuyordu. Bedîhîdir ki hep bu şâyiaları neşr eden mel'ûnların gāyesi Hidîv ile zât-ı şâhânenin arasını açmak ve Hidîv'i ellerinde bir âlet ittihâz etmek idi.

4
İNGİLTERE VE FRANSA'NIN İTTİFÂKI VE MÜŞTEREK ENTRİKALARI

Fransa, Mısır'da fırka-i ahrârın mevkiini tahkîm ettiğini, her şeyin ordunun ve daha doğrusu Urâbî'nin elinde olduğunu görünce Hidîv'in vaz'iyetinden endîşe etmeye başladı ve İngiliz ile bil-ittifâk Kāhire'deki vekîllerine bir nota irsâl ederek İngiltere ve Fransa'nın Tevfîk Paşa'ya her müşkile karşı her türlü muâvenete âmâde bulunduklarını, Mısır'ın selâmeti, Avrupa'nın menâfii onun makām-ı Hidîviyyette kalmasına vâbeste olduğunu teblîğ etmelerini taleb ettiler.

Bu notadan maksad bütün âleme İngiltere ile Fransa'nın Mısır hakkında müştereken hareket ettiklerini i'lân etmek idi. Fransa bu ittifâkı sonuna kadar muhâfaza etmiş olaydı Mısır İngiltere'nin keskin dişlerinden kurtulurdu. Fakat böyle olmadı. Çünkü ilk evvel İngiliz gazeteleri İngiltere hükûmeti aleyhine Fransa ile ittifâk ve iştirâk ettiğinden dolayı **[428]** yaygarayı kopardılar ve hükûmetten münferiden iş görmesini musırrâne taleb ettiler.

Bâbıâlî ise İngiltere ve Fransa'nın müşterek notalarını irsâl etmelerini nâ-be-câ bir hareket addederek bunu sefîrleri vâsıtasıyla protesto etti. 13 Mart 1882'de Bâbıâlî bu protestosunda şuûn-ı Mısriyyeye ancak kendisinin müdâhaleye mâlik olduğu, Mısır'da ise Fransa ile İngiltere'nin müdâhalesini iktizâ ettirecek hiçbir şeyin vukū' bulmadığını söyledi.

Bu sıralarda Fransa'da meşhûr Gambeta Kabinesi sukūt etti ve yerine Freycinet Kabinesi Cumhûriyet'in idâresini ele aldı. Bu Kabine'nin Mısır hakkında ta'kīb edeceği siyâset pek vuzûhlu, yani İngiltere ile müştereken hareket etmek ve onu hiç yalnız bırakmamak idi.

* * *

Yukarıda söylediğimiz üzere Mısır Parlamentosu ictimâ' etmiş idi. Parlamento ilk devre-i ictimâiyyesinde bazı kānûnlar vaz' etmeye muvaffak olmuş idi. Fakat vaktâ ki bütçeyi müzâkereye başladı, Kabine ile hey'et-i teşrîiyye arasında ihtilâf yüz gösterdi.

Şerîf Paşa'nın fikrince hey'et-i teşrîiyyenin bütçeyi bütün teferruâtı ve hattâ düyûn-ı umûmiyyeyi bile müzâkere ve münâkaşa etmesi Fransa ve İngiltere'yi iğzâb eder imiş. Çünkü bu iki devlet Mısır mâliyesini murâkabe etmek için iki murâkıb-ı mâlî ta'yîn etmişlerdi. Hey'et-i teşrîiyye ise

bütçeyi bütün teferruâtıyla müzâkere etmeyi ilk vazîfesi olarak addediyordu. Neticede Şerîf Paşa isti'fâ etmeye muztar kaldı. (2 Nisan 1882). Der-akab Şâir-i âteş-zebân Mahmûd Sâmî el-Bârûdî Paşa nuzzâr riyâsetine ve Urâbî Harbiye Nezâreti'ne ta'yîn edildi. Sâmî Paşa bütçenin nuzzâr ile onların adedine müsâvî bir encümen-i meb'ûsân tarafından müzâkere edilmesini, karârların ekseriyet ile kabûlünü ve bir ihtilâf vukūunda meclise mürâcaat edilmesini mübeyyin re'yini meclise arz etti ve re'yi kabûl edildi. Fakat Şerîf Paşa'nın sukūtu bütün dâyinleri iğzâb ettiği gibi Fransa ile İngiltere Parlamento'nun bütçe hakkındaki etvârını murâkabe-i senâiyye hukūkuna veyahud Mısır'daki menâfi'lerine bir teaddî saydılar. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız murâkıb-ı mâlîleri isti'fâ ettiler. Bedîhîdir ki Fırka-i Ahrâr bu pek nâzik devirde biraz reviyyet göstermeli, meb'ûsân ise bütçenin düyûn kısmını terk etmeye muvâfakat etmeli idiler. Maalesef Ahrâr ile meb'ûsânın ısrârı bütün istifâdeleri zâyi' ve Mısır'ı bir uçuruma sevk etti. Fırka-i Ahrâr, hürriyet, adâlet, müsâvâtın bir millette birden bire bir günde teessüs edemeyeceğini takdîr edemedi ve pek müfrit mutâlebâtta bulundu. Neticede Avrupalılar korkmaya başladı ve asıl Avrupalıları en ziyâde korkutan Urâbî'nin Harbiye Nâzırı olması idi. Çünkü onlar Urâbî'yi, hey'et-i teşrîiyyeyi bütçeyi bütün teferruâtıyla müzâkere ve münâkaşa etmeye teşvîk eden, Şerîf Paşa'yı ıskāt eden, Avrupalıların Mısır'daki menâfiini ızrâra uğraşan yegâne adam olarak tanıyorlardı.

Bunun üzerine Fransız Meclis-i Meb'ûsânı a'zâsından Mösyö De Lakos 23 Nisan 1882'de kabine reîsinden Fransa'nın Mısır'da kabinenin tebeddülü üzerinde nasıl bir hatt-ı hareket ta'kîb edeceğini suâl etti ve cevâben Fransa ve İngiltere'nin bütün Avrupa devletleri ile muhâbere ettiğini ve bütün devletlerin bil-iştirâk bu müşkili halle çalışacağını söyledi.

Mısır'da ise entrikacılar var kuvvetleriyle ahâli arasında ihtilâf ve tefrika alevlendirmeye, Mısır'ın istiklâlini yıkmaya çalışıyordu ve Çerkesler'i iğvâ ederek Urâbî'yi öldürmelerini tavsiye ediyorlardı. Fakat Çerkeslerden birisi iğvâata aldanmayarak bu desîseyi Taleb Paşa'ya haber verdi. Bu da hâdisenin tafsîlâtını Hidîv'e, Harbiye Nâzırı'na ve Reîs-i Nuzzâra arz etti. Çerkeslerin muhâkemesi karârlaştırıldı ve bil-muhâkeme Sûdân'a teb'îd edilmeleri ile tecziye olundular. Tevfîk Paşa mahkemenin hükmünü işitince mes'eleyi zât-ı şâhâneye arz ve ne yapılmasının iktizâ ettiğini istifsâr etti. Zât-ı şâhânenin cevâbı vürûd etmeden İngiltere ve Fransa sefîrleri müdâhale ederek sâdır olan hükmün ta'dîlini taleb ve mahkûmların Sûdân'a teb'îd edileceklerine Şâm'a irsâl edilmelerini Hidîv'e teklîf eylediler ve teklîfleri kabûl olundu. Bu hâdiseden dolayı Hidîv ile kabinesi arasında bir bürûdet hâdis oldu. Der-akab İngiltere ve Fransa sefîrleri düvel-i metbûalarına Mahmûd Sâmî Paşa'nın Hidîv ve Avrupalıların hayatını bizzat Hidîv'in karşısında tehdîd ettiğini yazdılar. Bunun üzerine hemen Fransa ile İngiltere filolarını İskenderiye'ye irsâl ettiler.

Abdülganî Said

HARB-İ UMÛMÎ VE ÂLEM-İ İSLÂM

Fas, Cezâyir ve Tunus'ta müslüman askerlerine dağıtılan ve bir nüshası da oradan idârehânemize gönderilen Arabca hutbenin tercümesidir:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيم. وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ...[1]

Allâhu Zülcelâl hazretlerine hamd ü senâdan, Mürşid-i A'zam Resûl-i muhterem efendimizle âl ü ashâbına ve o Nebiyy-i muazzamı sevenlere salât ü selâmdan sonra:

[429] Ey müslüman askerleri ki Allah'ın düşmanı, Resûlullâh'ın düşmanı ve doğrudan doğruya kendinizin düşmanı olanların elinde bulunarak onlarla beraber muhârebeye gidiyorsunuz. Bilmiş olunuz ki sizin şu Allah düşmanlarıyla birlikte harb etmeniz, Cenâb-ı Hakk'ın gazab-ı İlâhîsini, kahr-ı ebedîsini icâb edecek bir küfr-i sarîhtir. Böyle olduğu gibi onlarla birlikte harb edip onların bulunduğu meydân-ı muhârebede ölen her müslüman onlar gibi müebbeden cehennemde kalacak, erbâb-ı dalâle iltihâk edecektir. Zîrâ onların bayrakları altında, onların muzaffer olmaları için muhârebe etmiş oluyor. Halbuki onların bayrakları küfür bayrağı, zındıkların bayrağıdır.

Zîrâ bu millet bütün dinlerini pâymâl etmiş, Allah'a, Resûlullâh'a, kütüb-i semâviyyeye i'lân-ı harb eylemiştir. Onun için bu milletle birlikte muhârebe eden şeytân uğurunda, bâtıl uğurunda harb etmiş, canını bu yolda heder etmiş olur. Bu ise küfürden başka bir şey değildir. Zîrâ mü'min olan Allah yolunda muhârebe eder. Şeytân uğurunda muhârebe eden ise kâfirdir. Allâhu Zülcelâl *Kur'ân-ı* Hakîminde (اَلَّذينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فى سَبيلِ اللهِ وَالَّذينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فى سَبيلِ الطَّاغُوتِ)[2] = "Îmân etmiş olan kimseler Allah yolunda ceng ederler. Kâfir olanlar ise şeytân uğurunda muhârebede bulunurlar." buyuruyor. O hâlde şimdi bize vâcib olan gerek onları mahvetmek, gerek âlem-i İslâm'ı ellerinden kurtarmak için doğrudan doğruya onlara hücûm etmek, onlarla muhârebe etmektir. (فَقَاتِلُوا اَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعيفًا)[3] = "Şeytânın dostlarıyla ceng ediniz. Şeytânın hîlesi şübhe yoktur ki zaîftir." Yoksa onlarla birlikte harbe gitmek değildir.

Sakın basîret gözü kapanmış bir takım câhillerin sözüne kulak asıp da "Biz bunlarla muhârebeye kalkışırsak bizi öldürürler." demeyiniz. Zîrâ onlarla birlikte muhârebeye gidecek olursanız o zaman sizi diğerleri öldürecekler. Bâ-husûs berikilerin kılıcı daha keskin daha kuvvetli. Demek oluyor ki ölüm, hüsrân her hâlde mevcûd. Şu fark ile ki onlarla birlikte harb etmek hem küfür, hem rezâlet, hem ebedî bir hüsrân. Lâkin onlarla muhârebe etmekte hem rızâ-yı İlâhîyi tahsîl, hem fî-sebîli'llâh cihâd, hem de saâdet-i dâreyn var. Biz müslüman düşmanı olan yukarıki milletleri pek çok gördük: Kuvvet buldukça âlem-i İslâm'ı tazyîk etmek istediler. İslâm'ın şevket-i ma'neviyye ve maddiyyesini bitirmek için alabildiğine uğraştılar. O hâlde müslümanlardan bunlara yardım edenler gerek kendi eliyle gerek Allah'ın düşmanları eliyle hem kendisinin hem bilumûm ümmet-i İslâmiyyenin mahvına çalışmış olur. Bu ise öyle bir fenâlıktır ki ona mü-

[1] Bakara, 2/218.
[2] Nisâ, 4/76.
[3] Nisâ, 4/76.

rüvvet ve şehâmet-i İslâmiyye şöyle dursun, insâniyyet bile râzı olmaz.

Bilmiş olunuz ki bu herîfler bizim memleketlerimize geldiler. Üzerlerimize çullandılar. Her türlü fenâlığı yaptılar. Vatanlarımızda bizi tepelediler. Mülklerimizi ellerimizden alarak üzerine oturdular. Ne kadar menâbi'-i servetimiz var ise hepsini gasbettiler. Bizi fakr u sefâlet içinde perîşân bıraktılar. Müslümanları hayvan gibi işletip kendileri refâh içinde yaşıyorlar.

Nerede kaldı o zenginleriniz ki bir yere gideceği zaman maiyyetinde yüzlerce köleler, altın, gümüş yüklü yüzlerce sandıklar beraber giderdi.? Nerede kaldı o hânedânlarınız ki konakları yüzlerce misâfirle, fukarâ ile mâlâmâl idi? İşte bunların hepsi Allah düşmanı olan bu milletlerin eliyle mahvoldu, malları gitti. Bu milletle bizim dinimize de taarruz ederek onun yerine dinsizliği ikâme ettiler. Çocuklarımızın, gençlerimizin, câhil halkımızın, kadınlarımızın ahlâkını mülevves etmeye çalıştılar. *Kur'ân*'ı elimizden almak için son dereceye kadar uğraştılar. Câmilerimizin bir kısmını yıktılar. Bir kısmını kiliseye çevirdiler. Tekkelerimizi kapattılar. Evkāf-ı müslimîni zabtederek vâridâtını yağmâ eylediler. Müslümanların ahkâm-ı şer'iyyesini fesh u ibtâl ederek yerine haktan, hakîkatten uzak bir takım kānûnlar koydular.

Arayınız bakalım: Nerede şimdi o tarîk-ı hidâyeti gösteren ulemânız ki vaktiyle binlerce sayılıyordu? Nerede o müderrisleriniz, o müellifleriniz, o talebeleriniz, o medreseleriniz, o câmileriniz ki içi arı kovanları gibi yüz binlerce mü'minle dolu idi? Nerede o hâfızlar, o *Kur'ân-ı* azîmü'ş-şân yazan hattâtlar ki her köyde, her yurtta mebzûlen bulunuyordu? Evet, Tunus'la mülhakātında, Cezâir'de yüzde doksan beş hâfız-ı *Kur'ân* var iken bugün yüzde sekiz kalmadı. Hatta birçok yerlerde büsbütün bitti de o hâle geldi ki sûre-i Fâtiha'yı adamakıllı bilen, bir mes'ele-i dîniyye sorulunca cevap verebilecek olan hemen hemen kalmadı. İşte bu musîbetlerin hepsi hep o günâhkâr, o zâlim ellerle, Allah'ın düşmanı, Resûlullâh'ın düşmanı, dinimizin düşmanı, insâniyyetin düşmanı olan o gaddâr ellerle yapıldı. Irzlarımızı, nâmûslarımızı bâzîçe ettiler. Bizi istibdad altında ezdiler. Müslümandan başka bütün milletler için râyegân olan hukūk-ı medeniyyenin kâffesinden bizi mahrûm bıraktılar. Yahûdîlerden bedter olduk. Onlar bizden daha hür, hukūklarına bizden daha sâhib. Siz kendi vatanınızda olduğunuz hâlde vatanınızdaki ecnebîlerden daha berbâd bir hâlde yaşıyorsunuz. Hiçbir hakka mâlik değilsiniz. Bütün **[430]** haysiyetimizi ayaklar altında çiğnediler. O derece ki besledikleri köpeklerine bizden ziyâde hürmet ediyorlar. Bir köpeği azarlayacakları zaman bizim ismimizle azarlıyorlar.

Ma'neviyâtımızı o derece bitirdiler ki meselâ bir adamımız en mübtezel bir fâhişenin önünde kendi kendisini tahkīr ediyor. Şahsına hiç bir kıymet vermiyor.

Ey müslüman! Bu herîflerin her biri senin memleketinde zâlim, cebbâr bir sultân kesilmiş. Hiç kimseden pervâsı yok. Efrâd-ı hükûmetten her biri ona tarafdar. Arayınız bakalım: Şimdi nerede o eşrâfınız ki meydân-ı ma'rekede yüzlerce, binlerce mezâhime mukāvemet ederdi? Nerede kaldı o büyükleriniz, nerede kaldı o dâhîleriniz ki bir işâretleriyle ortalık yerinden oynardı; mehâbetleri yüreklere dehşet ilkā ederdi. Vatanı, ebnâ-yı vatanı himâye eder, ümmet-i İslâmiyyeyi zulmetten, tecâvüzden müdâfaada bulunurlardı; zîr-i himâyelerindeki en pest-pâye bir ferdin hakkını müdâfaa yolunda fedâ-yı cân etmeyi kendilerine bir şeref bilirlerdi? İşte bu kahramân müslümanlar dinlerini, vatanlarını, nâmûslarını, zürriyetlerini himâye için kanlara bulandılar. İzzet, şehâmet, mürüvvet kefenine bürünerek dünyâdan öyle gittiler. Ulvî, nezîh, mutahher olan rûhlarını hâkim ve âdil olan Allâhu Zülcelâle teslîm etmedikçe ellerindeki kılınçlarını düşmanlarına vermediler. Bunların hepsi Allah düşmanları olan bu gāsıb, bu mütecâviz, bu ehl-i tuğyân herîflerin eliyle vukūa geldi.

Ey müslüman askerleri! Bu herîfler bizi öldürdükten, memleketlerimizi elimizden aldıktan, dinimizi, malımızı, nâmûsumuzu, hayatımızı bitirdikten sonra biz hâlâ duracak mıyız? Niçin memleketlerimizi, mallarımızı, dinimizi, şerefimizi, şevketimizi istirdâd için onlarla muhârebe etmeyelim? Bu husûsta mâni' nedir? Acaba ölüm korkusu mu? Halbuki onların kendi ölüleri cehennemde, bizim ölümüz cennette olduğu hâlde onlar ölümlerden korkmadılar. Dinleyiniz Cenâb-ı Hak ne buyuruyor: [1](وَلَا تَهِنُوا فِى ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ اِنْ تَكُونُوا تَاْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُونَ كَمَا تَاْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللهِ مَا لَا يَرْجُونَ) = "Siz o müşrikleri ele geçirmek husûsunda gevşek davranmayınız. Eğer siz acı duyuyorsanız onlar da sizin gibi acı duyuyorlar. Halbuki siz Cenâb-ı Hak'tan onların ummadıkları bir saâdeti de ümîd ediyorsunuz."

Bundan başka onların bir kısmını saydığımız bu fenâlıkları ölümden daha şedîd değil midir? Bu kadar sefâletle geçen böyle bir hayattan ne fayda me'mûldür? Cenâb-ı Hak [2](وَقَاتِلُوا فى سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ) = "Sizinle muhârebede bulunanları fî-sebîli'llâh siz de öldürünüz. Haddi tecâvüz etmeyiniz. Zîrâ Allah haddi tecâvüz edenleri sevmez. Onları nerede bulur iseniz öldürünüz…"

O hâlde ey müslüman askerleri! Sizin üzerinize vâcib olan şudur ki içinizden kendi vatanında bulunanlar gidip de Allah'ın düşmanına teslîm-i nefs etmesinler. Artık birbirinizi tamâmıyla sevmeli, hubb-i riyâset, meyl-i menfaat gibi tefrikayı mûcib şeylerden külliyyen sakınmalısınız. Bütün azminiz, hareketiniz fî-sebîli'llâh cihâda ma'tûf olmalıdır. Hepiniz birleşerek bir el, bir vücûd gibi hareket eylemelisiniz. Sizin bir olup muhârebe etmeniz emr-i İlâhîye imtisâldir. Zîrâ onlar bizimle din muhârebesi yapmadılar. Bizi memleketimizden çıkarmadılar. Halbuki ötekiler bunların hepsini yaptılar. Cenâb-ı Hak, [3](لَا يَنْهيكُمُ اللهُ عَنِ الَّذينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطينَ. اِنَّمَا يَنْهيكُمُ اللهُ عَنِ الَّذينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.) = "Cenâb-ı Hak sizinle din muhârebesi etmeyenlere, sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara karşı iyilikle, adl ile muâmele etmekten sizi

[1] Nisâ, 4/104.
[2] Bakara, 2/290-291.
[3] Mümtahine, 60/8-9.

nehy etmez. Cenâb-ı Hak adl ile hareket edenleri sever. Allah sizi ancak o kimselere karşı dostluk göstermekten nehy eder ki, sizinle din muhârebesi etmiş, sizi memleketlerinizden çıkarmış ve çıkarılmanıza yardımda bulunmuştur. Böylelerine dostluk gösterenler yok mu işte onlar zâlimdirler." buyuruyorlar.

Ey müslüman askerleri! İşte bu zaman şerefinizin, şehâmetinizin istirdâdı için uğraşacak zamanınızdır. Bu zaman dininizin vatanınızın hakkını vermek için gayrete geleceğiniz zamanınızdır. Cenâb-ı Hak muîniniz ve nâsırınızdır. [1](وَالسَّلَامُ وقاتل الاعداء وخلص دينه ووطنه وحريمه وذريه) (عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى من الشفاء والردى)

AFGANİSTAN

Garblılar kanlar içinde yekdiğeriyle boğuşurlarken şarklılar ve bâ-husûs âlem-i İslâm bu hercümerce karşı lâkayd mı kalacaklardır?

İşte bu düşünce ile bugün birçok dimâğlar meşgūl bulunuyor ve bu husûsâta dâir cerâid-i muhtelife sütûnlarında tesâdüf ettikleri havâdisi kemâl-i hâhiş ile okuyorlar.. Bu ve buna mümâsil bir takım sebebler dolayısıyla şarkta âlem-i İslâm'ın mühim bir rüknü olan Afganistan'ın ahvâl ve havâdisine âid bazı ma'lûmât i'tâsını münâsib görüyoruz:

Afganistan'ın, garb ve şarkında büyük nüfûza mâlik iki büyük ve kuvvetli hükûmet arasında bulunmak hasebiyle, mevkii mühim ve nâziktir.

Mâzîsinde bütün Hindistan'a hâkim olan büyük Afganistan o zamanlarda **[431]** mevcûd adem-i intizâm, cehâlet, atâlet ve ahlâksızlık sebebiyle küçülerek nihâyet bugünkü hâline gelmiş yani nefs-i Afganistan ve Türkistan-ı Afgānî'den mürekkeb olarak kalmıştır. Afganistan dünkü devrelerinde nâhoş bir hayat yaşıyordu. Fakat bu hâl ancak Afgānlıların büyük emîri Abdurrahmân Hân ziyâü'l-milleti ve'd-dîn hazretlerinin ahd-i saltanatlarına kadar devâm edebildi. O gayûr hükümdâr memleketi İngiliz istîlâsından tahlîs ettikten sonra Afganistan'ın ciddî ve mükemmel bir ıslâhâta ihtiyâcını hissetti. Çalıştı, çalıştı ve o büyük sa'ylerinin, himmetlerinin semerâtını ıktitâfa muvaffak oldu..

Bugün onun büyük nâmı şarkta meşhûr olduğu kadar garbda da meşhûrdur. Avrupalılar da onu güzelce tanımışlar ve ona Şark'ın Bismark'ı demişlerdir. Abdurrahmân Hân Afganistan'dan feodalite cereyânını kaldırmaya gayret etti ve muvaffak oldu. Onun en büyük gāyesi bütün ihtiyâcâtını kendi mülkünde, kendi yaptıracağı fabrikalarda ihzâr etmek idi. Evvelâ bir hükûmet için en ziyâde lüzûmu olan silâh i'mâline teşebbüs olundu ve fabrika küşâd edilerek bütün esliha ve mühimmât orada ihzâr olundu. Emîr-i müşârunileyh dâhilde i'mâl edilen her şeyi hâriçtekine nisbetle daha bahâlı bile olsa yine para memleket dâhilinde kaldığından memnûn oluyordu. İşte bu sûretle Afganistan terakkīye başladı. O hükümdâr-ı âlî-kadr oğlu Habîbullâh Hân'ı da kendisi gibi yetiştirmeye çalıştı, tahsîl-i ilmine, terbiye-i askeriyyesine i'tinâ etti ve böylece bugün Afgān milletine hayrü'l-halef bir emîr bıraktı.

Habîbullâh Hân hazretleri de pederinin çizdiği terakkī krokisi üzerinde tamâmıyla yürüdü, yürüyor ve yürüyecektir. İşte bu sa'y-i mütemâdî neticesi olarak bugün bir Afgānlı ihtiyâcât-ı mühimmesinin kâffesini kendi mülkünde ihzâr edilmiş buluyor. Afganistan'da mevcûd müteaddid fabrikalar ihtiyâcâtın kısm-ı a'zamını hazırlar. Bugün Afganistan tüfenk, top, mitralyöz, barut, dumansız barut yapacak fabrikalara mâliktir. Bu fabrikalarında yapacağı esliha ve mühimmât ile altı, yedi yüz bin kişilik muallem askerden mürekkeb ordusunu teslîh edebileceği gibi hîn-i hâcette bir milyon kadar yazılacak gönüllü ahâliyi de techîz edebilir. Gönüllü yazılacak olan bu ahâli cesâret ve kahramânlıklarından başka nişâncılıkta da belki muallem askere rüchânları vardır.

Bu hesâbdan anlaşıldığına göre Afganistan lüzûmu zamanında 1.700.000 asker çıkarabilir. (Afganistan'ın nüfûsu son tahrîr-i nüfûsa nazaran, on milyondur.)

Ahîren yevmî gazetelerde Afganistan hakkında bir takım haberler neşredildi. Bunlardan biri: Afgān-Rus hudûdunda Rusların tünel hafr ettikleri ve bunu haber alan Herât vâlîsinin bir baskın icrâ ederek ameleyi itlâf ve tüneli tahrîb ettikleri rivâyetidir ki bunu doğru olarak kabûl etmeliyiz. Çünkü, Rusların altına tünel inşâsına teşebbüs ettikleri dağ Herât ile Bâlâmargāb arasında bulunan ve Kûh-i Baba ismini alan dağdır ki: Rusya'dan Herât'a duhûl için bu dağda mevcûd üç sa'bu'l-mürûr geçitten geçmek icâb eder, başka yol yoktur. Halbuki: Bugün mezkûr üç geçit büyük istihkâm toplarıyla mücehhez yeraltı istihkâmlarıyla tahkîm olunmuştur. Afganistan'ın Herât'ı ve mezkûr üç geçidi Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin Çanakkale'si kadar mühim olduğundan Afganistan daima fırsat buldukça orayı tahkîm ve takviyeye çalışmıştır.

Tabîî bu hâl Rus erkân-ı harbiyyesinin de ma'lûmu olmuş ve müstakbel Rus-Afgān harbinde Herât'a asker dökmek için mezkûr vâsıtaya mürâcaat ve tevessül olunmuş, fakat lehü'l-hamd akīm kalmıştır. Çünkü Rus hükûmeti mezkûr istihkâmlara farazâ 300 bin kişilik bir ordu ile hücûm etse 250 binini gāib edeceğini pek a'lâ bilirdi.

Rus ve İngiliz hudûdlarına sevk edilen asâkir-i Afgāniyyenin mikdarına dâir neşr edilen haberler yalnız zan ve tahmînâttan ibârettir. Çünkü Afganistan'la bugün beynimizde tarîk-ı muhâbere mevcûd olmadığı gibi böyle mühim bir haber-i askerî dahi Afganistan'dan hârice tereşşuh edemez.

Hülâsa-i kelâm Afganistan ahvâlinin muhtasar bir icmâlini yapabilmek için şu mütâlaâtı beyân edebiliriz: Her ne kadar bir haber vârid olmamışsa da Afganistan hükûmeti el-hâletü hâzihî seferberliğini i'lân etmiş ve ordusunu hazırlamıştır. Gerçi henüz Afganistan'da şimendüfer yok ise de Afgān hükûmeti icâbında kullanmak üzere yüzlerce otomobile ve yüz altmışı mütecâviz file mâliktir. Bununla beraber yolların da muntazam ve düzgün olduğunu söylersek lüzûmu ânında nakliyât-ı askeriyyenin sühûletle icrâ edilebileceği anlaşılır.

Afganistan henüz ne Rus ve ne de İngiltere'ye i'lân-ı harb etmemiştir. Emîr hazretleri mevki' ve vaz'iyeti idrâk etmiş-

[1] Tâhâ, 20/47,

ler ve ona göre tedâbîr ittihâz eylemişlerdir. Buna kat'iyyen emîniz.

Afgānî-zâde

[432] HARB-İ HÂZIRDAN ALINAN DERSLER

Bütün dünyâda mâddî ve ma'nevî pek azîm inkılâblara bâdî olacak harb-i hâzırdan ferdler, cem'iyetler, milletler, hâsılı bütün cihân bugün büyük büyük dersler alıyor. Bu dersler miyânında bizce en mühimmi bu kadar kudret ve kuvvetle beraber Alman imparatorunun, Alman kumandanlarının cenâb-ı Hakk'ı dillerinden düşürmemeleri, muzafferiyetlerinin şerefini Cenâb-ı Hakk'a bırakmalarıdır. Şimdiye kadar Alman imparatorunun hiçbir nutku yoktur ki muzafferiyeti Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve muâvenetine tefvîz etmemiş olsun. Ceneral Hi[n]denburg gibi cihângîr bir kumandan Rusların beş yüz bin kişilik ordularını perîşân ettikten, yüz binlerce esîr aldıktan sonra şecî' askerine bir beyânnâme neşr ediyor; alelâde bir vazîfesini îfâ etmiş gibi hiç gurûr getirmeyerek kemâl-i tevâzu'la askerini taltîf ediyor ve sonunda da "Bu muzafferiyetin şerefini Cenâb-ı Hakk'a bırakarak vazîfemizi ikmâle çalışalım." teslîmiyetiyle beyânnâmesine nihâyet veriyor. İşte bu, Müslümanlığın telkīn ettiği ahkâma riâyetten başka bir şey değildir: [1](فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ)

Top, tüfek, zırhlı, tayyâre, hâsılı karalarda, denizlerde, havâlarda kuvvet nâmına ne varsa gücünün yettiği kadar çalışarak, bir ân atâlete düşmeksizin gece gündüz uğraşarak hepsini i'dâd ve ihzâr ettikten sonra kendini dört taraftan saran ordulara mütevekkilen ala'llâh hücûm ediyor ve muzaffer oluyor.

İşte insanların, milletlerin bekā ve hayatları için vaz' edilen ve vâsıta-i Resûl-i zîşân ile müslümanlara teblîğ buyurulan bu kavânîn-i İlâhiyye hılkat ve tabîatin kānûnları kadar kat'î ve la-yetegayyerdir. Müslümanlar bu gibi evâmir-i İlâhiyyeyi başka milletlere bil-fi'l öğreterek bütün cihânda nümûne-i imtisâl olacak iken ne garîbdir ki bugün başkalarından ibret almak derekesinde bulunuyorlar!

Kitâbullâh ellerinde olduğu hâlde sâika-i gafletle hakāyık-ı dîniyyeden zühûl eden müslümanların bu hâli, güneşi görmek için doğrudan doğruya ona teveccüh etmeyip de şemsin suya aks eden hayâline bakan, yani gökteki güneşi yerde arayan bîçârenin hâline benzer. [2](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ)

MATBÛÂT

HASİRE'D-DÜNYÂ VE'L-ÂHİRE

Fransızlar tarafından pek insâfsız bir sûrette daima ilk saff-ı harbe ve en tehlikeli noktalara sevk edilerek kırdırılan, müdhiş top ateşlerine karşı canlı siper ittihâz edilen Cezâyirli ve Sûdânlı dindaşlarımızın ne dünyâda, ne ukbâda hüsrândan başka hiçbir fayda bahş etmeyecek hücûmlarını musavvir bir manzara karşısında *Tasfîr-i Efkâr* refîkımızın cân ü gönülden akıttığı gözyaşları:

"Bu resim, her müslümanı derin derin düşündürecek fecî' manzaralardandır. Zavâllı Afrika akvâm-ı İslâmiyyesi! Hiçbir taraftan teşvîkāt-ı temeddüniyye görmedikleri hâlde mücerred İslâmiyet'in bahş ettiği kuvve-i sâhirâne sâyesinde yerli akvâmın en mümtâz ve müstaid zümresini teşkîl eden müslümanlar kendi kendilerini hüsn-i idâre edecek devletler hâlinde teşekkül edebilirken, bir taraftan içlerinde kuvâ-yı müteferrikalarını cem' ve tevhîd edecek zimâmdârlar zuhûr etmemesi, diğer taraftan garbın âcize karşı pek gaddârâne isti'mâl ettiği vesâit-ı müdhişe-i tahrîbiyyeye maddeten mukābele edememek yüzünden nihâyet bir bir gerdândâde-i tâbiiyyet ve esâret olmuşlar ve şimdi de böyle hiç dahl ve menfaatleri olmayan bir harbe sevk edilerek mahv u perîşân edilmekte bulunmuşlardır. Maamâfih her İslâm için pek dil-hırâş olması lâzım gelen şu manzarada yine de bâdî-i tesellî bir nokta vardır ki o da dindaşlarımızın Almanların o pek müdhiş addedilen ateşleri karşısında gösterdikleri cesâret ve şecâattir. Bu değerli, şecî' ve fedâkâr askerler, kendilerinin kıymetini bi-hakkın takdîr eden ellerin zîr-i idâresinde olsaydı acaba onlarla ne cihângîrâne muvaffakıyetler kazanılmazdı…"

450 MİLYON MÜSLÜMANLIK ÂLEMİ HALÎFENİN EMRİNE MUNTAZIRDIR

Kampana gazetesinin bir makālesinden:

"Osmanlı hükûmetinin pâdişâhı, Akdeniz'den tâ Hindistan ve Afrika sevâhiline kadar olan memâlikte sâkin 450 milyon müslümanın halîfesidir. İslâmlar dînen ona merbûtturlar. Kafkasya'da İslâmlar Rusya'nın, Hindistan'da İngiltere'nin, Afrika'da Fransa'nın taht-ı idâresindedirler. Eğer hükûmet-i Osmâniyye Rusya ile muhârebe edecek olursa bu harb umûmî bir muhârebe şeklini ahz edecektir. İran Rusya aleyhine muhârebeye iştirâk edeceği gibi Hindistan ve Afrika'daki müslümanlar da silâh-ı ihtilâle sarılacaklardır. Zîrâ oralardaki müslümanlar hiçbir vakit halîfelerinin evâmiri hilâfına hareket edemezler. Bundan mâadâ hükûmet-i Osmâniyyenin mevkii de gāyet mühimdir. Avrupa, Asya ve Afrika'nın **[433]** nokta-i iltisâkında bulunmaktadır. Bugün karadan Osmanlı hükûmeti Kafkasya'yı işgāl edebilir. Daha büyük bir kuvvetle de Mısır üzerine hücûm ile İngiltere'ye büyük bir darbe vurur. Mısır ise Hindistan'ın kapısıdır. Hindistan ise ticâret âleminin gözbebeğidir. Onun için Mısır ve Süveyş Kanalı'nın zabtı İngiltere'nin Hindistan yolunu büsbütün sektedâr eder. Osmanlılar, bu buhrânlı zamanda istifâde etmenin tarîkını pek a'lâ keşf etmişlerdir. Bunun için de gece gündüz çalışıyorlar…"

İNTİBÂH-I İSLÂM

Hindistan'da Kalküta şehrinde Fârisî lisânıyla münteşir *Hablü'l-metîn* gazetesinden:

[1] Âl-i İmrân, 3/159.
[2] Haşr, 59/2.

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin harb-i umûmî akîbinde kuvâ-yı berriyyesini seferberliğe vaz' etmek sûretiyle silâh altına aldığı yüzbinlerce askerini cidâle müheyyâ bir hâlde hudûdlara sevk ve tahşîd etmesi keyfiyeti bu sırada ziyâdesiyle câlib-i nazar-ı dikkattir. Almanya hükûmetinin Devlet-i Aliyye'ye şu buhrânlı zamanlarda en güzel harb gemilerinden ma'dûd olan iki büyük sefîne satmasını nazar-ı teemmüle alacak olursak Almanya'nın –harb-i umûmî esnâsında– yalnız Osmanlıları değil, yeryüzünde mevcûd bilumûm müslümanları kendisine celb ü cezb etmek fikrinde bulunduğu vâzıhan anlaşılır. Âlem-i İslâm üzerinde pâyânsız bir nüfûza mâlik bulunan Saltanat-ı Osmâniyye, şübhesiz ki Almanların hareketini unutmayacak ve mâddî olmasa bile ma'nen kendilerine yardım etmekten çekinmeyecektir.

İngiltere Hâriciye Nâzırı Sir Edvar Grey ise Trablus, Balkan muhârebeleri esnâsında oynadığı rollerle, çevirdiği fenâ ve müdhiş entrikalarla Osmanlıları İngilizlerden soğutmaya sebeb oldu. Osmanlılarla İngilizler beyninde an'ane hâlini alan münâsebeti alt üst ederek kendi hükûmetinin menâfi'-i hakîkıyyesini i'râbdan mahalli olmayan Karadağ, Yunan kraliyetlerine kurbân etti. Edvar Grey'in böyle ters düşünceleri, yanlış hesâbları İngiltere'ye öteden beri hiss-i sadâkatle merbût olan bütün müslümanları me'yûs eyledi. Hindliler, İrânîler, Faslılar, Mısırlılar, hülâsa bütün müslümanlar İngilizleri kendilerine, menfaatlerine düşman telakkî ediyorlar.

Hükûmât-ı İslâmiyyenin hiçbiri, hiçbir zamanda İngilizlerden –husûsiyle Sir Edvar Grey re's-i kâra geçeliden beri– bir iyilik ve müzâherete nâil olamadılar. Hatta diyebiliriz ki, İslâmları ittihâd ve ittifâka, aydınlığa zor ile, kahr ile sevk eden Edvar Grey olmuştur. Müşârun-ileyhin tertîbâtıyla âlem-i İslâm'a indirilen darbeler ister istemez müslümanları ağır bir uykudan uyandırmış ve kâbûstan kurtarmıştır. Hem öyle uyandırış ki, bir daha uyumayacaklarına, artık kâbûsa tutulmayacaklarına şübhe yoktur. Fas'ı Fransa'ya, Trablusgarb'ı İtalya'ya, İran'ı Rusya'ya bahş eden ve Mısır ile Afrika'yı kendisine pay olarak alıkoyan Edvar Grey'le onun çürük ipiyle kuyuya inen, ters fikirli İngilizlerden hangi müslüman râzı ve memnûn olabilir!

İslâmiyet muhîtı Şîî ve Sünnîlikten ibârettir ki her iki taraf İngiltere'nin müteaddid ziyânlarına, darbelerine uğramış ve artık ihtilâfât-ı mezhebiyyeyi bertaraf edip birbiriyle kardeş olarak kalmaya karar vermişlerdir. Osmanlı ve İran hükûmetlerini birbirinden ayıracak bir kuvvet –lâ-siyyemâ bu zamanda– dünyâda tasavvur olunamaz. Her iki milletin menfaati, mefkûresi, hareketi birdir. Felâket ve intibâh bu iki milleti birleştirmiştir. Şunu demek isteriz ki Şîîler İran'a, Sünnîler de Devlet-i Aliyye'ye tebaiyet etmek mecbûriyetindedir. Menfaatlerini iyi düşünen müslümanlar bit-tabi' bu sırada ittihâda sarılacaklardır. Buna ittihâd-ı İslâm diyemeyeceğiz. Bilakis takdîr-i menfaat ve ta'yîn-i hareket demeyi daha muvâfık görmekteyiz. Böyle olunca, bu dâire-i mukaddeseye Mısırlı, Hindli, Çinli, Afrikalı, her nereli olursa olsun her müslüman iltihâk edecektir. Böyle olduğu takdîrde Fransa ve İngiltere müstemlekâtında yaşayan müslümanlar devlet-i metbûalarına izhâr-ı sadâkat edemeyeceklerdir. Etmemekte de ma'zûrdurlar. Çünkü bunları, menfaat ta'kîbine sevk eden İngiltere ile bilhassa Edvar Grey'dir! Biz yine İngiltere hükûmetine ve İngilizlere son nasîhatimizi vermekten ve doğru söylemekten çekinmeyerek onlara, müslümanlarla birleşmelerini ve pek sakîm olan siyâset-i hâzıralarından izhâr-ı nedâmet etmelerini teklîf ediyoruz.

İranlılar hiçbir zaman Rusya'ya karşı sâdık kalamazlar. Kafkasyalılar da öyle. Türkistan ve Mâverâ-i Kafkas müslümanları da hâkezâ! İran'ın askeri olmamakla beraber kabâiliyle, köylüleriyle Rusya'nın başına oldukça bir belâ kesileceğine şübhe etmemelidir. Tedrîcî sûrette Afganistan, Hindistan, Mısır, Fas, Tunus ve Cezâyir müslümanları kıyâm ederek Osmanlı ve İran hükûmât-ı İslâmiyyesiyle tevhîd-i mesâî ederlerse Almanya ve Avusturya'ya karşı güçlükle harb edebilecek vaz'iyette bulunan İ'tilâf-ı Müselles'in hâli, tüvânı kalır mı?! Müslümanlar İngilizleri, Rusya'ya kurbân etmek istemezler. Fakat zamanın ilcââtına tâbi' olurlarsa ma'zûr görülürler. Binâenaleyh şimdiden –ateş bacayı sarmazdan evvel– eski hatâları ta'mîr ve telâfî etmek zamanı gelmiştir. Rusya'ya arkasını çevirmekle İngiltere derhâl murâdına nâil olur. O dakîkadan i'tibâren Osmanlı ve İran hükûmetlerini kendisine zahîr görecektir.

İngiltere ziyânın neresinden dönse her hâlde kârlı çıkacaktır. Gecikirse, tereddüde uğrarsa Edvar Grey'in ters tavsiyelerine kulak verecek olursa her hâlde İngiltere harb-i umûmî neticesinde zararlı çıkacaktır.

Almanları, pek iyi düşündüklerinden dolayı takdîr etmemek mümkün değildir. Zîrâ bunlarda nahvet, azamet sâir Avrupa milletlerine nisbetle pek azdır."

HİLÂFET-İ UZMÂNIN SATVET-İ MA'NEVİYYE VE MADDİYESİ

Efrencî Ağustos'un 14'üncü günü Londra'da Albert Hall'de vukū' bulan bir ictimâ'da John Burns tarafından Sir Edward Grey'in siyâsetini protesto etmek üzere îrâd ve telgraflarla evvelce haber verilip **[434]** risâlemize de derc olunan şâyân-ı dikkat nutkun ahîren aynına destres olduğumuz cihetle son fıkrasını ber-vech-i zîr nakl eyliyoruz:

"Şunu da unutmayalım: İmparator Gilyom Tanca'ya muvâsalatında müslümanların dostu sıfatıyla geldiğini söylemiş idi. Âlem-i İslâm'ın her tarafında iki yüz elli milyon müslüman bu dostluğa inandılar.

İtalya'nın Osmanlılara karşı icrâ ettiği muhârebeyi imparatorun müttefikinin menfaati nâmına men' etmemesi bu i'tikād üzerinde icrâ-yı te'sîr etti. Fakat vaz'iyet-i hâzıra Osmanlıları Almanya tarafında bulunmaya mecbûr kılıyor.

Şarkta az çok bir nüfûzumuz var idiyse bu nüfûz şimdi tamâmen mahvolmuştur ve bu zıyâ' milyonlarca İslâm üzerindeki hâkimiyetimize de şâmildir. Zîrâ zât-ı şâhâne sancak-ı şerîfi çıkarır ve bilumûm ehl-i İslâm'ı din muhârebesine çağırırsa bütün bu İslâmlar bir fırtına gibi ayaklanacaktır. İstanbul müslümanlar için bir makām-ı mukaddestir, Muhammed'in tahtgâhıdır. İki yüz elli milyon İslâmın kalbi Alman muzafferiyeti için titriyor, âlem-i İslâm –Almanya

ihrâz-i muzafferiyyet eyleyecek olursa– zencîrlerini çocuk oyuncağı gibi atmaya hazır bulunuyor. İngiliz memâlikinde yüz milyondan fazla İslâm sâkindir. Eğer Hindistan'da nâire-i ihtilâl iştiâl eyleyecek olursa müslüman bayrağı başta bulunacaktır. Ka'be pûşîde-i mukaddesi nakl olunacak ve eğer ikinci bir Mehdî zuhûr ederek İngiliz askerinin ecsâdı üzerinden akvâm-ı İslâmiyyenin intibâhı fikrini Hartûm'a getirecek olursa bu pûşîdeyi başta bulunduracaktır. İngiltere mevcûdiyeti ile oynuyor. Netâyic-i muhtemele üzerine dikkati celb etmeyerek bu oyunu müsterîhâne seyr etmek İngiliz milletine ihânet etmek demektir."

ŞUÛN

HARB-İ UMÛMÎ VE ÂLEM-İ İSLÂM

BÜTÜN MÜSLÜMANLIK ÂLEMİ HÂL-İ TEYAKKUZ VE İNTİZÂRDADIR

Memâlik-i İslâmiyyeden peyderpey kulağımıza îsâl edilen resmî gayr-i resmî haberler, bize âlem-i İslâm'ın müteyakkızâne bir hâlde harb-i hâzırın neticesine sabırsızlıkla intizâr etmekte olduklarını gösteriyor. Müslümanların ağır bir pustan, medîd bir uykudan uyanmalarına sebebiyet veren yegâne âmil, şu son senelerde İ'tilâf-ı Müselles hükûmetleri tarafından dûçâr oldukları tehdîd ve tazyîktan başka bir şey değildir. Yeryüzünde hiçbir İslâm yurdu yoktur ki az çok bu gibi felâketlere, sadmelere ma'rûz kalmış olmasın. Diyebiliriz ki intibâh-ı İslâm'ı da'vet ve onun husûlüne en ziyâde hizmet eden şey İ'tilâf'ın harekât-ı siyâsiyyesi olmuştur.

Evet, müslümanlar teşeffî ve intikām için sıra, zaman bekliyorlardı. Düşman telakkī ettikleri kimselerden öç alacak her kim olursa olsun onu takdîr ve tahsîn edecekleri bedîhî idi. Almanya ve Avusturya devletlerinin İ'tilâf'a karşı çıkıp yedisiyle sekiziyle bî-pervâ harbe tutuşmaları ve Fransa, Rusya, Sırbistan'ı –ki üçü de müslümanların buğz u nefretlerini vesâil-i şettâ ile bu âna kadar celb etmekten geri kalmamışlardır– az bir müddet içinde zaîf düşürmeleri ile İslâm muhîtlerinde bir mevcûdiyet te'mîn ettiler.

* * *

İran:

İran'dan alınan mevsûk ve resmî haberlerden anlaşılıyor ki, şimâl cihetinde yaşayan kabâil ve aşâir vaktiyle Rusya'dan çektikleri fenâlıkların intikāmını bu sırada onlardan almaya karar vermişlerdir. Ruslara karşı her türlü müşkilât icâd etmeye karar veren kabâil-i mezkûre bidâyet-i emrde Ruslara baskın vererek yüzlerce esîr ve mühimmât aldıktan mâadâ birçoklarını da itlâf etmişlerdir. Şübhe yoktur ki Tebrîz, Kazvîn, Meşhed ahâlisi Ruslardan son derece muğber bulunuyorlar. Ruslar buralarda etmedik zulüm, yapmadık fenâlık bırakmadılar. Ulemâyı, ahrârı, mücâhidleri astılar biçtiler. Müslümanlar indinde muhterem olan bir "imâm"ın merkad-i şerîfini topa tuttular. Ahâlinin servetine, mâlına, nâmûslarına tecâvüz etmeyi bir şeyn telakkī etmeyerek istediklerini yaptılar. Şu sıralarda bile meydân-ı harbde esîr ve yaralı düşen askerleri için Tebrîz ahâlisinden cebren iâne topluyorlar. Tahrân'a bu bâbda pek çok şikâyetler vukū' bulmuştur. İran'ın meşrûtiyetini ayak altına alıp, Muhammed Ali ve etbâını İran'a musallat eden, mütefekkirlerini sokak ortasında öldürten, hazînesini soyan, terakkī ve teâlîsine sed çeken, memleketlerini İngilizlerle beraber taksîm eyleyen Rusya devleti hangi yüzle İranlılardan iyilik bekliyor? Hicâb insanın yüzünden silinmiş olmalıdır ki bunca fenâlıklardan sonra yine hasmından muâvenet beklesin!

Fakat zaman değişti. Artık İran'da Rusların dostu, tarafdarı kalmamıştır. Memleketin sâhibi zimâm-ı idâreyi ele almış, millete hizmet edecek hür, faâl bir kabine teşkîl ettirmiştir. İran'ın umûr-ı mâliyyesi, askeriyyesi, herşeyi ıslâha yüz tutmuş, her tarafta bu faâliyet kendisini göstermiştir. Rusya'ya bu âna kadar İran hükûmeti tarafından verilen notalardan müstebân oluyor ki, Şâh ile İran ricâli Rusya'ya tarafdar olmayıp, onu memleketlerinden çıkarmak istiyorlar. Türkmençay Muâhedesi'ne riâyetle İran'ın tamâmiyet-i mülkiyyesini tasdîk etmesini Rusya'dan şiddetli bir lisânla taleb edilmiştir.

Tebrîz'deki Rus konsolosunun Almanya konsolosuyla tebaasına karşı fuzûlâne bir sûrette ihtiyâr ettiği vaz'iyet-i tehdîdkârânesi İran Şâhı'nın hiddet ve iğbirârını son derece celb etmiştir. Kendisine, sefîri vâsıtasıyla teblîğ edilen tevbîhnâmede, bir daha bu gibi muâmelât-ı **[435]** dürüştânede bulunmaması ve İran şuûn-ı dâhilîsine âid umûra burnunu sokmaması tavsiye edilmiştir. Azerbaycan İran'ın eyâlâtından biri olup Sasanof ve Edvar Grey'in safsatalarıyla kuruntularıyla mıntıka-i nüfûz olamaz. Bu hakîkati İran hükûmeti cem' ve tahşîdlerine emir verdiği müsellah atlılarıyla, kabâiliyle Ruslara tefhîm edecektir.

* * *

Kafkasya:

Kafkasya'nın Bakü, Tiflis, Acara, Çürüksu, Batum ve Rusya'nın zîr-i idâresinde bulunup İslâm ile meskûn memleketlerden buraya aks olunan haberin oradaki müslümanların da Ruslardan memnûn olmadıklarını ve kıyâm ve ihtilâle teşebbüs edip kendi arzularıyla silâh altına girmekten imtinâ' ile Rus me'mûrlarının bazısını öldürdüklerini göstermektedir. Bakü şehri muhâfızı da âsâyişi iâde etmekle meşgūl olduğu bir sırada müslümanlar tarafından katledilmiştir.

İsyân içinde yuvarlanan birkaç kasabayı Ruslar bombardıman ettikleri hâlde bir türlü ihtilâlin önünü alamamışlardır. Kıyâmın Türkistan'a sirâyetini men' etmek kasdıyla Rusya hükûmeti Aşkâbâd, Köşk cihetlerinde kuvâ-yı askeriyye i'zâm etmek mecbûriyetinde bulunmuştur. İran ve Türkmen kabîlelerinin Aras Köprüsü tarîkıyla Kafkasya'ya hücûmlarını lede'l-hâce men' için mezkûr köprüyü berhavâ edip turuk-ı muvâsalayı da kesmişlerdir. Zîr-i idâresinde bulunan müslümanlara Rusya hükûmeti daima fenâlık etmekten çekinmemiştir. Bu sebebden bu sıkı zamanda onların dostluklarını bir türlü te'mîn edemiyor. Mekteplerini, medreselerini, câmilerini, kulüp ve müessesât-ı ictimâiyyelerini kapattıran,

evkāfını zabt, mahsûldâr tarla ve çiftliklerini gasb ile onları Ruslara teslîm ve kendi hevesâtlarına sarf ettiren Rusya müslümanlardan sadâkat bekleyebilir mi?!

* * *

Buhârâ, Kırım, Hîve, Kırgız ve Tataristan:

Buhârâ, Kırım, Hîve, Kırgız, Tatar müslümanları da Rusların mezâliminden inlemektedirler. Rusya hükûmeti oralarda, müslümanların yalnız umûr-ı siyâsiyye ve ictimâiyyelerine müdâhale etmekle iktifâ etmemiş, dinlerini serbestçe icrâ etmekten de onları men' eylemiştir. Kadınların baş örtülerini kaldırıp müteaddid umûmhâneler açtırmıştır. *Kur'ân-ı* azîmü'ş-şânın ancak Rus lisânıyla kısmen tedrîsine müsâade etmiştir.

Ak sakallılarıyla istihzâ ederek câmilerine diyânete mugāyir resimler astırdığı hâlde, bu nâ-şâyeste hareketlerine mukābil her sene etekler dolusu da vergi alıyor.

* * *

Afganistan:

Rusların Herât hudûduna bir tünel çekmekle –on seneden beri onunla iştigāl ediyorlardı– Afganistan'a karşı sû'-i niyyette bulunduklarını isbât ettiler. Bu entrikalarına iki bin kişiyi kurbân etmek sûretiyle fâcianın son perdesini oynadılar.

Rusya'nın mezâlim ve sû'-i niyyâtını âlem-i İslâm hakkında muhtasaran kaydettikten sonra, biraz da yüzümüzü Mısır'a, Hindistan'a, Afrika'ya çevirip İngiltere ve Fransa'nın neler yapmakta olduklarını görmek istiyoruz.

* * *

Mısır:

Bu âna kadar İngilizlerin Mısır'da yaptıkları fenâlıklardan bahsetmeyeceğiz. Fakat bu sıralarda yapmakla meşgūl oldukları şeyleri görmemek gayr-i kābildir. Belçika'yı muhâfaza bahânesiyle hukūk ve muâhedât-ı düveliyyeyi siper ittihâz edip Almanya'ya i'lân-ı harb eden İngiltere, aynı şeyi Mısır hakkında tatbîk etmek istemeyerek Mısır'ın bî-taraflığını ihlâl ettiler. Hidîv hazretlerini Mısır'a sokmadılar. Asâkir-i mahalliyyeyi silâhtan tecrîd ile zâbitlerini Sûdân'a nefy eylediler. Almanlarla, Avusturyalıları konsoloslarıyla beraber bî-taraf bir memleketten çıkarttılar. Süveyş Kanalı beyne'l-milel bir müessese olduğu hâlde Alman ve Avusturya gemilerini oradan geçmeye müsâade etmediler. Hindistan'dan asker celb etmekle, Mısırlı askerleri tahkīr etmekten çekinmediler. Ahkâm-ı örfiyyeyi, ortada buna sebeb olacak hiçbir şey yoğiken keyfî bir sûrette i'lân ile vatanperverânı hapishânelere doldurdular. Mısır'ın ticâret ve zirâatine ta'mîri gayr-i kābil bir darbe vurup binlerce iş güç sâhiblerini işsiz bıraktılar. Bu yüzden yüzlerce büyük müessesât-ı ticâriyye ile sâir ticârethânelerin kapanmasına, sâhiblerinin iflâs etmelerine sebebiyet verdiler. Gelen giden yolcuları, muhâberât ve matbûâtı sıkı sansüre tâbi' tutup hürriyet-i şahsiyyeyi ayak altına aldılar. Almanya ve Avusturya ordularının gālibiyet ve muvaffakıyetlerini tahrîf ile kendi tefevvuklarını cebren Mısır matbûâtıyla neşr eylediler. En sonra Hidîv hazretlerine İtalya'ya gitmesini ve ser-i kârda bulunan Mısır kabinesini azlederek bil-cümle zimâm-ı idâreyi İngiliz zâbitlerine teslîm ile hukūk-ı sarîha-i **[436]** Osmâniyyeye tecâvüz eylemişlerdir. Bugün bil-cümle Avrupa devletlerinin tasdîkıyla hıtta-i Mısriyyenin bir Osmanlı ülkesi olduğu meydânda ve Hidîv hazretleri de bâ-fermân-ı pâdişâhî Mısır fermân-revâsı ta'yîn edilmişken İngilizlerin bütün bu hukūka tecâvüzleri –evvelce de harb gemilerimizi parasıyla beraber zabt etmeleri– hangi kānûn ve hukūk-ı düvel kitâbında muharrerdir?!

* * *

Hindistan:

Orada da dakīka başında entrika çevirmekten hâlî kalmıyorlar. Bizi Almanlara tarafdar ve müttefik göstererek müslümanları ele almak istiyorlar. Ulemâya ileri gelenlere lakab ve nişân tevzî' ediyorlar. Mekâtîb-i İslâmiyyeye tahsîsât bağlamakla müslümanların gönüllerini yapmak istiyorlar. Kendi adamlarının tahrîkâtıyla her tarafta mitingler akdettirerek ahâliye sadâkat yemîni verdiriyorlar. İngiliz ordusuyla yaralılar için iâne olmak üzere asker ve para toplamaktadırlar. Hindistan'ı her türlü ihtilâttan men' etmişlerdir. Almanlarla Avusturyalıları râhiblerine varıncaya kadar Hindistan'dan tard ettiler. Ticârethânelerini kapattılar.

Bir taraftan gönüllü toplamaya başladılar, diğer taraftan bahriyeye mensûb askerleri sâhillerde biriktirdiler. Açıktan açığa matbûâta istediklerini yazdırıyorlar. İstanbul'da çıkan bil-cümle matbûâtı Hindistan'a girmekten men' eylediler. Japonya'dan Hindistan'a berây-ı muâvenet asker celb etmek üzere iken, ahîren Hindlilerin inkisârını, adem-i memnûniyyetlerini görerek ondan sarf-ı nazar ettiler. Çünkü Japonlar Hind'e sokulduktan sonra bir daha onları oradan çıkarmak güç bir iş olacaktı. Hâsılı bütün bu teşebbüsâta –hâkimiyet-i bahriyyelerine(!) rağmen– yine görüyoruz ki Almanlar Hind sevâhilini topa tutup oralarda seyrüsefer eden İngiliz gemilerini el-ân batırmaktadırlar. İngilizler korkularından İran Körfezi'nde âmed-şüd eden vapurları seferden alıkoydular. Diğer taraftan Afganistan'ın Peşâver hudûdunda asker tahşîd etmiş olduğu haberini de işitmekteyiz ki, –doğru ise– hadd-i zâtında pek ehemmiyetlidir. Hâsılı Rusya ve İngiltere'nin zîr-i idâresinde bulunan müslümanların ayakta olup vakt-i merhûna intizâr etmekte olduklarını herkes görmekte ve anlamaktadır. Bunu inkâra mahal kalmamıştır.

* * *

Tunus, Cezâir, Fas:

Fransızlara karşı Fas'ta isyân ve Cezâir, Tunus'ta ihtilâl ve adem-i hoşnûdî âsârı mevcûd olduğu da câlib-i nazar-ı dikkattir. Cezâir askerini hud'a ile meydân-ı harbe sokup halîfe hazretleriyle Osmanlıları Almanlara karşı düşman ve hasım göstermekle zavâllı müslümanları top ateşine siper ittihâz ediyor. Bu kadar haksız ve insâfsızlıkla davranan Fransızların mağlûb olacakları muhakkaktır. Fas'taki kargaşalık gün-

den güne artmaktadır. Avrupa'da son derece meşgūl olan Fransızlar Fas'ta hiçbir şey yapamayacaklardır.

Anvers şehrinin –sâhilinin– sukūtuyla İngiltere ve Fransa büsbütün mağlûb olup daha ziyâde düşüneceklerdir. Husûsiyle Alman zeplinleri Londra üzerinde perrân olarak bir kere bombaları yağdırmaya başlarlarsa o zaman İngilizlerin hâlini görmelidir.

Almanların şarkta Ruslar üzerindeki gālibiyetleri, yeniden Balkan evzâını tebdîl etmiş ve "Bokston"ların ifsâdâtına son ye's ü nevmîdî bir darbe vurmuştur. Bulgaristân, Romanya –hatta Yunanistân– vaz'iyetlerini değiştirdiler. Hükûmet kendi başının çâresine bakmakta ve İ'tilâf-ı Müselles'in ta'vîzât nâmıyla bol keseden gösterdikleri serâblara ehemmiyet bile verilmiyor.

MÜSLÜMANLARIN ÂHI

Âlem-i İslâm'a vesîle düştükçe fenâlıklar etmekten çekinmeyen hükûmetlerden Cenâb-ı Müntakım-ı Hakīkī intikām almaktadır. Yüzbinlerce mazlûmun âhı, felâket-zedelerin gözyaşları en sonra te'sîrini icrâ etti. Buna top, tüfenk, harb gemisi çâre edemez. Sille, darbe-i İlâhînin sesi çıkmaz. Vurulduktan sonra eseri ilelebed bâkī kalır.[1]

وَسَيَعْلَمُ الَّذينَ ظَلَمُوا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ

[1] Şuarâ, 26/227.

Âsâr-ı Münteşire:

HÂVER GAZETESİ

Şehrimizde bir aydan beri Fârisî lisânıyla intişâr etmekte olan *Hâver* gazetesinin ser-makālesiyle havâdisleri cidden Fârisî lisânına âşinâ olanlar için şâyân-ı istifâdedir. Hele âlem-i İslâm'a dâir olan haberleri en doğru menâbi' ve me'hazdan ıktibâs edilmiştir ki sıhhatine diyecek yoktur. Refîkımızın mesleği, siyâseti, İslâmî bir siyâset olup bil-cümle müslümanların şuûnâtından bahsettiği gibi milel ve düvel-i İslâmiyyenin hukūkunu da müdâfaaya son derece bezl-i gayret etmektedir. Biz refîkımızın hidemât-ı ber-güzîdesini tebrîk ile samîm-i kalbden muvaffakıyet ve devâm-ı intişârını arzu ederiz. İşbu gazetenin mütâlaasını Fârisî tahsîliyle iştigāl eden umûm talebe-i ulûma bilhassa tavsiye etmeyi vecîbeden addeyleriz.

İHTÂR

Sebîlürreşâd'ın inşâallâh şimdilik on beş günde bir neşrine devâm olunacaktır. Abone bedelâtından dolayı olan ehemmiyetsiz borçlarını mümkün olduğu sûrette bugünlerde tesviyeye himmet etmek lâzım geleceğini takdîr buyurmalarını kāriîn-i kirâmdan ricâ ederiz.

Hikmet Matbaası H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Sâhib ve Müdür H. Eşref Edib | Sermuharrir Mehmed Âkif | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

29 Ekim 1914 | 9 Zilhicce 1332 | Perşembe | 16 Teşrînievvel 1330 | Cild: 12 - Aded: 312

Sebîlürreşâd — Bil-umûm İhvân-ı Dîne Mübârek Kurbân Bayramını Tebrik Eder.

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَن كَانَ فِى هٰذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِى الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلاً

Meâl-i Celîli

"Kimin bu dünyâda gözü kapalı ise âhirette de kapalıdır, hattâ şaşkınlığı daha ziyâde."

Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr-i fânîden;
Onun bir aynıdır mutlak nasîbin ömr-i sânîden.
Hatâdır âhiretten beklemek dünyâda her hayrı:
Öbür dünyâ bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki "üç günlük hayâtın hükmü yok..." der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşrû' olan hakkın: Bugün hüsran, yarın hüsran!
Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân'ın;
Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın?
"Ezel"den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkīsi
"Ebed"ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkīsi?
"Elest"in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste;
Demek: Bir feyz-i bâkī var, bu fânî ömre vâbeste;
Diyorlar: "Kâinâtın aslı yoktur, çünkü fânîdir."
Evet, fânîdir amma bir nazardan câvidânîdir.
Süreksizmiş hayat... Olsun! Müebbed zevki, hüsrânı;
Onun bir sermediyyettir bu haysiyyetle her ânı.

"Cihânın aslı yoktur, çünkü fânîdir." diyen sersem,
Ne der "Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar." dersem?
Nedir dünyâya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyle olsun, yok mu uğraşmak?
Ganîmettir hayâtın, iğtinâm et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryâd olmasın enfâs-ı ma'dûden!
Bu âlem imtihan meydânıdır ervâh için mâdâm,
Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdâm.
Neden geçsin sefâletlerle, haybetlerle, ezmânın?
Neden azmin süreksiz? Yok mudur Allâh'a îmânın?
Çalış dünyâda insân ol, elindeyken henüz dünyâ;
Öbür dünyâda insanlık değilmiş yağma, gördün ya!
Dilinden âhiret hiç düşmüyor ey müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtıl bir heves mahsûlü idrâkin!
Bu mecnûnâne vehminden şifâyâb olmadan, şâyed,
Gidersen böyle sıfru'l-yed, kalırsın sonra sıfru'l-yed!
Hayâlât arkasından koştuğun yetmez mi hey şaşkın?
Senin hâlâ hakīkatten nedir iğmâz için hakkın?
Bu âlem şöyle bir rü'yâ imiş, yâhud muvakkatmiş...
Evet ukbâda anlarsın ne müdhiş bir hakīkatmiş!

Mehmed Âkif

[1] İsrâ, 17/72,

[438]

İCTİMÂİYÂT

FRANSIZLAR ÎMÂNA GELİYOR!

Roma gazetelerinin Paris muhâbirleri sâbık Fransa pâyitahtında kalan ahâlinin ahvâl ve efkârı hakkında âtîdeki şâyân-ı dikkat ma'lûmâtı vermektedirler:

"Şehirde artık zevk u safâ nâmına hiçbir şey kalmamıştır. Parislilerin en ziyâde eğlendikleri mahaller tanınmayacak derecede tebeddül etmiştir. Mulen-Ruj'da hiçbir şey kalmamıştır. Maksim Salîb-i Ahmer İdâresi tarafından hastahâneye tahvîl edilmiştir. Bî-hadd ü hesâb varyete tiyatrolarında aktristler yalnız vatanperverâne şarkılar terennüm etmektedirler. Velhâsıl Paris birden bire ahlâksızlığı terk etmiş, edeb dâiresinde harekete başlamıştır. Hiçbir kimse muhârebe bahsini ağzına almamaktadır. Bu acıklı mubâhaseden herkes mümkün olduğu kadar ictinâb eylemektedir. Yalnız ye's ile korku Parislilerin kalbinde Fransa toprağına dâhil olan Almanlara karşı şiddetli bir kin ve nefret uyandırmaktadır. Bu aralık Fransızların bütün âmâli yeniden uyanmaya başlamıştır. Paris ahâlisi şimdiye kadar nâdiren ayak bastığı Notrdam Kilisesi'ne koşuşmaya başlamıştır. Böylece Fransa'nın en ahlâksız şehri tehlike karşısında birden bire kendisine gelmiş ve ancak vatanını ve onun târîh nazarındaki azametini düşünmektedir."

Sebîlürreşâd

Hukūku'llâha tecâvüzün bir haddi vardır. O haddi geçince belâ muhakkaktır. "Cenâb-ı Hak ihmâl etmez, imhâl eder." derler ki, pek doğru bir sözdür. Ferd olsun, cem'iyet olsun mutlakā ektiğini biçer, fiilinin cezâsını görür. Zâten cezâ fiilden ayrı bir şey değildir, onun netîce-i zarûriyyesi, lâzım-ı gayr-ı mufârıkıdır. Kütüb-i Mukaddese azgınlık yüzünden ümem-i sâlifenin uğradığı belâları gösteriyor. Cenâb-ı Hak her kavmi îkā' ettiği cürmün derecesine göre cezâlandırmıştır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de [1](فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ) buyuruluyor. Cenâb-ı Hak ef'âl-i beşer hakkında vaz' ettiği bu düstûrun hükmünü behemehâl icrâ eder. Fakat insanlar uğradıkları belânın menşeini daima esbâb-ı âdiyye ve tabîiyyesinde görürler. O esbâbın ötesindeki esbâb-ı ledünniyyeyi görmezler. Daha doğrusu görmek istemezler.

İşte Cenâb-ı Hak Avrupalıların siyehnâme-i a'mâlini bu sefer kanlarıyla temizliyor. Medeniyetin tekemmülünden münbais olan tuğyânlarını o tekemmülün vücûda getirdiği vesâitle cezâlandırıyor. Ebrehe ordusunun başına ebâbîl kuşları vâsıtasıyla taş yağdırmış idi. O kavmin, o zamanın cezâsı bu idi. Bu cezâ onlara kâfî idi. Çünkü o zaman zeplin balonları filân yok idi. Şimdi İngiliz Fransız ordularının başlarına da tayyâreler, zeplinler vâsıtasıyla ateş yağdırıyor!

Bunlar bir takım esbâb-ı âdiyyedir. Fakat arkasında ledünnî sebebler vardır. Belâ tâziyâne-i intibâhtır. O tâziyâne Fransızların da vesîle-i intibâhı olmuş olmalı ki şimdi kiliselere koşuyorlar, hâşâ "veled-i tabîî" diye teşhîr ettikleri hazret-i Îsâ'dan istimdâd ediyorlar! Kimbilir belki nedâmetleri müsmir, duâları makbûl olur!

[1] Zilzâl, 99/7.

Hakîkaten ilhâdın dîn-i resmî olduğu günden beri Fransa'da görülen sukūt-ı ahlâk, rezâil zihinlere dehşet verecek bir dereceye vâsıl olmuştur. Onlarda ne fikr-i ulûhiyyetten, ne hiss-i diyânetten eser kalmamıştır. İş bu dereceyi bulduktan sonra tabîî insanda ne kalb kalır ne de ahlâk. Yalnız akıl kisvesine bürünmüş bir cinnet kalır. Onun muktezâsı da tuğyândan, meyl-i rezâilden başka bir şey değildir.

Fransızlar bidâyet-i harbden şimdiye kadar bir kere Cenâb-ı Hakk'ın ismini ağızlarına almaya tenezzül etmemişlerdir. Almanlar ise bilakis her muvaffakıyeti Cenâb-ı Hak'tan bilerek edeb, insâf dâiresinden çıkmamışlardır. İşte iki millet arasındaki fark!

İnsanın muktezâ-yı akıl te'vîliyle gösterdiği âsâr-ı cinnetin en fecîi, en felâket-âveri, Hâlik-ı kâinâtı inkâr etmesidir. İnsaniyet kelimesinin tazammun ettiği ma'nâ devr-i hilkatten beri Âdemoğullarına ta'lîm-i hakāyık eden edyân-ı semâviyyenin zübde-i telkīnâtıdır. Hayır ve şerrin gerek usûl, gerek fürû' i'tibâriyle temyîzi aklın ictihâdı değil, kalbin îmânı, i'tikādı sâyesindedir. Akıl insana siyâhı beyâz, beyâzı siyâh gösterebilir. Her şeyde onun hükmüne ittibâ' câiz değildir. Silsile-i fezâile dâhil birçok ef'âl vardır ki akıl onların nakīzını ihtiyârda hiçbir mahzûr görmez.

Vicdâna gelince o da ef'âlimiz için bir mısdâk-ı tâm olamaz. Çünkü o, bir levh-ı sâdedir. Üzerine güzel bir şey yazılabildiği gibi çirkin bir şey de nakş olunabilir. Vicdâna ipliği muhîtten alınmak sûretiyle nesc edilmiş bir kumaştır, demek daha muvâfık olur. İpliğin rengi ne ise kumaşın rengi de o olmak zarûrîdir. Her türlü sûreti kabûle müstaid bir heyûlânın sûretten mücerred olan tahakkuk-ı aklânîsine bir mâhiyet-i sâbite ve müstekarre isbât olunamaz. Hâl böyle iken vicdânın tahsîn ve nefrînini mi'yâr-ı ef'âl olmak üzere kabûl etmek nasıl doğru olabilir?

Mehâsine âid olan hissiyâtımıza gelince o da terbiye-i dîniyye eseridir. En rakīk, en ulvî hislerimizi tahlîl ettiğimiz zaman son unsurlarının dine müntehî olduğunu görürüz. Meselâ rûhu mele'-i a'lâ-yı tefekküre irtikā ettiren iki cenâh-ı semâvî –ki şiir ile mûsikīdir– ma'bedlerden çıkmış, aşk-ı İlâhîden doğmuştur. Dinin za'fı insanda hiss-i bedâyi'den, fikr-i **[439]** mehâsinden eser bırakmaz. Nitekim Avrupa'da o eski nezâhet, o eski duygu kalmamıştır.

Gittiğimiz muzlim yollardaki mehâliki ancak îmân denilen meş'al-i Rabbânî ile görebiliriz. O meş'ali elimizden bıraktığımız dakīkada gayyâ-yı hüsrâna yuvarlanırız. Mevzûât-ı beşeriyyenin hiçbiri dinin yerini tutamaz. Dinsiz bir adam içi çürümüş çınar ağacına benzer.

Hülâsa insâniyet-i hâzıranın menşei dindir. İnsaniyet bütün mezâyâsını dinden iktibâs etmiştir. Fakat birçok kimseler kerâmeti kendilerinden biliyorlar; dini zâid, hatta muzır addediyorlar. Ne büyük küfrân! Ne şenî' tuğyân!

Bunun en açık misâli Fransızlardır. Onlar ilhâdı din olmak üzere kabûl ettikleri hâlde acaba şimdi nasıl oluyor da Cenâb-ı Hakk'a rücû' ediyorlar?..

İhtilâl-i Kebîr'in en mühim, en meşhûr renklerinden Robespiyer fikr-i ulûhiyyeti büsbütün zihinden çıkaramamış olmalı ki Avusturyalı Leopold'ün vefâtını müteâkib ihtilâl ordularının bazı muvaffakıyâta nâil olmaları üzerine birgün

Jakobenlerin mahfilinde bir nutuk okumuş idi. Bu nutkun birkaç yerinde de Cenâb-ı Hakk'ın ismi zikredilmiş idi. Jakobenlerden Gade'nin canı sıkılmış olmalı ki münfailâne bir tavır ile meclise şu sözü söylemiştir:

"Bu nutkun birçok yerinde Allah'ın kudretinden, bilmem neden bahsolunuyor. Bizi istibdadın pençe-i kahrından kurtarmak için üç seneden beri kemâl-i cesâretle çalışan bir adamın (yani Robespiyer'in) tekrar ribka-i ebâtîlin pençe-i tahakkümüne teslîm etmek isteyeceğini hatırıma getirmezdim."

İşte bugünkü Fransızların kâffesi Gade'nin fikrindedir. Fakat şimdi yavaş yavaş rücûa yelteniyorlar. Ancak hava açılınca herşeyin yine hâl-i aslîsine rücû' edeceğine şübhe yoktur. [1](وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجّيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا)

TERBİYE VE TA'LÎM

MAKĀM-I MEŞÎHAT'İN MÜHİM BİR TEŞEBBÜSÜ VE DÂRÜ'L-HİLÂFE MEDRESESİ

Cihân-ı medeniyyete asırlarca irfân nûrları saçan müessesât-ı İslâmiyye, girdbâd-ı zaman ile ter ü tâbını gāib etmiş, her biri birer dâr-ı kemâl olan medârisin sengîn sakfları altında birkaç yüz seneden beri ilim nûrları yerine cehl kâbûsları yüzmeye başlamıştı.

Bir vakitler o medreselerden yetişen parlak dimâğlar kalemrev-i İslâm'da medeniyet ve fazîletin birer şems-i tâbânı vazîfesini îfâ ederken, mel'ûn sebebler te'sîrâtıyla aynı binâlar, bir müddet sonra cehl ü zulmet heyûlâlarına makar olmuş, bu sûretle kişver-i İslâm baştan başa mestûr-ı zalâm bir diyâr-ı târumâr hâline inkılâb eylemişti. Bu heyûlâ senelerce İslâm'ı ezmiş, o zulmet asırlarca müslümanların âfâk-ı intibâhında kesîf tabakalar hâlinde kalmıştı.

Devr-i meşrûtiyyet, medâris-i İslâmiyyeyi işte böyle bir hâl-i perîşânîde buldu. Meşrûtiyetin tabiî olan sermestîsi zâil olur olmaz memleketin mütefekkir dimâğları İslâm'ı kurtaracak, müslümanları i'lâ edecek menâbiin ayıklanmasını, medreselerin asrın icâbâtına muvâfık bir şekl-i nevîne ifrâğını düşünmeye başladılar.

Medreselerin; uzak bir mâzîde olduğu gibi; irfan nûrları neşreden birer dâr-ı ulûm hâline gelmesini istemeyen kimse yoktu. Bir zamanlar ilm ü irfan menbaı olan muazzam âbidelerin muzlim ve perîşân hâllerini gören îmânlı her ferdin yüreği sızlıyor, kalbi kan ağlıyordu. *Sebîlürreşâd*, bu sütûnlarda daima o acılara tercümân olmuş, ıslâh-ı medâris mes'elesini her vesîle ile alâkadârânın enzâr-ı himmetine arz eylemişti.

Medreseleri harâbîye sürükleyen meş'ûm devrin yıkılmasını müteâkıb, ıslâh-ı medâris yolunda muhtelif teşebbüsler, mütenevvi' fikirler ortaya atıldı. Fakat bu fikirlerden, o teşebbüslerden hiçbiri pâyidâr bir iz bırakamadı. Çünkü teşebbüs esâslı, müteşebbisler azimkâr ve lâzım gelen evsâf ile pîrâyedâr değildiler.

Bugün makām-ı Meşîhat-i İslâmiyye esâslı olduğu iddiâ edilen yeni ve parlak bir teşebbüsünü enzâr-ı âmmeye arz ediyor.

Şeyhülislâm Efendi hazretleri medreselerin ıslâhı yolundaki teşebbüsleriyle me'yûs kalblere bir ümîd vermiş, senelerden beri istenilen gāyeye teveccüh etmiş oluyorlar. Meşîhat-i İslâmiyye'nin asır-dîde teşkîlâta hâtime vererek yerine daha feyyâz bir esâs kurmak istediği anlaşılıyor.

Fakat acaba yapmak yıkmak kadar kolay bir şey midir? Hamûle-i sakîli bugünkü neslin omuzlarını yıprandıran Tanzîmâtçılık, yapmanın yıkmak kadar kolay olmadığına elîm fakat canlı bir misâl değil midir?..

Eskisi yıkılıp yenisi kurulamayan birçok müessesâtın temâşâger-i harâbîsi olanlar ihtimâl ki bu yeni teşebbüsü de tereddüdler, hatta heyecânlarla karşılayacaklardır. Teşebbüsün başında gayr-i kābil-i ıslâh olduğu salâhiyetdâr **[440]** bir ağızla Meclis-i Millî huzûrunda i'tirâf edilen bir nezâretin bütün bataklıklarını tathîre muvaffak olarak mükemmel bir idâre hâline ifrâğ eden azimkâr bir zât-ı âlî bulunmasa idi müstereddidlere hak verilebilirdi!....

Maamâfih i'tirâf ederiz ki sağlam ve feyyâz bir dimâğ, metîn ve dinç uzuvlardan mahrûm olursa düşündüğünü mevki'-i icrâya koyamaz. Kurulacak teşkîlâtın ihtiyâcât-ı asra muvâfık, canlı ve makbûl an'anelere mutâbık olması, hülâsa esâslı ve pâyidâr olabilmek damgasını hâiz bulunabilmesi ancak buna mütevakkıftır. Acaba bu te'mîn edilebildi mi?.. Pek ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olan bu teşebbüs hakkında kat'î sözümüzü teşkîlât kadrosunun neşri ve yeni binâyı kuracak bâzûların teayyünü zamanına terk ediyoruz. Şimdilik makām-ı Meşîhat'in millet-i İslâmiyyenin yegâne vâsıta-i teâlîsi olan medreseleri birer menba'-ı irfan hâline ifrâğ etmeye müteveccih olan teşebbüslerinde muvaffak bilhayr olmalarını temennî etmekle iktifâ etmeyi daha münâsib görüyoruz.

TÂRÎH

İslâm Askerine:

HUDEYBİYE MÜSÂLAHASI

Yiğit asker!

Şimdiye kadar sana birkaç muhârebe anlattım ve dolayısıyla bazı nasîhatlerde bulundum. Bu sefer de Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin Mekke müşrikleriyle yaptığı bir musâlahayı nakl edeceğim. Dikkatli dinle de müslümanların aleyhine gibi gözüken bu musâlahanın ehl-i İslâm'ın lehine çıkmış yani Müslümanlığın menfaatine hizmet etmiş olduğunu anla.

Cenâb-ı Hak [2](عَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) Yani "Sizin fenâ gördüğünüz bir şeyin hakkınızda hayırlı olmak ihtimâli vardır." buyuruyor.

[1] İsrâ, 17/67.

[2] Bakara, 2/216.

İşte söyleyeceğim hikâye, bu âyet-i kerîmenin en parlak bir misâlidir. Hendek muhârebesi dönüşünde Peygamber hazretleri, ashâbına hitâben:

– Bu seneden sonra Kureyş müşrikleri bizim üzerimize gelemeyecektir. Bilakis biz, onların üstüne yürüyeceğiz, buyurmuştu. Bir de ashâb-ı kirâmıyla birlikte Mekke'ye gidip Ka'be-i Mükerreme'yi ziyâret ve tavâf eylemiş olduğuna dâir bir rü'yâ gördüğünü haber vermişti. Artık müşriklerin üzerine yürümek zamanı geldiğini fiilen de isbât için hicretin altıncı senesinde ve –Şeker bayramı ile Kurbân bayramı arasında bulunmasından dolayı kadınlarca aralık ayı denilen– şehr-i Zilka'denin ibtidâsında Mekke'ye gitmek emeliyle yola çıktı. Fakat bu seferden maksad, muhârebe etmek değil, Mekke'ye gidip Ka'be-i Şerîfe'yi ziyâret eylemekti ki ziyâret esnâsında Kureyş müşrikleriyle de görüşüleceğinden onlardan bir çoğunun müslümanlığa meyil göstermesi ve şu sûretle müslümanların kuvvetlenmesi muhtemeldi.

Bu sefere ashâb-ı kirâm bilhassa Mekkeli olan muhâcirler pek sevindiler. Çünkü: Resûlullâh'ın rü'yâsını hemen bu sene çıkacak sanmışlar ve Mekke'ye varır varmaz Beyt-i Şerîf'i ziyâret ve tavâf edeceğiz zannına düşmüşlerdi.

Peygamber efendimiz sırf ziyâret için gelmekte olduğunu anlatmak için –hacıların girdiği gibi– ihrâma girdi ve Mekke'de kurbân edilmek üzere birçok deveye alâmet taktırdı, beraberinde bulunan 1.500 kadar ashâb-ı kirâma da yolcu silâhı olmak üzere yalnız birer kılıç almalarını tenbîh etti. Her türlü ihtimâle karşı kalabalıkça bulunmak fikriyle de Medîne civârındaki bedevî kabâiline:

– Ben, Ka'be ziyâretine gidiyorum. Siz de geliniz, birlikte bulunalım diye haber gönderdi. Lâkin bedevîler:

– Peygamber düşmanlarının arasına gidiyor. Mutlakā muhârebeye mecbûr olacak ve neticede gaybedecektir. Biz, bu tehlikeli sefere karışmayalım da oturup râhatımıza bakalım, diyerek Resûlullâh'ın da'vetine icâbet göstermediler.

Peygamber hazretleri, yanındaki ashâbı ile Zülhuleyfe denilen yerde ihrâmlandı ve Kureyşîlerin ahvâline dâir ma'lûmât getirmek üzere Bişr bin Süfyân nâmında bir sahâbîyi gizlice Mekke'ye gönderdi.

Halbuki Mekkeliler, Resûlullâh'ın yola çıktığını duymuşlar ve nasıl olursa olsun müslümanların ziyâretine mâni' olmayı zihinlerine koymuşlar, bu fikir ile de epeyce bir kalabalık oldukları hâlde memleket hâricine çıkıp muhârebeye hazırlanmışlar, hatta Hâlid bin el-Velîd'i iki yüz atlı ile pîşdâr olarak Gumeym mevkiine yollamışlardı.

Peygamber efendimiz Mekke'ye iki konak mesâfesi olan Gadîr-i Eştât yahud Usfân mevkiinde bulunduğu sırada Bişr bin Süfyân gelip Kureyş'in hazırlığını haber verdi.

Bunun üzerine Peygamber hazretleri ne yapalım? diye ashâbına danıştı. Ebûbekr es-Sıddîk hazretleri:

– Yâ Resûlallâh! Sen muhârebe için değil sırf ziyâret için yola çıktın. Binâenaleyh yürüyelim ve yolumuzu kesmeye kalkışanlar olursa onlarla harb edelim, dedi. Efendimiz de:

– Öyle ise bismillâh arş! emrini verdi.

Gerek Sıddîk-ı Ekber'in teklîfine gerek hazret-i Peygamber'in onu kabûl ve emrine dikkat ediyor musun?

[441] Mevcûdu 1.500'ü doldurmayan ve yanlarında birer kılıçtan başka silâhı bulunmayan bir cemâatle bir memleket üzerine yürümekten çekinmiyorlar. Hem öyle bir memleket ki ahâlisi mükemmel silâhlanmış ve muhârebeye hazırlanmış olduğu hâlde kasaba hâricinde bekleyip duruyor.

(همة الرجال تقلع الجبال) diye Arabca bir söz vardır ki "Yiğitlerin himmeti, yani bir şeyi zihinlerine koyup da icrâya başlamaları, dağları yerinden söker" demektir.

İşte başlarında âhir zaman Peygamberi gibi bir kumandan bulunan bu yiğit cemâatinin önünde de Kureyş derneğinin ehemmiyeti görünmüyordu. Kalabalıkları dolayısıyla dağ gibi olsalar bile onları söküp atmak müslüman kahramanlarınca pek kolay telakkī ediliyordu. Biraz ilerleyince Resûl-i Ekrem Efendimiz:

– Sağ tarafa sapalım da Hâlid'in süvârîlerini şaşırtalım. buyurdu.

Hamza bin Amr el-Eslemî nâmında biri de kılavuzluk ederek Peygamber hazretleriyle maiyyetini Hudeybiye mevkiine çıkan Seniyyetü'l-mirâr ismindeki yokuşun başlangıcına getirdi. Bu yokuşun arka ciheti yani tepenin aşağı tarafı Kureyş ordugâhı idi. Hâlid müslümanların başka yoldan gittiğini anlayınca dönüp orduya geldi ve müslümanlara karşı yapılan tedbîrin fâidesi görülmediğini haber verdi.

Resûlullâh hazretleri Kusvâ' adlı yürük bir deveye binmişti. Yokuşun ibtidâsında bi-hikmeti'llâh bu deve çöktü ve çekilip dürtülmesine rağmen boynunu uzatıp durdu.

Peygamber efendimiz:

– Fil'i Mekke'ye girmekten men' eden Allah Kusvâ'yı da ileri gitmekten men' eyledi. buyurdu. Sonra yolu değiştirip deveyi kendisi yürüterek Hudeybiye'nin sonundaki bir kuyu başına indi.

* * *

Burada başka bir hikâyecik söyleyip yine bahse geleceğim. Dikkat et de sözün altını, üstünü unutmayasın:

Yemen'de Benî Himyer nâmıyla bir sülâle hükûmet ediyordu. İki, üç bin sene süren bu hükûmet, sonlarına doğru zaîf düşmüş, hatta Afrika'dan geçen Habeşlilerin hücûmuyla muzmahil olmuştu.

Habeş kumandanı olan Ebrehe Yemen Prensliği'ne ta'yîn edildi. Herif düşünceli bir adamdı. Arabları kendine celb etmek ve bu sâyede bütün Arabistân'ı benimsemek için San'â'da süslü bir kilise yaptırdı. Herkes gelsin, ziyâret etsin diye i'lân ettirdi.

Arablar buna ehemmiyet vermediler. Çünkü Mekke'de İbrâhîm ve İsmail aleyhime's-selâm gibi iki büyük peygamber tarafından yapılan Ka'be-i Mükerreme durup duruyordu. Vâkıâ bu mübârek binâ, taştan yapılmıştı. Ebrehe'nin kilisesi gibi süslü ve yaldızlı değildi. Lâkin Allah'ın emriyle ve iki peygamberin eliyle inşâ edilmişti.

Ka'be mevcûd oldukça kilisenin rağbet göremeyeceğini anlayan Ebrehe bir ordu tertîb ederek Hicâz'a doğru yürüdü ki maksadı Mekke'ye gidip Ka'be-i Muazzama'yı temelinden yıkmaktı.

Yola çıktı. Fakat Beldetu'llâh'a yaklaşınca ordusunun önünde yürüyen büyük bir fîl yere çöktü. Dövdüler, sövdüler, kalkıp bir adım atmadı. Sonra Allah tarafından gelen bir azâb ile o koca ordu helâk oldu, bütün ağırlıkları çöl ortasında kaldı… Mekkeliler çıkıp bunları topladılar ve kendilerini hem muhâfaza eden, hem de düşman eşyâsından ganîmet

ihsân eyleyen Cenâb-ı Hakk'a şükrettiler ki Resûlullâh efendimiz bu vak'adan iki ay kadar bir müddet sonra dünyâyı teşrîf buyurmuştu.

Seniyyetü'l-mirâr mevkiinde "Fil'i Mekke'ye girmekten men' eden Allah, Kusvâ'yı da ileri gitmekten men' eyledi." demesiyle de bu vak'aya işâret eylemişti.

* * *

Acaba niçin ileri gidilmedi de orada tevakkuf edildi? İnşâallâh hikâyenin sonunda "İnnâ fetahnâke" sûre-i şerîfesiyle tercümesini yazacağım. Orada göreceksin ki Mekke dâhilinde bir takım ehl-i îmân vardı. Bunlar dîni bütün müslüman oldukları hâlde mecbûriyetleri dolayısıyla çıkıp Medîne'ye gidemiyorlardı. Şâyed Resûlullâh hazretleriyle ashâbı yürümeye devâm etseler ve belde-i mübârekeye muhârebe ile girseler hücûm esnâsında bu müslümanların husûsiyle daha sinn-i mükellefiyyete gelmemiş ma'sûm çocukların ayak altında kalmaları korkusu vardı.

Bir de o gün Peygamberimiz'e karşı duran müşriklerin arasında sonradan müslüman olacak ve Müslümanlığa cidden hizmette bulunacak kimseler mevcûddu. Bu muhârebe olduğu takdîrde bunların da kılıçtan geçmesi alelhusûs ashâb-ı kirâmdan birçoğunun şehâdet şerbetini içmesi tabîî bir şeydi.

Vâkıâ bu fedâkâr müslümanlar indinde şehîdlik en büyük ve en sevgili bir mertebe idi. Fakat daha o sıralarda bunların ölmesi değil düşmanları öldürmesi ve yaşayıp da Müslümanlığın yayılmasına hizmet etmesi lâzım geliyordu. Nitekim bugün de böyledir, hâl-i hâzırda da bir müslüman askerinin hayatı pek kıymetlidir. Bazı hamiyetperverlerimiz teşvîke dâir sözleri ve yazılarıyla halka boyuna ölmeyi tavsiye ediyorlar. Bense o fikirde değilim, niçin bilâ-kayd ü şart ölmeli? derim.

Düşmandan kaçalım mı, ölüme atılmayalım mı? diye i'tirâz mı ediyorsun? Hayır hemşehrim hayır! Öyle demek istemiyorum. Ölelim, fakat dinimize **[442]** ve yurdumuza yürüyenleri öldürdükten sonra şehâdet şerbetini kana kana içelim, lâkin evvelemirde birçok düşman leşini çiğneyip geçelim.

Osmanlı şâirlerinden Nâcî Efendi merhûmun şu kıt'ası ne belîğdir:

Zînet-i hâk-i şehâdet olmasın bir tîğ-zen
Şân-ı Osmânîyi dil-hâh üzre i'lâ etmeden
Pençe-i a'dâda ceng etmekteyim cânımla ben
Ârdır mecrûh düşmek hizmet isterken vatan.

Tâhirü'l-Mevlevî

Bir Safha-i Târîh:

MISIR'IN SERGÜZEŞTİ

6[1]

İNGİLTERE İŞGĀL-İ ASKERÎSİNİN MUKADDEMÂTI

16 Mayıs 1882'de İngiltere ve Fransa İskenderiye'ye filolarını göndermek için ittifâk ettiklerini ve hükûmet-i Osmâniyye filosunun onlara iştirâk etmemesini mutazammın bir notayı Bâbıâlî'ye gönderdiler. Bâbıâlî cevâben kendisinden mâadâ Mısır şuûnuna müdâhale etmeye kimsenin hakkı olmadığını Zât-ı Şâhâne'nin Mısır'da yegâne hâkimiyet sâhibi olduğunu bildirdi ve Mısır kabinesine bir telgraf çekerek Hidîv'in emrine itâat etmelerini tavsiye etti.

İngiliz ve Fransız filoları İskenderiye'ye vâsıl olur olmaz İngiltere ve Fransa sefîrleri bil-iştirâk Hidîv'e bir mektup göndererek Mısır Parlamentosu Reîsi Sultân Paşa'nın Mısır kabinesi Reîsi Mahmûd Sâmî Paşa'ya Mısır'ın selâmeti nâmına âtîdeki ma'rûzâtı takdîm etmek istediğini yazdılar:

"Evvelen – Rütbe-i askeriyyesini ve maâşını ibkāen Urâbî Paşa'nın muvakkaten Mısır'dan teb'îdi.

Sâniyen – Ali Fehmî Paşa ve Abdülâl Hilmî Paşaların Mısır dâhiline nefy ve teb'îdi.

Sâlisen – Mahmûd Sâmî Paşa'nın isti'fâsı."

İngiltere ve Fransa sefîrleri bu ma'rûzâta ilâveten Sultân Paşa'nın re'ylerine muvâfakat ettiklerini ve derhâl icrâ olunmaları için teşebbüsâtta bulunulmasını taleb ettiler.

Hidîv'e bu mektubun gönderilmesi hizb-i askerî ile Parlamento a'zâsının bir kısmı beyninde ihtilâf bulunduğunu gösterdi. Hidîv Tevfîk Paşa bu mektubu vüzerâsının re'yine muhâlefet ederek kabûl etti. Bunun üzerine Meclis-i Nuzzâr ictimâ' ederek Mısır'da hukūk-ı şâhâne ihlâl edildiğinden dolayı isti'fâ etmeyi karârlaştırdı. Sanki kabine a'zâsı İngiltere ve Fransa'nın bundan mukaddem Mısır'ın şuûn-ı dâhiliyyesine müdâhale ettiklerini bilmiyorlardı.

Bedîhîdir ki vatan hissi ile yüreği çarpan, Urâbî hâdisesinden müteellim olan her Mısırlı Urâbî'nin, Sultân Paşa'nın re'yine tebaiyet ederek Mısır'dan mufârakat etmesini cân ü gönülden isterdi. Çünkü bu vesîle ile müdâhale-i ecnebiyye esbâbı kökünden sarsılmış ve mahvedilmiş olacaktı. Ne çâre ki Urâbî Mısır'dan muvakkaten mufârakat etmeyi şahsî bir hezîmet-i ma'neviyye tanıyarak Mısır'dan çıkmadı. Halbuki o, Fırka-i Ahrâr başında memleketinin hürriyet ve istiklâli için çalışmak dâiyesinde idi. Ona yakışan pek yakın bir mâzîye ircâ'-ı nazar ederek İngiltere'nin Mısır'ı kabza-i teshîrine geçirmek için oynadığı rolleri, memleketin dâhilinde ihdâs etmek istediği şûrişleri pîş-i tedkīkından geçirmek ve Mısır'ın menâfi'-i âliyyesi için Mısır'dan çıkmak idi. Fakat öyle yapmadı ve seyyiât-ı sâbıkasına yeni ve daha müdhiş bir seyyie zammetti.

Urâbî'den Mısır'dan çıkması istenildiği vakit bunu reddetti. Kendisinin mufârakati, İngiltere ve Fransa'nın emirlerini icrâ demek olarak ahrâr-ı memleketi tehlikeye koyacağını, bu iki devletin müdâhalesine bir zemîn teşkîl edeceğini ileri sürdü. Fakat bu cevap pek zaîf idi. Çünkü bu iki devlet İsmail Paşa devrinde Mısır'a müdâhale etmiş, kezâ sonra onun azline sebeb olmuşlar idi. Urâbî'nin kanâatine göre de İngiltere Sefîri Sir Malet'in müdâhalesi üzerine Riyâz kabinesi ıskāt ve ordunun talebleri kabûl edilmiş idi. Ahrârın tehlikede kalması ise gayr-i vârid idi. Çünkü Fırka'da memleketleri uğurunda her türlü fedâkârlığı göze alan hamiyet ve gayretleriyle meşhûr adamlar çok idi. Elhâsıl Urâbî Sultân Paşa'nın re'yine tebaiyet etmiş olaydı entrikalara karşı âhenîn bir sed çekilmiş, ecnebîlerin desîseleri akīm ve

[1]Makaleye "5" numarası yerine sehven "6" numarası verilmiştir.

nâmı muhterem kalmış ve bugün vatan ve târîh karşısında yüklendiği mes'ûliyet-i uzmâyı yüklenmemiş ve onun bâr-ı sakîli altında ezilmemiş olurdu.

Sâmî Paşa kabinesi isti'fâ etmeden mukaddem Parlamento'yu toplamak istedi ise de Hidîv'in adem-i muvâfakatinden dolayı muvaffak olamadı. Sâmî Paşa'nın isti'fâsı kabûl olundu ve yeni teşkîl olunan kabinede yine Urâbî Harbiye Nezâreti'nde kaldı. Çünkü bütün ordu onun yed-i satvetinde idi.

Bunun üzerine Fransa bütün devletlere mürâcaat ederek Urâbî ile arkadaşlarının İstanbul'a da'vet edilmelerini ve Zât-ı Şâhâne ile mülâkāt ederek emirlerini telakkī etmelerini taleb etti. Fakat İngiltere Bâbıâlî'den Avrupa devletlerinin bu talebini kabûl etmemesini ve Mısır'a fevkalâde bir komiser irsâl etmesini tavsiye etti ve tavsiyesi kabûl ve icrâ olundu.

[443] İngiltere Urâbî hâdisesi esnâsında iki yüzlü bir siyâset ta'kīb ettiğinden 25 Mayıs târîhiyle Fransa ile müştereken Hidîv-i Mısır'a irsâl ettiği notayı geriye aldı ve Mısır Fırka-i Ahrârı'nı ırzâ etti. İngiltere'nin bu hareketi Fransa ile müştereken hareket etmekten ayrıldığına delâlet ediyordu. Buna karşı Fransa Dersaâdet'te bütün Avupa devletleri delegelerinden müteşekkil bir komisyon akdedilmesini ve bu komisyonun Mısır hakkında müdâvele-i efkâr etmesini taleb etti ve talebi kabûl olundu. Bütün devletler Mısır hakkındaki taahhüdât-ı düveliyyeye ve 1873 ile 1879'da sâdır olan fermânlara riâyet husûsunda ittifâk ettiler.

Bunu müteâkıb Haziran 1882'de Fransız Parlamentosu'nda mes'ele-i Mısriyye hakkında münâkaşalar cereyân etti. Fransız efkâr-ı umûmiyyesi Urâbî ve fırkasına mütemâyil göründü ve Fransa'nın Mısır şuûnuna müdâhale-i askeriyyesini reddetti. Meb'ûsândan Mösyö Delakos Mısır mes'elesinde Fransa'nın tuttuğu hatt-ı hareket hakkında istîzâhâtta bulundu ve kabine reîsi Fransa'nın müdâhale-i askeriyyede bulunmayacağını ve Devlet-i Aliyye'nin Mısır'a asker göndermesine müsâade olunmayacağını söyledi. Devlet-i Aliyye'nin Mısır'a asker sevk etmesinin sebebi de hükûmet-i Osmâniyyenin âlem-i İslâm'da bu vesîle ile sâhib-i nüfûz olması ve bi'n-netice Tunus ve Cezâyir ahâlisinin kıyâm etmesi endîşesi imiş!

Fakat Mösyö Delakos bu îzâhâtı şiddetle tenkīd ederek Fransa'nın menfaati Devlet-i Aliyye ile ittifâk ve onu takviye etmekte olduğunu ve Mısır buhrânının ancak Devlet-i Aliyye'nin müdâhalesi ile izâle edilebileceğini beyân etti. Müteâkıben Mösyö Gambeta söz alarak uzun bir nutuk îrâd ve Fransa'nın İngiltere'yi yalnız terk etmemesini ve Mısır mes'elesinde bî-taraf kalmamasını tavsiye etti.

Fil-vâki' Freycinet kabinesinin Mısır hakkındaki hatt-ı hareketi pek karışık ve ızdırâb-âver idi. Çünkü İngiltere ile müştereken müdâhale-i askeriyyede bulunmadığı gibi Devlet-i Aliyye'nin müdâhalesine karşı da bir sed gibi duruyordu. Neticede İngiltere yalnızca müdâhale etti ve Mısır'ı pençe-i esâretine aldı.

Fransız Meclis-i Meb'ûsânı'nda Mısır hakkında münâkaşalar cereyân ediyorken aynı hâl İngiliz Meclis-i Meb'ûsânı'nda da cereyân ediyordu. İngiltere Kabinesi Reîsi Mister Gladston bir nutkunda Urâbî'nin Hidîv Tevfîk Paşa'yı azl ile yerine Prens Halîm Paşa'yı ta'yîn etmek istediğini, fakat Avrupa devletlerinin Tevfîk Paşa'ya müzâheret ettiğini, İngiltere'nin Mısır'ı işgāl-i askerî altına almak istemiyorsa buna ancak ahâlideki taassub-ı dînînin feverânından korkulduğu ve bu sûretle Hidîv'in hayatını tehlikeye koymaktan ihtirâz edildiği için tasaddî etmediğini beyân etti.

Bedîhîdir ki bu derece garîb beyânât ile Hidîv Tevfîk Paşa istimâle edilmek isteniliyordu.

İngiltere diplomatları Freycinet'nin beyânâtını işitir işitmez meydânın kendilerine boş kaldığını anladılar ve Mısır'ı işgāl etmek için icâb eden tedâbîr-i iblîsânelerine faâliyet verdiler.

7
İNGİLTERE'NİN ENTRİKALARI

Artık İngiltere tarafından Mısır'ı işgāl etmek takarrur etmiş idi. İngilizler ilk evvel Devlet-i Aliyye'yi aldatmak istiyorlardı ve bunu te'mîn etmek için Tevfîk Paşa'ya Devlet-i Aliyye'den fevkalâde bir komiser istemesini tavsiye ve bu taleblerini Dersaâdet sefîrleri vâsıtasıyla te'yîd ettiler. Devlet-i Aliyye buna muvâfakat ederek Mısır'a Derviş Paşa'yı irsâl etti.

İngiltere'nin Derviş Paşa'yı Mısır'a celb etmekten iki maksadı var idi:

Birincisi–İngilizlerin Devlet-i Aliyye'nin Mısır şuûnuna müdâhale etmesini istediklerini devlete anlatmak.

İkincisi–Derviş Paşa vâsıtasıyla Mısır'da Fırka-i Ahrâr'ı teşvîk ve takviye ettirmek.

Aynı zamanda İngilizlerin simsarları Mısır'da bir şûriş icâd etmek için muttasıl çalışıyorlardı.

Bir tarafdan Sir Malet Mısır'da mukīm İngilizlere yakında müdhiş bir hâdise vukū' bulacağından tahlîs-i nefs için Avrupa'ya sefer etmelerini tavsiye ediyor, diğer tarafdan Mister Kukson kendi eliyle İngiliz filosundan aldığı eslihayı ecnebîlere dağıtıyor idi.

8
İSKENDERİYE KATLİÂMI

Yukarıda dediğimiz gibi Mister Kukson bir cihetten ecnebîlere silâh dağıtıyor, diğer cihetten Avrupalıların selâmeti için İngiliz zâbiti Maryot ile müdâfaa planını hazırlıyordu ki bu planı mûcebince üç dört bin ecnebîyi teslîh etmek iktizâ ediyordu.

Mister Kukson 7 Haziran 1882'de bu planı Avrupa sefîrlerine bildirdi. Fakat süferânın cümlesi (şübhesiz İngiliz sefîrinden mâadâ) Avrupalıların teslîhinden memlekette büyük bir şûriş ve kargaşalık vücûda geleceğini tahmîn ederek İskenderiye'deki şehbenderlerine bu gibi işlere kat'iyyen karışmamalarını tavsiye ettiler. Fakat Mister Kukson süferânın karârına lâkayd kalarak İskenderiye'deki Yunan derbederlerini ve Avrupa türedilerini teslîh ve böylece İngiltere'nin tek başına İskenderiye katliâmmını tertîb ettiğini isbât etti.

[444] İskenderiye Katliâmmı Mısırlı bir arabacı ile Malta cezîresi ahâlisinden bir alçak arasında gavgā ile başladı ve der-akab pencerelerden Mısırlıların üzerine ateş edildi ve katliâm tam 12 saat devâm etti (11 Haziran 1882).

Katliâm esnâsında ne İngiltere ne de Fransa askerlerini karaya çıkarmadı. Çünkü İngiltere böyle bir harekette bulunursa Fransa'nın da ona peyrev olacağından korkuyordu.

İskenderiye katliâmmı Avrupa'da işitilir işitilmez İngiliz muharrirleri kıyâmeti kopararak bunun ancak müslümanlardaki taassub-ı dînîden ileri geldiğini söylediler! Fakat hakîkat-i hâl gün gibi âşikârdı. Katliâmmı tertîb ve ihdâs eden İngiltere idi. Zâten Fransız kabinesi reîsi de 12 Haziran'da Fransa Meclis-i A'yânı'nda bunu tasdîk ve şöyle idâre-i kelâm etti:

"Malta ahâlisi hâdiseden birkaç gün evvel silâhlandılar. Katliâmmı asabiyet-i dîniyyeye isnâd etmek hatâdır."

Hükûmet-i Mısriyye ise hâdisenin vukûunu müteâkıb İskenderiye'ye Ya'kūb Sâmî Paşa'nın kumandası altında iki alay piyâde, iki batarya ve iki süvârî alayı irsâl ile âsâyişi iâde etti ve der-akab dokuz a'zâsı Avrupalılardan, dokuz a'zâsı da Mısırlılardan olan bir komisyon vâsıtasıyla katliâmmın esbâbı tahkîk edilmesini süferâya teklîf etti. Fakat bu teklîf İngiltere tarafından kat'iyyen reddedildi.

–devam edecek– Mısırlı

Abdülganî Said

MATBÛÂT

AYASOFYA'YA SALÎB DİKMEYE YELTENEN RUSLARIN BAŞINDA KOPACAK KIYÂMETLER

Rus prenslerinden Lazaref ahîren sâha-i matbûâta vaz' ettiği bir kitapta Şark Mes'elesini ber-vech-i âtî hallediyor: "Rusya Boğaziçi'nin kısm-ı şimâlîsine mâlik olursa Şark Mes'elesi ehemmiyetini gāib eder. Bu takdîrde müstahkem olan İstanbul bî-taraf bir memleket hâlini alır ve Ayasofya'nın üzerine salîb dikilir. Çanakkale'yi müdâfaa eden istihkâmât tabîî hedm edilir." Prens'e nazaran vilâyât-ı şarkıyye mes'elesini halletmek için: "Van, Erzurum, Trabzon vilâyetlerinde Cebel-i Lübnân tarzında bir idâre te'sîsi kifâyet eder. Bununla beraber vilâyât-ı şarkıyyenin Rusya tarafından zabtını müteâkıb Fransa ile İngiltere Anadolu'dan ta'vîzât ister ve istihsâl edebilirlerse Rusya, Fransa ile İngiltere için her türlü ehemmiyeti gāib eden mukaddemât-ı mukaddeseyi taht-ı himâyesine almaya tenezzül etmez."

* * *

Ruslar Müslümanlığı böyle parçalamaya savaşırken [1](إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) va'd-i celîl-i Sübhânîsiyle *Kur'ân-ı* azîmü'ş-şânı, dîn-i celîl-i İslâm'ı yed-i hıfz u kudretinde bulunduran Cenâb-ı Kahhâr-ı Zülcelâl hazretleri öteden bir milleti bunun üzerine musallat eder; bütün cihângîrâne emellerini, bütün tasavvurât-ı meş'ûmesini zîr ü zeber ettirdikten başka sarsılmaz zannedilen koca taht-ı saltanatı etrâfında da yangınlar, fırtınalar icâd eder.

[1] Hicr, 15/9.

(وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ)[2]، (وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)[3]، (وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ)[4]، (وَإِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الكَافر)[5]، (وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)[6]، (وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ)[7]

Bakalım Kādir-i Zülcelâl daha neler halk edecek!

Berlin ulemâ-yı meşhûresinden Profesör Doktor Yasterov *Berliner Tageblat*'da neşr ettiği bir makālede diyor ki:

"Târîhi unutmak lâzımdır. Muhârebe-i hâzıra Rusya Devleti'nin mevcûdiyetine bir nihâyet vermekten başka bir netice verecek olur ise deryâlar gibi dökülen ve dökülecek kanlar heder olacaktır. Bu muhârebenin sonunda Rusya'dan yalnız Finlandiya ile Lehistân'ın terki taleb olunacak olur ise Rusya kendisi için tehlikeli olan anâsırdan tahlîs olunmuş ve kendisi daha müdhiş ve daha mühlik bir kuvvet hâline ifrâğ edilmiş olacaktır. Rusya Devleti hükûmât-ı müteaddideye taksîm edilmedikçe, Romanof'ların hâkimiyetine nihâyet verilmedikçe Şarkî Avrupa'da devâm-ı sulh te'sîs edilemeyecektir. Diğer türlü çâreler Rusya'nın siyâset-i inbisâtıyyesini ve tekâmül-i cihângîrânesini ilerletmekten başka bir şeye yaramayacaktır. Almanya'nın Şark Ordusu bundan sonra dahi gālibiyetlere devâm eylese bile Rusya'ya karşı askerî değil siyâsî harb ile netîce-i kat'iyye istihsâl olunabilecektir. Harb-i siyâsî Rusya'da Rus idâresine muhâlif olan anâsır vâsıtasıyla yapılabilir. Rusya'da isyân ve ihtilâl zuhûr eylediğine dâir bidâyet-i harbde intişâr eden şâyiâtın aslı çıkmaması üzerine herkeste Rusya'da ihtilâl olmayacağı i'tikādı hâsıl olmuştur. Bu i'tikād doğru değildir. Yalnız Lehistân ve Finlandiya'da değil Ukranya'da ve Cenûbî Rusya'da da anâsır ve teşkîlât-ı ihtilâliyye mevcûd olup bunlar Alman ordularının istihlâsına intizâr eylemektedir. Muhârebenin netîce-i kat'iyye hâsıl eylemesi Rusya'daki anâsır-ı ihtilâliyyenin iştirâk ve muâvenetiyle mümkündür. Muzafferiyet Alman silâhında kaldığı vakitte Rusya'daki muâvinlerini Rusya'nın eline teslîm edemez. Binâenaleyh muhârebe ancak Rusya Devlet-i cihângîrânesi yerine müteaddid hükûmât-ı müstakille te'essüsü ile bir nihâyet-i kat'iyye bulabilir."

[445] MÜSLÜMANLIK ÂLEMİ HARBE BAŞLADIĞI ZAMAN...

Sofya'da münteşir *Kampana* gazetesinin başmakālesinden:

"Hükûmet-i Osmâniyye Avusturya ve Almanya tarafını iltizâm ederse Fransa ile İngiltere de Rusya'ya tarafdar olacaklardır. O hâlde sahne-i harb gāyet vâsi' olacak ve Fransa ile İngiltere donanmaları da sevâhilden hücûm edecek nokta arayacaklar. Burasını bildiği için Osmanlı hükûmeti de her türlü ihtimâlâtı nazar-ı dikkate alarak hazırlanıyor.

Osmanlıların denizden ve karadan hazırlanmalarından ve âlem-i İslâm'da görülen teyakkuz ve intibâh âsârından anlaşıldığına göre muhârebe pek büyük olacak ve âdetâ

[2] En'âm, 6/18.
[3] Mâide, 5/120.
[4] En'âm, 6/18.
[5] (الكَافر) yerine (الفَاجِر) ile, Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cihâd, 180.
[6] Mâide, 5/64.
[7] Mâide, 5/14.

Arabistân, Hindistan, İrân, Afganistan ve Afrika İslâmları muhârebeye iştirâk edeceklerdir. İşte bu muhârebe târihte emsâli görülmemiş bir din muhârebesi olacak ve ortaya Sancak-ı Şerîf çıkacaktır.

Vâkıâ Türklerle Arablar tedârikât ve mühimmât-ı harbiyyeye Avrupalılar derecesinde değilseler de mevki'-i coğrâfîleri, nüfûslarının kesreti hasebiyle her hâlde kendilerine fevkalâde ehemmiyet verilmesi icâb eder. İslâmlar, Avrupa, Asya ve Afrika'ya yayılmış olup kısm-ı a'zamı İ'tilâf-ı Müselles hükûmetlerinin de taht-ı idârelerinde bulunmaktadırlar. Karadeniz'deki Rus filosu Osmanlı filosuna fâik olmadığı gibi Fransa ve İngiltere filoları da ahâlî-i İslâmiyyenin meskûn olduğu arâzîye o kadar zarar ve ziyân îrâs edemez. Hele Fransız ve İngiliz filolarının asker ihrâc ederek Osmanlı sevâhilinde iş görebilmelerine ihtimâl verilemez. Zîrâ mevâki'-i coğrâfî onlara müsâid değildir.

Bu îzâhâttan anlaşılıyor ki Osmanlı hükûmeti İ'tilâf-ı Müselles hükûmetleriyle muhârebe ederse zemîn ve mevki'den pek ziyâde istifâde edecektir. İstanbul'un Trakya cihetinden hücûma ma'rûz kalması ihtimâli ise bugün mefkūddur. Zîrâ Bulgaristân o cihetten hiçbir vechile harekât-ı askeriyyeye teşebbüs etmeyecektir. Bunun için İran ve Osmanlı asâkiri pek kolaylıkla ve bütün kuvvetleriyle Kafkas cihetinden Rusya'ya hücûm edeceklerdir. Bu ise Rus için gāyet vehâmetlidir. Zîrâ Osmanlılara karşı durmak için Avusturya ve Almanya'ya karşı sevk ettiği asâkirin büyük bir kısmını Kafkasya cihetine nakletmeye mecbûr olacaktır. Hükûmet-i Osmâniyye boğazlarla İzmir, Beyrut-İskenderun ve Yafa'yı muhâfaza için pek az asker tefrîk edecek ve o cihette olan asâkirinin büyük bir kısmıyla Mısır üzerine yürüyecektir. Bu muhârebe olursa Osmanlılar bittab' yalnız Mısır'ı zabtetmekle iktifâ etmeyecekler, Süveyş Kanalı'nı da zabtederek İngiltere'nin Hind yolunu keseceklerdir. O zaman İngiltere Hindistan'la münâsebâtta bulunmak için koca Afrika kıt'asını dolaşarak gāyet tehlikeli olan Ümîd Burnu'ndan geçmeye mecbûr kalacaktır.

Osmanlılar Mısır ile Süveyş Kanalı'nı pek kolaylıkla zabtederek İngilizleri müşkilât içinde bırakabilirler; Mısır'ın Osmanlılar tarafından zabtı güç değildir. Zîrâ Mısır'ın mutaassıb Arabları Halîfe-i İslâm'a kuvvetle merbûtturlar. Bu sebebden nâşî Mısır Hidîvi bile İstanbul'da ikāmet ederek Mısır'a gitmiyor.

Süveyş Kanalı Akdeniz ile Bahr-i Ahmer arasında ve yüz kilometre uzunluğundadır. Onu geçmek isteyen bir orduya karşı duracak müdâfaa noktalarına mâlik değildir. Kanal'ın genişliği ise iki büyük vapur geçecek kadardır. Kanal'ın bir, iki mahallinde İngiliz muhâfızları varsa da techîzâtlı bir istihkâm yoktur. Kanal'ın zabtına bir, iki Arab kabîlesinin hücûmu bile kâfîdir. Zîrâ Kanal bir, iki mahallinden tahrîb olunursa tathîr ve ta'mîri bir hayli vakte muhtâcdır.

İskenderiye, Kāhire ve Portsaîd'de yaşayan Arablar efkâr-ı münevvere ashâbından oldukları gibi fellâhların da kâffesi okuyup yazma bilirler. Bunların hepsi Halîfe için ölmeye hazırdırlar. Mısır ahâlisi arasında İngilizlere sâdık kalan yalnız eski Mısır Arablarının bir kısmıdır ki onların da pek az oldukları için, kat'iyyen ehemmiyetleri yoktur."

ŞUÛN

ÂLEM-İ İSLÂM'IN GALEYÂN VE HEYECÂNI

Müslümanlık'ta Azîm Bir İntibâh

Üç haftadan beri âlem-i İslâm'da emsâli nâ-mesbûk bir uyanıklık hâsıl olmuştur. Her gün mütevâlî haberler alınıyor. İ'tilâf-ı Müselles aleyhinde İslâm yurtlarında, İslâm diyârında azîm nâ-hoşnûdî âsârı hüküm-fermâdır. Mitingler, protestolar, şikâyetler, âh u enînler, müsâdemeler, mukātele ve mücâhedeler, hazırlıklar birbirini ta'kîb ediyor. Müslümanların nâgehânî intibâhından, galeyânından, hissiyâtından İngiltere ve Rusya devletleri şaşırıp kalmışlardır. Ne yapacaklarını bilemiyorlar. Her türlü tekzîbe rağmen İ'tilâf-ı Müselles devletlerine karşı âlem-i İslâm'da inkılâblar, ihtilâller, kıyâmlar, isyânlar tertîb ve îkā' edilmektedir. Düşmanı dosttan tefrîk ve ta'yîn etmeye muvaffak olan müslümanlar artık silâh-ı intikāma sarılarak mücâhedâtta bulunmaktadırlar. Bugün Mısır, Hindistan, Afganistan, İran, Afrika, Avrupa, Şark, Aksâ-yı Şark müslümanları fırsattan istifâdeye karar vererek bazıları ihzârât ve tedârikâtla, bazısı da fiilen silâhlarını kuşanarak İngiltere ve Rusya'nın başına ateş, âfet, belâ kesilmişlerdir. Asılmaktan, kesilmekten, **[446]** topa tutulmaktan artık müslümanların pervâları, korkuları, endîşeleri hemen hemen kalmamıştır. Âlem-i İslâm ister münferiden ister müctemian olsun hukūk-ı mağsûbelerini istirdâda son karârlarını vererek kemâl-i azm ü metânetle meydân-ı mücâhedeye atılmışlardır.

İ'tilâf-ı Müselles'in galebesi hâlinde müslümanların mahv u nâ-bûd edilecekleri zannı tahakkuk etmiştir. Fransa, Rusya, İngiltere matbûâtının tehdîdleri müslümanların bu zann u zehâbını tasdîk ve te'yîd etmiyor mu? İ'tilâf'a karşı çarpışmakta olan Almanya ve Avusturya hükûmetlerinin muzafferiyet ve gālibiyetlerini her müslüman a'mâk-ı kalbinden arzu ve temennî ederek bu ümniyenin husûlüne ser be-zemîn-i secde ve niyâz oluyor. Müslümanların bu temennîleri, bu arzuları pek tabîîdir. İslâm diyârını nâ-hak ve nâ-revâ gasb u istîlâ eden İ'tilâf-ı Müselles'ten hiçbir müslüman iyilik görmedi. Bu devletlerin uhûdunu, sözlerini, özlerini, siyâsîlerinin vesâikını hiç sayan müslümanlar bunca acı tecrübelerden sonra bir daha artık aldanırlar mı?

Bugün sinema ve panorama gibi gözümüzün önünden geçen vekāyii birer birer hülâsa etmek pek müşkil ve nihâyet derecede müteassir olduğundan vekāyi'-i mezkûreyi mücmelen zikretmeyi ve o gibi vukūâtı müddeayât-ı hakkamıza şâhid makāmında ikāme ve îrâd etmeyi daha münâsib görüyoruz. Binâenaleyh sıra ile hükûmât ve milel-i İslâmiyyenin teşebbüsâtını buraya derc etmekle emellerini, gāyelerini kāri'lerimize arz etmekle iktifâ ederiz.

İran:

Başta şâh hazretleri bulunduğu hâlde bütün İranlılar Rusların aleydârıdır. Notalar, muhtıralar verilmiş, Azerbaycan, Zencân, İran hazînedârlığı gibi mesâil-i hayâtiyye-i memleket ıslâh edilerek Tebriz'e vâlî-i umûmî olarak İran şâhının kardeşi, İran'ın velîahdi Şehzâde Muhammed Hasan Mîrzâ hazretleri ta'yîn edilmiş ve Rusların İran dâhilindeki müdâ-

halâtına hâtime çekilmiştir. Rusya Azerbaycan'dan İran'ın sâir nikātından kuvâ-yı askeriyyeleri geri alınmıştır. Tahrân'daki Rusya sefîrinin boş mevâîdine hükûmet-i İrâniyye zerre kadar ehemmiyet vermemektedir. İran hudûdunda yaşayan kabâilin umûmu Ruslara karşı sell-i seyf-i intikām ederek meydân-ı kârzâra atılmışlardır. Ruslardan hergün birkaç Kazak öldürüp esîr etmektedirler. İran ahrârı kabâile kumandanlık vazîfesini görüyorlar. Meşhed'de Ruslar vahşetten geri kalmayarak zavâllı din kardeşlerimizin canına, mâlına, nâmûslarına vahşiyâne bir sûrette tecâvüzde bulunmuşlardır. İran hükûmeti tedâbîr-i muktezıyyeye tevessül etmiştir. Kendi sefîri vâsıtasıyla Petersburg hükûmetine mürâcaatla Rusların mezâlimine nihâyet verilmesini şiddetli bir lisânla taleb eylemiştir. Şehrimizde misâfir bulunan İran sefîr-i sâbıkı, ilm ü fazîletiyle, Osmanlılara olan hayırhâhlığıyla müştehir bulunan edîb ve fâzıl-ı yegâne Prens Sulh Erfau'd-devle Mîrzâ Rızâ Dâniş Hân hazretlerinin İran hakkındaki müjdeleri, İran'ın parlak ve müstakil bir âtîye mâlik olacağını göstermektedir.

Müşârunileyhin beyânâtına nazaran İran şâhıyla Müstevfi'l-memâlik kabinesi kemâl-i faâliyetle İran'ın selâmetini te'mîn ve ihzâr edecek sûrette geceli gündüzlü çalışıyorlar. İran'ın umûr-ı mâliyye, askeriyye, jandarma, maârif, adliye, dâhiliyesi düzelmektedir. Âsâyiş ve emniyet her tarafta hüküm-fermâdır. Yollar kavâfil ve emtia-i ticâriyye için emîn ve sâlim bir hâldedir. Müşârunileyh hazretleri İran şâhının tâcgüzârlığını resmen Avrupa hükümdârlarına teblîğe me'mûrdur. Bu vazîfesini muhârebeden sonra îfâ edecektir. Huzûr-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî ile de teşerrüf etmiş ve Fârisî lisânıyla konuşmuştur. İran Meclis-i Millîsi de hemen in'ikād ve teşekkül etmek üzeredir. İnşâallâh bundan sonra İran ile sevgili İranî kardeşlerimize felâh ve saâdet kapıları açık bulunacaktır. Öteden beri kardeş gibi geçinen Osmanlılarla İrânîler arasında lâ-yenfekk, lâ-yetezelzel bir uhuvvet ve ittihâd kāim olacaktır. İhtilâfât, ayrılık ve gayrılık yerine ittifâk ve meveddet yerleşecektir.

Kafkasya, Türkistan:

Rusya'nın idâre-i müstebiddesi altında bunca zamandan beri inlemekte olan müslümanlar Ruslara karşı gereği gibi mukāvemet ederek silâh altına girmekten imtinâ' etmişlerdir. Rusların türlü türlü tazyîkātına hedef olmuşlardır. Mektupları açılıyor, paraları, zahîreleri, değirmenleri cebren ellerinden alınıyor. Meskenlerine Rus yaralıları yerleştiriliyor. Bir tarafa çıkmaya, kimse ile görüşmeye kendilerine me'zûniyet verilmiyor. Bugün Rusya'da binlerce ticârethâne kapanmış, zengin müslümanlar İran'a, sâir memâlike hicret etmektedirler. Bakü'de, Çürüksu'da, Tiflis'te, Kiev'de hergün ihtilâller, yangınlar hüküm-fermâdır. Rus Kazakları İslâm mahallelerinde müsellah bir hâlde geziyorlar. İslâmların bil-cümle müessesât-ı dîniyye, milliyye, ve mezhebiyyeleri kapattırılmıştır. Silâhları ellerinden alınmıştır. Almanya lehinde bil-cümle Rusya müslümanları arasında bir temâyül ve meveddet hâsıl olmuştur. Ruslar geceleyin yaralılarını Kiev'e getirip hastahânelere yatırmaktadırlar. Ahâliyi her şeyden bî-haber bırakmaktadırlar. Türkistan müslümanlarını aldatmak ve kendisini muzaffer ve gālib göstermek husûsunda gülünç ve akla sığmaz derecede *Sadâ-yı Türkistan* gazetesiyle Rusya kendi lehinde propaganda yaptırmaktadır. Bununla beraber mağlûbiyetini, hüsrânını müslümanlar bilmişler ve bu gibi propagandalara, blöflere kulak asmamaktadırlar. **[447]**

Mısır:

İngilizler ise pusulayı şaşırarak Hidîv hazretlerini Mısır'a gitmekten men' ettiler. Hatta İstanbul'da kalmasını bile arzu etmediklerinden İsviçre veyahud İtalya'ya gitmesini kendisine teklîf ettiler. Mısır zâbitlerini –iki yüz zâbiti– Sudan'a nefy ettiler. Bu zavâllıların yegâne kabâhatleri vukū' bulan bir istîzâha karşı, ileride İngilizlerle Osmanlılar arasında bir harb vukū' bulursa din kardeşlerine karşı silâh isti'mâl etmeyeceklerini dermiyân eylemelerinden ibârettir. Aynı zamanda Hindistan'dan Mısır'a getirilen otuz Hindliyi de İngilizler astılar. Mısır askerlerinden kurşunları alarak ellerinde boş tüfenklerin kalmasına yalnız müsâade etmişlerdir. Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Mısır me'mûrlarını, zâbitânı İngiliz Salîb-i Ahmer'ine iâne vermeye mecbûr ettiler. Câmiü'l-Ezher'i fesad ocağı göstermek sûretiyle kapattırmak istedilerse de muvaffak olamadılar. Gelen gidenleri yokluyorlar, fazla paralarını alıp kendilerine gündelik veriyorlar. Yanlarında Almanca ve Türkçe gazete bulunanları hapsediyorlar. İskenderiye ve Mısır'da binlerce hafiye ta'yîn ederek halkın esrârını anlamaya gayret ediyorlar. Her sene Mısır'dan Hicâz'a gönderilen mahmil-i şerîfin i'zâmına, Mısır hüccâcının Hicâz'a gitmelerine yollarda âsâyiş mefkūddur diye mümânaatta bulundular. Bununla beraber az kurbân kesmek için Mısır ulemâsından sâhte fetvâ aldılar. Daha doğrusu şer'î fetvâları tahrîf etmekten çekinmediler. Mısır'daki Almanya ve Avusturya tebaalarına istedikleri fenâlıkları yaptılar. Yeni istikrâz akdine, Hazîne eshâmı çıkartmaya hükûmet-i Mısriyyeyi teşvîk edip, Bâbıâlî'nin, hukūk-ı mukaddese-i Osmâniyyenin ayak altına alınmasından endîşe etmediler. Süveyş Kanalı boyunca istihkâmât inşâ ederek Kanal'ın ortasına tarassud için bir harb gemisi ta'yîn ettiler. Kanal'ı Alman ve Avusturya gemilerine karşı kapattılar. Vekîl-i siyâsîleri kendi isim gününde ziyârete gelen müslümanları tehdîd etmekten çekinmemiştir. Bugün binlerce halk işsiz, güçsüz kalmıştır. Zavâllı işsizlere serseri muâmelesini tatbîk ile onları Mısır'dan hârice teb'îd etmiştir. Tramvaylar, şimendüferler, bankalar ta'tîl olunmuştur. Her sene kış mevsiminde Mısır'a binlerce seyyâh gelirken bu sene kimse gelmemiş ve memleket buhrân-ı iktisâdîye dûçâr olmuştur. Kaht u galâ bir taraftan, işsizlik diğer taraftan –İngilizlerin mezâlimi şöyle dursun– ahâliyi bitirmiştir. Her gün yağmâlar, ihtilâller eksik değildir. Mısır'da müstahdem bulunup, meydân-ı harbe gönüllü gitmek isteyen İngilizlere üçer ay me'zûniyet istihsâl edildiği gibi aylıklarını da ber-vech-i peşin verdirmiştir. Ahkâm-ı örfiyye ile hükûmet-i askeriyyeyi i'lân ederek Mısır kabinesinin elinden işleri almış, kendi zâbitlerine zimâm-ı idâreyi teslîm eylemişlerdir.

Mısır sularına torpiller vaz' ederek harb gemilerini de Bahr-i Ahmer'de tarassuda me'mûr etmiştir. Bunca tedâbîre rağmen kabâil-i Urbân Mısır hudûdunda kendiliklerinden tahaşşüd edip İngilizleri titretmektedirler.

Hindistan:

Hindistan'ın Bombay, Dehli, Madaras, Kalküta şehirlerindeki müslümanlar da heyecândadırlar. Osmanlı harb gemilerinin zabtından dolayı oradaki müslümanlar küsmüşlerdir. Kalküta'daki putperestler kıyâm ederek İngilizleri, İngiliz me'mûrlarını öldürmüşlerdir.

Racputana, Ceypur, kabâili Bhopal hâkimesinin kardeşi Muhammed Hafîz Hân'ın İngilizler tarafından tevkîf edilmesinden dolayı isyân etmişlerdir. Propaganda yapmak için İngilizler Hindistan'da bir takım yeni gazeteler te'sîs ettiler. Ticâret büsbütün durgundur. Hind postası Almanya'nın Emden Kruvazörü korkusundan ta'tîle uğramıştır. Birmanya postası da öyle. Ahkâm-ı örfiyye i'lân edilmiştir. Müslümanlarla Hindular İngilizler aleyhinde ittifâk eylediler. Hatta bu sene Kurbân bayramında, mahzâ Hinduları memnûn etmek için koyun ve sığır kesmesinden sarfınazar bile etmişlerdir. Almanların gālibiyet ve muzafferiyetlerini İngilizler el-ân gizliyorlar. Hâlâ Liyej ve Namur istihkâmâtının mukāvemet ettiklerinden bahs eden *Royter* Ajansı Hindlileri aldatmaya çalışıyor. Hindistan'a ne bir ecnebî, ne mektup, ne de gazete –husûsiyle İstanbul'dan gönderilen matbûât– girmiyor. Şiddetli sansür vaz' edilmiştir. Kaht u galâ, tâûn ve vebâ gereği gibi hüküm-fermâdır. Alman kruvazörü Hindistan'ı hergün tehdîd edip duruyor. İngiliz gemilerini batırıyor. Bu yüzden İngiliz matbûâtı İngiltere Bahriye Nâzırı bulunan Çörçil'e şiddetli sûrette hücûm ediyorlar.

Aden, Berbere, Somal:

Somal ahâlisi Berbere'ye hücûm ile oradaki İngilizleri doğradıktan sonra istiklâllerini i'lân ederek Molla Abdullâh ve Molla Muhammed'i kendilerine reîs ittihâz etmişlerdir. İngiliz kablosunu da kesmişlerdir. İngilizler istedikleri kadar bu hakāyıkı tekzîb etsinler. Bütün Somal ahâlisi hâl-i kıyâmdadır.

Habeşistan:

Almanya'dan satın aldığı topları Fransızlar Cibuti'de zabta kalkıştıkları cihetle Habeş Hükümdârı gücenip bil-cümle Fransızları tard ile mağazalarını yağmâ ettirdikten sonra mezkûr topları istirdâd etmiştir. İngiltere ve Fransa devletleri yanlış iş gördüklerinden dolayı nedâmet etmişlerdir. **[448]**

Amerika:

Osmanlı harb gemilerinin zabtından dolayı nâhoşnûd olan Amerika müslümanları New York şehrinde bir miting tertîb edip İngilizlerin kānûn-şikenâne ve cebbârâne olan bu muâmelesini şiddetle protesto ederek şikâyât-ı vâkıalarını telgrafla Avrupa siyâsî mecmûalarıyla bî-taraf devletlere ve âlem-i İslâm'a göndermişlerdir.

Romanya:

Balkan hükûmâtını Devlet-i Aliyye aleyhinde ayaklandırmak için bir İngiliz harb gemisiyle me'mûriyet-i mahsûsayı hâiz olan Bakston birâderleri Bükreş'te bir gayûr müslüman yaralamıştır. Bu iki İslâm hâini, İslâm düşmanı kardeşler elyevm firâş-ı ıztırâb içinde yuvarlanmaktadırlar. Bunlara pek iyi bir ders-i ibret veren genç müslüman Receb veyahud Hasan Tahsîn nâmında bir kahramândır. Bu genç sırf hissiyât-ı İslâmiyye ile onlara bir ders vermek istediğini yüzlerine karşı söylemekten çekinmeyerek hamiyetli bir müslüman olduğunu cihâna isbât etmiştir.

Girid:

Yunan hükûmeti Girid'deki müslümanların silâhlarıyla, paralarını zabt ettikten sonra ancak hicretlerine müsâade ediyor. Oradaki Rumların ise müteaddid silâhları bulunduğu hâlde yalnız birisini ellerinden almıştır. Harbin sonuna kadar altın para Girid adasında kalmalıdır diye müslümanlara beş liradan ziyâde yanlarında bulundurmaya –tabîî mufârakat ederken– müsâade etmiyor. Bu zavallıların çoğu İzmir'e gelmiştir.

Afganistan:

Afganistan hazırdır. Askerlerini Türkistan ve Hindistan hudûdlarına tahşîd etmiştir. Kumandanlarını hudûda göndermiştir. Mühimmât her tarafa sevk edilmekte ve yaralılara inde'l-hâce bakmak için tıbbiye ve sıhhıye teşkîlâtını ikmâl etmiştir. Afganistan hudûdundaki kılâ' ve istihkâmât tahkîm edildiği gibi, yeniden tabyalar vücûda getirilmektedir. Emîr ile oğlu bizzat tahşîdât ve teftîşâta nezâret etmektedirler. Afgān kabâilini kâmilen Emîr hazretleri teslîh etmiştir.

Afgān gazetelerinin iş'ârâtına nazaran Afganistan'ın her tarafında ve bâ-husûs pâyitaht-ı memleket olan Kâbil'de fevkalâde faâliyet-i askeriyye hüküm-fermâdır. Afganistan'ın her tarafı bir ordugâh şeklini almıştır. Avrupa muhârebe-i umûmiyyesi münâsebetiyle Afganistan Devleti fevkalâde tedâbîr-i askeriyyeye mürâcaata mecbûr olmuştur. Umûm Afganistan kuvâ-yı askeriyyesi Başkumandanlığına Afganistan'ın en muktedir ve meşhûr ümerâ-yı askeriyyesinden Muhammed Nâdir Hân ta'yîn edilmiştir. Son derece fa'âl olan bu zât Başkumandanlığı deruhde eylediği günden i'tibâren Afganistan'ın her tarafında fevkalâde faâliyet başlamıştır. Seferber hâle vaz' olunan bil-cümle kıtaât geceli gündüzlü ta'lîmlere ve manevralara başlamıştır. Başkumandan Muhammed Nâdir Hân her gün bir kıt'a-i askeriyyeyi teftîş edip manevra yaptırmaktadır. Kâbil şehri ve civârı gāyet mehîb bir ordugâh hâlini almıştır. Gündüzleri bütün şehir Afgān alayları bandolarının terennümâtından ihtizâz eylemekte ve ta'lîm için atılan top ve tüfenk seslerinin arkası kesilmemektedir.

Deyli Telgraf gazetesinin muhâbiri tarafından verilen ma'lûmâta göre bütün Belûcistân kabâili husûmet-i sâbıkalarını unutarak silâhlarıyla birlikte Afgān ordusuna iltihâk etmişlerdir. İran'dan Kâbil'e gelen birkaç müctehid, Ruslar tarafından i'dâm edilen mücâhidlerin beraberlerinde getirdikleri kanlı gömleklerini yüksek mahallere asarak halka pek müheyyic nutuklar îrâd etmişlerdir. Afgān Emîri Habîbullâh Hân hazretleri bu fecî' ahvâlden pek müteessir olarak ordunun inâyet-i Hak'la Rus ve İngilizlerden bütün İslâm intikāmlarını alacağını bizzat beyân eylemiştir. Vâizler, hatîbler her tarafta ahâliyi ittihâd-ı İslâm'a da'vet ediyorlar.

Afganistan'daki bu galeyân ve heyecân Rusları fevkalâde tedhîş etmiştir. Bu sebeble Rusya hükûmeti Afgān hudûdunda tedâbîr-i askeriyyeye mürâcaat mecbûriyetinde kalmıştır.

Her sene Türkistan-ı Rûsî'ye gelmekte olan Afgān tâcirlerini tevkîf etmiş, hudûdun öte tarafına göndermiştir. Hudûd civârında Ruslar azîm mikdarda beygir, deve ve sâir hayvân tedârik etmektedirler.

Çin:

Moğolistan'ı Çin'den ayırıp kendi taht-ı himâyesine alan Rusya'ya karşı Çin'de de büyük bir hareket görülmektedir. Muhârebe-i umûmiyye Çin'in nazar-ı intibâhını açmış ve fırsattan bil-istifâde Moğolistân'daki hukūkunu istirdâd teşebbüsüne sevk eylemiştir.

Pekin'den Rus gazetelerine iş'âr olunduğuna göre Çin hükûmeti Moğolistân Meclis-i Millîsi'ne Moğol hükûmetinin istiklâline nihâyet verecek bir lâyiha-i kānûniyye teblîğ eylemiştir. Bu lâyiha mûcebince Moğolistân hükûmeti merkez-i idâresi Orga şehrindeki Çin me'mûr-ı siyâsîsinden müsâade-i mahsûsa istihsâl etmeksizin düvel-i ecnebiyyeden hiçbiriyle muâhedât ve mukāvelât akdedemeyecek, fîmâ-ba'd "Moğolistân hükûmeti" ve "Moğolistân vükelâsı" gibi ta'bîrler aslâ isti'mâl edilmeyecek, Moğolistân askerlerini teslîh eden Rus zâbitânı ihrâc olunup yerlerine münhasıran Çin **[449]** zâbitânı istihdâm edilecek ve Moğolistân'da lüzûmu hâlinde Çin kuvâ-yı askeriyye ve işgāliyyesi bulunacaktır. Moğol Meclis-i Millîsi'nin Çin hükûmetinin lâyihasını hâh nâhâh kabûl edeceği şübhesizdir. Bu sûretle Çin hükûmeti Rusya'ya karşı alenen meydân okuyor.

Tunus:

Tunus ahvâli de günden güne kesb-i vahâmet etmektedir. Ahâli büyük bir sefâlet ve heyecân içinde çırpınıyor. Fransızlar daha muhârebenin bidâyetinde bütün memleketin gençlerini topladılar, muhârebeye sevk ettiler. Almanların müdhiş topları altında mahvolup gitmekte olan bu zavallı koyun sürülerinin ebeveynleri derin bir hiddet ve gazab içinde Fransızlara karşı diş biliyorlar. Mes'elenin vahâmetini gören Fransızlar tedâbîr-i inzıbâtıyyeyi günden güne tezyîd, ta'kîbât-ı zâbıtayı teşdîd ediyorlar. Bu hâl de ayrıca hiddet ve gazabı mûcib oluyor. Hatta bu yüzden Bizerte'de bir isyân zuhûr etti. Bizerte'de toplanan müslüman askerleri Fransa'ya gitmekten imtinâ' etmişler, zâbitleri aleyhine kıyâm eylemişler, hatta zâbitlerine iyice bir dayak da atmışlardır. Fransızlar şimdiye kadar nefs-i Tunus şehrinden asker almazken oradan da asker almaya teşebbüs ederler. Ahâli galeyâna gelir. Eşrâf-ı memleket şiddetli i'tirâz eder. Ötede beride isyânlar da zuhûr etmeye başlayınca hükûmet bundan vazgeçmeye mecbûr olur. Böylece Tunus da pür-heyecân u galeyân fırsata intizâr etmektedir.

* * *

Hülâsa bugün âlem-i İslâm pek müteheyyic bir hâlde bulunmaktadır. Mezâlime, envâ'-ı felâketlere öteden beri dûçâr olan ehl-i îmân artık tahlîs-i girîbân etmek için var kuvvetlerini bâzûya vererek zâlimlerle hürriyet ve nâmûsları uğurunda pençeleşmekte, uğraşmaktadırlar. Müntekım-ı hakīkī olan Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn inşâallâh müslümanları parlak bir istikbâle mazhar edecektir.

Hep uyanalım, sevişelim, öpüşelim. İğbirârları, ihtilâfâtı, ayrılıkları bir tarafa atıp kucaklaşalım, birbirimizi afvedelim. Tâ ki Rabb-i Gafûr, Kādir-i Müteâl bizi tarîk-ı saâdet ü nusrete sevk etsin, âmâlimize müyesser eylesin. Bundan başka çâremiz kalmamıştır. Çünkü ayrılmak felâkettir. Ayrılanı düşman paralar.

اللهم يامحول القلوب والاحوال حالنا الى احسن الحال آمين.

MERHÛM ŞEHBENDER-ZÂDE HİLMİ BEY

Osmanlı mütefekkirlerinin güzîdelerinden olduğunu âsâr-ı kalemiyyesiyle isbât etmiş olan Şehbender-zâde Ahmed Hilmi Bey kitâb-ı hayâtının son kelimesini yazmıştır. Cenâb-ı Hak mazhar-ı gufrân buyursun.

Müşârunileyh meşrûtiyetin i'lânını müteâkıb menfâsından İstanbul'a gelerek yevmî gazetelerle neşriyâta başlamış, müteâkiben *Hikmet* nâmıyla bir gazete imtiyâzı alıp bununla mühim, mûcib-i istifâde birçok makālât-ı siyâsiyye ve ilmiyye neşreylediği gibi metîn bir kalem ve hâlis bir yürekle de İslâmiyet'i, hukūk-ı İslâmiyyeyi müdâfaa eylemiştir. Merhûmun kendine mahsûs bir üslûb-ı latîfi, muhâkemât-ı ilmiyye ve mantıkıyyesinde de isâbeti var idi.

Hilmi Bey bir aralık Dârulfünûn'da felsefe dersi de vermiş idi. Merhûm ilm ü fazîletiyle müştehir, sahîhu'l-i'tikād, dervîş-meşreb bir feylesof idi. Henüz genç denecek bir sinde irtihâli memleketimiz için zâyiâttan ma'dûd olmak lâzım gelir. Cenâb-ı Hak kendisine rahmet, akārib ü hîşânına sabr-ı cemîl ihsân buyursun.

Âsâr-ı Münteşire

HÂVER GAZETESİ

Fârisî lisânıyla intişâr etmekte olan *Hâver* gazetesinin yedinci nüshası intişâr etti. Başmakālesiyle havâdisleri cidden Fârisî lisânına âşinâ olanlar için şâyân-ı istifâdedir. Hele âlem-i İslâm'a dâir olan haberleri en doğru menâbi' ve me'hazden iktibâs edilmiştir ki sıhhatine diyecek yoktur. Refîkımızın mesleği, siyâseti İslâmî bir siyâset olup bil-cümle müslümanların şuûnâtından bahsettiği gibi milel ve düvel-i İslâmiyyenin hukūkunu da müdâfaaya son derece bezl-i gayret etmektedir.

Bu mühim müslüman gazetesinin mütâlaasını Fârisî tahsîliyle iştigāl eden umûm talebe-i ulûma bilhassa tavsiye etmeyi vecîbeden addeyleriz.

İHTÂR

*Sebîlürreşâd*ın şimdilik on beş günde bir neşrine devâm olunmaktadır. Abone bedelâtından dolayı olan ehemmiyetsiz borçlarını mümkün olduğu sûrette bugünlerde tesviyeye himmet etmek lâzım geleceğini takdîr buyurmalarını kārîîn-i kirâmdan ricâ ederiz.

On İkinci Cildin Nihâyeti

YAZAR İNDEKSİ[1]

•••, Bosna: 32

A[ayın]. A[ayın]., Harar: 232, 265

A[ayın]. K[kef]., Iraklı, Talebe-i Ulûmdan: 93

A[ayın]. S[sin].: 392

A[elif]. N.: bkz. Ahmed Naim

Abdülehad Dâvud: 101, 323, 341

Abdülganî Said, Muharrirîn-i Mısriyyeden: 382, 393, 405, 419

Afgânî-zâde: 409

African Times: 143

Ahmed Cemal, Medine-i Münevvere: 18

Ahmed Fâik, Yunanistan'da Üserâ-yı Osmâniyye'den Mülazım-ı Evvel: 43

Ahmed Hâlid Bey, Muallim: 313

Ahmed Hamdi, Aksekili: 64, 80, 152, 197, 215, 242, 249, 309, 325, 378, 381

Ahmed Münir, Abdürreşid İbrahim oğlu, Tokyo: 141, 160, 179, 247, 264, 281, 351

Ahmed Naim, Meclis-i Kebîr-i Maârif A'zâsından: 60, 112, 130, 145, 210, 240, 253, 269, 286, 299, 315, 332, 338, 344, 358, 361

Ahmed Naim, Lüleburgazlı, Talebeden: 224

Ali Hikmet Nahid, Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi Reîs-i Sânîsi, Londra: 282

Ârif Hikmet, Mehmed Ali Bey-zâde, Mecidözü: 152

Ârif, Elmalılı Hasan Efendi-zâde: 56

Âsaf Celâl, Paris: 273

Âsaf Celâl, Sorbon Dârülfünûnu Felsefe Şu'besi müdâvimlerinden: 273

el-Belâğ: 20, 108, 155, 257

Bursalı Mehmed Tâhir: 49, 67, 98, 198, 258, 322

el-Cezîre: 251

Clozel, Müsteşrik, Paris: 295

Ebu'l-Hâmid, Midyat: 31

Ericeson, C. Telford, Âlem-i İslâm, Londra: 158

F. Latîfe, Kārielerden: 72

F. Lütfiye: 30

Ferid, Dârülfünûn Muallimlerinden: 6

Fete'l-Arab, Beyrut: 235

Figaro, Paris: 164

H[ha]. M. Fatin, Dârülfünûn me'zûnlarından Kolenoviç, Saray-Bosna: 180

H[hı]. L., Muallim: 58

Hablü'l-Metîn, Kalküta: 410

el-Hâc Mehmed, Semiz-zâde, Saraybosnalı, İnegöl: 19

Hacı Mîrzâ Muhammed Rahîm, Kafkasya'nın Bakü Tevâbiinden Belbeleli[?], Bağdad: 389

Hâfız Ahmed, Erzurum kāri'lerinizden: 43

Hâkî-zâde Abdürrezzâk (Mersin): 254

Hâris bin Hümâm, Beyrut: 54, 90, 139

Hayreddin Hami, Onuncu Kolordu ketebesinden: 43

Hurgronje, Doktor: 309, 325

Hüseyin Vassâf: 68

İbrahim Senîh, Da'vâ Vekili: 41

İkdâm: 266, 327

İsmail Hakkı, Milaslı: 69

İsmail Hakkı, Mülkiye Baytar Mektebi İlm-i Hayvânât Muallimi: 40

İzmirli İsmail Hakkı, Dârülfünûn İlâhiyat Muallimlerinden: 4, 24, 43, 58, 78, 93, 125, 131, 147, 166, 186, 205, 224, 238, 254, 270, 287, 304, 315, 333, 345, 358

John Burns, Londra'dan: 411

Journal de Geneve: 219

Journal de Tunis, Tunus: 20

Kampana, Sofya: 410, 421

L.V., Kadıköy: 30

l'Afrique Francaise, Paris: 295

Le Mèmoral Diplomatique, Paris: 226

M. M.: 261, 396

M. Sâlih Vecdi, Talebe-i Ulûmdan, Birgili: 13

M. Şemseddin: 83, 84, 319

[1] Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Mehmed Âkif: 3, 23, 40, 42, 57, 77, 92, 111, 146, 165, 185, 204, 223, 330, 373, 387, 415

Mehmed Emin, Genç Meb'ûsu: 170, 190

Mehmed Fahreddin: 28, 46, 329, 374, 388

Mehmed Fâik, Adana Kozan Sancağı Muhâsebe Başkâtibi: 43

Mehmed Süreyya, Halkalı Zirâat Mekteb-i Âlîsi Fenn-i Haşerât Muallimi: 50

Mehmed Tevfik, Da'vâ Vekili: 41

Mehmed Vecîh el-Geylânî, Filipin'de Ta'lîm-i Dîne Me'mûr, Yinyan: 17, 37, 55, 71, 91

Mehmed Zekeriya, Dağıstanlı, Hayrabolu'da Tabur imamı: 24

Mehmed Zihni: 164

Mehmed, İpçilerden: 238

Midhat Cemal: 26, 217

Muhammed Berekâtullah Efendi, Japonya: 352

Muhammed Ferid Vecdi, Mısırlı: 45, 204, 242

Muhammed Murad Remzi, Kazanlı, Mekke-i Mükerreme'de Mukīm: 237

Muhammed Reşid Rıza el-Hüseynî: 80

Mulay Abdülaziz: 354

Mustafa Râkım, İsviçre'de İslâm Hukuk Talebesinden, Lozan: 38

Mübâhât: 33, 50

Neue Freie Presse, Budapeşte: 383

Neues Wiener Tagblatt, Viyana: 383

Nisâiyyûndan Biri, Galata - Karaköy: 95

Osmanlı Fukarâ-Perver Cem'iyeti Topkapı Şu'besi: 175

Ömer Fuad, Ayvalık: 105

Ömer Rıza, Kahire: 45

S[Sin]. M. Tevfik, Hindistan Muhâbir-i Mahsûsu: 14, 34, 51, 70, 88, 103, 106, 136, 159, 177, 198, 218, 262, 279, 311, 349, 377

Sebîlünnecât: 244

Sebîlürreşâd: 12, 41, 164, 164, 181, 202, 237, 237, 283, 298, 329, 371, 372, 386, 386, 386, 400, 410, 414, 414, 416, 417, 417, 421, 425, 425, 425

Selîm el-Büşrâ, Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher: 151

Seniyyetü'l-Mevleviyye Hanımefendi, Abbas Halim Paşa'nın Zevcesi: 97

Servet-i Fünûn: 397

es-Seyyid Ahmed Eş-Şerîf Es-Senûsî: 74

Sultân Cihân: 9

Şeyh Muhammed Abduh: 284, 401

Şeyh Senûsî: 292

Tâhirü'l-Mevlevî: 10, 26, 47, 66, 68, 86, 86, 96, 99, 134, 135, 152, 153, 172, 193, 255, 272, 291, 308, 320, 322, 346, 368, 375, 394, 402, 417

Tanin: 73, 235, 267, 383

Tasfîr-i Efkâr: 181, 235, 383, 397, 398, 410

Tasvîr-i Efkâr: bkz. *Tasfîr-i Efkâr*

The Anglo-Russian: 144

The Comrade, Delhi: 235

The Muslim World, Londra: 156, 259, 277

Toygar, Üsküdar: 145

William C. W.: 230,

Sırâtımüstakīm-Sebîlürreşâd

Yayınlanan ciltlerin tamamı

PDF olarak internette aşağıdaki adresten okunabilir ve indirilebilir:

http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx